Digitized by Google

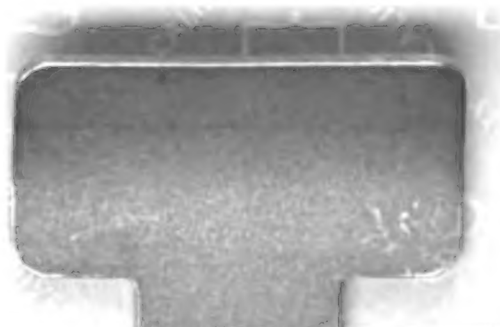

NEDERLANDSCH
TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE,

TEVENS ORGAAN DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ

TOT

BEVORDERING DER GENEESKUNST.

TWEEDE REEKS.

Derde Jaargang.

EERSTE AFDEELING.

AMSTERDAM. — H. A. FRIJLINK.
1867.

De Vereeniging van Geneeskundigen, door welke dit Tijdschrift wordt uitgegeven, bestaat uit de Heeren:

Comité, belast met de Redactie voor het Jaar 1867:

GEDRUKT BIJ DE WED. H. F. BAKELS & ZOON.

Inhoudsopgave.

1867.

STUKKEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

OORSPRONKELIJKE STUKKEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

MEDEDEELINGEN UIT GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

BOEKAANKONDIGINGEN.

INGEZONDEN STUKKEN.

BERIGTEN.

CORRIGENDA.

Blz. 38,	reg. 15 v. b.,	*staat:* SCHLAGIAT-WEIT-,	*lees:*	SCHLAGINT-WEIT-.
» 52,	» 4 » »	» wasachtige,	»	roosachtige.
» 151,	» 5 » »	» eenigzins als standaard kan dienen van het-geen de	»	eenigzins als standaard kan dienen van het-geen de Wet op de
» 265,	» 4 » »	» Prof. MORIN,	»	MORREN.

Op blz. 300, in het berigt betreffende de zaak van den Heer STEWE, te Schoonhoven, zijn de volgende zinstorende drukfeilen ingeslopen:

In regel 25 v. b. is achter *vonnis* het woord *bestaan* weggevallen.

» » 27 »	*staat:* onbindbaarheid,	*lees:*	onverbindbaar.
» » 32 »	» later,	»	latere.
» » 33 »	» zou,	»	zal.
» » 36 »	» aanleidnig,	»	aanleiding,
» » 40 »	» hier,	»	hiertoe.
» » 44 »	» overbodige,	»	overbodig geachte.

Blz. 321, regel 18 en 19 v. o. » » vuurkunst;" » » verwkunst."

Blz. 333, regel 18 v. o., is tusschen de woorden *bekentenis* en *des* uitgevallen: *van den beklaagde, dat bij het visiteren van.*

Blz. 333,	reg. 7 v. o.,	*staat:* hij,	*lees:*	bij.
» 334,	» 16 » b.,	» beoordeelen,	»	oordeelen.
» 334,	» 4 » o.,	» bepaalde,	»	bepaalt.

» 368, » 10 » b., moet tusschen *jaren* en *gezondheid* ingevoegd worden: *krachtige.*

» 368, » 13 » » moet tusschen *niet* en *de* ingevoegd worden: *zoo zeer.*

» 382, » 9 » » *staat: quaestionum,* *lees: quaestionem.*

» 383, » 5 » » is tusschen *dus* en *naders* weggevallen het woord: *verre.*

» 367, der IIde Afdeeling, *staat:* Dr. LUBACH, waarschijnlijk is bedoeld Dr. J. J. A. LUCHTMANS.

ZAAK-REGISTER

VAN DEN DERDEN JAARGANG

DER

TWEEDE REEKS

VAN HET

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE.

EERSTE EN TWEEDE AFDEELING. 1).

A.

B.

---

1) Alléén de tweede afdeeling is aangeteekend met II, waar niets meer bijgevoegd is, wordt de eerste afdeeling bedoeld.

C.

D.

E.

*

NAAM-REGISTER

VAN DEN DERDEN JAARGANG

DER

TWEEDE REEKS.

I. J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

S.

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE.

MAATREGELEN TEGEN HET ONTSNAPPEN DER STINKENDE GASSEN UIT DE OPENINGEN IN DE RIOLEN.

Het belang dezer zaak, die overigens *nu* meer dan ooit de aandacht ook van vele niet-geneeskundigen tot zich trekt en zulks grootelijks verdient, geeft mij aanleiding tot den wensch, de beide volgende mededeelingen te dezer plaatse te doen opnemen.

I. In de *Groninger Courant* van 26 Augustus dezes jaars plaatste ik de navolgende regelen, die voorzeker ook op andere steden toepasselijk zijn:

„*Cholera in hoog gelegen en ruime gedeelten van steden.* — Onder de belangwekkende bijzonderheden, die de jongste cholera-epidemie te Groningen heeft opgeleverd, is ook deze: dat de *hoogst gelegene* straat der stad, de ruime en met flinke woningen bebouwde *Heerestraat* in hooge mate door de ziekte is bezocht.

Dat schijnt in twee opzigten in strijd met hetgeen men dacht te mogen verwachten: eensdeels namelijk met het feit, dat hoog gelegen straten, dat hoofdstraten weinig of niet door de ziekte geteisterd worden, en anderdeels dan ook met de ondervinding tot nu toe in dat opzigt opgedaan.

De pogingen, blijkens deze Courant, aangewend ter verklaring van het — voor de toekomst hoogst belangrijk — verschijnsel, schijnen nog in geenen deele tot een bevredigend resultaat te hebben geleid.

Hetgeen ik nu onder de aandacht der lezers zal brengen, als welligt kunnende strekken ter verklaring, gelde meer als eene vraag, dan als een antwoord, omdat ik zelf niet in de gelegenheid ben geweest ter plaatse de noodige waarnemingen te doen.

Uit de geschiedenis der ziekten in het buitenland en wat dáár ter harer bestrijding verrigt werd is het bekend, dat sommige steden in den laatsten tijd *ongezonder* schijnen geworden te zijn, *bijzonderlijk in hare hooger gele-*

gene gedeelten. Dat is bekend o. a. van Liverpool, Dundee en Newcastle, en heeft plaats gehad *in de laatste jaren* 1).

En waaraan wordt dat toegeschreven? Aan de nadeelen, die — even als *elke* goede zaak hare bezwaren en nadeelen heeft — het daar laatstelijk met zorg aangebragte rioolstelsel teweegbrengt. Daardoor toch hebben er in de riolen en in de inloopen (in Groningen moet men er de vele „wanden" tusschen de huizen bijvoegen), onder den invloed van afwisselende droogte en regenweder en vooral van temperatuur, gasstroomingen plaats, die, omdat ze een geringer specifiek gewigt bezitten, zich naar boven verspreiden, dewijl dáár de temperatuur het hoogst is en wel aan de openingen der kanalen.

Ik zou nu gaarne zien (want de zaak verdient in elk opzigt nader onderzoek), dat men mededeelde, hoe, *tijdens de cholera met name de Heerestraat bezocht*, de toestand was van weêr en wind, van de droogte, van de temperatuur, van de riolen en de wanden in die straat enz.

Mogt blijken, dat ook in Groningen de riolisatie moet geacht worden in meerdere of mindere mate van invloed te zijn geweest op het ontstaan (of de verbreiding) van de ziekte, dan zou daardoor ook opgehelderd zijn, waarom het verschijnsel zich vroeger niet heeft voorgedaan, dat de aanleiding is voor deze regelen.

Aangenomen nu, dat blijkt wat zoo even is gesteld, zou dan daaruit volgen, dat het ook in Groningen ingevoerde en met kracht en ijver voortgezette rioolstelsel niet deugt? Dat het afgekeurd moet worden? Volstrekt niet! Er zou alleen uit volgen, dat er zekere hulpmiddelen behooren te baat genomen te worden om het kwaad der stinkende gassen uit de riolen en inloopen tegen te gaan, even als men in de straks genoemde Engelsche steden het dáar bestaande en erkende kwaad door een werkzaam stelsel van ventilatie denkt te kunnen verhelpen.

In *ieder* geval, *afgescheiden van de cholera en van haar al of niet heerschen in zekere straten*, kwam het mij nuttig voor de aandacht op dit onderwerp in dit blad te vestigen, en zelfs, geheel afgezien van de cholera, acht ik het *noodzakelijk*, *dat tegen de vrije uitstrooming der bedoelde rioolgassen vóór of tusschen de huizen iets gedaan worde.* De riolisatie zal er te voortreffelijker door worden en dán weinig of niets te wenschen overlaten."

II. In het uitvoerig Rapport van de centrale Commissie der afdeelingen over de begrooting der gemeente Groningen, voor 1867, uitgebragt in de Raadsvergadering van 24 October j.l., werd over dit onderwerp het volgende gezegd, wat ook aanleiding moge geven, dat eveneens elders de aandacht meer bepaald op de zaak gevestigd worde:

„*Hoofdstuk VIII*, *art.* 11, *over het maken van riolen.* — Naar aanleiding van dezen post werd in éene afdeeling gewezen op het *stelsel*, dat hier ter stede in dezen gevolgd wordt en sterk betwijfeld, of dat wel het ware is. Daartoe vond men aanleiding niet alleen in de hier geheerscht hebbende epidemie, maar ook in voorbeelden van steden in het buitenland en verhan-

1) Zie o. a. GILBERT W. CHILD's mededeeling aan de *Ashmolean Society* in Oxford, in Februarij j.l. gedaan, en door R. RUGE in het Duitsch uitgegeven: *Die Canalisirung der Städte* cet., Berlin 1866, pag. 32.

delingen van bevoegde schrijvers, waarbij meer op eene goede doorspoeling gelet wordt, dan dat hier mogelijk is. Daaraan toch moet de *ondragelijke stank* worden toegeschreven, welke zich daaruit, vooral bij droogte en warmte, ontwikkelt.

De afdeeling meende alzoo er met nadruk op te moeten wijzen, dat Burgemeester en Wethouders deze gewigtige zaak niet genoeg aan de zorg van de Commissie voor openbare werken kunnen aanbevelen, terwijl zij het wenschelijk achtte, dat het leggen van riolen nu niet meer dadelijk in de hoofdstraten geschiede, maar daar, waar daaraan de meeste behoefte is, en wel te beginnen met kleine riolen in verschillende straten.

Ook in de andere afdeeling gaf die post aanleiding tot vele discussiën. Daarbij kwam ter sprake de vorm der gebouwd wordende riolen, de materialen, waaruit zij worden zamengesteld, *de stank, dien zij reeds veroorzaken bij elken inloop*, de mogelijkheid van verstopping, en eindelijk de vraag, of men genoegzaam overtuigd is, dat het maken van die riolen werkelijk voor den gezondheidstoestand in deze gemeente wenschelijk is, om met vertrouwen met het maken daarvan door te gaan?

Ten slotte werd aangenomen, dat aan de Commissie van openbare werken de vraag gerigt zal worden nader te onderzoeken, of het ook noodzakelijk geacht kan worden eene wijziging te brengen in het *stelsel* van riolen, en tevens een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid, *om eene inrigting te maken, om bij droog weder de gooten te kunnen doorspoelen*, met eene begrooting der daaraan verbonden kosten.

Die zaak vond in de centrale afdeeling niet minder weêrklank. Aldaar werd ten volle beaamd, wat daarover in de beide afdeelingen ter sprake gebragt was en sterk betwijfeld, of het hier gevolgde stelsel wel zoo onberispelijk was, als men tot dusverre algemeen gedacht had. Aldaar werd nog gewezen op het voorbeeld van de stad Utrecht, waar mede een dergelijk onderzoek door de Commissie voor de begrooting sterk aanbevolen is.

De centrale afdeeling, beseffende *den invloed van het stelsel dier kanalisatiën op den openbaren gezondheidstoestand*, beveelt deze zaak met klem en nadruk aan Burgemeester en Wethouders en de Commissie voor openbare werken aan, met bijvoeging van haren wensch, dat dit onderzoek, vooral wat de mogelijkheid van doorspoelen betreft, met bekwamen spoed moge geschieden, opdat het nog van invloed zoude kunnen zijn op de nog te leggen riolen."

Ik wensch voor het oogenblik daar niets bij te voegen, dan deze twee opmerkingen: vooreerst, dat het onderzoek, hetwelk ten gevolge van vorenstaande overwegingen, met name te Groningen nu zal plaats hebben, ter zijner tijd van zelf aanleiding zal geven tot nadere mededeelingen; — en ten tweede, dat ik, nu ongeveer 6 jaren geleden, in eene Verhandeling (geplaatst in het *Bijblad van de Economist*, 1861, 1ste aflevering): "*Het verzamelen en afvoeren van faecale stoffen en ander vuil in de steden, bepaaldelijk van ons vaderland, uit het oogpunt van de belangen der algemeene gezondheid en der landhuishouding beschouwd*," het voornaamste heb medegedeeld ook betreffende hetgeen

toen bekend was ten aanzien van het desinfecteren van riolen met luchtgaten en inloopen. Na dien tijd echter is over *alles*, wat op het verzamelen en afvoeren van faecale stoffen enz. in de steden betrekking heeft, in het buitenland weder zóó veel en zóó veel belangrijks in het licht verschenen, dat alléen de volstrekte onmogelijkheid om den daartoe noodigen tijd te vinden, mij belet heeft reeds weder een vervolg te geven op vorenstaande verhandeling.

1 November 1866. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

ZIEKTEN DER ADEMHALINGSWERKTUIGEN DOOR INADEMING VAN STOF. — De vraag of vaste stofdeeltjes met de lucht worden ingeademd en zoo ja, tot hoe ver zij in de ademhalingswerktuigen indringen, heeft in de laatste jaren het onderwerp van verschillende wetenschappelijke geschriften uitgemaakt. Reeds van groot gewigt uit een hygieinisch oogpunt, daar waar het arbeiders geldt, die een groot gedeelte van hun leven in lokalen doorbrengen, waarin de lucht met stofdeeltjes van allerlei aard bezwangerd is, heeft deze vraag in den laatsten tijd nog eene bijzondere belangstelling gewekt, toen men het inademen van tot stof gebragte geneesmiddelen bij onderscheidene ziekten der ademhalingswerktuigen begon aan te prijzen. Oppervlakkig zou het schijnen als of het antwoord, hetzij langs experimentelen, hetzij langs pathologisch-anatomischen weg, niet moeijelijk zou te vinden zijn. Ofschoon de gelegenheid tot waarnemen niet ontbrak, zoo waren het echter, waar het de verklaring der feiten betrof, niet allen terstond eens. Het was namelijk herhaaldelijk waargenomen, dat personen, die, zoo als vooral mijnwerkers, een geruimen tijd in eene met koolpoeder, lampenroet, kruiddampenz.sterk bezwangerde atmospheer doorbrengen, niet zelden aan chronische ziekten der ademhalingsorganen gaan lijden, sputa opgeven, die meer of min zwart gekleurd zijn en, gelijk uit meer dan eene lijkopening bleek, donker zwarte longen bezitten. Nu lag het voor de hand deze stoornissen aan het indringen der fijne kooldeeltjes in de luchtwegen toe te schrijven en de meeste waarnemers hebben dit dan ook gedaan. Een meer naauwkeurig onderzoek leerde echter, dat de zwarte stof in de zoogenoemde mijnwerkerslongen niet alleen in de fijnere luchtpijptakken en in de holte der alveoli was afgezet, maar zich ook bevond in den wand zelf der alveoli, in het interstitiële weefsel, onder de pleura, tot zelfs in de bronchiaalklieren. Voorts werd hier en daar de zwarte verkleuring der longen ook aangetroffen bij personen, die niet aan de inwerking van in de lucht zwevende kolenstof waren blootgesteld geweest, terwijl aan den anderen kant berigten inkwamen uit kolenmijnen, waar de genoemde verandering der ademhalingsorganen onbekend was. Om alle deze redenen hielden sommigen, waaronder HASSE, FRIEDREICH, FÖRSTER en tot voor korten tijd ook VIRCHOW, het voor niet waarschijnlijk, dat de zwarte kleur dier longen aan van buiten ingevoerde kooldeeltjes zou moeten worden toegeschreven, maar beschouwden zij haar als een gevolg van ziekelijke pigmentafscheiding uit het organisme zelf, eene ware melanose, die slechts eene pathologische vermeerdering van het normale zwarte longenpigment zou zijn. Dat deze abnormale pigmentafzetting bij voorkeur aan mijnwerkers eigen was, schreef men toe aan de inspanningen der ademhalingsorganen bij deze lieden en aan de catarrhen en extravasaten, die hiervan het gevolg zijn.

Ook de proefnemingen op dieren voerden tot tegenstrijdige beschouwingen, hetgeen

niet verwonderen kan, wanneer men in het oog houdt, dat de dikwijls jaren lang achtereen voortgezette inademing van kleine hoeveelheden met de lucht vermengd kolenpoeder, gelijk door de kolenarbeiders geschiedt, moeijelijk kunstmatig bij dieren kan nagebootst worden. Zoo kwam o. a. VILLARET tot de theorie, dat de ingeademde kooldeeltjes niet tot in de alveoli der longen komen, maar dat wel de doorgeslikte kooldeeltjes van de darmen uit in het bloed overgaan en met dit door vena portae, lever, vena cava en hart in de longen gevoerd worden, waar zij dan zouden blijven zitten.

Eene der voornaamste redenen, waarom men betreffende deze kwestie zoo lang naar een beslissend oordeel moest uitzien, lag hierin, dat men tot nog toe zich uitsluitend bezig hield met zwart gekleurde stofdeeltjes, die noch scheikundig, noch mikroskopisch met zekerheid kunnen onderscheiden worden van het in de longen van elken volwassene aanwezige zwarte pigment 1). Het was hierom wenschelijk, dat de gelegenheid werd geboden longen te onderzoeken van personen, die langen tijd stofdeeltjes van een anderen aard hadden ingeademd.

Deze gelegenheid trof ZENKER aan bij eene 31jarige vrouw, die 7 jaren lang in een klein, slecht geventileerd vertrek eener fabriek gewerkt had met eene roode kleurstof, zoogenoemd Engelsch rood (ijzeroxyde), die niet alleen de wanden en meubelen van het vertrek bedekte, maar ook de lucht in hooge mate verontreinigde. In het laatste half jaar begon deze vrouw te hoesten en aan kortademigheid te lijden; zij gaf sputa met zeer kleine roode streepjes op, die men voor bijgemengd bloed hield, kreeg oedema crurum en overleed eindelijk onder verschijnselen van cyanose en hydrothorax. De longen waren bijna overal met dikke, vezelachtige schijnvliezen bedekt, onder welke hare oppervlakte eene zeer levendig steenroode kleur vertoonde, zoodat zij er uitzag als of zij met roode verf was bestreken. Plekken van dezelfde kleur zag men ook op de naar de pleura pulmonalis gekeerde vlakte der pseudomembranen. De doorsneêvlakte van de luchthoudende gedeelten der longen deed zich voor als een fijn celachtig rood netwerk, waarin de lobulaire tusschenschotten als insgelijks steenroode balken duidelijk uitkwamen. Een troebel rood vocht vloeide bij de doorsnede uit de luchtwegen. Door het geheele longweefsel heen lagen rondachtige, vaste, geelachtig grijze knobbeltjes verspreid, van de grootte van speldenknoppen tot die van erwten, wier weefsel rood gespikkeld was. Sommige van deze knobbeltjes vertoonden in hun centrum eene fijne opening. Nergens waren versche tuberkels te zien. Eindelijk bevonden zich overal kleine, onregelmatige cavernen, waarvan de vrij gladde wanden hier en daar met roodgekleurde massa's bedekt waren. Van de bronchi vertoonden alleen de allerfijnste steenroode vlekken; de kleurstof lag hier in de dieper gelegene lagen van den wand. De bronchiaalklieren bezaten in hare centrale gedeelten eene zwarte, in de bastzelfstandigheid eene roode kleur.

Het scheikundig onderzoek leerde, dat de genoemde roode kleur veroorzaakt werd door in verbazende hoeveelheid afgezet ijzeroxyde, geheel in kleur overeenkomende met de stof, waarmede de lijderes gewerkt had. Beide longen bevatten daarvan 21—22 grammen. Het specifiek gewigt van de normale, d. i. voor ademhaling geschikte gedeelten bedroeg 1.065, terwijl het onder gewone omstandigheden 1.015 bedraagt. Onder het mikroskoop werden korrels ijzeroxyde gezien in de korrelcellen, die in grooten getale in het uit de doorsneêvlakte der longen uitvloeijend vocht aanwezig waren, in de wanden der alveoli, in het interstitiële weefsel der longen, in de diepere lagen

1) Eerst onlangs gelukte het aan TRAUBE in de longen doorgedrongene houtskooldeeltjes met zekerheid onder het mikroskoop te herkennen.

der pleura, in de adventitia der fijne en ook in het slijmvlies der allerfijnste luchtpijptakken. De in het longweefsel verspreide knobbels bestonden uit vast bindweefsel, dat zich, daar waar eene centrale holte bestond, tot aan den rand dezer holte uitstrekte, zoodat hier geen bekleedend vlies aanwezig was en de genoemde knobbels dus niet voor verdikte bronchi konden gehouden worden.

In dit geval waren derhalve ongetwijfeld fijne ijzeroxyde-moleculen tot in den wand der longblaasjes doorgedrongen en het bewijst, dat zulke moleculen niet van scherpe spitsen en kanten behoeven voorzien te zijn, zoo als de houtskooldeeltjes, om tot in in de diepste weefsellagen der ademhalingsorganen door te dringen. Zeer fijne rondachtige ligchaampjes, zoo als die van het ijzeroxyde, drongen tusschen de weefselelementen in, zonder ze te kwetsen. Hunne verspreiding in het longweefsel kwam volkomen overeen met die der zwarte korrels in de mijnwerkerslongen, volgens de uitvoerige beschrijving, die VIRCHOW hiervan gegeven heeft.

Wat de knobbeltjes betreft, die in de longen werden gevonden, zoo houdt ZENKER ze op grond van hun zamenstel voor produkten eener chronische ontsteking van het interstitiële weefsel van afzonderlijke lobuli, terwijl hij de cavernen als gevolgen van ulceratie van den bronchiaalwand beschouwt, die na doorboring van deze op het longweefsel is overgegaan. Dat deze veranderingen het gevolg zijn van den prikkel, door de ingeademde stofdeeltjes uitgeoefend, kan des te minder betwijfeld worden, omdat de zwarte longen der kolenwerkers geheel identische veranderingen vertoonen. De inademing van stofdeeltjes is dus niet zoo onschadelijk als TRAUBE heeft aangenomen.

De resultaten, die het onderzoek van bovenstaand geval opleverde, werden geheel bevestigd door de sectie van een man, die vele jaren lang zich in eene fabriek met het polijsten van spiegelglas, waartoe men zich van ijzeroxyde bedient, had bezig gehouden. Ofschoon in mindere intensiteit dan in het voorgaande geval, werden ook hier de ijzermoleculen tot in het interstitiële weefsel der tuberculeuse longen en in de bronchiaalklieren aangetroffen. De broeder van dezen man, die met denzelfden arbeid den kost verdiende, gaf, nadat hij reeds minstens 12 uren zijn werk gestaakt had, nog sputa op, waarin ijzerkorrels, deels vrij, deels in ronde cellen ingesloten, werden waargenomen.

ZENKER stelt ten slotte voor dezen nieuwen ziektevorm, volgens analogie met den naam van *anthracosis*, die voor de zwarte longen der mijnwerkers reeds het burgerregt heeft verkregen, met dien van *siderosis* (van σίδηρος ijzer) te bestempelen.

In hetzelfde tijdschrift, waarin ZENKER zijne beschouwingen heeft medegedeeld, houdt ook KUSSMAUL zich met de vraag bezig, of vaste deeltjes met de ingeademde lucht tot in de longen doordringen. Hij trachtte tot de beantwoording dezer vraag te geraken door eene reeks van scheikundige analysen van de na verbranding van longen en bronchiaalklieren overblijvende asch. Wanneer in de lucht zwevende vaste stoffen worden ingeademd, zoo redeneerde hij, dan moet bij alle menschen, die het zand, dat van de vloeren der woningen en van de straten opstuift, geruimen tijd hebben ingeademd, in de longen kiezelaarde gevonden worden. De longen van pasgeborenen zullen waarschijnlijk geen zand bevatten. Bij personen, die, wegens ziekte langen tijd het bed of de kamer gehouden hebben, zal het zandgehalte geringer zijn dan bij diegenen, die tot kort voor hunnen dood in de opene lucht verkeerd hebben, tenzij het zand niet door de flikkerbeweging en hoesten verwijderd wordt, maar diep in het longweefsel doordringt en daar blijft liggen. De longen van steenhouwers moeten meer zand bevatten, dan die van andere menschen. Wanneer de bronchiaalklieren

van volwassenen zand bevatten, dan is het waarschijnlijk, dat dit door den lymphestroom uit de longen gekomen is.

Voor zoo ver zij betrekking hebben op het onderwerp, dat wij hier behandelen, waren de uitkomsten van het onderzoek der genoemde aschbestanddeelen de volgende. In de longen van een kind van 14 dagen, ontbrak het kiezelzuur geheel; eerst bij een kind van $^{3}/_{4}$ jaar werden sporen daarvan aangetroffen. Bij menschen, die niet met zandsteen hadden gewerkt, varieerde de hoeveelheid zand in de longen van 4,2 tot 17.3 pCt., bij een hond bedroeg zij 14.3 pCt. Gemiddeld bevatten beide longen van volwassenen te zamen 1 gram zand, bij een steenhouwer werden ongeveer 3 grammen gevonden. Wanneer men de in de asch der longen gevondene hoeveelheid zand vergelijkt met de hoogst geringe hoeveelheid kiezelzuur, die de asch van andere organen en van het bloed bevat, dan moet men wel aannemen, dat zij haren oorsprong heeft in het stuivend zand dat met de lucht is ingeademd. Bij twee lijders, die voor hunnen dood lang bedlegerig waren geweest werd een betrekkelijk laag zandgehalte der longen aangetroffen (13.4 pCt. en 7.5 pCt.), terwijl bij twee mannen, die tot kort voor hunnen dood steeds in de vrije lucht hadden geleefd, 4.2 en 6 pCt. zand aanwezig was. KUSSMAUL acht het hierom waarschijnlijk, dat het ingeademd zand zich niet oppervlakkig aan de epithelia vasthecht, maar dieper in het weefsel der ademhalingsorganen doordringt, ofschoon bij verschillende personen niet in dezelfde hoeveelheid. In de asch der bronchiaalklieren van twee menschen, wier longenasch 4.2—9.5 pCt. zand bevatte, werd 3 pCt. zand gevonden, eene hoeveelheid, welke die van alle andere organen, behalve de longen, overtreft, zoodat naauwelijks betwijfeld kan worden, dat het zand hier met de lymphe uit de longen gekomen is. Door middel van den spectraal-toestel werd bij den steenhouwer eene vrij groote hoeveelheid lithium waargenomen, welke van het ingeademd zand moet afgeleid worden. (*Deutsches Archiv* II. 1.) J. P. G.

OVER DE SPIERZAMENTREKKINGEN BIJ CHOLERALIJKEN heeft Dr. DRASCHE in de *Wiener Medizinische Zeitung*, van 30 October, 6 en 13 November l.l., eene Verhandeling geplaatst, waaraan wij het volgende ontleenen. Aangaande dit onmiskenbare feit, dat door sommige Medici ontkend en waaraan eerst in de twee laatste epidemiën meer de aandacht geschonken werd, heeft de waarneming, in een der tegenwoordige cholera-hospitalen te Weenen, aan DRASCHE het volgende geleerd. Het eerste verschijnsel der spiercontractie pleegt gewoonlijk onmiddellijk na den dood op te treden. In sommige gevallen van fulminante cholera kon men haar nog in de agonie, als het ware gelijktijdig met de laatste ademhalingen, in andere eerst na 5—15 en 30 minuten, post mortem waarnemen. In 20 naauwkeurig waargenomene gevallen kon zij in 12 onmiddellijk, in 5 eerst 15 en in 3 eerst 30 minuten na den dood, voor het minimum gedurende 10 minuten en voor het maximum van tijdsverloop, gedurende $2^{1}/_{4}$ uur, geconstateerd worden. In 8 gevallen was die tijdruimte over 10—45 minuten en in 12 over 1—$2^{1}/_{4}$ uur verdeeld. Voor het laatste maximum kwamen er echter slechts 2 gevallen voor. De spiercontractiën beginnen òf op enkele, bijv. aan den orbicularis, aan den sterno-cleido-mastoïdeus, aan den ext. cruris, aan den ext. poll. long., òf op meerdere van elkander betrekkelijk ver verwijderde punten. In het begin is die spierwerking zelden over een groot aantal van spieren verdeeld. Zij breidt zich langzamerhand uit, om zich in sommige gevallen aan bijna al de spieren der extremiteiten, aan die van den tronk en van den hals, mede te deelen. Somwijlen worden er in alle spiergroepen fibrillaire contractiën waargenomen. De eerste contractiën kan men gewoonlijk aan de onderste extremiteiten en vooral aan het regter been, aan den digitus major pedis, aan den ext. cruris en aan den duim der regter hand aantreffen. De spieren

der onderste en bovenste ledematen worden het eerst, dan die van den hals, van de borst, van den rug of van het aangezigt gecontraheerd. De contractie wisselt in sterkte af, dan gelijdelijk, dan met afwisseling, om in bijna niet meer waarneembare trekkingen op te houden. In de kuitspieren worden post mortem òf geene, òf slechts onbeduidende zamentrekkingen waargenomen. Somwijlen worden het hoofd, de beenen, de armen of de geheele romp opgeheven, de vingers gestrekt of tot eene vuist gesloten, de voeten opgetrokken of naar binnen of naar buiten gedraaid. Aan de spierbundels worden zachtgolvende of plotselijke bewegingen, waardoor zij tot een knoest opzwellen en aan de opgelegene hand een krachtigen stoot mededeelen, geconstateerd. De bewegingen der musculi intercostales vooral zijn zeer snelle en kort afgebrokene. De ribben blijven echter onbewegelijk, terwijl de pectoralis zich daarentegen soms zeer krachtig contraheert en den arm tegen de borstkas aanklemt. In het algemeen wordt die prikkelbaarheid der spieren het langst aan die van den thorax waargenomen. Evenzoo grijpen de zamentrekkingen der buikspieren op de meest verschillende wijzen plaats. Een eigenaardig dalen en rijzen van den buikwand, vlak onder de bogen der ribben, deed DRASCHE ook snel afwisselende zamentrekkingen van het diaphragma, vermoeden. Het geheele spel der spiergroepen geschiedt soms zoo snel, zoo afwisselend, zoo grillig, dat het niet mogelijk is om op een of ander punt bepaald de aandacht te vestigen. Als een bewijs, dat dezelfde verschijnselen ook bij de onwillekeurige spieren worden waargenomen, voert DRASCHE aan, dat hij in sommige gevallen eene ware cutis anserina of het uitvloeijen van sperma uit de urethra (het laatste nog $1^1/_2$ uur post mortem) opmerkte. Met de spiercontractiën gaat gewoonlijk eene verhooging der temperatuur der huidoppervlakte en eene wijziging van hare overigens livide kleur gepaard. Spoedig na het ophouden der spiercontractiën wordt de rigor mortis waargenomen. De contractiën der spieren, hare nog niet uitgedoofde prikkelbaarheid, kunnen vooral, door het opdruppelen van chloroforme en door den inductiestroom, bevorderd en waar zij niet meer aanwezig schenen te zijn, als het ware opgewekt worden.
Dr. J. HANLO.

ONDERZOEK VAN CHOLERA-EXCREMENTEN. — 1°. *Zijn de uitwerpselen uit den darm van cholera-zieke menschen voor dieren schadelijk?*

2°. *Roepen zij, wanneer ze op eene of andere geschikte wijze door het dier worden opgenomen, verschijnselen voor den dag, die gelijk zijn aan de symptomengroep der Aziatische cholera bij den mensch?*

3°. *Levert de lijkbevinding van deze dieren dezelfde pathologische processen als bij den aan cholera gestorven mensch?*

Deze drie vragen werden langs experimentelen weg beantwoord door Drs. GUTTMANN en BAGINSKY, Geneesheeren in het Stads-Cholerahospitaal, n°. 2, te Berlijn, die daarbij eene methode volgden, eenigzins afwijkende van die hunner voorgangers op dat gebied (*Centralblatt für die Medicinische Wissenschaften* 1866, n°. 44). Om de toxisch werkende stof in het organisme te doen opnemen hebben zij zich bediend òf van de injectie der cholera-uitwerpselen onder de huid, òf van een regtstreeksch inbrengen daarvan in het darmkanaal der dieren. De meest gebruikelijke methode, inspuiting van de dejecta in de aderen, is hier met grond niet opgevolgd. Immers, om tijd te winnen tot eene eventuële ontwikkeling van pathologische processen, moet niet eene snelle, maar daarentegen eene langzame vergiftiging tot stand worden gebragt. Daarom heeft de injectie door de aderen bij dat onderzoek geene waarde; zij mist bovendien bij de injectie van *cholera*-excrementen alle beteekenis, omdat, blijkens het mikroskopisch onderzoek, zelfs wanneer de dejecta door dubbele filtra van het beste Zweedsche filtreerpapier ver-

scheidene malen waren gefiltreerd, het filtraat niettemin altijd nog verontreinigd was met overblijfselen van epitheliën en cellen. Het ontstaan van embolie zou daarvan het onvermijdelijk gevolg moeten zijn. GUTTMANN en BAGINSKY bedienden zich dus, op grond van deze twee bezwaren, van de twee eerstgenoemde, meer te vertrouwen methoden. De rijstwaterachtige stoelgangen van asphyktische lijders werden, hetzij in verschen toestand, kort na de evacuatie, hetzij nadat zij 2—3 dagen in een met deksel voorzienen pot hadden gestaan, ingespoten, na nu eens wèl, dan eens niet gefiltreerd geweest te zijn.

Deze proefnemingen nu op konijnen en een hond (waarvan wij het niet noodig achten de beschrijving hier terug te geven) hebben tot uitkomst gehad, dat den experimentatoren niets onder de oogen kwam dat in de verte eenige overeenkomst had met de Symptomatologie, zoowel als met de pathologische Anatomie van de cholera 1). Door deze bevinding wordt groote inbreuk gemaakt op de juist tegenovergestelde resultaten van vroegere waarnemers, die, na injectie [door de aderen, Ref.] van de excrementen bij dieren, deze onder verschijnselen van cholera zagen sterven en ook bij de sectie dezelfde weefselveranderingen vonden als bij den mensch. Daar ons bedunkens aan de methode van GUTTMANN en BAGINSKY meer vertrouwen moet geschonken worden dan aan die hunner voorgangers, zal hunne negatieve uitkomst wel meer met de waarheid overeenkomen dan de positieve van de andere onderzoekers.

Als slotsom nu hunner experimenten meenen GUTTMANN en BAGINSKY geregtigd te zijn de volgende punten voor zeker vast te stellen:

1°. De excrementen van aan choleralijdende menschen hebben, als ze bij dieren onderhuids worden ingespoten, eene toxische werking, zoowel in verschen als in ouden, in gefiltreerden als in niet-gefiltreerden toestand.

2°. Dezelfde hoeveelheid der excrementen, die bij de subcutane injectie doodend werkt, roept, in de maag gebragt zijnde, zelfs nog niet eens verschijnselen van onwèlzijn te voorschijn.

3°. Het onderzoek na den dood verspreidt geen licht over de oorzaak daarvan.

4°. De dieren bezwijken niet onder de verschijnselen der cholera, maar onder die van bloedvergiftiging, — eene benaming, die trouwens niet veel zegt.

Dr. A. DRIELSMA.

BESTAAT ER EEN OORZAKELIJK VERBAND TUSSCHEN HET GELIJKTIJDIG OF NA ELKANDER OPTREDEN VAN TYPHUS BIJ DEN MENSCH EN DER HEM OMGEVENDE HUISDIEREN OF OMGEKEERD? — Zoo als bekend is heeft in de laatste jaren de studie van de aetiologie der infectieziekten, door de onderzoekingen van uitstekende artsen en natuuronderzoekers, belangrijke feiten aan het licht gebragt.

Wij kunnen echter niet ontkennen, dat ten deze nog slechts eene geringe hoeveelheid van bruikbaar materieel aanwezig is. Inzonderheid is dit met den typhus het geval. Wij weten tot heden nog niet met zekerheid, of de ileotyphus van den mensch in eenigen zamenhang staat met de pathologisch-anatomisch identische ziekten van vele dieren, vooral van het paard, het schaap, het rund en het huisgevogelte En toch laat zich zoodanigen zamenhang noch theoretisch ontkennen, noch kan men de

1) Dat de PEYER'sche plâques vergroot en er in het epithelium van de pisbuisjes vettige ontaarding werd gevonden bij een konijn, waaraan onder de huid van den rug gefiltreerde excrementen werden geïnjiciëerd, heeft hoegenaamd geene pathologische beteekenis, omdat hetzelfde bij het normale konijn ook dikwijls wordt aangetroffen.

daaromtrent verzamelde facta loochenen. Het is om die reden, dat de Bezirksarzt Dr. KERSCHENSTEINER verzocht, dat in de algemeene vergadering van de veeartsen in Schwaben, te houden op den 29sten Mei 1865 te Augsburg, deze zaak mogt worden besproken en elk zijne omtrent dit punt gemaakte waarnemingen zou mededeelen.

In die vergadering gaf Dr. KERSCHENSTEINER eerst een kort overzigt van onze tegenwoordige kennis van de infectieziekten in het algemeen en van den typhus in het bijzonder. Daarna en ten einde dit onderwerp in discussie te brengen, deelde hij de twee volgende door hem zelf waargenomene gevallen mede:

In de maand Augustus 1859 waren te Althegnenberg — een spoorwegstation tusschen München en Augsburg — soldaten geïnkwartierd. Een van hen, die bij den afmarsch van München zich reeds niet wel gevoelde, kreeg al de verschijnselen van typhus, bleef twee dagen te Althegnenberg en werd toen naar Augsburg naar het militaire hospitaal overgebragt.

Ongeveer 4 weken daarna werd in den stal van het logement te Althegnenberg, waar ook de genoemde soldaat zich had opgehouden, een paard aan typhus ziek, dat na 8 dagen genas. De diagnose werd door een bekwaam veearts gesteld. In den stal van den boer, waarin de soldaat op den 2den dag aan hevige diarrhoea lijdende lag, werd, ongeveer 14 dagen daarna, een paard door den typhus aangetast en stierf. Ook hier had de genoemde veearts (PUTSCHER te Furstenfeld-Brück) de diagnose gemaakt. Het is bijna aan geen twijfel onderhevig, dat hier de infectie van den mensch op het paard door den mest heeft plaats gehad.

In den herfst van 1861 behandelde Dr. KERSCHENSTEINER de 12jarige dochter van een daglooner, zij leed aan hevigen typhus, die het kind van eene andere streek had medegebragt. Terwijl de ziekte van het meisje het toppunt had bereikt, werden op eens vele ganzen ziek, zij kregen hevige doorloop en stierven zeer spoedig. De moeder van het meisje fokte ganzen en paste ook tevens die van anderen op. Eerst werden hare eigene ganzen ziek; zij waren des nachts te huis en des daags werden ze op eene weide gedreven; na verloop van eenige dagen werden ook de ganzen ziek, die slechts op den dag op de weide met anderen liepen, die grootendeels reeds ziek waren. In dit geval kan men geheel ongedwongen aannemen, dat de eerst ziek gewordene eigene ganzen de uitwerpselen van het zieke meisje hadden gegeten en de later ziek gewordene vreemde ganzen die van de eerst ziek gewordene hadden gebruikt.

De Geheimraad VON GIETL geeft in zijn eerst onlangs verschenen geschrift: *Die Ursachen des enterischen Typhus*, München, berigt van gevallen van typhus entericus onder de paarden der stoeterijen Neuhof en Bergstetten, welke de typhus door de weiden, die met menschenmest, afkomstig van de strafinrigting Kaisheim, gemest waren, kregen. Ook is het in dit werkje medegedeelde geval, waarbij het typhuscontagium na verloop van negen maanden nog werkzaam was, gedurende welken tijd het in een mesthoop bewaard was gebleven, zeer interessant. Wegens de weinige bouwstoffen, die er thans bestaan ter beantwoording van de hier boven gestelde vraag en het groote belang der zaak, noodigde hij de aanwezige veeartsen uit daarop steeds de aandacht gevestigd te houden.

AMMON, veearts bij de Hofstoeterij, bevestigt het voorkomen van typhus onder de fokmerriën en veulens van die stoeterij in 1859—1860 en door hem beschreven in het *Wochenschrift*, 1864, S. 165. Hij vermeldt, dat de typhus het eerst onder eene afdeeling veulens ontstond, die op eene weide liepen, grenzende aan een stuk land van de strafinrigting Kaisheim, waarop de excrementen der misdadigers waren gebragt, gedurende dat onder hen een hevige typhus heerschte. De eerste gevallen waren miltvuur en deze eindigden spoedig doodelijk; later was het echter abdominaal-typhus, zoo als ook de lijkopeningen ten duidelijkste bewezen.

JAMIN deelt een geval mede, waarbij de typhus *van een ziek paard op een mensch* werd overgedragen. Te Friesdorf heerschte namelijk onder de paarden van twee escadrons kavallerie zeer sterk de typhus, zoodat van een getal van 260 paarden 60 daaraan stierven. Een man, genaamd MADER, kwam met zijn paard in den ziekenstal en werd na verloop van drie dagen ongesteld. Hij werd naar het militaire hospitaal te Ansbach gebragt, waar hij aan typhus overleed en ook het paard stierf aan diezelfde ziekte. JAMIN zegt verder, dat toen ter tijd de typhus niet alleen onder de militaire paarden, maar ook onder die van de landlieden in den omtrek heerschte en dat tevens gelijktijdig meerdere menschen door die ziekte werden aangedaan.

FASSLER spreekt ook over de overdraging van den typhus van paarden op den mensch. Bij een molenaar behandelde hij de aan typhus lijdende paarden. Het eerst werd de paardenknecht door de ziekte aangedaan en daarna achter elkander de geheele familie van den molenaar, alleen de vrouw uitgezonderd.

SONDERMANN, van München, spreekt over den typhus onder het pluimvee, door hem vroeger in het *Wochenschrift*, 1860, S. 397, beschreven. Daarbij kwam dikwijls het geval voor, dat de vetste dieren nog geslagt werden en daarna zonder nadeel door menschen werden gegeten. Deze ziekte heerschte toen onder bijna alle mogelijke verhoudingen; zoowel bij de grootste zindelijkheid als in het tegenovergestelde geval, en werden alle soorten van huisgevogelte er door aangedaan, ook die, welke niet met menschen in aanraking kwamen.

OBICH heeft deze ziekte onder de huisvogels dikwijls waargenomen; zij deed vooral de vette aan en ook de ingevoerde uitlandsche rassen. Het is hem echter niet bekend, dat die ziekte in eenigen zamenhang met die van den mensch staat. (*Wochenschrift für Thierheilkunde und Viehzucht* von T. ADAM und W. PROBSTMAYR, 1865, S. 236.)

Utrecht, 2 November 1866. F. C. HEKMEIJER.

OVERGANG DER CHOLERA OP DIEREN. — Het is bekend, dat de overgang van de cholera op dieren door sommigen wordt aangenomen, terwijl anderen dit ontkennen. Volgens GOUYON waren in eene kamer van een Hospitaal te Warschau, waarin choleralijders lagen, steeds aanwezig eenige *konijnen*, twee *hoenders* en twee *duiven*, zonder dat zij ziek werden. Daarentegen wil THIERSCH de overgang van de cholera op *muizen* hebben waargenomen; hij zegt, dat zich in de ontlaste stoffen van de choleralijders, van 3—9 dagen na de ontlasting, eene stof vormt, welke bij de dieren, waarop hij de proeven nam, eene dikwijls doodelijke ziekte voortbragt, met dezelfde verschijnselen aan de darmen en de nieren als bij de cholera. (*Journal de Méd. Vétér. publié à l'école de Lyon*, 1866. — HERING's *Repert.* 1866, S. 241.)

F. C. HEKMEIJER.

EENE NIEUWE WIJZE OM VLEESCH TE VERDUURZAMEN. — Bekend zijn de methoden om vleesch te conserveren, door spoedig na het slagten van het dier een of ander bederfwerend vocht in zijne bloedvaten in te spuiten, of om, zoo als door LIEBIG het eerst werd ingevoerd, het vleesch in den vorm van een zoogenaamd extract te brengen. Nu heeft Lord STANLEY onlangs aan het Engelsche Huis der gemeenten aangaande dit onderwerp eene mededeeling gedaan, waaruit blijkt, dat, ingevolge een rapport aan de Regering, aan de Heeren PARIS en SLOPER voor geheel Zuid-Amerika patent is toegestaan voor eene nieuwe methode om vleesch te verduurzamen. Volgens deze methode zou voor 4 of 5 pence per pond versch vleesch in Engeland kunnen geleverd worden. Zelfs wachtte men reeds 10,000 tot 12,000 pond te Londen. In April dezes jaars hebben de Heeren PARIS en SLOPER in Buenos-

Ayres den Vice-President der Republiek La Plata onthaald op vleesch, dat vóór zes weken in Engeland geslagt was, zonder dat men deze bijzonderheid er aan kon bespeuren. Zij hoopten weldra verlof te krijgen, om dezelfde beleefdheid aan belangstellenden in Engeland in den Londenschen Guildhall te kunnen bewijzen met Zuid-Amerikaansch vleesch van 6 weken oud. — Hunne methode bestaat in het sluiten van het vleesch in luchtdigte bussen. Die bussen hebben, wanneer het vleesch zich reeds daarin bevindt, van boven en van onderen eene opening. Door water naar binnen te persen, verwijdert men de lucht uit den inhoud der bus. Het water op zijne beurt wordt door zeker gas weder uitgedreven. Daarna worden beide openingen digt gesoldeerd. In de *zamenstelling van het gas* ligt, zegt men, het geheim der methode.

A. Cn.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 1 December, 15 sterfgevallen aan diarrhoea en slechts 3 aan cholera (1 in North en 2 in East London). De epidemie is dus zoo goed als geëindigd. Het getal harer slagtoffers bedroeg in 1849 14,137, in 1854 10,738 en in 1866 slechts 5548, zoodat hare sterfteverhouding, op iedere 10,000 inwoners, slechts aan 18, tegen 44 en 62 voor de beide eerstgenoemde jaren, beantwoordde. Het sterftecijfer dezer week bedroeg 1459 en dat der geboorten 2128.

— De bekende PEABODY heeft aan de Harvard-Universiteit de belangrijke som van 150,000 dollars, voor de stichting van een Museum en een Professoraat voor Amerikaansche Archaeologie en Ethnologie, geschonken.

— Volgens *The Lancet* van 8 December had de cholera zich niet verder te Konstantinopel uitgebreid.

— De stoomschepen *de Tyne* en *de Seine*, welke kort na de *Atrato* met lijders aan de gele koorts te Southampton uit de West-Indiën aankwamen, werden even zoo aan de quarantaine te Motherbank onderworpen. Zij duurde voor de gezonde bemanning slechts vijf dagen.

PARIJS. — Ter vervulling der vacaturen bij de Medische Faculteit zijn voor de „Chaire de Thérapeutique" de Doctoren SÉE, HARDY en GUBLER, voor die der „Pathologie générale" LASÈGUE en CHAUFFARD en voor die der „Anatomie et Pathologie" VULPIAN, LA BOULBÈNE en EMPIS door de Faculteit voorgesteld.

— In de zitting der Académie van 4 December l.l. vertoonde Prof. GOSSELIN een „dilatateur cylindrique uréthral," volgens de opgaven van VOILLEMIER, door MATHIEU vervaardigd, waarmede eene verwijding van het kanaal in alle doormetingen mogelijk gemaakt wordt.

— In eene vroegere zitting van hetzelfde ligchaam heeft Dr. RONDET voorgesteld, om aan den Minister van Onderwijs en Binnenlandsche Zaken een résumé der discussiën over de kindersterfte in te zenden, om over dit onderwerp eene enquête uit te lokken en om uit den boezem der Académie eene afzonderlijke Commissie, onder den titel van „Commission de l'hygiène de l'enfance," te benoemen. De kindersterfte (beneden het jaar) werd door HUSSON voor geheel Frankrijk, zonder het Seine-Departement, gedurende 1858, 1859 en 1860, voor de bevolking der steden, op 249,847 ge-

boorten als 45,766 of 18.32 pCt., en voor die van het platteland, op 672,857 geboorten als 121,045 of 17.96 pCt., of in toto, op 922,704 geboorten als 166.811 of 18.08 pCt. opgegeven.

— De Fransche bladen melden het doodberigt van Dr. CASIMIR PINEL, welke zich, even als zijn neef, de bekende Psychiater PHILIPPE PINEL (gestorven 1826), in de Psychiatrie verdienstelijk maakte.

WEENEN. — In de Vergadering van het Weener Doctoren-Collegium van 26 November l.l. droeg Dr. NUSSER zijn »Schlussbericht" over de jongste cholera-epidemie in de hoofdstad voor. De eerste officiële opgave, dat zij als epidemie was opgetreden, was van den 24sten Augustus, vóór dien tijd was zij slechts sporadisch en onder dien vorm had zij zich reeds op 26 Julij vertoond. Het cholerazicktecijfer was tot 27 September klimmende en van dat tijdstip af dalende geweest. Het totale cijfer der ziektegevallen in en buiten de Gasthuizen bedroeg van 26 Julij tot 23 November 5870 met 2797 (47.65 pCt.) sterfgevallen. In de Gasthuizen werden 2719 cholera-patiënten met 1187 (43.66 pCt.) en in de privaat praktijk 3151 cholera-patiënten met 1610 (51.09 pCt.) sterfgevallen behandeld. Er werden 534 vrouwen, meer dan mannen door de ziekte aangetast. De leeftijd tusschen 10 en 20 jaren scheen de grootste immuniteit op te leveren, buiten die grenzen klom de sterfte, zoowel naar den kinderlijken, als naar den hoogeren leeftijd, regelmatig. De »innere Stadt" bleef het meest gespaard, zij telde slechts 83 sterfgevallen, terwijl in de voorsteden, de Neubau (de meest bevolkte) 289, de Alservorstadt 241, de Margarethastadt 207, de Jozefstadt 197, de Landstrasse 167, de Mariahilf 160, de Wieden 140 en de Leopoldstadt 125 sterfgevallen leverden. Zij was de kortste cholera-epidemie, die de hoofdstad bezocht ($2^1/_4$ maand), daar die van 1831, 1832, 1836, 1848, 1849, 1850, 1854 en 1855 gedurende $3^1/_2$, $5^1/_2$, bijna 10, 3, 3, 5, 4 en 6 maanden duurden. De meeste ziektegevallen kwamen in 1836 voor, daarop volgde in dit opzigt de epidemie van 1855 en dan de hier besprokene. Het is mogelijk dat zij ook ditmaal overwintert en even als die van 1831—32, die van 1849—50 en die van 1854—55, na eene pause van 3—4 maanden, wederom te voorschijn treedt. Ter desinfectie werden van Regeringswege ongeveer 2000 centenaars sulfas ferrosus verbruikt.

— Volgens het *Wiener Wochenschrift* van 21 November was het cijfer der pokken-patiënten sinds het ophouden der cholera aanzienlijk toegenomen, zoodat de daartoe bestemde afdeeling in het Allgemeine Krankenhaus vergroot moest worden.

— Dr. TETZER, de Adsistent van Prof. ARLT, Privaat-Docent in de Ophthalmiatriek aan de Universiteit alhier, is op 31jarigen leeftijd aan pneumonie overleden.

— Prof. SIGMUND is door den Keizer in den Hongaarschen adelstand opgenomen.

MÜNCHEN. — Het laatste nummer van het *Zeitschrift für Biologie* bevat eene met platen toegelichte beschrijving van de inrigting der ventilatie, zoo als zij in het nieuwe Aushilfs-Krankenhaus alhier (voor 9 zalen, ieder met 11 bedden), volgens de opgaven van Prof. BÖHM te Weenen, door den Architect ZINETTI daargesteld is. De ventilatie is voor iedere zaal afzonderlijk, in verband met eene calorifère, daargesteld en kan eene luchtverversching van 40—80 cub. centimeters per bed en per uur leveren.

MAAGDENBURG. — Dr. OTTO heeft uit Buckau (de voorstad van Maagdenburg) in het jongste nummer van VIRCHOW's *Archiv* (Bd. 37, Heft 3) een schrijven aan de redactie van het geciteerde tijdschrift ingezonden, waarin hij op de immuniteit, welke de vaccine voor de cholera schijnt op te leveren, de aandacht vestigt. De cholera, welke van 25 Augustus tot 10 October de voorstad teisterde en op 550 aangetasten 160 slagtoffers eischte, werd op een nog niet lang na de vaccine verloopen leeftijd

(frisch geimpfte Alter), dat is tot den 3jarigen, even als bij de kort geleden gerevaccineerden of bij hen, die in dit jaar aan variolae of varioloïden geleden hadden, niet waargenomen. Deze waarneming was door OTTO bij meer dan 500, door hem kort vóór de epidemie gerevaccineerden, geconstateerd.

CASSEL. — Dr. WIEDERHOLD alhier heeft in het jongste nummer van VIRCHOW'S *Archiv* gewezen op de krachtig vernietigende werking van alle organische stof, welke door de inwerking van het gewone zoutzuur uit den handel, op eene zeer geringe hoeveelheid chloras potassae, verkregen wordt. Waar de desinfectie in de open lucht of in een ruim lokaal kan verrigt worden moet aan deze methode boven alle andere de voorkeur gegeven worden.

WEIMAR. — Prof. PETTENKOFER te München is door de Stedelijke Regering verzocht, om eene onderzoeking over het beloop der jongste cholera-epidemie te dezer stede in het werk te stellen. Door al de steden van Naumburg tot Eisenach, langs den Thuringer spoorweg gelegen, zal een gelijk verzoek tot hem gerigt worden.

TÜBINGEN. — Prof. LUSCHKA heeft voor zijne beroeping naar Kasan bedankt.

KONINGSBERGEN. — In de Vergadering van het Verein für Wissenschaftliche Heilkunde, op 7 October gehouden, vermeldde Dr. MÖLLER, dat het grondwater in Februarij en Maart van 1866 tot een zeer hoogen stand opgeklommen, van April tot het einde van Junij (begin der cholera-epidemie), aanzienlijk gedaald was. Het eerste geval, waarmede de epidemie op 22 Junij debuteerde, stond geheel op zich zelf, zonder eenig vermoeden van eene elders opgedane infectie. In de daarop volgende gevallen, in dezelfde straat, was echter het verband met het eerste geval onmiskenbaar geweest. Deze epidemie was volgens hem de hevigste, die ooit de stad geteisterd had. Zij eischte circa 2400 slagtoffers op ongeveer 4000 aangetasten, bij eene bevolking van ongeveer 102,000 inwoners.

ST. PETERSBURG. — Volgens eene opgave van Dr. LINGEN, Geneesheer in het Maria-Magdalena-Gasthuis alhier, waren er in de stad van 15 Junij tot 18 September, op eene bevolking van 539,000 inwoners, op 16,190 door cholera aangetasten 3350 sterfgevallen opgeteekend; in het gemelde Gasthuis, waren er van 15 Junij tot 1 October, op 419 cholerapatiënten (321 m. en 98 vr.) 207 (153 m. en 54 vr.) bezweken.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Finantiën heeft, onder dagteekening van 14 November, aan de Provinciale Directeuren der directe belastingen, in- en uitgaande regten en accijnsen doen afgaan eene missive, waarin eenige uitleggingen gegeven worden omtrent de toepassing van den tariefpost *kramerij*. Onder anderen zegt de Minister, dat, „om één voorbeeld te noemen, onderscheidene der zoogenaamde gebreveteerde geneesmiddelen bij invoer in doosjes, fleschjes enz. te beschouwen zijn als *kramerij*, omdat zij niet alleen te verkrijgen zijn bij Apothekers en Droogisten, maar ook in vele galanteriewinkels."

— In de Vergadering van 24 November j.l. der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam heeft de Hoogleeraar HARTING zijn voorstel, tot het benoemen eener Commissie betreffende het vraagstuk van den ondergrondschen loop des waters, waarover wij berigt hebben gegeven, na eenige nadere discussiën en mededeelingen, ingetrokken.

AMSTERDAM. — Burgemeester en Wethouders hebben afgekondigd de Verordening van Politie op de haven en wateren der stad (gemeente) Amsterdam, door den Raad vastgesteld op den 10/11 October j.l. In Art. 62 is uitdrukkelijk de bepaling

opgenomen, „dat het verboden is vuilnis, van welken aard ook, *over boord te werpen*," eene bepaling, die ook overal elders even noodzakelijk, als algemeen, gewenscht wordt.

— In de Vergadering van den Raad op 28 November werd behandeld een adres, waarbij was verzocht het dempen eener sloot buiten de Raampoort. Burgemeester en Wethouders stelden voor, het verzoek te wijzen van de hand. Het verzoek werd, uit het oogpunt van het belang der volksgezondheid, door eenige leden ondersteund. Het lid PEKS deelde mede, dat de zaak van den gezondheidstoestand der buitenwijken in behandeling was bij de Gezondheids-Commissie en dat deze, ten gevolge van haar onderzoek, waarschijnlijk de demping van eenige sloten aan Burgemeester en Wethouders zal voorstellen, weshalve hij adviseert, thans tot geen partiëlen maatregel te besluiten. Ten slotte is bepaald, het nemen van een besluit aan te houden, in afwachting van het rapport der Gezondheids-Commissie.

— De Raad heeft de wedde van den deskundige voor oogziekten van *f* 150 op *f* 300 gebragt en besloten tot wijziging dien ten gevolge van Art. 9 der Verordening regelende de geneeskundige armenverzorging der gemeente.

— Bij de Verordening betreffende de keuring van voedingsmiddelen was bepaald, dat vier keurmeesters van vee en vleesch door Burgemeester en Wethouders zullen worden benoemd, en dat één dier beambten zal zijn een Veearts. Aangezien nu Burgemeester en Wethouders op moeijelijkheden kunnen stuiten bij het vinden van dezen deskundige, stelden zij voor, dat de Raad hun hierin de vrije hand late en hen niet binde aan bedoeld besluit. De Raad besloot overeenkomstig het voorstel.

— De Heer KOENEN gaf in overweging, den dank van het Gemeentebestuur te betuigen aan de Cholera-Commissie en aan de Stads-Geneesheeren enz. voor hunne buitengewone diensten. — De Voorzitter antwoordde, „dat de Cholera-Commissie niet door den Raad, maar door Burgemeester en Wethouders benoemd, ook van deze eene dankbetuiging zal erlangen, wanneer zij zal ontbonden zijn en dat ook door Burgemeester en Wethouders aan de Geneesheeren, behalve de hun toegekende buitengewone toelage, dank is betuigd."

's GRAVENHAGE. — De Cholera-Commissie alhier heeft aan den Burgemeester het verslag van hare verrigtingen doen toekomen. De Commissie besluit haar verslag met eenige opmerkingen, waaruit voor de toekomst nut zou te trekken zijn. In de eerste plaats vestigt zij de aandacht op de, haars inziens, bestaande wenschelijkheid, om ook hier ter stede, even als zij elders bestaan, eene eigenlijk gezegde Cholera-Commissie, d. i. eene zoodanige, die van het Gemeentebestuur uitgaat en uit Geneesheeren en andere bevoegden bestaat, in te stellen. De Commissie laat het oordeel over het riolenstelsel aan meer bevoegde beoordeelaars over, maar acht zich verpligt op te merken, dat de staat van vele woningen, vooral door de ellendige inrigting der privaten, zoo zij er al zijn, buitengewoon veel te wenschen overlaat, zoodat zij aandringt op het vaststellen van Verordeningen op het onbewoonbaar verklaren van woningen. De slechte toestand van het drinkwater in vele woningen blijft dringende verbetering vorderen, die vermoedelijk alleen door eene duinwaterleiding zal kunnen worden aangebragt. Daar goede voeding een groot vereischte is om mindere vatbaarheid voor ziekten in het algemeen te bewerken, acht de Commissie het wenschelijk, dat weldadige ingezetenen het voorbeeld van de hoofdstad en andere gemeenten volgden, om ook hier de behoeftige klasse gedurende den winter goed en goedkoop warm voedsel te verschaffen. Zij betreurt het in het algemeen dat de physieke toestand der lagere volksklasse te weinig wordt behartigd.

KAMPEN. — Door den Gemeenteraad is besloten, om aan de drie Stads-Doctoren

ieder eene som van *f* 150 voor buitengewoon verleende geneeskundige hulp tijdens het heerschen der cholera in deze gemeente, toe te leggen, terwijl de overige twee Geneesheeren, die op uitnoodiging van het Gemeentebestuur, tijdens het heerschen van gemelde ziekte, met de twee Stads-Heelmeesters in stads-dienst zijn geweest, ieder *f* 250 is toegelegd. Voorts is besloten aan den Geneeskundige, die zich dagelijks met de lijkschouwingen in het lijkenhuis op de begraafplaats heeft belast, behalve de toelage, een cadeau in zilver aan te bieden.

ZWOLLE. — Naar wordt medegedeeld, heeft de Heer BEIJERINCK, Inspekteur van den Waterstaat, als lid en Onder-Voorzitter der bij 's Konings besluit van den 16den Julij j.l., n°. 68, ingestelde Commissie, belast met het onderzoek van het drinkwater, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken eene nota ingediend, waarin hij zich bepaald als voorstander verklaart van het ontwerp voor eene algemeene Maaswaterleiding-Maatschappij ten behoeve der voornaamste Zuid-Hollandsche steden.

— In de mededeeling, in dit *Tijdschrift* dezer dagen gedaan, dat o. a. te N., in Drenthe, de Geneeskundige B. is veroordeeld, is *niet* bedoeld de Heer BURGHGRAAF, te Norg. Ten einde eene zeer mogelijke verkeerde naamduiding te voorkomen, achtten wij ons verpligt, deze opmerking hier te moeten maken.

PERSONALIA.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Utrecht, den 3den December, de Heer J. P. KLOOS, Off. v. Gez. 3de kl., met een Proefschrift: *Over de cholera onder het garnizoen te Utrecht;* — te Leiden, den 4den December, de Heer H. C. A. K. EIKENDAL, met een Proefschrift: *Over de veratrine en haar gebruik bij rheumatismus articularis;* — tot Art. Obst. Doctor, te Groningen, den 1sten December, de Heer L. FEENSTRA, Med. Doctor.

— Door den Gemeenteraad te Amsterdam zijn als beambten voor de keuring van voedingsmiddelen enz. aldaar benoemd de Heeren Dr. D. J. COSTER en O. H. HOORN.

OVERLEDEN: Den 1sten Augustus, te Palembang, de Heer J. W. ROELANDT, Apotheker 3de kl. bij het leger in Oost-Indië, oud 38 jaren; — den 5den December, te Groningen, de Heer P. H. SWAAGMAN, Phil. Nat. Cand. en Med. Doctorandus, oud 23 jaren. (De overledene, die gedurende de jongste epidemie der cholera te Groningen mede ijverig zijne hulp had verleend, viel *nu* nog, even onverwacht als treffend, als offer dier ziekte.)

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 2—8 Dec. 1866 en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 672. Jaarg. 1866.	2 Dec. tot 8 Dec.		Sinds het begin.			2 Dec. tot 8 Dec.		Sinds het begin.			2 Dec. tot 8 Dec.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.
Z. Holland.					*N. Holland.*					*Groningen.* Groningen..	2	2	1749	1017
Asperen.. .	2	—	26	13	Egm. a. Zee.	1	—	59	37	DeProvincie	—	—	2537	1483
Naaldwijk. .	2	—	57	39	Egm. Binn.	2	2	2	2					
Totaal. . .	4	—	83	52	Totaal. . .	3	2	61	39	*Limburg.* Maastricht..	2	—	611	298
DeProvincie	—	—	12867	7688	DeProvincie	—	—	3591	2590	DeProvincie	—	—	854	430

Van 2—8 Dec. 1866 aanget. 11, overl. 4. Sinds het begin aanget. 31666, overl. 19494.

Dr. J. HANLO.

WIE MAG VOLGENS DE TEGENWOORDIGE WET, REGELENDE DE UITOEFENING DER ARTSENIJBEREIDKUNST, VAN 1 JUNIJ 1865 (*Staatsblad* nº. 61), GENEESMIDDELEN VERKOOPEN?

Onder de verschillende vragen, die zich bij de beschouwing der Wetten op de Geneeskunde als van zelve voordoen, is bovenstaande zeker niet de minst belangrijke. Geene is er welligt, die meer in het stelsel der Wet ingrijpt. Hare beantwoording toch moet gezocht worden in het artikel, dat de Wet, nº. IV, beheerscht, in Art. 1, *Algemeene bepaling*, dat de definitie geeft van de uitoefening der Artsenijbereidkunst.

Wie, zonder daartoe bevoegd te zijn, Artsenijbereidkunst uitoefent, valt in de strafbepalingen bij Art. 31 van gemelde Wet vastgesteld, derhalve in eene boete van *f* 10 tot *f* 200. In geval van herhaling derzelfde overtreding, binnen twee jaren na de eerste veroordeeling, kan de boete tot *f* 500 gebragt en daarenboven eene gevangenisstraf opgelegd worden van drie dagen tot één jaar. Om dus het antwoord op bovengestelde vraag te geven moet onderzocht worden, of het verkoopen van geneesmiddelen behoort tot het uitoefenen der Artsenijbereidkunst. Behoort het er niet toe, dan kunnen ook andere personen, dan de bij de Wet opgenoemde tot uitoefening der Artsenijbereidkunst bevoegde personen, geneesmiddelen verkoopen. Iedereen, van behoorlijk patent voorzien, zal dan geneesmiddelen kunnen verkoopen, zonder dat de straffen, bij Art. 31 vermeld, hem zullen kunnen treffen.

Art. 1, *Algemeene bepaling*, zegt: *Uitoefening der Artsenijbereidkunst is het bereiden en tot geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen.*

Tot uitoefening der Artsenijbereidkunst zijn alleen bevoegd Apothekers, Hulp-Apothekers en Leerlingen-Apothekers onder de in Art. 22 gestelde bepaling en die Geneeskundigen aan wie dit toegestaan is.

Over de definitie in alinea 1 is in de Tweede Kamer veel gesproken. De Heer GODEFROI maakte de opmerking, „dat volgens *deze* definitie, hij, die zich bepaalt *tot het bereiden* van geneesmiddelen, de Artsenijbereidkunst *niet* uitoefent en dat hij, die zich alleen bepaalt tot een geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen, evenmin de Artsenijbereidkunst uitoefent, dat zoo deze opvatting gegrond is (waaraan niemand zal twijfelen), iedereen geneesmiddelen kan afleveren ook tot geneeskundig doel, mits hij die zelf niet bereid hebbe. Schaft iemand zich dus geneesmiddelen aan, door een ander bereid, en levert hij die af, al is het tot geneeskundig doel, dan oefent hij geene Artsenijbereidkunst uit en zijn de straffen van Art. 31 niet op hem toepasselijk."

De Heer GODEFROI stelde als amendement voor, dat de eerste alinea van Art. 1 zou gelezen worden: „*Uitoefening der Artsenijbereidkunst is het tot geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen.*"

De Heer THORBECKE, Minister van Binnenlandsche Zaken, gaf hierop ten antwoord: „Wanneer degeen, die de Artsenijbereidkunst uitoefent, niet aflevert, valt hij niet onder bereik van deze Wet, maar daaruit volgt, dat, wan-

neer iemand geen artsenij bereidt, maar die enkel aflevert, hij ook geen Artsenijbereidkundige is, ofschoon hij vallen moet onder het bereik van deze Wet." Verder gaf de Minister te kennen, „dat de notie der eerste alinea van Art. 1 is, dat het bereiden van artsenij, zonder dat men iets aflevert, in den zin van deze Wet geene uitoefening is van Artsenijbereidkunst, dat hij, die deze kunst uitoefent, zonder iets af te leveren, niet onder deze Wet valt, maar wel hij die *tevens* aflevert; dat men het tot geneeskundig doel afleveren van geneesmiddelen niet wel zou kunnen noemen *uitoefening van Artsenijbereidkunst*, men zou dan aanstonds in strijd geraken met het woord en ook met het geheele stelsel van verordeningen ten aanzien van de Artsenijbereidkunst. Volgens het stelsel der Wet is met de aflevering der geneesmiddelen de bereiding verbonden, maar niet altijd met de bereiding het afleveren. Men verlangt proeven van bekwaamheid van den Apotheker en plaatst hem onder zeker toezigt, omdat de Wet aanneemt, dat de Apotheker niet enkel *aflevert* maar *bereidt*."

De Heer GODEFROI repliceerde: „Wie artsenijen bereidt zonder ze af te leveren, valt niet in deze Wet, zegt de Minister. Ik zeg met evenveel grond: wie artsenijen aflevert zonder ze te bereiden, evenmin."

Het zou ons te ver leiden, zoo wij al hetgeen over deze definitie gezegd is, wilden opnemen. Het zij genoeg hier op te merken, dat het amendement van den Heer GODEFROI met 49 tegen 14 stemmen is verworpen. Met groote meerderheid van stemmen is dus uitgemaakt, dat uitoefening der Artsenijbereidkunst niet kan gedefinieerd worden *afleveren van geneesmiddelen tot geneeskundig doel.*

De definitie van het Ontwerp is dus behouden en derhalve worden er twee vereischten, *bereiden en afleveren* van geneesmiddelen tot de uitoefening van Artsenijbereidkunde, vereischt. De Minister van Binnenlandsche Zaken beweerde zeer te regt, dat het bereiden van geneesmiddelen geene uitoefening der Artsenijbereidkunst is.

De Tweede Kamer heeft beslist, dat afleveren van geneesmiddelen tot geneeskundig doel *niet is* uitoefening der Artsenijbereidkunst. Derhalve, beide zaken stellen ieder op zich zelf geene uitoefening der Artsenijbereidkunst daar. De Heer DE BRAUW, die het amendement van den Heer GODEFROI ondersteunde, merkte op: „Gesteld, dat de Regter volgens Art. 1 moet oordeelen of iemand de Artsenijbereidkunst uitoefent. Gesteld, dat er nu iemand is, die geneesmiddelen bereidt, zonder daartoe bevoegd te zijn en dat er een ander is die geneesmiddelen aflevert, mede zonder de bevoegdheid te bezitten. Nu zal hij, die aflevert en die toch de uiterlijke daad verrigt, waardoor hij in de strafwet moet vallen, daar buiten vallen, want hij levert alleen af en bereidt niet. En de andere kan die geneesmiddelen bereid hebben, zonder er toe bevoegd te zijn en valt dus ook niet in de termen van de Wet als hij niet aflevert, want deze wil den bereider, die tevens afleveraar is, straffen. Dus kan door associatie van twee personen, die niet bevoegd zijn de Artsebereidkunst uit te oefenen, de Wet volkomen ontdoken worden." Deze opmerking is volkomen juist. Al wil men met den Minister van Binnenlandsche Zaken aannemen, dat met het afleveren van geneesmiddelen volgens het stelsel der Wet het bereiden der artsenijen verbonden is, toch zal de Regter

bij overtredingen de Wet moeten toepassen, zoo als zij is vastgesteld en het laat zich niet denken, dat hij in het uitsluitend verkoopen, of uitsluitend bereiden van geneesmiddelen uitoefening van Artsenijbereidkunst zal zien, terwijl de bewoordingen der Wet uitdrukkelijk beide zaken vereischen. Volgens de woorden der Wet moet men tot de conclusie komen, dat alleen Apothekers en Leerlingen-Apothekers, onder de in Art. 22 gestelde bepaling en die Geneeskundigen, aan wie dit is toegestaan, geneesmiddelen mogen bereiden en tevens afleveren en dat het aan niemand verboden is uitsluitend geneesmiddelen te bereiden, of die uitsluitend te verkoopen.

Wat hierboven van geneesmiddelen in het algemeen gezegd is, geldt ook voor geheime geneesmiddelen. Bij het Ontwerp was een artikel, handelende over geheime geneesmiddelen, hetwelk luidde: „Geneesmiddelen, waarvan de bereiding geheim is, mogen niet voorhanden zijn of afgeleverd worden, tenzij onze Minister van Binnenlandsche Zaken daartoe na erlangde opgaven van de zamenstelling en bereiding en na onderzoek van deskundigen magtiging hebbe verleend. Het onderzoek kan herhaald en de magtiging, zoodra van verandering in de zamenstelling of van misbruik blijkt, ingetrokken worden."

In de Memorie van Toelichting tot dit artikel wordt de meening beleden, dat het gebruik van zoogenaamde geheime geneesmiddelen te zeer het burgerregt heeft verkregen en door te velen wordt gewenscht, dan dat het te weren zou zijn.

Een onvoorwaardelijk verbod zou geen doel treffen, doch beperking van het verkoopen dier middelen tot de bevoegde personen zal het gebruik verminderen.

In stemming gebragt is dit artikel met 32 tegen 25 stemmen verworpen. Wat is het gevolg dezer afstemming? Wanneer men bedenkt, dat de strekking van dit artikel was om het gebruik van geheime geneesmiddelen te verminderen, dan zal men tot het besluit moeten komen, dat, door de verwerping van genoemde bepaling, de verkoop van geheime geneesmiddelen niet *meer* wordt belemmerd dan van die, welke in de pharmacopoea zijn vermeld of waarvan het opschrift aanwijst, naar welk voorschrift zij zijn bereid en niet hieruit moeten afleiden, dat *niemand* geheime geneesmiddelen mag verkoopen. Het Ontwerp wilde slechts belemmering, vermindering der verkoop. Had de Tweede Kamer een verbod verlangd, zij zou haren wil hebben doen blijken en het voorgestelde artikel in dien zin hebben geamendeerd. De afstemming duidt aan, dat zij geene belemmering in het verkoopen van geheime geneesmiddelen verlangde en te regt. Aan ieder toch moet de vrijheid gelaten worden zich datgene te kunnen aanschaffen dat hij voor zijne gezondheid meent noodig te hebben (Memorie van Toelichting).

Eene beperking echter der verkoop van geneesmiddelen, door andere personen dan Apothekers, vinden wij in Art. 30 van meer genoemde Wet. Hierin toch wordt bepaald: „dat, behalve door de Apothekers en door de Geneeskundigen, tot het afleveren van geneesmiddelen bevoegd, de geneesmiddelen door den Minister van Binnenlandsche Zaken, eene Commissie van deskundigen gehoord, aan te wijzen, niet mogen worden verkocht beneden de hoeveelheid, daarbij voor elk dier middelen te bepalen." Derhalve mogen de aangewezen artsenijen niet beneden de bepaalde hoeveelheid worden verkocht,

maar daaruit volgt tevens, dat de niet aangewezen geneesmiddelen (waaronder geheime geneesmiddelen waarschijnlijk zullen behooren) in elke hoeveelheid mogen worden verkocht. Onze beschouwingen leiden ons derhalve tot deze slotsom. Een ieder mag geneesmiddelen bereiden, zoo hij slechts niet aflevert. Een ieder mag tot geneeskundig doel geneesmiddelen afleveren, mits hij die niet zelf hebbe bereid en zich, wat de hoeveelheid betreft, gedrage aan de bepaling, daarover door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven.

Amsterdam, September 1866. Mr. L. J. G. VAN OGTROP.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE THEORIE EN DE BEHANDELING DER ACUTE PHOSPHORUSVERGIFTIGING. — Onder dezen titel levert Prof. VON BAMBERGER ons in het *Würzburger Zeitschrift*, I, 1866, een opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. De meeningen over de wijze, waarop de phosphorus op het dierlijk organismus inwerkt, zijn zeer verdeeld. Door sommigen wordt in den phosphorus zelve, qua talis door anderen in zijne oxydatie en wederom door anderen in de vorming van het hydrogenium phosphoratum, de oorzaak der intoxicatie gezocht. De laatste hypothese is daarom onwaarschijnlijk, omdat de vorming van het hydrogenium phosphoratum in de maag tot dusverre onbewezen is. De tweede meening is vooral door LEYDEN en MUNK gedeeld en in hunne klassieke verhandeling ontwikkeld. De eerste inwerking van den phosphorus is eene corroderende. Bij de oxydatie van den phosphorus onttrekt het zich vormende acidum phosphoratum in statu nascenti het water aan de weefsels, waardoor deze voor een deel vernietigd worden en een onmiddellijke overgang van het oxydatieproduct in het bloed mogelijk wordt. De vernietiging der bloedligchaampjes onder den invloed van het phosphoruszuur is volgens LEYDEN en MUNK de eerste oorzaak, waardoor al de verdere bekende verschijnselen der phosphorusintoxicatie bepaald worden. Het resultaat hunner proeven wordt door BAMBERGER evenzoo op grond van eigene proefnemingen bestreden. BAMBERGER zag ook in die gevallen, waar geene corrosie der weefsels in maag of ingewanden werd aangetroffen, toch de algemeene phosphorusintoxicatie optreden. De verandering der bloedligchaampjes werd door hem evenzoo niet bevestigd, daar het bloed uit de vena cava en vena porta van een door het gebruik van phosphorus (10 milligr. de die) vergiftigd konijn geene veranderingen opleverde, hoewel de bekende vetontaarding van de lever, het hart en de nieren onmiskenbaar duidelijk was. Volgens BAMBERGER moeten de intoxicatieverschijnselen van den phosphorus alleen aan de resorptie van den phosphorusdamp toegeschreven worden. Hij doordringt zeer gemakkelijk de dierlijke membranen en door de SCHERER'sche proef kan de phosphorus duidelijk in het bloed der vena cava van een konijn aangetoond worden. Op de vlugtigheid van den phosphorusdamp moet vooral de rationele behandeling der phoshorusintoxicatie gegrond zijn. Het nut der emetica is in casu twijfelachtig, daar de phosphorusdeeltjes, vooral wanneer zij door mucus omkleed zijn, doorgaans vrij vast met de mucosa der maag of ingewanden verkleefd blijven. De magnesia of het middel van DUFLOS (liquor chlorii met magnesia usta) zijn vooral voor de vorming en opvolgende binding der oxydatieproducten van den phosphorus bestemd. Door LEYDEN en MUNK werd consequent met

hunne theorie het ijzeroxydehydraat aanbevolen. BAMBERGER daarentegen vestigt, in verband met zijne theorie over de schadelijkheid van den phosphorusdamp, op het volgende de aandacht. Indien men een stukje phosphorus in eene oplossing van sulfas cupri plaatst, dan wordt het onmiddellijk zwart gekleurd (vorming van phosphorkoper) en na korten tijd met een rood omhulsel van metallisch koper omgeven, totdat al het koper is afgezet en geen reagens de aanwezigheid van het koperzout meer kan aantoonen. De verdamping van het phosphoruspijpje is dan onmogelijk geworden, het heeft alle reuk verloren en phosphoresceert volstrekt niet meer in het donker, terwijl eerst bij eene verhitting van meer dan 30° R. de gewone phosphorusreactie wederom kan te voorschijn geroepen worden. Eene pap van luciferskoppen of eene phosphorushoudende pasta, zoo als zij gewoonlijk bij vergiftigingen gebruikt wordt, wordt evenzoo door het koperzout in eene zwarte, reukelooze en moeijelijk oplosbare massa veranderd. Indien de emetische werking van het sulfas cupri niet grootendeels zijne inwerking op den phosphorus belemmerde, dan zoude dit zout als een uitmuntend antidotum mogen gelden. De carbonas cupri, hoewel in water onoplosbaar, bezit echter geene braakwekkende werking en kan na den sulfas cupri daarom het best aan het doel beantwoorden. De oplosbare zilverzouten bezitten hetzelfde vermogen, maar kunnen om hunne sterke inwerking niet gebruikt worden. Bij eene phosphorusintoxicatie zoude BAMBERGER als volgt handelen: als braakmiddel eene oplossing van sulfas cupri en na herhaalde brakingen hetzelfde middel in eene meer verdunde solutie. Bij te hevig en te dikwerf herhaalde braking het gebruik van den carb. cupri, 4—8 grein in water gesuspendeerd, om het half uur herhaald en met het gebruik van ijs en van verdunde wijnazijn afgewisseld, terwijl het volgens BAMBERGER nog raadzaam blijft om de behandeling door eene nieuwe toediening van den sulfas cupri, in braakwekkende dosis, wegens de vaste adhaesie der phosphorusdeeltjes aan de maagwanden, te besluiten. Dr. J. HANLO.

OVER DE ORGANISCHE VERONTREINIGINGEN VAN HET WATER heeft Dr. PROCTER een opstel in *the Medical Times*, n°. 845, geplaatst, waaraan wij het volgende ontleenen. De oplosbaarheid der organische stof in het water, waarvan de nadeelige invloed op het dierlijk ligchaam onmiskenbaar is, is bij verschillende temperaturen eene verschillende. Terwijl het water bij 32° F. bijna geen spoor daarvan opneemt, worden er bij 40° reeds 1—2 grein per gallon in 10—12 en volgens RONALDS en EYRE bij 67° 9 en bij 84° 14½ grein in 48 uren opgenomen. Daarom bevat het water, caeteris paribus, meer organische stof in den zomer dan in den winter. De regen, het licht, de beweging en de gesteldheid des bodems oefenen daarop invloed uit. De organische stof is òf in oplossing, òf in vasten toestand (levende of doode, dierlijke of plantaardige wezens) met het water vermengd. In het eerste geval is zij gewoonlijk met koolzure of salpeterzure alcaliën verbonden. In zuur water treft men voornamelijk fungi, in alcalisch daarentegen meer infusoria aan. In rotsstreken bedraagt het gehalte van het water aan organische stof slechts 0.3—0.7 en daar waar het een humusbodem drenkt 12—30 grein per gallon. De opgeloste organische stof is òf eene stikstofvrije (plantaardige), òf eene stikstofhoudende (dierlijke). Somwijlen worden nog zwavel of phosphorus, in den vorm van hydrog. sulfuratum of phosphoratum, in het water aangetroffen. Een standvastig product der ontbinding van organische stof is het ammoniak, terwijl de omzetting der plantaardige stof zich vooral door de vorming van humine, ulmine en van geïnezuur van bron en van bronafzetselzuur (acid. crenicum en apocrenicum) kenschetst. De stikstofhoudende organische stof heeft haar oorsprong aan de excrementen, aan de rottende dierlijke zelfstandigheden en aan den afval van

industriële inrigtingen, te danken. De aanwezigheid der organische stof wordt het eenvoudigst door het toevoegen eener goudoplossing en door het opvolgende koken aangetoond. De hoeveelheid van het daarbij gevormde, donkere praecipitaat (gereduceerd goud) hangt met de hoeveelheid der organische stof te zamen. Een tweede reactief levert ons de oplossing van een hypermangaanzuurzout, hetgeen evenzoo door de organische stof, onder het vormen van een donkerkleurig bezinksel, ontkleurd wordt. Voor de quantitatieve bepaling der hoeveelheid opgeloste organische stof zijn twee methodes bekend. Bij de eerste wordt een zeker quantum water op eene platinaschaal, onder toevoeging eener oplossing van carb. sodae van een bekend gehalte, verdampt en bij 248—260° F. op een oliebad verwarmd, totdat er geen gewigtsverlies meer bemerkbaar is. De hoeveelheid der vaste stof wordt daarop door aftrekking van het gewigt der schaal en van den carb. sodae bepaald. Het aldus bekende residuum wordt daarop door de gloeihitte van zijne organische stof ontdaan, met eene koolzuurhoudende oplossing vermengd en wederom, totdat het gewigt constant blijft, gedroogd, terwijl uit het verschil tusschen het laatste gewigten dat van voor het gloeijende hoeveelheid der organische en andere vlugtige stoffen bepaald wordt. Bij de tweede methode die van WOODS, wordt 1 gram drooge hypermanganas pot. in één liter aq. dest. opgelost. Door eene hoeveelheid van 40 c. centimeters eener getitreerde oplossing van acid. oxalic (0.63 gram op één liter water), met 300 c. centimeters water en met 2 c. centimeters acid. sulfuricum op 140° F. verhit, moeten 13 centimeters dezer hypermangaanzure potasch-oplossing geheel ontkleurd worden. Voor het onderzoek van het water wordt in 1 liter met 2 c. centimeters sterk zwavelzuur vermengd en op 140° F. verhit, zoo lang de oplossing der hypermangaanzure verbinding, onder vlijtig omroeren, ingedruppeld, totdat er geene merkbare verkleuring meer plaats vindt. Van de verbruikte hoeveelheid der hypermangaanzure potasch-oplossing worden 0.24 c. centimeters, zijnde de benoodigde hoeveelheid om 1 liter water te kleuren, afgetrokken, terwijl de hoeveelheid der vernietigde organische stof door het bekende gehalte der mangaan-oplossing, waarvan, volgens WOOD, 1 c. centimeter door 5 milligrammen organische stof wordt omgezet, berekend wordt. De beste zuiveringswijze voor het water is het koken; het is twijfelachtig of de organische stof door oxydatie alleen, geheel onschadelijk kan gemaakt worden. Eene filtrering door dierlijke kool en vermenging met hyperm. kalicus schijnt eveneens voldoende te zijn. Evenzoo kan het drinkwater met eene kleine hoeveelheid chloorwater vermengd en van zijn chloorgehalte door hyposulfis sodae ontdaan worden. Goed drinkwater moet noch kleur, noch reuk, noch smaak bezitten en van organische stof niet meer dan 1 grein, van carb. calcis niet meer dan 16, van sulphas calcis niet meer dan 3, van chlornatrium niet meer dan 10 en van carb. sodae niet meer dan 20 grein per gallon bevatten. Dr. J. HANLO.

OVER DEN INVLOED VAN DE HOOGTE OP HET MENSCHELIJK ORGANISME is door den bekenden R. VON SCHLAGINTWEIT het volgende medegedeeld, naar aanleiding van zijne belangrijke ervaring hierover op de Aziatische bergen (*Centralblatt für die Medicinische Wissenschaften*, 1866, n°. 42). Hij vergelijkt de door hem aldaar op groote hoogten waargenomen ligchamelijke bezwaren met die, waarmede de reizigers in de Andes van Zuid-Amerika en in luchtballons worden overvallen, — bezwaren, die zich niet voordoen bij het beklimmen der Europesche bergen, omdat hunne hoogte (hoogste punt = 15,784 Engelsche voeten) nog te nietig is om zulke verschijnselen voor den dag te roepen. Voor bergbestijgers is de hoogte, waarop deze bezwaren zich openbaren, lang zoo groot niet als voor de aëronauten, eenerzijds omdat de laatsten veel meer plotseling, als met een ruk, opstijgen, anderdeels omdat

deze niet gedwongen zijn hunne spieren, meer dan gewoonlijk, te laten werken, en, zoo als men weet, elke spierbeweging in de hooge luchtstreken buitengemeen veel inspanning en vermoeijenis teweegbrengt. De bezwaren, in Azië waargenomen, zijn: hoofdpijn, die zich 's nachts verergert, moeijelijkheid in de ademhaling tot stikkens toe, gebrek aan eetlust, gevoel van zwakte of vermoeijenis, neêrslagtigheid, stompzinnigheid, groote neiging tot (long- en neus-) bloedingen, die evenwel spontaan niet schijnen voor den dag te komen. Door wind worden de bezwaren veel erger. — In de Andes is het lijden veel grooter dan in Azië en vertoont het zich aldaar reeds bij eene mindere hoogte (11,500′, in Azië 16,500′ — dus een belangrijk verschil). De muildieren blijven ook niet gespaard, doch genezen weder, als men hun eenige vaten van de tong opent. Op groote hoogten (18,000′) vertoonen zich sterke misselijkheid, bloedingen uit het tandvleesch en sugillatiën van het bindvlies; de lijder heeft den grootsten tegenzin in elke beweging, omdat hij bij het gaan zitten zich veel verligt gevoelt. Het akme der verschijnselen wordt bereikt door een bewusteloos nederstorten in de diepte (dit was het lot van den aëronaut GLAICHER, op eene hoogte van 32,000′).

Wat de physiologische verklaring betreft van genoemde op vermindering van luchtdrukking berustende verschijnselen, — deze zijn dikwijls vergeleken geworden met die, welke zich onder den recipiënt van den luchtpomp bij dieren voordoen. Gasontwikkeling uit het bloed, met embolie van de longcapillairen en stilstaan van de hartbewegingen tot gevolg, is, naar HOPPE-SEYLER, de oorzaak van het plotseling neêrvallen dezer dieren, bij een zekeren graad der luchtverdunning, — een verschijnsel, welligt identiek met het zoo even vermelde naar beneden storten van den mensch. Daar nu de mogelijkheid bestaat, dat ook bij hoogere luchtdrukkingen reeds zulk eene gasontwikkeling en gedeeltelijke embolie der longvaten plaats heeft, zou men hierdoor eene verklaring kunnen vinden, eensdeels voor de verschijnselen der veneuse stase (neiging tot bloedingen, die door aderlating ophouden), anderdeels voor die, welke voortvloeijen uit het gebrek aan zuurstof. De belangrijke opgaaf van VON SCHLAGINTWEIT, dat op groote hoogten van de Andes alcoholische dranken hunne bekende werking bijna geheel missen, kan gemakkelijk verklaard worden door de, ten gevolge van de verminderde luchtdrukking, versnelde verdamping van den alkohol uit het bloed in de longen, zoodat het alkoholgehalte van het bloed niet zeer groot kan worden, althans niet zoo groot, om alkohol-intoxicatie teweeg te brengen. Dr. A. DRIELSMA.

OVERDRAGING VAN EENE HUIDZIEKTE (HERPES, FLECHTEN) VAN EENE KOE OP DEN MENSCH, door Bergemann te Mettmann. — Hoewel de overdraging van chronische huidziekten van de huisdieren op den mensch niet zoo geheel zeldzaam is (HEKMEIJER heeft reeds vroeger daarvan een geval medegedeeld in GURLT und HERTWIG's *Magazin*, Jahrg. VII, S. 277), is de mededeeling van dit geval, dat ook voor den mensch nadeelig was, niet overtollig. De koe was 3 jaren oud, van Hollandsch ras, en het dier was van den schouder tot het kruis met tallooze cirkelronde, donker bruine vlekken bezet, die buiten de huid uitstaken, scherp begrensd waren en de grootte van een rijksdaalder hadden; na de haren van elkander verwijderd te hebben, zag men eene menigte naast elkander gelegene blaasjes, bij eenige was eene ligt roode, bij andere eene vuil gele, stinkende vloeistof. Vele van deze vlekken waren met dikke, bruin-roode korsten bezet, na de verwijdering waarvan de huid blaauw-rood gekleurd en zeer gevoelig was. De gezondheidstoestand van het dier was overigens vrij wel en na drie weken was het dier onder eene doelmatige behandeling hersteld. — Volgens den eigenaar had de meid, die de koe verzorgde, deze ziekte aan de koe medegedeeld. Dit is echter niet waarschijnlijk, want

er is nog geen voorbeeld bekend, dat herpes van den mensch op een dier is overgegaan; wel van het omgekeerde. De meid, die ook de koe melkte, had op de beide armen en op de borst even zoo vlekken van herpes, die in voorkomen en gedaante volkomen aan die van de koe gelijk waren, slechts waren velen in elkander gevloeid, veroorzaakt door krabben en wrijven, dat de meid wegens het vreeselijke jeuken, niet kon laten; daardoor waren ook de armen zeer sterk gezwollen en had zij zeer veel pijn. Ofschoon zij door Dr. TÖLLER spoedig werd hersteld, waren echter op de aangedane plaatsen der huid nog lang daarna donker roode, ronde vlekken zigtbaar. (GURLT und HERTWIG, *Magazin für Thierheilkunde*, 1866, S. 326.)

De Kreitsthierarzt TRESPE deelt het volgende geval mede: Een 2jarige bul leed sedert geruimen tijd aan herpes en deelde door het poetsstof aan den oppasser (koeherder) deze ziekte mede. De man had op den regter arm en op de borst vier echte herpesringen, waar op rooden bodem vele kleine, geelachtige blaasjes waren, die spoedig schenen te zullen opengaan. Door het slapen bij zijn 7jarigen zoon, was de herpes op dien jongen overgegaan, die een herpesring aan den hals had welke eene brandende pijn veroorzaakte.

De stier, die goed gevoed en door veel poetsen zuiver van huid was, had de herpes langs den rug en de zijden in eene groote uitbreiding. De naast hem staande os was reeds door hem met de ziekte besmet. Tot herstel werd een linementum uit groene zeep, salammoniak en terpentijnolie en warme aschloog als wassching aangewend. (*Mittheilungen aus der thierärztlichen Praxis im Preussischen Staate* von MÜLLER en ROLOFF. Berlin, 1866, S. 35.) F. C. HEKMEIJER.

OVER HET GEBRUIK DER MELK VAN AAN HET MILTVUUR EN DEN KWADEN DROES LIJDENDE DIEREN, door Cauvet. — CAUVET zag eene *geit*, welke eene half ronde, harde, pijnlijke miltvuurbuil had, die spoedig violet en zwart werd en na 5—6 uren den dood van het dier veroorzaakte. — De uijer was slap, maar drie kinderen en eene jonge geit hadden de melk van de geit gebruikt en CAUVET liet nu opzettelijk de jonge geit driemaal aan den uijer zuigen. Er deed zich geen nadeelig gevolg voor, terwijl toch het *bloed* van aan het miltvuur lijdende dieren zeer besmettelijk is. CAUVET was vroeger, terwijl hij eene buil aan de borst van een muildier opereerde, door eene vlieg gestoken geworden en had daardoor eene anthraxbuil gekregen.

Eene *ezelin*, waarvan de melk door twee personen, eene zeer zwakke, hysterische vrouw en een jongen, teringachtigen man, steeds versch gedronken was, bleek bij het onderzoek te lijden aan wormstrengen, eene boosaardige uitvloeijing uit den neus, aan harde keelgangsklieren, zweren op het neusslijmvlies enz., in het kort alle teekenen van den acuten kwaden droes waren aanwezig, waarom het dier ook dadelijk gedood werd. De verschijnselen van den kwaden droes waren sedert 20 dagen waargenomen, maar was de ziekte door den eigenaar voor keelontsteking aangezien. Gedurende dien geheelen tijd hadden de bovengenoemde twee personen al de melk gebruikt, die het dier gaf. Ook het drie maanden oud zijnde veulen bleef gezond. (*Journal des Vétér. du Méd.* 1866. — HERING's *Repert.* 1866, S. 249) F. C. HEKMEIJER.

BOEKAANKONDIGING.

Des maternités. Etude sur les maternités et les institutions charitables d'accouchement à domicile dans les principaux états de l'Europe — France, Autriche, Prusse, Russie, Angleterre, Belgique, Danemark, Hollande, États allemands — par le Dr. LÉON LE FORT, Professeur agrégé à la Faculté de Médecine. Paris 1866. 4°. 346 p. e. XI Pl.

Een zelfde beginsel: de liefdadigheid, heeft in geheel Europa kraamgestichten doen verrijzen als toevlugtsoorden voor barenden, aan wie het lot, om wat reden dan ook, een „te huis" heeft ontzegd.

Zijn die toevlugtsoorden inderdaad veilige schuilplaatsen?

Op die vraag geeft de statistiek het antwoord: van 888,312 vrouwen, die in verschillende Europesche kraamgestichten werden opgenomen, stierven er 30,394, dat is: 3.4 pCt. of 1 van iedere 29, terwijl van 934,781 vrouwen, die in eigen woning bevielen, slechts 4,405 overleden, dat is: 0.4 pCt. of 1 van iedere 212.

Alle statistieke berekeningen hebben fouten, maar deze uitkomst bewijst toch het ontzettend verschil tusschen de sterfte in en buiten de kraamgestichten.

Vanwaar die hoogst ongunstige verhouding?

Moet ze worden toegeschreven aan de minder gunstige omstandigheden, waarin de vrouwen, die hulp in kraamgestichten zoeken, in den regel verkeeren?

Neen, want de statistiek leert, dat buiten de kraamgestichten de sterfte tusschen behoeftige en gegoede kraamvrouwen bijna niet verschilt.

Moet ze worden gezocht in het feit, dat in kraamgestichten zoo vele moeijelijke gevallen, juist omdat ze kunsthulp vorderen, worden opgenomen?

Neen, want de statistiek leert, dat het menigvuldig voorkomen van kunstbewerkingen slechts zeer weinig invloed op de sterfte heeft.

Vindt ze dan hare verklaring in dien algemeenen invloed van elk verplegingsgesticht, waardoor de sterfte daar binnen altijd ongunstiger is dan daar buiten?

Neen, want het verschil zou dan niet zoo buitengewoon groot zijn.

De ware, om niet te zeggen de eenige, oorzaak van de ongunstige sterfteverhouding in kraamgestichten is geene andere, dan de *kraamvrouwenkoorts*.

Het bovenstaande is in vlugtige trekken de inhoud van het eerste gedeelte van het werk van Dr. LE FORT, en hij heeft deze uitspraken niet maar als losse stellingen daarheen geworpen, maar ze allen door tal van statistieke bescheiden trachten te staven.

In het volgende hoofdstuk wordt over de kraamvrouwenkoorts gehandeld en daarbij vooral de vraag besproken, waarom deze ziekte, die in de gewone praktijk zoo zeldzaam is en hoogstens 1 of 2 van iedere 1000 kraamvrouwen aantast, in kraamgestichten zulke vreesselijke verwoestingen aanrigt?

De schrijver geeft hieromtrent als zijne meening te kennen, dat kraamvrouwenkoorts zich door *contagium* voortplant en de gelegenheid daartoe in kraamgestichten zoo menigvuldig en zoo hoogst gunstig is.

Hoe hierin verbetering te brengen?

Er is slechts één radicaal middel: *opheffing van de kraamgestichten!* Het gaat echter niet aan, dit middel in praktijk te brengen. Kraamgestichten zullen steeds als een noodzakelijk kwaad moeten worden geduld. Men neme echter slechts bij uitzonde-

ring de vrouwen daarin op en stelle de gelegenheid ruimschoots voor allen open om in eigen woning kosteloos verloskundige hulp te ontvangen.

Hoe hierin in Engeland, Frankrijk, Duitschland en Rusland is voorzien wordt in een afzonderlijk hoofdstuk (IV. *De l'assistance à domicile*) uitvoerig beschreven. Frankrijk en Rusland worden in dit opzigt tot voorbeeld gesteld, even als sommige Akademiesteden in Duitschland, alwaar door het oprigten van Poliklinieken het liefdadig doel tevens aan het onderwijs is dienstbaar gemaakt; vooral te Leipzig is de Polikliniek uitmuntend georganiseerd.

In hoofdstuk III wordt eene (voor zoo verre Ref. daarover uit eigene aanschouwing kan oordeelen) zeer naauwkeurige, hier en daar zelfs tot de kleinste bijzonderheden afdalende en met de afteekeningen der plattegronden van sommigen opgehelderde, beschrijving gegeven van de kraamgestichten te Weenen, Praag, Petersburg, Moscou, Londen, Brussel, Dresden, Halle, Leipzig, Kiel, Hannover, München, Berlijn en Parijs.

In hoofdstuk V vinden wij de meest uitvoerige bijzonderheden omtrent het verloskundig onderwijs, dat in Rusland, Pruissen, Oostenrijk, Engeland en Frankrijk aan mannelijke en vrouwelijke leerlingen wordt gegeven. Vooral het onderwijs aan de Hoogeschool te Berlijn wordt hoog geroemd en het reglement, waaraan de leerlingen aldaar onderworpen zijn, in zijn geheel medegedeeld.

In hoofdstuk VI zijn de voorwaarden vermeld ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening der Verloskunde, in Engeland, Pruissen, Oostenrijk, Frankrijk en Rusland, en de wettelijke bepalingen, die omtrent de uitoefening in genoemde rijken zijn vastgesteld.

In hoofdstuk VII(*conclusions*) bespreekt Dr. LE FORT de vereischten van een goed ingerigt kraamgesticht, dat nu eenmaal noodig is. Hieruit blijkt, dat hij dienaangaande geheel het bekende gevoelen is toegedaan van de in 1864 door den Boheemschen landdag omtrent deze aangelegenheid geraadpleegde Commissie.

Ten slotte geeft de schrijver een geheel uitgewerkt plan van een goed ingerigt kraamgesticht, opgehelderd door de noodige teekeningen, plattegronden, doorsneden enz. Het daartoe benoodigd terrein heeft eene uitgestrektheid van 10 à 12,000 vierk. Ned. ellen. Aan het eene uiteinde ligt het kraamgesticht, dat eene oppervlakte van 1740 vierk. Ned. ellen beslaat; aan het tegenovergestelde uiteinde een gebouw, uitsluitend bestemd tot verpleging van door de kraamvrouwenkoorts aangetaste vrouwen. Dit gebouw, dat geheel op zich zelven moet staan en waarvan ook het personeel volstrekt geen toegang tot het kraamgesticht mag hebben, neemt eene oppervlakte van 800 vierk. Ned. ellen in. Het overige terrein is als tuin of park aangelegd. — Voor nadere bijzonderheden omtrent een en ander verwijzen wij naar het werk zelve, waarvan wij hier alleen eene *aankondiging* en volstrekt geene *kritiek* geven. Alleen deze ééne opmerking. Aanvankelijk verrast, dat wij op den titel ook Holland in de rij der „*principaux états de l'Europe*" aantroffen, werden wij niet weinig teleurgesteld bij de lezing van het werk, waarin geen enkele syllabe over ons vaderland wordt gevonden. Zouden de uitgevers, de Heeren VICTOR MASSON ET FILS, ook buiten weten van Dr. LE FORT, de, trouwens ook overigens niet zeer juiste, nadere omschrijving van de voornaamste Staten van Europa op den titel hebben geplaatst?

Dr. W. M. H. SÄNGER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 8 December, 10 sterfgevallen aan diarrhoea en slechts één (dat in East London voorkwam) aan cholera. Het cijfer der geboorten bedroeg 1970 en dat der sterfte 1584.

— *The Medical Times* van 15 December stelt, ter herinnering aan de vorige cholera-epidemiën van 1849 en 1854, de volgende sterftecijfers van de Metropolis bij elkander.

	Cholera.			Diarrhoea.		
	1849. 52 weken.	1854. 52 weken.	1866. 23 weken.	1849. 52 weken.	1854. 52 weken.	1866. 23 weken.
West. districts. . .	1223	2051	185	486	439	366
North „ . .	956	779	419	675	508	548
Central „ . .	1724	644	329	550	397	364
East „ . .	3097	1509	3909	882	683	825
South „ . .	7137	5755	706	1306	1120	589
Geheel Londen.. .	14137	10738	5548	3899	3147	2692.

De totale bevolking der Metropolis bedroeg in 1849 2,236,635, in 1854 2,504,300 en in 1866 3,037,991, zoodat de sterfteverhouding op iedere 10,000 *inwoners* aan de volgende tabel beantwoordde.

	Cholera.			Diarrhoea.			Cholera en diarrhoea.		
	1849.	1854.	1866.	1849.	1854.	1866.	1849.	1854.	1866.
West. districts	33.8	50.8	3.6	13.4	10.9	7.2	47.2	61.7	10.8
North „	20.4	14.7	6.1	14.4	9.6	8.0	34.8	24.3	14.1
Central „	44.0	16.4	9.2	14.0	10.1	10.1	58.0	26.5	19.3
East „	66.0	29.3	64.3	18.8	13.3	13.6	84.8	42.6	77.9
South „	120.1	86.8	8.1	22.0	16.9	6.7	142.1	103.7	14.8
Geheel Londen.	61.8	42.9	18.3	17.1	12.6	8.9	78.9	55.5	27.2.

De afname der cholerasterfte in de Western districts moet aan den verbeterden hygiënischen toestand geweten worden. Indien de ziekte ook dit jaar van even langen duur als in de twee andere epidemiën geweest was, dan zoude de sterfte in het Eastern district bijna 2malen grooter dan die van 1849 en 6malen grooter dan die van 1854 geweest zijn. De Southern districts werden gedurende dit jaar bijna niet door de ziekte geteisterd. Eene tabellarische opgave over de sterfteverhouding aan cholera, in verband met de verschillende bronnen van „watersupply" opgemaakt, leverde ook in dit opzigt voor East London de ongunstigste cijfers. Voor 14 districts, door de Thames Water-Companies, namelijk 5 door de Grand Junction, W. Middlesex en Chelsea Cy, en 9 door de Southwark en Lambeth Cy voorzien, bedroeg de sterfte aan cholera en diarrhoea 11.3 en 13.2 op 10,000 inwoners; terwijl 15 districts, door de Lea Water-Companies, namelijk 9 door the New River Cy en 6 door de East London Cy (uit haar Old-Ford reservoir), verzorgd, eene cholera- en diarrhoeasterfte van 17.1 en 94.3 per 10,000 inwoners opleverden.

— In de zitting der Royal Med. and Chir. Society van 13 November l.l. verhaalde SPENCER WELLS de ziektegeschiedenis eener patiënte, bij welke hij, met een gunstigen

afloop, eerst het linker en 15 maanden later ook het regter ovarium geëxstirpeerd had. De ovariotomie was, volgens hem, slechts in nog 3 andere gevallen, tweemalen bij dezelfde persoon verrigt. In het eerste geval van Dr. ATLEE te Philadelphia volgde de tweede ovariotomie 16 jaren na de eerste. Zij verliep gunstig. Een tweede geval, waarin zij eene maand na de eerste verrigt werd, eindigde met den dood, even als het derde geval van Dr. BIRD, waarin de tweede operatie 14 jaren na de eerste ondernomen werd.

PARIJS. — De bevolking van het Seine-departement was, volgens het verslag der Préfecture, gedurende 1861—1866 met 197,256 vermeerderd. Zij beantwoordde in 1861 voor Parijs aan 1,696,141, voor het arrondissement St. Denis aan 135,434 en voor dat van Sceaux aan 122,085, te zamen aan 1,953,600. Bij de telling van April 1866 telde Parijs 1,825,274, St. Denis 178,359 en Sceaux 147,283, te zamen 2,150,916 inwoners. De toename der populatie bedroeg dus voor Parijs slechts 7.61 pCt. of 1.52 pCt. per jaar.

— De reorganisatie der Service des aliénés zal spoedig in werking treden. Het asile Sainte Anne is geheel en dat van Ville-Evrard bijna geheel voltooid, terwijl het asile Vaucluse in het begin van 1868 zal geopend worden. In ieder dier inrigtingen zullen 600 krankzinnigen geplaatst kunnen worden.

BERLIJN. — De cholerasterfte der jongste epidemie was over de maanden Junij, Julij, Augustus, September en October met de cijfers 73, 2951, 1122, 630 en 412 verdeeld, terwijl de totale sterfte voor die maanden aan 2084, 6340, 3082, 2405 en 2329, en het cijfer der geboorten aan 2113, 2245, 2341, 2083 en 2385 beantwoordde.

— In de jongste oorlog werden door Pruissen 363,109 man in het veld gebragt. Hiervan werden 2910 gedood, 15,554 verwond en 3022 vermist.

GREIFSWALD. — Het *Berliner Wochenschrift* van 10 December bevat eene beschrijving der onlangs alhier waargenomene trichinevergiftiging, door de Professoren GROHE en MOSLER gesteld. Van ongeveer 75 ziektegevallen werd bij de Polizei-Direction eene officiële opgave gedaan. De bron der infectie kon gemakkelijk opgespoord worden. Eene vrij groote hoeveelheid trichinenhoudende „Mettwurst", slechts gedurende hoogstens 5 dagen gerookt, was door talrijke personen gebruikt. Daar, waar nog eene mogelijke vernietiging der trichinen in het darmkanaal waarschijnlijk was, werden 1—2 drachmen benzine met laauw water, 3—4malen, de die als clysma en hetzelfde middel in bijna gelijke giften ook inwendig, zonder gevaarlijke nevenwerkingen, toegediend.

DUBLIN. — De cholerasterfte beantwoordde in het Dublin-district, van 4 Augustus tot 1 December, aan 1125.

WEENEN. — Dr. GLATTER heeft in het *Wiener Medicinische Wochenschrift* van 1 December op de toenemende frequentie van den zelfmoord alhier, de aandacht gevestigd. Gedurende 1862, 1863, 1864 en 1865 werden er te Weenen 72, 93, 103 en 110 zelfmoorden vermeld. Eene vergelijkende berekening leerde, dat er te Parijs op 2638, te Londen op 11,343, te New-York slechts op 28,472 en te Weenen op 5000 inwoners één zelfmoord voorkwam.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De *Arnhemsche Courant* behelst, in hare nummers van 8, 10 en 11 December j.l., onder den titel van „*een liberaal plan van een conservatief gouvernement*," drie artikels over een oud thema, dat altijd echter nog nieuw blijft. Zij verklaart zich namelijk ingenomen met het voornemen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, om op de Rijks begrooting voor 1867 een post uit te trekken van *f* 12,000 als bijdrage in de

kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam." De Courant vraagt echter, „of het, na de erkenning der Regering, dat alleen in eene zoo bevolkte gemeente als Amsterdam alle ziektevormen in de Ziekenhuizen in voldoend aantal zijn waar te nemen en genoegzame gelegenheid bestaat tot praktische oefening in Heel- en Verloskunde, het wijs is, daarnevens de Geneeskundige Faculteiten in de Akademiesteden te behouden, die alleen de eerste vorming geven, maar niet den ervaren Geneeskundige vormen kunnen? Zij begrijpt niet, wat de Regering weêrhoudt, in plaats van eene *Volmakingsschool*, terstond eene *goede Medische School* te Amsterdam te vestigen.

Bij het bespreken van de voordeelen der Medische Volmakingsschool te Amsterdam, doet het blad uitkomen, dat de Regering alleen reeds door het voorstel der stichting in de hoofdstad, het doodvonnis zou uitspreken over de drie Geneeskundige Fakulteiten. Immers zij erkent, dat de ware Geneeskundige alleen te Amsterdam kan worden gevormd. Vermits dit juist gezien is, zou het, volgens het blad, dus ook wenschelijk zijn, dat door een krachtigen maatregel de Akademische Fakulteiten, in stede van een langzamen teringdood te sterven, werden zamengetrokken aan de hoofdbron. Kan Amsterdam alleen voldoen, dan moet — zoo oordeelt de *Arnhemsche Courant* — Amsterdam ook de eenige plaats zijn, waar die wetenschap wordt geleerd; de Staat behoort dan ook niet langer geld te verspillen aan gebrekkige akademische inrigtingen.

Het blad ontveinst zich echter ook niet de groote nadeelen van het plan tot vestiging eener Medische School te Amsterdam, welker overbrenging een slag zou zijn voor Leiden, Utrecht en Groningen. Van het standpunt dier Akademiesteden gezien, mogen de protesterenden regt hebben; maar de Regering — zegt de Courant — moet de zaak anders inzien en het algemeen belang moet het rigtsnoer harer handelingen wezen. Is zij overtuigd, dat alleen eene groote stad als Amsterdam de gelegenheid tot vorming aanbiedt, welke geene der Akademiesteden aanbieden kan, dan doet zij haren pligt, wanneer zij die stad aanwijst. De wetenschap mag niet aan nationaal-historische herinneringen worden opgeofferd. — Een gewigtig bezwaar tegen de overbrenging vindt de *Arnhemsche Courant* zelve gelegen in het breken van het beginsel der Universiteiten, welker behoud zoo groote waarde heeft als het éénige tegenwigt tegen vakeenzijdigheid, waaraan men in lateren leeftijd toch reeds te veel toegeeft. De afscheiding van eene of twee Fakulteiten heeft uit dien hoofde een zeer overwegend bezwaar. Waar de Medische School is, kan, bij voorbeeld, de Natuurkundige School niet lang uitblijven. Als van zelve komt daardoor de *Arnhemsche Courant* tot het ideaal van ééne groote Universiteit te Amsterdam, of in eenige andere stad des lands. Wil de Regering inderdaad verbetering, dan geve zij voor eene Medische Volmakingsschool eene Medische School, of, beter nog, ééne groote Rijks-Universiteit.

(Met het oog op het feit, dat de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs vermoedelijk in déze Zitting der Kamers door de Regering zal worden ingediend, is het van belang op deze en dergelijke openbaringen der opiniën de aandacht te vestigen. Het *Utrechtsche Dagblad* is uit den aard der zaak dadelijk reeds opgekomen tegen de denkbeelden der *Arnhemsche Courant*. Het blad vraagt, „of het *vooruitgang* moet heeten, de nadeelen van *Volksscholen* te wenschen, in plaats van de voordeelen der Akademische *algemeene ontwikkeling?*")

LEIDEN. — De Afdeeling van de *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid* alhier hield den 8sten December j.l. eene Openbare Vergadering, ten einde den toestand van het drinkwater hier ter stede en de middelen om het te verbeteren te bespreken. Vele leden en ook vele andere ingezetenen, waaronder Geneesheeren, de Burgemeester en Wethouders en verschillende Raadsleden, woonden de Vergade-

ring bij. — Na wisseling van gedachten werd door de Vergadering het volgende besluit aangenomen: „De Vergadering verklaart, dat, in aanmerking genomen de toestand van het drinkwater te Leiden, het wenschelijk is, dat daarin worde voorzien. — en dat zij, mededeeling ontvangen hebbende van een plan van den Heer DE VEER C. S. te Delft, om 's Gravenhage, Leiden en Delft van duinwater te voorzien, het hoogst wenschelijk acht, dat op deze wijze aan de bestaande behoefte worde voldaan." — Dit besluit zal door het Bestuur der afdeeling ter kennis van 's Lands Regering worden gebragt.

(Dit plan der Heeren DE VEER C. S. bestaat, luidens een berigt, in het plaatsen van 2 stoomwerktuigen bij Waalsdorp en bij Katwijk, om door het eerste 's Gravenhage en Delft, en door het andere Leiden van versch duinwater in overvloed te voorzien. Er is te dien einde eene uitgestrektheid van 2360 bunders duingrond beschikbaar, leverende daags 5000 kub. ellen water, bij een stand van 8 duim, terwijl de gemiddelde waterstand, in verhouding van den gevallen regen, berekend wordt op minstens 48 duim. Die waterbedding kan worden verdeeld naar de behoefte van elk der 3 steden, onverhinderd om elkander te hulp te komen. In verhouding tot de bevolking der 3 steden wordt de watervoorraad berekend op 34—88 kannen daags per hoofd of 2½—6½ emmer.)

UTRECHT. — In de zitting van den Gemeenteraad van 13 December j.l. is ingekomen eene missive van Gedeputeerde Staten, tot mededeeling van het besluit der Provinciale Staten, waarbij voor de stichting van een *nieuw Ziekenhuis* eene subsidie van ƒ 50,000 uit de provinciale middelen, namelijk over 10 jaar, elk jaar ƒ 5000, wordt toegekend.

ROTTERDAM. — In de Raadsvergadering van 13 December j.l. kwam in: 1°. Van de Commissie voor het Krankzinnigengesticht, aanbeveling van een Geneesheer. (De voordragt bestaat uit de Heeren HEMKEN en G. HIOLEN. Het salaris is minstens ƒ 300, hoogstens ƒ 500. De benoeming zal geschieden op het minimum.) — 2°. Van Burgemeester en Wethouders het voorstel, om een crediet van ƒ 2000 toe te staan, ten einde voorloopig de onderscheidene inrigtingen der opgehevene Geneeskundige School in stand te houden, tot zoo lang de onderhandelingen over de bestemming dier inrigtingen zullen zijn afgeloopen en daaromtrent nader besloten zal zijn. (Dienovereenkomstig is dadelijk besloten.) — 3°. Van den Heer J. F. METZELAAR het verzoek, om wijziging in de concessie voor de drinkwaterleiding. (In dit adres wordt de geschiedenis der verschillende vergeefsche onderhandelingen met onderscheidene maatschappijen tot verkrijging van kapitaal nagegaan. De Belgische maatschappij, waarmede nu onderhandeld wordt, meent, dat, bij de weinige deelneming hier te lande, het plan niet genoeg vertrouwen aan vreemde kapitalisten zal inboezemen, tenzij *de stad rente garandere* en wel ten bedrage van 4 of 4½ pCt. De stad zou zich verder verpligten, om dat water ook *tot de doorspuijing der riolen* te gebruiken, en wel des morgens vroeg, opdat daarvoor het water gebruikt worde, dat des nachts in de buizen gestaan heeft. Zoodra echter het partikulier verbruik meer dan 4½ pCt. winst opbrengt *zal de stad voor dat water niet langer te betalen hebben.* Het kapitaal, waarover de rente zou moeten gegarandeerd worden, is ƒ 1,100,000. In verband met dit alles wordt natuurlijk ook verlenging van den termijn der concessie, die met 1 Januarij afloopt, gevraagd. (In handen gesteld van Burgemeester en Wethouders op praeadvies.)

ZWOLLE. — Uit Soerabaija wordt, d.d. 1 October j.l., het volgende betreffende de cholera aldaar medegedeeld: „De cholera wil ons maar niet verlaten, integendeel, in den laatsten tijd is hare woede eer toe- dan afgenomen. Daar de regens nu echter beginnen door te komen, vleit men zich met de hoop, dat deze vreeselijke plaag door koeler weder en een meer gezuiverden dampkring in hevigheid zal verminderen.

„Door de krachtige bemoeijingen van onzen algemeen geachten Resident, worden

nu onze riolen en afvoerkanalen aanmerkelijk verbeterd, tevens wordt er eene doorgraving gemaakt, welke het water der Kalimas in de waterleiding van Krembangan zal voeren, om deze vuile sloot, welke zoo zeer tot de ongezondheid van Soerabaija bijdraagt, van stroomend water te voorzien. Eenige deskundigen betwijfelen echter, of men hierbij wel veel baat zal ondervinden, dewijl het terrein bijna geen verval heeft; het is wel te wenschen, dat dit gevoelen moge blijken eene dwaling te zijn!"

— Volgens de jongste bij het Departement van Koloniën uit Suriname ontvangen berigten waren gedurende de maand October j.l. nog slechts twee personen in het Militair-Hospitaal te Paramaribo aan gele koorts overleden, terwijl de gezondheidstoestand over het algemeen vrij gunstig bleef.

— Door het Provinciaal Geregtshof alhier is het vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Deventer, waarbij de niet-geneeskundige L. te Ommen, wegens het verleenen van verloskundige hulp, tot gevangenisstraf enz. was veroordeeld, in dien zin gewijzigd, dat de veroordeelde tot eene *cellulaire* gevangenisstraf van 3 maanden enz. is verwezen. Van dit vonnis zal echter cassatie worden gevraagd bij den Hoogen Raad, en wel, naar het schijnt, hoofdzakelijk op een zuiver regtskundigen grond (eene beweerde omissie in de dagvaarding, waarmede echter de vraag nopens het uitoefenen van Geneeskunst enz. »als bedrijf" in naauw verband staat).

— Hetzelfde Hof heeft het vonnis der Arrondissements-Regtbank te Almelo bevestigd, waarbij de Geneeskundige te Ambt Almelo, de Heer DILMAN, was vrijgesproken, wegens het »afleveren" van geneesmiddelen in de stad Almelo. Het feit werd ook nu erkend en bewezen, doch werd geacht geen délikt uit te maken, omdat de geneesmiddelen *van* den Geneeskundige werden en worden *afgehaald.*

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — November.* — Bij Z. M. besluit van 31 October 1866, n°. 56, zijn de Off. v. Gez. 3de kl. C. GUTTELING en P. K. J. PABST bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl., met bepaling, dat eerstgenoemde zal rang nemen tusschen de Off. v. Gez. 2de kl. BEUKEMA en STAKMAN BOSSE, terwijl zij geplaatst zijn respectievelijk bij de Infirmeriën te Zutphen en Venlo.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 3de kl. W. F. PHILIPSEN, van de Garnizoens-Infirmerie te Leiden naar het Regiment Rijdende Artillerie; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. CLARISSE, van het Rijks-Hospitaal te Utrecht naar de Garnizoens-Infirmerie te Amersfoort; — de Off. v. Gez. 2de kl. F. W. BEUKEMA, van de Garnizoens-Infirmerie te Leeuwarden naar het 2de Bataillon 8ste Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 2de kl. Jhr. Y. G. DE ROTTE, van het Garnizoens-Hospitaal te Nijmegen naar het 2de Bataillon 1ste Regiment Infanterie.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ontheven,* eervol, van de hem opgedragen waarneming der Civile en Militaire Geneeskundige Dienst en het opzigt over de vaccine in de afdeeling Sumanap (residentie Madura), den particulieren Geneesheer J. KLAP; — *bevorderd:* tot Off. v. Gez. bij het Rekonvalescenten Gesticht te Oenarang, den Off. v. Gez. 3de kl. A. K. W. ARNTZENIUS, thans ter beschikking te Batavia, — bij de Geneeskundige Dienst te Anjer, den Off. v. Gez. 3de kl. J. G. KROON, thans ter beschikking te Batavia, — bij de Geneeskundige Dienst op Riouw en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 3de kl. J. J. GROOS, thans ter beschikking te Batavia, — bij de Geneeskundige Dienst op Banka, den Off. v. Gez. 3de kl. H. KROONEMAN, — bij het Groot-Militair Hospitaal te Soerabaija, den Off. v. Gez. 3de kl. H. GREVE, thans ter beschikking te Batavia; — *overgeplaatst:* bij het Groot-Militair Hospitaal te Samarang, de Off. v. Gez. 2de kl. E. BENJAMINS en L. C. A. ROMBACH, van de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster- en van de Wester-Afdeeling van Borneo, — bij

de Geneeskundige Dienst te Serang, den Off. v. Gez. 2de kl. G. A. J. VAN STEENVELT, van de Geneeskundige Dienst van Riouw en Onderhoorigheden, — bij het Bad-Établissement te Pelantoengan, den Off. v. Gez. 2de kl. J. F. L. C. ARENDSEN DE WOLFF, — bij de Geneeskundige Dienst te Sumanap, den Off. v. Gez. 2de kl. N. P. VAN DER STOK, van het Groot-Militair Hospitaal te Soerabaija, — bij de Geneeskundige Dienst van Sumatra's Westkust en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 2de kl. W. J. SCHMITT, — bij de Geneeskundige Dienst in de Lampongsche distrikten, den Off. v. Gez. 3de kl. J. L. G. LE RUTTE, van de Geneeskundige Dienst in de Wester-Afdeeling van Borneo, en den Off. v. Gez. 2de kl. J. A. EINTHOVEN, van het Bad-Établissement te Pelantoengan, — bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 2de kl. H. L. BENJAMINS, — bij de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 2de kl. J. M. H. G. THEUNISSEN, van het Groot-Militair Hospitaal te Weltevreden.

— De Off. v. Gez. 3de kl. Dr. H. DE BRIEDER is geplaatst bij het Hospitaal der Marine te Willemsoord.

— Blijkens berigten uit Japan van 15 October j.l. was kort te voren de 21jarige Taïkom te Osaka overleden, en wel aan eene organische hartziekte. De Direkteur der Geneeskundige School te Nagasaki, Dr. A. BAUDUIN, werd naar Osaka ontboden, om Z. M. hulp te verleenen. Ongelukkig was de Vorst reeds overleden, toen deze Geneesheer te Jedo aankwam, om de reize naar Osaka voort te zetten. — Dr. BAUDUIN heeft te Nagasaki de direktie der Geneeskundige School enz. overgedragen aan den gewezen Nederlandschen Off. v. Gez. MANSVELDT. Met veel leedwezen zagen de Japanners, zoowel als de Europeanen, dezen verdienstelijken Geneesheer vertrekken, die zeer veel bijdroeg tot den voortdurenden bloei en ontwikkeling der inrigting, welke onder zijne direktie geplaatst was. Bij het verzenden van den brief bevond de Heer BAUDUIN zich te Jedo, vergezeld van Dr. GRATAMA, den Direkteur der Natuur- en Scheikundige School te Nagasaki.

BEVORDERD: Tot Doctor in de Natuur- en Wiskunde, te Utrecht, de Heer C. H. THIEBOUT C.HZ., met een Proefschrift: *De waterstof in statu nascenti;* — tot Doctor in de Medicijnen, te Leiden, de Heer H. J. BETS, met een Proefschrift: *De theorie der ontsteking;* — tot Art. Obst. Doctor, te Groningen, den 1sten December, de Heer L. FEENSTRA, Med. Doctor.

— De Hoogleeraar SIMON THOMAS, te Leiden, is benoemd tot Eerelid van het Verloskundig Genootschap te Londen. (Dit Genootschap telde tot hiertoe sedert hare oprigting slechts 11 buitenlandsche leden, waarvan 5 in Duitschland, 3 in Frankrijk, 2 in Amerika en 1 in Zweden.)

— Aan Dr. W. J. POSTHUMUS MEIJES is, op zijn verzoek, verleend eervol ontslag als Stads-Geneesheer te Amsterdam.

— Eveneens aan Dr. W. M. GUNNING, als lid der Plaatselijke School-Commissie.

— Van de door de Orde van Hoogleeraren aan het Athenaeum te Amsterdam uitgeschreven prijsvragen is een antwoord, op die over het Chemische Letterschrift, met de gouden medaille bekroond. De schrijver van dat antwoord is de Heer A. ADRIAANSZ, Student in de Philosofie te Amsterdam. — Den schrijver van een ander antwoord, op diezelfde prijsvraag, is het accessit toegekend. Deze is gebleken te zijn de Heer W. K. J. SCHOOR, Phil. Nat. Student te Leiden.

GEVESTIGD: Te Zwartsluis, de Heer P. VAN STEENWIJK, Heel- en Vroedmeester, vertrokken van Hasselt.

VACANT: De betrekking van „Eilands-Doctor" op Texel; — de toelage is ƒ300.—.

ALI COHEN.

WAAROM HET AAN DEN MED. DOCTOR, ALS ZOODANIG VÓÓR 1 NOVEMBER 1865 TOEGELATEN, GEOORLOOFD IS TE VACCINEREN.

De *Geneeskundige Courant* beantwoordt, in haar n°. van 18 dezer, de vraag: „*Is het aan een Medicinae Doctor geoorloofd te vaccineren?*" Zij doet dat, omdat, met het oog op de bezwaren, die van zekere belanghebbende kanten tegen deze bevoegdheid zijn gemaakt, zij instantelijk is verzocht, haar gevoelen over deze kwestie uit te spreken. In zóó verre doet zij het noode, „omdat ze al weder moet constateren, hoe vlugtig men, bij de ontwerpen en hunne vele veranderingen, over sommige punten is heengesprongen." Ik laat geheel in het midden, of „de ontwerpen en hunne vele veranderingen", vóór of gedurende de publieke behandeling, wel inderdaad zoo vele bewijzen van een „vlugtig er over heen springen" opleveren, als oppervlakkige beoordeelaars soms gelieven te zeggen. Ook laat ik daar de *bijzondere* geschiedenis van het artikel 20 van Wet II (niet „Ontwerp" II), dat de kwestie moet beslissen. In het antwoord van den toemaligen Minister op de (in de jongste *Geneeskundige Courant* gedeeltelijk medegedeelde) redevoering van Dr. WESTERHOFF is die te lezen. Maar wat ik niet wil verzwijgen, is dit: dat, naar mijn bescheiden oordeel, de regeling van de zaak in kwestie nu juist geen sterk bewijs oplevert voor dat beweerde: „vlugtig er over heen springen." Integendeel zou ik durven denken, dat de kritiek wat heel vlug ter been is geweest, ook hierbij langs of over de zaak, waar het op aan kwam, heengesprongen en dien ten gevolge op eene verkeerde plaats te land gekomen is.

Laat ik een paar woorden uiteenzetten, hoe het met deze, mijns erachtens, volstrekt niet ingewikkelde zaak wettelijk *is* gelegen.

De *Geneeskundige Courant* schijnt met Dr. WESTERHOFF aan te nemen, „dat de Wet (van 1865) *verbiedt*, om uit honderd (!!) slechts te noemen, het vaccineren, dat bij *de Wet van* 1838 aan den Med. Doctor is veroorloofd." Ik voor mij zie in die meening twee onjuistheden: vooreerst lees ik dat verbod in de Wet van 1865 niet, en ten anderen is in de Wet van 1838 die permissie niet te vinden. Om met het tweede punt te beginnen:

Wat beoogde de Wet van 27 Maart 1838, *Staatsblad* n°. 10? Het opschrift zegt het reeds: het brengen van „wijzigingen in de Wet van 12 Maart 1818, *Staatsblad* n°. 16, nopens de gecombineerde uitoefening van eenige takken der Geneeskunde." In de considerans wordt de reden vermeld, waarom het verbod van die gecombineerde uitoefening, volgens de Wet van 1818, behoorde te worden opgeheven, en de artt. 1—3 houden de noodige bepalingen te dien einde in. Het gevolg der Wet van 1838 was dus eenvoudig dit, dat de Med. Doctor, die bovendien *ook* Chir. Doctor, of Art. Obst. Doctor of beide was, of ook bij zijn diploma als Med. Doctor, dat als Heel- of Vroedmeester of als beide bezat, voortaan alom de Heelkunst of Verloskunst, of beide, mogt uitoefenen, — dus ook in de steden, waar eene Plaatselijke

Geneeskundige Commissie was gevestigd, en ook anders dan bij consultatie, zoo als art. 11 der Wet van 1818 voorschreef. Bij de Wet van 1838 was dus eenig en alleen spraak van den Med. Doctor, die *ook* in de Heel- of Verloskunst eene wettige bevoegdheid bezat, maar volstrekt niet van den Med. Doctor, *als zóodanig*, waarop de phrase van Dr. WESTERHOFF behoorde te slaan.

Het eerste punt: art. 20 van de Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59, zegt: „Zij, die vóór de invoering dezer Wet toegelaten zijn als Doctor in de Genees-, Heel- of Verloskunde, behouden hunne bevoegdheid, met dien verstande, dat onder de bevoegdheid van den Doctor in de Geneeskunde begrepen wordt" enz. Daarbij wordt dan het vaccineren *niet* opgenoemd, en naar ik geloof teregt. Want wat is er van deze zaak? „Zij, die vóór de invoering dezer Wet toegelaten zijn als Doctor in de Geneeskunde, *behouden hunne bevoegdheid*," d. i. hun worden geene (verkregen) regten ontnomen. Integendeel hunne regten worden uitgebreid; want dát is de bedoeling van het vervolg van dat art. 20 en blijkt ook genoegzaam uit letter en geschiedenis van het art. Wanneer nu de Med. Doctor *qua talis* vóór 1 November 1865 de bevoegdheid *bezat* om te mogen vaccineren, dan behoefde hem die bij de nieuwe Wetgeving natuurlijk niet gegeven te worden, maar behoorde hij ook daarin slechts te worden gehandhaafd.

Doch niet de Wet van 1838 had den Med. Doctor de bedoelde bevoegdheid verleend, — wij zagen dat boven, — maar art. 3 van zijne Instructie (vastgesteld den 31sten Mei 1818, sub n°. 63), welk artikel toch luidt als volgt: „De *Medicinae Doctoren*, in steden geëtablisseerd, zullen gehouden zijn, om, in gevallen van belang, wanneer, ten gevolge van inwendige ziekte, zich uitwendige gebreken mogten opdoen, de adsistentie van een Chirurgiae Doctor of gekwalificeerden Stedelijken Heelmeester in te roepen; *dien onverminderd blijft aan dezelve de inenting der kinder- en koepokken* IN ALLE GEVALLEN *toegelaten* 1)."

Daar alzoo, ingevolge zijne op ultimo October 1865 *kracht van Wet* hebbende Instructie, de Medicinae Doctor als zóodanig op dien datum *de bevoegdheid bezat* om te mogen vaccineren, zoo behield hij die op den 1sten November daarop volgende; want zij werd hem bij art. 20 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59, uitdrukkelijk verzekerd.

Om twee redenen alzoo kon in dat artikel 20 van vaccineren niet wel bij name gesproken worden. Vooreerst toch was het volkomen overbodig en dus onnoodig de „bevoegdheid tot vaccineren" in het artikel op te nemen (want deze bestond reeds), — en ten anderen zou die opname geheel en al in strijd zijn geweest met de oekonomie van het artikel, dat toch, nevens

---

1) „*Blijft toegelaten.*" Althans tot het besluit van het Uitvoerend Bewind, van 8 April 1801, klimt deze „toelating" op. Bij dat besluit namelijk wordt „ter plaatse, waar *geen Doctoren* zijn," aan de Chirurgijns, „mits daartoe bekwaam geoordeeld wordende," het verlof verleend om de kinderpokken in te enten. Van de kinderpokken tot de koepokken, van het meerdere tot het mindere lag de overgang voor de hand.

erkenning van de bestaande bevoegdheid, handelt en handelen moest over *uitbreiding van bevoegdheid*, en alleen *déze* nader had te omschrijven en te regelen 1).

20 November 1866. L. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

PETTENKOFER'S THEORIE OVER HET VERBAND TUSSCHEN DEN STAND VAN HET GRONDWATER EN DE VERSPREIDING DER CHOLERA, door waarnemingen te Calcutta bevestigd. — In de *Beilage zur Allgemeinen Zeitung* van 19, 20 en 21 November is een opstel geplaatst van Dr. MAX VON PETTENKOFER, getiteld: *Die atmosphärischen Niederschläge und die Cholera in Indien*, waarin hij, naar aanleiding van het werk van Dr. JOHN MACPHERSON, *Cholera in its Home*. London, JOHN CHURCHILL and SONS, 1866 2), opmerkt, dat de waarnemingen te Calcutta, gedurende een tijdsverloop van 26 jaren gedaan, zijne theorie van den invloed van het grondwater op de ontwikkeling der cholera, op eene treffende wijze bevestigen. Wanneer hij niet reeds in 1854 op het denkbeeld ware gekomen van het verband dat tusschen beide bestaat, zou, zegt hij, de volgende tabel, waarin de sterfgevallen aan cholera te Calcutta, de gemiddelde hoeveelheid regen, de gemiddelde temperatuur

1) De omstandigheid, dat dit reeds vóór 4 weken geschreven stukje eerst nu wordt geplaatst, geeft mij, bij de revisie der proef, aanleiding om er de volgende opmerking bij te voegen: Dr. VERWEY zegt, in de *Geneeskundige Courant* van 2 December j.l., dat de Med. Doctor daarom niet bevoegd zou zijn te vaccineren, „*omdat de Wet* (namelijk die van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59, in art. 20) *opnoemt*, waartoe de Med. Doctor bevoegd is en daaronder het vaccineren niet voorkomt." Nagenoeg in gelijken geest zegt de redactie dier *Courant*, in het n°. van 16 dezer (aan het slot van het artikel van Dr. TER HAAR, dat dezelfde strekking heeft als het onderwerpelijke), dat „van *vroegere* bevoegdheid geen sprake meer kan zijn, daar, waar bij art. 20 de vroegere en tegenwoordige bevoegdheid *woordelijk wordt omschreven*." — Mij dunkt, deze beweringen houden in een dubbel opzigt geen steek. Vooreerst „*noemt*" art. 20 niet *op* in den zin van limitatie en wordt nog minder de vroegere en tegenwoordige bevoegdheid „*omschreven*." De Doctor in de Geneeskunde (enz.) *behoudt zijne* vóór 1 November 1865 *verkregene bevoegdheid*, zegt het art. in de eerste plaats. Dit behoud van bevoegdheid nu wordt zóo verstaan („met dien verstande"), dat „o n d e r d e b e v o e g d h e i d in casu w o r d t b e g r e p e n" enz. „Wordt begrepen." Dus strekt zich de bevoegdheid van den Med. Doctor *verder* uit dan tot de zaken, die in het art. met name worden opgenoemd en ook slechts opgenoemd moesten worden. Dat schijnt taalkundig voor geen redelijken twijfel vatbaar. — In de tweede plaats behoeft geene opzettelijke wederlegging de verklaring, dat „van *vroegere* bevoegdheid geen sprake meer kan zijn." Immers datzelfde art. 20 verzekert toch met zoo vele woorden het voortbestaan hunner *vroegere* bevoegdheid aan de Doctoren, met uitbreiding (en alléén met deze) van de *vroeger* verkregen regten!

20 December 1866. C.

2) In onze taal overgebragt door Dr. G. VROLIK. Rotterdam, JAC. G. ROBBERS, 1866.

en de temperatuurschommeling, gedurende 26 jaren, naar de maanden des jaars, is vermeld, hem op dat denkbeeld hebben moeten brengen.

Maanden.	Getal overledenen aan cholera.	Hoeveelheid regen.	Gemiddelde temperatuur.	Temperatuurschommeling.
		Engelsche duimen.	REAUMUR.	
Januarij.	7150	0.21	13.9	8.0
Februarij..	9346	0.42	18.7	7.7
Maart.	14710	1.13	22.5	7.1
April.	19382	2.40	24.5	6.5
Mei.	13335	4.29	25.3	5.9
Junij..	6325	10.10	24.1	4.0
Julij..	3979	13.90	23.1	2.8
Augustus..	3440	14.40	22.3	2.3
September.	3935	10.40	22.9	2.9
October.	6211	4.72	21.7	3.8
November.	8323	0.90	19.4	6.4
December.	8159	0.13	15.5	7.2

Hij toont aan, dat nog nimmer zoo duidelijk als uit deze tabel is gebleken dat de temperatuur op zich zelve in de aetiologie der cholera niets verklaart. In Mei, wanneer de temperatuur het hoogst is, is de cholera al weder aan het afnemen. In Maart en Augustus is de temperatuur nagenoeg dezelfde en toch sterven er in Maart 14,000, in Augustus 3000 personen. Bij de laagste temperatuur, 14°, in Januarij, sterven er 7000, maar slechts 3000 in Augustus, bij 22°. Nog duidelijker komt die onafhankelijkheid van de cholera van de temperatuur uit, wanneer men de gemiddelde temperatuur van de 4 heete en drooge maanden Februarij, Maart, April en Mei, waarin de meeste gevallen van overlijden aan cholera voorkomen, met de gemiddelde temperatuur van de daarop volgende 4 heete en natte maanden Junij, Julij, Augustus en September vergelijkt, die het geringste aantal sterfgevallen aan cholera leveren. De gemiddelde temperatuur van het eerstgenoemde ongunstigste jaargetijde is 22°.8, die van het laatstgenoemde gunstigste 23°, dus nagenoeg dezelfde; maar als om de dwaling, waarin velen tot dusver verkeerd hebben, te duidelijker te doen uitkomen, is de goede tijd gemiddeld iets, 0°.2, warmer.

Meer dan de temperatuur zelve schijnt de afwisseling van temperatuur, de temperatuurschommeling, in de verschillende maanden eenigen zamenhang met de cholera te verraden; zij stijgt en daalt met het aantal sterfgevallen, beweegt zich alzoo in eene omgekeerde rede met de hoeveelheid regen. Macpherson neemt daarom aan, dat de twee groote factoren voor de ontwikkeling der cholera in Indië zijn: droogte van den dampkring en eene aanmerkelijke temperatuurschommeling.

Pettenkofer vereenigt zich niet met die meening. Veeleer beschouwt hij de hoeveelheid regen als oorzaak van het toe- of afnemen der cholera. De temperatuurschommelingen, uiterst gering in vergelijking met de afwisseling van warmtegraad in ons klimaat, kunnen geen belangrijken invloed uitoefenen en zijn zelve van de regens afhankelijk. Januarij, met de grootste afwisseling van temperatuur, levert niet het grootste doodencijfer.

Beantwoorden wij, zoo vervolgt pettenkofer, eerst de vraag: of men denken moet, dat het gemis van regen op zich zelven of onmiddellijk op den mensch werkt en hem cholera aanbrengt, of daarentegen middellijk, daar de invloed van den gevallen regen het ontstaan van iets begunstigt dat bij den mensch cholera teweegbrengt?

De wijze, waarop de cholera zich verbreidt, laat daaromtrent geen twijfel over. De bodem speelt hierbij eene gewigtige rol, de regen werkt eerst op den bodem; dit volgt niet slechts uit de onderzoekingen van mij en anderen in Europa, maar het is ook sedert lang in Indië gebleken. Volgens MACPHERSON is het eene in Indië bekende daadzaak, dat de schepen slechts in de onmiddellijke nabijheid van het land en in gemeenschap daarmede door cholera bezocht worden, wanneer zij eene haven of rivier binnenloopen. Hij voert zelf aan, dat schepen, die de Hoogly opvaren, standvastig door cholera worden bezocht en dat de Kapiteins der Koninklijke Marine daarom vaak hunne schepen aan den mond der rivier laten liggen om de cholera te ontgaan, hetgeen hun ook menigmaal gelukt. Men wil hebben opgemerkt, dat het de schepelingen reeds goed doet, wanneer het schip zich van den oever verwijdert en in het midden van den stroom gaat liggen. „De eenige zekere weg om de cholera te ontvlieden is in zee te gaan. Een enkel geval kan zich daarna nog voordoen, maar zoo zeker als het schip in zee gaat, zoo zeker verliest het daar zijne cholera."

De menschen daar op zee zijn aan dezelfde temperatuur en afwisseling van temperatuur, dezelfde hoeveelheid regen, dezelfde winden, blootgesteld als die op de rivier of op het land, maar toch blijven zij vrij van cholera, zoo lang zij van het land verwijderd blijven.

Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat de regen, wat zijnen invloed op de cholera betreft, onmogelijk direct op den mensch werken kan, maar dat hij eerst op het land werkt en door dit weder op den mensch. Wij worden hier dus weder naar den bodem verwezen. Wij hebben dus de regen met den bodem in verband te brengen, de uitwerking van den regen op den bodem te bestuderen. Deze weg voert ons naar het grondwater.

De gesteldheid van den bodem komt hierbij bovenal in aanmerking. PETTENKOFER herinnert, dat hij vooral op de porositeit van den bodem gelet heeft, omdat deze regelt hoe veel, hoe ver, hoe diep het water den bodem drenkt. Ook heeft hij het water in den bodem in twee vormen onderscheiden, als vochtigheid van den bodem en als grondwater. Hij noemt een poreusen bodem *vochtig* als zijne poriën deels met lucht, deels met water zijn opgevuld; maar een bodem of bodemlaag heeft *grondwater*, wanneer hij niet slechts vochtig is, maar wanneer zijne poriën geheel met water gevuld zijn, en de lucht geheel daaruit verdreven is. Ieder Scheikundige, ieder Planten- of Dier-Physioloog, ieder Natuurvorscher, weet hoe groot een onderscheid het bij organische processen — die ook bij de cholera eene rol spelen, al weten wij nog niet welke — geeft, of er alleen water, of water en lucht gelijktijdig werkzaam is. Hij zag zich daarom van den beginne af genoopt de begrippen grondwater en vochtigheid van den bodem van elkander te scheiden en kon zich met het eenvoudige „water in den bodem" niet vergenoegen. De vochtigheid des bodems heeft verscheidene graden tusschen volstrekte droogte en grondwater. De aard van den bodem heeft daarop grooten invloed. Zijn de poriën groot of kunnen de deelen, waaruit de bodem is zamengesteld, aan hunne oppervlakte door adhaesie slechts weinig water vasthouden, dan zal het, voor dat het water op eene ondoordringbare laag komt, in de daarboven gelegene lagen zelden, of slechts zeer voorbijgaand, tot de vorming van grondwater komen.

PETTENKOFER herinnert verder, dat de meeste gronden poreuser zijn dan men gemeenlijk denkt. De bodem van München bestaat gemiddeld voor $^1/_3$ uit dampkringslucht. Die lucht zit niet in den bodem vastgemetseld, maar staat in verbinding met de buitenlucht, met die in onze huizen.

In Bengalen valt in een jaar niet slechts meer dan het dubbele van de hoeveelheid

regen in Beijeren, maar de regen bepaalt zich daar, bijna zonder ophouden, tot de maanden Junij tot September. Daar moeten dus jaarlijks tamelijk regelmatig toestanden van het grondwater voorkomen, zoo als die op eene andere plaats slechts zelden bij uitzondering, en zeer voorbijgaand kunnen voorkomen.

Als na het heete jaargetijde, van het midden van Maart tot het midden van Junij, de uitgedroogde bodem van Bengalen door de voortdurende regens, die in Augustus hun maximum bereiken, getroffen wordt, dan zal hij weldra zoo zeer van water verzadigd zijn, dat hij niet meer kan opnemen, maar het tot aan de naastbij zijnde waterdigte laag laat doorzijpelen, vanwaar het dan, naar gelang van de helling van deze, meer of minder snel verder afvloeit of er op staan blijft. Wanneer van boven meer toevloeit dan van beneden afvloeit, zoo hoopt het grondwater zich op en verdringt tot aan zijne oppervlakte alle lucht uit de poriën des bodems. Ook zonder waarnemingen over het grondwater in Bengalen te bezitten, durft PETTENKOFER met zekerheid beweren, dat gedurende den regentijd het grondwater aanmerkelijk moet stijgen, hetgeen ook reeds duidelijk blijkt uit de mededeelingen van SCHLAGIAT-WEIT-SAKÜNLÜNSKY. Ook MACPHERSON zegt ergens, dat het regelmatig tot zeer nabij de oppervlakte stijgt, zoodat de lijken, die men gedurende den regentijd begraaft, meest geheel in het water komen te liggen.

Is de bodem eenmaal van water verzadigd, dan moet natuurlijk de hoogste stand van het grondwater met de grootste hoeveelheid regen zamenvallen en dat heeft in Calcutta werkelijk in Augustus plaats. Naarmate de regen minder wordt, zal het grondwater in September reeds beginnen te dalen, daar het water langs de ondergelegene waterdigte laag blijft afvloeijen en er ook reeds eene gedeeltelijke verdamping aan de oppervlakte plaats heeft. Heeft nu de regentijd geheel opgehouden, dan gaat niet slechts de afvloeijing geregeld voort, maar ook de verdamping en de opzuiging naar de oppervlakte toe zal toenemen, hoe meer de lucht weder hare plaats in de poriën inneemt.

De temperatuur der lucht heeft slechts in zoo ver uitwerking op den loop der cholera, als zij er toe kan bijdragen om een sneller of een langzamer dalen van het grondwater en de vochtigheid des bodems door toe- of afname der verdamping te bewerken. Naarmate in Indië de temperatuur van Januarij af snel stijgt, veel sneller als zij vroeger gedaald was, zal ook het grondwater sneller dalen. Na Januarij klimt ook wel de hoeveelheid regen, maar niet in die mate als de temperatuur, en de $2^{1}/_{2}$ duim regen in April bereiken op verre na niet door den uitgedroogden bodem het grondwater, waaruit steeds nog veel meer afvloeit en ook naar boven verdampt, als deze hoeveelheid regen bedraagt.

PETTENKOFER heeft het dezen zomer nog in München opgemerkt, dat het eene maand achtereen bijna dagelijks regenen kan, terwijl het grondwater nog voortdurend daalt. Zoo zullen ook in Calcutta de regens eerst op het einde van Mei of in het begin van Junij den uitgedroogden bodem zoo ver verzadigen, dat zijne bovenste lagen niet meer al het water vasthouden en verdampen. De eerste uitwerking van dien regen zal een langzamer dalen van het grondwater zijn, daar hij een tegenwigt is voor de afvloeijing en de verdamping daarvan; eerst als er veel regen valt en alles door den bodem gaat, zal het grondwater snel gaan stijgen.

PETTENKOFER ziet zeer goed in dat dit alles nog door waarnemingen over het grondwater in Calcutta moet bevestigd worden, maar hij ziet het resultaat daarvan met gerustheid te gemoet. Voor hem is het nu reeds uitgemaakt, dat ook in Calcutta de cholera afneemt, terwijl het grondwater snel stijgt en dat zij toeneemt, terwijl het aanmerkelijk daalt, dat zij het minst voorkomt als het het hoogste punt bereikt heeft

en het meest als het het laagst gedaald is. Voor hem is het niet twijfelachtig meer, dat ook in Bengalen de cholera de bewegingen van het grondwater volgt. Het zal ook daar duidelijk blijken dat niet het grondwater op zich zelven eene plaats voor cholera disponeert, maar zijne *schommeling*. Wanneer het een jaar lang even laag of hoog stond, of slechts weinig verschilde, zou de ziekte geen gunstigen bodem vinden en de plaatselijke voorbeschiktheid zou langzamerhand zwakker worden of geheel ophouden.

Uit de tabel van MACPHERSON blijkt een merkwaardig feit, dat eene verklaring behoeft. De sterfgevallen nemen, na het ophouden van den regentijd, snel toe tot November en daarna nemen zij met meer dan 1000 af tot Januarij.

Velen zullen, volgens het vrij algemeen heerschend gevoelen, zeggen: „dat komt van het gevorderde jaargetijde, de lage temperatuur," en bedenken daarbij niet, dat het gevorderde jaargetijde in Calcutta minstens zoo warm is als bij ons de zomer. PETTENKOFER verklaart het feit anders. Van November tot Januarij neemt met de temperatuur ook de verdamping uit den bodem af en zij is in ieder geval veel lager dan van September tot November. In dezelfde rede zal ook het grondwater langzamer dalen. Mogt die daling steeds langzamer geschieden en gedurende een geruimen tijd geheel ophouden, dan zouden ook bij den laagsten stand van het grondwater de choleragevallen in aantal verminderen en dezelfde gunstige omstandigheden geboren worden als in den regentijd. Maar met het snel toenemen der warmte na Januarij neemt ook weder de verdamping bij voortdurende afvloeijing van het grondwater langs de waterdigte laag toe en daarmede de daling van het grondwater en van de vochtigheid des bodems.

Dat de regens, die op den bodem van Calcutta vallen, bij de ontwikkeling der cholera eene rol spelen, schijnt PETTENKOFER boven allen twijfel verheven.

Van nu af zal men de grondgesteldheid en het grondwater in iedere plaats moeten onderzoeken, want uit de overbrenging der cholerakiem, door het verkeer van menschen, kan het verschijnsel van de uitbreiding der epidemiën over eene groote oppervlakte niet worden verklaard. De Duitsche krijg in dezen zomer heeft zeker een groot aandeel gehad in de verbreiding der cholerakiem; maar het ware dwaasheid zich daarbij neder te leggen, want Holland en België hebben in denzelfden tijd, zonder krijg, meer dan 40,000 menschen aan cholera verloren.

Wanneer wij vlijtig zoeken zullen wij vinden waarom de cholera in eene stad dikwijls slechts bepaalde straten en wijken bezocht, of waarom zij in de eene stad slechts 3 maanden of een half jaar, in eene andere daarentegen jaren lang vertoeft, zoodat men soms zou gelooven dat zich bij ons een endemisch brandpunt gevormd heeft. Lubeck bijv. is binnen 29 jaren (1832—1860), in 11 jaren door cholera bezocht; van 1855—1859, dus 5 jaren lang, week zij nooit geheel. Zulke feiten vorderen eene andere verklaring dan de eenvoudige overbrenging of het doorsijpelen van rioolstoffen in het drinkwater, en, naar PETTENKOFER meent, heeft Dr. CORDES, aan wien wij een meesterlijken arbeid, *Over het verledene en de toekomst der cholera te Lubeck*, te danken hebben, die reeds gevonden. Het is merkwaardig, hoe bijv. het resultaat van de onderzoekingen van den bodem in Lubeck, wat de plaatsen betreft, waar de cholera het hevigst optrad en het langst bleef, overeenkomt met de beschrijving, welke MACPHERSON van den bodem van Calcutta geeft, op welken de huizen der inboorlingen staan: „een vochtige bodem, vaak eenige voeten onder de oppervlakte eene veenlaag enz." Hetzelfde vond CORDES langs den oever van de geheele Trave.

Ten slotte meent PETTENKOFER, dat de tabel van MACPHERSON een nieuwe prikkel zal zijn tot ijverige nasporing naar grondwater en gesteldheid des bodems. MACPHER-

SON heeft met zijne kleine tabel meer dienst gedaan aan de aetiologie der cholera dan vele dikke boeken, die sedert 1830 over cholera geschreven zijn. Die tabel is daarom van zoo groot gewigt, omdat zij den naar alle zijden omdwalenden blik, met onwederstaanbare logica, naar den bodem en zijn verkeer met het water rigt. Langs dezen weg alleen zal van lieverlede de geheele waarheid gevonden worden.

v. C.

GEREGTELIJK ONDERZOEK VAN HET MENSCHELIJKE HAAR. — In het voor eenigen tijd door PFAFF uitgegeven werk, *Das menschliche Haar in seiner physiologischen, pathologischen und forensischen Bedeutung*, Leipzig 1866, worden belangrijke mededeelingen gedaan over de voornaamste punten, waarop men bij het medisch-forensisch onderzoek van genoemd weefsel voornamelijk te letten heeft, ten einde den regter een op waarheid gegronden staat van bevinding te kunnen voorleggen. Het zal daarom geen geheel overbodige arbeid zijn, van deze opgaven in dit Tijdschrift een en ander terug te geven. De geschiktste methode om het haar aan een forensisch onderzoek te onderwerpen, bestaat hierin, dat men het haar op de objekttafel met eenige druppels van een mengsel, bestaande uit 3 deelen water en een deel salpeterzuur, bevochtigt. Op deze wijze komen de omtrekken duidelijker voor den dag, ondoorzigtige plekken worden allengs doorschijnend en eindelijk geheel transparent, terwijl ook de epitheliale laag met hare als dakpannen gerangschikte lamellen, de bastzelfstandigheid, de pigmentcellen der medullaire zelfstandigheid duidelijk zigtbaar worden. Uit den toestand van den wortel kan men beoordeelen, of een haar is *uitgevallen* dan wel *uitgescheurd*. In het eerste geval hebben de haren altijd een meer of minder geatrophiëerden, ronden, gladden, *eivormig afgeronden* bulbus. Het onderste uiteinde van zulk een bulbus is meesttijds rondachtig en loopt niet dan zeer zelden in een scherpe punt uit. Bij *uitgescheurde* haren daarentegen zijn de bulbi van velerlei onregelmatige tanden voorzien en bovendien van uitloopers in verschillende lengte, wier aantal des te grooter is, naarmate de haren dieper en vaster zaten en naarmate de kracht dus, waarmede zij zijn uitgescheurd, grooter moet zijn geweest. Het onderste uiteinde van den bulbus van uitgescheurde haren loopt altijd in een getande, hoekige punt uit. De snijvlakte van afgesneden haren is eenige dagen later weder glad; uitgescheurde haren daarentegen laten, al naar de kracht waarmede de scheuring werd verrigt, òf onregelmatig getande, òf bijna gladde vlakten met eenige fijne uitstekende horenvezels erkennen. Wanneer het uitsnijden met zeer stompe instrumenten heeft plaats gehad, hebben de snijvlakten groote overeenkomst met de uiteinden van gescheurde haren, waarvan zij zich evenwel van den anderen kant onderscheiden door uitstekende rondachtige vezels, afkomstig van de beleediging der horenvezels; de uitstekende fibrillen op de vlakten, waar de haren de scheuring hebben ondergaan, zijn bij voorkeur puntig, terwijl de epitheliale laag der haren breede, getande lamellen, de bastzelfstandigheid fijne uitstekende punten laat zien. — De ouderdom van de haren kan door het volgende beoordeeld worden. De wortels van haar uit den kinderlijken leeftijd, dat week is en zich als zijde laat aanvoelen, worden zeer gemakkelijk in bijtende kali opgelost; met het toenemen der jaren vermindert dat oplossingsvermogen op evenredige wijze. Terwijl het kinderhaar zich oogenblikkelijk in genoemd vocht oplost, worden bij haren van grijsaards daartoe dikwijls vele uren vereischt. Het grijs worden en uitvallen der haren wordt voorafgegaan door eene vermindering van de pigmentcellen der medullaire zelfstandigheid, ten gevolge waarvan aanvankelijk kleine, later voortdurend grooter wordende holten (Lücken) tusschen de pigmentcellen der mergsubstantie geboren worden. De aanwezigheid en de grootte dezer holten bepaalt

bij benadering den ouderdom van het haar. Men dwaalt zeer als men de oorzaak van de kleur der haren in de pigmentcellen der medullaire zelfstandigheid wil zoeken. Het is immers een onwederlegbaar feit, dat de witte haren van jonge of in den vollen mannelijken leeftijd verkeerende individu's, een tal van donker gekleurde cellen bezitten, inzonderheid als zij vroeger bruin of zwart waren. De reden waarom zij in zulke gevallen toch niet gekleurd, maar wit zijn, is gelegen in eene verdigting van de bastzelfstandigheid. Eerst dan, wanneer het ligchaam van den mensch de [sit venia verbis, Ref.] seniele metamorphosen begint te ondergaan, verdwijnen de pigmentcellen in het witte haar geheel en al. Het grijs worden der haren heeft in den regel in eene bepaalde volgorde plaats. Vooraan staat in dat opzigt het haar van het hoofd en wel in de eerste plaats dat aan de slapen, vervolgens de baardharen aan de kin, op de wangen, onder den neus; nu volgen de neus- en okselharen, terwijl de haren aan de schaamdeelen, de wenkbraauwen en de oogleden het allerlaatste de grijze kleurverandering ondergaan. Terwijl zwart haar eerder grijs wordt dan blond, bieden lokkige haren het allerlangst wederstand aan de kleurverandering. Niet van belang ontbloot is de waarneming, dat, na vergiftiging met arsenik en enkele narcotica, de hoofd- en inzonderheid de schaamharen dikwijls zonder eenige krachtsinspanning uit het lijk kunnen getrokken worden. Wanneer de medicus-forensis geroepen is, om verkrachting te constateren, moet hij vooral onderzoek doen naar de aanwezigheid van mannelijk zaad (resp. zaadbuisjes) in de schaamharen van het slagtoffer. Deze bijmenging wordt het gemakkelijkst ontdekt, als men het verdachte haar op de objekttafel met eenige druppels bevochtigt van eene vloeistof, bestaande uit gedestilleerd water en een weinig geest van salmiak. Dr. A. DRIELSMA.

INENTING VAN TUBERKELSTOF. — VILLEMIN's inentingsproeven met tuberkelstof bij konijnen, welke wij op blz. 115 en 417 (Jaargang 1866) vermeld hebben, zijn nagevolgd door Prof. VOGEL te Dorpat, doch met een negatief resultaat. Deze gebruikte voor zijne proefnemingen eene kraai, een grooten kater en een vijf maanden oud veulen, daar konijnen hem niet ten dienste stonden. De tuberkelstof, zoowel grijze als kaasachtige, was uit eene tuberculeuse long en voor het veulen ook uit eene mesenteriaalklier genomen; zij werd, volgens de wijze door VILLEMIN opgegeven onder de huid van den hals der dieren ingebragt. Bij den kater werd, dertien weken later, in de inwendige organen niet de minste verandering aangetroffen. Alleen zag men op de plaats, waar de inenting geschied was, eene kleine holte met verdikte wanden en een brokkelig purulenten inhoud, die door een fistuleusen gang met de huid gemeenschap had. Bij de kraai werd noch in de longen, noch in de hersenen en hunne vliezen eenig spoor van tuberkels waargenomen. In het mesenterium en het groote net evenwel bevond zich een dertigtal gesteelde witte knobbeltjes, ter grootte van gierstkorrels, die bij den eersten oogopslag wel op versche miliairtuberkels geleken, maar bij nader onderzoek slechts uit vetbolletjes, door eene kapsel uit bindweefsel omgeven, bleken te bestaan. Op het darm-buikvlies werden vijf eenigzins grootere knobbeltjes gezien, die levende wormen (Spiroptera Anthuris) inhielden. Het veulen, dat zestien weken na de inenting, ten gevolge van andere proefnemingen, overleed, vertoonde bij de sectie geen spoor van tuberculose in eenig orgaan.

De Schr. rigt verder het verzoek aan physiologische inrigtingen, die over konijnen kunnen beschikken, om de uit een klinisch oogpunt hoogst gewigtige vraag omtrent de inentbaarheid van de tuberculose van een lijk op het levend organisme door verdere proefnemingen en naauwkeurige lijkopeningen aan eene meer degelijke behandeling te onderwerpen. Hij waarschuwt daarbij voor de verwisseling van de bij

konijnen zoo dikwijls voorkomende ingewandswormen met tuberkels. (*Deutsches Archiv*, II. 3.) J. P. G.

WIJZIGING VAN BOETTGERS REACTIE OP DE GLUCOSE. — De Belgische Geneesheeren FRANCQUI en VAN DE VYVERE hebben in de *Art Médical* (1865) voorgesteld, om den subn. bismuthi, door BOETTGER ter herkenning der suiker in de diabetische urine, door eene oplossing van het oxydum bismuthi te vervangen. Hunne onderzoekingen leerden, dat het laatstgenoemde ligchaam onder den invloed van sommige organische stoffen, als de glycose, de rietsuiker, de dextrine, het acid. tartaricum, in potassa caustica oplosbaar is en onder die omstandigheden, door de kookhitte, in den vorm van een zwart poeder, als metallisch bismuth-poeder gepraecipiteerd wordt. Tot verkrijging van het reactief wordt eene oplossing van zure nitras bismuthi door potassa caustica in overmaat gepraecipiteerd en bij eene matige warmte met eene solutie van acid. tartaricum vermengd, totdat het gevormde bezinksel geheel is opgelost, terwijl daarop de diabetische urine met de op die wijze verkregene oplossing gekookt wordt. Ter juiste beoordeeling van het resultaat moet de urine, zoo noodig, van haar albumen door kooking of van een mogelijk gehalte aan zwavel of zwavelwaterstofverbindingen, door een loodzout gezuiverd worden. Dr. J. HANLO.

GENOOTSCHAPPEN.

In de jaarlijksche openbare zitting der Académie de Médecine van 11 December l.l., onder het praesidium van BOUCHARDAT gehouden, is over de prijsvragen van 1866 (zie Jaargang 1866, pag. 136) als volgt beslist:

De prix de l'Académie (1000 francs): „Sur l'érysipèle épidémique," is niet toegewezen, maar aan de mémoire van JULES DAUDÉ met 700 francs, aan die van Dr. PUJOL met 300 francs toegekend.

Op de prix PORTAL (1000 francs): „Faire l'anatomie pathologique des nerfs dans les principales affections viscérales," waren geene mémoires ingezonden.

De Prix CIVRIEUX (800 francs): „De la migraine," is voor 500 francs aan Dr. MERLAND en voor 300 francs aan Dr. BENI-BARDE toegewezen, terwijl Dr. DE FAJOLE loffelijk vermeld werd. Er waren 10 mémoires ingediend.

De prix CAPURON (1000 francs): „Du frisson dans l'état puerperal," werd aan geen der 2 ingezondene mémoires toegekend.

De prix BARBIER (4000 francs): „Over de beste geneesmethode van eenige tot nu toe ongeneeslijke ziekten (carcinoma, epilepsie, scrofulosis, cholera" etc., zie de officiële eischen Jaargang 1863, pag. 140), is voor 3000 francs aan Dr. NOTTA, wegens zijne „Recherches sur l'emploi de la liqueur de Villate" (uitwendig middel en injectie ter behandeling der caries en van fistuleuse gangen, zamengesteld uit: subacet. plumbi liq. 30 gram, sulf. cupri cryst., sulf. zinci cryst. āā 15 gram, aceti vini 200 gram) en voor 1000 francs aan Dr. VICTOR LEGROS, wegens zijne mémoire „De la mort imminente par suffocation," toegekend.

De prix ORFILA (2000 francs): „De la digitale et de la digitaline" (zie Jaargang 1865, pag. 199), is, even als de prix LEFÈVRE (1500): „De la mélancolie," niet toegewezen.

De prix GODARD (1000 francs), voor het beste werk: „Over de Pathologie interne," is aan Dr. LANCEREAUX, wegens zijne mémoire „Sur l'alcoolisme," toegekend, terwijl

de Dr. BECQUET en VIENNOIS, wegens hunnen arbeid: „Sur le delire d'inanition dans les maladies" en „Sur la syphilis vaccinale," loffelijk vermeld werden. Er waren 9 mémoires ingediend.

Vervolgens werden verschillende medailles aan verschillende Geneeskundigen, wegens hunne verdiensten in epidemiën en in de toepassing der vaccine uitgereikt. Aan het slot der zitting droeg JULES BÉCLARD de Éloge historique van PIERRE NICOLAS GERDY (geboren 1797, gestorven 1856) voor, waarin aan zijne verdiensten als Wijsgeer, Chirurg en Clinicus eene gepaste hulde gebragt werd.

Voor het jaar 1867 werden de volgende prijsvragen gesteld:

Prix de l'Académie (1000 francs): „Faire l'histoire clinique des tumeurs fibro-plastiques.

Prix PORTAL (1000 francs): „Des diverses espèces de mélanose."

Prix CIVRIEUX (1000 francs): „De la démence."

Prix BARBIER (4000 francs), dezelfde eischen als vroeger.

Prix CAPURON (1000 francs), „Faire connaitre les altérations que subissent les enfants que séjournent un temps plus ou moins long, dans la cavité utérine après leur mort. Indiquer, s'il est possible, par la nature de ces altérations, l'époque à laquelle il faut faire rémonter cette mort."

Prix AMUSSAT (1000 francs), voor het beste werk „Over therapeutische Chirurgie.

Prix ITARD (3000 francs), voor het beste werk „Over praktische Geneeskunde of over Therapie," sinds 2 jaren gepubliceerd.

Prix GODARD (1000 francs), voor het beste werk „Over de Pathologie externe."

Voor 1868 werden de volgende prijsvragen bepaald:

Prix de l'Académie (1000 francs): „Des épanchements sanguins dans l'épaisseur des tissus."

Prix PORTAL (600 francs): „Des tumeurs de l'encéphale et de leurs symptomes."

Prix CIVRIEUX (800 francs): „Des phénomènes psychologiques avant, pendant et après l'anesthésie provoquée."

Prix CAPURON (1000 francs): „Du traitement des affections uterines par les eaux minerales."

Prix BARBIER (2000 francs), dezelfde eischen als vroeger.

Prix ORFILA (4000 francs), als vroeger, „De la digitale et de la digitaline."

Prix GODARD (1000 francs), voor het beste werk „Over de Pathologie interne."

Prix ARGENTEUIL (8000 francs, toe te wijzen in 1869), voor de beste procédés ter behandeling der strictura urethrae, gedurende 1863—1866, aangegeven.

Prix RUFZ DE LAVISON (2000 francs, in 1870 toe te wijzen): „Établir par des faits exacts et suffisament nombreux, chez les hommes et chez les animaux, qui passent d'un climat dans un autre, les modifications et les altérations de fonctions et les lésions organiques qui peuvent être attribuées à l'acclimatation.

De mémoires voor de prijzen moeten, in de Fransche of Latijnsche taal gesteld, vóór 1 Maart van het jaar, waarvoor zij uitgeschreven zijn, aan de Académie ingezonden worden. De concurrenten moeten onbekend blijven, alleen zij, die naar de prijzen ITARD, D'ARGENTEUIL, GODARD, BARBIER en AMUSSAT mededingen, zijn hiervan uitgezonderd.

— In de vergadering der Weener Artsen van 12 October voerde Prof. ROKITANSKY over eenige zeldzame vormen van aneurysmata der aörta het woord. Het betrof namelijk die aneurysmata, welke òf tusschen de valvulae der gezegde slagader òf aan de klapvliezen zelve waargenomen werden. Een en ander werd door de vertooning van 3 praeparaten toegelicht. In de twee eerste was in de sinus van eene der val-

vulae eene kleine opening, welke in eene aneurysmatische holte voerde en bovendien met een partiëel aneurysma cordis aan het achterste gedeelte van het septum ventric. gepaard ging. In het derde geval was tusschen de achterste en de regter valvula eene zakvormige verwijding aanwezig, wier randen met atheromateuse excrescentiën omgeven werden. Zij beantwoordde aan eene uitpuilende plek op de buitenvlakte van het hart, die slechts door eene verdikte adventita bekleed was. De spreker vermoedde, dat de laatstgenoemde anatomische verandering als het gevolg eener voorafgegane abscesvorming moest opgevat worden. Vervolgens vertoonde Prof. WEDL een menschelijke tand en die eener antiloop, waar in beide gevallen eene fractuur van de tand door callus genezen was. Vervolgens vertoonde Prof. KLOB een ovarium, hetwelk in het midden was afgedeeld, zoodat ieder deel afzonderlijk met het lig. latum verbonden was.

— De Belgische Académie heeft in hare zitting van 24 November eene belooning van 300 francs aan Dr. JANSSENS voor zijn „Essai de Topographie Statistique et Médicale de la ville de Bruxelles" toegekend. In dezelfde zitting werd volgens het rapport van Dr. TALLOIS de prijs van 1200 francs voor de prijsvraag: „Sur VAN HELMONT considéré comme médecin," uitgeschreven, aan Dr. W. ROMMELAERE te Brussel toegewezen en eene memorie, over datzelfde onderwerp ingediend, met eene medaille van 400 francs beloond. Voor de volgende twee jaren werd de volgende prijsvraag (te bekroonen met 1000 francs), volgens de officiële woorden aldus: „Exposer et discuter les moyens prophylactiques que d'après les faits et les expériences l'on peut opposer à l'invasion et à la propagation du cholera," en eene tweede (te bekroonen met 1200 francs) als volgt gesteld: „Faire connaitre les symptomes, les causes, les lésions anatomiques et la nature du typhus contagieux epizootique considéré dans les différents espèces d'animaux qui sont susceptibles de contracter cette maladie, et exposer les caractères differentiels des diverses autres affections typhoïdes avec les quelles celle-ci pourrait être confondue." — De antwoorden moeten op beiden, vóór 1 Januarij 1869, aan de Académie ingezonden worden. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General voor de week, eindigende 15 December, vermelden 25 sterfgevallen aan diarrhoea en 2 (één in East en één in South Londen) aan cholera. Het cijfer der geboorten bedroeg in die week 2074 en dat der sterfte 1389.

— Dezelfde opgaven voor de week, eindigende 22 December, bevatten 16 sterfgevallen aan diarrhoea en 2 (één in North en één in East Londen) aan cholera. Het sterftecijfer bedroeg 1377 en dat der geboorten 2134.

PARIJS. — Volgens het rapport van den Prefect der Seine had de cholera in de hoofdstad in 1831—1832 21670, in 1849 25052, van 1853—1864 11873, in 1865 6626 en in 1866 ongeveer 5700 slagtoffers geëischt, hetwelk, in verband met de bevolking van het Seine-departement, voor die verschillende epidemiën aan eene cholerasterfte van 2.28, 1.79, 0.76, 0.31 en 0.26 beantwoordde.

— Het te Evreux, de hoofdplaats van het departement de l'Eure, gebouwde asile, dat zich over een terrein van 58 hectares uitstrekt, is den 1sten Augustus geopend en

schijnt in alle opzigten aan de eischen eener rationele psychiatrische verpleging te beantwoorden.

— In de zitting der Académie van 24 December l.l. vertoonde BÉCLARD een door GALANTE volgens de opgaven van SALES GIRONS vervaardigd spuitje, waarvan de doormeting der holte slechts 3 millimeters bedraagt en de capillaire straal met eene drukking van 25—30 atmospheren wordt uitgedreven, zoodat op deze wijze deze of gene medicamenteuse stof met eene dusdanige kracht wordt uitgestuwd, dat zij zich door de huid heen in het bindweefsel kan verdeelen. Op het spuitje is eene „ampoule" geplaatst, waaruit de vloeistof bij de terugtrekking van den zuigerstang in het „corps de pompe" indringt. Het werd door SALES GIRONS met een gunstig gevolg bij neuralgiën aangewend.

— De nieuwe „Codex medicamentarius" is bij Keizerlijk decreet van 5 December l.l. voor geheel Frankrijk met 1 Januarij 1867 verpligtend verklaard.

ITALIË. — De officiële opgaven over de cholera-epidemie in het geheele Koningrijk gedurende 1865, door Dr. MAESTRI bewerkt, leeren het volgende. De ziekte trad op 25 Junij in het district Turin op. Zij verspreidde zich in 35 districten over 349 gemeenten, over een gezamenlijk cijfer van 3,677,947 inwoners. Het totale cijfer der aangetasten bedroeg 23,577 met 12,901 sterfgevallen. Op iedere 10,000 inwoners in de besmette plaatsen werden 64.1 aangetast en bezweken er 35.1, terwijl in het algemeen 54.7 pCt. der gevallen noodlottig verliepen. Op 2894 gevallen, in de gasthuizen behandeld, kwamen 52.5 pCt. sterfgevallen voor. In de steden werden 69, in de dorpen 103, per 10,000 inwoners aangetast. Voor de geheele bevolking van het Rijk kwamen er op 10,000 inwoners 10.5 gevallen en 5.8 sterfgevallen voor. Tusschen 0—10 jaren kwamen op 100 aangetasten 63, tusschen 10—20 43, tusschen 20—30 46, tusschen 30—40 49, tusschen 40—50 54, tusschen 50—60 61, tusschen 60—70 75, tusschen 70—80 84, tusschen 80—90 88 en boven de 90 jaar 88 sterfgevallen voor. Ancona leverde 460 en Napels 51.5 cholerasterfgevallen op 10,000 inwoners.

WEENEN. — Dr. HELM heeft in een schrijven in het *Wiener Wochenschrift* van 15 December de volgende cijfers over de 8 grootere cholera-epidemiën der hoofdstad opgegeven: van de aangetasten zijn in

	gestorven.	pCt.-sterfte.		gestorven.	pCt.-sterfte.
1831	2188	50.1	1850	900	45.4
1832	1970	57.2	1854	2122	40.6
1836	2316	29.5	1855	2943	44.0
1849	1117	41.9	1856	2799	42.5.

Op een cijfer van 7927 patiënten en van 250 personen aan dienstpersoneel in het Allgemeine Krankenhaus, gedurende de laatste cholera-epidemie verpleegd, werden 41 choleragevallen tegen 110 in 1850, 128 in 1855, 216 in 1854 en 224 in 1849, waargenomen.

— Prof. VON DUMREICHER is in den „Freiherrnstand" opgenomen. Prof. VON PITHA werd in plaats van wijlen Prof. WATTMANN tot Chirurg van den Keizer en Dr. ANTON DRASCHE tot Primarärzt der Rudolfstiftung benoemd.

— De verschillende verhandelingen, door Prof. SCHUH sinds 1838 in de medische journalistiek geplaatst, zijn door zijn schoonzoon, Prof. GILEWSKI, verzameld en bij den Boekhandelaar BRAUMÜLLER verkrijgbaar gesteld.

— Het *Wiener Wochenschrift* van 12 December bevat, onder den titel van: *Zum zwanzigsten Geburtstage der Narcose*, een kort opstel van Dr. RABATZ, waarin hij herinnert hoe het aetherismus in 1845 door JACKSON het eerst met Dr. MORTON te Boston in de Tandheelkunde en kort daarop in het Hospitaal te Massachussets toegepast en

op 12 December 1846 in *the Foreign Medical Review* beschreven, hoewel door de grootste Physiologen en Chirurgen bestreden en verworpen, spoedig als eene der belangrijkste ontdekkingen in de Chirurgie gewaardeerd en erkend werd.

PRAAG. — De cholera eischte alhier gedurende 1866 in Augustus 580, in September 591, in October 234 en in November 24, te zamen 1429, slagtoffers. De geheele cholerasterfte in Bohemen in 1580 „Ortschaften", bij eene bevolking van 1,300,992 zielen, beantwoordde aan 29,547 op 63,718 aangetasten.

— Ook in Turkije zouden gevallen van de *gele koorts* voorgekomen zijn en deze ziekte naar elders dreigen over te gaan. Althans in onderscheidene Moldavo-Wallachijsche havens is met het oog op deze eventualiteit eene quarantaine ingesteld.

BERLIJN. — Voor het wintersemester zijn alhier 2180 studenten, waaronder 411 voor de Medische en 744 voor de Philosophische Faculteit, ingeschreven. In de eerstgenoemde Faculteit is het onderwijs aan 14 gewone, 9 buitengewone Hoogleeraren en aan 31 Privaat-Docenten en in de laatstgenoemde Faculteit aan 26 gewone, 33 buitengewone Hoogleeraren en 22 Privaat-Docenten opgedragen.

— Volgens de *Central-Zeitung* van 19 December werden er te Barmen, te Keulen en te Aken nog gevallen van cholera waargenomen.

— Dr. SCHARLAU deelde in de Vergadering van 12 Junij van het Berliner Gesellschaft für Gebürtshulfe mede, dat de vermenging van 18 „loth" water en even zoo veel zuivere onverdunde koemelk met 40 deelen melksuiker, $1^1/_2$ deel phosph. sodae, $^3/_4$ deel bic. sod., $^1/_4$ deel phosph. calc. en $^1/_8$ deel lact. ferri, een mengsel opleverde, hetwelk volkomen aan de zamenstelling der moedermelk beantwoordde. Door de indamping bij eene lage temperatuur (liefst in vacuo) kon het genoemde mengsel tot poeder gedroogd en maanden lang onveranderd bewaard worden. Het was op die wijze door den Apotheker MARQUARDT te Stettin bereid en aldaar veelvuldig gebruikt.

GEND. — De Société de Médecine heeft voor den prix GUISLAIN (medaille ter waarde van 500 francs) de volgende opgave: „Exposer les doctrines qui forment aujourdhui la base de la Psychiatrie" gesteld. De antwoorden moeten vóór 1 October 1869 ingezonden worden.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën dezer dagen gerigt de navolgende circulaire: „In de provincie Drenthe is gebleken, dat, door het nemen van maatregelen tegen de hondsdolheid aan de Gemeentebesturen over te laten, de wering van dat kwaad niet voldoende verzekerd is. De Staten dier provincie hebben alzoo, in de laatste najaars-vergadering, een provinciaal reglement op dat onderwerp vastgesteld, hetwelk bij Z. M. besluit van den 23sten November l.l. is goedgekeurd. — Het schijnt, dat, gelijk hier, ook elders het vaststellen van *provinciale bepalingen* ter wering der hondsdolheid de voorkeur moet verdienen boven den tegenwoordigen toestand. Ik heb alzoo de eer uwe aandacht op het Drentsche reglement te vestigen en in overweging te geven dergelijke voorschriften voor uwe provincie te beramen."

(Het is allezins te hopen, dat er in den geest van deze aanschrijving iets geschiedt. De reeds medegedeelde en verder mede te deelen feiten leeren de wenschelijkheid daarvan reeds genoegzaam.)

— Den 3den December werden onder Emmen (Drenthe) weder 2 jonge beesten afgemaakt, die bij onderzoek bleken dol te zijn. Vóor eenigen tijd waren deze beesten door een dollen hond gebeten, die toen meer dieren heeft aangevallen, waarvoor men nu ook bevreesd is.

Onder Onstwedde stierf den 9den December een paard, dat vóor omstreeks 11 weken

door een onbekenden hond was gebeten en tot den 8sten December volkomen wel was gebleven. Op dien dag echter werd het ziek, trachtte in alles te bijten en beet zich zelfs herhaaldelijk in zijn eigene voorpooten. Terwijl men aanstalten maakte tot het dooden van het dier bezweek het reeds.

— Onder het opschrift: »*Een mensch is geen hond,*" of ook: »*Een hond is geen mensch,*" onderwerpt een Aduarder, in de *Provinciale Groninger Courant* van 22 December j.l., — met het oog op de onvoldoende maatregelen, die hier en daar nog genomen worden tegen het gevaar der hondsdolheid in de Noordelijke provinciën, — aan het oordeel van het publiek de vraag: »Is dan waarlijk het regt van eigendom over een dier overheerschend boven het regt van gezondheid en leven der menschen zelf?" Het zou, dunkt ons, geen kwaad kunnen, wanneer deze vraag ook door anderen eens grondig werd besproken en afdoende beantwoord.

— Bij Koninklijk besluit van 12 December j.l., *Staatsblad* n°. 177, is *vernietigd* het besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, van 2 Mei j.l., n°. 46, waarbij het begraven op de Wester- en Noorder- of Palmkerkhoven te Amsterdam *was toegestaan.*

[De considerans van het Koninklijk besluit luidt als volgt: »Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij dat besluit hebben te kennen gegeven, dat het begraven op de Wester- en Noorder- of Palmkerkhoven te Amsterdam kan worden toegestaan; — dat het hier te lande executoir verklaarde decreet van 23 Prairial, XIIde jaar, in Art. 1 bepaalt: »aucune inhumation n'aura lieu...... dans l'enceinte des villes et bourgs"; — dat onder *enceinte* eener stad niet wel anders te verstaan is dan het grondgebied binnen de muren, vesten of singels gelegen; — dat de Wester- en Noorderkerkhoven te Amsterdam op bolwerken *binnen de vest* zijn gelegen en dus geacht moeten worden tot de begraafplaatsen te behooren, welke bij dat decreet zijn verboden; — dat dus het besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, waarbij het begraven op die kerkhoven wordt toegestaan, in strijd is met de Wet."]

— Bij den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, is den 19den December j.l. ingekomen een Koninklijk besluit van 8 December j.l., waarbij het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland van 7 Augustus 1866, waarbij de Heer FLORIS HEES, Genees- en Verloskundige te Herkingen, provincie Zuid-Holland, vervallen verklaard is van het lidmaatschap van den Raad zijner gemeente, is *gehandhaafd* en het ingestelde beroep ongegrond verklaard.

— In het *Pharmaceutisch Weekblad* verheffen zich van verschillende kanten al meer en meer stemmen, om bij de Regering aan te dringen op de herziening der *Pharmacopoea Neêrlandica.* Het plan bestaat, door een zoo veel mogelijk algemeen petitionnement van den kant der Apothekers de zaak te bevorderen. [Zoo als bekend is, werd de zaak dezer dagen het eerst aangevat in de najaars-vergadering van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland.]

— Uit eene mededeeling in genoemd *Weekblad* (van 23 December j.l.) blijkt, dat de afloop van het vóór eenige dagen te Leiden gehouden *Hulp-Apothekers-examen* de volgende uitkomst heeft opgeleverd: Van de 28 kandidaten, die zich hadden aangegeven, hebben later 5 zich teruggetrokken. Van de overblijvende 23 zijn 8 geslaagd en 15 afgewezen.

— In de op 20 December j.l. gehouden vergadering van de *Vereeniging ter bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid* te Rotterdam beval de Heer J. S. ULRICH JR. de dezer dagen verkrijgbaar gestelde vermengde of methyl-spiritus, 95 pCt., aan als niet schadelijk en geschikt om voor geneeskundig gebruik als anderzins den met hoogen accijns bezwaarden gewonen alcohol te vervangen.

ALI COHEN.

— De officiële opgaven der verwoestingen, door de veeziekte in ons Koningrijk sinds haar optreden tot 29 December 1866 veroorzaakt, luiden als volgt:

	Aangetast.	Gestorven.	Afgemaakt.	Hersteld.	Nog ziek.
Zuid-Holland	73411	31387	14618	25375	2031
Noord-Holland	4656	714	3153	789	—
Utrecht	39286	21981	3478	11363	2464
Gelderland	223	15	894	—	—
Totaal	117576	54097	22143	37527	4495.

In de opgave over Gelderland komen onder de kolom afgemaakt ook de runderen voor, die niet door de ziekte waren aangetast. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan den Heer Dr. H. VAN BEECK VOLLENHOVEN, te Amsterdam, vergunning verleend tot het aannemen en dragen der versierselen van Ridder der Orde van het Legioen van Eer, hem door Z. M. den Keizer der Franschen geschonken.

— In de vergadering der *Vereeniging voor Statistiek in Nederland*, van 8 December j.l., werden 50 nieuwe leden benoemd. Daaronder komen voor de volgende 19 Genees- en Natuurkundigen: Dr. G. A. N. ALLEBÉ, Dr. W. M. GUNNING, Dr. J. HANLO, Dr. C. E. HEYNSIUS, Dr. J. PENN en Dr. B. J. STOKVIS, allen te Amsterdam; — Dr. B. CARSTEN, Dr. G. F. VAN DOMMELEN en Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, te 'sGravenhage; — Dr. H. J. BROERS en Dr. H. SNELLEN, te Utrecht; — J. J. BRUINSMA en Dr. A. DRIELSMA, te Leeuwarden; — Dr. A. A. FOKKER, te Middelburg; — Dr. A. J. BERGSMA, te Samarang; Dr. K. BROES VAN DORDT, te Goes; — Dr. N. B. DONKERSLOOT, te Dordrecht; — Dr. M. H. GODEFROI, te 's Hertogenbosch; — Dr. F. J. VAN BENGEL, te Hilversum en Dr. D. LUBACH, te Haarlem.

BEVORDERD: Te Leiden, tot Med. Doctor, den 18den December, de Heer P. J. A. SLUYS, met een Proefschrift: *Verhandeling over eczema en ziekte-geschiedenis van eenen lijder aan eczema universale, door den schrijver behandeld.*

— De Raad van Amsterdam heeft eervol outslag verleend, op zijn verzoek, aan Dr. P. J. F. TER MATEN, als Stads-Geneesheer, — en benoemd: tot Lid der Gezondheids-Commissie, Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS; — tot Stads-Geneesheer, Dr. L. VAN DOESBURGH (met wien op het 3tal stonden: Dr. H. G. MAAS en Dr. G. J. SCHELLEMANS), — en tot specialen deskundige voor Oogziekten, Dr. W. M. GUNNING (die alleen was voorgedragen).

— De Raad van Rotterdam heeft, den 20sten December, benoemd: tot Vroedmeester bij het Burgerlijk armbestuur, Dr. P. J. NORTIER; — tot Geneesheer in het Ziekenhuis aan de Hoogstraat, Dr. F. DANIËLS VAN WIJKHUIZEN, — en tot Heelmeester in het Krankzinnigengesticht, de Heer G. C. HEMKEN.

— Te Groningen werd als Geneesheer bij het Burgerlijk armbestuur nieuw-benoemd de Heer Dr. J. F. SORMANI.

OVERLEDEN: Den 17den December, te Haaksbergen, de Heer A. E. D. INCKEL, Oud-Off. v. Gez. 2de kl., Gemeentelijk-Geneesheer aldaar, oud 56 jaren.

VACANT: Te Boxtel, de betrekking van Med. Doctor, tevens Verloskundige, ten behoeve der armen-praktijk: — jaarwedde *f* 650.—.

— Te Stad en Ambt Vollenhoven, de betrekking van Vroedvrouw: — jaarwedde *f* 150.—. (De bevolking bedraagt 3600 zielen.)

GEVESTIGD: Te Nieuwe Schans (Groningen), Dr. A. W. TRESLING.

— Te Appingedam, Dr. TH. F. SCHELTS VAN KLOOSTERHUIS. ALI COHEN.

GAAT DE SMETSTOF DER RUNDERPEST OP DEN MENSCH OVER? ZOO NIET, WAARAAN MOET DAN DE DOOD OF DE ZIEKTE VAN DEN MENSCH NA SECTIE VAN AAN DIE ZIEKTE GESTORVENE RUNDEREN WORDEN TOEGESCHREVEN? — SPOEDIGE WERKING VAN GANGREEN-ICHOR VAN DIEREN OP DEN MENSCH,

DOOR

F. C. HEKMEIJER.

Sedert ruim 150 jaren, dat wij de runderpest eigentlijk wat naauwkeuriger kennen (ofschoon daaraan nog vrij wat ontbreekt), leerde de ondervinding, dat deze ziekte *niet* op den mensch overgaat. Aan hen, die over deze ziekte in de vorige eeuw hebben geschreven (CAMPER, VINK, enz.), was dit zeer goed bekend. Spoedig bleek het ook, dat aan het gebruik van het vleesch, zelfs van aan die ziekte gevallen dieren, voor den mensch of voor vleeschetende dieren geene nadeelige gevolgen waren verbonden 1).

Er werden echter, vooral in vroegeren tijd, waarnemingen publiek gemaakt, waaruit bleek, dat de sectie van dieren aan de runderpest gestorven nadeelige gevolgen had voor hem, die ze had verrigt, en, om van vroegere gevallen niet te spreken 2), in den laatsten tijd heeft men uit Engeland berigt, dat de Veearts PLUMBY te Sudbury aan besmetting door de runderpest, bij

---

1) In 1714 werd echter door de Staten van Holland en West-Friesland het gebruik van het vleesch van aan die ziekte lijdende runderen verboden. Wijl men zich daaraan echter niet stoorde en het ook niet nadeelig bleek te zijn, werd dit verbod later ingetrokken.

Ik zelf heb meermalen vleesch, afkomstig van aan de ziekte lijdende runderen, gegeten, zonder eenig nadeelig gevolg. In den aanvang der ziekte werd te Schiedam het rundvleesch voor 10 en 11 centen het pond verkocht. Veel werd daarvan door den minderen man genuttigd. Daardoor ontstond geene andere ongesteldheid dan enkele gevallen van indigestie, door het gebruik van *te veel* vleesch teweeggebragt.

2) Wanneer in vroegeren tijd eene ziekte meer algemeen onder de dieren heerschte, werd die steeds „de pest" genoemd; hoe gebrekkig de beschrijving er meestal van is, van vele dier geheerscht hebbende ziekten kan men met zekerheid zeggen, dat het geene runderpest was, maar eene andere ziekte. — De 6de plaag, die over Egypte kwam (*Exodus* II vs. 3—10), was geen runderpest, wijl alle dieren er door werden aangedaan. Hoogst waarschijnlijk was het *miltvuur*. MOZES kende reeds zeer goed het besmettend vermogen dezer ziekte en dat door strenge *afzondering* der zieke van gezonde dieren, het overdragen kon worden voorkomen. Dit is het *oudste* bekende geval, waarbij *afzondering* wordt aanbevolen.

Gelijktijdig met de epizoötie van 1712 heerschte ook het miltvuur. Aan RAMAZZINI komt de eer toe de laatstgemelde ziekte het eerst van de runderpest te hebben onderscheiden.

de sectie van een rund, daarom gedood, verkregen, was gestorven. — Deze zaak, die, vooral in Engeland, veel sensatie veroorzaakte, was kortelijk de volgende: PLUMBY had sedert eenige dagen eene bloedzweer aan den arm, toen hij bedoelde koe opende. Reeds des namiddags van dienzelfden dag werd hij ziek. Brakingen, hevige hoofd- en borstpijnen en pijn in de ledematen, groote zwakte enz., kwamen te voorschijn en op den vierden dag volgde de dood apoplectisch. Het lijk zag er spoedig zoo verschrikkelijk uit, dat aan de jury het gebruik van eenige brandewijn werd toegestaan, voor die tot de bezigtiging van het lijk overging. De Doctor, die PLUMBY behandeld had, verklaarde, dat hij gestorven was door de opneming van eenig gif in zijn ligchaam, en de jury, geroepen om over de oorzaak van den dood uitspraak te doen, verklaarde: *dat* PLUMBY *gestorven was ten gevolge van de absorbtie van een gif, verkregen bij de sectie van eene aan de runderpest gestorvene koe.*

BOULEY, die in het *Récueil de Méd. Vétér.* October 1865 van dit geval berigt geeft, zegt, dat deze uitspraak der jury niet zeer juist is. De ziekte van PLUMBY brak op *denzelfden dag* uit, waarop de sectie verrigt was, en zulks zonder dat PLUMBY zich gekwetst had (het aanwezig zijn van eene bloedzweer op den arm werd echter geconstateerd). Het zou, meent BOULEY, iets buitengewoons zijn, dat het contagium van de runderpest, dat bij het rund een incubatietijd van eenige dagen heeft, bij den mensch reeds na *eenige uren* zou werken. Daarenboven zijn in Engeland reeds duizende lijkopeningen van runderpestzieke runderen verrigt, zonder dat zich een enkel geval van besmetting van den mensch heeft voorgedaan. — In het *Vierteljahresschrift für Thierheilkunde*, 1866, S. 42, wordt omtrent dit geval gezegd, dat men hier aan miltvuur of aan acuten kwaden droes moet denken en daardoor de dood is veroorzaakt, terwijl in het *Repertorium* van HERING, 1866, S. 145, gezegd wordt: „Het is zeer waarschijnlijk, dat PLUMBY aan den in gangreen overgegane furunkel is gestorven, welke door de vrouw, die hem verzorgde, voor „boosaardig" werd gehouden, en die nog voor zijn dood had opgemerkt, dat de nagels van de hand waren zwart geworden."

Het is, ten slotte, alzoo hoogst onwaarschijnlijk, dat PLUMBY aan besmetting door de runderpest is gestorven; veel meer moet men hier denken aan combinatie dier ziekte met miltvuur — die niet zoo zeldzaam is, — aan lijkengift, of de opname van gangreen-ichor, wijl ook gangraena humida bij deze ziekte, vooral bij de zeer acute gevallen, veel wordt waargenomen.

Dat overigens door *gangreen bij dieren* meermalen veeartsen geïnfecteerd zijn, en daarbij de ziekteverschijnselen zich reeds *enkele uren* na de infectie openbaarden, is bekend. Een merkwaardig en waarschuwend voorbeeld van dezen aard deelt de beroemde Dr. P. JESSEN, Hoogleeraar en Staatsraad in gewone dienst te Dorpat, mede in het op 29 November 1866 verschenen 48ste nummer van het *Wochenschrift für Thierheilkunde und Viehzucht*, en wel aan zich zelven waargenomen. Hij maakt dit bekend met het doel om aan te toonen, dat de jury in het geval van PLUMBY eene juiste uitspraak heeft gedaan, en om zijne meening, dat PLUMBY aan vergiftiging door gangreen is gestorven, te staven; slechts in dit geval kan de infectie zoo spoedig gewerkt hebben. „Het was op een heeten Julijdag, toen ik des namiddags

om 3 uur naar Peterhof ging, om de zieke paarden van een regiment kavallerie te inspecteren. Een collega verhaalde mij, dat hij den vorigen avond bij een hengst een geïncarcereerde balzaks-darmbreuk had geopereerd. Na de operatie waren de kolijkpijnen aanwezig gebleven; thans was echter de patiënt rustig. „Dan hebt gij de darmlis niet teruggebragt en ligt die thans nog buiten den buikring," was mijn antwoord. Hij meende echter de operatie goed te hebben verrigt en wij gingen naar den patiënt. Na wegname der klemboutjes en opening der vastgekleefde tunica vaginalis communis, kwam de zwart gekleurde darmlis naast de zaadstreng te voorschijn en eene groote hoeveelheid zwart-rood gekleurd serum vloeide weg. Eenige minuten daarna stierf het dier. — Om 5 uur was de inspectie afgeloopen en ik ging per Droschky naar Strelha (8 wersten van Peterhof) om nog eenige zieken te zien en daarna naar Nowaja Derewna, ongeveer 25 wersten van Strelna. Reeds bij het uitrijden van Peterhof voelde ik hoofdpijn, die spoedig hevig werd en, na eenige wersten te hebben afgelegd, traden hevige koortsrillingen in, alsmede herhaalde brakingen en eene pijnlijke kramp in de kuitspieren. In dezen toestand stelde ik mij, als vermoedelijke choleralijder, onder behandeling van Dr. K. Hij schrok van mijn uitzigt, maar verklaarde, na een zorgvuldig onderzoek, dat er geen cholera aanwezig was; de toevallen wezen meer op eene bloedvergiftiging. Ik verhaalde hem de hiervoor vermelde geschiedenis van het paard en kreeg de raad spoedig naar huis te gaan, een emeticum en warm bad te nemen, en daarna warm toegedekt zoo mogelijk te zweeten. Dit alles geschiedde en reeds den volgenden dag was de koorts geringer. Aan het benedenste gedeelte van den duim van de linker hand vormde zich eene zeer pijnlijke zwelling, welke spoedig in een gangraeneusen furunkel overging, waarvan de genezing mij 14 dagen aan mijne gewone bezigheden onttrok. Of op die plaats aan den duim eenige ontvelling aanwezig was geweest, kan ik niet bepalen.

Toen ik later zag, dat de inenting van eene zeer geringe hoeveelheid gangreen-ichor een paard in 18 uren doodde, verwonderde ik mij niet meer daarover, dat bij mij reeds twee uren na de operatie zulke hevige ziekteverschijnselen te voorschijn traden."

Was in het vermelde geval de snelle werking van het opgenomen gif opmerkelijk, het volgende geval, mij zelf overkomen, was van meer *chronisch* beloop.

Van het laatst van Augustus tot ongeveer het midden van October 1865 te Schiedam, het toenmalige middenpunt van de runderpest hier te lande, vertoevende, als Voorzitter van de Commissie van Veeartsen tegen deze veeziekte, heb ik gedurende dien tijd circa 50 lijkopeningen verrigt van runderen, aan de runderpest gestorven of om die reden gedood. In de vaste overtuiging, dat die ziekte niet op den mensch overgaat, deed ik die sectiën ook dan, wanneer hier en daar aan mijne handen eenige kleine wondjes of ontvellingen aanwezig waren. Slechts wanneer het de sectie gold van runderen, waarbij de runderpest een hoogst acuut verloop had gehad, dacht ik aan combinatie met miltvuur en besmeerde ik mijne handen en armen met

olie 1). Ongeveer half December 1865 kreeg ik, na mij gedurende eenige dagen minder wel gevoeld te hebben, zonder eenige nadere oorzaak en zonder ooit aan zoodanige kwalen onderhevig te zijn geweest, eene omschreven *wasachtige* ontsteking in den omtrek van den binnenenkel van den regter voet, die, onder ongewoon hevige pijn, in eene zeer eigenaardige *gangraeneus-phagadenische* verzwering overging, welke ook den buitenenkel aandeed; de pijn daar ter plaatse was niet alleen belangrijk, maar verspreidde zich ook door het geheele lid en ging nu en dan met koortsbeweging gepaard en werd door gastricisme gevolgd. Zoowel rondom deze ulceratiën als hier en daar over het geheele ligchaam vertoonden zich gedurende langen tijd, nu en dan, meer of minder sterk, eruptiën van kleine eczemateuse, pijnlijke phlyctaenen. De genezing der oorspronkelijke verzweringen ging zeer traag, terwijl bij mij anders spoedige herstelling van uitwendige beleedigingen pleeg te volgen. Ik was genoodzaakt meer dan zes weken de kamer te houden, grootendeels met het been op een kussen, terwijl alles eerst na drie maanden hersteld was. Dr. A. W. M. VAN HASSELT, 1ste Off. v. Gez. 1ste kl., verklaarde, dat die ulceratiën enz. hem toeschenen een gevolg te zijn van eene anthraxaardige bloedvergiftiging, waarschijnlijk bij de lijkopening van de hiervoor bedoelde runderen verkregen. De geneeswijze, daartegen gerigt, had dan ook volkomene herstelling ten gevolge.

Ook anderen hebben door sectiën van aan de runderpest gestorvene runderen nadeelige gevolgen, door lijkengift, ondervonden. Zoo schrijft mij (d.d. 16 December 1866) de Heer E. L. VAN MERVENNEÉ, Veearts, thans gestationneerd te IJsselstein, dat hij zich in October 1865 bij de sectie van eene koe in de hand sneed, die kort daarna begon te zwellen en wel zóó, dat de zwelling zich den volgenden dag over den geheelen arm had uitgebreid. De pijn was zeer hevig en het bewegen van den arm onmogelijk. Na eene doelmatige door den Doctor ingestelde in- en uitwendige behandeling (waarvan uitwendig ung. hydrarg. en extr. hyoscyam.) was, na bijna 14 dagen, genezing gevolgd.

De Heer T. VAN AERDE, Veearts, thans te Alphen aan den Rhijn, berigt mij (20 December 1866), dat hij in October 1865, te Hilligersberg wonende, door het veelvuldig openen van aan de runderpest gestorvene runderen, en, zoo hij meent, ook door het inademen van de eigenaardig riekende, uitgeademde lucht van zieke runderen, zoo als dit bij het openen en onderzoeken van de mondholte onvermijdelijk is, eene soort van cachexie heeft gekregen, waarvan het gevolg was, dat door een geringe stoot tegen de binnenvlakte van het regter kniegewricht de geheele dij van die zijde zeer sterk begon te zwellen en ontstond er eene hevige ontsteking van de lymphvaten van het

---

1) Ik moet hier opmerken, dat in en om Schiedam de runderen, grootendeels ossen, alleen gevoed en gemest worden met de spoeling uit jeneverbranderijen afkomstig, en dat het miltvuur bij die voeding zelden voorkomt. Overal waar de runderen met dat afval gevoed worden zijn de vele vormen, waaronder het miltvuur zich in andere streken voordoet, bijna onbekend.

been, voorzien van eigenaardige, strengvormige verhevenheden, die later in vuile verzweringen van de grootte van hazelnoten overgingen, hoogst pijnlijk waren en een rooden ichor gaven. Gaan en elke beweging was onmogelijk, enz. Onder de behandeling van den Heer ALERS, Geneesheer te Hilligersberg (ungt. hydrarg., zwachtelen, blaauwsel met meel enz.), volgde na 3 weken herstelling. — Thans, na een groot jaar, zijn de likteekens van dien streng van ulceratiën nog duidelijk zigtbaar.

Utrecht, 21 December 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE OPERATIEVE BEHANDELING DER NETVLIESLOSLATING. — De behandeling der netvliesloslating had tot heden geringe resultaten, hetgeen aan verschillende oorzaken moet toegeschreven worden. En wel in de eerste plaats aan het, in betrekking tot andere oogaandoeningen, meer zeldzaam voorkomen van dit gebrek, ten tweede aan zijne samenstelling met veranderingen der overige deelen van het oog, vooral der chorioidea — volgens VON GRAEFE in 90 % der gevallen — en in de derde plaats aan de wijze van behandeling tot op korten tijd gevolgd. Deze toch was niet rationeel, tegen de aandoening zelve gericht, maar baseerde zich hoofdzakelijk op de aanwijzingen tegen bloedsophooping of ontsteking, waarmede de netvliesloslating kan vergezeld gaan of gevolgd worden. Op dien grond werden hiertegen toegediend of aangewend plaatselijke bloedontlastingen, afleidende en onderscheidene resorbeerende middelen.

Nadat echter SICHEL met gunstig gevolg eene punctie verricht had door den harden oogrok bij hydrophthalmus, besloot hij dezelfde operatie ook uit te voeren bij loslating van het netvlies. Hij deelt twee gevallen mede, op deze wijze met gunstig gevolg behandeld (*Clinique Européenne*, 1859). KITTEL, door het voorbeeld van SICHEL daartoe opgewekt, deed dezelfde operatie, ofschoon niet met volkomen, dan toch met vrij gunstig gevolg (*Wiener Medizinische Zeitung*, 1860). De punctie werd, in zeven dagen, driemaal aan één oog verricht. Ná vier maanden waren er nog geene recidieven gevolgd.

Het denkbeeld van SICHEL, om door eene punctie het tusschen retina en chorioidea zich bevindende vocht te verwijderen en daardoor de aansluiting van beide vliezen wederom te verkrijgen, won zoo doende langzamerhand veld. Vooral toen VON GRAEFE de methode om haar te verwezentlijken belangrijk wijzigde. Was de drukking bij het ontstaan der netvliesloslating tijdelijk of meer duurzaam verhoogd, dan zou het gewaagd zijn — deze was de redeneering — om door de ontlasting direct naar buiten van het uitgestorte vocht tot vernieuwde uitzweeting in de retinaalzak, of nog erger tot uitgebreidere loslating aanleiding te geven. Ten einde dit gevaar te ontgaan deed VON GRAEFE de punctie niet van buiten naar binnen, maar in tegengestelde richting. Zijne methode (*Archiv für Ophthalmologie*, IX J. II) komt in de hoofdzaak hierop neder: als instrument wordt gebezigd eene daartoe bijzonder ingerichte discisienaald, met een lang blad en twee scherpe kanten. De hals is eenigsints dikker, om geene ruimte voor het afvloeien van vocht te laten, en vertoont eene kogelvormige aanzwelling, zoodat de naald tot slechts 8 lijnen diepte kan ingestoken worden. Nadat nu de pupil door atropine verwijd en de bulbus bevestigd is, wordt de naald ingevoerd op 4 à 5 lijnen afstand van den rand van het hoornvlies op den meridiaan van den oogbol, die met het meest uitpuilende gedeelte der loslating samenvalt. De naald wordt,

met zorgvuldige vermijding der lens, tot op 6 lijnen diepte in het glasvocht gevoerd, met haren scherpen kant tegen het netvlies en vervolgens een weinig teruggetrokken, doch tevens om haar instekingspunt of dwarsche doormeter gekanteld. Hierdoor wordt het netvlies doorgesneden, doch te gelijker tijd de kwetsing der chorioidea vermeden.

Eenigen tijd later deelde ook BOWMAN zijne ervaring ten deze mede (*Ophthalmic Hospital Reports*, IV, 2). Zijne methode verschilt in de hoofdzaak van die van VON GRAEFE, dat de retinaalzak niet van voren naar achteren, maar in juist tegenovergestelde richting wordt doorgesneden of liever verscheurd.

BOWMAN toch koestert bij dit gebrek eene zekere vrees voor snijdende instrumenten. In het begin bepaalde hij zich dan ook, om door eene gewone naald de retinaalzak op verschillende plaatsen te doorboren. Later bij het voorkomen van recidieven maakte hij grootere openingen. Tot dit doel bezigde hij twee naalden, welke afzonderlijk ingevoerd, de eene aan de vóór- en de andere aan de achterzijde der retina uitkwamen, zich overkruisten en bij beweging haar verscheurden.

Zoowel VON GRAEFE als BOWMAN raden aan, bij de toepassing hunner methoden, zeer voorzichtig te zijn. Onder inachtneming hiervan en bij eene zorgvuldige keuze der voor de operatie geschikte gevallen, beschouwen zij deze als tamelijk onschuldig.

De elders gemaakte ervaring was hiermede gedeeltelijk in strijd. De met name in de Kliniek van PAGENSTECHER waargenomene gevallen van netvliesloslating liepen na bedoelde operatie soms zeer ongunstig af (*Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde*, von W. ZEHENDER, IV Augustheft).

Daar nu de kennis, zoowel van gunstige als ongunstige resultaten voor de waardeering vooral eener nog niet gevestigde methode van gewicht is, zoo laat ik hier een kort overzicht dier gevallen, naar aanleiding van het opstel van LEONHARD HIRSCHMANN, in straks genoemd tijdschrift voorkomende, volgen, en dit des te eerder, daar beurtelings eene punctie van voren naar achteren en omgekeerd werd gedaan, en zoo doende hierdoor eene bijdrage tot de kritiek van beide methoden kon worden geleverd. PAGENSTECHER heeft deze operatie elfmaal aan zeven verschillende oogen verricht. Slechts in één geval was haar resultaat voortreffelijk. Er volgden ná veertien maanden nog geene recidieven. Volkomene aansluiting van het netvlies kwam echter niet tot stand. In twee andere gevallen, die eerst op geringe verbetering deden hopen, waren de lijders ná weinige dagen in denzelfden toestand als vóór de operatie. De reactie was echter gering. In de drie zoo even genoemde gevallen werd de punctie bij iederen lijder slechts éénmaal verricht. Tegen een vierde geval van netvliesloslating werd bij herhaling de operatie gedaan, niet alleen zonder eenig resultaat, maar zelfs met opvolgende hevige reactie en met definitief achterlaten van eene troebelheid in het glasvocht en vermindering van het gezichtsvermogen dien ten gevolge. De drie overige gevallen liepen onder het optreden van hevige reactie zeer ongunstig af.

Hier aan sluit zich de mededeeling van Dr. MANDELSTAMM, (PAGENSTECHER, *Klinische Beobachtungen*, drittes Heft). Volgens deze werden van de 43 gevallen er 8 met discisie en 35 door de aanwending van kunstmatige bloedzuigers behandeld. Tweemaal ontstond er verbetering in het eerste, en twee en twintig maal in het tweede geval. Noch de eene, noch de andere methode waarborgde voor recidieven.

Tegen deze nadeelige uitkomst mogen wij niet nalaten over te stellen het gunstige gevolg, zij het dan ook in een enkel geval, door deze operatie verkregen. LUCIAN RYDEL deelde (*Medizinische Jahrbücher*, XII Band, 4 und 5 Heft) de uitvoerige historie mede van eene netvliesloslating, ontstaan ten gevolge van uitwendig aangebracht geweld, in April 1864, die zich evenwel eerst drie weken later deed kennen. Na af-

wisselende verbetering en verslimmering van de dien ten gevolge bestaande stoornis in het zien werd patiënt in Februarij 1865 opgenomen op de Kliniek van Prof. ARLT. Bij het ophthalmoscopisch onderzoek bleek o. a., dat het netvlies van het rechter oog tot nabij de papilla losgelaten had, licht graauw, troebel er uitzag, geplooid was en bij beweging eigenaardig trilde. Den 22sten Februarij werd de operatie uitgevoerd. Er volgde geene noemenswaardige reactie op. Bij het onderzoek op den 26sten Februarij constateerde men aanmerkelijke verbetering, en den 4den April werd de patiënt hersteld ontslagen. Den 10den April leverde het onderzoek geen spoor van loslating of troebelheid meer op. In hetzelfde bericht uit de Kliniek der Weener Hoogeschool volgt nog de beschrijving van twee gevallen van netvliesloslating, waarvan het eene, onder het gebruik eener algemeene behandeling, *zonder* operatie, herstelde, en het andere, na spontane splijting der retinaalzak, ten slotte onhersteld werd ontslagen.

Resumeeren wij het bovenstaande, dan zien wij, dat de resultaten der operatieve behandeling van de netvliesloslating, alles te samen genomen, tot heden niet gunstig waren. Vergelijken wij ze echter met die der vroegere methoden van behandeling, toen volslagene blindheid, ten gevolge van dit gebrek, de *regel* en verbetering of stilstand daarvan eene hooge *uitzondering* was, dan zullen zelfs het gevaar van verergering en de kansen voor recidieven ons niet van hare toepassing mogen teroughouden. Zoo doende alleen zal men komen tot hare verbetering. Voor de aandachtige volgers van straks genoemde meesters — en hieronder zal ieder zich zeker gaarne scharen, die er naar streeft om op dit gebied te huis te geraken — wordt de weg reeds duidelijk, waar langs dit doel zal worden bereikt. Vatten wij het, dan is ook deze toestand het einde van een proces van zeer verschillende ontwikkeling. Dat nu de kennis eener stoornis leidende moet zijn bij de keuze der middelen om haar te bestrijden, behoeft als algemeene regel geen nader betoog. Passen wij dezen toe op dit bijzonder geval, *dan treedt het gewicht der casuistiek voor de toekomstige behandeling der netvliesloslating in het volle licht!*

Amsterdam, October 1866. M. W. C. GORI.

OVER DE KRAMPSTILLENDE WERKING VAN DEN CONSTANTEN STROOM. — Niettegenstaande E. DU BOIS-REYMOND in zijne *Untersuchungen über thierische Electricität*, reeds in 1848 opmerkzaam gemaakt had op de belangrijke ontdekking van NOBILI, dat zekere ziekelijke tetanische toestanden door inwerking van den constanten electrischen stroom konden worden opgeheven, is onze kennis omtrent dit punt nog niet door nadere onderzoekingen verrijkt geworden. NOBILI's waarneming was de volgende: Tegen het einde van den winter lijden langen tijd zonder voedsel in eene lage temperatuur bewaarde kikvorschen zeer dikwijls aan idiopatischen tetanus, die vooral ook dan ontstaat, wanneer men ze het ruggemerg doorsnijdt, eene operatie, die bij normale kikvorschen slechts eene momentane hevige contractie van alle rompspieren teweegbrengt; NOBILI merkte toevalligerwijze op, dat deze tetanus ophield, wanneer hij een constanten stroom in éène rigting door het ruggemerg voerde, terwijl de omgekeerde stroomrigting zonder gevolg bleef. Negen jaren later berigtte MATTEUCCI, dat het de opstijgende stroom was, die den tetanus deed ophouden, terwijl een nederdalende stroom dien deed toenemen. Met FARINA had hij den stroom van 30—40 elementen bij een aan traumatischen tetanus lijdenden man aangewend, met het gevolg dat de tetanus, hoewel voorbijgaand, opgeheven werd. Eenige jaren later nam echter MATTEUCCI zijne bewering omtrent de verschillende werking der stroomrigting terug en vermeldde hij alleen van door opium of strychnine vergiftigde kikvorschen:

„Si alors on fait passer dans ces animaux un courant électrique d'une certaine intensité, on voit en le prolongeant cessez la roideur de leurs membres et les secousses disparaissent. Ces grenouilles meurent après un certain temps mais sans donner des signes de tetanos. Afin de rendre moins forte la contraction qui a lieu au commencement du courant: il vaut mieux employer le courant inverse."

RANKE nu was de eerste, die proefondervindelijk de opgaven van MATTEUCCI onderzocht; hij vond, dat, wanneer men een constanten stroom door het ruggemerg van een met strychnine vergiftigden kikvorsch voert, de reflexkrampen oogenblikkelijk opgeheven worden, doch weder terugkeeren, zoodra men den stroom weder geopend heeft. RANKE gebruikte een reochord van DU BOIS-REYMOND, waarmede hij verschillende deelen der stroomsterkte eener batterij van 4—6 kleine GROVE'sche elementen naar willekeur kon aanwenden. De stroomsterkte is van grooten invloed en voor ieder dier verschillend; was de stroom te sterk dan stierf het dier plotseling; was zij te zwak dan werkte zij slechts als sterke prikkel, zonder den tetanus op te heffen; de voor ieder dier geschikte stroomsterkte werd gevonden door met een zwakken stroom te beginnen en die trapsgewijze, doch niet te langzaam, sterker te maken. Het best gelukte de opheffing van den tetanus in een tijdperk, waarin aanrakingsprikkels slechts zeer geringe reflexverschijnselen meer te voorschijn riepen. Had hij eens de geschikte sroomsterkte bepaald dan bleef de kikvorsch, als de stroom gesloten was, volkomen ongevoelig voor dezelfde en voor sterkere aanrakingsprikkels, die vóór het sluiten en na het openen van den stroom dadelijk spiertrekkingen teweegbragten. Zoo lang de tetanische krampen nog zeer energisch waren, zag hij van matig sterke stroomen somtijds in het geheel geene werking of slechts eene verzwakking der spiertrekkingen na aanrakingsprikkels. Steeds volgde bij strychnine-vergiftiging, niettegenstaande de symptomatische beterschap, de dood. De rigting van den stroom is zonder invloed, doch werkt zij niet, wanneer zij dwars door het ruggemerg heengaat.

Hoe bewerkt nu de constante stroom eene opheffing van den tetanus? Bij met strychnine vergiftigde dieren zou men denken aan eene opheffing der reflexbewegingen en dit schijnt ook het geval te zijn. Praepareert men een kikvorsch, alsof men de proef van GALVANI wilde doen, doch zonder de huid weg te nemen, dan heeft men het voor proefnemingen meest geschikte reflexapparaat. Voert men bij een dergelijk praeparaat een behoorlijk sterken constanten stroom door het ruggemerg, dan blijkt het bij prikkeling door aanraking of door zuren, dat de reflexbewegingen geheel uitblijven, doch oogenblikkelijk volgen, als men den stroom opent. Door deze proef kunnen wij ons de waarneming van NOBILI begrijpelijk maken; zij bewijst dat het ruggemerg (van een pas gedoodden kikvorsch), onder den invloed van een constanten stroom, de vatbaarheid voor reflexverschijnselen op gevoelsprikkels verliest.

NOBILI verklaarde het ophouden van den tetanus, door aan te nemen, dat de zenuwen door den constanten stroom in een bepaalden toestand gefixeerd worden, zoodat zij niet meer in staat zijn om de veranderingen te ondergaan en voort te planten, wier werkingen op de spieren wij als spiertrekkingen waarnemen. De waarnemingen van DU BOIS-REYMOND, over de polariserende werking van den electrischen stroom, zijne ontdekking van den electrotonus bevestigen deze meening; er volgt namelijk, door de inwerking van den polariserenden stroom, eene *rigting* der „electrische molecule" in de zenuw, waardoor zij op eene bepaalde wijze gefixeerd wordt; deze „*zuilvormige polarisatie*" is eene belemmering van de bewegingen der molecule van de zenuw, bewegingen, die tot het voortbrengen der werkzaamheid van het orgaan, waarin de zenuw eindigt, noodzakelijk zijn; om de molecule uit haren gefixeerden toestand los te rukken wordt een prikkel vereischt, die de intensiteit der rigting (po-

larisatie) der molecule in sterkte overtreft. Want wat moet er geschieden .... zijn de hersenen weggenomen, dan moet natuurlijk de overdraging van een prikkel op eene motorische zenuw door dwarse geleiding plaats vinden, en nu zijn de moleculen van het ruggemerg zuilvormig gepolariseerd en des te sterker (»starrer)", hoe sterker de opstijgende of nederdalende electrische stoornis, zoodat er eene zekere kracht vereischt wordt om de molecule die beweging te doen maken, die tot dwarse geleiding vereischt wordt. Men zou, door de vraag te stellen, welke intensiteit moet de electrische polariserende stroom in het ruggemerg hebben om de werking eener gevoelsprikkel te paralyseren, misschien het mechanisch aequivalent der zenuwprikkels kunnen bepalen?

Het ligt voor de hand aan te nemen, dat de bij ieder levend dier in het ruggemerg aanwezige, opstijgende stroom (kikvorschstroom) een gelijk belemmerenden invloed op de reflexwerkingen, die door het ruggemerg tot stand komen, uitoefent; van groot praktisch belang worden dan de vragen: Hoe wordt hare intensiteit geregeld? Hoe werkt zij op de reflexverschijnselen? Welken invloed hebben de reflexbevorderende en reflexbelemmerende vergiften op de intensiteit van den ruggemergsstroom? Voorloopig stelt RANKE slechts de vraag: Of een gevoelsprikkel eene negatieve variatie van den ruggemergsstroom teweegbrengt? Er zou eene verzwakking der polarisatie moeten ontstaan voor er bij het normale dier dwarse geleiding kon plaats hebben; en werkelijk bestaan er redenen om dit aan te nemen; immers de toestand, die men »zenuwzwakte" noemt, die steeds met vermeerderde reflexgevoeligheid gepaard gaat, komt voor bij individuën, bij wie, ten gevolge van gestoorde spiervoeding, de normale spierstroomen zoowel als de uit deze zamengestelde »Gesammtstrom", die in het ruggemerg opstijgt, verzwakt zijn. De idiopatische tetanus der kikvorschen van NOBILI is dan een gevolg van gestoorde circulatie, waardoor ophooping van de producten der stofwisseling in de spieren, verzwakking der spierstroomen en der reflexbelemmerende stroom in het ruggemerg ontstaan, zoodat prikkels, die anders geene of geringe reactie veroorzaken, hier tetanische krampen doen ontstaan. (*Zeitschrift für Biologie*, II, III heft.)

A. P. FOKKER.

PATHOLOGISCHE EN THERAPEUTISCHE OPMERKINGEN OVER DE INUNCTIEKUUR. — Onder dezen titel levert ons Prof. SIGMUND eenige opstellen in het *Wiener Wochenschrift*, waaraan wij het volgende ontleenen. De leeftijd der patiënten levert, wat den invloed der kwikinwrijving betreft, geen verschil in resultaten op. De stomatitis en de salivatie worden zoowel bij het zeer jeugdige kind als op den middelbaren leeftijd en op den hoogen ouderdom waargenomen. Eene minder voorzigtige inwrijving (gebruik van ranzige zalf, al te ruwe inwrijving, te lange inwrijving op eene en dezelfde huidplek) kan op alle leeftijden plaatselijk erythema of erysipelas veroorzaken. De inunctiekuur kan van den leeftijd van eenige weken tot op dien van 60—80 jaren toegepast worden. Wat het geslacht betreft zoo schijnt zij bij de vrouw spoediger tot het gewenschte doel dan bij den man te voeren. Eene levendigere stofwisseling schijnt hiervan, volgens SIGMUND, de oorzaak te zijn. De snellere opname van het kwik schijnt door de menstruatie bevorderd te worden. Gravidae en zij die aan eene gebrekkige menstruatie lijden worden, ceteris paribus, langzamer dan niet-zwangere en normaal menstruerende genezen. Eene gravida kan, zonder gevaar voor het leven der vrucht, aan de inunctie onderworpen worden. Tot aan de 6de maand der zwangerschap mag men met de toepassing der kwikinwrijvingen niet dralen, omdat de tijd voor den partus dan nog ruim is en eene vroegtijdige verlossing, nog kan voorkomen worden. In het beenstelsel en in het darmweefsel der vrucht

kan, bij eene dusdanige mercuriële behandeling der moeder, het kwikzilver onmiskenbaar aangetoond worden. Gedurende het puerperium wordt gewoonlijk niet met de inunctie aangevangen. Eene spoedig daarna ingestelde kuur, heeft doorgaans de snellere genezing van rupturen van het perinaeum of van andere verwondingen der genitalia ten gevolge. Ook gedurende de lactatie kan de kwikinwrijving plaats grijpen. De mercuriële behandeling der syphilitische moeder heeft echter, volgens SIGMUND, volstrekt geen invloed op de syphilitische zuigeling, beiden moeten afzonderlijk aan de kuur onderworpen worden. Bij sterk uitgedrukte vetlijvigheid worden, wegens de tragere absorptie, grootere giften kwikzalf (iβ—ij. drachmen) ingewreven. De uitwendige aanwending van kwikmiddelen (empl. hydr., empl. saponat. aa p. aeq.), sublimaat-oplossingen (subl. gr. ij—vj. alcoh. dr. j.); calomelzalf (calomel. laevigati dr. β. ung. simpl. dr. ij.) op papulae of condylomata, komt bij zulke personen vooral te pas. Door de gewijzigde diëet en den invloed der behandeling neemt het ligchaamsgewigt gedurende de kuur doorgaans af, om in de nakuur wederom te klimmen en zich aan eene krachtigere ligchaamsontwikkeling te paren. Evenzoo oefent de kuur op de morele gesteldheid een onmiskenbaren gunstigen invloed uit. Toevallige verwondingen, of beenbreuken, gedurende de kwikbehandeling ontstaan, leveren, volgens SIGMUND, geene contra-indicatien voor hare voortzetting op. De coïtus is, met het oog op de overplanting der constitutionele syphilis per se, gedurende de kuur verboden, dat gevaar kan eerst een geruimen tijd na de behandeling, wanneer zij zich als eene in alle opzigten goed geslaagde heeft doen kennen, geweken zijn. Eene al te vroegtijdige, als het ware praecaverende toepassing der smeerkuur (Vorbauungsweiser Gebrauch der Einreibungskur) bij eene nog niet duidelijk uitgedrukte constitutionele syphilis voert, volgens SIGMUND, tot geen resultaat en moet in alle gevallen afgeraden worden. De syphilis kan eerst dan erkend worden, wanneer zij van eene plaatselijke aandoening tot eene algemeene overgegaan is; zulks is eerst na de 6—8 eerste weken der infectie mogelijk, eene algemeene behandeling binnen dat tijdstip aangevangen kan volgens SIGMUND's ervaring niet geregtvaardigd worden. Indien de induratiën, de papula of de ulceratieve vormen zich echter te snel ontwikkelen, of door plaatselijke omstandigheden zeer hinderlijk worden, kan de algemeene behandeling vervroegd worden. Voor ligtere vormen is dikwijls eene plaatselijke behandeling voldoende, om eerst na een tijdsverloop van bijv. 3—4 maanden door eene algemeene gevolgd te worden, terwijl hetzelfde ook zelfs nog na de meer ontwikkelde syphilitische aandoeningen diende beproefd te worden. De inunctiekuur is alleen voor de geheel ontwikkelde, algemeen verspreide en langdurige syphilitische aandoeningen bestemd. Papuleuse en pustuleuse aandoeningen, secundaire ulceratiën der huid en der mucosae, aandoeningen van het periosteum, gummata, iritis, ulceratiën van keel en larynx, induratiën der testes etc. moeten vooral door haar bestreden worden. Perforatiën van het verhemelte (ook van het harde), aandoeningen van het been en van het periosteum verbieden de inunctiekuur niet. Bij de necrosis en caries, welke in het laatste geval, als tot de tertiaire vormen behoorende, gewoonlijk door jodiumbereidingen behandeld worden, is toch de smeerkuur van een onmiskenbaar nut, dat door het gebruik van het jodium of gedurende de kuur, of als nakuur kan bevorderd worden. De combinatie der syphilis met tuberculosis, met scrophulosis, met chronische aandoeningen van lever en milt, levert ook, ondanks eene voorzigtigere aanwending der smeerkuur, even als onder elke andere specifieke behandeling, slechts onvoldoende resultaten op. Onder die omstandigheden behoort de constitutionele syphilis tot een der moeijelijkst geneesbare toestanden. Bij scorbut, algemeene anaemie, ascites en anasarca kan de inunctie in geen geval aangewend worden.

Dr. J. HANLO.

KARBOLZUURWATER BIJ CHOLERA ALS PREVENTIEF MIDDEL. — Uit eene resolutie van den Burgemeester van Luik, d.d. 7 Augustus j.l., blijkt, dat toen de Geneeskundige Commissie aldaar eene instructie had vastgesteld betreffende de „aanwending van het karbolzuurwater *als preventief middel* tegen de epidemie der cholera." Dien ten gevolge werd aanbevolen met dat water herhaaldelijk te besproeijen en te schrobben den vloer der woonkamers, de privaten, de gootsteenen, vuile muren; — te besproeijen en te wasschen de stallen, varkenshokken, konijnenhokken enz.; — er mede te bevochtigen het vuil en den afval en te desinfecteren *alle* ontlaste stoffen. (De potten ook met eene zekere hoeveelheid vóor het gebruik te vullen en de lijders, die aan onwillekeurigen stoelgang lijden, er mede te wasschen.) Verder moesten de lijken er mede gewasschen en alle kleeding- of dekkingstukken, die met den patiënt in aanraking waren geweest, er mede behandeld worden. Ten slotte werden zij, die bij de *zieken* moesten verkeeren, er op gewezen, dat ze wél zouden handelen, als ze zich dikwijls met zulk water wieschen. — Afgezien welligt van den modus quo der aanwending, verdient in elk geval de zaak onze aandacht en zou het niet kwaad zijn, als eens opzettelijk nagegaan werd, welke gevolgen dat voorschrift te Luik en elders kan hebben gehad. A. CH.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 29 December 1866, 14 sterfgevallen aan diarrhoea en één (in East London) aan cholera. Het totale sterftecijfer bedroeg 1436 en dat der geboorten 1900.

— Tot op 27 December l.l. bedroeg het cijfer der door de veeziekte aangetaste runderen voor geheel Engeland 253,797 en dat der afgemaakte 52,528.

— In de Vergadering der Royal Medical and Chirurgical Society van 11 December l.l. deelde Dr. HEATH de ziektegeschiedenis eener patiënte mede, bij welke de art. subclavia, buiten den scalenus, en de art. carotis comm. dextra, boven den omohyoïdeus, wegens een aneurysma der art. innonimata, met een gunstig gevolg onderbonden waren. De operatie was op den 21sten November 1865 uitgevoerd. Bij eene latere opname der patiënte in het Gasthuis, waarheen zij als potatrix reeds driemalen in dronkenschap vervoerd werd, bleek het op 8 November 1866, dat de tumor aan de binnenzijde der R. clavicula aanzienlijk verminderd was.

PARIJS. — In de zitting der Académie de Médecine van 24 December l.l. vertoonde GALANTE een nieuwe porte caustique urethral, volgens de opgaven van DEMARQUAY vervaardigd, waaraan eene „sonde à robinet" verbonden is, zoodat men zich door het uitvloeijen der urine van zijn indringen in de blaas vergewissen kan.

WARSCHAU. — De cholera-epidemie, welke alhier sinds 13 Julij tot medio November l.l. heerschte, veroorzaakte onder de civiele bevolking (240,000 inwoners) op 2147 aangetasten 663 en onder de militaire op 373 aangetasten 85 sterfgevallen. In 1848 en 1852 was bij eene veel geringere bevolking (157,000 en 163,000) eene aanzienlijke grootere cholerasterfte van 1529 en 4710 waargenomen.

FLORENCE. — Het Statistische Congres, hetgeen in het afgeloopen jaar, wegens de politieke omstandigheden, was uitgesteld, zal nu alhier gelijktijdig met de groote tentoonstelling te Parijs plaats vinden. Dr. MAESTRI en de Graaf PEPOLI zijn met de zamenstelling der regelingsplannen belast.

SAKSEN. — Te Mylau werd de cholera op 14 December l.l. nog waargenomen. In de „Regirungskreis-Zwickau” kwamen van 6—16 December nog 31 cholerasterfgevallen voor. De cholerasterfte bedroeg in dat regeringsdistrict tot op 15 December 2534.

WEENEN. — In de Vergadering der Weener Artsen van 31 December l.l. betoogde Prof. LEIDESDORF, dat de Belgische kolonie te Gheel niet als een gewenscht voorbeeld voor eene goede krankzinnigenverpleging kon aangevoerd worden en dat de behandeling in grootere, afgesloten gestichten, met uitbesteding der rustige patiënten in private woningen of met hunne plaatsing in landbouw-koloniën, zoo als te Einum bij Hildesheim, behoorde te geschieden.

BRUSSEL. — Het Belgische *Journal de Médecine, de Chirurgie et de Pharmacie* schrijft in zijn December-nummer, aangaande de cholera in België, nog het volgende. De ziekte heeft nu bijna geheel het Koningrijk verlaten. In Henegouwen werden, te Quaregnon, niet verre van de Fransche grenzen, tot op 10 December l.l. nog eenige gevallen waargenomen. Er werden in die gemeente tot op dien datum 158 cholerasterfgevallen vermeld. De weinige gevallen, die te Thourout en te Cortemarcq, in West-Vlaanderen op het einde van Sept., voorkwamen, concentreerden zich vooral om die plaatsen, waar het vlas gezuiverd werd en de omgevende inwoners aan de stinkende uitwasemingen van zijne maceratie (rouissage) blootgesteld waren. Te Antwerpen kwamen in het quartier Saint André, in het begin van December, nog eenige choleragevallen voor. Het totale cholerasterftecijfer voor laatstgemelde stad bedroeg tot 13 December 2372 op 4980 aangetasten. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De laatste Verslagen der Provinciale Staten geven ons over den loop der bevolking in 1865 voor ons Koningrijk het volgende overzigt.

PROVINCIËN.	Geboorten.		Sterf-gevallen.		Bevolking op 31 December.		Vermeerdering.		Emigratie.
	1864.	1865.	1864.	1865.	1864.	1865.	Absolute.	pCt. gewijze.	1865.
Noord-Brabant.	12749	14181	10103	10757	421051	423421	2370	0.56	53
Gelderland..	13902	14179	9442	10195	424486	427753	3267	0.77	278
Zuid-Holland..	27254	27954	19913	19838	661321	672367	11046	1.67	298
Noord-Holland.	20275	20996	14427	14056	558505	566474	7969	1.43	229
Zeeland..	7200	7441	5048	5590	175066	176169	1103	0.63	315
Utrecht..	6009	6410	4565	4490	170291	172787	2496	1.47	13
Friesland.	9847	9866	6381	6586	286138	288944	2806	0.98	21
Overijssel.	8042	8172	5878	6213	247707	250358	2651	1.07	97
Groningen..	7507	7488	4720	5353	221765	224237	2472	1.11	217
Drenthe..	3361	3394	2309	2623	103305	104014	709	0.62	25
Limburg.	6930	6962	5006	5215	221510	222579	1069	0.48	21
TOTAAL.	123076	127043	87792	90916	3491145	3529103	37958	1.07	1567

Het cijfer der emigratie (1567) was in 1865 over 598 en in 1864, toen het 728 bedroeg, over 291 hoofden van huisgezinnen en vrijgezellen verdeeld. De emigratie naar de Vereenigde Staten bedroeg 992. Het cijfer der emigratie wijst in het algemeen slechts die emigratie aan, welke uit officiële stukken kon opgemaakt worden.

Dr. J. HANLO.

Algemeen overzigt over de cholera-epidemie van 1866, sinds haar begin op 17 April [illegible]

PROVINCIËN.	Bevolking op 31 Dec. 1865.	Aantal gemeenten.	Aantal gemeenten met choleralijders.	Aantal gemeenten met cholerasterfte.	Aantal gemeenten met cholera zonder sterfte.	Aantal gemeenten geheel vrij gebleven.	Getal der door cholera aangetasten in de provincie	Getal der aan cholera overledenen in de provincie.	Op 1000 inw. aan cholera overl. in de provincie.	Bevolking der cholera aangetaste gemeenten op 31 Dec. 1865.	Op 1000 inw. aan cholera overl. in de aanget. gemeenten.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Als het eerst aangetast vermelde gemeenten.	Gemeenten met cholera vermeld bij het einde der epidemie.
Zuid-Holland. .	672367	198	173	166	7	25	12867	7688	11.40	648918	11.84	17 April.	8 Dec.	Rotterdam.	Asperen. Naaldwijk.
Utrecht.	172787	72	60	55	5	12	4149	2648	15.31	159552	16.51	21 April.	3 Nov.	Utrecht.	Maarsseveen.
Gelderland. . .	427753	116	71	67	4	45	2258	1422	3.32	289362	4.91	29 April.	24 Nov.	Brakel. Nijmegen.	Waardenburg.
Noord-Brabant. .	423421	185	64	57	7	121	1982	1169	2.76	225535	5.18	29 April.	17 Nov.	'sHertogenbosch. Schijndel. Zevenbergen.	Etten en Leur. Zevenbergen.
Noord-Holland. .	566474	133	80	76	4	53	3592	2642	4.66	498624	5.29	6 Mei.	15 Dec.	Haarlemmerliede en Spaarnwoude.	Egm. a. Zee. Egm. Binnen.
Groningen. . . .	224237	57	50	49	1	7	2538	1483	6.07	207889	7.13	13 Mei.	15 Dec.	Ulrum en Wildervank.	Groningen.
Friesland. . . .	288949	43	33	32	1	10	729	457	1.58	245252	1.86	20 Mei.	1 Dec.	Lemsterland.	Schoterland.
Zeeland.	176169	113	29	29	—	84	372	239	1.35	79713	2.99	13 Mei.	24 Nov.	Tholen.	St. Annaland. Westdorpe.
Overijssel. . . .	250358	61	39	33	6	22	1724	1007	4.02	169488	5.94	10 Junij.	17 Nov.	Deventer. Genemuiden. Oldemarkt. Zwartsluis.	Heino.
Drenthe.	104014	33	24	22	2	9	603	361	3.47	87433	4.15	10 Junij.	20 Oct.	Hoogeveen.	Anlo. Gasselte.
Limburg. . . .	222579	125	34	29	5	91	854	430	1.93	97974	4.38	1 Julij.	8 Dec.	Gennep.	Maastricht.
HET RIJK. . .	3529108	1136	657	615	42	479	31668	19546	5.53	2709740	7.21	—	—	—	—

Het totale cijfer der overledenen in Noord-Holland is met 51 verhoogd, omdat de cholerasterfte te Amsterdam, volgens de opgaven van den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst, 1155 bedroeg. Het cijfer der aangetasten stelt slechts een minimum voor en heeft geene statistische waarde.

Dr. J. HANLO.

— De laatste officiële cholera-opgaven (zie pag. 16) over 9—15 December vermeldden nog voor Noord-Holland: te Egmond aan Zee 0 aangetast, 1 overleden (sinds het begin 59 aangetast, 38 overleden) en voor Egmond Binnen 1 aangetast, 0 overleden (sinds het begin 3 aangetast, 2 overleden); voor Groningen: Groningen 1 aangetast, 0 overleden (sinds het begin 1750 aangetast, 1017 overleden). — In de week van 23—29 December werd te Groningen nog één cholerageval vermeld. Dr. J. HANLO.

— Bij besluit van 2 Januarij j.l. heeft Z. M., overwegende, dat de besmettelijke veetyphus in den laatsten tijd weder eene aanmerkelijke uitbreiding heeft verkregen, niettegenstaande daartegen krachtige en elders met goed gevolg bekroonde maatregelen zijn voorgeschreven, en dat het alzoo noodzakelijk is zoo veel mogelijk licht te verspreiden over de oorzaken dier uitbreiding en over de middelen tot uitroeijing dier ziekte, goedgevonden: Aan eene Commissie van deskundigen op te dragen, om, binnen den kortstmogelijken tijd, een rapport uit te brengen over de volgende vragen:

a. Aan welke oorzaken is het toe te schrijven, dat de maatregelen, tot dusver tegen den veetyphus hier te lande verordend, niet tot het gewenschte doel hebben geleid?

b. Wanneer de bestaande bepalingen tot wering dier ziekte doeltreffend te achten zijn, welke maatregelen zouden dan genomen kunnen worden om hare snelle en eenparige toepassing te verzekeren?

c. Zijn er nog andere maatregelen van overheidswege te nemen, waarvan met grond de uitroeijing van den veetyphus kan verwacht worden?

d. Zijn er middelen bekend om rundvee te fokken, dat weinig of geen vatbaarheid bezit door veetyphus te worden aangetast?

AMSTERDAM. — In de Raadsvergadering van 19 December j l. is afwijzend beschikt op een adres, houdende verzoek om de keuring van drinkwater te bestendigen.

[In den *Amsterdamschen brief* van het *Dagblad van 's Gravenhage*, 15 December, komen over deze aangelegenheid in het algemeen eenige opmerkingen voor, die alleszins aandacht schijnen te verdienen.

„In plaats van verbetering en uitbreiding in de publieke Stedelijke verordeningen omtrent de genoemde punten te brengen," — zegt de Schr. o. a., — doet ons Gemeentebestuur juist het tegendeel, door het Collegie van Wetenschappelijke Keurmeesters of Keurders met den 1sten Januarij aanstaande te ontbinden. Wel zijn in de plaats daarvan twee beambten voor het keuren van voedingsmiddelen en drinkwater, waar dit door ingezetenen mogt worden verlangd, aangesteld, maar tusschen zoodanige keuring en wettelijk onderzoek en toezigt is een hemelsbreed verschil. De werkkring der nieuwe beambten voldoet volstrekt niet aan de strenge eischen van gezondheid en leven, want zij zijn niet verpligt openbaar toezigt op den verkoop van spijzen en dranken uit te oefenen, maar hunne taak zal zich bepalen om wekelijks eenige uren te vaceren voor ieder, die het onderzoek van deze of gene zelfstandigheid mogt verlangen. Het behoeft geen betoog, dat de maatschappij daardoor nog altijd bedreigd en vervalschte en schadelijke zelfstandigheden nog straffeloos verkocht zullen worden.... Wat echter vreemd mag heeten, is, dat niemand over eene zoo gewigtige aangelegenheid spreekt, terwijl men niet moede wordt over honderden nietswaardige dingen te praten."]

— Het Bestuur der *Algemeene Bouwmaatschappij*, gevestigd te Utrecht, wenscht haren werkkring tot Amsterdam en omliggende gemeenten uit te breiden en heeft uit de aandeelhouders, hier woonachtig, eene Plaatselijke Commissie gevormd, met verzoek het te vertegenwoordigen en daarbij haar opgedragen alles wat het doel, den bloei en de belangen der Maatschappij en van hare aandeelhouders, *in verband tot*

Amsterdam, zou kunnen bevorderen. Het doel der Maatschappij is: geschikte terreinen te koopen, daarop goede en ruime woningen voor den arbeidenden en burgerstand te bouwen en bestaande te verbeteren, die te verhuren en bij wekelijksche of nader te bepalen aflossingen te verkoopen, *en alzoo een ieder in staat te stellen op eene bijzonder voordeelige wijze eene woning in eigendom te verkrijgen.*

HAARLEM. — Uit eene mededeeling van Burgemeester en Wethouders blijkt, dat eerlang alhier zal worden overgegaan tot het dempen van de Beek en de Raaks. Als gevolg van die demping zullen de thans daarop bestaande uitloopen tot ontlasting van vloeibare stoffen onbruikbaar worden, doch ter voorziening in dat ongerief zullen verschillende riolen worden aangelegd, waarop de vorenbedoelde perceelen zullen kunnen uitlozen. Ter Gemeente-Secretarie ligt voor de belanghebbenden ter inzage een plan voor de aan te leggen nieuwe riolen, en kan door hen kennis worden genomen van de voorwaarden, waarop zij op die riolen eene spruit zullen kunnen doen aanleggen.

— De *Haarlemmer-Courant* doet mededeeling van hetgeen in de Vergadering van het Departement *Haarlem* der *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, gehouden op 18 December, is behandeld, als wanneer het volgende vraagpunt aan de orde was gesteld: „Is het wenschelijk, dat ook Haarlem, gelijk Amsterdam, algemeen door de duinwaterleiding van drinkwater worde voorzien, en langs welken weg zou het spoedigst aan dien wensch kunnen worden voldaan?" — Eenparig werd erkend, dat de ondervinding, gedurende de jongste epidemie opgedaan, geleerd heeft, *dat de meeste steden onzes lands verbetering van drinkwater behoeven*, en dat uit den aard der zaak de bouw en de inrigting onzer steden den nadeeligsten invloed moeten hebben op de hoedanigheid van het water, dat zich aldaar onder den bodem verzamelt. Hoewel nu het Haarlemsche drinkwater, in vergelijking met andere steden, minder onzuiver kan genoemd worden, achtte men het toch van groot belang, dat ook te Haarlem de gelegenheid tot het verkrijgen van duinwater algemeen werd aangeboden. Aan de overzijde van het Spaarne werden enkele huizen reeds door de Amsterdamsche duinwaterleiding voorzien, en was daar, gedurende de epidemie, duinwater voor een ieder verkrijgbaar gesteld geweest. Men meende, dat, met eene betrekkelijk weinig omslagtige uitbreiding, genoemde waterleiding de geheele stad van drinkwater zou kunnen voorzien. — Ook kwam ter spraak eene mededeeling, dat er plannen zouden bestaan om eene nieuwe waterleiding, bepaaldelijk voor Overveen en Haarlem, tot stand te brengen; welke waterleiding zou moeten worden voorzien uit de oude Brouwers-Kolk. — Ten slotte heeft de Vergadering den wensch geuit, dat de invloedrijkste ingezetenen van Haarlem, bij elken maatregel, die tot het verkrijgen van zuiver drinkwater uit de duinen mogt worden voorgesteld, door krachtige medewerking zouden toonen, dat de welvaart en de gezondheid hunner medeburgers, vooral der mingegoede, hun ter harte ging.

— De Gemeenteraad heeft besloten tot het doen ontwerpen van een plan tot het aanleggen eener waterleiding van de Brouwerskolk naar de stad.

DELFT. — De Raad dezer gemeente heeft besloten, te verklaren, dat de Raad het in het algemeen belang wenschelijk acht, dat te Delft eene duinwaterleiding worde aangelegd, en dat in die gemeente *in ruime mate, en wel op* 50 *à* 60 *plaatsen, dat water om niet verkrijgbaar worde gesteld.* Voorts zijn Burgemeester en Wethouders gemagtigd, zich tot de Regering te wenden met het verzoek om geene concessie voor het aanleggen eener waterleiding te 's Hage of in eene andere naburige gemeente te willen verleenen, indien Delft daarin niet begrepen is.

UTRECHT. — Op 27 en 28 December j.l. had alhier de Algemeene Vergadering plaats van de *Vereeniging van onderwijzers in de gymnastiek in Nederland.* Er werd

o. a. medegedeeld, dat, als gevolg van een vroeger besluit, het Bestuur zich tot de Inspecteurs van het lager onderwijs had gewend, ten einde hunne aandacht te vestigen op de volgende, voornamelijk de examina in de gymnastiek, betreffende punten. Zij wenschten voor den toekomstigen onderwijzer in de gymnastiek als vereischten gesteld te zien: 1°. dat hij vrij is van die uitwendige ligchaamsgebreken, die blijkbaar met eenen goeden gang en eene goede houding in tegenspraak zijn; — 2°. dat hij bezitter is van eene algemeene theoretische kennis van het menschelijk ligchaam, voornamelijk van de spieren en de leer der bewegingen, — en 3°. praktische bedrevenheid bezitte in het geven van onderwijs in ligchaamsoefeningen en kennis van haren invloed op het menschelijk ligchaam. ALI COHEN.

— De *Staats-Courant* van 15 Januarij meldt: Den 6den Januarij is te Hedikhuizen (in Noord-Brabant) een geval van cholera voorgekomen. Den 7den Januarij werd te Kampen een schipper, die in de tweede helft van December aldaar uit Zwartsluis was aangekomen, aan boord van zijn vaartuig door cholera aangetast. Hij is den volgenden dag bezweken.

De persoon, in de week van 23—29 December (zie pag. 62) te Groningen door de cholera aangetast, is in de daarop volgende week overleden. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot de uitreiking aan W. J. HEINEMAN, echtgenoote van J. L. BOLDERMAN, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de verloskundige praktijk in het Zuider- en Oosterdistrict der Ommelanden van Batavia, en zulks met intrekking van de aan haar verleende akte van toelating tot de uitoefening van de verloskundige praktijk te Tangerang, — *belast* met de waarneming der Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt der vaccine in de Afdeeling Koedoes en Japara W. J. M. LINDEN; — *bevorderd* tot Apotheker 2de kl., bij het Garnizoens-Hospitaal te Palembang, J. W. SCHNEIDER, en bij de Geneeskundige Dienst te Banka, G. K. TIMMER; — *geplaatst*, bij het Scheikundig Laboratorium te Batavia, de Apothekers 3de kl. J. HERINGA en M. HENSTEDT; — *overgeplaatst*, bij het garnizoen te Soerabaija, den Apotheker 2de kl. H. PLASBERG; bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, den Apotheker 2de kl. J. L. WARNAS en die der 3de kl. F. W. TAP; — en *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland aan den Off. v. Gez. 2de kl. S. A. H. BEGEMANN.

— De Heer Dr. B. J. STOKVIS, te Amsterdam, is door de Société royale des Sciences Médicales et Naturelles te Brussel, voor zijne verhandeling, getiteld: *Recherces expérimentales sur l'albuminurie*, met de gouden medaille bekroond en tot Corresponderend lid benoemd.

— De Heer Dr. D. LUBACH, te Haarlem, is door de *Vereeniging van onderwijzers in de gymnastiek in Nederland* benoemd tot eerelid der Vereeniging.

OVERLEDEN: Te Appingedam, den 14den December j.l., de Heer P. A. VAN DER LOEFF, Med. et Art. Obst. Doctor, oud 55 jaren.

GEVESTIGD: Te Appingedam, de Heer S. WIJTEMA, Med. Doctor.

— Te Haarlem, als Arts, de Heer H. VAN DEN BERG.

VACANT: Te Leiden, de betrekking van Adsistent bij de Physiologie of het Physiologisch Laboratorium; — tractement *f* 1000.

— Te Boxtel, voor de armenpraktijk, de betrekking van Med. Doctor, tevens Verloskundige; — jaarwedde of tegemoetkoming *f* 650.

— Te Harderwijk, de betrekking van Gemeente-Vroedvrouw; — jaarlijksche bezoldiging *f* 150.

— Idem te Mijdrecht; — met *f* 160 jaarwedde. ALI COHEN.

EEN RAPPORT UIT BELGIË, WAARUIT HET EEN EN ANDER OOK ELDERS DE AANDACHT VERDIENT.

De *Conseil supérieur d'Hygiène publique* in België had aan eene commissie (bestaande uit de leden VLEMINCKX, THEIS, VERGOTE, UYTTERHOEVEN en JOUBET) opgedragen, al hetgeen op de invasie der cholera in dat land betrekking heeft, na te gaan. De Heer VLEMINCKX legde aan de commissie eene reeks van voorstellen voor, die tot déze twee slotsommen leidden: 1°. dat het Departement van Binnenlandsche Zaken eene enquête mogt bevelen betreffende de epidemie, die het land getroffen heeft, — en 2°. dat men zich mogt bezig houden met *de voorbereiding van een Ontwerp van Wet, houdende organisatie van eene gezondheidsdienst*, gereed om op te treden, wanneer de geesel zich op nieuw mogt vertoonen.

Deze beide voorstellen werden met zorg door de commissie overwogen. Met betrekking tot het eerste achtte zij, in haar rapport aan den *Conseil supérieur*, een nader betoog evenmin wat het belang van zulk eene enquête betreft, als wat het nut er van aangaat, noodig. Ten aanzien van het tweede voorstel luidt het rapport aldus (en het is juist dáárop, dat wij de aandacht ook in Nederland wenschen te vestigen): „Eene wél begrepene gezondheidsregeling, die overal kan gevestigd worden, in de groote steden zoowel als in de kleinste gemeenten van het land, komt ons voor bestemd te zijn, om op het gebied der publieke dienst in eene der meest betreurenswaardige leemten te voorzien. Het geldt hier een wensch, waarmede gij u zult willen vereenigen, het geldt de ernstigste belangen der hygiène publique, der voorkomingsgezondheidsleer; — en het is voorkoming, waarmede de *Conseil* bijzonderlijk zich heeft bezig te houden." Na op het voorbeeld van Engeland in dit opzigt gewezen en de gelukkige resultaten vermeld te hebben, die men daar reeds op vele plaatsen op deze wijze verkregen heeft, gaat het rapport aldus voort: „De Heer VLEMINCKX heeft gelijk, als hij zegt, dat de mensch zóo geschapen is, dat, eenmaal de zorg verdreven zijnde, hij in geenen deele denkt aan de gevaren der toekomst. Als het kwaad terugkeert vinden wij ons ontwapend tegenover zijne aanvallen, *en moeten wij op nieuw alles scheppen, alles organiseren.* Loopt het niet in het oog, dat vele moeijelijkheden, veel gevaarlijk oponthoud zouden vermeden worden, dat vele ongelukken zouden voorgekomen en belet zijn, *als wij eene organisatie van de gezondheidsdienst* (organisation sanitaire) *bezaten, die gereed was op te treden, zoodra* de eerste sporen *van het kwaad zich voordoen?* In vele plaatsen vinden zich reeds de voornaamste bestanddeelen van zulk eene organisatie vereenigd; de geneeskundige commissiën, de gezondheids-commissiën (de *Conseils de Salubrité*), de geneeskundige dienst der armen enz. Maar *dit* is het hoofdpunt in dezen, dat de organisatie van de gezondheids-commissiën slechts dán de goede en gelukkige uitkomsten kan teweegbrengen, die men er van moet verwachten, wanneer er niets gespaard wordt om den arbeid en den ijver te erkennen van hen, die zich aan dit werk van liefde en opoffering zullen toewijden.

„Men kan de opoffering erkennen en die beloonen door eervolle onderscheidingen; want er is niemand, die er aan kan denken, de gevaren en de heldhaftige belangeloosheid van hen te betalen, die hun leven wagen om huns gelijken te helpen. Maar wat men betalen moet, en wél ruim, zonder karigheid onwaardig de bewezene dienst en onwaardig den man, van wien gij die dienst vraagt, wat men wél betalen moet, het is het werk, den onophoudelijken arbeid, de vermoeijenissen opgelegd aan die practici, vaak zonder fortuin, welke het algemeene welzijn met hunne wetenschap en hunnen ijver te hulp komen. Zulke groote opofferingen verdienen eene wezenlijke en noodzakelijke vergelding.

„Wij weten het: het ontwerp van organisatie, dat wij op het oog hebben, zal op bezwaren van dien aard al ras stooten. Maar het wijze beleid van de Regering zal niet blijven staan vóor armzalige (mesquine) geldkwestiën. Men heeft het budget van het onderwijs geschapen; — men moet, en zonder verzuim, het budget der gezondheid (salubrité) scheppen, een budget dat ruim voorzien zal in de eerste maatschappelijke behoefte: de volksgezondheid.

„*Vivere non est vita, sed valere vita est*, zegt een oud axioom, maar dat eeuwig waar is."

De *Conseil supérieur* heeft, in zijne zitting van 25 October j.l., het voorstel goedgekeurd en aan den Minister van Binnenlandsche Zaken doen toekomen.

4 Januarij 1867. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE INVLOED DER SHEFFIELDSCHE STAALINDUSTRIE OP DE GEZONDHEID DER WERKLIEDEN wordt in een uitvoerig artikel, geplaatst in de *Transactions of social science*, 1866, door JOHN HALL, Senior Physician to the Sheffield Public Hospital, behandeld. Een kort uittreksel moge hier eene plaats vinden. De schrijver treedt eerst in uitvoerige bijzonderheden omtrent de bevolking in het algemeen. Daaruit zien we, dat deze volgens den laatsten census 185,157 zielen bedroeg, hetgeen eene vermeerdering van 49,874 zielen in de 10 jaren aanduidt. Het zielental kan tegenwoordig wel op 200,000 gesteld worden, in 39,664 huizen gevestigd. (In 1736 telde Sheffield slechts 9,695 zielen en 2,152 huizen). De stad wordt tegenwoordig door eene maatschappij van zeer goed drinkwater voldoende voorzien. De gelegenheid tot het bekomen van allerlei levensbenoodigdheden is overvloedig en tegen matigen prijs. De meeste werkslui, gewoonlijk kleine bazen, hebben hun eigen huis en in de voorstad met een tuin. Zelden vindt men twee gezinnen onder éen dak. Het gemiddelde behuizingcijfer is 5 personen. De toepassing van de Engelsche gezondheidswetten heeft veel toegebragt tot bevordering der gezondheid van de bevolking. Vele huizen zijn verbeterd, tal van naauwe stegen en sloppen opgeruimd, voor behoorlijken toevoer van drinkwater en afvoer van schadelijke stoffen uit het midden der bevolking wordt van Regeringswege zoo veel mogelijk zorg gedragen. Nogthans vindt de openbare magt weinig medewerking hierin van den kant der burgerij. Vooral onder de arbeidende klassen laat dit veel te wenschen over. Vandaar het betrekkelijk hooge sterftecijfer dat Sheffield steeds levert. De sterfteverhouding was, over het tijdvak van 1851—60, 28 per mille, in 1863 en 1864 zelfs 34 per mille.

Overgaande tot de bespreking van den invloed, dien sommige takken van nijverheid in Sheffield op de gezondheid der werklieden uitoefenen, bepaalt de schrijver zich slechts tot twee der voornaamste bedrijven: het vijlenmaken en staalslijpen.

Het smeden, slijpen, hakken en harden van vijlen maakt een der voornaamste takken der plaatselijke industrie uit, waardoor de werkman wel het meest te lijden heeft. Daar dit werk gewoonlijk verrigt wordt door werklieden die eene vereeniging vormen, valt het gemakkelijk eenige juiste cijfers van hun aantal hier op te geven. Tegenwoordig worden tot deze bewerkingen gebezigd:

Smeden en hakkers	3500
Vijlenslijpers	250
Harders	200
Vrouwen	300
Jongens	1000
Poetsers en andere handlangers .	300
Opzigters	200
	5750

Voegt men daarbij nog een aantal personen, die niet in de vereeniging zijn opgenomen, doch in den handel zijn, dan kan men veilig het aantal van hen, die van de vijlen-industrie in Sheffield leven, op 6000 stellen. De vijlsmids-vereeniging is eene van de magtigste in Sheffield. Van 1854—1865 had ze aan hare leden, die buiten werk waren, eene som van £ 51,044. 17. 2½ uitbetaald. Van 1860—1865 keerde ze uit aan begrafenisgelden, voor 297 volwassenen en 15 jongens, £ 1156. 6.0.

De loonen van de voornamere klassen van werklieden zijn vrij hoog: dubbelsmeden verdienen gemiddeld 40 sh., enkele smeden 25—30 sh. 's weeks, hakkers van fijn werk 30 sh., jongens 6—18 sh., haksters 6—18 sh., schuurders en poetsers 9—12 sh. 's weeks.

De vijlen worden uit staafijzer gesmeed, dan in een oven getemperd, vervolgens blank geslepen, opgevijld en gehakt, daarna gehard. Het hakken geschiedt op een stuk lood. Zijn verschillende werklieden in dezelfde ruimte daarmede bezig, dan laat het zich begrijpen, dat daardoor eene groote hoeveelheid fijn verdeeld lood ontstaat, dat door het kloppen gedurig in beweging wordt gehouden. Bovendien hebben de werklieden de gewoonte om gedurig den duim en vinger van de linker hand, waarmede ze den beitel vasthouden, in den mond te steken en met speeksel te bevochtigen. Ook het harden geschiedt veeltijds op lood. Daarbij komt, dat de werklieden hun voedsel in de werkplaats, soms al werkende, gebruiken, zonder zich de handen te wasschen of van kleêren te verwisselen. Het is dan ook niet zeldzaam, dat vijlenhakkers door loodkoliek worden aangetast, en sommigen ten laatste paralyse en andere verschijnselen van loodvergiftiging opdoen. Werklieden, die jaren bij het vak zijn en niet zeer geregeld leven, vertoonen dan ook meestal in hun uiterlijk het beeld van lijders aan chronische loodvergiftiging. De zorgeloosheid en onmatigheid, aan velen eigen, dragen veel bij om hun toestand te verslimmeren. De goede raadgevingen van deskundigen vermogten niet om hen van hunne slechte gewoonten af te houden en het gevaar, waaraan ze blootstaan, af te wenden. Vooral is het misbruik, om jonge knapen tot dit werk toe te laten, groot. Het eigenbelang van ouders en patroons werkt dit kwaad steeds in de hand.

Eene andere klasse van werklieden, in de ijzerindustrie van Sheffield, zijn de slijpers. Deze worden in 3 soorten onderscheiden: de droogslijpers, die alleen op een droogen steen slijpen, de natslijpers en de gemengde.

De slijper verrigt zijn werk in een gebouw, dat „wheel" genoemd wordt. Tegen-

woordig zijn in Sheffield en omstreken 132 zoodanige, door stoom, en 32 door water gedreven. De lokalen voor die slijperijen worden „hulls", eigenlijk varkenshokken, genoemd en ze verdienen dien naam ten volle, zoo ellendig en vuil zijn ze gewoonlijk. Tot de zware soort van slijpen behoort het slijpen van zagen, zeisen, tafelmessen, machinemessen, scherp gereedschap, vijlen enz., tot de ligtere soorten wordt gebragt het slijpen van penne- en scheermessen, scharen, vorken, spillen, naalden enz. In de „hulls" bevinden zich de troggen, waarin de wetsteen geplaatst wordt.

Onder het staalwerk, dat te Sheffield gemaakt wordt en welks invloed het schadelijkst op de gezondheid der werklieden inwerkt, behooren de scheermessen. Eene vlugtige schets van het procedé van bewerking zal hier derhalve niet overbodig zijn. Het scheermes wordt eerst gesmeed uit een stuk staafijzer. Dan komt het, in nog weeken staat, in handen van den slijper, die er het vereischte model op den droogen steen aan geeft. Heeft het de gedaante van een scheermes verkregen, dan gaat het terug naar den smeder, om er de vijlhouwen en het merk op te groeven. Daarna wordt het gehard en getemperd, vervolgens op den natten steen gescherpt en op een anderen aangezet. De rug en het uiteinde van den staart worden gesmergeld, het blad vervolgens schoon geveegd en met ijzeroxyde blank gepolijst.

Ten bewijze hoe aanzienlijk het staal- en steengruis is, dat door die bewerking ontstaat, diene, dat een dozijn messen gemiddeld de helft in gewigt verliest en een steen van 7 duim in doorsnede nagenoeg 1 duim.

Bij het slijpen van scheermessen langs den droogen weg is de werkman gedurig blootgesteld aan het roodgloeijend staalstof, dat van de kling afvliegt en waardoor zijne oogen zeer lijden. Dit gevaar wordt thans zeer verminderd door het gebruik van brillen met groote glazen van vensterglas, die echter na korten tijd, wegens het gloeijend staal, dat er in brandt, onbruikbaar worden. Nogthans bestaat bij vele werklieden hiertegen een vooroordeel en gebruiken zij geen bril, „zoo lang hunne oogen goed zijn"!

Behalve op de oogen werkt het staal- en steenstof ook nadeelig op de ademhalingswerktuigen. Zelfs kan het gebruik van een wan of waaijer dat gevaar niet ten volle afwenden; bij het gebruik van nieuwe steenen is de stofontwikkeling zoo groot, dat de lokalen in digte nevels zijn gehuld.

Een ander gevaar voor den werkman is het springen der slijpsteenen, vooral zijn de zagenslijpers, wegens den grooten omvang van den steen, daaraan blootgesteld.

Naast het slijpen van scheermessen is het slijpen van vorken eene der gevaarlijkste bewerkingen. Een werkman, die van zijn 10de jaar af gewerkt heeft, — en zoo zijn er vele, — heeft op den leeftijd van 21, kans om hoogstens 39 jaar oud te worden. De vorkenslijper van dien gemiddelden leeftijd vertoont gewoonlijk een treurig beeld van menschelijke ellende. Uitgeteerd en vol zieke organen, de gevolgen van zijnen arbeid en onmatigheid, ziet men hem zich voortslepen naar zijn hok, om daar nog een paar dagen in de week, gedurende weinige uren, zijn half gesloopt ligchaam, ter wille van vrouw en kinderen, prijs te geven aan een niet ver af zijnden dood. Zijne ellende, niet zijn goede wil, drijft hem tot den arbeid; elke schrede die hij er heen doet, is een stap nader tot het graf.

Het aantal slijpers te Sheffield in de verschillende soorten van staalwerk is het volgende:

Vorkenslijpers	150 volwassenen	
Scheermessenslijpers	290 „	81 jongens
Vijlenslijpers (op den natten steen)	250 „	
Zagenslijpers	220 „	60 „
Tafelmessenslijpers	660 „	170 „

Knipmessenslijpers	650	volwassenen	200 jongens
Sikkelslijpers	72	"	30 "
Zeisenslijpers	60	"	
Scherptuig en wolschaarslijpers . .	320	"	

Voegt men hierbij nog een aantal slijpers van andere stalen voorwerpen, dan erlangt men een aantal van 3090 volwassenen en 1073 jongens.

De gemiddelde leeftijd der levende

Slijpers van vorken	was	29	jaar
" " scheermessen	"	$29^1/_2$	"
" " scharen	"	32	"
" " scherptuig en wolscharen	"	33	"
" " tafelmessen	"	35	"

De gemiddelde leeftijd der levende slijpers door elkaar (droog, nat en gemengde) werd op eene uitgebreide inrigting bevonden te zijn 34 jaar, de jongens beneden 21 jaar daar buiten gesloten.

De gemiddelde leeftijd der overledene slijpers van de groote fabriek van RODGERS & SONS, over een tijdvak van 15 jaren, was voor de droogslijpers 43, voor de natslijpers 49 jaren. Eindelijk bleek uit de registers van de slijpers-vereeniging, dat de gemiddelde leeftijd der overledenen, gedurende 1859—1864, was 46 jaar. Men houde daarbij wel in het oog, dat het de beste soort van werklieden zijn, die tot eene vereeniging toetreden. Dat cijfer kan dus niet als norm gelden voor alle werklieden.

De werklieden in de stad zijn in den regel ongezonder en leven korter dan die op het land. Het gezondst van allen zijn de zagenslijpers, omdat ze gewoonlijk in de open lucht en op natte steenen werken. Daarbij is hun arbeid niet zoo aanhoudend en verrigten zij dien staande. De overige soorten van werklieden daarentegen zitten gansche dagen in slecht geventileerde en togtige-lokalen, die òf met stof overvuld òf druipnat zijn. Daar de werklieden spoedig bezweet raken, ontdoen ze zich ras van de overtollige kleederen en gaan dan soms half naakt in de open lucht. Het ontstaan van long- en hartziekten of hevige rheumatische aandoeningen is een gewoon verschijnsel onder hen, waaraan ze ten laatste den tol door den dood moeten betalen. Bij het slijpen zitten ze gewoonlijk op een laag bankje in rijdende houding, gebogen over den steen. De stof, die zich daarbij ontwikkelt, geeft vaak aanleiding tot den eigenaardigen vorm van longontsteking, die onder den naam „grinders' disease", slijpersziekte, bekend is. Zij openbaart zich in den aanvang door moeijelijke ademhaling, vooral bij het trappenklimmen merkbaar. De borst wordt langzamerhand afgeplat, de schouders dringen in de hoogte en de schouderbladen wijken van elkaar. De ziekte neemt spoedig in hevigheid toe, vooral bij werklieden, die zonder waaijer arbeiden. De spijsverteringsorganen beginnen nu ook in het ziekteproces te deelen. Zure oprisping en maagpijn treden op. Het gelaat wordt vaalkleurig en de wezenstrekken verouderen. Een korte, drooge kuch treedt in, die later door overvloedige slijmafscheiding gevolgd wordt. Het physisch onderzoek wijst op bronchiectasis in enkele gevallen, in andere op longen-emphysema of consolidatie, ten laatste in cavernen overgaande. Bij drinkebroêrs komt daarbij eene zieke lever.

Tot de middelen van verbetering in dien toestand overgaande, wijst de schrijver voornamelijk op het gewigt van eene goede inrigting der lokalen, waarbij eene behoorlijke ventilatie en grootere reinheid in acht genomen moeten worden. Veel gewigt hecht hij aan het gebruik van een doelmatigen waaijer, ter verwijdering van het stof. Hij haalt verscheidene voorbeelden aan van werklieden, die hunne goede gezondheid en langen levensduur voornamelijk aan het gebruik van dit werktuig te danken zouden

hebben. In de tweede plaats protesteert hij ten sterkste tegen het bezigen van jonge knapen in deze industrie. Hij zou beperking in de werkuren voor jongens en volwassenen verlangen. Eindelijk de verpligting aan de fabriekeigenaars op te leggen, om geen werkman toe te laten, die niet van een waaijer gebruik wil maken.

Het laat zich denken, dat althans eenige dier wenschen van den schrijver eerlang vervuld zullen worden, aangezien de Commissie, van Staatswege benoemd tot onderzoek naar de schadelijke bedrijven, door kinderen uitgeoefend, the Children's Employment Commission, onlangs een uitvoerig rapport over hetzelfde onderwerp heeft uitgebragt, waarvan waarschijnlijk het gevolg zal zijn, dat die industrie onder de bepalingen der Factory-Acts opgenomen en althans de arbeid der kinderen dan geregeld zal worden.

S. SR. CORONEL.

OVER HYSTERISCHE KRANKZINNIGHEID EN EENIGE ZENUWVERSCHIJNSELEN, DIE EIGEN ZIJN AAN DE CONVULSIEVE VORMEN DER HYSTERIE, DE HYSTERO-EPILEPSIE EN DE EPILEPSIE. — De welbekende Arts van de Salpetrière te Parijs, MOREAU (de Tours), heeft hierover, in eene reeks van nummers der *Union Médicale*, 1865, klinische studiën medegedeeld, voornamelijk met het doel, om eenige symptomen dezer neurosen in hunne differentieel-diagnostische en prognostische beteekenis nader te doen kennen en de resultaten zijner behandeling daaraan toe te voegen. Vooraf bespreekt hij de herediteit en de aura. Aan de eerste schrijft hij een overwegenden invloed toe in de meeste gevallen, eene opinie, welke door zijnen ambtgenoot DELASIAUVE in eene analyse van deze verhandeling, voorkomende in het *Journal de Médecine mentale*, 1866, niet gedeeld wordt en die ook zeer verschilt met hetgeen BRIQUET opgeeft, welke den hereditairen aanleg voor 25 van de 100 gevallen aanneemt. Aan de aura hecht MOREAU daarentegen niet die waarde, welke daaraan sedert GALENUS gehecht is; goed gekarakteriseerd heeft hij ze slechts zeer zeldzaam waargenomen en tegenover de andere symptomen verliest zij alle belangrijkheid.

Een der gewigtigste elementaire stoornissen bij deze neurosen zijn de *schokken* (secousses, tics ou convulsions partielles). Spiercontractiën, die men niet beter kan vergelijken dan met de uitwerking van de electrische ontlading op spierweefsel, trekkingen, klonische krampen. Zij kunnen op zich zelve staan en dan de geheele ziekte uitmaken, of een zwaren epileptischen aanval zamenstellen, met of zonder duizelingen en al of niet verlies van bewustzijn; soms partiëel, soms halfzijdig, soms over het geheele ligchaam.

Deze schokken zijn pathognomonisch voor de epilepsie en komen alleen deze toe, terwijl zij bij zuivere hysterie nooit voorkomen. Geschiedt zulks toch, dan ontstaat een ongunstigere vorm, de hystero-epilepsie. Deze schokken op zich zelven beschouwd kunnen somtijds jaren lang een aanval van epilepsie voorafgaan. Hun voorhanden zijn pleit voor epilepsie, hunne afwezigheid voor hysterie.

Eene andere elementaire stoornis is de *duizeling* (étourdissement, vertige, absence). Het algemeen aangenomen denkbeeld, dat de epileptische toevallen met bewusteloosheid en de hysterische met behoud van het bewustzijn gepaard gaan, is onjuist. Bij hystericae moet men eer aan onmagt denken, zonder dat het bewustzijn geheel behoeft opgeheven te zijn; bij hystero-epilepsie bestaat er meer overeenkomst met somnambule toestanden en bij epilepsie is het bewustzijn geheel werkeloos. Verder moet men zich hoeden voor verwarring met toevallen, die aan hersencongestie hun ontstaan verschuldigd zijn, die door den schrijver congestieve epileptiforme toevallen genoemd worden en die men dikwerf bij grijsaards waarneemt, bij menschen met zoogenaamden

apoplectischen habitus en bij hen, die zich aan menigvuldige excessen in Baccho et Venere hebben schuldig gemaakt en bij lijders aan „paralysie générale des aliénés." Verwisseling van deze genoemde met aanvallen van idiopathische epilepsie heeft de dwaling doen geboren worden, dat epilepsie voor genezing vatbaar zou zijn.

De hysterische krankzinnigheid onderscheidt zich in het algemeen van andere vormen daardoor, dat bij haar de nerveuse storingen niet zoo spoedig door de psychische stoornis geheel verdrongen worden; ja, dat zij zich blijven vertoonen en lang daarmede vereenigd voorkomen, òf met hen afwisselen. Daarbij hebben de lijders soms zeer duidelijk, soms meer duister het bewustzijn van den psychisch abnormalen toestand, waaraan zij onderhevig zijn; en hiermede overeenkomstig heeft ook het delire alsdan eenige analogie met dat, hetwelk ontstaat ten gevolge van het gebruik van haschisch en beide hebben ook dit eigenaardige, dat velerlei ziekelijke psychische verschijnselen, die in andere vormen van krankzinnigheid meer geïsoleerd voorkomen, zich hier gecombineerd voordoen.

De meening, dat bij hysterischen ook steeds sexuële voorstellingen in het spel zouden zijn wordt door MOREAU, als zijnde een nog immer bestaand vooroordeel, zoowel bij geneeskundigen als bij leeken, ten nadrukkelijkste wedersproken. Opmerkelijk is het speciële karakter, dat aan de neiging tot suicide moet toegekend worden, zoo als men deze bij hysterischen en hystero-epileptischen waarneemt en dat daaraan kenbaar is, dat zij zich niet logisch laat afleiden uit verkeerde overtuigingen. Zij ontstaat gewoonlijk even plotseling en grillig als de beschrevene nerveuse verschijnselen. Hare wijze van ontstaan schijnt ongeveer aan dezelfde wetten onderhevig te zijn als die der onwillekeurige spiercontractiën, die gedurende de aanvallen opgewekt worden.

Wat de behandeling aangaat zoo herinnert de schrijver aan de reeds door ESQUIROL gemaakte waarneming, dat de meeste hier besproken ziekteverschijnselen, zoodra een nieuw middel aangewend wordt, gewoonlijk een tijd lang worden onderdrukt, om naderhand, meestal des te heviger, weder terug te komen.

Het huwelijk, ook met opvolgende zwangerschap, bragt in de meeste gevallen geene verbetering, in vele verergering teweeg. Van de 287 zieken hebben 187 van dat middel gebruik gemaakt en bij geene van deze is beterschap, bij vele is verergering het gevolg geweest. Daarom moet in dergelijke gevallen het huwelijk, ook opzigtens de heriditeit, op straffe verboden worden. Van alle gebruikelijke en nieuw aangeprezen geneesmiddelen zag MOREAU geen het minste succes. Wel daarentegen van de hydrotherapeutische kuur, zoo als hij die bij IDELER te Berlijn had leeren kennen, op de volgende wijze: nadat de zieke over het geheele ligchaam met eene grove, vochtige spons gewreven geworden is, wordt zij in eene ledige badkuip geplaatst en dan een krachtige koud-water-straal, uitsluitend langs de wervelkolom aangewend, ongeveer 3—5 minuten lang, totdat de huid behoorlijk rood geworden is. Indien de menstruatie onregelmatig is, dan wordt gedurende 1 à 2 minuten de douche ook tegen de genitalia gerigt. Na afloop moeten de lijders zoo veel mogelijk beweging nemen. Op deze manier zijn 66 zieken behandeld geworden, waarvan 32 epileptisch, 19 hysterisch-epileptisch en 15 hysterisch. Van de 32 hebben 14 eene meer kortstondige en de overige eene meer langdurige verbetering ondervonden. Van de 19 zijn 2 ongetwijfeld genezen, 2 hoogst waarschijnlijk genezen, 1 slechts schijnbaar, 9 verbeterd en 5 in denzelfden toestand gebleven. Van de 15 zijn 7 genezen, 6 zijn aanmerkelijk verbeterd, zoodat 2 daarvan nagenoeg als geheel genezen konden beschouwd worden en de overige 2 slechts weinig verbeterd. Verscheidene voorbeelden uit deze drie groepen moeten dienen, om deze behandelingsmethode nader op te helderen. Voor de prognose volgt hieruit, dat deze bij de hysterische de gunstigste is, bij de

epileptische relatief en absoluut de ongunstigste en bij de hysterisch-epileptische eene meer of minder gunstige is, al naarmate het hysterische of het epileptische moment de bovenhand heeft. A. H. VAN ANDEL.

BROMKALIUM AANBEVOLEN BIJ DIABETES. — In de December-aflevering van de *Edinburgh Medical Review* wijst Dr. BEGBIE op de therapeutische werking van dit middel, in verschillende met verschijnselen van hyperaesthesie gepaard gaande ziekten; o. a. prijst hij het zeer aan bij diabetes mellitus en vermeld 4 gevallen, waarin hij bromkalium ad een drachme dangs toediende; in één geval was geene verandering merkbaar, in een ander volgde eene belangrijke verbetering, terwijl in 2 gevallen, waar groot suikergehalte der pis, groote vermagering en verzwakking, kortom alle verschijnselen eener uitgedrukte suikertering aanwezig waren, onder voortgezet gebruik, volkomen herstel volgde, zoodat de pis suikervrij werd en bleef; in één dezer gevallen werd tevens levertraan toegediend, in het andere werd een dierlijk regime, dat *alleen*, vóór de toediening van het middel, gebleken was onwerkzaam te zijn, volgehouden.

BEGBIE wil theoretische gronden voor de aanwending van dit middel aanvoeren, door te wijzen: 1°. op de bekende proeven van CLAUDE BERNARD; 2°. op de waarnemingen van HARLEY, volgens welke plaatselijke prikkeling der lever *zelve* tot suikerpis aanleiding geven kan; 3°. op de omstandigheid, dat suikerpis dikwijls volgt na beleediging der hersenen en diabeteslijders dikwijls aan hersenlijden sterven, en 4°. op de altererende en absorberende werking van bromiumbereidingen op de lever en hun vermogen om een geprikkeld zenuwstelsel tot bedaring te brengen.

In elk geval zijn de 4 bijgevoegde waarnemingen belangrijk genoeg om bij diabetes verder het aangeprezen middel te beproeven. A. P. FOKKER.

OVER CHOLERA-COLLAPSUS. — Dr. JEAFFRESON grondt op zijne waarnemingen in de laatste cholera-epidemie, vooral op zijne sectie-verslagen, eene nieuwe theorie voor het ontstaan van collapsus. Hij bewijst of tracht te bewijzen: 1°. dat in cholera steeds darmontsteking bestaat; 2°. dat deze steeds den collapsus voorafgaat, en 3°. dat de invloed dier ontsteking op de ganglien van den sympathicus eene voldoende oorzaak voor collapsus is. Deze laatste bewering verdedigt hij, door op gelijksoortige verschijnselen te wijzen, ontstaande na hevige ontstekingen der buikorganen, ten gevolge van hevige, tropische dysenterie, van vergiftiging door tartarus emeticus, bedorven vleesch, crotonolie enz.

Bij een hond, die hij met crotonolie vergiftigd had, nam hij op cholera gelijkende verschijnselen, braking, afgang van bloedig-waterige massa's, depressieverschijnselen, eene daling der temperatuur van 3.5° FAHR. en na den dood vaatinjectie van maag en darmkanaal en zwelling der PEYER'sche plaques waar. (*Edinburgh Medical Review*, December 1866.) A. P. FOKKER.

ZWANGERSCHAP BIJ BIJNA VOLKOMEN VERGROEIJING DER UITWENDIGE GESLACHTSDEELEN. — In het *Würzburger Medicinische Zeitschrift*, Band VII, Heft 2, deelt Dr. P. MÜLLER, Adsistent bij de Verloskundige Kliniek te Würzburg, het volgende curiosum mede.

Bij eene eerstbarende geroepen, die in arbeid was, wilde hij een inwendig onderzoek instellen, maar vond, hoe hij ook met den vinger zocht, geen schaamspleet. Toen hij daarop de vrouw ontblootte, ontdekte hij evenmin eenig spoor van schaamspleet of schaamlippen; tusschen den anus en de symph. oss. pubis zag hij niets an-

ders dan eene gladde, onbehaarde huidvlakte en in het midden daarvan een klein sponsachtig ligchaam, zoo groot als eene hazelnoot, dat bij nader onderzoek een gedeelte van een der kleine schaamlippen bleek te zijn. Toen hij dit terug drukte vertoonde zich eene ronde opening met scherpen, onrekbaren rand, die slechts met groote moeite den vingertop doorliet.

Ten einde het hoofd, dat reeds sterk tegen den bilnaad aandrong, te doen geboren worden, werd deze opening naar boven en beneden gekliefd en de gevormde spleet door twee zijdelingsche insnijdingen verwijd, waarna het kind levend ter wereld kwam.

Bij eene naauwkeurige bezigtiging bleek nu, dat de vergroeijing zich niet alleen tot de oppervlakte der geslachtsdeelen bepaalde; groote schaamlippen, regter kleine schaamlip, clitoris, hymen, alles was verdwenen en alleen de bovenste helft van de linker kleine schaamlip overgebleven. De boven vermelde opening was door een onrekbaren ring van 1″ dikte omgeven en ging over in een $1^1/_2$″ lang kanaal, dat slechts eenige lijnen wijd was en eveneens door onrekbaar lidteekenweefsel gevormd werd. Het overige gedeelte der scheede was normaal. Zoo als later bleek was deze onderlinge versmelting het gevolg van eene ontsteking der uitwendige geslachtsdeelen gedurende de kindschheid.

Het kraambed verliep regelmatig; door eene doelmatige behandeling werd het weder aaneengroeijen der wondranden belet, zoodat de kunstmatig gevormde ingang der scheede open bleef.

Hoogst merkwaardig is in dit geval het feit, dat bij zulk eene bijna volkomene vergroeijing bevruchting heeft plaats gehad. Aan eene immissio penis kan hier niet gedacht worden, de bestaande opening was daartoe veel te klein en bovendien geheel onrekbaar. Het sperma moet dus vóór die opening uitgestort zijn, maar hoe is het dan door het $1^1/_2$″ lange, door lidteekenweefsel gevormde kanaal in de scheede gekomen? Dit kan niet anders worden verklaard, dan door de zelfstandige voortbeweging van de spermatozoën.

Dit geval is dan ook, volgens Dr. MÜLLER, een bewijs, dat deze zelfstandige voortbeweging van de spermatozoën, ook bij normaal gevormde geslachtsdeelen, de hoofdrol bij de bevruchting vervult, terwijl de zamentrekkingen van scheede, baarmoeder en eileiders even als de bewegingen van het wimperepithelium van de beide laatste organen, hoogstens als hulpkrachten moeten worden beschouwd. (*Si non e vero, e ben trovato!* Ref.) Dr. W. M. H. SÄNGER.

EEN NIEUWE WORM? GEVONDEN BIJ HET PAARD. — In het begin van dit jaar (1866) is in het 5de deel van de werken der Academie van Wetenschappen te Bologna eene Verhandeling geplaatst, getiteld: *Osservazioni sulla struttura normale e sulle alterazioni patologiche del tessuto fibroso.* Memoria del Prof. CAV. G. B. ERCOLANI. Bologna, 1866, 4°. 62 pag. — Van die Verhandeling geeft Prof. Dr. MÜLLER, te Weenen, verslag in het *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Veterinärkunde*, Bd. XXVI, S. 79, Analecten. Wij ontleenen aan dit laatste het volgende:

Zeer interessant is hetgeen wordt medegedeeld aangaande het voorkomen van een worm in den bovensten band der sesamsbeenderen 1) bij het paard, die door RIGOT het eerst schijnt gevonden te zijn.

---

1) De pijpbeenspier van het kootbeen (m. interosseus medius), de schortband gewoonlijk genoemd. RUINI noemde die te regt: het vezelige elastische orgaan (organo tendinoso elastico), zoo als SCHIFF opmerkt. Het is noch eene pees, noch een band, maar bij het paard een eigenaardig orgaan.

Volgens ERCOLANI bevindt zich de worm niet alleen in het inwendige van dien band, maar ook op de uitwendige vlakte er van en evenzoo in den nekband bij het paard. ERCOLANI meent, dat hij tot het geslacht *Spiroptera* behoort en hij geeft op, dat de worm zich in het inwendige van dien band, en wel in de spiervezelen dáár gelegen, in den vorm van elliptische vlekken van bleek-gele kleur, ter lengte van 1—3 centimeters en ter breedte van 2—5 millimeters voordoet. Wanneer men deze vlekken naauwkeurig onderzoekt, dan vindt men de windingen van dezen worm, die echter zóó innig ingebed is, dat die zich van de spiervezelen niet geheel laat afscheiden. ERCOLANI kon den worm slechts ter lengte van 10—12 centimeters losmaken, zoodat nog een groot gedeelte onontwikkeld bleef. Soms was de worm dood en in een kapsel gelegen, die aan verkalking onderhevig is. In de vele gevallen, waarbij hij de worm vond, werden slechts zelden mannetjes aangetroffen. Bij vele wijfjes waren de eitjes in den eijerleider nog weinig veranderd; in andere waren de eitjes volkomen gevormd en in den eijerleider zich levendig bewegende embryonen. Slechts eenmaal vond hij den worm in den nekband bij het paard. Hij beschrijft den worm, wat zijne ligging betreft, zoodanig, dat die windingen om zijne eigene as maakt, even als eene haarlok, vandaar dat ERCOLANI hem den naam geeft van *Spiroptera cincinnata*.

Het karakter van den worm is: caput et corpus inerme. Os nudum. Caput corpori continuum. Os orbiculare exiguum nudum. Corpus antice magis attenuatum, minutissimo ac densissime traversim striatum, spiraliter tortum more cinninni. Extremitas caudalis maris laxe spiraliter torta, apice obtuso rotundato, alis brevibus sexcostatis. Spiculum apice crassiusculo.

Extremitas caudalis feminae conica, vix inflexa; apice obtuso. Anus apici caudali proxima. Apertura vulvae prominula in anteriori corporis parte.

Longitudo feminae o. m., 0,30. Crassit: $0{,}00^1/_2$. Longit. maris o. m., 012. Crassit: $0{,}00^1/_3$.

ERCOLANI beschrijft verder kortelijk het darmkanaal van den worm en zijn uitwendig bekleedsel en geeft op Plaat V onderscheidene afbeeldingen van hem en zijne ontwikkeling, terwijl op Plaat XI de woonplaats van den worm, de schortband, op de doorsnede, wordt voorgesteld.

Bij deze gelegenheid doet Prof. MÜLLER opmerken, dat voor ongeveer 25 jaren aan de Veeartsenijschool te Weenen een soortgelijke worm in dienzelfden bovensten band der sesamsbeenderen, bij een aan tetanus gestorven paard is gevonden, welke worm door DIESING met den naam *Onchocerka reticulata* of *Filaria reticulata* is beschreven (HERMANN, *Medizinisch. Wochenblatt*, Wien, 1841; DIESING, *Systema helminthum*, Bd. II, pag. 287, Vindobonae). Ook Dr. E. F. GURLT (*Nachträge zur pathologischen Anatomie der Hausthiere.* Berlin, 1849, S. 142) vond dien worm in de groote scheenbeenslagader en den schorthand bij het paard. Het schijnt, dat de laatst bedoelde wormen identisch zijn met de door ERCOLANI beschrevene *Spiroptera cincinnata*, hoewel die worm bij ons zelden schijnt voor te komen, terwijl hij door ERCOLANI bij het paard en den ezel veel meer werd gevonden. *Wij nemen om die reden de vrijheid de aandacht van de beoefenaren der helminthologie op dezen worm te vestigen.*

Utrecht, 30 December 1866. F. C. HEKMEIJER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General voor de week, eindigende 5 Januarij, vermelden geene sterfgevallen meer aan cholera, terwijl het sterftecijfer aan diarrhoea 16 bedroeg. Het cijfer der geboorten was gedurende dat tijdstip 2005 en dat der sterfte 1437.

— Over 1866 werden in de volgende grootere Engelsche steden, als Londen 26, Birmingham 24, Hull 24, Bristol 25, Edinburgh 27, Manchester 32, New-Castle on Tyne 32, Leeds 33, Sheffield 28, Dublin 28, Salford 29, Glasgow 30 en Liverpool 42, als het sterftecijfer voor geheel het afgeloopen jaar, per 1000 inwoners vermeld.

— Volgens de opgaven van Dr. FARR, over den levensduur en de sterfteverhouding in sommige Europesche staten, uitgebragt op eene der vergaderingen der Royal Society, bedroeg de gemiddelde levensduur voor Rusland 25 jaren, terwijl het cijfer der huwelijken aan 10, dat der geboorten aan 45 en dat der sterfte aan 36 per 1000 inwoners beantwoordde. De sterfte was de grootste in den Kaukasus en aan de Zwarte en de Kaspische zee, de geringste in de Oostzee-provinciën. Voor Italië bedroeg het gemiddelde sterftecijfer in het algemeen 30, terwijl het in Piemont, Lombardije en Sicilië op 29, in Parma op 35, in Modena, in de Romagna en in de Marken op 31, in Toskane op 33, in Napels op 35 en in Umbrie slechts op 27 moest gesteld worden. Het bedroeg voor Pruissen, Beijeren en Saksen 29 en de gemiddelde levensduur 30. In Noorwegen is het sterftecijfer 17, dat der geboorten (per 1000 inwoners) 34 en dat der levensduur 50. In Zweden en Denemarken werd het sterftecijfer met 22 en dat der levensduur met 44 vermeld. Voor de Nederlanden werden beide cijfers als 26 en 35 opgeteekend. In Frankrijk en Engeland was het sterftecijfer van 23 op 22 gedaald. De gemiddelde levensduur, die voor het Vereenigd Koningrijk 35½ bedroeg, fluctueerde voor sommige plaatsen met vrij groote verschillen, namelijk tusschen 20 en 40.

PARIJS. — In eene der jongste zittingen der Société de Chirurgie besprak DESORMEAUX een door ANNÉE voor den spasmus scriptorius vervaardigd toestel, hetwelk door ligtheid, bruikbaarheid en geringe kostbaarheid uitmuntte. De schrijfpen wordt aan een metalen plaatje, en dit laatste door 4 ringen aan den wijs- en middelvinger bevestigd, terwijl de duim werkeloos op het papier of tegen de twee laatste vingers, gedurende het schrijven, blijft rusten.

— Volgens de *Gazette Médicale* van 29 December is in de onlangs op geneeskundig terrein in het koningrijk Italië afgekondigde Wetten de bepaling opgenomen, dat voortaan de Geneesheer ook van zijne patiënten zal mogen erven. Volgens de toelichtende woorden is het onregtvaardig, dat op den Medicus die vroegere exceptie, welke eigenlijk op eene kwetsende verdenking berust, blijft drukken.

ROUAAN. — Volgens de opgaven van het *Journal de Rouen* was bij den laatsten vijfjarigen census de bevolking dezer stad van 102,649 in 1861 in 1866 tot op 93,019, dus met 9630, verminderd. Het geciteerde blad herinnert hierbij aan de laatste woorden van HUSSONS verslag, volgens hetwelk het vroegere gemiddelde cijfer van 5 kinderen voor ieder wettig huwelijk voor Frankrijk, in het begin dezer eeuw tot 4.20 en in de laatste jaren tot 3 gedaald was, terwijl het voor Parijs slechts aan 2 beantwoordde.

BERLIJN. — Volgens het verslag der Königl. Sanitäts-Commission van 24 December bedroeg het cijfer der aangetasten in de thans geheel geëindigde cholera-epi-

demie 8186 en dat der overledenen 5457 voor de hoofdstad en voor Charlottenburg 213 aangetasten met 170 sterfgevallen.

— Het laatste heft van CASPER's *Vierteljahrsschrift*, thans onder de redactie van Dr. VON HORN, bevat, onder den titel van: *der Tabak vom Sanitäts-Polizeilichen Standpunkte*, eene belangrijke verhandeling van Dr. SCHWABE, waarin alles wat in eenig hygiënisch opzigt tot de comsumptie en de bereiding van dit artikel betrekking heeft, wijdloopig wordt ontwikkeld.

LEIPZIG. — Prof. WÜNDERLICH alhier, Dr. MACPHERSON uit Londen, Prof. PETTENKOFER uit München en Prof. GRIESINGER uit Berlijn, hebben zich alhier tot het houden eener conferentie over de feiten, in de jongste cholera-epidemie waargenomen, vereenigd en zullen trachten om tegen Paschen eene meer algemeene vergadering over dat onderwerp bijeen te roepen. Reeds van hunne voorloopige bijeenkomsten zal misschien een gedrukt verslag uitgegeven worden.

WEENEN. — Sinds den 1sten Januarij zal als kostelooze bijlage aan het *Wiener Wochenschrift*, tweemalen per maand, een nieuw geschrift, onder den titel van: *der Militärärzt: internationales Organ für das gesammte Sanitätswesen der Armeen*, toegevoegd worden.

BRUSSEL. — Een tweede geschrift (zie pag. 44), aan de Belgische Académie op de prijsvraag: „Sur VAN HELMONT considéré comme médecin" ingediend, werd met eene gouden medaille bekroond. Als den schrijver deed zich Dr. MANDON te Limoges kennen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

GRONINGEN. — Er is hier in den Raad der gemeente eene soort van conflikt ontstaan over het al of niet mesten van varkens *in* de stad en naar aanleiding van eene pas daaromtrent gemaakte Verordening. De zaak verdient, om haren aard, de belangstelling ook elders op zich te vestigen.

De adjunct-Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt te Groningen had den 7den Julij 1866 aan Burgemeester en Wethouders aldaar in bedenking gegeven, om aan de goedkeuring van den Raad eene Verordening te onderwerpen, houdende VERBOD *tot het houden en mesten van varkens binnen de gebouwde kom der gemeente*, omdat hunne schadelijke uitwasemingen de gezondheid der inwoners voortdurend bedreigt. Dit denkbeeld vond in de Commissie uit den Raad voor de strafverordeningen slechts gedeeltelijk bijval, omdat deze wel het houden van varkens, *die in de buurt hinder en schade berokkenen*, wilde tegengaan, maar noch de veestallen treffen, noch ook uit het oog hebben verloren, dat het mesten van een varken met eigen of ander afval voor geringe lieden dikwerf het eenige middel is om vleesch tot voeding te bekomen. Die Commissie stelde daarom in plaats van een algemeen verbod dan ook voor *het vorderen van vergunning van Burgemeester en Wethouders*, onder verpligting om de door Burgemeester en Wethouders aan de vergunning te verbinden voorwaarden (tot vrijwaring van schade aan eigen huisgezin en buurt) op te volgen. De Concept-Verordening werd alzoo vastgesteld en het blijkt daaruit, dat de Raad geen verbod wilde, gelijk de adjunct-Inspecteur voorstelde, maar het mesten van varkens *op zich zelf niet* schadelijk achtte. Burgemeester en Wethouders vatteden bij het weigeren of toestaan der vergunning en bij het stellen der voorwaarden de zaak niet zóo vrijgevig op als verscheidene leden van den Raad wenschten en, volgens dezen, niet genoeg gelet op de bedoeling van den Raad, maar veel strenger gehandeld dan in de bedoeling lag van dezen. Zij hebben namelijk *alle* verzoeken om binnen de wallen varkens te houden *afgewezen*, behalve drie (van het hospitaal, het gasthuis en een partikulier);

aan alle anderen binnen de wallen is het houden van varkens *onvoorwaardelijk geweigerd*. In de Raadszitting van den 24sten November 1866 werd dan ook het een en ander aangevoerd, ten betooge, dat Burgemeester en Wethouders niet zouden hebben gehandeld in den geest van den Raad. Naar aanleiding nu van dit conflikt hebben op 8 December 4 leden van den Raad een voorstel ingediend, ten einde »den met de gebleken bedoeling van den Raad strijdigen toestand in dezen te doen ophouden en tevens voorbereidende maatregelen te nemen voor eene *betere* regeling, omdat door langer wachten de belangen der ingezetenen, die zij *tegen eene* huns inziens *te ver uitgestrekte politiezorg willen beschermen*, duurzaam zouden zijn benadeeld." (Met den 1sten Januarij namelijk moeten zij, die geene speciale vergunning hebben gekregen, hunne varkens hebben afgeschaft.) — Voorshands is dit voorstel ter visie gelegd en de termijn van 1 Januarij verlengd tot 1 Maart, daar reeds over eenige dagen het einde des jaars daar zou zijn.

[Naar men ziet zal hier beslist moeten worden tusschen Burgemeester en Wethouders, die de belangen der *hygiène* — en een gedeelte van den Raad, die de belangen van de *beurs* bij dit niet onbelangrijk vraagstuk meer op den voorgrond plaatsen.]

ZWOLLE. — Door het Departement Zwolle der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* is dezer dagen besloten tot de vestiging eener Commissie, uit de leden des Departements, *ter bevordering van den gezondheidstoestand, inzonderheid der mingegoede volksklasse in de gemeente Zwolle en Zwollekerspel.* Tot leden der Commissie zijn benoemd de Heeren: Dr. L. ALI COHEN, S. VAN DEVENTER H.AZ., Mr. J. D. VAN KETWICH VERSCHUUR, Mr. H. B. C. VAN KERCKHOFF, H. KLINKERT, J. C. KROONEMAN, Mr. H. MACHIELSEN, J. H. VAN MEEVERDEN, R. MEULENHOFF, W. L. VAN MEURS, S. S. VAN RAALTE, Mr. J. H. VAN ROIJEN, Dr. J. B. T. SCHAEPMAN, E. P. VAN STEENBERGEN en Mr. D. WICHERLINK. — Dit besluit is genomen op grond der nuttige werkzaamheid van afzonderlijke vereenigingen in andere steden, bijv. te Utrecht, tot dat doel gesticht, en uit overtuiging, »dat de ingezetenen de bevordering van het publiek belang niet uitsluitend mogen eischen van de bemoeijingen der lands, provinciale en stedelijke Regering, maar geroepen worden om daartoe zelven krachtig mede te werken."

— Bij vonnis van den Krijgsraad, in de *eerste* Militaire Afdeeling (Noord-Brabant), van 30 November j.l., goedgekeurd door het Hoog-Militair Geregtshof den 13den December en den 19den uitgesproken, is de Off. v. Gez. 2de kl. C. C. V. verklaard *niet* schuldig aan het te G. in den loop van dit jaar verleenen van genees- en heelkundigen bijstand, buiten de gevallen bij de Wetten van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59 en 60, toegelaten en daarvan gevolgelijk vrijgesproken, hoofdzakelijk op de overweging, dat het aan den Off. v. Gez. geoorloofd is, voor zoo ver het met hunne militaire dienstregeling overeenkomt, genees- en heelkundigen bijstand aan een ieder te verleenen, mits zij daartoe worden aangezocht door bevoegde Geneeskundigen en met hunne regtstreeksche medewerking de lijdende personen behandelen.

[De Regter had daarbij blijkbaar op het oog het bepaalde bij Art. 23, alinea *f.* van de Wet, *Staatsblad* n°. 59: zij, die bij de invoering dezer Wet, of ingevolge de bepaling van Art. 19, den rang hebben verkregen van Off. v. Gez., zijn bevoegd tot het verleenen van genees- en heelkundigen bijstand: .... »*f. Wanneer hun raad of hunne hulp door, volgens deze Wet, bevoegde Geneeskundigen wordt ingeroepen.*" — Zonder hier in eene beoordeeling te treden van de voornaamste overweging van het vonnis, meenen wij toch te moeten opmerken, dat de zeer vrijgevige opvatting van den Krijgsraad in casu ons als allezins aan bedenking onderhevig voorkomt. Immers de (nu overleden) Dr. S. te G. was ziek en werd *zijne praktijk waargenomen* door den Off. v. Gez. V., aldaar in garnizoen. Het komt ons voor, dat de Geneeskundige te G., die

daarover eene klagt indiende, niet verkeerd geoordeeld heeft, toen hij begreep, dat het boven aangehaalde Wetsartikel geenszins zag op het *waarnemen van de praktijk* van een burgerlijk Geneeskundige door een Off. v. Gez. Ook wij meenen, dat het artikel blijkbaar de mogelijkheid heeft willen toelaten, dat de ingezetenen niet behoefden verstoken te blijven van de kennis en de ervaring van Officieren van Gezondheid, wanneer ze door burgerlijke Geneeskundigen *in consult* worden gevraagd. Het *inroepen van den raad of de hulp*, waar het artikel van spreekt, schijnt ons toe geheel iets anders te zijn dan *het laten waarnemen van zijn praktijk!*]

— Bij de Afdeeling *Utrecht* der *Vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerknijverheid* bestond reeds sedert geruimen tijd den wensch en het plan, om ten behoeve van *ongehuwde werklieden* een kosthuis op te rigten. Wij hebben nu vóór ons liggen het rapport der Commissie uit die Afdeeling, van 15 December j.l., waarin het plan tot oprigting van zulk een kosthuis, en wel voor 100 ongehuwde werklieden, in de bijzonderheden en met eene schetsteekening wordt uiteengezet. — Deze inrigting, als geheel nieuw in haren aard, zal aanvankelijk op geene grootere schaal worden aangevangen, waartoe eventuëel gelegenheid zal zijn. — Het plan is, de werklieden inwoning, kost en bewassching te verschaffen; alle maaltijden worden in gemeenschappelijke lokalen gebruikt, doch ieder persoon heeft een afzonderlijk slaapvertrek. Het gebouw (met aankoop van terrein en mobilair) wordt berekend op *f* 64,000, terwijl de uitgaven, vereischt om aan gemiddeld 80 man daags voeding en huisvesting te verschaffen, berekend worden 's jaars op *f* 16,511, tegen eene ontvangst van *f* 19,436. Er zou dus zijn een batig saldo van *f* 2,925, waaruit eene rente van 4 pCt. over het kapitaal van de aandeelhouders zou kunnen vergoed worden.

De onderneming, hoezeer zij eene zeer philanthropische zijde heeft, rekent volstrekt niet op philanthropie. Er zal eene naamlooze Vennootschap opgerigt worden, waartoe het kapitaal van *f* 64,000 bij aandeelen van *f* 10 zal bijeengebragt kunnen worden. Het voorstel is verder, in het prospectus uitdrukkelijk op te nemen, dat geene geschenken of dons gratuits zullen aangenomen worden, opdat de werkman wete dat hij zijn eigen brood eet.

— Uit het physiologisch oogpunt verdient opname in dit *Tijdschrift* het feit, dat de vrouw van den koetsier van den Heer K., Heel- en Vroedmeester te Tilburg, den 19den December j.l. beviel van *drie* welgeschapen meisjes, na op 4 Februarij j.l. van *twee* dochtertjes, en alzoo in *tien-en-een-halve maand* van *vijf* kinders bevallen te zijn. De 3 kinderen leefden allen, althans na de geboorte, terwijl de 2 eerstgenoemde nu nog in leven zijn. Soortgelijke feiten als dit schijnen niet zeer zeldzaam te zijn in ons land. Zoo heb ik in der tijd o. a. aangeteekend, — *Repertorium* 1855, blz. 128, — dat in dat éene jaar: op 21 Januarij, te Meppel, de vrouw van zekeren voermansknecht aldaar, is bevallen van 2 zoons en 1 dochter, na vroeger reeds eenmaal tweelingen te hebben ter wereld gebragt; — op 26 Mei, te den Andel, in de provincie Groningen, de vrouw van zekeren daglooner van 3 zoons, na in December 1853 bevallen te zijn van tweelingen, zoodat zij binnen de 1½ *jaar vijf* kinderen ter wereld bragt); — op 30 Junij, te Neuzen, de vrouw van zekeren tolgaarder, van 3 meisjes, na 16 maanden te voren van *twee* kinderen te zijn bevallen. Ik voeg hierbij, dat op 2 Februarij 1856, te Veldhoven, van 3 zoons beviel, de vrouw van een landbouwer, nadat in deze familie in de laatste jaren *vijf* verlossingen van tweelingen en *twee* van drielingen hadden plaats gehad.

HEERENVEEN. — De Arrondissements-Regtbank alhier heeft den Heer Med. Doctor B. te W. veroordeeld tot *f* 75.— boete en de kosten, wegens het onbevoegd uitoefenen der Verloskunde.

PERSONALIA.

Bij besluit van den 28sten December j.l. heeft Z. M. goedgevonden, met ingang van 1 Januarij 1867, ter vervanging van de op 31 December aftredende en niet herkiesbare leden, te benoemen tot leden en plaatsvervangende leden van de Geneeskundige Raden: voor Noord-Brabant en Limburg, tot leden: Dr. J. B. A. GOIJAERTS, te Zevenbergen; Dr. P. R. VAN MIERLO, te Breda; Dr. J. P. H. VAN DE LOO, te Venlo; P. J. ROEBSCH, Apotheker, te Maastricht, — tot plaatsvervangende leden: Dr. M. H. GODEFROI, te 's Hertogenbosch; Dr. J. J. JAEGERS, te Heerlen; Dr. J. ROOSENBURG, te 's Hertogenbosch; Dr. H. P. VAN DEN BERGH, te Veghel; J. J. STEYNS, Apotheker, te Maastricht; — voor Noord-Holland, tot leden: Dr. C. E. HEYNSIUS, te Amsterdam; Dr. E. H. G. THIJSSEN, te Amsterdam; Dr. C. J. DE LANGE, te Alkmaar; Dr. J. W. GUNNING, Hoogleeraar, te Amsterdam; J POLAK, Apotheker, te Amsterdam; W. STOEDER, Apotheker, te Amsterdam; — tot plaatsvervangende leden: Dr. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Hoogleeraar, te Amsterdam; Dr. G. A. N. ALLEBÉ, te Amsterdam; Dr. W. J. F. NUIJENS, te Westwoud; A. STELLINGWERFF, Oud-Apotheker, te Amsterdam; Dr. I. TEIXEIRA DE MATTOS, te Amsterdam; Dr. P. J. HOLLMAN, te Edam; G. J. VAN HOOLWERFF JR., Apotheker, te Hoorn; — voor Zeeland, tot leden: Dr. M. H. DAMME, te Middelburg; Dr. J. P. BERDENIS VAN BERLEKOM, te Middelburg; Dr. J. KOSTER DE BRUYNE, te Zierikzee; A. M. DE LIGNY, Apotheker, te Middelburg; — tot plaatsvervangende leden: Dr. P. A. VAN TOORENBURG, te Aardenburg; Dr. N. J. F. VERSCHOOR, te Goes; J. J. A. BAERT, Apotheker, te Middelburg; Mr. A. P. SNOUCK HURGRONJE, Advokaat te Middelburg; — voor Gelderland en Utrecht, tot leden: Dr. H. W. VAN RHIJN, te Zutphen; Dr. P. A. VAN DER KETTEN, te Beek; Dr. H. J. BROERS, te Utrecht; G. L. TJEENK WILLINK, Apotheker, te Zutphen; G. DOFFER BLOM, Apotheker, te Utrecht; — tot plaatsvervangende leden: Dr. G. J. LUCHTMANS, te Zutphen; Dr. A. SCHOLL VAN EGMOND, te Nijmegen; Dr. T. A. VAN SCHERMBEEK, te Utrecht; P. G. VAN AKROOY, Apotheker, te Zalt-Bommel; P. HONDIUS, Apotheker te Amersfoort; Dr. J. KONING, te Vorden; — voor Zuid-Holland, tot leden: Dr. M. F. ONNEN, te Dordrecht; Dr. G. PH. F. GROSHANS, Hoogleeraar, te Rotterdam; Dr. D. LODDER, te Dirksland, Dr. J. BOSSCHA JR., te 's Gravenhage; G. W. BOOT, Apotheker, te Gorinchem; B. J. FORNARA, Apotheker te Leiden; — tot plaatsvervangende leden: Dr. J. N. RAMAER, te Delft; Dr. C. H. VAN DER LOOT, te Rotterdam; J. THORN LEESON, Heel- en Vroedmeester, te Ter Aar; A. VAN SCHERPENZEEL, Apotheker, te Schoonhoven; C. VAN VALKENBURG, Apotheker, te 's Gravenhage; Dr. P. J. A. H. VERMEULEN, te Delft; Dr. H. L. VERWEY, te 's Gravenhage; F J. MEET, Apotheker, te 's Gravenhage; — voor Friesland en Groningen, tot leden: Dr. G. ACKER STRATINGH, te Groningen; Dr. J. BAART DE LA FAILLE JZ., te Groningen; Dr. A. G. MEDER, te Noodhorn; J. C. BACKER, Apotheker, te Oude Pekela; — tot plaatsvervangende leden: Dr. A. H. SWAAGMAN, te Groningen; Dr. D. DE VRIES REILINGH, te Groningen; Dr. W. H. REISIGER, te Niewolde; Dr. A. DRIELSMA, te Leeuwarden; Dr. J. M. BUSCH ADRIANI, te Zuidbroek; A. E. STHEEMAN HZ., Apotheker, te Winschoten; G. H. VAN DE WAL, Apotheker, te Franeker; — voor Overijssel en Drenthe, tot leden: Dr. J. HUBER, te Kampen; Dr. R. J. C. STOFFELS, te Meppel; Dr. H. W. STORK, te Almelo; Dr. P. HOFSTEDE CRULL, te Meppel; W. G. TOP JZ., Apotheker te Kampen; — tot plaatsvervangende leden: Dr. J. B. T. SCHAEPMAN, te Zwolle; Dr. D. COHEN, te Assen; Dr. F. W. VAN RIEMSDIJK, te Hardenberg; W. A. DIBBITS, Apotheker, te Assen; Dr. H. G. HESSELINK, te Almelo; Dr. G. TER HORST, te Rijssen; Dr. J. REICHER, te Kampen; H. R. DE HOLL, Apotheker, te Hoogeveen; C. D. WASZINK, Apotheker, te Zwolle.

[Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn, met ingang van 1 Januarij 1867, benoemd tot Secretaris van den Geneeskundigen Raad: voor Noord-Braband en Limburg, Dr. E. A. P. VAN DEN BOGAERT, te 's Hertogenbosch; — voor Gelderland en Utrecht, Dr. J. G. DE VOOGT, te Arnhem; — voor Zuid-Holland, Dr. W. M. H. SÄNGER, te 's Gravenhage; — voor Noord-Holland, Dr. I. TEIXEIRA DE MATTOS, te Amsterdam; — voor Zeeland, Dr. J. P. BERDENIS VAN BERLEKOM, te Middelburg; — voor Friesland en Groningen, Dr. A. DRIELSMA, te Leeuwarden.]

— Z. M. heeft, op verzoek, ontslag verleend aan Dr. R. HOUWINK, te Heerenveen, als lid van den Geneeskundigen Raad voor Friesland en Groningen, en, mede op verzoek een eervol ontslag, aan G. BISSCHOP en H. HENDRIKSE, Apothekers te 's Gravenhage, en aan J. HEGLAND, vroeger Apotheker te Dordrecht, thans te Utrecht, als plaatsvervangende leden van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland.

NOORD-BRABANT — Ten vorige jare heeft de Gemeenteraad van 's Hertogenbosch eene *Gezondheids-Commissie* benoemd, die zamengesteld is uit de Heeren Dr. J. ROZENBURG, Voorzitter; Dr. E. P. A. VAN DEN BOGAERT, Secretaris; Dr. W. M. OVERES; P. A. DE KLERK, Heelkundige en J. STRAATMAN, Apotheker.

Te Oosterhout werd in de maand December j.l. zulk eene Commissie benoemd. Deze bestaat uit de Heeren Dr. M. C. KLEP, Voorzitter; Mr. Baron VAN OLDENEEL TOT OLDENEEL; Mr. ROMME, Kantonregter (beide Leden van den Gemeenteraad); HAMILTON; P. J. B. VAN HORSINGH, Heel- en Vroedmeester; J. HUYSERS, Bouwkundige, en SMEETS, Secretaris.

LIMBURG. — In het afgeloopen jaar zijn in Limburg *overleden* de volgende Geneeskunstoefenaren enz.: te Vaals J. A. VAN REY, Apotheker, den 12den April; te Venlo H. L. OP DEN OORDT, Apotheker, den 21sten Mei; te Sittard H. L. VAN CUYCK, Med. Doctor, den 5den October; te Susteren J. J. POLL, Heel- en Vroedmeester, den 19den November; te Born M. S. CORTEN, Vroedvrouw, den 9den September. — *Gevestigd* heeft zich te Venlo H. J. B. VAN RIJN, Apotheker; te Roermond H. J. MESTERS, Apotheker; te Gulpen J. P. H. HUPPERETZ, Apotheker; te Maastricht L. J. R. SCHOEPP, Apotheker. — De praktijk hebben nedergelegd: te Gulpen F. PEERBOOM, Apotheker (naar België vertrokken); te Roermond F. H. J. SCHOEPP, Apotheker (rustend); te Echt M. E. SLANGEN, huisvrouw van DRIESSEN, Vroedvrouw (rustend).

In geheel Limburg, met zijne 125 gemeenten, waren op ultimo December niet meer dan 55 Geneeskundigen, waarvan 12 geneesmiddelen afleveren. Op hetzelfde tijdstip telde men er een *zestigtal* Apothekers en ongeveer *negentig* Vroedvrouwen.

— Bij Koninklijk besluit van den 31sten December is aan den Off. v. Gez. 2de kl. W. F. HANJOEL, van het 6de Regiment Infanterie, op zijn verzoek, een eervol ontslag uit de Militaire Dienst verleend.

— Z. M. heeft, op het daartoe door hem gedaan verzoek, aan den Off. v. Gez. 3de kl., bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië, P. SWART, thans met verlof hier te lande, een eervol ontslag verleend uit Z. M. Militaire Dienst, met toekenning van pensioen.

VACATURES: Te Oudelande (Zeeland), de betrekking van Plaatselijk Genees- Heel- en Verloskundige; — jaarwedde *ƒ* 300.

CORRIGENDUM.

Pag. 38, reg. 15 v. b., *staat:* SCHLAGIAT-WEIT-, *lees:* SCHLAGINT-WEIT-.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE OVER DE GELDMIDDELEN.

De Heeren Dr. P. J. JANSEN, Chir. J. A. RUTSCHIJ en Chir. W. VAN DER SMAN werden door de Afdeeling *Schiedam* benoemd tot het nazien der Rekening over 1865; van welke Rekening hieronder de RECAPITULATIE volgt:

INKOMSTEN.

I.	Saldo der Rekening over het jaar 1864		*f* 1046.63
II.	Rente van belegde gelden		" 216.81
III.	Contributiën der Afdeelingen:		
	a. van 26 Afdeelingen (797 leden à *f* 3.—)	*f* 2391.—	
	b. van 72 leden der Algemeene Afdeeling à *f* 3.50	" 252.—	" 2643.—
IV.	Buitengewone ontvangsten, *pro memorie*.		
V.	Nadeelig slot		" 243.54
		Totaal	*f* 4149.98

UITGAVEN.

I.	*Hoofdbestuur.*		
	Secretariaat	*f* 400.—	
	Thesauriekosten	" 69.50	
	Correspondentie der leden van het Hoofdbestuur	" 8.90	
	Hoofdbestuursvergaderingen	" 230.—	
			" 708.40
II.	*Algemeene Vergadering.*		
	Localen, drukwerk en andere uitgaven	*f* 58.10	
	Reis- en verblijfkosten der leden van het Hoofdbestuur	" 141.20	
	Dito der leden van Commissiën	" 50.60	
			" 249.90
III.	*Commissiën.*		
	Sterftekaart van Nederland	*f* 1649.98	
	Ethnologisch onderzoek	" 4.95	
			" 1654.93
IV.	*Tijdschrift.*		
	Toelage voor 869 leden à *f* 1.50 per lid		" 1303.50
V.	*Boekerij.*		
	Toelage voor het in orde houden en uitbreiding der Boekerij		" 225.—
VI.	*Onvoorziene uitgaven.*		
	Steendrukken van kwitantiën		" 8.25
		Totaal	*f* 4149.98

Toelichtingen en Opmerkingen.

De als *Bijlage A* hierbij overgelegde Rekening en Verantwoording over het jaar 1864 geeft het batig saldo over dat jaar te kennen, terwijl tevens uit ditzelfde stuk blijkt, dat de Maatschappij een kapitaal bezit van *f* 7300 Nationale Schuld, rentende 3 pCt., waarvan een vol jaar renten onder de *inkomsten* als *tweede* post voorkomt op de Rekening van 1865. — De als *Bijlage B* bij de Rekening gevoegde *Naamlijst der leden over het jaar* 1865,

diene tot vergelijking van de contributiën der Afdeelingen; men houde echter in het oog, dat de Afdeeling *Assen* tot nog toe verzuimde hare verschuldigde contributie te betalen en dus *pro memorie* is vermeld; dat de Afdeeling *Zutphen* in plaats van 39 slechts 31 leden telde, dat 19 leden der Algemeene Afdeeling niet betaalden en zes nieuwe leden, te weten de Heeren SALOMONS, KORTTMANN, WENNEKENDONK, V. D. BOON, GORI en DE LANG, tot de Algemeene Afdeeling toetraden, zoodat deze 72 leden bevatte. — Buitengewone ontvangsten kwamen dit jaar niet voor. Vergelijkt men de *uitgaven* met de *Raming*, dan is op het eerste hoofdstuk *f* 24 meer uitgegeven dan geraamd was, uit hoofde er buitengewone Bestuursvergaderingen zijn gehouden ter zake der Geneeskundige Wetten. Op het tweede hoofdstuk daarentegen is bijna *f* 100 bespaard gebleven. Het derde hoofdstuk daarentegen is bijna *f* 300 hooger dan de raming, uit hoofde de *Sterftekaart* voor een goed deel is voorbereid en afgewerkt. Het vierde is beneden de raming gebleven door het bedanken of niet betalen van leden der Maatschappij; ook het hoofdstuk voor de *Boekerij* is met *f* 25 overschreden, door den aankoop van eene zeer belangrijke *Rosengaard*, terwijl de geheele Rekening met een nadeelig slot van *f* 243.54 sluit. De uitgaven voor de *Sterftekaart* op *f* 2800 à *f* 3200 bij benadering berekend, zijn in overleg met het Hoofdbestuur over de jaren 1865 en 1866 verdeeld, en door hiervoor het batig saldo van 1864, in gevolge besluit der Algemeene Vergadering, te bestemmen, is het papier, zoowel voor de kaarten als den tekst, zoo voordeelig mogelijk ingekocht.

Hiermede de Rekening genoegzaam toegelicht zijnde, wordt de Commissie, met het nazien der Rekening belast, ten slotte uitgenoodigd, bijaldien zij namelijk hare goedkeuring aan de Rekening kan schenken, behoudens het regt daarop in haar rapport aan de Algemeene Vergadering, aanmerkingen te maken, dezelve op de keerzijde te willen teekenen en aan den ondergeteekende terug te zenden, met alle de daarbij behoorende bescheiden.

De Algemeene Penningmeester der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst,

Leiden, 29 December 1866. Dr. H. BOURSSE WILS.

De Commissie, door de Afdeeling Schiedam en Omstreken benoemd tot het nazien der Rekening en Verantwoording van den Penningmeester van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, heeft gemelde Rekening en Verantwoording met de daarbij gevoegde bescheiden en kwitantiën onderzocht, met de Raming over dat jaar en de besluiten der Algemeene Vergadering van 28 en 29 Junij 1865 vergeleken en accoord bevonden, zoodat ten gevolge der groote uitgaven voor de *Sterftekaart* deze Rekening sluit met een nadeelig saldo van *f* 243.54.

Schiedam,
25 Januarij 1867.

De Leden der Commissie benoemd tot het nazien der Rekening enz.,

P. J. JANSEN.
J. A. BUTSCHIJ.
W. VAN DER SMAN.

Aan de Leden en Secretarissen der Afdeelingen!

Met genoegen kunnen wij berigten, dat de *Sterfte-Atlas van Nederland* (12 kaarten met er bij behoorenden tekst in eene eenvoudige portefeuille bevat) ter verzending gereed ligt. Elk Lid ontvangt daarvan een exemplaar kosteloos; de verzending kan door welwillende tusschenkomst van de H.H. Secretarissen der Afdeelingen eveneens kosteloos geschieden. In vertrouwen op die welwillendheid worden de H.H. Secretarissen der Afdeelingen bij deze uitgenoodigd eene gecorrigeerde naamlijst van de Leden hunner Afdeeling, voor welke over 1867 gecontribueerd wordt, in te zenden, onder kruisband, aan den Hoofdbestuurder-Secretaris.

Voor de afgifte der exemplaren aan de Leden der Algemeene Afdeeling zal nader tijd en plaats worden aangekondigd.

De Hoofdbestuurder-Secretaris,
Dr. J. ZEEMAN.

Aan de Afdeelingen en Leden!

heb ik de eer mede te deelen, dat het Hoofdbestuur voor 1867 is zamengesteld uit de Heeren:

Prof. J. A. BOOGAARD (Leiden), President.
Dr. J. N. RAMAER (Delft), Vice-President.
" J. ZEEMAN, Secretaris.
" H. BOURSSE WILS (Leiden), Penningmeester.
Prof. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Bibliothecaris.
Chir. P. VAN VOLLENHOVEN.
Dr. C. J. VAILLANT (Schiedam).
" A. A. FOKKER (Middelburg).
Chir. J. THORN LEESON (Ter Aar).
Dr. L. TH. POMPE (Tilburg).
" J. TEIXEIRA DE MATTOS, Vice-Secretaris.

30 December 1866.

Dr. J. ZEEMAN,
Hoofdbestuurder-Secretaris.

RAMING VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST VOOR HET JAAR 1867.

I. INKOMSTEN.

Saldo der rekening over 1866, *pro memorie.*	
Rente van belegde gelden, volgens besluiten der Algemeene Vergaderingen (*f* 7300 à 3 pCt.)	*f* 216.81
Contributiën der Afdeelingen voor p. m. 797 leden à *f* 3.	" 2391.—
Contributiën der Algemeene Afdeeling voor p. m. 72 leden à *f* 3.50.	" 252.—
Contributiën van Afdeelingen of leden, sedert deze raming toegetreden, *pro memorie.*	
Buitengewone ontvangsten, *pro memorie.*	
Toelage uit het Reserve-Fonds.	" 1600.—
	f 4459.81

Aanmerking. — Ten einde de uitgaven met de inkomsten te doen sluiten, is onder de inkomsten eene toelage uit het Reserve-Fonds, ten bedrage van ƒ 1600, uitgetrokken op de raming, in overeenstemming met de beraadslaging op de laatste Algemeene Vergadering over de finantiëele aangelegenheden der Maatschappij en ter bestrijding der verleende credieten bij diezelfde gelegenheid.

II. UITGAVEN.

I.	*Hoofdbestuur.*		
	Secretariaat.	ƒ 400.—	
	Thesauriekosten.	» 75.—	
	Correspondentie der leden van het Hoofdbestuur.	» 15.—	
	Locaal der Vergaderingen.	» 10.—	
	Restitutie van reis- en verblijfkosten der Bestuursvergaderingen	» 191.60	
			ƒ 691.60
II.	*Algemeene Vergadering.*		
	Localen der Algemeene Vergadering.	ƒ 100.—	
	Reis- en verblijfkosten der leden van het Hoofdbestuur. .	» 309.—	
	Reis- en verblijfkosten der leden van Commissiën en bijzondere Gecommitteerden.	» 223.—	
	Drukwerk en andere benoodigdheden ten behoeve der Algemeene Vergadering.	» 25.—	
			» 657.—
III.	*Commissiën.*		
	Statistiek.	ƒ 9.—	
	Geneeskundige Politie.	» 10.50	
	Geschiedenis.	» 24.40	
	Correspondentie der Commissiën.	» 25.—	
	Toelage voor copiëer- en drukwerk aan de Commissie voor Statistiek.	» 50.—	
	Toelage aan de Commissie voor Geneeskundige Politie. . .	» 50.—	
	Toelage aan de Commissie voor Geschiedenis.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de *Prostitutie-kwestie*.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de geneeskundige behandeling der *Drinkzucht*.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de ontworpen *Sterftekaart*.	» 800.—	
	Toelage aan de Commissie voor Geheimmiddelen.	» 200.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de *Ethnographie van Nederland*.	» 50.—	
	Wetsherziening.	» 50.—	
			» 1418.90
IV.	*Tijdschrift.*		
	Toelage aan de Redactie van het Geneeskundig Tijdschrift 869 leden à ƒ 1.50 per lid.		» 1303.50
		Te transporteren	ƒ 4071.—

Transport *f* 4071.—

V. *Boekerij.*

Toelage voor het in orde houden der Boekerij. . . . . *f* 100.—
Mogelijke extra-uitgaaf voor het aankoopen van merkwaardige geschriften.. . . . . „ 100.—
——— „ 200.—

VI. *Bevordering der Gezondheidsleer.*

Toelage aan de Afdeelingen, welke voorlezingen over Gezondheidsleer doen houden. . . . . „ 100.—

VII. *Geldbelegging.*

Aankoop van schuldbrieven uit het saldo van 1866, *pro memorie.*

VIII. *Onvoorziene uitgaven.*. . . . . „ 88.81

f 4459.81

Aanmerkingen. — *Uitgaven.* I. *Hoofdbestuur.* De vier eerste posten komen overeen met die over het jaar 1866. — De *reis-* en *verblijfkosten* voor de beide Bestuursvergaderingen zijn berekend volgens Art. 12 van het *Reglement en Tarief voor het Hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, vastgesteld in de Algemeene Vergadering van 25 Junij 1863.

Verblijfkosten van 7 leden buiten Amsterdam wonende:

7 × *f* 3 = *f* 21.— × 2 verg. = *f* 42.—

2 leden uit Leiden. . .	(spoorweg *f* 2.40)	2 × 2 =	„ 9.60	
1 lid „ Delft. . . .	(„ „ 3.60)	× 2 =	„ 7.20	
1 „ „ Tilburg. . .	(20 uren afstand)	× 2 =	„ 20.—	
1 „ „ Schiedam. .	(spoorweg *f* 4.—)	× 2 =	„ 8.—	
1 „ „ Middelburg..	(24 uren afstand)	× 2 =	„ 24.—	
1 „ „ Ter Aar.. .	(6 „ „)	× 2 =	„ 6.—	
			f 74.80 × 2 „	= „ 149.60
				f 191.60

II. *Algemeene Vergadering.*

Voor lokalen is de post van *f* 100.— uitgetrokken, daar het onzeker is of ze kosteloos zullen worden afgestaan en deze som vroeger is benoodigd geweest.

De *verblijfkosten* voor de leden van het Hoofdbestuur gedurende 2 dagen, volgens Art. 12 van het nieuwe Tarief voor het Hoofdbestuur bedragen vermoedelijk:

10 leden × *f* 5,— × 2 dagen = *f* 100.—

1 lid uit Middelburg, *pro memorie.*			
2 leden „ Leiden. . .	(20 uren afstand)	2 × 2 =	*f* 40.—
1 lid „ Delft. . . .	(16 „ „)	2 =	„ 16.—
1 „ „ Schiedam. .	(15 „ „)	2 =	„ 15.—
1 „ „ Ter Aar.. .	(22 „ „)	2 =	„ 22.—
1 „ „ Tilburg. . .	(20 „ „)	2 =	„ 20.—
4 leden „ Amsterdam..	(24 „ „)	2 × 4 led. =	„ 96.—

f 209.— + „ 100.— = *f* 309.—

Reis- en *verblijfkosten* der leden van Commissiën en bijzondere Gecommitteerden:

Statistiek, 1 lid uit Leiden (20 uren afstand). . . .	2 + *f* 10.—	verblijfk.	*f* 30.—
Geneeskundige Politie, 1 lid uit Amsterdam (4 uren afst.)	2 + „ 10.—	„	„ 34.—
Geschiedenis, 1 lid uit Middelburg, *pro memorie*.			
Prostitutie-kwestie, 1 lid uit Amsterdam (24 uren afst.)	2 + „ 10.—	„	„ 34.—
Geneeskundige behandeling der *Drinkzucht*, 1 lid uit Amsterdam (24 uren afstand).	2 + *f* 10.—	verblijfk.	„ 34.—
Sterftekaart, 1 lid uit Middelburg, *pro memorie*.			
Ethnographie, 1 lid uit Haarlem (22 uren afstand). .	2 + „ 10.—	„	„ 32.—
Afgevaardigde van Schiedam voor het *nazien der Rekening* (15 uren afstand).	2 + „ 10.—	„	„ 25.—
Gecommitteerde voor *het onderzoek der geheime Geneesmiddelen*, 1 lid uit Amsterdam (24 uren afstand). .	2 + „ 10.—	„	„ 34.—
			f 223.—

III. *Commissiën.*

Het personeel der vaste Commissiën heeft geene verandering ondergaan, die invloed uitoefent op de raming. — De uitgetrokkene credieten zijn toegestaan op de laatst gehoudene Algemeene Vergadering te Amsterdam, 23 Julij 1865.

IV. *Tijdschrift.*

De uitgetrokkene som berust op het tegenwoordige aantal leden (869) der Maatschappij.

V. *Boekerij.*

De toelage voor de Bibliotheek der Maatschappij berust op het besluit der laatst gehoudene Algemeene Vergadering.

VI. *Bevordering der Gezondheidsleer.*

De som hiervoor uitgetrokken is lager dan het vorige jaar, uit hoofde deze post vermoedelijk toereikende zijn zal, volgens de ondervinding van de laatste jaren.

VII. *Geldbelegging.*

Is vermoedelijk dit jaar onmogelijk en dus alleen *pro memorie* vermeld.

VIII. *Onvoorziene Uitgaven.*

De voor deze post uitgetrokkene som zal wel niet als te hoog gesteld worden betwist, daar er alligt in den loop van een jaar iets voorvalt, waarop men niet vooraf had gerekend, om niet te zeggen, had kunnen rekenen.

Memorie van Toelichting.

De toelage voor ieder lid is voor het jaar 1867 bepaald op *f* 3.—, in gevolge besluit van het Hoofdbestuur, ter tweede groote Bestuursvergadering, op voorstel van den Algemeenen Penningmeester, om de vroeger aangevoerde redenen, welke onveranderd zijn blijven voortbestaan.

Terzelfder tijd is den Algemeenen Penningmeester, ter voldoening aan Art. 73 der Wet, magtiging verleend, deze raming en de daarbij behoorende bijlagen te doen drukken in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, tevens orgaan der *Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.*

Dr. H. BOURSSE WILS,
Hoofdbestuurder-Penningmeester.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

De neuropathologische beschouwingswijze der psychosen werd door Griesinger, in zijne redevoering ter opening der Psychiatrische en Neuropathologische Kliniek te Berlijn, gehouden den 1sten Mei 1866, nader uiteengezet en met nieuwe gezigtspunten verrijkt. Hoe meer algemeen ingezien wordt, dat de ziekten van het zenuwstelsel een ondeelbaar geheel vormen, van hetwelk de zoogenaamde psychische stoornissen slechts een betrekkelijk klein gedeelte vormen, des te meer zullen vele dwalingen op dat gebied verdwijnen en eene nieuwe ontwikkeling zich van alle kanten opdoen. Deze zienswijze zal Griesinger nu ook praktisch bij zijn onderwijs in toepassing gaan brengen, nu hij zijne Kliniek opent, in welke voor de eerste maal psychosen en neurosen onafscheidelijk met elkander het onderwerp van het onderwijs zullen uitmaken. »De tijden zijn voorbij," zoo zegt hij, »dat men zich den toegang tot de Psychiatrie alleen door de donkere gangen der Philosophie kon verschaffen, en men is dan ook in die donkere gangen nimmer tot eenige helderheid kunnen komen." Eene zoodanige gemeenschappelijke beoefening van alle zenuwziekten levert daarbij de meeste voordeelen aan de Therapie op, want de ondervinding op het eene gedeelte van het gebied komt ook het andere te stade en — niet minder zal zij op de uitoefening der geregtelijke Geneeskunde, inzonderheid op de geregtelijke Psychologie, een nuttigen invloed uitoefenen. Ter opheldering dezer beschouwingswijze, de *neuropathologische*, of meer in het bijzonder de *cerebraal pathologische*, wordt door den spreker kortelijk het volgende aangevoerd.

Hij bespreekt de twee groote hoofdgroepen, waarin met betrekking op de Aetiologie en Pathogenie, de psychische stoornissen kunnen verdeeld worden, waarvan de eene de *toevallig ontstane* en de andere diegene omvat, welke *op eene van de geboorte af bestaande praedispositie berusten.*

Als oorzaken van die toevallig ontstane hersenziekten, welke meerendeels psychische symptomen aanbieden, somt hij op: schedelbeleedigingen, het doorslikken van taenia-eijeren, syphilitische aandoeningen, gedegenereerde hersen-arteriën, ziekten van het inwendige gehoororgaan, typhus, plotselinge suppressio mensium, hevige schrik, welke allen aanleiding tot krankzinnigheid kunnen geven bij menschen, die verschillend van aanleg, vorming, karakter, levenswijze, maar overigens door niets bijzonders gekarakteriseerd zijn.

De tweede groep omvat een veel grooter aantal, namelijk die, bij welke eene hereditaire praedispositie bestaat. Griesinger wil die voorbeschiktheid niet als eene speciëel psychopathische, maar als eene *neuropathische* opgevat hebben, die zonder eene grondige kennis van het geheele gebied der zenuwziekten niet volledig begrepen kan worden. Wij moeten bij onze krankzinnigen niet alleen onderzoeken of hunne bloedverwanten krankzinnig of zonderling e. dgl. waren, maar ook of deze aan epilepsie, hysterie, hypochondrie, chorea, chronische hoofdpijnen met onbekende oorzaken, paralysis of aan nerveuse prikkelbaarheid geleden hebben. Van eene praedispositie, in dien zin opgevat, moet men dan weder twee soorten onderscheiden:

1°. Eene zoodanige, waar bij het individu eenvoudige hereditaire of famille-dispositie bestaat, zonder dat evenwel nog merkbare ligchamelijke teekenen van »dégénération de la race" (Morel) voorkomen. Merk wel op, dat in zulke familiën geene epileptici worden aangetroffen. Van deze soort zijn de voorbeelden zeldzamer.

2°. Eene zoodanige, welke tevens met bewijzen van die degeneratie vergezeld gaat.

De menschen, die daarmede behebt zijn, hebben iets eigenaardigs aan hun organisme, wat hen van andere onderscheidt, een bijzonderen habitus, zou men haast zeggen. De kenteekenen dezer degeneratie kunnen in zeer kleine, naauwelijks merkbare, veranderingen bestaan. GRIESINGER rekent daaronder eene bijzondere misvorming van de oorschelp, eene zekere gesteldheid der oogen, die als bewijs van het aanwezig zijn van eene neuropathische dispositie — zoo al niet van degeneratie, want dergelijke oogen kunnen zeer mooi zijn — gelden kan, eene algemeene of gedeeltelijke achterlijkheid van het ligchaam, waarvan de meest kenmerkende bewijzen zijn: vertraagde groei, te laat intredende geslachtsrijpheid, vormingsgebreken der geslachtsdeelen, gebrekkige ontwikkeling der tanden, te sterke werking van een der nervi faciales en in het algemeen ongunstige vorming van het aangezicht en abnorme schedelvorming. Ook meent hij, dat diabetes mellitus dikwijls als primair zenuwlijden in familiën met neuro- en psychopathische dispositie voorkomt, eene meening, die hem door SEEGEN te Carlsbad nog onlangs bevestigd werd, en zelden zal men in zulke familiën epileptici missen; terwijl men bij epileptici nog veel meer dan bij andere krankzinnigen deze bewijzen van degeneratie zal aantreffen. Met deze uiterlijke kenteekenen brengt hij verder veel in verband, wat gewoonlijk aan eigenaardigheden van het karakter toegeschreven wordt; vele misdadige neigingen, prikkelbaar temperament, hartstogtelijkheid, excentriciteit en ook onvatbaarheid voor gemoedsaandoeningen, gebrek aan wilskracht, eindelijk lage trap van ontwikkeling der verstandelijke vermogens, tot onnoozelheid toe. De vraag, of dan alzoo alle dergelijke morele en psychische eigenaardigheden in het karakter op krankzinnigheid, dus op ziekelijke toestanden der hersenen, zouden moeten teruggebragt worden, beantwoordt GRIESINGER, met te verwijzen op het onderscheid tusschen anomalie en ziekte, en zegt: „dat er gegronde redenen aanwezig zijn, om aan te nemen, dat zoodanige gebreken in het psychisch evenwigt op abnormiteiten van het psychische mechanisme in het zenuwstelsel berusten; immers," zegt hij, „zoo gaauw deze psychisch abnorme toestanden verergeren, worden zij even spoedig door ligchamelijke ziekteverschijnselen begeleid."

Na deze opheldering der voorbeschiktheid tot krankzinnigheid van uit een neuropathisch standpunt, gaat GRIESINGER over tot eene uiteenzetting der ondeelbare, innerlijke eenheid tusschen krankzinnigheid en de andere zenuwziekten, zoo als die ook in het oog valt, wanneer wij op de *verschijnselen* der psychische stoornissen acht geven. Hij vindt in de abnorme gewaarwordingen, zoo als deze zoo dikwerf het begin der psychose uitmaken, eene onmiskenbare analogie met sensibiliteitsanomaliën, zoo als die bij de neurosen voorkomen. Wie weet niet welk eene rol de *aura* bij de epilepsie speelt, en als analogon van deze, wijst GRIESINGER op eene „permanente, niet explosieve" aura bij de psychosen. Even als gene, kan ook deze nu eens van centralen, dan weder van peripherischen oorsprong zijn. Als de meest bekende noemt hij het eerst die gevallen van krankzinnigheid, bij welke eene ziekelijke gewaarwording in de streek van het epigastrium den heerschenden toon geeft, gedurende de geheele ziekte. „Als of er een zware steen in den hartkuil ligt," zeggen de zieken. In den regel bestempelt men dit verschijnsel met den naam van praecordiaal-angst, en GRIESINGER vraagt, of de term *dysthymia epigastrica* hier niet meer geschikt zou zijn. Als een ander voorbeeld van zulk eene niet-explosieve aura geeft hij vervolgens de beschrijving van eene dergelijke zonderlinge gewaarwording, die tot dus verre nog niet afzonderlijk beschreven is en die hij als *frontaal-angst* beschrijft en met den naam van *dysthymia frontalis* betitelen wil. De zieken klagen dan over eene onaangename hinderlijke gewaarwording in het voorhoofd, waarvoor zij geen naam kunnen vinden, eene kwaal, een last, „ware het maar pijn," zeggen sommigen, want de stoornis in

het sensorium, die er mede gepaard gaat, is zoo aangrijpend, dat zij den lijder tot waanzin brengt.

Analoge, ziekelijke gewaarwordingen gaan dikwerf van de bekken-organen (waarschijnlijk veelal van de geslachtswerktuigen) uit; in die gevallen, zou men dan van eene *dysthymia hypogastrica* moeten spreken. Hij haalt daarvan een treffend voorbeeld aan, waarbij het zeer waarschijnlijk was, dat de niet-explosieve aura eenen centralen oorsprong had en andere verschijnselen de mogelijkheid deden veronderstellen, dat men met epilepsie te doen had.

Zoo vindt men ook weder krankzinnigen met zeer uitgebreide sensibiliteitsstoornissen, met eigenaardige, trekkende, borende, trillende, gedeeltelijk klaarblijkelijk op anomaliën van het spiergevoel berustende aandoeningen door het geheele ligchaam, die eenen toestand van algemeene gemoedsonrust en prikkelbaarheid teweegbrengen; en — verdwijnen de eerste, zoo zijn ook gelijktijdig de laatste opgeheven.

Eindelijk, in andere gevallen veroorzaken gewone neuralgiën onmiddellijk eene psychische stoornis. Hoewel dit thema nog onaangeroerd is, zoo zijn de waarnemingen lang niet zeldzaam, zoo als zijne Poli-kliniek in het laatste jaar bewezen heeft. Verscheidene zeer interessante voorbeelden worden hierna opgesomd, waarvan één, om een der kortste te nemen, het volgende was: Een 18jarig meisje had herhaaldelijk aanvallen van verwardheid, diepe melancholie en erotische opgewektheid, die telkenmale met eene neuralgia supra orbitalis dextra begonnen was. Zulk een aanval duurde van 10—14 dagen, als wanneer remissie intrad, die dan 2 à 3 weken aanhield. Nadat bij 3 à 4 zulke aanvallen ten duidelijkste het verband tusschen de krankzinnigheid en de neuralgie was geconstateerd, werd in het stadium remissionis solut. Fowleri gegeven en de patiënte genas.

Meer dergelijke voorbeelden leveren ons derhalve belangrijke gegevens, om eene met eene neuralgie in de naauwste betrekking bestaande krankzinnigheid, eene *dysthymia neuralgica* aan te nemen; maar nu de wijze, waarop die zamenhang bestaat — hoe die te verklaren? Men ziet gemakkelijk in, dat het niet altijd de pijn, door de neuralgie veroorzaakt, is, die de psychische stoornis te voorschijn roept, of indien zulks al het geval is, zoo verrigt zij het nog niet altijd door hare intensiteit. Griesinger stelt zich dit verband zóó voor, dat, even als eene neuralgie *mede-gewaarwordingen* op andere plaatsen des ligchaams opwekt, de pijn door prikkeling van hersengedeelten (die door de neuralgie zelve in geenen deele aangedaan zijn) *mede-voorstellingen* van ziekelijken aard doet ontstaan, die, wat hunnen inhoud betreft, ook in geen den minsten zamenhang tot de pijn staan, maar zich, juist door den prikkel, welke deze op zekere hersengedeelten uitoefent, op een zeer verwijderd voorstellingsgebied bewegen. Door dit begrip van *mede-voorstellingen*, dat bij deze gelegenheid door Griesinger in de pathologische Physiologie der hersenen ingevoerd wordt, laat zich veel verklaren, wat tot dus verre onbegrijpelijk was in de verschijnselen der psychosen. Even als wij bij vele zenuwziekten talrijke mede- en reflexbewegingen waarnemen in gedeelten van het zenuwstelsel, die volstrekt niet de zetel van den oorspronkelijken prikkel zijn, zoo kan men zich denken, dat bij psychische stoornissen hersengedeelten medewerken, welke in normalen toestand geheel buiten medewerking zouden gebleven zijn, en hierdoor grijpen processen plaats, die aan eene gezonde idéeën-associatie geheel vreemd zijn. Zoo worden in vele prikkelingstoestanden der hersenen voorstellingen, die op zich zelven in geene de minste betrekkingen tot de sexuële aandoeningen staan, door sexuële gewaarwordingen, voorstellingen en prikkelingen vergezeld, en dikwijls daarmede op de meest zonderlinge wijze vermengd.

Het gepaard gaan van krankzinnigheid met ingrijpende stoornissen in de werking

der beweegzenuwen, de zoogenaamde paralytische vormen, onder anderen de dysthymia en dementia tabetica, waarbij zich, nevens grijze degeneratie der achterste strengen en somwijlen epileptische aanvallen, hevige psychische stoornissen ontwikkelen, worden ditmaal niet weder besproken. GRIESINGER wijst nog op het groote nut, dat uit de besproken beschouwingswijze voor de kennis der ziektevormen in de psychiatrie volgen moet, vooral wanneer men daarbij het oog houdt op de pathogenetische verscheidenheden, en hij herinnert aan hetgeen hij daarover in eene vorige redevoering gezegd heeft (gerefereerd in dit *Tijdschrift*, Jaargang 1865, pag. 307. Ref.). Hij eindigt met den wensch uit te spreken, dat van dit alles een naauwkeuriger onderzoek en vollediger kennis der psychosen het resultaat moge zijn, opdat niet een CASPER de mania transitoria moge verwerpen, en geene Engelsche krankzinnigen-artsen hunne stemmen tegen de »moral insanity", die hun eigen landgenoot PRICHARD in de wetenschap invoerde, mogen verheffen, — en dat alleen uit vrees voor de misbruiken, die van eene onjuiste toepassing zouden kunnen voortvloeijen.

Wij besluiten ons referaat met de woorden van FLEMMING te onderschrijven, wanneer hij deze zeer belangrijke redevoering in het *Zeitschrift für Psychiatrie*, 1866, 4te Heft, vlugtig geresumeerd hebbende, eindigt met te zeggen, dat deze beschouwingswijze van den klinischen leermeester eene hoogst vruchtbare leiding voor zijne leerlingen zijn zal, en dat men de hoop mag koesteren »dass sie recht vielen medicinischen Tironen zu Gute kommen werde 1)." A. H. VAN ANDEL.

OVER DE INWERKING VAN ROTTENDE STOFFEN OP HET DIERLIJK ORGANISMUS is de titel eener door de Münchener Academie bekroonde Verhandeling van M. HAMMER, waarin met rottende fibrine of met in ontbinding verkeerend spierweefsel de volgende proeven, op verschillende wijze ingerigt, vermeld zijn. In de eerste serie van proeven werden de uitwerkingen der vlugtige bestanddeelen van de rottende stof door de ademhaling, onderzocht. Honden en konijnen werden in eene dubbele kast, wier met gaten voorzienen bodem met eene ruimte, waarin de rottende stoffen geplaatst waren, gemeenschap had, opgesloten, zoodat de voor ademhaling benoodigde lucht met de producten harer verdamping moest bezwangerd worden. Deze proeven leverden geen resultaat op. In eene tweede en derde serie werden gefiltreerde en ongefiltreerde putride stoffen in het onderhuidsche bindweefsel gespoten. Alsdan bleek het, dat er door endomose eene giftstof in den bloedsomloop werd opgenomen, waardoor eene hevige aandoening van het zenuwstelsel en eindelijk eene acute inflammatie van maag en ingewanden veroorzaakt werd. Inentingen met het drooge residuum eener putride vloeistof leverden geen resultaat op. Het invoeren in de maag, zoowel van gefiltreerde als van ongefiltreerde putride vloeistoffen òf van het waterig extract van het drooge residuum, riep altijd een duidelijk uitgedrukt ziektebeeld (aandoening van het zenuwstelsel, gastritis), in de twee eerste gevallen langzamerhand en geleidelijk, in het laatste echter zeer snel, te voorschijn. De invoering van een alcoholisch extract der putride stof, hetzij in de maag, hetzij in de aderen, bleef zonder gevolg. De invoering van gefiltreerde of van ongefiltreerde putride vloeistoffen of van haar waterig extract in de aderen bragt altijd, maar vooral in het tweede geval, eene hevige algemeene intoxicatie teweeg. De injectie echter van het door destillatie eener rottende vloeistof verkregen vocht bleef geheel zonder gevolg. Het vertoeven in eene aanhoudend verontreinigde atmospheer had bij HAMMER, gedurende het nemen der proeven, hevige diarrhoea met eene algemeene dusphorie ten gevolge. Volgens HAMMER

1) *Archiv für Heilkunde*, 1866.

moet de werking der putride stof geheel als eene fermentwerking opgevat worden, waardoor aan de normale bestanddeelen van het bloed eene eigenaardige omzetting wordt medegedeeld, welke de algemeene intoxicatie ten gevolge heeft. Dr. J. HANLO.

DE INCISIE BIJ TRAUMATISCHE GEWRIGHTSVERETTERING. — De volgende bekentenis van PIROGOFF: „Bedenk ik nu hoe ik eenige lijders, die na geschoten wonden van het kniegewricht niet geamputeerd werden, heb zien sterven, dan verwijt ik mij den raad van PETIT niet gevolgd te hebben," bewijst, dat de kunst nog geene vaste regelen geeft, hoe in dergelijke gevallen in het algemeen gehandeld moet worden. Sedert J. L. PETIT („il faut non seulement ouvrir mais encore faire de grandes ouvertures, qui communiquent les unes avec les autres afin qu'il n'y ait aucune partie ni aucun recoin de la jointure, qui ne puissent être nettoyés par les injections et qui ne se vident avec facilité par les ouvertures") zijn tal van jaren en verscheidene oorlogen voorbijgegaan, zonder dat de ervaring nog eene bepaalde uitspraak schijnt gedaan te hebben. Hiervoor bestaan vijf redenen, die echter, volgens ROSER, allen onvoldoende zijn om de PETIT'sche methode te doen verwerpen; zij zijn: 1°. gevaar voor bloeding, die misschien moeijelijk te stillen zou zijn, of waarvoor men de gemaakte wonde zoo zou moeten tamponneren, dat het middel nog erger dan de kwaal werd; 2°. te kleine insnijding, waarbij de wond zich klepvormig kan sluiten, zoodat de uitvloeijing ophoudt; 3°. pyaemie, die men op rekening van het contact met de vrije lucht meende te moeten stellen; 4°. bij niet-doodelijken afloop bleef een onbruikbaar lid terug, en 5°. meende men dat de insnijding de carieuse destructie zou bevorderen. ROSER meent, dat geen dezer redenen meer gelden mag; de bloeding toch kan men door laagsgewijze in te snijden, het gebruik van korentang, onderbindingsdraad en chloroform voorkomen; waren er door te kleine opening absceskleppen gevormd, dan zou men die kunnen onschadelijk maken door ze in te snijden, te verwijden of door draineerbuizen; het gevaar voor pyaemie bestaat slechts in geringe mate, wanneer men de lijders isoleert, voor ventilatie, desinfectie enz. zorg draagt; misvorming behoeft men niet te vreezen, als men voor eene goede positie en verband zorgt, en eindelijk de caries, de door pathologische drukking ontstaande granulaties en usuur der beeneinden zal men bij eene goede behandeling, vooral bij gipsverband, evenmin te duchten hebben.

Het doel, waartoe men de insnijding doet, zij niet de ontspanning (debridement), hiertoe ware eene enkele lancetsteek reeds voldoende, maar eene vrije afvloeijing van gevormd exsudaat te bewerken, daarom moet de insnijding ruim zijn en om ontleedkundige redenen (verg. *Archiv der Heilkunde*, Bd. VI, pag. 495) liever dwars dan overlangs. ROSER verklaart zich voor een voorstander der ruime insnijding, niet slechts bij kniewonden, maar ook bij traumatische ontstekingen van andere groote gewrichten. Hij verrigtte de opening tweemalen, eens bij het heupgewricht en eens bij het schoudergewricht, in beide gevallen met een gunstigen afloop. (*Archiv der Heilkunde*, VIII, 6, pag. 561.) A. P. FOKKER.

VERORDENING OP HET ONTSMETTEN EN REINIGEN VAN WONINGEN BIJ HET ONTSTAAN VAN EPIDEMISCHE ZIEKTEN TE MAASTRICHT. — Onder dit opschrift heeft de Raad der genoemde gemeente, op 4 September j.l., vastgesteld eene Verordening, die slechts uit 2 artikels bestaat, maar bij goede uitvoering krachtiger zal werken dan menig lang schriftuur. (Naar wij onderrigt zijn, is de Verordening gedurende de jongste epidemie te Maastricht behoorlijk uitgevoerd.) Art. 1 bepaalt, dat bij het ontstaan eener epidemische ziekte in de ge-

meente, Burgemeester en Wethouders geregtigd zijn, om op kosten van de gemeente te laten ontsmetten, reinigen en witten: *a.* de gebouwen, waarin zulk eene ziekte zich vertoond heeft en waarin de bedoelde voorzorgsmiddelen, naar hun oordeel, niet of niet behoorlijk zijn aangewend geworden; — *b.* de gebouwen, waarin huisgezinnen wonen, uit meer dan 2 personen bestaande, en die slechts *één* vertrek als huis- en slaapkamer te gelijk dienende, in gebruik hebben. — Art. 2 geeft aan de Politie en aan de door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen personen de bevoegdheid, om ter uitvoering van Art. 1 de betrokken woningen en gebouwen binnen te treden, zelfs tegen den wil der bewoners.

Slechts *déze* opmerking: wat in de gemeente Maastricht wettelijk, huishoudkundig en finantiëel kan geschieden, kan in elke — althans in iedere aanzienlijke — gemeente van Nederland gedaan worden; — en wat in eerstgenoemde gemeente te regt werd voorgedaan, behoort in die anderen nagevolgd te worden 1). ALI COHEN.

BOEKAANKONDIGING.

Handboek der Verloskunde, door E. C. J. VON SIEBOLD, Hoogleeraar in de Verloskunde te Göttingen. Onder medewerking van A. E. SIMON THOMAS, Hoogleeraar in de Verloskunde te Leiden, naar de laatste vermeerderde en verbeterde Hoogduitsche uitgaaf, vrij gevolgd en met eenige aanmerkingen voorzien door C. P. TER KUILE, Med. Chir. et Art. Obst. Dr. te Enschede. Tweede en verbeterde uitgaaf, met 114 in den tekst gedrukte houtsneden. Utrecht, C. VAN DER POST JR. en Amsterdam, C. G. VAN DER POST. 1867. 8°. Prijs *f* 4.50.

Toen ik in 1861, bij het verschijnen van de eerste aflevering, dit handboek in het Tijdschrift (Jaargang V, blz. 683) aankondigde, meende ik er met groote waarschijnlijkheid eene tweede uitgaaf van te mogen voorspellen. Ik dacht toen evenwel niet, dat die voorspelling reeds zoo spoedig zou worden vervuld. Nog geen drie jaren zijn er sedert de verschijning van de laatste aflevering verloopen en reeds ziet de tweede uitgaaf het licht: waarlijk wel een bewijs, dat er behoefte aan zulk een handboek bestond.

Dat deze tweede uitgaaf ook tevens eene verbeterde is, blijkt niet alleen uit den titel, maar bewijst ook de rijke inhoud. Niet alleen zie ik met genoegen, dat Dr. TER KUILE mijne vroeger gemaakte opmerkingen niet onopgemerkt heeft gemeend te moeten laten, maar daarenboven heeft hij zeer belangrijke veranderingen en verbeteringen in de meeste hoofdstukken gebragt, ja sommige geheel omgewerkt.

Het werk is daardoor, bij den vooruitgang van de verloskundige wetenschap ook in de drie laatste jaren, weder zoo geheel op de hoogte van den tegenwoordigen tijd gebragt, dat de vraag zich voordoet of Dr. TER KUILE niet het regt zou hebben, om, in navolging van anderen, den naam van Prof. VON SIEBOLD van den titel weg te laten en het als een door hem, onder medewerking van Prof. SIMON THOMAS, geschreven handboek uit te geven. Dr. W. M. H. SÄNGER.

---

1) REF. zou dat niet wenschen met betrekking der Verordening, die in eene andere gemeente van Limburg dezen zomer werd vastgesteld, houdende, dat niemand de gemeente mogt binnentreden, zonder eene gezondheidspas, door een deskundige afgeleverd, aan de Plaatselijke Politie te kunnen vertoonen!

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General voor de week, eindigende 12 Januarij, vermelden 2382 geboorten en 1891 sterfgevallen. De sterfte, welke in de twee vorige weken aan 1436 en 1437 beantwoordde, vermeerderde met 455. De thermometer daalde te Greenwich tot —7° en —6° C. De sterfte beneden de 20 jaren bedroeg 733, die tusschen 20 en 40 240, die van 40—60 353 en die boven de 60 jaren 365, tegen 697, 195, 233 en 312 in de vorige week. De sterfte aan variolae, morbilli, scarlatina en diarrhoea daalde, terwijl die aan bronchitis van 178 tot 375, die aan typhus van 44 tot 59, die aan tussis quinta van 57 tot 73, die aan verschillende vitia cordis van 62 tot 86 en die aan phthisis van 178 tot 209 klom.

— Er is besloten om de geheele Metropolis, in plaats van in de thans bestaande 40 vestries, met een personeel van 4000 „vestryman", slechts in 10 afdeelingen (7 ten noorden en 3 ten zuiden van den Thames), met een geringer besturend personeel, te verdeelen, waaraan het toezigt over den water-supply, over de algemeene hygiène, over de gasthuizen in hun kwartier gelegen enz., zal toevertrouwd worden.

PARIJS. — In de zitting der Fransche Académie van 7 Januarij l.l. werd een schrijven van Dr. CARUS voorgelezen, waarin hij vermeldde, dat in de gevangenis te Zwickau, door eene bevolking van 1286 gedetineerden bewoond, en te midden eener naaste omgeving gelegen, waar van Julij tot November 119 cholerasterfgevallen waren voorgekomen, geen enkel geval der ziekte werd waargenomen. Eene systematische desinfectie van alle excrementstoffen en het inachtnemen van nog verscheidene andere hygiënische voorzorgen hadden, volgens den schrijver, tot dat gelukkig resultaat gevoerd. DUMAS verklaarde daarop, dat door de aanwending derzelfde voorzorgen, geene der waschvrouwen van het linnengoed der Parijsche hospitalen en slechts *één* persoon van de administratie der begrafenissen (op een personeel van ruim 1100) door de cholera in de epidemie van 1865 was aangetast.

— Volgens de opgaven van den *Moniteur* bedroeg de bevolking van geheel Frankrijk in 1861 37,386,161 en volgens de telling van Maart 1866 38,067,094 (19,014,109 mannen en 19,052,985 vrouwen), zijnde eene vermeerdering van 680,933 in 5 jaren. Het cijfer der troepen te Rome en te Mexico, ongeveer 125,000 man, is onder deze telling niet begrepen.

BERLIJN. — Op bevel der Regering zal, volgens een officiëel gesteld schema, een uitgebreid verslag over het heerschen of over de sterfte zoowel wat de variolae, als de varioloïden betreft, in de geheele Pruissische staat over de jaren 1865 en 1866 opgemaakt worden. Op gelijke wijze zal een officiëel verslag der geheele jongste cholera-epidemie opgemaakt worden.

— Onder den titel van *Kriegerheil* zal alhier, onder de redactie van Dr. GURLT en Dr. RUNKEL, een tijdschrift, gewijd aan alles wat op de verpleging van gedurende den oorlog gekwetste of ziek gewordene militairen, in den ruimsten zin betrekking heeft, uitgegeven worden. Iedere maand zal *één* nummer het licht zien, terwijl het abonnement op 20 Silbergr. per semester bepaald is.

— Het cijfer der apotheken, hetgeen thans aan *één* op 12,000 inwoners beantwoordt, zal wederom verhoogd moeten worden.

PRAAG. — De laatste officiële opgaven (zie pag. 46) vermelden voor geheel Bo-

hemen voor de geheele cholera-epidemie, over 11 „Kreisen" en 1623 „Ortschaften", dat is over eene bevolking van 1,362,741 inwoners, 30,367 sterfgevallen op 65,363 aangetasten. Dr. J. HANLO.

Even als in enkele andere groote steden in het buitenland heeft ook te Antwerpen de cholera in het laatst des verloopen jaars zich weder voorgedaan. Uit *zekere* bronnen is ons namelijk gebleken, dat daar van 13—29 November j.l. op nieuw 104 gevallen zijn voorgekomen, met doodelijken afloop bij 50. (Het totaal was daardoor tot op 29 November 4961 zieken en 2941 overledenen.) Hoe het met de ziekte in December verder is gegaan, is ons nog niet gebleken. In elk geval zal men bij ons zeker wel doen, de aandacht op dát punt gevestigd te houden.

— Het komt ons der mededeeling alleszins waardig voor, dat de Portugesche Regering het geven van onderwijs in de Latijnsche taal in de inrigtingen van middelbaar onderwijs afgeschaft, en daarvoor de studie der staathuishoudkunde, van het publiek en administratief regt en van *de gezondheidsleer* in de plaats gesteld heeft.

— Dat men ook in andere landen meer en meer ernstig begint te denken aan het zich verschaffen van *goed* drinkwater, zien wij op nieuw in het voorbeeld van Weenen, welks Raad heeft besloten eene leening uit te schrijven van 25 millioen florijnen voor openbare werken, van welk bedrag 14 millioen bestemd zijn voor de zoo veel besprokene waterwerken, waardoor zelfs de hoogst gelegene gedeelten der stad, zonder pomptoestellen, van zuiver bronwater zullen worden voorzien, en wel uit de bronnen van Kaizer, Brünn en Stikenstein.

— Bij een besluit van 27 December j.l. heeft de Belgische Minister van Binnenlandsche Zaken bepaald, dat er openlijke en om niet toegankelijke voorlezingen over de opkweeking der huisdieren en *over de zorg voor hunne gezondheid* zullen worden gehouden in die landbouwende streken des Rijks, alwaar zulks nuttig zal worden geacht. Onder leiding en toezigt der Provinciale Commissiën van Landbouw zullen die voorlezingen worden gehouden door de daarvoor aan te wijzen Veeartsen; deze zullen deswege eene geldelijke vergoeding ontvangen.

(Wanneer *openbaar* onderwijs in de gezondheidsleer, met het oog op de huisdieren, wenschelijk geacht moet worden, zal men dan de noodzakelijkheid behoeven aan te duiden, om de menschen althans niet minder te rekenen?) ALI COHEN.

BINNENLAND.

Het verschijnsel, hetwelk uit den aard der zaak ieders aandacht trok en ook verdiende, namelijk, dat in den laatsten tijd op 4 Duitschers benoemingen uitgebragt zijn voor verschillende betrekkingen bij het hooger onderwijs hier te lande, te weten op den Heer ROBENSTEIN, voor Groningen; op den Heer GÜSSEROW, voor Utrecht, benevens op de Heeren REINECKE en ENGELMANN, beide als Adsistenten voor de Utrechtsche Hoogeschool, is dezer dagen ook in de dagbladen behandeld. Een schrijven daaromtrent uit Utrecht, in de *Middelburgsche Courant*, erkent wel, dat dit in zekeren zin een verblijdend teeken is, vermits daaruit blijkt, dat het kosmopolitisch karakter der wetenschappen meer en meer geëerbiedigd wordt, doch noemt het niettemin verkeerd, juist een Duitsch element te onzent aan te kweeken. „Bovendien," zegt hij, „moeten de voorstanders van het behoud onzer *drie* Hoogescholen zich wachten voor het bevorderen van het bij velen bestaande denkbeeld, dat Nederland te klein zou zijn om voor drie zoodanige instellingen genoeg mannen op te leveren, geschikt voor de gewigtige betrekking van Hoogleeraar of Docent." Volgens den schrijver is het *niet* aanstellen van Nederlanders dikwijls slechts eene kwestie van eenige honderde guldens.

[In het *Utrechtsch Dagblad* van 31 December wordt op deze aanmerkingen geant-

woord, » dat men 1°. behoort te weten, dat èn te Groningen èn te Utrecht de Curatoren zich eerst tot buitenlanders hebben gewend, nadat één of meer landgenooten voor het hun aangeboden Professoraat hadden bedankt; — 2°. dat, wat de benoeming van een Adsistent voor de Natuurkunde te Leiden en voor de Scheikunde te Utrecht aangaat, het niemand kan bevreemden, dat, na de bezetting der vacatures bij de hoogere burgerscholen, geen geschikte kandidaten voor het adsistentschap in de genoemde vakken meer te vinden waren; — 3°. dat voor de Physiologie dit bezwaar ook in het vervolg zich meer dan eens zal doen gevoelen, om de eenvoudige reden, dat hier te lande de carrière van geleerde bij hare wisselvallige kansen niet bestaanbaar is." In Duitschland is dat geheel anders. Dat het echter op de nu gevolgde wijze met die » bestaanbaarheid" beter zal worden, zal men wel mogen betwijfelen. Overigens — zonder dat wij ons in deze zaak partij stellen — komt het ons eene schrale troost voor, wanneer een verdediger aan het slot van zijn stukje zegt: » *Men mag het er voor houden*, dat *althans* de eersten (namelijk de buitenlanders, die Nederland tot zich roept) mannen zijn, die zich *boven het gewone peil* verheffen."]

KAMPEN. — Blijkens eene mededeeling, door den Burgemeester aan den Gemeenteraad gedaan, hebben de onkosten voor de cholera in 1866, van wege de gemeente aangewend, bedragen de som van *f* 12,761.

LEIDEN. — Blijkens eene openbare aankondiging wordt bij het *Pharmaceutisch onderwijs*, dat alhier door toedoen van het Pharmaceutisch, Chemisch, Botanisch Gezelschap *Concordia* gegeven wordt, thans gedoceerd door de Heeren Prof. RIJKE (Natuurkunde); Prof. VAN DER BOON MESCH (Scheikunde, anorganische en organische); Prof. SURINGAR (Plantenkunde); Dr. BEIMA (Natuurlijke Geschiedenis der delfstoffen); Dr. HERKLOTS (Natuurlijke Geschiedenis der dieren), — terwijl praktische oefeningen in het Scheikundig Laboratorium plaats hebben, onder leiding van Prof. VAN DER BOON MESCH en Dr. TEERLINK.

LEEUWARDEN. — De Gemeenteraad heeft eene Commissie benoemd voor het onderzoek omtrent de meest doeltreffende wijze van opruiming en verwijdering der faecale stoffen.

— Alhier is door den boekhandel uitgegeven » het tarief voor genees- heel- en verloskundige diensten," zoo als dat door de Geneeskundigen alhier is vastgesteld en in werking gebragt op 1 Julij j.l.

ZUTPHEN. — Als blijk van erkentelijkheid wegens hetgeen door hen is verrigt gedurende het heerschen der cholera in 1866, is door den Gemeenteraad aan de Heeren J. HALLEGRAEFF en J. F. DIETZ een geschenk aangeboden; voorts aan Dr. W. SNELTJES eene gratificatie verleend van *f* 200, aan een ziekenoppasser en zijne vrouw eene van *f* 75 en aan een stadsopzigter eene van *f* 40.

'sGRAVENHAGE. — In de zitting van den Gemeenteraad van 16 Januarij j.l. werd, op voorstel van Burgemeester en Wethouders, besloten, tot toekenning van gratificatiën aan den opzigter, ten bedrage van *f* 50, en aan de doodgravers en adsistent-doodgravers bij de burgerlijke begraafplaats ieder van *f* 10, ter zake van veelvuldige werkzaamheden tijdens het heerschen der cholera-epidemie.

UTRECHT. — Bij den Gemeenteraad zijn van een viertal Doctoren missives ingekomen, naar aanleiding van de wijze, waarop dat Collegie gemeend heeft zijne erkentelijkheid te moeten betuigen voor den ijver en de opofferingen van allerlei aard, die de Geneeskundigen bij en gedurende het in zoo hevige mate heerschen der cholera alhier, sommigen geheel vrijwillig, zich hebben getroost. Aan sommige Doctoren toch werd door den Raad de som van *f* 25.— toegekend! Van allezins aangewezene zijde was, als wij goed onderrigt zijn, bij het dagelijksch bestuur der gemeente het mogelijke

gedaan, om de uitvoering van het voornemen te voorkomen, dat er in het bedrag der remuneratie onderscheid zou worden gemaakt tusschen Doctoren *met* en *zonder* armenpraktijk, en tusschen Doctoren die *veel* en die *weinig* cholerazieken behandeld hebben. Aan dien raad werd geen gevolg gegeven. Vandaar de boven bedoelde missives van Doctoren, die, zoo als een der Raadsleden het beschouwde, „de *bedoeling* van den Raad hebben miskend." Uit de discussie, die den 13den December j.l. over deze zaak in den Raad plaats had, blijkt verder, dat de „kleine bijdrage, die de Raad gemeend heeft aan vier Geneeskundigen te moeten toeleggen voor diensten aan de armen bewezen," door dezen is teruggezonden. De Voorzitter meende, „dat de groote fout in deze zaak geweest is, dat men haar in besloten zitting behandeld heeft." Ten slotte is aangenomen een voorstel, om eene Commissie te benoemen, die den Raad zal adviseren, „in hoever het aannemelijk is, op de brieven van eenige Doctoren, die de hun toegezonden bijdrage (?) een *beleediging* hebben genoemd, te antwoorden?"

HARLINGEN. — Bij besluit van den Gemeenteraad van den 3den December werd voor de levering der medicamenten der algemeene armen ingevoerd de taux, te Leeuwarden bestaande. De Apothekers alhier hebben evenwel bij adres aan den Raad tegen de invoering van dien taux geprotesteerd, als te laag, en zich onderling verbonden, de benoodigde geneesmiddelen tot den verlangden prijs niet te leveren.

PERSONALIA.

De Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Hoogeschool te Leiden heeft het antwoord, ingezonden op de door haar uitgeschreven prijsvraag: „*Over de scheikundige typentheorie*," met de gouden medaille bekroond. De schrijver, de Heer W. K. J. SCHOOR, Student in de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen te Leiden, is zeer onlangs met een accessit bekroond voor de beantwoording eener scheikundige vraag, uitgeschreven door het Athenaeum te Amsterdam.

— Met den 11den Februarij a. s. worden in dienst gesteld de stoomschepen 4de kl. *Kijkduin* en *Schouwen*, beiden met bestemming naar de West-Indië (Suriname) en dat op het eerstgenoemde schip wordt geplaatst de Off. v. Gez. 2de kl. J. C. D. STEENDIJK, uit de rolle Z. M. wachtschip te Hellevoetsluis, en op het tweede de Off. v. Gez. 2de kl. G. KARSTEN, uit de rolle Z. M. wachtschip te Willemsoord.

— In plaats van Dr. W. H. VAN RHIJN, die bedankt had, is te Zutphen tot lid der Plaatselijke School-Commissie benoemd Dr. W. J. A. HUBERTS.

— De Heer W. P. PESANT, Adsistent-Heelmeester in het Ziekenhuis aan den Coolsingel te Rotterdam, is, op zijn verzoek, met ingang van 1 April e. k., eervol als zoodanig ontslagen.

OVERLEDEN: Den 14den October j.l., te Timor Koepang, de Heer J. F. BUNING, Off. v. Gez. 2de kl. bij het Leger in Oost-Indië, oud 32 jaren.

GEVESTIGD: Te Twijzel (Friesland), de Heer H. WIGERSMA, Plattelands-Heel- en Vroedmeester.

VACANT: Te 's Hertogenbosch, de betrekking van 2den Geneesheer aan het geneeskundige gesticht voor Krankzinnigen aldaar; — jaarwedde ƒ 1500.—.

— Te Edam (door het, op zijn verzoek, aan den Heer G. J. ROETERING verleend eervol ontslag als Stads-Heel- en Vroedmeester), de betrekking van „Med. Doctor of Arts," bevoegd om de genees- heel- en verloskundige dienst (*sic!*) uit te oefenen; — jaarwedde ƒ 425.—. (Te Edam, met eene bevolking van 5000 zielen, bevindt zich één Med. Doctor.)

— Te Schoonoord (Drenthe) werden door de ingezetenen pogingen aangewend tot het bekomen van een Geneesheer in die Veenkolonie. ALI COHEN.

ALGEMEENE STAAT DER VERRIGTE VACCINATIËN EN REVACCINATIËN BIJ HET LEGER, GEDURENDE HET JAAR 1866,

MEDEGEDEELD DOOR

den Heer Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt, Dr. J. J. Sas.

LEEFTIJD.			TOTAAL.			MET VOLKOMEN GEVOLG.			MET ONVOLKOMEN GEVOLG.			ZONDER GEVOLG.		
			Off., Onderoff. en Manschappen.	Vrouwen.	Kinderen.	Off., Onderoff. en Manschappen.	Vrouwen.	Kinderen.	Off., Onderoff. en Manschappen.	Vrouwen.	Kinderen.	Off., Onderoff. en Manschappen.	Vrouwen.	Kinderen.
1— 5 jaren.	a.	1			185			96			9			80
		2			356			333			4			19
	b.	1												
		2			8			3			1			4
5—10 „	a.	1			1			2						
		2			7			7						
	b.	1												
		2												
10—20 „	a.	1	33			18			6			9		
		2	167			99			29			39		
	b.	1	2									2		
		2	55			8			20			27		
20—30 „	a.	1	59			9			10			40		
		2	235			123			53			59		
	b.	1												
		2	53			9			13			31		
30—40 „	a.	1												
		2	3	1					3				1	
	b.	1												
		2												
Boven de 40 „	a.	1												
		2												
	b.	1												
		2												
Totaal.			607	1	558	266	—	441	134	—	14	207	1	103
1—10 jaren.	a.	1			10			1			5			4
		2			12			4			4			4
	b.	1			3						1			2
		2			1									1
10—20 „	a.	1	372	1	1	4	1		89		1	279		
		2	1618	7	20	377	5	15	545	2	4	696		1
	b	1												
		2	32			2			7			23		
20—30 „	a.	1	915	4		58			130	3		727	1	
		2	4760	25		845	7		1395	2		2520	16	
	b.	1	41						1			40		
		2	126			4			21			101		
30—40 „	a.	1	22			2			2			18		
		2	82	6		12			11	3		59	3	
	b.	1												
		2	8						1			7		
Boven de 40 „	a.	1	6	1		4				1		2		
		2	22	1		1	1		2			19		
	b.	1												
		2	3									3		
Totaal.			8007	45	47	1309	14	20	2204	11	15	4494	20	12

AANMERKINGEN.

Gedurende het jaar 1866 zijn er in verschillende garnizoensplaatsen pokken voorgekomen: 23 militairen zijn met *variolae verae*, 25 met *varioloïdes* en 29 met *varicellae* in de militaire ziekeninrigtingen behandeld.

Daarvan is er 1 aan *variolae* overleden en de overigen hersteld, uitgezonderd 1 met *variolae* en 1 met *varicellae*, die nog onder behandeling zijn. De overledene was een loteling, kortelings onder de wapenen gekomen.

Er wordt steeds gezorgd dat aan het bureau van den Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt koepokstof voorhanden is, ten einde aan de aanvragen daarvan te kunnen voldoen.

NB. Vergelijk omtrent dezen Staat de opheldering, voorkomende in den 5den Jaargang van dit Tijdschrift, blz. 195.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

HET ANATOMISCH VERSCHIL TUSSCHEN CROUP EN DIPHTHERIE is door E. WAGNER behandeld in het *Archiv für Heilkunde*, VIII, pag; 481. Men pleegt de diphtheritis faucium en de croup der luchtwegen als de typen van diphtheritisch en van croupeus exsudaat te beschouwen, terwijl men die beide als soorten van fibrineus exsudaat aanmerkt. Aan het croupeuse exsudaat is eigen, dat het vrij op de oppervlakte van het slijmvlies ligt en dit zelf ongedeerd laat; terwijl het diphtheritische deels op de oppervlakte, deels én wel hoofdzakelijk in het parenchym van het slijmvlies zelve ligt en necrose daarvan ten gevolge heeft. Die beschouwing is door BUHL, VIRCHOW en O. WEBER gewijzigd, maar meestal hebben zij het aan eenig bijzonder slijmvlies waargenomene en daar verkregen resultaat als op alle andere slijmvliezen, en dus algemeen, toepasselijk voorgesteld.

WAGNER is het daarmede niet eens. Toch schijnt hij ten slotte niet veel anders te doen, al begint hij met grof anatomisch te onderscheiden, terwijl hij *diphtherie* noemt die ziekten, waarbij men op het slijmvlies het bekende vlies ziet, hetgeen gewoonlijk innig met de oppervlakte van de mucosa zamenhangt, terwijl deze zelve min of meer geïnfiltreerd en verdikt is; *croup*, waar onder het bekende vlies de mucosa oogenschijnlijk normaal of hoogstens wat hyperaemisch zich voordoet. Bij fijner anatomisch onderzoek namenlijk komt hij tot eenerlei uitkomst. Echter mag, hetgeen hij gezien heeft, en zijne voorstellingswijze van het ontstaan der onderscheidene exsudaat-membranen, als afwijkende van de gangbare opvatting nader gekend en voor wie het kan tot punt van verder onderzoek gesteld worden.

De diphtheritische afzetting doet onder het mikroskoop zich voor als een licht, homogeen netwerk, in welks mazen òf niets, òf telkens een lymh- of etterligchaampje, soms met bloedligchaampes ook wel cel- of kern-achtige elementen te zien is, terwijl de vrije oppervlakte er van niet dat netwerk, maar eene laag van sterk afgeplatte kernhoudende epitheliumcellen, of wel eene laag van fijn gegranuleerde massa's vertoont. Dat diphtheritische netwerk nu ontstaat, volgens WAGNER, door eene eigenaardige metamorphose der epitheliumcellen. Die metamorphose is alleen op de slijmvliezen te zien en ontbreekt nog in de bovenste of buitenste laag epitheliumcellen van het diphtheritisch vlies. Die fibrineuse metamorphose zal op de volgende wijze geschieden. Eerst vergrooten zich de cellen in alle afmetingen, dan komen daarin kleine plekken van ronde of ovale gedaante te voorschijn, welke waarschijnlijk steeds een kernligchaampje bevatten en maar uiterst zelden een etterligchaampje; de tusschenstof tusschen die plekken is donkerder, glinsterend en ziet, naar gelang der daar tusschen in zich bevindende open plekken, meer of min afgebroken en uitgescheurd er uit. Eindelijk komen er nog meer lichte plekken in en verdwijnen de kernen geheel, zoodat de cellen ten slotte door dubbel zoo groote, dikke, takkige vormsels, welker vertakkingen onderling ineen gevloeid zijn, met meestal ledige, eene enkele maal nog eene kern bevattende open plekken vervangen zijn; dat is dus het diphteritisch netwerk, hetwelk in de plaats van het epithelium gekomen is.

Dat netwerk verschilt in chemische reactiën niet wezentlijk van dat bij croup. Beide komen het meest met gestolde fibrine overeen, veranderen door koken niet, maar krimpen slechts wat in; het vocht, waarin die vliezen gekookt waren, vertoonde geene reactie op lijm. (En passant roemt hij de *inhalatiën van kalkwater* voor de loslating der vliezen, al bezweek het kind na eenige dagen.)

De verdere veranderingen van dat netvormig vlies, als het niet, zoo als gewoonlijk, spoedig afgestooten en inmiddels de dood gevolgd is, komen neêr op eene albumineuse en vettige dofheid van de in de open plekken liggende kernen of cellen, waarschijnlijk ook op eene soort van verweeking van het netwerk zelf.

Die fibrineuse metamorphose der epitheliumcellen houdt geenszins eenen gelijken tred met de etterige infiltratie, die inmiddels in het onderliggend slijmvlies tot stand komt. Daarin vormen zich namelijk dan eens zeer vele, dan weder maar weinige cellen en kernen. Vaak is het sterk door etter gezwollen. Soms bij minder sterke infiltratie heeft men eene sterke hyperaemie en enkele malen eene zoo rijke infiltratie met roode bloedligchaampjes, dat het geheele weefsel gelijkmatig rood er uitziet; kleinere haemorrhagiën treft men er meestal in aan. Behalve de mucosa is steeds de submucosa soms in sterkere mate, eveneens het bindweefsel tusschen klieren en spieren, somwijlen bij uitzondering het weefsel der spieren zelf, purulent of haemorrhagisch geïnfiltreerd.

De slijmklieren zelve deelen eigenlijk niet in de diphtheria, wel mag haar uitlozingsbuis, zoo ver die tusschen de epithelia van de slijmvliesoppervlakte ligt, mede in het diphtherisch netwerk zijn veranderd en overgegaan, doch de dieper gelegen gedeelten bevatten soms nog het gewone slijm en behouden de gewone ruimte. Het tusschen gelegen deel van hare uitlozingsbuis is, hoewel door de infiltratie van het slijmvlies er rondom vernaauwd, gewoonlijk met slijm gevuld. De acini plegen, althans bij geringe graden van etterige infiltratie in het omliggend weefsel, normaal te zijn; bij sterkere etterinfiltratie bevatten zij vettig ontaarde epithelia.

Wat ziet men bij croup van den larynx en der trachea? Volgens WAGNER, die in de groote meerderheid der door hem onderzochte gevallen diphtheria faucium naast de gewone teekenen van croup in den larynx en de trachea aantrof, bestaat de croupmembraan uit een digt netwerk van teêre en zeer fijne vezels, met talrijke daar tusschen in liggende, van etterligchaampjes niet te onderscheiden, elementen. Die croupmembraan zou op dezelfde wijze als de afzetting bij diphtherie ontstaan.

(De boven door WAGNER voor de diphtherie aannemelijk gemaakte voorstelling: het ontstaan van het netwerk uit fibrineuse metamorphose der epitheliumcellen, zoo kort weg op de vorming der croupmembranen over te brengen, zonder nader in bijzonderheden van het onderzoek te treden, schijnt voorloopig wat veel van den geloovigen lezer gevergd, daarom mag zijne verklaring niet achterwege gehouden worden, dat hij veel er van niet te zien kon krijgen.)

Tusschen de croupmembraan en de ondergelegen mucosa vindt men meestal een dun laagje slijmachtig-etterachtig vocht, zoodat het croupvlies er als los op ligt. Dat vocht bevat gewone etterligchaampjes, maar *enkele cylinder-epitheliumcellen*, met en zonder trilharen, enkele bloedligchaampjes. Leerzamer zijn die gevallen, waarin het croupvlies nog geheel of gedeeltelijk op de mucosa vastzit. Men ziet dan òf het fijne netwerk, met betrekkelijk groote lacunen, nog door meestal zeer fijne draden aan de mucosa vastzitten en in die lacunen vele etterligchaampjes, zelden eenige bloedligchaampjes, hoogst zelden slijmklompjes, nimmer epithelia; òf tusschen croupvlies en mucosa ligt in een enkelen, soms meervoudigen laag van vergroote, homogene, maar zelden in duidelijke fibrineuse metamorphose verkeerende epithelia. Eenmaal vond WAGNER aan de buitenkant van een gedurende het leven uitgehoest stuk croupvlies epithelia in fibrineuse metamorphose. Het slijmvlies zelf is bij croup min of meer hyperaemisch; in enkele gevallen vindt men er geene of maar zeer schrale nieuwvorming van etterligchaampjes en vrije kernen in, meestal is zij daarmede rijkelijk geïnfiltreerd. De croupmembraan, die uit den larynx en de trachea zich verder in de bronchi

voortzet, onderscheidt zich daar niet wezenlijk van, alleen zijn de cellen daar wat ruimer voorhanden en het fijne netwerk nog fijner en schraler, totdat het ten slotte ontbreekt en de croupeuse bronchitis in eene mucopurulente is overgegaan.

De bij croupeuse pneumonie voorhanden vezelstofstolsels in de kleine bronchi bestaan uit eene buitenste doorschijnende en een binnenste meer geelachtige vastere massa de laatste gelijkt op een croupvlies, de eerste bestaat uit etterligchaampjes door slijmachtige stof omgeven.

De velerlei combinatiën, die men van primaire diphtherie en primaire croup van de fauces en luchtwegen aantreft, gepaard met de histologische beschouwing leiden WAGNER tot het besluit, dat er tusschen beide geene scherpe grens bestaat. Men heeft zoowel in de fauces en het verhemelte, als in de groote luchtwegen, gevallen van zuivere croup; men vindt er evenzeer van zuivere diphtherie, maar het meest vertoonden zich, ten minste in de doodelijk afloopende gevallen van de heerschende diphtheritis-epidemie, overgangen van diphtherie in croup. Dat beide bij elkander behooren, daarvoor pleit volgens WAGNER beider niet zeldzame combinatie met *croupeuse pneumonie*. Ongelukkig moet men er bijvoegen: dat men voor deze laatste nog niet weet, van waar de etterligchaampjes afstammen en hoe het fibrine netwerk ontstaat. Dat zij beide uit dezelfde metamorphose der longepithelia hun oorsprong nemen, wordt door WAGNER onmiddelijk daarop bijna niet betwijfeld.

De vergelijking zijner beschouwing met die van andere schrijvers blijft hier achterwege en zie men t. a. pl.; in oorspronkelijkheid van beschouwing schijnt BUHL hem vóór geweest te zijn.

Z.

OVER CONCRETIES IN HET VARKENSVLEESCH, DE GUANINE-JICHT DER VARKENS, door Virchow, Leisering, Bruch en Meijer. — Prof. VIRCHOW kreeg van Dr. KÖLLEIN, uit Walthershausen bij Gotha, een stuk van eene ham, waarin hij meende, dat de door VIRCHOW beschrevene kalkconcrementen aanwezig waren. De laatste zijn, zoo als bekend is, door eenige gehouden voor vroeg gestorvene en verkalkte cysticercus cellulosae.

Het toegezondene stuk ham bevatte talrijke witte en harde spikkels van vrij aanzienlijke grootte, die te duidelijker waren, wijl de ham zeer donker-rood gekleurd en vrij droog was. Onder het mes knersten zij, maar kon men van de randgedeelten gladde sneden verkrijgen; trof de snede het midden van het ligchaampje dan ontmoette het mes veel tegenstand, het geheele ligchaampje werd los en brak alsdan. De ligchaampjes geleken werkelijk zeer veel op de bedoelde kalkconcrementen, en VIRCHOW twijfelde in den beginne niet aan de identiteit van beiden, vooral toen hij zag, dat de witte massa in zoutzuur volkomen oplosbaar was. Spoedig echter werden verschillen tusschen beide waargenomen. Dat, wat na de oplossing van de witte stof in zoutzuur terugbleef, was spierzelfstandigheid met schijnbaar onveranderde vezelen (primitief spiervezelbundels), en elk spoor van kapsel ontbrak. Ook kon men reeds met het bloote oog zien, dat de spiervezelen zonder onderbreking in de witte korrels overgingen, en deze laatste hadden geene scherp begrensde contouren, integendeel, de uitwendige randen waren vezelig. De kleinste waren puntvormig, de grootste waren 1—2 lijnen lang en $\frac{1}{2}$—1 lijn dik.

Verkalkingen van spiervezelen zijn zeldzaam, maar toch voldoende bekend; nimmer had VIRCHOW die echter zoo groepsgewijze of korrelsgewijze gezien.

Bij het chemisch onderzoek bleek, dat er geen keukenzout aanwezig was, maar waarschijnlijk eene afzetting van piszuur natrum, zoo als bij de jicht plaats heeft. De

fijnste kristallen, de groepsgewijze afzetting, de mortelachtige aard der meeste korrels, herrinnerde aan de vorming der kleinste tophi arthritici.

Intusschen het scheikundig onderzoek bevestigde ook dit vermoeden niet; daaruit bleek veel meer, dat de ligchaampjes, welke de witte kalkachtige concreties vormden, alle eigenschappen van *guanine* had, — eene stof, welke zeer verwant is aan piszuur en hypoxanthine (sarkine). Daaruit schijnt te volgen, dat bij varkens eene ziekte voorkomt, die op soortgelijke wijze als de jicht bij den mensch met afzettingen van piszuur natrum vergezeld is, maar hier guanine-concreties voortbrengt en welke men daarom *guanine-jicht* kan noemen. (VIRCHOW'S *Archif für pathologische Anatomie*, 35 Bd., 2 Hft.)

LEISERING vond zesmaal soortgelijke kalkligchaampjes in gerookte hammen. In al die gevallen was het vleesch meer of minder rijkelijk, in enkele buitengewoon sterk, met kleine, geelachtige, of geelwitte ligchaampjes doorzaait, die in grootte en vorm verschilden. Zij waren van de grootte van slaapbollenzaad tot die van een speldenknop en sommige hadden zelfs de grootte van hennipzaad. De meeste waren rondachtig, doch anderen waren onregelmatig-hoekig, ovaal, langwerpig. De ligchaampjes lieten zich met de punt van een mes zeer gemakkelijk uit het vleesch opheffen, vooral wanneer de ham langen tijd geweekt was. Zij bestonden steeds uit kalkmassa's, die onder het mikroskoop een onregelmatig-korreligen, plaatachtigen vorm hadden. De voorzigtigste behandeling met zuren liet nergens vormsels waarnemen, die tot het aannemen regtvaardigden, dat het verkalkte trichinen of de kapsels er van waren. Deze ligchaampjes, welke LEISERING reeds voor meerdere jaren ook eenmaal in het vleesch van een schaap, hem door Prof. GURLT aangetoond, zag, zijn tot heden, wat den aard derzelve betreft, nog niet bekend. Het waarschijnlijkste komt het LEISERING voor, dat zij gehouden moeten worden voor in zeer jeugdigen toestand afgestorvene blaaswormen, bij varkens de finnen of cysticercus cellulosae. (*Bericht über das Veterinärwesen im Königreich Sachsen*, pro 1864.)

Het overige gedeelte van de ham, waarin VIRCHOW de *guanine-jicht* het eerst meent te hebben waargenomen, werd hem later met het kniegewricht toegezonden. Toen het gewricht geopend werd, zag hij dadelijk eene zeer rijkelijke afzetting van witte, krijtachtige korrels en plaatjes aan het omkorstende kraakbeen van het dijbeen, het groote schenkelbeen en de knieschijf, aan de halvemaansgewijze kraakbeenderen en de banden van het gewricht, welke in ieder opzigt, met uitzondering van het chemisch onderzoek, met de arthritische afzettingen bij den mensch overeenkwamen. Zij kwamen in verschillende grootte, van punten tot hoopjes van 2—3 lijnen in doorsnede, voor, waren iets ruw op het gevoel, promineerden iets boven de wat ingetrokken vlakten, en waren, zoo als een naauwkeurig onderzoek leerde, als afzettingen in de zelfstandigheid van het kraakbeen en de banden te beschouwen, waarin zij tot eene matige diepte onder de oppervlakte inzakten, zonder dat die oppervlakte ergens eenig substantie-verlies liet waarnemen. Onder het mikroskoop schenen zij licht-bruin en bestonden, even als de vroeger beschrevene spierconcreties, uit eene digte ophooping van fijne kristallijne naalden.

Andere gedeelten van de dij van twee verschillende varkens bevatten dezelfde concreties als de zoo even beschrevene, maar in geringere hoeveelheid. De eigenaar der varkens verhaalde, dat hij reeds voor 40 jaren en later dikwijls dezelfde toestand bij

zijne varkens had waargenomen. Ook hier gelukte het gedeelten van het kniegewricht te verkrijgen en ook hier waren in de omkorstende kraakbeenderen die fijne, witte korrels van denzelfden aard aanwezig, slechts minder talrijk en kleiner.

Met opzigt tot de ziekteverschijnselen kan het volgende worden opgemerkt: gewrichtslijden, zwakte, kreupelheid, stijfheid, werden bij de varkens *niet* waargenomen. Verder moet nog worden opgemerkt: 10 biggen van ééne zog werden, op den ouderdom van 4—5 weken, ziek aan de pokken, 7 er van stierven, de overige 3, waarvan 2 de hammen leverden, die hier besproken worden, vertoonden, gedurende hun leven, *geene* ziekteverschijnselen. Door de pokken zeer achterlijk, waren zij later uitstekend gegroeid. Bij het slagten der dieren viel bij beide in het oog de buitengewone grootte der lever, die met talrijke uitwassen, ter grootte van eene erwt, waren doorzaaid.

Uit deze mededeeling schijnt te volgen, dat ook de lever bij dit ziekteproces lijdende is. Hier opent zich een nieuw gezigtspunt van vergelijkende Pathologie, dat des te hoogere waarde heeft, wijl tot heden de eigentlijke grond van de arthritische storingen bij den mensch nog geheel onbekend is. Is de lever bij de varkens werkelijk mede aangedaan, zoo bestaat zeker ook voor den mensch de noodzakelijkheid, de toestand van dit organ bij de jicht naauwkeuriger na te gaan. Over den chemischen aard van deze concreties behoudt VIRCHOW zich voor nadere mededeelingen te doen. (VIRCHOW's *Archif* u. s. w. 36er Band, Heft I.)

»Bij deze waarnemingen van VIRCHOW veroorloven wij ons," zegt de redactie van *der Thierärtzt*, 1866, S. 237, »het volgende te voegen, waardoor meer licht over deze zaak wordt verspreidt:

»Prof. Dr. C. BRUCH, de redacteur van het tijdschrift *Der zoologische Garten*, n°. 3, 1865, werd door Dr. MERLING, te Birkenfeld, eenig hammenvleesch gezonden, waarin witte punten aanwezig waren. BRUCH verklaarde, dat het geene trichinen waren, maar slechts stearine-kristallisatiën. De lands-Veearts MEIJER, te Birkenfeld, heeft gevonden, dat noch aether, noch benzine daarop oplossend inwerkte, terwijl verdund zoutzuur en iets langzamer ook liquor ammon. caust. de onder het mikroskoop donkere punten oplostten. In het belang der zaak gaf hij aan Prof. BRUCH eenige stukjes van eene gerookte en gekookte ham, waarin vrij groote concreties waren, tot nader onderzoek. Het varken, waarvan de ham afkomstig was, was, toen het een half jaar oud was, door een molenaar gekocht, en het werd met zoogenaamd molenvoeder, vele zemelen gemest en in den vorigen herfst, 1½ jaar oud zijnde, geslagt, gezouten en gerookt. Dr. BRUCH vond in de hem gezonden stukken van de ham concreties, tot de grootte van een speldenknop. De spierzelfstandigheid nam daaraan niet alleen deel, maar ook *tusschen* de spiervezelen was eene afzetting aanwezig. Behandelde men namelijk een gedeelte der uitgenomene zelfstandigheid onder het mikroskoop met verdunde kali-loog, dan zwollen de spiervezelen op, scheidden zich van elkander en dan kon men de korrelige massa er duidelijk tusschen erkennen. Zij is in kokend water onoplosbaar, maar verdwijnt in minerale zuren, zonder opbruisching, evenzoo in geconcentreerde kali-loog, waarbij zij van de randen af aan wordt opgelost. Door organische zuren wordt zij niet veranderd, evenmin door aether en alkohol, hoewel de eerste uit grootere hoeveelheden veel vet uittrekt. Bij verbranding op platinablik bleef niets terug; of de daarbij ontstane reuk van hoorn van de afgezette zelfstandigheid afkomstig is, of wel van de bijgemengde spiervezelen, was, wegens de geringe hoeveelheid, moeijelijk te bepalen. De waterige oplossing van jodium kleurt het geel. Het is alzoo zonder twijfel eene *organische* en waarschijnlijk eene *stikstofhoudende* zelfstandigheid, waarbij in enkele gevallen vet gemengd is, waarschijnlijk een *uitscheidings-* of *omzettingsprodukt der spierzelfstandigheid*, dat zich eerst

na den dood van het dier in de gerookte ham gevormd heeft; welligt verdikt spiersap, dat verschillende zelfstandigheden bevat, wat daardoor waarschijnlijk wordt, dat ook in de door Dr. MERLING in den vorigen zomer gezonden, ingedroogde ham de hoeveelheid der afzetting zich duidelijk zeer vermeerderd had en pleksgewijze eene afneembare, witte laag daarstelde, die niet op schimmel geleek, maar er honigachtig uitzag en talrijke kristallen van keukenzout bevatte. Dit laatste zou eene vreemdsoortige bijmenging bij de toebereiding doen vermoeden, maar aan de laatste toegezonden stukken ham was daarvan niets aanwezig, en was de hoeveelheid te gering voor een nader scheikundig onderzoek; in geen geval was hier aan trichinen te denken."

In eene aan de redactie van *der Thierärzt* toegezondene nota zegt MEIJER: »Ik heb de bedoelde concreties tweemaal in hammen van hier en driemaal in Westphaalsche gevonden. Het komt mij voor, dat zij niet pathologisch zijn en dus bij het levende dier gevormd. Veel meer ben ik van gevoelen, dat zij zich, ten gevolge van het inzouten, in het vleesch gevormd hebben, wijl zij slechts in gezouten en gerookte hammen, en nog nooit, voor zoo ver mij bekend is, in versch varkensvleesch zijn gevonden. Ik ben alzoo voorloopig nog niet genegen, om eene guanine-jicht bij varkens aan te nemen. (*Der Thierärzt*, u. s. w. 1866, S. 236.)

15 Januarij 1867. F. C. HEKMEIJER.

ONTWIKKELING VAN HET PREPUTIUM. — SCHWEIGER-SEIDEL deelt (VIRCHOW's *Archiv*, XXXVII. 2) enkele resultaten zijner nasporingen daaromtrent mede. De verkleving van het preputium met den eikel, die vroeger als oorzaak der congenitale phimosis beschouwd werd, komt normaal voor in een postfoetaal tijdperk; een feit, dat reeds in 1860 door Dr. BOKAI, den dirigerenden Geneesheer in het Kinderhospitaal te Pesth, in een Hongaarsch tijdschrift was bekend gemaakt. Deze onderscheidde, op grond van 100 waarnemingen, 3 graden. Verkleving met de corona glandis, met de geheele achterhelft van den eikel, beiden bij normale of zelfs vermeerderde wijdte van het preputium, en verkleving met den glans van den top af bij vernaauwd preputium of zoogenaamde phimosis congenita. SEIDEL nam 15 gevallen waar van totale of partiële verkleving door middel van eene laag polyedrische cellen, die aan de epidermislaag van beide verkleefde vlakten beantwoordt; die verkleving wordt gemakkelijk zonder snijdende werktuigen en zonder bloeding opgeheven. De voorhuid verheft zich in de 4de embryonale maand aan den achterrand van den eikel als eene plooi en slaat zich over den eikel heen; daarbij versmelt de epidermisbekleeding van beide slijmvliesvlakten; eerst in het eerste levensjaar wordt die versmelting weder opgeheven en het preputium voor terugtrekking vatbaar. Somtijds wordt zelfs het orificium preputii geheel door die cellenlaag afgesloten. De loslating der voorhuid geschiedt door vermeerdering der cel-elementen dier laag, waarin zich eigenaardige witte punten laten opmerken, welke mikroskopisch door epitheliumnesten gevormd blijken te zijn, die eerst in de cellen rondom — later in eene vrije holte komen te liggen, waardoor dus reeds eene plaatselijke scheiding van glans en preputium tot stand is gekomen; deze scherp begrensde holten vloeijen allengs te zamen, waardoor ook allengs de scheiding van beide genoemde organen voltooid wordt. SEIDEL zoekt de oorzaak van het ontstaan dier concentrische lagen vormende nesten in de drukking, die op de cellenlaag wordt uitgeoefend door de woekering van alle kanten. Het tijdperk der loslating verschilt. Met de phimosis congenita heeft die verkleving direct niets te maken. Die concentrische ligchaampjes zijn de witte punten, die men zoo dikwijls bij operatie van de congenitale phimosis vermeld

vindt en als vetklompen worden beschouwd. Mogen zij ook al wat vet tusschen de cellen bevatten, met de smeerklieren hebben zij niets te doen. G. D. L. HUET.

GLANDULAE TYSONI. — Ter zelfder plaatse geeft SEIDEL zijne onderzoekingen omtrent deze klieren op. Hij vond die zelden op den glans penis, even als TOMSA, die hun bestaan ontkend heeft, terwijl ze ook dikwijls op het binnenste blad van het preputium ontbraken. De afwijkende resultaten in het onderzoek van KÖLLIKER en LUSCHKA, die zamengestelde klierzakken en van TOMSA, die kluwvormige klieren aantroffen, leidt SEIDEL af van de manier van prepareren. Het bleek hem, dat die klieren, onbestendig en afwisselend in getal en plaats van voorkomen, geene beteekenis hebben voor de afscheiding van het sebum preputiale, hetwelk (HENLE) door afschilfering van vettig ontaarde epidermiscellen wordt geleverd. Vooral spreekt daarvoor het voorkomen van die witte massa's, die voor vetklompen gehouden werden, bij de loslating (zie boven) van het preputium, in welk stadium van ontwikkeling er bepaald noch klieren, noch klierachtige organen voorkomen. G. D. L. HUET.

DE TEMPERATUUR-VERHOUDINGEN IN DE CHOLERA is de titel eener verhandeling van Dr. GÜTERBOCK, in VIRCHOW's *Archiv* (Bd. XXXVIII, Heft 1), waaraan wij het volgende ontleenen. Na eene korte kritiek der waarnemingen van vroegere onderzoekers (als BRIQUET, MIGNOT, CZERMAK, GÖPPERT en VON BÄRENSPRUNG), over dit onderwerp medegedeeld, deelt GÜTERBOCK ons mede op welke wijze zijne observatiën gedurende de jongste cholera-epidemie, in een der cholera-lazareths te Berlijn verrigt werden. Niet de bepaling der huidtemperatuur, maar uitsluitend die der temperatuur van de vagina en van het rectum en slechts zelden die der axilla, werd, gedurende het stadium algidum, voor de waarneming gebruikt. De verschillende choleragevallen werden daartoe in verschillende rubrieken ingedeeld. Een cijfer van 45 asphyctische gevallen, met een doodelijk beloop gedurende de asphyxie, leerde, dat de warmtegraad van het rectum of van de vagina 39malen, minstens aan den normalen (37.5° C.), maar doorgaans aan eenen verhoogden (38.3°—42.4° als maximum) en slechts zelden aan een lageren beantwoordde. Voor die verhoogde temperatuur, in sommige gevallen kort in andere daarentegen langeren tijd voor den dood waargenomen en in het algemeen voor alle afwisselingen van haren graad, gedurende het stadium algidum, kon geene bepaalde reden, hetzij in de symptomatologie, in den ouderdom, in den leeftijd, geslacht of constitutie in het een of ander choleragevał, gevonden worden. Eene tweede rubriek van choleragevallen, welke zonder naziekten gunstig verliepen en het karakter òf van duidelijk asphyctische òf van ligt-asphyctische (halbasphyctische) òf in het algemeen van ligtere (enterische) droegen, leerde, dat ook dan de inwendige ligchaamstemperatuur verhoogd was, dat zij niet met het intreden der reactie toenam, maar daarentegen in het reactietijdperk, gelijktijdig met het warmer worden der extremiteiten, eenigzins daalde, om zich na de reactie en zelfs nog gedurende eene volkomene reconvalescentie, zonder eenige duidelijke oorzaak, op eenen hoogeren graad te handhaven. Eene derde rubriek, waar de cholera, onverschillig haar gunstig of noodlottig verloop, door naziekten gecompliceerd werd, leverde voor de thermometrie der inwendige ligchaamstemperatuur de volgende resultaten. Bij het optreden van het cholera-exantheem, bij het ontstaan van erysipelas of bij de vorming eener parotitis, was de temperatuur doorgaans verhoogd; dit was vooral het geval bij de parotitis, alwaar hare plotselinge of langzame rijzing met het dikwijls plotselinge of langzame ontstaan der zwelling, met hare rijping, verettering of oplossing in het onmiskenbaarste verband

scheen te staan. Gedurende de ontwikkeling eener pneumonie of in het cholera-typhoïd bleef de temperatuur, zelfs in het laatste geval bij een algemeen orgasmus en congestief gelaat, doorgaans normaal. Eene postmortale temperatuursverhooging werd door GÜTERBOCK, in strijd met andere waarnemers, bij de cholera niet waargenomen. Het algemeene resultaat van GÜTERBOCK's onderzoekingen is in de volgende stellingen zamengevat:

1°. De inwendige ligchaamstemperatuur is in het stadium algidum in de meeste choleragevallen (onverschillig hun beloop) verhoogd, zelden normaal en bijna nimmer gedaald. Noch in de waarneming gedurende het leven, noch in de lijkopening, kon voor een of ander eene verklaring gevonden worden.

2°. Die temperatuur klimt in vele gevallen met het naderen van den dood tot op zijn intreden, terwijl zij in andere gevallen daarentegen bij diezelfde omstandigheden wisselingen schijnt te ondergaan.

3°. Bij de eenvoudige reactie, wordt geene verhooging, bij de slepende, eene geringe vermindering; bij de ontstekingachtige naziekten daarentegen, eene aanzienlijke rijzing der inwendige ligchaamstemperatuur waargenomen. Dr. J. HANLO.

HET KUNSTMATIG BREKEN DER VLIEZEN BIJ GERINGE ONTSLUITING VAN DEN BAARMOEDERMOND wordt door alle Verloskundigen sterk ontraden en toch is dit, volgens het gevoelen van Dr. MASSMANN, medegedeeld in het *St. Petersburger Medicinische Zeitschrift* (Band XI, Heft 1), niet alleen geoorloofd, maar zelfs bepaald aangewezen in die gevallen, waarin zeer weinig vruchtwater tusschen de vliezen en het voorliggend hoofd voorhanden is, en ten gevolge daarvan de baring zeer traag verloopt.

Oppervlakkig beschouwd kan het zonderling schijnen om in zulke gevallen ook nog het weinige vruchtwater dat voorhanden is te doen afvloeijen, maar volgens Dr. MASSMANN moet het traag verloop der baring hier vooral worden toegeschreven aan de omstandigheid dat er zich geene vochtblaas kan vormen en dus de baarmoedermond niet mechanisch gerekt wordt; hierbij komt nog, dat de weinig gespannen vliezen het onderste gedeelte van de baarmoeder niet genoegzaam prikkelen om krachtige weeën op te wekken.

Breekt men nu de vliezen, dan komt het hoofd in onmiddellijke aanraking met de baarmoeder en deze trekt zich op dien prikkel krachtiger te zamen, terwijl er zich bovendien een hoofdgezwel vormt, dat de rol van vochtblaas vervult en dus den baarmoedermond mechanisch rekt.

Wat nu ook zijn moge van deze theoretische verklaring, die, Dr. MASSMANN erkent het volmondig, niet te bewijzen is, zoo veel is zeker, dat de ondervinding hem in 6 gevallen, die alle uitvoerig worden medegedeeld, heeft geleerd, dat het breken der vliezen snel, zeker en zonder eenig gevaar voor moeder en kind werkt.

Intusschen moet men de vliezen niet breken, dan onder de volgende omstandigheden:

1°. De baring moet reeds 24 uren of langer, bij regelmatige maar weinig krachtige weeën geduurd hebben en de ontsluiting van den baarmoedermond sedert eenige uren niet gevorderd zijn.

2°. De baarmoedermond moet in den bekkenas liggen.

3°. De lippen van den baarmoedermond moeten dun en rekbaar zijn.

4°. Het hoofd moet diep in de bekkenholte staan.

5°. De algemeene toestand der barende moet bevredigend zijn.

6°. Er moet geen mechanisch oponthoud of andere oorzaak aanwezig zijn, waardoor het traag verloop der baring verklaard kan worden.

Behalve bij te weinig vruchtwater houdt Dr. MASSMANN het breken der vliezen ook voor aangewezen bij eene vergroeijing der vliezen met de baarmoeder, die niet met den vinger kan worden opgeheven. Zulke vergroeijingen komen waarschijnlijk menigvuldiger voor dan ze herkend worden, ja welligt moet, ofschoon ook dit slechts eene onbewezene onderstelling is, in de beschreven gevallen aan zoodanige vergroeijing, en niet aan de geringe hoeveelheid vruchtwater het traag verloop der baring worden toegeschreven. Dr. W. M. H. SÄNGER.

BOEKAANKONDIGING.

Archiv für Anthropologie. Zeitschrift für Naturgeschichte und Urgeschichte des Menschen. Unter der Redaction von A. ECKER *und* L. LINDENSCHMIDT. 2tes Heft. Braunschweig, 1866!

In het eind des vorigen jaars zag het tweede stuk van het *Archiv* het licht, waarvan vroeger door mij in het *Nederlandsch Tijdschrift* een verslag gegeven werd. Het kan, nadat wij eenmaal de aandacht dergenen, die in de vakken van studie, welke in het *Archiv* behandeld worden, daarop opmerkzaam maakten, niet verwacht worden dat wij van elk stuk een min of meer beredeneerd verslag, nog veel minder dat wij er eene beoordeeling van geven. De twee meest uitgebreide verhandelingen, die in het tweede nommer van het *Archiv für Anthropologie* voorkomen, zijn die van H. SCHAAFHAUSEN en van L. RÜTIMEIJER. De eerste handelt over den toestand der wilde volken, en behelst eenige belangrijke bijzonderheden, waarbij echter ook vele bekende dingen vermeld worden; misschien zou men meerdere orde en een geregeld plan in dit opstel mogen verwachten, dat ook niet altijd uit de beste bronnen geput heeft.

Het tweede opstel handelt over de soort en de rassen van het europesche tamme rund, een onderwerp, dat aan anthropologie in den eersten opslag vreemd schijnt te zijn. Daar echter het rund reeds in voorhistorische tijden huisdier was, en beenderen daarvan in de paalwoningen voorkomen, is de kennis van dit dier in de daad zeer eng met de natuurlijke geschiedenis van den mensch verbonden.

In de hoofdzaak wordt door dat onderzoek de meening van CUVIER bevestigt, dat de zoogenoemde *Bos primigenius*, die als wild dier uitgestorven is, dezelfde soort is als het in Europa meest verspreide runderras. Hetgeen men *Bos frontosus* noemt, is slechts eene varieteit, geene soort; runderen van dit ras zijn òf rood van kleur òf rood en wit òf zwart en wit bont, en hebben platte hoornen; zij zijn in het kanton Bern vooral aanwezig. *Bos brachyceros* is eene soort van meest klein en slank vee, met sterk naar voren gebogen hoornen. In Zwitserland wordt dit ras in het centrale en oostelijke deel der Alpen gevonden. Onbeslist blijft nog de vraag naar den oorsprong dezer soort, waarvan ook schedels gelijktijdig met schedels van *Bos primigenius* in de overblijfsels van paalwoningen gevonden worden, die ons tot het besluit brengen, dat dit korthoornig rundvee even vroegtijdig, zoo niet, in Zwitserland althans, zelfs vroeger, getemd was dan *Bos primigenius*. *Bos trochoceros* daarentegen is slechts eene individuele verscheidenheid, die zich alleen door de, in eene horizontale vlakte voor den kop bijkans in een halven cirkel gebogen hoornen, van *Bos primigenius* onderscheidt. Talrijke schedels van runderen van verschillende rassen heeft RÜTIMEIJER bijeengebragt, om daarop zijn vergelijkend onderzoek te doen rusten; zeer nette houtsneêfiguren helderen de schedelvormen op.

Van geringeren omvang, maar van meer onmiddellijk belang voor het ethnographisch gedeelte der Anthropologie en voor Vergelijkende Schedelkennis is eene verhandeling van Prof. W. KRAUSE te Goettingen, over de vraagstukken, die de wetenschappelijke Craniometrie heeft op te lossen. Eene verhandeling van DESOR eindelijk, over de Steenmonumenten, welke Dolmen of Kromlech genoemd worden (bij ons in Drenthe de zoogenoemde Hunnen-bedden), bepaaldelijk naar aanleiding van de, in het Noorden van Afrika onlangs gevondene, talrijke overblijfsels van dien aard, opgesteld, zal misschien wel het grootste aantal van belangstellende lezers vinden. Het resultaat (*die Deutung*) blijft evenwel nog duister. Het opschrift is: *Ueber die Dolmen, deren Verbreitung und Deutung.* Merkwaardig is het, dat metalen voorwerpen in de Afrikaansche *Dolmen* zeer dikwerf gevonden zijn; deze gedenkteekenen kunnen derhalve niet tot de steenperiode worden gebragt. Zijn deze *Dolmen* misschien van verschillenden tijd? DESOR meent het tegendeel, en is geneigd al deze monumenten tot een later tijdperk dan de steenperiode der archaeologen te brengen. Het voorzigtigst is misschien hier te zeggen, gelijk men dikwerf bij schrijvers der vorige eeuw in hunne leerboeken leest: „*Non liquet.*"

Voorts vindt men, behalve kleinere mededeelingen, in dit tweede stuk nog: eene opmerking van LUCAE, over de meer naar achteren gekeerde rigting van het *caput ossis humeri*, wanneer de elleboggeleding vlak naar voren gekeerd is, die bij Negers dikwerf voorkomt; een drietal herleidingstabellen van Engelsche maten en gewigten tot meters en grammen door Prof. WELCKER, en het begin van eene reeks van wegingen der hersenen bij verschillende volksstammen der Oostenrijksche monarchie door Dr. A. WEISBACH, waarop wij misschien later terug komen, wanneer zij in haar geheel afgedrukt is.

J. V. D. H.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Volgens *the Lancet* van 26 Januarij l.l. heeft de cholera den Engelschen bodem ook nog niet verlaten. In de week toch van 20—26 Januarij l.l. werden te Caxhal bij Durham nog 30 cholerasterfgevallen waargenomen.

— Op gelijke wijs als zulks door PEABODY geschied is wordt ook thans door den markies van Westminster in de huisvesting van burger-gezinnen voorzien. Er zal in Pimlico een groot gebouw met 149 woningen (102 van 2, 18 van 3 en 29 van ééne kamer) opgerigt worden. De huur voor ééne kamer zal op 3 shillings, voor twee op 4 sh. 3 d. en voor drie op 5 sh. 6 d. per week bepaald worden. De vertrekken zullen aan alle eischen eener goede hygiène voldoen.

PARIJS. — Uit eene vergelijkende studie over de sterfte in de volgende steden, door Dr. VACHER opgemaakt, blijkt, dat zij gedurende 1865 te Parijs aan 1 op 36.3, te Londen aan 1 op 41.2, te Weenen aan 1 op 31.4 en te New-York aan 1 op 40 inw. beantwoordde. De phthisis kwam te Parijs op 6, te Londen op 8, te Weenen op 4 en te New-York op 7 sterfgevallen, éénmaal als doodoorzaak voor.

— Voor de twee vacatures in het onderwijs der Pathologie Interne zijn door de Faculteit op de twee drietallen, op het eerste Dr. AXENFELD, EMPIS en LORAIN en op het tweede Dr. HARDY, BOUCHUT en CHARCOT, als Candidaten geplaatst.

— In de zitting der Académie de Médecine van 8 Januarij werd van wege Dr.

LANNE eene „curette pince" voor de extractie der cataract, door ROBERT et COLLIN vervaardigd, ingediend. Op eene vaste curette, geheel als die van CRITCHETT vervaardigd, is eene tweede bewegelijke bevestigd. Het werktuig wordt gesloten door de corneawond ingevoerd, terwijl de lens tusschen de twee curettes, waarvan de eene door de drukking op een knopje van de andere afwijkt, gevat en geëxtraheerd wordt.

— De Prefet de Police heeft tegen het gebruik van het „papier blanc, nacré brillant", zoo als het voor het inpakken van bonbons en suikerwerk gebruikt wordt, gewaarschuwd. Dit papier wordt met een oplosbaar loodzout bestreken en geglansd.

BERLIJN. — Gedurende 1866 werden er in de Charité 14,680 patiënten (waaronder 1143 militairen) met 1632 (waaronder 37 militairen) sterfgevallen verpleegd.

— De prijs van 100 Friedrichs-d'or, door het Centrale Comité ter verpleging van gedurende den oorlog gekwetste of ziek gewordene militairen op de beantwoording der vraag: „Wie die Privathülfe zu organisiren sei, um die Pflege der kranken und verwundeten Krieger möglichst zu unterstützen," gesteld, is onder de zeven ingediende antwoorden aan dat van de Doctoren APPIA en MONNIER te Genève toegekend, terwijl eene verhandeling, door Dr. LÖWENHARD te Prenzlau ingediend, loffelijk vermeld werd.

BRESLAU. — In het begin van Januarij kwamen hier eenige gevallen van trichinen-intoxicatie voor. In Gross-Ottersleben greep hetzelfde bij 20 fabriekarbeiders, na het gebruik van ongekookte worst, plaats.

PESTH. — Het 200jarige bestaan der Universiteit werd op 16 Januarij l.l. plegtig gevierd.

AKEN. — Dr. DEBEY alhier heeft in de *Deutsche Kliniek* van 5 en 12 Jan. l.l. op het voorkomen van ovale, donker-bruin gekleurde, mikroskopische ligchaampjes, ter doormeting van $^1/_{20}$—$^1/_{80}$ millimeter, in de rijstwater-alvus van cholerapatiënten, de aandacht gevestigd. Zij zijn door hem met den naam van cholerophyta bestempeld en schijnen het meest aan de klassen der diatomaceën (micrasteriae) nabij te komen. Hij heeft ze onder den naam van „alga bullosa, gelatinoso-coriacea, libera, solitaria, unilocularis" beschreven. Soortgelijke onderzoekingen zijn ook onlangs door Dr. KLOB, den Prosector der Rudolfstiftung, in een afzonderlijk boekdeel, over hetzelfde onderwerp, te Weenen in het licht gegeven.

STETTIN. — Het project eener goede canalisatie der stad is wegens de groote onkosten (360,000 Thalers) tot na 5 jaren uitgesteld.

WURTEMBERG. — Volgens de opgaven van het officiële „Impfbericht" over 1865, bedroeg het getal der vaccinatiën 45,116, waarvan 1 pCt. zonder resultaat, en dat der revaccines 24,841 bij de civiele en 3994 bij de militaire bevolking. In 26,295 gevallen van revaccinatie, waarvan het resultaat bekend werd, slaagde deze operatie nog in 75 pCt. der gevallen. In één geval werd, wegens gebrek aan lymphe, de vaccinestof aan een kind met mazelen ontleend. Zij leverde eene behoorlijk verloopende vaccine en bragt het mazelen-contagium niet over.

ZÜRICH. — Prof. BRESLAU, Director der Obstetriesche Kliniek alhier, door zijne geschriften op het gebied der Verloskunde bekend, is op 36jarigen leeftijd aan pyaemie, als het gevolg eener infectie bij de exploratie eener zwangere, overleden.

HAMBURG. — De officiële choleralijsten der jongste epidemie dezer stad vermeldden 1085 sterfgevallen op 2206 aangetasten. In Junij en Julij kwamen er 275, in Augustus 787, in September 1126 en in October 18 choleragevallen voor. Het grootste dagelijksche cijfer, dat is 115, werd op 3 September opgeteekend. Van de 11 indeelingen der stad leverde de noordelijke Neustadt 144, de zuidelijke 158, de noordelijke Altstadt 65, de zuidelijke 230, de Niederhafen 42, de Oberhafen 22, de Voorstad St. Pauli 111, de Voorstad St. George 83, de Stadtdeich 42, het Marschland 183 en

het Geestland 55 sterfgevallen. De cholerasterfte was over 613 kinderen (311 m. en 302 vr.) en 1593 volwassenen (838 m. en 755 vr.) verdeeld.

PALERMO. — Volgens een schrijven in de *Wiener Zeitung* van 15 Januarij was de cholera den 28sten December alhier, na een verblijf van 3 maanden, geheel geweken. Zij eischte op eene bevolking van 200,000 inwoners 4800 slagtoffers, terwijl de cholerasterfte in 1854 en 1837, op eene geringere bevolking (180,000 en 177,000), aan de enorme cijfers van 5000 en 26,000 beantwoordde.

WEENEN. — In de vergadering der Weener Artsen van 18 Januarij l.l. besprak Prof. VON PATRUBAN eene door hem verrigte en met gunstig gevolg bekroonde onderbinding der carotis primitiva bij eene vrouw van 43 jaren, bij wie voor 3 jaren reeds, wegens eene ondragelijke neuralgia van den n. infra-orbitalis, de zenuw geresecceerd was. Reeds 4malen was deze onderbinding door den spreker, volgens NUSSBAUM's opgaven, waarvan slechts één geval met een ongunstig resultaat verliep, uitgevoerd. Hij vertoonde daarna een lijder, bij wien, wegens dezelfde neuralgie, de resectie van de zenuw, voor 10 weken verrigt, een uitstekend resultaat had opgeleverd.

— De bekende Helmintholoog, Dr. CARL MORIZ DIESING, vroeger Director van het Zoologische Kabinet, is op 67jarigen leeftijd overleden.

ST. PETERSBURG. — Volgens berigten van 23 December werden er alhier wederom choleragevallen waargenomen.

BRUSSEL. — De Académie de Médecine heeft haar 25jarig bestaan op 29 December l.l. plegtig gevierd. Dr. VLEMINCKX, welke in 1831 hare instelling van de Regering verkregen had, doorliep in eene sierlijke redevoering de fata, welke haar ten deel waren gevallen. Prof. CROCQ gaf een overzigt van hetgeen zij gedurende het afgeloopen tijdperk had uitgerigt, terwijl door Dr. TALLOIS en Dr. MARINUS aan twee Belgische celebriteiten op geneeskundig gebied, aan JOH. BAPT. VAN HELMONT en aan JOSEPH GUISLAIN, in eene historische lofrede eene welsprekende hulde gebragt werd.

AMERIKA. — Voor de cholerasterfte der laatste epidemie worden door de *Medical Times* van 26 Januarij l.l. voor de volgende Amerikaansche steden de volgende cijfers opgegeven:

Steden.	Bevolk. in 1860, in 1000tallen.	Cholera-sterfte.	Steden.	Bevolk. in 1860, in 1000tallen.	Cholera-sterfte.
New-York	814	1189	Memphis	23	899
Philadelphia	566	834	Louisville	70	152
Richmond	38	164	Cincinnati	161	1848
Norfolk	15	107	St. Louis	161	3532
Savannah	22	231	Chicago	110	978
New-Orleans	171	132	Nashville	17	782
Vicksburg	5	210.			

De ziekte was, zoo als uit de opgegevene cijfers blijkt, in de verschillende steden van eene zeer verschillende intensiteit. Het leger der United States verloor, op eene sterkte van 54,302 soldaten, 1087 (574 blanken en 513 kleurlingen) manschappen aan cholera.

NEW-YORK. — Volgens berigten in de politieke bladen was door het Gezondheidsbureau alhier algemeen bekend gemaakt, dat geene kleedingstukken, door personen met besmettelijke ziekten gedragen, aan land mogen worden gebragt, dan nadat zij behoorlijk gezuiverd zijn, terwijl het beddengoed, gedurende de reis door lijders aan typhus, pokken, cholera of andere contagieuse ziekten gebruikt, in geen geval aan den wal mag gebragt worden. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van 19 Januarij 1866, n°. 59, werd aan elken Geneeskundigen Raad eene vaste som toegekend ter bestrijding van al zijne kosten, zoowel die voor de vergoeding van reis- en verblijfkosten der leden en plaatsvervangende leden, als voor vacatiegelden, kosten van de visitatie der apotheken, locaalhuur, drukwerk enz. De toegekende som verschilde, naar gelang van het aantal leden van den Raad, van het aantal te visiteren apotheken, van de plaatselijke gesteldheid enz.

De Algemeene Rekenkamer rekende zich echter onbevoegd, aan dit Koninklijk besluit gevolg te geven en de daaruit voortvloeijende uitgaven te vereveneu, omdat de Wet uitdrukkelijk aan de leden van den Raad persoonlijk regt op vergoeding toekent, wanneer door hen, ter uitvoering der hun opgedragen verrigtingen, reizen zijn ondernomen of werkzaamheden gedaan; eene toekenning van eene jaarlijksche som aan den Raad in zijn geheel, onverschillig of er reis- en verblijfkosten en vacatiegelden zijn verdiend, achtte de Rekenkamer derhalve niet in overeenstemming met de Wet.

Daar inderdaad de letter der Wet voor die opvatting schijnt te pleiten en toch het toekennen van eene vaste som aan iederen Raad boven vergoeding, volgens tarief, ook in het belang der schatkist, de voorkeur verdient, heeft de Regering bij de Tweede Kamer een Wetsontwerp ingediend, dat de strekking heeft om Art. 24 der Wet op het Geneeskundig Staatstoezigt te wijzigen in den geest van het Koninklijk besluit van 19 Januarij des vorigen jaars.

[Het Wetsontwerp, dat den 6den Januarij bij de Tweede Kamer is ingediend, bestaat uit de 2 volgende artikelen:

Art. 1. De eerste alinea van Art. 24 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) wordt gelezen als volgt:

„Aan ieder der Geneeskundige Raden wordt door Ons eene jaarlijksche som toegekend ter bestrijding van zijne uitgaven, met inbegrip van vergoeding van reis- en verblijfkosten der leden en plaatsvervangende leden, en, voor zóover zij niet behooren tot de geneeskundige ambtenaren, van vacatiegeld voor de vergaderingen, die zij bijwonen en voor de werkzaamheden in Art. 13 genoemd."

Art. 2. De bepaling van het voorgaande artikel geldt van de instelling der Geneeskundige Raden af.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, den 4den Januarij j.l., eene circulaire gezonden aan de Commissarissen des Konings in de provinciën, ter *zake* van de in de gemeenten aanwezige, *niet* in gestichten geplaatste krankzinnigen, waaromtrent gebleken was, dat geenszins volledige opgaven worden verstrekt.

— Volgens aanschrijving van den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken worden de Geneeskundigen door de Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt uitgenoodigd, onmiddellijk overeenkomstig Art. 6 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) berigt te geven, wanneer een of meer lijders aan lepra onder hunne behandeling mogten komen.

— Bij de behandeling van het hoofdstuk: *Departement van Oorlog*, werd in de Afdeelingen der Kamer vrij algemeen de wensch naar eene doeltreffende regeling der *Militaire Geneeskundige Dienst* uitgesproken. Eenige leden wilden de Militaire Geneeskundige School te Utrecht opheffen en, naar het voorbeeld van het Buitenland de Officieren van Gezondheid uit de burgerlijke Geneeskundigen trekken.

De daarbij geopperde denkbeelden ondervonden echter krachtige tegenspraak. De Militaire Geneeskundige School te Utrecht heeft tot dusver zoo wat het getal als het gehalte der kweekelingen aangaat, zoo goed in de behoeften van het leger voorzien, dat het ongeraden zoude zijn, haar thans zonder noodzaak en zonder dat er zekerheid

bestaat, om op eene andere wijze even voldoende uitkomsten te verkrijgen, af te schaffen. Intusschen werd de aanvraag eener som van ƒ 42,000 tot het verder uitbreiden der inrigtingen aan de Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, door de groote meerderheid der leden afgekeurd. Zij achtten althans het geschikte oogenblik om tot die verdere uitbreiding over te gaan, nog niet gekomen. De ten vorigen jare ingevoerde Wetgeving op het Geneeskundig Staatstoezigt maakt eene vermeerdering der vakken van onderwijs voor de Militaire Geneeskundigen noodzakelijk. Maar door haar thans in het leven te roepen loopt de Regering op de regeling van het hooger onderwijs vooruit.

Vele leden drongen er op aan, dat de Regering ook bedacht zoude wezen op de organisatie van hetgeen verder tot de verpleging van zieken en gekwetsten, zoo in vredes- als in oorlogstijd, wordt vereischt.

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft ter kennis van ouders en voogden gebragt, dat dit jaar geene kweekelingen aan 's Rijks Veeartsenijschool te Utrecht, ter opleiding tot Paarden-Arts bij het leger, zullen worden geplaatst.

— Een voormalig inwoner van Rotterdam vestigt in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 17 Januarij j.l. de aandacht op de wenschelijkheid, om ook in ónze steden — even als in zoo vele steden elders, waaronder ook kleinere, — *gemeenschappelijke slagthuizen* op te rigten. Hij doet het nut dier inrigtingen in dat opstel zeer goed uitkomen.

GRONINGEN. — Naar aanleiding van een voorstel, door het lid Dr. R. J. TELLEGEN in den Gemeenteraad gedaan, „om het bestaande cholera-hospitaal zoodanig te vergrooten en te verbeteren, dat het in tijd van nood geheel en al geschikt moge bevonden worden tot het opnemen van zieken, waartoe het bestaande in geenen deele geschiktheid bezit," werd door den Voorzitter in den Raad medegedeeld, dat het bij het Collegie van Curatoren en de Commissie van Toezigt over het hospitaal een punt van overweging uitmaakt, om een geheel nieuw hospitaal te stichten, of, zoo dat plan niet kan worden uitgevoerd, het bestaande aanmerkelijk te verbeteren en uit te breiden. Daarom acht men alle vertimmering gedurende de behandeling van die plannen onraadzaam, en is in den tegenwoordigen stand van zaken provisioneel besloten, den Noordelijken vleugel van het hospitaal, thans gebezigd voor chirurgische operatiën en uitwendige ziekten, voor zulk een hospitaal te gebruiken en de lijders, die zich in den Noordelijken vleugel bevinden, naar het voormalig cholera-hospitaal over te brengen.

— Volgens het verslag van den Voorzitter der Cholera-Commissie, den Heer GERHARDS, bedroeg de geheele cholerasterfte alhier 1051 op 1753 aangetasten.

ROTTERDAM. — Na uitvoerige deliberatiën, waarbij het al of niet doen voortbestaan van het Krankzinnigengesticht alhier vooral ter sprake kwam, werd een voorstel van Burgemeester en Wethouders aangenomen, om de gelden toe te staan, noodig ter verbetering van de kleêr- en schoenmakers-werkplaatsen en van cellen in het gesticht.

[Uit de mededeeling van een der Wethouders blijkt, dat men in onderhandeling is getreden met de voornaamste gestichten over de gelegenheid tot plaatsing in een van deze van de hier verpleegden. Een dier gestichten heeft het vooruitzigt geopend, dat na eenigen tijd waarschijnlijk die gelegenheid zou kunnen gegeven worden. In afwachting daarvan, meende spreker, moest men niet te veel kosten maken aan de verbetering van het gesticht. — Een ander Raadslid was echter van oordeel, dat de opheffing van het gesticht geene bezuiniging zou zijn. Hij rekende ƒ 28,000 verplegingskosten voor de 220 lijders in dit gesticht. Aan vervoer en tijdelijke bewaring der krankzinnigen zal, volgens hem, nog wel ƒ 10,000 jaarlijks weggaan, terwijl nu de subsidie slechts ƒ 32,000 bedraagt.]

ZWOLLE. — In de *Nieuwe Utrechtsche Courant* van 30 en 31 Julij en 1 Augustus j.l., komt een hoofdartikel voor: *Het onderzoek naar het drinkwater van Utrecht.* Naar het lezenswaardige opstel den lezer verwijzende, die met de bijzonderheden dit onderwerp betreffende wenscht bekend te worden, nemen wij er, om meer dan ééne reden de volgende periode uit over. Nadat de schrijver heeft geconstateerd, hoe ten gevolge van den alouden loop van den Rijn in en door de stad en het daarmede in verband staand latere dempen van vele zijner takken en van slooten en grachten, en hoe vooral door het bederven van den grond door de sekreetputten de staat van het drinkwater te Utrecht hoogelijk is achteruit gegaan, gaat hij aldus voort: „Dat alles was aan de Gezondheids-Commissie reeds lang volkomen bekend, en daarom drong zij bij het Gemeentebestuur aan, dat er verder niet anders dan *waterdigt gemetselde* sekreetputten zouden worden gemaakt, WAT OOK IN DE VERORDENING IS OPGENOMEN. Maar het spijt ons, dat wij het zeggen moeten, de Verordening vond zulk een hevigen tegenstander *in den kameraar en in de verdere stedelijke beambten der fabrikage*, dat er, niettegenstaande alle klagten, voor zoo ver wij weten, SLECHTS VIER SEKREETPUTTEN op die manier gebouwd zijn, twee door de Commissie tot verbetering van woningen buiten de Catharijne- en in de Jan Meijenpoort, één door Regenten van het Bartholomei-Gasthuis en in de laatste dagen één op de binnenplaats van het Stadhuis, waarbij de uitloozing in de gracht is afgesneden; terwijl wij er tot ons groote verdriet nog moeten bijvoegen, dat, *niettegenstaande alle aangewende pogingen*, alle putten van de nieuw gebouwde woningen in de buitenwijken niet alleen gestapeld en niet waterdigt zijn, maar daarenboven, *geheel in strijd met het reglement*, slechts door een onvoldoend houten luik zijn afgesloten van de buitenlucht. Hierbij moeten wij nog voegen, hoe de stedelijke kameraar het begrip van pomp opnam. Dat strekte zich niet verder uit, dan dat van pomp, *zoo als men die in de pompenmakerswinkels vindt staan*, terwijl het begrip *water* er niet bij noodig scheen, veel minder dat van *goed water*. Sprak toch het reglement, dat er eene pomp moest wezen voor elke zes woningen of voor elke kleine buurt, de *pomp* stond er dikwijls wel, maar hij gaf geen water, en niemand, die den eigenaar met het reglement in de hand dwong eene pomp te hebben, *die water gaf*."

(Zou men niet meenen eene nieuwe uitgaaf van de aloude OUDEWATER'sche lantaarnhistorie voor zich te zien? Zeker bestaat er voor die beroemd geworden lantarens-zonder-licht geschiedenis geen beter tegenhanger dan deze pompen-zonder-water historie te Utrecht. Intusschen heeft de zaak ongelukkig hare *zeer* ernstige zijde, zoodat ze inderdaad tot het tragikomische genre behoort; men ziet er al weêr uit, hoe op zich zelf beste en gewenschte Verordeningen soms gehandhaafd, d. i. niet gehandhaafd worden! En dát niet-handhaven is in vele opzigten nóg erger dan in het geheel geene Verordeningen hebben of willen maken.)

PERSONALIA.

Bij beschikking van 16 Januarij j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken: 1°. aan den Heer Mr. J. D. VAN KETWICH VERSCHUUR (regtsgeleerd lid van den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe), op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als Secretaris bij dien Raad, met dankbetuiging voor de in die betrekking bewezen diensten, — 2°. tot Secretaris bij dien Raad benoemd den Heer Dr. J. A. VAN KETWICH VERSCHUUR, lid van genoemden Raad, te Deventer.

BEVORDERD: Te Utrecht, den 16den Januarij, tot Chir. Doctor, de Heer H. J. F. GIESBERS, Med. et Art. Obst. Doctor.

ALI COHEN.

CORRIGENDUM.

Bladz. 52, reg. 4 v. b., *staat:* wasachtige, *lees:* roosachtige.

GEVAL VAN IDIOPATHISCHEN LARYNGO-TRACHEAAL CROUP BIJ EENE VOLWASSENE,

WAARGENOMEN EN MEDEGEDEELD DOOR

Dr. H. W. STORK en Dr. H. G. HESSELINK.

J. F., huisvrouw van J. P., brunette, klein van gestalte, oud 29 jaar, moeder van één kind en ter helft der tweede zwangerschap, leed sedert vier weken aan heeschheid, waartegen zij echter geen geneeskundige hulp inriep.

Den 11den December j.l. werd Dr. STORK verzocht haar te bezoeken. Deze, de verschijnselen vindende van laryngitis, behandelde haar dienvolgens alleen tot den nacht van 16 op 17 December, maar niet denkende, dat het geval later door den zeldzamen loop eenig belang zou verkrijgen, was hij er niet op bedacht het bij elk bezoek waargenomene in bijzonderheden op te teekenen. In het algemeen herinnerde hij zich, dat patiente geklaagd had over hoofdpijn, gebrek aan eetlust, gevoel van afmatting, onrustigen slaap, dat de stem heesch, de huig, de gehemeltebogen en de achterwand van den pharynx rood gekleurd en eenigzins gezwollen waren. Het slikken was moeijelijk, de dorst groot, koorts.

Zoo bleef de toestand ongeveer tot den 16den December. Dien dag waren de verschijnselen heviger geworden. De pijn in het strottenhoofd was vermeerderd en de ademhaling meer bemoeijelijkt, gepaard met een scherp geluid. De therapie had bestaan in het toedienen van demulcentia, later van calomel en sulph. aurat. ant. Ook waren papomslagen om de keel gelegd, inwrijvingen geschied met ungt. hydrargyri en was er een braakmiddel gegeven.

In den nacht van 16 op 17 December werd Dr. HESSELINK bij patiente in consult geroepen. De toestand is nu aldus: de vrouw heeft eene sissende, zagende, moeijelijke ademhaling. Het geluid is bij in- en uitademing ongeveer even sterk. De ademhaling niet versneld, elke inademing geschiedt zoo diep mogelijk. Zij klaagt met eene stem, bijna zonder klank, over pijn in het strottenhoofd en heeft het gevoel als of daar een brok in den weg zit. In de fauces is, behalve eenige roodheid en een weinig grijze slijm, niets te bespeuren. De larynx is gevoelig bij drukking. Percussiegeluid van den thorax normaal, bij auscultatie verneemt men verspreide ronchi. Nu en dan grijpen hoestbuijen plaats, waarvan het geluid even uiterst heesch is als de stem bij het spreken en die zoo hevig zijn, dat de omstanders vreezen, dat patiente er in stikken zal. Vrij wat ligt grijze slijm wordt hierbij uitgeworpen. Pols 128. De vrouw kan bij kleine teugen drinken. Zij is mat en moede. Bij naauwkeurig navragen van hetgeen voorafgegaan was, vertelde men onder anderen, dat patiente vóór 24 uren onder hevig hoesten een vlies had uitgeworpen, dat, volgens zeggen, de grootte had van het mondstuk van een eetlepel. Later waren er nog twee veel kleinere stukken gevolgd, zonder dat een en ander verligting had aangebragt. Slechts een der kleinere stukken had men toevallig bewaard. Bij onderzoek blijkt het een vrij stevig, grijs vlies te zijn, waarvan de eene zijde ruwer is dan de andere en welke ruwste zijde sporen van bloed vertoont.

De diagnose luidt: laryngitis crouposa en de prognose moet infausta gesteld worden.

Therapie: op dat oogenblik had patiente reeds 24 grein calomel gebruikt, ook thans wordt voorgeschreven:

℞. Calomel gr. vj, Sulph. aurat. ant. gr. iv, Sacch. albi dr. ij; m. f. pulv. aeq. n°. xii. D. S. Alle uur een poeder. Tevens wordt er een vesicans op de voorvlakte van het strottenhoofd geappliceerd.

17 December, 'smorgens elf uur. De toestand is niet beter. Pols 136. Den verloopen nacht zijn er verscheiden hoestparoxysmen geweest, bij een waarvan nog een kleine membraan was uitgeworpen van dezelfde geaardheid als die, welke 'snachts was onderzocht. De wonde, door het vesicans veroorzaakt, ziet er zuiver uit en er wordt besloten deze met ungt. hydrargyri te verbinden. Iter. pulveres ultim. Tot voedsel ontvangt de zieke eidooijer in zoete melk.

Denzelfden dag, 'smiddags 2 uur, meenden de naastbestaanden dat de vrouw bezwijken zou. Patiente is dan ook uiterst benaauwd, het gelaat gezwollen, niet cyanotisch, pols gezakt. Thans wordt besloten om, voordat zich volkomen adynamie zou openbaren (iets wat, naar den gang van zaken in de laatste uren te oordeelen, spoedig te vreezen is), de toevlugt te nemen tot tracheotomie. Men spreekt hierover met den echtgenoot der zieke; deze echter verzet zich beleefd, maar bepaald tegen het voorstel.

De weg, tot dus ver gevolgd, scheen niet tot het gewenschte doel te zullen leiden en de genoemde operatie kon niet uitgevoerd worden. Men dacht over het toucheren met eene geconcentreerde oplossing van nitras argenti. Op de vraag, of men zich hiervan in dit ver gevorderde tijdperk, nu men met groote waarschijnlijkheid mogt aannemen, dat de binnenvlakte van larynx en trachea met een vast, fibrineus exsudaat was bedekt, iets zou mogen voorstellen, luidde het antwoord ontkennend. Wel is waar kon men van geen middel met meer reden verbetering verwachten, maar als de kansen gelijk stonden kon men nog enkele andere aangeprezen medicamenten te baat nemen, welke gemakkelijker bij de afgematte zieke, voor wie zelfs eene eenvoudige inspectie der fauces uiterst lastig was, waren aan te wenden, dan de cauterisatie van het strottenhoofd. Onder deze middelen behoort hepar sulphuris. Hiertoe wordt besloten.

℞. Hepat. sulphur. gr. xviij, Sacch. albi dr. j; m. f. pulv. aeq. n°. vi. D. S. Alle half uur een poeder.

6 Uur in den namiddag. Over het geheel is patiente iets rustiger, pols zeker niet gezakt, ademhalingsgeluid niet zoo scherp; alle uur 5 grein hepar sulphuris.

'sAvonds 10 uur. Patiente sluimert, zooals zij bij poozen meer in den loop van den avond gedaan heeft. Pols, terwijl zij zoo rustig ligt, 120. Er was weder een klein, fibrineus vlies met slijm uitgeworpen. Nevens het vroegere ademhalingsgeluid wordt het geluid van een trillend vlies (bruit de drapeau) vernomen.

18 December, 'smorgens 6 uur. Tot 3 uur 'snachts was de toestand redelijk geweest. Toen was echter de benaauwdheid geklommen. De hoest had meer en meer een blaffend karakter aangenomen. Slijm en verscheiden kleine stukken vlies waren uitgeworpen. Hooger en hooger klom de ademnood, totdat, een oogenblik voor ons bezoek, een membraan was uitgestooten van dezelfde geaardheid als die, welke vroeger voor den dag waren gekomen. Nadat men het vlies van aanhangend bloed had gezuiverd, bleek het de lengte te hebben van 15 Ned. duimen, terwijl de breedte zeer verschillend was door zijdelingsche uitsteeksels. In het midden ongeveer was de buisvorm nog bewaard gebleven, zij het dan ook dat de wand der buis over eene kleine uitgestrektheid slechts door eene strook gecompleteerd werd. Het eene einde bezit twee verlengsels, een hiervan blijkt eene pijp te wezen. Het geheel is een dik, stevig vlies; dat, wat men voor het bovenste gedeelte mogt houden, is echter dunner dan het onderste. De eene zijde is veel ruwer dan de andere. Terwijl men op de

ruwste zijde na afwassching nog bloedsporen ziet, in den vorm van twee overlangsche strepen, zoo bemerkt men op de gladde zijde over eene groote ruimte een laagsgewijzen bouw. Duidelijk uitgedrukte, regelmatig geplaatste dwarsstrepen vallen terstond in het oog.

Patiente is uitgeput, pols 140. Zij heeft een droogen hoest, die, even als de stem, nog zonder klank is. De ademhaling heeft echter haar vroeger karakter grootendeels verloren, slechts een weinig zagen is nog hoorbaar. Subjectief gevoel van leegte en raauwheid in den hals. De zieke vraagt om een kop sterke koffij en zegt dat de poeders haar zoo walgen, dat zij niet in staat is ze meer te gebruiken. De beide laatste uren had men haar wegens de benaauwdheid ook niets kunnen toedienen. Zij had nu ongeveer een drachme hepar sulphuris gebruikt. Men schrijft voor geregeld eene bepaalde hoeveelheid wijn te geven en als voedsel wordt bij voortduring wat eidoijer toegediend. Op verzoek der zieke, om iets verzachtends voor het raauwe gevoel in den hals, ontvangt zij eene emulsio amygdalina. Op de wonde van het vesicans laat men de lap, met eene dikke laag ungt. hydrargyri besmeerd, liggen.

'sMiddags 2 uur. Voor korten tijd zijn er nog twee stukken schijnvlies voor den dag gekomen. De hoest is losser, geen bijzonder geluid bij de ademhaling, dat naam mag hebben. Overigens dezelfde toestand.

'sAvonds 10 uur. Patiente sluimert nu en dan. Hoest los, ademhaling geheel vrij, 40maal in de minuut. Pols 140. Het geheele voorkomen drukt apathie uit. Ofschoon de vrees voor eene complicatie (naziekte) bestaat, durft men geen naauwkeurig plaatselijk onderzoek der borstorganen vergen, daar zulk een onderzoek, vooral aan de achtervlakte, bij het liggen der zieken in de hier gebruikelijke bedsteden lastig en vermoeijend is. En waartoe zou zulks in therapeutisch opzigt ook dienen? Wat er ook in het opkomen zij of reeds bestaan moge, thans is er slechts aan ééne indicatie te voldoen: den dreigenden collapsus te bestrijden.

19 December, 's nachts 5 uur. Patiente had nu en dan gesluimerd, afgewisseld door hoesten met uitwerpen van deels groenachtige, deels schuimende slijm. Een half uur voor onze komst had ze nog te drinken gevraagd. Kort daarop was de familie, die zich in het aangrenzende vertrek met de deur gedeeltelijk open bevond, opmerkzaam geworden op een toenemend reutelen. Toen ze bij de zieke kwamen was deze wakker, begon te hoesten en wierp nog slijm uit. Dit ophoesten was spoedig verminderd en de eerstkomende Geneeskundige vond haar zieltogende.

NASCHRIFT.

Croup behoort tot die onderwerpen, welke tot veel geschrijf hebben aanleiding gegeven. A. G. Richter zegt, dat jaren niet voldoende zouden zijn om alles te lezen wat daarover is geschreven. Zoo als gewoonlijk, heeft men eerst de meest verschillende ziekteprocessen bij elkander geworpen en hun den naam van croup gegeven. Allengs is men meer gaan onderscheiden, zoodat men thans geen gevaar meer loopt, dat als de een van croup spreekt, de andere daaronder laryngo-tracheïtis, of oedema glottidis, of laryngismus stridulus zal brengen. Diphtheritis en croup zijn het langst vereenigd geweest en voorzeker waren er ook naauwkeurige, pathologisch-anatomische studiën noodig om deze ziekteprocessen te onderscheiden. Thans nog wordt de zoogenaamde secundaire croup, die vooral gedurende den loop van scar-

latina voorkomt, beschouwd als een overgang van den croupeusen tot den diphtheritischen vorm van ontsteking van het slijmvlies.

De croupeuse laryngitis nu, de croup κατ'ἐξοχήν, is eene ziekte, welke bijna alleen bij kinderen wordt aangetroffen. Er zijn schrijvers geweest, die zelfs het voorkomen van croup bij volwassenen loochenden. Dit is niet juist. Een tal van gevallen zijn opgeteekend, maar toch is dit getal, vooral als men daarvan aftrekt de waarnemingen van secundairen croup en van diphtheritis, die natuurlijk vroeger niet genoeg gescheiden werden van idiopathische croup, zeer klein te nemen. Zoo zijn van de acht gevallen, welke LOUIS voor de Parijsche Akademie beschreef, slechts twee primaire, de overigen waren gecompliceerd met belangrijke andere ziekteprocessen. En zou men, als bijv. CHOMEL in de Charité te Parijs binnen weinige maanden 9 gevallen waarnam, niet mogen betwijfelen of deze wel tot den zuiveren croup moeten gebragt worden en of zij niet tot den epidemischen vorm van diphtheritis behooren? Kortom, de gevallen van zelfstandige croup bij volwassenen zijn zeldzaam en van deze wordt verreweg het grootste contingent door het mannelijk geslacht geleverd.

Een zeldzaam geval, zoo goed mogelijk waargenomen als de omstandigheden het toelaten, zou misschien reeds alleen, omdat het zeldzaam is, vermeldenswaardig zijn. De casus rariores toch hebben ten allen tijde belangstelling gewekt. Of dit altijd met regt het geval is en of, ten minste den praktiserenden Geneesheer, niet elk nieuw geval van dagelijks voorkomende ziekteprocessen meer belangstelling moest inboezemen dan die, welke hoogst zelden worden aangetroffen, mag met grond gevraagd worden. Doch als een zeldzaam geval buitendien in zijne afzonderlijke verschijnselen een en ander opmerkenswaardigs met betrekking tot analoge processen aanbiedt, dan is het zeker de aandacht waardig.

Waarom komt croup zoo zelden voor bij volwassenen in vergelijking met kinderen? LUIJTEN meent, zuiver humoraal-pathologisch, deze vraag te kunnen verklaren door eene aan den kinderlijken leeftijd eigene, verhoogde plasticiteit van het bloed. Ofschoon die verklaring ook voor hem, die de crasenleer is toegedaan, niet voldoende kan wezen, daar zij geen rekenschap geeft van den croup der bronchiën en de genuïne pneumonie, een croup der alveolen, waarvan de eerste meer bij volwassenen en de laatste èn bij kinderen èn bij volwassenen wordt aangetroffen, zoo komt die verhoogde plasticiteit toch onwillekeurig voor den geest als men eene vrouw, ver in de vijfde maand der zwangerschap, aan croup ziet lijden. De analyse van het bloed van zwangeren leert immers, dat, met uitzondering der eerste maanden, het gehalte aan fibrine is toegenomen. Dit zamentreffen der verschijnselen geeft echter nog geen regt om een oorzakelijk verband aan te nemen en de bovenstaande vraag behoort tot de duistere oorzakenleer, waarin, zoo we hopen, eenmaal eene Pathologie, met een zuiver physiologisch karakter, licht zal brengen.

Op eene bijzonderheid moge hier nog met betrekking tot de aangenomene oorzaken gewezen worden. Bij de arbeidende klasse, waartoe de zieke behoorde, vindt men onder de bedsteden een kuil, die tot bergplaats van aardappelen dient. Het water had in die dagen een buitengewoon hoogen stand

en in de woning der patiente was die aardappelenkuil tot zekere hoogte hiermede gevuld. Haar slaapstede mogt derhalve wel vochtig heeten.

De chronische catarrh van den larynx, die voorafging, was te lang, dan dat men daarin reeds een sluipend begin van het croupeuse proces zou mogen zien; met andere woorden, de croupeuse ontsteking moet beschouwd worden als een nieuw proces, door eene of andere oorzaak op den ouden catarrhalen bodem te voorschijn geroepen, en het is niet mogelijk aan dien vroegeren catarrh eene strekking toe te kennen, om zich in die rigting te ontwikkelen. Welke die bijkomende oorzaak geweest zij, is onbekend. De voorboden begonnen eerst den 11den December.

Gedurende de prodomi bestond er roodheid en ligte zwelling van het zachte gehemelte en den achterwand van den pharynx. Dit werd allengs minder en gedurende de eigentlijke ziekte was hiervan weinig te bespeuren. Als oudere schrijvers van croup spreken, vindt men weinig of geen melding gemaakt van eene aandoening der fauces. Eerst later hebben Fransche Geneeskundigen op die ontsteking der keelholte gewigt gelegd en haar als in den regel voorkomende beschreven. Daarna heeft men van croup, die verbonden was met aandoening der fauces, eene afzonderlijke soort gemaakt. Thans wordt het slechts voor een plaatselijk verschil gehouden, daar croup met en zonder die aandoening kan voorkomen, ook al naar de rigting, waarin het proces zich voortzet.

Wat het geruisch betreft, dat bij de ademhaling te hooren was, zoo mogt dit geen eigentlijk fluiten of piepen genaamd worden, maar kwam het meest overeen met het uitspreken van de vereeniging der medeklinkers *ch* in onze taal. LUIJTEN heeft deze vergelijking gemaakt en zij was in casu juist. De stem was met dit geruïsch in overeenstemming. De gepaste vernaauwing der stemspleet en spanning der stembanden kon bij dezen abnormalen toestand niet tot stand komen en alleen een geruisch, dat door het uitstooten der lucht uit de luchtpijp in de mondholte ontstond, deed het heesche fluisteren geboren worden. Dit bleef ook bestaan nadat men uit de massa uitgeworpen exsudaat, uit de subjectieve gewaarwordingen en uit de vrije ademhaling mogt besluiten, dat geen croupmembranen meer in larynx en trachea aanwezig waren.

Bepaalde cyanose van het gelaat werd gedurende den geheelen loop der ziekte buiten de hoestbuijen niet bespeurd. In de slaapkamer drong geen daglicht door, daarom zou het mogelijk zijn, dat eene ligt blaauwachtige tint met het lamplicht niet gezien was geworden. Het gelaat was, vooral 17 December 's middags 2 uur, gezwollen, waaraan ook door de voorover zittende houding, welke de zieke bij heftige hoestbuijen plagt aan te nemen, werd bijgedragen. NIEMEYER heeft duidelijk uiteengezet, waarom bij croup, waar, zoo als in het medegedeelde geval, patient bij vernaauwde glottis als het ware met overleg bedaard en diep inspireert, geen cyanose kan ontstaan. Het zij dus voldoende hier eenvoudig het feit te vermelden.

Opmerkelijk is het, dat in den loop van denzelfden middag, toen de eerste verschijnselen van verbetering bespeurd werden, de pols tot op 120 slagen daalde. LUIJTEN spreekt van een langzamer worden van den pols. Echter ging het volgens zijne waarnemingen met geene verbetering van den toestand

gepaard. Zulks was hier wel het geval, daar het geluid van een trillend vlies, dat te gelijker tijd werd waargenomen, toch wel zijn grond zal gehad hebben in het gedeeltelijk los raken der vliezen, die acht uren later werden uitgestooten.

Mag men echter deze verbetering als de eenige oorzaak van den minder snellen pols beschouwen? Of had deze vertraging ook gedeeltelijk haren grond in het onbekende moment, dat bij LUIJTEN's waarnemingen in het spel was? De patiente toch gaf in andere opzigten op dat oogenblik nog zoo weinig teekenen van beterschap.

In den tijd, dat men mag aannemen, dat de croupvliezen allengs losser werden van het onderliggende slijmvlies, had de hoest, volgens getuigenis der naastbestaanden, een blaffend karakter. Die klank is anders gedurende den geheelen loop niet opgemerkt. Met de voortschrijdende beterschap schijnen ook de stembanden, die tot dus ver in geen gespannen toestand konden gebragt worden, hunne elasticiteit gedeeltelijk herkregen te hebben of door het los raken der vliezen werden zij van hunne dempers bevrijd.

Zoo als boven gezegd is, vertoonde het groote schijnvlies een laagsgewijzen bouw. Het schijnt derhalve, dat de afzetting van exsudaat bij tusschenruimten geschiedt of ten minste geschieden kan. En toch waren er in den loop geen duidelijke remissies en exacerbaties te onderscheiden. Dit laat zich echter wel verklaren uit de omstandigheid, dat de massa exsudaat en de ruimte, waarover het zich uitstrekte, in dit geval van den aanvang reeds zoo groot kunnen geweest zijn, dat er geen eigentlijke remissie kon plaats grijpen. Maar het is eene andere vraag, of in gevallen van croup bij kinderen, als de hoeveelheid exsudaat niet reeds spoedig zoo groot is, dat zij alle remissies en exacerbaties in de verschijnselen zou beletten, men het ontstaan der laatste niet in verband moet brengen met het afzetten van nieuwe lagen. Dit ligt ten minste meer voor de hand, dan dit periodieke in de verschijnselen op rekening te schuiven van het zenuwstelsel, vooral als men met NIEMEYER een paralytischen toestand van de spieren van den larynx aanneemt. Ter plaatse, waar deze schrijver van het remitterend karakter van sommige gevallen spreekt, geeft hij hiervan geene verklaring. Dit mag te meer verwondering baren, daar zij, die zich voorstellen, dat bovengenoemde spieren in krampachtige contractie bij croup verkeeren, juist in dat remitterend karakter een bewijs voor hun gevoelen vinden. Op deze laatste maakt LUIJTEN eene uitzondering. De remissies en exacerbatiën hangen volgens hem ook met de vorming van het exsudaat zamen, zij het ook dat hij zich het geval anders voorstelt.

De hoest werd in den loop van den 18den December allengs losser. Wel een bewijs dat het proces in den larynx en in de trachea was afgeloopen. Geen twijfel of de zieke bezweek aan oedema pulmonum, zooals helaas! zoo dikwijls in overeenkomstige gevallen bij kinderen geschiedt. Te minder is zulks te verwonderen, daar patiente gravida was en als zoodanig voorbeschikt tot hyperaemie der longen.

Nog een enkel woord over de behandeling. Deze werd, wat het eigentlijke croupeuse proces betrof, met een betrekkelijk gunstigen uitslag bekroond. In hoever het trisulphuretum kalicum hieraan deel had, is natuurlijk moeije-

lijk te bepalen. Maar men mag toch met zekeren nadruk wijzen op het spoedig ontstaan van verbetering na de toediening van fiksche giften van het middel.

Croup komt te dezer plaatse niet dikwijls voor. Van het appliceren van bloedzuigers en het systematisch toedienen van braakmiddelen zagen wij bijna nooit heil. Kwik in- en uitwendig gaf nog de beste resultaten. De endermatische aanwending, zoo als in bovenstaand geval, was echter nooit door ons beproefd.

Almelo, Januarij 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE BEENREPRODUCTIE NA GEWRIGHTSRESECTIËN EN DE NIEUWVORMING DER GEWRIGHTEN ZELVE. — In de zitting der Société Impériale de Chirurgie heeft de Heer OLLIER het Genootschap over het genoemde onderwerp bezig gehouden en wel ditmaal niet na proeven op dieren genomen, maar steunende op klinische feiten. Al dadelijk moet hij beginnen met op te merken, dat de volmaakste overeenkomst bestaat tusschen hetgeen hij bij den hond en den mensch heeft waargenomen.

Om een gewricht op nieuw te vormen moeten de volgende drie doeleinden bereikt worden:

1°. De wedervoortbrenging der gewrichtseinden.

2°. Het op nieuw vormen der vereenigingsmiddelen.

3°. Het behoud van de verhoudingen der spieren, die het gewricht omgeven en het moeten bewegen.

Bij dieren, vooral bij honden, heeft OLLIER bewezen, dat men na het wegnemen van al de beenige uiteinden, die een gewricht zamenstellen, een gewricht van *dezelfde type* verkrijgen kan als het *gewricht was dat verwijderd werd.* De ginglymi zelve kunnen, zoowel wat vorm als wezenlijke bewegingen aangaat, hersteld worden.

Om daartoe te geraken mag men alleen het beenig en kraakbeenig gedeelte van het gewricht wegnemen, terwijl al de peesvezelige deelen, banden, beursbanden en bandachtige inplantingen moeten behouden worden. Aldus blijft er een „*canal périosteo-capsulaire*" aanwezig, dat aan zijn beide uiteinden uit beenvlies bestaat en in het middenpunt eene beurs vormt. OLLIER raadt aan in het gewricht te dringen door eene enkele insnijding, die in de rigting van de as van het deel verloopt. Men maakt daarna met een raspijzer (sonde-rugine) de peesvezelige weefsels los, en wel op zoodanige wijze, dat de osteo-périosteo-capsulaire koker gespaard blijft. Alzoo blijven de onderlinge verhoudingen der spieren ongedeerd en behouden zij hare physiologische werking.

Het is vervolgens noodzakelijk de afgezaagde oppervlakten van elkander verwijderd te houden.

Tot staving dezer beweringen vertoont OLLIER een zeker getal voorwerpen, die ontleend zijn aan verschillende gewrichten; de weggenomen beenige deelen worden gelegd naast de op nieuw ontstane beeneinden.

De op deze wijze verrigte resectiën zijn veel moeijelijker, langduriger en veel bewerkzamer dan die, welke volgens de gewone wijze gedaan worden; maar deze nadeelen

komen niet in aanmerking, zoodra de lijder onder den invloed der chloroforme kan gehouden worden.

OLLIER zou in staat zijn onderscheidene klinische gevallen mede te deelen, waarin hij getuige was van het op nieuw ontstaan van het gewricht; hij stelt zich echter te vreden met het verhaal van het volgende geval, dat hem voorkomt afdoende te zijn.

Hij nam namelijk eens 12 centimeters van den humerus (het was juist de helft van dat been) weg; het gold hier geen sequester, maar wel een levend, gedurende geruimen tijd ontstoken been.

Er zijn 10 à 11 centimeters nieuw been ontstaan en het gewricht is weder hersteld; al de bewegingen, zelfs de draaijing, worden gemaakt. Hoezeer men de gedaante van het op nieuw gevormde hoofd niet bepalen kan (de kraakbeenige oppervlakten reproduceren zich nooit) ligt het hoofd stevig tegen de gewrichtsholte, de deltoïdeus trekt zich zamen en verwijdert de elleboog van den tronk.

Na de elleboogsresectiën vindt men het gewricht aan de zijden stevig bevestigd. OLLIER snijdt de triceps niet door, om te voorkomén dat zij zich met den opperarm vereenigt.

De fongeuse deelen worden met helsche steen of het gloeijend ijzer gecauteriseerd, om de lidteekenvorming te bevorderen.

De beste uitkomsten, zoowel ten opzigte der reproductie van het been als de herstelling van het gewricht, verkrijgt men bij jonge voorwerpen, die in het tijdperk van groei verkeeren.

Uit de daarop gevolgde discussie, waaraan DEMARQUAY, BROCA en VERNEUIL deel namen, bleek vooral de noodzakelijkheid om de geresecteerde beeneinden van elkander verwijderd te houden. Daaraan schijnt vooral het herstel van het eigenlijke gewricht te moeten toegeschreven worden.

OLLIER trad nog, op verzoek van BROCA, om nadere inlichtingen omtrent zijne wijze van de sous périostale resectie met eene snede te verrigten, in nadere bijzonderheden. Daaruit bleek, dat hij op de volgende wijze te werk gaat.

Hij geeft de voorkeur aan het maken der incisie aan de achterzijde van het gewricht. Hij begint haar eenigzins naar buiten, op de hoogte van den buitenrand van het lange hoofd van den triceps, en rigt haar vervolgens naar binnen, om zoo doende op het olecranon te regt te komen. Met het raspijzer schuift hij de triceps naar binnen en maakt de uitwendige zijdelingsche band los. De beenderen worden alsnu naar buiten ontwricht, daarna maakt men voorzigtig het beenvlies van den opperarm los en wordt dit alsnu geresecteerd, om vervolgens met den cubitus en radius op dezelfde wijze te werk te gaan.

Ook VERNEUIL zegt deze operatie met eene enkele insnijding gedaan te hebben. Hij nam 11 centimeters been van den opperarm weg; toen de lijder hersteld was bleek het, dat er vier centimeters nieuw been gevormd waren.

(Ook ik heb eens bij eene sous périostale knieresectie (doch niet met eene overlangsche maar met eene halvemaansche insnijding) 17 centimeters been met behoud van het beenvlies weggenomen; er werden 8 à 9 centimeters nieuw been gevormd. Ik hoop later gelegenheid te hebben op dit in menig opzigt belangrijk geval uitvoerig terug te komen. Ref.) (*Gazette Hebdomadaire*, 22 Juin 1866, n°. 25, pag. 394—396). M. P°.

DE HERKENNING DER VERGROEIJING VAN PERICARDIUM EN PLEURA berust, volgens Dr. DAMMANN's ervaring (in het *Tijdschrift voor de Zeemagt*, onder de redactie der Doctoren POP en SLOT, IVde Heft, pag. 377 medegedeeld), op het volgende eenvoudige feit. Indien men een gezond individu met boven het hoofd

zamengevouwen handen diep laat inademen, dan ziet men den ictus cordis uit het vijfde spatium intercostale zich tot onder den proc. ensiformis verplaatsen, om bij de uitademing tot de vroegere plaats terug te keeren. Door vaste aanhechtingen tusschen pleura en pericardium wordt deze verplaatsing belemmerd en blijft de ictus cordis, ondanks eene behoorlijke uitzetting der longen, onveranderd bij diepe inademing, in de linker 5de—6de tusschenribsruimte waarneembaar. De waarneming van het al of niet aanwezig zijn van wrijvingsgeruischen wordt daardoor overbodig en het was den mededeeler mogelijk, om door gemelde wijze van onderzoek, deze abnorme vergroeijing in 10 gevallen te constateren. Dr. J. HANLO.

OVER DE VERDEELING VAN HET STRYCHNINUM IN HET CENTRALE ZENUWSTELSEL deelt ons Dr. GAY te Kasan voorloopig in KÜHNE's *Centralblatt* van 26 Januarij l.l. het volgende mede. Het strychninum wordt na de intoxicatie van het dier bij voorkeur in de med. spin., in de med. obl. en in de pons Varolii en wel uitsluitend in de grijze zelfstandigheid dier deelen, teruggehouden. In de overige hersendeelen kan het door reagentia niet ontdekt worden. In verhouding tot de massa van het orgaan bevat de med. obl. meer strychninum dan de med. spin. of de pons Varolii. Voor de extractie langs chemischen weg is DRAGENDORF's methode de beste, vooral indien men in plaats van zoutzuur, salpeterzuur gebruikt. Het strychninum wordt in groote hoeveelheid met het speeksel uit het organismus verwijderd. De aanwezigheid van het strychninum kan zoowel door de physiologische werking der onderzochte medulla als langs chemischen weg aangetoond worden.

Dr. J. HANLO.

BOEKAANKONDIGING.

Verloskundige Aphorismen voor hen, die deze wetenschap willen bestuderen, door J. G. SWAYNE, Med. Doctor enz. Naar de derde Engelsche uitgave bewerkt door Dr. H. J. BROERS. Utrecht, C. VAN DER POST JR., 1867.

Onder dezen titel verscheen onlangs een klein verloskundig werkje, waarvan de hoofdbedoeling is, om aan beginnende Verloskundigen in een kort bestek een overzigt te geven: 1°. van de behandeling van elke gewone baring; 2°. van de meest voorkomende gevallen, waarin wel eenige afwijking van den regel bestaat, doch niet van dien aard, dat daaruit spoedig gevaar voor moeder of kind zou kunnen voortvloeijen, terwijl in eene derde afdeeling de voornaamste gevallen besproken worden, waarin meer belangrijke gevaren, de zwangere en barende vrouw, als ook de kraamvrouw, in de eerste dagen kunnen bedreigen, en dus aan den leerling in het algemeen den raad moet gegeven worden, om spoedig, of liever dadelijk, de hulp van een reeds ervaren prakticus (zijn leermeester) in te roepen. Uit deze omschrijving van den inhoud volgt, dat wij in het bedoelde boekje geene eigenlijke handleiding der verloskundige wetenschap in het algemeen kunnen verwachten, maar dat het zich uitsluitend op het praktisch terrein beweegt, met voorbijgaan van al datgene, wat van zuiver theoretischen aard is, terwijl daarenboven, ook wat tot de praktijk behoort, meest slechts wordt aangestipt en bijv. zelfs de meest gewone kunstbewerkingen nergens worden beschreven, maar alleen aangegeven, in welke gevallen de indicatie daarvoor kan bestaan.

De inhoud beantwoordt dan ook, naar mijne overtuiging, niet geheel aan den titel; wie er een hulpmiddel in meent te vinden om „de wetenschap te bestuderen", zal het, vreezen wij, onvoldaan uit de hand leggen, doch wie er gebruik van maakt, nadat hij een goed handboek bestudeerd heeft, met het doel om zijne eerste schreden op de praktische loopbaan gemakkelijker en vaster te maken, door wat hij waarneemt of meent waar te nemen, aan de denkbeelden van een ervaren kunstoefenaar te toetsen, zal het dikwijls met vrucht kunnen raadplegen.

Wat er in staat is, zoo als Dr. BROERS te regt in zijne opdragt aan Prof. VAN GOUDOEVER zegt, bijna altijd „degelijk en eenvoudig", en niet minder op de tegenwoordige hoogte der wetenschap. Hier en daar heeft de vertaler den inhoud gewijzigd, deels om het daardoor voor Nederlandsche leerlingen geschikter te maken, deels omdat hij nu en dan met den schrijver in gevoelen verschilde, of vond dat er iets weggelaten kon of bijgevoegd moest worden, en, voor zoo verre dit uit het boekje zelf kan blijken (de gelegenheid toch om het met het oorspronkelijke te vergelijken ontbrak mij), houd ik het er voor, dat hij daarin gelukkig geslaagd is. Hetzelfde kan gezegd worden van de wijze, waarop de vertaling bewerkt is; de stijl is duidelijk en verraadt maar zelden den buitenlandschen oorsprong van den inhoud. In dit alles ligt nu wel niet opgesloten, dat ik niet hier en daar eenige bedenkingen tegen enkele § § in het midden zou kunnen brengen, doch daarvoor zouden wij in meerdere bijzonderheden moeten treden, dan eene eenvoudige aankondiging toelaat. Slechts ééne meer algemeene opmerking houde de vertaler mij ten goede; het komt mij voor, dat, vooral in het 2de gedeelte, wel eens wat veel aan den leerling zelven ter beoordeeling wordt overgelaten en in verband daarmede zou ik het boekje liefst alleen in handen zien van leerlingen, die niet bepaald tot de eerstbeginnenden behooren, maar vooraf op eene goede Kliniek reeds oefening genoeg hebben bekomen, om althans elk geval van regelmatige baring zelfstandig te kunnen beoordeelen en goed behandelen. Aan de zoodanigen beveel ik het dan ook gaarne aan en niet minder aan reeds gevestigde jonge praktici, vooral wanneer hun de gelegenheid tot het bezoeken van uitgebreide verloskundige Klinieken en Poliklinieken ontbroken heeft. Zij zullen zich den tijd, aan de lectuur besteed, niet beklagen en waarschijnlijk bij afwijkingen, die hun voor het eerst mogten voorkomen, er nog wel eens mede te rade gaan.

De vorm door de uitgevers aan het boekje gegeven is netjes, de correctie laat weinig te wenschen over. De houtsneden, waarschijnlijk kopieën der oorspronkelijke, hadden wel wat juister van teekening kunnen zijn. Dit geldt bijv. van den vorm en plaatsing, die aan de blaas en urethra in meer dan eene Fig. wordt toegekend; in Fig. 10 en 11 ontbreekt de blaas geheel en hoe het mogelijk is dat bij een bekkenuitgang van gewone ruimte de beide handen van den Verloskundige te gelijk met de borstkas der vrucht daarin zóó plaats kunnen vinden, zoo in laatstgenoemde Fig. wordt voorgesteld, laat zich moeielijk begrijpen.

Leiden, 1 Februarij 1867. A. E. S. T.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Het cijfer der geboorten bedroeg voor de weken, eindigende 19 en 26 Januarij, 2189 en 2237, en dat der sterfgevallen 1714 en 1880. De sterfte aan diar-

rhoea bedroeg slechts 13 en 12. Sinds het verdwijnen der cholera was, even als vroeger, de pokkensterfte vermeerderd. Zij bedroeg voor de 4 weken, eindigende 26 Januarij, 43, 41, 36 en 50 voor iedere week.

PARIJS. — De Société protectrice de l'Enfance heeft op 27 Januarij wederom hare jaarlijksche vergadering gehouden. Hare bemoeijingen hadden zich gedurende het afgeloopen jaar over 875 „pupilles" in 14 departementen uitgestrekt. Het toezigt over de pleegkinderen was aan 70 Médecins-Inspecteurs opgedragen. Voor 1868 werd eene prijsvraag (te beloonen met 500 francs), „Sur l'allaitement maternel étudié au point de vue de la mère, de l'enfant et de la Société," uitgeschreven. Het verslag werd, onder het praesidium van Dr. BARRIER, door den Secretaris Dr. LINAS voorgelezen.

— In eene der laatste zittingen der Académie deelde Dr. LAGNEAU mede, dat de frequentie der syphilis in het Britsche leger, waar geene prophylactische maatregelen werden genomen aan 318, in Frankrijk, waar nog slechts weinig in dit opzigt geschiedde, aan 113, in België daarentegen, waar algemeene en krachtige bepalingen golden, slechts aan 90 op 1000 man in actieve dienst, beantwoordde.

— Volgens berigten van 1 December was te St. Thomas, na het ophouden eener epidemie van gele koorts, de cholera in hevigen graad opgetreden.

BERLIJN. — De *Deutsche Klinik* van 26 Januarij l.l. vestigt de aandacht op het comfort, hetwelk een tot het vervoer van zieken ingerigte spoorwagen (zie vorigen Jaargang, pag. 306), zoo als die op het Leipzig-Dresdener station voorhanden en in alle rigtingen beschikbaar is, aanbiedt. Het rijtuig bevat 4 rustbedden en eene geschikte calorifère, benevens 4 plaatsen voor een begeleidend personeel. Voor een transport van 2 zieken uit Zürich naar Berlijn waren onlangs, 280 Thalers berekend.

LEIPZIG. — Dr. HOLLMAN te Edam (zie Jaargang 1865, pag. 228, 363) heeft in het alhier verschijnend *Archiv* van REICHERT en DU BOIS-REYMOND wederom op het door den Apotheker LEMKES aldaar vervaardigde en voor den prijs van 10 cents per grein verkrijgbare pepsine, de aandacht gevestigd. Het aanbevolene pepsine is een in water oplosbaar, kleurloos poeder, zonder reuk of smaak, en in staat om met zoutzuur gemengd, bij eene temperatuur van 40—45° C., gecoaguleerd eiwit, fibrine of spiervleesch op te lossen. Indien men dit pepsine in 250 deelen water oplost en met zoo veel zoutzuur vermengt als aan 1.9 deel watervrije carbonas sodae beantwoordt, vervolgens op een waterbad tot bovengemelde temperatuur verwarmt, dan kan die vloeistof 250 deelen fibrine binnen 2 uren oplossen. Veertig deelen amylum met één deel van dit pepsine vermengd, overtroffen nog altijd de in den handel gebragte en zoo dikwijls met meel vermengde pepsine-bereidingen. Het wordt door Dr. HOLLMAN gewoonlijk in poeders (gr. xij—pulv. vj.) bij het gebruik van stikstofhoudende voeding (1 poeder pro dosi) toegediend.

WEENEN. — De veetyphus, welke Gallicië gedurende 6 jaren teisterde, zoodat er op eene veestapel van 440,643 runderen 26,236 stierven en 3890 afgemaakt werden, is eindelijk geheel uit deze streek verdwenen.

PAU. — De bekende Otiater Dr. THIQUET is alhier op 43jarigen leeftijd overleden.

BERN. — Prof. Dr. H. DEMME, gedurende vele jaren Director der Chirurgische Kliniek alhier, is op 18 Januarij l.l. op 64jarigen leeftijd overleden. Na het bekende vergiftigingsproces, waarin zijn zoon gewikkeld was, en sinds diens overlijden had hij zich aan het openbare onderwijs onttrokken.

ITALIË. — Volgens de opgaven, bij de Regering ingediend, waren er in het geheele Koningrijk in 1866 49 provinciën, en wel 540 gemeenten, door de cholera bezocht. In het geheele rijk werden 23,244 choleragevallen met 13,470 sterfgevallen vermeld.

BRUSSEL. — De Belgische geneeskundige bladen wijden eenige woorden aan de nagedachtenis van FRANCOIS JOSEPH MEISSER, op 73jarigen leeftijd te Molenbeek St. Jean overleden. Het vak der Zoölogie en dat der Vergelijkende Ontleedkunde werd door hem gedurende vele jaren als Hoogleeraar aan de Universiteit alhier gedoceerd.

Dr. J. HASLO.

BINNENLAND.

Het voorloopig verslag der Tweede Kamer, betreffende hoofdstuk V der ingediende Staatsbegrooting voor 1867, bevat o. a. met betrekking tot de geneeskundige aangelegenheden de volgende opmerkingen en vragen :

1°. In meer dan éene Afdeeling werd inlichting gevraagd omtrent de vruchten, die het nieuw ingestelde Geneeskundig Staatstoezigt voor de verbetering van den openbaren gezondheidstoestand, of liever voor het nemen van daartoe strekkende maatregelen, heeft opgeleverd. Naar sommiger oordeel, — dat echter, met het oog op den korten duur der werking van de nieuwe inrigting, werd bestreden, — zijn deze nuttige gevolgen nog niet van veel beteekenis. In éene Afdeeling wenschte men meer bepaald met de bemoeijenis van het Staatstoezigt, naar aanleiding van het heerschen der cholera gedurende het laatste jaar, te worden bekend gemaakt. — Men vroeg ook naar de resultaten van de benoeming der Commissie van onderzoek van het *drinkwater*, en verscheidene leden keurden het daarbij af, dat de Geneeskundige Inspecteurs, tot wier roeping deze zaak vooral behoorde, buiten de Commissie waren gesloten. — Ook werd inlichting gevraagd naar het onderzoek en de bemoeijingen wegens den fabrieksarbeid van kinderen en naar den uitslag van het onderzoek der Internationale Cholera-Commissie, die te Konstantinopel was bijeen gekomen.

2°. Wettelijke regeling werd noodig geacht voor onderwerpen, die de gezondheid van menschen en vee betreffen, als daar zijn : handhaving der Medische Politie tegenover onwillige Gemeentebesturen ; het begraven van lijken enz. ; de quarantaine en de uitoefening der Veeartsenijkunst.

3°. Vermeerdering van het aantal geneeskundige ambtenaren werd vrij algemeen afgekeurd en ook eene betere organisatie van het Geneeskundig Staatstoezigt aanbevolen. — Verscheidene leden bevalen de afschaffing van premiën of eereteekenen voor het vaccineren aan, en in eene der Afdeelingen wenschte men een scherper Staatstoezigt op de koepokinenting.

4°. Vrij algemeen verklaarde men zich tegen de voorgedragen subsidie voor de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam, in zoo ver men geen inbreuk wilde gemaakt zien op het universitair onderwijs, niet wilde vooruitloopen op de aanstaande Wet op het Hooger Onderwijs en niet wilde prejudiciëren het vraagstuk betreffende de afscheiding der Medische Faculteit en de concentratie daarvan in eene onzer sterkst bevolkte steden. Verscheidene leden waren anders in beginsel niet tegen het ondersteunen van 's Rijkswege van eene Geneeskundige School te Amsterdam ; maar dan moet die School blootelijk een *école de perfectionnement* zijn, waar de Geneeskundige, die aan eene Hoogeschool is opgeleid en daar het Doctoraal examen heeft afgelegd, zich voor het praktisch examen voorbereidt, waaraan hij zich volgens de nieuwe Geneeskundige Wetten heeft te onderwerpen. Ook moest dan nog echter de vraag rijzen, of de Staat niet te eenzijdig te werk gaat door alleen de Klinische School te Amsterdam te ondersteunen. Deze meening werd vooral ontwikkeld in verband met de te Rotterdam bestaande inrigting, de wenschelijkheid van welker behoud men bepleitte. Enkele leden gaven hierbij als hunne zienswijze te kennen, dat het eene

dwaling was te meenen, dat het praktisch onderwijs met vrucht alléén in onze groote steden te geven zij, waar men sterk bevolkte Ziekenhuizen heeft.

5°. Op herziening der Wet betrekkelijk de Krankzinnigengestichten werd op nieuw uit verscheidene oogpunten aangedrongen.

6°. Bij de overweging van de Afdeeling *Onderwijs* werd door zeer vele leden op nieuw en met den meesten nadruk op het zoo veel mogelijk bespoedigen der indiening van de Wet op het Hooger Onderwijs aangedrongen. Meer en meer wordt de behoefte aan eene bepaalde regeling van dit onderwerp van Staatszorg, dat niet op deugdelijken grondslag geacht kon worden te rusten, gevoeld. Onderscheidene hoofdpunten, tot deze organisatie betrekkelijk, kwamen ter sprake, zoo als het al dan niet blijven bestaan van 3 Hoogescholen.

7°. Verscheidene leden juichten het denkbeeld toe, om, althans aan eene onzer Hoogescholen, voorshands afzonderlijk onderwijs in de Psychiatrie te doen geven. Zij hadden echter ernstig bezwaar tegen den vorm, waaronder die nieuwe leerstoel zou worden opgerigt. Het had nu den schijn, alsof men te dezer gelegenheid van Staatswege het Krankzinnigengesticht te Utrecht wilde ondersteunen.

— De Commissie, door den Koning, bij besluit van 2 Januarij j.l., benoemd, betreffende de maatregelen te nemen tot bestrijding van den veetyphus, heeft haar Rapport aan den Koning, gedagteekend 18 Januarij j.l., aan Z. M. ingediend. Daaraan is toegevoegd eene afzonderlijke nota van den Heer LOUDON, 's Konings Commissaris in Zuid-Holland, die het „onverantwoordelijk achtte zijne overtuiging te smoren, die werd opgedaan gedurende een onvermoeiden strijd van weldra 18 maanden tegen de volksramp, die het hier geldt." Hij „geloofde, dat het niet voldoende was, wanneer de Staats-Commissie een advies uitbrengt;" hij meende, „dat bovenal van haar wordt verwacht een *practisch*, een *uitvoerbaar* advies, en dit hoofdvereischte kon hij niet ontdekken in het aangenomen plan." De belangstellende lezer vergelijke de beide voordragten zelve, om zich zelf tot een oordeel in staat te stellen.

— De Gemeenteraad van 's Gravenhage heeft, in zijne zitting van 15 Januarij j.l., eene Verordening vastgesteld, waarop ik wensch wel zeer bijzonder de aandacht te vestigen van *alle* Gemeentebesturen en van alle voorstanders van preventieve maatregelen in het belang der volksgezondheid. Die Verordening schrijft het volgende voor:

„Alle eigenaren van slooten of andere wateren zijn verpligt die, na ontvangen schriftelijk bevel van Burgemeester en Wethouders, *te overkluizen of door riolen te vervangen*, binnen zoodanigen termijn en op zoodanige wijze als bij dat bevel bepaald wordt."

Twee zaken verheugen ons in deze Verordening. Vooreerst, dat zoo doende veel onaangenaams en veel kwaads zal worden gekeerd; en ten anderen, dat, wanneer een Gemeentebestuur zoodanige bepaling maakt, met het oog op derden, het natuurlijk zelf zal voorgaan, met betrekking tot de slooten of andere wateren, waarvan de gemeente zelve de eigenares is. Doch een derde en gewigtige opmerking is deze: de Wetten, die voor den Haag gelden, gelden voor het geheele land. Wat de Gemeenteraad dáár kan doen, kan dus in elke gemeente verordend worden. Waarom zou dan het voorbeeld der hofstad in dezen geene navolging vinden? Waarom zou het niet zoo algemeen mogelijk, althans in de zoogenaamde *steden*, nagevolgd worden?

— Naar aanleiding van mededeelingen in dagbladen nopens het onlangs plaats gehad voorkomen van een geval van *lepra* in het Koloniaal-Militair-Invalidenhuis te Bronbeek, bij deze stad, heeft de Heer NIEUWENHUIZEN, eerstaanwezend Off. v. Gez. op Bronbeek, een berigt bekend gemaakt, waaruit blijkt, „dat — zoo als trouwens onder de Geneeskundigen genoeg bekend was — reeds bij de opening van dit gesticht, en dus reeds in 1863, drie invaliden werden opgenomen, lijdende aan erkende lepra, ter-

wijl later nog eenigen, daarmede min of meer behebt, aankwamen, allen uit Oost-Indië. Een veeljarig verblijf in Oost-Indië, vooral in den Molukschen Archipel en op Sumatra, waar ze inheemsch is, heeft den Heer NIEUWENHUIZEN, na de ziekte in hare tijdperken en vormen naauwkeurig te hebben nagegaan, de overtuiging geschonken, dat ze niet door aanraking als anderzins besmettelijk is. In Zweden, waar lepra menigvuldig voorkomt, wordt door verreweg de meeste geleerde en opmerkzame Geneesheeren, uitsluitend met de behandeling der lepralijders belast, de besmettelijkheid dezer ziekte ontkend, terwijl andere ervaren Geneeskundigen in andere landen de besmettelijkheid voorstaan. Dit is dus een nog onbeslist punt; maar wat door allen als zekerheid wordt aangenomen, is *de erfelijkheid;* dat is de overgang der ziekte van ouders op de kinderen, dikwijls in het tweede of derde geslacht. Uithoofde van het hierboven opgegevene is dus de maatregel (zoowel als maatregel van voorzigtigheid als ter voorkoming van uitbreiding) der hoogere autoriteiten zeer toe te juichen en hoogelijk te roemen; namelijk de ongelukkige lepralijders geheel en al af te zonderen en hen buiten alle gemeenschap met anderen te stellen.

[Zoo als de Geneeskundigen weten is hunne aandacht onlangs opzettelijk op dit onderwerp gevestigd.]

UTRECHT. — In de Gemeenteraadszitting van 13 December j.l. had eene ampele discussie plaats over de zaak der *mestvaalten* en *het houden van varkens* in de gemeente, naar aanleiding: 1°. van ingekomen bezwaren van belanghebbenden tegen het verwijderen hunner mestvaalten op 25—50 el van hunne woningen, en 2°. van de Verordening van 15 October 1855, houdende voorschriften omtrent mestvaalten en het houden van varkens. Alinea 1 van Art. 2 dier Verordening legt de belanghebbenden de verpligting op, de schriftelijke toestemming *van Burgemeester en Wethouders* te bezitten om mestvaalten te hebben of varkens te houden binnen de stad, of in de buitenwijken, waar de huizen aaneen staan. Onderscheidene sprekers waren blijkbaar tegen al te strenge maatregelen van wering in dezen. De Heer PABST beweerde, dat het schadelijke *onwedersprekelijk* moet zijn, eer men door het doen wegruimen van mestvaalten en het verbod van het houden van varkens zulk een grootere knak geeft aan de hovenierderij in de buitenwijken. De Verordening was tot nu toe niet streng uitgevoerd. „De cholera heeft nu de slappe handen sterk doen worden en het schijnt dat men te ver wil gaan," voegde deze spreker er nog bij. Uit het advies van den Heer BOSCH blijkt, dat er 80 verzoeken, om mestvaalten of varkens te houden, reeds lang bij het Gemeentebestuur hangende zijn. (Uit hetgeen andere sprekers zeiden, blijkt duidelijk, dat men vreesde, dat Burgemeester en Wethouders, door het oog in de hand der Politie, en met of zonder medewerking van de Gezondheids-Commissie, de Verordening al te veel *in haren geest* zouden toepassen. De eischen der hygiëne waren hier in strijd met het finantiëel belang van sommige ingezetenen, en nu was het slechts eenvoudig de vraag: wat moet de bovenhand hebben en wat moet wijken?) De Heer BISDOM, die *niet* gelooft, dat het houden van varkens (hetwelk ook in het bebouwde gedeelte der gemeente op groote schaal plaats heeft) schadelijk is, — omdat onder den boerenstand, die immer onder het vee, dus ook onder de varkens leeft, de oudste, gezondste en sterkste menschen voorkomen, — vindt dan ook de uitzondering, dat de Gezondheids-Commissie (en deze alleen) niet enkel uit leden van den Raad bestaat, ongewenscht; eene Commissie alleen van Raadsleden zou de afdoening der zaken doen bespoedigen, beter in den geest en naar de bedoeling van den Raad handelen, en geschrijf, moeite, last en kosten doen besparen. — Ten slotte wordt het stuk, sub 1°. vermeld, aan Burgemeester en Wethouders gerenvoijeerd. (Toevalligerwijze (?) is de varkenskwestie op dit oogenblik ook in den Gemeenteraad van Groningen aan de orde.

Ook daar komt een deel van den Raad op tegen het, zijns inziens, al te radikale uitsluitingsstelsel van Burgemeester en Wethouders. Wij komen later hierop terug.)

ZWOLLE. — In de *Geneesk. Courant* van 3 Febr. j.l. komt een opstel voor van den Heer G. J. JACOBSON, waarin hij ook de Geneeskundigen aanspoort deel te nemen aan de pogingen, die van de zijde der Pharmaceuten in ons land op dit oogenblik worden aangewend, om door middel van talrijke adressen of adhaesiën aan adressen, de herziening der bestaande Pharmacopoea te bevorderen, waaromtrent wij vroeger reeds het een en ander hebben medegedeeld. (De Heer JACOBSON brengt bewijzen bij, ten betooge, dat de praktische Geneeskundigen hoog belang hebben bij eene zoo spoedig mogelijke verbetering der Pharmacopoea Neêrlandica.) Het voorbeeld, ontleend aan de *niet*-bepaling van het morphinegehalte van den opium, die er op na gehouden moet worden, — ten gevolge waarvan dat gehalte in de apotheken dan ook van 1—40 pCt. verschilt! — is inderdaad nog al sterk sprekend! — In het *Pharmaceutisch Weekblad* van 20 Januarij komt de tekst voor van het adres, door den redacteur van dat Weekblad opgemaakt.

— Luidens de berigten van onderscheidene bladen houdt men zich thans sedert eenigen tijd aan het Departement van Binnenlandsche Zaken ernstig bezig met de voorbereiding of bewerking van de Wet op het Hooger Onderwijs.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft eene missive gezonden aan de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie*, ten einde het gevoelen dier Vereeniging te vernemen betrekkelijk de verzochte herziening der Pharmacopoea Neêrlandica. Vermoedelijk zal deze zaak alsnu een punt van overweging uitmaken bij de departementen dier Maatschappij, niet in dien zin, dat de departementen nog zouden hebben uit te maken *of* de Pharmacopoea behoort te worden herzien, maar of die herziening eene volledige moet zijn, dan of men met minder zal kunnen volstaan.

— De cholera is nóg niet geheel van ons grondgebied geweken. Op den 30sten Januarij j.l. namelijk is, in de nabijheid van Maastricht, een geval voorgekomen bij een volwassen persoon uit den deftigen stand. Het ziektegeval liep spoedig doodelijk af.

GRONINGEN. — De ijverige en verdienstelijke Voorzitter der Cholera-Commissie alhier, de Heer W. GERHARDS, heeft „eenige mededeelingen omtrent de Cholera-epidemie en de werkzaamheden der Cholera-Commissie te Groningen in het jaar 1866," bekend gemaakt.

ELBURG. — Van wege het Hoofdbestuur der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* werd den 23sten Januarij j.l. eene zilveren medaille uitgereikt aan H. A. VINKE, haven- en waagmeester alhier, wegens betoonde belangelooze hulpvaardigheid gedurende het heerschen van den typhus in 1865 en van de cholera in 1866. (Reeds vroeger hadden de ingezetenen van hunne erkentelijkheid jegens VINKE doen blijken.)

LEIDEN. — In de zitting van den Gemeenteraad van 29 Januarij j.l. waren aan de orde: Wijzigingen in de acte van overeenkomst met het Rijk, omtrent het Nosocomium academicum. Met deze wijzigingen, door den Minister van Binnenlandsche Zaken, op verlangen van den Raad van State, voorgesteld, en die voornamelijk de redactie der acte betroffen, heeft de Raad zich vereenigd.

ROERMOND. — De Arrondissements-Regtbank alhier heeft, bij vonnis van 9 Januarij j.l., den Tandmeester L. NEIJENS, van Breda, wegens onbevoegde uitoefening der Tandheelkunde, veroordeeld tot eene geldboete van *f* 10.— of 3 dagen gevangenisstraf. (De veroordeelde had op eene publieke plaats in eene gemeente van het arrondissement Roermond tanden getrokken en tandmiddelen verkocht, om welk feit hij door den marechaussée gecalangeerd werd.)

ALMELO. — De Med. Doctoren alhier hebben aangekondigd, dat zij, aanvangende met 1 Januarij j.l., hun honorarium hebben verhoogd, behalve voor hen, die op dag- of weekgeld werken.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *Januarij.* — Bij Z. M. besluit van 31 December 1866, n°, 69, is de Off. v. Gez. 2de kl. W. F. HANJOEL, van het 6de Regiment Infanterie, op het daartoe door hem gedaan verzoek, eervol uit de Militaire Dienst ontslagen.

— Bij Z. M. besluit van 15 Januarij 1867, n°. 62, is de Off. v. Gez. 3de kl. H. A. ZEGERS, van het 3de Regiment Dragonders, bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij het 2de Bataillon 6de Regiment Infanterie.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 3de kl. C. DE ROOIJ, van de Garnizoens-Infirmerie te Naarden naar het 3de Regiment Vesting-Artillerie te Nijmegen; — de Off. v. Gez 3de kl. E. W. W. VAN WALSEM, van het 2de Regiment Dragonders naar de Garnizoens-Infirmerie te Naarden.

— De Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt D. MATAK FONTEIN is door Z. M. bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl., met bepaling, dat hij rang zal nemen tusschen de Off. v. Gez. de 2kl. E. M. VAN LIER en M. C. BUYZE; — *geplaatst zijn:* met 11 Februarij, in de rolle Z. M. Wachtschip te Willemsoord, gedetacheerd op het Verdedigingsvaartuig *Claudius Civilis*, de Off. v. Gez. 2de kl. J. O. HARTHOORN; idem in de rolle Z. M. Wachtschip te Hellevoetsluis de Off. v. Gez. 2de kl. L. P. GIJSBERTI HODENPIJL; en met 1° Februarij aan 's Rijks Marine-Hospitaal te Willemsoord, de Off. v. Gez. 3de kl. H. MOERMANS. — Verder zal, in plaats van den Off. v. Gez. 2de kl. J. C. D. STEENDIJK, op de *Kijkduin* worden geplaatst de Off. v. Gez. 2de kl. W. LITTEL, terwijl eerstgenoemde, in de plaats van laatstgemelden, voorloopig wordt belast met de dienst bij het gedeelte Mariniers en 's Lands Werf te Willemsoord, en in de rol zal worden geplaatst van het Wachtschip aldaar.

— De Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in West-Indië F. A. C. DUMONTIER, Chef van de Geneeskundige Dienst in Suriname, is, ten blijke van Z. M. bijzondere tevredenheid over zijne bewezen diensten, en zonder dat anderen zich daarop zullen kunnen beroepen, benoemd tot Dirigerend Off. v. Gez. 2de kl. (rang van Majoor).

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot uitreiking van eene akte van toelating tot de heel- en verloskundige praktijk te Panoeroekan, aan A. LIPJES, — en *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. W. A. P. F. L. ZIJNEN WARTEL, — en op non-activiteit gesteld den Apotheker 1ste kl. L. C. VAN DER VEEN.

BEVORDERD: Te Groningen, den 25sten Januarij, tot Art. Obst. Doctor, de Heer C. VAN WICHEREN, Med. Doctor, Off. v. Gez. 2de kl.

— Te Utrecht aanvaardde Prof. Dr. A. L. S. GUSSEROW zijn Hoogleeraarsambt met het houden eener *latijnsche* redevoering in het groot Auditorium. Spreker had tot onderwerp de vraag: „*Quemadmodum ars obstetricia et gynaecologia litterarum medicarum disciplinae peculiares exstiterint.*"

— Door den Raad van Amsterdam is benoemd tot Stads-Geneesheer Dr. O. J. SCHILLEMANS (nevens wien waren voorgedragen Dr. H. G. MAES en Dr. J. MINNIGH).

GEVESTIGD: Te Makkinga, de Heer J. J. TERPSTRA, Arts.

— Te Haaksbergen, de Heer H. BERGHEGE, Arts.

VACANT: De betrekking van Plaatselijk Genees- Heel- en Verloskundige te Ameide; — jaarwedde *ƒ* 300.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen!

Namens het Hoofdbestuur hebben wij de eer mede te deelen, dat als Candidaten worden voorgedragen:

voor Secretaris Dr. G. D. L. HUET
en „ J. TEIXEIRA DE MATTOS.
„ Penningmeester Prof. T. ZAAIJER te *Leiden*
en Dr. A. A. H. SUYCK te *Utrecht*.

Ter voorziening in de vacature van twee *binnen* Amsterdam woonachtige Leden des Hoofdbestuurs worden uit de Afdeeling Amsterdam voorgedragen, in plaats van den Heer P. VAN VOLLENHOVEN:

Dr. A. H. ISRAËLS,
„ H. FABIUS,
„ L. J. SANDERS VAN LOO,

en in de plaats van Dr. H. VAN CAPPELLE:

Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS,
Prof. L. LEHMANN,
Dr. B. J. STOKVIS.

Het berigt van de uit deze voordragten gedane keuzen mag volgens Art. 24 vóór ult° Maart worden verwacht, gelijk ook van die ter vervanging der met het eind des jaars aftredende Heeren:

Dr. C. J. VAILLANT
en „ A. A. FOKKER.

De Afdeelingen gelieven voorts indachtig te zijn aan Art. 10 en de Heeren Secretarissen, voor zoo ver noodig, aan Art. 11, volgens hetwelk de verslagen van den staat en de werkzaamheden hunner Afdeelingen voor het eind der volgende maand worden te gemoet gezien.

Amsterdam, *De Hoofdbestuurder-Secretaris*,
17 Februarij 1867. Dr. J. ZEEMAN.

EEN BEZOEK AAN DE MILITAIRE ZIEKENINRIGTINGEN TE MINDEN, MUNSTER EN DUSSELDORF.

Korten tijd vóór dat de oorlog tusschen Pruissen en Oostenrijk meer en meer onvermijdelijk werd en men aan de onverpoosde oefeningen van het Pruissische leger kon bemerken, dat het zich tegen alle eventualiteiten gereed maakte, was ik in de gelegenheid de militaire ziekeninrigtingen bovengenoemd te bezigtigen.

Minden, destijds de laatste vesting van Pruissen tegen Hannover, is eene oude, sombere stad met digt opeen gebouwde en slecht onderhouden huizen. Alleen de militaire ziekeninrigting is een betrekkelijk nieuw gebouw en bevindt

zich aan de regter zijde van een ruim en luchtig plein, als men de stad, van Rhemen komende, inrijdt. Het „Militair-Lazareth" (welke woorden men boven in den gevel geschilderd ziet) is hoogst eenvoudig opgetrokken en bestaat uit twee vleugels, in het midden voorzien met een gemakkelijken trap, die men ter weêrszijde opgaat en toegang verleend aan eene ongewoon ruime vestibule en breede gangen tot alle drie verdiepingen, zijnde de keuken gelijk aan den beganen grond. De lokalen voor de administratie waren allen in één vleugel bijeen en de zalen ter verpleging der zieken in den anderen vleugel, alsmede op de tweede verdieping, zijnde daar boven de kleeding- en linnenmagazijnen. De zalen voor de zieken waren meestal met 8 kribben voorzien, welk getal men meende tot 12 te kunnen brengen, waarvoor mijns inziens dan de ruimte te beperkt werd. De kribben waren allen van ijzer, doch te laag om er goed een verband op aan te leggen. (De beste modellen van kribben komen mij voor, welke in het Binnen-Gasthuis te Amsterdam op de Heelkundige Afdeeling in gebruik zijn. Dezelve zijn bovendien op rollen, om ze gemakkelijk te kunnen verplaatsen.) De zieken waren allen voorzien van een witte met blaauw gestreepte jas en broek van grof katoen, eene dragt, welke gedurende den winter alleen door eene lakensche broek in de Fransche militaire hospitalen vervangen wordt, waarvan ik te Parijs in de gelegenheid was mij te overtuigen.

Aangezien er op dat oogenblik geen Officier van Gezondheid in het Lazareth aanwezig was, vergenoegde ik mij met de inlichtingen van een zeer intelligent Onder-Officier, die er als ziekenvader dienst deed. Trouwens verschilde daar de dienst niet bijzonder van die bij ons, slechts was de spijsbereiding aan vrouwelijke bedienden opgedragen.

Achter het Lazareth was een groote tuin, in wiens midden eene tent was opgeslagen ter lengte van 26 passen en 18 voeten breed ter verpleging van zieken. Aan weêrszijde waren een tiental kribben geplaatst, waar tusschen een met planken belegde middengang, waarover het aanbrengen van hulp vrijelijk kon plaats hebben. Het meerendeel der patiënten waren typhus-lijders, waarvan enkelen reeds in het stadium convalescentiae verkeerden, doch verscheidene nog delireerden en met belangrijke prostratio virium in hun krib afgezakt lagen en geweldig door vliegen geplaagd werden. Ofschoon de ventilatie niets te wenschen overliet, was er de warmte toch aanmerkelijk, daar de zonnestralen er den ganschen dag op waren neêrgekomen. Intusschen verklaarden de convalescenten mij dat dit hun thans niet hinderde en zoo dit al het geval was, de oppassers verpligt waren, het tentendoek nat te spuiten, en zoo des avonds of des nachts de koude hen al hinderde, dat dan de tent door een tweede doek overdekt werd. Voorts verzekerde men mij dat de tenten door geoefende infirmiers gemakkelijk en spoedig op te rollen waren en weder op eene andere plaats konden nedergezet worden.

Aangaande de wijze van behandeling kon ik mij hier goedschiks niet vergewissen, doch hoopte elders daartoe de gelegenheid wel te vinden, hetgeen mij ook te Munster bijzonder gelukte. Het nog pas voltooide Lazareth aldaar ligt in de nabijheid van de algemeen bezochte wandelplaats; heeft een ruim plein in het front en verschilt weinig in bouw met dat te Minden. Alleen kwamen mij de ziekenzalen kleiner voor en waren beide voorste krib-

ben haaksgewijze tegen de zes anderen geplaatst, ten einde het binnenkomen niet te belemmeren. Niettemin meende men, in geval van plaatsgebrek, er nog 4 kribben bij te kunnen plaatsen. Dr. BEREND, Bataillons-Arts, had de goedheid, ofschoon de dienst reeds was afgeloopen, mij het gebouw rond te leiden en den tuin te laten zien, alwaar op voldoenden afstand twee tenten waren opgeslagen, gelijk ik er een te Minden gezien had. In de eene lagen uitsluitend lijders met typhus, in de andere met granuleuse ophthalmie.

De behandeling van typhus bestond hier algemeen in het geven van een teugje Spaansche wijn van tijd tot tijd, zoodra slechts de pols begon te zinken en wijders in de toediening van sulphas chinine. De Heer BEREND roemde zeer de gunstige resultaten van deze middelen in het onderwerpelijke geval, vooral indien men de lijders bij groote hitte in tenten kon behandelen. Ook hier klaagde geen der convalescenten over te groote warmte des daags of koude gedurende den nacht, en slechts zelden behoefde men tot de begieting of in het omgekeerde geval tot bedekking van de tenten over te gaan. Onder de ooglijders zag ik belangrijke granulatiën, veel belangrijker dan wij ze in de laatste jaren in de ziekeninrigtingen hier te lande onder behandeling kregen. Het aanstrijken met nitras argenti, acetas plumbi, koude wasschingen, meende Dr. BEREND de beste resultaten op te leveren.

Na afloop van ons bezoek deelde ik hem mede, dat de behandeling in tenten van zieken, hoe nuttig op zich zelve ook, toch reeds in 1815 na de veldslag van Waterloo door den Inspecteur-Generaal van de Geneeskundige Dienst der Nederlandsche armee, destijds Professor BRUGMANS, op groote schaal in en om Brussel met het uitstekendste gevolg voor de zieken en gekwetsten der geallieërden en krijgsgevangen gemaakte Franschen in praktijk was gebragt, waarvoor hij toen bij wijze van proclamatie aan de inwoners van Brussel de doeltreffendheid op duidelijke en beknopte wijze had aangetoond.

Te Dusseldorf, in deze overigens zoo schoone en ruim uiteen gebouwde stad, hoopte ik ten slotte een zienswaardig hospitaal aan te treffen, doch vond er niets dan een oud en naar de eischen van een Lazareth geheel onvoldoende ziekeninrigting. De Ober-Stabarts, HEITER, was er als mede verlegen om mij dit onaanzienlijk en gebrekkig gebouw te laten zien. Onder zijne patiënten vertoonde hij mij een militair, aan wien hij een kunstbeen had laten vervaardigen, waarmede zijne jonge patiënt zich nu begon te oefenen. De grootste moeite was om, na de buiging van knie en voet, de kunstmatige gewrichten weder met zekerheid te doen regt springen, zóó, dat het ligchaam er eenigermate bij het vooruitbrengen van het gezonde lid er op kon steunen. Ik deelde hem een geval mede van een hooggeplaatst en achtingswaardig diplomaat, die eveneens gebruik maakte van een kunstbeen, dat, hoezeer in het knie- en voetgewricht goed buigende, toch de zwaarte van het ligchaam bij het vooruitbrengen van het gezonde lid slechts steunde en alleen het gaan door het steunen op een stevigen wandelstok mogelijk maakte. Voorts deelde Dr. HEITER mij eenige waarnemingen mede van lijders met aandoeningen van het ruggemerg, die op kosten van het Pruissische Gouvernement in enkele badplaatsen verpleegd werden ter beproeving van verder herstel. Over twee dezer badplaatsen hoop ik later een woord mede te deelen.

v. D.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGEN TOT DE PLASTISCHE CHIRURGIE, VOORNAMELIJK TOT DE OPERATIEVE PLASTIEK DER DEFECTEN IN DE WANDEN DER GENAAKBARE HOLTEN DES LIGCHAAMS: VAN DEN MOND, DER SCHEEDE EN VAN DEN ENDELDARM (**Plastiek der defecten van de wanden der holten**). — Van Paschen 1861 tot Paschen 1866 heeft Prof. G. SIMON in Rostock 144 plastische operatiën (waaronder 51 van blaasscheedefistels) van allerlei aard verrigt. Ieder zal zeker de stem van iemand, die over zulk een ruim materiaal beschikken kan, met genoegen hooren, vooral wanneer er niet alleen sprake is van casuistiek, maar wanneer door hem tevens sommige punten nader beschouwd worden, waaromtrent nog twijfel bestaat, of die nog niet voldoende opgehelderd zijn. Dit laatste heeft SIMON gedaan in het eerste gedeelte van zijn arbeid, dat hij met den naam van algemeen deel bestempeld heeft. Hiervan wenschte ik, voorloopig, een kort en duidelijk overzigt te geven.

I. OVER HET BEGRIP EN DE VERDEELING DER PLASTISCHE KUNSTBEWERKINGEN.

Daaromtrent zijn de schrijvers het niet eens, terwijl sommige de eigenlijke huidoverplantingen (transplantatiën) slechts als plastische operatiën wilden laten gelden, meenden andere elke wondvereeniging er toe te moeten rekenen. Volgens onzen schrijver moet eene operatie aan de drie volgende voorwaarden voldoen, wil zij aanspraak kunnen maken op den naam van plastische: 1°. bij de operatie moet eene spleet, een defect gedekt worden. (Ik kies hier het misschien minder zuiver Hollandsche woord *gedekt*, in stede van het bij ons meer in gebruik zijnde *gevuld*, omdat bij het laatste meer aan transplantatie gedacht zoude worden; terwijl onze schrijver juist wil laten uitkomen, dat het sluiten eener gaping, door het aanhalen van den met het mes goed voorbereiden wondrand, zelfs zonder losmaking der lappen, of het maken van zijdelingsche insnijdingen, niet alleen tot de plastische operatiën gerekend wordt, maar in onzen tijd juist tot hare perfectie behoort, Ref.); 2°. de deelen, die men vereenigen zal, moeten daartoe met het snijdend werktuig kunstmatig voorbereid zijn, en 3°. de aldus voorbereide deelen moeten allernauwkeurigst gehecht worden. Intusschen behooren de kunstbewerkingen, die aan deze eischen voldoen, slechts tot de *plastische in den ruimsten zin van het woord*. Om haar, in een *meer engeren zin*, eene zoodanige te kunnen noemen, moet nog aan eene andere voorwaarde worden voldaan. Immers de drie gevorderde momenten zijn bij een groot aantal operatiën aanwezig, die wel is waar in zeker opzigt tot de plastische gerekend kunnen worden, waarbij echter de plastiek maar eene toevallige of ondergeschikte rol speelt. Zoo worden bijv. de na gedane amputatiën of na het wegnemen van gezwellen achterblijvende wondvlakten, door deelen gesloten, die tot dat doel, volgens de regels der kunst, geschikt gemaakt zijn. Deze akte der kunstbewerking is ontegenzeggelijk eene plastische; maar zij is *niet* het *eigenlijke doel* der operatie, zij is er slechts een toevallig, een meer ondergeschikt deel van. Haar eigenlijk doel is het afzetten van het deel, het verwijderen van het gezwel; zonder deze zou de plastische operatie in het geheel niet gedaan zijn. Het is derhalve niet ondoelmatig de plastische operatiën, naar het *doel der kunstbewerkingen*, in twee groote groepen te rangschikken, en wel in zoodanige, waarbij het dekken van de gaping, het uit den weg ruimen eener wanstaltigheid enz. het doel der operatie uitmaakt, en in die, waarbij de operatie zelve aan eene andere indicatie voldoet en haar plastisch gedeelte slechts iets toevalligs is. De eerste zijn

de eigenlijke plastische kunstbewerkingen (par excellence), de laatste de toevallig plastische kunstbewerking (par accident). De eigenlijk plastische operatiën omvatten dus die, welke de genezing van met huid bedekte (überhäuteter) defecten beoogen; de toevallige, die, welke bestemt zijn om wond-defecten te dekken.

Er zijn dus twee groepen van plastische operatiën, die wezenlijk van elkander onderscheiden zijn.

1. *De eigenlijk plastische kunstbewerkingen of de plastiek van met huid bedekte deelen.* — Zij worden verrigt om van huid voorziene splijtingen en defecten te dekken, of gebreken in vorming uit den weg te ruimen (zoowel verkregene als aangeborene); om normale holten te sluiten of te vereenigen enz. Om ze ten uitvoer te brengen moeten in alle gevallen *de randen van het defect levend gemaakt* (d. i. er moet eene wond gevormd worden) en deze levend gemaakte randen, om het defect te sluiten, vereenigd worden. Dikwerf, maar zeker niet altijd, moeten de dekkende deelen, door ze van den bodem los te maken, of door zijdelingsche insnijdingen of lapvorming voor zijdelingsche verschuiving of overplanting, beweegbaar gemaakt worden.

2. *De toevallig plastische operatiën of de plastiek der wonden.* — Ook deze dienen om verlies van zelfstandigheid aan te vullen. Ook hierbij moeten de deelen door kunstmatige snede tot dekking voorbereid en daarna vereenigd worden. Hier wordt echter niet, zoo als bij de eerste, eene wond gemaakt door het aviveren der randen van het defect, maar de weefsels *worden geschikt gemaakt tot zijdelingsche verschuiving of overplanting.* Hiertoe rekent de schrijver het bedekken der amputatiestompen met tot dat doel kunstmatig gevormde lappen, de resectiën met lapvorming, het plastische wondvereenigen bij toevallig ontstane of na exstirpatie van gezwellen enz. overgebleven wonden met verlies van zelfstandigheid. Hierbij kunnen echter ook zoodanige plastische operatiën noodzakelijk worden, die volkomen gelijk zijn aan de eigenlijke, als eene blepharoplastiek, rhinoplastiek, cheiloplastiek enz.

Maar er bestaat nog eene derde groep van kunstbewerkingen, welke men wel is waar tot de eigenlijke plastische zoude kunnen rekenen, zoodat ze er eene onderafdeeling van zouden kunnen vormen, maar welke men tot dus verre tot andere kunstbewerkingen gebragt heeft. Het zijn die, welke de schrijver *plastische operatiën van subcutane defecten* zoude willen heeten, in tegenstelling met die van de oppervlakkige defecten, welke als de eigenlijke plastische beschouwd werden. Daartoe behooren de resectiën met beennaad bij pseudarthrose, de zenuw- en peesnaad, wanneer de gescheiden einden dezer deelen met de omringende deelen vergroeid zijn. Deze kunstbewerkingen werden verrigt om een van lidteekenweefsel voorzien defect uit den weg te ruimen; de te vereenigen randen moeten wond gemaakt en door naden verbonden worden. Deze operatiën vereenigen dus de hoofdvoorwaarden der plastische.

II. TEXTUUR DER VOOR DE PLASTIEK GEBRUIKTE DEELEN.

Alle weefsels van het menschelijk ligchaam, welke voor onmiddellijke vergroeijing (per primam intentionem) geschikt zijn, kunnen voor de plastiek gebruikt worden. Men heeft daartoe bindweefsel, animale en organische spierzelfstandigheid, kraakbeen-, been- en vetweefsel, d. i. van vet doortrokken bindweefsel, gebezigd. De weefsels van parenchymateuse organen heeft men niet vereenigd, met uitzondering van het scheedegedeelte der baarmoeder, van dat der tong, die uit spierzelfstandigheid bestaan. Steeds zijn in de vereenigde deelen verschillende weefsels aanwezig. Het gevolg eener plastische operatie hangt natuurlijk zeer veel af van de geaardheid der weefsels, die tot dekking van het defect gebruikt worden. Het best geschikt daartoe zijn deelen, die uit stevig vaatrijk bindweefsel bestaan en eenigermate door veerkrachtige vezels

en spierzelfstandigheid, maar niet door vet versterkt zijn. Hoe dikker deze deelen zijn, hoe gereedelijker de genezing volgen zal, omdat de genezingsvlakte daardoor grooter, de voeding der verplaatste deelen beter is. Slecht geschikt zijn vetrijke deelen (want de vetcellen moeten door granulatieweefsel vervangen worden), vaatarme vliezen, als aponeurosen en dunne slijmvliezen, die door de slijmafscheiding doortrokken en verslapt zijn.

Aan de verschillende deelen van het ligchaam komen de volgende weefsels, volgens den schrijver, in meerdere of mindere mate in aanmerking.

1. *Aan de oppervlakte des ligchaams.* De *huid* wordt alleen of met de met haar verbondenen langs de vlakte uitgebreide weefsels gebruikt. Behalve dat hierbij de bovengenoemde eigenschappen in aanmerking komen, biedt de verbinding met het beenvlies wezenlijke voordeelen aan. De huid van het aangezigt is het meest geschikt voor plastische kunstbewerkingen, dan volgt die van het voorhoofd, der neus, lippen, slaap, wangen en kin. Die der onderkinstreek en van den hals is minder bruikbaar dan van het aangezigt. Aan den romp en ledematen komen vooral de harde, vaatrijke huid van de handpalm en der voetzool, wijders de vetlooze en zeer verschuifbare huid van den balzak en van de roede zeer in aanmerking. Minder geschikt zijn de huid van den romp en der ledematen, zelfs die van de bilstreek en het achterste gedeelte der dij. Hoe steviger de panniculus van het individu is, des te minder bruikbaar is de huid der ledematen en van den romp.

2. *In de ligchaamsholten* gebruikt men zoowel de slijm- als weivliezen.

a. Onder de verschillende *slijmvliezen* zijn slechts die voor plastiek geschikt, welke eene stevige onderlaag van submuceus bindweefsel bezitten. De dunne, zeer sterk met vochten doortrokken slijmvliezen der ademhalingswerktuigen, van het darmkanaal en der urinewerktuigen zijn alleen naauwelijks bruikbaar. De strakke, klierlooze conjunctiva bulbi kan daarentegen, ten spijt harer dunheid, voor de plastiek gebezigd worden. Ook de vrije mucosa der vagina is als zoodanig reeds geschikt tot primaire vergroeijing. Onder de met een slijmvlies bedekte of daardoor gevormde holten des ligchaams, die tot plastiek gebruikt kunnen worden, zijn de volgende in meerdere of mindere mate daartoe geschikt. Aan den *mond* of in de *mondholte* de roode rand der lippen, de stevige, zachte deelen van het verhemeltegewelf en het zachte verhemelte, zelfs de bekleedsels van de tandkasuitsteeksels zijn voor de plastiek bruikbaar. Aan de *vrouwelijke pis- en geslachtswerktuigen* zijn de gespleten bilnaad en de labia majora bij jonge en magere voorwerpen zeer geschikt voor plastiek; minder geschikt bij vette personen; de labia minora zijn voor die kunstbewerkingen te dun en te slap; men zal ze bij bilnaadvormingen en bij de episiorraphie altijd met de dunne, meest zeer slappe mucosa der vulva wegsnijden, om goede wondranden te vormen. De blaas- en pisbuisscheedewand bezitten eene betrekkelijk groote neiging tot genezing, de eerste echter in meerdere mate dan de tweede. Ook het scheedegedeelte van de baarmoeder kan als plastische stof gebruikt worden. De endeldarmscheedewand biedt door zijne meerdere dunte mindere waarborgen voor de onmiddellijke vereeniging, dan de blaasscheedewand, evenwel nog groot genoeg, zoo dat de defecten met betrekkelijk groote zekerheid er mede gesloten kunnen worden. Aan de slijmvliezen der *mannelijke pis- en geslachtswerktuigen* komen veel zeldzamer plastische operatiën voor dan aan de vrouwelijke, zij kunnen echter ook aan deze met goed gevolg ondernomen worden, zoo als bij de operatiën van fistels blijkt, die na de zijdelingsche en endeldarmsteensnijding overgebleven zijn.

b. De *weivliezen* der darmen worden zoowel tot plastische wondvereeniging als tot eigenlijke plastische kunstbewerkingen gebruikt. Dit is zeer ligt te begrijpen, wan-

neer men de groote neiging in aanmerking neemt, die deze weefsels bezitten om wanneer zij door aanraking of hechting in ontstekingachtige prikkeling gebragt zijnde, te verkleven en te vergroeijen.

3. Van de *subcutane deelen* zijn het beenvlies, de beenderen, kraakbeenderen, pezen en zenuwen door de bloedige hechting vereenigd geworden en per primam intentionem genezen.

a. Het *periosteum*, een stevig en vooral in zijne uitwendige laag zeer vaatrijk vlies, is niet alleen zeer bruikbaar voor de plastiek, maar kan ook, volgens schrijver, tot de nieuwe vorming van verloren beenderen bijdragen. Dit schijnen hem zijne subperiostale resectiën geleerd te hebben. Minder gunstig denkt hij over de beenvormende eigenschappen van het bij rhino- en uranoplastiek overgeplante beenvlies. Hij meent te moeten aannemen, dat (bij den mensch) in het overgeplante beenvlies in zeldzame gevallen eene nieuwe beenvorming en ook in deze slechts, zoo als VOLKMANN vermoedde, eene transitoire plaats vindt. Niettemin raadt hij steeds, waar het mogelijk is, het periosteum bij plastische operatiën te gebruiken. Het vormt een steviger lap en geeft reeds meerdere waarborgen voor het welslagen derkunstbewerkingen. Men kan dit eer doen daar het been, waarvan het ontnomen is, er volstrekt niet onder lijdt.

b. Beenderen. De beenzelfstandigheid bezit minder vitaliteit dan de zachte deelen, met uitzondering van het vetweefsel, zij is echter groot genoeg om beenderen met beenderen prima intentione tot genezing te brengen. PIROGOFF's en LANGENBECK's en de door hunne navolgers ondernomen osteoplastiën hebben dit overtuigend bewezen. Hoe spongieuser en bloedrijker een been is, hoe geschikter voor plastiek. Om beenstukken te doen vergroeijen is het evenwel niet noodig, dat het te vereenigen beenstuk door beenzelfstandigheid met de omringende deelen verbonden is. Het overgeplaatste beenstuk wordt door een steel van bedekkende zachte deelen of zelfs slechts van het beenvlies voldoende gevoed.

c. Kraakbeen. Wonden van het strottenhoofd, bij pogingen tot zelfmoord en wonden der ooren heeft schrijver per primam zien genezen. Bij de eerste geschiedde de hechting in de bedekkende deelen, bij de laatste ging zij door het kraakbeen heen. Ook bij eene GRITTI'sche operatie, waarbij de wond der patella uit kraakbeen bestond, had de vergroeijing met de zaagvlakte der epiphyse in betrekkelijk korten tijd, zonder eenige stoornis, plaats.

d. Zenuwen. De zenuwzelfstandigheid heeft eene groote neiging om, na eenvoudige doorsnijding, te vergroeijen, zelfs om te regenereren, na verlies van zelfstandigheid. Bij neuralgiën stelt men zich dus niet meer tevreden met het doorsnijden der aangedane zenuw, maar men snijdt een zoo groot mogelijk stuk uit, om de geleiding blijvend af te breken. Over de resultaten van de vereeniging van zenuwen na verwondingen enz. zijn de debatten nog niet gesloten. Tegenover de gunstige resultaten van LAUGIER en NÉLATON staan de ongunstige door EULENBERG en LANDOIS bij proeven op dieren verkregen.

e. Pezen. De pezen zijn wegens haar armoed aan vaten niet goed geschikt voor de vereeniging per primam intentionem. Subcutane peeswonden genezen zeer snel, opene daarentegen gaan dikwijls in ettering over en geven aanleiding tot necrose. Men heeft niettegenstaande met de omringende deelen vergroeide peeseinden opgezocht en ze vereenigt, om de verloren functie te herstellen. De resultaten zijn echter twijfelachtig en bezitten te weinig aanlokkends om tot navolging aan te sporen.

III. METHODEN DER PLASTISCHE KUNSTBEWERKING.

Het is natuurlijk, dat de keuze van de methode eener operatie van den plaatselij-

ken toestand afhankelijk is. Intusschen kan men ze onder, algemeene gezigtspunten zamenvatten en er vaste grondslagen voor leggen. Met het oog hierop onderscheidt SIMON de methoden, naarmate men zich tot doel stelt de dekking der defecten, d. i. de plastiek, te bewerken; door rekking der randen, door zijdelingsche verschuiving of door het inplanten van lappen, met stelen voorzien. Hij onderscheidt dien ten gevolge 3 hoofdmethoden; maar de beide laatste, de zijdelingsche en de transplantatie, kunnen wederom op zoo verschillende wijzen ten uitvoer gebragt worden, dat hij de eerste in 2, de laatste zelfs in 4 afdeelingen meent te moeten verdeelen.

Aldus zouden wij de volgende methoden bezitten.

1. *Plastiek door rekking der randen.* — De operatie bestaat in het wond maken en vereenigen der randen. Zij onderscheidt zich van alle andere plastische operatiën, door dat de dekking van het defect op onbloedige wijze door de naad geschiedt. Er wordt niet alleen door naden vereenigd, maar door deze wordt ook de omgeving ter dekking aangehaald (gerekt), en de ontspanning der vereenigingslijn bewerkt. Om aan deze aanwijzingen te voldoen, legt men eenvoudige rijen naden of de dubbele naad, en in zeldzame gevallen DIEFFENBACH'S veelzijdige naad aan. SIMON maakt vooral van deze methode, die over het algemeen in de laatste jaren meer en meer is toegepast geworden, in het bijzonder voor het sluiten van defecten in de wanden der genaakbare ligchaamsholten het ruimste gebruik. Hij opereert er mede hazelippen, wier wondranden zich, zonder ze los te maken, laten vereenigen, splijtingen van het zachte verhemelte, blaas- en endeldarm, scheedefistels, gescheurde bilnaden; hij verrigt er episiorrhaphiën, het sluiten der scheede en vele andere kunstbewerkingen door.

2. *Plastiek door zijdelingsche verschuivingen.* — Bij al deze kunstbewerkingen wordt de dekking van het defect door verschuiving der omringende deelen beoogd, welke door bloedige handelingen, namelijk door het losmaken van den bodem, door zijdelingsche insnijdingen of door lapvorming verplaatsbaar gemaakt worden. Men verrigte ze op de volgende twee wijzen:

a. Door het wond maken en vereenigen der randen, na ze door losmaking van den bodem en door zijdelingsche insnijdingen beweegbaar gemaakt te hebben. SIMON verklaart zich in zoo verre tegen de ontspannings-zijdelingsche insnijdingen van DIEFFENBACH, omdat in de meeste gevallen, waarin deze aangeraden werden, men met de ontspannings- en vereenigingsnaden zijn doel bereiken zal. Zij zijn, volgens hem, veelal zonder werking en dienen dus niet meer gedaan te worden in zoodanige gevallen, waarin de insnijdingen niet door de geheele dikte der te vereenigen deelen gemaakt kan worden. Zoo zijn die DIEFFENBACH'sche insnijdingen nutteloos bij diepere bilnaadsplijtingen, eveneens de JOBERT'sche zijdelingsche insnijdingen in het slijmvlies der scheede bij blaasscheedefistels, omdat zij niets bijdragen tot de vereeniging der diepere deelen, van wier vergroeijing het gelukken der operatie afhangt. Bij defecten met bewegelijke randen, zullen dus de zijdelingsche insnijdingen slechts bij uitzondering noodig zijn. Daarentegen zijn het losmaken der randen van den bodem en het maken van zijdelingsche insnijdingen onmisbaar bij alle defecten, waarbij de randen met den bodem zoo vast vergroeid zijn, dat zij zonder deze hulp niet verschoven kunnen worden. Bij verreweg het grootste aantal der gecompliceerde enkele en dubbele lipsplijtingen, bij uranoplastie, bij vele cheiloplastiën, is deze methode volkomen op hare plaats.

b. Zijdelingsche verschuiving met omsneden lappen. — Deze methode zijn wij mede aan DIEFFENBACH verschuldigd. Zij komen bij groote defecten te pas, die, volgens de sub *a* opgegeven wijze, niet gesloten kunnen worden. Zij is vooral dienstig bij blepharoplastie en cheiloplastie, met één woord, bij aangezigtsdefecten. Zij geeft de

gunstigste uitkomsten, wanneer de ooglidrand en de zoom der lippen behouden zijn.

3. *Plastiek door overplanting.* — Bij de transplantatie wordt het defect gedekt door het inplanten van vervangingslappen, die aan de omringende of op afstand gelegene deelen ontleend zijn. Hier kan dus geene sprake zijn van rekking of verschuiving der nabijgelegene weefsels tot aanvulling van het ontbrekende. De transplantatie kan volgens 4 methoden geschieden.

a. Transplantatie van uit de nabijheid ontleende, van een steel voorziene, om haar as gedraaide lappen (Indische methode). — De bekende en meest in gebruik zijnde methode, voor neusvorming uit het voorhoofd, de neus en wangen enz.

b. Transplantatie uit verwijderde deelen met vastzittende vervangingslappen (Italiaansche methode). — Alleen nog maar in gebruik bij de rhinoplastie, waar de neus, volgens de Indische methode, niet gevormd kan worden.

c. Dekking van het defect door omgeslagen huidlappen, wier epidermisvlakte vast moet groeijen en wier wond-vlakte naar buiten gekeerd is. — Deze transplantatie werd door NÉLATON, BAUM en anderen verrigt, om de ectopie der blaas te dekken. B. VON LANGENBECK, BARDELEBEN en VERNEUIL sloegen lappen, uit het voorhoofd gesneden, om, om groote neusdefecten aan te vullen. SIMON meent, dat deze methode eene ruime toepassing verdient in die gevallen, waarin de plaats, waar de inplanting geschieden moet, in een regten hoek staat tot de plaats, waaraan de stof ontleend zal worden.

d. Transplantatie met volkomen uitgesneden huidlappen. — Driemalen heeft SIMON dit bij menschen beproefd, doch altijd mislukten zijne pogingen. Zijne menigvuldige transplantatie-proeven bij konijnen waren alle zonder gevolg. Hij waarschuwt met volle regt tegen het ligtgeloovig vertrouwen stellen in de verhalen van wedervereeniging van afgehouwen vingerleden, neuspunten enz. Dat zulke genezingen onmogelijk zijn, beweert hij echter niet. Slechts één geval kent hij, waarin een volkomen uitgesneden huidstuk weder vastgegroeid is. Een zijner ambtgenooten, verhaalt hij, sneed zich, bij het onvoorzigtig gebruik van het mes, zoodanig, dat een 2 centimeters lang en 1 centimeter breed huidstuk van de radiaalzijde van het eerste lid der linker wijsvinger geheel en al uit zijne verbinding losgeraakt was en op den grond viel. Het stuk werd weder op de plaats gelegd, waaruit het gesneden was, en met kleefpleisterstrooken bevestigd. Het vergroeide volkomen, en uit het beloop van het lidteeken kan men nu nog zien, dat het rondom los geweest is.

IV. REGELS VOOR DE PLASTIEK DOOR REKKING DER RANDEN, VOORNAMELIJK MET HET OOG OP DE PLASTISCHE OPERATIËN AAN DE WANDEN DER GENAAKBARE HOLTEN DES LIGCHAAMS.

Hebben DIEFFENBACH en B. VON LANGENBECK zich hoogst verdienstelijk gemaakt door het vaststellen van regels, volgens welke de plastische operatiën met overplanting en bloedige zijdelingsche verschuiving verrigt moeten worden, aan onzen schrijver komt de lof toe, van, met anderen, veel voor de onbloedige verschuiving, d. i. voor de plastiek door rekking der randen, gedaan te hebben. Wij zullen trachten een zoo trouw mogelijk overzigt te geven van hetgeen hij, door eene ruime ervaring geleerd, meent als vaste regels, bij het uitvoeren dier operatiën, ter navolging te mogen aanbevelen, overtuigd als hij is, dat zij wezenlijk tot het welgelukken dezer zoo moeijelijke en zorg vereischende kunstbewerkingen zullen bijdragen.

a. Duur der operatie. — Men haaste zich nooit; ga tot het eene tijdperk der operatie niet over, voordat het andere behoorlijk en volkomen afgedaan is. Ja, mogt het, bij het aanleggen der naden, blijken, dat de wondmaking hier of daar nog iets te wenschen overig laat, dan grijpe men weder naar mes of schaar, of wel, ontdekt

men bij het vastknoopen der naden, dat de randen niet allernaauwkeurigst sluiten, dan moet men de soms met nog zoo veel moeite ingevoerde draden uittrekken en ze door juister aangelegde vervangen.

b. Hulp en verlichting van het operatieveld. — Zoo ergens, dan zijn beide hier, waar het defecten van de wanden der holten geldt, van het hoogste gewigt, en nergens wordt daartegen meer gezondigd. Vooral geldt dit van den bilnaad- en bilnaad-endeldarmscheur, welke van de vroegste tijden af door de minst geoefende operateurs, in de ongunstigste ligging, met het meest onvoldoende licht en de gebrekkigste hulp verrigt zijn. De operatiën mislukten dan ook meestal, maar de lochiaalvloed, de afscheiding der wond en de urine waren er immers, om de schuld van het mislukken der operatie te dragen.

Het getal *helpers* moet, volgens schrijver, zoo groot zijn, dat de operateur zich met niets behoeft te bemoeijen, dan met het wondmaken en hechten. Ieder, zelfs de minst geoefende, kan adsisteren. *Verlichting van het operatieveld*, het gewone daglicht is voldoende; somwijlen kan dat van eenige kaarsen te pas komen. Zelfs bij bewolkte lucht heeft de schrijver moeijelijk genaakbare fistels geopereerd. Kunstmatige verlichting door geconcentreerd licht is nooit noodig.

c. Plaatsing der patiënten en blootlegging van het defect. — Op beiden komt hier zeer veel aan. Bij het gespleten verhemelte van volwassenen wordt de operatie het best gedaan in zittende houding van den patient, met sterk naar achter gebogen hoofd, bij kinderen geeft hij de voorkeur aan de rugligging op de operatietafel, met ondergeschoven kussen in den nek. Bij operatiën door de scheede en aan den bilnaad kiest hij bijna altijd de door hem aangeraden stuitrugligging, in zeldzame gevallen de houding, die bij de steensnijding gegeven wordt. Ook is de eerste ligging de beste, als men in den endeldarm opereert. Hij laat de chloroformnarcose toe, en op deze wijze zou, volgens schrijver, het blootleggen der defecten nog beter geschieden, dan door de buikligging, aan welke door eenige operateurs de voorkeur gegeven wordt. Om het *defect bloot te leggen* moeten meestal eigenaardige verwijdings-instrumenten gebruikt worden. Bij operatiën in den mond gebruikt hij de LANGENBECK'sche lippenhouder of een metalen vingerhoed, welke door den adsistent tusschen de kaken geschoven wordt. Bij zeer kleine kinderen, die nog geene tanden hebben, houdt een helper, die aan de tegenovergestelde zijde van den operateur staat, met de beide naar boven en beneden gerigte wijsvingers, de kaken open. Om de blaasscheedefistel te opereren wordt òf de uterus tot aan den ingang der scheede naar voren getrokken en de blaasscheedewand vooruitgestuwd, òf de fistel door de vagina verwijdende instrumenten en door scherpe haken, die de omgeving der fistel spannen, blootgelegd. Niet zelden is het noodig abnorme vergroeijingen te klieven of uitpuilende plooijen zelfs geheel uit te snijden. Bij endeldarm-scheedefistels kan met met dezelfde instrumenten door de scheede in het bovenste derde gedeelte nog beter dan door het rectum opereren. Bij fistels in het onderste derde gedeelte van den endeldarm-scheedewand kan men het best den zetel der aandoening bereiken, door den bilnaad tot in de fistel te klieven en daarna de operatie der zamengestelde bilnaadscheur te verrigten (zie later: endeldarm-scheedefistels).

d. Het gebruik maken der chloroformnarcose. — Is bij operatiën aan de lippen aan te bevelen, natuurlijk onder de behoorlijke voorzorgen voor de afvloeijing van het bloed. Bij uranoplastie en staphyloraphie slechts bij kinderen, in het begin der operatie. Bij volwassenen in het geheel niet of slechts in het eerste tijdperk, dus bij het losmaken der zachte deelen van het verhemeltegewelf. Bij operatiën aan het perinaeum is de narcose, wegens hare groote gevoeligheid, zeer aan te raden; bij die door den

endeldarm is zij onmisbaar, omdat zonder haar geene voldoende uitzetting bewerkt kan worden. Operatiën in de scheede zijn veel minder pijnlijk dan die aan den bilnaad, en de schrijver zegt, in den laatsten tijd een grooter aantal hiervan zonder chloroform ten uitvoer gebragt te hebben. Ik heb deze nog *altijd* zonder chloroformnarcose verrigt; eensdeels omdat ik de dadelijk te beschrijven gevolgen der chloroform vreesde, anderdeels omdat ik mijne vesico-vaginaalfistel-operatiën (met uitzondering der laatste, die ik voor eenige dagen, in de zijdelingsche positie doch ook zonder chloroform aan te wenden verrigt heb) steeds in de buikligging gedaan heb. Schrijver maakt zelve opmerkzaam, op de eigenaardige bijzondere nadeelen der chloroforme in dezen, daar zij uitsluitend aan deze bijzondere soort van kunstbewerkingen verbonden zijn. Immers het noodzakelijk gevolg van den langen duur der operatiën, volgens schrijver 3—4 uren, is, dat er in de regel 3—4 oncen chloroforme verbruikt worden, vandaar dat patienten meestal langer dan tweemaal 24 uren door de hevigste brakingen gekweld worden, die hoe naauwkeurig de hechtingen ook aangelegd mogen zijn, noodzakelijk nadeelig op de genezing moeten werken. Hij besluit dan ook met te zeggen: waar de pijnlijkheid der operatie of andere omstandigheden de chloroformnarcose niet onbepaald vorderen, tracht ik ze te vermijden. Bij operatiën in de scheede ontraad ik steeds de chloroformnarcose en chloroformeer alleen op het bepaald verlangen der patiënten.

Tot zoo ver de voorbereiding tot de kunstbewerking.

De eigenlijke operatie bestaat uit *twee* deelen, het wondmaken en de vereeniging der randen van het defect. Beide eischen de grootste zorg, omdat hier alles van de onmiddellijke vereeniging afhangt, de granulatievorming, die bij de plastiek door transplantatie of zijdelingsche verschuiving der omsneden lappen, bij mislukking der prima intentio, nog zoo veel doen kan, is hier van weinig of geen nut. Immers bij blaasen endeldarm-scheedefistels kan de kleinst overgeblevene opening dezelfde nadeelen hebben, als het oorspronkelijke defect.

e. Het wondmaken der randen. — Dit bedrijf der kunstbewerking, dat SIMON met regt liever het *uitsnijden* der defectranden zoude willen noemen, is zeker wel het gewigtigste gedeelte dezer operatiën; het is zelfs gewigtiger dan de vereeniging. Want al is de vereeniging nog zoo naauwkeurig en de wondmaking niet voldoende, dan zal er nooit genezing volgen, terwijl, wanneer de laatste volmaakt is en de eerste nog iets te wenschen overlaten mogt, de operatie toch nog volkomen gelukken kan. Schrijver heeft fistelranden primair zien vergroeijen, door welke na de operatie in de blaas gespoten water, en nog 6 uren daarna bijna al de urine afliep. Met het ontstaan der zwelling hield het afvloeijen der urine op en de randen vergroeiden per primam. Het wondmaken der randen moet, volgens de ervaring van den schrijver, 1°. zoo geschieden, dat de wondvlakten scherp afgesneden zijn en uit volkomen gezonde, tot vergroeijing geschikte zelfstandigheid gevormd worden; 2°. zij moet diep zijn, zich zoo mogelijk over de geheele diepte van het defect uitstrekken; 3°. zij moet zoo naar binnen dringen, dat de wondranden evenlijnig of steil schuins naar binnen gerigt zijn. Om aan de eerste en voornaamste aanwijzing, d. i. het *vormen van gezonde, tot vergroeijing geschikte wondranden,* te voldoen, is schrijver gewoon de wondmaking der randen zoo ruim mogelijk te maken. Het is beter betrekkelijk te veel dan te weinig weg te nemen. Vooral zorge men geene weefsels achter te laten, wier genezing twijfelachtig is. Men late zich niet afschrikken door de daaruit ontstane vergrooting van het defect, die voor zijn rand steeds niet meer dan 1—2 mm. bedragen zal. Eene goede genezing van goed gevormde wondranden is zoo stevig, dat zij in staat is tegenstand te bieden aan de belangrijke spanning, die door het grootere verlies van zelf-

standigheid veroorzaakt wordt. De *wondmaking moet zich toch tot over de diepste deelen van het defect uitstrekken.* Daarom dringt hij bij hazenlippen met het mes door het slijmvlies van den mond, bij blaasscheedefistels tot op, of zelfs *door* het slijmvlies der blaas en bij endeldarmscheedefistels tot in den endeldarm. Eindelijk *moet de nieuw gemaakte wond parallel of steil-schuinsch* (zie Fig. 2) *naar binnen dringen,* omdat op deze wijze bij de vereeniging,] de gelijksoortige weefsellagen van de randen van het defect, zonder of slechts met geringe plooivorming, in aanhoudende aanraking komen. Deze vorm der wond verzekert de stevigheid der vergroeijing, volgens den schrijver, beter dan de vlak-schuinsche, welke door andere schrijvers bij de operatiën der blaas- en endeldarm-scheedefistel aanbevolen wordt.

f. De vereeniging der randen, d. i. de hechting. — In dit gedeelte der kunstbewerking moet aan 3 aanwijzingen worden voldaan: 1°. de wondranden moeten over het defect heengetrokken (gerekt); 2°. zij moeten op het naauwkeurigst vereenigd, 3° zij moeten ontspannen worden. Al deze 3 indicatiën kan men vervullen en wel op onbloedige wijze door *verscheidene rijen naden aan te leggen, die het defect van eene zijde sluiten en wier draadlussen zich meerder of minder ver uitstrekken, en meerder of minder weefsels omvatten.* De vereeniging wordt bewerkt door *vereenigingsnaden,* wier punten van ingang en uitgang in de nabijheid van den wondrand gelegen zijn; de *rekkingsnaden* moeten verder grijpen, opdat zij bij de aan te wenden kracht niet uitscheuren, en de *ontspanningsnaden* moeten nog meer weefsel in hare lussen vatten, om de spanning aan de vereenigingslijn te kunnen keeren, totdat er eene genoegzame vaste vergroeijing tot stand gekomen is. Dien ten gevolge zoude men, om aan deze aanwijzingen te voldoen, eene breede, gapende wond met naden moeten sluiten, wier lussen de wondranden op 3 verschillende afstanden omvatten (tripelnaad). Men kan hiertoe echter op eenvoudiger wijze geraken, want de ontspanning kan in den regel wel op voldoende wijze door den rekkingsnaad bewerkt worden, zoodat men slechts 2 rijen naden, de *dubbele naad* (zie Fig. 1 en 2),

Fig. 1.

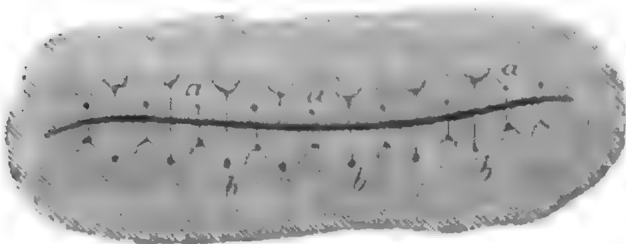

Dubbele naad van den schrijver. a a Vereenigingsnaden; *b b* rekking- en ontspanningsnaden.

Fig. 2.

Dezelfde dubbele naad bij steil schuinsche wondmaking der randen. *a* Vereenigingsnaad; *b* rekkings en ontspanningsnaad (in doorsnede geteekend).

noodig heeft. In vele gevallen kunnen al deze werkzaamheden door eene rij naden geschieden. Of nu slechts *een eenvoudige rij naden of de dubbele naad* moet aangelegd worden, hangt eensdeels af van het gapen der splijting en van de verschuifbaarheid der omgeving, anderdeels van de meerdere of mindere breedte der wondranden. Bij smalle spleten, of bij spleten met zeer verschuifbare randen zal men volstaan kunnen met den enkelen vereenigingsnaad; bij breede, gapende en weinig verschuifbare randen vervult de dubbele naad al de aanwijzingen. Bij splijtingen en defecten met dunne

randen zal men eer in de noodzakelijkheid zijn den dubbelen naad aan te leggen, dan bij splijtingen met dikke randen, daar bij de eerste de verschuiving der randen binnen de lussen slechts door naden bestreden kan worden, welke de randen onmiddellijk omvatten. Zulke naden omvatten, wanneer de randen dun zijn, slechts zulk eene geringe hoeveelheid weefsel, dat zij onmogelijk te gelijker tijd de rekking en ontspanning kunnen bewerken. Bij dikke wondranden daarentegen wordt in de lussen der vereenigingsnaden zoo vele zelfstandigheid gevat, dat zij gelijktijdig tot vereeniging, rekking en ontspanning kunnen dienen. Het is door de werking dezer wijd en diep vattende naden te verklaren en door ze in de chirurgie als ontspanningsnaad en zijne dubbele naad (zie zijn geschrift *Die Doppelnaht*. Giessen, 1854), ter vervanging der zijdelingsche ontspanningssnijdingen, ingevoerd te hebben, meent de schrijver, dat de laatste voor het grootste getal der defecten, welke beweegbare randen hebben, opgegeven zijn. Bij vele aangezigtsdefecten, bij vele lipsplijtingen, bij het meerendeel der staphyloraphiën, bij blaas- en endeldarmscheedefistels, bij bilnaadscheuren en zeer vele defecten aan andere deelen des ligchaams zal men slechts bij uitzondering zijne toevlugt tot het maken van zijdelingsche insnijdingen behoeven te nemen. Met eene eenvoudige rij naden of met den dubbelnaad komt de vereeniging zoo naauwkeurig mogelijk tot stand. Alleen bij zeer diepe splijtingen van den bilnaad, welke tot in de scheede en in den endeldarm doordringen, alzoo bij totale zamengestelde bilnaadscheuren en bij episio-elytrorrhaphiën, is de, van slechts ééne zijde ten uitvoer gebragte vereeniging van den bilnaad met den eenvoudigen of dubbelnaad, om de hooggelegen deelen te vereenigen, dikwijls niet voldoende. Hier zal men doelmatig te werk gaan, als men met DIEFFENBACH bij de bilnaadhechting, ook nog scheede- of scheede- en endeldarmnaden aanlegt, zoodat de spleet van *verschillende zijden* gesloten wordt. Deze *verschillende naadzijden* kunnen parallel loopen, of zij ontmoeten zich in eenen hoek, of zij vormen een driehoek,

Fig. 3.

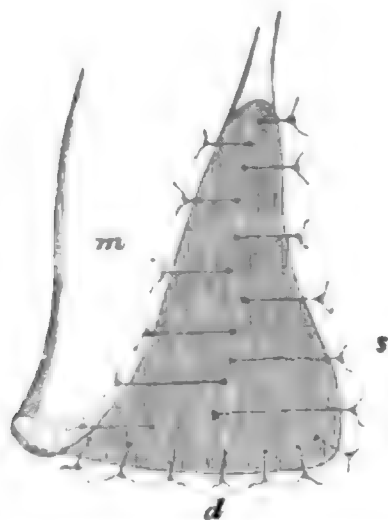

Van verschillende zijden (driehoekige) verrigte naad (mehrseitige), aangelegd tot het sluiten eener endeldarm bilnaadsplijting. *m.* Endeldarm, *s.* scheede; *d.* bilnaad (in doorsnede geteekend).

zoodat men ze *parallel-*, *hoek-* en *driehoekige* naad noemen kan. Bij alle eenvoudige defecten, vooral bij die met *dunne* randen, dus in tegenstelling van KÜCHLER, die hij niet noemt, maar vreemd genoeg slechts met „Man" aanduidt, verwerpt hij het hechten van afzonderlijke weefsels, een oordeel, dat ik niet gaarne zonde willen onderschrijven. Zijn hoofdargument, de langere duur der operatie, heeft weinig waarde in den mond van iemand, die tegen alle overhaasting bij plastische operatiën met klem waarschuwt

en zich niet ontziet er somwijlen 3 à 4 uren aan te besteden. Maar al ware dit eene bedenking, dan weegt dit nadeel niet op tegen de groote voordeelen die zij bieden. Ik was meermalen verbaasd over de ontspanning, die ik zag ontstaan na de hechting der slijmvlieswond en verrast over den gunstigen invloed, die deze voorloopige hechting op de verdere vereeniging en niet het minst op de vergroeijing uitoefende. De „KÜCHLER'sche Hohlnaht", met verstand aangewend, beschouw ik dan ook als eene belangrijke aanwinst, zonder daarom iets te kort te willen doen aan de waarde van den ontspanningsnaad van SIMON. De laatste zegt alleen in den endeldarmscheedewand, bij gecompliceerden bilnaad, scheuren van twee zijden gehecht te hebben, nadat hij de wondranden naar de scheede en endeldarm zeer belangrijk verbreed had (zie Fig. 3).

Bij het *aanleggen van den dubbelen naad* had SIMON vroeger meer de ontspanning op het oog en vormde daarom groote draadlussen, door deze op 1—1$^1/_2$ centimeter van den wondrand aan te leggen. In den jongsten tijd heeft hij in het belang van de gelijktijdige rekking de voorkeur gegeven aan het in- en het uitvoeren der naald op $^1/_2$—$^3/_4$ *centimeters afstand van den wondrand.* Hierdoor wordt de rekking belangrijk vermeerderd en aan de ontspanning niets te kort gedaan. Want de deelen, door wier rekking het defect uit den weg geruimd wordt, liggen niet binnen, maar buiten de lussen der ontspanningsdraden. Om een defect met dunne, ligt verschuifbare wondranden te sluiten, legt SIMON verder betrekkelijk zeer *talrijke naden* aan op $^1/_4$, hoogstens $^1/_2$ centimeter breede afstand van elkander, terwijl niet alleen de rekkings- en ontspanningsnaden, maar ook de vereenigingsnaden de *geheele diepte* van het defect omvatten (zie Fig. 1 en 2). Daardoor winnen de rekking en ontspanning in gelijkmatigheid, de vereeniging in naauwkeurigheid en stevigheid. Bij dikkere wondranden kunnen daarentegen alle naden op grootere afstanden aangelegd en de vereenigingsnaden oppervlakkig zijn. Ook bij het *aanleggen van rijen naden van verschillende zijden* ging hij vroeger anders te werk dan nu. In specie meende hij, om bilnaadscheuren te sluiten, vroeger de slijmvliesplaten met zeer oppervlakkige naden, de bilnaadsplijting met diep doordringende naden te moeten hechten. Thans geeft hij meermalen de voorkeur aan het invoeren van diepgaande naden aan de slijmvlieszijde, terwijl hij de bilnaadhechtingen zeer oppervlakkig maakt. Is dit niet eene onwillekeurige hulde aan de KÜCHLER'sche „Hohlnaht" gebragt? De lussen van twee tegenover elkander liggende rijen naden laat hij niet zelden in elkander vatten en gelooft hij daardoor de naauwkeurigheid en stevigheid der te vereenigen randen te bevorderen. Om aan al deze aanwijzigingen bij de vereeniging te voldoen, gebruikt hij steeds de eenvoudigste soort naden — de *geknoopte naad.*

g. De stof, waaruit de draad vervaardigd wordt, is van gewigt, vooral waar bij overblijvende steekopeningen, zoo als bij blaasscheedefistels enz., dezelfde bezwaren kunnen blijven bestaan, als door het gebrek zelve veroorzaakt worden en waar zij, zoo als bij deze, niet van zelve genezen. Waar dit wel het geval is, zoo als bij hazenlippen en splijtingen van het verhemelte, doet het er minder toe van welke soort van draden men zich bedient. De schrijver blijft bij zijne vroeger geuite meeningen (*Ueber die Heilung der Blasenscheidenfisteln.* Rostock, 1862; zie de proeven met organische en metalen draden) omtrent den invloed van verschillende draden op de reunio per primam intentionem. Hij geeft de voorkeur aan eene stof, welke slechts ligte of in het geheel geene ontsteking van het wondkanaal veroorzaakt. Door proeven en waarnemingen aan het ziekbed is hij tot de overtuiging gekomen, dat de ontsteking en ettering van de steekkanalen (volmaakt op dezelfde wijze, als bij alle overige vreemde ligchamen, die door wonden in de weefsels gedrongen zijn) van de meerdere of mindere dikte en de verschillende ruwheid van de oppervlakte van den draad af-

hangt. Hoe fijnder de draad en hoe gladder zijne oppervlakte is, des te minder gevaar bestaat er voor het opwekken van ontsteking en ettering in de steekkanalen. Dunne metalen draden, zeegrasdraden en zeer fijne, goed gedraaide zijde, verdienen in dit opzigt de voorkeur boven alle andere stoffen. Het onderscheid tusschen deze vier verschillende draden is, met het oog op de belangrijkheid van de ettering der steekkanalen, zeer gering; want de ruwste, de fijne zijde, wekt dikwerf geheel geene ontsteking op en blijft niet zelden in de weefsels na de volkomene genezing achter (zie zijne Verhandeling). Wijders heeft hij aangetoond, dat men met dunne draden niet alleen de vereeniging, maar ook de ontspanning bewerken kan, totdat de vergroeijing tot stand gekomen is. Hij kiest dus steeds zoo fijn mogelijke draden, die stevig genoeg zijn moeten om de randen van het defect naar elkander toe te halen. Intusschen moet er bij het verrigten der blaas- en endeldarmscheedefistel voornamelijk op gelet worden eene stof tot de hechting te kiezen, die zoo min mogelijk, door die draden gemaakte openingen achterlaat. Door ondervinding geleerd, is hij er van overtuigd geworden, dat tusschen dunne metalen draden en dunne draden van Chinesche zijde geen onderscheid bestaat, dat bij beiden zulke openingen achter kunnen blijven, doch dat zij bij beiden uiterst zelden en alleen bij de vereeniging van zeer dunne randen aangetroffen worden. Onder deze omstandigheden geeft hij onder de vier genoemde stoffen aan de Chinesche zijde, zelfs bij blaas- en endeldarmscheedefistels, de voorkeur, omdat zij steviger, plooibaarder, dus bruikbaarder is dan de drie andere en bij gevolg de op zich zelve reeds hoogst moeijelijke en tijdroovende kunstbewerkingen het meest vergemakkelijkt. Simon verschaft zich de zijde, waarvan hij gebruik maakt, onder den naam van *Chinesche zijde*, bij den Instrumentmaker schliemann te Hamburg. Het fijnste nummer dezer zijde is zoo dun als de dunste zilverdraad en, dubbeld genomen, is zij zoo sterk, dat ook zeer wijd gapende defecten er mede zamengetrokken kunnen worden. De dubbele draad van deze fijnste nummers gebruikt hij dus bij alle defecten met dunne randen. De eenvoudige draad bezigt hij zelden en slechts tot het aanleggen van fijne vereenigingsnaden, welke tusschen ontspanningsnaden geplaatst worden. Een dikkere draad (n°. 1) dezer zijde gebruikt hij bij iets harder wondranden en n°. 2 en 3 bij zeer dikke en gapende wondranden, bijv. bij het verrigten der bilnaadhechting bij perineaalscheuren en bij de episiorrhaphie. Nog onlangs heeft hij de door passavant aangeraden zijwormsnaren of zeegras, die aan deze, wegens hare gladde oppervlakte, de voorkeur geeft boven zijden draden, beproefd, maar is weder tot zijne gewone draden teruggekeerd.

h. Nabehandeling. Bij de ons bezig houdende operatiën is niet, zoo als bij de meeste der aan de oppervlakte van het ligchaam verrigt wordende plastische kunstbewerkingen het geval is, aan de voorwaarden ter genezing voldaan, wanneer de wondmaking en hechting behoorlijk geschied zijn maar bij de nabehandeling moet op het afweren van invloeden gelet worden, die de genezing in de waagschaal kunnen brengen. De beide voornaamste zijn: de bewegingen, waaraan de gehechte deelen blootstaan, en de mogelijkheid dat secretorische en excrementiële vloeistoffen (van welke eenige zelfs onder een meerderen of minder hoogen graad van drukking staan) tusschen de vereenigde wondranden dringen. Hoezeer de nadeelen dier invloeden volgens simon overdreven zijn geworden, zijn ze toch niet te ontkennen. Het zou zeker wenschelijk zijn volkomen rust aan de deelen te verschaffen en de vloeistoffen geheel van de wond af te houden. Doch dit is onmogelijk en de middelen die daartoe aangeraden zijn, bewerken het beoogde doel niet en zijn dikwijls zelfs schadelijk. Daardoor is hij er eindelijk toe gekomen er geen gebruik meer van te maken en de voorkeur te geven aan eene bijna negatieve behandeling. De genoemde nadeelen zijn

hierbij niet te vermijden, doch zij schaden niet, wanneer zij de normale mate maar niet overschrijden; men were slechts het buitensporige af. Bovendien eene goed geaviveerde en naauwkeurig vereenigde wond is het beste middel om de inwerking dier schadelijke momenten af te weren. Door de volgende ervaringen is hij tot deze behandeling gekomen.

Bij *hazenlipoperatiën* kunnen rekking bij het eten en vooral bij het huilen der kinderen de vergroeijing schaden. Men meende daarom in den omwonden naad en *het* steunen van dien naad door kleefpleisterstrooken of verband toestellen aan deze nadeelen het hoofd te kunnen bieden. De kinderen werden na de operatie kunstmatig gevoed, omdat het verband het zuigen verhinderde of pijnlijk maakte. Toen hij echter zag dat de kinderen na het aanleggen van den omwonden naad door het stooten tegen de stiften meer dan anders schreeuwden en bij kunstmatige voeding door diarrhoea en buikpijnen gekweld werden, waagde hij het met den geknoopten naad te vereenigen en het zuigen te veroorlooven. Toen hij verder bemerkte dat de steunende kleefpleisters niet steunen, veeleer eene schadelijke drukking op het lidteeken uitoefenden dat de wangen onder die strooken terug weken, en het wegnemen en op nieuw aanleggen er van aanleiding gaven tot onrust en aanhoudend schreeuwen, liet hij ook deze weg. Toen hij zelfs bij een 10jarigen knaap, bij wien hij eene breede spleet met den geknoopten naad gesloten had, die op den tweeden dag eene dikke boterham genoten had en waar de vereenigingslijn dus zeer sterk gerekt was, niettemin zag genezen, waagde hij het eindelijk alle hazenlippen, zelfs bij de breedste spleten, met den geknoopten naad te hechten en pasgeboren kinderen te opereren, bij welke rekking door schreeuwen nooit vermeden kan worden. Dus alleen de geknoopte naad wordt aangelegd, nooit worden kleefpleisterstrooken gebruikt en slechts zorg gedragen dat het kind niet schreeuwt. Het wordt op dezelfde wijze zoo als het vroeger gewoon was gevoed; de zich vormende etter of korsten worden niet weggenomen; geen Geneesheer bezoekt den patiënt. Eerst na 2—3maal 24 uren, dikwijls nog later, wanneer dus de vergroeijing reeds stevig is, ziet SIMON de patiënt voor de eerste keer na de operatie. Dan worden de draden verwijderd en de wond zoo veel mogelijk gezuiverd, terwijl de lippen tegen elkander gedrukt worden. Ook nu wordt geen kleefpleisterstrook aangelegd en de wond eerst weder na 7—8 dagen onderzocht.

Bij de *operatie van het gespleten verhemelte, der staphyloraphie*, had hij vroeger, om alle slikbewegingen te voorkomen, de strengste onthouding van spijzen verordend en slechts het gebruik van uiterst geringe hoeveelheid zeer dunne dranken veroorloofd. Toen hij echter de ondervinding opdeed, dat onverstandige patiënten, niettegenstaande de raadgevingen van den arts, gedurende het genezingsproces in stilte vaste spijzen gebruikt hadden en dat de wonden in weërwil hiervan genazen, zag hij in, dat de volkomen onthouding van spijzen en dranken niet noodig is voor de herstelling. Wijders ontwaarde hij, dat door honger en dorst zich een beslag op de tong en op het gehechte verhemelte nederzette, dat een verpestende stank verspreidde en door het spoelen van den mond niet van het achterste gedeelte van het verhemelte verwijderd kon worden dat de patiënt door dit beslag en door de droogte der keel tot menigvuldige slikbewegingen en rogchelen genoopt werd en eindelijk, dat er groote onrust, koorts en belangrijke matheid als gevolg van de verscheidene dagen uitgestanen honger en dorst ontstond; toen moest hij er wel van zelf toe komen om het gebruik van dunne dranken en voedende vloeistoffen niet alleen als niet schadelijk te beschouwen, maar als het beste ondersteuningsmiddel der genezing, het dikke beslag werden er door weggespoeld, het rogchelen bleef geheel uit, alleen bij het drinken hadden er slikbewegingen plaats en de lijders konden den tot genezing benoodigden tijd rustig en slapend doorbrengen.

Bij de *operatie der blaasscheedefistels* werden de bevochtiging der wond met urine, en hare rekking bij de vulling en ontlasting der blaas, voor zoo nadeelig gehouden, dat men aan de mogelijkheid der genezing wanhoopte, zoo men deze nadeelen niet volkomen voorkomen kon. Vooral duchtte men de vergiftigende werking der eerste. Deze ontkent de schrijver voor zuivere niet ontbondene urine, zelfs de met etter en slijm doch nog altijd zure urine beschouwt hij als niet hinderlijk voor de genezing der wond. Dit hebben hem ervaringen aan het ziekbed, opzettelijk genomen proeven, met subcutane inspuiting bij dieren, later bij menschen geleerd. Ja hij vreest zelfs den invloed van alkalische urine niet, wanneer de wondranden maar goed gehecht zijn. Hij beweert dat de urine op wonden naauwelijks schadelijker werkt dan water, hetwelk alleen dan maar de prima intentio verhindert, wanneer het gedurende geruimen tijd door de wondrand geperst wordt en de vereenigende zelfstandigheid wegspoelt. Hij gaat zelfs zoo ver van op grond zijner experimenten, die hij uitvoerig later zal mededeelen, te beweren, dat de gangraena, welke men bij urineinfiltratie waarneemt, op drukkingsversterving van binnen uit berust, en welke ontstaat door de krachtige persing van groote hoeveelheden vocht in het intermusculaire en onderhuidsche bindweefsel, en geenszins het gevolg is van de vernietigende werking der urine.

Maar ook de bewegingen der blaaswanden, bij vulling en ontlasting der blaas, hebben zeker niet die nadeelige gevolgen, welke men er aan toeschreef, terwijl de middelen, die men ter harer bestrijding bezigt, dikwijls nadeeliger werken dan die bewegingen zelve. Dagen lang durende brakingen, hevige blaaskrampen, uitzetting der blaas door verstopping der catheter, en wel van dien aard, dat de urine er met kracht langs heen uitstroomde, dat alles heeft hij waargenomen zonder dat het slechts eenigermate de genezing belemmerde. Dat de rekking der blaas bij normale vulling en ontlasting der blaas hier niet mede vergeleken spreekt van zelve en dus niet schadelijk geacht konden worden; en zoo kwam hij tot de overtuiging, dat het aanhoudende verblijf van den catheter in de blaas onnoodig was. Toen hij tevens de ervaring opdeed dat de catheter, aldus aangewend, slechts bij uitzondering goed verdragen wordt, dat zij tot blaascatarrhen, tot blaastenesmus, ja tot kramp aanleiding gaf, zelfs dat men bij de meest vertrouwen verdienende hulp er niet zeker van is, dat door verstopping van den catheter eene enorme uitzetting der blaas plaats heeft, besloot hij hem geheel te verwijderen. Bij zijne nabehandeling ontlasten de patiënten de urine als in gezonde dagen zonder eenige hulp, of de catheter wordt om de 3—4 uren ingebragt, wanneer de lijderessen de urine niet vrijwillig loozen kunnen.

Bij de operatie der *endeldarmscheedefistel en der zamengestelde bilnaadscheuren* trachte men door het toedienen van opium gedurende 10—12 dagen, door onthouding van spijzen en aanhoudende ligging op den rug, constipatie te bewerken. Men wil daardoor de faeces van de wond afhouden en de rekking van het versche lidteeken vermijden, die bij de ontlasting der drekstoffen ontstaat. Simon geeft de voorkeur aan de veel eenvoudiger en minder kwellende behandeling met purgeermiddelen. Immers, trots de meest volhardende opvolging der genoemde voorschriften, kan men de door brakingen veroorzaakte persingen en daarmede gepaard gaande ontlasting van darmslijm en faecale vloeistoffen, zelfs het uitpuilen van het slijmvlies van den endeldarm dikwijls niet voorkomen. Somwijlen heeft er reeds op den 5den dag ontlasting plaats. Bereikt men daarentegen zijn doel dan hoopen de gassen in de darmen zich aanmerkelijk op en dringen met kracht tegen de wond en het endeldarmslijmvlies; soms zijn op den 7den en 8sten dag dikke, vaste, faecaalballen zoo diep naar beneden gezakt, dat het gehechte slijmvlies van het rectum er onmiddellijk tegen ligt en er zeer sterk door

gespannen wordt, en eindelijk ziet men dat 12 dagen oude faecaalmassa's, trots klisteren en verkleining, aan den rand van den anus scheuren in het versche lidteeken bewerken, die gedurende langen tijd zelfs eene blijvende verzwakking der sluitspieren kunnen veroorzaken. Van zelve zegt hij, en ik moet bekennen met regt, moest hij er wel toe gebragt worden, aan de purgeermethode de voorkeur te geven boven de constipatiemethode. Hij geeft dus in de genoemde gevallen om de 2—3 dagen stoelgang bevorderende middelen. De urine ontlast hij alle 5 of 6 uren met den catheter of de patiënte loost ze vrijwillig in een ondergestoken bekken. De wond wordt dagelijks 2malen afgespoten, om ze van etter, urine en scheede-afscheidingen te zuiveren. Strenge onthouding van spijzen en aanhoudende ligging op den rug zijn niet noodig.

Tot deze eenvoudige zoo te zeggen *negatieve* behandeling is hij natuurlijk slechts langzamerhand gekomen en schoorvoetend overgegaan. Doch thans is zijne overtuiging gevestigd. Wanneer ook anderen vroeg of laat, door ervaring geleerd, een even gunstig oordeel er over kunnen vellen, dan zeker zal er veel gewonnen zijn. Immers eenvoudigheid en zekerheid zijn de grootste aanbevelingen voor elke kunstbewerking en zeker voor zulke als die zijn, waaraan de schrijver zoo veel zorg en studie besteed, en die hij met zulk uitmuntend gevolg uitgevoerd heeft.

Hier boven heb ik reeds met een enkel woord gewag gemaakt van mijne laatste vesico-vaginaal-operatie. Ik kan hier nog bijvoegen, dat de nabehandeling geheel volgens de voorschriften van SIMON ingerigt was. Op den 12den Februarij l.l. opereerde ik, nadat eenige uren vroeger een lavement gezet was, waarop goede ontlasting volgde. Na de operatie werd de catheter geregeld om de 4 uren geappliceerd, en de scheede driemalen daags met warm water uitgespoten. Den 14den Februarij werd eene lepel ol. ricini toegediend; geene ontlasting. Den 15den een clysma gezet, mede zonder gevolg. Den 17den is weder een lepel ol. ricini gebruikt, waarop zeer ruime, goed gebonden ontlasting volgde. Den 20sten Februarij werden de zilverdraden weggenomen en was de fistel volkomen gesloten. (*Prager Vierteljahrschrift*, 1866, Bd. IV, pag. 1—44). M. P°.

GENOOTSCHAPPEN.

In de zitting der Fransche Académie van 21 Januarij l.l. heeft Dr. KRABBE in een ingezonden schrijven de aandacht op het frequente voorkomen van den echinococcus bij de bewoners van IJsland, en dat wel bij ruim $^1/_{50}$ der geheele bevolking, gevestigd. Het bijna algemeene voorkomen der taenia bij den hond schijnt de oorzaak te zijn, waardoor de echinococcusvorming in het menschelijk organismus plaats grijpt, terwijl de even groote frequentie dezer entozoa bij het vee en vooral bij de schapen, de vorming dier ingewandswormen bij den hond veroorzaakt. Een voorstel tot het verkrijgen van eene zoo veel mogelijke beperking van het aantal honden is bij de Regering ingediend, terwijl het verspreiden van populaire brochures, waarin dit onderwerp duidelijk ontwikkeld is, reeds officiëel heeft plaats gegrepen.

— In de vergadering der Weener Artsen van 14 December vertoonde Prof. HEBRA een volwassen lijder, welke aan een zeldzamen vorm van lupus, die door hem nog slechts vijfmalen was waargenomen, leed. Op een gewonen lupusbodem, sinds vele jaren aanwezig, hadden zich kleine knobbels van blaauwroode kleur en zeer vaste zelfstandigheid ontwikkeld. Zij gingen spoedig in verweeking over en veroorzaakten

alsdan een aanzienlijk verlies van zelfstandigheid, terwijl de vrij gladde oppervlakte daaronder geheel het karakter van een epithelioma-kanker vertoonde. De op die wijze ontaarde lupus, welke het gezigt onkenbaar maakte, maar de mucosa van den mond nog niet had aangetast, werd door eene pasta, uit chloridum zinci, chl. auri en chl. antim. āā p. aeq. met lycopodiummeel bereid, ondanks eene somwijlen hevige bloeding, zoo lang vernietigd, totdat er zich eene gezonde granulatie gevormd had.

— De vergadering der Weener Artsen van 25 Januarij l.l. was bijna uitsluitend aan de voordragt van Dr. KLOB, over zijne mikroskopische onderzoekingen der choleradejectiën, gewijd. Volgens den spreker worden er in de cholera-alvus deels standvastige, deels afwisselende producten waargenomen. Tot de eerste rubriek behooren epithelium, bloed en slijm. Het epithelium komt vooral als cylinder- en als plaatvormig epithelium voor. Beiden hebben veel van hunnen oorspronkelijken vorm verloren. Het laatstgenoemde vooral is troebel en korrelig ontaard. Het bloed, dat ook in de absoluut kleurlooze alvus niet ontbreekt, bevat meer witte bloedligchaampjes van veranderde gedaante, zoo als zulks door VIRCHOW ook voor de leucocythaemie aangegeven is. In den mucus, welke ongeveer een derde der cholera-alvus uitmaakt en bij rustig staan uitzakt, worden ontelbare uiterst kleine vrij liggende en ook grootere, door eene geleiachtige tusschenstof verbondene, korreltjes gevonden. Deze zijn het vooral, welke als de sporulae eener schimmelvorming moeten opgevat worden. Het schijnt dat zij in verschillende ontwikkelingsstadia aanwezig zijn en dat eene en dezelfde grondvorming achtereenvolgens zich in verschillende gedaanten vervormt. Zij komen zoowel als bacteriën, staafvormig uitgerekt, of als ovale ligchaampjes, bij wijze van een keten aan een ander geschakeld, of in andere juist afgeronde vormen, voor. Het causale verband tusschen het voorkomen dezer producten (Leptothrixvormingen) en het ontstaan der cholera kan nog niet aangetoond worden. Het blijft alleen een feit dat de cholera-alvus eene aanzienlijke hoeveelheid dier parasietvormingen bevat. Eene verdere onderzoeking met het bloed van een phthisicus en met dat van een choleralijder, in een daartoe vervaardigd toestel, waarin van buiten af geene schimmelvorming mogelijk was en hetgeen eene voor de gisting geschikte vloeistof (verdunde suikersiroop en ammoniak) bevatte, leerde, dat er in het eerste geval na 8 dagen nog een klaar en in het tweede een door myceliumdraden troebel gemaakt vocht aanwezig was.

— In de vergadering der Prager Artsen van 8 Januarij l.l. vertoonde Prof. PIERRE een voor haemorrhoïdaallijden ingerigt verkoelingsapparaat. In een kleinen zilveren bol, die in het rectum wordt ingevoerd, monden twee metalen buisjes als de uiteinden van twee caoutchouc-slangen in. De eene slang wordt in een hooger staand waterreservoir geplaatst en werkt als hevel, zoodra door de andere een vacuum in den zilveren bol gemaakt is, zoodat er eene aanhoudende strooming van koud water in zijne holte plaats grijpt.

— In de openbare zitting der Belgische Académie is over de prijsvragen van het concours 1865—1866, zoo als zij in Jaargang 1864, pag. 174 vermeld zijn, als volgt beslist. Op de eerste vraag „Over de glycosurie" werd eene memoire van Dr. BERTIN te Montpellier met 200 francs bekroond. Op de tweede „Sur le mouvement scientifique médical en Belgique depuis 1835" werden aan de memoire van Dr. LÉON MARCQ 1000 francs toegekend. Op de derde „Sur le Tabac" was eene memoire, die met 200 francs beloond werd, ingediend. De vierde en vijfde „Over den typhus charbonneux des animaux domestiques" en „Over de digitaline" bleven onbeantwoord. Het resultaat der beantwoording der vijfde vraag is op pag. 44 en 76 van dezen Jaargang vermeld. De vragen van het concours 1865—1868 zijn op pag. 393, Jaargang 1865,

vermeld. Die voor het concours 1866—1869 bevatten, behalve de reeds vroeger opgegevene „Sur la digitaline" (eindtermijn 1 April 1868), de twee nieuwe „Over de cholera" en „Over den veetyphus", op pag. 44 van dezen Jaargang medegedeeld.

— De Belgische Société des sciences médicales heeft, behalve de in Jaargang 1865, pag. 427, „Over de werking der kalkzouten", „Over de ozaena" en „Over de climatologie" vermelde prijsvragen, nog de volgende gesteld: 1°. „Étudier l'étiologie des affections du coeur, leur signes differentiels et leurs divers traitements" (medaille van 200 francs); 2°. „Discuter les divers traitements des plaies et déterminer le plus avantageux pour chaque cas" (medaille van 100 francs); 3°. „Faire l'histoire des phosphates de fer; indiquer les moyens de les obtenir, leur constitution et les produits solubles que quelques-uns d'entre eux forment au contact de certains sels, tels que les citrates alcalins" (medaille van 100 francs). Alle memoires, zoowel op deze als op de vroegere vragen, moeten vóór 1 Julij 1868 bij Dr. VAN CORNPUT (Bruxelles, rue du Parchemin, 4), in de Fransche taal gesteld, ingezonden worden. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Eene deputatie van Engelsche medici, uit de Harveyan Society, heeft den Minister van Binnenlandsche Zaken op het toenemende cijfer van den kindermoord en op de onevenredig groote sterfte onder de onwettige kinderen in Engeland, opmerkzaam gemaakt. De Minister heeft het voordragen van nadere strafbepalingen, tot wering van het eerstgenoemde, bij het Parlement beloofd.

— De Voorzitter van den Board of Trade heeft verklaard, dat hij de noodige voorstellen bij het Parlement zal indienen in gevolge der vele klagten over de slechte voeding, slechte geneesmiddelen en andere leemten in de zorg voor de bemanning der koopvaardijschepen. Vele reeds bestaande bepalingen in het belang der hygiène, der manschappen op de oorlogsvloot, even als voor die der verschillende fabriekarbeiders, kunnen evenzeer van kracht voor die der koopvaardijschepen gemaakt worden.

— De Admiraliteit heeft, wegens het gebrek aan Geneeskundigen voor de vloot, aan iederen medischen student, gedurende zijne 2jarige hospitaal-studiën, eene toelage van £ 2 per week toegezegd, indien hij zich na den afloop zijner studiën voor eene 10jarige dienst op de vloot wil verbinden. De studenten zijn verpligt, tot waarborg der nakoming van hunne belofte, eene som van £ 100 te storten, terwijl bij een ongunstigen afloop hunner examina de genotene weekgelden aan den Staat moeten gerestitueerd worden.

— *The Medical Times* van 9 Februarij l.l. geeft zijne tevredenheid over de nieuwe uitgave der Pharmacopoea Brittannica te kennen. Talrijke verbeteringen, vergeleken met de editie van 1864, zijn in de nieuwe opgenomen. Het gebruik van het oude scrupulum en drachma, hoewel aan geene juiste onderdeelen van het „ounce", maar aan de oude 20 en 60 grains beantwoordende, is vrij gelaten. Er is echter wederom uitdrukkelijk verklaard, dat met de woorden „pound" en „ounce" alleen het „avoir dupois" of „imperial weight" (zie Jaargang 1864, pag. 139) bedoeld mag worden. Eene algemeene dosering is voor de voornaamste geneesmiddelen aangegeven.

— Het cijfer der geboorten bedroeg voor het Vereenigd Koningrijk, gedurende de laatste drie maanden van 1866, 246,519 en dat der sterfte 157,660. Voor de Metropolis werden gedurende de week, eindigende 2 Februarij, 2390 geboorten en 1628 sterfgevallen, waaronder 55 aan variolae, vermeld.

— Het cijfer der door de veeziekte aangetaste runderen bedroeg voor het geheele Rijk, sinds den aanvang der ziekte tot 2 Februarij l.l., 253,860, dat der afgemaakte 52,641.

PARIJS. — In de zitting der Académie van 28 Januarij l.l. werd eene uitgebreide verhandeling van Dr. MILLIOT, over de regeneratie der lens, ingediend. Uit het resultaat der medegedeelde proefnemingen bleek het, dat de normale lens gedeeltelijk, of in haar geheel verwijderd, in verband met de grootere of geringere beleediging der capsula en met den leeftijd van het dier, na korten of langeren tijd (van 5—12 maanden), geregenereerd werd.

— In de zitting van 5 Februarij l.l. van hetzelfde ligchaam werden twee nieuwe troicarts door ROBERT en COLLIN vertoond. De eerste, volgens NÉLATON's opgaven voor de ovariotomie vervaardigd, maakt de uitvloeijing van het serum na de punctie in de buikholte onmogelijk en is aan de canule van twee beweegbare „rondelles" voorzien, waar tusschen de wand der cyste, door de beweging eener schroef, geklemd wordt. De tweede, door Dr. PANAS aangegeven, is voor de punctie van levercysten of leverabscessen bestemd en is aan de canule door uitspringende ailettes voorzien, waardoor hare plaatsing „à demeure" mogelijk is. Bovendien werd nog door GALANTE een eenvoudig toestel voor de RICHARDSON'sche aetherisatie vertoond.

— De prix AUBANEL (800 francs) der Société Medico-Psychologique luidt voor 1868 als volgt: „Des accidents convulsifs dans la paralyse générale". De mémoires moeten vóór 31 October van dat jaar bij Dr. LOISEAU (rue Vieille du Temple, 26) ingediend worden.

Dr. J. HANLO.

— Op den 18den Januarij dezes jaars overleed te Caen JACQUES-AMAND EUDES-DESLONGCHAMPS, Officier van het Legioen van Eer, emeritus Professor in de Zoologie en Oud-Deken bij de Faculteit der Wetenschappen te Caen, Corresponderend Lid van het Fransche Instituut (Akademie van Wetenschappen) enz. Hij was 17 Januarij 1794 geboren, en had dus op den dag, die zijnen dood voorafging, zijn drie-en-zeventigste levensjaar bereikt. Veelvuldig zijn zijne verdiensten, vooral in betrekking tot het Linneaansche Genootschap van Normandië, waarvan hij vele jaren lang het Secretariaat bekleed heeft. In de wetenschap heeft hij zich door vele kleine bijdragen over onderscheidene onderwerpen van Zoologie, Vergelijkende Ontleedkunde en Palaeontologie bekend gemaakt, waaronder wij noemen de beschrijving van het dier van *Calyptraea sinensis* (*Mém. de la Soc. Linnéenne de Normandie*, 1825, pag. 433—446), zijne ontleedkundige aanteekeningen over *Hyperoodon* (*Mém. de la Soc. Linnéenne de Normandie*, 1843) en over den Amerikaanschen *Tapir* (in hetzelfde deel). Ook de *Annales des Sciences Naturelles* behelzen eenige bijdragen van zijne hand, over den *Eider-Vogel* (*Somateria mollissima*, 2de Série, Tom. XV, 1841), eenen brief over eenige punten van *Helminthologie* (*Annales des Sciences Naturelles*, Sec. Série, Tom. VII, pag. 249—251) enz.

J. v. D. H.

BERLIJN. — De leden der Medische Afdeeling bij het Departement van Binnenlandsche Zaken hebben over het wenschelijke der sluiting van de openbare scholen, tijdens het heerschen eener cholera-epidemie, in een afzonderlijk „Gutachten" verklaard, dat voor het nemen van een dusdanigen maatregel geene rationele gronden konden aangevoerd worden en dat een strenger toezigt, op de hygiëne en ventilatie, in casu genoegzaam in staat was om het mogelijke gevaar te keeren.

— De Hüfelandsche Stiftung, ter ondersteuning van behoeftige artsen en van hunne weduwen, mogt zich, volgens haar laatste (36jarige) verslag, op het einde van 1865 in een kapitaal van ruim 78,000 en op het einde van 1866 in een van ruim 84,000 Thalers verheugen. Aan pensioenen en andere wijzen van onderstand werden 2725 Thalers besteed. De „Wittwen-kasse" gaf 3720 Thalers uit en sloot met een kapitaal van ruim 27,000 Thalers op 1° Januarij 1866.

— Sinds het ophouden der cholera hebben zich ook hier meer variolae vertoond.

KONINGSBERGEN. — Het General Consilium der Universiteit heeft de vroegere bepaling, waarbij alle „Nicht-Evangelischen" van de academische docentuur uitgesloten waren, met eene groote meerderheid vernietigd.

KEULEN. — In de *Weser-Zeitung* van 23 Februarij leest men uit Keulen het berigt, dat de cholera aldaar zich uitbreidt; den 18den waren er 10, den 19den 3, den 20sten 7 en den 21sten Februarij 10 sterfgevallen aan cholera opgegeven.

ELBERFELD. — Sinds 24 Januarij zijn hier 8 choleragevallen vermeld. Op 5 en 6 Februarij kwamen er geen nieuwe meer voor.

ST. PETERSBURG. — Dr. EMIL VON REINHOLD, Director van het Medische Departement bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, is alhier op 21 Jan. l.l. overleden.

— Het laatste nummer van het *St. Petersburger Zeitschrift für Medicin* (Band XI, Heft III) bevat een belangrijk artikel van Dr. ILISCH over de verspreiding en het ontstaan der cholera en over de werkzaamheid der verschillende desinficiëntia, waarin alles wat op dit onderwerp betrekking heeft, wijdloopig behandeld wordt. Aan het einde der verhandeling zijn de volgende stellingen toegevoegd:

Het cholera-contagium ontwikkelt zich door de omzetting der faeces van choleralijders of van diegenen, die door de cholera geïnfecteerd zijn. — Eene cholera-epidemie kan zich op iederen bodem, onafhankelijk van zijne geognostische gesteldheid, localiseren. — Het cholera-contagium kan even goed door de lucht, door het water, als door de verontreiniging van deze of gene stof met cholera-dejectiën, voortgeplant worden. Zijne voortplanting wordt door alle agentia of omstandigheden, die in het algemeen de ontbinding van organische stof belemmeren, vernietigd. Als desinficientia verdienen alleen deze de voorkeur, welke eene blijvende, zure reactie teweegbrengen.

BRUSSEL. — De Geneeskundige Commissiën van iedere provincie zijn door de Regering uitgenoodigd, om in ieder arrondissement aan vijf Geneeskundigen een onderzoek naar de woningen der armere bevolking en naar alles wat op hare hygiène kan betrekking hebben, op te dragen.

GEND. — Bijna gelijktijdig met het 25jarig jubilaeum der Brusselsche Académie werd in de vergadering der Société de Médecine alhier aan de nagedachtenis van JOSEPH GUISLAIN (geboren te Gend 2 Februarij 1797, overleden 1 April 1860), bij gelegenheid der plaatsing van zijn borstbeeld, eene welsprekende hulde gebragt. Prof. BURGGRAEVE herinnerde in eene sierlijke redevoering hetgeen GUISLAIN als Belgie's grootste Psychiater, zoowel voor Gend als voor het geheele Koningrijk, had uitgerigt. Zijne in 1825 door de Geneeskundige Commissie te Amsterdam bekroonde memoire *Sur l'aliénation mentale et les hospices d'aliénés*, zijne *Lettres médicales sur l'Italie*, zijne belangrijke *Traité sur les phrénopathies* 1835, hadden hem den weg tot zijne benoeming als Directeur der Krankzinnigengestichten te Gend gebaand. De algemeene enquête, in 1841 door de Regering over den toestand der krankzinnigen in het geheele Rijk ingesteld, vond in GUISLAIN haren welsprekenden verslaggever. Zijne in 1852 uitgegevene *Leçons orales sur les phrénopathies* muntten door helderheid en eenvoudigheid uit. De oprigting der verschillende Belgische maniocomia, hunne inrigting, de verpleging der krankzinnigen, op die wijze, zoo als zij thans algemeen gehuldigd en als de doeltreffendste erkend is, dat alles was het werk van GUISLAIN. Hij, die volgens de woorden van den spreker als een tweede PIERRE L'HERMITE de kruistogt tegen het egoïsmus en de onwetendheid van velen en tegen de onverschilligheid van bijna allen predikte, blijft als de grootste en hardnekkigste kampvechter op het gebied der Psychiatrie in België onsterfelijk.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Commissie, benoemd door Zijne Majesteit den Koning, bij besluit van den 6den Maart 1866, n°. 56, tot het afnemen van de geneeskundige examens in 1866, heeft omtrent de in hare tweede zitting verrigte werkzaamheden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken het volgende verslag aangeboden. (Het wordt ditmaal in zijn geheel overgenomen omdat het eenigzins als standaard kan dienen van hetgeen de examina in uitvoering oplevert. De werkzaamheid der Commissie kan thans beter dan de eerste maal vrij geacht worden van de eigenaardige onvolkomenheden, die alligt aan eene eerste uitvoering kleven.)

Tot het afleggen van het examen in de maand December j.l. hadden zich in het geheel 18 candidaten aangemeld. Van deze is één niet opgekomen, zoodat 17 candidaten zich aan het examen hebben onderworpen. Met uitzondering van één bezaten zij allen reeds de bevoegdheid tot uitoefening van een of meer gedeelten der Geneeskunst en wenschten zij volgens Art. 27 of 28 der Wet die bevoegdheid verder uit te breiden.

Van hen waren namelijk: 6 Stedelijke Heelmeesters; 1 Stedelijk Heel- en Vroedmeester; 5 Plattelands-Heelmeesters; 1 Plattelands- en Stedelijk Heelmeester; 1 Officier van Gezondheid der 1ste klasse bij het Nederlandsch-Oost-Indische leger; 2 Officieren van Gezondheid der 2de klasse bij de Marine; 1 eervol ontslagen Officier van Gezondheid der 3de klasse bij het Nederlandsch-Oost-Indische leger.

Onder deze 17 candidaten bevonden zich 4, die bij de eerste zitting dezes jaars niet geslaagd waren, één, die zich, na een gedeelte van het examen te hebben afgelegd, aan de voortzetting daarvan vrijwillig had onttrokken; één candidaat had derhalve alleen het examen af te leggen in de Geneeskunde, bij 6 moest daarbij ook dat in de Verloskunde worden gevoegd, 6 moesten alleen in de Verloskunde, de 3 Officieren van Gezondheid der 1ste en 2de klasse (volgens Art. 28) in de Verloskunde en Geregtelijke Geneeskunde geëxamineerd worden. Den Officier van Gezondheid der 3de klasse meende de Commissie, om zoo straks te vermelden redenen, aan het volledige in Art. 5 genoemde examen te moeten onderwerpen.

De artikelen namelijk der Wet, die betrekking hebben op het examen, af te nemen bij de Officieren van Gezondheid, die hunne bevoegdheid wenschen uit te breiden, leverden, zoowel in deze als in de vorige zitting, bij de toepassing eenige moeijelijkheden op, welke de Commissie meent hier ter sprake te moeten brengen.

Vooreerst, wat betreft de Officieren van Gezondheid der 1ste en 2de klasse, die de bevoegdheid verlangen om de Verloskunde uit te oefenen. Volgens Art. 28 zouden zij daarvoor niet alleen in *dit* vak, maar ook in de Geregtelijke Geneeskunde examen moeten afleggen, waarin zij evenwel blijkens het programma van de examens voor de Officieren van Gezondheid van de Land- en Zeemagt, reeds vroeger zijn geëxamineerd geworden. Maar bovendien wordt hun, wanneer zij de dienst verlaten, door Art 24 de bevoegdheid tot uitoefening der Genees- en Heelkunde in het geheele Rijk toegestaan, waaruit volgt, dat zij in geregtelijk-geneeskundige gevallen door de Justitie kunnen gerequireerd worden. Het kon dus, naar de meening der Commissie, de bedoeling van den Wetgever niet geweest zijn, Officieren van Gezondheid van genoemden rang, wanneer zij de bevoegdheid als Verloskundige verlangen, een examen te doen afleggen in een onderdeel der Geneeskunde, tot welks uitoefening zij volgens Art. 24 de bevoegdheid reeds bezitten.

Van de Plattelands-Heelmeesters, die in hetzelfde geval verkeeren, wordt zoodanig examen niet gevergd.

Ten tweede ontstaat er twijfel omtrent de bedoeling der Wet, wanneer, gelijk thans

voor het eerst het geval was, zich een gewezen Officier van Gezondheid der 3de klasse aanmeldt voor het in Art. 28 genoemd examen. In dit artikel toch wordt, zonder nadere aanduiding van rang, van Officieren van Gezondheid gesproken, zoodat het, buiten verband met Art. 24 beschouwd, grond kan geven voor de meening, dat ook die van de 3de klasse, na een examen in de Verloskunde en Geregtelijke Geneeskunde afgelegd te hebben, tot arts kunnen bevorderd worden. Terwijl echter nergens in de Wet melding gemaakt wordt van Officieren van Gezondheid van dien rang, noemt Art. 24 alleen die van de 1ste en 2de klasse, en doet dus onderstellen, dat aan de Officieren van Gezondheid der 3de klasse geenerlei bevoegdheid wordt toegekend. Het zou derhalve ongerijmd zijn op laatstgenoemden Art. 28 toe te passen en hun na een examen in de Verloskunde en Geregtelijke Geneeskunde een diploma uit te reiken, dat hun tevens de bevoegdheid zou verleenen tot uitoefening der genees- en heelkundige praktijk.

Aangezien nu de voormelde Officier van Gezondheid een examen in de Natuurkundige Wetenschappen heeft afgelegd, was de Commissie van oordeel (en zij werd hierin door de officieus ingewonnen meening Uwer Excellentie versterkt), dat hij moest gelijk gesteld worden met hen, die aan eene Nederlandsche Hoogeschool den graad van candidaat in de Geneeskunde hebben verkregen en dat hij dus het geheele in Art. 5 genoemd examen had af te leggen.

Hoewel de candidaat zich aanvankelijk alleen voor het examen in de Verloskunde en Geregtelijke Geneeskunde had aangemeld, verklaarde hij zich toch gereed ook het examen in alle andere in Art. 5 opgenoemde vakken te ondergaan. Het was dus geen wonder, dat de Commissie, na een gedeelte van dit examen afgenomen te hebben, waarop de candidaat zich niet behoorlijk had kunnen voorbereiden, hem den raad moest geven zich eerst na meerdere studie weder aan te melden.

Inrigting van het examen. De verschillende gedeelten van het examen werden in dezelfde orde, in dezelfde lokalen en, wat de hoofdzaken aangaat, op dezelfde wijze afgenomen als bij de eerste zitting, zoodat de Commissie de hieromtrent in haar eerste verslag opgeteekende bijzonderheden thans niet alle behoeft te herhalen. De eerste week werd wederom gewijd aan het theoretisch en praktisch examen van hen, die in de Genees- en Verloskunde wenschten geëxamineerd te worden, de tweede week aan de uitsluitend verloskundige examina. Voor het examen aan het ziekbed, voor dat in de Praktische Recepteerkunde en in de Verloskunde der Stedelijke Heelmeesters verdeelde zich de Commissie in 3 Sub-Commissiën, die gelijktijdig werkzaam waren. De ziekenzalen van het Binnen-Gasthuis leverden ook ditmaal eene ruime keuze van ziektegevallen; voor het praktisch examen aan het ziekbed onder anderen lijders aan typhus, hart- en longziekten, icterus, ulcus ventriculi, scarlatina, hemiplegie, waterzucht, lood-intoxicatie, rheumatismus articularis, huidziekten enz.

Daar de ondervinding, bij het eerste examen opgedaan, het wenschelijk liet voorkomen dat de tijdruimte voor de schriftelijke beantwoording van vragen niet al te beperkt werd, besloot de Commissie voor het schrijven van twee opstellen over verschillende onderwerpen vier uren toe te staan. Deze opstellen werden in handen van leden der Commissie gesteld, die er den volgenden dag schriftelijk advies over uitbragten.

Aan het examen van hen, wien tot het verkrijgen van de bevoegdheid als arts alleen de Verloskunde ontbrak, namen dagelijks twee candidaten deel. Het werd afgenomen in tegenwoordigheid van alle leden der Commissie en was telkens verdeeld in een theoretisch en een praktisch gedeelte, bij welk laatste verschillende kunstbewerkingen op het fantôme werden verrigt. Van de op de kraamzaal bestaande gelegenheid werd

partij getrokken om de candidaten bewijzen te doen geven van hunne bekwaamheid in de exploratie van zwangere en barende vrouwen, alsmede in de behandeling van kraamvrouwen.

Om bij de eindbeoordeeling een beter overzigt te verkrijgen van den afloop der verschillende gedeelten van het examen werden de vier rubrieken: *zeer goed*, *goed*, *matig* en *slecht* of *onvoldoende* aangenomen. Na praeadvies der examinatoren werd telkens door stemming uitgemaakt tot welke rubriek de uitslag van elk examen moest gebragt worden, terwijl vóór de beslissing omtrent het al of niet uitreiken der diploma's het geheel werd gerecapituleerd.

Uitslag van het examen. Van de 7 candidaten, die het examen in de Geneeskunde en de daartoe behoorende vakken, met of zonder de Verloskunde, moesten afleggen, zijn 3, na een volgens eenparig oordeel der examinatoren hoogst onbevredigend examen aan het ziekbed, afgewezen; de 4 anderen werden toegelaten. Van de 9, die in de Verloskunde, met of zonder de Geregtelijke Geneeskunde, werden geëxamineerd, zijn 6 geslaagd, 3 afgewezen. Zoodat in het geheel aan 10 candidaten de acte van bevoegdheid als arts is uitgereikt en, met inbegrip van den boven vermelden Officier van Gezondheid der 3de klasse, 7 zijn afgewezen.

Van de 4 candidaten, die bij het eerste examen dezes jaars niet geslaagd waren, hebben thans 2 voldoend examen afgelegd en zijn 2 andermaal afgewezen. Dit laatste was ook het geval bij den candidaat, die in de maand Julij slechts een gedeelte van het examen had afgelegd.

Over den uitslag van het examen in de *Practische Geneeskunde* aan het ziekbed was de Commissie, met enkele gunstige uitzonderingen, slechts zeer matig tevreden. Ofschoon de candidaten de door de Wet gevorderde bewijzen hadden overgelegd van gedurende twee jaren de geneeskundige behandeling van zieken te hebben gevolgd, gaven de meesten geene blijken hiervan groot voordeel te hebben getrokken. Zij hadden zich kennelijk meer beijverd om zich theoretische kennis dan praktische ervaring te verwerven en slechts weinigen waren in staat die kennis op het oogenblik, waarop zulks gevorderd werd, in toepassing te brengen. Velen gingen bij het onderzoek der lijders stelselloos en onhandig te werk en kenden van de teekenen die de physische diagnostiek doet herkennen meer de namen dan de beteekenis. Terwijl de een zeer weifelend en onzeker in zijne diagnose was, ging een ander terstond uit van den eersten indruk dien een zieke op hem maakte, en bleef, zonder in een behoorlijk onderzoek van bijzonderheden te treden, bij zijne eerste opvatting hardnekkig staan. Een derde wist zijne juist gestelde diagnose niet te verdedigen, maar liet die terstond varen, toen hem eene andere door den examinator werd voorgesteld. Ook bij het bespreken der voor de bijzondere ziektegevallen meest passende behandeling waren de antwoorden veelal weifelend en verward of bepaald verkeerd. Over de kennis der candidaten van ziektekundige ontleedkunde voor zoover deze aan het ziekbed ter sprake kwam, viel in het algemeen niet te roemen. Slechts weinigen schenen heldere begrippen te hebben van de pathologisch-anatomische veranderingen, die men in de lijken aantreft; de meesten schenen hiervan door eigen aanschouwing niet veel geleerd te hebben.

Was de Commissie aan den eenen kant te leur gesteld in hare verwachtingen omtrent personen, die toch allen reeds bevoegd waren tot het uitoefenen van een deel der Geneeskunst en die hierom geacht konden worden eene zekere mate van praktische ervaring te bezitten, aan den anderen kant meende zij in het oog te moeten houden, dat een candidaat, die zich achtereenvolgens aan het bed van een aantal hem vroeger geheel onbekende lijders gebragt ziet, in den geest vervuld is met de

gedachten aan de gevolgen van zijn examen, en die in tegenwoordigheid van eene beoordeelende Commissie rekenschap moet geven van hetgeen hij waarneemt en daaruit besluit, in geheel andere omstandigheden verkeert dan de Geneeskunstoefenaar, die kalm en rustig buiten het oog van controlerende getuigen zijne patiënten onderzoekt. Zij erkende dat het den aanvanger niet altijd gemakkelijk valt de gedachtenreeks te volgen, die een bepaald ziektegeval bij den man van rijpe ervaring te voorschijn roept, en dat het juist en oogenblikkelijk waardeeren der verschillende ziekteverschijnselen, de rigtige onderscheiding van met elkander schijnbaar overeenkomende toestanden, het vaardig kiezen van de meest doelmatige geneesmethode eerst de vruchten zijn van een veeljarigen omgang met zieken. Zij meende daarom de toelating tot de geneeskundige praktijk niet te moeten weigeren aan de zoodanigen, die, bij voldoende theoretische kennis, blijken gaven van aanleg om behoorlijk te onderzoeken en logisch te denken, en dus, bij meer uitgebreide ondervinding, geschikte Geneeskunstoefenaren te worden.

Bij het *gereed maken van recepten* gaven de candidaten over het algemeen stof tot tevredenheid.

De volgende vragen werden bij het *schriftelijk examen* beantwoord:

I. Men verlangt de oorzakelijke momenten te herkennen, welke aanleiding kunnen geven tot dysphagie.

II. Hoe kan chronische loodvergiftiging ontstaan? Hoe herkent men die? Welke is daarbij de taak van den arts?

III. Onder welke vormen komt de cirrhose of granulatie van de lever voor? Welke is de ontwikkeling en gang dier leverontaarding? Is zij bij het leven stellig herkenbaar? Zoo neen, welke zullen de teekens zijn, waardoor men regt krijgt om ze als waarschijnlijk aanwezig te mogen stellen?

IV. Welke verschijnselen neemt men waar bij diabetes mellitus? Door welke methoden kan men de aanwezigheid van suiker in de urine herkennen?

V. Op welke wijzen kunnen riolen en sekreten zoo veel mogelijk reukeloos worden gemaakt?

VI. Welke zijn de bewijzen dat een pasgeboren kind extra uterum geleefd, d. i. geademd heeft?

VII. Welke voor- en welke nadeelen zijn er aan het bestaan van vondelinghuizen verbonden?

VIII. Welke bezwaren zijn door sommige Geneeskundigen en Staathuishoudkundigen in het midden gebragt bij het voorschrijven eener algemeene vaccinatie?

De beide candidaten die de vragen III, IV, VII en VIII beantwoord hadden gaven eene duidelijke en vrij volledige beschrijving van de daarin genoemde ziekten, en toonden te weten wat omtrent de overige onderwerpen uit een medico-politisch oogpunt in het midden gebragt is. Minder bevredigend waren de antwoorden van de twee andere candidaten uitgevallen, vooral die op de vragen I, V en VI. Het eerste was onbepaald, verward en zeer onvolledig, de beide andere waren hoogst oppervlakkig en lieten belangrijke zaken onaangeroerd.

Bij het openbaar mondeling examen in de *Ziektekunde* en *Ziektekundige Ontleedkunde* werden onder anderen behandeld de verschillende toestanden die tot braking aanleiding kunnen geven, en werd de kennis die de candidaat aan elk daarvan had, zoowel uit een pathologisch als pathologisch-anatomisch oogpunt uitgelokt, voorts de acute en chronische ziekten der ademhalingswerktuigen, de epilepsie, hare verschijnselen, differentiële diagnostiek en de uitkomsten door de pathologische anatomie bij haar verkregen, onderscheidene ziekten der hersenen, de pathogenie van hydrops, de

ziekelijke veranderingen der slijmvliezen, de koorts en koortstheoriën, de oorzaken van bloeding, miasma en contagium, de atmospherische lucht als ziekteoorzaak, verschillende pathologisch-anatomische veranderingen van het hart. Twee candidaten gaven op de hun over deze onderwerpen gestelde vragen zeer goede, de beide anderen volgens het oordeel van de meerderheid der leden, voldoende antwoorden.

Het examen over *Geneesmiddelleer* gaf aanleiding tot vragen over de werking, wijze van toediening en giften van vele als geneesmiddelen aangewende stoffen, voornamelijk die welke in de Pharmacopoea Neerlandica voorkomen. Over het algemeen waren de candidaten niet zeer vast in dit gedeelte der Geneeskunde en bedrogen zij zich dikwijls in de hoegrootheid der giften van geneesmiddelen.

De vragen die over *Gezondheidsleer* werden gedaan betroffen o. a. de schadelijke en onschadelijke vervalschingen van levensmiddelen en in het bijzonder de vervalsching van azijn met zwavelzuur, de nadeelen van nieuwe woningen, de keuring van vleesch, de vereischten van scholen uit het oogpunt der Gezondheidsleer.

Bij het examen over *Geregtelijke Geneeskunde* kwamen ter sprake: doodelijke halswonden en dood door verdrinking, vergiftigingen, waarbij het scheikundig bewijs niet gevorderd wordt, brandblaren bij lijken, ophanging door andere personen of door zelfmoord, geschoten wonden, chloroforme uit een geregtelijk-geneeskundig oogpunt, voorgewende ziekten en meer andere zaken. Voor zoo veel uit hunne antwoorden kon blijken, hadden de candidaten over beide laatstgenoemde wetenschappen weinig nagedacht en ontbrak hun zelfs de kennis die gemakkelijk uit het meest beknopte handboek kan verkregen worden.

De uitkomsten van het mondeling examen over *Artsenijmengkunde* waarbij de candidaten ook onderscheidene simplicia ter herkenning werden voorgelegd, waren over het algemeen voldoende.

Wat het examen in de *Verloskunde* betreft, zoo bleek het dat de meeste candidaten zich de wetenschap die elk goed handboek verschaffen kan vrij goed in het geheugen hadden geprent. De vragen over de bekkenleer, de verschijnselen der zwangerschap, het mechanisme en dynamisme der baring, benevens hunne stoornissen, het kraambed en de ziekten, die daarin voorkomen, werden dan ook doorgaans op voldoende wijze beantwoord. Omtrent de physiologie en fijnere anatomie der vrouwelijke voortplantingswerktuigen, buiten en gedurende de graviditeit, alsmede van het bevruchte ei in zijne verschillende tijdperken van ontwikkeling, onderscheidden zich sommigen door blijken van ijverige studie boven anderen. Ook de meesten gaven bij de kunstbewerkingen, die zij op het fantôme verrigtten, bewijzen van vlijtige oefening. Bij een drietal candidaten was dit minder het geval. Gebrek aan de noodige praktische geschiktheid was voornamelijk de reden, waarom de Commissie hun de uitoefening der Verloskunst nog niet durfde toevertrouwen.

Hoewel de meeste candidaten vertrouwd schenen met de methoden, die bij het onderzoek van zwangere en barende vrouwen gevolgd moeten worden, bewees de onjuistheid van de uitkomsten van dit onderzoek zelf, dat het den meesten nog aan oefening en behoorlijke scherpte hunner zintuigen ontbrak. Vertrouwende dat voortgezette praktische oefening hierin spoedig verbetering zal brengen, vond de Commissie in het vermelde geene reden tot afwijzing.

De examens zijn door alle leden der Commissie bijgewoond. Slechts op enkele dagen was het noodig, wegens verhindering van den een of ander hunner, een plaatsvervangend lid tot het bijwonen der zitting uit te noodigen. Een der leden had de bereidwilligheid om in de tweede, uitsluitend aan verloskundige examens gewijde week, zich terug te trekken, ten einde de Commissie in staat te stellen, zich nog door een Verloskundige onder de plaatsvervangende leden te doen bijstaan.

De *Algemeene opmerkingen*, die uit het afgeloopen examen voortvloeijen, laten zich reeds opmaken uit hetgeen over de afzonderlijke vakken is medegedeeld. Hetgeen den meesten candidaten ontbrak was behoorlijke en lang genoeg voortgezette oefening in de praktijk der Geneeskunde. De Commissie uit den wensch, dat in het vervolg deze klagten steeds minder zullen behoeven herhaald te worden en dat bij de aanstaande candidaten steeds meer en meer de overtuiging moge levendig worden, dat zij alleen toegerust met heldere physiologische begrippen ook van den kranken mensch, met grondige kennis der ziekteprocessen, die vooral door eigen pathologisch-anatomisch onderzoek moeten in het hoofd geprent worden, door naauwgezette oefening in het toepassen der diagnostische hulpmiddelen, die physica en chemie aan de hand doen, en eindelijk door onvermoeide waarneming aan het ziekbed, zich tot de degelijke artsen kunnen vormen, die de Wet voor de maatschappij verlangt.

De eenigzins gunstiger resultaten, die het examen in de Verloskunde in deze zitting, vergeleken met de vorige, heeft gehad, wekt het vertrouwen, dat de candidaten, ook wat dit vak betreft, allengs den regten weg zullen inslaan en zullen begrijpen, dat uitsluitend theoretische studie nog geene Verloskundigen vormt.

Ten slotte meent de Commissie, naar de ondervinding bij hare beide zittingen verkregen, Uwer Excellentie te moeten in bedenking geven, om voor het afnemen der examina in het vervolg eene andere tijdsbepaling vast te stellen. Zij acht namelijk voor de eerste vergadering den tijd der Paasch-vacantie onzer Hoogescholen en voor de tweede de laatste maand der zomer-vacantie meest geschikt. Bij de overweging toch van de groote uitgebreidheid der examina over den ganschen omvang der Geneeskunde, die in het vervolg van een veel grooter aantal candidaten, dan zich nu hebben aangeboden, zullen gevorderd worden, valt in het oog, dat alle overhaasting ten zeerste moet vermeden worden. Meer dan het dubbel van den tijd, die nu aan iedere zitting is gewijd, zal daartoe noodig zijn, wanneer men bedenkt dat thans aan het meerendeel slechts de bevoegdheid over één tak der wetenschap (de Verloskunde) ontbrak en geen der candidaten over Theoretische en Praktische Chirurgie en hare toepassing aan het ziekbed is ondervraagd. Ontegenzeggelijk zal het dus veel bezwaar vinden, steeds in het midden van den zomer, na den pas geëindigden akademischen cursus, van de Hoogleeraren, die tot leden der Commissie geroepen zijn, de inspannende werkzaamheid te vorderen, welke aan die betrekking verbonden is en hun de gelegenheid tot verpoozing gedurende eenige weken te benemen. En evenmin valt het te ontkennen, dat voor het werk der candidaten en bijzonder voor anatomische en praktisch-chirurgicale proeven de dagen der groote zomerhitte veel minder geschikt zijn dan die der koele herfstmaand, en evenzoo de heldere voorjaarsdagen de voorkeur verdienen boven de donkere dagen in December.

De namen der candidaten, die voldoend examen hebben afgelegd, zijn: 1. H. BERGHEGE, Stedelijk Heelmeester; 2. C. J. GORTER, Stedelijk Heelmeester; 3. H. M. LEYSNER, Stedelijk Heelmeester; 4. A. SALOMONS, Stedelijk Heel- en Vroedmeester; 5. F. E. ANDEREGG, Plattelands-Heelmeester; 6. H. VAN DEN BERG, Plattelands-Heelmeester; 7. B. L. BUTOT, Plattelands-Heelmeester; 8. J. B. EBBINGE, Plattelands-Heelmeester en Apotheker; 9. G. T. JAMES, Officier van Gezondheid 1ste klasse bij het Nederlandsch Oost-Indische leger; 10. J. SCHEFFELAAR KLOTS, Plattelands-Heelmeester. (was get.): De Commissie voornoemd: C. B. TILANUS, *Voorzitter*. J. P. GILDEMEESTER, *Secretaris*.

Amsterdam, 18 Januarij 1867.

— In de *Staats-Courant* van 25 Januarij j.l. is opgenomen het TWEEDE *verslag der Commissie, in* 1866 *belast geweest met het afnemen van het Hulp-Apothekers-examen*. Aan dat stuk ontleenen wij het volgende: Aanvankelijk hadden 28 candidaten verzocht tot het examen te worden toegelaten; één van hen heeft dat verzoek vóór den

bepaalden tijd ingetrokken, terwijl hetzelfde geschiedde door vier gedurende de dagen, waarop het onderzoek werd ingesteld. Drie-en-twintig candidaten hebben zich dus aan het examen onderworpen, van welke *acht* zijn toegelaten en *vijftien* afgewezen. — De Commissie vertrouwt, dat de toegelaten candidaten den stand, dien zij gaan bekleeden, tot sieraad en der maatschappij tot nut zullen zijn, vooral wanneer zij, na voortgezette studie en uitgebreidere praktische oefening, later ook aan het examen als Apotheker zullen hebben voldaan. Na het afleggen van den eed of de belofte, bedoeld bij Art. 12 der Wet van den 1sten Junij 1865, werd de acte van bevoegdheid als Hulp-Apotheker uitgereikt aan L. J. VAN DER HARST, te Middelburg; — G. H. VAN HOOLWERFF, te Hoorn; — H. LUMKEMAN, te Helder; — G. PH. G. MOEYS, te Hees; — P. C. PLUGGE, te Middelburg; — K. VAN RINGH, te Sneek; — W. J. H. VAN VEERSSEN, te Nijmegen; — J. DE WIT, te Enkhuizen. De besluiten tot uitreiking der acte en tot afwijzing werden ook ditmaal met algemeene stemmen genomen.

ZWOLLE. — Uit de *Echo du Parlement Belge* van 26 en 27 December j.l. blijkt, dat bij gelegenheid van de jongste algemeene discussie over de begrooting van het Departement van Buitenlandsche Zaken, de Kamer der Volksvertegenwoordigers in België, het lid de Heer THONISSEN zich heeft beklaagd over de vervolgingen, door de Nederlandsche justitie ingesteld „tegen de Belgische Geneesheeren, die geroepen worden hunne kunst uit te oefenen in de gemeenten van het Nederlandsche gebied, waar geen Geneesheer woont.” In de laatste jaren, — zoo vervolgde de geachte spreker, — ging dat bij de naburen praktiseren over en weêr, zonder belemmering te vinden, zijn gang. Maar sinds eenigen tijd is het niet meer zóó. De Nederlandsche Geneesheeren gaan voort, in België hunne praktijk uit te oefenen; doch er bestaat geene wederkeerigheid meer. Nederland staat aan de inwoners der grensgemeenten niet langer toe, zich door de Belgische Geneesheeren te laten behandelen, tenzij ze voorzien zijn van een Nederlandsch diploma. Men past op deze Geneesheeren de strenge bepalingen der Wet toe. — Het aangehaalde blad knoopt daaraan de volgende beschouwingen: „De Nederlandsche Wet geeft aan de Regering de bevoegdheid, om bij uitzondering aan de vreemde Geneeskundigen de praktijk in Nederland toe te staan. Maar dat gouvernement maakt bijna nooit gebruik van de bevoegdheid, die de Wet het geeft. In allen gevalle, indien de Belgische Geneesheeren geene speciale vergunning hebben en indien ze geen Nederlandsch diploma bezitten, spreekt het van zelf, dat de Nederlandsche parketten in hun regt zijn, als ze vervolgingen instellen tegen de Belgische Geneesheeren, uit hoofde van onwettige uitoefening der Geneeskunst.” Maar de Heer THONISSEN vroeg, of het niet gepast zou zijn geweest, représailles te gebruiken jegens de Nederlandsche Geneesheeren. Deze theorie van wederwraak heeft niet het minste succes gehad in de Kamer; schier als bij instinkt hebben alle leden haar afgewezen, omdat er, inderdaad, boven het belang der Belgische Geneeskundigen, een belang van menschelijkheid bestaat. De bewoners der Belgische grensgemeenten, waar geen Geneeskundige woont, zouden de eigenlijke slagtoffers zijn van het représaille-stelsel, wanneer men daarvan gebruik maakte jegens de Nederlandsche practici. „In België,” — zoo gaat het artikel voort, — „heeft men zich altijd hoogelijk verdraagzaam betoond jegens de vreemde Geneesheeren. Eigenlijk kan geen enkel vreemd Geneesheer in België praktijk uitoefenen zonder eene bijzondere vergunning. In dit opzigt heeft men zich altijd zeer vrijgevig betoond, en men heeft welgedaan, naar onze meening. Laat ons niet den weg verlaten, dien wij tot heden toe hebben gevolgd. Wat de belangen betreft van de bevolking der Nederlandsche grensgemeenten, het ligt op den weg van het Nederlandsche Gouvernement zich daarmede bezig te houden. Indien die bevolkingen van Geneesheeren verstoken zijn, de schuld daarvan

ligt niet aan België; het ligt inzonderheid op *haren* weg haar best te doen, dat het Nederlandsche Gouvernement hun de vergunning verleene door de Belgische Geneesheeren behandeld te worden."

Wat die »verdraagzaamheid" van België betreft en dat »altijd" toelaten der Nederlandsche medici op Belgisch gebied, het schijnt waar te zijn, dat de tolerantie in de laatste jaren er in dat opzigt is toegenomen. In hoe verre daarbij gerekend wordt op reciprociteit, laat ik in het midden. Maar zeker is het ook, dat op die tolerantie nog al wat af te dingen valt. Zoo heb ik vóór mij n⁰. 171 van het *Memoriael van administratie der provincie Limburg*, Jaargang 1860, gedagteekend: Hasselt, 22 Augustus 1860, waarin door den Gouverneur wordt bekend gemaakt, dat bij vonnis der Correctionele Regtbank van Tongeren, d.d. 27 Julij 1860, de genoemde J. POLL, Off. v. Gez. [lees: *Heel- en Vroedmeester*] te Stein [aan de Maas, bij Maastricht] verwezen is, eerstens tot eene boete van 53 francs en ten tweede tot *acht dagen gevangenis*, om in de gemeenten Vucht en Leuth, zonder de vereischte hoedanigheden te bezitten, een der takken der Geneeskunst (de Geneeskunde) uitgeoefend te hebben.

— De Inspecteur van de Geneesk. Dienst der Landmagt heeft ter kennis gebragt van de ouders of voogden, die voor hunne zonen of pupillen de toelating als kweekeling bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen mogten verlangen, dat op Maandag den 1sten Julij 1867 een vergelijkend examen over de adspiranten zal worden gehouden, en dat vóór den 1sten Mei a.s. een daartoe strekkend verzoekschrift aan hem portvrij zal moeten worden ingezonden. (Van de verschillende voorwaarden, waarvoor wij belanghebbenden naar de *Staats-Courant* verwijzen, vermelden wij alleen, dat de adspiranten op den 1sten September 1867 niet beneden de zestien en niet boven de een-en-twintig jaren oud zullen mogen zijn; — dat het volgende getal plaatsen van kweekelingen ter vervulling is opgesteld: voor de dienst hier te lande 12, in Oost-Indië 38 en in West-Indië 2; — dat de toelating tot 's Rijks Kweekschool op den 1sten September a.s. zal geschieden en dat de leerkursus minstens vijf jaren zal duren.)

— Bij gelegenheid dat de zaak van het militair-geneeskundig onderwijs, of liever van de opleiding der aanstaande Militaire Geneeskundigen hier te lande en alzoo de wenschelijkheid van het al of niet verder voortbestaan der Kweekschool te Utrecht, thans op nieuw aan de orde is (getuigen de brochures van Prof. DONDERS, Dr. FLES enz.), verdient óok aandacht de waarschuwing aan ouders en voogden, per advertentie in de dagbladen bekend gemaakt, en waarin, »de jaarlijksche oproeping in de *Staats-Courant* voor *Aspirant-Kweekelingen bij de Militaire Geneeskundige Dienst* weder gedaan zijnde, ieder belanghebbende *gewaarschuwd* wordt, *wèl* te overwegen, alvorens zonen en pupillen tot die carrière te bestemmen." De schrijver verwijst naar de artikels in politieke bladen van het vorige jaar, waarop ook wij in der tijd wezen en voegt er bij, dat, ja, »de subsidie voor *studiekosten* is verhoogd, maar dat daarvoor ook *vijftien jaren* moet worden gediend."

— De Minister van Koloniën heeft bekend gemaakt, dat met 1 September dezes jaars drie jongelingen zullen worden bestemd, om volgens het daaromtrent vastgestelde reglement, onder het oppertoezigt van den Heer G. J. MULDER, Hoogleeraar te Utrecht, te worden opgeleid tot Militaire Apothekers voor de Dienst in Oost-Indië. (De adspiranten zullen op den 3den Junij a.s. in het Scheikundig Laboratorium der Hoogeschool te Utrecht worden toegelaten tot het afleggen van een vergelijkend examen. De aanvrage daartoe moet plaats hebben vóór den 1sten Mei 1867 bij het Ministerie van Koloniën.)

— Gedurende het jaar 1866 hebben van het Indische Leger als Officier de Dienst verlaten (eervol uit Militaire Dienst ontslagen), van de Geneeskundige Dienst 1 Off. v.

Gez. 3de kl. en 1 Apotheker 2de kl. Uit de Militaire Dienst ontslagen: Van de Geneeskundige Dienst 1 Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. met den rang van 1ste kl., 1 Off. v. Gez. 1ste kl., 2 idem 2de kl., 1 idem 3de kl. en 1 Apotheker 1ste kl.

— Naar wij vernemen heeft zich te Nijmegen den 15den Februarij j.l. een wel geconstateerd geval van cholera voorgedaan; eveneens te Hardinxveld.

AMSTERDAM. — In de Raadsvergadering van 9 Januarij j.l. kwam in een adres van den *Geneeskundigen Kring* aldaar, betreffende de regeling van het geneeskundig onderwijs binnen die gemeente. Het stuk (dat aangenomen werd voor kennisgeving) dringt aan op eene onbekrompen reorganisatie van het geneeskundig onderwijs te Amsterdam, waardoor Amsterdam weldra met regt zal kunnen doen roemen, in dit opzigt eene Hoofdstad te zijn, en eindigt aldus: „De Geneeskundigen zijn overtuigd van de magt dezer gemeente, om het goede dat zij wil, onafhankelijk van hooge antipathiën en sympathiën, tot stand te brengen; thans nu eene beslissing niet lang kan uitblijven, hetzij men die zelve geheel in handen houde, hetzij men in elders te winnen ondersteuning zich te verheugen hebbe, achten zij het gepast die overtuiging met vertrouwen en eerbied voor den Raad dezer gemeente uit te spreken."

— De Gezondheids-Commissie is door den Raad gemagtigd, om binnen of buiten den kring harer leden een Sekretaris te benoemen, op eene wedde van ƒ200 's jaars.

— Burgemeester en Wethouders hebben afgekondigd de *Verordening op de heffing van kosten voor wetenschappelijke onderzoekingen van voedingsmiddelen*, door den Gemeenteraad vastgesteld den 15den November j.l. Ten gerieve van andere gemeenten komt de mededeeling van dat stuk in zijn geheel ons zeer wenschelijk voor. Het luidt als volgt:

Art. 1. Te beginnen met den 1sten Januarij 1857 zulllen ten verzoeke van partikulieren, voedingsmiddelen wetenschaappelijk kunnen worden onderzocht op de wijze als in de volgende artikelen wordt bepaald.

Art. 2. Zij, die het vermelde onderzoek verlangen, geven daarvan schriftelijk kennis aan de stedelijke beambten voor de keuring van voedingsmiddelen, ter plaatse daartoe door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen.

Art. 3. Van het proces-verbaal van bevinding, opgemaakt door de beambten in het voorgaand artikel genoemd, wordt een gewaarmerkt afschrift aan de personen, die het onderzoek hebben aangevraagd, uitgereikt.

Art. 4. Er zal worden voldaan voor het onderzoek naar:

1°. de deugdelijkheid van brood	ƒ 0.20
2°. den staat van zuiverheid eener meelsoort	„ 0.25
3°. den staat van zuiverheid van gist	„ 0.25
4°. den staat van zuiverheid van visch	„ 0.10
5°. de bruikbaarheid van aardappelen, versche en gedroogde fruiten en groenten	„ 0.10
6°. den toestand van zuiverheid van voedingsmiddelen in ingelegden vorm	„ 0.20
7°. den staat van zuiverheid van drinkwater	„ 0.10
8°. idem van melk en boter	„ 0.15
9°. idem van andere dranken (azijnen, bieren enz.)	„ 0.25
10°. idem van kruidenierswaren en specerijen	„ 0.15
11°. idem van suikerwerk en gebak	„ 0.25
12°. de bestanddeelen van kleurstoffen en plaksels ter versiering van voedingsmiddelen	„ 0.25
13°. de schadelijke bestanddeelen van vaatwerk of glazuur ter bereiding of bewaring van voedingsmiddelen	„ 0.15

Voor gevallen in het vorenstaande tarief niet genoemd of bedoeld, worden de kosten

naar den geest van dat tarief, in overleg met den Directeur van het Scheikundig Laboratorium, door de deskundigen geregeld.

Art. 5. Wanneer het onderzoek niet anders dan buiten het gewone daartoe bestemde lokaal kan plaats hebben, en dus de verschijning der beambten noodzakelijk maakt, dáár waar zich de te onderzoeken voedingsmiddelen bevinden, wordt het bedrag der onkosten met *f* 2 voor elk onderzoek verhoogd.

Art. 6. De onkosten worden, vóór den aanvang van het onderzoek, door of namens de beambten aan de belanghebbenden opgegeven. De belanghebbenden verbinden zich schriftelijk tot de voldoening daarvan.

(Dit besluit is goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 24sten December 1866, n°. 103.)

— In de Natuurkundige afdeeling van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, den 26sten Januarij j.l. alhier gehouden, heeft Prof. J. VAN GEUNS gesproken over de cholera-epidemiën van 1830—1837, 1857—1860 en ook over die van 1866. Hij trachte vooral van de laatste aan te toonen, dat zij uit Mecca en Medina, na het offerfeest — waarbij 200,000 menschen vereenigd waren geweest en ruim een millioen dieren waren geofferd — naar Europa was overgebragt, en kwam tot de conclusie, *dat de cholera contagieus* en niet miasmatisch is. — Over dit laatste beweren ontstond eene langdurige wisseling van gedachten, waaruit bleek, dat de strijd over dit punt tegenwoordig meer in verschil van meening over *de beteekenis der woorden*, dan wel inderdaad bestaat. ALI COHEN.

ROTTERDAM. — De maandelijksche opgaven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* geven ons omtrent den loop der bevolking dezer gemeente in 1866 het volgende overzigt. Het cijfer der geboorten bedroeg 4266, dat der levenloos aangegevenen 252 en dat der overledenen 4796. De sterfte was over de verschillende leeftijden als volgt verdeeld: beneden het jaar 1247, van 1—5 jaren 957, van 5—10 jaren 206, van 10—16 jaren 110, van 16—20 jaren 58, van 20—25 jaren 136, van 25—30 jaren 146, van 30—35 jaren 178, van 35—40 jaren 174, van 40—45 jaren 198, van 45—50 jaren 196, van 50—55 jaren 170, van 55—60 jaren 174, van 60—65 jaren 194, van 65—70 jaren 217, van 70—75 jaren 166, van 75—80 jaren 139, van 80—85 jaren 86, van 85—90 jaren 40 en van 90—95 jaren 4. De cholera-epidemie eischte van 17 April tot 17 November l.l. 1241 slagtoffers, zijnde 10.75 per 1000 inwoners. De geheele bevolking bedroeg op 31 December 1865 115,354 inwoners. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

BEVORDERD: Te Groningen, den 4den Februarij, tot Art. Obst. Doctor, de Heer S. WIJTEMA, Med. Doctor te Appingedam; — te Leiden, den 5den Februarij, tot Art. Obst. Doctor, de Heer P. J. BARNOW, Med. Doctor; — te Leiden, den 2den Februarij, tot Med. Doctor, de Heer J. C. W. FISCHER, met een Proefschrift: *Over de Ontsteking van het hartezakje.*

OVERLEDEN: Den 7den Februarij, te Maastricht, de Heer C. H. D. VISSCHER, gepensioneerd Off. v. Gez. bij het Nederlandsche leger; — den 12den Februarij, de Heer G. VAN DER KAA, Apotheker, vroeger Secretaris van de Provinciale Geneeskundige Commissie en laatstelijk Lid van den Geneeskundigen Raad van Gelderland en Utrecht, te Arnhem; oud 69 jaren.

VACANT: Te Arnemuiden, de betrekking van Genees-, Heel- en Verloskundige, belast met de armenpraktijk en de levering der geneesmiddelen, voor welke laatste verrigting jaarlijks *f* 140 worden vergoed.

— Te Loon-op-Zand, de betrekking van Genees-, Heel- en Verloskundige, voor de armenpraktijk in wijk A.; — jaarwedde *f* 200.—. ALI COHEN.

HERZIENING DER PHARMACOPOEA NEERLANDICA.

In de jongste openbare vergadering van den Geneeskundigen Raad van Zuid-Holland, gehouden 31 October 1866, heeft een der Pharmaceutische leden, de Heer G. J. JACOBSON, uit Schiedam, de dringende noodzakelijkheid betoogd eener herziening der Pharmacopoea Neêrlandica; als welke in vele opzigten onvolledig en niet meer voldoende mag geacht worden, aan de wetenschappelijke eischen van het oogenblik. Hij stelde daarbij voor: dat genoemde Raad, zich met die zienswijze vereenigende, zulks openlijk verklaren en den wensch naar bedoelde herziening, bij gemotiveerd verzoek, aan de Hooge Regering kenbaar maken zoude. Beide die voorstellen zijn met algemeene stemmen aangenomen; de leden van den Raad zijn door den Voorzitter verzocht hem, des verkiezende, binnen 14 dagen daarna hunne bezwaren tegen de Pharmacopoea Neêrlandica mede te deelen, opdat ZEd. Gestr. daarvan gebruik zoude kunnen maken, bij de redactie van bedoeld adres; en den 18den November j.l. is dit reeds door dien ambtenaar aan den Minister van Binnenlandsche Zaken verzonden.

Bij de vaderlandsche Pharmaceuten wekt deze zaak eene algemeene en welverdiende belangstelling. De redactie van het *Pharmaceutisch Weekblad* begroette al dadelijk met bijval den eersten officiëlen stap naar dit, mogelijk nog verre verwijderd, doel; ze stelde zijne kolommen open voor de mededeeling van al die verbeteringen en veranderingen, welke in onze Pharmacopoea wenschelijk schijnen; ten einde die, bij hare eventuele herziening, aan de „practische mannen" te doen te stade komen, welke zij hoopt, dat dit moeijelijke werk zullen verrigten. Van verschillende kanten zonden hare Collega's betuigingen van sympathie in met haar voorstel, om een adres van adhaesie aan den uitgesproken wensch van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, bij de Hooge Regering in te dienen; en werkelijk worden thans van alle zijden door de Pharmaceuten in ons land dergelijke verklaringen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toegezonden. Laatstgenoemde, eindelijk, heeft, nadat het bedoelde voorstel van meergemelden Raad ter zijner kennis gebragt is, een schrijven gerigt aan de *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie*, om advies, betrekkelijk de noodzakelijkheid van gezegde herziening; en haar Hoofdbestuur zal — „indien wij wel onderrigt zijn," zegt de redactie van het *Pharmaceutisch Weekblad* — aan de Departementen de vraag voorleggen: of het hun noodzakelijk voorkomt dat de geheele Pharmacopoea vernieuwd wordt, dan wel, of een supplement voldoende is?

Van sympathie voor deze zaak is bij de Nederlandsche Geneeskundigen, tegenover de groote belangstelling er in, door onze Pharmaceuten aan den dag gelegd, nog weinig of niets gebleken. De Heer G. J. JACOBSON deed, in het jongste nummer der *Geneeskundige Courant*, van 3 Februarij 1867, eene poging, om bij onze medici de overtuiging te wekken of te verlevendigen, der hooge noodzakelijkheid van bedoelde herziening, *ook voor hen;* en een kort inleidend woord der redactie van die courant is, zoo ver ik weet, *alles*

wat door onze Geneeskundigen tot hiertoe over dit onderwerp is gepubliceerd, of tot ondersteuning van het bewuste herzieningsvoorstel is gedaan. Toch schijnt dit ook mij toe: voor de laatsten ligt van even groot — zoo niet van grooter — gewigt te zijn als voor de Heeren Pharmaceuten; en, waar ik vruchteloos blijf uitzien naar eenig bewijs, dat mijne Collegae in deze overtuiging deelen, houde men mij de poging ten goede tot het vestigen hunner aandacht op het besprokene onderwerp; dat die, ongetwijfeld, ten volle waardig is. Welligt komen wij er door tot een voldoend antwoord op de vragen: „Is de herziening der Pharmacopoea Neêrlandica, ook van *ons* standpunt, wenschelijk of noodzakelijk te achten?" en „Behoort zij al dan niet, ook door de vaderlandsche Geneeskundigen, met kracht en eenparigheid te worden aanbevolen?"

„Habent fata sua, libelli"...... atque libri: en het lot der Pharmacopoea Neêrlandica is, in vele opzigten, gewis verre van voorspoedig geweest. Bij Koninklijk besluit van 21 Augustus 1842, *Staatsblad*, n°. 62, werd hare zamenstelling verordend; doch, niettegenstaande de erkende, dringende behoefte er aan, verving zij eerst meer dan *tien* jaren later, op 1 Januarij 1853, de Pharmacopoea Belgica.

Wáárin de oorzaken dier ongehoorde vertraging nu ook gezocht moeten worden: zeker is het, dat ze niet bij de Commissie te vinden zijn, welke door Z. M. den Koning met de bezorging van den nieuwen Pharmaceutischen Codex was belast; deze toch had hare gewigtige taak reeds aan het einde van 1845 volbragt, maar het werd 12 Augustus 1849 eer de Pharmacopoea Neêrlandica tot Wet werd verheven, nadat het manuscript er van in Augustus 1848 door den Minister van Binnenlandsche Zaken, ter herziening en, voor zoo veel noodig, ter vermeerdering en verbetering aan genoemde Commissie was teruggezonden, welke aan dezen nieuwen arbeid nog vóór het einde van dat jaar de laatste hand legde. Uit de Memorie van Beantwoording van het Verslag der Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer, over de Begrootingswetten voor 1851, blijkt, dat in het najaar van 1849, uit hoofde van technische bezwaren, nóg niet met het drukken der Pharmacopoea Neêrlandica kon worden aangevangen; dat eerst in Julij 1850 de drie eerste vellen „zouden" worden afgedrukt. Toen echter „ontdekte men dat de Commissie ter redactie, onder de correctie der proefdrukken, menigvuldige wijzigingen in den oorspronkelijken tekst van het werk had gemaakt";.... was dit wonder? terwijl reeds weder 1½ jaar voorbij ging, sedert de laatste inlevering van het manuscript! Intusschen: „die wijzigingen van een werk, bij de Wet goedgekeurd en vastgesteld, mogten niet blijven bestaan." Bij de verdediging zijner Begrootingswet voor 1851, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (20 December 1850 en volgende dagen), sprak de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Heer THORBECKE: „Ik kan den aard dier correctiën niet beoordeelen, maar dit weet ik, dat mijn pligt mij gebiedt, om in hetgeen *bij de Wet* is vastgesteld, ofschoon ook tegen mijne meening, want ik heb als lid dezer Kamer de wettelijke vaststelling der Pharmacopoea bestreden, geene verandering te doen brengen, dan *bij de Wet*." En wederom „verliep er" nu „veel tijd, alvorens, na gewisselde correspondentie, de gemaakte veranderingen waren teruggenomen;" zoodat de

Pharmacopoea Neêrlandica, te gelijk met hare wettige Nederduitsche vertaling, eerst in 1852 werd in het licht gegeven; meer dan *drie* jaren nadat het handschrift er van de laatste herziening had ondergaan!

Zoo ligt dus, ongetwijfeld, in de *wettelijke vaststelling* der Pharmacopoea Neêrlandica althans ééne der oorzaken harer mindere volkomenheid; daardoor *moest* „aan den vorm de zaak worden opgeofferd," en mogt dit in vele opzigten voortreffelijke boek, waaraan de namen van eenigen onzer beroemdste geleerden verbonden zijn, dat bestemd was een codex voor den Pharmaceut, en dus in ieder opzigt op de hoogte zijner wetenschap behoorde te wezen, „niet zoo goed in de wereld komen, als het op het tijdstip der uitgaaf kon geleverd worden." Ook is zulks al dadelijk met tamelijk scherpe — en altijd juiste? — kritiek, van verschillende zijden aangetoond. Reeds vóór de uitgave der Pharmacopoea Neêrlandica werd beweerd, dat de er in aangenomen chemische nomenclatuur (volgens BERZELIUS) met bezwaar of gevaar dreigde, en „heeft de onwaarheid gepetitioneerd bij de Tweede Kamer," gelijk de Hoogleeraar G. J. MULDER schreef, over het afwezig zijn der synoniemen, die toch bleken geenszins te zijn vergeten; de polemiek tusschen genoemden geleerde en den Heer KLOETE NORTIER, naar aanleiding van het werkje: *Bij de doorbladering van de Pharmacopoea Neêrlandica*, leeft gewis nog in veler herinnering; de Heer J. L. FRANQUINET verklaarde, „dat de Pharmacopoea Neêrlandica, aan de hedendaagsche wetenschap getoetst, niet alleen zeer veel te wenschen overlaat," maar ook „dat eene menigte nog dagelijks in gebruik zijnde simplicia en composita er in vergeten of achterwege zijn gelaten, en wat nog meer is, dat de dwalingen en fouten, welke in de Pharmacopoea Belgica voorkomen, ook wederom in dezen medicinalen codex prijken;" de Heeren M. en S. besluiten eene ernstige, sine ira et studio geschrevene, beschouwing der Pharmacopoea Neêrlandica aldus: „Of het een en ander genoegzamen grond oplevert om den wensch te regtvaardigen, dat, alvorens de Pharmacopoea op 1 Januarij 1853 ingevoerd wordt, een bijvoegsel door het Gouvernement worde uitgegeven, waarin het ontbrekende opgenomen en het min juiste verbeterd is, laten wij gaarne aan eene bezadigde en onpartijdige beoordeeling over (!);" terwijl reeds in 1853 door het Departement „Rotterdam" van de *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie*, werd uitgegeven eene *Handleiding ter bereiding en beproeving van Geneesmiddelen*, niet in de Pharmacopoea Neêrlandica opgenomen; HAAXMAN'S *Tijdschrift voor wetenschappelijke Pharmacie* en het *Pharmaceutisch Weekblad*, eindelijk, leverden vroeger en later mede een aantal kritische beschouwingen omtrent velerlei voorschriften der Pharmacopoea Neêrlandica, en ook in sommigen onzer geneeskundige tijdschriften treft men er eenigen aan.

„Eene Pharmacopoea, waarop geene kritiek uit te oefenen is, is onmogelijk," schreef mij, onder meerdere opmerkingen, waarvan ik in dit opstel gebruik maak, onlangs de Heer W. ROBERTSON AZ. te Rotterdam; „de nieuwe Fransche is zamengesteld door geleerden en practische Pharmaceuten, na rijp beraad, vele proeven en langdurige discussiën; en toch verneem ik dat de bevoegde UNGER er eene scherpe kritiek over uitoefent." Ik voel me dan ook geroepen noch bevoegd, een beslissend oordeel uit te spreken over zoo

veel wat — misschien ook door anderen, of elders nog, dan ik zoo even opgaf — tegen den inhoud der Pharmacopoea Neêrlandica is aangevoerd; maar toch geloof ik weinig tegenspraak te zullen ontmoeten, als ik het sinds lang *voldoende* toegelicht acht, dat in haar „vele, door alle deskundigen erkende, onnaauwkeurigheden voorkomen;" dat zij, *thans* voorzeker, „niet meer beantwoordt aan de eischen der wetenschap;" dat „de zienswijzen omtrent de bereidingen van vele geneesmiddelen zijn veranderd, ten gevolge waarvan er aanzienlijke verbeteringen in zijn aangebragt;" dat „vele nieuwe geneesmiddelen zijn in gebruik gekomen, bij wier aanwending het noodzakelijk is, dat een vaste norm voor de bereidingen worde gesteld;" dat ook verscheidene ouderen, wier aanwending nog schier dagelijks plaats vindt, er in ontbreken; terwijl, omgekeerd, vrij wat zaken er in voorkomen, die nooit of *bijna* nooit meer gebruikt worden en bij den Apotheker, die ze er op na *moet* houden, bederven; dat bedoelde, in de Pharmacopoea Neêrlandica niet voorkomende, geneesmiddelen, bij de visitatie der apotheken wel niet aan de contrôle zijn onttrokken (Art 6*b* der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61), maar toch, voor zoo verre het chemische of pharmaceutische praeparaten betreft, willekeurig naar verschillende voorschriften kunnen bereid worden, zoodat *gelijknamige* zelfstandigheden in deze en gene apotheek gewis *zeer uiteenloopend van zamenstelling*, en dus ook van geneeskrachtige uitwerking zullen zijn; dat, eindelijk, vooral de Apotheker, maar tevens de Geneeskundige, die apotheek houdt (wat de 78 artikelen aangaat, bedoeld bij Koninklijk besluit van 5 November 1865, *Staatsblad* n°. 125), verpligt is ook die geneesmiddelen, wier bereiding volgens de Pharmacopoea Neêrlandica niet aan de eischen der wetenschap voldoet, zijns ondanks zóódanig voorhanden te hebben, als zij in ons Pharmaceutisch Wetboek zijn aangegeven (Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61, Art. 4*a*); of wel: zich aan boeten blootstelt (Art. 32 derzelfde Wet), indien hij niet besluiten kan min deugdelijke, in plaats van deugdelijke medicijnen in voorraad te houden.

Mij dunkt: bezwaren te over, niet slechts voor den Pharmaceut, maar ook voor den Medicus, ten onzent, om, met den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, de dringende noodzakelijkheid eener herziening der Pharmacopoea Neêrlandica uit te spreken! Immers, voor wie anders dient een dergelijke codex, dan voor *zieken?* en in hoe menig opzigt moet de onvoldoende bereiding, de onzekere zamenstelling van toegediende geneesmiddelen voor den lijder nadeelig of gevaarlijk, voor zijn Geneesheer teleurstellend of misleidend werken! Springt bijv. de wenschelijkheid niet in het oog eener wettelijke bepaling van het *morphine*-gehalte, dat opium *minstens* bezitten moet, om „bruikbaar" te kunnen heeten? Worden zijne zoo gewigtige praeparaten, door het gemis hiervan in de Pharmacopoea Neêrlandica, niet onzeker of gevaarlijk, bij de toediening? De Heer JACOBSON meldt in de *Geneeskundige Courant*, n°. 5, h. a., hoe het Dr. DE VRIJ eens gebleken is, dat *veertig* grein opium, bij één Apotheker, in werkzame bestanddeelen gelijk stonden met *één* grein, bij een ander! Stel dat minimum van morphine, in opium, op 10 pCt. — gelijk in Pruissen, en zoo als ook in het voortreffelijke Rotterdamsche *Supplement op de Pharmacopoea Neêrlandica* wordt opgegeven, — dan verschaft die bepaling den Geneesheer toch de zekerheid, geen geheel of bijna geheel *onwerkzaam*

middel te zullen toedienen, waar dikwijls *zoo veel* van die werkzaamheid afhangt! Dan zal de wetenschap, dat opium *niet* minder, maar *wel* meer dan 10 pCt. morphine bevatten kan, hem genoegzaam tot pligtmatige voorzigtigheid bij zijne toediening aansporen; waar het stellen van een *normaal*, van een onveranderlijk cijfer, voor bedoeld gehalte, tot de *onvervulbare eischen* behooren zou. Hiertoe trouwens moet, mijns inziens, óók de stelling gerekend worden, dat het aangeven, in eene Pharmacopoea, van een minimum *morphine* voor bruikbaren opium, „derhalve" ook het voorschrift daarin, van een minimum voor *al* zijne overige alkaloïden noodzakelijk maakt. Blijkt echter werkelijk, gelijk CLAUDE BERNARD en anderen beweren, de *narceïne* het „narcoticum per excellentiam" in opium te wezen, dan rijst de vraag: „of ook van haar een minimum er in zoude *kunnen* — ik zeg niet zoude *behooren* te — worden vastgesteld?" De bepaling van een vereischt minimum morphine — en narceïne? — in extract. opii, is zeker niet minder wenschelijk, dan die in het opium zelf; immers kunnen de praeparaten, waarin eene dezer beide zoo hoogst gewigtige zelfstandigheden voorkomt, — pulv. Doveri, laud. liq. Sydenh., enz., — er slechts door winnen in meerdere gelijkheid van zamenstelling en zekerheid van geneeskrachtige uitwerking? En wat de overige *narcotische* extracten aangaat: het lijdt geen twijfel dat, van het geneeskundig standpunt, ook voor hen het opgeven van een minimum aan alkaloïden groote aanbeveling verdient. Voor den *kinabast* behoorde almede eene zoodanige *kleinste hoeveelheid* te worden vastgesteld — in Pruissen moet deze 3½ pCt. bedragen. — Van pharmaceutisch standpunt wordt echter, op grond van het tijdroovende daarvan, de uitvoerbaarheid eener degelijke contrôle op de naleving van dusdanig gestelde eischen betwijfeld, of ontkend." De Pruissische, Engelsche en Fransche Pharmacopoeën vragen niet naar het alkaloïdgehalte van narcotische extracten, en zelfs de groote kritikus MOHR spreekt in zijn *Commentar zur Preussischen Pharmacopoea* er geen woord van. Ik meen echter te mogen vragen: „of het wettelijke voorschrift — *niet* van een *standvastig*, onveranderlijk cijfer, maar — van een *minimum* alkaloïden, in de besproken geneesmiddelen, zoude *kunnen* worden nageleefd?" en „of men in dát geval er niet zeker van mag zijn, dat *geen enkel* solied, wetenschappelijk Apotheker zich aan die naleving zal onttrekken?" Moeten, wat ik geloof, deze beide vragen toestemmend worden beantwoord, dan zie ik in het tijdroovende der contrôle, op dit punt, geenszins een onoverkomelijk bezwaar. De visiterende Commissiën uit de Geneeskundige Raden, zullen spoedig genoeg op de hoogte zijn der meer of mindere degelijkheid van de respectieve apotheken, om er telken jare met juistheid *enkelen* uit te kunnen kiezen, waar bij voorkeur deze en gene der bedoelde praeparaten ten onderzoek uit behooren genomen te worden. Heeft nu eene visiterende Commissie dergelijke keuze in eenige apotheek gedaan, dan verzegelt zij die *nader* te onderzoeken zelfstandigheden *met het cachet des Apothekers*, en doet ze den Geneeskundigen Inspecteur voor hare provincie toekomen. Aan dezen ambtenaar staat het dan: eene tweede Commissie — liefst uit leden zamengesteld, in dezelfde plaats woonachtig — te benoemen; die nu immers zonder *groot* bezwaar dit onderzoek zal kunnen volbrengen, ook al vordert het meerdere dagen achtereen?

Dat voorts de bereidingen van vele geneesmiddelen in de Pharmacopoea Neêrlandica onzeker zijn voorgeschreven — *Acid. sulphur. dilut.*, *acid. nitric. dilut.*, *oxyd. aethyl. c. alcoh.*, *acet. plumbic. liq.*, *acet. plumbic. tribas.*, e. a., zijn bijv. klaarblijkelijk fautief, ten opzigte van het specifiek gewigt; — dat *chloras kalicus* (hoewel opgenomen onder de 78 middelen, welke de medicus, die apotheek houdt, *verpligt* is in voorraad te hebben), *aqua chlorata* en meerdere oudere, maar vooral ook een aantal nieuwere geneesmiddelen er in ontbreken, van welke eene voldoende ervaring de waarde heeft bewezen; dat omtrent het specifiek gewigt der tincturen, *na hare trekking*, niets er in werd bepaald (hoewel althans het stellen van *minimum-* en *maximum*-cijfers, waar tusschen hare onderscheidene sterkten zouden mogen fluctuëren, misschien niet tot de onvervulbare eischen behooren en zeker, zoo het verschil dier cijfers niet te ruim werd genomen, de algemeene gelijkheid van zamenstelling en werking voor iedere van haar bevorderen zou); dat, eindelijk, de bereiding van vele geneesmiddelen, volgens de Pharmacopoea Neêrlandica, verbetering behoort te ondergaan — bijv. die van sommige *extracten*, vooral uit versche planten, waarbij „kolossale" hoeveelheden water gebruikt en onder het kookpunt van deze vloeistof verdampt moeten worden; zoodat, door den geruimen tijd, welken men hiertoe noodig heeft, alles gevaar loopt te bederven! — zietdaar, om niet méér te noemen, eene reeks van, vooral voor onze medici, gewigtige gegevens; vrij voldoende, dunkt mij, om ook hen, zoo noodig, te overtuigen: dat ons Pharmaceutisch Wetboek niet slechts *aanvulling*, niet enkel de toevoeging van een „SUPPLEMENT," maar eene *volledige* HERZIENING behoeft. En bestaat werkelijk deze overtuiging bij mijne kunstgenooten; zijn zij, niet minder dan de Geneeskundige Raad voor Zuid-Holland, niet minder dan de Nederlandsche Pharmaceuten, doordrongen van het hooge, van het actuële gewigt dier herziening; zoo ligt het in den aard der zaak, zoo *kan* het niet anders, geloof ik, dan dat ook zij zulks algemeen en krachtig uitspreken zullen; algemeen en krachtig uitspreken in adressen aan de Hooge Regering, wier waarde niet in overvloed van woorden kan gelegen zijn, maar allermeest in de deugdelijkheid hunner motieven gezocht moet worden; waaraan 't — ik hoop het, in dit opstel, mede te hebben aangetoond — geenszins behoeft te ontbreken.

Men zegge niet: „dergelijke betuiging, van den kant der medici, is onnoodig, is overbodig geworden; na het verzoek tot herziening, aan de Regering, van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland uitgegaan, na de verklaring van adhaesie, door een groot deel onzer Phaemaceuten, er aan gegeven." Indien ook hier het: „audi et alteram partem" geldt, dan zal eene flinke, algemeene betuiging van instemming met bedoeld verzoek, ook door Nederlands Geneeskundigen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gerigt, Z.Exc. slechts kunnen bevestigen in het zoo wenschelijke gevoelen: dat de herziening der Pharmacopoea Neêrlandica *dringend* noodig is; dan zal de Regering ontwaren, dat die herziening door *alle* deskundigen, op deugdelijke gronden, verlangd wordt; dan zal, welligt, de dus geblekene algemeenheid van dat verlangen, de aanstaande Pharmacopoea helpen behoeden voor de trage ontwikkeling, voor de vele tegenspoeden, welke de geboorte van ons vigerend Pharmaceutisch Wetboek, tot zijne groote schade, hebben gekenmerkt.

Op wat de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* ten dezen zal meenen te moeten verrigten, wil ik niet vooruitloopen; of het op den weg ligt van hare afdeelingen, van haar Hoofdbestuur, den uitgesproken wensch tot herziening der Pharmacopoea Neêrlandica te ondersteunen, laat ik hier onbeslist. Zekerlijk echter zou ik — ware mij het voorregt vergund lid van eene bijzondere, in plaats van lid der algemeene afdeeling dier Maatschappij te zijn — deze beslissing binnen mijnen kring trachten uit te lokken.

Ten slotte nog eene en andere opmerking, die mij voorkomen, bij eventuële herziening der Pharmacopoea Nêerlandica, eenig gewigt te kunnen bezitten. Ik résumeer hier, voor een deel, wat reeds elders werd opgeteekend, en voeg er mijne denkbeelden bij, met bescheidenheid en.... salvis melioribus.

De nieuwe Pharmacopoea worde niet vastgesteld *bij de Wet;* de bezwaren, daaraan van het wetenschappelijk-pharmaceutisch en geneeskundig standpunt verbonden, heeft de geschiedenis der Pharmacopoea Neêrlandica geleerd.

Hare zamenstelling worde, behalve aan hoog- en zeer geleerden, ook vooral aan practische Pharmaceuten opgedragen.

Bij hare invoering worde bepaald: dat zij périodiek — stel om de 3 jaren — in een supplement, zoo veel noodig blijkt, moet worden aangevuld, gewijzigd en verbeterd.

In de door haar gevolgde nomenclatuur worde slechts dáár van die der Pharmacopoea Neêrlandica afgeweken, waar de wetenschap dit *gebiedend* vordert.

Ook verandere men, *zoo min mogelijk*, de zamenstelling der geneesmiddelen, er in voorgeschreven. Men weet, hoe vele bezwaren, in dit opzigt, voor de medici, door het invoeren der Pharmacopoea Neêrlandica zijn ontstaan! Denkt slechts aan het verschil tusschen de *extracta narcot. per express. parata*, van de Nederlandsche en de Belgische apotheek, en vooral aan dat tusschen deze laatsten en de *extract. narcot. alcoholica* der Pharmacopoea Neêrlandica; aan de *murias ferri liq.*, der Pharmacopoea Neêrlandica en die der Belgica, die zoo ontzettend in sterkte verschilt; aan *spir. Mindereri* Pharmacopoeae Neêrlandicae, die meer dan ééns zoo veel *acet. ammonic.* bevat dan de vroegere, „en toch nog bijna altoos met ℥j. te gelijk wordt voorgeschreven!" aan *ammonia liq.* Pharmacopoeae Neêrlandicae, die nagenoeg de helft minder ammoniak bezit (9 pCt.) dan de Belgica (16 pCt.); aan *spir. ammoniae anisat.* Pharmacopoeae Neêrlandicae, die evenzeer de helft minder ammoniak inhoudt, dan de Belgica; aan *tinct. acida aromat.*, der Pharmacopoea Neêrlandica, die slechts half zoo veel *zwavelzuur* bevat als die der Belgica, enz. Inderdaad, men geraakt aan het voorschrijven van bepaalde giften der verschillende geneesmiddelen min of meer gewoon, en het is niet altijd eene ligte taak voor den medicus, zich omtrent velen dezer aan eene gewijzigde doséring te gewennen, waar dit, door dergelijke ongewenschte veranderingen, toch tot eene gebiedende noodzakelijkheid wordt gemaakt.

Men neme niet te veel geneesmiddelen in den officiëlen codex op en van de nieuweren slechts dezulken, welke een op genoegzame en veelzijdige ervaring steunend gezag hebben verkregen; gedachtig, vooral wat den Apotheker aangaat, aan diens *verpligting*, om *al* de geneesmiddelen, welke in de Pharmacopoea zijn aangegeven — hetzij ze duur of goedkoop, veel of weinig in

gebruik en al of niet aan bederf onderhevig zijn — voorhanden te hebben. Dat hierbij eenige ruimte van opvatting voor de subjectieve meening der Commissie van redactie dient over te blijven, ligt in den aard der zaak.

De nieuwe Pharmacopoea legge den Apothekers de verpligting op, een *goed* stel réagentia er op na te houden; dit zal voor de wetenschappelijken onder hen niet het geringste bezwaar opleveren; terwijl het voor anderen alligt eene — gewenschte! — aanleiding zal wezen, om meer en beter, dan zij tot hiertoe deden, hunne eigene zaken te onderzoeken; om meer en beter, dan tot hiertoe het geval was, hunnen artsenijvoorraad in behoorlijke orde te doen zijn.

Eindelijk: „of de nieuwe Pharmacopoea in de Latijnsche, dan wel in de Nederduitsche taal behoort geschreven te worden?".... durf *ik* niet beslissen. Slechts herinnere men zich, dat het maken en drukken eener *wettige* vertaling van zulk een werk *tijd* kost, en alzoo zijne uitgaaf kan helpen vertragen; wat almede uit de geschiedenis der invoering van de Pharmacopoea Neêrlandica blijkbaar is.

Nieuwe Tonge, Dr. C. J. SNIJDERS.
10 Februarij 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE SYMPATHIE TUSSCHEN DEN GEHOORGANG EN DEN LARYNX worden door Dr. FOX eenige wetenswaardige opmerkingen medegedeeld in *the Lancet* van 28 April 1866. Nadat hij heeft aangevoerd, dat deze sympathie reeds door de ouden is beschreven, maar door de nieuwere schrijvers vaak over het hoofd is gezien, deelt FOX als zijne ervaring mede, dat hyperaesthesie van de zenuw, die den uitwendigen gehoorgang voorziet, dikwijls voorkomt en dat eene hoest, alleen veroorzaakt door irritatie van dat kanaal, volstrekt geene zeldzaamheid is. Zoo verhaalt hij van een gentleman van een zenuwachtig temperament, die terstond een gevoel van irritatie in den larynx ondervond, wanneer hij een oorlepeltje, al was het maar zeer korten tijd, in zijn linker gehoorgang bragt, welk gevoel eene hevige kramphoest veroorzaakte. Buitengewoon gebruik van zijne stem, zoo als lang voortgezet zingen, had pijn in het oor ten gevolge, welke zich tot in de fossa zygomatica en langs de onderkaak naar de kin uitstrekte. Bij onderzoek bleken zoowel oor als larynx normaal.

Eene 50jarige, overigens gezonde vrouw had 18 maanden lang aan eene hardnekkige hoest geleden, die voor geene medicatie geweken was. De longen waren gezond, de larynx volkomen normaal, met uitzondering van eenige meerdere roodheid van de mucosa; zij klaagde over doofheid aan het regter oor, waarin bij onderzoek eene groote prop verhard cerumen gevonden en door inspuitingen verwijderd werd. Daarop werd een klein, ovaal ulcus ontdekt aan den bodem van den gehoorgang, in de nabijheid van de membrana tympani. Bijna onmiddellijke verligting van de hoest volgde op de verwijdering van de cerumenprop; het ulcus cicatriseerde na de plaatselijke aanwending van nitras argenti en zoowel de doofheid als de kwellende hoest was geweken.

De sympathie, waarvan hier sprake is, bestaat echter niet bij alle personen. FOX

vond haar bij 85 mannen en vrouwen 15malen aanwezig, dus in eene verhouding van ongeveer 17 pCt.

Volgens ROMBERG, TOYNBEE en anderen is de zenuw, die hier aangedaan is, een tak van den vagus. FOX daarentegen beweert, dat de vagus geen tak aan den gehoorgang afgeeft, maar dat deze voorzien wordt door den auriculo-temporalis van den derden tak van het vijfde paar. De zenuwen dus, die betrokken zijn in deze sympathie tusschen gehoorgang en larynx, zijn aan de eene zijde de auriculo-temporalis van den maxillaris inferior en aan de andere zijde de vagus, door wien de larynx alleen wordt voorzien. De indruk, door irritatie van den meatus auditorius teweeggebragt, wordt dus waarschijnlijk door de eerste zenuw naar den diepen oorsprong van den gevoelswortel van den quintus overgebragt, welke in de onmiddellijke nabijheid ligt van den diepen oorsprong van den vagus in den bodem der vierde hersenholte, welke wortel waarschijnlijk door verandering in de grijze zelfstandigheid geprikkeld wordt; deze prikkel wordt overgebragt naar den larynx. Het gevolg hiervan is, dat de uitademingsspieren in beweging gebragt worden om den larynx van den vooronderstelden prikkel te bevrijden. Wij hebben hier dus te doen met eene gereflecteerde of sympathetische gewaarwording. Als een ander voorbeeld hiervan citeert FOX de hoest, veroorzaakt door het tanden krijgen.

Hij eindigt met den wensch, dat de aandacht der Geneeskundigen op deze „oorhoest" meer moge gevestigd worden en wijst er op, dat in alle gevallen van eene hardnekkige hoest, waar de gewoonlijk voorkomende oorzaken ontbreken, de uitwendige gehoorgang een naauwkeurig onderzoek vereischt. T. M.

OVER DE INSNIJDING VAN HET GEWRICHT BIJ TRAUMATISCHE ETTERING. — Professor W. ROSER, uit Marburg, gaat voort met in zijn *Archiv*, van tijd tot tijd, kleinere of grootere stukken over praktische chirurgie te leveren, die nu eens zeer belangrijk, dan weder iets minder gewigtig zijn. Zij zijn allen van reformatorischen aard. Maar behalve dit punt van overeenkomst hebben zij nog een ander, dat ze algemeen karakteriseert, namelijk eene zekere geringschatting van hetgeen andere voor hem gedaan hebben, ja eene zekere neiging om te doen uitkomen, dat de rationele chirurgie eigenlijk eerst door Prof. ROSER gegrondvest is. Daardoor geraakt hij natuurlijk tot overschatting van eigen verdiensten — hoe groot die ook zijn mogen — en tot miskenning van die van anderen. Dit komt weder helder uit in het onder bovenstaanden titel door hem behandeld onderwerp. Hij bespreekt de reeds ééne eeuw oude kwestie, der al of niet doelmatigheid van het maken van eene ruime insnijding bij acuut-traumatische gewrichtsetteringen. Hij verplaatst zich hierbij op het standpunt van „een ongeduldig lezer", die vraagt, of men in de veelvuldige oorlogen, die er sedert plaats gehad hebben, niet door de eenvoudige ervaring had kunnen uitmaken, of het doen eener insnijding en de ontlasting van den etter, bij een aan acute gewrichtsettering lijdenden, al of niet voordeelig voor hem geweest is? ROSER antwoordt hierop: „dat de ervaring meestal onvruchtbaar bleef, omdat men veelal meer geredeneerd en volgens theoretische veronderstellingen gehandeld dan waargenomen heeft. Men heeft grootendeels niet de ondervinding, maar allerlei rationeel schijnende theoriën en overwegingen tot rigtsnoer genomen." Er is dus meer geredeneerd dan waargenomen. Maar nu gaat de schrijver zelf aan het beantwoorden der gestelde vraag. Na het zoo even medegedeelde zou men natuurlijk meenen dat zijn betoog op feiten zoude steunen; doch dit is geenszins het geval. „Angenommen," zegt hij, „es machte Jemand in den früheren Jahren den Gelenkschnitt am Kniegelenk nach PETIT's Vorschrift, so kann men sich recht wohl *denken* (ik onder-

schrap, Ref.) das häufig die Resultaten nicht befriedigten. Es lässt sich z. B. Folgendes als *wahrscheinlich* ANNEHMEN:" 1°. Er kan ligt eene verderfelijke haemorrhagie ontstaan; 2°. de insnijding zou alligt geene voldoende ontlasting uit het gewricht kunnen bewerkstelligen; 3°. zij zou niet in staat zijn de pyaemie te verhinderen, ja ze veeleer nog bevorderen; 4°. zij brengt in het beste geval slechts een onbruikbaar deel tot stand; 5°. zij verhindert de carieuse vernietiging niet, zij bevordert haar ontstaan veeleer. Zijn dit nu bedenkingen, die door feiten gestaafd worden, die dus op waarnemingen rusten? Volstrekt niet, het zijn redeneringen en bespiegelingen, die slechts dienen moeten om de methode van J. L. PETIT (waarover later) te veroordeelen en die van den schrijver aan te prijzen, maar vooral om handelwijzen aan de hand te geven, die deze op *theoretische* gronden rustende nadeelen moeten bestrijden. Van de genoemde veronderstellingen uitgaande, zijn de middelen, die hij ter hunner voorkoming aan de hand geeft, zeer doelmatig. De *haemorrhagie* kan men vermijden door laagsgewijze insnijdingen. Bij vrees voor bloedingen gebruike men dilatatietangen; eene spuitende slagader kan men omsteken en zoo doende de met regt gevreesde uitstorting van bloed in de gewrichtsholten en de tamponade voorkomen. De *abscesventilen* kunnen opgeligt, uitgerekt, ingesneden, door laminaria en caoutchouc-buizen onschadelijk gemaakt worden. De *pyaemie* worde niet, zoo als in de tijden van DUPUYTREN, door antiphlogose, maar door het verspreiden, het isoleren der zieken door ventilatie, desinfectie voorkomen; het *krom worden* enz. door het deel volgens moderne voorschriften regt te zetten en in eene doelmatige houding te bepalen; eindelijk zal men de *caries* niet meer vreezen, omdat men thans de granulatiën der epiphysen en haar usuur bij pathologische drukking niet meer, zoo als vroeger algemeen plaats had, als caries beschouwt. De vertraagde genezing, welke door de veronderstelde caries verklaard werd, zal men niet zoo ligt waarnemen, wanneer de etterende gewrichten met het gipsverband behandeld worden.

Doch nu komt eerst het oorspronkelijke, het reformatorische gedeelte van den arbeid des schrijvers aan de beurt. „Maar," zegt hij, „de geheele basis van de gewrichtsinsnijding zal die moeten zijn, dat men zich niet de *ontspanning* (debridement), maar de vrije *ontlasting* van ontbonden exsudaat ten doel stelle. Men heeft vroeger de spanning in de ontstoken gewrichten en vooral bij de acute gewrichtsabscessen te zeer als de hoofdzaak behandeld, terwijl toch het ontbonden exsudaat en zijne terugwerking, zijne opzuiging, als de hoofdzaak moest beschouwd worden." Tot de ontspanning zou inderdaad eene eenvoudige steek met het lancet, of met den troicart, voldoende zijn, ja zelfs zou het barsten van een gewrichtsabsces in het bindweefsel daardoor verhinderd kunnen worden, maar bij ichoreus exsudaat zal slechts de *ruimere opening*, de vrije uitvloeijing voldoende verbetering kunnen verschaffen. Dus volgens ROSER eene *ruime opening*, niet om te ontspannen, maar om vrije uittogt aan opgehoopte vochten te verschaffen; dat is zeer waar, maar — volstrekt niet nieuw. Dat is juist de leer van J. L. PETIT, tegen wiens wijze van handelen zijne boven medegedeelde bedenkingen gerigt zijn. Immers wij lezen bij PETIT (en ROSER deelt het ons zelf in een aan PIROGOFF ontleend citaat mede): „il faut non seulement ouvrir, mais encore faire de grandes ouvertures, qui communiquent les unes avec les autres, afin qu'il n'y ait aucune partie ni aucun recoin de la jointure qui ne puissent être nettoyés par les injections et qui ne se vident avec facilité par les ouvertures." Zijn dat ontspanningsof ontlastings-insnijdingen? Kan men zich duidelijker uitdrukken dan PETIT doet en warmer voorstander van de laatste methode zijn dan PETIT is? Ik geloof het niet. Maar waarom dan den ouden Chirurg niet gegeven wat hem toekomt? Ik meen hier boven reeds het antwoord op deze vraag gegeven te hebben; maar tevens tegen zulke

handelwijze te moeten opkomen. Niemand kan grooter voorstander van de moderne chirurgie zijn dan ik, niemand — ik mag het zonder grootspraak zeggen — heeft hare lessen ruimer toegepast dan ik, maar dat mag ons niet blind maken voor het goede der ouden en zeker niet verleiden, om ons met hunne veren te versieren, of liever hen te ignoreren, om des te gemakkelijker als reformatoren op te treden.

Beter kunnen wij ons met ROSER vereenigen als hij, sedert de primaire resectiën van het heup- en schoudergewricht zulke nadeelige uitkomsten geleverd hebben, vraagt, of men bij verschillende geschoten wonden dezer gewrichten niet beter zou doen, door eene primaire conservatieve behandeling in het werk te stellen en door eene ruime insnijding voor den afloop der ontbonden stoffen in het gewricht te zorgen. Ten dien einde raadt hij, en met regt, de volgende vorm van insnijdingen aan. Bij het heupgewricht eene insnijding door den sartorius, rectus, tensor fasciae, en bij het schoudergewricht door den deltoïdeus, langs het acromium heen, om het gewricht flink en ruim open te leggen. (Hij heeft beide deze sneden, elk eene keer, met behoud van den lijder ten uitvoer gebragt.) Dat hier locale en andere omstandigheden, rigting van het schietkanaal enz. in het oog gehouden moeten worden, spreekt van zelve. Wijders is zij aangewezen in die gevallen, waar men de primaire resectie niet geraden acht, of waar zij veronachtzaamd is, en zich eene belangrijke en gevaarlijke gewrichtsettering of ichorvorming ontwikkeld heeft. Zij is tevens eene inleiding voor de misschien later noodige resectiën.

Eindelijk en ten slotte verklaart de schrijver zich als een voorstander der partiëele resectie en verheft zich tegen de uitsluitende verdedigers der geheele resectie, terwijl hij op het voetspoor van BARNES en SYME de knie-exarticulatie zeer aanbeveelt. (*Archiv der Heilkunde* von ROSER und WUNDERLICH. Heft VI. 1866, pag. 561—568.)

M. P°.

DE VERGIFTIGE EIGENSCHAPPEN VAN DEN BAST EN HET HOUT VAN DE NERIUM OLEANDER, de zoogenaamde anjelier-roos (Rosenlorbeer), zijn aan de boeren in den omtrek van Nizza sedert lang bekend; zij stooten den bast en het hout tot poeder en wenden het als rattengif aan; ook verhaalt men, dat Fransche soldaten bij de bezetting van Corsica door vleesch, dat met hout van de Nerium gekookt was, vergiftigd werden. Bij kikvorschen, bij welke men de werking van het extract van de Nerium beproefde, werden de volgende verschijnselen waargenomen: eerst werd de hartslag sneller, na eenige minuten echter langzamer, gelijktijdig werd die onregelmatig en als peristaltisch en toen hield die plotseling op. De contracties der kamers lieten na en die waren ledig, terwijl de boezems zich nog gedurende eenigen tijd contraheerden, tot eindelijk volkomene paralyse van het hart intrad. De werking van de Nerium komt dus overeen met die van de digitalis en zij kan tot herstelling van dezelfde ziekten dienen, waarbij men de digitalis gebruikt. (*Journal de méd. Vetérin.* Tom. XXII, 1866, Mai. — HERING's *Repertorium*, 1866, S. 324.) — Vergelijk VAN HASSELT, *Handleiding tot de Vergiftleer*, 1852, blz. 432.

Januarij 1867. F. C. HEKMEIJER.

VERGIFTIGING VAN PAARDEN DOOR SCHIMMELPLANTEN. — Blijkens eene mededeeling van den Burgemeester der gemeente Berkel en Rodenrijs, van 30 Januarij j.l., waren 3 paarden op één stal aldaar subiet overleden, en bleken bij nader onderzoek nog 2 ziek. Op genoemden dag werd, toen het 4de paard was gestorven, dat dier ontleedkundig onderzocht door de Rijks Veeartsen ALBERS, van 's Gravenhage, en HUYSMANS, van Rotterdam. Na naauwgezet onderzoek was het resultaat dier des-

kundigen, dat de ziekte op dezen stal was te wijten aan het voederen met stroo, dat met schimmelplanten was bezet. ALI COHEN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De sterfte aan variolae bedroeg voor de weken, eindigende 9 en 16 Februarij, 47 en 27, terwijl het cijfer der geboorten aan 2299 en 2430 en dat der sterfte aan 1567 en 1389 beantwoordde.

— *The Medical Times* van 23 Februarij schrijft aangaande het optreden der cholera te Jersey het volgende. De ziekte werd waarschijnlijk op 7 Februarij door een matroos met een schip uit Cherbourg overgebragt. Van 6—20 Februarij werden er in de stad en op het eiland 42 cholerasterfgevallen vermeld.

— Hetzelfde blad bevat een resumé van het Leprosy Report, zoo als het onlangs bij het Colonial Office is ingediend. De geographische verspreiding der ziekte, hare characteristica, behandeling enz. zijn in korte trekken vermeld. Zij werd bijna eenparig als een lijden sui generis, dat in vele gevallen erfelijk is en slechts door de inoculatie, niet door een eenvoudig contact of door de dampkringslucht, overgebragt kan worden, door al de verslaggevers opgevat.

— *The Lancet* van 16 Februarij wijdt nogmaals een artikel aan de nieuwe editie der Britsche Pharmacopoea, zoo als zij thans, in vergelijking met die van 1864, het licht heeft gezien. Het acidum carbolicum is, benevens talrijke andere artikelen, als officiëel opgenomen, onder den naam van „benzoated lard," is naast de gewone axungia porci, vooral met het doel om het ranzig worden van het vet te beletten, eene bereiding door het smelten der axungia met eene geringe hoeveelheid resina benzoës verkregen, op de officiële lijst geplaatst.

— Op den 9den Februarij l.l. werd door Dr. LAURENCE de onderbinding der art. carotis communis, wegens een traumatisch aneurysma intra orbitale, met een tot dus verre gunstig gevolg verrigt.

— Het aanwenden van den methylalcohol (methylatedspirit, woodnaphtha) voor deze of gene bereiding, hetzij als drank of geneeskrachtige tinctuur voor inwendig gebruik, zoowel voor den mensch als voor het dier (even to animals), is bij eene parlementsacte sinds 1 Januarij l.l., op eene boete van £ 100 en verbeurdverklaring van het artikel, verboden, terwijl zijn gebruik als uitwendig middel of voor het branden toegestaan is. Deze maatregel schijnt meer uit een fiscaal motief, daar de methylalcohol onbelast (duty free) is, dan wel om hygiënische redenen, genomen te zijn.

PARIJS. — De *Revue des deux mondes* van 1 Februarij l.l. bevat, onder den titel van *Le problème de l'Armée*, een belangrijk opstel van ANDRÉ COCHUT, waarin op de ongunstige resultaten der ligting in Frankrijk van 1864, de jongste, waarover de officiële opgaven loopen, op eene eenigzins bitter ironische wijze gewezen wordt. Op een contingent van 325,000 jongelingen, die hun 20ste jaar bereikt hadden, waren er 57,000 om niet-geneeskundige (dispenses légales) en 108,973 om geneeskundige redenen vrij gesteld, zoodat het cijfer der voor de dienst als bruikbaar aangegevene aan 159,030 beantwoordde. Het cijfer der wegens verschillende gebreken vrij gestelde was in algemeene trekken als volgt verdeeld: te klein, dat is beneden 1 meter 56 centimeters, 18,106; algemeene ligchaamszwakte (faibles, rachitiques, poitrinaires) 30,524; varices en

herniae 15,988; misvormingen (bossus, pieds bots, pieds plats) 9100; blind of doof 6934, stotteren 963; gemis van tanden 4108; syphilis 5114; huidziekten 2529; scrofulosis 5213; epilepsie, manie, cretinismus 2158, en niet verder omschreven gebreken 8236.

— De Comptes rendus der Académiezitting van 4 Februarij bevatten een schrijven van Dr. HERMANN, waarin op de gevaren, welke de inademing van het zuivere protoxydum azoti doet ontstaan, de aandacht gevestigd wordt. In den zuiveren staat ingeademd kan er eene doodelijke asphyxie veroorzaakt worden, alleen met zuurstof (in de verhouding van 4 tot 1) vermengd, kan het protoxydum azoti eene niet gevaarlijke, maar voor een medisch of chirurgisch doel te zwakke en te kortstondige anaesthesie bewerken.

— Bij Keizerlijk besluit van 9 Februarij zijn, ter vervulling der 6 vacatures bij de Medische Faculteit, de Doctoren LASÈGUE tot Prof. de Pathologie et Thérapeutique, VULPIAN tot Prof. d'Anatomie Pathologique, SÉE tot Prof. de Thérapeutique et matière médicale, BROCA tot Prof. de Pathologie externe, en AXENFELD en HARDY ieder tot Prof. de Pathologie interne benoemd.

— In de zitting der Académie de Médecine van 12 Februarij vertoonde MATHIEU een werktuig voor de verbrijzeling van den calculus in de urethra bestemd. Het bestaat uit twee op elkander rustende aan hare uiteinden halvemaansgewijze eindigende sondes, welke van elkander af bewogen kunnen worden, ten einde de steen te omvatten en dezen daarna door eenen puntigen »mandrin" te doorboren en te verbrijzelen.

— In de zitting van hetzelfde ligchaam van 19 Februarij vertoonde ROBERT en COLLIN een nieuw speculum laryngis. Het bestaat uit een tweekleppig speculum, waarvan de bovenste klep aan haar laryngeaal uiteinde een metalen spiegel bevat, die, wanneer de beide kleppen in verticale rigting van elkander verwijderd zijn, in een gunstigen stand tegenover de glottis komt te staan. Het instrument munt door kleinheid en doelmatigheid uit.

— In dezelfde zitting vertoonde MATHIEU eene door hem volgens NÉLATON's opgaven vervaardigde tang, om, zoo noodig, den calculus van uit de wondholte, bij de lithotomie, te verbrijzelen. De tang is van een zeer kleinen omvang en van twee stevige, puntige uiteinden, welke den steen omvatten, voorzien, terwijl de drukking door eene losse schroef (vis à volant), welke na de invoering op de lepels geplaatst wordt, naar willekeur geregeld wordt.

BERLIJN. — Op voordragt van Prof. GRIESINGER heeft zich in het Gezelschap der Berliner Artsen eene Commissie gevormd, welke alle vraagstukken, op de jongste cholera-epidemie betrekking hebbende, onderzoeken zal.

— De maandelijksche opgaven van het *Klinische Wochenschrift* geven ons over den loop der bevolking in 1866 het volgende overzigt. Het cijfer der geboorten bedroeg 27,243 (waaronder 4253 onwettige), dat der overledenen 27,102 en dat der doodgeborenen 1288. De sterfte was over de verschillende leeftijden als volgt verdeeld: beneden het jaar 9262, van 1—5 jaren 4366, van 5—10 jaren 973, van 10—15 jaren 496, van 15—20 jaren 550, van 20—40 jaren 4738, van 40—60 jaren 3706, van 60—80 jaren 2626, van 80—90 jaren 268, boven de 90 jaren 38 en onbekend 79. De cholera-epidemie eischte van half Junij tot medio November 5206 slagtoffers. Zelfmoord werd 153, »Lebenschwache nach der Geburt" 975, »Alterschwache" 674, verschillende ongelukken 230, febris puerperalis 118, morbilli 162, variolae 215, scarlatina 264, tussis quinta 283, typhus 689, angina diphtherina 220, pneumonia 873, phthisis 2452 en apoplexia 871malen als doodoorzaak vermeld.

LEIPZIG. — Tusschen 21 en 31 Januarij heeft zich de cholera ook wederom alhier vertoond.

GIESSEN. — Dr. PHÖBUS, Prof. in de Pharmacie alhier, heeft zijn pensioen aangevraagd. De Faculteit heeft Dr. LEWALD, Docent te Breslau, als zijn opvolger voorgedragen.

BAZEL. — In de zitting van het Medische Gezelschap alhier, voerde Prof. HIS, over het thans zoo algemeen gebruikte Amerikaansche LIEBIG'sche vleesch-extract, het woord. Hij betoogde in het bijzonder, dat zijne voedingswaarde zeer overdreven was. Hoewel rijk aan de extractiefstoffen en aan de anorganische stoffen van het vleesch, werd het albumen, door de wijze waarop het extract bereid werd, geheel gemist. De verkrijging van een extract, dat in alle opzigten aan de eischen eener dierlijke voeding beantwoordde, was, volgens den spreker, eenig en alleen door de maceratie van het raauwe vleesch in koud water, gelijk zulks reeds in 1855 (*Chemische Annalen*, Bd. XCI, Heft 2) evenzoo door LIEBIG aangegeven was, mogelijk.

WEENEN. — In een schrijven van Prof. HESCHL te Gräz, in het *Wiener Wochenschrift* van 2 Februarij, wordt op de microscopen van de firma E. en S. MERZ te München, als op zeer voortreffelijke, bijzonder de aandacht gevestigd. Het model n°. 4 is voor 66 en hetzelfde met Immersions-system voor 126 Beijersche guldens verkrijgbaar. Door het eerste wordt eene lineaire vergrooting van 720 en door het tweede eene van 1080, als maximum verkregen.

— De bekende injectie-praeparaten van HYRTL, benevens een door hem bewerkt prachtwerk, *Over de anatomie der visschen*, zullen op de Parijsche Wereld-Tentoonstelling geëxponeerd worden.

— Volgens het *Wiener Wochenschrift* van 20 Februarij had de Turksche Regering reeds nu, krachtigere maatregelen ter bewaking der kusten van de Roode Zee, met het oog op eene nieuwe invasie der cholera uit Indië, genomen.

NAPELS. — Volgens een berigt in de *Gazette Médicale* van 9 Februarij heerschte hier eene belangrijke epidemie van variolae. Zij zal de gelegenheid aanbieden om de resultaten na te gaan, welke de vaccine animale, welke hier vrij algemeen geworden is, in vergelijking met de gewone methode, oplevert.

ST. PETERSBURG. — De invoer van varkensvleesch uit Duitschland is, wegens het voorkomen der trichinen, in Rusland en Polen bij Keizerlijke ukase verboden.

Dr. J. HANLO.

MECKLENBURG. — De trichinen-ziekte heeft zich in den laatsten tijd ook alhier meermalen vertoond en grooten schrik verbreid. Onder anderen werd in Schwerin een zeer trichineus varken ontdekt. Te Sternberg werden verscheidene menschen na het gebruik van varkensvleesch ziek, even als in een eerst hôtel te Rostock zes menschen, die bij het maken van trichineuse worst daarvan aten, zeer ernstig ziek geworden zijn.

ALI COHEN.

BINNENLAND.

Door de Regering zijn, zoo als men zich herinnert, sedert geruimen tijd onderhandelingen gevoerd met het Gemeentebestuur van Leiden, eerst betreffende het stichten van een gemeentelijk Ziekenhuis aldaar, tevens dienstbaar aan het klinisch onderwijs, en daarna — toen de ongezindheid van den Raad dier gemeente om hiertoe over te gaan niet kon worden overwonnen — om van gemeentewegen een geschikt terrein te verkrijgen en eene aanzienlijke bijdrage tot het stichten van een akademisch Ziekenhuis van 's Rijkswege, waarin ook, tegen vergoeding aan den Staat, al de zieke armen der gemeente zouden kunnen worden verpleegd en die van andere gemeenten voor rekening van Leiden tijdelijk geplaatst. Nadat van Regeringswege voortdurend op voordeeliger voorwaarden was aangedrongen, heeft eindelijk de Raad eene aanbieding ge-

daan, welke aannemelijk scheen: van gemeentewege zou namelijk een uitgebreid zeer gunstig gelegen terrein en de helft der kosten, op 2½ ton geschat, worden bijgedragen. Billijkerwijze scheen niet meer te verwachten, en Curatoren der Hoogeschool werden dan ook door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Finantiën gemagtigd, om namens den Staat met de gemeente Leiden eene overeenkomst aan te gaan. Deze overeenkomst nu is thans, bij een daartoe strekkend Wetsontwerp, door de Regering ter bekrachtiging aan de Tweede Kamer aangeboden.

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft alle Genees- en Heelkundigen, zoowel Nederlanders van geboorte als vreemdelingen, die genegen zijn, zich als Off. v. Gez. 3de kl. voor de Militaire Geneeskundige Dienst der Landmagt in de *West-Indiën* voor den tijd van tien achtereenvolgende jaren te verbinden, verwittigd, dat zij zich te dien einde bij hem kunnen aanmelden, met overlegging der bewijzen, in de *Staats-Courant* voorkomende.

— Aan het Departement van Oorlog werd den 5den Februarij j.l. aanbesteed de levering van 200 Ned. ponden sulphas chinicus basicus, ten behoeve van de Militaire Geneeskundige Dienst. Er waren drie biljetten van inschrijving ingekomen; de minste inschrijving was die van de Heeren HAMMAN & C°., te Rotterdam, à ƒ 83.50 per Ned. pond.

— Het *Pharmaceutisch Weekblad*, van 17 Februarij j.l., behelst een artikel ten betooge, hoe gebrekkig de organisatie is van de Militaire Pharmaceutische Dienst hier te lande, met betrekking tot de vooruitzigten en de existentie van het personeel; — hoezeer de promotiekans van dát personeel achterstaat bij dien van alle andere wapens van het leger (zelfs bij de Off. v. Gez.!), — en hoe, sinds de vooruitzigten in het burgerlijke door de invoering der nieuwe Geneeskundige Wetgeving veel verbeterd zijn, er weinig vooruitzigt bestaat, dat zich een genoegzaam aantal personen zal laten vinden, om naar de betrekking van Militair Apotheker te dingen, vooral nadat ze eerst de examens als burgerlijk Apotheker zullen hebben afgelegd, zoo als de Wet voorschrijft.

— Het adres, door een aanzienlijk aantal Apothekers uit verschillende plaatsen (89) dezer dagen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden, in het belang eener herziening der Pharmacopoea Neêrlandica, en waarop wij reeds in het algemeen de aandacht hebben gevestigd, luidt als volgt:

„Dat zij met groote belangstelling vernomen hebben het besluit van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, in zijne vergadering van 31 October l.l. genomen, om aan de Hooge Regering den wensch kenbaar te maken *tot herziening der Pharmacopoea Neêrlandica*, aan welk besluit den 18den November gevolg is gegeven, door het verzoek aan Uwe Exell. te verzenden; — dat zij niet in het breede wenschen te ontvouwen, waarom zij van ganscher harte instemmen met dien wensch, maar toch de vrijheid nemen de twee volgende bijzonderheden aan de aandacht Uwer Exell. te onderwerpen:

„1°. dat er in de Pharmacopoea Neêrlandica vele, door alle deskundigen erkende, onnaauwkeurigheden voorkomen, die het hun onmogelijk maken te voldoen aan den eisch van Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61), regelende de uitoefening der Artsenijbereidkunst: „In elke apotheek moeten voorhanden zijn..... de geneesmiddelen, welke en zoo als die daarin (namelijk in de Pharmacopoea Neêrlandica) zijn aangegeven," — zoodat naar hunne bescheidene meening eene herziening der Pharmacopoea Neêrlandica de invoering der nieuwe Geneeskundige Wetten had behooren te vergezellen of althans spoedig op te volgen;

„2°. dat het lange tijdsverloop, sinds hetwelk de Pharmacopoea Neêrlandica is inge-

voerd, maakt, dat zij niet meer beantwoordt aan de eischen der tegenwoordige wetenschap; — de zienswijzen omtrent de bereidingen van vele geneesmiddelen zijn veranderd, ten gevolge waarvan er aanzienlijke verbeteringen zijn aangebragt; vele nieuwe geneesmiddelen zijn in gebruik gekomen, bij wier aanwending het noodzakelijk is, dat een vaste norm voor de bereidingen worde gesteld.

„De ondergeteekenden wenden zich deswege tot Uwe Excell., met het eerbiedig verzoek, dat het Haar moge behagen, die maatregelen te beramen en in het werk te stellen, welke leiden kunnen tot eene vernieuwde uitgave der Pharmacopoea voor Nederland."

— Overeenkomstig den wensch der meerderheid in de *Maatschappij voor Pharmacie*, is door deze een Adres ingediend, waarin eene nieuwe uitgave en omwerking der Pharmacopoea min verkieslijk wordt geacht, als een supplement, waarin enkele fouten verbeterd en de steeds onvermijdelijke leemten, door het in gebruik komen van nieuwe medicamenten, worden aangevuld.

— Bij besluit van 1 Maart, n°. 77, heeft Z. M. goedgevonden:

1°. Aan eene Commissie op te dragen de vervaardiging van een Supplement op de Pharmacopoea Neêrlandica en de Nederlandsche Apotheek, in welk Supplement bedoeld Artsenijmengkundig Formulierboek wordt gewijzigd en aangevuld overeenkomstig den tegenwoordigen stand der wetenschap.

2°. Te benoemen tot Lid en Voorzitter dier Commissie Dr. F. A. W. MIQUEL, Hoogleeraar te Utrecht; tot Secretaris Dr. C. A. J. A. OUDEMANS, Hoogleeraar te Amsterdam; tot Leden C. J. JACOBSEN, Oud-Apotheker te Schiedam. Dr. P. J. VAN KERKHOFF, Hoogleeraar te Groningen, P. J. HAAXMAN, Apotheker te Rotterdam, T. J. SWARTWOUT, Apotheker te Amsterdam en Dr. J. E. DE VRIJ, te 's Gravenhage.

— In de *Gemeente-Stem* van 4 Februarij j.l. (n°. 801) wordt melding gemaakt van eene klagt uit de gemeente Ter Aar (Zuid-Holland), over de belemmering, die daar bestaat tegen het gebruik der openbare school, die namelijk niet toegankelijk is voor ongevaccineerde kinderen. De inzender van het opstel meent, dat, als met het oog op de Grondwet, Art. 194 („de inrigting van het openbaar onderwijs wordt door de Wet geregeld, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen"), in de Schoolwet geene bepaling kan of mogt opgenomen worden, waarbij de vaccine (waartegen de geloofsleer der Christelijke Afgescheidenen zich verzet) voor alle schoolgaande kinderen verpligtend wordt gemaakt, dat dan evenmin de plaatselijke wetgever bij Politie-Verordening het regt heeft, de ongevaccineerde kinderen van de openbare school te weren.

Daargelaten nu dat de schrijver meent, dat in het algemeen nog veel meer tegenwerking zou worden opgewekt dan er nu reeds tegen de vaccine bestaat, als men bij strafbepalingen de vaccinatie en revaccinatie verpligt maakte, en dat hij het met den Heer THORBECKE eens is, die van meening is, dat men van de toenemende beschaving moet wachten, wat sommigen door dwang willen bereiken, voegen wij hier nog bij, 1°. dat de redactie van het genoemde Weekblad zelve herhaaldelijk (o. a. in de nummers 350 en 356) heeft betoogd, dat de zaak der vaccine *een onderwerp van algemeen Rijksbelang is* (welk gevoelen ook in de Tweede Kamer bij de discussiën over Art. 4 der Wet op het Lager Onderwijs werd verdedigt, en 2°. en vooral, dat (in strijd met de argumentatie hier boven medegedeeld) niet alleen de Hooge Regering, maar ook de Hooge Raad (bij arrest van 11 Februarij 1862) *de bevoegdheid der plaatselijke besturen, om ongevaccineerde kinderen van de scholen te weren, heeft erkend.*

ALI COHEN.

CORRIGENDUM.

Blz. 151, reg. 5 v. b. *staat:* eentgzins als standaard kan dienen van hetgeen de *lees:* eenigzins als standaard kan dienen van hetgeen de Wet op de

BEKNOPT STATISTIEK OVERZIGT DER BIJ HET LEGER, GEDURENDE HET JAAR 1866, BEHANDELDE ZIEKEN.

(Opgemaakt uit de driemaandelijksche Ziekenrapporten van de eerstaanwezende Officieren van Gezondheid en verdere diensten.)

Om een behoorlijk overzigt te geven van het getal der behandelde zieken van het leger, is het noodig, dat eene opgave geschiede volgens de dienst waarin de zieken zijn voorgekomen.

Die dienst wordt onderscheiden in *Binnen-dienst*, of die in de militaire ziekeninrigtingen (hospitalen en infirmeriën), en in *Buiten-dienst*, of die in de garnizoenen, dat is in de kwartieren, waarin de Officieren, Onder-Officieren en manschappen met hunne vrouwen en kinderen worden behandeld.

Zoo zijn behandeld:

in de *Binnen-dienst*	21,166 en
in de *Buiten-dienst*	17,611
Te zamen	38,777.

Van de in de *Binnen-dienst* behandelde zieken werden

hersteld	19,011
geëvacueerd, afgekeurd of met verlof gezonden	1,107
en zijn overleden	308
blijvende op den 1sten Januarij 1867 onder behandeling	740
Te zamen	21,166

Van dit cijfer werden behandeld in de militaire ziekeninrigtingen te

Amersfoort	307	Hoorn	682
Amsterdam	1133	Kampen	967
Arnhem	909	Leeuwarden	1060
Bergen-op-Zoom	515	Leiden	738
Breda	753	Maastricht	1115
Brielle	53	Middelburg	388
Delft	426	Naarden	359
Deventer	378	Neuzen	213
Doesburg	121	Nijmegen	537
Dordrecht	21	Roermond	123
Gorinchem	342	Schoonhoven	182
Gouda	429	Utrecht	1099
Grave	232	Venlo	655
's Gravenhage	2012	Veere	163
Groningen	725	Vlissingen	917
Haarlem	775	Woerden	280
Harderwijk	511	Zutphen	434
Helder	457	Te zamen	21,166
's Hertogenbosch	1155		

Het algemeene cijfer der gedurende dit jaar in de verschillende inrigtingen behandelden bedraagt alzoo 21,166, waarvan in het

1ste kwartaal.	2de kwartaal.	3de kwartaal.	4de kwartaal.
4537	6564	6045	4020,

zijnde naar den aard der ziekte verdeeld als: in het

	1ste kw.	2de kw.	3de kw.	4de kw.	Totaal.
Koortsigen	2424	3877	3610	1984	11892
Oogzieken	263	370	304	202	1140
Gekwetsten	1273	1743	1406	1156	5580
Venerischen	573	569	655	598	2395
Schurftigen	4	5	70	80	159
Te zamen	4537	6564	6045	4020	21,166

Het aantal overledenen in de *Binnen-dienst*, 308 bedragende, verhoudt zich tot dat der behandelden, zijnde 21,166, als 1 : 68.72.

De overledenen zijn gestorven aan:

Typheuse koorts.	37
Kwaadaardige tusschenpoozende koorts..	4
Uitteringskoorts.	1
Hersenvliesontsteking.	6
Hersenontsteking..	5
Kwaadaardige keelontsteking.. .	1
Croup.	1
Luchtpijpontsteking..	2
Longontsteking.	20
Longwaterzucht.	3
Darmontsteking.	2
Leverontsteking.	2
Miltontsteking..	1
Nierontsteking..	1
Hartovervoeding	2
Onvoldoendheid der klapvliezen..	1
Roos..	1
Pokken.	1
Roodvonk.	1
Hersenbloeding.	2
Longbloeding.	1
Algemeene waterzucht.	10
Longknobbelzucht (longtering). .	43
Eiwitpisvloed.	2
Buikloop..	1
Aziatische braakloop.	149
Rheumatisme.	1
Lendenspierontsteking.	1
Ettergezwel..	1
Hersendrukking.	3
Beenbederf..	1
Aarsfistel.	1
Kanker.	1
Te zamen	308.

De verhouding tot het algemeen totaal der behandelden naar den aard der ziekte, is:

van	11892	koortsigen	als	1 : 1.77
"	1140	oogzieken	"	1 : 18 56
"	5580	gekwetsten	"	1 : 3.79
"	2395	venerischen	"	1 : 8.83
"	158	schurftigen	"	1 : 133.11

Van de in de *Buiten-dienst* behandelde zieken werden

hersteld	16,000
geëvacueerd, afgekeurd of met verlof verzonden	442
en zijn overleden	155
blijvende op den 1sten Januarij 1867 onder behandeling	1014
Te zamen	17,611

Van dit cijfer werden behandeld in de kwartieren te

Amersfoort	401	Heusden	140
Amsterdam	254	Hoorn	237
Apeldoorn	1	Kampen	343
Arnhem	516	Leeuwarden	201
Assen	46	Leiden	449
Bath	36	Loevestein	25
Bergen-op-Zoom	420	Maastricht	763
Breda	461	Middelburg	186
Breda, Akademie	1102	Naarden	299
Breskens	83	Neuzen	211
Brielle	88	Nijmegen	411
Delft	1627	Roermond	141
Delfzijl	215	Schoonhoven	160
Deventer	151	Sluis	127
Doesburg	200	Utrecht	1081
Dordrecht	188	Veere	139
Geertruidenberg	454	Venlo	401
Gorinchem	165	Vlissingen	684
Gouda	304	Werkendam	21
Grave	268	Wierikkerschans	100
's Gravenhage	1429	Willemstad	416
Groningen	345	Woerden	124
Haarlem	408	Woudrichem	24
Harderwijk	102	Zeist (kamp bij)	101
Harlingen	55	Zutphen	325
Helder	265	Zwolle	235
Hellevoetsluis	56	Te zamen	17,611
's Hertogenbosch	627		

Het algemeene cijfer der gedurende dit jaar in de kwartieren behandelden bedraagt alzoo 17,611, waarvan in het

1ste kwartaal.	2de kwartaal.	3de kwartaal.	4de kwartaal.
5246	4592	4368	3405,

zijnde naar den aard der ziekte verdeeld als: in het

	1ste kw.	2de kw.	3de kw.	4de kw.	Totaal.
Koortsigen	4214	4842	4738	3506	14072
Oogzieken	119	141	123	92	392
Gekwetsten	610	583	553	592	1907
Venerischen	75	84	74	58	227
Schurftigen	228	186	286	313	1013
Te zamen	5246	5836	5774	4561	17,611

Het aantal overledenen in de *Buiten-dienst*, 155 bedragende, verhoudt zich tot dat der behandelden, zijnde 17,611, als 1 : 113.61.

De overledenen zijn gestorven aan:

Typheuse koorts.	4	Algemeene waterzucht.	1
Kwaadaardige tusschenp. koorts.	1	Longknobbelzucht.	16
Spruw.	1	Bleekzucht.	1
Keelontsteking.	1	Buikloop.	2
Kwaadaardige keelontsteking. .	2	Aziatische braakloop.	100
Luchtpijpontsteking.	3	Darmvernaauwing.	1
Longontsteking.	3	Blaas-endeldarmpijpzweer. . .	1
Hartenzakontsteking.	1	Beenbederf.	1
Slokdarmmaagontsteking. . . .	1	Stuipen.	2
Darmontsteking.	2	Verlamming.	1
Hartovervoeding.	1	Uittering.	1
Onvoldoendheid der klapvliezen.	1	Knoestgezwel.	1
Slepende blaasontsteking. . . .	2	Kanker.	1
Longbloeding.	1	Te zamen	155
Hersenbloeding (beroerte). . .	2		

De verhouding tot het algemeen totaal der behandelden, naar den aard der ziekte, is:

van	14072	koortsigen	als	1 : 1.25
"	392	oogzieken	"	1 : 44.92
"	1907	gekwetsten	"	1 : 9.23
"	227	venerischen	"	1 : 77.38
"	1013	schurftigen	"	1 : 17.38.

De gezondheidstoestand van het leger was gedurende het jaar 1866, uit hoofde van het heerschen der cholera, ongunstig.

Het ziektecijfer was wel in de militaire ziekeninrigtingen ongeveer 800 minder dan in het jaar 1865, doch de cholera heerschte onder de militairen in verschillende garnizoenen evenzeer als bij de burgers; voorts beliep het ziektecijfer in de kwartieren ongeveer 300 meer dan in het jaar te voren.

Opvallend was het betrekkelijk gering aantal zieken tijdens het laatste kwartaal van 1866, bedragende ruim 2000 minder dan in het 2de en 3de kwartaal en ruim 500 dan het 1ste kwartaal.

Het geheerscht hebbend ziektekarakter was catarrhaal, van den aanvang van het jaar tot in het begin van Junij; toen begon het zich gastrisch voor te doen, op het laatst van den zomer werd het gastrisch-catarrhaal, en in de laatste maanden van het jaar weder zuiver catarrhaal.

De winter van 1865 op 1866 verliep zonder dat zich aanmerkelijke vorst voordeed, teekenende in Januarij de thermometer slechts eene enkele maal 0.2, evenmin werd duurzaam die warmte waargenomen als in 1865; enkel in Junij bereikte de thermometer kortstondig 28 0.

De hoogste barometerstand werd in Januarij waargenomen en wel 777.11, waarbij hevige winden uit het Z.O., N.O. en Z.W. werden opgeteekend; be-

langrijk was daarop de daling in die maand, zijnde 734.08, welke stand gedurende het geheele jaar niet meer werd waargenomen.

Tusschenpoozende koortsen bleven steeds het talrijkst voorkomen in de garnizoenen te *Middelburg*, *Hoorn*, *Groningen*, *Haarlem*, *den Helder* en *Naarden*, doch minder talrijk dan in vroegere jaren.

Ofschoon pokken te *Amsterdam* en *den Helder* nog heerschend voorkwamen, namen zij verder nergens meer een epidemisch karakter aan; te *Haarlem* en te *Utrecht* werden twee gevallen waargenomen, te *Roermond* en *Maastricht* een, in welk laatste garnizoen de patiënt daaraan overleed.

De mazelen kwamen enkel te *Nijmegen* heerschend voor; verder nam men drie gevallen te *Delft* en *'s Hage* waar, twee te *Arnhem* en een te *Venlo* en een te *Vlissingen*.

Te *Schoonhoven* kwam slechts een geval van roodvonk voor, daarentegen heerschte de scharlakenkoorts te *Arnhem* en *Maastricht*. Te *'s Hage* deden zich drie gevallen voor, te *'s Bosch* twee en te *Hoorn*, *Delft*, *Gorinchem* en *Roermond* één, welk laatste geval in den dood eindigde.

Typhus heerschte voortdurend te *Leeuwarden*, te *Groningen*, *Kampen*, *Maastricht*; in *Zutphen* kwam ze eveneens epidemisch voor; van *Amsterdam* en *Leiden* werden elk drie gevallen opgeteekend; wijders kwam typhus sporadisch voor te *Utrecht*. *'s Hage*, *Arnhem*, *Gorinchem*, *Haarlem*, *Venlo*, *Deventer*, *Grave*, *Neuzen*, *Veere*, *Vlissingen*, *Harderwijk*, *Hoorn*, *Nijmegen*, *Bergen-op-Zoom*, *Breda*, *'s Bosch* en *Middelburg*. De sterfgevallen aan typhus waren het sterkste te *Maastricht* (zes); te *Leeuwarden* en *Groningen* bezweken vier lijders, te *Kampen* en *Gouda* drie, te *Haarlem*, *Vlissingen*, *Utrecht* en *Deventer* twee en te *Zutphen*, *Breda*, *Neuzen*, *Woerden*, *Hoorn*, *Amsterdam*, *'s Hage* en *Venlo* vond één sterfgeval plaats.

In de *Buiten-dienst* (kwartieren) stierf te *Utrecht*, *Breda*, *Leiden* en *Harlingen* in elke plaats één typhus-lijder.

De kwaadaardige keelontsteking deed zich te *Kampen* en *Arnhem* epidemisch voor; te *Haarlem* observeerde men vier, te *Schoonhoven* en *Neuzen* drie gevallen en te *Breda*, *'s Bosch* en *Gorinchem* één. Te *Haarlem* bezweek één patiënt dien ten gevolge.

Gevallen van croup deden zich minder menigvuldig voor; te *Grave* stierf daaraan één patiënt in de infirmerie en te *Breda* en *Gorinchem* één in de *Buiten-dienst*.

Te *Doesburg*, *'s Hage*, *Haarlem*, *'s Bosch* en *Venlo* kwam het talrijkst catarrhale keelontsteking voor.

In de meeste garnizoenen deed zich roos voor, doch het menigvuldigst te *'s Bosch*, *Breda*, *Leeuwarden*, *Kampen* en *Bergen-op-Zoom*.

De vaccinatiën en revaccinatiën bij het leger zijn, zoo als in vorige jaren, geregeld en met kracht voortgezet en hebben weder gunstige resultaten opgeleverd (zie de *Algemeene staat der verrigte vaccinatiën en revaccinatiën bij het leger gedurende* 1866, in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, blz. 97, Jaargang 1867).

De granuleuse (besmettelijke) oogziekte deed zich in de garnizoenen te *Breda* en *Venlo* tijdens het 3de kwartaal het veelvuldigst voor; in het eerste kwamen 21 en in het tweede 11 gevallen voor.

Door doeltreffende maatregelen werd hare uitbreiding spoedig gestuit; van de matrozen en mariniers werden gedurende 1866 slechts zeer enkelen verpleegd, bedragende het geheele getal van aan granuleuse ophthalmie geleden hebbende patiënten in alle ziekeninrigtingen slechts 39.

De sterfteverhouding was in 1866 door de geheerscht hebbende Aziatische braakloop veel minder gunstig dan in 1865. Immers stond zij toen in de ziekeninrigtingen als: 1 : 122.37 en nu als 1 : 68.72, en in de kwartieren als 1 : 254.94 en thans als 1 : 113.61. Intusschen was het getal aan typhus bezwekenen 9 minder dan in 1865 en wel 6 in de ziekeninrigtingen en 3 in de kwartieren.

In de ziekeninrigtingen werden 335 choleralijders opgenomen, waarvan er 149 stierven, terwijl in de kwartieren 80 mannen en 93 vrouwen en kinderen werden behandeld. Van de eerste bezweken er 40 en van de laatste 60, eene in het oog loopende ongunstige sterfteverhouding ten aanzien van de verpleging in de kwartieren.

Van het eerste geval van cholera werd mij den 18den April berigt gegeven; het heeft zich in het Huis van Arrest te *Rotterdam* bij een schippersknecht voorgedaan.

Reeds op den 28sten daaraanvolgende werd mij uit *Dordrecht* kennis gegeven, dat een grenadier, als hulp-marechaussée te *Dubbeldam* gestationneerd, onlangs van *'s Gravenhage* over *Rotterdam* aldaar aangekomen, in de ziekeninrigting met cholera was opgenomen; en zoo werd opvolgend medegedeeld, dat te *'s Hertogenbosch*, *Leiden*, *Woerden*, *Gouda*, *Delft*, *'s Gravenhage*, *Utrecht*, *Bergen-op-Zoom*, *Gorinchem*, *Amsterdam*, *Groningen*, *Kampen*, *Brielle*, *Haarlem*, *Maastricht*, *Schoonhoven*, *Werkendam*, *Amersfoort*, *Zutphen*, *Harlingen*, *Arnhem*, *Zwolle*, *Neuzen*, *Breda* (personeel der Militaire Akademie, niet onder de kadets), *Bodegraven*, *Breda* (garnizoen), *Leeuwarden*, *Deventer*, *Nijmegen*, *Doesburg*, *Roermond* en *Heusden* de ziekte zich vertoond heeft. *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen* zijn de plaatsen, waar zij het hevigst gewoed heeft. In eerstgemelde plaats bezweek als een harer laatste slagtoffers de Officier van Gezondheid der 1ste klasse J. C. MULLER, die gedurende de epidemie onvermoeid werkzaam was geweest. Het laatste cholerageval werd den 20sten December te *Maastricht* waargenomen.

Ter verklaring van het grooter getal met schurft behandelde militairen strekke, dat vele hunner door het dienst doen als hulp-marechaussée eensdeels meer aan besmetting hebben blootgestaan en anderdeels niet onder die strenge observatie stonden (wat hunne gezondheid aanbelangt) als in de garnizoensplaatsen.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat onder het getal onder behandeling gekomen lijders zich 135 bevinden, die uit de eene naar de andere ziekeninrigting zijn geëvacueerd.

De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt,

Dr. J. J. SAS.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

IETS OVER HALSRIBBEN, door Dr. L. Stieda, te Dorpat. — Als bijdrage tot de kennis dezer afwijking beschrijft STIEDA in VIRCHOW'S *Archiv* een door hem waargenomen geval.

Aan den 7den halswervel van het lijk van eene 30jarige vrouw vond hij twee halsribben, de eene ter regter zijde bewegelijk, de andere links onbewegelijk met de wervelkolom verbonden.

Aan beide kon men onderscheiden een beenig, een kraakbeenig en een ligamenteus gedeelte.

Het beenig gedeelte van de regter rib, 5 centimeters lang, heeft een capitulum met eene geledingsvlakte en een collum met een zeer sterk ontwikkeld tuberculum. De bovenvlakte van het collum is diep gesleufd. Naar binnen wordt de sleuf begrensd door eene crista, die zich voordoet deels als eene voortzetting van de eminentia costaria (LUSCHKA), deels van den voorsten wortel van den proc. transversus van den 7den halswervel; naar buiten door het tuberculum.

Op de bovenvlakte van de rib zet zich de sleuf verder voort en verloopt in de rigting van de 7de halszenuw.

Het spitse uiteinde gaat over in eene bandvormige streng, die naar de 1ste rib verloopt en zich vasthecht aan een kraakbeenig deel, dat stevig met de bovenvlakte verbonden is, 2 centimeters vóór de art. costo-sternalis.

De ruimte tusschen de hals- en 1ste rib wordt ingenomen door een m. intercostalis ext., een int. is niet aanwezig.

De bewegelijke verbinding van de halsrib met den proc. transversus van den 7den halswervel is zeer eigenaardig.

De proc. transv. wordt normaal door een voorsten en achtersten wortel gevormd; de achterste is zeer sterk ontwikkeld, de voorste klein. Een dun beenplaatje vereenigt ze; daar achter ligt het foramen transversarium. Niet zoo als bij de overige ribben geschiedt de verbinding afzonderlijk in de beide art. costo-vertebralis en costo-transversalis, maar tusschen de rib, van af het capitulum tot aan het tuberculum en de beide uiteinden der wortels van den proc. transv. tot het beenplaatje, is eene verbinding tot stand gekomen met vrij beperkte bewegelijkheid. Het capitulum heeft eene gladde geledingsvlakte, die zich verbindt met eene dergelijke aan den voorsten wortel; het tuberculum is alleen van onderen voor een klein gedeelte met kraakbeen overtrokken, overigens ruw en oneffen. De ruimte tusschen het collum en het beenplaatje is gevuld met kraakbeen en eene vezelachtige massa. De verbinding maakt den indruk als of ze later verbeend zou zijn.

Aan de linker zijde was alles hetzelfde, behalve dat er volstrekt geene bewegelijkheid bestond, daar de rib met den proc. transv. door beenzelfstandigheid was verbonden, volgens schrijver waarschijnlijk het gevolg van vroeger plaats gehad hebbende ankylose.

Over de verhouding van de art. subclavia tot de rib kon niets worden medegedeeld, daar bij het onderzoek de weeke deelen niet meer aanwezig waren.

Van vroeger medegedeelde gevallen verschilt dit in zoo verre als hier het capitulum niet in verbinding treedt met het ligchaam van den wervel zelf, noch het tuberculum door een bepaald gewricht met den proc. transv. is verbonden.

Met betrekking tot de vraag in hoe verre deze afwijking uit de werveltype af te leiden is, meent ook STIEDA dat de voorste wortels van den proc. transv. der hals-

wervels (proc. costarius van KRAUSE) als rudimentaire ribben moeten worden beschouwd en dat deze, even als de ribben, normaal door gewrichten met de borstwervels zijn verbonden, dat ook abnormaal met den proc. cost. van den 7den halswervel kan geschieden.

Het voorkomen in dit geval van de eminentia costaria van LUSCHKA, naar binnen van de halsrib en waaraan de beteekenis van een capitulum costae moet worden toegekend, is een bewijs te meer voor de juistheid van de opvatting van den voorsten wortel van den proc. transv. der halswervels als rudimentaire rib.

LUSCHKA zag dat ook bij al zijne gevallen, waar steeds de verbinding van de halsrib met den wervel ter zijde en naar buiten van de eminentia cost. te vinden was. Deze bijzonderheid kan ook beteekenis hebben voor de verbinding van de 1ste rib met de wervelkolom, die, zoo als bekend is, op twee wijzen geschieden kan.

Dikwijls nadert de 1ste borstwervel meer de type der halswervels door de gedaante hunner bouwvlakte en het voorkomen van de eminentia (LUSCHKA).

Deze opgave vond STIEDA gedeeltelijk bevestigd. Bij 9 van de 15 skeletten, die hij onderzocht, bezat de 1ste borstwervel de eminentia cost., bij de 6 overige niet.

Verder bleek nu, dat bij de 9 skeletten de 1ste rib alleen met den 1sten borstwervel zich verbond, terwijl bij de 6 andere de 7de halswervel mede de superf. articul. vormde.

Hieruit volgt, dat de verbinding van den proc. cost. met den 1sten borstwervel niet altijd geschiedt op de plaats, waar men die naar analogie van de andere ribben zoeken zou, maar dikwijls zoo, dat een gedeelte van het capitulum costae in de eminentia costae gevonden wordt en dien ten gevolge de 1ste rib alleen met den 1sten borstwervel articuleert.

De verbinding van de 1ste rib met de wervelkolom heeft aldus plaats:

1°. Op dezelfde wijze als de overige ribben, zoodat de 1ste borstwervel geheel beantwoordt aan de type der borstwervels (6 op 15 m.).

2°. Op die wijze dat de 1ste rib alleen met den 1sten borstwervel articuleert en deze door de aanwezigheid van de eminentia cost. verder tot de type der halswervels nadert (9 op 15).

Daar dit laatste het meeste voorkomt en dus als regel kan worden beschouwd, zou men met betrekking tot de halsrib kunnen besluiten, dat de abnormale verbinding van den proc. cost. met den 7den halswervel analoog is aan de normale van de 1ste rib met den 1sten borstwervel.

Dr. D. J. WINKELMAN.

ELEPHANTIASIS SCROTI, door Prof. James Syme met goed gevolg in Edinburgh geopereerd. — Ik hecht aan dit opschrift, omdat daardoor al dadelijk de aandacht gevestigd wordt op eene operatie, die in ons werelddeel uiterst zelden gedaan wordt, om de eenvoudige reden, dat elephantiasis scroti geene indigene ziekte is. Is dit geval voor ons daarom reeds merkwaardig, het wint nog meer in belang, omdat wij er door bevestigd zien, dat ook Europeanen, in het Oosten verblijvende, er door aangetast worden. Dat dit echter zeldzaam is blijkt uit de opmerking van Prof. FAYRER van Calcutta, een man, die in den laatsten tijd zeker de ruimste ervaring op dit gebied heeft opgedaan. Bij hem toch lees ik 1), wanneer hij over dit laatste onderwerp spreekt: „I have not seen it in any but the pure native; but Dr. WEBB and others, I believe, have seen it in the European" Tot deze „anderen" nu mogen wij SYME rekenen, en ik zelve ben in de gelegenheid geweest, een Nederlandsch Officier, die lang

1) *Clinical Surgery in India*, London, 1866, pag. 310. Ik hoop later het een en ander uit dit inderdaad belangrijk werk aan de lezers mede te deelen.

in onze West-Indië gediend heeft, gedurende eenigen tijd met genoemde ziekte te behandelen. Het geval van SYME heeft betrekking op een 26jarigen man van Glasgow, die zich in Augustus l.l. bij hem vervoegde met eene uitgebreide hypertrophie van het scrotum, welke SYME als elephantiasis erkende. Uit de beschrijving blijkt, dat het gebrek niet alleen zeer lastig was, maar den lijder belette eenigen ernstigen arbeid te verrigten. Het linker been, van de knie af naar beneden, bood dezelfde ongesteldheid aan en bezat tweemalen zijn natuurlijken omvang. De patiënt verhaalde, dat hij, drie jaren geleden, naar Australië was gegaan; doch naauwelijks drie maanden daar aanwezig zijnde, begon zijn balzak te zwellen, sedert dien tijd nam de omvang van het deel steeds toe, en alleen in den laatsten tijd was het been in de aandoening gaan deelen. Den 28sten Augustus deed SYME de operatie. De lijder werd op den rug gelegd en gechloroformiseerd. Er werd eene kromme, van een stompen punt voorziene sonde in de opening geschoven, waaruit de urine zich ontlastte, en midden door het ligchaam van het gezwel heen dadelijk naar boven gesneden, waardoor de glans bloot gelegd werd, vervolgens werd de incisie uitgestrekt tot aan de pubis en naar beneden tot het ligchaam van den penis, die uit zijne verbindingen losgemaakt en door een helper naar boven gerigt gehouden werd; nu rigtte hij eene snede zijdelings door het gezwel, ten einde de linker tunica vaginalis bloot te leggen, welke, na van de omringende verbindingen los gemaakt te zijn, in de hand gehouden werd, eene andere incisie werd gemaakt langs de zaadstreng naar de pubes en daarna dwars gerigt naar de lies. Aan de regter zijde werd volmaakt op dezelfde wijze te werk gegaan en aldus aan de wond een T vorm gegeven, en eindelijk, terwijl de vrijgemaakte organen voor elke beleediging gevrijwaard werden, maakte hij de massa door het vrije gebruik van het mes los.

De operatie ging geregeld, zonder oponthoud of hindernissen voort. SYME beschouwt deze wijze van handelen, als eene ligte verbetering van de methode van FAYRER, die drie overlangsche insnijdingen maakte, eene in de rigting van de penis en de andere langs de zaadstreng. Er werd weinig bloed verloren, daar de helpers spoedig de vaten digt drukten. Een eenvoudig verband, uit Engelsch pluksel en eenige strooken linnen bestaande, werd over den penis en de ballen zoodanig gelegd, dat deze deelen op hunne behoorlijke plaats gehouden werden. Dit gelukte volkomen, de contractie had zoo spoedig plaats, dat de patiënt binnen de drie weken naar huis kon terugkeeren, terwijl drie weken later de lidteekenvorming voleindigd was. Het verdient nog opmerking, dat het onderbeen, hetwelk zulke volkomen duidelijke teekens van elephantiasis vertoonde, dat SYME in den beginne aarzelde het zakgezwel weg te nemen, zoo spoedig, nadat de operatie gedaan was, in omvang verminderde, dat toen de lijder het hospitaal verliet er naauwelijks meer een spoor van de uitzetting aanwezig was. „Ware de dijeslagader onderbonden geworden," zegt SYME; „dan zou deze plotselinge verbetering ongetwijfeld aan eene handelwijze toegeschreven zijn geworden, die, voor zoor ver ik zien kan, op geen enkel gezond chirurgisch beginsel rust." (*Edinburgh Medical Journal*. Nov. 1866, pag. 385—387.) M. P°.

UITDRIJVING VAN HET KIND DOOR UITWENDIGE HANDGREPEN. — Onder het brommend opschrift: *Neues Entbindungsverfahren unter Anwendung von äusseren Handgriffen*, heeft Dr. KRISTELLER, de uitvinder der veerende tang (zie blz. 558 van den Vden Jaargang van dit Tijdschrift) eene voorloopige mededeeling in het *Berliner Klinische Wochenschrift*, Jaargang IV, n°. 6, geplaatst. Hij wil in sommige, voor het oogenblik nog niet streng te bepalen, gevallen van primaire of secundaire adynamia uteri de uit*haling* van het kind met de tang of de hand (zoo

die is aangewezen) vervangen door eene *uitdrijving*, door middel van uitwendige handgrepen. Deze handgrepen bestaan in afwisselende wrijving en drukking der baarmoeder, ongeveer zoo als door Prof. CREDÉ ter uitdrijving van de nageboorte is aanbevolen.

De bodem der baarmoeder wordt namelijk met beide handen zoodanig omvat, dat de duimen tegen de voorvlakte en de niet te ver uitgespreide vingers zoo veel mogelijk tegen de achtervlakte komen te liggen. Bij slappe buikbekleedselen is dit gemakkelijk en bij meer gespannen buikwand gelukt dit na eenige moeite insgelijks en althans........ *in chloroformnarcose* (!!). De baarmoeder wordt nu eerst zacht, daarna eenigzins sterker gewreven en vervolgens op dit ingewand eene drukking uitgeoefend, die, even als eene normale wee, langzaam toeneemt, eenige oogenblikken op dezelfde hoogte blijft en daarna weder langzaam afneemt. Beurtelings wordt de bodem en het bovenste gedeelte van het ligchaam der baarmoeder op deze wijze gedrukt. Ieder van deze manipulatiën duurt 5—8 seconden en wordt door eene pauze van $^1/_2$—3 minuten afgewisseld. In moeijelijke gevallen volgt daarenboven na 10—15 manipulatiën eene pauze van 10—15 minuten. In de meeste gevallen zijn 10—40 manipulatiën voldoende om het kind uit te drijven. Vordert de baring na 20—30 manipulatiën niet, dan is de methode waarschijnlijk niet aangewezen.

Sedert langen tijd heeft Dr. KRISTELLER deze methode in een aantal gevallen en bij verschillende indicatiën in praktijk gebragt en zich daarbij overtuigd, dat ze nooit schaadt, meestal baadt en somtijds hoogst verrassende uitkomsten levert.

Twee van deze gevallen worden medegedeeld.

In het eerste geval had de baring bij eene meerbarende reeds 14 uren geduurd; de weeën waren pijnlijk en zeldzaam; de baarmoedermond was 7 centimeters ($2^3/_4''$) ontsloten; de billen van het kind lagen voor. Na 29 manipulatiën, die te zamen slechts 19 minuten duurden, werd het kind levend geboren.

In het tweede geval had, insgelijks bij eene meerbarende, de baring reeds 20 uren geduurd; ontsluiting van den baarmoedermond 8 centimeters (3''); de vrucht, een hydrocephalus van 36 weken, had eene schedelligging. De barende werd onder chloroformnarcose gebragt en het kind na 10 manipulatiën in verloop van 4 minuten geboren.

Dr. KRISTELLER noodigt de Verloskundigen dringend uit zijne methode te beproeven en daarom meende Ref. ze door middel van dit Tijdschrift meer algemeen bekend te moeten maken. Of die methode evenwel de vrucht is van eene rijpe ervaring komt mij twijfelachtig voor; ja het schijnt mij zelfs toe als of ze behoort tot die soort van methoden, die aan de schrijftafel uitgedacht en dan door een paar op die wijze behandelde en gelukkig geslaagde gevallen gesteund, als bijna onfeilbaar worden aangeprezen. Dat door wrijving der baarmoeder weeën kunnen worden opgewekt of versterkt, zal, ook zonder het op dit punt vrij lange betoog van Dr. KRISTELLER, wel niemand betwijfelen, maar de medegedeelde gevallen bewijzen volstrekt nog niet, dat daar waar de uithaling met de tang of de hand werkelijk is aangewezen, deze methode, zij het dan ook slechts in *sommige* gevallen, met vrucht kan worden toegepast.

Intusschen: *Onderzoekt alle dingen!* Dr. W. M. H. SÄNGER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Door de Engelsche geneeskundige bladen zijn verschillende artikelen aan de nagedachtenis van MARSDEN, den stichter van het Royal Free Hospital, aan die van ALEXANDER SUTHERLAND, den Psychiater en aan die van SCORESBY JACKSON, den bekenden Climatologist, gewijd.

— Tot op 26 Februarij werden er op Jersey 134 choleragevallen met 55 sterfgevallen vermeld.

— In de zitting van het Huis der Gemeenten van 4 Februarij j.l., is door den Heer HARDY, de President van den *Poor-law-board*, berigt, dat hij een Wetsvoorstel zal indienen, waardoor de armenverzorging wijziging zal ondergaan. Hij zal voorstellen, de *hospitalen* van de eigenlijke werkhuizen af te zonderen, — de krankzinnigen en idioten (wier aantal in de Londensche *gasthuizen* 1977 bedraagt) in afzonderlijke gestichten op te nemen, — de lijders aan koortsen en kinderpokken niet meer, *gelijk tot nog toe*, deels in de armenhuizen zelf, deels, voor zoo ver mogelijk was, in partikuliere gestichten te verplegen, maar ook daartoe eigen gebouwen op te rigten. Hij verklaarde, niet voornemens te zijn de armenbelasting over geheel Londen gelijkelijk te verdeelen; hij wilde de eigenlijke armenhuizen, gelijk die na de voorgestelde verbeteringen zouden blijven, ten laste der afzonderlijke *parishes* laten; maar de voorgenomen stichtingen bekostigen uit een door den *Poor-law-board*, het Centraal Bestuur van de Londensche armenzaken, te heffen belasting.

— *The Lancet* van 2 Maart l.l. vestigt er de aandacht op, dat in 1865 ruim 9400 pounds van den cocculus indicus aangevoerd werden en vermoedt dat dit artikel, hetwelk overigens voor geen bekend doel gebruikt wordt, voor de bereiding van het bier wordt aangewend.

— Hetzelfde blad beweert in een artikel, getiteld: *False hair and ringworm*, dat men in de mindere soorten van het valsche haar, behalve talrijke ovula van den gewonen pediculus, ook de sporulae van plantaardige parasieten, welke door de bereiding niet vernietigd worden, ontdekken kan en dat op die wijze, vooral met het oog op het laatste, eene zeer lastig te bestrijden aandoening van het behaarde hoofd door den „chignon" kan voortgeplant worden. Door de firma HOVENDEN AND SONS, de grootste „hair-importers" te Londen is dit feit, op grond van een microscopisch onderzoek, ten stelligste ontkend.

PARIJS. — De geneeskundige dienst bij de groote tentoonstelling in de omgeving van het Champ de Mars en te Billancourt is aan 35 Geneesheeren, onder het oppertoezigt van Prof. GOSSELIN, opgedragen.

— De hoofdstad en geheel Frankrijk hebben volgens de Fransche bladen door den dood van Dr. BLANCHET, eersten Geneesheer aan het Doofstommen-Instituut alhier, die zich door zijne methode voor het doofstommenonderwijs algemeen bekend had gemaakt, een belangrijk verlies geleden. De conclusiën der Parijsche Académie over BLANCHET's methode, aan de Regering voorgedragen, zijn in Jaargang III (1853) van het *Geneeskundig Weekblad*, pag. 295 vermeld.

— Eenige gevallen van vergiftiging, na het gebruik van brood waargenomen, schijnen door het gebruik van hout uit gesloopte gebouwen, ter verhitting der ovens, veroorzaakt geweest te zijn. De vermenging van het brooddeeg in den oven met metaaloxyden van koper of lood, uit de verf van het hout ontstaan, is als verklaring vermeld.

— De Fransche Regering houdt zich sinds eenigen tijd ijverig bezig met het beramen van middelen, om de exorbitante sterfte der jonge kinderen in Frankrijk, met name in de groote steden, en wel hoofdzakelijk in Parijs, tegen te gaan. De jongste volkstelling en de resultaten der jongste sterfte-statistiek hebben de noodzakelijkheid van zoodanige preventieve maatregelen, meer nog dan vroeger, doen kennen. Het is eene belangrijke kwestie, die ook voor andere landen in meerdere of mindere mate groot gewigt heeft.

— De bepaling der administratie, dat iedere geboorte door de vertooning van het kind, binnen de drie dagen, op het stadhuis moet geconstateerd worden, heeft hier en daar groot misnoegen verwekt. Het is echter aan den Geneesheer vrij gelaten om een bewijs ter verkrijging eener „constatation à domicile" af te geven.

BERLIJN. — Volgens de opgaven van Dr. WALTER, Geneesheer in den Regierungskreis Hoyerswerda, in het *Berliner medicinische Wochenschrift* medegedeeld, werden er in dat geheele district van 1825—1866, op eene bevolking van 31,169 inwoners, 260 gevallen van pokken, waaronder 134 bij ingeënte en de overige bij niet-ingeënte waargenomen. De eerste rubriek leverde 3, de laatste daarentegen 30 sterfgevallen. Het cijfer der variolaegevallen was over 20 beneden 1 jaar, 28 tusschen 1 en 5 jaren, 22 tusschen 6 en 10, 31 tusschen 11 en 15, 51 tusschen 16 en 20, 22 tusschen 21 en 25, 22 tusschen 26 en 30, 15 tusschen 30 en 35, 26 tusschen 36 en 40, 21 tusschen 41 en 50 en 2 boven de 50 jaren verdeeld.

STETTIN. — Een voor weinige dagen verschenen geschrift van Dr. GOEDEN levert over de cholera-epidemie van 1866, voor deze stad de volgende opgaven. De ziekte heerschte van 20 Mei tot 9 October en eischte in toto op eene bevolking van 87,871 inwoners 2236 sterfgevallen op 3417 aangetasten. Op de geheele civiele bevolking (65,053 inw.) waren 2095 en op de militaire (5863) 141 sterfgevallen verdeeld. De stad zelf leverde zonder de militaire bevolking 1611 en de buiten-districten: Grabow (6607 inw.) 106, Bredow (5868 inw.) 222, Züllchow (2786 inw.) 109, Bollinchem (324 inw.) 10, Frauendorf en Herrenwiese (1397 inw.) 37 cholerasterfgevallen. De cholerasterfte op de civiele en militaire bevolking beantwoordde in de stad aan 2.47 en in de buiten-districten aan 2.85 op 100 inwoners. De vorige cholera-epidemiën leverden de volgende sterftecijfers: 1832 (28 Sept. tot 10 Nov.) 115; 1837 (10 Aug. tot 30 Oct.) 350; 1848 (8 Aug. tot 4 Nov.) 595 op 42,600 inw.; 1849 (14 Junij tot 27 Sept.) 643; 1850 (30 Aug. tot 10 Nov.) 43; 1852 (12 Sept. tot 12 Nov.)) 75; 1853 (54,000 inw., 13 Julij tot 31 Oct.) 971; 1855 (21 Julij tot 30 Oct.) 478; 1857 (19 Oct. tot 15 Febr. 1858) 34 en 1858 (20 Aug. tot 15 Febr. 1859) 180. In verband tot den leeftijd werden in de jongste epidemie 581 cholerasterfgevallen (311 m. en 270 vr.) tusschen 1 en 10, 310 (127 m. en 183 vr.) tusschen 20 en 30 en 405 (205 m. en 200 vr.) tusschen 30 en 40 jaren, opgeteekend.

ELBERFELD. — Van 7—12 Februarij kwamen hier wederom 9 choleragevallen voor; op 15 Februarij 11 gevallen met 3 sterfgevallen.

PRAAG. — De 80jarige Physioloog, Prof. PURKINJÉ alhier, heeft zijn pensioen gevraagd en zal waarschijnlijk door Prof. VINTSCHGAU, sinds 10 jaren te Padua docerende, maar door de Italiaansche Regering van zijn ambt ontzet, opgevolgd worden.

WEENEN. — In de vergadering der Weener Artsen van 18 Februarij l.l. berigtte Dr. SCHNITZLER, dat de galvanocaustik door hem in twee gevallen van polypus laryngis met een gunstig gevolg ter verwijdering van het vreemde ligchaam was aangewend. De toepassing der locale anaesthesie, voor kunstbewerkingen in de larynx, werd door vele sprekers in het algemeen als onvoldoende, om tot het gewenschte doel te voeren, afgekeurd.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij missive van 14 Februarij j.l., n°. 236, 9de Afd., het navolgend schrijven gerigt aan 'sKonings Commissarissen in de provinciën, die dat met of zonder nadere aansporingen hunnerzijds ter kennis van al de Gemeentebesturen des Rijks hebben gebragt:

»Gedurende het heerschen der cholera in het vorige jaar zijn door vele Gemeentebesturen maatregelen genomen, ten einde die ziekte zoo veel mogelijk te weren, of, wanneer zij zich mogt vertoond hebben, hare uitbreiding zoo veel mogelijk te beperken.

»Niet overal is met even veel kracht gehandeld; in sommige gemeenten geschiedde niets, in anderen weinig, en er waren er waar de maatregelen meer in naam bestonden dan zij in de daad werden uitgevoerd.

»Na de treurige ondervinding van het jaar 1866 mag men verwachten, dat geen enkel Gemeentebestuur zou achterwege blijven in het voorschrijven en handhaven van zoodanige bepalingen, als strekken kunnen om de epidemie met kracht tegen te gaan, wanneer zij zich wederom vertoonen mogt. Maar wanneer men tot dat tijdstip wachtte, zou het gewis te laat zijn, en menige nuttige maatregel zou dan achterwege moeten blijven, die, tijdig genomen, welligt vele menschenlevens zou hebben kunnen behouden.

»Wanneer men uit de jongste epidemie geleerd mogt hebben in tijds sanitaire maatregelen te nemen, die niet slechts tot wering der cholera, maar ook tot verbetering van volksgezondheid in het algemeen strekken, zou die epidemie eer een zegen dan eene ramp genoemd mogen worden.

»Ik acht het daarom dienstig, dat de Gemeentebesturen door U H.E.G. opmerkzaam worden gemaakt op de noodzakelijkheid, om met zorg na te gaan wat in hunne gemeente uit een sanitair oogpunt verbetering eischt. De geneeskundige ambtenaren zijn bereid en in staat hen daarbij voor te lichten en raad te geven. Het is niet onmogelijk, dat ook in dit jaar de cholera ons land bezoekt; zij vinde ons niet onvoorbereid.

»Vooral dient met ernst de aandacht gevestigd te worden op de noodzakelijkheid om onreinheden, zoo als mesthoopen, stinkslooten en stilstaande poelen en ander vuil, zoo spoedig mogelijk weg te ruimen; het hevigst woedde de cholera in gemeenten, die in dit opzigt in een inderdaad ergerlijken toestand verkeeren. Rhijnsburg en Meppel leverden daarvan afschrikwekkende voorbeelden, en ook in gemeenten, die overigens door grootere reinheid uitmunten en waar de cholera betrekkelijk weinig heeft geheerscht, waren de brandpunten gemeenlijk daar, waar de reinheid veel te wenschen overliet.

»Evenzeer behoort voor zuiver dinkwater, voor een goeden afvoer van vuil en water en voor bestrating gezorgd te worden, omdat daardoor de reinheid bevorderd wordt.

»Waar geene doeltreffende verordeningen tot regeling van deze onderwerpen bestaan, stelle men die in tijds vast en wachte niet totdat de epidemie ons andermaal overvalt.

»Van niet minder belang mag het geacht worden, dat de Cholera-Commissiën worden uitgenoodigd, zich voor te bereiden op eene mogelijke herhaling der epidemie en vooraf te overleggen wat door haar zou kunnen gedaan worden, om met kracht de ziekte te weren, zoo zij komen mogt. Een uitmuntend voorbeeld is in dit opzigt gegeven door de Cholera-Commissiën te Groningen en te Utrecht; waar zoodanige Commissiën nog niet bestaan, rigte men ze op.

»Tijdig neme men maatregelen, om de eerste gevallen, die zich mogten voordoen, te isoleren, de zieken in een daarvoor bestemd lokaal op te nemen en de woningen te desinfecteren.

»Wat verstandig overleg en volhardende ijver tot wering der cholera vermogen, is in de jongste epidemie op meer dan eene plaats gebleken.

»Mogt dit overal worden ingezien en niemand achterlijk blijven waar het een zoo gewigtig belang als de bescherming der volksgezondheid geldt."

— Het condemnatoir vonnis van het Provinciaal Geregtshof te Zwolle, waarbij het vonnis der Regtbank te Deventer werd bevestigd in zake het door een onbevoegd (een partikulier) uitoefenen van de *Verloskunde* te Ommen, is door den Hoogen Raad *bevestigd*, en blijft de schuldig verklaarde alzoo veroordeeld tot gevangenisstraf en boete. (In deze zaak kwam vooral de regtskwestie in aanmerking: in hoe ver het bestaan van ééne of meer veroordeelingen wegens hetzelfde delikt onder de *oude* Geneeskundige Wetgeving, nu, bij het bestaan der nieuwe Wet, al of niet in aanmerking kon of moest komen. In het eerste geval toch kon en was er zeker spraak van uitoefening van Geneeskunst als »*bedrijf*"; in het andere geval niet of minder, als wanneer het toch slechts één enkel feit gold en het de vraag was, of ook onder zekere omstandigheden zelfs één feit als »bedrijf" kon gekwalificeerd worden.

MAASTRICHT. — Bij vonnis der Arrondissements-Regtbank alhier van 12 Februarij j.l. is veroordeeld L. PIETERS, Geneeskundige te Gemmenich-Bleiberg, in België, wegens het herhaald uitoefenen der Geneeskunde in de gemeente Wittem, tot eene geldboete van *ééne gulden*, of subsidiaire gevangenisstraf van éénen dag; — en ontslagen van regtsvervolging G. HANEN, te Berg en Terblijt, wegens herhaald uitoefenen der Verloskunde in die gemeente. [Er zullen ongetwijfeld bijzondere redenen hebben bestaan, die REF. niet kent, welke in casu tot het opleggen eener geldboete van zoo gering bedrag hebben aanleiding gegeven.]

— Twee vonnissen uit den jongsten tijd verdienen hier pro memoria vermeld te worden, omdat ze op de zaak der medische politie betrekking hebben. Het éene is het vonnis van den HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN, van 13 November j.l., waarbij is beslist, »dat een Gemeentebestuur krachtens Art. 135 der Gemeentewet, in verband met Art. 625 Burgerlijk Wetboek, bevoegd is *op* ALLE *open plaatsen* in de gemeente, en daaronder ook wallen enz., het neêrwerpen van onreinheden en dergelijken te verbieden, *ook dan, wanneer die plaatsen* AAN BIJZONDERE PERSONEN *in eigendom mogten toebehooren*." — Het andere is het vonnis van den Kantonregter te Appingedam, van 9 Januarij j.l., waarbij is aangenomen, »dat tot wering van de hondsdolheid de Gemeentebesturen bevoegd zijn verordeningen te maken, waarbij het vastleggen *der* honden wordt bevolen, en dat dien ten gevolge de uitoefening van *het jagtbedrijf met honden* aldaar is ongeoorloofd, daar deze in de verordening niet zijn uitgezonderd."

— Bladzijde 125 hier voren werd gewezen op de verordening, onlangs door den Gemeenteraad van 'sGravenhage vastgesteld, met betrekking tot het dempen of overkluizen van slooten enz., en daarbij o. a. opgemerkt, dat wat de Gemeenteraad der hofstad kan doen, ook in elke andere gemeente kan verordend worden. Maar de vraag was *kan* een Gemeenteraad voorschrijven, d. i. heeft zij het regt voor te schrijven wat die van 'sGravenhage nu *heeft* voorgeschreven? Naar de meening van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland niet. Immers bij den Haagschen Raad is van genoemd collegie ingekomen de volgende nota van bedenkingen:

»Art. 1. Dit Art. bepaalt, dat de eigenaren van slooten of andere wateren door het Bestuur kunnen worden verpligt die te overkluizen of door riolen te vervangen.

»Die bepaling strekt veel verder dan het gewoon onderhoud, waartoe de eigenaar is verpligt. Zij legt den eigenaar de verpligting op, zijn eigendom van bestemming te veranderen, zijne slooten of wateren op te ruimen en daarvoor riolen of overkluisde wateren in de plaats te stellen. Eene zoodanige bepaling kan naar het oordeel van

Gedeputeerde Staten niet worden gerangschikt onder de openbare verordeningen, waarnaar wordt verwezen in Art. 625 van het Burgerlijk Wetboek, en komt zij dus voor te zijn in strijd met de regten en verpligtingen aan den eigenaar bij de Wet toegekend of opgelegd, en de meergemelde bepaling te zijn in strijd met de Artt. 625, 708 en 709 van het Burgerlijk Wetboek."

ROERMOND. — Bij het voorkomen van een tiental slagtoffers aan de cholera in deze gemeente werd reeds door de hier bestaande Cholera-Commissie de wenschelijkheid ingezien, om zoo spoedig mogelijk arbeiderswoningen te bouwen. Op 15 Februarij l.l. werden alsnu aan den Gemeenteraad overgelegd de gronden en statuten van het bouwen van arbeiderswoningen. Dat plan wordt algemeen toegejuicht, omdat zoodanige woningen uitsluitend zullen strekken ten behoeve van den toestand der mingegoede klassen, en men vertrouwt bij het weder verschijnen der cholera-epidemie op deze wijze menig slagtoffer aan die volksramp te zullen kunnen onttrekken.

ASSEN. — In de Raadszitting van 22 Februarij j.l. kwamen ter tafel de stukken betreffende de *waterverversching in de Singelgracht* uit het Nieuwe Willems Kanaal. Die waterleiding zal voor rekening van de gemeente voor goed in orde worden gebragt. Daartoe werd magtiging gevraagd en door den Raad verleend.

HAARLEM. — Tijdens het heerschen der cholera alhier in het vorige jaar werd, ter voorziening in de behoefte aan drinkwater, voor rekening der gemeente eene standpijp der Amsterdamsche duinwaterleiding geplaatst in eene achterstraat en werd aldaar en aan de standpijp bij eene der poorten het water driemalen daags *kosteloos* aan onvermogenden verstrekt. Burgemeester en Wethouders hebben nu, in de Raadsvergadering van 20 Februarij j.l., voorgesteld, „de standpijp in de achterstraat voorloopig te behouden, en den bewoners van die straat en omliggende straten het water daaruit om niet af te leveren, doch met het kosteloos afleveren van duinwater van de standpijp bij de Sparenwouderpoort op te houden." Dienovereenkomstig is besloten. — Wijders werden in handen van Burgemeester en Wethouders gesteld de rekesten van de directie der Duinwater-Maatschappij te Amsterdam, verzoekende, „dat aan haar worde opgedragen de leverantie van duinwater in deze gemeente," en van eene dame, verzoekende, „dat de gevraagde concessie voor het maken eener duinwaterleiding van de Brouwerskolk naar Haarlem niet zal worden verleend." Het motief van laatstgenoemd adres is de vrees, „dat het terrein van dien kolk daardoor zou worden ontsierd!"

LEIDEN. — Bij den Gemeenteraad is ingediend eene voordragt, „om eene som van *f* 2000 beschikbaar te stellen voor de kosten, die vereischt kunnen worden, om een ingekomen plan, betreffende de *waterverversching* en het *riolenstelsel*, aan het oordeel van drie deskundigen te onderwerpen." (Dat plan is door de Commissie van fabrikage ontworpen en door den Gemeente-Architect uitgewerkt. Het is veelomvattend en betreft alles wat strekken kan om het grachtwater in een beteren toestand te brengen: door het dempen van eenige grachten, het ververschen van het stroomend water, den geregelden afvoer van faecale stoffen en al wat tot verbetering van het kolken- en rioolstelsel dienstig wordt geacht. Eene zeer uitvoerig op groote schaal vervaardigde plattegrondskaart, waarop al de aanwezige stoomfabrieken en de riolen in de straten, en, zoo naauwkeurig mogelijk, de woningen der ingezetenen zijn beschreven, strekt tot toelichting van het plan.)

ZWOLLE. — In de Raadsvergadering van 4 Februarij j.l. werd besloten tot het maken van 2 nieuwe stadspompen, en, op voorstel van de Commissie, die op de voordragt had gepraeadviseerd, bepaald, dat van de Staats-Commissie voor het drinkwater in ons land inlichtingen zullen worden gevraagd, over de wijze van inrigting van een welwaterput, met toepassing van alle voorzorgen tot afwering van het indringen van

onzuiver of voor de gezondheid nadeelig water. (Sommige leden van den Raad waren van oordeel, dat het niet op den weg lag van bedoelde Commissie, adviezen te geven als er nu van haar een zal gevraagd worden. — Overigens is het vragen van zoodanig advies wel een heugelijk verschijnsel.)

— Te Bonnerveen (in Drenthe) werd vóór ruim 1/4 jaars aan een jongentje van 5 jaren door een dollen hond eene keelwonde toegebragt. Omstreeks het midden der vorige maand (Februarij) vertoonden zich bij het kind alle kenteekenen van watervrees, waaraan het den 18den Februarij stierf.

's HERTOGENBOSCH. — Dezer dagen is alhier, onder de leiding van den Geneeskundigen Inspecteur van Noord-Brabant en Limburg, geconstitueerd een bureau van vaccinatie en revaccinatie. De burgerlijke gemeente draagt 's jaars *f* 100.— bij ten behoeve van het bureau. Men vertrouwt, dat de Provinciale Staten insgelijks tot dat doel eene jaarlijksche bijdrage zullen toestaan, omdat de kosten van het bureau veel hooger zullen loopen dan de subsidie der hoofdplaats bedraagt. De leden der Gezondheids-Commissie hebben zich voor deze zaak beschikbaar gesteld.

— Naar men mededeelt, zijn, op last van Gedeputeerde Staten dezer provincie, de werkzaamheden aan de beetwortel-suikerfabriek te Gastel gestaakt. De reden hiervan schijnt, dat de Directeuren van genoemde fabriek nalatig zijn geweest in het behoorlijk op de bepaalde afmetingen doen uitgraven der reservoirs, bestemd tot de opname van het onreine water, dat uit de fabriek geloosd wordt en eerst in genoemde reservoirs de noodige filtratie moet ondergaan, alvorens in de rivier de Dintel te mogen worden afgelaten, — een en ander overeenkomstig de bepalingen der concessie, door Gedeputeerde Staten voornoemd aan de fabrikanten verleend.

BREDA. — Ook alhier is, naar aanleiding van eene Raads-Verordening, eene Plaatselijke Gezondheids-Commissie opgerigt, en zijn tot leden daarvan benoemd de Heeren Dr. RENS, Voorzitter; Dr. VAN MIERLO, Secretaris; Dr. HOFFMAN; Apotheker VAN DER GOORBERGH en PIEPER.

AMSTERDAM. — Den 18den Februarij werd alhier aanbesteed het sloopen van al de gebouwen behoorende tot het voormalige Leprozenhuis en het maken van de gebouwen o. a. voor het onderwijs in de Physiologie met Laboratorium, en voor dat in de Anatomie met anatomisch Museum.

ALI COHEN.

— Blijkens het tweede jaarverslag van het Kinderziekenhuis te Amsterdam werden aldaar gedurende 1866 115 kinderen verpleegd, terwijl nog bovendien aan 52 aanvragen ter opname wegens te geringe plaatsruimte, uit gebrek aan de daartoe noodige geldmiddelen, niet kon voldaan worden. Ondanks het onmogelijke, om het gratis afleveren der medicijnen ook gedurende het afgeloopen jaar te blijven volhouden, werd er toch op de Polikliniek aan 444 kinderen hulp verleend. Twee gevallen van cholera kwamen er voor bij kinderen, die wegens andere ziekten opgenomen waren. De gemiddelde verpleegduur bedroeg 46 dagen voor ieder kind. De onkosten der inrigting zelve beliepen *f* 1497.50, terwijl de dagelijksche uitgaven aan *f* 5526.67^5 beantwoordden. Aan jaarlijksche bijdragen werden *f* 4471, aan verplegingskosten *f* 306, aan renten van belegde gelden *f* 603.07, aan giften in eens *f* 504.75, aan een legaat *f* 300 en aan andere diverse bijdragen (waaronder de opbrengst van een concert) *f* 435.16, met het saldo over 1865 à *f* 248.46^5, te zamen *f* 6868.44^5, als inkomsten vermeld. Op 1 Januarij 1867 stond een kapitaal van *f* 7000 op prolongatie, terwijl het saldo in kas over 1866 aan *f* 344.27 beantwoordde. Aan levensmiddelen werden voor ieder kind gemiddeld per dag ruim *f* 0.40 en aan totale verplegingskosten *f* 1.05 besteed.

Dr. J. HANLO.

ONTLASTING VAN EENIGE GALSTEENEN DOOR DEN BUIKWAND BIJ EENE VROUW,

MEDEGEDEELD DOOR

L. VAN LOENEN,

Med. et Art. Obst. Doctor.

In den aanvang van het jaar 1865 behandelde ik het dochtertje van jufvrouw X. alhier aan febris typhoïdea. Nacht en dag was de moeder met de verzorging van haar zieke kind bezig, en toen dit begon te herstellen van de ernstige ziekte, werd de getrouwe verpleegster zelve onpasselijk; er ontstond namelijk een erysipelas aan de regter zijde van haar gelaat, waarom ik haar aanraadde rust te nemen en in de warme kamer te blijven, maar hare vele bezigheden lieten noch het een noch het ander toe. Schijnbaar hiervan genezen, werd zij eene maand later door eene hevige febris remittens aangetast; of deze nu voortkwam uit eene prikkeling van de maag of de lever, kon ik niet beslissen. Ik werd derhalve verpligt tot een symptomatisch handelen, en in afwachting van meer licht gaf ik een RIVER's drankje met eenige droppels laudanum tot stilling van de uitputtende braking en tegen de pijn in het regter hypochondrium. Toen er daags daarna remissie was van al de ziekteverschijnselen en bij plaatselijk onderzoek wel geen organisch lijden maar toch eenige opzetting der lever aanwezig bleek, die bij zoodanige koorts niet bevreemde, terwijl er ook geene vrees bestond, dat op den achtergrond een typhus schuilde, bepaalde zich mijne behandeling tot het toedienen van eenige greinen mercurii dulcis, tot opheffing van de bestaande hyperaemie der lever. Daar in het verder verloop der koorts de aandoening der lever mij meer van secundairen aard voorkwam, gaf ik vervolgens een- en andermaal eene ruime gift sulphas chinini, waarna de koortstoestand week. Nu werd de opzetting ter regter zijde van den navel zigtbaar en de buik aldaar zoo gevoelig, dat de drukking der kleêren pijn deed. Eene matige bloedontlasting op die plaats was voor het oogenblik van goed gevolg, deed de pijn bedaren, maar was van geen invloed op het andere symptomen; ik leidde derhalve een eenigzins gewijzigd emplastrum de Vigo cum mercurio en liet, omdat de vrouw over dag in de bezigheid was, deze 's avonds door eene warme gortpap vervangen. Nadat eenige dagen hiermede was voortgegaan en ook drukking, zoo veel als die kon verdragen worden, op dat gedeelte van den buik aangewend was, voelde ik toch den tumor, onbewegelijk en hard, een eind wegs beneden den navel terwijl zelfs ligte percussie aldaar niet kon verdragen worden.

Ik prognosticeerde suppuratie en liet den sulphas chinicus, verbonden met jodetum kalicum, rheum en een bitter extract, voortgebruiken in pillen, hopende nog op die wijze den tonus in het capillairnet der lever te helpen herstellen en het aanwezige exsudaat in of buiten het leverparenchym te verdeelen. Intusschen werd een plekje ter zijde en onder den navel zacht fluctuërend, en niet lang daarna was de pleister met een dun laagje pus bedekt, zoodat,

wegens meerdere suppuratie, deze weldra moest achterwege blijven en in diens plaats eene doorgesneden vijg gelegd werd, een middel onder het volk alhier zeer in zwang vooral bij fistuleuse ulceraties; daarbij liet ik den omtrek eenige malen daags met unguentum jodeti kalici inwrijven. De gezondheidstoestand der ligchamelijk kleine, maar in wilskracht boven andere harer sekse ontwikkelde vrouw, bleef onder deze behandeling en door het ruimer gebruik van proteïne stoffen zoo voldoende, dat zij zelve een ruim aandeel kon nemen aan het schoonmaakfeest in de maand Mei; ik geloof, dat juist dit bewegelijke leven en het niet getrouw opvolgen van mijne raad, om meer rust te nemen, gunstig gewerkt heeft. Terwijl de omvang der verharding kleiner werd en door de navelvormige opening, ter grootte van weinige lijnen, eene sereuse pus, nu en dan als door galpigment geverwd, spontaan en vooral bij drukking in eene schuins benedenwaartsche rigting overvloedig uitvloeide, bevroedde ik geenszins, wat uit de diepte die bron deed opwellen. Noch in het verleden, noch ook in het tot nu toe waargenomene vond ik een duidelijk beeld van leverlijden: geene icterische, maar bleeke kleur van het scherper geteekende gelaat; geen pulsus rarus; geen door galkleurstof gekleurde urine; geene dyspepsie, slechts constipatie, die het dagelijksche gebruik van zachte purgantia noodig maakte; maar dergelijk onderbuikslijden ontmoet men bij zoo vele vrouwen op klimakterischen leeftijd, bij wie dit gevolg van plethora venosa wel tot anomaliën in verschillende zenuwbanen, maar bij groote uitzondering tot een lijden als het onderhavige leidt. Bij de geringe verandering van nu aan in den overigens vrij redelijken toestand zag ik mijne patiënte in eenige dagen niet, totdat ik bij haar werd ontboden, omdat zij wonderlijke steenen uit den buik kwijt raakte. Ik zag niet weinig verwonderd op, toen de vrouw zelve, opgeruimd en wel, mij 6 galsteenen toonde, onderscheiden van vorm, kleur en zwaarte; de grootste, wegende 23 greinen, was teerlingvormig, aan de zijden en hoeken afgerond, uitwendig donkerbruin, vettig op het gevoel, bros, op de breuk glanzend, gestraald, geel met donkere kern, die, los zamenhangend met de overige massa, allezins geleek op fel bovin. inspiss.; de kleinere, van 9 greinen en minder, onregelmatig, driehoekig van vorm, pikzwart gekleurd, nog gladder van oppervlakte en op de breuk kristallijn.

Ondanks de onderzoekingen in de vorige eeuw door SÖMMERRING en in de laatste jaren door LEHMANN, MULDER en VALENTIN verrigt, is de wijze van ontstaan dezer concrementen uit de gal nog niet voldoende duidelijk. Eene overmaat van vet en inzonderheid van cholestearine in het bloed deed waarschijnlijk bij deze vrouw de dispositie langzamerhand ontstaan, eene overmaat, die, volgens BECQUEREL en RODIER, ook bij verarming van het bloed wordt waargenomen; bij haar nu werkten velerlei omstandigheden te zamen om deze teweeg te brengen. Van nu af aan diensvolgens alle vetstof afradende, liet ik haar den hydras kalicus liquidus gebruiken, welk middel mij meer rationeel toescheen dan het bekende van DURANDE of dan de blaauwe pillen der Engelschen.

Vermeerdering van pijn en de steeds belangrijke uitvloeijing van sero-purulent vocht deed mij nog meerdere steenen vermoeden. Ik raadde haar daarom aan te huis te blijven en liet haar eenige pillen met rheum gebruiken.

Reeds daags daaraanvolgende raakte zij weder 3 steenen kwijt uit dezelfde naauwelijks waarneembare opening, waaronder één wegende 2 scrupel.

De vraag, vanwaar die kwamen, liet wel geenen twijfel toe: de vesica fellea was daarvan de draagster en, daar zij organisch verbonden was met den buikwand, was haar inhoud, in plaats van inwendig door te breken, naar buiten gevoerd. Alhier vond derhalve de meest gewenschte en trouwens niet zeldzame uitgang plaats dien SÖMMERRING, reeds als gunstig beschouwde; hij had in zijn museum eene galblaas, bevattende eenige steenen, die op het punt waren door een ulcus in haar bodem te passeren. Nieuwere schrijvers over leverziekten maken evenwel als bij uitzondering gewag van zoodanigen afloop.

Sinds de laatste steenen te voorschijn kwamen, klaagde de vrouw niet meer over pijn in den omtrek der fistel; evenwel duurde de uitvloeijing van sero-purulent vocht voort, even als te voren; enkele malen door galpigment gekleurd; maar van louter gal, zoo als is waargenomen door VOGLER, zag ik niets. De galuitstorting in het duodenum ging in dit geval schijnbaar ongestoord voort, zoodat daardoor de vrouw van icterus, in mindere mate zelfs, bevrijd bleef.

Zoo dikwijls de uitvloeijing stilstond, klaagde de vrouw over vermeerdering van pijn in den omtrek der fistel, en het was voldoende enkele warme pappen te leggen of de bestaande constipatie te bestrijden, om die naar wensch te herstellen.

Intusschen had ik de potassa liquida laten voortgebruiken tot het bedrag van 1 med. ons, zonder hiervan eenig beduidend resultaat te zien, behalve aanvankelijk verschijnselen van dyspepsie; om die reden en niet minder om het walgelijke van het middel gaf ik in deszelfs plaats het Extr. taraxaci, dagelijks een paar drachmen, een medicament, dat ook in deze ziekte te regt veelzijdig aangeprezen wordt en door zijne zacht bittere hoedanigheid voor de maag hetzelfde schijnt te zijn als de normale gal voor de ingewanden. Aldus door middel der materies medica de ziekte bestrijdende, zocht ik tevens door stikstofhoudende voedsels aan de constitutie de door den bloedstoestand aangewezen stoffen en daarmede de verloren krachten terug te geven.

Bij mijne bezoeken, die uit den aard der zaak nu zeldzamer werden, kon ik mij overtuigen, dat uit de fistel, die matig bleef vloeijen en voor de vrouw weinig hinderlijk was, geen concrementen meer te voorschijn kwamen. Meer dan eens was de gedachte bij mij opgekomen om door cauterisatie het ulcus te genezen, maar, omdat het sonderen daarvan mij door de vrouw niet werd vergund, was ik niet in staat over het mogelijke en wenschelijke dier operatie een juist oordeel te vellen en raadde derhalve haar aan om den Hoogleeraar TILANUS te consulteren, waaraan zij eerst in de maand Maart van het vorige jaar gevolg kon geven.

De Hoogleeraar sondeerde den fistelgang en adviseerde tegen de kunstmatige sluiting, zoo lang als de inwendige communicatie door granulatie niet was opgeheven, hetgeen bij eene geregelde functie der ingewanden door den tijd mogelijk was. De vrouw keerde huiswaarts met de gedachte, die ook de mijne was, dat zij dit lastige gebrek nog een' geruimen tijd zoude moeten

dragen. Verrassend en buitengewoon mag de uitkomst heeten, die door eenvoudige middelen, in het voorgaande vermeld, reeds in den loop van dien zomer werd verkregen, namelijk de spontane en duurzame genezing van de galblaasfistel. Sinds dien tijd is zij, zoo ver mij bekend is, tot op dit oogenblik welvarend en was in staat om in het najaar daaraanvolgend nog eene verre reis van hier te ondernemen. De tijd evenwel zal leeren, of de primaire kwaal ook hiermede geweken is. Indien dit het geval is, zoo als ik hoop, dan mag dit ziektegeval zeker onder de zeldzame geteld worden en de lijderes zich gelukkig rekenen langs dezen weg voor veel lijden in haar volgend leven bewaard te zijn gebleven.

Enkhuizen, 6 Maart 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGE TOT DE LEER DER TREPANATIE. — De ervaring, dat subcutane wonden gemakkelijker genezen dan aan de lucht blootgestelde, vindt, volgens ROSER, ook hare toepassing bij schedelbeleedigingen. Het schijnt dat *de lucht ontbindend op het extravasaat en dat het ontbonden extravasaat ontstekingwekkend op de weefsels werkt.* Vandaar dat men aan de schedelbeleedigingen zoo veel mogelijk het karakter van subcutane moet laten behouden, en, wanneer ze het niet bezitten, kunstmatig moet verschaffen. En het eenige middel, dat hiertoe aan de hand gegeven wordt, is, zich van alle manipulatiën te onthouden, die de toetreding van lucht kunnen bevorderen. Ik betwijfel zeer of deze passieve houding van den Heelmeester voldoende zal zijn om het gewenschte doel te bereiken; de actieve middelen, die daartoe zouden kunnen leiden, zijn mij niet bekend. Te vergeefsch zoek ik er dan ook naar bij ROSER.

Maar de sepsis kan, behalve door de lucht, ook nog door de splintervorming, verbrijzeling, kneuzing, verscheuring der deelen bewerkt worden. Dien ten gevolge kan zij ook, zonder alle luchtindringing, bij subcutane of subfasciale beleedigingen ontstaan en een bedenkelijk karakter aannemen. Alsdan blijft er niets anders over dan door insnijding uittogt aan de ontbonden stoffen te verschaffen. Maar nu komt de moeijelijke *prophylaktische* vraag, moet men de splinters en bloedextravasaten verwijderen, opdat zij geen ontbinding verwekken; of moet men ze zoo veel mogelijk toegedekt laten, opdat de lucht er niet op inwerke en bijdrage tot het nadeelige ontbindingseffect? Wij staan dus tusschen twee klippen, de insnijding kan ontbinding verwekken, het gedekt laten kan het eveneens. Het antwoord is weifelend. Het *minst schadelijke* moet gekozen worden. Maar juist dat is de vraag. Het schijnt dat ROSER evenwel geneigd is aan de verwijdering de voorkeur te geven, wanneer dit gemakkelijk, zonder inspanning en beleediging der deelen geschieden kan. Hij geeft bij het verwijderen van splinters, kogels, vreemde ligchamen, verre de voorkeur aan den *beitel* boven de trephine. „Men komt," zegt hij, „bijna tot de stelling: „*liever de splinters zitten laten dan trepaneren,*" en „*liever de splinters uitbeitelen dan ze zitten laten.*""

Hoe kunnen de door splinterende, stervormige breuken, gaatbreuken, kogelbeklemmingen ontstane *hersenkneuzingen*, veroorzaakte *hersenabscessen* het best vermeden of voorkomen worden? Door het in tijds wegnemen der ingedrukte en necrotisch wor-

dende splinters of der kogels? Wanneer men de aangedane hersenstreek en het hersenvlies van de drukking en prikkel dezer ligchamen bevrijdt?

Een juist antwoord kan op deze vragen voor als nog niet gegeven worden. Roser meent echter het volgende in overweging te mogen geven:

1°. Het snel tot bezinning komen, het verlies van den tragen pols, het zich wel-bevinden der lijders, na het verwijderen der kogels of der fragmenten, pleit sterk voor den nuttigen invloed der operatie op hersencirculatie en functie. Zou nu de veronderstelling niet geoorloofd zijn, dat de overwinning der kneuzing, de opslorping van het bloeduitsstortsel, het zich herstellen der hersenen van den invloed der beleediging na de verwijdering der vreemde ligchamen, eer verwacht kan worden dan wanneer men ze zitten laat?

2°. Menige operatie wordt te laat verrigt. Zij kan nu de abscesvorming niet meer beletten; zij zoude misschien geholpen hebben, wanneer men ze vroeger ondernomen had. In twee gevallen, waarin R. ingedrukte splinters der glasplaat wegnam, vond hij bij de sektie hersenabscessen. Maar hij kwam te laat, eerst op den derden en zesden dag werd zijne hulp ingeroepen, nadat de lijders eerst door een anderen arts behandeld waren. In beide gevallen zou hij de splinters onmiddellijk na de beleediging weggenomen hebben. Daarentegen deed hij dit in 17 andere gevallen, waarna geen doodelijk hersenabsces, maar genezing volgde. Zal men hem nu, vraagt hij, het nut van de verwijdering der splinters durven strijdig maken?

3°. Vele secundaire, doodelijke gevallen moeten hunne verklaring niet alleen in de beleediging vinden, maar veeleer toegeschreven worden aan bijkomenden miasmatischen invloed. Onder zulke invloeden ontstaat uit het bloed-extravasaat, dat anders opgeslorpt zoude zijn, het absces, en dan is de geneeskundige handeling vrij van schuld, immers het absces zoude met of zonder operatie ontstaan zijn. Van hetzelfde gevoelen is PIROGOFF.

Roser meent dan ook, dat de ongunstige resultaten, bij trepanatie op verschillende Klinieken verkregen, vooral in de Parijsche hospitalen, gedeeltelijk aan pyaemie moeten toegeschreven worden, evenzeer als dat het geval is met de slechte gevolgen der amputatiën en resectiën. Daardoor is het vertrouwen in de trepanatie niet minder geschokt geworden als dat in de heupgewrichtsresectiën en ovariotomie. Hij meent echter, dat evenzeer als men in Parijs is gaan inzien, dat de ovariotomie niet zoo zeer mistrouwen verdiende dan wel de aldaar heerschende hospitaals-atmospheer, men ook wel, ten opzigte der trepanatie (vooral met de boven haar de voorkeur verdienende uitbeiteling) tot een ander gevoelen zal komen. „Men zal," zegt hij, „spoedig overal gaan inzien, hoe volkomen waar de meening is van STROMEIJER: dat de voornaamste fout, welke men bij hoofdbeleedigingen begaan kan, is, den lijder aan een hospitaal-miasma bloot te stellen." Deze hoezeer ware uitspraak van ROSER moet wel eenigzins vreemd klinken in den mond van den man, die vroeger den draak stak met de ingewikkelde discussiën over de beste wijze van hospitaal-ventilatie, en die het desideratum van een goed geventileerd hospitaal vond, in slecht sluitende ramen. Waarlijk, indien daardoor het hospitaal-miasma geweerd kan worden, dan behoeft men er zich ook zoo zeer niet over te bekommeren.

Het geheele geleverde betoog van ROSER moet eindelijk dienen om de volgende stelling te bewijzen.

„De *plaatselijke ontbinding*, als gevolg van splintering en zamenpersing van het been en van kneuzing der hersenvliezen en hersenen, verdient bij de *trepanatiekwestie* voornamelijk in het oog gehouden te worden."

In een op dit betoog volgend aanhangsel meent de schrijver de volgende stellingen, op hetzelfde gebied te huis behoorende, ter kennis zijner vakgenooten te moeten brengen. Inderdaad deze aphorismen zijn zeer gewigtig en verdienen de aandacht in hooge mate.

1°. *Er bestaat een traumatisch hersengeruisch.* Dit ontstaat bij opene schedelwonden, welke met eene kleine opening der dura (zonder beleediging der pia) verbonden zijn. Onder deze voorwaarden kan het geschieden, dat de lucht bij het dalen der hersenen in den arachnoïdaalruimte dringt en bij het rijzen der hersenen weder uitstroomt. Dit verschijnsel is in de Marburger Kliniek tweemalen waargenomen. De eerste keer vormde het een klokkend, het tweede een sissend geluid. De omstanders konden het hooren.

2°. Het *verschijnsel der hersenpulsatie* ontbreekt somwijlen bij bloot liggend hersenvlies. Dit schijnt een teeken te zijn van de aanwezigheid van een absces achter de dura. In twee gevallen, waarin hij de pulsatie niet waarnam, vond hij bij de sektie eene ophooping van etterexsudaat achter de bloot liggende dura in de arachnoïdaalruimte. Roser stelt zich den gang van zaken hierbij aldus voor: de aanwezigheid van een omschreven exsudaat (of extravasaat) heeft de corresponderende hersenstreek zoodanig zamengedrukt, dat zij anaemisch, aldus ongeschikt is voor uitzetting door de systolische bloedkolom. Wanneer deze verklaring mogt blijken juist te zijn, dan zou men, meent roser, uit het ontbreken der pulsatie tot de aanwezigheid van een oppervlakkig extravasaat of exsudaat (een absces) kunnen besluiten.

3°. *Het uitvloeijen van het uitwendig hersenvocht* bij schedelbeleedigingen, pleit voor eene *oppervlakkige hersenbeleediging.* Is de hersenbeleediging belangrijker dan ontstaat eer eene *uitpuiling van hersenzelfstandigheid,* en deze schijnt den weg voor het afvloeijen van het hersenwater af te sluiten.

4°. Bij bloot liggende hersenen en wanneer zij slechts oppervlakkig getroffen zijn, kan er eene soort van *hersenwaterfistel* waargenomen worden. De mechaniek is dezelfde als bij sommige hoornvliesfistels, uitvloeijing van vocht, tijdelijke verkleving of sluiting der kleine opening, totdat, bij toenemende drukking van het kamerwater, na eenigen tijd weder uitstorting plaats heeft. (Roser's *Archiv für Heilkunde*, etc. Heft 6, 1866, pag. 553—560.) M. P*.

OVER HET NUT VAN DE BELASTING OP DE HONDEN, door Krabbe. — Bij de vergelijking van het nut van den hond met de schade of nadeelen, die hij aanrigt, komt krabbe tot de overtuiging, dat vermindering van het getal der honden noodzakelijk is.

De honden bederven de lucht in de huizen, zij zijn schadelijk door hun bijten, zij verbreiden de hondsdolheid, herbergen vier lintwormen, wier larven in planten-etende dieren wonen en een tevens bij den mensch (echinococcus, vooral in IJsland); ook de pentastoma van den hond is bij den mensch gevonden; verder gaan vlooijen, luizen en de schurftmijt van den hond op den mensch over; en desniettegenstaande neemt het getal der vrij rondloopende honden steeds toe. Van 1839—1852 steeg het getal der honden in Koppenhagen van 2468 tot 5673; door de verhooging van de hondenbelasting van 2 op 5 Thalers, verminderde dit cijfer in 1862 tot 2161. — In Berlijn was het getal der honden door de invoering van eene belasting van 3 Thalers in de jaren 1830—1834 van 5943 tot 3339 gedaald; sinds dien tijd steeg dat cijfer, zoodat er in 1852 10,500 waren, waaronder 1659 van de belasting vrij gestelde. — In Frankrijk bedraagt de hondenbelasting sedert 1856 van 1—10 francs; in 1861 zouden dáár 1,696,100 honden geweest zijn, alzoo op de 22 inwoners één hond. — In Koppenhagen was deze verhouding in 1856 als 1 : 28; na dien tijd als 1 : 68. — In een

aantal steden van Denemarken bedraagt die verhouding 1 : 30; op het eiland Bornholm is zij slechts als 1 : 99. — In Zweden was het getal der belasting betalende honden in 1862 6444. De belasting bedroeg te Stokholm 3½ Thaler; in andere steden daarentegen 5 Thalers. — In Stockholm komt 1 hond op elke 36 inwoners, in de overige steden 1 : 51. — De meeste honden worden op IJsland gehouden, want daar is op elke 3—5 inwoners één hond.

Aangenomen dat in Denemarken 100,000, grootendeels onnutte en geenszins onschadelijke, honden worden gevonden, en elk jaarlijks 10 Thalers voor voedsel enz. kost, dan is de jaarlijksche uitgave 1 millioen Thaler. Hoe veel arme menschen en hoe veel nuttige dieren (varkens, hoenders, eenden enz.) kunnen daarmede niet onderhouden worden. (*Tidsskrift for Veterinairer*. Red. Prof. BENDZ; vergelijk BAGGE, 1865, Heft IV. — HERING's *Repertorium*, 1866. S. 278.)

20 Januarij 1867. F. C. HEKMEIJER.

BOEKAANKONDIGING.

De inhalatie van geneeskrachtige vloeistoffen en hare aanwending bij ziekten der ademhalingswerktuigen. Ten dienste van Geneeskundigen bewerkt door Dr. F. FIEBER. Uit het Hoogduitsch vertaald door Dr. P. J. VERHAGEN, Practiserend Geneesheer te Bergen-op-Zoom. Bergen-op-Zoom, J. STEENMEIJER, 1866. 8⁰.

Dr. FRIEDRICH FIEBER was, volgens zijne eigene verklaring, de eerste in Duitschland, die de algemeene aandacht der Geneeskundigen op de inhalatie van geneeskrachtige vloeistoffen vestigde, door SALES-GIRONS te Pierrefonds in het leven geroepen. Dat deze opwekking niet te vergeefs was, blijkt uit het groote aantal mededeelingen van verscheidene kunstbroeders in Duitsche tijdschriften en enkele werken van meerdere uitgebreidheid, die sedert verschenen zijn. Ook FIEBER bleef niet achter en trachtte door het uitgeven van bovengenoemd boek op eene beknopte, maar toch volledige wijze, eene handleiding aan de practici te verschaffen, ten einde de toepassing van de inhalatie bij de ziekten der ademhalingswerktuigen zoo algemeen mogelijk te maken.

Nadat hij als inleiding op de groote waarde van de plaatselijke behandeling in het algemeen en op die van de ziekten der ademhalingsorganen in het bijzonder gewezen heeft, treedt hij in eene korte beschouwing van de pogingen, die, van de vroegste tijden der Geneeskunde af, tot in de laatste jaren zijn in het werk gesteld, om langs den weg der respiratieorganen genezend op de stoornissen der laatste in te werken, zoowel door het gebruik van gasvormige, als van vloeibare en vaste stoffen. Wij vinden verder de beschrijving van den toestel, die door SALES-GIRONS werd gebezigd om de „salle d'inhalation" te Pierrefonds met het tot stof verdeelde vocht van de zwavelbron aldaar te vullen.

Vervolgens maakt de schrijver melding van de portatieve toestellen door CHARRIÈRE te Parijs volgens dit principe vervaardigd, en laat daarop eene beschrijving volgen van de meeste, zoo niet van alle apparaten, die sedert dien tijd in gebruik gekomen zijn en, meer of minder van elkander verschillende, op drie grondbeginselen berusten. Als den

meest gebruikten toestel wordt verder de stoomtoestel van SIEGLE genoemd en aanbevolen welke bij onze landgenooten wel de meest bekende van allen is. 1)

Vervolgens wijdt de schrijver een hoofdstuk aan het indringen van het stuifvocht in de luchtwegen. Het was toch een belangrijke en hardnekkige strijd, die tusschen voor- en tegenstanders van de inhalatie is gevoerd over de gewigtige vraag of de in nevel veranderde voeistof bij de ademhaling in de luchtwegen en wel voornamelijk tot in de fijnere en fijnste vertakkingen der bronchiën doordringt. Hij verhaalt hier kortelijk de proeven, omtrent dit punt in Frankrijk genomen, en de uitspraak van de Fransche Académie met POGGIALE aan het hoofd, waaruit blijkt, dat het indringen van de geneeskrachtige vloeistoffen werkelijk tot in de fijnste bronchiën plaats heeft. Hierop volgt de bevestiging dezer proeven van het meerendeel der Duitsche onderzoekers, waarbij niet alleen de op menschen en dieren genomene proeven vóór de penetratie pleiten, maar ook vooral de resultaten op therapeutisch gebied zeer gunstig uitvielen. Voornamelijk was dit het geval door het spoedige stuiten van hæmoptoë, zelfs wanneer deze zeer belangrijk was, waarbij tevens de geïnhaleerde stoffen (ijzer, als mur. ferri liq.) na den dood in de fijnere bronchiën werden aangetoond.

Minder overtuigend zijn voorzeker de proeven, die met den keelspiegel genomen zijn, welke wel niet meer bewijzen dan dat de geïnhaleerde stoffen tot in het bovenste gedeelte van den larynx doordringen.

Vooral schijnt de stoomtoestel van SIEGLE de stof uitnemend tot in de fijnste bronchiën te brengen en daar de verstuiving door een warmen luchtstroom geschiedt, is tevens de temperatuur van het stuifvocht zeer geschikt voor de inhalatie, terwijl bij den toestel van SALES-GIRONS de vloeistof eenigzins verwarmd moet worden.

Eindelijk komt de schrijver in eene beschouwing van de geneesmiddelen, die voor de inhalatie in gebruik zijn en de dosis, waarin zij worden aangewend. Het blijkt hierbij, dat men bij het gebruik van het apparaat van SIEGLE bijna het dubbele geven kan van de gift, die bij de andere toestellen wordt toegediend, aangezien de hoeveelheid water, die als stoom uit het kolfje ontwijkt, ongeveer $^3/_4$ van de verstuivende vloeistof bedraagt.

In een afzonderlijk hoofdstuk geeft de schrijver eenige belangrijke opmerkingen over de wijze waarop de inhalatie geschieden moet; bij dergelijke operatiën toch kan men door kleine aanwijzingen vele voorkomende moeijelijkheden vermijden.

In zijne laatste afdeeling behandelt FIEBER de speciëele inhalatie-therapie en doorloopt hij achtereenvolgens de ziekten der keelholte, van het strottenhoofd, van de luchtpijp met hare vertakkingen en van de longen, waarbij de inhalatie is aangewezen en met voordeel is toegepast.

De schrijver hecht, blijkbaar uit de emphase, waarmede hij de inhalatie van geneesmiddelen aanbeveelt, veel gewigt aan hare toepassing voor de ziekten der luchtwegen. Het meest overtuigende spreekt hij over de bestrijding van haemoptoë. De talrijke, zeer gunstige resultaten bij dit ziekteverschijnsel, door de inhalatie van eene oplossing van chloorijzer, in meerdere of mindere concentratie verkregen, waarvan uit alle oorden van Europa mededeeling wordt gedaan, zijn verrassend en ook bij ons te lande uit ervaring bekend. Goede uitkomsten werden ook verkregen bij bronchorroea, longenemphyseem, laryngitis en tracheïtis crouposa; bij vele andere aandoeningen bleek het effect der inhalatie nutteloos of twijfelachtig. Om echter bij aandoeningen van pha-

1) Na de uitgave van dit werk heeft FIEBER een inhalatietoestel doen vervaardigen, dat, hoewel geheel volgens het principe van dat van SIEGLE ingerigt, door kleinheid en netheid uitmunt en zeer transportabel is.

rynx en larynx, waar men zonder of met behulp van den keelspiegel, met penseel, sponsje of injectiespuitje in de hand de aangedane deelen bereiken kan, tot een pulverisator de toevlugt te nemen, is alleen dan geregtvaardigd, wanneer verre afstand van den patiënt en den medicus of andere omstandigheden de eerste wijze van behandeling onmogelijk maken.

Onze totaalindruk van het werk van FIEBER is gunstig; beknopt, maar duidelijk, geeft het ons een overzigt van de geschiedenis der inhalatiemethode; van den strijd, die over sommige belangrijke en wezenlijke punten gevoerd is, van de ziekten, bij welke hare toepassing nuttig kan zijn; van de geneesmiddelen, die met vrucht zijn aangewend. Het beantwoordt volkomen aan het doel, hetwelk de schrijver zich met de uitgave er van voorstelde, namelijk aan de behoefte van practische Geneesheeren te voldoen. Geen practicus zal het boek onvoldaan ter zijde leggen, maar integendeel bij de toepassing der inhalatie vele nuttige wenken er aan ontleenen. Wij juichen daarom het denkbeeld van Dr. VERHAGEN toe, om door eene vertaling het werk ook in Nederland algemeene bekendheid te verschaffen. Ook voor het belang van sommige borstlijders wenschen wij den uitgever een ruim debiet toe. T. M.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De cholera heeft op Jersey in toto 59 slagtoffers op 150 aangetasten geëischt.

— Volgens *the Medical Times* van 9 Maart l.l. had de cholera zich wederom te Port Glasgow vertoond.

— Volgens de opgaven van den Registral General bedroeg het cijfer der geboorten gedurende 1866 in de Metropolis 107,992 en dat der sterfte 80,129. Variolae werden 1388 (tegen 215 en 345 in 1864 en 1865), morbilli 2259, scarlatina 1885, tussis quinta 2900, typhus 2681, dysenteria 148, diarrhoea 3184 en cholera 5577malen als doodoorzaak vermeld. In 46 workhouses werden 7088, in 17 general 3813, in 8 special hospitals 1167, in 19 lunatic asylums 382, in 4 military and naval asylums 195, in 7 dito hospitals 146, in 3 gasthuizen voor vreemdelingen 96, in 2 gevangenissen 95 en in 4 lying-in hospitals 22 sterfgevallen vermeld. De sterfteverhouding beantwoordde in het geheel aan 26.5, die der geboorten aan 35.7 per 1000 inwoners. De totale bevolking kan op 3,037,991, dat is op bijna driemalen zoo veel als in 1801, geschat worden. Over de vijf indeelingen der hoofdstad was de sterfte over de Western-Districts met 22.9, over de Northern met 25.3, over de Central met 26.7, over de Eastern met 33.9 en over de Southern met 24,1 per 1000 inwoners verdeeld.

— De sterfte aan variolae bedroeg voor de Metropolis voor de weken, eindigende 23 Februarij en 2 Maart, 33 en 49, terwijl de totale sterfte aan 1337 en 1295, en het cijfer der geboorten aan 2342 en 2215 beantwoordde.

— In de week, eindigende 2 Maart l.l., werden in Engeland, na een tijdsverloop van één jaar en 8 maanden, geene gevallen van veeziekte meer vermeld. Er werden in toto 253,864 runderen aangetast en bovendien 52.641 gezonde, tot beperking der ziekte, gedood.

— In de Parlementszitting van 1 Maart l.l. werden door WALPOLE 2 Bills ter uitbreiding der reeds bestaande Factory-Acts ingediend. In de eerste is de aanwending der noodige voorzorgen ter wering van het verstuiven van het staal- of steenpoeder

in de staalslijperijen verpligtend gemaakt, terwijl in de tweede het gebruiken van kinderen beneden den 8jarigen leeftijd in de fabrieken verboden en het toezigt op het werken van kinderen tusschen 8 en 13 jaren, aan de locale autoriteiten opgedragen wordt.

— JOHN GOODSIR, de beroemde Hoogleeraar in de Ontleedkunde aan de Universiteit te Edinburgh, is op 6 Maart l.l. te Wardie overleden.

PARIJS. — Onder de dezer dagen in de Couranten rondloopende berigten vindt men er ook een dat meer bijzonder de medici mag interesseren, al streelt het weinig ons collegiaal eergevoel. Dr. DECLAT, als auteur bekend door zijne *Nouvelles applications de l'acide phénique*, schijnt bij al de glans van zijn naam nog al eenigen prijs te hebben gesteld op een stoffelijk blijk van dank, dat de Hertog L. M. hem bij uitersten wil vermaakte, door hem tot eenigen erfgenaam te benoemen. Niettegenstaande de *Code Napoleon* gewaakt heeft, dat de medicus bij den dood van zijn patiënt niet te veel voordeel zou hebben, heeft Dr. DECLAT toch het oordeel der Regtbank daarover afgewacht, die hem natuurlijk zijnen eisch heeft ontzegd.

— De Société Médicale des Hopitaux heeft den prix PHILIPS: „Rechercher et demontrer jusqu'a quel point la méningite tuberculeuse peut-être guérie ou prévenue, et quels sont les moyens les plus propres à atteindre ce double résultat," tot op 2000 francs verhoogd en het eindtermijn der inzending bij Dr. LAILLER (Rue Caumartin, n°. 22) op 1 April 1870 vastgesteld. Bij de beantwoording (in de Fransche taal) moeten in het algemeen alle vormen van acuut hersenlijden, het vraagstuk der erfelijkheid, der constitutie en de statistiek (meerdere of geringere frequentie in steden of op het land) kritisch besproken en getoetst worden.

— De Société Médico-Psychologique heeft de prix ANDRÉ, ter waarde van 1000 francs, aan Dr. CAMPAGNE te Montdevergues, wegens zijn: „Traité sur la folie raisonnante," toegekend.

— De verhandeling van Dr. BROCHARD: „Sur la mortalité des nourrissons en France," is door de Académie te Bordeaux met eene gouden medaille bekroond.

— Gelijktijdig met het groote Congrès Médical zal alhier een Congrès Aliéniste, voor alle Psychiaters toegankelijk, op 10, 12 en 14 Augustus gehouden worden.

— Dr. LADREIT DE LA CHARRIÈRE is, in plaats van wijlen Dr. BLANCHET, tot Geneesheer van het Keizerlijke Doofstommen-Instituut benoemd.

LYON. — De Société de Médecine alhier heeft zich in eenige harer jongste zittingen in de discussie over den aard der ziekte van JOB verdiept. Zij werd door ROLLET als het meest overeenkomende met den scorbutus, door DIDAY als lues tertiaria, door GIRIN als de gevolgen van een ongeneeslijk eczema en door GUILLETON als lepra opgevat.

BERLIJN. — Uit eene studie van Dr. THOMÉ, in het jongste stuk van VIRCHOW's *Archiv* (Bd. 38, Heft 2), waarin de oorzaak der cholera aan de vernietigende inwerkingen der sporulae van eene „Cholerapilz" (cylindrotaenium) op de epitheliumcellen van het darmkanaal wordt toegeschreven, schijnt wederom het nut der zuur-reagerende agentia als desinfectiemiddelen te blijken. Het ophouden der eigenaardige bewegingen der sporulae en hare geheele vernietiging werd door zuren, en vooral door sulfas ferrosus, op eene snellere wijze dan door geconcentreerde alcalische media, verkregen. Op dit feit wordt door den schrijver uitdrukkelijk de aandacht gevestigd.

— De *Deutsche Kliniek* van 2 Maart l.l. vestigt de aandacht op de inrigting van Dr. SCHWABE te Blankenhain in Thuringen, als Heilanstalt voor patiënten aan chlorose lijdende en op dat van Dr. FALCO, als asyl St. Gilgenberg (te Donndorf, een uur van het spoorwegstation Baireuth), voor „Gemüths- und Nervenleidende" bestemd. In

de eerste inrigting is het maandelijksche pensioensgeld op 35 en in het tweede tusschen 40 en 60 Thalers gesteld.

WEENEN — De veetyphus is in 72 gemeenten van Beneden-Oostenrijk uitgebroken. Tot op 26 Februarij waren 2025 runderen afgemaakt en 252 aan de ziekte gestorven.

— Volgens eene mededeeling van Dr. SCHLAGER in de Gemeenteraad, over de sterfte der hoofdstad medegedeeld, bleek het, dat zij te Weenen op 339, te Parijs op 275 en te Londen op 245 per 10,000 inwoners geschat werd.

— De vervulling der vacature van wijlen Prof. SCHUH heeft nog niet plaats gegrepen. Indien de Regering in de door VON PITHA gestelde voorwaarden geen genoegen neemt, dan schijnen de Professoren BILLROTH, ESMARCH, WILMS of BRUNS in aanmerking te zullen komen.

— Dr. HEINRICH KISCH te Mariënbad zal zich, in plaats van wijlen Dr. SPENGLER, met de redactie van het *Archiv für Balneologie* belasten en het voortaan als een maandschrift voor Balneologie, Hydrologie en Climatologie het licht doen zien.

MÜNCHEN. — In een onlangs alhier bij de Regering ingediend geschrift, dat bij SCHURICH het licht zag, is op de sterke toename der prostitutie in de Beijersche hoofdstad de aandacht gevestigd.

WARSCHAU. — Volgens berigten van 15 Februarij had zich de cholera wederom te Lublin vertoond.

SICILIË. — In sommige plaatsen van het eiland, en vooral te Girgenti, heeft de cholera zich wederom vertoond. Dr. J. HANLO.

ELBERFELD. — Onder anderen hebben zich laatstelijk ook te Keulen gevallen van cholera voorgedaan. Wij vernemen nu, in verband tot dat feit, van eene allezins goed onderrigte zijde, dat men aldaar met de algemeene desinfectie der privaten, waaraan men het schier geheel verwijderd houden der epidemie in die stad ten vorigen jare grootendeels toeschreef, sedert de laatste dagen der maand December j.l. had opgehouden, en dat men in die stad algemeen van meening is, dat aan het niet volhouden der desinfectie het thans optreden der ziekte moet worden toegeschreven. — REF., als niet genoegzaam bekend met de plaatselijke omstandigheden, zal zich in dezen geen oordeel aanmatigen, maar achtte de zaak als zaak der aandacht zeer waardig. ALI COHEN.

BINNENLAND.

Aan de Memorie van Beantwoording van den Minister van Oorlog op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, betreffende het hoofdstuk *Departement van Oorlog* van de Rijksbegrooting voor 1867, ontleenen wij de volgende bijzonderheden:

Het valt niet te ontkennen, dat de toestand van sommige ziekeninrigtingen, doch enkel wat de localiteit betreft, te wenschen overlaat; en het ligt dan ook in de bedoeling van den Minister daarin tot eene geleidelijke verbetering te geraken.

Intusschen zijn thans reeds onderscheiden allezins voldoende etablissementen van dien aard binnen de liniën van defensie aanwezig, zoo als o. a. het groot Rijkshospitaal te Utrecht, waarin des gevorderd een 800tal zieken zouden kunnen worden opgenomen; de ziekeninrigting te Haarlem, geschikt voor meer dan 350 bedden; die te 's Gravenhage, alwaar 350 zieken kunnen worden opgenomen; die te Harderwijk, ingerigt voor 180 bedden, om niet te spreken van de overige garnizoensplaatsen, en alle waarin ziekeninrigtingen aanwezig zijn voor 100—150 bedden, en waarin thans te zamen een getal van circa 5000 zieken te verplegen zijn. Bovendien bevindt zich op de legerplaats bij Milligen een uitmuntend hospitaal voor 400 lijders en zal er weldra worden overgegaan tot het bouwen van een hospitaal binnen Amsterdam. Op

de burgerlijke hospitalen zou waarschijnlijk in tijd van oorlog ter opneming van zieken of gekwetsten van het leger niet veel kunnen worden gerekend, omdat die inrigtingen bijna overal slechts van beperkte uitgebreidheid zijn, en in oorlogstijd nagenoeg in dezelfde behoeften der ingezetenen zullen moeten voorzien als in tijd van vrede.

Het is niet voor de eerste maal, dat het denkbeeld nopens eene *opheffing der Militaire Geneeskundige School te Utrecht* ter sprake is gebragt.

Met veel genoegen heeft de Minister gezien, dat die denkbeelden ook thans van de zijde van leden der Kamer krachtige tegenspraak hebben gevonden. Zeer te regt toch, naar zijn inzien, is door die leden aangemerkt, dat het ongeraden zoude wezen, eene in hare uitkomsten inderdaad zoo gunstig werkende inrigting af te schaffen, terwijl er volstrekt geen zekerheid bestaat, dat op andere wijze even voldoende in de behoefte zou kunnen worden voorzien.

En dat die resultaten werkelijk hoogst gunstig zijn, de algemeene waardering, die het corps Officieren van Gezondheid — een sieraad van het leger — ondervindt, getuigt het volkomen.

Tot de militaire vorming van den Geneeskundige behoort eene eigenaardige opleiding, die buiten eene inrigting als de Militaire Geneeskundige School wel niet ligt te vinden zijn. Dat die militaire vorming een bepaald vereischte is zal wel niet behoeven te worden betoogd. Zeker is het, dat ook buiten het leger daarop groote prijs wordt gesteld, dat althans groote waarde wordt gehecht aan het resultaat dier militaire vorming.

Wat de opleiding van de Officieren van Gezondheid aangaat, zij heeft plaats aan 's Rijks-Kweekschool te Utrecht op eene wijze, die, zoo als hiervóór is opgemerkt, allezins beantwoordt aan de billijke eischen voor een goed militair arts te stellen.

In die opleiding zou de Minister niet gaarne andere veranderingen brengen dan die, welke door vooruitgang der wetenschap gevorderd worden; wat daarvoor noodig is zal hij ook aanvragen, zoo als onder andere blijkt uit de bij Art. 22 der begrooting aangevraagde som van *f* 42,000, welke moet strekken om te voorzien in eene onmisbare uitbreiding van het onderwijs, — eene uitbreiding, die in geen het minst verband staat met eene nog niet bestaande Wet op het hooger onderwijs, maar uitsluitend het gevolg is van de Wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad*, n°. 59).

Wat verder in het Voorloopig Verslag is vermeld, nopens de Geneeskundige School te Amsterdam en 's Rijks-Kweekschool te Utrecht, sluit aan het denkbeeld, door eenige leden voortgebragt, om namelijk de Officieren van Gezondheid uit burgerlijke Geneeskundigen te trekken; een denkbeeld, dat echter krachtige tegenspraak heeft ondervonden, en waarmede ook de Minister zich niet kan vereenigen. Dit is te minder het geval, nu in Engeland, waarop bij het Verslag onder andere wordt gewezen, de toepassing van dat denkbeeld tot zeer ongunstige uitkomsten schijnt te leiden. Volgens de berigten toch, in de jongste nieuwsbladen vermeld, zou er in Engeland zoo groot gebrek aan militaire Geneeskundigen bestaan, dat men dáár de toevlugt tot buitengewone maatregelen heeft moeten nemen. Dat gebrek bestaat bij ons niet, dank welligt voor een groot deel aan het bestaan onzer Kweekschool te Utrecht.

Wat voorts het denkbeeld betreft, om voor studenten in de Geneeskunde de gelegenheid open te stellen, om, na het voleindigen hunner studiën, zich voor een zeker aantal jaren voor de militaire dienst te verbinden, de Minister zou er niet ligt toe overgaan om deze jeugdige artsen hunne *eerste leerjaren* bij het leger te doen doorbrengen, waar — vooral in oorlogstijd — de ernstige wonden van den soldaat, bij eene menschlievende verpleging, wel aanspraak mogen maken op eene *beproefde en*

ervaren hand voor de maar al te dikwijls even onvermijdelijke als vreesselijke heelkundige operatiën.

Met opzigt tot de regeling van hetgeen tot de verpleging van zieken en gekwetsten in oorlogstijd behoort, moet de Minister nog doen kennen, dat de inrigting van uitgebreide veldhospitalen, met het oog op de bestemming van ons leger, dat wel zelden tot het voeren van een oorlog buiten de grenzen van ons Rijk zal worden geroepen, minder noodig wordt geacht, waarom het dan ook bij de Regering geen punt van overweging heeft uitgemaakt, om de inrigting van de geneeskundige dienst bij het Pruissische leger tijdens den veldtogt in Bohemen in loco te doen bestuderen. Voor de behoefte van ons leger zal met de daarstelling van veld-ambulances in verschillende localiteiten en bij ontstentenis daarvan in tenten, waaruit de lijders onmiddellijk naar de meer binnen 's lands gelegen etablissementen kunnen worden geëvacueerd, naar het voorkomt, wel kunnen worden volstaan. De Regering meent ook, dat daar, waar, zoo als in den jongsten oorlog in Bohemen het geval was, de verzorging der gekwetsten voor een groot deel aan de partikuliere liefdadigheid moest worden toevertrouwd, eene zending van deskundigen naar het oorlogsterrein minder zou leiden tot theoretische studie dan tot het bieden van praktische hulp aan de menigvuldige slagtoffers van den strijd. Zoodanige zending dus, uit een menschlievend oogpunt hoog te waarderen, kon als Regerings-maatregel geene aanbeveling verdienen, op een oogenblik, dat bij ons te lande zelf eene vreesselijke ziekte talrijke slagtoffers vorderde en allerwege geneeskundige hulp dringend noodig was.

Dat de hier besproken aangelegenheid door de Regering evenwel geenszins uit het oog is verloren kan hieruit blijken, dat zij krachtige pogingen heeft in het werk gesteld om ook hier te lande een comité op te rigten, hetwelk, in verband met het internationale comité van Genève, alle middelen zou daarstellen, om in oorlogstijd de verpleging van zieken en gekwesten te verzekeren. Hare pogingen daartoe hoopt zij eerlang met een gewenschten uitslag bekroond te zien. Het vinden van geschikt personeel voor de bediening der zieken levert dikwerf nog al bezwaar op. Men moet zich daarvoor in den regel bepalen tot gepensioneerde of gewezen militairen, die veelal gehuwd zijn en van welke alzoo voor de dienst te velde weinig te verwachten zou zijn.

In de meening nogtans, in het Voorloopig Verslag uitgedrukt, dat het tegenwoordig personeel in de hospitalen, zoowel in getal als in gehalte, veel te wenschen overlaat, kan de Minister niet deelen, alzoo daarvan uit geen der ingekomen rapporten blijkt; integendeel, o. a. bij de in het vorig jaar geheerscht hebbende ziekte, is met veel lof van dat personeel gewag gemaakt.

Ten einde eventueel in staat te zijn dadelijk in de dienst te velde bruikbare sujetten te kunnen bekomen, is men er]reeds vroeger op bedacht geweest successievelijk ieder jaar van de onder de wapenen komende ligting eenige miliciens, die daartoe genegen zijn, na voorafgaande oefening in den wapenhandel, bij de hospitalen te detacheren, ten einde daarbij in de behandeling van zieken en gekwetsten onderwezen en geoefend te worden, om later de kern uit te maken van een corps hospitaalsoldaten.

Jaarlijks worden 40—50 miliciens voor de hier bedoelde opleiding bestemd, zoodat weldra steeds ruim 200 geoefende hospitaalsoldaten beschikbaar zullen wezen. Thans is dit nog slechts met 130 het geval, vermits deze maatregel, die, gelet op de verkregen resultaten, allezins aan de verwachting voldoet, eerst sinds drie jaren in het leven is geroepen, ook moet de Minister hier herhalen, wat door hem reeds in de Memorie van Toelichting op het onlangs ingediende Wetsontwerp tot regeling der Schutterijen is te kennen gegeven, namelijk, dat het zeer denkbaar is dat voor deze dienst gevoegelijk uit de Schutterijen geput zal kunnen worden.

— De *Staats-Courant* van 16 Maart bevat een *Koninklijk besluit van den 10den Maart 1867, houdende vergunning tot splitsing van de Natuurkundige en Geneeskundige examens, bedoeld in de Artt. 4 en 5 der Wet van 1 Junij 1865*, luidende als volgt:

Art. 1. Aan hen, die het Natuurkundig examen wenschen af te leggen, bedoeld in Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), zal, des verkiezende, de gelegenheid worden gegeven in de Voorjaarszitting der Staats-Commissie, belast met het afnemen der examens, de bewijzen te leveren, bedoeld in de 1ste alinea van genoemd artikel en te worden geëxamineerd in de vakken sub litt. A, B, C en D genoemd en in de Najaarszitting zich te onderwerpen aan het examen in de vakken sub litt. E en F genoemd.

Art. 2. Aan hen, die het Geneeskundig examen, bedoeld in Art. 5 van bovengenoemde Wet, wenschen af te leggen, zal, des verkiezende, de gelegenheid worden gegeven in de Voorjaarszitting der Staats-Commissie, belast met het afnemen der examens, te worden geëxamineerd in de vakken genoemd sub. litt. A, B, C, D, F en de *Geneeskunde*, en in de Najaarszitting in de Heel- en Verloskunde.

Art. 3. Van hun verlangen tot splitsing van het examen geven de belanghebbenden kennis aan den Voorzitter der Staats-Commissie bij hunne aanvrage om tot het examen te worden toegelaten. *Op latere aanvragen wordt geen acht geslagen.*

Art. 4. Aan hen, die van de aangeboden gelegenheid tot splitsing van het examen hebben gebruik gemaakt, wordt, wanneer zij in de Voorjaarszitting een voldoend examen hebben afgelegd, daarvan bij brief kennis gegeven.

Bij gebreke van voldoend examen in de Voorjaarszitting worden zij niet toegelaten tot het tweede gedeelte van het examen in de Najaarszitting.

Wanneer zij in de Najaarszitting met goed gevolg het tweede gedeelte van het examen hebben afgelegd, wordt hun het diploma of de acte van bevoegdheid uitgereikt. In het tegenovergestelde geval geeft de goede uitslag van het voorjaarsexamen hun geenerlei regt.

Art. 5. Ons tegenwoordig besluit treedt in werking op den vijfden dag na de afkondiging in het *Staatsblad*. [Het is geplaatst in n°. 12 Red.]

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en gelijktijdig in de *Staats-Courant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift wordt gezonden aan den Raad van State.

UTRECHT. — In 1866 zijn hier geboren 2067 kinderen en overleden er 3199 personen (d. i. een verschil van 1132 personen). Tot en met Mei beliep het maximum der maandelijksche sterfte 142 personen; in Junij bedroeg het sterftecijfer 1028, in Julij 803, in Augustus reeds weder 178, waarna het niet weder boven de 134 in de maand zich verhief.

AMSTERDAM. — Dezer dagen is aan de leden der *Vereeniging voor de Statistiek*, namens eene uit haar midden ontstane Commissie tot onderzoek naar den toestand der arbeidende klasse in Nederland, een programma rondgezonden van vragen, betreffende den maatschappelijken toestand der *boerenarbeiders*, en een tweede dito betreffende de *bouwhandwerklieden*. De hoofdpunten, die de Commissie door hare medeleden wil leeren kennen, zijn: *het loon*, de *woning* en de *voeding*. Ook personen buiten de Vereeniging kunnen door persoonlijk en plaatselijk onderzoek aan dien arbeid deelnemen, en, daartoe genegen het uitgewerkte programma der vragen bekomen van de gezegde Commissie, wier Secretaris is Dr. S. SR. CORONEL. †

Vide VERSLAG. — Zie Jaargang 1863, p. 446, 1864, p. 207, 1865, p. 336, 1866, p. 128.	Geborenen volgens den Burgerlijken Stand.		Levenloos aangegevenen volgens den Burgerlijken Stand.		Sterfte van 0—1 jaar.		Sterfte van 1—5 jaren.		Sterfte van 5—10 jaren.		Sterfte van 10—20 jaren.		Sterfte van 20—40 jaren.		Sterfte van 40—60 jaren.		Sterfte van 60—70 jaren.		Sterfte van 70—80 jaren.		Sterfte van 80—90 jaren.		Sterfte boven de 90 jaren.		Totale sterfte zonder de levenloos aangegevenen.	Kindersterfte beneden 1 jaar.	Kindersterfte door gebrekkige ontwikkeling, uittering en klierziekte.	Kindersterfte aan stuipen.	Kindersterfte aan croup.	Kindersterfte aan morbilli.	Sterfte aan scarlatina.	Sterfte aan pokken.	Kindersterfte aan kinkhoest.	Sterfte aan angina diphtherina.	Sterfte aan typhus.	Sterfte aan bloedspuwing, long- of keelteringt.	Sterfte aan febr. interm. en hare gevolgen.	Sterfte door delir. potat.
1 8 6 6.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M	V.	M	V	M. en V.												
Januarij.. . .	406	372	30	27	82	72	64	80	8	9	7	18	33	32	36	60	31	45	16	44	10	22	2	2	673	154	68	44	23	8	3	24	24	—	27	78	9	—
Februarij. . .	371	415	31	22	64	56	67	56	3	3	10	10	35	40	42	40	23	39	23	36	4	16	1	—	568	120	66	32	22	3	1	26	13	2	15	74	4	—
Maart.	401	359	37	17	71	67	48	55	7	8	8	10	34	29	45	35	28	36	24	44	8	17	2	—	576	138	53	42	19	10	1	26	10	2	17	59	6	1
April.	394	348	28	15	83	74	74	66	9	7	11	9	37	34	53	37	32	31	19	26	6	19	—	—	627	158	69	39	17	16	—	35	18	2	30	57	3	1
Mei.	376	360	31	23	76	54	74	61	4	10	9	10	42	25	52	42	17	25	16	27	9	14	1	1	569	130	68	40	11	20	6	24	18	3	19	68	7	—
Junij.	334	361	23	22	94	77	64	55	11	11	15	8	45	49	61	32	27	30	17	32	7	8	—	2	645	171	79	33	12	14	1	27	12	—	27	50	7	—
Julij..	320	302	30	26	85	73	115	81	35	18	32	18	84	71	82	93	30	33	20	35	1	13	—	—	919	158	80	29	3	11	1	11	4	3	16	47	3	—
Augustus. . .	367	333	32	22	76	78	74	90	26	25	16	15	52	63	58	71	33	40	18	27	5	13	—	2	782	154	80	36	7	9	5	10	9	4	14	40	2	—
September. .	360	341	23	26	93	56	70	52	20	25	16	14	42	47	55	55	36	40	21	27	7	10	—	1	688	149	68	33	7	12	8	12	4	3	23	53	3	1
October. . . .	366	346	34	25	71	61	69	43	13	13	14	8	32	43	44	36	24	32	21	28	7	6	—	1	566	132	76	32	15	16	14	4	10	3	25	59	2	—
November.. .	371	325	21	16	80	78	59	54	13	13	10	12	28	34	32	44	22	34	13	37	12	8	1	2	586	158	65	40	16	14	17	11	14	2	25	54	9	—
December.. .	373	390	23	15	67	60	74	64	15	16	9	12	28	30	52	46	28	23	12	23	7	10	—	—	576	127	50	39	33	10	29	10	10	1	18	67	3	—
Totaal. . .	4448	4252	343	256	942	806	852	758	164	158	157	144	492	497	612	591	331	408	220	386	83	156	7	11	7775	1749	822	439	185	143	86	220	146	25	256	706	58	3

De kindersterfte beneden het jaar bedroeg dus ruim 22 pCt. der totale sterfte.
" " tusschen 1 en 5 jaren " " " 20 " " " "
" " " 3 en 5 " " " " 43 " " " "

Onder het sterftecijfer 822, ten gevolge van gebrekkige ontwikkeling, uittering en klierziekten, stierven 628 kinderen beneden den 1jarigen leeftijd.

Door de gevolgen van verdrinking stierven 42 personen. Door de gevolgen van een val stierven 47 personen.
" " " " verbranding " 9 " " " " " zelfmoord " 20 "
" " " " verwonding " 6 "

Hondsdolheid werd 1maal als doodoorzaak vermeld. Het sterftecijfer aan variolae liep over 43, dat aan angina diphtherina over 1 en dat aan scarlatina over 9 volwassenen. Gedurende 1862—1865 bedroeg de sterfte aan variolae 3, 3, 7 en 137. De totale cholerasterfte bedroeg 1151 (589 m. en 562 vr.). Zij was voor de verschillende leeftijden als volgt verdeeld: beneden het jaar 41, van 1—5 jaren 246, van 5—10 jaren 109, van 10—20 jaren 70, van 20—40 jaren 257, van 40—60 jaren 271 en van 60—70 jaren 157. In Mei werden 3, in Junij 98, in Julij 480, in Augustus 333, in September 186 en in October 51 cholerasterfgevallen vermeld.

Het getal der overledenen bedroeg volgens den Burgerlijken Stand 3848 m. en 3918 vr. en dat der onwettige geboorten 585. Dr. J. HANLO.

Digitized by Google

ARNHEM. — Als eene belangrijke bijzonderheid vermeldt de *Arnhemsche Courant* — en zij kan in dezen volkomen juist onderrigt zijn — dat bij de laatste cholera-epidemie hier ter stede al de bewoners gespaard zijn van de huisjes, gesticht door de *Vereeniging tot het verschaffen van geschikte woningen aan de arbeidersklasse.* Ofschoon de ziekte in de onmiddellijke nabijheid woedde, werd van de 600 bewoners dier huisjes slechts één aangetast, en ook deze herstelde nog. „Wel een bewijs, dat genoemde Vereeniging eene wezenlijke dienst bewijst aan de arbeidersklasse en eene nieuwe proeve hoeveel invloed goed ingerigte woningen op den gezondheidstoestand uitoefenen." ALI COHEN.

ROTTERDAM. — Door het bedanken der Heeren DEKKER, NORTIER en KEULS, als Secretaris, Adjunct-Secretaris en Penningmeester van het Genootschap ter bevordering der Koepok-inenting, onder de spreuk van: *Ne pestis intret vigila*, zijn, in verband met eenige wijzigingen in het huishoudelijk reglement, de Heeren Dr. H. VAN VOLLENHOVEN en Chir. C. G. HEMKEN, tot Secretaris-Penningmeester en tot tweede Secretaris van gezegd Genootschap benoemd. Dr. J. HAKLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft (op 19 Februarij j.l.) benoemd tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw den Off. v. Gez. 2de kl. H. C. VAN EYK VAN VOORTHUYZEN, van het 4de Regiment Infanterie.

— Door Z. M. is de Off. v. Gez. 2de kl. C. GUTTELING, van het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt, in zijnen rang en ancienneteit overgeplaatst bij het leger in Oost-Indië.

— Z. M. heeft tot Off. v. Gez. 3de kl. bij de Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië benoemd den Heer CHARLES GUILLAUME CRAMER.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, ter vervanging van wijlen Dr. A. DRIELSMA, voor het jaar 1867 benoemd tot Secretaris bij den Geneeskundigen Raad van Friesland en Groningen, Dr. S. SR. CORONEL, te Amsterdam.

— Op 1 Januarij j.l. was het personeel van de Geneeskundige Dienst bij de Zeemagt zamengesteld als volgt: Inspecteur Dr. G. F. POP; — dirigerend Off. v. Gez. 1ste kl. H. SLOT; — 3 dirigende Off. v. Gez. 2de kl.; — 14 Off. v. Gez. 1ste kl.; — 46 Off. v. Gez. 2de kl.; — 20 Off. v. Gez. 3de kl.

— De Gouverneur-Generaal in Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot uitreiking aan den, op verzoek, eervol ontslagen Off. v. Gez. 3de kl. H. ERNSTE, van eene acte van toelating tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de residentie Batavia; — tot uitreiking aan C. DE VRIES, geb. BULTMAN, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de verloskundige praktijk te Soerabaija. (De acte voor Passoeroean van den Heer ERNSTE is daardoor ingetrokken.)

BEVORDERD: Te Leiden, tot Med. Doctor, den 21sten Februarij, de Heer B. J. J. LUBBERS, met een Proefschrift: *De theorieën der puerperaalkoorts*; — te Groningen, tot Med. Doctor, den 23sten Februarij, de Heer L. FLEDDERUS, met een Proefschrift: *Over strictura uteri*, — en den 25sten Februarij, de Heer J. ENSING, met een Proefschrift: *Over ulceraties in den larynx.*

— De Heer Dr. W. J. JANSEN, te Kruiningen, vierde den 19den Februarij j.l. zijn 25jarig Burgemeesterschap in die gemeente, onder algemeene deelneming der gemeentenaren.

OVERLEDEN: Den 18den Februarij, de Heer J. W. ENSCHEDÉ, Med. Doctor te Haarlem; oud 52 jaren.

VACANT: De betrekking van Veearts voor den veekring Almkerk. ALI COHEN.

RESECTIE VAN EEN GEDEELTE DER ONDERSTE RIB,

DOOR

A. H. SCHOEMAKER,

te Almelo.

Ofschoon wij volkomen overtuigd zijn, dat resectiën van gedeelten van ribben in vele gevallen zeer gemakkelijk uitvoerbaar en van weinig wetenschappelijk gewigt zijn, meenen wij evenwel voor het volgende geval eene plaats in dit *Tijdschrift* te mogen verzoeken. De moeijelijkheid der diagnose, gevoegd bij de vraag, of congestie-abscessen al dan niet mogen opengelegd worden, waren, onzes inziens, wel der overweging waardig. In de epicrise zullen wij dan ook, behalve de diagnose en de uitvoering der operatie, de vraag der congestie-abscessen ter sprake brengen. Deelen wij eerst het geval in zijne bijzonderheden mede.

J. S.... te Rijssen, oud 33 jaren, van beroep steenbakker, was tot voor een half jaar steeds goed gezond en zelfs zeer sterk. Hij verhaalt, voor eenige maanden, den juisten tijd weet hij niet op te geven, zonder bepaalde oorzaak, pijn aan de linker zijde van den rug, ter hoogte van de laatste ribben, gekregen te hebben, zonder dat hier eene waarneembare zwelling aanwezig was. Hij verrigtte evenwel nog zijnen gewonen arbeid op de steenfabriek. De pijn werd allengskens heviger en langzamerhand ontstond er eene zwelling, die week op het aanvoelen, doch onpijnlijk bij drukking was. Het buigen van het ligchaam, voor- of achterover en vooral naar de linker zijde, veroorzaakte hevige pijn. Hij raadpleegde daarom een in deze streek wonenden zoogenaamden wonderdoctor, die het langen tijd voor rheumatiek aanzag en behandelde.

Den 8sten September van het vorige jaar raadpleegde hij mij. Patiënt, een sterk gebouwden man, heeft een vaal, lijdend uitzigt; staat en gaat eenigzins voorover. De functiën van borst- en buikorganen zijn normaal; pols klein, 85; in de linker lendenstreek bevindt zich een groot fluctuerend gezwel, dat zich van af de voorlaatste rib tot op ongeveer 3 vinger breed over den rand van het darmbeen uitstrekt; de huid hierover is dun en glanzend; drukking over de spinae vertebrarum veroorzaakt nergens pijn; evenmin doet dit sterke drukking op de schouders; drukking op de beide onderste ribben wekt slechts weinig pijn op; bij een naauwkeurig physisch onderzoek blijkt, dat de borstorganen volkomen normaal zijn en er evenmin pyo- of hydrothorax aanwezig zijn. Met deze gegevens wankelden wij in de diagnose tusschen caries van één of van de beide laatste ribben, of wel van caries van den processus transversus van den laatsten borstwervel.

De leer der congestie-abscessen aan zich zelven over te laten over het algemeen huldigende, lieten wij het dan ook aan zich zelven over en schreven goed voedende diëet met het gebruik van levertraan en decoct. cort. peruv. voor.

Onder deze behandeling scheen de algemeene toestand zich eenigzins te verbeteren, ofschoon het gezwel nog steeds langzamerhand grooter en meer gespannen werd. Aan het onderste gedeelte werd de huid rooder en hier brak in het begin van October het gezwel door, waarbij zich eene groote hoeveelheid dunne, ligt gele pus ont-

lastte. Toen ik patiënt den tweeden dag hierna bezocht vond ik hem meer afgevallen; de pols, was klein en snel 120; temperatuur in den oksel 38° 1″; de eetlust was verminderd en ofschoon de pijn, die in de laatste dagen in het gezwel aanwezig was, geheel geweken was, voelde de patiënt zich minder wel. Het gezwel was zoo goed als verdwenen; 2 vinger breed onder den rand van het darmbeen is eene kleine opening, waaruit voortdurend veel dunne, gele pus vloeit. Ligt verteerbare en goed voedende diëet, verbonden met gebruik van sulph. chin. en amara, vermogten geene beterschap aan te brengen; het uitvloeijen van pus wordt steeds meerder; de koortsachtige toestand blijft, ondanks groote giften chinine, aanhouden; de krachten nemen snel af. Bij een onderzoek met de sonde blijkt, dat het absces van beneden naar boven grooter is dan eene gewone sonde, daar deze er geheel in weggeschoven kan worden. Met eene langere sonde onderzoekende blijkt, dat het absces in de nabijheid van het uiteinde des processus transversus van den elfden ruggewervel eindigt; gecariëerd been is met de sonde niet waar te nemen; toch kon het wel niet anders of de oorsprong van het absces moest hierin gelegen zijn.

De toestand van den patiënt werd voortdurend slechter en het afnemen der krachten, door de voortdurende koorts, met sterk zweten en de aanhoudende afvloeijing van pus, geboden dringend de oorzaak dezer omineuse verschijnselen weg te nemen. Die oorzaak was hoogst waarschijnlijk eene gecariëerde rib, zonder of met caries van een processus transversus. Ik besloot de diagnose met het mes tot volkomen zekerheid te brengen, en naar bevind van zaken een gedeelte van eene rib met misschien het uiteinde van een processus transversus te reseceren.

Met adsistentie van den Heer IMMINK, Geneesheer te Wierden, ondernam ik de operatie op den 6den October, zonder chloroform, terwijl de patiënt het achterste voren op een stoel zit en door een sterken helper ondersteund wordt. Op geleide van den vinger wordt het absces van beneden naar boven in zijne geheele lengte opengelegt. De hierdoor gemaakte wond loopt evenwijdig met en langs den buitenrand van den longissimus dorsi. Naar boven strekt zich het absces nog achter deze spier verder uit. Met den vinger nu verder onderzoekende voelde ik al spoedig een van periosteum ontdaan en gecariëerd gedeelte der onderste rib. Om dit ziekelijke deel geheel bloot te kunnen leggen moest de gemaakte snede nog een paar duim naar boven verlengd worden. De wond wordt met stompe haken goed opengehouden en het blijkt nu, dat de onderste rib een duim van den processus transversus nog met, hoewel verdikt, periosteum bedekt is. Van uit het gecariëerde gedeelte wordt over de rib het verdikte periosteum tot digt bij den processus transversus gekliefd. Hoewel niet zonder moeite gelukte het, het periosteum zoowel van de buiten- als van de binnenvlakte der rib af te pellen. Eene gebogen sonde werd gemakkelijk achter de rib heengebragt, waarop de kettingzaag gemakkelijk volgde. Op een kleinen afstand van den processus transversus trachtte ik de rib met de kettingzaag te doorzagen. De bewegelijkheid der rib maakte het zagen zeer moeijelijk, waarom ik de zaag wegnam en de stompe gebogen punt eener gewone gipsschaar onder de rib heenbragt en ze hiermede gemakkelijk in de reeds door de zaag begonnen snede doorkliefde. Het uiteinde der rib met eene tang vattende vervolgde ik het gecariëerde gedeelte naar voren en maakte aan de binnenvlakte, waar zij nog met periosteum bekleed was, dit er van los. Op de plaats, waar de caries ophoudt, wordt het periosteum van uit het gecariëerde gedeelte over de buitenvlakte der rib ongeveer $1^1/_2$ centimeter tot op het been gekliefd en geheel van de rib afgepeld. In dit nog gezonde gedeelte wordt de rib op de boven aangegeven wijze met de gipsschaar afgeknipt. Het gereseceerde gedeelte is 5 centimeters lang.

De wanden van het geopende absces vertoonen al de hoedanigheden eener zoogenaamde membrana pyogenetica.

De bloeding gedurende de operatie was zeer gering. De diepe wond wordt door 5 omwonden naden gehecht en door lange kliefpleisterstrooken nog verder ondersteund. Aan het ondereinde wordt eene kleine opening voor het afvloeijen der wond-secreta opengelaten en verder met pluksel enz. eenvoudig verbonden. Patiënt, die de operatie goed heeft doorgestaan, wordt te bed gebragt. Medicatie: sulphas chinini gr. iv, acet morph. gr. $^1/_8$, alle 4 uren. — Reeds den tweeden dag na de operatie is de koorts veel minder; pols 105; temperatuur 37° 4″; het pluksel en de compressen worden weggenomen en door nieuwe vervangen; uit de opening vloeit eenigzins rood gekleurde pus af; de wondranden sluiten goed tegen elkander. Den vierden dag worden de spelden weggenomen. Behalve de opening beneden is de geheele wondrand vergroeid. Om het weder openbreken te voorkomen worden lange strooken kleefpleister aangelegd; het uitvloeijen van pus, die dikker begint te worden, wordt minder; koorts zeer gering; pols 93; temperatuur 37° 2″; weinig zweet; beginnende eetlust en meerder gevoel van welzijn; de sulphas chinini wordt voortgebruikt, zonder de acet. morph. In den nacht van den zesden op den zevenden dag is de wond beginnen te bloeden. Bij mijne komst vond ik de verbandstukken geheel met bloed doorweekt en na wegname derzelve blijkt, dat de geheele wond, ondanks de vast aangelegde kleefpleisterstrooken geheel opengebroken was; de algemeene toestand laat weinig te wenschen over; de wond wordt met een inf. chamom. c. aq. chlorat. verbonden en de randen met kleefpleister zoo veel mogelijk naar elkander toegebragt. Onder deze behandeling begint de wond goed te granuleren en patiënt wandelt den zestienden dag reeds weder op straat. In het begin van December is de wond op den rug geheel genezen en patiënt zoude volkomen hersteld zijn, zoo niet eene roosachtige ontsteking van het regter onderbeen in de laatste dagen ontstaan was. Dit laatste doet natuurlijk niets tot het geval, dat als volkomen geslaagd kan beschouwd worden.

De diagnose was voor ons, zoo als wij reeds opmerkten, niet gemakkelijk, wel konden wij uit de anamnestica en overige verschijnselen besluiten, dat het absces niet veroorzaakt werd door het een of ander inwendig orgaan; ook konde het niet zijn voortgebragt door het een of ander ziekelijk proces der wervelligchamen of derzelver bogen. De vraag, waar de bron van het absces lag, was door deze uitsluiting nog niet geheel eenvoudig. Wel meenden wij als zeker te kunnen aannemen, dat het veroorzaakt moest worden door caries of necrosis; hetzij van één of van meerdere der onderste ribben, hetzij van één of meerdere processus transversi der onderste borstwervelen. Volgens de plaats toch van het absces kon het door beide veroorzaakt worden. Nadat het absces zich spontaan geopend had, hoopten wij meerder licht te krijgen door het onderzoek met de sonde. Deze hoop bleek spoedig ijdel te zijn, daar wij nergens een gecariëerd been konden ontdekken. De reden hiervan werd later bij de operatie duidelijk. De abscesholte werd naar boven aanmerkelijk kleiner, zoodat zij in een gang eindigde, die niet in regte rigting, maar verkromd naar de bron van het absces voerde. Door deze kromming was het natuurlijk onmogelijk met de sonde het gecariëerde been te bereiken. Men ziet hieruit dat wij nergens een vasten wegwijzer vonden, die de juiste rigting voor ons handelen aangaf. De voortdurende en spoedig toenemende koorts, met sterk afnemen der krachten, ook door

het voortdurende vochtverlies, ten gevolge der aanhoudende sterke ettering, geboden dringend zoo mogelijk de oorzaak dezer verschijnselen weg te nemen. Vast overtuigd, dat er, behalve de wond van het absces zelve, nog eene andere bron voor den etter gevonden moest worden, grepen wij eindelijk naar het mes. Nadat nu het absces van beneden naar boven in zijne geheele lengte opengelegd was, ontdekten wij spoedig de gecariëerde rib. De operatie was nu zoo gunstig, als wij hadden durven hopen, ware toch, in plaats van een rib, een processus transversus aangedaan, dan zoude natuurlijk de operatie veel moeijelijker geweest zijn. Wat nu het wegnemen van de zieke rib zelve betreft, dat viel mij, om de waarheid te zeggen, zeer tegen. In de meeste handboeken toch wordt opgegeven, dat het wegnemen van geheele of gedeelten van ribben zeer gemakkelijk kan geschieden, sommige schrijvers zeggen er zeer naïf bij: „vooral wanneer zij reeds geheel genecroseerd zijn en los zitten." In die gevallen gelooven wij hen gaarne, en ook wanneer men met meer hooger gelegen ribben en met gedeelten aan den voor- en zijwand van de borstkas te doen heeft, waar men minder dikke spieren aantreft. Het achterste gedeelte der onderste rib, dat geheel verscholen is achter en in de dikke spieren van den rug en buik, is moeijelijk te bereiken, waardoor vooral het naauwkeurig afpellen van het periosteum zeer bemoeijelijkt wordt. Is men er in geslaagd het periosteum ook van de binnenvlakte af te pellen, dan is het verdere gedeelte der operatie zeer gemakkelijk, daar men de ribben zeer gemakkelijk kan doorknijpen, waarvoor eene schaar met kromme, stompe punt, zoo als eene goede gipsschaar, zeer geschikt is. Wij begingen in dit gedeelte der kunstbewerking, zoo als de lezer zal opgemerkt hebben, een misslag. In plaats van dadelijk de schaar te gebruiken, bragt ik er eene kettingzaag omheen. Doch, zoo als ik had kunnen en moeten voorzien, was het zagen door de bewegelijkheid der rib onmogelijk.

Ofschoon de uitslag der operatie over het geheel zeer gunstig is en ook mijne vermoedelijke diagnose volkomen bevestigde, zal ik misschien het verwijt, wat al te koen gehandeld te hebben, niet kunnen ontgaan. Het was toch altijd mogelijk geweest, dat na het zich spontaan openen van het absces zich ook het ziekelijke been van zelf zoude af- en uitgestooten hebben. Deze mogelijkheid moeten wij toegeven, maar wij houden het voor zeer onwaarschijnlijk, om reden, dat de patiënt zoo snel in krachten achteruitging. Ook gelooven wij, dat tegenwoordig misschien evenveel nadeel gesticht wordt door het zoogenaamd aan de natuur overlaten, als vroeger, toen alles met het mes en het brandijzer moest genezen worden. Het is waarlijk opmerkelijk in elken tak van wetenschap of kunst, dat, wanneer men eenmaal heeft leeren inzien, dat eene bepaalde leer, zonder nog geheel valsch te zijn, zeer gebrekkig is, men door het moedig verlaten dezer leer in een tegenovergesteld uiterste vervalt. Dit is vooral van toepassing op de leer der congestie-abscessen. Vroeger moest alles, waar slechts vochtgolving bestond, niet alleen geopend, maar ook op de holle sonde tot in alle verborgene hoekjes opengelegd worden. Dat hierdoor veel kwaad gesticht werd valt niet te ontkennen, doch de schuld van al dat kwaad mag niet alleen in het openen zelve gezocht worden. De voorname schuld ligt in de toen ter tijd nog zoo kindsche pathologische anatomie. Tegenwoordig moet men alle mogelijke koude abscessen

aan zich zelve overlaten. Wij gelooven gaarne, dat hierdoor in vele gevallen voorspoedige genezing verkregen wordt, doch wij meenen daarentegen ook hier voor overdrijving te moeten waarschuwen. Niets doen en alles geheel aan moeder natuur overlaten is zeer eenvoudig en gemakkelijk, in vele gevallen zelfs uitstekend goed. In andere gevallen daarentegen zeer verkeerd. Ik voor mij ken ten minsten een tal van gevallen van gewrichts- en beenaandoeningen, die, door er niets aan te doen, de arme patiënten ten grave sleepten, die, zoo niet alle, dan toch zeker voor een groot deel door eene tijdige en goed berekende operatie hadden kunnen gered worden. Deze lijder zoude, zoo wij op de af- en uitstooting van het zieke deel der rib hadden gewacht, zeker te gronde gegaan zijn. Wij willen met dit alles volstrekt niet beweren, dat elk absces moet geopend worden, dat zij verre. Maar gelijk vroeger, door te veel en te ruim te openen, veel kwaad gesticht werd, zoo wordt ten huidigen dage, door het niets doen in gevallen, gepaard met aanhoudende koorts en afnemen der krachten, misschien evenveel onheil gesticht.

Als slot dezer redenering meenen wij te moeten stellen: zoo lang de algemeene toestand van lijders aan abscessen goed blijft en de krachten eerder toe- dan afnemen, moet men ze bepaald aan zich zelve overlaten, maar daarentegen zal men, zoodra de algemeene toestand verergerd en slopende koortsen door antitypica niet meer kunnen bedwongen worden, overal, waar men met het mes tot de bron kan naderen en deze verwijderen, geen oogenblik langer mogen talmen.

Almelo, Maart 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

APHONIE EN ALBUMINURIE. — Het is reeds eenige jaren geleden dat FAUVEL in Parijs een door hem waargenomen ziektegeval beschreef, waar aphonie, veroorzaakt door oedema glottidis, in verband bleek te staan met Bright'sche nierontaarding en waaraan hij den naam gaf van „aphonie albuminurique". Na hem zijn er nog verscheidene mededeelingen van gelijken aard door anderen gedaan, vooral door GIBB in Londen.

Dat sereuse infiltratie van het submuceuse bindweefsel in den larynx, vooral in de nabijheid van de bekervormige kraakbeenderen, vaak bij algemeene hydrops voorkomt, is op zich zelve niets belangrijks en overbekend. Maar van wezenlijk belang voor de diagnose is het larynxoedeem en dus ook de aphonie, als zij optreden wanneer zich nog geene hydropische verschijnselen hebben geopenbaard en de stemverandering ons dus op den weg helpt tot het herkennen eener nierziekte.

Dr. WALDENBURG maakt in de *Deutsche Klinik*, n°. 23 van 1866, melding van een dergelijk geval, reeds vroeger door hem medegedeeld. Bij eene 45jarige handwerksvrouw, die sedert 4 weken aan heeschheid leed, welke in aphonie was overgegaan, vond hij bij laryngoscopisch onderzoek chronisch oedema laryngis, zonder dat er eenige locale oorzaak — ontsteking of ulceratie — aanwezig was. Bij onmiddellijk daarna ingesteld onderzoek van de urine bleek deze eiwithoudend te zijn; ook de beenen waren hydropisch gezwollen. WALDENBURG gelooft, dat er meerdere zulke gevallen voor-

komen en het bevreemdt hem, dat er tot heden toe slechts zoo weinige zijn medegedeeld. Het volgende is mij voorgekomen.

Mejufvrouw v. Y., ongeveer 25 jaren oud, was eenigen tijd heesch geweest en de stem was eindelijk geheel verdwenen, zoodat zij slechts fluisterende kon spreken. Zij was naar Amsterdam gekomen om Prof. TILANUS hierover te raadplegen, die haar ter onderzoeking met den keelspiegel aan mij toezond. Het bleek hierbij, dat het slijmvlies van den larynx, vooral dat der bekervormige kraakbeenderen, oedemateus gezwollen was; de stembanden, waarvan ik alleen het achterste gedeelte kon waarnemen, deelden hierin, maar in veel mindere mate; meer gezwollen waren de bovenste of valsche stembanden; de kleur was weinig of niet verschillend van gewoon slijmvlies. Patiënte klaagde over een gevoel van spanning in de keel, dat haar nooit verliet; hoest was niet aanwezig.

Terstond dacht ik om de mededeeling van FAUVEL, daar ik duidelijk de verschijnselen van oedema laryngis vond, zonder andere plaatselijke aandoening. Mijne eerste vraag was naar hydropische verschijnselen aan de onderste extremiteiten en waarlijk verhaalde de patiënte mij reeds eenigen tijd „dikke beenen" gehad te hebben; het bleek verder dat zij veel aan intermittens geleden had en bij nader onderzoek waren alle verschijnselen van chlorose aanwezig. Toen ik den volgenden dag bij het onderzoek van de urine geen eiwit vond, was ik voor mijne diagnose teleurgesteld, minder voor de patiënte. Het trouw voortgezet gebruik van chinine met martialia en cortex, het touchéren van pharynx en larynx met eene solutie van nitras argenti had weldra beterschap en na eenige weken geheel herstel ten gevolge, zoodat de patiënte zich volkomen gezond gevoelde, uitgenomen wat ruggepijn.

De naam van aphonie albuminurique is hier voorzeker niet op zijne plaats; ik wil voor het symptoom geene andere voorstellen; ik wenschte slechts opmerkzaam te maken op mijne waarneming, die zoo veel overeenkomst heeft met die van WALDENBURG. Misschien wekt zij ook anderen tot mededeeling en onderzoek op. T. M.

OVER TEMPERATUURMETINGEN BIJ GEZONDE EN ZIEKE DIEREN deelt SCHMELZ, te Marburg, een en ander mede, waarvan de resultaten de volgende zijn: SCHMELZ is door de verhandeling van Dr. WÜNDERLICH, over hetzelfde onderwerp, tot het nemen van deze proeven opgewekt en hij vond evenzoo, dat de temperatuur van het *gezonde* dierlijke ligchaam onder alle verhoudingen *dezelfde* blijft. Wanneer men zeer geringe verschillen niet in aanmerking neemt, dan bedraagt die temperatuur steeds 29.5° R. en zulks op welken tijd van den dag, vóór of na het voederen, gedurende rust of na sterken arbeid, in den zomer of des winters, bij goeden of slechten voedingstoestand, de meting geschiedt. Slechts na aanhoudend loopen en gedurende het uitbreken van zweet, toont de thermometer eene geringe, hoogstens ééne graad bedragende, spoedig weder verdwijnende verhooging.

SCHMELZ brengt de thermometer ongeveer 6 Ned. duimen in het rectum, dat hij voor de beste plaats houdt om de temperatuur te bepalen en laat die 1 à 2 minuten daarin blijven (naar onze ondervinding te kort, Ref.).

Bij *zieke* dieren nam hij het volgende waar:

1°. Bij acute, koortsige ziekten stijgt de temperatuur zeer snel.

2°. Dit stijgen houdt op zoodra de ziekte het toppunt heeft bereikt.

3°. Elke vermindering der temperatuur is in acute ziekten, zelfs dan, wanneer de overige verschijnselen nog geene verbetering doen kennen, een gunstig prognostisch teeken.

4°. Blijft de temperatuur op de abnormale hoogte gedurende langen tijd dezelfde,

dan is dit zelfs dan, wanneer sommige symptomen eenige beterschap aanduiden, een ongunstig teeken.

5°. Bij ziekten van het zenuwstelsel is de temperatuur zeer verschillend; terwijl zij bij tetanus buitengewoon stijgt en tot aan den dood op 32°, zelfs op 34° blijft, is zij bij de sub-acute hersenontsteking slechts 1—2° verhoogt. Bij den kolder nam hij geene verhooging der temperatuur waar.

6°. Conformiteit der temperatuur met pols en hartslag kon SCHMELZ niet overal waarnemen; meestal was echter bij verhoogde hartswerking ook de temperatuur hooger.

7°. Bij hevige pijnen heeft eene belangrijke verhooging der temperatuur plaats.

8°. Bij paralytische toestanden toont de thermometer vermindering der warmte aan. (*Mittheilungen aus der Thierärtzliche Praxis in Kurhessen*, 1866, Heft 2.)

Prof. RUEFF vond de normale temperatuur in den anus en de vagina: bij stieren 31.3° R., bij koeijen 31.2°, bij kalveren 31.4°, bij schapen 32.2°, bij lammeren 32.5°, bij het paard en den ezel slechts 30.7° (dus hooger dan SCHMELZ). In de vagina was de temperatuur iets lager dan in het rectum, ongeveer 0.2—0.5°, zelfs bij tochtige koeijen werd dit constant waargenomen. Bij kalveren, die aan doorloop of aan de klaauwziekte leden, was de temperatuur constant 32° R. (HERING's *Repertorium*, 1866, S. 294.)

Ook bij de *runderpest* heeft men temperatuursbepalingen gedaan en gevonden (SANDERSON), dat bij ingeënte dieren van 36—48 uren na de inenting het *allereerste* ziekteteeken is eene verhooging der temperatuur van 2—3½° F.; dan is verder aan het dier nog geen ander ziekteverschijnsel waar te nemen. Bij dieren, die *genazen*, was de temperatuur *hooger* en bleef ook 4—5 dagen lang aanwezig, terwijl bij dieren, die later stierven, de temperatuur niet zoo hoog steeg en een dag vroeger het hoogste punt bereikte. Bij genezende dieren daalde de temperatuur van den 7den of 8sten dag af aan; dit afnemen had langzamerhand plaats, even als bij dieren die stierven. (GURLT und HERTWIG, *Magazin* u. s. w. 1867, S. 72.)

Aangaande deze temperatuursbepalingen bij de runderpest schreef ik, als Lid van de Commissie tegen deze veeziekte, reeds in mijn rapport van 7—14 October 1865 aan den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken *letterlijk* het volgende: „Aanvankelijk leeren de proeven, te Schiedam genomen, dat de temperatuur van het ligchaam der aan de runderpest lijdende runderen in de onderscheidene tijdperken der ziekte verschilt, en dat die temperatuur welligt een belangrijk teeken aan de hand geeft, om de meerdere of mindere hevigheid of wel doodelijkheid der ziekte te bepalen. In elk geval weet men daaruit reeds, dat de temperatuur, gemeten in het rectum, de vulva, den mond, normaal is gemiddeld 37.5°—38° C.; dat eene verhooging er van tot 41.5°, zelfs soms tot 42° gepaard gaat met een hoogen graad der ziekte en een gevaarlijk teeken is; alsmede dat het *langzaam* dalen van den thermometer tot nabij het normale cijfer een gunstig teeken uitmaakt, terwijl omgekeerd eene *plotselinge* daling van 1°, zelfs van 2° C. een zeer slecht teeken kan worden genoemd.

Het is zaak om deze proeven op groote schaal in het werk te stellen en noodigen daartoe elken Veearts uit, die daartoe in de gelegenheid is. Eene 2—3malige waarneming daags schijnt daartoe voldoende."

F. C. HEKMEIJER.

EENE WIJZIGING IN HET OPEREREN VAN SCHEELZIEN, door L. LIEBREICH medegedeeld in het *Archiv. für Ophthalmologie*, Jaarg. XII, Bd. XII, Afd. II, 1867, komt ons belangrijk genoeg voor om die ook onder de aandacht der lezers van dit *Tijdschrift* te brengen. Door de gewone wijze van opereren verkrijgt men bij het doorsnijden der pees van den rectus internus eene verbetering van 2—2½ bij volwas-

senen, van $2^1/_2''-3'''$ bij kinderen. Is de afwijking grooter, 4''', dan zal men meer dan ééns moeten opereren, hetgeen, zoo als algemeen bekend is, met vele bezwaren verbonden is. Om deze bezwaren door eene betere wijze van opereren uit den weg te ruimen, bestudeerde LIEBREICH naauwkeurig de ontleedkundige verhouding der spieren tot den kapsel van TENON, sclerotica, conjunctiva, caruncula lacrymalis enz. Als resultaat dezer studie doet LIEBREICH in de eerste plaats uitkomen, dat de verhouding der spieren tot den kapsel van TENON eene geheel andere is, dan de door GUÉRIN (*Gazette Médicale*, 1842, n°. 6 en v.) aangegevene en in de Ophthalmologie nog algemeen aangenomene. Voor de techniek der operatie komt het vooral aan op: 1°. de verbinding der spieren met den kapsel van TENON; deze is tweeërlei. Vooreerst eene ringvormige verbinding der achterste kapsel en hare naar de orbita gerigte scheedevormige voortzettingen voor de spieren; ten tweeden eene vaste verbinding van de voorste helft der kapsel met de uiteinden der spieren, die zich in de kapselholte uitstrekken. 2°. De conjunctiva is van af de cornea tot aan eene onregelmatig cirkelvormige lijn vast verbonden met de buitenvlakte der kapsel van TENON, en hierdoor indirect met de spieren. 3°. De caruncula lacrymalis en plica semilunaris rusten op eenen band, die van de kapsel van TENON naar den rand der orbita gaat. De zamentrekking van den rectus externus veroorzaakt, dat bij het naar binnen draaijen van het oog dezen band gespannen wordt, waardoor de caruncula lacrymalis naar den binnenwand der orbita getrokken wordt. Te gelijker tijd wordt ook de buitenste rand der caruncula met de plica semilunaris en het hieraan grenzende gedeelte der conjunctiva in eene plooi naar achteren getrokken. Dit geschiedt deels daardoor, dat, bij de bewegingen van het oog, de conjunctiva den bulbus tot op eene zekere lijn volgt, deels ook daardoor, dat de spier door hare verbinding met de voorste helft der kapsel, deze bij contractie naar achteren trekt, waarheen haar dan de met haar verbonden conjunctiva, plica semilunaris en caruncula volgen moeten.

Uit het eerste dezer drie punten volgt, dat men de inplanting der spier niet naar achteren kan verplaatsen of men moet tevens het voorste gedeelte der kapsel, dat de spier bedekt, naar achteren brengen. Door de kapsel ruim in te snijden is dit tot op eene zekere hoogte mogelijk. Eene aanmerkelijke verplaatsing naar achteren is om de sub 2°. opgegeven verbinding der conjunctiva met dit gedeelte der kapsel niet mogelijk, of men zoude ook de conjunctiva, door haar ruim in te snijden, met de spier en kapsel naar achteren moeten verplaatsen. Hierdoor stuit men op een ander bezwaar. Wegens de sub 3°. vermelde verbinding tusschen spier, kapsel en caruncula, trekt de naar achteren verplaatste spier de canuncula, plica semilunaris en het doorgesneden gedeelte der conjunctivia zoo naar achteren, dat deze deelen juist die stelling innemen, die zij in een normaal oog alleen bij sterk naar binnen zien verkrijgen. Daarbij wordt de afstand tusschen den rand der cornea en plica semilunaris grooter, waardoor in den binnen-ooghoek een grooter gedeelte der sclerotica zigtbaar wordt, waardoor de bekende hoogst onaangename uitdrukking ontstaat.

Om deze bezwaren op te heffen en toch eene groote verplaatsing naar achteren te bekomen heeft LIEBREICH de operatie aldus gewijzigd.

Bij de tenotomie van den rectus internus wordt juist vóór de inplanting der spier eene plooi der conjunctiva gevat en met de schaar ingesneden. Door deze opening gaat LIEBREICH tusschen de conjunctiva en de kapsel van TENON, en scheidt deze beide membranen zorgvuldig, tot aan de plica seminularis, van elkander af en maakt ook deze, alsmede de caruncula lacrymalis naauwkeurig van de onderliggende deelen los. Nadat aldus het geheele gedeelte der kapsel, dat voor het verplaatsen der spierinplanting van veel belang is, geheel van de conjunctiva is los gemaakt, wordt de

aanhechting der spier op de gewone wijze van de sclerotica gekliefd. Bij deze tenotomie wordt gelijktijdig de kapsel loodregt ingesneden. Hoe verder men nu de spier naar achteren wil verplaatsen des te meer wordt de snede in de kapsel naar beneden en boven verlengd. De wond der conjunctiva wordt hierna met een naad vereenigd.

Voor den rectus externus wordt op dezelfde wijze gehandeld. De conjunctiva moet hier los gemaakt worden tot aan dat gedeelte van den buiten-ooghoek, dat bij het zien naar buiten sterk naar achteren getrokken wordt. De voordeelen van deze methode zijn: 1°. Het effect der operatie kan gemakkelijk bepaald en grooter of kleiner gemaakt worden. 2°. Het wegzinken der caruncula en elk spoor van lidteeken, zoo als bij de gewone tenotomie somtijds ontstaat, wordt vermeden. 3°. Het vermijden van meer dan 2 operatiën op hetzelfde individu en dus van meer dan ééne op hetzelfde oog.

Aan dit laatste punt hecht LIEBREICH groote waarde.

Almelo, Maart 1867. SCHOEMAKER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Volgens *the Lancet* van 16 Maart l.l. zal de vacature van wijlen Prof. GOODSIR door de benoeming van Dr. STRUTHERS, thans nog „Lecturer" in de Anatomie en Physiologie te Edinburgh, vervuld worden.

— Hetzelfde blad wijdt aan de nagedachtenis van Prof. GOODSIR de volgende regels. JOHN GOODSIR werd in 1814 te Anstruther, een dorp in Fifeshire, geboren. Reeds bij den aanvang zijner medische studiën hield hij zich vooral met het vak der Ontleedkunde en vooral met dat der Vergelijkende Anatomie (gezamenlijk met zijnen broeder HARRY) onledig. Een zijner eerste geschriften, *On the Development of the Tooth*, zag in het *Edinburgh Medical Journal* het licht. Spoedig kwam hij voor de betrekking van Conservator van het „Museum of the Royal College of Surgeons" te Edinburgh in aanmerking. In 1846 werd hij als opvolger van Prof. MONRO tot Anatomiae Professor benoemd. Zijne lessen werden sinds dien tijd tot op het einde van zijn leven algemeen gewaardeerd en door een talrijk gehoor bezocht. Het Edinburghsche museum voor Ontleedkunde had aan zijne zorgen groote verbeteringen en uitbreidingen te danken. Zijne wankelende gezondheid, in 1853 door het verblijf op het vaste land aanmerkelijk verbeterd, werd door het overnemen der werkzaamheden van wijlen EDUARD FORBES, aan wien hij in 1854 ook als Hoogleeraar in de Natuurlijke Historie opvolgde, op nieuw geschokt, zoodat hij slechts met tusschenpoozen zijne betrekking kon waarnemen en op 6 Maart l.l. te Wardie op 52jarigen leeftijd bezweek. Zijne verschillende verhandelingen over de ontwikkeling en de beteekenis der cel en talrijke mededeelingen op anatomisch gebied werden hier en daar door zijne toehoorders opgeteekend en zouden, te zamengevat en geregeld, volgens *the Lancet* als eene voortreffelijke hulde aan zijne nagedachtenis mogen gelden. Een der belangrijkste werken van GOODSIR, door hem met zijnen broeder bewerkt, zag onder den titel van *Anatomical and Pathological observations* in 1845 het licht. De klassieke verhandelingen, door VIRCHOW op het gebied der „Cellulair-pathologie" geleverd, waren in zeker opzigt door GOODSIR's denkbeelden in het leven geroepen.

— Dr. RICHARDSON heeft in eene vergadering der Society for the Prevention of Cruelty to Animals de toepassing der locale anaesthesie in de Veterinaire Chirurgie ten sterkste aanbevolen.

— De sterfte aan variolae bedroeg voor de week, eindigende 9 Maart l.l., in de Metropolis 32, terwijl de totale aan 1425 en het cijfer der geboorten aan 2153 beantwoordden.

PARIJS. — In de zitting der Académie de Médecine van 12 Maart l.l. vertoonden ROBERT en COLLIN een pincet, volgens de opgaven van MEUNIER vervaardigd, om, waar het noodig mogt zijn, de schijnvliezen uit de trachea, zonder wegneming der canule bij de tracheotomie, te kunnen verwijderen. Door de eigenaardige buiging der armen van het pincet is de invoering door de holte der canule gemakkelijk.

— Dr. AUGUSTE VOISIN is ter vervanging van Dr. FALRET (père) van Bicêtre naar de Salpétrière verplaatst, terwijl VOISIN's vacature door de benoeming van LEGRAND DU SAULLE vervuld is.

— De ambulance-dienst, in de onmiddellijke omgeving van het gebouw der Tentoonstelling, zal voor iederen daartoe aangewezen Geneesheer met 25 francs per dag gehonoreerd worden.

BERLIJN. — Voor de Universiteiten te Göttingen, te Marburg en te Kiel zijn dezelfde bepalingen, wat aangaat den duur, waarop zij door de Medicinae Studiosi bezocht moeten worden en wat de wijze van benoeming der Privaat-Docenten betreft, even als voor de overige Pruissische Hoogescholen, door de Regering geldig verklaard.

— Met 1° April zal de Pruissische Pharmacopoea ook voor de geannexeerde Staten van kracht zijn.

WÜRZBURG. — Eene vrij belangrijke pokken-epidemie heeft alhier de opening van een tijdelijk pokken-gasthuis, wegens de groote overvulling van het Julius-Hospitaal, noodzakelijk gemaakt.

— De benoeming van Prof. VON WELZ van buitengewoon tot gewoon Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek, zonder het advies of de voorkennis der Faculteit, heeft alhier groot misnoegen veroorzaakt en wordt in het algemeen in de Duitsche geneeskundige bladen, als het inbreuk maken op een overoud regt opgevat.

MARBURG. — Professor LIEBERKÜHN is tot Hoogleeraar in de Anatomie en Prof. MANNKOPFF tot Hoogleeraar in de Speciële Pathologie en Therapie alhier beroepen.

MÜNCHEN. — Door de Beijersche Regering is eene algemeene verordening, met het oog op het optreden van epidemische ziekten, vastgesteld.

PESTH. — De cholera heeft zich wederom hier en daar in het Gömörer comitat vertoond.

KEULEN. — Sinds 28 Februarij was de cholera hier bijna geheel geweken.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan de Memorie van antwoord door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Tweede Kamer gezonden, naar aanleiding van het Voorloopig Verslag door die Kamer dezer dagen opgemaakt betreffende de begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken voor 1867 (zie met betrekking tot de rubriek *Medische Politie*, den vorigen jaargang blz. 602 en blz. 124 hiervoren) ontleenen wij de volgende hoofdpunten:

De nieuwe regeling van Geneeskundig Staatstoezigt is, zegt de Minister — zoo als te regt in het verslag wordt opgemerkt, nog te kort in werking om over die werking

een juist oordeel te vellen, vooral wanneer men in aanmerking neemt dat eene geheel nieuwe regeling, gelijk deze, uit den aard der zaak eenigen tijd noodig heeft om zich te constitueren. De geneeskundige ambtenaren en Raden hebben met den meesten ijver hunne taak opgevat en vonden reeds spoedig gelegenheid daarvan de blijken te geven, bij het ontstaan en gedurende het heerschen der cholera-epidemie, waardoor ook Nederland in den afgeloopen zomer zoo zwaar werd geteisterd. Reeds in Januarij, toen het te vreezen was dat ons vaderland niet door de epidemie zou worden verschoond, hebben de Inspecteurs van het Geneeskundig Staatstoezigt overwogen, welke maatregelen van Regeringswege konden worden genomen of aanbevolen, om de epidemie, wanneer zij komen mogt, zoo veel mogelijk te keer te gaan. Het rapport van de vergadering van Inspecteurs, den 31sten Maart 1866 aan den Minister aangeboden en opgenomen in de *Staats-Courant* van 8 en 9 April, was de vrucht van hunne overweging en strekte der Regering tot leiddraad voor eene circulaire aan de Commissarissen des Konings, waarbij de Gemeentebesturen tot handelen werden aangespoord. Ook dat stuk is in de *Staats-Courant* opgenomen (25 April), en evenzeer daarin medegedeeld de maatregelen, naar aanleiding dier circulaire door de Gemeentebesturen genomen. In Junij werden gelijkerwijze waarschuwingen gegeven omtrent het overbrengen der cholera naar plaatsen, waar die nog niet geheerscht had, door de binnenlandsche scheepvaart. Vele dier besturen hebben gehoor gegeven aan de raadgevingen in die stukken vervat; andere hebben dit niet of niet ernstig gedaan, maar in het algemeen is gebleken dat de Gemeentebesturen gaarne medewerking verleenden aan de geneeskundige ambtenaren en Raden. — Het besef van de noodzakelijkheid van eene betere behartiging van de gezondheidsbelangen der ingezetenen, dan vroeger plaats had, begint bij de besturen meer en meer levendig te worden; de ondervinding, in de jongste cholera-epidemie opgedaan, zal waarschijnlijk ten gevolge hebben dat dit besef levendig worde gehouden. — Persoonlijk hebben de geneeskundige ambtenaren de meest geteisterde gemeenten bezocht en zijn met de Gemeentebesturen over de te nemen maatregelen in overleg getreden. Het is niet wel mogelijk thans reeds uitvoerige mededeelingen te doen van hetgeen door het Geneeskundig Staatstoezigt is verrigt. Art. 8 der Wet van 1 Junij 1865 (*Stbl.* n°. 58) bepaalt, dat de Minister jaarlijks den Koning een verslag aanbiedt, aan de Staten-Generaal mede te deelen, van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt. Zoodra de vóór 1° Mei van de Inspecteurs te verwachten verslagen zullen zijn ingekomen, zal met de bewerking van het verslag een aanvang worden gemaakt, waarin de Kamer een meer uitvoerig antwoord zal vinden op verscheidene vragen in deze paragraaph gedaan.

Op de vraag, of men uitgewerkte en statistische opgaven te wachten heeft omtrent den loop dien de ziekte nam, de plaatselijke omstandigheden waardoor het heerschen daarvan kan zijn bevorderd enz., kan de Minister antwoorden, dat de adviserende Cholera-Commissie, door zijn ambtsvoorganger ingesteld, zich op zijne uitnoodiging wel heeft willen belasten met de zamenstelling van een verslag over de jongste cholera-epidemie.

Het antwoord op de vraag, of de Staats-Commissie met een onderzoek omtrent het drinkwater belast reeds tot een resultaat heeft geleid, kan niet anders dan ontkennend zijn. De Commissie houdt zich met het onderzoek bezig; eerst wanneer dat zal zijn afgeloopen, kan het resultaat in het aan den Koning aan te bieden rapport worden nedergelegd. De Minister kan in het gevoelen niet deelen van die leden, welke de benoeming der Commissie eene bedenkelijke zaak achten, omdat naar hunne meening zoodanige taak tot den werkkring der geneeskundige ambtenaren behoort. Het zijn toch niet alleen Geneeskundigen, die over eene zaak als deze te oordeelen hebben;

daarom zijn ook Scheikundigen, een Geoloog en ambtenaren van den waterstaat tot leden der Commissie benoemd; bovendien is een van de Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt lid der Commissie.

De Commissie tot onderzoek naar den arbeid van kinderen in fabrieken heeft haar rapport nog niet ingezonden, maar is, naar zij onlangs mededeelde, daarmede reeds ver gevorderd.

Ofschoon de Minister gaarne de wenschelijkheid erkent dat eene Wet tot stand kome, waardoor de uitvoering van openbare gezondheidsmaatregelen wordt verzekerd, zoo als bij voorbeeld in Engeland geschied is door de *Public Health Act*, is echter, naar zijne meening, de tijd voor de indiening van een daartoe strekkend Wetsontwerp nog niet gekomen. Eerst moeten de wonden gepeild, daarna kan genezing beproefd worden. Het Geneeskundig Staatstoezigt moet vooraf onderzoeken waar oorzaken zijn die nadeelig op de volksgezondheid werken, en welke die oorzaken zijn. De volledige kennis daarvan zal leiden tot het voorstellen van maatregelen tot verbetering. Blijkt het, dat daarbij op onwil of onvermogen van Gemeentebesturen wordt gestuit, dan is het oogenblik gekomen om de uitvoering van de door wetenschap of ervaring voorgeschreven maatregelen door eene Wet mogelijk te maken. Inmiddels hoopt de Minister, dat vele der Gemeentebesturen, die daarvan nog geen initiatief hebben genomen, door het aanstellen van Gezondheids-Commissiën en het nemen van hygiënische maatregelen zullen toonen, wat, ook zonder vermeerdering van centralisatie, te verrigten is.

Zonder voor als nog eene bepaalde toezegging te kunnen doen omtrent het tijdstip waarop eene Wetsvoordragt betreffende de begraving van lijken en de begraafplaatsen zal worden aangeboden, geeft de Minister gaarne de verzekering dat dit onderwerp in ernstige overweging is.

Eene wettelijke regeling der quarantaine acht ook de Minister wenschelijk, maar aangezien de denkwijze en resultaten der Internationale Conferentie op de wetgeving in zake de quarantaines invloed kunnen hebben, wenscht de Minister de openbaarmaking der resultaten af te wachten.

Eene Wet op de uitoefening der Veeartsenijkunde heeft hare eigenaardige bezwaren. De vorming van bekwame Veeartsen aan 's Rijks Veeartsenijschool wordt zoo veel mogelijk bevorderd. Meer behoefte bestaat aan eene Wet op de Veeartsenijkundige Politie welke, zoodra de omstandigheden het gedoogen, aan het oordeel der Kamer zal worden onderworpen.

De Minister zal overwegen, of hij het advies van de meerderheid der Geneeskundige Raden tot afschaffing van de premiën wegens het gratis vaccineren van minvermogenden zal opvolgen.

Tegen de meening, dat de subsidie van *ƒ* 12,000 voor de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam ten doel zou hebben het Amsterdamsche Athenaeum te ondersteunen, en dit in eene Medische Hoogeschool te herscheppen, meent de Minister met ernst te moeten opkomen. De voorgedragen subsidie van *ƒ* 12,000 voor de kosten van het practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam heeft toch niet het vorenstaande doel, maar eene uitmuntende inrigting voor practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam te vestigen voor eene betrekkelijk geringe jaarlijksche som. Het tot stand komen dier inrigting wordt door de Regering beschouwd als eene zaak van groot gewigt voor de vorming van aanstaande Geneeskundigen. Daardoor zou worden verkregen, wat tot dusver aan het geneeskundig onderwijs hier te lande ontbrak, de gelegenheid tot volledige praktische oefening.

(Bij de Memorie van beantwoording is gevoegd het plan voor de geprojecteerde in-

rigting tot het geven van practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam. O. a. blijkt uit dat plan het volgende:

Met het onderwijs zullen belast worden: 1 gewoon Hoogleeraar in de Ziektekundige ontleedkunde en Propaedeutische Kliniek; 2 gewone Hoogleeraren in de inwendige Kliniek, Pathologie en Therapie; 1 Hoogleeraar in de Heelkunde; 1 Hoogleeraar in de Verloskunde en Gynaecologie.

Behalve deze 5 gewone Hoogleeraren zouden 5 leeraren of buitengewone Hoogleeraren benoemd worden, belast met het onderwijs in de meer speciale vakken die door hunnen omvang niet wel door de gewone Hoogleeraren kunnen gedoceerd worden, of ter adsistentie van een der gewone Hoogleeraren: 1 leeraar of buitengewoon Hoogleeraar in de ophthalmologie; 1 buitengewoon Hoogleeraar in de Heelkunde (Verbandleer, Operative Heelkunde, Oorheelkunde, Orthopaedie); 1 buitengewoon Hoogleeraar in de Huidziekte en Syphilis; 1 buitengewoon Hoogleeraar in de Psychiatrie en Neuropathologie; 1 buitengewoon Hoogleeraar in de Verloskunde (het leiden van de oefeningen in het onderzoek van zwangeren en barenden, kraamvrouwenziekten, ziekten van pasgeborenen). De gewone Hoogleeraren zouden eene jaarwedde genieten van ƒ 3200. De leeraren en buitengewone Hoogleeraren van ƒ 1200; 5 gewone Hoogleeraren ƒ 16,000 en 5 leeraren of buitengewone Hoogleeraren ƒ 6000.)

Het overleg, dat tusschen de vorige Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken plaats had over eene herziening der Wet omtrent de Krankzinnigengestichten, wordt voortgezet. Inmiddels kan niet worden toegegeven, dat er, zoo als die Wet wordt uitgevoerd, inderdaad gevaar voor de persoonlijke vrijheid zou bestaan.

Uit de Memorie van beantwoording van den Minister van Oorlog, wat zijn Departement betreft, blijkt, dat die bewindsman in den toestand van sommige militaire ziekeninrigtingen geleidelijk verbeteringen zal aanbrengen. Het denkbeeld tot opheffing der Militaire Geneeskundige School te Utrecht, wordt door den Minister op verschillende gronden bestreden: eene militaire vorming is hier een bepaald vereischte, en de opleiding der Officieren van Gezondheid te Utrecht heeft plaats op eene wijze, die allezins beantwoordt aan de eischen voor een goed militair arts te stellen. In die opleiding zou de Minister niet gaarne andere veranderingen brengen dan die welke door vooruitgang der wetenschap gevorderd worden.

De Regering verliest de aangelegenheid van de verzorging der gekwetsten in oorlogstijd niet uit het oog en zij heeft krachtige pogingen in het werk gesteld om ook hier te lande een comité op te rigten, dat, in verband met het internationale comité van Genève, alle middelen zou daarstellen om in oorlogstijd de verpleging van zieken en gekwetsten te verzekeren. Hare pogingen daartoe hoopt zij eerlang met een gewenschten uitslag bekroond te zien.

Uit het antwoord van den Minister van Marine aan de Tweede Kamer blijkt, dat bij hem het voornemen bestaat om, in overleg met zijnen ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, eene andere Wet op de quarantaine in te dienen, wanneer daartoe de noodige gegevens zullen zijn verkregen. Eerst daarna zullen ook de quarantainemaatregelen kunnen hervormd worden.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bekend gemaakt, dat in den loop der maand April e. k. voor de eerste maal in het loopende jaar gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen der examens, bedoeld in Artt. 4, 5 en 8 der Wet van

1 Junij 1865 (*Staatsblad* nº. 59), ter verkrijging van het diploma, bedoeld in Art. 16, of van acten van bevoegdheid als Geneeskundige of Hulp-Apotheker.

Zij, die tot de examens wenschen te worden toegelaten, moeten daarvan vóór den 1sten April e. k. schriftelijk opgave doen aan den Voorzitter der Commissie van examen: voor het Natuurkundig examen den Hoogleeraar P. HARTING te Utrecht; — voor het Geneeskundig examen den Hoogleeraar J. VAN GEUNS te Amsterdam; — voor het examen van Hulp-Apotheker den Hoogleeraar W. F. R. SURINGAR te Leiden.

— De Commissie, in 1866 belast geweest met het afnemen der Geneeskundige examens, volgens de Wet van 1865, heeft in haar jongste verslag (zie boven, blz. 152) de meening ontwikkeld, dat de bepaling van Art. 28 dier Wet, volgens welke zij, die bij de invoering der Wet den rang van Officier van Gezondheid bezitten of bezeten hebben, van sommige examens zijn vrijgesteld, niet toepasselijk zou zijn op de Officieren van Gezondheid 3de kl. Als grond daarvoor is aangevoerd, dat, terwijl nergens in de Wet melding wordt gemaakt van Officieren van Gezondheid van dien rang, Art. 24 alleen noemt die van de 1ste en 2de kl. en dus onderstellen doet, dat aan die der 3de kl. geene bevoegdheid wordt toegekend.

Bij gelegenheid nu van het onderzoek, in de afdeelingen der Tweede Kamer, van het Wetsontwerp betrekkelijk tot de verevening van vacatie-gelden aan de Leden der Geneeskundige Raden, hebben verscheidene Leden de onhoudbaarheid trachten aan te toonen van de meening der Commissie, op grond dat in Art. 26 der Wet, hetwelk in dit geval moest worden toegepast, geenerlei onderscheid wordt gemaakt tusschen de Officieren van Gezondheid der verschillende klassen. Men merkte daarbij op, dat de Commissie zelve in strijd met het door haar vooropgezette stelsel heeft gehandeld, door de Officieren van Gezondheid 3de kl. vrij te stellen van het examen in de Natuurkundige wetenschappen, volgens Art. 4 der Wet. Daar nu de meening der Commissie overeenstemt met het officieus ingewonnen gevoelen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, drongen deze Leden er krachtig op aan, dat de Regering op haar gevoelen teruggekomen en waken zou, dat in het vervolg niet meer in lijnregten strijd worde gehandeld met den geest en de letter der Geneeskundige Wetten, en dat aan hare bepalingen in het vervolg niet, als thans geschied is, geweld worde aangedaan.

— *Vrouwelijke hulp in de apotheek.."* — Onder dit opschrift komt in nº. 41 van het *Pharmaceutisch Weekblad* (10 Februarij j.l.) eene beschouwing voor, die wij meenen ter kennis ook van de lezers van dit *Tijdschrift* te moeten brengen, omdat het ons zeer wenschelijk voorkomt, dat deze zaak nader besproken worde.

Te Londen hebben, volgens een berigt in het *Handelsblad*, 3 jonge jufvrouwen met gunstig gevolg een examen als Apotheker afgelegd.

Wij herinneren hierbij, dat men reeds voor eenige jaren in Duitschland heeft voorgeslagen om in het groote gebrek aan hulp in de apotheken te voorzien, door jonge meisjes tot „Gehülfen" op te leiden (zie nº. 19 van den Eersten Jaargang). Een dergelijken voorslag rekenen wij onpractisch in de apotheken in steden. Zij vond zelfs in Duitschland geen bijval, alwaar de vrouw geen bezwaar vindt bij de telegrafie en op het kantoor werkzaam te zijn, en zou nog veel minder met onzen landaard voegen. Wij meenen echter, dat er één opzigt is, waarin vrouwelijke hulp-apothekers of leerling-apothekers een uitstekend nut zouden kunnen verleenen, namelijk in de apotheken der Geneeskundigen, tot het leveren van geneesmiddelen bevoegd ten plattenlande.

De Wet eischt (Art, 9 van Wet III), dat de geneesmiddelen bij hen door geenen anderen dan door hen of door een hulp-apotheker of leerling-apotheker ter aflevering

gereed gemaakt mogen worden. Wij zouden het een groot voordeel voor de apotheken bij de Geneeskundigen ten platten lande achten, indien aan dezen eisch der Wet de hand gehouden werd. Maar men stuit hier meestal op eene onmogelijkheid. Zelfs in de stedelijke apotheken zijn hulp-apothekers en leerling-apothekers schaarsch, hoe veel te meer op het platteland, waar gelegenheid tot verdere opleiding en vorming ontbreekt.

Nu is het ons en zeker meerdere leden van Geneeskundige Raden bij inspectie der apotheken ten platten lande gebleken dat die apotheken in orde worden gehouden door dochters der Geneeskundigen. Zij toonden vaak niet alleen met de namen, maar ook met den aard der geneesmiddelen vertrouwd te zijn, en wij gevoelden zeer goed, dat de Geneesheer haar gaarne bij het gereedmaken der geneesmiddelen als hulp aan zijne zijde had en er weinig bezwaar in vond, dat zijne dochter bij zijne vele noodzakelijke afwezigheid de geneesmiddelen gereed maakte. Maar aan den eisch der Wet is hiermede niet voldaan. Wij vragen, zou er nu veel bezwaar in gelegen zijn, dat deze jonge meisjes of ook andere er zich op toelegden om een examen, bijv. als leerling-apotheker, af te leggen? Hoe vele toch wijden zich aan het onderwijs en doen uitgebreide examen in verschillende nieuwe talen; waarom zouden zij het dan ook niet in de *beginselen* der Nederlandsche en Latijnsche talen en rekenkunde kunnen doen? Onze voorslag onttrekt de meisjes ook niet aan de ware bestemming der vrouw, de huishouding, want immers de recepten komen bij den Geneesheer ten platten lande gewoonlijk slechts op bepaalde tijden van den dag voor, zoodat er nog genoegzame tijd voor huiselijke bezigheden overig blijft.

(Voorshands wenschen wij vorenstaand artikel slechts aan de algemeene aandacht te onderwerpen. Later zullen welligt ook wij nader op deze geenszins ongewigtige aangelegenheid terugkomen.)

LEIDEN. — Er heeft zich hier dezer dagen eene *Vereeniging* geconstitueerd *tot verbetering van de volksgezondheid.* Deze Vereeniging stelt zich ten doel de verschillende invloeden te leeren kennen, die te Leiden nadeelig op de volksgezondheid inwerken, ten einde deze laatste zoo veel mogelijk te helpen bevorderen. Zij tracht dit doel te bereiken: 1°. door een onderzoek in te stellen naar: *a.* den toestand der woningen, vooral van de geringere volksklassen; *b.* den aard der voedingsmiddelen en van het drinkwater; *c.* de verspreiding van die volksziekten, waarop vooral plaatselijke omstandigheden een kennelijken invloed hebben; — 2°. door de resultaten van dit onderzoek publiek te maken. Het bestuur der Vereeniging maakt telkens, wanneer het dit nuttig of noodig oordeelt, het Gemeentebestuur of andere autoriteiten, wien zulks zou mogen aangaan, opmerkzaam op de bestaande gebreken of op zoodanige omstandigheden, die plaatselijk of algemeen in deze stad schadelijk op de volksgezondheid inwerken. Als lid der Vereeniging kan iedereen worden aangenomen, die zijn verlangen te kennen geeft tot genoemd doel mede te werken, door jaarlijks eene geldelijke bijdrage te verleenen tot bestrijding der onkosten; die jaarlijksche contributie zal in geen geval de som van *f* 5 te boven gaan. De leden, die zelven aan het door de Vereeniging bedoelde onderzoek wenschen deel te nemen, verdeelen zich in drie sectiën; elke sectie benoemt een Voorzitter en een Secretaris. Het algemeen bestuur bestaat uit een Voorzitter (waartoe Prof. BOOGAARD), een Secretaris-Thesaurier (waartoe Prof. ZAAIJER gekozen is) en de Voorzitters der drie sectiën.

[Dusdanige Commissiën van bijzondere personen zijn laatstelijk alzoo reeds tot stand gekomen: te Utrecht, 'sGravenhage, Zwolle, Leiden enz., en worden op meer andere plaatsen voorbereid. Op de beteekenis van *deze* Commissiën komen wij nader terug.]

— De tabellarische opgaaf van de *Staats-Courant* van 17 Maart l.l., n°. 66, geeft ons (zie Jaargang 1866, pag. 175 en 480) over den afloop der ligting voor de Nationale Militie over 1866 het volgende overzigt:

PROVINCIËN.	Contingent van 1866.	Als dienstpligtig ingeschreven.	Vrijgesteld om andere dan geneeskundige redenen.	Vrijgesteld als beneden 1.55 el.		Vrijgesteld wegens ligchaamsgebreken.		Vrijgesteld als beneden 1.55 el en wegens ligchaamsgebreken op 100 ingeschrevenen.	Overgebleven lotelingen.	Afgeleverde manschappen.
				In het geheel.	Op 100 ingeschrevenen.	In het geheel.	Op 100 ingeschrevenen.			
Noord-Brabant. .	1305	3430	1180	247	7.2	242	7.	14.2	1761	1276
Gelderland. . . .	1303	3475	1152	169	4.8	218	6.2	11.	1936	1303
Zuid-Holland.. .	1827	4951	1786	321	6.4	389	7.8	14.2	2455	1776
Noord-Holland. .	1757	4703	1737	395	8.3	222	4.7	13.	2349	1744
Zeeland.	476	1305	489	76	5.8	46	3.5	9.3	694	460
Utrecht.	466	1262	436	67	5.3	62	4.9	10.2	697	461
Friesland.	962	2503	725	170	6.7	121	4.8	11.5	1487	959
Overijssel.	766	2005	663	100	4.9	120	5.9	10.8	1122	759
Groningen.. . . .	691	1817	577	203	11.1	103	5.6	16.7	934	684
Drenthe..	313	822	270	56	6.8	54	6.5	13.3	442	310
Limburg.	734	1921	640	81	4.2	98	5.1	9.3	1102	729
Totaal. . . .	10600	28194	9655	1885	6.68	1675	5.94	12.62	14979	10461
Totaal over 1863.	8800	31893	10191	2676	8.39	1739	5.45	13.84	17287	8778
Totaal over 1864.	9400	32724	10765	2455	7.50	1768	5.40	12.90	17736	9371
Totaal over 1865.	10400	31726	10517	2102	6.62	1854	5.84	12.46	17252	10337

Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Prof. T. ZAAIJER, te Leiden, is door *die Gesellschaft für Geburtshülfe* te Berlijn, tot buitenlandsch Lid benoemd.

— De Heer D. C. VAN DAM, de bekende reisgenoot van den Heer FRANÇOIS P. L. POLLEN, heeft dezer dagen, vergezeld van den jongen praeparateur G. VAN DER HENST, eene tweede reis, in het belang der natuurwetenschap, naar het groote Afrikaansche eiland Madagascar ondernomen, waarheen de Heer POLLEN hem later hoopt te volgen, daar hij zich thans onledig houdt met de onderzoekingen van den eersten togt naar dat eiland voor de pers gereed te maken.

— Bij het op pag. 208 voorkomende berigt omtrent het Bestuur van het Vaccinatie-Genootschap te Rotterdam worde opgemerkt, dat de vereenvoudiging, daarin tot stand gekomen, door het beheer der gelden met het Secretariaat te vereenigen, is voorgesteld door den Penningmeester, den Heer P. A. KEULS.

OVERLEDEN: Den 4den Maart, de Heer J. SMEDING, Apotheker en Boekhandelaar te Workum; oud 68 jaren.

VACANT: Te Medemblik (door het vertrek van den Stads Med. et Art. Obst. Doctor H. G. TER HAAR naar Barneveld), opgemelde betrekkingen: — jaarwedde *f* 400.—.

GEVESTIGD: Te Bolsward, de Heer J. C. W. FISCHER, als Med. Doctor.

ALI COHEN.

PLAATSELIJKE VEREENIGINGEN TOT VERBETERING VAN DE VOLKSGEZONDHEID.

Onder dit opschrift bevat de *Gemeente-Stem* van 11, 18 en 25 Maart j.l. een artikel van de Redactie, waarin allezins juiste opmerkingen voorkomen, naar aanleiding van het heugelijk feit, dat in de laatste maanden in onderscheidene der aanzienlijkste gemeenten van het Rijk vereenigingen van bijzondere personen, of vereenigingen die uitgaan van corporatiën *buiten* het openbaar gezag in de gemeente, zich hebben gevormd en georganiseerd ter bevordering van de volksgezondheid. Het artikel van genoemd blad geeft ons aanleiding tot dit korte woord. Na mededeeling van het reglement der Vereeniging te Leiden vestigt de *Gemeente-Stem* de aandacht op de belangrijke wisseling van gedachten, die bij de beraadslaging over dat reglement aldaar heeft plaats gehad. En het is juist dáarop, dat ook wij de aandacht wenschen te vestigen, omdat ook ons gebleken is, dat op meer dan ééne plaats de vraag is geopperd en besproken, die te Leiden o. a. werd behandeld, namelijk de vraag, of niet door de oprigting en de handelingen van Vereenigingen als die waarvan nu sprake is, eenigermate wordt uitgesproken eene veroordeeling of een in mora stellen van het bestuur der gemeente, waar de vereeniging optreedt? Moest die vraag bevestigend beantwoord worden, het zou voor menig nuttig lid van zulk eene vereeniging eene reden kunnen zijn, om zich van medewerking te onthouden. Het feit, dat niet weinig leden van gemeentebesturen (wethouders en raadsleden) deel nemen aan bedoelde vereenigingen bewijst echter reeds, dat ook zij althans anders oordeelen. En te regt. Want, zoo als ook de *Gemeente-Stem* als hare overtuiging uitspreekt, die vereenigingen strekken om de taak der gemeentebesturen te vergemakkelijken, niet om die te bemoeijelijken. De openbaarmaking van de resultaten van het onderzoek in de afdeelingen der vereenigingen zal van grooten invloed zijn op de zoo gewenschte verbetering der volksgezondheid. Zij is een uitstekend middel om op de overtuiging en het betamelijk eigenbelang der ingezetenen te werken, waardoor de maatregelen, die het openbaar gezag beraamt en nemen moet, òf overbodig worden, òf eene voor het algemeene doel hoogst gewenschte medewerking en ondersteuning bij de ingezetenen vinden zullen. De strekking der vereenigingen is, om langs den weg van grondig onderzoek en gemeenschappelijk overleg eene overtuiging te vestigen, die krachtiger is en meer zal uitwerken dan de strafverordeningen, die een gemeentebestuur maakt, al werden of worden ze ook nog zoo streng gehandhaafd. De *Gemeente-Stem* wijst te regt op de magteloosheid van het gemeentebestuur, om de volksgezondheid alleen door strafbedreiging op het overtreden van plaatselijke verordeningen te verbeteren. Een gemeentebestuur kan bij zijne verordeningen ter bevordering der volksgezondheid rekenen op de goede gevolgen van eene ijverige politie, maar het is zonder magt, waar het stuit op de onverschilligheid of op de tegenwerking der ingezetenen. Dát heeft bij ons de ondervinding voorzeker reeds al te zeer geleerd! Waar de grenzen van het openbaar gezag eindigen, waar

zijne magt ophoudt, daar zal trouwe medewerking en welwillende tegemoetkoming der ingezetenen tot stand kunnen brengen, wat anders onbereikbaar zou zijn. Wij gaan verder en zeggen, dat de volgende beschouwing van het aangehaalde blad ernstige overweging verdient: „Zal het doel der vereeniging bereikt worden, dan moet zoo schaarsch mogelijk de medewerking van den gemeenteraad worden ingeroepen. Wij hebben ons menigmaal verbaasd over die uitgebreide algemeene politie-verordeningen, uit honderden artikelen zaamgesteld, die alles regelen en aan het toezigt der overheid onderworpen, wat slechts eenigermate betreft de zorg voor de openbare reinheid, veiligheid en gezondheid. Wij dachten menigmaal aan het alvermogen van den Staat, die op alles let, voor alles waarschuwt, veel verbiedt en gebiedt en op den weg is, om alles te verzorgen en te onderhouden. Maar juist daarom zijn wij ingenomen met zulke plaatselijke vereenigingen, omdat zij langs den weg van redelijke overtuiging de ingezetenen zonder strafbedreiging willen brengen tot hetgeen pligt en geweten voorschrijven of aan de hand geven, zonder eenige inbreuk te maken op de zelfstandige en zedelijke vrijheid, die voor verzuim of nalatigheid verantwoordelijk stelt.... Wanneer de ingezetenen overtuigd zijn geworden van de belangrijke strekking van een verbod, dat gemaakt is in het belang der openbare reinheid of veiligheid, wordt strafbedreiging overbodig. Zoo is het bijv. gelegen met de onreinheden, die in de woningen, op erven of plaatsen gevonden worden en zeldzaam door politieverordeningen kunnen worden geweerd, om de eenvoudige reden, dat de strafwetgever niet alvermogend is." Het blad eindigt zijne beschouwingen met déze woorden: „Wat de plaatselijke wetgever niet kan verhoeden in het belang der openbare gezondheid, zal aan plaatselijke vereenigingen kunnen gelukken!"

Over het geheel komt het ons voor, dat het openbaar gezag door zijne verordeningen veel meer in staat is kwaad te voorkomen of te verminderen, dan het goede tot stand te brengen, maar dat juist om dát laatste te doen, de vereenigingen op het gebied der volksgezondheid krachtig kunnen en zullen handelen. En het lijdt toch geen twijfel, of ook in dezen is het niet genoeg het kwade te laten, maar behoort ook het positief goede gedaan te worden.

De magt en werkkring van het openbaar gezag worden diensvolgens door de bemoeijingen der vereenigingen krachtig gesteund, vruchtbaar gemaakt en op den weg der praktijk gebragt, waar zij moeten komen, wanneer zal tot stand worden gebragt wat aller gezamenlijk streven en belang is: de bevordering van de volksgezondheid, en zoo doende van de volkswelvaart.

De Hooge Regering dringt dan ook wel zeer te regt aan op het alom oprigten van Gezondheids-Commissiën. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE NOSOLOGIE DER CHOLERA. — Wij ontleenen aan het voortreffelijke Rapport van Dr. GOLDBAUM, over de waarneming van 540 cholerapatiënten in het Lazareth n°. III te Berlijn, in de jongste epidemie, ons in VIRCHOW's *Archiv*

(Bd. 38, Heft 2) medegedeeld, de volgende regels, als het resumé van hetgeen onder het opschrift *Nosologisches*, daar ter plaatse vermeld is. Het choleraproces kenmerkt zich vooral door twee groepen van verschijnselen, eene positieve namelijk en eene negatieve. Tot de eerste behooren de profuse, kleurlooze ontlastingen, het braken, de spierkrampen en de cyanose; tot de tweede de anurie, de aphonie en het verdwijnen van den polsslag. De eerste symptomengroep is eigenlijk slechts aan de cholerine en de tweede alleen aan de cholera asphyctica eigen. De scherpste afscheiding tusschen beiden vormt alleen de anurie, haar optreden opent als het ware het stadium algidum, terwijl het door haar verdwijnen gesloten wordt. De transsudatie in het darmkanaal levert niet meer dat gewigt op, hetgeen men vroeger aan haar hechtte. Tusschen hare ruimere of geringere hoeveelheid en het grooter of geringer levensgevaar schijnt geen bepaald verband te bestaan. Bij matige transsudatie en een betrekkelijk gering verlies van serum was het aantal der paralytische gevallen dikwijls grooter en de opvolgende typhus veel heviger dan in de exquisiet „transsudative" gevallen. Evenzoo is het met den vomitus gesteld; niet zijne frequentie of de hoeveelheid van het uitgebraakte vocht, maar veeleer het ophouden der emesis, als gewoonlijk zamen vallende met het ophouden der urinesecretie, geeft ons een maatstaf van het gevaar en verkondigt ons het optreden van het stadium paralyticum. De spierkrampen, die in de eene epidemie dikwijls, in de andere daarentegen niet worden waargenomen, even als de cyanose, die doorgaans bij nog voelbaren pols tot stand komt, kunnen nog niet als de ware characteristica van de cholera algida gelden. Onder de hoofdverschijnselen der ware cholera algida staat de anurie op de eerste plaats. In de ware asphyxie wordt geen druppel urine gesecerneerd. De eerste urine, welke na het ophouden der asphyxie afgescheiden wordt, bevat zulke eigenaardige kenteekenen, dat zij van de latere secretie geheel verschilt. Zij bevat steeds eiwit en is rijk aan epithelium en fibrine cylinders. Hare sterk zure reactie, bruinroode kleur en hoog speciefiek gewigt veranderen spoedig, om langzamerhand in de normale gesteldheid over te gaan. Even als het eiwitgehalte der urine ons kan leeren, of wij het ziekteproces in casu, als cholera of wel als cholerine moeten opvatten, even zoo kan in het algemeen haar microscopisch en chemisch onderzoek ons in die gevallen, waar de cholerapatiënt, in een soporeusen en apatischen toestand wordt ingebragt, eenige schatting van het stadium der ziekte, mogelijk maken. Hoe grooter haar eiwitgehalte en hare rijkdom aan fibrine cylinders zijn, des te gunstiger kan de prognose gesteld worden. Het ureumgehalte der eerste urine is doorgaans zeer gering, de snelle toename van dat gehalte, gepaard met de vermeerderde urine-afscheiding, geven ons regt om eene gunstige prognose te stellen. Haar laag gehalte aan keukenzout, dat in alle choleragevallen werd waargenomen, scheen in geen verband met de intensiteit van het een of andere geval te staan. Als het kostbaarste prognosticum moet de duur der anurie aangemerkt worden; waar zij langer dan 3maal 24 uren aanhield, daar was het verloop der ziekte, zonder uitzondering, noodlottig. In 28 asphyctische gevallen, waar de urinesecretie zich na 24 uren herstelde, kwamen geene, in 35, waar dit eerst op den 2den dag geschiedde, 3, en in 17 en 11 gevallen, waar dit eerst op den 3den en 4den dag plaats greep, 4 en 11 sterfgevallen voor. De aphonie, welke in het stadium asphycticum nimmer ontbrak, was in de transsudatieve gevallen het minste, in de weinig transsudatieve daarentegen, juist het sterkste uitgedrukt. Het wegzinken van den pols, doorgaans als het hoofdkenteeken der asphyxie vermeld, ging in vele gevallen nog met eene krachtige werking van het hart gepaard. „Es ist," volgens GOLDBAUM's woorden, „charakteristisch für die Cholera dass der Puls nicht maassgebend für die Herzaction ist." Niet op het ontbreken van den radiaalpols, maar op het waarnemen der hartgeluiden, moeten de juiste schatting van het ge-

vaar en de prognose gebouwd zijn. De verhouding tusschen de urine-afscheiding en de kracht van den polsslag beantwoordt geheel aan de verhouding tusschen de drukking in de bloedvaten en de secretiefunctie der nieren. Eene snelle optreding der asphyxie verhoogt, door de verminderde spanning in het slagaderlijke stelsel, onmiddellijk die in het aderlijke; wegens de daardoor veroorzaakte „Stauungshyperaemië" der nieren wordt eene aan albumen rijke urine afgezonderd. Door den korteren of langeren duur dier hyperaemie wordt de graad der opvolgende uraemie en die van het gevaar bepaald. In de ophooping der excretiestoffen, gedurende de asphyxie, moet de oorzaak voor de opvolgende cholera-typhus gezocht worden. In de transsudatieve gevallen is een groot deel van het ureum per vomitum als zoodanig, of in de dejectiën als carb. amm. ontlast en daarom de prognose tegenover de niet of weinig transsudatieve, gunstiger. De hevigheid van het typhoïd wordt geheel door den korteren of langeren duur der voorafgegane anurie en door de kwantitatieve en kwalitatieve verhouding der daarop volgende diurese bepaald. De „Grundtypus" eener uraemische intoxicatie kan in iederen vorm van het cholera-typhoid, hoe ook door andere pathologische verschijnselen gecompliceerd, volgens GOLDBAUM's woorden, herkend worden.

Op den uterus in het algemeen, en in het bijzonder op den uterus gravidus, schijnt de cholera een sterk uitgedrukten invloed uit te oefenen. Zij schijnt somwijlen eene vroeger te vergeefs behandelde amenorrhoea op te heffen. In den climacterischen leeftijd werden door GOLDBAUM uit de genitalia bloedingen waargenomen, welke eene groote analogie met het menstruaal proces schenen te bezitten; in enkele gevallen werden bij de lijkopening alsdan met bloed gevulde folliculi Graafiani aangetroffen. De invloed der cholera op den uterus gravidus is een bij uitnemendheid noodlottige. Het is eene groote zeldzaamheid wanneer de zwangerschap in het stadium asphycticum niet per abortum eindigt. Een cijfer van 16 gravidae en ééne puerpera leverde 11 sterfgevallen. Drie gravidae (6 m., 8 m., 9 m.) stierven in de asphyxie, terwijl er van 9, waar de partus in verschillende stadia der zwangerschap volgde, slechts 3 herstelden. De sectie van 22 foetale kinderlijkjes leerde, dat ook de dood in utero door het choleraproces ontstaat. In de maag en in het darmkanaal werden eene groote hoeveelheid rijstwaterachtige, met veel epithelium vermengde vloeistof, ecchymoses aan het hart en „Stauungshyperaemie" der nieren aangetroffen.

Aan het slot zijner verhandeling over het nosologische der cholera herhaalt GOLDBAUM nog eens de argumenten, welke tegen de „Transsudationstheorie" ter verklaring der snelverloopende en noodlottige gevolgen van het choleraproces moeten aangevoerd worden. De snelle collapsus, het spoedige ophouden van den polsslag, als bij de acute breukbeklemming of bij de darmperforatie schijnen veeleer, zoo als GRIESINGER reeds beweerde, op eene aandoening van den sympathicus, waarvan de prikkeling per reflexum op de hartzenuwen werkt, te wijzen. De behandeling der cholera werd door GOLDBAUM steeds langs den hypodermatischen weg uitgevoerd. Dat de resorptie onmiskenbaar ook nog in het stadium algidum plaats grijpt, werd door de physiologische werking eener injectie van sulfas atropini bewezen. Tot de injectie werden òf murias morphii (gr. $^1/_{16}$—$^1/_8$—$^1/_4$), of murias chinini (dr. j. op unc β), òf strychnin. sulph. (gr. $^1/_{12}$—$^1/_3$) in oplossing aangewend. Door het eerste middel werden vooral de kuitkrampen en de oppressio pectoris bestreden. De injectie der morphine werd echter reeds bij de geringste gunstige uitwerking door de plaatselijke aanwending der chloroforme (plaatsing van een met chloroforme gedrenkt en door eene vochtige compres bedekt vloeipapier op de kuiten, maagstreek en borst) vervangen. De murias chinini werd in 181 gevallen geïnjiciëerd. Bij 129 sterk asphyctische gevallen kwamen onder die behandeling 45, bij 40 ligt asphyctische 38 en bij 12 in de zoogenaamde geprotraheerde

asphyxie 4 herstellingen voor. De toepassing der strychnine-injectie, welke alleen bij 61 gevallen „der schwersten Asphyxie," geschiedde, leverde 10 herstellingen. Op het einde der epidemie trachtte GOLDBAUM nog de resorptie van medicamenteuse vloeistoffen van uit de urineblaas door inspuitingen in hare holte te beproeven. De injectie eener getitreerde zoutoplossing, gedurende het stadium asphycticum in de door den catheter geheel geledigde urineblaas, leerde, dat haar zoutgehalte aanzienlijk verminderd was en dat langs dezen weg waarschijnlijk eene gunstigere gelegenheid ter resorptie dan langs den subcutanen, open stond. Een paar experimenten met den constanten stroom (met plaatsing der conductores op het gangl. sympath. tusschen den ang. max. inf. en den proc. mast. en op den plexus cardiacus, tusschen de 2de en 3de rib, ter linker zijde van het sternum) leerde, dat daardoor ten minste eene krachtige, hoewel kortstondige, opwekking der hartsfunctie kon verkregen worden. Het gebruik van het opium en dat der emetica werd bij de werkelijke choleraverschijnselen vermeden en alleen in den aanvang der ziekte voorzigtig toegepast.

Dr. J. HANLO.

OVER EENE TYPHEUSE ZIEKTE BIJ PAARDEN, OVER HARE IDENTITEIT MET HET MILTVUUR EN OVER HET CULTIVEREN VAN DE MILTVUURSMETSTOF DOOR VOORTGEZETTE INENTINGEN. — In den 7den Jaargang, 1863, van dit *Tijdschrift*, bladz. 492, heb ik, bij gelegenheid van eene aankondiging van een werkje van Prof. FALKE, een en ander omtrent bovengenoemde zaak medegedeeld. Op dit gewigtige punt is steeds de aandacht van vele Veeartsenijkundigen gevestigd. Eene bijdrage tot de nadere kennis er van vinden wij in het *Récueil de méd. Vétérin.*, Julij en September 1866, door MÉGNIN. Het voornaamste, daaruit willen wij kortelijk mededeelen.

Sedert eenige jaren heerscht onder de militaire en omnibus-paarden te Parijs eene typheuse ziekte, en van deze gelegenheid maakte MÉGNIN gebruik om verschillende proeven te nemen, waaruit hij de volgende resultaten trekt: Bij de hevige gevallen van deze ziekte der paarden is de verandering van het bloed het eenige constante verschijnsel, dat bij de sectie wordt waargenomen. Het bloed is zeer vloeibaar, de vastheid der bloedligchaampjes is verminderd en zij kleven ook veel minder te zamen; in het serum vindt men vele bacteriën of bacteriden. Dit bloed op konijnen of Guinesche biggetjes (cavia cobaya — cabiais) overgedragen, doodde deze in 36—40 uren. Inoculatiën met het bloed van laatstgenoemde dieren bij anderen bragten dezelfde ziekte teweeg, maar zoo veel *te langzamer*, hoe meer propagaties het virus had doorloopen, hoe meer het zich alzoo door cultuur van zijn oorsprong verwijderd had. Bij de 5de en 6de generatie had het bloed bijna al zijn virulentie verloren; inentingen daarmede hadden de dood van het dier niet meer ten gevolge. Bij de sectie van de proefdieren werd hetzelfde als bij de paarden waargenomen; behalve de bloedverandering werden uitgebreide passieve bloedextravasaten in den loop der groote aderstammen, onder de serosa der milt of in parenchymateuse organen waargenomen, welke weder, meer of minder, door sereuse, citroen- of saffraan-gele infiltraties omgeven waren; veranderingen, die in niets van die bij het miltvuur voorkomende onderscheiden waren.

De ziekte werd slechts alleen door inenting voortgeplant, want gezonde dieren stonden, zonder eenig nadeelig gevolg te ondervinden, bij zieken, ingeënten en gestorvenen.

Tusschen de goed- en boosaardige vormen van deze ziekte bestaan eene menigte graden, waarvan de sterkste uitdrukking de miltvuurkoorts is. Deze verschillende

graden zijn zoo veel te gemakkelijker geneesbaar, hoe onbeduidender de ziekteverschijnselen zijn; met goed gevolg worden tonische, antiseptische en sterk irriterende middelen en uitwendige afleidingen aangewend. De goedaardige vormen hebben tot heden de analogie met het miltvuur doen verwerpen, en echter behoort ze wel degelijk tot deze kategorie. Onder de praedisponerende en gelegenheidsoorzaken is in de eerste plaats te noemen de in zulke stallen, waarin vele dieren staan, bevatte dampkringslucht, en verder het gebruik van bedorven of ziekelijk veranderd voedsel en slecht water.

COLIN en MÉGNIN entten nog met bloed van een zoodanig, zeer spoedig gestorven paard 2 cabiaïs A en B in, door het inbrengen in eene kleine huidwond van 5—6 droppels bloed; de wond werd op de wijze van eene aderlating gesloten; zij werden onder 20 andere cabiaïs gebragt. Op dezelfde wijze werden later 2 ratten ingeënt. Twee dagen na de inenting waren de beide cabiaïs A en B dood; aan de inentingsplaatsen kon niets worden waargenomen, en bij de sectie vond men de gewone verschijnselen; in het bloed waren bacteriën. Bij de ratten zag men, behalve stroef, opgerigt haar, geene ziekteverschijnselen.

Met het bloed uit de harten van A en B werden 2 anderen C en D, en nog 2 anderen E en F met hetzelfde bloed van het paard ingeënt, dat tot de inenting van A en B gediend had. C en D stierven 50 uren na de inoculatie; bij de sectie dezelfde verschijnselen als bij A en B. Met het bloed van hen werden andermaal 2 cabiaïs G en H ingeënt. E stierf 60 uren na de inenting, terwijl F nog gezond scheen. Met het bloed van E werden weder 2 dezer dieren I en K geïnoculeerd. G en H stierven 80 uren na de inenting; daarentegen bleven F, de ratten en de later ingeënten gezond.

Het paard had alzoo aan het miltvuur geleden; het virus werd steeds zwakker, tot de 4de generatie; *het is dus voor cultivering vatbaar.*

Een hond werd door het eten van een gedeelte van de milt van gemeld paard niet ziek.

Het cadaver van het paard bleef ongeveer 30 uren bij andere paarden in den stal liggen, zijn plaats werd, zonder eenigzins gezuiverd te zijn, dadelijk door een ander paard bezet, zonder dat in den loop van twee maanden zich eenig ziektegeval in den stal voordeed; ook de hokgenooten van de ingeënte cabiaïs bleven gezond, zoodat hier niet aan vluchtigheid van het contagium kan gedacht worden.

13 Januarij 1867. P. C. HEKMEIJER.

EEN DRIETAL SECTIONES CAESAREAE, IN 1866 IN LIMBURG VERRIGT. — In het belang van deze operatie in ons land acht ik het allezins nuttig, de volgende feiten, alle op Limburg en het verloopen jaar betrekking hebbende, te dezer plaatse te registreren:

1°. In de maand Januarij werd door Dr. J. S. WILLEMS, thans Geneeskundig Adjunct-Inspecteur voor Noord-Brabant en Limburg, te Maastricht, en den Heel- en Vroedmeester SPRONK, te Beek, onder de ongunstigste omstandigheden eene sectio caesarea verrigt, welke echter voor moeder en kind voorspoedig is afgeloopen.

2°. In Maart werd door Dr. LEURS, te Roermond, dezelfde operatie verrigt, met het gunstig gevolg dat het kind vier weken heeft geleefd.

3°. In September werd door den reeds genoemden Heel- en Vroedmeester SPRONK eene overledene cholerapatiënte door de sectio caesarea van een levend kind verlost, hetwelk na vier uren geleefd te hebben, aan levenszwakte bezweek. De zwangerschap was eene van zeven maanden. A. CN.

GENOOTSCHAPPEN.

In de jaarlijksche openbare zitting der Parijsche Académie des Sciences, op den 11den Maart l.l. onder het praesidium van LAUGIER gehouden, is over de prijsvragen van 1866 als volgt beslist (zie Jaargang 1865, pag. 231 en 1866, pag. 202):

De prix de Statistique (gouden medaille ter waarde van 453 francs), door MONTYON gesticht, is aan Dr. BROCHARD, wegens zijne mémoire: „Sur la mortalité des nourrissons en France et spécialement dans l'arrondissement de Nogent le-Rotrou (Eure et Loire)," toegekend. De verhandelingen van PARCHAPPE, getiteld: „Rapports au ministre de l'Intérieur sur les maisons centrales de force et de correction de 1851 à 1860," de arbeid van LEFORT voor het statistische uit zijn werk: „Les maternités et les institutions charitables d'accouchement à domicile dans les principaux états de l'Europe", het werk van GIRARD DE CAILLEUX, „Documents statistiques sur l'asile des aliénés d'Auxerre", uit zijne verhandeling „Sur les maladies nerveuses et mentales", benevens een manuscript van een tot dusverre onbekenden schrijver, getiteld: „Sur les rapports entre la population morale et le travail agricole dans le departement de Seine et Marne de 1806 à 1856", werden loffelijk vermeld.

De prix BORDIN, over de „indices de réfraction des verres d'instruments optiques et photographiques", werd aan BAILLE toegekend, terwijl MASCART loffelijk werd vermeld.

De prix TRÉMONT, als tegemoetkoming aan dezen of genen onderzoeker voor eenig wetenschappelijk werk, vroeger reeds aan RUHMKORFF, wegens zijn inductie-apparaat, aan NIEPCE DE SAINT-VICTOR, wegens zijne verdiensten in de photographie, en aan POITEVIN, om soortgelijke verdiensten als van de vorige geschonken, is thans aan GAUDIN, wegens zijne onderzoekingen over het voortbrengen der hoogst mogelijke warmtegraden voor het smelten van het quartz en het silicium, gedurende een tijdperk van 3 jaren, toegekend.

De grand prix des Sciences Physiques, „de la production des animaux hybrides par la fécondation artificielle", bleef onbeantwoord en werd door de Académie ingetrokken. De prix de Physiologie expérimentale werd niet toegekend. De mémoire van COLLIN, „Sur la chaleur animale" en die van PHILIPEAUX, „Sur la greffe animale et sur la régénération de la rate chez les mammifères et des membres chez les Salamandres aquatiques", werden loffelijk vermeld, terwijl op de mémoire van KNOCH, „Recherches sur le Bothriocéphale large" en op die van CHÉRON, „Sur le système nerveux des Céphalopodes dibranchiaux", bijzonder de aandacht gevestigd werd.

De prix de Médecine et de Chirurgie werd ter waarde van 2500 francs aan Dr. BÉRAUD, wegens zijne „Atlas d'anatomie topographique", ter waarde van 2500 francs aan ANGER, wegens zijne „Traité iconographique des maladies chirurgicales" en evenzoo ter waarde van 2500 francs aan MAREY, wegens zijne „Traité sur la nature de la contraction dans les muscles de la vie animale", toegekend. De verhandeling van LABORDE, „Sur le ramollissemt et la congestion du cerveau principalement considérés chez le vieillard", die van SAPPEY, „Sur la structure des parties fibreuses et fibrocartilagineuses" en die van LIOUVILLE en VOISIN „Sur le curare", werden loffelijk vermeld en ieder met 1500 francs beloond. Op DEMARQUAY's arbeid, „Essai de pneumotologie médicale", op dien van LABORDETTE voor het door hem uitgedachte speculum laryngeum, op dien van BOUCHUT, „Sur le diagnostic des maladies du système nerveux par l'ophthalmoscope", op dien van LEMAIRE, „Sur l'acide phénique", op dien van CAHEN, „Sur le traitement du cholera par la médication arsenicale" en nog op verschillende anderen werd bijzonder de aandacht gevestigd.

Op een tweede prijs als de vorige, „Over de toepassing der electriciteit in de therapie", waren geene voldoende antwoorden ingekomen. Aan Dr. NAMIAS werd echter ter belooning eene medaille van 1500 francs geschonken.

De grand prix de Chirurgie, door den Keizer op 20,000 francs gebragt, „Sur la conservation des membres par la conservation du perioste", is ter waarde van 10,000 francs voor ieder aan SÉDILLOT te Straatsburg en aan OLLIER te Lyon, geschonken.

De prix des arts insalubres is voor 1000 francs aan GALIBERT, wegens zijn „Appareil respiratoire", om ongedeerd in eene verontreinigde atmospheer te vertoeven, toegewezen.

De prix BRÉANT is voor 2000 francs aan LE GROS en GOUJON, wegens hunne „Recherches sur le cholera", voor 1200 francs aan THIERSCH te München, wegens zijne „Infections Versuche 1856", voor 800 francs aan BAUDRIMONT, wegens zijne „Onderzoekingen over de cholera 1866" en aan JULES WORMS evenzoo met 800 francs, wegens zijne studiën over hetzelfde onderwerp, toegewezen. De studie van LINDSAY te Edinburgh (1854), „Over het voortplanten der cholera op dieren", werd loffelijk vermeld.

De prix CUVIER werd aan VON BAER, wegens zijne verdiensten in de Studie der embryogénie, toegekend.

De prix BORDIN bleef onvoldoende onbeantwoord en werd ingetrokken.

De prix JECKER werd aan CAHOURS, wegens zijne Scheikundige studiën, toegewezen.

De prix BARBIER werd voor 500 francs aan LAILLER, wegens zijn „Procédé om het opium niet meer door de incisie der capita papaveris op het land, maar eerst na ontworteling der plant te verkrijgen" toegekend. De papaverplanten werden in een bak met water tot de volkomene rijpheid onder een afdak geplaatst en daarop ingesneden, dit deed aan de rijping der zaden geen afbreuk en het wegdruipen van het opiumsap door de regen werd daardoor voorkomen. Evenzoo werden aan DEBEAUX 500 francs, wegens zijne studiën „Sur la matière médicale des chinois", toegekend.

De prix GODARD werd voor 1000 francs aan MARTIN en LÉGER, wegens hunne „Recherches sur l'anatomie et la pathologie des appareils secreteurs des organes genitaux externes chez la femme", toegewezen.

De prix SAVIGNY viel aan LÉON VAILLANT, wegens zijne „Reisbeschrijving langs de Roode zee en zijne zoölogische studiën te Suez", ten deel.

De prix DESMAZIÈRES werd aan ROZE, wegens zijne „Botanische onderzoekingen over de cryptogamie", toegekend.

De prix THORE werd aan FABRE, wegens zijne „Recherches sur les Méloides", geschonken.

Voor het volgende concours zijn de prijsvragen als volgt bepaald:

Prix de statistique (MONTYON), medaille van 453 francs, voor eenig voortreffelijk werk op het gebied der „Statistique de la France". Termijn van inzending 1 Junij van ieder jaar.

Prix de Physiologie expérimentale (MONTYON), medaille van 764 francs, voor het beste werk over eenig onderwerp der „expérimentele physiologie". Inzending vóór 1 Junij van ieder jaar.

De prix de Médecine et de Chirurgie en de prix des arts insalubres bevatten dezelfde eischen als vroeger. Inzending vóór 1 Junij van ieder jaar.

De prix de Médecine et de Chirurgie, „de l'application de l'électricité à la thérapeutique", ter waarde van 5000 francs, is tot 1 Junij 1869 opengesteld.

De prix CUVIER, medaille van 1500 francs, voor het beste werk over „Géologie of Zoölogie", sinds 1° Januarij 1866 tot 31 December 1868 verschenen.

Prix BORDIN, medaille van 3000 francs, »Etudier la structure anatomique du pistil et du fruit dans ses principales modifications". Inzending voor 1 Junij 1867. Voor een tweede prijs van dezelfde waarde, »Etudier le rôle des stomates dans les fonctions des feuilles", is 1 Junij 1869, als eindtermijn bepaald, terwijl voor een derde prijs van gelijke waarde en naam, voor de beste »Monographie van een dier uit de klasse der invertebrata", evenzoo 1 Junij 1869 als laatste termijn bepaald is.

Prix MOROGUES. Onder dezen naam zal in 1873 eene belooning toegekend worden aan een verdienstelijk werk over den »Franschen landbouw", of voor eene studie over de bestrijding van het »Pauperismus in Frankrijk".

De prix BRÉANT, JECKER, BARBIER en GODARD bevatten dezelfde eischen als vroeger. Voor allen is de eindtermijn van inzending 1 Junij 1867.

De prix de SAVIGNY is wederom voor het subsidiëren van reizen met een wetenschappelijk doel, de prix DESMAZIÈRES voor het beste werk over cryptogamie en de prix THORE voor hetzelfde onderwerp als de laatstgemelde prijs, of voor eene studie over de insecten bestemd en moet vóór 1 Junij 1867 beantwoord worden.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Alhoewel de veeziekte nog niet geweken is, zoo werden er toch in de weken, eindigende 9 en 16 Maart, slechts 16 en 11 nieuwe gevallen in Groot-Brittannië vermeld.

— De Schotsche Statisticus, Dr. STARK, heeft de volgende feiten medegedeeld. Volgens naauwkeurige opgaven sterven er van de 100 mannelijke ongehuwden tusschen 20 en 25 jaren eens zoo veel als van de 100 gehuwden. Van 25—30 jaren neemt de dood van de 1000 ongehuwde mannen er 13.7 en van de 1000 gehuwde er slechts 8.6 weg. Op 1000 gehuwden sterven er 9 tusschen 30 en 35 jaren; op 1000 ongehuwden daarentegen 17.7. Zelfs op hoogere leeftijden tusschen de 60 en 65 jaren beantwoordt de sterfteverhouding voor de gehuwden aan 33.8 en voor de ongehuwden aan 43.3 per duizend.

— De sterfte aan variolae bedroeg voor de Metropolis, gedurende de week, eindigende 16 Maart l.l., 35, terwijl de totale sterfte aan 1572 en het cijfer der geboorten aan 2146 beantwoordde.

— De motie van Sir OTWAY tot afschaffing van het geesselen, als straf bij het leger en bij de marine gedurende den tijd van vrede, werd met eene meerderheid van slechts ééne stem in het House of Lords aangenomen.

PARIJS. — De openingsrede, waarmede Dr. SÉE op 23 Maart l.l. zijne betrekking als Hoogleeraar aanvaardde, werd, zoowel door luidruchtige betuigingen van bijval als van afkeuring, gestoord. Een groot deel van het publiek gaf zijne ontevredenheid over het afschaffen van het »concours" bij de jongste benoemingen, door schreeuwen en gedruisch maken, te kennen.

— De Fransche bladen bevatten het doodberigt van den Militairen Geneeskundigen BOUDIN, welke zich in het algemeen door zijne werken op statistisch gebied en vooral door zijn groot werk over medische en geographische statistiek, verdienstelijk had gemaakt.

BERLIJN. — Op 29 Maart l.l. is het 50jarige doctors-jubilaeum van Prof. ROMBERG feestelijk gevierd.

— Prof. JÜNGKEN zal, volgens de *Central-Zeitung*, na het vieren van zijn op handen zijnde 50jarig jubilaeum aan zijne betrekking als Hoogleeraar vaarwel zeggen.

— Het „Medicinische Gesellschaft" alhier heeft aan de verschillende Architecten verzocht, om bij iederen aanbouw van nieuwe woningen een onderzoek naar de gesteldheid des bodems in te stellen, ten einde de resultaten daarvan met het oog op de PETTENKOFER'sche theorie, bij eene mogelijke optreding der cholera, te kunnen gebruiken.

— Dr. PISSIN alhier heeft in de *Deutsche Kliniek*, van 16 Maart l.l., het vermoeden geuit, dat de invloed van het licht op de bewaring der vaccine-lymphe niet onverschillig is en daarom het verzamelen der lymphe in gele capillair-buisjes aanbevolen.

MÜNCHEN. — Prof. NUSSBAUM heeft, gelijk reeds vroeger met andere geneeskrachtige stoffen, ook thans de injectie eener met zoutzuur aangezuurde pepsine-oplossing, in het weefsel van vaste indolente tumores, beproefd. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan de discussiën, die over Afdeeling IV (*Medische Politie*) van de begrooting van Binnenlandsche Zaken voor 1867 in de Tweede Kamer op den 7den Maart j.l. plaats hadden, ontleenen wij de navolgende hoofdpunten:

De Heer WESTERHOFF dringt aan op de indiening eener Wet op de uitoefening der Veeartsenijkunde en op de Veeartsenijkundige Politie. Spreker ontwikkelt de grondslagen, waarop hij zou wenschen dat zoodanige voordragt berustte. Hij vraagt voorts inlichtingen nopens de uitkomsten, door de Internationale Commissie in zake der cholera te Konstantinopel verkregen. De verzekering van den Minister, dat eene Wet op het begraven van lijken in bewerking is, is hem niet voldoende. Ook dringt hij aan op het vaststellen van wettelijke regelen voor de handhaving der Medische Politie. Spreker brengt den Minister hulde voor diens zorg, aan den openbaren gezondheidstoestand gewijd; de instelling der Commissie voor de Pharmacopoea juicht hij toe; van die voor het onderzoek van het drinkwater verwacht hij echter niet veel praktische uitkomsten. Eindelijk wijst spreker nog op het misbruik, dat gemaakt wordt van de vergunning, die aan buitenlandsche Geneesheeren verleend wordt om in buitengewone omstandigheden hier te lande te praktiseren. — De Heer SAAYMANS VADER betoogt, dat als de vaccine voor de toelating tot de openbare school verpligtend wordt gesteld, ook de Staat deskundigen voor het bewerkstelligen der vaccine moet beschikbaar stellen. — De Minister antwoordt den eersten spreker op diens aandrang tot indiening van verschillende Wetsontwerpen, dat alles niet op eenmaal kan worden afgedaan, dat verschillende onderwerpen in bewerking zijn en dat tegen andere nog bezwaren bestaan. — Over de door de te Konstantinopel gehouden conferentie behandelde punten is nog geen eindadvies uitgebragt. — Van de Commissie voor het onderzoek van het drinkwater verwacht de Minister wel belangrijke uitkomsten, minstens voor de wetenschap. — De toelating van vreemde Geneesheeren heeft plaats gehad op verzoek der gemeenten, waarin zij gepraktiseerd hebben. — De Minister kan niet toegeven, dat van Rijkswege voor de vaccine moet gezorgd worden, daar reeds zoo vele partikuliere genootschappen ten deze reeds zoo gunstig werken. Deze zaak zal intusschen in de eerstvolgende vergadering der Geneeskundige Raden behandeld worden.

Bij de behandeling van Art. 58 (bijdrage in de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam, *f* 12,000), beklaagt zich de Heer BLOM over de op-

heffing der Geneeskundige School te Rotterdam en verdedigt het Gemeentebestuur dier stad tegen het verwijt, dat het van die opheffing de schuld zou moeten dragen. — De Heer VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG (Utrecht) beschouwt het subsidiëren der Amsterdamsche inrigting als eene feitelijke herschepping van het Amsterdamsche Athenaeum in eene Geneeskundige Hoogeschool en derhalve als praejudiciëring op de aanstaande regeling van het Hooger Onderwijs. Daarom stelt spreker voor dien post met *f* 9000 te verminderen. — De Heer VAN WASSENAER CATWIJCK (Leiden) is tegen de uitbreiding der Amsterdamsche inrigting, omdat de Leidsche Hoogeschool daaronder lijden zou. — De Heer JONCKBLOET (Groningen) acht de voorgestelde regeling nadeelig voor de Hoogescholen, ontijdig, eene belemmering tegen het onstaan van meerdere inrigtingen voor praktisch geneeskundig onderwijs, en de wijze, waarop de inrigting zou tot stand komen, te bekrompen. Daarom ondersteunt spreker het amendement. — De Heer PIJNAPPEL (Amsterdam) betoogt de wenschelijkheid van het toekennen van subsidie voor de oprigting eener école de perfectionnement te Amsterdam. Spreker beschouwt de oprigting dier instelling niet als een praejudiciëren op de regeling van het Hooger Onderwijs, maar als een gevolg van de regeling van het Geneeskundig Staatstoezigt. Spreker betwist, dat die inrigting de Hoogescholen zou benadeelen en zegt, dat als er werkelijk behoefte aan meerdere dergelijke inrigtingen mogt blijken te bestaan, zij van zelf wel zullen worden opgerigt. — De Heer J. K. VAN GOLTSTEIN zet het nut der inrigting uiteen. Volgens hem moest er bij elke inrigting van Hooger Onderwijs zulk eene école de perfectionnement bestaan, daar nu toch zij, die de Hoogeschool verlaten, zich voor hunne praktische oefening naar het buitenland moeten begeven. — De Heer INSINGER betoogt, dat de école de perfectionnement noodzakelijk is ter aanvulling van het universitair onderwijs. — De Heer GEERTSEMA meent, dat het hier hoofdzakelijk de vraag geldt, hoe de instelling moet worden ingerigt en dat die vraag niet kan beantwoord worden voordat het Hooger Onderwijs geregeld is. — De Heer GODEFROI acht de school voor praktisch onderwijs noodzakelijk als complement der Medische Faculteiten aan de Hoogescholen. De praktische ervaring is niet anders te verkrijgen dan in Ziekenhuizen, zoo als men ze hier te lande alleen te Amsterdam vinden kan. Bovendien is de inrigting noodig om te voldoen aan de eischen, door de Wet op het Geneeskundig Staatstoezigt gesteld, eischen, die in geen geval door eene latere regeling van het Hooger Onderwijs zullen vervallen. Spreker herinnert er aan, dat de Heer THORBECKE, bij de behandeling van de Wet op het Geneeskundig Staatstoezigt er dan ook op gewezen heeft, dat van de Klinische Scholen te Amsterdam of te Rotterdam partij zou kunnen getrokken worden.

De Minister verdedigt in de eerste plaats de handelingen der Regering tegenover de Rotterdamsche Klinische School. De eischen, door den Rotterdamschen Gemeenteraad gedaan, waren te hoog, dan dat de Regering ze had kunnen aannemen; lagere aanbiedingen werden door dien Raad afgeslagen. Ten tweede verdedigt de Minister het bedrag van het nu voor de Amsterdamsche inrigting voorgestelde subsidie. Ten derde komt de Minister op tegen de bedenking, dat het plan voor de op te rigten instelling op te bekrompen leest zou geschoeid zijn. Het hoofdpunt van het debat noemt de Minister echter de tegenwerping, *dat door dit voorstel op de regeling van het Hooger Onderwijs gepraejudiciëerd wordt*. De Minister stelt daar tegenover, dat door de Wet op het Geneeskundig Staatstoezigt die praejudiciëring reeds heeft plaats gehad; men heeft dat toen willen doen; na breedvoerig debat is toen beslist, dat het doctoraal geen vereischte voor de uitoefening der Geneeskunst wezen zou. Bij datzelfde debat is dan ook reeds de oprigting eener école de perfectionnement in uitzigt gesteld. Bovendien is de inrigting te Amsterdam geene nieuwe; want reeds onder

KAREL V bestond te Amsterdam eene Geneeskundige School. Inbreuk op het universitair onderwijs wordt er niet door gemaakt, want de school zal het jus promovendi niet bezitten. Ten slotte ontwikkelt de Minister de voordeelen, welke de inrigting zoowel in het belang van den Staat als voor de studerenden zal opleveren.

Nadat o. a. nog de Heer THORBECKE de vraag, of het de tijd is en of de voorwaarden aanwezig zijn om eene subsidie voor het aangewezen doel te verleenen? ontkennend heeft beantwoordt, omdat de grondslagen der inrigting in harmonie moeten zijn met de nog niet tot stand gebragte regeling van het Hooger Onderwijs en hij er ook bezwaar tegen heeft, dat eene inrigting, die de sluitsteen van het Geneeskundig Onderwijs wezen moet, aan het Amsterdamsche Gemeentebestuur worde in handen gegeven, wordt het amendement van den Heer VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG met 35 tegen 32 stemmen aangenomen.

[Het schijnt niet onnuttig, te wijzen althans op eenige publiek gemaakte oordeelvellingen, waartoe deze weigering door de Tweede Kamer van de door de Regering aangevraagde subsidie van *f* 9000 voor eene Medische Volmakingsschool te Amsterdam hier en daar heeft aanleiding gegeven.

Zoo heeft de *Nieuwe Utrechtsche Courant* met ongenoegen gezien, dat de discussie daarover iets zeer kleingeestigs had. Ieder begreep, dat de eigenlijke zaak, waarop het hier aankwam, was het beginsel der zamentrekking van het Medisch Onderwijs in den lande op één punt. Doch daarover werd niet gesproken, maar wel had men het druk over de kwestie, of het voorstel een voorlooper was van de Wet op het Hooger Onderwijs of een nalooper van die op het Geneeskundig Staatstoezigt. Alleen door een onvoorzigtig woord van den Heer VAN WASSENAER CATWIJCK kon het publiek bemerken wat de bedekte inhoud der argumenten was, dat namelijk de voorstanders der belangen van Leiden, Utrecht en Groningen zich tegen de subsidie voor de school verzetten, welke voor de drie Medische Faculteiten onvoordeelig zou zijn.

De Amsterdamsche *Tijd* betreurt het, dat de Tweede Kamer de betrekkelijk geringe som van *f* 9000 'sjaars voor de school te Amsterdam heeft geweigerd, maar vertrouwt, dat de hoofdstad zich aan die *f* 9000 niet zal laten kennen, en de zaak zal doorzetten met eigene middelen en eene provinciale subsidie, vermits wel verscheidene geslachten ten grave zullen zijn gedaald, voordat het Hooger Onderwijs wordt geregeld. Al te veel plaatselijke en persoonlijke belangen zijn betrokken bij het behoud der — zoo als dat blad het noemt — „drie voetstukken van middelmatigheid te Utrecht, Leiden en Groningen", om te kunnen hopen, dat die vervangen zouden worden. Mogt een Minister met een geniaal ontwerp voor den dag komen, dan zullen voorzeker aanstonds al de voorstanders van het verkeerde zich vereenigen en een voorwendsel weten te vinden, om de zaak op de lange baan te schuiven. THORBECKE heeft dan ook altijd de regeling dezer aangelegenheid geweigerd. Uit de stemlijst blijkt, hoe angstig de afgevaardigden uit de akademie-steden waren voor het doorgaan van het voorstel der Regering. De hoofdstad moet nu toonen, dat zij, vertegenwoordigd door haren Raad, beter de volksbehoeften weet te waarderen dan laatstelijk door de Kamer gedaan is. Is eenmaal de Medische School gevestigd, dan zal elke arts, die op praktijk wil mogen hopen, haar moeten hebben bezocht, en zal men bij de regeling van het Hooger Onderwijs op haar bestaan behooren acht te geven.

De *Arnhemsche Courant* verheugt er zich daarentegen over, dat de kwestie over het al of niet noodzakelijke om aan de Akademische Faculteiten in de medicijnen eene Volmakingsschool te Amsterdam toe te voegen, ongeprejudiciëerd is gebleven. Het blad misgunt aan Amsterdam die school niet, maar deze zaak moet behandeld worden in verband met de nieuwe inrigting voor het Hooger Onderwijs. Hoe veel sym-

pathie de *Arnhemsche Courant* ook heeft voor onze historische universiteiten en hare faculteiten, zal zij toch, als het blijkt, dat ze haren tijd overleefd hebben, de eerste zijn om hare opheffing door meer doeltreffende inrigtingen van onderwijs te ondersteunen. Maar men sloope niet voor den tijd, niet fragmentarisch en incidenteel.]

— Op den 8sten Maart kwam in behandeling o. a. Art. 60 van hetzelfde Hoofdstuk, „uitoefening van toezigt over krankzinnigen en over de daarvoor bestaande gestichten."

De Heeren VAN RAPPARD, VAN BLOM en DE BRAUW drongen ernstig aan op herziening van de Wet van 1841, regelende de verpleging van krankzinnigen. Hun hoofdbezwaar was, dat die Wet de individuële vrijheid in gevaar bragt. Zij vonden geen voldoenden waarborg in die Wet, omdat daarbij op de verklaring van één Geneesheer het Plaatselijk Bestuur den last geeft, een persoon naar een Krankzinnigengesticht te brengen. De Heer DE BRAUW haalde bovendien voorbeelden aan van personen, die niet krankzinnig waren en toch om eene of andere reden door hunne bloedverwanten op het certificaat van een Geneesheer, die de lijders in haast gezien had, naar een gesticht werden overgebragt. Te Schiedam o. a. had dergelijk feit plaats gehad. Die spreker wenschte te voorkomen, dat van de Krankzinnigengestichten aldus misbruik werd gemaakt. — De Minister van Binnenlandsche Zaken antwoordde, dat eene herziening van bedoelde Wet een onderwerp van overweging bij hem uitmaakte; doch hij meende, dat men in dezen niet moest overdrijven en niet van het standpunt moest uitgaan, dat Geneesheeren, geregtelijke ambtenaren en bloedverwanten zamenspanden om niet-krankzinnigen in gesticht te doen plaatsen. Dat waren gebeurlijkheden, die met kracht moesten worden gekeerd en waartegen men meer waarborgen moest trachten te erlangen, doch de regel was geheel anders.

[De *Nieuwe Utrechtsche Courant*, van 12 en 14 Maart, doet opmerken, dat de in de Tweede Kamer gevoerde discussie over Krankzinnigengestichten en krankzinnigheid vooral merkwaardig was, omdat daarbij stellingen zijn ontwikkeld, die geenszins van zaakkennis getuigen. Al moge hetgeen gesproken is zonder invloed blijven, de genoemde courant acht het gevaarlijk, indien in 's Lands Vertegenwoordiging weinig doordachte woorden worden gesproken en beschouwt het, uit hoofde van het gewigt van het onderwerp, als pligt, de natie te waarschuwen, dat de Afgevaardigden DE BRAUW, VAN RAPPARD en VAN BLOM niet op de hoogte der zaak waren.]

— Door de Regering was, in het voorjaar van 1866, de Natuurkundige Afdeeling der Akademie van Wetenschappen uitgenoodigd haar van advies te dienen omtrent de verbreiding der *Trichinenziekte* en de middelen om die tegen te gaan. Eene Commissie van drie leden (bestaande uit de Heeren SCHNEEVOOGT, VAN HASSELT en HARTING), door de Afdeeling daarmede belast, heeft daarop een rapport uitgebragt, dat, d.d. 27 April des vorigen jaars door de Afdeeling werd goedgekeurd. — Dat rapport nu werd, mede op voorstel der Akademie, door de Regering in handen gesteld van de vergadering der Inspecteurs en Adjunct-Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt, omdat zij van de ambtenaren voor het Geneeskundig Staatstoezigt gaarne zou vernemen, of, naar de meening der vergadering, door de Regering doeltreffende maatregelen tot wering dier ziekte konden genomen worden. In de Inspecteurs-vergadering van September j.l. werd deze zaak behandeld en daaromtrent een rapport opgesteld, dat, met het rapport der Akademie, opgenomen is in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 27 Februarij j.l. — Vermits beide stukken verscheidene kolommen in die *courant* beslaan, moeten wij den belangstellenden lezer, die daarvan in zijn geheel kennis wenscht te nemen, wel derwaarts verwijzen en ons bepalen, dat de *praktische* uitkomsten dier overwegingen, zoo als die vervat zijn in de missive,

welke de Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 28 Februarij j.l., n°. 192, 9de Afdeeling, aan de Commissarissen des Konings in de provinciën daaromtrent heeft doen toekomen in welk stuk hoofdzakelijk het volgende bevat:

»Ofschoon tot dusver nog geen geval van trichinose hier te lande bekend is geworden noch onder de varkens noch bij den mensch, kan het toch niet ontkend worden dat de mogelijkheid bestaat dat zij zich ook hier ontwikkelde of dat aan die ziekte lijdende varkens of vleesch daarvan in Nederland zou kunnen worden ingevoerd. Het gevaar daarvan moet noch overdreven noch te gering geacht worden, en het komt mij daarom geraden voor de gemeentebesturen en de ingezetenen indachtig te maken op de middelen die tot wering der trichinose kunnen worden aangewend.

»Zooals uit het laatst genoemd rapport blijkt geeft de wijze, waarop hier te lande de varkens worden aangekweekt, niet, zoo als in sommige streken van Duitschland, aanleiding tot het ontstaan der ziekte onder de varkens en zijn het dus bepaaldelijk de uit Duitschland komende varkens en het van daar aangevoerde vleesch, ham en worst, die als min of meer verdacht zijn te beschouwen.

»De voorzigtigheid gebiedt zoo veel mogelijk voorzorgsmaatregelen te nemen tegen het gevaar dat van die zijde dreigt, en dat te meer, omdat de zieke dieren gedurende hun leven, en hun vleesch als het in consumtie komt, in den regel geene met het ongewapende oog herkenbare verschijnselen dier ziekte vertoonen.

»Slechts twee middelen zijn er bekend waardoor men zich tegen het dreigende gevaar kan vrijwaren: 1°. *het onderzoek van het varkensvleesch door het mikroskoop*, — en 2°. *de aanwending van eene temperatuur bij de bereiding van het vleesch, hoog genoeg om de trichinen, zoo zij er in mogten voorkomen, te dooden.*

»Zoowel aan de gemeentebesturen als aan de ingezetenen verdienen deze middelen te worden aanbevolen.

»Het is wenschelijk dat de gemeentebesturen verordeningen vaststellen tot keuring van vee en vleesch; zoo veel mogelijk zoude van de hulpmiddelen tot herkenning der trichinen kunnen worden beschikbaar gesteld voor de keurders of keurmeesters 1). De ingezetenen zouden zoodanige keuring tegen eene billijke tegemoetkoming kunnen laten verrigten.

»De spieren van trichineuse varkens, waarin de trichinen het meest gevonden worden zijn: het spiergedeelte van middenrif, de tusschenribsspieren, de oogspieren, de kaauwspieren, die van het strottenhoofd en van de dijen. Van elke dezer spieren dienen 4 à 5 praeparaten gemaakt en onderzocht te worden wil men zich genoegzaam verzekerd achten dat zij geene trichinen bevatten. Eene honderdvoudige vergrooting is voldoende.

»Behalve door het mikroskopisch onderzoek kunnen de ingezetenen zich tegen de

---

1) Uit eene openbare kennisgeving van Burgermeester en Wethouders van Groningen, d.d. 20 Maart j.l. (*Groninger Courant*, 22 Maart 1867), blijkt, dat de gemeentelijke Veearts aldaar, die volgens zijne instructie belast is met het toezigt, dat geen bedorven of voor de gezondheid schadelijk vleesch of spek in de gemeente wordt ingevoerd en verkocht, door het gemeentebestuur reeds is in het bezit gesteld van een *mikroskoop*, ten einde daarvan gebruik te maken bij de keuringen, waarmede hij belast is ter uitvoering van de bepalingen bij het politie-reglement daaromtrent gemaakt, en volgens welke »ieder vleeschhouwer of verkooper van vleesch of spek verpligt is al het in zijn huis aanwezige vleesch of spek, op eerste aanvrage van de politie, aan te wijzen en te gedoogen, dat het worde gekeurd." — Dit voorbeeld verdient gewis algemeene navolging. Ref.

trichinose vrijwaren door de bereiding van het vleesch bij een' voldoenden warmtegraad. Het vleesch moet *goed* gekookt of gebraden zijn bij eene temperatuur van *minstens* 60°. R. (75°. C.) Bij het koken moet het met koud water opgezet en langzaam aan de kook gebragt worden tot dat het door en door gaar is. Bij het braden moet dit evenzeer in het oog gehouden worden. Wordt het vleesch gerookt dan moet het zoogenaamd *heet gerookt* worden. Bij het pekelen moet het zeer lang, ongeveer twee maanden in den pekel gehouden worden. Na de bereiding van het varkensvleesch moet alle bloedige roodheid verdwenen zijn. Rauw varkensvleesch, rauwe ham of worst kunnen nooit zonder gevaar gegeten worden. Zorg voor behoorlijk koken en braden van het varkensvleesch op de aangegevene wijze is zeker de *voornaamste* voorzorgsmaatregel; daarop volgt het rooken en pekelen en vervolgens het mikroskopisch onderzoek, waarop men het echter in geen geval alleen mag laten aankomen."

UTRECHT. — De Raad dezer gemeente heeft, — zoo als wij vroeger mededeelden, — aan Geneesheeren, die tijdens het heerschen der cholera diensten bewezen, *f* 25 met begeleidend vereerend schrijven toegezonden en dat bewijs van erkentelijkheid heeft een gedeelte dier doctoren zóó gekrenkt, dat zij het geld terugzonden met zeer onaangename brieven. De Raad benoemde, zoo als men zich zal herinneren, eene Commissie, ten einde over deze zaak rapport uit te brengen en die Commissie zond dezer dagen het resultaat van hare overwegingen bij den Raad in. In dit rapport wordt o. a ontwikkeld, dat 31 Geneesheeren gedurende de wijkregeling, van 21 Junij tot 16 Augustus, met de armenpraktijk belast zijn geweest, 14 van welke reeds tractementen voor de armenpraktijk genoten van de stad of van armbesturen; dat Burgemeester en Wethouders bij missives deze Geneesheeren in de meest vleijende bewoordingen dank gezegd hebben voor de verleende hulp, en betuigd, dat die onmogelijk is te beloonen; dat dit schrijven vergezeld ging van een geschenk in geld, na rijpe overweging door den Raad bepaald in verhouding tot de afgelegde visites en voor de Geneesheeren reeds met de armenpraktijk belast, op de helft gesteld; dat 12 Geneesheeren daarop berigt van ontvangst hebben ingezonden; dat een, hebbende aangegeven 3 gevallen, de *f* 25 terugzond met de aanmerking, dat de kosten voor het gebruik maken van een rijtuig al vergoed waren; dat een, die 1 geval had aangegeven de *f* 25 terugzond met een schrijven, dat hij niet wist waardoor hij die beleediging verdiend had; dat een ander, hebbende aangegeven 4 gevallen, het geschenk eene krenkende gift en een, die eveneens 4 gevallen had aangegeven, de toezending zeer beleedigend hebben genoemd, terwijl een, die 13 gevallen aangegeven en reeds met de armenpraktijk belast was, de toezending van *f* 25 eene beleediging aan den geneeskundigen stand heeft genoemd en een ander schreef, dat hij geen gevolg gaf aan zijn voornemen om het geld terug te zenden, daar hij meende er een goed gebruik van te kunnen maken door het zijn koetsier te geven. — De Commissie betreurt deze houding en komt tot de slotsom, »dat de Raad niet op die brieven behoort te antwoorden; ten eerste, omdat het elk vrijstaat een geschenk te weigeren, en zoo hij dat op minder gepaste wijze doet, deze voor zijne rekening blijft: ten tweede, omdat een bestuur niet geroepen is zijn besluiten tegenover particulieren te regtvaardigen." De Raad heeft, in zijne zitting van 7 Maart j.l., dit rapport ter inzage nedergelegd.

In dezelfde vergadering kwam in rapport over een voorstel om zeker perceel onbewoonbaar te verklaren. De rapporteurs adviseren, den eigenaar een termijn te stellen tot 1 April, tot het aanbrengen van de door hen voorgestelde verbeteringen, en, in geval hij nalatig blijft, het perceel te doen ontruimen. — De termijn is met 14 dagen verlengd en de zaak niet onmiddellijk door den Raad behandeld en afgedaan, »omdat (ge-

lijk een der leden opmerkte) het hier gold de onbewoonbaar verklaring eener woning, hetwelk in de gevolgen gelijk staat met *onteigening, doch zonder schadeloosstelling,* en de Raad van een zoo gewigtig regt geen gebruik moet maken dan na rijp beraad en naauwkeurig onderzoek."

— Bij het onderzoek van de pompen alhier is o. a. gebleken, dat de groote stadspomp op het Vreeburg, waarvan het water zich troebel vertoonde en uit dien hoofde ongeschikt voor drinken werd geacht, eene belangrijke hoeveelheid ijzer bevat, zoodat het nu voor de gezondheid van onderscheidene personen zeer *aanbevelingswaard* wordt gehouden. Daar latende de meening van sommigen, dat de bron in verbinding zou staan met den Amersfoortschen berg en van daar hare staalverbinding ontleenen, gelooft men, dat nu weldra verschillende personen zich naar de bewuste pomp zullen begeven, om daar het staalwater te drinken, hetgeen daar ter plaatse moet gedronken worden, omdat het, versch opgepompt, helder is, maar bij het vervoer troebel wordt, dewijl dan het ijzer praecipiteert. Reeds is door Geneesheeren aan patiënten het drinken van dit water aanbevolen.

PERSONALIA.

Bij besluit van 6 Maart j.l., n°. 49, is door Z. M. vergunning verleend aan Dr. PETERS te Blijberg, in België, om onder daarbij gestelde voorwaarden de genees- heel- en verloskundige praktijk uit te oefenen in het gehucht Epen, gemeente Wittem. (Dr. PETERS mag alleen de arbeiders behandelen, die tot den Blijberg behooren en moet het bepaalde in de Artt. 5, 6 en 7 der Wet van 1 Junij 1865 nakomen.)

— Bij beschikking van den Minister van Marine van den 18den Maart j.l., is Dr. R. WESTERHOFF, op zijn verzoek, met den laatsten dier maand, eervol ontheven van de hem opgedragen betrekking van Visiteur der Quarantaine op het Uithuizer Wad.

— Den 8sten Maart j.l. vierde de Heer P. ADRIANI, te Oude Pekela, het feest zijner 50jarige praktijk als Heel- en Vroedmeester. (Op den dag zijner feestviering had hij juist 3200 verlossingen verrigt.)

OVERLEDEN: **AMSTERDAM.** — Den 20sten Maart, in 78jarigen ouderdom, Dr. M. W. LUBER. Op het eind van 1811 in de Medicijnen gepromoveerd had hij gedurende eene halve eeuw met onvermoeiden ijver en helderen geest de praktijk uitgeoefend, toen hij die aan jongeren, waaronder ook zijnen zoon, overliet en rustig zijne laatste jaren sleet. Behalve de diensten, die hij als de Medicus van een groot en aanzienlijk deel der burgerij zijnen stadgenooten bewees, mag zijn blakende ijver voor het Amsterdamsch Genootschap tot bevordering der Koepokinenting aan minvermogenden met eere herdacht worden; onverpoosd van 1812 af, toen hij van deze reeds in 1803 opgerigte instelling lid werd, heeft hij de laatste 28 jaren als Voorzitter daarin gearbeid en praktisch getoond aan het praeservare niet minder te hechten als aan het curare. (De overledene was Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en in der tijd o. a. Secretaris van de Provinciale Geneeskundige Commissie in Noord-Holland.) †

— Den 16den Maart, te Oudenbosch, de Heer M. Z. IMMENS, Plattelands-Heelmeester aldaar, oud 69 jaren; — den 16den Maart, te Dokkum, de Heer H. VAN DER WERFF, Apotheker aldaar, oud 43 jaren. — Te Heidelberg overleed onlangs de Heer G. EISINGER, Med. Doctor, gepensioneerd Eerste Stads-Geneesheer te Batavia, later gevestigd te Amsterdam.

VACANT: In de apotheek van het Burgerlijk armbestuur te Rotterdam, de betrekking van jongste bediende, waarvoor gevraagd wordt een geëxamineerd Apotheker of Hulp-Apotheker; — jaarwedde *ƒ* 600 (*externe*).

ALI COHEN.

DE VERORDENING DER GEMEENTE MAASTRICHT, VAN 4 SEPTEMBER 1866, OP HET ONTSMETTEN EN REINIGEN VAN WONINGEN BIJ HET ONTSTAAN VAN EPIDEMISCHE ZIEKTEN ALDAAR.

Op blz. 91 van dezen jaargang heb ik de aan het hoofd dezer regelen genoemde verordening medegedeeld. Ik voegde er bij: 1°. dat, naar ik was onderrigt, die verordening gedurende de jongste cholera-epidemie te Maastricht behoorlijk was uitgevoerd, — en 2°. dat, wat in die gemeente wettelijk, oekonomisch en finantiëel kan geschieden, naar mijne meening, in elke, althans in elke aanzienlijke gemeente van Nederland kan gedaan worden, en wat in genoemde gemeente te regt werd vóórgedaan, in die anderen behoorde nagevolgd te worden.

Ik heb gemeend nader onderzoek te moeten doen naar die uitvoering van de verordening. Want, het behoeft naauwelijks herinnerd te worden, niet zoo zeer op *het vaststellen* eener verordening komt het aan, als wel op *de toepassing* die er van gemaakt wordt, d. i. op de mate en wijze waarop zij wordt gehandhaafd. De ondervinding toch heeft genoeg reeds geleerd, dat er *over het geheel* minder behoefte bestaat aan nieuwe of betere verordeningen, dan wel aan eene betere handhaving of uitvoering van de bestaande.

Ik ben in de gelegenheid gesteld, nu een en ander nader mede te deelen betreffende de uitvoering van de boven bedoelde Maastrichtsche verordening.

Reeds vóór het invoeren dier verordening werd van gemeentewege een groot aantal huizen en woningen gezuiverd en gewit. (Die zuivering bleek op sommige plaatsen wel zeer noodig!) Toen en nadat men eenigen tegenstand in sommige woningen had ontmoet, ging het gemeentebestuur tot het vaststellen der verordening over. Na die vaststelling ondervond men slechts in één enkel huis eenig bezwaar; en omdat dat huis in meerdere of mindere mate zindelijk was gehouden, heeft men gemeend van de bepalingen der verordening in dát geval geen gebruik te moeten maken.

Bijna altijd onder het beheer van den Burgemeester, soms vergezeld van een Wethouder en onder het onafgebroken toezigt van den gemeente-architekt en van den conducteur der openbare werken, werden de volgende 251 woningen, van den zolder tot in den kelder, gezuiverd en gewit:

Raamstraat	42
Koekschroefstraat	12
Pompenstraat	1
Grachtstraat	11
Varkensmarkt	14
Op de Beeld	20
Pastoorstraat	6
Langs de Kanaal	1
Ridderstraat	35
Achter de Minderbroeders	12
Houtmaas	16
Lang Grachtje	14
Lazarusstraat	7
Klein Grachtje	1
Looijersstraat	2
Sint-Pietersstraat	2
Transporteere	196
Transport	196
Heksenhoek	2
Kakkeberg	3
Zwingelput	7
Hoog Frankrijk	5
Uitbelderstraat	7
Capucijnenstraat	2
Batterijstraat	5
Drie Emmerstraat	5
Beulingstraat	1
Maagdendries	6
Koevliegenstraat	9
Grachtje Wijk	1
Lage barakken "	1
Kattenstraat "	1
Te zamen	251

Met betrekking tot eenige der genoemde straten, namelijk waar de cholera het sterkst heeft geheerscht, heeft Dr. WILLEMS, Adjunct-Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt te Maastricht, de welwillendheid gehad mij de volgende nadere belangrijke opgaaf te verstrekken:

Straten.	Aantal			Aangetast.	Overleden.	Huizen van gemeentewege gezuiverd en gewit.
	Huizen.	Woningen.	Inwoners.			
Raamstraat.. . . .	49	221	879	12.06 pCt.	4.78 pCt.	42
Koekschroefstraat	21	66	297	18.52 "	11.78 "	12
Grachtstraat.. . .	42	146	581	5.85 "	3.44 "	11
Koevliegenstraat.	24	76	342	14.32 "	6.43 " *)	9
Drie Emmerstraat	29	81	246	18.78 "	8.09 " *)	5
Houtmaas.	19	57	207	13.52 "	4.35 "	16
Varkensmarkt . .	15	34	153	11.70 "	5.88 "	14

*) In de laatste vergadering van den Raad der gemeente is besloten, beide deze straten te rioliseren en behoorlijk te plaveijen.

(Te regt kan hier van *straat-epidemieën* gesproken worden.)

Dagelijks waren soms tot 15 mannen en even zoo vele vrouwen met het zuiveren en witten bezig. De eersten witteden, de laatsten deden het schoonmaken.

De overige huizen werden door de inwonenden zelven gezuiverd en gewit, de hofjes (cités ouvrières) door of van wege de eigenaren dier inrigtingen.

De kosten, door de gemeente Maastricht ter bestrijding der cholera in 1866 aangewend, zijn als volgt:

Voor het aankoopen eener militaire loods, met de verbouwingskosten tot een ziekenhuis er onder begrepen..	ƒ 25,198.11
Voor het mobilair, beddegoed, ledikanten..	" 4,605.30
Voor 2943 dagen verpleging van choleralijders.	" 3,675.18
Voor het desinfecteren en reinigen van woningen en straten (het buitengewoon verzamelen van straatvuil in de aangetaste buurten, het branden van teer, het witten van woningen, het wegruimen van meststoffen in achterbuurten enz., voor welke werkzaamheden gemiddeld 16 personen en 3 karren daags werden gebezigd).	" 2,900.84
Te zamen	ƒ 36,379.43

of na aftrek der kosten van aankoop en verbouwing der militaire loods, ƒ 11,181.32.

Er werden in Maastricht 611 personen aangetast, waarvan 298 overleden. Van deze laatsten kwamen in de stad en buiten het cholera-hospitaal voor 144, waarvan 124 van wege het armbestuur naar de doodenkamer van het Ziekenhuis en van daar naar het lijken-bewaarhuis werden gebragt.

De strekking van deze mededeeling is, — waar het ook bij deze soort van zaken het eerst op aankomt, — de *feiten* te doen kennen, niet dadelijk in beschouwingen te treden. Tot dit laatste zal eene geschikte gelegenheid zich van zelf voordoen.

15 Maart 1867. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS DER CHOLERA-EXCRETA leverde onlangs M. BRUBERGER in een opstel, dat als aanhangsel tot de mededeelingen van GOLDBAUM in VIRCHOW's *Archiv* (XXXVIII. 2) verscheen. Het meer dan overvloedige materiaal, dat het Cholera-Lazareth n°. III te Berlijn hem bood, werd naar een vast plan bearbeid, en zijne chemisch-mikroskopische onderzoekingen bewijzen voldoende, dat een diergelijke arbeid nog alles behalve overbodig is. Men doet dan ook geen onregt, wanneer men zijne bijdragen werkelijk belangrijk heet. Minder in zoo verre ze de zamenstelling van het braaksel, dan wel in zoo verre ze de dejectiën — de rijstwater-ontlastingen — betreffen. Omtrent het eerste, het braaksel, leeren ze toch niet veel nieuws. Ze doen het ons als een in uitwendig voorkomen en hoeveelheid zeer veranderlijke vloeistof kennen, die mikroskopisch spijsresten, slijm, epitelia uit pharynx en oesophagus bevat, wier reactie soms zuur, meest echter neutraal, zelden alkalisch is, en die bij een soortgelijk gewigt van 1.002—1.006 hoofdzakelijk uit water bestaat met eenige duizendste deelen organische stof (ureum en soms eene zeer kleine hoeveelheid eiwit) en een gemiddeld Cl Na gehalte van 1.5 per mille. Zij stemmen dus in dat opzigt volkomen met hetgeen van vroeger bekend was overeen. Omtrent de dejectieën echter — en wel voornamelijk omtrent de mikroskopische zamenstelling dier rijstwater-ontlastingen — wijken zij van vroegere ervaringen af, en mogen zij, in zoo verre met elke weggenomene dwaling eene schrede voorwaarts gedaan wordt, werkelijk belangrijk heeten. Uit de in 520 gevallen door BRUBERGER gedane mikroskopische onderzoekingen der rijstwater-ontlastingen toch blijkt, dat deze excreta *in verreweg de meeste, zoo niet in alle gevallen volstrekt geen darm-epitelia bevatten.* Al strookt dit resultaat volkomen met hetgeen reeds BOEHM in zijne beschrijving van het zieke darmslijmvlies bij cholera heeft opgeteekend, met hetgeen LINDSAY en andere Engelsche onderzoekers in vroegere epidemieën hadden waargenomen, met hetgeen Ref. in de laatste epidemie voor een luttel aantal gevallen mogt constateren, het blijft in elk geval een merkwaardig feit, dat men zoo langen tijd aan het voorkomen van darm-epitelia in de rijstwater-ontlastingen als aan een pathognomonisch dogma is blijven vasthouden, en dat eene zoo eenvoudig en zoo gemakkelijk te vermijden dwaling niet alleen in oudere monografiën, maar zelfs in de jongste schijnbaar zoo naauwgezette en wetenschappelijk bewerkte monografie van KLOB zonder slag of stoot als een onbetwistbaar feit wordt voorgesteld. Wie voor dit feit eene verklaring zoekt, hij kan ze alleen in geheel onvoldoende waarnemingen vinden, of in eene zucht om de resultaten der pathologische anatomie zonder nader onderzoek ook voor de verschijnselen gedurende het leven als geldig te verklaren. Hoe dit zij, door BRUBERGER schijnt de afwezigheid van darmepitelia in de durante vita ontlaste rijstwater-dejectieën voor goed beslist, en schijnen als constante mikroskopische bestanddeelen dier vloeistoffen te moeten worden aangenomen: slijmligchaampjes, vrije losse kernen, en ligchaampjes, die op witte bloedligchaampjes gelijken, en als minder constante, maar toch zeer vaak zich voordoende: vibrionen en tripelphosphaten. Vraagt men verder naar de scheikundige eigenschappen der rijstwater-ontlastingen, dan mag het antwoord van BRUBERGER, dat zij in kwantiteit zeer afwisselend met een laag soortgelijk gewigt van 1.006—1.013 bijna geheel uit water bestaan, en onder hunne organische bestanddeelen eene kleine hoeveelheid eiwit, eene door NO^5 zich rozenrood kleurende stof, en ietwat ureum, onder hunne anorganische voornamelijk slechts ClNa (gemiddeld 3.7 per mille) bevatten, volkomen in

overeenstemming heeten met hetgeen door verschillende onderzoekers van af SCHMIDT in 1849 tot op PAPILLON in 1865 gevonden is. In betrekking tot de reactie dier vloeistoffen onderscheidt zich echter BRUBERGER's antwoord van dat der vroegere waarnemers, daar hij haar even zoo vaak neutraal als alkalisch vindt — een punt, waaraan BRUBERGER zelf wel geen gewigt schijnt te hechten, maar dat toch in verband met de algemeen aangenomene alkalische reactie, en de ook door Ref. waargenomene neutrale reactie der aandacht zeker niet ontgaan mag. Daarentegen wordt een ander punt opzettelijk door BRUBERGER gereleveerd, dat, al was het ook reeds door vroegere waarnemers in het licht gesteld, nu veel meer dan vroeger de belangstelling opwekt. Het geldt de afwezigheid van PO^5 en KaO in de cholera-faeces, en het terughouden dier stoffen in het bloed — eene waarneming nu van te meer gewigt, omdat BERNARD, GRANDEAU, GUTTMAN en PODCOPAEW in de laatste jaren de vergiftige en spierverlammende eigenschappen der potasch-zouten in tegenoverstelling der soda-zouten overtuigend hebben aangetoond. Voegt men ten slotte hier nog bij, dat BRUBERGER in de vlokken der rijstwater-ontlastingen mucine en eene geringe hoeveelheid eiwit vond, dan kent men in hoofdtrekken het resultaat, waartoe zijn onderzoek der excreta geleid heeft. Aan dit resultaat knoopt hij eenige beschouwingen vast, die hij als „verwerthung" daarvan wil laten gelden. Ze dienen echter voornamelijk, om het bestaan van eene cholera sicca te bestrijden, en aan te toonen dat in die gevallen na den dood 2050—6000 C.C. rijstwater-ontlastingen in de intestina gevonden worden; verder om de geringe beteekenis der mikroskopische bestanddeelen voor het ziekteproces te doen uitkomen, en eindelijk om de verhouding der hoeveelheid dejectieën tot den afloop en de intensiteit van het ziekteproces te bepalen. Hij heeft hierbij voornamelijk het oog op eenige gevallen, waarin hij de hoeveelheid van dejectieën en braaksel in C.C. met de hoeveelheid der door de patiënten gebruikte vloeistoffen in C.C. vergeleek. Hij doet opmerken, hoe, wanneer men zoo de balans van uitgaven en inkomsten aan water en keukenzout bij choleralijders opmaakt, men gefrappeerd wordt door het feit, dat gevallen, waarin de uitgaven van water nu eens 6662 C.C., dan weder 12300 C.C. meer dan de opname bedragen, toch met volkomen herstel eindigen; terwijl andere gevallen, waarin de uitgaven aan water met de opname dier stoffe gelijk staan, of slechts een gering deficit aanwijzen, door een doodelijken afloop gevolgd worden. Hij bepaalt ten laatste de aandacht bij het feit, dat de uitgaven aan keukenzout bij den cholerazieken bijna altijd beneden de hoeveelheid blijven, die door gezonden alleen langs de urine verwijderd wordt, en hoogst zelden meer dan 15 of 16 gram, maar verreweg meestal slechts 9 of 6 gram bedragen.

Behalve tot braaksel en rijstwater-ontlastingen heeft BRUBERGER zijn onderzoek nog uitgestrekt tot eene andere excretie, die wel is waar eerst dan aanvangt, wanneer de cholera-aanval geweken is, maar die toch even goed, zoo niet beter dan de andere excretieën, in staat is ons in de huishouding van het door cholera aangetaste organismus een blik te doen slaan. Dat hiermede de urine-secretie bedoeld wordt, spreekt van zelf.

Vooral de kennis der eerst geloosde urine is in meer dan één opzigt belangrijk, en het is dan ook voornamelijk daarop dat BRUBERGER de aandacht gevestigd heeft. Het uitwendig voorkomen dier urine; hare mikroskopische zamenstelling, waarbij naast plaveisel-epitelia uit het geheele uropoietische systeem, hyaline en vettig ontaarde cylinders uit naauwe en wijde nierbuisjes, naast constant voorkomende pusligchaampjes, als zeldzame verschijnselen, uraten en oxalas calcis, zich voordoen; haar zeer geringe hoeveelheid, die in de eerste 24 uren van 100—500 C.C. bedraagt; haar constant sterk zure, bij de afwezigheid van PO^5 dubbel merkwaardige reactie worden daarbij in de eerste plaats door hem beschreven. Daarna wordt aangetoond, hoe haar soortgelijk

gewigt van 1.012—1.021 fluctueert; hoe zij constant eiwit en galkleurstoffen bevat; hoe zij naast eene geringe hoeveelheid ureum (1.10 pCt), die bij genezing in de volgende dagen tot 70 à 80 gram in de 24 uren stijgen kan, eene opvallend geringe hoeveelheid ClNa (gemiddeld 0.05 pCt.) vertoont, die zelfs bij genezing nog zeer lang beneden het normale blijft, en in één geval na 21 dagen nog slechts 0.5 pCt. bedroeg; hoe zij eindelijk in enkele gevallen ietwat suiker, en welligt eene kleine hoeveelheid galzuren en tyrosin onder hare bestanddeelen telt.

Voor het grootst gedeelte sluiten zich deze resultaten geheel aan de vroeger verkregene aan, alsmede aan die, tot welke Ref. bij onderzoekingen omtrent hetzelfde onderwerp geraakte, en bij wier mededeeling hij nog nader op BRUBERGER's ervaringen hoopt terug te komen. B. J. S.

OVER DE VOORWAARDEN, WELKE HET TOT STAND KOMEN EENER INTOXICATIE BEPALEN, levert ons Dr. HERMANN te Berlijn (in het *Archiv für Anatomie und Physiologie*, Jahrgang 1867, pag. 64) de volgende opmerkingen. Voor het ontstaan eener intoxicatie, op eene andere plaats dan op die waar het venenum aangebragt is, is een bepaalde graad van verzadiging van het bloed met de giftstof noodzakelijk. De graad van dat gehalte wordt door twee als het ware tegenover elkander gestelde processen, dat der resorptie namelijk en dat der secretie, bepaald. Indien beider werkingen òf zich compenseren òf zich ongelijk blijven, zoodat de eene de andere overtreft, dan wordt daardoor het tot stand komen der intoxicatie vernietigd, vertraagd of versneld. De voornaamste secretie-organen voor de vergiftstoffen zijn de nieren, de huid en de longen. Langs de beide laatsten worden waarschijnlijk alleen de vlugtige stoffen verwijderd. De naar alcohol riekende adem, na het genot van spirituosa, wordt uitsluitend uit de verdamping van den alcohol in de longen, geboren. Eene ziekelijke aandoening der nieren of hare exstirpatie zal, door de belemmerde urinesecretie, de opname van vergiften bevorderen en hunne absorptie van uit de maag, welke anders bijv. bij de curarevergiftiging niet plaats grijpt, bewerken. Zoo had bijv. de inspuiting eener geringe hoeveelheid van curare in de maag, na de onderbinding der niervaten, eene snelle en doodelijke intoxicatie ten gevolge. Voor den invloed der huid en longen kan men een even geldend bewijs aanvoeren. Bij hevige winterkoude is de algemeene werking eener zelfs niet groote hoeveelheid alcohol (wijn, brandewijn) op de hersenfunctie veel sterker dan in den zomer. Eene gelijke hoeveelheid alcohol, aan twee konijnen toegediend, veroorzaakte bij het eene, in eene zeer koude atmospheer opgesloten, een diepen en doodelijken sopor, terwijl die werking bij het andere, in eene sterk verwarmde ruimte gebragt, geheel uitbleef. Even als hier, wegens de door de koude of warmte gewijzigde functie van huid en longen, de opname van het vergift gewijzigd werd, zoo moet hetzelfde door eene verhoogde of verminderde luchtdrukking veroorzaakt kunnen worden. In zoo verre kan de verschillende hoogte eener plaats boven het oppervlak der zee door den verminderden luchtdruk, bijv. de physiologische werking der spirituosa op den mensch, wijzigen. Eene verhoogde luchtdrukking zou dan reeds in staat zijn om bijv. de werking eener geringe hoeveelheid alcohol te versterken; „ein Wink," zoo als HERMANN zegt, „wie man sich in einem pneumatischen Cabinet, ohne Beschwerung des Magens einen Rausch verschaffen könnte." Gelijke omstandigheden als voor de acute intoxicatie kunnen misschien ook voor de chronische gelden. De loodwitarbeider, bij wien reeds een zekere graad van saturatie met het vergif door den zwarten tandvleeschrand (door de vorming van zwavellood met het HS., dat zich uit rottende overblijfselen van voedingsstoffen ontwikkelt) aanwezig is, kan zich misschien

nog door de compensatie der verschillende secretiefunctiën in eene betrekkelijk goede gezondheid verheugen, terwijl plotseling bijv. eene gestoorde secretie der nieren door het gestoorde evenwigt, een hevige colica plumbea te voorschijn roept. Het zoude van belang zijn om te onderzoeken of de acute exacerbatiën eener chronische vergiftiging niet steeds met eene acute stoornis der nierenfunctie gepaard gingen. Op gelijke wijze kan volgens TRAUBE bij de arthritis, wanneer het evenwigt tusschen de vorming en de uitscheiding van het acid. uricum, door eene plotselinge verstopping der nierbuisjes, verbroken wordt, de snelle afzetting van het acid. uricum in de gewrichten, waarmede iedere jichtaanval gepaard gaat, verklaard worden. Dr. J. HANLO.

OVER VAGINISMUS. — De *Obstetrical Society* te Londen ontving in hare zitting van 6 November 1861, door tusschenkomst van Dr. TYLER SMITH, eene verhandeling van Dr. MARION SIMS, *Over Vaginismus*, die in de *Transactions of the Obstetrical Society.* Tome III, pag. 356, werd opgenomen.

Met groote belangstelling heeft Prof. VON SCANZONI in der tijd die verhandeling gelezen, zoowel omdat hij daarin zijne eigene ervaring grootendeels bevestigd vond, als ook omdat hij in sommige opzigten met den schrijver van meening verschilde. Daar hij nu in het onlangs (1866) door Dr. SIMS te Londen uitgegeven werk: *Clinical notes on uterine surgery etc.*, de destijds door dien Amerikaanschen Geneesheer voorgestane meeningen over de pathologie en therapie van vaginismus onveranderd heeft teruggevonden, meent hij ook nu *zijne* denkbeelden omtrent den aard van dit lijden niet langer te mogen terughouden.

Van deze belangrijke verhandeling van Prof. VON SCANZONI, geplaatst in het *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Jahrgang 1867 n°. 15, 16, 17 en 18, deelen wij het volgende eenigszins uitvoerig overzigt mede.

Onder *vaginismus* verstaat Dr. SIMS eene buitengewone hyperaesthesie van het hymen en van den ingang der scheede, die met zulke hevige onwillekeurige krampachtige zamentrekkingen van den sphincter vaginae et ani gepaard gaat, dat de coïtus onmogelijk kan worden uitgeoefend, en zelfs de aanraking van deze deelen met een penseel van kemelshaar of met een fijn veertje zulk eene hevige pijn veroorzaakt dat de vrouw luidkeels schreeuwt en meent dat er een scherp mes in gestoken wordt. De pijn is aan het orificium urethrae of in de nabijheid daarvan, waar het hymen begint, zeer hevig, maar nog heviger aan de uitmonding der glandulae Bartholini; bovendien is de geheele uitwendige oppervlakte van het hymen zeer gevoelig en Dr. SIMS vond dit vlies meestal dik en taai en de vrije rand bij het inbrengen van den vinger zoo gespannen als of er eene snaar door heen was getrokken. Ofschoon hij de aangedane deelen dikwijls rood of erythemateus vond zag hij toch nimmer bij exquisite gevallen van vaginismus ontstekingsverschijnselen. Zijne behandeling bestaat in uitsnijding van het hymen en van iedere andere gevoelige plek van het slijmvlies, benevens insnijding met opvolgende dilatatie van den ingang der scheede.

Volgens Prof. VON SCANZONI behoort vaginismus zonder eenigen twijfel tot de meermalen voorkomende aandoeningen van de vrouwelijke geslachtsdeelen. Binnen een tijdsverloop van drie jaren toch, nam hij 34 gevallen waar. Het is een hoogst pijnlijk lijden, dat niet alleen zwangerschap dikwijls jaren lang en meestal voor altijd belet, maar bovendien een hoogst nadeeligen invloed uitoefent, zoowel op de geslachtsdeelen als op het geheele organisme der vrouw.

Waardoor ontstaat vaginismus? Op die vraag geeft hij het volgende antwoord.

Ieder vrouwenarts, wien het gegund is een eenigszins dieperen blik te werpen in de geheimen van het echtelijk leven zijner patiënten, zal toestemmen, dat het tot de

groote uitzonderingen behoort, wanneer jonggehuwden hunne eerste pogingen tot het uitoefenen van coïtus dadelijk met een gewenscht gevolg bekroond zien; meestal toch verloopen er eenige dagen, soms weken, voordat de penis geheel in de scheede dringt. Nu wane men niet, dat die vruchtelooze pogingen altijd het gevolg zijn van een bijzonder taai hymen of van buitengewone engte van de scheede, neen, de schuld ligt in den regel aan den man, niet zoo zeer omdat hij niet in staat is den coïtus krachtig genoeg uit te oefenen, maar omdat hij dien niet uitoefent volgens de regelen der kunst, daar hem de rigting onbekend is, die hij bij zijne pogingen om in de scheede in te dringen volgen moet. Dat het toch minder aankomt op *de kracht waarmede* dan wel op *de wijze hoe* de coïtus wordt uitgeoefend, wordt genoegzaam bewezen door het feit dat jonge, krachtige, maar in de dienst van Venus ongeoefende mannen, in den regel het gewenschte doel veel later bereiken dan dezulken, die vóór hun huwelijk geene gelegenheid verzuimden om op dit gebied rijke ervaring op te doen en zich daardoor, zij het ook met verlies van mannelijke kracht, eene zekere *dexteritas coeundi* te verwerven.

Zoo lang er nu vruchtelooze pogingen tot coïtus aangewend en daarbij dikwijls en met geweld herhaald worden, zoo lang is het hymen en zijn de omliggende deelen aan beleedigingen blootgesteld en kan het dus niet bevreemden, dat ze vroeger of later de zitplaats van pijnlijke hyperaemie en ontsteking worden. Deze ontsteking, die na iedere mislukte poging tot coïtus steeds verergert, is de primaire oorzaak van vaginismus, zij heeft de buitengewoon verhoogde prikkelbaarheid dezer deelen ten gevolge, die weder de oorzaak is van de reflexkrampen. Ten bewijze hiervan beroept Prof. VON SCANZONI zich op de door hem waargenomen gevallen, waarin hij aan den ingang der scheede altijd meer of minder in het oog vallende ontstekingsverschijnselen (roodheid, aanzwelling, afschilfering van epithelium) vond. Dat een zoo goed waarnemer als Dr. SIMS dit voor toevallige complicatiën heeft gehouden, laat zich, volgens Prof. VON SCANZONI, alleen daaruit verklaren, dat de vrouwen, die hij behandelde, sedert langen tijd geen pogingen tot coïtus hadden beproefd, zoodat hare geslachtsdeelen zich door rust van de geleden beleedigingen hadden hersteld. Ook Prof. VON SCANZONI zag de ontstekingsverschijnselen verdwijnen als de vrouwen zich twee of drie weken van pogingen tot coïtus hadden onthouden, terwijl zij zich dadelijk weder vertoonden als zijn verbod eenige malen was overtreden.

De prognose van vaginismus is in zoo verre gunstig als het door eene rationele behandeling altijd gelukt dit lijden blijvend te genezen.

Men moge over onzen werkkring als arts denken zoo als men wil, zegt Prof. VON SCANZONI en, voegt hij er bij, wij weten dat dit niet altijd in gunstigen zin is, maar dit zal toch een ieder moeten erkennen dat wij op therapeutisch terrein geen enthousiast zijn, en dat wij altijd zonder omwegen de ongunstige uitkomsten van onze behandeling hebben bekend gemaakt; men zal ons dus wel gelooven, als wij verzekeren, dat ons de genezing van vaginismus altijd en dat wel zonder eenige bloedige kunstbewerking gelukt is. — Deze behandeling, gedurende welke de vrouw zich van iedere poging tot coïtus moet onthouden bestaat in het volgende.

De lijderes begint met des morgens en des avonds een laauw zitbad van 26°. R. te nemen en wascht in dien tusschentijd hare geslachtsdeelen eenige malen met laauw aqua Goulardi of legt daarmede bevochtigde compressen tusschen de schaamlippen; tevens moet iedere beweging, waardoor wrijving der geslachtsdeelen ontstaat, streng vermeden worden. Zoodra de ontstekingsverschijnselen verbeterd en de buitengewone gevoeligheid zoodanig verminderd is, dat de aanraking met een penseel zonder veel pijn wordt verdragen, hetgeen meestal na 3 of 4 dagen het geval is, worden de ont-

stoken plaatsen van den ingang der scheede dagelijks bestreken met eene oplossing van lapis infernalis (gr. x—xx ad unciam vocht). Na verloop van acht dagen wordt er een suppositorium van extractum belladonnae en butyrum cacao in de scheede, onmiddellijk achter het hymen ingebragt. Deze geheele behandeling wordt zoo lang voortgezet tot alle ontstekingsverschijnselen geweken zijn en de ingang der scheede normaal van kleur en bij aanraking geheel onpijnlijk is. Meestal worden daartoe twee of drie weken vereischt. Nu wordt de ingang der scheede mechanisch gerekt, door eerst dunne en allengs dikkere specula van melkglas in te brengen. Gewoonlijk is dit de twee of drie eerste malen pijnlijk en vordert het eenige moeite wegens de krampachtige zamentrekking van den m. constrictor cunni, maar is die tegenstand eenmaal overwonnen, dan glijdt het speculum zonder eenig bezwaar verder; en de pijn bedaart spoedig, zoodat het speculum gedurende een half of geheel uur in de scheede kan blijven liggen. In den beginne wordt het speculum om de twee of drie dagen ingebragt. Na verloop van tien of veertien dagen kan men het reeds dagelijks inbrengen en steeds dikkere nemen; op het laatst gebruikt Prof. VON SCANZONI meestal het driekleppig speculum van SEGALAS, waarmede men de scheede naar willekeur kan rekken. Inmiddels wordt steeds voortgegaan met de zitbaden, het wasschen der geslachtsdeelen, het zetten van suppositoria en, zoo er zich op nieuw ontstekingsverschijnselen vertoonen, met het bestrijken met lapis infernalis. — Alle op deze wijze behandelde vrouwen konden na verloop van zes of acht weken den coïtus zonder veel pijn uitoefenen. Intusschen is het zeer aan te bevelen om, ingeval men aan de vaardigheid van den man tot het uitoefenen van den coïtus twijfelt, de vrouw aan te raden altijd zelve den penis in de scheede te brengen, daar het anders zou kunnen gebeuren dat de weg in de scheede wederom niet werd gevonden.

Vergelijkt men nu deze behandeling met die van Dr. SIMS, dan ziet men dat ze even zoo zeker genezing aanbrengt, terwijl de vrouw zelfs geen dag het bed behoeft te houden, maar hoogstens eenige uren, zoo lang het speculum in de scheede ligt, in liggende houding moet doorbrengen; daarenboven bespaart men haar de angst voor eene operatie, die ook niet altijd zoo onschuldig is als Dr. SIMS het wel doet voorkomen. De behandeling van Dr. SIMS is daarenboven, volgens zijne eigene verklaring, alleen niet voldoende, maar moet steeds worden gevolgd door het dragen van een dilatator. Hieruit volgt dus, dat Dr. SIMS dan toch eigenlijk de scheede op dezelfde wijze mechanisch rekt als Prof. VON SCANZONI, maar de vrouw vooraf nog eene bloedige kunstbewerking doet ondergaan, die geheel vermeden kan worden. — Prof. VON SCANZONI rekent dan ook de behandelingswijze van Dr. SIMS geen aanwinst voor de gynaecologie, evenmin als de door hem met zoo schitterende welsprekendheid aangeprezen bloedige dilatatie van het halskanaal der baarmoeder, ter genezing van dysmenorrhoe. Beide operatiën zijn niets dan chirurgische *kunsten*, die op onervarenen indruk maken, maar waarbij de man van ondervinding koel blijft; zij maken eenigen tijd opgang om spoedig in vergetelheid te geraken. Dr. W. M. H. SÄNGER.

OVER EENE ALGEMEENE RATIONELE WET OP HET HOUDEN VAN HONDEN, TER VOORKOMING VAN DE HONDSDOLHEID EN DE VERSPREIDING VAN DEZE ZIEKTE. — Gelijk bekend is wordt er thans om de twee jaren een Internationaal Congres van Veeartsenijkundigen gehouden, waarnaar de Regeringen van de meeste staten van Europa afgevaardigden zenden. Die congressen hebben ten doel om vele zaken van Veeartsenijkundigen aard en van algemeen belang te bespreken en om, zoo mogelijk, eene algemeene wetgeving op vele van die zaken te verkrijgen.

Het tweede Congres, gehouden te Weenen in Augustus 1865, werd door 170 Veeartsenijkundigen bijgewoond; niet minder dan 54 waren door de verschillende Regeringen afgevaardigd. Nederland was *niet* vertegenwoordigd. Het verslag van de vergaderingen, in 1866 verschenen, beslaat niet minder dan 180 groot 4º bladzijden 1).

Onder de punten, op dat Congres behandeld, komt ook de vraag voor: *welke maatregelen er door de Regeringen zouden kunnen worden genomen om de hondsdolheid te voorkomen of zoo min mogelijk schadelijk te maken.* De groote meerderheid der vergadering nam het volgende reglement op het houden van honden aan.

Vooraf verklaarde de vergadering *éénstemmig:* dat de hondsdolheid is eene *specifieke, zelfstandige ziekte,* waarbij een contagium wordt voortgebragt, dat door de beet of door inenting op dieren of den mensch overgedragen, in staat is dezelfde ziekte te voorschijn te roepen, en dat dit geenszins tetanus is.

1º. In al de steden en land-gemeenten van een land moet eene *hondenconscriptie,* een hondencensus worden ingevoerd, en ten behoeve daarvan moet in al de gemeenten van dat land op *gelijke* modellen of staten een hondenkadaster worden aangelegd.

2º. Iedere hond moet door een *merkteeken* herkenbaar zijn.

3º. Zoo veel mogelijk zal getracht worden om het *getal* der honden te verminderen, en het Congres houdt de invoering van eene zoo hoog mogelijke *belasting op de honden* voor een uitstekend middel, om dat doel te bereiken.

Deze belasting moet voor alle honden zonder onderscheid des *geslachts* dezelfde zijn.

Al de honden moeten aan die belasting worden onderworpen. Vermindering of geheele vrijstelling van die belasting voor honden, die voor eenige werkzaamheden worden gebruikt, moet zoo veel mogelijk *beperkt* worden.

4º. Er moet gezorgd worden, dat het *vrij rondloopen* van honden zonder opzigt, maar bovenal het vrij rondloopen van *loopsche teven,* niet plaats hebbe.

5º. Onder de gewone verhoudingen is van het *dragen van muilkorven,* als regel, af te zien. In die districten waar dolle honden zich hebben voorgedaan is het dragen van muilkorven noodzakelijk. De duur van het dragen der muilkorven wordt door het bestuur, in overleg met een deskundig Veearts, van geval tot geval en met in acht name der bijzondere verhoudingen, bepaald.

6º. In Staten, waarin tot heden geene wettelijke bepalingen met opzigt tot het kennisgeven van aanwezige besmettelijke ziekten bestaan, moeten de honden, die verdacht zijn van dolheid of werkelijk aan dolheid lijden, onverwijld aan het bestuur worden aangegeven.

7º. Dolle honden moeten onvoorwaardelijk worden *gedood.* De door deze gebetene en met hen in aanraking gekomene honden slechts dàn, wanneer, voor zoo ver men weet, nog geen mensch is gebeten; is echter door hen iemand gebeten, dan moeten die eerst dán worden gedood, wanneer hunne gezondheidstoestand geconstateerd is.

Van dolheid verdachte honden moeten zoo lang in zekere bewaring en onder naauwkeurige observatie worden gehouden, tot hunne gezondheidstoestand geconstateerd is.

Zijn zij inderdaad dol, dan moeten zij gedood worden. Worden zij niet dol bevonden, dan kunnen ze aan de eigenaars worden teruggegeven.

Vertoonen zich bij een wegens verdacht-zijn van dolheid gedooden hond ook slechts

1) *Amtlicher bericht über den Zweiten Internationalen Congress von Thierärzten zu Wien,* u. s. w. Wien bei BRAUMÜLLER.

de geringste teekenen, die dat verdacht-zijn van dolheid eenigermate bevestigen, dan moeten al de door hem gebetene of met hem in aanraking geweest zijnde honden worden gedood.

Het spreekt van zelf, dat bij voorkomende dolheid de noodige desinfectie-maatregelen in aanwending moeten worden gebragt.

8⁰. zullen de opgegevene maatregelen het beoogde doel bereiken, dan is het noodig, dat die onder de medewerking van een zaakkundig veearts worden doorgevoerd, en dat elken houder van een hond bij gelegenheid van de conscriptie van zijn hond een gedrukt eenvoudig onderrigt over het gezond houden der honden, over de kenmerken der dolheid en over de tot het voorkomen en vernietigen der ziekte noodzakelijke politie-maatregelen ontvange.

29 Januarij 1867. F. C. HEKMEIJER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 23 Maart l.l., werden in toto 1731 sterfgevallen, waaronder 40 aan variolae en 2224 geboorten, in de Metropolis vermeld.

— Ter eere der nagedachtenis van wijlen Prof. GOODSIR zal door verschillende personen te Edinburgh, onder den naam van *Goodsir Fellowship*, een fonds, ten bate van een verdienstelijk student in de Anatomie of Physiologie, bijeengebragt worden.

— *The Lancet*, van 30 Maart l.l., vestigt de aandacht op het „Sewage system", hetwelk onder de leiding van Kapitein LIERNUR, te 's Gravenhage, in werking gebragt zal worden. De privaten van ieder huis zullen met eene hoofdbuis, welke onder den beganen grond loopt, verbonden worden. Deze hoofdgeleiding zal op verschillende plaatsen in reservoirs uitmonden, terwijl de faecaalstoffen, door het maken van een vacuum, door middel van een stoompomp, van uit de privaten in de hoofdgeleidingen ingezogen worden.

— In eene der jongste vergaderingen van de Obstetrical Society zijn, naar aanleiding van de onwaardige wijze, waarop door BAKER BROWN de clitoridectomie, ter genezing van enkele vormen van hysterie en hystero epilepsie, meer in den vorm van een pamphlet dan in die van een degelijk geschrift is aanbevolen, hevige discussiën gevoerd. Er is door sommige leden voorgesteld, om hem het lidmaatschap der Society te ontzeggen. BAKER BROWN zal eene wijdloopige verantwoording in het licht geven.

— Het House of Commons, terugkomende op een vroeger besluit, heeft zich met 225 tegen 131 stemmen vereenigd met het Regeringsvoorstel, om de geesselstraf bij het leger voor zekere gevallen en onder zekere beperkingen, nog te laten voortbestaan.

PARIJS. — Volgens de opgaven in het Maartnummer des *Archives Générales* werden in de „asiles" van het Seine departement gedurende 1866 in Bicêtre 1314 en in de Salpetrière 1164 krankzinnigen opgenomen, terwijl het totale cijfer der in beide inrigtingen verpleegden aan 2054 en 2666 beantwoordde. Charenton bevatte in 1866 745 mannelijke en 418 vrouwelijke patiënten. Het geheele cijfer der verpleegden, in alle maniocomia te zamen, bedroeg 6692 (3105 m. en 3587 vr), waarvan er 3252 (1777 m. en 1475 vr.) gedurende dat jaar opgenomen werden.

— Het nieuwe asile St. Anne, in den faubourg St. Jacques gelegen, is sinds 1 April geopend. Het zal 600 krankzinnigen kunnen bevatten. Dr. GIRAUD DE CAILLEUX is tot Inspecteur en de Doctoren DAGONET en PROSPER LUCAS tot Médecins en Chef benoemd. De verdeeling der krankzinnigen over dit asile, over Bicêtre en de Salpetrière zal, wat de twee laatste gestichten betreft, later ook over de in aanbouw zijnde buiten-asyles te Vaucluse en Ville Evrard geschieden.

— De cholera blijft zich nog voortdurend in Bretagne vertoonen.

BERLIJN. — Dr. SCHULZE, te Rostock, heeft in het *Centralblatt* van 23 Maart l.l. op het gebruik van het chloor-palladium, als op een voortreffelijk reagens tot het mikroskopisch onderzoek van dierlijke weefsels, de aandacht gevestigd. Het schijnt vooral het vermogen te bezitten, om aan de gladde spiervezels eene zeer duidelijke stroogele verkleuring mede te deelen, terwijl het bovendien, even als het chroomzuur, in staat is om organische weefsels, zonder verandering der structuur, te verharden en voor het onderzoek geschikt te maken. Tot het laatste doel werd eene solutie van 1 deel chloor-palladium op 1000 deelen water aangewend.

— Onder den naam van „Medicinisch-Psychologische Gesellschaft" heeft zich alhier, onder het praesidium van Prof. GRIESINGER, eene wetenschappelijke Vereeniging voor de studie der Psychiatrie gevormd.

— Dr. GURLT is door het „Central-Verein für verwündete Krieger" als Commissaris bij de Parijsche expositie gekozen.

— De onlangs benoemde Regerings-Commissie, ter reorganisatie en beoordeeling van de Militaire Geneeskundige Dienst, heeft hare werkzaamheden, onder het praesidium van Prof. VON LANGENBECK, aangevangen. De Doctoren FRERICHS, WILMS, V. LAUER, BÖGER, ESSE, STEINBERG en LÖFFLER uit Berlijn, STROMEIJER uit Hannover, BARDELEBEN uit Greifswald, BUSCH uit Bonn, ESMARCH uit Kiel, MIDDELDORPF uit Breslau en WAGNER uit Koningsbergen, zijn de voornaamste der gekozene leden.

KEULEN. — De *Illustrirte Zeitung* van 30 Maart l.l. meldt, in hare gewone rubriek „Gesundheitspflege", dat de cholera de stad verlaten had, na in toto gedurende Januarij, Februarij en Maart l.l. 95 (waarvan 81 alleen in Februarij) slagtoffers geëischt te hebben.

ZÜRICH. — Volgens verschillende berigten is aan den onlangs te Utrecht benoemden Hoogleeraar in de Verloskunde, GUSSEROW, het Professoraat te Zürich aangeboden.

WEENEN. — De *Wiener Medicinische Zeitung* van 26 Maart l.l. bevat een schrijven van Dr. KÜCHENMEISTER te Dresden, waarin ook door hem de aanwezigheid van parasietvormingen in het haar van den chignon bevestigd wordt. De vraag, of de verdere ontwikkeling dier parasietvorming in het doode haar, zich ook op het levende kan voortplanten, kan volgens hem alleen door proefnemingen beslist worden. Naar analogie der Botrytis Bassiana (parasiet der zijde rups), welke zich zoowel op doode als op levende weefsels ontwikkelt, zoude zulks niet onmogelijk zijn.

— Door Prof. VON PATRUBAN is van wege het Physiologische Instituut eene oproeping ter toezending van levende kikvorschen, welke door nog onbekende invloeden in de sloten in de nabijheid der hoofdstad bijna geheel verdwenen zijn, tot het houden van physiologische experimenten, in de *Wiener Zeitung* geplaatst.

— In de geneeskundige bladen wordt eene vrij scherpe polemiek tusschen Prof. VON DUMREICHER en Prof. VON LANGENBECK, over de verpleging der gekwetsten in de Lazareths na den slag van Königgrätz, gevoerd.

— Prof. BILLROTH, te Zürich, is, ter vervulling der vacature van wijlen Prof. SCHUH, tot Chirurgiae Professor alhier benoemd. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij de beraadslaging over het hoofdstuk *Marine* in de Tweede Kamer, op 20 Maart j.l., drong (bij Art. 30) de Heer JONCKBLOET aan op eene betere behartiging van de belangen der Officieren van Gezondheid, voor wie zich zoo weinig de gelegenheid tot bevordering aanbood. Een amendement van dien spreker, tot verhooging van dat Art. met *f* 1600, werd door den Minister van Marine overgenomen en het artikel zelf daarna (met 49 tegen 20 stemmen) aangenomen.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken, gezien het Koninklijk besluit van den 10den Maart 1867 (*Staatsblad* n°. 12), heeft ter kennis gebragt van belanghebbenden, dat aan hen, die tot het natuurkundig, en aan hen, die tot het geneeskundig examen wenschen te worden toegelaten, ingevolge de bepalingen van voornoemd besluit, de vrijheid wordt gegeven het examen *gedeeltelijk in de voorjaarszitting* der Commissie en gedeeltelijk *in de najaarszitting* af te leggen. Zij, die van deze vergunningen wenschen gebruik te maken, zijn gehouden daarvan vóór den 1sten April kennis te geven aan den Voorzitter der Commissie, belast met het afnemen der examens; zullende de Commissie niet verpligt zijn op een later gedaan verzoek acht te slaan.

— Door den Minister van Oorlog is ter algemeene kennis van het leger gebragt, „dat de kleederen van militairen, die van de detachementen hulp-marechaussée naar hun korps terugkeeren, te beginnen met die der miliciens, die eventuëel naar hunne haardsteden retourneren, zullen moeten worden gereinigd en gedesinfecteerd; welk laatste in de militaire ziekeninrigtingen zal moeten geschieden."

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft, d.d. 7 Januarij j.l., goedgevonden en verstaan, met intrekking van § *a* Art. 3 van het besluit van 25 November 1864, n°. 36 (*Staatsblad* n°. 184), te bepalen, dat, ingaande met 1 Januarij 1867, de aanstelling en het ontslag van *Vaccinateurs* in Nederlandsch Indië, na overleg met de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, zullen zijn opgedragen aan den Directeur van het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, en dat voor de betrekking van Vaccinateur bij voorkeur *Doktors Djawa* moeten aangesteld worden, — met aanbeveling aan den Directeur voornoemd, om daarbij zoo veel doenlijk in acht te nemen den regel, om de bedoelde Doktors Djawa-Vaccinateurs te plaatsen in die gewesten, vanwaar zij herkomstig zijn, althans niet in die streken, waar de landstaal hun vreemd is.

— Luidens de jongste berigten uit Nederlandsch Indië waren de tijdingen omtrent de cholera-epidemie te Gorontalo en in de residentie Amboina geruststellend.

De epidemie onder het vee breidde zich luidens de berigten uit Padang, van 8 December j.l., op verscheiden plaatsen al meer en meer uit. Zij bepaalde zich nu niet meer alleen tot de buffels, maar varkens en ook paarden werden er door aangetast. Tevens deelt men van Sabrang-Padang mede, dat daar vele doode slangen werden gezien, die, op de oppervlakte des waters drijvende, een verpestenden stank opleverden. (Nopens den *aard* dezer epizoötie blijkt uit de ontvangen berigten niets naders.)

's GRAVENHAGE. — Van goeder hand wordt het volgende plan medegedeeld, als uitmakende de hoofddenkbeelden voor de verbetering van *het rioolstelsel* alhier: 1°. de riolen moeten allen van de grachten afgevoerd worden en alle vergaarbakken van vuil binnen de gemeente moeten worden weggeruimd; — 2°. alle secreten moeten op de gemeenteriolen gebragt worden en de beerputten zonder uizondering vervallen; — 3°. door een lager peil der riolen moet de afstrooming bevorderd worden; — 4°. door mechanische krachten en hulpmiddelen moet de zoo noodige doorspoeling der riolen worden verkregen; — 5°. het rioolvuil of rioolwater wordt naar drie verschillende punten buiten de stad afgeleid, te weten: naar den **Veenpolder**, naar het **Kleine**

Veentje achter de aschstallen en naar eene verwijderde plaats ter zijde van het kanaal; — 6°. op die plaatsen wordt het vuile water door middel van stoommachines opgepompt en gezuiverd, waarna het zich weder in den boezem ontlast. — De toepassing dezer denkbeelden zal, behalve de daaruit onmiddellijk voortvloeijende werken, nog de volgende belangrijke werken vorderen: het dempen van alle binnengrachten; het maken van nieuwe losplaatsen en daarstellen van nieuwe bruggen, enz.; de verbreeding van de Lange Poten en den aanleg van eene straat van het Achterom naar het Buitenhof. De kosten van al deze werken worden geraamd op *f* 746,000.

(Het plan zal in handen gesteld worden van eene Commissie van drie deskundigen, aan welke zal worden opgedragen den Gemeenteraad te adviseren.)

HAARLEM. — Vóór eenige dagen deed de Arrondissements-Regtbank alhier uitspraak in eene zaak, betreffende de toepassing der Wet op de uitoefening der Geneeskunst, ten aanzien van dusgenaamde magnetiseurs. Zekere RIJFKOGEL, vroeger zadelmaker, stond namelijk teregt wegens het onbevoegd uitoefenen van de Geneeskunde, door aan verschillende personen geneeskundigen raad en bijstand op verschillende tijdstippen te hebben verleend en daarvan zijn bedrijf te hebben gemaakt. Uit de instructie bleek, dat deze persoon met eene clayrvoyante, die hij zeide in zoogenaamden magnetischen slaap te brengen, herhaaldelijk aan zieken van allerlei aard omtrent den aard hunner ziekte en hare genezing mededeelingen deed en raad gaf, hun recepten voorschreef, een leefregel aangaf enz. — alles zonder daartoe de bevoegdheid te bezitten. — Het Openbaar Ministerie zag daarin eene overtreding van Art. 1 der Wet van den 1sten Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60, en requireerde diensvolgens eene gevangenisstraf voor den tijd van drie maanden en eene geldboete van *f* 300. De verdediger des beklaagden was het ten aanzien der toepasbaarheid van de Wet ten dezen geheel met het Openbaar Ministerie eens, maar betoogde, hoe zich in het onderhavige geval een aantal omstandigheden voordeden, die tot verzachting der geëischte straffen leiden konden. — De Regtbank, hiermede zich vereenigende, veroordeelde RIJFKOGEL tot eene geldboete van *f* 25 en in de kosten.

MAASTRICHT. — Bij arrest van 30 November j.l. heeft het Provinciaal Geregtshof in Limburg in hooger beroep bevestigd het vonnis der Arrondissements-Regtbank te Roermond, waarbij (zie blz. 576 van den vorigen Jaargang van dit *Tijdschrift*) de Plattelands-Heelmeester J. H. TROST, te Echt, was schuldig verklaard van onbevoegde uitoefening der Verloskunde en veroordeeld tot eene geldboete van *f* 40, of bij wanbetaling 2 dagen gevangenisstraf. — De Heer TROST heeft in de uitspraak van het Hof berust.

ZWOLLE. — In de eerste dagen der maand Maart zijn in Limburg, vlak aan de grenzen van Pruissen, te Nieuwenhagen, twee choleragevallen voorgekomen, die uit de daarvan gegeven beschrijving allezins voor werkelijke cholera, doch in ligteren graad, gehouden moeten worden. — Te dier tijde kwamen nog onderscheidene gevallen, doch sporadisch, rondom Aken voor, waar de ziekte trouwens den geheelen winter, nu hier dan daar, zich had voorgedaan, met name was dat het geval te Eschweiler en Stollberg. — Een der patiënten van Nieuwenhagen was te Keulen geweest, waar de ziekte toen in vrij sterke mate heerschte. Behalve in bovengenoemde plaatsen heeft de cholera in Pruissen o. a. ook te Essen, Düsseldorff en Elberfeld zich vertoond, dus allen plaatsen digt bij onze grenzen.

— De gevallen van hondsdolheid in het Noorden des Rijks nemen nog geen einde, ofschoon in geheel Drenthe, bij wijze van Provinciale Verordening, reeds sedert November j.l. de maatregelen worden genomen, om het gevaar zoo veel mogelijk tegen te gaan, en in vele gemeenten der andere provinciën de honden schier voortdurend

vast liggen of slechts gemuilband zich vrij bewegen mogen. Voor ettelijke dagen is nu weêr een geval voorgekomen te Beerta (Groningen), waarbij wel onderscheidene dieren (honden, katten en een kalf) gebeten, maar geen mensch gewond is, en twee gevallen alhier, waarbij vermoedelijk ook geen mensch is benadeeld.

(In de Indische bladen zie ik, dat ook in Nederlandsch Indië de hondsdolheid zich hier en daar voordoet. Zoo werd in December j.l. te Djocja het 10jarig dochtertje van den Heer v. D. door een dollen hond gebeten, en bezweek na 9 dagen onder de duidelijkste verschijnselen der ziekte.)

— Uit het medico-politisch oogpunt achten wij het vonnis, dezer dagen door de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam geveld naar aanleiding van het opgraven van vee, der bijzondere aandacht zeer waardig. Die Regtbank toch heeft in zake van twee personen, beschuldigd van poging tot opgraving van door den Staat onteigend, afgemaakt en begraven vee, beslist, dat het feit moest worden beschouwd als *poging tot diefstal*, „vermits de Staat, door onteigening eigenaar van het rund geworden, dat in het algemeen belang onschadelijk heeft willen maken, doch geenszins zijn regt als eigenaar door de begraving heeft opgegeven, daar hij den kuil, waar het was begraven, zelfs heeft doen bewaken." — De beklaagden zijn veroordeeld tot 15 dagen en 1 maand eenzame opsluiting.

[Hier was sprake slechts van *poging* tot opgraving, dus ook slechts van *poging* tot diefstal. Doch het beginsel is de hoofdzaak.]

— Te Drouweneroord, gemeente Borger (in Drenthe), bragt den 5den Maart j.l. de vrouw van een arbeider *vier* kinderen ter wereld, die, althans eenigen tijd na de geboorte, even als de moeder, *allen* redelijk welvarend waren.

— Niet alledaagsch is eene andere mededeeling in de jongste Indische bladen, betreffende den dood van wijlen den waarnemenden Gouverneur-Generaal Mr. A. PRINS, onlangs te Buitenzorg overleden. De bladen berigten namelijk, dat de lijkopening van genoemden Heer „het volkomenste bewijs heeft geleverd voor de juistheid van de opvatting en behandeling der ziekte door de Heeren der wetenschap." Een der Geneesheeren toch had *bij voorraad* een sectie-rapport opgemaakt en in een verzegelden brief aan een lid der familie ter hand gesteld; bij de sectie, welke door een ander Geneesheer plaats had, werd dit rapport *geheel* bevestigd gevonden. — „Deze omstandigheid is niet zonder belang," voegen de bladen er bij, „omdat de ziektegeschiedenis van den Heer PRINS velen geleid had tot een overmatig wantrouwen jegens de geneeskundige wetenschap of hare beoefenaren in Indië."

PERSONALIA.

Z. M. heeft, bij besluit van 1 Maart j.l., n°. 78, benoemd: 1°. tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de *Natuurkundige examens* volgens Art. 4 der (Geneeskundige) Wet, Dr. P. HARTING, Hoogleeraar te Utrecht; — tot Lid en Secretaris dier Commissie Dr. J. H. VAN DEN BROEK, Eerste Off. v. Gez. 2de kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht; — tot Leden dier Commissie: Dr. J. BOSSCHA JR., Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs te 'sGravenhage; Dr. H. C. VAN HALL, Hoogleeraar te Groningen; Dr. A. HEYNSIUS, Hoogleeraar te Leiden; Dr J. HISSINK JANSEN, Hoogleeraar te Groningen; Dr. A. C. OUDEMANS, Hoogleeraar te Delft; Dr. T. ZAAIJER, Hoogleeraar te Leiden; — tot plaatsvervangende Leden: Dr. J. M. VAN BEMMELEN, Directeur der Rijks Hoogere Burgerschool te Groningen; Dr. W. BERLIN, Hoogleeraar te Amsterdam; Dr. D. J. COSTER, te Amsterdam; Dr. J. VAN DEEN, Hoogleeraar te Groningen; Dr. W. KOSTER, Hoogleeraar te Utrecht; Dr. M. SALVERDA, Hoogleeraar te Groningen; Dr. H. G. VAN DE

SANDE BAKHUYZEN, Leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Utrecht; Dr. R. S. TJADEN MODDERMAN, Directeur der Hoogere Burgerschool te Arnhem;

2°. tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de *Geneeskundige examens* volgens Art. 5 dier Wet, Dr. J. VAN GEUNS, Hoogleeraar te Amsterdam; — tot Lid en Secretaris dier Commissie Dr. F. RIENDERHOFF, Eersten Geneesheer aan het Stedelijk Ziekenhuis te Rotterdam; tot Leden dier Commissie: Dr. J. C. G. EVERS, Hoogleeraar te Leiden; Dr. L. C. VAN GOUDOEVER, Hoogleeraar te Utrecht; Dr. A. H. ISRAËLS, te Amsterdam; Dr. L. LEHMANN, Hoogleeraar te Amsterdam; P. T. VAN MUNNIKREDE, Heel- en Vroedmeester te Delft; Dr. J. N. RAMAER, te Delft; J. VAN RIJN VAN ALKEMADE, Militair Apotheker 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht; A. STELLINGWERFF, Oud-Apotheker te Amsterdam; Dr. M. H. TIMMERMAN, Off. v. Gez. 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht; — tot plaatsvervangende Leden: Dr. A. M. BALLOT, te Rotterdam; Mr. M. W. C. GORI, Off. v. Gez. 2de kl. te Amsterdam; Dr. G. PH. F. GROSHANS, te Rotterdam; P. J. HAAXMAN, Apotheker te Rotterdam; Dr. T. HALBERTSMA, Hoogleeraar te Groningen; Dr. G. D. L. HUET, Eersten Geneesheer aan het Buitengasthuis te Amsterdam; Dr. J. P. TH. VAN DER LITH, Eersten Geneesheer aan het Krankzinnigengesticht te Utrecht; Dr. F. A. W. MIQUEL, Hoogleeraar te Utrecht; A. H. SCHOEMAKER, te Ambt Almelo; Dr. J. W. R. TILANUS, te Amsterdam; Dr. J. ZEEMAN, te Amsterdam;

3°. tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de examens van *Hulp-Apotheker* volgens Art. 8 dier Wet, Dr. W. F. R. SURINGAR, Hoogleeraar te Leiden; — tot Lid en Secretaris dier Commissie J. C. KRUSEMAN, Apotheker te Haarlem; — tot Leden dier Commissie: D. PAS, Apotheker te Amsterdam; Dr. H. W. SCHROEDER VAN DER KOLK, Hoogleeraar te Deventer; H. C. VAN SETTEN, Apotheker te Utrecht; — tot plaatsvervangende Leden: E. A. VAN DER BURG, te Rotterdam; Dr. J. W. ERMERINS, Hoogleeraar te Groningen; R. J. OPWIJRDA, Apotheker te Nijmegen; Dr. E. W. P. RAUWENHOFF, te Rotterdam; Dr. J. TH. MOUTON, Apotheker te 's Gravenhage.

(Bij nader Koninklijk besluit is, met intrekking der benoeming van Dr. J. TH. MOUTON, Apotheker te 's Gravenhage, tot plaatsvervangend Lid der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de examens van Hulp-Apotheker, benoemd K. C. VORSTMAN, Apotheker te 's Gravenhage.)

— Tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Gelderland en Utrecht is door Z. M. benoemd de Heer J. P. C. VAN TRICHT, Apotheker te Arnhem; — tot plaatsvervangend Lid van dien Raad, de Heer W. KNOOPS, Oud-Apotheker te Arnhem.

— Bij Koninklijk besluit van 20 December j.l., n°. 79, zijn aan de navolgende Geneeskundigen over het jaar 1865 eerepenningen toegewezen in zake de gratis vaccinatie: In **Noord-Brabant** aan: J. B. L. M. VAN ERP, te Erp; P. J. M. DE LANG, te Hilvarenbeek; J. D. A. BRUSSINK, te Gemert; TH. BODESTAFF, te Eindhoven; Dr. L. C. VAN GENK, te Etten; C. VAN BANK, te Raamsdonk en G. G. VAN DE VEN, te Nieuw Vosmeer. — In **Limburg** aan: Dr. J. A. KIJST, te Maastricht; P. L. MOLY, te Heerlen en J. A. OTTEN, te Heythuijsen. — In **Gelderland** aan: G. VAN NOUHUIJS JZ., te Brakel; Dr. B. D. F. HUIJSMANS, te Harderwijk en C. TERNE VAN DER HEUL, te Zelhem. — In **Utrecht** aan: A. M. ROMIJN, te Soest en B. VAN OMMEREN, te Eemnes. — In **Zuid-Holland** aan: G. A. NOLEN, te Heerjansdam; C. J. BEEKUM, te Noordeloos; J. C. WAGTENDONK, te Ysselmonde; K. SIMONS, te Zuid-Beijerland; H. J. PEPPINK, te Spijkenisse; L. VAN PINXTEREN, te Schiedam en Dr. P. SCHUT, te Ysselmonde. — In **Noord-Holland** aan: Dr. R. T. HART, te Nieuwer-Amstel; R. DE LA MARRE, te

Berkhout; J. C. VAN DORSTEN, te Haarlemmermeer; W. J. DRIESSEN, te Wieringen; A. J. C. FRANS, te Beverwijk; W. J. GRIPPELING, te Bloemendaal; M. VAN WAERT, te Westzaan; G. C. WEISSENBORN, te Oude Niedorp; H. T. VAN DER WISSEL, op Marken en F. ROMAN, op Wieringen. — In **Zeeland** aan: Dr. J. STREHLER, te Veere; L. F. RINSE, te Koudekerke; P. J. VAN DAM, te Domburg; J. C. HOOGENDORP, te Kortgene en G. H. STEINIGEWEGH, te Brouwershaven. — In **Friesland** aan: F. J. VISSER, te Lemmer; J. R. VAN DUIJNEN, te Schiermonnikoog; Dr. A. L. VAN DER SLUIS, te Oostemolde; L. DE VRIES PZ., te Oosterend; T. K. PRAKKEN, te Ureterp en Dr. J. JEST, te Stiens. — In **Groningen** aan: Dr. J. S. WICHERS, te Middelstum; N. J. STUTTERHEIM, te Warffum en Dr. J. H. RUTGERS, te Usquert. — In **Overijssel** aan: Dr. H. T. M. J. G. FUHRMAN MEIJERINGH, te Avereest; C. A. L. HABERMEHL, te Avereest en W. LINDENHOVIUS, te Ommen. (In Drenthe kon over 1865 geen eerepenning worden verleend, omdat de Geneeskundigen, die aldaar anders in de termen van het Koninklijk besluit zouden gevallen zijn, de inentingen niet gratis hadden gedaan, maar tegen eene vaste som of naar gelang van het aantal door de gemeenten beloond waren.)

— Bij onderscheidene Koninklijke besluiten zijn, met intrekking der benoeming van Dr. G. F. F. GROSHANS, tot plaatsvervangend lid der Commissie, in 1867 belast met het afnemen der geneeskundige examens, benoemd Dr. H. BOURSSE WILS te Leiden; — met intrekking der benoeming van Dr. J. W. EIMERINS, Dr. F. W. C. KRECKE te Utrecht, tot plaatsvervangend lid der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de examens van Hulp-Apotheker volgens Art. 8 der Wet van 1 Junij 1865, — en met intrekking der benoeming van Dr. J. TH. MOUTON, Apotheker te 'sGravenhage, tot plaatsvervangend lid derzelfde Commissie de Heer K. C. VORSTMAN, Apotheker te 'sGravenhage.

— Z. M. heeft tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd den Heer F. P. L. POLLEN, honorair-adsistent van 'sRijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden (bekend door zijn onderzoek van Madagaskar).

— Z. M. heeft, bij besluit van 30 Januarij j.l., n°. 71, vergund aan den Heer J. J. KRIBS, Genees- Heel- en Verloskundige te Heinsberg, in Pruissen, om onder gestelde voorwaarden in de gemeenten Vlodrop en Posterholt de genees- heel- en verloskundige praktijk uit te oefenen. (De Heer KRIBS mag, zoo lang te Vlodrop geen Geneeskundige gevestigd is, er de praktijk uitoefenen en moet de Artt. 5, 6 en 7 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60, nakomen.)

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ontslagen*, op verzoek, eervol, onder toekenning van den titulairen rang van Off. v. Gez. 2de kl., den Off. v. Gez. 3de kl. J. L. G. LE RUTTE; — *ontheven*, op verzoek, eervol, van de hem opgedragene waarneming van de Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de Vaccine in de afdeeling Sidho-Ardjo, H. E. THEPASS; — *geplaatst*, bij de Militaire Geneeskundige Dienst in de Westerafdeeling van Borneo, den Apotheker 3de kl. H. G. STAMM; — *ingetrokken*, de aan C. A. J. PECQUEUR verleende admissie tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk in de afdeeling Bodjonegoro (residentie Rembang); — *magtiging verleend*, tot de uitreiking aan denzelven van eene acte van toelating tot de uitoefening als voren in de afdeeling Sidho-Ardjo (residentie Soerabaija); zijnde hij tevens belast met de waarneming der Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de Vaccine in die afdeeling; — *bevorderd*, tot Off. v. Gez. 1ste kl., te Djocdjocarta, W. A. J. BERNARD, — en *goedgekeurd*, dat door den Kommandant van het leger, Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch Indië, is geplaatst, bij de Geneeskundige Dienst te Kedirie, de Off. v. Gez. 2de kl. A. COCHIUS en gesteld op non activiteit de Off. v. Gez. 3de kl. C. C. COUWENBERG. ALI COHEN.

EENIGE OPMERKINGEN OMTRENT DE BEHANDELING VAN CONGESTIE-ABSCESSEN.

(Naar aanleiding van Dr. A. H. SCHOEMAKER's mededeeling over eene *Resectie van een gedeelte der onderste rib* (zie pag. 209)).

DOOR

M. POLANO.

Dr. SCHOEMAKER vreest, dat hij „het verwijt, wat al te koen gehandeld te hebben, niet zal kunnen ontgaan, ofschoon de uitslag der operatie over het geheel zeer gunstig is" (pag. 212). Of hem dit verwijt zal worden gedaan, weet ik natuurlijk niet; dat hij het van mij niet te wachten heeft, verzeker ik volgaarne. Integendeel, ik prijs zijn koen en flink handelen en zou hem zelfs den welverdienden lof niet hebben onthouden, al ware de uitkomst der kunstbewerking niet zoo gelukkig geweest.

Wanneer ik de pen opvat, om met hem van gedachten te wisselen, dan is het ook niet over het geval zelve, dat hij mededeelt, maar wel om een punt te behandelen, dat hij in zijne epicrise ter sprake brengt, namelijk de vraag „of congestie-abscessen al dan niet mogen geopend worden" (pag. 209). „Vroeger," zegt hij, „moest alles, waar slechts vochtgolving bestond, niet alleen geopend, maar ook op de holle sonde tot in alle verborgene hoekjes opengelegd worden". Iets verder: „Tegenwoordig moet men alle mogelijke koude abscessen aan zich zelve overlaten". En eindelijk: „Wij willen met dit alles volstrekt niet beweren, dat elk absces moet geopend worden, dat zij verre. Maar gelijk vroeger, door te veel en te ruim te openen, veel kwaad gesticht werd, zoo wordt ten huidigen dage, door het niets doen in gevallen, gepaard met aanhoudende koorts en afnemen der krachten, misschien even veel onheil gesticht.

„Als slot dezer redenering meenen wij te moeten stellen: zoo lang de algemeene toestand van lijders aan abscessen goed blijft en de krachten eerder toe- dan afnemen, moet men ze bepaald aan zich zelve overlaten, maar daarentegen zal men, zoodra de algemeene toestand verergert en slopende koortsen door antitypica niet meer kunnen bedwongen worden, overal, waar men met het mes tot de bron kan naderen en deze verwijderen, geen oogenblik langer mogen talmen" (pag. 213).

Al dadelijk moet ik opmerken, dat de Heer SCHOEMAKER zich niet streng genoeg aan zijn voornemen houdt om „de vraag der congestie-abscessen" te behandelen, maar te gelijker tijd spreekt over abscessen in het algemeen en koude abscessen en congestie-abscessen in het bijzonder, hetwelk natuurlijk verkeerd is. Immers de aard van een gewoon, d. i. idiopathisch ontstekingachtig absces, verschilt van dien van een koud en die wederom van dien van een congestie-absces, en ieder dezer vereischt dan ook eene bijzondere behandeling. Ik wil evenwel aannemen, dat hij slechts die der laatste soort bedoelt en dan meen ik te mogen beweren, dat hij de door hem ge-

dane vraag niet oplost en dat hij eene voorwaarde tot handelen stelt, waaraan zelden zal kunnen worden voldaan.

Om dit te bewijzen moet ik mij eene uitwijding veroorloven.

De schrijver zal het wel met mij eens zijn, dat men onder een congestie-absces een zoodanig verstaan moet, waarbij men den etter niet op die plaats waarneemt, waar hij gevormd wordt en de bron van zijn ontstaan hooger of lager dan of op grooteren of kleineren afstand van de plaats der ophooping gelegen is. Die toestand nu kan op tweeërlei wijzen ontstaan òf door dat de etter zich onder peesuitbreidingen vormt en daardoor in zijne togt naar buiten belemmerd wordt, òf doordat hij zijn aanzijn aan beenaandoeningen te danken heeft, wier diepe ligging, verhouding tot banden enz. hetzelfde gevolg hebben. In beide gevallen volgt de etter den weg, hem door spieren, vaten, scheeden, tusschenschotten enz. aangewezen, of wijkt voor deze uit, totdat hij eindelijk langs velerlei omwegen aan de peripherie te lande komt en zich daar, onder den vorm van een absces voordoet. Op dien weg naar den omtrek van het ligchaam vormt de etter allerlei bogten, gangen en kleindere of grootere holten, die, wanneer er eene opening in het absces ontstaat of er in gemaakt wordt, den vrijen afloop van de pus beletten. Er blijft altijd etter in die gangen en holten stagneren en *daarin alleen* ligt het groote en levensdreigende gevaar van spontaan of met het mes geopende congestie-abscessen. Dat dit niet aan de beenziekte als zoodanig, wanneer deze aan de aandoening ten gronde ligt, moet geweten worden, leert de dagelijksche ervaring. Immers jaren lang kunnen carieuse of necrotische processen voortwoekeren, zonder levensgevaarlijk te zijn, al worden zij het eindelijk. Maar, open eens een congestie-absces, zonder dat de bron, waaraan de ettervorming haar aanzijn te danken heeft, opgedroogd is. En wat ziet ge? *Twee of drie dagen na de opening verandert de toestand geheel en al van gedaante.* Dat de schrijver dit ook in zijn geval waarnam, blijkt duidelijk, wanneer wij bij hem lezen: „De leer der congestie-abscessen aan zich zelven over te laten over het algemeen huldigende, lieten wij het dan ook aan zich zelven over en schreven goed voedende diëet met het gebruik van levertraan en decoct. cort. peruv. voor.

„*Onder deze behandeling scheen de algemeene toestand zich eenigzins te verbeteren,* ofschoon het gezwel nog steeds langzamerhand grooter en meer gespannen werd. Aan het onderste gedeelte werd de huid rooder en hier brak in het begin van October het gezwel door, waarbij zich eene groote hoeveelheid dunne, ligt gele pus ontlastte. Toen ik patiënt *den tweeden dag hierna bezocht vond ik hem meer afgevallen; de pols was klein en snel,* 120; *temperatuur in den oksel* 38⁰ 1''; *de eetlust was verminderd* en ofschoon de pijn, die in de laatste dagen in het gezwel aanwezig was, geheel geweken was, *voelde de patiënt zich minder wel.* Het gezwel was zoo goed als verdwenen; 2 vinger breed onder den rand van het darmbeen is eene kleine opening, waaruit voortdurend veel dunne, gele pus vloeit" (pag. 209 en 210).

Zoo lang dus het absces gesloten was „scheen de algemeene toestand zich eenigzing te verbeteren", maar naauwelijks was het gezwel open gebroken of „*twee dagen* daarna vond ik (de schrijver) hem meer afgevallen enz. Ligt verteerbare en goed voedende diëet, verbonden met gebruik van sulph.

chin. en amara, vermogten geene beterschap aan te brengen; het uitvloeijen van pus wordt steeds meerder (jammer dat de schrijver ons niet zegt of de etter ook van kleur, consistentie, reuk enz. veranderd is); de koortsachtige (?) toestand blijft, ondanks groote giften chinine, aanhouden, *de krachten nemen snel af*". Waaraan was nu die *spoedige* verslimmering, die gevaarlijke toestand te danken? Aan hetgeen onder zulke omstandigheden altijd geschiedt. De dampkringslucht krijgt door de opening toegang tot het absces, komt met den in gangen en holten stagnerenden etter in aanhoudende aanraking en nu weet een ieder, dat, wanneer zoodanige aanraking op warme plaatsen met stilstaande dierlijke vochten, vooral met etter, plaats heeft, hunne ontbinding er het gevolg van is; de rottende vochten worden in het bloed opgenomen en de lijders gaan eindelijk aan *putride infectie* ten gronde. En dit zou zeker met den patiënt van den Heer SCHOEMAKER, trots chinine, trots amara, trots voedende dieet het geval zijn geweest, wanneer hij niet door stout tot de bron van het kwaad door te dringen, om haar met krachtige hand te stoppen, het leven van zijn lijder gered had. Maar het werkeloos blijven van chinine enz., zelfs het verslimmeren van den algemeenen toestand als zoodanig, kon en mogt geen motief tot zoo koen handelen zijn; slechts het openbreken van het gezwel, met al de daaruit voortvloeijende noodlottige gevolgen, gaven hem, en geven in het algemeen in zulke gevallen, vrijheid tot zoo krachtig handelen.

Intusschen, de schrijver verbindt eene voorwaarde aan het gebruik van het mes, „maar daarentegen", zegt hij, „zal men, zoodra de algemeene toestand verergert en slopende koortsen door antitypica niet meer kunnen bedwongen worden, overal, waar men met het mes tot de bron kan naderen en deze verwijderen, geen oogenblik langer mogen talmen" (pag. 213). Dus *overal* (ik onderschrap hier „overal"), waar men met het mes tot de bron *kan* naderen en deze verwijderen. Doch waar dit niet mogelijk is en „de toestand verergert en slopende koortsen door antitypica niet meer kunnen bedwongen worden"? Hoe moet daar volgens schrijvers gevoelen gehandeld worden? Dit zegt hij niet; en toch was dit noodig. Want hoe zeldzaam zal men tot die bron kunnen genaken. Dit is immers juist het groote struikelblok bij de behandeling der congestieabscessen. In de meeste gevallen kent men de bron der aandoening niet, òf is zij zoo ver verwijderd van de plaats, waar het absces zich openbaart, òf ligt zij zoo diep, dat men er door de gangen en bogten en kronkelingen, die er heen leiden, onmogelijk toe geraken kan.

Had ik dus geen regt te beweren, dat in vele en ik zou haast durven zeggen, in de meeste gevallen aan éénе en wel de voornaamste der voorwaarden, die de schrijver tot handelen stelt, niet zal *kunnen* voldaan worden, dat de indicatie, die hij tot het gebruik van het mes geeft, geene wezenlijke indicatie is, dat de schrijver bij gevolg de door hem gestelde vraag niet opgelost heeft?

Hetgeen de ervaring mij omtrent de behandeling van congestie geleerd heeft komt hierop neder:

Zij verschilt naarmate er nog geen gevaar voor doorbraak bestaat, deze op handen is of reeds heeft plaats gehad.

In het eerste geval mag men niet aan openen denken, ja er moet alles

in het werk gesteld worden, om het spontane doorbreken van het gezwel te beletten. Al de aandacht moet gewijd zijn aan het bestrijden der primitieve ziekte, zoo men die kent en er toe in staat is, en aan het bewaken van den algemeenen toestand.

Kan het doorbreken niet voorkomen worden, dan opene men het absces subcutaan, ontlaste een gedeelte van den etter, sluite de gemaakte opening met kleefpleister en collodium en legge een steunend verband aan. Om de zoo zeer te vreezen indringing van lucht te voorkomen, zou men ook gebruik kunnen maken van den toestel van GUÉRIN of van een ander soortgelijk, zelfs in daartoe geschikte gevallen van het openen onder water.

Eindelijk, heeft er spontane doorboring plaats gehad, dan niet geaarzeld en de opening flink verwijd en wel met een tweeledig doel:

1°. Om zoo veel mogelijk vrijen aftogt aan den etter te verschaffen. Hierbij zal het dikwijls noodig worden, als de kanalen te lang zijn om ze in eens te klieven, zoogenaamde stations aan te leggen, of door de bogten en krommingen draineerbuizen te halen, alles om zoo mogelijk de septicaemie tegen te gaan;

2°. Om, kan het zijn, vooral wanneer beenaandoeningen in het spel zijn, tot deze door te dringen en de bron der ettering uit den weg te ruimen. Doch ten dien opzigte mogen wij ons geene illusiën maken. Zelden zal men zoo gelukkig zijn als onze SCHOEMAKER het was, van zoo spoedig en zoo gemakkelijk en langs zoo korten weg tot het zieke been te kunnen naderen en het zoo ligt uit den weg te kunnen ruimen.

Dat dit alles met eene gepaste algemeene behandeling gepaard moet gaan is naauwelijks noodig te vermelden.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

EEN MERKWAARDIG GEVAL VAN HERMAPHRODITISMUS LATERALIS beschrijft Dr. WRANY in het *Prager Vierteljahrschrift*. — Een 12jarig meisje stierf kort na eene operatie van eene hernia inguinalis incarcerata. De uitwendige genitalia waren op de volgende wijze misvormd: hypospadia; de huid van den omtrek is gerimpeld en gepigmenteerd als een scrotum. Regts van den rad. penis bevindt zich een hard gezwel ter grootte van eene vuist, dat op doorsnede een netwerk van bindweefsel vertoont, waarvan de mazen gevuld zijn met vetcellen en eene vloeistof, waarin vetkrystallen en vetdroppels voorkomen. Links eene lange huidplooi, overeenkomende met een labium majus. Deze deelen worden verbonden door eene raphe, die naar het perinaeum verloopt.

Onder den penis is eene opening, die in den canalis uro-genit. voert.

In het kanaal ligt een colliculus seminalis, ter zijde waarvan de uitvoeringsbuisjes van eene prostata uitmonden. De canalis uro-genit. krijgt nu de beteekenis van urethra en eindigt in eene normale blaas. De opening van den coll. semin. voert in eene buis, die op eene vagina gelijkt, in het onderste gedeelte overlangsche plooijen bezit en naar boven in een uterus unicornis overgaat.

De grens tusschen vagina en uterus is te herkennen aan het begin der plicae pal

matae. Van de ligamenta lata is het linker korter dan het regter en verloopt naar den inwendigen liesring; door deze stulpt het zich als een breukzak uit naar buiten tot in de vroeger beschrevene huidplooi.

Deze proc. vagin. peritonei sluit in eene biloculaire cyste; twee ronde strengen staan met deze in verbinding. De bovenste komt uit de onderste afdeeling der cyste en hecht zich aan den achterwand van den uterus. Zij moet beschouwd worden als vas deferens, daar het mikroskopisch onderzoek in den wand van die afdeeling der cyste, waarmede ze in verbinding staat, tubuli seminiferi aanwijst. De andere streng, in verbinding met de bovenste afdeeling der cyste, is regtstreeks het vervolg van den uterus en moet dus de beteekenis hebben van eene tuba Fallop.; dit gedeelte van de cyste zal waarschijnlijk uit de hydatis van MORGAGNI zijn ontstaan.

Het regter lig. latum bevat de volgende deelen: digt bij den uterus een bundel vezelen, die, zich in tweeën splitsende, deels naar den annulus int. can. inguin. verloopt, deels eindigt in een infundibulum met fimbriae. Deze deelen zijn dus als een rudimentair cornu uteri, een lig. rotundum en eene rudimentaire tuba te beschouwen.

Verder eene geslachtsklier, die bij mikroskopisch onderzoek blijkt te zijn een testis en door eene streng analoog aan een lig. ovarii met het cornu uteri te zamen hangt. Als vervolg van de testis loopt eene streng, die ook zaadbuisjes bevat, naar beneden en draagt eene kleine gesteelde cyste. Blijkbaar heeft men hier te doen met eene epididymis en vas deferens, terwijl de cyste ontstaan is uit het bovenste uiteinde van het WOLFF'sche ligchaam of uit de buisjes, die niet aan de vorming van den bijbal hebben deelgenomen. Eindelijk loopt er nog een platte band van de geslachtsklier naar den inwendigen liesring, het gubernaculum Hunteri.

Door het onderzoek is men dus tot het volgende resultaat gekomen: hypospadia, uterus masc. unicornis sinister (regts aanwijzing van een uterus), cryptorchismus dexter (links aanwijzing van een testis), hernia inguin. congenita sinistra en lipoma fibrosum scroti dextri. Regts is het WOLFF'sche ligchaam, links de MÜLLER'sche gang meer tot ontwikkeling gekomen en daarmede in overeenstemming, de type regts meer mannelijk, links meer vrouwelijk.

Door den uterus unicornis springt het laterale karakter duidelijk in het oog. In de meeste gevallen van uterus masc., die bekend gemaakt zijn, heeft de uterus twee cornua, waarvan het eene meer, het andere minder ontwikkeld is.

Het voorkomen van eene gesteelde hydatide aan het vas deferens, te gelijk met den aanleg van eene tuba, pleit voor de meening, dat dergelijke cysten aan een ontwikkelden epididymis zich uit het WOLFF'sche ligchaam kunnen vormen.

Daarentegen wederspreekt het gelijktijdig voorkomen van een gubernaculum Hunteri en lig. rotundum de gewone opvatting, dat het gubernaculum bij de vrouw lig. rotundum uteri wordt. Dr. H. J. WINKELMAN.

DE PHYSIOLOGISCHE EN THERAPEUTISCHE WERKINGEN VAN HET CURARE zijn door VOISIN, Geneesheer aan het gesticht de Bicêtre, en LIOUVILLE aan naauwgezet onderzoek onderworpen. Omtrent de physiologische werkingen van dat vergift vonden zij in de schoone proeven van CLAUDE BERNARD eenen zekeren leiddraad, maar voor de juiste kennis van de dosis voor therapeutische toepassing ontbraken nog de noodige proefnemingen en observatiën. Tot de laatste gaf hunne betrekking aan *Bicêtre* genoeg gelegenheid en de aard der aldaar verpleegden geregte aanleiding; maar zij begrepen wijsselijk, dat eene uitgebreide en naauwkeurige proefwaarneming op dieren aan deze vooraf diende te gaan.

In het algemeen verschilden de uitkomsten hunner proeven niet van die, welke reeds

door vele beroemde Physiologen, zoo als vroeger FONTANA en later BERNARD, PELIKAN, KÖLLIKER, VULPIAN en KÜHNE waren verkregen. In hoofdzaak openbaart zich de invloed van curare op dieren — waarbij men onderscheiden moet eene ligtere inwerking (*impression* zoo als zij het noemen), van eene toxische en van eene doodelijke werking, — door de volgende verschijnselen.

Vooreerst ligte clonische trekkingen, of fibrillaire beving van de spieren, die aanvankelijk plaatselijk, aldra zich over het geheele ligchaam uitbreiden; die trilling gaat langzamerhand voort en neemt toe onder uitwendige indrukken, welke men het dier medeelt. Het is dus geheel iets anders als de heftige, schokkende, tonische kramp ten gevolge van strychnine. Zij vergelijken dit eerste gevolg van curare-inwerking met de rilling van een koortsaanval.

Een tweede gevolg is eene aanzienlijke verhooging der temperatuur, die in het rectum bij dieren, aan welke toxische doses waren toegediend, 3 à 4 graden steeg. Het uiterlijk der dieren onderging daarbij geene zoo aanmerkelijke verandering als men volgens BERNARD zou verwacht hebben. Niettemin was het gelaat bij de lijders, die het middel gebruikten, zeer warm en rood gekleurd. Deze soort van verschijnselen laat zich in al hare nuances veel beter bij den mensch dan bij dieren waarnemen en bepalen.

Met de verhoogde inwendige temperatuur gingen blijkbare wijzigingen in de circulatie, veel duidelijker dan sommige Physiologen gemeend hebben, gepaard. Met de proeven op dieren, wier hartslag sneller en onregelmatig werd om later langzaam af te nemen en ten slotte bij asphyxie geheel te verdwijnen, stemmen goed overeen de waarnemingen door den sphygmograaph van MAREIJ verkregen bij den mensch. Zij noemen de gezamenlijke wijzigingen der circulatie in een woord koorts.

De verwijding van de pupil is een ander gevolg; zij is niet blijvend, maar wordt bij toxische dosis bijna plotseling door digttrekking vervangen, om later weder voor dilatatie plaats te maken. Een vroeger niet zoo bijzonder opgemerkt verschijnsel doet zich daarbij voor, het is namelijk eene aan weêrszijde zich vertoonende exophthalmus. Dit symptoom met de diplopie en accommodatiestoornissen, welke sommige lijders met genoegzame bevatting van hun toestand beschrijven, hebben één gemeenschappelijken grond in de stoornis van het vasomotorisch systeem en in den verlammenden invloed op de spieren van het oog. Op het zenuwstelsel openbaart zich de invloed van het curare als een bepaald vergift voor de motorische zenuwen, terwijl de gevoelszenuwen en ook de spierirritabiliteit volkomen ongedeerd blijven. De dood door curare — daarvan hebben VOISIN en LIOUVILLE zich op nieuw vergewist — is dus eenig en alleen toe te schrijven aan het ophouden van het bewegingsvermogen in het geheele organisme, al is het ook dat bij zoogdieren, door curare gedood, de zenuwen nog eene zekere mate van bewegingsvermogen mogen overhouden. Onze proefnemers hebben bij niet al te foudroyante gevallen van toxische werking uitstekend effect gehad van kunstmatige ademhaling en waar deze niet genoegzaam was, van tracheotomie. Daarop zij men bij onverhoopte vergiftiging bedacht.

De voorproeven op dieren waren nergens meer gewigtig en onmisbaar als bij de bepaling van de soort van *curare*, die zij gebruikten. Zij hadden vijf soorten ter hunner beschikking, van welke eene uit den handel. Uit hunne proefnemingen kwamen zij tot het besluit, dat de zekerste en veiligste wijze van toediening is de subcutane injectie van eene telkens naauwkeurig afgewogene hoeveelheid in water opgelost. Zij vonden dat van hunne vijf soorten bij inspuiting aan een konijn toxische maar niet doodelijke uitwerking werd verkregen van 6, van 7, van 3, van 7 en van 3 milligrammen. (Men ziet dus dat de eene soort minstens dubbel zoo sterk kan zijn als de andere.)

Overgaande tot de therapeutische aanwending herinneren zij vooraf aan de al lang geleden maar niet tot eenig afdoend resultaat gekomen onderzoekingen van THIERCELIN en BENEDIX te Parijs en te Weenen. Dat onvolledig onderzoek was meer geschikt om van verdere nasporingen af te schrikken dan er toe op te wekken. Met consequentie en volharding hebben VOISIN en LIOUVILLE de mislukte studie van het therapeutisch effect van curare weder opgevat en hebben sinds Augustus 1865 tot op heden met lofwaardige omzigtigheid bij 12 epileptici, alle boven de 15 jaren oud, het middel toegediend. Zij begonnen met twee tiende gedeelten van een milligram en overtuigden zich dat die uiterst geringe dosis geenerlei effect heeft en constateren en passant daarmede de werkeloosheid van de Infinitésimalité. Eerst klimmende tot 60 à 70 milligrammen zijn zij later bij langzame vermeerdering van 5 à 10 milligrammen met de subcutane injectie gekomen tot eene dosis van 18 centigrammen; met endermatische of inwendige toediening per os of per anum tot het dubbele of 40 centigrammen; tot die hoogte zijn zij echter slechts omzigtig stapje voor stapje geklommen, zoodat zij nimmer zich iets te verwijten of te beklagen hebben gehad. Gedurende die langdurige studie hebben zij echter eene reeks van verschijnselen als min of meer standvastig gevolg van het middel leeren kennen, die, al ontbreekt er voor het oogenblik de directe toepassing in de therapie aan, toch der vermelding waardig zijn. Die verschijnselen laten zich gevoegelijk splitsen in de plaatselijke en in de algemeene. De eerste komen kortweg neêr op eene sterke irritatie van de plek der inspuiting, zoodat er dagen en soms weken aanhoudende en soms in absces overgaande infiltratie op volgt en maanden na de dagelijks herhaalde inspuitingen aan den voorarm eene circulaire afschilfering der huid plaats greep.

De *algemeene* verschijnselen openbaren zich in de circulatie, aan de oogleden en in het zien.

De pols neemt een weinig toe in frequentie en kracht; zij wordt gedurende enkele uren dicrotisch; soms gaat dit met zweeten vergezeld; de temperatuur in de oksel stijgt 1 à 2 graden en de frequentie der ademhaling 4 à 8 per minuut; de afscheiding der urine is vermeerderd, zij is ligter van kleur en bevat *suiker*.

Bij grootere giften curare krijgt men *koorts* met al de daartoe behoorende verschijnselen, eerst koude rilling en huivering, tandenklapperen, beving over het geheele ligchaam met kleinen, snellen pols, benaauwdheid, moeijelijke ademhaling, temperatuursverhooging en soms diplopie. Spoedig komt daarbij afnemen van de beweging en verlies van coördinatie en evenwigt in de onderste ledematen. Hevige hoofdpijn, dorst, onweêrstaanbare slaperigheid. Op de koude volgt algemeene hitte, verheffing van den pols, roodheid van de huid, der conjunctiva, der ooren en ten slotte profuus zweet.

De verlamming der ledematen duurde bij hun zieken soms een kwartier tot hoogstens een uur. Zij bezigden daarbij den door BERNARD aangeraden voorzorgsmaatregel om tusschen de injectieplaats en het hart eenen band om den arm te leggen. Na twintig uren is in de vermeerderde hoeveelheid urine de uitscheiding van de curare naar het schijnt afgeloopen. Zij bepaalden die door aan dieren de urine der met curare behandelde lijders in te spuiten. De koorts duurt echter soms veel langer, tot 5 à 6 dagen, al neemt ze langzamerhand af in intensiteit, zoo als dat uit de bijgevoegde graphische pols- en temperatuur-curven blijkt.

Die giften, éens ingespoten, waren 0.077 en 0.090 milligrammen, van de zwakke soort van curare.

Het teweeg brengen naar willekeur en terstond van een koortsaanval kan zeker een gewigtig therapeutisch middel zijn. Dat die koorts tot stand komt door tusschenkomst van den sympathicus lijdt geen twijfel; of men echter met VOISIN en LIOUVILLE

elke koorts als op die wijze ontstaan mag aanmerken, schijnt eene door hen niet boven alle bedenking verhevene conclusie.

Voor hunne opmerkingen betreffende het *curarine* en de medicolegale beschouwing in geval van curarevergiftiging verwijzen wij naar het oorspronkelijke (*Journal de l'Anatomie et de la Physiologie* par ROBIN 1867, pag. 120) In het bovengezegde is reeds de weg aangewezen, waarop men die intoxicatie kan aantoonen.

De therapeutische waarde van curare tegen epilepsie is naar hunne omzigtige uitspraak nog niet beslist en vereischt verder voortgezette waarneming, die zeker aan geene betere handen dan aan de hunnen kan zijn toevertrouwd.

Uit een tweede artikel, waarin zij als curare-verschijnselen het neêrvallen der bovenste oogleden, gezigtsstoornissen, diplopie en hypnotisme in details beschrijven, zij het voldoende de hoofdresultaten te doen kennen.

Bij eene inspuiting aan den voorarm van 50 tot 135 milligrammen heeft men vooreerst dofheid bij het zien, gevoel van zwaarte in de bovenste oogleden, die half toevallen, gevoel van zamensnoering in de streek van het voorhoofd en vervolgens diplopie, verwijding van de pupil, strabismus externus en eene met zwaarte in het hoofd beginnende neiging tot slaap en dommeligheid. De eerste groep van verschijnselen ziet men bij giften van 50 tot 90, de laatstgenoemde bij eene dosis van 100 tot 135 milligrammen. Onder dat alles bleef de geest der lijders vrij en na eenige uren, soms na een halven dag, was het een en ander effect geweken. Z.

HET GEZOND MAKEN VAN STREKEN WAAR MOERASKOORTSEN HEERSCHEN, DOOR MIDDEL VAN DE KULTUUR DER ZONNEBLOEM. — Eenige jaren geleden heb ik in dit *Tijdschrift* (1860, blz. 44) de aandacht er op gevestigd, dat, luidens mededeelingen in een Duitsch geneeskundig journaal, proeven in Noord-Amerika genomen, om door het verbouwen van de Zonnebloem in het groot, de ontwikkeling van schadelijke moerasuitdampingen op zekere plaatsen tegen te gaan, met den meest gewenschten uitslag waren bekroond. Ik voegde er echter bij, dat, vermits deze mededeeling uit „Amerika" afkomstig was, zij geen bijzonder groot vertrouwen kon opwekken, en dat alzoo nadere berigten allezins gewenscht waren. Ten einde nu iets naders daaromtrent uit te lokken, maakte ik t. a. pl. voor zeven jaren van de zaak gewag. — Ik heb sedert weinig of niets daaromtrent aangetroffen; alleen in de Belgische *Santé* van 1857—1858, blz. 143 — 144, trof ik een berigt over de proeven van MAURY aan, dezelfde waarop ik zelf reeds gewezen had. Intusschen kwam de zaak mij altijd van genoegzaam gewigt voor, om daarop het oog gevestigd te houden. Vóór eenige dagen nu trof ik in het *Maandblad voor den Nederlandschen Landbouwer* 1867, n°. 3, dat door den Heer B. C. ENKLAAR wordt uitgegeven, eene mededeeling daaromtrent aan, afkomstig van den Heer VAN ALSTEIN, lid van den Raad van Bestuur der Centrale Belgische Maatschappij van Landbouw, te Graauw, en gerigt aan den Voorzitter dier Maatschappij.

De hoofdpunten van dit opstel komen op het volgende neder.

Bij het doorloopen van n°. 25 van het tijdschrift „*La science pour tous,*" trok een artikel: „*Een voorslag voor Mexico,*" over de oorzaken van het ontstaan der *gele koorts* en de middelen om haar af te wenden, daarin mijne bijzondere aandacht.

Met zeer goede bewijsgronden wordt in dat artikel uiteengezet, dat de gele koorts door moeras-vergiftiging teweeggebragt wordt.

Deze vergiftiging doet zich, ofschoon met verschillende graden van sterkte, voor op alle aangeslibde gronden en wordt met den naam van *moeras-miasma* aangeduid.

De landbouw kan, als eene goede moeder, zijne weldaden uitstrekken, door met

goed gevolg de vreesselijke ramp dezer gevaarlijk een doodelijke miasmen te bestrijden.

Laat ons dien weldoener der menschheid het woord geven.

Ik ben in het bezit van zeer oude geschriften over den Belgischen landbouw, die eeuwen ver teruggaan en onlangs door Prof. MORIN te Luik, even als door Nederlandsche landbouwtijdschriften, in herinnering gebragt zijn.

Die mededeelingen leveren het bewijs, dat die gevaarlijke miasmen door de *Zonnebloem*, een gehard en krachtig gewas, dat in weinige weken 10—15 voeten hoog wordt, met gele bloemen van 60—80 Ned. duimen omtrek, gevuld met duizende groote olierijke zaden, worden opgeslorpt. Groepen van deze planten herinneren aan dennenbosschen, van 8—10 jaren oud. De zaden leveren eene uitmuntende spijsolie voor den mensch en voor de kunsten; ook kan uit de zaden eene blaauwe verw getrokken worden; de stengels leveren eene goede brandstof op, vooral tot het verhitten van bakkers-ovens geschikt.

Na deze zaak nagegaan en de voordeelen der Zonnebloem erkend te hebben, heb ik ze sedert tien jaren in praktijk gebragt.

Sedert veertig jaren bereis en bewoon ik eene geheel aangeslibde streek, waar de uitdampingen jaarlijks de vreemdelingen en zelfs de inboorlingen aangrijpen; ik bedoel *de aanslibbingen van de Schelde*.

De miasmen zijn daar zoo sterk, dat zelfs de garnizoenen op de Belgische forten niet voltallig kunnen gehouden worden, dan door gedurig de troepen te vernieuwen. De Belgische Regering heeft in 1831 beproefd daaraan te gemoet te komen, door bataillons van inboorlingen te vormen, met verhoogde bezolding en voeding; maar te vergeefs, ook die bataillons werden door de koortsen geteisterd, en men heeft tot hunne opheffing besloten.

De geschiedenis doet ons de verwoestingen kennen, in 1810 door de moeraskoortsen onder de Fransche zoowel als onder de Engelsche troepen, tijdens den oorlog te Vlissingen, op het eiland Walcheren en langs den geheelen loop der Schelde tot het fort Bath toe aangerigt; niet de kogels, maar de koorts heeft een einde aan dezen oorlog van het Keizerrijk gemaakt, na duizende strijders van de beide strijdvoerende partijen weggeraapt te hebben; ik heb dien moorddadigen veldtogt gezien, even als de talrijke transporten van zieken, die naar de hospitalen gezonden werden, zoodat ik deze regels met eene onbetwistbare zekerheid mag schrijven.

Ofschoon een sterk gestel bezittende, heb ik driemaal den tol aan die koorts betaald; iedere maal heb ik van luchtstreek moeten veranderen, om haar te boven te komen.

Eerst daarna en sedert thans tien jaren heb ik bovengenoemde mededeelingen omtrent de Zonnebloem leeren kennen en besloten er de proef mede te nemen.

Ik plant ze in drie of vier groepen, van ongeveer eene Ned. roede groot, op 30, 40 en 50 el afstand van het woonhuis en wel op gronden, die te voren ledig bleven liggen ten behoeve van het voerwerk, geheel van mest ontbloot en waar het onkruid naauwelijks groeijen kon; de Zonnebloemen worden daar 10 tot 15 voeten hoog en geven groote en zware bloemen, als of ze in den best bereiden grond geworteld waren, waarbij op te merken valt, dat zij haar voedsel niet uit dien schralen grond kunnen trekken en dat zij zich „derhalve" [? REF.] door de opslorping van moerasmiasmen moeten voeden.

Ik bebouw eene van de grootste bouwerijen in die streek; behalve talrijke daglooners bestaat mijn huisgezin uit een twintigtal personen, die onafgebroken op de plaats wonen.

Sedert tien jaren, het tijdstip toen ik voor de eerste maal Zonnebloemen geplant

heb, *heeft er zich geen geval van koorts onder het personeel*, deels uit inboorlingen, deels uit vreemdelingen bestaande, voorgedaan, ik zelf ben van die kwaal vrij gebleven, even als mijne vrouw, hoezeer van een teeder gestel, uit België geboortig en die sedert vijf jaren de aangeslibde streek bewoont.

Gedurende datzelfde tijdvak zet de koorts zijne gewone verwoestingen bij onze naburen voort, die te koppig zijn om voordeel te trekken van de proefnemingen, die zij voor hunne oogen hebben, terwijl zij diegenen verschoont, die het stelsel van de Zonnebloem aangenomen hebben.

Bij mij bestaat derhalve de innigste overtuiging, dat de Zonnebloem de doodelijke miasmen opslorpt, en deze overtuiging, op eene tienjarige ondervinding gegrond, bevestigt de bovengenoemde oude landhuishoudelijke overleveringen.

De teelt van de Zonnebloem, die zulke heerlijke uitkomsten voor de menschheid levert, wordt bovendien eene zeer winstgevende zaak, wanneer zij op groote schaal gedreven wordt.

In de daad, indien Vera-Cruz voor de gele koorts bewaard bleef door eene uitgebreide teelt van de Zonnebloem, bepaaldelijk gedreven op die onmetelijke aangeslibde moerassige gronden, die zich ten Zuiden der stad uitstrekken en op een tegenwoordig niets voortbrengend terrein, dan zou die aan het land eene verbazende opbrengst aan olie, koeken en brandstoffen leveren.

Door deze teelt niet alleen tot Vera-Cruz, maar tot alle streken der aarde uit te strekken, die meer of minder door moerasmiasmen ongezond zijn, zelfs tot onze Belgische forten, die sedert zoo lange jaren de hospitalen bevolken, dan zou nog eens weder op nieuw de landbouw toegejuicht worden.

Uit het oogpunt van Vera Cruz beschouwd, waar de *romito negro* (gele koorts) heerscht, zou het op zeer geleerde beginselen berustende, door *la Science pour tous* aanbevolen middel, maar het welk millioenen verslinden zou, zonder eene zekere uitkomst te beloven, vermeden kunnen worden, terwijl daartegenover de teelt van de Zonnebloem op groote schaal in de daad geene noemenswaardige uitgaven veroorzaakt. Men behoeft aanvankelijk slechts weinige franken uit te geven, om zich het noodige zaad te verschaffen om er een bunder mede te beplanten, terwijl die eerste oogst zaad genoeg voor duizende bunders zou opleveren, en zoo vervolgens.

De teelt is zeer eenvoudig. Men behoeft het zaad slechts op 30—50 Ned. duimen afstand in den grond te brengen (met de hak of de egge) en alles te laten groeijen, tot dat het zaad rijp is.

Men raadt, om van maand tot maand uitgestrektheden te bezaaijen, evenredig aan de sterkte van het ongemak, telkens als het water den grond verlaten heeft, om zoodoende een aanhoudenden wasdom te verkrijgen tot aan de nieuwe overstroomingen toe.

De opbrengst kan 100 voor 1 bedragen, het is de rijkdom van den Nijl; de aanslibbing is eene goudmijn; men behoeft zich slechts te bukken om het op te rapen.

Kortom, de landbouw kan op deze wijze millioenen zuivere opbrengst geven.

»Ik meen, Mijnheer de Voorzitter," — zoo eindigt de Heer VAN ALSTEIN zijn opstel, — »mijn pligt als landbouwer en als lid der maatschappij volbragt te hebben, door de vruchten *mijner ondervinding* mede te deelen. Ik zal mij gelukkig rekenen, indien mijne beroepsbroeders deze belangrijke zaak insgelijks willen onderzoeken."

REF. voor zijn deel hoopt, dat in allen gevalle door deze mededeeling op nieuw, en nu met oneindig meer ernst dan tot dusverre, ook ten onzent de aandacht van velen op dit uit meer dan een oogpunt inderdaad belangrijke onderwerp zich zal vestigen en vooral, dat de proefnemingen van den Belgischen landbouwer tot navolging zullen aanleiding geven.

ALI COHEN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Het Report on Leprosy (zie pag. 172) is onder den titel van *Report on Leprosy by the Royal College of Physicians, prepared for her Majesty's Secretary of State for the Colonies*, in een folio-deel van 344 pagina's, uitgegeven.

— The Obstetrical Society heeft in eene zitting, die door 237 leden werd bijgewoond, aan Dr. BAKER BROWN met 194 stemmen het lidmaatschap van het gezelschap ontzegd. Zij was volgens den *Medical Times* deze handelwijze aan de eer van den geneeskundigen stand verschuldigd.

— Het cijfer der geboorten in de week, eindigende 30 Maart l.l., bedroeg 2489 en dat der sterfte 1601, waaronder 38 aan variolae.

PARIJS. — In eene der jongste zittingen der Académie heeft BROCA de ongunstige gevolgtrekkingen, door sommigen over den toestand der Fransche bevolking, op grond van statistische opgaven, gevormd, evenzoo langs denzelfden weg, bestreden. Het cijfer der op 5jarigen leeftijd nog levende mannelijke kinderen was op 1000 geboorten van 582.1 in 1820—1824, op 608.4 in 1850—1854 en in 1863 tot op 632.5 geklommen, terwijl de geschiktheid voor de militaire dienst op 100 gekeurden in 1831 aan 63, in 1851 aan 64.90, in 1860 aan 67.55 en in 1864 aan 67.06 beantwoordde. Op het einde der 18de eeuw waren er, volgens de berekeningen van DUVILLARD, op 1000 kinderen 583 en zonder de variolae 644 en, volgens de tegenwoordige opgaven van BERTILLON, 723 op den 5jarigen ouderdom in leven. Op het einde der 18de eeuw werd de 20jarige leeftijd op 1000 kinderen slechts door 502 en thans door 643 bereikt. Het cijfer der als te klein afgekeurde conscrits was thans van 928 in 1831, tot 533 per 10,000 gedaald.

— In de discussiën over de trepanatie, welke sinds eenige dagen de Académie onledig houden, betoogde LEFORT, dat deze operatie in Frankrijk bijna niet, in Engeland daarentegen vrij dikwijls uitgevoerd werd. Gedurende een tijdsverloop van 9 jaren (1857—1865) waren er door hem in de Engelsche litteratuur 137 en in de Fransche slechts 4 trepanatiën vermeld gevonden, terwijl er in den jongsten Amerikaanschen oorlog alleen 107 waren opgeteekend.

BERLIJN. — Het cijfer der 787 cholerapatiënten, in het Cholera-Lazareth n°. 1 onder Dr. POPPELAUER verpleegd, was, in verband met de sterfte en den leeftijd, als volgt verdeeld: van 1—5 jaren 55 (23 m. en 22 vr.) met 18, van 6—15 jaren 63 (34 m. en 29 vr.) met 26, van 16—30 jaren 305 (129 m. en 176 vr.) met 130, van 31—50 jaren 274 (133 m. en 141 vr.) met 166 en van 51—80 jaren 100 (45 m. en 55 vr.) met 85 sterfgevallen.

— De *Deutsche Klinik* van 30 Maart l.l. wijdt eenige woorden aan de verdiensten van Prof. ROMBERG, bij de gelegenheid van het door hem op dien dag gevierde 50jarige jubilaeum. MORITZ HEINRICH ROMBERG werd in 1795 te Meiningen geboren. In 1817 te Berlijn gepromoveerd begaf hij zich naar Weenen, alwaar hij de lessen van JOHANN PETER FRANK bijwoonde, om zich later als Geneesheer en in 1830 als Privaat-Docent in eerstgemelde stad te vestigen. Zijne grondige methode van physisch onderzoek bragt spoedig talrijke toehoorders om hem heen en na zijne benoeming tot Hoogleeraar in 1838 behoorde zijne Kliniek tot de meest bezochte aan de Duitsche Hoogescholen. Zijn klassiek *Lehrbuch der Nervenkrankheiten* behoort tot de beste en scherpzinnigst geschrevene werken, welke over dat onderwerp het licht zagen.

— Het Gesellschaft für Heilkunde alhier heeft aan de Regering een verslag over de beste opleidingswijze der zoogenaamde „Heilgehilfen" ingediend.

— Volgens latere opgaven in het *Klinische Wochenschrift* van 25 Maart l.l kwamen alhier in 1866 1067 gevallen van variolae (533 m. en 534 vr.) met 141 sterfgevallen (62 m. en 79 vr) voor. Van de pokken-patiënten waren er 199 niet ingeënt, 868 behoorlijk gevaccineerd en onder deze nog 85 gerevaccineerd; bij de overledenen kwamen er 63 niet en 78 behoorlijk ingeënte (waaronder nog 7 gerevaccineerde) voor.

MÜNCHEN. — Gedurende 1865—1866 kwamen alhier 746 (360 m. en 386 vr.) gevallen van variolae en varioloïden voor. Beneden het jaar werden er 39, van 1—10 jaren 15, van 10—20 jaren 68, van 20—30 jaren 177, van 30—40 jaren 180, van 40—50 jaren 142, van 50—60 jaren 87, van 60—70 jaren 36 en van 70—80 jaren 2 gevallen waargenomen. Er waren 35 kinderen beneden het jaar en 1 persoon tusschen 40 en 50 jaren niet ingeënt, terwijl bij 467 de vaccine duidelijk en bij 233 twijfelachtig geslaagd was. Er stierven 11 kinderen beneden het jaar, tusschen 30 en 40 jaren kwamen 2, tusschen 40 en 50 jaren 6 en tusschen 50 en 60 en 60 en 70 jaren voor iedere rubriek 3, tusschen 1 en 30 jaren echter (op 260 lijders) geene, sterfgevallen voor.

LEIPZIG. — Uit eenige korte beschouwingen over de cholera-epidemie van het vorige jaar, door WUNDERLICH in het jongste nummer van zijn *Archiv* medegedeeld, blijkt, dat de ziekte als het ware bij verschillende tempo's (Successive Schübe) in de stad werd ingebragt. De eerste infectie werd door een bataillon van den Pruissischen landweer uit het sterk besmette Swinemunde aangebragt. De verwoestingen, door de ziekte aangerigt, bleven echter gedurende 2½ week als het ware in den boezem dier legerafdeeling beperkt. Eerst in het midden van Augustus, bij het intrekken van nieuwe troepen op enkele plaatselijk, zeer voorbeschikte punten, vormden er zich ware foyers van besmetting, waaruit de ziekte zich verder door de stad verspreidde. Plaatselijke concentratiën der epidemie schenen altijd met dezen of genen toestand des bodems in verband te staan, atmospherische invloeden schenen van geene werking te zijn. Gelijktijdig dat de epidemie haar toppunt bereikte, bragt de invallende Leipziger Messe een groote toevloed van menschen naar de stad. Deze groote opeenhooping van menschen was echter aan hare uitbreiding niet bevorderlijk, zij nam integendeel regelmatig af, om zelfs nog gedurende de grootste drukte en het levendigste verkeer, geheel te verdwijnen.

— Sinds 1 April is alhier, met het oog op eene mogelijke invasie der cholera, de verpligte desinfectie der openbare plaatsen (gasthuizen, hôtels enz.) bevolen.

— Het laatste stuk van WUNDERLICH's *Archiv* bevat eene korte verhandeling van Dr. FERBER te Hamburg, over de LIEBIG'sche Malzsuppe (zie jaargang 1865, pag. 477 en 1866, pag. 222), waarin deze voeding, zoo als hem de ervaring bij zijn eigen kind leerde, zeer wordt aanbevolen.

BRESLAU. — Eene onderzoeking van Dr. COHN, bij 387 van de 964 alhier ingeschreven studenten verrigt, leerde, dat er bij 230, verschillende graden van myopie, bij 31, verschillende andere vormen van oogziekten en bij 126 een normaal gezigtsvermogen werd waargenomen. Voor de eerste rubriek leverden de Philosophiae studiosi het grootste percentgetal.

WÜRZBURG. — Dr. GOTTFRIED EISENMANN is alhier op 72jarigen leeftijd den 23sten Maart overleden. In 1795 alhier geboren, studeerde hij eerst in de Regten en later in de Geneeskunde. Hij nam een aanzienlijk deel in de politieke lotgevallen van zijn vaderland. Zijne politieke bemoeijingen als stichter van het in 1832 opgeheven *Baierische Volksblatt* haalden hem tot tweemalen toe gevangenisstraffen op den hals. Eerst op lateren leeftijd verschenen zijne verhandelingen over den typhus, het rheu-

matismus en over andere geneeskundige onderwerpen en sloot hij zich als medewerker aan CANSTATT's *Jahresbericht* aan.

WEENEN. — Volgens de opgaven der »Statistische Commission" had Oostenrijk in den jongsten oorlog in de beide legers te zamen 407,223 manschappen in het veld gebragt. De verliezen bedroegen 2575 officieren (587 gedood, 1505 gewond en 483 vermist) en 81,476 soldaten (10,407 gedood, 27,805 verwond en 43,264 vermist).

— De Professoren OPPOLZER en SIGMUND, benevens de Doctoren BENEDIKT, DUCHEK en WITTELSHOFER, zullen als officiële afgevaardigden het Parijsche Medische Congres in Augustus bezoeken.

— Op de Parijsche expositie zijn belangrijke injectie-praeparaten van het gehoororgaan, door Dr. POLITZER ingezonden.

ITALIË. — Volgens een uittreksel uit de officiële rapporten van het Italiaansche Gouvernement, door Dr. MACKENZIE in *the Medical Times* van 23 Maart l.l. medegedeeld, trad de cholera het eerst op 8 Julij 1865 te Ancona op, om tot Februarij 1866 voort te duren, terwijl zij zich in Mei van 1866 als het ware op nieuw vertoonde en tot October aanhield. In het eerste tijdvak grepen er 10,975 (in 34 provinciën over 357 gemeenten), in het tweede 13,470 (in 49 provinciën over 540 gemeenten) cholerasterfgevallen plaats. In de eerste periode werden vooral de steden langs de Oostkust van Zuid-Italië het meest geteisterd. In de eerste periode werden er te Napels 2076, te Ancona 1349, te Foggia 1044, te Barletta 712, te Brindisi 311, te Manduria 248, te Sinigaglia 165 en te Lucera 302 en in de tweede te Napels 3286, te Palermo 3190, te Genua 649, te Alcarno 466, te Cuneo 254 en te Aderno 247 cholerasterfgevallen opgeteekend.

TURIJN. — Volgens berigten uit Bergamo had zich de cholera wederom aldaar vertoond.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij de vóor eenige dagen plaats gehad hebbende discussie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, over de Staatsbegrooting vóor het loopende jaar, heeft onder anderen de Heer WESTERHOFF het tijdstip als zeer gunstig geschetst voor de afschaffing van den accijns op het geslagt. De noodzakelijkheid om tot die afschaffing over te gaan werd door hem betoogd uit het oogpunt der volksgezondheid. Om dezelfde reden drong hij op afschaffing van den bier-accijns aan. Om niet te veel in eens te vergen, zou spreker thans van de zeep- en zout-accijnsen zwijgen, ofschoon hij meent, dat er wel aequivalenten te vinden zouden zijn om ook tot die afschaffing te kunnen overgaan.

— In de zitting van 26 Maart had de behandeling plaats van een amendement op de begrooting van het Departement van Oorlog, voorgesteld door den Heer DE ROO VAN ALDERWERELT en strekkende »om het cijfer van Art. 22, *f* 274,900, te verminderen met *f* 42,000, voorgedragen op den toelichtenden staat *voor het verder uitbreiden der inrigtingen aan de Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht*," eene instelling, welke de voorsteller van het amendement onnoodig keurde. — Bij de daarover gevoerde beraadslagingen werden door sommigen de redenen opgegeven, die het hun onnoodig deden voorkomen de Militaire Geneeskundige School te Utrecht te behouden, zoodat zij eene opheffing wenschelijk achtten, daar de vorming van den Militairen Geneeskundige naar hun oordeel bij de Hoogescholen kon plaats hebben; anderen in dit gevoelen deelende verlangden geene onmiddellijke afschaffing, maar de voorloopige instandhouding tot eene beslissing omtrent de regeling van het Hooger Onderwijs, zijnde men van oordeel, dat, bij de thans bestaande onzekerheid en in

afwachting van de wegneming daarvan, geene gelden behoorden te worden toegestaan voor uitgaven, die eene uitbreiding dier instelling op het oog hadden. Door anderen werden de redenen uiteengezet, waarom zij het noodig achtten den tegenwoordigen toestand te bestendigen en de gevraagde gelden toe te staan tot verbetering dezer inrigting in overeenstemming met de Geneeskundige Wetten. Daar het Universitair Onderwijs volgens hen de noodige elementen miste, die bij de opleiding van Officieren van Gezondheid werden gevorderd, daar de bedoelde Kweekschool ruimschoots voldaan had aan de behoefte en de voorgedragen uitgaven door de noodzakelijkheid geboden werden, ondersteunden zij de voordragt der Regering. De Ministers van Koloniën en van Oorlog mengden zich in de beraadslagingen; de eerste gaf eenige inlichtingen omtrent het aantal Officieren van Gezondheid in de Oost-Indische Koloniën aanwezig, terwijl de laatste het amendement tot verlaging van het bij Art. 22 uitgetrokken cijfer bestreed. — Met 44 tegen 24 stemmen werd het amendement *aangenomen*.

[Onder de leden, die aan deze discussie deel namen, behoorden o. a. de Heeren GODEFROI en JONCKBLOET. De eerste deed de volgende drie vragen: 1°. Is voor de optreding van militaire artsen eene afzonderlijke geneeskundige instelling noodig? 2°. Indien zij niet noodig is, moet dan thans het oogenblik worden geacht aanwezig te zijn, om de bestaande school op te heffen? 3°. Indien dat oogenblik nog niet dáár is, kan dan de uitbreiding, welke de Regering thans voorstelt, gezegd worden nuttig te zijn? Die drie vragen werden door den spreker, ook in vergelijking met hetgeen in andere landen, vooral in België, plaats heeft, ontkennend beantwoord. — De Heer JONCKBLOET was ook van oordeel, dat op dit oogenblik geene greep in de regeling van het Hooger Onderwijs moet worden gedaan, maar hij meende bovendien, dat er geene enkele gegronde reden was aangevoerd, om de school te behouden, veel minder om haar uit te breiden. De aangevoerde argumenten hadden hem in zijn gevoelen versterkt. (Hij wederlegde wat door den Heer VAN LIJNDEN en den Minister in tegenovergestelden zin was bijgebragt.) Later zou de geheele inrigting zeer goed kunnen worden opgeheven. Daar de Geneeskundige Wetten niet op Indië van toepassing zijn, zoo als de Minister zeide, bestond er uit een koloniaal oogpunt geen bezwaar om de inrigting op te heffen. Hij achtte zich dus verpligt, het amendement te ondersteunen, daar hij de geheele uitgaaf als nutteloos beschouwde. — De Minister van Oorlog bestreed het amendement. Hij zou zeer vreezen, dat, indien de maatregel, thans door hem voorgedragen, niet werd aangenomen, de slooping van de inrigting al zeer spoedig op handen zou zijn. Op de Regering rust de verpligting, dat de kweekelingen het Staatsexamen kunnen afleggen. Als twee geneeskundige inrigtingen op éene plaats te veel zijn, dan ontstaat nog de vraag, welke der twee ruimte moet maken voor de andere. Hij geloofde, dat militaire opleiding en onderwerping aan de krijgstucht voor hen, die zich aan de Militaire Geneeskundige Dienst wijden, eene behoefte is. Hij dacht er aan, dat men de positie van de Officieren van Gezondheid zou kunnen verbeteren, door hun de uitoefening van de burgerpraktijk toe te staan. Hij zou het eene onvergeeflijke daad achten, de inrigting op te heffen of te verzwakken.]

(Na de aanneming van dat amendement stelde de Heer DE ROO voor, om het cijfer van Art. 16 te verminderen met *f* 5000, op den toelichtenden staat aangewezen *tot aankoop van instrumenten voor de uitbreiding, welke het Militair Geneeskundig Onderwijs behoorde te ondergaan.* Dit voorstel lokte eene gedachtenwisseling uit, waarbij behandeld werd de vraag, of niet, ook zonder de uitbreiding der inrigtingen aan de bedoelde school, gelden beschikbaar moesten blijven voor den aankoop van instrumenten, in verband met de uitbreiding van het onderwijs zelf. Op de verklaring van den Minister van Oorlog, dat de bedoelde som alleen in laatstgemelden zin zou besteed worden, trok de Heer DE ROO VAN ALDERWERELT zijn amendement in.)

— De Minister van Oorlog heeft medegedeeld, dat (waarop was aangedrongen) al het materiëel voor de Militaire Geneeskundige Dienst te doen vervangen, veel zou kosten, maar dat hij nu reeds heeft bepaald, dat een der Officieren van Gezondheid eene reis buitenslands doen zal, onder anderen naar de tentoonstelling te Parijs, om ten deze alles op te nemen, wat tot verbetering strekken kan.

ZWOLLE. — Uit zekere bronnen hebben wij vernomen, dat de cholera, in strijd met veler verwachting, bij het begin der in dit jaar zeer strenge koude, zich te St. Petersburg weder heeft voorgedaan. Men was er laatstelijk bezig maatregelen te nemen om de verbreiding der ziekte zoo veel mogelijk tegen te gaan. Met het oog op de goede uitkomsten der in het vorige jaar genomen maatregelen, hoopte men ook nu in zijne verwachtingen niet teleurgesteld te zullen worden.

— Een door den Franschen *Moniteur* medegedeeld schrijven uit Suez, van 14 Maart j.l., behelst het berigt, dat het aantal pelgrims te Mekka dit jaar vrij wat minder groot scheen te zullen zijn dan in de vorige en dat er nog geen grond bestond, om het uitbarsten van besmettelijke ziekten onder hen te verwachten. Daarbij wordt gevoegd de mededeeling, dat de Egyptische Regering reeds maatregelen heeft verordend tot stuiting eener nieuwe cholera-epidemie.

(In verband met deze laatste mededeeling verdient opmerking het feit, dat de Onderkoning van Egypte bij den Sultan van het Ottomansche Rijk onlangs aanzoek heeft gedaan o. a. om aan hem het bestuur over Mekka en Medina, de heilige steden van Arabië, op te dragen, „als zullende hij dan beter in staat zijn zorg te dragen voor de algemeene gezondheid.") ALI COHEN.

— De officiële opgaven der verwoestingen, door de veeziekte in ons Koningrijk (zie pag. 48) sinds haar optreden tot 29 Maart 1867 veroorzaakt, luiden als volgt:

	Aangetast.	Gestorven.	Afgemaakt.	Hersteld.	Nog ziek.
Zuid-Holland	94135	44829	14991	33539	776
Noord-Holland	8156	960	9508	840	—
Utrecht	50128	30457	3499	16104	68
Gelderland	867	46	3536	4	—
Noord-Brabant	308	16	513	—	—
Totaal	153594	76308	32047	50487	844.

In de opgaven over Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant komen onder de kolom afgemaakt ook de runderen voor, welke ter beperking der ziekte gedood werden, welk cijfer voor Noord-Holland aan 3152 beantwoordde. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

†*Geneeskundige Dienst der Zeemagt.* — De Off. v. Gez. 2de kl. D. MATAK FONTEIN, non-actief, is met den 15den April geplaatst in de rolle Z. M. Wachtschip te Willemsoord en gedetacheerd op de Instructiebrik *Ternate.*

De Off. v. Gez. 1ste kl. M. J. CIJFVEER, non-actief, wordt met den 21sten April e. k. geplaatst aan boord Z. M. Wachtschip te Hellevoetsluis, ter vervanging van den Off. v. Gez. 1ste kl. F. W. J. MEIJER, die met den 20sten April, op verzoek, non-actief wordt.

De Off. v. Gez. 1ste kl. Dr. W. DAMMANN en 3de kl. P. C. BUIJZE, de eerste uit de Maritieme Directie te Amsterdam, de tweede uit de rolle Z. M. Korvet *van Speijk*, worden met den 1sten Mei a. s. geplaatst aan boord Z. M. Ramtoren-schip *Prins Hendrik der Nederlanden*, dat met dien datum wordt in dienst gesteld.

De Off. v. Gez. 2de kl. W. C. A. HAJENIUS (van het Hospitaal te Willemsoord) en 3de kl. K. G. T. SLOOS (van het Wachtschip aldaar) worden met den 15den Mei a. s,

geplaatst aan boord Z. M. Schroefstoomschip 1ste kl. *Curaçao*, dat met dien datum wordt in dienst gesteld.

De Off. v. Gez. 2de kl. J. DE CLERCQ ZUBLI en P. W. J. VAN DEN BROEK worden, op hun daartoe gedaan verzoek, met 31 Julij 1867 eervol ontslagen.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Maart.* — Bij Z. M. besluit van 4 Maart 1867, n°. 61, is de Off. v. Gez. 3de kl. A. E. POST bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Amersfoort.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 3de kl. J. CLARISSE, van de Garnizoens-Infirmerie te Amersfoort naar het Regiment Veld-Artillerie; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. BINNENDIJK, van het 2de Bataillon 7de Regiment Infanterie naar het 2de Regiment Dragonders; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. P. T. A. LENS, van het 1ste Bataillon 1ste Regiment Infanterie naar het 2de Bataillon 7de Regiment Infanterie; — met 1 Mei aanstaande de Off. v. Gez. 2de kl. P. H. THIJS, van het 3de Bataillon naar het 4de Bataillon 3de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. A. VAN MENS, van het 4de Bataillon naar het 3de Bataillon 3de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. G. K. STERK, van het depôt 6de Regiment Infanterie naar het depôt 3de Regiment Infanterie.

— Bij Koninklijk besluit van 16 Maart is ANTONIO COLUCCI BEY, President van den Egyptischen gezondheidsraad, benoemd tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *benoemd*, tot Stads-Vroedmeesteres te Samarang, C. DE VRIES, geb. BULTMAN, en als zoodanig eervol ontslagen, op haar verzoek, T. L. A. ZEEDIJK, geb. SOMER; — *overgeplaatst*, bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, H. WALTER en E. VAN HENGEL, en bij die te Banjoewangie H. VAN LOKHORST, allen Off. v. Gez. 2de kl., en bij die in de Wester-Afdeeling van Borneo, den Militairen Apotheker 3de kl. J. HERINGA, van het Scheikundig Laboratorium te Weltevreden, — en *verleend*, een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Militairen Apotheker 3de kl. H. G. STAMM, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. E. W. A. LUDEKING en aan den Off. v. Gez. 2de kl. L. H. N. VRIESMAN.

— Naar wordt medegedeeld is aan den Hoogleeraar in de Verloskunde GÜSSEROW, te Utrecht, een leerstoel bij de Hoogeschool te Zürich aangeboden en zou de Heer GÜSSEROW die betrekking hebben aangenomen.

— De onlangs door de Arrondissements-Regtbank te Deventer tot eene gevangenisstraf van 14 dagen veroordeelde Med. Doctor M., te W., uit hoofde hij verzuimd had zijn laatst geboren kind aan te geven, is door Z. M., op het daaromtrent door Dr. M. ingediend rekest, van de gevangenisstraf vrijgesteld en is die straf veranderd in eene geldboete van *f* 25.—.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Leiden, den 30sten Maart, de Heer H. DE ZWAAN, met een Proefschrift, behelzende het *Verslag van het Cholera-Hospitaal te Rotterdam over* 1866; — te Utrecht, den 4den April, de Heer F. E. VOS, met een Proefschrift: *Onderzoekingen over de cholera-epidemie van* 1866, *in de gemeente Utrecht;* — tot Art. Obst. Doctor, te Utrecht, den 30sten Maart, de Heer H. C. WOLTERS, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 31sten Maart, de Heer F. H. R. CANNEGIETER, Heel- en Vroedmeester te Heinkenszand, oud 74 jaren; — den 28sten Maart, de Heer F. J. HOITSEMA, Apotheker te Groningen, oud 66 jaren.

VACATURE: Te Loppersum wordt verlangd (de oproeping geschiedt door Dr. J. F. CAMPHUIS aldaar) een Med. Doctor, die tevens Doctor is in de Chirurgie of Chirurgijn.

ALI COHEN.

IETS OVER DE HERSTELLING DER DIJONTWRICHTING NAAR BINNEN EN BENEDEN IN HET EIRONDE GAT (LUXATIO OBTURATORIA),

DOOR

Dr. A. H. SCHOEMAKER.

De vier hoofdvormen van dijontwrichting hebben de ouden reeds zeer goed gekend. HIPPOCRATES 1) reeds zegt: „Femoris articulis ubi coxendice exidit quatuor in partes promovetur, in interiorem quidem saepissime, deinde in exteriorem, interdum vero in posteriorem et anteriorem sed raro." De beschrijving, die hierop van de verschijnselen bij eene dijontwrichting naar binnen en beneden volgt, is zoo kenmerkend, dat er geen twijfel kan bestaan, of zij is naar het leven genomen.

Eene andere vraag is het evenwel, of ten tijde van HIPPOCRATES en nog veel later de ontwrichtingen naar binnen en beneden menigvuldiger zijn voorgekomen dan die naar achteren en boven. Daar HIPPOCRATES de andere drie vormen reeds zeer goed kende, valt het moeijelijk hem van eene dwaling te beschuldigen.

Of misschien sommige maatschappelijke toestanden, zoo als de meerdere gymnastische oefeningen en kampspelen, de oorzaak geweest zijn van het meerder voorkomen dezer ontwrichtingen in dien tijd dan nu, wagen wij niet te beslissen. Zeker is het, dat de meeste, zoo niet alle Heelkundigen, van HIPPOCRATES tot ASTLEY COOPER, deze meening waren toegedaan. Zoo zegt CELSUS 2): „Femur in omnes quatuor partes promovetur; saepissime in interiorem." B. BELL geeft de verzekering nooit eene andere dijontwrichting dan die naar beneden en voren en in het foramen ovale gezien te hebben.

Ook onze schrandere BLANKAART 3) verkeerde in deze meening, daar hij zegt: „Het dye-been ontwricht gemeenlyk na binnen, somtyds buiten, voren, maar selden achterwaarts. d'Ontwrichting na binnen zynde is het eene been langer als het andere en kan nauuwelyks buigen, de knye puilt buitenwaarts uit en 't hoofd des dye-beens is in de las geschooten, 'twelk men daar klaar zien kan," enz.

De ervarene ASTLEY COOPER 4) heeft het eerst de verhouding der verschillende dijontwrichtingen juist opgegeven en doet daarbij uitkomen, dat de ontwrichting naar achteren en boven op het os ilei het veelvuldigst voorkomt. Van 20 gevallen kwamen er 12 op het os ilei, 5 in de incisura ischiadica, 2 in het foramen obturatum en 1 op het os pubis voor. Latere waar-

---

1) *De articulis.* Sat VI. Edit. 26. Foesii. Francofurtii. 1620, pag. 818.

2) *De Medicinale.* Libr. VIII. Cap. XX.

3) *Nieuwe Konst-kamer der Chirurgie ofte Heel-Konst*, door STEPHANUS BLANKAART. Amsterdam, 1702, blz. 366.

4) *Surgical Essays*, by A. COOPER and B. TRAVERS, 1818. Part I, Third edit., pag. 27.

nemers hebben deze opgave van COOPER bevestigd, zoodat nu juist het tegenovergestelde van vroeger als regel geldt. BOYER bijv. meent, zoo als wij bij MALGAIGNE vinden, op anatomische gronden te moeten aannemen, dat de ontwrichting in het foramen obturatum het gemakkelijkst kan ontstaan, doch laat hierop dadelijk volgen, dat hij ze niet zoo dikwijls heeft waargenomen als die naar boven en achteren. De naauwkeurige heelkundige statisticus MALGAIGNE 1) vond bij 17 dijontwrichtingen 11 naar achteren en 6 naar voren, van welke laatste 2 in het foramen obturatum.

Uit deze, hoewel zeer onvolledige, historische gegevens volgt duidelijk, dat de ontwrichting, die HIPPOCRATES voor de veelvuldigste hield, nu juist de meest zeldzaam voorkomende is. Een door ons voor eenigen tijd waargenomen geval, het eerste wat wij nog gezien hebben, willen wij hier, vooral met het oog op de herstelling, aan het oordeel der lezers van dit *Tijdschrift* onderwerpen.

W. TERRHÄE, 44 jaren oud, arbeider op een steenfabriek in de nabijheid van Hengelo, was den 2den Mei 1866 bezig met de lucht-droogo steenen in een oven te pakken. Terwijl hij op de linker knie zat en het regter been naar achteren en buiten uitgestrekt hield, stortte de reeds gedeeltelijk vol gepakte oven in, waarbij eene groote hoeveelheid steenen op de achter- en buitenzijde van de dij nederkwamen. Nadat de steenen verwijderd waren was, het hem onmogelijk alleen op te staan, wegens pijn in het heupgewricht. Een paar uren na het ongeluk ter plaatse komende, vond ik patiënt op den rug liggen, klagende over hevige pijnen in de heupstreek en de binnenvlakte der dij. De kenmerkende verschijnselen eener luxatio obturatoria deden zich dadelijk aan mij voor. Het been schijnt verlengd en is naar buiten gedraaid, zoodat de buitenrand van den voet op den grond ligt. Bij meting blijkt, dat het lid 2 à 3 duim verlengd is. De liesplooi is verstreken; het hoofd van het dijbeen is, alhoewel niet zeer duidelijk, onder den pectineus in den voorsten inguinaaldriehoek te voelen. De trochanter staat naar achteren, waardoor de heup haar gewelfd voorkomen verloren heeft en de uitpuiling op de plaats van den trochanter door eene afplatting vervangen is. De entorsor cruris quadriceps en de adductores schijnen zeer gespannen te zijn, daar zij van het schaambeen tot aan de knie eene harde vaste massa vormen. Naar deze gegevens konde er wel niet aan getwijfeld worden, of ik had met eene luxatio obturatoria te doen, welker herstelling ik op de volgende wijze eerst geheel vruchteloos beproefde.

Een stevige helper bevestigde het bekken door zijne handen op de beide darmbeenderen te plaatsen en naar beneden te drukken. Een tweede helper hield den romp naar boven bevestigd. Ik plaatste mij nu aan de zieke zijde van den lijder op de knieën, hing het onderbeen van het ontwrichte lid over mijn schouder, terwijl ik met beide handen de dij omvatte. Ik trachtte nu onder buiging van het heupgewricht in een regten hoek het hoofd van het dijbeen, door trekking naar boven, van zijne abnormale plaats naar het niveau der kom terug te brengen, terwijl ik verder, onder aanhoudende tractie, het been adduceerde en naar binnen roteerde. Deze poging herhaalde ik tweemaal zonder succes. Na deze mislukte pogingen liet ik eene krachtige uit- en tegenrekking door sterke helpers bewerkstelligen, waarbij ik het ontwrichte lid volgens de methode van WATTMANN in de rigting van de as van het

---

1) *Traité des fractures et des luxations.* Paris, 1855. Tome II.

ligchaam liet uitrekken, terwijl ik, door mijne handen onder het bovenste deel der dij zamen te vouwen, het gewrichtshoofd naar boven trachtte te bewegen. Ook hierbij gelukte het niet het gewrichtshoofd op zijne normale plaats terug te brengen. Ik besloot nu de methode van WUTZER, ofschoon hiervoor meer zaakkundige helpers benoodigd zijn, te beproeven. Het bekken werd op dezelfde wijze bevestigd. Twee helpers, waarvan de eene het been boven de knie, de andere onder de knie aanvatte, bragten het, terwijl de knie gebogen was, zoo ver naar boven, dat het ongeveer een regten hoek met de voorvlakte van het bekken vormde, waarbij ik het tevens naar boven liet trekken. Hierop liet ik het eenigzins naar buiten draaijen en over het gezonde been buigen. Gedurende deze manoeuvre plaatste ik mij geheel volgens de methode van WUTZER op mijne knieën aan de zieke zijde van den lijder en trachtte met beide handen en een om het been geslagen doek, waarvan ik de einden op mijn nek had digt geknoopt, het gewrichtshoofd naar buiten te trekken. Hoewel de werking der verschillende krachten tamelijk gelijkmatig plaats vond, mislukte ook nu de herstelling. Door deze mislukte pogingen bijna ten einde raad, kwam ik op de gedachte door eene sterke en snelle hefboombeweging de herstelling te beproeven. Het bekken wordt weder goed bevestigd. Door een sterken helper liet ik het been, nadat het in een regten hoek op het bekken gebogen was, sterk naar boven trekken. Ik zelf ging op eene knie zitten en plaatste den anderen voet tegen de boven-achtervlakte der dij, om daar als hypomochlion te dienen. Ik vatte nu met beide handen het onderbeen en terwijl de helper op een gegeven teeken losliet, trok ik het been snel in eene schuinsche rigting over het andere been heen naar beneden. Het gewrichtshoofd keerde hierbij onder knappend geluid op zijne normale plaats terug. In het begin van Junij kon patiënt zijn been weder tamelijk goed gebruiken; alleen was het nog eenigzins stijf.

Aan de diagnose zal, bij de sterk uitgedrukte verschijnselen, wel niemand twijfelen. Als oorzaak der ontwrichting moet natuurlijk de zware massa, die op de buiten- en achtervlakte van het been, terwijl dit naar achteren en buiten gestrekt was, nederkwam, beschouwd worden. Wij kunnen het ons ten minste niet anders voorstellen of hierdoor werd de ontwrichting direct veroorzaakt. Velen meenen ook, dat deze ontwrichting niet anders kan ontstaan, dan wanneer de beenen ver uit elkander staan, dit wordt ten minste verzekerd door A. COOPER l. c. en BOYER; ons geval zoude ook kunnen dienen deze meening te bevestigen. Doch, ofschoon de meeste dijontwrichtingen wel op deze wijze zullen ontstaan valt het toch niet te ontkennen, dat het ook zeer goed kan gebeuren, wanneer de beenen gedurende het ongeluk digt bij elkander staan. WUTZER 1) beschrijft een geval, waar de dijontwrichting op het foramen ovale veroorzaakt werd, door het instorten eener zoogenaamde aardkamer, terwijl de patiënt regt overeind stond met de beenen digt bij elkander. De zware aardmassa trof hem tegen de linker zijde, waardoor hij naar de regter zijde overviel, het linker onderbeen brak en de regter heup ontwrichtte in het foramen ovale.

1) Dr. C. W. WUTZER, *Ueber seltene Formen der Schenkelverrenkung*; in LANGENBECK'S *Archiv*, 1865. Bd. VI, pag. 661 v. (Deze verhandeling is onder zijne nagelatene geschriften gevonden en door zijn neef, Dr. HERMANN WUTZER, medegedeeld.)

Een ander in dit opzigt zeer merkwaardig geval moeten wij hierbij nog vermelden. ANDRIENI 1) namelijk zag een man, die de regter dij naar buiten, de linker naar binnen ontwricht had doordat hij van een kar ter zijde op den bodem geworpen was. Dit zijn, dunkt ons, voorbeelden genoeg, dat deze ontwrichtingen ook zeer goed ontstaan kunnen, zonder dat de beenen zeer ver van elkander verwijderd zijn, ofschoon wij A. COOPER en BOYER in zoo ver gaarne toestemmen, dat verreweg in de meeste gevallen de beenen wel ver van elkander verwijderd zullen zijn. Hoe evenwel gedurende het leven de kracht moet inwerken om deze ontwrichting te doen ontstaan, geloof ik, dat nog niet zoo geheel naauwkeurig is uitgemaakt. Ik herinner mij zeer goed, dat ik, nog student te Utrecht zijnde, de verschillende vormen van dijontwrichtingen op lijken trachtte na te bootsen, het mij niet wilde gelukken de ontwrichting in het foramen ovale tot stand te brengen. WUTZER, l. c., verhaalt ons ook, dat door proefnemingen, die te Bonn onder leiding van Dr. O. WEBER verrigt waren, gebleken was, dat ontwrichtingen in het foramen ovale eerst dan onder groote krachtsaanwending konden tot stand gebragt worden, wanneer, behalve de beursband, ook de m. pectineus en obturatorius externus verscheurd waren. WUTZER laat hier evenwel dadelijk op volgen, dat gedurende het leven deze spieren niet altijd verscheurd worden, zoo als lijkopeningen geleerd hebben van menschen, die kort na de bekomen ontwrichting gestorven zijn. Z. PLATNER 2) deelt mede, dat AUGUSTIN WALTHER, te Leipzig, het lijk van een man onderzocht, die aan eene beleediging van het hoofd overleden was, nadat kort te voren een heelkundige de ontwrichte dij gereponeerd had. Van verscheurde spieren wordt daar niet gesproken. Vidit enim ossis, quod exciderat, sedem in renatis inflammatisque musculis. Verder verhaalt ons nog WUTZER, dat zijn vriend VERHAEGHE, te Ostende, het heupgewricht van het lijk eens mans onderzocht, die 5 dagen na een val gestorven was, waarbij hij tevens eene dijontwrichting in het foramen ovale bekomen had. Dr. VERHAEGHE vond bij de sectie geen enkele der spieren, die het gewricht omgaven, verscheurd. Alleen het bindweefsel tusschen den m. obturatorius en pectineus scheen verwoest en wees de plaats aan, waar het ontwrichte hoofd van het dijbeen gelegen was 3). MALGAIGNE maakt op deze waarneming de aanmerking, dat het eene incomplete ontwrichting geweest is. Wij gelooven evenwel met WUTZER, dat, ofschoon men tot nu toe deze ontwrichting niet kunstmatig, zonder verscheuring van spieren, heeft kunnen doen ontstaan, hieruit niet besloten mag worden, dat zulks evenmin bij het leven zoude kunnen gebeuren. De rekbaarheid en het weêrstandsvermogen is toch bij levende spieren veel grooter dan bij doode. Daarenboven zegt VERHAEGHE: „C'est vis a vis du trou obturateur qu'elle (la tête) a été logée chez mon blessé", waaruit toch, dunkt ons, duidelijk volgt, dat de ontwrichting eene volkomene was.

Na deze misschien wel wat te groote uitvoerigheid over het mechanisme van het ontstaan dezer ontwrichtingen zullen wij slechts kort de waargeno-

1) *Gazette Médicale*, London, 1838—1839. Vol. I, pag. 31.

2) *Institutiones Chirurgiae rationalis*. Lipsiae, 1745, § 1193, pag. 806.

3) *Revue Medico-Chirurgicale de Paris*, par MALGAIGNE. Juillet 1851. Tome X, pag. 46.

mene verschijnselen bespreken. De verlenging van het been is een gevolg van den lageren stand van het gewrichtshoofd. Het afgeplat zijn der dij wordt veroorzaakt doordat de trochanter naar achteren gedraaid is. Dit is een teeken, waarop de meeste schrijvers als een goed diagnosticum de aandacht vestigen. MALGAIGNE zegt: „La hanche, au lieu de proéminer en déhors, présente une dépression considérable"; hij voegt hier nog bij, dat de binnenzijde der dij meer bol is, overeenkomstig met de afplatting aan de buitenzijde, zoodat het schijnt als of het been hier gekromd is. Bij onzen patiënt hebben wij dit niet zoo juist opgemerkt. Wij durven evenwel niet zeggen, dat het er niet geweest is, daar wij gaarne willen gelooven, dat het aan onze aandacht ontsnapt is. De pijn aan de binnenzijde der dij tot aan de knie, waarover onze patiënt zeer klaagde, zal hoogst waarschijnlijk veroorzaakt zijn door drukking van het gewrichtshoofd op den n. obturatorius. Zij hield ten minste na de herstelling op.

De meerdere of mindere gemakkelijkheid, waarmede ontwrichtingen in het algemeen hersteld kunnen worden, kan moeijelijk van te voren bepaald worden.

Omtrent de moeijelijkheid bij de herstelling der dijontwrichtingen in het foramen ovale wijken de opgaven van verschillende schrijvers zeer van elkander af. De oorzaak hiervan moet, naar ons inzien, gezocht worden in de verschillende plaatsing van het ontwrichte gewrichtshoofd en in het meerdere of mindere weêrstandsvermogen der verschillende lijders. De ervaren A. COOPER noemt ze de gemakkelijkste van alle heupontwrichtingen, hetwelk ook door BOYER bevestigd wordt, terwijl J. L. PETIT ze juist voor de moeijelijkste houdt. In het reeds aangehaalde stuk van WUTZER worden ons nog eenige merkwaardige gevallen hieromtrent medegedeeld, die wij tot ons leedwezen zelf niet hebben kunnen naslaan, maar hier volgens WÜTZER mededeelen.

Een 24jarig jongeling had te Halle door een val deze dijontwrichting bekomen. Hij werd 'savonds op de ontwrichte zijde gelegd, om den volgenden morgen de reductie te bewerkstelligen. Patiënt kon 's nachts deze positie niet langer uithouden en deed pogingen om op de andere zijde te komen. Terwijl hij hiervoor het zieke lid met beide handen ophief, dwong de pijn hem dit spoedig weder los te laten. Hij hoorde hierbij een knappen, waarop hij rustig insliep en den volgenden morgen vond men de ontwrichting hersteld.

De naam van den waarnemer wordt niet opgegeven 1). ANT. PORTAL 2) deelt een geval mede van een abt (Abbé de Saint Bonet), die de heup willekeurig kon ontwrichten en weder herstellen. De rigting, waarin deze ontwrichting plaats vond, wordt hier evenwel niet bij opgegeven. Een nog sterker voorbeeld van willekeurige dijontwrichting vonden wij bij ED. STANLEY 3), die in het St. Bartholomew's Hospital een sterk gespierde 18jarige knaap zag, die in staande houding door spierwerking zijne beide dijbeenderen naar achteren op de darmbeenderen konde ontwrichten, waar de dijbeenshoofden

1) RUST's *Magazin*, 1826. Bd. XXII, pag. 470.
2) *Cours d'Anatomie Médicale*. Paris, 1804. Tome I, pag. 470.
3) *Medico-Chirurgical Transactions*. London, 1841. Vol. XXIV, pag. 142.

eene even duidelijke uitpuiling vormden, als of zij er door eene uitwendige beleediging heen gedreven waren. Door spierwerking was hij eveneens in staat de hoofden in de kommen terug te brengen. Het opmerkelijke hierbij was, dat de knaap met de ontwrichte dijbeenderen even vast stond en zelfs even goed kon gaan. De knaap had op kermissen kunsten vertoond. SANDIFORT 1) verhaalt ook, dat jonge lieden, die zich van de militie wilden vrij maken, eene dijontwrichting simuleerden. Voor deze gevallen evenwel eene spontane ontwrichting aan te nemen is, naar ons oordeel, niet geoorloofd, daar het niet blijkt dat deze gevallen door bekwame heelkundigen onderzocht zijn. Dat de ontwrichtingen in het foramen ovale soms zeer gemakkelijk kunnen hersteld worden bewijst een geval van MALGAIGNE, die een zoodanigen lijder zag, die zonder andere hulp door geschikte aanlegging zijner handen de ontwrichte dij zelf herstelde. Daarentegen gelukte het RIGAUD 2), zelfs met verscheidene helpers, niet eene dergelijke ontwrichting den 5den dag na het ontstaan te herstellen.

Na deze afwijking keeren wij tot de verschillende methoden van herstelling terug. Raadplegen wij hierop de litteratuur van vroegeren en lateren tijd, dan is het opvallend, hoe het gezegde van HIPPOCRATES, „machinas enim admovere ubi res non exigit, absurdum est" eerst in onzen tijd tot eene waarheid geworden is. De tijd is zelfs nog niet zoo lang voorbij, dat de dijontwrichtingen een waar schrikbeeld zoowel voor de lijders als voor de heelkundigen waren. Tal van werktuigen zijn ook uitgedacht om deze ontwrichtingen te herstellen. Dat deze toestellen krachtdadig, wij zouden haast zeggen moorddadig, aangewend werden, blijkt ten duidelijkste uit eene mededeeling van CARRON DU VILLARDS. Deze heelkundige legde zijn patiënt, met ontwrichting in het foramen ovale, op een daartoe ingerigt mechanisch bed en wendde gedurende *zeven* achtereenvolgende dagen den zoogenaamden Flaschenzug 3maal per dag aan, waardoor hij ten slotte de voldoening (?) smaakte de ontwrichting te herstellen. Gelukkig zijn die tijden voorbij en door de werken van BROCA, FISCHER, vooral echter van ROSER en DUMREICHER, is de gewelddadige uit- en tegenrekking door de meer rationeele physiek juistere flexie-methode vervangen. Zonderling voorwaar is het, dat wij eerst nu de groote waarde dezer methode inzien, daar toch reeds HIPPOCRATES van een *buigen des gewrichts* spreekt, dat de spieren verslapt, de dijbeenderen draait en de repositie gemakkelijk maakt. Deze flexie-methode is zeker nog voor vervolmaking vatbaar. Wordt zij anatomisch juist aangewend, dan kan men er zelfs zeer veel kracht mede aanwenden en zelfs in de moeijelijkste gevallen tot zijn doel geraken. De door WUTZER ons nagelaten methode is ontegenzeggelijk een niet te versmaden erfdeel, dat wij van den beroemden Heelkundige ontvangen hebben. Hij zegt geheel op anatomische gronden hiertoe gekomen te zijn. De doelmatigheid en het nut er van zal, hieraan valt niet te twijfelen, bij verdere toepassing spoedig blijken. Dat wij er niet mede tot ons doel konden geraken, meenen wij meer aan de onhandigheid der helpers (gewone arbeiders) als aan de methode

---

1) *Animadvers de vitiis congenitis coxae.* Roterodami, 1836, pag. 21.
2) *Gazette Medicale de Strasbourg*, 1852, pag. 501.

te moeten toeschrijven. WUTZER wendde ze op de door ons medegedeelde wijze aan bij een patiënt, die 10 weken geleden de dij in het foramen ovale ontwricht had. Door een ander arts was de herstelling reeds op verschillende wijzen beproefd. Bij de eerste poging, om volgens deze methode het gewrichtshoofd uit het foramen ovale naar de heupkom terug te brengen, gleed het gewrichtshoofd in plaats van naar de heupkom verder naar achteren en boven tot op de achtervlakte van het ileum. Dit kwam natuurlijk, zoo als WUTZER zelf zegt, dat hij bij de eerste praktische aanwending zijner methode te veel kracht aanwendde.

Deze methode van WUTZER, die wel een ieder voor anatomisch juist en praktisch zeer bruikbaar zal houden, is, behalve bij ontwrichtingen in het foramen ovale, ook aanwendbaar bij de andere ontwrichtingen. Dat hierbij de aan te wenden krachten eenigzins gewijzigd moeten worden volgt uit den aard der zaak. Voor elken vorm van ontwrichting wordt het bekken door de handen van een helper bevestigd, waardoor het vastbinden met riemen geheel overtollig wordt. Door het buigen van het been tot op een regten hoek met het bekken worden de musc. adductores, iliacus internus, psoas, pectineus en rectus verslapt. Het kniegewricht moet hierbij niet sterk gebogen worden, daar hierdoor de rectus gespannen wordt. Met deze buiging wordt eene sterke adductie verbonden, waardoor niet alleen de adductores verslapt worden, maar ook het gewrichtshoofd in dezelfde rigting terug bewogen wordt, waar langs het bij de ontwrichting gekomen was. Te gelijk met de adductie moet het been door de helpers naar boven getrokken worden, om het gewrichtshoofd van den m. obturatorius externus op te ligten.

Bij pas ontstane ontwrichtingen gelukt het reeds hierdoor alleen de ontwrichting te herstellen, zoo als reeds door PAUL VAN AEGINA gedaan is. Gelukt het evenwel niet, dan moet het aanleggen der handen en doek om het bovenste gedeelte der dij hiermede verbonden worden. Zoo als wij reeds zeiden houden wij deze methode van WUTZER voor zeer uitmuntend en voor alle soorten van dijontwrichtingen aanwendbaar.

Dat bij de ontwrichtingen naar achteren op het os ileum de adductie niet zoo sterk de rotatie in plaats van naar binnen naar buiten zal moeten geschieden volgt uit den aard der zaak. Hierbij moet dan ook de aanlegging der handen en van den doek juist tegenovergesteld zijn.

Bij het bespreken der herstellingen van dijontwrichtingen in het foramen ovale, vestigen wij nog de aandacht op eene methode, door Dr. BRAINARD 1) met goed gevolg in 4 gevallen aangewend. Hij plaatst een goed bekleed stuk hout in den bilnaad tusschen de dijen, hetwelk als steunpunt dienen moet, terwijl de dijen als hefboom gebezigd worden. De knieën moeten gedurende de kunstbewerking uitgestrekt en de ledematen zeer digt bij elkander of zelfs eenigzins over elkander gehouden worden. Op deze wijze was het BRAINARD zelfs gelukt de herstelling te verkrijgen in een geval, waar eerst de katrollen en den toestel van JAVRIS vruchteloos aangewend waren.

Nu ten slotte tot onze eigene wijze van handelen terugkeerende, zal elke

---

1) *Handboek der Heelkunde*, door SAMUEL GROSS; in het Nederduitsch door J. D. SACHSE, 8ste Afl. pag. 227.

lezer mij dadelijk vragen, waarom ik den lijder niet eerst gechloroformiseerd heb, daar hierdoor de herstelling veel gemakkelijker gemaakt wordt en zeker, hetzij door de aangewende tractie-methode volgens WATTMAN of door de flexie-methode van WUTZER, gelukt zoude zijn. Het eenvoudige antwoord hierop is, dat ik geen chloroform had en geen tijd wilde verliezen met het op verren afstand te doen halen. Wat onze wijze van handelen zelf betreft deze was zeker rationeel, ofschoon wij eerlijk moeten bekennen er eerder bij wijze van inspiratie dan door anatomische studiën toe gekomen te zijn. Misschien ook heeft wel reeds een ander vóór ons deze methode aangewend, ofschoon wij er in de litteratuur niets van hebben kunnen vinden. Het is ook gedeeltelijk hierom, dat wij ze hier mededeelen. Zij is niet, zoo als de methode van WUTZER, voor alle 4 vormen van dijontwrichting toepasselijk, maar voor die in het foramen ovale zeker zeer bruikbaar. Door het buigen van het been tot op een regten hoek met het bekken met opvolgend naar boven trekken der dij wordt het gewrichtshoofd reeds eenigzins naar boven en digter bij de gewrichtsholte gebragt. Door het snelle nedertrekken van het been in eene schuinsche rigting over het andere, terwijl de voet krachtig tegen het boven achterste deel der dij als hypomochlion geplaatst wordt, wordt het gewrichtshoofd met groote kracht in de rigting der gewrichtsholte naar boven en achteren gedreven. De kracht is natuurlijk groot, daar de hefboom zeer lang is. In aanwending en werking zoude zij vergeleken kunnen worden met de methode van MOTH-RUST bij schouderontwrichtingen. Van een theoretisch standpunt geloof ik, dat er niets kan tegen ingebragt worden. Ofschoon ik een groote voorstander der flexie-methode ben en gaarne erken, dat vooral de methode van WUTZER in de toekomst de tractie-methode geheel zal verdringen, zoo geloof ik toch de door mij aangewende handelwijze te durven aanbevelen. Zij is theoretisch juist, gemakkelijk met ongeoefende helpers uitvoerbaar en is daarom vooral voor de Heelkundigen ten platten lande, mijns inziens, eene verdere proefneming waardig.

Almelo, 24 Junij 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

ONDERZOEKINGEN OVER ZUURSTOF-OPNAME EN KOOLZUUR-AFSCHEIDING GEDURENDE SLAPEN EN WAKEN. — De leer der stofwisseling heeft in de laatste jaren op meer dan ééne aanwinst te wijzen. Op geene echter zoo verrassend, als die onlangs door PETTENKOFER en VOIT (*Ueber Kohlensäure-Abscheidung und Sauerstoff-Aufnahme während des Wachens und Schlafens beim Menschen*, LIEBIG's *Annalen der Chemie*, Bd. CLXI, Heft 3, blz. 295—329) uit hunne onderzoekingen omtrent zuurstof-opname en koolzuur-afscheiding gedurende waken en slapen bij den mensch verkregen is. Een kort verslag dier uitkomsten, waarbij de mededeelingen der auteurs op den voet gevolgd zijn, vinde hier zijne plaats.

In het bekende respiratie apparaat te München, het koninklijk geschenk van MAXIMILIAAN II van Beijeren, vertoefde gedurende 24 uren een gezond man van 28 jaren, met een ligchaamsgewigt van 60 kilogrammen. Het toestel was zoodanig ingerigt,

dat de gedurende het slapen en waken uitgescheidene hoeveelheden koolzuur en water afzonderlijk bepaald konden worden. De hoeveelheid opgenomene zuurstof werd niet direct bepaald, maar door aftrekking berekend — eene berekening, die hoogstens eene fout ten bedrage van $^1/_{10}$ der geheele hoeveelheid zuurstof kon veroorzaken.

In rust nu verhield zich de zuurstof-opname en koolzuur-uitscheiding bij waken en slapen als volgt:

	Uitgescheidene hoeveelheid in grammen			Opgenomene hoeveelheid zuurstof in grammen.	Verhouding der in het koolzuur bevatte zuurstof tot 100 deelen opgenomene zuurstof.
	Koolzuur.	Water.	Ureum.		
Dag......	532.9	344.4	21.7	234.6	175
Nacht....	378.6	483.6	15.5	474.3	58
	911.5	828.0	37.2	708.9	94.

Verkeerde de persoon in volkomen dezelfde omstandigheden, maar arbeidde hij gedurende den dag (de arbeid bestond in het 7323maal doen omwentelen van een rad), terwijl hij 600 grammen water meer dan op den rustdag gebruikte, zoo verkreeg men de volgende cijfers:

	Uitgescheidene hoeveelheid in grammen			Opgenomene hoeveelheid zuurstof in grammen.	Verhouding der in het koolzuur bevatte zuurstof tot 100 deelen opgenomene zuurstof.
	Koolzuur.	Water.	Ureum.		
Dag......	884.6	1094.8	20.1	294.8	218
Nacht....	399.6	947.3	16.9	659.7	44
	1284.2	2042.1	37.0	954.5	98.

Een groot en verrassend verschil tusschen dag en nacht, tusschen waken en slapen in betrekking tot koolzuur-afscheiding en zuurstof-opname — ziedaar, wat bij deze proeven dadelijk in het oog springt. In rust zoowel als bij arbeid wordt er op den dag veel meer koolzuur afgescheiden, in den nacht veel meer zuurstof opgenomen. Van de geheele hoeveelheid in rust uitgescheiden koolzuur wordt er des daags 58 pCt., des nachts 42 pCt. verwijderd. Van de geheele hoeveelheid zuurstof des daags 33 pCt., des nachts 67 pCt. opgenomen. De ureum-uitscheiding houdt daarbij gelijken tred met het CO^2; des daags wordt er 58 pCt., des nachts 42 pCt. van de geheele hoeveelheid verwijderd. Nog sterker dan in rust valt het antagonismus tusschen dag en nacht in betrekking tot koolzuur-uitscheiding en zuurstof-opname op den werkdag in het oog. Hier wordt van het koolzuur 69 pCt. gedurende den dag, 31 pCt. des nachts verwijderd, van de zuurstof juist het omgekeerde, 31 pCt. gedurende den dag, 69 pCt. des nachts, opgenomen.

Het is dus gedurende het slapen dat we eene groote hoeveelheid zuurstof vastleggen, zoodat onze wil het materiëel voor de willekeurige bewegingen steeds gereed vindt; het is gedurende den nacht dat het geweer geladen wordt, dat slechts op het afdrukken van den haan wacht, om arbeid voort te brengen.

Vergelijken wij rust- en arbeid-periode onderling, zoo blijkt het, dat, wanneer wij den eenen dag meer zuurstof verbruiken dan den anderen, wij den volgenden nacht weder het evenwigt trachten te herstellen. In de arbeids-periode worden 373 gr. CO^2 meer dan gedurende de rust verwijderd (1284—911); zij vereischen 271 gr. zuurstof, en de proef wijst een verschil van 246 gr. (954—708) ten gunste der arbeids-periode aan. Opvallend is het daarbij, dat niet gedurende den arbeid zelve die gunstige

vereffening plaats grijpt. Tusschen de opgenomene hoeveelheden zuurstof bij rust en arbeid gedurende den dag bestaat slechts het geringe verschil van 43 gr. Het is dus niet de behoefte aan meerdere zuurstof, die bij den arbeid de ademhalingen frequenter en dieper doet worden, het is alleen de behoefte om het in grootere hoeveelheid geproduceerd koolzuur te verwijderen. Zoo wordt het hangende vraagstuk, of de prikkel voor het ademhalings-centrum in zuurstof-armoede of in koolzuur-rijkdom van het bloed gezocht moet worden, langs een omweg ten gunste der laatste meening beslist.

Nog andere gevolgtrekkingen vloeien uit de medegedeelde proeven voort. Zoo blijkt het verschil tusschen rust en arbeid in betrekking tot de koolzuur-uitscheiding veel grooter dan in betrekking tot de zuurstof-opname, gelijk de volgende cijfers duidelijk aantoonen:

	Van 100 deelen koolzuur verwijderd.		Van 100 deelen zuurstof opgenomen.	
	's Daags.	's Nachts.	's Daags.	's Nachts.
In rust.........	58 pCt.	42 pCt.	33 pCt.	67 pCt.
Bij arbeid......	69 „	31 „	31 „	69 „

Zoo blijkt verder de zuurstof-opname relatief veel regelmatiger dan de koolzuur-uitscheiding; en gelijk eindelijk gedurende den dag de absolute zuurstof-opname bij rust en arbeid ongeveer gelijk blijft (bij rust 234.6, bij arbeid 294.8 gram), zoo biedt ook de absolute koolzuur-uitscheiding gedurende den nacht bij rust en arbeid slechts geringe verschillen aan (bij rust 378.6, bij arbeid 399.6 gram).

Naast koolzuur-uitvoer en zuurstof-aanvoer verdient ook de water-uitscheiding voor een oogenblik de aandacht. Voor haar geen antagonismus tusschen dag en nacht, maar eene vrij gelijkmatige verdeeling over beide perioden; voor haar echter eene belangrijke vermeerdering bij vermoeijenden arbeid, zoodat zij alsdan bijna 2½maal meer dan gedurende rust bedraagt (2042 gr. bij arbeid, 828 gr. bij rust). Eene ervaring, oud als „het zweet des aanschijns", maar waarbij men niet vergete, dat de medegedeelde proeven niet alleen gedurende den arbeid, maar ook in den daaropvolgende nacht eene belangrijke vermeerdering der water-uitscheiding, der transspiratie aanwijzen.

Schijnt het ook voor een oogenblik opvallend, dat het antagonismus tusschen dag en nacht (waken en slapen), met betrekking tot koolzuur-afvoer en zuurstof-opname, zoo lang verborgen bleef, onverklaarbaar is het in geenen deele. De oudere proeven van REGNAULT en REISSET loopen, even als de vroegere van PETTENKOFER en VOIT, allen over een tijdperk van 24 uren. Het verschil is dan vereffend en de opgenomene zuurstof wordt bijna geheel in de uitgescheidene hoeveelheid koolzuur teruggevonden. Maar nu wij eens het antagonismus kennen, nu wordt ons ook meer dan één feit verklaarbaar, door vroegere onderzoekingen aan het licht gebragt, en dat geheel met onze opvattingen, omtrent het verband tusschen koolzuur-uitscheiding en zuurstof-opname, in strijd was. Zoo vonden de proeven van LUDWIG en SCZELKOW (*Zur Lehre vom Gasumtausch in verschiedenen Organen, Sitzberichte der K. K. Akad. d. Wiss. in Wien.* Bd. XIV) omtrent de gaswisseling in de spieren, zoowel bij rust als bij arbeid, eene veel grootere koolzuur-afscheiding aan als met het bedrag der zuurstof-opname strookte. Hunne proeven betroffen slechts eene kleine tijdsruimte gedurende den dag; wat wonder dan, dat het antagonismus tusschen koolzuur-afvoer en zuurstof-aanvoer hier sterk in het oog viel? Zoo werd van een anderen kant door HENNEBERG en STOHMAN, die in een te Weende, naar het model van het Münchensche, vervaardigd respiratie-apparaat, ademhalings-proeven bij runderen in het werk stelden, dezelfde verhouding tusschen CO^2 en O als in SCZELKOW's proeven gevonden. Ook

die proeven strekten zich intusschen slechts over 12 uren van den dag uit, en ook hier moest de wijze, waarop het verschil gedurende den nacht weder vereffend wordt, geheel verborgen blijven.

In verband met deze proeven mogen wij veilig aannemen, dat bij dieren, althans bij zoogdieren, de koolzuur-uitscheiding en zuurstof-opname, gedurende slapen en waken, aan dezelfde wetten als bij den mensch gehoorzamen. Ook daar wordt dus de zuurstof niet dadelijk tot de laatste producten der verbranding verbruikt. Ook daar doorloopt zij verschillende stadia en verwijlt uren in het ligchaam, voor zij als CO^2 verwijderd wordt. Ook daar blijkt dus de slaap, gedurende welken eene groote hoeveelheid zuurstof wordt vastgelegd, een proces, dat, zoo het met den winterslaap van verschillende dieren al niet op ééne lijn kan gesteld worden, daarvan toch in het wezen der zaak niet zoo bijzonder veel afwijkt.

Komen we nog eens op het verschil tusschen rust en arbeid in de medegedeelde proeven terug, dan treft het ons terstond, dat spier-arbeid, in overeenstemming met E. SMITH's proeven, zich voornamelijk door eene vermeerderde koolzuur-uitscheiding kenmerkt. Van eene vermeerderde ureum-uitscheiding (37.2 gr. in rust, 37.0 gr. bij arbeid) worden wij niets gewaar. De stelling van VOIT, dat spier-arbeid geene vermeerderde omzetting van eiwit teweegbrengt, wordt dus ook weder door deze proeven bevestigd. Zij sluiten zich dus aan de proeven van FICK en WISLICENUS aan en aan de door hen geleverde berekening, dat de gedurende den arbeid verbruikte eiwitstoffen eene warmte produceren, die, in arbeid omgezet, veel lager dan de werkelijk verrigte blijkt. Zij brengen trouwens nog iets meer dan een nieuwe steun voor deze zoo vaak en zoo verschillend besprokene stelling; zij werpen, in verband met HENNEBERG's onderzoekingen, een nieuw licht op het verband tusschen spier-arbeid en eiwit-voeding. Uit HENNEBERG's mededeelingen toch schijnt te blijken dat met de vermeerdering van het eiwit in het voedsel de geschiktheid toeneemt om gedurende den nacht zuurstof vast te leggen en ze over dag naar behoefte te gebruiken. Hoe meer eiwit dus het voedsel bevat, des te meer koolzuur kunnen wij onder gunstige omstandigheden produceren, en daar nu spier-arbeid zich hoofdzakelijk in vermeerderde koolzuurproductie uit, zoo ligt in het eiwit wel niet de bron zelve der spier-arbeid, maar toch een krachtig middel, om die bron te onderhouden.

Na alle deze onderzoekingen en gevolgtrekkingen, waartoe de waarnemingen bij den gezonden mensch leidden, was het van belang ook bij den zieken mensch de verhoudingen van koolzuur-productie en zuurstof opname te bestuderen. Een lijder aan diabetes mellitus en één aan leucaemie, in hetzelfde respiratie apparaat en onder soortgelijke omstandigheden als de gezonde in rust geplaatst, schenen PETTENKOFER en VOIT daartoe al zeer geschikte personen.

De volgende tabellen wijzen de bedoeld everhoudingen enz. voor elk dezer zieken aan:

Diabetes mellitus.

	Uitgescheidene hoeveelheid in grammen				Opgenomene hoeveelheid O in grammen.	Verhouding van O in CO^2 tot 100 opgenomen O.
	Koolzuur.	Water.	Ureum.	Suiker.		
Dag......	359.3	308.6	26.9	246.4	278.0	94
Nacht....	300.0	302.7	20.2	148.1	294.2	74
	659.3	611.3	47.1 *)	394.5	572.2	84.

Leucaemie.

*) In het oorspronkelijke stuk staat 49.8, waarschijnlijk eene drukfout (REF.).

	Uitgescheidene hoeveelheid in grammen			Opgenomene hoeveelheid O in grammen.	Verhouding van O in CO^2 tot 100 opgenomen O.
	Koolzuur.	Water.	Ureum.		
Dag......	480.9	322.1	15.2	346.2	101
Nacht....	499.0	759.2	21.7	329.2	110
	979.9	1081.3	36.9	675.4	105.

Het belangrijke verschil tusschen deze cijfers en de bij den gezonde verkregene behoeft geen commentaar. Bij den diabetes mellitus bestaat wel is waar het antagonismus tusschen slapen en waken met betrekking tot CO^2-afvoer en O-opname nog op dezelfde wijze als bij den gezonde, maar hoezeer is dat antagonismus niet verminderd, hoezeer niet de scherpe tegenstelling in een weinig belangrijk verschil overgegaan! Bij de leucaemie daarentegen is het geheele antagonismus van aard veranderd. Dáár wordt bij dag meer zuurstof opgenomen, bij nacht meer koolzuur uitgescheiden, daar volgt ook het ureum den weg van het koolzuur en vertoont des nachts eene niet onbelangrijke vermeerdering. Voor wie de medegedeelde verschillen in een oogopslag nog eens wil overzien is de volgende tabel bestemd, die geene nadere verklaring behoeft:

	Van 100 deelen CO^2 uitgescheiden.		Van 100 deelen O opgenomen.	
	Dag.	Nacht.	Dag.	Nacht
Gezonde............	58 pCt.	42 pCt.	33 pCt.	67 pCt.
Diabeticus..........	54 "	46 "	48 "	52 "
Leucaemicus........	49 "	51 "	51 "	49 "

Mag men, na het kennis nemen van deze verschillen, niet besluiten, dat bij het tot stand komen van het bedoelde antagonismus, de roode bloedligchaampjes eene hoofdrol spelen? Bij den diabeticus, wiens bloedligchaampjes volgens andere onderzoekingen der schrijvers, in mindere mate het vermogen zouden bezitten om de zuurstof te binden, ziet men de scherpe lijnen van het contrast tusschen slapen en waken verflaauwen; en bij den leucaemicus, die met een overvloed van witte bloedligchaampjes zijn leven moet slijten, het contrast geheel naar de andere zijde overslaan. Zoo veel blijkt uit dit alles dus zeker, dat een organismus met een voldoend aantal roode bloedligchaampjes tot andere verrigtingen in staat is en anders arbeidt, dan een organismus met een overvlöed van witte bloedligchaampjes voorzien.

Pettenkofer en voit besluiten hunne mededeelingen met eene poging, om van de processen der stofwisseling, in verband met den spier-arbeid, eene plastische voorstelling te geven. Met voorliefde bezigden zij vroeger een beeld, waarbij de eiwitstroom in het ligchaam met den beek of den waterstroom, die een molen in beweging brengt, vergeleken werd en waarbij de wil als de molenaar, de spieren als het waterrad en de mechanische hulpmiddelen voor het malen werden voorgesteld. Ook zelfs met een kleine beek kan de molenaar onder die omstandigheden de molen laten werken; het komt er slechts op aan, hoe veel en hoe vaak hij malen wil. Dit intusschen blijkt voldoende, dat hij bij toevoer van veel water meer ten uitvoer brengen kan, dan zoo hem slechts kleine beekjes ten dienste staan. Ook nu nog gaat die vergelijking op, indien men slechts bij den beek zich een waterbassin denkt, dat op bepaalde tijden gevuld wordt en dat de bespaarde zuurstof gedurende den nacht moet voorstellen.

Nog sprekender echter is de volgende voorstelling. Om de stofwisseling en den arbeid levendig te houden moeten twee stroomen elkander voortdurend te gemoet gaan: de zuurstofstroom uit de lucht en de eiwitstroom in het ligchaam. De eiwitstroom in het ligchaam is de groote straatweg, waar langs de zuurstof in het ligchaam treedt en waar langs in- en uitvoer plaats hebben. Op dien weg vervullen de roode bloedligchaampjes, zoo als SCHRANT het reeds uitdrukte, de rol van kruiers. De vracht, die zij inladen en overal heen brengen is, de zuurstof; de vracht, die zij uitklaren, het koolzuur. Uitvoer en invoer houden geen gelijken tred met elkander; bij dag hebben de kruiers veel meer met den uitvoer dan met den invoer te doen; maar bij nacht halen zij hunne schade weder in, terwijl zij de meest verwijderde deelen met eene lading zuurstof voorzien en voor de behoefte van den volgenden dag en den arbeid, dien hij medebrengt, zorgen.

En hiermede neemt Ref. afscheid van PETTENKOFER's en VOIT's onderzoekingen. Al sloop er ook hier en daar eene enkele beschouwing van hem zelven in, hij heeft getracht den inhoud der bedoelde proeven zoo getrouw mogelijk weder te geven, zoo naauwkeurig mogelijk mede te deelen. Dat zulk eene mededeeling hier op zijne plaats is, noch de Physioloog noch de Medicus zal het betwisten. De Physioloog niet, omdat het medegedeelde een helder licht werpt op de beteekenis van den slaap, op de voorwaarden tot het tot stand komen der ademhaling, op de grondslagen der berekening van de dierlijke warmte — een onderwerp na BERTHELOT's (*Sur la chaleur animale, Journal de Physiol.* 1865, pag. 652) berekeningen dubbel belangrijk, — op het verband tusschen spier-arbeid en voedsel — die question brûlante van den dag — en op zoo menig ander hoofdstuk zijner wetenschap. De Medicus niet, omdat onderzoekingen als deze hem de wetenschappelijke verklaring geven van hetgeen als ruwe ervaring sinds lang door hem geboekt was — men denke aan de onmagt van den diabeticus, aan het weinig verkwikkende van den slaap bij den leucaemicus — omdat zij nog rijke vruchten voor de toekomst beloven en, blijven de schrijvers bij hun voornemen, o. a. ook de reden, waarom bij koortszieken tegen den avond en in den nacht steeds verslimmering intreedt, waarschijnlijk niet lang meer in het duister zullen laten. B. J. S.

OVER ANEURYSMA DER BUIKAORTA heeft LEBERT, naar aanleiding van een in zijne Kliniek te Breslau voorgekomen geval, eene lijvige verhandeling in het licht gezonden en daarmede tevens het vijfde eeuwfeest van de Weener Hoogeschool in het verleden jaar willen verheerlijken, door in eene voorrede haren invloed op den stelligen (positieven) vooruitgang der Geneeskunst te schetsen.

Die lofrede belette ons niet den vlijtigen en, zoo als wij gaarne gelooven, moeijelijken arbeid te waarderen van het bijeen brengen en verwerken van ruim honderd gevallen van aneurysma aortae abdominalis (met uitsluiting van de 43 in het bekende werk van CRISP geboekte). Buiten die 103 heeft hij nog 39 waarnemingen van aneurysma der takken van de aorta abdominalis, van deze afgezonderd, als slot van zijn boek bewerkt. Men ziet dus dat LEBERT aanmerkelijk in rijkdom van materiaal is vooruitgegaan, sinds hij in zijn aandeel van VIRCHOW's *Pathologie en Therapie* het Hoofdstuk der Vaten bewerkte en toen voor de geheele aorta (thoracica en abdominalis) slechts over 83 waarnemingen te beschikken had.

Van dat 100tal gevallen zijn er 60 aan Engelsche schrijvers, 18 aan Fransche, 15 aan Duitsche en 9 aan Italiaansche auteurs ontleend. Als men met LEBERT daaruit de gevolgtrekking zou willen maken, dat, gelijk ziekte der slagaderen in het algemeen zoo ook deze meer in Engeland te huis behoort en voor eene ras-eigenaardigheid gere-

kend kan worden, dan vrage men tevens of men *daar* ook niet meer werk maakt van eenvoudige waarnemingen, terwijl men in Duitschland meer hecht aan hare annexatie en beredenering. In het Noorden schijnt volgens de door MAGNUS HUSS aan LEBERT gegevene inlichting dit aneurysma, zoo min als aneurysma in het algemeen, niet of bijna niet voor te komen en daarmede is ook het geliefkoosd actiologisch moment van brandewijn op zij gezet.

De Hollandsche litteratuur is door LEBERT niet geraadpleegd; zou die weinig de moeite van het napluizen voor hem beloond hebben? Zeker niet, wanneer zij den rijkdom onzer kabinetten ten volle openbaarde. Voor zoo verre wij ons herinneren bevat ze:

Vooreerst *twee gevallen*, door SCHROEDER VAN DER KOLK, tijdens hij in het Buitengasthuis te Amsterdam Geneesheer was, gepraepareerd en later door VAN LEEUWEN in zijne dissertatie *de doctrina hodierna aneurysmatum* zeer volledig beschreven. Het toeval wilde dat een dier lijders drie jaren achtereen het hevigst lijden had door te staan, voordat men in de diagnose, door het duidelijk worden van den tumor, tot zekerheid kwam, terwijl de andere lijder gedurende de twee jaren, dat het aneurysma zich tot een tastbaar gezwel ontwikkelde, naauwelijks last er van had en evenmin later daar veel onder leed. Natuurlijk werd VAN LEEUWEN daardoor te meer er toe gebragt om uitsluitend aan de objectieve teekenen waarde te hechten, dat is aan de tastbare omschrevene kloppende zwelling, die aan de opgelegen hand een zeker trillen mededeelt en aan het oor een kort afgebroken, enkelvoudig blaasgeruisch doet gewaar worden. Ongelukkig kan dat geruisch soms geheel ontbreken of wordt alleen bij een opgerigt bekken in liggende houding gehoord, zoo als GRAVES en CORRIGAN hebben waargenomen. Omschreven gezwellen, ter zelfder plaatse waar het aneurysma gewoonlijk voorkomt, zijn er velerlei mogelijk; de klopping der onderliggende slagader kan er zich aan mededeelen; de aorta zelf kan buitengemeen sterk pulseren door bedriegelijk zenuwlijden; eindelijk, zoo als de scherpzinnige HOPE opmerkte, kan in de door een vasten tumor opgeligte of over een aneurysmatischen zak zelven heen loopende arteria mesernica superior een blaasgeruisch ontstaan en zoo doende zal men zijne woorden beamen, waarmede VAN LEEUWEN's Latijnsche verhandeling besluit: „daar zijn gevallen, waarin eene stellige diagnose onmogelijk juist is te maken, zonder de regels van eene gezonde redenering te buiten te gaan." *We must then wait and watch.*

Ten tweede heeft Dr. H. T. VAN DER SCHROEFF twee gevallen, uit den tijd dat hij Geneesheer was van het hospitaal Oranje-Nassau, welwillend thans ter onzer beschikking gesteld.

I. De 69jarige MARTINUS HEDEGER kwam den 6den November 1847 in het hospitaal met febris quotidiana, pijnen in de regter en linker zijde, die zich regts tot aan de heup uitstrekten en het gaan belemmerden. De koorts verdween onder het gebruik van sulphas chinini; ook de pijnen in de zijden verminderden wat, maar de moeijelijkheid om te gaan bleef bestaan. Hij bevond zich eenige dagen vrij redelijk, totdat hij in het begin van December over veel heviger pijnen in de zijden had te klagen, tevens begon hij aan incontinentia urinae te lijden; de tong werd droog; hij febriciteerde en verminderde van dag tot dag, zoodat hij den 17den December stierf.

Bij de sectio cadaveris vond men de longen gezond, alleen de regter eenigzins geadhaereerd. Hart normaal. Maag, intestina, milt gewoon. De lever bleek. De nieren gezond.

In de aorta abdominalis, ter hoogte van den oorsprong der tripes Halleri, bevindt zich een aneurysma, dat ter grootte van een manshoofd den geheelen buik en gedeeltelijk ook de bekkenholte inneemt. De voorwand der aorta was gezond, zoodat het

bij eene oppervlakkige beschouwing scheen, dat de gezonde arteria over den tumor heenliep. In den voor- en zijwand van het aneurysma lagen de musculi psoas; aan de achterkant waren de ligchamen der lendenwervelen geheel gedestrueerd, zoodat men uit de buikholte de processus spinosi kon bereiken. De opening in den achterwand der arteria, tegenover de tripes Halleri gelegen, strekte zich over eene lengte van ongeveer 6 centimeters uit.

II. In het hospitaal Oranje-Nassau was den 15den Maart 1848 een volwassen man, genaamd VLIJNE, oud 46 jaren, overleden. Bij diens sectio cadaveris vond men alle organen wel normaal, maar anaemisch, blijkbaar ten gevolge van het in de buikholte aan de linker kant onder het mesenterium in zeer groote hoeveelheid uitgestorte bloed. Het was dik, zwart, gecoaguleerd en afkomstig uit eenen vuist-grooten, achter de maag in de kleine curvatuur gelegen tumor, teweeggebragt door een aneurysma der aorta abdominalis boven den tripes Halleri. Het aneurysma was ter zijde aan de linker kant van de wervelkolom opengebarsten. De wanden worden links gedeeltelijk door het mesenterium gevormd. De eerste en tweede vertebrae lumbales zijn ter diepte van ongeveer twee lijnen geërodeerd.

In Februarij 1856 werd op eene vergadering van het Genootschap voor Heelkunde te Amsterdam (zie *Nederlandsch Weekblad voor Geneeskundigen*, Jaargang VI, pag. 337) door Prof. SCHNEEVOOGT het praeparaat van een aneurysma aortae abdominalis vertoond, afkomstig uit het lijk eener 44jarige vrouw, die in het Buitengasthuis overleden was, onder verschijnselen van inwendige bloeduitstorting. Een kindervuistgroot, met vezelstof gevuld, aneurysma zat tegen de ongedeerd gebleven wervelkolom aan nabij de tripes Halleri; in den omtrek van het diaphragma tot ver in het mesenterium waren vele ecchymosen.

Of er buiten deze 5 en de 7, waarvan de praeparaten op het Kabinet der Klinische School staan, *te zamen* 12, *alleen in Amsterdam waargenomen gevallen* hier nog meer zijn voorgekomen bleef ons tot heden onbekend. Van eenen lijder van Dr. S. DE RANITZ, bij wien wij dit aneurysma vermoedden, werd ons de autopsie geweigerd.

Niettegenstaande de boven gegeven opmerking omtrent de hooge waarde der physische teekenen kan men, met den wijzen raad van HOPE voor oogen, toch het streven niet laken, om, op ruimer ondervinding steunende, wat vroeger en wat digter tot de waarheid te naderen en met eenige waarschijnlijkheid tot de oorzaak van een langdurig lijden en ziek-zijn op te klimmen, aan welks verligting of behandeling de gewone praktikus zich niet kan onttrekken. LEBERT heeft, gelijk wij zagen, een vrij groot getal van gevallen dier vrij zeldzame ziekte bijeengebragt; wat leert hij ons daaruit? De vrucht van zijne naauwgezette vergelijking dier 100 gevallen kan men niet rijk noemen, maar de herinnering er van kan haar nut hebben. In zijne eigene waarneming bestond eene oorzaak van aanmerkelijke dwaling en weifeling met de diagnose in de plaatsing van het aneurysma, dat zich door het opgeligte pancreas als een oneffen hobbelig gezwel liet doorvoelen en pas later, toen een systolisch geruisch daar duidelijk hoorbaar was geworden, met zekerheid erkend werd voor hetgeen het was. Men kon in zijn geval niet aannemen, dat het geruisch, uit het hart afstammende, tot die plaats was voortgeleid, want het werd pas later, na den hartslag, en maar voorbijgaande gehoord; het verdween niet als de patiënt overeind zat, gelijk soms vermeld is (zie boven).

Niet onbelangrijk voor de diagnose in het algemeen is de door LEBERT gevondene

veelvuldigheid van het aneurysma aan de linker kant tusschen het diaphragma en de arteria meseraïca superior, waar het driemaal zoo dikwerf wordt aangetroffen, als op eenig ander punt der abdominaal-aorta.

Onderscheidt men het aneurysma diffusum als eene afzonderlijke soort, dan is die betrekkelijk aan de aorta abdominalis niet zeldzaam, want in $^1/_6$ van LEBERT's gevallen was het An. diffusum. Neemt men deze met de overige door ruptuur doodelijk afgeloopen gevallen bijeen, dan is de afloop door bersting in $^2/_3$ der gevallen waargenomen. Het bloed stort zich dus òf aanvankelijk tusschen de wanden van de slagader zelve òf, zoo als gewoonlijk, in het retroperitonaeale bindweefsel òf even dikwerf in de buikholte uit; in 11 gevallen berstte de zak naar boven in de pleuraholte en maar 4maal op de 103 gevallen greep de doorbraak in het duodenum plaats.

Niet altijd dus is het eind eene doodelijke ruptuur, maar in bijna een derde der gevallen (en in dezelfde verhouding is dit ook zoo in de reeks der waarnemingen van CRISP) eindigde het leven en lijden slechts langzamerhand door allerlei consecutieve stoornissen en lethalen marasmus. Tuberculosis, gelijk men weet, volgens ROKITANSKY, uitgesloten bij aneurysma, kwam ook in de LEBERT'sche verzameling op de 100 gevallen maar tweemaal en carcinoma niet éénmaal voor. Die doodelijke afloop door toenemenden marasmus, zonder ruptuur van het aneurysma dus, kwam ook in het door LEBERT medegedeelde geval voor. Terwijl hij bij de diagnose met nadruk wijst op het verschijnsel van ligte digestiestoornis, van pijnen in de maagstreek, zonder dat er eenige andere grond voor organisch maaglijden te ontdekken valt, klinkt het wel wat vreemd, dat hij dien marasmus verklaart deels uit chronischen maagcatarrh, deels uit de in zijn geval slechts waarschijnlijk spekkige ontaarding van milt en nieren, deels door het algemeen bekende feit, dat ernstig lijden van hart en groote vaten ten slotte vaak een marastisch cachectischen toestand te voorschijn roept. Dergelijke verklaring van den bijzonderen marasmus uit de algemeenheid van den marasmus, schijnt ons wel wat te weinig positief toe voor den auteur, die de ingewikkelde anatomische gesteldheid van de plaats van het aneurysma zoo zeer op den voorgrond en als rigtsnoer voor zijne studie heeft gesteld. Men zou voor de later even ter loops (pag. 29) aangestipte ligging der chylvaten en van den oorsprong van den ductus thoracicus bij zijne historia morbi en epicrise meer attentie verwacht hebben. Bij een aneurysma daar ter plaatse kan het wel niet anders, of de weg voor den door de spijsverteringsorganen nog bereiden chylus naar de hoofdstam der aderen wordt hoe langer hoe meer bemoeilijkt en kan ten slotte onderschept worden. Die bij grooter omvang van het aneurysma onvermijdelijk wordende belemmering voor de passage van het voedingsvocht kan een reden zijn waarom bij het hier besproken aneurysma, volgens LEBERT, meer dan bij eenig ander die afloop in marasmus eigenaardig is.

Van de door SCHROEDER VAN DER KOLK bij den eenen man, die het minst van zijn gebrek te lijden had, opgemerkte supplementaire circulatie, door de art. Mes. inferior, terwijl de Mes. sup. en Coeliaca geoblitereerd waren, vindt men bij LEBERT in het geheel geen gewag gemaakt.

De verzameling door LEBERT bewerkt doet overigens menigerlei bijzonderheid kennen, die a priori welligt niet verwacht zou worden. Zoo blijkt in den regel de medulla spinalis vrij te blijven, niettegenstaande de wervelligchamen vaak door usuur weggeknaagd worden; slechts viermaal onder al die waarnemingen werd verweeking of drukking van de medulla zelve bij de sectie aangetoond en door hem vermeld. Dat die bij bedlegerige lijders vaak over het hoofd gezien kan zijn, wordt voor ons waarschijnlijker bij de herinnering, dat die verschijnselen al in twee onzer 5 gevallen niet ontbraken en dat die ook bij LEBERT in een tiende deel der gevallen aanwezig waren.

Wel lijden natuurlijk de gedrukte en verschoven sympathische en spinaalzenuwen mede en geven tot aanhoudende pijnen aanleiding, maar het meest vernietigend werkt het aneurysma op het been, terwijl de spieren het meest weêrstand bieden en ook de banden en intervertebraal kraakbeenderen betrekkelijk weinig worden aangedaan.

In minstens de helft der gevallen zijn wervelligchamen, bijna altijd de lendenmet of zonder de laatste ruggewervels weggeteerd en maken direct, door bloed omspoeld, een deel van den zak uit; enkele malen zijn de ribben losgeknaagd, maar zelden is ruggegraatsverkromming dien ten gevolge waargenomen.

De werking van het aneurysma op de daar tegenaan gelegen ingewanden of weeke deelen in de buikholte, gelijk de nieren, is meestal verplaatsing, terwijl de zelfstandigheid der verdrongen organen daarbij meestal ongedeerd blijft.

Enkele malen is naar boven toe het aneurysma de aanleiding geworden voor acute pleuritis en, gelijk reeds gezegd is, in 11 van de 103 gevallen brak het in de pleura door.

Wat zijn de eerste verschijnselen van het aneurysma te dezer plaatse? Waarschijnlijk zal het meestal geruimen tijd bestaan hebben, als de steeds veelvuldiger en sterker wordende pijnen in de onderste rugwervel- en bovenbuikstreek en de uit plaatselijk maaglijden niet wel te verklaren digestiestoornissen het diep gelegen lijden in $^3/_4$ der waarnemingen beginnen te openbaren. Pas later komen de physische teekenen: het door den buikwand heen voelbaar gezwel, het systolisch blaasgeruisch daarin te voorschijn. Behalve door de doffe pijn in den rug wordt de lijder van tijd tot tijd door hevige paroxysmen van pijn, die op koliek gelijkt, gekweld; soms houden die exacerbatiën langen tijd aan, om vervolgens weder geruimen tijd te zwijgen. Die pijnen storen de nachtrust, nemen door beweging toe, vooral door buigen en strekken der wervelkolom, vandaar dat eene plat-liggende positie aldra door den lijder wordt gekozen; op de linker zijde te liggen gaat in het geheel niet. De bloedsomloop vertoont alleen bij vergevorderd lijden, bij aneurysma diffusum vooral belangrijke afwijking; de cruraalpols wordt dan namelijk veel zwakker en later dan de hartslag. De verschijnselen van ruptuur, die niet zelden met hevige pijn gepaard gaat, zijn als die van interne haemorrhagie bekend genoeg. Doch de pijnen kunnen ook zonder lethale ruptuur zoo hevig worden, dat de lijder als in onmagt valt; zij kunnen maanden duren en toch door een redelijk welzijn tijdelijk afgewisseld worden; op het eind kan bij de marasmus sluipkoorts met colliquatief zweet het overigens apyretisch ziekzijn besluiten.

Het gevoel van klopping in de maagstreek en rug gaat als subjectief verschijnsel voor den lijder aan de objectieve waarneming vooraf. De waarneembare tumor kan door uitstorting en bloeding in de omliggende deelen op bedriegelijke wijze van den aanvankelijk ronden omschreven vorm afwijken. Diagnostisch belangrijk is de onveranderlijke plaats van het gezwel bij exspiratie en inspiratie en wijl men alligt het tegendeel apriori zou verwachten, de betrekkelijke zeldzaamheid van oedeem aan de onderste ledematen; dat oedeem kan uit de tevens aanwezige nierontaarding en uit de in $^1/_{10}$ der gevallen waargenomen paraplegie verklaard worden.

Bij de klinische waarneming dient men op de meest voorkomende complicatiën en op de daaruit voortvloeijende wijziging der verschijnselen bedacht te zijn, zoo als 1°. bij tevens aanwezig hartlijden, op het op den voorgrond treden van circulatiestoornissen en dyspnoea; 2°. bij tevens aanwezig aneurysma thoracicum, op de daarvan afhangende symptomen enz.

Hoe zal men het kloppend gezwel onderscheiden van eenige andere ter zelfder plaats gelegene zwelling, waaraan alligt een even sterk voelbaar kloppen door de onderlig-

gende aorta wordt medegedeeld? Vooreerst door het geruisch, dat in den regel het aneurysma kenmerkt; ten tweede door het beloop der ziekte te vergelijken met dat bij carcinoom, hetwelk de gewone oorzaak van dergelijke tumoren te dier plaatse is. Bij aneurysma komen pijnlijke verschijnselen der uropoïetische organen meermalen voor; nogthans zonder braken.

Voor de aetiologie van beteekenis is het door LEBERT zoowel als door CRISP gevonden feit, dat van de gezamenlijke waarnemingen slechts een van de dertien het vrouwelijk geslacht betreft (bij ons waren van de vijf vier mannen) en dat in minstens $^1/_3$ der gevallen eene mechanische beleediging, het vallen van eene trap enz. als aanleidende oorzaak geboekt is. Voor meer bijzonderheden en voor de casuistiek van een 40tal aneurysmen in de takken der abdominaal aorta, de art. mesenterica superior, de art. lienalis enz. verwijzen wij naar het werk van LEBERT zelf. Z.

EENE CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN IN BELGIË, IN ZAKE DE GEZONDHEIDSPOLITIE DER HUISDIEREN. — Luidens eene mededeeling van den Vlaamschen *Akkerbouw* (opgenomen in de *Landbouwkundige Courant* van 28 Februarij j.l.) is, d.d. 28 Januarij j.l., aan de Gouverneurs der provinciën door den Minister van Binnenlandsche Zaken in België (den Heer ALP. VANDENPEEREBOOM) de volgende circulaire gerigt, wier mededeeling ook bij ons nuttig kan zijn, met het oog op hetgeen met betrekking tot dat onderwerp bij ons te lande bestaat, of niet bestaat.

Heer Gouverneur!

De besmettelijke runderpest, die sedert ruim een jaar in aangrenzende streken woedt, en waartegen ons land zelve veel moeite heeft gehad om zich te vrijwaren, heeft mij in de gelegenheid gesteld onze Wetten in zake van gezondheidspolitie der huisdieren van nabij gade te slaan. Dit onderzoek heeft mij overtuigd, dat, indien de wettelijke verordeningen die bij ons nog in voege zijn, talrijke leemten aanbieden, het nogtans niet onmogelijk is er voordeel uit te trekken, om voldoende waarborgen aan de publieke belangen te verschaffen. Ik meen vooral gemagtigd te wezen om deze waardering te doen sedert de Wet van 7 Februarij 1866, die aan de Staatsregering het vermogen heeft gegeven van bij Koninklijk besluit al de maatregelen voor te schrijven, welke de vrees voor de inrukking of het bestaan van de runderpest kan noodzakelijk maken. Deze laatste ziekte vordert inderdaad bijzondere, spoedige en krachtige schikkingen, die niet alle overeen te brengen zijn met onze gezondheidswetten; wat andere besmettelijke of epizoötische ziekten betreft, het dunkt mij, dat wij in de Art. 459 en volgende van het Strafwetboek, in de nog verpligtende arresten en besluiten van 1745, 1746, 1784 en 1795, als ook in de Wetten van 16—24 Augustus 1790 en 28 September tot 6 October 1791 al de wapenen vinden, welke wij van noode hebben om ze krachtiglijk te bestrijden en de verspreiding te beletten: de behoedende afmaking, berekend met de schadeloosstelling en de opsluiting, is gewis het magtigste dezer wapenen. De toepassing is ten laatste geregeld geworden door het Koninklijk besluit van 22 Mei 1854. Volgens dat besluit zijn de ziekten die aanleiding geven tot de afmaking met schadevergoeding de volgende aandoeningen, *gekomen tot eenen ongeneesbaren trap:*

Voor de paarden: het schurft en het snot 1);

Voor het hoornvee: de uitzweetende longziekte en de runderpest;

Voor de schapen: de pokken en de runderpest;

---

1) Kwade droes.

Voor al de soorten: de watervrees 1) en zware koolziekten 2).

Is deze lijst volledig en zijn er geene nuttige wijzigingen aan toe te brengen?

Hieromtrent kan men zich vooreerst afvragen, of, behalve de ziekten der huisdieren, in het besluit van 1854 opgenoemd, er geene andere bestaan, voor welke de afmaking en de schadevergoeding zouden dienen te worden aangenomen, en namelijk of, in zekere bepaalde gevallen, het niet evenzoo zou dienen te wezen met de muilpuistkoorts 3), het scherp piétin 4), de influenza 5) enz.

Ten tweede heeft men het regt zich te overtuigen of bij de dieren, waarvan de afmaking met schadevergoeding kan worden uitgelokt, er geene andere te voegen zijn, die insgelijks een groot belang aanbieden voor het landelijk huishouden en bij welke de verspreiding der besmettelijke ziekten tot denzelfden trap zouden dienen te worden belet? Het zwijn, dat dikwijls van de koolziekte 6) wordt besmet en bij hetwelk de pokken niet zeldzaam zijn, schijnt voor deze bijvoeging geschikt te wezen, ten aanzien dezer ziekten, indien het ten overige bewezen ware, dat, om de verspreiding er van te beletten, de afmaking in zekere gevallen een uiterste is tot hetwelk men moet toevlugt nemen.

Om nog andere redenen kan de opnoeming, bij het Koninklijk besluit voor 1854 gedaan, aanleiding geven tot verbeteringen en nuttige ophelderingen.

Het is aldus, dat men zich mag afvragen of vooral de ziekten, die er in begrepen zijn, de afmaking het noodzakelijke, ja het nuttige middel is om de besmetting tegen te gaan? In andere woorden, of de wijze van overzetting van al deze aandoeningen zoodanig is, dat het door het dooden van besmette dieren is, dat men er met de meeste krachtdadigheid in bemiddelt?

Dat deze doenwijze de zekerste is als het aanloopt op de besmettelijke runderpest, op het scherp snot en de uitzweetende longziekte, wil ik niet betwisten; maar is het evenzoo met de koolziekten en zijn deze niet dikwijls overzettelijk onder het beheer van omstandigheden, welke de afmaking der reeds zieke dieren niet zoude kunnen wijzigen? Ware het wezenlijk zoo, deze aandoeningen zouden hare billijke plaats niet vinden in het besluit van 1854, dewijl, in den geest van dezen akt, het dooden van een dier, mits schadevergoeding, slechts gebillijkt is door de noodwendigheid van de verspreiding te beletten van de plaag, waarvan het besmet is tot eenen *ongeneesbaren trap.*

Deze laatste voorwaarde kan op hare beurt het voorwerp worden van gepaste navorschingen; men heeft inderdaad het regt van te vragen, of onder de aandoeningen, aanleiding gevende tot schadevergoeding, er geene bestaan die ongeneesbaar zijn op al de tijdvakken van haar bestaan, en indien er bijv. eenig voordeel bestaat in het in leven houden van een dier, aangedaan van het bevestigd scherp snot, is het met deze aandoening niet gesteld gelijk met de watervrees, en het veiligste middel om tevens voor het bijzonder en het algemeen belang te dienen, is dit niet de afmaking van den zieke, zoodra de beschouwing geen twijfel meer toelaat over den aard der ziekte?

Voor de uitzweetende longziekte kan men de zaak van een ander oogpunt beschouwen; inderdaad, het is het meest bij de tot mesting bestaande dieren, dat zij zich voordoet, terwijl men ze meer op een zoo wat grooten voet bij de kweekbeesten aantreft als ze epizoötischer wijze woedt, of als men haar den tijd heeft gelaten om zich door besmetting voort te planten. Zijn deze omstandigheden niet van dien aard om

---

1) Hondsdolheid. 2) Miltvuur. 3) Tongblaar.
4) Kwaadaardig klaauwzeer. 5) Griep. 6) Miltvuur.

eene verschillende doenwijze uit te lokken, wat de afmaking en de schadevergoeding betreft? Het schijnt inderdaad, dat, wat aangaat de tot het vleeschhuis bestemde dieren, de belangen van den eigenaar overeenkomen met die van het publiek, om te eischen dat de zieken zoo spoedig mogelijk zouden worden opgeofferd, zoodat het vleesch zonder hinder voor de verbruiking kunne dienen. Het schijnt ook, dat in dit bijzonder geval de schadevergoeding door de publieke schatkist niet billijk mag heeten, ja, dat het verkieslijk is dat de eigenaar, ontmaakt van alle aarzeling, onmiddellijk voldoening geeft aan zijn waar belang, door zonder vertoef het besmet vee aan de verbruiking over te leveren. Wat de kweekbeesten aangaat, de omstandigheden zijn anders: maar hier mag men zich afvragen, of het nuttig is te wachten tot dat de ziekte ongeneesbaar geworden zij om de besmetting tegen te gaan, en of het in alle geval niet beter ware onmiddellijk over te gaan tot de afmaking der dieren, bij welke de longziekte ten eenemaal bevestigd is met gevaar van voortlooping? Het spreekt van zelf dat, in deze gevallen, de schadevergoeding zou verschuldigd wezen, ja dat men zich zelfs zou mogen vragen of het niet billijk zoude zijn den prijs zoo wat te verhoogen.

Gij ziet, Heer Gouverneur, dat het Koninklijk besluit van 22 Mei 1854 verscheidene vraagstukken opwerpt, welke het nuttig zou wezen op nieuw te onderzoeken, en dat er genoegzaam gewigtige belangen in verpand zijn, opdat men op dit punt tot een volledig onderzoek zou overgaan. Derhalve verzoek ik u de Landbouw-Maatschappijen uwer provincie te willen uitnoodigen, om zich er mede bezig te houden en mij hare waardering te laten kennen. Ik verlang ook dat ge dezelfde uitnoodiging zoudt toesturen aan al de Rijks-Veeartsen en dat ge de berigten, die ze u zullen geven, zoudt mededeelen aan de Landbouw-Commissiën, die, na er van kennis te hebben genomen, u dezelve zullen wederzenden met hare eigene aanmerkingen. Daar de studie der verschillende stoffen, die van het onderzoek zullen voortkomen, niet nalaten kan ten voordeele der landbouw-nijverheid te strekken, twijfel ik er niet aan dat al degenen die ge zult raadplegen, zich zullen verhaasten in deze gelegenheid hunne medewerking aan het bestuur te verleenen. ALI COHEN.

OVER URETHRAALKOORTS. — In de derde aflevering van het *Archiv der Heilkunde* bespreekt W. ROSER de somtijds na het sonderen van pisbuisstricturen ontstaande koortsaanvallen, die hij met intermittens vergelijkt. Hij wijst eerst op MERCIER's verslag aan de Fransche Académie, waaruit blijkt, dat de accessen van urethraalkoorts na eene behoorlijke doorsnijding der strictuur niet meer ontstaan, zoodat de oorzaak der koorts in de strictuur zelve te zoeken is. Koortsaanvallen komen, behalve bij stricturen, slechts bij uitzondering bij steenlijders voor, als de urethra door steenfragmenten of steenverbrijzelaars sterk geprikkeld wordt, maar nimmer bij wonden of operatiën aan de urethra, bij ontstekingen, bij ziekten der prostata enz. De ziekte berust dus op eene eigenaardige reactie, die de mannelijke urethra in chronisch vernaauwden toestand na eene betrekkelijk geringe werktuigelijke prikkeling vertoont. Uraemie en ammoniaemie, pyaemie en dergelijken zijn de oorzaak niet, vooral omdat de verschijnselen niet dezelfde zijn. De oorzaak der urethraalkoorts kan dus geene andere zijn dan een reflex van uit de urethra op het zenuwstelsel, bepaaldelijk op het vaso-motorisch systeem; de mogelijkheid om door toediening van morphine het ontstaan dezer koorts te voorkomen bevestigt dit.

ROSER meent nu dat de urethraalkoorts de beste gelegenheid geven kan om eene juistere koortstheorie en eene juistere verklaring der koortsverschijnselen te verkrijgen, daar men hier ziet hoe koortsverschijnselen eenvoudig door reflex zonder voorafgaande bloedverandering kunnen ontstaan. A. P. FOKKER.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Verhandeling van eczema en ziektegeschiedenis van een lijder aan eczema universale. Academisch Proefschrift, te Leiden verdedigd door P. J. A. SLUYS. Ter drukkerij van CH. HOLLMANN te Maastricht, 1866.

Onder de in den laatsten tijd in het licht verschenen academische proefschriften meenen wij van het bovenstaande eene afzonderlijke vermelding te moeten maken. Behalve toch dat in het algemeen in de leer der huidziekten eene strenge onderscheiding hoofzaak is, zoo moeten nog gelijksoortige huiduitslagen naauwkeurig van elkander onderkend worden. Want niet alleen is het van gewigt uit de klasse der squammae *psoriasis* van *pityriasis*, *lichen* van *prurigo* uit die der papulae en *eczema* van *herpes* uit die der vesiculae goed van elkander te kennen, maar ook de verschillende vormen, waaronder zich vele huiduitslagen voordoen, dienen naauwkeurig gekend te worden. Het is dit laatste wat de Heer SLUYS zich ten opzigte van het *eczema* ten doel heeft gesteld. Na in een geschiedkundig overzigt (blz. 7—12) te hebben nagegaan wat men van de vroegste tijden onder eczema verstond, spoort hij de oorzaken er van na en komt (blz. 20) tot zijn ziekteleer. Met HEBRA neemt hij de verdeeling aan 1°. van *eczema vesiculosum*; 2°. *rubrum*; 3°. *squammosum s. pityriasis rubrum*; 4°. *papulosum, lichenoïdes s. lichen eczematodes* en 5°. *impetiginosum s. crustosum*. Uit de toelichting, welke de schrijver er echter onmiddellijk op laat volgen, blijkt, dat hij (zeer ten regte) slechts twee primitieve vormen aanneemt en wel het eczema vesiculosum en het eczema rubrum. Het eczema squammosum berust kennelijk op eene vergissing met crustosum, dat zich *opvolgend*, vooral ook na krabben en mindere zorg voor reinheid, ontwikkelt en ook nimmer bij naauwkeurig onderzoek schubben (squammae), maar meer korsten zien laat en dan ook juister als eczema impetiginosum *na* eczema rubrum te beschouwen is. Voorts is ten opzigte van eczema lichenoïdes op te merken, dat lichen in den regel primitief bestaat, maar waarbij door het aanhoudend jenken en krabben zich eczema *secundair* ontwikkelt, eveneens als men dit na scabies zoo menigmaal waarneemt. Volkomen waar zegt dan ook de schrijver op blz. 22: „Niet iedere met korsten of schubben bedekte huid is evenwel eczemateus. De diagnose kan eerst met zekerheid worden gesteld, wanneer na het verwijderen der ziekelijke producten de *roode* secernerende vlakte van het eczema rubrum te voorschijn treedt," — en op blz. 23: „Eene andere verdeeling van het eczeem, berustende op den loop der ziekte, is die in eczema acutum en chronicum, volgens BIETT. Zij heeft geene overwegende waarde, daar beide species volkomen dezelfde ziektebeelden kunnen uitdrukken." — Van meer beteekenis is echter de verdeeling in Ecz. universale et locale.

Wat ten slotte de behandeling aanbelangt, zoo volgt de genezing in den regel door zorgvuldige bedekking en behoeding voor vastkleven aan de kleederen. Niettemin kan in vele gevallen eene complicatie van scrophulosis en syphilis niet ontkend worden; van rachitis en chlorosis betwijfelen wij.

Tal van middelen zijn tegen het eczema dikwerf te vergeefs aangewend, slechts in het liquor Fowleri of van Pearson vond de schrijver even als wij een afdoend middel, waarvan de Heer SLUYS op blz. 39—45 eene ziektegeschiedenis ten bewijze mededeelt.

Wij wenschen den schrijver duurzaam lust en ijver om ook in andere huidziekten meerdere klaarheid te brengen, want hoe veel inspanning en toewijding die arbeid ook vereischt, hij zal zijne moeite ruimschoots beloond vinden. D.

De Pharmacie en het Pharmaceutisch Onderwijs in verband beschouwd met de aanstaande regeling van het Hooger Onderwijs en de Geneeskundige Wetten, door A. S. C. GEERTS. Utrecht, 1867. J. C. BROESE.

Over de voor- en nadeelen van de opleiding der Apothekers aan de Universiteiten hebben, vooral in Duitschland, praktische mannen in eene reeks van geschriften hun gevoelen geuit, waarvan de slotsom is, dat, hoezeer de Universiteiten bij uitnemendheid geschikt zijn tot het verkrijgen der wetenschappelijke kennis, de eigentlijke kunst van den Apotheker alleen in de apotheek zelve moet geleerd worden.

Bij het inzien der brochure van den Heer GEERTS vroegen wij ons af: zal daartoe de zeer korte tijd, die hem als Leerling-Apotheker gegeven wordt (1 à 2 jaren) toereikende zijn? Zal hij bij het Akademisch Onderwijs tijd en gelegenheid vinden om zich naar eisch tot praktisch Hulp-Apotheker te bekwamen? Zal hij, na 2 of 3 jaren de vrijheid van het Akademie-leven genoten te hebben, nog de geschiktheid bezitten in den ondergeschikten werkkring van Hulp-Apotheker op te treden? Wij meenen die vragen in algemeenen zin ontkennend te moeten beantwoorden. P.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De variolaesterfte bedroeg voor de Metropolis in de week, eindigende 6 April, 35, terwijl de totale sterfte aan 1453 en het cijfer der geboorten aan 2340 beantwoordde.

— Gedurende de week, eindigende 6 April, kwam in Engeland slechts één geval van veetyphus, tegen 5 daarvan in de vorige week, voor. Sinds het begin der ziekte werden er in toto 253,897 runderen aangetast en 52,684 gezonde, ter beperking der ziekte, gedood.

— In het Londensche Small Pox Hospital werden, gedurende 1863 tot en met 1866, 1537, 836, 1249 en 2069 patiënten verpleegd. De sterfte, welke vóór 1863 aan 21 pCt. van de totale opname beantwoordde, was echter in 1863 tot 17 en sinds dien tijd regelmatig tot op 13 pCt. in 1866 gedaald. In de 16 jaren vóór 1851 was de verhouding der gevaccineerden tot de in toto opgenomene 53, in 1851—1852 66.7, in 1854—1856 71.2, in 1859—1860 78 en in 1863—1866 81 pCt. In 1866 bedroeg het cijfer der niet-ingeënten 425, terwijl de sterfte bij de gevaccineerden aan 6.7 en bij de niet-ingeënten aan 35 pCt. beantwoordde.

— Volgens het rapport van den *Medical Officer of the General Post Office* alhier waren er onder de beambten (brievenbestellers en anderen in de zoogenaamde „minor branch" aan het postwezen werkzaam) in 1866, op een personeel van 1325 personen, even als in de epidemie van 1848—1849 en in die van 1853—1854, wel 262 gevallen van vrij hevige diarrhoea, maar geene van cholera waargenomen. Dit gunstig resultaat was, volgens den rapporteur, aan de behoorlijke hygiënische instructiën (onthouding van overmatig drinken, het gebruik eener limonade van acid. sulf. dil, het bij zich dragen van eene opiumbereiding, ter bestrijding der eerste diarrhoea), welke aan het personeel gegeven waren, toe te schrijven.

PARIJS. — In de zitting der Académie van 9 April l.l. vatte Dr. DEPAUL zijn

rapport, over de vaccine animale, in 37 conclusiën, waarvan de voornaamste als volgt luiden, te zamen. De koepokstof is op iedere vaars, zoowel door eene kleine incisie als door eenen kleinen lancetsteek inentbaar. Zij veroorzaakt, zonder belangrijke algemeene verschijnselen, bij het dier, even als bij den mensch, slechts eene plaatselijke eruptie. Zij ontwikkelt zich bij de vaars op den 3den dag en komt tusschen den 8sten en 9den dag tot hare volkomene rijping. Hare incubatie duurt bij den mensch gewoonlijk langer dan bij de gewone vaccine, terwijl zij zich tusschen den 9den en 12den dag geheel ontwikkelt. Zij vormt bij den mensch grootere pustulae en veroorzaakt eene sterkere reactie. Zij moet tusschen den 6den en 7den dag aan de koe ontleend worden. De vatbaarheid is bij den mensch voor beide inentingen gelijk. Dezelfde anomaliën in het beloop (meerdere of mindere ontwikkeling van enkele pustulae, het ontstaan van meerdere pustulae op eene en dezelfde verwondingsplaats) worden, zoowel bij de kinder-vaccine als bij die van de koe waargenomen. Hoewel zij na eene bewaring van 30—40 dagen nog werkzaam bleef, zoo schijnt de gewone vaccine beter dan de dierlijke, bewaard te kunnen worden. In tijden van pokkenepidemiën vooral, kan de ingeënte vaars eene bijna onuitputbare bron voor de vaccine en de revaccine opleveren. Eene latere statistiek kan eerst leeren, of de beschermende kracht van beide inentings-methoden gelijk staat. De authenticiteit der uit Napels aangebragte cow pox, zoo als zij op de runderen te Beaugency werd overgeplant, was door de overtuigendste certificaten bevestigd. De syphilis kan op de koe niet overgeplant worden.

— In de vergadering der Société Médico-Chirurgicale van 14 Februarij l.l. besprak Dr. SIMONOT de jongste cholera-epidemie, welke Guadeloupe geteisterd had, en vermeldde hij, dat zij eene sterfte van 7.93 pCt. der bevolking veroorzaakt had.

— Het laatste nummer der *Annales d'Hygiène publique* wijdt aan de nagedachtenis van BOUDIN (zie pag. 233) eenige regels, waaraan wij het volgende ontleenen. JEAN FRANÇOIS JOSEPH BOUDIN werd den 27sten April 1806 te Metz geboren. Reeds vroeg door zijn vader voor de militaire geneeskundige dienst opgeleid, werd hij in 1830 tot Medecinae Doctor te Straatsburg gepromoveerd. Sinds dien tijd was hij in verschillende geneeskundige betrekkingen bij het leger werkzaam en door de Regering met talrijke militaire zendingen belast. Zijne ervaringen, in Spanje, in de Krim en in Afrika opgedaan, vormden den grondslag zijner studiën over het antagonismus tusschen de febris typhosa en de phthisis pulmonum, tegenover de vatbaarheid voor het moerasgift; een arbeid, welke eene reeks van tegenschriften en controversen uitlokte. Bijna gelijktijdig zagen zijne onderzoekingen over de behandeling der febris intermittens met verschillende arsenicalia het licht. In 1843 zag zijn *Essai de geographie médicale*, later door zijn klassiek werk, *Traité de géographie et de statistique médicales et des maladies endémiques* (Paris 1857, 2 vol.) gevolgd, het licht. Onder zijne talrijke verhandelingen in de *Annales d'Hygiène publique* verschenen, verdienen vooral zijne studiën, als daar zijn: *Histoire médicale de la foudre et de ses effets; Traité sur la rage; Sur la pellagre de la Haute Italie; Sur les unions consanguines* en *Sur l'endémicité du Taenia en Algerie*, genoemd te worden.

— In eene der jongste zittingen der Société de Chirurgie vertoonde BROCA een door MATHIEU vervaardigde canule voor de tracheotomie, waarin beide buisjes in de convexiteit der kromming doorboord zijn, en het buitenste lumen van eene klep, welke door eene schroef naar willekeur kan gesloten worden, voorzien is. De meerdere of mindere indringing der lucht in de trachea kan daardoor, zonder wegneming der canule, beoordeeld worden. Niet het aanbrengen der klep, maar wel hare wijze van sluiting kan als eene nieuwe wijziging gelden.

— De «Commission des logements insalubres" heeft haar rapport over 1862—1865 uitgebragt. Gedurende dat tijdstip werden er door haar 3020, 3072, 3698 en 4160 of te zamen 13,950, zaken behandeld. Aan het wijdloopig verslag is een speciaal rapport over de «cabinets d'aisances" voor de lagere scholen en gemeente asiles toegevoegd.

ERLANGEN. — Ter vervulling der vacature in het Professoraat der Chirurgie door de beroeping van Prof. CARL THIERSCH naar Leipzig, is Dr. HEINICKE, Privaat-Docent te Greifswald, alhier tot Chirurgiae Professor beroepen.

MARBURG. — Dr. BENEKE is van buitengewoon tot gewoon Hoogleeraar alhier benoemd.

EDINBURGH. — Uit de 3 Candidaten, ter vervulling van de vacature van wijlen Prof. GOODSIR, de Doctoren TURNER, STRUTHERS en PETTIGREW, is Dr. TURNER door de Curatoren der Universiteit gekozen.

BERLIJN. — Het *Berliner Wochenschrift* van 8 April bevat het verhaal eener transfusio sanguinis, welke, hoewel zonder gunstig gevolg, door Dr. BENNECKE te Greifswald, bij een asphyctisch geboren kind, van uit de vena umbilicalis, beproefd werd. Indien de nageboorte, volgens de methode van CRÉDE, snel verwijderd wordt, dan is volgens hem in de zak, welke door de placenta en de eivliezen gevormd wordt, eene genoegzame hoeveelheid bloed voorhanden, om na de defibrinatie voor de transfusio te dienen.

— De *Deutsche Klinik* van 6 April l.l. deelt evenzoo een geval van Dr. UTERHART, te Rostock, mede, waar de transfusio sanguinis in de vena basilica aan den linker arm, gelijktijdig met eene venaesectio aan den regter, bij eene asphyxie door kooloxydegas, bij een 65jarigen man, met gunstig gevolg werd uitgevoerd.

— Met 1 Januarij 1868 zal ook het Pruissische handelspond het tot dusverre gebruikte medicinale gewigt vervangen. Het beantwoordt aan één pond en 5.104579 oncen (1 pond, 5 oncen, 2 scrupels en 10.2 grein) van het nog bestaande medicinale gewigt. Het wordt als medicinaal gewigt in 500 deelen of grammen, met decimale onderverdeeling, ingedeeld, zoodat een tiende, honderdste en duizendste deel met de namen decigram, centigram en milligram bestempeld wordt.

— Het tot dusverre door VIRCHOW, EISENMANN en SCHERER uitgegeven CANSTATT's *Jahresbericht* zal met den Jaargang 1865 ophouden en voortaan, te beginnen over 1866, met medewerking van VIRCHOW en HIRSCH, onder de speciale redactie van GURLT en van den laatstgenoemde, in 2 deelen per jaar, voor 11 Thaler, het licht zien.

BRUSSEL. — De statistieke opgaven van Dr. JANSSENS (zie Jaargang 1866, pag. 460) leveren ons over de 6 laatste maanden van 1866, over de beweging der bevolking van de Belgische hoofdstad, het volgende overzigt. Het cijfer der wettige geboorten bedroeg 2210 (1139 m. en 1071 vr.), dat der onwettige 725 (406 m. en 319 vr.). De sterfte bedroeg 5593 (2831 m. en 2762 vr.), waaronder 246 doodgeborenen. Zij was, volgens den leeftijd, aldus verdeeld: beneden het jaar 716, 1—5 jaren 836, 5—10 jaren 266, 10—20 jaren 286, 20—30 jaren 498, 30—40 jaren 585, 40—50 jaren 636, 50—60 jaren 588, 60—70 jaren 509, 70—80 jaren 320, 80—90 jaren 107 en 90—100 jaren 6. De verschillende ziekten gaven de volgende sterftecijfers: phthisis pulmonum 399, bronchitis en pneumonia 214, cholera asiatica 3214, convulsiones infantum 149, apoplexia 110, diphtheritis 39, typhus 70, tussis quinta 17, scarlatina 8, febris puerperalis 20, zelfmoord 26, vitia cordis 157 en hydrops 28. Variolae kwamen op de sterftelijsten niet voor. De cholerasterfte voor het geheele jaar beantwoordde aan 3469.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

In de zitting der Tweede Kamer van 6 April j.l. werd (met algemeene stemmen) aangenomen het (vroeger vermelde) Wetsontwerp tot wijziging van Art. 24 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 58.

(Zoo als men zich herinnert, strekte dit Wetsontwerp tot opheffing van een geschil met de Rekenkamer, ontstaan over de betaling van kosten, uit die Wetten voortvloeijende. De Minister van Binnenlandsche Zaken verdedigde het Wetsontwerp. In het midden latende, of de Rekenkamer al of niet gelijk had, meende de Minister toch, dat het geschil uit den weg moest worden geruimd. Overigens wederlegde hij eenige bedenkingen, in het eindverslag voorkomende. — De Heer GODEFROI besprak bij deze gelegenheid nader de kwestie, wat de Wet wil nopens het examen van Officieren van Gezondheid der 3de klasse. Hen gelijk te stellen met de Candidaten in de Geneeskunde, ging, naar zijne meening, volgens de Wet niet op. De Minister van Binnenlandsche Zaken kwam er tegen op, dat de Staats-Commissie, die de bedoelde gelijkstelling had bevolen, de Wet zou hebben geschonden.)

— Bij gelegenheid van de behandeling van het Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven wegens de veeziekte, op 9 April j.l., heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken het een en ander medegedeeld betreffende het — indien de zaak na behoorlijk onderzoek juist mogt blijken, zoowel wetenschappelijk als praktisch — allezins belangrijke feit, door den Noord-Hollandschen veehouder PAARLBERG op nieuw aan het licht gebragt en uit de dagbladen van den jongsten tijd genoegzaam bekend. De Minister zeide, dat de proeven genomen nopens de door PAARLBERG aangegeven kenteekenen van vatbaarheid, nog tot geene bepaalde gevolgtrekking kunnen leiden. Hij kon daaromtrent alleen mededeelen, dat de beesten, die PAARLBERG als onvatbaar aanwees, gezond gebleven zijn; dat ook, volgens zijne aanwijzing, eenige beesten ziek geworden zijn, maar dat daarentegen een der beesten, door hem aangewezen als weinig ziek te zullen worden, ernstig ziek geworden is. De vreemde discretie, die PAARLBERG in acht nam, maakte het moeijelijk, op zulke onzekere gegevens, tot een bepaald besluit te komen. Een der kenteekenen, door PAARLBERG opgegeven, is *de bruine kleur van het wit van het oog.* In verband daarmede is nagegaan, of er geen ras bestond, dat als onvatbaar voor de ziekte kon worden aangemerkt. Daarbij heeft men bevonden, dat het *Durham-ras* algemeen bedoeld kenmerk draagt. Daarom heeft de Regering eenige koeijen van dat ras laten komen om na te gaan, in hoever dat ras tot verbetering van onzen veestapel strekken kan.

(Zoo als men weet houdt ook de Heer DE BRUIN, Paardenarts 1ste kl., thans tijdelijk dienst doende aan 's Rijks Veeartsenijschool, zich met onderzoekingen in deze rigting bezig.)

— In de *Staats-Courant* van 8 April j.l. is opgenomen het „Verslag over den staat van *'s Rijks Herbarium te Leiden* en de aldaar verrigte werkzaamheden gedurende het jaar 1866." In dit stuk merken wij o. a. op de mededeeling, dat door de welwillende tusschenkomst van den Minister van Koloniën, het Herbarium werd verrijkt met eene verzameling der thans op Java gekweekte Kinasoorten, die men, zonderling genoeg, tot dusverre alleen in Engelsche verzamelingen kon bezigtigen.

— (*Nosocomium te Leiden.*) Het Wets-ontwerp tot bekrachtiging eener nadere overeenkomst betrekkelijk *de stichting van een Nosocomium te Leiden*, vond, bij het onderzoek in de Afdeelingen der Tweede Kamer, in de eerste plaats bestrijding bij eenige leden, die in deze zaak een gevaarlijk antecedent zagen; vooreerst wat betreft de aanspraken, welke andere Akademiesteden daaraan zouden ontleenen; ten tweede wat aangaat het feit, dat eene met den Staat gesloten overeenkomst zoo vele jaren achter-

een onuitgevoerd is gebleven en de Staat eindigen zou zich de oorspronkelijk bedongen voorwaarden te laten opleggen. — In de tweede plaats achtte eene aanzienlijke meerderheid de voordragt *ontijdig*, met het oog op de mogelijke praejudice van de Wet op het Hooger Onderwijs, waarin een ontijdige greep zou worden gedaan, in verband ook met het plan om te Amsterdam eene uitgebreide Klinische Inrigting in het leven te roepen. — In ééne der Afdeelingen bestreed men bovendien het beginsel, waarop deze overeenkomst berust; in zoo verre men betoogde, dat de te maken inrigting wel zeer ten bate zou strekken van Leiden en van de omliggende gemeenten, *maar geenszins van het werkelijk practisch onderwijs.* Wilde men werkelijk te Leiden een Akademisch Nosocomium stichten, dat aan de eischen der wetenschap voldeed, er zou daartoe uitmuntende gelegenheid bestaan. De gemeente moest dan beginnen met het bouwen van een dergelijk groot Ziekenhuis als bij de gesloten overeenkomst wordt bedoeld, maar daarnevens moest van Staatswege, op kleinere schaal, het Nosocomium worden gevestigd, zóódanig ingerigt en met het grootere Ziekenhuis verbonden, dat de lijders, bij wier ziekbed voor de studenten werkelijk iets te leeren valt, daarin konden worden overgenomen. In dat Nosocomium vooral zou dan niets mogen ontbreken, wat tegenwoordig in een Ziekenhuis wordt gevorderd en in verre de meeste hier te lande nog maar al te zeer wordt gemist. — De twee eerste punten vonden nogtans opzettelijk bestrijding. In de eerste plaats gaf men te kennen, dat uit de langdurige onderhandelingen, over de uitvoering van de overeenkomst van 1853, de tegenwoordige overeenkomst was voortgevloeid, welke in zóó verre boven de vroegere de voorkeur verdient, dat de Staat weêr meester van de geheele inrigting zal zijn, terwijl, om de Leidsche Hoogeschool niet langer verstoken te laten van eene goede inrigting voor het Klinisch Onderwijs, geen regtsgeding kan worden gevoerd met de gemeente Leiden, om haar tot uitvoering der overeenkomst te dwingen. In de tweede plaats gaf de meerderheid de ontijdigheid der voordragt geenszins toe. Immers, hoe ook het Hooger Onderwijs zou worden geregeld, het behoud der Leidsche Hoogeschool en tevens van de Medische Faculteit aldaar was boven allen twijfel verheven. En waar eene Medische Faculteit is gevestigd, behoorde ook eene inrigting op onbekrompen schaal voor het practisch onderwijs te bestaan. Daaraan bestond te Leiden reeds te lang behoefte; dit mogt niet langer vertraagd worden. Voor de aanstaande Geneesheeren is kliniek de hoofdzaak. Had men de verbetering van het Klinisch Onderwijs van de regeling van het Hooger Onderwijs in het algemeen afhankelijk willen maken, men had het gevoelen van hen moeten omhelzen, die eene vaststelling der Medische Wetten onraadzaam keurden, zoo lang de Wet op het Hooger Onderwijs niet tot stand was gebragt. — Er waren leden, die zich te meer voor dadelijke bekrachtiging der met de gemeente Leiden gesloten overeenkomst gestemd toonden, omdat zij de Regering geenszins wenschten te steunen in hare onderstelde neiging om door het vestigen van eene groote Klinische School te Amsterdam het Geneeskundig Onderwijs aldaar zoo veel mogelijk te concentreren.

— (*Vonnis in zake het onbewoonbaar verklaren van slecht ingerigte woningen.*) — De Arrondissements-Regtbank te 's Gravenhage heeft, in hare zitting van 11 Februarij j.l., te dien opzigte het navolgend vonnis gewezen, waarvan wij de kennisneming van hoog belang achten voor allen, die het verbeteren, of anders het ontruimen des noods door geweld van zoo vele ellendige verblijven in de achterbuurten onzer steden en stadjes hoogt noodzakelijk achten.

» De Regtbank enz.

» Overwegende, dat de gedaagde heeft te regt gestaan voor het Kantongeregt te Naaldwijk, ter zake van op den 19den September j.l. het door hem bewoonde huis te

Naaldwijk, wijk A, n°. 350, niet te hebben ontruimd, niettegenstaande eene schriftelijke en door den gemeente-bode op den 4den Augustus j.l. aan hem bezorgde kennisgeving van Burgemeester en Wethouders van Naaldwijk, dat genoemde woning, als ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk geoordeeld, binnen vier weken moest zijn ontruimd;

»O., dat de Kantonregter het ten laste gelegde feit bewezen heeft verklaard, door de bekentenis van den ged., bevestigd door de verklaringen van 2 getuigen, maar den ged. te dier zake van alle regtsvervolging heeft ontslagen en dat het O. M. van dat vonnis is gekomen in hooger beroep;

»O., dat het ten laste gelegde feit te regt als bewezen is aangenomen op de zoo even vermelde bewijsmiddelen en dat het bewijs daarvan nog wordt versterkt door het op den ambts-eed opgemaakt relaas van den gemeente-veldwachter KRAGT, hetwelk, ofschoon mede opgemaakt en geteekend door den gemeente-bode VISSER, daardoor zijne bewijskracht niet heeft verloren;

»O., dat het bewezene feit daarstelt het niet binnen den daartoe bepaalden tijd ontruimen eener woning te Naaldwijk, die, volgens schriftelijke en door den gemeentebode aan den bewoner bezorgde kennisgeving van Burgemeester en Wethouders door hen ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk is geoordeeld;

»O., dat het feit is verboden en strafbaar gesteld bij de Artt. 129 en 120 der Algemeene Plaatselijke Verordening der gemeente Naaldwijk, van 22 Mei 1862;

»O. toch, dat bij gemelde Art. wordt bevolen de ontruiming van eene woning, die als zoodanig door Burgemeester en Wethouders ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk geoordeeld wordt, en dat dit Art. geheel op zich zelf staat en in geenerlei verband staat tot de voorafgaande Artt. 120 en 125, die de afmetingen van den kubieken inhoud van nieuw te bouwen woningen voorschrijven, waarover, overeenkomstig het opschrift van het 5de hoofdstuk der Verordening, in de Artt. 118—128 wordt gehandeld, zonder dat daarbij evenwel vermeld is, of die afmetingen in het belang der gezondheid of van het uitwendig aanzien dier woningen zijn voorgeschreven, terwijl Art. 129 het 2de gedeelte van het onderwerp van dat hoofdstuk bevat, namelijk het ontruimen van ongeschikte en voor de gezondheid schadelijke woningen;

»O., dat het laatstgemeld Art. niet bepaalt, wanneer eene woning ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk is, maar het oordeel daarover aan Burgemeester en Wethouders overlaat en dat het derhalve niets ter zake doet dat Burgemeester en Wethouders bij hunne kennisgeving doen blijken, dat zij de ongeschiktheid en schadelijkheid der woning gronden op den minderen kubieken inhoud daarvan dan 61.6 ellen, bij Art. 125 voor nieuw te bouwen woningen gevorderd;

»O., dat de bepaling van gemeld Art. 129 in geenen deele in strijd is met Art. 147 der Grondwet, daar ten deze de eigendom niet wordt ontnomen noch vernietigt, maar slechts wordt beperkt, dewijl wel het bewonen der afgekeurde woning wordt verboden, maar geenszins verboden wordt, dat die tot pakhuis of bergplaats of tot eenig ander doeleinde wordt gebezigd;

»O., dat gemeld Art. door den Koning niet is geschorst of vernietigd en mitsdien in gevolge Art. 153 der Gemeentewet, geacht moet worden niet met het algemeen belang te strijden, terwijl overigens Art. 11 der Algemeene Bepalingen der Wetgeving den Regter verbiedt deszelfs innerlijke waarde of billijkheid te beoordeelen;

»O., dat de Kantonregter den ged. bij het beklaagde vonnis mitsdien ten onregte van alle regtsvervolging heeft ontslagen;

»Gezien enz. — Regt doende in hooger beroep; — Vernietigt het vonnis in hooger beroep, en op nieuw regt doende; — Verklaart den ged. A. D. W. schuldig aan het

niet binnen den bepaalden tijd ontruimen eener woning te Naaldwijk, die, volgens schriftelijke en door den gemeente-bode aan den bewoner bezorgde kennisgeving van Burgemeester en Wethouders, door haar ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk is geoordeeld;

»Veroordeelt hem ter dier zake tot eene geldboete van *f* 25 enz."

ZWOLLE. — De Arrondissements-Regtbank te Rotterdam heeft, bij vonnis van 5 Februarij j.l., den Heer STEWE, Plattelands-Heel- en Vroedmeester te Schoonhoven, vrijgesproken van de hem te laste gelegde beschuldiging, van, in strijd met zijne bevoegdheid, geneesmiddelen te hebben afgeleverd. Het feit der aflevering werd geconstateerd en erkend en de vraag was dus eenig en alleen, of de Heer STEWE al of niet daartoe bevoegd was. Vermits nu te Schoonhoven meer dan éėne apotheek bestaat, verbood Art. 5 der Instructie van den Plattelands-Heelmeester hem het afleveren van geneesmiddelen daar ter plaatse en was Art. 20 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) op hem niet toepasselijk. — De overwegingen van het vrijsprekende vonnis waren hoofdzakelijk deze: de bedoelde Instructie is in der tijd niet wettelijk afgekondigd en het is ook niet gebleken, dat zij, bij de toelating van den beklaagde tot uitoefening der geneeskunst, (op andere wijze) werkelijk ter zijner kennis is gebragt.

[Wij voor ons zien niet in, dat dit vonnis aanleiding behoeft te geven tot zoo groote bezwaren of vrees, als sommigen daarin meenen te vinden of daardoor geboren zien. Immers wij gelooven niet, dat (zoo als een inzender in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Maart meent) de collega's van den Heer STEWE, die ook in plaatsen met meer dan éėne apotheek wonen, nu als het ware vrijelijk geneesmiddelen zouden kunnen leveren. Integendeel: de jurisprudentie van den Hoogen Raad op dit stuk, zoo als die laatstelijk was gevestigd, blijft ook bij en na dit Rotterdamsche vonnis. De niet-afkondiging in het *Staatsblad* en de onverbindbaarheid der Instructie om die reden was en bleef erkend. Slechts werd de onbindbaarheid IN CASU erkend, omdat niet gebleken was, dat de Instructie *op andere wijze*, en wel bij of na het toelaten van den beklaagde als Geneeskundige, hem was medegedeeld of ter hand gesteld. Men moet alzoo dit *bijzonder* feit niet voor een algemeen iets aanzien en daaruit geene algemeene gevolgtrekkingen maken. Wij voor ons houden ons overtuigd, dat — zeer zeker voor de later jaren — het niet-voldoende blijken dat de Instructie ter kennis van de Geneeskundigen werd gebragt, tot de enkele uitzonderingen zou behooren. Voor zoo ver wij bevoegd zijn een oordeel in deze zaken uit te spreken, zien wij in het aangehaalde vonnis noch onjuistheid, noch groot gevaar.

Wij zijn het dan ook niet eens met de *Geneeskundige Courant*, die naar aanleidnig van deze zaak (in haar nummer van 10 Maart j.l.), het raadzaam zou achten, dat men de bevoegdheid van alle, bij de invoering der tegenwoordige Wet bestaande beoefenaars van eenigen tak der Geneeskunde eens voor altijd (nader) ging regelen. Wij vinden hier te minder aanleiding, omdat ons niets bekend is van het plan, dat (volgens gezegde *Courant*) »reeds zou bestaan tot wijziging der Wet van 1865." Wel weten wij, dat van één enkel artikel, uit hoofde van door de Rekenkamer geopperde bedenkingen van geheel *comptabelen* aard, eene door de Afdeelingen der Tweede Kamer overigens overbodige wijziging in behandeling is; — maar dát te noemen een »plan tot wijziging *der* Wet (of Wetten) van 1865" en wel een plan, dat nu »reeds" bestaat, achten wij voor ons nog al aan bedenking onderhevig.]

— De Arrondissements-Regtbank te 's Hertogenbosch heeft dezer dagen zekeren persoon, van Hilvarenbeek, schuldig verklaard aan *vervalsching van boter*, en hem veroordeeld tot 45 dagen eenzame opsluiting, *f* 25 boete en in de kosten.

AMSTERDAM. — In de Raadzitting van 17 April werd op voorstel van de H.H. WILDSCHUT, DE VRIES, RAHUSEN, PENN, MOLSTER en VAN BOSSE besloten, om de in 1865 door den Raad vastgestelde hervorming van het Natuur- en Geneeskundig Onderwijs (zie Jaargang 1865, pag. 511) ten uitvoer te leggen, en werden de daartoe strekkende voorstellen tot wijziging van het besluit van 1865 met 22 tegen 13 stemmen aangenomen.

Die wijzigingen betroffen het tijdstip voor de opheffing der Klinische School, welke opheffing werd bepaald op 1 September 1867 of uiterlijk 1 Januarij 1868, en verder eene vermeerderde geldelijke bijdrage van wege de gemeente, die noodig was geworden ten gevolge van de vermindering der subsidie van het Rijk, die door de Tweede kamer op ƒ 3000 was teruggebragt.

Een voorstel van de HH. HEINSIUS, BUCHNER, REINDERS en VENING MEINESZ, strekkende om aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, onder aanbieding van ƒ 30,000 subsidie jaarlijks, van eene bijdrage van ƒ 300,000 tot den aanbouw van een nieuw gasthuis en verder van een afstand in bruikleeen van alle ten dienste van het Hooger Onderwijs bestaande of in aanbouw zijnde gebouwen, de vestiging eener Rijks-Universiteit hier ter stede aan te vragen, verviel door het aannemen van het voorstel van den Heer WILDSCHUT C. S.

— Met betrekking tot de hier sedert lang aanhangige, maar even gewigtige als moeijelijke Gasthuiskwestie, heeft de Off. v. Gez. alhier, de Heer M. W. C. GORI, eene brochure in het licht gegeven, waarin hij eerst een beknopt overzigt geeft van de Gasthuiszaak en daarna de vraag behandelt, welke de vereischten zijn voor een goed Gasthuis te Amsterdam. Hij wenscht vóór alles als beginsel erkend te zien, dat te Amsterdam niet *één*, maar *vier* verschillende inrigtingen ter verpleging van zieken en gewonden moeten bestaan. Hij wenscht namelijk: 1°. een *Centraal- of Binnen-Gasthuis*, op te rigten op het terrein van het tegenwoordige, uitgebreid door aankoop van terreinen; — 2°. een nieuw Gasthuis op Marken; — 3°. een op de Schans bij de Zaagbarrière, — en 4°. een op de Schans tusschen de Utrechtschepoort en Weteringbarrière. — De schrijver bespreekt vervolgens het aantal zieken, in één Gasthuis te behandelen, geeft als zijn gevoelen te kennen, dat kleine hospitalen boven groote de voorkeur verdienen, ontwikkelt de stelling, dat de ondervinding, buitenslands opgedaan, voor de inrigting en den bouw naar het zoogenaamde „palviljoensysteem" pleit, en treedt vervolgens in eene uitvoerige uiteenzetting van de bijzonderheden der door hem verkieslijk geachte Gasthuis-type. Hij verklaart zich daarbij voor vele kleine zalen, en schenkt daaraan boven enkele groote de voorkeur; geeft de ruimteverhoudingen op enz., en treedt ten slotte in becijferingen van de kosten. Volgens hem zou de geheele inrigting, door elkander gerekend, d. i. zouden *alle* Gasthuizen ƒ 2000 per krib kosten, alzoo de 1200 bedden de kapitale som van ƒ 2,400,000 beloopen.

UTRECHT. — Blijkens het onlangs verschenen Verslag van het verhandelde in de Algemeene Vergadering van het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, gehouden op 17 October j.l., was op de uitgeschreven prijsvraag, luidende: „eene geneeskundige plaatsbeschrijving van eene stad in Nederland, met minstens 20,000 inwoners," één antwoord ingekomen. Dit werd echter op praeadvies der Commissie, daartoe door de Directie uitgenoodigd (en bestaande uit de Heeren Dr. BALLOT te Rotterdam, Dr. ZEEMAN te Amsterdam en Dr. EGELING te 'sGravenhage), ter bekrooning niet geschikt geoordeeld. (De schrijver had Maastricht tot onderwerp genomen, maar de eigenlijke bedoeling der vraag, het leveren niet van eene natuurkundige, maar van eene *geneeskundige* plaatsbeschrijving, grootendeels uit het oog verloren.)

— Het Gemeentebestuur heeft voor eenige dagen een begin gemaakt met het door den sterken arm laten opruimen van mestvaalten en varkenshokken, *waar tot het hou-*

den daarvan geene vergunning was verstrekt. Eerstdaags zal ook een begin gemaakt worden met het opruimen in de buitenwijken.

GRONINGEN. — De Gemeenteraad heeft besloten eene proef te nemen met een anderen vorm van riolen, dan tot dusver hier aangewend werd, en wel met den peervorm, zoodat de naauwste opening den bodem van het riool uitmaakt. Deze vorm van riolen zou strekken, om de doorstrooming te bevorderen.

— In zijne vergadering van 23 Maart heeft de Gemeenteraad een einde gemaakt aan de varkens-kwestie, die tot onderscheidene moeijelijkheden had aanleiding gegeven, daar Burgemeester en Wethouders oordeelde, dat het houden van varkens in eene gemeente als Groningen, in het belang der volksgezondheid zoo veel mogelijk tegengegaan behoord te worden, weinig of niet gebruik hadden gemaakt van de bevoegdheid, bij eene vroegere verordening hun verleend, om verlof te geven tot het houden van varkens. — Bij de nu tot stand gebragte regeling zijn de hoofdzaken in het algemeen belang allezins in het oog gehouden en is aan het slot bepaald, „dat deze verordening ook toepasselijk is op hen, die vóór de in werking treding één of meer varkens hielden." — Wij kunnen het stuk zelf niet opnemen, maar verwijzen hen, die in het belang *hunner* gemeenten, daaromtrent nader onderrigt verlangen, naar de verordening zelve, welke o. a. gevonden wordt aan het hoofd der *Groninger Courant* van 5 April j.l.

— Uit den loop der bevolking dezer gemeente over 1866 blijkt, dat op 31 December 1866 hier aanwezig waren 36,852 personen. Daaruit blijkt, dat de bevolking 460 personen minder bedroeg dan op 31 December 1865. — Het aantal geboorten bedroeg 1174. Van elders vestigden zich in deze gemeente 1538 en verlieten, om zich elders te vestigen, 1267 personen deze gemeente. Het aantal sterfgevallen bedroeg 1936 (zijnde 869 meer dan in 1865 en 762 dan het aantal geboorten in 1866). Onder het getal overledenen zijn 1008 personen, welke aan de cholera zijn bezweken.

— Ter uitvoering van het (vroeger vermelde) besluit van den Gemeenteraad, van 8 September j.l., werd in de vergadering van 15 Februarij j.l. aan den Heer W. GERHARDS, den President der Cholera-Commissie, eene medaille in goud aangeboden en zilveren exemplaren aan de Heeren Doctoren C. U. J. HUBER, D. DE VRIES REILINGH, H. W. SCHREUDER, R. J. TELLEGEN, A. H. SWAAGMAN, M. J. KEISER, J. BAART DE LA FAILLE, J. F. MUNNIKS, L. J. WICHERS, A. TH. FOLKERSMA, H. REILINGH DZ., H. BEINS, J. SONIUS MULDER, J. F. COHEN, J. J. H. RIDDER, J. TH. SORMANI, A. H. VERSCHUIR, S. WIJTEMA en C. J. ERMERINS, alsmede aan de kandidaten in de Geneeskunde G. W. BRUINSMA, J. ENSING, I. JACOBS, A. WILDERVANK en H. KUIJPER. De medaille voor wijlen den kandidaat P. H. SWAAGMAN bestemd, is uitgereikt aan diens vader. — De aanbieding der medailles ging vergezeld van een gedrukt diploma, waarin Burgemeester en Wethouders verklaren, dat zij die medailles uitreiken „tot een duurzaam blijk van bijzondere erkentelijkheid voor de gewigtige diensten, bij het heerschen van de cholera asiatica te Groningen in 1866 aan het Gemeentebestuur bewezen." De medailes zijn van de hand van D. VAN DER KELLEN.

ROTTERDAM. — Uit het 12de Verslag der *Inrigting voor Doofstommen te Rotterdam* blijkt, dat het aantal kweekelingen, van 14 bij de oprigting, is geklommen tot 86 (44 jongens en 42 meisjes), die niet bij elkander in een gesticht, maar bij knappe burgerlieden gehuisvest zijn. — Dat die toeneming van leerlingen niet plaats had ten koste van het Doofstommeninstituut te Groningen, noch van dat te St. Michielsgestel, moet geacht worden ook daaruit te volgen, dat het eerste thans 162, en het tweede 102 kweekelingen telt. Het Rotterdamsche voorziet dus in eene bestaande behoefte en zijn drie inrigtingen in ons land niet te veel. — Was het Rotterdamsche het eerste,

waarin de Hoogduitsche methode van onderwijs werd toegepast om de kinderen te leeren spreken *zonder* de vinger- en gebarenspraak, sedert is zij ook meer en meer te Groningen in gebruik gekomen. Wat den finantiëlen toestand der inrigting betreft, de laatste rekening sloot zonder deficit, ten gevolge van bijzondere giften en legaten.

— Den 4den Februarij j.l. is in gebruik gesteld het gebouw der *Rotterdamsche Vereeniging voor Gymnastiek- en Zwemscholen.* Het nieuwe en flinke gebouw bestaat uit een net bewerkt hoofdgebouw met twee zijvleugels, zich langs de straat uitstrekkende over eene breedte van ruim 24 Ned. ellen buitenwerks, van het midden tot aan den nok ter hoogte van 11.20, en aangelegd ter diepte van 17.50 el. In het front heeft het drie ingangen: namelijk eene dubbele hoofddeur in het midden en eene in elken vleugel, zijnde hiervan de regter zijde voor de jongens en de andere voor de meisjes bestemd. Het oefeningslokaal strekt zich uit over eene oppervlakte van 288 vierkante Ned. ellen, en voldoet, bij eene hoogte tot den nok op 9.50 el gemeten, aan alle vereischten in het belang eener goede bevordering van gezonde ligchaamsoefeningen. Daarbij is het voorzien van een zeer doelmatig licht, terwijl het des avonds verhelderd wordt door een aantal gasvlammen op lustres in het rond aan de wanden, langs de geheele binnenruimte. De regeling met dwarsbalken, touwen, ladders, gymnastische toestellen enz., is alles volgens de nieuwste stelsels ingerigt en vormt, met de solide constructie van het lokaal, een goed geheel. De bovenverdieping van het middengebouw is bestemd tot woning voor den Directeur. (De Vereeniging heeft ook nog aan de andere zijde der stad, in de Goudsche Wagenstraat, een hulplokaal voor de gymnastiek, dat daar tevens op denzelfden voet zal gevestigd blijven.)

ENSCHEDE. — De Gezondheids-Commissie alhier heeft verslag gedaan van hare verrigtingen. Daaruit blijkt, dat hare ontvangsten (bijstand in vrijwillige bijdragen) hebben bedragen *f* 832.83; dat de werkkring der Commissie tweeledig is: stelt ze zich namelijk aan de éene zijde voor reconvalescenten en onverzorgde familiën van zieken en overledenen zoo goed doenlijk te ondersteunen, zoo is aan de andere zijde een nog belangrijker taak te vervullen, namelijk te voorkomen, dat gezonden door ziekte worden aangetast. Om aan beide eischen te voldoen is in het Oude-mannenhuis de gelegenheid geopend voor verpleging van minvermogenden en vreemdelingen. Tevens is daar ter plaatse eene spijskookerij ingerigt, die, op voorschrift der Geneesheeren, kosteloos, portiën soep, vleesch en rooden wijn verstrekt. Aan elk, die zulks verlangt, wordt gratis of tegen verminderden prijs lig-stroo verstrekt. Een helper, van behoorlijke instructiën voorzien, zorgt voor de desinfectie van woningen, waarin personen met besmettelijke ziekte verblijf hebben gehouden. „Zoo als overal is ook hier ter plaatse het krachtigst middel om voor ziek worden te behoeden, het in ruime hoeveelheid verkrijgbaar stellen van *goed drinkwater*. De Commissie heeft een naauwkeurig onderzoek ingesteld naar den toestand van het drinkwater in buurten waar vermoeden bestond, dat dit voor de gezondheid nadeelig kon zijn. Op hare aanwijzingen is door het Gemeentebestuur de demping verrigt van putten met schadelijk water, en zijn op punten, waar zulks noodig was, waterkuipen geplaatst, waartoe aan ieder de toegang openstaat."

ZALT-BOMMEL. — In de openbare Raadsvergadering van 23 Maart. j.l. werd aan de leden der Cholera-Commissie, benevens aan Dr. A. J. W. VAN ANROOI en den Heer W. VAN EDEN, Heel- en Vroedmeester, beide gemeentelijke Geneeskundigen, als blijk van erkentelijkheid voor de diensten, in 1866 aan de gemeente bewezen, onder eene toepasselijke aanspraak een geschenk uitgereikt, bestaande in eene gouden potloodpen, met het stads wapen en het jaarcijfer er op gegraveerd. — De Commissie verklaarde zich bereid te blijven voortbestaan.

PERSONALIA.

Z. M. heeft tot Ridders der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd de Heeren Dr. G. A. N. ALLEBÉ, Dr. L. LUBACH en Dr. M. POLANO.

— De Off. v. Gez. 1ste kl. F. W. J. MEIJER, dienende op het wachtschip te Hellevoetsluis, is op non activiteit gebragt en vervangen door den Off. v. Gez. 1ste kl. M. J. CIJFVEER.

— Aan Prof. A. GUSSEROW is, op zijn verzoek, met het einde van het loopende kwartaal, eervol ontslag verleend als Hoogleeraar te Utrecht.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ontheven*, eervol, wegens ziekte, van de hem opgedragene waarneming der Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de vaccine in de residentie Krawang, den partikulieren Geneesheer J. HESSING; — *verleend*, een 2jarig verlof naar Nederland, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. J. TH. BOSMANS; wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 2de kl. G. A. RALAND, — en *goedgekeurd*, dat door den Kommandant van het leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch Indië is geplaatst, bij het Groot Militair Hospitaal te Soerabaija, de Off. v. Gez. 2de kl. F. A. WETHMAR.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Utrecht, den 11den April, de Heer J. G. VAN DER LITH, met een Proefschrift: *Bijdragen tot de kennis van de ziekelijke ontwikkeling der organa uro-genitalia en den normalen descensus testiculorum;* — te Groningen, den 6den April, de Heer R. REELING BROUWER, met een Proefschrift: *Over Tastgevoel;* — tot Art. Obst. Doctor, te Utrecht, den 30sten Maart, de Heer H. C. WOLTERS, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Te Utrecht, de Heer F. RODELSTURTZ, Heel- en Vroedmeester; — te Samarang, den 10den Februarij j.l., de Heer C. L. A. PERRET, gepensioneerd Apotheker 1ste kl.; oud 69 jaren.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Leden!

Het is ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat door de welwillende tusschenkomst van de Secretarissen der Afdeelingen, die beleefdelijk hebben willen voldoen aan ons verzoek (pag. 83 van het *Tijdschrift*), de *Sterfte-Atlas* thans aan alle Leden hunner Afdeelingen en tevens aan die der Algemeene Afdeelingen verzonden is. Daar het berigt van ontvangst van bijna alle is ingekomen, nemen wij de vrijheid de Leden, die soms het voor hun bestemde exemplaar nog *niet* ontvangen mogten hebben, uit te noodigen zich ten eerste aan de Secretarissen hunner Afdeeling en de Leden der Algemeene Afdeeling, in dat geval verkeerende, zich direct te willen wenden aan den ondergeteekenden.

Amsterdam,
19 April 1867.

De Hoofdbestuurder-Secretaris,
h. t. Dr. J. ZEEMAN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

ONDERWERPEN TER BEHANDELING IN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST, WELKE GEHOUDEN ZAL WORDEN TE MIDDELBURG,

op Woensdag en Donderdag, 26 *en* 27 *Junij* 1867.

De leden worden herinnerd aan hunne bevoegdheid om niet slechts de Algemeene Vergadering bij te wonen, maar aldaar ook deel te nemen aan de beraadslagingen.

EERSTE DAG.

De ALGEMEENE VERGADERING wordt geopend op Woensdag des voormiddags ten *Negen* ure *precies*.
De orde der werkzaamheden is als volgt:

I. Openen der Vergadering door den Voorzitter.
II. Het Verslag van den staat der Maatschappij en van de verrigtingen des Hoofdbestuurs, bij monde van den Secretaris.
III. Rapport der Commissie over de *Geldmiddelen*.
IV. " " " " " *Boekerij*.
V. Verslagen en bespreking van daarin vervatte corollaria:
1°. der Commissie voor *Statistiek;*
2°. " " " *Plaatsbeschrijving en Volksziekten;*
3°. " " " *Openbare Gezondheidsregeling;*
4°. " " " *Geschiedenis;*
5°. " " " *Geheimmiddelen;*

VI. Verslag der werkzaamheden en bespreking der rapporten:
1°. van den bijzonder Gecommitteerden voor de *Prostitutie-regeling;*
2°. " " " " " " *Geneeskundige behandeling der drinkzucht;*
3°. " " " " " " *Sterftekaart;*
4°. " " " " " " *de Ethnologie van Nederland.*

VII. *Behandeling der Voorstellen tot wetenschappelijke of maatschappelijke zamenwerking.*

Van de Afdeeling Tilburg:

Voorstel A.

De Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst;

Overwegende, dat in eene eeuw, waarin men alom standbeelden voor beroemde landgenooten ziet verrijzen, ook Nederland niet mag achterblijven in de vereering der nagedachtenis van hen, die de roem en het sieraad van hun vaderland zijn geweest en op wie het nageslacht nog met regtmatigen trots terugziet;

Besluit, op het daartoe door hare Afdeeling Tilburg genomen initiatief:

„Op te rigten een standbeeld voor den beroemden Hoogleeraar in de „Geneeskunde, HERMAN BOERHAAVE, binnen de gemeente Leiden, — „en wel ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest zijner geboorte in „1868 (1668—1868)."

Voorstel B.

De Algemeene Vergadering magtigt het Hoofdbestuur tot het benoemen eener Commissie uit de leden der Maatschappij en de invloedrijkste mannen van het Rijk, die de uitvoering van bovengenoemd besluit op zich zal nemen.

VIII. *Voorstellen tot vertoogen aan de Regering omtrent Medische belangen enz.*

Door de Afdeeling:

A. *Amersfoort:* De Hooge Regering te verzoeken om vrijdom van briefport voor de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.

B. *Rotterdam:* Het Hoofdbestuur wende zich tot de Hooge Regering om aan te dringen op herziening van het tot nu toe vigerende tarief, in den geest als beneden wordt aangegeven bij de Toelichting.

C. *Rotterdam:* Het Hoofdbestuur wende zich tot de Hooge Regering ten einde zoo mogelijk afschaffing der patenten voor artsen te verkrijgen.

D. *Friesland:* Dat het Hoofdbestuur de Regering onder het oog brenge het onbillijke, dat er in gelegen is, om van wege de Justitie de Geneeskundigen te requireren en hunne diensten tegen zulk eene geringe belooning te eischen als tot hiertoe geschiedt, en bij haar aandringe daarin verbetering te brengen.

E. *Leiden:* Dat het Hoofdbestuur zich rigte tot de Regering met verzoek:

1°. Dat de *inhoud* der Nederlandsche Apotheek niet weder bij de Wet worde vastgesteld, maar dat de Wet aan de Uitvoerende Magt de bevoegdheid verleene om den inhoud bij *besluit* vast te stellen, te veranderen en te vermeerderen, zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt.

2°. Dat in de nieuw uit te geven Pharmacopoea het medicinale gewigt door het decimale worde vervangen.

3°. Dat de bereiding van van ouds vastgestelde magistrale voorschriften niet zóó veranderd worde, dat daardoor nieuwe zamenstellingen onder oude namen outstaan, maar dat zij, als zulks noodig is, door anderen worden vervangen onder nieuwe benamingen.

IX. *Wetenschappelijke expositie en demonstratie*, waarvoor de Vergadering zich, des verlangd dezen of den volgenden dag, zal verdeelen in sectiën, waarop:

a. ethnologische *Specimina*,
b. chirurgische of therapeutische *Instrumenten*,
c. pathologische *Specimina, liefst in vivo*,

zullen kunnen worden vertoond en toegelicht. Zij, die tot dergelijke liefst demonstratieve mededeelingen genegen zijn, worden beleefdelijk uitgenoodigd van hun voornemen kennis te geven aan den Secretaris, opdat tijd en plaats er voor beschikt worde.

Bij deze gelegenheid kan ook het bijwonen van het Wetenschappelijk Internationaal Congres, hetgeen te Parijs zal plaats vinden, ter sprake komen.

TWEEDE DAG.

Opening der Vergadering te *Negen* ure *precies.*

X. *Behandeling der Voorstellen van huishoudelijken aard.*

A. Door het *Hoofdbestuur* wordt aan de orde gesteld de ONTWERP-WET, zoo als die door *de Commissie tot Wetsherziening* is opgemaakt en gewijzigd, na kennisname van de aanmerkingen, die de Afdeelingen op het eerste ontwerp der Commissie nog hebben gemaakt. (Zie BIJLAGE.)

De Vergadering beslisse, ingevolge Art. 91, *sub* 7°. :

„Of over het ontwerp beraadslaagd zal worden, dan wel of het „onmiddellijk in stemming zal worden gebragt."

B. Door de Afdeeling *Oldambt:*

„Dat aan de Afgevaardigden, welke meer dan tien uren van het punt der Algemeene Vergadering verwijderd zijn, uit de kas der

20*

Maatschappij eene zoodanige vergoeding voor hunne reis- en verblijfkosten worde ter hand gesteld, als op voorstel van het Hoofdbestuur door de Algemeene Vergadering zal goedgekeurd worden; zullende bij de aanneming van het voorstel voor die vergoedingen door het Hoofdbestuur een tarief worden opgemaakt, welk tarief alsdan door de Algemeene Vergadering zal moeten worden goedgekeurd."

XI. Dat op de raming voor de jaren 1867 en 1868 als credieten zullen worden uitgetrokken:

a. voor elke der vaste Commissiën en voor elken bijzonder Gecommitteerden *f* 50;
b. voor de Commissie voor Geheimmiddelen tot bestrijding der onkosten, welke zij voor het onderzoek en voor de publicering van de uitkomsten daarvan behoeven zal, *f* 200;
c. voor elke Afdeeling, die zulks tot het doen houden van Volksvoorlezingen behoeven en begeeren zal, *f* 25;
d. voor den Bibliothecaris tot het in orde houden der Bibliotheek en tevens tot het ter gelegener tijd aankoopen van Nederlandsche geneeskundige klassieken of zeldzame werken en brochures *f* 200;
e. voor correspondentie, drukwerk, reis- en verblijfkosten van de Commissie voorgesteld onder VII B, eene nader te bepalen som.

XII. De benoeming van *zes* leden des Hoofdbestuurs:

1°. eenen Hoofdbestuurder-Secretaris,
2°. 〃 〃 Penningmeester,
3°. *twee* Hoofdbestuurders *binnen Amsterdam*,
4°. 〃 〃 *buiten Amsterdam*.

Op de door het Hoofdbestuur voorgedragen Candidaten zijn door de Afdeelingen (in de volgorde der naamlijst 2, 3, 4, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 27, 29 en 30) te zamen 45 stemmen, ter vervulling van elke der bovengenoemde vacaturen uitgebragt; welke voorloopige stemmen zich als volgt verdeelen:

Voor Hoofdbestuurder-Secretaris op Dr. D. G. L. HUET 25 stemmen, op Dr. TEIXEIRA DE MATTOS 16 stemmen, terwijl twee Afdeelingen, n°. 17 en 25, hare 4 stemmen bepaalden op de aftredende Secretaris en Penningmeester, niettegenstaande beide verlangd hebben niet herkozen te worden.

Voor Hoofdbestuurder-Penningmeester verdeelden zich de stemmen aldus: op Prof. T. ZAAIJER 33 en op Dr. A. A. H. SUYCK 8.

Voor Hoofdbestuurders *binnen* Amsterdam werden door de Afdeelingen 2, 4, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 27 en 30, te zamen 37, stemmen uitgebragt, waarvan zich vereenigden op

Dr. A. H. ISRAËLS 32, op Dr. TEIXEIRA DE MATTOS 22, op Dr. B. J. STOKVIS 8, op Prof. L. LEHMANN 7 en op Dr. L. J. SANDERS VAN LOO 5.

Voor Hoofdbestuurders *buiten* Amsterdam werden uitgebragt op Dr. J. C. DE MAN (*Middelburg*) 10 stemmen; Dr. L. J. DE MARRÉE (*Middelburg*) 6; Dr. L. J. EGELING (*'s Gravenhage*) 6; Dr. A. H. SCHOEMAKER (*Almelo*) 5; Prof. G. PH. F. GROSHANS (*Rotterdam*) 5; Dr. A. H. VAN ANDEL (*Zutphen*) 3; Dr. H. J. BROERS (*Utrecht*) 3; Prof. L. C. VAN GOUDOEVER (*Utrecht*) 3; Dr. P. J. C. LUCHTMANS (*Zutphen*) 3; Dr. BERDENIS VAN BERLICUM (*Middelburg*) 3; Dr. K. A. ROMBACH (*Leiden*) 3; Dr. G. H. VAN VOLLENHOVEN (*Rotterdam*) 3; Dr. G. VROLIK (*Rotterdam*) 3; G. C. VAN BALEN BLANKEN (*Benningbroek*) 2; Dr. ERVEN DORENS (*Tilburg*) 2; B. DELEMARRE (*Berkhout*) 2; Dr. N. B. DONKERSLOOT (*Dordrecht*) 2; G. HAVINGA JANSSONIUS (*Winsum*) 2; Dr. P. HOFSTEDE CRULL (*Meppel*) 2; Dr. J. J. HOMOET (*Arnhem*) 2; J. KIESTRA (*Ee*) 2; Dr. L. LUBACH (*Haarlem*) 2; Dr. P. VAN PRAAG (*Oudewater*) 2; Dr. J. VAN ROSSUM (*Tiel*) 2; Dr. J. W. F. SCHEFFER (*Weesp*) 2; Dr. J. D. C. TITSINGH (*Geertruidenberg*) 2 en nog 2 door eene Afdeeling verloren stemmen, uitgebragt op een niet-lid.

NB. Om tijd te besparen en vergissingen te voorkomen verzoekt het Hoofdbestuur de H.H. Afgevaardigden om vóór de stemming een naauwkeurig ingevuld en onderteekend stembriefje gereed te maken om dit aan de te benoemen stemopnemers ter hand te stellen. Hetzelfde gelieve men ook in 't oog te willen houden bij de volgende benoemingen.

XIII. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Statistiek in Nederland. Aftredend lid Prof. J. A. BOOGAARD, nevens wien wordt voorgedragen Dr. J. C. DE MAN.

XIV. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Plaatsbeschrijving en Volksziekten in Nederland. Aftredend lid Dr. A. A. LAND.

XV. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Politie en Openbare Gezondheidsregeling in Nederland. Aftredend lid Dr. L. J. EGELING.

XVI. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland. Aftredend lid Prof. G. PH. F. GROSHANS, nevens wien wordt voorgedragen Chir. J. KIESTRA te Ee.

NB. Hoezeer de Commissiën niet slechts in naam, maar ook inderdaad medewerking van de Afdeelingen en leden behoeven, hebben de Afge-

vaardigden ter Algemeene Vergadering dikwerf genoeg vernomen, om hunnerzijds in den boezem hunner Afdeelingen de gunstig voor eene of andere Commissie gestemde leden aan te sporen openlijk zich tot medewerking te verbinden en hunne namen op de Algemeene Vergadering op te geven.

XVII. De bepaling der plaats, waar de negentiende Algemeene Vergadering zal gehouden worden.

XVIII. Het sluiten der Vergadering door den Voorzitter.

Aldus opgemaakt namens het Hoofdbestuur, April 1867.

Dr. J. ZEEMAN,
Secretaris.

TOELICHTING.

Tot de voorstellen van de Afdeeling *Friesland* en van de Afdeeling *Leiden* zijn geene schriftelijke toelichtingen ontvangen; die tot de overige voorstellen zijn onveranderd gebleven, weshalve daarvoor verwezen wordt naar pag. 213 van den *vorigen Jaargang van het Tijdschrift* en naar pag. 7 en volgg. van de *Handelingen der Maatschappij* over 1866.

Aan de Secretarissen der Afdeelingen!

Het Hoofdbestuur heeft door den belangstellenden ijver van Dr. ISRAËLS voor de Bibliotheek eenen Supplement-Catalogus het licht kunnen doen zien, welken de leden der Afdeelingen kosteloos kunnen verkrijgen, indien de Secretarissen der Afdeelingen zich met de verzending aan hunne leden wel willen belasten. In het vertrouwen ook ditmaal op die welwillendheid, worden voor elke Afdeeling de noodige exemplaren verzonden, met beleefd verzoek van de ontvangst te berigten aan den

Hoofdbestuurder-Secretaris,

4 Mei 1867. Dr. J. ZEEMAN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER PSORIASIS. — In een open brief aan Prof. HEBRA geeft Dr. PASSAVANT eenige nieuwe beschouwingen over psoriasis aan. De ziekte der huid, die wij psoriasis noemen, wier hoofdkenmerk in eene hyperplasie van epidermis gelegen is, is, volgens PASSAVANT, slechts symptoom eener voedingsanomalie, die hij psorische of vegetabilische crase noemt; vegetabilische, omdat zij ontstaat door uitsluitend of hoofdzakelijk plantaardig regime. Deze crase kan zich evenzeer door bovenmatige vorming van epithelium als van epidermis uiten en aanleiding geven tot bronchitides, coryzae, catarrhi gastrici, tot icterus met enorme secretie. Het hoofd — i. e. het radicale middel tegen deze crase en hare symptomen — is dierlijk regime, een regime, dat echter eenigzins van dat der Bantingkuur verschilt en wel hierin, dat bij de anti-psorische kuur wijn, grog, bier, tabak enz. nadeelig; melk, vet, vleesch, varkensvleesch en spek daarentegen nuttig zijn.

Tot staving dezer theorie voert PASSAVANT twee ziektegevallen aan; het eerste een geval van psoriasis inveterata universalis betrof hem zelven; 25 jaar lang leed hij aan psoriasis, nu eens erger, dan eens iets beter, nu en dan gecompliceerd door chronische bronchitis met enorme secretie, hoest, vermagering en verzwakking, door ozaena, door catarrh der tuba Eustachiana. Alle aangewende middelen, arsenicum, teerinwrijvingen, jodkali enz., vermogten evenmin het huidlijden te genezen als de genomen expectorantia of narcotica invloed op de bronchitis vermogten uit te oefenen. Eindelijk na 25 jaar lijden, bragt de vleeschkuur hem volkomen herstel.

Het andere geval betrof een 48jarig koopman, die aan rachitis, daarna aan haemorrhoïden en op zijn 30sten jaar aan paralyse der beide beenen geleden had; na genezing der paralyse keerden de haemorrhoïden in erger graad terug en werden eerst door operatief ingrijpen, later door eene adstringerende zalf bedwongen. In 1866 vertoonde zich het eerst het huidlijden, door PASSAVANT eczema squamosum genaamd; na vruchteloos zinkzalf en eene koudwaterkuur hiertegen beproefd te hebben, schreef PASSAVANT eindelijk de vleeschkuur voor, waaronder in zes weken volkomen herstel volgde. In dit tweede geval was het exanthema eerst droog met enorme schubvorming, later vochtig, er vormden zich blaasjes en korsten, zoodat het eerder den naam eczema dan dien van psoriasis verdiende. PASSAVANT meent daarom, dat de vorm van een exanthema minder van belang is, meer daarentegen de oorzakelijke voedingsstoornis. Bij gebrek aan middelen om deze voedingsstoornis te herkennen, zoude haar bestaan misschien ex juvantibus et nocentibus beoordeeld moeten worden.

Dat er chronische bronchitides bestaan, die door vleeschdiëet, (door levertraan) en door geene andere middelen te genezen zijn, daarover kan geen den minsten twijfel bestaan (Ref.). Zouden dezen niet naast de psoriasis, onder den generieken naam psorische of vegetabilische crase, gerangschikt moeten worden? Er bestaat toch geene reden om aan te nemen, dat eene voedingsanomalie, wier localisatie op de huid psoriasis genoemd wordt, zich niet eveneens op de mucosa der luchtwegen zou kunnen localiseren. PASSAVANT verzocht HEBRA, die, zoo als uit zijn Handboek blijkt, van het ontoereikende onzer therapie tegen psoriasis overtuigd is, zijne behandelingswijze op ruime schaal te beproeven. (*Archiv der Heilkunde*, VIII, 3.) A. P. FOKKER.

BIJDRAGE TOT DE LEER VAN HET MECHANISME DER BARING. — Onder dit opschrift is in het *Monatschrift für Geburtskunde*, Bd. XXIX, Heft 2, eene

voordragt opgenomen, door Prof. SPIEGELBERG, in eene vergadering van de Gesellschaft für Geburtshülfe te Berlijn gehouden. Hoofdzakelijk wordt daarin de vraag behandeld op welke wijze het hoofd bij schedelligging in den bekkeningang indaalt.

Volgens NAEGELE gaat de regte afmeting van het hoofd bijna altijd door de regterschuinsche afmeting van den bekkeningang, terwijl latere schrijvers beweren, dat het hoofd met die afmeting door de dwarse afmeting van den ingang gaat, daar deze grooter is dan de schuinsche. Na naauwkeurige onderzoekingen is Prof. SPIEGELBERG tot de (naar de meening van Ref. trouwens volstrekt niet nieuwe) ontdekking gekomen, dat het eene zoo min als het andere uitsluitend het geval is, en de regte afmeting van het hoofd nu eens door de schuinsche en dan weder door de dwarse afmeting van den bekkeningang gaat. Het laatste heeft evenwel het meeste plaats en werd 570-maal bij 700 schedelliggingen waargenomen, d. i. dus bij 81.4 pCt. — Het indalen van den schedel in de schuinsche afmeting kwam menigvuldiger voor bij de tweede schedelligging, namelijk 59maal in 276 gevallen, d. i. dus bij 21.4 pCt. of in eene verhouding van 1 : 4.6, terwijl dit bij eene eerste schedelligging slechts 71maal in 424 gevallen plaats had, d. i. dus slechts bij 16.7 pCt. of in eene verhouding van 1 : 6.

Daar nu de regte afmeting van een gewoon kinderhoofd, zoowel in de dwarse als in de schuinsche afmeting van een wel gevormd bekken, gdnoegzame ruimte vindt, ontstaat de vraag: wanneer gaat het hoofd door de dwarse, wanneer door de schuinsche afmeting van den bekkeningang? Deze vraag beantwoordt Prof. SPIEGELBERG aldus:

Bij eene schedelligging ligt de rug van het kind tegen een der zijvlakten van de baarmoeder en het hoofd met zijne regte afmeting in de dwarse afmeting van het onderste gedeelte der baarmoeder. Loopt nu de dwarse afmeting van de baarmoeder parallel met de dwarse afmeting van den bekkeningang, dan daalt het hoofd door die afmeting in den ingang; snijden beide afmetingen elkander en loopt de dwarse afmeting van de baarmoeder parallel met een der schuinsche afmetingen van den bekkeningang, dan gaat de schedel door de schuinsche afmeting van den ingang.

Nu is het bekend, dat de zwangere baarmoeder dikwijls naar regts van de ligchaams-as afwijkt en, ofschoon in den regel hare voorvlakte daarbij naar voren blijft gerigt, is de baarmoeder toch ook niet zelden tevens naar regts om hare as gedraaid, zoodat hare linker zijvlakte naar voren en links, de regter naar achteren en regts komt te liggen. Heeft dit plaats, dan loopt hare dwarse afmeting parallel met de regter schuinsche afmeting van den bekkeningang. Het hoofd daalt dan door die afmeting in den ingang en de kleine fontanel ligt dus bij eene eerste schedelligging naar links en voren, en bij eene tweede schedelligging naar regts en achteren. Zoo laat het zich tevens verklaren, waarom de kleine fontanel zoo hoogst zelden naar links en achteren of naar regts en voren wordt gevonden; want zulk eene ligging kan alleen voorkomen als de baarmoeder naar links om hare as gedraaid ligt en dus hare dwarse afmeting parallel met de linker schuinsche afmeting van den bekkeningang loopt en eene zoodanige draaijing van de baarmoeder komt bijna nooit voor.

Dr. W. M. H. SÄNGER.

CHOLERA EN DRINKWATER. — In het *Overzigt der ziekten en gebreken, onder behandeling gekomen bij de Geneeskundige Dienst der Zeemagt, gedurende het jaar* 1864, opgemaakt door den Heer Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Zeemagt, Dr. G. F. POP, en geplaatst in het *Geneeskundig Tijdschrift voor de Zeemagt*, V (1866—1867), n°. 4, blz. 313 volgg., wordt ook gesproken over de cholera, zoo als die in genoemd jaar in onze Oost-Indische Bezittingen is voorgekomen. Daaronder komt, met

betrekking tot de verhouding tusschen het drinkwater aldaar en de cholera het volgende voor, dat niet alleen op zich zelf der aandacht overwaardig mag geacht worden, maar te dezer plaatse wel behoort te worden overgenomen, bij de zeer geringe bekendheid van het *Tijdschrift*, waarin het stuk is geplaatst, onder onze burgerlijke Geneeskundigen.

Ofschoon de oorzaken van deze epidemie (die van 1864) in het duister liggen — zoo spreekt Dr. POP — is zulks minder het geval ten opzigte van de schadelijkheden, die haar voedsel geven of onderhouden. Naar de overtuiging van den verslaggever is de eerste en voornaamste bron van besmetting het drinkwater, zoo als de Inlanders dat genieten. Wanneer het buiten allen twijfel gesteld is, dat de cholerasmetstof aan de uitwerpselen van choleralijders is gebonden en men ziet, dat eene bevolking van zoo vele duizende Inlanders de 2 of 3 smalle rivierarmen, reeds door eene hooger gelegene bevolking in groote mate verontreinigd, uitsluitend bezigen tot latrine en drinkplaats tevens, dan kunnen de overige schadelijke invloeden, waaronder zij verkeeren, gerustelijk op den achtergrond blijven bij het construeeren der ziekte-oorzaken, en moet het niet verwonderen, dat de buitensporige comsumptie van dusgenaamde choleradranken geene evenredige uitkomsten geeft, wanneer er van geene preventieve maatregelen sprake is.

Het moet verwondering baren, dat Batavia (wel te verstaan de nieuwe stad), die, wat aanleg en weelde betreft, met de schoonste steden onder de tropen kan wedijveren, ten eenenmale verstoken is van drinkbaar water, zoodat de Européanen de modderige vloeistof uit de riviertjes, door middel van leksteenen, de kleur van drinkbaar water moet geven. Van de meerdere of mindere zorg van dit zuiveringsproces hangt natuurlijk het min of meer schadelijke van dit water voor de gezondheid af. Te Batavia, dat gedeeltelijk op klei, doch grootendeels op alluvialen bodem gebouwd is, laten de middelen tot afleiding van het water, door regen en oeconomisch gebruik hier en daar in groote hoeveelheden aangezameld en stagnerend, zeer veel te wenschen over, en wees de plaats gehad hebbende cholera-epidemie, in de wijken, waar deze verhoudingen het ongunstigst zijn, die als met den vinger aan.

Van den invloed, die het min of meer zuiver drinkwater bij het heerschen van cholera zoude hebben, wordt in het rapport van den Officier van Gezondheid GIJSBERTI HODENPIJL een voorbeeld aangehaald: het transportschip *Heldin*, uit Nederland over Rio de Janeiro in Indië aangekomen, arriveerde te Soerabaija, waar de epidemie toenemend heerschte. Het schip werd in het bassin gehaald, alzoo in het brandpunt der besmetting, en tegen alle besmetting en tegen alle verwachting vertoonde zich aan boord gedurende de eerste dagen geen enkel cholerageval. Men schreef zulks toe aan het zuiver drinkwater van Rio de Janeiro, hetwelk uitsluitend aan de equipage werd verstrekt. Toen het schip naar Batavia zou vertrekken en zich op nieuw van drinkwater moest voorzien, kwamen onmiddellijk daarna 3 hevige choleragevallen met doodelijken afloop voor. Het is bekend, dat het rivierwater te Batavia en Soerabaija, alvorens aan boord te komen, gezuiverd wordt in daartoe speciaal ingerigte fabrieken.

ALI COHEN.

BOEKAANKONDIGING.

Beknopt Handboek der systematische Ontleedkunde van den mensch, door Dr. J. L. DUSSEAU, Directeur van het Pathologisch Museum der Klinische School te Amsterdam. Tiel, H. C. A. CAMPAGNE, 1866.

De redactie van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* heeft mij het werk, waarvan ik den titel hier boven heb afgeschreven, ter beoordeeling toegezonden en het is alleen om aan haar verzoek te voldoen, dat ik het volgende schrijf.

De schrijver heeft zich, zoo als reeds uit den titel blijkt, ten doel gesteld om een *beknopt* Handboek te schrijven en daardoor, naar mijne meening, eene onuitvoerbare taak op zich genomen. De ontleedkunde toch is zóó uitgebreid; alles staat daarin in zulk een naauw verband, dat het hoogst moeijelijk, zoo niet onmogelijk wordt te bepalen wat behandeld en wat weggelaten moet worden; het beknopte van den arbeid kan toch niet *alleen* bestaan in de kortere wijze van behandeling; dit laatste lag blijkbaar ook niet in de bedoeling des schrijvers.

Ik wil echter liever den inhoud van het werk van den Heer DUSSEAU in het kort mededeelen, alvorens daarover nu reeds een oordeel uit te spreken.

Na eene inleiding, waarin de schrijver de verschijning van zijn werk *tracht* te regtvaardigen, volgt een »*Eerste Hoofdstuk: Grondvorm des ligchaams en overzigt der organische stelsels.*" Het grootste gedeelte van dit Hoofdstuk had de schrijver, zonder de waarde van zijn »beknopt Handboek" eenigzins te verminderen, wel achterwege kunnen laten. De beschouwingen o. a. over den animalen en vegetatieven koker passen volkomen aan den aanvang van HENLE's bekend handboek, maar zij zijn niet berekend voor »den beginnenden beoefenaar der wetenschap, die niet onmiddellijk een zoo wijden blik heeft, die dat uitgestrekte geheel kan omvatten" (blz. 10).

Het *tweede Hoofdstuk* bevat de *leer der beenderen en gewrichten.* Ik wil niet ontkennen, dat hierin veel goeds voorkomt, dat de meeste beenderen naauwkeurig beschreven zijn, maar ik vraag of de schrijver zijn hoofddoel, de *beknoptheid*, niet uit het oog verliest, wanneer hij o. a. meer dan zeven volle bladzijden wijdt aan eene niet zeer opwekkend gestelde beschrijving van het bovenkaaksbeen? (blz. 87—95). Ik zou den schrijver hierover evenwel niet hard vallen, wanneer hij in dit Hoofdstuk ook niet sommige belangrijke zaken had weggelaten en een tal van onjuistheden had vermeld.

Zoo wordt met geen enkel woord melding gemaakt van de mikroskopische zamenstelling der beenderen, evenmin worden de bewegingen besproken, die in het kaakgewricht mogelijk zijn; het kniegewricht (blz. 167) wordt in dat opzigt even stiefmoederlijk behandeld, terwijl allerlei kleine bandstrooken daarbij der vermelding waardig gekeurd zijn. Naast dit gemis van mijns inziens gewigtige zaken, waaraan ik er nog meer zou kunnen toevoegen, staat, zoo als ik reeds opmerkte, een tal van onnaauwkeurigheden.

Op blz. 30 heerscht verwarring in de definitie van synarthrose.

Op blz. 37 wordt gezegd: »terwijl door al de andere wervelen (namelijk met uitzondering van de beide eerste) geene andere beweging dan eene beperkte buiging uitgeoefend kan worden;" waarschijnlijk om den naam van *buigwervels* te regtvaardigen.

Op blz. 47 wordt de verbinding tusschen heiligbeen en darmbeen eene *synchondrose* genoemd. De onderzoekingen van LUSCHKA kunnen toch den Heer DUSSEAU niet onbekend zijn.

Op blz. 59 wordt eene om hare teleologische strekking alleszins merkwaardige plaats aangewezen aan de incisura sterni; de bovenrand van het sternum zou namelijk naar achteren gekeerd zijn (sic!) om meerdere ruimte te geven voor de luchtpijp.

Op blz. 134 heet de chorda transversalis een ronde band (*ein platt- rundlicher Sehnenstreif*, HENLE, *Knochenlehre*, S. 80).

Het *derde Hoofdstuk* is gewijd aan de *leer der spieren*. Reeds dadelijk trof mij daarbij eene uitspraak, die mij ten hoogste bevreemdde: „Elke spier heeft eene of meer pezen enz." (blz. 193). Vreemd zal zeker de leerling, die het boek van den Heer DUSSEAU gebruikt, opzien, wanneer hij bij het praepareren van den m. serratus anticus major bijv. (om geen kleinere spieren te noemen) naar *eene of meer pezen* zoekt. — De werking der spieren wordt in dat Hoofdstuk niet vermeld; de schrijver maakt er zich af door te zeggen: „De taak, die elke spier te vervullen heeft, behoort dan ook niet tot de studie der ontleedkunde" (blz. 195). Dit moge in zeker opzigt te verdedigen zijn, maar wanneer de werking der spieren niet bij de ontleedkundige beschrijving vermeld wordt, waar moet dit dan geschieden? Toch niet in een afzonderlijk Hoofdstuk van een Handboek over physiologie.

Over het algemeen is de beschrijving der spieren vrij naauwkeurig; ik veroorloof mij echter nog een paar opmerkingen. Nergens wordt melding gemaakt van de verhouding der spieren tot de kapsels der gewrichten. De verhouding van den m. quadratus lumborum tot de dwarse uitsteeksels der lendenwervels is onjuist voorgesteld (blz. 225). De beschrijving der m.m. interossei van den voet (blz. 264 en 265) is onduidelijk.

In het *vierde Hoofdstuk* (*leer der ingewanden*) wordt eerst de spijsverteringstoestel behandeld. Ook hierin stuit men telkens op onjuiste en verkeerde voorstellingen. De plaats, waar de ductus Stenonianus uitmondt, is niet juist aangegeven (blz. 281); — de wijze, waarop de ductus Whartonianus op den bodem der mondholte zou komen, namelijk door dien te doorboren (blz. 281), is geheel bezijden de waarheid. De tanden zijn oppervlakkig, hier en daar zelfs onjuist beschreven (blz. 275); de wortels van de kiezen der onderkaak *loopen* toch *gewoonlijk* niet *in drie takken uit*. Dat er met geen enkel woord gerept wordt van de structuur en verwisseling der tanden kan ik niet goedkeuren; de schrijver kan misschien gelijk hebben, door te beweren, dat deze onderwerpen in zijn boek niet *strikt te huis* behooren, maar dan begrijp ik niet, waarom de structuur van het slijmvlies van het darmkanaal (blz. 268) er wel in te huis behoort. De verhoudingen van het buikvlies tot de verschillende gedeelten van het darmkanaal (blz. 290 en 291) zijn gebrekkig wedergegeven; de beschrijving van het tot stand komen van het omentum majus (blz. 297) is niet juist en voor eerstbeginnenden althans volkomen onbegrijpelijk.

Verder worden in dit Hoofdstuk de ademhalingstoestel, de piswerktuigen en ten laatste de geslachtswerktuigen behandeld.

Waarom de Heer DUSSEAU eerst (blz. 327) den uterus vermeldt en daarna de tuba en het ovarium is niet duidelijk en zeker niet rationeel, maar nog vreemder is het, dat bij de beschrijving der vrouwelijke geslachtsdeelen geene melding gemaakt wordt van de bulbi vestibuli en van de glandulae Bartholini.

Hoofdstuk IV (lees V). *Leer der bloedvaten*.

Blz. 337: „met haar (de basis van het hart) vereenigen zich de groote vaten, de longslagader en *de longaderen, die naar de longen gaan;*" (1).

Blz. 345. Verwarring van de art. auricularis post. en alveolaris inf. — de art. meningea post. ext. (accessoria), een klein, niet eens constant takje uit de art. pharyngea adscendens, had, om verwarring te voorkomen met de art. meningea post. ext. uit de art. occipitalis, wel achterwege kunnen blijven.

Hoofdstuk V (lees VI). *Leer der zenuwen.*

Blz. 375: »Een groote boezem in den voorrand van het tentorium geplaatst, wordt confluens sinuum of torcular Herophili — pers van HEROPHILUS — genoemd; hij staat met de voornaamste der genoemde boezems in verband" (hoe?). Ja, hoe zal nu iemand, die met behulp van deze beschrijving de geheimen binnen in de schedelholte voor zich tracht te onthullen, te moede zijn, wanneer hij langs den voorrand van het tentorium de pers van HEROPHILUS te vergeefs zoekt?

Het corpus striatum heet uit witte zelfstandigheid met eene schors van graauwe te bestaan (blz. 378). De lyra Davidis is niet, zoo als op blz. 379 geleerd wordt, aan de ondervlakte van den fornix.

De knoopen van den trigeminus (blz. 386 en volg.) zijn gebrekkig en onduidelijk beschreven.

Hoofdstuk VII. Leer der zintuigen.

Ook hierin telkens kleine onjuistheden en oppervlakkigheid. Zoo op blz. 412, waar men leest: »laatstgenoemde (de m. rectus ext.) wordt door het 3de en 6de zenuwpaar doorboord." Natuurlijk komt hierbij onmiddellijk de vraag op de lippen, *waar* die doorboring plaats heeft?

De op blz. 247 voorkomende physiologische beschouwingen behooren hier niet strikt te huis.

Ik heb, bij het vermelden van den inhoud van het werk van den Heer DUSSEAU, slechts weinige van de opmerkingen, die ik bij het doorlezen had gemaakt, medegedeeld. Zij zijn echter, meen ik, meer dan voldoende om een ongunstig oordeel te regtvaardigen. Schrijft men een *Handboek*, dan moet men in de eerste plaats voor juistheid en naauwkeurigheid zorg dragen, dan moet men den jeugdigen beoefenaar het aanleeren zijner wetenschap zoo gemakkelijk mogelijk trachten te maken en hem althans niet dwingen om later een tal van scheeve voorstellingen weer over boord te werpen en voor betere te verwisselen. Ik ben overtuigd, dat het schrijven van een *goed* Handboek eene hoogst moeijelijke taak is, die alleen kan worden volbragt door hem, die *meester* is in zijn vak. In hoever het Handboek van den Heer DUSSEAU aan de gestelde eischen voldoet kan uit het medegedeelde omtrent den inhoud blijken; — het is blijkbaar geen uitvloeisel van wetenschappelijke overtuiging, het geheel heeft iets gedwongens en houtigs; het is voor het doel, waarvoor het werd zamengesteld, ten eenenmale onbruikbaar.

Leiden, April 1867. T. ZAAIJER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De variolaesterfte bedroeg voor de week, eindigende 13 April l.l., voor de Metropolis 45, terwijl de totale sterfte aan 1372 en het cijfer der geboorten aan 2105 beantwoordden.

— De variolaesterfte bedroeg gedurende de week, eindigende 20 April l.l., 38, terwijl de totale sterfte aan 1223 en het cijfer der geboorten aan 2034 beantwoordden.

— In de week, eindigende 20 April l.l., kwamen er nog vijf nieuwe gevallen van veetyphus in Engeland voor. Sinds het begin der ziekte werden 253,902 runderen aangetast en 52,703 gezonde tot beperking der epidemie gedood.

— Gedurende 1866 werden er in het London Hospital 50,315 patiënten, dat is 45,206 out-patients, waaronder 12,933 met diarrhoea, en 5109 in-patiënts, waaronder 865 met cholera, verpleegd. Op de 4244 gewone in-patiënts kwamen 894 (9 pCt.) en op 865 cholera-patiënten 327 (37 pCt.) sterfgevallen voor. Het cijfer der wegens „accidents" verpleegden bedroeg 16,244 (1737 fracturen, 3614 verwondingen, 5121 contusiën, 194 ontwrichtingen, 751 brandwonden, 22 gevolgen van pogingen tot zelfmoord, 253 verwondingen door hondsbeet enz.).

— Het cijfer der krankzinningen, op 1 Januarij 1866 in de verschillende asylums in Engeland en Wales verpleegd, beantwoordde aan 30,869.

— De eerste Jacksonian prize is aan Prof. CLAY te Birmingham, voor zijn „Essay on Ovariotomie", toegewezen. Voor de tweede, „on Fractures into Joints", waren geene antwoorden ingediend.

PARIJS. — In het officiële rapport van BOULEY aan de Regering, over de maatregelen tegen den veetyphus, in de aan Frankrijk grenzende landen genomen, is vooral op de onvoorwaardelijke afmaking van de zieke en gezonde runderen binnen den besmetten kring als op het eenige redmiddel gewezen. De kolossale slagting, op last der Belgische Regering te Hasselt van 24 Januarij tot 9 Februarij uitgevoerd, welke zich over 1403 runderen uitstrekte en een verlies van ruim 800,000 francs veroorzaakte, had tot dusverre tot het gewenschte doel geleid.

— Het Hopital St. Louis zal door een museum van praeparaten en teekeningen van alle bekende vormen van huidziekten verrijkt worden. Dr. DEVERGIE heeft al zijne schetsen, gedurende zijne betrekking aan het hospitaal geteekend, benevens HEBRA's dermatologisch prachtwerk, ten geschenke aangeboden.

— De Fransche geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van den bekenden Chirurg JOBERT DE LAMBALLE, welke sinds 18 maanden aan mania, door cerebraallijden veroorzaakt, lijdende, voor weinige dagen bezweek. In 1799 uit behoeftige ouders geboren en in 1828 tot Medicinae Doctor gepromoveerd, werd hij reeds in 1830 tot Hoogleeraar in de Chirurgie benoemd en was hij verscheidene jaren aan het Hopital St. Louis en aan het Hôtel Dieu werkzaam. Hij had zich vooral in de Plastische Chirurgie door zijne behandelingswijze der fistulae een algemeen bekenden naam verworven. Onder zijne geschriften verdienen zijn *Traité de Chirurgie plastique* (1849), zijn *Traité des fistules vesico-uterines, vesico-utero-vaginales et recto-vaginales* (1852) en zijn jongste werk *De la réunion en Chirurgie* (1864) geciteerd te worden.

WEIMAR. — In de afgeloopen week is alhier, zonder eenig officiëel karakter, eene beperkte bijeenkomst, waaraan Prof. PETTENKOFER, GRIESINGER, WUNDERLICH, KLOB en Dr. SIMON, de Medical Officer van de Privy Council, uit Nederland Prof. VAN GEUNS, deel namen, ter bespreking van eenige punten, met betrekking tot de jongste cholera-epidemie, gehouden. Het behandelde zal waarschijnlijk door den druk openbaar gemaakt worden.

WEENEN. — In de vergadering der Weener Artsen van 5 April l.l. herinnerde Prof. BERNARTZIK aan de moeijelijkheden, welke aan de subcutane injectie eener eenigzins groote hoeveelheid van den sulphas chinini verbonden waren. De geringe capaciteit van het injectiespuitje en de betrekkelijk groote hoeveelheid van een of ander verdund zuur, ter oplossing der sulphas chinini benoodigd, bragten hem op het denkbeeld, om de aether als oplossingsmiddel voor de chinine te gebruiken; op die wijze werd het hem mogelijk om zelfs eene hoeveelheid van 10 grein chin. pur. in één injectie in te spuiten. Injectieproeven op dieren leerden hem, dat alsdan de chinine-intoxicatie spoedig tot stand kwam en dat zij niet door de werking der aether ongunstig gecompliceerd werd of dat de injectie eene te hevige plaatselijke irritatie veroorzaakte.

— In dezelfde vergadering vestigde Dr. DRASCHE wederom op de polsvertragende werking der tinct. veratri viridis, in de behandeling der pneumonie, de aandacht. Één deel der plant werd met 3 deelen alcohol gedigereerd en de dus verkregene tinctuur in eene dosis van ééne drachme op eene mixtuur van 8 oncen toegediend.

— In dezelfde vergadering deelde Prof. BERNARTZIK mede, dat door Prof. BRAUN eene oplossing van chinordine in phenylzuur met een zeer gewenscht gevolg, bij de puerperale pyaemie, tot inwendig gebruik, was aangewend.

— In dezelfde vergadering voerde Dr. NEUMANN over de aanwending van het carbolzuur bij den lupus het woord. Hij vertoonde eene patiënte, bij wie eene uitwendige applicatie van 1 deel carbolzuur op 4 deelen alcohol, gedurende 6 weken voortgezet, den lupus geheel vernietigd had. Hij vestigde verder de aandacht op het vermogen dat het acid. carb. bezit om de dierlijke weefsels op eene eigenaardige wijze te mummificeren, zoodat hunne structuur in de afgestooten korst onmiskenbaar duidelijk blijft.

— Het Ophthalmologische Congres, hetwelk alhier in Augustus e. k. zoude vergaderen, is tot 1869 uitgesteld. Verschillende Duitsche Ophthalmiaters zullen het Medische Congres te Parijs bijwonen en in eene afzonderlijke sectie van gedachten wisselen.

— Volgens het *Wiener Wochenschrift* zou de Medische Faculteit te Berlijn pogingen doen om den voor weinige weken alhier benoemden Prof. VON BILLROTH naar Berlijn, ter vervulling der vacature, door het aftreden van Prof. JUNGKEN ontstaan, te beroepen.

ST. PETERSBURG. — De zorg voor de openbare gezondheid dezer stad zal voortaan aan eene speciaal daartoe benoemde Sanitaire-Commissie worden opgedragen.

GEND. — Volgens het verslag van Dr. LIEVENS over de cholera-epidemie te Aalst, in de *Annales* der hier gevestigde Société de Médicine medegedeeld, kwamen er in het vorige jaar, van 25 Junij tot 15 November, op eene bevolking van 20,000 inwoners, 238 sterfgevallen voor. Beneden de 10 jaren werden 83, van 10—20 jaren 18, van 20—30 jaren 13, van 30—40 jaren 40, van 40—50 jaren 28, van 50—60 jaren 18, van 60—70 jaren 26 en van 70—80 jaren 12 sterfgevallen waargenomen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

ZWOLLE. — Niet alleen in de voormalige steden, maar ook ten platten lande neemt het vestigen van Gezondheids-Commissiën meer en meer toe. Zoo zijn dezer dagen door den Raad der gemeente Kollumerland in de onderscheidene onderhoorige dorpen (6 in getal) zulke Commissiën benoemd.

— Het verdient de aandacht, dat de Belgische Regering eerst nu tot een besluit is gekomen, dat hier te lande reeds tijdens het heerschen der cholera in het vorige jaar werd genomen. Immers, blijkens de *Nederlandsche Staats-Courant* van den 9 April j.l., „heeft de Belgische Minister van Binnenlandsche Zaken, in overleg met de Akademie voor Geneeskunde en met den Oppersten Raad voor de algemeene gezondheid, bepaald dat er van Regeringswege eene enquête zal worden gehouden omtrent de cholera-epidemie van 1866. Bij het Ministerëel besluit is dus bepaald, dat in alle gemeenten van België van overheidswege alle narigten zullen worden ingezameld, welke dienen kunnen om den gang en de uitwerkselen dier epidemie in het licht te stellen."

Behalve de kwestie van den tijd, achten wij de laatste bepaling, van het besluit ook opmerkelijk, voor zoo verre niet, zoo als bij ons, — en wel uit den aard der zaak zou

moeten volgen, — de »narigten" door de leden van het Geneeskundig Staatstoezigt, of zoo als die taak van bestuur in België ook moge heeten, zullen worden verzameld, maar de uitdrukking »van overheidswege" eene beteekenis mogt hebben van algemeene strekking.

— Luidens de berigten van Batavia, d.d. 1 Maart j.l. hadden zich aldaar verscheiden gevallen van de pokziekte voorgedaan. — In de Residentie Menado liet de gezondheidstoestand te wenschen over en kwamen choleragevallen voor op Boero en aan de Zuidkust van Ceram.

— Wij hebben reeds melding gemaakt van het uitbreken *eener* veeziekte in onze Oost-Indische bezittingen, en er bijgevoegd dat omtrent den eigenlijken aard dier epizoötie nog niet met zekerheid was bekend gemaakt (vg. hiervan blz. 252). Daargelaten nu die onrustbarende geruchten, die daaromtrent in sommige bladen van Java voorkomen, wijzen wij op hetgeen over dit onderwerp in de zitting der Tweede Kamer op 6 April j.l. door den Minister van Koloniën en den Heer FRANSEN V. D. PUTTE is gezegd. De laatstgenoemde deelde mede, dat, toen hij als Minister vernam, dat in Britsch-Indië eene ziekte onder het vee was uitgebroken, hij dadelijk eene aanschrijving naar Nederlandsch Indië gezonden heeft, om waakzaamheid te betrachten. De jongste mail meldt nu, dat de veeziekte niet slechts in het Palembangsche groote uitbreiding heeft erlangd, maar ook in Soerakarta uitgebroken was. Spreker vroeg nu den Minister, of deze met den staat der uitbreiding bekend is, en tevens welke maatregelen tot wering van de ramp beraamd zijn? — De Heer TRAKRANEN (Minister van Kolonien) erkende, dat de bedoelde veeziekte eene groote uitbreiding in Indië heeft bekomen. Die ziekte is op Sumatra, op Java en Madura uitgebroken. De Minister wist niet, of de Indische Regering reeds tot het stelsel van afmaken is overgegaan, doch hij gelooft, dat zij, voor zoo verre zij dadelijk maatregelen ten dien einde nemen kon, dit gedaan heeft.

In de vergadering van 9 April zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken, dat, naar de uit Oost-Indië ontvangen berigten te oordeelen, de veeziekte aldaar niet was de rundertyphus, maar het *miltvuur*.

(Uit de mededeeling van den Heer VAN DER PUTTE zou dus blijken, dat de veeziekte in onze Oost-Indische bezittingen reeds sedert geruimen tijd heeft geheerscht en uit de Engelsche Koloniën naar Java is overgebragt).

— In de *Javasche Courant* van dit jaar, n°. 13, komt het berigt voor, dat 5 daarbij genoemde élèves, afkomstig van de Geneeskundige School voor Inlanders bij het Groot-Militair Hospitaal te Weltevreden, op 29 en 31 December j.l., zijn geëxamineerd en toegelaten, en bij gevolg den titel van Doktor-Djawa verworven hebben.

Maar opmerkelijk is, dat daarbij tevens wordt vermeld, dat een zesde élève, namens KONO-AMODJO, van Patjitan, geen voldoend examen heeft afgelegd, alzoo gedropen is. Wij herinneren ons niet, ooit ergens zóódanige opgaaf te hebben ontmoet. De *Javasche Courant* schijnt de publiciteit in dezen wel wat heel ver te drijven. Zóó ver zijn wij hier te lande althans nog niet!

MIDDELBURG. — In den Gemeenteraad werden, den 3den April j.l., de plannen betreffende het rioolstelsel, zoo als dit ten gevolge der spoorweg- en kanaalwerken zou moeten worden aangelegd, ter tafel gebragt. Deze plannen zijn door de Commissie van fabricage onderzocht en goedgekeurd; de kosten van het werk zijn geraamd op ƒ119,000 à ƒ120,000. — Het voorstel van Burgemeester en Wethouders strekt om het geheel in den tijd van vier jaren te voltooijen, doch voor dit jaar reeds ƒ17,000 te bestemmen om het gedeelte van den Dam tot bij de Nederstraat zoodanig te verleggen, dat het kanaal, hetwelk nu in de kaai loopt, alsdan in het riool uitwatert; daardoor

zou de stank der kade op den Dam weggenomen en alzoo voldaan worden aan den wenk der Gezondheids Commissie en het verlangen van vele ingezetenen. Dit voorstel is met algemeene stemmen aangenomen. (Ten aanzien der in de eerstvolgende drie jaren in het rioolstelsel te maken veranderingen is de beslissing aangehouden.)

's GRAVENHAGE. — In de jongste Gemeenteraads-vergadering heeft het lid Dr. P. BLEEKER, na daartoe verkregen verlof, eenige mededeelingen omtrent de cholera-epidemie in het midden gebragt. Hij wees er daarbij op, dat de mortaliteit te 's Gravenhage 1¹/₆ pCt. heeft bedragen en analyseerde die uitkomst naar de verschillende afdeelingen der stad. Daaruit resulteerde hij, dat de cholera in die wijken, waar de minst aanzienlijke woningen zijn, het meest heeft geheerscht. Het was daarbij in het oog vallend, dat in die wijken de hoofdstraten, grachten en ruime straten verschoond bleven, zelfs dáár, waar de mortaliteit het hevigste was; waaruit spreker opmaakte, dat de invloed van de lokaliteit op eene gegevene epidemie van hoog belang is. — Na verschillende beschouwingen te hebben gemaakt, hoe men dien toestand zou verbeteren, stelde hij voor: „dat, aangezien het voor de volksgezondheid schadelijk gesteld is met de woningen der armen, het Gemeentebestuur zich die zaak aantrekke, door het benoemen van eene Commissie, ten einde de middelen te overwegen en voor te stellen, om dien toestand zoo veel mogelijk te verbeteren." — Het voorstel werd voldoende ondersteund en zal in eene volgende zitting worden behandeld.

— Met het oog op Art. 26 der verordening voor het gasthuis der gemeente, van 31 Januarij 1865, zijn Burgemeester en Wethouders voornemens over te gaan tot de benoeming van een inwonenden Hulp-Geneesheer van dat gesticht.

UTRECHT. — Betrekkelijk de (door ons vermelde) kwestie, tusschen de Wijk-Doctoren en het Gemeentebestuur gerezen, naar aanleiding van de wijze waarop, of de belooning waarmede dat Bestuur gemeend heeft zijne erkentelijkheid te moeten betoonen voor de diensten door bedoelde Geneeskundigen tijdens het heerschen der cholera ten vorigen jare bewezen, komt in het *Utrechtsch Dagblad* van 8 April j.l. een zeer uitvoerig artikel voor van „een Geneesheer," waarvan de strekking voldoende gekenschetst wordt door het motto er boven: „Neem onze diensten aan, als gij ze niet kunt betalen. Wij zullen ze met genoegen praesteren. Maar beleedig ons niet." (*Medical Times.*)

DEVENTER. — Bij vonnis der Regtbank alhier, van 9 April j.l., is P. M. E., te Stad Hardenberg, ter zake van: 1°. onbevoegd uitoefenen der Artsenijbereidkunst en 2°. verkoop van bij ministerieël besluit aangewezen geneesmiddelen, beneden de hoeveelheid, voor elk dier middelen daarbij bepaald, veroordeeld tot betaling van drie geldboeten, elk van *ƒ* 10.— en subsidiaire gevangenisstraffen van één dag.

ERRATUM.

Op blz. 265, reg. 4 v. b., *staat:* Prof. MORIN, *lees:* MORREN.

Op blz. 300, in het berigt betreffende de zaak van den Heer STEWE, te Schoonhoven, zijn de volgende zinstorende drukfeilen ingeslopen:

In regel 25 v. b. is achter *vonnis* het woord *bestaan* weggevallen.

„	„	27	„	*staat:* onbindbaarheid,	*lees:*	onverbindbaar.
„	„	32	„	„ later,	„	latere.
„	„	33	„	„ zou,	„	zal.
„	„	36	„	„ aanleidnig,	„	aanleiding,
„	„	40	„	„ hier,	„	hiertoe.
„	„	44	„	„ overbodige,	„	overbodig geachte.

ALI COHEN.

IETS OVER HET OPIUM EN OPIUMSCHUIVEN, UIT EEN GENEESKUNDIG OOGPUNT BESCHOUWD.

Door veelvuldig verkeer als Geneesheer met vreemde Oosterlingen en Inlanders, was ik in de gelegenheid het een en ander omtrent het amfioenschuiven waar te nemen, hetwelk door de Javanen *Minom Madat* of *Minom Tjandat* genoemd wordt.

Ik meen het echter niet ondienstig hier eenige opmerkingen over het opium vooraf te laten gaan.

Het wordt bereid uit de *Papaver Somniferum L.* Volgens PEREIRA was het al zeer vroeg bekend, als in het tijdperk van K'AI-PAO. A°. 968—975 v. J. C. Vervolgens wordt zij als gebruikt vermeld door JUAN DE BORDA in 1527. HOMERUS spreekt van maankop (μηκιον), die in tuinen groeit, zoodat het schijnt dat deze plant reeds in die tijden gekweekt werd. Amfioen is verbastering van opium, afkomstig van οπος (sap).

Zij werd in de Geneeskunde aangewend door HIPPOCRATES, en wordt genoemd door THEOPHRASTUS, DIOSCORIDES en PLINIUS. HIPPOCRATES maakt gewag van 2 soorten, de zwarte en de witte; de eerste, zegt hij, verwekt spoediger darmverstopping dan de laatste. Men gaf het de krijgslieden tot opwekking gedurende de veldtogt.

DIOSCORIDES en PLINIUS vermelden, dat het uitgeperste sap der bollen en der bladeren van maankop *Meconium* genoemd wordt, en dat het veel zwakker is dan opium. De maankop of slaapbol werd uit Azië naar Europa gebragt en wordt daar bijna overal, als ook in Klein-Azië, Perzië, Arabië, Egypte en Hindostan gecultiveerd. In het Oosten inzonderheid om het opium. In Europa om de doosvruchten en de olie, welke laatste in de vuurkunst wordt aangewend.

Volgens Dr. BOYLE wordt de variatie a nigrum in het Himalaya-gebergte en de variatie b in de vlakten van Indië gekweekt. Sedert eeuwen wordt zij in Arabië, Turkijë, Perzië als voorwerp van weelde gebruikt, vermengd met specerijen, paarlen-poeder, amber, aloë, cochenille, muskus en edelgesteenten. De wijze, waarop het opium verkregen wordt, is in zeker opzigt in alle gewesten dezelfde en bestaat daarin, dat men in de half rijpe doosvruchten insnijdingen maakt en het daaruit vloeijende vocht verzamelt, dat, pas verkregen, wit is.

Het aldus verzamelde opium is na drooging eene kleverige, korrelige, geleiachtige, donkere stof, het wordt nu in kleine potjes gedaan, waarin men het met speeksel kneedt, omdat de boeren van Klein-Azië meenen, dat het opium, door er water bij te doen, bederft; later wikkelt men het in drooge bladen en brengt het zoo in den handel.

Het Smyrnaasch opium is het beste; behalve dat ontmoet men soms ook Konstantinopelsch, Egyptisch, Trebizondsch, Indisch, Fransch en Duitsch opium. In Frankrijk was de cultuur van 1853—1857 zeer vooruit gegaan en werd toen op 100 deelen 23.56 pCt. morphine gevonden, terwijl de Smyrnasche

slechts 8 pCt. geeft. De vervalsching, die het al dadelijk ondergaat, is, dat de verzamelaars, bij het afschrappen van het drooge sap van den zaaddoos, wat van dezelve meênemen om het gewigt te verzwaren, dat $^1/_{12}$ deel bedraagt; het wordt dikwijls nog vervalscht met zand en steentjes, soms tot $^1/_8$ deel. Zie daarover OUDEMANS e. a.

De vervalsching, die het op Java, bij de verdere bereiding tot madas of tjandoe, even vloeibaar als extractum opii, ondergaat, is menigvuldig, niettegenstaande de strenge straffen, die daartegen bij de verpachting gesteld zijn (de boete is van 100—1000 gulden, benevens verbeurd verklaring der vervalschte of vermengde opium), en evenwel is er waarschijnlijk op Java geen enkele thail geprepareerd opium voorhanden, waarin geene vreemde bestanddeelen zetelen; een onderzoek daarnaar wordt, zoo ver mij bekend is, nimmer ingesteld; de pachter betaalt zijn enorme pachtschat, ontvangt zijn amfioen en daarmede schijnt alles als rigtig beschouwd te worden. Die vervalschingen zijn met overblijfsels uit de opiumpijp (taai tjandoe), met gambier, met ketang (gebrande rijst), ketjoebong (bladen van datura ferox), met pisang batoe, tot vermeerdering der zwaarte, enz., zoodat bijv. een op Samarang geleverd kattie, van 16 thails, te Japara op 20 thails wordt gebragt, waardoor de opiumverkoopers letterlijk giftmengers en vervalschers worden.

De hoeveelheid amfioen, die jaarlijks, sedert het eerste begin der verpachting in anno 1747 te Batavia, door het Gouvernement geleverd werd, is verschillend (de eerste pachter was LIM BEENG KANG). Voor Batavia was de invoer in 1740 door de O. I. Compagnie 229,398 pond, behalve hetgeen nog van Sincapore en elders werd ingesmokkeld, hetwelk sommige jaren tot 576,000 pond steeg, de winst der Compagnie klom soms tot ƒ 860,000. Het smokkelen kon, niettegenstaande de hooge boete en zware straf, niet tegengegaan worden, daar de winsten te aanlokkelijk waren.

MURAT de VIde liet de Opiophagen in 1638 streng vervolgen. In 1745 werd het gebruik op Java op $^1/_{36}$ pond per ziel berekend. In 1850 op $^1/_{84}$; de pachtschat steeg in 1850 tot ƒ 4,936,700 en is zelfs éénmaal ƒ 7,000,000 geweest. In 1867 bedroeg de amfioenpacht voor:

Samarang.	ƒ 89,320	's maands.
Solo.	„ 80,200	
Djoejo.	„ 45,500	
Kadoe.	„ 38,000	
Bagelen.	„ 24,005	
Banjoemaas..	„ 11,015	
Pikalongan.	„ 23,010	
Soerabaija.	„ 77,300	
Batavia.	„ 71,400	
	= ƒ 459,750 's maands.	

(1 kattie is $1^1/_4$ Amst. pond of 16 thails en 1 thail is ƒ 16 waard.)

Het wordt ingevoerd als ruwe opium (amfioen) en wordt ook door de Hollanders bollen genoemd en door den pachter met citroensap en suiker tot eene extractachtige massa gekookt, die in de daartoe bestemde huizen (*Peljandon*) verkocht wordt, tegen den prijs van ƒ 1 een half theelepeltje, hetgeen betrekkelijk niet duur is, wanneer men in aanmerking neemt, dat de Apothe-

kers in Indië voor 1 gr. morphine, tot 12 poeders gemaakt, *f* 1.25 rekent.

De amfioenkitten (*Petiken*) zijn die plaatsen, waar de opium geschoven wordt en waaruit den voorbijganger reeds op een afstand eene dadelijk herkenbare lucht te gemoet komt, de patiënt gaat daarheen, neemt plaats op eene bank (bali bali) van bamboes, liefst op den rug liggende, met het eene been over de knie van het andere geslagen, en heeft daartoe naast zich een klein voor dit doel expressievelijk vervaardigd lampje met glaasje staan, en schuift, zuigt of rookt (*njerel*) door een eveneens daarvoor gemaakt pijpje van hout de enkele, of de met fijn gesneden tabak, of met fijn gesneden daon awar awar, bladen van ficus septica (Sprg.), vermengde opium. Menigeen, die zich schaamt in het publiek te schuiven of zulks gemakshalve t'huis wil doen, koopt bij den pachter of onderpachter voor 25 cents of meer, naarmate van zijn vermogen of behoefte, en geniet zoo veel hij kan, soms tot *f* 7 daags toe.

Verscheidene, die ik het kon aanzien en mij verzekerd hadden niet te schuiven, vond ik dikwijls, bij mijn geneeskundig bezoek, in een dolce far niente en zochten mij dan nog hun ondeugd te verbergen, doch daar ik ze op heeter daad betrapte of ze door lamp, pijp of opiumlucht overtuigde, bekenden zij eindelijk, slechts een weinig te hebben gebruikt, omdat ze buikpijn hadden. Veel, zeer veel opium wordt in geheime kitten (Ronggingskitten) en huizen der geheime prostitués gebruikt, in de laatste vooral daarom verschaft, om als lokaas van jonge mannen te dienen, ten einde ze tot ontucht over te halen. De gevolgen van het schuiven blijven niet lang uit, al meer en meer neemt de zucht daarvoor toe en wordt de hoeveelheid, die noodig is tot genot, vermeerderd, zoodat velen, om zich dat te verschaffen, eerst alles wat zij bezitten bij de uitzuigende gadeh (lombard) verpanden en eindelijk door diefstal zich van het noodige geld trachten te voorzien; of nu de tegenwoordig ontelbare diefstallen hiermede in verband staan, mogt wel eens onderzocht worden en zou, mijns inziens, zeer pleiten voor het verbod. Zulk een opiumschuiver kan men al spoedig bij eenige oefening herkennen, al is het dat men hem niet voor ziekte behandelt.

De eerste verschijnselen zijn onder het schuiven veelal een onbeweeglijk stil liggen, waarbij het gezigt zeer opgewekt staat, de oogen glinsteren en opgespoten of half gesloten zijn, terwijl zij in zulk een wakend slapenden toestand, naarmate van hun inborst, òf zachtzinnig, òf zeer opgewekt zijn, en alzoo de verschijnselen van dronkenschap vertoonen, welke bij hoogere graden tot *amok* maken aanleiding geven.

Na de extase zijn zij neêrslagtig, ongeschikt tot werken, lusteloos en hebben de eetlust verloren, terwijl bij langeren duur van het schuiven het gezigt bleek en ingevallen wordt, de oogen flaauw en dof zijn, en de eetlust verloren blijft; de tanden zijn zwart en aangeslagen, de tong is droog, dik en bruin beslagen, de adem riekt naar opium, de ontlasting en urineloozing zijn verminderd, terwijl, na de uitwerking des opiums, buikpijn ontstaat, die door vernieuwd gebruik verdwijnt en bij het voortdurend gebruik alle elasticiteit verloren gaat, de gelaatsvorm half Hippocratisch wordt en zich eene chronische, moeijelijk te stillen diarrhoea met bloed en etter instelt, met voortdurende pijn in de ingewanden; dezulke vervallen in marasmus en zijn zelden van het schuiven te genezen. Ook in Engeland, zegt men, wordt tamelijk

wat geschoven, sedert de genever minder gebruikt wordt. De behandeling is moeijelijk, palliatief en versterkend. Hoewel opiata weinig hulp aanbrengen, moet men ze toch geven, even als bij de genever-genezing.

Volgens een mij verhaald feit zou de overleden Dr. VAN HAASTERT eens een Chinees door een wit poeder, $^1/_8$ gr. morphine per uur, spoedig van zijn trek tot schuiven genezen hebben.

Ik gaf nog onlangs aan een der spoorweg-Chinezen, die als patiënt met een ulcus behandeld werd en over hevige buikpijn klaagde, door gemis van zijn opium, met goed gevolg sol. maranth. met morphine en genas hem zoo van zijne opiumliefhebberij.

Het volgende is een recept van pillen tegen het opiumschuiven, door een Engelsch Geneesheer in China geappliceerd.

1°. Neem wortel van bittere gentiaan, snijdt die in lange reepjes, droog die in de zon, stamp ze fijn en doe ze door eene zeef, meng het met wat siroop en laat het 10 dagen of langer gisten, hoe langer hoe beter.

2°. Neem opium en droog die, wanneer het een heele bol is in de schil, snijdt die dan open en laat die droogen op een klein vuur. Wannneer het kleine stukjes zijn, reeds eenigen tijd uit de schil, dan is droogen in de zon voldoende. Als het goed droog is maakt het dan zeer fijn.

3°. Neem kamfer, meng er een weinig alcohol bij, stamp het in een mortier en doe het door eene zeef.

4°. Neem het praeparaat n°. 3, $1^1/_2$ chian 1), praeparaat n°. 2, 1 chian, meng dit goed dooreen, doe het in een mortier. Meng van praeparaat n°. 1 er zoo veel bij dat het vochtig wordt, stamp het goed dooreen, hoe meer hoe beter.

5°. Neem praeparaat n°. 4, weeg $1^8/_{10}$ chian, rol het en verdeel het tot 24 pillen. Eene pil staat gelijk met 2 sian, of opium-appetite (d. i. de hoeveelheid opium) van 2 sian (Chin. gewigt).

De pillen blijven 5 à 6 maanden goed, doch ouder zijnde worden zij te droog.

Als de pillen door nat weder vochtig worden moet men ze in de lucht, niet in de zon, droogen.

Samarang, 10 Maart 1867.

Dr. J. A. VAN DISSEL, Tweede Stads-Geneesheer.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

STATISTIEK VAN DEN GEZONDHEIDSTOESTAND EN DE STERFTE DER EUROPESCHE SCHEPELINGEN BIJ DE VERSCHILLENDE DIENSTEN DER NEDERLANDSCHE ZEEMAGT IN 1864. (Opgemaakt door Dr.

1) 1 chian = $^1/_{160}$ kattie.

G. F. POP; zie *Overzigt* enz., in het *Geneeskundig Tijdschrift voor de Zeemagt*, V, nº. 4, blz. 347.)

VERSCHILLENDE DIENSTEN.	Sterktecijfer.	Aantal zieken.	Procentverhouding tot het aantal manschappen.	Aantal overledenen door ziekten.	Procentverhouding.	Aantal overledenen door accidenten.	Procentverhouding	Totaal der overledenen.	Procentverhouding.
Op de schepen *binnengaats*..	1642	1906	116	14	0.90	3	0.18	17	1.08
Bij de gedeelten Mariniers in de verschillende garnizoenen..	909	1491	164	6	0.66	1	0.11	7	0.77
Op de schepen *buitengaats*.	921	1856	210	5	0.54	2	0.21	7	0.76
Op de schepen die uit Oost- of West-Indië naar Nederland zijn teruggekeerd.	335	260	77	2	0.6	—	—	2	0 6
Op de in West-Indië gestationneerde schepen.	395	593	150	—	—	—	—	—	—
Bij het eskader in Oost Indië.. . . .	2181	5568	255	59	2.7	5	0.23	64	3.07
Op de in de Japansche wateren gestationneerde bodems.	681	808	118	3	0.44	3	0.44	6	0.88
Totaal.	7064	12482	176	89	1.12	14	—	103	1.45

Voor de vergelijking, zoowel onderling naar de verschillende diensten als met den gezondheidstoestand en de sterfte onder onze bevolking in het algemeen, kwam mij bovenstaand kort overzigt niet zonder belang voor. ALI COHEN.

EENE BIJDRAGE TOT DE ZIEKTE- EN STERFTESTATISTIEK BETREFFENDE JAVA EN MADURA OVER 1864. — Het *Bataafsche Handelsblad* en de Samarangsche *Locomotief* deelden dezer dagen mede het *Algemeen ziekenrapport der onderscheidene geneeskundige etablissementen op Java en Madura over* 1864. Wij ontleenen daaraan de volgende belangrijke numerieke bijzonderheden, die den onderzoeker tot menige niet ongewigtige beschouwing en gevolgtrekking kunnen aanleiding geven.

In gedachte etablissementen werden behandeld 38,944 zieken. Daarvan herstelden 34,901, stierven 1943 en bleven op 1 Januarij 1865 in behandeling 2100.

De herstelden stonden tot de behandelden = 1 : 1.11, of bedroegen 89.62 pCt. van de behandelden.

De overledenen stonden tot de behandelden = 1 : 20.04, of bedroegen 4.98 pCt. van de behandelden.

Met betrekking tot de verschillende standen was de sterfteverhouding als volgt:

	Overleden.	Behandeld.	Verhouding.
Landmagt..............................	1031	28189	3.6 pCt.
Zeemagt..............................	41	2092	1.9 „
Partikuliere zeevarenden..............	45	1157	3.9 „
Partikulieren........................	409	2892	10.9 „
Vrouwen..............................	226	2866	7.8 „
Kinderen..............................	191	1748	10.9 „

Bij de Landmagt was de verhouding uit het ethnographisch oogpunt deze:

	Overleden.	Behandeld.	Verhouding.
Europeanen	728	17124	4.2 pCt.
Afrikanen	47	995	4.7 »
Inlanders	256	10070	2.5 »

Voor de verschillende garnizoenen was de sterfteverhouding als volgt:

	Overleden.	Behandeld.	Verhouding.
Batavia en Meester Cornelis	370	9951	1 : 26.8
Samarang	439	4826	1 : 10.9
Soerabaija	357	7005	1 : 19.6
Overige kustplaatsen	185	5475	1 : 29.6
Plaatsen in het binnenland	592	11687	1 : 19.7

De verhouding der overledenen tot de sterkte des legers was = 1 : 14.02, of 7.12 pCt. (De gemiddelde sterkte van het leger was namelijk 14,461 en de sterkte bij de Landmagt 1031.)

(In 1863 was die verhouding 3.37 pCt. voordeeliger. Het nadeelige verschil voor 1864 wordt hoofdzakelijk aan de cholera geweten, die toen geheerscht heeft.)

ALI COHEN.

OVER EENE NIEUWE WIJZE VAN BEHANDELING DER ONVEREENIGD GEBLEVEN BEENBREUKEN VAN JOHN DUNCAN. — Het is inderdaad opmerkelijk, hoe weinig sommige buitenlanders bekend zijn met de litteratuur der onderwerpen, waarover zij schrijven. Vandaar niet alleen die eeuwige prioriteitskwestiën, waarmede zij de lezers vermoeijen, maar werkelijke onregtvaardigheden. Zoo toch worden soms belangrijke ontdekkingen aan mannen toegeschreven, die ze niet gedaan hebben of voor zich zelve, met even weinig regt, nieuwe wijzen van behandeling gevindiceerd, die door anderen reeds voor jaren aangewend zijn. Tot onze eer moet het gezegd zijn, dat wij Nederlanders ons zelden aan dit vergrijp schuldig maken. Wij geven gaarne de eer aan wien ze toekomt, wij sieren ons zelden met de veêren van anderen. Zijn wij eerlijker of lezen wij meer en beter? Ik wil het niet beslissen, doch in ieder geval strekt het ons niet tot oneer.

Een merkwaardig voorbeeld van het eerste, het toeschrijven van verdiensten aan mannen, die ze niet toekomen en het onthouden van den lof, waarop anderen met regt aanspraak hebben, levert ons onze Schotsche schrijver weder.

Over de verschillende methoden sprekende, die aangewend worden om niet vereenigde beenbreuken te genezen, maakt hij met lof gewag van die van BICKERSTETH, die werken zoude: »by transfixing the fragments with a simple metallic peg". Nu is het bepalen der bewegelijke fractuureinden met eene metalen pen eene oude bekende zaak, het is de aanwending van den beugel en de schroef van MALGAIGNE. Eene wijze van handelen, die voor recente schuinsche fracturen, vooral van de tibia, met gevolg zal gebezigd worden, doch die bij dwarsche niet in aanmerking kan komen.

Met dat doel zal zij mede niet bij onvereenigde oude fracturen kunnen gebezigd worden. Daar moet een voldoende graad van ontsteking, voornamelijk in het beenvlies, opgewekt worden, om eene voldoende hoeveelheid stevige callus te verschaffen.

Van dat gevoelen is ook onze schrijver. »The periosteum," zegt hij, »is the true point for attack." Maar daartoe bezitten wij de oude methode van DIEFFENBACH, die, zoo als een ieder weet, bestaat in het boren van eenige gaten op ongeveer een half duim afstand van de bovenste en onderste fractuureinden en het inslaan daarin van

fijne ivoren pennen. In *the Edinburg Medical Society*, waarin dit geval werd medegedeeld en besproken, opperde Dr. MATTHEWS DUNCAN de volgens onzen schrijver nieuwe gedachte, om de onbewegelijkheid te bewerken, door twee metalen pennen in stede van ééne in te drijven. Doch ook dit is niets nieuws. LANGENBECK en WUTZER hebben dit reeds voor lang gedaan. Immers zij vereenigden de DIEFFENBACH'sche methode met de resectiën. Na de laatste volbragt te hebben werden in de fragmenten, op eenigen afstand van de fractuureinden *metalen schroeven* ingedraaid en met een stevigen beugel bepaald.

Het is echter tijd om tot het oorspronkelijke gedeelte der verhandeling te komen en dan zien wij, dat DUNCAN de idee voor zijne behandeling ontleend heeft aan hetgeen hij in Berlijn bij LANGENBECK gezien had als gevolg van sommige subperiostale resectiën.

Den 1sten September 1865 kreeg Dr. CRAWFORD, van Peebles een man met eene door mechanisch geweld ontstane fractuur van den voorarm onder behandeling. Er bestond belangrijke kneuzing der zachte deelen, de ulna was ruim gebroken (?) („largely comminuted", van splinterbreuk schijnt geen spraak te zijn) en eene gekneusde wond tegenover den zetel der fractuur aanwezig. Bordpapieren spalken werden aangelegd en de arm in eene gemakkelijke houding op een kussen geplaatst. Door eene in het bordpapier gemaakte opening werd de wond met water verbonden en was zij veertien dagen later met weinig ettering genezen. De spalken werden nu naauwkeurig bevestigd en men stond den lijder toe het bed te verlaten.

Den 22sten September werd het verband, doordien de zwelling belangrijk verminderd was, vaster bepaald. Daar het toestel den lijder drukte en pijn veroorzaakte maakte hij het los, legde het op nieuw weder aan en vertoonde zich op den 28sten aan zijnen Geneesheer met eene los buiten den slinger hangende hand. Het deel werd nu op nieuw gespalkd en op den 13den October, dus omstreeks acht weken nadat het ongeval had plaats gehad, scheen de fractuur stevig genoeg vereenigd te zijn.

Men gaf den man de noodige voorschriften, doch van zijne vrijheid gebruik makende, vergat hij die en deed zijn werk in den zaagmolen. Hij voelde daarbij slechts eenige zwakte in den arm, totdat hij in Februarij 1866 een krakend geluid bij het doen van sommige bewegingen waarnam. Bij nader onderzoek bleek het, dat de vereeniging mislukt was; tot den 22sten Maart bleef hij voortgaan met werken, toen vervoegde hij zich op aanraden van zijn arts bij den vader van onzen schrijver.

Het bleek nu dat het bovenste fractuureinde eenigzins op het onderste reed, dat zekere bewegingen het krakende geluid teweegbragten en dat, wanneer de spieren volkamen verslapt waren, er eene ruime bewegelijkheid tusschen de fractuureinden bestond.

Toen onbewegelijkheid, wrijving der fractuureinden en het daarna aangewend stijfselverband, bij volkomene rust, zonder eenig gevolg gebleven waren, besloot Dr. DUNCAN *de onderhuidsche losmaking van het periosteum van het been te beproeven.* Ten dien einde bragt hij een tenotoom in op de plaats der fractuur, tegenover den rand der ulna en schrapte het periosteum aan beide zijde van het bovenste fragment een duim naar boven af. Nu werd de arm weder in een bordpapieren spalk geplaatst en daarover een stijfselverband aangelegd. Drie weken daarna kwam de patiënt terug om onderzocht te worden en toen bleek het, dat er eene belangrijke verdikking van het bovenste fractuureinde bestond, maar dat de bewegelijkheid nog niet volkomen verdwenen was. Op nieuw werd een stomp tenotoom ingestoken en zoo veel periosteum van den omvang van het onderste fragment losgeschrapt als door eene enkele steek geschieden kon, De pogingen om hetzelfde aan het bovenste beeneinde te doen mislukte, door de vele

beenuitwassen, die zich daar gevormd hadden. Van het stijfselverband werd wederom gebruik gemaakt. Eene maand daarna was het been op de plaats, waar de breuk bestaan had, zeer verdikt en de vereeniging volkomen.

Na den arm nog twee of drie weken rust gegund te hebben, begon de lijder hem te bewegen en de sedert dien tijd ontvangen berigten bevestigden de blijvende genezing.

De schrijver besluit met de zeer juiste opmerking, dat een enkel geval natuurlijk niet veel bewijst, maar dat de goede uislag dezer behandeling, die op gezonde chirurgische beginsels rust, vrijheid geeft om tot verdere waarnemingen aan te sporen. (*Edinburg Medical Journal.* Februarij 1867, pag. 687—689.) M. P°.

DE URINE VAN HET FOETUS EN VAN PASGEBOREN KINDEREN, is door Prof. DOHRN te Marburg onderzocht, vooral met het oog op den invloed, dien de baring op hare hoeveelheid en zamenstelling heeft. Hij verkreeg de volgende uitkomsten:

1°. Bij de meeste kinderen, die natuurlijk geboren worden, vindt men urine in de blaas, gemiddeld 7.5 kubiek centimeter.

2°. Bij kinderen van meerbarenden vindt men menigvuldiger de blaas gevuld dan bij die van eerstbarenden, bij meisjes meer dan bij jongens, bij kinderen die schielijk geboren worden meer dan bij dezulken, wier geboorte langzaam verliep.

3°. Tijdens de weeën wordt de blaas dikwijls geheel of gedeeltelijk geledigd, dit is echter niet het gevolg van eene te zamendrukking van het kind, maar van eene door de zamentrekkingen der baarmoeder veroorzaakte stremming van den bloedsomloop in de placenta.

4°. Na baringen, waarbij eene stoornis in den bloedsomloop van de vrucht ontstond, vindt men de blaas meestal ledig; eene geringe stoornis is daartoe reeds voldoende, terwijl het meconium eerst bij belangrijker stoornis afloopt.

5°. De urine van pasgeboren kinderen heeft eene bleeke kleur, is weinig geconcentreerd, heeft een soortgelijk gewigt van 1001.8—1006, reageert zuur en bevat in den regel geen eiwit. Het chloorgehalte wisselt tusschen 0.02 en 0.3 pCt., het ureum tusschen 0.1 en 0.8 pCt.; acidum uricum kan men meestal reeds in eenige weinige kubiek centimeters urine aantoonen.

6°. Bij doodgeboren kinderen en bij hen, die tijdens de baring aan stoornis in den bloedsomloop geleden hebben, schijnt de urine meer geconcentreerd te zijn. Het eiwit, dat in de urine van doodgeboren kinderen wordt gevonden, moet als lijkverschijnsel worden beschouwd. Dr. W. M. H. SÄNGER.

DE INWERKING VAN ANTISEPTISCHE VLOEISTOFFEN OP HET LEVEN DER INFUSORIA is door Dr. BINZ (*Centralblatt* van KÜHNE, n°. 20) op de volgende wijze onderzocht. Eene zwak alcalisch reagerende, stinkende brij van rottend hooi (Heujauche), waarin het Paramaecium colpoda bij uitnemendheid wordt aangetroffen, werd voor de proef gebezigd en de inwerking der verschillende reagentia onder het mikroskoop gevolgd. Op die wijze bleek het, dat het leven der infusoria òf als het ware dynamisch, zonder merkbare veranderingen, òf door de onttrekking van water, vernietigd werd. Tot de laatste categorie behoorde vooral de inwerking van het keukenzout. Eene oplossing van 1 deel keukenzout op 10, 50 of 100 deelen water had reeds in 5—30—50 minuten de vernietiging van het paramaecium ten gevolge. Van het bromur. pot. was 1 op 6—50 deelen om òf onmiddellijk òf binnen 2 uren; van den hyposulfis sodae 1 op 5—50 deelen om binnen 1 minuut tot 24 uren; van den chloras pot. 1 op 17—100 deelen om binnen 10 minuten tot 12 uren; van

den sulfas ferrosus 1 op 5—10—100 deelen noodig om binnen 2—6 minuten tot hetzelfde doel te geraken. Op gelijke wijze scheen de inwerking van het alumen, van den sulfas zinci, van den sulfas cupri en van het chloorzink het infusoriën-leven te vernietigen. Als bijna onmiddellijk vernietigende agentia moeten vooral de zuren, als het acid. nitric. of sulfur. (reeds in den verdunden vorm van 1.045 specifiek gewigt), maar vooral het acid. aceticum, de tannine, het creosoot, de hypermang. pot., het sublimaat, het jodium, bromium en het chloor (de laatste vijf stoffen tot zelfs nog in verdunningen van 1 op 5000) genoemd te worden.

De dynamisch vernietigende inwerking scheen vooral aan sommige alcaloïden en bijzonder aan de chinine eigen te zijn. Zoo werd bijv. het paramaecium in eene chinine-oplossing van 1 op 400—1000—10000 onmiddellijk of binnen 2 minuten tot 2 uren gedood, terwijl diezelfde uitwerking door de salicine (1 deel op 20) volstrekt niet, door den murias morphii (1 deel op 60) nog niet binnen het uur en door den murias strychnini (1 deel op 100) eerst na 2 minuten, kon verkregen worden. De specifieke inwerking der chinine (in casu van den murias chinini) werd volgens BINZ vooral door het volgende experiment bevestigd. Eene geringe hoeveelheid der rottende „Heujauche", die van monaden, vibrionen en bacteriën wemelden, òf met chinine (1 op 60 deelen) òf met hyperm. kal. (1 op 60 deelen) òf met sublimaat (1 op 180 deelen) òf met chloor (1 op 360 deelen) vermengd, leerde, dat de inwerking van het eerstgemelde zout in geen opzigt voor die, waarmede gelijktijdig geëxperimenteerd werd, behoefde onder te doen. In verband met de laatstgemelde proef uit BINZ, het misschien wat al te sanguinische denkbeeld, dat hieruit eenig nut met het oog op eene mogelijke vernietiging van den invloed der febris intermittens, als uit de ontbinding van plantaardige stoffen voortspruitende, kan geboren worden. Dr. J. HANLO.

BOEKAANKONDIGING.

JOSEPH BARNARD DAVIS, *On the peculiar Crania of the Inhabitants of certain Groups of Islands in the Western Pacific. Published by the Dutch Society of Sciences of Haarlem* (Natuurkundige Verhandelingen, Deel XXIV). Haarlem, de ERVEN LOOSJES, 1866, 4°. (Met 3 Platen in Steendruk.)

Dr. BARNARD DAVIS, die waarschijnlijk wel de rijkste verzameling van menschelijke schedels in Europa bezit 1), heeft in deze, aan de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem aangeboden Verhandeling den vorm der schedels doen kennen, welke aan de bewoners van Nieuw-Caledonia en de Nieuwe Hebriden eigen is. Deze vorm komt met dien der Neger-schedels in smalheid overeén, maar onderscheidt zich van den Neger-typus door grootere hoogte. De inhoud van den schedel is ruimer dan die gemiddeld bij de Negers is, maar echter veel geringer dan bij de Germaansche volken, met name bij de Engelschen en Nederlanders, waarmede DAVIS die schedels vergeleken heeft. Het kort resultaat van zijn onderzoek vat de schrijver op blz. 6 in deze woorden zamen: „De reeks van schedels, waarop ik mij veroorloof de aan-

1) „*My collection of between* 14 *and* 1500 *human skulls*," pag. 5.

dacht der Maatschappij te vestigen, is door de volgende trekken gekenmerkt. Zij zijn alle in hooge mate dolichocephalisch. Bij deze ongewone *lengte* voegt zich eene groote *smalheid* (*narrowness*), en meer bijzonder eene grootere *hoogte* van den schedel. De laatste twee bijzonderheden zijn op eene merkwaardige wijze uitgedrukt, en ik vermeen, dat zij daardoor gemakkelijk van andere schedels te onderscheiden zijn. Zij zijn hooge of rijzige (*tall*) en enge schedels, of, korter uitgedrukt, *hypsi-stenocephalisch*." DAVIS merkt op, dat de schedels der Carolina-eilanders, waarover ik in 1865 heb gehandeld (*Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen*), ook, hoezeer in eene mindere mate, dit hypsi-stenocephalische karakter vertoonen. Ik voeg er bij, dat er ook onder de Kaffer-schedels enkele zijn, die smal en hoog zijn, gelijk ik zulke in mijne verzameling bezit. In de schedels van de Kingsmill-groep welke meer Oostwaarts onder de linie ligt, wordt daarentegen deze vorm evenmin aangetroffen als in die van de inboorlingen van Nieuw-Guinea of van de eilanden van den Indischen Archipel.

Van 16 gemeten schedels is de middelmaat in de lengte 181 m.m., de breedte 128, de hoogte 141. De gemiddelde inwendige capaciteit dezer schedels is 1451 cubieke centimeters, grooter dan bij Negers (1433) en kleiner dan bij Engelsche schedels (1489).

Op de wel uitgevoerde lithographische Platen zijn, benevens eenen vrouwelijken schedel, drie mannelijke schedels, uit deze 16 voorwerpen, op de helft der natuurlijke grootte, afgebeeld. Merkwaardig, maar afwijkend, is een schedel met zeer weinig ontwikkeld en naar achteren hellend voorhoofdsbeen, Plaat II, fig. 1. 2. *Pithecoid cranium of a Man of the Isle of Fate, New-Hebrides.*

De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen heeft, door de uitgave dezer Verhandeling, den dank verdiend van alle, die in Anthropologie en Vergelijkende Ethnologische Craniographie belang stellen, en de vermaarde schrijver heeft door deze mededeeling eene nieuwe bijdrage geleverd tot eene betere kennis van de eigenaardige bijzonderheden, waardoor de volken van onzen aardbol onderscheiden zijn.

Leiden, 8 April 1867. J. v. d. H.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De sterfte aan variolae bedroeg in de Metropolis voor de week, eindigende 27 April l.l., 34, terwijl de totale sterfte aan 1280 en het cijfer der geboorten aan 2385 beantwoordde. Op den 25sten April l.l. werd in de hoofdstad een verdacht sterfgeval, hetwelk door den Geneesheer als cholera op de doodacte vermeld werd, waargenomen.

— De Engelsche bladen bevatten het doodberigt van Dr. WILLIAM GAIRDNER (geboren 1793), welke zich door zijne studiën over de jicht, met name door zijn klassiek werk: *On Gout, its History Causes and Cure*, bekend maakte.

PARIJS. — De Medische wereld is zeer verontwaardigd over de handelwijze van den Directeur der Assistance publique (HUSSON), welke aan den gewezen Geneesheer Dr. RACLE, de verpleging in een der Parijsche gasthuizen weigerde, op grond, dat hij door eigen schuld tot armoede vervallen en van zijn ambt ontzet was. Door een groot getal van Doctoren is in eene petitie aan de Regering tegen de handelwijze van den Directeur geprotesteerd.

— In de zitting der Société Impériale de Chirurgie, van 17 April l.l., deelde BOINET een uitgebreid rapport, over het vraagstuk der ovariotomie en over hetgeen Frankrijk in dat opzigt had uitgerigt, mede. De eerste ovariotomiën werden in 1781 te Rouaan door LAUMONIER en vervolgens in 1783 te Parijs door LEDRAN en DE LA PORTE uitgevoerd. Tot in 1844, dus gedurende 60 jaren, vindt men in de Fransche litteratuur van deze kunstbewerking geen gewag meer gemaakt, totdat zij in dat jaar te Straatsburg door WOYEIKOWSKI en RIGAUD wederom ondernomen werd. Van 1844—1861 was zij nog bijna even zeldzaam als vroeger, totdat zij in 1862, door NÉLATON's verslag, over hetgeen in Londen in dit opzigt was uitgerigt, aangeprezen, ook in Frankrijk het burgerregt verkreeg.

— In de zitting der Académie van 23 April deelde BRIQUET de conclusiën van het rapport der reeds in 1849 benoemde Cholera-Commissie mede. Het behandelt het verschijnen der ziekte op Franschen bodem tot 1850 en zoude, met inbegrip van alle door de Commissie verzamelde stukken, een kwarto boekdeel van ongeveer 1200 pagina's uitmaken.

— In de zitting der Société de Chirurgie van 3 April l.l. vertoonde LEFORT een breukband, waarin de stand en drukking van de pop door eene drievoudige geleding op verschillende wijze kunnen geregeld worden.

— De zittingen van het Ophthalmiatrisch Congres, dat in plaats van te Weenen thans alhier vergaderen zal, zijn op 12, 13 en 14 Augustus e. k. bepaald.

— De Association générale des Medecins de France heeft voor weinige dagen hare Negende Algemeene Vergadering, onder het praesidium van RAYER, gehouden. Haar gezamenlijk kapitaal beantwoordde aan 471,535 francs. Gedurende 1866 werd eene som van 27,452 francs op verschillende wijzen als onderstand aan hare leden verleend.

— De Fransche geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van Dr. OSSIAN HENRY, welke zich door verschillende werken, op chemisch en mineralogisch gebied, bekend maakte.

BRUSSEL. — De Académie Royale heeft voor 1868 nog de volgende twee prijsvragen, ter waarde van eene gouden medaille van 600 francs voor ieder, in de volgende officiële woorden gesteld:

1°. „Faire une étude complète d'un alcaloïde organique naturel, renfermant de l'azote et de l'oxygène, de préférence de la quinine, cette étude sera faite en vue d'élucider la constitution interne de ce corps et la place qu'il doit occuper dans une classification sériaire."

2°. „Faire connaitre la composition anatomique de l'oeuf dans diverses classes du règne animal, son mode de formation et la signification des diverses parties qui le constituent."

De manuscripten moeten, in de Latijnsche, Fransche of Vlaamsche taal gesteld, vóór 1 Augustus 1868 bij den Secretaire perpetuel QUETELET ingezonden worden. De schrijvers hebben regt op 100 exemplaren en op het regt om er meerdere bij den drukker der Académie voor 4 centimes per pagina te laten drukken.

— De Belgische geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van F. LEROY, Doctor in de Pharmacie, welke zich door verschillende werken op pharmaceutisch gebied bekend maakte.

WEENEN. — Volgens de *Wiener Zeitung* van 30 April l.l. zijn de voortreffelijke injectie-praeparaten van HYRTL voor eene som van 8000 dollars op de Parijsche expositie aan een Amerikaansch museum verkocht.

— In de vergadering der Weener Artsen van 24 April l.l. vertoonde Dr. LEWY, als surrogaat voor het gewone pluksel, het zoogenaamde papier-zaagsel (Papier-Sägespäne), hetwelk gemakkelijk uit iedere papierfabriek kan verkregen worden. Het

zoude volgens hem door een grooter absorptievermogen uitmunten en de wondvlakten minder irriteren.

TRIËST. — De opbouw van een nieuw »See-lazareth", hetwelk voor 250,000 florijnen zal daargesteld worden, is voor weinige dagen aangevangen.

BERLIJN. — Het statistische bijblad der *Deutsche Klinik*, van 20 April l.l., levert ons van de hand van Dr. E. MÜLLER, over de kindersterfte in deze stad gedurende een tijdvak van 10 jaren, het volgende overzigt.

JAAR.	Levend geboren.	Gestorven onder 1 jaar.	van 1—2 j.	van 2—3 j.	van 3—4 j.	van 4—5 j.	van 5—10 j.	van 10—15 j.	Te samen.	Totale sterfte zonder de doodgeborenen-	Gestorven onder 1 jaar op 100 overledenen.	Gestorven onder 15 jaar op 100 overledenen.
1856	14617	3761	1013	488	358	216	401	135	6372	10860	34 6	58.6
1857	15694	4848	1113	493	278	187	354	135	7408	12642	38.3	58.5
1858	15704	4865	808	356	233	139	270	132	6803	11857	41.0	57.3
1859	16842	5281	1172	426	195	138	242	110	7564	12243	43.1	61.7
1860	17422	4521	899	345	216	123	234	112	6450	11139	40.5	57.9
1861	19805	6151	1532	535	322	163	343	140	9186	14219	43.2	64.6
1862	20399	5732	1095	578	306	196	364	188	8459	14095	40.6	60.0
1863	22201	7197	1506	670	435	269	506	180	10763	16502	43.6	65.2
1864	23404	7771	1656	706	442	322	483	169	11549	17921	43.3	64.4
1865	22981	9305	1829	748	491	347	725	263	13708	20733	44.8	66.1
Totaal.	189069	59432	12623	5345	3276	2100	3922	1564	88262	142211	41.7	62.

Het cijfer der doodgeborenen bedroeg in die 10 jaren 9414, terwijl onder de rubriek Lebenschwache nach der Geburt 6196, onder variolae 937, onder scarlatina 1688, onder morbilli 1169, tussis quinta 1267, diarrhoea 11149 encephalitis 5439, diphtheritis 862, croup 2113, pneumonie 6519 en Abzehrung 11054 als sterfgevallen vermeld werden.

— Volgens het *Militäre Wochenblatt* waren de verliezen van het Pruissiche leger in den oorlog van 1866 als volgt: gesneuvelde Officieren 239, gewonde 611; gesneuvelde manschappen 3725, gewonde 15,580; op andere wijze gestorven 49 Officieren en 4743 manschappen.

ITALIË. — Volgens de opgaven van Dr. MACKENZIE, in *the Lancet* van 27 April l.l., waren er op 31 October 1866 in het Koningrijk, met uitzondering van het Venetiaansche gebied, 7371 vrouwen als prostituées, op eene bevolking van 21,728,452 inwoners, ingeschreven, waarvan er 1969 wegens de eene of andere specifieke aandoening in de verschillende geneeskundige inrigtingen verpleegd werden. Dit cijfer van 7371 was met 1077 over de Sardinische Staten, met 708 over Lombardije, met 889 over de provinciën Emilia, de Marken en Umbrië, met 424 over Toscane, met 3319 over Napels en met 954 over Sicilië verdeeld. Een speciëel overzigt over de stad Napels van 1863 leerde, dat er op 1527 prostituées toezigt gehouden werd. Een cijfer van 28 had slechts den leeftijd van 15, 609 die tusschen 16 en 20, 531 die van 20—25, 291 die van 35 en 68 een hoogeren leeftijd dan den laatstgenoemden bereikt.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

ZWOLLE. — (*Vonnis in zake Art.* 6 *der Wet van* 1 *Junij* 1865, *Staatsblad* n°. 61: verkoop van zoogenaamde geheime middelen door Apothekers.) Het vonnis, d.d. 25 Maart 1867, gewezen door de Arrondissements-Regtbank te 's Gravenhage, in zake de Apothekers BENESSE en SNABILIÉ te 's Gravenhage, beklaagd van op den 6den Februarij 1867 te zijn bevonden in hunne apotheek te 's Gravenhage voorhanden te hebben de navolgende geneesmiddelen, als: 1°. *Syrop pectoral de Vauquelin*, voorzien van een étiquet, luidende: „bereid naar het voorschrift van VAUQUELIN te Parijs"; 2°. *Pilules vegetales gourmandes purgatives et dépuratives de Cauvin*, voorzien van een étiquet, luidende: „bereid naar het voorschrift van CAUVIN te Parijs"; 3°. *Dragées de Fortin au baume de Copahu et sous-nitrate de Bismuth*, voorzien van een étiquet, luidende: „bereid naar het voorschrift van FORTIN te Parijs"; van welke voormelde geneesmiddelen, in de Pharmacopoea Neêrlandica niet vermeld, het opschrift niet aanwees, naar welk voorschrift zij bereid zijn, luidt in zijn geheel als volgt. (Wij achten het in het belang der zaak en van den Apothekersstand nuttig dat stuk volledig hier op te nemen.)

De Regtbank:

Gelezen een proces-verbaal van Doctor J. N. RAMAER, plaatsvervangend Lid en P. J. HAAXMAN, Lid van den Geneeskundigen Raad in Zuid-Holland, van den zesden Februarij Achttienhonderd zeven en zestig.

Gehoord de verklaringen der getuigen en de antwoorden des beklaagden;

Gehoord den Officier, in zijn requisitoir, uitgebragt door den Substituut Mr. BAERT VAN OLDENBARNEVELT;

Gelet op de verdediging van den beklaagden, zoo in persoon als bij monde van zijnen raadsman Mr. A. P. PH. EIJSSEL;

Gezien de stukken van den processe;

Overwegende, dat ter teregtzitting wettig en overtuigend is gebleken uit voormeld op den ambtseed opgemaakt proces-verbaal van den Geneeskundige, Doctor J. N. RAMAER en van den Apotheker P. J. HAAXMAN, respectievelijk plaatsvervangend Lid en Lid van den Geneeskundigen Raad in Zuid-Holland, versterkt door hunne getuigenis en door de bekentenis des beklaagden apotheek te 's Gravenhage, op den zesden Februarij j.l., daarin aanwezig zijn bevonden eenige niet in de Pharmacopoea Neêrlandica vermelde geneesmiddelen, namelijk: *Sirop pectoral de Vauquelin*, *Pilules vegetales gourmandes purgatives et dépuratives de Cauvin* en *Dragées de Fortin au baume de Copahu et sous-nitrate de Bismuth*, en zulks in fleschen, welker opschrift, behalve de vermelde namen, niets anders bevattende dan: bereid naar het voorschrift van „respectievelijk" van VAUQUELIN, van CAUVIN en van FORTIN te Parijs, en van welke beide eerstgenoemde geneesmiddelen de beklaagde verklaarde de bestanddeelen niet te kennen;

Overwegende, dat Apothekers verpligt zijn de geneesmiddelen, welke zij voorhanden hebben, te bewaren in daartoe geschikte voorwerpen, die den officiëlen en meest gebruikelijken naam ten opschrift hebben, terwijl bij de in de Pharmacopoea niet vermelde geneesmiddelen, en welke mitsdien geen officiëlen naam hebben, het opschrift moet aanwijzen naar welk voorschrift zij bereid zijn;

Overwegende, dat de beklaagde ter zijner verdediging heeft aangevoerd, dat hij op de opschriften de namen heeft vermeld van de personen, naar wier voorschrift de geneesmiddelen zouden zijn bereid;

Overwegende daaromtrent, dat onder voorschrift in artikel 6 der Wet van den 1sten

Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) moet worden verstaan de vermelding der bestanddeelen, waaruit het geneesmiddel bereid is; dat zulks dan ook blijkt uit de vergelijking met de artikelen 12, 13 en 14 dier Wet, waarin gesproken wordt van het recept, dat de geneeskundige voorschreef en van het voorschrift van de Geneeskundigen, waarop vergiftige zelfstandigheden worden afgeleverd;

Overwegende, dat het dan ook volstrekt noodzakelijk is, dat zoowel de Apotheker als de uit den Geneeskundigen Raad benoemde Commissie wete, welke de bestanddeelen van de voorhanden zijnde geneesmiddelen zijn;

Overwegende toch, dat, hoewel de voormelde Commissie, blijkens Art. 26 der gemelde Wet, de deugdelijkheid van in de Pharmacopoea niet vermelde geneesmiddelen en die alzoo niet voorhanden behoeven te zijn, niet heeft te onderzoeken, de Apotheker echter de bestanddeelen daarvan kennen en in het opschrift vermelden moet, ten dien einde die, zoo zij vergiftige bestanddeelen bevatten, volgens de artikelen 7 en 13 dier Wet, op eene afzonderlijke plaats te bewaren en niet dan op onderteekende aanvraag af te leveren, terwijl de gemelde Commissie mede in staat moet zijn te beoordeelen of aan die bepalingen is voldaan, waarover zij niet in staat is te beoordeelen, zoo het geneesmiddel noch den officiëlen naam, noch de bestanddeelen, waaruit het is zamengesteld, ten opschrift heeft, en voor welke de bloote vermelding van den naam van een al of niet bestaand of bekend persoon, naar wiens voorschrift het zoude vervaardigd zijn, niet kan in de plaats treden, terwijl ook de vermelding van slechts een of ander bestanddeel, dat daarin zoude voorkomen, daartoe onvoldoende is;

Overwegende, dat wel is waar buiten de uitzonderingen, in artikel 30 dier Wet vermeld, geneesmiddelen vrijelijk bij een ieder mogen voorhanden zijn en ook door een ieder mogen verkocht worden, maar dat de Wetgever daarentegen waarborgen heeft gewild, dat de Apotheker geene andere dan deugdelijke en hem bekende geneesmiddelen voorhanden hebbe en aflevere, en geenerlei vergiftige zelfstandigheden aflevere dan aan hem bekende personen, of op voorschrift van een Geneeskundige;

Overwegende, dat mitsdien het opschrift der bij eenen Apotheker voorhanden zijnde geneesmiddelen, welke geen officiëlen naam hebben, bevatten moet het voorschrift, waarnaar zij bereid zijn, dat is de vermelding van al de bestanddeelen, waaruit het is zamengesteld;

Overwegende, dat het den beklaagde ten laste gelegde en bewezene feit mitsdien daarstelt: het als Apotheker voorhanden hebben van in de Pharmacopoea Neërlandica niet vermelde geneesmiddelen, waarvan het opschrift niet aanwijst naar welk voorschrift zij bereid zijn;

Gezien de artikelen 6 en 31, alinea 1, der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) en 1 aanhef en alinea 9 der Wet van 22 April 1864 (*Staatsblad* n°. 29);

Gelet op de artikelen 207 van het Wetboek van Strafvordering en 52 van het Wetboek van Strafregt;

Regtdoende:

Verklaart den beklaagde schuldig aan het als Apotheker voorhanden te hebben gehad van niet in de Pharmacopoea Neërlandica vermelde geneesmiddelen, waarvan het opschrift niet aanwees naar welk voorschrift zij bereid waren;

Veroordeelt hem te dier zake tot eene geldboete van tien gulden en in de kosten van het geding, invorderbaar bij lijfsdwang;

Bepaalde, dat de geldboete, zoo die niet is voldaan binnen twee maanden na aanmaning daartoe, zal worden vervangen door eene gevangenisstraf van ééne dag.

(In het *Pharmaceutisch Weekblad* van 14 April j.l. komt de Heer G. W. BRUINVIS op èn tegen den inhoud èn tegen den vorm van het vonnis. Hij is van oordeel, dat

de geheime middelen *niet* behooren tot de materia pharmaceutica, tot den schouwbaren winkelvoorraad, tot die middelen, waarvan eene keuring nuttig en noodig kan zijn.)

— Wij vestigen met nadruk de oplettendheid onzer landgenooten op het niet onbelangrijk berigt in den Franschen *Moniteur*, dat op 16 Augustus e. k. te Parijs, onder medewerking van het Ministerie van Onderwijs, een Congres van Geneeskundigen uit alle landen zal worden geopend, ter behandeling van vraagpunten rakende de Gezondheidsleer, de Anthropologie en de Geneeskunde. ALI COHEN.

AMSTERDAM. — Wij ontleenen aan het Vierde Jaarverslag van het Patronaat voor behoeftige herstelde krankzinnigen het volgende. Het cijfer der jaarlijksche contributiën uit Amsterdam bedroeg *f* 1566.50, dat uit Haarlem *f* 226.50 en dat uit 12 andere gemeenten der provincie *f* 213, te zamen *f* 2006. Het saldo der rekening over 1865—1866 bedroeg ruim *f* 307, terwijl het op prolongatie geplaatste kapitaal aan *f* 3000 beantwoordde. Aan 22 herstelde patiënten werd voor een gezamenlijk bedrag van *f* 1231.39⁵ op verschillende wijzen als onderstand verleend, terwijl de onkosten van beheer aan *f* 118.73⁵ beantwoordden. In de 3 eerste jaren werd als ondersteuning eene som van *f* 296.30, *f* 591.94⁵ en *f* 732.91 voor de aan het Pratonaat aanbevolen herstelde krankzinnigen uitgegeven.

UTRECHT. — Het officiële Gemeenteverslag dezer gemeente over 1866 vermeldt het volgende. De bevolking op 31 December 1865 bedroeg 58,995 en op 31 December 1866 58,607 inwoners. Het cijfer der geboorten beantwoordde aan 2067, dat der sterfte aan 3199, waaronder 1725 (823 m. en 902 vr.) stergevallen aan cholera. In het Gasthuis voor ooglijders werden 303 en in het Krankzinnigengesticht 352 patiënten verpleegd. De Universiteit telde 497 studenten, waarvan 67 in de Geneeskunde en 58 in de Wis- en Natuurkunde. De veeziekte leverde de volgende cijfers: aangetast 788, gestorven 364, hersteld 114, afgemaakt 906. Dr. J. HAKLO.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt.* — De Off. v. Gez. 1ste kl. H. LE KONING en 3de kl. G. F. ROCHAT, met Z. M. stoomschip *Zoutman* uit Oost-Indië teruggekeerd, zijn met den 15den Mei op non-activiteit gebragt.

Evenzoo met ultimo April l.l. de Off. v. Gez. 3de kl. J. MEIJERS, met Z. M. stoomschip *Metalen Kruis* uit Oost-Indië gerepatriëerd.

Bij besluit van 7 Mei l.l. heeft het Z. M. behaagd: 1°. te bepalen, dat, bij wijziging van vroegere besluiten, het getal der Dirigerende Off. v. Gez. 1ste kl. tot *twee* en dat der 2de kl. tot *vier*, alsmede dat der Off. v. Gez. 1ste kl. tot *twintig* gebragt en dat der 2de kl. tot *vierenvijftig* zal verminderd worden; — 2°. te bevorderen: met ingang van 1 Januarij 1867, tot Dirigerend Off. v. Gez. 1ste kl. den Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. H. L. OUDENHOVEN; met ingang van 1 Mei 1867, tot Dirigerend Off. v. Gez. 2de kl., bij keuze, de Off. v. Gez. 1ste kl. H. J. VAN WESSEM en J. D. SACHSE; tot Off. v. Gez. 1ste kl. de Off. v. Gez. 2de kl. J. G. AREND, F. J. VAN LEENT, J. J. W. DE LA COUR, L. J. DE KANTER en W. C. A. HAJENIUS; tot Off. v. Gez. 2de kl. de Off. v. Gez. 3de kl. Dr. H. DE BRIEDER.

GEPLAATST: In de Maritime Directie te Amsterdam, de Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. J. VAN HATTEM, belast met het toezigt over de Geneeskundige Dienst der Zeemagt en die Directie; — a/b. Z. M. stoomschip *Zoutman*, de Off. v. Gez. 2de kl. M. T. MANDEN, non-actief.

OVERGEPLAATST: Uit de rolle Z. M. korvet *van Speijk* in die Z. M. wachtschip te Willemsoord, de Off. v. Ges. 2de kl. C. H. SCHRÖDER (gedetacheerd op de *Urania*); de Off. v. Gez. 2de kl. N. VAN TERVEEN, uit de rolle Z. M. stoomfregat *Adolf, Hertog van Nassau* in die Z. M. wachtschip te Willemsoord (gedetacheerd a/b. *Pro Patria*).

ALI COHEN.

DE MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST VAN HET PRUISSISCHE LEGER TIJDENS DEN DEENSCH-DUITSCHEN OORLOG VAN 1864.

Het is eene buiten twijfel gestelde daadzaak, dat de jongste oorlogen een bijzonder grooten invloed op de verpleging der zieken en gekwetsten hebben uitgeoefend. Insonderheid de Italiaansche veldtocht van 1859 gaf, door den slag bij Solferino, daartoe den aanstoot. Het ontzettend aantal (30,000) bij die gelegenheid geblesseerde manschappen, dat moest worden verzorgd, de uit den aard der zaak daarbij te kort schietende hulpmiddelen, — dit en nog veel meer andere, allengs bekend geworden bijzonderheden, bracht een waren schok teweeg bij de geheele beschaafde menschheid. Een uitvloeisel daarvan was DUNANT's *Herinnering aan Solferino*, waarna al spoedig de *internationale conferentie van Genève* werd geconstitueerd, die tot zoo glansrijke en voor de beschaving zoo eervolle resultaten heeft geleid.

Sedert dien tijd heeft de militaire geneeskundige dienst, vooral te velde, meer en meer van alle kanten de aandacht tot zich getrokken, tot nut en tot heil van de gekwetsten zelve. Lang echter zal het nog duren eer dit onderwerp als geheel afgehandeld zal kunnen worden beschouwd; waarschijnlijk zelfs zal het nooit zoo ver komen! Doch bij elken oorlog wijst de praktijk gebreken aan die weder bij eene volgende gelegenheid kunnen worden verholpen, en op die wijze zal het meer en meer gelukken de verzorging van den zieken en gekwetsten krijgsman tot een trap van volmaking te brengen, waardoor zoo veel mogelijk in de bestaande behoeften zal kunnen worden voorzien.

Altijd echter zal het gezegde slechts van toepassing kunnen zijn op „gewone" omstandigheden. *Buitengewone* — zoo als de veldslagen van Solferino en van Königgrätz deden geboren worden — blijven altijd buiten sprake, en het zal wel tot de *onmogelijkheden* blijven behooren, in die gevallen aan alle eischen te voldoen, die door de menschelijkheid worden gesteld.

Om echter tot den hoogst mogelijken trap van volmaking te geraken, is het een eerste vereischte, dat men zijn voordeel doet met hetgeen de ondervinding der laatste oorlogen heeft geleerd nuttig en noodig te zijn, en dat men acht geeft op de wenken, bij die gelegenheden door de omstandigheden gegeven. Alleen dáárdoor kan men tot voldoende resultaten geraken.

Voor het oogenblik wensch ik mij te bepalen tot de resultaten van den Deensch-Duitschen oorlog van 1864. Deze oorlog, die op betrekkelijk kleine schaal werd gevoerd, heeft, zoowel wat theorie als wat praktijk betreft, gelegenheid gegeven, in het belang van de ziekenverpleging alles te doen, wat van gunstig gevolg kon zijn. Dit wensch ik thans na te gaan. De gunstige gevolgen, doch ook de gebreken, zullen, op het voetspoor der *allgemeine Militär-Zeitung*, door ons naar waarheid worden vermeld.

Wellicht zal zulks eenige goede vruchten kunnen dragen!

Den 17den April 1863 was door den Koning van Pruisen een nieuw „reglement voor de dienst der ziekenverpleging te velde" bekrachtigd. De veldtocht tegen de Denen is de eerste beproeving van dit reglement geweest. De hoofdgedachte bij deze

organisatie was, dat het, bij het combineren van zoo verschillende elementen tot één bijzonder doel, hoogst noodzakelijk was, dat de leiding en het bevel van dát element uitgingen, hetwelk het meest tot bereiking van het voorgestelde doel bijdraagt. Alle veldhospitalen stonden dien ten gevolge onder het bevel van de *Chef-artsen*.

Dit beginsel echter, hoe lofwaardig ook en hoezeer dan ook de goedkeuring van alle Pruisische Officieren van Gezondheid wegdragende, werd helaas! ook thans weder in de praktijk niet genoeg in het oog gehouden. Bij het openen toch van den veldtocht was wel bij het legerkorps van Prins FRIEDRICH KARL een „general-artz" geplaatst, doch bij het Opperkommando van het leger werd naast den Intendant alweder *geen geneeskundig hoofd* aangesteld. De reglementaire positie der Chef-artsen van de afzonderlijke veldhospitalen sloot natuurlijk de verantwoordelijkheid van het geneeskundig element voor de uitoefening der gezondheidsdienst in zich, doch de éénheid van leiding, voor de praktische gevolgen van zóó groot belang, bleef, ten gevolge van bovengenoemd verzuim, aan een ander element — het administratieve — opgedragen. Ook hier is men dus weder halverwege blijven stilstaan!

Dit echter daargelaten, kan men zeggen, dat de ondervinding, bij den kort daarop gevolgden veldtocht, heeft doen zien, dat het nieuwe reglement voor de verpleging der zieken en gekwetsten overigens in het algemeen zeer gunstig heeft gewerkt.

Tegen het midden van de maand Februari had zich, in aansluiting aan het programma der Conferentie van Genève, een „Centraal Comité" voor Pruisen geconstitueerd. Dit Comité telde onder hare leden, behalve mannen uit de hoogste kringen der vereeniging, ook beroemde burger-artsen (Dr. HOUSSELLE en LANGENBECK), als ook hooggeplaatste militaire geneeskundigen (general-artzt Dr. LÖFFLER en Ober-Stabsartzt Dr. WENDT) en genoot het bijzonder vertrouwen van de Hooge Regering.

De eerste zorgen van dit Comité bestonden in het zenden van *ijzerdraad-spalken en goten*, van *resectie-instrumenten*, van *gips* en *chloroform* naar het tooneel van den oorlog. Deze maatregel had echter zeer ongunstige en voor de militaire geneeskundigen zeer onaangename gevolgen. Daar van gemelde toezendingen in de dagbladen met grooten ophef melding werd gemaakt, verkeerde het publiek in de meening, dat de geneeskundige dienst te velde al zeer slecht van de *noodige* hulpmiddelen moest zijn voorzien; en deze meening was in hooge mate onjuist. Een enkele blik op het reglement van 1863 doet zien, dat de Pruisische veldhospitalen behoorlijk waren uitgerust en ruim voorzien van alle hulpmiddelen der nieuwere Chirurgie, die het Comité meende dat ontbraken, en die het dus in allerijl trachtte te bezorgen. Het reglement beantwoordt, uit een technisch oogpunt beschouwd, volkomen aan het toenmalige standpunt der wetenschap en de veldhospitalen waren volmaakt dienovereenkomstig uitgerust.

De genoemde dwaling van het Comité was te opvallender, omdat zelfs een van hare militair-geneeskundige leden deel had uitgemaakt van de Commissie, waardoor het nieuwe reglement was opgesteld.

Gelukkigerwijs hebben echter de latere werkzaamheden van het Comité beter doel getroffen, dan de eerste proeve deed verwachten.

Eene tweede omstandigheid, die er veel toe bijdroeg om de meening van het publiek, aangaande den geneeskundigen dienst bij het leger te velde, op een dwaalspoor te leiden, was, dat, tegen het midden van April, de beroemde Hoogleeraar der Berlijnsche heelkundige Kliniek, LANGENBECK, plotseling als „general-artzt" naar Sleeswijk werd gezonden. Natuurlijk scheen deze zending bovengenoemde vermoedens te bevestigen, en werden dan ook al spoedig de ongerijmdste praatjes verspreid, die echter allen grond misten.

Het was een onverdiende blaam, die den Pruisischen Officieren van Gezondheid werd opgelegd. Had de pers er zich toe bepaald, om, zonder meer, eenvoudig het Koninklijk besluit mede te deelen, dat op LANGENBECK's benoeming volgde, dan zoude men hebben kunnen zien, dat de beroemde Chirurg, »voor zoo lang de oorlog zoude duren, als *consulterend* Chirurg naar Sleeswijk werd afgevaardigd," en dat derhalve zijne zending veeleer te beschouwen was als eene hulde en als een blijk van 's Konings belangstelling en zorg voor het leger, — eene hulde die voor niemands gevoel kwetsend kon of mogt zijn. Ook andere burger-heelkundigen van naam hadden, gelijk algemeen bekend is, reeds vroeger op het oorlogstooneel vrijwillig hunne medewerking verleend. Zoo werden de diensten van den Kielschen Hoogleeraar ESMARCH algemeen geroemd.

De Geheimraad LANGENBECK moge dan ook het dragen van uniform hebben verkozen, ten einde zich vrijer op het oorlogstooneel te kunnen bewegen, nimmer is het bij hem opgekomen zich met de *leiding* der geneeskundige dienst in te laten; deze was, zoowel vóór als na dien tijd, aan den general-artzt Dr. BERGER toevertrouwd.

Daarenboven had de Chef der Pruisische militaire geneeskundige dienst, Dr. GRIMM, een bekend allerkundigst chirurg en bekwaam operateur, toen ter tijde juist de veldhospitalen in Sleeswijk geïnspecteerd, en uit zijne berichten bleek, dat de behandelingswijze der Pruisische Officieren van Gezondheid in allen deele op de grondstellingen der nieuwere conservatieve Chirurgie berustte. Bovenal werden de schoone resultaten der gewrichtsresectiën hoogelijk geroemd.

De Pruisische militaire geneeskundige dienst in Sleeswijk vond, behalve in het reeds genoemde »Central-Comité", nog een anderen uitstekenden bondgenoot in de *Ridderlijke Orde der Johanniten.* De werkzaamheden dezer reeds van ouds met roem bekende Orde verdienen algemeene bewondering, niet alleen uit hoofde van de zeer belangrijke materiëele offers door haar gebracht, tot het oprichten van bijzondere hospitalen, doch ook omdat de in Sleeswijk aanwezige Ridders — Graaf EBERHARD ZU STOLLBERG, Vorst PLESZ, Vrijheer VON ALVENSLEBEN en anderen — in zelfopofferende zorgen voor de geblesseerden wedijverden. Bij alle meer of minder belangrijke gevechten, die door de Pruisische troepen weken lang in de Düppeler stelling werden geleverd, als ook tijdens de bestorming zelve, hebben de grootmoedige volgelingen dezer Orde, ondersteund door »*Brüdern des rauhen Hauses,*" die onder hunne leiding werkzaam waren, alle gevaren getrotseerd om aan de gekwetsten hulp toe te brengen. Ook verrijkten zij de transportmiddelen voor geblesseerden met eene soort van 2wielige wagentjes, uitmuntende door lichtheid en doelmatigheid. Jammer slechts dat het gebruik dier wagentjes op een sterk gecoupeerd terrein, en door de smalle ijzeren wielen ook op vochtige kleigronden, op vele zwarigheden stooten moet.

Evenzeer is het te betreuren, dat nergens eenige inlichting of opheldering wordt aangetroffen nopens de verhouding tusschen de werkzaamheden der *Johanniter-orde* en de factoren der militaire ziekenverpleging door het rijk. Eendrachtelijke samenwerking toch is hierbij hoofdzaak; zonder deze kan aan het programma der Geneefsche conferentie met geen mogelijkheid worden voldaan.

Wij laten thans eenige bijzonderheden volgen, die — uit zekere bronnen geput — nopens de verplegingswijze der Pruisische Officieren van Gezondheid op en na den dag der bestorming van de Düppeler schansen zijn bekend geworden.

De zorg voor de gekwetsten kan gevoegelijk in 3 onderdeelen worden gesplitst: in de hulp op het slagveld, het transport en het onder dak brengen in de ambulancen,

hospitalen enz. en in de verpleging in deze laatste. Welk van deze onderdeelen het meest van belang is valt moeijelijk te zeggen; zóó veel is echter zeker, dat misslagen, in de beide eerste begaan, slechts voor een gedeelte door voortreffelijkheid van het derde kunnen worden vergoed.

Op den morgen van den 18den April, ongeveer ten 10 ure, werd de eerste aanval door de Pruisen op de schansen gedaan. De hardnekkige strijd, die om het bezit der stelling, van het geheele terrein tusschen deze en het bruggenhoofd en om dit laatste werd gevoerd, hield aan tot des namiddags 3 ure. Tot het vallen van den avond daarenboven werd dit geheele terrein door de Deensche batterijen op Alsen bestreken. De Denen lieten — behalve 502 dooden — nog 602 gekwetsten aan deze zijde van den Alser-Sund achter, de Pruisen zelve hadden 229 dooden en 920 gekwetsten. De overwinnaars hadden dus voor 1522 gekwetsten te zorgen, nagenoeg uitsluitend met geschoten wonden. Een zeer groot aantal dezer geschoten wonden was hoogst belangrijk, zoodat de lijders zich niet zonder hulp uit het gevecht konden verwijderen. De verbrijzeling der getroffen beenderen was opvallend sterk en uitgebreid, deels ten gevolge van den geringen afstand, waarop door de infanterie, tijdens het gevecht, werd geschoten, anderdeels ten gevolge van het groote aandeel, dat het zware geschut, op een zoo naauwkeurig bekend terrein, daaraan hebben moest.

De groote voordeelen, die de concentratie van den strijd op een terrein, waarvan de grootste uitgebreidheid, zoowel van het Zuiden naar het Noorden als van het Westen naar het Oosten, te naauwernood iets meer dan 3000 schreden bedraagt, aan den geneeskundigen dienst aanbood, werd echter opgewogen door de veelvuldige hindernissen — wallen, uitgravingen, aardkuilen, heggen, barakken, enz. — waarmede dat terrein was bezaaid en waardoor het opzoeken zoowel als het transporteeren der gekwetsten in hooge mate werd bemoeilijkt.

En toch waren reeds ten 7 ure des avonds die 1522 gekwetsten alle reeds opgezocht, gelaafd en door de kunst onderzocht en verbonden; aan alle was de eerste kunsthulp verleend! Het spreekt van zelf, dat daarbij tusschen vriend en vijand geen verschil werd gemaakt: Denen en Pruisen lagen op de ziekenwagens en verbandplaatsen door elkander. En men mag gerust zeggen, dat nagenoeg nooit de gekwetsten op het slagveld zóó volkomen zijn verzorgd, als op dezen dag het geval is geweest.

Gaan wij thans na door welke krachten en middelen dit resultaat werd verkregen. Van den vrijwilligen privaten factor, die daarbij tevens werkzaam was, is reeds melding gemaakt. Het ligt daarbij voor de hand, dat deze kleine schaar slechts een zeer gering gedeelte van hetgeen er te doen viel kon overnemen, doch geheel en al ten onrechte heeft men aan de *Johanniter-orde* te laste gelegd, dat zij zich bij die gelegenheid uitsluitend aan gekwetste *officieren* heeft toegewijd.

De geneeskundige dienst op het slagveld berust op de werkdadigheid van twee factoren: den *troepen-* en den *hospitaal-factor*. Uit de Pruisische organisatie volgt, dat het zwaartepunt in den laatstgenoemden factor ligt en wel in de *lichte veldhospitalen*, ook wel *divisie-hospitalen* genaamd, omdat elk der 3 divisiën, waaruit een mobiel legerkorps (circa 30,000 man) bestaat, van een dusdanig hospitaal voorzien is. Het staat — als bijzonder tactisch ligchaam — onder het oppertoezicht van den divisie-generaal en onder het bevel van een „Chef-artzt." De trein wordt door een trein-officier gekommandeerd.

Deze hospitalen zijn even mobiel als de troepen zelve en zorgen dus in den regel slechts zóó lang voor de zieken en gekwetsten als het gevecht duurt en totdat de lijders aan de later te beschrijven *zware* (korps) hospitalen zijn overgegeven.

Elk divisie-hospitaal bestaat uit het zoogenaamde *depôt* en uit het *bereden detachement* (ambulance). Dit laatste vergezelt de troepen in het gevecht, terwijl het eerstgenoemde zoo dicht mogelijk bij het slagveld, doch op punten, die zoo min mogelijk aan het vijandelijk vuur zijn blootgesteld, voorloopige wijkplaatsen voor de gekwetsten moet organiseeren. Het personeel en materiëel zijn reglementair zoodanig ingedeeld, dat de beide sectiën elk oogenblik elkanders dienst kunnen overnemen.

Bij elk divisie-hospitaal zijn, behalve de Chef-arts en het oeconomische en treinpersoneel, nog 12 artsen geplaatst (4 staf- en 8 assistent-artsen), 12 veld-apothekers, — die, behalve voor de bereiding der geneesmiddelen, nog voor het geheele technische hulpmateriëel moeten zorgen, — verder 8 *lazareth-gehülfen* en 16 militaire ziekenoppassers.

Den 17den April waren, in de Düppeler stelling, 5 divisie-hospitalen aanwezig, te weten:

In het centrum: het hospitaal der 6de divisie, te Stenderup.

Aan den rechter vleugel: de hospitalen van de divisie-cavalerie van het 3de legerkorps en van de garde-divisie, beide te Broacker.

Aan den linker vleugel: het hospitaal der 13de divisie te Wester-Schnabeck en het hospitaal der 5de divisie te Ulderup en Blans.

De genoemde punten, waar den volgenden dag de depôts gevestigd waren, zijn van de schansen $^1/_2$ mijl (Stenderup) tot $1^1/_2$ mijl (Blans) verwijderd.

De hospitaal-factor telde dus op den 18den April — voor de eerste hulp — 65 Officieren van Gezondheid, 40 Lazareth-gehülfen, 80 ziekenoppassers. Hierbij moet echter nog worden genoemd het personeel dat — tijdens het gevecht — de gekwetsten opspoort en naar de verbandplaatsen transporteert: de *ziekendragers.*

Bij de mobiliseering wordt voor elk Pruisisch legerkorps eene *ziekendrager-kompagnie* geformeerd, bestaande uit 3 sectiën, elk samengesteld uit 1 Officier, 1 Officier van Gezondheid, 5 onderofficieren en 62 manschappen. Onder deze laatste zijn 2 signaalhoornblazers begrepen. Van de andere 60 vormt elk 12tal eene patrouille, die onder het bevel staat van een onderofficier. De *ziekendragers* worden bij het begin van den strijd aan deze kompagniën door de divisie-hospitalen afgegeven. Het is verder bij het reglement bepaald, dat, vóór het gevecht, aan elk divisie-hospitaal eene ziekendragersectie moet worden toegevoegd.

Van den beginne af aan was echter slechts 1 kompagnie geformeerd, zoodat 2 van de genoemde hospitalen zonder *ziekendragers* in het gevecht hadden moeten gaan, wanneer niet de kommanderende Generaal, zeer terecht het groote belang van dezen factor inziende, de vorming vàn 2 andere sectiën uit rij en gelid had gelast. De order daartoe dagteekent van den 4den April (hoofdkwartier Gravenstein) en kwam dus vroeg genoeg, om vóór de bestorming de manschappen in de dienst van ziekendragers behoorlijk te kunnen oefenen. De Officieren van Gezondheid kregen deze 2 sectiën echter niet van de troepen, doch van de hospitalen, waarbij zij waren ingedeeld. Ook was de sterkte iets geringer dan door het reglement werd aangegeven, daar voor elke draagbaar 3 in plaats van 4 manschappen werden berekend. Daardoor was het mogelijk, dat, op den dag der bestorming, met de 5 ambulances 300 ziekendragers konden dienst doen.

Daarenboven had Z. K. H. Prins FRIEDRICH KARL den 24sten Januari (hoofdkwartier Ploen) een besluit uitgevaardigd, waarbij een korps *hulpziekendragers* werd in het leven geroepen. Het genoemde besluit toch bepaalde, dat elke infanterie-, jager- en pionierkompagnie 2 man en elk bataljon 1 onderofficier moest afgeven, *om bij het vervoer der gekwetsten tijdens het gevecht behulpzaam te zijn.* Deze soldaten, kenbaar aan een

karmozijnrooden band om den rechter arm, traden bij den aanvang van het gevecht uit het gelid, om er in terug te keeren, zoodra hunne hulp niet meer vereischt werd.

Den 18den April zijn ongeveer 15,000 Pruisen (19 bataljons) in gevecht geweest; derhalve bedroeg het aantal hulpziekendragers, door de troepen afgegeven en die op den dag der bestorming dienst hebben gedaan, minstens 150. Zij hebben zeer veel nut gesticht, zoodat het te hopen is, dat deze instelling zal blijven bestaan.

De bovengenoemde 19 bataljons waren alle voorzien van 2 Officieren van Gezondheid en 4 lazarethgehülfen. Daaruit volgt, dat op den dag der bestorming voor de hulp op het slagveld gereed stonden 106 Officieren van Gezondheid, 116 lazarethgehülfen, 80 militaire ziekenoppassers en 450 ziekendragers, behalve nog de Officieren van Gezondheid, lazarethgehülfen en hulpziekendragers der troepen, die op dezen dag niet in het vuur kwamen, doch — in geval van nood — zonder het minste bezwaar hadden kunnen worden in dienst gesteld. Voorzeker, eene allergunstigste verhouding tusschen strijders en verzorgers! Doch het *aantal* alleen is niet genoeg om over de *waarde* te doen oordeelen, men moet ook de hoedanigheid van het helpende personeel en de materiëele ter beschikking staande hulpmiddelen nagaan. En dan kan men slechts met den meesten lof spreken van de roemvolle zelfverloochening, waarvan alle elementen van den geneeskundigen dienst de doorslaandste bewijzen gaven. Dit oordeel was eenparig zoowel bij de Officieren als bij de manschappen. Het geneeskundig personeel drong bij die gelegenheden vooruit, doch behield ook op de gevaarlijkste oogenblikken de orde, voorzichtigheid en kalmte, die bij de uitoefening van haren dienst in zoo hooge mate wordt vereischt.

De Officieren van Gezondheid en lazarethgehülfen der troepen stonden met deze laatste in de loopgraven en rukten met de reserve-stormkolonnes tegen de schansen op en over deze voort. Bij den aanvang der bestorming waren ook de ambulancen ter plaatse tegenwoordig. Drie van deze laatste waren in de gelegenheid zich op te stellen op punten, waar de gewonden onder dak konden worden gebracht, t. w. te Rackebüll, Wester-Düppel en Freudenthal met een repli te Wielhoi. Aan den rechter vleugel was reeds eenige dagen van te voren op eene helling, achter de tweede parallel, dicht bij den straatweg naar Sonderburg, eene barak tot dit doeleinde opgericht. De ambulance der divisiecavalerie sloeg — zonder eenige bedekking — hare verbandtent tegenover schans n°. 2 op, daarbij inzonderheid bedreigd door het vuur der vijandelijke schepen. De dienstdoende apotheker werd hier dan ook door eene granaatscherf gewond.

Van de genoemde punten uit doorkruisten de — onder geleide van hare Officieren en Officieren van Gezondheid voortdringende — patrouilles van ziekendragers, gevolgd door de ziekenwagens, de geheele stelling. Ondanks het hevige vuur van de batterijen op Alsen en Wennigbund, drongen zij door tot alle punten, waar de loop van het gevecht reden gaf te vooronderstellen, dat gekwetsten te vinden zouden zijn. Vele van deze laatsten zagen dan ook op hetzelfde oogenblik, waarop zij getroffen werden, hulp aan hunne zijde opdagen.

Op de technische waarde en de geoefendheid der ziekendragers kon — uit den aard der zaak — in den beginne niet veel worden gebouwd, doch de manschappen kregen zeer spoedig de noodige vaardigheid in het opnemen en wegdragen der gekwetsten. Het schijnt dan ook onnoodig, dat in vredestijd steeds bijzondere ziekendragerkompagniën geörganiseerd aanwezig zijn. Haar dienst tijdens het gevecht vereischt zeer veel inspanning, reden waarom zij dan ook uit jonge, bedaarde menschen dienen te bestaan. Daarenboven maakt de omstandigheid, dat er meer moed en koelbloedigheid toe wordt vereischt, om — onder 's vijands vuur — met voorzichtigheid en verschoo-

ning de gekwetsten te helpen, dan wel om in rij en gelid, met de wapens in de hand, in de opgewondenheid van het oogenblik met de kameraden er op in te stormen, persoonlijken moed bij deze menschen tot een noodwendig vereischte.

De *militaire ziekenoppassers* zijn soldaten, die deels na voorafgegane militaire oefening bij het een of ander deel van het leger, deels ook — zonder deze oefening — door gedurende 12 maanden — in tijden van vrede — bij de hospitalen dienst te doen, aan hunne militaire verplichtingen voldoen, en daarna, in vredestijd, niet licht weder met diensten bij de armee worden lastig gevallen. Bij de wijze echter, waarop vooralsnog van hunne diensten wordt gebruik gemaakt, brengen zij het slechts bij uitzondering verder dan tot *handlangers bij de hospitaalhuishouding.* Hoewel dergelijke lieden dan ook weinig aanspraak kunnen maken op den naam van *ziekenoppassers*, heeft de genoemde instelling toch het voordeel, dat zij de administratie ontheft van de noodzakelijkheid om voor de dienst bij de hospitalen allerlei slag van volk aan te nemen, waardoor de militaire hospitalen vroeger in een zoo kwaden reuk hebben gestaan.

De eigenlijke ziekenverzorgers echter bij het Pruisische leger zijn de zoogenaamde *Lazarethgehülfen* (hospitaalhelpers), d. i. soldaten, die — na zich in de behandeling der wapenen te hebben geoefend zich vrijwillig aan het verplegen der zieken wijden, en — in tijden van vrede — in de hospitalen door de Officieren van Gezondheid in het verplegen van zieken, het verbinden, de zoogenaamde *kleine chirurgie* en in het assisteren bij operatiën enz., jaren lang onderricht en geoefend worden. Deze Lazarethgehülfen zijn, in de garnizoenen, ook door de burgers, in hunne hoedanigheid van ziekenoppassers zeer gezocht; — wel een bewijs van hunne doorgaande bruikbaarheid! Deze sedert 1832 bij het Pruisische leger bestaande instelling heeft, na den Italiaanschen veldtocht van 1859, ook bij de Fransche en Oostenrijksche legers navolging gevonden (*infirmiers de visite, Spitals-gehülfen*). Zij heeft ook in Sleeswijk zoowel op het slagveld als in de hospitalen uitstekende diensten bewezen.

Aan latere tijden zij het overgelaten over de technische bruikbaarheid der Officieren van Gezondheid een juist oordeel te vellen; eerst dán toch zullen de resultaten beter kunnen worden overzien. Voor heden zij het genoeg te zeggen, dat de grondstelling om bij het leger alleen wetenschappelijk gevormde en op grond van afgelegde examens tot de praktijk gerechtigde geneeskundigen aan te stellen, allereerst in Pruisen is toegepast. En aan zulke geneesheeren was dan ook — op den 18den April — de zorg voor het welzijn der gekwetsten toevertrouwd. De geestdrift, die hen bezielde, was een uitvloeisel van het bewustzijn, dat de taak, die zij hadden te vervullen, hoogst ernstig was. Zij moesten toonen, dat de wetenschap en kunst er niet te vergeefs naar streven om gelijken tred te houden, met de volmaking der oorlogswapenen; zij moesten bewijzen, dat ook de *hulp*, die aan de gekwetsten werd verleend, naar volmaking streeft en dat, bij betere opleiding, ook de toewijding en het praktische hulpbetoon van het geneeskundig personeel op het slagveld, zijn toegenomen. Men beijverde zich niet om door maar veel zwachtels en pleisters aan te leggen, aan het verlangen der lijders te voldoen; de operatietafels dienden thans niet voor verminkende operatiën, waarbij de lichaamsdeelen worden opgeofferd, om wellicht alleen het leven te behouden.

Op den 18den April zijn in de ambulancen uiterst weinig operatiën gedaan, niet omdat het den Officieren van Gezondheid aan lust of vaardigheid in het opereeren ontbrak, maar voor een gedeelte omdat gelukkigerwijs de nabijheid der depôts veroorloofde vele op zich zelf noodwendige operatiën tot de aankomst der gekwetsten aldaar uit te stellen, waardoor tevens de nadeelige invloed van het onmiddellijk transporteeren na de operatie werd voorkomen; anderdeels echter ook — en wel in de eerste plaats,

omdat de wetenschap en de ervaring middelen hebben aan de hand gedaan, om menig zwaar gekwetst lichaamsdeel, dat anders onder het mes en de zaag had moeten vallen te behouden en weder bruikbaar te maken. In de ambulancen zelve werd slechts in die gevallen geöpereerd, waarin het noodig was een door een zwaar projectiel reddeloos vermorzeld lid te verwijderen, dat anders het verdere transport tot eene ondraaglijke foltering zou hebben gemaakt. Het naar de regelen der kunst onderzoeken van alle gekwetsten, het zoo veel mogelijk wegnemen der projectielen en andere vreemde lichamen, die, terugblijvende, dikwijls een zoo ongunstigen invloed op het verloop der wonden uitoefenen en wier verwijdering op een later tijdstip zoo veel moeilijker en pijnlijker is, de doelmatige eenvoudigheid der verbanden en bovenal de zorgvuldigheid in het ondersteunen en plaatsen van zwaar gekwetste ledematen, ten einde het behoud dezer laatste niet bij het verder transport in de waagschaal te stellen, — dit alles bewees, dat de Officieren van Gezondheid volmaakt op de hoogte waren van hun tijd. Men heeft gezegd dat de gekwetsten, bij het opereeren, niet in de weldaad van het *chloroformeeren* hebben gedeeld, zulks is bezijden de waarheid. De chloroform werd integendeel — zoo 's lijders toestand het ten minste veroorloofde — niet alleen bij groote operatiën aangewend, doch ook in die gevallen, waarin het onderzoek en het verbinden waarschijnlijk zeer pijnlijk zouden zijn. De menschelijkheid vindt in de wetenschap altijd een voornamen steun!

De *materiële uitrusting* der veldhospitalen muntte — behalve door de later te bespreken transportmiddelen — uit door een overvloed van de meest doelmatige middelen. Men kan zich daarvan gemakkelijk overtuigen, wijl het reglement van 1863, waarbij dit alles wordt aangegeven, niet meer als een geheim wordt beschouwd, doch aan elken Pruisischen militairen Oberartzt wordt uitgereikt. Daaruit blijkt, dat de nieuwe uitrusting met het oog op genees- en verbandmiddelen, instrumenten en andere heelkundige hulpmiddelen, niets te wenschen overlaat, dan alleen dat dit alles zeer lastig is uit en in te pakken. Daarentegen kan men ten volle zeggen, dat er de grootste onbekrompenheid bij voorheerscht en dat de uitrusting over het geheel aan alle eischen van de wetenschap volkomen beantwoordt. Van *laafmiddelen* waren de ambulancen op den 18den April rijkelijk voorzien.

De *troepenfactor* was — ten minste voor het gevecht — minder goed bedeeld. De instrumenten — die door de Officieren van Gezondheid der troepen uit eigen middelen moeten worden aangeschaft — zijn te gelijk met de genees- en verbandmiddelen, welke door elk bataljon op een bijzonder daartoe bestemd voertuig worden medegevoerd, in twee groote kisten, volgens een bijzonder voorschrift, ingepakt. Dit hulpmateriëel is op zich zelf niet onbeduidend noch ondoelmatig gekozen, hoewel verscheidene geneesmiddelen zouden kunnen worden gemist, waardoor men meer ruimte voor noodige zaken zoude verkrijgen. Zoodra echter de Officieren van Gezondheid zich met de troepen in een gevecht begeven, zijn zij — daar het genoemde voertuig in den regel niet kan noch mag volgen — om zoo te zeggen ontwapend. Want wat de Lazarethgehülfen in de beide taschjes, die zich voor aan hun sabelkoppel bevinden, kunnen medenemen, is zóó weinig, dat het zelfs niet in aanmerking komt. *Verbandransels* zijn bij het Pruisische leger nog niet ingevoerd; de verschillende vervangmiddelen, waarvan zich de Pruisische troepen-geneesheeren in Sleeswijk bedienden, om de gekwetsten onder dit gemis niet te laten lijden, bewijzen hoezeer het door hen wordt gevoeld.

Op een tijdstip, zoo als den 18den April, werd dit gebrek in de uitrusting vrij wel vergoed, door de omstandigheid, dat de troepen-factor met de tirailleurs van den hospitaalfactor — de *ziekendrager-patrouilles* — samenwerkte. Alle draagbaren toch dienen

tevens tot vervoermiddel voor verbandingrediënten, welke laatste onder het hoofdeinde van de baar, in een lederen zak, zijn geborgen — eene nieuwe en zeer praktische inrichting! Bij het Pruisische leger echter schijnen de instructiën te ontbreken, waardoor deze samenwerking en de positie van den geneeskundigen troepen-factor in het algemeen voor het gevecht worden geregeld. Zijne bewegingen worden deels aan eigen willekeur overgelaten, anderdeels hangen zij af van de zeer uiteenloopende beschikkingen der verschillende korps-kommandanten. Ondanks allen ijver en goeden wil moet — onder dergelijke omstandigheden — de dienst lijden. Komen de ambulancen daarbij niet te hulp, dan is dit alles natuurlijk nog veel merkbaarder.

En toch, ondanks dit alles, kan niet worden ontkend, dat op den 18den April de gereed gehouden en aan de gekwetsten bewezen hulp op het slagveld niet alleen toereikend was, maar zelfs tot een buitengewonen graad van volkomenheid was opgevoerd.

De dispositiën voor de bestorming hebben aan de gunstige resultaten, op den 18den April verkregen, een wezenlijk aandeel gehad. Ieder wist daardoor wat hij doen of laten moest.

Van den militairen geneeskundigen dienst echter kon zulks volstrekt niet worden gezegd. De dispositiën voor dezen dienst waren hoogst onvolledig. Het Pruisische reglement geeft volstrekt geen richtsnoer aan de hand voor de verhouding der bij de troepen ingedeelde Officieren van Gezondheid tijdens het gevecht. En daarin werd ook voor den dag der bestorming niet voorzien. De verschillende korps-kommandanten moesten zich dus bij die gelegenheid volgens hunne persoonlijke inzichten gedragen. Sommigen gingen daarbij uit van den stelregel, dat de Officier van Gezondheid ook op het slagveld alleen bestemd is voor het korps, waarbij hij dienst doet, dat hij als zoodanig alle bewegingen van dat korps moet volgen, er — onder alle omstandigheden — bij moet blijven en zich dan ook, bij het voortrukken, niet mag laten ophouden door gekwetsten van andere troepenafdeelingen, die hij onder weg in hulpbehoevenden toestand aantreft. Andere kommandanten wezen — bij het begin van het gevecht — aan de Officieren van Gezondheid eene bepaalde standplaats aan, met last daar verdere bevelen af te wachten. En zoo was dan ook van het begin tot het einde van het gevecht een gedeelte der Officieren van Gezondheid in de eerste vuurlinie bezig hulp te verleenen, terwijl daarentegen een ander gedeelte uren lang — zoo als bij het dorp Düppel — te vergeefs op die „nadere bevelen" wachtte; hetzij dat hunne aflossing, door den drang der omstandigheden, vergeten, of wel doordien de overbrenging dier bevelen mislukt was.

Een ander gevolg van dit alles is, dat de Officieren van Gezondheid in eene alleronaangenaamste positie geraken, wanneer de korps-kommandant verzuimt, door bepaalde bevelen, zijne meening kenbaar te maken. Geraken zij — door zich onder weg bij gekwetsten op te houden — van hun voortrukkend korps af, dan stellen zij zich bloot aan de onwaardigste verdenkingen; marcheeren zij daarentegen met hun korps dergelijke ongelukkigen voorbij, dan loopen zij gevaar den blaam van „onmenschelijkheid" op zich te laden; zoo zijn zij in beide opzichten steeds aan aanmerkingen blootgesteld

Elke Lazareth-gehülfe der troepen behoort tot eene bepaalde kompagnie. In vredestijd worden zij door de Officieren van Gezondheid in het bijzonder geoefend in het assisteeren bij het verbinden der gekwetsten. En nu zoude men meenen, dat dit personeel ten minste op het slagveld geheel ter beschikking van de Officieren van Gezondheid zoude moeten staan, — verre van dien! Geene enkele reglementaire bepa-

ling belet de kompagnies-kommandanten op eene andere wijze over die „helpers" te beschikken.

Wordt nu, op het slagveld, streng aan de verhouding der Officieren van Gezondheid en Lazareth-gehülfen tot de troepen vastgehouden, dan volgt daaruit eene *versnippering* en *verstrooijing* der hulpverleenende krachten, iets, dat al heel licht aanleiding geeft tot de omstandigheid, dat, ondanks een genoegzaam aantal en eene uitmuntende hoedanigheid van het geneeskundig en hulp-personeel toch nog gebrek kan ontstaan aan goede en tijdige hulp voor de gekwetsten.

Tot de gewichtigste werkzaamheden van den geneeskundigen dienst in tijd van oorlog behoort het *transporteeren der gekwetsten* uit het gevecht naar de verbandplaatsen en opvolgend naar de hospitalen. De *wijze waarop zulks geschiedt* beslist, bij vele zwaar gekwetsten, aangaande het behoud van lichaamsdeelen, ja van het leven. Het is niet te ontkennen, dat de oorlogs-chirurgie in het algemeen groote vorderingen heeft gemaakt, doch deze zullen eerst dán voor de gekwetsten alle mogelijke vruchten afwerpen, wanneer de *transportkwestie* geheel zal zijn uitgemaakt.

De Pruisische troepen zijn *niet* voorzien van bijzondere transportmiddelen om de gewonden uit het gevecht naar de verbandplaatsen te vervoeren. Alleen wanneer de lichte veldhospitalen mede ter plaatse aanwezig zijn, staan *krukken*, *draagbaren* en *ziekenwagens* ten dienste.

De *krukken* zijn van weinig nut; soldaten, die aan de beenen lichtelijk gekwetst en voor welke deze krukken bestemd zijn, kunnen even goed voortkomen, door op hunne wapens te steunen.

Elk divisie-hospitaal is voorzien van 29 *draagbaren*. Daarvan blijven er 2 bij het depôt, zijn er 4 aanwezig op de verbandplaats, die door het rijdende detachement wordt opgeslagen; worden er 8 in de ziekenwagens geborgen en worden er slechts 15 bij het begin van het gevecht aan de vergezellende sectieziekendragers overgegeven. Den 18den April waren — gelijk reeds is gezegd — 5 ambulancen ter plaatse aanwezig. Derhalve stonden er 75 draagbaren ter beschikking. Neemt men nu aan, dat van de 1500 gekwetsten ongeveer de helft moest worden weggedragen, dan krijgt men voor elke baar 10 gekwetsten. Wij hebben reeds gezegd, dat er een zeer groot aantal *dragers* aanwezig was; daarvan was het gevolg, dat zij elkander beter konden afwisselen. En toch waren die menschen tegen den avond geheel uitgeput; zóó zwaar en aangrijpend is deze dienst!

Gelukkigerwijs was, op dien dag, het aantal geblesseerden veel kleiner dan men had kunnen verwachten; doch op een zoo gelukkig toeval mag bij het organiseeren niet worden gerekend. Elk leger trekt te velde, bezield door de hoop op overwinning, en moet er dus ook op voorbereid zijn de gekwetsten van den geslagen vijand op te nemen. Diensvolgens is 10 pCt. van de sterkte het minimum van hulpbehoevenden, waarop men bij ernstige gevechten heeft te rekenen. Eene divisie van 15,000 man zou dus op het verplegen van 1500 gekwetsten moeten zijn voorbereid, — toevallig juist het getal, waarmede men op den 18den April te doen had. Het reglement echter schrijft voor, dat aan elke divisie slechts 1 licht veld-hospitaal met hare 15 draagbaren ten dienste staat. En nu springt het in het oog, dat eene taak, die, bij aanwezigheid van 75 draagbaren en een daaraan beäntwoordend groot aantal dragers, deze laatste geheel uitput, onmogelijk door het vijfde gedeelte dier middelen en krachten kan worden vervuld.

Het reglementair vastgestelde aantal draagbaren was dus bij de Pruisen te klein. Maar ook de *constructie* bleek niet aan het doel te beäntwoorden: zij waren *te kort*. Soldaten, van de lengte der garde-soldaten, vonden — bij verbrijzeling van het been —

geene genoegzame ondersteuning voor dat lid en kwamen dien ten gevolge dikwijls in aanraking met de dragers aan het voeteneinde — eene aanraking, die voor hen uiterst pijnlijk en hoogst nadeelig was. De draagbaren zijn daarbij ook *te smal*, zoodat zwaar gekwetsten, die buiten staat zijn zich vast te houden, steeds in gevaar verkeeren van de kanten op den grond te glijden. Het hoofdeneinde, dat opgezet kan worden, is van niet meer nut dan een ondergeplaatste ransel. De half zittende houding — bij borstbeleedigingen zoo dringend noodzakelijk — kan op deze baren in het geheel niet worden aangenomen.

Ook braken zij niet zelden bij het gebruik. Het hout kan vermolmd zijn, doch de stevigheid wordt bovendien niet weinig verminderd door de vele spijkers, die er doorheen geslagen moeten worden, ten behoeve van de kunstige samenstelling (handvatten, die toe- en uitgeslagen kunnen worden). Deze gebreken zijn grootendeels een gevolg van het streven om alle draagbaren zóódanig in te rigten, dat zij in de ziekenwagens passen, ten einde aan de gekwetsten het herhaalde opnemen en verleggen te besparen. Doch uit het reeds gezegde volgt, dat deze baren binnen den wagen geene betere gelegenheid tot liggen aanbieden dan daar buiten. De draagbaren voor het gevecht moeten zoo eenvoudig en stevig mogelijk geconstrueerd en van eene voldoende lengte en breedte zijn; de afzonderlijke stukken moeten gemakkelijk en spoedig ineen gezet, weggenomen en vervangen kunnen worden; daarenboven moeten zij in een klein volumen kunnen worden ingepakt.

Behalve deze reglementaire handbaar werden bij Düppel tevens *raderbaren* gebruikt. Het waren tweewielige kruiwagens, met een gaffelsgewijs voor- en achtereinde, ten einde ze te kunnen voorttrekken of wel voortduwen. Op deze wagens waren goed veerende baren geplaatst, waarop de lijders werden getransporteerd. De *Johanniter-orde* beproefde bij die gelegenheid 4 raderbaren, afkomstig uit de fabriek van NEUSZ te Berlijn. Het opperbestuur van het Pruisische leger heeft de later mobiel gemaakte ziekendragerkompagnie van de garde bereids van 6 dergelijke raderbaren voorzien. Altijd echter blijft het de vraag, of deze vervoermiddelen de handbaren van het slagveld zullen verdringen.

De raderbaren van NEUSZ zijn licht, beschutten de gekwetsten tegen de zonnestralen en den regen, en veroorloven hen eene half zittende houding aan te nemen, die bij borstwonden meestal eene bepaalde behoefte is. Doch, vergeleken met de handbaren, zijn het *dure* en *gecompliceerde* toestellen; de gecompliceerdheid maakt telkens herstellingen noodig en dit kan te velde natuurlijk bezwaarlijk worden bewerkstelligd. Daarenboven zijn zij niet op alle, ten minste niet op zeer gecoupeerde en van uitgravingen voorziene terreinen te gebruiken.

Het dragen der gekwetsten op eenvoudige, doch goede handbaren, is en blijft voor de meeste geblesseerden en inzonderheid bij de even menigvuldig voorkomende als gevaarlijke geschoten fracturen der beenen, de zachtste en doelmatigste wijze van transporteeren op het slagveld. Ondanks de veeren, waarvan zij voorzien is en waarop zij rust, slingert en schudt de raderbaar meer, sterker en ongelijkmatiger, zelfs op goede wegen. Slechts bij longenwonden voelt de gekwetste zich, diens ondanks, op de raderbaar meer op zijn gemak, omdat hij er eene half zittende houding op kan aannemen. Daar echter betrekkelijk slechts weinige strijders op het slagveld doordringende borstwonden overleven, zoude, door het toevoegen van een klein aantal raderbaren aan de handbaren, hierin zeer goed kunnen worden voorzien. De numerieke verhouding, die bij de uitrusting der ziekendragers van de garde is gevolgd (2 : 5), schijnt dan ook voor als nog zeer doelmatig te zijn.

Men kan niet ontkennen, dat het dragen der gekwetsten meer menschenkrachten

absorbeert dan het trekken of voortduwen der raderbaren. Het Pruisische reglement bepaalt 4 man voor elke draagbaar en, daar de arbeid zwaar is, kunnen er slechts gezonde en krachtvolle lieden voor worden gebezigd. Het aantal draagbaren moet — gelijk reeds gezegd is — worden vergroot, en bij gevolg schijnt, door de invoering der raderbaren, eene belangrijke besparing van strijdbare manschappen mogelijk te worden. Op goede wegen toch is inderdaad 1 man genoeg, om — door middel van de raderbaar — zonder te groote inspanning, een gekwetste te kunnen transporteeren; doch de slagvelden bieden volstrekt niet altijd deze gunstige verhoudingen aan.

De grootste weldaad, die aan de zwaar gewonden kan worden bewezen, is bescherming tegen nieuwe verwonding in hun toch reeds zoo hulpeloozen toestand. Het is dus plicht in die gevallen, waar geene genoegzaam gedekte stellingen in de nabijheid te vinden zijn, de verbandplaatsen zoo veel achterwaarts op te slaan, dat zij niet meer onmiddellijk aan 's vijands vuur zijn blootgesteld. Bezit de vijand getrokken vuurwapens, dan moeten de beweegbare verbandplaatsen gemiddeld op een afstand van 1000 schreden worden opgericht, doch de ambulancen op minstens 5000 schreden. Deze verplichting, tegenover de gekwetsten, bemoeilijkt natuurlijk de eerste transporten in hooge mate.

Den 18den April boden de veroverde Schansen zelve eene genoegzame dekking aan, waardoor de ziekendragers in hun zwaren dienst, door het gebruik maken van transportwagens, eenigermate werden verlicht.

Elk Pruisisch divisie-hospitaal voert een vierspannigen wagen voor licht gekwetsten (om te zitten) en 4 tweespannige wagens voor zwaar gekwetsten mede. In elken dezer laatste kunnen 2 zwaar gekwetsten liggen en bovendien eenige licht gekwetsten zitten. Bij gevolg waren op den 18den April 5 wagens van de eerste en 20 van de tweede soort in gebruik. Bovendien was ook de *Johanniter-orde* voorzien van 2 ziekenwagens, eveneens door NEUSZ te Berlijn vervaardigd.

Het spreekt van zelf, dat dergelijke ziekenwagens ook gebezigd werden voor het verdere vervoer der gekwetsten van de ambulancen naar de eerste hospitalen, waar zij werden opgenomen.

Is geen genoegzaam aantal van dergelijke ziekenwagens aanwezig en bestaan er in de onmiddellijke nabijheid van het slagveld geene *waterwegen* of *paardensporen*, dan zullen *andere trein-voertuigen* en *gerequireerde boerenwagens* in de bestaande behoefte moeten voorzien.

Maakt men van dergelijke hulpvoertuigen — waarvan er den 18den April meer dan 300 gereed werden gehouden — gebruik, dan zullen de nadeelen, aan het transport verbonden, en de ongunstige invloed daarvan op het verloop der wonden nagenoeg geëvenredigd zijn aan de verwijdering van het doel. Dit laatste nu bestond — behalve in het *Johanniter*-hospitaal te Nübel, waar 22 Officieren werden opgenomen — in:

I. Hospitalen der *eerste* linie: te Broacker waar 398, te Büffelkoppel waar 22, te Stenderup waar 106, te Wester Schnabeck waar 74 en te Blans en Ulderup waar 158 gekwetsten werden opgenomen.

II. Hospitalen der *tweede* linie: te Glücksburg waar 60, te Rinkenis waar 85 en te Baurup waar 20 gekwetsten werden opgenomen.

III. Hospitalen van de *derde* linie: te Flensburg waar 500 gekwetsten werden opgenomen.

De afstand tusschen de opname-hospitalen en het slagveld verschilde bij gevolg tusschen ½ mijl en 4 mijlen (Flensburg).

De hospitalen der eerste linie waren de depôt-stations der divisie-hospitalen, die voor het grootste gedeelte reeds tijdens de vroegere gevechten in de Düppeler stelling

ter opname en verpleging van zwaargewonden hadden gediend en waar, op den dag der bestorming, nog meer ligplaatsen gereed werden gemaakt, in lokaliteiten, die eerst des nachts door de voor de bestorming gedesigneerde troepen waren ontruimd. Te Broacker bevond zich echter tevens eene sectie van het zware veld-hospitaal der garde.

Wij zullen later op de organisatie der zoogenaamde „*zware* of *korps-veld-hospitalen*" van het Pruisische leger terug komen. Hier zij het genoeg te weten, dat elk legerkorps, volgens het reglement, van 3 *zware veld-hospitalen* was voorzien, en dat elk dezer laatste uit 3 *sectiën* bestaat, die door „staf-artsen" worden bestuurd en zich — naar gelang van de behoefte — op meer of minder grooten afstand van elkander kunnen opstellen. Elk korps-hospitaal bezit 14 Officieren van Gezondheid, 15 hospitaalhelpers en 32 ziekenoppassers. Deze zware veld-hospitalen zijn wel is waar insgelijks bestemd om de voortrukkende troepen te volgen, doch doen zulks op grooteren afstand dan de divisie-hospitalen, zoodat zij in de door hen daargestelde verplegings-inrichtingen voor een gedeelte de spoedig te herstellen lijders kunnen opnemen, opdat deze niet, zonder noodzakelijkheid, door verre transporten voor langen tijd aan den dienst worden onttrokken, en voor een ander gedeelte ook de zware zieken en zwaar gekwetsten, die door een verder achterwaarts transport naar wezenlijk stationnaire verplegings-inrichtingen — d. i. de *reserve*-hospitalen — zouden worden benadeeld.

Na de bestorming rukten de troepen niet verder voort. De depôt-stations der divisiehospitalen konden dan ook zelve de verpleging der opgenomen zwaar gekwetsten voortzetten. Alleen de veld-hospitalen der garde-divisie verlieten spoedig daarop, te gelijk met deze laatste, den Sundewitt om naar Jutland te marcheeren.

De vroeger als hospitalen der tweede en derde linie genoemde verplegings-inrichtingen waren in dier voege opgesteld, dat het te Apenrade staande 3de zware hospitaal van het 3de legerkorps eene sectie naar Baurup, het 1ste zware hospitaal van het 3de legerkorps, van Flensburg uit, eene sectie naar Rinkenis en Glücksburg vooruit geschoven had, terwijl de 3de sectie van dit hospitaal en het geheele 2de zware hospitaal van het 3de legerkorps de gekwetsten te Flensburg opnam.

Uit dit tableau van verdeeling blijkt, dat 500 gekwetsten naar het verst verwijderde station van opname — Flensburg — moesten worden vervoerd. Deze stad was dan ook bijzonder geschikt om als hoofdsteunpunt voor den hospitaaldienst op te treden, zoowel uithoofde van de talrijke en schoone lokaliteiten, die zij tot dat doel aanbiedt, als door hare spoorwegverbinding met het Zuiden en door den waterweg, langs welken zij, van den Sundewitt uit, kan worden bereikt. Er ontbrak niets aan dan een *paardenspoorweg* van Flensburg naar Düppel of ten minste naar Gravenstein. De schoone straatweg naar Sonderburg zoude wellicht eene goede gelegenheid hebben aangeboden om voorloopig een zoodanigen weg aan te leggen. Hij zoude in vele andere opzichten van nut zijn geweest en aan de gekwetsten, die naar Flensburg moesten worden getransporteerd, zoude hij een ware weldaad hebben bewezen.

Het transporteeren van zieken of gekwetsten, door middel van *ijzeren spoorwegen*, is bij eene, op praktische proeven gegronde, instructie van den 1sten Julij 1861, op eene even eenvoudige als doelmatige wijze geregeld. Daarbij worden de zwaar gekwetsten in de goederenwagens, op stroomatrassen liggende, vervoerd. Deze stroomatrassen dienen tevens tot draagbaren, bij het in- en uitdragen, en alle stroozakken, die door de veld-hospitalen worden medegevoerd, zijn ten dien einde aan beide zijden van 3 stevige lissen voorzien, waardoor draagstokken kunnen worden gestoken. Op den dag der bestorming echter konden de gekwetsten van deze weldadige inrichting geen gebruik maken.

Intusschen scheen de *waterweg* dit gemis te vergoeden. Het vervoer door middel van schuiten is — voor zwaar gekwetsten — wellicht de zachtste en aangenaamste soort van transport. Herhaaldelijk reeds waren langs dezen weg gekwetsten van den Sundewitt naar Flensburg gezonden. En toch werd er — om onbekende redenen — op den dag der bestorming weinig gebruik van gemaakt, zoodat nauwelijks het ¼ gedeelte der gekwetsten, die op Flensburg werden gedirigeerd, bij den watermolen van Nübel is ingescheept. Alle andere werden langs den straatweg, op boerenwagens, getransporteerd. Een der redenen hiervan zal wel geweest zijn de ongunstige wind, waardoor van de zeilen geen gebruik kon worden gemaakt, en daar men geene sleepbooten ter beschikking had, duurde dan ook het transport te water — waartoe, bij gunstigen wind, nauwelijks 3 uren werden vereischt — over de 12 uren, — een tijdverlies, dat voor het verloop der wonden natuurlijk van het hoogste belang was.

De tijd van duur van het transport langs den straatweg kan gemakkelijk worden nagegaan, wanneer men in het oog houdt, dat, in het langzaamste tempo, 4 mijlen moesten worden afgelegd. De laatste gekwetsten kwamen dan ook inderdaad eerst op den 19den April, des morgens ten 9 ure, te Flensburg aan.

En toch had deze — voor de gekwetsten pijnlijke — reis gedurende den nacht nog een zeker voordeel, doordien men te Flensburg daardoor tijd kreeg de hospitalen geheel in orde te brengen voor de ontvangst van het — naar het schijnt — onverwacht groot aantal gekwetsten. Nog in den nacht van den 18den op den 19den April konden dan ook de noodige meerdere ruimte en de noodige ligplaatsen voor 200 gekwetsten worden in gereedheid gebracht.

Het langdurige nachtelijke transport zoude op zich zelf ongetwijfeld minder bedenkelijk zijn geweest, wanneer het daarbij slechts *licht gekwetsten* had gegolden. Op zich zelf zou het niet ondoenlijk zijn geweest voor de meest afgelegen hulp-stations slechts licht gekwetsten te designeren, daar van de 1500 geblesseerden ongeveer de helft, dus meer dan het op Flensburg gedirigeerde aantal, tot deze categorie kon worden gebracht. Doch inderdaad zijn betrekkelijk *vele zwaar gekwetsten* getransporteerd, zoodat dan ook meer dan 20 hunner bij de aankomst reeds overleden waren. Het is waar, de beleedigingen dezer laatste waren alle van dien aard, dat de lijders ook — zonder het transport — spoedig moesten bezwijken; doch zou het zoo onmogelijk zijn, dergelijke ongelukkigen, die, na alle groote gevechten, in betrekkelijk grooten getale aanwezig zijn, van de smarten van een langdurig transport te verschoonen? — zou het niet menschelijker zijn hen zoo dicht mogelijk nabij het slagveld op te nemen en ze aldaar met alle hulpmiddelen der kunst en vertroostingen te omgeven, die in staat zijn hunne smarten te verzachten?

Ongetwijfeld zoude men het onmogelijke vorderen, door te verlangen, dat, gedurende een belangrijk gevecht en onmiddellijk daarna, het transporteeren der gekwetsten zóó geregeld plaats had, dat de verschillende afstanden der hospitalen aan de verschillende soorten en graden der beleedigingen beantwoordden. Men kan het vervoer niet uitstellen tot het gevecht geëindigd en een overzicht van de numerieke verhouding der verschillende categoriën van verwondingen mogelijk is. Doch wel mag men beweren, dat deze zijde van het transport-vraagstuk veel meer behartiging verdient, dan tot dusverre het geval is geweest. Dit vraagstuk is, zoowel in technisch opzicht als met het oog op de menschelijkheid, zelfs van veel meer belang dan vele andere, die — zoo als bijv. de constructie der afzonderlijke vervoermiddelen — gewoonlijk met groote voorliefde worden bestudeerd.

De statistieken der verwondingen, na veldtochten opgemaakt, hoewel dikwijls — wat nauwkeurigheid betreft — veel te wenschen overlatende, geven belangrijke vaste

gegevens aan de hand, volgens welke niet alleen voorslagen kunnen worden gedaan in het belang der uitrusting van het personeel en materiëel van den geneeskundigen dienst, voor tijden van oorlog, en summaire berekeningen kunnen worden gemaakt van het te verwachten aantal dooden en gekwetsten, doch ook bij benadering de numerieke verhouding van sommige categoriën van belangrijke verwondingen — met het oog op het aantal manschappen, de soort van wapenen en de uit de lokaliteit voortvloeijende vechtwijze — kan worden berekend. Deze berekening, in verband met de kennis der soort en van den omvang der ten dienste staande transportmiddelen, en met de geäardheid, den omvang en den afstand der lokaliteiten, waarheen de gekwetsten worden gedirigeerd, maken het *van te voren ontwerpen eener transport-dispositie* mogelijk, bij welke dispositie ook aan de genoemde categoriën van verwondingen de noodige aandacht wordt geschonken.

Wij mogen echter de schijnbaar belangrijke tegenwerping tegen de uitvoerbaarheid eener dusdanige dispositie niet met stilzwijgen voorbijgaan. Men zoude namelijk kunnen beweren, dat, al ware bijv. op den 18den April ook aan alle ambulancen — de eerste punten van concentratie en uitgang voor het verdere transport — bevel gegeven, alle licht gekwetsten terstond naar Flensburg te dirigeren en, al waren ook alle tusschen gelegen stations ingelicht geworden, dat zij deze gekwetsten niet mochten opnemen, doch alleen in geval van nood moesten laven en hen de voor het oogenblik noodige hulp verleenen, — het toch op de tusschenstations onmogelijk zoude zijn geweest het verschil te constateeren, zonder de beleedigingen *herhaaldelijk te onderzoeken*. En dit onderzoek zoude niet alleen omstandig en tijdroovend, doch ook zeer pijnlijk en nadeelig voor de gekwetsten zijn geweest. Behalve een langdurig transport op gerequireerde voertuigen, verergert niets de wonden zoo zeer als het noodeloos herhaald ontblooten en onderzoeken.

Het beöogde doel kan echter ook zonder dit worden bereikt en ten dien einde is aanbevolen, *dat elke geneesheer, die een gekwetste op het slagveld heeft onderzocht, het resultaat van zijne bevinding met potlood op een stukje papier moet noteren en dit briefje, door middel van eene speld, op de borst van den gekwetste moet bevestigen.* Deze maatregel is op den 18den April bij verscheidene ambulancen gevolgd. Ongelukkigerwijs echter gingen vele dusdanige aanteekeningen, tijdens het transport, verloren. Dit nadeel is echter lichtelijk te verhelpen; men zoude bijv. kleine van bandjes voorziene tabletten in voorraad kunnen medenemen en deze aan de knoopsgaten der uniform vaststrikken. Nog meer zoude men de zaak kunnen vereenvoudigen, door — ter aanduiding van enkele groote groepen van beleedigingen, die het van belang is te onderscheiden — aan deze tabletjes *verschillende kleuren* te geven. Daarbij is het echter aan te bevelen, dat men de eene zijde zóódanig inricht, dat zij voor aanteekeningen met potlood kan dienen.

Zoude het niet wenschelijk zijn, dat deze maatregel bij internationale overeenkomst werd aangenomen, opdat alle gekwetsten in de heilzame gevolgen daarvan zouden kunnen deelen?

Voor het groot aantal gekwetsten met beenverbrijzelingen is het van groot belang, dat deze, door *doelmatige verbanden vóór het transport*, tegen de in dit geval zoo hoogst nadeelige gevolgen daarvan zoo veel mogelijk worden gevrijwaard. De uitrusting der Pruisische ambulancen bleek in dit opzicht voortreffelijk te zijn.

Het wezen der geneeskundige dienst bij het Pruisische leger voldeed dus in het algemeen aan de meeste vereischten. Elke menschelijke inrichting heeft hare grenzen,

doch deze waren in dit geval zeer ruim, zóó ruim, dat geen een ander leger ze zoo kon aanwijzen.

Elk regiment van 2,400 man is voorzien van 6 Officieren van Gezondheid, die steeds voltallig gehouden en nimmer bij hospitalen enz. gedetacheerd worden.

De Pruisische Officieren van Gezondheid zijn doorgaans menschen, die eene grondige opleiding hebben genoten en hunne examens hebben afgelegd.

Voor de ongeveer 56,000 man, die Pruisen te velde had, waren er 3 zware en 3 lichte veld-hospitalen aanwezig. Deze laatste bevonden zich steeds 1—1$^1/_2$ uur achter het operatie-korps; zij waren bij de 6de en 13de divisie ingedeeld. Een licht veldhospitaal bezit 1 Oberstabs-artzt, 4 stabs- en 8 adsistenz-artzte, totaal 13 Officieren van van Gezondheid; als ook 1 kompagnie ziekendragers van 180 man. Te Rinkenis (voorboede) was een dusdanig licht veld-hospitaal opgericht in 2 huizen met ongeveer 70 bedden. De kribben waren meestal nieuw geschaafd, het bed zelf was voorzien van goede, zindelijke lakens, een hoofdpeluw en een stroozak om op te liggen; de verdere dekking bestond uit wollen dekens. De ligging op stroozakken heeft het voordeel, dat deze overal met versch stroo kunnen worden gevuld. Het best is de legersteden overal, waar men ze noodig heeft, te requireren, en alleen de peluwen dekens, lakens en ledige stroozakken mede te voeren. Verder wilde het toeval, dat, tijdens dezen veldtocht, op verschillende plaatsen, op de Denen groote hoeveelheden dekens werden buit gemaakt, zoodat ook deze niet dikwijls behoefden te worden nagezonden. Bij een licht veld-hospitaal behooren 4 gedeeltelijk overdekte draagbaren, waarop de gekwetsten op het slagveld gelegd, verbonden en in de ziekenwagens geschoven worden. Op die wijze vervoert men hen naar het hospitaal, alwaar de draagbaar uit den wagen wordt genomen. Een vijfde wagen — een omnibus met zachte zittingen — brengt licht gekwetsten, nadat zij verbonden zijn, naar het depôt, en een zesde — de ustensiliën-wagen — bevat verbanden, instrumenten en geneesmiddelen.

De 5 eerstgenoemde wagens begeven zich met 4 Officieren van Gezondheid, als zoogenaamde „rijdende afdeelingen," van het depôt uit, $^1/_4$ uurs achter de linie van bataille. Daar ter plaatse richt men, zoo mogelijk, een huis — door middel van strooligplaatsen en wollen dekens — in tot „verbandplaats," legt de instrumenten, het vaatwerk enz. in gereedheid, en houdt daarenboven nog andere gerequireerde en van stroo voorziene wagens in de nabijheid, voor het geval, dat de gewone transportmiddelen niet toereikende mochten zijn. De ziekendrager-kompagnie rukt natuurlijk met de „rijdende afdeeling" uit.

Als handlangers der regiménts-artsen — die mede in het vuur gaan — dienen 12 Lazareth-gehülfen, soldaten, die — door jaren langen dienst in de hospitalen — het aanleggen van eenvoudige verbanden, het stillen van verbloedingen enz. geleerd hebben, en vele diensten bewijzen. Zijn deze hospitaalhelpers en de ziekendrager-kompagnie niet toereikende voor de eerste hulp — het vervoeren der gekwetsten — dan staan bij het regiment nog 3 onderofficieren en 24 soldaten ter beschikking, die wel is waar medevechten, doch — naar gelang van de behoefte — ter adsistentie uit de gelederen treden. Zoodra de patiënten der lichte veld-hospitalen verzorgd en te transporteeren zijn, worden zij — goed in dekens of pelzen gehuld — op wagens naar de zware hospitalen vervoerd, waarvan elk legerkorps er 3 bezit. Deze zware hospitalen kunnen echter onderafdeelingen organiseren (Apenrade, Flensburg, Rendsburg, Eckernförde en Kiel). Aan een zoodanig hospitaal zijn — volgens het reglement — 1 Oberstabs-artzt, 3 stabs- en 10 adsistenz-artzten verbonden, totaal 14 artsen. Men treft er paardenhaar-matrassen en andere geriefelijkheden aan.

Ook de lichte veld-hospitalen kunnen — naar gelang der behoefte — voor korten tijd zijvertakkingen aanleggen.

Vrijwillige hulp aan de troepen der geallieërden verleend. De verzorging der zieken en gekwetsten was — in de meeste hospitalen — in handen van vrijwillige verplegers, zoowel van de Katholieke als van de Evangelische godsdienst, waarbij Evangelische zusters uit Bethanië, Katholieke barmhartige zusters, grijze zusters, Alexianerbroeders, barmhartige broeders, armenverzorgers (diakonen) uit Duisburg, broeders van het »rauhe Haus" enz. met elkander wedijverden. Ook aan geestelijke verzorging ontbrak het den gekwetsten en zieken in geenen deele.

Talrijke geneesheeren zijn uit eigen aandrift uit de meest afgelegen streken toegesneld, om op het oorlogstooneel aan de lijdenden hulp toe te brengen.

Van de werkzaamheden der *Johanniter*-orde is reeds bij den aanvang van dit opstel gesproken. Zij had hospitalen opgericht te Altona, Flensburg en Königsau.

Verder moet nog melding worden gemaakt van de handelingen van het eerst kort te voren opgerichte nationale permanente »Centralverein," voor de verpleging van gekwetste soldaten, welk »Verein" in vervolg van tijd van zeer veel belang zal kunnen worden.

Rekent men thans verder nog de overvloedige en tallooze bijdragen, die uit alle streken — zoowel ver af- als dichtbij gelegen — toevloeiden, dan moet men bekennen, dat er in het belang van de geneeskundige verpleging veel, zeer veel is gedaan.

Dit streven, dat zich bij alle volken openbaart, deze samenwerking der meest verschillende natiën, is een teeken des tijds en duidt — ondanks de nog gevoerd wordende oorlogen — een algemeen vredelievend gevoel aan. Het feit staat niet geïsoleerd; de voorboden er van zijn in de laatste jaren veelvuldig waargenomen. Miss NIGHTINGALE heeft, tijdens den Krim-oorlog, het eerst de banier verheven en daardoor aanleiding gegeven tot eene geweldige hervorming in het Engelsche hospitaalwezen. Te gelijk met haar heeft de Groot-Vorstin HELENA van Rusland haar liefdewerk begonnen.

Een gelijksoortig streven heeft zich, tijdens den Italiaanschen en daarna tijdens den Amerikaanschen oorlog, geöpenbaard.

Wij hebben thans het voornaamste medegedeeld, wat in de *allgemeine Militär-Zeitung* van 1864 aangaande den Pruisischen militairen geneeskundigen dienst, tijdens den Duitsch-Deenschen oorlog, is opgeteekend. Daarbij kunnen wij als slotoordeel voegen, dat er zaken in worden aangetroffen, die als niet zeer aanbevelenswaardig zijn te beschouwen, doch dat wij er nog veel meer in hebben gevonden, wat — in den volsten zin des woords — voortreffelijk is te noemen.

In allen gevalle echter is het onbetwistbaar, dat uit het medegedeelde veel valt te leeren. De noodige en doeltreffende maatregelen, doch ook de *gebreken* bij den geneeskundigen dienst te leeren kennen, is voor alle Officieren van Gezondheid van groot belang; hoe meer zij van dat alles de toepassing zien, hoe beter zij daaruit voor zich zelve besluiten kunnen trekken en hoe meer zij in staat zullen zijn — bij voorkomende gelegenheden — de klippen te vermijden, zelfstandig op te treden en te handelen, en bij gevolg wezenlijk aan hunne roeping te beäntwoorden.

Moge het bovenstaande daartoe eenigermate bijdragen! Ik stel mij voor nu en dan deze bijdrage te vervolgen en zoo veel mogelijk in het kort nog mede te deelen, wat, betreffende den geneeskundigen dienst bij het Oostenrijksche leger, tijdens dezen oorlog, is opgeteekend en later aan te geven, wat aangaande de militaire geneeskunde, tijdens den bloedigen oorlog van den afgeloopen zomer, is te boek gesteld.

Vlissingen, April 1867.

B. G. VAN DER HEGGE ZIJNEN,
Off. v. Gez. 1ste klasse.

WAARNEMINGEN OP GYNAECOLOGISCH GEBIED,

MEDEGEDEELD DOOR

D. GANTVOORT,

Geneesheer (Plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad in Gelderland en Utrecht) te Neede.

I.

AMENORRHOEA, TEN GEVOLGE VAN HET ONTBREKEN DER VAGINA; KUNSTMATIGE DAARSTELLING VAN DEZE EN PUNCTIE VAN DEN UTERUS; GENEZING.

Den 13den Augustus 1860 vervoegde zich ten mijnen huize Mevrouw H. met hare 14jarige dochter, die sedert eenigen tijd leed aan periodiek terugkeerende pijnen in den buik en de lendenstreek, waartegen door haren gewonen arts onderscheidene middelen zonder gevolg waren voorgeschreven. Patiënte was klein van gestalte, doch welgevoed en had voor haren leeftijd goed ontwikkelde mammae. De menses waren nog niet verschenen en daar ik uit het geheele voorkomen meende te mogen afleiden, dat de tijd voor deze verrigting reeds daar was, stelde ik een plaatselijk onderzoek voor. Dit werd door de moeder geweigerd, onder de verzekering, dat de genitalia der dochter in normalen staat waren en dus een plaatselijk onderzoek overbodig was. Om toch iets te doen, liet ik op de lendenstreek, die bij drukking gevoelig was, eenige hirudines aanzetten en vernam verder niets van de lijderes tot den 19den October, toen ik verzocht werd haar ten haren huize te bezoeken. Ook nu was men nog weigerachtig een plaatselijk onderzoek toe te staan, tot ik verklaarde de behandeling zonder dit niet op mij te kunnen nemen. Bij het onderzoek, dat nu plaats had, vond ik de regio pubis met gekroesde haren bezet, de labia majora en minora en de clitoris behoorlijk ontwikkeld; het orificium urethrae onder de clitoris een weinig teruggetrokken, geen spoor van ingang der vagina en geen hymen. Alleen was ter plaatse, waar de ingang zou moeten zijn, een klein groefje, dat slechts de knop van een stilet kon bevatten.

Bij onderzoek van den buik vond ik in de buikholte boven de pubis een hard, rond gezwel, dat ik voor de sterk door bloed uitgezette baarmoeder hield. Bij exploratie door het rectum bleek de bekkenholte gevuld te zijn door een rond gezwel, waaraan men duidelijk het verkorte collum uteri kon onderscheiden, waarin de uitwendige opening een rond kuiltje vormde. Het gezwel lag digt aan den endeldarm en er bevond zich niets tusschen beide, zoodat het ostium uteri geen bloed had doorgelaten. De Geneesheer des huizes, wien ook steeds een lokaal onderzoek was geweigerd, werd door mij met den aard van het gebrek bekend gemaakt. Den 22sten October overtuigden wij ons gezamenlijk van den toestand, boven beschreven, en riepen den raad in van een ervaren deskundige uit de naastbij gelegen stad. Deze kwam den 26sten October en was met ons van oordeel, dat wij hier met ontbreken der vagina te doen hadden. Een in de blaas gebragte catheter werd door den anus, terstond boven den sphincter, zoo duidelijk gevoeld, als of er niets tusschen den vinger en het werktuig lag dan de wand van den endeldarm.

Ons gezamenlijk oordeel was, dat het onmogelijk zou zijn ons met scherpe werk-

tuigen een weg tot den uterus te banen, zonder de urethra of het rectum te beleedigen. ZEd. deed den voorslag om, mogten de toevallen nog dringender worden, eene punctie door het rectum te doen en zoo den uterus te ontledigen. Geruimen tijd zag ik de lijderes niet weder, daar zij bij een ander geneeskundige hulp zocht, die haar beloofde door het gebruik van geneesmiddelen te zullen genezen. Velerlei en verschillende uit- en inwendige middelen werden aangewend, doch natuurlijk zonder gevolg. De toestand werd bijna ondragelijk van wege de hevige pijnen, die uren aanhielden en waardoor de lijderes zeer vermagerde. Eerst den 9den September 1861 werd ik nogmaals door den huis-arts ontboden, om, zoo mogelijk, op eene of andere wijze hulp aan te brengen. In SCHMIDT's *Jahrbücher* vonden wij een geval vermeld met het onze overeenkomende, waarbij het gelukt was door stompe werktuigen een weg tot den uterus te banen en zoo genezing te bewerken. Wij besloten dit na te volgen. Na een catheter in de blaas gebragt te hebben om tot rigtsnoer te dienen, werd in het groefje, dat als rudiment van ingang kon aangemerkt worden, met de sonde en het hecht van een scalpel de mucosa verscheurd en, langzaam voorwaarts gaande, het celweefsel, dat de wanden van de urethra en het rectum stevig verbond, vaneen gescheiden. Tot op 2 à $2^1/_2$ duim ingedrongen, stootte de vinger op eene spierlaag met overlangsche vezelen, die door een stomp werktuig niet kon worden gescheiden, terwijl de gemaakte opening te naauw was om eene bistourie op geleide van den vinger in te brengen. Ook was de lijderes zoodanig geagiteerd, dat wij voor het oogenblik van verdere pogingen moesten afzien. Het gemaakte kanaal werd door drukspons opengehouden en drie dagen later de spierlaag, benevens de uterus, die er terstond achter lag, met een troicart doorgestoken, waarop aanstonds eene siroopachtige, teerkleurige massa in ruime hoeveelheid uitvloeide. Door de canule werd nu lauw water ingespoten en de opening door drukspons opengehouden. Een paar maanden later traden de menses te voorschijn en keeren tot nog toe geregeld weder, terwijl patiënte zeer gezond is en er bloeijend uitziet.

Gaarne had ik mij later door onderzoek van de tegenwoordige gesteldheid der deelen overtuigd, om te weten of de nu ledig geworden uterus zich heeft opgerigt en het menstruaalbloed door het ostium te voorschijn komt, dan of de steekwonde in den uterus is opengebleven en het bloed daardoor ontlast wordt, doch elk verder onderzoek wordt steeds geweigerd.

II.

TWEE WAARNEMINGEN VAN PERI-VAGINALE BLOEDING; OPENING DER HOLTE; GENEZING.

Eerste geval. Den 15den Maart 1859 baarde voorspoedig en onder krachtige weeën Mejufvrouw B., van een tengeren ligchaamsbouw, voor de 5de maal zwanger. De vroegere baringen waren regelmatig verloopen. Gedurende de laatste zwangerschap was zij steeds gezond, doch had aanmerkelijke varices aan het linker been. Het hoofd lag voor in de derde positie en bleef deze behouden tot aan den uitgang van het bekken, waar de groote spildraai op éèns onder ééne krachtige wee volbragt werd. De placenta volgde gemakkelijk en op de gewone wijze. Een paar uren na de verlossing werd ik geroepen wegens hevige dolores post partum, die bij mijne komst het voorkomen hadden van zoogenaamde schuddende weeën. Bij onderzoek bleek de uterus goed gecontraheerd, doch stond zeer hoog. Het linker labium majus was ge-

zwollen en drukte, ter grootte van eene vuist, het regter geheel ter zijde; de vagina liet slechts een vinger toe; zoodanig was haar linker wand van het bekken verwijderd en naar de regter zijde gedrukt. Ik besloot het gezwel niet terstond te openen, maar eerst een meer ervaren Verlóskundige te raadplegen. Deze was met mij van oordeel, dat hier een bloedgezwel was gevormd, hetwelk niet terstond moest geopend worden, maar eerst na de stolling, om minder gevaar te loopen van het voortduren der bloeding. Intusschen moest de urine door den catheter worden ontlast, tot den 3den dag na de bevalling; nu deed ik eene insnijding in den linker wand der vagina, groot genoeg om twee vingeren door te laten en verwijderde ongeveer 6 à 8 oncen gestold bloed. De holte werd met pluksel opgevuld, compressen tegen het labium gelegd en met een geschikt verband bevestigd. Den volgenden morgen herhaalde zich de bloeding, terwijl ik van huis was. Bij mijne komst, een paar uren later, vond ik het verband door de aanwezige vroedvrouw verwijderd. Het pluksel was uitgedreven en het geheele bed met bloed doorweekt. Patiënte lag in flaauwte, bijna zonder voelbaren pols, in één woord, onder alle verschijnselen van groot bloedverlies. Na het toedienen van eenige analeptica keerde het bewustzijn terug en werd de holte, na verwijdering van het coagulum, nogmaals getamponeerd. De bloeding hield nu op. De eerstvolgende dagen was de stank van de uitvloeijende ichor ondragelijk, weshalve de holte tweemaal daags met eene slappe chloor-oplossing werd uitgespoten. De krachten der lijderes keerden onder het gebruik van versterkende geneesmiddelen en eene voedende diëet langzaam terug. De holte scheidde goeden etter af, maar sloot zich niet. Inspuitingen van solut. nitr. argent., van tinct. jodii met jodetum kalicum en andere vermogten niets om de holte te verkleinen en, zes weken na de bevalling, kon men den wijsvinger nog geheel in de holte brengen en daarin vrij en in alle rigtingen bewegen. De onder mijn bereik zijnde handboeken over Heel- en Verloskunde raadpleegde ik te vergeefs. Geen van allen gewaagde van andere middelen dan die ik reeds had beproefd. Ik kwam toen op de gedachte om door drukking van uit de vagina de sluiting tot stand te brengen. Een daartoe gebezigde blaastampon kon niet zóó sterk worden opgeblazen, dat de wanden der holte elkander raakten en een ingevoerd pessarium werd niet verdragen. Ik nam nu mijne toevlugt tot een plat baleinen staafje van ruim één vinger breedte en 20 Ned. duimen lengte, omwond dit aan beide uiteinden met watten en zeemleder en bragt het, dubbel gevouwen, met de bogt naar beneden gekeerd, binnen. De drukking, hierdoor veroorzaakt, was weinig hinderlijk en toch genoegzaam om, binnen 3 dagen, de geheele holte tot sluiting te brengen. Patiënte is na dien tijd gezond geweest, doch heeft niet weder gebaard.

Tweede geval. Vrouw K., eene jonge robuste vrouw, met sterke varices aan het linker been, doch overigens gezond en sterk, was voor twee jaren van tweelingen bevallen en beviel den 24sten Augustus 1866 zonder eenigen bijstand van een zoon. Het kind kwam met het hoofd voor en was bij mijne komst reeds geboren. De placenta werd op de gewone wijze zonder eenige moeite weggenomen. De uterus contraheerde zich goed; de bloedvloeijing was matig. De vrouw klaagde sterk over dolores post partum; de uterus was hard op het aanvoelen, doch stond hoog. De pijnen toeschrijvende aan het snelle beloop der baring verwijderde ik mij, na ongeveer een uur bij de vrouw vertoefd te hebben, haar den troost gevende dat de pijnen gedurende den nacht wel zouden verminderen en stelde het toedienen van geneesmiddelen tot den volgenden morgen uit. Ik was een paar uren tehuis, toen de echtgenoot der vrouw mij het berigt bragt, dat de pijn aanhield en bijna ondragelijk was. Ik verordende een haustus met 12 droppels laudanum, op eens te nemen. In den nacht

ten 2 ure ontving ik het berigt, dat de pijnen verminderd, doch de schaamdeelen zoodanig gezwollen waren, dat het er monsterachtig uitzag. Ik vermoedde toen den aard van het gebrek en ging terstond de patiënte bezoeken. Bij mijne aankomst overtuigde ik mij, dat men de zaak niet had overdreven. De uitstorting van bloed buiten de vagina was zoo groot, dat hare binnenvlakte buiten de schaamspleet was gedrongen en met het linker labium één gezwel vormde, ter grootte van een kinderhoofd. Op dit gezwel zag men het labium minus blaasvormig, oedemateus uitpuilen, hetwelk eene wijze buurvrouw aanleiding gaf tot de veronderstelling, dat zij eene vochtblaas voor zich had en dat er nog een kind moest geboren worden. Zij had den voorslag gedaan om reeds vóór mijne komst deze vermeende vochtblaas te openen, doch de moeder der vrouw was te bedachtzaam om zulks toe te staan.

Het perinaeum was gewelfd als of een hoofd op het doorsnijden stond; de bilplooi verdwenen; het ostium uteri niet te bereiken; de bodem der sterk zamengetrokken baarmoeder boven den navel voelbaar. De eerste dagen moest de urine kunstmatig worden ontlast, doch op clysmata volgde geen stoelgang. Den vierden dag na de bevalling deed ik eene insnijding in het perinaeum, achter de achterste commissuur, en ontlastte minstens 12 oncen gecoaguleerd bloed. Er volgde geene nabloeding. De behandeling was verder dezelfde als in het vorige geval, met dit onderscheid, dat ik geene prikkelende inspuitingen deed, maar, zoodra de hoedanigheid van den afgescheiden etter aantoonde, dat er vorming van granulatiën plaats had, tot drukking van de vagina besloot. De blaastampon werd weder ongeschikt bevonden.

Terwijl de holte nog zoo ruim was dat men twee vingers vrijelijk kon invoeren en bewegen nam ik een balein van 3 Ned. duimen breed en 22 lang, omwonden als bij het vorige geval en bragt dit, in warm water buigzaam gemaakt, dubbel gevouwen in de vagina. De drukking was sterk en werd niet langer dan 20 uren verdragen. Ik moest dus het werktuig uitnemen, maar vond de holte, voor zoo verre zij in het bekken bevat was, geheel gesloten. Eene kleine opening in het perinaeum sloot zich onder cauterisatie met nitras argenti fusum en vijf weken na de bevalling was de vrouw geheel genezen.

III.

HERNIA VAGINALIS, DOOR EEN INGEBRAGT PESSARIUM TERUGGEHOUDEN.

In het begin der maand November 1866 werd ik door een in mijne nabijheid wonenden kunstgenoot geraadpleegd over eene patiënte, die, volgens zijne zienswijze, leed aan hernia inguinalis sinistra, in het labium majus afgedaald en door geen aangelegden breukband terug te houden. Ik verklaarde in deze zaak geen raad te kunnen geven zonder de lijderes te hebben gezien.

Toen ik een paar dagen later de patiënte zag vond ik het linker labium sterk gezwollen tegen de linker dij aanliggen. Patiënte, die 40 jaren oud en ongehuwd was, had deze zwelling reeds sedert een paar jaren bemerkt, doch uit schaamte geen Geneeskundige geraadpleegd.

Bij ligging op den rug met eenigzins verhoogd bekken, liet zich het gezwel gemakkelijk terugbrengen, doch niet door het lieskanaal, maar achter den opstijgenden arm van het zitbeen, zoodat er geen twijfel omtrent den aard van het gezwel, dat onder een rommelend geluid terugging, kon bestaan. De vraag was nu hoe het uitzakken der darmen te beletten. Ik meende, dat dit door een pessarium zoude kunnen

geschieden en bragt, niet zonder moeite, een rond pessarium van 3 Parijsche duimen in doormeting binnen. De breukbanden, voor hernia vaginalis opgegeven, zijn nog al zamengesteld; de hernia zelve is zeer zeldzaam, en dus was zoodanige breukband bij ons niet voorhanden. De lijderes had weinig hinder van het ingebragte voorwerp en tot nog toe is de breuk niet weder uitgezakt.

Later heb ik gezien dat reeds COOPER den raad gaf om bij hernia vaginalis een pessarium in te voeren. Mijne vinding is dus niet nieuw, maar het kan toch zijn nut hebben den goeden uitslag mede te deelen.

Neede, 13 Maart 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE OVERPLANTING DER CHOLERA OP DIEREN. — Wij ontleenen aan het onderhoudend geschreven verslag der infectieproeven van Dr. SNELLEN en MILLER, ter aanvulling der reeds door Dr. STOKVIS en GUYE (Jaargang 1866, 2de Afd., pag. 284) medegedeelde resultaten, de volgende regels. Eene serie van 10 experimenten werd door de eerstgenoemde waarnemers op de volgende wijze aangevangen. Voor het eerste experiment werd eene jonge big in een niet gereinigd varkenshok (alwaar, volgens een gerucht, een varken gelijktijdig met de bewoners van het naastliggende huis door de ziekte aangetast was) geplaatst en voor de proef gebruikt. Op 28 Julij werd een stukje afgebonden intestinum tenue met zijn inhoud, ter lengte van 2 duim, afkomstig van een op denzelfden dag overleden choleralijder en op 3 Augustus een stuk dikke darm van een choleralijk (3 uren p. m.) door de big verbruikt; behalve eene voorbijgaande diarrhoea bleef het dier volkomen gezond. Op 13 Augustus werd een stuk gekookte ossenpens in het water gedoopt, dat sinds 8 Augustus de intestina van een choleralijk gemacereerd had en zonder eenig nadeelig gevolg toegediend. Evenmin voerde de hypodermatische injectie van versch cholerabraaksel of de toediening van het laatste in eene kolossale hoeveelheid, tot eenig duidelijk resultaat. Het dier bleef gezond en nam zelfs belangrijk in ontwikkeling toe. In de tweede proef werden op verschillende tijden een stukje der crassa (lang 5 centimeters, toegebonden met het contentum) van een choleralijk (1 en 5 dagen p. m.), of brood in vijf dagen oude cholerafaeces gedompeld, of een mengsel van rottende cholerafaeces, braaksel en intestina door een hond ongedeerd verbruikt en eene injectie van ruim één drachme versch braaksel goed verdragen. In het derde experiment verbruikte een hond ongestraft een fragment der onderlip (dus huid, slijmvlies, spierweefsel en bloed), aan een choleralijk ontleend, terwijl hij bovendien in een atmospheer, door de rotting van cholera-excrementen en intestina verpest, gedurende 19 dagen en nog, ondanks de toediening van een clysma van cholerabraaksel, gezond voortleefde. In het vierde experiment werd eene broodpap, gedurende 2 uren op het abdomen van een choleralijder in stadio algido geplaatst, zonder eenig gevolg door een hond opgegeten. Noch de subcutane injectie van bloed door cucurbitae cruentae, aan een cholerapatiënt ontleend, noch het plaatsen van het bloedcoagulum in eene gesnedene huidwond, noch de onderhuidsche injectie of de voeding met versche of rottende cholerafaeces, voerden ook in deze proef tot eenig duidelijk resultaat. In het vijfde experiment had de injectie van putride cholerafaeces eene voorbijgaande pyaemie met abcesvormingen onder de huid ten gevolge, maar herstelde de hond, ook

ondanks eene afwisselende voeding met cholerabraaksel, geheel. In het zesde en zevende experiment verliep de injectie der vloeistof van cholerafaeces in de vena jugularis van een konijn of de voeding van kippen met dezelfde stoffen, zonder eenig resultaat. In het achtste en negende experiment scheen het verblijf van visschen (alen) en kikvorschen, in met cholerafaeces vermengd water, evenmin eenen ongunstigen invloed uit te oefenen. In het laatste of tiende experiment eindelijk werden zoowel de injectie van cholerafaeces in de vena jugularis, als de voeding met dezelfde stoffen vermengd, door een aap zonder onwelbevinden verdragen. »Recapituleren wij onze proeven," zoo spreken de waarnemers, »dan zien wij, dat 37maal met faeces verontreinigd voedsel is ingegeven en dat de faecale stoffen, afkomstig van verschillende choleralijders, geheel versch of in verschillende tijdperken van ontbinding werden aangewend. Wij hebben 7maal braaksel toegediend, 8maal verschillende gedeelten van het lijk, éénmaal eene pap, die op een choleralijder gelegen had. Verder hebben wij 5maal cholerafaeces, braaksel of bloed hypodermatisch aangewend, 2maal in de vena jugularis ingespoten en éénmaal als clysma geappliceerd. Op één dier werden de inhalatieproeven volledig ingesteld, op alle overige dieren ook eenigermate, omdat zij allen in een bedompten kelder voortdurend min of meer aan de uitdamping der toegediende stoffen waren blootgesteld. In al deze proeven waren onze resultaten negatief en leerden zij, dat ten minste op de door ons onderzochte dieren de cholera door infectie niet kon overgebragt worden." Behalve het hier medegedeelde werd nog door de geciteerde waarnemers op de gezondheid der huisdieren (viervoetige en vogels), welke in de onmiddellijke nabijheid van choleralijders leefden, gelet, maar ook in dit opzigt geen positief feit waargenomen. De vatbaarheid der dieren voor cholera wordt dan ook door hen absoluut ontkend en uit de analogie met den veetyphus, welke omgekeerd alleen eene bepaalde diersoort en niet den mensch besmet, blijft het een niet zoo geheel op zich zelf staand en vreemd feit, dat de cholera van den mensch niet op de dieren kan worden overgebragt. Aan het einde van dit referaat moeten wij het nog door SNELLEN in eene noot medegedeelde vermelden, dat de hypodermatische injectie van 1—2 grein cyankalium, waarmede sommige dieren gedood werden, meer dan alle andere injectieproeven, op cholera gelijkende verschijnselen te voorschijn bragt. Deze inspuiting toch werd door braking, ontlasting van witte, dunne faeces en door eene daling der huidtemperatuur opgevolgd, terwijl er bij de lijkopening eene teerachtige gesteldheid van het bloed met weinige fibrine-coagula, volkomene ledigheid der blaas, kleverigheid van het spiervleesch en injectie der intestina werden waargenomen. De lezing van het oorspronkelijke stuk van Dr. SNELLEN en MILLER is de moeite overwaardig. Het werd mij welwillend toegezonden en zal zeer zeker ook door anderen met graagte opgevat worden. Dr. J. HANLO.

EENE MANIER VAN REVACCINATIE. — Onder dezen titel heeft Dr. BEZETH, te Rotterdam, in de *Geneeskundige Courant* van 21 April j.l., een artikel geplaatst. Van eene geachte zijde aangezocht, de aandacht der lezers van dit *Tijdschrift* op den inhoud van dat artikel te vestigen, voldoe ik gaarne aan dat verzoek, omdat daarin eene zaak wordt behandeld, die aller aandacht verdient tot zich te trekken en de meeningen van den schrijver ook mij alleszins juist voorkomen.

»Het zal iedereen, die vaccineert, wel voorgekomen zijn," — zegt de Heer BEZETH, — »dat er van de meerdere steken, die men op de armen eens kinds doet, daaruit slechts ééne pok of twee pokken zich volledig of onvolledig ontwikkelen. Ik houd mij overtuigd, dat men wél doet hierin niet te berusten als behoedmiddel tegen de kinderpokken, maar *eene manier van revaccinatie* te volgen, die BRYCE reeds in de

eerste tijden der koepok-inenting zoo zeer aangeprezen heeft. *Men doe namelijk eene proef-revaccinatie.* In het Vaccinatie-Genootschap alhier, onder de leiding der beide vroegere Vaccinatoren, wijlen den Heer LAGE en den Heer DEKKER, en bij eigen ervaring heb ik zoo menigwerf zien gebeuren, dat, bijaldien men op het gewone tijdstip (op den 8sten dag) met de lymphe der aanwezige *volmaakte* of *onvolmaakte* pok op nieuw inent op dezelfde armen, men nieuwe meer of min goed ontwikkelde pokken erlangt, zonder dat de eerstaanwezige pok in haar verder beloop vertraagd wordt. Hij, die nog zekerder wil gaan, doe hetzelfde bij geregeld verloopende inenting en uitbotting van meerdere koepokken. De ervaringrijke HERVIEUX toch deelde niet lang geleden zijne waarneming mede, dat het grooter aantal likteekenen van koepokken in omgekeerde verhouding stond tot het geringere lijden van varioleuse kinderen. En de tegenwoordige eerste Secretaris van ons Genootschap, Dr. H. VAN VOLLENHOVEN, meldt mij de statistische opgave van den deskundigen MARSTOW, dat de mortaliteit bij pokkenlijders minder was naar gelang van de meerdere likteekenen van koepokken, bij de zieken waargenomen.

„Welligt ben ik overmoedig, maar ik voor mij heb de overtuiging, *dat de grootste bron van kinderpokken na vaccinatie daarin gelegen is, dat de eerste inenting met niet genoegzame naauwkeurigheid en volharding wordt ten einde gebragt.*" ALI COHEN.

PLAATSELIJKE ANAESTHESIE. — In de vergadering der Weener Artsen van 26 April l.l. werden door Dr. ROSENTHAL de volgende proeven, met het oog op de toepassing der plaatselijke anaesthesie, verrigt. De graad van koude, door de verdamping van verschillende vloeistoffen veroorzaakt, werd door hare pulverisatie, door den RICHARDSON'sche pulverisateur, op de thermometerbol bepaald. Bij eene kamertemperatuur van 19—21 graden R. werd bij het sulfidum carbonii in 15 seconden eene daling tot —10, bij den aether in 30 seconden eene daling tot —13, bij het amyleen in 30 seconden eene daling tot —10, bij het chloroform in 60 seconden eene daling tot —3, bij het „liqueur des Hollandais" (Elaylchloruur) in 45 seconden eene daling tot —4 en bij het benzine in 60 seconden eene daling tot —7 graden R. waargenomen. De stelling van ARAN, dat de plaatselijke anaesthetische werking in eene bepaalde verhouding tot het kookpunt stond, werd door ROSENTHAL niet bevestigd. Behalve de meerdere of mindere snelheid van verdamping scheen ook de specifiek anaesthetische kracht van deze of gene vloeistof in aanmerking te moeten komen. Onmiddellijk na de inwerking der twee eerstgenoemde anaesthetica werden de punten van den WEBER'schen „Tastzirkel" in het geheel niet, na 15—20 seconden eerst de eene en na 30—35 seconden ook de andere waargenomen, terwijl het normale gevoel reeds na 45 seconden terugkeerde. Onder de pulverisatie tegen de beide voetzolen bij een normaal individu, tot de volmaakte plaatselijke anaesthesie bereikt was, werd het stilstaan met gesloten oogen zeer onzeker en waggelend. Door hetzelfde experiment bij een atacticus, op gelijke wijze toegepast, werden de abnorme verschijnselen bij het gaan en staan versterkt, zoodat het opgeheven huidgevoel de motus incerti vermeerderde. Bij de neuralgie van den trigeminus en in het algemeen bij alle neuralgiën bragt de plaatselijke anaesthesie slechts eene zeer korte verligting aan en was hare dikwerf herhaalde aanwending noodig. Aan het slot zijner voordragt vestigde de spreker op de werking van het sulfidum carbonii als epispasticum de aandacht. Eene in deze vloeistof gedrenkte compres op de huid gebragt en daarop door waslinnen of waspapier bedekt, bragt binnen 12—15 seconden eene belangrijke hyperaemie teweeg en werd door hem in een geval van lumbago met een uitstekend gevolg aangewend. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Gedurende de week, eindigende 4 Mei l.l., werden er in de Metropolis 2381 geboorten en 1237 sterfgevallen, waaronder 26 aan variolae, aangegeven. Van 5 Januarij l.l. tot 4 Mei l.l. bedroeg het cijfer der aan variolae overledenen reeds 707.

— De variolaesterfte bedroeg voor de Metropolis gedurende de week, eindigende 11 Mei l.l., 30, terwijl de totale sterfte aan 1235 en het cijfer der geboorten aan 2148 beantwoordden.

— De nieuwe „Vaccination Bill", ter aanvulling en verbetering der „Vaccination Extension Act" van 1858, is thans bij het Parlement ingediend.

— *The Lancet* van 11 Mei l.l. vermeldt, dat door Dr. PROTHEROE SMITH een nieuw en voortreffelijk anaestheticum, zijnde het tetrachloridum carbonii ($C\ Cl^4$), bereid en aangewend is.

— Sinds 8 Mei heeft de veeziekte zich wederom in de hoofdstad vertoond.

— In eene plegtige zitting van het College of Surgeons, op 15 April l.l., is het standbeeld van den grooten Psychiater, JOHN CONOLLY, onthuld.

— De jongste berigten van St. Mauritius melden, dat aldaar de gele koorts met eene nog niet gekende hevigheid woedde. Te Port Louis waren in 14 dagen 2879 slagtoffers, op eene bevolking van 80,000 inwoners, gevallen. Sinds 10 Februarij tot 15 April werd het totale cijfer der door die ziekte gestorvenen op 19,000 geschat. Sinds 17 April echter was de toestand verbeterd. Volgens den *Medical Times* van 18 Mei l.l. was de openbare dienst bij het postwezen en andere regerings-inrigtingen door de ziekte der beambten geheel gestoord en was de prijs van den sulfas chinini tot eene fabelachtige hoogte gestegen.

PARIJS. — De vreesselijke cholera-epidemie, welke in het afgeloopen jaar Guadeloupe teisterde, is door Dr. CUZENT in eene afzonderlijke brochure wijdloopig beschreven. In de twee voornaamste steden alleen werden te Pointe à Pitre, op eene bevolking van 15,647 inwoners (van 24 October 1865 tot 31 April 1866), 1328 en te Basse Terre, met 9576 inwoners (van 13 November 1865 tot 1 Mei 1866), 1960 cholerasterfgevallen opgeteekend.

— De *Gazette Hebdomadaire* van 10 Mei l.l. geeft ons over het resultaat der verschillende ligtingen in Frankrijk van 1816—1864 het volgende overzigt:

Jaren.	Gezamenlijk contingent.	Totaal der ingeschrevenen.	Totaal der gekeurden.	Tot. der vrijgest. als te klein of om ligchaamsgebreken.	Vrijgest. op iedere 100 van de gekeurden.
1816—1823	320,000	2,304,709	885,449	318,446	35.9
1824—1829	360,000	1,717,688	906,206	320,422	35.3
1830—1835	480,000	1,789,527	1,017,733	365,899	35.9
1836—1840	400,000	1,506,686	889,483	340,748	38.3
1841—1845	400,000	1,519,717	881,027	342,487	38.8
1846—1850	400,000	1,526,855	833,317	303,512	36.4
1851—1855	580,000	1,532,752	1,105,916	354,473	32.0
1856—1860	540,000	1,528,907	1,099,356	360,216	32.7
1861—1864	400,000	1,291,213	812,916	271,152	33.3
49 jaren.	3,880,000	14,718,054	8,431,403	2,977,375	35.3

— Volgens het laatste verslag der Société protectrice de l'enfance strekten zich hare bemoeijingen over 1072 kinderen uit, terwijl het cijfer der »Médécins Inspecteurs" tot 95 geklommen was.

— De begrafenis van den in behoeftige omstandigheden overledenen Dr. RACLE, Agrégé der Medische Faculteit en Geneesheer aan het Hopital des Enfants-assistés, heeft op kosten van den Doyen der Faculteit WURTZ en op die van talrijke collega's plaats gehad.

BERLIJN. — De *Deutsche Klinik* van 4 Mei wijdt, bij gelegenheid van het 50jarige jubilaeum van Prof. JÜNGKEN, aan de verdiensten van den feestvierende eenige regels, waaraan wij het volgende ontleenen. JOHANN CHRISTIAN JÜNGKEN werd den 12den Junij 1793 te Burg geboren. Zijne geneeskundige studiën, te Göttingen aangevangen, werden door de politieke gebeurtenissen van 1815 onderbroken. JÜNGKEN nam in het Duitsche leger als Chirurg dienst, als wanneer hij vooral in de krijgslazarethen te Brussel werkzaam was, om later in 1816 zijne medische studiën te Berlijn door het verdedigen eener dissertatie: *De pupillae artificialis per coreoncion Graefianum confirmatione*, te voltooijen. In 1825 tot buitengewoon Hoogleeraar te Berlijn benoemd, werd reeds in 1828 de Ophthalmiatrische en in 1841 ook de geheele Chirurgische Kliniek van de Charité aan zijne zorgen toevertrouwd. Door de uitgave van twee grootere werken, namelijk door zijn Handboek onder den titel van: *Die Lehre von den Augenoperationen* 1829 en onder dien van: *Die Lehre von den Augenkrankheiten* 1832, welke verschillende editiën beleefden en in vreemde talen werden overgebragt, werd JÜNGKENS' naam onder die der bekendste schrijvers genoemd.

— Volgens het *Politieblad* waren er op 14 Mei alhier twee choleragevallen waargenomen.

WEIMAR. — Op het onlangs alhier gehouden beperkte Cholera-Congres zijn de volgende vragen behandeld geworden, als: Wat heeft de epidemie van het jaar 1866 over de verspreiding der cholera en over de òf tijdelijk òf plaatselijk haar bevorderende momenten geleerd? Wat heeft de desinfectie en de quarantaine in dit opzigt geleerd? Welke hygiënische maatregelen moeten in de toekomst genomen en op welke punten moet vooral een volgend onderzoek gerigt worden.

— In deze op 29 April l.l. geslotene Cholera-Conferentie werd de waarschijnlijkheid der PETTENKOFER'sche theorie, over het ontstaan der cholera, door de meeste leden beaamd. Hare bestrijding, door Dr. ILISCH uit Petersburg ondernomen, werd door de argumenten van Dr. PÖHL, uit dezelfde stad, krachteloos gemaakt. Dr. SIMON uit Londen bragt het ontstaan der cholera-epidemie in East London vooral met het gebruiken van onzuiver drinkwater in verband. Verpligte desinfectie van alle faecaalstoffen werd door alle sprekers eenparig aanbevolen. Op de vergadering werd een nieuw desinfectiemiddel namens den suikerfabriekant SÜVER, door hem tot dus verre geheim gehouden, vertoond en toegepast. Het was uit een mengsel van potasch, chloormangaan en koolteer zamengesteld en door den fabriekant ter desinfectie van de stinkende nevenproducten zijner fabriekaadje aangewend. Wij zullen later de zamenstelling naauwkeuriger mededeelen.

ELBERFELD. — Volgens de *Berliner Central-Zeitung* van 8 Mei werd de cholera hier nog in sporadische gevallen waargenomen.

HALLE. — Dr. WESTPHAL is als opvolger van wijlen Dr. DAMEROW, voor het onderwijs der Psychiatrie, benoemd.

— De leiding der Chirurgische Kliniek van Prof. BLASIUS is sinds 1° Mei aan Prof. VOLKMANN opgedragen.

BERN. — Dr. H. DOR te Vevey is tot Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek alhier benoemd.

GIESSEN. — Prof. VON RITGEN, Hoogleeraar in de Geneeskunde en Director van het Entbindungsanstalt alhier, is op 14 April l.l. op 79jarigen leeftijd overleden.

LEIPZIG. — Dr. OSKAR SCHÜPPEL, tot dus verre Adsistent aan het Pathologisch-Anatomische Instituut alhier, is als Hoogleeraar in de Pathologie naar Tübingen beroepen.

BONN. — De Privaat-Docent Dr. SÄMISCH is tot buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde alhier benoemd.

— De Hoogleeraar in de Geneeskunde alhier, Dr. JOHANN FRANZ ALBERS, is op 12 Mei op 62jarigen leeftijd overleden. Hij had zich door talrijke geschriften, waaronder zijn *Lehrbuch der Semiotik* en zijne *Atlas der pathologische Anatomie*, bekend gemaakt.

— Het 50jarige jubilaeum der alhier in 1818 geopende „Rhein-Universität" zal in Augustus van het volgende jaar plegtig gevierd worden.

DRESDEN. — Op de Saksische spoorwegen zijn thans afzonderlijke wagens voor het vervoer van krankzinnige patiënten in dienst gesteld.

WEENEN. — Op 4 Mei l.l. werd in het Rudolfsspital een lijder met onmiskenbare cholera opgenomen.

— Onder den titel van *Zur Lazarethfrage Erwiderung von Prof. von Dumreicher an Prof. von Langenbeck* is een strijdschrift over de verpleging der gekwetsten in den jongsten oorlog in een bijna ontelbaar aantal exemplaren verspreid.

— De benoeming van Prof. BILLROTH tot Chirurgiae Professor alhier, is thans officiëel bekrachtigd.

ST. PETERSBURG. — De Russische Regering is thans ook tot het te Genève gevestigde Comité voor de hulp aan zieken en gekwetsten gedurende den oorlog, toegetreden. Dit is thans door alle Europesche mogendheden, behalve door Turkije, geschied.

BELGIË. — Er is bij de Kamer door de Regering een crediet van 100,000 francs aangevraagd, om belooningen te schenken aan de personen, die zich tijdens de jongste cholera-epidemie verdienstelijk hebben gemaakt.

ITALIË. — De geneeskundige dagbladen bevatten het doodberigt van den Senator BARTOLEMEO PANIZZA, Hoogleeraar te Padua, die zich door verschillende physiologisch-anatomische werken bekend maakte. Dr. J. HANLO.

— Met het oog op de vele pogingen, die thans in vele steden onzes lands aangewend worden, om er door waterleidingen als anderszins in de behoefte aan goed drinkwater te voorzien en de groote bezwaren, die er verbonden zijn aan het tot stand komen van deze ondernemingen, schijnt het niet ongepast, te wijzen op hetgeen dienaangaande elders plaats heeft. Vroeger deelden wij reeds een en ander daaromtrent mede. Thans zien wij, dat de Oud-Romeinsche ondernemingsgeest in dit opzigt in Italië navolging vindt. Immers zal door eene Vereeniging van Engelschen, Belgen en Romeinen eene waterleiding, deels in metselwerk en deels in ijzeren buizen bestaande, aangelegd worden, om zuiver water in overvloed van Arsoli, aan de oostelijke grenslinie van den Kerkelijken Staat, over Tivoli naar Rome te leiden. Dit grootsche werk moet naar de voorwaarden der door de Pauselijke Regering verleende concessie *binnen twee jaren* voltooid zijn. (De ondernemers hebben reeds de zekerheid, dat zij het benoodigde kapitaal zullen kunnen bijeen brengen.) A. C.

BINNENLAND.

Het *Staatsblad* van 1867, n°. 28, bevat de Wet van den 16den April 1867, houdende wijziging van Art. 24 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58), regelende het Geneeskundig Staatstoezigt. — De beide Artt. der Wet luiden als volgt:

»*Artikel* 1. De eerste alinea van artikel 24 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58) wordt gelezen als volgt:

»»Aan ieder der Geneeskundige Raden wordt door Ons eene jaarlijksche som toegekend ter bestrijding van zijne uitgaven, met inbegrip van vergoeding van reis- en verblijfkosten der leden en plaatsvervangende leden en, voor zoo ver zij niet behooren tot de geneeskundige ambtenaren, van vacatiegeld voor de Vergaderingen, die zij bijwonen en voor de werkzaamheden in Art. 13 genoemd."

»*Artikel* 2. De bepaling van het voorgaande artikel geldt van de instelling der Geneeskundige Raden af."

[Bij het nu gewijzigde artikel 24 was — zoo als men weet — de vergoeding *persoonlijk* gesteld voor de leden en plaatsvervangende leden der Raden. De reden dezer wijziging hebben wij vroeger vermeld.]

— De *Staats-Courant* van den 3den Mei j.l. deelt een rapport mede van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den Koning, waarin hij zegt, dat er meermalen twijfel is geopperd, of wel het Koninklijk besluit van den 19den Januarij 1861, waarbij eene zilveren medaille of eene premie wordt toegekend aan Genees- en Heelkundigen of bureaux van vaccinatie, die zich betrekkelijk het meest verdienstelijk hebben gemaakt omtrent de gratis-vaccinatie van minvermogenden, bij ondervinding is gebleken aan het doel te beantwoorden. De Minister heeft daarom gemeend, daarover het advies te moeten inwinnen van de Geneeskundige Raden, en van de zeven Raden hebben zich vijf vóór de intrekking van het besluit verklaard, hoofdzakelijk op grond, »dat de vaccinatie eene zeer eenvoudige operatie is, waaraan, ook al wordt zij in grooten getale verrigt, geene bijzondere verdiensten gehecht kan worden, en dat de uitgeloofde belooning aanleiding geeft tot misbruiken, welke den stand der Geneeskundigen tot oneer verstrekken."

De Minister deelt in het gevoelen van de meerderheid der Geneeskundige Raden, en heeft daarom aan den Koning in overweging gegeven het boven bedoeld besluit, alsmede dat van den 7den April 1861, waarbij bepalingen omtrent de medaille zijn vastgesteld, in te trekken.

De Koning nu heeft aan dit verzoek voldaan bij besluit van den 28sten April 1867, en daarbij genoemde besluiten van 1861 ingetrokken.

— Bij besluit van 17 Maart j.l., n°. 19, heeft Z. M., beschikkende op een verzoekschrift van het Bestuur der *Vereeniging tot onderzoek naar de middelen ter verbetering van den gezondheidstoestand in de gemeente 's Gravenhage*, gevestigd te 's Gravenhage, het Reglement dezer voor minder dan dertig jaren aangegane Vereeniging goedgekeurd en haar als regtspersoon erkend.

— Z. M. heeft, met wijziging van Art. 1 van het Koninklijk besluit van 1 Maart j.l., n°. 77, aan de Commissie, belast met de vervaardiging van een Supplement op de *Pharmacopoea Neêrlandica* en de *Nederlandsche Apotheek*, de vervaardiging opgedragen van eene *nieuwe* Pharmacopoea Neêrlandica en Nederlandsche Apotheek, en [wijders] tot leden van voornoemde Commissie benoemd de Heeren Dr. H. FABIUS te Amsterdam en Dr. J. J. HOMOET te Arnhem.

— Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is dezer dagen een adres gezonden door de Apothekers van 's Hertogenbosch, waarin zij verzoeken: 1°. dat er eene geheel nieuw bewerkte Pharmacopoea moge worden ingevoerd (vermoedelijk is bedoeld eene »*geheele*" nieuw bewerkte Pharmacopoea, in tegenstelling met *het Supplement*, dat gewraakt werd), en 2°. dat de Apothekers mogen worden ontlast van de bezwarende verpligting, om alles in voorraad te hebben (en wel) door de aanduiding in de Pharmacopoea van de werkelijk overal noodzakelijke geneesmiddelen door een teeken (* of §),

zoo als in de meeste andere Pharmacopoea's geschiedt, en het facultatief laten van het voorhanden hebben der overige artikelen aan den ijver of de behoefte der Apothekers, wier eigen wel begrepen belang steeds medebrengt, om datgene, wat zij weten of met grond vermoeden noodig te zullen hebben, voorhanden te hebben.

— Sub 3 Mei j.l. heeft Z. M. aan de Tweede Kamer doen toekomen een Ontwerp van Wet *omtrent het begraven van lijken, de begraafplaatsen en begrafenisregten*, met bijbehoorende Memorie van Toelichting.

[Voor het tegenwoordige wensch ik slechts de aandacht te vestigen op het belangrijke Art. 4 des Ontwerps, waarvan de 1ste en de 5de zinsneden luiden als volgt:

„Geene begraving geschiedt zonder schriftelijk verlof van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand, vrij van zegel en kosteloos af te geven, waarin tevens de begraafplaats, waar het lijk ter aarde zal worden besteld, wordt vermeld.

„Bij het vragen van verlof wordt overgelegd de schriftelijke verklaring bedoeld in Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60, ingerigt in den door Ons vastgestelden vorm, en vermeldende, behalve het in genoemd artikel voorgeschrevene, het vermoedelijk uur van het overlijden. Ontbreekt zoodanige verklaring, dan wordt de doodschouw verrigt en de verklaring afgegeven door een Geneeskundige, jaarlijks door Burgemeester en Wethouders daartoe aan te wijzen en te beëedigen."]

— Bij een vonnis van het Provinciaal Geregtshof in Noord-Holland, waarbij in appel is behandeld een vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Hoorn, van 26 October 1866, betreffende de vraag van onbevoegde uitoefening der Geneeskunde, te gelijk met onbevoegde uitoefening der Artsenijbereidkunst, is verstaan als volgt:

1°. Het doen van geneeskundig onderzoek en dien ten gevolge leveren van een medicament, stellen *twee* afzonderlijke feiten daar; — het eerste strafbaar volgens de Wet regelende de uitoefening der Geneeskunst, het andere volgens de Wet regelende de uitoefening der Artsenijbereidkunde. Ten opzigte van het laatste, tenzij bij herhaling gepleegd, is het vonnis, hoewel naar aanleiding van beide feiten gewezen, niet vatbaar voor hooger beroep.

2°. Het oordeel over ieder geval, of dit daarstelt het maken van zijn bedrijf van de uitoefening der Geneeskunst, is den Regter overgelaten.

3°. Het onderzoek, of een zieke lijdt aan eene ziekte, gedaan door iemand, die een specifiek geneesmiddel daartegen als familiegeheim bezit en verstrekt, en het geven van raad omtrent den bij het gebruik van dit middel in acht te nemen leefregel, kan niet geacht worden het uitoefenen der Geneeskunst daar te stellen.

UTRECHT. — Wij moeten met een enkel woord melding maken van den nog al heftigen strijd, binnen en buiten den Gemeenteraad laatstelijk hier gevoerd, met betrekking tot het al of niet mogen houden van varkens en mestvaalten, met name binnen de kom dezer gemeente. De discussie in den Raad ving aan den 25sten April j.l., naar aanleiding van eene nieuwe Verordening, die op dit stuk zou gemaakt worden. Bij deze gelegenheid bleek, dat, toen onlangs de bestaande Verordening door de Policie uitgevoerd werd (bij welke Verordening het al of niet mogen houden van varkens van de vergunning van Burgemeester en Wethouders afhing) en er in ééne wijk verzet daartegen kwam, de Policiemagt in dat verzet heeft berust en de zaak verder heeft laten rusten, — een en ander op last van hare wettige hoofden. Enkele leden van den Raad bleken niet zeer veel kwaad te zien in verzamelingen van varkens, mest en dergelijk vuil, ook in digt bebouwde streken of buurten. Zoo vond de Heer BISDOM de voorgedragene Verordening beter dan de bestaande, omdat volgens de eerste het houden van varkens en mestvaalten *voortaan* ook *zonder vergunning* zal geoorloofd zijn, mits met inachtneming van zekere door den Raad te stellen regelen tegen morsigheid en het doen van

overlast aan de buren. »Men vreeze niet," zeide hij o. a., »dat zulks nadeelig zal werken op den openbaren gezondheidstoestand. Want de ondervinding bewijst het dagelijks, dat die vrees ongegrond is, ja! dat de »uitwasemingen van het vee", alzoo ook de varkens, mits behoorlijk rein wordende gehouden, daarentegen veeleer *nuttig en heilzaam*, dan nadeelig voor de gezondheid zijn." Spreker wijst op den algemeen heerschenden, gunstigen gezondheidstoestand der landlieden, die echter als het ware te midden van mestvaalten en vee, dus ook van varkenslucht, leven. Hij kent boeren van 80 à 90 jaren oud, die nog frisch en gezond zijn, en hem verklaarden, dat zij altijd nabij de varkens geleefd en des winters boven de varkenshokken geslapen hebben en hieraan juist hunne goede gezondheid toeschreven, mits men ze altijd slechts goed zindelijk hield. Hij noemde de adviezen van alle deskundigen dan ook eenvoudig »praatjes," wat de Voorzitter toch wel wat kras vond. — Een ander lid, de Heer KOL, geloofde niet, dat varkens en mestvaalten op zich zelve schadelijk zijn, maar dat »fijngevoeligheid" hierbij eene groote rol speelt. »Als men de statistiek nagaat, zal men waarschijnlijk bij de menschen, die varkens houden, niet meer ziektegevallen aantreffen dan bij anderen. Wilde men getrouw de statistiek als basis aannemen, dan zou men, daar de cholera het meest heerschte in de Academiesteden Utrecht, Leiden, Groningen en Delft, tot de opruiming dier instellingen ook moeten besluiten. Dit zal toch de bedoeling niet zijn." (Het vorenstaande staat *letterlijk* zoo te lezen in het gedrukte »Stoomdruk-Verslag" van gezegde Raadsvergadering, dat bij het *Utrechtsch Dagblad* behoort!) — Den 30sten April werd de discussie voortgezet. Na nog vele en velerlei bespreking van de zaak in het algemeen en de bepalingen van de te maken Verordening in het bijzonder, eindigde de discussie met het aannemen van een voorstel, om het stuk terug te zenden aan de Commissie, die het ontworpen heeft, ten einde deze de zaak nog eens met de Gezondheids-Commissie bespreke en overlegge. (De Heeren BISDOM en KOL waren daartegen.) — De reden van deze terugzending schijnt hoofdzakelijk gelegen in de min gelukkige combinatie van de twee stelsels in het Concept: het tegengaan van het mestmaken in het belang der volksgezondheid eenerzijds, en het vrijlaten zoo veel mogelijk van het varkensfokken in het belang der volksvoeding anderzijds.

Dit voor zoo ver de behandeling der zaak ten Raadhuize betreft. Daar buiten ging het er vrij wat krasser mede. Wij moeten, in het belang der waarheid, de zaak iets hooger ophalen en laten opzettelijk een ander hier spreken, en wel de *Oude Rotterdammer Courant* (van 25 April j.l.). Na vermeld te hebben, dat in het orgaan der godsdienstige gemoedsbezwaren, de *Nieuwe Goessche Courant*, een nieuw verzet wordt gepredikt, namelijk een verzet dat niet betreft de afmaking van het vee, — maar de reinheidsmaatregelen, die in strijd komen met de wijze, waarop sommigen varkens houden, gaat het blad aldus voort:

»Die maatregelen worden nu niet uitgemaakt als eene poging om onzen Lieven Heer de handen te binden, maar als eene poging *om de geringe standen te beletten varkens te houden*, met *het doel* — het is de over-godsdienstige *Nieuwe Goessche Courant*, die het verzekert — *met het doel* »om het volk wat spoediger arm te krijgen." De *Nieuwe Goessche Courant* strooit uit, — niet, dat zij, die de volksgezondheid behartigen, vergeten, dat het volk hunne voorschriften niet altijd betalen kan. De herinnering zou zijn nut kunnen hebben. Doch dat zegt de *Nieuwe Goessche Courant* niet. Zij zegt, dat degenen, die zorgen voor de reinheid en gezondheid des volks, dat doen »*met het doel* om het volk wat spoediger arm te maken." — Dezelfde partij, die dat in de *Nieuwe Goessche Courant* uitstrooit, verzet zich nu, volgens de *Nieuwe Utrechtsche Courant*, te Utrecht tegen de Gezondheids Commissie, en weigert — niet om een var-

kenshok op te ruimen, dat ware al weêr te natuurlijk — maar om een varkenshok tien schreden verder te zetten van de vensters eens buurmans, die daardoor gehinderd wordt. De plaats is er, den naaste wordt schade toegebragt, de Regering beveelt het voorwerp te verplaatsen, maar het is de wetenschap, die dit aanraadt, in hare pogingen om Gods strafoordeelen, — die, let wel, ongelukkigerwijs juist altijd op de armen en slecht behuisden nederkomen, — krachteloos te maken, en het godsdienstige volk verklaart liever bij het lieve varkentje in het hok te willen liggen, dan te doen wat geboden wordt.

„In de *Zamenspraken*, bij KEMMER te Utrecht uitgegeven, wordt gedrukt, „dat de *Gezondheids-Commissie* het lot der DE WITTEN en VAN OLDENBARNEVELT verdient. De Politie, die de voorschriften komt uitvoeren, is reeds op de vlugt gedreven."

Inderdaad: n⁰. 405 der *Zamenspraken*, uitgegeven bij J. J. H. KEMMER, te Utrecht, bedreigt herhaaldelijk met moord en doodslag de leden der Gezondheids-Commissie. „Dat heeft men, als men in Utrecht voor het belang der burgerij en voor de gezondheid der bewoners in de bres springt, dat men zich, als in Noord-Amerika, wapenen moet om het geweld van zich af te keeren en zijn leven te verdedigen," zegt een der ijverigste leden der Gezondheids-Commissie, in de *Nieuwe Utrechtsche Courant* van 24 April!

AMSTERDAM. — De voordragt van Burgemeester en Wethouders aan den Raad, betreffende den bouw van een nieuw Gasthuis alhier, hield in het volgende voorstel: dat de Vergadering besluite: 1⁰. Tot het bouwen van een nieuw Gasthuis voor 400 bedden op het terrein van den buitenwal van den Timmertuin, waarvoor geraamd wordt noodig te zijn eene som van ƒ 720,000. 2⁰. Tot het verplaatsen van al hetgeen zich op den buitenwal van den Timmertuin bevindt naar de plaatsen, die volgens de bijlage daarvoor kunnen worden ingerigt. 3⁰. Tot het daarstellen eener afzonderlijke Kraaminrigting voor 80 kraamvrouwen, zoo mogelijk op het terrein begrensd aan de Noordzijde door den Grimburgwal en de Grimpessesluis, aan de Zuidzijde door de Nederlandsche bank, aan de Oostzijde door de pakhuizen op den Grimburgwal en aan de Westzijde door de Oude Turfmarkt, waarvan de kosten worden geraamd op ƒ 160,000, terwijl bovendien zullen moeten worden aangekocht de percelen G 2624 en 2625. 4⁰. Voor het een en ander beschikbaar te stellen eene som van ƒ 900,000, waarvan zullen worden afgetrokken de gelden, voortvloeijende uit den verkoop van den grond en de gebouwen van het Buitengasthuis, van de afbraak der percelen voor de Kraaminrigting te gebruiken en van de kapitalen tot den bouw van Gasthuizen bestemd. 5⁰. Burgemeester en Wethouders op te dragen, in overleg met Heeren Regenten van de beide Gasthuizen, de noodige teekeningen en bestekken te doen opmaken. 6⁰. Regenten te magtigen om het Binnengasthuis gaandeweg, volgens een te maken plan, te verbeteren, waartoe te zijner tijd de noodige gelden zullen worden aangevraagd.

— In de Raadszitting van 9 Mei j.l. werd nu de Gasthuis-kwestie, door het nemen van zes afzonderlijke besluiten, voorloopig ten einde gebragt. De merkwaardigste dier besluiten zijn: 1⁰. dat een Gasthuis voor 400 bedden zal worden opgerigt, hetzij aan *de Zaag-* of aan *de Raambarrière*, ter keuze van Burgemeester en Wethouders, en *niet* — zoo als deze laatsten voorstelden — aan den Stadstimmertuin; — 2⁰. dat eene afzonderlijke Kraaminrigting voor 80 à 100 vrouwen naast het Binnengasthuis zal worden in het leven geroepen; — 3⁰. dat het Buitengasthuis zal worden gesloopt. (Het eerste besluit is met 19 tegen 14 stemmen genomen. Tevens is besloten, dat nadere bestekken en plannen den Raad zullen worden aangeboden.)

Spoedig daarop werd bij den Raad een adres ingediend van de Regenten der beide Gasthuizen, waarbij zij hun ontslag uit genoemde betrekking vragen. Als grond daar-

voor geven zij aan, »dat de Raad, in strijd met de voordragt van Burgemeester en Wethouders, alsmede met het advies der Professoren in de Geneeskunde en van Dr. O. D. L. HUET, Eerste Geneesheer aan het Buitengasthuis, een terrein aan de Zaag- of aan de Raambarrière voor een nieuw Gasthuis heeft aangewezen." Regenten toch verklaren van meening te zijn, »dat het terrein op den buitenwal van den Stadstimmertuin voor dat doel had behooren te worden goedgekeurd, en gevoelen thans noch lust, noch moed, tot het ontwerpen van bouwplannen voor een Gasthuis op een ander terrein mede te werken." ALI COHEN.

Van den kant der Geneeskundigen is in een adres aan den Raad geprotesteerd: 1°. tegen den toevalligen uitslag der Raadszitting waarbij men, in plaats van het door de autoriteiten, na behoorlijke overweging, aangewezen terrein tot stichting van een nieuw Gasthuis, ter vervanging van het vooral om zijne ongezonde ligging afgekeurde Buitengasthuis, thans bij wijze van *amendement* de plaatsing in bijna dezelfde buurt heeft aangenomen; 2°. is het adres gerigt tegen de wijze van behandelen dezer kwestie; het eindigt aldus: »Terwijl zij (de onderteekenaars, ongeveer een vijftigtal van de door praktijk en ook door ervaring als Armen-Doctor, met de zaak meest bekende Doctoren) het toejuichen, dat eindelijk het door zijne ongezonde ligging beruchte Buitengasthuis zal ontruimd kunnen worden, mogen zij niet zonder ernstig protest de voorstelling laten inwortelen, alsof de overal gebleken invloed van bodem, ligging en omgeving, op de doelmatigheid van eene inrigting ter genezing van zieken, door alle de Geneeskundigen van Amsterdam evenzeer miskend wordt."

— Gedurende de maand April en de eerste helft van Mei zijn enkele geïsoleerd gebleven choleragevallen voorgekomen: in de provincie Utrecht 2, in Gelderland 2, in Noord-Holland 2, in Zuid-Holland één. Wij beschouwen die niet als voorloopers eener nieuwe epidemie.

— De *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* heeft onlangs een belangrijk werk: DE STERFTE-ATLAS VAN NEDERLAND, voltooid en uitgegeven bij den Boekhandelaar H. A. FRIJLINK, te Amsterdam.

Op twaalf kaarten is voor elke gemeente de sterfte door teekens aanschouwelijk gemaakt, in verband met de gesteldheid van den grond; daarbij geeft een begeleidende tekst (in groot kwarto) voor iedere gemeente naauwkeurig op de bevolktheid, de mate van welvaart, de vruchtbaarheid en de afname der bevolking door de sterfte op verschillenden leeftijd enz. Het een en ander is over het geheele Rijk districtsgewijze geresumeerd, om ter vergelijking in allerlei rigting te dienen.

Opdat de Geneeskundigen niet alleen, maar ook de Besturen en de beschaafde ingezetenen der gemeenten inzigt zouden kunnen krijgen in de omstandigheden en middelen, waardoor de physieke welvaart en volksgezondheid bepaald en verbeterd wordt, is dat werk door de Maatschappij belangeloos ondernomen en wenscht zij het thans in veler handen. Daarom is de geheele Atlas voor slechts *f* 3.60 (gekleurd voor *f* 3.90) verkrijgbaar; van elke provincie afzonderlijk eenige weinige exemplaren à *f* 1.00. Z.

PERSONALIA.

Bij besluit van 24 Mei j.l. heeft Z. M. aan den Heer Dr. J. P. TH. VAN DER LITH, Directeur en Eersten Geneesheer aan het Krankzinnigengesticht te Utrecht, verleend den titel van Hoogleeraar en aan hem in die hoedanigheid met het begin van den volgenden cursus opgedragen het geven van onderwijs in de Psychiatrie aan de Hoogeschool.

OVERLEDEN: Den 19den Mei, te Groningen, de Heer J. BAART DE LA FAILLE, Emeritus-Hoogleeraar in de Geneeskunde, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van den Gemeenteraad enz., oud 72 jaren. Vijf dagen later, 24 Mei, zou

de overledene het halve eeuwfeest zijner promotie als Med. Doctor hebben gevierd, waartoe door zoo velen zijner vrienden en vereerders van hunne zijde reeds alles was voorbereid. Onder meer zou door hen eene voortreffelijk bewerkte gouden medaille met het borstbeeld van den jubilaris aan den man worden ter hand gesteld, van wien op de eerepenning zoo met regt kon gezegd worden: *»Per decem lustra semper vigilans!"* Populair geleerde en praktisch Geneeskundige en Verloskundige bij uitnemendheid, — humaan, welwillend, hulpvaardig, milddadig jegens allen en alles, — Docent, wien voor zijne leerlingen niets te veel was, — rusteloos bezig in zijne verschillende akademische, maatschappelijke en vele andere betrekkingen, zoo lang zijne tot vóór eenige jaren gezondheid hem dat vergunde, — wordt zijn afsterven betreurd door duizende dankbare medeburgers en zijne erkentelijke leerlingen. — Den 4den Mei, te Amsterdam (waar hij zich tijdelijk bevond), de Heer CL. MULDER, Emeritus-Hoogleeraar in de Natuurlijke Historie aan de Hoogeschool te Groningen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, oud 70 jaren; — den 9den Mei, de Heer H. DIEPHUIS, Med. Doctor te Dragten, oud 40 jaren (aan den typhus). ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

PROGRAMMA VAN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING,

Te houden te Middelburg, op Woensdag en Donderdag, den 26sten en 27sten Junij 1867.

Dingsdag 25 *Junij*, de Stoomboot *Rotterdam—Middelburg* vertrekt van Rotterdam des middags ten 12 ure.

De Stoomboot *Vlissingen—Rotterdam* des morgens ten 8½ ure (door het kanaal van Zuid-Beveland).

De Spoorboot *Bergen-op-Zoom—Middelburg* ten 1 ure namiddag van Tholen, in correspondentie met den ten 12 ure aankomenden trein te Bergen.

Receptie der Leden in den Hove *St. Sebastiaan* (Schuttershof *de Edele Handboog*), des avonds ten 8½ ure (Zomer-Concert); vrije toegang voor de Leden.

Woensdag 26 *Junij*, des morgens ten 9 ure, opening der Algemeene Vergadering in de Vergaderzaal der Provinciale Staten van Zeeland.

Ten 1 ure rijtoer naar Domburg (de rijtuigen te geven door de Afdeeling).

Bezigtiging der Buitenplaatsen: *Overduin*, *Berkenbosch* en *Westhoven*.

Table d'hôte in het Bad-Hôtel te Domburg à *f* 1.50.

Donderdag 27 *Junij*, des morgens ten 9 ure, heropening der Algemeene Vergadering.

Ten 2 ure openbare les in de Gymnastiek (Groenmarkt). Verder bezigtiging van het Gasthuis, het Museum, de Hoogere Burgerschool, de Oudheidskamer, de Abtdijtoren enz. enz.

Diner ten 6 ure in de Societeit *St. Joris* (*Balans*) à *f* 5.— per Couvert, met inbegrip van eene halve flesch wijn.

H.H. Leden, die logies verlangen, worden verzocht zich per franco brieven, vóór 20 Junij, te adresseren aan den Secretaris der Afdeeling JOHANNES ROBERTS RISSEEUW te Middelburg.

DE GEVOLGEN DER WET OP DE UITOEFENING DER ARTSENIJBEREIDKUNST VOOR DE APOTHEKERS.

Ook uit het historisch en wel inzonderheid het kritisch-historisch oogpunt is het niet van belang ontbloot, na te gaan hoe nu reeds door den Apothekersstand geoordeeld wordt over de doelmatigheid en de goede gevolgen, die de tegenwoordige Wet op de uitoefening der Artsenijbereidkunst, in verband met die op de examens der Apothekers enz., zal hebben. Ziet hier hoe het *Pharmaceutisch Weekblad* 1867, van 12 Mei, zich laat hooren:

„De bijhandel in de meest heterogene bestanddeelen met de geneesmiddelen in een en hetzelfde vertrek gemeenzaam geplaatst, is eene ernstige grieve in de apotheek, die echter, evenmin als andere, dadelijk kan worden weggenomen. Nog levert die bijhandel in onderscheidene apotheken eene wezenlijke bijdrage tot het levensonderhoud; eene bijdrage, die niet kan worden verlaten, voordat de geheele toestand verbetering heeft ondergaan.

„Onze nieuwe Wetgeving verbiedt dien abnormalen toestand in apotheken, waar zij in alinea 2 van Art. 3 van Wet IV verlangt, „dat de Apotheker zijn beroep niet anders uitoefent, dan in een uitsluitend daartoe bestemd gedeelte van het huis." Alleen voor de bij de invoering der Wet bestaande apotheken stelt zij in Art. 34, als overgangsbepaling, dat vergunning tot afwijking dezer uitsluitende bestemming kan worden gegeven. *Voor de toekomst is dus de zaak door de Wet verzekerd*, en het Geneeskundig Staatstoezigt heeft daarop acht te geven bij eene eventueele oprigting van nieuwe apotheken of bij het ondernemen van een heterogenen handel in apotheken, waar zulks niet plaats vond tijdens de invoering der Wet.

„Blijven de handen flink aan de pharmaceutische examens gehouden en steeds niet anders dan goed onderrigte, wetenschappelijke mannen tot de verschillende pharmaceutische graden toegelaten, dan zal *veel, wat tot heden onzen stand ontsiert, worden weggenomen. In die examens ligt onze toekomst besloten.* Bij de zware eischen zal het tal pharmaceuten verminderen; daarvan moet eindelijk het gevolg zijn *eene vermindering van het getal apotheken, eene vermeerderde welvaart in de overblijvende apotheken. Dit, gevoegd bij het hooger wetenschappelijk gehalte der Apothekers, zal van zelf den heterogenen bijhandel doen opheffen.* Waar zal die handel blijven? Wij meenen bij de toekomstige Droogisten, die zich zonder examen en zonder contrôle allerwege zullen kunnen vestigen en naar hartelust glimmend smeer, beenwas, en wat al niet meer naar oude gerenommeerde recepten kunnen bereiden en verkoopen."

Wij voor ons hebben daaraan niets toe te voegen, dan de opmerking, dat ook hier weder blijkt, hoe tegen het gezond verstand en het kalm afwachten van wat de ervaring zal aan de hand doen, noch tegeningenomenheid, noch schelklinkende phrasen bestand zijn.

ALI COHEN.

DE BADPLAATSEN OEYNHAUSEN EN LIPPSPRINGE.

Aan ons voornemen, in een vroeger opstel geuit (blz. 131 van dezen Jaargang), om eene mededeeling te doen van twee badplaatsen, waarheen eenige Pruissische militairen voor rekening van dat Gouvernement gezonden waren, willen wij thans voldoen.

Van Oberhausen langs den spoorweg naar de Hannoversche grenzen stoomende, nadert men het vroegere Rhemen, sedert 1848 naar den Berghauptmann Hernn Geh. Rath OEYNHAUSEN, in gevolge eener kabinets-order van den Koning van Pruissen, naar dien naam herdoopt. Hoe afwisselend de weg ook aanvankelijk langs ijzersmelterijen en later — het Wesergebergte op- en afgaande — voorbij de linnenweverijen en bleekerijen van Bieleveld gaat, zoo nadert men tegenwoordig Oeynhausen in de helft van den tijd langs het spoor van Almelo-Salzbergen.

Het nog in 1844 onbeduidende badhuis van den kolonist VON MEIJER had sinds lang de aandacht der Pruissische Regering getrokken, zoodat zij het volgende jaar daar ter plaatse op breede schaal eene badinrigting bouwen — en genoemde eigenaar van den grond, na een lang proces, geregtelijk onteigenen liet. Eerst na den dood van dezen VON MEIJER verkochten zijne erfgenamen dit kolonaat voor een hoogen prijs aan de Regering.

Oeynhausen is in eene genoegzaam geheel omslotene vallei gelegen, slechts ten Zuiden is het open, hoezeer door den Kappenberg eenigzins beschut, waar men in een uur heenrijdt en een allerschoonst vergezigt heeft over den geheelen omtrek.

Sedert 1746 bestonden hier reeds zoutpannen (Salines), welke men thans ook nog langs den spoorweg en het riviertje de Werra, dat in de Weser uitloopt, aantreft en waarin vroeger wegens het te geringe zoutgehalte van sommige bronnen het warme zoutwater nutteloos wegliep.

Volgens BISCHOF's analyse bevat het bronwater op 16 oncen:

Chloornatrium.	256,396	grein.
Chloormagnesium.	8,281	"
Zwavelzure kali.	0,361	"
Zwavelzure kalkaarde. . .	22,999	"
Zwavelzure magnesia. . .	19,997	"
Koolzure kalkaarde. . . .	6,670	"
Koolzure magnesia. . . .	3,856	"
Koolzuur ijzer-oxydule. .	0,531	"
Koolzuur mangaan oxydule.	0,010	"
Kiezelaarde.	0,357	"
Brommagnesium.	0,005	"
Te zamen	313,444	grein.

De temperatuur van het bronwater is 26.5° R. en ontspringt uit een 2219 voeten diep geboorden put, die ter linker zijde achter de badinrigting gevonden wordt en met eene koepelvormige glazen kap is bedekt, waardoor men het bronwater onophoudelijk schuimend ziet opwellen. Te gelijk met het water ontwikkelen zich in elke minuut 3 kubiek voeten gas, dat uit 93.86 koolzuur en 6.14 dampkringslucht bestaat en in een daartoe bestemd reservoir wordt verzameld, om het tot douches door gutta-percha buizen, hetzij afzonderlijk, dan wel in het bad op de zieke deelen te doen stroomen.

Deze put was reeds de tweede, die men genoodzaakt was te boren en om te verhoeden, dat ook deze soms niet voortdurend genoeg water zou blijven verschaffen, waren tijdens mijn verblijf reeds grootendeels de fundamenten gemetseld voor een derde put, evenwijdig aan het hoofdgebouw, doch meer naar achteren en regts.

Bezwaarlijk kan men zich een denkbeeld vormen van het zware metselwerk, tot het boren van zulk een diepen put benoodigd en even verrassend het is de bron elders water te zien opwerpen, zoo bewonderenswaardig zijn hier de gewrochten van grootsche opvattingen. Het metselwerk was ingerigt, zoo als de volgende schets ons te zien geeft.

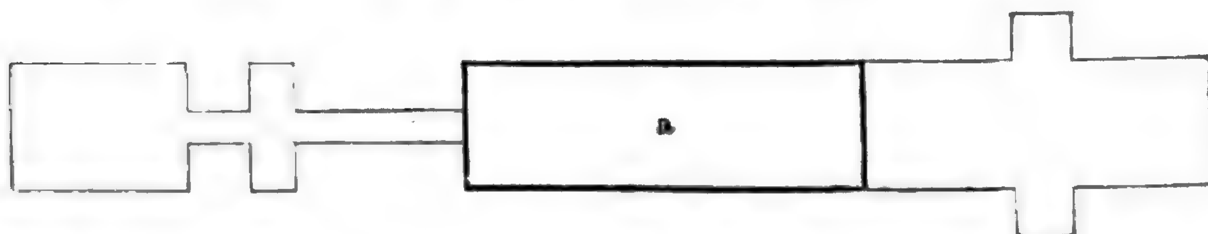

Tot dus verre had men nog maar 30 voeten diep geboord (a) maar men had het voornemen deze nog 1000 voeten dieper te boren dan de thans in gebruik zijnde.

Het groote badhuis is in den vorm van de hoofdletter H opgetrokken en vooraan naar het Noord-Westen en achter tegen het Zuid-Oosten open. Ter zijde van iederen vleugel zijn aan weêrskanten in het midden opgaande trappen, die toegang tot de corridors geven, in welker lengte aan beide zijden badkamers zijn aangebragt, waarin zich steenen en houten kuipen bevinden, die, naarmate men het spoedige afkoelen wil verhoeden, verkozen worden. Het deel van het gebouw, dat de vleugels vereenigd, bevat leeskabinetten en een koepel, waarin men bij de soms tropische hitte in het bijna niet beschaduwde gebouw verademing kan vinden.

In de nabijheid van dit hoofdgebouw is een kleiner zeer eenvoudig badhuis voor de minder gegoeden en voor de militairen beneden den rang van Officier. De badkuipen zijn hier gelijk aan die van het hoofdgebouw.

Aan het tegenovergestelde zeer lage gedeelte van Oeynhausen vindt men het op zich zelve staande Dunstbad, dat den vorm heeft van eene cirque (amphitheatre), welke tegen haren wand tal van kleine vertrekjes of cellen bezit. Midden in deze cirque staat eene zeer wijde ijzeren buis, waardoor het bronwater met eene aanmerkelijke kracht naar boven wordt geperst 1) en onder het nedervallen eerst op een breeden krans van rijs-hout en verder op de ingebikte steenen van de wijde en diepe kom rondom den voet van de pijp onder eene temperatuur van 24° R. verstuift. Men geniet deze vochtige lucht staande of zittende in de genoemde cellen en meer of minder ontkleedt, al naarmate men ze slechts op het slijmvlies van den neus, mond en keel of van het oor, dan wel op grootere of kleinere oppervlakten van de huid wil laten inwerken.

Al verder geniet men in het Werra-kanaal de sterke stroom, ontstaan uit de voortstuwing van het water uit de Salines, door middel van een groot rad. Het water is hier verder bijna gelijk aan gewoon water en bezit eene temperatuur als die in den zomer.

Eindelijk maakt men veel gebruik van koud-water-douches, van douches van bronwater- en van koolzuurgas.

Onder de alhier praktiserende badartsen leerde ik de Saniteitsrathen Dr. von moel-

1) Men wil dat de fundamenten dezer cirque 50 voeten beneden het spiegelvlak van de bron in het hooge gedeelte van Oeynhausen ligt.

LER en Dr. ALFTER kennen, alsmede Dr. LEHMANN. De eerste is reeds hoog bejaard en behandelde nog maar weinig patiënten, de tweede is mede met de behandeling der militairen belast, terwijl Dr. LEHMANN zich de meest warme voorstander dezer badplaats betoont.

De wijze hoe het bronwater gunstig op het organisme werkt, weet men niet zonder zich op hypothesen te verlaten. Dr. LEHMANN, die daarmede vele proeven op zich zelve en zijne kinderen genomen heeft, erkent, dat hij aan de opneming door de huid niet geloofd en zoo er al diffusie plaats vindt, dan is deze toch zóó gering, dat ze niet in aanmerking kan komen; eer is hij van gevoelen, dat het warme bronwater door zijn gehalte aan koolzuurgas, in verband met andere te gelijker tijd aangewende middelen, als: schuijeren, wrijven, kneden enz., prikkelend op de huid werkt, de stofwisseling bevordert, de voeding verbetert en het verlies van phosphorzure kalk uit het ligchaam tegengaat (?).

Het mag overbodig heeten hier alle ziekten en gebreken op te noemen, waarvoor deze badplaats al niet wordt aangeprezen; voor de volgende echter met meer of minder grond, als: scrophulosis, exanthemata, beenziekten, syphilis, rheumatismus, jicht, hersen- en ruggemergziekten, exsudaten, baarmoederziekten enz. Buiten twijfel vinden hier patiënten met hemi- en paraplegiën en met chronische gewrichtsaandoeningen bijzonder veel baat; trouwens het groot aantal ijzeren handwagentjes, in den vorm van een leuningstoel met beweegbare voetenbank, dat den bezoeker van Oeynhausen allerwegen ontmoet, doet hem als van zelven aan laatstgenoemde lijders denken. Kinderen en volwassenen van beiderlei kunne worden hier door hunne betrekkingen of daartoe opzettelijk in huur genomen personen voortgereden. Officieren bezitten daartoe hunne eigen oppassers en aan de soldaten wordt een voldoend aantal geschikte kameraden tot dit doel medegegeven, die met hen bij de landlieden zijn ingekwartierd.

Reeds in den vroegen morgen ziet men de badgasten op weg, om zoo mogelijk nuchteren minerale wateren te drinken 1), waarbij afwisselend wandelingen worden voorgeschreven. In het overschoone wandelpark ontmoeten de patiënten veelal hunne respectieve Geneesheeren en onder steeds voortgezette beweging vraagt en geeft men raad. Veel draagt verder ter verstrooijing bij de muziek des morgens en des avonds door eene wel niet sterk bezette, maar uit wel geoefende muziekanten bestaande kapel. Ook vindt men er eene ruime keuze van litteratuur en bijna alle dagbladen.

Na het ontbijten en het nemen van eenige rust vangen de patiënten successievelijk aan baden te nemen, en wel de vrouwen in de regter helft van het gebouw en de mannen in de linker. Nog zij hier met een woord vermeld, dat in de onmiddellijke nabijheid der badkuipen vaste kranen, alsmede buizen van gutta-percha aangebragt zijn, waardoor men, desverkiezende, bronwater, stoom en koolzuurgas kan laten binnen stroomen.

Tegen verlammingen wordt een ruim gebruik gemaakt van douches onder alle vormen, zoo van bron- als van gewoon water, gepaard met cucurbitae cum et sine ferro. Ook maakt men verschil in aanwending van versch toegestroomd bronwater en dat waaruit het koolzuurgas grootendeels is ontweken.

Meerdere dezer lijders verzekerden mij hier allengs beterschap te hebben gevonden, doch over het algemeen langzaam, zoodat zij verscheidene jaren achtereen de badkuren

1) De meest voorgeschrevene zijn, behalve tal van bitterwateren, die uit de Bülowbronnen en het Pyrmonter staalwater, meest aangelengd met wei van koe- of geitenmelk.

kwamen herhalen. Een mijner patiënten, een jonge man van 33 jaren met verlamming der onderste ledematen, gepaard met haemorrhoïdaal lijden, ondervond hier aanvankelijk veel baat, doch recidiveerde spoedig te Amsterdam. In het afgeloopen jaar begaf hij zich naar Godesberg, doch keerde zonder eenig herstel terug. De overste POPULIER van het Oost-Indische leger daarentegen zag ik volkomen hersteld van verlamming der onderste ledematen uit Godesberg wederkeeren.

In het oog vallend verbeterd inmiddels het uiterlijk der meeste lijders en, zoo men op die forsche gelaatstrekken dier sterk gebouwde mannen of op de frissche tint van meerdere dames had willen afgaan, zou men bezwaarlijk hebben kunnen vermoeden, dat de meeste òf niet konden staan òf wel ter naauwernood met krukken òf stevige stokken zich konden voortslepen.

Onverklaarbaar kwam het mij voor, dat aan paralytici niet, in zekere mate althans, het tabaksrooken was ontraden. Doch integendeel, zij rookten van den ochtend tot den nacht. Evenzeer zette een postbeambte uit Osnabrück het snuiven onophoudelijk voort, zoo zelfs, dat hij geen lucht door den neus kon halen, ondanks hij wegens intoxicatie van met lood bezwangerde snuif aan paralysis had geleden. Ik raadde hem in elk geval eenige matiging aan, al was het niet zoo zeer uit vrees voor bijgemengd lood; doch de goede man stopte automatisch zijne neusgaten zoo mogelijk nog digter toe.

Om zich gemakkelijker een denkbeeld te vormen hoedanig van andere hulpmiddelen nog ter genezing gebruik gemaakt wordt, laat ik hier volgen het voorschrift van Dr. LEHMANN, voor eene patiënte met gedeeltelijke ankylose en zwelling van de omringende zachte deelen van het heupgewricht na coxarthrocace.

„Patiënte moet des morgens ten half zeven ure opstaan, daarop naar het park wandelen en 6 oncen Pyrmonter staalwater in tweeën met 1/4 uur tusschenruimte drinken. Vervolgens drie kwartiers wandelen, te huis komende zich met een omslagdoek bedekken en een ontbijt nemen, bestaande uit wittebrood zonder boter en tot drank versche melk. Na tot 9 1/2 uur gerust te hebben neemt ze een bad, na alvorens het hoofdhaar in een knoop te hebben zamengevat, in een houten kuip, blijft dan gedurende 10 minuten tot aan den kin rustig in het vooraf gedurende 1 minuut met waterdamp verwarmde bad liggen, waarna de heup gedurende 2 minuten gekneed en vervolgens 3 minuten aan eene douche van koolzuurgas wordt blootgesteld. Thans rust men 4 minuten en eindigt met 2 minuten malaxeren en even lang schuijeren. Na aangekleed te zijn drinkt patiënte een glas bier (Waldslusjen), gaat eenigen tijd op eene kanapé of bed rusten en gebruikt hierna een kop bouillon met een ei. Omstreeks den middag vangt ze op nieuw aan te wandelen, eet ten 1 ure soep, vleesch, gekookte vruchten met een glas Bordeaux, van 4—8 ure verders verkeer in de vrije lucht en ten 8 1/2 ure souper, bestaande uit 2 eijeren en vleesch, andermaal met een glas bier en ten laatste bij tijds ter ruste."

Na een verblijf van zes weken en het gebruik van 30 baden was de zwelling rondom het heupgewricht geheel verdwenen en de gedeeltelijke ankylose eenigermate verminderd; een resultaat, dat we werkelijk voldoende mogen noemen.

Het zoude ons te ver heen leiden, om bij iedere ziekte en elk gebrek, dat hier behandeld wordt, stil te staan; slechts moeten wij hier vermelden, dat in het Dunstbad vooral slepende aandoeningen der slijmvliezen bij scrophuleuse individuen behandeld worden en voorts rheumatische aandoeningen van meerdere of mindere uitgestrektheid. In een afzonderlijk vertrek, in de onmiddellijke nabijheid der bron, appliceren zich de patiënten, die aan doofheid lijden, zelve douches van koolzuurgas.

Onder de destijds te Oeynhausen verpleegd wordende militairen waren 10 met stoornissen in de beweging na beenbreuken overgebleven en wel 7 na geschotene wonden

en 3 ten gevolge van een val; voorts 6 met belemmerde beweging door contractuur, eveneens na geschotene wonden, 4 met verlamming na hersen- en ruggemerg-apoplexie, 6 met chronisch rheumatisme, 1 met hepatisatio pulmonum en 1 met chronische pleuritis, te zamen 30, waaronder 1 Hoofd-Officier, 1 Luitenant en 28 Onder-Officieren en manschappen. Na afloop van het badsaizoen waren 4 hersteld en 9 gebeterd, te weten van de eerste: 2 die aan belemmerde beweging door contractuur na geschotene wonden hadden geleden, 1 aan paralysis en 1 aan hepatisatio pulmonum. Onder de gebeterden waren 2 die door beenbreuken stoornis in de beweging hadden nagehouden (1 na eene geschotene wond en 1 ten gevolge van een val); voorts 2 met contractuur na geschotene wonden, 2 met paralysis en 3 met chronisch rheumatisme.

Gelijk de militairen bijna aan de grenzen van Oeynhausen verspreid ingekwartierd zijn, zoo bewonen de overige badgasten meer de veelal op zich zelve staande huizen nabij het badhuis of logeren in het schoone Hôtel *Vogler*. Liet de zindelijkheid in het algemeen, en in het bijzonder voor de privaten, niet zeer veel te wenschen over, dan zouden de patiënten stellig in de particuliere woningen rustiger zijn en zich meer aan eene heilzame diëet kunnen houden, terwijl nu aan de open tafels bij *Vogler* en in het Park daarentegen grovelijk gezondigd wordt en wel in het bijzonder door het te ruim gebruik van verschillende wijnsoorten door sommige paralytici.

De kennismaking geschiedt aan deze tafels gewoonlijk spoedig en wordt alligt na afloop daarvan, gewoonlijk 3 uren namiddag, vriendschappelijk in het Park voortgezet. Onwillekeurig wordt de aandacht getrokken op de heeren, die, met zorg gekleed, in hunne ijzeren wagentjes, waarin ze aan en van tafel gebragt worden, den ganschen namiddag zich van het eene theetafeltje naar het andere laten rijden, om bij de schoone en fraai getoiletteerde dames (eveneens in wagentjes gezeten) bezoeken af te leggen (solatium est miseris socios habere malorum!). Voor hen, die beter ter been zijn, levert het met zóó veel verscheidenheid aangelegde Park of eene wandeling naar Melberg, dan wel een rid naar den Kappenberg of Porta Westphalica alle denkbare verpoozing op.

Melberg is een in alle opzigten Hollandschen buitentuin met kegelbaan en schommel, doch de Porta Westphalica overtreft alles wat men hier slechts in dagen reizens te zien krijgt. Zij ontvangt haren naam van de niet breede vaneenwijking, welke het gebergte hier gedoogd om doorgang te verleenen aan de Weser.

De oevers zijn met eene schoone brug verbonden en laten het oog weiden over de groote ijzersmelterij, de ijzergroeven en den spoorweg, welke langs den regter oever het gebergte omzoomt en in al zijne vaart plotseling van achter haar te voorschijn treedt. Men kan zich, dunkt mij, hier nimmer genoeg verzadigen aan hetgeen de natuur aan de kunst te vervolmaken laat.

Ruimschoots wordt dan ook van de uitspanning gebruik gemaakt, welke men hier tegen het gebergte heeft opgetrokken en waar het oog zich nog lang kan verlustigen in alles wat men zoo even in al hare bijzonderheden heeft kunnen gaan bezoeken.

Worden inmiddels de avonden langer, dan organiseren de Heeren, die hunne zieke vrouwen vergezellen, al spoedig voor de kinderen eene danspartij, doch dit belet niet dat tegen Augustus het anders zoo druk bezochte Oeynhausen merkbaar lediger wordt. De badgasten, die door wat later aankomst zich erg tot nu hebben moeten behelpen, kunnen nu van zelve beter logement krijgen. Naar ik vernam draagt tot het vroeg verlaten van deze badplaats wel iets bij het gemis van eene speelbank. Wie echter te Wiesbaden, Baden-Baden en Spa de passie van het spel in al hare afzigtelijkheid heeft kunnen gadeslaan, zal met mij wenschen dat in dat gezonde oord nimmer eene speelbank worde opgerigt.

LIPPSPRINGE.

Zoo gemakkelijk het is langs den spoorweg Oeynhausen te bereiken, zoo veel moeite kost het naar Lippspringe te komen. Slechts tot Paderborn loopt de spoorweg, doch van hier heeft men niets dan slechte voertuigen, waarbij de minste vigilante hier te lande nog een voorwerp van weelde is. Ofschoon de afstand slechts een uur is, zoo rijdt men er nagenoeg even lang over.

De aanblik der badplaats intusschen verrast des te meer, wijl de weg er heen zeer eentoonig en weinig bebouwd is. Hare ligging is tusschen 51—52 Noorderbreedte en door de beschutting in het Noorden en Noord-Oosten, door het Teutoburger-Wald, komen de plotselinge temperatuurswisselingen er zelden voor. De grond is zeer zanderig en de lucht doorgaans vochtig, hetwelk men wil dat voordeelig voor borstlijders zou zijn. De aanleg van het Park getuigt van uiterst veel smaak en prachtig verheffen zich daar midden in, de in eene regte lijn gebouwde logementen, waarin voor 300 personen plaats is. Ook kan men bij partikulieren kamers huren, want hoe hoog men ook opgeeft van den matigen prijs in de logementen, zoo valt daar toch veel tegen op te merken.

Het voornaamste middel, dat hier genomen wordt, is het nitrogenium, dat met het water uit de Arminius-bron gestadig te voorschijn treedt en tot inhalatiën dient.

Het zich ontwikkelende gas bevat op 100 deelen 83.25 stikstofgas en het bronwater is als volgt zamengesteld, namelijk op 16 oncen:

Zwavelzure soda.	5.20 grein.
Zwavelzure kalkaarde.. . .	4.25 „
Zwavelzure magnesia. . . .	0.80 „
Koolzure kalkaarde.. . . .	5.27 „
Koolzure magnesia.	0.60 „
Koolzuur ijzeroxydule.. . .	0.14 „
Chloorjodium.	0.86 „
Bicarbonas sodae.	1.60 „
Jodiumverbindingen.. . . .	sporen.
Te zamen	19.52 grein.

Behalve het genieten van nitrogenium wordt ook aangeraden het bronwater te drinken, hetwelk de expectoratie zou bevorderen, alsmede darm- en urinesecretie. De ziekten, waarvoor men deze badplaats bij voorkeur aanraadt, zijn scrophulosis en de slepende aandoeningen van het slijmvlies van den larynx en der trachea. Voor de inhalatiën is eene zeer doelmatige rotonde over een groot bassin gebouwd, in welk laatste het uit de bron opwellende water zich onmiddellijk verzamelt. Hieruit kan het stikstofgas door eene opening in de rotonde gevoerd worden, waar het door doelmatig aangebragte ventilatietoestellen weder naar buiten treedt of teruggehouden wordt. Bovendien laat men bij wijze van fonteinen door perspompen nog water in het gebouw verspreiden, ten einde ook het daaraan gebonden nitrogenium zich in de ruimte kan mengen. De duur der inademingen door de patiënten is des morgens een half uur en des namiddags een uur. Het spreekt van zelven, dat hier veel van de individualiteit en van de omstandigheden afhangt en deze tijdruimte dus verkort of verlengd kan worden. Zoo ook luidt het voorschrift om des morgens van 1—3 glazen en des namiddags van 1—2 te drinken, maar het kan noodzakelijk worden daarmede een tijd lang op te houden en in plaats daarvan wei te drinken. In elk geval is men verpligt onder het drinken van het bronwater een tijd lang in de daartoe sierlijk inge-

rigte zaal te verblijven, om mede onder den invloed te blijven van het nitrogenium 1).

Twee jonge Officieren, de een lijdende aan chronische laryngitis, de andere aan phthisis incipiens, waren op mijn raad naar Lippspringe gegaan, om zich daar twee maanden onder behandeling te stellen. Reeds na 6 weken waren zij door de eentoonige levenswijze afgeschrikt weder terug; de eerste volkomen hersteld, de tweede zonder merkbare beterschap, hoewel de medici dáár hem zeer hadden gerust gesteld. Weinige maanden daarna maakte de phthisis snelle vorderingen en reeds in het vorige jaar bezweek deze uitmuntende jonge man alhier.

Hoezeer ik door CZERMAK zelve de keelspiegel had zien aanwenden, wenschte ik dezelve toch te Lippspringe, waar men er zoo veelvuldig gebruik van maakt, ook te zien appliceren; te eerder wijl mij verhaald was dat zulks daar steeds zonder de minste moeite geschiedt. Dr. H. QUICKEN had de voorkomenheid een zijner vroegere patiënten, die thans als tuinman werkzaam was, daartoe te ontbieden. „De voornaamste zaak was", zeide hij, „om den spiegel steeds horizontaal in den mond te brengen en zorg te dragen van noch de tong, noch het gehemelte aan te raken, alvorens tot aan de gehemeltebogen te zijn genaderd. Eerst dan moest men het handvatsel iets laten zakken en met het ruggevlak van den spiegel het gehemelte opligten." Nadat nu de patiënt als gewoonlijk de tong tusschen een linnen doek naar beneden had getrokken en Dr. QUICKEN in deze voege den spiegel had aangelegd, stuitte hij op dezelfde gevoeligheid als bij zijn *vroegeren patiënt*, gelijk men meermalen bij de eerste applicatie ondervind. Hij wijtte dit daaraan (en ik geloofde het gaarne) dat de tuinman de applicatie ontwend was en ik wedersprak niet dat deze wijze van aanleggen de beste was. De tijd ontbrak mij om met hem nog eenige lijders te gaan bezoeken en onder belofte, dat hij mij later een verslag hoopte te zenden, namen wij afscheid. v. D.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

CYLINDROTAENIUM CHOLERA ASIATICAE. — Dr. OTTO WILHELM THOMÉ, te Keulen, beweert door mikroskopisch onderzoek van cholera-excrementen een plantaardigen parasiet ontdekt te hebben, die hij immer in overvloed aantrof en die een eigenaardigen desorganiserenden invloed op de epitheliumcellen uitoefende. Hij meent te durven veronderstellen, dat deze het choleragif uitmaakt. Deze bewering experimenteel te staven acht hij onmogelijk; hiertoe zou men toch de plant niet alleen in een dier moeten brengen, maar allereerst de plant moeten afzonderen, anders ware men niet zeker of het gif niet in de vloeistof zetelde en die afzondering zou bezwaarlijk gaan. De parasiet behoort tot een genus en species, dat nog niet beschreven is; hare kenmerken zijn de volgende: Cylindrotaenium nov. gen. m. Mycelium filamentosum, achroum, ramosum, in substratum superficiale effusum. Hyphae fructiferae, mycelio simillimae, parcae, prostratae interdum adscendentes, ramosae, septatae sporocladiis, vel spirophoris non distinctae. Sporae concatenatae cylindriformes. Sporarum evolutio succedanea — spec. nov. cholerae asiaticae m. mycelio parco, vix conspicuo, septato, repente, hyphis fructiferis ramosis, rarius simplicibus, sporis

---

1) Het behoeft wel geen betoog, dat hiermede bedoeld wordt, dat in een bepaalden tijd minder zuurstof ingeademd wordt.

longitudine ca. 0.012—0.016 m.m., latitudine ca. 0.007—0.009 m.m. Variat ex substratorum natura, mox Hormiscii, mox Hyphomycetis habitum praebens, mox sporulas locomotione praeditas, magnamque muci vim proferens. Invenitur in cholerae asiaticae dejectionibus. THOMÉ geeft verscheidene afbeeldingen in VIRCHOW's *Archiv*, Februarij 1867. A. P. FOKKER.

EENE NIEUWE MANIER VAN REVACCINATIE. — Bij die mededeeling, op blz. 358 opgenomen, wil ik bijvoegen, dat ik nog zeer onlangs een kind, waarbij op één arm slechts ééne vaccine-puist ontwikkeld was, met de lympha van die puist op den anderen en op denzelfden arm heb ingeënt zonder eenig gevolg. Het is een prachtig, gezond ontwikkeld kind van 9 weken. A. H. I.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 18 Mei, werden er in de Metropolis 1119 sterfgevallen, waaronder 38 aan variolae en 2263 geboorten, aangegeven.

— Volgens *the Lancet* van 25 Mei had zich de cholera te Buenos-Ayres en in de kuststeden tot aan Corientes vertoond.

— Volgens berigten van 23 Mei had de cholera zich te Tunis vertoond.

— In eene der jongste vergaderingen der Metropolitan Medical Officers werd het wenschelijke der oprigting van zoogenaamde „public mortuaries" voor de tijdelijke ontvangst van lijken uit den behoeftigen stand door Dr. LANKESTER betoogd. Hoewel de oprigting daarvan door de vergadering als geheel in den geest van de woorden der Sanitary Act beschouwd werd, zoo betwijfelde zij toch of er door de behoeftige klasse vrijwillig gebruik van zoude gemaakt worden. Dr. LIDDLE verhaalde, dat het gebeurd was dat een lijk van 9—10 dagen op eene bewoonde kamer vertoefd had.

PARIJS. — De werkzaamheden tot het daarstellen van een groot kerkhof, ter vervanging van de binnen de stad gelegene, in de vlakte tusschen Ivry en Bicêtre, zijn reeds aangevangen, daar dit terrein geschikter dan dat te Méry-sur-Oise (op 22 kilometers van de stad gelegen en door een spoorweg met de hoofdstad te verbinden) daarvoor bevonden is.

— De Fransche bladen bevatten het doodberigt van Dr. EUGÈNE FOLLIN, Lid der Académie en Professeur agrégé te Parijs, op 22 Mei aldaar overleden. Sinds verscheidene jaren zagen verschillende artikelen van zijne hand in de *Archives Médicales*, door hem met LASÈGUE geredigeerd, het licht. De aanwending van den HELMHOLTZschen oogspiegel en de toepassing der Amerikaansche behandelingsmethode van de fistula vesico-vaginalis werden vooral door hem op Franschen bodem ontwikkeld.

— In de zitting der Fransche Académie van 13 Mei l.l. betoogde LAUGIER, dat de zuivere commotio cerebri alleen in de groote hersenhaemispheren en wel voornamelijk in hunne grijze zelfstandigheid gelocaliseerd is, daar de naauwkeurige waarneming der physiologische verschijnselen, gedurende de hersenschudding waargenomen althans, eene aandoening der corpora striata of der corpora quadrigemina of van het cerebellum uitsluit.

BERLIJN. — Met het oog op de invoering van het Pruissische handelsgewigt, ook als geneeskundig gewigt in het jaar 1868, zal reeds spoedig als voorbereidende maatregel eene officiële „Gewichtsreductions-Tabelle" het licht zien.

— In verband met de op 14 Mei officiëel alhier aangegeven choleragevallen, zal het polizei-praesidium alhier de desinfectie van bepaalde huizen en straten aan verschillende personen bij aanbesteding gunnen.

— Dr. E. MÜLLER heeft wederom in het *Berliner Klinische Wochenschrift* de aandacht op de verdunning der vaccine-lymphe, ten einde de hoeveelheid der laatste te vermeerderen, de aandacht gevestigd. De chemisch zuivere glycerine wordt tot dat doel met zoo veel gedistelleerd water verdund, totdat zij aan de vaccinestof in consistentie gelijk is, vervolgens met de door eene fijne penseel, aan eene ruim geopende pok ontleende lymphe vermengd en daarop in een capillair buisje bewaard. Zij bleef, op die wijze vermengd, gedurende een geheel jaar hare kracht behouden.

KRAKAU. — De Privaat-Docent voor syphilis alhier, Dr. ROSNER, is tot Buitengewoon Hoogleeraar bevorderd.

WEENEN. — De anatomische praeparaten, door Prof. BRUNETTI te Padua volgens eene tot dus verre onbekende methode verduurzaamd, op de Parijsche tentoonstelling ingezonden, worden, even als die door de Parijsche Doctoren BRISSAUD en LASKOWSKI ten toon gesteld, in een feuilleton der *Wiener Medicinische Zeitung* door Dr. PICHLER zeer geroemd. Het procédé der beide laatstgenoemden zal door Prof. SAPPEY in de Fransche Académie ontwikkeld worden.

BRUSSEL. — Het Maartnummer der *Archives Médicales Belges* bevat het resultaat der revaccinatiën in het Belgische leger, gedurende 1866 verrigt. De gebrekkige en onvoldoende resultaten, door de toepassing der „vaccine animale" met de door Dr. WARLOMONT uit Brussel toegezondene lymphe verkregen, deden de militaire Geneeskundigen, volgens het rapport van Dr. BOUVIER, besluiten, om den gewonen weg te blijven betreden. De revaccinatie werd op 5053 militairen tusschen den 20 en 21jarigen leeftijd toegepast. Bij 4170 waren er duidelijke lidteekenen eener vorige vaccinatie, bij 450 bewijzen van vroegere variolae en bij 433 geene of slechts onduidelijke sporen eener vroegere inenting voorhanden. Bij de eerste rubriek slaagde de revaccine in 2302, bij de tweede in 205 en bij de derde in 296 gevallen volkomen. Indien men de derde rubriek, welke waarschijnlijk ook voor een gedeelte uit „sujets vierges", zoowel wat de vaccine als wat de variolae betreft, gevormd wordt, buiten de berekening laat, zoo blijkt het, dat de revaccine voor de eerste rubriek (sujets vaccinés) in 55 pCt. en voor de tweede (sujets variolés) in 45 pCt. der gevallen positieve resultaten opleverde. Eene uitkomst, welke aanmerkelijk met de opgaven van VLEMINCKX (zie Jaargang 1863, pag. 156 en 430 en Jaargang 1865, pag. 10) verschilt.

— In het Aprilnummer derzelfde *Archives* zijn de negatieve resultaten, door BOUVIER met de „vaccine animale" verkregen, door Dr. WARLOMONT aan het gebruik van te oude vaccinestof toegeschreven, daar de ervaring geleerd heeft, dat de dierlijke vaccine-lymphe minder goed dan de menschelijke kan bewaard worden.

GEND. — Het cijfer der geboorten bedroeg alhier gedurende 1866 4194 (2080 m. en 2114 vr.), waaronder 510 (271 m. en 239 vr.) onwettige, en dat der sterfte 6649 (3362 m. en 3287 vr.), waaronder 244 (129 m. en 115 vr.) doodgeborenen. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij de dezer dagen door Z. M. vastgestelde reorganisatie van het leger is o. a. bepaald hoe vele Officieren van Gezondheid bij de verschillende corpsen zullen zijn.

— Bij de discussie over de Schutterijwet in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op 20 Mei j.l., stelde de Heer DE ROO VAN ALDERWERELT als amendement voor, om achter alinea 4 van Art. 37 te laten volgen deze zinsnede:

„De Officieren van Gezondheid genieten voor elke vergadering der Commissie, die zij bijwonen, eene vergoeding uit 's Rijks kas, waarvan het bedrag door Ons wordt

bepaald." Het amendement werd echter door den voorsteller ingetrokken, nadat hij van den Minister van Oorlog vernomen had, dat een Koninklijk besluit tot verbetering van den toestand der Officieren van Gezondheid aanhangig was.

De Heer WESTERHOFF had bezwaar tegen de bepaling van Art. 45, dat de Commissie niet gehouden is het advies der Geneeskundigen, die haar bijstaan, als bindend voor hare beslissing te beschouwen. — De Minister merkte op, dat wie de verantwoordelijkheid voor eene beslissing dragen moet, daaromtrent niet aan banden kan gelegd worden, — waarna het Art. goedgekeurd werd.

— Aan het Verslag van de Commissie voor het examineren van Hulp-Apothekers, die van 23 April tot 2 Mei j.l. werkzaam is geweest en d.d. 17 Mei j.l. rapport van hare verrigtingen heeft gedaan aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, ontleenen wij de mededeeling, dat de uitslag van het examen is geweest als volgt: Van de elf kandidaten, die zich aan hetzelve hebben onderworpen, zijn vijf afgewezen. Aan *zes* is de akte van bevoegdheid uitgereikt. Hunne namen zijn: K. J. ACKENS, van Kerkrade (provincie Limburg); — R. DUYM, van Zwolle; — C. GULDENSTEEDEN EGELING, van Zeist; — W. VAN DER GAAG, van 'sGravenhage; — W. A. L. LEGEBEKE, van Kampen, — en B. J. LYCKLAMA à NYEHOLT, van Bolsward.

De Commissie eindigt haar rapport aldus:

„De Commissie mag niet nalaten Uwe Excellentie te doen opmerken, dat de uitslag van dit examen, wanneer men het getal der bevoegd verklaarden in verhouding stelt tot het aantal dergenen, die zich aan het examen hebben onderworpen, gunstiger is te noemen dan die van de examina des vorigen jaars. Zij meent, naar aanleiding van de blijken van wetenschappelijke ontwikkeling, die door het meerendeel van de thans geëxamineerden zijn aan den dag gelegd, te mogen aannemen, dat de eischen voor het examen van Hulp-Apotheker, duidelijk uitgedrukt in de verslagen der vorige Commissie, algemeen zijn gewaardeerd geworden, en dat men te regt heeft ingezien, zich niet ligtvaardig aan het examen te moeten onderwerpen. Zij vertrouwt, meenende aan hare roeping overeenkomstig de Wet voldaan te hebben, dat de uitslag ook van dit examen aansporing zal geven tot ijverige aankweeking der natuurwetenschappen, maar ook, en zulks niet minder, tot naauwgezette beoefening van al wat tot de praktische eischen voor den Hulp-Apotheker behoort."

— Luidens de jongste berigten uit Nederlandsch Indië (Samarang) zouden de vroegere mededeelingen van daar, betreffende de veeziekte, als grootelijks overdreven beschouwd moeten worden. Wel was er hier en daar groote sterfte onder de buffels, maar dat wordt toegeschreven aan het afbeulen en het ongenoegzame voeden dier dieren. — Ook uit deze tegenstrijdige berigten blijkt al weder, dat er geene Nederlandsch Indische aangelegenheid denkbaar schijnt, ook uit de feitelijkste, of ze wordt door tweeërlei soort van glazen beschouwd en gekleurd. Ook dat optimistische berigt houden wij voor overdreven, omdat het bestaan *eener* epizoötie niet kan geloochend worden.

De klagt over het gemis van veeartsenijkundige hulp over een groot deel van Java — om van de buitenbezittingen niet te spreken — schijnt meer dan gegrond en voorziening in dit opzigt nu en verder allezins wenschelijk.

— De berigten uit Curaçao van 23 Februarij j.l. behelzen de tijding, dat de cholera en de gele koorts te St. Thomas hadden opgehouden te heerschen. In Panama, Jamaïca en de Bovenwinds-eilanden was echter de gele koorts uitgebroken, even als in Nicaragua de cholera.

— Bij Gouvernements-Resolutie, d.d. 7 Maart j.l., is voor Suriname eene Commissie benoemd, bestaande uit de Heeren: F. A. C. DUMONTIER, Dirigerend Off. v. Gez. 2de kl.,

Chef van de Militaire Geneeskundige Dienst, — J. H. A. W. BARON VAN HEEDT TOT EVERSBERG, waarnemend Districts-Commissaris van Beneden- en Boven-Suriname, — J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT, waarnemend Chef van het Bouwdepartement, — en uit de navolgende belanghebbenden, de Heeren: F. P. BOUGUINON, J. G. VAN EMDEN, F. R. PLANTEAU en F. TAUNAY FZ., met uitnoodiging aan hen, »om eene Verordening ter regeling van de geneeskundige verpleging te ontwerpen en dat ontwerp, vergezeld van de vereischte toelichtingen, zoo spoedig doenlijk, aan Z. Exc. den Gouverneur in te zenden."

De Heer L. C. BATENBURG, Hoofd-Commies ter Gouvernements-Secretarie, is uitgenoodigd, om bij gemelde Commissie als Secretaris te fungeren.

— Blijkens eene mededeeling van het Nederlandsch Consulaat te St. Petersburg, van 9 Mei j.l., is het Russisch quarantaine-reglement van November 1864 thans verscherpt geworden en zullen dien ten gevolge *alle* schepen, in Russische havens aankomende uit plaatsen aan gene zijde van den Sond gelegen, eene gezondheidspas moeten vertoonen.

's GRAVENHAGE. — De Gemeenteraad heeft dezer dagen in de algemeene Politie-Verordening de volgende bepaling opgenomen:

»Bij het ontstaan van kinderziekte, cholera of andere besmettelijke ziekte is ieder hoofd van een gezin *verpligt*, op daartoe bekomen aanzegging van wege Burgemeester en Wethouders, het door hem bewoond wordende gebouw of gedeelte daarvan *behoorlijk te reinigen, en in het bijzonder de muren met kalk te witten of te doen witten.*

»*Bij onvermogenden zal dit ten koste der gemeente geschieden.*"

Aan Commissarissen en Inspecteurs van Politie en aan de door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen personen is de bevoegdheid gegeven, ondanks de bewoners of eigenaars, binnen te treden in alle woningen, om onderzoek te kunnen doen naar de reinheid dier woningen, alsmede om te waken voor de naleving van bovenstaande bepaling.

— Het praeadvies van Burgemeester en Wethouders in de zaak der waterleiding strekt in de eerste plaats, om als beginsel aan te nemen, »dat uit de duinen ten Noorden der gemeente tot aan den Wassenaarschen slag, op de in het rapport aangegeven wijze, eene voldoende hoeveelheid water te verkrijgen is om eene duin-waterleiding voor 's Gravenhage wenschelijke te doen zijn; doch tevens, dat daarbij alle vereeniging met andere gemeenten moet vermeden worden en dat zelfs zich de vraag voordoet, of het denkbeeld der duin-waterleiding niet geheel moet opgegeven worden, wanneer het Rijk de daarvoor benoodigde duingronden niet ten behoeve dezer gemeente alléén zou willen afstaan.

[De Civiel-Ingenieur MAAS GEESTERANUS, te 's Gravenhage, heeft aan den Gemeenteraad voorgesteld, om, in plaats van door middel van eene duin-waterleiding, de residentie overal van goed drinkwater te voorzien door middel van de zoogenaamde *magnetische filters* op groote schaal, zoo als die in Engeland sedert 9 jaren reeds in een aanzienlijk aantal steden geschiedt. In elk geval verdient déze zaak, blijkens hetgeen Ref. zelf er van gezien heeft, in hooge mate de algemeene aandacht en belangstelling.]

— Zoo als wij hebben medegedeeld, werden, bij vonnis der Arrondissements-Regtbank alhier op den 25sten Maart j.l., de Apothekers R. en S. beide tot betaling eener boete van *f* 10 veroordeeld, wegens het in hunne apotheek voorhanden hebben van (zoogenaamde geheime) geneesmiddelen in fleschjes enz., waarop niet stonden uitgedrukt de voorschriften waarnaar die middelen waren bereid. — Van dat vonnis in hooger beroep gekomen, werd die zaak vóór eenige dagen voor het Provinciaal Ge-

regtshof in Zuid-Holland behandeld, met dit gevolg, dat het vonnis der Regtbank den 20sten Mei door het Hof bevestigd werd.

ROTTERDAM. — In der tijd had alhier eene vergadering plaats met het uitsluitende doel, om den toestand der arbeidende klasse te bespreken. — Bij die gelegenheid werden eenige Commissiën benoemd, elk met eene afzonderlijke opdragt van werkzaamheden. Eene dezer Commissiën werd speciaal belast met de zaak der verbetering van woningen. Als resultaat nu van de werkzaamheden dézer Commissie werd vóór eenige dagen aan de belangstellenden een uitgewerkt plan ter kennisneming aangeboden, door een voorloopig Comité.

Dit Comité stelt zich voor de oprigting eener vennootschap, onder den naam van: „*Eerste Maatschappij voor Burgerwoningen*," die voor een bedrag van ongeveer ƒ 200,000 den bouw zal bewerkstelligen. In het vertrouwen op den goeden uitslag dezer onderneming, heeft het Comité reeds aan de Oostzijde der stad voor ƒ 30,000 een terrein aangekocht, waarvan de eene helft voor de genoemde *eerste*, en de andere helft, naar men hoopt, door eene tweede dergelijke maatschappij zal worden aangewend. Op die uitgestrektheid wenscht men nu vooreerst te doen bouwen 167 woningen, die, blijkens de teekeningen, ruim en luchtig zullen zijn, hoog van verdieping, hecht en net afgewerkt en met een flink front. Voorts wil men alles zoo inrigten, dat ieder huisgezin geheel vrij woont. Daarom krijgt dan ook elk gezin afzonderlijk eigene stookplaatsen, kasten, gootsteen met aanregtbankt, benevens een privaat. Voorts wordt door eene waterleiding met perspomp elke woning van het noodige versche water, even als ook van gas voorzien, terwijl er tevens gezorgd zal worden voor eene goede luchtververschíng en geregelden afvoer van faecale stoffen.

Die woningen zullen worden verhuurd tegen ƒ 1.30 per week en hooger, naar evenredigheid van de soort, doch zoodanig, dat men ook tegen de laagste weekhuur een goed ruim verblijf heeft. Tevens hoopt men aan iederen arbeider, die het mogt verlangen, gelegenheid te geven, om tegen eene jaarlijksche of wekelijksche bijdrage, met der tijd eene woning in koop als eigenaar over te nemen.

Bij dit een en ander zal voorloopig op het terrein aan de eene zijde eene groote ruimte worden opengelaten, ten einde aldaar eene geschikte gelegenheid te behouden, om er later een gebouw met lees- en ververschingzalen enz. op te rigten.

UTRECHT. — Overeenkomstig het advies van de Commissie ad hoc is door den Gemeenteraad besloten, vijf woningen in de Oranjestraat voor bewoning ongeschikt te verklaren.

— Op een rekest, houdende verzoek tot teruggave van door de politie van zeker erf weggevoerde varkens en om vergoeding van de daardoor veroorzaakte schade, is, overeenkomstig het advies der Commissie van regtskundig onderzoek, besloten te verklaren, „dat de Raad in dezen onbevoegd is."

— Door de ondervinding, ook weder bij de jongste cholera-epidemie geleerd, wenschten Burgemeester en Wethouders dezer gemeente eene betere regeling van de geneeskundige armendienst tot stand te brengen. Te dezer zake werd dan ook eene vergadering met afgevaardigden van eenige der betrokken armbesturen gehouden, waarvan de meerderheid zich aanvankelijk geneigd betoonde hare medewerking tot eene voorgestelde wijziging te verleenen. Het aanzienlijkste kerkgenootschap echter, de Nederlandsche Hervormde Diakonie, bleek geheel ongeneigd daaromtrent zelfs in nader overleg te treden, en om die reden hebben de aangevangen besprekingen tot geen gunstig resultaat kunnen leiden en heeft men zelfs niet tot eene meer ernstige bespreking dezer aangelegenheid kunnen geraken.

— De Gemeenteraad heeft op 9 Mei j.l. de Geneeskundige Dienst geregeld, zoo als die bij het onverhoopt uitbreken der cholera zal ingerigt zijn.

— Het programma certaminis literarii, a Rectore et Senatu Academiae Rheno-Trajectinae die 26 mensis Martii 1867 indicti, bevat betrekkelijk de Medische Faculteit de volgende twee vragen: „I. Quaeritur commentatio de structura atque functione glandulae lacrymalis, in primis ratione habita nervorum organon illud perreptantium eorumque vis in secretionem lacrymarum?" — „II. Historia duce novisque experimentis indagetur, quam rationem nervus vagus habeat cum spirandi motibus?"

(Ad utramque quaestionum etiam patrio sermone respondere licebit.)

— Het *Utrechtsch Dagblad* bevat (in zijne n°'s van 29 April en 3 Mei j.l.) een hoofdartikel over „*de Wetgeving op de Krankzinnigen-gestichten*," naar aanleiding van de (door ons medegedeelde) discussiën, die daaromtrent onlangs in de Tweede Kamer hebben plaats gehad. De schrijver komt tot de slotsom, dat niet de Wetgeving van 1841 op dit stuk te wenschen overlaat, dan wel welligt hier of daar de uitvoering er van.

LEIDEN. — De Gemeenteraad heeft goedgekeurd een crediet van *f* 2000 tot goedmaking der kosten van het hooren van deskundigen ten opzigte van het voor de waterververSching der stad ontworpen plan.

DELFT. — Het Dagelijksch Bestuur dezer gemeente heeft aan den Raad het voorstel gedaan, om den Gemeente-Architekt uit te noodigen, in vereening met twee deskundigen te onderzoeken, „aan welke oorzaken de slechte toestand van het water in de grachten, vooral in dit jaargetijde, is toe te schrijven? Door welke middelen daarin verbetering is te brengen? En, in geval tot die middelen ook behooren werken door de gemeente aan te leggen of te verrigten, welke de kosten daarvan zullen zijn?"

SCHIEDAM. — De Gemeenteraad heeft vastgesteld eene Verordening, regelende den werkkring der Gezondheids-Commissie, bestaande uit 4 Geneeskundigen, 2 Scheikundigen, 1 Regtsgeleerde, 1 Bouwkundige en 1 der leden van het Armbestuur.

DORDRECHT. — Ook hier is dezer dagen eene Vereeniging in het leven getreden, die de bevordering der volksgezondheid ten doel heeft. Volgens de vastgestelde grondslagen zal de Geneeskundige Adjunct-Inspecteur, tot wiens ressort de stad Dordrecht behoort, uitgenoodigd worden als Algemeenen Voorzitter der Vereeniging op te treden. Tot Vice-President is benoemd de Heer M. A. PERK. De werkende leden verdeelen zich in eene Natuurkundige, eene Geneeskundige en eene Philantropische Afdeeling.

BREDA. — Dezer dagen heeft het Dagelijksch Bestuur der gemeente, in overleg met de Plaatselijke Gezondheids-Commissie, besloten een aantal huisjes, waaronder zelfs eene geheele buurt, onbewoonbaar te verklaren, op grond van het in hooge mate schadelijke voor de gezondheid, ontstaan door onvoldoende ruimte, gebrek aan lucht en licht, onreinheid, slecht onderhoud, enz. Vóór den laatsten dezer maand Mei moet alles ontruimd zijn en mag niet meer betrokken worden, tenzij het tot bewoning in allen deele geschikt bevonden worde.

HAULERWIJK (gemeente *Ooststellingwerf*). — Vóór eenige dagen hebben Burgemeester en Wethouders der gemeente, in gezelschap van twee Geneeskundigen, onderscheidene woningen alhier onderzocht. Dien ten gevolge zullen hier en daar de hutten en holen van wege het openbaar gezag worden gereinigd.

[Die bekend is met den staat der „woningen" in streken als hier bedoeld worden, zal met voldoening ook hieruit zien, dat, terwijl preventieve, hygiënische maatregelen *alom* ten onzent meer en meer ingang vinden, dit óók ten platten lande en in de schrale en arme streken meer en meer het geval wordt.]

ZWOLLE. — Niet zonder reden heeft het geval te Harlingen in het laatst der vorige

maand, waarbij in 4 huisgezinnen aldaar sommige personen plotseling ongesteld werden na het eten van biefstuk, veel opspraak gemaakt in geheel het land. Vooral ook de omstandigheid, dat Prof. CL. MULDER onder de slagtoffers voorkwam, deed de algemeene aandacht op deze zaak vestigen.

Wat wij tot dus naders dienaangaande vernomen hebben, komt slechts op het volgende neder: Al de personen in de 4 gezinnen, die ziek werden, hadden van biefstuk, geleverd door denzelfden slager, gegeten. In één dier gezinnen, waar 3 personen van de biefstuk en 3 anderen ander vleesch hadden genuttigd, werden alleen de eersten ongesteld. Al de zieken leden aan braking en diarrhoe. Prof. CL. MULDER, die op zijne reis van Groningen naar Amsterdam, te Harlingen, bij een zijner aanverwanten, ook van hetzelfde vleesch had gegeten, voelde zich reeds vóór zijn vertrek naar Amsterdam, des anderen daags, niet wel. Op de stoomboot overviel hem hevige diarrhoe en braking. Hij overleed eenige dagen later te Amsterdam. De Geneesheer, die den overledene te Amsterdam heeft behandeld, zal het best in staat zijn, nopens den aard der ziekte, haar beloop enz. nadere inlichtingen te geven. Ik voor mij acht dat wenschelijk, omdat de zaak nog altijd even duister is en tot menigerlei vraag en twijfel moet aanleiding geven. Uit Harlingen zelf is mij ook niets naders dienaangaande gebleken, dan dat, in afwachting van welligt nader licht, de vleeschhouwer, die de biefstuk heeft geleverd, alvast de stad met der woon moet verlaten.

PERSONALIA.

Bij kabinetsschrijven van den 5den dezer heeft de Koning bekrachtigd de volgende benoemingen, gedaan door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, als: door de Wis- en Natuurkundige Afdeeling: van de Heeren W. F. R. SURINGAR, Hoogleeraar te Leiden, en G. F. W. BAEHR, Hoogleeraar te Delft, tot gewone Leden; — van de Heeren F. C. DONDERS en J. VAN GEUNS tot Voorzitter en Onder-Voorzitter voor het volgende Akademiejaar.

— De *Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem* heeft tot binnenlandsche leden aangenomen de Proff. F. Z. ERMERINS, te Groningen, H. VOGELSANG, te Delft en M. HOEK, te Utrecht. (Het aantal der binnen- en buitenlandsche leden der *Maatschappij* bedraagt 60.)

— De Off. v. Gez. 2de kl. M. S. T. HOLTZAPFFEL, laatst behoord hebbende tot de Zeemagt in Oost-Indië en in Nederland teruggekomen, is op non-activiteit gebragt. — Hetzelfde is het geval met den Off. v. Gez. 1ste kl. H. L. KONING en den Off. v. Gez. 3de kl. G. F. ROCHAT, dienende op Z. M. Schroefstoomschip *Zoutman*.

Daarentegen zijn geplaatst: op Z. M. Wachtschip te Willemsoord, om later gedetacheerd te worden op het Instructievaartuig *Urania*, de Off. v. Gez. 2de kl. C. H. SCHRÖDER; op Z. M. Schroefstoomschip *Zoutman*, de Off. v. Gez. 2de kl. M. T. MANDEN.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ingetrokken*, de aan den partikulieren Geneesheer G. A. HOOGENRAAD verleende admissie tot uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia), en *magtiging verleend*, tot het uitreiken aan denzelfden van eene acte van toelating tot het uitoefenen dier praktijk in de afdeeling Tjiandjoer (residentie Preangerregentschappen), zijnde hij tevens belast met de waarneming van de Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de Vaccine in die afdeeling; — en *goedgekeurd*, dat door den Kommandant van het leger en Chef van het Departement van Oorlog, zijn *geplaatst*, bij het Groot Militair Hospitaal te Samarang, de Off. v. Gez. 2de kl. W. S. CRAMER, — bij de Geneeskundige Dienst ter Sumatra's Westkust en Onderhoorigheden, de Off. v. Gez. 2de kl. P. J. 'T HOOFT, beiden thans ter beschikking te Batavia.

— Tot Lid der Commissie voor de examens in Wis- en Natuurkundige Wetenschap-

pen enz., ten behoeve van het Middelbaar Onderwijs in 1867, is door den Minister van Binnenlandsche Zaken o. a. benoemd Dr. D. LUBACH, Adjunct-Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt te Haarlem.

— Den 28sten April j.l. werd, namens den Raad der gemeente Hattem, aan den Heer Dr. J. E. MESTINGH aldaar een geschenk in zilver aangeboden, als een blijk van erkentenis voor de vele belangrijke diensten, door hem tijdens het heerschen der cholera in 1866 als Geneesheer en President der Plaatselijke Gezondheids-Commissie bewezen.

— Tot Apotheker in de gemeentelijke armen-apotheek te Arnhem is benoemd de Heer K. PLEMPER VAN BALEN, eerste bediende in de gemeente-apotheek te 's Gravenhage.

— Tot Stads-Doctor is te Leiden benoemd de Heer J. LEONIDES VAN PRAAG.

— Dr. J. SOUTENDAM, te Delft, vierde op 19 Mei j.l. het 40jarig herinneringsfeest zijner promotie.

— Den 17den Mei vierde Dr. C. J. VAILLANT, te Schiedam, het feest zijner promotie als Med. Doctor vóór 25 jaren.

— Door Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage is tot inwonend Hulp-Geneesheer van het Gasthuis, met ingang op 1 Junij e.k., benoemd, de Heer Med. Doctor C. J. ERMERINS, te Groningen.

— Een verzoek van Dr. F. H. J. COX, te Reckheim, in Belgisch Limburg, om de praktijk in de Nederlandsche grensgemeenten in den omtrek zijner woonplaats uit te oefenen, is, overeenkomstig het praeadvies van den Adjunct-Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt in Limburg, door Z. M. den Koning afgewezen.

— De Plattelands-Heelmeester J. H. WENSTENRAAD, te Sittard, is (op 18 April j.l.) geëxamineerd, overeenkomstig Art. 27 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59, en heeft, krachtens Art. 16 dier Wet, als gevolg van dat examen, de vereischte akte van bevoegdheid ontvangen.

BEVORDERD: Den 9den Mei, te Leiden, tot Art. Obst. Doctor, de Heer J. TH. VAN DER CHYS, Med. Doctor te Boskoop.

OVERLEDEN: Den 18den Mei, te Goes, de Heer K. BROES VAN DORT, Med. Doctor en Lid van den Gemeenteraad, oud 51 jaren, door de statistische beschrijving zijner woonplaats algemeen bekend; — den 20sten Mei, te Bentheim, de Heer Dr. ASCHENDORFF, Badarts, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw enz., in gevolge Koninklijk besluit van 17 Junij 1860, n°. 52, te zijnen behoeve genomen, bevoegd „om in Nederland de Genees- en Heelkunde uit te oefenen"; oud 74 jaren. De Heer A. oefende jaren lang zijne praktijk ook in vele gemeenten van Overijssel uit en had ook dáár een grooten naam. Na hem zijn Dr. STOLTENKAMP en Dr. IN DER STROTH tot badartsen benoemd.

VACATURES. Te Vriezenveen (bij Almelo), waar slechts één Genees- Heel- en Verloskundige gevestigd is, wordt een Med. et Art. Obst. Doctor verlangd. „Het Gemeentebestuur zou niet ongeneigd zijn, om aan zoo iemand, voor de *gratis waarneming* der armenpraktijk *eene jaarlijksche vaste jaarwedde* toe te leggen," — zoo heet het in de oproeping van den Burgemeester der gemeente.

GEVESTIGD: Te Maastricht, de Heer L. J. RUYSSENAARS, tot *dus* ver Med. et Art. Obst. Doctor te Fijnaart (Noord-Brabant).

— Te Bergen (Limburg), de Heer O. J. VAN KRIMPEN, als Apotheker.

VERTROKKEN: Van Groningen: Dr. J. J. H. RIDDER.

ALI COHEN.

CORRIGENDUM.

blz. 321 regel 18 en 19 v. o. *staat:* „vuurkunst;" *lees:* „verwkunst."

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN DER AFDEELINGEN IN 1866.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN, HYGIEINE, STATISTIEK.

Amsterdam.

Dr. DANIËLS vestigde de aandacht op het dempen van een stuk Baangracht bij het Roeterseiland met allerlei vuil. Daarop volgde eene correspondentie met de Gezondheids-Commissie. Inmiddels had de Directie van Openbare werken daartoe verder zand laten gebruiken en was alvorens de stinkende oppervlakte van het vroeger tot demping gebezigde materiaal met kalk bestrooid, zoodat verder hieruit geen nadeel voor de gezondheid is ontstaan.

Een adres aan den Raad der stad, betreffende de reorganisatie van het Geneeskundig Onderwijs, ontworpen door eene Commissie van drie leden (Prof. VAN GEUNS, Dr. GUNNING en Dr. ZEEMAN).

Friesland.

Dr. DRIELSMA (A.), Verhandeling (hygiënische) over de begraafplaatsen; bijzonder vestigt hij de aandacht op die te Leeuwarden, welke doelmatig beplant is; voorts op die te Groningen, alwaar bij de eene (de Zuider) de woonhuizen te zeer nabij gebouwd zijn; spreker wenscht dat men in het vervolg de lijken verbrande. — Dr. VERVER, Verhandeling over spectraal analyse, met belangrijke proeven opgehelderd. — Chir. BEEKHUIS VAN NIEUWLAND (W.) vertoont een 8tal menschenbeenderen, opgegraven uit het voormalige St. Udoklooster, onder Hartwerd nabij Bolsward, welk klooster in 1533 verwoest is. Spreker had herhaaldelijk deze opgravingen bijgewoond. Weinige voeten onder de teelaarde van eene terp lagen ze verward in menigte dooreen. Anderen had spreker zien uitdelven uit van groote steenen gemetselde kisten of nissen met gemetselde deksels, velen onder puin en kalk bedolven; schedels soms zoo broos, dat ze bij aanraking ineen vielen, anderen volkomen gaaf en hard. Opmerkenswaardig was de gaafheid der tanden bij alle de door hem geziene schedels. Onder de ter tafel gebragte lange beenderen waren twee dijbeenderen, waarvan het weefsel duidelijk ziekelijk was uitgezet. Een ander met usura, fistelgangen enz.; een humerus, aan het midden in eene longitudinale rigting gebroken en zoo als de beeneinden over elkander geschoven waren aaneengegroeid, zonder kunsthulp. De meeste beenderen duidden een diep lijden aan; de opmerking werd gemaakt of deze monniken ook aan syphilis zouden hebben geleden; het antwoord op deze vraag bleef bij gissing. — Chir. DORAMA deed mededeeling van eene kwakzalverij te Dusseldorf door HEINRICH SCHMIDT tegen carcinoma. Twee Friesche kankerlijders waren daarheen getogen om van hun lijden verlost te worden. Het consult had voor niet plaats, maar ieder kankerlijder moest 10 fleschjes met zeker vocht koopen tegen *f* 10 het fleschje. Een van hen, een Predikant op een klein dorp, met *f* 800 tractement, verklaarde dit niet te kunnen betalen na aftrek van terugreis- en verblijfkosten; nu werd gemarchandeerd, zoodat de lijder met 10 fleschjes tegen *f* 50 de terugreis aanvaardde. De tijd bewees echter dat ook HEINRICH SCHMIDT met zijn arcanum niets vermag tegen dien onoverwinnelijken vijand. Beide zijn reeds ten grave na eene kuur van weinige maanden.

Nieuwveen.

Dr. KAPTEYN (W. A. G.), Over het nut van vereeniging en zamenwerking vooral voor Geneeskundigen, gestaafd door voorbeelden, zoowel van hier als uit het buitenland.

Tilburg.

Discussie: over het leveren van geneesmiddelen door Plattelands-Heelmeesters; het practiseren van Officieren van Gezondheid; het inleveren der doodattesten; het opmaken der lijst van geneesmiddelen voor zelf-dispenserende Geneeskundigen.

Utrecht.

Dr. BROERS, Over het op nieuw verschijnen in 1866 van cholera in dezelfde woningen, welke in vorige epidemiën ook door deze ziekte bezocht waren. — Dr. SNELLEN, Proeven, genomen gedurende het heerschen der cholera om deze ziekte aan verschillende dieren te bezorgen. De proeven zijn allen negatief uitgevallen.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

Chir. VAN BALEN BLANKEN (G. C.), Over de Geneeskundige Staatsregeling in vroegere eeuwen en hare trapsgewijze ontwikkeling tot op onzen tijd. — De Heer PRINS WEILAND, Beknopte geschiedenis der Geneeskunde.

Zaanland.

Dr. SCHARFF, Verhandeling over den veetyphus. — Naar aanleiding der te verwachten cholera in deze streek onderling overleg en als uitvloeisel daarvan eene circulaire aan de Gemeentebesturen, waarop door sommigen geantwoord is. — *Discussiën:* Over de waarde der vaccinatie: die met verouderde stof is geringer; eveneens als de lymphe met bloed is gemengd, alhoewel de Heer HARTOG SR., bij terugzien op ruim 4000 vaccinatiën, erkennen moet er geen kwaad gevolg van gezien te hebben, zelfs niet al was de stof aan scrophuleuse kinderen ontleend. De Heer VAN DE WATER en anderen zagen bij goed opgekomen vaccine later nog ware pokken ontstaan; in een geval was de eruptie spaarzamer ter plaatse van de vroegere vaccinatie. Na vaccinatie zag de Heer VAN DE WATER tweemaal, Dr. KERBERT eens paedatrophie ontstaan; — *dezelfde* zag, even als de Heer HASSELS, soms kwaadaardige puisten daaruit overblijven, zoodat zij van meening waren, dat, hoe heilzaam de vaccine zij, toch sluimerende dyscrasie daardoor opgewekt kan worden. — De Heer HARTOG SR. verhaalt in het jaar 1827 bij een kind, dat van een rund was ingeënt, op elken arm een pokje, maar tevens eene lethaal afgeloopene phlegmone te hebben waargenomen. — Over centrale en peripherische neuralgiën. — Dr. HARREVELD, Over ozon en volksgezondheid.

ANATOMIE, PHYSIOLOGIE EN ALGEMEENE PATHOLOGIE.

Amsterdam.

Dr. GUYE (*Rapport*), De jongste onderzoekingen omtrent de structuur der ganliencellen, waarbij hij mededeelde hetgeen hij zelf aan de gangliencellen van den sympathicus had waargenomen, namenlijk, dat in elken bipolaire cel steeds twee groote zeer duidelijke kernen met kernligchaampjes worden aangetroffen. Vergelijk de mededeeling daarvan in het *Centralblatt für die Medicinische Wissenschaften.*

Friesland.

Dr. DORAMA vertoont distoma uit de lever van een schaap.

Langstraat.

Dr. FREERICKS nam waar bij een zeer klein kind eener à terme bevallen vrouw geheele vergroeijing van de naden van den schedel. De oogholten stonden tegen elkander, er is slechts een oogbol, de neus ontbreekt, ter plaatse van den neus is een

huidverlengsel, waarin geen neusbeenderen noch kraakbeenig middenschot te ontdekken is. Het foetus leefde slechts enkele uren.

Leiden.

Prof. HEYNSIUS bespreekt de proeven van PETTENKOFER en VOIT betreffende de respiratie gedurende den nacht.

Tilburg.

Chir. VAN AERT vertoont den inductietoestel van GEEFS; — *dezelfde*, Nieuwe pessaria van gutta-percha. — Dr. POMPE geeft eene analyse der brochure van AVRARD, *De la génèse et de la durée de la grossesse dans l'espèce humaine.* — Chir. MAESSEN en Dr. POMPE bespreken de herediteit bij difformiteiten; Chir. MAESSEN kent een huisgezin, waarin de vader en drie zoons aaneen gegroeide vingers hebben; Dr. POMPE zag bij twee kinderen achtereenvolgens labium leporinum duplex en hetzelfde met palatum fissum. — *Algemeene discussie:* Over het meest geschikte tijdstip voor conceptie, volgens DUBOIS gedurende de eerste 12, volgens AVRARD gedurende de eerste 14 dagen na de menses. — Invloed van psychische indrukken daarop. — Gevallen van zoogenaamd verzien.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

De Heer SMIT, Over cerebro-spinaal-irritatie. — De Heer VAN BALEN BLANKEN vertoont een taenia lata, ongeveer 16 el lang, en den kop onder het mikroskoop; — *dezelfde* zag een kind geboren worden zonder regter oor noch eenig spoor van gehoorgang; het regter oog was bijzonder groot, na verloop van 2½ jaar bleek ook een dubbel palatum molle aanwezig.

Zaanland.

De Heer BON vertoont een monstrum per excessum, vermoedelijk *spina duplex.*

Zeeland.

Dr. DE MAN vertoont een stuk van het hart van een plotseling gestorven paard, waarin eene stopnaald, waarschijnlijk met het voeder naar binnen gekomen. — *dezelfde* vertoont de lever van een haas met blaaswormen, wier verband met latere ontwikkeling van taeniasoorten ook door hem wordt aangetoond; — *dezelfde* vertoonde eenige insekten en larven, die eene epileptica van tijd tot tijd per os et anum zoude hebben ontlast, maar volgens zijn onderzoek moet hier aan misleiding worden gedacht. — *Discussie:* Over de afdwalingen van vreemde ligchamen bij menschen en dieren.

Zutphen.

Dr. CARTIER VAN DISSEL spreekt over een ouderpaar, onder welks 31 kinderen en kleinkinderen er 10 voorkomen met aangeboren mankgaan behebt, waarbij tevens al of niet scoliosis gepaard gaat.

SPECIËLE PATHOLOGIE, THERAPIE EN PHARMAKODYNAMIEK.

Amersfoort.

Dr. VAN DER LEEUW en Dr. VAN BREDA KOLFF, Morbus maculosus Werlhofii bij een meisje van 10 jaar, dat uit zeer gegoeden stand, vroeger steeds gezond, goed gevoed en levenslustig was. Gedurende den zomer werd zij spoediger vermoeid en bleeker van kleur. In het laatst van October kwam zij onder behandeling met petechiae in het gelaat, doch niet op het lijf. De urine bevatte toen een bloedig bezinksel. Bij een rustig verblijf in een niet te warm vertrek, onder goede voeding, met het gebruik van roode wijn en minerale zuren, namen toch de vlekjes in het gelaat in aantal toe en vertoonden zich ook over het overige ligchaam. Zij werden al grooter en vuil blaauw, de lippen bloedden bij aanraking, de urine bloediger werd zwart van kleur,

rook sterk ammoniacaal, niettemin was de digestie goed en het kind wel zwak, maar opgeruimd. Zij nam murias ferri, oude wijn en krachtig voedsel, toch nam de zwakte toe, de urine verspreidde een cadavereusen stank, het medicament (murias ferri) werd vermeerderd en tevens china toegediend, doch de cortex werd niet meer verdragen in plaats daarvan werd acid. tannicum, verder witte wijn, LIEBIG's vleesch-extract, eijeren en andere dierlijke voedsels toegediend. Thans vertoonde zich ook bloed met cadavereuse reuk in de sedes, maar tevens verminderde van dag tot dag de hoeveelheid bloed in de urine, die spoedig geheel helder werd. De patiënte verbeterde nu spoedig en was in betrekkelijk korten tijd, onder voortdurend gebruik van martialia en krachtige diëet, spoedig hersteld.

Amsterdam.

Dr. MEURSINGE (N.), Over electro-galvano-therapie. Zeer gunstige resultaten door hem verkregen door den constanten stroom met den toestel van STÖHRER.

Arnhem.

Onderscheidene gevallen van scarlatina, waarvan de onderkenning pas later tot zekerheid kwam door de afschildering in groote lappen. — Dr. HOMOET, Een zeer hevig geval van varioloïden. — Dr. KERBERT vertoont 1°. den toestel van RICHARDSON voor plaatselijke anaesthesie; 2°. eenige photographiën betrekkelijk Pathologie en Zoölogie, o. a. een gedeelte huid van een synopta, in den vorm van een anker.

Friesland.

Dr. JORRITSMA van Sneek zag den 8sten dag na de eruptie van zeer hevige scarlatina op nieuw koorts ontstaan en op den 14den dag duidelijke morbilli; discussie over de spoedige opvolging dier beide huiduitslagen, welke ook door andere leden is waar genomen en desgelijks in Duitsche tijdschriften is vermeld. — Dr. BAART DE LA FAILLE (M. J.) vertoont de regter nier van een sinds langen tijd aan scrofulose onderhevigen lijder, welke vast op de doorsnede, korrelig van oppervlakte, eene groote cyste met een weinig detritusmassa bevat. — Dr. VAN DER GRIJP, Mikroskopische praeparaten uit eene door Chir. DORAMA geamputeerde mamschijf; fibreus stroma met alveoli, waarin een op sago gelijkende, geleiachtige, gestremde inhoud. — Dr. BEUKEMA van Berlicum, Febris quartana bij eene multipara, den 4den dag post partum met voorbijgaande amaurose; idem den 8sten en den 12den dag, toen tevens hevige epistaxis, zoodat de neus getamponeerd moest worden; den 21sten dag geen koorts. Hij had geene chinine, maar alleen zuren gegeven, met welke behandeling alle het niet eens waren; — *dezelfde* deelt de geschiedenis en lijkopening mede van eenen lijder aan hepatitis, geëindigd met abscesvorming, vergroeijing met de regter nier, algemeene uitstorting van serum in de weivliezen, in de onderste lob der regter long kleine tuberkels. Daar de patiënt vooraf ook wegens pneumonie behandeld was, wordt er eene discussie gevoerd over de opvolging en het verband dier beide ziekten. — Chir. DORAMA, Gunstig effect van murias ammoniae, ½ once in 24 uur, als bloedstelpend middel bij haemoptoë. — Chir. RIJKENS vertoonde eenige van zelf ontlaste urolithen. — Chir. DORAMA, *Rabies canina*. Spreker werd geroepen te Oosterend bij een meisje, gekwetst door een dollen hond, van den weg op het erf loopende, terwijl zij met al hare huisgenooten buiten stond; de hond sprong bij haar op, krabde haar met den poot, althans volgens het uitzigt der wond boven het oog. Dr. DE VRIES, het eerst er bij geroepen, vond daar eene ligte ontvelling, blaauw opgespoten; de wond werd uitgewasschen met water en zout, zij genas en liet een klein wit likteeken na; den 18den nacht na de verwonding werd het kind onrustig, kon niet slapen, dronk, maar bleef onrustig, zonder andere verschijnselen de moeder werd ongerust over dezen toestand, bragt ze in verband met

de kwetsuur, daarom liet ze Dr. DE VRIES 's nachts ten 3 ure roepen. Deze vond niets dan de onrust des kinds, die hij trachtte te bedaren door laudanum.; ten 6 ure weder geroepen, gaf hij haar te drinken, maar zij weigerde en rilde er van; hij wenschte haar nader en langer te observeren, nam haar daarom met zich op de chais; op een naburig dorp dronk zij zonder schroom een kop koffij half uit, weigerde het andere gedeelte, op aandringen rilde zij er van; DE VRIES reed verder met haar bij de patiënten rond, keerde terug, zij altijd zeer verheugd over het ridje; bij de eerstgenoemde herberg dronk ze een glas wijn; te huis gekomen weigerde ze te drinken. Op aandringen van Dr. DE VRIES werd Chir. DORAMA van Sneek geroepen. Deze vond het meisje op een stoel zitten, met het hoofd op moeders schoot; ze werd gewekt, geschouwd, mond en keel gezien, niets abnormaals gevonden, behalve een weinig roodheid aan het verhemelte. Spreker hield een glas helder water aan patiënte voor, op het zien van dit water begon zij gillend te schreeuwen en wilde en kon niet drinken, patiënte bedaarde, nadat het water was weggebragt; eenigen tijd daarna werd haar al spelend de oogen digt gehouden en een glas water aan den mond gebragt; dezelfde verschijnselen; morphine droog op de tong gestreken, zuurdeeg pappen, vesicans ad nucham, hypodermatisch sulph. chinine ingespoten; om de 3 uur kwamen aanvallen van benaauwdheid op, die later aanhielden; $^1/_4$ uur voor den dood, die tweemaal 36 uur na de eerste verschijnselen plaats vond, dronk ze weder een vol glas water. — *Discussie:* Over de verwonding aan het bovenste ooglid, de moeijelijkheid om daarop bijtende zuren aan te wenden, die toch het doelmatigst werken, te verkiezen boven het ferrum candens; over de soort van wond, eene ligte ontvelling, veel meer gelijkende op eene krab met den nagel dan de beet der tanden; over den neteligen toestand voor den Heelkundige, zich zelf afvragende, of hij de wond niet krachtiger had moeten behandelen. Algemeen erkent men, dat eene heroïke uitbranding op het eerste oogenblik het eenige radicaalmiddel kan zijn; wanneer hiermede verzuimd wordt en het gif opgenomen is, zijn alle middelen vruchteloos. — De Heer VAN DER GRIJP vertoont een cor, in welks valvula bicuspidalis een absces is doorgebroken, waarin een trombus zit, gelijk die ook in andere bloedvaten worden aangetroffen, daaraan wordt de plotselinge dood van den patiënt, kort en onverwacht na den maaltijd, toegeschreven hij leed aan een belangrijk absces bij het schoudergewricht; — *dezelfde* zag bij typhus de temperatuur tot 39° dalen, ten gevolge van onderhuidsche inspuiting van sulphas chinine, één à tweemaal daags 4 grein. — Door Dr. ASMAN wordt gewaarschuwd tegen die wijze van aanwending van sulphas atropini, waarvan hij $^1/_{48}$ grein bij ischias, zonder eenige werking, en later $^1/_{40}$ grein met allerhevigste vergiftigingsverschijnselen, op apoplexie gelijkende, had ingespoten; — *dezelfde* zag periodieke congestie van het oog en gelaat, met vermindering van het gezigt, met klonische krampen enz., en beschouwt dat in verband met de epileptische krampen, die door congestie kunnen worden opgewekt. Chir. DORAMA wijst daarbij op de verhouding van den bloedsomloop in den neus, de oogen en de hersenholte. — Dr. FRIJDA wijst op het nut van bij congestie de carotis te drukken. — De Heeren DE BRUIN, KRAMER en DORAMA brengen waarnemingen bij van verlamming en epileptische krampen door congestie in het verlengde merg en het gunstig gevolg van koppen in den nek enz. — Chir. DORAMA gaf met nut flores zinci, te beginnen met een scrupel daags.

Haarlem.

Dr. LUBACH, Verband tusschen cholera en typhus.

Leiden.

Dr. TER LAAG, Aneurysma dissecans der aorta thoracica; — *dezelfde*, Carcinoom van nieren en lever. — Dr. HOEKEMA KINGMA, Inslikken van zwavelzuur door een

kind. — Dr. BAERT, Constipatio alvi en vomitus gedurende zes weken. — Dr. KIST, Manie, verdwenen na het verschijnen der menses. — Dr. WEEBERS, Empyema. — Prof. ZAAIJER, Carcinoma alveolare van maag en peritonaeum. — Dr. BOURSSE WILS, Croup met doodelijken afloop. — Prof. BOOGAARD, Calculus renalis; — *dezelfde* croup in den larynx bij runderpest (met praeparaten). — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Zonnesteek (?). — Dr. ZAALBERG, Vitium cordis. — Prof. SIMON THOMAS, Invaginatie van het coecum tot in het colon descendens bij een kind van 8 maanden. — Prof. EVERS, Toediening van arsenicum bij febris hectica, ten gevolge van tuberculose. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Apoplexie foudroyante. — Dr. KIST, Tetanus na verwonding aan de vingers. — Dr. BOURSSE WILS, Cholera bij zeer jonge kinderen, zelfs van 2 dagen. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Plotselinge dood. — Dr. LÜHRMANN, Afdrijving van zes exemplaren taenia solium te gelijk bij een 60jarigen man. — Chir. ANDRESON, Zelfmoord door een pistoolschot met perforatie van het hart. — Dr. KIST, Laryngismus stridulus. — Prof. BOOGAARD, Cysticercus cellulosae in en tusschen de spieren van den arm eener bejaarde vrouw (met praeparaat); — *dezelfde* vertoont praeparaten van den hakenkrans van taenia solium, cysticercus cellulosae en eener taenia-soort bij den hond.

Nieuwveen.

Dr. KAPTEYN (W. A. G.), Typheuse koortsen en typhus; de verschillende beschouwingen en behandelingsmethoden voorheen en thans.

Oldambt.

Dr. HECKMAN JR. houdt eene belangrijke voordragt over eene kleine op begrensden bodem waargenomene epidemie van variola vera, waarvan hij als merkwaardigste uitkomst citeerde de beschutting, welke de vaccinatie aanbrengt. Bijna ieder van die 11 gevallen was een bewijs voor de voorbehoedende kracht van bovengenoemde operatie. Onder anderen: eene moeder had vier kinderen; zij was niet ingeënt, een der vier kinderen evenmin, de drie anderen wel en ook met voldoenden afloop. Het ongevaccineerde kind krijgt onder convulsiën de variola vera, korten tijd daarna de moeder ook; de drie andere kinderen bleven verschoond, ofschoon zij bij de zieke moeder sliepen; — *dezelfde* nam in den zomer van het jaar 1866 een geval waar van echte miliaria of Engelsch zweet. Een meisje van 20 jaren kreeg dit onder verschijnselen van hartkloppingen, snellen pols, rood aangezigt, zamentrekkende pijn in den borst en pharynx. De pols rijst tot 135, waarop de miliaria uitbreken in den nek, op den rug en op den buik. Daarop breekt een ontzettend zweet uit, aanhoudende hartkloppingen en pijn; duur 20 dagen, langzame herstelling, door uitputting vertraagd. *Behandeling:* vooral koude compressen en omslagen op de regio cordis en inwendig infus. dig. en verkoelend water; — *dezelfde* neemt in den herfst van 1866 een sterk uitkomend duidelijk geval waar van hydrophobie, watervrees, hondsdolheid en lyssa, met doodelijken afloop. Een jongen van 19 jaren was, zonder dat de Doctor het wist, voor negen maanden gebeten door zijn eigen hondje, waaraan hij reeds eenige dagen twijfelde of het niet dol zou zijn. Hij had het hondje gedood en de wond was genezen; intusschen het lidteeken na 9 maanden nog duidelijk waar te nemen. De jongeling krijgt plotseling eene febris rheumatica, doch weldra beginnen zijne oogen een eigenaardigen glans aan te nemen; hij krijgt vlagen van waanzin, het slikken van vloeistoffen wordt hem meer en meer moeijelijk, eindelijk onmogelijk, tot hij bij het zien er van door doodelijk benaauwde contractiën van den pharynx wordt aangevallen. De pols blijft bijna altijd normaal; groote massa's speeksel loopen uit zijn mond. Bewegingen, van de spina dorsalis uitgaande, worden meer en meer moeijelijk. In de vlagen van waanzin bijt hij soms in allerlei voorwerpen. Hij sterft eindelijk

comateus na 9 dagen lijdens. Dr. HECKMAN SR., er bij in consult geroepen, constateerde, even als HECKMAN JR., hydrophobie. Behandeling met morphine.

Tilburg.

Chir. OPHOFF, Erysipelas phlegmonoïdes van het regter been, opvolgend gangraena en meningitis met lethalen afloop. — Chir. VAN AERT, Phlegmone van het regter been, profuse suppuratie; paralysis der onderste en bovenste ledematen; gebruik van ijzer en strychnine; *dezelfde*, Een geval van hartlijden, gecompliceerd met aandoening der beide longen. — Chir. OPHOFF bespreekt het goede effect der Paullinia sorbilis in chronische diarrhoea. — Chir. VAN AERT, Gelukkig effect van calomel en sulf. aur. ant. in croup. — Dr. VAN ERVEN DORENS en Chir. LANDMAN behandelden beide zona met subcutane injectie van ac. morphii, zonder gevolg. — Dr. POMPE, Erysipelas oedematosum van het regter been, op den vierden dag gevolgd door doodelijke apoplexie. — Chir. LANDMAN, Prolapsus recti na baring en enuresis nocturna, beide behandeld met subcutane injectie van $^1/_{32}$ grein strychnine. Het eerste in 4 dagen hersteld, het tweede nog in behandeling. — Chir. VAN AERT, Hevig erytheem na injectie van acet. morphii. — Chir. LANDMAN, Geneeskundige topographie der gemeente Helvoirt. — Dr. J. LOONEN, Intermitterende blaaskramp bij een meisje van 8 jaren, die weêrstand biedt aan elke medicatie. Proef met subcutane injectie. — *Algemeene discussie:* Therapie der hartziekten. — Indicatie der aderlating. — Het braken bij injectie van ac. morphii.

Utrecht.

Prof. VAN GOUDOEVER, Een geval van aphonie, genezen na herhaalde inspuitingen van eene zeer geringe hoeveelheid strychnine.

De Vecht.

Dr. VAN DER MEER MOHR, Geval van hevige intercostaal-neuralgie bij uitzetting van den 10den rugwervel, vruchteloos behandeld; cauterium actuale en onderhuidsche inspuitingen; dood door hypostatische pneumonie. — Chir. KOOMANS, Ileus bij een spoorwegwerker. Na vele middelen vergeefs te hebben aangewend, waaronder een half medicinaal ons kwik, bragt een clysma van koud water, door middel van eene groote glazenwasschersspuit, aldra ontlasting teweeg en herstelde de patiënt. — Chir. VOS, Over acid. phenicum als cauterium. — Chir. KOOMANS, Over bromuretum ammonii. — Dr. SCHEFFER, Over benzine in- en uitwendig tegen tussis convulsiva.

West-Friesland's 1ste Afdeeling.

Dr. DE BORDES (A. H. J.), Aneurysma. — Dr. NUIJENS (W. J. F.), Peritonitis puerperalis met variolae confluentes.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

De Heer SCHOON (A.) deelt een geval mede van morbus maculosus Werlhofii, bij een man, die, na behandeld te zijn met dec. cort., minerale zuren en chinine, genezen is.

Woerden.

Dr. VAN PRAAG bespreekt, volgens NAUMANN te Leipzig, de physische eigenschappen en physiologische werking van de levertraan; — *dezelfde* maakt melding van gevallen van epitheliaalkanker, volgens geruchten genezen door zekeren SCHMIDT; hij had een vergevorderd geval van die ziekte in de keelholte gezien, waarin gezegde Heer wel veel verligting maar geene genezing had verschaft.

Zaanland.

Subcutane injectie van chinine tegen koorts voldeed minder dan men verwachtte, al werd de aanval spoediger gecoupeerd en door kleinere hoeveelheid dan bij inwendig gebruik; recidieven waren niet minder veelvuldig dan bij de gewone wijze van toediening. De Heer HASSELS was in vier waarnemingen voldaan met het verkregen effect.

Morphine-injectie, 3maal daags ¼ grein, was met gunstig gevolg in een geval van trismus traumaticus door den Heer BON gegeven. Dr. VAN LEYDEN zag na drie inspuitingen ischias verdwijnen. — Dr. KERBERT en Dr. SASSE, Therapeutische opmerkingen over jodium bij typhus, brom-kalium als hypnoticum, extr. aconiti alc. bij erysipelas. — Van den Heer VAN VLIET te Krommenie worden aangeboden eenige fleschjes pepsinewijn, tot wier beproeving zes der leden zich bereid verklaren; twee van hen zagen er niets van, twee hadden tijdelijk nut er van waargenomen, eens bij chronische dyspepsie, een andermaal bij hysterisch braken. — Dr. DONCAN prijst een eijerlepel stremsel op 1½ glas melk bij chronisch maaglijden. — Dr. KERBERT gaf met succes cayennepeper, gr. xv dd., bij haemorrhoïdaal-bezwaren. — Dr. SCHARF, Subnitr. Bismuth, bij morbus Brightii, waarop de albuminurie verminderde. — Door Dr. SASSE werden clysmata van glycerine geroemd tegen oxyurus vermicularis.

Zeeland.

Dr. MEEMELING, Over de kruiden van DIEPENHOEDER te Keulen tegen vallende ziekte. Hij hield die geenszins voor onschuldig, maar integendeel zouden die veel belladonna bevatten. Op voorstel van Dr. DE MAN werd daarna op konijnen proeven genomen, die echter negatief uitvielen. — Dr. BERDENIS VAN BERLICUM, Over bromur. pot., waarvan hij voor zich bij chorea uitstekend nut had gezien; ook bij photophobie metooglidkramp. Dr. DE MAN, die het meermalen bij blaaslijden gaf, verkreeg zulke gunstige uitkomsten niet. — Dr. KEIJZER zag door inhalatie van jod. kalium-oplossing eene aan alle andere middelen weêrstand biedende aphonie; *dezelfde* vertoont den inhalatietoestel van JUL. GÉRANT te Parijs, die door zaamgeperste lucht werkt. — De Heer RISSEEUW geeft de ziektegeschiedenis van een meisje met neurose, dat door onderhuidsche inspuiting van atropine-oplossing thans veel verbeterd is.

Dr. MEEMELING en meer andere leden roemen bals. peruv. tegen scabies. — De Heer SCHILHAM zag bij een in den winter gevaccineerd kind pas na 20 dagen goede vaccinellae en besluit daaruit tot den nadeeligen invloed der koude op de vaccine, weshalve hij de gevaccineerden in eene gematigde temperatuur wil houden. — De Heer SNOEP (TH.) zag tracheïtis catarrhalis met aphonie door enkele inhalatiën van solutio aluminis crudi genezen. — De Heer GREILL (J. A.) roemt podophylline bij kinderen. — VAN BOVEN behandelt eene epileptica met bromuretum potassae. — Dr. VERSCHOOR genas eene aan morphine weêrstand biedende enteralgia door inwendig chloroform toe te dienen.

Zutphen.

Dr. VAN ANDEL (A. H.), Historia morbi et sectionis van eene vrouw, wier geheele ligchaam met cysticerci cellulosae in ontelbare hoeveelheid doorzaaid was; — *dezelfde*, Over het gebruik der haschisch of cannabis Indica in de Psychiatrie met eigen waarnemingen. — Dr. VAN DISSEL (C.) vertoont een door een lijder aan bronchopneumonie opgehoest stuk croupeus exsudaat en betoogt, naar aanleiding zijner waarneming, dat bronchitis met totale sluiting der bronchiën door fibrineus exsudaat in dat tijdperk bij bronchopneumonie *niet* physisch kan worden aangetoond.

CHIRURGIE.

Amersfoort.

De Heer DEN OUDE, Verplaatsing van een lendenwervel door uitwendig geweld, waarna plotseling paralyse extr. infer., allerhevigste pijn in de lendenen, gestoorde urineloozing

en meer andere verschijnselen van gestoorde spinaalwerking; repositie, zelfs met sterke inspanning, niet gelukt; daarna bloedige koppen in den omtrek van den duidelijk verplaatsten wervel, aderlating, catheter geappliceerd; doch geene beterschap. Den volgenden dag schoot plotseling de wervel, met een zeer duidelijk knappend geluid, van zelf weder op zijne plaats, waarna spoedig alle verschijnselen van verlamming enz. ophielden.

De Heer BRUNING verhaalt de gevolgen van de ontploffing van een granaatkartets, die vier boeren allerbelangrijkst verwondde. Die kogel was door de Amersfoortsche Veld-Artillerie afgeschoten, maar niet gesprongen; de boeren vonden die granaat en wilde zich meester maken van de zich daarin bevindende 92 kleinere kogels en het daarin nog aanwezige kruid. Een der boeren nam de granaat-kartets op de hand; de ander, in het idée, dat door er met vuur bij te komen, uit het losgat een kruidfontein zoude ontstaan, naderde met een kool vuur en legde deze op het gat van den kogel. De misrekening was schrikkelijk; want, zeer begrijpelijk ontstond er eene fameuse explosie, waardoor n⁰. 1, een boer van 37 jaren, eene gescheurde wond aan het zijdelingsche gedeelte van de regter voorhoofds- oor- en wangstreek, eene lap ter grootte van $^1/_2$ hand vormende, benevens fractuur van het voorhoofds- wigge- en jukbeen bekwam. De fractuur van het voorhoofdsbeen bevond zich boven het buiteneinde der regter wenkbraauw, hier was het been in drie ongelijke stukken gebroken; deze stukken waren van elkander geweken en vormden in het midden eene opening, waardoor het eerste lid der wijsvinger in de schedelholte kon worden gevoerd. De fractuur van het wiggebeen bevond zich in den grooten vleugel, zij was schuinsch; eene sonde kon, door de vaneenwijking der randen, in het cranium gevoerd worden. Het ligchaam van het jukbeen was in drie ongelijke stukken gebroken. De medicatie bestond uit afschering der haren, hechting der huidlap met kleefpleister, contensief verband, ijsblazen op het hoofd, sinapismi aan armen en kuiten, inwendig tartarus emeticus en lavage, verhevene ligging van het hoofd, rust, geen voedsel, koud water pro potu; zeer verwonderlijk kwam hier geene wondkoorts bij voor. Tegen den 14den dag begon de wondoppervlakte goed te granuleren; op den 26sten dag geraakte patiënt een beenstuk, ter grootte van een cent, kwijt, afkomstig van het voorhoofdsbeen; op den 27sten dag ontlastte zich een nog grooter en dikker beenstuk, afkomstig van het jukbeen. Hierna cicatriseerde de wond zeer snel. Hoewel de afloop na deze belangrijke verwonding zeer gunstig was, zoo bleef het gezigtsvermogen van het regter oog gestoord en was de beweging van de onderkaak zeer belemmerd.

De tweede gewonde was 20 jaren oud; deze had eene totale vermorseling van alle beenderen der linker hand, verscheuring der banden, wijde opening van het handgewricht, met fractuur van het hoofdje der radius en fractuur der ulna aan het onderst derde gedeelte. De handpalmstreek der regter hand vertoonde drie langwerpige en dwarsch gescheurde wonden, die diep tot op de beenderen der achter- en voorhand doordrongen, waarbij de hoofden der drie eerste voorhandsbeenderen dwarsch gefractureerd waren. Medicatie: amputatie van den linker arm, boven het elleboogsgewricht; alleen de arteria brachialis behoefde onderbonden te worden. Aan de regter hand werd een doelmatig verband aangelegd; zoowel hier als aan de amputatiestomp werd ijs geappliceerd; inwendig tartar. emeticus. De 4 eerste dagen geene wondkoorts, weinig pijn; den 6den dag staking van de ijsomslagen om de stomp; van den 7den tot den 14den dag is $^3/_4$ gedeelte der amputatiewond door adhaesieve ontsteking genezen; de hechting der randen was naauwkeurig; de huid was op de basis der wond en op de beenstomp stevig vastgegroeid; het overige der wond suppureerde en granuleerde; op den 26sten dag was patiënt genezen, echter bleef de ligatuur om de arteria brachialis hier tot den 24sten dag vastgehecht, niettegenstaande trekkingen aan den draad van den 10den

tot den 24sten dag bij elk verband werd aangewend. Om deze ligatuur weg te ruimen maakte de Heer BRUNING van DIEFFENBACH's methode gebruik, door welke wijze van handelen de draad in een tijdsverloop van 16 uren uit de wond was geligt.

De derde gewonde, oud 35 jaar, bekwam door een stuk dezer granaat fractuur van het scheenbeen, waarvan het hoofd verbrijzeld en het ligchaam van het scheenbeen in de lengte gebroken, terwijl de medullaire zelfstandigheid hier vernietigd was. Aan de bovenste binnenzijde van het been bestond eene diepe spierwond (14 Ned. duimen lengte), deze liep van de kuitspieren, schuinsch bovenwaarts, tot in de holte van het kniegewricht; een hooge graad van stupor vergezelde deze verwonding. Amputatie der dij werd door den gewonde niet toegestaan. Men moest zich alzoo bepalen tot den aanleg van een eenvoudig contensief verband, waarbij het gebroken been geheel bloot lag. Het been werd met ijsomslagen bedekt en eene gemakkelijke houding gegeven; wegens de stupor werd wijn toegediend. Gedurende de eerste vier dagen zwelling, ontwikkeling van het ontstekings-proces, geringe wondkoorts, daarna steeds febrile toestand, ontlasting van vuile, stinkende stof uit de wond. Den 10den dag symptomen van pyaemie, daarna peritonitis; applicatie van hirudines in de liesstreek, koude fomenten, hirudines op den buik, inwendig morphine; voortdurend koorts, constipatie, braking, hevige zwelling van den buik en het onderste lidmaat, temperatuur van 40° C.; er ontstond typheuse etterkoorts, icterische kleur der huid, oogen, peeshuppeling; terwijl patiënt op den 28sten dag overleed.

De vierde gewonde is 27 jaar oud, had eene ovale wond aan het midden van de rugvlakte der regter onderarm, ter grootte van eene handpalm, met verlies van zelfstandigheid der huid en der spieren; eene tweede wond was aan het voorhoofd, ter hoogte van de glabella, zij was ongelijkhoekig, had de grootte van een gulden, vergezeld van eene doorgaande fissuur. Behandeling: eenvoudig verband, koude fomenta, sinapismi aan de kuiten, inwendig tartar. emeticus; de zes volgende dagen zware hoofdpijn; de verwonde is compos mentis; suppuratie der hoofd- en armwond had zich ingesteld en was vergezeld van een beginnend granulatie-proces. Op den 27sten dag ontlastte zich een klein beenstuk, afkomstig van de buitenste plaat van het voorhoofd, waarna de wond zeer spoedig genas.

Bij dit ziektegeval verdient nog vermeld, dat Chir. BRUNING zelf, ten gevolge van apoplexie, kort te voren verlamd aan de regter extremiteiten, niettemin met de linker hand de amputatie verrigtte, onder medewerking van den Chirurg te Soest.

Amsterdam.

Dr. GUNNING, Over de wijzigingen, die de operatie van cataract, bepaaldelijk die van de senile cataract, in de laatste 15 jaren heeft ondergaan. Hij zette uiteen het voordeel der methode van VON GRAEFE, die eene lapsnede maakte, die meer dan gewoonlijk loodregt op het vlak van de cornea gerigt is, waarvan alzoo eene zeer kleine oppervlakte wordt doorkliefd.

Arnhem.

Chir. GREY, Hernia, beklemd gedurende zeven dagen, bij eene 70jarige vrouw; de verschijnselen waren niet hevig, de breuk werd ingebragt, daarop volgde zacht zweet met een goed ontwikkelde pols; 2 uren later echter stierf de vrouw, niettegenstaande er geene verschijnselen van gangraena aanwezig waren geweest; — *dezelfde* behandelde sedert eenigen tijd een lijder met een gezwel op het heiligbeen, hetgeen in absces overging, geopend, zich bleek uit te strekken achter het peritoneum, en in verband te staan met caries van de crista ilii. Algemeen zijn de leden geneigd voor eene niet grootere opening als die voldoende afvloeijing aan den etter verschaft. — De Heer BROUWER SR., Verhaal van een merkwaardig, gelukkig herstel eener 74jarige vrouw,

die over eene groote oppervlakte gangreen, na ontsteking van het regterbeen, had.

Friesland.

Chir. DORAMA vertoont een op doorsnede steenhard, carcinomateus gezwel uit de borstklier, van een 50jarigen man weggenomen wegens hevige bloeding daaruit. — De Heer BROUWER, Coxarthitis na een val op den grooten trochanter. — Chir. KRAMER vertoont een weggenomen scirrhus mammae en geeft verslag van twee amputatiën onder chloroform-narcose. — Chir. DORAMA geeft verslag van de amputatie van eene hand, wegens verwonding door het bersten van een kruidhoorn; de operatie geschiedde onder zeer ongunstige omstandigheden op het platteland, waar een doofstomme helper eene flaauwte kreeg en de patiënt mede op den grond trok; deze was aanvankelijk zeer wel, zoodat hij uit zich zelf naar een naburig dorp ging maar den 17den dag lethalen tetanus kreeg. — Chir. METZ, Breuk bij een 18jarigen jongeling, ten gevolge van een val van een ladder, der beide dijbeenderen en van den eenen radius met kneuzing van de hand; voorloopig spalkverband, getransporteerd op eene hooiwagen naar zijn huis; herstel, hoewel de lijder nog op krukken springt — *dezelfde* geeft verslag van het uitnemen van een epithelioma uit de tong door eene V-vormige snede, nadat vooraf een draad aan weêrszijde door de geheele massa der tong was doorgehaald, waardoor de tong naar buiten en na de operatie gemakkelijk gesloten kon worden; geknoopte hechting wegens de bloeding met goed gevolg. — Chir. DORAMA, Geval van panophthalmie na eene stoot, geëindigd na absces achter den oogbol en punctie, met herstel.

Haarlem.

Chir. HALDER vond bij een meisje van 20 jaren, dat voor het eerst menstrueerde, ophooping van bloed in de vagina, zoodat als het ware eene vochtblaas gevormd werd; door eene kruissnede in het doorboorde hymen werd het gebrek opgeheven. — Chir. GRIPPELING vond acute urethritis bij een onanist door een ingevoerd stroohalmpje, hetwelk door absces in perineo verwijderd werd; genezing zonder nadeelige gevolgen. — Chir. FRANK, Atrophia van de regter gezigtszenuw, door den oogspiegel erkend eene maand nadat het gezigtsvermogen volkomen verloren was; later neuro-retinitis in het linker oog (hemiopie).

Leiden.

Dr. VAN PRAAG (J. L.), Sectio lateralis aan de regter zijde verrigt, genezing per primam intentionem (zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaargang 1866, 1ste Afd., blz. 246). — Prof. ZAAIJER, Laryngo-tracheotomie bij nieuwvorming in het strottenhoofd. — Chir. DESERTINE, Drie gevallen van hernia incarcerata. — Chir. SCHRETLEN (M. J.), Amputatio penis met den écraseur linéaire. — Dr. VAN PRAAG (J. L.), Sectio lateralis aan de regter zijde bij een 63jarigen man, genezing; — *dezelfde*, Luxatio humeri; — *dezelfde*, Epitheliaalkanker van de lip. — Chir. LONGÉPÉÉ, Fractuur van 3 ribben door overrijden.

Nieuwveen.

De Heer DE BOER (J.) deelt mede een belangrijk geval van hoofdverwonding, veroorzaakt door een val van en daarop volgende trap van een paard met geheele blootligging van den kruin; genezing per primam intentionem.

Oldambt.

Chir. RINSEMA (O.), Geval van luxatio humeris met breuk van het caput hum., waarbij hij eene geheel nieuwe methode met succes had gevolgd (welke wordt niet gezegd).

Tilburg.

Chir. LANDMAN, Vergevorderde caries van de onderkaak en het schouderblad; beide hersteld door de badkuur te Oeynhausen. — Chir. LOONEN vertoont een 2jarig

meisje, sinds hare geboorte lijdende is aan een tumor, die, volgens zeggen der moeder, een kippenei-groot en doorschijnend is geweest. Thans is hij buitengewoon groot, hecht zich met een breeden, dunnen steel aan het ondereinde van het os coccygis, daalt langs het regter been naar beneden en eindigt ter hoogte van de kniekuil. Hij heeft een omvang van 42″ en is lang 23″, is vrij consistent, niet doorschijnend en bevat op het uitwendig gevoel hier en daar ongelijke verhardingen. Ongeveer zes weken daarna gaat hij in suppuratie over, is nu lang 21″ bij een omvang van 29″. Het gezwel is geperforeerd op de boven-achter- en benedenvlakte, uit de eerste opening steekt eene woekering uit, veel gelijkende op de papillen bij carcinoma mammae. Het kind is uiterst vermagerd en verkeert in een hectischen toestand. Na verloop van twee maanden is de tumor tot op $^1/_3$ gedeelte verminderd, de bovenste opening scheidt nog wat lympha af, de consistentie is veel verminderd, alleen bij de crista ilii voelt men nog een twee vingers breeden steel. De krachten van het kind zijn veel toegenomen en de voeding over het geheel gunstig. — Chir. MAESSEN, Fractura colli femoris intra bursam. — Chir. LOONEN vindt bij het openen eener vermeende hernia incarcerata een absces met zuiver goede pus, gladde, effen holte en wanden. Darm- of netbreuk niet gevonden. Dood drie dagen daarna onder incarceratieverschijnselen. Sectie niet toegestaan. — Chir. DE ROOIJ, Hevige zwelling van knie en kuit bij verzuimde doortrekking der seton, in geval van hygroma patellare. — Chir. KIECKENS en Dr. LOONEN (J.), Waarnemingen van hevige contusie van den femoris met onvermogen om te gaan; simulerende fractuur. — *Algemeene discussie:* Aard van boven beschreven gezwel; indicatie en methode van opereren. — Bezwaar der diagnose bij fractura femoris. — Therapie der hygromata.

Utrecht.

Prof. VAN GOUDOEVER, Over het doen verdwijnen van een struma door eenige onderhuidsche injectiën van tinctura jodii; — *dezelfde* beschrijft en vertoont eene nieuwe otoskoop van BRUTON; — *dezelfde*, Verwonding door een geweerkogel met doodelijken afloop. De kogel was langs den voorsten rand van het regter darmbeen ingedrongen, had in dit been een kanaal gevormd, het vervolgens doorboord en was in het bovenste gedeelte van den musc. glutaeus blijven zitten. — Dr. SNELLEN, Over de gunstige resultaten der behandeling van constitutionele syphilis met injectiën van $^1/_8$ grein sublimaat in navolging van Prof. TILANUS.

West-Friesland's 1ste Afdeeling.

Chir. KLOTS SCHARDAM (W.), Fractura ossis femoris; — *dezelfde*, Herniotomia scrotalis. — Chir. KRUIJFHOOFT (D.), Schedelverbrijzeling door overrijden. — Dr. TER HAAR (H. G.), Neoplasma uteri. — Chir. TULLEKERS, (H.), Scirrhus van het collum uteri. — Chir. BERKHOUT (J.), Operatie van eene *linker* net-darmdijbreuk ter grootte van een ganzenei, welke irreponibel was en gedurende twee dagen beklemd. De taxis zonder gevolg, bleef na aanwending van clysmata enz. vruchteloos. De operatie werd na chloroformaanwending en onder gering bloedverlies verrigt, het gedegenereerde net afgebonden en afgesneden en het bovenste gedeelte der wond gehecht. De tweede dag na de operatie ontstond er enteritis acuta der uitgezakte darm van eene gelijktijdig bestaande *regter* liesbreuk, bij het inbrengen van deze ontstond er eene navelbreuk ter grootte van een eendenei; de dood volgde. — *dezelfde*, Hypodermatische injectie.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

De Heer IMMINK, Een zeer uitgestrekt absces onder de musc. glutaei, na punctie met troicart ontlast, door inspuiting en drukking genezen.

Zaanland.

De Heer HASSELS vertoont een fibroma mammae, door Dr. BASSE mikrosko-

pisch onderzocht, weggenomen bij eene 67jarige vrouw, die voor 14 jaren op een stoel gevallen, sinds dien tijd een knobbeltje in de borst meende gevoeld te hebben, dat echter nooit grooter of pijnlijk was geworden, tot in dit voorjaar, toen de spoedige toename de exstirpatie regtvaardigde.

Zeeland.

Dr. DE MAN, Over de weinig of niet in Chirurgische Handboeken vermelde hernia congenita bij meisjes. — De Heer RISSEEUW, Een geval van gecompliceerde, eenzijdige cryptorchismus. — Chir. KOOMAN, Bijzonder geval van hernia cruralis incarcerata; — *dezelfde* behandelde een meisje, dat vier jaar vroeger hem raadpleegde wegens een hard gezwel aan de dij, thans aan een daaruit langzamerhand verweekt en vergroot koud absces, waarop hij nu drainage toepast.

Zutphen.

Dr. LUCHTMANS, Een geval van castratie wegens verouderde hydrocele, fibroïdvorming van grooten omvang en uitputtende verettering, met gunstigen afloop. Spreker vertoont de mikroskopische praeparaten van het weefsel des tumors, van het daarin verloopend vas deferens enz. — Dr. CARTIER VAN DISSEL verwijderde langs operatieven weg een steatoma, ter grootte van een groot kinderhoofd, uit de fossa poplitea eener 70jarige vrouw, die, ten gevolge van gangreen aan den apex tumoris, in hectischen toestand verkeerde. Spoedige herstelling; — *dezelfde* verrigtte de paracentesis thoracis wegens empyeem, met gunstig gevolg. De regter long, die tot een zeer klein volumen gerefouleerd was, keerde van lieverlede tot hare oorspronkelijke gedaante terug. Hij nam ook een dergelijk geval waar, waar de ontlasting van de pus spontaan door een bronchiaal-tak plaats greep, patiënt weken lang 10 à 12 oncen pus daags ophoestte en evenwel herstelde; — *dezelfde* bespreekt een geval van carcinoma linguae en naar aanleiding hiervan de meest geschikte methode ter behandeling; — *dezelfde*, Een tweetal waarnemingen uit zijne praktijk van het gebruik van *de sonde à double crochet de* GRÄFE. Bij eene van deze werd door hem, met behulp van dit instrument, een spitsen beensplinter van 4″ lengte uit den oesophagus verwijderd, waarin hij tot op eene diepte van 22″ ingedrongen was. Bij het uithalen zette zich de splinter op de hoogte der cart. cricoïdea op nieuw vast. Na de verwijdering koorts en — dood op den vierden dag. Bij de obductie vond spreker ruptuur van den oesophagus aan de achterzijde, op de hoogte der cart. cricoïdea, met hare gevolgen; — *dezelfde*, Tumores, uitgaande van het periosteum van den schedel, wegens recidieve en toename in aantal en volumen, door hem langs operatieven weg verwijderd; ondanks de schedel van huid en periosteum ontbloot werd over eene 12″ lange en 10″ breede oppervlakte, herstelde de lijder spoedig.

OBSTETRIE.

Amersfoort.

De Heer BRUNING, Metrorrhagie 5 min. post partum ontstaan in hevigen graad door paralysis uteri; na wegname van de placenta werd herhaaldelijk met kracht de hand in den uterus omgedraaid en tevens met de andere hand den buikwand sterk gedrukt. Vervolgens werd bij horizontale ligging en een stevig sluitend verband elk kwart uur een theekopje brandewijn toegediend, in het geheel gedurende anderhalf uur. Na het derde kopje verminderde de bloeding, werden de flaauwten minder, de pols beter voelbaar, de warmte verhoogd en de overige functiën hersteld. Aan elke flaauwte ging een zwakker worden van den pols vooraf, zoodat de Heer BRUNING die daaruit kon voor-

spellen; te gelijk liet hij prikkelende middelen opsnuiven en gaf haar den brandewijn, van welken zij in het geheel $^{3}/_{4}$ flesch gebruikte; — *discussie* hierover, bepaald over de benaming paralysis uteri, waarvoor men verkoos atonia; — *dezelfde*, Een geval van retroversio uteri bij eene vrouw van 32 jaren, in de 4de maand der zwangerschap; die verplaatsing bestond sinds 4 dagen; na de operatie van HUNTER (punctie) volgde 3 dagen later abortus en was 16 dagen later de vrouw hersteld.

Arnhem.

De Heer GREY zag na eene forcipale verlossing, waarbij de placenta behoorlijk gevolgd en de uterus zamengetrokken was, eenigen tijd later geduchte bloeding ontstaan, die bleek veroorzaakt te worden door eene varix in de vagina ter dikte van een pijpensteel; tamponade stuit de bloeding.

Friesland.

Chir. DORAMA, Een geval van retroflexio uteri bij eene armoedige vrouw, die niet met zekerheid wist of zij al dan niet zwanger was; bij ligging à la vache werd de repositie verrigt; nu steeg de uterus onmiddellijk ter hoogte van den navel. Opmerkelijk was dus in dit geval, dat de retroversio in de 6de maand plaats had gegrepen, gelijk nà de repositie uit den hoogen stand van den uterus en den omvang van den buik bleek. — Dr. BORN deed perforatie bij een tot aan het hoofd geboren kind, dat in het vernaauwde bekken beklemd was. De tweede maal zwanger, werd de vrouw door cephalotripsie verlost, nadat in consult met eenige collega's de sectio caesarea was afgekeurd, toen te vergeefs onder krachtige weeën het indalen van het voorliggend hoofd was afgewacht. De forceps was in de eerste zwangerschap te vergeefs beproefd. — Dr. JEST vond bij eene 27jarige, voor de 3de maal zwangere vrouw met een puntig uitgezetten buik schouderligging met uitgezakten arm; het hoofd links, de rug naar voren. De linker hand naar boven links ingebragt, bereikte de voeten, brak de vliezen en wentelde het kind, zoo als de accoucheur meende, maar toen de voeten naar beneden waren gebragt, bemerkte hij, dat de eene hiel naar de symphysis pubis, de andere naar het perinaeum was gekeerd en dat het dus niet anders dan de voeten van twee kinderen konden zijn. Hij zocht nu een derde been op, lag den kromgebogen vinger in de lies en bragt het zoo naar buiten. Het asphyctische kind kwam in het bad bij; ook het tweede werd levend geboren, zij hadden éénе groote placenta zamen. Spreker meent a posteriori, dat het eene met den schouder, het andere met den stuit voor lag. — Bij de discussie wordt opgemerkt door de Heeren METZ en HUBER, dat zij in geval van keering zich steeds vergenoegen met het opzoeken van één been 1°. omdat dan door het andere omgeslagen blijvende been de navelstreng langer beschermd wordt; 2°. door deze halve stuitgeboorte de geboortewegen beter voorbereid worden voor het nakomende hoofd. — De Heer TJAARDA verhaalt de geschiedenis van eene inversio uteri post partum forcipalem. — De Heer BLOEMEN en Chir. DORAMA spreken over retroversio uteri. — *Algemeene discussie:* Over de beste methode om partus arte praematurus te provoceren. De Heer IDSERDA bragt na de tusschen de vliezen ingebragte bougie, waarop bloeding volgde, spongia praeparata in het ostium, daarna de colpeurynter; den 4den dag werden de vliezen gebroken en een levend kind geboren. Chir. PLET raadt de clysopomp aan. Dr. JORRITSMA had door een blaastampon, met water gevuld, tweemaal daags ingebragt, den 5den dag partus praematurus verkregen. — De Heer BROUWER vond in de 7de maand placenta praevia centralis met hevige haemorrhagie, het ostium uteri ontsloten; na losmaking der placenta aan eene zijde, werd versie gedaan en met de placenta te gelijk het kind levend geëxtraheerd. *Discussie:* De snelle uitvoering van den partus heeft zeker kind en moeder behouden, voor de laatste is dit te verwonderen, bij zulk

eene insertio centralis en zulk eene verwijding van het ostium. — Chir. KRAMER vond bij een 17jarig meisje, door herhaalde metrorrhagie uitermate anaemisch geworden, het ostium zoo zeer verwijd, dat het eerste vingerlid er in kon dringen. Het ostium internum was hard op het aanvoelen, door het speculum heen werd met eene polypentang het ostium tot een gulden groot gedilateerd; met de uterussonde werd een loshangend ligchaam gevoeld, waarvan met de haaktang een stuk werd afgetrokken; de polyp werd door de haaktang gevat, gedraaid en daarop met den steel geheel uitgetrokken; de sterke bloeding werd door koude inspuiting gestuit; patiënt herstelde. — De Heer BROUWER SR. had voor jaren een polypus uteri met den koraalstrop omvat, ten einde dien te doen afsterven, maar bij het vasthalen vielen polyp en strop te gelijk uit; patiënt genas. — Dr. ASMAN verhaalt van een langzaam herstellende primipara, na abortus in de 4de maand. — De Heer VAN HARINXMA verhaalt drie gevallen van tweeling-geboorte; voorts van strictura uteri met placenta adhaerens. — *Algemeene discussie:* Over stricturen in het corpus uteri, volgens enkele in het ostium. — VOS en METZ, *Geval van Cephalotripsie.* Vrouw v. J., 27 jaar oud, klein, scrophuleuse habitus, werd na eenige dagen ongesteldheid, met hevige vloeijing, 1 Februarij 1863, in de 8ste zwangerschapsmaand, door de vroedvrouw zeer gemakkelijk verlost van een dood kind; 11 Maart 1864 au terme van hare tweede zwangerschap, moest de haar bijstaande vroedvrouw, wegens bekkenvernaauwing, mannelijke hulp inroepen; de forceps werd te vergeefs geappliceerd; na lange vruchtelooze pogingen werd Chir. METZ geroepen, die, nadat hij zich van den dood des kinds overtuigd had, de cephalotribe appliceerde en dus het kind deed geboren worden; kraambed gunstig. De Heeren WAGENINGEN, DE LA FAILLE (M. J. B.) en METZ waarschuwden de vrouw, wanneer ze weêr zwanger werd, dat bij haar in de 30—34ste week de kunstmatige vroeggeboorte moest ingesteld worden, om haar zonder bloedige operatie van een levend kind te kunnen verlossen. 15 Junij 1865 kwam ze Chir. VOS verzoeken haar bij te staan, zonder een woord te spreken over de twee vorige gevallen, uit vrees voor de haar aangeradene p. a. pr., zoo als zij later beleed. Spreker hoorde deze noodlottige geschiedenis van een harer aanverwanten; ging, ten einde meerdere zekerheid te verkrijgen, bij Chir. METZ, die zich den vorm van het bekken nog zeer goed herinnerde, er bijvoegende, dat er geene mogelijkheid bestond bij haar au terme een levend voldragen kind per vaginam te doen geboren worden. 22 Junij werd met haar den duur der graviditeit nagerekend. De laatste menstruatie had plaats gehad van 9—15 October 1864, naauwkeurig kon ze de eerste kindsbewegingen niet opgeven, bepaalde deze echter plus minus half Februarij. Rekent men nu de conceptie op 23 October, eene week na de laatste dag der menses, dat overeenkomt met de eerste kindsbewegingen, dan zoude ze nu de 25ste week zijn ingetreden. Het bekken werd niet gemeten. VOS overtuigde zich van het kindsleven en sloeg haar nog denzelfden dag, 22 Junij, de p. a. pr. voor; den volgenden dag, 's middags $5^1/_2$ uur, bewilligde ze daarin. Inwendig onderzoek: voorgebergte gemakkelijk te bereiken, de lendenwervels konden met den wijsvinger eenige duimen naar boven vervolgd worden. Naar gissing is de conjugata $3^1/_2$ duim, stand van den uterus zeer hoog, collum uteri dik, slap en $1^1/_2$ duim lang, ostium externum open, gemakkelijk voor den vinger toegankelijk, o. internum gesloten. Bij de gewone rugligging voerde VOS, op geleide van den wijsvinger der linker hand, eene wasbougie, 3 streep dik, in utero, tusschen binnenrand en vliezen, zoo hoog mogelijk op, maakte eenige kringsgewijze bewegingen om het ovum los te maken, liet de bougie liggen, ten einde door die vreemde prikkel dolores op te wekken. De vrouw werd toegestaan hare gewone bezigheden te doen. Den volgenden morgen, 24 Junij 12 uur, verhaalde de vrouw aan den accoucheur, dat zij 's nachts 1 uur, dus ruim 7 uur na de eerste

poging om den partus op te wekken, reeds eenige ligte pijnen, vooral bij de kindsbewegingen, had bespeurd, maar later insliep; 's morgens 8 uur waren de dolores duidelijker, geregeld, tusschenpoozend, de bougie was door eene wee uitgedreven en tevens had ze eenig bloedig slijm uit de vagina ontdekt, later eenige druppels bloed. Exploratie, stand van den uterus nog hoog, het collum nog even lang en dik als voorheen, het o. internum meer toegeefelijk. Nogmaals werd de bougie ingebragt, rondgevoerd en op de plaats bevestigd. 's Avonds 7 uur werd spreker geroepen wegens hevige dolores, zich door luide kreten te kennen gevende, een uur na het inbrengen der bougie vermeerderd, waardoor deze dan ook weder was uitgedreven. Uterus nog hoog, collum verstreken, ostium, ter grootte van nagenoeg een gulden geopend, de vliezen spannen zich, tusschen de dolores voelde vos het hoofd bewegelijk op den bekkeningang, na iedere wee een weinig bloeduitvloeijing; dewijl de partus nu geregeld werd afgewacht. 's Avonds 11 uur, uterus nog hoog, geregelde dolores, de vrouw kalm, na iedere dolor nog een weinig bloed, ontsluiting ter grootte van een rijksdaalder. De vliezen puilen bij iedere wee uit tot aan de genitalia externa, kindshoofd nog zeer hoog, moeijelijk te bereiken, bewegelijk. 25 Junij, 's morgens 7 uur, de geheele nacht geregelde weeën, uitgezonderd $1^1/_2$ uur geruste slaap, vrouw kalm, voelt nog leven, ostium bijna geheel verstreken, vliezen puilen uit, gespannen, kindshoofd nog bewegelijk, boven het promontorium. Namiddags $1^1/_2$ uur, dezelfde toestand, behalve uitgezakte navelstreng, duidelijk kloppende. 's Middags 5 uur met Chir. METZ haar bezoekende was nog alles hetzelfde. Nog geen periculum in mora zijnde, werd afgewacht of misschien sterkere weeën het hoofd zouden indringen, ten dien einde werd 1 dr. borax gegeven en de ligging op de regter zijde aanbevolen; om in dit geval de versie te doen kwam ondoelmatig voor, dewijl het nakomend hoofd zeer waarschijnlijk te lang zoude achterblijven, om kans op een levend kind te geven; de tang te appliceren was ondoelmatig, wegens den hoogen bewegelijken stand van het kindshoofd. 's Avonds 11 uur, door de borax zijn de dolores krachtiger geworden, het hoofd echter nog in denzelfden stand, geen funiculus meer te voelen, kindsbeweging nog duidelijk. 26 Junij, 's morgens 11 uur, dolores den geheelen nacht weinig en zwak, nu en dan slaap, vrouw kalm en bedaard, kindsleven goed, overigens hetzelfde, iteretur borax. 's Avonds, 7 uur, meerdere en sterkere dolores, het onderzoek leverde echter groote verandering op, in plaats van het hoofd werd een arm in de vagina ontdekt. De versie was dus nu onvermijdelijk en niet langer uit te stellen. Bij staande vliezen bragt vos den linker arm in, de onder-voorarm werd als ingekleınd tusschen promontorium en symphysis ossis pubis, waardoor elke bovenwaardsche beweging verlamd werd, de vliezen gebroken, gelukte het, na ruim een half uur wroetens, de linker knie te vatten. Aan versie en extractie was echter op deze wijze niet te denken, dewijl de engte des bekkens de geslotene hand, met inbegrip van de daarin bevatte kindsknie, niet vermogt door te laten; daarom werd de hand haakvormig om de knie gelaten, op geleide van deze de stompe haak ingebragt, achter de knie geplaatst, de hand teruggetrokken. De extractie nu met de stompe haak en de versie had betrekkelijk spoedig plaats, als ook ontwikkeling van romp en armen, het nakomend hoofd daalde echter niet in, bleef maar vast op den ingang van het bekken staan. Krachtige tractiën met den vinger van de eene hand in den mond, die der andere hand aan het achterhoofd, niets baatte. Eene zeer smalle tang met kleine bekken- en hoofdbogt vermogten ze niet in te brengen, waarom METZ, nadat hij het kind zoo veel mogelijk naar boven had geligt, de cephalotribe appliceerde, digtschroefde en zoo het hoofd ontwikkelde. De secundinae werden verwijderd. De vrouw was de twee eerste dagen zwak, vermoeid, overigens wel; den 3den dag pijn in den onderbuik, bij drukking

heviger, tympanites, zeer kleine frequente pols, lochiën normaal. Calomel gr. 1, E. Hyosc. gr. $^1/_8$, alle 2 uur; hiermede wordt drie dagen volgehouden; de pijnen nemen af, houden op, tympanitis verdwijnt, lochiën goed, eetlust weinig, pols normaal; patiënt herstelt.

Langstraat.

Chir. TORMAN, Geval van ontaarding der bloedvaten in utero, met plotselingen dood als gevolg. — De Heer VAN BAAK zag, bij vermeende zwangerschap, eene groote menigte hydatiden ontlasten; — *dezelfde* nam bij tweeling-geboorte waar, dat het eene kind van gewone grootte levend ter wereld kwam, het andere zeer achterlijk dood geboren werd. Het laatste scheen al vroeger gestorven, zonder veranderingen ondergaan te hebben. — Dr. VAN SON zag, onder matige tractiën met de forceps, het hoofd van het reeds in hoogen graad van putrefactie verkeerend ligchaam zich afscheiden. Bij poging om de versie te doen, werd de buik van het foetus door hydrops uitgezet gevonden, waarom de punctie werd verrigt, waarna de versie gemakkelijk werd volbragt.

Leiden.

Prof. SIMON THOMAS, Bezwaar bij de extractie door eene cyste in de leverkwab; — *dezelfde* bespreekt de voordeelen van de keering op eene knie (zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1866, 2de Afd., blz. 40); — *dezelfde*, Hysterische ischurie. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Incarceratio placentae, bloedvloeijing vóór de baring. — Prof. SIMON THOMAS, Retroversio uteri. — Dr. FRESAY, Stuipen na de baring. — Dr. ZAALBERG, Keering bij dwarsligging; kind overleden ten gevolge van bloeduitstorting in de regter bijnier. — Prof. SIMON THOMAS, Elongatio uteri, met den écraseur linéaire weggenomen. — Chir. SCHRETLEN (M. J.), Menstruatie gedurende de zwangerschap. — Prof. SIMON THOMAS behandelt de vraag, of het nakomend hoofd gemakkelijker door een vernaauwden ingang gaat dan het vooruitstaand? Vooral op grond eener onlangs gedane waarneming meent spreker die vraag bevestigend te moeten beantwoorden. — Dr. TER LAAG, Partus arte praematurus in de 33ste week. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Zamengestelde knoop in de navelstreng. — Chir. ANDRESON, Partus arte praematurus in de 36ste week.

Nieuwveen.

De Heer J. THORN LEESON zag in dit jaar driemaal in zijne gemeente scarlatina puerperalis, geeft eene geschiedkundige beschouwing van deze ziekte en van haar epidemisch voorkomen in Engeland en Schotland gedurende 1851—1852.

Oldambt.

Dr. SMITH (A.), Over keering door in- en uitwendige handgrepen. Hij verhaalt die reeds jaren lang te hebben aangewend, o. a. in een geval, waar hij bij eene vrouw met hangbuik eene verkeerde ligging bij tijds herkende en door een verband om den buik en drukking naar eene zijde gedurende de zwangerschap de ligging verbeterde. — *Discussie:* Over de methode van CREDÉ, welke veel tegenstanders vond.

Tilburg.

Chir. OPHOFF, Voorspoedige bevalling gevolgd door phlegmasia alba dolens, met zwelling van de genitalia en den onderbuik; dood na 14 dagen. — Dr. POMPE, Gelukkig afgeloopen geval van partus arte praematurus (medegedeeld in het Tijdschrift van BROERS en GOUDOEVER). — *Algemeene discussie:* Over de verschillende methoden voor partus arte praematurus. — Over versio spontanea.

Utrecht.

Dr. BROERS, Over sterke ineendraaijing van de navelstreng, veelvuldig voorkomende bij abortus.

De Vecht.

Chir. DE BRUIN, Over prolapsus uteri tijdens de baring bij eene 6 à 7 maanden zwangere; de prolapsus werd tot driemaal toe gereponeerd; de partus werd door keering gelukkig geëindigd. — Chir. SCHUTTE, Inversio uteri plotseling ontstaan bij eene normaal gebaard hebbende vrouw na verwijdering der placenta volgens de methode van CREDÉ, gepaard met ligte trekkingen aan den funiculus. — Chir. LASSOUW, Geschiedenis eener drielinggeboorte.

West-Frieslands 1ste Afdeeling.

Chir. KRUIJFHOOFT, Eene uiterst trage verlossing (8 dagen) bij eene primipara.

West-Frieslands 2de Afdeeling.

Chir. IMMINK, Bij eene multipara eene gelukkige reductie van den uitgezakte funiculus umbilicalis, het liquor afgevloeid, weinig dolores, terugvoering der streng op de toppen der vingers tusschen caput, ostium uteri en uteruswand; na verloop van één uur in diezelfde positie, en thans meer dolores, ten gevolge van het toegediende secale cornutum en prikkel der hand, inzakking van het caput, waardoor de prolapsus belet en een levend kind geboren werd.

Zeeland.

Dr. KEYZER vertoont de Wandtafeln für Schwangerschaft und Geburtskunde von Dr. SCHÜLZE.

Zutphen.

Dr. GOOSZEN, Stoornis der baring door hydrocephalus van kolossalen omvang. Nakomend hoofd. Vertooning van het praeparaat. — Chir. VAN ZELM, Stoornis der baring ten gevolge van rachitische bekkenvernaauwing, conjugata $2^{3}/_{4}$. Aanwending der cephalotribe van BRAUN. Doelmatigheid van dat instrument als zoodanig; evenwel niet bruikbaar bevonden bij de extractie.

EPIDEMIOLOGISCHE VERSLAGEN.

Amersfoort.

Elke maand geregeld rapport door Dr. VAN BREDA KOLFF en Dr. VAN DRIEL.

Amsterdam.

Elke vergadering rapport namens de Commissie door Dr. WURFBAIN.

Arnhem.

Geregeld elke maand verslag, ook meteorologisch, door Dr. THIJSSEN en Dr. VERMEER.

Leiden.

Maandelijksche opgaven en bijdragen uit de waargenomen ziektegevallen.

Nieuwveen.

Het verslag van den Secretaris leert, dat de constit. epidem. in den kring der afdeeling gunstig is geweest, met uitzondering der gemeente Nieuwkoop, waar de cholera *hevig* heeft geheerscht.

Tiel.

Driemaandelijksche tabellen werden ingezonden en een jaarverslag uitgebragt.

Utrecht.

Opgenomen in de notulen van elke vergadering.

West-Frieslands 1ste Afdeeling.

Tweemaandelijksch verslag.

Zeeland.

Door Dr. MEEMELING werd bewerkt het overzigt van de ziekten door de Gemeente-

Geneeskundigen in 1865 waargenomen, vergezeld van een epizoötisch verslag van den Heer BERGHUIJS, met belangrijke mededeelingen over de angina diphtherina.

CHOLERA.

Amersfoort.

Dr. VAN BREDA KOLFF nam op zich een verslag van de alhier voorgekomen gevallen op te maken en de telkenmale daartoe betrekkelijke discussiën te resumeren.

Amsterdam.

Omtrent de therapie van de cholera werden eenige stellingen vooraf aan de leden rondgezonden, namens de Commissie voor Speciële Pathologie en Therapie (Dr. ZEEMAN) en op eenige vergaderingen achtereenvolgens bediscussiëerd.

Arnhem.

Het eerste waarschijnlijk doodelijke geval was in Junij in het Ziekenhuis verpleegd volgens mededeeling van Dr. WOLTERSOM. — Dr. DE VOOGT gewaagde van drie gevallen van cholerine. — Dr. VERMEER gewaagde van eenige patiënten met colica en hevige kuitkramp. — Dr. SWAVING verhaalt hetgeen hij had waargenomen in 1853 op het oorlogsschip *Cycloop*, waarop zich de ziekte bepaalde tot het logies van de mindere schepelingen en het verkeer met de personen aan wal geene besmetting ten gevolge had. Toevallige aanraking van de tong met het koude doodzweet en waarschijnlijk nog vermengd met uitgebraakte cholerastof deed evenmin hier de cholera uitbreken als de verwonding die de Geneesheer bij het doen der sectie van een choleralijder zich had toegebragt. *Kippen, gevoederd met eene pap uit scheepsbeschuit en cholerafaeces, stierven evenmin als muizen, die daarvan gebruikt hadden.* Het overbrengen der bemanning van den *Cycloop* op het oorlogschip *de Castor* had ten gevolge, dat daarna geene nieuwe gevallen zich voordeden.

Julij-Vergadering. Door Dr. WOLTERSOM werden sinds den 9den Junij tot heden 12 choleragevallen medegedeeld, van welke 7 overleden, 4 hersteld waren en 1 nog onder behandeling is. De 7 overledenen waren allen dronkaards, bij allen was de paralytische vorm vreemd, bepaald lijden, zoo als in vorige epidemiën, bestaat er niet. De lijders liggen in eene soort van sopor, die 3—5 dagen duurt met doodelijk uiteinde. Opmerkelijk is hierbij de hooge cyanotische kleur der huid, die na den dood bij zwart af wordt, alsmede de spoedige ontbinding der lijken. Wat de behandeling betreft wordt spaarzaam met laudanum omgegaan, uit vrees voor opvolgende typhus, doch calomel werd tot vi grein per dag gegeven. Dr. DE JONG zag goede resultaten in een geval door toediening van opium met aconiet, in een ander geval van tannine. Volgens alle aanvragen aan de leden der Afdeeling werden 95 aangetast, van welke 55 overleden.

Augustus-Vergadering. Door eenige leden worden verschillende mededeelingen gedaan omtrent de aangetaste choleralijders. Opmerkelijk is het o. a. te noemen, dat de vrouw, die eene andere in hare ziekte oppastte, na verloop van 8 dagen eerst door dezelfde ziekte werd aangetast. Als een geval, pleitende voor contagiositeit, deelt Dr. VERMEER mede, dat in een huisgezin de vrouw, de man en de kinderen waren aangetast, zeker door de kinderen die pas uit Utrecht waren gekomen, alwaar toen de ziekte heerschte. Daarenboven deelt Dr. DE JONG mede, dat hij 4 choleralijders heeft gehad, die goed van choleralijders hadden gewasschen, terwijl hem daarentegen ook een geval is voorgekomen van een man, die met geen mensch in aanraking was geweest, alleen in de Rhijn had gebaggerd en toch na het drinken van veel koud water was aangetast.

Dr. THIJSSEN gaf de volgende belangrijke mededeeling, die een deel uitmaakte van zijn

maandelijksch Epidemiologisch Verslag omtrent begin en verspreiding der ziekte. Nadat het eerste geval, waarin een dronkaard het slagtoffer werd, afgezonderd was gebleven, vertoonde zich onverwachts de ziekte bij een 2jarig kind in eene naburige gemeente van gezonde, frisch wonende, vrij gegoede landbewoners; dit geheele huisgezin stierf uit, op een zuigeling na van 6 weken. Eene inwonende familie werd in hetzelfde huis aangetast, de man herstelt, de vrouw ook, maar bevalt ontijdig van een nog levend kind en sterft aan cholera en typhus. Deze gevallen waren over de Rhijnbrug. Spoedig daarop sprong de ziekte op den anderen Rhijnoever over. De Boterdijk, de Oude en Nieuwe Kraan, de Korenmarkt, de Molenstraat, Langstraat (West-Einde), de Ruiterstraat, Boven- en Benedenbeek, de Brouwersteeg, gelijktijdig Klarendaal en omliggende straten werden aangetast en alles werd weggemaaid dat een geschikten bodem aanbood, vooral onder de vereerders van Venus en Bacchus. Onopgemerkt mag het niet gelaten worden, dat in streken bijv. Boterdijk en Langstraat (West-Einde), waar de ziekte geheerscht had en sedert 8 dagen geweken scheen, op eens weder eenige offers gekozen werden. Op de Boterdijk had dit reeds 3malen plaats gegrepen.

Elders was opgemerkt dat koperarbeiders verschoond bleven; nog niet lang had de epidemie geheerscht of juist drie koperarbeiders waren het die onder de eerste slagtoffers moesten zijn. Ook was aangegeven dat graviditeit beschutte; spoedig had men in deze epidemie reeds het verlies van twee gezonde, goed gevoede gravidae in de 8ste maand te betreuren. Anderen vermeldden de immuniteit, die tamelijk gevorderde tuberculosis pulmonum teweeg zou brengen. Drie phthisici behoorden alweder onder de eerste slagtoffers.

Alle vorige epidemiën gewagen van het weinig weërstand biedend vermogen van jonge kinderen. In niets geeft deze het in dit opzigt aan de vorige toe en betrekkelijk ligte gevallen eindigen toch doodelijk, wanneer de aangetasten nog geen 3 à 4 jaren telden. Over het algemeen is deze epidemie moorddadiger dan eenige voorafgegane, echter minder folterend door het snelle verloop der gevallen. Kuitkrampen waren niet zeer hevig, meestal kort van duur, de praecordiaalangst was bij allen hevig en het symptoom waarover het meest geklaagd werd; 237 werden aangetast, 89 hiervan overleden.

September-Vergadering. Door Dr. WOLTERSOM wordt als der opmerking waardig medegedeeld, dat in het begin der cholera-epidemie meer mannen aangetast werden, terwijl in den laatsten tijd onder de aangetasten meer vrouwen zich bevonden. Door Dr. DE JONG wordt de opmerking gemaakt, dat, hoewel het aantal aangetasten niet veel verminderd was er toch veel meer herstelden, dat de epidemie derhalve als goedaardiger kan beschouwd worden. In de laatste dagen werden door Dr. WOLTERSOM gevallen van cholera waargenomen, die herstelden en een huiduitslag vertoonden, even als bij roodvonk, zonder dat echter afschilfering der huid had plaats gegrepen. Over het algemeen wordt het toedienen van bismuth bij hardnekkige brakingen in cholera zeer aangeprezen. — De H.H. Dr. PEPPENHAUSER, WOLTERSOM en HOMOET deelen mede, dat zich in den laatsten tijd weder eenige gevallen hebben voorgedaan van angina diphtherina, die echter geen kwaadaardig karakter vertoonden. Het getal der overleden choleralijders was 102.

October-Vergadering. Dr. THIJSSEN deelt mede, dat hij onlangs een choleralijk heeft gezien, waarbij de spieren nog een geruimen tijd na den dood zich zamentrokken en de pezen huppeling vertoonden. — Dr. KERBERT heeft bij choleralijders veel nut gezien van het toedienen van stukjes ijs. Volgens het Epidemiologisch Verslag over deze maand kan de cholera Asiatica als het ware als geweken beschouwd worden, alhoewel er nog 29 van de 31 aangetasten stierven. De epidemie eindigde aan de Westervoort-

schen dijk, waar menig offer gevorderd werd, op de Driehangplaats (Rhijnstraat) en Putstraat, waar 4 gevallen van cholerische diarrhoea, 1 van cholera dat herstelde en 1 van cholera dat bezweek, voorkwamen.

November-Vergadering. Door Dr. WOLTERSOM wordt nog het opmerkingswaardige feit medegedeeld, dat in de geheele Oeverstraat slechts 3 huizen naast elkander cholerapatiënten hebben geleverd en dat dit waarschijnlijk daarvan kan afhangen, dat, niettegenstaande de Beek onder de geheele straat doorloopt, op deze 3 huizen de verpligting rust de ontruiming toe te staan van de riolen, waardoor zich van zelf schadelijke stoffen hebben kunnen ontwikkelen.

In het garnizoen deden zich 8 gevallen voor in de Buitendienst en 8 in de Binnendienst; van de eerste stierven 7, van de laatste 4. In de gevangenis is geen choleraгeval voorgekomen.

Friesland.

Discussie: Over de doelmatigste behandeling der ziekte. — Dr. A. DRIELSMA geeft een overzigt van den loop in deze provincie van den beginne in Mei tot in October en ligt dit toe door tabellen.

Haarlem.

Dr. WAARDENBURG, Behandeling van cholera: behalve de aanwending van de meest gebruikelijke geneesmiddelen, diende daartoe de methodische applicatie van warmte in de droogkamers van de fabriek van de Heeren PREVINAIRE & C°.

Langstraat.

Dr. TITSINGH, Over de aetiologie der ziekte, volgens hem alleen in Indië oorspronkelijk; het contagium zou vooral in de secreta, als zij in ontbinding overgaan, gezeteld zijn; alluviaal-bodem is bevorderlijk aan hare verspreiding. — Later werd door denzelfden de Pathologie en Therapie der cholera besproken. — De Heer REYNE, Apotheker te Waalwijk, behandelde het onderwerp der desinfectie, zoekt het wezen van het contagium in lagere plantaardige ligchaampjes, die uit de secreta zich ontwikkelen en vooral door de ademhaling zouden worden opgenomen.

Oldambt.

Dr. HAAKMA TRESLING sprak over cholera, met aanhaling van door hem waargenomen gevallen.

Rotterdam.

De epidemie maakte in de vergaderingen het onderwerp van overweging en discussie uit.

Tilburg.

Chir. LANDMAN, Geschiedenis der door hem behandelde gevallen. — *Algemeene discussie:* Over de wijze van verbreiding en over den invloed van het drinkwater.

West-Friesland's 1ste Afdeeling.

Discussie: Over Cholera Asiatica en Cholera Nostras.

Woerden.

Dr. TE NOEVER DE BRAUW, Over de wijze van het ontstaan der ziekte in zijne gemeente, waarbij een gelijdelijke voortgang van het Oosten naar het Westen was op op te merken; over hetgeen er bekend was aangaande de eerste gevallen, waarvan echter (voorgekomen op den 10den Junij), trots de naauwkeurigste nasporing, niets bleek van directe of indirecte overbrenging uit reeds besmette plaatsen.

Zaanland.

Discussie: Over de *vraag:* is deze epidemie symptomatisch gelijk aan de vorigen? liepen de waarnemers uiteen. Dr. KERBERT zag minder krampen, minder cyanose en nooit ptosis palpebrarum; dikwerf ontbrak de koude platte tong. — Dr. DONCAN zou

in plaats van tot eene mindere heftigheid dezer epidemie en het naderend verdwijnen der ziekte in het geheel besluiten, veeleer deze epidemie als eene foudroyante willen kenschetsen, krampen, leiblaauwkleurig gelaat zag hij veelvuldig; hij zag kuitkrampen ook tijdens het heerschen der cholera bij intermittens; voorts nam hij cholera sicca waar, doch met niettemin copieuse uitstorting in de darmen. — De Heer HARREVELD zag ook weinig krampen, de meeste echter bij polderwerkers. — Dr. SASSE zag die eens zeer hevig bij een snel lethaal geval (in het geheel 8 uren duur); overigens niet zoo veelvuldig. — De Heer HASSELS zag kuitkramp vaak bij intermittens en twee gevallen van paralytische cholera zonder stoornis der urineloozing. — *Discussie:* Over de *therapie*, waarvan de slotsom is, dat laudanum weinig, injectie met morphine en toediening van chinine nog het meest effect deden. — De geschiedenis der verspreiding was te Wormerveer volgens Dr. DONCAN deze: 1° Julij kwam het eerste cholerageval voor bij een polderwerker, op den 4den in een groep dezer lieden, waarvan er in één nacht vier bezweken; de epidemie bepaalde zich tot deze, alle in denzelfden polder werkende lieden; op den aangrenzenden dijk kwam maar één geval voor. Buiten dien door den dijk ingesloten hoek kwamen slechts sporadische gevallen voor. Na de opruiming van eenige dammen zweeg de cholera gedurende vijf weken, maar terwijl het water nu naar Zaandijk afstroomde, kwam daar het eerst cholera voor; bij den Heer M., wien men gewaarschuwd had voor het gebruik van die sloot, werd het water daarvan gebruikt tot het uitspoelen van luijers, misschien ook tot ander huisselijk gebruik, en stierf een kind aan cholera. — Volgens Dr. KERBERT was ook te Arnhem het meest cholera gekomen op die plaatsen, waar de doorloop in de riolen gestremd was. — Volgens Dr. SASSE had men te Zaandam drie brandpunten voor de epidemie opgemerkt. — De beschouwingen van Dr. SASSE over den aard der cholerasmetstof komen daarop neder, dat het geene organische basis kan zijn. — Omtrent den invloed van het zogen bij eene choleralijderes zag Dr. DONCAN gelijk Dr. KERBERT in 1849 geen nadeel voor het kind; in een dergelijk geval van Dr. SASSE stierf het. Hij zag onder de aangetaste vijf zogende kinderen, die alle herstelden.

Zeeland.

Gedurende het heerschen der epidemie vooral in Augustus uitvoerig besproken.

ANGINA DIPHTHERINA.

Arnhem.

Dr. HOMOET behandelde in Februarij een kind van anderhalve maand, waar de ziekte zich tot ver in de neusholte uitstrekte en bij uiterst moeijelijke aanwending van geneesmiddelen de afloop doodelijk was; — *dezelfde* had in Maart twee gevallen, waarbij hij opmerkte, dat de ziekte bij dezelfde personen en dezelfde woningen meermalen voorkwam, hetwelk ook door Dr. WOLTERSOM waargenomen was te Renswoude.

Haarlem.

Dr. VAN REYSEN, Een geval met goeden afloop.

Tilburg.

Chir. VAN AERT en Chir. LANDMAN, Hernieuwde epidemie te Boxtel en te Helvoirt. In de laatste gemeente ook onder volwassenen; te Boxtel sterk vooroordeel tegen het cauteriseren met lapis; zeer nadeelig ten opzigte der sterfteverhouding; bespreking van den aard en de behandeling der ziekte.

Zeeland.

Door de Heeren A SCHILHAM, TH. SNOEP en KOOMAN werd in de sectie Zuid-Beveland

de angina diphterina ter sprake gebragt en ook vermeld in het Epidemiologisch Verslag van Dr. MEEMELING.

Zutphen.

Dr. CARTIER VAN DISSEL, Eenige gevallen van angina diphtherina, waaronder sommige bijzonder de aandacht verdienden wegens het gecompliceerd zijn met croup. Spreker laat aan de vergadering eenige dier croupeuse exsudaten, karakteristiek door hunne uitgebreide vertakkingen, zien, en betoogt daaruit het gelijktijdig bestaan dier ziekte.

MEDICINA FORENSIS.

Haarlem.

Chir. FRANK, Lijkschouwing van eene vrouw, die gestorven is aan veneuse bloeding, door verwonding aan den hals, met een scheermes toegebragt. Uitgestrektheid der verwonding: behalve drie oppervlakkige en gelijkloopende wonden op de linker wang, eene wond lang 19 centimeters, beginnende aan den linker processus mastoïdeus, loopende schuins van boven naar voren en naar achteren naar beneden over de cartilago tracheal. prim., met klieving van het kraakbeen en eene oppervlakkige insnijding van den oesophagus, tot ongeveer het midden van den achterrand van den musc. sterno-cleido-mastoïdeus dexter.; en eene wond lang 15 centimeters, beginnende 1 centimeter onder en gelijkloopend aan de voorgaande. Verwonding van belangrijke bloedvaten: vena jugularis communis op de plaats, waar zij gevormd wordt door de vena jugularis cerebralis en vena facialis communis, en 1 centimeter lager eene tweede wond van dit bloedvat: vena jugularis externa dextr., sinist. en vena mediana colli.

BEHANDELING VAN ZIEKTEN DOOR DE DOEKOENS (INLANDSCHE VOLKS-GENEESKUNDIGEN) MET INLANDSCHE GENEESMIDDELEN,

DOOR

Dr. J. A. VAN DISSEL,

Tweede Stads-Geneesheer te Samarang.

De hierbij bedoelde recepten van Javasche geneesmiddelen, zoo als zij door de Doekoens worden voorgeschreven, heb ik uit hun mond opgeteekend, hoewel zulks met veel moeite gepaard ging, daar zij, als zich alleen bezig houdende met het trachten te genezen van zieken, zonder eenige andere opleiding gehad te hebben, dan die van oudere Doekoens, eene monopolie maken van hunne kennis, en ieder, doch vooral een Europeesch Geneesheer, wantrouwen, omdat zij meenen, dat die hun schade zal doen; mannen en vrouwen, ook van *gemengd* ras, treden als Doekoens op.

Met verscheidene had ik zulk een strijd, doch door aanhouden en vertrouwelijkheid heb ik bereikt wat ik wenschte, eene zoo volledig mogelijke verzameling van recepten van Inlandsche geneesmiddelen, waarbij ik nog kan

voegen die van Javasche reukwerken en Djamaes (s. v. dranken tot prophylaxis).

Ik heb hier slechts toegezonden die recepten, welke voor *spruw* gebruikt worden, en ben voornemens ook die beschikbaar te stellen, welke voor de verschillende bij de Javanen bekende ziekten door hunne Doekoens worden voorgeschreven.

Zoo veel mogelijk heb ik de kunsttermen volgens FILET en HASKARL wedergegeven en zal achter iedere ziekte ook die geneesmiddelen laten volgen, die door HASKARL worden opgegeven.

De Doekoen wrijft de geneesmiddelen zelf, met water, op eenen ruwen steen tot ze fijn zijn en laat dit innemen, of hij kookt ze, fijn gesneden of gewreven, in een pisang blad en laat die drank innemen en de overblijfselen op de lijdende plaats als tapel, d. i. kruidenpap, leggen; of ook, hij schrijft de medicijnen en de menging enz. den patiënt voor.

De giften zijn ad visum, bijv. van bladen een handvol, van groote zaden per stuk, van kleinere eene vingergreep, van bloemen en hars-soorten dito, van houtsoorten en basten ter grootte van een vingerlid, van knollen en vruchten een schijfje, van sommige andere artikelen, bijv. zout, een kristalletje of een korrel, of zoo groot als eene tamarinde pit of als een rijst- of Turksche tarwe-korrel!

Bij het voorschrijven heeft de Doekoen nog de eigenaardige gewoonte om 2 namen te koppelen, bijv. dringo-benglé, moormag-daging, podi-sari enz.

Hij kent alleen koude en warme ziekten en rangschikt al de andere onder die twee, terwijl de geneesmiddelen in verbittende en verkoelende verdeeld worden.

Hier volgt als voorbeeld een recept tegen *Spruw* (*Seriawan*):

℞. Boenga kalappa, Flores cocos nuciferae. *L.*
Adas poelassarie, Alyxia stellata. *R.*
Bawang meera, Allium ascalonium. *L.*

waarvan de gebruiksaanwijzing luidt als volgt:

Meng dit met water van de kalappa heedjoh, cocos nucifera var. viridis en maak hier een mondspoelsel van.

(Nog drie andere voorschriften, waaronder een uit meer dan twintig ingrediënten zamengesteld, zijn voor den gewonen lezer zoo weinig begrijpelijk en zoo onleesbaar, dat wij het verstandiger hebben gevonden voorloopig het handschrift voor den daarna begeerigen lezer bij ons beschikbaar te stellen, onder voorbehoud, dat onze auteur, de bezitter dier afschriften, dit ten goede zal houden. DE REDACTIE.)

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

VERGIFTIGINGSVERSCHIJNSELEN, DOOR SANTONINE VEROORZAAKT. — Toen ik onlangs zeker patiëntje, als vermifugum, santonine — c. sac-

charo — liet gebruiken, verhaalde mij de moeder: „dat zij, eenigen tijd geleden, van *zulk goed* eens *slecht weg* was geweest." Haar man had bij een Apotheker voor 10 cent „wit wormpoeder" gehaald en daarbij van dezen, op zijne vraag: „of het gebruik dier hoeveelheid geen kwaad kon?" met een geruststellenden glimlach ten antwoord gekregen: „dat hij haar veilig *in ééns* aan *een kind* kon ingeven." De moeder verklaarde mij: „dat het bewuste poeder er volkomen zóó uitzag als zuivere, kristallijne santonine, die ik, na hare mededeeling, haar ter vergelijking vertoonde; zij had het zelf — gelukkig *niet* één harer kinderen! — onvermengd, op éénmaal ingenomen en er reuk noch smaak aan bemerkt; eene hoeveelheid santonine, volgens hare naauwkeurige aanwijzing met de door haar gebruikte overeenstemmende, bleek mij ruim *vier* grein te wegen. Korten tijd reeds nadat zij zich, op zekeren avond omstreeks 9 uur, het poeder had toegediend, was haar de *gele* kleur opgevallen, die alles rondom haar scheen te hebben aangenomen; spoedig daarop ter rust gegaan, was zij omstreeks 1 uur des nachts wakker geworden met hevige benaauwdheid, misselijkheid en looze braking; zij gevoelde zich daarbij „wonderlijk", duizelachtig in het hoofd en had wél een onbelemmerd gezigtsvermogen, maar chromatopsie in hoogen graad. Het zeer nerveuse vrouwtje maakte zich door een en ander eerst vrij beangst en begon sterk te beven, wat echter later, met hare vrees, bedaarde en blijkbaar op rekening hiervan moet worden gesteld. Beiden immers — vrouw en man — zagen in haren toestand eigenlijk niets anders of meer dan de wél wat krachtige, maar toch gewenschte uitwerking van het gebruikte „genees"-middel, „dat een kind wel *in éëns* verdragen kon" (!); en zoo dacht men er zelfs niet aan mijne hulp in te roepen, vooral niet meer toen, na vrij hevige buikpijn, een paar målen half vloeibare stoelgang volgde, waarbij één worm werd ontlast. Stuipachtige bewegingen of bewusteloosheid werden niet waargenomen. Een uur twee, drie werd op deze wijze doorgebragt, toen viel de vrouw weder in een eerst vrij onrustigen slaap; doch niet voor den volgenden avond gevoelde zij zich volkomen hersteld en was ook de schijnbaar gele kleur harer omgeving geheel en al verdwenen; hare urine had zich mede door eene donker-gele kleur gekenmerkt; ontlasting van meerdere wormen had zij niet waargenomen.

De uitspraak van VAN HASSELT en RIENDERHOFF, in dit *Tijdschrift*, Jaargang 1859, blz. 622: „*dat de santonine in geenen deele als een onschuldig geneesmiddel mag worden aangemerkt*", wordt door het bovenstaande — of 't noodig ware! — weder bevestigd en tevens genoegzaam bewezen, dat eene dosis van (ongeveer) 4 grein daarvan, *op eens* genomen, zelfs bij volwassenen reeds belangrijke intoxicatie-verschijnselen te voorschijn roepen *kan*. De vraag toch: „of de symptomen van boven bedoeld geval werkelijk en alléén aan het gebruik van santonine, in de bij benadering opgegevene gift, moeten worden toegeschreven?" zal, op grond van verschillende bekende gevolgen, aan haar gebruik verbonden, die ook in casu werden waargenomen, wel door niemand ontkennend of betwijfelend beantwoord worden; te meer, daar hier ook geen sprake kan wezen van vermenging der gebruikte santonine met strychnine, gelijk meermalen schijnt te zijn voorgekomen — zie dit *Tijdschrift*, Jaargang 1860, blz. 198. — Want, behalve dat ieder vergiftigingstoeval van tetanischen aard ontbrak, behalve dat ook het tijdelijke beven der vrouw onmogelijk van intoxicatie door strychnine kan worden afgeleid, zoude zij zich ongetwijfeld den smaak herinnerd hebben dier „crystalli, saporis amarissimi ingrati", gelijk de Pharmacopoea Neërlandica schrijft, en niet de smakeloosheid verzekeren van het onvermengd ingenomen poeder. Dat evenwel dergelijke hevige, tetanische verschijnselen, die, volgens proefnemingen van VAN HASSELT en RIENDERHOFF (l. l., blz. 620, v.v.), ook aan *hooge doses* der santonine eigen zijn;

dat zelfs de dood zoude hebben kunnen volgen, indien bedoelde moeder, op de hoogst onvoorzigtige verzekering van den Apotheker vertrouwende, het *vier*-greins „worm-poedertje” *op één* aan een harer jonge kinderen had toegediend, is zekerlijk *onbewezen;* maar dat alsdan in elk geval de vergiftigingssymptomen een veel ernstiger, dreigender karakter zouden hebben aangenomen, staat vast. Een Apotheker — het mag, geloof ik, hier wel eens worden herinnerd! — die santonine, in *welken vorm* ook, als *winkelwaar* verkoopt: dus anders aflevert — behalve „op het voorschrift van een Geneeskundige”, enz. — dan „op schriftelijke en onderteekende aanvraag, met opgave van het doel waartoe de vergiftige zelfstandigheid dienen moet”, gelijk Art. 13 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61, voorschrijft, handelt in strijd met die Wet. Doch in het hier besproken geval was het gedrag van den daarin betrokken Apotheker vooral, wetenschappelijk zoowel als zedelijk, *onverantwoordelijk;* daar hij zulk een geneesmiddel, *zeer te regt* voorkomende op de officiële lijst A. (d. i. die der *zwaardere* vergiften), bij Art. 7 van pasgenoemde Wet bedoeld, aan een onkundige, die zijne *voorlichting* vroeg, als eene tamelijk onschuldige zelfstandigheid durfde afleveren, „welke in de gegevene hoeveelheid — eene dosis toxica! — gerustelijk aan *een kind* konde worden toegediend.”

Mei 1867. Dr. C. J. SNIJDERS.

DE SUBCUTANE INJECTIE DER CHININE. — Prof. BERNATZIK te Weenen heeft aan dit onderwerp, reeds op pag. 317 in het kort vermeld, in het *Wiener Wochenschrift* van 18 Mei l.l. een wijdloopiger artikel gewijd, waaraan wij het volgende ontleenen. De onderhuidsche inspuiting der sulphas chinii heeft, althans tot dus verre, in die gevallen, waar de injectie eener eenigzins groote hoeveelheid van dit zout gewenscht was, wegens het te groote volumen van het ter oplossing benoodigde medium, tot nog niet overwonnen bezwaren aanleiding gegeven. BERNATZIK heeft door de aanwending eener oplossing der zuivere chinine in aether, welke minder dan de verdunde zuren irriteert en een grooter quantum van het middel kan oplossen, getracht om hieraan te gemoet te komen. Eene zekere hoeveelheid chinine werd zoo veel mogelijk in aether opgelost, gefiltreerd en in een getitreerd buisje door indompeling in warm water zoo verre geconcentreerd, dat 1 C.C. dier oplossing 0.5 grammen of ongeveer 7 grein bevatte. Een dusdanig gehalte zou aan eene oplossing van 9.3 grein zwavelzure chinine in sterkte gelijk staan. Van deze aetherische chinine-oplossing werd eene hoeveelheid van 0.8 C.C. (bijna aan 15 grein sulphas chinii gelijk staande) aan beide zijden van den thorax bij een hond geïnjiciëerd. Eene algemeene hevige intoxicatie, convulsiën, tetanische verschijnselen werden reeds $^1/_4$ uur na de injectie waargenomen, terwijl de opvolgende narcose en in het algemeen de geheele rij der physiologische stoornissen eerst op den 3den dag geheel verdwenen waren en eene subcutane abscesvorming op de twee injectieplaatsen eerst op den 11den en 17den dag tot rijpheid kwam. Daar door deze proef, volgens BERNATZIK, als het ware de uiterste grenzen der injectie bepaald zijn, zoo moeten verdere waarnemingen leeren, welke geringere hoeveelheden bij den mensch ongestraft kunnen worden aangewend. De aetherische chinine-oplossing blijft bij eene goede sluiting hare vorige concentratie behouden, daar het schijnt dat de eenigzins harsachtige gesteldheid der oplossing de verdamping van den aether belemmert. Dr. J. HANLO.

HET STOOMKETELTJE EN ZIJN GEBRUIK. — Daar verschillende geachte kunstbroeders, buiten Amsterdam, mij verzocht hebben hun eene beschrijving te leveren van het stoomketeltje als „aan allen bekend”, in het *Nederlandsch Tijdschrift voor*

Geneeskunde, Tweede Afdeeling, 1867, pag. 35, door mij geroemd, meen ik geen onnut werk te doen door eene afbeelding van dat toestelletje, te geven.

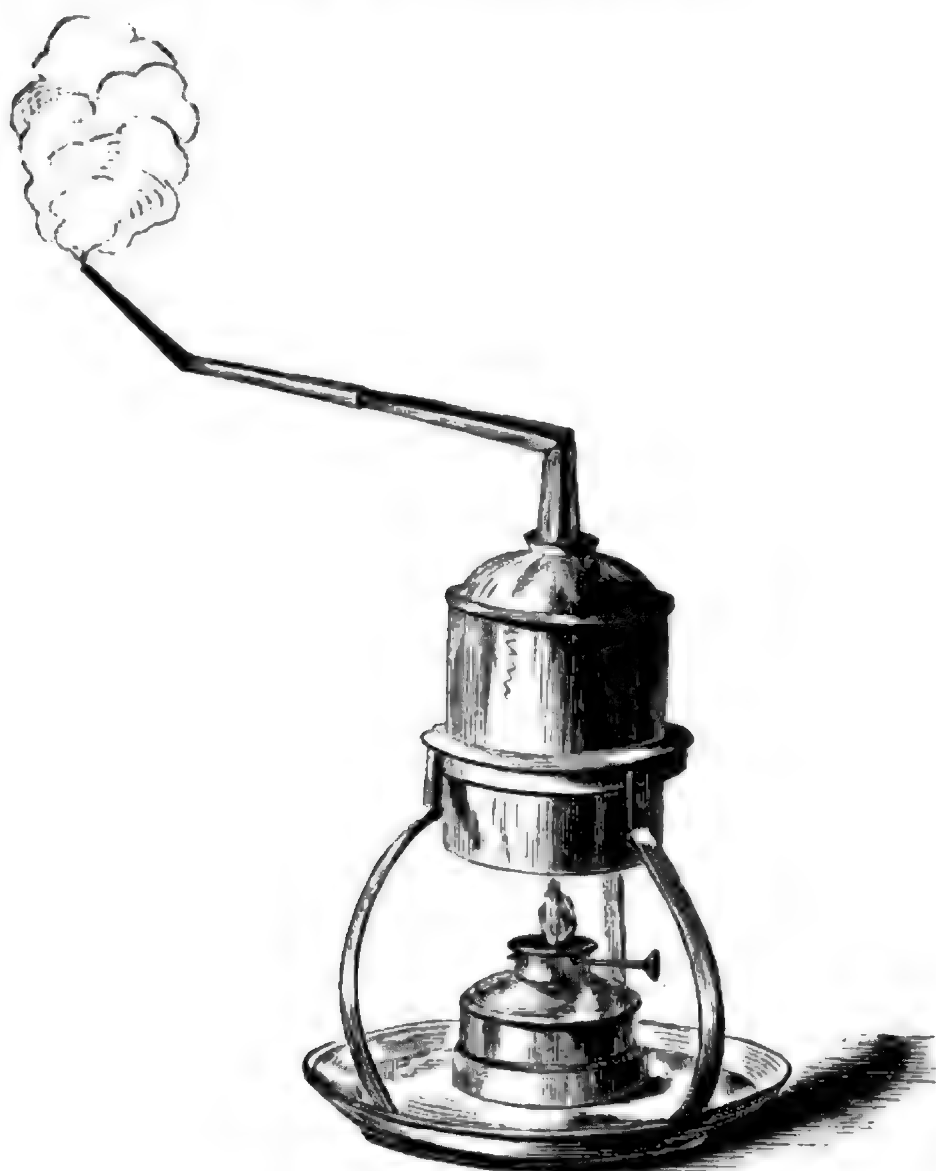

Wie de uitvinder geweest is van dit eenvoudige machinetje, kan ik niet mededeelen. De Heer H. KRIEGER SCHUMER, bekend Verloskundige hier ter stede, was de eerste die het mij vertoonde. Toen ik het zag, dacht ik aan het ei van COLUMBUS.

De Heer L. VAN ESSEN, koperslager alhier, zijn beroep op het Koningsplein, JJ. 447 uitoefenende, heeft dergelijke toestelletjes in voorraad en levert ze, van koper vervaardigd, voor *f* 3.50 en van blik voor nog lageren prijs. Het keteltje is echter zoo eenvoudig, dat ieder blikslager wel in staat zal wezen er zulk een te maken.

Het zal wel niet noodig zijn mede te deelen, dat het keteltje met water gevuld en dat het water aan het koken gebragt of kokend gehouden moet worden door het brandende spirituslampje, daaronder geplaatst. Evenmin zal ik behoeven te berigten, dat eene groote hoeveelheid stoom ontwikkeld wordt, wanneer de ketel is gevuld en de vlam zoo groot, dat zij den bodem van het vat bereikt en sterk verhit.

De teekening hier boven toont genoegzaam aan, naar ik hoop, dat het keteltje slechts ééne opening heeft, zoodat alle damp, die er in ontwikkeld wordt, door haar ontwijken moet.

Wanneer het vat met kokend water gevuld is en het lampje goed brandt, worde het toestelletje voor de slaapplaats van den lijder geplaatst, en wel zoo, dat de uitlo-

zingsbuis tusschen de gesloten gordijnen doorsteekt en de damp alzoo vrijelijk in de goed gesloten ruimte zich verspreiden kan.

Men lette op, dat de buitenste opening van het buisje op eenigen afstand van het gelaat des patiënts verwijderd blijve, opdat de heete stoom den lijder niet brande; en ook dat zij niet te digt bij de dekens zich bevinde, opdat de damp niet weder water worde.

Men mag het keteltje niet *geheel* vullen, opdat er geene overkoking plaats grijpe en het heete vocht op den lijder spatte en brandwonden veroorzake. Het moet eer het geheel ledig is weder met water gevuld worden, opdat het soldeersel van den bodem niet loslate en de machine gedurende eenigen tijd ongeschikt worde tot gebruik.

Twee verbeteringen zijn aan het toestelletje aan te brengen:

1°. Het zoude mijns inziens beter wezen, dat de uitlozingsbuis niet behoefde afgeschroefd te worden tot vulling van het vat. Zij moest vastgesoldeerd zijn en naast haar moest zich, even als in lampen, eene opening bevinden door eene schroef wel te sluiten.

2°. Eene glazen buis moest, met den ketel verbonden, evenwijdig, van den bodem naar den top, daaraan bevestigd worden, opdat men in staat zoude zijn te weten hoe veel water zich in het vat bevindt.

Amsterdam. H. FABIUS.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 25 Mei l.l., werden er in de Metropolis 1996 geboorten en 1118 sterfgevallen, waaronder 32 aan variolae, vermeld.

— De *Medical Times* van 1 Junij l.l. bevat de mededeeling eener traumatische beleediging der medulla oblongata, welke bij een tweejarig kind, door een val, op het oogenblik dat het eene haaknaald in den mond had, veroorzaakt was. Het haakvormig uiteinde der naald had de uvula en den processus basilaris doorboord en werd in de decussatie der corpora pyramidalia, gedurende de lijkopening, teruggevonden.

— Dr. PROTHEROE SMITH (zie pag. 360) heeft voor de bereiding van het door hem als anaestheticum aangewende tetrachloridum carbonii de volgende bereidingswijze opgegeven. Door eene aanhoudend afgekoelde flesch, voor een vierde deel met bisulfidum carbonii gevuld, waarbij eene geringe hoeveelheid zwavel of liever bichlorid. sulph. gevoegd is, wordt zoo lang een stroom van droog chloorgas gevoerd, totdat er geene verdere absorptie meer plaats vindt. De daardoor gevormde roodbruine vloeistof wordt daarop met kalkwater vermengd en afgedistelleerd. Het tetrachlorid. carb. (CCl^4) vormt eene welriekende vloeistof van 1.56 specifiek gewigt met een kookpunt van 77 en een vriespunt van — 27° C.

PARIJS. — Na de sluiting van het Algemeene Medische Congres zullen van 26—31 Augustus ook de gezamenlijke Comités voor de hulp aan zieken en gekwetsten gedurende den oorlog, eenmaal te Genève in het leven geroepen, alhier vergaderen. Talrijke punten ter uitbreiding der primitieve statuten zullen alsdan besproken worden. Ook aan de desinfectie van het slagveld zal men de aandacht schenken en trachten om periodiek om de 2 jaren afwisselend in deze of gene Europesche hoofdstad te vergaderen. De toegang tot de Conferentie zal na aanmelding in de rue Roquépine tegen eene contributie van 10 francs voor een ieder open staan.

— In eene der jongste zittingen der Académie vertoonde CIVIALE eene sinds 1824 volgens structuur en ontwikkelingswijze, systematisch gerangschikte collectie van blaassteenen, aan 2700 door hem behandelde patiënten ontleend. De lithotritie was in 1600 gevallen uitgevoerd.

— De opgaven van Dr. DUMONT, over de kindersterfte beneden den 1jarigen leeftijd, aan de Académie medegedeeld, leerden dat die sterfte in het departement van Calvados in 1865 op 9611 geboorten aan 1684 beantwoordde en dat zij op 6407 met de moedermelk groot gebragte kinderen 698 (10.89 pCt.), daarentegen op 3204 zonder de moedermelk gevoede 986 (30.77 pCt.) bedroeg.

— Prof. VON LIEBIG heeft ook thans in eene nota aan de Fransche Académie (zitting van 20 Mei) (zie jaarg. 1865, pag. 476, en 1866, pag. 222) de bereiding van de door hem aanbevolen melk, als voeding voor de zuigelingen ontwikkeld. Eene hoeveelheid van 16 grammen tarwemeel wordt met 160 grammen afgeroomde melk tot eene gelijkmatige soep gekookt, van het vuur afgenomen en daarop met 16 grammen fijn gemalen moutmeel, dat met 32 grammen koud water en met 3 grammen eener solutie van 2 deelen bicarb. pot. op 11 deelen water afgewreven is, vermengd. Dit geheele mengsel wordt daarop na een tijdsverloop van 15 minuten gedurende eenige oogenblikken opgekookt en door eene zeef gefiltreerd. Deze voeding wordt tegenwoordig volgens LIEBIG in de kindergasthuizen te München algemeen aangewend en is zelfs door eene weldadige Society te Londen voor behoeftigen verkrijgbaar gesteld. De pakjes met eene bepaalde hoeveelheid moutmeel en bic. pot. zijn thans algemeen in den handel gebragt. De ervaring schijnt geleerd te hebben, dat de bic. pot. niet door den bic. sodae kan vervangen worden.

— Volgens den Franschen *Moniteur* van 26 Mei l.l. was het Kourban-Beiramfeest, ondanks den zeer grooten toevloed der bedevaartgangers, zonder eenige nadeelige gevolgen voor den algemeenen gezondheidstoestand verloopen. Door den Gouverneur van de Hedjaz en den Sherif van Mekka waren de sanitaire instructiën, uit Constantinopel gezonden, streng opgevolgd.

BERLIJN. — Volgens de *Medicinische Central-Zeitung* van 22 Mei l.l. had de cholera zich wederom in Oberschlesiën, in de omstreken van Preikretscham, vertoond.

DARMSTADT. — Dr. BUCHHEIM te Dorpat is in plaats van den Emeritus-Hoogleeraar PHÖBUS tot Professor in de Pharmacie alhier benoemd.

ELBERFELD. — Op 12 en 13 Mei werden hier 5 en 4 choleragevallen met 4 en 2 sterfgevallen vermeld.

ITALIË. — De cholera blijft nog steeds te Bergamo vertoeven. Op 6 Mei l.l. kwamen er in het Bendena-dal (Regeringsgebied Tione) twee cholera-sterfgevallen voor, beiden van personen, welke uit Bergamo terugkeerden.

— Door de Commissie voor de reorganisatie van het Hooger Onderwijs is het getal der universiteiten op zeven, te weten Bologna, Napels, Padua, Palermo, Padua, Pisa en Turyn bepaald, terwijl die te Florence slechts met beperkte regten als eene succursale voor Pisa zal blijven voortbestaan. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Uit het Algemeen Verslag over 1866 van den toestand der spoorwegen en de daartoe behoorende gebouwen en werken enz., aan den Minister van Binnenlandsche Zaken dezer dagen door den Raad van Toezigt op de Spoorwegdiensten aangeboden, nemen wij de volgende periode hier over:

»Naar aanleiding van een schrijven van den 29sten Julij 1866 van Burgemeester en Wethouders van Eysden, waarin Uwe Excellentie verzocht werd maatregelen te nemen, opdat, met het oog op den gezondheidstoestand der talrijke huisgezinnen, de

wachthuisjes langs den Luik-Maastrichtschen spoorweg binnen die gemeente vergroot werden, stelde de Raad voor de daarvoor aangewezen ambtenaren te hooren over de vraag, *of de wachtershuisjes in het belang der gezondheid en der zedelijkheid voor bewoning door huisgezinnen geschikt zijn*, en zoo zij in 's Raads gevoelen daaromtrent deelen, aan Bestuurders der Luik-Maastrichtsche Spoorwegmaatschappij, en zoo noodig, aan die der overige spoorwegondernemingen de vordering te stellen, om aan de wachtershuisjes geene andere bestemming te geven dan waarvoor zij aan het Departement van Binnenlandsche Zaken voorgesteld en door hen gebouwd werden.

„De brief van 6 September, no. 263, IIde afdeeling, behelsde de opdragt: *a.* tot uitnoodiging der Bestuurders van de Luik-Maastrichtsche Spoorwegmaatschappij, spoedig door vergrooting der verblijven te voorzien en wat een drietal der wachtershuisjes betreft, de beambten intusschen in staat te stellen, zoo mogelijk, zich elders eene geschikte woning, althans nachtverblijf, te verschaffen; — en *b.* tot nader berigt in hoe ver de overige lijnen tot gelijke aanmerking aanleiding geven, met opgave zoo veel noodig, van de woonverblijven, welke bijzonder onderzoek van wege het Geneeskundig Staatstoezigt zouden vorderen.

„Het laatste vermeld nader berigt werd Uwer Excellentie bij schrijven van 30 October, n°. 6089 F, gegeven en had aanschrijvingen aan de Aken-Maastrichtsche en de Nederlandsche Centraal-Spoorwegmaatschappijen ten gevolge, wier antwoorden met 's Raads gevoelen daaromtrent werden overgelegd bij brieven van 24 en 28 December, n°. 7369 F en 7416 F.

„Uwer Excellentie's beslissing op de daarbij gedane voorstellen is den Raad nog niet bekend."

[Het is ons bekend, dat de wachterswoningen langs de partikuliere spoorwegen door de betrokken Geneeskundige Inspecteurs zijn onderzocht en dat daaromtrent door hen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is gerapporteerd. Wij hopen ter gelegener tijd op dit onderwerp terug te komen, omdat de behandeling er van alleszins nuttig zal kunnen zijn.]

SCHOONHOVEN. — De Gemeenteraad heeft in een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn wensch te kennen gegeven, dat de Armenwet gewijzigd moge worden, inzonderheid met betrekking tot het restitutiestelsel ter zake van geneeskundige hulp, elders ten behoeve van de armen van andere gemeenten verstrekt. Te dezer zake achten zij Art. 44 der Armenwet zelden toepasselijk. Daarbij wordt dikwerf als het ware de spreuk: „het is goed riemen snijden van anderer leder" betracht. Tot bewijs wordt vermeld, „dat de beide declaratiën van twee Geneeskundigen, wegens de amputatie van een been van een gealimenteerde te Nieuwkoop, te Schoonhoven domicilie van onderstand hebbende, te zamen bedragen de beduidende som van *f* 318.90½."

VLISSINGEN. — Burgemeester en Wethouders dezer gemeente hebben de zienswijze van den Minister van Binnenlandsche Zaken gevraagd omtrent de al of niet verhaalbaarheid van kosten voor verleende geneeskundige hulp aan elders armlastigen, bij het bestaan van een Geneesheer die eene vaste bezoldiging heeft. De Minister heeft geantwoord, dat het zijns inziens billijk en overeenkomstig de Wet is, geene restitutie van kosten te vorderen als de Geneesheer eene vaste jaarwedde geniet.

's GRAVENHAGE. — Op blz. 380—381 hier voren is medegedeeld, dat het Provinciaal Geregtshof in Zuid-Holland het vonnis der Regtbank alhier, den 25sten Maart j.l. in de zaak van de Apothekers R. en S. gewezen, *had bevestigd.* Deze mededeeling was in zóo verre niet juist, als het Hof niet het vonnis à quo bevestigd, maar de appellanten verklaard heeft *niet-ontvankelijk in hun hooger beroep*, omdat het vonnis

van den eersten Regter, in gevolge Art. 56 Regterlijke Organisatie, niet aan hooger beroep onderworpen is. Van dit arrest zijn de appellanten in cassatie gekomen.

ZWOLLE. — Bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal is van Dr. G. HAVINGA JANSSONIUS, te Winsum, en 5 andere Geneeskundigen in zijn omtrek een adres ingekomen, waarin gemotiveerd het verzoek aan de Kamer wordt gerigt het daarhenen te leiden: „1°. dat er Geregtelijke Geneeskundigen en Scheikundigen worden aangesteld, alsmede, dat worde voorzien in de plaatsvervanging dier ambtenaren bij ontstentenis of verhindering; — 2°. dat aan de gewone Geneeskundigen, waar hunne hulp ten dienste der Justitie mogt worden ingeroepen, behalve reis- en verblijfkosten eene belooning worde toegekend, geëvenredigd aan het gewigt der door hen te vervullen werkzaamheden."

(De adressanten achtten zich bij deze gelegenheid verpligt hunne bezwaren te kennen te geven tegen eenige artikelen van den 2den titel, 3de afdeeling, van het laatstelijk op nieuw aangeboden Ontwerp van een Wetboek van Strafvordering, betreffende de verpligting der Geneeskunstuitoefenaren, om in geregtelijke instructiën als deskundigen hunne diensten aan de Justitie te verleenen. „Had men alle reden te verwachten", zeggen zij, „dat *eindelijk* uitvoering zou zijn gegeven aan het bekende Koninklijke besluit van den 15den Julij 1818 (*Staatsblad* n°. 30), des te meer gevoelden de adressanten zich in hunne billijke verwachtingen teleurgesteld door de thans voorgedragene regeling van dit gewigtig punt, waarbij niet alleen het vermelde Koninklijke besluit voor goed ter zijde wordt gesteld, maar ook in de hoofdzaak een toestand wordt bestendigd, welke volgens hunne innige overtuiging niet alleen onregtvaardig en krenkend is voor de betrokken deskundigen, maar ook in de gevolgen schadelijk, zoo niet noodlottig kan worden voor de Justitie zelve.")

— De *Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen* te Haarlem heeft o. a. eene prijsvraag uitgeschreven betreffende den aard van de smetstof der runderpest. Voor de voldoende beantwoording dezer vraag wordt, behalve de gouden medaille, eene premie van *f* 500 uitgeloofd.

— Ten gevolge op hetgeen wij onlangs over het zoogezegde oude geheim van PAARLBERG mededeelden, ontleenen wij het volgende dienaangaande aan het *Journal de la Société agricole du Brabant.*

„Zes koeijen, door hem als onvatbaar aangewezen, zijn geplaatst op een stal van de Veeartsenijschool te Utrecht, waarin onlangs 11 runderen aan de veepest bezweken waren. Zij bleven gezond. Om er zich van te overtuigen hoe ver haar vrijblijven zou gaan, wreef men haar bek, neus en oogen in met slijmige en andere stoffen van besmette dieren; ook aan deze proef boden zij nog weêrstand. Ten slotte entte men ze in door middel van een seton, doortrokken met smetstof; ditmaal werden drie van de zes door de ziekte aangetast, die dan ook stierven.

„Door deze laatste proefneming is PAARLBERG in het ongelijk gesteld, die beweerd had, dat zijne koeijen zelfs niet door inenting besmet zouden worden; maar men kan niet loochenen, dat de door hem uitgekozen dieren minder vatbaar dan de andere voor de besmetting schijnen te zijn geweest.

„De proef, genomen met koeijen van Bretagner-ras, die door het Gouvernement waren aangekocht, is mede niet geslaagd, ofschoon deze dieren hetzelfde onderscheidend kenmerk dragen als die van PAARLBERG (*zwartachtige kleur van het wit en het slijmvlies in het oog*); eenige dezer koeijen, in een besmetten stal geplaatst, zijn ziek geworden en twee daarvan gestorven. De proefnemingen zijn nog niet afgeloopen."

(Wij kunnen er bijvoegen, dat, blijkens de nu reeds opgedane ervaring, de door PAARLBERG op nieuw ter spraak gebragte zaak, op zich zelf inderdaad genoegzamen

grond heeft om tot nadere, grondiger, vergelijkende proefnemingen aanleiding te geven.)

— Het blijkt dat de cholera in Britsch Indië, hare bakermat, op nieuw (?) zich heeft vertoond. Immers volgens de berigten van daar, van den 28sten April j.l., werden er in de Noord-Westelijke provinciën maatregelen genomen om te verhoeden, dat de ziekte zich aldaar en verder Westwaarts naar Arabië en Europa verspreidde. (De berigten omtrent de door zwaren hongersnood geteisterde landstreken van Bengalen luidden over het geheel gunstig. Overigens valt het verband tusschen den jongsten vreesselijken hongersnood aldaar en de cholera niet te betwijfelen.)

— Te Wilsum, nabij Kampen, is den 21sten Mei j.l. van twee meisjes bevallen de vrouw van J. v. I. Dat is nu de *derde maal* dat deze vrouw achtereenvolgens van tweelingen en altijd van meisjes is bevallen.

— De Arrondissements-Regtbank te Roermond heeft den 16den April j.l. van regtsvervolging ontslagen den persoon van PIETER SLIKKERVEER, van Bergen, aangeklaagd wegens onbevoegde uitoefening der Geneeskunst.

(Genoemde persoon, een winkelier, is reeds eens, den 7den Junij 1861, door het kantongeregt van Horst terzelfder zake veroordeeld.

Het *zeer* gering aantal Geneeskundigen in Limburg geeft dáar, meer dan ergens anders, bijzondere aanleiding tot uitoefening van Geneeskunst door onbevoegden.)

— Het kan welligt zijn nut hebben, de aandacht te vestigen op het bestaan van zoogenaamde *besmettingwegnemende vuurwerken*. Hier en daar in Duitschland namelijk zijn »*desinfectie-voetzoekers*" in gebruik, die in grootte en vorm gelijk aan de gewone voetzoekers, met een gemakkelijk brandend mengsel gevuld zijn. Ze worden in kamers, waar men stank, van welken aard ook, wegnemen, of eene anderszins schadelijke lucht scheikundig verbeteren wil, aangestoken en aan het eene einde gedurende het branden in de hand gehouden. Bij de verbranding schijnt de ontwikkeling van zwavelig zuur de hoofdzaak te zijn. Door het later openen van vensters en deuren kan het bezwaar van laatstgenoemde gasontwikkeling gemakkelijk opgeheven worden. — Deze voetzoekers worden te Ulm vervaardigd.

— Van Regeringswege is eene Commissie benoemd om de tentoonstelling te Parijs en eenige *militaire* etablissementen te bezoeken. (Die Commissie zou bestaan uit 2 Kapiteins, 1 Ritmeester, 1 Officier van Gezondheid 1ste kl. en 1 Kapitein-Kwartiermeester, alzoo alléen uit militairen, wat alleszins zou overeenstemmen met het doel: het onderzoeken van *militaire* zaken en het bezoeken van *militaire* etablissementen. Het schijnt niet ongepast, bij deze gelegenheid te wijzen op de schoone gelegenheid, die de bedoelde tentoonstelling aanbiedt ter bevordering van zoo vele aangelegenheden op het zoo uitgestrekte gebied der Gezondheidsleer over het geheel!)

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Mei.* — Bij Z. M. besluit van 11 Mei 1867, n°. 71, zijn de Apothekers 3de kl. A. MACHIELSE en J. B. NAGELVOORT voor den tijd van vijf jaren gedetacheerd bij het leger in Oost-Indië.

De Off. v. Gez. 2de kl. M. R. GANTZ, van detachering bij het leger in de West-Indië teruggekeerd, is geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Zutphen.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 1ste kl. J. F. C. L. PILGRIM, van het 5de Regiment Dragonders bij de Garnizoens-Infirmerie te Roermond; — de Off. v. Gez. 2de kl. W. A. VAN DURA, van het 5de Regiment Dragonders bij de Garnizoens-Infirmerie te Venlo; — de Off. v. Gez. 3de kl. F. A. QUANJER, van het 5de Regiment Dragonders bij het 3de Regiment Huzaren; — de Off. v. Gez. 3de kl. H. F. A. GIESBERS, van het 2de Bataillon 5de Regiment Infanterie bij het 2de Regiment Vesting-Artillerie.

ALI COHEN.

WAARDOOR WORDEN CONGESTIE-ABSCESSEN NA HUNNE OPENING GEVAARLIJK? HOE MOETEN ZE BEHANDELD WORDEN?

(Naar aanleiding der opmerkingen van Dr. M. POLANO omtrent de behandeling van congestie-abscessen, zie blz. 257.)

DOOR

A. H. SCHOEMAKER.

Aangenaam was het mij, dat mijne mededeeling van eene gedeeltelijke resectie der rib en de bespreking van congestie-abscessen in de epicrise van dat geval den Heer POLANO aangespoord heeft zijne meening omtrent dit nog duistere punt te openbaren. Door dit wisselen van gedachten kunnen wij misschien medewerken den Augias-stal, zoo als STROMEIJER het behandelen van congestie abscessen noemt, te reinigen. De Heer POLANO zal het mij dan ook wel ten goede houden, dat ik tegen zijne opmerkingen eenige aanmerkingen maak. Dat ik dit niet reeds eerder gedaan heb, wijte de geachte schrijver niet aan geringe belangstelling in het onderwerp, veel minder aan geringschatting zijner opmerkingen, maar alleen aan gebrek aan tijd.

De eerste opmerking van den Heer POLANO, dat ik niet overal streng genoeg het woord congestie-absces, maar een enkele keer eenvoudig het woord absces heb gebruikt, is volkomen juist. Wij gelooven evenwel dat de lezer hierdoor het spoor moeijelijk kon bijster worden, daar ik in den aanvang mijner mededeeling (blz. 209) gezegd heb, dat ik in de epicrise de behandeling van congestie-abscessen zoude bespreken. Hierdoor bedoelden wij natuurlijk voor zoo ver zulks in verband kan worden gebragt met het door ons medegedeelde geval. De Heer POLANO schijnt meer verwacht te hebben, daar hij het mij tot een verwijt maakt, dat ik niet gezegd heb hoe er gehandeld moet worden, wanneer men *niet* met het mes tot de bron kan naderen en deze verwijderen. Ware ik van plan geweest eene verhandeling te geven van het behandelen van congestie-abscessen in het algemeen, dan was de Heer POLANO volkomen in zijn regt dit van ons te eischen. Nu wij daarentegen slechts een enkel geval mededeelden, konden wij volstaan met in de epicrise alleen te zeggen, wat meer bepaald op dit geval betrekking had. Verder beweert de Heer POLANO, dat mijne indicatie voor het gebruik van het mes, dat, zoodra de algemeene toestand verergert en slopende koortsen door antitypica niet meer kunnen bedwongen worden, overal, waar men met het mes tot de bron kan naderen en deze verwijderen, geen oogenblik langer mag talmen, geene *wezenlijke indicatie* is, omdat „in vele en ik zou haast durven zeggen in de meeste gevallen, aan ééne en wel de voornaamste der „voorwaarden, die de schrijver tot het gebruik van het mes stelt, niet zal kunnen voldaan worden.” Waarom eene indicatie, omdat in vele, ja in de meeste, gevallen er niet aan kan worden voldaan, wegens anatomische hin-

dernissen, geene indicatie blijft voor de gevallen, waar er wel aan kan worden voldaan, verklaren wij niet te begrijpen. Eene nadere opheldering zal ons aangenaam zijn. Dat wij niet altijd tot de bron van een congestie-absces kunnen naderen en deze verwijderen, weten wij zeer goed. *Waar* het mogelijk is houden wij het voor noodzakelijk en bepaald aangewezen, altijd onder de door ons gestelde voorwaarden.

Alvorens ons de Heer POLANO mededeelt, „wat mij de ervaring omtrent de behandeling van congestie (hieronder moeten wij zeker verstaan congestie-abscessen) geleerd heeft," maakt hij eene uitwijding over het ontstaan van congestie-abscessen en waarin eigentlijk het groote en levensdreigende gevaar van spontaan of met het mes geopende congestie-abscessen bestaat. Zijne beschouwing omtrent het ontstaan van congestie-abscessen (blz. 258) is de algemeen aangenomene en zoo als ze in elk Heelkundig Handboek kan gelezen worden. Wij voor ons zijn het ook geheel met deze beschouwing eens. Wij deelden ze evenwel bij de bespreking van ons geval niet mede, omdat wij aannemen, dat ze algemeen bekend is. Wij verdiepten ons niet in beschouwingen, waarin het levensdreigende gevaar bij congestie-abscessen na hunne opening gelegen is, om de eenvoudige reden, dat wij niet gelooven dat de lucht alleen de groote zondebok is en wij geen lust gevoelden tegen eene gevestigde meening te velde te trekken. Nu wij evenwel door den Heer POLANO meer of min gesommeerd zijn, willen wij ook vrij hier ons gevoelen mededeelen en op physiologische gronden trachten aan te toonen, dat het levensdreigende gevaar zeer goed kan verklaard worden, zonder eene moorddadige inwerking van de lucht aan te nemen.

Na er op gewezen te hebben, dat de weg, die de etter naar de peripherie van het ligchaam moet afleggen, door de spieren, vaten, scheeden, tusschenschotten enz. wordt aangewezen, vervolgt de Heer POLANO: „Op dien weg naar den omtrek van het ligchaam vormt de etter allerlei bogten, gangen, kleinere of grootere holten, die, wanneer er eene opening in het absces ontstaat, of er in gemaakt wordt, den vrijen afloop der pus beletten. Er blijft altijd etter in die gangen en holten stagneren, en *daarin alleen* ligt het groote en levensdreigende gevaar van spontaan of met het mes geopende congestie-abscessen. Dat dit niet aan de beenziekte als zoodanig, wanneer deze aan de aandoening ten gronde ligt, moet geweten worden, leert de dagelijksche ervaring. Immers jaren lang kunnen carieuse of necrotische processen voortwoekeren, zonder levensgevaarlijk te zijn, al worden zij het eindelijk. Maar," roept de geachte schrijver verder uit, „open eens een congestie-absces, zonder dat de bron, waaraan de ettervorming haar aanzijn te danken heeft, opgedroogd is. En wat ziet ge? *Twee of drie dagen na de opening verandert de toestand geheel en al van gedaante.*" Waaraan die verandering in den toestand twee à drie dagen na het openen moet worden toegeschreven, beantwoordt ons de Heer POLANO blz. 259. „Aan hetgeen onder zulke omstandigheden altijd geschiedt. De dampkringslucht krijgt door de opening toegang tot het absces, komt met den in gangen en holten stagnerenden etter in aanraking, en nu weet een ieder, dat, wanneer zoodanige aanraking op warme plaatsen met stilstaande dierlijke vochten, vooral met etter, plaats heeft, hunne ontbinding er het gevolg van is, de rottende vochten

worden in het bloed opgenomen en de lijders gaan eindelijk aan *putride infectie* ten gronde." De dampkringslucht, de levensvoorwaarde voor al wat leeft, wordt hier, volgens den Heer POLANO, in navolging van vele anderen, eene moordenares. De geachte schrijver houde het mij ten goede, dat ik ter harer regtvaardiging het waag eene lans met hem te breken.

Nadat de Scheikundigen hadden aangetoond, dat dierlijke vochten op warme plaatsen, in aanraking met de dampkringslucht, spoedig in een rottenden toestand worden gebragt en de Heelkundigen hadden opgemerkt, dat de toestand van lijders aan congestie-abscessen spoedig na de opening aanmerkelijk verergerde, werd het proces spoedig opgemaakt en het vonnis even ras geveld. Dit luidde: *de dampkringslucht is de eenige schuldige.* Niemand waagde het nu verder aan hare onschuld te twijfelen, veel minder haar te verdedigen of verzachtende omstandigheden aan te voeren, waardoor de zware schuld eenigzins kon verligt worden. Allen schreven elkander na: *de dampkringslucht komt met den stilstaanden etter in aanraking, deze begint te rotten, de rottende stoffen worden in het bloed opgenomen en de lijders gaan eindelijk aan putride infectie ten gronde.* Dit klinkt nu alles heel fraai. Jammer maar, dat men de rottende stoffen niet in het bloed kan aanwijzen en de voorwaarden kent, waaronder ze in het bloed worden opgenomen. Zonder hierbij stil te staan, trachtte men hare moorddadige werking zoo veel mogelijk tegen te gaan of zoo mogelijk haar den toegang geheel te versperren. Het eerste dacht men te kunnen bereiken, door den etter uit te drijven en geen tijd te gunnen, in rotting te komen. Dit geschiedde door uitdrijvende verbanden, verder te openen, het aanleggen van zoogenaamde stations, het doorhalen van draineerbuizen enz. Het tweede meende men te kunnen bereiken, door pleisters, dikke verbanden, het zoogenaamd subcutaan openen, het openen onder water, het waterverband of immersiestelsel en wat al niet meer. Dat men met al deze voorzorgsmaatregelen het voorgestelde doel slechts ten halve of in het geheel niet kon bereiken, is gemakkelijk te bewijzen, doch het zoude ons te ver leiden hier punt voor punt te analyseren.

Door de volslagen onmagt, de lucht den toegang tot de eene of andere wond geheel en al te versperren, wijzer geworden, begint men van sommige zijden haar de verzoenende hand te bieden. Wie weet niet, met hoe veel zorg, ook nu nog, op vele plaatsen amputatiestompen bijv. met pluksel, compressen, windsels enz. verbonden werden, alles om de lucht toch vooral af te sluiten. Wie herinnert zich hierbij niet den vuilen etter en den verpestenden damp, die van onder deze verbanden heen kwamen en hoe leelijk die wonden bij het wegnemen der verbanden soms uitzagen. Wat zien wij nu? De amputatiewonden blijven geheel ongedekt en de lucht heeft vrijen toegang tot die wonden. De genezing gaat zeer voorspoedig en wij merken niets van dien vuilen, stinkenden etter, die zich, achter de vroeger algemeen en ook nu nog, door vele, aangebragte pantseringen, vormde.

De zoogenaamde putride infectie ontstaat ook volstrekt niet altijd, wanneer de dampkringslucht met stagnerenden etter op warme plaatsen in het ligchaam wordt in aanraking gebragt. Een afdoend bewijs levert ons hiervoor de in den laatsten tijd door ROSER aangeprezene behandeling van pyothorax,

die naar buiten doorgebroken of geopend is. Hier toch wordt aan de lucht niet alleen den toegang verleend tot den in de borstholte stagnerenden etter, maar er zelfs met zekere kracht ingeblazen; zoo er dus ergens sprake kan zijn, van het in *aanraking komen* der dampkringslucht met stagnerenden etter op warme plaatsen, dan zal het hier wel zijn. En toch ontstaat hier geene putride infectie, maar daarentegen in sommige gevallen bepaalde genezing. Men zoude hiertegen kunnen inbrengen, dat door het inblazen der lucht den etter naar buiten gedreven wordt en dit is ook volkomen waar. Maar men vergete niet, dat er altijd nog etter genoeg achter blijft. Hieruit zien wij dus, dat stagnerende etter in aanraking met dampkringslucht *alleen* geene putride infectie teweegbrengt, en dat er nog andere, tot nog toe onbekende voorwaarden voor het ontstaan der rotting en de opname der rottings-producten in het bloed moeten opgespoord worden. Van den anderen kant komen er congestie-abscessen voor, waar, nadat ze aan de buitenvlakte van het ligchaam, hetzij spontaan, hetzij kunstmatig geopend zijn, de lucht in het geheel niet kan binnendringen en de etter, zonder vele omwegen of bogten, regelmatig kan afvloeijen, en toch ziet men in die gevallen na de opening dezelfde verergering optreden als bij congestie-abscessen, waarin de etter hier en daar blijft stagneren en de lucht vrijen toegang heeft. Om dit duidelijk te maken, dienen wij eerst na te gaan, onder welke voorwaarden de lucht een geopend congestie-absces kan binnendringen. Zoodra er eene opening, hetzij spontane, hetzij kunstmatige, in een congestie-absces ontstaat, vloeit de etter naar buiten. Of door de zwaarte, òf door zamentrekking van den wand van het absces, door er over heen gaande spieren of andere veêrkrachtige weefsels, òf door de atmospherische drukking op de buitenvlakte van het absces. Men begrijpt ligt, dat onder bepaalde omstandigheden elk dezer drie krachten het afvloeijen van den etter zal kunnen bewerken, maar in vele, zoo niet de meeste gevallen elkander krachtdadig ondersteunen. De vraag nu, wanneer de lucht in een congestie-absces zal *kunnen* treden en wanneer *niet*, is niet moeijelijk te beantwoorden. Zoo lang de etter regelmatig afvloeit en de absces-holte hieraan evenredig kleiner wordt, hetzij door de atmospherische drukking op de buitenvlakte van het absces, hetzij door zamentrekking van er over heen gaande spieren of andere veêrkrachtige weefsels, zal er natuurlijk geene lucht in de absces-holte dringen, bij gevolg ook geene rotting en putride infectie doen ontstaan. Zijn daarentegen de wanden van het congestie-absces stijf, onbuigzaam en in het algemeen van dien aard, dat de holte niet kleiner wordt, naarmate er etter afvloeit, dan zal er eene ledige ruimte ontstaan en de dampkringslucht gelegenheid geven in te dringen. Eene bepaalde klapvliesvormige gesteldheid der opening zoude het evenwel nog kunnen beletten. Houdt men dit wel in het oog, dan valt het niet moeijelijk, congestie-abscessen aan te wijzen, waar na de opening geen lucht kan indringen en de lijders na de opening toch spoedig verergeren en in gevaar komen. Een treffend voorbeeld hiervan levert ons het zoogenaamde psoas-absces. Dit absces heeft, zoo als algemeen bekend is, zijn ontstaan te danken aan eene ziekte van één of meerdere ligchamen der lendewervelen. Stelt men zich de ontleedkundige verhouding van dit absces goed voor, dan zal men moeten erkennen, dat hier van een *indringen van lucht* volstrekt

geene sprake kan zijn. Hetzij het psoas-absces zich opent in de lies, boven het ligamentum Poupartii, hetzij aan de bovenvoorvlakte der dij, in elk geval, dat zich spontaan geopend heeft, heeft de wond eene klapvliesvormige gedaante en liggen de wanden van het naar boven in de abscesholte voerende kanaal tegen elkander aan, waardoor de lucht den toegang tot het absces versperd wordt. Doch gesteld ook al eens, dat de klapvliesvormige gesteldheid der wond en het tegen elkander aanliggen van de wanden van het kanaal, niet in staat waren, de onheilstichtende dampkringslucht af te weren, dan nog zal men, bij een weinig nadenken, gemakkelijk inzien, dat er in een psoas-absces na de opening, door het afvloeijen der pus, geene ledige ruimte, eene conditio sine qua non, voor het indringen van lucht, kan ontstaan. De bron van den etter is hier, zoo als reeds gezegd is, éen of meerdere lendenwervels, vanwaar hij onder de fascia van den m. psoas afdaalt, op zijnen weg de vezelen dezer spier minder of meer uit hunne normale plaats dringt en die uitrekt, totdat hij eindelijk op de plaats van doorbraak, hetzij in de lies, hetzij aan het voorbovenste gedeelte der dij aankomt en zich daar, door de uitwendige bekleedsels een weg naar buiten baant, of kunstmatig ontlast wordt. Wat gebeurt er nu, als het absces geopend is? De etter vloeit niet alleen af door zijne eigene zwaarte, maar wordt door de gerekte spiervezels en fascia van den m. psoas werkelijk naar buiten gedreven. Bij deze uitdrijving worden de genoemde deelen nog krachtdadig ondersteund door de buikspieren, de zoogenaamde „Bauchpresse". Hier kan dus onmogelijk eene ledige ruimte ontstaan, bij gevolg geen lucht intreden. En toch zien wij na de opening van een psoas-absces dezelfde levensgevaarlijke verschijnselen optreden als bij congestie-abscessen, waar de dampkringslucht kan binnendringen. In de eerste plaats nu, hebben wij gezien, dat lucht, in aanraking met stagnerenden etter op warme plaatsen in het ligchaam, niet altijd den moorddadigen invloed, dien men er aan toeschrijft, doet gelden. In de tweede plaats, dat de toestand der lijders aan congestie-abscessen na de opening, ook wanneer er om de boven opgegevene ontleedkundige verhouding van het absces geen lucht kan intreden, toch eveneens spoedig aanmerkelijk erger wordt.

Waaraan moet nu die verergering worden toegeschreven? „Aan hetgeen onder zulke omstandigheden altijd geschiedt," zegt de Heer POLANO. Wat ziet men, dat onder zulke omstandigheden altijd geschiedt? Wij voor ons het volgende: Zoodra er etter ontstaat en zich eene abscesholte begint te vormen, worden de aangrenzende weefsels uit elkander gedrongen. Wat veêrkrachtig en rekbaar genoeg is voor dien druk te kunnen wijken, wordt uitgerekt; wat deze eigenschappen in geene genoegzame mate bezit of geheel mist, gaat door dien druk ten gronde, wordt in etter omgezet en helpt alzoo èn abscesholte èn inhoud vormen. Langzamerhand ontstaat er nu, om den etter eene soort van vlies, de membrana puogenetica der ouden. Dit vlies bestaat deels uit zamengedrukte reeds aanwezige weefsels, als bindweefsel, spieren, vaten, peesvliezen enz., deels uit nieuw gevormd bindweefsel en vaten. Voortdurend wordt er nu etter afgescheiden, het omhullingsvlies met de aangrenzende weefsels worden gespannen, de vaten bij gevolg gerekt en platgedrukt. Het bloed vindt dus in deze vaten een aanmerkelijken tegenstand,

eveneens het voedingsvocht. Uitscheiding van nieuwe stoffen uit en opname van verbruikte in het bloed kunnen dus niet dan hoogst langzaam plaats vinden. In het algemeen kan de stofwisseling er niet anders dan zeer traag zijn. Wat gebeurt er nu, als het absces spontaan of kunstmatig geopend wordt? Naarmate de etter afvloeit, wordt de spanning van den absceswand geringer, alsmede die van de aangrenzende weefsels, de vaten worden niet langer gerekt en platgedrukt. De weêrstand, die het bloed voor de opening van het absces en het afvloeijen van den inhoud ondervond, is opgeheven, het kan er nu weder vrijelijk circuleren. Het onmiddellijk gevolg hiervan is natuurlijk, dat de stofwisseling daar ter plaatse op eenmaal veel levendiger wordt. Dit ziet men toch duidelijk, daar in de eerste dagen na de opening van het absces er meer etter afvloeit, dan de holte kan bevatten. In dien korten tijd wordt er dus *meer* etter gevormd en afgescheiden, dan vóór de opening in al den tijd, weken, maanden, ja zelfs jaren! die noodig was voor het tot stand komen van het absces. Dat bij die enorm verhoogde afscheiding uit het bloed te gelijker tijd veel meer verbruikte stoffen in het bloed worden opgenomen, zal toch wel door niemand ontkend worden.

Voor de verklaring nu, waarom lijders aan congestie-abscessen na de opening spoedig verergeren, behoeven wij met deze physiologische opvatting volstrekt onze toevlugt niet te nemen tot de hypothetische stelling, dat de lucht de putride infectie doet ontstaan. Door de langzame abnormale stofwisseling en de geringe opname van abnormale bestanddeelen in het bloed, wordt de toestand der lijders allengskens zoodanig veranderd, dat men ze ziek noemt. Dat dit ziek worden veroorzaakt wordt door de opname van abnormale bestanddeelen in het bloed, is aan geen redelijken twijfel onderhevig. Hoe die opname geschiedt, welke scheikundige veranderingen zij in het bloed doen ontstaan en hoe het vroeger gezonde leven hierdoor in een ziekelijk wordt veranderd, zijn nog zoo vele vragen, waarop wij van de Pathologische Anatomie en Chemie het antwoord nog steeds verwachten. Wij vertrouwen dan ook dat de Heer POLANO op dit punt geen bepaald antwoord van ons zal vergen, daar wij bekennen het niet te weten. Ik vind het ten minste beter te zeggen, dat men iets niet weet, dan zich te hullen in een nevel van hypothesen en hierin zoo lang rond te doolen, totdat men eindelijk zich verbeeldt, dat het licht geworden is, ofschoon het nog altijd even duister is. Wij houden ook voor het ware weten in de geneeskundige wetenschappen niets voor schadelijker, dan het verlaten van den breeden physiologischen en anatomischen weg en zich te begeven in den doolhof der hypothesen. Om ons hiervoor zoo veel mogelijk te hoeden, moeten wij zelfs de woorden, waarvan de ware beteekenis nog niet in het woordenboek der Physiologische en Pathologische Anatomie is opgeschreven, vermijden en den raad van MEPHISTOPHELES:

Denn eben wo Begriffe fehlen
Da stelt ein Wort zur rechten Zeit sich ein,

zoo veel mogelijk in den wind slaan.

Wij voor ons zijn dan ook bij de verklaring, waarom lijders aan congestie-abscessen na de opening spoedig verergeren, tevreden met het physiologische

feit, dat de abnormale stofwisseling op eenmaal enorm verhoogd en eene veel grootere hoeveelheid voedingsbestanddeelen uit het bloed worden uitgescheiden en van den anderen kant eene veel grootere hoeveelheid abnormale bestanddeelen in het bloed worden opgenomen. Dat hierbij de lucht, zoo zij toegang tot de absces-holte heeft, deze beide momenten *kan* bevorderen, willen wij niet ontkennen. Dat zij *alleen* de oorzaak is der levensgevaarlijke verschijnselen, zoo als de Heer POLANO, in navolging trouwens van vele anderen, aanneemt, meenen wij op de boven uiteengezette physiologische feiten ten sterksten te moeten wraken. De spoedige verzwakking der lijders vindt zijne gereede verklaring in het vergroote verlies van voedingsstoffen. Hoe, door de vergroote opname van abnormale bestanddeelen in het bloed, de levensgevaarlijke verschijnselen worden opgewekt, is voorshands nog niet met zekerheid te zeggen. Wel heeft BILROTH dit nog duistere punt langs den eenigen goeden, namelijk experimentelen, weg trachten op te helderen, doch hoe verrassend zijne uitkomsten ook mogen zijn, een bepaald eind-oordeel is hier nog niet te vellen. Hiermede hopen wij de eerste vraag beantwoord te hebben.

De tweede, naar aanleiding van Dr. POLANO's eisch gestelde vraag, hoe moeten congestie-abscessen behandeld worden? zullen wij nu, steunende op het antwoord der eerste vraag, trachten te beantwoorden.

Bij het geven van dit antwoord zullen wij ons niet geheel en al kunnen vereenigen met „hetgeen de ervaring mij (de Heer POLANO) omtrent de behandeling van congestie geleerd heeft" (blz. 259). „Zij verschilt, naarmate er nog geen gevaar voor doorbraak bestaat, deze op handen is of reeds heeft plaats gehad." Zeer juist, naar ons inzien. „In het eerste geval mag men niet aan openen denken, ja er moet *alles* in het werk gesteld worden om het spontane doorbreken van het gezwel te beletten." Gaarne hadden wij hier gezien, waarin dat *alles* in het werk stellen om het spontane doorbreken te beletten, moet bestaan. De Heer POLANO zegt dit niet en toch was dit meer dan noodig, daar er, voor zoo ver ons bekend is, geen proefhoudend middel bestaat, waarmede men het spontaan doorbreken kan tegengaan, veel minder beletten. „Al de aandacht moet gewijd zijn, aan het bestrijden der primitieve ziekte, zoo men die kent en er toe in staat is, en aan het bewaken van den algemeenen toestand." Ook hier worden wij door den geachten schrijver teleurgesteld, daar hij ons niet mededeelt, hoe, volgens zijne ervaring, de primitieve ziekte kan bestreden worden, en dit was toch bepaald noodig om er aan te kunnen voldoen. Hetzelfde geldt van het bewaken van den algemeenen toestand. Wij hebben uit zijne zeker ruime ervaring in dit opzigt weinig geleerd.

„Kan het doorbreken niet voorkomen worden dan opene men het absces subcutaan, ontlaste een gedeelte van den etter, sluite de gemaakte opening met kleefpleister en collodium en legge een steunend verband aan." Hier begrijpen wij ten minste den Meester en zouden met den Schüler kunnen antwoorden:

Das sieth schon besser aus. Man sieth doch wo und wie.

Wij zouden ons dan ook hiermede geheel kunnen vereenigen, indien dat

sluiten der opening en het steunend verband, het afvloeijen van den etter konde beletten. Doch een ieder, en zeker onze ervaren POLANO, weet even goed dan wij, dat dit niet het geval is.

„Eindelijk heeft er spontane doorboring plaats gehad, dan niet geaarzeld en de opening flink verwijd en wel met een tweeledig doel:

1°. Om zoo veel mogelijk vrijen aftogt aan den etter te verschaffen. Hierbij zal het dikwijls noodig worden, als de kanalen te lang zijn om ze in eens te klieven, zoogenaamde stations aan te leggen of door de bogten en krommingen draineerbuizen te halen, alles om zoo mogelijk de septicaemie tegen te gaan.

2°. Om, kan het zijn, vooral wanneer beenaandoeningen in het spel zijn, tot deze door te dringen en de bron der ettering uit den weg te ruimen."

Het hemelsbreede verschil in behandeling van volmaakt dezelfde toestanden kan hier den aandachtigen lezer niet ontgaan zijn. Staat een congestie-absces op het punt van door te breken dan moet het geopend worden, en hebben wij den geachten schrijver wel begrepen, dan zeker niet al te ruim. De kleine gemaakte opening moet met kleefpleister, collodium enz. naauwkeurig gesloten worden. Breekt het absces van zelfs open, dan mag er niet geaarzeld worden, maar moet de opening flink verwijd, kanalen gekliefd, zoogenaamde stations aangelegd en draineerbuizen door de krommingen en bogten gehaald worden.

Waardoor dat groote verschil in behandeling regtvaardigen wordt, is voor ons niet regt duidelijk. Of het absces spontaan, of een paar dagen vroeger kunstmatig geopend wordt, kan, naar ons inzien, een zoo hemelsbreed verschil in behandeling niet regtvaardigen. Ook hier hadden wij gaarne eene nadere opheldering gehad en blijven ons voor eene latere aanbevelen.

Met de wijze van behandelen, het flink openen, aanleggen van stations, doorhalen van draineerbuizen, als of een gedeelte van het menschelijk ligchaam met een drassigen grond te vergelijken ware, kunnen wij ons evenmin vereenigen; omdat men door dit ingrijpende handelen bijna nooit het voorgestelde doel kan bereiken. Men stelt zich hierbij voor, den etter zoo veel mogelijk vrijelijk te doen afvloeijen en nergens te doen stagneren om de gevreesde septicaemie te voorkomen. Ik zoude juist zeggen, dat, zoo de lucht de septicaemie deed ontstaan, men deze gevreesde ziekelijke toestand door dat flink openen enz. groote gelegenheid geeft zich te ontwikkelen. Het is toch in de meeste zoo niet alle gevallen bepaald onmogelijk de stations zoo aan te leggen en zoo veel draineerbuizen door te halen, dat er nergens etter blijft stagneren. Nadat men met meerdere of mindere moeite op eene zekere plaats een station heeft aangelegd of meerdere of mindere draineerbuizen heeft doorgehaald, stelt men zich tevreden met te zeggen: *nu kan de etter vrij afvloeijen;* zonder hierbij te denken aan de bogten, uithollingen, als het ware draaikolken, waar altijd de etter blijft stagneren. Bij de uitgebreide poging om den etter te doen afvloeijen wordt tevens aan de lucht vrijen toegang tot de absces-holte verleend en zal ook de gelegenheid hebben met den hier of daar in eene uitbogting of draaikolk stagnerenden etter in aanraking te komen en zoude, zoo de theorie der moorddadige inwerking van de dampkringslucht juist was, hier zeker haren invloed moeten doen gel-

den. Dat wij dit niet zien gebeuren moet alleen toegeschreven worden aan de mindere schuldigheid der dampkringslucht. Dit zal genoeg zijn, te doen zien, dat wij deze wijze van handelen niet volgen. Ofschoon wij nog niet durven bogen op eene zoo ruime ondervinding, als den Heer POLANO, dat wij durven mededeelen, hetgeen ons de ervaring geleerd heeft, wagen wij het toch eenvoudig mede te deelen, hoe wij meenen, dat in verschillende toestanden moet gehandeld worden:

1°. Zoodra zich een absces begint te vormen trachtte men dadelijk de primitieve ziekte op te sporen. Is deze eene beenaandoening, dan moet deze, zoo hiertegen geene overwegende operatieve bezwaren in den weg staan, verwijderd worden. Hoe eerder dit geschiedt des te zekerder is men van een gunstigen afloop.

2°. Kent men de primitieve aandoening niet, of kan men, zoo deze ook al bekend is, haar niet bereiken en verwijderen, dan trachtte men het doorbreken van het absces zoo lang mogelijk te voorkomen, door alle nadeelige invloeden, drukkende, wrijvende kleedingstukken te verwijderen, schadelijke bewegingen zoo veel mogelijk te beperken enz. Veel meer vermag de kunst naar onze bescheidene meening niet. Het besmeren der congestie-abscessen met jodium, kwikzalf enz., door STROMEIJER te regt als „elenden Schmieraliën" bestempeld, moet evenzeer vermeden worden als het opleggen van allerlei pleisters, daar hierdoor het doorbreken slechts bevorderd en de primitieve ziekte evenmin genezen als de inhoud van het absces opgeslorpd kan worden.

3°. Is de toestand reeds verder gevorderd en staat het congestie-absces op het punt van door te breken of is dit reeds geschied en is de lijder reeds aanmerkelijk verzwakt, dan *moet* men *zoo spoedig* mogelijk de primitieve aandoening trachten op te sporen en, waar het slechts eenigzins mogelijk is, haar zonder langer afwachten en zoogenaamd nog eens aanzien, trachten te verwijderen.

4°. Kent men de primitieve aandoening niet, of kan men haar om bepaalde heel- of ontleedkundige bezwaren niet wegnemen, dan wachtte men geduldig het spontaan doorbreken af en opene niet, zelfs niet subcutaan, daar bij het spontaan doorbreken de etter langzamer afvloeit, dan bij het kunstmatig openen. Is het eenmaal doorgebroken dan wachtte men zich wel voor het flink openen, aanleggen van stations enz. Men moet het geopende congestie-absces meer beschouwen als een noli me tangere en *alleen* dan eens eene kleine tegenopening maken, wanneer er gegronde vrees bestaat, dat de etter onder het een of ander peesvlies verzakt en zoo doende de absces-holte aanmerkelijk vergroot of zich in het een of ander gewricht zoude kunnen uitstorten. Begint de etter meer ichoreus te worden, dan is irrigatie met laauw water, laauwe chamillen-thee met chloorwater of mangaan-hyperoxyde aangewezen.

Uit deze beschouwing volgt, dat overal, waar wij niet tot de bron van het congestie-absces kunnen naderen en deze verwijderen, ons heelkundig handelen zeer beperkt is. Toch rust dan nog eene zware pligt op ons, namelijk zoo veel mogelijk te zorgen, den lijder in staat te stellen het verwoestende proces, dat in zijn binnenste gevoerd wordt, met goed gevolg te kunnen door-

staan. Wel zijn wij innig overtuigd van onze geringe kracht in deze gevallen. Wij moeten daarom niet geheel en al den moed verliezen, maar met alle ons ten dienste staande middelen den armen lijder trachten te hulp te komen. Dit kan, naar onze opvatting dezer gevallen, alleen geschieden door krachtig, vooral dierlijk voedsel, zuivere, luchtige woning, zoo mogelijk op een hoogen, zandigen bodem of bergstreek. Worden deze meer hygiënische maatregelen gesteund door het inwendig toedienen van cort peruv, met wijn, chinine, minerale zuren, al naar omstandigheden, en naauwkeurig gelet op en zorg gedragen voor eene normale af- en uitscheiding der gewone se- en excreta, dan mag men nog zelfs in sommige hopelooze gevallen een gunstigen afloop verwachten.

Hier zouden wij kunnen eindigen, ware het niet, dat wij ons verpligt gevoelden den lezer verschooning te vragen voor de misschien wat al te groote uitvoerigheid. Aangenaam zal het mij zijn, zoo dit mededeelen mijner zienswijze, omtrent de beide aan het hoofd van dit stukje gestelde vragen, den geachten Heer POLANO mogt aansporen ons welwillend zijn gevoelen omtrent het door ons gegeven antwoord mede te deelen. Dit zoude zeker zeer bevorderlijk zijn om, zoo als wij in het begin zeiden, den Augias-stal te helpen reinigen. Wij van onzen kant zijn volkomen bereid hieraan naar vermogen mede te werken.

Almelo, Mei 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DEN OORSPRONG VAN DE NERVI SPLANCHNICI deelt RÜDINGER zijne onderzoekingen mede in een werkje: *Ueber die Rückenmarks-nerven der Baucheingeweide.* — Volgens RÜDINGER ontstaan de nn. splanchn. niet alleen uit den sympathicus, maar grootendeels uit ruggemergszenuwen, zoo als dit reeds in de vorige eeuw door SCARPA werd beschreven.

Tusschen de nn. spinales thor. en de ganglia van den sympathicus bestaat de volgende verhouding:

1°. gaan er dunne takjes van de gangl. symp. naar de nn. intercostales. Zij bevatten grootendeels symp. vezelen, die zich peripherisch in de spinaalzenuwen verbreiden;

2°. geven de nn. intercost. twee of drie sterke takken af naar den n. symp., die deels in de ganglia overgaan, deels er langs heen loopen en zich begeven naar de peripherie van de organen der buikholte. De vezelen zijn naar het centrum toe te vervolgen, de meeste in den sensibelen wortel, waarschijnlijk enkele in den voorsten, terwijl slechts zeer weinige in de nn. intercost. overgaan. Deze verhouding is bij den mensch regel van het 2de tot het 11de gangl. thor. n. symp. en de overeenkomstige intercostaalzenuwen.

Een der sub 2 genoemde rami communicantes verdeelt zich bij het gangl. symp. in een bovensten en ondersten tak. De eerste gaat in het gangl. en is niet verder te vervolgen. Van den laatsten loopen de bundels door het bindweefsel van het gangl. naar binnen en onder en vormen de wortels van de nn. splanchnici.

De overige rami commun. treden in het gangl. en staan direct in verbinding met de ganglien-cellen.

Op deze wijze nemen de 3de tot de 12de n. intercost. en de 2 eerste nn. lumbales deel aan de vorming van de nn. splanchnici.

Dikwijls voegt zich nog hierbij de 2de intercostaalzenuw, door fijne bundels, die zich met den splanchn. wortel uit den 3den n. intercost. verbinden.

Uit den 2den tot den 9den n. intercost. ontstaan de verschillende wortels voor den n. splanchn. major, uit den 9den tot den 11den die van den n. splanchn. minor. In de buikholte kan men de nn. splanchn. gewoonlijk niet verder vervolgen dan tot de gangl. semilunaria van den plexus solaris.

In enkele gevallen echter, waar, in plaats van de gangl. semilun., vele kleinere voorkwamen, kon RÜDINGER de nn. splanchn. tot aan de bijnieren en den plexus mesent. sup. vervolgen.

Nevens den plexus mesent. inf. beschrijft RÜDINGER, als accessoir gedeelte van den symp., nog twee strengen, die uit de gangl. semilun. ontspringen, in verbinding staan met de nn. splanchn. en naar de art. mesent. inf. verloopen, waar een ganglion beide verbindt.

Rami communicantes begeven zich van de nn. lumbales naar dit accessoir gedeelte, zoodat, na exstirpatie van den plexus solaris en de nn. splanchn., het darmkanaal nog onder den invloed van het centraal zenuwstelsel blijft. Dr. B. J. WINKELMAN.

HET ONTSTAAN DER EPILEPSIA SATURNINA kon, gelijk TRAUBE eenigen tijd vermoedde, met uraemie in verband staan en met deze van nierontaarding afhangen. Ten einde daaromtrent wat naders te weten deed Prof. ROSENSTEIN te Groningen eene menigte proeven op honden, die hij door plumbum aceticum epilepsia zag krijgen en ten slotte daaraan zag sterven. Hij vond de nieren zoo goed als normaal. De uitslag zijner proeven komt daarop neder, dat chronische loodvergiftiging geene albuminurie noch ontaarding der nieren teweegbrengt, dat zij den dood veroorzaakt door epileptische toevallen, welke bijna geheel met de uraemische overeenkomen en even als deze door amaurose en verminderde diurese vergezeld gaan. Het lood kan in de hersenen der door deze vergiftiging gestorven dieren worden aangetoond. De verminderde diurese is een begeleidend verschijnsel niet de oorzaak van de toevallen, die hun grond hebben in anaemia cerebri. Wanneer men in het algemeen de bij afwisseling uit coma en stuipen bestaande met verminderde diurese gepaard gaande zenuwverschijnselen uraemische noemt, dan zou men in dien zin TRAUBE gelijk kunnen geven, toen hij de epilepsia saturnina als zoodanig betitelde. Dit is in het kort de slotsom der in VIRCHOW's *Archiv* Mei 1867 medegedeelde proeven van den Groningenschen Hoogleeraar. Z.

CARBOLZURE CHININE. — Prof. BERNATZIK heeft in het *Wiener Wochenschrift* van 25 Mei l.l. voor de bereiding van dit ligchaam (zie pag. 318), zoo als het door Prof. BRAUN bij de febris puerperalis werd aangewend, de volgende bereiding gegeven. Zestig gewigtsdeelen carbolzuur worden in eene vijfmalen grootere hoeveelheid spir. vini rectif. opgelost en onder den invloed eener zachte warmte met 100 gewigtsdeelen chininum purum vermengd. Het mengsel wordt daarop gefiltreerd, het filtraat tot op $^1/_4$ gedeelte ingedampt en met een of ander bitter extract en kaneelpoeder tot pillenmassa verwerkt. Iedere pil bevatte op die wijze 1 grein chinine en 0.6 grein carbolzuur. Het was tot dus verre nog niet mogelijk om de carbolzure chinine als een crystalliseerbaar ligchaam te bereiden. De hier medegedeelde bereiding werd in

eene hoeveelheid van 5malen daags 2 pillen toegediend. Wat de chinoïdine verbindingen betreft, zoo vestigde BERNATZIK vooral op de azijnzure chinoïdine de aandacht. Indien men eene bepaalde hoeveelheid chinoïdine langzamerhand in verdund azijnzuur oplost en onder eene zachte warmte tot extract-consistentie indampt, dan verkrijgt men daardoor eene neutraal reagerende massa, die, in eene zeer geringe hoeveelheid water opgelost, de onderhuidsche injectie eener vrij groote hoeveelheid mogelijk maakt. De azijnzure, zwavel, zout of citroenzure chinoïdineverbindingen geven, in gelijke gewigtshoeveelheden water opgelost, eene volumevermeerdering van 0.4, zoodat 5 grammen, in 5 C.C. water opgelost, bijna 7 C.C. oplossing leveren, zijnde een voldoende graad van concentratie om eene betrekkelijk groote hoeveelheid onder de huid te injiciëren.

Dr. J. HANLO.

SULFAS SODAE TER OPLOSSING DER MACULA CORNEAE. — In de zitting der Académie van 27 Mei l.l. heeft Dr. DE LUCA in eene ingezondene nota op de behandeling der macula corneae door de uitwendige toepassing van den gecrystalliseerden sulfas sodae de aandacht gevestigd. De indruppeling eener koud gesatureerde oplossing van dit zout of, beter nog, het opstrooijen in den fijn verdeelden poedervorm hadden soms binnen weinige dagen in het Napelsche Hospitaal der „Incurabili" tot den meest gewenschten uitslag gevoerd. De oplossing van het zout in de vochten van het oog bragt eene aangename gewaarwording van koelte teweeg. Dr. J. HANLO.

BOEKAANKONDIGING.

Verhandeling over Graviditas Tubo-uterina, naar aanleiding van een waargenomen geval door J. BAART DE LA FAILLE JR., Med. Chir. et Art. Obst. Doctor te Groningen.

Gelijk de schrijver in zijne voorrede zegt, was de epicrise van het merkwaardige geval van graviditas tubo-uterina, dat hij had waargenomen, eene geheele Verhandeling geworden. Hij verkoos die afzonderlijk uit te geven, als hulde aan en met het oog op het 50jarig Doctoraat van zijnen vader, die echter dien dag, gelijk men weet, niet heeft mogen beleven.

De waarneming is, zoo als de auteur zegt, die bij zijne zorgvuldige nasporing der litteratuur in deze als autoriteit mag gelden, de eenige in ons land en in België voorgekomen of althans beschreven. De zeldzaamheid en meer nog de betrekkelijke eenvoudigheid en helderheid van het geval verdient zeer de aandacht, die wij met een enkel woord daarop meenen te mogen vestigen. Het betreft eene 28jarige multipara, die tijdelijk aan hemiplegia *dextra*, na apoplexia, een half jaar voor het begin der zwangerschap geleden en ook nu in het begin dezer vierde zwangerschap over hemiopia, als mogelijke voorloopster eener nieuwe apoplexia, geklaagd had. Zij kreeg, circa 3 maanden zwanger, omschreven pijn in het *regter* hypochondrium; 4 dagen later, toen die pijn bedaard was, verliet zij het bed, maar kort daarna herhaalde zich de pijn in den hevigsten graad en ging met verschijnselen van inwendige bloeding gepaard, die 3 dagen later den dood ten gevolge had. Bij haar ziekbed bestond er tusschen de Heeren BAART DE LA FAILLE geenerlei twijfel omtrent den aard, slechts een onbeduidend verschil over de juiste zitplaats van deze extrauterine graviditeit; welke de oude Heer

meer geneigd was voor eene graviditas interstitialis te houden, omdat hij geen afzonderlijken tumor in den buik kon ontdekken. De autopsie bevestigde echter de diagnose van tubaire zwangerschap volkomen. Wij verwijzen voor de bijzonderheden, de placenta enz. naar de naauwkeurige beschrijving, die door goed geteekende platen wordt opgehelderd.

De verzameling van 24 gevallen, door den schrijver bijeen gebragt, geeft hem ruime aanleiding om zijne gave van kritiek bij het schiften te bezigen en den lezer die moeite te sparen; ook daarvoor is men hem dank schuldig.

13 Junij 1867. Z.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 1 Junij l.l., werden er 2237 geboorten en 1250 sterfgevallen, waaronder 18 aan variolae, in de Metropolis vermeld.

— Op 6 Junij l.l. werd een lijder met onmiskenbare cholera in het London Hospital opgenomen.

PARIJS. — Door de Prefecture der stad is bekend gemaakt, dat wie verzuimt zijne kinderen naar de openbare school te zenden of te laten inenten, geen onderstand van het openbaar armbestuur zal ontvangen.

— Door den Prefect der Seine is eene Commissie benoemd, ten einde de „nomenclature nosologique" te herzien, om vooral bij de opgaven der doodoorzaak in de officiële sterfte-acten tot eene meer gewenschte eenheid te geraken.

— Het definitieve bureau voor het Ophthalmiatrische Congres zal op 12 Augustus gekozen worden, terwijl de entrée-kaarten op 11 en 12 Augustus bij de Secretarissen GIRAUD-TEULON (rue du Helder, 17) en WECKER (Avenue d'Autun, 7) verkrijgbaar zijn.

— Onder de zaken, door de verschillende „Sociétés de secours aux blessés" ten gevolge het Congres van Genève ten toon gesteld, munten vooral de Fransche en Amerikaansche transportwagens, voor het vervoer der gekwetsten langs den spoorweg, uit.

— De geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van den bekenden Chemicus PÉLOUZE, op 60jarigen leeftijd overleden. Als een der voortreffelijkste leerlingen van GAY LUSSAC werd hij in 1830 tot Hoogleeraar in de Chemie te Rijssel en achtereenvolgens tot suppléant van GAY LUSSAC, THÉNARD en DUMAS benoemd. In 1848 werd aan hem het praesidium der Commissie voor het muntwezen opgedragen. Zijne studie over de bereiding van den aether oenanthicus, over den beetwortelsuiker en zijn *Traité de Chemie*, gezamenlijk met FRÉMY bewerkt, moeten onder zijne belangrijkste verrigtingen gerangschikt worden.

— Prof. NÉLATON is tot Lid der Académie des Sciences benoemd. Dr. J. HANLO.

— Der aandacht overwaardig is de volgende mededeeling van den officiëlen Franschen *Moniteur*, in het begin dezer maand: „De arbeid der Internationale Conferentie, eenigen tijd geleden te Konstantinopel gehouden om maatregelen tot afwering der cholera te beramen, heeft verblijdende vruchten gedragen. Het is gelukt de talrijke oorzaken van ongezondheid, die vroeger het verblijf te Dscheddah tijdens de komst der naar Mekka stroomende bedevaartgangers zoo gevaarlijk maakten, te doen verdwijnen. De door de Conferentie te Konstantinopel aanbevolen gezondheidsmaatregelen zijn er naauwgezet toegepast. De opeenhooping van passagiers aan boord der

schepen is vermeden. De inscheping der terugkeerende pelgrims is bespoedigd. Er zijn ruime kaden aangelegd; de stad is van onreinheden en wat verder voor de gezondheid gevaarlijk worden kon, ontdaan en ruim van leeftogt voorzien geworden. In Mekka zijn door toedoen van den Sheriff dezelfde maatregelen ter beveiliging der algemeene gezondheid genomen en de groote feesten van den Kurban-Beiram zijn naar wensch afgeloopen. Alzoo is de terugkeer eener geduchte bezoeking verhoed door hetgeen de beschaving en de wetenschap aan de hand hebben gedaan."

— De dagbladen behelsden dezer dagen de volgende mededeeling betreffende de vreeselijke sterfte op Mauritius aan de aldaar inheemsche koortsen: »Gedurende de maand Maart zijn ruim 6000 en van 1—15 April 5070 personen daaraan overleden. Alleen te Port Louis had de sterfte over de laatste veertien dagen het cijfer van 2879 bereikt, op eene bevolking van 80,000 zielen. Sedert het uitbreken dezer ziekte, den 10den Februarij, tot 15 April bedroeg het aantal slagtoffers nagenoeg 19,000. Gelukkig was er een paar dagen vóór de afzending der mail (17 April) eene verandering in de temperatuur gekomen, doordien men veel Zuidenwind met zware regens had gehad. Sinds dat tijdstip was het aantal ziektegevallen dadelijk verminderd."

Deze mededeeling, die anders ligtelijk als overdreven zou kunnen beschouwd worden, wordt allezins bevestigd door een berigt van den Heer D. C. VAN DAM (den bekenden Nederlandschen reiziger op Madagaskar) aan den Heer F. POLLEN, gedagteekend 15 April j.l. en geschreven te St. Denis, op het eiland Bourbon: »Mauritius sterft bijna uit. De koortsen zijn aldaar zoo hevig, dat men 300 francs betaalt voor eene dosis kina. De schepen, welke van Mauritius komen, mogen zelfs niet eens ter reede van Bourbon ankeren en moeten eene andere haven opzoeken; 250 menschen sterven per dag. Het is dus wel zeer gelukkig dat ik naar hier ben gegaan, anders hadden wij daar ligtelijk ons leven kunnen laten." ALI COHEN.

BRESLAU. — Volgens de berigten van 24 Mei bleef de cholera in Opper-Silezië slechts tot eenige districten, als Ruda, Biskupitz en Robrik, beperkt.

BERN. — Prof. BREISKY, uit Salzburg, is tot Hoogleeraar in de Verloskunde alhier benoemd.

WEENEN. — In de vergadering der Weener Artsen van 24 Mei l.l. (zie pag. 361) voerde Prof. KLOB over het Süvernsche desinfectieprocédé, zoo als het op de Cholera-Conferentie te Weimar was medegedeeld, het woord. Volgens zijne opgaven bestond het desinfectiemiddel uit 100 deelen kali causticum, welke, in een minimum water opgelost met 7½ deel koolteer, waardoor het laatste geheel reukeloos wordt, tot eene gelijkmatige brij vermengd worden, terwijl daarop aan dit mengsel, met 15 deelen water verdund, 15—25 deelen opgeloste chloormagnesium worden toegevoegd. Het onreinste water konde daardoor zelfs in een drinkbaar omgezet worden, terwijl het gevormde bezinksel nog bovendien eene voortreffelijke meststof oplevert. Op dezelfde vergadering werd door hem nogmaals de parasieten-theorie als genetische verklaring der cholera ontwikkeld. Hij deelde nog bovendien de waarnemingen van KÜHNE mede, welke in sommige drainagebuizen, na het afvloeijen van het grondwater, eene algen-vegetatie had waargenomen, welke met de door den spreker als Zooglea termo aangeduide »Cholerapilz" de grootste overeenkomst opleverde.

— Volgens de *Wiener Medicinische Zeitung* van 4 Junij l.l. is het vraagstuk der niet-mercuriële behandeling van de syphilis, zoo als zij systematisch door Dr. HERMANN in het Wiedener gasthuis gevolgd wordt, aan het oordeel eener Commissie, bestaande uit de Prof. HEBRA, SIGMUND en ZEISSL, ter beoordeeling opgedragen.

— Aan Dr. KURZAK is op zijn verzoek een eervol ontslag als Hoogleeraar in de Theoretische Geneeskunde verleend. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Het *Staatsblad* n°. 52 bevat het Koninklijk besluit van 4 Junij 1867, waarbij bepalingen worden vastgesteld omtrent het begraven, verbranden of op andere wijze vernietigen van vee, ten gevolge van veetyphus gestorven of afgemaakt.

— Bij beschikking van 31 Mei j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, in overeenstemming met eene desbetreffende vraag van de jongste vergadering der Geneeskundige Inspecteurs en Adjunct-Inspecteurs, beslist, dat ook vrouwen tot het examen van Leerling-Apotheker kunnen toegelaten worden, zijnde overigens de eischen aan haar te doen volkomen dezelfde als aan de mannelijke examinandi.

[Op blz. 222 hier voren heb ik, naar aanleiding van een opstel in het *Pharmaceutisch Weekblad* over „vrouwelijke hulp in de apotheek," op dit onderwerp de aandacht willen vestigen en eindigde ik die mededeeling met het voornemen van later welligt nader op deze geenszins ongewigtige aangelegenheid te zullen terugkomen. Verheugt het mij, dat ik nu reeds dat kan doen, dubbel aangenaam is het mij, dat deze nadere mededeeling dadelijk kan bestaan uit de vermelding, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken dadelijk het zijne heeft gedaan, om de zaak praktisch uit te voeren! Hopen wij alzoo, dat alsnu menige vrouw of meisje uit den beschaafden stand gebruik zal maken van deze goede gelegenheid, om der goede zaak en tevens zich zelve nuttig te zijn.]

— Bij beschikking van 31 Mei j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, gelet op art. 7 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59; — gezien zijne beschikking van 23 Junij 1866, n°. 258, 9de Afdeeling; — overwegende, dat de kennis van de Latijnsche taal, welke de Leerlingen-Apothekers behooren te bezitten, zich kan bepalen tot het verstaan van in die taal geschreven recepten, — goedgevonden, met intrekking van het bepaalde sub 2°. van voornoemde beschikking, te bepalen, dat van hen, die eene acte van bevoegdheid als Leerling-Apotheker wenschen te bekomen, gevorderd wordt, dat zij blijken geven in het Latijn geschrevene of gedrukte recepten oordeelkundig te kunnen lezen en verstaan.

— In den loop der maand Julij zal 1°. gelegenheid worden gegeven tot het afleggen der examens, bedoeld in Art. 11 *b* der Wet van den 1sten Junij 1865, ter verkrijging van acten van bevoegdheid als *Vroedvrouw;* zij zullen worden afgenomen te 's Gravenhage, Middelburg en Assen; — en zullen 2°. de examens worden afgenomen, bedoeld in Art. 7 der Wet van den 1sten Junij 1865, ter verkrijging van acten van bevoegdheid als *Leerling-Apotheker;* zij zullen worden afgenomen te 's Hertogenbosch, Arnhem, Amsterdam en Groningen.

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt verwittigt alle Apothekers, Nederlanders van geboorte, die genegen zijn om zich als Apotheker 3de kl. voor de Militaire Geneeskundige Dienst der Landmagt *in Oost-Indië* te verbinden, dat zij zich eerst bij verzoekschrift, en na daarop bekomen antwoord, in persoon bij hem Inspecteur te 's Gravenhage behooren aan te melden.

— Met intrekking van de vroeger gegeven voorschriften, ten aanzien van *Quarantaine-voorzorgsmaatregelen* en *Quarantaine-visitatiën*, is thans door den Minister van Marine, ter wegneming van allen twijfel, welke daaruit zou kunnen zijn ontstaan, vastgesteld, dat aan quarantaine-visitatie onderworpen zijn schepen: 1°. die hunne herkomst niet kunnen bewijzen; — 2°. komende van de Golf van Mexico, Cuba, Jamaica, de Levant (in het bijzonder Smirna, Konstantinopel, Egypte) en de Barbarijsche kust, met uitzondering van de provincie Algiers; — 3°. waarop zich gedurende de reis onder de bemanning of de passagiers sterfgevallen aan ziekten van een besmettelijken aard, zoo als: *pest*, *gele koorts*, *cholera*, *pokken* hebben voorgedaan; — 4°. waar zich lijders

aan ziekten, als sub 3°. bedoeld, aan boord bevinden; — 5°. komende van plaatsen, welke van nu af door het Departement van Marine als verdacht van besmetting of als besmet worden opgegeven, onder inachtneming van daaromtrent door dat Departement eventuëel vast te stellen maatregelen.

— In de zitting der Tweede Kamer van 6 Junij j.l. werd behandeld het Wetsontwerp tot ontbinding der overeenkomst betreffende het *Ziekenhuis te Leiden* van 1853, en het aangaan eener nieuwe overeenkomst te dier zake. — De Heer JONCKBLOET verklaarde zich tegen de voordragt, omdat het daarmede beoogde doel er zijns inziens niet mede bereikt zou worden. De zaak zou namelijk niet zijn in het belang van het akademisch onderwijs, maar alleen ten gevolge hebben, dat het Rijk de zorg voor behoeftige zieken te Leiden op zich neemt. — De Minister van Binnenlandsche Zaken deed de onmogelijkheid uitkomen om de overeenkomst van 1853 uit te voeren. Sedert 1858 werden dan ook reeds onderhandelingen over eene nieuwe regeling der zaak gevoerd. Het algemeene nut was bij deze in het leven te roepen stichting betrokken, — hetwelk door den Heer GEERTSEMA werd beaamd. Met 60 tegen 5 stemmen werd het Ontwerp van Wet aangenomen (— en zoo (wat de Tweede Kamer betreft) een einde gemaakt aan deze zóo lang, *te* lang hangende zaak).

AMSTERDAM. — Het in de Raadsvergadering van 8 Mei gevallen besluit, om bij de *Raam-* of *Zaagbarrière* een nieuw Gasthuis te bouwen, heeft reeds tot vele nadere bemoeijingen van den kant der Geneeskundigen alhier aanleiding gegeven. Zoo kwamen er in de zitting van 31 Mei bij den Raad in (behalve een adres van Heeren Regenten der beide Gasthuizen, verzoekende hun ontslag, naar aanleiding van het Raadsbesluit van 8 en 9 Mei j.l.) een adres van de Hoogleeraren C. B. TILANUS, P. H. SURINGAR, J. VAN GEUNS, G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT en L. LEHMANN en van Dr. G. D. L. HUET, dd. 22 Mei 1867, houdende bezwaren tegen het Raadsbesluit van 8 en 9 Mei, en het verzoek, om aan Regenten der beide Gasthuizen het door hen verzochte ontslag niet te verleenen, — en naast het adres van 46 Geneeskundigen, houdende bedenkingen tegen bovenvermeld Raadsbesluit, een gelijk adres van nog 21 Geneeskundigen.

In de Raadsvergadering van 31 Mei werd nu door den Heer FENN eene poging beproefd, om den Raad op het besluit van 8 Mei te doen terugkomen en het Ziekenhuis als nog op het terrein van den Stads-timmertuin te bouwen, welke poging evenwel niet gelukte. Het voorstel des Voorzitters, om — en *dit* punt moest nu alvast afgedaan worden — aan Regenten te verleenen eervol ontslag, onder dankbetuiging voor hunne bewezen vele en gewigtige diensten en met verzoek hunne betrekking te blijven waarnemen *tot* 1 *October* 1867, *ten einde in dien tusschentijd in het beheer der Gasthuizen voorzien kunne worden,* — werd aangenomen.

PERSONALIA.

BEVORDERD: Tot Chir. Doctor, te Utrecht, de Heer T. DENTZ, Med. Doctor.

— De Heer P. G. RAMAER, Med. Doctor te Zwolle, vierde den 30sten Mei j.l. den 40sten verjaardag van zijne promotie.

OVERLEDEN: Den 19den Mei, te Hasselt, oud 73 jaren, de Heer D. Z. VAN DUIJL, vroeger Off. v. Gez., Geneeskundige te Heerde en Hattem; — den 30sten Mei, de Heer R. H. BROERS, Med. et Art. Obst. Doctor en Stads-Geneesheer te Wageningen; — den 25sten Mei, de Heer J. J. BORGHSTIJN, Geneeskundige te 's Gravenpolder, oud 55 jaren; — den 14den April, te Zaandam, de Heer M. LUSINK, Stads Heel- en Verloskundige.

VACANT: Te Naarden, de betrekking van Med. Doctor; — jaarwedde *f* 400.—.

— Te Wageningen, die van Gem. Geneesheer (Med. Ch. Obst. Doctor); — jaarwedde *f* 300.—.

ALI COHEN.

HAEMATOCELE RETRO-UTERINA; PROEFPUNCTIE; SPONTANE ONTLASTING VAN BLOED DOOR HET RECTUM; GENEZING;

WAARGENOMEN DOOR

H. F. VAN PRAAG HEIJMANS,

Med. et Art. Obst. Doctor te 's Gravenhage.

Voor zoo ver mij bekend is zijn in ons land tot heden nog geene oorspronkelijke waarnemingen omtrent haematocele peri-uterina bekend gemaakt; voornamelijk zal dit wel daarin zijn grond hebben, dat deze ziekte tot de minder dagelijks voorkomende behoort, hetgeen mij dan ook tot de openbaarmaking van het volgende geval heeft doen besluiten.

De patiënte, die het onderwerp dezer waarneming uitmaakt, is 35 jaren oud, brunette, van een zeer tengeren ligchaamsbouw en moeder van twee kinderen. Steeds geregeld gemenstrueerd en op 26jarigen leeftijd gehuwd, beviel zij van haar eerste kind, thans vóor 9 jaren, na een jaar gehuwd te zijn. Bij die bevalling had niets bijzonders plaats, doch 4 weken daarna begon zij over allerlei gewaarwordingen, vooral onder in den buik, te klagen, hetgeen voor hysterie werd gehouden en door haren toenmaligen Geneesheer aldus was behandeld.

Sedert is zij wel gebleven, totdat zij in den zomer van 1863 eene pelviperitonitis heeft doorgestaan; na de genezing hiervan bleef zij echter bij voortduring klagen over pijn en zwaarte in het bekken, waarvan ik bij een inwendig onderzoek als oorzaak herkende *retroversio uteri;* nadat de baarmoeder door middel van de sonde was gereponeerd, hielden de klagten op, en onder het gebruik van martialia en inspuitingen van koud water, herstelde patiënte spoedig en werd kort daarna voor de tweede maal zwanger, zoodat zij in December 1864 van een flink ontwikkeld kind beviel van het vrouwelijk geslacht 1). Bevalling en kraambed verliepen ongestoord. Patiënte heeft beide kinderen gezoogd; het laatste echter niet langer dan 7 maanden, toen zij den 20sten Julij 1865 andermaal ongesteld werd.

De verschijnselen, die ik toen bij haar heb waargenomen, waren zeer onbepaald; voornamelijk echter traden klagten over pijnen in het bekken het meest op den voorgrond, zoodat ik een plaatselijk onderzoek instelde, denkende welligt andermaal verplaatsing van de baarmoeder te zullen ontdekken; ja, wel was eene geringe verplaatsing naar achteren waarneembaar, evenwel te gering om daar het lijden aan toe te schrijven; in het algemeen stond toen de baarmoeder laag, diep in het bekken.

Uitwendig kon ik ook niets bespeuren, dat mij de aanhoudende klagten over buikpijn verklaarde; de buik was zacht, de omvang zeer gering in overeenstemming met

---

1) Tusschen de 1ste en 2de zwangerschap ligt eene tijdruimte van 7 jaren, zoodat de verplaatsing van de baarmoeder waarschijnlijk reeds langer had bestaan en als oorzaak moet worden beschouwd van het niet weder zwanger worden.

haar tenger voorkomen; het pijnlijkste punt was de linker liesstreek. De algemeene gezondheid had veel geleden door pijn, slapeloosheid en gebrek aan eetlust, zoodat ik aanraadde het zogen, dat nog slechts tweemalen in de 24 uren plaats had, geheel na te laten. Kort hierop vertoonde zich weder de menstruatie voor de eerste maal na hare tweede bevalling en op den 30sten Julij ontdekte ik op de hoogte van het linker darmbeen een omschreven, hard, bewegelijk gezwel, ter grootte van een billardbal.

Als vermoedelijke diagnose stelde ik toen een *tumor van het linker ovarium*. De behandeling was tot dus verre geweest symptomatisch en hoofdzakelijk gerigt tegen de pijn en de slapeloosheid met demulcentia en narcotica, al naar omstandigheden afgewisseld door amara of tonica. Ook thans na het ontstaan van het gezwel werd hierin geene wijziging gebragt, alleen liet ik den buik ter plaatse van het gezwel bedekken met emplastrum hydrargyri.

De pijn, die eerst alleen in de linker liesstreek zetelde, werd allengs ook rondom het genoemde gezwel gevoeld en nam zeer in hevigheid toe; patiënte begon te febriciteren, de urine sedimenteerde sterk, de eetlust verdween geheel; de verschijnselen waren die van omschrevene peritonitis, waarvan ik als oorzaak het bestaande gezwel aannam, dat òf zelf in ontsteking was geraakt òf althans deze had opgewekt in het peritoneum.

Op verzoek der patiënte bezocht ik haar met Dr. EIKENDAL en wel den 6den Augustus voor de eerste maal. ZEd. deelde mijne zienswijze over den vermoedelijken aard van het gezwel, zoodat in de hoofdzaken de behandeling onveranderd bleef; alleen werd patiënte op voorstel van Dr. EIKENDAL joduretum ferri voorgeschreven, in den vorm van syrupus.

In de eerstvolgende dagen bleef de toestand onder deze behandeling geheel dezelfde; dan eens verbeterden de klagten over buikpijn, dan weder verslimmerden zij; soms waren zij zóo hevig dat wij warme pappen op den buik lieten leggen, die altijd verligting aanbragten, terwijl wij voor de nachtrust dikwijls de toevlugt tot morphium moesten nemen.

Met uitzondering van inwrijvingen met unguentum oxydi cupri nigri werd in de behandeling van nu af aan geene noemenswaardige verandering gebragt; de algemeene toestand werd intusschen gansch niet beter, de krachten namen sterk af en wat den plaatselijken toestand aangaat: het gezwel, dat klein was in het begin en in de diepte verdween, was ontzettend in omvang toegenomen (28 Augustus), het strekt zich uit *van de linker lies tot voorbij de linea alba* en naar boven *tot twee vingerbreedten onder den navel*, zoodat in deze geheele streek de percussietoon mat was; overigens was het gezwel duidelijk begrensd en fluctuerend. Deze bevinding gaf andermaal aanleiding tot het doen van een inwendig onderzoek en toen vond ik het kleine bekken voor een groot deel opgevuld door een veêrkrachtig, sterk gespannen gezwel met gladde en schijnbaar dikke wanden, dat de ruimte tusschen uterus en rectum innam en dus gelegen was in de excavatio peritonaei recto-uterina; de uterus was voor het grootste gedeelte uit het kleine bekken gedrongen, het collum werd zeer hoog, digt achter de schaambeensvereeniging gevoeld en eenigzins naar links, zoodat de baarmoeder zelve naar boven en regts was verplaatst; de baarmoedersonde werd vrij gemakkelijk 2'' diep ingebragt. Door het rectum voelde ik het bedoelde gezwel zoo mogelijk nog duidelijker dan door de scheede. Door zijn steeds toenemenden omvang drukte het gewel eenige dagen later zoodanig naar beneden, dat de achterwand van de scheede begon uit te zakken en de urineloozing zeer pijnlijk werd.

Zoowel om de plaats van ontstaan als om de plaats, die het gezwel in het bekken

innam, meenden wij te doen te hebben met een tumor ovarii sinistri, die òf zelf in suppuratie zou zijn geraakt òf althans aanleiding tot verettering van zijne omgeving zou hebben gegeven. Tot het besluit toch dat er een proces van ettervorming zou hebben plaats gehad achtten wij ons te meer geregtigd door de klagten der patiënte over koude rillingen, die in de laatste dagen zeer talrijk waren geweest.

De 31ste Augustus was bestemd tot het doen eener proefpunctie door de scheede, om naar gelang van omstandigheden al of niet over te gaan tot het doen eener radicaaloperatie 1). De man der patiënte echter wenschte daaromtrent het oordeel van Prof. SIMON THOMAS in te winnen, zoodat wij met het doen der proefpunctie hebben gewacht tot den volgenden dag.

Z. H. G. bezocht patiënte met ons (hierbij waren de H.H. Dr. EIKENDAL en HANLO mede tegenwoordig) den 1sten September. Ofschoon wij gezamenlijk het boven beschrevene constateerden, bleek ook toen de juiste aard van het gezwel nog niet duidelijk, alleen stelde Prof. THOMAS de mogelijkheid of wij hier ook konden te doen hebben met eene *haematocele peri-uterina*, iets, waar tot dus ver niet om was gedacht. ZEd. stemde echter met ons in dat eene proefpunctie gerustelijk kon worden verrigt en dat deze den bestaanden twijfel zou opheffen.

Tot dat einde stak ik een gekromde troicart van een zeer klein lumen in het midden van het gezwel; de troicart kwam in eene ruime holte; er ontlastte zich eenig bloed en oude vezels fibrine, zoodat wij als diagnose stelden: *haematocele peri-uterina*.

De prognose werd twijfelachtig gesteld. De behandeling zou zijn toniserend (door chinine) en plaatselijk: exspectatief. Van de punctie zelve heeft patiënte nagenoeg niets gevoeld, doch een paar uren later was zij uiterst pijnlijk, waartegen ik morphium gaf, daar ik, na overtuigd te zijn van de neiging tot extravaseren, mij van warme fomenten verder heb onthouden.

4 September (3 dagen na de proefpunctie). Behalve denzelfden avond van de punctie, toen patiënte nog een klein coagulum heeft ontlast, is zij sedert niets meer kwijt geraakt; de omvang van den buik is intusschen eenigermate afgenomen en de eetlust iets beter; er wordt afwisselend chinine en decoctum cort. peruv. fusc. met jodet. kalic. (scr. j. d. d.) gebruikt en de buik ingewreven met ungt. jodatum.

12 September. Sedert eenige dagen is er diarrhee, die niet wordt bestreden, daar patiënte zich overigens wel bevindt; de ontlasting is heden eenigzins bloederig en later ontlast zich eene ruime hoeveelheid (ongeveer 8 oncen) donker gekleurd, vloeibaar bloed te gelijk met eenige faecaalmassa. Het gezwel is aanmerkelijk verkleind, ter grootte slechts van eene vuist, te voelen boven de symphysis oss. pubis; ook door de scheede blijkt de omvang veel geringer te zijn, terwijl de uterus meer zijne normale plaats in het bekken nadert; het gezwel, dat thans nog gevoeld wordt, is steenhard en vertoont geen spoor van vochtgolving.

16 September. Nadat zich nu en dan met de faeces wat kleverig bloed had ontlast is er niets meer van het gezwel te voelen; overal waar het vroeger was gevoeld hoort men bij percussie den gewonen darmtoon; door de scheede voelt men nog zeer hoog achter de baarmoeder eene dikte ter grootte van eene gewone noot, terwijl de baarmoeder zelve hare gewone plaats in het bekken heeft hernomen; de uitkomst van een onderzoek door het rectum is geheel negatief. De krachten der patiënte zijn nog terug, echter verlaat zij een paar malen daags het bed, eet goed en slaapt rustig.

1) Vergelijk: *Bijdrage tot de kennis der enkelvoudige eijerstokskysten en hare behandeling*, door A. E. SIMON THOMAS, Hoogleeraar in de Geneeskunde, in *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 2den Jaargang, blz. 545.

Er worden thans pillen met chinine en sulph. ferri voorgeschreven en de inwrijvingen nagelaten.

Onder steeds toenemende beterschap ging patiënte den 7den October voor de eerste maal weder uit, terwijl den 17den October de menstruatie weder voor het eerst verscheen en 6 dagen heeft geduurd zoo als altijd te voren, zoodat wij haar toen als genezen beschouwden, gelijk zich dit ook heeft bevestigd 1).

In de uitvoerige monographie van VOISIN over deze ziekte 2), door Dr. SÄNGER in den 2den Jaargang van dit *Tijdschrift*, op blz. 278 volg. aangekondigd, wordt de haematocele retro-uterina eene afwijking genoemd, waarbij, ten gevolge van stoornis der menstruatie, bloed uit de baarmoeder, uit een der tubae of uit een ovarium in het kleine bekken, tusschen baarmoeder en endeldarm, binnen 3) de holte van het buikvlies wordt uitgestort en waarbij dan tevens dit uitgestorte bloed door een schijnvlies wordt afgesloten.

Hieruit laat zich al aanstonds verklaren, hoe het gezwel, dat op de hoogte van het linker darmbeen werd gevoeld, werd gehouden als uit te gaan van het linker ovarium; het is toch ontegenzeggelijk of het bloed hier is uitgevaat door het linker ovarium, gelijk gebleken is uit de verplaatsing van de baarmoeder naar regts; dat wij evenwel het gezwel niet als *bloedgezwel* hebben herkend, wordt tevens verklaard uit de bepaling, die VOISIN van de haematocele geeft, dat zij namelijk altijd zou ontstaan ten gevolge van stoornissen der menstruatie.

In ons geval was patiënte reeds 10 dagen lijdende, zonder dat ik mij rekenschap kon geven van de ziekteverschijnselen, terwijl zij nog zoogde en er geene sprake was van menstruatie en dus ook niet van stoornissen daarin; integendeel kan ik mij veeleer voorstellen, dat de uitvating hier reeds moet hebben bestaan vóór het weder intreden der menstruatie, na de tweede bevalling, en dat daaraan ook de pijn moet worden toegeschreven, die in het begin zich uitsluitend bepaalde tot de linker liesstreek, waar toen overigens van een gezwel bij het naauwkeurigste onderzoek *niets* was te voelen.

Wèl werd het gezwel voor het eerst waargenomen kort na de menstruatie, doch wij zochten hier tusschen geen verband, zoo als er ook in casu geen geweest is, om de eenvoudige reden, dat het lijden reeds bestaan had 10 dagen vóór het verschijnen der menstruatie, en wij vonden het alzoo veel natuurlijker om de klagten te verklaren uit het gezwel, dat wij den 30sten Julij voor het eerst konden waarnemen en dat wij hielden voor een gezwel van het linker ovarium, dat aanvankelijk klein en voor waarneming onvatbaar, toch de eerste klagten had veroorzaakt, terwijl het in de laatste dagen sterk zou zijn gegroeid.

---

1) Hare derde bevalling (de eerste na de genezing van deze ziekte) ziet zij tegen September 1867 te gemoet.

2) *De l'hématocèle rétro-uterine et des épanchements sanguins non enkystés* etc., par le Dr. AUGUSTE VOISIN. Paris, 1857.

3) Andere waarnemers, zoo als BRAUN bijv., onderscheiden weder tusschen intra- en extra-peritoneaal haematocele, waar tusschen zij besluiten uit het minder of meerder gekleurd zijn van het gezwel, als men het met het speculum beziet.

Wij hadden ook onze diagnose genoemd eene *vermoedelijke*, omdat wij de uitkomst der proefpunctie wilden afwachten. Dat men deze niet behoeft in die gevallen, waar duidelijk het verband met de menstruatie blijkt, spreekt van zelve (en deze gevallen zijn de meeste tot nu toe bekend gemaakte); doch waar het ontstaan der ziekteverschijnselen niet hiermede te zamen valt (gelijk in ons geval), daar alleen geeft eene proefpunctie opheldering over den inhoud van het gezwel. Zoo ook denken BRAUN 1) en CREDÉ 2) over het doen eener proefpunctie, bij wie zij bepaald als diagnostisch hulpmiddel genoemd wordt, in tegenstelling van VOISIN, die zich zeer hevig hiertegen verklaart, als hij zegt: „Ne diagnostiquer les tumeurs qu'après en avoir extrait une portion, c'est abaisser l'art et rendre inutile l'observation des malades 3)." Eenigzins verder geeft hij echter de mogelijkheid toe van verwisseling met phlegmone-peri-uterina en haalt daar ook gevallen aan. Men houde hier vooral in het oog, dat deze strenge beoordeeling der proefpunctie berust op nadeelige gevolgen, die plaats *kunnen* grijpen; ik wil dit gaarne toegeven, als men de punctie verrigt met een grooten troicart, waar men zich de ontlasting van den inhoud ten doel stelt, doch eene proefpunctie met een troicart van een zeer klein lumen, zoo als ik haar verrigtte, houd ik niet alleen voor geoorloofd, doch soms zelfs onmisbaar. Door de plaats, die het gezwel meestal in de excavatio recto-uterina inneemt, kan het nog verwisseld worden met eenige andere gebreken, die wij kortelijk zullen nagaan.

1°. Met *retroversio uteri*; vooral bij den stand van het collum uteri, achter de symphysis oss. pubis zoo als ook in het beschreven geval plaats had, zou het gezwel, dat men tusschen de plicae Douglasii voelt, kunnen worden gehouden voor het ligchaam van een naar achteren gekantelde of achterover gebogene baarmoeder; om hier tot zekerheid te komen is het gebruik der sonde onmisbaar, gelijk wij ons ook daarvan hebben bediend.

2°. Met *graviditas extra-uterina*; in de meeste gevallen is het ophouden der menstruatie hier vooraf gegaan; bovendien zal men de holte der baarmoeder langer dan gewoonlijk vinden en de elevatio uteri ontbreekt meestentijds.

3°. Met *geënkysteerd peritoneaal exsudaat* of *phlegmone peri-uterina*, waar de anamnese licht verschaft, aangezien beide toestanden uitgangen zijn van ontstekingsprocessen, meestal in of na het kraambed.

En eindelijk 4°. met *tumores ovarii*, waar, even als bij de sub 3°. vermelde, de proefpunctie alleen vermag licht te verschaffen.

Dat wij de prognose twijfelachtig stelden brengt het ernstige van het ziekteproces mede; toch als wij letten op de verschillende uitgangen, die de ziekte nemen kan, namelijk: resorptie, doorboring door het rectum of de vagina, ontlasting van den inhoud in de buikholte of een uitgang in ver-

---

1) N°. 1 der *Zeitschrift der K.K. Gesellschaft für Aerzte zu Wien*, 1860. — Referaat van Prof. LEHMANN, *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 4de Jaarg., blz. 539 en volg.

2) *Monatschrift für Geburtskunde*, Bd. IX, H. 1, 1857. — Referaat van Prof A. E. SIMON THOMAS, *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1ste Jaarg., blz. 199 en vlg.

3) t. a. p.

ettering, dan zal een ieder ons toegeven, dat, waar zoo vele kansen op een doodelijken uitgang aanwezig zijn, wij geregtigd waren de prognose ten minste twijfelachtig te stellen.

Dat onze behandeling van af het begin symptomatisch moest zijn is ligtelijk te begrijpen, omdat de aard van het gebrek ons toen nog onbekend was en daarom was zij voornamelijk gerigt tegen de hoofdklagten der lijderes, namelijk de pijn, terwijl wij plaatselijk die middelen aanwendden, die algemeen worden aangeprezen als resolverende, terwijl wij aan eene algemeene indicatie voldeden, door de krachten der patiënte zoo veel mogelijk te steunen. Nadat de diagnose met zekerheid kon worden gesteld, werd in de algemeene behandeling geene wezenlijke verandering gebragt en dit behoefde niet, want uit den aard der zaak van het gebrek volgt, dat zij steeds zal zijn eene symptomatische en toniserende; eene andere vraag was het: welke zal de plaatselijke behandeling zijn? eene exspectatieve of eene actieve? Het antwoord hierop was bij ons niet twijfelachtig; aldus denkt ook VOISIN over de plaatselijke behandeling en hij staaft zijne meening door de opgave, dat bij eene plaatselijke actieve behandeling $^1/_4$ en bij eene passieve slechts $^1/_7$ doodelijk afloopt. Ik voor mij houd het ook voor beter af te wachten; 1°. omdat in vele der medegedeelde gevallen, waar men punctie had verrigt, het gezwel recidiveerde, totdat de natuur zich een uitweg door het rectum of den uterus baande 1), om dan eerst voor goed te verdwijnen, en 2°. omdat men bij kunstmatige opening meer gevaar loopt bloedingen te krijgen, die men soms moeijelijk zal kunnen stelpen, omdat men er de bron niet altijd van weet, en zoo men die al weet, haar niet altijd even gemakkelijk zal kunnen bereiken.

Eenmaal ons verklarende voor de exspectatieve methode, zullen wij ook niet stil staan bij de verschillende wijzen van het verrigten der radicaaloperatie; vooral bestaat er verschil van gevoelen, of men het gezwel door de vagina of wel door het rectum zal openen; deze laatste wijze van handelen vindt in CREDÉ vooral een warmen voorstander. Bij het doen eener proefpunctie zou ik altijd de voorkeur blijven geven deze door de scheede te verrigten, zoo als ik haar gedaan heb, om de meerdere zekerheid, waarmede men de troicart kan geleiden. Overigens kwam ons de natuur bij de behandeling spoedig ter hulp door de ontlasting van het geëxtravaseerde bloed naar buiten, en dat het uit- en inwendig gebruik van jodetum kalicum aan de resorptie van het na de ontlasting van het vloeibare gedeelte overgebleven en boven als steenhard vermelde gezwel zeer bevorderlijk is geweest, valt niet te ontkennen.

's Gravenhage, Junij 1867.

---

1) CREDÉ, t. a. p.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE BEHANDELING VAN SLIJMPOLYPEN IN DEN NEUS deelt THOMAS BRYANT in *the Lancet* van 23 Februarij 1867 eene nieuwe methode mede, die zich door eenvoud kenmerkt, maar ook alleen bij zoogenaamde slijmpolypen van nut is en geheel zonder gevolg blijft, wanneer men haar toepast bij fibreuse polypen.

Wat de diagnose betreft, zegt BRYANT, zij worden slechts zelden in de eerste periode van hun bestaan herkend, daar zij eerst geene andere verschijnselen vertoonen dan eene ligte vermeerdering van slijmafscheiding, welke aan verkoudheid wordt toegeschreven. Indien men echter in dit tijdperk den neus met een spiegel of bij zonlicht onderzoekt, ziet men een bleek, half doorschijnend uitgroeisel, hangende aan de middelste neusschelp, niet ongelijk aan eene geschilde witte druif, of eene franje van meerdere zulke ligchaampjes; deze polypen zijn nimmer aan het middenschot van den neus bevestigd. In een later tijdperk doet zich in meerdere of mindere mate verstopping van het neuskanaal voor, waarbij vaak de neus wordt uitgezet en de polyp door de uitwendige neusopening te voorschijn komt of de choanae en het bovenste gedeelte van den pharynx verstopt.

De gewone behandeling, die bij het voorkomen van dergelijke polypen gevolgd wordt, bestaat in de verwijdering door middel van de polyptang; het is echter aan elk Chirurg bekend hoe vaak hierop weder recidieve volgt en eene herhaalde verwijdering noodzakelijk is. Het was daarom dat BRYANT een ander plan van behandeling volgde bij eene 32jarige vrouw, die sedert 3 maanden aan beide zijden polypen had en daarbij zulke naauwe neusgaten bezat, dat de verwijdering langs operatieven weg zeer moeijelijk was. Inspuitingen van adstringerende vloeistoffen hadden geen succes. Hij liet daarop dagelijks door eene pen tannine in den neus inblazen en na verloop van eene maand was zij geheel genezen; drie jaren later was er nog geen spoor van recidieve.

In de overige gevallen, door BRYANT medegedeeld, had de tannine dezelfde uitwerking; hieronder waren zelfs polypen, die van verscheidene jaren geleden dagteekenden en reeds herhaalde malen waren geëxtraheerd, doch na de aanwending van tannine binnen 2 à 3 weken verdwenen en niet recidiveerden. T. M.

DE INVLOED DER CAUTERISATIE OP HET OPTREDEN DER ALGEMEENE SYPHILIS. — Prof. SIGMUND heeft in het *Wiener Wochenschrift*, n°. 40—43, de volgende numerieke opgaven over het al of niet optreden der syphilis, na eene behoorlijke of na eene niet plaats gehad hebbende cauterisatie der verdachte plaats, medegedeeld. De waarnemingen werden in twee rubrieken ingedeeld, naar gelang de infectie òf wel toevallig, bijv. bij artsen, minnen, ziekenoppassers in de uitoefening van hun beroep, òf wel naarmate zij in het algemeen na den verdachten coïtus had plaats gegrepen. De eerste rubriek leverde 57 gevallen en leerde, dat de syphilis bij 35 gecauteriseerden in 10 (28 pCt.) en bij 22 niet-gecauteriseerden in 13 (50 pCt.) gevallen werd waargenomen. Bij de 35 gecauteriseerden had de cauterisatie op den

	1.	2.	3.	5.	6.	7.	9.	10.	dag na de besmetting
bij	9.	6.	9.	3.	2.	1.	3.	2	plaats gegrepen, terwijl de syphilis in
	1.	—	2.	2.	2.	—	3.	0	gevallen werd waargenomen.

Bij de tweede rubriek waren op den

1. 2. 3. 4. 6. 7. 9. 10. 11. 13. 14. dag na de infectie
92. 106. 114. 106. 47. 61. 27. 81. 54. 28. 27 (743) gevallen gecauteriseerd en werd in
21. 34. 31. 56. 19. 36. 17. 54. 29. 21. 20 (338) gevallen de syphilis waargenomen, terwijl
71. 72. 83. 50. 23. 25. 10. 27. 25. 7. 7 (405) geheel vrij bleven.

Onder deze gevallen waren onmiskenbare ulceratieve vormen op den

1. 2. 3. 4. 6. 7. 9. 10. 11. 13. 14. dag voorhanden, waarvan er
49. 64. 54. 36. 28. 11. 4. 26. 17. 13. 6 (308) aan opvolgende syph. leden, terwijl er
47. 51. 42. 31. 19. 2. 1. 8. 14. 3. 1 (219) gecauteriseerden geheel verschoond bleven. Uit deze opgaven blijkt dus, dat de cauterisatie in het algemeen, bij de vermoedelijke infectie der verwonde plaats in 405 van de 743 en bij reeds duidelijke ulceratieve aandoeningen in 219 van de 527 gevallen, het opvolgen der algemeene syphilis verhoedde. De cauterisatie werd gewoonlijk met eene pasta van kali caust. dr. ij., calc. caust. dr. j., alcoh. q. s. ad pastam, of met den sublimaat-alcohol (subl. dr. j. alc. absol. unc. j.) of met eene geconcentreerde oplossing van den sulf. cupri uitgevoerd.

Dr. J. HANLO.

BOEKBEOORDEELING.

Eene Amsterdamsche instelling te weinig gekend en daardoor te weinig gewaardeerd, door een Volksvriend. Amsterdam, SCHOONEVELD EN ZOON, 1867.

Onder dezen titel is sedert eenige dagen, behalve bij den uitgever, ook bij de Boekhandelaren JAN D. BROUWER, J. H. en G. VAN HETEREN, H. W. MOOIJ en J. T. P. STEENBERGEN algemeen en gratis verkrijgbaar gesteld eene brochure, groot 16 bladzijden, die, door een onbekenden schrijver met zorg en naauwkeurigheid bewerkt, wel de aandacht van het publiek en allezins de lezing waardig is. Ref., sedert het jaar 1853 lid en van den 11den November 1854 tot op heden Secretaris van het Bestuur, heeft dit geschrift met genoegen gelezen en zegt den Volksvriend dank voor de vele moeite, die hij zich uit ware philantropie voor de zamenstelling heeft willen getroosten. ZEd. toont op iedere bladzijde zeer goed en van nabij met de statuten en reglementen der instelling bekend geweest te zijn en heeft de jaarlijksche verslagen van 1852 tot en met 1866 naauwlettend bestudeerd, hetgeen vooral blijkt uit de juiste opsomming van cijfers van leden en van de uitgaven voor de verschillende afdeelingen in die 15 jaren uitbetaald. Zoo is tevens de geschiedenis van het ontstaan van het *Algemeen Ziekenfonds voor Amsterdam* op blz. 4 en v.v. naar waarheid teruggegeven en toch moet Ref. op enkele punten wijzen, die naar zijn oordeel niet volkomen juist zijn, en, hoewel theoretisch zeer fraai, praktisch evenwel niet zoo gemakkelijk uitvoerbaar zijn als de onbekende schrijver meent.

Ten opzigte van de eerste vraag op blz. 10: „*Waarom heeft deze inrigting maar één kantoor?*" wordt aangevoerd, dat het zeker is dat een groot deel van de leden van het Ziekenfonds, uit hoofde van den verren afstand tusschen het bureau in de Beulingstraat en hunne woning, het lidmaatschap heeft moeten opgeven, en dat die verwijderde afstand eene reden zou zijn om niet aan hunne verpligting te voldoen en schade te

lijden, »daar de leden bij meest elke omstandigheid — en deze hebben zoo vele plaats — »in aanraking moeten komen met het kantoor van administratie; dáár toch is de bron »vanwaar meest elke hulp moet opdagen, en om die hulp of onderstand te verkrijgen »moet de hulpbehoevende zich naar het kantoor begeven."

Hoezeer schrijver zeer goed met den geest der reglementen bekend schijnt te zijn moet Ref. echter in het midden brengen, dat nimmer bij het Bestuur en zelden aan het kantoor klagten geweest zijn dat dit te ver uit de buurt zou zijn, en is het gebleken dat *daardoor* althans niet zoo vele roijementen gevolgd zijn; dat wel vele leden zich naar de Beulingstraat moeten begeven om daar persoonlijk voor de afdeeling *Ziekengelden* of *Gelden bij overlijden* des Maandags avonds van 7—9 ure gekeurd te worden, ten einde het Bestuur zich vergewisse of hunne gezondheidstoestand voldoende zij dan niet; dat zij aan hetzelfde kantoor aangifte moeten doen, ten einde een briefje voor het trekken van ziekengeld te ontvangen en zoo lang de ziekte duurt weder des Zaturdags iemand van hunnentwege zenden ter afhaling dier gelden; dat ter verkrijging van verloskundige hulp, instrumenten, aangifte van geboren kinderen, aangifte van sterfgevallen en ontvangst van het geld voor de afdeeling *Gelden bij overlijden* evenzoo naar de Beulingstraat gezonden moet worden, maar dit alles geschiedt voor elk lid afzonderlijk niet zoo veelvuldige malen, ja zelfs voor sommigen slechts eens, en ook daarover werden nimmer klagten geuit of aanmerkingen gemaakt. Het niet op den bepaalden tijd aanzuiveren van hunne achterstallige bijdragen, die de vervalling van het lidmaatschap na zich sleept, is niet te wijten aan meerderen of minderen afstand tusschen het bureau en de woning der leden; de bevolking toch van het *Ziekenfonds* is door de geheele stad verspreid en soms bleven eerder nog personen, die in de nabuurschap wonen, achterlijker in de betaling der contributiën dan vele leden aan de uithoeken der stad. De contributiën worden geregeld wekelijks van hunne huizen door de boden afgehaald en alleen bij uitzondering door hen aan het kantoor bezorgd, zoodat de schade voor de leden dien ten gevolge niet afhankelijk kan zijn van de plaats van het bureau, maar alleen aan hunne eigene nalatigheid in het betalen toe te schrijven is.

Om nu daarvoor verbetering aan te brengen en »één of meerdere, ja zelfs slechts 4 hulpkantoren", zoo als schrijver blz. 11 zegt, in onderscheidene gedeelten der stad op te rigten, is zeker gemakkelijk gezegd, maar aan vele bezwaren onderhevig. Het voornaamste dezer is voorzeker dat het Bestuur bijna onmogelijk in staat zou zijn eene juiste contrôle op de verschillende inkomsten en een dagelijksch toezigt op de pligtsbetrachting der beambten te houden, en Ref., hoofdzakelijk daarmede volgens Art. 43 der statuten belast, zou even moeijelijk als iemand zijner collega's tijd kunnen vinden om vaak dagelijks herhaalde malen zoowel het hoofdbureau als die hulpkantoren te gaan bezoeken en aan zijne verpligtingen te voldoen. Het is den Volksvriend niet ten kwade te duiden, dat hij, ofschoon met de reglementaire bepalingen bekend, niet van den dagelijkschen gang van zaken onzer instelling en al hare onderdeelen bewust is en aldus in dit opzigt de zaak eenigzins uit haar verband rukt. Niettemin moeten de pogingen, die hij ter uitbreiding van het *Algemeen Ziekenfonds* heeft trachten in het werk te stellen, dankbaar erkend worden.

Evenzoo zou het afhalen en terugbrengen van het invullingsbillet (blz. 11), waaromtrent schrijver de vrees oppert dat dit velen zou afschrikken, die overtuigd zijn dat tijd geld is, geene reden zijn om meerdere kantoren daar te stellen. De boden immers, die de geheele stad doorkruisen, hebben meestal blanco inschrijvingsbilletten bij zich en geven deze af aan de leden, wier betrekkingen tot het fonds verlangen toe te treden, of wel enkele deelnemers zijn in het bezit dezer billetten en vullen deze

voor de contribuabelen in, terwijl het lid later die ingevulde lijst aan het kantoor bezorgt of laat bezorgen, hetgeen alweder voor ieder lid slechts éénmaal behoeft te geschieden.

Ten opzigte van de tweede vraag: „*Waarom mist zij eene doeltreffende inrigting voor geneeskrachtige baden ten behoeve harer leden?*" zal Ref. slechts deze aanmerking maken. Door hem zelven is dikwijls het verlangen geuit en het Bestuur is ook van dezelfde meening doordrongen, dat het ons eenmaal gegeven mogt zijn in deze leemte te voorzien, die voorzeker, zoo al niet tot den bloei der instelling medewerken, dan toch stellig voor de leden en kinderen van leden, die zoo vaak behoefte aan geneeskrachtige baden hebben, eene zeer groote aanwinst zijn zou. Dit voornemen hoopt Ref. zal dan ook vroeger of later volvoerd kunnen worden, maar om, zoo als de Volksvriend op blz. 12 zegt, „de reserve der afdeeling *Ziekenbehandeling*, zegge *f* 49,189.30⁵, te bezigen om te voorzien in de kosten der oprigting" zou het Bestuur niet mogen doen, omdat dit saldo uitsluitend eigendom dezer afdeeling is en voor als nog strekken moet om te voorzien als tegemoetkoming bij mogelijke nadeelige saldo's van volgende jaren en omdat daaruit tevens ten deele de honoraria der werkende deelnemers gevonden moet worden.

Wat eindelijk het laatste gedeelte aangaat, waar op blz. 14 het wenschelijke van het toetreden van Stad en Diaconie besproken wordt, wil Ref. de goede bedoelingen van den Volksvriend niet voorbijzien, maar, indien deze maatregel immer in praktijk gebragt zou kunnen worden, hetgeen bijna aan het onmogelijke grenst, zou het *Algemeen Ziekenfonds* zulk een omvangrijk ligchaam worden, dat de geheele administratie niet alleen met vele kosten bezwaard, maar ook op eene andere meer uitgebreide wijze zou ingerigt moeten worden, terwijl daarenboven het doel, in Art. 1 der statuten omschreven, bepaald inhoudt, dat het *Algemeen Ziekenfonds* bestemd is voor de arbeidende klasse, met name den ambachtsman, die op dag of weekgeld werkt, den dienstbaren stand en hen, wier maatschappelijke toestand met de genoemden overeenkomt, welke klasse van personen in geenen deele op gelijke lijn te plaatsen is met hen, die van de Stads-Geneeskundige of Diaconale hulp gebruik maken.

Dit karakter, voorziening in de behoeften bij ziekte door den ambachtsman en de arbeidende klasse *zelf*, moet het *Ziekenfonds* behouden en niet ten halve in eene bedeelings-instelling veranderen.

18 Junij 1867. Dr. J. W. VAN DER VOORT.

DE INTERNATIONALE CONGRESSEN TE PARIJS.

Het Internationaal Geneeskundig Congres te Parijs zal den 16den Augustus aanstaande onder de auspices van Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs geopend worden.

Het Congres, dat van uitsluitend wetenschappelijken aard is, zal twee weken duren. Het zal bestaan uit de leden, die als stichters in Frankrijk te huis behooren, en uit buitenlandsche leden, die hunne adhaesie hebben doen blijken, door berigt aan den Algemeenen Secretaris, Dr. JACCOUD, 4, rue Drouot te Parijs; deze laatste zullen vrij zijn van alle geldelijke bijdragen. De membres fondateurs nationaux zijn de Fransche Geneesheeren, die daartoe het verzoek rigten aan het Comité van Organisatie, met

inteekening voor 20 francs. Alleen de leden, M. fondateurs of adherents, hebben regt om deel te nemen aan de beraadslagingen.

Het Congres zal zich bezig houden met:

a. mededeelingen betreffende de vraagpunten door het Comité gesteld;

b. mededeelingen over onderwerpen buiten het programma.

Dit programma is door het Comité vastgesteld als volgt, wat wij met opzet onvertaald laten:

I. — Anatomie et physiologie pathologiques du tubercule. — De la tuberculisation dans les différents pays, et de son influence sur la mortalité générale.

II. — Des accidents généraux qui entraînent la mort après les opérations chirurgicales.

III. — Est-il possible de proposer aux divers gouvernements quelques mesures efficaces, pour restreindre la propagation des maladies vénériennes?

IV. — De l'influence de l'alimentation usitée dans les différents pays sur la production de certaines maladies.

V. — De l'influence des climats, des races et des différentes conditions de la vie sur la menstruation dans les diverses contrées.

VI. — De l'acclimatement des races d'Europe dans les pays chauds.

VII. — Des entozoaires et des entophytes qui peuvent se développer chez l'homme.

Een membre fondateur of adhaerent, welke eenige mededeeling zou wenschen te doen omtrent de vraagpunten van het programma of omtrent eenig ander onderwerp, wordt verzocht zijn stuk in te zenden aan den Algemeenen Secretaris, drie weken uiterlijk, 26 Julij, vóór de opening van het Congres. Het Comité zal over de geschiktheid dier mededeelingen en de tijdsgelegenheid, om voorgedragen te worden, beslissen.

De zittingen van het Congres zullen plaats hebben alle dagen (Zondags uitgezonderd), bij afwisseling over dag en 's avonds. De dagzittingen zullen van twee tot zes uur, de avondzittingen van acht tot tien uur duren. Op de eerste zitting zal het Congres zijn bureau benoemen, bestaande uit een President, een Algemeenen Secretaris, Vice-Presidenten en Secretarissen van de zittingen. Van elk vraagpunt zal de behandeling niet meer dan ééne zitting innemen en de orde van den dag zal aldus geregeld zijn, dat eerst gelezen wordt over de vraagpunten van het programma, dan discussie daarover gevoerd wordt en vervolgens, als de tijd het toelaat, mededeeling wordt gedaan van de punten, die aan het individuele initiatief zijn overgelaten. De avondzittingen zullen uitsluitend daaraan gewijd zijn. Elke voorlezing zal niet langer dan twintig minuten mogen duren.

Als het Congres is afgeloopen zal het Comité van organisatie zijne functiën hervatten om de acta van het Congres uit te geven. Alle op het Congres voorgelezene stukken zullen namelijk aan het eind van elke zitting in handen van den Secretaris worden gesteld en zijn het eigendom van het Congres.

Studenten in de Medicijnen krijgen toegangskaarten, maar zij zullen niet het woord kunnen erlangen.

Het bovenstaande is, artikelsgewijze opgemaakt, onderteekend door den Voorzitter van het Comité Prof. BOUILLAUD en den algemeenen Secretaris JACCOUD, onder den naam van statuten en programma gepubliceerd. Daarbij heeft het Comité, ten einde de vraagpunten van het programma te bepalen en naauwkeuriger te omschrijven in eenige bladzijden „Toelichting" de punten aangewezen, waarop men verlangt dat in het bijzonder zal gelet worden.

Onder de op het Congres te behandelen onderwerpen is er één, dat bijzonder geschikt is om van iederen Geneeskundige, met persoonlijk zeer geringe moeite, bijdragen uit te lokken. Niemand is er ook onder ons, die niet min of meer de wel belangrijke,

maar geenszins volledig afgewerkte vraag der menstruatie, in hare individuele en nationale verscheidenheden, kan helpen beantwoorden. Wijl de geringe moeite van het opteekenen het meest waarde krijgt door het invullen van eene gelijkvormige tabel, nemen wij het door de Commissie ter regeling van het Congres aanbevolen model hier in het oorspronkelijke over en verzoeken dienovereenkomstige opgaven in te zenden, liefst franco, aan het adres van Prof. SCHNEEVOOGT of van Dr. ZEEMAN.

Sujets observés.	Age.	Condition sociale, profession.	Age de la 1re menstruation.	Menstruation regulière ou irregulière.	Intervalles des menstruations.	Durée de l'écoulement.	Mariée ou non.	Nombre d'enfants et de fausses couches.	Age de la menopause.

Te gelijk met het Geneeskundig Congres, zal te Parijs een Congres gehouden worden voor Praehistorische Anthropologie en Archaeologie, waarop door het Comité, van hetwelk LARTET Voorzitter, DE MORTILLES Secretaris en COLLOMB Penningmeester is (aan welken laatsten men zijn verlangen tot deelname met 10 francs bijdrage verzocht wordt in te zenden), de volgende vraagpunten zijn gesteld:

18 *Augustus*. Onder welke geologische verhoudingen, in het midden van welke fauna en flora heeft men in de verschillende streken van den aardbodem de oudste sporen van het bestaan van den mensch geconstateerd? Welke veranderingen hebben sinds dien tijd in de verdeeling van land en zee plaats gehad?

20 *Augustus*. Is het wonen in holen algemeen geweest? Is het een feit, dat aan een enkel ras eigen is en betreft het slechts een enkel tijdvak? Zoo dit laatste niet het geval is, kan men daarin bepaalde tijdperken onderscheiden, en welke zijn de wezenlijke kenmerken van elke dier tijdperken?

22 *Augustus*. Zijn de megalithische monumenten het werk van ééne bevolking, die achtereenvolgens verschillende landstreken heeft ingenomen? Welken weg heeft in dat geval die bevolking genomen? Welke vorderingen heeft zij achtereenvolgens in kunsten en nijverheid gemaakt? Eindelijk, welke betrekking heeft er kunnen bestaan tusschen deze bevolking en de meer-woningen (habitations lacustres), wier industrie eene soortgelijke is?

24 *Augustus*. Het verschijnen van het brons in het Westen, hangt dit af van eene nieuwe industrie der inboorlingen zelve, of is dit het gevolg eener geweldadige overheersching of het bewijs van handelsbetrekkingen?

26 *Augustus*. Welke zijn, in de verschillende landen van Europa, de hoofdkenmerken van het eerste ijzeren tijdvak? Is dát hier anterieur aan de historische tijden?

28 *Augustus*. Welke kennis bezit men aangaande de ontleedkundige kenmerken van den mensch uit de praehistorische tijden, sinds de verst verwijderde tijden tot aan de verschijning van het ijzeren tijdvak?

Kan men, vooral in het Westelijk Europa, de opeenvolging van onderscheidene menschenrassen met grond aannemen, en waardoor kenmerken deze zich? Z.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Gedurende de week, eindigende 15 Junij l.l., werden er in de Metropolis 2162 geboorten en 1094 sterfgevallen, waaronder 26 aan variolae, vermeld.

— Tot op 8 Junij waren in het geheel in Groot-Brittannië 278,691 runderen door de veeziekte aangetast en 56,583 gezonde ter beperking der ziekte gedood.

— Volgens de Engelsche geneeskundige bladen werd de meningitis cerebro-spinalis epidemica, die zich voor twee jaren in eenige streken van Duitschland vertoonde, thans ook te Dublin en in sommige gedeelten van Engeland waargenomen. Zij schijnt eene groote analogie met den typhus te bezitten en trad in Engeland vooral onder den vorm van »petechial or spotted fever" op.

PARIJS. — De bekende Chirurg Dr. AIMÉ CIVIALE, die zich vooral door de uitvoering der lithotritie en door talrijke geschriften over dat onderwerp bekend maakte en sinds geruimen tijd eene speciële Kliniek voor steenlijders in het Hopital Necker bestuurde, is op 13 Junij l.l. op 75jarigen leeftijd aan apoplexie overleden.

— De Geneeskundige Faculteit alhier heeft door het afsterven van Prof. TROUSSEAU, op 22 Junij l.l., een harer uitstekendste sieraden op klinisch gebied verloren. In 1801 te Tours geboren, in 1825 tot Geneesheer gepromoveerd werd hij in 1831 tot Geneesheer aan het Hôtel Dieu, in 1839 tot Medicinae Professor en in 1859 tot Lid der Académie benoemd. Onder zijne talrijke geschriften moet vooral zijne *Clinique Médicale de l'Hôtel Dieu* genoemd worden.

BERLIJN. — Het Bestuur der Universiteit heeft thans besloten om het gebruik der Duitsche taal voor het schrijven van inaugurele dissertatiën bij alle Faculteiten toe te laten.

— De Hoogleeraar Dr. TROSCHEL is alhier voor weinige dagen op 62jarigen leeftijd overleden.

ELBERFELD. — Volgens de *Berliner Central-Zeitung* van 12 Junij l.l. was de cholera alhier steeds toenemende.

BRESLAU. — De totale sterfte bedroeg alhier gedurende 1866 10,517. Zij was over de verschillende leeftijden als volgt verdeeld: 0—1 jaar 2440, 1—10 jaren 2038, 10—20 jaren 537, 20—30 jaren 1087, 30—40 jaren 1125, 40—50 jaren 1054, 50—60 jaren 817, 60—70 jaren 805, 70—80 jaren 461, 80—90 jaren 118 en boven 90 jaren 35. Voor de cholerasterfte werd het belangrijke cijfer van 4281 vermeld.

HEIDELBERG. — Dr. OTTO WEBER, sinds 2 jaren, in plaats van Prof. CHELIUS uit Bonn, als Chirurgiae Professor naar hier beroepen, is op 11 Junij op 40jarigen leeftijd overleden.

FRANKFORT a/M. — Voor de in het vorige jaar verdaagde vergadering der Duitsche Natuurvorschers worden reeds de voor September e. k. benoodigde maatregelen getroffen.

WEENEN. — In de *Wiener Medicinische Presse* van 9 Junij wordt op nieuw (zie pag. 331) op het papierschaafsel, zoo als het in de fabriek van kunstperkament van de firma ECKSTEIN voorkomt, als surrogaat voor het pluksel, door Dr. LEWY de aandacht gevestigd.

— Dr. SCHWANDA is tot Buitengewoon Hoogleeraar in de »Medizinische Physik" bij de Universiteit benoemd.

TRIEST. — Volgens berigten van 17 Mei waren te Cettinge choleragevallen voorgekomen. Bij Budna zal een Saniteitscordon getrokken worden.

TURIJN. — Volgens berigten van 29 Mei nam de cholera te Bergamo in verspreiding en hevigheid toe.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Naar aanleiding van een voorstel van een der Gemeentebesturen van de Veluwe aan de Gemeentebesturen van de provincie Gelderland hebben deze, bijna zonder uitzondering, een adres tot wijziging der Wet op het armbestuur, van 28 Junij 1854, gelijktijdig op 1 Mei l.l. aan Z. M. den Koning en aan de Leden van de beide Kamers der Staten-Generaal gerigt. Van verschillende zijden is het denkbeeld geopperd, om de Gemeentebesturen ook van andere provinciën met dit adres bekend te maken en uit te noodigen om deze poging te ondersteunen, door gelijktijdig op 1 Julij e. k. een dergelijk adres in te dienen. Als resumé van het in het adres aangevoerde vermeenen adressanten te moeten aannemen, dat eene 12jarige ondervinding van de werking der bestaande Wet op het armbestuur, voldoende heeft aangetoond, dat 4°. (want in het stuk worden vier punten behandeld) „alle geneeskundige behandeling en de levering van medicijnen door het restitutiestelsel hoogst kostbaar en zonder noemenswaardige contrôle is gebleken te zijn." — Adressanten verzoeken op grond van al het door hen aangevoerde, dat de noodige maatregelen genomen worden om eene wijziging en verbetering in den bestaanden en op den duur onhoudbaren toestand te brengen.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bepaald, dat de openbare examens van hen, die eene acte van bevoegdheid als Leerling-Apotheker wenschen te verkrijgen, een aanvang zullen nemen: te 's Hertogenbosch den 3den Julij e. k., — te Arnhem den 9den Julij e. k., — te Amsterdam den 9den Julij e. k., — te Groningen den 11den Julij e. k.

— Met betrekking tot de beschikking van den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij de Geneeskundige Inspecteurs gemagtigd worden, ook vrouwen toe te laten tot het examen als Leerling-Apotheker, laat Mevrouw de Wed. STORM — VAN DER CHYS zich in een opstel o. a. volgenderwijze uit:

„Zou het *onvrouwelijk* zijn, indien zij (de vrouw) bij de beperktheid der middelen, om vooral in den fatsoenlijken middenstand op eerlijke wijze aan brood geholpen te worden, thans in Nederland, zoo als elders, ook aan de toebereiding van geneesmiddelen voor kranken hare krachten toewijdde?

„Gelukkig heeft ten gevolge der ijverige bemoeijingen van Heeren Geneeskundige Inspecteurs, onze Minister van Binnenlandsche Zaken, dato 31 Mei l.l. deze zaak, op regtvaardige en billijke wijze beslist, en zullen thans ook *vrouwen* tot het examen van Leerling-Apothekers worden toegelaten.

„Dat deze beschikking hoogst belangrijk is, zoowel ter voorziening in het steeds heerschende gebrek aan bekwame Artsenijmengkundigen, als met het oog op zoo menig meisje uit den beschaafden stand, dat, ongehuwd en onbemiddeld, niet aan de hooge roeping van den mensch kan beantwoorden, om nuttig voor zich zelven en anderen te zijn, door gebrek aan met haren aanleg en hare krachten overeenkomende bezigheden, — zal voor den nadenkenden mensch geen betoog behoeven.

„Daarenboven zal, terwijl feitelijk de betrekking van Adsistente-Apotheker reeds door vele vrouwen op het platteland wordt waargenomen, de lijdende menschheid zeker beter worden gebaat, indien dit in het vervolg overal aan in het vak ervaren handen wordt toevertrouwd.

„De vereischte bekwaamheden voor het examen gevorderd, — waarvoor schrijfster hoopt dat spoedig vele beschaafde meisjes zich zullen aanbieden, — zijn van dien aard, dat elke eenigzins ontwikkelde vrouw er gemakkelijk aan zal kunnen voldoen.

„De jongste regeling van dit onderwerp heeft een hoofdbezwaar in de kennis der Latijnsche taal, welke evenwel tot een minimum werd teruggebragt, terwijl de beoefening er van toch tevens zeer geschikt is voor het grondig aanleeren der levende

talen. De vereischte kennis van het Latijn, voor zoo ver gevorderd, zal spoedig te verkrijgen zijn, terwijl de overige kundigheden voor den Leerling-Apotheker vereischt, geheel op den weg der vrouw liggen, even zoo goed als die om spijzen voor gezonden te bereiden.

„Bij de schaarschte, welke er thans in ons land aan Hulp-Apothekers bestaat en die waarschijnlijk nog lang zal blijven bestaan, zullen vele Apothekers, ook in de steden, gedwongen worden zich met Leerling-Apothekers te behelpen. Het gevolg hiervan is dat deze laatsten met eene acte van bevoegdheid in eene goede stelling geplaatst worden en overal teregt zullen kunnen komen. Mogen de edele bemoeijingen van Heeren Geneeskundige Inspecteurs, bekrachtigd door het geachte hoofd van het binnenlandsch bestuur, waarvoor schrijfster in naam zoo veler ongelukkigen van haar geslacht, hare ware erkentenis betuigt, spoedig aanleiding geven tot *practische* gevolgen, die op goede gronden van dezen uitstekenden maatregel verwacht mogen worden."

ZWOLLE. — Bij vonnis der Arrondissements-Regtbank te Deventer, van 4 Junij j.l., is de Heer C. A. T. B., Geneeskundige te Diepenheim, schuldig verklaard aan het als Geneeskundige bevoegd tot het afleveren van geneesmiddelen, 1°. bij het onderzoek zijner geneesmiddelen door den Geneeskundigen Raad niet overleggen van eene door den Inspecteur voor gezien geteekende lijst der geneesmiddelen, welke hij voorhanden moet hebben; — 2°. het niet in gesloten kasten bewaren van vergiften, aangewezen bij openbare bekendmaking van den Minister van Binnenlandsche Zaken; — 3°. het in geen geschikt voorwerp bewaren van geneesmiddelen; — 4°. het in zijne apotheek niet voorhanden hebben van naauwkeurige gewigten, en op grond van Art. 28, 7, 6, 4, 31 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61, Art. 1 der Wet van 22 April 1864, *Staatsblad* n°. 29, veroordeeld tot betaling van vier geldboeten, elk van tien gulden en subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen voor elke boete.

's GRAVENHAGE. — De Gemeenteraad heeft, den 4den Junij, in de zaak der Duinwaterleiding ten slotte het praeadvies van Burgemeester en Wethouders aangenomen, strekkende om te verklaren, „dat het aanleggen eener Duinwaterleiding voor de residentie wenschelijk is, doch dat daarbij elke vereeniging met andere gemeenten vermeden moet worden."

ROTTERDAM. — Ook hier bestaat thans vooruitzigt op het verkrijgen van *goedkoop* en *zuiver* drinkwater. De Heeren TH. HOOGEN en E. ANDRIES, uit Brussel, hebben zich namelijk gewend tot Burgemeester en Wethouders met het voorstel, om met eene inrigting voor eigene rekening te dien aanzien proeven te nemen. In dit voorstel is bewilligd, met vergunning tot kosteloos gebruik, gedurende drie maanden, van een terrein bij de sluis aan de Delftsche-poort, en tevens om, ter tegemoetkoming in te maken onkosten, dagelijks het verkregen gezuiverde water als drinkwater te verkoopen. Genoemde Heeren hebben toen op gezegd terrein een reservoir aangelegd, lang 2.50, breed 2.20 en hoog 2.45 Ned. el. In dit reservoir wordt het water uit de passage der sluis opgepompt. Door die pomp vloeit het naar zes cylindervormige filters, elk van 65 Ned. dulmen diameter en gelijke hoogte, waaruit het in eene andere buis wordt geleid, om aan de tegenovergestelde zijde gefiltreerd te worden uitgepompt. Het uit de sluis opgehaalde onzuivere water wordt nagenoeg op hetzelfde oogenblik gefiltreerd ingezameld. Sinds het laatst der vorige maand was die toestel in werking. Nadat gedurende eenige dagen de pomp tot het halen van gefiltreerd water voor het publiek beschikbaar was gesteld, opdat ieder volgens zijne eigene bevinding over de zuiverheid van het water zou kunnen oordeelen, hebben Burgemeester en Wethouders, ten einde de waarde dezer filtratie nader te onderzoeken, aan de Heeren HOOGEN en ANDRIES te kennen gegeven, dat alsnu een officiëel onderzoek zou plaats hebben, waarbij

het reservoir, van wege het Gemeentebestuur, met vuil water zou worden gevuld, hetwelk, na de filtratie, aan het onderzoek van een deskundige zou worden onderworpen.

[De afloop is ons nog onbekend. Het komt ons voor, dat de filtratie van deze Brusselsche Heeren wel grootendeels zal overeenkomen met de methode van SPENCER, met wier invoering te 's Gravenhage, zoo als wij hebben medegedeeld, de Heer MAAS GEESTERANUS aldaar zich sedert geruimen tijd onledig houdt.]

HOOGEVEEN. — In de Raadsvergadering van 28 Mei j.l. werd met eenparige stemmen vastgesteld eene, naar aanleiding eener circulaire van den Commissaris des Konings in de provincie, door Burgemeester en Wethouders ontworpene Verordening tegen de verspreiding van besmetting bij epidemiën, en zulks door *op kosten der gemeente* te doen ontsmetten, reinigen en witten der daarin aangewezene woningen.

MAASTRICHT. — Blijkens het onderzoek van de Maastrichtsche Leden en plaatsvervangende Leden van den Geneeskundigen Raad in Noord-Brabant en Limburg, aan wie die taak door den Adjunct-Inspecteur was opgedragen, komt de verontreiniging van het anijszaad met conium maculatum alhier in enkele winkels voor, maar de hoeveelheid der coniumvruchtjes is zóó gering, dat de procentische verhouding niet was te bepalen.

PERSONALIA.

Z. M. heeft bij besluit van 2 Junij j.l., op verzoek, eervol ontslag verleend aan J. A. KOCH (Heel- en Vroedmeester te Workum), als plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad voor Friesland en Groningen, — en tot plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad voor Noord-Brabant en Limburg benoemd Dr. E. A. P. VAN DEN BOGAERT, Secretaris van dien Raad.

'sGRAVENHAGE. — De Off. v. Gez. 2de kl. der Marine, C. F. T. HOMMEL, thans non-actief, is met 1 Julij gedetacheerd aan 'sRijks Marine-Hospitaal te Willemsoord; — aan hetzelfde Hospitaal wordt den 11den Julij *geplaatst* de Off. v. Gez. 3de kl. J. MIJERS, thans eveneens non-actief; — de Off. v. Gez. 2de kl. L. P. GIJSBERTI HODENPIJL wordt den 6den Julij *overgeplaatst* van Z. M. Wachtschip te Hellevoet aan boord Z. M. Fregat met stoomvermogen *Adolf, Hertog van Nassau*, en met denzelfden datum van dit Fregat op Z. M. Stoomschip *Metalen Kruis* de Off. v. Gez. 3de kl. J. KEIJSER.

— De Minister van Oorlog heeft teruggeplaatst bij het personeel van de Geneeskundige Dienst hier te lande, den Off. v. Gez. 2de kl. M. R. GANTZ, tijdelijk gedetacheerd bij de legermagt in West-Indië.

— De Gouverneur-Generaal van Ned. Indië heeft *overgeplaatst* bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo den Off. v. Gez. 1ste kl. A. H. KUNZE, van de Geneeskundige Dienst te Buitenzorg.

BEVORDERD: Den 14den Junij, te Utrecht, tot Med. Doctor, de Heer C. L. DROGNAT LANDRÉ (geboren te Paramaribo), met een Proefschrift: *Over de besmettelijkheid der Lepra Arabum, bewezen door de geschiedenis dezer ziekte in Suriname;* — den 15den Junij, te Groningen, tot Art. Obst. Doctor, de Heer D. DE HAAN, Med. Doctor te Slochteren.

— Den 16den Junij vierden de Heer P. C. DE BOER, Med. Doctor te Sappemeer, — en den 17den Junij de Heer A. SMITH, Med. Doctor te Beerta (beide provincie Groningen), het feest hunner promotie vóór 50 jaren.

VACANT: In de apotheek van het Burgerlijk Armbestuur te Rotterdam de betrekking van jongsten bediende (externe): — wordt gevraagd een geëxamineerd Apotheker of Hulp-Apotheker, op eene jaarwedde van *f* 500 —.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

(VERVOLG VAN HET VERSLAG DER WETENSCHAPPELIJKE WERKZAAMHEDEN VAN DE AFDEELINGEN IN 1866.)

PATHOLOGISCHE ANATOMIE.

Schiedam.

Door Dr. A. LOS werd ter tafel gebragt een hypertrophisch hart van een jongen man van 32 jaren, die, na jaren ziek te zijn geweest, onder cyanotische verschijnselen en algemeene waterzucht overleden was. De klapvliezen in beide hartkamers waren gezond, de linker hartkamer normaal, de regter merkelijk vergroot. — De Heer VAN DER SMAN vertoonde de pars pylorica der maag van eene 42jarige dienstmaagd, aan de gevolgen van scirrhus pylori overleden. Bij de sectie, 24 uren p. m., bleek de maag vergroot te zijn en bevatte zij eene groote hoeveelheid chocoladkleurige vloeistof; de mucosa cardiae was gezwollen, de pylorus zeer verdikt; eene zwavelstok kon nog worden doorgevoerd.

Bij afwezigheid van den Heer F. A. DONKERSLOOT (te Rhoon) deelde de Heer RUTSCHY een belangrijk geval mede van anus imperforatus bij een jong geboren kind. De verlossing had niets bijzonders. Het kind, zoo als men dacht van het vrouwelijk geslacht, ademde goed, begon wat te zuigen en droeg, oppervlakkig beschouwd, de teekenen van algemeen welzijn. Den 2den dag werd het kind langzamerhand meer en meer onrustig en het liep in het oog dat er nog geene ontlasting had plaats gehad. Spoedig ontdekte men dat er geen anus aanwezig was en dit gaf aanleiding de uitwendige geslachtsdeelen naauwkeurig te onderzoeken. Iedereen hield het kind voor een meisje, door het aanwezig zijn der groote lippen, of liever het aanwezig zijn van twee huidplooijen, die het aanzien van *labia majora* hadden. Bij het verwijderen der huidplooijen vond men geen vagina, maar alleen den overgang van de eene plooi in de andere. De raphe perinaei liep, langzamerhand tusschen de twee huidplooijen onduidelijker wordende, naar voren; de uitwendige opening der urethra was tusschen hen zigtbaar en voor de helft door een half cirkelvormig naar boven bol huidplooitje omgeven, even als of het een eenigzins vergroot praeputium clitoridis was; van deze echter was geen spoor te vinden. De raphe perinaei strekte zich naar achteren verder dan gewoonlijk uit, zelfs over de plaats heen, waar anders de anus zich bevindt, om zich allengs in de sacraalstreek te verliezen. De 3de dag werd het kindje onrustiger, het buikje trommelzuchtig. De Heer RUTSCHY wendde pogingen aan om een anus artificialis te maken, die evenwel mislukten, daar eene $1^1/_2$ centimeter diepe insnijding, gemaakt op de plaats waar gewoonlijk zich de anus bevindt, volstrekt geen rectum deed ontdekken. Men bemerkte dat nu en dan zich gas uit de urethra ontwikkelde, en eens werd een balletje ontlast ter grootte van eene erwt, dat een faecale reuk van zich gaf en bleek uit slijm te bestaan. Het buikje wordt meer en meer trommelzuchtig, de ademhaling moeijelijker en de dood volgde den 4den dag. De obductie had 12 uren na het overlijden plaats. Toen de buikholte geopend was vond men de intestina crassa zoo uitgezet, dat zij ruim den omvang hadden van de tenuia van een volwassen mensch, zoodat zij alle overige buik-

organen bedekten. De peritoneaalholte was door gas uitgezet, dat bij het openen met een piepend geluid ontweek. De dunne darmen hadden bijna een centimeter middellijn en bevatten hoofdzakelijk veel slijm. Het darmkanaal werd naar beneden toe van het mesenterium los gemaakt, tot men aan het rectum kwam, dat met het onderste gedeelte der blaas eenigzins naar achteren en regts was vergroeid en zich in de blaas opende. Een door de urethra ingevoerd stilet kon men naar achteren en regts door de blaas heen in het rectum voeren. De vroeger waargenomen gasontwikkeling door de urethra was opgelost. Van inwendige geslachtsorganen was geen spoor te vinden. Het onderste gedeelte der crassa bevatte eene groote hoeveelheid brijachtige stof, voornamelijk bestaande uit slijm en gal; ook vond men groote en kleine balletjes, gelijk aan dat hetwelk zich door de urethra had ontlast. De maag was geheel zamengevallen, hyperaemisch en week. Lever, nieren en milt leverden geene bijzonderheden op. De blaas met de urethra en een gedeelte van het rectum werden uit het lijkje genomen en opgeblazen bewaard. Aan het rectum, juist tegenover de plaats waar het zich met de blaas verbindt (men zou kunnen zeggen aan den hals der blaas), werd nog een blaasje ontdekt, dat ongeveer 3 strepen middellijn had en eene zelfstandige holte (zie nevensgaande photographische afbeelding, hier gexylographiëerd).

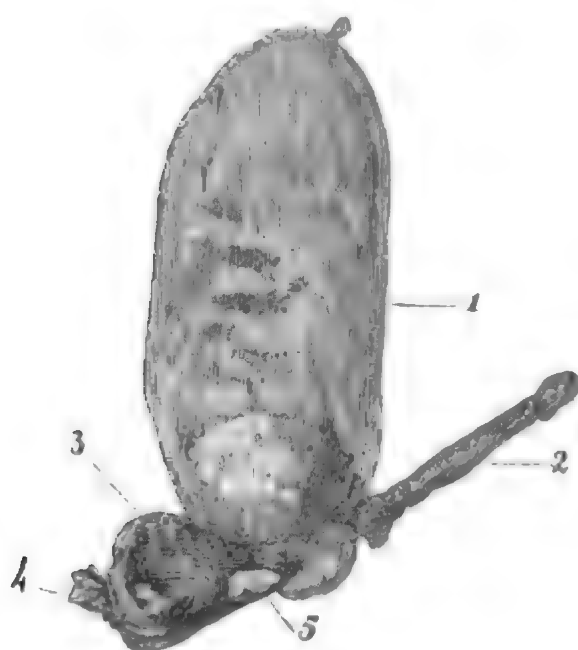

1. Vesica urinaria.
2. Urethra.
3. Rectum bij
4. Afgesneden.
5. Een zelfstandig blaasje.

Als van zelve rijst de vraag, of die vrucht, onder zoogenaamde gewone omstandigheden, een jongetje of een meisje zou zijn geworden? Daaromtrent blijven wij, door de afwezigheid van alle geslachtsorganen, van elke opheldering verstoken.

Ook het blaasje, tegenover de verbindingsplaats van blaas en endeldarm gelegen, dat aan de MÜLLER'sche gangen doet denken, geeft geen inzigt in deze zaak; daar het zoowel voor een vrouwelijke als mannelijke uterus zou kunnen pleiten.

Wij worden genoopt te onderstellen, dat die organen, (WOLFF'sche ligchamen, MÜLLER'sche gangen en geslachtsklieren), waaruit zich in gewone gevallen vrouwelijke of mannelijke geslachtsorganen ontwikkelen, reeds zeer vroegtijdig in hunnen groei zijn belemmerd geworden; of is het mogelijk, dat één of meer dier organen in het geheel niet gevormd worden?

Waarom blaas en endeldarm hier met elkander vergroeid bleven, is zeker even duister, als waarom ze bij een goed ontwikkeld kind gescheiden zijn.

EPIDEMIOLOGISCH VERSLAG.

Waarneming door den Heer BUTSCHY van *Angina Diphtherina* bij een kind van 6 à 7 jaar, na afstooting van groote lappen, aanvankelijk hoop op beterschap, later door algemeene paralyse doodelijk afgeloopen.

Typhus bovum kwam, even als het vorige jaar, meermalen ter sprake. Door vele leden werd als opmerkelijk medegedeeld het voorkomen van veelvuldige diarrhoeae, die hoofdzakelijk toe te schrijven waren aan het ruim gebruik van in het eerste stadium (?) der ziekte afgemaakte ossen, welk vleesch voor 10—15 cents per $^1/_2$ kilo te verkrijgen was en enorm veel werd gebruikt door menschen, die het vleesch-eten minder gewoon waren. — Dr. A. MAAS verhaalde, in het begin van Januarij 1866 geroepen te zijn bij bejaarde echte lieden, bij wie gelijktijdig diarrhoea, braken en krampen in de kuiten waren ontstaan; bij onderzoek bleek, dat zij sedert 4 dagen van een stuk vleesch hadden gegeten, tot dien geringen prijs gekocht, en de 3 eerste dagen heel wel waren gebleven; het overgebleven vleesch was echter veel donkerder van kleur dan men van gezond vleesch gewoon is. Beide patiënten herstelden. Een dergelijk geval had zich ook te Vlaardingen voorgedaan. Later is wel eens de vraag geopperd, of die verschijnselen niet als voorloopers konden worden beschouwd van de cholera asiatica, die later in Schiedam en omringende gemeenten vele slagtoffers maakte.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGEN TOT DE GENEZING VAN LUPUS zullen welkom blijven, zoo lang die hardnekkige ziekte haar aard niet verloren heeft en de genezing daarvan niet tot zekerheid is te brengen. Ter aanbeveling misschien van zijn instituut, maar niettemin der kennis name waardig is hetgeen Dr. H. W. BEHREND uit zijne ervaring mededeelt. Hij kan zich met de benaming en indeeling van HEBRA, die lupus *ulcerosus*, *hypertrophicus* en *desquamus* onderscheidt, wel vereenigen, al vindt men die vormen soms bij een en hetzelfde individu, want die onderscheiding heeft gewigt voor de te volgen behandeling.

Het is juist de ulcereuse vorm, die door zijne spekachtige zweren BEHREND er toe bragt om, niettegenstaande bij de volwassen lijders geen syphilis viel te ontdekken terwijl bij de kinderen daar in het geheel geen sprake van kon zijn, toch eene geregelde smeerkuur te beproeven. Hij deed 12 inwrijvingen, om den anderen dag, telkens van 1 drachme ung. *cinereum*. De uitslag komt geenszins overeen met het ongunstig oordeel dat HEBRA over die behandeling velt. Immers vaak zonder lokale behandeling, met eenvoudig zindelijk houden, verdween de lupus onder de smeerkuur. Met de cicatrisatie der lupus-zweren zag men ook de vroeger reeds ziekelijke roode huid van de neus rondom de zweren bleek en normaal worden.

Vrij afdoende schijnt het 2de geval dat BEHREND mededeelt van een 21jarig meisje, die op haar 18de jaar aan lupus begon te lijden, zonder dat men eenige reden daarvoor kon vinden, ook geene scrofulosis; alleen ontbrak de menstruatie nog. De methodische smeerkuur deed de lupus genezen en cicatriseeren. Maar reeds na enkele weken recidiveerde die. Nu werd eerst proefsgewijze in kleine hoeveelheid grijze zalf ingesmeerd en weldra zag men verbetering, die door eene tweede volledige smeerkuur in volkomene en thans blijvende genezing overging. Na drie maanden werd de rhinoplastie ondernomen met goed gevolg.

Veel minder baat echter de smeerkuur bij den hypertrophischen en nog veel minder

bij den desquamerenden lupusvorm, hier is men dus hoofdzakelijk beperkt tot de plaatselijke aanwending van caustica, waaronder BEHREND meent, dat het *carbolzuur*, als het minst schadelijk, den voorrang zal verkrijgen. Soms is het hem gelukt kleine desquamerende lupus-plekken uit te snijden en de wond per primam intentionem te genezen; hetzelfde kan ook bij hypertrophische lupusvormen gedaan worden, mits men daarbij stuksgewijze te werk gaat, en dan schijnt het niet te hinderen, al opereert men in het zieke weefsel zelf. (C.f. *Medicinische Central-Zeitung*, 1867, n°. 35.) Z.

HOE VERHOUDT ZICH DE ALCOHOL IN HET DIERLIJK ORGANISME? — Dr. HUGO SCHULINUS heeft in het Pharmacologisch Laboratorium te Dorpat, ter beantwoording dezer vraag, eene reeks van zeer uitvoerige en naauwkeurige proefnemingen gedaan, aan het verslag waarvan, door hem gegeven in het *Archiv der Heilkunde*, Jahrg. VII, Heft 2, 1866, wij het navolgende ontleenen.

LALLEMAND, PERRIN en DUROY hebben zich het jongst geleden en het meest met de oplossing van dit zelfde vraagstuk bezig gehouden 1); zij kwamen o. a. tot de volgende resultaten: „de hersenen en de lever nemen *twee-* tot *drie*-maal zoo veel alcohol op als het bloed; in de overige organen, in de spieren en in het bindweefsel treedt slechts zeer weinig wijngeest; deze laatste wordt, na zijne opslorping en tijdelijk verblijf in het ligchaam, onveranderd weder uitgescheiden langs de longen, de huid en bijzonder langs de nieren.” De methode echter, door genoemde Fransche geleerden gevolgd, werd door J. HALL SMITH proefondervindelijk getoetst en op verschillende gronden voor onbruikbaar verklaard 2); de resultaten dus, die zij hadden verkregen, behoefden herziening. Daar SCHULINUS geene andere onderzoekingen in die rigting kende, heeft hij, door den raad van Prof. BUCHHEIM gesteund, eene nieuwe methode uitgedacht, welke inderdaad voldoende zekerheid schijnt te geven, zoo voor de juistheid der ingestelde proefnemingen, als voor de daardoor gewaarborgde bruikbaarheid harer uitkomsten.

Ten einde steeds eene aanzienlijke hoeveelheid alcohol te kunnen ingeven en organen van zoo groot mogelijken omvang ten onderzoek te verkrijgen, werden slechts paarden en veulens, of groote honden, voor de proeven gebezigd. Bij de eersten behoefde geene vrees te bestaan voor uitbraking van den in de maag geïnjiciëerden wijngeest; bij de honden werd zij altijd vóórgekomen, door hen dadelijk na de inspuiting wat melk en brood voor te zetten. Van het tijdstip des aanvangs en van den graad der meestal spoedig intredende verdooving hing vooral het oogenblik af, waarop de dieren werden gedood. Eer zulks door luchtinblazing in de *vena jugularis ext.* geschiedde, werd hun uit die ader in een naauwkeurig sluitbaar glazen vat bloed onttrokken, hetwelk men daarin zóó lang schudde, tot zich de vezelstof er uit had afgescheiden. De sectie werd dadelijk na het intreden van den dood verrigt; tot vermijding van bloedverlies bij de wegneming ook der groote organen, werden de groote vaatstammen van longen en lever vooraf onderbonden. De te onderzoeken organen werden, ieder afzonderlijk, mede in goed sluitende glazen vaten gedaan en elks *netto* gewigt naauwkeurig bepaald. Hun watergehalte en dat van het bloed werd uit het gewigtsverlies berekend, hetwelk kleine hoeveelheden er van door volkomene uitdrooging in verhitte lucht ondergingen.

De wijngeest werd naauwkeurig uit de afzonderlijke organen verkregen, door wél-

1) *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaargang 1863, blz. 664, v.v.; Jaargang 1865, blz. 532.

2) *Brit. a. for. Med.-Chir. Review*, Vol. XXVIII, July 1861, p. 232.

bewezene *volledige* overhaling; hunne reuk en uitzigt was daarbij volkomen versch; slechts tweemaal had de maaginhoud, die het laatst aan de destillatie onderworpen werd, een rotachtigen reuk. De verkregene vloeistoffen werden herhaaldelijk gerectificeerd, totdat het destillaat ongeveer 10 à 15 pCt. van het gewigt van het onderzochte orgaan bedroeg; zelfs bij de kleinere organen was de hoeveelheid er van nooit minder dan 40 gram. Het aldus verkregene vocht, welks specifiek gewigt werd bepaald, was van ieder orgaan steeds volkomen helder, kleurloos en had een zwakken, deels eigenaardigen geur, deels naar alcohol. Na het herhaald rectificeren begonnen de eerst neutrale vloeistoffen alcalisch te reageren; er werd dan verdund SO_3 aan toegevoegd, tot, somtijds onder ontwikkeling van CO_2, eene duidelijk zure reactie intrad; bleef nu in het wederom overgehaalde vocht ook slechts het geringste spoor dezer zure reactie over, dan werd het met eene oplossing van NaO, HO behandeld, tot het weder duidelijk alkalisch begon te reageren, en dan nogmaals gedestilleerd; de *zóó* verkregen vloeistoffen reageerden steeds neutraal. De destillaten, bij welke verdund SO_3 was gevoegd, hadden meestal volkomen den eigenaardigen reuk verloren, die van organische bijvoegselen afhankelijk was.

Lallemand, perrin en duroy bepaalden langs chemischen weg het alcoholgehalte der door hen verkregen destillaten; volgens hunne methode konden zij wél de verhouding aangeven, waarin naar dit gehalte de verschillende organen tot elkander stonden, maar niet de hoeveelheid alcohol, die werkelijk in elk onderzocht orgaan aanwezig was geweest. Schulinus berekende het alcoholbedrag zijner destillaten uit hun specifiek gewigt en toetste de juistheid der alzoo verkregene uitkomsten herhaaldelijk aan tegenproeven, wier resultaat altijd eene overeenstemming van twee decimaalplaatsen er mede opleverde; eerst het derde decimaalcijfer verschilde meestal eenigzins. Voorts bleek hem dat de organische zelfstandigheden, wier aanwezigheid in de verkregen destillaten zich door den besproken eigenaardigen reuk verried, geen merkbaren invloed op het soortelijk gewigt daarvan uitoefenden. Dit was niet het geval met die stof, welke de bij herhaling gerectificeerde destillaten alkalische eigenschappen deed aannemen en door schulinus als *koolzure ammoniak* werd beschouwd (? Ref.). Bij zijne *drie* eerste onderzoekingen (zie Tabel F, G en H) was hare aanwezigheid in de verkregene gerectificeerde destillaten aan schulinus nog onbekend; doch hoewel hun bedrag aan absoluten alcohol hierdoor geringer schijnen moest dan het werkelijk was (Tabel A. *f*, en E. *f*), meent schulinus toch ook waarde te mogen blijven hechten aan de gegevens, uit proef VI, VII en VIII voortvloeijende; daar het hem bleek dat de *verhouding* waarin de hoeveelheden alcohol, in gelijke gewigtsdeelen der *organen* bevat, tot elkander staan, niet wezenlijk door eene alkalische reactie van de destillaten gewijzigd wordt (Tabel A. en E.). De betrekking van het wijngeestgehalte des *bloeds* echter, tot dat der *organen*, kan door eene zoodanige reactie werkelijk veranderingen ondergaan (Tabel E.).

Ten einde de naauwkeurigheid en doelmatigheid der door hem gebezigde methode ter volledige aanduiding van den in destillaten bevatten wijngeest — door bepaling namelijk van hun specifiek gewigt en berekening daaruit van de hoeveelheid *absoluten* alcohol, er in aanwezig — voor elke betwijfeling te vrijwaren, nam schulinus twee verschillende proeven, welke het *verlies* aantoonden, dat eene *bekende* hoeveelheid watervrije alcohol, aan eene evenzeer *bekende* hoeveelheid alcoholvrij bloed toegevoegd, na destillatie hieruit en herhaalde rectificatie had ondergaan. Dit bleek nietsbeduidend en in de beide proeven *zóó* overeenkomstig te wezen, dat het vertrouwen op de verkregen resultaten van het nu mede te deelen onderzoek er ten volle door bevestigd wordt (vergelijk blz. 460, noot. Ref.).

Tabel A.

Eerste Proef.	Organen.					
	Naam.	Gewigt	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten, bij *alkalische* reactie der destillaten,	1000 gram bevatten, bij *neutrale* reactie der destillaten,	In 1000 gram onttrekt *alkal.* reactie der destillaten aan de waarneming
		in grammen.		gram alcohol.		
	a.	*b.*	*c.*	*d.*	*e.*	*f.*
Groote, tamelijk goed gevoede hond, 20340 gram wegende; ingespoten 200 gram alcohol, van 45 pCt.; verblijf, van het begin des onderzoeks af, tot aan den dood, in eene warme kamer; ½ uur na de inspuiting volledige verdooving, die voortduurde tot het dier, 2 uur na de injectie, werd gedood. In de geloosde, ditmaal niet dadelijk opgevangen, urine was kwalitatief duidelijk alcohol aanwijsbaar; de maag bleek matig gevuld, de dunne darmen waren ledig.	Longen.. .	304.4	1.2355	3.5687	4.0588	0.4901
	Hersenen..	96.7	0.3788	3.3743	3.9172	0.5429
	Nieren. . .	158.—	0.5994	3.2023	3.7936	0.5913
	Lever.. . .	896.—	3.1567	3.0271	3.5231	0.4960
	Bloed.. . .	695.—	2.3306	2.5468	3.3533	0.8065
	Spieren.. .	744.3	2.1663	2.3740	2.9105	0.5365
	Maag en inhoud.. .	990.—	9.1166	—	—	—
	Urine.. . .	—	kwalitatief aanwijsbaar.	—	—	—

De resultaten dezer proef stemmen over het geheel niet overeen met die door LALLEMAND, PERRIN en DUROY verkregen; hersenen en lever zijn niet de éénige aan wijngeest rijke organen, maar het relatief gehalte er aan is bij allen tamelijk gelijk; het grootste verschil bestaat in dit opzigt tusschen de longen en de spieren-kolom *e.* — Ook de betrekking tusschen het alcoholbedrag des bloeds en van gelijke hoeveelheden der organen is op verre na niet zóó in het oog springend, als genoemde onderzoekers aangeven, blz. 452. Al de organen bevatten meer, de spieren slechts *iets* minder wijngeest, dan een gelijk gewigt bloed; zulks schijnt vóór de meening te pleiten van LALLEMAND, PERRIN en DUROY: dat het parenchym der organen den alcohol aantrekt en in zich ophoopen kan. Doch, wáár blijft de in het bloed opgenomen wijngeest? Longen, hersenen, nieren, lever en het onderzochte gedeelte bloed en spieren wogen te zamen 2894,4 gram en bevatten 9.8673 gram *absoluten* alcohol; het gewigt dezer deelen, benevens dat der maag en van haar inhoud, van het geheele gewigt van den hond afgetrokken, laat 16456 gram over. Ofschoon in het niet onderzochte gedeelte des ligchaams de beenzelfstandigheid gewis veel minder wijngeest inhield, dan die van het overige der spieren en van het bloed, rekent SCHULINUS toch, dat deze 16456 gram 2.5 pro mille — dus: 41.14 gram — alcohol hebben bevat, hierbij de 9.86 gram optrekkende, in het onderzochte gevonden, verkrijgt men 51 gram. In het geheel echter werden ongeveer 80 grammen *absoluten* alcohol opgeslorpt, zoodat er nog 29 — bijna ³/₈ van de geheele geabsorbeerde hoeveelheid — ontbreken. De dunne darmen hebben hiervan hoogst waarschijnlijk bijna niets, de urine gewis slechts weinig opgenomen.

TABEL B.

TWEEDE PROEF.	ORGANEN.			
	Naam.	Gewigt in grammen.	Alcohol-bedrag in grammen.	1000 gram bevatten gram alcohol.
	a.	*b.*	*c.*	*d.*
Groote, 12600 gram zware, zeer magere hond; ingespoten 200 gram alcohol, van 45 pCt.; de hond bleef in eene warme kamer; spoedige en diepe narcose; na $2^1/_2$ uur werd de hond gedood.	Bloed.	524.—	3.7878	7.2286
	Nieren..	68.6	0.4739	6.9081
	Hersenen. . . .	81.—	0.5256	6.5000
	Lever.	381.—	2.4666	6.4740
	Longen.	156.6	0.9881	6.3097
	Spieren.	450.7	2.7904	6.1912
	Maag en inhoud.	500.—	8.5276	—
	Urine.	144.—	0.3859	—

De hoeveelheid wijngeest, door de organen opgenomen (kolom *c*), is hier veel grooter dan bij de eerste proef; wat wel dáárvan komt, dat het materiaal, waarin de in het bloed getreden 81.5 gram *absolute* alcohol kon worden afgezet, veel geringer was; — deze magere hond toch woog 7740 gram minder dan den vorigen. Ook hier werd in al de organen nagenoeg evenveel wijngeest gevonden; het relatief verschil blijkt zelfs kleiner te zijn dan bij de voorgaande proef; de volgorde der organen, naar dat relatief verschil, is mede anders dan in Tabel A; het bloed is hier iets rijker aan alcohol, dan gelijke gewigtshoeveelheden der organen. Na aftrek van het gewigt der onderzochte ligchaamsdeelen en van dat der maag met haren inhoud, van het geheele gewigt des diers, blijven hier 10438 gram over; bevatten deze laatsten 5 pro mille alcohol — wat hoogst waarschijnlijk minder, zeker niet meer was, — dan bedraagt de gezamenlijke aanwijsbare hoeveelheid hiervan, in het ligchaam opgenomen, 63.2 gram; werkelijk echter is 81.5 gram geabsorbeerd; dus ontbreekt 18.3 gram, waarvan slechts 0.3859 in de urine werd gevonden.

TABEL C.

DERDE PROEF.	ORGANEN.			
	Naam.	Gewigt in grammen.	Alcohol-bedrag in grammen.	1000 gram bevatten gram alcohol.
	a.	*b.*	*c.*	*d.*
Groote, goed gevoede hond, 25580 gram zwaar; ingespoten 250 gram alcohol van 45 pCt. en daarna onmiddellijke overbrenging van het dier in eene onverwarmde kamer, met opene buitendeur; luchttemperatuur —1.3° R. Langzaam intredende, na een uur eerst volkomene narcose; $3^1/_4$ uur na de injectie gedood. Maag en dikke darmen waren matig met spijsoverblijfselen gevuld; dunne darmen ledig.	Longen.	232.7	0.9445	4.0588
	Nieren..	175.1	0.7079	4.0428
	Spieren.	505.3	1.9553	3.8695
	Hersenen. . . .	90.5	0.3357	3.7093
	Lever.	896.6	3.3137	3.6905
	Bloed.	640.3	2.3591	3.6843
	Maaginhoud. . .	806.—	8.9669	—
	Urine.	207.—	0.4031	—

De absolute hoeveelheid wijngeest, door de organen opgenomen, stemt hier bijna overeen met die in Tabel A.; ook is het bloed, zoowel hier als daar, er betrekkelijk armer aan dan de organen; het over 't algemeen niet buitengewoon groote alcoholbedrag der longen steunt de voor de hand liggende meening niet: dat lager warmtegraad der ingeademde lucht werkelijk van invloed is op de hoeveelheid wijngeest, welke dat orgaan opneemt. Hoewel de opslorping van den alcohol, naar het schijnt, hier langzamer voortging, is ze toch blijkbaar zeer volledig geweest; slechts 8.9 gram absolute alcohol immers bleef in de maag terug. Volgens de berekening, reeds bij de twee vorige proeven medegedeeld, blijven hier 22234 gram niet onderzochte ligchaamszelfstandigheid over, wier alcoholbedrag wij stellen willen op 3 gram pro mille: dus op 66.7 gram; hier bijgevoegd de bij het onderzoek gevondene 9.6162 gram, dan wordt de som 76.3; er was echter 103.6 gram absolute alcohol geabsorbeerd, zoodat 27.3 gram (ruim 1/4 der geheele opgenomene hoeveelheid) ontbreken, waarvan er slechts 0.4031 in de urine werden gevonden.

TABEL D.

VIERDE PROEF.	ORGANEN.					
	Naam.	Gewigt	Watervrije zelfstandigheid	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten	1000 gram bevatten watervrij
		in grammen.			gram alcohol.	
	a.	b.	c.	d.	e.	f.
Paard, van middelbare grootte; ligchaamsgewigt kon niet bepaald worden; ingespoten 1200 gram alcohol van 45 pCt. Langzame toeneming der narcose, die eerst in het 3de uur na de injectie op het hoogste kwam. Dooding $4^1/_2$ uur na de inspuiting. Het paard had zich al dien tijd in de buitenlucht bevonden, bij eene temperatuur van —14.2° R.	Longen. . .	2435.—	525.059	5.0778	2.0853	9.6709
	Nieren. . . .	1035.—	207.—	2.1190	2.0473	10.2367
	Hersenen. .	501.—	104.844	1.0113	2.0185	9.6457
	Bloed. . . .	2307.—	442.159	4.5380	1.9670	10.2632
	Spieren. . .	2912.6	587.966	5.5742	1.9138	9.4804
	Lever. . . .	3345.—	751.755	5.0122	1.4984	6.6673
	Inhoud van maag en dunne darmen. .	8725.—	—	20.—	—	—
	Urine. . . .	420.5	—	0.4207	—	—

De gezamenlijke organen bevatten hier relatief weinig alcohol; groot is het onderscheid tusschen het betrekkelijk wijngeestgehalte der lever en dat der andere organen, die eene nagenoeg gelijke hoeveelheid hebben opgenomen. Het bloed bevat betrekkelijk meer wijngeest dan de spieren en de lever, minder dan de overige organen. In de urine was slechts 0.4207 gram overgegaan; eene hoogst geringe hoeveelheid tegenover de geabsorbeerde 520 gram absoluten alcohol en die geenszins pleit voor wat LALLEMAND, PERRIN en DUROY aannemen: dat nl. het grootste gedeelte van den opgenomen wijngeest het ligchaam, *langs de nieren*, onveranderd verlaat.

Tabel E.

Vijfde Proef.	Organen.					
	Naam.	Gewigt	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten, bij *alkalische* | *neutrale* reactie der destillaten		In 1000 gram onttrekt *alkal.* reactie der destillaten aan de waarneming
		in grammen.		gram alcohol.		
	a.	*b.*	*c.*	*d.*	*e.*	*f.*
Paard van middelbare grootte; ingespoten 1600 gram alcohol van 45 pCt. Eerst na een uur begon het dier te waggelen; gedurende het tweede uur ging het nu eens liggen, stond dan weder op, enz.; de verdooving klom intusschen langzaam, en van het derde uur af aan hief het paard zich niet, of slechts onvolkomen meer omhoog. Het dooden werd zoo lang mogelijk verschoven, ten einde den noodigen tijd te laten aan de opslorping des alcohols en tevens zijne verdeeling in het dierlijk organisme, lang na het oogenblik der inspuiting, te leeren kennen; eerst 6 uur daarna toch, werd er toe overgegaan. Het paard had zich al dien tijd in de buitenlucht bevonden, bij 0.6° R. Tot besparing van tijd en moeite werd hier slechts een gedeelte der longen (705.6 gram) en van de lever (890.6 gram) onderzocht en hiernaar de verhouding des alcohols in het geheel dier organen berekend; in de urine kon deze ditmaal niet juist worden bepaald; ze moet echter gering geweest zijn.	Bloed. . . .	758.6	1.4345	0.8525	1.8909	1.0384
	Nieren. . . .	1606.—	2.8724	1.0661	1.7885	0.7224
	Spieren. . .	677.—	1.1700	1.0287	1.7282	0.6995
	Longen. . .	4967.—	8.5810	1.0363	1.7276	0.6913
	Hersenen.. .	539.5	0.9093	0.9503	1.6854	0.7351
	Hartspieren..	628.7	1.0079	0.9030	1.6031	0.7001
	Lever. . . .	3810.—	4.5693	0.6177	1.1993	0.5816
	Maaginhoud.	1850.—	17.1622	—	—	—

De hoeveelheid alcohol, in de organen, is hier nog kleiner dan bij de vorige proef; het bloed heeft als in de tweede (Tabel B) het betrekkelijk grootst wijngeestgehalte, de lever, als in de vóórgaande (Tabel D), het betrekkelijk kleinst, en wel véél kleiner dan de overige organen, die in dit opzigt geen noemenswaardig verschil opleveren. Het is merkwaardig, dat de achterste dijspieren, welke in al deze prooven ten onderzoek werden gebezigd, hier meer alcohol hebben opgenomen, dan die van het hart. In de vierde en vijfde proef, waarbij de dieren in de vrije lucht, bij tamelijk lagen warmtegraad, verkeerden, bevatten de longen toch geene opvallend groote hoeveelheid alcohol; de temperatuur der ingeademde lucht schijnt dus op het opgenomen wijngeestbedrag dier organen van geen grooten invloed te zijn.

TABEL F.

ZESDE PROEF. Veulen, ongeveer zes maanden oud en, naar schatting, 80 kilo zwaar; ingespoten 650 gram wijngeest van 62.3 pCt. Spoedige bedwelming; na $^1/_2$ uur volledige verdooving. Een uur na de injectie 1030 gram bloed ontnomen, uit de *art. carotis sin.*, en terstond daarop door een steek in den nek gedood. Het dier lag in de vrije lucht; temperatuur 2.3° R. De goed gevulde maag bevatte geen vocht; zijn inhoud rook naar alcohol.

ORGANEN.					
Naam.	Gewigt	Watervrije zelfstandigheid	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten	1000 gram bevatten watervrij
	in grammen.			gram alcohol.	
a.	*b.*	*c.*	*d.*	*e.*	*f.*
Lever. . . .	1506.—	343.066	2.7404	1.8196	7.9879
Hersenen. .	465.8	100.035	0.8304	1.7827	8.3010
Bloed. . . .	1030.6	207.274	1.6447	1.5958	7.9349
Nieren.. . .	342.—	67.404	0.4948	1.4467	7.3408
Longen. . .	812.—	181.928	1.1415	1.4057	6.2744
Spieren. . .	1965.7	436.267	2.3081	1.1741	5.2905

TABEL G.

ZEVENDE PROEF. Veulen, in grootte en ouderdom bijna geheel aan het vorige gelijk; 800 gram alcohol ingespoten, van 45 pCt; na $^1/_2$ uur volledige verdooving; na 1$^1/_4$ uur werd het dier gedood. Het veulen bevond zich in de buitenlucht, bij een warmtegraad van 8.5° R.

ORGANEN.					
Naam.	Gewigt	Watervrije zelfstandigheid	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten	1000 gram bevatten watervrij
	in grammen.			gram alcohol.	
a.	*b.*	*c.*	*d.*	*e.*	*f.*
Hersenen.. .	440.2	75.630	1.6315	3.7062	21.5721
Longen. . . .	706.—	150.851	2.5769	3.6500	17.0824
Lever.	1337.—	349.838	4.5447	3.3991	12.9908
Bloed.	1052.6	220.498	3.3928	3.2232	15.3869
Nieren. . . .	284.6	59.398	0.7171	2.5196	12.0727
Spieren. . . .	1815.—	384.199	3.5190	1.9387	9.1592
Maag en inhoud.	970.7	—	17.2000	—	—

TABEL H.

ACHTSTE PROEF. Veulen, aan de beide vorigen gelijk; injectie van 800 gram alcohol, van 45 pCt. Na $^1/_4$ uur begon het dier te waggelen, viel spoedig daarna eenige malen neder, stond weder op, enz. Later bleef het met nederhangenden kop staan, vrat van tijd tot tijd wat gras en scheen blijkbaar vrij sterk bedwelmd te zijn; 1$^1/_4$ uur na de injectie, bloedonttrekking; terstond daarop werd het veulen gedood. Luchttemperatuur op den dag der proef, 's middags, —2.3° R.

ORGANEN.					
Naam.	Gewigt	Watervrije zelfstandigheid	Alcoholbedrag	1000 gram bevatten	1000 gram bevatten watervrij
	in grammen.			gram alcohol.	
a.	*b.*	*c.*	*d.*	*e.*	*f.*
Hersenen.. .	374.—	72.930	0.6264	1.6828	8.6301
Longen. . . .	1025.—	220.375	1.5739	1.5355	7.1419
Spieren. . . .	1786.—	383.990	2.7403	1.5343	7.1363
Nieren.. . . .	414.8	82.960	0.5403	1.3025	6.5127
Bloed.	1157.6	237.308	1.4145	1.2219	5.9606
Lever.	1585.7	402.767	1.6218	1.0227	4.0266
Maag, en inhoud van maag en dunne darmen. .	2805.—	—	170.5000	—	—

In deze proef bleken de maag en dunne darmen 170.5 gram *absoluten* alcohol te bevatten; slechts 189.5 waren er dus geabsorbeerd; vandaar dat de roes geen zeer hoogen graad bereikte en de *absolute* hoeveelheid wijngeest, in de organen bevat, gering is. Daar de opslorping, bij het dooden, nog niet was afgeloopen, was hier gelegenheid tot het onderzoek der organen op een tijdstip, waarin de wijngeest hun nog met volle maat werd toegevoerd. Overigens stemt deze proef in de hoofdzaak met de voorgaande overeen. Zie verder, in betrekking tot de resultaten der drie laatstbesprokene proeven, bladz. 453, reg. 19, v.v.

In iedere der medegedeelde proeven bevatten de organen allen bijna eene gelijke hoeveelheid alcohol, en geenszins de eene slechts geringe sporen, terwijl de andere de dubbele of zelfs drievoudige kwantiteit inhield van die, welke in met de hunne overeenkomstige gewigtsdeelen bloed gevonden werd. De verdeeling des alcohols in het ligchaam kan SCHULINUS dus slechts als eene *gelijkmatige* aanmerken en hij moet er zich volstrekt tegen verklaren, dat aan welk orgaan ook eene geheel bijzondere verwantschap tot dezen worde toegeschreven. Vanwaar echter de, in vergelijking met het geheel der door hen opgenomene hoeveelheid wel slechts onbeduidende, maar bij de afzonderlijke organen toch standvastig gevondene verschillen, in hun betrekkelijk wijngeestgehalte? — verschillen, trouwens, waarbij hersenen en lever doorgaans *niet* aan het hoofd der rij worden aangetroffen. — Zekerlijk niet van onnaauwkeurigheid bij de proefnemingen; daartoe komen die verschillen te regelmatig voor en is de gevolgde methode, blijkens de medegedeelde tegenproeven, ook veel te exact. Bedoelde verschillen moeten dus van in het levend organisme voorvallende processen afhankelijk zijn; en waar het bloed relatief het rijkst aan alcohol is, ligt de volgende verklaring voor de hand: de er in opgenomen wijngeest transsudeert door de vaatwanden en verdeelt zich in evenredigheid met den bloedrijkdom der verschillende ligchaamsdeelen; de gevondene, kleine verscheidenheden in het betrekkelijk alcoholbedrag der organen kunnen alzoo, vooreerst, afhankelijk geweest zijn van het absoluut grooter bloedgehalte van sommigen dezer; ten anderen, en vooral, dáárdoor zijn ontstaan, dat in ieder orgaan, hetwelk meer bloed ontvangt, de wijngeest sneller en overvloediger door de vaatwanden heendringt dan in anderen, die armer zijn aan bloed.

Maar hoe, wanneer omgekeerd alle of sommige organen relatief meer wijngeest bezitten, dan het bloed? Prof. BUCHHEIM sprak het vermoeden uit, dat zulks in het levend organisme nimmer het geval is; dat het bloed *altijd betrekkelijk rijker aan alcohol is, dan de organen;* en dat, waar SCHULINUS zulks meesttijds anders had bevonden, een gedeelte van den in het bloed voorhanden geweest zijnden alcohol, nog ná de verwijdering van eerstgenoemd vocht uit het ligchaam, door de er in aanwezige zuurstof moet zijn geoxydeerd. In de organen bestaat hiertoe op die wijze geene gelegenheid; daarin had SCHULINUS dus de hoeveelheid alcohol *volledig* terug gevonden, welke er tijdens het leven in bevat was geweest; terwijl die, welke in het bloed was aangetroffen, door het verlies van het geoxydeerde gedeelte, *te gering* moet uitgevallen zijn. Waar, bij het onderzoek, het relatief bedrag van wijngeest in het bloed, zelfs nadat dit een deel hiervan door oxydatie had verloren, tóch grooter bleek dan dat der organen (zie proef III en IV), moet dit primitief altijd nog des te grooter zijn geweest. De juistheid dezer hypothese onderzocht SCHULINUS langs experimentelen weg. Hij ving (proef A.) in twee glazen vaten (α en β) versch bloed op; bij dat in α (397.9 gram) voegde hij onmiddellijk eene naauwkeurig afgewogene hoeveelheid met water verdunden alcohol en schudde het bloed, na sluiting van het vat, zoo lang tot de vezelstof er zich uit had afgescheiden. Het bloed in β (283.2 gram) werd

op volkomen gelijke wijze behandeld, doch zonder toevoeging van wijngeest. Na 18 uur op eene koele plaats te hebben gestaan, werden de beide hoeveelheden bloeds aan naauwkeurige destillatie onderworpen, maar vooraf bij het bloed in β mede eene juist bekende kwantiteit alcohol gedaan; uit het specifiek gewigt der destillaten werd ook hier het wijngeestgehalte daarvan berekend.

Eene tweede proef (B.) verrigtte SCHULINUS geheel in denzelfden geest; bij het bloed in α (323.1 gram) werd ook hier dadelijk alcohol gevoegd; bij dat in β (204,7 gram) niet; door dit laatste echter werd, 6 uur lang, koolzuur geleid; 20 uur na de lating werd ook aan dát bloed alcohol toegevoegd; vervolgens werd gedestilleerd en het wijngeestbedrag der beide verkregene vochten bepaald. De resultaten waren als volgt:

PROEF A.

	Gram absoluten alcohol.		
Het bloed in α bevatte, volgens berekening. .	2.5735,	d. i. pro mille. .	6.4677
In het destillaat uit α werd gevonden.	2.3705,	„ „ . .	5.9575
Verlies. .	0.2030,	d. i. pro mille. .	0.5102
Het bloed in β bevatte, volgens berekening. .	1.9867,	d. i. pro mille. .	7.0151
In het destillaat uit β werd gevonden.	1.9827,	„ „ . .	7.0010
Verlies. .	0.0040,	d. i. pro mille. .	0.0141

PROEF B.

	Gram absoluten alcohol.		
Het bloed in α bevatte, volgens berekening. .	3.0532,	d. i. pro mille. .	9.4498
In het destillaat uit α werd gevonden.	2.7084,	„ „ . .	8.3828
Verlies. .	0.3448,	d. i. pro mille. .	1.0670
Het bloed in β bevatte, volgens berekening. .	2.9231,	d. i. pro mille. .	14.2799
In het destillaat uit β werd gevonden.	2.9190,	„ „ . .	14.2598
Verlies. .	0.0041,	d. i. pro mille. .	0.0201

De uitkomsten dezer proeven (op uitnoodiging van Prof. BUCHHEIM, meermalen, met bevestigend gevolg, door Dr. SULZYNSKI herhaald) stemmen zóó zeer overeen en spreken zóó duidelijk, dat SCHULINUS als bewezen aanneemt, dat een gedeelte van den wijngeest, in bloed aanwezig, gedurende korten tijd na onttrekking van dit laatste aan het ligchaam, in dat vocht nog wordt geoxydeerd. „Gedurende korten tijd;" want in beide de proeven heeft SCHULINUS uit het bloed in β, waaraan de alcohol 18 en 20 uren na de lating werd toegevoegd, bijna de geheele hoeveelheid hiervan terug verkregen, en het was volstrekt niet van merkbaren invloed, of hij al dan niet vooraf een geruimen tijd CO_2 door het bloed had geleid. Aan dat uit α daarentegen, waar in beide de proeven de wijngeest onmiddellijk na de lating was bijgedaan, ontbrak een aanzienlijk gedeelte hiervan, na de destillatie; tegen onnaauwkeurigheid der gevolgde methode in dezen, waarborgen voldoende de beide tegenproeven β 1); de ontbrekende hoeveelheid alcohol moet hier dus op eene of andere wijze aan de nasporing onttrokken zijn, en als den modus quo daarvan laat zich slechts denken, dat zij door

1) Deze zijn, in ieder opzigt, gelijk aan die, waarvan reeds op blz. 453 werd gesproken (Ref.).

de zuurstof van het bloed is geoxydeerd. Was zulks echter bij deze twee proeven het geval, zoo is er geen grond om aan te nemen, dat het dit niet óók zal geweest zijn met den wijngeest, in het opgevangen bloed der gealcoholiseerde dieren; de hoeveelheid van dezen, in de 8 medegedeelde proeven gevonden, is dus zeker kleiner dan die, welke bij het dooden der dieren in hun bloed voorhanden was; en de grootte van dit verschil is gewis zóó aanzienlijk geweest, dat men aan het bloed, ook waar zijn gevonden alcoholgehalte kleiner bleek dan dat van sommige of van al de andere organen, toch in werkelijkheid het betrekkelijk grootst wijngeestbedrag toekennen moet. Immers, op 1000 gram bevatte het bloed minder absoluten alcohol dan het daaraan rijkste orgaan, in proef I: 0.7055 gram, in III: 0.3743 en in IV: 0.1183; terwijl dit verschil zelfs niet aanzienlijker was in proef VI, VII en VIII, waar de gevondene hoeveelheden wijngeest buitendien reeds iets geringer moesten uitvallen (Tabel A, *f* en E, *f*).

Heeft in proef A het verlies door oxydatie, bij een alcoholbedrag des bloeds van 6.4677 gram pro mille, 0.5102 gram bedragen, en in proef B, bij een dergelijk van 9.4498 gram pro mille, zelfs 1.0670 gram: men mag veilig aannemen, dat de kwantiteit wijngeest, welke in het bloed der *acht* besprokene, gealcoholiseerde dieren, nog ná de onttrekking van dit vocht aan het organisme, werd geoxydeerd, relatief wel niet geringer zal zijn geweest. Schulinus acht derhalve bewezen, dat het bloed, na ruime opslorping van wijngeest, betrekkelijk *steeds* eene grootere hoeveelheid daarvan bevat, dan de organen. Deze worden met den door de vaatwanden heen transsuderenden alcohol gedrenkt, en de verdeeling van laatstgenoemden in het dierlijk organisme moet dus eene *gelijkmatige* wezen. De gevonden geringe verschillen in het relatief wijngeestbedrag der organen, hangen deels af van de absolute hoeveelheid er in teruggebleven bloed, deels echter ook van bijzondere circulatie- en transsudatieverhoudingen.

Staan deze resultaten, door schulinus verkregen, bijna lijnregt tegen de meeningen over van lallemand, perrin en duroy, zulks is nog in een ander opzigt het geval. In de opmerkingen over proef I, II en III zagen wij, dat, volgens geenszins te ruime berekening, 2 à 3¼ uur na injectie van alcohol in de maag, reeds ongeveer ¼ van zijne opgeslorpte hoeveelheid is verdwenen. Aldehyd en azijnzuur, de naaste oxydatie-producten van alcohol, heeft men als zoodanig nog niet in het ligchaam kunnen ontdekken. Lallemand, perrin en duroy meenen daarom, dat de wijngeest geheel en al, door de longen, de huid en bijzonder door de nieren, onveranderd weder uitgescheiden wordt. Schulinus kwam door zijne proeven, die met de talrijke van baudot overeenstemmen 1), wat de *nieren* betreft, tot een geheel ander besluit, zoodat hij deze geenszins als een hoofdweg kan erkennen, waar langs de alcohol uit het ligchaam treedt. Door de *longen* en de *huid* wordt almede, gelijk genoemde drie onderzoekers *zelven* constateren, weinig wijngeest uitgescheiden en toch verdwijnt hij spoedig uit het ligchaam. *Hij moet dus gedeeltelijk in het ligchaam ontleed worden.* Dit vermoeden acht schulinus, door zijne medegedeelde proeven A en B, tot zekerheid verheven. De resultaten van zijn onderzoek vat schulinus aldus te zamen:

1°. De verdeeling van den alcohol in het dierlijk ligchaam is gelijkmatig.

2°. Het bloed bevat, relatief, steeds meer wijngeest dan één der organen.

3°. De alcohol wordt in het dierlijk organisme grootendeels ontleed.

4°. De hoeveelheid wijngeest, welke onveranderd door de nieren, de longen en de huid wordt uitgescheiden, is steeds zeer gering, vergeleken met die, welke wordt geabsorbeerd.

Dr. c. j. snijders.

---

1) Schmidt's *Jahrbücher*, 1864, Bd. 121, S. 277.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Gedurende de week, eindigende 8 Junij l.l., werden er in de Metropolis 1922 geboorten en 1103 sterfgevallen, waaronder 28 aan variolae, vermeld.

— Gedurende de week, eindigende 22 Junij l.l., werden er in de Metropolis 2234 geboorten en 1052 sterfgevallen, waaronder slechts 19 aan variolae, vermeld.

— *The Lancet* van 29 Junij l.l. bevat het slot der artikelen van de hand van Dr. PROTHEROE SMITH, over de toepassing van het tetrachloridum carbonii, zoo als het door hem in eene reeks van 52 gevallen als anaestheticum werd aangewend.

— De uitgave der nieuwe Pharmacopoea heeft, volgens het verslag van het daartoe geroepen comité, eene som van £ 676 vereischt.

PARIJS. — Ondanks den grooten toevloed van vreemdelingen werd de cholera in de maanden Mei en Junij slechts in sporadische gevallen waargenomen.

— De meeste geneeskundige bladen hebben eenige regels aan de nagedachtenis van Professor TROUSSEAU gewijd. Zijne begrafenis is op zijn uitdrukkelijk verlangen zonder eenige officiële plegtigheid geschied. Sinds geruimen tijd zich van zijne kwaal (scirrhus ventriculi) bewust, voorspelde hij, zoo als de *Union Médicale* zich uitdrukt, met zijne gewone klinische juistheid naauwkeurig zijne laatste oogenblikken en ging bij den dood met kalmte te gemoet. De Faculteit heeft door zijn afsterven een onherstelbaar verlies geleden. Met CHOMEL en ROSTAN als voorgangers en met BOUILLAUD als tijdgenoot had TROUSSEAU het Klinisch Onderwijs tot eene klassieke hoogte opgevoerd. Onder de leiding van BRETONNEAU en RECAMIER gevormd, werd hij, na eenige jaren als Geneesheer te Charenton werkzaam geweest te zijn, in 1840 tot Hoogleeraar in de Therapie benoemd, welke betrekking hij na vele jaren met die van Klinisch Professor verwisselde. Zijn met PIDOUX bewerkt *Traité de Thérapeutique* beleefde zeven uitgaven en werd later door zijne klassieke *Clinique Médicale de l'Hôtel Dieu* opgevolgd. Het was vooral aan TROUSSEAU's invloed te danken, dat de uitvoering der trachéotomie bij de behandeling der croup meer algemeen plaats greep.

BONN. — Professor KEKULÉ uit Gend is tot Hoogleeraar in de Scheikunde en tot Director van het Chemisch Laboratorium alhier benoemd.

WÜRZBURG. — Volgens het verslag van Dr. GRASHEY, over het optreden der cholera in het Julius-Hospitaal in 1866, werd de ziekte aldaar door de Pruissische soldaten aangebragt. Het bleek, dat de desinfectie der faecaalstoffen daar, waar zij met stilstaand water vermengd waren, vruchteloos was, terwijl die retirades, welke op een stroomend water uitkwamen (bijv. die in het tot cholera-hospitaal ingerigte rivier-badhuis), ook zonder voorafgegane desinfectie ongestraft door de patiënten gebruikt werden.

BERLIJN. — Het *Berliner Klinisch Wochenschrift*, van 24 Junij l.l., bevat eene instructie, door de Sanitäts-Commission opgesteld, welke door de voor het uitvoeren der desinfectie aangestelde personen, bij het uitbreken eener nieuwe cholera-epidemie, zal gevolgd moeten worden. De desinfectie der secreetputten zal door vermenging van den inhoud met een poeder, dat uit 20 deelen sulfas ferrosus, 75 deelen gips en 5 deelen carbolzuur bestaat, of door eene oplossing van den zoogenaamden ijzercha-

maeleon (2 deelen hypermanganas potassae en 25 deelen sulfas ferrosus op 100 deelen water), moeten geschieden.

— Volgens de berigten uit Silezië werden er in de „Ortschaften" Antonienhütte, Bobrek, Biskupitz, Buda, Beuthen, Zabrze en Alt-Zabrze van 4 Mei tot 5 Junij 110 choleragevallen met 54 sterfgevallen vermeld.

WEENEN. — Volgens het officiële gemeente-verslag dezer stad eischte de cholera-epidemie van het vorige jaar, van 24 Julij tot 26 December, 1613 slagtoffers (511 mannen, 692 vrouwen en 410 kinderen) op 3861 aangetasten.

— De lijkopening en balseming van het ligchaam der aan de gevolgen van uitgebreide brandwonden overledene Aartshertogin MATHILDE is onder toezigt van Prof. ROKITANSKY geschied. Bij gelegenheid van dit onheil is in de Oostenrijksche geneeskundige bladen wederom het HEBRA'sche waterbad ter sprake gebragt. Het bestaat uit eene zinken badkuip, waarin een gevlochten raam, waarop de patiënt ligt, bevestigd is. Het geheele ligchaam, met uitzondering van het hoofd, dat op eene kussenvormige verhevenheid rust, is ondergedompeld en aan eene constante temperatuur van 28° R. blootgesteld. Aan de badkuip is eene verwarmingsinrigting aangebragt, waardoor het aanhoudend afvloeijende water evenzoo aanhoudend, door ander warm water vervangen wordt. Naar aanleiding der treurige geschiedenis der Aartshertogin deelde Prof. VON PITHA in de Vergadering der Weener Artsen mede, dat het waterbad in den beginne een zeer gunstigen invloed scheen uit te oefenen. Er volgde meerdere kalmte en de zoo gevreesde dyspnoea werd niet waargenomen. Na weinige dagen echter moest men van eene verdere behandeling, op die wijze voortgezet, afzien. De minste bewegingen in het water veroorzaakten ondragelijke pijnen, waardoor het erethismus nervosus vermeerderd en de agrypnie nog meer bevorderd werd. Ook deelde zich aan het water, daar, waar het onmiddellijk met de huidwonden in aanraking kwam, een zeer kwalijk riekende reuk mede, welke zelfs door de aanhoudende waterverversching niet kon opgeheven worden.

— De open brief door Prof. HEBRA aan Prof. VON PITHA, naar aanleiding der behandeling der gestorvene Aartshertogin MATHILDA, in de *Presse* geplaatst, wordt zoowel om zijne hevigheid als onbillijkheid in de Weener geneeskundige bladen ten sterkste afgekeurd.

ITALIË. — De cholera neemt in Zuid-Italië in uitbreiding toe. Te Corato, Trani en Barletta en ook op Sicilië werden talrijke gevallen waargenomen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bij missive van 8 Junij j.l., onder mededeeling van een schrijven van het Nederlandsch Israëlietisch Armbestuur te Amsterdam, te dier zake de aandacht der gemeentebesturen gevestigd op het wenschelijke, dat de in de verschillende provinciën armlastige krankzinnige Israëlieten, wier verpleging in gestichten wordt verlangd, na verkregen regterlijke magtiging, in het geneeskundig gesticht voor Israëlietische krankzinnigen te Amsterdam worden geplaatst, met mededeeling dat Z. M. bereid is, in de gevallen, in welke door de Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën bijdragen uit de provinciale fondsen zullen worden verstrekt in de kosten van verpleging dier personen, ook van Rijkswege op nader te doene aanvragen, op de gewone wijze, zoodanige bijdragen te verleenen.

— De Regering heeft een Wetsontwerp ingediend tot verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1867 o. a. met *f* 6000 voor de inrigting van het Physiologisch Laboratorium te Groningen.

— Bij Koninklijk besluit van 8 Junij j.l., n°. 48, zijn zoowel de Veeartsen, van Regeringswege geroepen om hulp te verleenen naar aanleiding der besmettelijke veeziekte, als niet tot dat corps behoorende Veeartsen, wanneer zij op last van de provinciale of gemeentebesturen werkzaamheden in zake den veetyphus verrigten, voor de vergoeding van reis- en verblijfkosten, gerangschikt in de 3de klasse van het tarief, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 December 1849, *Staatsblad* n°. 62.

(Tot dus ver waren genoemde personen gerangschikt in de 4de klasse van het aangehaalde tarief.)

ZWOLLE. — Blijkens de door eenige Rijks-Veeartsen genomen proeven, om wegens den veetyphus afgemaakt vee (runderen en schapen) door middel van verbranden uit den weg te ruimen, verdient deze wijze van handelen alleszins navolging. Het is onnoodig de groote voordeelen van het verbranden boven het begraven uiteen te zetten. Bezwaar zou kunnen bestaan 1°. in de plaats waar het geval voorkomt, omdat men niet op elke boerderij zulk eene verbranding kan bewerkstelligen, zonder gevaar voor brand teweeg te brengen, — en 2°. in de kosten. Met betrekking tot dit laatste is gebleken, dat eene proef, door den Veearts OVERBOSCH genomen, waarbij onderscheiden stuks vee werden verbrand, de som van *f* 11 heeft gekost (1/2 ton bruine teer à *f* 8.50 en 10 kan petroleum à *f* 2.50), — en dat het verbranden van een koppel van 118 schapen, te Leeuwen, onder Warmelo, door den Veearts VAN AERDE gedaan, door middel van 2 vaten teer en 25 kan petroleum in 35 minuten tijds plaats had. (Bovendien werd eenig besmet stroo en hout gebezigd; de verkoolde massa kon gemakkelijk in een kuil van *ééne vierkante el* geborgen worden.)

— De jongste berigten uit Mekka en Medina, vervat in een door den Franschen *Moniteur* medegedeeld schrijven uit Dscheddah van 10 Mei, melden, dat de gezondheidsstaat er uitstekend goed was en het bezoek der bedevaartgangers dit jaar geene aanleiding tot eene cholera-epidemie scheen te zullen geven.

HAARLEM. — De Geneeskundige P. R., te Houtrijk en Polanen (gemeente Haarlemmerliede c. a.), is bij vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Haarlem, van 27 Junij j.l., veroordeeld in eene geldboete van *f* 25.—, of eene subsidiaire gevangenisstraf van 2 dagen, ter zake van het niet doen viseren van zijn diploma als Geneeskundige, niettegenstaande hij de geneeskundige praktijk als bedrijf in 1867 uitoefende.

(Zijn wij wel onderrigt, dan is bedoelde persoon onder de oude Wet reeds meer dan eens wegens overtreding daarvan veroordeeld. De tegenwoordige veroordeeling was niet het gevolg van een onwillekeurig verzuim, maar, naar schijnt te blijken, van de poging om zoo doende zich aan de visitatie zijner geneesmiddelen te onttrekken en voor rustend Geneeskundige door te gaan.)

PERSONALIA.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn tot buitengewone Leden der Commissie, tot het afnemen van het eindexamen der Kweekelingen van 's Rijks Veeartsenijschool voor dit jaar benoemd: de Heeren Dr. J. A. BOOGAARD, Hoogleeraar te Leiden; Dr. G. F. VAN DOMMELEN, Eerste Off. v. Gez. 1ste kl. te 's Gravenhage en Dr. H. VAN CAPPELLE, Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

— Eene Commissie van 5 Marine-Officieren, waaronder de Off. v. Gez. F. J. VAN LEENT, zal van Regeringswege de Tentoonstelling te Parijs bezoeken.

(Zoo als men zich herinnert is er ook van wege het Departement van Oorlog soortgelijke Commissie benoemd.)

ALI COHEN.

ONDERZOEK NAAR HET CYANGEHALTE IN AQUA LAURO-CERASI,

DOOR

D. NUIJSINK,

Apotheker 3de klasse van het Oost-Indische Leger,

EN

W. P. PITLO,

Apotheker.

Reeds verschillende malen zijn er door verdienstelijke Pharmaceuten omtrent boven genoemd veelvuldig gebezigd geneesmiddel belangrijke onderzoekingen gedaan. Nog onlangs gaf de Heer BROEKER in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* een verslag van zijn onderzoek, genomen op het cyangehalte van aqua laurocerasi, bereid op verschillende tijden des jaars en naar verschillende wijzen verkregen.

Alhier in het Scheikundig Laboratorium der Hoogeschool bezig zijnde, om door titreren het cyan kwantitatief te bepalen, kwam de gedachte bij ons op om van alle hier ter stede gevestigde apotheken het aqua laurocerasi op het cyangehalte te onderzoeken. Uit dit onderzoek bleek ons, dat dit gehalte uitermate verschillend is; iets, dat ons te meer verwonderde, daar men ons had medegedeeld, dat er door de voormalige Plaatselijke Geneeskundige Commissie bij wijze van circulaire een verzoek tot al de Pharmaceuten hier ter stede gerigt is, om het aqua laurocerasi van gelijk cyangehalte te bereiden.

De door ons gevolgde methode was de volgende: 20 cub. centim. aqua laurocerasi werden met behulp van eene pipet in een bekerglas gebragt, daarbij eene bepaalde hoeveelheid van kaliehydraat gevoegd, bij allen gelijk, en eene oplossing van nitras argenti uit eene burette bijgedroppeld, totdat de gevormde neêrslag bij sterk omroeren niet meer werd opgelost. De gebezigde oplossing van nitras argenti was de volgens MOHR bereide Zehntellösung, zoodat 100 cub. centim. daarvan 0.0052 gram cyan = 0.0054 cyanwaterstof aantoonden bij de gevolgde methode. Dit titreren werd daarna ter vergelijking met 10 cub. centim. aqua laurocerasi herhaald.

De verschillende vloeistoffen, bij het titreren met 20 cub. centim. verkregen, werden daarna met een overvloed van *zuiver salpeterzuur* zuur gemaakt en zoo veel *nitras argenti*-oplossing toegevoegd tot er geen praecipitaat meer ontstond, het daardoor neêrgeslagene *cyanzilver* werd op een filter verzameld, goed afgespoeld en gedroogd. Om nu het *cyanzilver* als zoodanig te wegen kwam ons minder geschikt voor, waarom wij het door gloeijen, toevoegen van *salpeterzuur* (om het nog aanwezige *cyan* en *paracyan* te verwijderen) en daarna sterk gloeijen in metallisch zilver hebben omgezet, zoodat men uit de verkregene hoeveelheid zilver het *cyangehalte* kan bepalen.

Volgens de Pharmacopoea Neêrlandica moet 1 unc. aqua laurocerasi met een overvloed van AgO, NO_5 geven 2 grein cyanzilver, dus zouden 20

cub. centim. aqua laurocerasi 0.083 gram cyanzilver moeten leveren, gelijk staande met 0.0669 gram zilver of een cyan-waterstofgehalte van ongeveer 0.083 pCt. (de densiteit van aqua laurocerasi, waarvoor men het wel houden kan, gelijk aan die van water gesteld).

Van de gebezigde nitras argenti-oplossing zouden dus 3.1 cub. centim. noodig zijn voor 20 cub. centim. aqua laurocerasi. Zie hier onze uitkomsten met 20 cub. centim. aqua laurocerasi.

Volgnummers.	Hoeveelheid van de gebruikte normaalvloeistof in cub. centim.	Verkregene hoeveelheid zilver in grammen bij reductie.	Aantoonende cyanzilver in grammen.
1	7.2	0.1558	0.1947
2	6.	0.125	0.156
3	5.5	0.119	0.1487
4	5.1	0.1104	0.138
5	5.	0.106	0.1325
6	4.8	0.1039	0.1298
7	4.8	0.102	0.1275
8	4.2	0.101	0.126
9	4.6	0.1003	0.125
10	4.2	0.0905	0.1131
11	3.8	0.0822	0.1027
12	3.8	0.0859	0.1073
13	3.8	0.0837	0.1046
14	3.4	0 075	0.094
15	3.4	0.0736	0.092
16	3.2	0.069	0.0862
17	3.1	0.067	0.0837
18	3.	0.065	0.0812
19	3.	0.0645	0.0806
20	2.5	0.0553	0.0691
21	2.2	0.0477	0.0596
22	2.1	0.045	
23	2.	0.0433	
24	1.5	0.0421	
25	1.2	0.0388	
26	0.8	0.022	
27	1.	0 016	

Uit boven genoemde getallen blijkt, dat er weinig soorten van aqua laurocerasi in de Utrechtsche apotheken zijn, die met de verhouding, opgegeven in de Pharmacopoea Neêrlandica, geheel overeenkomen. Er bestaat een zeer groot verschil tusschen n°. 1 en 26, waarvan het eerste tot het laatste staat als 9 : 1.

Het kwam ons voor dat n°. 27 en 26 bereid waren door mengen van oleum laurocerasi of oleum amygdalarum amararum met water, daar n°. 27 troebel was en n°. 26 wel helder maar beiden een zwart neêrslag vertoonden met AgO, NO_5, hetwelk dus moet afkomstig zijn van benzoylhydrure en andere aanwezige organische stoffen, niet van cyanwaterstof; de anderen toch vertoonden een bijna wit neêrslag. Het niet evenredig zijn van de vijf laatste nummers 27, 22, 26, 24 en 25 van de gebruikte vloeistof met de hoeveelheid

van het verkregene zilver moet zeker daarvan afgeleid worden, dat de hoeveelheden cyanwaterstof, daarin bevat, te gering waren.

Wij meenen de nummers 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 en 19 goed te mogen noemen, daar ze het meest met de Pharmacopoea overeenkomen. De meesten der overigen zijn òf te slap òf hebben een te groot cyanwaterstofgehalte, hetgeen naar onze bescheidene meening niet mag voorkomen, zoo er een officiëel voorschrift van het cyanwaterstofgehalte bestaat.

Daar het ons gebleken is, door dit onderzoek, even als aan zoo velen vóór ons, dat het noodzakelijk is de cyanwaterstof van aqua laurocerasi te bepalen zoo dikwijls men aqua laurocerasi bereidt, zelfs al volgt men de in de Pharmacopoea aangegevene methode, hebben wij gemeend door dit *Tijdschrift* ons onderzoek openbaar te moeten maken.

Utrecht, Junij 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE HAAR-PARASIETEN IN DE CHIGNONS vindt men een opstel van KÜCHENMEISTER in het *Oesterr. Zeitschrift für praktische Heilkunde*, 1867, n⁰. 12, waaraan wij het volgende ontleenen:

KÜCHENMEISTER ontving den 8sten Maart j.l. van Dr. A. BEIGEL te London eenige chignon-haren, in wier verloop (niet aan het uiteinde, zoo als LINDEMANN opgeeft) zich één, soms twee, voor het bloote oog zigtbare, grootere of kleinere stipvormige vlekjes vertoonden. BEIGEL had die vlekjes als kleine, mikroskopische, plantaardige parasieten herkend, waarvan hij KÜCHENMEISTER verzocht de nadere beschrijving te leveren. Deze deed dit in gemeenschap met Prof. RABENHORST. De grootste zigtbare parasiet werd daarvoor gekozen en deed zich (in overeenstemming met de afbeeldingen van BEIGEL) geheel voor als een *Pleurococcus* (MENEGHINI). De *Pleurococci* zijn daardoor van de *Protococci* (AGARDH) onderscheiden, dat bij de eersten eene verdeeling in vier binnen elke cel in twee lijnregte rigtingen plaats heeft. Bij de *Protococci* geschiedt de verdeeling in ééne rigting, of eigenlijk vormen zich korrelhoopjes in elke cel. Beide geslachten heeft KÜTZING niet uiteengehouden. De aan het chignon-haar voorkomende soort scheen ons nieuw en wij noemden haar *Protococcus Beigeli*. De kleurstof daargelaten, die in onze exemplaren ontbrak, vindt men analoga bij KÜTZING: *Tabulae phycologicae*, I. Taf. 3 bij *Protococcus viridis*, *glomeratus*, *communis*} α en β; Taf. 4 *palustris*; Taf. 5 *membraninus*, *dimidiatus*, *thermalis*, *minutus*. KÜCHENMEISTER onderzocht eenige dagen daarna kleinere vlekjes op het chignon-haar en ontmoette daarbij een parasiet, vrij afwijkend van den vorigen in zijnen bouw; ook RABENHORST overtuigde zich hiervan. Uit een geleiachtig protoplasma groeide de parasiet straalsgewijs uit. Enkele malen schenen draden binnen in het haar te woekeren, waardoor, indien dit nader bevestigd werd, de verwantschap met zwammen des te naauwer wierd. Het geheel scheen als met verdund chromium of jodium gekleurd te zijn; het was niet bekend of de haren van den chignon en daardoor de zwammen gekleurd waren. De verdeeling in vier ontbrak bij dezen parasiet

en was slechts tot eene verdeeling in tweeën waarneembaar. Te oordeelen naar den vorm en bij de overeenkomst van de kleur met phytochrom-houdende pigmenten, geleken deze parasieten het meest op *Protococcus cinnamomeus* (KÜTZING, I. Taf. 5), of nog meer op jongere ontwikkelingstoestanden van *Gloocapsa*, vooral op de op I. Taf. 22 afgebeelde soort. De zekere bepaling zal alleen mogelijk zijn, wanneer het gelukt den verderen groei gade te slaan. Bij de lagere vormen in het plantenrijk is immers ook eene geslachtswisseling mogelijk, zoodat het de vraag blijft, of hier niet een ontwikkelingstoestand van tijdelijken aard, die in meer vormen kan overgaan, bestaat, zoodat ten slotte de parasiet tot eene geheele andere plantengroep behooren kan, gelijk welligt alle of althans vele *Palmelleae* (even als *Cysticerci* onder de dieren) slechts lagere ontwikkelingsvormen van andere bekende planten zijn.

De geneeskundigen hebben vooral belang bij de vraag: Zijn de besprokene plantaardige parasieten schadelijk voor 's menschen hoofd? Alleen door proefneming is deze vraag op te lossen. Dr. RABENHORST had in de haren van een in het Museum te Halle bewaard zoogdier een soortgelijk parasiet gevonden als hier in het chignon-haar. Daardoor is echter nog niet beslist, of de haar-parasiet ook op het levende haar van levende menschen en dieren groeijen kan. De parasiet in het Museum te Halle kan eerst op de huid van het doode dier gegroeid zijn en men heeft er dus op te letten, of de parasiet — waarvan de groei zeker bevorderd wordt door de vochtige atmospheer, welke door wassching met haarwateren (honigwater) en door de warmte van het hoofd en het hoofdhaar ontstaat — zich laat overbrengen van den chignon op het levende haar, waarmede hij is zamengevlochten. Voorloopig moeten wij den chignon-parasiet als »saprophyt" beschouwen, d. i. als een parasiet, die op doode voorwerpen woekert, waardoor hij zich onderscheidt van een »zoöphyt", zijnde zulk een parasiet, die op levende voorwerpen groeit, waartoe toch ook de haren van levende menschen behooren. Zij, die vóór de chignons ijveren, mogen daarom niet te luid jubelen; want er zijn parasieten, die op doode en levende voorwerpen gelijkmatig groeijen (bijv. *Botrytis Bassiana*, de zwam der zijdewormen), en zoo is het mogelijk, dat de thans nog als saprophyt uitziende chignon-parasiet eenmaal zal worden herkend als een op het levende hoofdhaar voortwoekerende zoöphyt. De toekomst zal dit ophelderen, hetzij naar aanleiding van opzettelijke proefnemingen, hetzij onvrijwillig door haar, die chignons en ander valsch haarwerk dragen. Het is best mogelijk, dat eens een HEBRA of een SIGMUND aan de chignon-draagsters de vreesselijke tijding komt verkondigen: *de saprophyt van den chignon is zoöphyt van het menschenhaar geworden.*

Er is in dit opstel van KÜCHENMEISTER eene kleine misvatting ingeslopen ten opzigte van de plaats, die aan de door hem gevondene parasieten in het natuurlijk systeem toekomt. In de *Botanische Zeitung*, n°. 17, van 26 April j.l., vinden wij namelijk eene volledige beschrijving van de knobbelige verdikkingen en gordelvormige omkorstingen, die op de doode chignon-haren, welke Dr. BEIGEL aan KÜCHENMEISTER zond, met het bloote oog duidelijk gezien konden worden. L. RABENHORST beschrijft die aldaar onder de namen: *Pleurococcus Beigelii* en *Gloeothece trichophila*, als twee *wier-soorten*. De naam »saprophyten" wordt (volgens DE BARY) alléén op *zwammen* toegepast, die op doode voorwerpen leven. Het blijft mij na deze mededeeling nog onbeslist, of de »Gregarinen" van LINDEMANN identisch zijn met de door RABENHORST beschrevene wieren; vermoedelijk wel niet. D. J. C.

BOEKAANKONDIGING.

Repertorium voor Geneeskundige praktijk, door J. J. KERBERT, 1ste deel: *Recepteerkunde en Geneesmiddelleer*; 2de deel: *Algemeene Ziektekunde en Geneeskundige Herkenningsleer*. Vademecum voor Studenten in de Geneeskunde en praktiserende Geneesheeren, door J. J. KERBERT, Med. Chr. Art. Obst. Doctor.

Onder dezen titel geeft ons de schrijver thans in twee vrij lijvige boekdeeltjes zijn omgewerkt Vademecum, dat vroeger den titel droeg van: *Memoranda*. De schrijver noch de lezer zal, hoop ik, eene uitvoerige kritiek daarvan verwachten. De vraag of dergelijke compilatiën, die noodzakelijk een oppervlakkig karakter dragen, nuttig en noodig zijn, geloof ik met het oog op de behoeften van vele practici gerust met ja te kunnen beantwoorden. Ik meen daarom niet, dat een dergelijk repertorium het gebruik van goede hand- en leerboeken moet uitsluiten, noch ook dat het opslaan van degelijke monographiën over eenig onderwerp daardoor overbodig wordt. De Heer KERBERT zal de eerste zijn, om die gevolgtrekking te veroordeelen. Dergelijke memoranda, repertoria, compendia enz. zullen alligt het nadeelig bij-effect hebben, dat zij bij enkelen de behoefte aan iets meer dan oppervlakkige kennis nog minder voelbaar maken, maar niettemin blijven zij zeer bruikbaar voor hen, die geene uitgebreide bibliotheek bezitten en daarom buiten staat zijn de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek zelve na te slaan.

Het *Repertorium* van den Heer KERBERT heeft dan ook uitsluitend waarde voor den practicus. Met het oog op de behoeften van dezen had vooral het tweede deel alligt wat korter kunnen wezen. Over het algemeen geven we de voorkeur aan het eerste boven het tweede deel, dat in verschillende hoofdstukken veel bevat wat niet direct aan de dagelijksche behoeften van den practicus beantwoordt. In een repertorium schaadt overigens het te veel minder, dan het te weinig, wanneer slechts de juistheid van den inhoud daaronder niet lijdt. Bij de zeer uitgebreide leerboeken en monographiën van den lateren tijd zal het *Repertorium* voor velen eene welkome verschijning zijn. Wij twijfelen niet aan een ruim debiet van het werkje, dat er smakelijk uitziet en achten het daarom voor overbodig het aan de Geneeskundigen aan te bevelen; het komt van zelf in veler handen. We geven evenwel aan den Heer KERBERT in bedenking zijn *Repertorium* niet meer uit te breiden, wanneer hij daarvoor het zakformaat behouden wil, daar het anders het formaat onzer zakken overschrijden en geen Vademecum blijven zou. G. D. L. HUET.

GENOOTSCHAPPEN.

Onder dagteekening van 27 April j.l. heeft de *Koninklijke Akademie van Wetenschappen* aan Z. M. aangeboden het Verslag van de werkzaamheden harer leden in den afgeloopen jaarkring. Aan dat stuk ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Het Verslag van het verhandelde in de vergaderingen der Afdeeling voor Wis- en Natuurkundige Wetenschappen luidt, behalve wat in eene korte mededeeling over eenige sterrekundige, natuurkundige en meteorologische bijdragen gezegd wordt, als volgt:

»De Akademie bleef, harer roeping getrouw, den roem van Nederland op wetenschappelijk gebied handhaven. Wel mogt zij wenschen daarvan ruimere bewijzen te hebben kunnen leveren in veelheid van uitgegeven geschriften: de onvoldoende dotatie echter haar toegelegd, die haar in geldelijke moeijelijkheden wikkelde, bij den op zijn minst verschoonbaren ijver der leden, om de menigvuldige geschenken, aan de boekerij gedurig toevloeijende, met gelijke munt te beantwoorden, maakte het haar eindelijk tot pligt van drukwerken in 4°. voorloopig af te zien en zelfs niet aan te dringen op het afstaan voor de *Verslagen en Mededeelingen* van stukken, die elders het licht konden zien. Vandaar dat de uitgaven dit jaar kwalijk in evenredigheid staan met het aantal belangrijke mededeelingen, die de vergaderingen hebben opgeluisterd.

»Nieuwe opdragten van de zijde van Uwer Majesteits Regering vielen bovendien ditmaal der Akademie niet ten deel.

»De verschillende uitkomsten, verkregen bij chemische analysen van dezelfde planten, al dan niet aan regen blootgesteld geweest, gaven den Heer VAN DER BOON MESCH aanleiding, op die omstandigheid bijzonder de aandacht te vestigen bij het *onderzoek naar de anorganische bestanddeelen van gewassen.*

»De Heer VAN KERCKHOFF bood voor de *Verslagen en Mededeelingen* aan *enkele opmerkingen omtrent allotropie en isomerie.*

»In het vak der *Botanie* bood de Heer MIQUEL twee bijdragen aan voor de *Verslagen en Mededeelingen: de Piperaceis novae Hollandiae* en *over de verwantschap der Flora van Japan met het overige Azië en Noord-Amerika* (N. R. Deel II, blz. 63 en 65).

»De Heer VAN HALL handelde *over het verdrijven en ontstaan van soorten in het plantenrijk* (N. R. Deel II, blz. 90); de Heer RAUWENHOFF *over den groei van plantenstengels bij dag en bij nacht* (N. R. Deel II, blz. 134); de Heer OUDEMANS *over het regt dat aan cycas inermis* Lour *toekwam om in haren rang als soort te worden hersteld.* Bij eene andere gelegenheid sprak laatstgemelde nog *over het ontstaan van zoogenaamd vormloos zetmeel,* dat bij sommige planten voorkomt, en verdedigde de meening van den Heer SCHLEIDEN daaromtrent.

»De Heer DONDERS deed nog verslag van eenige *proeven,* die op de *sapbeweging in de planten* betrekking hadden.

»Tot de *Dierkunde* behoorde de bijdrage van den Heer SNELLEN VAN VOLLENHOVEN, tot opschrift voerende *Diagnoses Hemipterorum;* zij is in de *Verslagen en Mededeelingen* opgenomen (N. R. Deel II, blz. 172).

»De Heer HARTING hield eene voordragt *over het vliegen van vleêrmuizen,* waarvan hij de oppervlakte der vleugels met betrekking tot het gewigt der dieren zelven beschouwde. De Heer J. VAN DER HOEVEN ontvouwde de gronden, waarop zijne rangschikking van *het geslacht Menobranchus* in het systeem berust.

»De *Ontleedkunde* had een vertegenwoordiger in den Heer KOSTER, die *over het mechanismus* sprak *van den descensus testiculorum bij den mensch,* met het oog op het ontstaan van *cryptorchismus.*

»*Physiologische* onderzoekingen werden medegedeeld door de Heeren HEYNSIUS en DONDERS. Eerstgemelde sprak *over de inwerking van kunstmatig maagsap op eiwitachtige stoffen,* en deed verslag van waarnemingen van Dr. OUYE, betreffende de *structuur der ganglïëncellen van den nervus sympathicus.* Laatstgenoemde handelde *over de oeconomie der dierlijke warmte,* maakte eene *nieuwe methode* bekend *tot bepaling der helling van de meridianen der correspondeerende punten op de beide netvliezen,* vertoonde en beschreef twee door hem bedachte en *tono-* of *ophthalmometers* genoemde werktuigen, bestemd om de spanning van den oogbol en indirect ook de hydrostatische drukking

in het oog te bepalen; voorts deelde hij de uitkomsten mede van een onderzoek in het Physiologisch Laboratorium te Utrecht door Dr. ENGELMAN in het werk gesteld, bewijzende dat *koolstofzuur eene voorwaarde* is *voor* de *beweging* van trilhairtjes en spermatozoïden, eindelijk beschreef hij eene handelwijze tot bepaling der *eerste veranderingen, op de werking van het hart uitgeoefend door prikkeling van de zwervende zenuw*, en deelde de resultaten daarvan mede.

"De Heer VAN HASSELT sprak *over het misbruik van opium*, wijzende op de overeenkomst en het verschil tusschen de eigenlijke opiophagie en het amfioenschuiven, naar aanleiding van gezamenlijk met den Heer BURGERSDIJK genomen proeven op het al of niet voorkomen van opiumbestanddeelen in opium-rook. Bij eene andere gelegenheid handelde hij over twee zoogenaamde *slangenbekers uit Neêrlandsch Oost-Indië*, hem ter kennisneming en onderzoeking verstrekt door ons medelid, den Oud-Gouverneur-Generaal SLOET VAN DE BEELE.

"Door den Heer VAN GEUNS werden *opmerkingen* medegedeeld *omtrent de wijze waarop de cholera in Europa is ingedrongen, in verband met de middelen om haar te keeren*, die voor de *Verslagen en Mededeelingen* werden afgestaan en aldaar voorkomen in het IIde Deel der N. Reeks, blz. 123.

"De Heer HARTING, met het oog op het bederf in ons land, bepaaldelijk te Utrecht, van wellen, die vroeger drinkbaar water hadden opgeleverd, en op de middelen om dat bederf zoo mogelijk te voorkomen, ontwikkelde zijne denkbeelden aangaande *het bestaan van stroomen in den bodem*, waarvan hij de waarschijnlijkheid betoogde, maar welk punt hij tot zekerheid wenschte gebragt te zien door het opzettelijk onderzoek eener Commissie naar de verhouding van verdamping en afvoer door de rivieren tot de hoeveelheid gevallen water. Dit gaf aanleiding tot breedvoerige discussiën in twee opvolgende vergaderingen, waaraan de Heeren COHEN STUART en BUYS BALLOT een hoofdaandeel hadden (zie Processen-verbaal van 27 October en 24 November l.l.), die echter tot de negatieve slotsom leidden, dat van een dergelijk bezwaarlijk onderzoek voor als nog geene voldoende resultaten te wachten waren.

"Door den Heer STAMKART eindelijk werden de *sterftetafels* besproken en het uitzigt tot verbetering daarvan ten onzent door de hulp en medewerking van bestaande Maatschappijen van Levensverzekering."

(De onderwerpen, in de Akademie in 1866 behandeld op het gebied der meer bepaald zoogenaamde geneeskundige wetenschappen, komen dus neder op de volgende 13, als: 1 ontleedkundige mededeeling, 7 physiologische, 2 uit het gebied der vergiftleer, 1 betrekkelijk de cholera, 1 over stroomen in den bodem en 1 over sterftetafels.)

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De alhier gevestigde Maatschappij voor de vervaardiging en den verkoop van LIEBIG's *vleesch-extract* heeft dezer dagen, in een rapport aan hare aandeelhouders, medegedeeld, dat op de Parijsche tentoonstelling eene gouden medaille is toegekend aan dat vleesch-extract, als in hoedanigheid uitmuntend boven alle andere bereidingen van dien aard, alsmede eene aan den Heer GILBERT, den Directeur der Maatschappij, als den stichter van een nieuwen tak van volksbedrijvigheid.

(Blijkens hetzelfde rapport heeft de Maatschappij in het eerste jaar van haar bestaan zoo goede zaken gedaan, dat zij daarover thans 6 pCt. rente, benevens een dividend van drie shilling voor ieder aandeel, kan uitkeeren.)

PARIJS, — Behalve de medailles en *mentions honorables* beschikt de Internationale Jury der Tentoonstelling over een zeker aantal groote prijzen, bestemd tot belooning van buitengewone verdiensten. Deze groote prijzen zijn door den *Conseil supérieur*, op aanwijzing van de afdeelingen der Jury, toegewezen o. a. aan den Keizer van Frankrijk, voor zijne huizen voor werklieden; — aan MATTHIEU, voor zijne chirurgische instrumenten; — aan PASTEUR, voor het conserveren van wijnen; — aan MARES, voor de zwaveling der wijngaarden; — aan de Internationale Maatschappij tot hulpbetoon aan gewonde militairen; — aan de Gezondheids-Maatschappij der Vereenigde Staten; — aan DUFRESNE, wegens de kwikzilververgulding zonder gevaar voor de werklieden.

(Onder de 19 ons bekend geworden groote prijzen komen niet minder dan 7, de vorenstaande, voor, als behoorende tot het gebied der hygiëne en der praktische Chirurgie!)

ALI COHEN.

— Op de Parijsche Tentoonstelling heeft Dr. LUCHTMANS, te Zutphen, eene bronzen medaille verworven voor zijne mikroskopische praeparaten. †

BERLIJN. — Voor den opbouw van een gasthuis van 600 bedden is thans een gedeelte van den Friedrichshain aan de chaussée naar Alt-Landsberg aangewezen. Het gebouw zal uit 4 pavillons, ieder van 128 kribben, opgebouwd worden. Een zoogenaamd afzonderlijk „Isolirhaus" zal voor 88 patiënten met contagieuse ziekten bestemd worden. De kosten zijn op 1500 Thalers per bed, dus in toto op 900,000 Thalers, geraamd.

ELBERFELD. — Gedurende de maanden April en Mei l.l. bedroeg het cijfer der cholerasterfgevallen alhier 18 en 25.

WEENEN. — Volgens de officiële opgaven der drie groote hospitalen leverde de officiële statistiek der aldaar aan syphilis verpleegden voor de jaren 1860—1865 het volgende overzigt:

	Allgemeine Krankenhaus. Afd. voor syphilis.	Allgemeine Krankenhaus. Afd. voor huidziekten.	Krankenhaus Wieden.	Rudolf-stiftung.	Te zamen.
1860	1401	147	1023	—	2571
1861	1701	249	1088	—	3038
1862	1867	214	1371	—	3452
1863	2180	213	1566	—	3959
1864	1895	264	1744	—	3903
1865	1352	256	1239	302	3149
6 jaren.	10396	1343	8031	302	20072.

— Het verslag der Weimarsche Cholera-Conferentie, in het *Wiener Wochenschrift* van 29 Mei l.l. medegedeeld, is in de volgende grove trekken vervat. De verspreiding der cholera door het maatschappelijk verkeer is onmiskenbaar gebleken. In dit opzigt levert vooral het militaire verkeer, door de wijze waarop het gewoonlijk geschiedt, een voor de uitbreiding der ziekte zeer gunstigen factor. De voortplanting der cholera door handelsartikelen is niet bewezen. De door choleralijders bezoedelde kleedingstukken moeten als dragers van het contagium gehouden worden, hetzelfde kan van de dieren uit besmette plaatsen gelden. De invloed van het drinkwater, even als die der physische gesteldheid van den bodem, behoort nog

verder onderzocht te worden en schijnt in sommige gevallen van eene groote beteekenis te zijn. De desinfectie der faecale stoffen, moet, al voerde zij misschien niet altijd tot een gewenscht resultaat of al bleek zij soms geheel nutteloos geweest te zijn, doorgezet worden. Zij kan tot dus verre het doelmatigst door eene verbinding van sulfas ferrosus en carbolzuur en voor de kleedingstukken door opkoking en behandeling met sulf. zinci plaats grijpen. Op het verband der ontwikkeling van lagere organismen tot de cholera, op hare voortplantingswijze in enkele geïsoleerde gevallen, op den invloed der »Durchseuchung" eener plaats, met het oog op eene volgende epidemie, moet vooral de aandacht gevestigd blijven. Dr. J. HANLO.

ZÜRICH. — Onder begunstiging van de Zwitsersche en van de Zürichsche Regeringen zal het derde Internationale Congres van Veeartsen van 2—8 September dezes jaars alhier beraadslagen over den *veetyphus*, de *longziekte* van het vee, het *keuren van het slagtvleesch*, het onderwijs in de *Veeartsenijkunde* en de *Staatszorg voor de gezondheid van het vee.* Het Bestuur van het te houden Congres is van oordeel, dat de zorg voor de gezondheid van het vee een onderwerp van *internationaal overleg* is geworden, daar de bespoediging en vermenigvuldiging der communicatiën de veeziekten tot algemeene rampen heeft gemaakt.

(Het eerste Congres voor Veeartsenijkunde is in 1863 te Hamburg en het tweede in 1865 te Weenen gehouden.) ALI COHEN.

BINNENLAND.

Bij Z. M. besluiten van 25 Mei j.l., n°. 60 en 61, zijn in de zamenstelling van het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt en Vétérinaire Dienst zoodanige veranderingen gebragt, dat daardoor betere vooruitzigten en lotsverbetering voor dat personeel zullen ontstaan, hetgeen uit de navolgende rangsverhoudingen en jaarlijksche traktementen blijkt, als: 1 Inspekteur *f* 4400; — 5 Officieren van Gezondheid 1ste kl. (Luitenant-Kolonels), *f* 3000 ieder; — 7 idem 2de kl. (Majoors), *f* 2800 ieder; — 15 Officieren van Gezondheid 1ste kl. (Kapiteins), *f* 2200 ieder; — 15 idem 1ste kl. (Kapiteins), *f* 1800 ieder; — 59 Officieren van Gezondheid 2de kl. (1ste Luitenants), *f* 1200 ieder; — 39 idem 3de kl. (2de Luitenants), *f* 900 ieder; — 3 Apothekers 1ste kl. (Kapiteins), *f* 1800 ieder; — 2 idem 1ste kl. (Kapiteins), *f* 1600 ieder; — 13 idem 2de kl. (1ste Luitenants), *f* 1000 ieder (2 bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen genieten ieder *f* 300 toelage 's jaars); — 12 idem 3de kl. (2de Luitenants), *f* 900 ieder; — 6 Kweekelingen 1ste kl., *f* 300 ieder; — 16 idem 2de kl., *f* 200 ieder; — 3de kl. idem onbepaald getal en geen geldsom uitgetrokken. — Wijders 3 Paarden-Artsen 1ste kl. (Kapiteins), *f* 2000 ieder (de oudste in rang kan Majoor zijn en geniet alsdan *f* 2200 's jaars); — 3 idem 1ste kl. (Kapiteins), *f* 1800 ieder; — 7 idem 2de kl. (1ste Luitenants), *f* 1200 ieder; — 6 idem 3de kl. (2de Luitenants), *f* 1000 ieder.

ALI COHEN.

— Volgens officiële opgaven bedroeg de bevolking van ons Koningrijk op 31 December 1866 3,440,281 zielen, zijnde 1,704,875 mannen en 1,735,406 vrouwen, tegen 3,308,969 in 1859, zijnde eene vermeerdering van 131,312 (75,948 m. en 55,364 vr.) zielen. De geheele bevolking was sinds Januarij 1830, toen zij 2,562,306 bedroeg, tot op 1 December 1866, dus in 37 jaren, met 877,975 of per jaar met 24,398 inwoners toegenomen. De bevolking van Amsterdam bedroeg op 1 December 1866 264,498 (123,104 m. en 141,394 vr.), die van Rotterdam 115,277 (53,597 m. en 61,680 vr.) en die van 'sGravenhage 87,801 (40,039 m. en 47,762 vr.) inwoners.

— De opgaven in onze *Staats-Courant* van 12 Junij l.l. geven ons over de emigratie uit ons koningrijk in 1866 voor ieder der provinciën het volgende overzigt:

PROVINCIËN.	Hoofden van gezinnen en op zich zelf staande personen.			Totaal der met die personen vertrokkene			Totaal-Generaal der geëmigreerden.
	M.	Vr.	Te zamen.	Vr.	kinderen.	dienstboden.	
Noord-Brabant. . .	47	19	66	11	40	1	118
Gelderland.	189	19	208	90	299	5	602
Zuid-Holland. . . .	213	29	242	135	379	4	760
Noord-Holland. . .	100	6	106	50	186	—	342
Zeeland.	146	21	167	83	251	—	501
Utrecht.	66	3	69	4	18	—	91
Friesland.	13	2	15	6	22	—	43
Overijssel.	22	3	25	11	33	—	69
Groningen.	238	45	283	128	293	1	705
Drenthe.	10	1	11	6	26	—	43
Limburg.	8	2	10	2	9	—	21
Totaal. . . .	1052	150	1202	526	1556	11	3295

Voor zoo verre de opgaven der verschillende gemeentebesturen strekten werd „het streven naar verbetering van bestaan" in 974 gevallen van de 1202 als de oorzaak der emigratie vermeld. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — Door Burgemeester en Wethouders is aan den Gemeenteraad een uitgebreid plan ingediend tot uitbreiding van de bebouwde kom dier gemeente, op last van den Wethouder van publieke werken ontworpen door den Stads-Ingenieur. Het uitbreidingsplan langs de landzijde der stad omvat in het geheel 639 bunders, langs de IJzijde 9 bunders, totaal 648 bunders, makende met de grootte van de oude stad binnen de Singelgracht, ter oppervlakte van 678 bunders, een totaal-generaal van 1326 bunders. Eene kapitale hoofdstraat van 30 el breedte doorloopt van het begin tot het einde het uitbreidingsplan, nagenoeg evenzijdig aan den buitenomtrek van de oude stad, eene lengte hebbende van 6235 el.

— Regenten der beide Gasthuizen hebben zich bereid verklaard, op verzoek van den Raad, hunne betrekking tot 1 October e. k. te blijven waarnemen. A. C.

— Aan de leden van het *Algemeen Ziekenfonds voor Amsterdam* werden 1° Mei door het Bestuur de volgende jaarlijksche mededeelingen gedaan omtrent den toestand der instelling. Het aantal leden bedroeg 1 Mei 1867:
in de afdeeling *ziekenbehandeling* 33282 personen, te weten 20594 leden en 12688 kinderen,
„ „ „ *ziekengelden*. . . . 2253 leden,
„ „ „ *gelden bij overlijden* 3512 „
zoodat sedert het vorige jaar de sterkte met 740 personen is toegenomen. Het aantal *werkende deelnemers* bedraagt 178, namelijk: 50 Geneesheeren, 39 Heelmeesters en Heel- en Vroedmeesters, 89 Apothekers, en bovendien 1 Tandmeester, 81 Vroedvrouwen, 7 lavementzetsters en 10 zetters van lavementen en bloedzuigers, te zamen 277 en 61 *honoraire deelnemers*, te weten: 39 Geneesheeren, 7 Heelmeesters en Heel- en Vroedmeesters en 14 Apothekers. — Naamlijsten, waarop de woonplaatsen vermeld zijn en inschrijvings-billetten, die tevens de voorwaarden van het lidmaatschap bevatten, zijn ten allen tijde aan het kantoor der instelling (Beulingstraat, Buurt J J, n°. 500) *kosteloos* te verkrijgen. De toestand der geldmiddelen is zeer gunstig, daar het saldo van het vorige jaar weder met *ƒ* 13,571.59 vermeerderd is en thans *ƒ* 155,237.92 be-

draagt. In het afgeloopen jaar zijn door de Geneesheeren en Heelmeesters ten dienste der leden en kinderen 324,727 recepten voorgeschreven, de Tandmeester verleende zijne hulp aan 856 personen en de Vroedvrouwen stonden 1132 vrouwen in het kraambed bij. Bovendien werden er 686 lavementen en 239 bloedzuigers gezet, terwijl 195 breukbanden of instrumenten verstrekt werden. Aan 509 mannen en 9 vrouwen werden in 628 ziektegevallen *ziekengelden* uitbetaald; te zamen *f* 7,378.25 voor 15,108 dagen, en voor 76 personen *gelden bij overlijden*, namelijk voor 35 mannen en 40 vrouwen voor *f* 50 en 1 vrouw voor *f* 25, te zamen *f* 3775. Het Bestuur van het *Algemeen Ziekenfonds voor Amsterdam* bestaat uit 8 leden van den Raad van Toezigt en 12 leden van de Geneeskundige Commissie, namelijk 4 Doctoren, Chirurgijns en Apothekers. †

— De Plaatselijke Gezondheids-Commissie alhier heeft dezer dagen de ingezetenen gewaarschuwd, dat sedert eenigen tijd hier ter stede, onder de namen van *Italiaansch Meel* en *Hongaarsch Wit*, stoffen verkocht worden, bestemd om, tot oneerlijk voordeel der bakkerij, onder het meel gemengd te worden, en dat deze stoffen niet anders zijn dan *fijn gemalen gips*, in enkele gevallen met een weinig meel vermengd.

'sGRAVENHAGE. — In de Raadsvergadering van 11 Junij j.l. werd in zake de waterleiding besloten 1°. aan de Heeren DE VEER c. s. te vragen, of zij bereid zijn, met inachtneming van het beginsel, om *voor 's Gravenhage alléén* eene waterleiding aan te leggen, met de Heeren HARDENBROEK c. s. (zijnde met hen de eenige aanvragers, die in aanmerking kunnen komen), op nieuw naar de concessie in te schrijven, — en 2°. dat, wanneer die Heeren tot het bovenstaande genegen zijn, onder de voorwaarden nog zullen moeten worden in acht genomen de volgende bepalingen, dat het kanaal of de leiding in de duinen geen meerdere diepte onder Delflands peil mag hebben dan 1.10 el en minstens 14,000 strekkende ellen lang moet zijn; — dat de concessionarissen ten allen tijde de goedkeuring van het Gemeentebestuur behoeven voor het gebruik, hetwelk zij zouden wenschen te maken van de duingronden, die voor de waterleiding zijn aangewezen. (Het geheele voorstel betreffende deze zaak werd met 17 tegen 12 stemmen aangenomen.)

— In de Raadszitting van 25 Junij werd door Burgemeester en Wethouders aan den Raad voorgesteld, eene Commissie van drie deskundigen te benoemen en die uit te noodigen, den Gemeenteraad te dienen van berigt en raad omtrent het plan van den Gemeente-Architect tot verbetering van het rioolstelsel in de gemeente, tot welk einde haar al de daartoe betrekkelijke stukken zullen worden toegezonden, met aanbod om haar verder die inlichtingen te verschaffen, welke zij ter juiste beoordeeling der werken zal wenschen te ontvangen. — Het lid de Heer FRANÇOIS opperde de vraag, of de gemeente behoefte heeft aan een geheel nieuw stelsel; hij meent, dat, voordat over het tegenwoordig voorstel eene beslissing worde genomen, overtuigend moet zijn gebleken dat een geheel nieuw stelsel onvermijdelijk noodzakelijk is. Hij stelt voor, alvorens die beslissing genomen worde, eenige deskundigen te benoemen om te onderzoeken, of de bestaande riolen niet zijn te verbeteren? Hij wijst op de moeijelijkheid dat alle beerputten, zoowel buiten als binnen de woningen, zouden moeten worden opgebroken voor rekening van de eigenaren. Ook het dempen van binnenvaarten heeft groote bezwaren teweeggebragt, die bij meerdere demping zullen worden verhoogd. Hij wenscht een rapport, zonder regels door den Raad gesteld, om slechts te vernemen wat van het bestaande stelsel is en te maken zou zijn. — Dit voorstel werd aangenomen.

ROTTERDAM. — Den 19den Junij j.l. werd alhier de 21ste Algemeene Vergadering der *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie* gehouden. Uit de rapporten bleek, dat de Maatschappij thans telt 7 departementen met 218 leden.

Er werd medegedeeld een belangrijk verslag van de Commissie tot onderzoek van geheime geneesmiddelen. Die Commissie werd met dankzegging ontbonden en unaniem werd aangenomen de benoeming van eene Commissie tot het onderzoek naar de wijze, waarop langs wettigen weg de handel in geheime geneesmiddelen zou kunnen geweerd worden. — De vergadering sprak eenparig het gevoelen uit, dat het appliceeren van klisteren en bloedzuigers niet tot den werkkring van den Apotheker behoort, en besloot zich te dezer aangelegenheid tot de Hooge Regering te wenden. De vergadering wenschte verder dat de graad van Doctor in de Pharmacie voor het vervolg worde overgebragt van de Faculteit der Geneeskunde naar die der Natuurlijke Wijsbegeerte. — Nog werd besloten, de Nederlandsche Pharmacie te doen vertegenwoordigen op het 2de Internationale Pharmaceutische Congres, in Augustus te Parijs te houden, door de Heeren J. E. DE VRIJ, J. A. WALTER en K. C. VORSTMAN.

Vermelding verdient nog het besluit, om aan eene Commissie het onderzoek op te dragen van de vraag betreffende de noodzakelijkheid, dat er een of twee inrigtingen worden gevestigd tot opleiding van Pharmaceuten, uit overweging dat de Hoogescholen niet de geschikte plaatsen zijn om Apothekers te vormen.

UTRECHT. — Bij gelegenheid van de jaarlijksche Algemeene Vergadering van het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, op 25 Junij j.l., werd de gouden medaille des Genootschaps verleend aan den schrijver der in de Fransche taal geschrevene Verhandeling als antwoord op de vraag: „Het Genootschap verlangt door naauwkeurige proefnemingen uitgemaakt te zien, in hoe verre de verbindingswarmte van ozon eene andere is dan die van gewone zuurstof," vermits die schrijver aan de voorwaarden der ten vorigen jare uitgesproken bekrooning had voldaan. De schrijver is gebleken te zijn Dr. P. J. HOLLMAN, Med. Doctor te Edam, Lid des Genootschaps.

(Aan Prof. J. W. GUNNING werd voor het ontwerpen der vraag de zilveren medaille uitgekeerd.)

Wijders werden tot Leden benoemd o. a. de Heeren Dr. A. P. VAN MANSVELT, Geneesheer; Dr. G. VAN OVERBEEK DE MEIJER, Adjunct-Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezigt; Dr. A. D. VAN RIEMSDIJK, te Utrecht; Dr. J. F. VAN HENGEL, Geneesheer te Hilversum.

— In dezelfde vergadering werd besloten bij de overige prijsvragen van het programma van 1865, o. a. de volgende te voegen:

1°. Eene vergelijkende beschouwing van den *Tarsus* bij de verschillende familiën der zoogdieren, met de noodige afbeeldingen opgehelderd.

2°. Wat is uit licht- en warmte-verschijnsels omtrent de wet van BERTHOLLET aangaande mengsels van zouten op te maken? — Nieuwe proefnemingen worden hierbij gevraagd.

MEPPEL. — In de Raadsvergadering van 30 April j.l. kwam in eene missive van 'sKonings Commissaris in Drenthe, over het nemen van voorzorgsmaatregelen tegen het onverhoopt terugkeeren van de cholera of andere epidemische ziekten, met een rapport deswege van den Geneeskundigen Inspecteur voor Overijssel en Drenthe, die aandringt om te bevorderen, dat langs den grooten Oever versch water stroome en andere reinheid en zindelijkheid bevorderende maatregelen worden genomen. Na eenige discussiën wordt, op het voorstel van den Voorzitter, besloten de beantwoording van het eerste gedeelte dezer stukken aan Heeren Burgemeester en Wethouders op te dragen en overigens eene Commissie te benoemen, om den Raad in dezen te dienen van berigt en raad.

BERGEN-OP-ZOOM. — Onlangs is hier eene gemeentelijke Gezondheids-Com-

missie opgerigt, welke uit 5 leden bestaat en wier reglement den 11den Mei j.l. door den Gemeenteraad is vastgesteld.

ZWOLLE. — Op blz. 379 hier voren hebben wij reeds opgemerkt, dat de berigten betreffende *eene* of *de* veeziekte op Java grootelijks overdreven schenen. Volgens een artikel in de *Samarangsche Locomotief*, van 29 Maart j.l., zou die »veepest" niets meer of minder zijn dan »een canard, òf van houders van loten in de stoomploegloterij, òf van voorstanders van het invoeren van dat ploegmiddel." De nu voorgekomen ziektegevallen zouden zich door niets bijzonders hebben onderscheiden van hetgeen gewoonlijk in de binnenlanden op Java plaats heeft gedurende of na het heerschen van den regenmousson en de gevolgen van dien op de velden, het drinkwater en de lucht.

— Ten aanzien van de veeziekte op Java, blijft nog altijd dezelfde tegenstrijdigheid in de van daar inkomende berigten heerschen. Nu heet het weer, in eene tijding uit Padang van 6 April j l., dat in het landschap Oelakken alle nog overblijvende runderen van den eenmaal zoo rijken veestapel aldaar, worden afgemaakt, ten einde op deze wijze het vleesch te conserveren voor later gebruik. — Van Loeboe-Along en Kaijoe-Tanam zegt een ooggetuige, dat de bevolking aldaar door de gevolgen der veeziekte als verplet is: de sawah's worden niet meer bewerkt en van het vervoeren van producten kan geen sprake meer zijn.

(Volgens een ingezonden stuk van den militairen Veearts VOS, in het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad*, over de veeziekte, heeft men tot nu toe in Indië slechts met miltvuur, en niet met de zoogenaamde runderpest te doen gehad. Behalve de aanwijzing der verschillende oorzaken en middelen tot wering dier ziekte, dringt de schrijver aan op eene vermeerdering van het aantal Veeartsen, ten einde tegen alle eventualiteiten gewapend te zijn.)

— Ook dit voorjaar werd, even als ten vorigen jare, op verzoek van den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe, door den Heer A. A. H. HAMER, de Geneesheer van de Ommerschans en lid van dien Raad, door middel van retrovaccinatie voor het ververschen der koepokstof in deze streken het noodige gedaan. De Geneeskundige Inspecteur voor genoemde provinciën is zoo doende ook nu weder in de gelegenheid gesteld de Geneeskundigen van genuïne koepokstof te voorzien.

Ook worden, naar aanleiding van het verhandelde in de jongste vergadering van genoemden Raad, door verscheidene van zijne leden thans proeven genomen met glycerine-koepokstof (genuïne en gewone). De bij den Inspecteur reeds ingekomen berigten luiden aanvankelijk alleszins gunstig.

PERSONALIA.

Bij Koninklijk besluit van den 21sten Junij j.l. is bij de Hoogeschool te Utrecht benoemd tot Hoogleeraar in de Medische Faculteit Dr. T. HALBERTSMA, thans Hoogleeraar in dezelfde Faculteit aan de Hoogeschool te Groningen.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij beschikking van 13 Junij j.l., nº. 308, 9de Afd., benoemd: 1º. tot Leden der Commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als Vroedvrouw, welke in den loop der maand Julij e. k. een aanvang zullen nemen, te 'sGravenhage: Dr. A. E. SIMON THOMAS, Hoogleeraar te Leiden, Dr. W. M. H. SÄNGER, te 's Gravenhage; — te Middelburg: Dr. Y. KEYZER, te Middelburg, V. VAN LISSA, Heel- en Vroedmeester te Middelburg; — te Assen: Dr. H. W. STORK, te Almelo, Dr. D. COHEN, te Assen.

2º. Tot plaatsvervangende Leden dier Commissie, te 'sGravenhage: Dr. C. TER LAAG, te Leiden, Dr. H. P. VAN PRAAG HEYMANS, te 'sGravenhage; — te Middelburg, Dr.

J. C. DE MAN, te Middelburg, J. E. RISSEEUW, Heel- en Vroedmeester te Middelburg; — te Assen, Dr. H. J. C. STOFFELS, te Meppel, E. TEN RAA, Heel- en Vroedmeester te Staphorst.

3°. Tot Leden der Commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als Leerling-Apotheker, welke in den loop der maand Julij e. k. een aanvang zullen nemen, te 's Hertogenbosch: P. J. KIJN, Apotheker te 's Hertogenbosch, P. J. ROESCH, Apotheker te Maastricht; — te Arnhem: J. P. C. VAN TRICHT, Apotheker te Arnhem, R. J. OPWYRDA, Apotheker te Nijmegen; — te Amsterdam, D. PAS, Apotheker te Amsterdam, J. C. KRUSEMAN, Apotheker te Haarlem; — te Groningen, C. H. VAN ANKUM, Apotheker te Groningen, J. J. BRUINSMA, Apotheker te Leeuwarden.

4°. Tot plaatsvervangende Leden dier Commissie, te 's Hertogenbosch: A. T. A. MAASSEN, Apotheker te Breda, J. L. H. HOLLMAN, Apotheker te Maastricht; — te Arnhem: W. KNOOPS, Apotheker te Arnhem, G. L. TJEENK WILLINK, Apotheker te Zutphen; — te Amsterdam: A. STELLINGWERFF, Oud-Apotheker te Amsterdam, J. ZOUTMAAT BRUGMAN, Apotheker te Amsterdam; — te Groningen, J. POST, Apotheker te Groningen, E. BLOEMBERGEN, Apotheker te Leeuwarden.

— In plaats van Dr. H. W. STORK, te Almelo, die verhinderd is, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken tot Lid der Commissie, belast met het afnemen der examens tot verkrijging eener acte van bevoegdheid als Vroedvrouw, welke den 11den Julij e. k. een aanvang zullen nemen te Assen, benoemd den Heer A. A. H. HAMER, Geneesheer te Ommerschans.

— † *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *Junij.* — Bij Z. M. besluit van 30 Mei j.l., n°. 78, zijn BEVORDERD: Tot Eerste Off. v. Gez. 1ste kl., de Eerste Off. v. Gez. 2de kl. G. F. VAN DOMMELEN, bij het Bureau van den Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt; — tot Eerste Off. v. Gez. 2de kl., de Off. v. Gez. 1ste kl. J. ROOS, bij het Garnizoens-Hospitaal te Nijmegen; — tot Eerste Off. v. Gez. 2de kl., de Off. v. Gez. 1ste kl. R. VAN RAALTEN, bij het Garnizoens-Hospitaal te Vlissingen; — tot Off. v. Gez. 1ste kl., de Off. v. Gez. 2de kl. R. J. WILSON, bij het 5de Regiment Infanterie te 's Bosch.

Bij Z. M. besluit van 22 Junij 1867, n°. 75, is de Off. v. Gez. 2de kl. N. J. MULLER bevorderd tot Off. v. Gez. 1ste kl. en voorloopig geplaatst bij het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. P. H. THIJS, van het 4de Bataillon 3de Regiment Infanterie naar het Depôt 6de Regiment Infanterie; — de Eerste Off. v. Gez. 2de kl. A. MATHIJSEN, bij het Garnizoens-Hospitaal te Breda; — de Off. v. Gez. 1ste kl. E. H. WILLEMS, bij het 2de Regiment Vesting-Artillerie te Breda; — de Off. v. Gez. 1ste kl. P. F. MEULEMAN, bij de Garnizoens-Infirmerie te Middelburg; — de Off. v. Gez. 1ste kl. H. C. HALLEGRAAF, bij het Koloniaal Werf-depôt te Harderwijk; — de Off. v. Gez. 1ste kl. J. J. VAN MINDEN, bij de Garnizoens-Infirmerie te Venlo; — de Off. v. Gez. 1ste kl. J. T. C. PILGRIM, bij het 1ste Regiment Vesting-Artillerie te Delft; — de Off. v. Gez. 2de kl. J. DE WIT, bij het Algemeen Depôt van Discipline te Naarden; — de Off. v. Gez. 2de kl. T. W. BEUKEMA, bij het Depôt 4de Regiment Infanterie te Gouda; — de Off. v. Gez. 2de kl. D. J. SCHNEIDERS VAN GREIJFFENSWERT, bij het 2de Bataillon 8ste Regiment Infanterie te Leeuwarden.

OVERLEDEN: Den 14den Junij, de Apotheker 2de kl. H. DE VOS, bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen.

— Bij Gouvernements-Resolutie is tot Lid van het Militaire Geregtshof in Suriname benoemd de Off. v. Gez. 2de kl. C. P. J. VAN VUGT, te Paramaribo.

— Bij gelegenheid van het 100jarig bestaan van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, op 20 Junij j.l. gevierd, werden tot Leden gekozen o. a. de Heeren Dr. W. C. VAN DEN BRANDELER (vroeger Med. Doctor te Dordrecht, thans Burgemeester van Leiden) en Dr. A. M. LEDEBOER (vroeger Med. Doctor te Rotterdam, thans rustend te Deventer).

— De Koning-Groothertog heeft, bij besluit van 12 Junij j.l., den Heer H. FEK, Heelmeester en Off. v. Gez. 1ste kl. bij het tweede Bataillon van het Regiment dienstdoende Schutterij te Amsterdam (die zich eene lange reeks van jaren in die betrekking heeft verdienstelijk gemaakt), benoemd tot Ridder der Orde van de Eikenkroon.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot uitreiking aan S. J. GOOSSEN, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk in de residentie Krawang en aan F. A. WETHMAR, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk te Passoeroean; — *ontheven*, op verzoek, eervol, van de hem opgedragen waarneming der Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt der Vaccine in de afdeeling Bandoeng de Civiele Geneesheer TH. KEYZER; — *belast*, met de waarneming der Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt der Vaccine in de afdeeling Bandon, de in de residentie Preanger-Regentschappen en in het bijzonder te Bandong geadmitteerde Geneesheer J. GRONEMAN; — *bevorderd*, tot Militairen Apotheker 2de kl. bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Militairen Apotheker 3de kl. A. C. VAN RAVENSWAAIJ, van het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden; — *goedgekeurd*, dat door den Kommandant van het leger en Chef van het Departement van Oorlog is geplaatst, bij de Geneeskundige Dienst te Palembang de Off. v. Gez. 2de kl. F. H. EISINGER, thans ter beschikking te Batavia, — en *overgeplaatst*, bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 1ste kl. A. H. KUNZE, van Buitenzorg.

— Z. M. heeft aan C. HONIG, gewezen Officier van Gezondheid bij de gevangenissen te Leiden, verleend een pensioen ten laste van den Staat van *f* 400 's jaars.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *vergunning verleend*, tot voorloopige uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de afdeeling Buitenzorg, aan den Off. v. Gez. 2de kl. bij Z. M. Zeemagt J. DE CLERCQ ZUBLI, thans met verlof, met bepaling, dat hij op het gezondheids-établissement te Gadok verblijf zal houden; — *overgeplaatst*, bij de Geneeskundige Dienst te Riouw en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 3de kl. F. ROGIER, van de Geneeskundige Dienst te Palembang; bij het bureau van den Chef over de Geneeskundige Dienst, den Off. v. Gez. 2de kl. A. J. H. VAN DER MYLL DEKKER, van de Geneeskundige Dienst te Klatter; bij het Groot Militair Hospitaal te Samarang, den Off. v. Gez. 2de kl. P. S. A. VAN DURA, van het garnizoen te Boyolali; bij het garnizoen te Boyolali, den Off. v. Gez. 2de kl. R. W. DEIBEL, van de Geneeskundige Dienst ter Sumatra's Westkust; bij de Geneeskundige Dienst ter Sumatra's Westkust, den Off. v. Gez. 2de kl. H. J. WEFERS BETTINK, van het bureau van den Chef der Geneeskundige Dienst; — *verleend*, een tweejarig verlof naar Nederland, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. P. A. BOL, — en *ontslagen*, eervol, met behoud van regt op pensioen, den Off. v. Gez. 2de kl. F. A. WETHMAR, en op verzoek, eervol, den Off. v. Gez. 2de kl. W. S. CRAMER.

— Ter gelegenheid van het betrekken van het legerkamp te Zeist gedurende de aanstaande maanden Augustus en September, zullen met de Geneeskundige of Veterinaire Dienst worden belast: bij de kamperende kompagniën Vesting-Artillerie, de Off. v. Gez. 2de kl. GORI, van het 1ste Regiment Vesting-Artillerie, — bij het gedeelte van het Bataillon Mineurs en Sapeurs, de Off. v. Gez. 2de kl. VAN DUYL, van

het Bataillon, — bij de twee Batterijen Rijdende Artillerie, de Off. v. Gez. 3de kl. PHILIPSEN, van het Regiment Rijdende Artillerie, die daartoe met deze Batterijen naar Amersfoort zal moeten vertrekken, en de Paardenarts 3de kl. SCHOUTEN, van het Regiment Veld-Artillerie, — bij de vier Batterijen Veld-Artillerie uit Amersfoort en Utrecht, de Off. v. Gez. 2de kl. VAN LEEUWEN VAN DUIVENBODE, van het Regiment Veld-Artillerie, en de Paardenarts 3de kl. STOFFELS, bij genoemd Regiment gedetacheerd.

BEVORDERD: Den 21sten Junij, te Leiden, tot Med. Doctor, de Heer J. J. BOS, met een Proefschrift: *Bijdrage tot de kennis der glykogenese bij den Diabetes mellitus;* — den 27sten Junij, de Heer C. J. A. W. HONIG, met een Proefschrift, behelzende een *Verslag omtrent de Vrouwenkliniek in het Nosocomium academicum te Leiden;* — den 17den Junij, te Utrecht, de Heer M. JUDA, met een Proefschrift: *Over de abnormale voortbeweging van het menschenei;* — den 28sten Junij, de Heer A. TERNÉ VAN DER HEUL, met een Proefschrift: *De invloed der respiratie-phasen op den duur der hartperioden;* — den 19den Junij, te Groningen, de Heer A. VAN KLEFFENS, met een Proefschrift: *Over de benedenste grens der longen;* — den 26sten Junij, de Heer J. W. C. ERMERINS, met een Proefschrift: *Over Tabes dorsalis;* — den 29sten Junij, de Heer H. W. MIDDENDORP, met een Proefschrift: *Over het vliezig slakkenhuis in zijne wording en in den ontwikkelden toestand;* — den 26sten Junij, te Leiden, tot Doctor in de Natuur- en Wiskunde, de Heer E. A. VAN DEN BURG (vroeger Leeraar in de Scheikunde aan de Klinische School te Rotterdam), met een Proefschrift: *Onderzoek van eenige wateren te Rotterdam als drinkwater in gebruik en van duinwater, uit een hygiënisch oogpunt en in betrekking tot cholera;* — den 28sten Junij, te Groningen, de Heer D. HUIZINGA, met een Proefschrift: *Over ozon.*

— Te Deventer vierde de Heer Dr. C. J. THEMMEN, den 19den Junij j.l. als den dag, waarop hij eene halve eeuw geleden tot Med. Doctor werd bevorderd.

— Te Roermond werd op 6 Junij hetzelfde feest gevierd door Dr. J. W. SLEURS.

BENOEMD: Tot Lid der Openbare Gezondheids-Commissie te Rotterdam, de Heer Mr. W. BAARTS.

Dr. A. HASEBROEK, te Leiden (gepromoveerd den 26sten November 1805), heeft zijne praktijk nedergelegd.

OVERLEDEN: Den 8sten Mei j.l., te Deventer, de Heer H. VERMEER, Med. Chir. et Obst. Doctor, oud 38 jaren; — den 14den Junij, te 's Gravenhage, de Heer H. DE VOS, Militair Apotheker 2de kl.

VERTROKKEN: Van Oudega (Wymbritseradeel) naar Langeweer, de Heel- en Vroedmeester D. H. FLEDDERUS.

VACANT: De betrekking van Apotheker in het Ziekenhuis te Dordrecht.

— De betrekking van Vroedvrouw te Oldehove; — jaarwedde *f* 75.—.

— De betrekking van Vroedvrouw te Wezep (gemeente Oldebroek).

CORRIGENDA.

Blz. 333, regel 18 v. o., is tusschen de woorden *bekentenis* en *des* uitgevallen: *van den beklaagde, dat bij het visiteren van.*

Blz. 333, regel 7 v. o., staat: *hij,* lees: *bij.*
" 334, " 16 " b., " *beoordeelen,* " *oordeelen.*
" 334, " 4 " o., " *bepaalde,* " *bepaalt.*

Blz. 368, regel 10 v. b., moet tusschen *jaren* en *gezondheid* ingevoegd worden: *krachtige.*

Blz. 382, regel 9 v. b., staat: *quaestionum,* lees: *quaestionem.*

Blz. 368, regel 13 v. b., moet tusschen *niet* en *de* ingevoegd worden: *zoo zeer.*

Blz. 383, regel 5 v. b., is tusschen *dus* en *naders* weggevallen het woord: *verre.*

ALI COHEN.

OVER DE VERSPREIDINGSWIJZE DER LEPRA 1).

Het verblijf van eenige lepralijders in het Invalidenhuis te Bronbeek, die met de kiem der ziekte uit Oost-Indië zijn teruggekeerd, heeft in den laatsten tijd de algemeene aandacht getrokken en bij velen de vrees opgewekt, dat langs dezen weg de lepra, even als de melaatschheid der middeneeuwen, zich weder onder de bevolking van Nederland zoude verspreiden.

Een onderzoek, in hoe verre voor deze vrees een redelijke grond bestaat en het verzamelen van feiten, die daar vóór of tegen zouden pleiten, kan zeker zijn nut hebben, wanneer het geldt eene ziekte, die nog tegenwoordig in streken, waar zij endemisch heerscht, zulke verwoestingen aanrigt. In dit opzigt verdienen de herediteit en contagiositeit der ziekte eene nadere overweging. Daartoe wordt in deze regelen de ziekte beschouwd, zoo als zij zich nu nog voordoet, en de vraag, of de lepra der oudheid en middeneeuwen onder dezelfde verschijnselen verliep en niet met de destijds minder bekende vormen van syphilis werd verwisseld, onbeantwoord gelaten.

Reeds had de waarneming bij menig lepralijder in streken, waar de ziekte endemisch voorkomt, mij, gedurende een verblijf in Noorwegen, IJsland, Brazilië en den Indischen Archipel, tot de overtuiging geleid, dat het contagium eene uiterst geringe, de herediteit daarentegen eene groote rol in de verspreiding der ziekte vervult, eene meening, die door bijna alle nieuwere schrijvers over dit onderwerp wordt gedeeld, toen in het begin van dit jaar, op last van de Engelsche Regering, werd uitgegeven een *Report on Leprozy*, uitgebragt door „the royal College of Physicians", waarin, onder meer zoo vele wetenswaardige daadzaken worden vermeld omtrent de punten in kwestie, dat ik het van belang genoeg rekende hieruit een en ander in korte trekken mede te deelen.

De aanleiding tot dit Rapport was een verzoek van den Staats-Secretaris voor Koloniën aan genoemd College, om hem behulpzaam te zijn in het stellen van vragen, betrekking hebbende op het voorkomen, het verloop, de verspreiding en de behandeling der lepra, en na ontvangst der antwoorden op de vragen, die aan de Geneeskundigen en autoriteiten in alle Engelsche bezittingen zoude worden gezonden, daaruit een algemeen Rapport zamen te stellen.

Aan dit verzoek werd door eene Commissie uit het College voldaan; 17 vragen werden gesteld en meer dan 250 antwoorden ontvangen van Geneeskundigen uit verschillende werelddeelen, als: de Antilles, Guyana, Kaap de Goede Hoop, West- en Noordkust van Africa, Syrië, Grieksche Archipel, Griekenland, Turkije, China, Japan, Australië, Mauritius, Ceylon, Madras, Bombay, Bengalen en overig Engelsch Indië, waarbij nog gevoegd waren de Rapporten van de Gouverneurs der Engelsche Koloniën en van H. M. Consuls in verschillende landen.

1) Onder dezen naam wordt in het volgende verstaan de lepra arabum of elephantiasis graecorum.

Onder deze vragen verdienen voor ons doel twee de bijzondere aandacht.

1°. Komt de ziekte dikwijls hereditair voor? Zijn u gevallen bekend, dat slechts één lid eener familie werd aangetast en alle overige vrij bleven?

2°. Zijn u gevallen voorgekomen, waarin de ziekte contagieus bleek te zijn in den gewonen zin van het woord, d. i. overgebragt werd op gezonde personen door directe aanraking van of naauwe gemeenschap met lijders?

a. Zoo ja, in welk tijdperk verkeerde de lijder?

b. Beschrijf de gevallen van besmetting door u zelf waargenomen?

c. Blijkt de ziekte te worden overgebragt door geslachtelijke gemeenschap?

Op de eerste vraag werden 122 antwoorden ontvangen, onder deze waren 109, waarin de verslaggevers verklaarden de herediteit in sommige familiën te hebben geconstateerd, terwijl vele hunner toch ook gevallen hadden waargenomen, waarbij slechts één persoon in eene familie was aangetast. Wanneer geen erfelijke aanleg kon worden opgespoord, werd in de meeste gevallen de oorzaak van het ontstaan gezocht in endemische invloeden, levenswijze enz.

Hieruit vloeit voort, dat lepra zich van het eene geslacht op het andere voortplant, doch dat dit niet onvoorwaardelijk het geval is.

De Commissie kwam dan ook, naar aanleiding van haar onderzoek, tot de conclusie: „Dat de meeste overeenstemming heerscht in de meening, dat lepra dikwijls erfelijk is, maar dat zij ook voorkomt bij personen, die geen hereditairen aanleg deden vermoeden; dat de ziekte niet zelden een geslacht overspringt, om in het volgende weder te voorschijn te treden."

137 antwoorden werden op de tweede vraag gezonden, waarvan in 109 de contagiositeit geheel ontkend werd, terwijl de overige 28 daarvoor zouden pleiten.

Wanneer men deze laatste eenigzins nader onderzoekt, dan blijkt, dat reeds dadelijk 10 dezer kunnen worden ter zijde gesteld, omdat zij òf op onzuivere waarneming, òf op eene meening, zonder eenig betoog, berusten.

In 4 antwoorden werd de vraag omtrent de besmettelijkheid door contact of nabijheid ontkennend, door geslachtelijke gemeenschap daarentegen bevestigend beantwoord, zonder dat voor dit laatste bewijzen of voorbeelden werden aangehaald.

De 14 overige laat ik hier in het kort volgen, opdat de lezer zelf de waarde der feiten zal kunnen beoordeelen.

Barbados. — 1°. De ziekte werd van een lijder, die in het verettteringstijdperk der lepra verkeerde, overgebragt op twee jonge lieden.

Hierin wordt niet gemeld, of bij deze laatsten ook herediteit in het spel kon zijn. (Ref.)

2°. Een geval van besmetting door het slapen in een bed, dat verontreinigd was door etter van een lepralijder, en een tweede door het verbinden der zweren van een lepreuze.

In beide gevallen bestond er geen bloedverwantschap en evenmin een vermoeden van herediteit.

Zes andere Geneesheeren van Barbados ontkennen daarentegen bepaald de besmettelijkheid. (Ref.)

Engelsch Guyana. — 3°. Een Engelschman werd door eene kleurling (lepra-

lijderes), met wie hij leefde, besmet, en een blanke, die in het bed van een lepreuze sliep en van zijn pijp gebruik maakte, werd later ook aangetast.

Van een anderen kant kent deze Rapporteur voorbeelden, dat kleurlingen, in het veretteringstijdperk van lepra verkeerende, jaren met hunne echtgenooten hebben geleefd, zonder dat zich bij deze laatste eenig spoor der ziekte vertoonde.

4°. Een soldaat, in Engeland geboren, werd op 55jarigen leeftijd door lepra aangetast.

Onder welke invloeden de ziekte zich ontwikkelde wordt niet medegedeeld. (Ref.)

Een neger-jongen van 12 jaar ging dagelijks om met een lepralijder met zweren behebt en werd lepreus.

De vraag of bij dezen jongen ook erfelijke aanleg bestond werd niet beantwoord. (Ref.)

5°. Kinderen van blanke ouders, die, niettegenstaande de waarschuwing van deskundigen, met een neger-jongen (lepralijder) speelden, werden alle lepreus.

Het getal kinderen wordt niet genoemd, men zoude kunnen vragen of er ook bloedverwantschap tusschen deze kinderen en den lijder bestond. (Ref.)

6°. Gezonde mannen werden aangetast door gemeenschap met lepreuze vrouwen, wier genitalia ulceratiën vertoonden.

Kan hier ook van syphilis sprake zijn? (Ref.)

7°. Een meisje van 7 jaren sliep bij een lepralijder van 4 jaren en werd besmet.

Of beiden ook leden van dezelfde familie waren wordt niet gemeld. (Ref.)

Ionische eilanden. — 8°. In eene familie werd eerst de man, daarna de vrouw en later het kind aangetast; in eene andere eerst de man en drie jaren later de vrouw.

De kwestie van herediteit bij deze vrouwen wordt niet besproken. (Ref.)

Bengalen. — 9°. Een man, die geen lepralijder in zijne familie had, trouwde eene lepreuze vrouw en werd zelf aangetast.

10°. Een Brahmin, die meende dat niemand zijner familie aan lepra geleden had, werd lepreus door het oppassen en verzorgen van zijn meester.

11°. Twee bedienden uit een leprozengesticht waren in 1852 gezond, in 1856 leden zij aan den ergsten vorm der ziekte. Er bestond bij dezen niet het geringste vermoeden van herediteit.

Budaon. — 12°. Een Geneeskundige heeft personen gekend, die geruimen tijd (1 à 2 jaren) met eene lepreuze hadden geleefd en besmet werden.

Rajpootana. — 13°. Een bediende van een lepralijder werd ook door de ziekte aangetast.

Of bij de eerste, waarschijnlijk een inboorling, ook erfelijke aanleg bestond, wordt niet gemeld. (Ref.)

Malacca. — 14°. Een persoon werd door zijn neef besmet, later bragt de eerste de ziekte op een ander over.

Het is mogelijk dat de ziekte der beide neven aan dezelfde oorzaak (herediteit) haren oorsprong ontleende. (Ref.)

Nemen wij nu eens aan, dat bovenstaande gevallen alle met de meeste

naauwgezetheid, en zonder andere steeds aanwezige invloeden voorbij te zien, zijn waargenomen, waarop mijns inziens wel iets valt af te dingen, dan zoude hieruit volgen, dat aan een getal van 137 rapporteurs, voor het grootste gedeelte praktiserende Geneeskundigen, maar waaronder ook Geneeskundige Commissiën, Chefs van hospitalen, Inspecteurs van Geneeskundige Diensten, die het gevoelen van velen vereenigen, gedurende hunne loopbaan, in streken waar lepra inheemsch is, slechts 23 gevallen zouden bekend zijn, die op contagium zouden wijzen; eene te ongunstige verhouding, om daaruit eene deugdelijke gevolgtrekking in het voordeel van de besmettelijkheid der ziekte te maken.

De Commissie meende dan ook te kunnen rapporteren, „dat de meest eenstemmige overtuiging van de ervarenste waarnemers in verschillende werelddeelen geheel tegenovergesteld is aan de meening, dat lepra besmettelijk is of overgebragt kan worden door contact met of nabijheid van lijders. De weinige voorbeelden, die daarvoor zouden pleiten, berusten òf op onvolkomene waarneming òf zijn verzameld met zoo weinig oplettendheid op de noodige details, dat deze hunne conclusie geen afbreuk kunnen doen. Dat lepra zelden zoo ooit overgebragt wordt door den coïtus, wanneer een van de partijen geen aanleg tot de ziekte heeft, is de overtuiging van de groote meerderheid der verslaggevers, die het meest in de gelegenheid waren de ziekte waar te nemen.”

Maar gesteld, dat men de Commissie niet op dien weg wenschte te volgen en meende zich te moeten vasthouden aan feiten, die, hoewel gering in getal, toch niet geheel kunnen worden ter zijde gesteld, zoo zoude hieruit toch slechts en ook niets meer kunnen worden afgeleid, dan dat er in den laatsten tijd in streken, waar de ziekte inheemsch is, zeer zelden voorbeelden zijn waargenomen, die voor de verspreiding door contagium schijnen te pleiten, maar dat de vatbaarheid hiervoor uiterst gering is.

Men zal daarbij steeds in het oog moeten houden, dat het zekere bewijs hiervoor moeijelijk kan geleverd worden dáár waar ook andere oorzaken als erfelijkheid, endemische invloeden enz. niet ontbreken.

Onder de schrijvers over lepra, die in den laatsten tijd dit onderwerp aan een naauwgezet en uitgebreid onderzoek onderwierpen, verdienen zeker DANIELSEN en BOECK eene eerste plaats. In hun *Traité de la Spedalskhed* verklaren zij, dat hun onder het groot aantal lijders, die bij honderden werden waargenomen, nimmer een geval van besmetting is voorgekomen. Zij hebben vele echtgenooten gekend, die, niettegenstaande de een lijdende was, jaren als gehuwden leefden, zonder dat de andere werd aangetast.

De vraag, in hoe verre in streken, waar de ziekte niet inheemsch is, de vrees voor besmetting eenigen grond heeft, kan langs theoretischen weg moeijelijk worden beantwoord. Beter is het ook hierin de ervaring te raadplegen.

In 1847 verklaarden de Heeren C. PRUYS VAN DER HOEVEN, G. VROLIK en J. C. RIJK, Leden eener Commissie uit de eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, in een Rapport aan den Minister van Koloniën, dat reeds meer dan eens personen met lepra behebt uit de West-Indische Koloniën naar Europa vertrokken. Niet altijd onthielden deze zich van aanra-

king met anderen en nimmer heeft een der Heeren Rapporteurs gehoord, dat door zoodanigen de ziekte op anderen is overgebragt.

Gelijke meening, op eene langdurige ondervinding gegrond, wordt door een tweeden Gecommitteerde der klasse voorgestaan. Zoo ver zijne ondervinding of wetenschap strekt is het zonder voorbeeld, dat lepralijders, uit West-Indië hier aangeland, de ziekte aan anderen hebben medegedeeld. Verscheidene voorbeelden worden tot staving van deze meening bijgebragt. Sedert dien tijd zijn er bijna jaarlijks lepralijders uit onze Overzeesche Bezittingen teruggekeerd, zonder dat, zoo ver ik heb kunnen nagaan, een goed geconstateerd geval van besmetting is bekend geworden. Deze uitspraak wordt bevestigd door Dr. C. L. DROGNAT LANDRÉ, die in zijne dissertatie, *Over de besmettelijkheid der lepra arabum, bewezen door de geschiedenis der ziekte in Suriname*, mededeelt, dat, zoo ver hem bekend is, nog geen geval van besmetting hier te lande is waargenomen.

Te Amsterdam heb ik gedurende bijna twee jaren een lepralijder, uit Oost-Indië teruggekeerd, behandeld. Zijne vrouw en huisgenooten vertoonden geen spoor der ziekte, niettegenstaande er reeds sterk etterende zweren bestonden.

Uit het bovenstaande meen ik te mogen besluiten, dat er geene gegronde vrees behoeft te bestaan, dat de lijders te Bronbeek en andere uit Indië teruggekeerde lepreuzen de ziekte door contact in ons land zullen verspreiden.

'sGravenhage, 13 Julij 1867. Dr. CARSTEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE VERNAAUWING VAN DEN INGANG VAN HET WERVELKANAAL BIJ KRANKZINNIGHEID, DIE MET EPILEPSIE OF EPILEPTIFORME KRAMPEN GEPAARD GAAT. — Dit weinig, zoo niet nog geheel onbekend aetiologisch moment in de leer der epilepsie (schrijvers als RUSSELL REYNOLDS en DELASIAUVE maken er geen melding van) zou, indien zijne juistheid door nadere onderzoekingen mogt worden bevestigd, van hooge waarde voor de tegenwoordig algemeen heerschende theoriën omtrent het wezen der epilepsie zijn, en verdient daarom in wijderen kring bekend te worden. Eerst onlangs werd daarop de aandacht gevestigd door Professor SOLBRIG, Directeur van het Krankzinnigengesticht te München, in het *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, 1867. Wanneer men in aanmerking neemt de belangrijke rol, welke de schedelbeenderen in de pathologische anatomie der krankzinnigheid vervullen, dan klinkt het zeker al minder vreemd, dat SOLBRIG thans wijst op de ziekelijke vernaauwing van den ingang van het wervelkanaal, voor zoo verre deze door de *processus anonymi* van het achterhoofdsbeen, door den achtersten ring van den atlas en door den *processus odontoideus epistrophei* gevormd wordt. Het is voornamelijk de hypertrophie dier deelen, welke als oorzaak dier vernaauwing door SOLBRIG beschreven wordt, en waardoor hij tot de veronderstelling gebragt wordt, dat zij door hare nabijheid tot de medulla oblongata, als bron van prikkeling voor deze zou kunnen aangemerkt worden, en hetzij door rekking of drukking, of door het bevorderen van toestanden van atrophie of ongelijke bloedsverdeeling epilepsie of epileptiforme toeval-

len zou opwekken en onderhouden. Sedert dat vóór drie jaren zijne opmerkzaamheid op dit punt gevestigd werd, was hij tien malen in de gelegenheid van lijders, wier krankzinnigheid korter of langer tijd met epilepsie of met epileptiforme convulsiën gecompliceerd was geweest, de lijkopening te verrigten. Hij deelt ze kortelijk mede, en negenmaal vond hij steeds de beschreven vernaauwing benevens de duidelijke kenteekenen van den dien ten gevolge op de medulla oblongata uitgeoefenden druk. Bij al of niet aanwezige sclerosis der schedelbeenderen trof hij dan uitpuilingen in het lumen van den ingang van het wervelkanaal aan, die veroorzaakt werden door hypertrophie van den achtersten ring van den atlas of der processus anonymi of van den processus odontoideus of door verdikking der bekleedende ligamenten. In sommige gevallen was ééne dier oorzaken, in anderen meerdere gezamenlijk aanwezig. Wij zullen twee dezer waarnemingen, die door opgave der afmetingen eene grootere naauwkeurigheid bezitten, hier laten volgen. Het eerste betreft een 38jarigen ongehuwden daglooner. Periodieke manie. Epilepsie met hevige algemeene convulsiën. Bij een aanval valt de lijder achterover. Lijkopening: belangrijke sclerosis der schedelbeenderen. Aanmerkelijke vernaauwing van den ingang van het wervelkanaal. (Omtrek van het achterhoofdsgat = 5.3 centimeters, langste afmeting van voor naar achter 1.2", langste afmeting van links naar regts 2.2"). *Processus odontoideus* normaal. De achterste ring van den atlas puilt sterk uit in het lumen van het kanaal en daarmede overeenkomstige afplatting der medulla oblongata (? Ref.).

Het tweede geval, hetwelk als naschrift nog later toegevoegd is aan deze verhandeling, omdat het niet eer volledig kon waargenomen worden, is dat van een 24jarigen arbeider, die vroeger gezond was geweest, en volgens opgaven vijf jaren vóór zijne opname in het gesticht ten gevolge van een schrik aanvallen van epilepsie gekregen had, waarbij weldra zich vlagen van manie voegden. Alle pogingen tot genezing leden schipbreuk; de lijder verviel langzamerhand in dementia, en stierf, na vóór zijn dood de laatste drie dagen in eenen status epilepticus verkeerd te hebben. Lijkopening: hyperaemie van den schedel zoowel als van zijnen inhoud; in het oog vallend was echter na wegname der hersenen de vernaauwing van den ingang van het wervelkanaal. Hij vormde namelijk niets meer dan eene dwarsspleet, die voor den pink niet toegankelijk was, de langste afmeting was van regts naar links = 24 millimeters, en de langste afmeting van voor naar achter bedroeg 9 millimeters. Overeenkomstig hiermede was de afgeplatte vorm der medulla oblongata.

Ieder zal het met den schrijver eens zijn, dat hieruit nog geene algemeene pathologische regels af te leiden zijn; maar toch de mededeeling daarvan belangrijk genoeg achten, ten einde daarop bij voorkomende gelegenheden de aandacht te kunnen vestigen.

A. H. VAN ANDEL.

EENE SCHIMMELPLANT ALS OORZAAK DER CHOLERA. — Wat sinds lang vermoed is — dat lagere organismen, en wel naar allen schijn van plantaardigen oorsprong, oorzaak zouden zijn van de cholera, — wordt door de onderzoekingen van den laatsten tijd meer en meer waarschijnlijk. Eene reeks van gronden maakte ook vroeger reeds een dergelijken oorsprong zeer aannemelijk, zoo als ik voor eenigen tijd betoogd heb in eene brochure, die bestemd was om te wederleggen, wat tegen zulk eene wijze van ontstaan der cholera-epidemiën in het midden gebragt was. Er ontbreekt thans nog maar weinig om de reeds bereikte waarschijnlijkheid in zekerheid te doen overgaan.

Dr. O. W. THOMÉ beschreef in VIRCHOW's *Archiv*, Februarij 1867, eene schimmelsoort, door hem *Cylindro-taenium cholerae Asiaticae* genoemd, waarvan verschillende ont-

wikkelingstoestanden voorkomen in de uitwerpselen der cholera-lijders. Prof. KLOB beschreef in zijne zeer degelijke *Pathologisch-Anatomische Studien über das Wesen der Cholera-Processes*, Leipzig 1867, dezelfde soort van lagere organismen als oorzaak der cholera. Dezer dagen gaf Prof. HALLIER uit Jena in het *Centralblatt für die medicinische Wissenschaften*, 1867, n°. 30, een voorloopig berigt aangaande proeven, waarbij hij getracht had dien schimmel der cholera-uitwerpselen te kweeken, om zóó de ontwikkelingsgeschiedenis van dat plantje na te gaan. Die proeven zijn gelukt. »Naar de levenswijze en de natuurlijke verwantschap te oordeelen," zegt HALLIER, »moet men dezen schimmel houden voor een parasiet, die eene grassoort bewoont." En zoo als veelal de schimmels zich onder vier tot zes verschillende vormen vertoonen naar de verschillende omstandigheden, waaronder zij leven, zoo geldt dit ook voor den cholera-schimmel. Één dier vormen bewoont graansoorten, die uit Azië tot ons gekomen zijn en komt nooit op de in Europa in het wild groeijende grassoorten voor, bewijst dus daardoor reeds zijn uitheemschen oorsprong. Twee andere vormen van denzelfden schimmel zijn ook in Europa inheemsch, evenzeer als in Azië. Eerst bij eene warmte van 25°—35° R. (31°—44° C. = 88°—111° F.) ontwikkelde zich de vorm van den cholera-schimmel onder overigens gunstige omstandigheden ook uit de beide in Europa inheemsche vormen.

De geographische botanie wijst dus met noodwendigheid op eene warme streek van Azië, als de geboorteplaats van den cholera-schimmel GRIESINGER nu, die HALLIER bij zijne onderzoekingen met raad en daad ter zijde stond, maakte hem opmerkzaam op de omstandigheid, dat de cholera bij de eerste epidemiën, die zij in Hindostan teweegbragt, met het misgewas van de rijst in betrekking gebragt, ja zelfs direct aan het gebruik van bedorven rijst toegeschreven werd. Een der vroegste waarnemers van de cholera in Indië, TYTLER, noemde de ziekte daarom ook morbus oryzeus. Ten gevolge van deze mededeeling kwam HALLIER op de gedachte om rijst met cholera-uitwerpselen uit te zaaijen en ziet! 10 dagen later vond hij bij de zorgvuldig uitgezochte zaadkorrels de doorsnede met schimmeldraden doortrokken. Wat de verdere uitkomsten van deze proef zullen zijn, moet nog nader blijken.

Op deze wijze zou dan de Pathologie der cholera een vasten grondslag gekregen hebben, waarop verder voortgebouwd kan worden. Ook de Therapie kan en zal daardoor gebaat worden. Zoo als de behandeling van scabies stelselmatig en vast geworden is sedert men geleerd heeft dat eene mijt de oorzaak is van een bij verwaarlozing veelvormig huiduitslag, zoo als men van het dooden dier mijten de hoofdzaak maakt, al is het dat de gestoorde huidverrigting, de gestoorde slaap enz. het geheele ligchaam ziek gemaakt heeft en alzoo de bedriegelijke schijn ontstaan kan, dat het lijden der huid de afspiegeling is eener constitutionele ziekte; zóó zal ook de Therapie der cholera zich ten doel stellen het dooden der schimmelvegetatie, die de oorzaak der ziekte is.

Meer dan vroeger zal men dus de aandacht te vestigen hebben op zulke middelen, die den schimmelgroei tegengaan, waaronder het phenylzuur (carbolzuur) en zijne zouten eene eerste plaats innemen. Verder op den borax, die ten minste de schimmels bij aphthen in den mond doodt, op de chinine, die uitgedrukt antiputride eigenschappen bezit en werkelijk ook die lagere organismen doodt of werkeloos maakt, die volgens de onderzoekingen van den laatsten tijd een grooten rol spelen bij de rottingsverschijnselen. Voor den gunstigen invloed der chinine bij cholera, vooral in het stadium prodromorum, zijn reeds verscheidene stemmen opgegaan en ik kan er mijne persoonlijke waarneming bijvoegen.

Zaandam, 17 Julij 1867. Dr. A. BASSE.

DE OPLOSSING DER MORPHINE IN DE CHLOROFORME, reeds in 1862 door Prof. BERNATZIK te Weenen als plaatselijk anaestheticum voor de keelholte aanbevolen, is thans wederom door hem in de *Wiener Presse* van 7 Julij l.l. ter sprake gebragt. De geringe oplosbaarheid der morphine in de chloroforme maakt hare voorafgaande oplossing in sterke alcohol (van 0.820 specifiek gewigt, zijnde ongeveer een gehalte van 93—94 pCt. aan alc. absol.), onder den invloed van het acid. aceticum glaciale, bij eene zachte warmte, noodzakelijk. Het volgende voorschrift kan volgens BERNATZIK als eene formula magistralis gelden: ℞ Morphii puri, gr. iij; solve ope ac. acet. glac., gutt. iij; leni calore in spir. vini rectif., dr. j; refrig. adde chloroformi, unc. β. Men kan met het oog op de inwendige toediening aannemen dat 30 druppels dezer solutie aan $^1/_{11}$ grein morphine beantwoorden. De hoeveelheid der chloroforme kan, indien een minder sterk morphinegehalte verlangd wordt, van een half ons tot zeven drachmen gebragt, terwijl de zuivere morphine ook door den acet. morphii kan vervangen, worden. Bij inwendig gebruik (op suiker gedruppeld of in een of ander mucilaginosum ingehuld) schijnt de chloroforme de bekende intolerantie voor de morphine te wijzigen en haar bijna geheel op te heffen. Bij hevige kiespijn of neuralgiën in de mondholte leverde de vermenging eener hoeveelheid ter grootte van eene eetlepel met 6 oncen laauw water, even als het reeds meer bekende gargarisma met gelijke deelen tinct. opii, aether en chloroforme een voortreffelijk anaestheticum op. Dr. J. HANLO.

BROMKALIUM BIJ GLOTTISKRAMP. — In eene voorlezing van Prof. HENOCH (zie *Berliner Klinisch Wochenschrift* 1867, n°. 19) beschouwde spreker deze aandoening, die zoo veelvuldig in verband gebragt wordt met dentitiestoornissen en abnormale prikkelingstoestanden van het darmkanaal. Hij brengt die hoofdzakelijk in verband met algemeene voedingsstoornissen en den invloed daarvan op de voeding en verrigtingen van het zenuwstelsel, waarvoor het frequent optreden bij ziekelijke, vooral rhachitische, kinderen spreken zou en waartegen de vetlijvigheid dier kinderen (evenzoo predisponerend) niet pleiten zou, op grond, dat de laatste juist geen bewijs voor eene normale voeding is. De reflectorische glottiskramp zoekt hij minder in dentitie- en digestiestoornissen en thymuslijden dan in catarrhi en den invloed van temperatuursverschillen op huid en slijmvliezen. Hij geeft dan ook niet zijne goedkeuring aan de middelen, die met het oog op de eerstgenoemde vermoede oorzaken worden aangewend, maar behandelt het lijden met antispasmodica: oxyd. zinc., asafoetid., moschus. Één geval van zeer gunstige werking van het bromkali geeft hem aanleiding dit middel ter verdere proefneming aan te bevelen. G. D. L. HUET.

DE WERKING VAN HET BROMKALIUM wordt door Dr. HITZIG ter zelfder plaatse besproken, naar aanleiding van een lijder aan klonische spierkrampen (chorea), voornamelijk der onderste extremiteiten, bij welke achtereenvolgens te vergeefs constante en inductie-stroomen, subcutane injectiën van morphine, van curare (gr. $^1/_3$, vijfmaal in 14 dagen), Tra physostigm. venenos. (calabar bean) waren aangewend, al welke middelen hoogstens voorbijgaand eenige uitwerking hadden. Ook had hij op raad van ROMBERG vroeger dagelijks $^1/_2$ drachme bromkali gebruikt. HITZIG herhaalde dit middel, maar liet daarvan alle 2 uren dr. β. nemen, zoodat de lijder dagen achtereen $^1/_2$ once bromkalium daags gebruikte. Hieronder namen de krampen af, om na het achterwege laten van het middel weder, maar minder hevig, terug te keeren. Volledige genezing had HITZIG niet verkregen. Schrijver meent, dat het bromkalium de reflex-prikkelbaarheid van het ruggemerg afstompt. Ook werd de hartswerking verminderd. In elk geval bewijst de observatie de onschadelijkheid van zeer groote giften bromkalium. G. D. L. HUET.

INTERNATIONAAL CONGRES TE PARIJS DER MAATSCHAPPIJ TOT HULPVERSCHAFFING AAN ZIEKEN EN GEKWETSTEN DER LAND- EN ZEEMAGT IN TIJDEN VAN OORLOG.

(*Vergelijk blz.* 442.)

Het Congres zal onmiddellijk na de sluiting van het Medisch-Congres den 26sten Augustus worden geopend en tot en met den 31sten Augustus duren.

Tot de bijwoning van dit Congres worden uitgenoodigd: de Afgevaardigden der verschillende Maatschappijen van Hulpverschaffing, alle Burger- en Militaire Geneeskundigen, de Ridders der Orde van Malta en van St Jean van Jeruzalem en die geestelijke Orden, welke zich het verplegen van zieken ten doel stellen, en verder allen, die uit een wetenschappelijk of philanthropisch standpunt in het door de Maatschappijen beoogd menschlievend doel belang stellen. Men zal zich tevens ook door de tegenwoordigheid van belangstellende dames zeer vereerd zien.

Ten einde toegang-billetten en de overige bescheiden te bekomen wordt men verzocht van zijne adhaesie te doen blijken aan het Bureau van het Congres, Rue Roquépine, 18, of aan de Afdeeling der Maatschappij, gevestigd in het gebouw der Internationale Tentoonstelling op de Champ de Mars.

De kosten van inschrijving zijn 10 francs.

De werkzaamheden van het Congres zullen worden bestuurd door een President en door vier Vice-Presidenten, die door de Commissie der Gedelegeerden zullen worden benoemd, — geholpen door een Bureau, bestaande uit twee Algemeene en vier Bijzondere Secretarissen.

Reeds zijn benoemd en met de voorbereidende werkzaamheden belast: tot President de Generaal Hertog DE FRESENSAE; tot Vice-Presidenten de Graaf SERRURIER en de Heer GUSTAVE MOYNIER, President van het Comité van Genève; tot Algemeene Secretarissen de Graaf F. DE ROHAN-CHABOT, Afgevaardigde van het Fransche Comité, Rue de Lascase, 9, en GAUVIN, Médecin Militaire, Place de la Madelaine, 3, alsmede tot Gewone Secretarissen de Graaf DE BRÉDA, Afgevaardigde van het Fransche Comité, de Majoor STAAFF, Afgevaardigde van het Zweedsche Comité en Dr. S. PIOTROWSKY.

De President van Eer, even als de overige Vice-Presidenten en Secretarissen, zullen in de eerste Vergadering van het Congres worden benoemd.

De Vergaderingen zullen dagelijks gehouden worden des morgens van 9—12 uur.

Ieder, die het woord wenscht te voeren, zal zich daartoe minstens een dag te voren bij den President aanmelden en het te bespreken onderwerp opgeven.

De duur eener voordragt mag niet langer dan 20 minuten duren, tenzij de President of de Vergadering eene verlenging toesta.

De brieven en memoriën van hen, die niet ter Vergadering kunnen tegenwoordig zijn, zullen door het Bureau worden onderzocht en er mede naar bevind van zaken worden gehandeld.

De processen-verbaal van de werkzaamheden, door het Congres verrigt, zullen worden gedrukt. Ieder Lid erlangt kosteloos een exemplaar.

De ter behandeling voorgestelde vraagpunten zijn de volgende:

1°. Welke zijn de artikels der „Internationale Conventie van Genève", die eene wijziging of verbetering behoeven?

2°. Welke artikels zou men aan dit Staatstuk toegevoegd wenschen?

3°. Op welke wijze zou men de onschendbaarheid dier Conventie kunnen verzekeren en de toetreding verkrijgen der landen, die tot heden toe van hunne adhaesie nog geene blijken hebben gegeven?

4°. Welke zijn de meest doeltreffende middelen om de gekwetsten van het slagveld weg te voeren, alsmede de beste wijze om aldaar aan de Leden der Hulpmaatschappijen den toegang te vergemakkelijken?

5°. Is het geraden, dat de Hulpmaatschappijen digt bij het vermoedelijk terrein van den slag hospitalen oprigten?

6°. Welke instructiën zullen de Hulpmaatschappijen moeten geven aan hunne Afgevaardigden naar het oorlogsterrein?

7°. Op welke wijze kunnen die Afgevaardigden met hun bijbehoorend personeel en materiëel de hoofdkwartieren volgen?

8°. Hoe kan men de zoo noodzakelijke correspondentie met de bij het vijandelijk leger werkzame Hulpmaatschappijen tot stand doen komen?

9°. Hoe is het mogelijk om terstond, bij eene oorlogsverklaring, de neutraalverklaring van het personeel en materiëel eener Hulpmaatschappij te verkrijgen en de communicatie tusschen de verschillende agenten gemakkelijk te maken?

10°. Op welke wijze zou men het best de bevolking van het land, waarin oorlog wordt gevoerd, kunnen opwekken om de Maatschappij in het verzorgen der zieken en gekwetsten de behulpzame hand te bieden?

11°. Waar en op welke wijze kan men het veiligst eene ambulance oprigten?

12°. Welk model en welke constructie eener ambulance kan het Congres aan de Hulpmaatschappijen bij voorkeur aanbevelen?

13°. Op welke wijze moet de Hulpmaatschappij zich bezig houden met het ontsmetten der slagvelden en behoort deze taak tot de bemoeijenis der Hulpmaatschappijen?

14°. Op welke manier zouden de Gedelegeerden der Hulpmaatschappijen het best aan de legerkorpsen en aan de familie berigt kunnen zenden van het gekwetst zijn of van het overlijden der door hen verzorgd wordende zieken en gekwetsten?

15°. Hoe zouden de Maatschappijen van Hulpverschaffing zich in vredestijd het best kunnen oefenen en voorbereiden, om in tijden van oorlog doeltreffend en krachtig hulp verleenend te kunnen optreden?

16°. Is het wenschelijk dat er door de Hulpmaatschappijen een Internationaal Tijdschrift worde opgerigt?

17°. Zou het niet van groot nut zijn, als de Hulpmaatschappijen alle twee jaren, in de telkens daartoe aan te wijzen hoofdsteden van Europa, eene Internationale Vergadering hielden?

De Sectiën van het Congres zijn voorloopig op de volgende wijze georganiseerd:

1ste Sectie. Deze zal zich bezig houden met een naauwkeurig onderzoek van het wetenschappelijk gedeelte der verzorging van zieken en gekwetsten en wel: ten opzigte van verbeteringen aan te brengen aan de thans gebruikelijke heelkundige instrumenten, verbanden, transportmiddelen der ambulances, veldkeukens, trousses, medicijnkisten enz. en hieromtrent de ervaring der jongste oorlogen raadplegen, zoo ook met betrekking tot desinfectie der slagvelden, van latrines der hospitalen en ambulances, aangaande de verbeteringen dier gebouwen, benevens de beste vormen van barakken, tenten enz. De Sectie zal lijsten opmaken van de voor zieken en gekwetsten meest noodzakelijke geneesmiddelen en verbandstukken. Zij zal zich ook bezig houden met het onderzoek naar de voor die zieken en gekwetsten best geschikte voedingsmidde-

len en de voor zware gekwetsten door de ervaring het best gebleken leefregel. Ook zal zij naar de beste modellen van kunstledematen onderzoek doen en tevens hare aandacht wijden aan het onderwerp van het oprigten van districts-hospitalen en van kleine asyls in de provinciën tot opneming van invalieden. Zij zal ook bovengenoemde onderwerpen, met betrekking tot de zieken en gekwetsten der Zeemagt overwegen. — Het Congres zal aan genoemde Sectie de voor de aanmaking van modellen benoodigde gelden ter hand stellen.

De 2de Sectie zal zich met het wetgevende en administr. tieve van het onderwerp der Hulpmaatschappijen bezig houden en wel:

Met het overwegen der artikels van de Internationale Conventie van Genève, die in de laatste oorlogen onvoldoende mogten zijn bevonden.

Met de bestudering der wegen, op welke wijze de door de Regering vastgestelde internationale bepalingen het best in de Militaire Reglementen konden worden opgenomen en de naleving er van door de Officieren en manschappen der verschillende legers kan worden verzekerd.

Met het bearbeiden eener handleiding en instructie voor vrijwillige ziekenverplegers en de opgave van het voor hen noodzakelijke materiëel.

Met een voorstel tot organisatie eener internationale correspondentie in tijden van vrede en vooral in tijden van oorlog te zee en te land.

Met het overwegen van de beste wijze, waarop, na eene oorlogsverklaring, terstond van wege de Maatschappij kleine hulp-depôts kunnen worden opgerigt en voorkomen kan worden, dat de daaraan verbondene Afgevaardigden in eenigerlei opzigt de krijgsoperatiën belemmeren.

Met het beraadslagen over de beste manier, om zoo spoedig mogelijk het materiëel der Hulpmaatschappij over het vermoedelijk oorlogsterrein te verdeelen; dit materiëel te bewaken en zijne neutraliteit te verzekeren.

Met het onderzoek, hoe de Maatschappij in het levensonderhoud van de bij de legers werkzame Gedelegeerden en het overige hulppersoneel het best kan voorzien.

De Sectie zal het bovengenoemde ook met betrekking tot zee-oorlogen overwegen.

De 3de Sectie zal meer algemeene onderwerpen overwegen, zoo als de beste wijze:

Om van de verzorgde zieken en gekwetsten register te houden, hunne woonplaatsen op te teekenen, die zieken en gekwetsten, die zulks verlangen, gelegenheid geven om te repatriëeren enz. Verder zal zij statuten ontwerpen over de beste wijze om de bloedverwanten der in de dienst der Maatschappij overledene beambten, die zulks mogten verlangen, te ondersteunen. Ook zal men daar overwegen, op welke wijze men het best, ten behoeve der slagtoffers des oorlogs, de algemeene weldadigheid kan inroepen; zoo ook hoe men aan gevangenen geld en materiëele hulp zal kunnen doen toekomen. Eindelijk zal deze Sectie zich bezig houden met het ontwerpen van een Reglement, waardoor de internationale werkzaamheden der Hulpmaatschappijen kunnen worden geregeld en de werkzaamheden der verschillende Comité's en hare resultaten algemeen kenbaar gemaakt. Zij zal ook aan het oprigten van Internationale Tijdschriften, zoo als die reeds in Frankrijk, Pruissen en België bestaan, hare aandacht schenken.

Deze statuten als anderzints zullen ook ten opzigte der zee-oorlogen door de Sectie moeten worden overwogen.

Genoemde Sectiën nu zijn reeds bijna drie maanden werkzaam geweest. Aan hare werkzaamheden hebben de Leden van het Parijsche Comité en de te Parijs reeds aanwezige Gedelegeerden der vreemde Hulpmaatschappijen een ijverig deel genomen, en zullen zij ter algemeene Vergadering van het Congres over het een en ander rapport

uitbrengen. Overigens zullen de processen-verbaal en de memoriën dezer verschillende Sectiën mede worden gedrukt en aan de Congres-Leden uitgereikt.

Dr. J. H. C. BASTING,
Officier van Gezondheid 1ste klasse.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 29 Junij l.l., werden er in de Metropolis 2160 geboorten en 1118 sterfgevallen, waaronder 15 aan variolae en 48 aan diarrhoea, vermeld. Onder de laatste rubriek werden er 3 als door cholera veroorzaakt opgegeven.

— In de week, eindigende 6 Julij l.l., werden er in de Metropolis 1919 geboorten en 1130 sterfgevallen, waaronder 31 aan variolae, vermeld. Het sterftecijfer aan diarrhoea had sinds de week, eindigende 1 Junij tot op 6 Julij, met 15, 19, 31, 16, 48 en 54 gefluctueerd.

— Voor weinige dagen zijn door de alhier gevestigde Franschen, even als zulks reeds voor jaren door de Duitschers geschied was, de noodige gelden voor de oprigting van een Fransch hospitaal bijeengebragt. De familie Orleans leende daartoe hare krachtige medewerking.

— De Engelsche geneeskundige bladen wijden eenige regels aan de nagedachtenis van Dr. WILLIAM LAWRENCE, op 5 Julij l.l. op 84jarigen leeftijd aan apoplexia overleden. Reeds op jeugdigen leeftijd tot Assistant Surgeon aan het St. Bartholomew's-Hospitaal benoemd was hij gedurende vele jaren aldaar als Chirurg werkzaam en had hij zich door talrijke geschriften òf afzonderlijk uitgegeven òf in de Akademische *Medico-Chirurgical Transactions* opgenomen, bekend gemaakt.

— *The Lancet* van 13 Julij l.l. bevat het doodberigt van den Geneeskundigen Inspector-General der Britsche troepen in Indië Dr. MACPHERSON, die zich in de uitoefening van zijne betrekking verdienstelijk maakte.

PARIJS. — De langdurige discussiën over de behandeling der syphilis, in de Société de Chirurgie gevoerd, zijn voor weinige dagen gesloten. LE FORT, VERNEUIL, PERRIN, DOLBEAU, GUÉRIN en anderen hebben zich vooral in het debat gemengd. Niet zoo zeer over het al of niet noodzakelijke van de aanwending der mercurialia dan wel over het juist te kiezen tijdstip, waren de meeningen het meest uiteenloopend. Door het gezegde van DEPAUL: „un peu d'experience éloigne du mercure, beaucoup d'experience y ramène," werd, met het oog op het eerste punt, eene korte kritiek der waarde van de verschillende meeningen gegeven. Door DOLBEAU werd eene vergelijkende statistiek der mercuriële behandeling, in vergelijking met die door den bichromas potassae, medegedeeld en het laatste middel tot verdere proefnemingen aanbevolen. De meerderheid der sprekers was het daarover eens, dat voor het tijdstip der mercuriële behandeling het optreden der secundaire verschijnselen behoorde afgewacht te worden.

— Aan Professor CLOQUET is de titel van Baron verleend, eene onderscheiding, welke sinds DUPUYTREN nog aan geen Fransch Geneeskundige ten deel viel.

BERLIJN. — Volgens de *Medicinische Central-Zeitung* is de gewezene Hannoversche General-Stabsarzt STROMEIJER, ter vervulling der vacature van wijlen Prof. WEBER, tot Hoogleeraar in de Chirurgie te Heidelberg benoemd.

— Volgens hetzelfde blad werden er in de Regierungskreis Beuthen tot op 21 Junij 97 cholerasterfgevallen waargenomen.

— Gedurende 1866 werden alhier in de verschillende gasthuizen 37,013 patiënten met 2810 en in de Entbindungs-Anstalten 1032 puerperae met 12 sterfgevallen verpleegd.

LEIPZIG. — Professor RUETE, Director van het „Augenheilanstalt" alhier en Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek, is alhier op 23 Junij l.l. aan apoplexia, op 57jarigen leeftijd, overleden.

BEIJEREN. — De Regering heeft, bij een besluit van 16 Januarij l.l., de hygiënische inrigting der Openbare Scholen geregeld.

HALBERSTADT. — Sinds 3 Junij l.l. zijn alhier talrijke trichinen-vergiftigingen, waaronder er 15 doodelijk afliepen, waargenomen.

FRANKFORT a/M. — Volgens de *Berliner Zeitung* van 10 Julij zou de 41ste Vergadering der Duitsche natuurvorschers ook dit jaar, deels wegens de niet-toekenning der bij den Senaat aangevraagde gelden, deels om andere redenen, alhier niet gehouden worden. In tegenstelling met dit berigt is in de *Deutsche Kliniek* van 13 Julij echter nog de officiële oproeping geplaatst, volgens welke de Vergadering van 18—24 September etc. zal plaats hebben.

WEENEN. — De *Wiener Medicinische Zeitung* van 9 Julij l.l. bevat de beschrijving van een draagbaar dampbad, door Dr. LEFEBURE te Parijs ten toon gesteld, dat door bruikbaarheid en eenvoudigheid uitmunt.

— De Chirurgenschule te Klausenburg in Hongarije zal waarschijnlijk door de Regering tot den rang van Universiteit verheven worden.

— De anatomische praeparaten van Prof. HYRTL zijn op de expositie te Parijs met de gouden medaille bekroond.

ITALIË. — De *Medical Times* van 13 Julij l.l. schrijft aangaande het optreden der cholera gedurende dit jaar het volgende. In Noordelijk Italië trad de ziekte gedurende den afgeloopen winter te voorschijn. Zij vertoonde zich het eerst onder de uit Venetië teruggekeerde troepen. Van 7 Februarij tot 27 Mei werden in de Provincie Bergamo 565 gevallen met 362 sterfgevallen vermeld. Zij waren over de districten Bergamo, Treviglio en Chisone verdeeld. In Mei eischte de ziekte te Brescia en te Chiari van den 18den tot den 28sten 27, te Castiglione d'Adda 11 en te Milaan 6 slagtoffers. In Zuidelijk Italië werden te Brindisi in Mei 36 en te Ceglië 185 sterfgevallen vermeld.

— In de Provinciën Caltanisetta en Girgenti en in de omstreken van Palermo neemt de cholera zeer in uitbreiding en hevigheid toe, evenzoo werden er sinds 28 Junij cholerasterfgevallen te Rome waargenomen.

— Voor het oogenblik luiden vooral de berigten uit Zuid-Italië zeer ongunstig. Van 11—19 Junij toch werden er te Girgenti 1558, te Caltanisetta 586 en te Mazzara 14 cholerasterfgevallen vermeld.

— In het Westelijk halfrond werden vooral Rio Janeiro en achtereenvolgens verschillende havensteden geïnfecteerd. Te Buenos-Ayres was de epidemie zeer hevig, zoodat zij van 3—25 April 1339 sterfgevallen veroorzaakte. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Het *Staatsblad* 1867, n°. 63, bevat de Wet van 28 Julij j.l., houdende bekrachtiging van de Artt. 1, 2 en 5 der tusschen den Staat en de gemeente Leiden op 30 November 1866 geslotene overeenkomst, betreffende het stichten van een *Ziekenhuis* aldaar.

[De volgende Artt. dezer Wet verdienen hier opgenomen te worden: Art. 1. De overeenkomst tusschen den Staat der Nederlanden en de gemeente Leiden, in zake het *Nosocomium Academicum*, van 12 Maart 1853, waarvan de Artt. 1 en 10 zijn goedgekeurd bij de Wet van 7 September 1853, *Staatsblad* n°. 96, wordt te niet gedaan. —

Art. 2. Niettemin blijft het *Nosocomium Academicum* met alles wat is opgenoemd in Art. 1 der overeenkomst van 12 Maart 1853 eigendom der gemeente. — Art. 3 en 4. De gemeente Leiden geeft kosteloos aan het Rijk het terrein gelegen tusschen de Binnenvestgracht en het Singelwater, enz. — De gemeente Leiden geeft daarenboven aan het Rijk eene som van *f* 125,000, te voldoen binnen 6 maanden nadat het nieuw te stichten *Nosocomium Academicum* zal zijn in gebruik gesteld. — Art. 5. Het Rijk sticht onmiddellijk na het te niet doen der overeenkomst van 1853 bovengenoemd en onderhoudt voortdurend op het afgestane terrein een *Nosocomium Academicum*, waarin de gemeente Leiden tegen betaling van 50 cents daags per persoon al de stads zieke armen doet verplegen, alsmede de zieke armen van andere gemeenten, voor rekening van deze tijdelijk op verzoek der gemeente Leiden te plaatsen, alles voor zoo verre bij heerschende epidemiën de beschikbare ruimte toelaat. Na 5 jaren en telkens na verloop van gelijken termijn wordt het bedrag der verpleegkosten op nieuw geregeld in der minne, des noodig door arbiters. — Art. 6. Het Rijk voert het geheele beheer over het gesticht en de verzorging der armen, behoudens het regt van het Dagelijksch Bestuur der gemeente Leiden, om, zonder inmenging in de geneeskundige behandeling, het lot harer zieke armen gade te slaan en te kunnen behartigen.

Bij de behandeling van deze Wet in de Eerste Kamer, op 3 Julij j.l., deelde op door den Heer VAN BEECK VOLLENHOVEN gedane vragen de Minister van Binnenlandsche Zaken mede, dat het Wetsontwerp tot regeling van het Hooger Onderwijs was verzonden naar den Raad van State, aan wien hij verzocht had de geheimhouding te dien aanzien te bewaren. Aangaande de Leidsche Hoogeschool deelde hij mede, dat het niet waarschijnlijk was, dat iemand zou kunnen beoogen die op te heffen, willende hij daaruit niets afgeleid hebben ten opzigte van de *drie* Hoogescholen.]

— Bij Koninklijk besluit van 2 Junij l.l. is bepaald: 1°. Voor zoo veel het leger *hier te lande* betreft, dat de verpligte diensttijd van 15 jaren voor de Kweekelingen op 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, op 10 jaren wordt teruggebragt. 2°. Voor zoo veel het leger in de koloniën betreft, dat de Kweekelingen bij ééne, vóór hunne benoeming tot Officier van Gezondheid, aan het Departement van Koloniën in te zenden acte zich moeten verbinden, om, in geval zij binnen den tijd van 5 jaren na hunne aankomst in Indië, hetzij op eigen verzoek, hetzij ten gevolge van dienstweigering, pligtverzuim of andere berispelijke gedragingen (het geval van wèl bewezen ligchaamsgebreken alleen uitgezonderd), uit 's Gouvernements dienst worden ontslagen, onverwijld zullen teruggeven alle gelden, welke te hunnen behoeve zijn voldaan wegens kosten van opleiding voor de Indische dienst, uitrusting en overtogt naar de Koloniën.

— In den loop der maand September e. k. zal voor de tweede maal in het loopende jaar gelegenheid worden gegeven tot het afleggen der examens, bedoeld in de Artt. 4, 5 en 8 dier Wet, ter verkrijging van het diploma, bedoeld in Art. 16, of van acten van bevoegdheid als Geneeskundige of Hulp-Apotheker. Voorzitter der Commissie voor het Natuurkundig examen is de Hoogleeraar P. HARTING, te Utrecht; voor het Geneeskundig examen de Hoogleeraar J. VAN GEUNS, te Amsterdam; voor het examen van Hulp-Apotheker de Hoogleeraar W. F. R. SURINGAR, te Leiden.

— Bij den Hoogen Raad is in cassatie behandeld eene regtszaak, waarbij de volgende vragen volgenderwijze werden beslist: Is niet kennelijk de bedoeling der Regering, door de Vertegenwoordiging niet tegengesproken, geweest, dat niet het bereiden, maar wel het verkoopen ook van zoogenaamde zamengestelde geneesmiddelen aan ieder is veroorloofd? *Ja.* — Kan de Wetgever dáár waar hij alleen den verkoop dier middelen in strijd met de voorgeschrevene hoeveelheid volgens de Wet strafbaar stelt,

geacht worden dáár waar van de overtreding van die hoeveelheid geen sprake is, dien verkoop als uitoefening der Geneeskunst hebben te beschouwen? *Neen.* — Bevat de Wet eene omschrijving, wat onder geneeskundigen raad moet worden verstaan? *Neen.* — Kan, in ieder geval, als zoodanig begrepen worden eene gedrukte en bij de ten verkoop gestelde fleschjes gevoegde gebruiksaanwijzing van den inhoud? *Neen.* — De zaak in kwestie betrof de vervolging van A. A. ZIGGELAAR, te 'sGravenhage, door het Geregtshof in Zuid-Holland, bij arrest van 7 Februarij 1867, met vernietiging van een vonnis der Arrondissements-Regtbank te 'sGravenhage van 24 December 1866, *schuldig* verklaard aan uitoefening der Geneeskunst, door het onbevoegdelijk verleenen van geneeskundigen raad als bedrijf.

De Hooge Raad heeft, overeenkomstig de conclusie van den Advokaat-Generaal RÖMER, het arrest van het Provinciaal Geregtshof vernietigd en bevestigd het vonnis der Regtbank, waarbij de requirant werd ontslagen van alle regtsvervolging. — Het arrest van de Hooge Regtbank (met toelichting) komt in extenso voor in het *Weekblad van het Regt*, alsmede daaruit overgenomen in de *Geneeskundige Courant* (21 Julij j.l.).

ZWOLLE. — Ik heb vóór mij liggen een belangrijk autenthiek stuk, met betrekking tot de vervalsching van levensmiddelen hier te lande, namelijk eene missive van een handelaar te Rotterdam, d.d. 26 Junij j.l. en gerigt aan eene firma te M., waarin, onder gelijktijdige overzending van een monster zoogenaamd *china-clay*, wordt medegedeeld, dat bijgaande stof »*algemeen door Heeren meelfabriekanten wordt gebruikt;* dat de prijs bedraagt ƒ 6.00 per 100 Ned. ponden, bij partij van 50 B. ƒ 5½, bij 100 B. ƒ 5, contant, zonder korting, daar de prijzen zoodanig gesteld zijn er geen crediet op kan verleend worden, en dat bij bestelling 14 dagen van te voren de opgaaf gelieve gedaan te worden." »UEd.'s geëerde orders te gemoet ziende," zoo eindigt de missive. In plaats daarvan heeft de ontvanger daarvoor gezorgd, dat wij deze openbare mededeeling kunnen doen. Daarvoor verdient hij gewis den dank van allen, die het wel meenen met de gezondheidsbelangen des volks! Men zij alzoo gewaarschuwd en zegge het voort! Want wij kennen nu met zekerheid één der middenpunten, vanwaar de (overigens sedert lang voorgekomen) meelvervalsching in ons vaderland uitgaat.

— Het *Provinciaalblad van Overijssel* 1867, nº. 76, bevat eene missive van den Geneeskundigen Inspecteur voor Overijssel en Drenthe aan den Heer Commissaris des Konings in Overijssel, d.d. 30 Mei j.l., betreffende de thans plaats hebbende verwisselingen, vermengingen en vervalschingen van *lijnkoek*, ten gevolge waarvan er eenige soorten in den handel voorkomen met een onaangenamen, bitteren, scherpen smaak. Door het voederen der koeijen met deze koeken doch vooral met in den handel gebragt *lijnmeel*, waarin de vermenging in nóg hoogere mate worden aangetroffen, bekomt de melk en de boter denzelfden onaangenamen en scherpen reuk en smaak. (Dit onderzoek is geschied op verzoek van den Heer Commissaris des Konings voornoemd en wel oorspronkelijk naar aanleiding van de onverkoopbaarheid van boter ter markt van Londen, uit eene streek in Overijssel, die anders altijd een hoogen prijs bedong.)

DELFT. — De Gemeenteraad heeft de aanvraag der Heeren DE VEER c. s. voor het aanleggen van eene duinwaterleiding goedgekeurd.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt.* — *Julij.* — Bij besluit van 11 Julij l.l. heeft het Z. M. den Koning behaagd te benoemen tot Ridder der Orde van de Eikenkroon de Off. v. Gez. 1ste kl. F. J. VAN LEENT.

De Off. v. Gez. 2de kl. C. J. VAN STOCKUM en 3de kl. C. ENTHOVEN, beide behoo-

rende tot de rolle Z. M. stoomtransportschip *Java*, uit Oost-Indië te Willemsoord aangekomen, worden, de eerste met 15 Julij, de tweede met ultimo Julij 1867 op non-activiteit gesteld. De Off. v. Gez. 2de kl. J. O. HARTHOORN wordt van Z. M. Wachtschip te Willemsoord overgeplaatst aan boord Z. M. stoomtransportschip *Java*.

De nieuw benoemde Off. v. Gez. 3de kl. F. H. L. ROESSINGH VAN ITERSON wordt (met den datum zijner benoeming) 1 Augustus a. s. geplaatst aan boord Z. M. Wachtschip te Willemsoord.

Aangekomen uit West-Indië te Hellevoet met Z. M. stoomschip *Prinses Maria* de Off. v. Gez. 2de kl. B. H. THOMSON.

De Off. v. Gez. 2de kl. J. C. D. STEENDIJK is overgeplaatst van de Werf en Mariniers te Willemsoord aan boord Z. M. stoomfregat *Adolf, Hertog van Nassau*, ter vervanging van den Off. v. Gez. 2de kl. L. P. GIJSBERTI HODENPIJL, die op non-activiteit is gesteld wegens ziekte.

De Off. v. Gez. 2de kl. N. SLEGT, van de drijvende batterij *Neptunus*, wordt tevens tijdelijk belast met de Genees- en Heelkundige Dienst bij 's Rijks Werf en bij het gedeelte Mariniers te Willemsoord.

— Blijkens het verslag der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de Geneeskundige examens, volgens Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59) hadden zich voor het examen, dat van 16—19 April j.l. te Amsterdam is gehouden, 12 kandidaten aangemeld. Drie van dezen hebben, om verschillende redenen, niet deel genomen aan het examen. Van de 9 overigen waren: 3 Stedelijke Heelmeesters, 1 Scheeps-Heelmeester, 1 Stedelijk Heel- en Vroedmeester en 4 Plattelands-Heelmeesters. — Van deze hebben voldoend examen afgelegd: 1°. A. M. W. DUITSHOFF, Stedelijk Heelmeester, — 2°. T. A. DE WALLE, Plattelands-Heelmeester, — 3°. H. J. WEUSTENRAAD, Plattelands-Heelmeester.

— Na aflegging van het eindexamen aan 's Rijks Veeartsenijschool zijn den 2den Julij j.l. benoemd tot Veeartsen, de Heeren W. C. SCHIMMEL, van Amersfoort; G. A. REIMERS, van Dalen; W. SNIJDERS, van Zuid-Beijerland; L. JANNÉ, van Roermond; J. B. H. MOUBIS, van Tegelen; A. OVERBOSCH, van Epe; J. DE HEER, van Leek; H. DE BOER, van Goudswaard; A. J. KLARENBEEK, van Zaandam en E. HOUBEN, van Horst. (Aan de 4 eerstgenoemden is de onderscheiding met lof toegekend.)

— Door den Raad der gemeente Veendam is tot Leeraar in de Scheikunde aan de Hoogere Burgerschool aldaar benoemd de Heer Dr. S. J. VAN ROIJEN, thans Leeraar in de Natuurlijke Historie (vroeger Med. Doctor te Rotterdam, laatstelijk te Diever).

BEVORDERD: Te Utrecht, tot Med. Doctor, den 29sten Junij, de Heer M. MEIJERS, met een Proefschrift: *Perichondritis laryngea laryngoskopisch onderzocht*, — en de Heer P. DE BOER, Phil. Nat. Doctor, met een Proefschrift: *Bijdrage tot de pathogenie der darmstricturen.*

— De Heer A. C. VAN DER MINNE, Med. Doctor te Brielle, vierde den 30sten Junij j.l. het 50jarig feest zijner promotie; — de Heer H. BURKENS, Heel- en Vroedmeester te Gorinchem, den 27sten Junij, het 40jarig feest zijner kunstuitoefening; — den 3den Julij, de Heer J. MOLL, Med. et Art. Obst. Doctor te Zwolle, het herinneringsfeest van zijne promotie als Med. Doctor vóór 40 jaren.

OVERLEDEN: Den 15den Mei, de Heer N. J. MINLOT, Oud-Off. v. Gez., gepensioneerd Adsistent-Chirurgijn van de strafgevangenis te Woerden, oud 81 jaren; — den 26sten Junij, de Heer L. VAN WEETERINGEN, Geneeskundige te Noordwolde, oud 67 jaren.

VACANT: Te Harlingen, de betrekking van Stads-Geneesheer; — jaarwedde *f* 500.—.

VERTROKKEN: Van Diepenveen naar Landsmeer (Noord-Holland), de Heer L. WOERMAN, Plattelands-Heel- en Vroedmeester. ALI COHEN.

ANEURYSMA AORTAE DESCENDENTIS MET SPONTANE RUPTUUR IN EENE LONG-CAVERNE,

DOOR

C. J. ERMERINS,

Hulp-Geneesheer aan het Gasthuis te 's Gravenhage.

C. DE H., oud 50 jaren, werd den 8sten Junij 1867 in het Gasthuis opgenomen. Tot Februarij van dit jaar geeft hij op steeds gezond geweest te zijn; slechts had hij van zijn 15de jaar af nu en dan hartkloppingen, die hij als smidsknecht, na het tillen van een zwaren last, meent gekregen te hebben. Volgens zijn zeggen veroorzaakten zij hem weinig last, ofschoon zij zoo sterk konden zijn, dat zij objectief waarneembaar waren, daar zijne vrouw er hem meermalen aandachtig op maakte.

Voor 4 maanden werd hij onder de verschijnselen eener pleuro-pneumonie ziek, was na 14 dagen weder hersteld, doch behield sedert dien tijd een gevoel van drukking op de borst, kortademigheid en hoest. Vooral de kortademigheid verhinderde hem langer zijn beroep als smid waar te nemen.

De patiënt is goed gevoed, van een stevigen ligchaamsbouw en gezond uiterlijk. Bij de uitwendige inspectie der borstkas ziet men eene systolische opligting van het sternum en aangrenzende ribbenkraakbeenderen. De welving der borstkas is normaal; links is onder het sleutelbeen in het geheel geene beweging bij de ademhaling bemerkbaar; aan het onderste gedeelte dier zijde komt nog eene geringe uitzetting tot stand. De hartstoot is iets buiten de linea mammillaris in de 5de tusschenribsruimte duidelijk voelbaar. Regts is uitwendig niets abnormaals te bemerken.

Bij het leggen van de hand op de linker borstkas voelt men tusschen de 4de en 6de rib in de linea axillaris een kort en ruw wrijvingsgeruisch bij iedere inademing. De fremitus pectoralis is over de geheele linker zijde aanmerkelijk versterkt.

Het percussiegeluid is links over de geheele infra-claviculairstreek gedempt en wordt eerst onder de 5de rib meer helder; het blijft echter ook daar veel doffer als regts en gaat op de 7de rib in het tympanitische maaggeluid over.

Regts vindt men het percussiegeluid normaal; de leverdemping begint tusschen de 7de en 8ste rib in de linea papillaris, bij diepe exspiratie eene rib hooger, bij diepe inspiratie is weinig onderscheid bemerkbaar.

De hartdemping begint met de 4de rib en wordt regts door de regter linea parasternalis begrensd. De hartstoot is, zoo als reeds gezegd werd, in het 5de spatium intercostale te voelen.

Aan de achterzijde is links, tusschen scapula en wervelkolom, het percussiegeluid van de 3de tot en met de 7de rib volkomen dof (dijgeluid). In de fossa supraspinata is het geluid gedempt, verder naar onderen toe meer helder, doch steeds doffer als regts, waar de percussie zich normaal verhoudt. De fremitus pectoralis is links aanmerkelijk versterkt, doch op de doffe plaats tusschen schouderblad en wervelkolom in het geheel niet te voelen.

De auscultatie doet over de geheele linker long, zoowel aan de voor- als aan de achterzijde, overvloedige klein- en grootblazige reutels, bronchiaal ademen en bronchophonie hooren; nergens vindt men vesiculair ademen.

Regts heeft men vesiculair ademen; het in- en exspiratie-geruisch is daar verlengd en op de meeste plaatsen hoort men kleinere reutels.

De hartgeluiden leveren de volgende bijzonderheden op. Het eerste geluid gaat aan de punt van het hart met een systolisch geruisch gepaard. De 2de aorta-toon is buitengewoon sterk en klinkend over de geheele borst te hooren; het sterkst is hij over de 3de rib, regts van het sternum.

Ook links van de wervelkolom klinkt hij sterk, vooral over de reeds beschrevene doffe streek, aan de binnenzijde van het schouderblad. De 2de pulmonaaltoon is eveneens versterkt. Overigens hoort men niets bijzonders. Geruischen konden langs de wervelkolom niet gehoord worden, ofschoon er zorgvuldig naar gezocht werd.

Retardatie in den pols is aan geene arterie waarneembaar. Zoowel aan de onder- als bovenextremiteiten en hals kloppen de gelijknamige arteries synchronisch. De art. radialis laat zich hard en kronkelend aanvoelen, aan drukking biedt ze weêrstand en verdwijnt ook bij sterkeren druk niet; aan art. temporalis en pediaea is hetzelfde bemerkbaar. De carotiden en crurales voelt men eveneens als harde strengen. Zij kloppen niet sterk, eerder zwak.

De buikorganen leveren niets bijzonders op. De leverdemping in de linea mammillaris strekt zich uit van de 7de rib tot éénе vingerbreedte onder den borstwand. De urine is vrij van albumen. Nergens bestaat oedeem.

Na eenige dagen het bed gehouden te hebben, onder het gebruiken van een inf. van digitalis, voelde de patiënt zich aanmerkelijk beter, hoewel in geen der objectieve verschijnselen eenige verandering gekomen was (pols 120, T. 35.6 tot 36.8, R. 24). Het hoesten was slechts gering met weinig slijmig-etterige expectoratie. Hij sliep gerust, had goeden eetlust en bragt het grootste gedeelte van den dag op zijn verlangen buiten zijn bed door. Den 20sten Junij overviel hem eene hevige bloedspuwing, waarin hij terstond dood bleef.

De obductie werd den volgenden dag gedaan. Het lijk was bleek, geene doodsvlekken, overigens uitwendig niets merkwaardigs. Na opening der borstkas ziet men de regter long vrij in de pleuraholte, bleek van kleur, vrij sterk gepigmenteerd, aan de randen emphysemateus. Het slijmvlies der bronchiën is gezwollen, vooral dat der kleinere bronchiën, waarin men, vooral in de onderste kwab, muco-purulente vloeistof ziet. Het longweefsel is overal luchthoudend. Uit de aderen vloeit slechts weinig donker bloed.

Links zijn pleura pulmonalis en thoracica door verscheidene strengvormige adhaesiën vereenigd; vooral aan den top zit de long vast. Met de hand tusschen long en borstwand doorgaande bemerkt men een tumor, die aan de voor- en buitenzijde met de bovenste kwab der long, aan de achter- en binnenzijde met de zijvlakte der wervelkolom en de voorvlakte der 3de tot 8ste rib vast vergroeid is. Linker long, hart en aorta met oesophagus werden hierop te zamen uit de borstholte verwijderd. De vereeniging met wervelkolom en ribben, die overigens geheel normaal waren, was eene zeer innige.

De linker long is massief, slechts aan den ondersten rand luchthoudend. Aan den top is de pleura verdikt en vertoont meerdere likteekenachtige intrekkingen; in de onderste kwab ziet men aan den rand verscheidene lobuli, door bloed uitgezet, rood door de pleura pulmonalis doorschemeren; op andere plaatsen laten de lobuli hunnen purulenten en kaasachtigen inhoud doorschijnen.

De bovenste kwab is plat gedrukt, ineengeschrompeld; voor het grootste gedeelte is de top ingenomen door eene met bloedcoagula gevulde caverne met bochtige wanden;

na verwijdering dezer coagula ziet men hare wanden met eene dunne purulente laag bedekt. Naar de binnenzijde toe wordt de wand der caverne alleen gevormd door de pleura, die daar vast vergroeid is met den wand van den tumor en drie gladrandige openingen vertoont, eene kleine en twee door eene smalle brug gescheidene grootere (0.5 centimeter in diameter), waardoor men in de holte van den tumor komt. Het overige longweefsel is geheel met deels kaasachtige, deels etterige haarden doorzaaid; op verscheidene plaatsen ziet men kleinere cavernes, bijna nergens is het weefsel luchthoudend. In de bronchiën ziet men slijmig-etterige secretie; in vele vindt men bloedcoagula; de kleinere bronchiën zijn grootendeels met kaasachtige massa's opgevuld, hun slijmvlies gezwollen; verscheidene vertoonen plaatselijke verwijdingen en vernaauwingen tot geheele obliteratie toe.

Het hartezakje bevat slechts weinig vloeistof. Op het hart ziet men verscheidene peesvlekken; eene groote zit op den regter ventrikel. De linker kamer excentrisch hypertrophisch; de spier zelve is slap. Vooral de buitenste spierbundels vertoonen duidelijke vettige degeneratie, met behoud van het dwars gestreept voorkomen hunner primitief-bundels. De regter kamer, even als het atrium, sterk gedilateerd, de wand hypertrophisch, de musculi papillares en trabeculae zijn sterk ontwikkeld. De kleppen van het regter hart zijn normaal. Het endocardium van het linker hart vertoont eenige troebele plaatsen; ook de valvulae mitrales hebben zulke troebele verdikkingen, overigens zijn zij normaal.

De aortakleppen leggen zich naauwkeurig tegen elkander aan; water in de aorta gegoten blijft er in staan; op alle drie vindt men echter peeskleurige verdikkingen en op de achterste klep zit aan de naar de kamer toegekeerde vlakte eene aan den rand fijn getande, één millimeter hooge en één centimeter lange harde vegetatie, digt onder den nodulus, zonder dat zij de sluiting der klep belemmeren kon.

De aorta is in hoogen graad atheromateus ontaard; zij vormt eene vaste buis, die door ligten vingerdruk geknakt wordt en zonder te breken niet zamengedrukt kan worden. Zij heeft hare gelijkmatig buisvormige gedaante verloren, is met vele kleinere en grootere plaatselijke uitzettingen voorzien, op enkele plaatsen sterk verdikt. Hare inwendige vlakte is ruw, bekleed met een groot aantal beenplaatjes van kleineren en grooteren omvang; de meeste zijn van binnen nog met de binnenste laag der intima bekleed, slechts enkele liggen bloot en steken hunne randen vrij binnen het lumen van het vat uit. Tusschen de plaatjes ziet men de intima talrijke plooitjes vormen, veroorzaakt door lidteekenzamentrekking in oudere, grootendeels geresorbeerde atheromateuse haarden in de diepere intimalagen.

Het lumen der aorta adscendens is, met uitzondering van enkele plaatselijke uitzettingen, normaal; de boog der aorta is aanmerkelijk verwijd naar de convexe zijde toe; de ostia van anonyma, carotis en subclavia sinistra zijn hard en verengd.

Digt onder de subclavia sinistra meet de arterie 3 centimeters in doormeter, en verwijdt zich dan vrij spoedig, doch zonder plotselingen overgang, tot eenen zak, die van boven naar onderen 16 centimeters lang is en op zijn grootsten omvang gemeten 10 centimeters diep en 14 centimeters breed is; zonder scherpe grenzen gaat ze op de hoogte van de 8ste rib in het onderste gedeelte der aorta thoracica descendens over, die eveneens verbeend is, doch overigens een normaal lumen heeft. Het aneurysma wordt door de 3 slagaderrokken gevormd; op de dunste plaatsen zijn die wel niet te scheiden, doch nergens neemt men een ophouden van een hunner waar. De as der aorta loopt niet midden door het gezwel; de uitzetting is veel grooter naar de achteren linker zijde toe, terwijl naar de voorzijde slechts eene geringe verwijding heeft plaats gevonden. Het is dus een an. sacciforme verum.

De linker bronchus en de art. en ven. pulmonales sin. werden door den tumor gedrukt. Het lumen der arterie is tot een 2 millimeters breede en 1 centimeter lange spleet geworden; al hare naar boven afgaande takken zijn verengd.

De zak zelf is van binnen bekleed met laagsgewijze afgezette fibrine; de het digtst aan den wand liggende lagen zijn vast, droog en bleek, de meer naar binnen gelegene lagen worden losser en vochtiger, de laatst afgezette binnenste laag bezit eene als fluweel ruwe met bloed gekleurde oppervlakte. De vezelstof vormt eenen koker binnen den zak, die naar achteren, de geheele uitzetting opvullend, eene dikte van 4—5 centimeters heeft, naar voren toe in dikte langzamerhand afneemt tot één centimeter toe. Het permeabele lumen behoudt nagenoeg dezelfde afmeting, die het vat vóór den zak had. De wand van het aneurysma is onder de vezellagen, die er vrij gemakkelijk van los te pellen zijn, op de meeste plaatsen zeer verdund en grootendeels met beenplaatjes bekleed; zoo als reeds gezegd werd, zijn de rokken niet meer te scheiden. De pleura is met den zak vergroeid, verdikt, echter als zelfstandige membraan nog te scheiden; op de plaatsen, die aan atheromateuse haarden beantwoorden, is zij geïnjiciëerd en vaster vereenigd met den zak, zoodat er bij het losprae-pareren atheromateuse massa aan kleven blijft. Aan het boven-achterste gedeelte van den zak ziet men in de fibrine-lagen eene spleetvormige opening, ter lengte van 2 centimeters; door die spleet komt men in een 2 centimeters wijd en 3 centimeters lang kanaal, dat door de losgewoelde fibrine-lagen verloopt en naar de reeds beschrevene openingen in de caverne voert.

De ostia der kleinere van den aneurysmawand ontspringende slagaderstammetjes (art. bronchiales, oesophagi, intercostales etc.) zijn alle geoblitereerd.

De buik-aorta was eveneens verbeend; ook al de grootere arteriën, carotiden, art. brachiales, renales etc. In de kleinere arteriën, die onderzocht werden, bijv. de vertakkingen van art. renales en lienalis, vond men de aandoening ook; verbeening bleek daar weinig te zijn, kleine depôts van atheroombrei werden veelvuldig gevonden.

De buikorganen leverden niets opmerkelijks op.

Slechts weinig wensch ik nog aan de beschrijving toe te voegen. De aanwezigheid van een aneurysma kon hier, slechts met hooge waarschijnlijkheid vermoed, niet als zeker gesteld worden. Zij kon vermoed worden uit het verloop der ziekte, uit het uitgebreid atheroom, het doffe percussiegeluid, in de rigting der aorta en het sterke 2de aortageluid op die doffe plaats. Het ontbreken van geruischen op die plaats, alsmede van abnormale pulsatiën en van retardatie en asynchronisme in den pols van eenige arterie, verhinderde het volkomen zeker stellen der diagnose. De systolische opheffing van het borstbeen moet toegeschreven worden aan de hypertrophie van het hart, vooral der regter kamer, in verband met den verhoogden weêrstand binnen de borstholte door tumor en verdichte long.

De redenen van het ontbreken dier voornaamste symptomen bij slagaderuitzettingen zijn gemakkelijk in de anatomische ligging en gesteldheid van den zak te vinden. Het eigenaardige blaasgeluid (schwirren) bijv. moet door het abnormaal vibreren van den wand of door het plotseling instroomen der vloeistof van uit eene kleinere in eene grootere ruimte of omgekeerd tot stand komen; misschien ook door het ruw zijn der binnenvlakte van het aneurysma.

Hier kon de wand weinig vibreren, daar de dikke fibrine-laag noodzakelijk

als demper werken moest; het lumen verwijdde zich nagenoeg niet, zoo als uit de beschrijving blijkt; de binnenste laag was evenmin zeer ruw.

In het oog vallend is de hoofdzetel van het pneumonisch proces juist in die gedeelten der long, waarvan de toevoerende vaten het meest aan de drukking blootgesteld geweest zijn. In een onlangs verschenen artikel van Prof. LEBERT (*Berliner Wochenschrift*, 1867, n°. XXII en XXIV) wordt op het verband tusschen vernaauwde pulmonaal-arterie en chron. inflammatore processen in de longen gewezen. Ook hier zou men misschien meenen een soortgelijk verband te moeten aannemen tusschen den druk op de art. pulm. sin. en den toestand der long.

Intusschen blijkt er reeds daaruit een groot verschil te bestaan tusschen dit geval en die van Prof. LEBERT, dat men hier een duidelijk acuut stadium van pneumonie gehad heeft, terwijl daar de meeste gevallen chronisch verliepen met een zeer langen duur. Slechts enkele gevallen liepen, zoo als hier, binnen 4 maanden af. Zeker is het echter, dat de drukking op vaten en bronchus van invloed geweest moet zijn op het voor den patiënt met zóó weinig bezwaren verloopend longproces, dat hij bij een geheel etterig en kaasachtig geïnfiltreerde long en eene groote caverne in den top slechts betrekkelijk weinig bezwaren voelde en weinig expectoreerde.

De plaatsen in de caverne, waardoor de ruptuur plaats gehad had, hadden, van de caverne uitgezien, hetzelfde uiterlijk als de openingen in de pleura bij doorbraak van cavernen in de pleuraholte. Uit de gladde afgeronde randen bleek ten duidelijkste, dat zij door ulceratie tot stand gekomen waren, niet door ruptuur ten gevolge van de bloeddrukking binnen de aorta.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

CUTANE ANGIO-NEUROSEN (VAATZENUWSTOORNISSEN IN DE HUID). — Onder dien titel zet Dr. EULENBURG in het *Berliner klinisch Wochenschrift*, n°. 18—20, zijne *Neuropathologische Studien* voort. Behalve reeds vroeger behandelde brengt hij daartoe de anomaliën van zweetsecretie (hyperhidrosis, anhidrosis enz.), verder de reeds door VON BAERENSPRUNG als zoodanig gereleveerde porrigo decalvans, de acute pigmentatie-anomaliën in de haren en de huid, en komt dan tot den herpes zoster. De vorm der efflorescentie duidt hier reeds volgens hem op een vasomotorischen invloed (relaxatie der arteriolae, hyperaemia capillaris met verhoogde zijdelingsche drukking op de vaatwanden, transsudaat enz.). De beschouwingen van ROMBERG en VON BAERENSPRUNG worden teruggegeven; de laatste, die een lijden der kleine intervertebrale spinaalganglien als oorzaak daarvan aannam, wordt wederlegd, op grond van de experimenten van CLAUDE BERNARD en SCHIFF, die aantoonden dat de vasomotorische zenuwen niet uit die gangliën hunnen oorsprong nemen. Die zenuwen toch verloopen gemengd met de motorisch-sensibele ruggemergszenuwen en evenzoo met de niet-spinale zenuwstammen: den facialis en trigeminus; de trigeminus ontleend de vasomotorische vezelen aan den n. sympathicus, de n. facialis aan den n. vagus. Het willekeurige voorkomen van

den herpes, nu eens in het verloop van de voorste (thoracische), dan alleen van de achterste (dorsale) takken, pleit tegen een gemeenschappelijk uitgangspunt in de spinaalgangliën. Zelfs de observatiën van SCHMIDT, BURCHART en OPPOLZER van herpes zoster na trauma van de wervelkolom zijn langs anderen weg dan het lijden der spinaalgangliën te verklaren. Leerrijk voor de pathogenese zijn de observatiën van herpes zoster facialis, waar nu eens takken van den trigeminus, dan weder van den facialis gevolgd werden, terwijl HEBRA tweemaal dubbelzijdige zoster waarnam (die VON BAERENSPRUNG niet aanneemt). In verband nu met de physiologische feiten, die er toe leiden om den oorsprong der vasomotorische afwijkingen in de sympathische gangliën te zoeken, waar zij door velerlei sensibele prikkels reflectorisch kunnen worden opgewekt, in verband verder met de hem zoo niet constant, dan toch veeltijds begeleidende neuralgie en de dikwerf voorkomende *verminderde* sensibiliteit van de door zoster aangedane huidplekken, komt schrijver tot de conclusie, dat de zoster is eene exanthematische angio-neurose; dat ten gevolge van relaxatie der vaten de eruptie ontstaat; dat de spinaalgangliën niet zijn het eenige uitgangspunt (VON BAERENSPRUNG) van zoster; dat de zoster veeleer zijn uitgangspunt heeft in de vasomotorische zenuwen, die uit den sympathicus ontspringen — de zoster facialis uit de vasomotorische vezelen, die den facialis en trigeminus begeleiden. In den regel als zuivere vasomotorische neurose te beschouwen moet de zoster, waar sensibiliteitsstoornissen hem voorafgaan of begeleiden, als reflectorisch worden opgevat, waarbij dan het reflexcentrum in de sympathicus-gangliën ligt.

Ook de urticaria is EULENBURG geneigd als angio-neurose op te vatten. In sommige gevallen (na het gebruik van aardbeziën, van kreeften, copaïve) minder gemakkelijk te verklaren, duidt hun ontstaan bij febris intermittens, bij gemoedsaandoeningen, schrik enz., bij plotselinge koudwateraanwending (zoo als BEHIER bij zich zelven en evenzoo Referent eenmaal bij een zijner vrienden en bij zich zelven waarnam), gepaard met lipothymie, op hun oorsprong in het zenuwstelsel.

Ten slotte deelt EULENBURG nog ter bevestiging zijner opvatting van den herpes zoster als angio-neurose een ziekteverhaal mede van een lijder, die ten gevolge van koudevatting neuralgie en daarop anaesthesie en kramp in het gebied van den n. ulnaris sin., gepaard met sensibiliteitsparaese (vermindering van pijn- en tastgevoel, drukzin en temperatuurzin) en eindelijk zoster met naauwkeurige localisatie in het gebied van den ramus cutaneus ulnaris kreeg en door de constante stroom-applicatie genezen werd, welk lijden EULENBURG als eene neuritis rheumatica n. ulnaris met reflectorische aandoening der vasomotorische huidzenuwen wil opgevat hebben. Zijn geheele betoog komt daarop neder, dat men bij de vasomotorische huidneurosen geen primaire aandoening der spinaalgangliën (VON BAERENSPRUNG) mag aannemen, maar vele als reflectorisch door sensibiliteitsneurose op de vasomotorische zenuwen teweeggebragt moet opvatten; we bevelen de lezing van zijn uitgebreid opstel aan.

G. D. L. HUET.

BERIGT NOPENS DEN TOESTAND DER KINA-KULTUUR OP JAVA, OVER HET 1ste KWARTAAL 1867. — Aan de *Javasche Courant* ontleenen wij dienaangaande het volgende. Gedurende het 1ste kwartaal 1867 is de voorraad planten van de deugdzaamste kinasoorten vermeerderd met: 153,605 Calisaja's, 100 Succirubra's, 2802 Condaminea's en 27 Lancifolia's; zoodat thans voorhanden zijn: 342,717 Calisaja's, 617 Lancifolia's, 2932 Succirubra's en 11,054 Condaminea's, te zamen 357,320 planten.

In geregelde tuinen werden uitgeplant: 3338 Calisaja's, 130 Succirubra's en 494 Con-

daminea's, waardoor de gezamenlijke aanplantingen nu bestaan uit: 59,483 Calisaja's, 922 Succirubra's, 2958 Condaminea's en 418 Lancifolia's, te zamen 63,781 planten.

De sedert April 1864, in gevolge de ervaringen van een 8jarigen arbeid, naar nieuwe beginselen aangelegde plantsoenen — de oude aanplantingen, van erkend deugdzame kinasoorten, telden toen 9360 planten — ontwikkelen zich voordeelig. Zij schijnen tot heden de meening te regtvaardigen, dat, behoudens de verschillende klimatologische eischen, de regels, die op Java voor eene goede koffij-kultuur gehuldigd worden, hier in het algemeen ook op de kweeking van kina-boomen toepasselijk zijn.

Daar het ons, bij de kweeking van den kina-boom, echter te doen is, om, binnen een zekeren tijd, de grootst mogelijke hoeveelheid bruikbaren bast te verkrijgen, zoo kunnen bij haar de eischen der koffij-kultuur, omtrent plantwijdte, in zoo verre worden gewijzigd, dat wij de kina-boomen digter aaneen plaatsen en daardoor de productie van houtmassa, ten koste van die der vruchten, bevorderen.

Tot dit beginsel leiden ons te meer de omstandigheden, waaronder wij werken moeten. Voor de kina-kultuur toch staan voor als nog slechts gronden ten dienste, die met oorspronkelijke bosschen bedekt zijn, terwijl het terrein door zijne bestemming afgelegen, onherbergzaam en in alle opzigten moeijelijk mag heeten.

Het uitroeijen der bosschen op en het geschikt maken van de berghellingen, ten behoeve van geregelde kina-tuinen, vorderen een zwaren arbeid, waaraan niet te gemoet gekomen wordt door het nabij liggen van bevolkte streken.

Er behoort dus, zoowel met het terrein als met de arbeidskrachten gewoekerd te worden; zullen toch de productiekosten binnen de grenzen eener redelijke speculatie blijven, dan mag men zich het kweeken van kolossale kina-boomen niet als regel stellen, en behoort de vervulling van den wensch van veel schors te verkrijgen in het oog te worden gehouden.

In dien geest wordt ook door de bij uitnemendheid ervaren kina-planters in de Britsch-Indische Koloniën gedacht en gewerkt.

In den loop van dit jaar zullen de nu nog in kweekhuizen en op de kweekbeddingen aanwezige 293,147 planten in den vollen grond kunnen en moeten gebragt worden.

Ruim 200 *bouws* boschgrond zijn daarvoor ter ontginning aangewezen en maatregelen genomen, om ze tijdig voor de opname der vreemde gasten gereed te hebben.

Ruim 100 vaste arbeiders, sinds 2 à 3 jaren met dezen moeijelijken arbeid vertrouwd geraakt, houden zich onafgebroken met het onderhoud der kweekerijen en plantsoenen bezig en zullen, zoodra de weêrsgesteldheid het toelaat, met behulp van een dubbel getal daglooners, de hier en daar reeds aangevangen uitroeijing van het bosch krachtig voortzetten en vóór October a. s. ten einde brengen.

Nu de aanstaande behoefte aan arbeiders door het vaste personeel der onderneming meer en meer bekend wordt, komen zich reeds vrijwilligers uit de lager gelegene bevolkte streken aanbieden en mogen wij vertrouwen, dat, ter gelegener tijd, geen gebrek aan de noodige krachten ondervonden zal worden.

De weêrsgesteldheid is, gedurende het afgeloopen kwartaal, voor de kina-kultuur niet ongunstig geweest. Afwisselende regenbuijen hebben ons tegen overmaat zoowel van droogte als van vochtigheid behoed.

Onder deze gunstige voorwaarden liet de groei der planten niets te wenschen over. De meesten zijn, sinds ultimo December j.l., van 20—40 Ned. duimen in hoogte toegenomen, terwijl de horizontale ontwikkeling daaraan evenredig was.

Onder de hoogste boomen zijn er van 10—12 Ned. ellen gemeten.

Omtrent de Cinchona Pahudiana zijn hier geene bijzonderheden vermeld, daar de

941,461 exemplaren, die van deze kinasoort, als in aanplant, op de tabellen voorkomen, om vroeger uitvoerig beschreven reden, slechts als „*pro memorie*" opgegeven konden worden.

ALI COHEN.

BIJDRAGE TOT DE ZIEKENBEHANDELING ONDER TENTEN. (*Discours sur l'hygiène hospitalière à l'Académie de médicine dans la séance du 25 Mars* 1862, par M. MICHEL LÉVY. — *Die behandlung von Kranken und Verwundeten unter Zelten im Sommer* 1866 *zu Frankfurt a/M.* Von Dr. BAERWINDT, Garnisons-Arzt der ehemal. fr.-Stadt Frankfurt a/M.)

De behandeling van zieken en gewonden onder tenten is geene nieuwigheid. Sedert de vroegste tijden hebben de militaire geneeskundigen vooral tot dit hulpmiddel, om in de ontbrekende ruimte ter ziekenverpleging te voorzien, hunne toevlucht genomen. Zoo maakte in later tijd HENNEN in 1812, in Spanje, met dit doel van tenten gebruik en heeft Dr. KRAUSS in 1851, in Hongarije, blijkens zijne eigene mededeelingen, de tentenbehandeling bij het IIIde Oostenrijksche armeecorps ingevoerd. Doch dit waren nog maar geïsoleerde pogingen en proeven tegenover het algemeene gebruik, dat hiervan tijdens den Krimoorlog zou gemaakt worden. Wij weten, dat MICHEL LÉVY en daarna BAUDENS, als Inspecteur van den Franschen militairen geneeskundigen dienst, optraden. Het is op voorstel dier uitstekende mannen, dat de behandeling onder tenten zulk eene groote uitbreiding erlangde. En gelukkig, want de tent-hospitalen bewezen gedurende de noodlottige epidemiën van cholera, typhus en scorbuut, die de verbondene legers teisterden, uitstekende diensten. Eerst te Varna en later in de Krim en te Constantinopel op ruime schaal opgericht, leverden de tenten-hospitalen zeer gunstige resultaten op. Deze uitkomsten zouden ongetwijfeld nog gunstiger geweest zijn, indien men van de eene zijde niet beperkt geweest ware in de keuze van geschikte terreinen, en aan den anderen kant meer gehoor gegeven had aan den meermalen krachtig uitgesproken wensch der officieren van gezondheid, om van tijd tot tijd de kampementen van zieken en gezonden te verplaatsen. Doch in vergelijking met barakken en vaste gebouwen leverden de tenten toch altijd nog vele voordeelen op. Zie hier een voorbeeld. De twee vaste hospitalen te Varna ontvingen van 10 Juli tot 18 September 1854 2314 lijders aan cholera. Hiervan stierven 1389 personen, d. i. op 166 zieken 100 dooden. In de drie hospitalen onder tenten werden van 5—28 Augustus, van 7—17 Augustus en van 8 Augustus tot 19 September gezamenlijk 2635 lijders aan cholera opgenomen. Dezen leverden 698 sterfgevallen, d. i. 100 dooden op 376 ziektengevallen. Maar er is meer. De vaste hospitalen te Varna behielden langen tijd, niettegenstaande de vele daartegen aangewende middelen, een machtig besmettend vermogen. In de tenten terzelfder plaatse had men volstrekt geene voorbeelden van infectie. Terwijl van de dienstdoende officieren van gezondheid in de vaste hospitalen er 17 aan de gevolgen van cholera bezweken, had men in de tenten van dit personeel gelukkig geen enkel sterfgeval te betreuren. En geen wonder. Terwijl toch zelfs in doelmatig ingerichte hospitalen de eene zieke noodwendig een besmettingsfoyer voor den anderen wordt, heeft men hiervan bij de behandeling onder tenten veel minder te vreezen.

De verspreiding in groepjes van 3—8 lijders in tenten en de hiermede samengaande aanhoudende toetreding van versche lucht, maakt het gevaar hiervoor veel minder, in tegenstelling van de opeenhooping in groote, onderling gemeenschap oefenende zalen, met al de nadeelen van een schier onvermijdelijk encombrement.

Deze resultaten, door MICHEL LÉVY en BAUDENS met hunne volgers verkregen, maken een deel uit van eene menigte waarnemingen op hygiënisch gebied, welke het beleg

van Sebastopol ten slotte niet alleen maakten tot eene oefeningsschool voor de krijgswetenschap, maar tevens tot een wegbereidend drama voor de gezondheidsleer.

Toen nu in het midden van het vorige jaar de oorlog tusschen Oostenrijk en Pruissen dreigde uit te breken, was Frankfort a/M., als de hoofdzetel der bondsvergadering en de daaraan toegevoegde militaire commissie, als het ware aangewezen voor het centrum der operatiën en het oprichten van één of meerdere hospitalen daar ter plaatse hiervan het noodwendige gevolg. De dirigeerende officier van gezondheid, Dr. BAERWINDT, stelde dienovereenkomstig aan de bevoegde autoriteiten voor, het oprichten van een hospitaal onder tenten voor 2000 man, doch tevens, dat al aanstonds, bij wijze van proefneming, drie hospitaaltenten in den tuin der militaire ziekeninrichting zouden worden daargesteld. Door het onverwacht snelle verloop der gebeurtenissen en het vernietigen van den statenbond, kwam het eerste gedeelte van het voorstel, door Dr. BAERWINDT gedaan, niet tot uitvoering, maar wel het tweede, vooral door de zorgen van het lid van den Senaat, tevens President der hospitaal-commissie, FORSBOOM.

Er werden dan drie tenten opgericht, te zamen eene ruimte bevattende voor 42 lijders. De eerste tent werd 90, de tweede 69 en de derde 56 dagen gebruikt. Gedurende dien tijd bevatte de eerste tent 28, de tweede mede 28 en de derde 32 bewoners. Door elkander genomen werden de tenten gezamenlijk door 88 lijders bezet, en dit op 42 ligplaatsen, waaruit men kan afleiden, dat de lijders bijna alle tot de zeer ernstige, immers die eene langdurige behandeling vorderden, behoord hebben.

Van deze 88 lijders waren er 53 met verwondingen, 31 aan typhus, 1 met cholera-typhus, 1 met bubo phagedaenicus, 1 met insuff. valv. tricuspid., 1 met inflamm. telae cellul. totius ext. inf. Hiervan zijn gedurende hunne behandeling in de tenten gestorven 4 met verwondingen, 3 aan typhus, 1 aan cholera-typhoïd, te zamen 8 lijders of 9.09 pCt., — ná het verlaten der tenten nog 4 met verwondingen, 1 aan morbus Brigthii, 1 aan typhus, 1 aan caries proc. mast. en 2 aan typhus, welke bij het ontruimen der tenten, wegens het ongunstige weder, reeds op weg van beterschap waren, doch in het hospitaal overgebracht, dadelijk instortten. Rekent men nu deze latere verliezen bij de eerstgenoemden, dan bekomt men in het geheel 12 dooden, of 13.63 pCt. Eene verhouding, die echter nog gunstiger wordt, wanneer men in aanmerking neemt den aard der verwondingen.

De 53 met verwondingen behandelde lijders hadden gezamenlijk 64 wonden, terwijl één gehouwen wonden had, — niet minder dan 7, — waren de overige geschoten wonden. Wij kunnen den schrijver hier niet in zijne meer uitvoerige ziektegeschiedenissen van de bijzondere gevallen volgen, maar aarzelen geenszins zijne conclusie te onderschrijven, dat de afloop veel minder gunstig zou geweest zijn in een gewoon meer of minder doelmatig ingericht hospitaal. Hij leverde ons trouwens daarvoor het bewijs in de gevallen, die, uit de tenten in vaste gebouwen overgebracht, zoo snel een noodlottig einde namen.

De behandeling onder tenten van zieken en gewonden is echter nog ver van algemeen, en de inrichting der tenten is nog uiterst primitief. Zoo bezigden de Franschen den gewonen konischen vorm, of de zoogenaamde marquise, met vierhoekige opstaande zijden. Waren de eerste steviger, de laatste boden meer ruimte aan en waren gemakkelijker nog te ventileeren. Het ongerief, dat zij niet tegen hevige stormwinden bestand waren, was voor de daarin behandelde lijders echter groot. Zij vormden, op bepaalde afstanden opgezet, een tenten-hospitaal.

De laatstelijk in Frankfurt a/M. gebezigde tenten waren veel minder eenvoudig. Zij hadden een langwerpigen vorm. Eene groote middelruimte voor 14 bedden, met twee kleine uiteinden verbonden, die weder door een gang in twee deelen verdeeld waren,

welke dienden voor vertrek van den hospitaal-oppasser, tot het bereiden en warm houden van pappen en thee, tot het bewaren van het verband enz. Het geraamte is van hout. Beter en duurzamer zou het zijn, om dit, op het voetspoor van Dr. EIGENBROD te Darmstadt, uit ijzer te doen vervaardigen. De bodem moet eenige voeten worden opgehoogd en met klei of leem worden aangestampt. Het dak is òf van linnen, òf met pannen bedekt, doch wordt door een mede van linnen of zeildoek vervaardigde zoldering van de ziekenzaal gescheiden. Dit laatste om de ventilatie gemakkelijker te maken en de doordringing der warmtestralen tegen te houden.

De tot heden genomene proeven zullen moeten voortgezet worden, alvorens wij met grond over een of anderen vorm van tenten voor ziekenverpleging uitspraak zullen kunnen doen.

Het grootste bezwaar lag tot heden in de daling der temperatuur, vooral gedurende den nacht. BAERWINDT wil hiertegen kagchels bezigen en beroept zich op America, waar zij ook in tenten zouden aangebracht zijn. Vooreerst zal het hier althans zoo ver niet komen. Maar toch kunnen wij reeds uit het waargenomene veel nut trekken. Geen enkele ziekeninrichting moest voortaan worden gebouwd, tenzij met een ruimen hospitaaltuin, dan konden, in den zomer vooral, vele lijders, daar in tenten gehuisvest, licht en lucht vinden, waaraan zij zoo zeer behoefte hebben, en zou de overvulling der ziekenzalen meteen worden vermeden.

Amsterdam, Juli 1867. M. W. C. GORI.

BOEKAANKONDIGING.

J. J. BOS, *Bijdrage tot de kennis der glycogenese bij den diabetes mellitus.* Academisch Proefschrift. Amsterdam, VAN DER POST, 1867, 45 blz.

Van Augustus 1865 tot Maart 1866 werd in het Binnengasthuis te Amsterdam een lijder aan diabetes mellitus verpleegd, bij wien de suikeruitscheiding korten tijd na zijne opname eene buitengewone hoogte bereikte. De hoeveelheid in 24 uren met de urine verwijderde suiker bedroeg toen 1063 gram als minimum, 1679 gram als maximum. Op dat tijdstip en korten tijd daarna deed schrijver, die de ziektegeschiedenis en daarop gevolgde lijkopening omstandig mededeelt, de belangrijke waarneming, dat het suikergehalte der urine, of, wil men volkomen sceptisch zijn, het gehalte der urine aan koperoxyd reduceerende stoffen eene aanmerkelijke vermeerdering ondervond, nadat de urine twee dagen aan de lucht was blijven staan of met verdunde zuren (zwavelzuur) gekookt was. Onder die voorwaarden steeg bijv. het suikergehalte van 6.75—8.32 pCt., van 7.13—9.24 pCt., van 8.32—10.40 pCt., van 6.52—8.92 pCt. enz.

Bij de bekende eigenschappen van de glycogeene stof der lever, om onder den invloed van bepaalde fermenten of door koken met verdunde zuren in suiker te worden omgezet, moest deze waarneming wel den indruk maken, als ware hier werkelijk glycogeen in de diabetische urine aanwezig. Te meer omdat niet behoefde getwijfeld te worden aan het bestaan van een ferment in de urine, dat met pancreassap en speeksel de eigenschap deelt van amylum of glycogeen in suiker om te zetten; te meer omdat eene vermeerderde vorming van glycogeen in de lever bij den diabetes en een daarvan afhankelijk groot glycogeengehalte van het bloed alles behalve onwaarschijnlijk kon worden geacht.

Was het wonder, dat men in deze waarneming een feit meende ontdekt te hebben, waarvan de beteekenis voor de leer van den diabetes mellitus hoog moest worden aangeslagen? Intusschen bleek het al spoedig dat het zoo belangrijke verschijnsel zich slechts tijdelijk voordeed. Reeds in November en December was de vermeerdering van het suikergehalte der urine na staan aan de lucht of koken met zuren zoo luttel, dat aan kwantitatieve bepaling niet meer te denken was. Na dien tijd was het verschijnsel spoorloos verdwenen. In urines van andere diabetici, schoon herhaaldelijk onderzocht, was buitendien geen zweem van de bedoelde vermeerdering te ontdekken, en zoo bleek het verschijnsel niet alleen van voorbijgaanden aard, maar daarenboven geheel op zich zelf staande. Voeg daarbij, dat het den schrijver niet gelukken mogt de aanwezigheid van glycogeen in het bloed van den diabeticus aan te toonen, evenmin als de suikervormende of koperoxyd-reduceerende stof uit de urine te isoleeren. Al leerde hij ook bij zijne pogingen tot het laatste in de behandeling van geconcentreerde diabetische urine met acid. acetic. glaciale een uitstekend middel kennen, om helder witten, fraai gekrystalliseerden diabetes-suiker te verkrijgen, tot zijn eigenlijk doel kwam schrijver met dit alles niet verder.

Door deze ontmoedigende resultaten niet afgeschrikt, beproefde schrijver nu langs experimenteelen weg de vraag te beantwoorden, aan welke omstandigheden het bedoelde tijdelijke en geheel op zich zelf staande verschijnsel wel geweten mogt kunnen worden. Een bevredigend antwoord gewerd hem ook nu niet. Te vergeefs onderzocht hij, of meerdere toevoer van amylacea, of vermindering van de zure reactie der urine door het gebruik van plantenzuren, of toediening van groote hoeveelheden rietsuiker — eene zelfstandigheid door patiënt op het acme der ziekte nog al met graagte genuttigd — in dit of in andere gevallen van diabetes het verschijnsel weder in het leven konde roepen. Even vergeefs bleken zijne pogingen om de aanwezigheid van andere stoffen dan glycogeen: inosit, enz. voor het vermeerderd gehalte der urine aan koperoxyd reduceerende stoffen verantwoordelijk te stellen. Toch behoeft daarom naar schrijvers meening dat verschijnsel niet onverklaard te blijven. Daartoe neme men slechts aan, dat de urine in het bedoelde geval wel niet de glycogene stof der lever zelve, maar althans een overgangsvorm tusschen deze en de suiker bevatte, en stelle het tijdelijk voorkomen dier stof in de urine op rekening van de vermeerderde glycogeen-productie aan de eene zijde, van een ter omzetting van al dat glycogeen onvoldoende hoeveelheid ferment in het bloed aan de andere.

Ziedaar in korte trekken den inhoud van eene dissertatie, wier bewerking van onverdroten ijver en inspanning getuigt. Al leidde die inspanning tot niets anders, dan om een in den aanvang schijnbaar allerbelangrijkst feit langzamerhand bijna tot een curiosum te reduceeren, de daaraan besteede arbeid is slechts voor hen eene verlorene, die bij het waardeeren van wetenschappelijke onderzoekingen alleen op den uitslag letten.

Juli, 1867. S.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de weken, eindigende 13 en 20 Julij l.l., werden er in de Metropolis 2127 en 1910 geboorten en 1262 en 1230 sterfgevallen, waaronder 11 en 14 aan

variolae en 15 en 170 aan diarrhoea (tegen 48 en 54 in de twee vorige weken), vermeld.

— Tot op 20 Julij waren in Groot-Brittannië 278,732 runderen door de veeziekte aangetast en 56,922 gezonde, tot hare beperking, afgemaakt.

— Volgens berigten van 3 Junij l.l. was de sterfte op Mauritius van 1443 in Januarij tot 2692 in Februarij, 6852 in Maart, 10,424 in April en 5034 tot op 16 Mei l.l. geklommen.

— *The Lancet* van 20 Julij l.l. bevat de beschrijving van een instrument, waardoor de gewone lichtgas als middel om het cauterium actuale toe te passen, kan gebruikt worden. Het gas is in eene caoutchouc bol bevat, waaruit het door eene fijne buis ontsnapt, vervolgens ontstoken wordt en door de gloeijing van platina-plaatjes, van verschillende gedaanten, lineaire of circulaire verbrandingen veroorzaakt.

— De Amerikaansche geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van Dr. THOMAS HUNT, den bekenden Hoogleeraar in de Physiologie aan de Hoogeschool te Louisana.

PARIJS. — De opening van het Internationale Medische Congres (zie pag. 442) blijft op 16 Augustus, des namiddags 2 uur, in de École de Medecine, bepaald.

— In eene der laatste Vergaderingen der Société de Médecine heeft Dr. DUCHESNE, over het procédé van Dr. VAN VETTER (vroeger te Gent, thans met de leiding der Anatomie te Boulogne belast) ter bewaring van ontleedkundige praeparaten, gerapporteerd. Het te bewaren voorwerp wordt in een mengsel van 7 deelen glycerine bij 22°, met één deel bruine suiker en $^1/_2$ deel nitrum, gedompeld en daarin, naar gelang der grootte, gedurende eenigen tijd bewaard. Het verkrijgt daardoor een graad van hardheid, welke het door ophanging op eene drooge plaats verliest, totdat het door de verdamping der glycerine, onder het behoud der vroegere kleur en vorm, zijne vorige buigzaamheid terug krijgt.

— In de zitting der Société Médicale des Hopitaux, van 27 Julij l.l., deelde Dr. BOURDILLAT mede, dat de tracheotomie van 1860 tot het eerste semester van 1867 in het Hopital Sainte-Eugenie, in 813 gevallen uitgevoerd, 208 herstellingen ten gevolge had gehad. Hij vestigde er de aandacht op, dat eene vroegtijdigere en misschien betere uitvoering der operatie, vooral in de drie laatste jaren, vergeleken met de vroegere, de percentsverhouding der herstellingen aanzienlijk verhoogd had, deze toch had in de vijf eerste jaren tusschen 12, 17, 19, 30 en 12 en in de drie laatste jaren tusschen 31, 35 en 40 gefluctueerd.

— Volgens het verslag van Dr HUSSON, in de zitting der Académie van 30 Julij l.l. medegedeeld, waren er van 1 Januarij 1866 tot 31 Maart 1867 9316 „vaccinations animales" op 3867 volwassenen (1392 m. en 2475 vr.) en 5449 kinderen met de onder toezigt van Dr. LANOIX, aan vaarzen ontleende cowpox, in de Parijsche hospitalen verrigt. Deze vaccinatie had in het algemeen in 3589 gevallen (38.53 pCt.) tot duidelijke, in 4576 (49.12 pCt.) tot volstrekt geene en in 1151 gevallen (12.35 pCt.) tot twijfelachtige resultaten gevoerd. Bij de volwassenen werden er op 3867 vaccinatiën 659 (17 pCt.) goed geslaagde, 2841 (75 pCt.) negatieve en 367 (9 pCt.) twijfelachtige resultaten vermeld, terwijl die resultaten bij de 5449 kinderen aan 2930 (53.77 pCt.) goed geslaagde, 1735 (31.84 pCt.) negatieve en 784 (14.39 pCt.) twijfelachtige beantwoordden. Deze medegedeelde uitkomsten verschilden volgens HUSSON niet van die der 611 vaccinatiën onder het toezigt der Académie verrigt en waar bij de vaccine animale 61.82 pCt. en bij de gewone vaccine van arm op arm 60.53 pCt. positieve resultaten verkregen waren.

BERLIJN. — In de vergadering der Epidemiologische Sectie van het Gezelschap

der Berlijner Artsen van 3 Julij werd over de kwestie der desinfectie bij het heerschen der cholera door eene vroeger daartoe benoemde Commissie, gerapporteerd. Als de beste desinficientia werden de reeds bekende, namelijk het chloorgas, de hypermangaanzouten, het carbolzuur, de sulfas ferrosus, het zoutzuur, het zwavelzuur en het chloorzink aanbevolen. Door Dr. KÜHNE werd de gistingvernietigende kracht als de hoofdvoorwaarde voor een goed desinficiens gesteld en betoogd, dat de sulfas ferrosus en het carbolzuur aan dat doel niet beantwoordden en dat met het oog daarop alleen een mengsel van bijv. 2 deelen hypermanganas sodae met 45 deelen zure sulfas ferrosus en 53 deelen water, of het geconcentreerde zout- of zwavelzuur (minstens 2 deelen op 100 deelen water), of eene sterke solutie van chloorzink kon aanbevolen worden.

— In de Regierungskreis Mysloiwtz (Oberschlesie) blijft de cholera hevig woeden.

— De Docenten JOSEPH MEYER, ROSENTHAL en EBERT zijn tot Buitengewone Hoogleeraren beroepen.

FRANKFORT a/M. — In tegenstelling met het berigt van de Berliner *Central-Zeitung* wordt thans ook in dat blad en in alle Duitsche geneeskundige bladen de door Dr. SPIESS en VON MEYER geteekende officiële oproeping voor de 41ste vergadering der Duitsche Natuurvorschers, van 18—24 September alhier te houden, aangetroffen.

WARSCHAU. — Sinds half Junij zijn alhier 53 cholerasterfgevallen waargenomen.

HEIDELBERG. — Het overlijden van Prof. OTTO WEBER aan diphtheritis was het gevolg van het opzuigen van een bloedstremsel uit de trachea gedurende de tracheotomie, welke hij wegens deze ziekte verrigtte.

WEENEN. — Dr. DISMAS KUHN, Docent in de Gynaecologie alhier, is tot Obstetriae Professor te Salzburg benoemd.

— Het Bestuur van het Allgemeine Krankenhaus, thans uitsluitend door den Director Dr. HELM gevoerd, zal voortaan in twee deelen, de Medische en de Oeconomische, gesplitst en ieder afzonderlijk beheerd worden.

— Volgens berigten van 15 Julij had zich de cholera te Montenegro vertoond. In het Herzegowinadistrict woedde de ziekte met groote hevigheid.

ITALIË. — *The Lancet* schrijft in haar nummer van 27 Julij aangaande het optreden der cholera het volgende. Sinds 1 Mei heeft de ziekte zich op het schiereiland gevestigd. Barletta, Trani, Corato, Minervino, Pinnazzola en Canosa behooren tot de het meest geteisterde plaatsen. Op het einde van Junij trad zij te Castagnetto di Cava, tusschen Napels en Salerno, te voorschijn. In Noordelijk Italië werden te Cerneo, Alba, Turijn en Jvrea talrijke gevallen waargenomen. Te Cigliano werden 206, te Saletta 70 en te Miglione 40 sterfgevallen in 14 dagen opgeteekend. Volgens de *Gazetta Lombarda* werden er tot 9 Julij te Brescia en omstreken 1115 en te Bergamo 1892 en in de provinciën van Vercelli en Aosta tot 5 Julij 628 cholerasterfgevallen vermeld. In Milaan was de ziekte tot dus verre nog zeer gering. Uit Sicilië werden van 18—28 Junij in de provinciën Girgenti 1371, Caltanisetta 762, Trapani 13 en Catania 55, te zamen 2201, en van 28 Junij tot 4 Julij te zamen 1421 cholerasterfgevallen waargenomen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Het verslag der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de Geneeskundige examens, is dezer dagen (12 Julij) gepubliceerd. Het loopt over de werkzaamheden der eerste zitting, gehouden te Rotterdam van 16—19 April; Voorzitter was Prof. J. VAN GEUNS, Secretaris Dr. F. BIENDERHOFF, Geneesheer van het Ziekenhuis

aan den Coolsingel, alwaar de praktische examens werden afgenomen. Van de 12, die zich hadden aangemeld, hebben 9 (3 Stedelijke Heelmeesters, 1 Scheeps-Heelmeester, 1 Stedelijk-Heel- en Vroedmeester en 4 Plattelands Heelmeesters) deel genomen aan het examen om de bevoegdheid als arts te erlangen. Van hen had 1 Stedelijk-Heelmeester splitsing gevraagd van het examen, volgens Art. 2 van het besluit van 10 Maart 1867 (zie dit *Tijdschrift*, pag. 206).

In de inrigting van het examen heeft de Commissie zich niet geheel gebonden aan de regels, door die van het jaar 1866 gevolgd (zie haar verslag, pag. 151, 1867), maar als beginsel aangenomen, dat ieder der candidaten ook van zijne theoretische kennis moest doen blijken bij mondeling examen in het publiek, om het even hoe hij aan het praktisch examen bij het ziekbed voldaan had; buitendien had de candidaat schriftelijk te geven eene ziektegeschiedenis van een aangewezen patiënt.

„In de derde plaats werd het wenschelijk geoordeeld, om ook aan het examen in de Geregtelijke Geneeskunde, voor zoo ver daartoe gelegenheid mogt bestaan, een praktisch gedeelte toe te voegen, bestaande in het verrigten der uit- en inwendige schouwing van een lijk, waarbij de candidaten het beantwoorden kon worden opgedragen van enkele vragen, zoo als die in verband met den eigenaardigen toestand van het lijk in de praktijk der Geregtelijke Geneeskunde kunnen voorkomen en om daarvan in den gebruikelijken vorm een schriftelijk verslag op te maken. Voor het geval dat niet of niet genoeg voorwerpen voor het hier bedoelde praktische examen beschikbaar mogten zijn kon aan dat gebrek worden te gemoet gekomen, door de candidaten bij het schriftelijk theoretisch gedeelte van het examen de behandeling van eenig onderwerp uit de Geregtelijke Geneeskunde op te dragen, op gelijke wijze als dat in het vorige jaar was geschied."

Van de 9 candidaten zijn 8 in het openbaar geëxamineerd, daar één na minder voldoend examen in de Verloskunst daarvan verschoond verzocht te blijven. Naar aanleiding van de uit het mondeling examen blijkende al of niet voldoende bekwaamheid van den candidaat werd hij al of niet tot de andere gedeelten door de Commissie toegelaten.

Slechts één der candidaten is tot het *schriftelijk* examen toegelaten. De daarvoor door loting bepaalde vraag luidde:

„Hoe wordt de aanwezigheid van de verschillende soorten van hydrops herkend?
„Hoe verklaart gij het ontstaan van den hydrops?"

Van de 5 candidaten, die zich voor het examen in de Geneeskunde hadden aangemeld, zijn 3 toegelaten tot het praktisch examen aan het ziekbed, dat over een 15tal ziektevormen zich uitstrekte. Eveneens kon slechts aan 3 het opmaken van eene ziektegeschiedenis worden opgedragen. Praktisch het examen in de Geregtelijke Geneeskunde te ondergaan viel aan 3 der candidaten te beurt. Voor dat in de Verloskunst konden van de 7 slechts 4 worden toegelaten. Van de 5 candidaten waren 3 tot het praktisch artsenijmengkundig examen toegelaten (het gereed maken van een recept).

De uitslag van het examen was, dat van 9 geëxamineerden 3 zijn toegelaten en 6 afgewezen, namelijk:

1 is	toegelaten	en 2	zijn afgewezen	in Genees- en Verloskunde,
0 „	„	„ 2	„ „	in Geneeskunde,
2 zijn	„	„ 2	„ „	in Verloskunde.

Van de 9 candidaten waren vroeger reeds geëxamineerd met onvoldoenden uitslag 6 en 1 van deze was reeds tweemaal afgewezen. Onder de redenen van den onvoldoenden uitslag der gehouden examina wijst de Commissie op den te korten studie-

tijd, dien de candidaten, reeds gedeeltelijk tot uitoefening bevoegd, zich voor het ontbrekende deel der kunst hadden gegund. Bij de vrees, dat ook in het vervolg de eenmaal afgewezenen zullen trachten in den kortst mogelijken tijd zich voor een nieuw examen te bekwamen en daarbij meer zullen letten op het verkrijgen van betere kennis in die deelen, waarin zij hunne zwakheid hebben ontwaard en dus minder op de degelijke en grondige studie, van welke het examen het bewijs moet leveren; op dien grond acht de Commissie het noodig dat in het vervolg een termijn moge bepaald worden, waarna de candidaat, die eenmaal onvoldoende bekwaamheid deed blijken, zich tot een nader examen zal kunnen aanmelden.

Ten tweede wenscht de Commissie, dat de bepaling omtrent het overleggen van het bewijs, dat de candidaat tien normale baringen en twee kunstmatige verlossingen hebbe verrigt, worde uitgebreid tot het overleggen van een uitvoerig verslag daaromtrent.

3°. Dat de naamteekeningen onder die stukken gelegaliseerd worden.

4°. Dat de candidaten vooruit de kosten van het examen voldoen, die bij onvoldoenden afloop hen weder ter hand kunnen worden gesteld.

De toegelaten candidaten waren twee Plattelands-Heelmeesters, T. A. DE WALLE en H. J. WUESTENRAAD en A. M. W. DUITSHOFF, Stedelijk-Heelmeester. Z.

— De *Staats-Courant* van 3 en 4 Augustus l.l. (n°. 183) bevat, naar aanleiding der conventie van Genève de dato 22 Augustus 1864 en in gevolge de toetreding onzer Regering krachtens besluit van 21 Julij 1865, het volgende besluit:

Art. 1. Er zal zijn eene *Nederlandsche Vereeniging tot het verleenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog*, hetzij Nederland er al dan niet in betrokken is.

Art. 2. De Vereeniging wordt bestuurd door een Hoofd-Comité, dat zijn zetel heeft te 's Gravenhage.

Art. 3. In alle gemeenten van het Rijk en in 's Rijks Koloniën en Overzeesche Bezittingen kunnen afdeelingen worden opgerigt, ook de zoodanige, die geheel of gedeeltelijk uit vrouwen bestaan.

Art. 4. Het Hoofd-Comité stelt de statuten der Vereeniging vast en hare reglementen van orde.

Art. 5. De Eereleden der Vereeniging, de Voorzitter en de Leden van het Hoofd-Comité, benevens de Secretaris, worden door Ons benoemd.

Art. 6. De Voorzitter en de Leden van het Hoofd-Comité verrigten alle werkzaamheden gratis; worden zij afgevaardigd om in dienst der Vereeniging buiten hunne woonplaats werkzaam te zijn, dan hebben zij aanspraak op reis- en verblijfkosten uit 's Rijks kas. Het Rijk voorziet zoo veel mogelijk in de lokalen, voor de werkzaamheden van het Comité benoodigd. Aan den Secretaris wordt uit 's Rijks kas eene door Ons te bepalen toelage toegekend.

Art. 7. In tijd van oorlog treedt het Hoofd-Comité met Onze Ministers van Oorlog en Marine in overleg over de meest doelmatige aanwending der hulpmiddelen der Vereeniging.

Art. 8. In dienstverrigting dragen de Voorzitter, de Leden en de Secretaris van het Hoofd-Comité en die der afdeelingen, in Art. 3 bedoeld, een door Ons te bepalen onderscheidingsteeken.

Art. 9. Het Hoofd-Comité benoemt een zijner leden tot Onder-Voorzitter en een tot Penningmeester.

Tot Eere-Leden der gezegde Vereeniging worden benoemd: H. DUNANT, Secr.-Gen. van het Internat. Comité te Genève; W. J. KNOOP, Luit.-Gen.; Dr. J. H. C. BASTING, Off. v. Gez. 1ste kl. te Bergen-op-Zoom; C. W. M. VAN DE VELDE, Oud-Zee-Officier,

Tot Praeses van het Hoofd-Comité Dr. J. BOSSCHA, Oud-Minister van de Herv. Eered. Tot Leden: Jhr. F. DE CASEMBROOT, Kapt. Luit. ter Zee en Lid der Tweede Kamer der St.-Gen.; Dr. L. J. EGELING, Inspect. van het Geneesk. Staatstoezigt in Z.-Holland; G. ELSEN, Deken en Pastoor te 's Hage; Jhr. G. A. C. H. VAN GOEDECKE, Oud-Majoor der Artillerie; Jhr. Mr. A. VAN DER GOES, Adj. in buitengew. dienst en Kol.-Komm. der Schutterij te 's Hage; H. HARDENBERG, Secr.-Gen. van het Dep. van Oorlog; C. J. C. Baron VAN HARDENBROEK van 's Heeraertsberg en Bergambacht, Kamerheer; Mr. H. J. VAN DER HEIM, Lid der Ged. St. van Z.-Holland; Mr. D. C. A. Graaf VAN HOGENDORP, Gep. O. I. Hoofd-Ambt.; Jhr. H. A. VAN KARNEBEEK, Adj. in buitengew. dienst en gep. Schout-bij-Nacht; Jhr. A. KLERCK, Secr.-Gen. bij het Dep. van Marine; Dr. C. E. VAN KOETSVELD, Predik. te 's Hage; Mr. R. J. C. METELERKAMP, Lid der Ged. St. van Z.-Holland; C. T. VAN MEURS, Gep. Luit.-Gen.; L. MULDER, Kapt. der Inf.; J. J. VAN MULKEN, Gep. Luit.-Gen. en Lid van den Raad van St ; Mr. J. A MUTSAERS, Lid van den Raad van St.; Dr. G. J. POP, Insp. van de Geneesk. Dienst der Zeemagt; Mr. L. N. Graaf VAN RANDWIJCK, Grootm. van het Koninklijk Huis; Dr. J. J. SAS, Insp. van de Geneesk. Dienst der Landmagt; Jhr. Mr. J. A. SINGENDONCK, Griffier der 1ste Kamer der St.-Gen.; W. C. A. STARING, Refer. bij Binnenl. Zaken; Jhr. C. M. STORM VAN 'SGRAVESANDE, Lid der Tweede Kamer der St.-Gen.; O. Baron VAN WASSENAER CATWIJCK, Lid der Tweede Kamer der St.-Gen. en Mr. H. F. Baron VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, Lid der Gedep. St. van Z.-Holland en tot Secretaris Dr. L. H. VERWEY, Oud-Off. v. Gez. en plaatsverv. Lid van den Geneesk. Raad van Z.-Holland. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — In verschillende officiëele verslagen en onlangs in het verslag van de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* is gewezen op het voorbeeld der Afdeeling *West-Friesland* of der West-Friesche Afdeeling, wier leden elkander onderling in het beschikbaar hebben van *versche* vaccine met goed gevolg de behulpzame hand bieden. Het is billijk daarbij eere te geven aan wien eere toekomt, waarom wij er bijvoegen dat het is in *West-Friesland's 2de Afdeeling*, gevestigd te Hoogwoud, dat men al sinds ruim twee jaren bij iedere vergadering *goede versche* vaccine ter tafel heeft gehad, zoodat ook soms aanvragen in ruimeren kring niet behoefden te worden afgewezen. Misschien zijn dien ten gevolge in dien omtrek de elders vrij algemeen verspreide *variolae* naauwelijks van beteekenis geworden. Naar ons werd medegedeeld had men de glycerine-vaccine van het Genootschap te Amsterdam niet meer behoeven te gebruiken en over steeds goede opkomst der vaccine zich te verheugen, die bij de stof in glycerine minder zeker scheen. Z.

PERSONALIA.

In het nieuwe Collegie van Curatoren van het Athenaeum te Amsterdam, dat uit 4 Leden bestaat, zijn door den Gemeenteraad benoemd de beide volgende Heeren: Dr. H. VAN BEECK VOLLENHOVEN en Dr. G. A. N. ALLEBÉ. (Nevens den eersten was voorgedragen Dr. J. J. DANCKERTS en nevens den tweeden Dr. J. P. GILDEMEESTER.)

— Tot Lid der Provinciale Staten van Limburg is benoemd de Heer H. O. H TRUIJENS, Apotheker te Weert.

— Aan Dr. G. A. N. ALLEBÉ is, op zijn verzoek, door den Gemeenteraad van Amsterdam eervol ontslag verleend als Lid der Commissie van Toezigt op het Middelbaar Onderwijs.

OVERLEDEN: Den 29sten Julij, de Heer M. SCHEEPERS, Apotheker te Veendam, oud 35 jaren; — den 22sten Julij, de Heer A. J. BLANKEN, gepensioneerd 1ste Off. v. Gez. 2de kl., Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, te Oosterhout; — den 2den Augustus, de Heer C. F. SCHMIDT, gepensioneerd Militair-Apotheker, te Nijmegen.

GEVESTIGD: Te Sappemeer, de Heer C. H. SANDERS, Med. Doctor. ALI COHEN.

HOE IN BELGIË, VOOR EEN GROOT GEDEELTE ALTHANS, VOORZIEN WORDT IN DE GELEGENHEID OM STEEDS VERSCHE, DEUGDELIJKE KOEPOKSTOF IN VOORRAAD TE HEBBEN.

Aan eene schriftelijke mededeeling hieromtrent van Dr. WARLEMONT, Directeur van het „*Parc vaccinogène*" te Brussel, ontleen ik de navolgende bijzonderheden:

„Om in de behoeften van geheel België te voorzien is het sedert ongeveer twee jaren voor mij voldoende geweest in mijn stal altijd voorhanden te hebben eene vaars („van 6 weken", voegt de schrijver er bij). Deze vaars wordt des Vrijdags van elke week gevaccineerd en geeft cowpox in overvloed des Woensdags, Donderdags en Vrijdags daaropvolgende. Als men telken dage wil vaccineren heeft men 2 vaarzen noodig.

„Ik vaccineer altijd en alleen op den onderbuik van het dier en mijne voorwerpen zijn altijd kalveren, en nooit melkkoeijen.

„De kalveren, die gedurende zeven dagen dienst hebben gedaan, worden aan den slager verkocht, zonder ooit in waarde of prijs verminderd te zijn."

Het denkbeeld, om door retrovaccinatie zich *van tijd tot tijd* in het bezit te stellen van nieuwe, deugdelijke, genuïne koepokstof, is natuurlijk noch nieuw, noch onbekend. Ook in ons land werd het dikwijls in praktijk gebragt. Hier (voor Overijssel en Drenthe) heb ik hoofdzakelijk op deze wijze in 1866 en in dit jaar in de behoefte aan goede en versche koepokstof kunnen voorzien, en wel door de medewerking van den Heer HAMER, Geneesheer aan het Rijks gesticht te Ommerschans en Lid van den Geneeskundigen Raad voor dit ressort.

Maar het denkbeeld, om *ten allen tijde* op deze wijze de koepokstof te regenereren, — een denkbeeld, dat, als ik mij wel herinner, ook elders dan in België in praktijk is gebragt, — is, voor zoo verre ik weet, in ons land nog niet toegepast. Wel werd het in eene vergadering besproken en goedgekeurd, maar tot dus verre niet verwezenlijkt. Het komt mij echter even rationeel en wenschelijk voor, als gemakkelijk uitvoerbaar.

Zwolle, Augustus 1867. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE BETEEKENIS VAN HET PANCREAS VOOR DE SPIJSVERTERING is door de proeven van Dr. W. KÜHNE (VIRCHOW'S *Archiv*, Mai 1867) helder toegelicht. Proeven op 11 honden met tijdelijke pancreasfistels leerden, dat het dikke vloeibare vocht, dat door de klier afgescheiden wordt, in staat is om bij 40° C. binnen $^1/_2$—3 uren verbazende hoeveelheden gekookte fibrine en eiwit op te lossen. Daarbij ontstaat geen spoor van rottingsverschijnselen en wordt het grootste gedeelte

der eiwitstoffen veranderd in eene stof, die ook na toevoeging van zuur in de hitte niet meer coaguleert en die met gemak door plantaardig perkament heen diffundeert. Men heeft dus hier een waar pepton, dat slechts in zijne verhouding tegenover twee reagentia eenigzins verschilt van het pepton, dat door de spijsvertering in de maag ontstaat. Maar het pancreasvocht werkt veel sterker dan het maagsap, zoodat bij gelijke hoeveelheid der tot spijsvertering geschikte vloeistoffen het geheele ferment van een maagslijmvlies niet eens de helft van het fibrine in zoo veel dagen verteert als het pancreas in zoo veel uren. Zóó sterk werkt het pancreasvocht, dat het reeds binnen $4^1/_2$ uur (terwijl er nog eiwitstoffen op te lossen zijn) uit het opgeloste ontledingsproducten doet ontstaan als leucin en tyrosin, die men anders alleen verkrijgt door eiwit bloot te stellen aan de werking van sterke middelen als zwavelzuur of bijtende potaschloog. En de werking houdt hierbij niet eens op. Laat men gekookte fibrine 10 uren lang met een pancreas digereren (de klier in haar geheel genomen geeft dezelfde uitkomsten als het daaruit te bereiden infusum of het afscheidingsvocht), onder toevoeging van een weinig soda, dan verkrijgt men eene massa, die een verpestenden faecaalstank ontwikkelt. Het product der alzoo bijna ten einde toe voortgezette pancreas-spijsvertering kan men met volle regt eene *kunstmatige faecaalmassa* noemen. Van het oorspronkelijke eiwit is daarin nog maar weinig terug te vinden; ook tyrosin en leucin is daarin veel minder dan wanneer de proef slechts 4 uren voortgezet was, zoodat 87 pCt. van het gebruikte eiwit overgegaan is in eene faecaalmassa van nog onbekende zamenstelling, gedeeltelijk bestaande uit vlugtige vetzuren en organische bases. Door mikroskopisch onderzoek werd vastgesteld, dat geen lagere organismen storend ingewerkt hadden, zoo als ligtelijk bij deze proeven gebeurt.

Eenigzins anders zijn de uitkomsten, wanneer bij de pancreaswerking de reactie zuur is. Is dat in eenigzins belangrijke mate het geval, dan heeft er geene spijsvertering plaats, die echter begint zoodra men alkali toevoegt. Is de reactie ligt zuur dan begint de spijsvertering onder vorming van vlugtige vetzuren, organische bases, tyrosin en leucin als nevenproducten. Wordt er voor gezorgd dat de reactie bij voortduring ligt zuur blijft, dan is ook na 24 uren nog niet zulk eene faecaalmassa ontstaan, als die bij sterk alkalische reactie reeds na 10 uren een onuitstaanbaren stank verspreidt.

Ook in het levende ligchaam oefent het pancreas zijne werking op dezelfde wijze uit, als bij de proeven buiten het ligchaam bleek. Kühne overtuigde zich daarvan door gekookte fibrine te brengen in eene van onderen en van boven onderbondene darmlis, waarin het pancreasvocht gelegenheid had zich uit te storten. Pepton werd gevonden, benevens eenig tyrosin en leucin. Maar hier gaat onder gewone omstandigheden de werking van het pancreasvocht niet zoo ver als in de boven vermelde proeven. Immers zoodra de eiwitstoffen peptonen en daardoor voor absorptie geschikt geworden zijn, worden zij aan de verdere inwerking van het pancreassap onttrokken, welks werking bovendien gematigd wordt door de zure vochten, die zich (uit de maag afkomstig) in de dunne darmen storten, of die hier gevormd worden door de bekende inwerking van het pancreasvocht zelf op vetten. Zóó is het dan ook te verklaren, dat Kölliker en H. Müller in den inhoud van jejunum en dikke darmen te vergeefs naar leucin- en tyrosinkrystallen zochten. Aan den anderen kant ligt in Kühne's proeven de verklaring van het volgende feit, dat hij meermalen in de gelegenheid was om waar te nemen. Honden met galfistel ontlasten bij sterk eiwithoudend voedsel altijd nog vrij donker gekleurde harsachtige faeces, wier zeer donkere kleikleur sterk afsteekt bij de nagenoeg witte faeces bij amylum- en vetrijk voedsel. Blijkbaar bevatten die donkere faeces de onoplosbare faecaalstof, die kunstmatig voortgebragt kan

worden en ziet men hieruit de overeenkomst tusschen de proeven en hetgeen onder omstandigheden in het levend ligchaam gebeuren kan.

Uit de verdere proeven van KÜHNE blijkt, dat het pancreasvocht in zijne werking niet alleen staat. Ook bij de spijsvertering door pepsine gaat een deel van het eiwit (of eigenlijk van het daaruit gevormde pepton) in extractiefstoffen over en — wanneer men eiwitstoffen met zwavelzuur kookt, verkrijgt men behalve tyrosin ook een waar pepton. Overigens is ook de werking van het pancreasvocht op maagpeptonen geheel dezelfde als op zijne eigene peptonen.

Eindelijk verdient nog opmerking, dat men alleen dan zeker zijn kan, dat men een krachtig werkend pancreas krijgt, wanneer men honden 18 en 5 à 6 uren vóór dat men ze dood maakt, ruim met vleesch voedert. Anders heeft men meestal een vrij werkeloos pancreas, dat zich reeds op het bloote gezigt van een krachtig werkend pancreas onderscheidt, doordat de celelementen in het eerste doorschijnend zijn. Merkwaardig is het, dat ook het infusum uit zulk een werkeloos pancreas eene stof bevat, waaruit het pancreasferment ontstaat, zoodat, wanneer het infusum een weinig zuur gemaakt en een paar uren matig verwarmd wordt, neutralisatie voldoende is om de spijsverterende werking van het pancreas te doen optreden.

[Wanneer ik wel zie, dan hebben deze proeven eene groote waarde, niet alleen voor de Physiologie, ook niet alleen voor de Organische Scheikunde, die daar werkelijk door gebaat is, maar ook voor de *Pathologie* en voor de *Therapie*. Ik veroorloof mij met een enkel woord op dit punt te wijzen. Onder gewone omstandigheden wordt hetgeen door de spijsverteringsvochten in een voor opslorping geschikten toestand gebragt is, terstond geabsorbeerd en aldus onttrokken aan de verder voortgezette inwerking dier vochten. Anders is het echter onder sommige ziekelijke omstandigheden, bijv. bij catarh der ingewanden. Dan vindt men, voor zoo ver namelijk de catarh niet te hevig is, zoodat hij eer den naam van ontsteking zou verdienen, meer of minder uitgedrukte hyperaemie met zwelling van het slijmvlies en de vlokken daarvan, en deze zelf overtogen met eene meer of minder dikke laag slijmachtige stof. Hier zijn blijkbaar minstens twee oorzaken in het spel, die eene spoedige opslorping beletten. Vooreerst diffunderen de peptonen door taaije slijm heen zeker nog wel minder goed dan door de eenvoudige dierlijke vliezen, of op zijn best worden deze daardoor als zoo veel te dikker gemaakt. De diffusie nu is te langzamer, naarmate de vliezen, die als middenschot werken, dikker zijn — dus vertraagde absorptie. Maar hetzelfde volgt ook uit den sereus gezwollen toestand der slijmvliezen. Immers deze bewijst dat het bloed, dat door de fluxionaire hyperaemie in vermeerderde hoeveelheid naar de ingewanden stroomde, een gedeelte van zijne waterachtige bestanddeelen achterliet. De aderen hadden dus niet eens genoeg aan de hulp der lymphavaten — die als draineerbuizen (ook anders?) zeer gewigtige buisjes — om aan het bloed een voldoenden afvoer te verschaffen. Opname van nieuwe stoffen zal nu te minder gemakkelijk plaats vinden, omdat het weefsel der vlokken en van het slijmvlies ten gevolge van de verwijding der kleine slagadertjes overal onder te hooge drukking verkeert en verder ook omdat de vlokken en het slijmvlies doortrokken zijn met een waterig, chemisch meer indifferent vocht dan bloed. Ligt komen ook nog wel andere momenten in het spel, als eene mindere mate van bewegelijkheid van den spiertoestel der vlokken, maar het opgegevene maakt voldoende begrijpelijk dat bij catarrhalen toestand der ingewanden de absorptie bemoeijelijkt is.

Zóó heeft dan het pancreasvocht onder deze omstandigheden rijkelijk gelegenheid om de omzetting der eiwitligchamen verder te doen gaan dan de peptonvorming. Te meer zal dit het geval zijn en vooral de vorming van zeer stinkende faeces — zoo

als zij aan intestinaalcatarrhen eigen zijn — bevorderd worden, wanneer eene alkalische reactie in de ingewanden de overhand heeft. Dan toch ontstaat KÜHNE's »kunstmatige faecaalmassa". En zelfs al heeft het darmsap in den catarrhaal aangedanen darm geen meer alkalische reactie dan het normale, en al komt eene even groote hoeveelheid zuur van de maagvochten de alkalische reactie der darmenvochten temperen en dus de werking van het pancreas matigen, dan toch nog moet spoedig, bij de voortgaande werking van het pancreasvocht, eene alkalische reactie ontstaan, door dat uit de eiwitstoffen zelve organische bases gevormd worden. Kan het nu anders dan dat eene dergelijke in de zieke ingewanden ontstane »künstliche faecalmasse" deze meer en meer prikkelt en het lijden dus erger wordt, wanneer men den zieke niet het gebruik ontzegt van middelen, die veel eiwitstoffen bevatten. Nu eerst wordt het duidelijk, hoe op deze wijze (om eene gebruikelijke, ietwat ontologisch klinkende uitdrukking te bezigen) meer de koorts gevoed wordt, dan de lijder. Nu ook begrijpt men »waar al de bedorven boel vandaan komt, die de lijder achtereenvolgens kwijt raakt" (om nog eens eene volksuitdrukking te bezigen).

Voor de therapie volgt uit het medegedeelde, dat we bij toestanden, als de hier bedoelde, hebben te zorgen voor behoorlijke depletio alvi, voor zoo verre de natuur daar niet zelve reeds genoeg voor zorgt. Verder, dat we den lijder geene sterk eiwithoudende stoffen mogen toedienen, waaraan hij eigenlijk ook doorgaans volstrekt geen lust heeft, maar die hij nemen wil òf omdat ze hem vroeger altijd lekker smaakten, òf omdat hij voelt dat hij zwakker wordt en begrijpt dat hij nu versterkende middelen moet gebruiken. Amylum bevattende stoffen, waaruit gemakkelijk zuur gevormd kan worden, dat dan zoo noodig de inwerking van het pancreasvocht belemmert, zijn in die toestanden de eenige rationele en ook de eenige, die de lijder pleegt te verlangen.

KÜHNE's arbeid is vooral zeer ter lezing aan te bevelen voor die Pathologen, die meenen dat de klinische waarneming grooter waarde heeft voor het genezen dan de Physiologie].

Zaandam, 9 Augustus 1867. Dr. A. SASSE.

DE DAGELIJKSCHE GANG VAN DE DIERLIJKE WARMTE bij den mensch in gezonden toestand is, gelijk men weet, door LICHTENFELS en FRÖHLICH in der tijd zeer naauwkeurig nagegaan en met de opname van het voedsel op gezette tijden van den dag in verband gebragt. De ruimere toepassing van den thermometer aan het ziekbed heeft inmiddels hooger eischen aan de waarneming der details doen stellen, dan die waaraan hunne waarnemingen thans nog kunnen voldoen. Ook de Therapie, of althans het therapeutisch onderzoek, gelijk de proeve van behandeling van koortszieken met warmte-onttrekking, of om beter Hollandsch te schrijven, met methodische afkoeling, die JURGENSEN in het werk stelde, deed hem naauwkeuriger kennis van den dagelijkschen loop der normale temperatuur verlangen. Hij deed tot dat einde op een drietal personen (volwassen mannen) eene menigte met zeer korte tusschentijden aan elkander sluitende waarnemingen gedurende uren achtereen. Om niet te uitvoerig te worden verwijzen wij voor de bijzonderheden naar zijn stuk in het *Deutsches Archiv für klinische Medizin* en deelen hier slechts de slotsom mede. Ten bewijze hoezeer dat het uit een therapeutisch oogpunt van belang kan zijn dien gang der temperatuur naar de uren van den dag te kennen, wijst hij op de vroeger hem meermalen voorgekomen bijzonderheid, dat ééne enkele warmte-onttrekking op het acme van een typhus de temperatuur gedurende langeren tijd lager deed blijven, alhoewel de periodische wisseling in de 24 uren van den dag daaronder bleef voortbestaan.

Om nu het effect van eene dergelijke behandeling volledig te kunnen bepalen, dient men die periodische wisselingen te kennen en bij het oordeel over het verkregen effect in rekening te brengen.

Het resultaat, dat JURGENSEN verkreeg, is nu in het kort het volgende:

Des nachts ten half twee tot des morgens ten half acht uur heeft men bij een gezond mensch in rust de laagste temperatuur, die eerst langzaam, vervolgens snel tot eene constante hoogte klimt, welke omstreeks half elf voormiddags bereikt wordt en voortduurt tot namiddags één uur. Omstreeks dien tijd heeft men gewoonlijk nog eene passagère verheffing, die weldra door eene langzame daling wordt gevolgd. Na dit dalen wordt door spoedig stijgen het maximum van de dagelijksche temperatuur omstreeks ten vier uur bereikt en dit houdt tot 's avonds negen uur aan. Het afdalen naar het nachtelijk minimum geschiedt eerst langzaam en vervolgens met lange perioden van gestadig lagere temperatuur.

Het verschil van het maximum en minimum bedraagt 1—2 graden.

Het minimum was namelijk in de waarneming: bij VOGEL 37.4°, het maximum 38.4°; bij HÖPS 36.9°, het maximum 38.4°; bij A. 36.5°, het maximum 38.8°.

Het gemiddelde uit de meest geschikte waarnemingen lag bij die drie personen tusschen 37.67°—37.83°.

Door verdere waarnemingen, zoowel onder onthouding van voedsel als onder het geven van een vollen maaltijd op andere dan de gewone uren, heeft hij de overtuiging gekregen, dat de stelling van LICHTENFELS en FRÖHLICH niet toereikende is ter verklaring van den typischen gang der temperatuur, maar dat die nog een anderen grond moet hebben buiten dien van het opnemen van voedsel.

Bij onthouding van voedsel kan eene tijdelijke temperatuursverhooging voorkomen, en tot verklaring daarvan geeft hij, steunende op zijne onderzoekingen van de relatieve gewigtsvermindering des ligchaams en van de hoeveelheden uitgescheiden producten der stofwisseling, de volgende hypothese. In de eerste 36 uren kan het nog in de ingewanden voorhanden voedsel en het plasma der weefsels nog dienen tot dekking der gestadig voortgaande uitgaven van het organisme. Dan echter beginnen de georganiseerde weefsels zelve, die tot nog toe, juist omdat ze georganiseerd zijn, meer weêrstand boden aan de aantrekking der zuurstof, in de oxydatie betrokken te worden, en het gevolg is, dat de gedaalde temperatuur verhoogd wordt en wel meer dan vroeger, omdat thans stoffen geoxydeerd worden, die, zoo als het vet, veel warmte leveren.

Z.

OVER VOLKSGENEESMIDDELEN IN GRIEKENLAND deelt de onvermoeide LANDERER te Athene weder eenige bijzonderheden mede in het *Archiv der Pharmacie* van BLEY en LUDWIG, Juni 1867, blz. 227. Zoo verhaalt hij, dat de kapperstruik, *Capparis spinosa* (welks ongeopende bloemknoppen ingelegd en als toespijs onder den naam van *kappers* gebruikt worden,) een zeer grooten meerjarigen wortel bezit, die uitstekende werkingen zou uitoefenen bij slepende intermittentes, zoodat eene menigte zieken, die ten vorige jare aan tusschenpoozende koorts leden en zich niet door middel van chinine konden genezen, hun toevlugt namen tot den wortel van den kapperstruik. Deze *Radix Capparidis spinosae* wordt in den oven gemakkelijk en zeer snel gedroogd, daarna tot een grofachtig poeder gewreven en dit, met wijn vermengd, dagelijks ingenomen. Allen, die dit middel gebruikten, werden van de koortsaanvallen bevrijd, en ook splenitis chronica, die het gevolg der slepende koortsen was, verdeelde zich.

In het Oosten is nog steeds de meening heerschende, dat de *amethist* (volgens de

Grieksche woord-afleiding: »zonder roes") in staat is de wijngebruikers voor de gevolgen van dronkenschap te beveiligen. Zulke drinkers bezitten amethisten, gedeeltelijk in den vorm van amuletten, *Filacta* genaamd, die zij op hun ligchaam dragen. Landerer zag echter meermalen, dat zij de amethisten in het glas legden, waaruit zij den wijn dronken.

Roode edelgesteenten, inzonderheid aluinaarde-silicaten, heeten bij het volk *Haimostaten*, *bloedstelpers*, en bij bloedvloeijingen tracht men zich die te verschaffen, om ze in het glas te werpen, waaruit water gedronken wordt. D. J. C.

DE BEHANDELING DER ONYXIS CHRONICA. — Het schijnt, dat de ter genezing van den *ingegroeiden nagel* of *Onyxis chronica*, aangeprezen middelen nog dagelijks vermeerderen. Het aanwenden van bijtende zelfstandigheden (zoo als potass. caust., pulv. vienn., lapis infern., alum. caust. enz.), om de fungeuse zachte uitgegroeide deelen te vernietigen, — van adstringerende middelen (ung. muriat. ferr., pulver. sacchar. saturn., alum. crud. enz.), om de zachte deelen te doen verharden en inkrimpen, heeft in de laatste tijden veel veld gewonnen. Maar toch vinden de methoden van DIONIS, GUILMOT, DESAULT, DUPUYTREN, LARREY en zelfs van A. PARÉ, om òf den gedevieërden nagel regt te brengen, òf wel regtstreeks tegen de kwaal te velde te trekken, d. i. den nagel uit te rukken en zijne bedding te vernietigen, nog maar al te dikwijls aanwending. Reeds die groote reeks van therapeutische en chirurgische methoden van behandeling doen zien, dat de »ingegroeide nagel" een lastig, pijnlijk en hardnekkig gebrek moet zijn. Ook ik heb in het begin van mijne praktische loopbaan veel tegenspoed in de behandeling van dat gebrek ondervonden, totdat ik eindelijk de volgende behandeling met het uitstekendste succes bewerkstelligd heb. Uitwendig wendde ik aan, 3—4maal daags, de perchlorid. ferr. liq., 30° B. (zoo als die in iedere apotheek gereed gemaakt is, of zijn moet); vervolgens legde ik een eenvoudig verband aan. De eerste aanwending van het vocht is nog al pijnlijk; misschien zou men het in den beginne met eenig water kunnen verdunnen. In 2 gevallen, welke gedurende 2 en 3 jaren te vergeefs door uitstekende Chirurgen behandeld waren, en niets anders dan de uitrukking van den nagel geacht werd over te blijven, heeft de aanwending van gezegd ijzerpraeparaat de kwaal volkomen genezen. Ik heb gemeend met deze paar woorden de aandacht der Chirurgen op deze methode te mogen vestigen. W.

DESINFECTERENDE MIDDELEN. — Het *Pharmaceutisch Weekblad*, 1867, n°. 14 (4 Augustus), bevat het verslag van de Epidemiologische Sectie der Geneeskundige Vereeniging te Berlijn over desinfectie, of liever: *over desinfecterende middelen*. Het stuk handelt (kortelijk) over: 1°. water (tot kookhitte verwarmd); — 2°. chloor (gasvormig aangewend, of als onderchlorigzure zouten: chloorkalk, eau de Javelle enz.); — 3°. overmangaanzure zouten (uit potassa en soda); zij vernietigen het eerst de meest zamengestelde stoffen, dus ook de gisting-opwekkers, maar verwijderen niet geheel den onaangenamen reuk. Kühne heeft daarom bij deze zouten zuur zwavelzuur ijzeroxyde gevoegd en geeft aan dat mengsel den naam van ijzerkameleonoplossing. Dit praeparaat bestaat uit 2 deelen overmangaanzure soda, 45 deelen zuur zwavelzuur ijzeroxyde en 53 deelen water); — 4°. carbolzuur. Dit op zich zelf, of als carbolzure soda, kalk enz., of als een mengsel van carbolzuur en carbolzure soda, belet de ontleding door rotting van organische stoffen; — 5°. ijzervitriool. (De meerderheid der Sectie beveelt dit middel niet als desinfectans aan, maar beschouwt het als enkel den onaangenamen reuk wegnemend; de minderheid kende het naast de negatieve ook gunstige uitkomsten toe. De meerderheid was van

oordeel, dat, als men verdere proeven met metaalzouten wil nemen, in plaats van het ijzervitriool, het zuur zwavelzuur ijzeroxyde aanbeveling verdient); — 6°. zoutzuur en zwavelzuur. Deze in eene oplossing, die meer dan 2 pCt. bevat, aangewend, verhinderen insgelijks de ontleding door gisting. (Zij tasten echter hout, metaal en metselwerk aan. Eene nieuwe methode, om het zwavelzuur aan te wenden, bestaat daarin, dat men het in den dampvormigen staat brengt, door het bijv. op een haardvuur te druppelen); — 7°. chloorzink. De geconcentreerde oplossing tast aan even als n°. 6.

Tot het desinfecteren van beddegoed, kleederen en dergelijke, ook spijzen en dranken, is bovenal geschikt *kookhitte.* (Kan men niet dadelijk kookhitte aanwenden, dan eene (voorloopige) werking van het goed in water, waarbij eau de Javelle is gevoegd en de behandeling van gekleurde weefsels met verdunde overmangaanzure soda (1 : 10,000).

Tot desinfectie van sekreetputten, buiten de woningen gelegen: *chloorkalk.*

Voor het desinfecteren van nachtstoelen, sekreten binnenshuis en dergelijke: vooral de ijzer-kameleonoplossing (op 100 gewigtsdeelen faeces 10 gewigtsdeelen ijzer-kameleon, of 15 gewigtsdeelen zuivere kameleonoplossing met 4 pCt. permanganaat).

Voor steekbekkens en nachtstoelen hield de meerderheid ook het *carbolzuur* voldoende, indien men vóór het gebruik eene hoeveelheid ingiet, die de faeces geheel opneemt. (Van de carbolzure soda wordt een mengsel van 1 op 6 deelen water aangewend.)

In ziekenhuizen, ziekenkamers enz. wordt tot het desinfecteren der ontlastingen van werkelijke choleralijders eene ruime toevoeging van oplossingen van overmangaanzure zouten aanbevolen.

Tot het reinigen der lucht: zoo veel mogelijk „luchten" en chloor-ontwikkeling (uit chloorkalk en zoutzuur).

Ten slotte: 1°. de desinfectie moet prophylaktisch zijn, en 2°. gedurende de epidemie onafgebroken voortgezet worden.

ALI COHEN.

GENOOTSCHAPPEN.

In de vergadering der Weener Artsen van 12 April l.l. vertoonde Prof. VON PITHA een jeugdigen lijder, bij wien zich na de genezing van variolae op verschillende plaatsen van het aangezigt zoogenaamde lidteeken-keloïden gevormd hadden. De patiënt had wegens het kwellende jeuken en de belangrijke misvorming hulp in de Kliniek gezocht. Ondanks eene belangrijke bloeding gedurende de kunstbewerking had de exstirpatie tot een gewenscht resultaat gevoerd en was de wond door eene lineaire vereeniging spoedig gesloten. De spreker ontwikkelde verder dat de huidkeloïden hun ontstaan aan traumatische vernietigingen der huid, zoowel na verschillende operatiën als bij voorkeur na verbrandingswonden of na andere ingewerkt hebbende prikkels (bijv. een vesicans of aan de dorsaalvlakte der vingers na het dikwijls verrigten van lijkopeningen) te danken hebben. Hunne zuivere fibroplastische gesteldheid, als uitsluitend uit bindweefsel bestaande, doet hen geheel van de zoogenaamde cancroiden verschillen. Zij vormen platte, verschuifbare, soms zeer vaatrijke plekken, welke, door een zacht verheven rand omgeven, eene gedaante van den ovalen tot den meest onregelmatigen vorm, vertoonen. Eene vermeerderde congestie in hun weefsel gaat doorgaans met een hevig gevoel van jeuken en branden gepaard. De

behandeling met adstringerende zalven of met bijtende zuren voerde somwijlen, de exstirpatie echter doorgaans beter, tot een blijvend resultaat. Bij de operatie moet de aangedane plek zelve zoo veel mogelijk vermeden en de wond lineair vereenigd worden.

— In de vergadering der Weener Artsen van 28 Junij l.l. vertoonde Prof. ARLT een 34jarigen lijder, bij wien eene cysticercusblaas uit het oog met een voorloopig gunstig gevolg verwijderd was. De diagnose van dit lijden was hem tot dus verre slechts in 3 gevallen mogelijk geweest. In het eerste was de operatie niet geslaagd, terwijl zij in het tweede door den lijder geweigerd was. Het derde geval betrof een lijder, die sinds Februarij l.l. over eene vermindering van het gezigtsvermogen, maar nimmer over schietende pijnen, geklaagd had. De media van het oog waren helder, terwijl daarentegen de retina van de choroïdea rondom den discus van den n. opticus scheen opgeheven te zijn. In den aanvang werd als oorzaak daarvan een of ander carcinomateus lijden vermoed, totdat de diagnose van het aanwezig zijn eener cysticercusblaas, door eene somwijlen waargenomene plaatsverandering der zwelling, met als het ware peristaltische bewegingen gepaard, bevestigd werd. De operatie werd, na eene waarneming van 8 dagen, op 21 Junij uitgevoerd. De bulbus werd in de chloroformslaap door eene draadlis naar boven en buiten gebragt, het onderste ooglid naar beneden getrokken, de conjunctiva en de tunica vaginalis meriodinaal gekliefd en daarop door sclerotica en choroïdea met een BEER's staarmes eene 4''' lange insnijding, die zich 1''' boven de ora serrata uitstrekte, uitgevoerd, zoodat de vooruitdringende blaas met een pincet kon gevat worden. De scleroticawond was binnen 48 uren gesloten; het gezigtsvermogen was echter nog niet merkbaar verbeterd.

Dr J. HANLO.

— Blijkens de aanteekeningen van het verhandelde in de Sectie voor Natuur- en Geneeskunde van het PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP, ter gelegenheid van de Algemeene Vergadering, gehouden in het jaar 1866, op 15 en 16 October, werden hoofdzakelijk toen de volgende zaken behandeld: Prof. BUYS BALLOT sprak over eenige periodische warmte-werkingen van zon en maan; — Prof. HARTING vertoonde eene verzameling praeparaten, door Dr. G. J. LUCHTMANS ingezonden (die zelf de vergadering niet kon bijwonen). Daarbij was gevoegd eene schriftelijke mededeeling over het al of niet voorkomen van groepen fijne zenuwvezels in de motorische of voorste wortels der pars dorsalis medullae spinalis van den mensch. Behalve de mikroskopische praeparaten, die tot *dit* onderwerp behoorden, waren er bijgevoegd eenige andere, die meestal betrekking hadden op de structuur van zenuwen en ruggemerg; — Prof. DONDERS vertoonde twee werktuigen, door hem gebezigd tot bepaling van den tijd, vereischt tot psychische processen; het eerste noemt hij „*Noëmatachoscoop*", het tweede „*Noëmatachometer*". (Het eerste bestaat uit een cylinder, grootendeels overeenkomende met dien van den phonautograaf, waarop de tijd door eene trillende stemvork wordt geregistreerd. Naast deze trilling wordt het oogenblik aangegeven, waarop een prikkel inwerkt, alsmede het oogenblik waarop het signaal gegeven wordt. Het tweede werktuig dient o. a. om de indrukken op twee zintuigen ten aanzien hunner prioriteit te kunnen vergelijken.) — De Heer SNELLEN doet mededeeling van zijne en MILLER's proeven, in 1866 genomen ter beantwoording der vraag: Kan de cholera op dieren worden overgebragt? (Ten gevolge dier proeven meenen beide Heeren geregtigd te zijn tot de uitspraak, dat de dieren voor de cholera geene vatbaarheid bezitten.)

ALI COHEN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de opgaven van den Registrar General werden voor de week, eindigende 27 Julij l.l., in de Metropolis 2163 geboorten en 1347 sterfgevallen, waaronder 19 aan variolae, 196 aan diarrhoea en 15 aan cholera, vermeld.

— In de week, eindigende 3 Augustus l.l., werden er in de Metropolis 2264 geboorten en 1291 sterfgevallen, waaronder 21 aan variolae, 217 aan diarrhoea en 19 aan cholera, vermeld.

— De 35ste meeting der British Medical Association is van 6—9 Augustus te Dublin onder het praesidium van Dr. STOKES gehouden. De Association telde thans 3085 leden. Het Benevolent Fund had eene som van £ 1035 aan verschillende wijzen van onderstand besteed. De volgende meeting zal te Oxford plaats grijpen.

— Gedurende het jaar 1866 werden in de Londensche hospitalen wegens traumatische oorzaken 25 en wegens pathologische 42 amputatiën van de dij met 14 en 15 sterfgevallen verrigt. De amputatio cruris leverde in dat zelfde jaar wegens traumatische oorzaken op 31 gevallen 20 en wegens pathologische op 25 gevallen 8 sterfgevallen. Eene vroegere statistiek, over drie jaren loopende, vermeldde voor de amputatio femoris wegens traumatische oorzaken op 90 gevallen 61 en wegens pathologische op 303 gevallen 71, en voor de amputatio cruris op 110 gevallen wegens traumatische oorzaken 40 en op 137 wegens pathologische, 35 sterfgevallen.

— De *Medical Times* van 3 Augustus l.l. geeft ons, onder het opschrift „the Gronth of Insanity", volgens de laatste „Blue books" der „Lunacy Commissioners", voor het Vereenigd Koningrijk de volgende cijfers. Op 1 Januarij l.l. werden er in de 171 officiële openbare of bijzondere inrigtingen 31,914, in de „workhouses" 10,307 en bij betrekkingen of bloedverwanten aan huis 6861, te zamen 49,082 (22,365 m. en 26,717 vr.) krankzinnigen verpleegd. Op 24,748 verpleegden werden er slechts 2491 als herstelbare vermeld, terwijl er op de 22,257 onherstelbare 1775 gevallen van aangeboren idiotismus, 9803 van latere dementia en 10,679 gevallen van andere vormen van mania voorkwamen. Een cijfer van 14,620 ongeneeslijke werd als „excited, violent or dangerons" en een van 7637 (waaronder 783 epileptische) als „quiet and harmless" vermeld. In het verslag over Schotland, loopende tot 1 Januarij 1866, werd 6612 en in dat over Ierland tot 31 December 1866 8964, als het cijfer der wegens krankzinnigheid verpleegden vermeld. Volgens deze verslagen komt er in Engeland op iedere 430, in Schotland op iedere 480 en in Ierland op iedere 630 inwoners één geval van krankzinnigheid voor.

PARIJS. — De nieuwe voeding voor zuigelingen (zie Jaargang 1865, pag. 476 Jaargang 1866, pag. 222; Jaargang 1867, pag. 413), reeds door LIEBIG voor twee jaren in Duitschland en nu onlangs ook in de *Comptes rendus* aanbevolen, is door POGGIALE in de zitting der Académie van 23 Julij l.l. sterk bestreden en op physiologische gronden voor onvoldoende verklaard.

— Door het overlijden van Dr. FOLLIN van het Hopital Cochin is Dr. DOLBEAU van St. Antoine naar eerstgenoemd Hopital en Dr. TRÉLAT, Chirurgien en Chef der Maternité, naar St. Antoine verplaatst. De vacature van wijlen Dr. CIVIALE is door de benoeming van Dr. GUYON als Chirurg aan het Hopital Necker vervuld en de betrekking van TRÉLAT aan Dr. TARNIER opgedragen.

— Dr. JULES GUÉRIN, sinds 40 jaren Redacteur der *Gazette Médicale,* heeft de redactie van dit blad aan Dr. DE RANCE overgedragen.

— Volgens de opgaven van het Bestuur der „Assistance publique" was het officiële cijfer der armen-bevolking der hoofdstad in 1863 40,056 gezinnen, uitmakende 101,570 personen, hetgeen in 1866 tot 40,644 gezinnen met 105,119 personen, dat is tot eene vermeerdering van 588 gezinnen met 3549 personen, geklommen was. Tegenover 1861, dus in 5 jaren, had die vermeerdering 3931 gezinnen of 14,832 personen bedragen. Ten opzigte der totale bevolking (1,799,980) beantwoordde deze telling aan één ingeschreven en ondersteunde arme op 17.12 inwoners.

— Dr. BERTILLON heeft voor de respectieve sterfte in Frankrijk, Pruissen en Oostenrijk (eigenlijk Oostenrijk met de provincie Salzburg) de volgende cijfers medegedeeld. Op den leeftijd van 0—14 jaren worden er in Pruissen 40, in Frankrijk 33—34 en in Oostenrijk 56 sterfgevallen jaarlijks per 1000 opgeteekend; eene verhouding, welke van 14—60 jaren voor Pruissen en Frankrijk ieder aan 11 en voor Oostenrijk aan 13—14 beantwoordt, terwijl boven den 60jarigen leeftijd dit cijfer voor Frankrijk slechts 72, voor Pruissen 76—77 en voor Oostenrijk 86—87 bedraagt.

— Naar aanleiding der jongste discussiën, in de Fransche Académie over den loop der bevolking in Frankrijk gevoerd, zijn de resultaten daarvan door Dr. LE FORT in de *Gazette Hebdomadaire* ontwikkeld en aan een kritisch onderzoek getoetst. Alhoewel het absolute cijfer der bevolking regelmatig toenam, zoo werd er toch in het cijfer der verhouding der geboorten tot dat der bevolking sinds 1821—1864 een bijna regelmatig klimmend deficit waargenomen. De volgende opgaven werden daarvoor door hem in tabellarischen vorm bijeengebragt.

Tijdstippen.	Gemiddelde bevolking.	Gemiddeld geboortecijfer.	Verhouding tot de bevolking.	Jaarlijksch deficit.	Totaal deficit.
1821—1830	31,633,345	974,180	1 op 32.47	——	——
1831—1835	33,036,711	974,957	1 „ 33.88	39,267	196,335
1836—1840	33,885,540	959,432	1 „ 35.30	80,854	404,270
1841—1845	34,815,968	976,030	1 „ 35.68	92,850	464,250
1846—1850	35,592,465	949,794	1 „ 37.47	142,894	714,470
1851—1855	35,911,267	939,799	1 „ 38.21	162,676	813,380
1856—1860	36,376,265	967,381	1 „ 37.60	149,370	746,850
1861—1864	37,726,702	1004,729	1 „ 37.54	153,480	613,920

hetgeen dus over een tijdstip van 34 jaren aan een totaal deficit van 3,953,475, dat is bijna aan 4 millioenen, beantwoordt. Eene verdere vergelijking met 16 andere Europesche staten toonde evenzoo aan, dat Frankrijk in het opzigt der verhouding der geboorten tot de bevolking de ongunstigste plaats bekleedde.

BERLIJN. — Bij de Regering bestaat het plan om voortaan aan de dienstpligtige Studenten in de Geneeskunde de keuze tusschen de dienst als Geneesheer of tusschen die met de wapenen niet meer vrij te laten, maar om hen ten minste tot een halfjarigen diensttijd met de wapenen te dwingen. Eene dergelijke verpligting zou ook aan de leerlingen der Militaire Academie en aan die van het Friedrich-Wilhelms Institut opgelegd worden.

— In de Regierungskreis Beuthen (Oberschlesiën) bedroeg de cholerasterfte tot 19 Julij l.l. 285.

— Dr. EDMUND ROSE is tot Chirurgiae Professor te Zürich, ter vervulling van BILLROTH's vacature, beroepen.

MÜNCHEN. — Het *Zeitschrift für Biologie*, onder de redactie van PETTENKOFER en VOIT, bevat in een Supplement-Heft van 92 pagg. met de plattegronden van Londen en St. Petersburg het door Dr. THOMAS te Leipzig uitvoerig geredigeerde stenographische verslag der Weimarsche Cholera-Conferentie, op 28 en 29 April l.l. gehouden. Dit belangrijke stuk is ook afzonderlijk in den boekhandel verkrijgbaar gesteld.

KEULEN. — Op 1, 2 en 3 Augustus werden alhier 3, 10 en 12 en te Dusseldorp van 14—20 Julij 7 cholerageVallen vermeld.

WARSCHAU. — Sinds 2 Junij tot 22 Julij kwamen alhier 550 cholerasterfgevallen voor.

— Volgens de officiële opgaven bleven er op 6 Augustus l.l. 1548 cholerapatiënten in behandeling. Op dien dag kwamen er 108 choleragevallen met 88 sterfgevallen voor. Van 2 Junij tot 6 Augustus bedroeg de cholerasterfte 1364.

HALBERSTADT. — Tot 15 Julij l.l., dat is in de zesde week na de ontdekking der trichinenvergiftiging, zijn er alhier op 179 vergiftigde 35 overleden.

DANZIG. — Van 23 Julij tot 1 Augustus kwamen hier 34 cholerasterfgevallen voor.

HALLE. — Volgens het officiële berigt van Dr. DELBRÜCK werd deze stad in 1866 voor de vijfdemaal door de cholera bezocht; in 1832 kwamen er 489, in 1849 1193, in 1850 320, in 1855 430 en in 1866 (45,700 inwoners) 1505 cholerasterfgevallen voor. Voor den overigen Saalkreis was het cijfer der cholerasterfgevallen in 1849 met 504, in 1850 met 87, in 1855 met 54 en in 1866 met 1219 (60,000 inwoners) verdeeld. De ziekte was in het afgeloopen jaar door de troepenbewegingen van den Pruissisch-Oostenrijkschen oorlog aangebragt.

WEENEN. — Volgens het officiëele verslag van den Burgemeester Dr. ZELINKA, over de jaren 1865 en 1866, bij den Gemeenteraad ingediend, bedroeg het cijfer der levend geborenen in 1865 24,648, waaronder 11,912 onwettige, en dat van 1866 25,044, waaronder 12,655 onwettigen; met uitzondering der in de Kraaminrigtingen en Vondelingsgestichten overledene kinderen (3136 in 1865 en 1968 in 1866), bedroeg de sterfte in 1865 16,190 (tegen 18,373 in 1864) en in 1866 21,989. In 1862 werden er 72, in 1863 91, in 1864 98 en in 1865 105 zelfmoorden opgeteekend. In de Gasthuizen hadden in 1865 en 1866 5845 en 6905 sterfgevallen plaats. Indien de burgerlijke bevolking voor 1865 op 582,000 gesteld wordt, dan komen er te Weenen op 1000 levenden 339, te Brussel 295, te Parijs 275 en te Londen 244 sterfgevallen voor. Gedurende 1862—1866 werden er 5134, 4650, 4463, 4369 en 3602 huwelijken gesloten.

— Het *Wiener Wochenschrift* van 24 Julij bevat de volgende statistieke opgaven over de transfusio sanguinis door Dr. LANDOIS te Greifswald, over een tijdsverloop van 1849—1862, bijeenverzameld. In 97 gevallen van acute anaemie, 78 wegens metrorrhagia en 19 om andere bloedingen, was het resultaat voor de eerste rubriek twijfelachtig in 3, gunstig in 53, noodlottig in 22 en voor de tweede gunstig in 10 en noodlottig in 9 of te zamen twijfelachtig in 3, gunstig in 63 en noodlottig in 31 gevallen. Een cijfer van 10 gevallen van acute intoxicatie door kooloxyde leverde onder de transfusio 3 gunstige en 7 noodlottige resultaten, terwijl er op een getal van 37 gevallen, waar de operatie wegens anaemie en uitputting bij een of ander chronisch lijden verrigt werd, 8 twijfelachtige, 9 gunstige en 20 noodlottige uitkomsten opgeteekend werden. Het totale overzigt der uitkomsten van 144 gevallen was in het algemeen aldus: gunstig 75, noodlottig 58 en twijfelachtig 11.

— Volgens de Oostenrijksche bladen luiden de choleraberigten uit Montenegro zeer onrustbarend. De ziekte strekte zich tot Ragusa en Triëst uit en eischte vooral te Cattaro talrijke offers.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van den 26sten Julij j.l. is: 1°. aan de geneeskundige ambtenaren opgedragen de oprigting en instandhouding van bureaux voor vaccinatie zoo veel mogelijk te bevorderen; — 2°. bepaald, dat aan de bureaux voor vaccinatie, welke zich bezig houden met de verzameling en kostelooze verzending van zuivere koepok-

stof en met de regeneratie dier stof, eene subsidie uit 's Rijks kas kan worden verstrekt, wanneer daartoe aan de Regering de behoefte zal zijn gebleken.

(De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ter kennis van de Gemeentebesturen doen brengen, dat hij het wenschelijk acht, dat de Geneeskundige Inspecteurs en Adjunct-Inspecteurs in kennis worden gesteld met de in elke tot hun werkkring behoorende gemeente verrigte vaccinatiën en revaccinatiën en van de gevallen van kinderpokken, welke zich hebben voorgedaan, en dat jaarlijks vóór den 1sten Maart aan den betrokken Inspecteur of Adjunct-Inspecteur de vereischte staten toekomen.)

— Door den Minister van Oorlog is (te 's Hertogenbosch) aan eene Commissie opgedragen voorstellen te doen tot verbetering van het lot van den soldaat, ten aanzien van kleeding, voeding en kazernering. (Die Commissie bestaat uit den Luitenant-Generaal KNOOP, Voorzitter; den Kolonel Plaats-Kommandant HAMMING SCHEPEL; den 1sten Off. v. Gez. 1ste kl. BAUM; den Militairen Onder-Intendant 1ste kl. VAN HEES; den Majoor der Infanterie BEECKMAN en den Kapitein der Infanterie SERRARIS. Als adviserende Leden zijn aan de Commissie toegevoegd: de Kolonel der Genie VAN THIJE HANNES, de Majoor DEL CAMPO, Generaal CAMP, van de Kavallerie en de Majoor JACOBS, van het wapen der Artillerie.)

— Naar aanleiding van eene missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat te Dantzig eene Nederlandsche schippersvrouw aan boord van haar vaartuig aan de cholera is bezweken, zijn de Gemeentebesturen door de Kommissarissen des Konings in de provinciën herinnerd aan de ten vorige jare gemaakte (en nog kracht van Wet hebbende) Gemeente-Verordeningen op het tegengaan zoo veel mogelijk van het invoeren der cholera in de gemeenten door middel van schepen, uit besmette plaatsen komende.

— De Provinciale Staten van Utrecht hebben in hunne jongste Zomer-Vergadering besloten, de behandeling van het voorstel door den Geneeskundigen Raad voor Gelderland en Utrecht aan hun gedaan, om aan de Utrechsche Gemeentelijke Commissie voor de Vaccinatie, even als vroeger, eene subsidie uit de provinciale fondsen te verleenen, omdat de werkkring en het nut der Commissie zich over de geheele provincie Utrecht uitstrekken, te verdagen tot de e. k. Winter-Vergadering.

(De gemeente Utrecht verleent aan de Commissie de som van ƒ 800.—, waaruit deze alle mogelijke kosten moet bestrijden. De provincie gaf tot vóór twee jaren ƒ 200.— 's jaars daarbij, maar de Staten hielden, bij de invoering der nieuwe Geneeskundige Wetgeving, daarmede op, omdat, huns oordeels, de zorg voor goede koepokstof niet eene provinciale, maar eene Staatszorg was en dus door den Staat in deze zaak behoort te worden voorzien. — Bij de discussie hieromtrent onderscheidde zich o. a. de Oud-Med. Doctor van Rhenen, de Heer MENSO, die onder meer beweerde, dat, vermits men in Utrecht in het vorige jaar geen pokken-epidemie heeft gehad, daardoor bewezen is, dat er goed en voldoende is gevaccineerd en dus — eene provinciale subsidie niet noodig is. (Zeer ter snede wijst de *Nieuwe Utrechtsche Courant* op deze soort van logica, door te zeggen, dat in gemeenten, waar, uit hoofde van gemoedsbezwaren, bepaald niet wordt gevaccineerd en in een gegeven tijd toch geene pokken-epidemie komt, dus goed en voldoende moet zijn gevaccineerd!)

— De Provinciale Staten van Noord-Holland hebben de subsidie van ƒ 10,000, ten behoeve van het Geneeskundig Onderwijs te Amsterdam, tijdelijk, tot wederopzeggens toe, verleend, onder voorwaarde, *dat de voorgenomen reorganisatie zal plaats hebben.*

— De Hooge Raad der Nederlanden heeft, in zijne zitting van 7 Mei j.l., in zake het voorschrift van Art. 129 der Algemeene plaatselijke Politie-Verordening der gemeente Naaldwijk, van 22 Mei 1862, — van, op kennisgeving van Burgemeester en

Wethouders, te ontruimen de door hen ongeschikt en voor de gezondheid schadelijk geoordeelde woningen, — beslist, dat blijkens de woorden in Art. 20: „Geen woning *zal* mogen worden gebouwd," enz., alleen op nieuwe, nog te bouwen woningen gedoeld wordt.

[Dit vonnis komt o. a. voor in de *Gemeente-Stem*, 22 Julij j.l. — De zaak betreft een vonnis der Arrondissements-Regtbank te 's Gravenhage (d.d. 11 Februarij j.l.), waarbij, in strijd met het vonnis van den Kantonregter, de requirant was schuldig verklaard aan overtreding der Verordening en gelast zijne woning te ontruimen. De Hooge Raad heeft het vonnis der Regtbank vernietigd en dat van den Kantonregter te Naaldwijk (d.d. 16 November 1866) bevestigd.]

UTRECHT. — Uit het Gemeenteverslag alhier over 1866 zien wij, dat de 6 Stads Doctoren elk eene jaarwedde ontvangen van *f* 150, de 4 Heelmeesters ieder *f* 100, de 2 Vroedmeesters ieder *f* 300 en 3 Vroedvrouwen ieder *f* 50 of *f* 75.

Door de Commissie voor de koepokinenting werden in 1866 aan 's Rijks Veeartsenijschool de proeven tot het bekomen van retrovaccine-stof voortgezet. Bij sommige dieren hadden zij een gelukkigen uitslag. De revaccinatiën bij de kweekelingen met die stof gedaan, leverden geen pokstof, evenmin [? RED.] als zulks bij gewone revaccinatie plaats vindt. Aan aanvragen van buiten af, zoowel als ter eigener stede om versche stof, voldeed de Commissie geregeld. Er werden 177 glaasjes en 22 buisjes afgegeven. Ook verzond zij stof naar Japan, met den arts SCHOKKER HUNINCK, Geneesheer op het voor Japansche rekening gebouwde stoomschip *Kai-Yoo-Mar*. — De scholen zijn bij het door de Commissie gedaan bezoek in orde bevonden. Ook op de meeste fabrieken heeft de Commissie haar onderzoek verrigt (iets wat alleen te Utrecht wel plaats heeft) en ook daar alles in orde gevonden. Er hebben zich dit jaar geen zendelingen aangemeld om de zittingen te mogen bijwonen (zoo als in andere jaren dikwijls gebeurde).

— De Commissie van toezigt op het vee en vleesch alhier (thans bestaande uit de Heeren Dr. BROERS, HENGEVELD, Dr. BUYCK, VERMEULEN, VAN DER HOEK, Dr. VAN OVERBEEK DE MEIJER en de Kapitein-Paardenarts DE BRUIJN) heeft het verslag van hare werkzaamheden gedurende het jaar 1866 bekend gemaakt. Daaruit blijkt o. a., dat ten gevolge van de afschaffing der gemeente-accijnsen met 1 Mei j.l. het noodzakelijk werd de surveillance op den invoer, waartoe vroeger door de beambten der belasting werd medegewerkt, strenger te handhaven, ten welken einde werd ingesteld de betrekking van Inspecteur, wien een paar hulp-agenten ten dienste staan. — In 1866 werden ter keuring aangeboden: runderen 3724 stuks, vette kalveren 3153, nuchteren dito 795, schapen 1766, varkens 4129, geiten 28; te zamen 13,595 stuks. Bovendien werd ingevoerd aan goedgekeurd rundvleesch 14,266 pond, kalfsvleesch 562, nuchter kalfsvleesch 33, schapenvleesch 24 en varkensvleesch 7619 pond. — Als schadelijk voor de gezondheid werden onbruikbaar gemaakt en begraven 3 koeijen, 1 kalf, 1 varken en 94 pond vleesch. — Verschillende overtredingen werden geconstateerd en vervolgd.

— De *wasch-* en *badinrigting* bewees ook in het jaar 1866 hare goede diensten aan de volksklasse. Het aantal baden was toenemend tot aan de cholera-epidemie. Van de inrigtingen werd gebruik gemaakt door 12,537 waschvrouwen, gedurende 34,439 waschuren, en werden gegeven 11,992 mannenbaden 1ste klasse; 2214 2de klasse; 3284 vrouwenbaden 1ste klasse; 776 2de klasse; totaal 18,266 baden. De geheele opbrengst bedroeg *f* 10,655.73.

— De *Vereeniging tot verbetering der volksgezondheid* alhier heeft, in een adres aan den Raad, gewezen op de wenschelijkheid, dat in zekere nieuwe woningen van de

Diakenen der Nederduitsche Hervormde gemeente »*niet langer blijve voortbestaan een toestand, die ten eenemale in strijd is met de letter en de bedoeling van Art. 4 der Stedelijke Verordening op het bouwen en sloopen,*" vastgesteld 20 April 1859. Volgens die Verordening namelijk mag geen huis gebouwd worden, zonder te worden voorzien van eene goed bruikbare *pomp*, en mag *in geen geval* door Burgemeester en Wethouders vergunning gegeven worden, dat dezelfde pomp voor meer dan *tien* woningen bestemd wordt. En toch vindt men ter bedoelde plaatse, in een nieuw gebouwd blok huizen, bestaande uit *achttien* woningen, slechts éène pomp, die bovendien niet altijd goed water oplevert.

GRONINGEN. — In de afdeelingen van den Gemeenteraad kwam onlangs ter sprake de wenschelijkheid, om door een of ander middel de ontwikkeling der stinkende gassen in en uit de riolen tegen te gaan en de doorspoeling van hunnen inhoud te bevorderen. In een rapport van den stads bouwmeester waren (mij in bijzonderheden overigens niet bekend geworden) voorstellen daaromtrent gedaan. Naar aanleiding nu van déze voorstellen stelde de centrale afdeeling van den Raad zich de vraag, of de voorgestelde verbeteringen de daarvoor benoodigde geldelijke opofferingen waard waren? Deze vraag werd in ontkennenden zin beantwoord. 1°. Omdat alleen de binnen de diepen gelegen gedeelten der stad daardoor zouden worden gebaat; — 2°. omdat men daardoor wel eene doorspoeling der riolen zou verkrijgen, maar niet van de inloopen; — 3°. omdat de Groninger riolen alléén bestemd zijn voor den afvoer van water en vloeibare stoffen en niet voor faecale stoffen, en dus voor de Groninger riolen de werken tot verdrijving van faecale stoffen niet toepasselijk zijn; — 4°. dat men zich geen gunstig gevolg voorstelde van het afsluiten der inloopen voor de daaruit opstijgende gassen, — en 5°. dat bij brand het water niet spoedig genoeg zou kunnen worden aangevoerd. (Men heeft een nader onderzoek overbodig geacht wegens de bijna eenparige afkeuring der voorgestelde werken.) — In de Raadsvergadering van 6 Julij j.l. werd, overeenkomstig het rapport der centrale afdeeling, besloten, de voorgestelde werken *niet* uit te voeren.

— Het Hoofdbestuur van het Waterschap Westerkwartier heeft den belanghebbenden herinnerd, dat het roten van vlas in de afwateringskanalen van dat Waterschap is *verboden.*

(In dit gedeelte der provincie Groningen, het Westerkwartier, heeft de vlasteelt eene aanmerkelijke uitbreiding.)

HAARLEM. — Op een ingekomen adres van eenige Geneeskundigen, strekkende »tot het beschikbaar stellen van een lokaal in het Pand voor het behandelen van lijders aan gebreken, welke eene orthopedisch-gymnastische behandeling vereischen, tot benoeming van een Stads-Orthopedist," enz., is door den Gemeenteraad den 31sten Julij j.l. besloten, dit verzoek af te wijzen, hoofdzakelijk op grond, »dat het niet op den weg van het Gemeentebestuur ligt, zich te belasten met de verpleging van lijders aan gebreken, die eene orthopedisch-gymnastische behandeling vereischen."

VLISSINGEN. — De Gemeenteraad heeft aan de Raads-Commissie voor de fabricage een onderzoek opgedragen, welke woningen in de gemeente ter bewoning ongeschikt zijn.

ZALT-BOMMEL. — In het laatste der maand Junij j.l. heeft men hier eene proef genomen met de stoommachine, aan den stads dijk geplaatst, om het water uit de binnengracht te pompen. Zij voldeed zeer goed. Men is bezig uitgravingen te maken om steenen buizen daarin te leggen en vervolgens een hevel aan gemelden dijk te plaatsen, om versch water uit de rivier de Waal in de buiten- en binnengrachten te laten vloeijen.

ZWOLLE. — De *Arnhemsche Courant* behelsde dezer dagen eene korte mededee-

ling, betreffende eenige gevallen van lepra, die te Veenhuizen voorkomen. Het daarbij gebezigd woord: *uitbreking* der ziekte aldaar, was de grootste fout in het berigt. Later heeft genoemd dagblad zijne eerste mededeeling dan ook gerectificeerd. Met eenige door ons dáárin aangebragte verbeteringen is het berigt nu juist en komt de zaak op het volgende neder:

Nadat in het begin dezes jaars eene algemeene visitatie der bevolking van de Rijks gestichten te Ommerschans en Veenhuizen had plaats gehad, en wel met het oog op de lepra, die zich te Bronbeek had vertoond, werden te Ommerschans en Veenhuizen *twee* (en niet drie) personen gevonden, bij wie symptomen der ziekte werden aangetroffen. Een *derde*, insgelijks met de ziekte behebt, werd onlangs te Arnhem opgevat en vervolgens naar een der gestichten te Veenhuizen overgebragt. Deze drie lijders hebben een deel van hun nog al stormachtig leven in Oost-Indië gesleten en *vandaar* de kwaal, of haar kiem, die zich in ons land zeer langzaam schijnt te ontwikkelen, *medegebragt*. In het midden latende het meer of het minder besmettelijke der ziekte, heeft de Regering èn door gemis van beschikbare localiteit, èn om alles te voorkomen wat verspreiding der ziekte zou *kunnen* veroorzaken, begrepen, een klein hospitaal, geschikt voorloopig tot verpleging van een 12tal lijders, te moeten oprigten, alwaar zij afgezonderd en meer overeenkomstig den aard hunner ziekte zouden kunnen worden verpleegd. Dit gebouwtje zal weldra in de onmiddellijke nabijheid van het 2de gesticht te Veenhuizen worden opgerigt. — Inmiddels worden de zieken verpleegd lege artis. Er is te Ommerschans één verpleegde, ook een oud Oost-Indisch soldaat, die als eenigzins verdacht beschouwd kan worden.

Onder de overige bevolking der Rijks gestichten is tot dus verre nog niets van dezen aard opgemerkt. Een der lepreuzen heeft eene vrouw en een kind van $1^1/_2$ jaar. Ook aan deze is, althans tot nu toe, niets te bespeuren, zoo als ons zelven is gebleken.

— Op dit oogenblik worden ter Staatsdrukkerij gedrukt de lijsten van het geneeskundig personeel in de verschillende provinciën des Rijks, opgemaakt op 1 Julij j.l. Eenige provinciën zijn reeds afgedrukt. ALI COHEN.

ROTTERDAM. — In de zitting van den Gemeenteraad van 13 Augustus is tot het publiceren van de wederoptreding der cholera in de gemeente, besloten. De eerste daarover loopende opgaven in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* vermeldden op 12 en 13 Augustus 2 en 1 cholera-sterfgevallen. De 3 eerste officiëel vermelde gevallen kwamen op het Roode Zand, op het Spuiwater en in de Frankenstraat voor. Den 14den Augustus werden aan den Burgerlijken Stand aangegeven als overleden aan cholera 0, den 15den Augustus 1

den 15den	Augustus	1	den 23sten	Augustus	24
» 16den	»	3	» 24sten	»	11
» 17den	»	5	» 25sten	»	13
» 18 en 19	»	11	» 26sten	»	15
» 20sten	»	8	» 27sten	»	16
» 21sten	»	16			——
» 22sten	»	12			

dus te zamen al reeds 138 choleradooden.

Te Charlois, Ouderkerk aan den IJssel, Ridderkerk, Maassluis, Dordt en sinds 23 Augustus ook te Arnhem, Utrecht, Berkel en Roderijs, Goes, Bruinisse zijn een of meer gevallen van cholerasterfte voorgekomen. Volgens eene circulaire van den Commissaris des Konings in Zuid-Holland had in zestien gemeenten rondom Rotterdam zich cholera vertoond. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — Door den Geneeskundigen Kring is den 27sten Augustus besloten aan den Raad der Gemeente te verzoeken de kermis, wegens het gevaar der cholera-verspreiding daardoor, niet te doen plaats hebben.

PERSONALIA.

†*Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *Julij.* — Bij Z. M. besluit van 24 Junij 1867, n°. 71, is de Apotheker 3de kl. D. P. VERMAAS bevorderd tot Apotheker 2de kl. en geplaatst bij het Garnizoens-Hospitaal te Breda.

Bij Z. M. besluit van 18 Julij 1867, n°. 65, zijn de nagenoemde Kweekelingen bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen tot Off. v. Gez. 3de kl. bij de Landmagt benoemd en geplaatst als achter ieders naam is vermeld: C. G. H. WIRTZ, bij het 2de Bataillon 5de Regiment Infanterie; C. J. SCHOUTEN, bij het 4de Bataillon 3de Regiment Infanterie; H. G. C. HERINGA, bij het garnizoen te 's Bosch; J. C. DUBURG, voorloopig bij het Rijks Hospitaal te Utrecht; J. PARÉ, bij de Garnizoens-Infirmerie te Zutphen; J. H. TEELING, bij het 1ste Bataillon 1ste Regiment Infanterie; V. F. J. BOONACKER, bij het 2de Bataillon 3de Regiment Infanterie.

Bij Z. M. besluit van 18 Julij 1867, n°. 66, zijn de Kweekelingen aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen A. VAN DER ELST, J. W. VAN HATTUM, C. H. VECHTMAN, T. T. DE BOER, E. C. VAN MINKELEN, N. VAN RIJNBERK, G. FISCHER, J. S. CREMER, J. D. L. HARDEN, W. N. DE GRAAF en M. L. RITSEMA benoemd tot Off. v. Gez. 3de kl. voor de dienst in de Oost-Indië.

Bij Z. M. besluit van 18 Julij 1867, n°. 67, is de Kweekeling als voren S. J. JUDA benoemd als Off. v. Gez. 3de kl. in de West-Indië.

VERPLAATST: De Apotheker 2de kl. P. A. H. DUBOIS, van het Garnizoens-Hospitaal te Bergen-op-Zoom bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen; — de Off. v. Gez. 3de kl. L. B. C. LEDEBOER, van het 2de Bataillon 3de Regiment Infanterie naar de Garnizoens-Infirmerie te Leiden.

— Aan den met verlof hier te lande teruggekeerden Apotheker 2de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië J. W. BACKER is een eervol ontslag verleend uit Z. M. Militaire Dienst, met toekenning van pensioen.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot de uitreiking aan den eervol ontslagen Off. v. Gez. 2de kl. van het Nederlandsche leger W. S. CRAMER, van eene acte van toelating tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden; — *bevorderd* tot Militaire Apotheker 2de kl. bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider en Ooster-Afdeeling van Borneo den Militaire Apotheker 3de kl. A. C. VAN RAVENSWAAY, van het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden; — *geplaatst* bij het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden de Off. v. Gez. 3de kl. J. H. D. L. SÄNGER, G. B. LÖWE en A. J. FLINT; te Samarang den Off. v. Gez. 3de kl. S. A. COSTER en den Militaire Apotheker 3de kl. J. ENDERLÉ; te Soerabaija den Off. v. Gez. 3de kl. P. A. GIESBERS, en te Palembang den Off. v. Gez. 2de kl. F. H. ELSINGER; — en *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. P. A. BOLL (en zulks met intrekking van het aan hem in de 2de kl. van verlofgangers verleend 2jarig verlof naar Nederland).

— De Koninklijke Akademie van Wetenschappen te München heeft den Heer F. A. W. MIQUEL, Hoogleeraar in de Plantenkunde te Utrecht, tot corresponderend lid benoemd.

— De Off. v. Gez. M. W. C. GORI is belast met de geneeskundige dienst bij de troepen, die van af 5 Julij j.l. dit jaar op de vlakte bij Zeist zullen kamperen.

VACANT: Te Dordrecht, in het Gast- of Ziekenhuis, de betrekking van Apotheker; — jaarwedde *ƒ* 850.—, benevens vrije kost en inwoning. (De titularis moet voorzien in het salaris van een inwonenden Apothekers-bediende en mag niet gehuwd zijn!)

— Te Geldersch Veenendaal, de betrekking van Vroedvrouw; — jaarwedde *ƒ* 100.—.

ALI COHEN.

DE ONTLEEDKUNDIGE PRAEPARATEN VAN PROFESSOR L. BRUNETTI TE PADUA OP DE ALGEMEENE TENTOONSTELLING TE PARIJS,

DOOR

Dr. A. H. SCHOEMAKER.

Hoe veel schoons, vindingrijks en aanlokkelijks de tentoonstelling ook moge aanbieden, zeker is het, dat de geneeskundige bezoeker door niets meer wordt getroffen dan door de ontleedkundige praeparaten van Prof. L. BRUNETTI. De praeparaten mogen belangrijk zijn door de merkwaardige gevallen van Pathologische Anatomie, ze zijn het vooral door de geheel nieuwe wijze van bewaring. Deze wijze van bewaren werd tot hiertoe door BRUNETTI geheim gehouden, maar is den 22sten Augustus in de avond-zitting van het Congres door hem medegedeeld. Wij haasten ons, om de nieuwheid en vergissen wij ons niet ook om de groote belangrijkheid dezer wijze van bewaren van ontleedkundige praeparaten, ze hier mede te deelen. Vooraf een woord over den uitvinder en zijn werk.

Prof. BRUNETTI is een zeer voorkomend mensch, die aan elken Geneeskundige met genoegen het opmerkelijke van zijne praeparaten aanwijst. Zij staan rue Italie—11 Galerie in eene eenvoudige kast zonder den minsten opschik ten toon gesteld. De praeparaten zijn alle bijzonder ligt en hebben eene grijsachtige kleur. Al de vochten en het vet zijn er uit verwijderd, alle de vliesachtige wanden hebben een zekeren graad van stijfheid verkregen, zoodat de oorspronkelijke vorm verwonderlijk goed behouden is gebleven. Al de vaten staan open als bij het leven. De vertakkingen der fijnste vaten, de alveoli der longen, de corpuscula Malpighii, de tubuli Belliniani, de openingen der kliertjes in het darmkanaal, dat alles zag ik met eene kleine vergrooting in de praeparaten van BRUNETTI duidelijker dan ooit te voren bij frissche praeparaten. De manier van BRUNETTI houden wij daarom voor zeer uitmuntend ter bestudering der architectuur der verschillende deelen. Wil men eene sterkere vergrooting aanwenden, dan moet men de praeparaten eerst imbiberen met water of glycerine. Een groot voordeel bij de mikroskopische studie, zoo van zieke als gezonde deelen, bieden de praeparaten van BRUNETTI daardoor aan, dat men deze veel gemakkelijker snijden en er fijne coupes van maken kan dan van frissche praeparaten, of die op de eene of andere wijze zijn bewaard of ter onderzoeking voorbereid. Het is ook vooral deze eigenschap, die deze praeparaten zoo geschikt maakt voor de studie der architectuur van verschillende organen, daar het er hier juist op aan komt groote coupes te kunnen verkrijgen en dat gaat bij deze praeparaten verwonderlijk goed en gemakkelijk. Van een stuk long van een lijder met miliair-tuberculose liet hij mij een coupe maken en ik was zeer verwonderd met hoe veel gemak ik er groote coupes van kon maken, die er uitzagen als waren het stukjes Brusselsche kant. Deze coupes met het mikroskoop beschouwende waren er alle mogelijke deelen zeer juist en duidelijk aan waar

te nemen. Bedenkt men bij dit alles dat de praeparaten gedurende een onbepaalden tijd goed blijven, dat zij altijd bij ontleedkundige demonstratiën kunnen gebruikt worden, dan zal men moeten erkennen dat zijne vinding van veel belang is, zoo voor de studie als ook vooral voor het onderwijs der normale en pathologische Anatomie. Het bewaren zelve vereischt niet de minste zorg; door hunne veêrkracht zijn de praeparaten beschut tegen beschadiging door een val, stoot of iets dergelijks. Om al de voordeelen, die deze wijze van behandelen van ontleedkundige praeparaten aanbiedt en het nut dat er uit voortvloeit, zoo voor de studie als het onderwijs der Anatomie in het algemeen, gelooven wij, dat er op de geheele tentoonstelling geen grand prix met meer regt toegekend is dan aan Prof. BRUNETTI.

Onder de ten toon gestelde praeparaten verdienen die der longen en vooral die der longen met tuberkels zeer de aandacht; verder die van het hart en hartgebreken. Een normaal hart was verwonderlijk goed gepraepareerd. Ik ten minsten heb er nooit een gezien waar men de verschillende deelen zoo goed en juist konde zien. Verder allerlei praeparaten van verschillende organen, welker opsomming hier natuurlijk geheel overbodig zoude zijn. Alleen wil ik hier nog bijvoegen, als bewijs dat alle deelen goed bewaard blijven, dat hij nog het hoofd van eene 18jarige Italiaansche schoone, die na een liefdes-ongeval in de rivier gesprongen was, bezat. Nadat zij er uitgehaald was heeft BRUNETTI het hoofd van den romp gescheiden en volgens zijne wijze behandeld. Mond en neus, ja de oogen, alles is zoo goed bewaard gebleven, dat volgens de verzekering van BRUNETTI (en hieraan behoeft niet getwijfeld te worden) een ieder, die haar vroeger gekend heeft, haar op het eerste gezigt herkende.

Dat wij, na de praeparaten op de tentoonstelling bewonderd te hebben, zeer nieuwsgierig waren naar de wijze van bereiding en op de avond-zitting van 22 Augustus niet ontbraken, zullen wij wel niet behoeven te zeggen. Het is ons ook zeer aangenaam het lang geheim gehouden procédé hier te kunnen mededeelen.

Na eene tamelijk lange inleiding ging BRUNETTI tot de beschrijving van zijn procédé over. Als Professor in de pathologische Anatomie aan de Universiteit te Padua heeft hij zich jaren bezig gehouden met het bestuderen der rotting en naar middelen gezocht om die te voorkomen. Na lang zoeken en veel experimenteren is het hem eindelijk gelukt alle stoffen, waardoor de rotting veroorzaakt wordt, te verwijderen en de vaste deelen zoodanig te veranderen, dat bij een matigen graad van veêrkrachtigheid al de oorspronkelijke vormen enz. behouden blijven.

Zijne wijze van handelen bestaat in vijf verschillende bewerkingen, waaraan de deelen, die men praepareren wil, moeten onderworpen worden, als:

1°. De *lavage*, schoonmaken of wasschen.
2°. De *alcoholisatie*, om de rotting tegen te gaan.
3°. De *aetherisatie*, om al het vet weg te nemen.
4°. De *tannisatie*, dat ik *looijing* zou willen noemen.
5°. De *siccatie* of *drooging*.

Het wasschen der deelen moet zeer zorgvuldig geschieden, al het bloed en andere vochten moeten verwijderd worden, niet alleen door eenvoudig was-

schen, maar door de vaten moet zoo lang zuiver water gespoten worden totdat het er schoon weder uit komt.

De *alcoholisatie*, om de rotting tegen te gaan, bestaat in het spuiten van alcohol door de verschillende vaten. Men moet dit zoo lang herhalen, totdat men overtuigd kan zijn dat alle deelen met alcohol doortrokken zijn. Heeft men nu geen tijd meer de bewerking verder voort te zetten, dan kan men het praeparaat in alcohol laten liggen om later over te gaan tot

De *aetherisatie* of de *vetonttrekking*. Gelijk bekend is kunnen vetten niet anders dan op spiritus (en dan nog zeer slecht) bewaard blijven. Daar de ontleedkundige bouw der deelen na de onttrekking van het vet door de verdere behandeling geheel bewaard blijft, onttrekt BRUNETTI al het vet aan zijne praeparaten, door deze hoogstens 3 uren in aether te leggen en daarna ook door de vaten aether te spuiten. Ook nu kan men de verdere bewerking eenigen tijd staken, door de praeparaten in aether of alcohol te leggen om later over te gaan tot

De *tannisatie* of *looijing*, die geschiedt door de deelen in eene oplossing van tannine te leggen en weder door de vaten tannine in te spuiten. Men laat de praeparaten 2 à 3 uren in deze oplossing liggen om daarna de laatste bewerking te ondergaan, waardoor deze voor altijd goed bewaard blijven.

De *siccatie* of *drooging*, die eenigzins zamengesteld is en met veel zorg moet geschieden.

Hiervoor moet men een dubbelde pot hebben. De binnenste pot moet met een deksel luchtdigt kunnen gesloten worden. De ruimte tusschen de wanden der in elkander gezette potten wordt met water gevuld. De praeparaten worden in den binnensten pot gehangen en daarna van buiten verwarmd. Hierdoor worden nu de praeparaten gedroogd. Om deze evenwel den oorspronkelijken vorm terug te geven en vaten en holten allen te doen openstaan als bij het leven gaat er van uit den pot eene gutta-percha slang, die met eene luchtpomp verbonden is. De vaten der praeparaten worden met deze slang in verbinding gebragt en nu wordt door de luchtpomp drooge en verwarmde lucht door de vaten geperst. De druk, die men noodig heeft, is ongeveer die van éene atmospheer. Al de holten, vaten enz. worden hierdoor uitgezet en nemen hunnen vroegeren vorm aan. De lucht heeft om zoo te zeggen de plaats der vroegere vochten ingenomen.

Mogt deze wijze van behandeling van ontleedkundige praeparaten ook bij ons voor de studie der Anatomie, die wij de basis der geheele Geneeskunde noemen, vruchten voortbrengen, dan zou mijne reis naar de tentoonstelling hierdoor meer dan beloond zijn.

Almelo, 26 Augustus 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

IETS OVER HET VERVOER VAN ZIEKEN EN GEWONDEN. (*Handbuch der Kriegschirurgie.* Nach eigenen Erfahrungen bearbeitet von Dr. J. NEUDÖRFER. Erste Hälfte, allgemeiner Theil, 1864. Anhang, 1867.

Das Militärsanitätswesen der Vereinigten Staten von Nord-Amerika während des letzten Krieges. Von Dr. H. VON HAUROWITZ, 1866). — Het is van algemeene bekendheid, dat de wijze van oorlog voeren in den laatsten tijd eene groote verandering ondergaan heeft. De verbeterde vuurwapenen en de versnelde middelen van vervoer veroorzaakten dat de latere oorlogen steeds bloediger waren en met grootere massa's konden gevoerd worden, kortom noodlottiger uitkomsten hadden voor het leven en de gezondheid van hen, die er aan moesten deel nemen. De hulpmiddelen, om deze schadelijke gevolgen te bestrijden, bleken dan ook steeds geheel ontoereikende te zijn, en er ontstond een ernstig streven bij de regeeringen der meest beschaafde volken, om de organisatie van den Militairen Geneeskundigen Dienst in harmonie te brengen met de vorderingen der wetenschap en alzóó haar te doen beantwoorden aan de grootere behoeften, het gevolg van het klimmend effect der verwoestingsmiddelen, na schier iederen strijd. Dit is zoo waar, dat men de toestand van de middelen ter verzorging en verpleging van den soldaat in zekeren zin beschouwen kan als een afdoende peiler voor het standpunt der beschaving van eenig volk of land.

Wie onzer zou dus niet wenschen, dat wij bij een mogelijken oorlog bewijzen konden geven ook hierin niet achter te zijn gebleven? Ik hoop het, want anders zal de *schade* wel is waar onze verdedigers treffen, maar de *schande* onvermijdelijk komen op hen, die in oogenblikken van kalmte en rust hierin verbetering hadden *kunnen* en dus *moeten* brengen.

De overtuiging van het bovenstaande spoorde mij aan ook in dit *Tijdschrift* voorstellen te doen ter hervorming van de vervoermiddelen voor zieken en gewonden, een gedeelte van onzen Militairen Geneeskundigen Dienst, hetgeen mijns inziens het dringendst verbetering behoeft.

De vervoermiddelen voor zieken en gewonden kunnen verdeeld worden naar hunne bestemming voor een transport van korteren of langeren duur. De eischen, die wij, zoowel aan deze als gene mogen stellen, zijn: 1°. dat zij gemakkelijk het leger bij zijne bewegingen kunnen volgen of medegevoerd worden; 2°. dat hiervoor zoo min mogelijk personen noodig zijn en, kan het zijn, in het geheel geene dieren, want paarden of muilezels vorderen wederom oppassing en geleiding, en 3°. dat zij duurzaam, niet kostbaar en, dit is wel de voornaamste vordering, voor den lijder gemakkelijk zijn, zoodat alle mogelijke bewegingen en schokken van de verwonde deelen kunnen worden vermeden.

Het ligt nu op mijn weg de hier en elders gebruikelijke vervoermiddelen aan deze voorwaarden te toetsen, en te gelijk voorstellen te doen ter verbetering.

Voor het transport in de nabijheid worden ook te velde gebruikt de gewone brancards en wel liefst in den meest eenvoudigen vorm van een langwerpig vierkant stuk zeildoek, met twee schuiven aan de lange zijden, waardoor de draagstokken geschoven worden. Gezamentlijk opgerold neemt deze draagbaar weinig plaats in en is dus gemakkelijk te vervoeren. Een bezwaar is het evenwel, dat er bij haar gebruik minstens twee personen noodig zijn. Komt er nu één van de dragers te vallen, hetgeen op het slagveld gemakkelijk zal kunnen gebeuren, dan is het vervoermiddel dadelijk onbruikbaar. Hetzelfde nadeel heeft ons draagzeil, een geolied stuk zeildoek, dat aan de kanten verschillende openingen heeft voor het aanvatten der dragers. Met deze inrichting moet het mijns inziens zeer moeilijk zijn een gewonde te vervoeren, ten minste op eenigszins grooteren afstand. Opgerold in een kooker en schoon aan het zaal hangende van den ruiter op het pakpaard, bij wijze van karabijn, nevens de

saccoches d'ambulances, geeft het dezen, bovendien gewapend met een sabel, al het uiterlijk aanzien van een combattant.

Er is hier dus zeer ten onrechte de doelmatigheid aan een overdreven streven naar symmetrie opgeofferd en dus zichtbaar het doel uit het oog verloren, dat men in de eerste plaats moest in aanmerking nemen. Het draagzeil is dus een zeer gebrekkig vervoermiddel. Dit kan niet gezegd worden van de raderbaar. Zij komt in vorm nabij aan een langwerpig flauw ‿ gebogen vierkant, dat rust op twee veêren, bevestigd aan eene as met twee lichte ijzeren raderen; zijdelings zijn twee stokken of staven aangebracht, die van voren en achteren in handvatsels eindigen; het hoofdeinde van de baar is voorzien van eene neêrslaande kap en heeft van onderen eene afdeeling ter bewaring van genees- en ververschingsmiddelen; aan het voeteinde is een zeil bevestigd, dat uitgerold en aan de straks genoemde kap gehaakt den lijder geheel bedekt, terwijl eindelijk aan de zijstukken twee neêrslaande steunsels gemaakt zijn, die bij het stilstaan moeten dienen, mitsgaders vier ijzeren haken, waardoor de raderbaar gemakkelijk aan ieder ander voertuig kan bevestigd en zoo doende op sleeptouw genomen worden. Laten wij twee baren zich gelijktijdig bewegen — hetwelk op het slagveld wel de regel zal zijn — dan kunnen twee hospitaaloppassers, die daarvoor dienen, elkander bij ongelijkheden of hindernissen op weg helpen, door dan de baren een voor een gezamentlijk op te beuren en te dragen, totdat zij weêr op een meer effen terrein gekomen zijn. De volgens dit systeem vervaardigde raderbaren bewezen in de laatste oorlogen, met name in Duitschland en Mexico, uitstekende diensten. Zoo werd door de Johanniter-orde in Pruissen, tijdens den oorlog met Denemarken, van dit vervoermiddel gebruik gemaakt en voerde de Oostenrijksche officier van gezondheid Dr. NEUDÖRFER dezelfde raderbaar in bij het Oostenrijksch-Mexicaansche corps. Een veertigtal raderbaren werd, via Triëst, naar Puebla vervoerd en kwam daar zonder noemenswaardige beschadiging aan. Er werd nu spoedig eene vergelijking gemaakt met de door de Franschen gebezigde vervoermiddelen, namelijk de cacolets en litières, die door hen ook op de Mexicaansche expeditie waren medegevoerd. De eersten bestaan uit twee draagstoelen, die van weêrszijden aan een zadel zijn opgehangen. Als lastdieren dienen krachtige muilezels, of makke stevige paarden, met een man als geleider. De litières verschillen van de cacolets in vorm, zoo als de naam aanduidt, ligt hierop de lijder. Beiden hebben de volgende nadeelen: 1°. dat men nimmer hiermede één lijder kan vervoeren, tenzij met een gezond mensch als tegenwicht, want de drijver kan hiervoor niet dienen, daar anders bij het afspringen van dezen het zadel zou moeten afglijden of het dier omkantelen; 2°. dat zij zeer sterke lastdieren vorderen. Gaan wij toch na, dat een cacolet weegt 50 ponden, één gewonde met uitrusting minstens 90 ponden zwaar is, en rekenen wij dan nog 20 ponden voor de bagage van den drijver en het noodige voeder, dan komen wij voor een cacolet met twee lijders tot een gewicht van 250 ponden, een last dus, die een sterk paard op den duur niet dragen kan. Het verlies aan lastdieren was dan ook bij het bezigen van dit vervoermiddel zeer groot. Wij mogen, dit alles te samen genomen, veilig besluiten, dat de cacolets als vervoermiddel voor zieken en gewonden verre achterstaan bij de zoo even beschrevene raderbaren en dus hare invoering voor ons leger in ieder opzicht minder gewenscht maken 1).

Behalve de cacolets en litières gebruiken de Franschen voor het vervoer hunner gewonden nog vierradige wagens (fourgons d'ambulance), waarover echter het oordeel der militaire geneeskundigen daar te lande in het algemeen niet gunstig is. Zij wor-

1) Wel echter in berglanden.

den overtroffen door de Amerikaansche voertuigen, waarvan wederom verschillende soorten bestaan, als: de eenspannige ambulance wagen op twee raderen van FINLAY en COOLIDGE. Zijne schijnbaar mindere stevigheid verhinderde, naar het blijkt, de algemeene invoering van het gebruik van dit voertuig. Dat zelfde gemis van soliditeit is volgens NEUDÖRFER eer een voor- dan een nadeel. Daar de ziekenwagens in den regel op de rijks werkplaatsen vervaardigd worden, zoo geschiedt dit maar al te zeer naar het type der voertuigen ten dienste der artillerie, als caissons, voorraadwagens, enz. Deze moeten zwaar en stevig zijn, omdat zij veel te dragen hebben, hetgeen bij de ziekenwagens veel minder noodzakelijk is. — Eene tweede soort van Amerikaansche ziekenwagen is die van TRIPPLE, waarin acht lijders in liggende houding kunnen vervoerd worden; doch ook deze vorm werd verlaten voor een verbeterd model, naar de opgaven van den Generaal ROSENCRANTZ vervaardigd te Wheeling in Virginia en dien ten gevolge „the Wheeling ambulance" genoemd. Het groote voordeel van dit voertuig zou gelegen zijn in een dubbel systeem van veeren, waardoor het slingeren van den bak en dien ten gevolge van de daarin geplaatste lijders wordt voorkomen. Deze vorm bleef langen tijd de voorkeur houden, doch werd tegen het einde van den strijd verbeterd door Generaal RUCKER.

De nieuwe Oostenrijksche ziekenwagen komt mij veel ondoelmatiger voor. Hij is zwaar en zeer kostbaar. De daarin vervoerde lijders klaagden, volgens de mededeelingen der officieren van gezondheid, over gemis aan licht en lucht.

Onze ziekenwagens eindelijk zijn in den werkelijken oorlog ten eenenmale onbruikbaar. De veeren zijn mijns inziens te zwaar in verhouding tot den bak, geven weinig mede en zijn niet in alle richtingen werkzaam. De daarin geplaatste lijders ondervinden bij het vervoer een hinderlijk stooten en slingeren. Vroeger en later waren velen in de gelegenheid, om zich hiervan te overtuigen. Dezer dagen verklaarden mij eenige officieren van verschillende wapens, die hierin toevallig een kort traject, op een niet zeer ongelijk terrein, aflegden, dat het vervoer hiermeê zeer hinderlijk was. Op een eenigszins geaccidenteerd terrein zou het naar mijne overtuiging ten langen leste eene ware foltering worden. Maar er is meer. Al hadden onze ziekenwagens al die gebreken niet, dan waren zij toch in den werkelijken oorlog niet te gebruiken. Zij kunnen namelijk niet meer bevatten dan twee zwaar gekwetsten, in liggende houding. Rekenen wij nu, na een ernstig treffen, op tweehonderd van die lijders, dan zouden wij al dadelijk honderd wagens met vijfhonderd trekpaarden — waaronder honderd voor even zoo vele geleiders — behoeven en ten slotte al heel spoedig het onmisbare materiëel komen te ontbreken. Eene verbeterde ziekenwagen, bij voorkeur naar een der Amerikaansche systeemen, blijft dus altijd gewenscht, doch ik koester tevens de overtuiging, dat het grootste gedeelte onzer zieken en gewonden langs een anderen weg zal moeten vervoerd worden. Ons vaderland wordt doorsneden van eene menigte bevaarbare wateren, rivieren en kanalen, terwijl het spoorwegnet zich over onzen bodem al meer en meer uitbreidt. Wij moeten hiervan voor eene krachtige verdediging gebruik maken, doch tevens ons ziekenvervoer hieraan doen beantwoorden.

De drijfbare hospitalen 1) en de ambulance op spoortreinen zijn, als zoo vele vorderingen op dit gebied, geheel de scheppingen van den nieuweren tijd. Vooral in Noord-Amerika zagen wij beide vervoermiddelen gebruiken. Op de groote rivieren lagen ten allen tijde voor dit doel uitgeruste stoombooten gereed. Een dezer, naar den Chef van den Geneeskundigen Dienst, Generaal BARNES, genoemd, bevatte vier

1) Wij denken hierbij in de eerste plaats aan platboomde vaartuigen, waarop de voorgestelde raderbaren met de daarin liggende lijders kunnen geplaatst worden.

zalen, te samen voor 500 bedden en bovendien logies voor 75 man dienstpersoneel. Het schip was 225 voeten lang en 36 voeten breed bij eene diepte van 21 voet en een inhoud van 2100 ton. De dirigeerende officier van gezondheid had, als geneeskundig officier, den kapitein van het schip onder zijne bevelen; eene regeling eenig in hare soort, doch die volgens VON HAUROWITZ geene bezwaren, maar zelfs voordeelen in de praktijk opleverde.

Doch ook de spoorwegen bewezen voor het ziekenvervoer uitstekende diensten. Er waren bijzondere wagens voor dit doel aan ieder station voorhanden, vervaardigd naar het systeem van Dr. ELISA HARRIS. De constructie van deze voertuigen was zoo volledig en de inrichting van assen, raderen en veeren zoo doelmatig, dat ook bij de snelste vaart de minste schudding niet was waar te nemen. De inrichting zelve daarentegen was eenvoudig. Een groot middenvertrek met twee kleinere ruimten aan de beide uiteinden. In de hoofdruimte zijn aan weêrszijden stevige spijlen, waaraan de draagbaren in ringen van caoutchouc worden opgehangen. Aan het eene uiteinde bevindt zich een vertrek voor den eersten geneesheer en zijn adsistent, tevens dienende ter berging van geneesmiddelen en aan de andere zijde eene zelfde ruimte voor de bewaring van spijzen en ververschingsmiddelen 1).

Langs den weg eener trapsgewijze verbetering is het zoo doende mogelijk geworden de gewonden te vervoeren, zonder dat zij hiervan schadelijke gevolgen ondervonden. Het springt echter in het oog, dat, zelfs bij de doelmatigste transportmiddelen, het in de eerste plaats aankomt op het gebruik, dat hiervan gemaakt wordt. Het vervoer van zieken en gewonden moet daarom altijd geschieden onder het toezicht of liever het bevel van den arts. Deze toch kan alleen met kennis van zaken beslissen, welke lijders transportabel zijn en verder al die voorzorgen nemen, welke de toestand der lijders zoo dringend vereischt.

Legerplaats bij Zeist, Juli 1867. M. W. C. GORI.

MOSTERDBADEN BIJ KRANKZINNIGEN. — Zoo oud als de aanwending van mosterd in voetbaden en sinapismen en bij inwendige toediening is, zoo jong is nog zijn gebruik in den vorm van *algemeene mosterdbaden*. Van de schrijvers over Psychiatrie behooren GUISLAIN en DAGONET tot de weinigen die er melding van maken (TROUSSEAU diende ze toe aan kinderen bij cholera), zoodat het de aandacht verdient wat LAURENT, Dirigerend Geneesheer van het Krankzinnigengesticht te Marseille, daaromtrent mededeelt in zijne Verhandeling *des bains généraux sinapisés dans le traitement de la folie*, voorkomende in de *Annales Medico-Psychologiques*, 1867. De schrijver werd tot proefnemingen daarmede gebragt door eene tweeledige aanleiding. Hij had namelijk in een geval van acute manie een aanvankelijk zeer gunstig succes gehad van krachtige en snel op elkander volgende voetbaden met mosterd en dan waren hem in de *Montpellier Medical*, XV, de onderzoekingen van een zekeren Geneesheer NEWINGTON onder de oogen gekomen, die op drie verschillende wijze de mosterd had aangewend. De eerste manier bestond in het inwikkelen van de beenen en het onderlijf met lakens, die in water, waarin mosterd gemengd was, gedompeld waren geweest; bij de tweede manier werd een mengsel van tien deelen lijnmeel met één deel

---

1) Zie nog voor de afbeeldingen: *La commission sanitaire des états unis et sur la réforme sanitaire dans les armées Européennes*, par THOMAS W. EVANS, 1865, en verder: *Ueber den Transport Schwerverwundeter und Kranker im Kriege, nebst Vorschlägen über die Benutzung der Eisenbahnen*, von Dr. E. GURLT, 1860.

mosterd als mosterdpap op den buik gelegd; bij de derde manier werden algemeene mosterdbaden voorgeschreven.

LAURENT gebruikt het zaad van de *Sinapis Nigra* en dit behoorlijk gekneusd; hij begint met eene hoeveelheid van 150 wigtjes op de behoorlijke wijze in een bad van 25° à 28° te vermengen en laat de zieke hoogstens driekwart uur daarin vertoeven. Na een kwartier of iets langer bemerkt de patiënt gewoonlijk eene prikkeling over het geheele lijf en vervolgens ontstaan binnen korteren of langeren tijd, al naarmate de gevoeligheid van het individu, huivering en koude rillingen. Dit laatste behoort liefst voorkomen te worden, om welke reden de gezegde hoeveelheid van 150 wigtjes door LAURENT ook zeer laag gesteld is. Soms klom hij tot 350 wigtjes. De onmiddellijke gevolgen van zulk een bad zijn sterk verhoogde temperatuur van de huid met zweetafscheiding tot roodwording toe; de lijders ondervonden een gevoel van algemeen welbehagen en hunne slapeloosheid verdwijnt. Hij maakt in dit geschrift alleen melding van de toediening bij vrouwen en de zes waarnemingen, die omstandig beschreven worden, zijn 2 van hysterische krankzinnigen, 1 paralysie générale des aliénés en 3 van nerveuse krankzinnigheid. Bij de meeste hiervan bestond de behandeling niet uitsluitend uit de toediening dier baden, maar werden ook artsenijmiddelen en andere hygieinische en therapeutische voorschriften opgevolgd, zoodat het deel, dat ieder hunner aan de gunstige resultaten gehad had, min of meer in het onzekere moest blijven. Ook is er sprake van andere hysterische krankzinnigen, die geen nut dier baden ondervonden, evenzoo van twee paralyticae. Voor deze laatsten acht LAURENT zwavelbaden meer aangewezen. Desniettemin oordeelt hij de herhaalde voordeelen gewigtig genoeg om zijne proefnemingen voort te zetten en belooft ons zijne inzigten aangaande den aard der therapeutisehe werking der algemeene mosterdbaden later bekend te maken. In het acute stadium van krankzinnigheid vond hij ze gewoonlijk niet aan te raden, ook niet bij hyperaesthesis cutanea; maar beveelt ze daarentegen zeer aan bij depressietoestanden, soms afwisselend met koude douches, terwijl hij ze daarenboven zeer nuttig oordeelt in die gevallen, waar gewone hydrotherapeutische voorschriften niet opgevolgd kunnen worden. A. H. VAN ANDEL.

FAHAM-THEE OF BOURBON-THEE (FOLIA FAHAM) bestaat uit de gave bladeren en de met likteekens van bladscheden bezette stengeldeelen van eene orchidee, *Angrecum fragrans* THOUARS, die op de Mascarenhas groeit en voornamelijk door de firma BOUSQUIN te Parijs (Galerie Vivienne 26, 28 en 30) op het eiland Réunion wordt ingezameld en tot uitvoer toebereid. Zij schijnt eene belangrijke mededingster van de Chinesche thee te zullen worden; een aftreksel daarvan is niet prikkelend en veroorzaakt geene slapeloosheid; behalve tonische en de spijsvertering opwekkende eigenschappen bezit zij ook een fijn, aangenaam aroma, hetwelk naar dat van tonkaboonen en lieve-vrouwen-beddestroo (*Asperula odorata*) zweemt. Na gedronken te zijn, laat zij een duurzaam aangenamen nasmaak achter en verspreidt in het vertrek, waarin zij gedronken wordt, een liefelijken geur. Ongeveer een gram van de thee is voldoende voor één kop. Het water wordt 10 minuten gekookt, dan nog kokend heet in den trekpot gegoten en alsdan de thee daarbij gevoegd. Men drinkt het aftreksel warm of koud, met melk en ook met rum, waardoor de geur zich meer ontwikkelt; van suiker wordt slechts eene geringe bijvoeging aanbevolen. De banketbakkers gebruiken de faham-thee ook voor de bereiding van ijs- en andere crêmes. Eene portie thee voor 70 koppen kost bij genoemde firma ongeveer *f* 1.50 Ned. In het vaderland der plant wordt zij reeds lang tegen longaandoeningen aangewend en zouden ook proefnemingen in dit opzigt in Frankrijk en Engeland geene

onbevredigende uitkomsten hebben opgeleverd. De bestanddeelen zijn cumarine, sporen van eene vlugtige olie en eene niet zeer groote hoeveelheid, met ijzer bruinachtig praecipiterende looistof. Voor eene verdere beschrijving vergelijke men HAGER's *Pharmaceutische Centralhalle*, 13 Juni 1867; — de houtsneê-figuur van een stengeldeel is aldaar, bij vergissing, het onderst boven gekeerd. D. J. C.

LUCILIA HOMINIVORA is eene vlieg in Mexico, die, volgens de verhalen der aldaar practiserende Geneeskundigen, hare eijeren in de neusgaten der menschen legt, waaruit maden ontstaan, die in den neus en voorhoofdboezems kruipende, hoogst gevaarlijke erysipelas en versterving van den neus en aangrenzende deelen van het aangezigt, soms met doodelijken afloop, teweegbrengen. Tijdens de Fransche expeditie in Mexico moet dit ook voorgekomen zijn en had een Onder-Officier, op een post zonder geneeskundige hulp geplaatst, het lumineuse idée een zijner manschappen, die in dat geval verkeerde, den neus in te spuiten met citroensap, waardoor de gedoode maden naar buiten kwamen. De Fransche Geneesheeren bezigden overigens inspuiting van chloroform, die uitnemende dienst bewezen aan deze door de inlandsche Medici, zoo het schijnt, zeer gevaarlijk geachte ziekte. De verschijnselen en de oorzaak waren dezelfde, die MOQUIN TANDON in zijne *Zoölogie Médicale*, als in Cayenne voorkomende, beschrijft (zie *Archives Médic. Belges*).

Bij onzen VAN HASSELT, pag. 747, vindt men dezelfde verschijnselen beschreven, als veroorzaakt door de *Calliphora trifasciata*, zoo als deze West-Indische vlieg door HERKLOTS en VAN DER WULP is genoemd. †.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Het cijfer der geboorten bedroeg in de weken, eindigende 10 en 17 Augustus l.l., 2087 en 1997 en dat der sterfgevallen 1274 en 1391, waaronder 12 en 17 aan variolae, 189 en 200 aan diarrhoea en 13 en 15 aan cholera.

PARIJS. — De beroemde Chirurg VELPEAU, een der grootste sieraden der Universiteit, is op 24 Augustus l.l. op 72jarigen leeftijd overleden. In 1830 tot Chirurg aan de Pitié benoemd, werd hij in 1835 tot het Hoogleeraarambt in de Chirurgie beroepen, welke betrekking hij later in de Charité tot aan zijnen dood vervulde. Wij kunnen niet nalaten de woorden van hulde, welke de Fransche bladen aan zijne nagedachtenis wijden, terug te geven. VELPEAU behoorde zoowel door zijne geschriften (*Traité de path. Chir.; Traité des maladies du Sein; Nouveaux élements de med. operat.*) tot de meest bekende en door zijn karakter tot de meest geachte menschen. Zoo schrijft bijv. de *Figaro* van 26 Augustus achter zijn doodberigt de volgende regels: „VELPEAU laisse des regrets unanimes, des amitiés profondes et une reputation incontestée de talent et de probité. C'était l'honneur sans tache que cet homme et la loyauté la plus irreprochable, on ne citera de lui ni une mauvaise action ni un trait blamable et son cercueil marche entouré d'un concert de louanges et d'estime que peu d'hommes ont eu l'honneur de mériter. Doux et bienveillant d'ordinaire il était quelque fois un peu sec et sevère, mais le regard dementait cette rudesse apparente et les malades ne s'y trompaient pas. Il laisse à l'hopital de la Charité des souvenirs inefficables."

— Er is eene inschrijving ter oprigting van een standbeeld van Prof. TROUSSEAU geopend. Dr. J. HANLO.

— Onder de bekrooningen van Nederlanders ter tegenwoordige wereldtentoonstelling te Parijs komen de navolgende voor, wier industrie of kunstvlijt in verband staat tot den werkkring, waarin de Geneeskunde zich beweegt. De *zilveren medaille* ontvingen de Gebr. VAN WETTEREN, te Haarlem, wegens hunne zeer krachtige kunstmatige magneten; — de *bronzen medaille* de Heer J. H. NIEUWENHUIJS JR. en C°., te Amsterdam, wegens zijn geconserveerd vleesch; — *eervolle vermelding* de Heeren SURIE en KOUWENHOVEN, te Rotterdam, voor hunne geconserveerde groenten, vleesch en visch; de Heer G. A. BALAND, te Deventer, wegens geconserveerd vleesch en visch; de Koninklijke Maatschappij te Amsterdam, wegens verschillende conserven en de Heer P. V. P. GOULMY, te 's Bosch, wegens zijn bouillon-extract.

[Bij deze gelegenheid zij vermeld, dat op de lijst der tentoonstellers, voor de 10de afdeeling, ook de naam van Keizer NAPOLEON III was gebragt. Die afdeeling is gewijd aan hetgeen strekken kan, om de voeding, huisvesting of kleeding van den mensch te verbeteren en in het algemeen om zijn welzijn, ligchamelijk en geestelijk te bevorderen. De Keizer nu heeft in die afdeeling opneming gevraagd voor een door hem uitgedacht model eener arbeiderswoning, hetwelk de drie vereischten, *goedkoopheid*, *gezondheid* en *geriefelijkheid*, in zich zou vereenigen. — Zoo als men weet, is de Keizer voor zijne inzending en zijne pogingen in het belang van den arbeidersstand, bekroond. Thans lezen wij, dat Z. M. een blok van 41 huizen, door hem te Parijs voor 516,000 francs gesticht om als model voor arbeiderswoningen te dienen, door hem is geschonken aan eene vereeniging van handwerkslieden, welke zich ter genoemder plaatse vormt, om er voor gezamenlijke rekening goedkoope woningen te bouwen.] ALI COHEN.

BERLIJN. — Het *Berliner klinisch Wochenschrift* van 12 Augustus l.l. bevat het 10de Jaarverslag van het gunstig bekende „Asyl für Gehirn und Nervenkranke" te Bendorf bij Coblenz, door Dr. C. BROSIUS bestuurd. Gedurende het afgeloopen jaar werden aldaar 42 patiënten verpleegd.

— Op 11 Augustus l.l. is alhier een der beambten in Bethanië aan cholera overleden.

FRANKFORT a./O. — De cholera eischte alhier in 1866 van 5 Junij tot 24 October, volgens het verslag van Dr. LOWENSTEIN, op eene bevolking van 36,688 inwoners, 496 slagtoffers. Tot op den 10jarigen leeftijd werden er 127, van 10—30 jaren 89, van 30—60 jaren 202 en van 60—90 jaren 78 sterfgevallen vermeld.

DANZIG. — Tot 12 Augustus l.l. bedroeg de cholerasterfte alhier 121.

ELBERFELD. — Van 28 Julij tot 3 Augustus werden er nog 27 cholerasterfgevallen vermeld.

MANNHEIM. — De cholera heeft zich 12 Augustus l.l. in het nabij gelegen dorp Friesenheim vertoond en veroorzaakte vele sterfgevallen.

LEIPZIG. — Onder den titel van *Vierteljahrschrift für Psychiatrie in ihren Beziehungen zur Morphologie und Pathologie des Centralnervensystems, der physiologischen Psychologie, Statistik und gerichtlichen Medicin* zal alhier onder de Redactie van Prof. LEIDESDORF en Dr. MEYNERT te Weenen een nieuw Geneeskundig Tijdschrift, à 3 Thalers per jaar het licht zien.

MÜNCHEN. — Van het bekende *Cholera-Regulativ* (zie Jaargang 1866, pag. 418), onder de redactie van de Prof. GRIESINGER, VON PETTENKOFER en WUNDERLICH, is een tweede, eenigzins gewijzigde, druk verschenen.

WEENEN. — Prof. BRAUN heeft in het *Wiener Wochenschrift* van 13 en 17 Julij l.l. voor de Gynaecologische Therapie op de aanwending van de neutrale ijzerchloride-

oplossing de aandacht gevestigd. Volgens de opgaven van Prof. BERNATZIK werd deze bereiding door eene voorzigtige verwarming van bijv. 1 ons der officinele liq. ferri sesquichl. met 4 grein gecryst. carb. sodae verkregen.

— In een opstel van Prof. BRÜCKE alhier, over de waarde der verschillende mikroskopen worden die van HARTNACK en VAN NACHET, beiden te Parijs, ter waarde van 275 en 175 francs, die van MERZ te München voor 44 Thalers, die van ZEIS te Jena voor 65 Thalers en die van BENECKE te Berlijn voor 40—50 Thalers, bijzonder aanbevolen.

— De Commissie, ter onderzoeking van de waarde der niet-mercuriële behandeling der syphilis van Dr. HERMANN in het Wiedener gasthuis benoemd, heeft nog geen bepaald rapport geleverd. Zij schijnt het plan gevormd te hebben om door een vergelijkend onderzoek op de klinieken der andere gasthuizen de waarde der mercuriële en der niet-mercuriële behandeling te toetsen.

— Dr. IGNAZ VAN NADHERNY, vroeger Hoogleeraar in de Medicina Forensis te Praag en later onder het ministerie van Graaf THUN tot hoofd van het „Medizinische Unterrichtswesen" beroepen, is op 80jarigen leeftijd overleden.

— De Regierungs-Rath Prof. PLEISCHL is alhier op 80jarigen leeftijd aan apoplexie bezweken.

— Door Prof. ROKITANSKY werd op 5 Augustus l.l., bij eene lijkopening eener patiënte aan typheuse koortsen overleden, de aanwezigheid van levende spiertrichinen geconstateerd. De lijderes was op 25 Julij in het gasthuis opgenomen. Zij was op 14 Mei gezond naar het nabij Weenen gelegen plaatsje Mauer vertrokken en sinds dien tijd tot op hare opname in het gasthuis niet meer naar de stad teruggekeerd. Daar dit het eerste geval was, dat te Weenen werd waargenomen, zal op last der Regering een naauwkeurig onderzoek plaats grijpen.

ZÜRICH. — Sinds 1 Augustus is de cholera alhier door eene uit Rome aangekomen familie aangebragt.

BERN. — Prof. LUCKE alhier heeft voor zijne beroeping naar Heidelberg, ter vervulling der vacature van wijlen Prof. C. O. WEBER, bedankt.

ITALIË. — Volgens officiële opgaven eischte de cholera van 1 Januarij tot 15 Julij in het geheele koningrijk 32,094 slagtoffers. Onder de meest aangetaste plaatsen worden Girgenti met 7310, Bergamo met 2555, Brescia met 1224, Caltanisetta met 4110, Bari met 6412, Foggia met 1086, Turijn met 1663, Cremona met 906, Lecce met 2417, Piacenza met 209, Palermo met 503, Como met 141, Parma met 633 en Novara met 1003 sterfgevallen vermeld. Dr. J. HANLO.

— Met betrekking tot de cholera en de daartegen in Egypte laatstelijk genomen voorzorgsmaatregelen wordt uit genoemd land het volgende berigt: „De terugkeer van de pelgrims blijft onder de gunstigste omstandigheden voortduren. Den 2den Junij is het Egyptische stoomschip *Cosseir*, met 687 pelgrims aan boord, die allen volkomen gezond waren, aangekomen. Krachtens de saniteits-reglementen zijn zij in het quarantaine-station van de Mozes-bronnen ontscheept. Een brief van Suez maakt melding van de aankomst in de quarantaine-inrigting van El-Uisch van zes karavanen, te zamen bestaande uit 1050 pelgrims, die 1946 dieren met zich voerden."

— Uit Samarang en Sumadang verneemt men daarentegen weder van het voorkomen van choleragevallen.

— Wij hebben reeds medegedeeld, op hoe vreesselijke wijze Mauritius in dit jaar door eene koorts-epidemie wordt geteisterd. In de jongste berigten vandaar, loopende tot 3 Junij j.l., wordt medegedeeld, dat de epidemie, die er sedert Februarij woedde, eenigzins afnemend was. Er waren sedert het begin des jaars overleden: in Januarij

1443 personen; in Februarij 2692; in Maart 6852; in April 10,424; in Mei (tot den 16den) 5034; in het geheel, van 1 Januarij tot 16 Mei, 26,445 personen, d. i. ongeveer het vijfvoudige van de gewone sterfte.

Wijders blijkt uit de jongste berigten uit Engelsch Indië, dat te Singapore eene groote ontsteltenis zich onder een deel der bevolking had meester gemaakt, toen onlangs aldaar een schip aankwam uit Mauritius, aan boord waarvan gedurende den overtogt 31 man waren ziek geworden en 6 overleden, naar het scheen aan dezelfde ziekte als te Mauritius heerscht. Luidens de bekend geworden mededeelingen zou dat echter niet het geval zijn geweest, maar moet een ingesteld geneeskundig onderzoek het resultaat hebben opgeleverd, dat de ziekte aan boord van het bedoelde schip de beriberi is geweest. Althans het schip werd in de haven toegelaten en de zieken ter verpleging aan den wal gebragt.

(Wij zijn niet in staat de juistheid van die diagnose van beriberi te kunnen beoordeelen en moeten ons vergenoegen met het eenvoudig mededeelen van hetgeen uit Singapore is berigt.) ALI COHEN.

BINNENLAND.

Uit de *Javasche Courant* blijkt, dat de veeziekte in het Samarangsche en de Preanger gelukkig is afgeloopen, en dat — zoo als wij reeds deden uitkomen — daarbij aan *miltvuur* moet worden gedacht. Een rapport uit Samarang deelt o. a. mede, dat de ziekte in 24 à 36 uren gemeenlijk afliep. *Vele* dieren zijn bij het eerste opkomen der ziekteverschijnselen geslagt en in consumtie gebragt. Er moeten overigens vele duizende dieren omgekomen zijn.

ZWOLLE. — Door Z. M. is bij besluit van 13 Augustus nog benoemd tot Lid van het Hoofd-Comité der *Nederlandsche Vereeniging tot het verleenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog*, Mr. D. POLAK DANIËLS, Lid van den Gemeenteraad te 's Gravenhage.

— In de omliggende gemeente Zwollerkerspel is vóór eenige dagen verboden de honden te laten losloopen, doordien vóór ongeveer vier weken in de buurtschap Berkum eene koe door een hond gebeten en dezer dagen met kenteekenen van dolheid gestorven is. (De hond was reeds vroeger doodgeschoten.)

— In de vergadering van de Staten der provincie Overijssel, van 6 Julij j.l., kwam in behandeling een voorstel van de Commissie van Rapporteurs voor politie, tot wijziging van het provinciaal reglement op de wegen. Art. 28 bepaalt, *dat het vervoer van personen met hondenwagens is verboden.* (Een amendement, om het gebruik van hondenwagens op de wegen *geheel* te verbieden, werd verworpen, maar vereenigde toch 13 stemmen van de 41 op zich, terwijl met hetzelfde aantal stemmen verworpen werd een ander amendement, waarbij het verbod van het vervoer van personen niet toepasselijk werd verklaard op den geleider van den wagen.)

— Onder eene kudde schapen te Smilde zijn dezer dagen drie voorwerpen, als verdacht van dolheid, op raad van den Rijks-Veearts HUBMET, te Dwingelo, gedood.

— De Staten-Vergadering van Drenthe behandelde den 20sten Julij j.l. een rapport op het voorstel van Gedeputeerde Staten, tot wijziging van het *Reglement ter voorkoming en wering van hondsdolheid* in die provincie, en wel naar aanleiding van een ingediend adres. Gedeputeerde Staten stelden voor deze wijzigingen:

a. Jagthonden, door tot de jagt bevoegde personen gebezigd voor de uitoefening van geoorloofde jagtbedrijven, tijdens die uitoefening in het jagtveld.

b. Honden, door schaapherders gebruikt tot het hoeden van schapen, gedurende den tijd, dat deze door hen gehoed worden.

In de eerste Afdeeling was de meerderheid vóór de goedkeuring van het voorstel van Gedeputeerde Staten. In de tweede Afdeeling was men vóór de goedkeuring van de vrijstelling onder letter *a* vermeld, doch tegen de in de tweede plaats opgenomene, doch achtte men het wenschelijk, dat bij het bevel tot vastlegging der honden steeds de bepaling werd opgenomen, „dat schaapherdershonden zouden mogen losloopen bij de schapen, mits van muilkorven voorzien." In de derde Afdeeling was men algemeen van gevoelen, dat geene wijziging in het Reglement gevorderd werd om de uitzondering te verkrijgen, die men verlangde, daar de tweede alinea van artikel 2 van het Reglement bepaalt, dat het bevel volstrekt of algemeen kan zijn of wel gegeven kan worden, behoudens de daarin te vermelde bepalingen en uitzonderingen. — De Commissie van Rapporteurs, instemmende met het gevoelen van de Leden der derde Afdeeling, stelde voor, „het gedane voorstel tot wijziging van het Reglement niet goed te keuren en afwijzend op het ingediende verzoekschrift te beschikken." — Bij de discussie over deze wijzigingen stelde een der Leden voor, „dat voortaan het spannen van honden voor karren en wagens op de openbare wegen zou worden verboden," een voorstel, hetwelk ook de ezels in de kwestie trok. Dat voorstel vond bestrijders, omdat op die wijze aan armen het brood werd ontnomen en ten slotte werd de conclusie van het rapport van de Commissie van Rapporteurs, hetgeen het Reglement gehandhaafd wilde houden, goedgekeurd.

— In deze provincie hebben laatstelijk twee gevallen van *sectio caesarea* plaats gehad. Het ééne kwam voor onder de gemeente Dalfsen, op 19 Julij j.l., en de operatie geschiedde door den Stads-Heelmeester S. S. VAN RAALTE, van Zwolle. Het betrof eene boerin van 28 à 30 jaren (naauwkeurig kende zij zelve haren ouderdom niet), eene primipara, klein en gebrekkig (skoliosis en kyphosis), met een algemeen vernaauwd en scheef bekken. De eerste weeën vertoonden zich op 12 Julij, en bleek ten laatste niets over te blijven dan de S. C. te doen, waartoe de in consult geroepen Chirurg op 19 Julij overging. De operatie liep zeer goed af; het kind scheen dood (het hoofd was buitengemeen in de lengte uitgerekt). Toch kwam het, nadat geruimen tijd pogingen waren aangewend, om het welligt nog sluimerend leven op te wekken, weder bij en leefde het althans nog den 30sten Julij (toen REF. dit berigt schreef). De moeder overleed den 21sten Julij. Toen, 36 uren na den dood, de lijkopening zou geschieden, werd dat door de Geneeskundigen van Dalfsen en den Consulent ondoenlijk geoordeeld wegens de buitengemeen hooge mate van bederf, die zich reeds aan en in het lijk had ontwikkeld (wel ten gevolge van eene gangraenescentie van den uterus).

Het tweede geval had, den 20sten Julij, plaats te Delden. De Heer M. GEWIN, Heel- en Vroedmeester te Delden, bijgestaan door de beide andere Geneesheeren aldaar. Het kind was reeds dood. De operatie liep naar wensch af en althans zes dagen later was de vrouw betrekkelijk wel.

BORGER (Drenthe). — De Raad dezer gemeente heeft den 14den Junij j.l. eene Verordening vastgesteld, waarbij „Burgemeester en Wethouders worden geregtigd, om, bij het ontstaan van eene epidemische ziekte in de gemeente, op de kosten der gemeente te laten ontsmetten, reinigen en witten: *a.* de gebouwen, waarin zulk eene ziekte zich vertoond heeft en waarin de bedoelde voorzorgsmiddelen, naar hun oordeel, niet of niet behoorlijk zijn aangewend, en *b.* de gebouwen, waarin huisgezinnen wonen uit meer dan twee personen bestaande en die slechts één vertrek, als woon- en slaapkamer te gelijk dienende, in gebruik hebben." Aan de Politie en aan de door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen personen wordt de bevoegdheid toegekend tot het binnentreden der woningen van de ingezetenen, huns ondanks, ter uitvoering van het vorenstaande. Verzet of bemoeijelijking wordt gestraft met eene boete van *f* 20.—, met of zonder gevangenisstraf van één dag.

— Wij willen niet onopgemerkt laten de discussie, die bij gelegenheid van de jongste voorziening in de vacaturen der Gemeenteraden in ons land, met name te Almelo, heeft plaats gehad en wel in de bijeenkomst van kiezers, zamengekomen om over Kandidaten te spreken en na bespreking door de Vergadering het vereischte aantal te doen benoemen. Dr. H. W. STORK gaf de aanleiding tot die discussie, door te wijzen op de *noodzakelijkheid*, dat een Geneeskundige zitting hebbe in den Gemeenteraad. Hoezeer een enkel Lid der Vergadering die noodzakelijkheid bestreed en de vrees uitsprak, „dat de adviezen van een geneeskundig Raadslid eenzijdig zullen worden," werd toch de door Dr. STORK voorgestelde Kandidaat, Dr. H. G. HESSELINK, Plaatselijk Lid van den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe, Kandidaat gesteld en vervolgens door de kiezers tot Lid van den Raad benoemd.

(Bij het lezen van deze discussie herinnerden wij ons die in eene Raadszitting van eene der aanzienlijkste gemeenten des Lands, waarin een der invloedrijkste leden, met vrucht, de leer verdedigde, dat het hoogst gevaarlijk was de Medici op het kussen te helpen, aangezien zij zijn onpraktische, veel eischende en lastige lieden in een Regerings-Collegie — etc. !)

ARNHEM. — De Afdeeling *Arnhem der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* heeft in hare Buitengewone Vergadering van 15 Augustus j.l. besloten, eene missive te rigten aan den Raad der gemeente, houdende een zakelijk gemotiveerd verzoek om de aanstaande kermis te dezer stede niet te doen plaats hebben en afschrift dier missive te zenden aan de Gezondheids-Commissie alhier en aan den Geneeskundigen Inspecteur in Gelderland en Utrecht.

(De motieven van gezegd besluit der Afdeeling Arnhem waren deze: *a.* het voorkomen van eenige choleragevallen te Rotterdam; — *b.* het bestaan in de laatste dagen van betrekkelijk vele gevallen van diarrhoe en cholerine te Arnhem. De leden der Afdeeling meenden, als deskundige staatsburgers, niet alleen zich geroepen in dezen mede te moeten waken voor de belangen der volksgezondheid binnen hunnen kring, maar ook met het oog op de uitbreiding van het doel der *Maatschappij*, bij hare nieuwe Wetsbepaling omschreven: „*de bedoelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt, zoo noodig, te steunen*", daartoe dadwerkelijk verpligt. Uit dien hoofde achtte de Afdeeling hare handeling niet alleen niet ten praejudice van de hier bestaande Gezondheids-Commissie, noch van het Provinciaal Geneeskundig Staatstoezigt, maar als daarmede in de meest gewenschte overeenstemming te zijn.)

AMERSFOORT. — Door de Afdeeling der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst is aan Burgemeester en Wethouders een adres gezonden, waarin de wensch wordt geuit en gemotiveerd om de aanstaande kermis aldaar niet te doen plaats hebben uit hoofde van de in verschillende plaatsen optredende cholera; tevens dringen zij aan op het bij voorbaat zuiveren van riolen en desïnfecteren van publieke urinoirs, enz.

AMSTERDAM. — De Curatoren van het Athenaeum hebben, d.d. 26 Augustus j.l., bij den Gemeenteraad eene voordragt ingezonden, strekkende tot vaststelling van eenige bepalingen ten opzigte van het Natuur- en Geneeskundig Onderwijs aan genoemde inrigting, naar aanleiding der Raadsbesluiten van 6 September 1865 en 17 April 1867.

(Deze voordragt is veel te uitvoerig dan dat wij die hier in haar geheel zouden kunnen mededeelen. Wij merken alleen op, dat bij het Raadsbesluit van 17 April j.l. was uitgemaakt, „dat de geneeskundige wetenschap te Amsterdam op zoo ruim mogelijke schaal, geheel overeenkomstig de eischen van den tegenwoordigen tijd worde onderwezen en beoefend." Dien ten gevolge strekt de nu aangebodene voordragt, om de grondslagen te doen kennen, waarnaar, overeenkomstig het gevoelen van Cura-

toren, het best de bedoeling van voormeld Raadsbesluit zou kunnen worden verwezenlijkt. Voor de vakken behoorende tot de Faculteit der Wis- en Natuurkunde worden 3 Professoren en 1 Lector voorgedragen; voor die der Geneeskundige Faculteit (17 in getal, wat de *hoofdrubrieken* betreft) 9 Professoren en 4 Lectoren. — De Hoogleeraren zullen eene jaarwedde van minstens *f* 3200 en de Lectoren eene van *f* 1200 genieten, beide met aandeel in de door de studerenden te betalen collegiegelden. Deze laatste worden voorgedragen, voor elken eenjarigen cursus in de Wis- Natuur- en Geneeskundige vakken, op *f* 150 van hen die de Wis- Natuur- en Geneeskundige lessen volgen, en op *f* 75 van hen die zich alleen volgens Art. 9 van de Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* nº. 59) voor den stand van Artsenijmengkundige wenschen voor te bereiden.) De Raad heeft in de zitting van 3 September bovengenoemd voorstel aangenomen met (op ééne na) algemeene stemmen. ALI COHEN.

— De Gemeenteraad heeft den 3den September met 18 tegen 17 stemmen besloten de kermis voorloopig uit te stellen. In het geheel zijn alhier 8 choleragevallen voorgekomen, daaronder bij personen die Zaandam en Rotterdam bezocht hadden. Te Zaandam zijn sinds het begin der epidemie tot 3 September in het geheel aan cholera overleden 44 personen, te Dordt tot 2 September 45.

ROTTERDAM. — Alhier zijn aan den Burgerlijken Stand als aan cholera overleden aangegeven

den 28sten Augustus	14	den 1sten September	5
» 29sten »	12	» 2den »	9
» 30sten »	18	» 3den »	10
» 31sten »	10		——

Te zamen 78. Sinds het begin der epidemie 216. Te Delfshaven zijn insgelijks sterfgevallen voorgekomen aan cholera; te Leiden één, zoo ook te Delft, Charlois, Katendrecht, Nieuw Beijerland, Ooltgensplaat, Werkendam en Hellevoetsluis. Z.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt. — Augustus.* — De Off. v. Gez. 3de kl. H. MOERMANS is, met ingang van 16 Augustus 1867, benoemd tot Off. v. Gez. 2de kl. en tevens met 15 Augustus op non-activiteit gebragt.

Tot Kweekelingen aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, bestemd voor de Marine, zijn benoemd P. J. POOK VAN BAGGEN en C. A. HAREMAKER.

De Off. v. Gez. 2de kl. A. M. GRONDHOUT en B. H. THOMSON, de eerste per *Java* uit Oost-Indië, de tweede per *Princes Maria* uit West-Indië teruggekeerd, zijn, de eerste met den 15den, de tweede met den 25sten Augustus e. k., op non-activiteit gebragt.

De Off. v. Gez. 1ste kl. F. W. J. MEIJER is met den 15den Augustus l.l. geplaatst op Z. M. stoomtransportschip *Java*.

De Off. v. Gez. 2de kl. C. H. SCHRÖDER, van Z. M. Wachtschip te Willemsoord, wordt met 1 September 1867 geplaatst aan boord Z. M. stoomschip *Sumatra*.

De Off. v. Gez. 2de kl. M. S. T. HOLTZAPFFEL is met 21 Augustus 1867 belast met de waarneming van de Genees- en Heelkundige Dienst bij het gedeelte Mariniers en bij 's Rijks werf te Willemsoord.

De Off. v. Gez. 3de kl. G. F. ROCHAT is met 21 Augustus 1867 geplaatst bij 's Rijks Marine Hospitaal te Willemsoord.

— Z. M. heeft benoemd tot Apotheker 3de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië de voor die betrekking opgeleide kweekelingen der Pharmacie S. C. A. LENS en A. J. REEDERS.

— Door Z. M. is de Off. v. Gez. 1ste kl. J. H. A. LOURENS, van het 1ste Regiment Infanterie, op zijne aanvrage, op pensioen gesteld.

— Z. M. heeft bepaald, dat het bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, van den 19den Julij 1858, verleend ontslag uit Z. M. militaire dienst, van den gewezen Off. v. Gez. 2de kl. A. QUIKBÖRNER, als nog wordt geacht verleend te zijn eervol.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën zijn B. FRIJLINK, D. L. PEY en T. W. VAN VOGELPOEL benoemd tot kweekelingen, bestemd om onder het oppertoezigt van den Hoogleeraar Dr. G. J. MULDER te worden opgeleid tot Militairen Apotheker in Nederlandsch Indië.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot de uitreiking aan J. HESSING van eene acte van toelating tot de uitoefening van de genees- heel- en verloskundige praktijk in de afdeeling Manondjaija (Preanger-Regentschappen); — *ontslagen*, op verzoek, eervol, de Off. v. Gez. 3de kl. L. VAN DER STRAATEN; — voorts uit Z. M. militaire dienst de Off. v. Gez. 3de kl. op non-activiteit C. C. COUWENBERG.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën, van den 18den Julij, is de Heer R. H. C. C. SCHEFFER, Doctor in de Wis- en Natuurkunde, gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, om te worden benoemd tot Directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg.

— Z. M. heeft den Geneeskundige J. VLAANDEREN, te Apeldoorn, vroeger Off. v. Gez., benoemd tot Ridder der Orde van de Eikenkroon.

— Z. M. heeft benoemd tot Lid der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de examens van Hulp-Apotheker, volgens Art. 8 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), Dr. F. W. C. KRECKE, te Utrecht, thans plaatsvervangend Lid, — en tot plaatsvervangend Lid dier Commissie Dr. C. J. E. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Leiden.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën, zijn J. M. HUIZINGA, N. TEN KATE, J. D. SNETHLAGE, D. NIEUBUUR, W. VAN DER STARP, P. A MENSERT, C. J. A. SEIGNETTE, W. H. VAN DER VEEN, J. H. WASZINK, J. A. B. MASTHOFF en M. K. ENTHOVEN benoemd tot kweekeling bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, bestemd om te worden opgeleid tot Officier van Gezondheid voor de dienst in Nederlandsch Indië.

— Z. M. heeft met 1 September j.l. ingetrokken de Koninklijke besluiten van 9 November 1826 en 17 Januarij 1828, betreffende de Genees- Heel- en Verloskundige School te Amsterdam en eervol ontslag verleend aan de Hoogleeraren bij die School, de Heeren C. B. TILANUS, P. H. SURINGAR en L. LEHMANN.

— Luidens een berigt uit Utrecht zal de Hoogleeraar G. J. MULDER, ten gevolge van den minder gunstigen toestand zijner gezondheid, gedurende den eerstvolgenden Akademischen cursus zijne lessen niet geve, maar zal het onderwijs in de Scheikunde voor dien tijd worden opgedragen aan de beide Adsistenten voor de Chemie, Prof. E. MULDER en Dr. H. REINECKE.

OVERLEDEN: Den 11den Augustus, te Loppersum, de Heer J. HERMANS, Oud-Geneeskundige aldaar, oud 89 jaren.

VACANT: Te Pernis, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — vaste jaarwedde *f* 100 en voor de behandeling der armen *f* 150.

— Te Waddinxveen en Broek (bij Gouda), de betrekking van plaatselijk Verloskundige *of* Vroedvrouw; — jaarwedde *f* 150.

— Te Nieuwe Tonge, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — vaste jaarwedde (ook voor de armen-praktijk) *f* 404.—.

ALI COHEN.

VERSLAG VAN HET INTERNATIONAAL MEDISCH CONGRES,

GEHOUDEN TE PARIJS VAN 16—28 AUGUSTUS 1867,

DOOR

Dr. J. H. C. BASTING.

Het Congres werd den 16den Augustus in de daartoe expresselijk afgestane en versierde, groote gehoorzaal der Medische Faculteit door den Voorzitter der voorbereidende Commissie, Prof. BOUILLAUD, geopend met eene redevoering, waarin hij de voorregten van zulk een Congres opsomde, hulde toebragt aan het Congres te Bordeaux, dat tot deze zamenkomst aanleiding had gegeven, de aanwezigen hartelijk welkom heette en nu den wetenschappelijken strijd over de in het programma aangegeven onderwerpen voor geopend verklaarde. Het voorbereidend Comité werd terstond bij acclamatie als Bestuur herkozen en hun als Vice-Presidenten uit de vreemde Leden toegevoegd: en uit Frankrijk:

De Hoogleeraar	VIRCHOW	uit Berlijn.	Professor	BERARD	uit Montpellier.
» »	HALLA	» Praag.	»	GINTRAC	» Bordeaux.
» »	LAMBI	» Karhoff.	»	LARREY	» Parijs.
» »	DE MERIC	» Londen.	»	RICORD	» Parijs.
» »	PALASCIANO	» Napels.	»	ROUX	» Toulon.
» »	VLEMINCKX	» Brussel.	»	TESSIER	» Lyon.

De vergaderingen werden om den anderen dag gehouden van 2—6 uur des namiddags, terwijl in de tusschendagen des avonds van 8—10 uur ook zamenkomsten plaats grepen, waarin onderwerpen werden behandeld, die òf met de aan de orde gestelde in verband stonden òf wel zich op een ander gedeelte van het gebied der Genees- en Heelkunde bewogen, zoogenoemde vrije mededeelingen.

De voorlezingen mogten niet langer dan 20 minuten duren en zij, die in de discussiën het woord verlangden, moesten hunne rede binnen 10 minuten beperken. Een later uit te geven Compte rendu zal het gesprokene en voorgelezene uitvoerig mededeelen.

Het eerste onderwerp aan de orde was:

De Ziektekundige Ontleedkunde en de physiologie van den tuberkel. Over de tuberkelvorming, zoo als zij in de verschillende landen zich voordoet en haren invloed op de sterfte.

Eer dat men tot de behandeling van dit onderwerp overging deelde de Voorzitter der vergadering mede, dat door het Congres te Bordeaux eene groote gouden medaille was gegeven, om uit te reiken aan hem, wien het Bestuur oordeelde het best van allen een der in het programma aangegeven onderwerpen te hebben behandeld en de praktische Genees- en Heelkunde eene groote schrede voorwaarts te hebben doen gaan.

Over het onderwerp de tuberkel, de tuberculose, haren aard, verschijnselen en behandeling, werd in twee ochtend- en avondzittingen het woord gevoerd door de Professoren SANGALLIE uit Pavia, VILLEMIN uit Parijs (Val-de-Grâce), CROCQ uit Brussel, en LEBERT uit Breslau, Dr. MARMISSE en Dr. SARRAMCO uit Bordeaux, Dr. HOMAN uit Christiania, Dr. GOURDIN, Dr. MARCHAL DE CALVI en Dr. AUZIAS-TURENNE uit Parijs, Dr. O'LEARY uit Dublin, Prof. MARCOWITZ uit Bucharest, Prof. HALLA uit Praag, Dr. GALLEZOWSKY en Dr. BOUCHUT uit Parijs enz.

Veelvuldig was de gedachtenwisseling en velerlei de beschouwing over het anato-

misch wezen van den tuberkel, over zijn ontstaan en oorzakelijke ontwikkeling en heeft men het laatste woord in deze zaak op verre na nog niet gesproken. Volgens VILLEMIN en velen met hem is de tuberculose eene specifieke, virulente ziekte, even als de kwade droes en de syphilis. Volgens Prof. CROCQ is de tuberkel slechts het produkt van ontsteking. Volgens LEBERT en EMPIS, die vele inoculatiën op dieren hadden verrigt, is de tuberkel een product der korrelvorming. Ongemerkt kwam men nu meer op het gebied der praktijk en deelde Dr. GALLEZOWSKY mede, dat hij bij tuberkelafzetting op de hersenvliezen (meningitis tuberculosa) dikwijls ziekelijke toestanden van de zenuwpapil en der chorioïdea, met behulp des oogspiegels, had waargenomen. Dr. BOUCHUT, Geneesheer aan het Hôpital St. Eugenie (Kinderhospitaal), reclameerde de prioriteit der ontdekking van dit, volgens hem, voor de diagnostiek van dit ziekteproces zeer dienstig verschijnsel en gaf aan de vergadering eene menigte gekleurde afbeeldingen van de resultaten van dit zijn onderzoek ter inzage. Ook Dr. BAKODY uit Pesth liet eene menigte keurige photographiën van de resultaten zijner onderzoekingen over de ontwikkeling der tuberkels rondgaan. Door Dr. MARMISSE werd een statistiek overzigt gegeven van de aan knobbellongtering gestorvenen te Bordeaux en Dr. HOHMAN gaf een dergelijk stuk over de uitbreiding van dit ziekteproces in Noorwegen. Dr. LOMBARD uit Genève besprak het voordeelige der berglucht van de Zwitsersche Alpen tot stuiting der kwaal. Dr. GOURDIN deelde zijne negatieve resultaten mede van zijne injectiën der tuberkelholten met eene oplossing van nitras argenti en het inwendig gebruik van petroleum. Prof. MARCHAL DE CALVI waarschuwde de vergadering tegen drie methoden van behandeling der longtering, die thans nog vele voorstanders telden, de toediening van zwavel, ijzer en jodium en welligt, voegde hij er bij, ook nog de kina; hij deelde zijne treurige ervaring ten dezen mede. Prof. O'LEARY zeide dat hij toch bij phthisis van jodiumdampen-inhalatie veel nut had gezien. Dr. AUZIAS-TURENNE wilde de tering door knoflook genezen. Dr. MARCOWITZ verklaarde zich tegen de thans gebruikelijke manier om de tering en bloc te beschouwen. De praktijk gaf verschillende soorten aan, die zich onderscheiden door meerdere of mindere prikkeling in het vaatstelsel, meerdere of mindere koortsreactie, snel of traag verloop enz. Men moest deze indeeling niet vergeten, wilde men ook ten opzigte van het schadelijke of voordeelige van sommige behandelingsmethoden der waarheid getrouw blijven. Algemeen kwam men overeen, dat men hier de spijsverteringswerktuigen zoo veel mogelijk sparen moest, ten einde de hier zoo noodige voeding ongestoord te kunnen onderhouden; dat men dus slechts spaarzaam geneesmiddelen moest toedienen en dat de hoofdgeneesmiddelen tegen knobbellongtering in eene goede hygiëne en in een doelmatig klimaat te zoeken waren.

De tweede aan de orde gestelde hoofdvraag betrof:

Den invloed van het klimaat, van de rassen en van de verschillende levensomstandigheden op de menstruatie.

Vele der voor dit onderwerp ingeschrevene Leden zijn niet ter vergadering verschenen, maar hebben zij hunne redevoeringen en mémoires ingezonden. Deze zijn nu uittrekselsgewijs door den Secretaris-Generaal Dr. JACCOUD voorgelezen. Dit was onder anderen het geval met de in het Engelsch geschreven brochure van Dr. COWIE uit Londen, met de door Dr. MAYER uit Berlijn en van Dr. FAYE en Dr. VOGT uit Christiania gezondene statistieke tabellen, die slechts ter kennisneming voorlagen en tot eene voorlezing geheel ongeschikt waren.

Over het algemeen werd dit belangrijk onderwerp flaauwtjes behandeld. Was het te warm of waren de hoorders door al die langdurige discussiën over de tuberculose

te veel vermoeid? Ik kan het niet zeggen, maar zoo veel is zeker, dat de interessante voordragt van Dr. JOULIN over deze zaak maar weinig toehoorders had. Hij grondde zijne resultaten op statistieke bescheiden, die een groot cijfer van waarnemingen bevatten. Zij luidden aldus: »In de gematigde luchtstreek verschijnt de menstruatie meestal op het 15de levensjaar. In de verzengde zone ziet men de menstruatie reeds op het 12de en 13de jaar, terwijl dit verschijnsel in de poolstreken op het 16de levensjaar en nog iets later wordt waargenomen. Over den invloed der rassen, zeide hij, bestaan nog geene genoegzame waarnemingen, maar schijnt het klimaat ook hier nog zijnen overwegenden invloed te doen gelden. Ook de levensomstandigheden, erfelijke oorzaken enz. hebben, volgens hem, invloed op het vroeg of laat, regelmatig of onregelmatig, verschijnen der menstruatie, maar ook hier mist men nog genoegzame bescheiden om er gevolgen uit af te leiden. Dr. COWIE deelde mede dat op de Shetlandsche eilanden de vrouwen veel langer menstrueerden dan in het overige gedeelte van Schotland, dat zij daar veel minder spoedig oud werden dan elders en hun gemiddelde levensduur veel langer was; terwijl daarentegen Prof. LEUDET uit Rouen beweerde, dat een langdurig menstrueeren zwakte aanduidde en eene zeer ongunstige beteekenis had. Anderen waren van oordeel dat statistieke waarnemingen over een en dezelfde landstreek en bewoners geene belangrijke uitkomsten konden geven ten opzigte der oplossing van het vraagstuk der menstruatie.

Tot belangrijke debatten en tot gewigtige mededeelingen gaf het derde Congres-onderwerp aanleiding. Het luidde:

Over de oorzaken der sterfte na heelkundige operatiën.

Als sprekers waren ingeschreven de Professoren BOURGADE uit Clermont-Ferrand, BARBOSA uit Lissabon, GOSSELIN (Hôpital la Pitié) Parijs en LABAT uit Bordeaux, Dr. VERNEUIL (Hôpital Lariboisière) Parijs, Dr. MARJOLIN, Chirurgijn en Chef van het Hôpital Eugenie te Parijs, Prof. JEANNET van Bordeaux en Dr. MERIC uit Londen.

Dat de sterfte onder de geopereerden in het algemeen groot was en dat er vooral ten opzigte der hospitaallijders en de geopereerden op het platteland een aanmerkelijk nadeelig verschil in betrekking tot de eerste wordt waargenomen is algemeen bekend. Het waren vooral de wondroos en de purulente infectie die genoemde belangrijke hospitaal-sterfte veroorzaakten. Hierover waren al de sprekers het eens. Maar hoe deze treurige uitkomst te voorkomen? Prof. BOURGADE, zich grondende op eene reeks van 96 waarnemingen, wil de wondvlakte, zoo als men vroeger door caustica deed, voor de opname van smetstoffen ontoegankelijk maken door de in de vaten bewerkte bloed- en eiwitstolling. Hij bedekt de wonden met *perchloruretum ferri* van 30° en heeft daar de uitstekendste resultaten van ondervonden. Dr. VERNEUIL meende dat het vooral algemeene ziektetoestanden waren, die op het ongunstig plaatselijk verloop der wonden invloed uitoefenden en men hier dus wel acht op moet geven eer men tot de operatie besluit. Dr. BARBOSA schreef zijne gunstige resultaten bij zijne geopereerden vooral toe aan de goede hygiënische verhouding, waaronder zijn hospitaal St. Joseph te Lissabon verkeerde. Ook Dr. MERIC te Londen meende dat sommige hospitalen in Engeland onder gunstigere verhoudingen verkeerden dan de Fransche en dat daaraan welligt was toe te schrijven, dat de ovariotomiën in eerstgemeld land gunstiger uitkomsten gaven dan in Frankrijk. Prof. GOSSELIN, de beroemde Chirurgijn van het hospitaal la Pitié, gaf als zijne overtuiging te kennen dat men slechts door eene goede hospitaal-hygiëne, door het dikwijls evacueeren der ziekenzalen, door eene goede ruime ventilatie, door zindelijkheid en zorgvuldigheid bij het verband, door eene goede voeding, deze treurige gevolgen van chirurgische operatiën in de hospitalen kon

voorkómen. Hierop nam Dr. MARJOLIN het woord en sprak eene rede uit, die met herhaalde toejuichingen werd begroet en waarmede de Voorzitter den spreker in warme bewoordingen geluk wenschte. Dr. MARJOLIN had de goedheid mij het manuscript dezer redevoering af te staan. Ik wil haar hier laten volgen, overtuigd als ik ben, dat vele punten daaruit ook voor Nederland kunnen gelden.

ALGEMEENE DENKBEELDEN OVER DE HOSPITAAL-HYGIÈNE.

»Wanneer ten gevolge eener organische storing of eener traumatische beleediging eene heelkundige kunstbewerking onvermijdelijk is, meent men, dat de genezing des lijders na de operatie grootendeels van het talent en de goede zorgen des Heelmeesters afhangt.

»Dit denkbeeld, tot op eene zekere hoogte theoretisch waar, vindt zelden zijne volkomene bevestiging in de praktijk en zien wij dagelijks hoe in de hospitalen der groote steden ernstige en gevaarlijke ziekte-verschijnselen op de eenvoudigste operatiën volgen en bij de geringste verwondingen het leven der lijders bedreigen, ja hunnen dood veroorzaken, terwijl men daarentegen ziet hoe op het platteland en in de hospitalen van kleine steden de gewigtigste heelkundige kunstbewerkingen en de zwaarste verwondingen zonder ongunstige toevallen verloopen en de lijders geheel herstellen.

»Hier is het niet geoorloofd te denken aan de zoogenoemde gelukkige operatiejaren; want het is een voortdurend feit; en eene langdurige ervaring, door statistische bescheiden gerugsteund, hebben er de waarheid van bewezen. Ondervraag onze kunstbroeders, die hun beroep op het platteland of in de hospitalen der kleine steden uitoefenen, in welk land gij wilt, als zij niet te kampen hebben met onze bezwaren, voortvloeijende uit de overvulling en de voortdurende bewoning der ziekenkamers, en gij zult het eenstemmig antwoord bekomen, dat zij zeer zelden getuigen zijn van het slecht voorkomen der wondvlakten, van die trage lidteekenvorming, van wondroos, hospitaalversterf en etterkoorts, welke treurige zamenstellingen onder de geopereerden in de hospitalen der groote steden zulk eene aanzienlijke sterfte veroorzaken.

»Moet men dit verschil in genezingsresultaten aan de opereerwijze, aan het verband of aan de nabehandeling toeschrijven? Neen. De oorzaak er van is, dat de hospitaallijders in de groote steden onder zeer ongunstige hygiënische omstandigheden verkeeren. Wat zien wij toch in die hospitalen waar de sterfte het grootste is? Wij zien daar overvulde ziekenzalen, die onophoudelijk met zieken gevuld zijn, en wel gedurende vijf jaren en langer, zoodat men buiten de mogelijkheid is er eenige verbetering in aan te brengen, zalen, waarvan de muren letterlijk met miasmen als doortrokken zijn en dus de zieken aldaar eene bloedvergiftigende atmospheer inademen. Ten einde deze ziekte-oorzaak te vernietigen of althans eenigermate te verminderen zou het noodzakelijk zijn, dat men in ieder hospitaal jaarlijks regelmatig de ziekenzalen evacueerde en eenigen tijd niet gebruikte, dat men ze in dien tijd schoon maakte, de muren afkrabde en er de noodige verbeteringen in aanbragt; een maatregel, dien men in de naburige landen dikwerf toepast en die gedurende eenigen tijd met zeer gunstig gevolg in onze militaire hospitalen wordt aangewend. Prof. LEGOUEST uit Val-de-Grâce zei hierover in la Société de Chirurgie: »Naarmate wij het oude Val-de-Grâce, de zalen van 70 bedden en de gebouwen van drie verdiepingen verlieten, naarmate wij de ziekenzalen twee tot drie maanden en langer ledig konden laten staan, zagen wij hoe de hospitaalsterfte in evenredigheid afnam. Ook in het hospitaal Gros-Caillou had men dezelfde resultaten en in het model-hospitaal te Vincennes, waar dit alles op eene nog veel ruimer schaal werd toegepast, was de sterfte nog veel geringer. De militaire hospitalen verschillen ten deze grootelijks van de burger-

ziekeninrigtingen. Deze laatsten toch zijn meestal vol met lijders, de onze slechts zelden. Men zou mij kunnen te gemoet voeren, dat de geringere sterfte bij ons meer te zoeken was in onze hospitaalbevolking, dat deze jonger, krachtiger en homogener is en dus meer weêrstand bieden kan, maar hier ligt de ware oorzaak niet. Ik heb, mij grondende op eene meer dan 30jarige ervaring, de overtuiging, dat men de mindere sterfte bij ons zoeken moet in de meerdere voortreffelijkheid onzer militaire hospitaal-hygiène."

„Moest het vernemen dezer gunstige resultaten onzer kunstbroeders ten platten lande en vooral die onzer militaire collega's in dezelfde stad geene sterke drangrede zijn om ook in de burger-hospitalen die allernoodzakelijkste verbeteringen, als daar zijn: de ontruiming en het afwisselend gebruiken der ziekenzalen, de afzondering van lijders aan besmettelijke ziekten, die al zoo vele jaren lang door al de Hospitaal-Geneesheeren van Parijs zoo dringend gevraagd is, toe te passen? Immers ja, en gij allen zijt er met mij volkomen van overtuigd, maar daarom roep ik u dan ook op, om ons gevoelen hierover steeds luide te doen hooren en de aanneming en toepassing dezer hygiènische maatregelen in de aan onze zorgen toevertrouwde hospitalen voortdurend dringend aan te bevelen.

„Onze geëerde Voorzitter noemde in zijne inwijdingsrede deze eerste vergadering van Afgevaardigden uit de Geneeskundigen van al de beschaafde volken der wereld, een algemeen Concile der Geneeskunde. Ik vind dit een schoon en gelukkig denkbeeld en zou het zoo innig gaarne zien, als van dit eerste Internationale Congres de zoo noodzakelijke hospitaal-hervorming dagteekende.

„Met dankbaarheid moet men erkennen, dat er sedert het begin dezer eeuw groote verbeteringen in de hospitalen van alle landen zijn tot stand gekomen, maar deze soms zeer noodzakelijk en gebiedend geëischte verbeteringen erlangt men dikwijls slechts met veel moeite en strijd en soms vinden zij groote hinderpalen, wier opnoeming hier niet misplaatst is. Zoo ziet men dikwerf dat de hospitaal-administratie, hoewel bezield met lust om het goede tot stand te brengen, hierin weinig voorwaarts gaat, omdat zij met de Geneesheeren niet „de concert" handelen, ja zij hebben eene soort van wantrouwen in al de voorstellen, die van deze uitgaan. Door dit gebrek aan overeenstemming ziet men soms de verstandigste raadgevingen zonder vrucht blijven. Zou het niet wenschelijk zijn, dat men alles in het werk stelde om dit misverstand te doen verdwijnen en Geneesheeren en Administrateurs de handen ineen sloegen om hetzelfde doel, het verbeteren van het lot der hospitaallijders, gezamentlijk na te jagen?

„Maar men ontmoet ook verstandige en welgezinde Administrateurs, die in hunne Geneesheeren vertrouwen hebben en met hunne ervaring in het belang der hospitaallijders gaarne willen te rade gaan, maar dan ziet men hoe hun pogen schipbreuk lijdt op de eigenzinnigheid eener hoogere autoriteit, van Plaatselijke Commissiën, Regenten of Raads-Collegiën, die in alle zaken hunne almagt willen bewaren, eene almagt, waarvoor de wetenschap en de rede toch het hoofd niet kunnen buigen en waartegen zij steeds hunne stemmen zullen blijven verheffen. Deze gevallen zijn de ernstigste en de moeijelijkste, want uit hen resulteren ook voor de hospitalen die treurige „faits accomplis", waartegen geen hooger beroep mogelijk schijnt. Hierbij herinner ik slechts aan hetgeen omtrent het nieuwe Hôtel-Dieu heeft plaats gegrepen. De plannen voor dat hospitaal toch werden noch aan het Instituut, noch aan de Academie der Geneeskunde, noch aan de de Faculteit, noch aan het geneeskundig personeel der hospitalen voorgelegd. Men had de opinie dier Heeren niet noodig. De Directeur van het Algemeene Armbestuur benoemde slechts eene adviserende Commissie en volgens

haren Rapporteur, Prof. BROCA, heeft ook deze Commissie bij de oprigting van dit hospitaal op verre na niet verkregen wat zij nuttig en noodzakelijk achtte. Wat de plaatsing van het nieuwe hospitaal en het aantal bedden enz. betrof, dit was alles reeds te voren bepaald en daarin kon dus in het geheel geene verandering komen.

„Ik wil niet langer bij dit onderwerp stilstaan, maar ik moet toch nog opmerken, dat als hier de bevoegde Geneeskundigen behoorlijk waren geraadpleegd, zoo als zulks behoorde te geschieden, men niet zou gezien hebben, zoo als nu, hoe bij de inrigting van dit nieuwe model-hospitaal de meest élémentaire beginselen der hospitaal-hygiëne zijn veronachtzaamd. Immers dan zou men geen hospitaal van 760 bedden hebben gebouwd in eene buurt van Parijs, die thans geheel door de behoeftige klasse is verlaten; dan zou men dit hospitaal niet hebben opgerigt regt tegenover eene kazerne, die slechts door eene straat er van gescheiden is, want dan zou men zich hebben herinnerd dat dit nieuwe Hôtel-Dieu soms een groot aantal besmettelijke ziekten zou moeten opnemen, die voor de daarover wonende militairen eene gevaarlijke bron van ziektebesmetting zoude kunnen worden. Men zou dan, indachtig aan de goede resultaten der militaire hospitalen, voor dit model-hospitaal eene betere plaats hebben uitgekozen; men zou aan zalen tot afscheiding van besmettelijke ziekten hebben gedacht en vooral eene inrigting tot zaalontruiming en afwisseling in het gebruik der ziekenzalen hebben getroffen. Ik sta hier in dit mijn gevoelen niet alleen. In de Académie de Chirurgie was men algemeen van mijn gevoelen en ook Prof. TARDIEU, die overigens veel gunstiger over dit hospitaal denkt dan ik, heeft het openlijk uitgesproken, dat hij het zeer betreurt, dat aldaar geene inrigting tot afzondering van poklijders en andere besmettelijke ziekten wordt aangetroffen.

„In het kort, in dit nieuwe hospitaal, dat eene type van volkomenheid had kunnen wezen, zijn juist die noodzakelijkste verbeteringen, die de hospitaalhygiëne voorschrijft en die wij allen zoo dringend vragen, geheel verwaarloosd en uit het oog verloren.

„Ook hieruit blijkt dus hoe noodzakelijk het is dat Geneesheeren en Hospitaal-Administrateurs van alle landen zich aan elkander sluiten en dat er voortaan geen enkel besluit betrekkelijk de hospitaal-hygiëne worde genomen, zonder dat men met de ervaring en het beleid van hen te rade ga, die op dit punt de eenig bevoegde regters zijn."

Zoo ver Dr. MARJOLIN. Zijne rede werd telkens door een daverend handgeklap afgebroken en besloten.

Prof. JEANNEL van Bordeaux, zich geheel met de denkbeelden van Dr. MARJOLIN vereenigende, deelde uit zijne ervaring mede, hoe in zijne woonplaats, in een tegenover eene kazerne gelegen hospitaal poklijders verpleegd wordende, weldra eene menigte gevallen dezer ziekte zich ook onder de kazernebewoners vertoonden, terwijl in de overige kazernen en militaire woningen van dit garnizoen geen enkel geval dezer ziekte is voorgekomen.

Na het voorlezen van het proces-verbaal dezer vergadering deed ik het volgende voorstel:

Mijne Heeren!

De levendige toejuichingen, die onzen geachten collega Dr. MARJOLIN in zijne redevoering: „*Over de hygiène der hospitalen*", van onzentwege ten deel viel, gaf mij reden om te gelooven, dat deze waardige kampioen van het medisch-zedelijk gevoel in dit opzigt de tolk onzer denkbeelden is geweest.

Ik vroeg mij nu af moet het hierbij blijven? Moeten wij Geneesheeren uit den vreemde, als wij naar onze haardsteden terugkeeren, van deze welsprekende woorden

niets anders medebrengen dan het eenvoudig „Compte rendu", dat zeker niet dan door Geneesheeren zal worden gelezen en niet door hen, die meer nog dan wij in staat zijn om de groote misbruiken te herstellen en de verbeteringen in onze hospitalen aan te brengen, die onze ambtgenoot zoo helder heeft aangetoond?

Mijne Heeren! Ik geloof het niet. Ik heb het dus van mijnen pligt geacht aan het Internationaal Medisch Congres voor te stellen, om de goedkeuring, aan bovengenoemde redevoering reeds geschonken, in een plegtigen, ernstigen wensch te formuleren.

Dien ten gevolge doe ik het voorstel, dat het Congres het volgende besluit neme:

> Het Internationaal Medisch Congres, diep overtuigd dat de hygiène der hospitalen van grooten invloed is op de genezing der zieken en dat de Geneesheeren in dit moeijelijke en gewigtige vraagstuk de eenige bevoegde regters zijn, uit den wensch: dat voortaan in alle landen geen maatregel op dit gebied worde genomen, zonder dat men met de wetenschap en de ervaring der Geneesheeren is te rade gegaan en hun oordeel heeft ingeroepen.

Dit voorstel, door den President der vergadering aangeboden, is met algemeene stemmen aangenomen.

De belangrijkste en soms vrij oproerige debatten in dit Congres werden gevoerd over de aan de orde gestelde vraag:

Is het mogelijk om aan de Gouvernementen afdoende maatregelen voor te stellen, waardoor de uitbreiding der venerische ziekten kan worden beperkt?

Prof. CROCQ uit België las eene Verhandeling van Prof. VLEMINCKX voor, waarin deze het prostitutie-reglement der stad Brussel, wegens de goede resultaten er door verkregen, zeer aanbeval. Ook Prof. JEANNEL uit Bordeaux drong zeer aan op eene naauwkeurige en veelvuldige visitatie. Hij en vele anderen zeiden, dat het gevaar hier vooral gelegen was in de clandestine prostitutie en wilde dat men ook daartegen ernstige maatregelen nam. Dr. MERIC uit Londen sprak mede voor dezen laatsten maatregel, terwijl Dr. ROLLET uit Lyon, uit naam van de Academie der Geneeskunde in die stad, maatregelen ter betere visitatie der publieke huizen voorstelde en daarbij tevens deed uitkomen, hoe tot wering der syphilis eene voorlichting van het volk door het uitgeven van populaire geschriften en eene aan de Geneesheeren over dit onderwerp uit te reiken instructie veel nut konden stichten. Op de syphilis, door de vaccinatie overgebragt, zoo ook op de syphilis der zoogminnen vestigde hij mede zeer de aandacht. Anderen, zoo als Dr. MOUGEOT uit Bar-sur-Aube, bespraken mede de openbare huizen van prostitutie en de daaromtrent te nemen maatregelen.

Zóó ver ging alles goed, maar nu had Dr. AUZIAS-TURENNE uit Parijs het woord en verklaarde, dat volgens hem al die voorgestelde maatregelen tot niets zouden leiden, omdat de eenige afdoende maatregel, om de verspreiding der venerische ziekte te voorkomen, gelegen was in eene methodische, kunstmatige syphilisatie. De inoculatie der chankersmetstof, op eene voldoende wijze herhaald, eindigt met de vatbaarheid voor syphilis uit te dooven. Eene publieke vrouw, op deze wijze gesyphiliseerd, kan niet meer syphilitisch worden en dus ook geen syphilis meer mededeelen. Indien deze maatregel algemeen werd toegepast zouden al de foijers van infectie weldra uitgebluscht wezen en het probleem zijn opgelost.

Prof. RICORD, aan wien Prof. BOUILLAUD bij de behandeling over dit onderwerp den Voorzitters-stoel had afgestaan, nam nu het woord en zeide, dat hij herhaalde wat hij altijd aan Dr. AUZIAS-TURENNE had gezegd: „bewijs ons uwe overtuiging door u zelf te syphiliseren". Dr. AUZIAS-TURENNE hernam dat hij slechts wetenschappelijke tegenwerpingen aannam. Hierop ontstond een vrij hevige strijd over de waarde der

syphilisatie. Deze strijd nam twee Congreszittingen in beslag en was er soms een rumoer in de vergadering, dat men zijne eigene woorden niet kon verstaan. Aan scherpe uitvallen en bijtende replieken was geen gebrek; maar ook aan komieke, den lachlust opwekkende scènes ontbrak het niet. Zoo zag men, toen RICORD zijne vraag naar een persoonlijk bewijs van het nut der inoculatie herhaalde, eensklaps in het midden der vergadering een krachtig gebouwd man met grijze haren opstaan, die met eene forsche stem uitriep: „Zie mij aan, ik heet VILLEMIN, ik ben Doctor in de Geneeskunde, ik ben gesyphiliseerd en ik bevind mij zeer wel"; waarop Prof. RICORD antwoordde: „Welnu, dat Dr. AUZIAS-TURENNE uw voorbeeld volge". De voorstander der syphilisatie antwoordde nu, „dat Dr. AUZIAS-TURENNE getrouwd was en het dus niet kon doen, maar dat hij zelf besloten had niet te huwen en dus vrij was". RICORD zeide daarop lagchende: „Vriendlief! wees toch consequent, trouw gerust, gij zijt immers in uwe oogen voor de vrouw, die gij gaat nemen, een ware phenix." Een daverend handgeklap begroette dezen vrolijken uitval van den ook op dat terrein zoo gevierden RICORD. Dr. AUZIAS-TURENNE verdedigde nu op eene echt Fransche wijze zijne denkbeelden en werd meermalen geapplaudiseerd. Dr. DRYSDALE uit Londen verklaarde zich een voorstander der syphilisatie. Hij roemde zeer de door hem in Engeland bijgewoonde inentingsproeven van Dr. BOECK uit Christiania, de patroon en uitvinder dezer methoden. Hij kwam verder op voor het regt der vrouwen en verklaarde zich tegen elke visitatie. Zijne Engelsche collega's lieten hem hier echter in den steek en was het getal der voorstanders der syphilisatie hier uiterst klein. Dr. JACCOUD las eene uitmuntende redevoering, waarin hij eene geschiedkundige schets der syphilisatie en proeven van BOECK gaf en duidelijk deed uitkomen, dat deze en zijne navolgers altijd de syphilisatie tot bestrijding van hardnekkige syphilis hadden aangewend, maar nooit als middel tot voorkoming dezer ziekte, en dat juist dit laatste punt thans aan de orde was. Hij wees verder op den langen duur der behandeling, want volgens BOECK moest men bij ieder persoon minstens 350 gelukte inoculatiën kunnen aantoonen, wilde men hoop op succès hebben en duurde de behandeling van 4—6 maanden. Daarbij deelde hij enkele treurige resultaten der syphilisatie mede, die ook hem tot een verklaarden tegenstander er van hadden gemaakt.

Zoo duurde die discussie voort, totdat Prof. CROCQ uit Brussel opstond en vroeg of de zaak, zoo als zij nu behandeld werd, hem een antwoord zou geven op de aan de orde gestelde vraag, of hij dus bij zijne terugkomst aan zijn Gouvernement moest raden om al de Belgen te laten syphiliseren?

Andere Leden ondersteunden hem en zoo kwam men dus weder op het ware terrein terug en bragt men de propositie van Dr. BEHIER uit Parijs in omvraag, die voorstelde om eene Algemeene Internationale Commissie te benoemen, die uit naam van het Congres aan de Gouvernementen de maatregelen zal voorstellen, waardoor de uitbreiding der venerische ziekten kan worden voorkomen.

Dit voorstel werd aangenomen en uit de aanwezige vreemde en Fransche Leden eene Commissie benoemd, die, wij zijn er zeker van, zich goed van de haar opgedragene taak zal kwijten.

Ten gevolge van den tijd, door de syphilis-discussie in beslag genomen, hebben de drie laatste onderwerpen van het Congres-programma:

Over de acclimatatie der Europesche rassen in de warme landen,

Over den invloed, dien de voeding in verschillende landen op het ontstaan van sommige ziekten uitoefent,

Over de entozoën en de entophyten, die zich bij den mensch kunnen ontwikkelen,

slechts zeer oppervlakkig en met eene zekere haast kunnen behandeld worden.

Prof. SIMMONNOT zeide over het *eerste* onderwerp, dat het resultaat zijner onderzoekingen was: De voornaamste hinderpaal voor den Europeaan, die zich in de warme landen wil vestigen, ligt niet in het klimaat, maar in het moerasmiasma. De hoogere temperatuur is geen onoverkomelijk beletsel ter acclimatatie, maar zij wijzigt toch zeer de constitutie van den Europeaan. Zij wekt eerst de verrigtingen op en veroorzaakt later anaemie. De nadeelige invloed der warmte wordt vooral verhoogd door tafel-excessen, door misbruik van sterken drank en door uitspattingen in venere. De Europeaan, in de warme landen komende, moet dus hierop letten, zijne ligchaams- en spijsverteringskrachten door eene doelmatige voeding onderhouden; eene tegen de daghitte en de nachtelijke vochtigheid waarborgende kleeding dragen en voor eene goede huidcultuur door baden zorgen. Dr. LOMBARD uit Genève zeide, dat ook zijne langdurig voortgezette klimaat-onderzoekingen hem tot het besluit bragten, dat het moerasmiasma een der hoofdoorzaken der sterfte uitmaakt.

Over de *tweede* kwestie zeide Dr. KINGSTONE uit Canada, dat het Anglo-Frankische ras in Canada meestal niets dan vleesch-voedsel gebruikte, dat het er zich zeer wel bij bevond en dagelijks krachtiger en sterker werd, terwijl de andere bewoners, een Europeschen levensregel volgende, merkbaar in krachten afnamen en uitstierven. Ook Dr. CAUNIFF, die eene memorie, *Over de longtering in Canada*, inzond, bevestigde deze waarnemingen. Dr. LOMBARD en andere Leden herinnerden hoe voor afzonderlijke individuen armoede en gebrek en vooral eene ontoereikende voeding dikwijls de hoofdoorzaken tot longtering waren.

Dr. BERTHET uit Cercoux en Dr. BILLOD uit Sainte-Gemmes gaven eene schets van de *pellagra*, die ziekte der armen, zoo als zij ze noemden. De pellagra is volgens hen een ziekelijke toestand van de huid en van de slijmvliezen des darmkanaals, dikwijls met verstandsstoornissen en gemoedsziekten hand aan hand gaande. Dr. BOUCHUT zeide dat hij pellagra had zien ontstaan na het gebruik van brood, gebakken uit koren of maïs, waarop de groene schimmelplant *Verdet* werd aangetroffen.

Over het *laatste* ontwerp hebben Dr. WREDEN en Dr. PLASS het woord gevoerd en hunne ervaringen over dit voor velen moeijelijk te volgen onderwerp, kortelijk voorgelezen. Wij verwijzen ook hierover naar het Compte rendu.

In de complementaire avondzittingen werden mede belangrijke zaken besproken. Zoo gaf de opmerking van Dr. VAN LOHE, dat hij met leedwezen zag hoe in dit Internationaal Congres al de internationale vragen, het beroep van den arts betreffende, vermeden waren, aanleiding tot gewigtige mededeelingen van Prof. PALASCIANO uit Napels en van Prof. CROCQ uit Brussel, omtrent sommige in hunne Wetgevende Kamers gevoerde beraadslagingen over het regt van den Geneesheer om van zijnen cliënt te erven, over hunne regten tot schuldvordering en over de verpligting om aan de Justitie medische geheimen te openbaren en voegde Dr. REVILLOUD hier ten opzigte van Frankrijk eenige ophelderingen bij.

Dr. VAN DE LOO uit Venlo vertoonde der vergadering zijn „bandage *tricot plâtre*", ontwikkelde zijne voordeelen en gaf er de toepassing van aan.

Dr. BACCELLI uit Rome deelde zijne methode van behandeling van het empyema mede, deze bestond in het ontledigen der etterholte en de inspuiting met nitras argenti.

Prof. MARCELLIN DUVAL uit Brest las eene Verhandeling voor over zijne proeven op ter dood gebragte personen, met betrekking tot den bloedsomloop, de zamentrekkingen van het hart, der groote en kleine slagaderen enz. Deze Verhandeling trok zeer de aandacht en gaf tot menige gedachtenwisseling aanleiding.

Dr. GARRIGOU DESARÈNES uit Parijs las eene memorie, *Over de otoscopie en de aanwending van den otoscoop bij de ziekten van het trommelvlies*, voor.

Prof. CROCQ uit Brussel besprak de nephritis albuminosa en deelde zijne gunstige behandelingsresultaten mede der toediening van joduretum potassii in klimmende giften. Hij begint met 2 grammen daags en stijgt soms tot 10, ja tot 15 grammen per dag.

Eindelijk kwam ook de cholera-behandeling ter sprake en voerden Dr. POSNANZKI uit Petersburg en Dr. DESPREZ uit Saint Quentin daarover het woord. De eerste deelde mede, dat hij in de algide periode dezer ziekte zich zeer goed had bevonden van de groote doses *acidum hydrocyanicum*, soms tot 15 druppen alle 5 minuten. In de typheuse periode roemde hij zeer het gebruik van *ammonia*. In zijne met deze middelen te Petersburg genomene proeven had hij slechts 8 percent aan die ziekte verloren.

Dr. DESPREZ zeide, dat hij veel nut had gezien van de toediening van eene mixtuur, bestaande uit chloroform, alcohol, spir. Mindereri en water, lepelsgewijs alle half uren gegeven.

De Commissie tot toewijzing der door het Congres te Bordeaux uitgeloofde gouden medaille aan hem, die in dit Congres de beste verhandeling over een praktisch heelkundig onderwerp zou hebben ingezonden, heeft dit eermetaal toegewezen aan Prof. BOURGADE uit Clermont-Ferrard, voor zijne memorie, *Over het wondverband met perchloruretum ferri*.

Vóór het sluiten van het Congres op den 28sten Augustus, heeft de vergadering bepaald dat het eerstvolgende Internationaal Medisch Congres in Italië zal plaats hebben.

Prof. BOUILLAUD dankte nu de Leden voor hunne medewerking aan de belangrijke werkzaamheden, als ook voor de welwillendheid hem betoond en riep de vreemde Leden een hartelijk vaarwel toe. Een daverend handgeklap begroette de laatste woorden van dezen waardigen grijsaard. Dr. LOMBARD nam nu het woord en dankte uit zijnen naam en uit dien der vergadering den Voorzitter voor de uitstekende wijze, waarop deze Internationale Conferentie door hem was geleid en ten einde gebragt. Prof. BOUILLAUD viel toen zijnen ouden vriend om den hals en verzocht de aanwezigen deze afscheids-accolade als aan hun allen toegebragt te willen beschouwen. Een daverend bravo beantwoordde deze hartelijke daad.

Dit Congres is zeker in menig opzigt zeer belangrijk te noemen, en zullen zijne vruchten niet achter blijven. Gewigtige onderwerpen over de Genees- en Heelkunde en der Hygiène zijn hier besproken en is de toepassing op de ziekenverpleging en de volksgezondheid hier niet uit het oog verloren. Ook de afzonderlijke zamenkomsten, waartoe vooral het groote Banquet, dat in de prachtige zaal van het *Grand-Hôtel* plaats greep en waaraan 160 Congres-Leden deel namen, kan worden gerekend, gaven duidelijke bewijzen van den broederlijken zin en den geest van echte collegialiteit, die onder de deelnemers heerschte.

Ook de hier aanwezige geleerden uit den vreemde, deelden ons gaarne ook in private bijeenkomsten het een en ander uit den schat hunner kennis en ervaring mede. Zoo zal menigeen met mij zich nog lang met erkentelijkheid de leerrijke uren herinneren, die wij in het kleine lokaal des Deutschen Medicinischen Vereins in de Rue de l'école de médecine, onder het gehoor van de Professoren VIRCHOW, FRIEDREICH, HEBRA en LIEBREICH hebben doorgebragt.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

PLOTSELING ONTSTAAN EN WEDER VERDWIJNEN VAN DOOFHEID EN SPRAKELOOSHEID. — Eenige dagen geleden werd mijne hulp ingeroepen bij een 23jarig chlorotisch meisje, dat sedert 6 jaren aan epilepsie lijdende was, waarvan de aanvallen in de laatste maanden heviger en veelvuldiger waren.

Volgens het verhaal, dat mij door hare zuster gedaan werd, had zij den vorigen avond een buitengewoon hevigen insultus epilepticus doorgestaan, waarna zij zeer lusteloos was en den volgenden morgen om 11 uur op eens volslagen doof en sprakeloos werd. Behalve een versnelde pols en eenige trilling der ledematen was er niets abnormaals waar te nemen; zij drukte zich door gebaren vrij duidelijk uit en had geen hoofdpijn; alle bewegingen waren normaal. Ik schreef haar asa foetida voor en liet sinapismi in den nek appliceren; des avonds kwam eerst de spraak, twee uren later het gehoor weder. Plotseling opkomende en weder verdwijnende alalie is genoeg bekend, maar deze vorm van totale doofheid is zeker zeldzaam, weshalve ik de mededeeling er van niet overbodig acht. T. M.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. — Burgemeester en Wethouders hebben den Gemeenteraad aangeboden een door den Gemeente-Architect ontworpen plan tot *verbetering van het rioolstelsel* in de gemeente, met missive aan de Commissie van bijstand voor de plaatselijke werken en eigendommen enz. Het plan van den Gemeente-Architect berust op de volgende hoofddenkbeelden:

1°. De riolen moeten allen van de grachten afgevoerd worden en alle vergaarbakken van vuil binnen de gemeente moeten worden weggeruimd.

2°. Alle secreten moeten op de gemeente-riolen gebragt worden en de beerputten zonder uitzondering vervallen.

3°. Door een lager peil der riolen moet de afstrooming bevorderd worden.

4°. Door de mechanische krachten en hulpmiddelen moet de zoo noodige doorspoeling der riolen worden verkregen.

5°. Het rioolvuil of rioolwater wordt naar drie verschillende punten buiten de stad afgeleid, te weten: naar den Veenpolder, naar het Kleine Veentje achter de aschstallen en naar eene verwijderde plaats ter zijde naar het Kanaal.

6°. Op die plaatsen wordt het vuile water door middel van stoommachines opgepompt en gezuiverd, waarna het zich weder in den boezem ontlast.

De vorm en zamenstelling der riolen, waarbij alle vergaarputten vervallen, worden in de plannen en memoriën aangegeven en voor de beoordeeling voldoende omschreven en opgehelderd.

De toepassing dezer hoofddenkbeelden zal, blijkens de begrooting, behalve de werken, die daaruit onmiddellijk voortvloeijen, nog de volgende belangrijke werken vorderen:

Het dempen van alle binnengrachten; het maken van nieuwe losplaatsen en daarstellen van nieuwe bruggen enz.; de verbreeding van de Lange Poten en den aanleg eener straat van het Achterom naar het Buitenhof.

Burgemeester en Wethouders verklaren, dat dit veel omvattende plan voorloopig zoowel hunne goedkeuring als die der Commissie van bijstand voor de plaatselijke werken en eigendommen heeft weggedragen, maar zij doen met die Commissie opmerken, dat hun oordeel over dit belangrijk werk uit den aard der zaak afhankelijk blijft van de meening der deskundigen, aan wie het onderzoek van het aangeboden plan zal worden opgedragen.

Zij hebben alzoo den Raad voorgesteld, eene Commissie van drie deskundigen te benoemen en die uit te noodigen, den Raad te dienen van berigt en raad omtrent het plan van den Gemeente-Architect.

— Zoo als men zich zal herinneren, was er in een, ook uit medico-politisch oogpunt, zéer belangrijk punt een conflict gerezen tusschen den Gemeenteraad der residentie en Gedeputeerde Staten der provincie Zuid-Holland, en wel ter zake eener door den Raad vastgestelde Verordening, waarin werd bepaald, *dat de eigenaren van sloten of wateren tot uitloozing van riolen of sekreten verpligt zijn, die op schriftelijk bevel te doen overkluizen.* Gedeputeerde Staten achtten, om de vroeger mede aangegeven redenen, die bepaling strijdig met de Wet, en verzochten den Koning de vernietiging van de betrekkelijke Verordening. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft thans hierop het volgende aan de Gedeputeerde Staten te kennen gegeven:

„Na kennisneming van uwen brief van 18 Junij l.l., n°. 48, en van de daarbij overgelegde stukken, moet ik zwarigheid maken, de Verordening van den Gemeenteraad van 's Gravenhage, op het dempen van sloten en andere wateren, aan den Koning tèr vernietiging voor te dragen. Mij is geene Wet bekend, waarmede zij in strijd is, en aan strijd met het algemeen belang kan m. i. hier niet gedacht worden, daar zij juist ter bevordering van dat algemeen belang strekt.

„De Gemeentewet draagt in Art. 135 aan den Gemeenteraad op het maken van Verordeningen, die hij in het belang der openbare gezondheid noodig acht. Wanneer nu de Gemeenteraad van 's Gravenhage overtuigd is, dat open sloten, waarin riolen of sekreten uitloopen, nadeelig zijn voor de gezondheid, dan kan hij krachtens dat Wetartikel de eigenaren dier sloten bij Verordening verpligten, ze onschadelijk te maken.

„Uwe Vergadering is, blijkens de overgelegde stukken, wel van oordeel, dat de Gemeenteraad hiertegen bij Verordening kan waken, doch meent, dat de wijze, waarop de Verordening in de zaak voorziet, niet met de Wet overeenstemt. Naar uwe meening had *de Raad het uitloopen van riolen op sloten, waar dit schadelijk wordt geacht, moeten verbieden* (als wanneer dit verbod gegrond zou zijn op Art. 625 Burgerlijk Wetboek), *maar mogt hij aan de eigenaars geen last opleggen, waardoor hun eigendom geheel van bestemming zou veranderen.*

„Daargelaten de vraag, of dit laatste hier wel geacht kan worden het geval te zijn, geloof ik *niet*, dat de algemeene magt, in Art. 135 der Gemeentewet aan de Gemeentebesturen toegekend, door Art. 625 Burgerlijk Wetboek wordt beperkt, zoodat elke verpligting, in het algemeen belang aan eigenaars opgelegd, met de woorden van laatstgenoemd artikel zou moeten overeenkomen. Bovendien ligt dit Wetsartikel tot grondslag van de beklaagde Verordening. Deze toch verbiedt *in het wezen der zaak* het gebruik maken van sloten tot uitloozing van riolen of sekreten, wanneer zij niet overkluisd zijn. Willen de eigenaren dier sloten zich van den last tot overkluizing bevrijden, dan hebben zij slechts de uitloozing der riolen op die sloten af te sluiten, als wanneer de Verordening op hunne sloten niet meer toepasselijk is.

„Het ware zeker wenschelijk, dat werken als de hier bedoelde van wege het Gemeentebestuur wierden uitgevoerd, maar, wanneer het Bestuur daartoe niet bereid is, kan tot het maken dier kosten, waartoe in de eerste plaats onteigening der sloten zou behooren, niet worden gedwongen.

„Ook uwe tweede bedenking tegen de Verordening kan ik niet wel tot de mijne maken, enz.”

(Den 29sten Julij is alsnu de volgende Verordening te 's Gravenhage afgekondigd:

„*Verordening op het dempen van Sloten en andere Wateren.*

„*Art* 1. Alle eigenaren van sloten of wateren, gebruikt wordende tot uitloozing van riolen of sekreten, zijn verpligt, die, na ontvangen schriftelijk bevel van Burgemeester en Wethouders, te overkluizen of door riolen te vervangen, binnen zoodanigen termijn en op zoodanige wijze als bij dat bevel bepaald wordt.

„*Art.* 2. Burgemeester en Wethouders geven dat bevel alleen voor die sloten of wateren, welke zij, na ingewonnen schriftelijk en met redenen omkleed advies van de Vergadering, vermeld in Art. 29 en volgende der Algemeene Instructie voor de Geneeskunstoefenaren, vastgesteld door het Burgerlijk Armbestuur op den 20sten December 1861 (*Verzameling* n°. 200), gevaarlijk of schadelijk oordeelen voor de openbare gezondheid.

„*Art.* 3. Die aan het bevel bij Art. 1 bedoeld niet voldoet, wordt gestraft met eene boete van *ƒ* 10 tot *ƒ* 25 met of zonder gevangenis van 1—3 dagen.

„Aldus vastgesteld door den Gemeenteraad van 's Gravenhage den 12den Maart 1867.”)

AMSTERDAM. — Blijkens aankondiging van den Voorzitter der orde van Professoren van het Athenaeum zal, ten gevolge van de nieuwe regeling van het Natuur- en Geneeskundig Onderwijs aan het Athenaeum, bij de inschrijving op 16 en volgende dagen van deze maand September, van hen, die de lessen wenschen bij te wonen, in handen van den Secretaris van Curatoren in één termijn voldaan behooren te worden de verschuldigde collegiegelden van respectievelijk *ƒ* 150 en *ƒ* 75 per jaar, zoo als vroeger werd medegedeeld. ALI COHEN.

— Aangaande de ziekte, waaraan een 70tal schepelingen aan boord Z. M. stoomtransportschip *Java* hebben geleden, op de tehuisreis van Oost-Indië naar Nederland, wordt het volgende medegedeeld:

„De ziektevorm was *hydraemia scorbutica.* Na een langdurig verblijf in Oost-Indië was het weërstand biedend vermogen tegen schadelijke invloeden bij deze personen belangrijk verminderd. Onder de lijders waren er verscheidene, die wegens ligchaamsgebreken voor de militaire dienst in Oost-Indië waren afgekeurd, terwijl tevens daaraan enkele gedetineerden leden, die met voornoemd stoomschip als gevangenen naar Nederland werden overgevoerd.

„De ziekte is bij de meesten zeer spoedig na hunne opname in 's Rijks Marine-Hospitaal te Willemsoord onder een doelmatigen leefregel geweken, terwijl er *vier* lijders, wier toestand bij hunne opname hoopeloos was, overleden zijn.

„De weinige, daar nu nog verpleegd, zullen in betrekkelijk korten tijd hersteld zijn.”

†.

ROTTERDAM. — In den Gemeenteraad zijn door den Heer SICKMA de redenen aangestipt, die de Cholera-Commissie alhier genoopt hadden het teer branden in de opene lucht ten tijde der cholera, als middel tot desinfectie van den dampkring, niet van stads wege aan te bevelen. Hij herinnerde, dat dezelfde kwestie al vroeger door de Commissie was overwogen en dat toen hare meening was, dat bij het verbranden de dampen omhoog stijgen, wel in de bovenste luchtlagen verspreid raken, maar geen

werking doen voor de benedenste lagen, met andere woorden op de openbare straat van geen effect zijn. Dat middel, van ouds bekend, is in den laatsten tijd op nieuw beproefd te Marseille in 1865, toen de cholera uit Egypte daar was binnengedrongen en verleden jaar bij ons te Groningen, Zwolle en Scheveningen; volgens de berigten, door de Commissie ingewonnen, echter zonder effect. Het verdampen van teer en carbolzuur, uit te sprenkelen over de straat, moge de lucht met die vlugtige zuren genoeg bezwangeren, het blijft daarbij toch kwestieus of dit ter vernietiging van de cholerasmetstof als afdoende door de wetenschap of door de ervaring uitgemaakt is.

Wat men te Barcelona in 1854 meende opgemerkt te hebben, dat de werklieden der gasfabriek *daarom* vrij bleven van cholera, heeft de ondervinding te *London* in 1866 op ruime schaal geenszins bevestigd; de ziekte maakte juist de meeste slagtoffers in die buurten waar de grootste gasfabrieken staan. In het *Westend* dier hoofdstad bezweken 15 gasstokers, die toch in eene atmospheer vol vlugtige teerzuren werkzaam waren. Dat de ziekte zich bijzonder veelvuldig vertoonde bij schepelingen, niettegenstaande die aan boord van de schepen zich toch insgelijks te midden van teerdampen bewogen, is bekend.

De proefnemingen met teer branden in de opene lucht was dus niet van stads wege aan te bevelen en beter is het met meer kracht zich te bepalen tot het ontsmetten van lokalen of van voorwerpen, die daarvoor beter vatbaar zijn dan het onbegrensde luchtruim. †.

— Volgens de *Staats-Couranten* van 9 en 15 September bedroeg de cholerasterfte tot 13 September te Rotterdam (sinds 9 Augustus) 278, te Dordrecht 85, te Delft 91, te 'sGravenhage 17, te Zaandam 85 en tot 7 September te Nieuw Beijerland 11, te Bleiswijk 22, te Delfshaven 15, te Pernis 12, te IJsselmonde 13. Tot op 4 September waren te Bruinisse 17 en te Amsterdam tot 3 September 12 cholerasterfgevallen voorgekomen. Gedurende de maand Augustus bedroeg het cijfer der geboorten te Rotterdam 382 en dat der sterfte 446. Dr. J. HARLO.

UTRECHT. — Doordien met den aanvang van dezen cursus de kweekelingen van het Rijks-hospitaal alhier de lessen der Hoogleeraren in de Geneeskunde aan de Hoogeschool zullen bijwonen en uit dien hoofde als studenten ingeschreven moeten worden, zal het cijfer der Medische studenten aan de Utrechtsche Hoogeschool in eens met 67 werden vermeerderd.

— Ingevolge beschikking van Burgemeester en Wethouders zijn hier op alle plaatsen, waar gebrek aan goed drinkwater bestaat, weder geplaatst de watertonnen, waarvan men ten vorigen jare het groote voordeel heeft ondervonden. Die tonnen worden gevuld door twee rondrijdende waterwagens, met water uit de stadspompen achter het Vleeschhuis en in de Arentzstraat.

— Het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap* heeft besloten, de overige prijsvragen van het programma van 1865 nogmaals uit te schrijven en daarbij o. a. de volgende nieuwe te voegen: 1°. Eene vergelijkende beschouwing van den *Tarsus*, bij de verschillende familiën der zoogdieren, met de noodige afbeeldingen opgehelderd; — 2°. Wat is uit licht- en warmte-verschijnselen omtrent de wet van BERTHOLLET aangaande mengsels van zouten op te maken? Nieuwe proefnemingen worden daarbij gevraagd.

ARNHEM. — Burgemeester en Wethouders dezer gemeente hebben, den 10den Augustus j.l., bekend gemaakt, dat door ziekte aangetaste aardappelen verkocht en door het gebruik daarvan schadelijke gevolgen ontstaan zijn; dat zij derhalve het verkoopen van zoodanige aardappelen verbieden en dat de afgekeurde door de politie zullen worden onbruikbaar gemaakt.

— In eene missive, den 29sten April j.l. door den Geneeskundigen Inspecteur voor Gelderland en Utrecht aan Burgemeester en Wethouders dezer gemeente gezonden, inhoudende aanwijzing van een aantal verbeteringen, hier in het belang der volksgezondheid in te voeren, werd ook een huis opgegeven, dat hij ongeschikt achtte om door menschen bewoond te worden. In de vergadering van den Gemeenteraad van 10 Augustus j.l. is nu, na nader ingesteld onderzoek, verklaard, dat de bewoning van het onderzochte huis voor de openbare gezondheid nadeelig is en de verdere bewoning verboden.

ZWOLLE. — Bij besluit van Burgemeester en Wethouders van Oosterhout (Noord-Brabant) zijn, dezer dagen, „tot stuiting van den voortgang der cholera aldaar," ten behoeve van den Staat onteigend en verbrand het bed met kussens, dekens, enz., waarop een persoon aldaar aan de cholera was overleden. (Het besluit van onteigening is gegrond op Art. 69 der Wet van 28 Augustus 1851, *Staatsblad*, n°. 125, en op de verklaring van den Geneesheer, dat de ziekte (vermoedelijk zal bedoeld zijn: onder aanwending van andere voorbehoedmiddelen) op geene andere wijze dan door onteigening en verbranding dier voorwerpen kon worden gestuit.

Deze wijze van handelen verdient algemeener in het werk gesteld te worden. Het eenige bezwaar daartegen zou in de geldelijke opoffering gelegen kunnen zijn. Doch al ware die grooter dan in den regel het geval zal zijn, ook dán nog zou dat bezwaar niet in aanmerking mogen of kunnen komen.

Bij een zeer hevig geval van angina diphtherica, dat alhier, te Zwolle, vóór eenige dagen voorkwam (waar overigens sedert geruimen tijd van deze ziekte niets is gebleken), werd ook het beddegoed, de kleêren enz. van het lijdertje door verbranding vernietigd (met algeheele instemming van het betrokken hoofd des huisgezins), onder gelijktijdige aanwending van de noodige desinfectie van de ziekenkamer enz. Op deze wijze alléén komt mij voor, dat van krachtige en afdoende maatregelen tegen de verdere verbreiding van zoodanige ziekten spraak kan zijn! ALI COHEN.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt.* — *September.* — Met den 1sten September 1867 zijn geplaatst op Z. M. rader-stoomschip *Sumatra*, liggende te Hellevoetsluis, de Off. v. Gez. 2de kl. C. H. SCHRÖDER, en op Z. M. rader-stoomschip *Borneo*, liggende te Amsterdam, de Off. v. Gez. 2de kl. H. MOERMANS.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *Augustus.* — Bij Z. M. besluit van 4 Augustus 1867, n°. 35, is de Off. v. Gez. 1ste kl. J. H. A. LOURENS, van het 1ste Regiment Infanterie, op zijne daartoe gedane aanvrage ter zake van ligchaamsgebreken, op pensioen gesteld.

Bij Z. M. besluit van 19 Augustus 1867, n°. 57, is de Off. v. Gez. 2de kl. J. SOMBEEK voor den tijd van vijf jaren gedetacheerd bij het leger in Oost-Indië.

Bij Z. M. besluit van 21 Augustus 1867, n°. 47, is de Off. v. Gez. 2de kl. W. A. VAN DURA, bij de Garnizoens-Infirmerie te Venlo, op non-activiteit gesteld.

Bij Z. M. besluit van 23 Augustus 1867, n°. 75, is de Off. v. Gez. 3de kl. N. VAN RIJNBEEK, bestemd voor de dienst in Oost-Indië, voor den tijd van één jaar bij het leger hier te lande gedetacheerd en geplaatst bij het 3de Bataillon 4de Regiment Infanterie.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 3de kl. H. P. SCHRÖDER, van de Koninklijke Militaire Akademie te Breda naar het Garnizoens-Hospitaal te Vlissingen; — de Off. v. Gez. 1ste kl. N. J. MULLER, van het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam naar het 1ste Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 2de kl. J. LEON, van 's Rijks Kweekschool voor

Militaire Geneeskundigen naar het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam; — de Off. v. Gez. 3de kl. A. J. BOEKELMAN, van het 3de Bataillon 4de Regiment Infanterie naar het 3de Bataillon 2de Regiment Infanterie.

— Van wege de ingezetenen der gemeente Winsum is dezer dagen door den Gemeenteraad aldaar aan elk der Geneesheeren Dr. G. HAVINGA JANSSONIUS en G. W. CRAMER te Winsum, en Dr. H. JANSSONIUS te Baflo, een sierlijk geschenk met inscriptie aangeboden, als blijk van erkentelijkheid voor de door genoemde Geneeskundigen bewezen diensten tijdens het heerschen der cholera aldaar in het vorige jaar.

(Zoo als men weet werd de gemeente Winsum, inzonderheid in het gedeelte Obergum, in zeer hooge mate door de ziekte bezocht.)

— De Raad der gemeente Bedum (Groningen) heeft aan alle vier Geneeskundigen in de gemeente, die allen ten vorigen jare cholera-patiënten hadden behandeld, een blijvend aandenken aangeboden voor hunne hulp. Aan één hunner, Dr. L. T. SCHLEURHOLTS, die, ofschoon de geneeskundige praktijk hebbende nedergelegd, niettemin den ingezetenen ijverig bijstond, werd een sierlijk pièce de milieu geschonken, met het opschrift: „Dr. L. T. SCHLEURHOLTS, als ijverig en onverschrokken bestrijder der cholera in 1866, erkend door de gemeente Bedum.”

— Vóór het vertrek van den 84jarigen gepensioneerden Chirurgijn-Majoor NAEGELI naar Zwitserland, waar hij zijne verdere levensdagen ging slijten, werd hem te Breda eene luisterrijke serenade gebragt.

— Ten gevolge van het afzien van zijne voorgenomene verplaatsing naar elders, is aan Dr. J. C. LAPIDOTH, te Wijk bij Duurstede, door vele ingezetenen dier gemeente een kostbaar geschenk aangeboden.

BENOEMD: Tot Leeraar in de Natuurlijke Historie aan de (gemeentelijke) Hoogere Burgerschool te Amsterdam, de Heer P. DE BOER, van Ternaard, Med. en Phil. Nat. Doctor.

— Bij de jongste verkiezing van leden voor de Gemeenteraden (in Julij j.l.) zijn o. a. de volgende Geneeskundigen verkozen of herkozen: Almelo (Stad), Dr. H. G. HESSELINK; Amsterdam, Dr. C. E. HEYNSIUS; Borne, J. B. SCHOEMAKER, Heel- en Vroedmeester; Delft, Dr. J. SOUTENDAM en Dr. P. J. A. H. VERMEULEN; Dordrecht, Dr. M. G. TIMMERS VERHOEVEN en Dr. J. A. DELHEZ; 's Gravenhage, Dr. W. H. MEIJER; Gouda, Dr. G. F. BUCHNER en Dr. A. LUIJTEN; Rotterdam, Dr. C. H. VAN DER LOOY; Schiedam, Dr. C. J. VAILLANT; Utrecht, Dr. TH. A. VAN SCHERMBEEK; Waalwijk, Dr. J. B. DE HAAN; Wijk bij Duurstede, J. J. A. VERBEEK (Apotheker). ALI COHEN.

— Daar de betrekking van Geneesheer-Directeur aan de Orthopaedisch-Gymnastische Inrigting te Amsterdam met 1° Januarij vaceren zal, kunnen inclinerenden zich aanmelden bij Prof. BERLIN.

OVERLEDEN: Te Maasland, den 9den September, de Heer J. C. BURKENS, Geneeskundige aldaar, aan cholera, oud 62 jaren. Hij was thans het zesde slagtoffer der ziekte, die hij het vorige jaar, toen zij aldaar vrij hevig woedde, ongedeerd onder de oogen had gezien. †.

— Den 7den September, te Groningen, de Heer CH. GUYOT, Med. Doctor, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, vroeger eerste Instituteur en Hoofd-Directeur van het Instituut voor Doofstommen aldaar, oud 77 jaren.

VERTROKKEN: Van Harlingen, Dr. P. VERKADE, als Stads-Geneesheer benoemd te Wageningen.

— Van Meppel: Dr. F. W. L. TYDEMAN, benoemd als Stads-Geneesheer te Harlingen.

— Van Zwolle, Dr. J. C. W. FISCHER, naar Venray (Limburg).

VACANT: Te Usquert, de betrekking van Vroedvrouw. ALI COHEN.

VERSLAG VAN HET INTERNATIONALE CONGRES DER MAATSCHAPPIJEN TOT HULPVERSCHAFFING AAN ZIEKEN EN GEKWETSTEN IN TIJDEN VAN OORLOG,

GEHOUDEN TE PARIJS VAN 26—31 AUGUSTUS 1867,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. H. C. BASTING,

Officier van Gezondheid 1ste klasse; Gedelegeerde van het Ministerie van Oorlog.

De Congres-vergaderingen werden gehouden in de ruime zaal van het Hôtel rue Buonaparte 44, welke vergaderingen door de gedelegeerden der Hulp-Maatschappijen en der Ministeriën van Oorlog van alle landen van Europa, ook van Noord-Amerika, alsook door belangstellenden, zoowel heeren als dames, werden bijgewoond. Des namiddags vereenigden zich de door de vergadering benoemde Commissiën gewoonlijk in het gebouw der expositie van de Hulp-Maatschappijen op het „Champ de Mars", om de hun opgedragen taak te bespreken en te volbrengen. Des avonds vereenigden zich de gedelegeerden in eene der zalen van het „Grand Hôtel", Boulevard des Capuçines, en bespraken aldaar met elkander de onderwerpen, waarover zij den volgenden dag in het openbaar zouden beraadslagen, of deelden elkander mede wat de laatste oorlogen hun — met betrekking tot het onderwerp der Hulp-Maatschappijen — hadden geleerd enz.

De Graaf SERURIER, Vice-President van het voorbereidend Comité, opende het Congres met een hartelijken welkomstgroet en eene oproeping tot eendrachtige samenwerking ter bereiking van het groote doel, waartoe men van heinde en verre hier was te samen gekomen.

Het voorbereidend Comité werd terstond tot Congres-bestuur gekozen. Naast den Voorzitter namen plaats als Vice-Presidenten GUSTAVE MOYNIER, President van het Geneefsche Comité, Prof. LANGENBECK, Gedelegeerde van het Pruisisch Gouvernement en Dr. Baron MUNDIJ, Afgevaardigde van het Oostenrijksche Ministerie van Oorlog. Prins KAREL van Pruissen, Grootmeester der Orde van St. Jan van Jerusalem, deed hier de orde vertegenwoordigen door den Graaf DE ST. LUC, Kommandeur dier orde.

Bij de opening van het Congres werd aan de gedelegeerden de witte armband, met het roode kruis op het midden gestikt, uitgereikt, en droegen zij dezen bij iedere vergadering. Men stelde hun tevens een boekdeel, behelzende het verslag van den door de voorbereidende Commissie verrichten arbeid, ter hand, om hun tot leiddraad bij de te houden beraadslagingen te kunnen dienen en de later te benoemen Commissiën bij hunnen arbeid voor te lichten. Verder werd er rondgedeeld een uittreksel van de in Augustus te Würzburg gehouden voorloopige samenkomst der gedelegeerden van eenige Duitsche Hulp-Comité's, welke eenige wijzigingen in de Conventie van Genève voorstelden. Op deze laatste voorstellen, welke in de vergadering door den Vice-President LANGENBECK werden opgehelderd en verdedigd, werd telkens bij de behandeling der voorstellen, door de Parijssche Commissie gedaan, naauwkeurig acht gegeven en het oordeel der vergadering er over ingeroepen.

De aan de Conferentie ter overweging aangeboden vraagstukken waren oorspronkelijk 17 in getal, waaraan later door de vergadering nog drie zijn toegevoegd, welke de regeling van de betrekking der Marine tot de „Conventie van Genève" en de attributen, aan het Centraal-Comité in die stad toe te kennen, zouden ter sprake

brengen en helpen regelen, alsmede de inrichting van het gewenschte internationale tijdschrift voorstellen.

Behalve het door den Secretaris-Generaal opgemaakte proces-verbaal werd ook door Stenografen naauwkeurige aanteekening gehouden van al het hier behandelde. Uit deze bouwstoffen zal een „Compte rendu" worden samengesteld, dat later aan de Regeeringen in Europa en Noord-Amerika, aan de Hulp-Maatschappijen en hare gedelegeerden zal worden toegezonden.

Dien ten gevolge zullen de volgende bladzijden dan ook slechts eene korte bespreking der op de gestelde vragen door de Conferentie gegeven antwoorden bevatten en ten slotte mijn eigen resultaat nopens dit Internationaal Congres mededeelen.

Diegenen mijner lezers, welke deswegens meerdere informatiën verlangen, verwijs ik naar genoemd „Compte rendu", dat zeker hunne begeerte volkomen zal bevredigen.

De voorgestelde vragen waarover werd beraadslaagd luiden als volgt:

1°. Welke zijn de artikelen der Conventie van Genève, waarvoor eene verbetering wenschelijk zou zijn?

2°. Welke andere zou men er willen bijvoegen?

3°. Op welke wijze zou men de onschendbaarheid der Conventie kunnen verzekeren en de adhaesie der landen, die tot de Conventie nog niet zijn toegetreden, kunnen verkrijgen?

4°. Welke zijn de beste hulpmiddelen tot vervoer der gekwetsten van het slagveld, en op welke wijze zou men den toegang tot dat slagveld voor de Afgevaardigden der Hulp-Maatschappijen mogelijk kunnen maken?

5°. Moeten de Hulp-Maatschappijen hospitalen oprigten in de nabijheid van het oorlogsterrein?

6°. Welke instructiën moet men aan de Afgevaardigden geven die aldaar werkzaam zullen zijn?

7°. Op welke wijze zouden die Afgevaardigden, vergezeld van eenen kleinen trein van personeel en materiëel, de hoofdkwartieren het best kunnen volgen?

8°. Op hoedanige wijze zou men de correspondentie met de Hulp-Maatschappij van het vijandelijk leger kunnen tot stand brengen?

9°. Waardoor zou men — terstond na eene oorlogsverklaring — de onzijdigheid van het personeel en materiëel der Hulp-Maatschappijen kunnen doen erkennen, en hare onderlinge communicatie gemakkelijk kunnen maken?

10°. Door welke middelen zou men het best de bevolking kunnen opwekken om op het oorlogsterrein de gekwetsten te helpen verzorgen?

11°. Welke is de veiligste schuilplaats voor eene ambulance?

12°. Welk model-materiëel zou de Conferentie aan de Hulp-Maatschappijen raden zich aan te schaffen?

13°. In welk opzicht moet de Hulp-Maatschappij zich bezig houden met de ontsmetting van het slagveld? Behoort deze verrichting wel tot de zaak der Hulp-Maatschappijen?

14°. Welke zijn de beste middelen waardoor men zou kunnen bewerken, dat de legerkorpsen en de familiën van gekwetsten of gesneuvelden van die verwonding of van dien dood spoedig bericht ontvingen?

15°. Door welke middelen kunnen de Hulp-Maatschappijen zich in vredestijd het best voorbereiden tot de hen in den oorlog wachtende moeielijke taak?

16°. Is het wenschelijk dat er een internationaal journaal der Hulp-Maatschappijen worde opgericht?

17°. Zou het niet nuttig zijn om elke twee jaren in eene der hoofdsteden van Europa eene internationale vergadering der Hulp-Maatschappijen te houden?

18°. In hoe verre kunnen bovengenoemde vragen ook ten opzichte der Marine worden beantwoord?

19°. Het Comité te Genève gevestigd, als Centraal-Comité aangenomen zijnde, vraagt dit Comité aan de Hulp-Maatschappijen haar gevoelen omtrent zijne organisatie, attributen en te verrichten werkzaamheden?

20°. Mede vraagt dit Comité het oordeel der Hulp-Maatschappijen aangaande het op te richten internationale tijdschrift, betrekkelijk den vorm, inhoud, redactie van dit laatste enz. enz.?

Over deze vragen nu werd in het Congres in het breede beraadslaagd en bij de formuleering der antwoorden de ervaring, in de laatste oorlogen opgedaan, geraadpleegd. Ik verwijs ook hiervoor weder naar het „Compte rendu" en wil er hier slechts het volgende van zeggen:

Men was van oordeel dat de Conventie van Genève wijzigingen en toevoegsels behoefde. Deze wijzigingen waren dus het eerst aan de orde en werd er door de vergadering besloten om hare denkbeelden omtrent die wijzigingen in genoemde Conventie in den vorm van *wenschen* op te stellen, ze aldus te laten drukken, en dan aan de verschillende gouvernementen toe te zenden. Dit besluit is ten uitvoer gebracht en hebben de Regeeringen in Europa deze wenschen der Internationale Conferentie reeds ontvangen — Het „Compte rendu" zal ook den tekst der voorgestelde wijzigingen behelzen, daarom geloof ik mij thans tot de mededeeling er van, nog niet gerechtigd.

Genoemde wijzigingen en toevoegsels in den tekst der Geneefsche Conventie bevatten ook de antwoorden der vergadering op vele der hierboven genoemde vragen. De overige antwoorden wil ik hier nog kortelijk vermelden.

Ten opzigte der 10de vraag luidde het antwoord dat men zich van de hulpvaardigheid des volks niet alleen moest trachten te verzekeren door op haar egoïsmus te werken, door eene neutraal-verklaring en het toekennen van andere voordeelen, maar dat men ook bij dat volk een zedelijken zin en een gevoel van menschlievendheid moest trachten op te wekken en levendig te houden.

Het antwoord *op de 11de en 12de vraag* zal later door het internationale tijdschrift moeten worden gegeven. De redactie vindt in het door de Hulp-Maatschappijen in de expositie te Parijs tentoongestelde een ruimen voorraad van zeer aanbevelenswaardig hulp-materiëel. Daarbij komt nog, dat door eene Commissie uit de gedelegeerden ter Conferentie bekroond zijn: twee transportwagens en twee brancards tot vervoer van lijders van het slagveld, welke vier transportmiddelen door de Conferentie der Hulp-Maatschappijen ter aanschaffing worden aanbevolen.

Het antwoord *op de 13de vraag* luidde in hoofdzaak, dat de bedoelde desinfectie tot de attributen des legers behoorde en dat slechts dán de Hulp-Maatschappijen hieraan deel moesten nemen als hare hulp deswegens werd gevraagd. Men wilde toen ook den aard en de wijze der desinfectie bespreken, maar de vergadering was van oordeel dat dit onderwerp belangrijke voorbereidende studiën eischte en bepaalde dus, dat het een der onderwerpen zou zijn, waarmede eene volgende Internationale Conferentie zich zou hebben onledig te houden.

De *14de vraag* was gesteld ten gevolge der mededeelingen van den Afgevaardigde des Ministers van Oorlog in Oostenrijk, dat in dat land nog eene lijst van duizende in de laatste oorlogen vermiste militairen te vergeefs op inlichtingen wachtte.

Het op die vraag te geven antwoord gaf tot velerlei gedachtenwisselingen aanleiding. Men kwam eindelijk overeen om aan de Regeeringen voor te stellen, in tijden van oorlog, elk militair van een document te voorzien waaruit zijne identiteit kon blijken; welk document bij elken gekwetsten of gestorven persoon door hen die zich met deze

ongelukkigen onledig houden gerandpleegd en het resultaat aan de autoriteiten medegedeeld zou moeten worden. Aan de bevelvoerende Generaals zou dan moeten gelast worden, om van deze bevinding aan het korps, waarbij de man was ingedeeld, en aan de gemeente waar hij te huis behoorde, mededeeling te doen enz.

Bij de beantwoording *der 15de vraag* meenden sommigen, dat men door het doen van oproepingen, het uitgeven van geschriften en het houden van openbare redevoeringen de algemeene belangstelling in dit menschlievende werk moest trachten gaande te houden. Anderen meenden dat men zich reeds in vredestijd op allerlei wijs in het verplegen van zieken en gekwetsten moest trachten te oefenen.

Ieder Hulp-Comité moest, volgens hen, in haar eigen land en woonplaats rondom zich zien en zich afvragen wat men voor de in een gegeven geval aanwezige zieken en gekwetsten, bij armen en rijken, kon doen.

Men moest, meenden zij, zich vooral werkdadig toonen bij volksziekten, epidemiën en endemiën. Op deze wijze zou men zich het best tot hulpverleenen in oorlogstijd kunnen voorbereiden en de bevolking, die de vruchten der werkzaamheid dezer Hulp-Maatschappijen reeds in vredestijd zag, zou te eerder geneigd zijn om die Maatschappijen met geldelijke bijdragen te ondersteunen.

Als antwoord *op de 16de vraag* nam de vergadering de wenschelijkheid der oprichting van een internationaal tijdschrift aan.

Ook *de 17de vraag* werd toestemmend beantwoord en werd er besloten om de eerstvolgende Internationale Conferentie te Berlijn te houden.

De tekst der voorgestelde wijzigingen in de Geneefsche Conventie zal ook de Marine-regeling en dus het antwoord der vergadering op de *18de vraag* bevatten, terwijl de antwoorden op de *19de en 20ste vraag* later door het Comité te Genève, na ingewonnen informatiën bij de Hulp-Maatschappijen, zal worden gegeven.

Uit de gedelegeerden werden verder door de vergadering drie Commissiën benoemd.

De eerste dier Commissiën („Commission des concours") moest oordeel uitbrengen over de op de expositie ter mededinging aangeboden transportwagens en brancards.

De tweede Commissie („Commission des récompenses") moest uitspraak doen over de onderscheidingen, toe te kennen aan verschillende personen, die zich ten opzichte van het door de Hulp-Maatschappijen beoogde doel bij uitnemendheid hadden onderscheiden. Gouden, zilveren en bronzen medailles zullen aan deze door de Commissiën ter bekroning voorgedragen personen worden uitgereikt.

De derde Commissie („Commission d'organisation") was belast met de overweging van het vraagstuk der organisatie van de Hulp-Maatschappijen, van het Hoofd- of Centraal-Comité, en met de regeling van het verband der Marine tot de Conventie van Genève.

Zie hier dan in groote trekken de hoofdwerkzaamheden dezer belangrijke Internationale Conferentie, waarin veel over oorlog werd gesproken en toch een vrede bevorderend doel werd nagejaagd.

Deze Conferentie onderscheidde zich door een geest van collegiale welwillendheid en broederlijken zin. Het doel van het Congres was bij allen de hoofdzaak en werden dus de beraadslagingen gekenmerkt door een geest van onderlinge inschikkelijkheid en toegevendheid, die met verzaking van eigenbelang en met een onderling toegeven in ondergeschikte punten hand aan hand ging. Daardoor alleen werd het mogelijk, dat, in zulk een betrekkelijk korten tijd, zulke belangrijke onderwerpen als boven zijn vermeld, rijpelijk konden worden besproken en dat daaromtrent besluiten konden worden geformuleerd.

Ook de avond-bijeenkomsten in het „Grand Hôtel" waren zeer nuttig en hebben veel medegewerkt tot het bevorderen der onderlinge harmonie, en vooral tot het beter verstaan van elkanders bedoelingen en inzichten. Vele der vreemde gedelegeerden toch hadden niet altijd lust in de openbare vergaderingen het woord te voeren, ook wellicht uit vrees van niet goed te worden begrepen. In deze confidentiëele samenkomsten echter was daarvoor geen gevaar en zette men zich vertrouwelijk naast elkander om te hooren verhalen wat de laatste oorlogen aan velen hadden geleerd, met welke bezwaren men had te kampen gehad, hoe men die was te boven gekomen enz. en enkele mijner collega's die met mij de oorlogen nog slechts uit de boeken kenden, deden daar nuttige lessen op voor de, in eenen eventueelen oorlog, ons wachtende moeielijke taak. Van verschrikkelijke en bedroevende tooneelen was menigeen der aanwezigen getuige geweest. Zoo verhaalde ons de Fransche médecin principal Dr. CHENU, hoe hij gezien had dat een Mexikaansch cavalerist à bout portant eenen jongen Officier van Gezondheid doodschoot, op het oogenblik dat deze geknield bezig was een gekwetsten Mexikaanschen soldaat te verbinden. Zoo deelde de Spaansche Chir-Majoor Dr. LANDA ons zijne treurige ervaringen uit den Marokkaanschen oorlog mede, en was hetgeen ons Prof. LANGENBECK en de Pruisische General-Artzt Dr. LOEFFLER van de door de inwoners van Boheme aan de Oostenrijksche gekwetsten gepleegde daden verhaalden, nog veel vreeselijker.

Tegenover zoo veel ontmoedigends stond echter ook veel wat ons opwekte om te volharden in het najagen van het doel, waartoe wij hier te Parijs bijeen waren. Dr. LOEFFLER verhaalde ons zeer veel van de uitstekende diensten der Hulp-Maatschappijen. Hij, die met DUNANT en mij in het Statistisch Congres te Berlijn in September 1863 deze philantropische zaak het eerst in het openbaar had besproken, had later in de Deensche en Oostenrijksche oorlogen hare groote voortreffelijkheid leeren waardeeren en deelde er ons vele voorbeelden van mede. Hij raadde ons aan om alle onze pogingen in het werk te stellen dat er in ons vaderland op alle plaatsen Hulp-Comité's werden opgericht, die zich met alle hun ten dienste staande middelen in het verplegen van zieken en gekwetsten moesten trachten te oefenen. „Op die wijze," zeide hij, „krijgen „wij allengs een hulpleger, dat ons artsen de onberekenbaarste diensten kan bewijzen."

De brave Chir.-Majoor Dr. STEINER uit Baden verhaalde ons, dat men reeds jaren lang in zijn vaderland in dien zin werkzaam was, dat men zich aldaar in tijden van vrede, bij epidemiën en endemiën, met het verplegen van zieken in steden en dorpen bezig hield, en ook in vele hospitalen degelijke mannelijke en vrouwelijke zieken-verplegers vormde. De edele Groot-Hertogin LOUISE stond aan het hoofd van het Vrouwen-Hulp-Comité, dat ook in den laatsten oorlog heinde en verre hulp had verleend en de Badensche troepen als hulpkorps had vergezeld. Prof. HEIFELDER uit Petersburg vertelde ons mede veel van den arbeid der Russische Hulp-Comité's die onder leiding van de Grootvorstin HELENA zoo vele diensten aan de gekwetsten hadden bewezen. Ook Dr. CASTIGLIONI uit Milaan gaf ons eene belangrijke schets van hetgeen de Hulp-Comité's in Italië hadden verricht, van welken arbeid hij ons een „Compte rendu" aanbood en Dr. THOMAS W. EVANS, de beroemde Amerikaansche Philanthroop, die expresselijk Noord-Amerika had rondgereisd om alles te verzamelen wat op de Amerikaansche Hulp-Maatschappijen betrekking had, behoefde wel geene redeneering om ons te overtuigen dat, op dit terrein, de Noord-Amerikanen nog onze meesters blijven en door niemand zijn overtroffen. Hij behoefde ons slechts naar den tuin der expositie te voeren, ons binnen te leiden in den geheel alleen voor de expositie der Noord-Amerikaansche Hulp-Maatschappijen ingerichten bazar en ons op het aldaar tentoongestelde te wijzen; hij behoefde ons verder slechts eenen blik te doen werpen op de door hem geëxposeerde transportwagens, brancards en hospitaaltenten, om ons te doen erkennen

dat het Amerikaansche Hulp-Comité tot heden toe hare broeders in Europa tot een navolgingswaardig voorbeeld is.

Ook nog tot andere mededeelingen gaven deze samenkomsten aanleiding. Zoo liet Dr. PRECCAS, Gedelegeerde van het Ministerie van Oorlog in Noorwegen, ons keurig gephotographiëerde afbeeldingen zien van de bij het leger van zijn vaderland in gebruik zijnde ziekenwagens, medicijn-karren en ambulance-kisten. Zoo expliceerde ons Dr. LANDA zijn bekend »Tablier de transport" en vertoonde de Fransche Officier van Gezondheid Dr. ROLLET ons een verband-ceinturon, dien hij voorstelde, in tijden van oorlog, door iederen soldaat te laten dragen. In dezen luchtigen, smallen gordel waren eenige zakjes, waarin ieder soldaat het verband droeg dat men ten zijnen behoeve kon noodig hebben. Met dien gordel worden thans in het kamp van Châlons proeven genomen.

De Afgevaardigde van het Ministerie van Oorlog in Groot-Brittanje, de beroemde Dr. LONGMOORE, sprak ons van de uitmuntende ziekententen, die thans bij het Engelsche leger zijn ingevoerd, en had de goedheid om aan Dr. LOEFFLER en mij, den volgenden dag, zulk eene tent, geheel geëquipeerd en in den expositietuin tentoongesteld, in al hare bijzonderheden van samenstelling en toepassing aan te toonen. Dr. LOEFFLER, die ten dezen eene autoriteit is, verzekerde mij, dat het de beste en doelmatigste ziekententent was, die hij ooit gezien had, en dat hij zijn gouvernement zou voorstellen er terstond eene uit Engeland te ontbieden.

Zoo was dus deze internationale samenkomst der Philanthropen en Militaire Geneesheeren niet slechts zeer nuttig voor de zaak der Hulp-Maatschappijen, maar ook zij die van deze laatste, in tijden van oorlog, ondersteuning en bijstand erlangen — de Officieren van Gezondheid — hadden hier eene rijke leerschool van onderlinge gedachtenwisseling en collegiale mededeelingen, die zij zich later zeker dikwijls dankbaar zullen herinneren. Daarenboven werd hier menig vriendschapsverbond vernieuwd of nieuwe vriendschapsband gesloten, die niet alleen der geneeskundige wetenschap voordeel kan aanbrengen, maar ook indirect kan medewerken tot leniging van het lot der aan onze zorgen toevertrouwde gekwetsten, omdat daarbij de ervaring van anderen ons dikwerf van onberekenbaar nut kan zijn.

Weldra zal nu het »Compte rendu" van dit Congres aan de belangstellenden in ons vaderland van al het daar verhandelde een uitvoerig verslag geven.

Het Nederlandsche Hoofd-Comité, dat aldaar door den President Dr. BOSSCHA, Oud Minister en den Schout bij Nacht Jhr. VAN KARNEBEEK als gedelegeerden werd vertegenwoordigd, heeft de eer van het weldadige Nederland ook op dit Congres waardig gehandhaafd. Den laatsten Afgevaardigde komt onder anderen de eer toe dat hij de geheele regeling van de betrekking der Marine tot de Conventie van Genève heeft bearbeid en door de vergadering heeft doen aannemen.

Dit Hoofd-Comité zal nu weldra eene oproeping aan het Nederlandsche volk doen, tot oprichting van Hulp-Comité's in de verschillende steden en plaatsen van ons vaderland. Ik hoop van harte dat deze hunne »roepstem" een welwillend gehoor zal vinden; dat overal in Nederland mannen en vrouwen — die belang stellen in het lot onzer arme gekwetste landgenooten en onzer even ongelukkige broeders in den vreemde — zich tot Commissiën zullen willen vereenigen, om — ieder in zijn kring en in zijne omgeving — voor zieken en gekwetsten nu reeds te verrichten wat hunne hand vindt te doen, ten einde aldus in moeielijker uren beter voorbereid te zijn voor eene moeielijker taak.

Moge het dus door de ervaring blijken dat, ook op dit gebied der weldadigheid, ons vaderland hare spreuk bevestigt: »*Eendracht maakt macht.*"

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE FAVUS-ZWAM vinden wij eene mededeeling van den naauwkeurig waarnemenden mykoloog HERMANN HOFFMANN te Giessen, in de *Botanische Zeitung*, n°. 31, van 2 Augustus 1867, waaraan wij bij uittreksel het volgende ontleenen.

Het materiëel voor zijn onderzoek leverde voornamelijk een jong meisje, te Giessen, in het klinikum van Prof. SEITZ verpleegd. Bij hare opname had de ziekte reeds 5 jaren geduurd; van de wijze van ontstaan kon niets ontdekt worden.

1. Elke favus-korst, die klei- of strookleurig was, bestond, behalve uit organischen detritus, uit korreltjes van verschillenden vorm en grootte, uit velerlei mycelium- en (nog meer) conidiën-vormen, die gedeeltelijk Oïdium-vormig zijn en aan de zwam den naam van *Oïdium* (of *Achorion*) *Schönleinii* hebben doen verwerven. Al deze vormsels, waaronder vooral de spore- en Torula-vormige in het oog liepen, waren door de exsudaten van de onderliggende huid (zweet, lymphe, vet, water, hier en daar ook een weinig etter en, bij uitzondering, bloed) te zamen gekleefd en lieten zich bij het overbrengen van de korsten in water terstond en gemakkelijk door drukking of met de naald isoleren. Deze zwammen zijn de afsnoerings-producten van de in de onderliggende huid en vooral in de haarbeurzen aanwezige parasieten; ongetwijfeld echter (en wel onvermijdelijk) bestaan zij ook uit zoodanige zwammen of zwamsporen en zwamfragmenten, welke zoowel in het vertrek als in de vrije lucht in menigte zweven en op dezen onreinen bodem ligtelijk blijven hechten. (Zoo heeft ARDSTEN eens eene *Puccinia* gevonden, welke toevallig hieronder gegroeid was.)

Om te weten, tot welke zwammen deze fragmenten behoorden, werden zij, omdat men uit de conidiën en sporen niets zekers kon afleiden, op verschillende wijzen gekweekt, met uitsluiting, zoo veel mogelijk, van zwevend stof, enz. Zoo bragten de korsten, op een stukje aardappel overgebragt, dat binnen uit een knol versch uitgesneden en aan de oppervlakte gekookt was, in een voor dergelijke proeven ingerigt buisje, na eenige dagen, *Penicillium glaucum* en later nog *Cephalosporium Acremonium* voort. Bij kieming in een droppel gedestilleerd water werd niets anders waargenomen dan hetgeen zich bij alle conidiën-kiemingen vertoont; sommige vormsels waren meer bepaald niet te onderscheiden van overeenkomstige toestanden van *Penicillium*. Hieruit volgde, dat de bedoelde fragmenten tot de meest verspreide zwammen behoorden. Op de korsten zelven werd geen fructificeerend *Penicillium* gezien; het is echter, even als een *Aspergillus*, door anderen in verouderde gevallen waargenomen.

2. Na voldoende afweeking van de korsten kon men dezen gemakkelijk van het hoofd wegnemen en nu kwam het ontbloote schedelbekleedsel duidelijk te voorschijn. Na verwijdering der nog overige haren, bleek het, dat dit gedeeltelijk reeds op groote plekken likteekens bezat, doch hier en daar ook geheel ongeschonden, doch op de meeste plaatsen eenigzins abnormaal was. Onder de versch losgemaakte korsten kon men eenig vocht opmerken, hetwelk gedeeltelijk door eenig uitgevaat bloed gekleurd was, welligt door het krabben met de handen veroorzaakt. Niet zelden bevonden zich op deze, alsmede op nog vrije plaatsen, kleine gele kringen, waaruit gewoonlijk een haar uitstak. Trok men hieraan of prikte men daarin, dan drong er etter met gewone etterligchaampjes uit. Overigens vertoonde de aangetaste opperhuid voor het bloote oog geene of onduidelijke scheuren of bersten. De kleur was normaal, gedeeltelijk ook rood gekleurd, in sterke tegenstelling met de witte, haarlooze likteekenvlakten.

3. Bij het uittrekken der *haren* was het opmerkelijk, hoe bijzonder gemakkelijk en onpijnlijk dit mogelijk was. Gewoonlijk hechtte zich dan aan den schuins ingeplanten voet van het haar een kleurloos, bijna glashelder bekleedsel van geleiachtigen aard, tot eene hoogte van ongeveer 2—3 millimeters; de wortel of bol was bijna altijd ter halver hoogte in den huidtepel afgescheurd en eindigde dus met eene donkere dwarse scheur. Zelden ging ook het deel, hetwelk den tepel bekleedde, mede; nooit echter de tepel zelf. Andere haren lieten zonder dit omhulsel los; het waren de nog niet of weinig door de ziekte aangetaste.

Om de uitgetrokkene haren goed te onderzoeken, is het voldoende hen een korten tijd in een droppel kaliloog (beter dan zwavelzuur) op het voorwerpglaasje te verhitten. Na uitlooging met water kan men gemakkelijk door praepareernaalden het omhulsel open splijten en lospellen; het haar zelf breekt echter hierbij ligtelijk; daarom moet men, om ook dit te onderzoeken, het door kneuzing onder het dekglaasje overlangs doen splijten.

4. Onder het mikroskoop vertoonde zich het *geleiachtig omhulsel* als de wortelscheede, die onder de smeerklieren was afgescheurd en nu in haar geheel den voet van het haar bij het uittrekken volgde. De uitwendige haarbeurs en het structuurlooze vlies, waarmede deze bekleed is, bleef in de huid terug. Bij gezonde, normale haren volgt óf slechts een deel, óf ook niets van dit omhulsel; evenmin zijn dan de aanhechtende fragmenten geleiachtig. Het omhulsel bestond van buiten uit het *stratum Malpighii*: eene dikke laag van kleine eivormige cellen. Lag het praeparaat in water, dan kwamen hier en daar vetdroppels te voorschijn; in de diepere deelen was elke cel door eene geleiachtige halo omringd en was de zamenhang uiterst zwak. Eindelijk bleek *de geheele laag meer of minder sterk met mycelium doortrokken te zijn.* Dit verspreidde zich uitsluitend *tusschen* en *niet in* de cellen en kwam ook hier en daar vrij te voorschijn. Hieronder lag (binnenwaarts) de *binnenste wortelscheede*, zijnde eenige lagen langwerpige, veelhoekige cellen. Ook *deze laag was rijkelijk doortrokken met zwam-mycelium*, waarin nu eens, wanneer het namelijk vol plasma was, geene tusschenschotten, dan weder duidelijke dwarse septa voorkwamen; op vele plaatsen zag men ook afgesnoerde conidiën en binnen in het plasma dier draden dikwijls oliekernen.

In de hierop volgende *cuticula* van de binnenste wortelscheede, bestaande uit leivormig elkander bedekkende cellen, die eene vaste laag vormen, was *geene doorboring door de zwamdraden* zigtbaar. In tegenoverstelling van andere waarnemers, vond HOFFMANN *geene zwammen tusschen deze cuticula en het haar.*

5. Wat het *eigenlijke haar* zelf betreft, vond HOFFMANN *geene zwamdraden in de cuticula* hiervan. In de hierop volgende *vezellaag* of bast van het haar, uit platte, spilvormige, bruin gekleurde cellen bestaande, vond hij echter *zwamdraden, die tusschen de cellen opkropen*, doch de vezelcellen zelven niet doorboorden; de vorm der conidiën was hoekig-onregelmatig, even als dit ook in vrije korsten voorkwam. Benedenwaarts kon men deze zwamvlokken tot in den *bulbus* vervolgen, waar zij regtstreeks met die in den voet van de wortelscheede en van het *stratum Malpighii* ineenvloeiden. Bovenwaarts strekten zij zich ongelijk in de haren uit, hetwelk van den duur der aantasting afhing.

6. Om *den aard* van de zwam te bepalen, werden verschillende wegen ingeslagen, om deze myceliën tot fructificatie te brengen. Zoo werd eene versch uitgetrokkene haar-basis (met de gelei-scheede) op een voorwerpglaasje in een droppel gedestilleerd water gebragt en dan dit glaasje, met den naar beneden gerigten droppel, vrij zwevend boven een bord vol water geplaatst, eindelijk daarover eene van binnen bevochtigde glazen klok gedekt, om de verdamping van dien droppel te voorkomen. Reeds

op den eersten dag vertoonde zich de fructificatie als die van een *Mucor*, die op den zesden dag *M. racemosus* FRES. bleek te zijn, ontspringende aan de oppervlakte van de vrije haarschaft, en wel uit de hieraan steeds vasthechtende sporen en conidiën ontsproten.

Nog zekerder is de volgende weg voor zuivere zwam-kiemingen. Men vult een reageerbuisje voor $^1/_4$ met water, schudt dit dan degelijk om, opdat de wanden overal bevochtigd worden; dan legt men het een weinig schuins op twee in een muur geslagene spijkers, met de opening eenigzins naar boven (zoo ver mogelijk van de kagchel en buiten de zon). Dan verhit men de punt van een glazen staafje in eene wijngeestvlam, schuift dit in een ledig reageerbuisje om het te laten verkoelen, zonder dat hierop stof valt. Dan brengt men hiermede zoo spoedig mogelijk de te onderzoeken sporen of deelen op een smal voorwerpglaasje, dat vooraf insgelijks boven de vlam is gehouden en evenzoo in eene reageerbuis is afgekoeld; op dit glaasje is een droppel gedestilleerd water of van eene andere versch gekookte vloeistof overgebragt, om daarin de sporen op te nemen. Spoedig wordt het glaasje dan in gemelde vochtige buis (de *kiemingsbuis*) geschoven en deze met eene goed sluitende kurk afgesloten. Met eene loupe kan men nu door den glazen wand het verdere verloop nagaan, om het regte tijdstip voor het mikroskopisch onderzoek te bepalen. Deze proef gelukt niet altijd; — het kweeken van zwammen toch is over het algemeen eene moeijelijke zaak.

Het bleek hierbij, dat in 6 dagen (anders eene voldoende tijdruimte hiervoor) *geen Penicillium* ontstond. De *tot dus verre door anderen niet* waargenomene *Mucor* is dus het wezenlijke; *Penicillium* het toevallige. HOFFMANN leidt uit zijne talrijke waarnemingen af, dat *beide zwammen niet*, als verschillende vegetatie-vormen, *bijeen behooren*, zoodat men ze scherp te onderscheiden heeft; ook op physiologische gronden: *Penicillium* komt wel op alle mogelijke substraten voor, dierlijke en plantaardige, maar alleen op *doode*. *Mucor* daarentegen niet alleen op doode, maar zeer dikwijls ook op *levende* organismen van allerlei aard. (HOFFMANN houdt het voorkomen van *Penicillium* ook op levende voorwerpen wèl niet voor geheel onmogelijk, maar vond dit nog nergens bewezen.)

7. Die oude vijand is dus op een nieuw pad bespied. Hoe hij indringt is nog nader te onderzoeken; maar hij komt veelvuldig genoeg voor en aan een geschikten weg zal het hem niet ontbreken. Voorloopig is aan te nemen, dat zijne conidiën of ook zijne sporen uit de lucht op de plaats van uittreding van een haar uit de haarbeurs vallen. Zij geraken, wanneer zij hier kiemen en zijdelings langs het haar naar beneden dringen, onmiddellijk aan het Malpighische stratum van de jonge onverhoornde epidermiscellen, hetwelk hier (boven de smeerklieren) zonder binnenste wortelscheede regtstreeks het haar begrenst. (Of zij ook door de zweetklieren kunnen indringen, moet later onderzocht worden.) Eens in dit losse stratum genesteld, waar zij rijkelijk voedingstoffen vindt, gaat de zwam daarin in alle rigtingen voort. Niet slechts zijdelings zet zij haar loopgraven-werk, van haar tot haar, onder de laag verhoornde epidermiscellen voort, maar zij volgt ook dit stratum in de *diepte*, terwijl zij gelijktijdig takken afgeeft in de binnenste wortelscheede. Eindelijk bereikt zij den voet van het haar, den bol, verspreidt zich ook in hare celmassa's en klimt hiermede, overeenkomstig met de nieuwe vezel-rigtingen, in de haarschaft zelf op. Zoo als boven vermeld is, is de laatste, behalve hare atrophie, niet duidelijk pathologisch veranderd gezien, doch de geleiachtige zelfstandigheid, die de cellen van de Malpighische laag zoo in het oog loopend omringt, kan een gevolg zijn van den door de zwam veroorzaakten prikkelingstoestand. En zoo worden ook de uitzweetsels en af-

scheidingen verklaarbaar, die op de vrije epidermis hier en daar met afstooting van de buitenste cellenlaag te voorschijn komen. Overal, waar de haarcellen der epidermis door de woekerende zwam uiteen worden geschoven, zal de zwam voor den dag treden; zij zal conidiën en conidiën-ketens afstooten; en dezen zijn het, welke, door de kleverige vloeistoffen van het substraat aaneengekleefd, de eigenlijke favi of korsten steeds op nieuw voortbrengen.

8. De favus is, zoo als bekend is, in zekeren graad aanstekend. Men heeft hem van zelf op zoogenaamde onbehaarde deelen zien overgaan; ja zelfs op den *glans* is hij voorgekomen en opzettelijke inentingen zijn herhaaldelijk gelukt. Vraagt men nu, waarom *wij allen* geen favus hebben, daar die noodlottige zwam toch overal vrij verspreid is, dan weet HOFFMANN daarop geen ander antwoord, dan wat voor alle contagiën, ja voor schier alle ziekte-oorzaken geldt. Vele geneeskundigen nemen aan, dat hiervoor eene zekere individuele voorbeschiktheid (eene bepaald abnormale sapmenging) noodig is; bijv. eene scrophuleuse diathese. Anderen houden de zoogenaamde klieraanzwellingen in den nek (of aan den hals) slechts voor een consecutief verschijnsel, veroorzaakt door den prikkelingstoestand op de huid van het hoofd. Nieuwere waarnemingen echter, althans omtrent de naauwkeuriger bestudeerde woekerzwammen bij planten, zijn voor deze meening niet gunstig; men denke hierbij aan de onderzoekingen van DE BARY en van HOFFMANN's inentingsproeven bij de aardappelziekte. Hierbij is gebleken, dat men *elken* aardappel, zoo lang die nog dun van schil is, door inenting kan besmetten; ja zelfs, dat een volkomen gezond blad kan besmet worden, hoe moeijelijk dit ook zijn moge en hoe dikwijls dit ook mislukke. Deze laatste waarneming kan van bijzonder gewigt zijn, doordien daaruit voortvloeit, dat een bepaalde invloed op den uitslag wordt uitgeoefend door eene zekere combinatie van uitsluitend uitwendige omstandigheden, waarover men echter, in weêrwil van alle moeite, niet beschikken kan en die bij het spontane verloop van zulk een proces zeker nog veel zeldzamer voorkomt. Voorloopig moeten wij ons dus met eene geheel algemeene uitdrukking vergenoegen, zoo als bijv. door te spreken van onreinheid en verblijf in eene slechte atmospheer.

9. Nog een woord over de *therapie*. Zoo als bekend is, geneest deze ziekte in den regel »van zelf", namelijk met volledige vernietiging van alle of bijna alle haren. Zeer zeker eene zonderlinge genezing, ongeveer zoo als de dood alle kwalen geneest. Geneeskundige behandeling voldoet het best, wanneer men vooraf alle haren op de aangetaste plaats en nog verder uittrekt en dan met allerlei inwrijvingen voortgaat. Niet zelden komen dan later weder een aantal gezonde haren te voorschijn. Door de depilatie wordt het meer waarschijnlijk, dat de tegen de parasiet gerigte middelen op de ontbloote en afgescheurde haarbollen en van daar verder door middel van doorzweeting op het stratum Malpighii en de wortelscheede zullen inwerken. Zonder in eene beoordeeling dier middelen te willen treden, meent HOFFMANN te mogen wijzen op dat, wat hem bij eene veeljarige ondervinding bekend is geworden als bevorderend en belemmerend voor de ontwikkeling van zwammen. Het zekerst ware, volgens hem, eene hooge temperatuur, zoo als die eigen is aan den damp van kokend water, sterk en diep doorwerkend, of het aanbrengen van een gloeijend voorwerp op de aangetaste plekken. Het spreekt van zelf, dat men in beide gevallen slechts langzaam en bij kleine partijen mag voortgaan. Over het algemeen mag vooraf onderzocht worden, of zoodanige behandeling praktisch uitvoerbaar is, met het oog op mogelijke prikkeling van het periosteum. Onder de smeersels zou hij de voorkeur geven aan creosoot of nog liever aan de minder stinkende terpentijnolie; beiden dooden, bij regtstreeksche aanraking, naar het schijnt, elken zwamdraad en elke zwamspore, en men mag wel

veronderstellen, dat deze ligt vloeibare stoffen de huid vrij diep doordringen. (Beiden zijn in water oplosbaar, hetgeen daarom van belang is, omdat alle hierbij betrokkene cellen met een waterig vocht doortrokken zijn.) Voor het zoo gaarne gebruikte oleum cadinum kan dit betwijfeld worden en ook ten opzigte van de zware metaalzouten (sublimaat in wijngeest) is het te vermoeden, dat deze met oppervlakkige cellenlagen der huid vaste scheikundige verbindingen zullen vormen en geenszins, waarop het hier toch vooral aankomt, diep genoeg zullen doordringen. Alkohol en chloroform zijn, vooral bij de natuurlijke warmte van het substraat, veel te vlugtige stoffen, dan dat men hiervan iets degelijks mag verwachten. Wat de zeepen aangaat, hiervan is het twijfelachtig, of zij inderdaad krachtige zwam-doodende werkingen uitoefenen. Intusschen verdient het toch de aandacht, dat HOFFMANN er nooit in slaagde, om op gewone, reukslooze waschzeep een *Mucor* te kweeken.

Dit opstel is door zeer duidelijke afbeeldingen op Taf. VI van de *Botanische Zeitung* van 1867 toegelicht. D. J. C.

EEN OUD MIDDEL TEGEN TAENIA SOLIUM is zeker de emulsie van de geschilde zaden van de Cucurbita maxima of Pepo maxima, eene plant, die in onze tuinen genoeg gekweekt wordt, om ze met den Belgischen Collega DUPONT, die er (*Arch. Belg.*, Juin 1867) de aandacht op vestigt, inheemsch te noemen. Hij deed daarvan 200 grammen nemen, die van de schil ontdaan slechts 50 grammen wegen; met suiker en 60 grammen melk afgewreven geven die endospermia een als gerste-suiker smakende emulsie, mits men zorge ze versch te nemen.

Twee uur nadat de patiënte dit niet onaangename drankje nuchteren genomen had, gaf DUPONT haar, daar ze geen olie kon innemen, eene mixtuur, bestaande uit gelijke deelen (30 grammen) ol. ricin, honig en syrup acid. tart. met een weinig aether. Den volgenden dag ontlastte patiënte vier el van den worm, doch zonder dat men de kop vond, weshalve de emulsie nog eens herhaald werd, waarna weder stukken voor den dag kwamen. Anderhalf jaar later had zich nog geenerlei spoor van de taenia in de faeces vertoond en waren de nerveuse verschijnselen langzamerhand geweken, die de patiënt sinds jaren hadden gekweld, waartegen ze te vergeefs de meest gebruikelijke anhelminthica, kousso in allerlei vorm, gebruikt en een versterkende leefregel gevolgd had. †.

HET INWENDIG GEBRUIK VAN TEER, op de gewone wijze als teerwater genomen, heeft op den langen duur en bij vele lijders aan chronische ziekten, waar men het wil toedienen, het nadeel van zeer onaangenaam te smaken. EYMAEL te Gend is er in geslaagd dit bezwaar weg te nemen door het met gelijke deelen rob sambuci en mel comm. in een mortier dooreen te wrijven. Dat mengsel kan tot 20 pCt. van het medicament bevatten, zonder dat de patiënt, die het bij eijerlepeltjes broksgewijze door moet slikken, liefst kort voor den eten, er eenige last van heeft. †.

INGEZONDEN STUK.

Bij het berigt, door Dr. ALI COHEN in dit *Tijdschrift*, pag. 513 van dezen Jaargang gegeven, omtrent de wijze waarop Dr. WARLOMONT te Brussel in zijn „*Parc vaccinogène*" zich van versch geproduceerde koepokstof voorziet, wenschte ik bij te voegen,

dat de stof, door hem voor den prijs van 10 francs geleverd, het product is van vroegere primitieve inenting op vaarzen met lympha, voortgebragt door de *spontaan* ontwikkelde koepok en niet (zoo als in ons land met meer of minder goed gevolg reeds meermalen is beproefd) van retrovaccinatie met gewone koepokstof der kinderen.

Ik acht deze bijvoeging nuttig en noodig voor hen, die volgens hunne verschillende uitkomsten van *menschelijke* of *dierlijke* retrovaccinatie hun oordeel omtrent de voorbehoedende kracht van op deze of gene wijze geproduceerde koepokstof willen vormen.

Een bezoek, onlangs door mij aan Dr. WARLOMONT gebragt, heeft mij van het doelmatige zijner inrigting overtuigd. Dr. D.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Het cijfer der geboorten bedroeg in de weken, eindigende 24 en 31 Augustus en 7 September, 2070, 2085 en 2038, terwijl dat der sterfgevallen aan 1247, 1288 en 1283, waaronder 20, 24 en 13 aan variolae, 210, 226 en 198 aan diarrhoea en 18, 22 en 20 aan cholera, beantwoordde.

— De Engelsche bladen bevatten het doodberigt van MICHEL FARADAY, den bekenden Physicus, op 73jarigen leeftijd te Hampton Court overleden.

FRANKRIJK. — Volgens het rapport van Dr. ELY bedroeg de sterfte in het Fransche leger gedurende 1865 in Frankrijk 11.78 tegen 16.32 in Algerië op de 1000 man, in actieve dienst geplaatst.

— De Fransche geneeskundige bladen vermelden het overlijden van Prof. GUIBOURT, die zich door talrijke geschriften over de Pharmacie, waaronder vooral zijne *Histoire des drogues* en zijne *Pharmacopée raisonnée* uitmunten, verdienstelijk maakte.

PARIJS. — Wij ontleenen nog aan de Fransche bladen, ten opzigte van Professor VELPEAU, de volgende regels. ARMAND LOUIS MARIE ALFRED VELPEAU werd op 18 Mei 1795 te Brêches bij Tours uit behoeftige ouders geboren. Zijne vroegtijdige kennismaking met BRETONNEAU besliste over zijne toekomstige loopbaan en baande hem den weg tot het hooge standpunt, waartoe hij op het geneeskundig gebied geraakte. Na zijne eerste opleiding aan het gasthuis te Tours genoten te hebben begaf hij zich, door den raad en daad zijner vrienden ondersteund, in 1818 naar Parijs, alwaar hij, in 1823 tot Medicinae Doctor gepromoveerd, reeds in 1830 tot Chirurg aan de Pitié, in 1835, na een glansrijk concours tegenover LISFRANC, tot Hoogleeraar in de Chirurgie en in 1842, ter vervulling van LARREY's vacature, tot Lid der Académie des Sciences benoemd werd. Zijne verdere practische loopbaan werd aan de Charité volbragt. Zijne ruime ervaring, aldaar opgedaan, werd in zijne geschriften met een eigenaardig kritisch en scherpzinnig talent ontwikkeld. VELPEAU was zoowel door zijne physieke als morele gesteldheid eene merkwaardige persoonlijkheid. Een en ander wordt door een zijner leerlingen in de volgende woorden geschetst: „Celui que je crois pouvoir appeler", zoo schrijft hij, „le plus grand chirurgien parmi ceux qui nous restaient, était un veillard de petite taille, sec, vert et très vif encore. Il marchait à petits pas dans une attitude raide. Sous ses deux gros sourcils étincelaient de petits yeux, qui allaient scruter jusqu'au fond de l'ame ce que les malades avaient souvent le plus honte de confesser. D'un scepticisme à toute épreuve et connaissant effroyablement les hommes, toutes les fois que cela était possible, VELPEAU derrière la maladie sup-

posait la faute et il faut avouer que presque toujours il supposait juste. Il ne croyait guère à la reconnaissance et pas davantage à la durée des bons sentiments. Fais ton devoir pour toi même; telle était sa dure devise. Quand vous ne guérirez pas un malade, habituez-vous à n'accuser que vous même, assumez sur vous la responsabilité de vos actes, c'est le seul moyen de disputer sérieusement votre clientèle à la mort." In zijne voordragten aan het ziekbed was een gepaste ernst door eene scherpzinnige en soms bittere ironie afgewisseld. Daar, waar het gold om de eerzucht van anderen te prikkelen, werd door hem met een zeker welgevallen op zijne nederige afkomst en den »labor improbus" zijner jeugd gewezen. VELPEAU was de klassieke, de onvermoeide leermeester, die door al zijne leerlingen geacht werd en wiens nagedachtenis nog lang in zijne vroegere omgeving zal voortleven. »N'est-il pas étrange qu'il ne soit plus ce prince de la chirurgie tandis qu'une foule d'obscurs malades qu'il à sauvés vont longuement lui survivre." Dit waren de laatste woorden, welke dezelfde leerling aan het einde van het doodberigt van den geachten leermeester toevoegde.

BERLIJN. — Volgens het zoo even verschenen officiële verslag over de cholera-epidemie van 1866 (2 Junij tot 19 November) kwamen er alhier op 8186 aangetasten 5457 sterfgevallen, op eene bevolking van 658,251 zielen, voor. De cholerasterfte was wat het geslacht betreft over 2414 m. en 3043 vr. en wat den leeftijd aangaat over 306 sterfgevallen beneden het jaar, over 605 van 1—5, 367 van 5—10, 438 van 10—20, 837 van 20—30, 952 van 30—40, 802 van 40—50, 560 van 50—60, 411 van 60—70 en 145 van 70—90 jaren verdeeld. Het totale cijfer der geboorten bedroeg gedurende het afgeloopen jaar 27,243 en dat der sterfgevallen 27,102, waaronder 215 aan variolae, 264 aan scarlatina, 162 aan morbilli, 687 aan typhus, 220 aan diphtheritis, 873 aan pneumonie en 2452 aan phthisis.

— De met 1 Januarij 1868 plaats hebbende invoering van het gewone handelspond (500 grammen) en zijne onderdeelen, voor geneeskundig gebruik, wordt reeds nu door de Regering door Koninklijke besluiten omschreven en voorbereid. Voor het gramme en zijne veelvouden zullen gewigtstukken van 200, 100, 50, 20, 10, 5, 2 en 1 gram en voor zijne onderdeelen gewigtstukken van 5, 2 en 1 decigram: 5, 2 en 1 centigram: en 5, 2 en 1 milligram: vervaardigd worden. Uit de officiële reductie-tabel van het thans bestaande medicinale gewigt in het nieuwe blijkt, dat daarvan 1 grein aan 6 centigrammen, 1 drachme aan $3^3/_4$ gram, 1 ons aan 30 en 12 ons aan 360 grammen beantwoorden.

HEIDELBERG. — De beroemde regtsgeleerde Professor MITTERMAYER, die zich wat het medisch gebied betreft ook door zijne geschriften over het vraagstuk der verantwoordelijkheid der krankzinnigen beroemd maakte, is alhier op 29 Augustus l.l. overleden.

BRESLAU. — De cholera eischte alhier sinds haar optreden op 24 Julij tot 31 Augustus 120 slagtoffers.

ROME. — Van 4 Mei tot 23 Augustus werden alhier 1300 en te Albano 450 cholerasterfgevallen vermeld.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

UTRECHT. — Het bestuur der Cholera-Commissie alhier heeft, d.d. 14 September j.l., in eene circulaire de ingezetenen er op gewezen, dat »bij de verschillende choleragevallen het aan het bestuur dezer dagen op nieuw was gebleken, *dat de door de lijders afgegeven stoffen, door de omstanders* onmiddellijk *in de riolen of privaten worden geworpen.*" Het bestuur waarschuwt tegen dit onmiskenbaar zeer gevaarlijke feit, met het oog op de voortplanting der ziekte en geeft de noodige inlichtingen hoe de desinfectie der bedoelde stoffen het spoedigst en gemakkelijkst te bewerkstelligen.

— Bij een besluit van den Gemeenteraad van 12 September is verstaan, dat de onbewoonbaarverklaring van zeker perceel niet zou worden ingetrokken, alvorens door een onderzoek zal zijn gebleken, »dat met name de bij de woning behoorende privaatput behoorlijk waterdigt is."

— Het bestuur der *Vereeniging tot verbetering der Volksgezondheid* heeft ter kennis van de leden van den Gemeenteraad gebragt het rapport, uitgebragt door zijne 2de sectie over de vraag: »*In hoe verre kan, met het oog op de volksvoeding, de oprigting van eene stedelijke slagtplaats wenschelijk geacht worden?*"

— Sedert 23 Augustus tot vóór eenige dagen was de loop der cholera in deze provincie als volgt: te Utrecht aangetast 9, overleden 7; te Wilnis a. 1, ov. 1; te Mijdrecht a. 1, ov. 1; te Breukelen St. Pieters a. 1, ov. 1; te Jutphaas a. 4, ov. 4; aan de Bilt a. 1, ov. 1; te Spakenburg (Bunschoten) a. 3, ov. 2; te IJsselstein a. 1, ov. ?; te zamen aangetast 21 en overleden 17.

— De Hoogleeraar HARTING is reeds aangevangen een afzonderlijk collegie te geven aan de Kweekelingen van 'sRijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen voor de eerste drie studiejaren, ten einde hen te bekwamen voor het afleggen van het Natuurkundig Staats-examen in het volgende jaar.

MEPPEL. — De vergadering van den Gemeenteraad alhier van 3 September j.l. was vruchtbaar in het nemen van besluiten in het belang der volksgezondheid: 1°. werd besloten de bestaande zeer gebrekkige inrigting tot het opnemen van zieken te vergrooten; — 2°. werd van Gedeputeerde Staten terug ontvangen de gesanctioneerde verordening op het des ondanks binnentreden van woningen, waarin eene epidemische ziekte heerscht, om die te reinigen en te desinfecteren; — 3°. werd gelezen eene resolutie van Gedeputeerde Staten der provincie, houdende goedkeuring, dat er eene waterkeering in het zoogenaamde Mallegat worde geplaatst, ten einde de gemeente steeds van doorstroomend water te voorzien (als van ouds). — Het is nu maar te hopen, dat aan deze besluiten spoedig de noodige uitvoering worde gegeven, aan het eerste liefst met déze wijziging, dat de ziekeninrigting op eene *andere* plaats worde daargesteld.

ZWOLLE. — De Arrondissements-Regtbank te Deventer heeft, den 27sten Augustus j.l., den Geneeskundige T. B., te D., ter zake van 1°. het bewaren van vergiften in ongesloten kasten; — 2°. het niet zelf bewaren van den sleutel der vergiftkasten; — 3°. het in geene geschikte voorwerpen bewaren van geneesmiddelen, — 4°. het voorhanden hebben in zijne apotheek van twee geneesmiddelen, welke ondeugdelijk zijn bevonden, veroordeeld tot betaling van twee geldboeten van *f* 25. — eene van *f* 10. — twee van *f* 3. — bij niet-voldoening binnen 2 maanden te vervangen de drie eerste door gevangenisstraf van twee dagen, de andere door gevangenisstraf van een dag en in eene hoofdgevangenisstraf van veertien dagen, alsmede in de kosten.

— (*Art.* 6, *al.* 2, *van de Wet van* 1 *Junij* 1865, *Staatsblad* n°. 61.) Het vonnis, waarbij de Apothekers v. R. en S., te 'sGravenhage, eenige maanden geleden door de Regtbank aldaar zijn veroordeeld tot betaling eener geldboete ieder van *f* 10, wegens het verkoopen van geneesmiddelen, wier bestanddeelen niet stonden uitgedrukt op de doosjes, fleschjes enz., waarin zij vervat waren, en dat door het Provinciaal Geregtshof in Zuid-Holland werd bekrachtigd, is den 11den September j.l. door den Hoogen Raad der Nederlanden, bij wien de veroordeelden in hooger beroep waren gekomen, *bevestigd.*

(De *beslissing* van het vraagstuk van den al of niet geoorloofden verkoop van zoogenaamde geheime middelen, met het oog niet op de geschiedenis, maar op de letter der bestaande Wet, heeft door deze regtspraak eene groote schrede voorwaarts gedaan. Wat men ook moge zeggen van de lotgevallen van het aangehaalde Wetsartikel tijdens

zijne behandeling bij de Tweede Kamer, zeker is het, dat de *geschrevene Wet* moet gelden en gehandhaafd worden.)

— Aan de Rijks gestichten te Veenhuizen is het bouwen van een klein hospitaal ten behoeve der aan lepra lijdende personen, welke aldaar of te Ommerschans opgenomen worden, dezer dagen uitbesteed. — Ook bestaat het plan, om ter verbetering van het (uit hoofde van den bodem, veenachtige) drinkwater aldaar, aan een der gestichten eene artesische put te doen maken.

— Te Coevorden zijn van 8—20 September j.l. 6 personen aan de cholera gestorven. De ziekte is er overgebragt uit Akkrum (Friesland), door een arbeider aan den spoorweg aldaar. (Te Akkrum hebben sedert 6 September eenige sterfgevallen door cholera onder de spoorwegarbeiders plaats gehad.)

— Ook te Hoogeveen heeft de cholera zich voorgedaan. Tot 22 September waren er 3 personen overleden. Het onderzoek naar den oorsprong der ziekte aldaar (aan boord van een vaartuig) is nog niet afgeloopen.

— De uitslag van het dezer dagen te Utrecht gehouden Natuurkundig examen voor aanstaande artsen was niet gunstig. Immers 14 kandidaten meldden zich aan. Één daarvan, die nog het voorloopig letterkundig examen moest afleggen, werd, wegens onvoldoende kennis van talen en mathesis, niet tot het eigenlijk Natuurkundig examen toegelaten, en één trok zich gedurende het examen terug. Van de 12 overblijvenden werden slechts 2 toegelaten. ALI COHEN.

AMSTERDAM. — Door den Gemeenteraad zijn (26 September 1867) benoemd tot Hoogleeraren voor het Geneeskundig Onderwijs Prof. F. C. DONDERS, Dr. J. P. GILDEMEESTER, Dr. J. L. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEIN en Dr. J. W. R. TILANUS en als Lector in de Verloskunst Dr. J. BARNAUW. †.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken had wegens het voortdurend heerschen der cholera te Rotterdam bepaald, dat de Commissie, aan welke was opgedragen het examineren van hen, die eene acte van bevoegdheid als arts wenschten te verkrijgen, of die hunne vroeger verkregen bevoegdheid verder wenschten uit te breiden, zitting zou houden te Amsterdam, op 18 September l.l. en volgende dagen. Dit examen heeft nu plaats gehad met den volgenden uitslag: van 10 candidaten zijn toegelaten de Heeren H. REITSMA, Plattelands-Heelmeester, A. QUIKBÖRNER, eervol ontslagen Off. v. Gez. 2de kl. en F. X. J. VAN OPDORP, Off. v. Gez. 2de kl. bij de Marine, terwijl twee vóór het examen zich hebben teruggetrokken en vijf zijn afgewezen.

— Door Z. M. is benoemd tot Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw Dr. H. VAN CAPPELLE, Referendaris der Afd. Med. Pol. bij het Ministerie van Binnenl. Zaken.

GRONINGEN. — Door Z. M. is benoemd tot Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit Dr. W. M. H. SÄNGER, nevens wien was voorgedragen Dr. J. BAART DE LA FAILLE te Leeuwarden. ALI COHEN.

ROTTERDAM. — Volgens de *Staats-Couranten* van 22 en 23 September bedroeg de cholerasterfte tot en met 20 September te Rotterdam 303, te Dordrecht 88, te Delft 102 en te 's Hage 39; tot en met 19 September te Zaandam 94; tot en met 14 September te Bleiswijk 22, te Delfshaven 20, te Pernis 15, te Schiedam 12, te Vianen 17 en te IJsselmonde 14.

— Volgens de *Staats-Couranten* van 29 en 30 September bedroeg de cholerasterfte tot en met 27 September te Rotterdam 321, te Dordrecht 90, te Delft 103 en te 's Gravenhage 48; tot en met 26 September te Zaandam 102 en te 's Hertogenbosch 20; tot en met 21 September te Bleiswijk 22, te Delfshaven 22, te Maassluis 13, te Nieuwerkerk aan den IJssel 24, te Pernis 16, te Schiedam 13, te Vianen 24, te Bruinisse 20 en te Amsterdam van 16 Junij tot 24 September 38. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan Prof. J. VAN GEUNS, te Amsterdam, vergunning verleend tot het aannemen en dragen van de versierselen van Ridder 3de kl. der Orde van den Medjidié, hem door den Sultan van Turkije geschonken.

— Bij besluit van 6 September j.l. heeft Z. M. 1°. op verzoek en onder dankbetuiging voor bewezen diensten, eervol ontslag verleend aan Dr. P. VERKADE, als plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad van Friesland en Groningen, en aan B. J. FORNARA, als Lid van den Geneeskundigen Raad van Zuid-Holland; — 2°. benoemd tot Lid van den Geneeskundigen Raad van Zuid-Holland J. C. TH. VIGELIUS, thans plaatsvervangend Lid; tot plaatsvervangend Lid van dien Raad J. C. HUIJSMAN, Apotheker te Brielle en tot Lid van den Geneeskundigen Raad van Zeeland Dr. W. J. JANSSEN te Kruiningen.

— De Off. v. Gez. 2de kl. bij de Marine, T. J. J. GORI, is met 15 September j.l. op non-activiteit gebragt.

— Met 1 October e. k. worden op de *Java* (transportschip met stoomvermogen) geplaatst de Off. v. Gez. 2de kl. L. P. GIJSBERTI HODENPIJL en 3de kl. F. H. L. ROESSINGH VAN ITERSON.

— De Off. v. Gez. 2de kl. F. X. J. VAN OPDORP en C. J. VAN STOCKUM zijn geplaatst, eerstgenoemde op Z. M. wachtschip te Hellevoetsluis en laatstgemelde op Z. M. raderstoomschip *de Valk*.

— Op non-activiteit gebragt de Off. v. Gez. 2de kl. bij de Marine J. VAN IJZEREN.

— Door den Gemeenteraad van Amsterdam is aan de Hoogleeraren bij het Athenaeum Illustre C. J. MATTHES, J. W. GUNNING, C. A. J. A. OUDEMANS, W. BERLIN en J. VAN GEUNS toegekend de jaarwedde van *f* 3200, in te gaan met 1 September 1867, zullende zij van dien tijd geene collegiegelden meer mogen heffen, maar zal aan hen worden uitgekeerd een aandeel in door de studerenden aan de gemeente te betalen collegiegelden; wijders zijn benoemd, in te gaan met 1°. September 1867, tot Hoogleeraren aan het Athenaeum op eene jaarwedde van *f* 3200 en een aandeel in de door de studerenden aan de gemeente te betalen collegiegelden de H.H. C. B. TILANUS, P. H. SURINGAR en L. LEHMANN, eervol ontslagen Hoogleeraren aan de Genees- Heel- en Verloskundige School.

— Aan Dr. J. M. STIPRIAAN LUÏSÇIUS, te Delft, werd door de leden van het Medisch leesgezelschap *Hippocrati sacrum*, op 1 Augustus j.l., een diner aangeboden ter herinnering aan den dag, waarop *vóór* eene halve eeuw door hem genoemd leesgezelschap mede werd opgerigt.

— Tot Lid van het Collegie van Curatoren van het Athenaeum te Deventer is benoemd Dr. J. A. VAN KETWICH VERSCHUUR aldaar, Secretaris van den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe.

BEVORDERD: Tot Art. Obst. Doctores, te Groningen, den 18den September de Heer L. FLEDDERUS, Med. Doctor te Smilde, en den 21sten September de Heeren CH. H. SANDERS en A. VAN KLEFFENS, Med. Doctoren; — den 24sten September, te Leiden, Dr. G. A. W. HONIG.

OVERLEDEN: Den 15den September, te Utrecht, de Heer C. M. VAN DIJK, Oud-Apotheker en Lid van den Geneeskundigen Raad voor Gelderland en Utrecht, oud 70 jaren. (De overledene was o. a. oprigter der *Maatschappij tot bevordering der Pharmacie*.)

VERTROKKEN: Van Venray, Dr. J. A. A. VAN ROOSMALEN, naar Ravestein (Noord-Brabant).

ALI COHEN.

UITDRIJVING VAN HET KIND DOOR UITWENDIGE HANDGREPEN (VOLGENS Dr. S. KRISTELLER TE BERLIJN),

DOOR

Dr. H. C. SCHARFF.

Op blz. 185 van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 2de reeks, 3de Jaargang, 1867, werden de Verloskundigen door Prof. Dr. W. M. H. SÄNGER attent gemaakt op eene voorloopige mededeeling, in het *Berliner Klinische Wochenschrift*, Jaargang IV, n°. 6, geplaatst, waarin over eene nieuwe verloskundige behandeling, de expressio foetus, gehandeld werd.

Referent betwijfelde het toen, of deze methode de vrucht wel was van rijpe ervaring en niet meer het kenmerk droeg van aan de schrijftafel bedacht te zijn, en toch kan ik voor mij niet ontkennen, dat mij zeer veel goeds daarin voorkwam, dat wel degelijk der moeite waardig was in de praktijk nader beproefd te worden. Er was iets zoo eenvoudigs in gelegen voor hen, die met de methode van CREDÉ ter uitdrijving der placenta bekend waren, die methode ook op de vrucht toe te passen, dat zij reeds door mij zelven op den 23sten Augustus 1865 met gelukkige uitkomst beproefd was, zonder dat mij natuurlijk toen iets er van bekend kon zijn, dat door anderen als methode zou worden voorgesteld, wat bij mij slechts een op zich zelf staand geval mogt genoemd worden.

De vrouw namelijk van JAN BEKEBREDE, postlooper van hier op Purmerend, was steeds van voldragen kinderen allermoeilijkst verlost en slechts een meisje, dat gelukkig een paar maanden te vroeg geboren werd, was haar eenig in leven zijnde kind. Ook ditmaal had de verlossing reeds vrij lang geduurd, het was eene eerste stuitligging en dus door mij zoo expectatief mogelijk behandeld. Nadat de romp geboren was en het hoofd niet spoedig genoeg volgde, appliceerde ik den forceps en maakte eene vrij energieke tractie, doch zonder gevolg. Gelukkig was op dat oogenblik mijn adsistent, de Heer C. BIS, er mede tegenwoordig en ik liet hem even als wij bij de placenta gewoon zijn, den fundus uteri met beide handen stevig omvatten en met bedaarde kracht naar beneden drukken, en ziet, nauwlijks behoefde ik eenige kracht aan te wenden om het hoofd de richting van den forceps te zien volgen en het kind, wel schijndood te zien geboren worden, doch gelukkig na aangewende pogingen eindelijk herleven. De fiksche, gezonde, goed voldragen knaap leeft op dit oogenblik nog.

Deze eenvoudige waarneming op de vergadering der Zaanlandsche Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst mededeelende, verhaalde de Heer B. HARTOG, Geneesheer te Krommenie, dat ook hem een dergelijk geval, genoegzaam onder dezelfde omstandigheden, bekend was en nu in het *Monatschrift für Geburtskunde* u. s. w. Bd. XXIX, Heft 5, 1867 Dr. KRISTELLER, reeds meer uitgebreid en door onderscheidene waarnemingen bevestigd, de zaak op nieuw ter sprake brengt, dunkt het mij niet ongepast ook de aandacht der Nederlandsche Verloskundigen meer bepaald op dit

onderwerp te vestigen, te meer daar de expressio foetus thans 19malen door Dr. KRISTELLER zelf en 4malen door anderen te Berlijn volbracht is, terwijl Prof. CREDÉ in Leipzig verklaart in zijne inrichting reeds eene reeks proeven genomen te hebben, die met goed gevolg bekroond waren en die hij later in grooter aantal zelf zal mededeelen.

De schrijver begint met de herinnering, dat in het begin dezer eeuw WIGAND de belangrijke ontdekking deed, dat men door uitwendige handgrepen de tegennatuurlijke ligging der vrucht kon verbeteren, welke ontdekking een zeer heilzamen invloed op de nieuwere verloskunde heeft uitgeoefend. Want, deze richting volgende, bemoeide zij zich vooreerst, om de operatie der keering bij beginnende geboorte of gedurende deze dáardoor te verbeteren, dat zij de inwendige handgrepen door uitwendige trachtte te ondersteunen en niet met zulk eene onbestemde bedoeling of op zulk eene wijze als de ouden dat deden, maar planmatig en met een bepaald doel de bewegingen der vrucht door de van buiten af werkende hand te richten en te leiden.

CASEAUX, DANIJAU, ROBERT LEE, SCANZONI, HOHL, MARTIN, HECKER, SPAETH, KUNEKE, HEGAR enz. hebben ter volmaking der keering door combinatie van in- met uitwendige handgrepen veel voortreffelijks geleverd, maar vooral heeft in den laatsten tijd BRAXTON HICKS in het oog vallend deze wijze van opereeren verbeterd.

Eene belangrijke schrede voorwaarts heeft CREDÉ in deze richting gedaan, terwijl hij ons leerde om de nageboorte door uitwendige handgrepen uit den uterus te verwijderen. De groote waarde der CREDÉ'sche handelwijze bestaat hierin, dat zij zoo veel mooglijk de natuur nabootst, terwijl zij de contractiën van den uterus opwekkende, het uit te drijven lichaam met een vis a tergo voorwaarts schuift en onder de gestrengste nalating van het beroeren der inwendige geslachtsdeelen, deze voor ieder intreden der lucht en alle traumatische beleedigingen behoedt.

Ook deze handelwijze, hoe eenvoudig in beginsel en gemakkelijk in uitvoering, was mede geen zeer snelle opgang in de praktijk beschoren. Reeds in 1857 bekend gemaakt, gelukte het echter CREDÉ eerst in 1860 in Koningsbergen, op de verzameling van Duitsche Natuur- en Geneeskundigen, de zaak door mondelinge voordracht genoegzame belangstelling te doen verwerven en nu verbreidde zich de methode dan ook spoedig heinde en verre en is thans wel de algemeen geldige.

Zoo is het dan nu uitgemaakt dat men zoowel ter *voorbereiding* en *inleiding* als ook tot *beëindiging* der verlossing eene werkzame hulp door uitwendige handgrepen kan aanbrengen en schiet dus over te onderzoeken, hoe ver zich op deze wijze ook het *eigenlijk beloop der baring* laat regelen.

Alvorens tot de zaak zelve over te gaan, kunnen wij ons niet onthouden, de volgende woorden van VON RITGEN (*Monatschrift für Geburtskunde*, 1856, Bd. VIII, p. 234) te herhalen, waarmede hij een opstel over het verlossen door drukking in plaats van trekking inleidt:

„Ons is meermalen in de gedachte gekomen, dat de van zelf plaats hebbende uitdrijving der vrucht volgens de grondstelling van *drukking* geschiedt, terwijl bij kunstmatige te voorschijn brenging slechts naar de grondstelling

van *trekking* gehandeld wordt. De middelste en onderste gedeelten der baarmoeder en scheede drukken rondom de vrucht te zamen, verkleinen den omvang en brengen en houden hare middenlijn met hunne eigene in overeenstemming. Dan vernauwt zich het bovenste gedeelte der baarmoeder over de geheele massa des kinds, en drukt het van boven naar beneden en naar buiten. Dan ziet men de kin niet van de borst, de armen van de zijden naar het hoofd omhoog stijgen, de knieën blijven tegen den buik, de hielen tegen de stuit. De navelstreng wordt tussschen de uitwendige extremiteiten en overal nabij hals en romp van het kind gehouden. De moederkoek wordt van de baarmoederwand losgeperst, de geheele nageboorte van boven naar beneden, als het kind in de scheede en dóór deze naar buiten gedrukt. Het, met het voortschrijden der zwangerschap, steeds meer en meer in zijn behouder beklemd kind, gevoelt de laatste en sterkste drukking gedurende de geboorte en, verdraagt die. Wat doet de Verloskundige? Hij trekt met hand, lus, haak of tang aan voet, knie, dij, stuit, romp of eindelijk aan het hoofd, of in omgekeerde volgreeks. Hij trekt het ovoïd van het kind uit elkander; dan stijgen de enkele ledematen naar ter zijde en naar boven, en hij beijvert zich die op nieuw te vatten en naar beneden te trekken, hetgeen door het kind maar zeldzaam verdragen wordt. Hij trekt aan den moederkoek, trekt aan de overblijfsels der streng, van den koek der eihuid, ja des kinds, die, door het naar buiten trekken afgescheurd, achter zijn gebleven. Waarom altijd dat trekken en waarom niet te gelijker tijd gedrukt?"

Maar RITGEN bleef inderdaad toch trekken, daar zijn voorslag hier in bestond, om met de hand in den uterus te gaan en wanneer er molae of vruchten te verwijderen waren, deze met de holle hand naar beneden of buiten te drukken, of, wanneer er eene voetligging plaats heeft, de vlakke hand over den rug van het kind op te schuiven, de gaffelvormig gedeelde hand op de schouders te leggen en zoo het kind af te halen, daar echter hierbij de werkende kracht vóór de richting der beweging gelegen is, kan men deze handelwijze niet anders dan als trekken blijven beschouwen.

KRISTELLER echter bezigt in gevallen, waarbij de weeënkracht geheel ontbreekt, of te zwak werkt, of waar verder eene verkorting der baringsperiode wenschelijk is, eene handelwijze, die in de methodische uitvoering van eene rei uitwendige handgrepen naar de volgende opvolging bestaat.

Hij laat de vrouw de rugligging aannemen en plaatst zich ter zijde harer ligplaats. Na zich nauwkeurig van den vorm der baarmoeder door bevoeling en percussie overtuigd te hebben, isoleert hij die van de naastbij gelegene organen, terwijl hij bijv. darmkronkels wegstrijkt, en plaatst haar, wanneer zij te zeer naar voren of op zijde gelegen is, meer in de as des bekkeningangs. Evenwel moet opgemerkt worden, dat er gevallen voorkomen, waarin het doel beter bereikt wordt, wanneer de uterus iets meer op zijde geschoven wordt. Alsdan omvat hij den uterus zoodanig met drooge handen, dat hij met den rand van de pink daarvan naar het bekken gericht, met de holle hand den bodem of de zijden der baarmoeder, maar deze slechts in de bovenste helft des orgaans aangrijpt, de duimen op de voorvlakte laat, om met de niet te ver uitéengespreide vingers, zoo diep dat geschieden kan, tot de achtervlakte der baarmoeder te geraken.

Dit gelukt bij meerbarenden, bij slappe magere buikbekleedselen, bij tweelinggeboorten, na uitdrijving van het eerste kind zeer licht, maar ook bij eerstbarenden en bij vette buikbekleedselen, laat het zich bij eenig aanhouden en vooral onder narcose, niet moeilijk volbrengen.

De handen moeten steeds op gelijke hoogte worden aangelegd, niet zoo als bij WIGAND, de eene hand dieper dan de andere.

Na de applicatie der handen begint hij de buikbekleedselen op de aangevatte plaats zacht tegen den uterus te wrijven en gaat dan altijd, de handen op de gekozene plaats stil latende liggen, tot een vooreerst licht drukken over, hetgeen langzamerhand versterkt wordt, alsdan een tijd lang de sterkere drukking op dezelfde hoogte aanhoudende, om langzamerhand weder te verminderen.

De compressiën van den fundus moeten de richting naar beneden hebben, terwijl de drukkingen der zijwand naar de as van het geboorte-orgaan zich moeten concentreeren. De drukking duurt van 5—8 seconden. Dan maakt hij naar den drang der omstandigheden, naar het tijdperk der verlossing en naar de gevoeligheid der barende eene pause van ½—1—3 minuten, na die pause op nieuw eene compressie en zoo voort, waarbij dan van drukkingsplaats verwisseld wordt, terwijl tusschen de eene pause en de andere, dan eens eene hoogere zijdelingsche plaats van het lichaam der baarmoeder gekozen wordt. Wanneer de moedermond weinig, nog niet meer dan 5 centimeters geopend en ook niet zeer uitrekbaar is, kiest hij minder den bodem en volbrengt meer laterale compressiën.

Bij meer geopenden en weeken moedermond daarentegen acht hij de fundale samenpersingen gevoeglijk en voornaamlijk werkzaam. Zoo herhaalt hij de compressiën 10—20—40malen. In moeilijke gevallen houdt hij na eene rei van 10—15 compressiën eene pause van 10—15 minuten. Tegen het einde der verlossing laat hij de compressiën steeds korter elkander opvolgen en ook plaatselijk wordt hij daartoe verplicht, omdat de zich ontlastende uterus telkens minder lichaamsdeelen aanbiedt en eindelijk de fundus uteri alleen als deel van aangrijping overblijft. Soms zijn verwonderlijk weinig compressiën genoeg om eene trage, vele uren lang stilstaande verlossing of eene zeer smartelijke, werkelooze gelukkig te doen afloopen, maar soms ook gelukt dat eerst na langeren duur. Waar echter met 20—30 compressiën niet reeds teekens van welslagen zich voordoen, daar is de methode waarschijnlijk niet op hare plaats.

Om deze handelwijze te beproeven en zich de handgrepen eigen te maken raadt KRISTELLER het eerst meerbarenden met slappe buikbekleedselen te verkiezen, terwijl hij vooral eene stuitligging als voor de zaak leerzamer aanbeveelt. Hij zelf was het eerst op het denkbeeld der kunstbewerking gekomen, toen hij eens plotseling, zonder van instrumenten voorzien te zijn, bij eene door weeënzwakte overvallene barende geroepen werd; — na zich eenigen tijd door wrijven en drukken te vergeefs vermoeid te hebben, om de weeën op te wekken, kwam het in zijn idée om naar de CREDÉ'sche manier den uterus te ontledigen, en de proef gelukte voortreffelijk. Onder geringer inspanning drukte hij in eenige minuten het hoofd naar buiten en de verlossing eindigde verder normaal.

Den schrijver te volgen in zijne beschouwingen omtrent de werking der expressie op de uterusspier en met betrekking tot de buikdrukking, zou te ver buiten het bestek van dit opstel liggen, dat ik, ontdaan van alle theoretische beschouwingen, zoo praktiesch mogelijk wenschte te maken, en waarom ik dan ook nog een paar opmerkingen uit des schrijvers vergelijking der expressie met extractie, wil laten volgen.

Ten eerste behoeft de extractie eene gesprongen vochtblaas, de expressie heeft die volstrekt niet noodig, doch bedient zich zoo lang doenlijk van het voordeel dat deze in zoo ruime mate aanbiedt.

Wat ten tweede de houding der vrucht betreft, zoowel tang- als handextractie bewerken meer of min eene storing der goede positie, terwijl door de expressie niets wordt verricht wat de normale plaatsing der vrucht schaden kan.

Met het oog ten derde op de physiologiesche draaiingen des kinds om zijne lengteas, zoo bezitten wij wel de beste voorschriften ter conserveering of verbetering dezer bewegingen, doch blijkt het maar al te vaak, hoe weinig bij tang- zoowel als handextractie de natuur zich omtrent onze schoolwetten bekommert, en de operateur onwillens tegen hare bedoelingen zondigt. De expressie laat deze draaiingen volkomen aan de voorwaarden voldoen, van welke zij in ieder voorkomend geval afhangen, terwijl het bovendien zeer leerzaam is, daarbij de werkingen der natuur zelve gade te slaan. Uit deze omstandigheden, dat bij de expressie de gebogene houding en de wendingen des kinds zoo weinig gestoord worden, ontstaan veel gunstiger kansen voor zijn levensbehoud. Men denke aan dat gevaarlijk oponthoud, dat de ontwikkeling der armen soms veroorzaakt, aan de drukking, die bij het ontwikkelen op den thorax en de genitaliën des kinds uitgeoefend worden. Het vermijden hiervan door de expressie moet dus vooral als eene groote aanwinst beschouwd worden.

Biedt alzoo de expressie voor de operatieve verloskunde eene reeks voordeelen aan, die door andere opereermethoden niet verkregen worden, zij is daarentegen met hare mechanische uitvoerbaarheid binnen zekere grenzen besloten, waar buiten nog andere kunsthulp vereischt wordt. Kristeller nu brengt vooral onder den aandacht der Verloskundigen het onberekenbaar nut, dat de vereeniging der expressie met de extractie opleveren moet, zoodat hij bepaald aanraadt: „nooit te verzuimen met de extractie, hetzij manuaal of per forcipem, ook de expressie te verbinden.

Wie de hulp der expressie bij de extractie beproefd heeft, zal bevestigen, dat hij haar niet meer ontberen wil, èn omdat het ingrijpen in de moederlijke deelen er aanmerkelijk door verzacht wordt, èn omdat de kansen op levensbehoud des kinds er zeer door vermeerderen, terwijl de krachtsinspanning van den operateur er zeer door vermindert.

Dat er ook onderscheidene bedenkingen tegen deze methode te maken zijn, zal niemand ontkennen. Kristeller behandelt en wederlegt er in zijn opstel reeds onderscheidene, doch even te recht zegt hij dat het eene moeilijke en gewaagde zaak is, om voor een nieuw middel den ziektetoestand te bepalen, waartoe het ter bestrijding kan aangewend worden of over de nadeelen er van te oordeelen, zoo lang geen voldoend getal waarnemingen den grond voor onze bepaling uitmaken en daarom dan ook heeft hij reeds

bij de eerste mededeeling de hulp der kunstbroeders ingeroepen, om, door eene genoegzame reeks van waarnemingen gesteund, het indicatiegebied later te kunnen vaststellen.

De belangstelling, die, zoo als boven reeds is gezegd, door mannen als CREDÉ, MARTIN. SCHARLAU en anderen in de zaak betoond wordt, doet ons de hoop koesteren, dat weldra meer de aandacht van alle Verloskundigen op deze methode zal gevestigd worden, wanneer zij, mijns inziens, zeer zeker eene blijvende plaats onder de verloskundige operatiën zal innemen en althans overwaardig is met zorgvuldigheid beproefd te worden, en alzoo hare verspreiding, noch door onvervulbare eischen, noch door misbruik in de aanwending, te schaden.

Oostzaan, September 1867.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

NADERE ONDERZOEKINGEN OVER KOOLZUUR-AFSCHEIDING EN ZUURSTOF-OPNAME BIJ DEN MENSCH GEDURENDE DAG EN NACHT. — Dat van een betrekkelijk gering aantal waarnemingen vaak voorbarige, zoo niet onjuiste gevolgtrekkingen te wachten zijn, PETTENKOFER's en VOIT's voortgezette onderzoekingen over koolzuur-afscheiding en zuurstof-opname bij dag en nacht geven er op nieuw het bewijs van. Het antagonismus althans, dat blijkens het eerste tweetal hunner waarnemingen (zie dit *Tijdschrift*, 1867, 1ste Afd., blz. 280) tusschen dag en nacht in betrekking tot koolzuur-afscheiding en zuurstof-opname scheen te bestaan, een antagonismus, waarbij de dag zich door de verwijdering van eene grootere hoeveelheid koolzuur, de nacht door de opname van eene grootere hoeveelheid zuurstof zou onderscheiden; dit antagonismus is volgens die nieuwere onderzoekingen alles behalve constant, ja ontbreekt in het meerendeel der gevallen bij den mensch geheel en al. Die nieuwere onderzoekingen werden geheel volgens de vroegere methode bij denzelfden man verrigt, die reeds de eerste maal tot diergelijke proeven gediend had. Nu echter werd niet alleen de invloed van rust en arbeid bij gelijkblijvende voeding (gemengde diëet) onderzocht, maar daarnevens kwam te gelijk die van verschillende voeding, van honger, gemengde diëet, eiwitrijk en stikstofvrij voedsel in aanmerking.

En wat bleek nu uit deze veel verbeterde en vermeerderde uitgave der vroegere onderzoekingen? Met betrekking tot het verschil tusschen dag en nacht bragten zij voor het koolzuur althans eene bevestiging der vroegere resultaten en leerden zij, dat gedurende den dag steeds eene grootere hoeveelheid dier stoffe verwijderd wordt dan des nachts. Bij rust blijft zelfs onder verschillende voeding de verhouding tusschen het des daags en des nachts verwijderde koolzuur vrij constant. Zoo werden van 100 deelen in 24 uren verwijderd koolzuur bij *honger* 58 pCt. en 55 pCt. gedurende den dag, 42 pCt. en 45 pCt. gedurende den nacht verwijderd, terwijl bij *gemengde diëet* 57 pCt. des daags, 43 pCt. des nachts, bij *eiwitrijke diëet* 58 pCt. des daags, 42 pCt. des nachts werden uitgescheiden. Alleen bij *stikstofvrije kost* valt de verhouding voor het gedurende den dag verwijderde CO^2 grooter uit: 61 pCt. des daags, 39 pCt. des nachts; een verschil, des te merkwaardiger, omdat de absolute hoeveelheid koolzuur, bij stikstofvrije kost verwijderd, op zich zelf geringer blijk

dan bij gemengde diëet. Het is echter vooral de arbeid, die het verschil tusschen dag en nacht in betrekking tot de koolzuur-afscheiding scherp in het licht stelt. Onder dien invloed toch worden bij *honger* van 100 deelen in 24 uren verwijderd CO^2 78 pCt. des daags, 22 pCt. des nachts, bij *gemengde diëet* 69 pCt. en 73 pCt. des daags, 31 pCt. en 27 pCt. des nachts uitgescheiden. Men heeft dus hier met een verschil tusschen dag en nacht te doen, dat bijna 3malen grooter blijkt dan bij rust. Al valt nu dat verschil volstrekt zoo groot niet uit als SMITH, FICK en WISLICENUS meenen die van eene 10maal grootere koolzuurproductie bij den arbeid spreken, toch is het belangrijk genoeg, om den gunstigen invloed van ligchamelijke bewegingen in het helderst licht te stellen.

En wat leerden nu deze nieuwe proeven met betrekking tot het verschil tusschen dag en nacht voor de zuurstof-opname? Zij leerden, dat een antagonismus tusschen haar en de koolzuur-uitscheiding exceptie, geen regel is. Zoo bleek bijv. bij honger zoowel in rust als bij arbeid de zuurstof-opname met de koolzuur-verwijdering bijna volkomen paralel te gaan. Van 100 deelen in 24 uren opgenomen zuurstof werden bij *honger en rust* 58 pCt. en 57 pCt. gedurende den dag, 42 pCt. en 43 pCt. gedurende den nacht opgenomen; bij *honger en arbeid* 86 pCt. gedurende den dag, 14 pCt. des nachts. Bij *gemengde diëet en rust* was het verschil tusschen dag en nacht niet zeer in het oog loopend: 51 pCt. en 48 pCt. des daags, 49 pCt. en 52 pCt. des nachts, al had de vroegere proef onder dezelfde omstandigheden eene verhouding van 33 pCt. des daags tot 67 pCt. des nachts aangewezen. Bij *gemengde diëet en arbeid* viel in de nieuwe proeven de grootste hoeveelheid zuurstof op den dag: 79 pCt. des daags, 21 pCt. des nachts, hoewel bij de vroegere proef een geheel tegenovergestelde uitslag verkregen was: 31 pCt. des daags, 69 pCt. des nachts. Bij *eiwitrijke kost* werd evenzeer op den dag de grootste hoeveelheid zuurstof opgenomen: 74 pCt. en 65 pCt. des daags, 26 pCt. en 35 pCt. des nachts; en zelfs bij *stikstofvrije voeding* bleef die verhouding dezelfde (65 pCt. des daags tot 35 pCt. des nachts). Alleen gelijke verdeeling van het voedsel op morgen en avond scheen de vroeger waargenomene verhouding op nieuw in het leven te roepen (47 pCt. des daags, 53 pCt. des nachts). Hier komt dan ook weder het antagonismus met de koolzuur-uitscheiding voor den dag, die onder dezelfde omstandigheden de verhouding van 52 pCt. des daags tot 48 pCt. des nachts vertoont. Uit dit alles volgt met afdoende zekerheid, dat de vroegere opvatting, als zou constant gedurende het slapen en alleen dán eene groote hoeveelheid zuurstof worden vastgelegd, eene onjuiste is. Toch toont eene vergelijking der hoeveelheden opgenomene zuurstof met die van het geproduceerde koolzuur, dat het organismus inderdaad de eigenschap bezit, om zoowel bij dag als bij nacht eene zekere hoeveelheid zuurstof vast te leggen en eerst later tot koolzuurproductie te gebruiken. Waarom bij koeien die eigenschap alleen gedurende den nacht bestaat, zoo als HENNEBERG's proeven leeren, waarom dáár, om PETTENKOFER's en VOIT's vroegere uitdrukking te bezigen, alleen gedurende den nacht het geweer geladen wordt, valt voor het oogenblik moeielijk uit te maken.

Met betrekking tot de absolute hoeveelheden CO^2, HO en O, onder verschillende omstandigheden geproduceerd en opgenomen, leerden deze nieuwe proeven het volgende. De koolzuurproductie is bij honger en rust veel geringer dan bij gemengde diëet en rust (*honger:* 717 gr. in 24 uren; *gemengde diëet:* 928 gr. in 24 uren). Bij den arbeid wordt dat verschil tusschen honger en gemengde diëet veel geringer (*honger:* 1187 gr. CO^2 in 24 uren; *gemengde diëet:* 1285 en 1134 gr., gemiddeld 1209 gr., in 24 uren). In elk geval blijkt de invloed van den arbeid op de koolzuurproductie als een zeer belangrijke. De hoeveelheid in 24 uren afgescheiden water gaat over het alge-

meen geheel met het CO^2 paralel. Niet anders eindelijk gedraagt zich de absolute hoeveelheid der opgenomene zuurstof. Bij *honger* gering: 761 gr. in 24 uren, nam zij bij *honger en arbeid* toe: 1072 gr. in 24 uren, om bij *gemengde diëet en rust* 832 gr., bij *gemengde diëet en arbeid* 980 gr. te bedragen. Bij honger en arbeid werd zoo doende eene grootere hoeveelheid zuurstof opgenomen dan bij gemengde diëet en arbeid. Toch beantwoordde de koolzuurproductie niet aan die vermeerderde zuurstof-opname. De verklaring van dit verschijnsel is te zoeken in de omstandigheid, dat bij honger en arbeid vet tot koolzuur wordt omgezet, eene stof, die daartoe aan eene grootere hoeveelheid zuurstof behoefte heeft dan de in de gemengde diëet bevatte koolhydraten.

In één opzigt stemden deze onderzoekingen volkomen met de vroegere overeen. Ten opzigte namelijk van den invloed des arbeids op de productie van ureum. Ook nu weder werd zelfs geene voorbijgaande vermeerdering van het ureum gedurende den arbeid waargenomen.

Het spreekt van zelf, dat PETTENKOFER en VOIT de medegedeelde onderzoekingen ook gebruikten om de wetten der stofwisseling bij den mensch zoo veel mogelijk na te sporen. Bekend met de hoeveelheid en de elementaire zamenstelling van het verstrekte voedsel, konden zij over alle de gegevens beschikken, die er volgens hen noodig zijn om de balans der uitgaven en inkomsten van het menschelijk organismus onder verschillende omstandigheden op te maken. Zoo kwamen zij tot de conclusie, dat de mensch bij honger op vleesch en vet teert, en zoo leverden zij meer dan ééne balans, die den toestand der menschelijke huishouding bij verschillend voedsel aangeeft. Bij dit alles gingen zij uit van de voor hen onbetwistbare stelling, dat de hoeveelheid uitgescheiden ureum de zekere en onbedriegelijke maatstaf is van de omzetting der stikstofhoudende ligchaamsbestanddeelen. Nu is intusschen weder zeer onlangs die stelling door SEEGEN (*Ueber die Ausscheidung der im Körper zersetzten Albuminate*, in *Wiener Sitz-Berichte*, 1867), op grond van door hem verrigte proeven, bestreden en op nieuw de aloude meening verdedigd, dat ook langs de longen eene wel variabele maar toch niet onbelangrijke hoeveelheid stikstof wordt verwijderd. Tot zoo lang SEEGEN's bezwaren niet wederlegd zijn, zal men dus goed doen de door PETTENKOFER en VOIT geleverde stofwisselings-balansen als nog niet voldoende geverifiëerd te beschouwen.

Ten slotte mag Ref. niet nalaten op te merken, dat deze nieuwe onderzoekingen geen geringen afbreuk doen aan de juistheid van hetgeen PETTENKOFER en VOIT in hunne eerste mededeeling omtrent het verschil tusschen de ademhaling bij den gezonden, den diabeticus en den leucaemicus met betrekking tot dag en nacht hebben in het midden gebragt. Voor de zuurstof-opname althans staat het vast, dat hare verdeeling over dag en nacht bij den gezonden, bij den leucaemicus en den diabeticus zoo goed als geen verschil aanbiedt. Zoo vinden wij de verhouding voor den diabeticus (48 pCt. des daags tot 52 pCt. des nachts) geheel bij den gezonden (gemengde diëet) en die van den leucaemicus (51 pCt. des daags, 49 pCt. des nachts) evenzeer onder dezelfde omstandigheden bij den gezonden terug. Voor de koolzuur-afscheiding blijft er intusschen een gering verschil bestaan en wel bij den leucaemicus, die des daags minder koolzuur verwijdert dan des nachts (49 pCt. des daags, 51 pCt. des nachts), terwijl bij den gezonden die verhouding juist omgekeerd is. (*Zeitschrift für Biologie*, II. 459—593.)

B. J. S.

EEN EN ANDER UIT MEXICO. — Uit een brief, door Dr. C. HEINEMANN te Vera-Cruz aan de Redactie van VIRCHOW's *Archiv* over de Mexicaansche expeditie

gezonden, willen we een en ander ontleenen, dat wellig̃t niet onwelkom is aan de lezers van dit *Tijdschrift*. Als Officier van Gezondheid bij de Oostenrijksche troepen werd hem opgedragen de vomito (gele koorts) te bestuderen. Uit zijne *temperatuurs-metingen* bleek, dat die in den regel zeer snel tot eene dikwerf buitengewone hoogte stijgt, daarop gedurende drie of vier dagen blijft staan of wel soms onmiddellijk na het bereiken van haar acme weder daalt. In het tweede stadium (dat van depressie) der ziekte daalt zij onder den norm, om in gevallen, die in genezing overgaan, langzaam weder te rijzen. Naarmate van de individualiteit en van de hevigheid der gevallen verschillen de verschijnselen, maar HEINEMANN meent dat de ziekte over het algemeen zeer goed met een aanval van intermitterende koorts kan worden geparalelliseerd. Uit zijne verrigte lijkopeningen besluit HEINEMANN, dat in de zeer snel verloopende gevallen dikwerf makroskopisch de minste afwijkingen worden aangetroffen, weshalve hij den dood in die gevallen uit eene werking op het centraal zenuwstelsel meent te moeten verklaren. De geheele loop der ziekte en de resultaten der lijkopening duiden op een snel werkend vergift, als oorzaak van den dood, schoon ook de buitengewoon hooge temperatuur in den aanvang en hare snelle opvolging door eene zeer lage temperatuur niet onverschillig voor den lethalen afloop moeten geacht worden. De meest constante afwijkingen, bij de lijkopening gevonden, waren: ecchymosen op alle serosa; kleine submuqueuse extravasaten in maag, duodenum en lagere gedeelten der tenuia; de aanwezigheid van eene zwarte, teerachtige massa (darmafscheiding met gedecomponeerd bloed vermengd) in het duodenum, in de maag en soms in het ileum, welke eene afwisselende reactie aanbood; in de longen bewijzen van voorafgaande bronchiaalcatarrh en hypostase der achterste gedeelten van de longen. De lever was in geen der door hem waargenomene gevallen verweekt noch verkleind, een kenmerkend onderscheid van de acute gele leveratrophie; de leveraandoening bij gele koorts bestaat volgens HEINEMANN in eene haardsgewijze optredende acute vetmetamorphose, in zeldzame gevallen het geheele orgaan aantastende en met een lever-icterus (saffraanlever) in verschillenden graad gepaard gaande. Afwisselend in intensiteit komt ook de nieraandoening bij die ziekte voor, die tot ware parenchymateuse nephritis stijgen kan. In ernstige gevallen ontbreekt bijna nimmer eiwit in de urine. In het hart werd nu en dan ook vetmetamorphose waargenomen. De behandeling bestaat te Vera-Cruz in purgantia (ol. ric.) huidprikkels (sinapismen en vesicatoria) en aderlatingen. Eene individualiserende, exspecterende of meer passende behandeling naar de verschillende stadiën der ziekte stuit af op den onwil en weêrstand van het publiek. Als specificum wordt de *Palo de mulato* (product van een niet nader bepaalden boom van de familie der *Therebinthaceën*) door het volk aangewend. Ook de chinine heeft zijne voorstanders, die de vomito als eene malaria-ziekte beschouwen, schoon ze door niet-opzwellen van de milt van de febris intermittens te onderscheiden is. Vera-Cruz ligt in eene heuvelachtige vlakte en is van verschillende kanten door moerassige lagunen omgeven. HEINEMANN bragt verder een jaar in Oaxaca door, waar hij het door de Franschen ingerigte militaire hospitaal dirigeerde. De stad is ongezond, er heerschen kwaadaardige dysenterische, tusschenpoozende koortsen, waaronder vooral quotidianae, in den regentijd. Typhus kwam zelden voor. Leverontsteking vrij frequent, waartegen HEINEMANN een nagemaakt Carlsbad-water met vrucht aanwendde. In het drooge jaargetijde vervingen pneumonia en pleuritis de bovengenoemde ziekten. Tuberculose is niet zeer frequent. In de hoofdstad Mexico stierven in 1866 op 7866 dooden 204 aan tuberculose. Morbus Brightii als gevolg van de febris intermittens lang niet zeldzaam.

Syphilis werd zeer dikwijls waargenomen en wel in eene boosaardigheid, zoo als

ze in Duitschland zeldzaam is. Verminkingen en doodelijke afloop zijn daarbij lang niet zeldzaam. Ernstige ulceratieve huidaandoeningen en laryngeaallijden werden meermalen waargenomen. Herhaalde energieke smeerkuren, afgewisseld met het gebruik van jodium, konden in den regel recidieven niet voorkomen. Ook in Puebla is de syphilis niet goedaardiger. HEINEMANN voert dit aan als tegenstelling met de verkeerde meeningen, die men in Europa betrekkelijk den invloed van het klimaat op die ziekte koestert.

Als volksmiddel wordt eene knol van eene orchidee uit het genus Bletia, met name *Camote de pegayoso* tegen syphilis aangewend, of met goed gevolg meldt HEINEMANN niet. Een ander middel is de Yerba del perro (senecio canicida genoemd, omdat de ronddwalende honden daarmede vergiftigd worden), die door het volk als diaphoreticum bij rheumatismus, huidziekten (schurft) en syphilis wordt aangewend. HEINEMANN is bezig met waarnemingen omtrent dit middel, die hij later zal mededeelen.

Lepra komt ook, schoon zelden, voor; naar HEINEMANN's ervaring hoofdzakelijk als ulcereuse lepra. Hij nam twee gevallen waar, bij welke eene smeerkuur en eene levertraankuur wel geene genezing, maar aanmerkelijke verbetering aanbragt. Onder de Mestize-bevolking van Oaxaca en Puebla nam hij een interessanten vorm van albinismus, op later leeftijd verkregen, waar, welke spontaan op alle ligchaamsdeelen in onregelmatige ronde, witte vlekken op de gele huid optreedt. Bij Indianen van zuiver ras nam hij dit nimmer waar, weshalve hij vermoedt dat de vermenging van het witte en gele ras daartoe bijdraagt.

Door de oplossing van het korps Oostenrijksche vrijwilligers en hunne insmelting in de armee der Fransche expeditie werd aan Dr. HEINEMANN de directie van zijn hospitaal ontnomen, waardoor zijne wetenschappelijke werkzaamheid belemmerd werd. Hij zette zich daarop als Privaatarts in Vera-Cruz neder, van waaruit wij waarschijnlijk nadere en uitvoeriger wetenschappelijke mededeelingen mogen verwachten. VIRCHOW's *Archiv*, XXXIX. 4. G. D. L. HUET.

GOEDE EN GOEDKOOPE DESINFECTERENDE MIDDELEN, OP GROOTE SCHAAL AANWENDBAAR. — Uit Parijs, Rue d'Enghien, 11, wordt door tusschenkomst van een Hoofd-Agent in ons land, te 's Gravenhage, onder het motto: „Geen stank meer!" als „behoedmiddel tegen besmettelijke ziekten" en onder den naam van „algemeene stankverdrijver" in den handel gebragt een poeder à *f* 0.75 het Ned. pond, op te lossen in 100 Ned. kannen water, zoodat dus de kan van de oplossing op $^3/_4$ cent te staan komt. In hoe verre dit poeder overeenkomt met of eene wijziging is van het bekende desinfecterende poeder van CORNE en DEMEAUX (namelijk zeer fijn gepoederde gewone gips 100 deelen en koolteer 1—3 deelen naar omstandigheden), zal bij onderzoek gemakkelijk blijken. We voegen hierbij, dat het poeder van CORNE en DEMEAUX natuurlijk zeer goedkoop is en dan ook reeds in 1859 te Parijs ongeveer *ééne* franc kostte de *vijftig* kilogrammen: zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1859, blz. 539, waar tevens o. a. gehandeld wordt over de waarnemingen van RENAULT, dat een mengsel van *klei* en koolteer een voortreffelijk en nog beter desinfectans zou zijn, en dat een mengsel van gips en gewone *teer* welligt ook nog beter zou wezen dan van gips en koolteer. — Grootendeels overeenkomende met vorenstaande mengsels, is dat hetwelk sedert geruimen tijd was gebezigd door den fabriekant of bouwmeester SÜVERN, te Halle, tot het zuiveren van het afvalwater uit fabrieken en waarvan nu onlangs de werking namens hem, door GROUVEN nader werd bekend gemaakt bij gelegenheid van de Cholera-Conferentie, die op 28 en 29 April j.l. te Weimar heeft plaats gehad. Blijkens het verslag van deze vergade-

ring, als Supplement-Heft van het *Zeitschrift für Biologie* dezer dagen uitgegeven, München 1867, zie pag. 65—66, werkt SÜVERN's methode allezins uitstekend om riolen, fabriekwateren enz. te zuiveren. Het beginsel is eene soort van filtratie, maar onder bijvoeging van scheikundige stoffen in het water, waardoor een praecipitaat wordt geboren. Die stoffen zijn bijtende kalk, chloormagnesium en koolteer „*in eene zekere menging*". De scheikundige werking is de volgende: de teer bevat vele organische verbindingen, die in de kategorie van het karbolzuur geplaatst kunnen worden, eene menigte stoffen, die antiseptisch werken *en* den reuk maskeren. En vermits de riekende stoffen meer zuur dan alkalisch van aard zijn, zoo verdient hare bestrijding door alkaliën uit dien hoofde aanbeveling. De aanwending op *privaten* is proefondervindelijk nog niet gebleken. In de aangehaalde vergadering is — omdat SÜVERN de zaak wenscht te exploiteren — het zamenstel des mengsels niet bekend gemaakt In het verslag echter, dat in KRAUS' *Zeitschrift für gerichtliche Medizin* cet., Wien 1867, n°. 27, van de Conferentie te Weimar voorkomt, wordt het zamenstel als volgt medegedeeld: bij 100 dd. ongebluschte kalk met water tot eene dunne brij gemaakt, worden dadelijk 7½ dd. koolteer gevoegd. Dan wordt het mengsel met water 15maal verdund en 15—25 dd. chloormagnesium er bij gevoegd. Van dit vocht is 1 op de 100 of 200 van een vuil vocht voldoende om het te doen bezinken. Er is nog en thans weder gelegenheid genoeg om het onderwerpelijk vraagstuk, ook inzonderheid bij het desinfecteren van faecale stoffen, proefondervindelijk nader na te gaan en uit te maken. Dit schijnt wenschelijk, bepaaldelijk met het oog op den aard en de prijzen van al de genoemde stoffen: *de aard*, omdat de kalk of het gips de zuren in de faecale stoffen zal kunnen binden en het praeparaat aan de mestkracht volstrekt niet schaadt; en *de prijs*, omdat daardoor de aanwending op groote schaal mogelijk wordt gemaakt, iets, dat uit het praktische oogpunt ook hier altijd eene hoofdzaak zal zijn.

ALI COHEN.

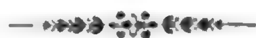

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 14 September, werden er in de Metropolis 2058 geboorten en 1262 sterfgevallen, waaronder 17 aan variolae, 203 aan diarrhoea en 25 aan cholera, aangegeven.

— In de week, eindigende 21 September l.l., werden er in de Metropolis 2215 geboorten en 1138 sterfgevallen, waaronder 15 aan variolae, 114 aan diarrhoea en 12 aan cholera, aangegeven.

— *The Lancet* van 28 September l.l. geeft een overzigt der sterfte op St. Mauritius in de eerste 6 maanden van 1867, vergeleken met die van hetzelfde tijdstip over 1866. Terwijl zij voor 1866 van Januarij tot Julij aan 1282, 1100, 990, 1064, 1038, 1035 en 1085 voor iedere maand of te zamen aan 7594 beantwoordde, was zij in 1867 tot 1443, 2692, 6932, 10497, 8101, 3632 en 2379 per maand of te zamen tot een cijfer van 35,676, op eene bevolking van 319,105 inwoners, gestegen.

PARIJS. — Volgens de Fransche bladen heeft Prof. NÉLATON zijn ontslag als Hoogleeraar in de Chirurgie aangevraagd. Volgens de *Union Médicale* had het overlijden van zoo vele van zijne beroemde collega's zijne privaat-praktijk zoodanig uitgebreid, dat hij haar onmogelijk met zijne pligten als Hoogleeraar kon verbinden.

— Het Comité Médical te Marseille heeft voor ieder der volgende prijsvragen, als 1°. „Poser les bases d'un système quarantainaire uniforme pour toutes les nations" of 2°. „de la liberté de l'enseignement médical". eene medaille van 200 francs gesteld. De mémoires moeten, in de Fransche taal gesteld, vóór 1 Maart 1868 aan het Secretariaat van het Comité, rue de l'Arbre, n°. 25, ingezonden worden.

— De Fransche bladen bevatten het doodberigt van den bekenden Docteur LOUIS VÉRON, den Ex-Directeur van de groote opera en Ex-Redacteur van den *Constitutionnel*, die zich op medisch gebied alleen door een geschrift, *Sur le Muguet*, maar later bijna uitsluitend in het politieke leven bekend maakte.

— De geneeskundige bladen bevatten het doodberigt van Dr. RAYER, op 77jarigen leeftijd aan apoplexia bezweken. Als stichter der Société de Biologie en der Association générale de prévoyance et de secours mutuels des médecins de France, als schrijver van in zijn tijd zeer geprezen werken: *over huidziekten* en een ander *over de ziekten der nieren*, als Lid van talrijke geleerde genootschappen, als bevorderaar der wetenschap in verschillende rigtingen, waartoe zijn aanzienlijk fortuin hem in staat stelde, behoorde RAYER tot een der meest geachte Practici der hoofdstad. Nog op hoogen leeftijd tot Doyen der Faculteit benoemd, deed hij zijn invloed ter uitbreiding van het geneeskundig onderwijs gelden.

— In de zitting der Académie van 27 Augustus l.l. (zie pag. 508) deelde HUSSON verder mede, dat het cijfer der 5449 vaccinations animales, op jeugdige kinderen verrigt, over 1286 revaccinatiën en 4163 vaccinatiën verdeeld was en dat de eerste rubriek 316 (24.57 pCt.) positieve, 786 (61.12 pCt.) negatieve en 184 (14.31 pCt.) twijfelachtige en de tweede rubriek 2614 (62.79 pCt.) positieve, 949 (22.80 pCt.) negatieve en 600 (14.41 pCt.) twijfelachtige resultaten had opgeleverd.

BERLIJN. — Volgens het *Berliner Wochenschrift* van 26 Augustus l.l. waren er alhier in 37 gezinnen 61 gevallen van trichinenvergiftiging waargenomen. De oorzaak der vergiftiging kon bij allen in het gebruik van varkensvleesch, uit eene en dezelfde slagterij, opgespoord worden.

— In de Regierungskreis Beuthen (Oberschlesiën) kwamen tot op 30 Augustus l.l. 519 cholerasterfgevallen voor.

THÜRINGEN. — Uit eene wijdloopige studie, onder den titel van: *die Cholera-Verhältnisse in Thüringen*, door Dr. PFEIFFER in het jongste nummer van het *Tijdschrift voor Biologie* medegedeeld, blijkt, dat onder de in 1866 het hevigst aangetaste plaatsen te Naumburg 217, te Apolda 200, te Erfurt 919, te Gotha 170, te Sommerda 66, te Colleda 78 en te Langensalza 117 cholerasterfgevallen voorkwamen.

BRESLAU. — De cholerasterfte bedroeg alhier sinds 27 Julij tot 8 September 293.

ZÜRICH. — Het voor weinige dagen alhier gehouden Veterinaire Congres heeft verklaard, dat de afmaking van het zieke of verdachte vee als het eenige ware middel ter beperking der veeziekte kon aanbevolen worden en den wensch geuit, dat door de Russische Regering eene Internationale Commissie mogt benoemd worden om de ziekte in hare bakermat, de Russische steppen, te onderzoeken.

LEIPZIG. — Dr. COCCIUS is van buitengewoon, tot gewoon Hoogleeraar in de Oogheelkunde en tot Director van de Augenheilanstalt alhier benoemd.

WEENEN. — Dr. DRASCHE levert ons in het *Wiener Wochenschrift* van 10 Augustus l.l. eenige regels over het beloop der cholera-epidemie van het loopende jaar, waaraan wij het volgende ontleenen. De uitbreiding der ziekte als voortzetting der epidemie van 1866 mag tot dus verre eene nog zeer beperkte genoemd worden. Zij bleef, alhoewel met een epidemisch karakter, echter zonder gevaar voor de naaste omgeving, slechts op enkele plaatsen vertoeven. Voor Duitschland scheen hare reis

met een krachtig optreden aan den Rijn te beginnen. Reeds sinds Januarij en Februarij werden er verscheidene choleragevallen te Keulen en te Elberfeld vermeld, terwijl eene meer algemeene verspreiding eerst van de vorige maand dagteekende. Evenzoo werden in Oberschlesiën reeds in den winter choleragevallen waargenomen. Het eerste kwam zij in de Beuthener Kreis voor, om zich later over den Peiskretschamer en Gleiwitzer en over den Koseler en Gross-Strelitzer Kreis uit te breiden. In de laatste dagen van Julij werd zij epidemisch te Danzig, terwijl te Berlijn in Mei slechts twee sporadische gevallen voorkwamen. In eene oostelijke rigting van Duitschland trad zij vrij hevig in Russisch Polen op. Sinds 21 April te Warschau gekomen had zij tot op 15 Julij aldaar reeds 203 slagtoffers geëischt, terwijl bovendien nog Lublin, Zelechow en Plock hevig geteisterd werden. In het nabij gelegen Gallicië vertoonde zij zich op het einde van Junij te Choczno bij Wadowice in de nabijheid van Krakau. Op het oogenblik heeft de ziekte haren hoofdzetel in Italië gevestigd. In Februarij werd zij reeds in het Lombardijsche en in April als epidemie in Bergamo waargenomen. Van daaruit heeft zij zich over geheel Italië, maar vooral over het Zuidelijke gedeelte, verspreid. Op 11 Julij eischte zij te Rome talrijke slagtoffers. Hare toename viel aldaar met den toevloed der vreemdelingen, wegens de groote kerkelijke feesten, te zamen. Tot op 15 Julij werden er in het koningrijk Italië 32,094 cholerasterfgevallen opgeteekend. Tegenover de Oostkust van Italië heeft de ziekte zich vooral in Montenegro en Dalmatië gevestigd. Te Katunska, Linitscka en in het Moratscka dal, te Cattaro, Ragusa en te Zara kwamen sinds Julij talrijke cholerasterfgevallen voor. Wat Amerika betreft, zoo kwam de ziekte vooral op het Braziliaansche gebied van Rio Janeiro tot Buenos-Ayres langs de kustvlakte, over eene uitgestrektheid van 450 Duitsche mijlen, voor. In Afrika werden vooral Tunis en het aan de Oostkust gelegen eiland Mauritius, hevig geteisterd. De geographische loop der tegenwoordige epidemie is een zeer onregelmatige en haar heerschen blijft tot bepaalde streken als het ware beperkt.

ITALIË. — De cholerasterfte bedroeg tot 30 Augustus l.l. in de provincie Milaan 3018 en in de steden Venetië 194 en Brescia 585. Te Messina kwamen er van 19 Augustus tot 4 September 1205 cholerasterfgevallen voor. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Met het oog op het weder heerschen der cholera in onderscheidene gemeenten heeft de Minister van Oorlog, daartoe door den Koning gemagtigd, bepaald, dat de miliciens-verlofgangers op 20 September l.l., zoo als het voornemen was, niet zouden zamenkomen.

— De *Staats-Courant* van 1 en 2 September j.l. deelt de conclusiën mede, door de Internationale Sanitaire Conferentie in 1866 te Konstantinopel aangenomen met betrekking tot den oorsprong en de wijze van verspreiding der cholera en van de middelen om die verspreiding te bestrijden.

— In de *Staats-Courant* van 15 en 16 September komt het laatste (zeer uitvoerige) gedeelte voor van het verslag van den gedelegeerde van Nederland ter genoemde Conferentie te Konstantinopel, Prof. J. VAN GEUNS, te Amsterdam, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken onzes lands.

— De *Nieuwe Utrechtsche Courant* van 13 en 14 September j.l. bevat een hoofdartikel over de aanstaande wetgeving op het *Hooger Onderwijs*, waarvan de bezwaren opgesomd en eenige desiderata omschreven worden.

UTRECHT. — Uit eene discussie, die den 12den September j.l. in den Gemeenteraad alhier plaats had betrekkelijk de verbetering van het drinkwater, de riolen enz., en

door een der Leden sterk er op aangedrongen werd meer afdoende, radikale middelen aan te wenden, zijn o. a. de volgende feiten gebleken: Er zijn in de stad 2222 vervalgaten, 1774 in de binnen- en 448 in de buitenwijken. Daarvan waren op 1 Januarij j.l. 1628 van stankafsluitingen voorzien. Sedert dien tijd zijn die nog aan een aantal vervalgaten aangebragt, zoodat er nog ruim 500 overblijven. — Ten vorigen jare, gedurende het heerschen der cholera, heeft het voorzien in drinkwater *f* 5000 gekost, vertegenwoordigde dus de renten van een kapitaal van *f* 100,000. — In de wijken G. en J. zijn geene publieke pompen, in wijk C. slechts 4 op 8000 inwoners, waar in 1866 niet minder dan 324 personen aan cholera zijn overleden en zeker het dubbele aantal aangetast. — De gasfabriek heeft van de oprigting af ondrinkbaar water. — Burgemeester en Wethouders hebben reeds lang hunne aandacht gevestigd op de verschillende wijzen van waterverbetering en waterverschaffing, en houden zich bepaaldelijk onledig met een onderzoek omtrent *het aanbrengen van filtreertoestellen aan pompen.*

— Uit de begrooting dezer gemeente voor 1868 blijkt, dat de kosten der „Medische politie" zijn geraamd op *f* 7300; die van pompen, zinkgaten en overdekte kanalen en riolen *f* 11,750. (Uit de toelichting zien wij, dat in 1866 op die post Medische politie *f* 26,659 is uitgegeven, uit hoofde van de toen geheerscht hebbende cholera. — De post voor pompen enz. is *f* 4050 hooger dan in het vorige jaar, omdat men het in het belang der volksgezondheid raadzaam acht voort te gaan met de verbetering van de bestaande en den aanleg van nieuwe riolen en vervalgaten, pompen enz.)

— Het Bestuur van de 4de Sectie der *Vereeniging tot verbetering der Volksgezondheid* heeft een adres gerigt aan den Gemeenteraad, waarin de vraag: *of Utrecht uit zijn aard ongezond is, dan of daar schadelijke invloeden zijn die voor opruiming vatbaar zijn?* aan de belangstelling van den Raad wordt aanbevolen. De Sectie zelve geeft als *haar* gevoelen te kennen, dat de ontelbare sloppen en stegen de broeinesten van cholera en andere ziekten zijn, „*maar het overige Utrecht stellig gezond is, wanneer het niet uit die holen met besmetting bedreigd wordt.*" De slotsom van de overwegingen der Sectie is: „*In die buurten van Utrecht zal moeten worden opgekocht, afgebroken en verbouwd.*" Dit nu behoort langzaam te geschieden, als wanneer het voor de gemeente niet te bezwarend zal zijn.

— Niet ten onregte wordt te Utrecht de vraag geopperd, wat er geworden is of worden zal van de verordening op het houden van varkens enz., die, zoo als men zich herinnert, aldaar onlangs in den Raad is behandeld en teruggezonden ter fine van nadere behandeling aan de Commissie v. d. verordeningen. Men betreurt het, dat met name *die* zaak niet vóór den nieuwen inval der cholera is geregeld!

— Met betrekking tot het (door ons reeds medegedeelde) adres aan den Gemeenteraad van de Gezondheids-Commissie alhier, betreffende het niet handhaven der gemeente-verordening op de inrigting van woningen enz., verdient vermelding het verzoek van het Raadslid Mr. PABST, in de Raadszitting van 2 Augustus j.l. gedaan, „dat Burgemeester en Wethouders onverwijld de *afwijking van de verordening* mogten intrekken en als nog zorgen, dat er geene woningen zonder water en sekreten of hetgeen daarmede gelijk staat, overblijven, *met vergunning van het Bestuur.*" De zaak is gerenvoijeerd aan Burgemeester en Wethouders.

ZWOLLE. — Der aandacht — en navolging — waardig is hetgeen in het verslag van Gedeputeerde Staten van Friesland over 1866 wordt medegedeeld betreffende een maatregel, door het bestuur der gemeente Franeker genomen, om de verbreiding van de pokziekte, in zeker geval, tegen te gaan. Toen daar namelijk eene verkooping zou plaats hebben van den inboedel van een aan pokken overleden gezin en de notaris,

met den verkoop belast, na van het Geneeskundig Staatstoezigt vernomen te hebben dat aan dien verkoop gevaren verbonden waren, daarvan mededeeling had gedaan aan het Gemeentebestuur, heeft dit laatste de goederen, voor zoo veel noodig, krachtens eene politie-verordening *onteigend* en verbrand.

— Bij vonnis van het Kantongeregt te Almelo, van 19 September j.l., is de Geneeskundige J., te W., wegens het als Geneeskundige voorhanden hebben van 9 niet deugdelijke geneesmiddelen, veroordeeld tot 9 geldboeten, elk van *f* 3.—, met subsidiaire gevangenisstraf van 1 dag voor elke boete. (De veroordeelde heeft tegen die uitspraak cassatie doen aanteekenen.)

MAASTRICHT. — Het voorstel van den Geneeskundigen Adjunct-Inspecteur voor Noord-Brabant en Limburg alhier, om te dezer stede kostelooze bureaux voor vaccinatie en revaccinatie op te rigten, is door het Gemeentebestuur in zóó verre niet aangenomen, als, blijkens berigt van het Burgerlijk armbestuur, reeds sedert eenige jaren eene soort van permanent bureau van vaccinatie in het gesticht *Calvariënberg* gehouden wordt, alwaar des Donderdags van iedere week gratis gevaccineerd wordt. Intusschen, ofschoon het armbestuur de vaccinatie onder zijne gealimenteerden zoo veel mogelijk tracht te bevorderen, houdt het bureau jaarlijks allengs van zelf op bij gebrek aan kinderen of personen, die zich ter inenting of herënting komen aanbieden.

's GRAVENHAGE. — Door den Gemeenteraad is aangenomen het praeadvies van B. en W. betreffende de aanvragen om concessie voor den aanleg van eene duinwaterleiding. Dat praeadvies strekt, om aan de inschrijving van de Heeren DE VEER C. S., „tot het aanleggen der waterleiding te 's Gravenhage, met opneming van de gemeente Delft in die concessie, onder toekenning van eene jaarlijksche subsidie van *f* 12,000," de voorkeur te geven. ALI COHEN.

— In eene vergadering van Geneeskundigen, dezer dagen door de Doctoren J. BROUWER STARCK, J. ADDINK en C. W. EIKENDAL belegd, ten einde middelen te beramen om de geneeskundige diensten beter te doen honoreren, is besloten een tarief vast te stellen en dit tegen Nieuwjaar in het dagblad openbaar te maken. Van de 40 Geneeskundigen der stad woonden er 35 de vergadering bij, die allen aan het tarief hunne adhaesie schonken.

ROTTERDAM. — Volgens de *Staats-Courant* van den 7den October bedroeg de cholerasterfte tot 4 October alhier 328, te Dordrecht 90, te Delft 104 en te 's Gravenhage 58; tot 28 September te Zaandam 96, te Vianen 29, te Nieuwerkerk aan den IJssel 25, te Delfshaven 24, te Bruinisse 23, te Bleiswijk 22, te 's Hertogenbosch 19, te Pernis 16, te Maassluis 15, te IJsselmonde 14, te Schiedam 13 en te Coevorden 12. In andere gemeenten, waar de ziekte zich vertoonde, bleef het getal der sterfgevallen beneden dat te Coevorden. Het cijfer der geboorten bedroeg in September te Rotterdam 353 en dat der sterfte 377. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — De lessen ter opleiding voor aanstaande Artsen en Pharmaceuten aan het Athenaeum zijn den 1sten October aangevangen.

Als Lector voor het Pharmaceutisch Onderwijs, is de Heer W. STOEDER Apotheker te Amsterdam, benoemd in de Raadzitting van 26 September. Van de Professoren in die Zitting benoemd, hebben Dr. J. P. GILDEMEESTER en Prof. F. C. DONDERS bedankt.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt. — September.* — Den 14den September 1867, per Fransche mail uit Oost-Indië terug, de Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. H. J. VAN WESSEM, en met voornoemden datum non-actief.

Aan den Off. v. Gez. 3de kl. C. ENTHOVEN is een buitenlandsch verlof naar Frankrijk toegestaan tot het bezoeken van hospitalen.

— Z. M. heeft aan den Heer Dr. A. J. D. STEENSTRA TOUSSAINT, Eerste Stads-Geneesheer te Batavia, vergunning verleend tot het aannemen der versierselen van Ridder der Orde van St. Mauritius en Lazarus, hem door Z. M. den Koning van Italië geschonken.

— Z. M. heeft tot belooning dergenen van de Landmagt in Nederlandsch Indië, die zich hebben onderscheiden bij de gevechten op het eiland Ceram, in de maanden October en November 1865 en Januarij en Februarij 1866 benoemd tot Ridders der 4de kl. van de Militaire Willemsorde o. a. den Off. v. Gez. 2de kl. P. W. A. BEIJEN en den Off. v. Gez. 3de kl. F. A. PAULI.

— Met 1 October a. s. worden geplaatst op Z. M. Wachtschip te Willemsoord de Off. v. Gez. 2de kl. J. C. D. STEENDIJK en op Z. M. fregat met stoomvermogen *Adolf Hertog van Nassau* de Off. v. Gez. 2de kl. D. MATAK FONTEIN.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft ontslagen, op verzoek eervol uit Z. M. dienst, met behoud van regt op pensioen en onder toekenning van den titulairen rang van Off. v. Gez. 2de kl., den Off. v. Gez. 3de kl. P. L. BAKHUIJS; — verleend een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den militairen Apotheker 3de kl. G. W. F. VAN VOGELPOEL, en aan den militairen Apotheker 3de kl. E. B. P. VAN HARREVELD.

— De laatstelijk benoemde Off. v. Gez. 3de kl. voor de Landmagt hebben de navolgende standplaatsen bekomen: WIRTZ, te Grave; SCHOUTEN, te Vlissingen; HERINGA, te 's Hertogenbosch; TEELING, te Nijmegen; PARÉ, te Zutphen; BOONACKER, te Gorinchem; DUBURG, voorloopig te Utrecht; terwijl de Off. v. Gez. 3de kl. VAN RIJNBEEK, van het Oost-Indische leger, die voor een jaar hier te lande is gedetacheerd, Gouda tot standplaats heeft bekomen.

— Bij Koninklijk besluit is aan den gepensioneerden Off. v. Gez. 2de kl. van het leger in Nederlandsch Indië, W. NIEUWENHUYSEN, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend als Off. v. Gez. bij het Koloniaal Militair Invalidenhuis op *Bronbeek*.

BEVORDERD: Te Leiden, den 26sten September, tot Med. Doctor, de Heer S. S. VAN DER LEIJ, met een Proefschrift: *Over ulcus rotundum ventriculi.*

Gepensioneerde Officieren van Gezondheid der 1ste of 2de kl. van het leger in Ned. Oost- of West-Indië, die wenschen in aanmerking te komen voor de opengevallen betrekking van Officier van Gezondheid bij het Koloniaal Militair-Invaliedenhuis op *Bronbeek* nabij Arnhem (waaraan, zoo noodig, de waarneming der Pharmaceutische dienst in dat Gesticht is verbonden), kunnen zich daartoe vóór ultimo October a. s. wenden tot het Ministerie van Koloniën. (Aan deze betrekking is verbonden eene toelage van *f* 800 's jaars, benevens het genot van vrije inwoning in het gesticht, uitsluitend voor den Titularis, niet voor zijn gezin.)

BEVORDERD: den 1sten October, te Leijden, tot Med. Doctor, de Heer J. L. GOEMANS, met een Proefschrift, behelzende: *Drie gevallen van Kraamvrouwenkoorts, door den schrijver waargenomen*; — den 2den October, te Utrecht, de Heer D. A. VAN DER WEIDE, met een Proefschrift: *de Pathogenie van het Amphysema substantivum;* — den 28sten September, te Groningen, tot Art. Obst. Doctor, de Heer J. W. C. ERMERINS, Med. Doctor, en den 1sten October, de Heer R. R. BROUWER, Med. Doctor te Dragten.

EMENDANDUM.

Pag. 367 der IIde Afdeeling, *staat:* Dr. LUBACH, waarschijnlijk is bedoeld, Dr. J. J. A. LUCHTMANS.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen en Leden!

Namens het Hoofdbestuur heb ik de eer u berigt te geven van de verzending der drie hieronder volgende Adressen. Die verzending is eenigzins vertraagd door het wachten op de hernieuwde Wettelijke erkenning der Maatschappij als Zedelijk ligchaam.

De in onze Wet aangebragte wijzigingen hebben echter bij de Regering geen bezwaar verwekt en de gevraagde Koninklijke goedkeuring is thans bij missive van Zijne Excellentie den Minister van Justitie verleend.

In verband met Art. 36 onzer vernieuwde Wet wordt het hiernavolgende schrijven der Afdeeling *Tilburg* ter uwer kennis gebragt.

Dr. J. ZEEMAN,
h. t. *Hoofdbestuurder-Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie.

Het aanhangig Ontwerp-Wetboek van Strafvordering geeft der *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* aanleiding zich eerbiedig te wenden tot uwe Excellentie.

De Maatschappij heeft vroeger reeds bij adres aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie, dato 19 September 1862, de aandacht gevestigd op de gebrekkige erkenning van de diensten door de Geneeskundigen als deskundigen aan de Justitie verleend en heeft daarop van den Minister, dato 21 October 1862, een antwoord mogen ontvangen, waarin werd toegezegd, dat bij de ophanden herziening van de tarieven in strafzaken op de ingebragte bezwaren (tegen het nog altijd vigerend decreet van 18 Junij 1811) zal worden gelet en dan tevens in overweging zal kunnen worden genomen op hoedanige wijze aan het boven gemeld verlangen (naar eene regeling, die in overeenstemming is met den tegenwoordigen stand der geneeskundige wetenschap zoowel als met de regten en de waardigheid der door de Justitie tot dienst verpligte deskundigen) zal zijn te voldoen.

Het behoeft niet verzwegen te worden, dat de afkeer der Geneeskundigen, om op de tot dus ver gevolgde wijze aan de Justitie diensten te verleenen, waarbij noch van hunne persoonlijke geschiktheid en geneigdheid, noch van het te kort doen aan de niet minder gewigtige belangen hunner zieken nota wordt genomen, reeds lang van hun kant tot eene actie tegen den Staat zou hebben geleid, zoo niet het door de Maatschappij voornoemd ingewonnen advies van eenen bekwamen Regtsgeleerde hen geleerd had, dat het Keizerlijk decreet van 1811 de kracht heeft eener Wet.

Intusschen spreekt het gevoel der Geneeskundigen van de gebrekkige er-

kenning hunner diensten, nu eens uit hetgeen uit den aard der zaak niet met belangstelling verrigt wordt, dan eens verraadt zich dat door datgene gratis te doen, waarvoor de zoogenaamde remuneratie of schadeloosstelling hen te zeer een blijk van minachting dunkt om die aan te nemen.

Maar buitendien, ook met het oog op de nieuw ontworpen Wet van Strafvordering, begrijpen de Geneeskundigen niet met welk regt van hen bij uitsluiting als bij voorkeur deskundigen in het bijstaan van de hooggeëerde maar toch ook bezoldigde Regterlijke Ambtenaren met dwang die bijstand bij het onderzoek wordt geeischt, terwijl die behoorlijk gevraagd, verkregen en vergolden kon worden.

Deswege ten einde te voorkomen, dat de oude gebrekkige schijnregeling voortdurend van kracht blijve en van de zwakheid der Justitie een door haren sterken arm naauwelijks verbloemd getuigenis geve, meent de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, met ernst te mogen aandringen: dat de Regterlijke Magt de voorlichting en bijstand, die zij van de meest daartoe bekwame Geneeskundigen verlangt, op passende wijze en met billijkheid erkenne, dat in die erkenning voorzien worde bij de Wet en die voorziening beter verzekerd worde dan tot dus verre door onuitgevoerde Besluiten of Verordeningen is beproefd.

Amsterdam,
17 October 1867.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij,
Prof. J. A. BOOGAARD, *President.*
Dr. J. ZEEMAN, h. t. *Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Finantiën.

De *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* heeft op hare laatste te Middelburg gehouden vergadering besloten zich tot Uwe Excellentie te wenden, met het eerbiedig verzoek om de belasting op den arbeid, die onder den naam van patent al sinds de tijden der Fransche heerschappij in ons vaderland ook van de Medici, na kostbare studiën en examina tot de uitoefening der praktijk toegelaten, geheven wordt, niet langer bij uitzondering op dien geleerden stand te doen drukken.

De Maatschappij wil bij het kenbaar maken van dien wensch zich niet vermeten de vraag aan te roeren, of het door den Franschen Wetgever, in strijd met het aangenomen beginsel van vrijheid van arbeid, alleen uit nood aangenomen middel van inkomsten in het algemeen moet blijven voortduren. Zij veroorlooft zich slechts voor de Geneeskundigen op de opheffing van die, aan geenen anderen geleerden stand opgelegde belasting op bekwaamheid aan te dringen, al kan zij niet nalaten daarbij de hoop te koesteren, dat weldra de tijd moge aanbreken, dat alle standen, van den boer af tot den advokaat toe, gelijkelijk vrij zullen zijn van ongelijke belasting op het arbeidsvermogen en dat niet van de geschiktheid tot den arbeid, maar van de daardoor verworven vruchten een regtmatig deel als lands-inkomsten worde

geheven. Aan het wijs beleid Uwer Excellentie beveelt de Maatschappij deze verwezenlijking van haren wensch met eerbiedig vertrouwen aan.

Amsterdam,
17 October 1867.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij,
Prof. J. A. BOOGAARD, *President.*
Dr. J. ZEEMAN, h. t. *Secretaris.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* meent met gepasten eerbied voor Uwe Excellentie hare wenschen te mogen openleggen omtrent enkele punten betreffende de nieuwe Pharmacopoea.

De Maatschappij namelijk hecht zoo groote waarde aan het *wettig* bestaan van *eenen* voor alle Apothekers gelijken *Codex medicamentorum*, dat zij dit beginsel, afgescheiden van den inhoud der Pharmacopoea, steeds volkomen gehandhaafd zou wenschen. Daartoe komt het haar dienstig voor, dat *die* Wet niet afdale in de bepaling van hetgeen de Pharmacopoea zal inhouden, maar de vaststelling van dien inhoud overlate aan nader te nemen besluiten onder Koninklijke goedkeuring. Immers wat de ervaring omtrent de tegenwoordig nog gebruikt wordende Pharmacopoea geleerd heeft, dat zij namelijk naar het oordeel der vervaardigers zelve al verouderd was vóór zij in het licht kwam, zal ook thans niet achter blijven, wijl alligt in een paar jaren tijds eenig gewigtig medicament of eenige belangrijke wijziging in de bereiding kan verdienen ingevoerd te worden.

Wat den inhoud zelven der Pharmacopoea betreft, heeft de Maatschappij slechts dit alleen met aandrang, als noodzakelijk ter voorkoming van verwarring, te verzoeken, dat de namen in overeenstemming blijven met de praeparaten; dat men dus de bereiding van magistrale voorschriften niet zoodanig verandere, dat er onder oude namen nieuwe zamenstellingen gegeven worden, maar dat men, indien deze laatste de voorkeur verdienen, ook de namen vernieuwe.

Bij de verscheidenheid der bereidingen en de daardoor nog vergroote veelheid van de materies medica wordt het dubbel wenschelijk in andere opzigten zoo veel mogelijk naar eenvoudigheid en naar eenvormigheid te streven. Hetzelfde denkbeeld, dat ten grondslag ligt aan den wensch onzer Medici, om voor ons land ééne Pharmacopoea te hebben, dat zelfde regtvaardigt den wensch, om voor de verschillende Medici in ons rijk, zoowel als in de naburige rijken, eene zoo mogelijk gelijkvormige wijze van voorschrijven te verkrijgen, ten einde onderling direct verstaanbaar te zijn. Uit dien hoofde als voorbereiding daartoe wenscht de Maatschappij, dat al vast in de Pharmacopoea, voor zoo verre die bepaalde gewigtshoeveelheden voor de artsenijbereiding aangeeft, dit in decimaalgewigt geschiede, met het vooruitzigt dat bij de gewoonte onder de Artsenijbereidkundigen, om in dat stelsel de gewigten van medicamenten uit te drukken, veiliger hetzelfde later door de Geneeskundigen in hunne voorschriften zal worden gevolgd.

Het zal voor Uwe Excellentie geen betoog behoeven, dat de Maatschappij met de uiting van bovenstaande wenschen allerminst te kort wil doen aan het doorzigt en de voorzigtigheid der Commissie, aan wie door Uwe Excellentie de zorg voor de bearbeiding der nieuwe Pharmacopoea is toevertrouwd en welke van dit verzoek der Maatschappij zeker niet onkundig zal blijven.

Amsterdam, 17 October 1867.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij,
Prof. J. A. BOOGAARD, *President.*
Dr. J. ZEEMAN, h. t. *Secretaris.*

Aan het Hoofdbestuur!

Tilburg, den 20sten September 1867.

De Afdeeling *Tilburg* heeft de eer ter uwer kennisse te brengen, dat zij in verband met *Art.* 36 *der Wet van de Maatschappij* aan den Geneeskundigen Raad van Noord-Brabant en Limburg, de navolgende punten ter overweging heeft ingezonden, met verzoek haar advies daaromtrent te vernemen. De Afdeeling acht het verder wenschelijk, dat aan die punten zoo veel mogelijk publiciteit worde gegeven, ten einde de opinie van vele deskundigen daarover te hooren.

De punten zijn:

1°. Een Geneeskundige, bevoegd tot het zelfdispenseren op de plaats zijner inwoning, praktiseert ook in naburige plaatsen, waar een of meer apotheken bestaan; — mag hij dan op dergelijke plaatsen aan zijne lijders geneesmiddelen afleveren?

2°. Gesteld, dat een zelfdispenserende Geneesheer gedurende eenigen tijd ziek of afwezig is, mag dan zijn plaatsvervanger medicamenten gereed maken en afleveren in de apotheek van den afwezenden Geneeskundige, ten behoeve der patiënten van laatstgenoemde?

3°. Is het volgens den geest der Wet, dat een Geneeskundige, die zelf dispenseert, wel eene apotheek houdt, maar desniettegenstaande de geneesmiddelen, onder zijnen naam en etiquette, bij eenen Apotheker laat gereed maken?

4°. Bij de invoering der nieuwe Geneeskundige Wetgeving wordt aan een Plattelands-Heelmeester, die voor een vast tractement de armen behandelt en hun geneesmiddelen verstrekt, de bevoegdheid tot zelfdispenseren ontzegd; — mag hij nu geneesmiddelen blijven leveren ten behoeve van de armen en daarvoor restitutie vorderen, wanneer de levering geschiedt voor rekening van andere Gemeenten?

5°. Bestond volgens de oude Geneeskundige Wetgeving het criterium tusschen Stad en Platteland in het feitelijk bestaan eener Plaatselijke Geneeskundige Commissie, dan wel in het genoegzaam getal Medicinae Doctoren om eene Commissie te *kunnen* vormen?

Mag in het laatste geval dan een Medicinae Doctor (in verband met Art. 6, Wet 12 Maart 1818, en Art. 34, Besluit 31 Mei 1818) geneesmiddelen afleveren in eene gemeente, alwaar bij zijne vestiging vier Medicinae Doctoren waren?

6°. Is het niet wenschelijk van de Hooge Regering een beslissend advies uit te lokken of Medicinae Doctoren mogen vaccineren?

Namens de Afdeeling,
Dr. L. TH. POMPE,
Secretaris.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE BEHANDELING VAN SCARLATINA geeft Dr. DYES, *Deutsche Klinik* 1867 n°. 7, eenige wenken, welke, in een tijd dat ook hier vele kinderen het slagtoffer dezer ziekte worden, onze opmerkzaamheid verdienen. Voornamelijk heeft hij het oog op de diphtheritische ontsteking der tonsillae, welke de ziekte vaak vergezelt en den afloop veelal doodelijk doet zijn. Het miasma, waardoor de diphtheritis zich verspreidt schijnen de sporen van eene bijzondere species van schimmelvorm te zijn, welke in de lucht zweven en bij de inademing op het slijmvlies van neus- en keelholte geraken. Door het wijdmazige en losse slijmvlies van den pharynx en vooral van de tonsillen schijnen deze deelen gemakkelijker aangetast te worden. De neiging bij diphtheritis om in gangreen over te gaan, bewijst reeds dat de schimmelsporen vergiftig van aard zijn en het komt er dus op aan deze zoo vroeg mogelijk onschadelijk te maken en de specifieke ontsteking in eene eenvoudige te veranderen. Als een zeker werkend middel heeft DYES bij ervaring het chloorwater leeren kennen.

Zoodra de voorboden van roodvonk of diphtheritis zich vertoonen, moet de keelholte onderzocht worden; geeft men gedurende de beide eerste dagen der ziekte chloorwater, zoo volgt in de meeste gevallen de zwelling der amandelen in het geheel niet. Ook in het tijdperk dat er reeds grangreen is ingetreden, heeft de aanwending van chloorwater groot nut, daar het de ontbindingslucht wegneemt, welke de kamer verpest en op de omstanders nadeelig inwerkt. DYES zelf werd door diphtheritis aangetast, nadat hij een patiënt daarmede behandeld had waar de ontsteking in gangreen was overgegaan en na hem werd zijn geheele gezin, bestaande uit 8 personen, door dezelfde ziekte aangegrepen. Hij liet daarna het chloorwater prophylactisch door de zieken-oppassers gebruiken en allen bleven verschoond. Met hetzelfde doel zou het ook door de omstanders en oppassers van lijders aan pokken, typhus, cholera, gele koorts enz. gebruikt kunnen worden.

Wat de dosis betreft, waarin DYES het chloorwater toedient, zoo is hij allengs van zwakkere mengsels tot sterkere overgegaan en hiervan kleine hoeveelheden op eens, maar veelvuldig toegereikt, daar hij veel gewigt hecht aan het menigvuldige bespoelen van de keelholte. Om de werkzaamheid van het middel niet te verminderen, moet gedurende eenige minuten na het innemen niet gedronken worden; volwassenen kunnen er ook mede gorgelen. Voor kinderen onder de 3 jaren laat hij het chloorwater met $^1/_2$ water vermengen; voor die van 3—7 jaren met $^1/_4$; oudere personen krijgen het meestal

onvermengd. Van de hevigheid en het tijdperk der ziekte hangt het af hoe vaak het middel moet worden toegediend; die patiënten, welke binnen de drie eerste dagen in behandeling komen, nemen 3- à 4maal dags eene theelepel (1 drachme). Worden zij eerst den 4den of 5den dag gezien, dan, al naar de hevigheid der ziekte, alle uren of 2 uren eene theelepel. DYES laat het chloorwater in de apotheek met gedistelleerd water vermengen en in donker glas afleveren. Door alle patiënten, aan wie hij het gaf, werd het goed verdragen; bij sommigen werkte het laxerend en wormafdrijvend; om diarrhoea zoo veel mogelijk te voorkomen laat hij tevens eene emulsio amygdalarum innemen. In 163 gevallen van diphtheritis en 5 gevallen van roodvonk heeft hij het met snel en gelukkig gevolg aangewend, voor zoo ver hij het binnen de eerste vijf dagen toediende. Van 12 gevallen, waar hij eerst den zesden of zevenden dag geroepen werd en reeds gangreen van de tonsillen was ingetreden, zag hij bij het gebruik van het chloorwater slechts 2 genezen. T. M.

BERIGT NOPENS DEN TOESTAND DER KINACULTUUR OP JAVA, OVER HET 2de KWARTAAL 1867. — Onlangs deelden wij den staat van zaken in dit opzigt mede betreffende het 1ste kwartaal van dit jaar. Naar aanleiding van het nu bekend geworden officiëel rapport betrekkelijk het 2de kwartaal deelen wij het volgende overzigt mede:

Gedurende het 2de kwartaal 1867 is de voorraad planten van de deugdzame kinasoorten vermeerderd met: 54,982 Calisaja's, 337 Succirubia's, 4364 Condaminea's en 75 Micrantha's; zoodat thans voorhanden zijn: 397,699 Calisaja's, 3269 Succirubia's, 15,418 Condaminea's, 617 Lancifolia's en 78 Micrantha's, te zamen 417,081 planten.

In geregelde tuinen werden uitgeplant: 24,091 Calisaja's, 1049 Succirubia's en 1304 Condaminea's, waardoor de gezamenlijke aanplantingen nu bestaan uit: 83,276 Calisaja's, 1971 Succirubia's, 4260 Condaminea's en 418 Lancifolia's, te zamen 89,925 planten. Het (juiste) cijfer der Pahudiana's kan, zelfs bij benadering, niet meer worden opgegeven.

De weêrsgesteldheid was gedurende het afgeloopen kwartaal voor de kinacultuur bijzonder gunstig. De ontwikkeling der planten liet niets te wenschen over. De werkzaamheden zijn met kracht voortgezet.

Van Madras en Ceylon werden zaden van C. Condaminea, Succirubia en Micrantha ontvangen, waarvan echter slechts een zeer gering deel ontkiemd is.

Uit het rapport van den Superintendent der kinacultuur te Ootacamund, d.d. 20 April j.l., blijkt, dat de *eerste verzending van Britsch-Indische kinacultuur naar de Europesche markt heeft plaats gehad.* Dit feit is belangrijk en bemoedigend, daar het bewijst dat eene doelmatige kweeking van den kinaboom, binnen den tijd van 7 à 8 jaren, zijne exploitatie mogelijk maakt.

Met niet minder belangstelling en voldoening is kennis genomen van de officiële en particuliere mededeelingen, dat de bast van *C. Pahudiana*, die vooral door Engelsche autoriteiten steeds hardnekkig voor *worthless* is verklaard, thans, na een nieuw onderzoek, ook van wege de makelaars te Londen zeer bruikbaar en zelfs boven vele bekende handelsbasten geschat wordt. In eene vergadering der Linnaean Society te Londen heeft Dr. HOWARD onderwerpelijk de meest bevredigende verklaringen gedaan; en naar den tegenwoordigen stand der marktprijzen is de waarde van Pahudianabast op *f* 1.50 à *f* 2 het kilogram getaxeerd. ALI COHEN.

NOG IETS OVER DE DESINFECTIE. — Onder dezen titel geeft ons Dr. LEX in het *Berliner Klinische Wochenschrift* van 30 September een kort opstel, waar-

aan wij het volgende ontleenen. Als het criterium van een goed desinficiens werden door den schrijver het reukeloos maken eener rottende urine, het ophouden van het leven der zich daarin ontwikkelende vibriones en het niet gisten eener met gist vermengde suikersolutie, gesteld. De hypermanganzure alcaliën of hunne verbinding met sulfas ferrosus (ijzerchameleonoplossing, zie pag. 518), de sulfas ferrosus alleen, het carbolzuur en de chloorkalk werden voor de proefneming gebruikt, terwijl het resultaat der proeven in de volgende stellingen zamengevat werd: 1°. De hypermanganzure alcaliën, de chameleonsolutie en de chloorkalk zijn uitstekende middelen om de vlugtige stinkende producten der ontbinding te neutraliseren, zonder echter een bepaalden invloed op het ontbindingsproces zelve of van zijne organische kiemen uit te oefenen. De chemische veranderingen en ontledingen of verbindingen, die zij zelve met de organische stof vormen, beperken hunne werking tot eene zeer tijdelijke. 2°. Het carbolzuur, zelfs in zeer zwakke oplossing, levert een voortreffelijk middel om de ontwikkeling van fungi in de urine te beletten of de gistwekkende kracht van de gistcel te vernietigen. 3°. De sulfas ferrosus is evenzoo geschikt om de ontwikkeling der vibrionen te voorkomen, maar staat in dit opzigt verre ten achter bij het carbolzuur. Een mengsel van ijzervitriool en carbolzuur beantwoordt in casu aan alle eischen en moet als het zekerste desinficiens gelden. Dr. J. HANLO.

BOEKAANKONDIGING.

Handleiding tot de leer van het Militair Geneeskundig Onderzoek (*het visiteren*), *in verband met de misleidings-ziekten en gebreken, ten gebruike bij het onderwijs aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen*, door A. W. M. VAN HASSELT, Ridder van den Nederlandschen Leeuw en der Orde van de Eikenkroon, Medicinae et Chirurgiae Doctor, Eersten Officier van Gezondheid der eerste klasse, Leeraar bij genoemde Kweekschool, Lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen enz. Tweede verbeterde en vermeerderde uitgave. Utrecht, J. G. VAN TERVEEN EN ZOON, 1867. Regt van vertaling voorbehouden. XVI—442 blz.

Van het boven vermelde werk, waarvan ik in het *Praktisch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaargang 1856, op verzoek van Dr. GOBÉE, eene aankondiging schreef, verheugde het mij eene tweede en zéér te regt verbeterde en vermeerdere uitgave in het licht te zien verschijnen. Hetzelve is, gelijk vroeger, verdeeld in een algemeen en bijzonder gedeelte, waaraan eene korte geschiedkundige inleiding voorafgaat en waaruit blijkt, dat eerst in de Joodsche geschiedenis melding gemaakt wordt van een geneeskundig onderzoek, zijnde het de Regters (Judices), die de meest geschikte voorwerpen uitkozen.

In het algemeene gedeelte nu vangt de schrijver aan met de gunstigere bepaling van den 19jarigen leeftijd te bespreken, waarop de miliciens thans onder de wapenen worden geroepen, opvolgend in verband met de lengtemaat en wat dáárop van invloed is, zoo als volksvoeding, menschenras, bodem, klimaat, woonplaats en beroep (§ 8—9), grootendeels getoetst niet enkel aan het geen buitenlandsche statistici dienaangaande opgeteekend hebben, maar hoofdzakelijk aan den moeitevollen statistieken arbeid der Heeren ZEEMAN, BOOGAARD en ROELING, betreffende de militiepligtigen, sedert de invoering der nieuwe Wet op de Nationale Militie. De uitbreiding hierdoor in de § §

6—16, 20—25 en 27—37, aan dit werk gegeven, doet overtuigend zien dat de woorden „verbeterde en vermeerderde uitgave" op het titelblad geene ijdele beteekenis hebben. Hierna treedt de Heer v. H. op het gebied der Militie-Wet zelve en zet in § 38—66 den werkkring der Genees- en Heelkundigen bij de Militie-Raden en Gedeputeerde Staten uiteen, en die van de Officieren van Gezondheid meer in het bijzonder bij de indeeling der lotelingen door den Provincialen Adjudant, hunne aankomst bij de korpsen en de beproeving der ziekten en gebreken in de militaire zieken-inrigtingen, tot aan hunne definitive indeeling of afkeuring, waarbij de tedere kwestie der attesten (§ 48—50) mede wordt ter sprake gebragt. Wij noemen dat met opzet eene tedere kwestie, maar onze burger-Collega's bedenken immers wel, dat voor *elken* voor de dienst afgekeurden milicien een ander, die *vrijgeloot* had, in de plaats moet treden; — zulks moge al in tijd van vrede niet van zoo een hoog gewigt beschouwt worden, toch kan zijn opvolger aan eenigerhande heerschende ziekte in een der garnizoenen aan zijne betrekkingen ontvallen of wel door dienstverrigtingen en volksoploopen verminkt raken, waartegen toch nimmer een ten deel gevallen geheel of gedeeltelijk pensioen opweegt. In elk geval is het de loteling, die het allereerst bij dreigend oorlogsgevaar van uit zijne haarstede wordt opgeroepen, en mogen al de Officieren van Gezondheid deze omstandigheden ten allen tijden te veel voor oogen hebben, dan strekken toch de opvolgende keuringen ten *zesde* male voor de Gedeputeerde Staten *door een Civielen en Militairen Geneesheer* (§ 64) ten waarborg, dat niet ligt een dienstpligtige met eenigerhande ziekte of hinderlijk gebrek in dienst wordt gesteld, waartegen hij nog behoed wordt, indien hij tegen de gemoedelijke overtuiging van de Officieren van Gezondheid bij de korpsen in (§ 65), door de Gedeputeerde Staten wordt geschikt geoordeeld. In dat geval wordt hem vrijstelling van dienst verleend.

Alvorens tot het visiteren der vrijwilligers over te gaan, brengt de schrijver nog in § 68 in herinnering, dat het nieuwe keurings-reglement geen verschil gedoogd — in al of niet geschiktheid voor de dienst — tusschen miliciens, vrijwilligers, nummerverwisselaars en plaatsvervangers, eene zaak, waarop ik meen de aandacht mijner ambtgenooten niet genoeg te kunnen vestigen. Welke wettelijke en administratieve voorschriften men nu bij dit visiteren moet in acht nemen, welke vereischten men dient te bezitten en hoedanig men visiteren moet, wordt in de § § 69—78, 100—103 en 105—114 met die naauwkeurigheid aangetoond, dat ze aan oningewijden mogelijk te minitieus zal toeschijnen, maar door hen, die van nabij dezen arbeid kennen, zeer op prijs wordt gesteld, want al kan men niet elk man aan dusdanig onderzoek onderwerpen, dan toch leeren wij er uit op de meest voorkomende gebreken bedacht te zijn. Daarbij geeft v. H. de diagnostische hulpmiddelen aan de hand (§ 104), natuurlijk vermeerderd met dezulken, welke men in de laatste elf jaren heeft leeren kennen.

Dat deze onderzoekingswijze weder geheel te stade komt bij het afkeuren (invalidiseren) is gemakkelijk te bevroeden, en hoedanig de gang dezer zaak met de militaire authoriteiten is, vind men van § 79—90 beschreven. Nuttige aanwijzingen vinden wij verder, om geene mannen met zwakke constitutiën of die uit hunne kracht gegroeid zijn (§ 92—93) voor de militaire dienst goed te keuren, waartoe het meten der krachten en het wegen van het ligchaam ter beoordeeling kan worden te baat genomen. Als van zelve komt de schrijver hier op de ligte gebreken, waarmede men dienst zoekenden kan aannemen, mits daarvan op het stamboek aanteekening worde gehouden (§ 98).

Aan het einde van het algemeene gedeelte komen de morbi simulati, provocati en dissimulati in behandeling (§ 115—146), waarbij zeker niet het minst de scherpzinnigheid van den schrijver uitblinkt en waar wij gaarne iets ten bewijze van afschreven, vreesden wij niet de ruimte, ons gegund, te overschrijden.

In het bijzondere gedeelte beschouwd de Heer v. H. de bijzondere wijze van het onderzoek *in verband* met de misleidings-ziekten in topographisch-anatomische orde, opvolgend het hoofd, den tronk en ledematen en laatstelijk de ziekten en gebreken aan de huid, het bindweefsel, de spieren, de beenderen, de bloedvaten en het zenuwstelsel nagaande. Schier op elke bladzijde licht de schrijver de *moeijelijke* gevallen toe, welke zich aan de tot het visiteren geroepenen kunnen voordoen, en mogen *soms* de middelen, tot ontmaskering aangegeven, al hard *schijnen*, eene aandachtige bestudering van het werk zal ons de overtuiging geven dat ze noodzakelijk zijn, mits men het „surtout pas trop de zêle," steeds voor oogen hebbe.

Aan het einde vinden wij als aanhangsel het nieuwe *Reglement op het Geneeskundig Onderzoek omtrent de geschiktheid voor de krijgsdienst te Land en te Water, benevens toelichtingen op de elf artikelen.* — Aangezien eene herziening van het Reglement op handen is (blz. 409), behoeven wij dit hier niet te bespreken, veel minder de daarover laatstelijk gevoerde polemiek, overtuigd als we zijn, dat de leden der Commissie, aan wien de herziening is opgedragen, ijverig gebruik zullen maken van de sedert 1862 daarin ontdekte leemten. Wij zijn dit te eerder, wijl de door ons geuite wensch, om wijziging van de in de recensie van de eerste uitgave aangeduide gebreken, vervuld is. Verder refereren wij ons nog geheel aan de vroegere aankondiging en herhalen daaruit deze woorden: „De stijl van deze lettervrucht is, ongeacht het eenigzins stroeve onderwerp, zeer onderhoudend; met veel tact zijn al de zinsneden, waaruit het vulgus bedrog zou kunnen leeren, in goed latijn, zonder eenige stoornis in den zamenhang, tot de volgende phrase overgebragt."

Met niet mindere overtuiging dan vroeger wenschen wij het werk in handen zoowel van alle Officieren van Gezondheid zonder onderscheid, die er, behalve een leerboek, duurzaam eene vraagbaak in zullen vinden, als ook van alle burger Genees- en Heelkundigen, dewijl door aandachtige bestudering zoo niet allen, dan toch het meerendeel der bezwaren zullen vervallen, die hen van de Officieren van Gezondheid in de opvatting en uitvoering der Wet op de Nationale Militie doen verschillen.

De uitgevers hebben, gelijk wij dit van hen gewoon zijn, een zeer netten druk geleverd, slechts enkele drukfouten zijn bij de correctie over het hoofd gezien, als op blz. 145, noot 2: de *gewezen* Off. v. Gez. 1ste kl. HALLEGRAEFF waarvan het woord gewezen moet wegvallen, en op blz. 336 1ste regel „ett" moet zijn „met."

Ten slotte hopen wij, dat de rijk begaafde schrijver voortdurend *tijd*, lust en kracht vinde, om ons de vruchten zijner nasporingen te blijven mededeelen.

Dr. VAN DOMMELEN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 28 Sept., werden er in de Metropolis 2136 geboorten en 1194 sterfgevallen, waaronder 17 aan variolae en 108 aan diarrhoea en geene aan cholera.

— De cholerasterfte onder de Engelsche troepen in Britsch Indië beantwoordde tot 13 Aug. aan 339.

PARIJS. — In de Vergaderingen van het tweede Internationale Ophthalmologische Congres, van 12—16 Aug. te Parijs gehouden, werd vooral door de volgende sprekers het woord gevoerd, als: door LAWRENCE, over de extirpatie der traanklier bij sommige aandoeningen van den apparatus lacrymalis; door HELMHOLTZ, over het mechanismus van het tot stand komen van het relief bij het binoculaire zien; door VON GRAEFE, over de doorklieving van den n. opticus bij het ontstaan van subjectieve lichtsindrukken bij het overigens voor lichtperceptie geheel vernietigde oog, over de gedeeltelijke tenotomie van den musc. levator palp. sup. in de BASEDOW'sche ziekte, over zijne lineaire extractie-operatie der cataract en over de opthalmoscopische diagnose der tuberculosis acuta, in verband met miliaire afzettingen in de choroïdea; door MEIJER, over de sectie der nervi ciliares bij de sympathische aandoeningen van het oog of bij de ongeneeslijke neuralgiae orbitales. Op eene der zittingen werden door GIRAUD TEULON belangrijke instrumenten voor de kennis der physiologie van het oog vertoond, terwijl door BECKER een overzigt over 217 cataract-operatiën, op ARLT's Kliniek volgens GRAEFE's methode verrigt, werd medegedeeld.

— Professor GOSSELIN is van de Pitié naar de Charité als Hoogleeraar in de Chirurgische Kliniek verplaatst.

— Onder den titel van *Statistique Médicale des Hôpitaux de Paris* zijn thans onder de leiding van Dr. HUSSON twee 4°. deelen, loopende over de jaren 1861 en 1862, verschenen, waarvan de publicatie over de volgende jaren geregeld zal worden voortgezet.

— In de zitting der Société de Médecine van 7 Junij l.l. deelde Dr. WORMS, uit naam van Dr. SPENCER WELLS, mede, dat thans door laatstgenoemden van Maart 1857 tot Maart 1867 211 ovariotomiën, waarvan er 148 gunstig en 64 (29.8 pCt.) ongunstig verliepen, waren uitgevoerd.

— Volgens het Fransche journaal „*la Liberté*" was er door de Regering tot den aankoop van een cijfer van 800,000 portatieve kistjes met de ingrediënten voor de eerste hulp bij verwondingen en met eenige geneesmiddelen voor plotseling ontstane diarrhoën, ten dienste van het leger, besloten.

— Prof. NÉLATON heeft bij Keizerlijk besluit van 29 Sept. l.l. zijn eervol ontslag verkregen en is tot honorair Hoogleeraar benoemd.

BERLIJN — Volgens de annonce in de *Berliner Medicin. Central-Zeitung* van 28 Sept. l.l. zal aan gemeld blad een maandschrift voor Otiatriek, onder de leiding van de Doctoren VOLTOLINI, GRUBER, RÜDINGER en WEBER, toegevoegd worden. Het zal voor de abonnés der *Medicin. Central-Zeitung* voor eene geringe prijsverhooging en overigens afzonderlijk voor 2 Thl. per jaar te verkrijgen zijn.

— De Privaat-Docent Dr. WAGENER is tot buitengewoon Heogleeraar in de Geneeskunde te Marburg benoemd.

— Het eerstvolgende Internationale Ophthalmiatrische Congres zal in 1871 te Berlijn vergaderen.

FRANKFORT a/M. — De volgende (42ste) Algemeene Vergadering der Duitsche Natuuronderzoekers zal te Dresden gehouden worden. Professor CARUS en Dr. WEINLICH zijn tot hare „Geschäftsführer" benoemd.

WEENEN. — Volgens het zoo even verschenen officiële verslag werden er in het K.K. Allgemeine Krankenhaus gedurende 1866 20,349 patiënten (11,989 m. en 8360 vr.) met 2692 (1478 m. en 1214 vr.) sterfgevallen verpleegd. De gemiddelde verplegingstijd bedroeg voor de mannen 28 en voor de vrouwen 33 of voor beiden te zamen 30 dagen. De onkosten voor geneesmiddelen bedroegen te zamen ruim 31,391, die der voeding ruim 159,387 en die voor verwarming, verlichting en bewassching ruim 66,174 florijnen.

Het cijfer der cholerapatiënten bedroeg van 4 Augustus tot 12 December 585 met 254 sterfgevallen. Een getal van 38 gravidae, in verschillende stadia der zwangerschap aan cholera verpleegd, leverde 22 sterfgevallen. Aan rheumatismus werden er 607 met 7, aan arthritis 53 met 2, aan typhus 683 met 133, aan phthisis 1506 met 857, aan pneumonie 437 met 116, aan dysenterie 75 met 20, aan morbilli 41 met geene, aan scarlatina 37 met geene en aan variolae 708 patiënten met 44 sterfgevallen verpleegd. Op de afdeeling der huidziekten werd aan 2650, waaronder 724 (552 m. en 172 vr.) met scabies, op die der syphilis aan 1644 (1001 m. en 644 vr.) en op de ophthalmiatrische aan 506 patiënten hulp verleend. De opname der patiënten op de syphilitische afdeeling was over 363 met blennorrhagische, 282 met primair ulcereuse en over 990 met secundair syphilitische vormen, verdeeld. De behandeling der scabies werd bijna altijd met de inwrijving van de volgende bekende zamenstelling: sulf. venalis, olei fagi empyreum: ãã unc. vj., cretae pulv. unc. iv., sap. virid. ax. porci ãã libr. j., uitgevoerd en eischte bij de mannen 6.9 en bij de vrouwen 7,6 dagen. Op de cholera-afdeeling werd somwijlen eene zoogenaamde specifieke behandeling, echter met zeer weinig gevolg, maar doorgaans eene symptomatische, gevolgd. De hevige kuitkrampen werden gewoonlijk door de subcutane injectie van $^1/_6$—$^1/_4$ grein murias morphii met een gunstig gevolg bestreden, terwijl de inwendige toediening der excitantia in het stadium algidum nog door de onderhuidsche injectie van eene oplossing van 10—12 grein caphura op dr. j. aeth. sulf. (ongeveer $^5/_3$—$^{10}/_3$ grein caph. en 10 grein aeth. sulf. voor iedere injectie) ondersteund werd.

— Dr. DRASCHE vervolgt zijne studie over den loop der tegenwoordige cholera-epidemie in het *Wiener Wochenschrift* van 21 en 25 Sept. als volgt. In Duitschland heeft zich de ziekte sinds Julij meer op enkele plaatsen of steden dan wel op grootere terreinen uitgestrekt. Uit Ober-Schlesiën drong zij naar het Noorden voort, zonder de grenzen der aangrenzende Oostenrijksche Kroonlanden te overschrijden. Op 24 Julij kwam zij te Breslau, om aldaar tot 24 Aug. nog slechts 69, maar van 28 Aug. tot 4 Sept. reeds 93 slagtoffers te eischen. In het Noord-Oosten van Duitschland zetelde zij vooral sinds 18 Julij te Danzig. Van Danzig werd zij naar Elbing overgebragt. Aan den Rijn, te Elberfeld, Keulen en Dusseldorf fluctueerde zij reeds sinds April met verschillende graden van hevigheid. Te Barmen aan den Wupper werden op 7 Sept. 62 en te Keulen op 6 Sept. 31 cholera-ziektegevallen vermeld. Van Rijn-Pruissen uit, werden tot nu toe slechts Rijn-Hessen en de Beijersche Pfalz hier en daar overvallen. Te Gernsheim werd de ziekte eerst in het begin van Aug. epidemisch en veroorzaakte zij aldaar tot 8 Sept. op ruim 1000 inwoners 277 sterfgevallen. In de Beijersche Pfalz trad zij als het ware plotseling te Friesenheim bij Ludwigshafen (1 uur van Mannheim) op en bragt in weinige dagen 14 sterfgevallen teweeg. Behalve te Maudach heerschte zij te Ludwigshafen, Mösch en Spiers slechts sporadisch. München bleef tot dus verre geheel gespaard. In eene westelijke rigting van Duitschland heerschte zij sinds 9 Aug. met eene betrekkelijk groote intensiteit in de Nederlanden, alwaar zij, even als in het vorige jaar, te Rotterdam debuteerde. In Russisch Polen was Warschau sinds 21 April haar voornaamste tooneel; tot op het midden van Julij bedroeg de cholerasterfte aldaar 203, op 16 Julij alleen, 80 om op het einde van Julij tot een dagelijksch ziektecijfer van 200 te klimmen, evenzoo werden achtereenvolgens in de provincie Lublin, Zelechov, Plock en Wilna aangetast. De tegenwoordige cholera-epidemie heeft zich echter bij voorkeur op het schiereiland van Italië gevestigd. Na in het vorige jaar reeds 12,901 slagtoffers gemaakt te hebben, trad zij in het voorjaar van het loopende jaar met eene bijna gelijke hevigheid op. Haar eerste optreden greep in April in Lombardije, met name in de stad en in de provincie Bergamo, plaats.

De provinciën Crema, Brescia, Como en Cremona werden hevig geteisterd, zoodat de cholera-sterfte tot 1 Sept. aan 3139 op 5261 aangetasten beantwoordde. Te Milaan echter was de hevigheid der ziekte zeer gering. In eene oostelijke rigting verspreidde zij zich naar Venetië, in eene westelijke naar Piemont, zoodat de sterfte in de provincie Turin tot 15 Aug. 5462 op 10,990 en te Genua 407 op 661 aangetasten bedroeg. In Midden- en Zuid-Italië trad zij vooral te Sinigaglia, Ancona, Barletta, Bari, Brindisi en Lecce te voorschijn. In het in 1865 geheel vrij geblevene Rome, veroorzaakte zij van 4 Mei tot 31 Julij 700 sterfgevallen. Van Rome uit werd zij door de Romeinsche vlugtelingen naar Albano overgebragt, zoodat er aldaar op eene bevolking van 6200 inwoners 450 cholera-sterfgevallen vermeld werden. Hare grootste verwoestingen geschiedden echter op Sicilië in de steden Catania, Messina en Palermo. In eerstgenoemde stad alleen werden van 26 Junij tot 26 Aug. 3827 choleragevallen opgeteekend.

— Dr. LÖSCHNER heeft zijn ontslag als Sanitäts-Referent bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken gevraagd. De Director van het Allgemeine Krankenhaus, Dr. HELM, wordt als zijn opvolger genoemd.

ROSTOCK. — De Chirurgiae Professor alhier, Dr. SIMON, is in dezelfde betrekking naar Heidelberg beroepen.

— De vacature, door het vertrek van Prof. SIMON naar Heidelberg ontstaan, is door de benoeming van Dr. HÜTER te Berlijn aangevuld.

ZURICH. — De cholera, die zich sinds 28 Julij alhier vertoonde en geheel Zwitserland in meerderen of minderen graad teisterde, eischte in deze stad tot 24 Sept. 378 slagtoffers.

GENUA. — Sinds 13 Julij tot op 8 Sept. bedroeg de cholerasterfte alhier 406.

Dr. J. HASLO.

BINNENLAND.

Het sinds lang aanhangig Ontwerp-Wetboek van Strafvordering, medegedeeld in de *Bijlage* tot de *Staats-Courant*, 117de vel, pag. 465, ingediend in de zitting van 1864 op 1865, komt bij ons Geneeskundigen thans ter sprake en daarom zal de onderstaande aanhaling van eenige artikelen niet misplaatst zijn.

TITEL II. *Derde Afdeeling. Van ontdekking op heeter daad.*

Art. 41. De Officier van Justitie dit noodig oordeelende, doet zich vergezellen van één of meer deskundigen.

Art. 50. In geval een onderzoek van deskundigen wordt vereischt, leggen deze . . . . . in zijne handen den eed af *enz.*

Art. 51. Als deskundigen worden *niet* toegelaten 1°. zij, die *ten aanzien van het voorwerp van het geneeskundig onderzoek hunne kunst* na het gepleegde misdrijf hebben uitgeoefend; 2°. verwanten *enz.*

De sub 1°. genoemde kunnen bij het onderzoek worden geroepen tot het geven van inlichtingen. Zij kunnen ook in dringende gevallen tot het onderzoek en het geven van verslag worden toegelaten, behoudens dat zij aan het verslag geene oordeelvelling verbinden.

Art. 52. Het onderzoek der deskundigen geschiedt in tegenwoordigheid van den Officier van Justitie, tenzij deze om redenen, in zijn proces-verbaal te vermelden, anders bevele.

Art. 53. Bij geneeskundig onderzoek wordt een schriftelijk verslag uitgebragt, onverminderd de verpligting der deskundigen, om, waar dit mogelijk is, den Officier van Justitie reeds aanvankelijk met de uitkomst van het onderzoek mondeling bekend te maken.

Het verslag bevat eene naauwkeurige vermelding van de wijze, waarop het onderzoek

is geschied en van hetgeen daarbij is bevonden. Het wordt besloten met eene met redenen bekleede oordeelvelling.

Bij verschil van deskundigen omtrent de feiten worden de punten van verschil in het verslag opgenomen. Bij verschil in de oordeelvelling maakt ieder deskundige eene afzonderlijke oordeelvelling op.

Art. 54. In andere gevallen, als bij het voorgaande artikel bedoeld, wordt het verslag mondeling of schriftelijk uitgebragt, naarmate de Officier van Justitie dit beveelt.

Art. 55. Weigering van deskundigen, om aan de vordering van den Officier van Justitie te voldoen, tenzij gegrond op geldige redenen ter beoordeeling van den regter, wordt gestraft met eene geldboete van hoogstens vijftig gulden.

Art. 56. De Officier van Justitie maakt proces-verbaal op van het door hem gehouden onderzoek enz.

Art. 57. Zoodra de Regter-Commissaris op de plaats, bedoeld bij Art. 40, tegenwoordig is, wordt hetgeen bij de Artt. 40 tot en met 56 aan den Officier van Justitie is opgedragen door hem, op de *vordering* van den Officier van Justitie, verrigt enz.

Titel IV. *Van het voorloopig onderzoek van den Regter-Commissaris vóór verleenden regtsingang. Tweede Afdeeling,* § 2. *Van het hooren van getuigen, deskundigen enz.*

Art. 26. De Officier van Justitie kan vorderen dat door den Regter-Commissaris het verslag van deskundigen worde gevraagd en daartoe de personen aanwijzen. De Regter-Commissaris kan ook ambtshalve het verslag van deskundigen vragen.

Op deze is o. a. toepasselijk Art. 25: Niet-verschijning of weigering, tenzij gegrond op geldige redenen, ter beoordeeling van den Regter, wordt gestraft met eene geldboete van hoogstens vijftig gulden.

Titel VII. *Van het regtsgeding in eersten aanleg. Eerste Afdeeling,* § 2. *Van het onderzoek ter teregtzitting.*

Art. 39, sub 3°. Dat niet-verschijning van een gedagvaarden deskundigen of zijne weigering enz., tenzij gegrond op geldige redenen, ter beoordeeling van den Regter, wordt gestraft met eene geldboete van hoogstens honderd gulden of gevangenisstraf van hoogstens eene maand, te zamen of afzonderlijk.

Memorie van Toelichting ad Art. 51.

Op de gronden, bij het vorige artikel ontwikkeld, schijnt de uitsluiting van de deskundigen onder sub 1°. te moeten worden behouden. Wat betreft het besluit van 15 Junij 1818 (*Staatsblad* n°. 30) zoo behoeft het geene herinnering, dat daaraan wat betreft de voorgeschreven vaste aanstelling van deskundigen geen gevolg is gegeven, terwijl de verdere daarin voorkomende bepalingen niet kunnen blijven werken naast eene Wet, die het onderwerp op nieuw regelt.

— Wij achten het niet ongepast aan te halen hetgeen D. DE BOSCH KEMPER zegt in zijn werkje, getiteld: *De strafvordering in hare hoofdtrekken beschouwd,* 1865, pag. 211. „Ook niet, als deskundigen verschillen, kan aan den Rechter de beslissing worden opgedragen, want de beslissing door een onkundige staat gelijk met die door het lot. Nemen wij in aanmerking, dat in elke kwestie de man van het vak de meest bevoegde is, dan moet om dezelfde reden waarom den rechtsgeleerden Rechter (en niet aan gezworenen) de beslissing omtrent de schuld toekomt, hem die omtrent technische kwestiën onthouden worden. Deze kwestiën zijn *praejudiciële* geschillen, zoodat hier Art. 10, Tit. I moet worden toegepast: „indien de *waardering* van het feit, als misdrijf ten „laste gelegd, afhangt van de uitspraak over een geschilpunt, hetzij van burgerlijk „regt, hetzij ter beslissing staande van eene andere dan de regterlijke magt, wordt de

„strafvordering geschorst". De uitspraak van den burgerlijken Rechter is evenmin als die van deskundigen een bewijsmiddel, welks kracht door den Strafrechter wordt bepaald, maar eene *voorafgaande beslissing*, zonder dat het onderzoek naar schuld daarin betrokken wordt. In beide gevallen is eene uitspraak noodig, waarvan de waardering van het feit, als misdrijf ten laste gelegd, afhangt. Rationeel zou het zijn deze analoge gevallen op analoge wijze te regelen."

Na gewezen te hebben op Engeland, waar men onder den naam *juries* Commissiën van deskundigen heeft, om eene feitelijke kwestie uit te maken, zonder dat zij zich hebben in te laten met de strafzaak; gaat DE BOSCH KEMPER aldus voort:

„In hoe verre het wenschelijk is, dat deze juries in Nederland worden ingevoerd (zie Art. 11 van de Wet van 1 Junij 1850) wil ik hier niet behandelen, maar dat zij aan de uitspraak van deskundigen het haar toekomend gezag toekennen, die zij nu mist, valt niet te ontkennen." Z.

— Z. M. heeft voor het bij besluit van 28 Augustus 1865 bepaalde programma betrekkelijk de gymnastiek, de navolgende toelichting vastgesteld: I. *Theoretische Gymnastiek.* — *a.* Eerste beginselen der ontleed- en natuurkunde van den mensch, bepaaldelijk bekendheid met het geraamte en de gewrichten daarvan, alsmede met de ligging der spiergroepen, die de deelen van dat geraamte bewegen. Eindelijk een algemeen overzigt van de werktuigen, ingewanden enz., die aan die verrigtingen dienstbaar zijn. *b.* Algemeene grondslagen der gymnastiek zelve. Juiste denkbeelden aangaande het wezen, het nut en het doel der gymnastiek, aangaande de inrigting van het gymnastisch onderwijs, zoowel met het oog op meisjes als op jongens, en ook met het oog op de nog steeds in bijzondere gevallen te nemen voorzigtigheidsmaatregelen. Voorts bekendheid met de voor de ligchamelijke ontwikkeling der jeugd meest geschikte oefeningen, niet alleen wat betreft de wijze van uitvoering daarvan, maar ook met betrekking tot den invloed, dien zij op deze of gene spiergroepen en deelen des ligchaams uitoefenen. — II. *Praktische Gymnastiek.* — *a.* Bedrevenheid in het zelf en juist uitvoeren van eenige der meest doelmatige gymnastische oefeningen en het excerceeren, tot en met de handgrepen met het geweer. *b.* Geschiktheid tot het geven van gymnastisch onderwijs kan blijken uit eene les aan eene klasse van jongens en eene van meisjes.

HAARLEM. — Alhier is tot stand gekomen eene *Inrichting voor Orthopaedische Gymnastiek*, die, onder toezicht van de Heeren Dr. D. LUBACH, Dr. J. G. WAARDENBURG en Dr. P. VAN REYSEN en onder leiding van den Chirurgijn PH. S. FRANK, gevestigd is in het gebouw van het Departement Haarlem der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.* (De inrichting is op 15 October l.l. geopend).

ZWOLLE. — Er heeft in deze provincie onlangs een derde geval van Sectio caesarea plaats gehad, en wel in Kampen. De operatie geschiedde op 18 Augustus j.l. en werd verrigt door den Heer PRINS aldaar. De geopereerde was circa 27 jaren oud, primipara, zeer rhachitisch (zoodat ze eerst in haar 7de jaar is begonnen te loopen). De conjugata was naauwelijks $1^1/_2$—$1^3/_4$ duim, aan perforatie niet te denken. De operatie ging (onder aanwending van chloroforme) naar wensch; het kind, van het vrouwelijk geslacht, was goed ontwikkeld en gezond; het kraambed verliep in de eerste 8 dagen, ofschoon onder ongunstige omstandigheden wat ligging en oppassing betrof, geheel naar wensch. Doch met den achtsten dag openbaarden zich de verschijnselen van pyaemie, en bezweek de vrouw op den elfden dag (29 Augustus). Terzelfder tijde ongeveer stierf ook het kind, onder verschijnselen van convulsiën.

(Van de 3 Sectiones caesarea, door den Heer PRINS tot dus verre verrigt, is éene

vrouw, eene multipara, met een osteomalacisch bekken, behouden gebleven. De beide rhachitischen zijn bezweken.)

— Blijkens de jongste berigten van Batavia had de Kamer van Koophandel aldaar, d.d. 21 Mei j.l., den Gouverneur-Generaal gewezen op de noodzakelijkheid van, met het oog op de thans op Mauritius heerschende besmettelijke koortsen, en in navolging van het gouvernement van Singapore, quarantaine-maatregelen te nemen ten aanzien van schepen van Mauritius te Batavia arriverende.

Inmiddels deelt het *Bataviaasch Handelsblad* mede, dat — naar het blad meent voor de eerste maal — de *gele koorts* „in de Oost" is verschenen; het blad voegt er bij, „dat de epidemie, die kort geleden de bevolking op Mauritius geteisterd heeft, nu dezen vorm aannam en dat schepen, die van dat eiland komen, nu te Diamand Harbour quarantaine moeten houden."

Wij voegen hierbij, dat de Engelsche Regering eene Commissie, bestaande uit twee Geneesheeren en *één* Ingenieur, naar Mauritius zal zenden, ten einde aldaar nader onderzoek te doen naar de vreesselijk hevig aldaar woedende ziekte.

— De desinfectiezwervers, waarvan wij onlangs spraken, zijn gebleken te bestaan uit 58 deelen salpeter, 36 deelen zwavel en 3 deelen fijne houtskool. Hunne werkzaamheid berust op de ontwikkeling van zwavelig zuur.

— De Parijsche tentoonstelling heeft ook in ons land aanleiding gegeven tot het vervaardigen van visite-kaartjes van zoogenaamd *papier* of *carton nacre*, kristalpapier. Vermits dat papier bedekt is met eene laag loodsuiker (en Arabische gom), en dit loodzout gemakkelijk van het papier loslaat, moet deze industrie als gevaarlijk voor de gezondheid beschouwd worden en verdient de zaak zeer de aandacht der koopers van het artikel. Men zal inzonderheid kinderen het spelen met die kaartjes dienen te beletten.

— Uit nadere bij ons ontvangen berigten uit Nederlandsch Indië van het einde van Julij j.l. zien wij, dat men inzonderheid ook te Samarang bevreesd was voor het overbrengen derwaarts der *gele koorts*, die zich (zoo als wij reeds mededeelden) laatstelijk in Britsch Indië had verbreid. Die vrees kan niet ongegrond geacht worden, als men bedenkt, dat Samarang in *regtstreeksch* verkeer is met de Perzische golf, met Britsch Indië en Singapore. Evenmin kan de wensch van velen op Java ongemotiveerd beschouwd worden, dat van Regeringswege voorzorgsmaatregelen, — met name het laten houden van quarantaine door alle verdachte schepen, — ten spoedigste mogten verordend worden.

— De *Nederlandsche Industriëel* van 21 Julij j.l. vestigt de aandacht op het *stelsel van verwarming door heete lucht* van de Heeren BOYER & Co., te Ludwigshafen, wier representant is de Heer CH. REMY, Civiel-Ingenieur te Rotterdam, die voornoemd stelsel in eene te Rotterdam uitgegeven brochure nader heeft bekend gemaakt. (Bij de groote leemten, die de verwarming van openbare en groote gebouwen hier te lande nog maar al te veel vertoont, kan het niet anders dan gewenscht zijn met vorenstaande brochure nader kennis te maken.)

— Vóór eenigen tijd werd uit Batavia medegedeeld, dat Dr. HOOGENSTRAATEN aldaar, die een goeden naam heeft als Oogheelkundige, naar het hof van Siam was geroepen, om den Erfprins aldaar aan eene zeer ernstige oogkwaal te behandelen. Volgens de *Siam Weekly Monitor* van 10 Junij j.l. is de operatie volkomen gelukt en was men in Siam vol lof en dank jegens genoemden Geneesheer. ALI COHEN.

— Volgens de *Staats-Courant* van 13 en 14 October bedroeg de cholerasterfte tot en met 11 October te Rotterdam 335; te 's Gravenhage 60; tot en met 5 October te Asperen 9, te Delfshaven 26, te Vianen 30, te Zaandam 97 en te Bruinisse 24.

— In het geheele Rijk kwamen in de week van 29 September tot 5 October 70 cholerasterfgevallen voor.

— Volgens de opgaven van den Secretaris voor de Stedelijke Geneeskundige Dienst bedroeg de cholerasterfte te Amsterdam in Augustus l.l. 7 en in September 38 (28 volwassenen en 10 kinderen beneden 12 jaren) of te zamen 45. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Door Z. M. zijn bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt benoemd: tot Eersten Off. v. Gez. 1ste kl. (Kolonel) de Eerste Off. v. Gez. 1ste kl. (Luitenant-Kolonel) Dr. G. A. F. QUARIN WILLEMIER; tot Eersten Apotheker (Majoor) de Apotheker 1ste kl. J. VAN RIJN VAN ALKEMADE; tot Apotheker 1ste kl. (Majoor) de Apotheker 1ste kl. (Kapitein) J. ALMA, allen van gemeld personeel.

— De Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. bij de Marine H. J. VAN WESSEM, laatst behoord hebbende tot de Zeemagt in Oost-Indië en in Nederland teruggekomen, is op non-activiteit gebragt.

— De Off. v. Gez. 2de kl. N. VAN TERVEEN, dienende op het Wachtschip te Willemsoord, is op *de Valk* geplaatst, ter vervanging van den Off. v. Gez. 2de kl. C. J. VAN STOCKUM, die op non-activiteit is gebragt.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot de uitreiking aan J. R. WIJLIE, van eene acte van toelating tot de uitoefening der genees- heel- en verloskundige praktijk te Batavia; — *overgeplaatst* bij het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden, den Off. v. Gez. 2de kl. W. L. TERNE VAN DER HEUL, — en *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. A. E. NEEB.

— De Curatoren der Leidsche Hoogeschool hebben dezer dagen aan Prof. G. C. B. SURINGAR, in dank voor de kostbare verzameling van ziektekundig-ontleedkundige voorwerpen, gedurende 36 jaren verzameld en met een belangrijken beschrijvenden Catalogus, door hem aan de Hoogeschool ten geschenke gegeven, eene prachtige zilveren vaas ten geschenke aangeboden met het opschrift (in het Latijn): „De verzorgers van de Leidsche Hoogeschool hebben, ten jare 1867, deze vaas vereerd aan den Heer G. C. B. SURINGAR, Gewoon Hoogleeraar in de Medische Faculteit, als hebbende zich zeer verdienstelijk gemaakt door een mild geschenk, ter verrijking strekkende van het Anatomisch Kabinet der Leidsche Hoogeschool."

— Den 1sten October vierde de Heer F. A. DE KLERCK, Heel- en Vroedmeester te 's Hertogenbosch, het halve eeuwfeest zijner bevordering als zoodanig. (De jubilaris wordt gezegd bij de geboorte van meer dan *twaalf duizend* kinderen zijne hulp verleend te hebben.)

— De Heer D. H. ORT, Med. Doctor en Heel- en Vroedmeester te Zutphen, heeft het 25jarig feest zijner bevordering als zoodanig gevierd.

— Te Maastricht is Dr. SCHREINEMACHER tot Lid van de Gemeenteraad benoemd.

BEVORDERD: Te Leiden, den 5den October, tot Chir. Doctor, de Heer B. J. J. LUBBERS, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 5den October, te Gorredijk, de Heer M. A. SWALUÉ, Med. Doctor, oud bijna 92 jaren; — den 4den October, te 's Gravenhage, de Heer J. H. S. DEHNE, gepensioneerd Majoor en Oud-Directeur der Veterinaire Dienst bij het Leger, Ridder van de Eikenkroon. (De overledene had o. a. reeds de veldtogten van 1813—1814, in Pruissische Dienst, medegemaakt.) — Den 5den October, te Rotterdam, de Heer P. PLUYGERS, Oud-Off. v. Gez. in Nederlandsch Indië, Ridder der Militaire Willems-Orde.

GEVESTIGD: Te Dalen, Dr. L. FLEDDERUS, van Smilde.

— Te Enschede, Dr. A. KOSTERS, van Deventer. ALI COHEN.

GEVAL VAN ERUPTIE VAN KOEPOKKEN OVER HET GEHEELE LIGCHAAM EENER VROUW TEN GEVOLGE VAN HET MELKEN EENER AAN POKKEN LIJDENDE KOE, EN MIDDELLIJKE OVERDRAGT VAN HET POKKENUITSLAG VAN DE VROUW OP ANDERE PERSONEN.

Dezer dagen was ik in de gelegenheid, nabij deze stad een geval waar te nemen van het uitbreken van *koepokken* over het grootste deel van het ligchaam eener vrouw van middelbaren leeftijd, nadat zij eenige dagen te voren eene koe, met pokken aan den uijer, had gemolken, en van het vervolgens overdragen der besmetting door de kinderen der vrouw op andere kinderen. Het geval komt kortelijk hierop neder. Den 9den der vorige maand (Julij) bemerkte de bedoelde vrouw, die te Windesheim woont, gehuwd en moeder is van 3 jonge kinderen, voor het eerst een pokkenuitslag aan hare handen, dat daarna aan de armen en vervolgens over haar gansche ligchaam zich openbaarde. Eenige dagen te voren had zij bij het melken een uitslag aan den uijer van eene harer koeijen waargenomen, zonder verder veel daarbij te denken of gevaar voor zich zelve daarin te zien, hoezeer aan den wijsvinger van hare regter hand eene opene plaats zich bevond. Nemen wij nu bij de vrouw een incubatie-tijdperk van 4 à 5 dagen aan, en dat dus 4 of 5 dagen vóór 9 Julij de overenting der koepokstof van de koe, vermoedelijk door den gewonden regter wijsvinger en onder het melken, op de vrouw heeft plaats gehad, dan moet die inenting zijn geschied op 4 of 5 Julij en moeten alstoen derhalve de pokken-puisten van de koe in volkomen staat van ontwikkeling hebben verkeerd. Het verwonderde mij uit dien hoofde dan ook niet, dat ik, op 18 Julij van dit geval onderrigt en mij onmiddellijk naar Windesheim begeven hebbende, aan de koe zelve slechts nog de verdroogde overblijfselen van eenige puisten aantrof. Immers toen was er minstens omstreeks 14 dagen verstreken na de infectie der vrouw. Het uitslag der vrouw zelve was bij mijn bezoek óok reeds grootendeels gedoofd. Hier en daar vertoonden zich echter nog tamelijk versche pokken-puisten, of ook puisten die juist aan het dooven waren. Het uitslag deed zich voor over het geheele ligchaam, ook onder het hoofdhaar, maar alléén in het aangezigt niet. De meeste puisten, platte en nog gevulde, deden zich op de armen en handen opmerken. Eenige nog aanwezige en niet stuk gekrabde jongere, breede en platte puisten waren met lymphe gevuld en enkele er van hadden zelfs 1 Ned. duim in doorsnede. Overigens had de vrouw door de pokziekte blijkbaar nog al wat geleden en was zij op dit oogenblik nog iets koortsig.

Met het oog op het geheele voorkomen van het uitslag der vrouw zou ik dat geenszins tot de normale koepokken durven brengen, maar tot de gewijzigde, onvolkomene. Ik laat in het midden, of niet het feit, dat de vrouw volgens hare verklaring in hare jeugd behoorlijk was gevaccineerd, voldoende opheldert dien gewijzigden vorm der nu bij haar voorkomende algemeene koepokziekte.

Naar het schijnt hebben de jonge kinderen der pokzieke vrouw op de dorpsschool aan drie andere kinderen, naast welke zij gezeten waren, het pokkenuitslag overgeplant. Althans de drie laatst bedoelde kinderen vertoonden nu ook een uitslag, dat uit ettelijke puisten bestond en ook als van koepokachtigen aard moest worden beschouwd. Bij één dier kinderen, een jongentje, dat vóór eenige jaren behoorlijk was ingeënt, nam ik (op 18 Julij) op beide voorarmen een viertal puistjes waar, die zich als beginnende vaccine-puisten voordeden. Blijkens nadere mededeelingen hadden deze puisten verder het gewone verloop der koepok. Een tweede kind, een meisje, dat op school onmiddellijk naast een der kinderen van de zieke vrouw had gezeten en eene opene wonde aan een van zijne (bloote) armen had, werd het hevigst van allen aangedaan, hoezeer alleen op de armen; en nog op 28 Julij was het cicatrisatie-proces der puisten bij dat kind niet geheel afgeloopen. Een derde kind bekwam slechts enkele puisten op de armen, die gemakkelijk verliepen. Bij dit een en ander verdient het opmerking, dat geen der kinderen uit het gezin der pokken-patiënte zelve, die beschouwd moeten worden als door hunne kleederen op school de smetstof op de andere kinderen overgebragt te hebben, aan eenig uitslag heeft geleden. Deze kinderen waren, even als trouwens met de 3 besmette kinderen ook het geval was, vóór eenige jaren behoorlijk gevaccineerd.

Als voorzorgsmaatregel werden op 22 Julij de kinderen van het dorp gevaccineerd, op welke die kunstbewerking tot dus vere nog niet was toegepast, terwijl, zoodra de zaak bekend was geworden, ook voor en in de school de noodige voorzorgsmaatregelen werden genomen.

Verdere gevolgen dan de medegedeelde heeft deze overdragt van de echte koepok op den mensch en van deze op andere personen, en wel in niet gewone hevigheid, niet gehad.

Even als in vele gevallen van dezen aard werd ook hier het bestaan van pokken bij eene koe bij het openbaar gezag te laat bekend, dan dat daarvan voor de praktijk der vaccinatie de gewenschte partij kon worden getrokken. Overigens leert ook dit geval weder, dat eene ziekte van besmettelijken aard op derden kan worden overgebragt zonder dat de overbrenger zelf aangedaan wordt.

Hoe de koe, die alléén in een stuk land liep, aan de ziekte is gekomen, is mij, tot mijne spijt, niet gebleken; want ik stelde er, om meer dan ééne reden, grooten prijs op daaromtrent eenige zekerheid te hebben.

Zwolle, Augustus 1867. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

HET TEGENWOORDIG STANDPUNT DER LARYNGIATRIEK. — Het is nog geen tiental jaren geleden dat er in Duitschland een vinnige strijd gevoerd werd tusschen TÜRCK en CZERMAK, aan wien de eer der uitvinding van den keelspiegel toekwam; de laryngoskoop was toen nog een instrument dat voor de toekomst wat beloofde, maar ook niets meer. De mannen, die na BOZZINI getracht hadden het met voor-

deel aan te wenden, waren niet bij magte geweest het eene blijvende en eervolle plaats onder de overige instrumenten te verschaffen. Hoe geheel anders is het thans. Vroeger door enkelen gebruikt, is het tegenwoordig een der belangrijkste hulpmiddelen geworden om de ziekelijke veranderingen van het bovenste gedeelte der ademhalingswerktuigen, de stemorganen, te leeren kennen, te beoordeelen en met vrucht te behandelen. En dat hij licht verschaft heeft, wie die er aan twijfelt. Telkens brengen zoowel Duitsche, als Fransche en Engelsche journalen ons nieuwe feiten, nieuwe overwinningen aan. Ieder waarnemer gevoelt zich gedrongen de verrassende uitkomsten van zijn onderzoek mede te deelen en de glansrijke gevolgen, die hij door de plaatselijke behandeling van de ziekten van den larynx heeft verkregen, wereldkundig te maken. Toen eenmaal de aanstoot gegeven was, baande het instrument zich zelve den weg, met eene snelheid, die aan de stoomkracht der negentiende eeuw doet denken.

Het is natuurlijk, dat bij de uitbreiding van het aantal onderzoekers ook wijzigingen en verbeteringen van het instrument niet achterwege bleven. Hadden de eerste onderzoekers slechts de lichtbron des hemels gebruikt om licht te brengen in de donkere gangen van ons stemorgaan, die koningin gaf niet altijd even goedgunstig hare stralen ten beste, en, als om zich te wreken, sloot de medicus zoo goed mogelijk zijne kamer voor het buitenlicht af en trachtte door allerlei hulpmiddelen het kunstlicht eene gelijke intensiteit te geven. Het gevolg hiervan was, dat er verschillende verlichtingstoestellen in den handel gekomen zijn, waarvan de een meer de ander minder aan het doel beantwoordt en waarbij het licht eener lamp door een of meer lenzen geconcentreerd wordt om vervolgens door een reflector, die òf aan het toestel zelve òf aan het hoofd van den onderzoeker is geplaatst, het licht in den keel van den persoon, die onderzocht moet worden, te werpen. Dit was de allereerste uitbreiding, die het instrument onderging, en talrijk waren de variatiën, die elk onderzoeker er verder aan gaf, hetzij om den reflector te bevestigen, hetzij om den spiegel van vorm en maaksel te veranderen of de lichtbron te versterken. Het ligt niet in ons doel om in het breede alle nieuwe aangebragte wijzigingen op te sommen; in het algemeen gezegd hebben zij voornamelijk ten doel het onderzoek gemakkelijker te maken, ook dan, wanneer door habituele of ziekelijke veranderingen de gewone instrumenten te kort schieten om een volledig overzigt van alle deelen te verkrijgen. Voornamelijk is het de epiglottis, welke somtijds door een bijzonder lagen stand of door buitengewone lengte het zien in het binnenste van den larynx belet; door velen zijn reeds verschillende instrumenten uitgedacht om op de minst gevoelige wijze het strotklepje op te ligten, of door een sterk nederdrukken van de tong hetzelfde doel te bereiken. Bij een aantal personen staat het gehemelte zoo ver van den achtersten wand van den pharynx af, dat het menigmalen gebeurt, dat bij het plaatsen van den spiegel in de keelholte, de uvula voor den spiegel valt en dus het zien belet; hetzelfde geschiedt ook vaak wanneer de uvula buitengewoon lang is. VOLTOLINI heeft op eene zeer eenvoudige wijze dit beletsel uit den weg geruimd, door de steel, waaraan het spiegeltje is bevestigd, nabij de plaats van bevestiging te laten verbreeden, waardoor de uvula als het ware gedragen wordt en niet naar voren vallen kan. Hij noemt dit spiegels met een Zäpfchendecker.

Vrij wat aanzienlijker is het aantal instrumenten, welke allengs zijn vervaardigd, hetzij om geneesmiddelen in het inwendige van den larynx te brengen, hetzij om operatief aldaar in te grijpen. De schoonste triomph behaalde voorzeker VON BRUNS op laryngochirurgisch gebied, toen hij het allereerst langs den natuurlijken weg een produkt van nieuwvorming uit den larynx van zijn broeder verwijderde. Hij heeft daardoor een nieuwen weg gebaand voor de operatieve chirurgie, die sedert een tal van schoone

resultaten heeft opgeleverd, en hij zette de kroon op zijn werk, door later de galvanocaustiek op de verwijdering van dergelijke nieuwvormingen toe te passen, hetwelk door VOLTOLINI is uitgebreid, daar het hem gelukte een polyp door een gloeijende platinadraad in den vorm eener lis te omsnoeren en geheel weg te nemen.

De vorderingen, welke de laryngoskopie vooral in de laatste 3 of 4 jaren heeft gemaakt, heeft dan ook in de behandeling van de ziekten van het strottenhoofd een gansche ommekeer ten gevolge gehad. Onze kennis omtrent de Pathologie en Therapie van de aandoeningen van den larynx is meer en meer uitgebreid en wij verheugen ons reeds over verscheidene handboeken, waarin systematisch alle ziekten van den larynx, in verband met het plaatselijk onderzoek en de plaatselijke behandeling, worden behandeld. Als zoodanig noemen wij het werk van Prof. VON BRUNS, *die Laryngoskopie und die laryngoskopische Chirurgie;* dat van L. TÜRCK, *Klinik der Krankheiten des Kehlkopfes* en dat van Dr. A. TOBOLD, *die Chronischen Kehlkopfs Krankheiten.* Voor Nederlanders vestigen wij thans de aandacht op het laatste, waarvan dezer dagen eene Nederduitsche vertaling verscheen onder den titel van: *De chronische ziekten van het strottenhoofd, in verband met laryngoskopische diagnostiek en plaatselijke behandeling,* door Dr. ADELBERT TOBOLD. In het Nederduitsch bewerkt en met waarnemingen en opmerkingen vermeerderd door Dr. P. Q. BRONDGEEST. Utrecht, KEMINK & ZOON, 1867.

Indien ons ooit de aankondiging van een handboek aangenaam kan zijn, dan is het thans. Het werk van TOBOLD, dat in het vorige jaar verscheen, maakte terstond een allergunstigsten indruk. In een aangenamen en boeijenden vorm geeft de schrijver, na eenige wenken omtrent het onderzoek van den zieken larynx (diagnostisch-technische opmerkingen), in de eerste afdeeling eene beschrijving van de histologie van het strottenhoofd en van de physiologie der stemvorming, in verband met de wijzigingen door pathologische veranderingen veroorzaakt. Het is een hoofdstuk, dat beknopt maar met helderheid den practicus een overzigt geeft van het mechanisme der stemvorming, waaraan hij een zekeren leiddraad heeft om de pathologische verschijnselen met juistheid te beoordeelen.

In de tweede afdeeling behandelt de schrijver de ziekten der slijmvliezen en van het submuceuse bindweefsel, hij verdeelt deze in drie groepen: 1°. Laryngitis chronica simplex of catarrhus laryngealis chronicus; 2°. Laryngitis chronica gravis seu ulcerosa; 3°. Laryngitis tuberculosa seu phthisis laryngealis. De beschouwing van de beide eerste groepen vormen den inhoud der 2de afdeeling en achtereenvolgens worden de Pathologische Anatomie, Symptomatologie en Verloop, Aetiologie, Laryngoskopische Diagnose, Prognose, Therapie, algemeene diaetetiek en geneeskundige behandeling beschreven. Met warmte schetst hij nu de groote voordeelen van de plaatselijke behandeling en geeft hij ons vele nuttige wenken ten beste. De derde afdeeling is aan de laryngitis tuberculosa gewijd en de schrijver uit hier als zijne stellige meening, dat de phthisis laryngealis een secundair product van de tuberculosis der longen is, en ofschoon hij van de plaatselijke aanwending van geneesmiddelen weinig verwacht, deelt hij toch twee gevallen mede, waar de patiënt reeds gevorderde tuberculosis der longen en van het strottenhoofd vertoonde, waarin niet slechts een tijdelijke stilstand, maar eene geheele genezing en teruggang van het plaatselijk proces heeft plaats gehad. In dezelfde afdeeling volgt verder eene beschrijving van de laryngitis syphilitica, het oedeem van het strottenhoofd en het abscessus laryngis. Eene naauwkeurige beschrijving geeft hij van het oedema laryngis, daar de keelspiegel over deze aandoening een nieuw licht geworpen heeft. Met klem dringt hij hier op het onderzoek met den keelspiegel aan, ofschoon dit vaak met moeijelijkheid gepaard gaat, want alleen een naauwkeurig onderzoek kan hier de ware oorzaak van de benaauwdheid des lijders doen kennen. Van eene herstel-

ling en behandeling van het absces van het strottenhoofd is eerst sedert het gebruik van den keelspiegel sprake geworden. Na in de 4de afdeeling de ziekten van het perichondrium en der kraakbeenderen behandeld te hebben gaat hij in de 5de afdeeling tot de neurosen van het strottenhoofd over; een uiterst belangrijk hoofdstuk, vooral dat, waarin de glottis-paralysen behandeld worden; immers voordat wij in staat gesteld waren den blik in het inwendige van den larynx te werpen en de veranderde of gestoorde bewegingen direct waar te nemen, was het niet anders dan rondtasten in het duister, waarop geene rationele diagnose kon gebouwd noch eene juiste therapie kon ingesteld worden.

Met groote helderheid schildert de schrijver ons hier alle mogelijke vormen van paralysen der stembanden af, met alle gevolgen van dien en wijst hij op de goede resultaten, die het galvanismus in die gevallen heeft bewezen, waar geene organische veranderingen van het centrale of peripherische zenuwstelsel aan de verlamming ten grondslag lagen.

Volgens onze meening geeft TOBOLD te regt de voorkeur aan de inwerking van den stroom van buiten af. Zelfs in zeer hardnekkige gevallen hebben wij hierdoor ons doel kunnen bereiken. Ook van den constanten stroom zag hij vaak uitstekende gevolgen. Wij stemmen verder met den schrijver in, wanneer hij van de subcutane injectiën van strychnine vermeldt geene gunstige resultaten te hebben waargenomen.

De zesde afdeeling is aan de afwijkingen in den vorm van het strottenhoofd gewijd, waarin de schrijver tevens het catheterisme van den larynx bespreekt in gevallen van larynxstenose, over welke handelwijze hij echter nog geen bepaald oordeel kan uitspreken. Belangrijk is ook de zevende afdeeling, waarin de aanwezigheid van vreemde ligchamen in het strottenhoofd en hunne verwijdering besproken wordt.

Het achtste of laatste hoofdstuk is een van de belangrijkste en handelt over de producten van nieuwvorming in het strottenhoofd, bij wier herkenning en verwijdering de laryngoskopie voorzeker, zoo als de schrijver zich uitdrukt, haar hoogsten triomph viert. Na eene anatomisch-pathologische beschouwing van deze woekeringen geeft de schrijver eene zeer lezenswaardige symptomatologie en verloop om, na de aetiologie en de diagnose behandeld te hebben, tot de therapie over te gaan. Behalve eenige algemeene opmerkingen vindt de lezer vele goede en onmisbare wenken, welke dienen tot eene voorbereiding voor het verrigten van laryngoskopische operatiën. Hij leert hier hoe veel er op de handigheid en geoefendheid van den operateur aankomt, maar ook hoe van de zijde van den patiënt alles moet medewerken om op het juiste oogenblik den operateur in zijn handelen te ondersteunen. De vele middelen om het strottenhoofd ongevoelig te maken, kalium bromatum, chloroform en morphine, hebben op verre na niet aan de verwachting beantwoord.

Vervolgens gaat de schrijver over tot eene mededeeling van de bijzondere operatiemethoden: 1°. afsnijden; 2°. vermorselen; 3°. afdraaijen door lissen; 4°. galvanocaustiek; 5°. cauteriseren, waarbij hij tevens de instrumenten beschrijft, welke bij deze verschillende wijze bij opereren gebruikt worden. Als aanhangsel vinden wij eindelijk de extra laryngeale operatiën beschreven, dat is die kunstbewerking, waarbij de tracheotomie met daarop volgende klieving van de schildvormige kraakbeenderen verrigt wordt.

Ziedaar in korte trekken den inhoud van dit hoogst belangrijke werk. Het heeft tot kenmerk eene aangename beschrijving van de laryngoskopische techniek en laryngiatriek. Eene uitgebreide casuistiek zult ge er vergeefs in zoeken, maar daarvoor stelt het handboek van TÜRCK u schadeloos, die u een degelijk boekdeel van 580 bladzijden met 238 ziektegevallen en 260 figuren te lezen geeft. Al wat men te weten noodig heeft om op de hoogte te zijn van het tegenwoordig standpunt der laryngo-

skopie en laryngoskopische pathologie en therapie, vindt men in het werk van TOBOLD beknopt medegedeeld. En nu onze Hollandsche editie. Er is voorzeker in langen tijd geene vertaling in het licht gegeven, die wij met meer warmte hebben toegejuicht dan die, welke wij thans besproken hebben. Wij zelve hadden ons reeds eene Hollandsche bewerking voorgesteld, toen wij door den boekhandel vernamen dat deze reeds was begonnen. Behalve dat de vertaling goed is en zich reeds daardoor gunstig boven anderen onderscheidt, heeft de Heer BRONDGEEST eenige waarnemingen en opmerkingen er aan toegevoegd, waaruit blijkt, dat hij met vlijt en goed gevolg den keelspiegel aanwendt bij de verschillende aandoeningen van het stottenhoofd. Ook wij behouden ons voor onze eigene ervaring hieromtrent later mede te deelen. Voor de bevordering van eene meer uitgebreide toepassing van den keelspiegel bij de ziekten van den larynx wenschen wij den uitgever een zeer ruim debiet toe; en dat het instrument niet genoeg wordt aangewend leert ons de dagelijksche ondervinding. Zelfs in de laatste dagen zijn ons nog 2 gevallen van voortdurende heeschheid en chronische hoest voorgekomen, waarbij onafgebroken eene reeks van geneesmiddelen is gebruikt, in het eene geval gedurende $^1/_2$ in het andere $1^1/_2$ jaar, zonder eenig succes; natuurlijk want de diagnose die wij met den spiegel maakten luidde: polypus laryngis.

Dr. TER MATEN.

ONTSTEKING DER ZWEETKLIEREN onderscheidt zich van andere kleine omschreven phlegmoneuse ontstekingen, volgens Dr. HAHN in diens *Zeitschrift für Wundärzte* (1867) vooreerst door de zitplaats; de hydradenitis der Fransche auteurs vindt men hoofdzakelijk daar, waar de zweetklieren in het subcutane bindweefsel het meest voorkomen, zoo als in de oksels, aan de area papillae, aan den penis, het scrotum en rond den anus. Eerst vormt zich een knobbeltje, dat wat jeukt en waarover de huid zich niet laat verschuiven; zich in het omliggende bindweefsel uitbreidende, wordt de knobbel pijnlijk en heeft een boven de huid uitstekend meestal eenigzins ovaal omschreven punt, maar welks omtrek niet zoo rood is als bij een furunkel. De knobbel verweekt meer of min spoedig in zijn geheel, zonder duidelijke fluctuatie, ten gevolge van de taaiheid van den inhoud; in het midden breekt die door, waarbij dikke, taaije, bloedige etter, maar niet het bij furunkels gewone propje van verstorven bindweefsel voor den dag komt. Het abscesje laat geene gangen na, zoo als dat bij verzwering van lymphklieren meestal het geval is. Soms in den omtrek van den anus is de etter kwalijk riekend. De abscessen, die aan aarsfistels voorafgaan, hebben geene zoo omschrevene hardheid, gaan meer ongemerkt in de omgeving over, strekken zich meer in de diepte uit en vormen niet zulk een boven de huid uitstekend punt, gaan ook niet in haar geheel maar meer van het midden uit in verweeking over.

De omschreven subcutane knobbels, ten gevolge van injectie van alcaloïden, hebben eene te duidelijke oorzaak om ze reeds daardoor van de hydradenitis te onderkennen. Terwijl deze ontstaan als de ingespoten oplossing te veel zuur of niet opgeloste krystalvlokjes bevat of misschien ook als eene fascia aponeurotica is ingeprikt, waarbij de etter ligt door ontbonden bloed roodachtig gekleurd en onaangenaam van reuk wordt, zouden volgens HAHN de hydradenitides meestal ontstaan door sterke afkoeling, togt en mechanische prikkeling door krabben, drukken enz. Dat de eerstgenoemde oorzaak zeer goed sluit met de zitplaats dezer kleine huidphlegmone valt niet te ontkennen, maar bewijst onzes inziens niet, dat de beweerde ontsteking der zweetklieren inderdaad juist is opgevat, en werkelijk met die mikroskopische uitlozingsbuizen iets te maken heeft; anatomisch is dit niet aangetoond, zoo ver ons bekend is. Z.

OVER DEN INVLOED, DIE STERKE BEWEGING DER SLAGTDIEREN KORT VOOR DEN DOOD OP DE HOEDANIGHEID VAN HET VLEESCH UITOEFENT, door Prof. Dr. Rueff. — Aan een opstel van RUEFF, geteekend: *Over het transport van slagtvee* geplaatst in het *Landwirthsch. Centralblatt* 1866, n°. 7, ontleenen wij het volgende. Men weet dat de spieren in den toestand van rust *geen zuur* bevatten. Zijn zij werkzaam en ook eenigen tijd na den dood, wanneer de ontbinding begint, dan vormt er zich een zuur in (melkzuur). Hoe levendiger de werkzaamheid der spieren onmiddellijk vóór den dood was, zoo veel te spoediger en sterker treedt deze verandering in. Hierdoor wordt verklaard waarom het vleesch van dieren, die onmiddellijk na sterke spierbewegingen sterven, of die een zwaren doodstrijd hadden, spoedig in verrotting overgaat. Evenzoo ziet men, dat sterk bewogen en daardoor aan eene snelle stofwisseling onderworpen bloed, eene ontmenging ondergaat, welke onder zekere omstandigheden niet slechts eene spoedige ontbinding van alle ligchaamsdeelen bewerkt, maar waardoor het bloed ook soms levensgevaarlijke eigenschappen verkrijgt, voor hen, die het nuttigen.

In deze feiten vindt men de verklaring voor eenige in de praktijk als doelmatig erkende *wijzen van slagten* der dieren.

In het groote slagthuis te Hamburg, waarin voor den uitvoer en voor de proviandering van schepen vleesch moet geleverd worden, dat zoo lang mogelijk *goed blijft*, geschiedt het slagten des nachts tusschen 1—3 uren in welken tijd de levenswerkzaamheid van de te slagten dieren tot het minimum is gedaald. De eigenaars van dat slagthuis vonden, na langjarige waarneming, dat het op deze wijze verkregen vleesch duurzamer was, dan wanneer de dieren bij dag werden geslagt. — Bij dieren, die vóór den dood sterk geloopen hebben (gehetzt), bijv. het door de par force jagt verkregen wild, treedt zeer spoedig verrotting in en geeft aan het vleesch de zoogenaamde „adelijke smaak" (haut gout). — Na het gebruik van wild, dat, in strikken gevangen, doodsangsten heeft uitgestaan, wil men somtijds levensgevaarlijke storingen in de gezondheid van hen, die er van gegeten hadden, hebben waargenomen.

Bijna in alle slagthuizen wordt, om eene plotselinge onwerkzaamheid in alle spieren te doen ontstaan, op deze of gene wijze door de nekstreek, door hersenschudding of verstoring der hersenen door middel van de bijl, plotseling nedervallen en bewegeloosheid van de dieren teweeggebragt, alsmede, om de duurzaamheid van het vleesch te bevorderen, dadelijk het bloed zoo veel mogelijk afgetapt. De Israëlitische Wetgever heeft zeker daarom het slagten als de eenige wijze van dooding der dieren aangegeven, vooral in een heet klimaat noodzakelijk.

Vóór het slagten late men de dieren alzoo geene sterke bewegingen maken en mogen zij ook geene mishandelingen ondergaan. Het dooden moet zoo snel mogelijk plaats hebben. De verbinding van een slagthuis met stallen voor het vee, zoo als in Stuttgart plaats heeft, is daarom zeer te verkiezen.

Een merkwaardig gevolg van sterke inspanning der spieren is de *vetdegeneratie* van de bovenal ingespannen en werkzame spieren; ook komt wel uitgestort bloed in gescheurde en gekneusde gedeelten van het vleesch, het celweefsel, enz. voor. Het eerste komt voor na sterk marcheren, na springen; het laatste bij ruw kluisteren en vastbinden van het dier. Het eerste kennen de slagters zeer goed en noemen het *kwalsterig* of *kwetsig* (Verbugt), en wanneer het in hoogen graad voorkomt en veranderd is in *eelt*, de *kwalster is vereeld* (Ausgebugt). Deze ontaarding vertoont zich vooral in de borstspieren en aan eenige spieren der ledematen, in de omgeving van het boeg- of schoudergewricht. Op deze plaatsen ziet het vleesch er onoogelijk uit, is ligter gekleurd, wateriger en na het koken is het vezelig en valt als uiteen. De slagters noe-

men zulk vleesch *wit vleesch* en houden het voor slechte waar, het wordt meestal weggeworpen en bedraagt soms van 5—10 ponden.

21 October 1867. F. C. HEKMEIJER.

INGEZONDEN STUKKEN.

Aan Dr. ALI COHEN *te Zwolle.*

Na menige poging, door middel der *Geneeskundige Courant* 1), te hebben gewaagd, om in den lande mede het oog gevestigd te houden op het onderwerp: *Vaccinatie*, en meer in het bijzonder op de vaccinatie van dier op mensch en van mensch op dier, zoo neem ik thans de vrijheid in dezen schrijfvorm mijne taak te vervolgen, niet voor u, maar door u. Gij toch zult het mij ten goede rekenen, dat ik daardoor in de eerste plaats mij zelven, welligt niet altijd consequent, op de hoogte houd van dit onderwerp. Als van zelf moest dus uw artikel mij in het oog springen, geplaatst in dit *Tijdschrift*, pag. 513, ten titel voerende: *hoe in België, voor een groot gedeelte althans, voorzien wordt in de gelegenheid om steeds versche, deugdelijke koepokstof in voorraad te hebben.* Het geldt hier het *Parc Vaccinogène* te Brussel van Dr. WARLOMONT, alwaar *ten allen tijde* de koepokstof geregenereerd wordt, door ze geregeld van kalf op kalf over te planten, en van daar op den mensch. In het kort: de methode, die door haren Napelschen schepper GALBIATI reeds in 1810 genoemd werd de *animale* vaccinatie, in tegenstelling van de inenting van kinderarm op arm of de *humane* vaccinatie. Gij weet het, de vrees voor besmetting met virus syphiliticum heeft vooral geleid tot het gebruik maken van runderen bij de vaccinatie. Deze toch schijnen niet vatbaar te zijn voor syphilis, gelijk nog onlangs weder door proeven zou zijn uitgemaakt 2). — Wat hiervan zijn moge, het vraagstuk over de keuze tusschen *animale* en *humane* vaccinatie is, gelijk u bekend is, aan de orde der beraadslagingen in de Académie de Médecine te Parijs. DEPAUL, Direkteur van het Bureau van vaccinatie aan genoemde Académie, verheft de *vaccination animale* al zeer hoog, — JULES GUERIN daarentegen noemt haar une chose mauvaise. Overigens maken zij beiden een broederlijk deel uit van eene Commissie van onderzoek, uit de leden der Académie te dien opzigte gekozen. DEPAUL is bevreesd voor syphilis. GUÉRIN meent, onder anderen, dat de menschelijke vaccine het geschiktst is om de menschelijke dispositie voor variolae te vernietigen — Sub judice lis est. — Dit evenwel blijkt nu reeds uit de verklaringen van DEPAUL, dat men bij het gemelde Bureau van vaccinatie al zeer inhumaan te werk moet gaan bij de *human*-vaccinatie. In de séances der Académie van 27 Augustus en 3 September l.l. zeide toch DEPAUL, de gevallen van syphilis vaccinale bepleitende, dat een kind, hetwelk bij het bureau gebezigd was ter uitenting op de gewone wijze en zoo doende syphilis zou bezorgd hebben aan verschillende personen, niet meer door hem te onderzoe-

1) NEGRI's *Koepokinentingen of de Napelsche methode*, 3 September 1865. — *De retro-vaccinatie*, 8 October 1865. — *De retro-vaccinatie in het kanton Zürich* en Dr. KIEHL enz. 10 December 1865. — *Eene manier van revaccinatie en de manier van retro-vaccinatie*, 11 Maart 1866. — *Eene manier van revaccinatie*, 21 April 1867.

2) *Compte rendu des expériences faites à l'Académie impériale de Médecine avec le cow-pox ou vaccin animal*, etc., par M. DEPAUL, Paris 1867, pag. 22.

ken was; het kind était mort le lendemain (sic!) du jour de la vaccination. Quand j'entrai chez sa mère, elle me dit ces mots, qui je cite textuellement; est ce qu'il aurait donné du mal aux autres 1). »DEPAUL was den dag der uitenting afwezig.

Wat hiervan weder zijn moge, het denkbeeld lacht u toe, om *ten allen tijde* versche, deugdelijke koepokstof, gelijk te Brussel, in voorraad te hebben, »een denkbeeld — schrijft ge — dat, als ik mij wel herinner, ook elders dan in België in praktijk is gebragt." Mag ik hieromtrent de vrijheid nemen, uwe herinnering te versterken: te Napels toch is sedert een aantal jaren de *animale* vaccinatie in geregelde werking. NEGRI, de tegenwoordige Direkteur der inrigting aldaar en opvolger van GALBIATI, heeft, volgens zijn stadgenoot PALASCIANO 2), altijd eene door inenting vaccinogène koe of mannelijk of vrouwelijk kalf ter beschikking. Van Napels heeft LANOIX eene aldaar ingeënte koe naar Parijs gevoerd en met deze eene dergelijke inrigting geopend 3). De *animale* vaccine doet de ronde door Europa, zoo eindigt LANOIX met pathos zijne *Etude*. Reeds zegepraalt zij te Brussel, waar Dr. WARLOMONT ons voorbeeld volgt en onze handelwijze tot de zijne maakt. In het kort, vervolgt LANOIX, de *animale* vaccinatie is in werking te Petersburg, onder de bescherming van het gouvernement, hetwelk Dr. BULMERINCK belast heeft met het organiseren van de dienst; zij is gevestigd te Berlijn, onder de hoede en de zorgen van Dr. PISSIN, en sedert 1 April (1866) heeft zij te Weenen hare intrede gemaakt.

In dezen Europeschen cirkel van Napels tot Weenen mist ge eene soortgelijke inrigting in ons land, om *ten allen tijde* van dier tot dier de koepokstof te regenereren. Het denkbeeld hieromtrent vindt ge »even rationeel en wenschelijk, als gemakkelijk uitvoerbaar." — Rationeel zal het zijn, om in den aanvang tot de inentingen der kalveren of koeijen *genuïne* vaccine te bezigen, voortkomende uit de spontaan ontwikkelde pokziekte der runderen, of, kan het niet niet anders, *geregenereerde genuïne* vaccine, zoo als NEGRI, DEPAUL en WARLOMONT die thans gebruiken, maar uit de pokziekte der koe herkomstig. Meest verwijderd van de koepok toch is het produkt op de kalveren of koeijen, teweeggebragt door inenting met humane of kinder-vaccine (retro-vaccinatie). — Daarmede echter is het vraagstuk nog niet uitgemaakt, dat de tegen variolae behoedende werking der geregenereerde vaccine van koeijen of kalveren op kinderen *duurzamer* en *volmaakter* is dan die der kinder-vaccine op kinderen. Zelfs een DEPAUL moet hierop het antwoord schuldig blijven (l. c. pag. 54.) — Ik voor mij blijf de overtuiging koesteren, dat men, bij de vaccinatie van het kind, in het algemeen duurzamer en volmaakter tegen pokken behoeden zal, bijaldien men op den achtsten dag uit de eigen koepokken van het kind op dezelfde armen nog eenige proefsteekjes geeft — Eene manier van revaccinatie, besproken pag. 358 — Wat het »wenschelijke" betreft eener inrigting voor animale vaccinatie, is hier de vraag, wat men beoogt. Ik meen te mogen aannemen, dat gij die inrigting zoudt wenschen, om ten allen tijde versche, deugdelijke koepokstof in voorraad te hebben, ten einde daarmede elders de vaccinatie van arm op arm degelijk voort te zetten. Derhalve, de animale vaccinatie vriendschappelijk boven en naast de humane. Maar dat is de bedoeling niet van GALBIATI, LANOIX, DEPAUL enz. Zij eischen de animale vaccinatie op den mensch uitsluitend, met terzijdestelling der humane. Ik beschouw dit als minder wenschelijk, omdat men alsdan een ontelbaar aan-

1) *Gazette des Hopitaux*, 10 September, 1867.

2) *De la vaccination animale.* — Te vinden in de *Verzameling van Communications à l'Académie impériale de Médecine et Memoires* etc. van verschillende deskundigen, uitgegeven onder den titel: *De la syphilis vaccinale*, etc. Paris, 1865, pag. 370.

3) *Etude sur la vaccination animale.* Parijs, 1866, pag. 7.

tal inrigtingen zou moeten in het leven roepen, want het overbrengen der vaccine door middel van glaasjes, buisjes, pennetjes laat te veel te wenschen over. — Overigens is het denkbeeld „gemakkelijk uitvoerbaar", om eene vaccinogène inrigting te maken. De grootsche benaming Parc Vaccinogène zal wel weinigen afschrikken, wanneer men daarin één kalf, hoogstens twee kalveren zich denkt „van 6 weken" of daaromtrent, die, na zeven dagen dienst te hebben gedaan, door Dr. WARLOMONT aan den slager worden afgeleverd, zonder ooit in waarde of prijs verminderd te zijn. — Eene vaccinatie-gelegenheid ten behoeve der kinderen enz. heeft men immers toch noodig. — Wijders, van volwassen koebeesten blijkt geene sprake meer te zijn, ook niet bij de deskundigen, LANOIX en DEPAUL. LANOIX (l. c. pag. 26) bezigt een vrouwelijk kalf van 4 à 5 maanden en inoculeert het beest denzelfden dag van haar arrivement. Tot dit doel bindt hij het in de lengte op eene verticale tafel, welke bij wijze van een wip-toestel in eene horizontale rigting kan worden veranderd. Zoo doende wordt het dier gemakkelijk tusschen den uijer en de liesplooi ter regter zijde gevaccineerd en uitgeënt door uitpersing der pok, na verwijdering van het korstje. — Ook DEPAUL maakt laatstelijk bij voorkeur gebruik van hetzelfde geschoren ligchaamsdeel van vrouwelijke kalveren van twee, drie en vier maanden, alhier aanhouërskalven genoemd, ter onderscheiding van aanhouërsstieren of mannelijke kalveren van dien leeftijd, die nogtans volgens laatstgenoemde eveneens met goed gevolg kunnen worden gebruikt (*Compte rendu etc. pag.* 4).

Ten laatste neem ik de vrijheid de geciteerde litteratuur 1) hen aan te raden, die het voornemen hebben vaccinogène inrigtingen tot stand te brengen.

Rotterdam, October 1867. Dr. BEZETH.

GLYCERIN-LYMPHE.

Door de Commissie uit het Amsterdamsch Koepok-Genootschap (zie dit *Tijdschrift*, Jaargang 1866, blz. 657 en volg.) zijn op 1° October dezes jaars, twee gezonde kinderen, het een zes, het ander zeven maanden oud, gevaccineerd met *Glycerin-lymphe* van Dr. MULLER te Berlin, welke lymphe in de maand April des vorigen jaars overgezonden en waarvan de helft — één buisje — tot heden bewaard was. Bij het openen van dit laatste buisje was het Glycerin-mengsel wel is waar geheel helder gebleven, maar minder vloeibaar geworden, zoodat het niet dan met moeite door blazen uit het buisje verkregen kon worden. De inentingen zorgvuldig bewerkstelligd, hebben nu *geheel geen resultaat opgeleverd.* Een derde kind, 8 maanden oud, is, op denzelfden dag, door de Commissie gevaccineerd met *Glycerin-lymphe* van Dr. MULLER, welke sedert October des vorigen jaars, toen het eerste der beide buisjes geopend werd, tusschen glasplaatjes bewaard was. Ook bij dat kind bleef de vaccinatie zonder eenige uitwerking. De drie kinderen werden nu met de gewone lymphe van het Genootschap gevaccineerd en bij alle drie ontwikkelden zich groote vaccinepuisten, welke een normaal beloop hielden.

Na achttien maanden had dus de *Glycerin-lymphe* — althans die van deze bezending — alle kracht verloren. G. A. N. A.

---

1) Eveneens: *Vaccine et Variole.* Rapport par M.M. CHAVEAU, VIENNOIS et P. MEYNET. Paris et Lyon, 1865.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 5 October l.l., werden er in de Metropolis 2059 geboorten en 1182 sterfgevallen, waaronder 11 aan variolae, 78 aan diarrhoea en 5 aan cholera, aangegeven.

— In de week, eindigende 12 Oct. l.l., werden er in de Metropolis 2028 geboorten en 1233 sterfgevallen, waaronder 13 aan variolae, 59 aan diarrhoea en 4 aan cholera, aangegeven.

PARIJS. — De *Union Médicale* van 5 October l.l. deelt eene waarneming van Dr. DUFAY mede, waarin door de absorptie door de huid de bekende chinine-intoxicatie, na de sterke zamenwrijving der van te voren door een laauw bad lenig gemaakte en daarop met eene solutie van 15 greinen bevochtigde handpalmen, verkregen en dit procédé ter bestrijding eener periodieke neuralgie met een gunstig gevolg werd aangewend.

— De Fransche bladen bevatten het doodberigt van Dr. FOUCHER, den Chirurg van het Hopital St. Louis, sinds korten tijd met de ophthalmiatrische Kliniek, ter vervanging van wijlen FOLLIN, belast.

— In de zitting der Académie van 15 Oct. 1867 zijn de discussiën over de inentbaarheid der tuberkelstof, naar aanleiding der proefnemingen van Dr. VILLEMIN (zie Jaarg. 1866, pag. 115 en 417), geopend. CHAUFFARD heeft in eene welsprekende redevoering aan VILLEMIN's verdiensten hulde gebragt, maar zijne conclusiën over de inentbaarheid bestreden. De algemeene verschijnselen, door de inenting der tuberkelstof voortgebragt, hadden volgens den spreker tot dezelfde gevolgen als die der inenting van het carcinoma, of die der kunstmatige purulente infectie gevoerd, zonder dat daardoor de algemeene tuberculosis, zoo als zij door den Clinicus als een juist omschreven beeld opgevat wordt, was tot stand gebragt.

ELBERFELD. — De cholera blijft hier nog steeds, even als te Barmen en te Hildesheim, slagtoffers eischen. In laatstgenoemde plaats werden sinds haar optreden tot 25 September 145 cholerasterfgevallen vermeld.

ARNSWALDE. — De cholera eischte alhier in het afgeloopen jaar, volgens de opgaven van Dr. WOLFF, van 31 Mei tot 10 Augustus, op eene bevolking van 6523 inwoners, 573 slagtoffers.

ZÜRICH — De cholerasterfte bedroeg hier sinds de eerste officiële opgaaf op 3 Augustus tot en met 10 October 428.

— De Universiteit alhier, heeft ook het voorbeeld der Amerikaansche gevolgd en onlangs den graad van Medicinae Doctor aan eene Russische Dame, aan wie de voltooijing harer studiën aan de Universiteit te St. Petersburg geweigerd was, op de meest eervolle wijze toegekend.

WEENEN. — Dr. DRASCHE vervolgt wederom zijne studiën over den loop der tegenwoordige cholera-epidemie in het *Wiener Wochenschrift* van 5 Oct. l.l. (zie pag. 588 en 603) als volgt. Alhoewel de ziekte reeds gedurende een betrekkelijk lang tijdsverloop in het Lombardijsche gevestigd was, trok zij echter eerst laat het Zwitsersche gebied, door de kantons van Tessin en Wallis, binnen. In het kanton van Tessin bleef zij tot eenige grensdorpen, met uitzondering van Lugano, beperkt. In Julij werd zij naar Caldrerio, Penata, Cima en Vernate overgebragt, terwijl zij in het kanton van Wallis tot Martigny bepaald bleef en slechts enkele gevallen uit Aargau, Winterthur en Basel vermeld werden. Naar Zürich, het hoofdtooneel der Zwitsersche epidemie, was zij op het einde van Julij door eene uit Rome terugkeerende familie overgebragt.

Een aan diarrhoea lijdend kind toch, door de uit Rome vlugtende ouders medegevoerd, bezweek, even als de waschvrouw, die het bezoedelde linnen gereinigd had, binnen eenige dagen aldaar aan onmiskenbare cholera. Eenige sporadische gevallen, in die maand en in Aug. voorgekomen, werden alleen in de week van 25—31 Sept. reeds door 125 sterfgevallen opgevolgd. Van 28 Julij tot 20 Sept. waren in het Züricher gebied 591 choleragevallen opgeteekend. De wijze, waarop de ziekte te Zürich werd aangevoerd, was geheel dezelfde als die waarop zij in 1866 uit Odessa naar Saksen (Altenburg, Zwickau, Werdau) werd overgebragt. Het is een vreemd verschijnsel, dat de ziekte van uit het nabij gelegen Italië het nabij gelegen Tirol, ondanks de opeenhooping van arbeiders aan den Brenner spoorweg en zijn geopend verkeer, bijna geheel verschoonde. Tegenover de Oostkust van Italië trad zij vooral te Montenegro en van daaruit in Dalmatië op. Te Katunska, te Linitschka en in het Marotschka dal kwamen talrijke gevallen voor, terwijl er op de nog niet 100,000 zielen sterke bevolking van Montenegro reeds in Aug. 1750 cholerasterfgevallen voorgrepen. In Dalmatië behoorden vooral Zara, Ragusa, Cattaro, Perzogna, Mulla en Crivonice tot de meest aangetaste plaatsen. Ondanks het levendige en aanhoudende verkeer van Italië en Dalmatië met Triëst werd laatstgenoemde plaats en hare omgeving opvallend weinig door de ziekte geteisterd.

PRAAG. — Volgens de opgaven van Dr. STROS, in het laatste heft van het *Prager Vierteljahrschrift* eischte de door de Pruisische troepen in de Budweiser-kreis ingevoerde cholera gedurende 1866 in 19 „Orten", op eene bevolking van 57,114 inwoners, 591 slagtoffers. Zij vertoonde zich het eerst in Aug. te Hosterschlag en spreidde zich achtereenvolgens over Budweis, Neuhaus, Krumau, Ponedraz, Neubistritz, Chlumetz en Wittingau tot het einde van November uit.

GIESSEN. — De vacature van wijlen Prof. VON RITGEN is door de benoeming van Dr. HEGAR uit Freiburg tot Obstetriae Professor vervuld.

WARSCHAU. — De cholerasterfte bedroeg hier tot ultimo September 2542.

Dr. J. HASLO.

BINNENLAND.

Bij de Tweede Kamer is ingekomen: 1°. een Wetsontwerp tot wijziging der Wetten van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59, 60 en 61). — In de Memorie van Toelichting, gevoegd bij dit Wetsontwerp, wordt gezegd, „dat het doel van dit Wetsontwerp is, aanvulling van enkele leemten, welke gebleken zijn te bestaan in de Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), bepaaldelijk ten opzigte van de regten van hen, die vóór 1 September 1865 als kweekelingen aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen zijn toegelaten, — en om de onbillijkheid weg te nemen, welke gelegen is in de uitsluiting van de Off. v. Gez. der 3de kl. van de gunstige bepalingen, bij Art. 24 dier Wet aan de Off. v. Gez. der 1ste en 2de kl. toegekend." — Het scheen wenschelijk, deze gelegenheid niet te laten voorbijgaan, zonder aan de lijst der kunstbewerkingen in Art. 20 der Wet een tweetal toe te voegen, welke daarin behooren te worden opgenomen (koepokinenting en onderhuidsche inspuitingen); het bezwaar weg te nemen, dat vreemdelingen, tot Hoogleeraren in de Geneeskunde aan eene van 's Rijks Hoogescholen benoemd, de Geneeskunst in *de ziekenhuizen of andere inrigtingen, aan het onderwijs dienstbaar gemaakt*, niet mogen uitoefenen (zelfs niet in het vak, waarvoor zij zijn aangesteld), — en door eene wijziging van Art. 7 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61) de *afzonderlijke* bewaring van vergiften in de apotheken te waarborgen.

2°. Een Wetsontwerp, strekkende, om achter Art. 195 der Gemeentewet deze zinsnede te voegen: „Uit hoofde van ziekten, die de volksgezondheid bedreigen, of andere bij-

zondere omstandigheden, kunnen de kermissen, jaarmarkten en andere markten in eene of meer gemeenten door ons bij maatregel van inwendig bestuur worden geschorst, telkens voor niet langer dan één jaar." — De Memorie van Toelichting wijst er op, dat de ondervinding en de wetenschap reeds lang hebben aangetoond, dat niets meer de verspreiding van besmettelijke ziekten in de hand werkt, dan groote volksverzamelingen. Deze overtuiging sprak de Internationale Sanitaire Conferentie te Konstantinopel in 1866 met het oog op de cholera uit. De Besturen van vele gemeenten, van de waarheid hiervan doordrongen, hebben zoowel in dit als in het vorig jaar de jaarmarkten bij het ontstaan of de nadering der ziekte geschorst. Het is echter mogelijk, dat in tijden van sterke epidemiën Gemeentebesturen door bijzondere redenen van het nemen van zoodanigen maatregel worden teruggehouden, en daar de Gemeentewet in Art. 144 en 195 het instellen, afschaffen of veranderen van markten aan de Gemeentebesturen, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten opdraagt, is het uitvoerend gezag niet bevoegd tusschen beide te treden en in het algemeen belang het houden van jaarmarkten tijdelijk te verbieden.

Het tegenwoordig Wetsontwerp strekt om die bevoegdheid aan de Regering te schenken. Het is in algemeene bewoordingen gesteld, omdat schorsing van jaarmarkten en andere markten ook uit hoofde van andere bijzondere omstandigheden, bijv. bij onrustige bewegingen in eene gemeente, noodig kan zijn.

3°. Een gewijzigd Wetsontwerp op het begraven van lijken, begraafplaatsen en begrafenisregten. De Memorie van Toelichting strekt tevens tot Memorie van Beantwoording op het jongste door de Kamer over dat reeds in de vorige zitting aanhangig ontwerp opgemaakt. De Minister verklaart thans gebruik te hebben gemaakt van de wenken en opmerkingen in bedoeld verslag nederlegd. Met betrekking tot de zaak zelve betoogt hij nader de noodzakelijkheid eener nieuwe regeling, die aan de thans op dit stuk tegenstrijdige bepalingen, welke bovendien deels onuitvoerbaar zijn, een einde moet maken.

De Minister betoogt wijders, dat het burgerlijk gezag uit den aard der zaak toezigt moet houden op handelingen, waarbij de openbare orde en gezondheid van nabij betrokken zijn.

— (*Verkoop van zoogenaamde geheime middelen door Apothekers*). Den 24sten September j.l. werd voor de Regtbank te Rotterdam behandeld de zaak van den Heer VAN SANTEN KOLFF, Apotheker aldaar, aangeklaagd van het in zijne apotheek voorhanden hebben van geneesmiddelen, niet in de *Pharmacopoea Neêrlandica* opgenoemd of *zonder opschrift*, *„volgens welk voorschrift zij vervaardigd zijn."* Uit de verklaring van twee getuigen, Leden van den Geneeskundigen Raad van Zuid-Holland, resulteerde, dat beklaagde in zijne apotheek voorhanden had: *biscuits Oliviers*, en andere dergelijke middelen. De beklaagde erkende het feit. Door het Openbaar Ministerie werd gerekwireerd veroordeeling van den beklaagde tot eene boete van *f* 10. De verdediger van den beklaagde heeft het onhoudbare der aanklagt trachten aan te toonen, waarbij hij beweerde, dat men de zelfstandigheid der Apothekers wilde onderdrukken; dat de verkoop dier middelen ook is in het belang der algemeene gezondheid, bijv. op dorpen of gehuchten, waar dikwijls uren in den omtrek geen Geneesheer te krijgen is. Pleiter haalde aan een Keizerlijk decreet van 1810, waarbij de verkoop daarvan eveneens veroorloofd is; voorts beweerde hij, dat uit de Geneeskundige Wet van 1865 niet zou zijn af te leiden het verbod om die geneesmiddelen te verkoopen. — De Substituut-Officier van Justitie rekende deze zaak niet kwestieus, wat de feiten betreft; de getuigen verklaren volledig, de beklaagde ontkent niet; het is alleen eene regtskwestie. Nu wenschte men ten opzigte daarvan eene afdoende regterlijke decisie te verkrijgen, om tot de

wetenschap te geraken of men zulke zaken al dan niet kan vervolgen? In overleg met het Openbaar Ministerie te 's Gravenhage was bij de Regtbank aldaar eene dergelijke zaak aanhangig gemaakt, waarop door een zamenloop van omstandigheden geene voldoende decisie was gevolgd, waarop men zich kon beroepen, en deze nu wenschte men te provoceren. Hij wil den verdediger niet volgen in zijn uitvoerig pleidooi; wat betreft het Keizerlijk decreet en de overige aangehaalde besluiten, wijst hij alleen op de Wet van 1865, waarbij dergelijke besluiten, in strijd met die Wet, worden te niet gedaan. Ook wil hij zich niet verdiepen in de kwestie van het al of niet wenschelijke van den verkoop dier *remédes secrètes;* de vraag is alleen: of de Apothekers die mogen verkoopen, hetgeen hij ontkennend beantwoordt.

De Regtbank heeft den 1sten October den beklaagde veroordeeld tot 10 gulden boete en in de kosten, o. a. op grond, „dat het decreet van 1810 wel stellig was afgeschaft, en de Wet van 1865 bepaalt, dat elk geneesmiddel moet bewaard worden in een daartoe geschikt voorwerp, hetwelk den officiëlen en meest gebruikelijken officinalen naam van het middel duidelijk leesbaar tot opschrift moet hebben, terwijl bij geneesmiddelen, *niet in de Pharmacopoea vermeld,* het opschrift moet aanwijzen, *naar* WELK (*niet naar* WIENS) *voorschrift het is bereid.*" — Van dit vonnis is de veroordeelde in appèl gekomen.

— Bij vonnis der Regtbank te Goes is den 9den September j.l. veroordeeld tot twee geldboeten, ééne van *f* 150 en subsidiaire gevangenisstraf van eene maand en ééne van *f* 10 en subsidiaire gevangenisstraf van drie dagen en in de kosten, de persoon van J. ROELFS, aldaar, ter zake van het onbevoegd uitoefenen der Genees- en Artsenijbereidkunst. (De veroordeelde had te Driewegen, eiland Zuid-Beveland, *zieken* behandeld en van geneesmiddelen voorzien.)

— Bij een arrest van den Hoogen Raad is vóór eenigen tijd verstaan, dat de *misdaad van vergiftiging* dán alleen als geheel voltooid is te beschouwen, wanneer de aangewende of toegediende middelen *hebben kunnen werken,* d. i. wanneer zij door den persoon, tegen wien het misdrijf gerigt is, zijn ingenomen of op hem zijn aangewend.

's GRAVENHAGE. — In de vergadering van 25 October l. l. der *Vereeniging tot beoefening van Krijgswetenschappen* is door den Heer M. W. C. GORI behandeld *de Militaire Geneeskundige Dienst in Noord-Amerika, in zoo verre de daar gevolgde beginselen en verkregen resultaten voor Nederland van belang zijn te achten.* De hoofdpunten van het geleverde betoog waren:

1°. Het personeel en materieel van de Geneeskundige Dienst moeten ingerigt worden overeenkomstig de behoeften van den werkelijken oorlog. Het denkbeeld van eene *kern* en *reserve* voor gewone en buitengewone omstandigheden dient hier te worden in praktijk gebragt. Als *kern* verlangde GORI een klein korps, dat aanhoudend zou geoefend worden, zoowel door het bezoeken van vreemden landen en het bestudeeren van de daar werkenden instellingen, als ook door het deelnemen aan de eerste hulp op het slagtveld van vriend en vijand, doch vooral ook door het gebruik maken van de gelegenheden te Amsterdam en te Rotterdam met den schat van geneeskundig matereaal aldaar, voorhanden. De rekruteering van dat kleine korps zou gemakkelijk kunnen geschieden, indien men begon de betrekking beter te beloonen m. a. w. er eene carrière van te maken. Hij verklaarde zich tegen de indeeling bij bepaalde korpsen, maar voor eene verdeeling naar de sterkte van de Garnizoenen en de daarinvoorkomende zieken. — De militaire Geneeskundige *Reserve* voor den tijd van oorlog zou moeten bestaan uit Burger Geneeskundigen, die allen vrijgesteld zouden zijn van militie en schutterdienst, maar zich daarentegen zouden verbinden het land een zeker aantal jaren in buitengewone tijden te dienen. Om dit echter uitvoerbaar te ma-

ken moet de eenheid van stand voor alle Geneeskundigen waarheid worden en allen opgeleid worden aan dezelfde universiteit, en aan de Hoogenschool moet de militaire Geneeskunde evenals iedere andere toepassing der wetenschap onderwezen worden; — 2°. Onze Militaire Ziekeninrigtingen moeten ten opzigte van onze verdediging de doelmatigste *ligging* hebben en verder *ingerigt* worden naar de vorderingen der gezondheidsleer. Hare administratie kan vereenvoudigd worden. Schrijver beantwoordde nog de vraag, wat er uit een militair Geneeskundig oogpunt zou moeten geschieden, wanneer het leger aan den IJsel stand hield of van daar op de Utrechtsche linie moest terugtrekken; — 3°. Het traktaat van Genève eischt dringend herziening; — 4°. De toestand van de middelen ter verzorging en verpleging van den gewonden soldaat is een juiste maatstaf voor de beschaving van een volk. Schrijver besloot hieruit, dat onze Regering niets mocht verzuimen, opdat de verpleging in ieder opzigt uitstekend zou zijn.

Het debat liep in de hoofdzaak over de rekruteering der Off. v. Gez. Er bestond groote eenstemmigheid op een punt, namelijk, dat er eigenlijk geen onderscheid bestaat tusschen burger en Militaire Geneeskundigen en het weleer zoo breed uitgemeten verschil tusschen beide slechts een overblijfsel was van een versleten dwangstelsel, het geen niet meer voegde in de nieuwe orde van zaken.

AMSTERDAM. — Regenten van de beide Gasthuizen zijn (in gevolge vroegere overeenkomst) op 1 October j.l. eervol door den Gemeenteraad ontslagen en hebben Burgemeester en Wethouders tot nader het beheer over die inrigtingen op zich genomen.

— Bestuurders van het Blinden-Instituut alhier hebben een terrein van 1500 vierkante ellen aangekocht, om daar een gebouw voor volwassen blinden op te rigten.

GORINCHEM. — De Raad heeft besloten tot het doen inrigten van eene bewaarplaats voor schijndooden en drenkelingen en tot het nog in dit jaar uitvoeren der werken, benoodigd tot verbetering van het rioolstelsel in een aanzienlijk gedeelte der stad.

TIETJERKSTERADEEL. — In deze gemeente wordt de vestiging gewenscht voor een Apotheker, met het dorp Bergum als standplaats. Het Gemeentebestuur wil gedurende 3 jaren de levering der geneesmiddelen voor de gemeente-armen aan den titularis opdragen. (De *gemeente* — vroegere grietenij — Tietjerksteradeel, en niet het dorp Bergum, zoo als in een blad ten onregte medegedeeld wordt, bevat ruim 11,000 zielen). — Deze zaak verdient in menig opzigt toejuiching en navolging.

SNEEK. — Op 1 November vangt hier het 2de jaar aan van den Pharmaceutischen cursus, die onder leiding van den Directeur der Hoogere Burgerschool, Dr. H. VERVER, gegeven wordt.

SCHIEDAM. — De Gemeenteraad alhier heeft eene verordening vastgesteld op rijtuigen, die tot het vervoer van lijken gebezigd worden. (Het vervoer van *zieken* in gewone rijtuigen verdient in de meeste plaatsen ook betere regeling.)

GRONINGEN. — De bekende gevaarlijkheid van sommige groen gekleurde behangselpapieren is in een dorp dezer provincie (Nuis) dezer dagen op nieuw en op niet geheel gewone wijze gebleken. Een paar arbeiders aldaar hadden namelijk eene hoeveelheid van dat behangselpapier in hun schuurtje, waar hunne eenige koe haar nachtverblijf had, nedergelegd. Des anderen morgens het schuurtje binnen tredende, vonden zij de koe losgebroken en van pijn krimpende, waarna zij spoedig stierf. Bij de opening vond men niets verdachts dan alleen eene partij van dat vergiftige groene behangselpapier, hetwelk de koe 's nachts had tot zich genomen.

ZWOLLE. — Het verdient de aandacht, dat, in België, onder de personen, die in gevolge het Koninklijk besluit van 27 September j.l. voorkomen op de lijst van hen, welke zich bij de cholera-epidemie van 1866 zeer verdienstelijk hebben gemaakt en aan

wie diensvolgens eene medaille 1ste klasse is toegewezen, ook voorkomt Doctor VAN MOL, in leven Secretaris van de Plaatselijke Geneeskundige Commissie te Leuven en overleden den 21sten Junij 1862!

— Te Coevorden, Hoogeveen, Zwolle en Meppel is de cholera verdwenen, zoodat in de provinciën Drenthe en Overijssel de ziekte niet meer bestaat. ALI COHEN

— Volgens de *Staats-Courant* van 20 en 21 October bedroeg de cholerasterfte in het geheele Rijk gedurende de week van 6—12 October 39; als 15 te Maastricht, 5 te Rotterdam, 4 te St. Jansland (gemeente Oosterland), 2 te Amsterdam, 2 te Arnhem, 2 te Asperen, 2 te Helder, 2 te Zwolle, 1 te Delfshaven, 1 te 's Gravenhage, 1 te Vianen, 1 te Hulst en 1 te Etten en Leur.

— Volgens de *Staats-Courant* van 27 en 28 October zijn in het geheele Rijk in de week van 13—19 October 22 personen aan cholera overleden, waarvan 2 te Amsterdam, 1 te 's Gravenhage, 3 te Helder, 1 te Hulst, 10 te Maastricht, 1 te Schoterland, 3 te Vianen en 1 te Zevenbergen. Dr. J. HANLO.

— Onder de auspices der Gezondheids-Commissie te Amsterdam, is het door haar Medelid (den Ingenieur OUTSHOORN) ontworpen plan van waterverversching in Amsterdam uitgegeven, met een duidelijke platte grond der stad, voor den prijs van *f* 1, bij H. A. FRIJLINK. Z.

PERSONALIA.

Z. M. heeft den Geneeskundige J. VLAANDEREN, te Apeldoorn, vroeger Off. v. Gez., benoemd tot Ridder der Orde van de Eikenkroon.

— Z. M. heeft benoemd tot Lid der Commissie, in 1867 belast met het afnemen van de examens van Hulp-Apotheker, volgens Art. 8 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), Dr. F. W. C. KRECKE, te Utrecht, thans Plaatsvervangend Lid, — en tot Plaatsvervangend Lid dier Commissie Dr. C. J. B. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Leiden.

— Z. M. heeft met 1 September j.l. ingetrokken de Koninklijke besluiten van 9 November 1826 en 17 Januarij 1828, betreffende de Genees- Heel- en Verloskundige School te Amsterdam, en eervol ontslag verleend aan de Hoogleeraren bij die School, de Heeren C. B. TILANUS, F. H. SURINGAR en L. LEHMANN.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën zijn J. M. HUIZINGA, N. TEN KATE, J. D. SNETHLAGE, D. NIEUBUUR, W. VAN DER STARP, P. A. MENSERT, C. J. A. SEIGNETTE, W. H. VAN DER VEEN, J. H. WASZINK, J. A. B. MASTHOFF en M. K. ENTHOVEN benoemd tot Kweekelingen bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, bestemd om te worden opgeleid tot Off. v. Gez. voor de Dienst in Nederlandsch Indië.

— Luidens een berigt uit Utrecht zal de Hoogleeraar G. J. MULDER, ten gevolge van den minder gunstigen toestand zijner gezondheid, gedurende den eerstvolgenden Akademischen Cursus, zijne lessen niet geven, maar zal het onderwijs in de Scheikunde voor dien tijd worden opgedragen aan de beide Adsistenten voor de Chemie, Prof. E. MULDER en Dr. H. REINECKE.

OVERLEDEN: Den 11den Augustus, te Loppersum, de Heer J. HERMANS, Oud-Geneeskundige aldaar, oud 89 jaren.

VACANT: Te Pernis, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — vaste jaarwedde *f* 100.— en voor de behandeling der armen *f* 150.—.

— Te Waddinxveen en Broek (bij Gouda), de betrekking van Plaatselijk Verloskundige *of* Vroedvrouw; — jaarwedde *f* 150.—.

— Te Nieuwe Tonge, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — vaste jaarwedde (ook voor de armen-praktijk) *f* 404.—. ALI COHEN.

GEDEELTELIJK ONTBREKEN VAN DE VAGINA, RETENTIO MENSIUM EN HAEMATOMETRA, OPERATIE, GENEZING.

C. U., 21 jaren oud, werd den 17den Januarij 1867 in het Buiten-Gasthuis opgenomen. Zij was eene tengere blondine, van kleine gestalte en ligchamelijk weinig ontwikkeld. Zij leed reeds sedert 4 jaren aan periodieke lendenpijnen en had nimmer gemenstrueerd. Vroeger reeds door haren Chirurgijn onderzocht, was haar gebrek gebleken, maar om mij niet bekende redenen eene operatie achterwege gebleven. Bij hare opname klaagde zij over hevige lendenpijnen en pijn in den onderbuik; er was groote jactatie, geene braking, retentio urinae et alvi. Bij dadelijk in het werk gestelde exploratie bleek, dat het hymen aanwezig was in den vorm van eene cirkelvormige plooi, die den pink toeliet. Onmiddellijk daar achter stuitte de vinger op een gesloten wand, die geene welving naar voren vertoonde. Per anum bereikte de vinger in de diepte van het bekken een grooten, sterk gespannen, fluctuerenden tumor, die het rectum digt drukte en naar boven toe niet geheel omschreven kon worden. De blaas was naar boven gedrongen en de urethra in eene rigting naar voren vertrokken, zoodat een ingevoerde vrouwencatheter onmiddellijk achter de symphysis naar boven en voren moest worden gerigt. Zoodra de diagnose van een gedeeltelijk ontbreken der vagina vaststond (en wel van dat, wat onafhankelijk van het achterste deel der vagina zich van het vestibulum uit ontwikkelt) werd tot de operatie besloten. Eene directe punctie met den troisquart, uitgaande van den cul-de-sac in het vestibulum en uitmondende in den gespannen zak, werd, wegens de weinige ruimte tusschen urethra en rectum gevaarlijk geacht. Immers de in het rectum gevoerde vinger voelde bijna onmiddellijk onder den rectaalwand den catheter, die vooraf in de urethra was gebragt. Ik maakte daarom in den bovengemelden gesloten wand eene dwarsche insnijding van 1 à 2 centimeters lengte in de mucosa en drong daarop met den wijsvinger tusschen urethra en rectum door, gaandeweg het losse celweefsel, dat beiden verbond, met den vinger verscheurende, totdat deze 3 à 4 centimeters achter de oorspronkelijke incisie op den gespannen zak stootte. Ik pungeerde deze met een flinken troisquart en ontlastte daaruit ruim 28 oncen zwartrood, strooperig bloed. Een dikke elastieke catheter werd daarop in het nieuwe kanaal gelegd en bevestigd. Gedurende de eerste dagen vloeide voortdurend nog ingedikt bloed langs den catheter af. Het kanaal werd echter met opzet niet gedilateerd, om zoo veel mogelijk den toegang van de lucht tot den inhoud van den zak af te sluiten, diens decompositie te voorkomen en de mogelijke opzuiging van putride stoffen in het losse celweefsel, waarin het nieuwe kanaal gevormd was, niet te bevorderen. Twee dagen na de operatie ontstond koorts, gevolgd door urethritis en cystitis purulenta, welke voor injectiën met n. arg. in de blaas weken. Toen het wondkanaal ongeveer 6 dagen na de operatie begon te suppureren werd de catheter voor eene dikkere verwisseld en de zak, wiens afscheiding foetide begon te worden, geregeld met chlore uitgespoten. Langzamerhand werd daarop het kanaal en de opening van den zak gedilateerd door palmhouten aan beide zijden geopende cylinders van opklimmende dikte, totdat de vinger toegang kreeg tot den uterus. De pars vaginalis uteri lag boven in den geledigden vaginaalzak, ietwat naar links en achteren gekeerd (anteversio, vermoedelijk gevolg van de haematometra); het ostium voelt als eene wijde spleet tusschen de twee gezwollen labia aan. Op het einde van Februarij vloeiden voor het eerst de menstrua vrij af, welk proces zich van dien tijd af geregeld herhaalde, terwijl de algemeene toestand van de lijderes verbeterde en hare voeding van dag tot dag toenam. Op dit oogenblik

(October 1867) laat het kanaal de invoering van het speculum toe en van een cylinder van $2^1/_2$ centimeter diameter, of 8 centimeters omvang. Het heeft zich daarbij bijna geheel met epithelium bekleed en heeft nu het voorkomen van eene normale mucosa. De ring, als overblijfsel van de opening in den zak, voelt echter nog rigide aan en vertoont neiging tot vernaauwing, wanneer de dilatatoria worden weggelaten.

G. D. L. HUET.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE JONGSTE STAP IN DE LEER DER ONTSTEKING. (J. COHNHEIM, *Ueber Entzündung und Eiterung*, in VIRCHOW's *Archiv.* XL, 1 en 2.) — Ieder die de vorderingen van de eene of andere wetenschap volgen, die zich, zoo als men gewoonlijk zegt, op de hoogte der wetenschap houden wil, moet bereid zijn van tijd tot tijd eene stelling, die hij als zeker beschouwd heeft, vaarwel te zeggen, een standpunt zelfs, vanwaar hij het ensemble eener wetenschap beschouwde, voor een ander te verwisselen, ook dan, wanneer hij meende dat een zoodanig standpunt definitief was. En, al willen wij de wetenschappelijkheid van een geleerde niet afmeten naar het meerdere of mindere gemak, waarmede hij zijne beschouwingswijze verandert, zeker is het, dat een echte wetenschappelijke zin altijd in zekere mate die veranderlijkheid met zich brengt.

Geen wetenschap waarin zoodanige veranderingen menigvuldiger voorkomen dan de physiologie, en (want wij willen niet afdwalen) het is de leer der ontsteking en bepaaldelijk der ettervorming, waarin op dit oogenblik eene revolutie plaats vindt.

Sedert jaren, en met name na het verschijnen van VIRCHOW's cellulair-pathologie, was men het daarover eens, dat cellen alleen ontstaan uit andere cellen; etterligchaampjes zijn cellen en worden, meende men, geproduceerd door de celachtige elementen van het weefsel, waarin de ettervorming optreedt. Aan de eigenaardige veranderingen in de cellen van een weefsel, die deze productie van ettercellen ten gevolge hebben, werd eene groote rol toegeschreven bij de ontsteking; de elke ontsteking vergezellende hyperaemie kwam eenigzins op den achtergrond en werd als een secundair verschijnsel beschouwd, vooral nadat men had geconstateerd dat ontsteking en ettervorming in sommige weefsels mogelijk waren, voordat zich daarin bloedvaten ontwikkeld hadden.

De cornea heeft voor deze vragen dikwijls het veld van onderzoek opgeleverd. Van de ontsteking der cornea werden door HIS en anderen zeer uitvoerige beschrijvingen gegeven, en de onderzoekingen van RECKLINGHAUSEN leerden ons in de laatste jaren ook onder normale omstandigheden in dat vlies ligchaampjes kennen, die veel overeenkomst opleveren aan den eenen kant met ettercellen, aan den anderen kant met kleurlooze bloedligchaampjes. HIS schreef de vorming van ettercellen toe aan de pathologisch veranderde cornea-ligchaampjes, de bekende meest spoelvormige ligchaampjes, die tusschen de structuurlooze lagen van het hoornvlies aangetroffen worden. De daarvan ten eenenmale verschillende ligchaampjes, die RECKLINGHAUSEN beschreef, doen zich in den regel voor als stervormige figuren, die vooral dit eigenaardige hebben, dat zij voortdurend in de nog versche cornea van gedaante niet alleen, maar ook van plaats veranderen. Deze gedaanteverwisselingen nu, of amoeben-bewegingen, zoo als men ze ook wel noemt, hebben zij met de kleurlooze bloedligchaampjes gemeen, waarmede zij

ook reeds door RECKLINGHAUSEN werden vergeleken. COHNHEIM stelt voor, om deze twee soorten van cornealigchaampjes voortaan door de namen van bewegelijke en onbewegelijke van elkander te onderscheiden. Het is op de onderzoekingen van den laatstgenoemden waarnemer dat ik thans de aandacht wensch te vestigen, omdat hij tot resultaten gekomen is, die onze schoolsche leer van de ontsteking belangrijk moeten wijzigen. Ik zal trachten den gang van zijn onderzoek in korte woorden zamen te vatten. Hij onderzocht de cornea van kikvorschen, waarin hij op verschillende wijzen ontsteking had opgewekt, en merkte op dat in het eerste stadium der ontsteking de troebeling der cornea, het eenige mikroskopisch zigtbare symptoom, berust op eene vermeerdering van het aantal bewegelijke ligchaampjes, die wij ook wel etterligchaampjes noemen kunnen. Hij zag evenwel, en kon dat voornamelijk door het gebruik van oplossingen van goud-chlorid (½ pCt.) duidelijk aantoonen, dat de onbewegelijke cornealigchaampjes aanvankelijk onveranderd blijven en alleen door de etterligchaampjes bedekt zijn, terwijl zij later allengs ook veranderingen ondergaan, hun inhoud korrelig wordt en hun kern zwelt. COHNHEIM stelde zich nu de vraag, van waar die etterligchaampjes die in het eerste stadium der keratitis de dofheid der cornea veroorzaken? De onbewegelijke cornealigchaampjes werden het eerst uitgesloten, omdat men deze nog onveranderd aantreft; er bleven nu twee zaken mogelijk, of het ontstaan uit vermenigvuldiging der bewegelijke ligchaampjes, of het indringen in de cornea van buiten. Het eerste vond hij om verschillende redenen niet waarschijnlijk, vooreerst omdat nog niemand de vermenigvuldiging van etterligchaampjes direct waargenomen heeft, en dan hoofdzakelijk omdat de traumatische keratitis, ook wanneer de prikkel in het centrum van de cornea heeft ingewerkt, (een doorgehaalde draad of eene cauterisatie met nitras argenti) altijd van de peripherie der cornea uitgaat en niet eerst van de geprikkelde plaats. Hij kwam eindelijk tot het besluit dat menigeen zal verbazen, dat de *etterligchaampjes* in de cornea *direct uit de bloedvaten afkomstige kleurlooze bloedligchaampjes* zijn. Alleen in die gevallen, waar in het centrum der cornea rondom de geprikkelde plaats een doffe ontstekingskring ontstaat, die niet met de gelijktijdig aanwezig grootere kring aan de peripherie in verband staat, zoude hunne afkomst eene andere zijn. Dan heeft er evenwel volgens hem altijd een verlies van zelfstandigheid plaats, en dan zouden de etterligchaampjes lymphe-cellen zijn, die uit den conjunctivaalzak van buiten in de openingen in het weefsel der cornea dringen.

Het was nu zaak om de juistheid van deze hypothese omtrent het ontstaan van etterligchaampjes in de cornea door middel van een experiment te toetsen, en dan te onderzoeken of zij ook voor de ettervorming op andere plaatsen van het ligchaam geldig is. COHNHEIM maakte gebruik van eene reeds vroeger door RECKLINGHAUSEN bekend gemaakte waarneming, namelijk dat, wanneer men in het ligchaam gedurende het leven zeer kleine korreltjes van eene onoplosbare kleurstof in aanraking brengt met lymphe-cellen, deze na korteren of langeren tijd een deel van die korreltjes in zich zelve hebben opgenomen. RECKLINGHAUSEN gebruikte hiervoor carmijnzuur, dat door azijnzuur uit eene ammoniakalische oplossing gepraecipiteerd is; COHNHEIM verkiest *aniline*-blaauw, dat uit eene alcoholische oplossing door eene groote hoeveelheid water gepraecipiteerd is. Bragt hij nu dit gesuspendeerde *aniline*-blaauw hetzij in eene lymphholte onder de huid of ook direct in het bloed van een kikvorsch, door het in de aorta in te spuiten, dan vond hij na 2 of 3 dagen altijd in een groot aantal der lymphe-cellen zoowel als der kleurlooze bloedligchaampjes de blaauwe korreltjes terug. Op dit tijdstip deed hij dan eene keratitis ontstaan en onder de etterligchaampjes in de cornea trof hij er dan altijd enkelen aan die blaauwe korreltjes bevatten. Het brengen van gesuspendeerd *aniline*-blaauw in de voorste oogkamer of in den conjunctivaalzak en

het daarop verwekken eener keratitis leverde altijd negatieve resultaten op, mits de voor- en achtervlakte der cornea onbeschadigd bleven.

Toen hij zoo ver gekomen was stelde COHNHEIM zich tot taak om te onderzoeken op welke wijze de kleurlooze bloedlichaampjes, zonder verscheuring van den vaatwand, uit de bloedvaten kunnen dringen. Wanneer men zich de fijne kanalen voor den geest brengt, die, volgens de resultaten door RECKLINGHAUSEN verkregen, met de behandeling van weefsels met nitras argenti overal in het bindweefsel aangetroffen worden, en wanneer men daarmede de amoeben-bewegingen der kleurlooze bloedligchaampjes in verband brengt, dan kan men zich de mogelijkheid van dat doordringen van den wand eenigzins voorstellen. Immers bij die amoeben-bewegingen vertoonen de kleurlooze bloedligchaampjes uitloopers, waarvan de punt uiterst fijn is, en is eenmaal een dier uitloopers door eene opening, hoe fijn ook, van den wand gedrongen, dan zal de bloedsdrukking op dat gedeelte van het ligchaampje niet meer werken, terwijl het nog binnen het bloedvat aanwezige gedeelte aan die drukking blootgesteld blijft. Nu bezitten de kleurlooze bloedligchaampjes niet alleen eene zeer volkomene maar ook eene zeer groote elasticiteit, dat is, zij komen niet alleen zeer gemakkelijk tot hunnen bolronden vorm terug, wanneer zij daarvan afgeweken zijn, maar ook deze afwijkingen, ten gevolge van uitwendige invloeden, kunnen zeer groot zijn. En dit nog afgezien van de eigene of zoogenaamde amoeben-bewegingen der ligchaampjes. Want volgens COHNHEIM, en de meeste onderzoekers zijn het daaromtrent met hem eens, moet men deze ligchaampjes beschouwen als contractiele cellen, die, wanneer zij aan zich zelve overgelaten worden, in allerlei rigtingen fijne uitloopers uitzenden en weder intrekken, terwijl de bolronde vorm, dien zij vertoonen wanneer men ze in het stroomende bloed beschouwt, beantwoordt aan hare grootst mogelijke contractie, en wanneer zij buiten het ligchaam of buiten den bloedsomloop waargenomen worden, aan een toestand van verlamming of van dood. Men kan zich derhalve voorstellen, dat, wanneer slechts een dier fijne uitloopers in eene fijne opening van den vaatwand is ingedrongen, de bloedsdrukking het overige doet en het geheele ligchaampje door den wand heengeperst wordt, op dezelfde wijze, indien ik mij deze triviale vergelijking veroorlooven mag, hoewel zij niet van COHNHEIM afkomstig is, als een goochelaar een ei door den hals eener flesch weet te persen, na de kalkschaal door azijnzuur te hebben opgelost.

Al deze theoretische beschouwingen zouden evenwel van weinig waarde zijn, indien de waarneming hare juistheid niet kwam aantoonen. Toen hij zoo ver gekomen was, heeft COHNHEIM zijn veld van onderzoek van de cornea naar het mesenterium van den kikvorsch verplaatst, en heeft daar met eigenaardige voorzorgen, die ik aanstonds vermelden zal, het verloop der ontsteking vervolgd. Ik heb evenwel aan die theoretische verklaring daarom wat meer uitvoerigheid durven geven, omdat het resultaat van dit tweede onderzoek de eerstgevondene resultaten op afdoende wijze is komen bevestigen, en omdat ik mij van de juistheid dezer resultaten bij het herhalen der proeven van COHNHEIM volkomen heb overtuigd.

Om den bloedsomloop in het mesenterium van een kikvorsch ongestoord en eenigen tijd achtereen te kunnen beschouwen, is het goed het dier eerst door eene subcutane inspuiting van curare te verlammen. COHNHEIM gebruikte eene zoo kleine gift, dat de verlamming eerst na 1—2 uren volledig was, hij geeft evenwel niet op hoe groot die gift was; ik zelf heb eene oplossing gebruikt van $^1/_{1000}$ en heb gevonden dat 1 of 2 droppels daarvan volkomen voldoende zijn om het beoogde doel te bereiken, terwijl de bloedsomloop daardoor niet schijnt gestoord te worden. De methode van COHNHEIM komt verder hierop neder: hij bevestigt door middel van canada-balsem op eene groote glazen plaat, waarop de geheele kikvorsch kan uitgestrekt worden, een rond glazen

plaatje, waarvan de middellijn 12 millimeters en de dikte $1^1/_2$ millimeter bedraagt, en daaromheen een smallen kurkring van 1 millimeter dikte. Dan neemt hij een mannelijken kikvorsch, — om niet door het ovarium gestoord te worden — en maakt eene incisie in de linker zijde, waardoor de darm met het mesenterium naar buiten gehaald worden. Deze worden nu zoo uitgespreid, dat het mesenterium op het glazen plaatje, de darm op den kurkring komt te liggen, waarop hij met kleine speldjes wordt vastgestoken. De invloed van de lucht verwekt nu eerst eene belangrijke hyperaemie, die door eene ontsteking gevolgd wordt, waarvan men de verschillende phasen zeer op zijn gemak kan observeren. Men ziet voor den aanvang der ontstekingsverschijnselen tusschen de bloedvaten een zeer doorschijnend fibrillair bindweefsel, waarin enkele elastische vezelen en hier en daar zenuwen waargenomen worden, bovendien ziet men de kernen van het plaveisel-epithelium, dat het mesenterium bekleedt en hier en daar de kernen der bindweefselcellen.

Het is overbodig in bijzonderheden den bloedsomloop in het mesenterium te beschrijven; het eerste pathologische verschijnsel is, volgens COHNHEIM eene verwijding der arterieele takjes, die door de verwijding der venae eerst veel later gevolgd wordt. De diameter der eerstgenoemden is in den regel na $^1/_2$—1 uur verdubbeld, die der venae eerst na 3—4 uur. De gevolgen van deze verandering zijn natuurlijk eene verlangzaming van den stroom en eene verhooging der drukking. Bovendien ziet men spoedig dat de buitenste zoom van den stroom, die oorspronkelijk hoofdzakelijk bloedplasma met enkele kleurlooze bloedligchaampjes bevatte, allengs door een onbeschrijfelijk groot aantal van deze laatsten wordt ingenomen. Terwijl nu de roode bloedligchaampjes in het midden van het vat blijven voortstroomen is de wand als het ware geïncrusteerd met kleurlooze, die meer en meer gaan vastzitten en slechts nu en dan door onregelmatigheden in den stroom weder een eind weegs worden voortbewogen. Men ziet ze dan in den regel peervormig worden en kan dikwerf waarnemen, vooral in de capillaria, hoe zij juist met hun spitse uiteinde aan den wand vastzitten, terwijl somtijds hun breedere uiteinde schommelende bewegingen vertoont.

Thans ziet men langs den buitenwand van het vat ongelijkheden verschijnen, kleinere en grootere uitzettingen, en men kan op plaatsen, waar de binnenvlakte van den wand niet geheel is bekleed met bloedligchaampjes, zonder moeite constateren, dat telkens eene verhevenheid aan den buitenwand van het vat beantwoordt aan een vastzittend bloedligchaampje aan den binnenwand. Houdt men zijn blik op een dergelijk punt met eenige volharding gevestigd, dan ziet men het buiten het vat gelegene deel toenemen, terwijl het binnen het vat geblevene steeds afneemt en eindelijk is het geheele bloedligchaampje door den intacten vaatwand heengedrongen. Vooral in de capillaria kan men deze processen geïsoleerd zeer goed waarnemen, en daar ziet men niet alleen kleurlooze maar ook gekleurde bloedligchaampjes dit lot ondergaan. Merkwaardig is het, dat vooral deze laatste, wanneer zij door den wand zijn gedrongen, hunnen oorspronkelijken elliptischen vorm niet meer aannemen, maar omtrekken vertoonen, zoo als men die verwachten moet van deegachtige ligchamen, die door eene fijne opening geperst zijn. Volgens COHNHEIM, die dit doordringen van den capillairwand door gekleurde bloedligchaampjes evenzeer beschrijft, zoude het alleen plaats vinden, nadat er reeds kleurlooze doorgedrongen zijn, die volgens zijne opvatting misschien eerst de fijne kanaaltjes zouden moeten verwijden, voordat de meer vaste gekleurde er kunnen doorgaan. Mij is het evenwel voorgekomen, dat, onder sommige omstandigheden, die ik niet nader omschrijven kan, ook gekleurde bloedligchaampjes door den wand van capillaria waren doorgedrongen, zonder dat in de omgeving van die plaats reeds kleur-

looze bloedligchaampjes in het weefsel te vinden waren. 1) Allermerkwaardigst zijn, bij het doorloopen van een praeparaat op een bepaald tijdstip van de ontsteking, de infiltratieën van cellen in het weefsel langs het verloop der bloedvaten, infiltratieën, die aan de incrustatieën aan de binnenvlakte van den vaatwand met groote regelmatigheid beantwoorden.

Voor meerdere bijzonderheden omtrent dit zoo merkwaardige verschijnsel van *emigratie* der bloedligchaampjes uit hunne vaten verwijs ik naar het oorspronkelijke opstel van COHNHEIM, of liever nog naar de waarneming zelve, die niemand, die de noodige voorzorgen in acht neemt, mislukken kan. Alleen wil ik nog eenige algemeene opmerkingen hieraan toevoegen, waarop ook reeds COHNHEIM de aandacht vestigt. Het is nu uitgemaakt dat een deel der ettercellen, die bij ontsteking optreden, niet anders zijn dan uit de bloedvaten afkomstige kleurlooze bloedligchaampjes, maar is deze verklaring uitsluitend of zelfs voor het meerendeel der gevallen geldig, waar bij voorbeeld groote hoeveelheden etter in korten tijd geproduceerd worden? Vanwaar het enorme aantal ettercellen, terwijl er in het bloed slechts 1 kleurloos bloedligchaampje op 3—400 gekleurde aangetroffen wordt? Op deze vraag antwoordt COHNHEIM het volgende: in de eerste plaats is de genoemde verhouding tusschen gekleurde en ongekleurde ligchaampjes wel geldig voor het bloed, zoo als het uit de groote vaten verkregen wordt, maar geenszins voor de kleinere en voor de capillaria, waar de kleurlooze bloedligchaampjes teruggehouden worden en in veel grooter aantal aanwezig zijn. Verder is het bekend dat bij suppuratieve processen zeer spoedig de naburige lymphe-klieren zwellen, dat bij vele acute ontstekingen ook de milt belangrijk gezwollen aangetroffen wordt; het gevolg daarvan is eene leucocytose, waarop VIRCHOW reeds voor jaren de aandacht gevestigd heeft. En zouden dan de bindweefselcellen van het ontstokene ligchaamsdeel wel in staat zijn dat groote aantal ettercellen in korten tijd te produceren, zoo als men zich dat in de laatste jaren toch moest voorstellen, dan zullen de milt en de lymphe-klieren het in denzelfden tijd zeker even goed doen kunnen, en zelfs beter, daar zij ook in gezonden toestand de plaatsen zijn waar kleurlooze bloedligchaampjes onophoudelijk gevormd worden.

In verband met deze nieuwe emigratieleer is het zeker opmerkelijk dat juist in dat weefsel, waarin de twee voorwaarden voor de emigratie niet aangetroffen worden, namelijk bloedvaten en fijne kanaaltjes in het omringende weefsel, ik bedoel het kraakbeen, nooit ware ettervorming aangetroffen wordt. Wat ook volkomen met deze leer in overeenstemming is, is de waarneming, door TRAUBE gedaan van etterligchaampjes in de urine bij elke nephritis, in gevallen waar noch cystitis noch pyelitis aangetroffen wordt. Het is de vraag of men niet in een groot aantal gevallen van albuminurie evenzeer etterligchaampjes in de urine vinden zoude, die men thans over het hoofd

1) Bij het nazien der drukproef komt mij deze opmerking niet meer genoegzaam gemotiveerd voor. Ik moet de aandacht vestigen op een cardinaal verschil, dat in dit opzigt tusschen de gekleurde en ongekleurde bloedligchaampjes bestaat. De eerste blijven aan den buitenwand van het vat als amorphe massa's liggen, en als er op een punt van den wand een is doorgedrongen, kan men zeker zijn het altijd op dezelfde plaats terug te vinden. De kleurlooze daarentegen zijn niet eer door den vaatwand gedrongen, of zij nemen eene stervormige gedaante aan, en bewegen zich dikwerf zeer spoedig van den wand af. Het zal derhalve altijd moeijelijk zijn te bewijzen dat op een bepaald punt van den wand geen kleurloos bloedligchaampje is doorgedrongen, terwijl dat bezwaar ten opzigte van de gekleurde ligchaampjes niet bestaat.

ziet; de albuminurie wordt immers ook, zoo als de onderzoekingen van Dr. STOKVIS het aantoonen, dikwijls alleen veroorzaakt door anomalieën in den bloedsomloop.

Het ligt voor de hand, dat langs den nieuwen weg, die door de onderzoekingen van COHNHEIM geopend is, op vele verschijnselen van het leven een ander licht zal vallen dan vroeger. Het weder geresorbeerd worden van etterligchaampjes door de lymphevaten, even goed als van vloeibare exsudaten, wordt verklaarbaar; evenzoo het klinisch reeds zoo lang bekende feit, dat koude niet alleen hyperaemie maar ook ettervorming tegenhoudt, en dat warmte ook zoowel het eene als het andere verschijnsel bevordert; immers de ettervorming als emigratie beschouwd, blijkt gebonden te zijn aan en afhankelijk te zijn van de initiale hyperaemie of verwijding der kleine bloedvaten. Dat juist in de oorzaak van de verwijding dezer bloedvaatjes nog een groot raadsel blijft schuilen behoeven wij ons niet te verbloemen, maar elke schrede brengt ons vooruit.

Ook in praktische rigting kan misschien de emigratie-leer grooten invloed uitoefenen. Nu het bloed bij de ettervorming weder eene zoo groote rol gaat spelen, zou daarin wel eene oorzaak of een voorwendsel gevonden kunnen worden voor eene recrudescentie van plaatselijke en misschien zelfs van algemeene bloedontlastingen, die buiten twijfel in den tegenwoordigen tijd wel wat eenzijdig verwaarloosd worden, ik wil niet zeggen door alle, maar door de meeste practici.

Voor ons is het zeker een merkwaardig verschijnsel, dat de theorie, die de autonomie of althans de betrekkelijke onafhankelijkheid der cel in de ontsteking heeft vastgesteld, de cellulair-pathologie van VIRCHOW, nu van een zijner eigene leerlingen in zijne eigene school een zoo gevoeligen slag ontvangt. Het leert ons, dat, al moge het ons gemakkelijk zijn om de overdrijving van vroegere systemen te herkennen, het ons moeijelijk valt de eenzijdigheid van onze eigene theorieën in te zien of geheel te vermijden.

Amsterdam, 21 October 1867. A. A. G. GUYE.

DE GRAAUWE ONTAARDING DER ACHTERSTE RUGGEMERGS-STRENGEN. — De lezers van dit *Tijdschrift* zullen zich herinneren, dat Prof. LEYDEN, te Königsberg, de eigenaardige stoornissen in de coördinatie der bewegingen bij deze aandoening afleidt van stoornissen in de sensibiliteit der in hare bewegingen gestoorde extremiteiten; dat anderen, als FRIEDREICH, EISENMANN, DUCHENNE, SPÄTH, zich met die voorstelling niet vereenigden. In den aanvang van dit jaar trad ook Dr. CYON als bestrijder van die leer op in een werkje: *die Lehre von der Tabes Dorsualis, kritisch und experimentell erläutert.* In het *Archiv* van VIRCHOW, XL. I. treffen wij thans een antwoord van LEYDEN op de aanvallen van CYON. Het blijkt daaruit, dat CYON een oppervlakkig werk geleverd heeft en in zijne kritiek niet altijd even eerlijk was. Naar aanleiding van die aanvallen van CYON komt LEYDEN op tegen de bewering, dat de graauwe degeneratie op ontsteking zou berusten, en wel wegens het ontbreken van interstitiële bindweefselwoekering. Evenzoo bestrijdt hij de meening van sommigen, als of soms eene chronische spinaalmeningitis het uitgangspunt van het lijden ware. De aandoening ontstaat dikwerf niet aan de achterste peripherie, maar in het midden der achterstrengen, aan beide zijden van de middellijn. Ook andere gronden bewijzen zijns inziens daartegen. Wat het wezen der ataxie betreft, dat zij op sensibiliteitsstoornissen berust, houdt LEYDEN staande, op grond van talrijke waarnemingen bij atactici, nog na de publicatie van zijn werk gedaan. De tegenstrijdige waarnemingen van anderen expliceert hij door gebrekkig onderzoek naar de sensibiliteit, welk onderzoek niet gemakkelijk is en naar alle rigtingen moet gedaan worden, ook ten opzigte van den drukzin, op wiens beteekenis EIGENBROD in den laatsten tijd gewezen heeft. Ter versterking van die meening voert hij twee ziektehistoriën aan: bij den eenen

lijder was een hooge graad van ataxie en schijnbaar geenerlei sensibiliteitsstoornis aanwezig. Bij naauwkeuriger onderzoek bleek evenwel de drukzin en de electrocutane gewaarwording belangrijk, de tastzin weinig en de temperatuurzin niet veranderd; ja zelfs was het herkenningsvermogen van voorwerpen door het gevoel zoo zeer afgenomen, dat de lijder, zelfs bij zorgvuldige betasting, een sleutel niet van een even zwaar geldstuk wist te onderscheiden. Bij den anderen lijder, bij wien het diep in de huid steken en prikken geen pijn veroorzaakte, waren niettemin zeer weinige bewijzen van ataxie aanwezig. Bij naauwkeurige analyse zijner gevoelsgewaarwordingen evenwel bleek, dat wel het pijngevoel belangrijk was afgenomen, maar daarentegen de electro-cutane sensibiliteit en de drukzin zeer weinig waren verminderd, en eindelijk de tastzin, het localisatievermogen en het herkenningsvermogen niet merkbaar van den norm afweken.

LEYDEN houdt dan ook vast aan zijne theorie, op grond, dat het bewezen is: dat sensibiliteitsstoornissen ook stoornis kunnen brengen in het coördinatievermogen; dat in alle gevallen van ataxie ook sensibiliteitsstoornissen aanwezig waren, en de wel nog niet bewezen maar waarschijnlijke evenredigheid van beiden onderling. Hij bestrijdt dan ook de theorie van CYON, die zich gedeeltelijk bij die van BROWN-SÉQUARD aansluit, als of stoornis in de reflexwerkzaamheid coördinatiestoornissen als die bij tabes zou teweegbrengen en wel op grond: dat die afhankelijkheid van beiden onbewezen is; dat de reflexwerkzaamheid bij tabes niet verminderd is; dat het volstrekt niet bewezen is dat de deelen, die de zitplaats der reflexwerkzaamheid zijn, werkelijk bij ataxie gedegenereerd zijn, en eindelijk, omdat zij allerminst niet verklaart het vermogen der atactici, om door het gezigt voor een deel te compenseren en de onregelmatige bewegingen te regelen.

Ook experimenteel trachtte LEYDEN zijne meening te bewijzen. Bij totale dwarsche doorsnijding der achterste strengen en van de grijze zelfstandigheid bij een kikvorsch kreeg hij, bij merkbaar verlamde sensibiliteit, ook duidelijke coördinatiestoornissen, zonder spierparalyse; bij doorsnijding enkel der achterste strengen en onvolkomene, weinig merkbare verlamming van de sensibiliteit, zag hij geene belangrijke afwijkingen in de coördinatie der bewegingen.

Uit zijne experimenten trekt hij het besluit, dat de coördinatiestoornissen bepaald met de meer of minder volkomene sensibiliteitsvermindering in verband staan, en dat zij met eene stoornis der reflexwerkzaamheid niets te maken hebben. De reflexorganen toch worden bij eene dwarsche klieving van het ruggemerg niet verwoest, tenzij men, zoo als de nieuwere physiologische nasporingen zouden doen denken, een zamenhang met de hersenen en de medulla oblong. daarvoor noodig achtte, in welk geval eigenlijk de reflectorische met de sensibele banen overeenkomen. LEYDEN houdt daarmede zijne theorie nog niet voor in alle opzigten bewezen (en wij kunnen verwachten, dat de debatten over dit punt nog niet gesloten zijn), maar verheft te regt zijne stem tegen de oppervlakkige wijze, waarop CYON en later ook EULENBURG tegen zijne theorie te velde getrokken zijn. G. D. L. HUET.

VERDERE BIJDRAGE TOT DE BEHANDELING DER ACUTE PHOSPHORUS-INTOXICATIE. — Onder dezen titel leveren ons Dr. EULENBURG en LANDOIS in het *Archiv für klinische Medicin* (Bd. III, p. 440) een belangrijken arbeid, waaraan wij het volgende ontleenen. De kunstmatige phosphorus-intoxicatie werd door de beide waarnemers of wel door de toediening der officinele oleum phosphoratum (1 ons bevat 6 grein phosphorus) of wel door die van pillen (phosph. grana iv ad pil 120) veroorzaakt en daarop of door de transfusio sanguinis of wel met de bekende chemische antidota (magnesia usta, of kalkwater, of hypochloris magnesiae, volgens DUFLOS, of ijzer-

oxydhydraat, of cuprum carbonicum, volgens BAMBERGER, (zie Jaarg. 1867, p. 20) bestreden. Voor de vergiftiging werden de twee bovengenoemde bereidingen in verschillende hoeveelheid aangewend. Bij de, zoo als het bleek maximale dosis (10—15 pillen of 40—60 druppels der olie) was geene redding mogelijk. Het intreden der agonie werd door de transfusio niet noemenswaardig vertraagd en de dood volgde regelmatig binnen de 12—24 uren, terwijl bekende vervetting van lever en hartspier en de verspreide vorming van ecchymoses regelmatig, post mortem, bij al de vergiftigde konijnen werd aangetroffen. Bij de vergiftiging echter met geringere hoeveelheden (5—10 milligr. phosph. of 20 druppels der oleum phosph. dagelijks), waar de dood eerst op den 2den 3den of 4den dag volgde, kon eerst de waarde der transfusio door vergelijkende proeven beoordeeld worden en bleek het, dat 6 met de transfusio behandelde konijnen de vergiftiging nog 3 tot 6 dagen overleefden, terwijl 6 andere, op gelijke wijze vergiftigd, maar waarbij geene transfusio verrigt werd, reeds op den 2den en vóór den 3den dag bezweken. De lijkopening bevestigde verder deze resultaten, durante vita verkregen. De intensiteit toch en de uitgebreidheid der pathologische veranderingen der inwendige organen was eene veel geringere dáár waar de transfusio uitgevoerd werd, dan dáár waar zij achterwege bleef. Daar volgens de geciteerde waarnemers de vergiftigende werking van den phosphorus alleen aan de diffusie van den phosphorusdamp in het bloed en in de weefsels kan toegeschreven worden, zoo laat het volgens hen zich verklaren, dat er van de transfusio sanguinis slechts een gedeeltelijk gunstig resultaat kon verwacht worden. Door hare herhaling was het ten minste mogelijk het met het vergif verzadigde bloed als het ware te ververschen en de snel opvolgende pathologische veranderingen der weefsels te vertragen. De toediening der chemische middelen, welke de binding der oxydatie-producten van den phosphorus beoogen (magnesia usta, kalkwater, ijzeroxydhydraat) kan volgens EULENBURG en LANDOIS de diffusie van den phosphorusdamp niet wijzigen en slechts een gering voordeel opleveren, terwijl de onwerkzaamheid van het antidotum van DUFLOS (hypochloris magnesiae met vrije magnesia: door de vermenging van 1 deel magnesia usta, 8 deelen liq. chlorii en 8 deelen water verkregen) en waarin vooral de ontbinding van het zich vormende hydrogenium phosphoratum beoogd werd, door de proeven van SCHRADER en SCHUCHARDT, is aangetoond. Van, het door BAMBERGER aangegeven middel echter, den sulfas cupri of het cuprum carbonicum, waar de verdamping van den phosphorus door de reductie van het koperzout onder afzetting van een rood omhulsel van metallisch koper (zie Jaarg., 1867, p. 21) op een in een der genoemde zoutoplossingen gedompeld stukje phosphorus belet werd, leerden ook de proeven van EULENBURG en LANDOIS, dat de maaginhoud der door phosphorus vergiftigde konijnen, waar het cuprum carbonicum (praecipitering van sulfas cupri met eene sodaoplossing en toediening van het versche bezinksel) gebruikt was, geene of slechts sporen van phosphorusreuk gaf, in vergelijking met den zigtbaren nevel en den sterken reuk, welke anders werden waargenomen. De intrede van den dood kon verder bij een konijn, waar 0.03 grammen phosphorus en onmiddellijk daarop 2 grein carb. cupri de die werden toegediend, tot op den 6den dag vertraagd worden. De pathologische veranderingen der inwendige organen waren in dat geval bovendien zeer gering, terwijl de regter hartspier, welke volgens EULENBURG en LANDOIS bij de phosphorus-intoxicatie bij uitnemendheid in de algemeene vetontaarding deelt, in dit geval zelfs normaal werd gevonden. De gelijktijdige toediening van den carb. cupri schijnt dus in allen gevalle een krachtig middel op te leveren om de diffusie van den phosphorusdamp te beperken. Aan het slot hunner verhandeling wordt nog door EULENBURG en LANDOIS op het waterstofsuperoxyd (H^2O^2 door de inwerking van zuren op het hyperoxydum Barii, BaO^2, verkregen) in verband

met de phosphorus-intoxicatie, de aandacht gevestigd. Alhoewel in strijd met hunne theorie schijnt toch zijne snel oxyderende werking, zijne vermengbaarheid met water in willekeurige verhoudingen en het niet gevaarlijke van zelfs groote doses, volgens de proeven van A. SCHMIDT, een beproevenswaardig middel op te leveren. De bekende reactie van SCHERER toch (sterk zwarte kleuring van een door nitras arg. gedrenkt papier) werd in gedistilleerd water, dat langen tijd op phosphorus gestaan had en sterk naar phosphorus rook, na vermenging en omschudding met hydrog. hyperox., niet waargenomen. Dr. J. HANLO.

OVER DEN INVLOED VAN VOEDSEL EN WATER OP DE ZAMENSTELLING DER MELK. — De waarnemingen van vroegere schrijvers loopen ten deze zeer uiteen. SSUBOTIN (VIRCHOW's *Archiv* 26. 561) heeft daaromtrent vele proeven bij honden genomen. De melk van deze dieren was steeds zuur en was dadelijk na de verlossing slijmig, kleverig, welke hoedanigheid later verdween. — Het bleek, dat de aard der voeding een grooten invloed op de *kwalitatieve zamenstelling* en op de *hoeveelheid* der melk had. Bij voeding met vleesch neemt, in vergelijking van plantaardig voedsel (aardappelen), de hoeveelheid belangrijk toe en het gehalte aan vaste bestanddeelen, vooral aan vetten, minder aan kaseïne, is zeer verhoogd. Het gehalte aan eiwit blijft vrij constant; de hoeveelheid suiker daalt een weinig. Bij het voederen van vet (spek) *verminderde* de hoeveelheid melk, tot bijna geheel verdwijnen; de melk bevatte wat meer vet, maar minder suiker.

Het vermeerderen van de hoeveelheid vet bij vleeschvoeding is slechts door de vorming van vet uit albuminaten te verklaren, want de vorming der boter, ten koste van het vet in het ligchaam aanwezig, zoo als BOUSSINGAULT meent, wordt tegengesproken door het gelijktijdig vet-worden der dieren. — SSUBOTIN bevestigt verder, door bijzondere proeven, de meening van HOPPE (VIRCHOW's *Archiv* 17) dat in *stilstaande melk* het vetgehalte, volgens HOPPE, ten koste der albuminaten, *toeneemt*. Het maximum van deze toename was 0.81 pCt. in 36 uren; eens werd eene toename van 0.08 pCt. in 96 uren opgemerkt.

DANCEL (*Comptes rendus* 43, 475) maakt opmerkzaam op de vermeerdering van de hoeveelheid der melk door het gebruik van veel water, waarbij de melk niet aan deugdzaamheid verloor. Koeijen, die bij drooge stalvoedering 10—14 Nederlandsche kannen melk gaven, gaven 14—16 kannen, en even goede boter, wanneer men ze veel water te drinken gaf, of door het gebruik van zout de dorst verhoogde.

BOUSSINGAULT 1) heeft vele proeven genomen omtrent den invloed der voedsels op de melk bij koeijen: 1°. raapkoeken in water verdeeld en eenig zout: vermeerdering der melk; de melk bleef hetzelfde, niettegenstaande het groote vetgehalte van dit voedsel (80—160 wigtjes dagelijks); 2°. boonenmeel had dezelfde uitwerking; 3°. versche klaver: vermeerdering der melk, 4°. tarwemeel in water: sterke vermeerdering der melk, zonder verandering; 5°. lijnzaad: de melk nam af, vetgehalte niet vermeerderd; 6°. garstemeel in water: hoeveelheid onveranderd, vetgehalte zeer verhoogd; 7°. Melasse: vermindering der melk in hoeveelheid en van het botergehalte.

Uit deze proeven besluit BOUSSINGAULT, dat de (doorgaans) plantaardige voeding *geen* invloed op de hoedanigheid der melk heeft, en dat vooral het toevoegen van vet geene vermeerdering van het botergehalte bewerkt; dit laatste heeft somtijds plaats zonder bekende oorzaak. De hoeveelheid der melk hangt hoofdzakelijk van de *hoeveelheid* voedsel af. (*Centralblatt für wissensch. Medizin*, 1866, n°. 51.)

20 October 1867. F. C. HEKMEIJER.

1) *Annales de Chem. et de Physique*, 1866.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 19 October l.l., werden er in de Metropolis 2171 geboorten en 1332 sterfgevallen, waaronder 15 aan variolae, 37 aan diarrhoea en 2 aan cholera, aangegeven.

— Volgens het verslag van Prof. THOMPSON, in de Medical Association op 8 Augustus te Dublin voorgedragen, waren er door hem van 100 steenlijders 84 door de lithotritie en 16 door de lithotomie geholpen. De gemiddelde leeftijd dier 84 lijders bedroeg 62, waaronder 21 boven de 70 en 2 boven de 80 jaren. De leeftijd der 16 overige patiënten bedroeg 63, terwijl de jongste leeftijd aan 42, de oudste aan 80 jaren beantwoordde, en deze in 6 gevallen tusschen 70 en 80 jaren fluctuëerden. De 84 lithotritiën leverden 4 en de 16 lithotomiën 6 sterfgevallen.

— *The Lancet* van 19 en 20 October bevat het resultaat der proeven van Dr. BURDON-SANDERSON, op de wijze als vroeger door Prof. THIERSCH, ten opzigte van het vraagstuk over de voortplanting der cholera op dieren, ondernomen. Filtreerpapier, in cholera-alvus, in verschillende graden van decompositie, gedrenkt, werd aan muizen toegediend en, in strijd met de jongste waarnemingen van anderen, in vele gevallen een positief resultaat opgeteekend: cholera-alvus, na bewaring van 1, 2, 3, 4 en 5 dagen, toegediend, had in 11, 36, 100, 71 en 40 pCt. van het getal der tot de proef gebruikte dieren ziekelijke verschijnselen en in 8, 32, 21, 57 en 24 pCt. der gevallen den dood veroorzaakt.

PARIJS. — De verwondingen door het Chassepot-geweer aangerigt, zijn door de Doctoren SARAZIN en HERIOT onderzocht, en het resultaat daarvan in de Société de Médecine van Straatsburg medegedeeld. De schoten werden, op een afstand van 15 meters, op een cadaver in de Anatomiezaal gerigt, en het bleek, dat er tot dus verre nog door geen geweer projectiel eene dusdanige verwoesting, als door het gebezigde, was aangerigt.

— Dr. GUILLON heeft aan de Académie des Sciences eene som van francs 11,000 toegezonden, waarvan de renten om de 3 jaren, als de belooning eener prijsvraag over eenig bijzonder onderwerp der Geneeskunde, moeten uitgereikt worden.

— De *Gazette des Hôpitaux* van 15 October l.l. wijdt eenige regels aan de beschouwing der groote statistische Verhandeling, onder den naam van *Statistique Médicale des Hôpitaux de Paris*, door Dr. HUSSON over 1861 en 1862 onlangs in het licht gegeven. De cijfers over 1862 naauwkeuriger dan die over 1861 opgemaakt, leerden, dat er in dat jaar 39,150 patiënten met 5308 sterfgevallen in de acht »Hôpitaux géneraux" verpleegd werden. Als juist omschrevene doodoorzaken werden er op dat sterftecijfer 553 aan typhus, 102 aan variolae, 140 aan apoplexia, 2079 aan phthisis en 290 aan pneumonia vermeld.

— De Société Médicale van het Seine- en Loire-Departement heeft tot de oprigting van een standbeeld voor wijlen Prof. VELPEAU besloten.

BERLIJN. — Het *Klinische Wochenschrift* van 14 October l.l. bevat, onder den titel van *die Schulhaüser auf der Pariser Weltausstellung* een lezenswaardig artikel van Dr. COHN, waarin de Pruisische, Amerikaansche en Zweedsche schoolgebouwen en meubelen (banken, lessenaars, enz.) onderling vergeleken en van een hygiënisch standpunt beoordeeld worden. In de Pruisische scholen was vooral de grootte en

goede plaatsing der vensters (links en achter den leerling), in de Zweedsche de juiste helling der tafels, benevens het aanwezig zijn van voetplanken, en in de Amerikaansche de grootte der localen en de flinke zitruimte voor iederen scholier, voortreffelijk.

— Volgens het verslag van Dr. GÜTERBOCK, werden er van 26 November 1861 tot 14 Mei 1867 in het Bethaniën-gasthuis alhier, op 100 tracheotomiën wegens diphtheritis uitgevoerd, 34 herstellingen waargenomen. Twee gevallen, waar de operatie beneden het jaar en tusschen 1 en 2 jaren ingevoerd werd, verliepen noodlottig, terwijl er tusschen den leeftijd van 2 en 3 jaren op 24 operatiën 8, tusschen 3 en 4 jaren op 20 8, tusschen 4 en 5 jaren op 13 5, tusschen 5 en 6 jaren op 18 8, tusschen 6 en 7 jaren op 9 4, tusschen 7 en 8 jaren op 7 1, tusschen 8 en 9 jaren op 4 1, tusschen 9 en 10 jaren op 1 geene en tusschen 10 en 20 jaren op 2 evenzoo geene herstellingen voorkwamen. Terwijl dus het gunstige verloop in 84 gevallen tusschen 2 en 7 jaren van $33^{1}/_{3}$ pCt. tot $44^{4}/_{9}$ pCt. klom, leverden de 2 gevallen onder de 2 jaren eene absolut en evenzoo de 14 boven de 7 jaren eene zeer ongunstige verhouding op.

— In de Regierungskreis Beuthen (Oberschlesiën) kwamen tot 15 October l.l. 1049 cholerasterfgevallen op 2551 aangetasten voor.

ZÜRICH. — Prof. PETTENKÖFER houdt zich alhier sinds eenige dagen met de studie der tegenwoordige cholera-epidemie, zoo als zij zich hier ter stede vertoonde, onledig. Het is merkwaardig, dat de ziekte alleen aan den regter oever van den Limmat en aan den linker van den Sihl woedde, en zich in de daar tusschen gelegen streek niet dan sporadisch vertoonde.

BONN. — De privaat Docent Dr. MOHR is tot buitengewoon Hoogleeraar in de Pharmacie bevorderd.

DORPAT. — Prof. KÜPFER alhier, is tot Hoogleeraar in de Anatomie te Kiel beroepen.

WEENEN. — Het laatste artikel van Dr. DRASCHE in het *Wochenschrift* van 9 October over den loop der tegenwoordige cholera-epidemie (zie pag. 588, 603 en 619) luidt hoofdzakelijk als volgt: De cholera-epidemie van Dalmatië en Triëst heeft zich ondanks het levendigste verkeer te land en op zee niet verder in de Oostenrijksche monarchie uitgebreid. De sanitaire maatregelen op het kustland met inbegrip van Fiume benevens die te Görz genomen, hebben waarschijnlijk daartoe krachtdadig medegewerkt. Het gevaar, dat uit Pruissisch Silezië en Russisch Polen dreigde, heeft zich evenmin tot dusverre verwezenlijkt. Slechts in een klein dorp van West-Gallicië, te Choczno namelijk bij Wadonice, heerschte de ziekte sporadisch gedurende eenige dagen van Junij. In het begin van den herfst trad zij plotseling in Silesië en Gallicië te voorschijn en rigtte zij te Pasdierna en te Kuschkowitz en in de Mielcer-kreits aan den Weichsel, eenige verwoestingen uit. Op het einde van Augustus en in de eerste helft van September werden uit Hongarije te Rigyicza, te Herczegszöllös en te Czaza eenige cholera-sterfgevallen vermeld, terwijl Weenen en zijne omgeving geheel verschoond bleven. Uit Afrika liepen de choleraberigten dit jaar reeds van den aanvang van Mei en werden de steden Tunis, Biserta, Golletto, Susa, Monastis en Sjax en van daaruit Algerië, Bona, Phillippeville en Biskra en het eiland St. Mauritius hevig geteisterd. In Azië heerschte de ziekte vooral in Kaschmir en in Perzië te Teheran vrij hevig. Uit Zuid-Amerika werden uit Brazilië, Paraguay en de Argentijnsche Republiek en uit Noord-Amerika uit Memphis, Illinois en uit New-York (Governors-Island) talrijke cholera-sterfgevallen vermeld. De cholera volgde in dit jaar eenen zeer wisselvalligen loop en heeft zich zonder regelmatige stappen hier en daar over eene groote uitgestrektheid van het oostelijk en westelijk halfrond uitgebreid. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Oorlog heeft, met wijziging der dispositie van den 17den September 1861, n°. 38 B, vastgesteld, dat tot het voorloopig afleggen van de examens voor hoogeren rang door de Off. v. Gez., Apothekers en Paardenartsen, voortaan kunnen worden toegelaten een aantal van: 18 Off. v. Gez. 2de kl., 6 Off. v. Gez. 3de kl., 6 Apothekers 2de kl., 4 Apothekers 3de kl., 2 Paardenartsen 2de kl. en 4 Paardenartsen 3de kl.

(Dien ten gevolge zullen, naar men meent, weldra de regthebbenden tot dit examen worden opgeroepen).

ROTTERDAM. — Alhier zijn eenige gevallen van vergiftiging voorgekomen door middel van anijszaad, dat met conium maculatum was vermengd. De gevallen waren gelukkig van ligten aard.

GRONINGEN. — Jhr. Mr. H. J. TRIP alhier heeft in het licht gezonden eene korte *Geschiedenis der ziekten, die in de 17de, 18de en in het begin der 19de eeuw algemeen geheerscht hebben te Groningen.* (De schrijver nam een aanvang met de 17de eeuw, omdat de geschiedenis van vroegeren tijd in dezen op gebrekkige en twijfelachtige bescheiden berust, en hij eindigde met het begin van de 19de, omdat van dien tijd af de geschiedenis der epidemieën meer beschreven is. — Het geschrift bevat belangrijke bouwstoffen voor eene latere, door een Geneeskundige te bearbeiden algemeene geschiedenis van dezen aard.)

ZWOLLE. — Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, van Aug. j.l., zijn de Kommandant der Zeemagt en Chef van het Departement der Marine in Nederlandsch Indië, de Procureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië, de Directeur van Finantiën en van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, de President van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia en de Chef over de Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië uitgenoodigd zich tot eene Commissie te vereenigen, en, na de Plaatselijke Geneeskundige Commissie te Batavia, zoo mede den Dirigerenden Off. v. Gez. bij de Zeemagt, te hebben gehoord, in gemeen overleg de maatregelen te beramen en voor te stellen, welke noodig mogten worden geacht om te voorkomen, dat gevaarlijke ziekten in deze gewesten worden overgebragt.

(Bij het instellen van deze Commissie had men blijkbaar het oog op de ziekte, die op Mauritius zoo verschrikkelijke verwoestingen aangerigt en in Britsch-Indië reeds quarantaine-maatregelen geprovoceerd heeft. — Die ziekte wordt als eene soort van gele koorts beschouwd. Volgens de berigten van 17 Augustus j.l. zou zij toen grootendeels van Mauritius verdwenen zijn.)

— Het *Kaapsche Volksblad* van 20 Augustus behelst de volgende regelen: „De gezondheidstoestand was hier altijd een der meest gezegende, die men zich denken kan. Epidemische ziekten behooren hier meestal tot de zeldzaamheden. In de laatste weken heeft men hier echter een verschijnsel van koorts waargenomen, dat een dreigend karakter aannam. Ontstaan in de digt bewoonde achterwijken der stad, in broeinesten van onreinheden van allerlei naam, en door verwaarloozing en gebrek aan voedsel, scheen de ziekte met onbedwongen geweld om zich heen te zullen grijpen en ook de betere levensdeelen der stad te zullen aantasten; maar hoogere en lagere Besturen, geholpen door de onbekrompene weldadigheid van een verstandig publiek, zijn er door gepaste maatregelen in geslaagd om het kwaad in den wortel aan te tasten en tot nog toe met gelukkig gevolg te bekampen. Het hospitaal telt nu een 100tal van de lijders, maar hun toestand heeft niets zorgwekkends."

— Uit het adres van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia, van 21 Mei j.l., waarin — zoo als wij reeds hebben medegedeeld — van de Regering het nemen

van voorzorgsmaatregelen wordt verzocht, »opdat de ziekte, die de bevolking van Mauritius zoo zeer teisterde, niet op Java worde overgebragt," en »aan het oordeel van de meer deskundige Raadslieden van den Gouverneur-Generaal werd overgelaten waarin die maatregelen moeten bestaan," zien wij, dat onder de Europesche en Inlandsche bevolking van genoemd eiland de ziekte, van 6 April j.l. af, binnen den tijd van *zeven weken*, niet minder dan 7494 slagtoffers heeft gemaakt; dat het Gouvernement met moeite in den geregelden gang der zaken voorzag en onder alle klassen der bevolking eene ongekende moedeloosheid heerschte; — dat de prijs der chinine tot 135 dollars per once was geklommen, en dat de koortsen »het karakter van besmetting met zich schenen te voeren." Te Singapore was reeds voorgesteld, de aldaar van Mauritius aankomende schepen aan eene quarantaine te onderwerpen, maar de Kamer achtte (zoodanige of andere) voorzorgsmaatregelen ook voor Java wenschelijk. Vandaar haar adres aan den Gouverneur-Generaal.

Ook in Texas woedt de gele koorts vreeselijk. Onder anderen is Houston er verschrikkelijk geteisterd.

Vóór eenige dagen kwam in Southampton eene stoomboot uit West-Indië binnen met lijders aan die ziekte aan boord.

— De Veearts voor 's Gouvernements Burgerlijke Dienst, in de 3de afdeeling op Java, G. L. REEDIJK, heeft, d.d. 8 Mei j.l., verslag uitgebragt: 1°. » betreffende ziekten onder de buffels en runderen in de residentie Samarang, hoofdzakelijk in de afdeelingen Salatiga, Kendal en Demak." Wij zien daaruit, dat de ziekte in Salatiga geweest is miltvuur; — dat ze in Kendal zou zijn geweest » niets anders dan mergweekheid (colliquatio medullae ossium), eene niet besmettelijke ziekte," — en in Demak ook miltvuur; — 2°. betreffende eene ziekte als voren in de residentie Soerakarta, afdeeling Sékoewati. Ook hier bleek de ziekte in miltvuur te bestaan, en wel de » min snel doodende vorm daarvan (typhus apoplecticus serosus)."

Overigens was in Mei de ziekte nagenoeg verdwenen en bleek het toedienen van zwavelzuur zeer gunstig gewerkt te hebben.

— In het thans ontvangen *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, uitgegeven door de *Koninklijke Natuurkundige Vereeniging* in Nederlandsch Indië, Deel XXIX (6de Serie, Deel IV, Aflevering 2—4), komen o. a. de volgende opstellen voor: P. J. MAIER, De minerale bron, genaamd Tjie-panas, op den berg Pantjar (adsistent-residentie Buitenzorg); — Dr. C. L. VAN DER BURG, Verhandeling over het nut dat de nieuwere ontdekkingen en uitvindingen omtrent de aanwending van brillen hebben teweeggebragt; — K. W. VAN GORKOM, Verslag omtrent de kina-kultuur op Java gedurende het jaar 1865 (de Heer VAN GORKOM is belast met de leiding der genoemde kultuur); — F. HEKMEIJER, Iets over strychnos tienté, — en nog iets over het pijlvergift van Borneo.

— In de omstreken van Ommen hebben zich in het laatst der vorige maand weder gevallen van dolheid voorgedaan; onder anderen is ook een door een hond gebeten paard, onder alle teekenen van dolheid afgemaakt.

— Ons zijn opgevallen twee aankondigingen van het gemeentebestuur van Vianen, van 3 en 4 October jl., waarbij het, ter voldoening aan de bepalingen der onteigeningswet, aankondigt de onmiddellijke onteigening en vernietiging van onderscheidene kleeding- en liggingstukken, welke met cholerapatienten in aanraking zijn geweest. (De onteigenings-besluiten werden genomen op de overweging, » dat uit de rapporten van den deskundige D. O. WINKLER was gebleken, dat de voorwerpen met de aan cholera overledene lijders in aanraking waren geweest en dat de onteigening en verbranding daarvan, ter voorkoming van verdere uitbreiding dier ziekte, dringend noodzakelijk was.")

— Het voorstel van Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage aan den Gemeen-

teraad, betreffende het plan voor een nieuw rioolstelsel aldaar, is, met twee zeer schoon bewerkte platte gronden enz., voor geringen prijs in het licht gegeven.

— Blijkens de jongste berigten uit Batavia waren van Sumatra's Westkust door het Gouvernement de volgende berigten ontvangen, gedagteekend van de maand Julij: »De weêrsgesteldheid kenmerkte zich over het algemeen door veel regen. De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen minder gunstig; er kwamen, behalve in de Padangsche-Bovenlanden, menigvuldige gevallen van koorts voor. De berigten omtrent de veeziekte luidden niet zoo gunstig als in de vorige maand. In de Padangsche-Bovenlanden en in Priaman breidde zij zich weder op eene verontrustende wijze uit. Van het begin der ziekte tot ultimo Julij j.l. bezweken in dat gewest 58,476 karbouwen en 39,492 runderen." ALI COHEN.

— Volgens de *Staats-Courant* van 3 en 4 November, waren er in de week van 20—26 October in het geheele Rijk aan cholera overleden 23 personen, waarvan te Maastricht 9 (in het geheel 25), te Oosterland 5, te Rotterdam 4, (in het geheel 337), te Zevenbergen 3, te Schoterland 1 en te Oude-Tonge 1. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — Eene eerste verzameling van stukken, betreffende het Geneeskundig Staatstoezigt, is dezer dagen door de Inspecteurs en Adjunct-Inspecteurs uitgegeven. Het bevat: 1°. hun rapport over de maatregelen tot wering der trichinen-ziekte en mededeeling dienaangaande sub 8°.; 2°. de beschikking van den Minister aangaande den werkkring der Adjunct-Inspecteurs voor Zuid- en Noord-Holland; 3°., 5°. en 6°. officieële stukken over voorzorgsmaatregelen tegen de cholera; 4°. missive van den Minister over de benoeming van Officieren van Gezondheid voor de dienst in de koloniën; 7°. over de verpligting der Gemeentebesturen tot kennisgeving aan den Inspecteur van vestiging en vertrek van Geneeskundigen; 9°. over het oproepen van leden der Geneeskundige Raden als getuigen bij teregtzittingen; 10°. over het verstrekken van koepokstof; 11°. over de maandelijksche opgave der sterfte door de Gemeentebesturen, enz.; 12°. eene toelichting der wetsartikelen betreffende de medewerking der Geneeskundigen aan de Geneeskundigen in Groningen; 13°. wijziging der Wet van 1° Junij 1865, Art. 24; 14°. over de eerepenningen voor gratis vaccinatie; 15°. over de toelating van vrouwelijke leerling-apothekers; 16°. van hare verpligting om in het Latijn geschreven recepten te verstaan; 17°. notulen van de Vergadering van den Geneeskundigen Raad van Zeeland; 18°. idem van Overijssel en Drenthe; 19°. idem van Noord-Holland, met een rapport over gemethyleerden alkohol sub 20°., 21°. idem van Zuid-Holland; 22°. missive van den Minister over het visiteren van geneesmiddelen voor schepen; 23°. en 26°. item over bureaux van vaccinatie; 24°. idem over eedsaflegging van leden van den Raad; 25°. idem over opgaven van vaccinatiën; 27°. norm voor de winkelvisitatie, opgemaakt door eene Commissie uit de Inspecteurs.

Dit is de inhoud der eerste zeven vellen druks van deze Verzameling, welke jaarlijks 20 à 25 vel zal beslaan en per jaargang niet meer dan *f* 3 zal kosten. De wijze, waarop die uitgave van officiële stukken verkregen is, tot groot gerief van alle, die er belang bij hebben, vindt men in het boek zelf verhaald. De nette uitvoering doet den uitgever M. J. VISSER, te 's Hage, eer aan.

— Van de door Prof. GUNNING uitgegevene *Scheikundige Bijdragen uit het laboratorium van het Athenaeum Illustre*, is het eerste Stuk van het eerste Deel verschenen bij den Boekhandelaar VAN DER POST. Wij achten het een voorregt voor het publiek, indien de Geleerden de vruchten van hun vak ook tot algemeen eigendom willen of kunnen maken; niet altijd is het laatste het geval. De diensten van publieke instellingen te kunnen aanwijzen is een genot voor iedereen; de waardering van het werk van de wetenschappelijke zijde gezien zal hier later door bevoegder hand geschieden. Z.

PERSONALIA.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend*, tot de uitreiking aan den op verzoek ontslagen Off. v. Gez. 2de kl. bij Z. M. Zeemagt J. DE CLERCQ ZUBLI, van eene acte van toelating tot uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de afdeeling Buitenzorg, residentie Batavia; — *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 2de kl. E. BENJAMINS; — *ontslagen*, eervol en met behoud van regt op pensioen, den Off. v. Gez. 3de kl. B. J. WAGENER; — *goedgekeurd*, dat door den Kommandant van het leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch Indië zijn geplaatst, bij het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden, de Off. v. Gez. 3de kl. J. P. KLOOS; bij het Groot Militair-Hospitaal te Samarang, de Off. v. Gez. 3de kl. H. H. P. WIELANDT; bij de Geneeskundige Dienst te Buitenzorg, de Off. v. Gez. 1ste kl. G. T. JAMES, allen onlangs uit Nederland aangekomen, de beide eersten bestemd voor de dienst hier te lande en de laatste vandaar teruggekeerd van verlof.

— Den 15den October j.l. heeft Prof. T. HALBERTSMA, in het groot auditorium der Akademie te Utrecht, met eene Oratie zijn Hoogleeraarsambt aanvaard. Spreker handelde daarin: *Over de verdiensten der Engelschen op gynaekologisch gebied*, terwijl tevens het verband der Gynaekologie met de Geneeskunde door hem werd nagegaan en het nut eener Polikliniek betoogd.

— De Raad van 's Gravenhage heeft den 15den October j.l. den Heer Dr. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEIN, onlangs benoemd tot Hoogleeraar aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, op de meest eervolle wijze ontslag verleend uit zijne betrekking van Geneesheer-Directeur van het Gemeente-gasthuis, onder dankbetuiging voor de vele en belangrijke diensten, door hem èn als Geneesheer èn als Directeur aan de gemeente bewezen. (De Commissie van bijstand voor deze inrigting, in wier handen het adres om eervol ontslag was gesteld, heeft daartoe geadviseerd, onder opmerking, dat zij met leedwezen dit besluit van den Heer CHANFLEURY had vernomen, daar hij deze gemeente-inrigting werkelijk tot sieraad strekte; dat hij aan de verwachtingen, van hem gekoesterd, volkomen heeft voldaan, zoowel door zijne uitstekende leiding, als door de uitmuntende wijze, waarop hij de administratie van het Gasthuis heeft geregeld. — Bij den Raad zijn ingekomen vier adressen, om in aanmerking te komen voor deze vacante betrekking, en wel van de Doctoren WIERINGE BORSKI, Oud-Off. v. Gez., MEIJERS, A. J. VINKHUIJSEN en G. R. VAN TIENHOVEN.)

— De Heer W. STOEDER, Apotheker te Amsterdam, heeft, in het belang van zijn tegenwoordigen werkkring, bedankt voor zijne benoeming tot Lector in de Pharmacie bij de Geneeskundige Faculteit aan het Athenaeum te Amsterdam.

— Tot Adsistent bij de Geneeskundige Kliniek te Leiden is aangesteld de Heer Dr. J. E. VAN ITERSON J.A.ZN., ter vervanging van den Heer Dr. P. J. BARNOUW, naar Amsterdam beroepen.

— Tot Lid van de Gezondheids-Commissie te Schiedam is benoemd Dr. P. J. JANSEN.

OVERLEDEN: Te Almelo, de Heer G. STAGGEMEIJER, Oud-Med. et Art. Obst. Doctor, oud 54 jaren; — den 15den October, te Dirksland, de Heer D. LODDER, Med. Chir. et Obst. Doctor, Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, oud 37 jaren.

GEVESTIGD: Te Groningen, als Apotheker, de Heer H. ILPSEMA VINCKERS MZN.

VACANT: Te Beemster, de betrekking van Vroedvrouw, op een jaarlijksch tractement van *f* 200.—.

ALI COHEN.

KORTE AANTEEKENINGEN VAN EEN BEZOEK DER ZWITSERSCHE BADPLAATSEN SCHINZNACH, RAGAZ, PFEFFERS, LEUK EN SAXON,

DOOR

Dr. J. H. C. BASTING.

1°. *Schinznach.* — Schinznach ligt 320 el boven het zee-oppervlak, aan den spoorweg tusschen Zürich en Bazel, in het kanton Aargau. Het ligt in een door bergen van middelmatige hoogte omgeven dal, waardoor de snelvlietende Aar stroomt. Het dal is naar het Zuiden open en voor den Noordenwind door de met beukenboomen beplante bergruggen beschut. Het klimaat is er aangenaam, de gemiddelde temperatuur is 17° C. De barometer wijst er gemiddeld 728 mm.

De badplaats Schinznach bestaat slechts uit één etablissement, het onlangs zeer vergrootte ruime Curhaus en nog eenige kleine woningen van landlieden. Behalve de wandelingen in den prachtigen tuin van het etablissement kan men groote en kleine wandeltoeren in den omtrek maken naar de in de nabijheid op eenen berg gelegene ruïne van het beroemde slot der Graven VON HABSBURG en naar andere bergtoppen, zoo ook langs het spoorwegnet naar de meest bezochtste plaatsen van Zwitserland. Van Nederland bereikt men over Parijs, of over Mainz en Bazel zeer gemakkelijk deze badplaats. De badgasten zeiden mij, dat het verblijf te Schinznach zeer aangenaam was, dat men er een rustig en toch zeer gezellig buitenleven leidde. De verpleging der badgasten in het Curhaus wordt zeer geroemd. Wat ik er van zag, sprak dit oordeel niet tegen.

De baden van Schinznach waren reeds vermaard in de 17de eeuw. De badarts Dr. HEMMANN, had de goedheid mij op mijne verschillende bezoeken, aan die badinrigting gebragt, te vergezellen en mij de verlangde inlichtingen te geven.

Het bronwater te Schinznach wordt door de badgasten gedronken, maar nog meer tot baden gebezigd. De temperatuur is 31° C. De voornaamste scheikundige bestanddeelen zijn: zwavelwaterstof (Schinznach behoort tot de warme zwavelbronnen), zwavelzure potasch, soda en kalkzouten, chloorkalk, chloormagnesium enz. De smaak is niet onaangenaam en heeft wel iets van slappe bouillon. Het smaakt veel aangenamer dan het zwavelwater te Aken en te Burtscheid.

Tot ondersteuning van de drinkkuur bezigt men hier, bij sommige lijders, ook nog het bronwater van Wildegg, eene in de nabuurschap gelegene badplaats, welk water eenigzins met dat van Schinznach overeenkomt, maar tevens eenige jodium- en bromiumverbindingen bevat.

Men drinkt het bronwater aan de „Trinkhalle" 'smorgens ter hoeveelheid van 2—3 glazen, met tusschenpoozen van 15 minuten, gedurende welken tijd men in de lanen op en neder wandelt.

De baden worden 'smorgens na het ontbijt en soms ook nog des avonds genomen.

Men bezigt het bronwater hier ook tot douches, omslagen en tot inhalatiën, tot welk laatste doel bijzondere inhalatie-toestellen in afzonderlijke badkamers zijn opgesteld en de lijders door mantels en kappen, van caoutchouc vervaardigd, die slechts den mond en neusholten onbedekt laten, voor het badwaterstof beschut worden.

Na elk bad legt men zich eenigen tijd te bed, maar vermijdt het inslapen.

De badarts schreef de geneeskrachtige werking dezer beroemde bron vooral toe aan hare hooge temperatuur en aan de aanwezigheid van zwavelzouten, die tevens de oorzaken waren van de aanwezigheid van zwavel- en zwavelgassoorten.

Vele lijders bespeuren, na eenigen tijd te hebben gebaad, op hunne borst en ledematen een roosachtigen huiduitslag erythema, of wel ook een vorm van eczema en ligte prurigo. Die baduitslag, „la poussée" genoemd, beschouwden zij als een bewijs der réussite van de badkuur. Ik geloof, dat men aan dit physiologisch badverschijnsel veel te hooge waarde toekent. Ook Dr. HEMMANN was van mijn gevoelen.

Dr. HEMMANN verhaalde mij veel van de gunstige resultaten, die hem deze badkuur had opgeleverd tot verwijdering van vreemde ligchamen, die na geschoten wonden der ledematen waren teruggebleven. Ook bij beenverzwering en beenversterving, zeide hij, waren deze baden zeer heilzaam. De urine-afscheiding werd er zeer door opgewekt. Volgens hem en den anderen badarts, Dr. AMSLER, was het gebruik der Schinznacherthermen aangewezen bij:

1°. Lijders aan de gevolgen van teruggebleven vreemde ligchamen na geschoten wonden.

2°. Tot bestrijding van ligchaamszwakte na typheuse koortsen, dysenterie en cholera.

3°. Bij hardnekkige huidziekten „dartres". Hiervan deelden zij mij vele gevallen van genezing mede.

4°. Bij ligchaamszwakte na een genezen secundaire syphilis.

5°. Bij rheumatismus chronicus en jicht. Hiertegen, zeiden mij de beide artsen, werkt dit bad bijzonder heilzaam.

6°. Bij torpiede klierziekte.

7°. In den vorm van inhalatie tegen slepende keelaandoeningen en bij na keelziekte overgeblevene verlamming der gehemeltespieren.

Zij noemden deze badkuur tegenaangewezen bij congestieve en ontstekingachtige toestanden, bij acute aandoeningen der ademhalingswerktuigen, bij longtering, hartziekten, organische ziekten der nieren en zwangerschap.

Uit dit een en ander meen ik nu het besluit te mogen opmaken, dat Nederlanders, die aan slepend rheumatismus lijden, of zij, die door eene slepend verloopende huidziekte aangetast zijn, lijders aan beenverzwering of beenversterving, lijders aan variceuse zweren of slepende keelaandoeningen, met hoop op genezing, de badkuur te Schinznach kunnen beproeven.

Wegens de betrekkelijk geringe logeerruimte in het, meestal gedurende het badsaizoen, bijna overvulde badetablissement, zou ik mijne landgenooten aanraden, minstens eene maand te voren, den bad-directeur van hunne komst kennis te geven en kamers te bestellen.

Het badsaizoen duurt hier van 1 Mei tot 30 September. Meestal is een verblijf van eene maand tot zes weken hier tot eene badkuur voldoende.

2°. *Ragaz* en *Pfeffers*. — De beroemde en door de reizigers in Zwitserland druk bezochte, zeer romantisch gelegene badplaatsen Ragaz en Pfeffers, behooren tot het kanton St. Gallen. Ragaz ligt aan den spoorweg, die Zürich met Chur verbindt, in een dal waardoor de Rijn, aldaar nog een bergstroom, met snelle vaart heen stroomt. Voor Nederlandsche reizigers is de reisweg naar Ragaz zeer gemakkelijk, via Bazel of over het meer van Constanz. Pfeffers ligt op een klein uur afstands van Ragaz, in een, door hooge bergen ingesloten, vrij eng dal. Onbeschrijfelijk schoon zijn hier de natuurtooneelen, die dit, door zijne woest en wild door de bergen als heenen wor-

stelende rivier de Tamina, vermaarde dal, den bezoekers, die van Ragaz den gemakkelijken rijweg naar Pfeffers volgen, aanbiedt.

Ragaz is eene badplaats met verschillende badhôtels. De stad zelf is zeer liefelijk gelegen. Op een kleinen afstand van haar stort zich de Tamina in den Rijn. Het voornaamste badhôtel heet »hof Ragaz". In dit hôtel bevindt zich de badinrigting. Het thermaalwater wordt van de bron te Pfeffers langs houten buizen naar Ragaz gevoerd, in de baden en de »Trinkhalle" geleid.

Ik zal de resultaten van mijn bezoek te Ragaz en Pfeffers gezamenlijk beschrijven, en telkens opgeven, waarin beide badplaatsen, die het water uit dezelfde bron ontvangen, verschillen. Hypothesen over de geneeskrachtige werking dezer baden verwachte men niet van mij. Hij, die ze verlangt, leze de handboeken der balneologie.

Ik werd bij mijne verschillende badbezoeken alhier vergezeld door de badartsen Dr. KAISER te Ragaz en Dr. DORMANN te Pfeffers. Zij waren uiterst minzaam en deelden mij bereidwillig hunne resultaten mede.

Te Pfeffers is slechts één badhôtel en bevindt zich geene andere woning in de nabijheid.

Het klimaat van Ragaz is vooral voor Nederlanders zeer aangenaam Wij toch zijn aan de Westen en Noord-Westen winden, die hier de in den zomer vrij warme atmospheer soms afkoelen en in beweging brengen, ten onzent te gewoon, dan dat zulk eene luchtverfrissching ons onaangenaam zou aandoen. Tegen andere winden is Ragaz beschut door de bergen. Er zijn hier in den omtrek verrukkelijke natuurtooneelen. Men kan van hier ook zeer gemakkelijk bergtoeren en andere uitstapjes maken.

Te Pfeffers is de lucht koeler en vochtiger dan in Ragaz en heeft men in dit naauwe dal des zomers slechts van 10—2 uren smiddags zonneschijn. Toch is het klimaat aldaar niet kil, zoo als te verwachten zou zijn; ja men roemt het daar als een zeer gezond klimaat, dat de réussite der badkuur begunstigt. Men heeft digt bij het badhôtel de beroemde »Tamina-Schlucht", een naauw berghol, waar de warme bron ter zijde uit de rotsen te voorschijn stroomt. De bron wordt dagelijks door eene menigte vreemdelingen bezocht. Deze bron heeft eene temperatuur van 32° Reaumur en is zóó rijkelijk voorzien, dat men nog een waterstraal van een arm dikte in de Tamina, die mede door die naauwe bergspleet heenstroomt, laat wegvloeijen. Van uit de bron wordt het water langs houten buizen naar de baden te Pfeffers en te Ragaz gevoerd. Het badwater te Pfeffers teekent 30° en dat te Ragaz 28° Reaumur. Het water vloeit in de baden aldaar nacht en dag onophoudelijk af en aan, zoodat men er als het ware in eene snelstroomende rivier van warm water baadt.

Het bronwater is helder, iets blaauwachtig van kleur, aangenaam van smaak en behoort even als *Gastein*, *Teplitz-Schönau*, *Wildbad* enz. tot de zoogenoemde »indifferente thermen." Hare voornaamste bestanddeelen zijn chlorsodium en carbonas calcis.

Men gebruikt deze thermen tot drinkkuur, maar vooral tot baden. De badkuipen en grootere baden zijn van wit marmer en zeer ruim. Het warme, heldere, ligtblaauwe bronwater stroomt met een drie duim dikken waterstaal aanhoudend, in een boogvorm in het bad, zoodat, als men zich onder dien straal plaatst, men reeds eene vrij krachtige douche ontvangt. Langs eene gleuf onder in het bad vloeit het water telkens weder weg. Gewoonlijk laat men hier slechts éénmaal daags baden. De »poussée" wordt hier zelden waargenomen. De badartsen hielden eene badkuur van 28 baden meestal voor eene kuur voldoende. Tot bestrijding van sommige zenuwziekten, zenuwpijnen en zenuwverlammingen moest echter de badkuur langer duren.

Genoemde Geneesheeren vinden het gebruik dezer thermen aangewezen bij:

1⁰. Slepend rheumatismus en jicht.

2⁰. Verlammingen na dezelve.

3⁰. » » beroerte of na congestiën in de zenuwcentra.

4⁰. Slepend zenuwlijden en zenuwpijnen.

5⁰. Bij door ziekte uitgeputte lijders, zoo ook bij zwakke kinderen, waarbij men geen bepaalde ziekteoorzaak kan aantoonen.

6⁰. Bij hysterie en hypochondrie.

7⁰. Bij slepende prikkeling der slijmvliezen van het darmkanaal.

Zij ontraden daarentegen deze baden, ja houden ze zelfs zeer nadeelig bij: koortsen en ontstekingen, bij ziekten met eene krachtige reactie van het vaatstelsel, bij plethora, bij neiging tot bloedspuwen, bij tuberculose en kankerachtige processen in edele organen.

Het badsaizoen duurt van 15 Mei tot 15 September. In de meeste gevallen is het, naar hun oordeel, om het even, of men de badkuur te Pfeffers of te Ragaz gebruikt.

Heeft men voor zijne lijders eene drooge, soms door windstroomen bewogene lucht noodig, dan zende men hen naar Ragaz. Te Pfeffers is de lucht veel vochtiger en wordt weinig door den wind bewogen.

Het verblijf te Ragaz is aangenamer dan te Pfeffers. De badgast heeft er veel meer afleiding.

Te Pfeffers is men rustiger en eenvoudiger gehuisvest. Het bronwater is er 2⁰ warmer. Ook is het verblijf aldaar goedkooper dan in het elegante Ragaz.

In beide badplaatsen is de badinrigting voortreffelijk en laten voeding, huisvesting en bediening niets te wenschen over. Er zijn in beide badhôtels eene tafel der 1ste en eene der 2de klasse. Ik heb beiden gezien en vond de spijzen uitmuntend. Ook de badgasten gaven mij over dat alles een gunstig getuigenis.

Rheumatische lijders in ons vaderland, lijders aan zenuwverlammingen, zenuwpatiënten van allerlei aard, kunnen gerustelijk door mijne kunstbroeders naar de zoo heerlijk gelegene badplaatsen Ragaz en Pfeffers werden gedirigeerd. Want al is er ook maar een gedeelte waarheid in de genezingsresultaten, die mij ten deze opzigte de badartsen mededeelden, dan zullen vele lijders van het gebruik dezer thermen een gunstigen invloed ondervinden.

3⁰. *De badplaats Leuk*, (*Louëche*). — Leuk in het kanton Wallis, ligt aan den voet der reusachtige Gemmi, 4350 voet boven de oppervlakte der zee, in eene zeer romantisch gelegene, door reusachtige Alpen omgevene vallei. De rivier de Dala, die op $^3/_4$ uur afstand van Leuk uit den Dalagletscher ontspringt, stroomt door dit dal benedenwaarts en stort zich bij het dorp *la Souste* in de Rhône. Reeds ten tijde der Romeinsche overheersching werden de thermen van Leuk tot geneeskundige doeleinden gebruikt. In 1827 werd door Prof. PAGENSTECHER te Bonn de eerste wetenschappelijke analyse van dit bronwater gemaakt.

De voornaamste vaste bestanddeelen zijn: Zwavelzure kalk, magnesia, soda en potasch, benevens een betrekkelijk rijk gehalte aan koolstofzuur ijzeroxydule.

De temperatuur van het water is zeer hoog, 51⁰ Celsius. Men is dus genoodzaakt om het bronwater eenigen tijd vóór dat men het gebruikt, in de baden en piscines te laten stroomen, ten einde het af te koelen en op de geëischte badtemperatuur te brengen. Soms koelt men het ook nog af door het met bezems te slaan. Er zijn hier eene menigte bronnen. Die van St. Laurent is de voornaamste. De aanwezigheid van zulk eene ruime bron van heet water aan den voet van gletschers en besneeuwde

Alpen is inderdaad een merkwaardig natuurverschijnsel. Een groot gedeelte van het bronwater vloeit ongebruikt in de Dala.

De geneeskundige aanwending van dit bronwater geschiedt in den vorm eener drinkkuur; maar voornamelijk in baden, die hier bij opklimming, uren lang achtereen, soms tot vijf en zes uren daags, in twee keeren, door de lijders worden genomen. Zoo wordt later weder de duur van het bad regelmatig afklimmende verkort, 28 baden zijn tot eene badkuur voldoende. De badtijd is van smorgens vijf tot tien en smiddags van twee tot vijf uur. De baden worden genomen in kleine bassins voor één of drie personen — of wel, zoo als hier algemeen geschiedt, in groote ruime waterkommen „piscines", waarin een geheel gezelschap badgasten, mannen, vrouwen en kinderen gezamenlijk baadt en uren lang rondplast. Zij zijn allen in badmantels of los omhangende kleedingstukken gehuld. Ik zag in sommige piscines 25 personen aldus te zamen baden. Sommigen ontbijten in het bad, anderen spelen domino, op een ronddrijvend plankje, waarop de steenen liggen, anderen zitten te lezen op de, aan de wanden in het bad geplaatste banken. De meesten echter praten met elkaar, lagchen en zingen en maken zóó veel rumoer dat de nieuwsgierige bezoekers (touristen mogen langs eene balustrade de piscines rondwandelen en met de badenden spreken) spoedig weder de badzaal verlaten. Jegens mij was men echter zeer beleefd, omdat ik hun door de badartsen, Dr. BRUNNER en Dr. REY, was voorgesteld. Ik bezocht dan ook dikwerf deze piscines en ontving van de badenden menige belangrijke inlichting. Ik vroeg hen of zij niet verkozen afzonderlijk te baden. Zij zeiden „wel neen dit zou ons te vervelend zijn." Zoo zei eene dame tot mij. „Denken sie sich lieber Herr Doctor so fünf Stunden allein und nur auf sich selbst hingewiesen zu sein, das ist ja fürchterlich, man kann doch mit sich selbst nicht plaudern."

En zoo was het ook. De beide badartsen verzekerden mij, dat slechts zeer weinigen hier de afzonderlijke baden begeerden, dat sommigen er wel mede begonnen, maar weldra zich bij het piscine-gezelschap voegden.

Genoemde badartsen waren mij hier in alles behulpzaam en gaven mij bereidwillig alle informatiën aangaande de bronnen, de badinrigtingen, de geneeskundige aanwijzingen tot het gebruik dezer thermen enz. en deelden mij hunne genezingsresultaten mede.

Het klimaat te Leuk is in den zomer, gedurende den dag, zeer aangenaam, matig warm en valt er weinig regen. Soms valt er echter ook in het midden van den zomer nog sneeuw. De luchttemperatuur koelt 's avonds spoedig af, zoodat men alsdan wandelende een overjas bij zich moet hebben. Het is eene zeer bezochte badplaats, ook vooral door Zwitsersche touristen, die niet voor het bad, maar wegens de romantische natuur deze streken bezoeken. Meestal, maakt men van Duitschland komende, de reis over Bazel en Thun over Kandersteg en den Gemmi-bergpas naar Leuk. Een gemakkelijker weg voor Nederlanders is over Parijs naar Sion en van daar per omnibus herwaarts.

Gedurende de badkuur vertoont zich hier bij de meeste lijders de reeds meermalen genoemde baduitslag „la poussée", onder de meest verschillende vormen van roosachtige vlekken tot puisten en kleine furunkels toe. De lijders hechten hieraan veel kritische waarde nopens het gelukken der badkuur. Deze poussée maakt dan ook een der hoofdonderwerpen van de badconversatie uit. Ik zag dikwerf hoe heeren en dames elkaar met zekere zelfvoldoening de ontblootе armen toonden, waarop zich de beginselen der poussée vertoonden. Ook de Geneesheeren vonden het een gunstig verschijnsel.

Volgens hen zijn de thermen van Leuk zeer nuttig tot bestrijding van:

1°. Torpiede klierziekten.

2°. Engorgementen van lever en milt, vooral als deze het gevolg zijn van ziekten in de tropische gewesten opgedaan, zoo ook bij hen, die aldaar veel kwikmiddelen hadden gebruikt.

3°. Jicht en rheumatismus met verdikking van het vezelweefsel en der gewrichtsbanden.

4°. Slepende huidziekten, atonische zweren en lupus.

5°. Verlammingen en zenuwaandoeningen, met bleekzucht in verband staande.

De badartsen vonden deze baden daarentegen schadelijk bij acuut rheumatismus, bij organisch lijden van het hart en longen, bij scirrhus en cancer, bij waterzucht en zwangerschap. Ten opzigte der contra-indicatie van dit bad bij syphilis was het gevoelen der Geneesheeren verdeeld. Dr. BRUNNER ontraadde hier het gebruik, terwijl Dr. GREY mij verzekerde ook dezen ziektetoestand door eene herhaalde badkuur alhier te hebben bestreden. Ik wil dit laatste punt ter beslissing aan eene latere ervaring overlaten.

Uit hetgeen ik hier zag, de inlichtingen, die vele badgasten mij gaven en vooral uit hetgeen de badartsen mij deswegens verhaalden, meen ik wel het besluit te mogen opmaken, dat Nederlanders, bij wien hunne Geneesheeren een slepend lijden van lever of milt hebben geconstateerd, vooral onze uit de Indiën of van de kust van Guinea teruggekeerde, daaraan lijdende landgenooten, alsmede zij, die aan torpiede klierziekte of slepend rheumatismus lijden, eene badkuur te Leuk met veel hoop op genezing kunnen beproeven.

Ik moet hun echter aanraden vroeg, liefst in de maand Junij, derwaarts te gaan, ten einde ook na het middagmaal nog zonder gevaar de frissche berglucht te kunnen genieten en, ten onzent teruggekeerd, in de soms bij ons zoo aangename nazomerdagen de „Nachkur" nog in de opene lucht te kunnen ten einde brengen, en in ons vaderland geen te groot verschil van temperatuur te ondervinden op hunne, door het baden zoo gevoelig gewordene huid.

Het gewone badsaizoen duurt hier van 15 Mei tot 15 September. Er zijn hier vele badhôtels. Ik vond het bekende „hôtel des Alpes" het beste, omdat de grootste badinrigting daarmede onmiddellijk verbonden is en men dus de afkoeling der huid, na het verlaten van het bad, kan vermijden.

Als men vroeg in het saizoen komt en men met eene eenvoudige, doch zeer goede tafel der 2de klasse (men dineert hier tweemalen daags, ten 11 ure smorgens en en 6 ure 's avonds) te vreden is, dan behoeft men hiervoor, benevens voor eene goede maar eenvoudig gemeubileerde kamer, te zamen slechts 2 francs 50 centimes daags te betalen! Dat bij een later komen en bij hoogere eischen de prijzen duurder zijn, behoeft wel geen betoog.

4°. *Saxon*, ook bekend onder den naam van *Saxon-les-bains*. — Na mijn bezoek van eenige der voornaamste Zwitsersche bronnen, wier geneeskundige toepassing reeds eeuwen oud is, bezocht ik ook in Augustus van dit jaar de pas sedert 1842 in gebruik gestelde, aan jodium en bromium zoo rijke bron te Saxon-les-bains.

Saxon ligt in het kanton Wallis en heeft een spoorwegstation aan den spoorweg tusschen Sion en St. Maurice, in de nabijheid van het aan de reizigers naar het Chamounydal zoo bekende stadje Martigny. Het is liefelijk gelegen in het Rhônedal en door met pijnboomen beplante bergen omringd. De badplaats Saxon bestaat eigenlijk slechts uit het elegante Curhaus met de daaraan verbondene badinrigting en een op eenigen afstand gelegen prachtig Casino met sierlijke lees-, recreatie- en speelzalen,

alles door een heerlijk park omgeven. Verder zijn er nog een paar kleine hôtels en eenige burgerwoningen, waar men kamers kan huren.

De in dit kanton zoo vermaarde Dr. CLAIRVAZ, een eerwaardig man van rijke ervaring, heeft de geneeskrachtige werking van dit bronwater het eerst ontdekt. Hij is de stichter dezer badinrigting, die in 1842 door hem op eene kleine schaal is opengesteld en thans reeds eene Europesche vermaardheid heeft verkregen. Onder zijn geleide nam ik alles hier in oogenschouw, ging later nog eens alleen rond en overtuigde mij aangaande de goede verpleging en verzorging, die hier de badgasten ondervonden.

Volgens Dr. CLAIRVAZ heeft de bron eene temperatuur van 15° Celsius en zijn de voornaamste bestanddeelen koolstofzure kalk en magnesia, jodium- en bromiumverbindingen met dezelfde basis, zwavelzure magnesia en zwavelzure kalk.

Hij laat zijne patiënten het bronwater in kleine hoeveelheden meermalen daags, ook gedurende de baden en de maaltijden, drinken. De smaak van het water heeft veel van flaauw bronwater. Men schijnt gemakkelijk aan het gebruik er van te gewennen, zoodat vele badgasten het met smaak drinken.

Het wordt door stoom tot op 26° Reaumur verwarmd en tot baden, douches, omslagen en inhalaties gebezigd.

Men baadt slechts eenmaal daags. De duur van het bad is van een half tot een geheel uur.

De badkuipen zijn doelmatig ingerigt, de badkamers van alle geriefelijkheden voorzien. Men heeft hier ook een paar kleine piscines, waarin twee tot vier personen te gelijk kunnen baden.

Het klimaat te Saxon is nog al afwisselend en komen hier veel windvlagen den dampkring afkoelen.

Dr. CLAIRVAZ verhaalde mij dat de badgasten hier een zeer aangenaam, rustig verblijf hadden. Hij beweerde ook dat het klimaat hier de geneeskrachtige werking van het bronwater zeer ondersteunde en voor aan zenuwprikkeling lijdende personen zeer heilzaam was. Toen ik hem nu op het Casino wees, waar een talrijk gezelschap zich om de speelbank had geschaard en hem van den nadeeligen invloed sprak, die volgens mijne ervaring een aldus de hartstogten opwekkend spel op badlijders uitoefent, zeide hij: „Gij hebt gelijk Collega, die speelbank hier is mij eene groote ergernis, zij is „eene speculatie van den eigenaar der badinrigting, een Italiaan. Ik kan er helaas niets „tegen doen. Maar die speelbank, die schandvlek op ons eerlijk Zwitserland, zal weldra „worden opgeheven. Overal in het land hebben er zich stemmen tegen verheven en de „Bondsregering beraadslaagt reeds over hare opheffing. Als zij van hier verdwenen is „zal mijne aan jodium en bromium zoo rijke bron, zal mijn geliefkoosd Saxon wel „spoedig weder door honderde lijders worden bezocht. Thans schuwen velen haar „nog om die vervloekte speelbank." De oude man was aangedaan, toen hij mij deze woorden toevoegde.

Volgens hem werd dit bronwater door zijne patiënten best verdragen en behoefde men hier de drinkkuur wegens intolerantie nooit te staken, iets, dat bij de toediening van jodiumverbindingen anders dikwerf het geval is. Hij had van deze badkuur (het badsaizoen duurt van 15 Mei tot 30 September) vele gevallen van genezing waargenomen bij:

1°. Klierziekte.

2°. Constitutionele syphilis.

3°. Kropgezwel.

4°. Jicht en rheumatismus.

5°. Slepende keelaandoeningen met vergrooting der amandelen.

6°. Hypertrophiën van lever en milt.

Is er ontstekingachtige prikkeling aanwezig of lijden de patiënten aan organische ziekten van het hart, dan was, volgens Dr. CLAIRVAZ dit bronwater nadeelig. „Overigens," zeide hij, „moet men ook hier iederen zieke individueel behandelen en komt men dikwijls pas gedurende de badkuur tot het resultaat of zij dezen of genen lijder voor- of nadeelig is. Men kan dit niet altijd à priori beoordeelen."

Mijn betrekkelijk kort bezoek van deze zoo lief gelegene badplaats geeft mij geen regt tot eenige uitspraak ten deze. Ik meen echter dat Dr. CLAIRVAZ geen ongelijk heeft met te beweeren, dat Nederlanders voor wie de Geneesheeren het gebruik van jodium aangewezen vinden, dit sterk jodiumhoudend en toch zoo ligt verteerbaar bronwater wel is aan te raden en eene badkuur te Saxon bij hen grootelijks aanbeveling verdient.

Het verblijf te Saxon is zeer aangenaam. Men kan hier overal kleine en groote bergtoeren maken. Men is hier op betrekkelijk korten afstand van het Chamounydal. Men kan uit ons vaderland, hetzij over Parijs, hetzij over Bazel, Lausanne en Martigny, geheel langs spoorwegen, zeer gemakkelijk naar Saxon reizen.

ABSCESSUS HEPATIS, OPENING IN HET REGTER NIERBEKKEN, GENEZING.

M. D. R., eene 52jarige werkster, werd den 8sten Augustus l.l. in het Buitengasthuis opgenomen. Zij had circa 8 dagen te voren een val gedaan, met eene ladder, waarop zij stond, en die uitgleed, zoodat zij van circa 8 voet hoogte voorover op den buik nederkwam. Zij had dadelijk daarop, behalve kneuzing aan het been, pijn in den buik bespeurd en kreeg ongeveer drie dagen later koorts, waarmede zij echter nog eenige dagen voortwerkte, totdat de pijn in den buik haar dwong rust te nemen. Kort na hare opname ontstond galbraking. De buik was enorm uitgezet en pijnlijk bij aanraking. In het regter hypochondrium een uitgebreid, vast gezwel, percussietoon aldaar leeg. Ligging op de linker zijde niet mogelijk ; in gebogene houding lag patiënt op de regter zijde; geen icterus. De koorts bleef tot den 20sten Augustus aanhouden met verschijnselen van pneumonia dextra inferior, die echter in resolutie overging. Bij het plaatselijk onderzoek van den buik bleek toen nog steeds belangrijke zwelling van de lever aanwezig te zijn, die ongeveer een handbreed beneden de costae spuriae uitstak, bij diep doordrukken pijnlijk was, in de diepte scheen te fluctuëren en overigens weinig of niet verplaatsbaar was. De venae epigastricae uitgezet; de alvus traag, geen oedeem, noch ascites. In het begin van September begon de urine een bloederig voorkomen te krijgen, werd daarop vuil bruin van kleur en sedimenteerde belangrijk, terwijl gelijktijdig de hepar in omvang afnam, zoodat die den 13den September niet meer beneden den rand der costae te voelen was. Het miscroscopisch onderzoek van het sediment in de urine leerde mij, dat het grootendeels uit levercellen bestond, door urine-imbibitie eenigermate van vorm veranderd, gemengd met pusligchaampjes, epithelium en bloedbolletjes. De urine werd onder tenesmi geloosd en vertoonde bij toevoeging van acid. nitr., eene ligte galkleurschakering. Den 21sten loosde zij aldus eerst zeer donkere en sedimenterende urine, kort daarna volkomen heldere urine van normale kleur, vermoedelijk ten gevolge van tijdelijke verstopping van den regter ureter bij ongestoorde functie van den linker. Den volgenden dag nam de urine weder de

gewone bruine kleur aan, terwijl zij van dag tot dag ligter werd en minder levercellen bevatte, tot zij thans eindelijk, gelijktijdig met de verkleining van den hepar tot zijn normaal volumen, een normaal voorkomen heeft gekregen en geen sediment meer bevat. Drukking in de regter nierstreek wekt nog uitstralende pijn naar de blaas en regter liesstreek op; overigens is patiënt hersteld, hoewel zwak. De groote zeldzaamheid van dezen uitgang van leverabscessen, van welken mij slechts twee gevallen in de litteratuur bekend zijn, deed mij tot deze mededeeling besluiten.

G. D. L. HUET.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

INFECTIEPROEVEN MET CHOLERA-EXCREMENTEN BIJ MUIZEN. — De proeven van THIERSCH, waaruit scheen te blijken, dat de cholera-excrementen op een bepaald tijdstip van ontbinding eene stof bevatten, in staat om, in het darmkanaal van dieren (muizen) gebragt, cholera te verwekken, zijn overbekend. Niet minder de negatieve resultaten, waartoe verschillende onderzoekers geraakten, die in de cholera-epidemie van 1866 dierlijke proeven in het werk stellen. Wie dat verschil in uitkomst aan een verschil in methode, maar vooral aan een verschil van de aan het experiment onderworpene dieren mogt willen wijten, hij vindt een krachtigen steun voor die meening in de proeven van Dr. BURDON-SANDERSON. Onder den titel van: *The communicability of Cholera*, bevat het October-nommer van *the Lancet* een kort en zakelijk uittreksel dier proeven, die als afzonderlijk rapport een deel uitmaken van het *Fourth Report of the medical Officer of the Privy Council* over 1866. Wat daarin in de eerste plaats onze belangstelling wekt is het feit, dat BURDON-SANDERSON zich geheel aansluit bij diegenen, wien infectieproeven met cholera-faeces bij hoogere dieren (honden, konijnen enz.) volkomen negatieve resultaten leverden. Geheel andere uitkomsten echter gaven zijne experimenten met muizen. Bij 184 dezer dieren werden kleine stukjes papier in het darmkanaal gebragt, die, volgens de methode van THIERSCH, in cholera-faeces gedrenkt en daarna onder de grootst mogelijke voorzorgen gedroogd waren. Van de 184 op deze wijze behandelde muizen werden 53 ziek, terwijl 21 bezweken. De zickteverschijnselen bestonden in: 1°. bewegingloosheid en apathie (loss of excitability); 2°. in eene belangrijke vermindering der temperatuur, die in één geval zelfs tot 20° FAHRENHEIT beneden het normale daalde, en 3°. in eene verandering der faeces, die van vast vloeibaar, van olijf-bruin ligt rood van kleur werden. Bij de lijkopening der onder deze verschijnselen gestorvene muizen bleek het darmkanaal eenen vloeibaren inhoud, waarin darmepithelia, tal van lagere organismen, bacteriën en sporen van fungi voorkwamen te bevatten. Deze darminhoud in het organismus van andere muizen gebragt, deed op nieuw dezelfde reeks van verschijnselen ontstaan. Men ziet het: het zijn met eenige wijziging dezelfde resultaten, als in de proeven van THIERSCH. Toch bestaat er tusschen deze laatste en die van BURDON-SANDERSON op één punt een belangrijk verschil. THIERSCH had geleerd, dat de cholera-excrementen in verschen toestand onschadelijk zijn, en dat zij — onverschillig of ze gedurende het leven ontlast dan wel na den dood uit het darmkanaal verwijderd waren — eerst na 2 tot 7 dagen inficiëerende eigenschappen verkregen. In BURDON-SANDERSON's proeven ontbrak nu die eerste periode van onschadelijkheid geheel en al. Reeds binnen de 24 uren na hunne ontlasting deden de cholera-excrementen bij 11 pCt. der muizen ziekte-

verschijnselen ontstaan en verwekten zij bij 8 pCt. den dood. Dit cijfer valt nog grooter uit, wanneer men alleen let op de muizen, waaraan cholera-faeces waren toegediend die gedurende het leven ontlast waren. Dan toch bedraagt het aantal zieken en het aantal dooden beide 20 pCt. Wat de volgende dagen van omzetting betreft, zoo leverde in BURDON-SANDERSON's proeven de 2de dag 36 pCt. zieken en 32 pCt. dooden, de 3de dag 100 pCt. zieken en 21 pCt. dooden, de 4de dag 71 pCt. zieken en 57 pCt. dooden, de 5de dag 40 pCt. zieken en 24 pCt. dooden, terwijl na dien tijd de cholera-faeces onschadelijk bleken. Naast deze bijzonderheid verdient eene andere welligt nog in hoogere mate de aandacht. Toen namelijk de experimenten, die in September en October de vermelde positieve resultaten geleverd hadden, in November hervat werden, werd er hoegenaamd geen enkel positief resultaat meer verkregen. Toch waren de proeven geheel op dezelfde wijze ingerigt, toch waren de choleragevallen, waarvan de faeces afkomstig waren, even sprekend en onwraakbaar als te voren. Alleen de temperatuur in het Laboratorium verschilde. Zij bedroeg in de eerste reeks proeven, met positieven uitslag, gemiddeld 55.9″ FAHRENHEIT, in de tweede reeks, met volkomen negatieven uitslag, gemiddeld 49″ FAHRENHEIT — een verschil, dat, wat men er ook van zeggen moge, toch werkelijk niet zeer belangrijk genoemd kan worden. Of nu alleen dat verschil voor de zoo geheel afwijkende uitkomsten verantwoordelijk is, ziedaar eene vraag, die Ref. niet gaarne met BURDON-SANDERSON bevestigend zou willen beantwoorden. Dit alleen blijkt uit de medegedeelde bijzonderheid ten stelligste, dat meerdere omstandigheden moeten zamenwerken, om bij de proeven met muizen positieve resultaten te verkrijgen.

Maar zijn het nu wel inderdaad positieve resultaten, die de eerste reeks der proeven van den Engelschman ons doet kennen, positief en bruikbaar ook ten opzigte van de cholera-infectie bij den mensch? Heeft men het regt, om van positieve resultaten te spreken, wanneer aan het ziektebeeld bij de muizen het meest karakteristieke verschijnsel der cholera ontbreekt, te weten de anurie? Heeft men het regt, om resultaten positief te heeten, die elke contrôle-proef ontbeeren, en ons dus in het onzekere laten, of niet dezelfde reeks van verschijnselen ook door andere in omzetting verkeerende stöffen bij muizen wordt teweeggebragt? Heeft men eindelijk het regt, om de positieve resultaten, bij muizen verkregen, terstond op den mensch toe te passen en de kloof te ignoreeren, die er tusschen beide bestaat, en die wordt aangevuld door een aantal andere dieren, waarbij alle dergelijke proeven tot nog toe geheel negatief uitvielen? Hoe het antwoord op die vragen ook luide — en Ref. gelooft tot nader order, dat het ontkennend luiden moet — de medegedeelde proeven verdienen in alle opzigten de aandacht van wie in het vraagstuk der cholera-infectie belang stelt.

B. J. S.

DE THERAPEUTISCHE AANWENDING VAN HET HYPEROXYDUM HYDROGENII is de titel van een opstel van Dr. STÖHR in het *Archiv für klinische Medicin* (III, 5. 1867), waaraan wij het volgende ontleenen. De inwerking van dit door THENARD in 1818 ontdekte ligchaam op de fibrine, de latere proefnemingen van SCHÖNLEIN over zijne verhouding tot het ozon en vooral die van ALEXANDER SCHMIDT, waarin voornamelijk zijne eigenaardige catalytische werking op al de organische bestanddeelen van het bloed onderzocht werd, gaven STÖHR aanleiding om zijne therapeutische werkingen nader te onderzoeken. Tot dat doeleinde werd het gemelde ligchaam door de inwerking van zoutzuur op het barium hyperoxyd verkregen en zijne oplossing in water, onder de luchtpomp, onder den invloed van eene sterke koude, in tegenwoordigheid van geconcentreerd zwavelzuur, tot den gewenschten graad van

concentratie gebragt. Het verloop van den weeken chanker, onder den invloed van de uitwendige toepassing van dit middel, werd in vier onderling vergeleken seriën van proeven naauwkeurig gevolgd, terwijl het onmiskenbaar bleek, dat daardoor eene spoedige zuivering der wondvlakte, eene beperking der neiging tot phagedenische woekering en een sneller verlies der inentbaarheid verkregen werden. Eene gelijksoortig vernietigende inwerking, werd bij uitnemendheid bij de applicatie op croupeuse en diphtheritische exsudaten waargenomen. De resultaten van STÖHR's onderzoekingen werden door hem als volgt geformuleerd: het hydr. hyperox. verkort aanmerkelijk het genezingsproces der virulente ulceratiën. Het ulcus specificum molle verliest daardoor spoedig zijn specifiek karakter. Wegens de onbeduidende inwerking echter van het hydr. hyperox. op de vastere weefsels, is daartoe eene sterke concentratie noodig. De wondsecretiën echter, de etter, het bloedserum en vooral de croupeuse en diphtheritische exsudaten worden door dit ligchaam, zoowel wat de morphologische als de chemische zamenstelling betreft, spoedig en opvallend veranderd. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 26 October l.l., werden er in de Metropolis 2198 geboorten en 1239 sterfgevallen, waaronder 8 aan variolae, 27 aan diarrhoea en 3 aan cholera, aangegeven.

— Het West-Indische Stoomschip *de Atrato*, hetwelk gedurende de reis 7 personen aan de gele koorts verloren had, is te Southampton, bij den Mothersbank, in quarantaine gesteld.

PARIJS. — Volgens de opgaven van TARDIEU waren er van 1851—1866 voor ieder dier jaren 164, 184, 196, 198, 173, 190, 208, 224, 226, 221, 209, 188, 211, 224 en 196, of te zamen 3012, aanklagten van kindermoord voor de Fransche Regtbanken gebragt. Het cijfer der daarvan beschuldigden was over 3475 personen (3235 vr. en 240 m.) verdeeld. Op het bovengemelde cijfer der beschuldigingen was, om verschillende redenen, in 1079 gevallen vrijspraak gevolgd. Aan de Morgue te Parijs waren van 1837—1866 1244 kinderlijkjes gedeponeerd. In 1021 gevallen, waar de lijkopening verrigt was, werd 726malen de kindermoord geconstateerd.

— De exstirpatie eener hypertrophische milt, van een gewigt van ruim 6 kilogrammen, voor weinige dagen door Prof. KOEBERLÉ te Straatsburg bij eene 42jarige vrouw verrigt, had door verbloeding nog gedurende de operatie den dood ten gevolge. Dezelfde kunstbewerking was in 1549 door ZACCARELLI, door QUITTENBAUM in 1836, door KÜCHLER in 1855 en door SPENCER WELLS in 1865 verrigt.

— In de verpligte vertooning der jonggeborenen aan de „Mairie" is door den Maire van Boulogne eene wijziging gebragt, zoodat de geboorte door een ad hoc benoemden Medicus, op verzoek der ouders, à domicile zal geconstateerd worden.

BRUSSEL. — Volgens het 5de officiële Jaarverslag van Dr. E. JANSSENS bedroeg de bevolking der Belgische hoofdstad, op 1 Januarij 1866, 189,337 (92,805 m. en 96,532 vr.) inwoners. Gedurende dit jaar werden er 5922 geboorten (3085 m. en 2837 vr.), waarvan 4491 wettige (2312 m. en 2179 vr.) en 1431 onwettige (773 m. en 658 vr), aangegeven. De totale sterfte beantwoordde aan 8440 (4284 m. en 4156 vr.), waaronder 446 doodgeborenen. In het Hopital St. Jean werden 7647 patiënten met 1289,

in het Hopital St. Pierre 10,350 met 1247, in het Hopital Militaire 2458 met 64, en in het Grand Hospice 457 met 78 sterfgevallen, verpleegd. Zelfmoord werd in 37, cholera asiatica in 3469 (1677 m. en 1792 vr.), phthisis pulmonum in 846 (476 m. en 370 vr.), typhus in 117, croup in 86, pneumonia in 205, variolae in 6, scarlatina in 23, morbilli in 9 en vitia cordis in 366 gevallen als doodoorzaken vermeld. De geheele sterfte van 0—1 jaar bedroeg 1254, van 2—5 jaren 1303, van 6—10 jaren 354, van 11—20 jaren 376, van 21—30 jaren 746, van 31—40 jaren 795, van 41—50 jaren 881, van 51—60 jaren 801, van 61—70 jaren 778, van 71—80 jaren 509, van 81—90 jaren 187 en van 91—100 jaren 16. De cholerasterfte was over 209 gevallen van 0—1 jaar, 577 van 2—5 jaren, 258 van 6—10 jaren, 215 van 11—20 jaren, 377 van 21—30 jaren, 424 van 31—40 jaren, 476 van 41—50 jaren, 422 van 51—60 jaren, 316 van 61—70 jaren, 159 van 71—80 jaren en 36 van 81—90 jaren verdeeld.

FRANKFORT a/M. — In de 41ste vergadering der Duitsche Natuurvorschers werd in de Medische Afdeeling door Prof. VON PETTENKOFER het nut der openbare hygiène en de noodzakelijkheid harer studie bij het universitair onderwijs in eene sierlijke rede betoogd. Door denzelfden spreker werd in de afzonderlijke sectie voor openbare hygiène, met GRIESINGER, VARRENTRAPP, JURGENSEN, HORN, VIRCHOW en anderen aan eene discussie over de aetiologie van den typhus deel genomen. VIRCHOW trad vooral als een krachtige bestrijder der PETTENKOFER'sche grondwater-theorie op. Zij werd door hem als eene eenzijdige en hier en daar met de feiten volkomen in tegenspraak staande hypothese bestreden. Er was volgens hem bijna uitsluitend op het dalen en rijzen van het grondwater-niveau en niet op de chemische gesteldheid van het water zelve, noch op de atmospherische invloeden gelet. Het feit, dat zich soms typhus-epidemiën op nieuw omgewerkte terreinen eener stad vertoonden, had meer de aandacht op de zamenstelling der „Auffülsubstanz" zelve moeten doen vestigen. In de verdere zittingen werd voornamelijk door Prof. KRAUSE over de anatomie der retina, door MEYER, uit Zürich, over de structuur der beenderen, door Prof. LUCAE over de mediaanvlakte van den zoogdierenschedel, door SCHULTZE over het insectenoog, door KOLLMANN over de ontwikkeling der tanden, door E. SCHULZE over eene solutie van chloorpalladium (6—8 druppels op 1 liter water) tot de onderzoeking der dierlijke weefsels, vooral met het oog op de gele verkleuring, welke de gladde spiervezelen daardoor ondergaan, door GRIESINGER over de mechanische behandeling der gastroectasie, door invoering van bougies of van de WEIMAN'sche zuigpomp, door BARTELS over de diagnostiek der klapvliesgebreken van het hart, door JURGENSEN over de behandeling van den typhus abdominalis door consequente warmte-onttrekking, door BENEDICT over de differentiële diagnostiek der facialis-verlammingen, door KUSSMAUL over de thoracocentesis, door BUROW over de locale anaesthesie, door STÖRK over de laryngoscopie, door ROSER over resectiën in het voetgewricht en door LIEBREICH over de anatomie der capsula Tenonii en eene daarop gebaseerde wijziging der operatie van het strabismus, het woord gevoerd.

WARSCHAU. — Sinds het optreden der cholera op 2 Junij l.l. kwamen alhier tot 2 October onder de burgerlijke bevolking 2202 en onder de militaire 152 sterfgevallen voor.

WEENEN. — Het *Wiener Wochenschrift* van 5 October l.l. bevat de beschrijving van een werktuig, door Dr. RÖSSLER aangegeven, waarmede de invoering en doorhaling van een draad ter fixering der epiglottis gelijktijdig geschieden kan.

— De Primararzt van het Allgemeine Krankenhaus, Dr. LEWINSKY, heeft zich, in een aanval van mania melancholica, door cyankalium vergiftigd; met hetzelfde middel was in den laatsten tijd reeds menige zelfmoord in de hoofdstad gepleegd.

Dr. J. HANLO.

De officiële Verslagen der Provinciale Staten geven ons over den loop der bevolking in 1866 het volgende overzigt:

PROVINCIËN.	Levend geborenen.		Waarvan onwettig.	Totaal der geborenen.	Sterfgevallen.		Totaal der overledenen.	Algemeene sterfte onder 1 jaar.	Algemeene sterfte tot 5 jaren.	Sterfte door: Cholera.	Sterfte door: Variolae.	Sterfte door: Scarlatina.	Sterfte door: Morbilli.	Sterfte door: Ang. diphth.	Sterfte door: Typhus.	Bevolking op 31 Dec. 1865.		Totaal.	Bevolking op 31 Dec. 1866.		Totaal.	Vermeerdering in 1866.		Emigratie.	Getal van krankzinnigen.
1866.	M.	V.			M.	V.										M.	V.		M.	V.		Absolute.	pCt. gewijze.		
N. Brabant.	6806	6371	358	13177	5126	5119	10245	2333	3586	1167	92	—	—	14	287	211943	211517	423460	213592	212981	426573	3113	0.735	118	604
Gelderland.	7163	6820	458	13983	5420	5087	10507	1977	3576	1422	3	16	4	42	20	217109	210716	427825	218388	211898	430286	2461	0.572	602	396
Z. Holland.	14049	13352	1275	27401	13429	13004	26433	7395	12128	7688	213	12	231	84	731	324799	347568	672367	325453	348308	673761	1394	0.207	760	781
N. Holland.	10445	9891	857	20336	8519	8168	16687	4143	6935	2594	468	91	161	105	877	273730	293073	566803	276044	295389	571433	4630	0.816	342	751
Zeeland...	3716	3568	287	7284	2178	2146	4324	1463	2011	244	34	5	10	12	1	87061	89108	176169	87925	89907	177832	1663	0.943	501	—
Utrecht....	3108	2923	281	6031	3377	3494	6871	1457	2474	2667	46	2	2	28	161	85251	87542	172793	85221	87266	172487	—	—	91	352
Friesland..	5128	4923	241	10051	3063	2816	5879	1258	2040	461	105	43	74	37	328	143596	145395	288991	145413	147090	292503	3512	1.215	43	211
Overijssel..	4307	3988	213	8295	3437	3310	6747	1206	2283	1007	45	91	46	14	339	128018	122748	250766	129454	123709	253163	2397	0.955	69	217
Groningen.	3793	3799	413	7592	2995	2771	5766	1002	1768	1525	11	2	17	12	209	110993	113276	224269	111905	114234	226139	1870	0.833	705	—
Drenthe...	1752	1620	127	3372	1335	1252	2587	373	777	384	4	47	46	—	94	53888	50149	104037	54410	50546	104956	919	0.883	43	—
Limburg...	3578	3348	185	6926	2756	2713	5469	1163	1942	450	234	23	57	33	148	112242	110336	222578	112874	110658	223532	954	0.428	21	106
Totaal...	63845	60603	4695	124448	51635	49880	101515	23770	39520	19609	1255	332	648	381	3195	1748630	1781428	3530058	1760679	1791986	3552665	22913	0.640	3295	3418

Alleen in de Provincie Utrecht verminderde de bevolking in 1866 met 306 en overtrof het sterftecijfer dat der geboorten met 840. Het totale cijfer der „absolute vermeerdering" beantwoordt dus voor het geheele Rijk aan 22607. De cijfers der geboorten zijn aan de kolommen 12 en 13 (geborenen uit ouders, die hunne woonplaats hebben in de gemeente), die der sterfgevallen aan de kolommen 16 en 17 (sterfte van personen, die een deel uitmaken der bevolking van de gemeente) en die der onwettige geboorten aan de kolommen 4 en 5 van de officiële Verslagen ontleend. De doodoorzaken zijn, wat de cholera betreft, uit de afzonderlijke opgaven, en wat de andere aangaat, uit de hier en daar verspreide mededeelingen in het hoofdstuk „Medische Politie" overgenomen. Het cijfer der krankzinnigen bevat het getal dat in 1866 in de officiële gestichten verpleegd werd.

Dr. J. HANLO.

— Uit het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, betreffelijk het hoofdstuk *Binnenlandsche Zaken*, blijkt o. a., dat met betrekking tot de Medische Politie met verlangen naar het eerste Verslag omtrent de werking der Geneeskundige Wetten werd uitgezien, om daaruit na te gaan of het nut, dat de nieuwe Geneeskundige Ambtenaren en Raden stichten, in evenredigheid staat tot de zeer aanzienlijke, steeds klimmende geldsommen, voor dezen tak van 's Rijks dienst noodig. Er bestond wel eenige reden dat te betwijfelen. Men wees er bijv. op, dat nergens van de zijde der Geneeskundige Ambtenaren het initiatief werd genomen, om den verderfelijken invloed van bepaalden fabriekarbeid op de gezondheid der werklieden zoo veel mogelijk te keer te gaan. Ook vroeg men naar de resultaten van den arbeid der Commissie met het onderzoek van het drinkwater belast. — Verscheidene Leden wenschten nog nader het gevoelen der tegenwoordige Regering te kennen, omtrent het vraagstuk der quarantaine, of liever nopens het al dan niet handhaven der Publicatie van 1805, waaromtrent, naar het scheen, door al de Ministers niet gelijkelijk wordt gehandeld. — De opmerking werd gemaakt, dat van de zijde der grensbewoners in het voormalig Staats-Vlaanderen wordt geklaagd, dat aan de bepaling der Wet van 1865, volgens welke aan vreemdelingen, deskundigen, die over de grenzen wonen, onder bepaalde voorwaarden de uitoefening der Geneeskunst hier te lande kan worden vergund, geen zeer vrijgevige toepassing wordt gegeven. — Verscheidene Leden achtten het bedenkelijk, — maar hunne opmerking werd van andere zijden onbillijk geacht, — dat aan Amsterdam bij voortduring eene subsidie van *f* 3000 voor het Geneeskundig Onderwijs zou worden gegeven, en Amsterdam met opzigt tot dat onderwijs als mededingster van den Staat optreedt. — Men vroeg naar den stand der overwegingen omtrent eene herziening der Wet op de Krankzinnigen-gestichten. — Sommige Leden meenden, dat, naar de vruchten te oordeelen, het onderwijs op de Veeartsenijschool nog altijd veel te wenschen overlaat. — Met opzigt tot het Hooger Onderwijs drong men op eene bespoedigde regeling aan, omdat inmiddels het *status quo* voor de Hoogescholen streng moest worden gehandhaafd, en omdat de vertraging al meer nadeelige gevolgen na zich dreigt te slepen. Men wees op de gevaarlijke mededinging met 's Rijks Hoogescholen van het Amsterdamsch Athenaeum.

(De aanvankelijke regeling van het Militair-Geneeskundig onderwijs, waardoor de jonge lieden, die tot Officier van Gezondheid worden opgeleid, in staat zijn gesteld eenige lessen aan de Utrechtsche Hoogeschool bij te wonen, werd goedgekeurd. Men gaf echter in overweging het onderwijs aan de Kweekschool te Utrecht tot de zuiver Militair-Geneeskundige vakken te bepalen.)

— Uit de Toelichting, gevoegd bij het Wetsontwerp tot het doen in werking blijven der Wet van 17 October 1865, *Staatsblad* nº. 121 (veetyphus), blijkt, dat het in de bedoeling der Regering ligt, een Wetsontwerp tot regeling van de *Veeartsenijkundige Politie* in te dienen, en dat een dáártoe strekkend Ontwerp, alsmede op de *uitoefening der Veeartsenijkunde* en het *Veeartsenijkundig Onderwijs*, in bewerking is.

— In de vergadering der Provinciale Staten van Drenthe werd o. a. ter tafel gebragt een adres uit de nieuwe, doch reeds uitgestrekte veen-kolonie Schoonoord (Oranje-kanaal), uit de Provinciale fondsen subsidie verzoekende voor het verkrijgen van een Geneesheer. (Men neme in aanmerking dat de naaste Geneesheer op een afstand van plus minus ruim twéé uur gaans woonachtig is.) In het adres wordt o. a. betoogd, „dat, zoo de Provincie wel in geestelijke belangen voorziet, zij ook in de gezondheidstoestand der bevolking zal voorzien." De conclusie van Gedeputeerde Staten strekte, om wegens verschillende gronden op het adres afwijzend te beschikken. Aldus werd besloten.

— Uit eene mededeeling in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 27 October j.l. blijkt, dat pogingen worden aangewend tot het vestigen van eene *Algemeene Vereeniging van de Pharmaceutische Leden der Geneeskundige Raden in Nederland.* De zaak gaat uit van dusdanige Leden van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, met den Heer HAAXMAN als Voorzitter en den Heer ROBERTSON als Secretaris.

AMSTERDAM. — In de Raadsvergadering van 30 October j.l. is besloten, aan den Hoogleeraar BOOT eene vergoeding van *f* 400 en aan den Hoogleeraar LAND eene van *f* 200 toe te kennen, voor de Colegie's in de Latijnsche en Grieksche letteren en logica, door hen te geven aan de Studenten der nieuwe Geneeskundige School, die daarvan, tot het verkrijgen van een akademischen graad, wenschen gebruik te maken. — Aan Dr. J. L. DUSSEAU werd eene toelage van *f* 400 verstrekt, voor zijne diensten als Directeur van het Anatomisch-Pathologisch Kabinet. (Een voorstel van den Heer KOENEN, om hem, zonder bezwaar der stedelijke finantiën, den rang van Hoogleeraar toe te kennen, werd niet ondersteund.) — Vervolgens werd aangenomen het voorstel, om aan den Hoogleeraar VOORHELM SCHNEEVOOGT, onverminderd zijnen rang en titel als Hoogleeraar, het Lectoraat in de Psychiatrie en Neuropathologie op te dragen, tegen een salaris van *f* 1200.

— Tot dus ver zijn aan het Athenaeum alhier nieuw ingeschreven 81 Studenten, waarvan 55 Medici. In het geheel bedraagt het aantal Studenten 163, waarvan 65 in de Geneeskunde.

UTRECHT. — In de Raadsvergadering van 31 October j.l. zou voortgezet worden de behandeling van de Ontwerp-Verordening op het houden van varkens en verzamelingen van mest en andere onreine stoffen. De behandeling werd echter uitgesteld, omdat bij den Voorzitter een schrijven van den Adjunct-Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt was ingekomen, dat onderscheidene opmerkingen inhield, wier kennisneming van invloed zou kunnen zijn op de verdere behandeling der zaak. — Opmerkelijk was het verzet van den Heer BISDOM tegen dien graad van uitstel. Hij maakte er toch aanmerking op, dat „de Adjunct-Inspecteur, die een Rijks ambtenaar is, zich ging bemoeijen met de behandeling van zaken bij den Gemeenteraad," — waarin echter (luidens het verslag der *Nieuwe Utrechtsche Courant*) „de Voorzitter geen bezwaar zag." Art. 14 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 58, schijnt alzoo voor sommige leden van Gemeentebesturen als het ware als niet bestaande!

— De Raad heeft de gemeentebegrooting over 1868 met *f* 1000 verhoogd, ten einde de som, op de begrooting gebragt voor het afsluiten der vervalgaten (door zoogenaamde stankafsluitingen), in het belang der volksgezondheid, te verhoogen en daardoor de uitvoering der zaak te bespoedigen. — Aangehouden is een voorstel van den Heer PABST, om krachtiger uit te voeren het aankoopen van voor de volksgezondheid schadelijke gebouwen voor rekening der gemeente, waarvoor telken jare zekere som wordt beschikbaar gesteld, maar te gering om spoedig een gewenscht gevolg te kunnen waarnemen. (In *alle* afdeelingen van den Raad meende men, bij het onderzoek der begrooting, dat voor den gezondheidstoestand niet genoeg geschiedde.) ALI COHEN.

— Volgens de *Staats-Courant* van 10 en 11 November zijn in de week van 27 October tot 2 November in het geheele Rijk aan cholera overleden 16 personen, waarvan te Maastricht 9 (in het geheel 34), te Helder 2, te Vianen 2, te Rotterdam 1 (in het geheel 338), te Zevenbergen 1 en te Oosterland 1.

— Volgens de *Staats-Courant* van 17 en 18 Nov. waren er in het geheele Rijk, in de week van 3—9 Nov., 16 personen aan cholera overleden, waarvan 7 te Rotterdam, 5 te Zevenbergen, 2 te Maastricht, 1 te Helder en 1 te Huissen. De cholerasterfte te Amsterdam bedroeg, volgens de opgaven van den Secretaris voor de Stedelijke Geneeskundige Dienst, in Aug. 7, in Sept. 38 en in Oct. 10, te zamen. 55.. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft: 1°. den Heer J. P. SNOEP, Heel- en Vroedmeester te Wolphaartsdijk, op zijn verzoek, eervol ontslagen als plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zeeland; — 2°. tot plaatsvervangend Lid van dien Raad benoemd den Heer J. DE VISSER, Heel- en Vroedmeester te Stavenisse; — 3°. tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Gelderland en Utrecht benoemd den Heer A. W. HARTMAN, Apotheker te Utrecht; — 4°. tot plaatsvervangend Lid van den Geneeskundigen Raad voor Friesland en Groningen benoemd Dr. S. POSTHUMA, te Harlingen.

— Door Z. M. is aan Dr. J. PENN, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als Schoolopziener in het 1ste Schooldistrikt van Noord-Holland.

— Z. M. heeft aan Dr. J. E. DE VRIJ, op zijn verzoek en onder dankbetuiging voor bewezen diensten, eervol ontslag verleend als Lid der Commissie voor de vervaardiging van eene nieuwe Pharmacopoea Neërlandica en Nederlandsche Apotheek, en in zijne plaats tot Lid dier Commissie benoemd den Heer C. H. VAN ANKUM, Apotheker te Groningen.

— Z. M. heeft tot Off. v. Gez. 3de kl. bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië benoemd den Heer J. W. C. RUPERT.

— Bij Koninklijk besluit is bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt benoemd tot Apotheker 2de kl. de Apotheker 3de kl. H. ROLFF.

— Z. M. heeft tot Apotheker 3de kl. bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië benoemd den Heer D. VAN BEUNINGEN VAN HELSDINGEN, geboren den 28sten September 1839 te Lienden (Gelderland), — en den Heer J. H. SCHMIDT.

— Z. M. heeft, op het daartoe gedaan verzoek, aan den Apotheker 3de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in West-Indië M. V. VAN LISSA, thans met verlof hier te lande, een eervol ontslag verleend uit de Militaire Dienst.

— Z. M. heeft bij het personeel van de Militaire Veterinaire Dienst benoemd tot Paardenarts 3de kl., bij het 2de Regiment Huzaren, den Veearts A. OVERBOSCH en bij het 3de Regiment Huzaren den Veearts J. B. H. MOUBIS.

AMSTERDAM. — Den 2den November j.l. heeft in de Raadzaal op het Stadhuis, in eene vergadering van Curatoren en Professoren van het Athenaeum, onder presidium van den Burgemeester, de plegtige installatie als gewone Hoogleeraren plaats gehad van de tot dus verre honoraire Hoogleeraren C. B. TILANUS, P. H. SURINGAR en L. LEHMANN, en van de Doctoren J. W. R. TILANUS en J. L. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEIN; tevens is de buitengewone Hoogleeraar, G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, als Docent in de Psychiatrie en Neuropathologie geïnstalleerd.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Leiden, de Heer J. E. VAN ITERSON J.A.ZN., met een Proefschrift: *Verslag der Heelkundige Kliniek aan de Leidsche Hoogeschool gedurende den academischen cursus* 1866—1867; — de Heer C. L. G. BECHT, met een Proefschrift: *Over de plaatselijke anaesthesie en hare aanwending*, — en de Heer W. F. BÜCHNER, met een Proefschrift: *Over aneurysma der arteria coronaria cordis sinistra;* — te Utrecht, de Heer H. J. JACOBSON, met eene Dissertatie: *Pathologisch-anatomische beschouwingen over een geval van carcinoma;* — tot Chir. Doctor, te Leiden, de Heer A. TH. MOLL, Med. Doctor en Adsistent-Geneesheer in het Buitengasthuis te Amsterdam; — te Groningen, den 4den November, tot Med. Doctor, de Heer C. J. FABIUS, met een Proefschrift: *Over Ischias postica.*

— De Heer Dr. R. H. C. SCHEFFER is benoemd tot Direkteur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg.

ALI COHEN.

OVER DEN AARD EN HET DOEL DER VERGELIJKENDE ONTLEEDKUNDE, EN OVER HARE HULPMIDDELEN TE LEIDEN,

DOOR

J. VAN DER HOEVEN.

Het is niet zonder gewigtige redenen, dat ik in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* eene wetenschap nader wensch te doen kennen, die, ik moet het bijkans wel voor ontwijfelbaar zeker houden, in Nederland weinig gekend is. Deze onkunde vind ik bevestigd door den geringen prijs, welken men aan dezen tak van kennis bij ons hecht. „*Nulla est ignoti cupido*"; zoo schreef ik voor negentien jaren, toen ik eene toespraak uitgaf, waarmede ik destijds mijne lessen opende 1). Deze onkunde strekt ons intusschen niet tot eer, en wanneer mijne opmerkingen slechts iets mogten uitwerken om haar op te heffen, zou ik mij daarover dankbaar verblijden.

Over het nut der *menschelijke* ontleedkunde acht ik het onnoodig iets te zeggen. Er zal wel niemand zijn, die de Geneeskunde beoefent, of hij zal in de ontleedkunde den hechten grondslag erkennen van al onze kennis der verschijnselen van het leven in den gezonden en zieken toestand. Die ontleedkunde was aan de ouden gebrekkig bekend, en eerst in de tweede eeuw onzer tijdrekening ontstak GALENUS eenig licht over ontleedkunde en physiologie, hoewel vele zijner ontleedkundige beschrijvingen gebrekkig waren, vooral ook doordien hem de gelegenheid ontbrak om menschelijke lijken te onderzoeken. Wanneer dus GALENUS aan de ontleedkunde groote diensten bewees, was het alleen omdat hij dieren, vooral met den mensch in maaksel meer overeenkomstige dieren, onderzocht, waarbij echter de misvatting ligtelijk ontstaan kon, en ook werkelijk ontstaan is, dat vele bijzonderheden in het maaksel der deelen, die GALENUS bij zijne dierontledingen gevonden had, aan het menschelijk ligchaam werden toegeschreven, waar zij op die wijze niet voorkomen. Eerst in de zestiende eeuw ontstond de eigenlijke menschelijke anatomie, zoo als zij tot in deze eeuw toe als *beschrijvende* anatomie steeds meer en meer volmaakt, of althans hare volmaaktheid nader bij gebragt is. Het is onnoodig de namen in herinnering te brengen van eenen VESALIUS, EUSTACHIUS, FALLOPPIA; wij schrijven geene schets van de geschiedenis der ontleedkunde, en mogen niet veronderstellen, dat iemand zulks van ons hier verwachten zal.

Uit hetgeen wij gezegd hebben, moeten wij echter op eene bijzonderheid bepaaldelijk de aandacht vestigen; GALENUS onderzocht dieren, en men kan in waarheid zeggen, dat *zootomie* de menschelijke ontleedkunde voorafging, en haar den weg bereid heeft. Reeds lang vóór GALENUS werd het inwen-

---

1) Bij de Boekhandelaren J. H. GEBHARD en C°., *De vera anatomes comparatae indole. Oratiuncula ad aperiendas Scholas*, quam habuit die XXVI Sept. J. V. D. HOEVEN.

dig maaksel der dieren door Grieksche wijsgeeren onderzocht, die hierin van de wijsgeeren onzer eeuw op eene misschien niet onvoordeelige wijze onderscheiden zijn, dat ze het onderzoek van hetgeen tot onderzoek toegankelijk is, niet beneden zich rekenden, in plaats van zich uitsluitend bezig te houden met hetgeen voor het menschelijk onderzoek onbereikbaar is. Van DEMOCRITUS getuigen het de ouden, en van ARISTOTELES, den grooten leerling van PLATO, bezitten wij hiervan het bewijs in zijne tot ons gekomen geschriften, dat zij eene groote ervaring in de ontleding der dieren bezaten.

Men zou misschien verwachten, dat na de herleving der wetenschappen en de zelfstandige ontwikkeling der menschelijke anatomie in de zestiende en zeventiende eeuw, door de beoefenaars dezer anatomie verder de ontleding der dieren geheel nagelaten was. Het tegendeel is intusschen waar. Wij behoeven slechts te herinneren, dat in de zestiende en zeventiende eeuw, vele ontdekkingen van nieuwe deelen vroeger bij dieren dan in het menschelijk ligchaam werden gemaakt, terwijl het niemand onbekend is, hoe nog in de vorige eeuw, een HALLER in het ontleden der dieren een groot hulpmiddel voor de regte kennis van vele physiologische vraagstukken erkende, en hoeveel CAMPER, HUNTER, MONRO, SCARPA, SOEMMERRING en andere tot uitbreiding van onze zootomische kennis hebben bijgebragt.

Het voortdurend onderzoek van dieren, vooral van zoogdieren (huisdieren), kan ook den jeugdigen beoefenaar der ontleedkunde somtijds het gemis vergoeden van de in ons vaderland niet altijd in genoegzaam aantal op de anatomische theaters aanwezige menschelijke lijken. Het technische gedeelte der ontleedkunde, de vaardigheid om te ontleden, kan even goed op lijken van dieren als op menschelijke lijken worden aangeleerd. Dit is echter slechts eene bijkomende toepassing, en wij maken deze opmerking slechts in het voorbijgaan.

Wij maken die opmerking des te meer slechts in het voorbijgaan, omdat wij nader tot ons onderwerp moeten komen en al aanstonds verklaren, dat *ontleedkunde der dieren* nog geene vergelijkende onleedkunde is. Er zijn enkele gedeelten der ontleedkunde van het dierenrijk, welke aan de stoffelijke belangen van den mensch, aan het behoud en den welstand zijner levende have dienstbaar zijn, en de vee-artsenijkunde kan de kennis der ontleding van het paard en van het rund evenmin ontberen, als de geneeskunde die van het menschelijk ligchaam ontberen kan. Intusschen is deze zootomie, deze ontleedkunde van paard en vee en huisdier, evenmin vergelijkende ontleedkunde als de ontleedkunde van den mensch, wanneer zij op de gewone wijze beoefend wordt. Het is mede een bewijs hoe weinig de vergelijkende ontleedkunde over het geheel in haren waren aard gekend wordt, wanneer, gelijk ik mij herinner in een advies over den omvang der geneeskundige studiën gelezen te hebben, het belang dezer wetenschap aangedrongen wordt door het nut dat de Physioloog daarvan bij vivisectiën kon trekken!

Vergelijkende ontleedkunde is *vergelijkend*. Haar naam duidt het aan, en die naam is aan het innerlijke wezen dezer wetenschap ontleend. Menschelijke ontleedkunde kan, evenzeer als de ontleedkundige nasporing van het ligchaam der huisdieren, bouwstoffen daartoe geven, maar eene vergelijkende ontleedkunde ontstaat nog niet, wanneer de menschelijke Ontleed-

kundige achter zijne beschrijvingen der deelen van het menschelijk ligchaam ook eenige opmerkingen uit het groote veld der dier-ontleedkunde opzamelt. Op deze wijze werd de vergelijkende ontleedkunde nog in den aanvang dezer eeuw door RUDOLPHI opgevat, en hoezeer BLUMENBACH eene korte handleiding over vergelijkende anatomie als zelfstandige wetenschap heeft uitgegeven, kan men met regt twijfelen of hij wel op een ander standpunt stond dan zijn jongere tijdgenoot RUDOLPHI, en of hij de geheele wetenschap zich wel anders voorstelde dan als eene verzameling van curiositeiten, die achter de menschelijke anatomie, achter den eigenlijken tekst, even als *lectiones variae* en *glossen*, moest worden gevoegd 1). Zulk eene behandeling der wetenschap achten wij niet zeer hoog; het is eene liefhebberij, die, bij sommigen althans, strekken kon om het gebrek aan diepe studie der menschelijke anatomie door eenig vreemd sieraad te bemantelen.

De vergelijking, welke het ware kenmerk der vergelijkende anatomie uitmaakt, heeft vooreerst eenen physiologischen invloed, wanneer ik het dus noemen mag. Zij kan namelijk dikwerf licht verspreiden over het gebruik der deelen (*usus partium*), waarin de physiologie op een vroeger standpunt hoofdzakelijk bestond, en hetwelk in de nieuwere physiologie toch nog altijd een onmisbaar gedeelte blijven zal.

Het was uit dat oogpunt vooral, dat in vroegere handboeken der physiologie, die in het laatst der vorige eeuw en in den aanvang dezer eeuw het licht zagen, bij elk hoofdstuk eenige melding van bijzonderheden uit de vergelijkende ontleedkunde werd gemaakt. Wij herinneren hier de bekende handleidingen van AUTENRIETH, WALTHER 2), RUDOLPHI en het, vóór omtrent eene halve eeuw zoo veelvuldig gebruikte handboek van RICHERAND. Wanneer een orgaan bij den mensch zeer zamengesteld is, meende men, dat de beschouwing van de daaraan beantwoordende, meer eenvoudige vormen in het dierenrijk een helder licht moest doen opgaan over het wezenlijk noodige, dat tot de functie onmisbaar was, en over het meer bijkomende dat slechts tot verfijning of wijziging der verrigting kon verstrekken.

Het kan zijn, dat men hier somtijds meer van de vergelijkende ontleedkunde verwacht heeft, dan het bij de uitkomst bleek mogelijk te zijn van haar te ontvangen. Maar men moet wel zeer bevooroordeeld zijn, of weinig

---

1) J. F. BLUMENBACH (geb. 1752, gest. 1840) was zeker een man van goed geheugen, veel belezenheid en van geestigen luim, maar zijn grooten naam heeft hij aan velerlei uiterlijke toevalligheden te danken, en noch in zoologie, noch in vergelijkende ontleedkunde kan een onpartijdig beschouwer hem eene plaats toekennen, die aan dezen naam geheel beantwoordt. Hij had gedurende zijn langdurig Professoraat te Goettingen reeds S. TH. SOEMMERRING onder zijne leerlingen, en er leven nog onder onze tijdgenooten, bijv. C. TH. VON SIEBOLD te München, die hem tot leermeester hadden. Zijn *Handbuch der vergleichenden Anatomie*, Göttingen 1805, heeft drie uitgaven gehad; de laatste is van 1825.

2) P. F. WALTHER, *Physiologie des Menschen mit durchgaengiger Rueckaicht auf die comparative Physiologie der Thiere*, 2 Bde. Landshut 1807, 1808. Later heeft deze schrijver zich als Chirurg eenen grooten naam verworven. Zijne Physiologie oefende invloed uit op die van DOELLINGER, en deze wederom op die van RUD. WAGNER.

kennis hebben van de geschiedenis der physiologische wetenschap, wanneer men beweert, dat deze de hulp der vergelijkende ontleedkunde geheel ontberen kan. Dikwerf is hetgeen de laatste ons leert minder in uitbreiding van onze kennis door nieuwe inzigten, dan in eene onmiskenbare wederlegging van meeningen of verklaringen te zoeken, die uit de feiten, welke zij ons aanbiedt, van zelve voortvloeit. Nog in het *Handboek der Physiologie* van JOH. MUELLER, dat nu voor vijf-en-twintig jaren voltooid werd, heerscht die toepassing der vergelijkende anatomie, en hoezeer organische Chemie en natuurkundige en mechanische leerstukken in dat handboek eene groote plaats innemen, het boek zelve staat echter in zijn geheel nog in dezelfde rij als de werken van WALTHER en DOELLINGER, en besluit die rij in de Duitsche geneeskundige letterkunde op eene waardige wijze 1).

Maar met al wat tot nog toe gezegd is, werd de eigenlijke aard der vergelijkende ontleedkunde nog niet genoegzaam gekenschetst. Zonder op enkele bijzonderheden en bepaalde physiologische toepassingen te letten, heeft de vergelijkende ontleedkunde door hare methode, d. i. door vergelijking, een geheel zelfstandig karakter. Zij beoogt een overzigt van alle organen en deelen des dierlijken ligchaams, waarbij al de typische verscheidenheden, die de ervaring ons leert kennen, opgespoord en gerangschikt worden, zoodat daaruit eene leer der dierlijke vormen (*morphologie*) ontstaat, welke men *algemeene ontleedkunde* zou kunnen noemen, wanneer die naam niet door den onsterfelijken BICHAT in eenen geheel anderen zin gebezigd was, die nu geene vrijheid meer overlaat om haar in deze beteekenis te gebruiken. Het is zonderling en ondertusschen onmiskenbaar, dat deze beschouwing der vergelijkende ontleedkunde, welke wij als die, welke haar innerlijk wezen het meest kenschetscht, ja als de eenige ware aanmerken, reeds door ARISTOTELES in zijne geschriften aangeduid werd. Hij spreekt er meermalen van, hoe een en hetzelfde deel bij verschillende dieren eenen anderen vorm aanneemt; hij wijst er op, hoe anders genoemde deelen bij onderscheidene dieren echter in de daad dezelfde zijn onder eene nieuwe gedaante; hij vergelijkt, zoo ver zijne kennis reikte, onderling de met elkander overeenstemmende of elkander vervangende deelen; hij wil eindelijk, dat ze steeds wederom met deelen in het menschelijk ligchaam zullen vergeleken worden. En in de daad het zoude een onvolkomen werk over vergelijkende ontleedkunde, ook nog in onze dagen, zijn, waarin de mensch van de beschouwing was uitgesloten.

De vergelijkende ontleedkunde in dien zin is eerst in de laatste jaren ontstaan, en zelfs hare ijverigste beoefenaars hebben dit doel niet altijd helder voor oogen gehad. Bouwstoffen tot dien arbeid van den menschelijken geest,

---

1) Wij zeggen in de Duitsche letterkunde, want in Engeland heeft men na dien tijd nog de handboeken van CARPENTER, en in Frankrijk het groote werk van MILNE EDWARDS, *Leçons sur la Physiologie et l'Anatomie comparée*, Paris 1857; thans reeds 8 deelen (tot 1865) en nog ver van de voltooijing. Onvolledig bleef het groote werk van BURDACH, *Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft* (in 1826 aangevangen), dat door den vereenigden arbeid van mannen als RATHKE, VON BAER, JOH. MUELLER en VON SIEBOLD eene blijvende waarde heeft, al is het thans voor een groot gedeelte verouderd.

wij zouden bijkans zeggen tot dien tempel, waarin de vormende magt des Scheppers in het geheele dierenrijk verheerlijkt wordt, bouwstoffen daartoe hadden SWAMMERDAM, MALPIGHI, MONRO, CAMPER, DAUBENTON en vele anderen in de zeventiende en achttiende eeuw geleverd, maar de verspreide bouwstoffen werden eerst zamengebragt en met eigen arbeid vermeerderd tot één geheel vereenigd door CUVIER, die door zijne werken en door het in den plantentuin te Parijs opgerigt kabinet zijnen naam voor altijd met dien der vergelijkende ontleedkunde verbonden heeft 1).

In denzelfden geest werd later ook door MECKEL te Halle een groot werk over vergelijkende ontleedkunde uitgegeven, dat echter door den vroegtijdigen dood van dien ijverigen Geleerde onvoltooid gebleven is 2). Eene menigte meer beknopte handleidingen volgden weldra in Duitschland, waaronder het genoeg is die van CARUS, WAGNER en bovenal van VON SIEBOLD en STANNIUS te noemen 3). Het later door GEGENBAUR uitgegeven handboek kan als de beste thans bestaande handleiding bij het onderwijs beschouwd worden 4). In Engeland droeg vooral R. OWEN door zijne *Lectures* sedert 1849 veel tot uitbreiding der wetenschap en hare verspreiding onder de beoefenaars der ontleedkunde bij 5).

Hoezeer MUELLER geen handboek over vergelijkende anatomie uitgaf, heeft hij door zijne veelvuldige nasporingen, vooral over visschen en reptilen, gelijk ook in het laatst zijns levens over echinodermen, zeer veel tot uitbreiding dezer wetenschap verrigt, en niet minder maakten zich VON BAER, RATHKE en vele anderen, wier namen het onnoodig is hier op te schrijven,

---

1) In 1769 te Montbeliard geboren, overleed CUVIER in 1832, 13 Mei. Zijne *Leçons d'Anatomie comparée* (5 deelen, 1805) werden in het Hoogduitsch door J. F. MECKEL, Professor in de Ontleedkunde te Halle, vertaald, 1809 en verv. CUVIER had eene tweede uitgave dezer lessen voorbereid, toen hij door den dood uit zijnen werkkring gerukt werd. Zij verscheen in 8 deelen (1835—1845), vooral door DUVERNOY (die reeds bij de eerste uitgaaf de medearbeider van CUVIER geweest was) uitgebreid en herzien.

2) *System der vergleichenden Anatomie*, Halle 1821—1833. VI Theile. MECKEL overleed in hetzelfde jaar, waarin het laatste deel het licht zag. Volgens zijn plan moesten nog twee deelen volgen, waarin de vergelijkende ontleedkunde der geslachtswerktuigen en die van het zenuwstelsel en de zintuigen behandeld zouden worden.

3) *Lehrbuch der vergleichenden Anatomie*, 2 Thle. Berlin 1846, 1848. Het eerste deel (dat eerst in 1848 voltooid werd) handelt over de ongewervelde dieren, en werd door C. TH. VON SIEBOLD bewerkt. Van het tweede deel, dat over de gewervelde dieren handelt, heeft STANNIUS eene tweede uitgaaf begonnen, die echter slechts tot twee stukken beperkt bleef, over de visschen en reptilen (1854, 1856).

4) *Grundzuege der vergleichenden Anatomie*, Leipzig 1859.

5) *Lectures on the comparative Anatomy and Physiology of the invertebrate Animals*, London 1843. (Eene tweede veel vermeerderde uitgaaf verscheen in 1855.) — *Lectures on the comparative Anatomy and Physiology of the vertebrate Animals*, Part I, Fishes, London 1846. Eene tweede uitgaaf verscheen in 1866, waarvan 2 deelen het licht zien, terwijl het 3de deel, over de zoogdieren handelende, nog in dit jaar verschijnen zal.

in dit gebied der natuurkennis op eene uitstekende wijze verdienstelijk 1).

Minder door zijne geschriften dan wel door het oprigten eener uitmuntende verzameling van ontleedkundige praeparaten heeft JOHN HUNTER zich in de vergelijkende ontleedkunde eenen onvergankelijken naam verworven. Hij overleed in 1793 (16 October) en dus vóór dat CUVIER zich als de grondlegger der vergelijkende anatomie bekend had gemaakt. HUNTER's groote verdiensten omtrent de vergelijkende anatomie zijn eerst jaren na zijnen dood, vooral door de piëteit van OWEN, in het licht gesteld 2). Zijne verzameling gedurende meer dan dertig jaren in stille afzondering met de ruimste inzigten bijééngebragt, maakt de kern uit van het Museum van het *Royal College of Surgeons* te Londen. Hij, die zich een waardig begrip wil vormen van hetgeen vergelijkende ontleedkunde eigenlijk is, kan niet beter doen dan die ruime zalen te bezoeken, waar alles in de schoonste orde en in opklimming van de minst zamengestelde en laagst bewerktuigde wezens tot den mensch toe gerangschikt is. Zelfs de voortbrengsels van het plantenrijk zijn niet uitgesloten. De vergelijkende embryologie en ontwikkelingsgeschiedenis is door vele uitgezochte voorwerpen vertegenwoordigd 3), en het geheel is zoo geplaatst, dat, door eene doeltreffende verdeeling in gallerijen, elk voorwerp door het oog des beschouwers bereikbaar is. CLIFFT, EVERARD HOME en vooral OWEN hebben de uitkomsten van hunnen arbeid aan dien van JOHN HUNTER toegevoegd, terwijl door aankoop van wasch-praeparaten van Italiaansche kunstenaars en van enkele stukken van HYRTL's meesterhand het

---

1) Nog na RATHKE's dood verscheen, met een voorberigt van GEGENBAUR, een beknopt nagelaten werk van dezen Natuuronderzoeker: *Vortraege zur vergleichenden Anatomie der Wirbelthiere*, Leipzig 1862. Het nieuwste handboek van LEYDIG schijnt onvoltooid te zullen blijven. *Vom Bau des thierischen Koerpers*, Tuebingen 1864. Slechts de eerste helft van het eerste deel; het geheel zou uit drie deelen bestaan en tevens de vergelijkende weefselleer behandelen.

2) Men zie o. a. de voor OWEN aan zijne uitgaaf van HUNTER's werken toegevoegde voorrede. *Observations on certain Parts of the Animal Oeconomy, by* JOHN HUNTER. *With notes by* RICHARD OWEN, London 1837. Preface pag. 37: „*he conceived the idea of a collection, in which the illustrations of the human organization should form a part only of a general display of all the types and modifications of animal structure, and practically he was the first who reduced the scattered facts of comparative anatomy to a connected system.*" — Later gaf OWEN nog handschriften van HUNTER uit, *Essays and Observations*, 2 vol. 1861.

3) Hoogst merkwaardig is eene plaats, die in het handschrift van HUNTER bij de beschrijving van de afbeeldingen, die tot het bebroede hoender-ei betrekking hebben, gevonden wordt. „*If we were capable of following the progress of increase of the number of the parts of the most perfect animal, as they first formed in succession from the very first, to its state of full perfection, we should probably be able to compare it with some one of the incomplete animals themselves, of every order of animals in the creation, being at no stage different from some of those inferior orders; or, in other words, if we were to take a series of animals from the more imperfect to the perfect, we should probably find an imperfect animal corresponding with some stage of the most perfect.*"

geheel tot eene volmaakt eenige schatkamer van vergelijkende ontleedkunde verheven is 1).

HYRTL's naam kan ik niet nederschrijven zonder met een enkel woord te herinneren, dat deze groote Ontleedkundige bij de Weener Hoogeschool een Museum van Vergelijkende Ontleedkunde heeft bijeengebragt, dat tot de gewervelde dieren beperkt is, waarvan de rijkdom en omvang onze verwondering verdient. Ik ken het niet uit eigene aanschouwing, maar de in 1865 uitgegeven Catalogus geeft er mij eene zeer hooge meening van 2).

Het was een geliefkoosde wensch van mij, toen ik voor meer dan veertig jaren tot het Hoogleeraarsambt te Leiden geroepen werd, dat er aan de Hoogeschool aldaar een kabinet van vergelijkende anatomie zou worden opgerigt. De dus genoemde Wet op het Hooger Onderwijs, het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, schrijft wel in Art. 193 voor: „Ten behoeve van het onderwijs in de Natuurlijke Historie, en bijzonder in de Zoologie, zal er aan de Hoogescholen een kabinet zijn voor de Natuurlijke Historie der dieren en voor de *Anatome comparata* derzelve," maar er bestond intusschen te Leiden zulk een kabinet niet bij mijne komst aldaar, en het bestaat nog niet. De verklaring van deze anomalie moet men daarin zoeken, dat mijn groote voorganger BRUGMANS (in 1819 overleden, dus slechts korten tijd na de invoering van dat besluit) eene eigene verzameling van vergelijkende ontleedkunde bezat, en daarom zeker gedurende den tijd, dat hem, volgens Art. 195, het bestuur der kabinetten van natuurlijke geschiedenis (zoologie en mineralogie) was opgedragen, uitsluitend voor de uitbreiding van deze kabinetten de van 's Rijks wege verstrekte subsidiën besteed heeft. Na zijnen dood werden zijne private verzamelingen door het Rijk aangekocht, en op eene geheel onverklaarbare wijze werd al wat daarin tot vergelijkende ontleedkunde behoorde in het ontleedkundig kabinet der Hoogeschool onder het bestuur van Prof. SANDIFORT overgebragt, uitgenomen de skeletten van zoodanige dieren, van welke in het Rijks Museum nog geene skeletten aanwezig waren. Het Rijks Museum van Natuurlijke Historie mogt daarentegen van dien tijd af geene voorwerpen van vergelijkende ontleedkunde (skeletten en schedels uitgezonderd) bevatten. Al deze schikkingen en bepalingen waren gemaakt bij het afwezen van een Hoogleeraar in de Natuurlijke Geschiedenis; REINWARDT, tot opvolger van BRUGMANS benoemd, vertoefde nog in Oost-Indië, en aanvaarde zijn Professoraat niet voor 1823. Hij heeft nooit zoologie noch vergelijkende anatomie

1) *Descriptive and illustrated Catalogue of the Physiological Series of Comparative Anatomy contained in the Museum of the Royal College of Surgeons in London*, 1833—1840, 4°. V deelen. Twee andere, later uitgegeven deelen, bevatten den Catalogus der osteologische voorwerpen In het Museum liggen steeds eenige exemplaren van elk deel van dezen uitvoerigen Catalogus, digt bij de voorwerpen, die in dat deel vermeld zijn, ten gebruike der bezoekers.

2) *Das vergleichend-Anatomische Museum an der Wiener Medicinischen Facultaet im Jubilaeumsjahre* 1865. *Eingerichtet und herausgegeben* von Professor HYRTL. Wien, 1865. 8°. De zeldzaamste gewervelde dieren werden door HYRTL in talrijke ontleedkundige Monographiën behandeld, zoo als *Lepidosiren, Chlamydophorus* enz. Zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaargang 1865, 2de Afd., bl. 386—390.

aan de Leidsche Hoogeschool onderwezen. Toen ik in 1826 als buitengewoon Hoogleeraar tot het onderwijs dier vakken geroepen werd, bevond ik mij in eenen geheel exceptionelen toestand. Ik was met een onderwijs belast, hetgeen de hulpmiddelen van kabinetten veronderstelde, waarvan het een onder iemand's bestuur stond, die geheel vreemd was aan de Hoogeschool en het andere, voor zoo ver men het als zoodanig wilde beschouwen, onder het bestuur van eenen Hoogleeraar der Geneeskundige Faculteit. Reeds in 1829 heb ik op de oprigting van een kabinet van vergelijkende ontleedkunde bij de Curatoren der Hooge School aangedrongen; ik heb daarmede aangehouden tot 1861, toen ik op eene wijze behandeld ben, die mij nu alle verdere pogingen voor goed heeft doen staken. Ik stel hoogen prijs op eene verzameling van vergelijkende ontleedkunde, maar ik stel nog hoogeren prijs op mijn zelfstandig karakter, en wil liever mijn lievelingsdenkbeeld laten varen, dan bedelen als voor eene gunst, om iets, dat de wetenschap als haren regtmatigen eisch mag doen gelden.

Intusschen is in 1860, toen ik van mijnen kortstondigen titel als Opper-Directeur van 's Rijks Museum reeds afstand gedaan had, bij gelegenheid van de stichting van het nieuwe Akademisch gebouw, door den Hoogleeraar HALBERTSMA het grootste gedeelte der voorwerpen van de verzameling van vergelijkende ontleedkunde (eenige, en daaronder niet de minst schoone uitgezonderd,) aan 's Rijks Museum overgedaan, tegen wederkeerigen afstand van schedels van onderscheidene volksstammen, die vroeger in dat Museum waren geplaatst. Wie nu Directeur van die verzameling is, weet ik niet. Ik kan mij althans niet als zoodanig aanmerken, daar anders aan mij de overdragt had moeten geschieden, en er mij een inventaris van had moeten bezorgd zijn. Die verzameling staat nu met eenige andere praeparaten, die vroeger uit eene subsidie van het Akademiefonds voor mijn onderwijs waren aangekocht, in eene kamer bij mijn auditorium en van het overige Museum afgesloten. Ik vermeld dit, omdat in een reis-boek, ik meen in BAEDEKER's Handleiding voor bezoekers van ons land, gelezen wordt, dat zich te Leiden eene verzameling bevindt van vergelijkende ontleedkunde, welke misschien de volledigste in de geheele wereld zou zijn. De reiziger, die daarop vertrouwde, zou zich jammerlijk bedrogen vinden. Ik wil de verzameling van BRUGMANS niet gering schatten; integendeel, als private verzameling heeft zij hare groote waarde, en is zij eene getuigenis, dat deze uitnemende man door denzelfden geest bezield was als een HUNTER; maar men vergete niet, dat zij vóór 1819 bijeengebragt werd, dat zij thans beroofd is van al hare osteologische stukken, die met de verzameling van skeletten van het Museum van Natuurlijke Historie (hoezeer daar reeds, gelijk wij boven opteekenden, de skeletten van dezelfde diersoorten aanwezig waren) zijn zamengesmolten, en dat de drooge praeparaten grootendeels vergaan zijn, daar zij niet onder glazen stolpen, maar in voor dergelijke voorwerpen geheel ongeschikte kasten geplaatst zijn.

Wat ik voor mij zelven en voor mijn onderwijs verzameld heb is weinig, mogelijk 400 praeparaten in spiritus en verder eenige praeparaten van vergelijkende osteologie, gedissolveerde beenderen enz. Daar mij noch subsidiën voor den aankoop van glaswerk of spiritus gegeven werden, noch de hulp van een' Prosector ten dienste stond, heb ik gemeend mijne werkzaamheid meer tot de

studie der zoologie, dan tot die der vergelijkende anatomie te moeten bepalen. Ik heb echter in mijne private verzameling enkele stukken, die men elders in verzamelingen nog te vergeefs zoeken zal, bijv. praeparaten, die op den mannelijken Nautilus betrekking hebben, gelijk ook op den Potto van BOSMAN. Voor het overige, ik heb gedaan wat mijne hand vond om te doen. Ik heb getracht eenen beteren toestand in het leven te roepen; mogelijk vindt mijn opvolger meer ondersteuning dan ik gevonden heb.

Hoezeer de vergelijkende ontleedkunde destijds nog in een anderen zin opgevat werd, en ook door hem zelven opgevat is, vind ik het wel merkwaardig ten slotte te vermelden, dat de grootste Ontleedkundige, die ons vaderland ooit gehad heeft, zijn ambt aanvaard heeft met eene *Oratio inauguralis de Anatome comparata* 1).

Leiden, 17 September 1867.

NOG IETS OVER SUBCUTANE WATER-INSPUITING.

Tegen deze wijze van invoering van water bij cholera-lijders, en in het algemeen in die gevallen, waarbij de wateropname langs anderen weg belemmerd is, welke het vorige jaar door Dr. GUNNING in dit *Tijdschrift* werd aanbevolen, werd wel aangevoerd de geringe hoeveelheid water, die onder de huid te gelijk kan worden ingevoerd en de moeijelijkheid en pijnlijkheid van herhaalde injectiën. Om aan het laatste bezwaar te gemoet te komen, heb ik eene eenvoudige methode in toepassing gebragt. De huid, liefst van den tronk (die van den buikwand komt mij daartoe het geschiktste voor), wordt met een troisquart explorateur gepungeerd en de canule, na verwijdering van den troisquart, aan eene lange, dunne elastieke (draineer-) buis verbonden, die met haar andere uiteinde aan een kleinen glazen hevel verbonden is; dezen plaatst men in een glazen beker met aq. destill., behoorlijk verwarmd, gevuld en gemakkelijk te gradueren, om den inhoud, die afvloeit, af te meten.

Men laat nu het water overhevelen en plaatst den beker hooger of lager, naarmate men den toevoer wil vermeerderen of verminderen, de drukking wil verhoogen of verlagen. Op deze wijze was het mij mogelijk bij een lijder aan strictura oesophagi, die door hevige dorst gekweld werd en volkomen anurie vertoonde, bij eene eerste proef 6 med. oncen en later 12 med. oncen water onder de huid van den buikwand achtereenvolgens in te voeren. De huid bombeerde zich daarbij vrij aanmerkelijk, wat eenige pijn veroorzaakte, die bij vermindering van de hoogte en drukking der waterkolom weder afnam. Na verwijdering van de canule van den troisquart werd de huidwond met eene serre-fine gesloten. Binnen weinige uren was het water geabsorbeerd en van eene welving der huid niets meer te bespeuren. Schoon de lijder den navolgenden dag overleed, was niettemin de dorst eenigermate verminderd en de anurie maakte plaats voor eene urineloozing van 13 oncen in de 24 uren na de eerste injectie en van iets minder na de laatste. Het is minder met het oog op de behandeling van die kwellende dorst, dan wel op de bepaling van de hoeveelheid water, die achtereenvolgens onder de huid kan worden gebragt, dat ik dit mededeel. G. D. L. HUET.

---

1) BERNHARD SIEGFRIED ALBINI, *Oratio inaug.* cet. L. B. 1719.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

EENE BIJDRAGE TOT DE LEER DER EPILEPSIE. — In VIRCHOW's *Archiv.* B. XL. H. 1 en 2, vinden wij, onder den titel van: *Die vasomotorische Nerven der Hirngefässe*, eenige experimenten medegedeeld door Dr. H. NOTHNAGEL, Adsistent aan de Polikliniek te Königsberg, omtrent den invloed van doorsnijding en prikkeling van den n. sympath. op de vernaauwing en verwijding der bloedvaten van de pia mater. Die proefnemingen, welke zich door positieve resultaten aansluiten aan die van CL. BERNARD, van BRACHET, CALLENFELS en SCHIFF, en de negatieve van A. SCHULTZ weêrspreken, heeft hij met Prof. GOLTZ op konijnen genomen. De dieren werden niet genarcotiseerd, de halsstreng van den symp. werd voorzigtig geprepareerd, eene lis daarom heen gelegd, de zenuw doorgesneden en het kopeinde geprikkeld; de invloed op de vaten der pia werd door eene trepaanopening in den schedel en daaraan beantwoordende opening in de dura mater waargenomen. Allereerst werkt de aanraking met de koude lucht vernaauwend op de slagaderen der pia, maar ook andere directe prikkels, bijv. het bespatten met een droppel koud water, aanraking met eene spons enz., terwijl daarop langzamerhand weder verwijding volgt. De resultaten zijner proefnemingen, kortelijk zamengevat, zijn de volgende. De *doorsnijding* van den symp. brengt niet constant, maar in enkele gevallen ontwijfelbaar verwijding der arteriën in de pia teweeg. De *prikkeling* van het kopeinde van den symp., na de doorsnijding, brengt in enkele gevallen sterke vernaauwing der hersenvlies-arteriën aan de geopereerde zijde teweeg. Beide resultaten stemmen met die van CALLENFELS overeen, dat namelijk in den halssymp. vasomotorische zenuwen voor de vaten der pia verloopen. Daar zij niet constant verkregen werden, wordt het waarschijnlijk, dat de halssymp. niet de eenige baan voor die zenuwen is. Werkelijk leerden hem andere experimenten, dat ook in het gangl. cerv. supr. vasomotorische vezelen voor de pia mater intreden en dat zelfs nog boven dit ganglion banen voor die vezelen verloopen, welke men in het 3de, 5de, 6de, 9de en 10de paar hersenzenuwen zoeken moet, daar deze bekenderwijze takjes naar den plexus caroticus in den canalis caroticus zenden.

De resultaten, die NOTHNAGEL voor de pia vond, past hij met waarschijnlijkheid ook op de hersenvaten toe.

Wat nu door directe prikkeling van den n. symp. verkregen werd, zag NOTHNAGEL ook, vermoedelijk reflectorisch, door electrische prikkeling van (de peripherische huiduiteinden van) den n. cruralis geschieden. Een inductiestroom op de huid van het been bragt onmiddellijk duidelijke vernaauwing der pia-vaten teweeg. Op den stam van den cruralis of andere zenuwen gebragt, was de werking veel geringer, in overeenstemming met de bekende ondervinding, dat reflexwerkingen gemakkelijker van prikkeling van de peripherische uiteinden der zenuwen dan van de zenuwstammen uitgaan.

Ook mechanische prikkels, bijv. eene *plotseling* sterk aangehaalde *lis* om het geheele been, bragt dezelfde vernaauwing der pia-vaten teweeg. Proeven, om hetzelfde effect, door plotselinge injectiën van water of azijn in het rectum, van den darm uit teweeg te brengen, mislukten.

Ontwijfelbaar is die vaatvernaauwing eene reflectorische en wordt de opwekking daartoe, door bemiddeling van de med. oblong., op de vasomotorische zenuwen overgebragt Deze proeven, die den invloed van peripherische sensibele prikkels op de hersenvaatzenuwen bewijzen, kunnen welligt ter bevestiging dienen van de tegenwoordige opvatting omtrent het wezen der epilepsie, die door KUSSMAUL en TENNER, door

BROWN-SEQUARD, REYNOLDS en anderen als het gevolg van plotselinge hersenanaemie beschouwd wordt. Zij geven tevens eene verklaring van de zoogenaamde reflex-epilepsie, van de acute epilepsie en de ecclampsie, die op verschillende peripherische prikkelingstoestanden volgt. Het is NOTHNAGEL wel niet gelukt experimenteel epileptische convulsiën op te wekken; daarvoor wordt vermoedelijk nog eene bijzondere dispositie, eene verhoogde reflexprikkelbaarheid der med. oblong. gevorderd. Om deze teweeg te brengen injiciëerde NOTHNAGEL opium en bragt peripherisch, als boven, een prikkel aan; de krampen bleven evenwel uit. Wel gelukte het hem, na eene belangrijke bloedontlasting, dergelijke convulsiën op te wekken (zoo als bekend is wordt door plotselinge, snelle depletiën de reflex-irritabiliteit verhoogd), toen hij het dier op de bovengenoemde wijze peripherisch prikkelde. G. D. L. HUET.

HET BICHLORIDE VAN METHYLENE ALS ANAESTHETICUM wordt door Dr. RICHARDSON in de *Medical Times* van 2 November l.l. aanbevolen op de volgende gronden. Het bichl. meth. ($C H^2 Cl^2$) kan geheel dezelfde anaesthesie als de chloroforme veroorzaken. De daartoe benoodigde hoeveelheid staat tot die der chloroforme als 6 tot 4. De anaesthesie is van langeren duur en gaat plotselinger dan bij den chloroform slaap in het ontwaken over. De spierprikkelbaarheid wordt door het bichl. meth. weinig aangedaan en het evenwigt tusschen de functiën der ademhaling en die van den bloedsomloop weinig of niet gestoord. De vermenging van dit ligchaam met aether of chloroforme kan in alle verhoudingen plaats grijpen, maar is, volgens RICHARDSON, niet gewenscht. Het vormt eene neutrale, welriekende vloeistof, met een kookpunt van 88° F., bij een specifiek gewigt van 1.344. In 4 ovariotomiën, door SPENCER WELLS uitgevoerd, was de anaesthesie door de inademing van 2 drachmen verkregen en door de bij tusschenpoozen toediening van kleinere giften gedurende 35 minuten onderhouden. RICHARDSON merkt nog op, dat de vlam eener kaars in een ballon met chloroformdamp gevuld uitgedoofd wordt, terwijl daarentegen het verdampende bichl. meth., onder dezelfde omstandigheden, heldervlammend verbrandt. De chloroforme bleef in het eerste geval onveranderd en scheen slechts eene catalytische werking uit te oefenen, terwijl in het tweede, het bichl. meth. in koolzuurgas en zoutzuur werd omgezet. De theorie van SNOW, welke de anaesthetische werking van de chloroforme door de beletting der oxydatie van het bloed, naar aanleiding van het uitdooven der vlam, verklaarde en hem tot de volgende eigenaardige uitdrukking: „I could demonstrate all the phenomena of anaesthesia on a farthing candle" bragt, schijnt dus ten opzigte van het nieuwe anaestheticum te falen. Het bichl. meth. is door de Pharmacie van ROBBINS and C°. (Oxfordstreet, 372) in den handel gebragt.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de week, eindigende 2 November l.l., werden er in de Metropolis 2095 geboorten en 1196 sterfgevallen, waaronder 12 aan variolae, 23 aan diarrhoea en geene aan cholera, aangegeven.

— In de week, eindigende 9 November l. l., werden er in de Metropolis 2270 geboorten en 1195 sterfgevallen, waaronder 9 aan variolae, 21 aan diarrhoea en 5 aan cholera, aangegeven.

— Onder den titel van: *The Sewage Question*, is alhier van de hand van F. CH. KREPP een belangrijk werk verschenen, waarin ook het »Pneumatic Sewage system" van Captain LIERNUR, hetgeen ook in ons land eenigen opgang maakte, ontwikkeld wordt. Gelijktijdig met dit werk zag, onder den titel van: *Die Entwässerung der Städte*, eene soortgelijke arbeid van Dr. VARRENTRAPP te Frankfort a/M het licht.

PARIJS. — Het nieuwe Laboratorium der Sorbonne, op Staats kosten door de bemoeijingen van den Minister DURUY ingerigt, zal spoedig onder de leiding van Prof. JAMIN geopend worden. In ieder opzigt is aan alle eischen der wetenschap voldaan. De physische afdeeling munt vooral door hare voortreffelijke inrigting uit. Eene zoogenaamde »chambre noire" is afzonderlijk voor het nemen van fijne optische proeven ingerigt. De »appareils de précision" zijn evenzoo in een afzonderlijk vertrek geplaatst. Door eene mechanische inrigting worden gelijktijdig verschillende luchtpompen bewogen voor die chemische proeven, waar de verdamping of bewerking in het luchtledige vereischt wordt. De geheele inrigting is voor iedere elève kosteloos opengesteld.

— Er zullen van Regeringswege speciële klinieken voor de Ophthalmiatriek, de Laryngoscopie, de Sphygmographie en de Micrographie opgerigt worden. Door de *Union Médicale* wordt bovendien nog op de oprigting van eenen leerstoel voor de Historia medicinae aangedrongen.

BERLIJN. — Eene mededeeling van Prof. HALLIER te Jena, over het voorkomen van bewegende, op infusoriën gelijkende celvormingen, in de lympha der pokken van het schaap en over de aanwezigheid van soortgelijke ligchamen in de lymphe der koepok, heeft in de Duitsche geneeskundige journalistiek een algemeenen opgang gemaakt.

— Volgens het *Berliner Klinische Wochenschrift* zijn in de Charité alhier proeven met het poeder van den gedroogden Mexikaanschen *Cactus opuntia*, tot uitwendig gebruik in den vorm van cataplasmata, genomen. Eene kleine hoeveelheid van het poeder zwol door eene geringe hoeveelheid water tot eene zeer gelijkmatige, breiachtige of geleiachtige massa op, zoodat daardoor eene zeer bruikbare koude of warme bedekking voor wondvlakten of ulceratiën verkregen werd. Aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken werd daarop het verzoek gerigt, om door bemiddeling van den Gezant te Washington in gelegenheid gesteld te worden over eene grootere toezending van dit artikel te kunnen beschikken.

WEENEN. — Dr. ULRICH, de Director van het Rudolfs-Spital, is tot »Sanitätsreferent" bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken benoemd, terwijl het bestuur van het gasthuis voorloopig aan Prof. BÖHM is opgedragen.

— De voorlezingen van Prof. BILLROTH, over theoretische en praktische Chirurgie, wordt door een steeds talrijker wordend auditorium bijgewoond. Zijne benoeming heeft volgens de Weener geneeskundige organen een nieuw leven aan de Hoogeschool geschonken.

— In een zijner jongste voordragten voerde Prof. BILLROTH over de inentbaarheid der weefselelementen der gezwellen op de dieren het woord en herinnerde bij er aan, dat in eene serie van 9 experimenten noch de injectie van den succus of van den detritus van verschillende carcinomata, in de vena jugularis, noch de inoculatie met dezelfde stoffen uitgevoerd, tot eenig positief resultaat gebragt had. De afmaking en lijkopening van de dieren hadden nooit vroeger dan 3 maanden plaats gehad, terwijl de tot de proef gebruikte weefselelementen bijna onmiddellijk na de exstirpatie bij den mensch gebruikt, of onmiddellijk daarna uitgeperst en de daaruit verkregen sappen kunstmatig op den graad der ligchaamstemperatuur gehouden waren.

— Volgens de *Wiener Medicinische Zeitung* van 5 November l.l. is het voornemen van den Franschen Keizer, om aan Dr. LIEBREICH te Parijs den titel van Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek te verleenen, door de krachtige oppositie der Parijsche Faculteit, daar volgens de Fransche wet deze rang aan een vreemdeling niet kan verleend worden, verijdeld.

— De vacature van Dr. LEWINSKY, als Director der tweede Chirurgische afdeeling bij het Allgemeine Krankenhaus, is door de benoeming van Dr. WEINLECHNER, Primararzt aan het St. Anna Kinderspital, vervuld.

PRAAG. — Op de voor weinige weken verschenen *Series lectionum* der Universiteit blijft de naam van Prof. PURKYNE, ondanks zijnen 80jarigen leeftijd, nog als de eenige Docent in de Physiologie voorkomen. Het *Wiener Wochenschrift* betreurt het dat zijn arbeid ook niet door jeugdigere krachten gedeeld wordt en dat aan Prof. VINTSCHGAU slechts een zeer beperkt deel in het onderwijs dierzelfde wetenschap is opgedragen.

ZÜRICH. — Het prachtig gelegen, voormalige klooster Rheinau bij Schaffhausen is tot een Krankzinnigengesticht verbouwd, waarvan het bestuur aan Dr. WILLE, vroeger Psychiater te München en laatstelijk aan het gesticht te Münsterlingen, is opgedragen. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het hoofdstuk Binnenlandsche Zaken ontleenen wij slechts de volgende hoofdpunten.

Het jaarverslag van de handelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt, welks zamenstelling vooral de eerste maal een arbeid is van grooten omvang, is reeds eenige weken geleden den Koning aangeboden en thans ter perse. (Sedert is het in druk verschenen en algemeen verkrijgbaar gesteld en verspreid.)

Het onderzoek naar de oorzaken, welke nadeelig op de volksgezondheid werken en waarmede het Geneeskundig Staatstoezigt zich thans bezig houdt, zal eenmaal kunnen leiden tot het in het leven roepen van wettelijke bepalingen, waardoor die oorzaken met vrucht kunnen bestreden worden. Voor eene geneeskundige topografie van Nederland worden de gegevens door de Geneeskundige Ambtenaren en Raden verzameld.

De Staats-Commissie, met het onderzoek van het drinkwater belast, hoopt in den aanvang van het volgende jaar haar verslag aan den Koning te kunnen aanbieden.

Er wordt een Wetsontwerp in gereedheid gebragt, houdende nieuwe bepalingen omtrent de quarantaine, gegrond op de uitkomsten van de te Konstantinopel gehouden Internationale Sanitaire Conferentie. — In een nieuw Wetsontwerp tot wering van besmetting door de scheepvaart wenscht de Regering ook maatregelen voor te stellen, welke tot wering van besmetting door de binnenlandsche scheepvaart kunnen strekken.

Het ligt in de bedoeling der Regering bij de vroeger aangekondigde Wetsontwerpen tot regeling der Veeartsenijkundige Politie en van de uitoefening der Veeartsenijkunde ook een Ontwerp betreffende het onderwijs in de Veeartsenijkunde aan te bieden.

'sGRAVENHAGE. — Bij den Gemeenteraad zijn nog ingekomen adressen, houdende verzoek om in aanmerking te komen voor de betrekking van Geneesheer-Directeur van het Gasthuis, van de Heeren C. J. J. HIRSCHIG, Doctor in de Genees- Heel- en Verloskunde te Amsterdam en M. A. DUMONT, Med. et Chir. Doctor te Kampen.

— Gedurende het thans geëindigde badsaizoen zijn te Noordwijk aan Zee 2509 baden gebruikt. — Uit dit getal, aanmerkelijk hooger dan dat in vorige jaren, blijkt, dat Noordwijk als badplaats hoe langer zoo meer de aandacht trekt van vreemdelingen.

ZWOLLE. — Dezer dagen is verschenen het 8ste Jaarlijksche Verslag betrekkelijk de verpleging en het onderwijs in het *Nederlandsche Gasthuis voor Ooglijders te Utrecht.* Wij vestigen de aandacht in het bijzonder op hetgeen daarin preventiefs voorkomt, om het aantal onherstelbare blinden in ons land in de toekomst te verminderen.

— Ook verscheen dezer dagen het 5de Verslag van het Geneeskundige Gesticht en de daaraan verbonden dagschool voor Minderjarge idioten te 'sGravenhage, over de jaren 1864, 1865 en 1866. Onder de *Bijlagen* van het Verslag merken wij op eene van Ds. C. E. VAN KOETSVELD, *Eerste proeve eener Statistiek van het Idiotisme in Nederland.*

— Vóór eenige dagen werd te Bakkeveen (Friesland) het huisgezin van een Rijks veldwachter vergiftigd door het eten van snijboonen, die in een slecht vertind koperen pan waren gekookt. Een driejarig kind bezweek. De overigen schijnen buiten gevaar.

ALI COHEN.

— Wij ontleenen aan het officiële verslag der bevindingen van het Geneeskundig Staatstoezigt over 1866 de volgende sterfte-opgaven, welke uit de officiële sterftelijsten, door de H.H. Inspecteurs opgemaakt, op eene grootere naauwkeurigheid dan de door ons op pag. 653 vermelde aanspraak maken.

PROVINCIËN.	Totale sterfte met inbegrip der doodgeborenen.		Doodgeborenen in 1866.	Meerdere of mindere totale sterfte dan in 1865.	Sterfte in 1866 aan						Sterfte aan cholera op 1000 sterfgevallen.
	1865.	1866.			Variolae.	Scarlatina.	Morbilli.	Typhus.	Angina diphth.	Cholera.	
Noord-Brabant. . .	11611	11012	769	— 599	143	12	18	339	47	1157	104
Gelderland.	11071	11340	862	+ 269	60	65	191	450	105	1458	128
Zuid-Holland. . . .	19838	27979	1504	+ 8141	223	12	232	731	84	7688	274
Noord-Holland. . .	15086	17877	1148	+ 2791	528	91	161	877	105	2594	145
Zeeland.	6062	4751	427	— 1311	34	5	10	138	12	252	53
Utrecht.	4883	7224	340	+ 2341	45	2	2	134	25	2705	374
Friesland.	7109	6327	458	— 782	105	43	74	328	37	461	72
Overijssel.	6675	7275	508	+ 600	45	91	46	339	14	1017	139
Groningen..	5702	6198	430	+ 496	11	2	17	209	12	1525	246
Drenthe.	2804	2733	189	— 71	4	47	46	94	29	384	140
Limburg..	5594	5813	301	+ 219	215	23	57	147	33	430	78
Totaal.	96435	108529	6936	+ 12094	1413	393	854	3786	503	19691	in het Rijk 181

Indien het door ons, op pag 653, vermelde totale sterftecijfer van 101,515, waarin de levenloos aangegevenen niet zijn opgenomen, met het cijfer der laatstgenoemden (6936) wordt vermeerderd en dus tot 108,451 gebragt wordt, dan berust het overige verschil met het totale sterftecijfer van onze tabel over 1866 daarop, dat in het verslag der H.H. Inspecteurs dan eens de sterfte-opgaven der personen behoorende tot de bevolking der gemeenten (Noord-Brabant, Zeeland, Friesland, Overijssel, Drenthe), dan eens ook die der personen niet daartoe behoorende (Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht, Groningen, Limburg) en niet, zoo als in onze tabel voor alle provinciën, alleen die der eerstgenoemde rubriek (personen, die een deel uitmaken der bevolking van de gemeente) gevolgd zijn.

Dr. J. HANLO.

— Volgens de *Staats-Courant* van 24 en 25 November zijn in het geheele Rijk, in de week van 10—16 November, aan cholera overleden 12 personen, waarvan te Rotterdam 9 (in het geheel 354), te Zevenbergen 1 (in het geheel 11), te Oosterland 1 en te Gulpen 1.

Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Zeemagt.* — *October.* — De Off. v. Gez. 2de kl. F. X. J. VAN OPDORP, geplaatst op de *Java*, is den 25sten October l.l. op non-activiteit gesteld, en den 31sten daaraanvolgende, op zijn verzoek, eervol uit Z. M. Zeedienst ontslagen.

De Off. v. Gez. 1ste kl. P. J. IDENBURG, wegens ziekte uit Oost-Indië den 27sten September 1867 teruggekeerd, is met dien datum op non-activiteit gebragt.

De Off. v. Gez. 2de kl. N. VAN TERVEEN is uit de rolle Z. M. Wachtschip te Willemsoord overgeplaatst op Z. M. Stoomschip *de Valk*. De Off. v. Gez 2de kl. C. J. VAN STOCKUM, van *de Valk*, is op non-activiteit gebragt, op verzoek (21 October 1867).

De Off. v. Gez. 2de kl. J. VAN IJZEREN, non-actief, is met 21 October 1867 geplaatst aan boord Z. M. Wachtschip te Hellevoetsluis.

De Off. v. Gez. 2de kl. W. H. VISSCHER VAN AALST, van het Wachtschip te Vlissingen, is met 10 November a. s. geplaatst op het in dienst te stellen Stoomschip 3de kl. *Timor*, bestemd naar Oost-Indië. — Evenzoo de Off. v. Gez. 2de kl. C. D. STEENDIJK, op het in dienst te stellen Stoomschip *Banka*, bestemd als boven.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *October.* — Bij Z. M. besluit van den 12den September 1867, n°. 45, is de Off. v. Gez. 3de kl. H. C. F. L. AALBERSBERG, van het leger in Oost-Indië, in zijn rang en anciënniteit overgeplaatst bij het leger hier te lande en geplaatst bij het 4de Bataillon 4de Regiment Infanterie.

Bij Z. M. besluit van den 4den October 1867, n°. 53, is de Eerste Off. v. Gez. 1ste kl. G. A. F. QUARIN WILLEMIER, benoemd tot Eerste Off. v. Gez. 1ste kl. (rang van Kolonel).

Bij hetzelfde besluit is de Apotheker 1ste kl. J. VAN RHIJN VAN ALKEMADE benoemd tot Eerste Apotheker (rang van Majoor).

Bij hetzelfde besluit is de Apotheker 1ste kl. J. ALMA benoemd tot Apotheker 1ste kl. (rang van Majoor).

Bij Z. M. besluit van den 19den October 1867, n°. 53, zijn de Apothekers 2de kl. D. T. GROENEWOUD en J. BROEKER, dienst doende bij het Garnizoens- en Rijks-Hospitaal te Utrecht, benoemd tot Apothekers 1ste kl , de Apotheker 3de kl. A. C. P. VOGELSANG, bevorderd tot Apotheker 2de kl. en verplaatst bij het Garnizoens-Hospitaal te Nijmegen.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. J. VAN DORSTEN, van het 2de bij het 4de Regiment Huzaren; — de Off. v. Gez. 2de kl. J. G. BRUNS, van het 4de bij het 2de Regiment Huzaren; — de Off. v. Gez. 3de kl. H. P. SCHRODER, van het Garnizoens-Hospitaal te Vlissingen naar de Garnizoens-Infirmerie te Middelburg; — de Apotheker 3de kl. H. J. VAN WISSELINGH, van het Garnizoens-Hospitaal te Nijmegen naar het Garnizoens-Hospitaal te 's Gravenhage.

— Bij Koninklijk besluit van 21 October j.l., n°. 78, heeft Z. M. goedgevonden en verstaan den bij Koninklijk besluit van 7 April 1861, n°. 67, ingestelden eerepenning voor gratis vaccinatie van minvermogenden in het jaar 1866 toe te kennen aan de Heeren H. J. DE MOL, te Veghel; Dr. A. J. VAN GILS, te Tilburg; J. H. O. SPRONCK, te Beek; M. J. JUNGBLUTH, te Nieuwenhage; H. ALBERS, te Wychen; A. N. BRANTS, te Wamel; F. CAPPELLE, te Beuningen; Dr. A. F. VAN WIERINGEN, te Lekkerkerk; G. C. VAN BALEN BLANKEN, te Sybecarspel; J. BERKHOUT, te Bovencarspel; Dr. R. G. COLONIUS FEITH, te Enkhuizen; TH. S. FRANK, te Haarlem; P. HAMMES, te Andijk; J. NUIJENS, te Grootebroek; Dr. P. VAN RIJSEN, te Haarlem; Dr. O. VAN DEN STEEN, te Broek in Waterland, P. STOLP, te Enkhuizen; J. CAZIJN VAN ZELM, te Hoogwoud; J. A. VAN ORIENT, te Hindeloopen; Dr. P. VERKADE, te Harlingen (thans te Wageningen); W. BEEKHUIS, te Wirdum; J. ALKEN, te Vlagtwedde; H. SMITH, te Onstwedde; A. A. H. HAMER, te Ommerschans en Dr. W. J. C. WIEDENBROEK, te Raalte,

(Zoo als men weet is met deze lijst het toekennen van de eerepenningen voor gratis vaccinatie geëindigd.)

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *benoemd* tot Apotheker 2de kl. bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen J. A. R. ERKELENS; — *ingetrokken* de overplaatsing bij het Garnizoens-Hospitaal te Djokdjokarta, van den Militairen Apotheker 3de kl. H. VEENSTRA; — *bevorderd* tot Off. van Gez. 1ste kl. bij het Garnizoens-Hospitaal te Soerakarta, den Off. v. Gez. 2de kl. F. PERK, en bij het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden, den Off. v. Gez. 2de kl. J. J. W. E. VAN RIEMSDIJK, beiden thans ter beschikking te Batavia; — tot Off. v. Gez. 2de kl. bij de Geneeskundige Dienst te Palimanang, den Off. v. Gez. 3de kl. W. J. J. ZUUR, thans ter beschikking te Batavia; — *overgeplaatst* bij het Garnizoens-Hospitaal te Tjilatjap, den Off. v. Gez. 1ste kl. M. H. DE VOGEL, van Banka; te Kedong-Kebo, den Off. v. Gez. 3de kl. H. H. P. WIELANDT, van Samarang; bij de Geneeskundige Dienst te Palembang, den Off. v. Gez. 3de kl. J. H. D. L. SÄNGER, van Weltevreden; bij de Geneeeskundige Dienst te Banka, den Off. v. Gez. 1ste kl. E. F. J. VAN KAPPEN, van Soerakarta; bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 2de kl. H. J. VAN DER WEIDE, van Palembang; bij het Garnizoens-Hospitaal te Djokdjokarta, den Militairen Apotheker 3de kl. A. H. HISGEN; bij het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden, den Off. v. Gez. 2de kl. G. A. F. VAN STEENVELT; bij de Geneeskundige Dienst te Serang, den Off. v. Gez. 2de kl. H. D. ROSKES; — bij de Geneeskundige Dienst te Palembang, den Off. v. Gez. 3de kl. H. J. FLINT.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *overgeplaatst*, bij het Groot Militair Hospitaal te Soerabaija, den Off. v. Gez. 2de kl. C. O. VAN OORDT, van de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo; — bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo den Off. v. Gez. 3de kl. W. WIJERS, van het Groot Militair Hospitaal te Soerabaija; — bij het Garnizoens-Hospitaal te Salatiga den Off. v. Gez. 3de kl. D. TEN BOSCH, van de Geneeskundige Dienst in de Wester-Afdeeling van Borneo.

— Prof. J. L. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEIN, benoemd tot Hoogleeraar in de Geneeskunde aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, aanvaardde den 18den November j.l., in het *Odéon*, zijn Hoogleeraarsambt met het uitspreken eener redevoering: *Over de speciale klinieken.*

— Prof. W. M. H. SÄNGER aanvaardde den 21sten November j.l. zijne betrekking aan de Hoogeschool te Groningen met het houden eener rede: *Over de onvolkomenheid van de verloskundige wetenschap.*

BEVORDERD: Te Leiden, den 9den November, tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde, de Heer J. ZAIJER, met een Proefschrift: *Over de specifieke warmte van vaste en vloeibare stoffen;* — te Utrecht, den 14den November, als voren, de Heer C. B. SPRUYT, met een Proefschrift: *De elektromotorische kracht van het element van Daniell, bij verschillende temperaturen;* — te Groningen, den 20sten November, tot Chir. Doctor, de Heer A. H. VERSCHUIR, Med. Doctor te Groningen.

— Door het *Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte* te Rotterdam is benoemd tot Lid o. a. de Heer J. L. C. POMPE VAN MEERDERVOORT, te 's Hage, en tot Lid-Correspondent o. a. de Heer H. HELMHOLTZ.

OVERLEDEN: Den 8sten October j.l., te Rumpt, de Heer D. A. J. VAN KESSEL, gepensioneerd Off. v. Gez. 1ste kl., oud 45 jaren; — den 9den November, de Heer H. O. J. VAN DER HEYDEN, Med. et Chir. Doctor, te Helmond; — den 10den November, te Boxmeer, de Heer G. P. J. WOLFF, vroeger Med. Doctor te Amsterdam.

GEVESTIGD: Te Zwolle, als Apotheker, de Heer J. C. SMIT.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE,

TEVENS ORGAAN DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ

TOT

BEVORDERING DER GENEESKUNST.

TWEEDE REEKS.

Derde Jaargang.

TWEEDE AFDEELING.

AMSTERDAM. — H. A. FRIJLINK.
1867.

GEDRUKT BIJ DE WED. H. F. BAKELS & ZOON.

Inhoudsopgave.

1867.

STUKKEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

OORSPRONKELIJKE STUKKEN.

VERSCHILLENDE LOSSE BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS DER CHOLERA IN NEDERLAND.

VERSLAGEN.

BOEKBESCHOUWINGEN.

INGEZONDEN STUK.

CORRIGENDUM.

Blz. 177, reg. 10 v. b., *staat:* 1855, *lees:* 1856.
" 329, " 4 " o., onder Arnhem, *staat:* 55, dit moet open blijven.

DE SCHOOL VAN BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS,

DOOR

G. C. B. SURINGAR.

Met uitzondering van BOERHAAVE en GAUBIUS is er, na SYLVIUS, geen hoogleeraar bij de Geneeskundige Faculteit te Leiden geweest, aan wien meer Europesche roem is te beurt gevallen, dan BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS. En wilde men die drie groote mannen onderling vergelijken, dan zou men erkennen moeten, dat veel van hetgeen door ALBINUS gewrocht werd, alsnog voor onovertroffen gehouden mag worden, en door geene latere wetenschap of kunst is verdrongen geworden, terwijl de geschriften van BOERHAAVE en GAUBIUS, hoe voortreffelijk ook tijdens hunne verschijning, door de latere op geneeskundig terrein gemaakte vorderingen het grootste deel van hunne wetenschappelijke waarde verloren hebben, al is het, dat zij als historische gedenkteekenen uit vroegeren tijd, op onze achting en bewondering blijven aanspraak maken. Zoo iemand, is daarom ALBINUS het waardig, dat wij ons met het nagaan zijner verdiensten opzettelijk bezig houden. Daarenboven was aan dezen beroemden man eene lange, ruim vijftigjarige, akademische loopbaan beschoren, zoodat hij niet alleen tijdgenoot van BOERHAAVE geweest is, maar ook van alle hoogleeraren, die achtereenvolgens, van BOERHAAVE's tijd af tot op VAN DOEVEREN en EDUARD SANDIFORT, leden der Leidsche Geneeskundige Faculteit geweest zijn. Ook daarom zal het eigenaardiger zijn aan ALBINUS een afzonderlijk hoofdstuk te wijden, dan hem, in een vooraf bepaald en omschreven tijdvak van het geneeskundig onderwijs te Leiden, gelijktijdig met andere, tot de Medische Faculteit behoord hebbende hoogleeraren, als handelend persoon te doen optreden.

BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS, 24 Februarij 1697 te Frankfort aan den Oder geboren, kwam als vijfjarig kind, met zijnen vader BERNHARD ALBINUS, over wien wij als BOERHAAVE's vriend en ambtgenoot vroeger gehandeld hebben, in het jaar 1702 te Leiden, en had het geluk dezen zijnen leidsman nog bijna twintig jaren lang te behouden. In het ouderlijk huis en onder het oog zijner moeder, CATHARINA SUSANNA RING — dochter van den Frankforter hoogleeraar in de Regten, THOMAS SIEGFRIED — met zorg opgevoed, vond hij, volgens opgaaf van SANDIFORT, onder de leiding van SOMMERS en WESTERHOF geschikte gelegenheid om zich de voorbereidende, voor het bezoeken der hoogeschool gevorderde, kundigheden, vooral in de oude talen, eigen te maken. Vervolgens als civis academicus ingeschreven, had hij, voor zijne geschied- en letterkundige studiën PERIZONIUS en GRONOVIUS, voor de wis-

kundige en wijsgeerige JACQUES BERNARD en WOLFERD SENGUERDIUS tot leermeesters. Voor het vak zijner keuze genoot hij, behalve het openbaar en bijzonder onderwijs van zijn beroemden vader, dat van BIDLOO, RAU, DECKERS en BOERHAAVE. Reeds tijdens die studiejaren openbaarde ALBINUS zijne bijzondere voorliefde en geschiktheid voor de beschrijvende natuurwetenschappen, daar vooral de beoefening der Natuurlijke historie en Kruidkunde hem bijzonder aantrok (1). De daaraan onder BOERHAAVE besteede vlijt verhinderde hem echter niet, ook met het onderwijs zijner overige leermeesters zijn voordeel te doen. Onder deze was het vooral JOHANNES JACOBUS RAU, die den uitstekenden aanleg van zijnen leerling ALBINUS doorzag. Laatstgenoemde hoogleeraar nam hem daarom in zijne bijzondere bescherming, en zocht zijne studiën, zoo veel mogelijk, te bevorderen. Dit geschiedde niet alleen door het voortreffelijk ontleed- en heelkundig onderwijs, dat ALBINUS met zijne medeleerlingen van RAU ontving, maar vooral ook door de gunst, waarin hij deelde, om dezen zijnen leermeester, bij het verrigten van heelkundige operatiën te vergezellen en ter zijde te staan. Later zal het ons blijken, dat dat voorregt op de vorming van ALBINUS een grooten invloed gehad heeft, en hem voor zijne volgende loopbaan zeer is te stade gekomen.

Na op het einde van zesjarige studiën, zijne akademische examens allerloffelijkst te hebben afgelegd (2), vertrok ALBINUS, overeenkomstig het verlangen van zijnen vader, op het einde van 1718, naar Parijs, om dáár in de gehoorzalen van DUVERNEY, WINSLOW, VAILLANT en ANTOINE DE JUSSIEU, den schat zijner kundigheden uit te breiden. Naauwelijks had hij echter den eersten, geheel aan de beoefening der Ontleed- en Heelkunde gewijden winter te Parijs doorgebragt (3), toen hem door Curatoren der Leidsche hoogeschool, bij besluit van 29 Junij 1719, het Lectoraat in de Ontleed- en Heelkunde werd opgedragen (4). Aan die roeping, welke in den treurigen gezondheidstoestand van RAU hare aanleiding vond, meende ALBINUS zich niet te mogen onttrekken, hoe gaarne hij ook zijn verblijf te Parijs, wáár zoo veel voor hem te zien en te leeren was, zou verlengd hebben. Hij keerde daarom naar Leiden terug en werd, gelijk onder soortgelijke omstandigheden gebruikelijk was, honoris causa, tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd (5). Dat de akademische Senaat hem die eer niet ten onregte bewezen had, bleek reeds terstond bij het uitspreken zijner redevoering over de vergelijkende Ontleedkunde, waarmede hij, 2 October 1719, zijnen post aanvaardde (6). Die Oratie toch beantwoordde door vorm en inhoud zoo zeer aan de van hem gekoesterde verwachting, dat zijne deskundige hoorders aan zijne heldere, daarin ontwikkelde denkbeelden omtrent de wording en ontwikkeling der organische ligchamen hunne onbepaalde goedkeuring schonken, en Curatoren reeds terstond besloten, zijne jaarwedde, welke, volgens hun vroeger besluit, ƒ500 bedroeg, te vermeerderen. Maakte ALBINUS, bij het uitspreken van die Oratie, dankbare melding van zijne toen reeds overledene leermeesters, GRONOVIUS, PERIZONIUS en BERNARD (7), bovenal betreurde hij het, zijnen geliefden leermeester RAU, aan wien hij zich zoo zeer verpligt gevoelde, bij die gelegenheid niet onder zijne hoorders te mogen tellen, vermits deze verdienstelijke hoogleeraar reeds den 18den September l.l. gestorven was (8).

Twee jaren later trof hem de dood van zijn geachten vader, in wiens ledige plaats, naar de algemeene meening, niet beter voorzien kon worden, dan door het gewone hoogleeraarsambt op BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS te doen overgaan. Dat was ook de bepaalde wensch van BOERHAAVE, die dit, in zijne lijkrede op den overledene, met duidelijke woorden had uitgesproken (9). Dien ten gevolge tot Anatomes et Chirurgiae professor ordinarius, en dus tot opvolger van RAU benoemd, 19 October 1721, sprak ALBINUS op 19 November van dat jaar zijne inwijdingsrede uit. Het onderwerp van die Oratie was: *De beste manier, om het maaksel van het menschelijk ligchaam te leeren kennen* (10). Na een kort overzigt over de vroegste lotgevallen der Ontleedkunde gegeven te hebben, doet de redenaar het vruchtelooze en onmogelijke, om door wijsgeerige redenering iets aangaande den bouw van ons ligchaam te leeren kennen, duidelijk uitkomen, om daarna uitvoeriger stil te staan bij den waren en éénigen weg, die tot het verkrijgen van zoodanige kennis leidt. Die weg bestaat in zorgvuldige waarneming en veelzijdig onderzoek, ook met aanwending van het mikroskoop, van kunstmatige inspuiting der vaten, en andere hulpmiddelen, waardoor het fijner maaksel kan aan het licht gebragt worden, en met voorzigtige en oordeelkundige toepassing van alle zoodanige kennis, als door vergelijkend, op dieren bewerkstelligd onderzoek verkregen werd.

Zoo was ALBINUS dan op vierentwintigjarigen leeftijd gewoon hoogleeraar bij de Medische Faculteit der Leidsche hoogeschool, en dus in eene betrekking geplaatst, waarin hij wist groot nut te kunnen stichten, doch met welker aanvaarding hij tevens geene geringe verantwoordelijkheid had op zich genomen. Daarbij kwam, dat hij nu, na den dood van zijnen leermeester RAU, geheel op zich zelven stond, en vroeger als student de Ontleed- en Heelkunde wel met ijver beoefend, doch zich daarop niet met meer vlijt, dan op de overige studievakken, had toegelegd. Niettemin toonde zijn voorbeeld opnieuw, hoe veel jeugdige ijver, met lust en liefde voor wetenschap gepaard gaande, vermag. Zijne lessen toch werden, van den beginne af, met het grootste welgevallen bijgewoond (11), en daaraan werd in dien tijd niet slechts door de studerende jongelingschap, maar gewoonlijk ook door vreemdelingen, die reeds elders hunne studiën voltooid hadden, deel genomen. Die uitkomst bewees aanvankelijk, dat ALBINUS voor de taak, die hij aanvaard had, volkomen berekend was. Weldra bood zich eene geschikte gelegenheid aan, om dit ook buiten den kring zijner hoorders, aan den dag te doen komen. Hij voldeed namelijk aan het verzoek van Curatoren, om van de anatomische praeparaten, door RAU aan de hoogeschool gelegateerd, doch van geenerlei Catalogus voorzien, eene beschrijvende aanwijzing of verklaring op te maken en in het licht te geven. Dat werk werd op allezins voortreffelijke wijze door hem volbragt (12), doch kan, gelijk SANDIFORT te regt opmerkt, alleen door hen, die zich met soortgelijken arbeid hebben bezig gehouden, naar zijne volle waarde geschat worden.

Onder de akademische lessen, door ALBINUS gegeven, moet aan die over de Ontleedkunde de eerste en voornaamste plaats worden toegekend. Dat toch is het tooneel, waarop die hoogleeraar geschitterd heeft, en waarop hij alsnog, door de openbaar gemaakte vruchten van zijnen geest, zijnen eens

verworvenen roem handhaaft. Dat onderwijs begon te regt met de leer der beenderen, dewijl er, zonder eene juiste kennis van deze, bijna geenerlei volledige waarneming of beschrijving van eenig ligchaamsdeel mogelijk is. Om zijne leerlingen daarin niet alleen door zijn demonstratief onderwijs te oefenen, maar hen ook tot eigen studie en herhaling van hetgeen zij aan de voorwerpen zelve gezien hadden, in staat te stellen, besloot hij eene beknopte, niet uit de beste schrijvers bijeengebragte, maar naar de natuur zelve ontworpene handleiding over dat onderwerp uit te geven, waarin tevens de platen van VESALIUS en somtijds ook die van EUSTACHIUS en andere ontleedkundigen werden aangehaald (13). Door laatstgenoemden maatregel wenschte ALBINUS de kleine bijzonderheden, die zich door woorden alleen niet naauwkeurig genoeg lieten aanduiden, aan zijne leerlingen aanschouwelijk voor oogen te stellen. Aan dat doel was tevens zijne duidelijke en beknopte beschrijving allezins bevorderlijk, zoodat bevoegde beoordeelaars toen al het eigenaardige van zijnen, inzonderheid door kortheid en door eene juiste keuze van woorden, uitmuntenden stijl opmerkten en waardeerden. Zag men reeds uit die beschrijving der beenderen, dat aan ALBINUS als ontleedkundige een zelfstandig karakter moest worden toegekend, dit bleek nog duidelijker uit eene soortgelijke beschrijving der spieren, eenige jaren later, met hetzelfde doel door hem uitgegeven (14). Dat werk toch was geheel en al de vrucht van eigen onderzoek, en ALBINUS was, bij het ontwerpen er van, met dezelfde zorgvuldigheid te werk gegaan, als aan geoefende botanisten en zoölogen eigen is, wanneer zij een vroeger onbekend voorwerp voor de eerste keer beschrijven. Daarenboven had hij aan dien arbeid veeljarige vlijt besteed, vermits hij sedert lang gewoon was, de insertie van elke bijzondere spier naauwkeurig na te gaan, de punten van aanhechting met passer en duimstok te meten, daarvan aanteekening te houden, en zelfs de juiste plaatsen, voor de aanhechting van spieren bestemd, op de beenderen zelve met het een of ander kleurend en bijtend vocht aan te duiden (15). Op die wijze werden zijne leerlingen, reeds in zijne inwijdingsrede voor het auctoriteitsgeloof gewaarschuwd, gedurig tot eigen onderzoek, en vooral ook tot het streven naar volledige wetenschap opgewekt. Gelijk zijne geschriften hun daarvoor tot een uitnemend voorbeeld verstrekten, zoo zocht hij hen bovenal door zijne ontleedkundige lessen daartoe op te leiden. Aan die lessen werd, zoo veel mogelijk, de aanwijzing op het lijk zelve, en de verklaring van vroeger vervaardigde anatomische praeparaten dienstbaar gemaakt, doch daarvoor werden tevens ook de platen van EUSTACHIUS en anderen gebruikt. Dat HALLER te regt gezegd heeft: „Solebat ALBINUS in has tabulas publice praelegere," blijkt uit de *Series lectionum*, die op het winter-semester van 1725 en de twee eerstvolgende jaren betrekking hebben. Tot 1745 toe, en dus tot aan den tijd, dat de hoogleeraar het anatomisch onderwijs op zijnen jongeren broeder heeft overgedragen, heb ik genoemde *Series lectionum* geraadpleegd, en is mij daaruit gebleken, dat ALBINUS in zijne lessen, bij afwisseling, de belangrijkste onderwerpen behandelde, zoodat de belangstelling zijner leerlingen ook door die verscheidenheid zal zijn vermeerderd geworden (16).

Heeft ALBINUS als akademisch docent uitgemunt, evenzeer moeten hem als schrijver groote verdiensten toegekend worden. Dat geldt wel hoofdzakelijk

van zijne eigene geschriften, ofschoon men daarom de zorg, die hij als uitgever aan sommige werken zijner beroemde voorgangers besteed heeft, geenszins gering mag achten. Reeds in het begin zijner akademische loopbaan bezorgde hij, gemeenschappelijk met BOERHAAVE, eene nieuwe uitgaaf van de ontleed- en heelkundige werken van ANDREAS VESALIUS, waarin de houtsneefiguren der Baselsche uitgave van 1555, en der aldáár reeds vroeger verschenen *Epitome* door den beroemden graveur WANDELAAR in het koper gebragt werden (17). Aan die uitgaaf werd daarenboven eene belangrijke voorrede toegevoegd, in welke, behalve eene historische inleiding, een uitvoerig levensberigt van den genoemden hervormer der Ontleedkunde van den mensch gevonden wordt. Voor de meening van KESTELOOT en anderen, dat die voorrede door BOERHAAVE zou geschreven zijn, bestaat geenerlei grond. Integendeel doet vorm en inhoud haar als het werk van ALBINUS kennen. De korte, keurige en klassieke stijl toch, waarin hij zoo zeer uitmuntte en BOERHAAVE overtrof, kan in die voorrede, evenmin als in eenig ander door hem vervaardigd geschrift, miskend worden. Meent men echter, behalve de latiniteit, nog eenig ander inwendig bewijs noodig te hebben, dan zou reeds het daarin medegedeelde verhaal omtrent de laatste lotgevallen van VESALIUS en de aanwijzing der redenen, waardoor deze zich zoo zeer den haat der priesters en monnikken berokkend had, tot een toereikend bewijs kunnen verstrekken, dat bijzonderheden van dien aard en in dien vorm medegedeeld (18), te zeer met het vroom en bedachtzaam karakter van BOERHAAVE in strijd zijn, om hem voor den auteur te houden.

Eenige jaren later besloot ALBINUS, de verspreide anatomische en physiologische werken van FABRICIUS *ab Aqua pendente*, FALOPPIA's beroemden leerling en opvolger aan de hoogeschool te Padua, bijéén te verzamelen en op nieuw uit te geven (19), tot welke onderneming te gereedere aanleiding was, dewijl eenige jaren vroeger (1723), alléén de *Opera Chirurgica* van dien schrijver te Leiden in herdruk verschenen waren. — Toonde de Leidsche hoogleeraar daardoor de studie van klassieke schrijvers op prijs te stellen, evenzeer was hij teregt van oordeel, dat de werken van den grooten, in de school van den zoo even genoemden FABRICIUS gevormden, Engelschen geneesheer WILLIAM HARVEY voor zijne studenten onmisbaar waren. Hij voldeed daarom aan het verzoek van een Leidschen boekhandelaar, om aan de in 1737 herdrukte *Exercitationes de motu cordis et de generatione animalium* eene aanprijzende voorrede toe te voegen, waarin de waarde van proefnemingen op dieren en van vivisectiën, en het voortreffelijk daarin door HARVEY gegeven voorbeeld in het licht gesteld worden (20). Evenzeer werd de beoefening der beschrijvende Ontleedkunde, in geene geringe mate, gebaat door het besluit van ALBINUS, om de voortreffelijke en getrouwe ontleedkundige afbeeldingen van EUSTACHIUS, welke men gedurende anderhalve eeuw voor verloren gehouden, doch daarna aan het licht gebragt had, op nieuw uit te geven en van eenen doorloopenden verklarenden tekst te voorzien. De schriftelijke aanteekeningen toch, die van EUSTACHIUS zelven afkomstig en bij diens genoemde nalatenschap gevonden waren, strekten zich alleen tot de acht eerste platen uit, terwijl er voor de veertig overigen, waarvan sommigen zeer talrijke en ook tot inwendige deelen van zoogdieren betrekkelijke figuren bevatten, geenerlei op-

helderende aanwijzing gevonden werd. Dat gemis was wel door den eersten uitgever, den beroemden JOHANNES MARIA LANCISIUS, eenigermate, doch geenszins volkomen vergoed geworden, daar het dien, toen reeds bejaarden en ligchamelijk verzwakten geleerde, noch door eigen onderzoek, noch door het raadplegen van deskundige vrienden, zoo als PACCHIONI, MORGAGNI, FANTONI en anderen, had mogen gelukken, om al de afbeeldingen behoorlijk toe te lichten en te ontcijferen. Die taak werd, 30 jaren later, op eene meesterlijke wijze door ALBINUS volbragt, die daarbij met de grootste naauwgezetheid te werk ging, en geenerlei, bij herhaling op lijken van menschen en dieren bewerkstelligd onderzoek ontzag, om zelfs de kleinste bijzonderheden toe te lichten, zoodat de waarde der genoemde *Tabulae anatomicae*, welke reeds vóór dien tijd, als uitnemende hulpmiddelen bij het onderwijs, eene uitgestrekte aanwending gevonden hadden, daardoor grootelijks vermeerderd werd (21).

Inzonderheid waren het echter de oorspronkelijke, door ALBINUS uitgegeven geschriften, waaraan hij zijnen Europeschen roem te danken had. Deze toch leveren het bewijs op, dat hij als natuuronderzoeker, in de kunst van zien en waarnemen, en in het opsporen van nieuwe daaraan bevorderlijke hulpmiddelen, heeft uitgemunt, en dat hij zich evenzeer het talent verworven had, om de vruchten van zijn onderzoek op eene duidelijke en aanschouwelijke wijze aan anderen mede te deelen. Werd tot de bereiking van laatstgenoemd doel veel bijgedragen door het grootsche en voltooide van de door ALBINUS bezorgde afbeeldingen, evenzeer is die uitkomst, gelijk reeds vroeger werd opgemerkt, voor een deel te danken aan zijnen klassieken stijl en zijne korte, plastische beschrijvingen.

Naar tijdorde moet ik in de eerste plaats melding maken van zijne *Verhandeling over de slagaderen en aderen van het darmkanaal* (22), tot wier bewerking de hoogleeraar aanleiding vond in de omstandigheid, dat de verdienstelijke miniatuur-teekenaar JAN LADMIRAL eenige afbeeldingen van kunstmatig opgespoten ligchaamsdeelen in kleurendruk wenschte uit te geven (23). Daar ALBINUS over de uitvoering van dat werk zeer tevreden was (24), gaf hij reeds in het eerstvolgend jaar eene soortgelijke, insgelijks door afbeeldingen van denzelfden kunstenaar opgehelderde Verhandeling uit, *Over de zitplaats der huidkleur bij de negers en andere menschen* (25). Die bijdrage behelst, met hetgeen er later in de *Annotationes academicae* aan toegevoegd werd (26), eenige, ook met het gewapend oog bewerkstelligde, en door de nieuwste onderzoekingen bevestigde opmerkingen over het zoogenaamd *corpus reticulare* MALPIGHII, dat ALBINUS, in onderscheiding van hetgeen vóór en na hem, door anderen geleerd is, als tot de opperhuid zelve behoorende, en als het inwendig of dieper gelegen deel van deze (pars interior cuticulae — cuticulae tunica intima) deed kennen. Ook deed de hoogleeraar het duidelijk uitkomen, dat er in die inwendige laag der opperhuid, die overigens met deze dezelfde geaardheid heeft, en slechts weeker en meer gekleurd is (27), wel groefjes (foveolae), maar geenszins openingen voor de huid-papillen worden aangetroffen (28), en dat de dikkere en vastere epidermis, die de handpalmen en voetzolen bedekt, reeds van hare eerste vorming af, van de overige opperhuid verschilt (29).

Nog belangrijker was het door ALBINUS uitgegeven plaatwerk, *Over de ontwikkeling van het beenstelsel bij de vrucht* (30), een onderwerp, dat in zijn geheelen omvang noch vóór, noch na hem, ooit met dezelfde zorgvuldigheid en keurigheid is behandeld geworden. Doen toch de zestien, met 162 figuren voorziene en reeds tien jaren vroeger door WANDELAAR, niet naar vooraf vervaardigde teekeningen, maar naar de voorwerpen zelve in het koper gebragte platen, het groote talent van dezen kunstenaar kennen, evenzeer strekken zij ten bewijze van de groote technische bekwaamheid en subtiliteit van den geleerde, die de voorwerpen zelve vervaardigde. Men zal dien arbeid van den hoogleeraar te meer naar waarde schatten, wanneer men in het oog houdt, dat al de afgebeelde voorwerpen van den tronk en de extremiteiten, tot eene en dezelfde volwassen vrucht behoord hadden, en dat desgelijks al de schedelbeenderen van één en hetzelfde, iets jonger individu ontleend waren, terwijl de talrijke overige door ALBINUS bewerkte specimina van dien aard, alleen door hem gebezigd werden om deze en gene bijzonderheden in de verklaring der afgebeelde voorwerpen nader toe te lichten, of de varieteit, die somtijds in het getal of in de plaatsing der beenpunten wordt aangetroffen, te doen uitkomen.

Onder het gering getal van anatomische plaatwerken, die geacht worden aan alle wetenschappelijke eischen te voldoen, en tevens groote kunstwaarde te hebben, bekleedt dat van ALBINUS, *Over de beenderen en spieren* (31), eene zeer voorname plaats. Daaraan werden later nog de afbeeldingen van de *zwangere baarmoeder* en die van de *chylbuis*, de *ongepaarde ader* en de *tusschenribbige slagaderen* toegevoegd, welke stukken wel afzonderlijk, maar in hetzelfde formaat werden uitgegeven, zoodat zij blijkbaar de bestemming hadden, om met de beide groote folianten over de beenderen en spieren in dezelfde boekdeelen gebonden te worden (32). Ofschoon er nu sedert de uitgave van dat groote plaatwerk meer dan honderd jaren verloopen zijn, zoo waren echter de sints dien tijd op het gebied der iconographie gemaakte vorderingen niet in staat om de goedkeuring en bewondering, die de tijdgenooten aan dezen arbeid van ALBINUS geschonken hadden, te verminderen of te doen ophouden. Integendeel zijn bevoegde beoordeelaars van meening, dat de door ALBINUS gegeven afbeeldingen van beenderen en spieren alsnog door geene andere overtroffen zijn, en bijna den stempel der volkomenheid dragen. De hoogleeraar heeft daarvoor dan ook geenerlei moeite noch geldelijke opoffering ontzien (33), en had voor het volbrengen van zijnen arbeid wel met groote moeijelijkheden te strijden, dewijl hij alles alleen verrigten moest, en dezelfde lijken voor de anatomische demonstratiën en voor het vervaardigen der afbeeldingen moesten gebezigd worden, doch had tevens het geluk zich daarvoor te kunnen bedienen van de krachtige en smaakvolle graveerstift van den éénigen WANDELAAR, wiens verdiensten te regt bij ALBINUS hoog stonden aangeschreven (34). Die beroemde kunstenaar was wederkeerig met de belangrijke, hem door den hoogleeraar opgedragen werkzaamheden zeer ingenomen, en besloot daarom, in plaats van Amsterdam, Leiden tot zijne woonplaats te kiezen. Daardoor kon te gemakkelijker de gravure der platen, die steeds regtstreeks en onmiddellijk naar de voorwerpen zelve geschiedde, onder het toezigt en de leiding van den hoogleeraar zelven plaats

hebben, die niet alleen een geoefend kunstkenner was, maar ook het bijzonder talent bezat, om in al wat hij ondernam de beste methode te kiezen. Van het schrander en helder doorzigt, hetwelk aan ALBINUS in dat opzigt eigen was, kan men zich vooral overtuigen door het lezen van de *Historia operis*, die, in plaats van voorrede, aan zijne *Tabulae sceleti et musculorum* vooraf gaat. Ook in zijne overige werken worden doorgaans soortgelijke berigten aangaande de *administratio partium* (later *methodus secandi* genoemd) aangetroffen, die alsnog belangrijke wenken bevatten, en inzonderheid in staat zijn, om den hoogleeraar als handelend persoon te doen kennen en zijne groote technische bekwaamheid in het licht te stellen. — Niettemin werden op de manier, waarop ALBINUS de afbeeldingen voor zijn groote plaatwerk had laten vervaardigen, aanmerkingen gemaakt door den beroemden CAMPER, welke niet onbeantwoord bleven, en aanleiding gaven tusschen twee groote mannen, tot verschil van meening en twistgeschrijf, over een vraagstuk, waarop men ook na dien tijd nog meermalen is teruggekomen. Voor het vervaardigen van ontleed- en natuurkundige afbeeldingen kan men namelijk òf naar de regels der perspectief, zoo als de schilders gewoon zijn te doen, òf meetkundig, op de wijze der architecten, te werk gaan. Bij het volgen der eerste manier wordt het voorwerp uit één oogpunt geteekend, zoodat alle deelen, die buiten dat ééne, regt over het oog liggende punt geplaatst zijn, in verkorting gezien worden; het bouwkundig teekenen daarentegen geschiedt met een wandelend oog, zoodat beurtelings alle deelen van het voorwerp regt tegenover het gezigt geplaatst, en in hare natuurlijke evenredigheid, zonder eenige verkorting, gezien worden. Daar CAMPER van oordeel was, dat men voor natuurkundige afbeeldingen, aan laatstgenoemde manier verreweg de voorkeur moet geven boven het teekenen naar de regelen der perspectief, en daar hij meende, dat ALBINUS en WANDELAAR in strijd daarmede gehandeld hadden, zoo was het minder te verwonderen, dat hij deze zijne zienswijze in het openbaar uitsprak. Hij deed dit in de voorrede van het eerste boek zijner *Demonstrationes anatomico-pathologicae* (35), welke hij met eenen begeleidenden brief, d.d. 21 Januarij 1762, aan zijnen vroegeren leermeester ALBINUS toezond. Dat die door CAMPER gemaakte en ten onregte op alle door laatstgenoemden geleverde afbeeldingen toegepaste aanmerkingen eenigen wrevel bij den Leidschen hoogleeraar hebben opgewekt, schijnt reeds hieruit te kunnen afgeleid worden, dat deze het ontvangen boekgeschenk en den daarbij gevoegden brief, eerst den 17den December beantwoordde, toen hij wederkeerig aan CAMPER een exemplaar van zijn *Liber de sceleto humano*, welks uitgave echter zeer vertraagd was geworden, deed toekomen. In zijnen, bij die gelegenheid geschreven brief wijst ALBINUS de onregtmatigheid van de door CAMPER gemaakte aanmerkingen aan, door op te merken, dat zijne grootere afbeeldingen zoowel van de bloote als met spieren bedekte sceletten, wel uit één oogpunt, maar daarom nog niet, naar de wijze der schilders, als op een korten afstand gezien, vervaardigd waren, maar dat daarentegen voor de geheele beelden een afstand van veertig voeten, als met een oneindigen gelijkstaande, verkozen werd, om op die wijze de minst mogelijke verkorting te doen plaats hebben, en de zóó vervaardigde afbeeldingen met geometrisch geteekende bijna geheel te doen overeenkomen. Alle overige afbeeldingen,

zoowel in het groote plaatwerk, als in zijne vroeger en later uitgegeven geschriften, werden, zoo als ALBINUS er bijvoegt, en ook in de voorrede van zijn toen uitgegeven boek *De sceleto humano* opzettelijk vermeldt, volgens de geometrische manier vervaardigd, zoodat daaraan zoowel door hem, als door zijnen graveur, ongelooflijk veel moeite besteed was. Met die verdediging meende de Leidsche hoogleeraar te kunnen volstaan, te meer, dewijl hij in de vroeger door mij aangehaalde *Historia operis*, vóór de *Tabulae sceleti et musculorum* geplaatst, naauwkeurig had aangewezen, hoe hij zich van een vernuftig uitgedachten toestel bediend had, om de verschillende deelen van het af te beelden voorwerp, hetzij dit op grooteren of korteren afstand geschieden moest, in hare onderlinge plaatsing en evenredigheid, met juistheid voor te stellen (36). De genoemde brief van ALBINUS werd door CAMPER, die inmiddels het hoogleeraarsambt in de Genees- Ontleed- Heel- en Kruidkunde te Groningen aanvaard had, 14 Junij 1764 schriftelijk beantwoord, bij gelegenheid dat hij het tweede boek zijner *Demonstrationes anatomico-pathologicae* aan den Leidschen hoogleeraar toezond. Ook in laatstgenoemd werk had CAMPER aanmerking gemaakt op de door ALBINUS gegeven afbeelding van den sphincter ani externus (37), zoodat ook dit punt op nieuw tot eene repliek aanleiding gaf (38).

Had de Groninger hoogleeraar tot hiertoe alleen de perspectievische manier van teekenen, welke naar zijne meening, in al de voor het overige zeer door hem geprezene (39) platen van ALBINUS gevolgd was, afgekeurd, binnen die grenzen bleef zijne afkeurende kritiek later niet meer beperkt, toen hij in 1767 eenen latijnschen tot den Leidschen hoogleeraar gerigten brief in het licht gaf (40). De daarin geopperde en met groote scherpzinnigheid ontwikkelde bedenkingen toch hadden daarenboven op vele andere bijzonderheden betrekking, vooral ook op het bijwerk, dat WANDELAAR tot bevordering van licht en schaduw, of tot verzachting van harde omtrekken aan de grootere afbeeldingen had toegevoegd. — Ook op dien brief meende ALBINUS niet te moeten zwijgen, maar voor de beantwoording er van het geheele achtste boek der *Annotationes academicae*, in 1768 uitgekomen, te moeten afzonderen, zoodat daarin alle door CAMPER gemaakte bedenkingen opnieuw ter sprake gebragt en achtereenvolgens wederlegd werden. Daarmede werd de langdurige strijd, die zich over een zesjarig tijdvak had uitgestrekt, ten einde gebragt. Dat men daarin echter ook nog later is blijven belang stellen, vindt zijnen grond zoowel in de personen, die den strijd gevoerd hebben, als in de wijze, waarop het door beide geschied is. Op het terrein toch, waarop de wetenschappelijke twist van ALBINUS en CAMPER betrekking had, waren die beide woordvoerders evenzeer te huis, en als kunstenaar behoeft de Leidsche hoogleeraar bij zijnen toenmaligen Groninger ambtgenoot, die echter met zijnen gekuischten smaak en geoefenden kunstzin ook de technische bekwaamheid paarde (41), niet achter te staan, zoodat kenners en beoefenaars der beeldende kunsten uit beider geschriften, welke echter alleen voor hen, die latijn verstaan, toegankelijk zijn, alsnog voordeel trekken kunnen. Daarenboven onderscheidt zich de polemiek tusschen ALBINUS en CAMPER allezins gunstig van vele latere, ook vroegere, twistschriften, door den gematigden toon, die er in heerscht, door de groote achting, welke CAMPER, van wien de eerste aanval

was uitgegaan, voor zijnen uitstekenden leermeester ALBINUS bleef behouden (42) en door wederkeerige vermijding van alle personeele toespelingen of verdenkingen, waardoor letterkundige twisten, ook van groote en geleerde mannen, maar al te dikwijls ontsierd worden. In elk geval is de voortreffelijkheid der talrijke, aan den Leidschen hoogleeraar verschuldigde, ontleedkundige afbeeldingen te meer in het licht gesteld, naarmate, zoowel toen als later, het kenners-oog van vele deskundigen er op gevestigd werd (43).

Behalve het professoraat in de Ontleedkunde was ook dat in de Heelkunde aan ALBINUS opgedragen, voor zoo verre er namelijk van chirurgisch onderwijs, door het geven van theoretische lessen en door de toepassing van sommige anatomische leerstukken, sprake zijn kon. Ware er echter in dien tijd, voor het houden eener chirurgische kliniek gelegenheid geweest, dan zou de hoogleeraar ongetwijfeld ook in het onderwijzen der praktische Heelkunde een bekwaam voorganger geweest zijn. Dat hij daarin RAU tot leermeester, en tevens het voorregt gehad heeft dezen zijnen begunstiger bij heelkundige operatiën ter zijde te staan en de behulpzame hand te bieden, heb ik reeds vroeger vermeld. Reeds als student vond ALBINUS derhalve gelegenheid, om zich aangaande vele kunstbewerkingen aanschouwelijke kennis te verschaffen, doch hij zag te regt in, en dit was ook de meening van zijnen vader en van BOERHAAVE, dat het allezins wenschelijk voor hem was, om, na het verkrijgen van den doctoralen graad aan de Leidsche hoogeschool, elders, en wel liefst te Parijs, eene uitgestrektere oefenschool voor de praktische Chirurgie op te zoeken. Ofschoon het volbrengen van dat goede voornemen gedeeltelijk verijdeld werd, doordien zijn verblijf in Frankrijks hoofdstad, blijkens ons vroeger verhaal, van korteren duur was, dan hij gehoopt had, zoo bleef hij echter in de Heelkunde het grootste belang stellen, terwijl hij, weldra tot opvolger van RAU benoemd, zijne verpligting inzag, ook in dien tak van medische kunst en wetenschap de plaats van zijnen leermeester waardiglijk te vervullen. Reeds in het begin zijner akademische loopbaan maakte hij zich daarom het verblijf van HALLER te Parijs, aan wien hij toen nog, als een zijner voortreffelijkste leerlingen, groote achting toedroeg, ten nutte, om zich door diens tusschenkomst de noodige, door de bekwaamste werklieden vervaardigde heelkundige instrumenten aan te schaffen (44). Ofschoon zijne chirurgicale praktijk, zoo als zijn leerling SANDIFORT verhaalt (45), meestal van consultatieven aard was, doch zich niet alleen tot zijne stadgenooten, maar ook tot elders woonachtige lijders uitstrekte, zoo blijkt echter uit diezelfde bron, dat ALBINUS ook somtijds zelf opereerde. Ten bewijze daarvan kunnen insgelijks enkele door den hoogleeraar zelven aangehaalde gevallen dienen. Eene hardnekkige ontsteking van het oog, die vruchteloos met velerlei middelen bestreden was, werd gemakkelijk door ALBINUS opgeheven, nadat een naauwkeurig onderzoek de werktuigelijke oorzaak, een lang en tamelijk stevig, uit de caruncula lacrymalis voortgesproten en binnenwaarts gegroeid ooghaartje had doen kennen (46). Eene op het bovenste ooglid gezetelde en deszelfs oppervlakte bijna geheel innemende *teleangiectasie* (tumor sanguineus in palpebra, (quem) fragam appellabant mulieres) bij een nog zuigend kind, kon, wegens die zitplaats, niet, zoo als de hoogleeraar anders gewoon was, met een cauterium potentiale behandeld worden, zoodat hij be-

sloot, het zieke weefsel door middel van het mes te verwijderen, nadat hij tot dat einde een, door hem afgebeeld, tweebladig tenaculum had laten vervaardigen, geschikt om alleen het zieke deel der huid te vatten en te doen uitpuilen, doch om den rand van het ooglid, de conjunctiva palpebrae en andere nabij gelegen deelen behoorlijk te kunnen sparen (47). — In hetzelfde werk, waarin die twee waarnemingen gevonden worden, te weten, in de *Annotationes academicae*, waarop ik nog nader zal moeten terugkomen, vindt men daarenboven nog eenige belangrijke, tot het gebied der Heelkunde en der pathologische Anatomie betrekkelijke bijdragen, die evenzeer zijne zorgvuldigheid in het waarnemen en onderzoeken, al mogten slechts likdoorns het voorwerp der behandeling uitmaken (48), als zijne uitgestrekte historische kennis doen uitkomen. Om zich daarvan te overtuigen, leze men zijne waarneming van eene in den karteldarm doorgedrongene buikwonde, die niet alleen aanleiding gaf tot een anus praeter naturam, maar ook tot habituëelen prolapsus, zoodat de binnenste oppervlakte van genoemd ingewand, ter lengte van eene span, naar buiten drong en zich naakt vertoonde (49); zijne beschrijving van een coloboma iridis, dat gelijktijdig met een ovalen vorm der cornea werd waargenomen (50); het zeldzaam geval van eene, in het lijk van een volwassen man aangetroffen, organische sluiting van de vena cava inferior, bij haren oorsprong uit de iliacae (51); de waarneming eener fistula recto-vesicalis, tot wier onderzoek hij door zijn vroegeren leerling HOVIUS te Amsterdam werd in staat gesteld (52), en wat ik meer zou kunnen noemen. Belangrijk zijn ook drie, tot de leer der blaassteenen betrekkelijke, korte waarnemingen. In 1718 woonde hij namelijk eene lithotomie bij van zijn leermeester RAU, die vruchtelooze pogingen aanwendde om den steen naar buiten te brengen. Bij de lijkopening bleek, dat er een calculus in een der uretheres, welke zeer verwijd was, gezeteld, slechts met een gedeelte in de blaas uitpuilde en voor geene verplaatsing vatbaar was (53). In hetzelfde jaar werd genoemde operatie, in zijn bijzijn, door den bekwamen Leidschen heelmeester BORTEL verrigt, die den lijder van een zeer weeken calculus bevrijdde, welks kern uit een afgebroken stroohalm bestond (54). Bij eenen, door doctor LEDEBOER behandelden, ruim tienjarigen, aan calculus onderhevigen, doch aan eene acute ziekte gestorven jongeling, vond ALBINUS in de sterk zamengetrokken blaas eenen gedeeltelijk in een vliezig zakje beslotenen calculus, waaromtrent de nadere bijzonderheden in weinig woorden vermeld, en door eene afbeelding verduidelijkt worden (55). Ook uit andere bijzonderheden blijkt, dat ALBINUS in de leer der calculi en in de daartegen gebezigde lithotomie groot belang stelde. Die kunstbewerking had hij wel, zoo als hij haar door RAU had zien verrigten, zonder evenwel eenige nadere aanwijzing ontvangen te hebben, beschreven (56), doch meende haar later zelf naauwkeuriger te moeten onderzoeken en zijne leerlingen er mede bekend te maken. Hij was daarom gewoon, de lithotomie jaarlijks op het lijk te verrigten en aan te wijzen, terwijl hij in het jaar 1764, in eenige door CAMPER gemaakte aanmerkingen aanleiding vond om op dat onderwerp nog eens schriftelijk terug te komen, ten einde het misverstand, dat uit enkele minder duidelijke woorden was voortgesproten, te doen ophouden (57). In vivo schijnt hij nooit eene lithotomie verrigt te hebben, ofschoon hij, blijkens het aangevoerde, andere

kunstbewerkingen wel eens zelf deed. Als dit geschiedde, opereerde hij, volgens het berigt van een ooggetuige, langzaam en met eene vaste hand (58).

Toen ALBINUS het professoraat in de Ontleed- en Heelkunde ruim 25 jaren lang had waargenomen, gaf hij aan Curatoren zijnen wensch te kennen, om van het grootste deel zijner akademische werkzaamheden, waardoor vooral zijn gezigt veel geleden had, ontheven te worden. Aan dat verlangen werd voldaan, doordien zijn jongste broeder FREDRIK BERNHARD ALBINUS, in Augustus 1745, tot Lector Anatomiae et Chirurgiae werd aangesteld (59), terwijl hij zelf benoemd werd tot Professor Medicinae, om onder dien titel theoretische lessen te geven, hoofdzakelijk over de Physiologie (60). Dat hij in die veranderde betrekking opnieuw nog 25 jaren lang zou mogen werkzaam zijn, zal toen noch door hem zelven, noch door anderen vermoed zijn geworden. Ofschoon ALBINUS, zoo als ons nader blijken zal, gedurende die tweede helft van zijnen akademischen werkkring, geenszins op zijne reeds verkregen lauweren is blijven rusten, zoo bepaalden zijne openbare lessen zich echter alleen tot laatstgenoemd studievak. Dat hij daarin niet evenzeer heeft kunnen uitmunten, als in zijne ontleedkundige lessen, volgt als van zelf uit het standpunt, dat door de Physiologie, omstreeks het midden der laatstverloopen eeuw werd ingenomen. Evenwel is het niet gering te achten, dat ALBINUS blijkbaar naar eene meer positieve rigting dier wetenschap gestreefd heeft. In een der eerstvolgende opstellen zullen wij, over den jongeren ALBINUS sprekende, gelegenheid vinden op te merken, hoe de in diens *Libellus de homine* gedurig voorkomende woorden *latet* en *patet*, de strekking schijnen te hebben om den aard en de grenzen der toenmalige physiologische kennis telkens, bij het behandelen der verschillende onderwerpen, als met een woord aan te wijzen. Al mogt nu genoemd physiologisch handboek werkelijk door den jongeren ALBINUS vervaardigd zijn, zoo zal men daaruit echter te regt besluiten mogen tot den geest van het onderwijs, dat hij in de school van zijnen ouderen broeder ontvangen had (61). Dat deze toch geen voorstander van ijdele bespiegelingen was, en onze zeer onvolkomene kennis aangaande vele physiologische vraagstukken geenszins verbloemde, wordt door SANDIFORT opzettelijk vermeld (62). Ook in dat opzigt was ALBINUS een waardig discipel en ambtgenoot van BOERHAAVE, aan wien hij steeds groote achting bleef toedragen, ofschoon hij later meermalen aanleiding vond om sommige, door zijnen meester begane dwalingen, die uit eene minder juiste anatomische kennis waren voortgesproten, met bescheidenheid aan te wijzen. Te regt toch beschouwde hij de Ontleedkunde, vooral de nasporingen aangaande het fijner maaksel der deelen, als den voornaamsten grondslag der Physiologie, in tegenstelling van de chemiatrische bespiegelingen, die hij meer voor eene bron van dwaling dan van kennis en wetenschap hield. In die overtuiging deelende, had ALBINUS allengs eene, wel niet groote, maar keurige verzameling van anatomische praeparaten bijeengebragt, die tot opheldering der physiologische lessen dienden, en allezins geschikt waren om de belangstelling in dat onderwijs te vermeerderen. De voor het vervaardigen van zoodanige praeparaten gevorderde technische bekwaamheid had ALBINUS grootendeels door eigen oefening verkregen, doordien hij achtereenvolgens verschillende manieren beproefde en de beste bleef volgen. Dit ver-

dient daarom vermelding, dewijl de dwaling van JACOBUS BRUCKERUS (63), volgens wien ALBINUS voor een discipel van RUYSCH gehouden wordt, zoodat hij van dezen de kunst om de fijnere vaten met eene geschikte stof op te spuiten, geleerd zou hebben, achtereenvolgens op de schrijvers van de *Commentarii Lipsienses*, van de *Biographie médicale* enz. is overgegaan, niettegenstaande ALBINUS zelf haar reeds wederlegd had (64). Dat men er, na den dood des hoogleeraars, grooten prijs op stelde, om die door hem zelven, doch geheel voor eigen rekening, vervaardigde praeparaten voor de hoogeschool te blijven behouden, is niet te verwonderen. Curatoren bestemden daarvoor eene som van *f* 14,000 (65), doch vonden gelegenheid, de geheele collectie, bij publieke veiling, voor *f* 6300 aan te koopen (66). — Doch ik mag dienaangaande in geene bijzonderheden treden, dewijl de geschiedenis van het Museum anatomicum der Leidsche hoogeschool belangrijk genoeg is, om daarover later, als er van de hulpmiddelen voor het onderwijs sprake zijn zal, afzonderlijk te handelen. Liever wil ik daarom nog eenige bijzonderheden vermelden, die er toe bijdragen kunnen om BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS als akademisch docent der Physiologie te doen kennen.

Toen de hoogleeraar zijne lessen over die wetenschap begon, had deze nog niet het standpunt bereikt, tot hetwelk zij zich, tien jaren later, allengs verhief, nadat HALLER de beschrijving der talrijke experimenten, waarop hij zijne irritabiliteits-leer grondde, wereldkundig gemaakt had (67). Ofschoon in laatstgenoemd tijdvak, de vriendschappelijke verhouding, die er tusschen ALBINUS en HALLER had plaats gehad, reeds lang was opgeheven, zoo toonde de Leidsche hoogleeraar echter, dat elke op het veld der wetenschap gemaakte ontdekking hem belangstelling inboezemde, en dat hij bereid was vroeger omhelsde meeningen te laten varen of aanmerkelijk te wijzigen, wanneer grondiger onderzoek of nieuwe proefnemingen eene veranderde zienswijze vorderden. Dat was ook het geval met de zoogenaamde irritabiliteits-leer, die, zoo als in ons voorgaande opstel werd aangewezen, talrijke voorstanders in ons vaderland gevonden heeft, en vooral aan de Leidsche hoogeschool is vertegenwoordigd geworden. Ofschoon nu ALBINUS in zijne physiologische lessen geene melding maakte van de benaming, waarmede de toen tot stand gebragte hervorming der Physiologie gewoonlijk bestempeld werd, zoo was het echter, volgens de berigten zijner toenmalige leerlingen duidelijk, dat hem de door HALLER en anderen bewerkstelligde proeven, met de daaruit afgeleide gevolgtrekkingen bekend waren. De minder bepaalde uitdrukkingen echter, welke de Leidsche hoogleeraar gewoon was te bezigen, zoo als *principium movens*, *facultas movendi*, *principium corporis vivi*, waren te algemeen om aan de beteekenis, welke men aan de van GLISSON en HALLER afkomstige benaming hechtte, te beantwoorden (68), vermits ALBINUS het daardoor aangeduide vermogen aan alle deelen van het menschelijk ligchaam, zelfs aan de beenderen en tanden, toekende, zoodat hij even goed het later in zwang gekomen woord levenskracht had kunnen gebruiken (69). Dat ALBINUS evenwel het woord *principium movens* somtijds ook in een meer beperkten zin bezigde, blijkt uit zijn proefondervindelijk onderzoek aangaande de verschijnselen, die in het hart en andere deelen, wier zamenhang met het ligchaam is opgeheven, kunnen opgewekt worden, ten bewijze, zoo als ALBINUS

zegt, dat genoemd vermogen in de deelen zelve gezeteld is, en daarin niet door eene van elders medegedeelde prikkeling behoeft opgewekt te worden (70). Of de hoogleeraar evenwel eene bepaalde meening over het verschil tusschen *sensiliteit*, *contractiliteit* en *irritabiliteit* gehad hebbe, zulks is uit de onvolledige, door anderen gegeven berigten, volstrekt niet op te maken, terwijl hij zelf zijn voornemen, om een werk over de Physiologie uit te geven, niet heeft kunnen volbrengen (71). Wat echter andere physiologische vraagstukken betreft, vooral zoodanige, die uit het fijner maaksel der deelen moeten opgelost, of althans toegelicht worden, bevatten de *Annotationes academicae*, een werk, waarvan achtereenvolgens acht boeken, in een veertienjarig tijdvak (1754—1768) zijn uitgegeven, menige belangrijke bijdrage. Inzonderheid geldt dit van de digestie-organen (72), van die voor de circulatie van het bloed (73), van de leer der uitwendige zintuigen (74), van de generatieleer (75), en van sommige tot de ontwikkelingsgeschiedenis betrekkelijke onderwerpen (76). Al hebben die verschillende opstellen thans, na een honderdjarig tijdsverloop, veel van hun gewigt verloren, zoo zijn zij echter ook nu nog geschikt, om het groote talent van ALBINUS voor anatomisch en physiologisch onderzoek te doen uitkomen.

Bij het geven zijner physiologische lessen volgde de hoogleeraar geenen bepaalden leiddraad, maar behandelde naar vrije keuze, de voornaamste tot dat leervak behoorende hoofdstukken. In den cursus van 1755 begon hij bijv., na de Prolegomena te hebben afgedaan, met de circulatie van het bloed, en in 1756 met de leer der zintuigen (77). Die lessen werden op hoogen prijs geschat, vooral om de schoone anatomische praeparaten, waarmede vele zaken opgehelderd en aanschouwelijk gemaakt werden, en waarvan de verwaarloosde bezigtiging niet vergoed kon worden door naauwkeurige op het Collegie gemaakte en overigens zeer op prijs gestelde Excerpten (78).

Naar mijn vermogen heb ik de voornaamste zaken vermeld, die op de wetenschappelijke loopbaan van ALBINUS betrekking hebben. Uit de door mij ontworpen schets zal, naar ik vertrouw, de slotsom kunnen opgemaakt worden, dat hem onder de grootste ontleedkundigen, die er ooit geweest zijn, eene eervolle plaats toekomt. Met het oog inzonderheid op de beschrijvende Ontleedkunde zal men hem teregt een hervormer zijner wetenschap noemen. Het is daarom ook, dat HALLER, in zijn *Bibliotheca anatomica*, van BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS een nieuw tijdvak dagteekent, en daaraan den titel *Anatomes perfectio* gegeven heeft (79).

Ten slotte moet ik nog, door het vermelden van enkele bijzonderheden, de levensgeschiedenis van den Leidschen hoogleeraar aanvullen. Uit de Acten van den akademischen Senaat blijkt, dat hij tweemaal, in 1726 en 1738 het Rectoraat heeft waargenomen (80), doch zich later van het bekleeden dier betrekking, toen deze hem wederom, in 1758 en 1770, zou zijn te beurt gevallen, verschoond heeft. Toonde hij hierdoor aan zoodanige, voor eervol gehouden betrekkingen weinig gewigt te hechten, hij deed dit evenzeer blijken door den geringen prijs, dien hij stelde op het lidmaatschap van zoogenaamde geleerde genootschappen, ofschoon hem in deze eene der eerste plaatsen te regt zou toegekend zijn, vermits hij ook als geleerde boven de

meeste zijner voorgangers en opvolgers heeft uitgemunt. Voor het overige was hij voor de erkenning van ware verdiensten geenszins ongevoelig, en vond daarin een veelvermogenden prikkel tot duurzame en onvermoeide werkzaamheid. Van naijver jegens zijne vroegere leerlingen was hij mogelijk niet geheel vrij te pleiten. Van zijne polemiek met CAMPER heb ik reeds boven meer opzettelijk melding gemaakt, en wat zijne wetenschappelijke twisten met anderen, vooral met HALLER, betreft, deze hebben thans het grootste deel van hare belangrijkheid verloren, en kunnen alsnog uit de *Annotationes academicae*, waarin ALBINUS gewoon was de eigen woorden zijner bestrijders over te nemen, gekend worden (81). — In de *Resolutiën van Curatoren* wordt vermeld, dat hij in het jaar 1742, onder zeer eervolle aanbiedingen, vruchteloos werd aangezocht, om aan de hoogeschool te Halle het hoogleeraarsambt te bekleeden, in plaats van den beroemden, toen gestorven hoogleeraar FREDRIK HOFFMANN. Dien ten gevolge besloten Curatoren, 8 Februarij 1743, zijne jaarwedde met *f* 400 te verhoogen (82). Evenzoo werd hij, tien jaren later, uitgenoodigd, om als hoogleeraar te Göttingen te willen komen, op zoodanige voorwaarden, als door hem zelven zouden voorgesteld worden (83). — Eerst op zeer gevorderden leeftijd, in December 1765, is ALBINUS in het huwelijk getreden met CLARA MAGDALENA DUPEYROU, weduw van den Wel-Ed. Gestr. Heer LUCAS TRIP DIRKSZ., in leven Commissaris te Amsterdam. In zijne laatste levensjaren was hij door buiklijden dikwijls ongesteld en bezweek daaraan, toen er op het einde van de maand Augustus koorts was bijgekomen, den 9den September 1770, in den ouderdom van 78 jaren en zes maanden (84).

AANTEEKENINGEN.

(1) *Annotat. academic.* Libr. VII. Cap. 20, pag. 101 seq.: „Ego quidem plus operae non impenderam anatomicis, quam partibus aliis: immo vero botanicam naturalemque historiam praecipue excolueram amabamque."

(2) *Act. Facult. medicae.* Vol. II, pag. 131, c. inv., pag. 231: „Die 19 Jul. 1718 BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS, Francofurto-Marchicus, in omni decursu vitae academicae, singularis ingenii, industriae, doctrinae et virtutis specimina postquam dederat luculentissima, denique in tentamine, examine, explicatione et defensione aphorismorum HIPPOCRATIS, talem se praestitit, ut solis Ejus meritis, recusante Cl. Ejus patre, Illi sit oblata facultas, more Majorum adspirandi ad lauream medicam, exigente Ejus singulari conditione, ne obstaret Illi ullum decretum." Scripsit H. BOERHAAVE.

(3) Reperiebam (Lutetiae Parisiorum) tantum eruditorum confluxum, ut me ipsa eorum multitudo consilii reddiderit inopem, quas disciplinas, quosve doctores prae caeteris eligerem. Sed reliquis missis, Anatomiae et Chirurgiae meam operam addicebam. Dum in his totam consumebam hyemem, spe fore, ut cum verno tempore rei herbariae, quae doctrina me usu quodammodo suum fecerat, incumberem, et amoeniore disciplina hyberna taedia mollirem; ecce, nihil minus quam id opinanti, nuntiatur, esse viros eruditione praestantes, qui tam benevole de meis studiis sentiunt, ut credant, illa jam eam maturitatem nacta esse, ut me Proceribus ad munus publicum commendare possent. Quae cum resciscerem, ancipiti cogitatione distrahebar, interrum-

pebantur consilia, revocabar ad docendum, qui discendi amore discesseram." *Orat.* mox laudandae pag. 2 seq.

(4) *Resol. van Cur.* X, pag. 338 seq. In de consideratien, bij hun besluit tot benoeming van ALBINUS gevoegd, verklaren Curatoren, dat RAU gewoon was te zeggen, dat ALBINUS zijn beste student geweest was.

(5) *Act. Facult. med.* l. l., pag. 236 c. i.: "Die 19 Sept. 1719. Quum vir doctissimus B. S. ALBINUS — in censum Candidatorum Medicinae in hac Academia relatus, 19 Jul. 1718, dein vero creatus praelector publicus Anatomes in hac Universitate, impetrasset a Rectore et Senatu academico facultatem capessendi doctoratum in Medicina absque disputatione pro gradu, ex summis certe suis meritis, creatus est Doctor Medicinae ab HERMANNO BOERHAAVE. Conff. *Acta academic.* XIII, 117; ALB. *Annot. acad.* l. l. Libr. VII, pag. 102 seq.

(6) B. S. ALBINI *Oratio inaug. de Anatome comparata, publice habita die 2 Octobris* MDCCXIX, *cum publicum Anatomen et Chirurgiam praelegendi munus in Academia Leidensi auspicaretur.* L. B. 1719. 4°.

(7) *Orat.* l. l., pag 42: "Ingratus, imo impius essem, nisi beatorum virorum GRONOVII, PERIZONII, BERNARDI meminissem, cum me suis praeceptis et disciplina formaverint, elegantioribus literis instituerint, et fundamenta, quibus deinceps caeteras disciplinas exstruerem, posuerint. Haec illis debeo, debiti pertinacem memoriam servabo."

(8) l. l., pag. 43 seq.: "Te cum primis Cl. RAVI, qui in Chirurgia et Anatome immortalem famam Tibi comparasti, compellarem, nisi mea vota mors Tua praeoccupasset. Gratias Tibi agerem pro fideli aliquot annorum in administratione anatomica institutione, et quod me prae caeteris elegeris, cui imposterum, cum a peregrinationibus rediissem, calculo vesicae laborantes secandos commendares, quod eo fine me saepius Tibi comitem assumseris, et privatim encheireses docueris. Gratias Tibi agerem, quod in Illustrium Curatorum consessu tam magnifice ultra merita mea de me testatus fueris. Rogarem Te, ut, cum mihi Anatomen et Chirurgiam publice et privatim instituendi facta sit potestas, quoties Tuo consilio opus haberem, mihi adjutor esse velis, nec eam, quam a Te didici, Anatomen imperfectam manere permitteres. Sed funestus 18 Septembris dies, dies atro carbone notandus, dies iste rei anatomicae fatalis, et spem et vota mea praescidit. Adeone omne, quod ortum est, mortalitas consequitur!"

(9) H. BOERHAAVE, *Orat. acad. de vita et obitu viri Cl.* BERNHARDI ALBINI cet., L. B. 1721. 4°., pag. 7: "Dolenti gratulatur familiae de BERNHARDO SIEGFRIED ALBINO, qui eruditus ivit in artes patrias, ingenio, doctrina, alacritate, virtute, successibus, ultra aetatem felix. Optant, orant, exspectant, Illustres, Amplissimos, sapientes Academiae Patres huic bene merenti de illa persoluturos brevi summum, quod habent, pretium! hoc populi vox, Bonorum hoc vota publica flagitant!" Conf. pag. 54 seq.

(10) *Oratio, qua in veram viam, quae ad fabricae corporis humani cognitionem ducat, inquiritur;* publice habita cet. L. B. 1721. 4°. — *Resol. van Cur.* X, pag. 407 en 411.

(11) SANDIFORT, *Introduct.* l. l., pag. XXXIII: "Artem, qua auditorum animus semper erectus tenetur, ita callebat, ut omnes ipsius verba maximo gaudio exciperent, maxima veneratione praelectionibus adessent. Non nisi quod verum est, demonstrare et adfirmare solitus, terminos, ultra quos exspatiari non licet, ponere solebat certos, sic ut in ipsius schola, quod certum erat distinguere, et in rebus problematicis judicium sustinere, auditores addiscerent." — Voor het houden van die lessen werd hem het gebruik toegestaan van het Auditorium, waarin de Kerkeraad der Engelsche Gemeente zijne vergaderingen hield, en de Lector KOETS zijne duitsche lessen over Mathesis gewoon was te geven. Zie *Resol.* X, pag. 565 seq.

(12) *Index supellectilis anatomicae, quam Academiae Batavae, quae Leidae est, legavit*

vir Cl. JOHANNES JACOBUS RAU, *rogatu Illustr. et Ampl. Academiae Curatorum et urbis Consulum, confectus a* BERNH. SIEGFR. ALBINO, *qui et vitam ejus, et curationem, quam calculosis adhibuit, instrumentorumque figuras addidit.* L. B. 1725. 4°. c. fig. — Voor het volbrengen van dien wetenschappelijken arbeid werd ALBINUS met een geschenk van *f* 150 vereerd (*Resol.* X, pag. 537), en 8 Aug. 1730 werd zijne jaarwedde met *f* 200 verhoogd. *Resol.* XI, pag. 260.

(13) *De ossibus corporis humani libellus.* L. B. 1726. 8°. Te Weenen in 1748 herdrukt en, vele jaren later, door den schrijver omgewerkt en in een geheel nieuwen vorm uitgegeven, onder den titel, *Libellus de sceleto humano.* L. B. 1762.

(14) *Historia musculorum corporis humani.* L. B. 1734. 4°. cum fig.

(15) HALLER, *Biblioth. anat.* Tom. II, pag. 127. Conf. SANDIFORT, *Introd.* l. l. pag. XXVII: „Hanc (musculorum historiam) publici juris fecit, eo effectu, ut omnia super hac re scripta longe post se reliquerit, quum nihil et de anatomica musculorum descriptione, et de usibus eorum contineret, nisi quod notaverit observatione saepe iterata. Auctorem nulla in re, praeter in musculorum, quae retinuit, nominibus, secutus, nullius in ipsa descriptione mentionem fecit, quoniam neque aliunde, quam ex ipsis hominum corporibus, auctoritatem quaerere voluit, neque tantum sibi otium erat, quantum in scriptoribus expendendis esset consumendum. Fini hujus libri adjunxit quatuor tabulas, musculos manus naturali magnitudine exhibentes, tam perfectas, ut aetas nostra nihil simile in hoc genere viderit."

(16) „Partium humanarum, quae cibum et potum concoquunt, fabricam et actionem explicabit. — Procreandi instrumenta explicabit. — *Bartholomaei Eustachii* Tabulas anatomicas illustrabit. — Selectiora anatomica tractabit. — Morborum, quibus oculi tentantur, naturam et curationem tradet. — Manducationem et deglutitionem explicabit. — De urinae instrumentis aget. — Historiam foetus humani tractabit. — Aget de glandulis. — De arteriis. — Zootomiam tractabit. — Anatomica varia tractabit. — De instrumentis respirationis aget. — De oculorum morbis et curatione eorum. — De visceribus abdominis. — Anatomica tractabit."

(17) ANDR. VESALII *Opera omnia anatomica et chirurgica. Cura* HERM. BOERHAAVE *et* BERNH. SIEGFR. ALBINI. L. B. 1725 II vol. fol. max.

(18) Wij hebben niet slechts op het oog de hekelende en sarkastische uitdrukkingen, waarin de schrijver der voorrede de aanmatigende en heerschzuchtige domheid der toenmalige Spaansche priesters en monnikken ten toon stelt, maar vooral het aan VESALIUS zelven ontleende verhaal van den volgenden inhoud: „Castissimos dein sanctosque horum hominum mores prodit, quando narrat hilaris, studiosos suos pulcherrimae meretriculae, in quam deperierat Pater reverendus, cadaver, raptum sepulchro, in theatrum attulisse ad usus anatomicos, in rabiem fere acto monacho. Talia divulgans inflixit vulnus pectori universi Ordinis, sensitque memorem nunquam ignoscentis turbae iram." Vid. l. l. pag. 20.

(19) *Opera omnia anatomica et physiologica, cum praefatione* BERNH. SIEGFR. ALBINI. Leidae, 1737. fol. cum fig.

(20) *Opera, sive exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* cet.; *quibus praef. addidit* BERNH. SIEGFR. ALBINUS cet. L. B. 1737. 4°.

(21) *Explicatio tabularum anatomicarum* BARTHOLOMAEI EUSTACHII, *anatomici summi; accedit Tabularum editio nova.* L. B. 1744. folio. *Auctor recognovit, castigavit, auxit, denuo edidit.* Ibid. 1761. fol. — De woorden *Tabularum editio nova* duiden aan, dat deze naar de eerste te Rome verschenen uitgaaf op nieuw gegraveerd werden, en dat daaraan lineaire figuren, met ingevulde teekenen ter aanwijzing, toegevoegd werden. Vid. ALBINI. Praef. pag. 25.

(22) *Dissertatio de arteriis et venis intestinorum hominis. Adjecta icon coloribus distincta.* L. B. 1736. 4°.

(23) l. l. pag. 3 seq.: „Accidit quippe, ut egregius et industrius artifex Joannes Ladmiral ad me accederet, offerretque se ad icones vivis coloribus distinctas efficiendas, quadam picturae compendiariae specie. Qua in re ut quid posset, experirer, curavi parandam iconem, quam huic Dissertationi addidi, et cujus ocyus, ut desiderabat, producendae caussa, hanc Dissertationem solam emitto, cum aliae atque aliae res me nunc impediant, ne reliqua, quae de plerisque corporis partibus observavi, in ordinem redigam; promittens ea, si haec pauca benigne accepta fuerint."

(24) l. l. pag. 10: „Ne tamen putes, perfunctorie paratam iconem, quam de caetero acri attentione, magnoque labore Artifex perfecit."

(25) *Dissertatio secunda de sede et caussa coloris Aethiopum et ceterorum hominum. Accedunt icones coloribus distinctae.* Leidae Batav. cet. 1737. 4°. — Zoo als bekend is, werden de vier overige, door denzelfden kunstenaar bewerkte, en onder zijnen naam bij dezelfde boekhandelaars achtereenvolgens in het licht verschenen, ontleedkundige afbeeldingen in kleurendruk, naar praeparaten van FREDRIK RUIJSCH vervaardigd, zoodat ik ze daarom onvermeld kan laten.

(26) *Annot. acad.* Libr. I. Cap. I—V, pag. 16—28.

(27) l. l. Cap. II, pag. 21: „Qui scienter detraxerit, cernere poterit, et cohaerere inter se arcte, quanquam tamen separare potui: et naturae esse unius et ejusdem, nisi quod reticulum mollius sit, et coloratius. Quod quoties consideravi, sive quum adhuc cohaerebant, sive tunc, quum separavi; toties visum mihi semper est reticulum ad cuticulam pertinere, ejusque, quum veluti tunicata sit, tunica esse intima, sic satis separabilis."

(28) l. l. Cap. III, pag. 22 seq.

(29) Cap. V, pag. 27: „Exuvias variis embryonibus de manibus pedibusque integras detraxi: detraxi etiam parvulis, qui assecuti nondum erant longitudinem digitalem. Pertenues inveni, totasque translucidas, qua parte ad dorsum manus pedisve pertinent; crassiores autem, magisque opacas, atque albicantiores, totasque firmiores, qua ad volam, quaque ad plantam, et ad partes internas digitorum. Ex quo intelligitur, natura differre cuticulam iis in locis, et non pressione tantummodo continua et attritione solidari per aetatem, et in crassitudinem crescere."

(30) *Icones ossium foetus humani; accedit Osteogeniae brevis historia.* L. B. 1737. 4°.

(31) *Tabulae sceleti et musculorum corporis humani.* L. B. 1747. fol. max. *Tabulae ossium humanorum.* Ibid. 1753. fol. max.

(32) *Tabulae VII uteri mulieris gravidae, cum jam parturiret, mortuae.* L. B. 1748; *Appendix*, Ibid. 1753. fol. max. *Tabulae vasis chyliferi cum vena azyga, arteriis intercostalibus, aliisque vicinis partibus.* L. B. 1757. fol. max.

(33) Vid. Praefatio ad *Academ. Annotat.* Libr. I, pag. 3; Ibid. Libr. III. Cap. XVI, pag. 73: „Et satis fortasse judicabunt fecisse hunc hominem, qui, quum plerique laborem, qui lucro futurus non sit, fugiant, praeter eum etiam quatuor et viginti millia florenorum in tabulas suas curandas edendasque jam impenderit, incerta spe aliquando recuperandi; quamvis hoc quidem non curet, amoreque rei fecerit."

(34) Praef. ad Libr. I. *Academic. Annot.*, pag. 8: „Cujus (artificis) ego saepenumero miratus sum animum, patientiam, constantiam; qui, alioquin acer, nunquam ab hyemali illa contentione discessit, nisi hebes redditus, tardusque, et languidus, plerumque etiam corpore aeger." Conf. Ibid. pag. 10, 15 en 16; Libr. VIII. Cap. XVII, pag. 64 seqq.; et passim locis aliis, quos ALBINUS ipse pag. 65 (i) indicavit.

(35) *Demonstr. anat.-pathol. Lib. I, continens brachii humani fabricam et morbos.* Amstel. 1760. fol. max.

(36) *Tabul. sceleti et musculorum* cet. l. l. pag. 2 en 3.

(37) *Demonstr.* cet. Lib. II, *continens pelvis humanae fabricam et morbos.* Amst. 1762. fol. max, pag. 4.

(38) *Annot. acad.* Libr. VI. Cap. XII. pag. 144 seq.

(39) CAMPER's Brief van 14 Junij 1764, achter de straks aan te halen *Epistola*, pag. 27: »Ik erkenne gaarne, nimmer figuuren gezien te hebben, welke bij die van UWEd. te vergelijken zijn, ik heb er roem van gemaekt dit honderd, jaa duijzende maalen openlijk te verklaaren; ik doe het nog, en zal het blijven doen, zoo lange ik mij verwonderen mag van UWEd. uijtgewrogte werken."

(40) PETRI CAMPER *Epistola ad Anatomicorum principem magnum* ALBINUM. Groningae, 1767. 4°.

(41) J. VAN LEEUWEN, P. CAMPER *als teekenaar, schilder, plaatsnijder, boetseerder en beeldhouwer;* in *Friesche Volksalmanak* voor het jaar 1845, pag. 59—78.

(42) *Epistola* l. l. pag. 3: »Absit tamen, Magne Vir! ut contra meam sententiam, egregia et admirabilia Tua opera anatomica me contaminare velle credas: Obtestor meos quondam Franequeranos auditores, omnes Amstelaedamenses, Groninganos denique, quoties summa cum veneratione nomen Tuum, in publicis privatisque scholis celebraverim? Quoties Te alios industria, sollertia et inenarrabili cura supergressum fuisse dixerim. Confiteor quoque, hac data occasione, confiteborque semper, me ex Tua docendi et scribendi praeclarissima methodo didicisse, quid in iconibus requiratur, ut perspicuae sint, et verae. Multum etiam temporis, cujus tamen me nunquam poenitebit, consumpsi, ut artem, quam in tabulis Tuis adhibuisti, probe intelligerem; multum quoque in EUSTACHII consummatis iconibus, quarum virtutes Tu solus perspexisse mihi videris. Haec non blandiendi caussa animadverto, sed publice testandi, quantum imprimis Tibi debeam, quantum omnes, qui corporis nostri structuram accurate cognoscere student."

(43) R. VAN EIJNDEN, *Verhandeling over den nationalen smaak van de Hollandsche school in de Teeken- en Schilderkunst:* in *Verhandelingen van* TEYLER's *Tweede Genootschap*, St. V. Haarlem, 1787. 4°. pag. 120 seq. H. SCHLEGEL, *Verhandeling over de vereischten van natuurkundige afbeeldingen.* Ibid. St. XXV. Haarlem, 1849, pag. 14 seqq., 52 seqq. L. CHOULANT, *Geschichte und Bibliographie der anatomischen Abbildung, nach ihrer Beziehung auf anatomische Wissenschaft und bildende Kunst. Nebst einer Auswahl von Illustrationen* cet. Leipz., 1852. 8 maj. pag. 113 seqq.

(44) *Epistol. ad* HALLERUM, 11 Nov. 1727, 17 Januar. et 20 Febr. 1728; in *Epistolarum ab eruditis viris ad* ALB. HALLERUM *scriptarum*, Part. I. Vol. I. Bernae, 1773. 8°. pag. 2, 6 et 10.

(45) *Introductio*, l. l. pag. XXXII.

(46) *Annot. acad.* Libr. III. Cap. VIII, pag. 32 seq.

(47) l. l. Libr. VII. Cap. XVI, pag. 88 seqq.

(48) l. l. L. VI. Cap. VI, pag. 52 seqq.

(49) L. II. C. VIII, pag. 31 seqq.

(50) L. VI. C. III, pag. 49 seq.

(51) L. VII. C. IX, pag. 80.

(52) L. VII. C. XIII, pag. 83 seq.

(53) L. VII. C. X, pag. 80 seq.

(54) L. VII. C. XI, pag. 81.

(55) l. l. C. XII, pag. 82 seq.

(56) *Index supellectilis Ravianae* cet. l. l. pag. 2: »Eam autem (calculorum curationem) ipse nulli, quod sciam, aperte unquam explicavit, sed multos passim ad vi-

dendum admittere solebat; in quibus mihi quoque esse licuit, toto isto tempore, quo Leidae docuit. Quae tunc vidi et sedulo notavi, hic accurate recenseo."

(57) L. VI. C. XIII, pag. 148 seqq.

(58) SANDIFORT, *Introd.* l. l. pag. XXXIII: „Operationes chirurgicas, si forte illas instituebat ipse, certa sed lenta manu peragebat, Chirurgos in instituendis illis adjuvabat, eorum Collegii praeses a morte BOERHAAVII dictus."

(59) *Resolut. van Curatoren* XIII, pag. 94 seq.

(60) l. l. pag. 96 seq. Conf. Ibid. pag. 149, alwáár vermeld wordt, dat B. S. ALBINUS dat nieuw professoraat, hetwelk hem op 20 Augustus was opgedragen, den 25sten October van het volgende jaar (1746) aanvaard heeft met eene Oratie *de natura humana* cet., die evenwel niet gedrukt is.

(61) HALLER, *Bibl. anat.* II, pag. 720: „Physiologiae compendium, cujus eo majus pretium est, quod visa et cogitata Ill. fratris contineat. Magna cum consideratione scriptum est compendium, ne temere semivera pro veris doceantur: etsi non putem, ullum unquam scriptorem integre potuisse hypothesi abstinere. In minutam anatomen non descendit, neque id moles libri tulisset; sed ut vera tamen et inconcussa diceret, et quam latinissime, plerumque studuit."

(62) SANDIFORT, l. l. pag. XXXIII: „Non nisi quod verum est, demonstrare et adfirmare solitus, terminos, ultra quos exspatiari non licet, ponere solebat certos; sic ut in Ipsius schola, quod certum erat distinguere, et in rebus problematicis judicium sustinere Auditores addiscerent."

(63) *Pinacotheca scriptorum nostra aetate literis illustrium.* Aug. Vindel. Dec. V. n°. 6.

(64) *Annot. acad.* Libr. VII. Cap. XX, pag. 101 seqq.

(65) *Resol. van Curat.* XIV, 267 vs. (26 Aug. 1771).

(66) l. l. pag. 268.

(67) *Act. societatis regiae scientiarum Gottingensis.* Vol. I. Gott. 1752. 4°.

(68) J. H. DE BRUNN (Medici Scaphusiensis) Epistol. ad HALLERUM (Leidae 30 Sept. 1753); in *Epistol. ab eruditis viris ad* ALB. HALLERUM *scriptarum* Part. I. Vol. III. Bernae, 1774, pag. 418: „In praelectionibus suis physiologicis revera irritabilitatem docet, eamque ex tuis propriis experimentis probat, Teque autem nunquam allegat; non quidem utitur vocabulo irritabilitatis, sed vocat principium movens, facultatem movendi, quae inest partibus omnibus, imo et durissimis etiam; quanquam in partibus duris id principium videre non possumus, quare id inesse negaremus, se non perspicere credit; in durissimis dentibus hoc principium quoque ponit, dens enim in quo vis puncto sentit, dentem evulsum non tantas perferre amplius posse vires, ac anteacum principium movens adhuc in eo fuerit; in quocunque igitur corporis nostri puncto id principium adesse, ac differentiam inter vivum ac mortuum constituere affirmat."

(69) l. l.: „Principium hocce observamus, inquit, in turgido isto, quod in vivis videmus, quodque momento mortis evanescit, cum omnia collabuntur ac flaccida fiunt; id principium quoque vult observare in splendore isto oculorum, qui, cum oculi in morte frangantur, evanescit."

(70) l. l.: „Nec hoc principium aliunde ad partes deduci, sed in singulis partibus sedere affirmat, quod cum corde evulso aliisque ad irritabilitatem pertinentibus experimentis probat."

(71) DE BRUNN, l. l. pag. 417 seq.: „ALBINUS senior proximis sequentibus annis opus suum physiologicum se nondum edere posse credit, cum alii labores nimis eum impediant."

(72) *Annot. academ.* Libr. VII, Cap. I, pag. 3 seqq.; L. II. C. VII, pag. 27 seqq.; L. III. C. II, pag. 14 seqq.; ibid. C. IV, pag. 25 seq.; C. XI, pag. 52 seqq.

(73) l. l. L. II. C. XVI, pag. 61 seqq.; L. III. C. I, pag. 3 seqq.; L. IV. C. VIII, pag. 30 seqq.

(74) L. I. C. XIV et XV, pag. 55 seqq.; L. I. C. VIII, pag. 33; L. III. C. XVI, pag. 811 seqq.; L. VII. C. IV, pag. 38 seqq.; L. III. C. XIV, pag. 59 seqq.; L. VII. C. VII, 77 seq.; L. IV. C. II, pag. 14 seqq.

(75) L. IV. C. III, pag. 16 seqq.; L. VII, C. V, pag. 43 seqq.; L. I. C. X, pag. 35; ibid. C. XVIII et XIX, pag. 68 seqq.

(76) L. I. C. XIII, pag. 52 seqq.; L. II. C. I—III, pag. 3 seqq.; L. VI. C. I et II, pag. 3 seqq ; L. VII. C. VI, pag. 46 seqq.; C. XVII, pag. 91 seqq.; L. IV. C. I, pag. 3 seqq.; L. III. C. III, pag. 23 seq.; L. I. C. VI, pag. 28 seqq.; L. III. C. XVI, pag. 95 seqq.

(77) J. C. RAMSPECK in HALLERI *Epist.* vol. III, pag. 525: „In lectionibus suis, prolegomenis finitis, de circulatione sanguinis incepit, quam nondum absolvit. Pulcherrima jam aliquot praeparata ibi vidi, imprimis arteriarum tunicas." Idem, ibid. vol. IV, pag. 19: „Hora decima ALBINI lectiones physiologicas summa cum animi voluptate adeo, cujus magni certe viri aurea praeparata obstupescens non possum quin admirer. Doctrinam de visu nunc explicat omnesque oculi partes mirifico artificio injectas ac praeparatas demonstrat" cet.

(78) De zoo even genoemde leerling van HALLER, JACOBUS CHRISTOPHORUS RAMSPECK berigt dienaangaande in Febr. 1756 (*Epistol. ad* HALLERUM vol. IV, pag. 6) het volgende: „In curriculo suo physiologico ALBINUS pergit, nobisque egregia sua monstrat praeparata, quae cum summa semper contemplor admiratione; ne unicam adhucdum ejus neglexi lectionem. Collegium ejus manuscriptum admodum correctum et completum, atque paucos ante annos ab amico quodam satis exacto in calamum exceptum nunc describo."

(79) Libr. IX. Tom. II, pag. 126 seqq.

(80) Zijne beide, te dier gelegenheid gehouden Oratiën, waarvan de laatste (8 Febr. 1739) handelde *de arte sanitatem conservandi*, zijn evenmin in het licht verschenen als zijne vroeger genoemde Rede, *De natura humana* cet.

(81) *Acad. Annot.* Libr. III. C. XVI; L. IV. C. XIV; L. V. C. I et II.

(82) *Resol.* l. l. Vol. XIII, pag. 6.

(83) DE BRUNN, *Epist. ad* HALLERUM (30 Sept. 1753), l. l. vol. III, pag. 418: „Dn. DE MUNCHHAUSEN ipsi (ALBINO) scripsit, an sub certis conditionibus Gottingam venire vellet, tuncque ipse eas proponat conditiones, ALBINUS autem statim id recusavit."

(84) Ofschoon in 1770 reeds de gewoonte had opgehouden, dat er na den dood van een hoogleeraar eene lijkrede werd uitgesproken, zoo heeft het echter aan geene uitvoerige levensberigten van ALBINUS ontbroken. Onder deze munten die van EDUARD SANDIFORT door naauwkeurigheid uit, zoowel in de *Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek* cet. D. VII. 'sGravenhage, 1770, blz. 673—682, als in de *Introductio*, l. l. pag. XXIII—XXXIV. Hetzelfde geldt van het berigt in de *Bibliothèque des sciences et des beaux arts*, vol. XXXVI, pag. 416—465, hetwelk TE WATER meent aan den hoogleeraar ALLAMAND te moeten toeschrijven.

BEHANDELING VAN CROUP.

Voorgedragen in eene Vergadering der tweede Commissie van den Geneeskundigen Kring te Amsterdam. Januarij 1866.

DOOR

Dr. H. FABIUS.

Une étude utile et bien digne d'intérêt, étude déja faite mais encore à faire, est celle de l'examen comparatif des différents traitements du croup.

Dr. EUGÈNE MOYNIER, *Trachéotomie. l'Union Médicale*, 1866, 16 Janv. n°. 6, p. 85.

M.M. H.H.!

Eens, — wij allen toch hebben
in 't leven zoo'n treurige stonden! —
Daer streek over het blank
en vreedzaem-schitterend huisken
Plotslings de kroep, afschuwlijke gier,
op donkere vlerken,
Neêr, en sloeg om de keel
van 't weerloos jongsken de klauwen.
Wie zag nooit, eilaes!
in die klauwen onschuldige lammren
Worstlen? — De schaduw des doods
vult langzaem hunne engelenoogen;
En daer ratelt hun uit
de aschkleurige lippen zoo acklig
En zoo vreemd een geluid,
dat ge waent 't is de wekker der graven,
Die in hun rochlende borst
alreeds van zijn morgend het lied kraeit.
t Jonsken bezweek. Als een dief,
in de jammrende wooning geslopen,
Voerde de dood hem weg.
Daer klonken verscheurende snikken,
Hoofden, die tegen den muer
aenbonsden: — o! smerten der ouders
Scheurende in kreten uit 't hert,
Geen menschlijke tael kan u malen!

(JAN VAN BEERS' *Levensbeelden*, pag. 38.)

Dus bezong de bekende dichter JAN VAN BEERS, op aandoenlijke wijze, een treurtooneel, gelijk het zich dikwijls 1) aan het oog van den arts voordoet: een lief kind, plotseling door den moorddadigen croup aangegrepen, dat, na een martelenden strijd van weinige dagen, bezwijkt.

„Qu'est-ce que le croup?" vroeg Keizer NAPOLEON I in 1807 aan CORVISART, toen een, ook hem zoo lief, kind van Koningin HORTENSE door die ziekte was gedood. „Qu'est-ce que le croup?" — „Une maladie horrible et incurable." was het antwoord. „Incurable," hernam de keizer; „savez vous bien que le mot est cruel pour l'humanité et honteux pour la science? Je donne 60,000 francs à celui qui en trouvera le remède."

Schier twee menschen-leeftijden zijn sinds die woorden vervlogen.... indien diezelfde vraag: „*wat is croup?*" hier in deze bijeenkomst van Geneeskundigen gedaan werd, zouden wij in staat zijn een meer voldoend antwoord te geven? Voorzeker zouden de meeningen omtrent den aard en de geneeslijkheid dier ziekte zeer uiteenloopen.

Wanneer wij de verschillende schrijvers, ook van den laatsten tijd, over croup raadplegen — en er zijn er velen: Dr. FRIEDRICH PAULI citeerde in zijn belangrijk werk over die ziekte, voor weinige maanden in het licht verschenen, ongeveer 750 schrijvers (*Der Croup*, Würzburg, 1865) — dan ontwaren wij ten duidelijkste, dat er nog geene zekerheid bestaat omtrent den aard en het wezen dier krankte.

Volgens sommigen kan zij epidemisch heerschen, volgens anderen komt zij slechts sporadisch voor. STROMEIJER zegt: „Croup heerscht evenmin epidemisch als pneumonie, van welke men dikwijls even goed kan zeggen: de epidemie heerscht om rekruten bij N. O. wind te laten exerceren en marschen maken."

Terwijl de een (Prof. ABELIN, Stokholm *Journal für Kinderkrankheiten*, 1865, Mai und Juni, pag. 364) zegt: „de zuivere croup is eene van algemeene bloedvergiftiging onafhankelijke exsudatieve ontsteking van het slijmvlies der luchtpijp," roept de ander (BARTHEZ): „le croup et l'angine couenneuse ne doivent pas être séparés." Terwijl STROMEIJER verklaart (*Verletzungen und chirurgische Krankheiten der Halsgegend*. Freiburg, 1865): „de croup onderscheidt zich evenzeer van diphtheritis als pneumotyphus zich van eene gewone pneumonie onderscheidt," getuigt PAULI (pag. 19): „Croup ist und bleibt, nach unseren Beobachtungen, nur Theilerscheinung der Diphtheritis, er ist eine localisirte Diphtheritis — aus ihm kann sich aber allgemeine Diphtheritis herausbilden" en verzekert Dr. A. MILLET (*Traité de la diphtherie du larynx — croup*. Paris, 1863): „Chaque auteur a défini le croup à sa façon. Quant à nous, voici notre définition: le croup est une maladie spécifique du larynx, se propageant quelques fois à la trachée et aux bronches, de même nature que l'angine couenneuse, coïncidant souvent avec

1) Hier in Amsterdam sterven jaarlijks gemiddeld 152 kinderen aan croup.

In 1854	53		In 1858	194
„ 1855	155	Zie: *Epidemiologische*	„ 1859	149
„ 1856	152	*Verslagen van den Ge-*		——
„ 1857	213	*neeskundigen Kring.*	In 6 jaren 916.	

elle," en zegt A. LABOULBÈNE (*Recherches cliniques et anatomiques sur les affections pseudomembraneuses.* Paris, 1861): »le croup et l'angine couenneuse; ces deux manifestations de la diphtherie." N. JODIN (Paris, 1859) noemt croup niets meer of minder dan *schimmelvorming*. De overdraging van het druivenoïdium op den mensch is oorzaak van het thans zoo menigvuldig verschijnen van diphtheritis. BUZORINI (Stuttgart, 1836) noemde croup een *typhus*. ENZ (in Maulbronn) eene *ruggemergsziekte*. LUSZINSKY eene *algemeene dyscrasie*. F. W. HEIDENREICH (Erlangen, 1841) een door het geheele ligchaam verbreid ziekteproces en wel vermeerderde »*Plastik*," DORFMÜLLER een *pseudophlogose*, HENNEMANN eene *Rheumatalgie*, FUCHS (*Lehrbuch*. Göttingen, 1846) eene *typhoïde*, *laryngocace*. LOBSTEIN houdt croup voor een *catarrh*, die het *achtste zenuwpaar* doet medelijden. PORGES (*Wiener Medicinisch Wochenschrift*, 1859) noemt croup zoo min eene genuïne ontsteking als eene locale ziekte, wijl het weefsel van trachea noch larynx daardoor veranderd wordt. De ziektehaard van croup is niet in het bloed maar in de *lymphklieren* te vinden, die in menigte om larynx, trachea en bronchi gelegen zijn. Hij houdt de stikkings-aanvallen voor werking van het croup-miasma op de halszenuwen. PAULI, wien wij bovenstaande literatuur voor een gedeelte ontleenden, zegt: gelijk variolae en varioloïden graden zijn van dezelfde ziekte, zoo ook de meer oppervlakkige croup en de dieper gevestigde diphtheritis.

De een spreekt van croup, pseudocroup, asthma millare en angina diphtherina. De ander van croup, pseudocroup en asthma millare. De derde onderscheidt asthma millare niet van pseudocroup. PAULI zegt: »Wenn noch jetzt Einige in diesem MILLAR'schen *Asthma* eine von Croup und Pseudocroup verschiedene Krankheit suchen, so liefern sie dadurch nur den Beweis, dass sie ihre Studien darüber weniger am Krankenbette, als am Schreibtische gemacht haben" (pag. 8). Een vierde maakt geen onderscheid en noemt alles croup in ligter of heviger graad. WUNDERLICH 1) bijv. noemt pseudocroup den ligteren vorm van primairen croup. WITTMAACK vindt geen rationelen grond voor indeeling in echten en onechten croup. »Wir kennen," zegt hij, »zur Zeit nicht pathognomische Genera, sondern nur Variationen der identischen Krankheit." Een vijfde spreekt nog bovendien van intermitterenden croup, waaromtrent een ander spottende zegt: »evenmin als een steen in de blaas kan intermitteren doet een pseudomembraan zulks in den larynx." Zoo heerscht er verschil in alles wat omtrent den aard en het wezen van croup wordt medegedeeld; ook wat de prognose betreft.

»Une maladie incurable!" sprak CORVISART. Vele Geneeskundigen bevestigen die uitspraak en noemen den waren croup eene schier onherstelbare ziekte. Terwijl LUCZINSKY van 90 croupzieken slechts 15 (carb. potass.), HÖNERKOPF (sulphas cupri) van 51 lijders 3 en JURINE van 28 slechts 3 verloren door den dood, gelukte het anderen zelfs niet één hunner crouplijders te redden (Prof. ABELIN (BEHREND's *Journal* 5/6), PAULI, pag. 67). RIECKE en CLESS verloren ze allen. ANDRAL, GUERSANT, BOUDET en VAUTHIER genazen ge-

1) Band III. Abth. 2, pag. 74: »Man hat diese leichteren Formen wohl auch als Pseudocroup bezeichnet."

middeld slechts één van hunne 10 crouppatiënten. PAULI zag van 75 croupgevallen 68 in den dood eindigen.

Doch genoeg, naar ik meen, om u herinnerd te hebben, dat de meeningen omtrent den aard en het wezen van croup verre, zeer verre uiteenloopen en dat van deze ziekte nog geene verklaring gegeven is, die alle geleerden bevredigt. Gij zult van mij wel niet vergen, dat ik trachten zal die verschillende gevoelens tot één te brengen, nu ik mij tot taak gesteld heb de beste behandelingswijze van croup te bespreken. Ik mogt daartoe echter niet overgaan, zonder uwe aandacht kortelijk bepaald te hebben bij den strijd, die nog altijd bestaat over het wezen dier ziekte, daar hij van zoo belangrijken invloed is geweest en nog is op de wijze, waarop zij behandeld werd en wordt. Gunt mij het genoegen u het een en ander over de croup-therapie mede te deelen.

Er bestaat, zoo dacht ik dikwijls, eene omgekeerde evenredigheid tusschen het aantal middelen, ter genezing eener ziekte aangeprezen, en het aantal der van die ziekte door medicamenten herstelden. Deze waarheid, indien ik zoo spreken mag, vindt bevestiging in de croup-therapie. Groot, zeer groot is het aantal hulpmiddelen, dat ter herstelling van croup wordt aangewend. Ik deel ze in drie reeksen:

1°. Middelen, die gezegd worden den croup te aborteren;

2°. " die de vorming of op nieuw vorming van schijnvliezen heeten te beletten;

3°. Middelen, die de pseudomembraan verwijderen of onschadelijk maken.

I. Wij hooren herhaalde malen gewagen van croupgevallen, die in één avond plotseling ontstaan en even snel genezen zijn. "Ons kind heeft gisteren avond een hevigen croup gehad," wordt ons dikwijls verhaald; "wij hadden braakwijn bij de hand en legden eene pap op het keeltje en gelukkig is de aanval gebroken," of wel: "de Doktor was er gaauw bij, hij ordonneerde bloedzuigers en een braakmiddel en van morgen sprong het kind weder door de kamer." Of in die gevallen croup bestaan heeft is eene moeijelijk te beantwoorden vraag. Sommige artsen noemen dat lijden croup, andere pseudocroup, andere asthma millare, andere weder catarrh en zwelling van den larynx met kramp van de stemspleet. Het eigenaardig blafgeluid, dat men bij croup gewoon is te hooren en dat ons nog altijd eene koude rilling door de leden jaagt, wanneer wij het voor het eerst bij een lijdertje waarnemen, wordt in die gevallen gehoord. Nu zijn wij ten volle overtuigd, dat niet enkel bij croup die blafhoest gehoord wordt. Ik herinner mij nog levendig, dat hij door mij vernomen werd bij een knaapje, dat zich de keel had gebrand door uit een trekpot eene teug zeer heete thee te snoepen. Maar even waar is het, dat wij soms 's avonds ontboden worden bij kinderen, die plotseling zijn ziek geworden en alle verschijnselen vertoonen van croup, voor zoo verre die bij den aanvang dier ziekte zijn waar te nemen, dat wij dien aanval als croup behandelen en.... dat na een paar uur alle symptomen geweken zijn, uitgezonderd een nablijvende catarrh. Ik voor mij houd die toestanden niet voor croup. Anderen gelooven hier croup geaborteerd of ge-

nezen te hebben. Een paar bloedzuigers of een vesicatorium of een warme pap op het keeltje, dadelijke amputatie van de amandelen, volgens BOUCHUT, haar uitvinder, „*un excellent moyen préventif du croup*," warme waterdampen in het vertrek, afleiding op het darmkanaal, calomel, chloras of carbonas kalicus, tartarus emeticus, sulphas cupri of ipecacuanha, naarmate de arts croup voor zuivere ontsteking of voor een ander lijden houdt, worden aangewend en.... de zieke geneest dadelijk. Hij, die deze aandoening croup noemt, verkrijgt eene zeer fraaije statistiek van herstelden.

Maar hoe het zij, ieder ervaren, ieder consciencieus arts geeft van die of dergelijke middelen, of hij den anderen morgen van diagnose veranderen zal of niet. Ik vond onlangs in BEHREND's *Journal für Kinderkrankheiten* (Mai und Juni, pag. 364) dat Prof. ABELIN geheel van hetzelfde gevoelen was. „Ik heb het mij," zegt hij, „wegens de moeijelijkheid der diagnose, tot regel gesteld, in het eerste begin der ziekte alle dubbelzinnige gevallen, totdat ik volle zekerheid bekomen kan, van het eerste oogenblik af, als waren croup te behandelen, doch ik verschoof de diagnose te noemen, totdat deze zeker geconstateerd was om de aanverwanten niet zonder noodzaak te beangstigen." Hij zegt verder: „De onbeduidendste symptomen van catarrh, in trachea en larynx, behandele men als vreest men waren croup. Hierbij wordt niets verloren.".... Ik voor mij houd deze aandoeningen — die plotseling genezen croupgevallen — voor catarrh van den larynx met zwelling van het slijmvlies, welligt vergezeld van kramp der stemspleet. Ik geloof, dat het braakmiddel, de pappen en de bloedzuigers antispasmodisch gewerkt hebben en dat het beangstigend symptoom daardoor is verwijderd. Nooit echter geef ik dan tartarus emeticus of calomel of wend ik daar bloedontlasting aan. Hoofdvereischte in de behandeling van croup is: het zoo veel mogelijk vermijden van verzwakkende middelen. Niemand weet hoe lang de strijd tusschen leven en dood zal duren en hoe veel kracht de zieke noodig zal hebben om den strijd uit te houden. Niemand weet of hij later tot tracheotomie zijne toevlugt zal te nemen hebben. Men kan de braking even goed door ipecacuanha als door de zoo even genoemde metalen opwekken. Men kan afleiding op het darmkanaal ook door andere middelen, prikkelende lavementen, aqua laxativa bijv., even goed zoo niet beter dan door calomel veroorzaken. Bloedontlasting is niet noodzakelijk. Gedurende de laatste jaren wend ik geene bloedontlasting meer aan bij croup en ik ben veel gelukkiger in de behandeling dan vroeger, doch over dit een en ander later; dit echter vergete men nooit, *dat het pligtmatig, dat het verstandig is geen maatregel te nemen, van welken niet bewezen kan worden dat hij nuttig is, maar van welken men kan veronderstellen dat hij in vele gevallen schadelijk werkt* (ABELIN). Men trachte den croup te aborteren of men vange de behandeling aan door ipecacuanha als emeticum toe te dienen, eene warme pap op de keel te leggen en heete waterdampen in de digtst mogelijke nabijheid van het kind te ontwikkelen. Bij croup geeft deze handelwijze verzachting, bij pseudocroup genezing of, volgens sommigen, aborteert zij croup.

II. De *pseudomembraan* is het belangrijkste verschijnsel bij den croup, is het *eenige* symptoom, dat de aanwezigheid van croup bewijst. Voor 200 jaren kwam men tot de wetenschap, dat er bij croup een membraan kon uitgestoo-

ten worden (CH. BENNET, 1656). Onze NICOLAUS TULPIUS 1) sprak het in 1685 uit, dat een schijnvlies zich in de trachea vormde. De naam van *croup*, een Engelsch-Schotsch woord, in 1713 aan onze ziekte gegeven, beteekent *verstopping*, *insnoering*. Volgens sommigen wordt het witte huidje, dat soms op de tong der jonge kippen voorkomt en in Duitschland *pips* genoemd wordt, in Engeland *croup* geheten. De *vorming* van die membraan, de *verstopping* van de luchtwegen door die membraan, tracht de arts te voorkomen. De abortieve behandeling, zoo even genoemd, moet daartoe leiden. Maar hoe zal men weten of men de vorming voorkomen heeft, terwijl het bestaan van het huidje het eenig afdoend bewijs voor het bestaan van croup is? Toch trokken de geneesheeren, vooral de Engelschen en Amerikanen, later de Franschen, terstond tegen die vorming te velde. De croup is eerst laat in Frankrijk bekend geworden. In 1783 schreef de Société Royale de Médecine de Paris eene prijsvraag uit: „*Si la maladie connue en Ecosse et en Suède sous le nom de croup ou angine membraneuse existe en France.*" Hoewel Dr. AUGUST HIRSCH (*Handbuch der historisch-geographischen Pathologie.* Erlangen, 1862—1864. Bd. II, pag. 116) mededeelt, dat BAILLOU het eerst den croup heeft erkend en omtrent eene autopsie in 1576 het navolgende schreef: „Chirurgus affirmavit se secuisse cadaver pueri ista difficili spiratione, et MORBO (ut DIXI) INCOGNITO sublati; inventa est pituita lenta, contumax, quae instar membranae cujusdam arteriae asperae erat obtenta, ut non esset liber exitus et introitus spiritui externo; sic suffocatio repentina." Men meende door bloedontlasting, zoo plaatselijke als algemeene, de membraanvorming te moeten en te kunnen beletten. Eenige geneesmiddelen, als: calomel en tart. emeticus, van welke men gelooft dat zij de plasticiteit van het bloed verminderen, werden in groote giften gegeven om de schijnvlieswording te voorkomen. Ook andere medicamenten, als: alcalien en sulphas cupri werden daartoe aangewend. Afleiding naar huid en darmkanaal moest mede daartoe strekken.

Bloedontlasting. Wij schrikken als wij nagaan hoe veel kostelijk bloed is vergoten om het vormen van pseudomembranen te voorkomen. Wij lezen in het *Manuel de Clinique et de Thérapeutique Médicale*, par L. MARTINET, pag. 113, 1835: „Si le croup n'est qu'à sa première periode, que la fausse membrane ne soit point encore formée, on appliquera au devant du larynx un nombre plus ou moins considérable de sangsues.... Il ne faut point craindre de tirer du sang abondamment car on a vu le croup se dissiper complètement après des évacuations sanguines qui avaient été suivies de syncope.... Dès que les sangsues seront tombées on les remplacera par de petites ventouses.... Lorsque les signes indiquent que toute l'étendue des bronches est affectée d'inflammation, la saignée doit être pratiquée."

Bloedontlasting en weder bloedontlasting is bij croup schier overal een

---

1) *Observat. medic.* Amstelod. 1685. 12. Lib. IV. Cap. 9, p. 294. [KURT SPRENGEL, *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde.* Halle, 1803. Thl V, pag. 442: „NICOL. TULPIUS sah die Krankheit bey einem Schneider; er wusste anfangs nicht, woher die widernatürliche Haut komme; endlich schloss er, dass sie sich in der Luftröhre erzeugt habe."]

zeer belangrijk middel 1) geweest, ja! in ons land tot op onzen tijd toe. Nog velen gelooven zich in de behandeling van die ziekte aan groot pligtverzuim schuldig te maken, wanneer zij niet eenige bloedzuigers op het keeltje van het arme crouplijdertje plaatsen. Gelukkig opent men hier de vena jugularis of de arteria temporalis niet bij kinderen in stikkingsgevaar, gelijk vroeger artsen in Frankrijk, Engeland en Amerika deden. Ik geloof dat elke bloedontlasting bij die ziekte onnut, ja nadeelig is. Men is verpligt alles te vermijden wat den crouplijder zoude kunnen verzwakken 2). Echte croup duurt eenige dagen en tast den lijder hevig aan. Reeds in het begin der ziekte moet de arts bedenken, dat hij welligt later tot tracheotomie zijne toevlugt zal moeten nemen en dat de gelukkige uitslag dier operatie grootendeels zal afhangen van de hoeveelheid kracht, die de patiënt nog zal behouden hebben. Dat de croup ontsteking is wordt nog niet onder de axiomata gerekend; dat elke ontsteking door bloedontlasting moet behandeld worden, evenmin. Dat croup zoowel in de paleizen als in de hutten voorkomt, bewijst nog niet dat hij eene inflammatie is.... Of zijn cholera en typhus ziekten, die aftapping van veel bloed vorderen; moeten ook zij tot de inflammatie gebragt worden? Vóór de vorming der pseudomembranen zoude bloedonttrekking nog kunnen verdedigd worden; daarna is zij bepaald bespottelijk. Wie zal een patiënt met een stuk peen in larynx of trachea door eene aderlating van stikking trachten te redden, of bij beginnende verlamming ten gevolge van uitputting? Men meene niet dat ik, even als zoo vele geneesheeren tegenwoordig, aan bloedvrees lijdende ben. Te dikwijls zien wij de menschen, zonder blijvende schade, groote hoeveelheden bloed verliezen bij bloedbraking, neusbloeding, metrorrhagie, ja bij de maandelijksche stonden, dan dat wij voor de plaatsing van een paar bloedzuigers zoo bevreesd behoeven te zijn. Bij croup echter is bloedontlasting, gelijk ik zeide en zoo als TROUSSEAU leeraart, „*essentiellement nuisible*". Wij zeggen met PAULI: „Ein halbes Dutzend Blutegel am Halse heilt keinen Croup, wohl aber beschleunigt es durch schnellere Erschöpfung der Kräfte dessen tödtlichen Ausgang, allein im Pseudocroup schaden sie nicht weiter als dass sie vielleicht die Reconvalescenz etwas verzögern", pag. 110. — „Nous-même," spreken FISCHER en BRICHETEAU 3), „avons observé un certain nombre d'enfants, qui avaient été traités dès le début, par les sangsues et chez qui la terminaison funeste doit être rattachée à l'intelligence du traitement", pag. 5. Nog een aantal schrijvers uit den laatsten tijd zoude ik kunnen citeren, die allen *één* zijn in de meening, dat bloedzuigers en aderlating bij croup schaden. STRO-

1) Dr. B. EBLE (C. SPRENGEL'S *Versuch fortgesetzt*, 1840, Dl. II, pag. 317), „Indessen sind auch hierin einige, wie z. B. MARCUS der bei 2—7jährigen Kindern 8—12 unzen Blut entzogen wissen will, viel zu weit gegangen."

2) „Hinsichtlich der Allgemeinbehandlung kommt es hauptsächlich darauf an, die Kräfte der kleinen Patienten so lange zu erhalten bis der locale Process ein gunstiges Ende erreicht hat." (Dr. F. FIEBER, *Jahrbuch für Kinderheilkunde*. Wien, 1865. Bd. VII, Heft 4, pag. 53.)

3) *Traitement du Croup*. Paris 1863.

MEIJER echter verdedigt de oude methode nog in zijn laatste geschrift (*Verletzungen und Chirurgische Krankheiten der Halsgegend*, 1865). „Bloedontlasting wordt veracht door lieden," zegt ALBERS, „die het niet beter weten"; — „die diphtheritis met croup verwarren", zegt STROMEIJER. „Les émissions sanguines doivent toujours être proscrites", dus luidt de XXXVste stelling van MILLET in zijne *Traité du croup* (1863) en A. LABOULBÈNE, die door zijn fraai werk: *Recherches cliniques et anatomiques sur les affections pseudomembraneuses* (1861) getoond heeft diphtheritis wel te kunnen onderscheiden van eenvoudigen croup, is evenmin voor bloedontlasting. Ik kan eerlijk verklaren, dat ik gedurende de laatste jaren vele crouplijders heb zien herstellen zonder bloedonttrekking, terwijl ik vroeger, bij de aanwending van bloedzuigers, ze schier altijd aan den dood zag prijs gegeven. Wanneer sommigen van spoedige en gelukkige genezingen spreken, door een paar hirudines veroorzaakt, dan blijft bij mij altijd de vraag: noemen zij welligt croup wat door anderen pseudocroup wordt geheeten? „On entend dire qu'ils ont plusieurs fois eu le croup et qu'ils en ont été guéris par les moyens généraux, mais en réalité ils ne l'ont jamais eu" (J. F. MIQUEL, *De la diphthérite*, 1848).

Kwik uit- en inwendig. Calomel wordt in hooge gift toegediend tot 40 grein op één dag aan kinderen beneden het jaar, elk uur 2 grein aan eenjarige, 3 grein aan tweejarige kinderen en zoo voort. Wie huivert niet bij de gedachte aan dergelijke dosis? De Amerikaansche en Engelsche artsen, welke op die wijze calomel bij croup toedienden, werden nog overtroffen door hunne Duitsche collegae, die bij het inwendig gebruik van dat middel inwrijving van ung. mercuriale voegden. Men meende afleiding op het darmkanaal te moeten verwekken, als of men daartoe geen onschadelijke middelen kon bezigen, als of die nuttig zijn bij croup. Men wilde de plasticiteit van het bloed verminderen en de opslorping van zijne producten bevorderen en tevens plaatselijk op de pseudomembranen door calomel inwerken. Als of men niet door andere, minder schadelijke middelen datzelfde doel kon bereiken. Bij deze ziekte werd wel voor velen het geneesmiddel erger dan de kwaal. Gelukkig keert men meer en meer ook hier van deze behandelingswijze terug. Nog altijd echter vindt zij krachtige verdediging, o. a. bij onzen landgenoot LUYTEN. Te regt vreezen velen de salivatie, de verzwering van het tandvleesch, de niet te bedwingen diarrhoea, de bloedvloeijingen, in één woord, de cachexie, die ten gevolge van een zoo onbezonnen kwikgebruik kan ontstaan. Onwillekeurig denkt men bij de opsomming van al die hevige middelen aan den smidsjongen, die zijn meester van een wesp willende bevrijden met een zwaren moker het dier op 's meesters hoofd, maar ook het hoofd mede, verbrijzelde. Wie weet niet (mag ik het herhalen?), dat men bij croup inzinking van krachten te vreezen heeft? Wie weet niet, dat calomel in hooge dosis een vergift is, dat den dood kan veroorzaken. VAN HASSELT (*Vergiftleer uit het rijk der Delfstoffen*, pag. 142) geeft op, dat de dood toegeschreven is aan voorafgaand gebruik van 20, 15, zelfs 8 en 6 grein calomel. Ook door PEREIRA en TAYLOR zijn dergelijke waarnemingen gedaan. Verschillende schrijvers (LABOULBÈNE) verdedigen het gebruik van kwik, met voorzigtigheid aangewend. Anderen (FISCHER, BRICHETEAU) verwerpen het geheel. Anderen meenen, dat calomel met aluin

goede diensten kan doen, doch als zóódanig niet mag toegediend worden (MILLET, volgens de theorie van MIQUEL). Weder anderen (PAULI, pag. 112) zijn van oordeel dat calomel, waar het nut gedaan heeft, braking heeft verwekt en daardoor welligt voordeel heeft aangebragt. Minder nadeelige emetica zijn echter te vinden. Wij hebben van calomel nooit nut gezien bij croup en wenden het evenmin als het sublimaat aan, van hetwelk BRAUN voortreffelijke werking meent opgemerkt te hebben (PAULI, pag. 113).

Evenmin alzoo als bloedontlasting durven wij calomel en kwikinwrijvingen aanbevelen. Dikwijls zijn korte, hevige ziekten in den dood geëindigd door de gewelddadige behandeling van den arts.

Tartarus emeticus werd door sommigen niet enkel toegediend om braking te verwekken en de luchtpijpen van slijm en schijnvliezen te bevrijden, waarover later, maar ook als antiphlogisticum. Hooge giften, tot (9 grammen FISCHER en BRICHETEAU, pag. 25) 3 drachmen toe, in den tijd van drie à vier dagen, werden gegeven en men ging door, al werd er geen braking meer, maar wel diarrhoea verwekt 1). Ook *die* methode vinden wij afkeuringswaard. Verschillende gevallen van plotselingen dood en van uitputting, op die behandeling gevolgd, zijn opgeteekend. GARNIER (*Thèses de Paris*, 1860) en anderen verklaren: „le sujet mourut subitement alors que les accidents laryngés avaient disparu," of wel: „Six potions de 20 centigr. (d. i. 24 grein) furent administrées et la guérison obtenue, mais deux ou trois jours après il succomba subitement"; verder: „le dernier mourut subitement après avoir pris la potion stibiée pendant une journée"; later: „sur 12 cas nous avons eu 3 morts subites." DECHAUX DE MONTLUCON (*Bulletin de Thérapeutique*, T. LXXI, 1866, pag. 89) zegt, naar aanleiding van een sterfgeval, bij een tweejarig kind waargenomen, kort na het gebruik van eene ruime hoeveelheid tart. emeticus, zonder dat de ziekte het overlijden verklaarde: „qu'il (connait) six cas analogues, en disant qu'il compte plus de cent ou l'émétique à doses communes ou élevées a produit des phénomènes effrayants et dangereux." Men voere mij niet te gemoet: „maar de Franschen verwisselen croup en diphtheritis en bij de *laatste* ziekte is tart. emeticus nadeelig." Ik zelf heb voor eenige jaren een crouplijdertje aan plotselingen dood door uitputting zien sterven, *ten gevolge*, naar ik vrees, van de groote hoeveelheid tart. emeticus, hem toegediend. Hoe het zij, onze toxicologen geven op (VAN HASSELT, pag. 164), dat 2 scrupels tot 1 drachme tart. emeticus bij volwassenen doodelijk kunnen werken — en aan kleine kinderen werden 3 drachmen ingegeven!! 2).

---

1) M. GIGON (D'ANGOULÊME) zegt: „A dose vomitive on ne combat qu'un accident, l'obstruction du larynx. Tandis que l'émétique à haute dose, se fluidifiant par excellence, combat la diathèse morbide sous l'influence de la quelle l'albumine du sang se concrète et passe à l'état de membrane. De la sorte le médicament s'attaque à l'essence, à la spécificité même de la diphthérite." (F. et B., pag. 27.)

2) NIEMEIJER (*Lehrbuch der Pathologie und Therapie*, 1862, Vol. I, pag. 26), schildert ons de ongelukkige kinderen, met hooge giften tartarus emeticus behandeld, dus af: „De kinderen liggen tot onder de armen in de blaauw gekleurde vloeistof, die hen, met geronnen melk vermengd, uit den aars loopt, wenden vruchteloos het hoofd

Ook *sulphas cupri* heeft als specificum bij croup zijn roem gehad of bezit dien welligt nog bij enkelen. Niet enkel als braakmiddel werd dat koperzout gegeven. VAN HASSELT geeft op (pag. 128): „De dosis sulphas cupri, bijv. van 6 grein pro dosi, meermalen herhaald, en vooral de scrupel-dosis van sommige Engelschen, komt ons te hoog voor. Wanneer de braking uitblijft staat het leven der lijders op het spel." HÖNERKOPFF gaf aan kinderen van 4—6 jaren, binnen 6—8 dagen, 216 grein; die waaghalzerij is gelukkig, volgens hem, zonder schade afgeloopen. PAULI en anderen geven op, dat zij, behalve braakverwekking, geen nut van sulphas cupri op de ziekte als zoodanig hebben ondervonden. Ik heb sulphas cupri nooit aangewend en kan dus niet uit ervaring spreken. In de XXXVIste stelling van MILLET lezen wij: „Le sulfate de cuivre ne mérite pas la réputation qu'on lui a faite." Ik mag hier echter niet verzwijgen, dat HÖNERKOPFF verklaarde 48 van de 51 crouplijdertjes met sulphas cupri van den dood gered te hebben.

Over verschillende middelen, als *sulphuretum potassii*, wel bij chronische laryngitis met gunstig gevolg door mij aangewend, maar nooit bij croup, *zwavel*, het middel dat het oïdium bekampt en dus bij analogie gegeven werd, *liquor stipticus Loofii*, het voorname middel tegen angina diphtherina, zal ik niet spreken, daar zij bij croup hebben uitgediend of in ons land niet worden voorgeschreven tegen die ziekte, evenmin als joduretum en bromuretum potassii.

Gedurende de laatste jaren is *chloras potassae* een algemeen geliefd geneesmiddel geworden. Vele geneeskundigen wenden het bij croup aan. Zij, die van meening zijn, dat croup en angina diphtherina uitingen zijn van dezelfde ziekte, hechten groote waarde aan dat medicament bij de behandeling van angina membranacea. Wij hebben geene ervaring van de werking van chloras potassae bij croup, maar zouden het bij angina diphtherina pharyngis ongaarne missen. FISCHER en BRICHETEAU roemen chloras potassae bij croup zeer (pag. 20).

De koolzure alkalieën zijn wegens de oplossende eigenschap, die zij op alle eiwit- en vezelstofachtige producten uitoefenen, sinds lang tegen croup aanbevolen. In den laatsten tijd is LUSZINSKY in Weenen als bepaalde verdediger van het *kali carbonicum* opgetreden (*Nederlandsch Tijdschrift*. Jaar-

---

af en slaan den lepel weg, die hun de walgelijke artsenij zal toevoeren, die hun buikpijn en misselijkheid geeft, zelfs al braken zij niet meer." — LABOULBÈNE, die ons eene fraaije afbeelding geeft van pseudomembranen, door tartarus emeticus op tong en oesophagus veroorzaakt, zegt pag. 133: „L'action du tartre stibié sur l'organisme humain est fort remarquable, tantôt elle est locale, tantôt cette action est générale et cause alors la salivation stibiée, une forme de stomatite et d'angine speciales stibiées et finalement l'empoisonnement." — Dr. VOGEL zegt in zijn *Leerboek der Kinderziekten*, door Dr. DRIELSMA vertaald, pag. 257, omtrent de behandeling van croup met groote giften tartarus emeticus en dergelijke: „De arme crouplijdertjes werden daarbij aan ongerijmde, wreede en dagen lang voortgezette martelingen onderworpen, waarbij zij in hunne laatste levensdagen, nevens de aanhoudende benaauwdheid, nog met een even ondragelijken toestand, met gestadige misselijkheid, met eene kunstmatige zeeziekte te kampen hadden."

gang 1858, pag. 55). Wij kunnen hem niet genoeg daarvoor dank zeggen, dat hij onze aandacht op dit middel bepaald heeft. Wij hebben, gelijk hij aanraadt, het kali carbonicum in ruime giften, van een half tot twee drachmen in 24 uren, naar den ouderdom der lijdertjes, bij croup gegeven en schier altijd met gunstig gevolg.

Carbonas kalicus is niet een zoo hevig middel als sommige meenen en de gift van 2 drachmen geene levensgevaarlijke. VAN HASSELT, l. l., pag. 23, geeft op: „De vergiftigingshoeveelheid van de potassa, z. g. subcarbonas 1), is volgens de weinige beschreven doodelijke gevallen op 4 drachmen pro dosi te stellen. Veel hangt hier af van den graad van verdunning en verdeeling dezer stoffen. In de voorgekomen vergiftigingsgevallen werd echter meestal eene grootere hoeveelheid van 1 à 2 oncen ingevoerd."

Na de treurige ervaring, die wij zoo dikwijls opdeden bij de aanwending van bloedzuigers, calomel, tart. emeticus in hooge giften, kunnen wij niet anders dan met lof van dit middel gewagen. LUZSINSKY verklaart dat hij het geluk had 75 van zijne crouppatiënten door de aanwending van dat middel te redden en dat onder die 75 geene gevallen van pseudocroup of catarrhus laryngis voorkwamen. Verschillende schrijvers roemen, na LUZSINSKY's mededeeling, het kali carbonicum zeer bij croup.; zij geven het zoo lang totdat de urine alcalisch reageert. VOGEL verklaart, dat het de voorkeur boven alle andere verdient en dat de kinderen er niet door gemarteld worden (pag. 260). STROMEIJER geeft het bij twijfel omtrent de diagnose. ABELIN (pag. 21) schrijft: „Ik heb croup gedurende langen tijd met bicarbonas potassae behandeld en heb van dat middel afgezien, ofschoon vele zieken bij het gebruik daarvan genazen, deels omdat het moeijelijk te nemen is, deels omdat bij voortgezet gebruik de krachten verminderen en diarrhoea ontstond." Deze schadelijke bijwerking is nooit door uw Rapporteur opgemerkt. FISCHER en BRICHETEAU (pag. 17) wendden het niet aan, maar weten er niets dan goeds van te verhalen. LABOULBÈNE gelooft, dat men niet al te veel verwachting van dat middel moet hebben, doch dat het in ligte gevallen niet dan nuttig kan werken (pag. 402).

Van welke meening andere geneeskundigen mogen zijn omtrent den invloed, dien kali carbonicum op croup uitoefent, ik kan verzekeren, dat ik zoo gelukkig geweest ben van 12 kinderen te zien herstellen onder het uitsluitend gebruik van dat middel; dat 5 kinderen, alle met gelukkig gevolg, zijn getracheotomiseerd, bij voortgezet gebruik van carb. kalicus; zoodat ik 17 kinderen onder het gebruik van dat geneesmiddel heb zien herstellen; dat ik het driemaal vruchteloos heb aangewend, van welke drie bij twee de tracheotomie door de ouders werd geweigerd en één reeds stervende was toen ik geroepen werd; dat de tracheotomie daar nog in het werk is gesteld; dat echter het patiëntje twee dagen later overleed.

Even als de plaatsing van bloedzuigers en de aderlatingen zijn Spaansche vliegpleisters volgens onze meening bij croup te ontraden. De *vesicatoria*

---

1) Kali carbonicum en subcarbonicum zijn volgens de Nederlandsche apotheek synonima.

zijn met ijver door de artsen van vroegeren tijd aangewend. Als of het kind nog niet genoeg gemarteld was door de overige hevige middelen, legde men nog een collier van Spaansche vliegpleister om het halsje en hield de wond in suppuratie (LATOUR, père et fils en DESESSARTS, F. et B., pag. 9). Anderen plaatsten het vesicatorium op den hals, anderen op het borstbeen. Ieder, die tracheotomie dikwijls heeft bijgewoond, weet hoezeer die operatie bemoeijelijkt wordt door de verwonding en de zwelling ten gevolge van het vesicatorium en onthoudt zich, al was het alleen daarom, van dat middel. Maar bovendien wat nut kan het bewerkstelligen? Gelooft men dat een vesicatorium bij croup nuttig kan werken, dan is men verpligt het op eene andere plaats dan op het keeltje te leggen; men plaatse het dan op het onderste gedeelte van het borstbeen. Meer en meer is men immers overtuigd geworden, dat de plaats, waar de Spaansche vlieg gelegd wordt, onverschillig is voor het doel dat men zich voorstelt, daar de therapeutische werking der epispastica in het algemeen door reflex en ook door consensum geschiedt en alzoo door bemiddeling der centraalorganen.

Water, volgens de methode der zoogenaamde *watergeneeskunde*, door enkelen bij de behandeling van croup aanbevolen, werd nooit door ons aangewend. Wij kunnen haar dus niet beoordeelen. HAUNER, geneesheer aan het Kinder-Hospitaal te München, gaf koude begietingen van den rug, wikkelde het kind in een koud nat laken, om hetwelk een wollen deken en legde compressen met ijswater om den hals. Sommigen plaatsen het kind in eene badkuip en gieten twee emmers water van 12 à 13 graden langs het achterste gedeelte van den tronk. Weinige waarnemingen, volgens die methode gedaan, zijn bekend gemaakt. Een ervaren arts te Utrecht verhaalde mij, dat hij eens eene koude begieting bij croup had in het werk gesteld en dat het kind onder zijne handen bezweek. Groote voorzigtigheid is voorzeker noodig bij de hydrotherapie, die reeds heel wat longziekten en rheumatismus heeft veroorzaakt.

Mostaardpappen worden door sommigen zeer geprezen. ALBERS redde zijn kind, ten vijfde male door croup aangetast, van den dood door het gedurende 24 uren mostaardpappen op de kuiten te leggen (F. en B., pag. 12). Risum teneatis Amici!! Mostaardpappen en inwrijvingen met croton-olie of ung. Autenr. worden door enkele artsen zeer geprezen. De voorstanders van tracheotomie schuwen pokzalven evenzeer als Spaanschevliegpleisters bij croup.

Van de verschillende middelen, die tegen croup zijn aanbevolen, kunnen wij u slechts de alkalien en wel voornamelijk het kali carbonicum aanprijzen. Die artsenij kan op rationelen grond verdedigd worden, wegens hare oplossende eigenschap, die zij op alle eiwit- en vezelstofachtige producten uitoefent (les solutions de potasse ou de soude rendent les pseudomembranes molles, gelatineuses, diffluentes, A. MILLET, pag. 241) en mag zij al niet in staat zijn *alle* crouplijders van den dood te redden, zij verhaast ten minste niet den dood, zij verzwaart niet het lijden, zij maakt niet, door te verzwakkend op den lijder in te werken, eene reddende operatie onmogelijk, zij maakt niet den arts, waar hij geen redder zijn kan, een martelaar van zieke kinderen.

III. Het zal wel niet noodig zijn u te herinneren, dat de pseudomembraan het gevaarlijkste symptoom van den croup is, dat het den luchtweg ver-

naauwt en stikking kan voortbrengen. Alle artsen, die angina membranacea behandelden, rigtten hunne aandacht op de verwijdering, op het onschadelijk maken van dat schijnvlies. Al is men niet in staat den lijder buiten alle gevaar te brengen door het vlies te verwijderen, wijl nieuwvorming spoedig kan volgen — wij zagen haar binnen weinige uren plaats grijpen — men ziet toch dadelijke verligting van het lijden volgen, wanneer het vlies uitgestooten is, verwijderd of onschadelijk gemaakt.

Alle geneeskundigen zijn één in de overtuiging — gelukkig dat zij het toch bij croup in *iets* eens zijn — dat braakmiddelen uitstekend zijn van werking ter verwijdering van de pseudomembranen. Uit het vroeger gezegde zult gij kunnen opmaken, dat wij van oordeel zijn dat ipecacuanha het middel is, waardoor de emesis moet worden bevorderd. Hevig werkende metalen mogen niet worden aangewend, wanneer onschadelijke artsenij even goede dienst kan doen en ipecacuanha is een uitstekend emeticum. Soms laat ipecacuanha den arts in den steek; er zijn individuen, die geheel ongevoelig zijn voor dat of eenig ander middel. Ieder uwer heeft zeker dikwijls opgemerkt dat er idiosyncrasieën in deze bestaan. Waar ipecacuanha niets doet mag men, ja moet men zijne toevlugt nemen tot een ander emeticum; waar benaauwdheid bestaat geeft braking soms dadelijke verligting. Enkele malen echter, waar een uitgestrekt vlies los raakt en niet wordt uitgeworpen, waar het instulpt door den hevigen schok, kan de braking nadeel verwekt hebben, doch zulke gevallen behooren tot de uitzonderingen, zijn niet te voorkomen.... daar zoude ook geen ander middel gebaat hebben, kan eene tweede braakmiddel nog redding aanbrengen en kan de tracheotomie nog beproefd worden.

De werking, die men van de emetica verlangt, is eene zuiver mechanische, het losmaken en uitwerpen van het vlies door de krachtsinspanning bij de braking, of wel, volgens STROMEIJER, het verwijden van de stemspleet en het voor langen tijd verslappen van de bronchieën, gelijk de mydriatica bij iritis werken. Ieder moet begrijpen, dat men, ter bereiking van het eerste doel de braking eerst dan moet opwekken, wanneer er vliezen bestaan, die reeds loslaten. Dat men niet met het toedienen van emetica moet voortgaan, als de benaauwdheid na vomitus niet wijkt. Men geeft het middel enkel om de luchtwegen van belemmeringen vrij te maken, wordt dat doel niet door de braking bereikt, waartoe haar dan geprovoceerd? Braking grijpt een ligchaam altijd hevig aan — alhoewel kinderen minder sterk dan bejaarden — de benaauwdheid, die haar vooraf gaat, is alleronaangenaamst en mag niet noodeloos worden opgewekt. Bovendien is men om de werkzaamheid van het emeticum niet tegen te gaan. verpligt het niet dikwijls toe te dienen. Spoedig toch ontstaat er eene verdraagzaamheid van de maag voor het middel (tolerance) en houdt alle werking op. Nu hebben sommige voorstanders van het aanhoudend braakverwekken wel aangeraden, om moschus of andere excitantia telkens te geven vóór het emeticum, om de maag eerst nog wat op te zweepen .... of om dikwijls van emeticum te verwisselen; doch eindelijk laten al die kunstgrepen ons toch in den steek. Ik voor mij verkies verre de tracheotomie boven dat martelen; doch hierover later. Bij hevige benaauwdheid trachte men door infusio of syrup. ipecacuanhae verligting aan te brengen. Gelukkig wanneer men het corpus delicti ziet verschijnen. Men stelle het zich

echter niet te groot voor. Dikwijls is het zeer klein. Vele autopsieën hebben geen of bijna geen schijnvlies doen vinden. HOUSSENOT verrigtte 120 sectieën van aan croup gestorven kinderen, de vliezen reikten slechts bij 42 tot aan de bronchieën. (PAULI pag. 36.)—Ongelukkig is het braakmiddel ook al geen panacee. Sommigen hebben nu getracht door niesmiddelen, door snuif of andere prikkelende poeders te doen opsnuiven, niezen op te wekken, hopende door de krachtige in- en uitademingen, welke daarbij plaats vinden, het vlies vlot te krijgen. Anderen hebben met den baard van een veder de raak gekitteld om daardoor braking te verkrijgen. Die verschillende pogingen hebben enkele malen gelukkige gevolgen gehad, maar moeten toch met den naam van zeer onzeker bestempeld worden. Zijn vele genezingen genoteerd na de aanwending van emetica en enkele na die van de later genoemde handelingen, het braken of niezen verlost de arme patiëntjes niet altijd van den vijand, die hun luchtweg verstopt, of heft niet altijd de oorzaak op, die stikking verwekt ook buiten het aanwezen van pseudomembranen.

Enkele geneeskundigen hebben gemeend het schijnvlies plaatselijk te moeten aantasten. *Cauterisatie!* een catheter werd in den larynx gebragt en daardoor een sponsje gevoerd met solutio nitratis argenti, tannini, ferri chlorati, aluminis of met eenige andere oplossing gedrenkt. Nu meende men op die wijze te kunnen cauteriseren, of men blies calomel, borax of andere poeders door den catheter, waarop echter dikwijls pneumonia volgde.

Ik heb die handeling nooit bijgewoond en onthoud mij dus van eene oordeelvelling over hare uitvoerbaarheid, maar geloof toch, dat men door de andere martelingen het kind al zeer mak moet gekregen hebben om haar te kunnen bewerkstelligen. De uitvinder van die methode (LOISEAU DE MONTMARTRE) verzekerde *al* zijne patiënten door het catheterisme te redden, maar het wordt thans door niemand meer aangewend. Mijne geleerde hoorders zullen mij toevoeren, dat het inbrengen van een buisje geene uitvinding is van den lateren tijd, daar HIPPOCRATES het reeds bij angina aanbeval. Ik geef het hun gaarne gewonnen, maar die vader van onze kunst blies door zijn buisje geen adstringerende poeders of voerde er geen tangetjes door om een vlies te pakken, of dreef er geen baleintjes, met sponsjes bevracht, als pijproerschoonmakers of kagchelpijpbezems doorheen. Ik wil over het catheterisme niets meer zeggen en hier nog enkel bijvoegen, dat er gevallen zijn voorgekomen van overlijden — hier *wel* overlijden — *gedurende* de aanwending; dat men dat schoorsteenvegerswerk eerst om het half uur, later, bij beginnende beterschap, om het uur, en eindelijk met meerdere tusschenruimte van tijd verrigtte.

Alle artsen roemen het nut van de verspreiding van *waterdampen* door het vertrek, waarin zich de crouplijder bevindt. Men meent de loslating van de schijnvliezen zeer te begunstigen, door den zieke vochtige lucht te doen inademen. Tot voortbrenging van waterdampen worden schotels met water boven vuur, digt in de nabijheid van de patiënten geplaatst. In ons land, waar de slaapsteden door gordijnen omgeven zijn, plaatst men die damptoestellen achter de gordijnen vóór het ledekant of de bedstede. De kolendamp, die mede ontwikkeld wordt, brengt nadeel aan. Bij ons is het u allen bekende stoomketeltje in gebruik, dat aan alle vereischten voldoet en aller-

voortreffelijkst werkt. Ik behandel in de laatste jaren geen crouplijder, zonder mij op nieuw te vergewissen van het nut door dat eenvoudig toestelletje teweeggebragt. De kinderen smeeken om de vernieuwde aanwending van waterdamp, wanneer de ouders verzuimen dien voortdurend te ontwikkelen. In andere landen is ons toestelletje nog niet bekend. In Zweden gebruikt men een apparaat, dat overeenkomst heeft met het onze, doch dat door gas wordt verwarmd. In den vreemde, waar geen bedgordijnen gebruikt worden, heeft de aanwending ook eenige moeijelijkheid. STROMEIJER beveelt het leggen van lijnmeelpappen om den hals aan, omdat zij het nut hebben van de lucht rondom het kind vochtig te houden; of zulk een lijnmeelpapdampje eenige verkwikking aanbrengt betwijfel ik.

In den vreemde wordt de pulverisateur met veel voordeel gebruikt. Daar wendt men den waterdamp echter niet constant aan. (BIERMER in der *Schweizerischen Zeitschrift für Heilkunde*, 1864, n°. 3). Treffende gevallen van genezing van croup door heete waterdampen worden opgegeven. Op KÜCHENMEISTER'S voorstel deden sommige artsen kalkwaterdampen inademen, daar kalkwater een krachtig vermogen bezit om pseudomembranen op te lossen, even als de andere alkalische vloeistoffen. FRIEDRICH FIEBER (*Prakt. Arzt in Wien. Vorschläge zur Therapie der Croup in den Respirationswegen. Jahrbuch für Kinderheilkunde und Physische Erziehung.* Wien, 1865, Jahrg. VII, Heft IV, pag. 53) roemt de plaatselijke aanwending van aq. calcis door middel van den pulverisateur zeer, ook na de aanwending der tracheotomie. Ook van de aanwending van dat middel heeft men nut gezien, ofschoon de aqua calcis door het uitgeademde koolzuur verandert. FÖRSTER geeft daarom de voorkeur aan *koolzure lithion*, dat niet verandert, en raadt aan, dat bij croup te doen inademen (Dr. EMIL SIEGLE, *De behandeling en genezing van keel- en borstziekten door inhalatiën*, bij D. B. CENTEN, pag. 36). Genoeg, naar ik meen, omtrent de aanwending van heete waterdampen bij croup, die, naar ik vertrouw, door geen geneeskundige, hier ter stede, bij die ziekte wordt verzuimd.

Over het inademen van zuurstof, door MIQUEL aanbevolen, kan ik alleen mededeelen, dat Dr. NIEBERG (in *Berge im Osnabrükschen*, *Behrend*, 1865, 7/8, pag. 49) dat middel zonder gevolg aanwendde. Geen andere schrijvers hebben, voor zoo verre mij bekend, hieromtrent iets medegedeeld. FIEBER gelooft, dat men oxygenium het ligchaam moet inbrengen. „Dass es via inhalationis *nicht* geschehen könne, ist selbstverständlich; man würde dadurch zu der bereits bestehenden Krankheit höchstens die Pneumonie, wenn sie nicht ohnedies eintritt, hinzufügen oder beschleunigen. — Wir besitzen jedoch in dem Wasserstoffsuperoxyd eine chemische Verbinding, welche es möchlich macht, in den Digestionsorganen das schleunige Freiwerden reinen Sauerstoffes zu veranlassen." Aqua oxydata van THENARD HO + O (HO^2). Het wordt bij eene warmte van + 12 tot 16° R. zeer snel ontbonden in water en oxygenium. Die voorwaarde bestaat in het menschelijk ligchaam.

Ik mag immers zwijgen over de inhalatieën van zoutzuur-, chloor- of ammonia-dampen, die zoo moeijelijk verdragen werden en dikwijls hevige gevolgen na zich sleepten. Ik heb reeds over zoo veel martelingen ge-

sproken, dat ik deze kan laten rusten daar ze nu gelukkig uit de mode zijn.

Geen der u genoemde middelen, geene combinatie van sommige hunner was of is in staat om ieder geval van croup te genezen. Dikwijls zijn alle onze artsenijen magteloos tegen de hevigheid der ziekte. De benaauwdheden nemen toe, de ademhaling wordt moeijelijker, bij elke inspiratie trekt de hartkuil zich in, even als de halsgedeelten boven de sleutelbeenderen, de pols wordt sneller en matter en de huidwarmte zinkt, een klam zweet begint het gelaat te bedekken, hevige onrust, afgewisseld door magteloos nederliggen, doen voor een naderend einde vreezen.... Geene geneesmiddelen baten meer.... en stikking dreigt. Bouchut, die de amputatie der tonsillen, in het begin der ziekte, heeft aangeraden, sloeg voor, eene buis door de stemspleet in den larynx te brengen 1) en die à demeure te laten liggen. Hij noemde die handeling *tubage de la glotte*. Algemeen is die operatie veroordeeld en de proeven op gezonde dieren genomen door TROUSSEAU en BOULEY (d'Alfort) hebben geleerd, dat die tubage, na 48 uren, hevig lijden van den larynx teweegbrengt. Niemand wendt haar meer aan, ook zelfs haar uitvinder BOUCHUT niet meer.

Eene nuttiger, meer afdoende, operatie is de u allen bekende tracheotomie. Ik zal haar u niet behoeven te beschrijven, noch u behoeven mede te deelen, dat reeds ASCLEPIADES haar heeft aangeraden, bij de behandeling van angina met dreigende stikking, dat HOME haar het eerst heeft aanbevolen bij croup, schoon hij zelf haar nooit heeft verrigt, dat JOHN ANDRÉE de eerste was, die haar met goed gevolg in 1782 te London in die ziekte heeft ten uitvoer gebragt (A. MILLET, pag. 199; Dr. WHITE, te Manchester, *Specimen inaugurale* 1784 *de cynanche tracheale*).

De tracheotomie heeft en had vurige aanbidders en hevige bestrijders. De *chirurgen* vooral zijn niet zeer met haar ingenomen. STROMEIJER noemt haar een *Danaïden-geschenk* der geneeskunde „*Timeo Danaos et dona ferentes!*" en verklaart, dat de meeste chirurgen maar liefst niet met haar te maken hebben. MALGAIGNE zegt, dat hij God dankt, wanneer men niet aan zijn deur klopt, om hem bij een kind met croup tot het doen eener tracheotomie te roepen, dat men haar niet verrigten mag, dan na alle andere middelen vruchteloos te hebben aangewend. DIEFFENBACH (*Operative Chirurgie*, II Band. Berlin, 1848, pag. 349 en 350) zegt: „Aus der grossen Lebensgefährlichkeit kleiner Kehlkopf- und Luftröhren-Wunden, welche, wie ich *sehr häufig* gesehen habe, oft die allergrössten übertreffen, und worin sich eine Aehnlichkeit mit Kopfwunden zeigt, folgt dass man diese Operation nur im *äussersten Nothfalle* anwenden müsse." VOGEL zegt in zijn voor twee jaren verschenen *Leerboek der Kinderziekten*, door DEIELSMA vertaald: „Bedenken wij, dat verreweg de grootste meerderheid van ervarene practici de kunstbewerking bij croup geheel en al verwerpt, vervolgens, dat wij eenigen grond hebben om den croup te beschouwen, als eene algemeene aandoening, met eene lokalisatie op het strottenhoofd, dan moeten wij eene kunstbe-

---

1) Gelijk HIPPOCRATES reeds voor eeuwen bij hevige angina had aanbevolen.

werking afraden en besluiten wij met de volgende woorden van den ouden GÖLIS:" „Ad tracheotomiam omnium remediorum incertissimum confugere res ardua est; parentes abhorrent, aversantur agnati et periclitatur medici fama, quem, infausta si fuerit operatio ac votis illudens, lacrymis multis velut homicidam prolis amatae detestantur parentes...."

Zijn die oordeelvellingen ongunstig, en ik zoude ze nog met vele kunnen vermeerderen, groote lof wordt der trachéotomie door anderen gegeven. „Une des plus belles et surtout des plus utiles conquêtes de la chirurgie moderne," zeggen FISCHER en BRICHETEAU (pag. 65). „La trachéotomie," spreekt A. MILLET (pag. 200), „est une conquête à laquelle on ne saurait trop applaudir." LABOULBÈNE verklaart (pag. 403): „La trachéotomie est d'une incontestable utilité dans le traitement du croup." Sterker en gloeijender dan HANS LOCHER (*Ueber die Bedeutung und Stellung der Tracheotomie und Herniotomie auf dem Gebiete des ärtzlichen Wirkens.* Zürich, 1860) heeft niemand zich voor de tracheotomie verklaart.... „Zieken, wier laatste reddingsmiddel de tracheotomie is, bevinden zich letterlijk in de omstandigheid eens drenkelings. Of de redding in het eene geval bewerkt wordt door den in gevaar verkeerende uit het water te halen, in het andere door hem een boon of een vlies uit den luchtpijp weg te nemen, maakt geen wezenlijk onderscheid. Gelijk de een, die, ofschoon hij schijn van helpen aanneemt, den drenkeling niet naspringt, maar met de handen in de zakken toeziet, hoe zijn arme broeder troostloos en verlaten wegzinkt, zoo legt de arts de handen in den schoot, die, bij eene zekere hoogte der, door een vreemd ligchaam in den larynx veroorzaakte, dyspnoe, nog Spaansche vliegen plaatst, sulphas cupri en sulphuretum potassii enz. geeft, middelen, die dan zeker zoo weinig in staat zijn te helpen, als het uitwendig wrijven van eene flesch, al geschiedt het ook met alle olieën der wereld, om er eene kurk uit te verwijderen, die er onder in ligt. Het naspringen in den vloed is eenig en alleen te vergelijken met het verrigten van de tracheotomie."

Zoo ziet gij, gelijk in alles wat croup betreft, ook hier verschil van meening.... „De operatie is gevaarlijk," roepen de tegenstanders, ik wil die bewering als waar aannemen, ofschoon ik — ik woonde de operatie 12maal bij — dat gevaarlijke nooit heb gezien en slechts een betrekkelijk gering aantal ongelukkig afgeloopen gevallen van tracheotomie, ongelukkig namelijk *door* de operatie, zijn bekend geworden. Maar zij wordt ook niet verrigt, dan bij het hoogste levensgevaar. En is de toediening van enorme giften, tart. emet., sulphas cupri of calomel niet gevaarlijk? Ik vertrouw mijn patiënt liever toe aan de bedreven handen van een bekwaam chirurg, dan aan een onzeker werkend en martelend vergif, en na weinige uren aan de ruwe handen van een onverschilligen lijkbezorger. — bovendien wie zal de sectio Caesarea nalaten, omdat zij zoo gevaarlijk is, wanneer zonder haar moeder en kind zeker sterven moeten? „Maar zij brengt slechts in weinige gevallen redding aan," roepen de tegenstanders. MALGAIGNE levert eene statistiek van 27 genezingen op 296 operatieën, door verschillende artsen verrigt, d. i. slechts één op elf. Ik wil aannemen, dat die statistiek juist is, maar wij kennen er ook andere. BARDINET en zijne collegae in Limoges hadden bij 131 operatieën 49maal gunstig gevolg dat is 1 op $2^{33}/_{49}$, en de Parijsche

chirurgen in de privaatpraxis redden 17 van hunne 39 patiënten door tracheotomie, dat is 1 op $2^{5}/_{17}$ (PAULI, pag, 149).... Is die uitkomst niet glansrijk? In het hospitaal voor kinderen te Parijs werden gedurende de laatsten tien jaren 127 van de 466 geopereerden gered (FISCHER en BRICHETEAU, pag. 71). „In 1863 heb ik in mijn privaatpraxis 11 kinderen geopereerd, van deze zijn 5 genezen," zegt GUERSANT (BEHREND en HILDEBRAND, *Journal für Kinderheilkunde*, 1865, Maart en April, pag. 271). Dr. E. MOYNIER (*Union Médicale*, 1866, 16 Janv., n°. 6, pag. 85) opereerde 18 patiënten met croup, 12maal volgde genezing. „Toutes pratiquées dans la période extrême du croup, c'est-à-dire au moment où l'asphyxie commence, où l'urgence de l'opération n'est douteuse pour personne; enfin quand l'enfant va mourir."

Prof. A. M. BARBOSA gaf in 1863 een werk over te tracheotomie te Lissabon in het licht (het *Lancet*, 1865, n°. 6), waarin hij mededeelde 18maal de tracheotomie verrigt te hebben (de helft van de 36 in Lissabon verrigte tracheotomieën) en 7maal met gunstig gevolg. Volgens dezen schrijver werden in Rusland van 1856—1858 slechts 5 operatieën met goed gevolg verrigt. In Spanje kent men ter naauwernood 5—6 operatieën, allen met ongunstig gevolg. In Noord-Amerika wordt de tracheotomie zeer dikwijls verrigt en van twee derden der gevallen met gelukkig resultaat.

Dr. TILANUS opereerde in de burgerpraktijk 80 patiëntjes en 28maal met gunstig gevolg. Elf mijner crouppatiëntjes werden geopereerd en 7 hunner werden door TILANUS gered. 1) Maar waartoe meer statistieken? Ik noemde u daar reeds zoo vele honderde lijders, door tracheotomie in het leven behouden.... en hoe vele honderden zouden bij dat getal te voegen zijn! Zoude CORVISART den croup nog „une maladie incurable" durven noemen na het hooren van dat cijfer? Bovendien: werden de uitkomsten niet gunstiger bij het verloop der jaren, bij de volmaking der operatie, bij de juistere kennis van indicatieën en contraindicatieën, bij het niet wachten met heelkundig ingrijpen, totdat alle krachten bij den lijder zijn uitgeput, bij het verlaten van het dwaze en ongelukkige denkbeeld (CARON), dat men van de tracheotomie alleen hulp te wachten heeft en dat men na hare aanwending inwendige middelen kan nalaten als of de ziekte genezen was, wanneer één lastig symptoom was verwijderd; eindelijk bij de meerdere zorg voor de lijders *na* de operatie? En de operatie is verbeterd: overal schier wordt de *dubbele* buis nu gebruikt, de buitenste opening der buis wordt na het inbrengen bedekt door eene warme, vochtige spons, zoodat stof noch koude, drooge lucht de long kan indringen en een halsdoek wordt luchtig om den hals gelegd. Snelheid van uitvoering is niet zoozeer hoofdvereischte, maar het voorkomen van bloedverlies, zoodat het blootleggen van de trachea veel heeft van anatomisch prepareren; tegenwoordig hoort men ook niet meer zoo veel van ongelukken *bij* de operatie. Meer wordt gelet op de indicatieën. Men opereert niet, wanneer percussie het bestaan van pneumonie heeft aangetoond, of wanneer uiterst-menigvuldige ademhaling

1) De lezer gelieve zich te herinneren, dat dit rapport in Januarij 1866 is uitgebragt en vergelijke de bijlage pagina 21. De lezing van de, onder medewerking van Dr. TILANUS, met zorg bewerkte dissertatie van C. W. THALMAN BICCARD, *Over Tracheotomie bij croup*, 1858, is zeer aanbevelingswaardig.

duidt op longontsteking. Bij croup toch vermenigvuldigt het aantal respiratieën niet zoo zeer als bij longlijden. Men opereert niet als het kind reeds te veel is gemarteld en verzwakt en verlamd door krachtige antiphlogistische middelen, door ruim gebruik van tartarus emeticus. Men wacht niet met het doen der operatie, totdat alle krachten zijn uitgeput, maar bij beginnende stikking grijpt men naar het mes, wanneer het braakmiddel wel braking te voorschijn roept, maar geen verligting aanbrengt. Men gaat ook na de operatie door met carbonas kalicus of chloras potassae te geven en heete waterdampen aan te wenden, even verstandig als de chirurg, die zich niet verbeeldt een strictura urethrae genezen te hebben, wanneer hij paracenthesis vesicae verrigt heeft. En hoe veel kan men in de prognose van de thermometrie verwachten!.... Al redt men ook niet *alle* crouplijders door tracheotomie.... honderden danken haar het leven. Noemt mij een middel bij die ziekte, dat in staat was bij zoo levensgevaarlijke verschijnselen, als wanneer de operatie door den ervaren arts wordt bevolen, zulke gelukkige resultaten te leveren? De operatie is niet pijnlijk of wreed; de meeste kinderen zijn in het laatste tijdperk van croup gevoelloos en de operatie wordt verrigt zonder dat zij veel smart veroorzaakt. De operatie, ook zelfs wanneer zij door sommigen te vroeg wordt gedaan en er redding ook zonder haar zoude gekomen zijn, is niet schadelijk, maar verhaast de herstelling door de inademing van zuivere lucht mogelijk te maken; zij vermindert het lijden van het ongelukkige kind, dat kort na de kunstbewerking rustig ligt te slapen, met gemakkelijke ademhaling en verminderde polsfrequentie.... Ten slotte nog dit: welk verstandig arts wacht met de operatie bij breukbeklemming totdat er gangreen gekomen is, of laat haar na omdat de statistiek leert, dat zoo vele herniotomieën geene redding hebben aangebragt, omdat zij te laat verrigt werden en er te veel tijd was verspild met pogingen tot taxis en met het aanwenden van inwendige middelen.

Doch genoeg, naar ik meen: uit het bovenstaande hebt gij vernomen dat uw verslaggever van oordeel is, dat men moet opereren wanneer de ziekte voortgaat en verergert, wanneer de ademnood groot wordt, wanneer de benaauwdheid begint voortdurend te worden en niet meer door braking is op te heffen, wanneer bij de respiratiepogingen de hartkuil zich intrekt, even als de halsgedeelten boven de sleutelbeenderen, wanneer er geen dubbele pneumonie bestaat, de krachten niet te veel zijn gezonken en er geene andere ziekten aanwezig zijn, waardoor het leven onafwendbaar bedreigd wordt; dat men niet te lang moet wachten met heelkundig ingrijpen, daar het vroeg opereren de meest gunstige resultaten heeft opgeleverd; dat de operatie als zoodanig niet schadelijk of gevaarlijk is, wanneer zij aan bekwame handen wordt toevertrouwd; dat zij niet pijnlijk is; dat zij honderde kinderen het leven heeft gered; dat zij langzaam en voorzigtig moet bewerkstelligd worden, als wilde men een ontleedkundig praeparaat leveren; dat de operatie bij gewigtige contra-indicatie niet mag gedaan worden, al zoude zij ook tijdelijke verligting kunnen geven. De operatie moet ons te lief zijn om haar in wantrouwen te brengen bij de menigte; gij zaagt voorts dat men na de tracheotomie moet voortgaan met carbonas kalicus te geven; dat men de heete waterdampen in de nabijheid van het kind moet blijven ontwikkelen; eindelijk dat uw rap-

porteur het geluk had eenige lijdertjes op die wijze van den dood te redden. Ik wil hier nog bijvoegen, dat ik drie van mijn eerste vijf crouplijders na tracheotomie verloor, toen ik van carbonas kalicus en het stoomketeltje nog geen gebruik maakte en slechts één van mijn laatste zes bij de aanwending van die middelen, en dat dat kind nog buiten mijn weten is geopereerd en aan algemeene diphtheritis leed.

De grootste zorg is, gelijk gij weet, noodig, ook na de operatie; het buisje moet dikwijls gereinigd, het kind moet goed gevoed worden en na eenige dagen zal men het toestel kunnen wegnemen. Voor eenige weken konden wij eerst op den 19den dag na de operatie het buisje verwijderen. Hevige benaauwdheid ontstond, wanneer de buitenste opening gesloten werd. Doctor TER MATEN was niet in staat door den keelspiegel ons licht te verschaffen. Bestond hier verlamming van de stembanden? ik had daar vrees voor en heb het voorregt gehad het bezwaar op te heffen, door telkens een kurkje in de buitenste opening te doen steken na het binnenste buisje weggenomen te hebben, ook wanneer het kind sliep. Wanneer benaauwdheid ontstond werd de kurk verwijderd. De sluiting werd al langer en langer verdragen en eindelijk hadden wij het geluk de buis te kunnen wegnemen op den 19den dag.

Over den leeftijd, waarop geopereerd mag worden, wil ik niet spreken. Al mijn lijdertjes waren tusschen de twee en zes jaren oud. De meeste schrijvers meenen, dat men vóór het tweede levensjaar niet opereren mag, daar men dan niet hopen kan op gunstig resultaat. TROUSSEAU echter heeft een kind van 13 maanden door die kunstbewerking gered (*Journal des connaissances Méd. Chirurg*, 1834).

De statistiek in de Kinder-Hospitalen te Parijs doet FISCHER en BRICHETEAU uitroepen (pag. 97): „La trachéotomie a réalisé un véritable progres dans la therapie du croup!" Ik zeg het volmondig na.

Mag ik het u medegedeelde in de volgende regelen zamenvatten?

De arts is verpligt, wanneer hij bij een lijder aan croup wordt geroepen of bij een zieke, die de verschijnselen van croup vertoont, dadelijk een emeticum — liefst ipecacuanha — te geven en het te doen gebruiken totdat braking volgt; pappen om de keel te doen leggen en waterdamp in de onmiddellijke nabijheid van den lijder te ontwikkelen, door middel van een damptoestelletje. Carbonas potassae 1) van een half drachme tot twee drachmen, naarmate van den leeftijd, moet dagelijks in een mixtuurtje door den patiënt genomen worden, totdat het ziekteproces geëindigd zal zijn. Bij benaauwdheid moet de aanwending van het emeticum twee- à driemaal daags worden herhaald. Geeft braking geene verligting meer, of is braking niet meer op te wekken, terwijl de verschijnselen in hevigheid toenemen en de ademnood groot wordt, dan moet, wanneer er geene gewigtige contra-indicatieën bestaan, tot de tracheotomie worden overgegaan.

---

1) Men handelt voorzigtig door niet carbonas *kalicus*, maar carbonas *potassae* op het recept te schrijven, opdat de pharmacopolus zich niet vergisse en carbonas calcis levere. gelijk bij een mijner patiënten, tot zijn groote schade, is geschied.

Ook na de tracheotomie moet men waterdamp blijven ontwikkelen in de nabijheid van den geopereerde, en moet men doorgaan met de aanwending van carbonas potassae. Syrupus ipecacuanhae moet bij dat medicament gevoegd worden, wanneer de expectoratie moeijelijk en eene kleine gift syrupus pap. alb., wanneer de onrust groot is of de hoest den vorm van prikkelhoest aanneemt. Het diëet moet versterkend wezen, melk, water met eiwit en bouillon moeten ruim worden toegediend.

Bijlage.

Amice! Gaarne wil ik aan uw verzoek voldoen en u als complement van uw rapport, over de behandeling van croup, het algemeene resultaat mededeelen van de tracheotomiën, door mij bij croup verrigt.

De volgende lijst heb ik uit mijne aanteekeningen opgemaakt. Zij betreft de tracheotomiën bij croup, door mij zelven in de burgerpraktijk bewerkstelligd. Bovendien heb ik er verscheidene in het Binnengasthuis verrigt, maar daar ze op verschillende afdeelingen voorkwamen en alle tracheotomiën, aldaar gedaan, niet door mij uitgevoerd zijn, kan ik die, uit gebrek aan volledige aanteekeningen, niet opgeven. Verscheidene der in de lijst voorkomende gevallen zijn in dit *Tijdschrift*, Jaargang 1857 en 1858 en in de inaugurele dissertatie van Dr. THALMAN BICCARD (1858) uitvoerig beschreven. — Moest ik alles mededeelen wat ik bij croup gezien heb, dan zou ik ook de tracheotomiën moeten vermelden, die ik door andere Heeren Chirurgen te dezer stede heb zien verrigten en de gevallen van croup moeten opgeven, waarbij H H. Collega's mijn raad inriepen of die ik zelf behandelde en waarbij òf omdat wij het niet raadzaam achtten òf om andere redenen de tracheotomie niet verrigt is, maar hierover zijn mijne aanteekeningen onvolledig.

Ik bepaal mij dus tot hetgeen compleet is, tot de tracheotomiën door mij in de burgerpraktijk van 1854—1867 verrigt en voeg er die bijzonderheden bij, die ik aangeteekend vind. Omtrent de uitbreiding der ziekte noem ik laryngitis, wanneer bij de operatie geen exsudaat beneden den larynx gevonden werd; laryngo bronchitis, wanneer niet alleen tracheaal exsudaat, maar ook pijpvormig uit de bronchiën kon worden geëxtraheerd.

Volgnummer.	Datum.	Initiaal.	Woonplaats.	Geneesheer van de lijders.	Geslacht en Ouderdom.	Uitbreiding der ziekte.	Afloop.
1	1854.	S.	Muidergracht.	DE BORDES.	4.		Overleden.
2	1856.	v. W.	Botermarkt.	LEHMANN.	M. 4.		Overleden.
3	1857.	S.	Buiten Utr.poort.	VLEESMAN.	3.		Overleden.
4	Mei 1857.	S.	Raamgracht.	STOKVIS SR.	M. 4.	Laryngitis.	Hersteld, buis 7 d.
5	Julij "	B.	Hartestraat.	ALLEBÉ.	M. 6.	Laryngobronch	Overleden na 2 d.
6	Julij "	B.	Prinsengracht.	FABIUS.	Vr. 4.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
7	Sept. "	S.	Stoofsteeg.	DE BORDES.	M. 6.	Laryngobronch	Overl. na $1^1/_2$ d.
8	Oct. "	v. E.	Pijpenmarkt.	CAESAR.	M. 7.	Laryngobronch	Hersteld, buis 7 d.
9	Nov. "	d. B.	Korte Amstelstr.	HARTOG SR.	M. 5.	Laryngitis.	Hersteld, buis 7 d.
10	Dec. "	V.	Laurierdwarsstr.	DE BORDES.	Vr. $2^3/_4$.	Laryngo trach.	Overleden na 10 u.
11	Dec. "	C.	Runstraat.	FABIUS.	Vr. 4.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
12	Febr. 1858.	Z.	Brouwersgracht.	C. E. HEYNSIUS.	M. 5.	Laryngitis.	Overleden na 2 d.
13	Febr. "	S.	Staalstraat.	MULLER.	Vr. $1^2/_3$.	Laryngitis.	Herst., buis 3 m.
14	Maart "	K.	Halsteeg.	NEDERHASSELT.	Vr. 11 m.	Laryngo trach.	Overleden na 21 u.
15	Maart "	G.	Egelantiersgracht	FABIUS.	M. 4.	Laryngo trach.	Buis 7 d. Overl. plotseling na 8 d.
16	April "	N.	St. Jansstraat.	BRUINS LICH.	Vr. $4^1/_2$	Lar. (diphth.)	Overleden na 5 d.
17	April "	V.	Passeerderdw.str.	ZEEMAN.	M. $1^1/_2$.	Laryngo trach.	Herst., buis 10 d.
18	Mei "	I.	Achtergracht.	RICHARD.	M. 4.	Laryngo trach.	Overleden na 16 u.
19	Mei "	H.	Tichelstraat.	HANLO.	M. 16 m.		Overleden na 16 u.
20	Mei "	N.	Weesperstraat.	ASSCHER.	M. $2^1/_2$.	Laryngo trach.	Overleden na 24 u.
21	Julij "	D.	Kerkstraat.	STOKVIS SR.	Vr $2^1/_2$.	Laryngo trach.	Overleden na 6 d.
22	Julij "	d. W.	Achterburgwal.	A. HEYNSIUS.	Vr. 5.	Laryngobronch	Overleden na 5 u.
23	Julij "	N.	Leidschestraat.	VAN TRIGT.	Kind 11 m.	Laryngitis.	Buisje 6 d. Overl. na 1 m. a. bronch.
24	Julij "	N.	Lindegracht	STINSTRA.	Vr. 5.	Laryngitis.	Overleden na 30 u.
25	Sept. "	K.	Haarlemmerdijk.	LANGEMEIJER.	Vr. 7.	Laryngo trach	Buis 6 d. Overl. na 9 d. aan pneum.
26	Oct. "	v. W.	Leliestraat.	RICHARD.	Vr. $1^1/_2$.		Overleden na 2 d.
27	Dec. "	R.	Egelantiersgracht	FABIUS.	Vr. 3.	Laryngitis.	Overleden na 3 d.
28	Jan. 1859.	B.	Weesperstraat.	ROSEN.	M. 6.	Laryngo trach.	Overleden na 3 d.
29	Maart "	K.	Keizersgracht.	VAN CAPPELLE.	Vr. 2.		Overleden na 6 d.
30	Maart "	d'H.	Looijersgracht.	RICHARD.			Overleden na 24 u.
31	Oct. "	R.	Klooster.	ZEEMAN.	Vr $3^1/_2$.		Overleden na 5 d.
32	Febr. 1860.	P.	Zandstraat.	STOKVIS SR.	M. 3.		Hersteld, buis 6 d.
33	Mei "	V.	Slooten.	FRANTZ.	Vr. 8.	Laryngitis.	Hersteld, buis 7 d.
34	Mei "	J. K.	Amstelstraat.	HARTTENROTH.	M. 6.		Herst. na pneum.
35	Mei "	T.	Nes	NEDERHASSELT.	Vr. 7.		Hersteld, buis 7 d.
36	Julij "	I.	Ouderkerk.	SNELTJES.	M. 4.		Hersteld, buis 7 d.
37	Aug. "	A.	Overtoom.	LOOSE.	Vr. 3.	Laryngobronch	Overleden na 3 d.
38	Mei 1861.	V.	Slooten	SEIGNETTE.	M. 6.	Laryngobronch	Overleden na 24 u.
39	Mei "	T.	Kerkstraat.	C. DE RUITER.	Vr. 6.	Laryngo trach.	Overleden na 5 d.
40	Junij "	D.	Rokin.	LANGEMEIJER.	M. 4.	Laryngitis.	Overl. na $2^1/_2$ d.
41	Oct. "	v. H.	Wittenburg.	ASSCHER.	M. 8.		Overleden na 1 d.
42	Maart. "	K.	Handboogstraat.	ZEEMAN.	Vr. 3.	Laryngobronch	Overleden na 24 u.
43	Sept. 1862.	N.	Looijersgracht.	VAN TRIGT.	Kind 2.		Overleden na 2 d.
44	Nov. "	Z.	Taksteeg.	D'AILLY.	M. 5.	Laryngitis.	Hersteld, buis 5 d.
45	Nov. "	N.	Lindestraat.	SANDERS V. LOO.	Vr. 31.	Laryngobronch	Hersteld, buis 4 d.
46	Nov. "	B.	Haarlemmerteert.	WESTHOFF.	Vr. 7.		Overleden na 4 d.
47	Dec. "	N.	Tuindwarsstraat.	GUNNING.	M. 5.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
48	Maart 1863.	C.	Nieuwendam.	DE LEEUW.	Vr. 4.		Overleden na 5 d.

Volgnummer.	Datum.		Initiaal.	Woonplaats.	Geneesheer van de lijders.	Geslacht en Ouderdom.	Uitbreiding der ziekte.	Afloop.
49	Jan.	1863.	D.	Kalverstraat.	DUSSEAU.	M. 4.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
50	Maart	„	N.	Papenbrugsteeg.	BERLIN.			Overleden na 2 d.
51	Junij	„	P.	Lauriergracht.	FABIUS.	M. 5.	Laryngitis.	Herst., buis 14 d.
52	Oct.	„	F.	N.Z Achterburgw	D'AILLY.	M. 3.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
53	Nov.	„	I.	Elandstraat.	FABIUS.	$2^1/_2$.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
54	Nov.	„	G.	Laurierstraat.	FABIUS.	M. 2.	Laryngitis.	Herst., buis 15 d.
55	Nov.	„	S.	Anth.-Breestraat.	TILANUS.	M. 4.	Laryngo trach.	Overl. na $1^1/_2$ d.
56	Dec.	„	R.	Nes.	TILANUS.	M. 3.	Laryngo trach.	Overleden na 22 u.
57	Jan.	1864.	V.	N. Looijersstraat.	DE RANITZ.	M. 8.	Laryngitis.	Hersteld, buis 9 d.
58	Jan.	„	T.	Kalverstraat.	DE RANITZ.	Vr. 2.	Laryngitis.	Overleden na 4 d.
59	Aug.	„	M.	Noorderstraat.	ROMBOUTS.	M. 3.	Laryngo trach.	Overleden na 1 d.
60	Mei	„	N.	Weteringdw.str.	DE RANITZ.	Vr. $1^3/_4$.	Laryngo trach.	Overleden na 36 u.
61	Mei	„	P.	Amstel.	LEHMANN.	M. 3.	Laryngo trach.	Overleden na 3 d.
62	Mei	„	B.	N.Z.Achterburgw	ROMPEL.	M. $2^3/_4$.		Overleden na 36 u.
63	Sept.	„	Z.	Oudebrugsteeg.	KUNEMAN.	Vr.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
64	Oct.	„	K.	Edam.	HOLMAN.	Circa 6 jaar		Overleden na 10 d.
65	Febr.	1865.	d. J.	Servetsteeg.	SIMON.	Klein kind.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
66	April	„	t. M.	Prinsengracht.	FABIUS.	M. $3^1/_2$.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
67	Mei	„	P.	Geldersche kade.	ADLER.	M. 4.	Laryngitis.	Herst., buis 13 d.
68	Junij	„	v. H.	Prinsengracht.	GILDEMEESTER.	M. 4.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
69	Sept.	„	v. O.	Achtergracht.	STOKVIS SR.	Kind 3.	Laryngo trach.	Overleden na 2 d.
70	Sept.	„	P.	Bloemdwarsstr.	FABIUS.	M. $2^1/_2$.	Laryngitis.	Herst., buis 20 d.
71	Oct.	„	v. R.	Prinsengracht.	TILANUS.	M. 8.	Laryngitis.	Herst., buis 10 d.
72	Nov.	„	L.	Westerstraat.	FABIUS.	M. 4.	Laryngitis.	Hersteld, buis 6 d.
73	Nov.	„	E.	Heerenstraat.	FABIUS.	Vr. $4^1/_2$.	Laryngo trach	Overl. na $1^1/_2$ d.
74	Maart	1866.	R.	Achtergracht.	GUNNING.	Vr. 3.	Laryngitis.	Hersteld, buis 8 d.
75	Junij	„	H.	Kinderziekenhuis	DE RANITZ.	M. 5.	Laryngitis.	Overleden na 2 d.
76	Sept.	„	P.	Wageningen.	ALPHERTS.	Vr. 3.	Laryngobronch	Buis 10 d. Overl na 14 d aan pneum.
77	Oct.	„	B.	Lauriergracht.	VAN GEUNS.	Vr. 3.	Laryngobronch	Hersteld, buis 7 d.
78	Dec.	„	B.	Keizersgracht.	FABIUS.	M. $2^1/_4$.	Laryngitis.	Hersteld, buis 5 d.
79	Jan.	1867.	R.	Zwanenburgwal.	MULLER.	Vr. 4.	Laryngitis.	Hersteld, buis 7 d.
80	Jan.	„	W.	Egelantiersstraat.	FABIUS.	Vr. 2.	Laryngitis.	Overleden na 12 u.

Het algemeene resultaat is, dat op die 80 lijders of lijdertjes 28 door de tracheotomie het leven hebben behouden. Ik ben er innig overtuigd van dat zonder de luchtpijpsnede die 28 zouden bezweken zijn. Bij geen hunner is de tracheotomie uitgevoerd, voordat ik meende, dat zonder haar het leven zou verloren zijn; ze zijn niet vroegtijdig geopereerd, maar toen de dyspnoea laryngealis constant was geworden en de lijders door de belette ademhaling waarlijk veel leden; bij velen ook was het paralytische stadium der ziekte zeer verre gevorderd.

Naast de 28 herstelden staan 50 overledenen op de lijst. Vraagt men, hadden van deze ook niet eenige kunnen gered worden? dan moet ik omtrent ettelijke een bevestigend antwoord geven. Bij velen toch is de operatie laat, te laat gedaan. Velen werden pas door mij gezien, toen de ziekte in het allerlaatste stadium gekomen was, ja, voordat eenige behandeling beproefd was. Nadat ik in het begin enkele lijders niet geopereerd had, omdat ik ze in agone beschouwde, toen ik ze voor het eerst bezocht, heb ik in 1858 en 1859 de proef genomen of het niet mogelijk zou zijn van die agoniserende lijdertjes toch enkele te redden. Ik opereerde toen soms bij kinderen, die door mij als stervende beschouwd werden, ja, bij wie ik de laatste ademtogt voor of gedurende de operatie meende waar te nemen. Hoewel ik het genoegen had alle deze weder tot geregelde ademhaling te zien komen, meestal door inblazing van lucht in de nu geopende trachea,

kan ik toch niet zeggen, dat werkelijk agoniserende lijdertjes hersteld zijn. Vandaar, gedeeltelijk althans, de ongunstige afloop der gevallen in 1858.

De meeste der overleden lijdertjes zijn aan bronchitis capillaris of oedema pulmonum, 2 à 3 dagen na de herstelde ademhaling bezweken. De gestoorde bloedsomloop, gedurende den aanval van croup, gaf tot stolling in de capillaria aanleiding en zoo tot exsudaat, even als de verminderde luchtdrukking in de bronchiën tot zwelling der mucosa; slechts enkele pneumoniën kwamen onder hen voor, even als onder de herstelden. Dat ook soms het exsudaat zich, niettegenstaande de tracheotomie, naar de takken der trachea, hetzij in vasten, hetzij in vloeibaren vorm uitstrekte, behoef ik niet mede te deelen. Enkele overleden nadat de croup als geweken kon beschouwd worden, aan naziekten.

Omtrent de algemeene behandeling heb ik ook bij andere gevallen, dan bij die, welke onder uwe behandeling waren, opgemerkt, dat de door u geprezen geneesmethode, het voortdurend aanwenden van heete waterdampen, het inwendig gebruik van carbonas kalicus en verder zoo spoedig mogelijk goed voeden, ook na de tracheotomie, noodig bleef, en vergelijkenderwijze de beste resultaten gaf.

Ten slotte nog een woord; acht ik het een groot verzuim wanneer de tracheotomie bij crouplijders niet tijdig gedaan wordt, niet altijd acht ik, zelfs bij ernstige gevallen, de kunstbewerking noodig. Men zij er slechts op bedacht om zoodra noodig er toe over te gaan; meermalen toch is mij bij eigen patiënten, even als bij de uwe, gebeurd, dat ik herhaalde malen de lijders met adsistenten bezocht, met het voornemen, om zoo noodig de tracheotomie dadelijk te verrigten en dat wij deze, daar de toestand niet dreigend werd, konden uitstellen en eindelijk afstellen door het herstel der patiënten. Ik teeken dit aan, omdat ik niet gerekend wil worden tot hen, die de tracheotomie prophylactisch verrigten; de tracheotomie moet wel zijn een gewoon hulpmiddel bij de behandeling; niet voordat het noodig is worde ze echter uitgevoerd, maar dan ook dadelijk en voordat de lijders door groote giften tartarus emeticus, sulphas cupri bijv. en lang temporiseren uitgeput zijn.

Maak van deze mededeeling zoodanig gebruik als gij gepast oordeelt.

Amsterdam, t. t.
25 Februarij 1867. Dr. J. W. R. TILANUS.

OVER DE TOEPASSING DER ZEEBADKUUR BIJ ZIEKTEVORMEN VAN MENSTRUATIE EN ZWANGERSCHAP,

DOOR

Dr. P. M. MESS.

Toen ik in 1858 mijn geschrift: *Over den invloed van zeelucht en zeewater* enz., uitgaf, kwamen daarin beschouwingen voor, die betrekking hadden op ziekelijke toestanden, die bij menstruatie en zwangerschap worden waargenomen. 1) Toen mijn geschrift in het buitenland bekend werd en eenige Tijdschriften, in het bijzonder op het onderhavig onderwerp, de aandacht vestigden, waren het vooral buitenlandsche Geneesheeren, die zoodanige lijderessen deze behandeling voorschreven. De zaak werd hier te lande niet zoo gewaardeerd. Dikwijls kwamen, en komen nog, zulke personen uit eigen beweging tot mij, om mijn oordeel te hooren en menigwerf blijkt het mij, dat de zeebadkuur door den Geneesheer dáár als schadelijk is afgeraden, waar zij juist bij uitnemendheid aangewezen is. Dat overtuiging, vooral bij de gevallen van ziekelijke zwangerschap, de leiddraad tot zoodanige uitspraak was, hiervoor bestaat voor mij geenen twijfel. Onbekendheid met, of niet genoeg vertrouwen in eene behandeling, die zoo lijnregt in strijd is met datgeen wat men, bijv. bij vrouwen die aan abortus lijden, gewoon is aan te raden, mogen hiervan wel de oorzaak zijn 1).

---

1) Ter herinnering van hetgeen ik toen schreef, diene de volgende overname uit mijn geschrift: *De l'influence sur quelques maladies de l'air et de l'eau de mer, d'après leur degré réciproque de température*, par P. M. MESS. La Haye, M. J. VISSER, éditeur.

Dans les temps qui ne sont pas encore bien loin de nous, on considérait assez généralement le bain froid dangereux pour la femme enceinte et à plus forte raison une cure de bains de mer. D'un coté c'est une thèse qui est juste, de l'autre elle pèche par sa généralité. Les femmes fortes, pléthoriques s'exposent au danger de l'avortement, mais celles qui ont fait une ou plusieurs fauches couches, qu'elles soient de nouveau enceintes ou non, qui souffrent d'anémie, de paleur de la peau, de douleurs dans les lombes, de palpitations de coeur, de laxité des parois abdominales, d'un faible appetit, d'écoulements leucorhéiques ou sanguinolents, de fatigue après le moindre effort, — pour celles çi les bains de mer, je pourrais presque dire sans exception, sont indiqués et promettent d'heureux résultats. Pour celles qui ne sont pas de nouveau enceintes, il est assez indifférent dans quelle partie de la saison la cure commence; mais pour les autres, pour les enceintes, il est preférable qu'elles prennent la partie moyenne de la saison; pour elles il faut éviter la température trop fraîche de

Om deze geneeswijze bij ziekelijke menstruatie en ziekelijke graviditas meer algemeen te doen beoordeelen, wil ik van de vele gevallen, die bij mij voorkwamen, er eenige aanteekenen. Ik zal de beantwoording der vraag, *hoe werkt de zeebadkuur?* achterwege laten. Dat *hoe* is van den eenen kant zeer eenvoudig, bezit van den anderen nog wel vele geheimen, doch is al zoo vele malen behandeld, dat ik de bekendheid daarvan bij den lezer mag veronderstellen en niet verlang in vervelende herhalingen te vervallen. Ik ga dus liever regt op het praktische doel dezer regelen af.

I. ZIEKELIJKE AFWIJKINGEN DER MENSTRUATIE.

a. Amenorrhoea completa, dat is, waar op den gewonen leeftijd de menstruatie niet is ingetreden en, tot op het oogenblik van behandeling, weggebleven is.

b. Amenorrhoea incompleta of *menstruatio suppressa*, dat is, waar zij op den gewonen leeftijd ingetreden was, zich gedurende korteren of langeren tijd vertoonde, doch later is teruggebleven.

Ik zwijg hier over de gevallen van *amenorrhoea completa*, die het gevolg zijn van aangeboren gebreken van vagina, uterus of ovaria, als niet op ons terrein te huis behoorende. Ofschoon de amenorrhoea completa, die uit algemeene oorzaken voortspruit, zeldzamer zij, zoo was ik echter in de gelegenheid er eenige gevallen van waar te nemen.

Geval 1. M. H., oud 20 jaren. Ligchaamsbouw tenger; aangezigtskleur bleek, bij ligchamelijke of gemoedsbeweging zich spoedig kleurende; dikwijls lijdende aan hoofdpijnen; moeiheid bij kleine wandelingen; tandvleesch ligt rood; longen gezond; bij stijgen, hartklopping; harttoonen gezond; eetlust zeer afwisselend; tegenzin in vleeschspijzen; afwisselend constipatie of diarrhoe; urine bleek; leucorrhoe weinig, zich periodiek gedurende een viertal dagen vermeerderende; ligchaamszwaarte 47½ kilo's; menstruatie heeft zich nog niet vertoond. Bij de moeder was op 14jarigen leeftijd de menstruatie ingetreden en die had zich immer geregeld vertoond.

Behandeling. Aanwending dagelijks van het zeebad, gedurende 3—6 minuten, en

---

l'eau, les trop fortes lames, et commencer la cure avec reserve. J'ai eu à traiter plusieurs femmes qui, après avoir fait une ou plusieurs fauches couches, de nouveau enceintes, se rendirent aux bains. On les avait traitées commes des plantes de serre chaude, couchées sur un sopha, de crainte que le moindre exercice, la plus petite promenade, ne provoquât encore une fausse couche. Et non obstant l'observation la plus minutieuse de tout ce qui était prescrit, ce que l'on désirait de prévenir ne fût pourtant pas prévenu. — En de parreilles conditions je fais prendre avec les plus heureux résultats les bains, jusqu'au de-là du cinquième mois de grossesse. Il est étonnant à voir, avec quelle rapidité l'amélioration se fait voir. Toutes les fonctions naturelles sont pour ainsi dire rappelées à la vie. La promenade, qui etait interdite, se fait petit à petit tous les jours, la fatigue et l'abattement cessent, les vomissements finissent, l'appétit revient, et devient souvent excessif: la fraicheur de la peau et la consistance des tissus prouvent que la santé revient. De presques toutes ces malades j'appris plus tard qu'elles étaient devenues d'heureuses mères, et je n'ai à noter aucun cas de grossesse, qui ait fini praematurément.

straaldouches van $^1/_2$—1 minuut op de lendenen, op den onderbuik en op de onderste ledematen, ten einde congestie op te wekken. Gebruik van staalwater, 6—18 ℥ daags, des morgens ten 7 ure. Verblijf aan het strand of in de duinen tot 12 ure, gedurende welken tijd het bad genomen wordt. Van 1—3 ure begeeft patiënte zich te bed en slaapt. Na 14 dagen wordt het bad 's morgens ten 7 ure genomen, daarna het staalwater, onder eene wandeling, genomen en des namiddags de douche toegediend. Zes weken later was de ligchaamsgesteldheid in alle deelen wat verbeterd; de eetlust normaal; de ligchaamszwaarte met $1^1/_2$ kilo toegenomen. Patiënte blijft nog drie weken en verlaat ons met een voorschrift hoe hare leefwijze in te rigten.

Na de 5de maand vertoonen zich bloedstrepen in de periodieke leucorrhoe en in de 8ste maand na den aanvang der kuur treedt de menstruatie matig in. In het daaropvolgende jaar wordt de kuur herhaald. Patiënte is 3 kilo's in zwaarte toegenomen. De menstruatie wordt normaal en de gezondheid heeft zich hersteld.

Geval 2. E., oud 21 jaren. Ligchaamsbouw goed; aangezigtskleur meestal rood, dikwijls gevlekt; neusbloedingen; hoofdpijnen; slaperigheid; tandvleeschkleur normaal; kwalijkriekenden adem; hartkloppingen; kortademigheid bij stijgen; eetlust redelijk; constipatie; pijnlijke plaats tusschen twee lendenwervelen; leucorrhoe; amenorrhoea completa. Wel hebben zich soms bloedstreepjes in de vaginaalslijm getoond, doch die den naam van menstruatie niet verdienden; handen en voeten meestal klamkoud; patiënte neemt weinig beweging, daar zij tegenzin in wandelen heeft; uterus en vagina deden met grond geene gebreken veronderstellen, waarom ook geen onderzoek noodig geoordeeld werd. De moeder menstrueerde op 13jarigen leeftijd. Ligchaamszwaarte 56 kilo's.

Behandeling. In dit geval werd het zeebad zeer kort gegeven, bij wijze van indompeling gedurende $^1/_2$ minuut en wel bij de laagste temperatuur der zee, dus 's morgens vroeg. Wordt dat niet in het oog gehouden, zoo vermeerdert de congestie naar het hoofd en dus ook naar den neus, en daarmede de neusbloedingen. De invloed dezer indompeling, de algemeene huidcongestie op te wekken, bereikt men toch. Ten 3 ure straal douche van éene minuut, uitsluitend op lendenen, onderbuik en dijen. Na het zeebad en de douche, wandeling blootvoets in het zand, als het beste middel om warmte der onderste extremiteiten te ontwikkelen; 's morgens, 's middags en 's avonds wandelingen van een uur op het strand en in de duinen, die later tot 2 uren verlengd worden; gedurende de eerste wandeling worden 6—12 ℥ Kissinger bitterwater gebruikt, die een gunstig gevolg teweegbrengen. Daar de leucorrhoe zich eenmaal 's maands gedurende 2 à 3 dagen vermeerderde, werd gedurende de 3 dagen, welke dat aangegeven tijdstip vooraf gingen, des avonds vóór het naar bed gaan eene warme, stijgende douche van 4—5 minuten tegen den uterusmond gegeven.

De gevolgen dezer ingrijpende behandeling lieten zich niet wachten. In de 9de week van haar verblijf, na 52 indompelingen, 48 douches en 6 uteriendouches gehad te hebben, stelde de menstruatie zich vrij sterk in. Gedurende 7 dagen staking der kuur, daarna voortzetting als boven tot de volgende periode, die na 27 dagen terugkeert. Patiënte keert huiswaarts. Ligchaamszwaarte $55^1/_2$ kilo's, dus eene geringe vermindering gedurende haar verblijf. Acht maanden later schreef haar Geneesheer mij, dat, behalve nog eenige ongeregeldheid, de menstruatie zich steeds maandelijks had vertoond, dat alle ziekelijke verschijnselen waren geweken, waarom ik de noodzakelijkheid van de herhaling der kuur overbodig oordeelde.

Geval 3. P., oud 21 jaren. Ligchaamsbouw middelmatig; aangezigtskleur afwisse-

lende, tusschen matig bleek en zeer rood; longen gezond, ofschoon men, wegens hoest, vreesde voor tuberculose; het onderzoek bewees dat deze hoest eene hysterische was; eetlust zeer gering; snoeplust buitengewoon; hardnekkige stoelverstopping; urinekleur dan bleek, dan donker gekleurd. Patiënte blijft dagen te bed liggen; hysterische toevallen; op 16jarigen leeftijd verschijnt de menstruatie en vertoont zich gedurende één jaar ongeregeld; zonder bekende oorzaak houdt zij op en keert niet terug. Patiënte verbeeldt zich uiterst gevoelig voor den invloed der atmospheer en hare verwisselingen te zijn, waarom zij zeldzaam uitgaat; ligchaamszwaarte 55 kilo's. Zij wordt door haren Geneesheer, om zoo te zeggen, gedwongen naar de zeekust te gaan. Wegens de bijzondere persoonlijkheid van patiënte laat ik haar gedurende een 14 dagen uitsluitend een natuurleven genieten, door haar den geheelen dag op strand of in duinen te laten wandelen en liggen. Opvallend luidt het feit voor hen, die weinig bekend zijn met den invloed, die de zeelucht op ziekelijke menstruatie heeft, dat door deze levenswijze de menstruatie, die in den tijd van 4 jaren zich in het geheel niet meer had ingesteld, nu plotseling intrad en de stoelontlasting zich zonder hulpmiddelen regelde; de hysterische toevallen bleven aanhouden. Na het gebruik van 50 zeebaden en 25 algemeene douches genas patiënte, na een verblijf van bijna 3 maanden. De toevallen, die gedurende het bad soms plaats hadden en waaraan ik mij in den regel, mits de duur van het bad door mij bepaald worde, weinig stoor, eindigden in het begin der 3de maand. In den winter, die daarop volgde, bleef zij gezond; de menstruatie bleef 2malen weg en daarmede keerde de hysterische hoest terug. Eene tweede zeebadkuur had volkomen genezing ten gevolge; de ligchaamszwaarte had zich met $2^{1}/_{2}$ kilo's vermeerderd.

Geval 4. E., 29 jaren oud. Ligchaamsbouw gewoon, doch mager; leucophlegmatische gesteldheid. Sedert haar 17de jaar ongeregelde menstruatie; een jaar voor haar huwelijk, amenorrhoe; gedurende het huwelijk treedt de menstruatie in den tijd van 4 jaren slechts 5malen op ongeregelde tijden in; van zwangerschap deden zich nimmer eenige teekenen voor. Patiënte lijdt sedert aan hoofdpijnen, gestoorde spijsvertering, ongeregelde stoelgang; moeiheid in lendenen en beenen bij het gaan; algemeene vermagering. Bij het inwendig onderzoek, de uterusmond bleek en week; vaginaal leucorrhoe; pruritus aan de labia; de coïtus wordt, ofschoon met weêrzin, alleen uitgeoefend op hoop van zwanger te worden; ligchaamszwaarte 55 kilo's.

Behandeling. Patiënte gebruikt 48 zeebaden en 25 douches op lendenen, buik en onderste ledematen, en om den anderen dag de stijgende, warme douche tegen den moedermond; gebruik van kunstmatig staalwater, 6—18 ℥ daags.

Gedurende de behandeling wordt de onthouding van coïtus voorgeschreven. De kuur duurt 2 maanden, plus eene reis van 4 weken in eene bergachtige streek. Twee maanden later zag ik de vrouw terug, die een gezond uiterlijk had, doch de menstruatie had zich nog niet vertoond. Ligchaamszwaarte 59 kilo's. Ik raadde de versterkende levenswijze voort te zetten. Vijf maanden later, dus 9 à 10 na de eerste kennismaking schreef patiënte mij, dat de menstruatie teruggekeerd was. Thans, 4 jaren na dien tijd, verheugt zij zich in het bezit van 2 kinderen.

c. Dysmenorrhoea, dat is, menstruatie, die dikwijls onregelmatig, met meer of minder hevige pijnen in den uterus, in de ovaria, of aangrenzende deelen intreedt. Bloedsecretie meestal gering, soms overvloedig; bij slepende gevallen soms membraneuse afscheiding van de mucosa uteri (*decidua menstrualis; membrana menstrualis*).

Geval 5. W., oud 24 jaren. Ligchaamsbouw middelmatig; aangezigtskleur bleek; ontwikkeling van acne rosacea op het voorhoofd; longen gezond; eetlust slecht; spierontwikkeling gering; vermoeidheid bij kleine wandelingen; melancholische gemoedsstemming. Op 16jarigen leeftijd trad de menstruatie in, die gedurende 2 jaren geregeld bleef. Langzamerhand deden zich, zonder dat men bepaalde oorzaken kon aangeven, bij de nadering der menstruatie-tijdperken, pijnen gevoelen die van jaar tot jaar toenamen, tympanitis, verlies van eetlust, hysterische verschijnselen, en patiënte was genoodzaakt 3 à 4 dagen te bed te blijven, om onder het gebruik der gewone middelen, opiaten, warme fomentatiën enz. te bemerken, dat deze weinig afdoende waren. De bloedsecretie was in de eerste 2 dagen zeer gering, nam op den 3den dag in overvloed toe, en het geheele proces was in 7 dagen afgeloopen. Onder dit maandelijks lijden had de algemeene gezondheidstoestand zeer geleden. Ligchaamszwaarte 54½ kilo's.

Behandeling. Zij kwam in de maand Junij om de zeebadkuur te ondergaan, die goed verdragen werd, doch bij de eerste verschijning der molimina menstrualia geene verandering teweegbragt. Het zeebad liet ik nu, gedurende dit tijdperk en dat der secretie, doornemen, zoo als ik soms gewoon ben te doen; het vermindert gewoonlijk de pijnen en bevordert de bloedsecretie, zoo als ook bij patiënte plaats had. Van andere middelen onthield ik mij, als naar gewoonte. Na het 10de zeebad, algemeene gieter-douches van ½—1 minuut; eenige dagen later straal-douches, dewijl de eerste bleken te sterke reactie op te wekken; gebruik van kunstmatig staalwater; verblijf op het strand of in de duinen gedurende 8 uren daags. Weldra verbeterde zich de algemeene ligchaamstoestand. Honger, ontlasting, slaap, beweging werden normaal; vermindering van de ziekelijke menstruatieverschijnselen. Na 10 weken verblijfs verliet patiënte ons. De winter werd in vrij voldoenden toestand doorgebragt; ofschoon dat de pijnen wel verminderd waren, kwelden ze patiënte nog zoodanig, dat een paar dagen immer nog te bed moesten doorgebragt worden. In het volgende jaar zag ik patiënte terug; zij bezat het uiterlijk van meer algemeen welzijn, de acne rosacea was zoo goed als geweken, de molimina menstrualia deden zich nog wel gevoelen, doch noodzaakten haar niet meer naar bed te gaan, en de menstruatie trad op het einde van den 1sten of begin van den 2den dag der voorteekenen regelmatig in, om op den 4den of 5den dag te eindigen. Zij herhaalde de kuur, door het nemen van 30 zeebaden en 18 douches, en verliet mij in gunstige verwachting. Ligchaamszwaarte 58 kilo's. Ik vernam sedert niets meer van haar.

Geval 6. H., oud 24 jaren. Ligchaamsbouw tenger; kleur geelachtig bleek; tandvleesch bleek; ligchaamszwaarte 49½ kilo's. De menstruatie op 15jarigen leeftijd ingetreden, was immer geregeld. Twee-en-twintig jaren oud kreeg zij typhus, waarvan zij langzaam en onvolkomen herstelde. Van dien tijd af hevige hysteralgie bij het tijdperk der menstruatie; zeer geringe bloedsecretie. Weldra deden zich de volgende verschijnselen voor. Bij het naderen der molimina, hysterische toevallen, vooral bij de aanraking, bij verbedding, bij sterke geluiden; clonische en tonische spierbewegingen, zoodat onder anderen de spieren der oogleden en van den mond deze openingen sloten en soms dagen lang gesloten hielden. Patiënte moest soms door 2 à 3 personen in bed gehouden worden; rust terugkeerende bleef algemeene parese over; aphonie. Weldra wordt deze toestand een onafgebrokene, die heviger werd tegen den tijd der menstruatie. De bewegingen der onderste ledematen waren reeds in het begin der aandoening verminderd; nu trad een gevoel van doofheid in, zij weigerden de last des ligchaams te dragen en eindelijk was de willekeurige bewe-

gingskracht zoo zeer verminderd, dat patiënte niet meer in staat was de ledematen op te ligten. De electro-musculaire contractiliteit was ongestoord, de electrische gevoeligheid verminderd. Nadat 7 jaren zoo, immer te bed liggende, waren doorgebragt besloot haar Geneesheer mijne meening over de aanwending der zeebadkuur te hooren. Ofschoon mij geen 2de voorbeeld van zoodanig lijden was voorgekomen, besloot ik, naar aanleiding van soortgelijke ziekteaandoeningen die genazen, de behandeling aan te raden. In de eerste dagen van Junij herwaarts gevoerd, bleef patiënte 3 dagen in een onafgebroken acces van hysterische toevallen liggen. Bij zoodanigen toestand behoeft men echter de gevolgen van het vervoer niet te vreezen. Ik heb dat reeds zoo menigwerf aangeraden en er nimmer eenige andere gevolgen van gezien, dan eene verergering der verschijnselen, die slechts 1 à 2 dagen aanhielden. In de eerste dagen van Junij, de tijd waarop zij te Scheveningen kwam, waren de teekenen als boven opgegeven zijn; de menstruatie molimina steeds heviger, de secretie steeds gering. Na een 3tal weken de lucht genoten te hebben was geene verandering ingetreden. Ik besloot tot het zeebad over te gaan. Patiënte werd door 2 personen in zee gedragen, om gedurende eene minuut indompelingen te ondergaan. Die genoot zij, onder gillen en hevige onwillekeurige spierbewegingen, die nog gedurende een half uur na het bad voortduurden, om na slaap te eindigen. Nadat op die wijze gedurende 23 dagen dagelijks een zeebad en 6 ℥ kunstmatig staalwater gebruikt waren, traden, bij de intreding der menstruatie en gedurende het verloop van dit tijdperk, de volgende eerste genezingsverschijnselen in: menstruatie met minder pijnen en meerdere bloedsecretie; opening der oogleden en eenige bewegingsverschijnselen in den regter arm. Na 10 dagen plotseling opening der mond en verschijnselen van beweging in de onderste ledematen. Gedurende het zeebad keeren de toevallen nog steeds terug. Vier weken later zijn in alle spieren de bewegingen onder den wil teruggekeerd, alleen de aphonie blijft bestaan. Patiënte begint te staan en kan schriftelijk van hare wenschen en gewaarwordingen kennis geven; zij deelt mij mede, dat zij sinds 4 dagen pas bemerkt heeft dat zij in het water werd geworpen. De menstruatie keert voor de derde maal, sedert het begin der kuur, terug, veroorzaakt geene bijzondere storingen en verloopt regelmatig. De kuur wordt voortgezet. Na 13 weken komt plotseling, onder de klagt van een hevig benaauwd zijn in den hals, als of een touw wordt losgesneden (sic), het spraakvermogen terug. Na een verblijf van 4 maanden en het gebruik van 70 zeebaden waren alle ziekteverschijnselen geweken, was de menstruatie tot den normalen toestand teruggekeerd en kon patiënte, die gedurende 7 jaren verlamd te bed had gelegen, een half uur gaans afleggen. — Gedurende den winter liet ik haar 2- à 3malen des weeks eene algemeene douche nemen en het dagelijks uitgaan trouw vervolgen. In het volgende jaar werd de kuur, door 40 zeebaden te nemen, vervolgd. Behalve het terugkeeren der aphonie gedurende 14 dagen, ten gevolge van overmatige beweging op heete dagen, keerden geene ziekelijke verschijnselen terug. De menstruatie is geregeld gebleven en van hysteralgie bespeurd zij niets meer. Patiënte is thans hersteld en kan alle vrouwelijke bezigheden met het meeste gemak waarnemen. Ligchaamszwaarte 53 kilo's.

Geval 7. F., oud 25 jaren. Ligchaamsbouw klein en tenger; leucophlegmatisch; sedert verscheidene jaren een exquisiet voorbeeld van dysmenorrhoe. Op 15jarigen leeftijd is de menstruatie met moeite ingetreden. Van toen af menigvuldige hysterische verschijnselen; hoofdpijnen; duizeligheid; moeijelijkheid in het slikken; hevige hartkloppingen; maagpijnen; gestoorde eetlust; tympanitis, die afwisselend hevig en minder hevig is, doch nimmer wijkt; pijn in, of ter plaatse van het linker ovarium,

waar de druk van den vinger naauwelijks kan verdragen worden. Nadat zich in den beginne doofheid en magteloosheid in de onderste ledematen hadden doen gevoelen, is de moeijelijkheid bij het gaan zoo zeer geklommen, dat patiënte besluit om te blijven liggen, dat haar ongelukkigerwijze werd toegestaan. Van toen af totale verlamming, met behoud der electrische spiercontractie, doch geheele vernietiging der electrische gevoeligheid; leucorrhoe; constipatie; urine immer ligt gekleurd, met vaginaal slijm; handen meestal klamkoud. Patiënte ligt sedert 3 à 4 jaren te bed, hetgeen veel tot de meerdere ontwikkeling van het lijden heeft bijgedragen; de molimina menstrualia duren gewoonlijk 3 à 4 dagen, onder de volgende teekenen: pols 102, zonder koorts; slapeloosheid; hevige lichtschuwheid; onvermogen om te spreken, zonder dat er aphonie is; eetlust geheel vernietigd, bij invoering van voedsel, braking; de buik zwelt en geeft bij percussie een sterk tympanitischen toon; ter plaatse van het linker ovarium is de toon gedempt ter omvang van den plessimeter; de geheele buik is hoogst gevoelig; bij het inwendig onderzoek wordt de uterus normaal gevonden, doch week; de vinger door den anus ingebragt en gerigt naar de plaats, waar de tuba naar het ovarium loopt, doet, door middel van uitwendigen druk op den buik, het laatste bereiken en niet vergroot aanvoelen; bij die exploratie wordt niet bijzonder over pijn geklaagd. Na de molimina treedt de menstruatie ligt rood gekleurd en zeer matig in; de pijnen verminderen een weinig; tympanitis dezelfde; de gedempte toon, die ter plaatse van het ovarium was, verdwijnt en is ook tympanitisch geworden. Pols minder klein en snel; eetlust keert een weinig terug; het geheele proces duurt omstreeks 10 dagen, waarna patiënte zich zoo vermoeid en zwak gevoelt, dat zij pas 4 dagen later het bed kan verlaten. Therapie bleef steeds onmagtig tegen alle deze verschijnselen. In dezen toestand werd patiënt naar Scheveningen gebragt.

Behandeling. De zwakte en anaemische toestand verbood mij om hier onmiddellijk ingrijpend te handelen. Ik bepaalde mij gedurende de eerste weken tot liggen in de lucht; het dwingen tot gebruik van voedsel; het instellen van passieve bewegingen der onderste ledematen en spoorde patiënte aan, actieve bewegingen te beproeven. Na een verblijf van 2 maanden was in den algemeenen ligchaamstoestand eenige verbetering gekomen, en ik liet haar eenige zeebaden beproeven, dat goed ging. Bij het vertrek had ik het met haar zoo ver gebragt, dat zij haar bed over dag als haren grootsten vijand beschouwde en, gesteund door een' persoon, een paar dozijn stappen doen kon; de verschijnselen der dysmenorrhoe waren dezelfde. De winter ging voorbij en zij kwam wel met meerdere ligchaamssterkte en bewegingsvermogen terug, doch de dysmenorrhoe was met alle hare verschijnselen, dezelfde. De kuur, die nu uit zeebaden, douches en zitbaden bestond, werd met verdubbelden ijver genomen, en het gebruik van staalwater daarbij gevoegd. De omvang van den buik nam gedurende deze kuur af; de algemeene gezondheidstoestand verbeterde zich wel en met deze ook het loopen, doch de menstruatie bleef even ziekelijk als zij was. Het derde jaar bleef, in behandeling en gevolgen aan het vorige gelijk. Daar ik nu, na een 3maal herhaald verblijf aan de zeekust, eenen anderen invloed op haar wilde doen werken, zoo gaf ik haar den raad, eene kuur te Schwalbach te gaan gebruiken. Zij deed de reis derwaarts zonder nadeel; de kuur werd regelmatig ten einde gebragt, doch zonder eenig gunstig gevolg. Patiënte is in het huisselijk en maatschappelijk leven teruggekeerd, is arbeidzaam en stijgt zonder behulp trappen, doch rekent, dat de helft van het jaar lijdende aan de dysmenorrhoe door haar wordt doorgebragt. Ik had hier met een geval te doen, behoorende tot de soort van dysmenorrhoea neuralgica, die menigwerf zoo slepend, zoo hardnekkig weêrstand biedt aan alle middelen en

waarvan de oorzaak of zitplaats, gewoonlijk duister blijft. Ik kon aan de zeebadkuur wel de aanmerkelijke verbetering der algemeene ligchaamstoestand toeschrijven, waardoor patiënte voor de zamenleving weder geschikt werd en het gebruik der verlamde ledematen bijna geheel terug kreeg, doch op de verbetering der dysmenorrhoe bleef de kuur zoo goed als van geenen invloed. Het eindigen van den menstruatie-leeftijd brengt in zoodanige gevallen soms nog genezing aan.

Geval 8. Een dergelijk geval, doch waar de teekenen der dysmenorrhoe niet zoo hevig waren, kenmerkte zich insgelijks door geheele paralyse der onderste ledematen. Patiënte had na mazelenziekte algemeene zwakte behouden. Weldra kreeg zij een gevoel van doofheid in armen en beenen, welke laatste het dragen des ligchaams begonnen te weigeren. Dit besloot patiënt te blijven liggen, waarop de paralyse zich langzamerhand ontwikkelde. Drie jaren bragt zij in dien toestand door, en de ziekelijke gevoeligheid van het zenuwleven was door die levenswijze zoo toegenomen, dat zij de muziek eener piano, in een naastgelegen vertrek staande, niet meer kon, of liever verbeelde niet meer te kunnen verdragen, en luid spreken voor haar eene plaag scheen te zijn: door deze levenswijze was de menstruatie, zoowel wat den tijd als de secretie, ziekelijk en zeer pijnlijk geworden was. Omgeven van personen, die haar in alles toegaven, en behandeld door eenen Geneesheer, die, uit aanmerking harer schijnbare zwakte, te zorgvuldig met haar omging, verergerde haren toestand steeds. Herwaarts gevoerd, liet ik haar de eerste 2 à 3 weken in de lucht liggen; met veel moeite en tegenwerking, hoedanige men bij zulke lijderessen dikwijls ontmoet, noodzaakte ik haar het bed te verlaten en tusschen 2 personen gesteund te leeren loopen. Eindelijk moest eene proef met koude overgietingen genomen worden, welken door zeebaden en douches werd opgevolgd, die weldra voordeelig werkten. Om kort te gaan, na 2 jaren waren de teekenen der dysmenorrhoe en van de paralyse der ledematen geheel geweken, hadden kracht en gezondheid zich hersteld. In het 3de jaar maakte patiënte eene reis in Zwitserland, en thans maakt hare vroegere toestand slechts een punt van herinnering uit.

Eenige gevallen van *dysmenorrhoe* met vliesachtige afscheiding (*decidua menstrualis, membrana menstrualis*) deden zich ter behandeling voor, waarvan slechts twee genezen werden, die in hoogst voordeeligen, dat is niet verouderden, toestand verkeerden. Wanneer deze vorm van dysmenorrhoe het chronisch tijdperk is ingetreden, dan weet ik bij ondervinding, dat de zeebadkuur even onzeker, ik zou bijna zeggen, even onmagtig is als andere behandelingen. Mogt algemeene zwakte zich bij het plaatselijk lijden voegen, zoo kan het verblijf aan de zeekust van groot nut zijn, doch op het plaatselijk lijden der mucosa uteri enz. zal zulks weinig invloed hebben.

Geval 9. W., eene gehuwde vrouw van 25 jaren, eindigde hare eerste zwangerschap met abortus in den 3den of 4den maand. Het verlies van krachten dat daarop volgde, deed haar Geneesheer den raad geven, haar een jaar later herwaarts te zenden. Het bleek mij bij de menstruatie, die zeer pijnlijk was, dat zich eene membrana menstrualis ontlastte. De zeebadkuur werd toegediend, onder den vorm van zeebaden, algemeene douches en zeer zachte douches van laauw bronwater in de vagina. In den tijd van 7 weken was patiënte veel verbeterd; haar zwak en bleek uiterlijk had voor een gezond plaats gemaakt en de ligchaamszwaarte was met bijna $3^1/_2$ kilo's toegeno-

men. Zij bleef gedurende den winter wel, doch de menstruatie bleef pijnlijk en de membraneuse afscheiding vertoonde zich geregeld, niettegenstaande eene plaatselijke behandeling, die ten harent werd voortgezet. Patiënte keerde het volgende jaar terug, verlangende eene kuur te herhalen, die haar in het vorige jaar zoo veel goed gedaan had. Op hare vraag, of ik meende, dat zij nu geheel zou herstellen, oordeelde ik haar het positief antwoord te moeten schuldig blijven, als kunnende geene gunstige prognose stellen. De uitslag was dan ook, dat deze kuur op de ziekelijke menstruatie van geenen invloed bleef. De algemeene ligchaamstoestand verbeterde zich nog; doch de vrouw, ofschoon nog lang plaatselijk behandeld zijnde, is sedert niet meer zwanger geworden en de menstruatie is, bij afwisseling van symptomata, dezelfde.

Geval 10. J., oud 22 jaren, ontwaakte, terwijl een gedeelte van het huis, dat zij bewoonde, in brand stond. Op dat oogenblik de menstruatie in vollen gang zijnde, deed de schrik de secretie plotseling eindigen. Anders zeer geregeld zijnde, bleef nu de volgende periode weg. Zeven weken daarna gevoelde zij hevige colica menstrualia, waaraan zij vroeger niet leed; deze duurden omstreeks 48 uren, waarna de menstruatievloed verscheen en zich eenige membraneuse vlokken vertoonden, die bij onderzoek bleken membrana menstrualis te zijn. De gezondheidstoestand van patiënte was lijdende geworden; de eetlust was verminderd; de bewegingen waren soms pijnlijk en eene groote irritabiliteit had de plaats eener zeer kalme en vrolijke gemoedsgesteldheid ingenomen. Haar Geneesheer raadpleegde mij over de aanwending der zeebadkuur, en ofschoon mij onthoudende over het al of niet te verwachten resultaat, zoo zag ik geene tegenaanwijzing in het nemen eener proef, vooral omdat de ziekte nog van zoo versche dagteekening was en ik een paar jaren te voren een dergelijk geval behandelde, dat met genezing eindigde.

Behandeling. De dag waarop zij kwam, ging het tijdperk der menstruatie 6 dagen vooraf. Hoogst gevoelig voor koude zijnde, liet ik haar eenige laauwe zeebaden (20° R. 8 minuten) met opvolgende koude overgieting ($^1/_2$ minuut) toedienen, 's avonds een koud zitbad geven, matige wandelingen en langdurig verblijf in de zeelucht genieten. De molimina stelden zich 31 dagen na de voorafgaande in en waren, volgens getuigen van patiënte, iets minder pijnlijk, doch bij de secretie vertoonden zich weder sporen van de membrana menstrualis. Na den afloop verkoos ik liever eerst met de algemeene gieterdouches, als toniserend revulsiemiddel, dan met het zeebad te beginnen, en liet ze $^1/_2$—1 minuut toedienen. De constipatie, waaraan patiënte leed, werd door het dagelijks gebruik van 1—2 glazen bitterwater met goed gevolg bestreden. Veertien dagen later werd het gebruik van het zeebad daarbij gevoegd. Patiënte gevoelde zich bij uitnemendheid wel, eetlust was goed; dagelijks 4—5 uren beweging; op den geregelden tijd stelde zich de tweede menstruatie in; de membraneuse afscheiding was zoo gering, dat ik moeite had eenige sporen te ontdekken. Ik ging met de behandeling nog voort, met het gevolg, dat na 30 baden en even veel douches de volgende menstruatie zich zonder pijn vertoonde en van membraneuse vlokken niets meer te ontdekken was. Ik vernam later, dat de ziekelijke afscheiding zich niet weder vertoond had.

d. Menstrualio anomala, dat is, wanneer het menstruaalbloed zich langs eenen anderen weg, dan den normalen ontlast. Wangen, ooren, mondholte, longen, maag, darmslijmhuid, vingers, teenen, zweren, enz.

Geval 11. W., oud 20 jaren. Ligchaamsbouw goed ontwikkeld; lymphatische ge-

steldheid; alle organen zijn gezond. Patiënte lijdt alleen aan hoofdpijn, is langzaam in hare bewegingen en slaperig. Op haar 16de jaar begonnen de wangen zich maandelijks, gedurende 3 à 4 dagen, veneus rood te kleuren, met sterke ontwikkeling van capillaire vaten. Nadat zulks zich eenige maanden, met toename van roodheid en hitte, herhaald had, vormden zich blaasjes die barstten. Op den eersten dag uitvloeijing van bloederig serum; gedurende de 3 daarop volgende dagen, van zuiver niet coagulerend bloed, ter hoeveelheid van 3 à 4 eetlepels; de wondjes sluiten zich weder langzaam, doch laten kleine likteekenen na. Nadat door afleidende middelen, het plaatsen van hirudines ad vulvam, voetbaden, sinapismi aan de dijen enz. vruchteloos beproefd was om de menstruatie langs den natuurlijken weg terug te voeren, besloot men tot de zeebadkuur over te gaan. Behalve het reeds vermeldde, trof mij de cyanotische tint, die zich over de geheele oppervlakte der huid verspreidde.

Behandeling. Daar de menstruatie zich nimmer had ingesteld, wenschte ik mij eerst te overtuigen of geene gebreken van vagina, uterus of ovaria de oorzaak van dezen toestand zijn kon, dewijl daarvan het al óf niet invloedrijke eener zeebadkuur zou afhangen. Dat onderzoek bewees dat die deelen in normalen toestand waren. Het eerste jaar, gedurende hetwelk zij een 50tal zeebaden, 45 horizontale gieterdouches tegen den onderbuik en dijen, 25 stijgende douches van warm zeewater tegen den moedermond en het noodige staalwater gebruikte, ging, wat het gevolg betrof, schijnbaar negatief voorbij. Alleen meende hare ouders later eenige meerdere vlugheid in beweging, minder slaperigheid en vooral betere huidtint te bespeuren. Het tweede jaar terugkeerende vernam ik, dat de menstruatie zich nog immer door de wangen ontlast had, hetgeen dan ook de vermeerdering der kleine likteekenen bewees en dat, uit het schoonheids oogpunt, geene aangename toekomst voor patiënte voorspelde. Op het eind dezer tweede kuur, die op dezelfde wijze werd geregeld, vertoonde zich op zekeren dag, nadat patiënte over pijn in de lendenstreek en over zwaartegevoel in de onderste ledematen geklaagd had, leucorrhoe. Ik beschouwde zulks als een voorbode van eene normale menstruatie. Zij duurde 5 dagen en eindigde als leucorrhoe. Opvallend was het evenwel, dat de wangen minder rood en de bloedsecretie zeer gering was. De kuur werd vervolgd. In de volgende maand had hetzelfde plaats en dit ging zoo voort, totdat ik, patiënte naar huis gekeerd zijnde, 2 maanden later vernam, dat de menstruatie zich langs den natuurlijken weg had ingesteld. Ik zag patiënte eenige maanden later terug; de menstruatie was geregeld gebleven, de wangen vertoonden geene congestieverschijnselen meer, doch de huid had den aanblik als van iemand die de overblijfselen van *variolae confluentes* gehad heeft.

Om dit verslag niet door te veel gelijksoortige gevallen te lang te maken, zoo zij hier kortelings vermeld, dat ik nog een 6tal dusdanige behandelde, allen aan amenorrhoe lijdende en waarvan 3 genazen. Bij een had de bloedsecretie door de maag, bij de tweede door de tepels der mammae en bij de derde had maandelijks eene vrij sterke blaas-haematurie, plaats. Twee gevallen genazen niet, waarvan één aan haematuria renalis leed, die 2 à 3 dagen maandelijks intrad; patiënte stierf later aan morbus Brightii. Bij het andere geval trof ik eene uitgestrekte zweer aan, die aan de buitenvlakte van het scheenbeen geplaatst was, en die maandelijks plus minus 2 à 3 ℥ bloed ontlastte. De vrouw, die 38 jaren oud was, deed eene korte kuur en vertrok in denzelfden toestand. Ik vernam later niets meer van haar en teeken haar alzoo als ongenezen op.

Eindelijk was l.l. jaar hier nog eene lijderes van 30 jaren, bij wie de menstruatie vroeger geregeld was. Zij werd ziek en sedert 3 jaren ontlast zich het menstruaal bloed door de longen, doch op meer ongeregelde tijdperken. Voor 3 jaren te zwak, om door middel der zeebadkuur ingrijpend behandeld te worden, gaf ik haar den raad naar Schlangenbad te gaan. Op hare algemeene ligchaamsgesteldheid, vooral op de werking der huid, deden deze baden en dit verblijf, haar wel eenig goed. Van daar hier gekomen, bepaalde ik, dat zij eenvoudig de lucht zou genieten. Laatstleden jaar teruggekeerd, bleef het zeebad voor haar tegenaangewezen, doch liet ik haar de horizontale gieterdouche op onderbuik en dijen toedienen. Door de congestieve werking dezer douche ontstond eczema met groote blazen aan de binnenvlakte der regter dij, dat zeer pijnlijk werd en op de metastase naar de longen wel van eenigen invloed was; intusschen blijft deze nog bestaan. In aanmerking echter de groote verbetering van het geheele ligchaam, in vergelijking van den ellendigen toestand, waarin patiënte vroeger verkeerde, verwacht ik dat dit geval eindelijk onder de genezingen zal kunnen opgeteekend worden.

e. Menorrhagie, dat is ziekelijk-vermeerderde menstruatie; ten eerste, zoowel door te spoedige wederverschijning van het tijdperk, als door te lange duur der bloedsecretie; ten andere, door sterke bloedvloeijing (metrorrhagie), meestal op den 2den of 3den dag, welk bloed door de slagaderlijke vaten van den uterus wordt afgescheiden en coaguleert, in tegenstelling van het menstruaal bloed, dat niet coaguleert.

De eerste soort komt het meest bij zwakke, hysterische, chlorotische; de laatste meer bij pletorische en sterkere vrouwen voor. Vandaar dat de behandeling in het algemeen ook naar de onderscheiding van dit verschil, moet geregeld worden. Zulks met juistheid te doen, levert dikwijls eenige moeijelijkheid op, dewijl bij de arterieuse bloedingen, òf eene actieve, òf eene passieve oorzaak kan te gronde liggen. De leucorrhoe is in deze soort, gewoonlijk begeleidster.

Geval 12. W., oud 24 jaren. Ligchaamsbouw gewoon, doch tenger. Gezigtskleur afwisselend bleek en ligt rood; algemeene gezondheid redelijk; in den laatsten tijd verzwakt door verlies van veel bloed bij de menstruatie, die zich op 14- à 15jarigen leeftijd instelde en van den beginne af geregeld was, zonder profuus te zijn. Op 22jarigen leeftijd, gedurende den winter veel gedansd hebbende, en wel in de dagen der menstruatie, was de bloedsecretie sterker geworden; in het daarop volgende voorjaar volgden de tijdperken elkander spoediger op. Deze toestand bleef bestaan, niettegenstaande eene rationeel-geneeskundige behandeling, toen in het daarop volgende jaar patiënte bij mij in behandeling kwam. Zij was toen zeer zwak, leed aan voorhoofdspijnen, die vooral hevig waren boven het regter ooglid; duizeligheid; suizing in de ooren; hartklopping; verlies van eetlust; constipatie; klopping in de lendenen; klagten over koude, bij eene temperatuur der dampkring van 15—17° R.; pols klein en snel; de menstruatie keert soms na 16 en 18 dagen terug en is overvloedig; leucorrhoe; ligchaamszwaarte 51 kilo's.

Behandeling. Patiënte begint de kuur op den dag na de ophouding van een menstruatie-tijdperk. Daar zij nog nimmer het ligchaam met koud water in aanraking heeft gebragt, laat ik haar gedurende de 3 eerste dagen eene inwikkeling met het

nat laken gedurende 2 minuten, eene koud water regen van 20 seconden en daaropgevolgde drooge afwrijving, geven.

Daarop volgt, dagelijks, des morgens het zeebad, van 1—2 minuten, des namiddags de horizontale straaldouche op het bovenste gedeelte des ligchaams en de armen, als revulsiemiddel, het gebruik van 6—18 ℥ staalwater, eene versterkende diëet en het verblijf, voor het grootste gedeelte van den dag, op het strand, afgewisseld door zeer korte wandelingen. Patiënte verdraagt alles goed, en de reactie op zeebad en douche stelt zich regelmatig in, waartoe het warme weêr veel bijdraagt. Tusschen 1 en 3 uren begeeft zij zich dagelijks ter ruste en slaapt. Het daarop volgende menstruatietijdperk treedt, in plaats van op den 16den of 18den, op den 23sten dag in; de secretie is minder; de voorhoofdspijn heeft zich niet doen gevoelen. Het zeebad wordt gedurende de menstruatie *niet*, de douche *wel* voortgezet; de menstruatie is op den 4den dag zoo goed als geëindigd, dat is 3 dagen vroeger dan bij andere tijdperken het geval was. Van nu af, wordt de kuur weder regelmatig voortgezet; des avonds bij het naar bed gaan neemt patiënte een koud zitbad van 3 minuten van afloopend water; het zeebad duurt 4 minuten, de douche hoogstens ééne minuut. De volgende periode komt na 4 weken terug; in dien tijd heeft patiënte 3malen eenige uren aan ligte voorhoofdspijn geleden, die meer door vermoeijenis was opgewekt; de bloedsecretie is veel verminderd, maar nog te overvloedig. Na 3 weken nogmaals de kuur te hebben vervolgd kon ik haar als genezen beschouwen; de pols is van klein en snel, die zij was, vol en langzamer geworden; de ziekelijke teekenen, hier boven vermeld, zijn allen geweken, uitgenomen de constipatie, die wel veel verbeterd is, doch nog eenige kunstmatige hulp vereischt. Ligchaamszwaarte 57 kilo's. Patiënte keert het volgende jaar, meer tot genoegen dan uit noodzakelijkheid, terug. Haar uiterlijk gaf de teekenen van algemeen welzijn, de menstruatie was in allen deele geregeld gebleven, de leucorrhoe bijna geheel geweken.

Geval 13. K., 21 jaren oud. De menstruatie was op 16jarigen leeftijd begonnen en was van den beginne af rijkelijk. Langzamerhand trad de periode binnen den tijd van 4 weken in en tevens nam de bloedsecretie meer en meer toe. De gevolgen daar van waren zwakte; bleekheid; moeiheid, vooral bij het des morgens opstaan; hartkloppingen; groote irritabiliteit; vermindering van eetlust; constipatie; vermagering. Te 's Hage wonende, vroeg zij haren Geneesheer, wat hij van het gebruik der zeebaden dacht, waarop het antwoord was er niets tegen te hebben, dat patiënte het maar eens beproeven moest. Zij volgde dezen raad, doch ook tevens de gebrekkige wijze, waarop door de bewoners der residentie, vooral door de zieken, de zeebadkuur gebruikt wordt 1). Reeds vermoeid op het strand komende, noch de temperatuur van zee of

1) Sommige lijders nemen, zonder geneeskundige raad, noch waarneming van de gevolgen der kuur, de zeebaden; anderen hebben op hunne vraag, of zij die zouden mogen nemen, van hunnen Geneesheer soms tot antwoord gekregen, het eens te beproeven, en aangewezen of niet, gaan ze onopgelet hunne zeebadkuur, dikwijls onder de ongunstigste verhouding, beginnen en vervolgen. Van tijd, van temperatuur der zee of lucht, van eigene ligchaamswarmte, van de langdurigheid des bads (er zijn er die 15—20 minuten en langer in zee blijven), van hetgeen vóór of na het bad op te merken valt, om het nuttig te doen zijn, van dat alles wordt geene notitie genomen. Te 's Hage haast men zich, huishoudelijke of ambtsbezigheden *spoedig* af te doen, om *spoedig*, soms met koel weêr, in open rijtuig naar Scheveningen te kunnen gaan,

lucht, noch die van haar ligchaam bij het nemen van het bad in aanmerking nemende, veel langer badende als in het algemeen, maar vooral in ziektegevallen als het hare, mag gedaan worden, verkeerd handelende na het bad, nam de algemeene zwakte toe, de menstruatievloed vermeerderde en patiënte eindigde eene behandeling, of liever mishandeling, die zij bemerkte dat haar lijden vermeerderde. Zij herstelde weder wat en meldde zich toen bij mij aan, waardoor ik, hetgeen plaats had gegrepen, beoordeelen kon. Ik deelde haar mijne meening mede, dat zij waarschijnlijk genezen zou, indien zij gedurende de behandeling aan het strand woonde, en het vermoeijend dagelijks komen en gaan van en naar 's Hage naliet. Zij gaf daaraan gevolg. Ik begon de behandeling na den afloop van een menstruatietijdperk, dat ik in de gelegenheid was waar te nemen. De bloedsecretie was rijkelijk en duurde 5 à 6 dagen. Patiënte was daarna zeer afgemat, had een' kleinen snellen pols, lippen en tandvleesch waren bleek, zij klaagde over klopping in de lendenen en over eene hevige jeukte aan de genitalia. Warmte des ligchaams was steeds gering; de zwaarte 48 kilo's. Ik ving met de horizontale straaldouche van $^1/_2$ minuut op het bovenste gedeelte des ligchaams, tweemaal daags, aan, waarna patiënte met warme doeken werd afgewreven. De reactie stelde zich in; des avonds een koud zitbad van stroomend zeewater; dagelijks gebruik van 6—18 ℥ staalwater; voedende diëet; wijn; verblijf op het strand of in de duinen, met matige beweging; slaap tusschen 1—3 uren. Zij had naauwelijks 14 dagen deze behandeling gevolgd, of zij zag in, dat zij vroeger verkeerd gehandeld had; er kwam een gevoel van welbehagen. Het volgende menstruatietijdperk trad wel iets later met verminderde bloedsecretie in, maar vertoonde zich toch nog te vroeg en te sterk. De eerste douche werd nu door een zeebad van 2 minuten vervangen, tot groote verwondering van patiënte, die op het hooren van deze tijdsbepaling mij zeide, nimmer korter dan 12 minuten gebaad te hebben. Om kort te gaan, nadat de kuur 7 weken geduurd had moest patiënte, wegens het einde van het badsaisoen, eindigen. Gedurende den winter was hare gezondheid veel beter, de menstruatie wel zoo goed als geregeld, doch nog immer te rijkelijk. Ik regelde hare levenswijze en zag haar eenige maanden later terug. Tegen het daarop volgend badsaisoen kwam zij de kuur herhalen; hare toestand was eer nog verbeterd, ofschoon de vorderingen niet groot waren. De kuur werd op dezelfde wijze als de vorige voortgezet, met het onderscheid, dat ik op het laatst, het zeebad tot 4 minuten, de gieterdouche, die ik de plaats van de straaldouche had doen innemen, tot 1 minuut gebruiken liet. Na op die wijze wederom 7 weken alhier vertoefd te hebben, genas patiënte geheel en was naauwelijks meer door hen te herkennen, die haar sedert haar lijden niet gezien hadden. Ligchaamszwaarte $53^1/_2$ kilo. — Dit geval bewijst hoe de zeebadkuur op onzinnige wijze dikwijls wordt aangewend, vanwaar het komt dat zij zoo menigwerf verkeerd beoordeeld en weinig gewaardeerd wordt; de schuld ligt niet aan het middel, maar aan hen, die het slecht toepassen en de kracht er niet van kennen.

---

om *spoedig* het zeebad te nemen, om *spoedig* weder naar 's Hage te kunnen terugkeeren, *spoedig* weder aan zijne bezigheden te kunnen gaan, om eindelijk wel *minder spoedig*, maar des te zekerder te bespeuren, dat men op die wijze eene zeebadkuur te gebruiken, zich veel kwaad gedaan heeft. Dikwijls komen zulke personen tot mij, die ik even *spoedig* òf met alles moet laten eindigen, òf later op langzamer en rationeler wijze de kuur laat hervatten, met inachtneming van al datgeen, wat bij de zeebadkuur nagelaten, of opgevolgd moet worden.

Geval 14. A., oud 23 jaren, was in hare vroege jeugd een gezond en sterk kind. Verschillende kinderziekten, zoo als mazelen, kinkhoest, roodvonk, verliepen gelukkig. Zij leed dikwijls aan catharri, en die lieten menigwerf eene blaffende hoest na, die patiënte aanhoudend kwelden. Op 15- of 16jarigen leeftijd verschenen de regels, die al dadelijk zich overvloedig instelden. Zestien jaren oud, bezocht patiënte eene school in noordelijk Frankrijk; de menstruatie blijft daar nagenoeg een jaar weg. In 1864 bezocht zij Baden-Baden gedurende de zomermaanden. Overvloedige menstruatie, anaemischen toestand; gebruik van staalwater en staalpillen, zonder verbetering. Zij aanvaardt de terugreis van Mannheim naar Bonn, terwijl zij menstrueert, en komt uitgeput aan. Op den volgenden dag overvalt haar eene flaauwte, die haar leven in gevaar brengt. Gedurende den winter in Holland teruggekeerd, bleef zij zwak en anaemisch, verloor op onregelmatige tijdperken (8—14—21 dagen) groote hoeveelheden bloeds, en weken achtereen bleef soms de secretie in verminderde hoeveelheid aanhouden. Gedurende den zomer van 1865, gebruik van staalwater; de bloedverliezen verminderden iets, de tusschentijdperken werden grooter; de vorige toestand keert in den winter terug. Dit deed haar vader, die tevens haar Geneesheer was, de mogelijkheid van een organisch lijden van den uterus inzien. Consult met eenen ambtgenoot; onderzoek, dat een negatief resultaat geeft, zonder dat het denken aan een kleinen polypus in fundo uteri, geheel op zijde gesteld wordt. Bij het bespreken der behandeling wordt het zeebad afgeraden. In 1866 ontmoet ik patiënte te Scheveningen, in het huis van iemand, die de badkuur gebruikte. Zij menstrueerde juist op dat oogenblik, het bloedverlies was sterk; bleek gelaat, bleeke lippen en tandvleesch; zwakke pols. Ik vernam daar ter loops wat de zaak met haar was. Op hare vraag, hoe ik over het gebruik der zeebaden dacht, onthield ik mijn antwoord om het haren vader te geven. Deze deelde mij nu de ziektegeschiedenis, die hier boven vooraf gaat, mede, waarop ik de toepassing van het zeebad, doch met omzigtigheid, wegens den twijfel, die omtrent de oorzaak van het lijden bestond aanraadde. Ik kon echter daarom het bestaan van een beginnenden polypus niet aannemen, dewijl zich in het bloed geene coagula vormden. Het onderzoek werd niet herhaald, dewijl het tweemalen door eene bekwame hand gedaan was, en ik eene onnoodige herhaling voor patiënte sparen wilde. Ik ging nu onmiddellijk tot het zeebad over, dat goed verdragen werd, en dikwijls door eene wandeling van plus minus een half uur voorafgegaan en gevolgd werd. De onzekerheid omtrent de oorzaak van het lijden, de eenigzins hydraemische toestand, die eene tweede reactie op denzelfden dag welligt gebrekkig zou doen zijn, lieten mij de douches op het bovenligchaam achterwege laten. De molimina der daarop volgende periode stelden zich later dan gewoonlijk, doch een weinig bloederig, in; voortzetting der zeebaden; 4 à 5 dagen later overvloedige menstruatie, die 4 à 5 dagen aanhoudt. Gebruik van *perchlorureti ferri liquidi*, zonder merkbaren uitslag. Ware patiënt in de onmiddellijke nabijheid der zee gehuisvest geweest, zoo had ik het bad laten voortgebruiken, of de douche laten aanwenden. Patiënte was verdrietig; ik trachtte haar gerust te stellen, door de bemerking, dat zelden de invloed eene zoo snelle is. Voortzetting der zeebaden tot 46 in het geheel en 6 inwendige douches van koud water. Huiswaarts gekeerd werden die douches voortgezet, met eene toevoeging van aluin. De vader schreef mij onlangs: „De laatste regels zijn na 4 weken uitgebleven te zijn, zonder pijn gekomen en hebben 4 à 5 dagen zeer matig aangehouden. Patiënte bleef daarbij op de beenen en zonder vermoeid te worden, hare gewone bezigheden in of buiten het huis verrigten, en, ofschoon haar bloed nog arm aan fibrine en nog licht van kleur is, zoo heb ik haar in 3 jaren niet zoo wel gekend dan thans." Men mag echter deze uitkomst nog niet vertrouwen;

van geheele genezing kan hier nog geene sprake zijn, en die was ook zoo spoedig niet te verwachten; doch met de overtuiging die wij nu hebben, dat hier eene ziekelijke bloedbereiding, maar geen plaatselijk lijden, de oorzaak der bloedingen is, dat verbetering, door eene betrekkelijk korte kuur, onder zoo hoogst nadeelige omstandigheden, plaats greep, doet mij eene herhaling der behandeling als aangewezen en noodzakelijk achten.

Bij *menstruatio menorrhagica*, die in de sterke plethorische constitutie voorkomt, dus, waar de bloedsecretie van actieven aard is, is het zeebad meestal tegenaangewezen, zulks bewijst het volgende

Geval 15. D., oud 32 jaren, had immer eene goede gezondheid genoten; de menstruatie, op 14jarigen leeftijd ingetreden, was immer geregeld, doch de bloedsecretie, vooral op den 2den dag, zoo rijkelijk, dat menigwerf het bloed door de verschillende lagen der kleeding, doorsiepelde. Dikwijls daarvoor behandeld bleef de toestand dezelfde, zonder evenwel hare gezondheid te benadeelen. Op 26jarigen leeftijd gehuwd, hadden 2 bevallingen daarin geene verandering gebragt. Zij was zelve de voedster harer kinderen geweest en de menstruatie had zich, òf op de 6de, òf 8ste maand na de bevallingen weder vertoond. Voordat die intrad was de buik gespannen; bij klopping in de lendenen deed zich in den onderbuik zwaarte gevoelen, de gang was dan minder moeijelijk, dan pijnlijk; de mammae zwollen met pijn in de okselklieren; zwaarte in het hoofd; gevoel van algemeene hitte; doch vooral leed patiënte aan hardnekkige constipatie, en in de dagen der molimina aan hevige jeukte aan den anus. Bovengenoemde teekenen verdwenen of verminderden vooral na den 2den dag, de tijd, waarop de bloedsecretie overvloedig werd. Met der woon zich te 's Hage gevestigd hebbende, vernam zij van een lid harer familie, dat het gebruik van zeebaden haar van nut zou zijn, als zelf zulks bij ondervinding hebbende; doch men verloor uit het oog, dat beider ligchaamsgesteldheid zeer verschilde. Onder deze omstandigheden begon zij de zeebaden, de eersten zonder nadeel, te gebruiken. Weldra kwamen de dagen aan, waarop de molimina zich vertoonden. Patiënte ging voort met het bad te gebruiken, totdat zij op zekeren dag in zee onmagtig werd om zich staande te houden, en door 2 vrouwen in de badkoets en van daar in het badhuis gebragt werd. Onbekend met hare persoonlijkheid, zag ik eene vrouw van gewone lengte, doch die ik berekende plus minus 70 kilo's zwaar te zijn. Zij scheen onbewust van hetgeen om haar plaats greep, ofschoon door hare bewegingen ik opmaken moest, dat zij buikpijnen had; het aangezigt was veneus rood gekleurd; de conjunctivae ingespoten; harde en onderdrukte pols; koude huid enz. Daar zulke teekenen mij hier niet zoo zelden voorkomen, zoo grijp ik zoo spoedig niet naar het lancet, waaraan, bij zulke teekenen, welligt menig van mijne lezers denken zou. Na wrijvingen met warme doeken, plaatsing van warme kruiken aan de beenen, warme bedekking in een gewarmd bed, kwam spoedig bewustheid terug en maakte ik, na eenen slaap van eenige uren, kennis met de persoon. Zij deelde mij, zoowel omtrent het verleden als van het oogenblik, datgene van haren toestand mede, wat ik hier boven heb laten voorafgaan. Patiënte klaagde nu over kramppijnen in den uterus, hoedanige zij nog nimmer gevoeld had; over hoofdpijn, die een uur later door braking gevolgd werd. Hierop trad reactie in; de kleur werd rood; de temperatuur des ligchaams steeg, doch er kwam geene koorts; en eindelijk viel patiënte weder in slaap, waaruit zij met een algemeen zweet ontwaakte. Daar in 3 dagen geene stoelontlasting had plaats gehad, werd een warm clysma toegediend. Patiënte verlangde nu op den volgenden dag huiswaarts gevoerd

te worden, waarin ik geen gevaar zag. Daar de pijnen in den onderbuik nog op den volgenden dag bleven voortduren en de menstruatie reeds een dag over den tijd was uitgebleven, zoo raadde ik 6 hirudines ad vulvam te plaatsen; juist zou dat geschieden toen de menstruatie intrad. Deze was zoo overvloedig als nog nimmer had plaats gehad, en verscheidene coagula bewezen mij, dat hier meer dan menstruaal bloed ontlast werd. Om kort te gaan, het gevaar, waaraan de vrouw zich had bloot gesteld, door op onvoorzigtige en ongepaste wijze het zeebad aan te wenden, liep gelukkig voor haar af. Ik ontraadde haar natuurlijk, om verder daaraan te denken, doch schreef haar eene kuur te Kissingen voor, die, twee achtereenvolgende jaren gebruikt zijnde, hare constipatie veel verbeterde en de menstruatie tot eene meer normale terugbragt.

II. ZIEKELIJKE ZWANGERSCHAP.

Geval 16. D., oud 28 jaren, huwde op 26jarigen leeftijd. Voor dien tijd was hare gezondheid goed en de menstruatie, die op 14jarigen leeftijd was ingetreden, immer geregeld. Twee maanden na haar huwelijk openbaarde zich zwangerschap, die aanvankelijk gelukkig verliep, doch, waarschijnlijk ten gevolge van buitengewone vermoeijenis, op $3^1/_2$ maand met abortus eindigde. Hiervan hersteld, vertoonden zich 6 maanden later weder de teekenen van zwangerschap. Haar Geneesheer raadde haar, in de eerste maanden, op het punt van ligchamelijke beweging, hoogst voorzigtig te zijn; in dier voege werd gehandeld, doch niettemin aborteerde de vrouw tegen het einde der 3de maand en verloor eene aanmerkelijke hoeveelheid bloeds. Hierdoor zeer verzwakt was haar herstel zeer langzaam. In den loop van het voorjaar omtrent haar geraadpleegd, raadde ik haren Geneesheer, er op aan te dringen, dat de gelegenheid om weder zwanger te worden zoo lang mogt vermeden worden, totdat eene geregelde zeebadkuur afgeloopen ware. Zulks werd bepaald en de vrouw kwam in Julij herwaarts. Zij zag er zwak, anaemisch uit, het ligchaam was slecht gevoed, gevolg van zeer geringe eetlust; bewegingen vrij gemakkelijk; geene pijnen in den rug, noch in het onderlijf. Het onderzoek toonde aan, dat er geene plaatselijke ziekte aan het ostium uteri was, doch het voelde slap en een weinig gezwollen aan; er was vaginaal leucorrhoe; ligchaamszwaarte 53 kilo's.

Behandeling. Reeds op den 3den dag nam patiënte, na 2malen de koude omwikkeling van 1 minuut met opgevolgde overgieting genoten te hebben, het zeebad; nam, om te beginnen, 6 ℥ staalwater, waarmede later tot op 18 ℥ gestegen werd; en verbleef gedurende het grootste gedeelte des daags in de lucht. Op den 7den dag werd het zeebad des morgens vroeg genomen en des namiddags een begin met algemeene gieterdouches van $^1/_2$ minuut gemaakt, die, daar ze goed verdragen werden, tot één minuut verlengd werden. 's Avonds bij het naar bed gaan gebruikte patiënte een koud zitbad. Naauwelijks waren 14 dagen op deze wijze voortgegaan, of de eetlust had zich geheel hersteld, zoodat het aanprijzen van versterkend voedsel overbodig was. Gedurende 2 menstruatietijdperken, die zich regelmatig vertoonden, werd de kuur voor 4 dagen onderbroken. Na den afloop der eerste menstruatie, dus 4 weken na het begin der kuur, onderzocht ik andermaal het ostium uteri. De zwelling was verdwenen, de leucorrhoe veel verminderd; ik oordeelde de stijgende douches daarom overbodig. De kuur werd zoo ten einde gebragt en werkte zoo uitstekend, dat na 9 weken de vrouw er bloeijend uitzag, hare ligchaamszwaarte $2^1/_2$ kilo was toegenomen en zij welgemoed huiswaarts keerde. De bovengenoemde onthouding raadde ik nog een paar maanden in acht te nemen. Daarna werd de vrouw spoedig zwanger. De zwangerschap verliep zonder eenig ziekelijk verschijnsel, en zij beviel tijdig

van eenen gezonden knaap. Zij bleef gezond en beviel 2 jaren later van haar tweede kind.

Geval 17. A., oud 24 jaren, had reeds 2malen aan abortus geleden en had nog geene zwangerschap ten einde kunnen brengen. Haar man raadpleegde mij, er tevens bijvoegende, dat zijne vrouw weder 2 maanden zwanger was en thans voortdurend bleef liggen. Daar zij het verlangen geuit had, om de zeelucht te genieten, zoo was zijne vraag, of haar dat nadeel zou kunnen doen, dewijl men hem verhaald had, dat de invloed dier lucht soms miskraam opwekte. Ik kon hem spoedig van het onjuiste van zulke verhalen overtuigen, en raadde hem zijne vrouw zoo spoedig mogelijk herwaarts te voeren, doch er bijvoegende, dat indien hij alleen van het genot der zeelucht voor zijne vrouw hulp zocht, hij waarschijnlijk zou teleurgesteld worden. — In zulke gevallen maakt de zwangerschap niet de minste tegenaanwijzing voor het zeebad uit, integendeel is het een herstellingsmiddel dat abortus voorkomt; doch de oplettendheid en voorzigtigheid, waarmede het gebruikt moet worden, betreffen talrijke punten, die zoowel vóór, gedurende, als na het bad dienen in acht genomen te worden. — Patiënte kwam te Scheveningen en de behandeling begon terstond met de inwikkeling van p. m. 2 minuten in een nat laken zoodra zij het bed verliet, opvolgende koude overgieting gedurende 10 seconden. Op den 3den dag werd het zeebad genomen, 1—2 minuten, na 14 dagen klom ik tot 4 à 5 minuten en eindigde de kuur, wegens de hooge temperatuur van het zeewater in dat saizoen, met des morgens en des namiddags een bad van 3 minuten te laten nemen. Gebruik van 6—16 ℥ staalwater; haren man ontraadde ik ernstig, alle gemeenschap met zijne vrouw te hebben. Indien dit, in het algemeen, bij zwangerschap behoorden in acht genomen te worden, zoo geldt het vooral bij vrouwen die aan abortus lijden. Het is mijne overtuiging, dat deze zoowel als partus praematurus door den coïtus kunnen opgewekt worden. Zij leefde bijna den ganschen dag aan het strand, deed daar kleine wandelingen, doch niet in de duinen, dewijl in zulke gevallen ik het stijgen afraad. Gedurende 2½ maand bragt zij bij mij door. Eetlust, slaap, gemoedsgesteldheid, vertrouwen in de toekomst deden kracht en tevens gerustheid omtrent de toekomst spoedig toenemen, tot welk laatste vooral veel bijbragt, het voor de eerste maal voelen van de bewegingen van het foetus. De vrouw verliet ons bij de intrede van de 6de maand harer zwangerschap in zeer voordeelige ligchaamsgesteldheid, eindigde hare zwangerschap zonder eenig ziekelijk verschijnsel, en beviel eindelijk van een gezond kind.

De onjuiste meening wordt door velen, niet alleen door leeken, maar zelfs door deskundigen gedeeld, dat de zeelucht op zwangere vrouwen eenen invloed zou uitoefenen, die tot abortus of partus praematurus leidt. Deze meening berust noch op rationele theorie, noch op feitelijke ondervinding. Gedurende de jaren dat ik te Scheveningen ben, heb ik een vrij aanzienlijk getal zwangere vrouwen hunne lijdende kinderen zien vergezellen, al of niet zeebaden nemende; hunnen gewonen leefregel volgende, genoten zij, zonder hunnen toestand in aanmerking te nemen, de vele ligchamelijke vermoeijenissen die het strandleven met zich voert, en niet eenmaal viel hier een abortus of partus praematurus voor. Dat het terugblijven gedurende eenige dagen der menstruatie, vrouwen, te 's Hage wonende, soms doet besluiten eene wandeling naar Scheveningen te maken, om daar dan den invloed der zeelucht te ondergaan, dat

bij dezulke de menstruatie dan menigwerf eenige uren later intreedt, is eene waarheid; doch is het hier eene zeer korte inwerking, der zeelucht, dan wel die eener geforceerde wandeling van 4 à 5 uren, door personen gedaan, die anders het afleggen van bezoeken in de stad, of eene korte wandeling in het Haagsche bosch als hunne gewoonte beschouwen? Ik voor mij heb alle gronden, om de overtuiging uit te spreken, dat ik, onder zulke omstandigheden, aan het eerste niet de minste waarde hecht. Iets dergelijks wordt u verhaald, door zekere soort van vrouwen, voor wie zwangerschap eene niet aangename verrassing is; ook voor die zou het strand een hoopvol bevrijdingsoord zijn; dat zij met die hoop derwaarts trekken is dikwijls een feit, doch dat zij vele van die wandelingen maken, zonder hunne verwachtingen beantwoord te zien, is evenzeer eene waarheid.

Dat de zeebadkuur niet alleen den abortus voorkomt, maar ook in het oog loopend gunstig op de vorming van het foetus werkt, bewees mij onder anderen het volgend geval.

Geval 18. H., eene vrouw van 30 jaren, uiterlijk van goede gezondheid, doch niet sterk, was 2malen regelmatig bevallen, doch had 2- of 3malen aan abortus geleden. Zij begeleidde haren man naar Scheveningen, die de kuur moest ondergaan en deelde mij haar verleden mede, er tevens bijvoegende, dat zij weder 3 maanden zwanger was. De dochter van een, hier te lande zeer gezochten Obstetricator zijnde, zoo had deze den raad medegegeven, zich te Scheveningen niet te veel te bewegen en de vrouw, reeds angstvallig genoeg, behartigde dien raad in dermate, dat ik haar voor het grootste gedeelte van den dag op de sopha zag liggen. Haar mijne meening mededeelende, dat deze behandeling de mijne niet was, trachtte ik haar te overreden zoo veel mogelijk in de lucht te leven, matig te wandelen, maar ook tevens het zeebad te gebruiken. Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat deze uitspraak, die lijnregt tegenover die van haren vader stond, haar trof, niet ten eenenmale gedeeld, veel minder terstond opgevolgd werd. Haar vader bezocht haar, werd door mij overtuigd en daardoor ook de dochter. De kuur werd op de gewone wijze aangevangen, goed voleindigd en de vrouw beviel met meer moeite dan vroeger, ten gevolge van de sterke ontwikkeling van het kind. En opmerkelijk is het, dat eerstens de vrouw daarna geen abortus meer heeft gehad, haar ligchaam zich geheel gesterkt heeft en dat dát kind boven de anderen uitmunt door kracht en gezondheid, en daarom nog met den bijnaam van *het zeekind* betiteld wordt. Ik zag het nog l.l. jaar, toen de leeftijd van 5 jaren bereikt hebbende, maar het was de beide kinderen in ligchaamsbloei ver vooruit.

Sedert het zeebad bij zwangerschap veelvuldig door mij toegepast werd, kon het niet uitblijven, dat bij velen, die dat gebruik bij zwangere vrouwen immer als iets hoogst gevaarlijk beoordeeelden, deze toepassing in het eerst verwondering verwekte, om op grond van bekend geworden gunstige feiten, zich daarmede meer te vereenigen, om eindelijk, zoo als het meer gaat, alle gevaar uit het oog verliezende, daarvoor onachtzaamheid te laten plaats nemen en alzoo in een ander uiterste te vervallen. Vooral, ik zou bijna zeggen uitsluitend, geldt zulks vrouwen, die in de residentie wonen en die door de menigvuldige en gemakkelijke middelen van vervoer naar het zeestrand, het zeebad uit een punt van genoegen nemen. Onder deze bevinden zich dan jaarlijks

zwangere vrouwen met sterke en volbloedige constitutie; voor deze is het zeebad gevaarlijk. Zoodanig geval viel onder anderen weder onlangs voor.

Eene gezonde en volbloedige vrouw, bijna 5 maanden zwanger zijnde, had reeds eenige zeebaden genomen, toen zij gedurende het 8ste of 9de bad door bloedvloeijing overvallen werd. Terstond in de badkoets en daarmede naar het badhuis gevoerd, zag ik haar. Na eenige uren rust verminderde de vloed. Zij verlangde huiswaarts, en daar de gelegenheid om haar plaats te bezorgen even moeijelijk was, als door haar niet gewenscht werd, had het vervoer plaats. Des nachts herhaalde zich de bloedvloeijing, die een paar dagen aanhield, om met abortus te eindigen.

Ik heb in dit verslag voor elke rubriek slechts eenige weinige gevallen uit mijne verzameling genomen en ze zoo kort mogelijk uiteengezet, als voor de duidelijkheid noodig was, waardoor de naauwkeurigheid eener ziektebeschrijving minder kon en ook niet behoefde in acht genomen te worden. Ik heb daardoor langdradigheid willen voorkomen. Er meer gevallen bij te voegen zou voor den lezer vervelend worden, ik pas hier het *ab uno cognosce omnes* toe. Voordat ik eindig, wensch ik echter op sommige punten terug te komen, die vooral de behandeling betreffen.

Warme zeebaden. Men zal opgemerkt hebben, dat onder *de behandelingen* slechts éénmaal (geval 10) melding is gemaakt van de kuur te beginnen met de laauwe baden. Hoe veel waarde ik aan deze hecht, hoe dikwijls ik ze ook met uitstekend gevolg, en soms uitsluitend, aanwend bij bejaarden, die zwak en gevoelig zijn; bij kinderen, die zeer zwak, klierachtig, prikkelbaar zijn, die aandoeningen der mucosa intestinalis hebben, om in andere gevallen ze soms als voorbereidingsmiddel tot de zeebaden voor te schrijven, zoo onthoud ik mij in den regel van dezen bij de ziekten, die ik in dit verslag heb behandeld. Zij leiden tot verergering en doen geen nut. Op dat punt van warme zeebaden als voorbereidingsmiddel tot die in open zee, heeft de routine ook reeds het noodige nadeel berokkend. Ik herinner mij o. a., dat een paar jaren geleden zich iemand bij mij aanmeldde, wiens Geneesheer hem den raad had gegeven, eerst een 6tal baden van 30° R. (!) te nemen, om dan met de zeebaden aan te vangen. Toen hij op niet zeer aangename wijze met die temperatuur, en nog wel van zeewater, kennis gemaakt had, meldde hij zich bij mij aan, waardoor ik in de gelegenheid kwam hem eenen anderen raad te geven. Wel is eene voorbereiding in vele gevallen noodig, doch die bereikt men dikwijls veel beter door het koud water. Hier hangt weder alles van de wijze waarop af, terwijl men in de maanden Junij of September soms anders te handelen heeft, dan in eene heette Julij- of Augustusmaand.

De baden in open zee. De tijdsbepaling van het bad door indompeling vereischt eene bijzondere oplettendheid, dewijl het altijd voorgeschreven wordt voor personen, wier lijden meer of minder ernstig is. Te kort genomen, bijv. 8 à 10 seconden, is het zonder nadeel, doch ook zonder nut; maar de indompelingen kunnen door te langdurig te zijn, zeer gevaarlijk worden, zoo als bij hysterische toevallen die gedurende het bad aanhouden of terugkomen. Ik schrijf, zoo als bij sommige ziektegevallen bleek, 1—2 minuten

voor. Wat het zeebad bij zwangeren betreft zoo moet men er op letten, dat de temperatuur der zee vooral niet lager zij dan 12 à 13° R., dat de golven zonder kracht zijn en het bad liever 2malen daags zeer kort, dan eenmaal te lang, bijv. 8 minuten, genomen worde. De bewegingen in zee moeten zoo matig mogelijk zijn.

Het tijdperk der menstruatie. Bij mij bestaat als regel der gewoonte, vrouwen, bij wie de menstruatie regelmatig is, gedurende dat tijdperk het zeebad *niet* te laten nemen, terwijl ik bij de andere, naar indicatie, het *wel* gebruiken laat. Ik verschil daaromtrent in handelwijze met sommige mijner ambtgenooten, ofschoon ik in den beginne, door gebrek aan ondervinding, dezelfde fout, zoo als ik het noem, beging. Wel is het waar, dat vele gezonde vrouwen het zeebad gedurende het menstruatietijdperk zonder eenig nadeel nemen; doch het is evenzeer eene waarheid, dat ik menig geval waarnam, bij welk de menstruatie onderdrukt werd, soms één- of tweemalen wegbleef, soms hevige pijnen in utero ontstonden, met meer andere verschijnselen van het gestoorde tijdperk. Daar ik nu niet à priori kan bepalen, welke vrouw daarvan al of niet nadeel zal bekomen, zoo volg ik den zekersten weg, het aan allen af te raden. Ik laat dus met baden ophouden, om op den 4den of 5den dag weder te laten aanvangen. Op die wijze heb ik nimmer eenig nadeel bespeurd. Bij de ziekelijke menstruatie leert de ondervinding echter geheel iets anders. Het zeebad, gedurende het tijdperk doorgenomen, vermindert de colica menstrualis, doet de bloedsecretie spoediger en overvloediger intreden, waar zij spaarzaam was, vermindert de menstruatio profusa, doch stoort ze niet. Het spreekt van zelve, dat ook hier geen algemeenen regel als rigtsnoer van behandeling kan gelden.

De douches. Deze behooren uitsluitend tot de opwekkend-sterkende middelen, indien zij op juiste wijze worden aangewend: 1°. moet de temperatuur van het water noch te hoog, noch te laag zijn, dat is 10—11° R. Te Scheveningen staat het reservoir in het strand, op eenige weinige voetstappen van de zee, en het water kan daarin nog aanmerkelijk afkoelen wanneer de temperatuur der zee hooger mogt zijn, dat 's morgens vroeg, zelden het geval is; 2°. moet de douche met eene bepaalde kracht, 1—2 atmospheer-drukkingen, voortgestuwd worden, hetgeen, òf doordat het water van eene hoogte van plus minus 16 Ned. ellen valt, òf, zoo als te Scheveningen, door de kracht eener stoommachine, bereikt wordt. Is de douche te zwak zoo treedt geene reactie in, die door langeren duur niet alleen niet wordt bereikt, maar het middel, dat men als opwekkend-sterkend of als revulsiemiddel wil doen werken, wordt in een bedarend-verzwakkend veranderd. Is de douche te sterk zoo is zij in staat te overprikkelen, de capillaire vaten te beleedigen, waardoor blaauwe vlekken ontstaan, ja zelfs kan zij de huid doorboren, zoo als ik vooral bij de fijne straaldouche gezien heb; 3°. moet de persoon, die gedoucheerd wordt, eene behoorlijke dierlijke warmte hebben; bestaat die niet dan trachte men door beweging die vooraf op te wekken, hetgeen evenzeer voor het zeebad geldt. Men verlieze niet uit het oog, dat bij de behoorlijke aanwending eener douche van 1 minuut, gegeven onder omstandigheden als boven vermeld, de dierlijke warmte 2 à 3 graden daalt, de pols zich 2 à 3 slagen versnelt. Na de wrijving, afdrooging en aankleeding, keert de physiologische

warmte spoedig terug; doch dat verandert, indien de persoon van te voren niet warm genoeg was; dan volgt dikwijls huivering en later eene slechte reactie. Ook de individueele prikkelbaarheid, de eigenschap om spoediger of minder spoedig reactie te bekomen, moet gewaardeerd worden. Hoe gevoeliger, hoe prikkelbaarder het zenuwleven is des te spoediger en krachtiger treedt soms de reactie in. Vandaar dat eene zwakke, tengere, zenuwachtige persoon menigwerf spoediger reageert, dan eene sterke en volbloedige. Hoe meer het water der douche verdeeld is, des te opwekkender is zij; vandaar dat ik bij *de behandelingen* de straaldouche door de gieterdouche, of omgekeerd, vervangen deed. (Een derde vorm, bij ons aanwezig en de opwekkendste van allen, is de cirkeldouche); 4°. moet op de rigting der douche gelet worden; naar gelang zij onder een schuinschen of regten hoek op het ligchaamsdeel aankomt, vermindert of vermeerdert de kracht, dus ook het gevolg.

Bij de ziekelijke menstruatie laat ik dikwijls de douches gedurende het tijdperk voortgebruiken. Uitsluitend op onderbuik en beenen aangewend, congestioneert zij het onderlijf en voert meer bloed naar den uterus; bij de te overvloedige menstruatie werkt zij, uitsluitend op bovenligchaam en armen aangebragt, als revulsiemiddel en vermindert de vloeijing. Nimmer heb ik bij deze behandeling de bloedsecretie gedurende de periode zien verdwijnen.

De rust. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat zoowel volwassenen als kinderen, die aan het stadsleven gewoon zijn, door nu plotseling 's morgens ten 7 uren reeds in de lucht te komen, tot het middaguur in de duinen of het strand, plus het zeebad, rond te dwalen en te spelen, vermoeid raken. Laat men dan deze niet 2 à 3 uren, na het tweede ontbijt, naar bed gaan, zoo neemt de vermoeidheid dermate toe, dat binnen eenige dagen de eetlust verdwijnt, de nachtrust geene verkwikking meer aanbrengt en alle de teekenen van krachtsuitputting zich vermeerderen. In het eerst hoor ik daar veel tegen inbrengen, later haakt men er naar, dewijl het eene behoefte is geworden. Vooral voor de kinderen, die het middagslaapje ontwend, of liever gezegd, reeds ontgroeid zijn, heeft deze middagrust nog het voordeel, dat, in plaats van de huisselijke (en prijzenswaardige) gewoonte te volgen, des avonds ten 7 of 7½ ure naar bed te gaan, zij in de warme dagen van Julij en Augustus langer de heerlijk versterkende avondlucht kunnen genieten en dan, verfrischt van de hitte des daags, zich te bed leggen.

Therapie. Men zal welligt opgelet hebben, dat bij de behandeling alleen sprake is van het veelvuldig gebruik van staalwater en dat ik nergens van zoogenaamde pharmaceutische middelen spreek. De eenvoudige reden van dat stilzwijgen is, omdat ik zoo goed als niets laat gebruiken. De lijders, die onder mijne behandeling komen, hebben gewoonlijk reeds zoo veel gebruikt, dat, op dat punt feriae te houden, ik als eene behoefte beschouw, wil men de gevolgen der zeebadkuur, als eene zuivere waarneming beoordeelen.

KRANKZINNIGEN-KOLONIËN,

DOOR

A. H. VAN ANDEL,

Eersten Geneesheer bij het Krankzinnigengesticht te Zutfen.

> „Die zweite Periode der Irrenpflege ist angebrochen ehe die Mission der ersten Periode überall und vollkommen erfüllt war." 1).

Wat zijn Krankzinnigen-Koloniën? Eene beantwoording dier vraag, door het geven van eene juiste definitie, mag in den tegenwoordigen tijd wel eene onmogelijkheid genoemd worden. Oorspronkelijk moet deze naam zijn ontstaan verschuldigd zijn aan de behoefte, om eene wijze van krankzinnigenverpleging aan te duiden, die in vele opzigten tegenovergesteld was aan de gestichtsverpleging; zij biedt daarentegen eenige overeenkomst aan met hetgeen men gewoon is armen- en weezen-koloniën te noemen, en waarvan in ons vaderland de Koloniën van Weldadigheid merkwaardige voorbeelden opleveren. Men moet ze evenwel niet op eene lijn met elkander stellen, zoo als uit de hier volgende beschrijving duidelijk genoeg blijken zal, en toch kan eene vergelijking onderling niet anders als ten nutte van beide strekken en kan de ondervinding, op het gebied van deze opgedaan, aan gene te stade komen. Men leze daarover het aangehaalde werk van Dr. BRANDES.

---

1) Zoo schrijft Dr. BRANDES in de slotbeschouwingen van zijn werk: *Die Irrencoloniën in zusammenhang mit den ähnlichen Bestrebungen auf dem Gebiete der Armen-und Waisenpflege.* Hannover, 1865. Dat geschrift is het resultaat van eene reis door den schrijver, in gezelschap van Dr. SCHNELL, Directeur van het Krankzinnigengesticht te Hildesheim, gemaakt in 1862 door Nederland, België en Frankrijk, in gevolge eene opdragt van den Minister van Binnenlandsche Zaken in het toenmalig Koningrijk Hannover. Die opdragt hield in, om de Krankzinnigengestichten in die landen te onderzoeken, en ook vooral, om zich op de kennis van de zich aldaar bevindende Krankzinnigen-Koloniën toe te leggen. Dit geschrift bevat nu niet alleen de bevindingen op die reis opgedaan, benevens hetgeen den schrijver door de inzage van velerlei officiële stukken gebleken is; maar ook — de daad volgde op het woord — den 1sten April 1864 werd aan het Gesticht te Hildesheim eene Krankzinnigen-Kolonie, in het nabij gelegen dorp Einum, toegevoegd, en de schrijver besluit zijn werk met de vermelding van hetgeen in die Kolonie reeds is tot stand gekomen.

Wij zouden het begrip van Krankzinnigen-Koloniën eenvoudig met de volgende woorden kunnen omschrijven. *De verpleging van krankzinnigen in huisgezinnen op het platteland, onder één centraal toezigt en binnen eenen bepaalden kring.* Deze omschrijving geldt voor Gheel; maar in geenen deele voor Fitz-James, St. Luc, Leymes, Einum e. a. Het verschil kan, dunkt ons, niet beter dan uit hare beschrijving zelve opgemaakt worden.

GHEEL.

Toen ik in den zomer des vorigen jaars aldaar eenige dagen getoefd had, in het gezelschap van mijnen hooggeachten vriend, Dr. EVERTS, Geneesheer-Directeur van het Krankzinnigengesticht *Meerenberg*, besloot ik, den gunstigen indruk, die mij bijgebleven was, niet alleen voor mij zelven te bewaren, ten bate van de betrekking, die ik bekleed; maar dien ook in wijderen kring bekend te maken, ten einde ook dien, zoo mogelijk, te doen strekken om de begrippen over krankzinnigen-kolonisatie in ons vaderland eenen meer gereeden ingang te doen vinden.

In België ligt in het Noord-Oostelijk gedeelte van de provincie Antwerpen en het Noord-Westelijk gedeelte der provincie Limburg eene landstreek, die Kempenland (*la Campine*) genaamd wordt. Tot deze streek behoort de gemeente Gheel, die eene oppervlakte van 10,853 hectaren beslaat (zie platte grond) 1). Hare grootste lengte van Noord naar Zuid bedraagt 18,120 meters; hare grootste breedte van Oost naar West 13,612 meters. In het midden van deze streek ligt het stadje Gheel (4000 inwoners) en rondom verspreid een 20tal gehuchten (te zamen 7000 inwoners). Behalve in het stadje zijn nog in 14 van die gehuchten krankzinnigen bij de inwoners gehuisvest. Hun aantal bedroeg ultimo December 1866, 1030.

Kempenland was voor eeuwen heide, is nu grootendeels ontgonnen, alleen de buitenste omtrek van de commune bestaat nog in zijnen oorspronkelijken toestand.

Volgens de overlevering werd in de 6de eeuw DYMPHNA, de dochter van eenen Ierschen Koning, tot het Christendom bekeerd door eenen kluizenaar GEREBERT. Bevreesd voor den toorn en de wraakzucht van haren vader vlugtte zij, vergezeld van haren geestelijken raadgever, over den Oceaan en kwam ten laatste te Gheel aan, alwaar beide besloten zich te wijden aan de godsdienst en aan het coelibaat. Doch ook hier bleef hunne verblijfplaats den heidenschen Koning niet verborgen, ook hier vervolgde hij zijne dochter en wilde haar dwingen tot het heidendom terug te keeren.

Eerst doodde hij meêdoogenloos GEREBERT en, toen DYMPHNA halsstarrig bleef weigeren, hieuw hij haar met één slag van zijn zwaard het hoofd af. Deze vreesselijke daad maakte zulk een diepen indruk op eenige krankzinnigen, die daar tegenwoordig waren, dat zij als door een tooverslag genezen werden. „Een mirakel, een mirakel," was de kreet, die uit aller mond omhoog steeg. „DYMPHNA," *de heilige*, *de martelares*, werd en bleef voor de bevolking van Gheel de patronesse der krankzinnigen.

---

1) Deze platte grond is ontleend aan een berigt over Gheel van Dr. BROSIUS, *Zeitschrift für Psychiatrie*, 1865.

Het geloof in deze wonderdadige tusschenkomst bij de genezing van krankzinnigen deed van lieverlede niet alleen uit geheel Kempenland, maar ook uit verre landen de lijders naar Gheel toekomen; bedevaarten naar het graf van de heilige DYMPHNA, en een door het priesterdom uitgeoefend exorcismus onderhielden dien toevloed, en vele inwoners van Gheel gewenden er zich aan, om den krankzinnigen huisvesting te verleenen en ze te verplegen. In de 13de eeuw waren de giften reeds tot zulk eene hoogte geklommen, dat eene aanzienlijke kerk, aan de heilige DYMPHNA geheiligd, gebouwd werd, die nog bestaat en die voor de geschiedkundige navorschers een tal van mystieke bouwstoffen voor de middeneeuwsche geschiedenis der krankzinnigenverpleging aanbiedt. Hoe algemeen toen de bekendheid van Gheel was, bewijst nog eene pausselijke bul van omstreeks 1400 (EUGENIUS IV) 1). In het begin dezer eeuw bedroeg het aantal lijders ongeveer 400, hetwelk in 1803 tot 600 steeg, toen de stad Brussel hare krankzinnigen voor het grootste gedeelte derwaarts deed overbrengen. (Volgens het rapport van Dr. BULCKENS van 1861 onderhield in dat jaar de stad Brussel te Gheel 216 krankzinnigen.)

Toen ESQUIROL in 1821 Gheel bezocht bedroeg dat getal 400. Belangstellingwekkend is zijn verslag van dit bezoek in zijn *Notice sur le village de Gheel*, en een paar aanhalingen daaruit mogen een denkbeeld geven hoe het toen gesteld was met het geloof aan de heilige DYMPHNA en de geloovigen, die hare hulp inriepen. Van een geestelijke kreeg ESQUIROL o. a. ten antwoord: „Les guérisons sont plus rares chaque jour, depuis que la foi s'éteint et que la réligion s'exile de la terre." Dr. BAKKER, die daar toen ook enkele krankzinnigen onder zijne behandeling had, rapporteerde: „Les fous qu'on conduit à Gheel sont généralement depuis longtemps regardés comme incurables. Ils ont ordinairement été déjà traité sans succès. Autrefois on venait chercher un miracle, aujourd'hui on demande un dernier asile."

De krankzinnigen waren aan de genade of ongenade van hunne verplegers overgeleverd en er bestond slechts zeer gebrekkig toezigt van het plaatselijk Bestuur en andere Commissiën. Geen wonder, dat ESQUIROL en DUCPETIAUX, en niet minder GUISLAIN, een ongunstig oordeel over Gheel uitbragten. Die toestand schreeuwde om verbetering. Eindelijk daagde ze op in 1850, toen de Staat de contrôle aan zich nam en voor de uitvoering daarvan zorg droeg door de uitvaardiging van 2 reglementen:

Réglement spécial pour l'organisation de l'établissement d'aliénés de Gheel en application de l'article 6 *de la loi du* 18 *Juin* 1850, en

Réglement d'ordre intérieur de l'etablissement d'aliénés à Gheel, 31 *Decembre* 1852.

Wij zullen op die reglementen later nog moeten terugkomen en stippen dus hier alleen aan, dat er eene *Commission supérieure* benoemd werd, bestaande uit verscheidene hooggeplaatste administratieve en regterlijke ambtenaren, een *médécin inspecteur*, een geestelijke en 2—4 leden van den Raad

1) Verg. PARIGOT, *De l'air libre et de la vie de famille dans la commune de Gheel* Bruxelles, 1852.

der stad Gheel. Uit deze werd een *Comité permanente* van 5 leden gekozen. De geneeskundige behandeling werd, onder de leiding van den *médecin inspecteur* (welke titel onlangs in dien van *médecin-directeur* veranderd is), opgedragen aan 4 door den Staat benoemde geneesheeren, één chirurg en 4 opzigters (*gardes de section*). Hiermede overeenkomstig werd de commune in 4 afdeelingen (*sections*) verdeeld, van welke ieder het terrein voor één geneesheer was. De eerste médecin-inspecteur was Dr. J. PARIGOT, die in zijn aangehaald werkje reeds sterk aandrong op den bouw van eene infirmerie, even als ESQUIROL zulks vroeger reeds gedaan had, en hetwelk evenzeer door Art. 20 van het Reglement was voorgeschreven. En toch moest het nog 1862 worden, moest GUISLAIN nog al zijnen invloed aanwenden en de opvolger van PARIGOT, de hoogst verdienstelijke Dr. BULCKENS, tallooze moeijelijkheden te boven komen, alvorens in gemeld jaar die infirmerie, of liever een goed ingerigt Krankzinnigengesticht, te Gheel werd voltooid.

Door deze gebeurtenis ging wel is waar het oorspronkelijk karakter van de kolonie verloren; men moet daarbij echter niet uit het oog verliezen, dat de verpleging in huisgezinnen (*patronage familial*) de hoofdzaak bleef en nog is.

Het naaste spoorwegstation nabij Gheel is in het dorpje Herenthals, dat daarvan ruim 2 uren verwijderd is. Van daar voert een straatweg derwaarts, die vervolgens eindigt in den straatweg van Diest naar Turnhout. Twee riviertjes, zijtakjes der Schelde, de groote en kleine Nèthe, doorkruissen dit oord.

Wat ons, even als vele vreemdelingen, die voor het eerst Gheel bezoeken, bij den eersten indruk het meest trof, was, dat men door niets herinnerd wordt aan eene verblijfplaats van ruim 1000 krankzinnigen, dat men zelden of nimmer iemand tegenkomt, die in houding of manieren zich als zoodanig doet kennen. En toch houden in dat stadje alleen 230 krankzinnigen hun verblijf. Het bevat daarbij 4000 inwoners, de voornaamste straat is breed en lang, bebouwd met flinke huizen, goede winkels en comfortable hôtels, en loopt uit op eene breede markt, waarop de cathedraal gewijd aan ST. AMAND prijkt. Zijstraten en tuinen geven Gheel geen ander aanzien als andere Belgische dorpen van die grootte.

Op onze eerste wandelingen, die mijn geachte reisgenoot en ik ondernamen, zonder ons nog aan iemand bekend te maken, overtuigden we ons van de goede humane gezindheid van de *nourriciers* (verplegers) tot hunne verpleegden (*kostmensch*). De ruimte van dit *Tijdschrift* zou mij, vrees ik, niet gedoogen om vele bijzonderheden van onze ontmoetingen hier ter neêr te schrijven, zoo als mij onder anderen een antwoord trof, dat ons door eene bakkersvrouw, met wie we ons over haar kostmensch (eenen krankzinnigen jongen man, die met enkele minder aangename eigenschappen begaafd was) onderhielden, nadat wij ook het *kamerken* bezigtigd hadden. Zij gaf ons namelijk te kennen, dat er met haar verpleegde wel omgaan was, indien men hem zijn „libere wil" maar gaf. Die eenvoudige vrouw had waarschijnlijk nooit over *no-restraint* gelezen, en was er uit praktische ervaring toch een groote voorstandster van. Men moet hierbij weten, dat op ultimo December

1866 te Gheel slechts 26 krankzinnigen op de 1030 met dwangmiddelen voorzien waren 1).

De Dymphna-kerk, in welke in het bijzonder de dienst aan de krankzinnigen gewijd is, bevat op R. C. wijze allerlei voorstellingen uit de legende, die wij hebben medegedeeld. Achter het altaar rust de prachtig versierde kist, waarin de reliquiën van de heilige bewaard worden, op 4 pilaren. In een met die kerk vereenigd gebouwtje (ziekenkamer) werden we geleid in 2 kleine vertrekjes, die met elkander gemeenschap hadden en waarin we de ouderwetsche wijze van verpleging nog in vollen gang vonden. Eene bejaarde vrouw, welke een lijder oppaste, diende ons als cicerone. Beide kamertjes hadden gemeenschap met eene cel, met weinig licht, geen lucht, hechte deur en traliën. Zij toonde ons haren lijder, die in een kolossaal stevig ledikant in eene dier cellen uitgestrekt lag, met ketens aan beide voeten en aan één arm geklonken. Die lijder hield daar zijne *„neuvaine"*. Aan de muren waren op verschillende plaatsen ijzeren ringen aangebragt, waaraan de lijder met zijne ketenen bevestigd werd, indien dit noodig was. Nog andere gelijksoortige dwangmiddelen werden ons vertoond. Boven den ingang dier cellen een Dymphna-beeldje en daaronder de woorden:

Heilige DYMPHNA, *bid voor ons.*

In het eerste dier vertrekjes was nog een balcon aangebragt, ter halver hoogte van den wand, waarvan de bestemming zou zijn ten dienste van den geestelijke. Wij vernamen later, dat dit overblijfsel van het oude systeem door de Regering niet bemoeijelijkt wordt en dat het zijn eigen dood sterft. Tegenwoordig zouden aldaar nog op die wijze jaarlijks een 7tal hunne *„neuvaine"* houden. Men zou ook verkeerdelijk hieruit de gevolgtrekking maken, dat deze ziekenkamer nog tot speculatie aanleiding gaf; zulk eene *„neuvaine"* kost 35 francs. De inwoners van Gheel beschouwen hunne krankzinnigen algemeen als zieken en niet als van den duivel bezetenen; maar zij hechten aan de voorspraak van hunne beschermheilige.

Jaarlijks worden er groote feesten ter eere van de heilige DYMPHNA gevierd, bij gelegenheid van het Pinksterfeest, waarmede thans tevens de kermis gelijktijdig invalt. Die feesten duren vier dagen en worden, even als alle dergelijke feesten, door eene menigte deelgenooten met bidden in de kerk en met bierdrinken en dansen in de *„estaminets"* doorgebragt. Van heinde en verre stroomen dan bloedverwanten van de krankzinnigen en vreemdelingen naar Gheel, om de voorspraak der beschermheilige bij de genezing van hunne dierbare betrekkingen af te smeken. Nog onlangs beschreef Dr. JOHN WEBSTER, een Krankzinnigen-arts uit Londen, die voor de tweede maal Gheel bezocht, zulk eene kermis, die hij bijgewoond had. Hij verhaalt, hoe hij daar inwoners, vreemdelingen en krankzinnigen dooreen gemengd feestvierende zag, zonder dat de orde een oogenblik gestoord werd, en zonder dat verreweg het grootst aantal krankzinnigen uit de menigte kon herkend worden.

Wij komen nu tot de Infirmerie, beter genoemd HET GESTICHT, op den straatweg naar Herenthals gelegen. In 1862 ingewijd, ingerigt op dergelijke wijze

1) Volgens mededeelingen, mij nog onlangs door Dr. BULCKENS welwillend verstrekt.

als het „*Hospice Guislain*" te Gent en naar de voorschriften van dien beroemden Belgischen Krankzinnigen-arts. Dit gesticht bevat overvloedig ruimte voor de verpleging van 100 lijders en dient tevens tot woning van den médecin-directeur Dr. BULCKENS. Zeer praktisch en aanbevelenswaardig vonden wij het voorstel van genoemden WEBSTER, om dat gesticht met den naam van „*Hospice Bulckens*" te bestempelen, even als men aan dat te Gent dien van „*Hospice Guislain*" gegeven heeft.

Wij vonden in dat gesticht, dat geheel aan de tegenwoordige eischen der wetenschap voldoet, 3 vrouwen en 17 mannen. Des winters klom dat getal tot dusverre niet hooger dan 40 à 50, naar hetgeen ons Dr. BULCKENS mededeelde.

Waartoe wordt dat gesticht nu gebezigd?

1°. Om de lijders, dadelijk na hunne aankomst op te nemen en eenigen tijd onder observatie en behandeling te houden, om daarna te beoordeelen in hoe verre zij geschikt zullen bevonden worden voor de Gheelsche verpleging.

2°. Om die lijders, welke wegens wijzigingen in hunnen krankzinnigentoestand of wegens ligchamelijke ziekten bij hunne nourriciërs niet meer verpleegd kunnen worden, daarin op te nemen.

Derhalve — de verpleging in de huisgezinnen blijft hoofdzaak. — Hierover nog eenige bijzonderheden.

De commune Gheel bevat 2100 huizen, hieronder zijn er 726, waarin krankzinnigen verpleegd worden. In 1860 bedroeg dit aantal 617; dus was dat getal in 6 jaren tijds met 109 verplegers toegenomen.

Niet allen deze dragen den naam van „*nourriciers*"; alleen voor zoo verre zij behoeftige 1) krankzinnigen verplegen. Wordt voor den lijder uit de meer gegoede standen (pensionnaire) ook meer verpleegkosten betaald, zoo noemt men den verpleger „*hôte*". In Mei 1866 wordt die indeeling der krankzinnigen aldus opgegeven:

908 behoeftigen,	waarvan	432	mannen	en	476	vrouwen.
117 pensionnaires,	„	80	„	„	37	„

De verpleegkosten voor de behoeftigen zijn 65 centimes voor rustige krankzinnigen, 75 centimes voor onrustigen en onzindelijken. De pensionnaires betalen van 300 tot 2500 francs. Voor sommigen zijn zeer nette *maisons de santé* ingerigt. Één daarvan trof, door zijne uitmuntende inrigting, bijzonder onze aandacht. Het was ingerigt voor 8 pensionnaires en werd toen bewoond door een 4tal, waarvan 2 Franschen, één Engelschman en één Zwitser waren.

Van de 1025 krankzinnigen waren 867 Belgen en 158 vreemdelingen (Duitschers, Hollanders, Franschen, Engelschen en Zwitsers). Wij bezochten een 60tal nourriciërs, gedeeltelijk in de stad en naaste omgeving, gedeeltelijk op de Winkelomsche heide, die als het armste gedeelte der commune bekend staat. De bewoners toonden ons met de meeste bereidwilligheid hunne *kamerkens*,

1) De nourriciërs noemden te voren hunne verpleegden *onnoozelen*, en die naam is nog bij sommigen in zwang. Bij anderen is daarentegen meer de term „*kostmensch*" in gebruik gekomen.

wier deur gewoonlijk tot de algemeene verblijfplaats van het gezin toegang gaf en die over het algemeen een goed voorkomen hadden. Hier en daar lieten ze nog wel iets te wenschen over, dat ook door Dr. BULCKENS zelven erkend werd, en die ook daarbij tevens op de verbeteringen in de inrigting dier kamerkens en de ligging der kostmenschen en wat dies meer zij, welke allengs door hem werden ingevoerd, onze aandacht vestigde. De meeste nourriciërs gingen blijkbaar in maatschappelijken welstand vooruit, zoo als bij velen kon opgemerkt worden uit de verbeterde inrigting hunner woningen, even als van de kamerkens en uit het aanbouwen van deze en den aankoop van gronden. Bij goed gedrag der nourriciërs wordt het aantal hunner kostmenschen vermeerderd, van 1 tot 2 of 3 en bij uitzondering tot 4. Het spreekt van zelve, dat hierbij de gesteldheid van de lijders, hunne sekse als anderzins op den voorgrond staat.

Volgens Art. 33 van het tweede aangehaalde Reglement wordt elken nourriciër, die zijn verpleegde niet overeenkomstig de voorschriften behandeld, deze ontnomen. Ik vind in een verslag van Dr. COXE, Inspecteur voor het Krankzinnigenwezen in Schotland, die in 1861 Gheel voor de derde maal bezocht, medegedeeld, dat in 1859 132maal zulk eene verandering van nourriciër plaats vond, en men zoude daaruit onjuiste gevolgtrekkingen omtrent de goede hoedanigheden der nourriciërs moeten opmaken; wanneer het mij niet uit het verslag van Dr. BULCKENS 1) gebleken was, dat dit hoog aantal grootendeels veroorzaakt was geworden door eene in de laatste jaren ingevoerde nieuwe wijze van classificatie. Bij goede behandeling worden den nourriciërs attesten uitgereikt, die, in sierlijke lijsten aan den wand hunner verblijfkamers hangende, met eenvoudige zelfvoldoening door den eigenaar aan de bezoekers aangewezen worden.

Die classificatie komt in de hoofdzaak daarop neder, dat de rustigen en die de meeste *„petits soins"* vereischen in Gheel en den naasten omtrek gehuisvest zijn, en dat de razende, onoogelijke, onzindelijke krankzinnigen, voor zoo verre hun toestand dat overigens veroorlooft, al verder van het centrum verwijderd worden; dat bepaalde kategoriën, voor wie de nabijheid van water noodlottig kan zijn, zoo als de epileptici in streken worden verpleegd, waar dat het minst gevonden wordt, enz. Daartoe is de omgeving van het stadje in 4 deelen (*zones*) ingedeeld, tot ieder van welke bepaald aangewezen gehuchten behooren. Men moet ook hierbij vooral in het oog houden, dat, volgens Art. 27 van meergenoemd Reglement, te Gheel mogen geplaatst worden krankzinnigen van alle kategoriën, *behalve* dezulken, bij welke aanhoudend het gebruik van dwangmiddelen onvermijdelijk schijnt, vervolgens krankzinnigen met neiging tot zelfmoord of doodslag, of zucht tot brandstichting, en ook uitgezonderd diegene, welke herhaaldelijk pogingen tot ontvlugting hebben aangewend, en de zoodanigen, welke een ongunstigen invloed zouden kunnen uitoefenen op de openbare orde en zedelijkheid.

Dit weinige, want eene volledige beschrijving van deze voor de krankzinnigenverpleging zoo hoogst belangrijke Kolonie zoude een boekdeel ver-

1) *Rapport sur l'établissement d'aliénés de Gheel.* Bruxelles, 1861.

eischen, moge voor ons doel genoegzaam zijn, en verplaatsen we ons dus in onze gedachte naar

FITZ-JAMES.

De Krankzinnigen-Kolonie te Fitz-James, behoorende bij het gesticht te Clermont, gelegen in Frankrijk, in het departement l'Oise. Op 31 Augustus 1862 bedroeg de bevolking van beide te zamen 1330 krankzinnigen. Het gesticht bevatte ongeveer 1000 lijders en de op een kwartier uur afstands gelegen kolonie, digt bij het dorp Fitz-James, ongeveer 330. Beide vormen gezamenlijk één geheel. De kolonie dagteekent van 1847 en werd in dat jaar gegrondvest door de 3 gebroeders LABITTE. Hun vader had te voren reeds 40 hectaren in de omgeving van Clermont door krankzinnigen uit zijn gesticht doen bebouwen. Na zijnen dood besloten de gebroeders dien landbouw op breeder schaal voort te zetten. Een van hen werd de Medicus, de tweede Administrateur en de derde Oeconoom van de kolonie. De resultaten overtroffen allengs de stoutste verwachtingen; voortdurend werd het terrein door aankoop uitgebreid en verrezen nieuwe gebouwen, zoodat het thans eene uitgebreidheid van 200 hectaren omvat.

De inrigting is op de navolgende wijze 1).

1°. *Section de la Direction.* Dit gebouw bevat de woningen voor de directie en de benoodigde vertrekken voor het verplegen van 20 Heeren pensionnaires.

2°. *Section de la Ferme.* Deze bevat, in twee afzonderlijke gebouwen, de oeconomie en de woningen der kolonisten. Hier woont ook de Adsistent-Geneesheer. (De geneeskundige dienst voor het geheel is thans toevertrouwd aan Dr. LABITTE, zijnen Adsistent Dr. PAIN, twee Internes en een Pharmaceut.) Behalve de noodige eet- en slaapzalen voor de kolonisten en tuinen en werkzalen voor allerlei ambachten, die dagelijks voor het onderhoud van de kolonie onmisbaar zijn, bevat deze afdeeling eene hoeve, waar, in evenredigheid met het benoodigd materiaal, 25 paarden, 40 koeijen, 100 varkens en 600 schapen onderhouden worden. De kolonie voorziet zich zelve en het gesticht te Clermont van het benoodigde, en men legt zich daar ook tevens op de wetenschappelijke ontwikkeling van den landbouw toe; getuige daarvan de menigvuldige prijzen van Landbouw-Tentoonstellingen, die de Hannoversche Commissie hier ten toon gesteld aantrof. Digt bij die hoeve ligt een Zwitsersch huisje, waar het water uit het riviertje de Béronelle opgepompt wordt, van waaruit het over het geheele etablissement verdeeld wordt.

3°. *Section du petit Chateau.* Eene villa voor dames pensionnaires, omgeven van wandelingen, en even zoo voorzien van keukens, badkamers en verder benoodigde.

4°. *Section Becquerel.* Hier is ingerigt de wasscherij voor gesticht en kolonie. In dit gebouw wonen ongeveer 100 krankzinnige vrouwen, tot dat

1) De plaat en beschrijving zijn ontleend aan het werk van Dr. GUSTAV LABITTE, *De la Colonie de Fitz-James.* Paris, 1861. Men vergelijke nog het aangehaalde werk van Dr. BRANDES en *Des divers modes de l'assistance publique appliquée aux aliénés*, par A. PAIN, Med. adjoint de l'asile privé des aliénés de Clermont (Oise). Paris 1865.

doeleinde werkzaam. De Hannoversche Commissie vond aldaar ongeveer 50 krankzinnige vrouwen bezig met de wasch. Geene harer hinderde de andere, en de Heeren LABITTE verzekerden aan de bezoekers, dat, behalve wat veel gebruik van zeep en eene misschien te krachtige behandeling van het linnen, het werk ongestoord voortging en onberispelijk was. Opmerkelijk was het, dat slechts 25 vrouwen te Clermont teruggehouden moesten worden, als zijnde voor dezen arbeid ongeschikt bevonden.

De bevolking van alle afdeelingen te zamen was op de volgende wijze verdeeld: 1/6 pensionnaires en 5/6 behoeftigen. Daarvan 2/3 mannen en 1/3 vrouwen. — Ieder dier „*sections*" had eenen hoofd-opzigter of hoofd-opzigteresse. Daarenboven waren er nog 32 mannelijke bedienden, waaronder 7 „*Chefs d'escouade*" voor den landbouw, een schaapherder, molenaar enz., en 13 vrouwelijke beambten.

De arbeidsuren waren berekend op 8 uren dagelijks des zomers en 6 uren des winters. Tusschen gesticht en kolonie bestond natuurlijk aanhoudend eene groote afwisseling van bewoners, al naarmate de gesteldheid der verpleegden. In het algemeen wordt het verblijf in de kolonie als eene belooning voor goed gedrag beschouwd, zoodat de meeste daar aanwezigen tamelijk handelbaar zijn. Geldelijke verdiensten en andere belooningen moedigen daarbij de kolonisten aan, en in het algemeen is de inrigting der kolonie daarheen geleid, om te voorzien in die behoefte van krankzinnigenverpleging, welke in het gesticht te Clermont òf niet aanwezig, òf bezwaarlijk te verschaffen zijn. De vijf departementen (l'Oise, Seine et Oise, Seine et Marne, l'Aisne en Somme), wier krankzinnigen allen alhier verpleegd worden, bestaan grootendeels uit den landbouw, zoodat deze krankzinnigen als van zelve eenige geneigdheid tot die soort van arbeid bezitten.

In 1862 hebben de gebroeders LABITTE nog gekocht eene hoeve te *Villers*, met plan om er een 100tal idioten met akkerbouw bezig te houden. Volgens de mededeeling van Dr. LABITTE, in de zitting op 30 Januarij 1865 van de *Société medico-psychologique*, werden er aldaar toen 200 hectaren verbouwd en waren er 90 krankzinnigen werkzaam.

Hetgeen te Fitz-James op uitgebreide schaal geschiedde, vond in lateren tijd op kleiner schaal ook elders navolging. Men houde hierbij in het oog, dat de kolonie te Fitz-James aanvankelijk 40 krankzinnigen telde. Reeds vermeldden wij met een enkel woord de oprigting der kolonie te Einum, nabij het gesticht te Hildesheim in Hannover. Zij werd 1 April 1864 geopend, omvat 15 hectaren, waarvan ten naastenbij 3 voor tuingrond en 12 voor bouwland bestemd zijn. Daarop zijn twee woningen gebouwd, in één van welke een Geneesheer en in de andere de Oeconoom woont en waar te zamen 40 mannelijke krankzinnigen, die uit de bevolking van het gesticht te Hildesheim worden uitgekozen, gehuisvest worden. In den zomer bewerken zij de landerijen, verzorgen het vee en helpen in de huishouding. In den winter wordt het dan overtollig aantal met stroovlechten bezig gehouden, eenen arbeid, die ook in het gesticht te Hildesheim op groote schaal gedreven wordt.

Volgens het getuigenis van Dr. BRANDES, in zijn aangehaald werkje, heeft

deze kolonie reeds nu alle vooroordeelen doen verdwijnen en zelfs de beste verwachtingen overtroffen. Dr. ERLENMEIJER, Geneesheer-Directeur van een privaat gesticht te Bendorf bij Coblenz, gaf in het onder zijne redactie uitgegeven *Correspondenz-Blatt für Psychiatrie*, 1865, een uitvoerig verslag van zijn bezoek aan deze kolonie, waarvan hij een gunstigen indruk had gekregen; waarbij hij op den voorgrond stelde, dat het nog een begin was, en dat zoowel aan den omvang van het terrein als aan het aanwezend aantal krankzinnigen eene grootere uitbreiding behoorde gegeven te worden.

In 1860 werd in de nabijheid van het Krankzinnigengesticht te Pau eene dergelijke kolonie als de zoo even beschreven opgerigt, nabij het dorpje St. Luc. Dr. AUZOUY gaf daarvan eene uitvoerige beschrijving in de *Annales medico-psychologiques*, 1864. In die kolonie woonden 22 krankzinnigen, die aldaar in akkerbouw hunne bezigheid vonden, en daarenboven gingen in het geschikte jaargetijde dagelijks „*escouades*" van uit het gesticht derwaarts, om aldaar dergelijken arbeid uit te oefenen; zoodat op die wijze in 1863 193 krankzinnigen van het gesticht te Pau in de kolonie werkzaam waren.

Meer voorbeelden behoeven wij, naar onze bescheiden meening, niet aan te voeren, en wij zullen derhalve van het *asile medico-agricole de* LEYME en anderen niet verder gewagen.

EENIGE OPMERKINGEN OVER KRANKZINNIGEN-KOLONIËN VAN UIT EEN GENEESKUNDIG OOGPUNT.

De lezer, die ons tot dusverre heeft willen volgen, zal zonder twijfel de gevolgtrekking gemaakt hebben, dat de oprigting van dergelijke inrigtingen van krankzinnigenverpleging, als wij daar beknopt beschreven hebben, door ons wenschelijk, zoo niet noodzakelijk wordt geacht. En welk Psychiater zal niet in ons gevoelen deelen? Bestaat er in de gestichten, die we thans bezitten, gelegenheid, om aan die lijders, voor wie het familie-leven (in den zin, zoo als dat door het *patronage familial* begrepen wordt) nuttig geacht wordt, hun dit te verschaffen? Wordt dan niet in die koloniën den krankzinnigen eene veel grootere mate van vrijheid verleend? Worden niet door hen de gestichten van die verderfelijke kwaal der *overbevolking* bevrijd? En is de Geneesheer door dit alles niet in staat gesteld bij de behandeling zijner lijders des te meer individualiserend te werk te gaan? Wie zal die vragen in ontkennenden zin beantwoorden, altijd in aanmerking genomen, dat men gestichten bedoelt, van welke een belangrijk gedeelte der bevolking tot de landbouwende klasse behoort, en die zijn de veelvuldigste.

Na al hetgeen hierover gezegd is in de laatste jaren, in de langdurige, levendige en dikwijls belangrijke discussiën in de vergaderingen van Duitschlands, Frankrijks en Engelands Krankzinnigen-artsen, en op hunne Congressen, te Brussel, Gent, Eisenach, Spiers, Parijs, Lyon, Rouaan, Londen, Edinburg, Hannover, zouden wij het als vermetel mogen achten voor onze jeugdige krachten, om in deze ook ons oordeel te willen uitspreken. Wij meenen ook, dat men de zaak der Krankzinnigen-Koloniën betrekkelijk weinig voordeel kan aanbrengen, wanneer men zijne altijd subjectieve beschouwingen niet met resultaten van eigen ondervinding op dit gebied kan staven. De

feiten spreken trouwens ook overtuigend genoeg. Geen Psychiater zal ons het groote nut der beschreven Krankzinnigen-Koloniën betwisten. Wat Gheel betreft, en wel het Gheel dat nog dagelijks verbeterd wordt, wij stemmen volmondig in met Dr. DROSTE, wanneer hij die kolonie thans tot het *Paradijs der krankzinnigen* verheerlijkt [al mogt zij in vroeger dagen veel overeenkomst met het *vagevuur* voor die ongelukkigen gehad hebben], behoudens de reserve, dat dit slechts voor eene bepaalde kategorie van die lijders doorgaat. Het verschil van meening, dat nog bestaat, berust hoofdzakelijk in de moeijelijkheid, om een tweede Gheel te vestigen. Hierover is in de genoemde discussiën veel gesproken; maar nog nimmer is het beproefd. De bevolking van Gheel was sedert eeuwen met de krankzinnigenverpleging gewoon geraakt, zegt men, en waar vindt men dat elders? Wij vernamen van Dr. BULCKENS, dat hij over het algemeen bij zijne nieuw aangekomen nourriciërs beter geschikte verplegers voor zijne lijders vond, dan bij de oude, bij welke hij nog meer met vooroordeelen te worstelen had. En moet in de gestichten, die dan toch in lengte van tijd wel onmisbaar zullen blijven, niet steeds het dienstpersoneel in de kennis der krankzinnigenverpleging worden opgevoed?

De invoering van het *système familial* in de krankzinnigenverpleging moet als een grondbeginsel, dat tot verbetering dier wijze van verpleging lijdt, beschouwd worden. Men moge dan een tweede Gheel scheppen, of men moge, volgens het *Cottage-systeem* der Engelschen, bij ieder gesticht een Gheel in het klein in het leven roepen. Bij de lezers van dit *Tijdschrift* mag ik geene onbekendheid met dit *Cottage-systeem* veronderstellen, nu zij daarmede op zulk eene voortreffelijke wijze door mijnen hooggeachten vriend en ambtgenoot, Dr. PERSIJN van *Meerenberg*, bekend gemaakt zijn 1). Ofschoon ik niet geacht zou willen worden alle de daarin vervatte beschouwingen te deelen, vooral niet wat Gheel betreft en hetgeen hij zegt omtrent de ongunstige berigten, die Dr. WIEDEMEISTER aangaande de statistiek ons leert kennen; zoo moet ik mij daarentegen geheel vereenigen met hetgeen de schrijver daar zegt over de toekomstige wijze van uitbreiding van velen onzer vaderlandsche gestichten. Men kan toch bezwaarlijk voor Gheel, waar slechts eene bepaalde kategorie van krankzinnigen worden opgenomen, en wel grootendeels ongeneeslijken, de statistiek der gestichten als criterium gebruiken, in welke laatste alle krankzinnigen, zoowel geneeslijke als ongeneeslijke, verpleegd worden. De sterfte te Gheel was, zoo als ik nog onlangs van Dr. BULCKENS mogt vernemen in de laatste tien jaren 7 pCt., en dat zal niemand in casu als een hoog cijfer aanmerken.

Aan een Gheel, op grooter of kleiner schaal nagevolgd, ontbreekt het dus nog in velen onzer gestichten, èn voor zoo verre deze binnen de steden gelegen zijn, ook aan inrigtingen, zoo als die te Fitz-James, te Einum of St. Luc aanwezig zijn. Voor gestichten, zoo als vele buitenlandsche en bij ons *Meerenberg*, moge koloniën, als de laatstgenoemde, niet zoo dringend noodig zijn, omdat op het hun omringend uitgestrekt terrein overvloedig gelegenheid voor akkerbouw bestaat, voor de gestichten in steden gelegen en

1) Zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaarg. 1865, pag. 177: *Bijdragen tot de Gheel-kwestie.*

waar die gelegenheid niet bestaat of slechts zeer gebrekkig aanwezig is, zijn zij eene behoefte. Bedriegen wij ons niet, dan staan ook de *Inspecteurs* onzer vaderlandsche gestichten de wenschelijkheid voor, om bij de uitbreiding dier gestichten de principes van krankzinnigen-kolonisatie op verstandige en voorzigtige wijze toe te passen.

Moest er eene *nieuwe inrigting* voor krankzinnigenverpleging daargesteld worden, dan zoude wij de *drie* elementen daarvoor kortelijk aldus zamenvatten: *Een Gesticht*, *een klein Gheel* (*cottages*) en [zoo noodig] *eene Succursale* (*Fitz-James*).

EENIGE OPMERKINGEN OVER KRANKZINNIGEN-KOLONIËN VAN UIT EEN OECONOMISCH OOGPUNT.

De verpleging in de gestichten maakt een belangrijken post uit op de budgets van Staats-, Provinciale- of Gemeente-administratie. Kan het dus met de eischen, door de wetenschap en philantropie gesteld, in overeenstemming gebragt worden, om de krankzinnigen op eene eenigzins andere wijze te verplegen, die tevens die post in belangrijkheid doet afnemen, dan ziet ook dat budget met welgevallen daarop neder. De Krankzinnigen-Koloniën verheugen zich in dien welgevalligen blik.

Te Gheel, waarvan wij de verpleegkosten voor de behoeftigen reeds opgaven, zijn deze lager dan in eenig ander Belgisch Krankzinnigengesticht. Wij stippen hier nog aan, dat jaarlijks 250 à 300,000 francs voor verpleegkosten te Gheel wordt betaald.

Beter voorbeeld en gemakkelijker ter vergelijking en beoordeeling biedt ons Fitz-James. Volgens de aangehaalde geschriften over die kolonie zijn aldaar, niettegenstaande eene reeks van jaren, waarin de prijs van het koren zeer hoog was, in weêrwil van revoluties en 2 cholera-epidemiën, die de bevolking decimeerden, de verpleegkosten niet verhoogd. Van af het jaar 1832 waren en bleven zij 1 franc daags per man en 96 centimes per vrouw. De budgets der 5 departementen, die te Fitz-James hunne krankzinnigen doen verplegen, zijn ten opzigte van de som der verpleegkosten daarvan de laagste. In de laatste 10 jaren is de bevolking der kolonie nagenoeg verdubbeld. In 1859 bleek uit de rekening, aangeboden aan de „Commission du concours régional", belast om ook die kolonie te inspecteren, dat in dat jaar 180 hectares, geëxploiteerd door 150 krankzinnigen, hadden opgebragt 32154 francs. In 1861 was de opbrengst 215 francs de hectare.

Dr. LABITTE geeft zijne meening op de volgende wijze te kennen:

1°. Dat, wil men bij een gesticht eene dergelijke kolonie (succursale) oprigten, dan moet dat gesticht minstens eene bevolking van 400 à 500 krankzinnigen bevatten.

2°. Dat alsdan de Kolonie niet geheel in hare eigene kosten kan voorzien, maar daaraan toch voor een *belangrijk gedeelte* kan te gemoet komen.

Dat voor weinige jaren door de gebroeders LABITTE de „Ferme de Villers" werd aangekocht hebben wij reeds vermeld. De kolonie te Einum en te St. Luc zijn nog van te jongen datum, om uit hetgeen zij opleverden algemeene gevolgtrekkingen te kunnen maken.

Voor hen, die zich weinig met de studie der Krankzinnigen-Koloniën hebben bezig gehouden, moge het medegedeelde gediend hebben, om hen daarvan althans eenige kennis te doen verwerven, en zij mogen gevrijwaard blijven voor de meening, die men tegenwoordig, zelfs in geneeskundige bladen, eene enkele maal aantreft, dat Krankzinnigen-Koloniën een mode-artikel zouden zijn, even als men dat woord, helaas! maar al te dikwerf op nieuw aangeprezen geneesmiddelen zou kunnen toepassen.

Voor mijne ambtgenooten, wien het geene onbekende zaak kan zijn, dat de kwestie der Krankzinnigen-Koloniën allengs hare oplossing nadert, voor hen, hoop ik, dat mijne luttele bijdrage op dat gebied niet geheel onwelkom zal zijn; door hen zou ik deze proeve wenschen beschouwd te hebben, om als een bewijs te dienen, dat ook ik mijne zwakke pogingen heb willen aanwenden, om te trachten het tijdstip te vervroegen, waarop de Krankzinnigen-Koloniën ook in ons Nederland zullen worden gevestigd.

Zutfen, Februari 1867.

VERKLARING DER PLATTE GRONDEN.

GHEEL.

A. Infirmerie (Gesticht).
B. St. Amand-Kerk.
C. St. Dymphna-Kerk.
D. St. Dymphna-Kapel.
E. Kerk te Bell.
F. Hospitaal van St. Elisabeth.
G. St. Hubertus-Kapel.
H. Kerk te Larum.
I. Kapel te Liesel.
K. Kapel te Oosterloo.
L. Kapel te Lammel.
1. Kivermont.
2. Elsum.
3. Vogelzang.
4. Poyel.
5. Velveken.
6. Winkelom.
7. Oosterloo.
8. Hazenhout.
9. Zammel.
10. Steelen.
11. Liesel.
12. Molenburg.
13. Hoetschot.
14. Het Laer.
15. Roosbroek.
16. Doren.
17. Boom.
18. Kockoek.
19. Stokt.
20. Holven.
21. Rauwelkhaven.
22. Maloische hoef.
23. Manshoef.
24. Molemaekershoef.
25. Groote Kivithoef.
26. Drosschaertsche hoeven.
27. Worfthoef.
28. Pavillon royal.
29. Papenhoef.
30. Botterhoef.
31. Heide.
32. Zandhoef.

FITZ-JAMES.

A. *Afdeeling van de Directie.*

a. Woning van den Directeur.
b. Woningen der Heeren pensionnaires.
c. Tuinen.
d. Ingang van de Kolonie.

B. *De Hoeve.*

a. Woning van den Adsistent-Geneesheer.
b. Keuken.
c. Woningen der mannen van de lagere klassen.
d. Tuinen.
e. Stallen.
f. Schuur met landbouw-machines.
g. Molen.
h. Badinrigtingen.
i. Stoommachine en werkplaats.
j. Varkenstoelt.
k. Werkplaatsen.
l. Koestallen.
m. Slagthuis.
n. Gebouwen voor den landbouw.
o. Koetshuizen.
p. Binnenplein.
q. Mestvaalt.
r. Zwitsersch huisje.

C. *Afdeeling der Dames pensionnaires (le petit chateau).*

a. Woningen der dames pensionnaires.
b. Keukens, baden, enz.
c. Park en tuinen.

D. *Bécrel, afdeeling der vrouwen van de lagere klassen.*

a. Woning der opzigteresse.
b. Woning der verpleegden.
c. Werkplaatsen, baden en drooglokalen.
d. Waschhuis en
e. Toebehooren.
f. Tuinen.

E. Bouwland.
F. Weiden.
G. Boschgronden.
H. Moestuin.

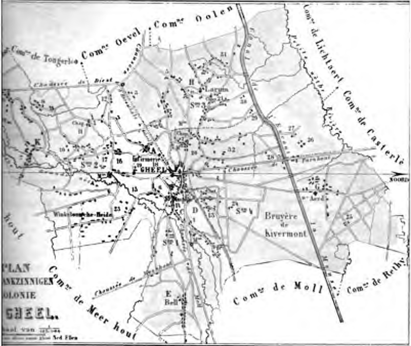
Comne Oolen
Comne Oevel
Comne de Tongerloo
Comne de Lichtaert
Comne de Casterlé
Comne de Moll
Comne de Rethy
Comne de Meerhout
Larum
GHEEL
Bruyère de Kivermont
Winkelomsche-Heide
Bell
NOORD
PLAN
KRANKZINNIGEN
KOLONIE
GHEEL

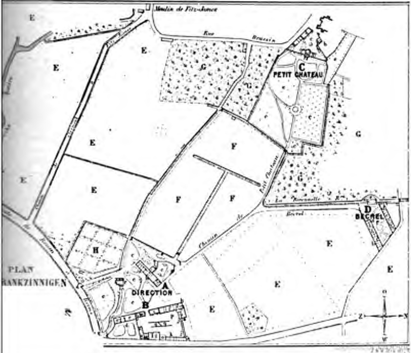
Moulin de Fitz-James
Rue Brussin
PETIT CHATEAU
DIRECTION
BECREL
PLAN
KRANKZINNIGEN

ONDERZOEKINGEN BETREFFENDE HET AQUA LAUROCERASI,

DOOR

J. BROEKER,

Militair-Apotheker.

Tot beantwoording der vragen, welken invloed de tijd van inzameling en de wijze van bereiding op het gehalte aan blaauwzuur hebben kan, bij het maken van aqua laurocerasi, heb ik gedurende een geheel jaar, iedere maand, de versche bladeren van Prunus Laurocerasus alhier ingezameld en daaruit telkens, naar het voorschrift der Ned. Apotheek, het aqua laurocerasi bereid.

De Ned. Apotheek bepaalt wel de sterkte van het water, maar geeft niet de wijze van bereiding op, zoo als de Pharm. Belgica. Voor mijne proeven met aqua laurocerasi was het noodig, dat ik steeds dezelfde wijze van bereiding volgde, om namelijk uit te maken, in welke maand het gestookte water het sterkste was. — Verdere proefnemingen zullen de beste wijze van bereiding aangeven.

De hoeveelheid vlugtige olie, die de bladeren kunnen geven, is niet dezelfde op iederen tijd van het jaar. BRUGNATELLI heeft gezegd, dat ze het meest hiervan in de lente kunnen leveren; voor het klimaat van Parijs zijn, volgens SOUBEIRAN, de maanden Julij en Augustus voordeeliger. FLÜCKIGER heeft sedert 10 jaren uit 1 pond bladeren, 1 pond water gedistilleerd en vond gemiddeld 0.12 pCt. blaauwzuur. VOCK distilleerde uit 120 pond bladeren, in het midden van Julij 1864, van dezelfde plaats ingezameld, in 4 gedeelten, telkens van 30 pond, en vond 0.149, 0.151, 0.150, 0.149, gemiddeld alzoo 0.15 pCt. blaauwzuur. In de tweede helft van Augustus bevatte het water 0.172 pCt.

De folia laurocerasi zouden door de drooging een groot gedeelte van hunne eigenschappen verliezen. SIMON verzekert echter, dat, indien de bladeren met groote zorg gedroogd zijn, er niets van de beginselen, die de vlugtige olie vormen, is verloren. Zie hierover later. ADRIAN heeft te Parijs op drie verschillende tijden van het jaar, in het begin van Mei, het einde van Julij en October, uit de versche bladeren, met de meeste zorg, het aqua laurocerasi bereid, naar het voorschrift van den Franschen Codex (die van 2 pond bladeren met 4 pond water, slechts 1 pond laat afdestilleren) en den invloed aangetoond van den tijd der inzameling en het klimaat waar de plant groeit. Hij verkreeg de volgende resultaten:

Caen.		Nizza.
Mei. . . .	0.094	0.050 pCt. blaauwzuur.
Julij. . . .	0.088	0.056 " "
October. .	0.088	0.110 " "

Men zamele de volwassen bladeren van dezen Oosterschen, in de tuinen veelvuldig gekweekten struik, gedurende de maanden Junij en Julij, in (Ned. Apotheek 195.) GAROT en DORVAULT geven de maand Augustus, MARAIS het midden van den zomer, MASSIE ook ongeveer dezen tijd op.

Volgens CHRISTISON is de blaauwzuur bevattende olie het rijkelijkst voorhanden, indien de bladeren jong en onontwikkeld zijn, ze neemt langzaam af, met den meerderen wasdom. Alle sterke, dikke bladeren bevatten niet het achtste of tiende gedeelte blaauwzuur van hetgeen vroeger aanwezig was.

BISCHOFF en ZWICKAU (*Pharmac. Centralb.* 1841, S. 899) namen, ten opzigte van het gehalte, aan cyanwaterstof eene groote afwijking waar, zoo zelfs, dat aqua laurocerasi in Julij 1839 gedestilleerd in 4 oncen slechts 0.773 grein cyanwaterstof aantoonden, terwijl diezelfde hoeveelheid aqua laurocerasi in Julij 1841 bereid, 1.529 grein cyanwaterstof bevatteden.

BISCHOFF maakte, en te regt, daarop opmerkzaam, dat bij de bereiding van dit water niet de hoeveelheid der te distilleren bladeren van den prunus laurocerasus, maar het gehalte aan cyanwaterstof bepaald moest worden aangegeven, zoo als nu door de Ned. Apotheek is geschied.

BATON te Batignoles (BRAND, *Archiv.* Bd. 27, S. 56) komt tot een ander besluit. Hij zegt, hoewel het zeker is, dat de aard van den bodem aanmerkelijk op de gesteldheid der bladeren van prunus laurocerasus inwerkte, men toch onmogelijk deze inwerking voor de bereiding van het water kan bepalen. Om te zien of de verschillende tijdstippen der vegetatie invloed uitoefenen op het gehalte blaauwzuur (cyanwaterstof) van den laurierkers, destilleerde hij de van denzelfden boom genomen bladeren, van 15 Junij tot 30 Augustus, en merkte toen op, dat de bladeren tegen het einde van Julij iets meer blaauwzuur aantoonden. Hij vond op een once 5 centigrammen watervrij blaauwzuur.

DIERBACH schrijft de volkomen ontwikkelde bladeren voor de destillatie, CHRISTISON en BUCHNER de jonge en naauwelijks ontwikkelde, als meer blaauwzuur bevattende, voor. Volgens ZELLER zouden de jonge bladeren meer vlugtige olie bevatten, daarentegen de ontwikkelde meer amygdalin (amorph), en hieruit eene olie en water verkregen worden, dat meer cyan bevat en van gelijke geaardheid is.

Aqua laurocerasi en aqua amygdalarum amararum diluta, zouden, volgens sommigen, door geconcentreerd en beter te bewaren aqua amygdalarum amararum vervangen moeten worden; kunnende de Geneesheer het bij eventueel gebruik telkens naar welgevallen laten verdunnen.

Uit de vele tot nu toe gedane onderzoekingen, laat zich wel met zekerheid besluiten, dat het aqua amygdalarum amararum nooit een constant gehalte aan blaauwzuur en bittere amandelolie bevatten kan, omdat in de verschillende varieteiten der bittere amandelen het gehalte aan amygdalin niet even groot is, en omdat deze ongelijkheid door ingemengde zoete aman-

delen en door ongelijke bereidingswijzen nog grooter wordt. FELDHAUS vond in:

Siciliaansche amandelen	= 3.307 pCt.	
Barbarijsche "	= 3.004 "	
Teneriffa "	= 2.773 "	

en LIEBIG vond, zoo als bekend is, in bittere amandelen slechts 1.5 pCt. amygdaline. BETTE daarentegen 2.8 pCt.; het laatste resultaat komt dat van FELDHAUS zeer nabij.

Om uit te maken, welke de beste bereidingswijze van het *aqua amygdalarum amararum concentrata* is, tracht RIECKHER aan twee moeijelijke voorwaarden te voldoen, namelijk: eene methode te vinden, door welke men zeker het gansche gehalte amygdalin in de bittere amandelen bepalen kan, en eene wijze van behandeling, om al de blaauwzuurhoudende bittere amandelolie, welke uit het geheele gehalte amygdalin in de bittere amandelen resulteert, volkomen, en zoo mogelijk onveranderd, in het bitter amandelwater te doen overgaan.

RIECKHER heeft zich door bijzondere kwantitative bepalingen overtuigd, dat amygdalin bij koken met potasch of baryt al de stikstof als ammoniak afgeeft. De tusschen warme platen goed uitgeperste bittere amandelen, worden in kokend water verdeeld, eenige minuten gekookt en de gecoleerde vloeistof met azijnzuur of weinig verdund zwavelzuur vermengd.

Men filtreert de vloeistof, nadat het volumineus praecipitaat is bezonken, wascht het af en kookt het filtraat met barythydraat.

De ontwikkelde ammonia wordt in zoutzuur opgevangen en op de bekende wijze bepaald.

Men heeft uitgemaakt, dat het blaauwzuurgehalte des te grooter uitvalt, naarmate men met grootere hoeveelheden arbeidt, en dat, wat ook reeds bekend is, het water, dat nog overgaat, indien de vereischte hoeveelheid reeds is afgedistilleerd, altijd nog blaauwzuur medevoert. Hieruit laat zich dus verklaren, dat de ongelijke resultaten niet enkel voortvloeijen uit de verschillende wijzen van bereiding, maar ook uit de ongelijke hoeveelheid, waarmede werd geopereerd.

Men kan echter even goed kleine hoeveelheden aqua laurocerasi bereiden, indien men daarbij gebruikt maakt van betrekkelijk kleinere apparaten, bedient men zich echter van te groote toestellen, zoo zal het steeds zwakker zijn, eene omstandigheid, waarop dus niet te veel kan worden gelet; voor het aqua amygdalarum amararum heeft FELDHAUS dit in cijfers duidelijk aangetoond.

Het aqua laurocerasi zoo lang te destilleren, tot het overgaande geen blaauwzuur meer aantoont, en het distillaat te rectificeren, totdat men de hoeveelheid, volgens het voorschrift bepaald, daarvan heeft afgedistilleerd, is door den langen duur der inwerking van de warmte zeer nadeelig.

Uit het residu kan na de distillatie door emulsine nog blaauwzuurhoudende bittere amandelolie ontwikkeld worden.

De destillatie kan uit eene retort met ontvanger — waarvan schrijver heeft gebruik gemaakt, met inachtneming der vereischte voorzorgen, als: naauwkeurige sluiting, zachte destillatie en zorgvuldige afkoeling boven eene

BEZELIUS-lamp — uit eenen gewonen distilleerketel, uit eene kolf met LIEBIG's koelapparaat en door instroomen van verhitten waterdamp, zoogenaamde dampdestillatie, geschieden; laatstgenoemde methode zoude voor het aqua laurocerasi minder aanbevelenswaardig zijn, en heeft deze ongelijke wijze van destillatie eenigen invloed op het produkt.

Volgens OSSWALD geven de bladeren, gesneden en tot brij gestampt, door gewone destillatie op het open vuur, een sterker water dan door dampdestillatie. Zie hierover later.

PETTENKOFER heeft gemeend, dat het praeparaat (aqua amygdalarum amararum) armer aan blaauwzuur en bittere amandelolie zoude zijn, wanneer de destillatie snel, dan indien ze langzaam geschiedde. Bij het aqua laurocerasi heeft schrijver dezelfde opmerking gemaakt en door cijfers uitgedrukt.

In den regel bekomt men een water van een groot gehalte aan acidum hydro-cyanicum, vooral, indien men de bladeren zeer klein snijdt en ook als men bovendien zorg draagt, zoo als door sommigen wordt aangeraden, de dampkringslucht in den toestel bevat, door eenig water, bijv. aqua laurocerasi te voeren, dewijl met deze anders een gedeelte van het acidum hydrocyanicum verloren gaat.

Het is opmerkelijk en verrassend, dat folia laurocerasi, *zeer fijn gesneden*, door *directe* destillatie, zonder voorafgaande maceratie, veeltijds, een aan cyan rijker produkt leveren dan na voorafgaande weeking.

Men zal zich echter herinneren, dat men onlangs, meermalen, in plaats van de *fijn gesnedene*, de *geheele* bladeren voor de destillatie heeft aanbevolen.

Het aqua laurocerasi, uit de *geheele* bladeren bereid, toonde mij, hetzij bij onmiddellijke distillatie of na voorafgaande maceratie, steeds een *kleiner* gehalte cyan aan; verschillen, die later in cijfers zullen worden aangetoond.

Een vergelijkend onderzoek naar het gehalte aan blaauwzuur, van aqua laurocerasi gedistilleerd, van al of niet gesneden en gekneusde bladeren, vindt men in het *Tijdschrift voor wetenschappelijke Pharmacie*, door POLAK opgegeven.

℥ 1. Folia laurocerasi, gedistilleerd uit eene glazen retort, gaven:

	cyanzilver op ℥ 1 water.
niet gesneden	$2^1/_{10}$ grein.
wel gesneden	$3^7/_{10}$ "
gesneden en gekneusd	$4^1/_{10}$ "

6 kilogrammen gesneden bladeren, gedistilleerd tot 5 kilogrammen water, gaven, van de olie afgezonderd, 3 grein cyanzilver op ℥ 1, en nadat de olie in het water was opgelost geworden, $3^1/_4$ grein op ℥ 1.

6 kilogrammen gesneden en gekneusde bladeren, in dezelfde verhouding gedistilleerd, gaven, zonder de olie, $3^1/_8$ grein cyanzilver op ℥ 1, en meer olie dan de niet gekneusde.

LEPAGE geeft op, dat er volstrekt geen voordeel in gelegen is, om de groene bladeren van de laurierkers, eer men ze distilleert, vooraf in water te laten weeken, en er ook geen zoete amandelmelk bij te voegen, met het doel, om daardoor een meer geconcentreerd of met meer werkzame bestanddeelen bedeeld aqua laurocerasi te verkrijgen; omdat de met amygdaline

overeenkomende zelfstandigheid in de bladeren niet in koud water wordt opgelost.

Vock heeft de opgave van HUBSCHMANN en LEPAGE niet bevestigd gevonden, dat het oorspronkelijke amygdaline in de bladeren nog niet volkomen in blaauwzuur en bittere amandelolie veranderd zoude zijn, want het overblijfsel van de distillatie van het aqua laurocerasi gaf, na maceratie met eene emulsie van zoete amandelen, geen blaauwzuur meer.

Het is echter mogelijk, dat de bladeren nog een gedeelte amygdaline bevatten, dat dan bij de opvolgende distillatie volkomen in blaauwzuur enz. veranderd wordt; zoodat bij de bereiding van het water eene voorafgaande maceratie der bladeren eerder nadeelig dan noodig schijnt.

Past men de wijze van bereiding van het aqua amygdalarum amararum, volgens PETTENKOFER, op het aqua laurocerasi toe, door eerst de bladeren gedurende 15—20 minuten, tot het kookpunt (95° C.) te verhitten, om het amygdaline of de daarmede overeenkomstige zelfstandigheid op te lossen, en voegt men er daarna, bekoeld zijnde, eene geringe hoeveelheid emulsine bij, zoude men theoretisch welligt beter slagen.

Zoo als bekend is heeft de omzetting van het amygdaline door de emulsine zoo spoedig plaats, dat men ze na 10, hoogstens 15 minuten, als voleindigd kan beschouwen; emulsine verwarmt men hoogstens op 50°—62.5° C.

Peltz is door zijne proefnemingen met het aqua amygdalarum amararum tot het besluit gekomen, dat noch het macereren, evenmin als de wijze van bereiding volgens PETTENKOFER, maar de distillatie na het vermengen der stof met water is aan te bevelen.

Uit mijne onderscheidene proefnemingen met het aqua laurocerasi zullen wij zien, dat, hoewel de duur der maceratie wel eenigen invloed schijnt uit te oefenen op de sterkte van het aqua laurocerasi, het verschil echter te gering is om hierop eene vaste wijze van bereiding te gronden.

De distillatie bij een verhoogd kookpunt 104° C., door bijvoeging van 1—2 dr. keukenzout, gaf geen beter resultaat, evenmin de methode van PETTENKOFER, voor het aqua amygdalarum amararum opgegeven en op het aqua laurocerasi toegepast.

De sterkte van het aqua laurocerasi, zoo als door de Pharm. Neêrlandica wordt opgegeven, dat 1 once aqua laurocerasi van goede hoedanigheid, door indruppeling van eene oplossing van nitras argenti, 2 grein cyanetum vormt, wordt door allen niet in denzelfden zin begrepen.

De opgegevene hoeveelheid van 2 grein cyanetum, dat in 1 once aqua laurocerasi, door indruppeling van nitras argenti moet ontstaan, duidt naar mijne bescheiden meening, zoowel het *maximum* als het *minimum* aan, geeft het derhalve een grooter gehalte, dan moet het tot die sterkte verdund worden. De meening dat het wel sterker, maar niet slapper mag zijn, kan op dien grond niet worden gedeeld.

De bepaling van het cyan, enkel door nitras argenti opgegeven, is niet naauwkeurig. Het aqua laurocerasi moet per once 2 grein cyanzilver geven, en na gloeijen 1.6 grein metallisch zilver opleveren, hetgeen overeenkomt met 0.4 grein watervrij blaauwzuur; 2 grein cyanzilver vertegenwoordigen ²/₅ grein cyanwaterstofzuur.

Aqua laurocerasi (Pharm. Neêrlandicae) bevat dus op ieder once $^{2}/_{3}$ grein acidum hydrocyanicum.

Het aqua laurocerasi, met zorg bereid, kan echter als maximum, zelfs per once tot $4^{1}/_{3}$, gemiddeld echter $3^{1}/_{6}$—$3^{2}/_{3}$ grein cyanzilver per once geven, alzoo $1^{1}/_{6}$—$1^{2}/_{3}$ meer dan de Pharm. Neêrlandica verlangt, en toch zoude het, volgens hare wijze van onderzoek, nog veel te zwak in blaauwzuurgehalte zijn, omdat, door er alleen nitras argenti bij te voegen, niet al het blaauwzuur wordt neêrgeploft. Op deze wijze kan het slechts iets meer dan $^{1}/_{4}$—$^{1}/_{3}$ grein cyanzilver per once geven.

Rieckher heeft door eene reeks van waarnemingen aangetoond, dat de onmiddellijke bijvoeging van salpeterzuur bij het aqua amygdalarum amararum, waarbij vooraf nitras argenti ammoniac. is gevoegd, of eerst 1—16 uren daarna, geen invloed schijnt uit te oefenen op de hoeveelheid cyanzilver, en dat geringe verschillen, die bij hetzelfde bitter amandelwater kunnen voorkomen, van de naauwkeurigheid des onderzoekers, van filters enz. afhangen. Hij heeft beproefd het blaauwzuur en bitter amandelwater in zwavelcyanammonium te veranderen en hieruit te bepalen. De resultaten van beide onderzoekingen zijn nagenoeg gelijk; uit 30 C.C. (= ℥ 1) aqua amygdalarum amararum verkreeg rieckher, volgens de oude wijze van onderzoek door weging, 0.45297 en volgens de nieuwe methode 0,4534 grein blaauwzuur, alzoo de laatste zelfs iets meer.

Aqua laurocerasi bij eene oplossing van nitras argenti gevoegd, zal derhalve slechts een zwak praecipitaat van cyanzilver geven; het cyan van het vrije blaauwzuur en niet het blaauwzuur aan bittere amandelolie gebonden, wordt op die wijze aangetoond; om ook dit cyan aan zilver te binden wordt bij het te onderzoeken water, zoo als reeds gemeld is, eenige druppels ammonia gevoegd en dan salpeterzuur in kleine overmaat. Pettenkofer vond in 3 proeven, na elkander met hetzelfde bitter amandelwater genomen, de meest afwijkende resultaten, als: $7^{1}/_{4}$, $11^{1}/_{4}$ en $8^{1}/_{2}$ grein cyanzilver en hij vermoedt, dat de ongelijke uitkomst van den duur der inwerking van de ammonia afhankelijk is.

Volgens pettenkofer geeft de bepaling van het blaauwzuur in het aqua amygdalarum amararum door ammonia liquida en nitras argenti, en daarna met acidum nitricum, niet altijd gelijke en voldoende resultaten, omdat het cyanammonium zich spoedig verandert en de ammonia ook met de bittere amandelolie het hydrobenzamid vormt.

Souchay heeft door proeven aangetoond, dat zoowel de eerste bijvoeging van ammonia, zoowel als een te lang staan hiermede, alsmede het weglaten onzekere resultaten ten gevolge heeft.

Nadat ik bij het aqua laurocerasi nitras argenti gevoegd had werd ammonia er aanstonds, 10—15 minuten en 1—12 uren daarna, bijgevoegd, om later, na bijvoeging van salpeterzuur, tot zwakke zure reactie, het cyanzilver te bepalen:

na onmiddellijke	bijvoeging. .	220	milligr.	cyanzilver	= ± $3^{1}/_{3}$	grein.
„ 10—15 minuten	„ . .	220	„	„	= „ $3^{1}/_{3}$	„
„ 1 uur	„ . .	220	„	„	= „ $3^{1}/_{3}$	„
„ 12—16 uur	„ . .	220	„	„	= „ $3^{1}/_{3}$	„

Feldhaus vond evenzoo, dat aqua amygdalarum amararum met zilveroplossing slechts een gering praecipitaat van cyanzilver gaf, na filtratie de heldere vloeistof, ook na verloop van eenige dagen bij de gewone temperatuur, niets meer uitscheidde, dat echter dezelfde vloeistof verwarmd aanstonds cyanzilver praecipiteerde en in gesloten vaten, aan de temperatuur van kokend water blootgesteld, eene grootere hoeveelheid cyanzilver afzette.

Het aqua laurocerasi heb ik op dezelfde wijze beproefd en de hoeveelheid cyanzilver; eerst na onmiddellijke bijvoeging van nitras argenti, vervolgens het filtraat eenige dagen weggezet, zonder dat er verder praecipitaat volgde, en toen verwarmd tot het kookpunt in een gesloten vat bepaald:

Hoeveelheid cyanzilver aanstonds. . . . . 40 milligr. cyanzilver (= ± 2/3 grein.

" " na 2 dagen, met verwarming, 100 milligr. cyanzilver (= ± 1 1/2 grein.

Bij het aqua laurocerasi heb ik eveneens, na bijvoeging van nitras argenti en ammonia het salpeterzuur er aanstonds, 1/4 en 1—16 uur daarna, bijgevoegd en de hoeveelheid cyanzilver telkens bepaald.

De uitkomsten waren als volgt:

Na onmiddellijke bijvoeging. .	220	milligr.	cyanzilver	= ± 3 1/3 grein.
" 1/4 uur " . .	220	"	"	= " 3 1/3 "
" 1 " " . .	220	"	"	= " 3 1/3 "
" 16 " " . .	220	"	"	= " 3 1/3 "

De bepaling door het gewigt is geschikt voor *alle* soorten van blaauwzuur bevattende wateren.

Men voegt namelijk het blaauwzuurhoudende water bij de zilveroplossing in overmaat, vervolgens ammonia, totdat de vloeistof helder is geworden, en dan *terstond* salpeterzuur, totdat het de overhand heeft. Het is verkieslijk en regel, om, volgens eene bepaalde wijze van onderzoek werkende, het salpeterzuur bij het te beproeven aqua laurocerasi, waarbij vooraf nitras argenti en ammonia is gevoegd, *terstond*, zoo als het voorschrift luidt, er bij te voegen; volstrekt noodzakelijk schijnt het echter niet te zijn, zoo als uit de waarnemingen van Rieckher en volgens mijn onderzoek duidelijk is gebleken.

Zoo min het korter of langer staan van het aqua laurocerasi met nitras argenti en daarna met ammonia, gaf verschil in het gehalte aan cyanzilver.

Men zorgt zoo veel zilveroplossing te gebruiken, dat er na de praecipitatie van het cyanetum argenticum nog eenig zilver in de vloeistof blijft; om zich hiervan te overtuigen wordt een droppel van het vocht, waaruit zich het cyan heeft afgescheiden, door zoutzuur beproefd.

Het cyanzilver wordt op een gewogen filtrum verzameld afgewasschen en bij 100° C. gedroogd en gewogen.

Het droogen bij 100° C. vereischt eenige toelichting. Men droogt in den regel eerst eenigen tijd in een waterbad bij 100° C., vervolgens in een luchtbad tot 110° C., weegt dan, brengt het praecipitaat weder in het luchtbad; het wegen en droogen zoo lang herhalende, tot het gewigt constant blijft.

Bij mijne proeven heb ik echter het cyanetum, na zorgvuldige afwassching in een waterbad bij 100° C., zoo lang gedroogd, totdat het niet in gewigt verloor.

Bij het bereiden van het aqua laurocerasi heb ik telkens de bij de distillatie overkomende olie door schudden opgelost.

Ik maak hiervan melding, omdat de gevoelens hierover verschillen, hoewel het, naar mijne bescheiden meening, de bedoeling is, dat de olie, die bij de distillatie van het aqua laurocerasi overkomt, bezinkt en door schudden helder wordt opgelost, daarin behoort en alzoo niet *mag* verwijderd worden. Men moet alleen dan de olie van gedistilleerde, specerijachtige wateren afscheiden, wanneer ze daarin blijkt in *overvloed* aanwezig te zijn, derhalve *na de schudding nog onopgeloste olie is teruggebleven, hetgeen zeker zelden het geval zal zijn bij de bereiding van aqua laurocerasi.*

SCHROFF zegt in zijn *Handboek der Pharmacologie* van het aqua laurocerasi: „De in de vloeistof zich afzettende olie wordt door schudden opgelost," enz.; bij het aqua amygdalarum amararum conc. geldt dezelfde regel; namelijk: „Het water wordt goed omgeschud, opdat de olie opgelost worde; lost zij niet volkomen op dan wordt ze er van afgescheiden."

In de *Pharmacopoea Universalis* van GEIGER-MOHR, Pars II, pag. 72, leest men: „Liquor elicitus *conquassetur, ut oleum depositum solvatur*, hinc seponatur, decantetur ab oleo *forsitan non soluto* et servetur."

En *Traité de Pharmacie*, par HENRY et GUIBOURT, 3de édition, pag. 324: „L'huile pesante se dépose en partie au fond des flacons ou l'on reçoit le produit destillé. *On agite pour en saturer l'eau*, on laisse reposer pendant 24 heures, et l'on passe à travers un filtre mouillé."

Pharmac. Neerlandica, pag. 146, art. 3, zegt: „Si oleum in aquae superficie conspiciatur, inde exacte separetur."

Het is duidelijk, dat hier sprake is van vlugge olie, specifiek ligter dan water, het water is met deze olie als het ware geheel verzadigd, doordien het later overkomende water steeds genoodzaakt wordt door de *bovendrijvende* laag olie te dringen en er zoo veel van oplost als het kan.

In dien zin moet waarschijnlijk SOUBEIRAN ook begrepen worden.

Het *Ad has regulas parentur* etc., aan het einde der *regulae pro parandis aquis destillatis aromaticis* (Pharm. Belgica), geeft, onzes inziens, geene aanleiding tot het wegnemen der olie, want uit elke voorgeschrevene hoeveelheid zelfstandigheid moeten 10 pond water worden afgestookt, terwijl voor het aqua laurocerasi een afzonderlijk voorschrift wordt gegeven, waar de hoeveelheid bladeren, die van het af te distilleren water niet een derde overtreft.

Si oleum in superficie aquae destillatae conspiciatur inde separandum exacte (Pharm. Batav.), en wat verder wordt opgegeven, om van 16 oncen bladeren 16 oncen water over te halen.

Indien men nu, volgens de Bat. Apotheek, verpligt ware de olie weg te nemen, bij het distilleren van eene zekere hoeveelheid bladeren met eene gelijke hoeveelheid water, dan begrijpen wij niet, waarom, volgens de Pharm. Belgica, onder dezelfde regelen van bereiding, in hetzelfde voorschrift de hoeveelheid bladeren niet de helft is vermeerderd en de hoeveelheid af te distilleren water hetzelfde is gebleven.

Volgens SOUBEIRAN moet bij het aqua laurocerasi de olie met de meeste zorg worden afgescheiden.

De *Codex medicamentarius of Pharmacopeé francaise*, 1866, geeft de bereiding van het aqua laurocerasi als volgt op:

℞. Feuilles de Laurier cérise récentes, receuillies de Mai à Septembre. . . . . milligr. 1000.
Eau. . . . . 4 " 4000.

Incisez les feuilles, contusez les dans un mortier de marbre et destillez-les avec l'eau, à feu modéré, jusqu'à ce que vous ayez obtenu.

Produit destillé — quinze cents grammes 1500.

Lorsque l'opération sera terminée, agitez fortement l'eau destillée pour obtenir une dissolution complète de l'huile volatile, et filtrez à travers un filtre de papier mouillé pour séparer complètement l'huile essentielle qui pourrait rester en suspension. L'eau destillée de Laurier-cérise ainsi preparée contient ordinairement de 55 à 70 milligr. d'acide cyanhydrique, sur 100 grammes. Pour l'usage médical, on doit abaiser ce titre à 50 milligrammes, en l'étendant d'eau destillée.

Eene goede wijze van titrering, hier gevolgd, is die van BUIGUET (*Journal de Pharm.* Tome XXXV, pag. 168). Men neemt bijv. 100 c.c. aqua laurocerasi, voegt er 10 c.c. ammonia liquida bij, en giet er uit eene gegradueerde burette, waarvan iedere afdeeling $^1/_{10}$ c.c. moet vertegenwoordigen, eene getitreerde oplossing van sulphas cupricus bij (23.09 grm. op 1.000 c.c.), zoo lang zij ophoudt ontkleurd te worden.

Op het oogenblik dat er eene hemelsblauwe kleur ontstaat en deze blijvend is, leest men het aantal verdeelingen af, dat verbruikt is: iedere verdeeling vertegenwoordigt 1 milligram anhydrisch acidum hydrocyanicum.

Daar het gehalte van het acidum hydrocyanicum en de olie zeer verschillend en de verhouding dezer laatste tot de werking van het aqua laurocerasi nog niet voldoende bewezen is, zoo is het geenszins geoorloofd, zonder uitdrukkelijk voorschrift van den Geneesheer, een kunstmatig, in plaats van een gedestilleerd, water te gebruiken 1).

---

1) Moet nu zoodanig kunstmatig vervaardigen (oplossing van aeth. olie in water) in het algemeen als minder doelmatig geacht worden, dit is vooral van toepassing op die wateren, welke om hun gehalte aan een zoo hoogst vergiftig zuur als het *acidum hydrocyanicum*, niet dan met groote voorzorgen worden toegediend: zoo als *aqua amygdalarum amararum* en *aqua laurocerasi*. Dit wordt vooral duidelijk, indien men in aanmerking neemt, dat niet alleen het gehalte aan *acidum hydrocyanicum* in de aetherische bittere amandelolie zeer uiteenloopt. (DUFLOS geeft 11 à 12 pCt. op; GEISELER vond in zelf bereide olie 10.3 pCt., in olie uit den handel slechts 4.1 pCt.; VAN ANKUM vond in zelf bereide olie 5.5 en die uit den handel bijna 9 pCt.) Maar dat er zelf van deze olie in den handel voorkomt, waarin men te vergeefs dit zuur zal zoeken; doch ook, indien wij in het *oleum amygdalarum amararum aether.* het maximum (12 pCt.) *acidum hydrocyanicum* aannemen; dan nog kan men niet door ééne druppel dezer olie in één once water op te lossen (want dit toch is de gewone verhouding), een bitter amandelwater verkrijgen, dat de vereischte kracht bezit, — wilde men op deze wijze een deugdzaam water vervaardigen, met een gehalte van 0.18 pCt. watervrij *acidum hydrocyanicum*, dan moest men daartoe $7^1/_3$ grein (ongeveer 11 druppels) van deze olie in één once water oplossen, ééne hoeveelheid, die niet in die verhou-

De titreermethode van LIEBIG geeft bijna even naauwkeurige resultaten als door gewigtsbepaling. Beide wijzen van onderzoek heb ik beproefd en hoewel de eerste minder tijd vereischt en bovendien zeer gemakkelijk is in de uitvoering, heb ik echter aan de laatste, om verschillende redenen, de voorkeur gegeven; niettegenstaande, volgens sommigen, de eerste de beste en zekerste methode zoude zijn.

Met zorg en zuiver bereid aqua laurocerasi zoude zich vrij goed laten bewaren, al bewaart men het in ponds- of once-fleschjes.

Het blaauwzuur is in het bitter amandelwater niet in een' vrijen, maar in eenen aan de bittere amandelolie scheikundig gebonden toestand bevat. Het is deze verbinding, welke de duurzaamheid van het praeparaat bepaalt, in tegenstelling van het zoo zeer veranderlijke offic. blaauwzuur.

De waarnemingen van ZELLER, LEPAGE en VAN ANKUM hebben dit insgelijks bevestigd. » Het fleschje gedeeltelijk gevuld, met eene kurk gesloten en op eene donkere plaats bewaard, toonde bij onderzoek, na bijna 1½ jaar slechts weinige verandering van het blaauwzuurgehalte aan; is alzoo vrij bestendig.

ADRIAN te Parijs heeft bijna één jaar lang zelf bereid aqua laurocerasi in goed

---

ding in water oplosbaar is. Daarom stelde HÄNLE voor, een scrupel aetherisch bittere amandelolie in 12 oncen water op te lossen, onder bijvoeging van eene zekere hoeveelheid verdund *acidum hydrocyanicum* (van een bekend gehalte), ten einde op deze wijze een kunstmatig bitter amandelwater te vervaardigen van gelijke sterkte.

Bovenstaande aanmerkingen zijn eveneens van toepassing op de kunstmatige bereiding van *aqua laurocerasi*. HÄNLE stelde voor, om ook dit water te bereiden uit *oleum laurocerasi*, onder bijvoeging van eene bepaalde hoeveelheid acidum hydrocyanicum (VAN ANKUM, *Pharmac. chemische Mededeelingen*).

GRUNER, DRAPER, DAUBRAWA, RIMMINGTON, geven hiervan ook bepaalde voorschriften op, wij onthouden ons van eenige therapeutische aanprijzing of beoordeeling, maar geven aan het aqua laurocerasi, door distillatie bereid, zoo als door de Ned. Apotheek verlangd wordt, den voorkeur.

Het *aqua amygdalarum amararum concentrata* en *aqua laurocerasi artefacta* zijn geene surrogaten voor het echt bitter amandel- en laurierkerswater, omdat het blaauwzuur en de bittere amandelolie zich niet tot de verbinding vereenigen, welke werkelijk het hoofdbestanddeel in de beide waters vormen moet.

Het blijft dus eene gebrekkige nabootsing en verdient daarom uit een pharmaceutisch-chemisch oogpunt geene behartiging.

Op denzelfden grond zoude men, door bijvoeging van blaauwzuur, bij een te zwak bitter amandelwater een onzeker praeparaat verkrijgen, omdat het bijgevoegde blaauwzuur vrij blijft, dat men door eene sterke reactie met zilverzout kan aantoonen.

Het aqua laurocerasi mag derhalve, naar onze bescheiden meening, in geen geval, en de overige welriekende wateren evenmin volgens den regel kunstmatig worden bereid.

De Pharm. Norv. laat de meeste aromatische wateren niet door distillatie, maar door schudden der aeth. olie bereiden: *aquae extemporaneae*. Gedistilleerd worden: aqua amygdalarum amararum, cinnam., flor. aurant., sambuci en foeniculi. De Pharm. Bav heeft hiervan, naar ik meen, ook zijn bepaald voorschrift.

gesloten, echter gedeeltelijk gevulde fleschjes bewaard, en iedere maand op het gehalte aan blaauwzuur onderzocht, zonder dat het eenigzins veranderd was.

Ook mijne onderzoekingen bevestigen bovengenoemde waarnemingen.

Aqua laurocerasi, uit eene goed gevulde en met eene kurk gesloten voorraadsflesch van 2 Ned. ponden inhoud, op zijn gehalte aan blaauwzuur beproefd, gaf 240 milligr. ± $3^{2}/_{3}$ grein cyanzilver.

Na verloop van 5 maanden werd het laatste gedeelte van de flesch, nadat hieruit nu en dan was genomen om de winkelflesch aan te vullen, op nieuw onderzocht en toonde toen nagenoeg hetzelfde gehalte cyanzilver aan. De flesch was gedurende dien tijd in den kelder bewaard en telkens onmiddellijk na het gebruik met eene kurk goed gesloten; 14 dagen daarna werd een klein gedeelte dat nog in de flesch was teruggebleven en nu, in plaats van deze met eene kurk te sluiten, geheel open in den kelder weggezet, weder onderzocht en nu 140 milligr. ± $2^{1}/_{6}$ grein cyanzilver gevonden.

Lepage heeft de opmerking van deschamps, dat $^{1}/_{4}$ druppel zwavelzuur voldoende is om bij 100 grammen aqua laurocerasi gevoegd, dit water gedurende ruim een jaar zonder verandering te houden, zoodat het niets aan acidum prussicum verloren heeft, nader onderzocht en zelfs waargenomen, dat door deze toevoeging het water ook in slecht gesloten fleschen goed blijft; zulk eene geringe hoeveelheid zwavelzuur kan op geenerlei wijze aan de hoedanigheid van het geneesmiddel schaden, en verzekert daarentegen deszelfs duurzaamheid.

Aqua laurocerasi in groote fleschen te bewaren en hieruit dagelijks te gebruiken is echter af te keuren; liever bewaart men het in kleine fleschjes van 2—3 once, zoo vol als slechts mogelijk is goed gekurkt op eene koele en donkere plaats.

Het aqua laurocerasi is niet in de Pruissische Apotheek opgenomen, eensdeels omdat het water onder alle omstandigheden te weinig blaauwzuur bevat en dit gehalte zeer veranderlijk is, anderdeels, omdat de versche folia laurocerasi niet altijd en niet overal te verkrijgen zijn. Niet alleen de standplaats maar ook het jaarlijks klimatisch verschil heeft invloed op het gehalte blaauwzuur.

Vóór en tegen de opname van het aqua laurocerasi in de Britsche Apotheek maakt garrod de opmerking, dat het eensdeels een praeparaat is, welks zamenstelling, naar het jaargetijde, waarin de bladeren verzameld zijn zeer verschilt; anderdeels een middel, dat men in het geheel niet behoeft, daar er voor het blaauwzuur een anderen vorm voorhanden is, en er geen bewijzen bestaan dat het aqua laurocerasi eenig voordeel boven het verdunde blaauwzuur (2 pCt.) heeft. Bij een zoo sterk geneesmiddel, is het hoogst wenschelijk, eenvoudige en zoo weinig praeparaten als mogelijk, te hebben.

Deels het onzekere, deels het gevaarlijke van zijne werking is echter de oorzaak dat het bijna geheel door de zachtere, door het gehalte aan blaauwzuur werkzame praeparaten, is vervangen.

Aqua laurocerasi en *aqua amygdalarum amararum conc.* zijn beiden de meest gebezigde praeparaten. Het zou welligt overbodig schijnen, twee volkomen gelijke geneesmiddelen in voorraad te hebben, indien namelijk ver-

langd werd, dat beiden steeds eenen bepaalden en wel gelijken concentratie-graad zouden bezitten, dus beiden even werkzaam waren. Indien men echter in aanmerking neemt, dat de versche laurierkersbladeren niet overal en altijd even gemakkelijk en bittere amandelen daarentegen steeds te verkrijgen zijn, zou zeer geschikt het eene water het andere kunnen vervangen. 1)

MAANDELIJKSCHE PROEVEN.

Maanden.		Hoeveelheid cyanzilver op 1 ℥ (1 unc.).	
		Milligr.	Grein (±)
Nov. 1864.	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water 24 uren gedigereerd bij 15° C., hiervan afgedistilleerd uit glazen retort met ontvanger 5 dr. . . .	250	$3\frac{3}{4}$
Dec. "	" " " " " " " "	170	$2\frac{2}{3}$
Jan. 1865.	" " " " " " " "	170	$2\frac{2}{3}$
Febr. "	" " " " " " " "	120	$1\frac{7}{8}$
Maart "	" " " " " " " "	220	$3\frac{1}{3}$
April "	" " " " " " " "	170	$2\frac{2}{3}$
Mei "	" " " " " " " "	200	$3\frac{1}{8}$
Junij "	" " " " " " " "	250	$3\frac{7}{8}$
Julij "	" " " " " " " "	320	5
Aug. "	" " " " " " " "	300	$4\frac{2}{3}$
Sept. "	" " " " " " " "	240	$3\frac{2}{3}$
Oct. "	" " " " " " " "	280	$4\frac{1}{3}$

AFZONDERLIJKE PROEVEN.

Maanden.		Hoeveelheid cyanzilver op 1 ℥ (1 unc.).	
		Milligr.	Grein (±)
Maart 1865.	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water gedurende 48 uren gedigereerd bij 15° C., hiervan afgedistilleerd uit glazen retort met ontvanger 5 dr.	190	3
" "	6 dr. folia laurocerasi, op dezelfde wijze behandeld en 24 uren gedigereerd.	220	$3\frac{1}{3}$
" "	6 dr. folia laurocerasi, op dezelfde wijze behandeld en 12 uren gedigereerd.	230	$3\frac{1}{2}$
April "	6 dr. folia laurocerasi, op dezelfde wijze behandeld en 24 uren gedigereerd.	170	$2\frac{2}{3}$
" "	6 dr. folia laurocerasi, op dezelfde wijze behandeld en 6 uren gedigereerd.. . . . . (Eene maceratie van 6 uren of minder gaf veeltijds eene grootere hoeveelheid cyanzilver.)	200	$3\frac{1}{8}$

1) Behalve den billijken prijs zou het aqua laurocerasi in die landen, waar het gebruik er van in plaats van aqua amygdalarum amararum niet uitdrukkelijk verboden is, wel de moeite beloonen het eerste te bereiden; vooral nu men bij ons, in Pruissen, Oostenrijk en in geheel Duitschland het aqua laurocerasi en aqua amygdalarum amararum niet dan van eenen bepaalden titer laat gebruiken, ten einde het nadeel te voorkomen, dat ontstaan kan, door het verschil in zamenstelling in eene soort van geneesmiddelen van dergelijke groote werkzaamheid.

Maanden.		Hoeveelheid cyanzilver op 1 ℥ (1 unc.).	
		Milligr.	Grein (±)
April 1865.	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, onmiddellijk en zacht gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr. . .	280	4 1/3
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *niet gesneden*, (geheele) onmiddellijk en zacht gedistilleerd, id.	195	3
Aug. „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water gedurende 24 uren gedigereerd bij 15° C., id. . .	300	4 2/3
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *niet gesneden*, (geheele) onmiddellijk en zacht gedistilleerd, id.	250	3 7/8
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, onmiddellijk en *zacht* gedistilleerd, id..	280	4 1/3
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, onmiddellijk en *snel* gedistilleerd, id.	224	3 1/2
„ „	6 dr. folia laurocerasi, met 12 dr. water tot het kookpunt verhitten (95° C.) gedurende 15 à 20 minuten, na bekoeling bijvoeging van eene geringe hoeveelheid *emulsine*, dig. 12—16 uren..	240	3 2/3
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water gedigereerd bij 15° C., bijvoeging van 1—2 dr. *keukenzout*, kookpunt 104° C.	210	3 1/4
October „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, onmiddellijk en zacht gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr. . .	280	4 1/3
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden* en *gekneusd*, onmiddellijk en zacht gedistilleerd, id.	250	3 7/8
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *gedroogd* en *fijn gesneden* onmiddellijk en zacht gedistilleerd, id.	—	—
„ „	Na afloop van de distillatie bij het residu gevoegd eene kleine hoeveelheid *emulsine*, dig. 12—16 uren.	—	—
Dec. „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden* en *gekneusd*, onmiddellijk en zacht gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr..	200	3 1/8
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, onmiddellijk en zacht gedistilleerd, id..	220	3 1/2
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water gedurende 24 uren gedigereerd bij 15° C., hiervan afgedistilleerd uit glazen retort met ontvanger 5 dr.	160	2 1/2
„ „	6 dr. folia laurocerasi, op dezelfde wijze behandeld en 12 uren gedigereerd, id.	180	2 3/4
	(Bij mijne distillaties heb ik steeds van gedistilleerd water gebruik gemaakt.)		

Volgens mijne proef- en waarnemingen gedurende het jaar 1864—1865, gaven de maanden Julij en Augustus de grootste hoeveelheid cyanzilver, en wel bepaaldelijk *Julij* het allermeest. Aan mijne onderzoekingen wil ik echter geene absolute waarde toekennen, omdat verschillende omstandigheden kunnen werkzaam zijn het gehalte aan cyan te doen stijgen of dalen als: de invloed van het weder, de bodem — een collectief naam, voor een geheel aantal voorwaarden, als, kalkgronden, kleigronden, zandgronden, geheel onderscheiden van elkander in hunne gesteldheid en menging, — de tijd van inzameling der bladeren, ja zelfs de bladeren van eene en dezelfde plant, hetzij één of meerjarige, de wijze van bewerking enz. zoo als mij bij onderzoek duidelijk is gebleken. Het gehalte aan blaauwzuur en bittere amandelolie is derhalve aan vele wisselingen onderhevig, inzonderheid afhankelijk van de

ontwikkelingsperiode en den ouderdom der bladeren, alsmede van de landen en landstreken waar de prunus laurocerasus groeit.

Het verdient vooral opmerking dat de zomer van 1865, toen ik mijne proef- en waarnemingen heb gedaan, bijzonder warm was en zich onderscheidde door eenen vroegtijdigen en voordeeligen plantengroei.

Ik maak hiervan melding, omdat ik geenzins te kort wil doen aan de waarnemingen van anderen, die September, als de voordeeligste maand hebben aangeprezen tot bereiding van het aqua laurocerasi.

Ik deel slechts mede wat ik heb waargenomen en voeg daarbij eene enkele opmerking van anderen, met den bescheiden wensch, dat mijn arbeid in het belang der wetenschap, niet geheel nutteloos mag geweest zijn.

VERVOLG DER ONDERZOEKINGEN GEDURENDE DE MAANDEN JULIJ TOT OCTOBER, OVER HET JAAR 1866.

De proef- en waarnemingen van 1864—1865 had ik reeds geheel afgewerkt en afgesloten toen ik werd aangespoord mijn onderzoek ook over 1866 verder voort te zetten. In plaats van de bladeren van den prunus laurocerasus 24 uren te digereren (Pharm. Belgica), alvorens te distilleren, heb ik nu de *fijn gesneden* bladeren, naar aanleiding van eigen onderzoek en volgens ervaring van anderen, *onmiddellijk* zonder voorafgaande maceratie, gedistilleerd. Het onderzoek bepaalde zich nu echter tot de vier opgegeven achtereenvolgende maanden, omdat het cyangehalte, gedurende dien tijd het grootst was. Een maandelijks onderzoek gedurende het geheele jaar werd hierom niet noodig geoordeeld.

De proeven zijn genomen met de bladeren van denzelfden struik en van denzelfden grond en zoo veel mogelijk op hetzelfde tijdstip ingezameld als het vorige jaar.

De bladeren waren voor het grootste gedeelte klein en dun.

Verschillende distillaties heb ik opvolgend bewerkstelligd, zoo wel met *fijn gesneden* als *geheele* bladeren en het cyangehalte telkens opgeteekend. Het gevonden gehalte aan cyanzilver diende als punt van vergelijking met mijne proef- en waarnemingen van het vorige jaar.

De folia laurocerasi, genomen van eenen anderen struik, doch van denzelfden grond, waarvan in het vorige jaar geen bladeren geplukt waren, gaven bij distillatie en verder onderzoek geen verschil met de bladeren van dezelfde plant waarmede in het verloopen jaar alle proeven zijn genomen.

De bladeren waren groot en lederachtig, in verhouding staande als 1—4. Een blad hiervan woog even zwaar als vier bladeren van den struik van het vorige jaar.

Groote of kleine, dunne of lederachtige bladeren, bladeren in het tweede jaar geplukt van denzelfden struik, of bladeren genomen van eenen, waarvan er nog geene geplukt waren gaven alzoo geen verschil in uitkomst. Het gehalte aan cyanzilver, was bij verschillende proeven even groot. Eenjarige bladeren echter, afzonderlijk gedistilleerd en proeven uitsluitend genomen met tweejarige, gaven bij bepaling van het cyangehalte onderling ver-

schil. Het cijfer cyanzilver was het grootst bij de volkomen ontwikkelde eenjarige bladeren. De folia laurocerasi voor het maandelijks onderzoek en voor de overige proeven gebezigd, waren telkens gemengd, zoo als ze namelijk aan de plant voorkomen, derhalve één- twéé- en driejarige bladeren.

Maanden.		Hoeveelheid cyanzilver op 1 ℥ (1 unc.). Milligr.	Grein (±)
Julij 1866.	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water *onmiddellijk* en *zacht* gedistilleerd, hiervan afgedistilleerd uit glazen retort met ontvanger 5 dr. . .	310	$4^3/_4$
„ „	Id. id. (eenige dagen later).	310	$4^3/_4$
„ „	6 dr. folia laurocerasi, *niet gesneden* (geheele), met 12 dr. water *onmiddellijk* en *zacht* gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr..	270	$4^1/_6$
„ „	Id. id. (eenige dagen later).	270	$4^1/_6$
Aug. „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water *onmiddellijk* en *zacht* gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr.	310	$4^3/_4$
Sept. „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water *onmiddellijk* en *zacht* gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr.	290	$4^1/_2$
October „	6 dr. folia laurocerasi, *fijn gesneden*, met 12 dr. water *onmiddellijk* en *zacht* gedistilleerd, hoeveelheid distillaat 5 dr.	330	$5^1/_8$

Het aqua laurocerasi was ook dit jaar sterk in de maanden Julij en Augustus, het sterkst echter in October. Het cijfer cyanzilver was in de beide eerstgenoemde maanden nagenoeg gelijk met mijne onderzoekingen des vorigen jaars; niettegenstaande het aanmerkelijke verschil in temperatuur, luchts- en weêrsgesteldheid. Julij, Augustus en September waren dit jaar over het algemeen regenachtig. October daarentegen droog en betrekkelijk warm. Droogte en warmte schijnt gunstig te zijn. Volgens BISCHOFF, TRAUTWEIN, BÜCHNER zoude in natte en koude jaren het blaauwzuurgehalte grooter zijn. Wij maken liefst geen besluit, volgens mijne onderzoekingen hebben wij gezien dat in Julij en Augustus veeltijds het cyangehalte het grootst en het meest constant is.

Het grootste cijfer cyanzilver tot maatstaf nemende, zou nu en dan eene kleine proef der bladeren genomen, zich de belanghebbende zelf van den besten tijd der inzameling kunnen overtuigen. De sterktebepaling heeft alleen waarde voor het onderzoek, zoo als door mij is gedaan met bladeren van denzelfden boom ingezameld; bladeren van andere plaatsen, zoo als *Aalsmeer* en *Arnhem*, derhalve op eenen anderen bodem groeijende, gaven verschil, zoo als mij bij scheikundig onderzoek is gebleken.

6. dr. folia laurocerasi van *Aalsmeer* gaven in de eerste helft van October, *fijn gesneden* en gedistilleerd 320 milligr. (± 5 gr.), *geheele* bladeren 270 milligr. (± $4^1/_6$ gr.) van *Arnhem* ruim in de tweede helft van October *fijn gesneden* 280 milligr. (± $4^1/_3$ gr.) *geheele bladeren* 210 milligr. (± $3^1/_4$ gr. cyanzilver per med. once).

De bladeren *fijn* te snijden en daarop onmiddellijk te distilleren, is volgens mijne ervaring steeds het best, omdat op die wijze het *sterkste* water wordt verkregen.

Ter bereiding van aqua laurocerasi in het groot, worden echter door enkele practici de *geheele* bladeren aanbevolen. Het snijden der bladeren vereischt tijd en het korter of langer vertoef aan de lucht, vóór dat de gesneden bladeren in den ketel worden gedaan, heeft invloed op de meerdere of mindere sterkte van het water.

De *geheele* bladeren, na de distillatie terug gebleven, *fijn* te snijden en op nieuw te distilleren, gaf geen resultaat.

Om het gemak en den spoed is derhalve het gebruik van *geheele* bladeren niet af te keuren, al wordt evenwel op deze wijze niet het sterkste water verkregen, het is toch in den regel sterker dan de Nederl. Apotheek verlangt.

DAVID UNGNAD, gezant van den Duitschen Keizer, bragt in het jaar 1546 de laurierkers van Konstantinopel mede, volgens CARRON DU VILLARDS, was het de kruidkundige PETER BELON, die haar in de nabijheid van *Trapezunt* bemerkte, en met den naam van *Laurocerasus* bestempelde.

Utrecht, Januarij 1867.

DE STERFTE IN DE GEVANGENISSEN VAN 1841—1864,

DOOR

Dr. J. ZEEMAN.

Ten behoeve van den Sterfte-Atlas, dien de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* uitgeeft, is door den Heer ALSTORPHIUS GREVELINK welwillend ter onzer beschikking gesteld een Staat, aanwijzende de gemiddelde bevolking en sterfgevallen in de hier beneden te vermelden gevangenissen, onderscheiden in de strafgevangenissen en de provinciale huizen van verzekering, loopende over elk der jaren 1841—1864.

Uit die cijfers is opgemaakt het ommestaand *overzigt* van de sterfte in de afzonderlijke gevangenissen. Van elders ontleend is de in de laatste kolom van Tabel I gegeven sterfteverhouding van de geheele bevolking der stad, waarin of waarbij de gevangenis zich bevindt; die der militairen ligt, zoo als men weet, niet *in* maar *bij* Leiden, onder de gemeente Oegstgeest. Deze algemeene sterfteverhoudingen zullen voor een deel den invloed van de plaatselijke gesteldheid openbaren en eenigermate dien aanwijzen, voor zoo verre niet andere invloeden, zoo als bijv. zeer talrijke geboorten in eene plaats, de vergelijking met eene andere, met zeer weinige geboorten, te onzeker maken; sterke aanwas der bevolking, door vestiging van volwassenen, zal een omgekeerd effect hebben; doch beide omstandigheden kunnen ook zamengaan en het effect min of meer vereffenen. Hoe het zij, de gelijkheid van die algemeene sterfteverhouding zal bijzondere invloeden, aan de gevangenissen eigen, te meer doen uitkomen.

In de *strafgevangenissen* zijn op eene gemiddelde bevolking van te zamen 54554 in de jaren 1841—1860 gestorven 3658 personen

In de *huizen van verzekering* Arnhem, Utrecht, idem cellulair, Zwolle, Assen en Maastricht op 9644	25988	„ „ „ „ „	263	777.
In de *overige huizen van verzekering* op. 16344		„ „ „ „ „	514	

In de twintig Jaren zijn in alle gevangenissen zamen op 80542, gestorven 4435.
„ „ jaren 1861-1864 „ „ „ „ „ 13659, „ 435.
Over de 24 jaren dus zijn op het generaal totaal van 94201, „ 4870,
dat is 51.7 per mille.
„ „ „ „ was dat in de strafgevangenissen. . . . 63.3 „ „
namelijk op 63281 gestorven 4009
en op 30220 in de huizen van verzekering stierven er 861 of 26.8 „ „

I. Overzigt over 1841—1860.	Gemiddelde bevolking 1841—1860, som der 20 jaren.	Som der sterfte 1841—1860.	Verhouding per duizend.	Volg-orde in sterfte.	Generale sterfte 1841—1860 per 1000.
1. Leiden (militairen). .	9426	741	78	6	33
2. Woerden (mannen). .	8756	465	53	3	38
3. Rotterdam (jongens).	3415	159	46	1	36
4. Hoorn.	13605	756	54	4	32
5. Alkmaar, pas in 1856 betrokken, dus 4 jaar.	238	8			37
6. Amsterdam-Montfoort (meisjes).	633	33	52	2	34
7. Leeuwarden..	13120	1026	78	5	29
8. Gouda (vrouwen). . .	5361	475	88	7	45
9. Woerden, *pro memorie*.					
Totaal der strafgevangenen	54554	3658	67		
Huizen van verzekering,					
10. 's Hertogenbosch. . .	3335	95	28	6	3!
11; Arnhem.	3704	119	32	5	32
12. 's Gravenhage.. . . .	3118	65	28	6	28
13. Amsterdam..	2960	114	+38	2	34
14. Haarlem.	1652	44	26	7	32
15. Middelburg..	1858	52	28	6	32
16. Utrecht..	1262	24	—19	10	31
17. Idem, cellulair. . . .	371	9	—24	8	»
18. Leeuwarden..	1835	69	+37	3	29
19. Zwolle.	1869	67	+36	4	26
20. Groningen.	1586	75	+47	1	29
21. Assen.	1054	24	—23	9	22
22. Maastricht.	1384	20	—14	11	28
Totaal der gevangenen in de huizen van verzekering.	25988	777	30		

De strafgevangenissen zijn naar volgorde van hare sterfteverhouding: *Gouda* vrouwen, die met 1860 naar *Woerden* zijn verplaatst; dan volgt *Leiden* (militairen) en *Leeuwarden* (berekend over de 20 jaren 1841—1860, even als de volgende gevangenissen); voorts *Hoorn* en *Woerden*, en eindelijk *Amsterdam-Montfoort* (meisjes) en *Rotterdam* (jongens).

Behalve in *Groningen* komt de sterfteverhouding nergens in een der huizen van verzekering zelfs niet aan de gunstigste strafgevangenis gelijk.

II. JAAROVERZIGT der PER MILLE GESTORVENEN. In het jaar.	In de strafgevangenissen.	In de huizen van verzekering.	In twee groepen de huizen van verzekering, n°. 10, 12, 13, 14, 15, 18, 20	en n°. 11, 16, 17, 19, 21 en 22.	Alle te zamen.	Sterfteverhouding in de strafgevangenis te *Leeuwarden*.	Te vergelijken met de som van *Hoorn* en *Woerden*. Rede.	Bevolk.	Sterfte
1841	38	17				58	34	1088	37
42	35	10				50	25	1156	29
I. 43	38	12				42	34	1214	42
44	47	17				+60	36	1195	43
1845	45	18				57	40	1188	47
	40	15	15	13	33				
1846	88	26				72	41	1254	52
47	184 }	+ { 83				+142	123	1375	169
II. 48	133 }	87				116	106	1339	142
49	96	30				95	88	1203	105
1850	63	16				74	67	1097	74
	115	52	60	40	95				
1851	69	26				+135	60	1072	65
52	59	12				109	53	1076	57
III. 53	47	—34				gunstiger 48 dan	54	1091	59
54	42	20				54	43	1117	48
1855	46	20				gunstiger 34 dan	58	1173	67
	53	22	19	27	42	2660 : 216 = 80 ‰	53	5529	296
1856	47	22				gunstiger 44	42	1211	51
57	—32	24				42	28	1091	31
IV. 58	52	24				78	47	927	44
59	58	28				85	34	784	27
1860	73	—33				+122	45	710	32
	51	26	27	25	42				
1861	42	22				64	26	656	17
V. 62	48	12				+88	30	592*	19
63	37	18				54	43	555	24
1864	—33	16				54	30	481	14
	40	17	19	14	32				
1841—1864	te zam. 63.3	27.8	29	25	51.7				

* Alleen Hoorn.

Bij splitsing der Huizen van verzekering in twee groepen, naar de ligging op veen en klei of op zand, hoewel Zwolle bij de eerste groep nog behoorde gebragt te worden, ziet men een bijna constant verschil over quinquennia tusschen groep I en II ten voordeele van II.

In het	1ste	quinq.	15 en 13,	alzoo	verschil	voor II	2‰.
″ ″	2de	″	60 ″ 40,	″	″	″ ″	20 ″
″ ″	3de	″	19 ″ 27,	″	″ ten nadeele	″	—8 ″
″ ″	4de	″	27 ″ 25,	″	″ ten bate	″	2 ″
″ ″	5de	″	19 ″ 14,	″	″ ″ ″	″	5 ″

Waarin ligt de oorzaak van die ééne uitzondering op den regel?

In Maastricht leverde dat quinq. 10 dooden, dat is 8 meer dan in 't volgend.
″ Arnhem ″ ″ ″ 28 ″ ″ 5 ″ ″ ″ ″

Bij eene beoordeeling en onderlinge vergelijking van de verschillende gevangenissen kan men buiten rekening wenschen te houden den invloed der 4 nood-jaren, wijl daarvan niet overal gelijkelijk de nawerking zich heeft geopenbaard. In zeker opzigt dient die als toevallig van den blijvenden invloed der gestichten zelve gescheiden te worden.

Een tweede invloed ligt in de bewoners zelf der gestichten en wel in hun leeftijd, die wijl ze eene onbetwistbare verklaring geven zal van de te vinden verschillen niet over het hoofd mag gezien worden, zoo geeft het gesticht voor jongens te Alkmaar, pas 8 jaren bestaande, slechts 10 per mille, dat is ongeveer de normale sterfteverhouding voor mannelijke personen van 20—25 jaren, dus de sterfte van eene leeftijdklasse hooger dan het behoort.

Om nu den invloed van het jaar 1846 met zijne gevolgen te elimineren, hebben wij dit afgetrokken van ons eerste 20jarig Overzigt en de laatste gunstige vier jaren na 1860 er weder bijgevoegd; dus krijgen wij wederom een 20jarig Overzigt, gezuiverd van de calamiteiten in 1846 en volgende. Uit de totaalverhouding blijkt reeds een enorm verschil voor het alzoo gezuiverde 20jarig tijdvak; want de verhouding der strafgevangenissen is 46, in plaats van 67, geworden en die der huizen van verzekering 40, ″ ″ ″ 30, dus in beide evenzeer voor een derde verminderd. Voor de afzonderlijke gevangenissen is dit nog meer in het oogloopend. *Gouda* bijv. daalt van 88 op 43, (dit is inmiddels naar Woerden verplaatst); ook *Leiden* ″ ″ 78 ″ 37[5], maar de strafgevangenis, die daarmeê gelijk was, *Leeuwarden* ″ ″ 78 ″ 69, dus naauwelijks. Zij is eene exceptie op den regel, die in *Hoorn* dat ″ ″ 54 ″ 42, wel bevestiging vindt, en waarmeê ook *Woerden*, hetgeen ″ ″ 53 ″ 43, ten volle overeenkomt (vooral omdat slechts één van de drie gunstige jaren zijn verbeterenden invloed er op kan doen gelden). Al verder daalt ook van 52 ″ 37 *Amsterdam*, (hetgeen inmiddels naar Montfoort overging), en voorts ″ 46 ″ 35 ook *Rotterdam*.

III. DE ONDERSTAANDE GEVANGENISSEN HADDEN OVER DE TWINTIG JAREN 1841—1864 NA AFTREK VAN DE VIER NOODJAREN 1846—1849, EENE BEVOLKING EN STERFTE VAN:

	In de vier noodjaren.		In de vier laatste jaren.		Verschil der beide vorige afgetrokken van de sommen op Tabel I geeft:		
					Bevolking.	Sterfte.	Rede.
Leiden (militairen). .	2389	461	1492	39	8529	319	37.5
Woerden (mannen). .	2088	176	108 één jaar	2	6776	291	42.9
Rotterdam (jongens). .	755	59	480	10	3140	110	35
Hoorn.	3083	292	2176	72	12698	536	42.2
Alkmaar.	•	•	433	4	671	7	10
Amsterdam-Montfoort (meisjes).	148	8	206	1	691	26	37
Leeuwarden.	3230	336	2931	193	12821	883	69
Woerden, Gouda (vrouwen).	1169 Gouda	287	901 Woerden	30	5093	218	42.8
Totaal. . . .	12862	1619	8727	351	50419	2390	45

					Verschil.				
's Bosch.	880	53	462	4	418	49	2917	46	16
Arnhem.	912	51	769	15	143	36	3561	83	23
's Hage.	677	28	607	13	70	15	3048	50	16
Amsterdam.	560	69	781	13	+229	56	3181	58	18
Haarlem.	303	13	325	7	+22	6	1674	38	23
Middelburg.	440	17	284	4	156	13	1702	39	23
Utrecht.	347	12	97	1	250	11	1012	13	13
Idem cellulair. . . .	•	•	370	2	+370	+2	741	11	15
Leeuwarden.	479	32	327	9	152	23	1683	46	27
Zwolle.	498	28	265	5	233	23	1636	44	27
Groningen.	419	43	223	6	196	37	1390	38	27
Assen.	234	6	210	5	24	1	1030	23	22
Maastricht.	364	7	212	0	152	7	1232	13	10
Totaal. . . .	6113	359	4932	84		+2 −277	24807	492	20

De volgorde is dus nu eene geheele andere dan vroeger. *Leeuwarden* blijft buitengewoon ongunstig, maar *Hoorn*, *Woerden*, *Gouda* staan gelijk, daarop volgen *Leiden*, *Amsterdam-Montfoort*, *Rotterdam*, onderling bijna gelijk. Die gelijkheid mogt men uit den leeftijd der bevolking a priori voor de *drie eerste* en ook voor de drie overige zou men dezelfde opvolging als hier gevonden is, maar met sterker afname, verwachten. Wij zouden dus namelijk in Montfoort en Rotterdam eene *veel meer* verbeterde verhouding, eene die verder van de Leidsche militairen en verder ook van de overige strafgevangenissen verwijderd staat, wenschen te hebben kunnen constateren. *Alkmaar*, dunkt ons, indien de tot 8 jaar beperkte observatie eene conclusie veroorlooft, of als voorbeeld mag dienen, wijst aan hoeverre nog in de overige jeugdige veroordeelingsgestichten de sterfteverhouding verbeterd kan worden.

De horrible verhouding te Leeuwarden heeft, bij eene gelijksoortige bevolking als die te *Woerden* en *Hoorn*, eene plaatselijke of in het gesticht zelve gelegen verklaring noodig.

Alvorens daartoe over te gaan vestigen wij de aandacht op de, ni fallor, onderling eveneens gelijksoortige bevolking van de huizen van verzekering, volgens het gezuiverd 20jarig gemiddeld. Dat geeft de ongunstigste verhouding van:

1°. 27 per mille voor *Leeuwarden*, *Groningen* en *Zwolle*.
2°. 23 „ „ „ *Middelburg*, *Haarlem*, *Arnhem* en *Assen* met 22.
3°. 18 „ „ „ *Amsterdam*, dat vroeger met die sub 1°. gelijk was.
4°. 16 „ „ „ *'s Bosch* en *'s Hage*, die beide vroeger 28 hadden.
5°. 15 à 13 à 10 „ „ *Utrecht* met de cellulaire gevangenis en *Maastricht*.

Terugkeerende nu tot *Leeuwarden* blijft de vraag, waaraan, aan eene constante of aan eene toevallige, doch, zoo ze te vermijden was, dan onverschoonbare fout is dat sterfte-exces te wijten; het huis van verzekering pleit niet voor eene gunstige plaatselijke gesteldheid. Door het elimineren van welke jaren zou men eene sterfte van 42 per mille, dat is de gemiddelde van *Hoorn* en *Woerden*, kunnen krijgen? Vooaf lette men hierop: er is geen quinquennium voorbijgegaan, of de sterfte bereikte er als maximum eens 6, 9, 13, ja 14 PERCENT!!

Op die vraag krijgt men een doorgaand negatief antwoord, als men een blik werpt op de afzonderlijke jaren en die vergelijkt met de totaal-verhoudingen der strafgevangenissen, waaronder wel is waar uit den aard hunner bevolking gunstiger gevangenissen voorkomen, maar ook Leeuwarden zelve begrepen is. Men vindt dan een *constant verschil* ten nadeele van Leeuwarden, niet over enkele maar over alle quinquennia en jaren. Daartegen kan worden opgemerkt, dat de noodjaren er minder hevig en de jaren van overvloed, namelijk 1855, 1856 en 1857 er vroeger hun gunstigen invloed schijnen te openbaren.

Strenger vergelijking is echter alleen bij gelijksoortige bevolking, namelijk met Hoorn en Woerden, te verkrijgen. Wat levert dat op?

In de 24 *jaren is slechts tweemaal* de sterfteverhouding te Leeuwarden gunstiger geweest dan in *Hoorn en Woerden zamen*, namelijk in 1853 stierven er in *Hoorn-Woerden* 54 en in Leeuwarden 48 per mille, en in 1855, toen er te Leeuwarden maar 34 en te *Hoorn-Woerden* 58 stierven, maar toch blijft het quinquennium 1851—1855 ongunstiger te Leeuwarden.

In de sterfte der gevangenen spelen vier omstandigheden eene hoofdrol, namelijk:

1°. De aard van de straf (strafgevangenis tegenover de huizen van verzekering), met de duur van het verblijf in verband staande 1).

2°. De aard der bevolking wat haar leeftijd betreft. Militairen, jongens, meisjes; volwassen vrouwen staan met mannen gelijk.

3°. De invloed van epidemiën, van honger- en overvloed-jaren. Vergelijk de vier noodjaren met de laatste en het jaar 1847 met 1857.

4°. De landstreek, veen, klei of zand, zee- of landprovincie (Zwolle is om de laatste reden niet bij de eerste groep door ons gebragt).

Als men deze bekende invloeden heeft in aanmerking genomen, zal de beoordeeling van de plaatselijke ligging in engeren zin, van de lokaliteit en de inrigting van de gebouwen, min of meer hygiènisch, genoegzaam voorbereid zijn om die met genoegzame naauwkeurigheid tot een resultaat te doen komen.

Amsterdam, 1866.

---

1) De kleine *huizen van arrest en bewaring* zijn bij deze statistiek niet opgenomen, omdat er bijna geene sterfgevallen in voorkomen, daar de tijd van opsluiting er hoogstens drie maanden beloopt. Die tijd strekt zich bij de provinciale huizen van verzekering tot 18 maanden uit en slechts bij zeer groote exceptie blijven er enkele langer, die anders in de groote strafgevangenissen zouden moeten worden opgenomen.

VERSCHILLENDE LOSSE BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS DER CHOLERA IN NEDERLAND.

Onder dit gemeenschappelijk hoofd vindt men de van tijd tot tijd door verschillende waarnemers ter plaatsing in het *Tijdschrift* ingezonden stukken opgenomen. Daar tusschen in zijn enkele aan gedrukte stukken ontleende berigten ingevoegd. Zij kunnen eenigzins dienen ter toelichting van het door Dr. HANLO bijeengebragte *Algemeene Overzigt der sterfte aan cholera gedurende de epidemie van* 1866 *in Nederland*, aan de *Staats-Courant*, ontleend, en mogen verder als bouwstoffen voor eene volledige geschiedenis bewaard blijven. Terwijl dit een en ander de *algemeene invloeden en maatregelen* bij en tegen de epidemie betreft, zal de volgende aflevering eenige bijdragen betrekkelijk de *Pathologie en Therapie* der ziekte bevatten.

Eene Cholerakaart voor de provincie Noord-Holland is door den Heer JACOBI geschetst en welwillend ter beschikking van het *Tijdschrift* gesteld. Zij bevatte toevalligerwijze dezelfde gegevens, welke door Dr. ZEEMAN bij het begin der epidemie van 1866, betreffende de vroegere invallen der ziekte in ons land, bijeengebragt en voor de provincie Noord-Holland bewerkt waren, met het oog op den aanvang en de waarschijnlijke verspreiding in dat gewest. Zijne verzameling dier cijfers, met de daaruit afgeleide beschouwingen, is teruggehouden, toen inmiddels de Heer JACOBI soortgelijke zamenstelling der choleracijfers, met inbegrip van die der laatste epidemie, ter opname aanbood.

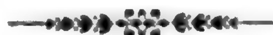

De cholera-sterfte bij de Israëlieten te Amsterdam,

DOOR

Dr. B. J. STOKVIS.

In de jongste cholera-epidemie is op nieuw eene waarneming ter sprake gekomen, waarop reeds vroeger van meer dan ééne zijde de aandacht gevestigd was. Ik bedoel de waarneming, dat in sommige steden (Utrecht, Londen, verschillende steden van Duitschland) de Israëlieten, naar verhouding, veel minder van de cholera te lijden hebben dan het overig deel der bevolking. Even als vroeger heeft men ook nu weder die waarneming met de zeden en gebruiken der Israëlieten, met hunne godsdienstige voorschriften, met hunne nationaliteit in verband gebragt, als of juist die eigenaardigheden

de meest gereede verklaring der waargenomene feiten boden 1). Het verwerpelijke van dien verklaringsgrond is reeds voor lang door HIRSCH betoogd 2). Tegenover de gunstige uitzonderingen, die hier en daar in het oog vielen, staan even ongunstige van elders, en de vernielende cholera-epidemieën onder de Joden in Polen, Jassy, Smirna (in 1848 stierf in de laatste stad 1 op de 26 Joden, terwijl van de Muselmannen 1 op de 40, van de Grieken en Catholieken 1 op de 73—80, van de Armenieërs 1 op de 200 bezweek) bewijzen, volgens HIRSCH, voldoende, dat in hunne nationaliteit als zoodanig niet de oorzaak gelegen kan zijn van het voorregt, dat zij op andere plaatsen tegenover de cholera genieten. Ik ben in staat aan de door HIRSCH vermelde feiten, omtrent vernielende of althans hevige cholera-epidemieën onder Israëlieten, eenige nieuwe toe te voegen. Die nieuwe feiten hebben betrekking tot de cholera-sterfte onder de Nederlandsch-Israëlieten 3) te Amsterdam, van af het jaar 1849 tot en met 1866. Zij hebben te meer waarde, omdat zij eene bevolking betreffen, wier gezondheidstoestand en sterfte onder gewone omstandigheden volkomen bekend zijn. Hier vervalt dus de tegenwerping, die een scepticus tegen de door HIRSCH vermelde feiten niet zonder grond zou kunnen aanvoeren. Hij zoû er namelijk op kunnen wijzen, dat zij bevolkingen betreffen, omtrent wier gezondheid en sterfte in gewone tijden niets met zekerheid bekend is. Hij zou de mogelijkheid op den voorgrond kunnen stellen, dat die bevolkingen onder allerongunstigste hygiënische verhoudingen leefden, dat het voordeel hunner nationaliteit door het nadeel dier omstandigheden geheel in de schaduw werd gesteld, en zoo voort redenerende zou hij tot de slotsom kunnen komen, dat de tegenspraak tusschen het hooge cholerasterftecijfer dáár en het lage op andere plaatsen wel meer schijnbaar dan werkelijk zou kunnen zijn. Waar we echter te doen hebben met eene bevolking, wier sterftecijfer onder gewone omstandigheden buiten allen kijf gunstig tegen dat der overige bevolking afsteekt 4), daar vervalt elke tegenwerping. En zoo die bevolking desniettegenstaande door de cholera op eene schatting gesteld wordt, veel grooter dan die van het overig gedeelte der bewoners geëischt wordt, dan is er werkelijke tegenspraak met de lage schatting elders waargenomen. Die tegenspraak sluit alsdan het denkbeeld aan nationale eigenaardigheden als verklaring van den gunstigen toestand elders volkomen uit, omdat welligt geene natie in verschillende tijden en in verschillende streken zoo zeer zich zelf is gelijk gebleven als de Israëlietische. Die tegenspraak wordt alsdan een nieuwe steun voor het betoog van HIRSCH,

---

1) Zie o. a. Dr. SNELLEN, *Lokale Cholera-epidemie te Utrecht.*

2) HIRSCH, *Historisch-Geographische Pathologie,* Thl. I, pag. 129.

3) De cholera-sterfte onder de Nederlandsch-Portugeesch-Israëlietische bevolking van Amsterdam is hier niet onder begrepen. De noodige gegevens, om ook die bevolking in mijne beschouwingen op te nemen, ontbraken mij. Bij hare geringe getalsterkte — op 1 Januarij 1866 telde zij 3094 zielen — en de van elders bekende omstandigheden is het trouwens niet te vermoeden, dat de cholera-sterfte onder die bevolking belangrijke afwijkingen van de mede te deelen resultaten zal aanbieden.

4) Zie TEIXEIRA DE MATTOS, *Verslag omtrent den ziektetoestand van Amsterdam in 1862,* blz. 206—223; en een opstel van mij zelven in *l'Art Médical,* 1865, nº. 16.

eene krachtige bevestiging voor de door hem verkregene slotsom. Welnu! zulk een steun, zulk eene bevestiging brengen de feiten omtrent de cholera-sterfte onder de Nederlandsch-Israëlieten te Amsterdam, gelijk dit in de eerste plaats uit de volgende Tabel blijkt, die de sterfte aan cholera, in verhouding tot de bevolking bij de Israëlieten en het overige deel der bevolking, aanwijst.

TABEL I. CHOLERA-STERFTE IN BETREKKING TOT DE BEVOLKING.

Jaren.	Bevolking.			Cholera-sterfte.			Verhouding der Cholera-sterfte tot de Bevolking.			
	Aantal personen behoorende tot de Ned. Israël. gemeente.	Aantal personen behoorende tot andere gezindheden.	Totaal.	Bij de Nederl. Israëlietische gemeente.	Bij de belijders van andere gezindheden.	Totaal.	Bij de Nederl. Israëlietische gemeente.		Bij de belijders van andere gezindheden.	
							per 1000.	1 op	per 1000.	1 op
1849	22,308	202,641	224,949	393	1756	2149	17.61	56	8.66	115
1853	24,060	216,609	240,669	42	498	540	1.74	573	2.30	426
1854	24,664	220,665	245,329	17	208	225	0.69	1450	0.94	1060
1855	24,459	225,845	250,304	127	1029	1156	5.19	192	4.55	219
1859	25,076	230,421	255,497	7	129	136	0.28	3672	0.55	1800
1866	26,326	238,112	264,438	223	928	1151	8.47	118	3.90	256
						Gemiddeld	**5.66**	**176**	**3.46**	**288**

De cijfers der Tabel spreken zoo duidelijk, dat elke verdere commentaar overbodig schijnt. In elke belangrijke cholera-epidemie is de sterfte aan die ziekte onder de Israëlieten grooter dan bij de belijders van andere gezindheden. In de epidemie van 1855 was zij slechts iets grooter; in die van 1849 en 1866 bedroeg zij beide malen meer dan het dubbele der cholera-sterfte onder het overige gedeelte der bevolking. Vergelijkt men de hevigheid der verschillende epidemiën onderling, dan merkt men op, dat voor de Israëlieten die van 1849, met eene sterfte van 17.61 per 1000, de hevigste was, en dat daarna die van 1866, met eene sterfte van 8.47 per 1000, en dan eerst die van 1855, met eene sterfte van 5.19, per 1000 komt. Voor het overige deel der bevolking blijkt evenzeer de epidemie van 1849, met eene sterfte van 8.66 per 1000, het hevigst; maar van daar af bemerkt men eene trapsgewijze vermindering op, zoodat in 1855 het sterftecijfer tot 4.55, in 1866 tot 3.90 per 1000 daalt. In de kleinere epidemieën (1853, 1854, 1859) valt wel is waar het sterftecijfer voor de Israëlieten gunstiger uit, maar dat verschil is, in verband met de geringe uitgebreidheid dier epidemieën, van te weinig beteekenis, om eenig gewigt in de schaal te kunnen leggen. Het gemiddelde cijfer der in de verschillende epidemieën aan cholera bezwekene Israëlieten is dan ook meer dan $1^1/_2$ maal zoo groot als dat der belijders van andere gezindheden en staat daartoe als 5.66 tot 3.46.

Naast deze Tabel leg ik eene andere, die de percentsgewijze verhouding der cholera-sterfte tot de algemeene sterfte aanwijst. Is het waar, dat de

Israëlietische bevolking zich overigens door een gunstig sterftecijfer onderscheidt, is het waar, dat zij door de cholera veel heviger dan de overige bewoners der hoofdstad wordt bezocht, dan moet dit ook daaruit blijken, dat de percentsgewijze verhouding der cholera-sterfte tot de algeheele sterfte bij de Israëlieten veel grooter uitvalt dan bij het overige deel der bevolking.

TABEL II. CHOLERA-STERFTE IN BETREKKING TOT DE ALGEHEELE STERFTE.

(Vergelijking tusschen de Nederlandsch-Israëlieten en de belijders van andere gezindheden.)

Jaren.	Algeheele sterfte.			Cholera-sterfte.			Verhouding ten 100 der Cholera-sterfte tot de algeheele sterfte.	
	Bij de Nederl. Israëlietische gemeente.	Bij het overige deel der bevolking.	Totaal.	Bij de Nederl. Israëlietische gemeente.	Bij het overige deel der bevolking.	Totaal.	Bij de Nederl. Israëlietische gemeente.	Bij de belijders van andere gemeente.
1849	840	7461	8301	393	1756	2149	48.00 pCt.	23.52 pCt.
1853	566	6155	6721	42	498	540	7.42 „	8.09 „
1854	520	5734	6254	17	208	225	3.27 „	3.62 „
1855	792	8825	9617	127	1029	1156	16.03 „	11.54 „
1859	565	7365	7930	7	129	136	1.24 „	1.75 „
1866	848	6913	7761	223	928	1151	26.30 „	13.42 „
						Gemiddeld	17.04 pCt.	10.32 pCt.

Men ziet het, de in de Tabel bevatte getallen bevestigen ons vermoeden ten volle. In alle belangrijke cholera-epidemieën valt de percentsgewijze verhouding der cholera-sterfte tot de algeheele bij de Nederlandsch-Israëlieten veel grooter uit (48.00 pCt., 16.03 pCt., 26.30 pCt., tegen 23,52 pCt., 11.54 pCt. en 13.42 pCt.), en waar in de epidemieën van minder beteekenis de schaal ten gunste der Israëlieten overhelt, is het verschil zoo luttel, dat het der aandacht bijna geheel ontgaat. Het gemiddelde bedrag dier percentsgewijze verhouding is dan ook voor de Israëlieten 17.04 pCt., voor de overige bevolking slechts 10.32 pCt.

Vanwaar die ongunstige verhouding der Israëlieten te Amsterdam tegenover de cholera? Vanwaar die mindere weêrstand bij eene bevolking, die zich door gezondheid en levensduur voordeelig onderscheidt, die zich op eene kindersterfte kan beroemen, aanmerkelijk geringer dan bij de overige bewoners der stad, die eindelijk buurten bewoont, waarvan men om strijd beweert, dat zij tot de meest gezonde behooren, en waarvan men dus met grond verwachten mogt, dat zij aan den vernielenden invloed der cholera krachtiger weêrstand zou bieden? Ziedaar eene vraag, die onder de gegeven omstandigheden bijna een raadsel heeten mag. En nu zoeke men het antwoord op die vraag niet dáárin, dat, al is het niet de grootste helft, dan toch bijna de helft der Nederlandsch-Israëlieten te Amsterdam in armoede verkeert, en slecht gevoed en slecht gekleed den invloed der cho-

lera-smetstof in dubbelen mate moet ondervinden. Want daartegenover staat, dat in alle andere omstandigheden diezelfde arme, slecht gevoede en slecht gekleede bevolking aan dergelijke invloeden krachtigen weêrstand biedt. Evenmin kan het antwoord op die vraag daarin gelegen zijn, dat de buurten, door de arme Israëlieten bewoond, echte toonbeelden zijn van overbevolkte armen-buurten, met donkere gangen, met sloppen en stegen, en al wat tot het zonden-register der hygiëne-verkrachting behoort. Want daartegenover staat al weêr, dat, in gewone tijden, in diezelfde buurten, onder dezelfde treurige omstandigheden, eene bevolking tiert en wast, die een zoo gunstig sterftecijfer aanbiedt, dat men ter verklaring er van de plaatselijke gesteldheid dier buurten, „de frisschere lucht en betere doorstrooming der grachten," nimmer geheel heeft durven wegcijferen. Verre van mij zij het intusschen, de beide genoemde omstandigheden — de grootere armenbevolking en de overbevolkte buurten — van alle schuld in dezen te willen vrijpleiten, of te willen beweren, dat zij bij het antwoord, dat wij zoeken, geheel buiten spel zijn. Wat ik beweer is alleen dit: dat noch het grooter getal armen onder de Nederlandsche Israëlieten, noch hunne met menschen vol gepropte buurten, noch beide omstandigheden te gelijk, de grootere cholera-sterfte voldoende verklaren kunnen, maar dat een tertium quid — welligt in verband met de eigenaardigheid der cholera-smetstof — in elk geval een tertium quid ignotum hier in het spel moet zijn.

Wie overigens den invloed der beide genoemde omstandigheden, zoo veel dat doenlijk is, in cijfers wil zien uitgedrukt, hem mogen daartoe de beide volgende Tabellen dienen. De eerste geeft een vergelijkend overzigt van de percentsgewijze cholera-sterfte, in verband met de algeheele sterfte, bij de van wege het Nederlandsch-Israëlietisch Armbestuur geneeskundig bedeelde, d. i. dus arme, en van diezelfde percentsgewijze verhouding bij de niet-geneeskundig bedeelde Israëlietische bevolking.

Tabel III. CHOLERA-STERFTE IN BETREKKING TOT DE ALGEHEELE STERFTE.

(Vergelijking tusschen de van wege het Nederlandsch-Israëlietisch Armbestuur geneeskundig bedeelde en de niet-bedeelde Nederlandsch-Israëlieten.)

Jaren.	Algeheele sterfte bij de Nederl. Israëlieten.			Cholera-sterfte bij de Nederl. Israëlieten.			Verhouding ten 100 der Cholera-sterfte tot de algemeene sterfte.	
	Geneeskundig bedeelden.	Niet-bedeelden.	Totaal.	Geneeskundig bedeelden.	Niet-bedeelden.	Totaal.	Bij de geneesk. bedeelde Ned. Israëlieten.	Bij de niet-bedeelde Ned. Israëlieten.
1849	404	436	840	235	158	393	58.16 pCt.	36.23 pCt.
1853	230	336	566	28	16	42	12.17 „	4.76 „
1854	197	323	520	11	6	17	5.58 „	1.85 „
1855	355	437	792	82	45	127	23.09 „	10.30 „
1859	259	306	565	4	3	7	1.54 „	0.90 „
1866	417	431	848	148	75	223	35.49 „	17.40 „
						Gemiddeld	22.67 pCt.	11.92 pCt.

Zelfs al drukten de in de Tabel bevatte cijfers volkomen de juiste toedragt uit — wat ze voor de meer uitgebreide epidemieën bepaald niet doen 1) — ze zouden ons niet veel ter leering bieden. We leeren er alleen uit, dat bij de arme Israëlietische bevolking de cholera heviger woedt dan bij de meer gegoede; maar dit is een feit, hetwelk zich overal en ten allen tijde onder alle mogelijke bevolkingen herhaalt, en waarvan we ter verklaring der gestelde vraag, gelijk we zoo aanstonds zagen, geene partij kunnen trekken.

In de volgende Tabel is eindelijk niet alleen de cholera-sterfte, in verband tot de bevolking, maar ook de percentsgewijze sterfteverhouding aan cholera in zes vooral door Israëlieten bewoonde buurten vergeleken met dezelfde verhoudingen in zes notorisch zeer ongunstige buurten van de Jordaan. Uit gebrek aan data loopt zij alleen over het tijdperk 1854—1859, dat slechts drie cholera-epidemieën, waaronder twee van zeer geringe uitgebreidheid, bevat.

TABEL IV. CHOLERA-STERFTE VAN 1854—1859 IN VERSCHILLENDE BUURTEN.

a. Cholera-sterfte, in verband tot de bevolking.

Buurten.	Bevolking in 1859.	Cholera-sterfte.	Cholera-sterfte, in verband tot de bevolking.	Buurten.	Bevolking in 1859.	Cholera-sterfte.	Cholera-sterfte, in verband tot de bevolking.
Buurt P	4760	41	1 : 116	Buurt E E	6411	77	1 : 83
Buurt Q	3893	25	1 : 155	Buurt F F	4810	27	1 : 178
Buurt R	4275	40	1 : 106	Buurt G G	6154	52	1 : 118
Buurt S	3306	23	1 : 143	Buurt O O	6738	43	1 : 154
Buurt V	4609	30	1 : 153	Buurt P P	8165	53	1 : 154
Buurt C	6194	46	1 : 134	Buurt Q Q	9035	100	1 : 90
		Gemiddeld	**1 : 134** of **7.46** per 1000.			Gemiddeld.	**1 : 129** of **7.75** per 1000.

b. Cholera-sterfte, in verband tot de algeheele sterfte.

Buurten.	Algeheele sterfte.	Cholera-sterfte.	Percentsgewijze verhouding.	Buurten.	Algeheele sterfte.	Cholera-sterfte.	Percentsgewijze verhouding.
Buurt P	960	41	4.27 pCt.	Buurt E E	1552	77	4.89 pCt.
Buurt Q	658	25	3.80 „	Buurt F F	1122	27	2.40 „
Buurt R	891	40	4.48 „	Buurt G G	1360	52	3.82 „
Buurt S	664	23	3.46 „	Buurt O O	1501	43	2.86 „
Buurt V	807	30	3.71 „	Buurt P P	1722	53	3.07 „
Buurt C	905	46	5.08 „	Buurt Q Q	2222	100	4.50 „
		Gemiddeld	**4.15** pCt.			Gemiddeld	**3.59** pCt.

1) Zie hier waarom. De rubriek geneeskundig bedeelden heeft alleen betrekking tot de aan huis behandelde, de rubriek niet-bedeelden is berekend, door dit cijfer van het totaalcijfer af te trekken. In grootere epidemieën wordt nu een niet gering aantal der geneeskundig bedeelden in het cholera-hospitaal opgenomen. Dit aantal is niet onder de geneeskundig bedeelden begrepen, hoewel zij er noodzakelijk toe behooren; en zoo zijn de cijfers voor de geneeskundig bedeelden zeker te laag, voor de niet-bedeelden onmiskenbaar te hoog. De werkelijke toedragt is dus voor de arme bevolking nog ongunstiger dan de Tabel het doet voorkomen.

Alleen uit het laatste gedeelte der Tabel blijkt een verschil ten nadeele der door de Israëlieten bewoonde buurten, maar dat verschil is te gering om ons bij de verklaring van het vraagstuk van nut te kunnen zijn.

Ik wil ten slotte noch den lezer noch mij zelven vermoeijen, door mij in een doolhof van gissingen en hypothesen te begeven. Mij ontbreekt de Ariadne-draad der wetenschap, om een veiligen terugtogt te vinden, en zonder dien is er geen kans om den modernen Minotaurus, die zoo vele krachtige menschenlevens eischt, van aangezigt tot aangezigt te leeren kennen, laat staan te verdelgen. Genoeg zij het op het bestaan van dien Minotaurus gewezen, en de juistheid der slotsom van HIRSCH op nieuw betoogd te hebben. Mogten andere meer bevoegde dan ik uit de medegedeelde feiten aanleiding vinden om het onderwerp nogmaals ter hand te nemen, en de vraag tot opheldering zoeken te brengen, waarom van eene zoo gezonde bevolking als de Israëlietische te Amsterdam juist door eene moorddadige ziekte als de cholera, zoo vele slagtoffers geëischt worden! De wetenschap en de menschheid zouden er hun om het zeerst dank voor weten!

Amsterdam, Maart 1867.

De invloed van woning, stand en algemeene maatregelen.

Onderscheid van cholerasterfte in en buiten het Algemeen Ziekenfonds te Amsterdam.

In het *Algemeen Ziekenfonds*, dat op 1°. Julij 1866 20,215 leden en 12,551 kinderen (beneden 16 jaar) telde, was de gelegenheid gegeven om den invloed van den stand, die in zijne eigene behoefte voorziet, in tegenstelling met de klasse der bedeelden na te gaan. De Secretaris dier instelling, Dr. VAN DER VOORT, heeft zich beijverd van de cholerasterfgevallen zoo mogelijk volledige opgave te verkrijgen, en daaruit is gebleken, dat er, behalve 11 personen voor wie begrafenisgeld is uitbetaald, 85 leden of kinderen, in het geheel 96 personen, van welke 57 volwassenen en 39 beneden de 16 jaar, aan cholera zijn overleden.

Van de kinderen waren er	23 van het mannelijk,	16 van het vrouwelijk geslacht.
» » leden waren	32 mannen	25 vrouwen.
Alzoo te zamen	55 »	41 »

De kleine cijfers voor de kinderen laten geene gevolgtrekking toe, maar de grooter sterfte van het mannelijk geslacht, die hier blijkt, strekt zich niet uit tot de kinderen beneden de 3 jaar, wijl daarvan 8 mannelijk en 11 vrouwelijk waren.

De leeftijd was van	0—1 jaar in	6 sterfgevallen.
»	1—5 » »	21 »
»	5—10 » »	11 »
»	10—20 » »	2 »
»	20—40 » »	24 »
»	40—60 » »	22 »
»	60—80 » »	10 »
		96.

Alleen in den overgangsleeftijd van kinderen tot volwassen leden zal de bevolking van het Algemeen Ziekenfonds minder zijn dan die der geheele bevolking, doch daar juist die leeftijdsklasse de minste sterfte ook aan cholera oplevert, zal daardoor de vergelijking der bevolking van het Algemeen Ziekenfonds met die van de stad in haar geheel niet als onjuist verworpen kunnen worden.

Stel de bevolking van Amsterdam op 264,500, waarop 1151 dooden, of 1124 zonder vreemden, aan cholera voorkwamen, dat is 1 op 235 inwoners, neem daarbij aan, dat de bevolking van het Amsterdamsch Ziekenfonds in dezelfde mate had geleden, dan had men reeds 140 sterfgevallen moeten vinden en het zijn er slechts 96, dat is 1 op de 341.

Het is onwaarschijnlijk, dat het verschil tusschen 96 en 140 niet anders dan aan min volledige opgave geweten kan worden.

De sterfte aan cholera over de geheele bevolking bestaat uit 448 beneden en 703 boven 16 jaren; in het Ziekenfonds 39 beneden en 57 boven 16 jaren.

Alzoo is ook voor de volwassen personen, de leden van het Algemeen Ziekenfonds afgezonderd van de kinderen beschouwd, de sterfte gunstiger dan die der stads-bevolking.

In de afdeeling begrafenis-gelden waren in het midden van het jaar 3483 leden. Zoo als gezegd is stierven er 11, dus maar één op de 316, aan cholera. Z.

ZWOLLE.

Uit het dezer dagen bekend gemaakte Verslag van de *Vereeniging tot verbetering der arbeiderswoning te Zwolle* over 1866 blijkt o. a., dat die Vereeniging thans heeft 51 huizen, waarin ruim $^{1}/_{100}$ van Zwolle's bevolking goed gehuisvest is. *Goed* worden die huizen genoemd, omdat ze geriefelijk zijn ingerigt, voldoende ruimte hebben en licht en lucht daarin vrijen toegang vinden. *De cholera drong er niet binnen, niettegenstaande die ziekte in de onmiddellijke nabijheid heerschte en daar vele slagtoffers maakte.* — Niet alleen door hare eigene gebouwen is de Vereeniging voor de arbeidende klasse nuttig; haar voorbeeld om wel ingerigte, gezonde woningen te stichten, vond bij anderen veelal navolging. Haar voorgaan zal op den gezondheidstoestand der bevolking zeker gunstigen invloed hebben en vruchten dragen voor *alle* inwoners der gemeente. Waarlijk een goed loon voor de geringe opoffering, die de aandeelhouders zich getroosten, met niet meer dan 4 pCt. rente te vergen van het bijeen gebragte kapitaal. — Wederom 6 huurders verzochten toegelaten te worden tot betaling van 10 cents verhoogde weekhuur, *waardoor zij in 28 jaren den eigendom hunner woning kunnen verkrijgen.* Zulke huurders zijn er nu 10. Dat de huurders, na zeker aantal jaren, den eigendom hunner woningen kunnen bekomen, verdient zeer de aandacht. A. C.

ARNHEM.

Van de 600 bewoners der huisjes gesticht door de *Vereeniging tot het verschaffen van geschikte woningen van de arbeidersklasse* is er slechts één door cholera aangetast, geen gestorven. (Zie Afd. I, blz. 208.)

's GRAVENHAGE.

Uit het rapport der *Vereeniging tot verbetering der woningen van de arbeidende klasse* alhier, betreffende het voorkomen der cholera in de woningen der Vereeniging gedurende den zomer van 1866, blijkt o. a. dat van de bevolking van 1539 personen, die de eigendommen der Vereeniging bewoonden, 71 werden aangetast, waarvan 28 stierven en 43 herstelden; — dat de ziekte zich in 48 van de 327 woningen vertoonde; — dat de oude woningen het meest, de nieuwe het minst werden bezocht; — dat de lage ligging der woningen als hoogst schadelijk moet worden beschouwd; — dat gebrek aan goed drinkwater een niet minder nadeeligen invloed uitoefent; — dat de beste

woning nog geen voorbehoedmiddel tegen ziekte is, wanneer de bewoner alle regelen van de gezondheidsleer verwaarloost. A. C.

'S GRAVENHAGE.

In het verslag, dat jaarlijks door den Geneesheer der Gemeente-Badinrigting te Scheveningen, Dr. MESS, aan Burgemeester en Wethouders wordt ingediend, leest men:

.....»Indien in het jaar 1864 het verzoek van personen, om de zeebadkuur te gebruiken, aanmerkelijk kleiner dan in vorige jaren was, door eene pokken-epidemie, die zich ook te 'sHage en te Scheveningen vertoonde, zoo gold zulks voor dit jaar in welligt ongekende mate door het uitbreken der cholera-epidemie. Naauwelijks werden de eerste gevallen dezer ziekte bekend of ik ontving van binnen- en buitenlandsche ambtgenooten en andere personen brieven, waarin mij naar den stand der zaken en naar mijne meening gevraagd werd. Wat den eersten betreft, zoo gaf ik dien immer zoo op als met de juistheid overeenkwam en wat de vraag betrof, of men al of niet komen moest, zoo raadde ik de huisvesting in het dorp ten eenenmale af. De familles, die reeds aanwezig waren, gaf ik in overweging huiswaarts te keeren, of zich buiten het dorp te vestigen, terwijl ik het verblijf op Badhuis, Hôtel Garni en bijliggende Villa's niet afraadde, doch het aan de belanghebbenden verder overliet daaromtrent zelf te beslissen, er bijvoegende, dat ik oordeelde dat die woningen in veel gunstiger verhouding lagen.

Het was te voorzien dat deze raad velen op het dorp, die het pligtmatige daarvan niet inzagen, krenken zou. Weldra bleek zulks dan ook, en ofschoon ik tot mijn leedwezen overtuigd was, dat velen in hunne geldelijke belangen daardoor zouden lijden, zoo oordeelde ik, dat het mijn pligt was te handelen, zoo als ik gedaan heb. Het gevolg was, dat de woningen op het dorp zoo goed als onbezet bleven, dat sommige lijders, voor wie het eene noodzakelijkheid was de kuur te doen, zich herwaarts begaven en zich in Badhuis of Hôtel Garni vestigden, terwijl de woningen van den Bouwmeester PLEIJSIER eene, voor den eigenaar gunstige, uitzondering maakten; zij waren gedurende het geheele badsaizoen bezet.

Opmerkelijk is het nu, dat, niettegenstaande de cholera zoo hevig te Scheveningen heerschte, niettegenstaande een afstand van slechts 5 à 6 minuten gaans van dat besmette punt verwijderd, ik in het Badhuis, Hôtel Garni en omliggende Villa's niet één choleragevał heb waargenomen. En dat het niet aan personeel ontbrak blijkt uit het feit, dat ik bij het strengste heerschen der ziekte (einde Julij en begin Augustus) als minimum een 200tal personen in de bovengenoemde gebouwen onder mijne zorg had, waaronder alleen in de huizen van den Heer PLEIJSIER 48 kinderen waren. Slechts drie gevallen van specifieke diarrhee kwamen voor bij bedienden, die eenige dagen te voren uit 's Hage waren aangekomen.

Tot de maatregelen, die ik nam, behoorde in de eerste plaats het ter plaatse houden der bedienden; sommigen van dezen kregen de toestemming des nachts naar huis te gaan, en vooral oordeelde ik, dat dát te huis houden noodig was voor die, welke in de huizen van den Heer PLEIJSIER dienst deden en die te Scheveningen woonachtig waren. Ten andere raadde ik de aanwezige familles aan, het dorp niet te bezoeken, doch zich uitsluitend aan het Badhuis en strand op te houden.

Het is mijne overtuiging, M. H.! dat deze maatregelen het hunne hebben kunnen bijbrengen om een zoo gunstigen uitslag in eenen zoo, in schijn, ongunstigen toestand te geven, doch ik ben evenzeer overtuigd dat de ligging van de beide etablissementen en der omliggende woningen ook zeer veel toebrengt om cholera en andere epidemiën niet zoo gemakkelijk te doen doordringen, of wil men liever dat vooral de eerste daar geen gunstig terrein vindt om zich te ontwikkelen.

Ofschoon het niet te ontkennen valt, dat de villa's, die aan den ouden straatweg liggen, goed gebouwd zijn, allen uitstekend drinkwater hebben, door huisgezinnen bewoond, die in staat zijn een goeden leefregel te volgen, zoo deden zich echter onder dezen menigwerf voorloopende teekenen der epidemie voor, hoedanig in mijne onmiddellijke omringing niet waargenomen werden. Bij allen was echter door spoedige hulp het verloop gunstig.

Niettegenstaande het getal zeebaden, zoo als hier onder volgt, in vergelijk van dat van l.l. jaar luttel kan genoemd worden (in 1866 plus minus 10,000, in 1865 plus minus 35,000 baden), zoo is het echter voldoende om daaruit aan te toonen, dat het koud-water-bad, gedurende cholera-epidemie genomen, niet schaadt, integendeel welligt gunstig werkt. Ofschoon ik alles bij de hand had, dat dienen moest om bij plotselinge ziektegevallen onmiddellijk hulp te verleenen, zoo heeft zich niet één geval voorgedaan, dat belangrijk genoeg was om als zoodanig aan te teekenen. De personen, die bij of kort na het genomen zeebad onpasselijk werden, behooren ook in dit jaar tot die, hoedanig jaarlijks voorkomen, en hunne aandoeningen stonden met cholera in geene betrekking. Vooral is ook opmerkelijk, dat van het personeel, op het strand dienst doende, dat in den verloopen natten zomer in ongunstige verhouding leefde en die des avonds naar het besmette Scheveningen wel moesten terugkeeren, slechts één man door eene weinig ernstige diarrhee overvallen werd, die hem drie dagen te huis hield. Ik dacht er om ook deze lieden van Scheveningen af te zonderen. Dat stuitte op onoverkomelijke bezwaren, en daarbij was ik geruster omtrent die personen, eensdeels, dewijl zij steeds op het strand verblijven en dus aan den zuiverenden zeewind zijn blootgesteld, anderdeels, dewijl zij, aldaar aangekomen, onmiddellijk van kleederen verwisselen." M.

AMSTERDAM.

In het *Verslag der Amsterdamsche Cholera-Commissie*, (waarbij eene prachtige door Dr. TEIXEIRA DE MATTOS bewerkte kaart) wordt pag. 34 de vraag gesteld en beantwoord: welken invloed heeft het *cholera-hospitaal*, gelegen in de Lange Leidschedwarsstraat op de naburige woningen uitgeoefend? Welk nadeel hebben de buren ondervonden van de riolen, de ziekenzalen en de nabijheid van choleralijders en lijken?

Vóór de opening van het hospitaal, bij het klimmen der epidemie, den 3den Julij, waren er in die straat onderscheidene lethale gevallen voorgekomen en twee daarvan zijn nog in het hospitaal den 4den Julij opgenomen, maar na dien dag bleef die buurt vrij.

Het gevaar, hetwelk door de onmiddellijke nabijheid van het cholera-hospitaal voor de naaste buren zou bestaan, is ook ditmaal weder niet gebleken.

Dezelfde vraag voor de in het hospitaal gehuisveste personen kan in denzelfden zin beantwoord worden. Van een dertigtal personen, die meerendeels onafgebroken in het hospitaal en voor de helft van dien tijd bij de zieken verblijf hielden, is er slechts één door cholera aangetast. Het was eene Israëlietische reeds bejaarde oppasseres, die zich buitengewoon had ingespannen. Bij de schatting van den invloed dien het hospitaal op de daarin gehuisveste personen heeft gehad, mag men het cijfer van 30 verdubbelen, want van de 362 opgenomen lijders kan men van een dertigtal beweren, dat zij bij hunne opname niet aan cholera leden, dat ze die ziekte niet onder de leden van hun eigen gezin hadden opgedaan en dat ze, trots de opname bij de lijders en het verblijf in het hospitaal, ze ook hier niet gekregen hebben.

Het hospitaal, als een groot *cholerahuis* beschouwende, vereenigde, gelijk in het Verslag in bijzonderheden wordt uiteengezet, vijf gunstige omstandigheden: goed drinkwater, behoorlijke luchtverversching en zindelijkheid, desinfectie van beddegoed

en secreten, spoedige verwijdering der lijken en eindelijk (zij het ook in dezelfde zaal) een voor elke persoon meer afgezonderd leven, dan gewoonlijk wordt aangetroffen in de opeengedrongen huisgezinnen der behoeftigen, waar soms alles dooreen en door alle handen gaat en de meest heterogene stoffen en ligchaamsdeelen in aanraking komen. Z.

AMSTERDAM.

Dr. J. G. M. HANLO heeft in het *Handelsblad* van 6 December j.l. (*Bijvoegsel*) een artikel geplaatst: „*De geneeskundige cholera-dienst te Amsterdam.*" Om het hooge belang der zaak en ter navolging c. q. elders achten wij de gedeeltelijke opname van die mededeeling te dezer plaatse zeer nuttig. — De uitstekende maatregelen, zegt hij, door het bestuur der hoofdstad getroffen, schijnen, hoewel in talrijke publicatiën ontwikkeld, niet die bekendheid verkregen te hebben, welke zij, al was het slechts om een voorbeeld voor andere groote gemeenten te stellen, in volle mate verdienden. Eene korte vermelding van hetgeen te Amsterdam geschied is, kan misschien voor het vervolg der goede zaak bevorderlijk zijn. In de stad waren er gedurende het heerschen der epidemie, welke onze gemeente van het einde van Mei tot medio November bezocht en 1155 slagtoffers (703 volwassenen en 452 kinderen) eischte, van 3 Julij tot 3 October vijf cholera-bureaux dag en nacht geopend. Een cijfer van 20 Geneesheeren (18 Stads-Geneesheeren en 2 buitengewone) was over de verschillende bureaux verdeeld. Een uur in den voormiddag, twee uren in den namiddag en om de 3 dagen een nacht, was aan ieder hunner als diensttijd toegewezen. Alleen tusschen 8 en 9 ure des ochtends, een tijdstip (het spreekuur), waarop iedere Geneesheer gewoonlijk te huis is en dus de hulp door de geheele stad verspreid, nog beter te verkrijgen was dan aan de localen, waren de cholera-bureaux onbezet. Een behoorlijk comfort, waarop ieder fatsoenlijk man aanspraak mag maken, werd aan elk bureau gevonden. Bij verren afstand of ongunstig weder bleef voor ieder locaal een rijtuig beschikbaar. Het gewone honorarium der Stads-Geneesheeren (*f* 400 per jaar) bleef bestaan, terwijl zoowel aan deze als aan de buitengewone Geneesheeren, zoo lang de bureaux geopend bleven, eene remuneratie van *f* 5 per dag werd toegekend. Het stedelijk bestuur vond het billijk, om vermeerderde diensten met een vermeerderd honorarium te vergelden. Ieder Geneesheer was hierover tevreden en het gebeurde ten minste te Amsterdam niet, dat de medici, uit verlegenheid of onhandigheid van den belooner met onbruikbare, onbeduidende, ja somtijds kwetsende belooningen begroet of liever afgescheept werden. Aan het einde der epidemie werd aan ieder der cholera-doctoren nog bovendien door den E. A. Heer Burgemeester een dankschrijven gerigt. Ieder cholera-patiënt kon sans forme de procès, dat is zonder papieren, documenten, stukken of belemmeringen van bureaucratie, op elk uur van dag of nacht kosteloos, naar het daarvoor ingerigte cholera-hospitaal vervoerd worden. De geneeskundige dienst was aldaar aan twee afzonderlijk daartoe benoemde geneesheeren (zij behandelden 362 patiënten) opgedragen. De harmonische zamenwerking der politie met alle andere autoriteiten, wier werkkring zich tot de epidemie uitstrekte, was voortreffelijk. Zij verrigtte onschatbare diensten. De desinfectie, het opsporen van ziektegevallen, het vervoer naar het hospitaal en wat dies meer zij, werd door haar met eene ongekende vlijt uitgevoerd. Het mogelijke gevaar, waaraan de Geneesheeren zich blootstelden, werd door de politieagenten, evenmin als door ons geschroomd. Hun vertoeven in de cholera-vertrekken, hetzij om het vervoer naar het hospitaal te bevorderen, hetzij om goeden raad uit te deelen, of om den lijder bij het vervoer te begeleiden, was dikwijls, ook ondanks het herhaald bezoek door den medicus aan een en denzelfden lijder gebragt, langduriger dan het onze. Eene Cholera-Commissie, uit achtbare mannen

zamengesteld, voorzag in de eerste behoeften der betrekkingen van de door de ziekte aangetasten of gestorvenen. Door de welwillendheid der ingezetenen gesteund, was zij der openbare hygiëne in menig opzigt bevorderlijk en werden de omstandigheden, waaronder de epidemie zich hier en daar vertoonde, door haar persoonlijk onderzocht, gewijzigd en zoo mogelijk verbeterd. Voor de bespoedigde begraving der choleralijken werden passende maatregelen getroffen. In sommige gevallen werd op verzoek, het vervoer der lijken naar de kerkhoven kosteloos van wege het gasthuis verrigt. Het Stedelijk Bestuur door den raad van den gedelegeerde voor de Stedelijke Geneeskundige Dienst, door het bestuur der gasthuizen, door de policie en door de Cholera-Commissie ingelicht, betrad een goeden en loyalen weg en heeft een voorbeeld gesteld, dat door elk gemeentebestuur in casu mag gevolgd worden. A. C.

AMSTERDAM.

Desinfectie der woningen te Amsterdam.

Van dit te regt zeer uitvoerig en omzigtig door Dr. TEIXEIRA DE MATTOS behandeld onderwerp zij het voldoende, onder verwijzing naar het oorspronkelijke, alleen de slotsom te vermelden, en die is — dat slechts in 13 van de 624 huizen, die door de Politie werden gedesinfecteerd, meer dan eene week na hunne ontsmetting weder sterfgevallen aan cholera voorkwamen; zoodat in het geheel slechts die enkele gevallen tegen de desinfectie zouden kunnen getuigen, indien namelijk voor die personen bewezen kon worden, dat ze de besmetting niet elders hadden opgedaan. Derhalve houdt de Commissie zich overtuigd, dat bij eene nieuwe bezoeking door cholera de ontsmetting der woningen weder ten ernstigste zal moeten worden aanbevolen.

Over de *ontruiming van woningen* zie men voor bijzonderheden het reeds genoemde Verslag, pag. 26, die hier op neêrkomen, dat de Commissie, die, ware het mogelijk geweest, gaarne alle woningen, waarin meer dan één cholerageval voorkwamen, ontruimd zou hebben en die, na behoorlijke desinfectie, tijdens den geheelen duur der epidemie onbewoond zou hebben gelaten, bij den woningnood der behoeftigen slechts zelden geslaagd is om de overblijvende onder een ander dak te brengen, want, niettegenstaande zij het verhuizen en gedeeltelijk de huishuur voor hare rekening wilde nemen, stuitte zij vaak op gemis aan lokaliteit.

Hetzelfde gold natuurlijk voor het verplaatsen van gezonden, die meestal de zieken niet wilden verlaten en zelden elders welkom waren. Z.

SCHIEDAM.

In het Verslag aan den Gemeenteraad door de Cholera-Commissie, bestaande uit 8 leden, waaronder de Geneeskundigen Dr. C. J. VAILLANT, Dr. A. J. M. LOS en J. A. RUTSCHY, worden eenige opmerkingen medegedeeld omtrent de middelen, die zij had aanbevolen en die zij in het vervolg dienstig acht om den terugkeer der ziekte te voorkomen of bij haar onverhoopt ontstaan ze te matigen. Hoewel in de afgeloopen epidemie de ruime benedenzalen van het Stads-Ziekenhuis, aan de verschillende Godshuizen en liefdadige gestichten, alsmede aan de Doctoren met de armenpraktijk belast, tot de ontvangst en behandeling der lijders waren aangewezen, werd de bedoeling der Commissie daarmede toch te vaak verijdeld, terwijl *de Wet* en de *Gemeente verordeningen* beletten meer werkdadig op te treden. Gaarne toch hadden zij de lijken, waar den overblijvenden bijkans geene ruimte ter bewoning bleef, onmiddellijk uit het sterfhuis doen verwijderen en de achtergeblevenen, in geval van onwilligheid, verpligt, in het belang der openbare gezondheid, hunne woning behoorlijk te laten reinigen en desinfecteren.

Door verschillende Corporatiën en het Hoofd der gemeente werd met de meeste bereidwilligheid voldaan aan het verzoek, om voor dagelijksche reiniging en desin-

fectie van privaten en riolen, en voor het schoonhouden van grachten, slooten en mestvalen te zorgen.

In navolging van andere gemeenten werd op haar voorstel door den Raad besloten, de schooltijden ochtends en namiddags in te korten, op grond dat eene opeenhooping van eene massa kinderen uren achtereen, gedurende het heete jaargetijde, nadeelig op hunne gezondheid werkt; de besturen van bijzondere scholen hebben aan een gelijkluidend verzoek meestal gaarne voldaan.

Onder de maatregelen, die de Commissie voor het vervolg aanbeveelt, vindt men: de onmiddellijke strenge afzondering van de eerste ziektegevallen; *verpligte* reiniging van woningen, waar personen door cholera of eene andere besmettelijke ziekte bezweken, des noods ten laste der gemeentekas; de oprigting van een lijkenhuis; de deelneming in iedere onderneming, die de gemeente van zuiver drinkwater kan voorzien; de benoeming eener Permanente Gezondheids-Commissie, enz. Z.

UTRECHT.

De volgende proclamatie is alhier aangeplakt en rondgedeeld:

„*De Vereeniging tot verbetering der Volksgezondheid aan alle burgers van Utrecht.*

„Bij het heerschen van cholera en andere ziekten behoort Utrecht steeds tot de meest geteisterde steden. Hoe komt dit? Wat kan hiertegen worden gedaan? Deze vragen moeten vooral thans ter harte worden genomen, nu de cholera zich weder in enkele gemeenten van ons Vaderland heeft vertoond.

„Wij roepen u toe:

„Zorgt voor zindelijkheid in uw huis. Wit de muren van uw vertrek dikwijls, maar niet alleen de gedeelten die gezien worden. Reinigt alle hoeken en gaten. Houdt het secreet zindelijk en zorgt dat de put bij tijds wordt geledigd. Vernieuwt het stroo in uwe bedden. Zorgt voor frissche lucht in uwe slaapplaatsen.

„Kiest eene gezonde woning. Indien uw huis vochtig of in andere opzigten slecht is, gaat dan verhuizen. Het is beter wat verder te moeten loopen dan ongezond te wonen.

„Weest vooral zindelijk op uw ligchaam. Baadt en wascht veel en verwisselt, zoo veel ge kunt, uwe onderkleederen. De oud-Hollandsche zindelijkheid moet in eere worden hersteld.

„Indien zich in uwe buurt schadelijk vuil of ander ongerief bevindt, waartegen de hulp van Regering of van Politie wordt vereischt, geeft haar dan onverwijld daarvan kennis. We komen u hierin gaarne te hulp. Bezorgt ge uwe klagten en opgaven in de brievenbus van onze Vereeniging, aan het publicatiehuisje op het Janskerkhof, dan zullen zij gebragt worden ter plaatse waar zulks behoort.

„Drinkt geen grachtwater. Drinkt geen water, dat troebel ziet of slecht smaakt. Zorgt dat ge goed water drinkt. Door de Regering van onze stad worden openbare pompen gemaakt, opdat op vele punten goed drinkwater kosteloos te verkrijgen zij. Wacht nu niet totdat men het water weder bij u aan huis brengt, maar gaat zelf uw drinkwater halen in zuivere vaten of kruiken.

„Goede voeding is het krachtigste wapen tegen velerlei ziekten. Daarom zuinig in alles, maar niet te zuinig in het voedsel voor uwe kinderen. Geeft geen cent uit voor sterken drank, maar besteed uw geld voor versterkende spijs.

„Laat ons de handen ineenslaan tot bevordering der volksgezondheid. Maar alsdan toch de gevreesde ziekte ons weder bezoekt, dan zullen we trachten elkander te helpen en weder zal een ieder, zoo veel als hij kan, hulp en troost brengen, waar hulp en troost zal worden vereischt!" A. C.

DE CHOLERA IN NOORD-HOLLAND,

DOOR

Mr. H. JACOBI.

(*Met eene Kaart.*)

Voor de kennis eener epidemische ziekte mag het van belang worden geacht na te gaan, hoe zij zich op verschillende tijden over eenig terrein heeft verspreid. De jongste cholera-epidemie heeft vele onderzoekingen in dien geest uitgelokt, die welligt tot de erkenning zullen leiden van min of meer vaste wetten in den loop der ziekte en daardoor over haar eigenaardig karakter meer licht zullen verspreiden. Om daartoe eene kleine bijdrage te leveren heb ik getracht op de hierbij gevoegde kaart een overzigt te geven van de verspreiding der cholera over de provincie Noordholland, bij de verschillende epidemiën, welke tot heden dat gewest hebben bezocht.

Aan dit overzigt is ten grondslag gelegd het cijfer der *overledenen* aan cholera bij elke epidemie, in elke gemeente der provincie, voor zoo verre het te vinden was in de stukken die ik onder mijn bereik had. Het kan zijn dat zich nog enkele gevallen hebben voorgedaan die mij onbekend zijn gebleven. Voor meer lokale onderzoekingen zal daarop acht geslagen moeten worden, voor een algemeen overzigt over de geheele provincie echter is het mij, na vergelijking van verschillende opgaven, voorgekomen, dat de cijfers welke ik hier mededeel, als genoegzaam volledig zijn te beschouwen.

De opgaven die wij bezitten van het getal der *aangetasten* zijn te onvolledig en steunen te weinig op een vast beginsel om aan een wetenschappelijk onderzoek ten grondslag gelegd te worden.

De inrigting der kaart blijkt genoegzaam uit de aanwijzingen op den kant. Daar het van belang scheen om op die kaart zelve het bevolkingcijfer van iedere gemeente, althans ten naastenbij, op eene in het oog vallende wijze aan te duiden, zijn de cirkels welke de gemeenten aanwijzen naar gelang van het bevolkingcijfer op verschillende grootte geteekend. De grootste stelt Amsterdam voor, dan volgt Haarlem, daarna de overige 5 gemeenten boven 8000 zielen, vervolgens 7 van 4000—8000, daarna 26 van 2000—4000, dan 50 van 1000—2000 en eindelijk de overige 43 gemeenten, die minder dan 1000 zielen tellen.

Tot nadere toelichting volgt hier in de eerste plaats een Staat, die het getal overledenen in elke gemeente bij elke epidemie aanwijst. De namen der gemeenten die nimmer zijn aangetast geworden, of waar bij geene epidemie meer dan 4 personen aan cholera zijn overleden (waar de ziekte zich dus slechts sporadisch heeft vertoond, in de meeste gevallen bij tijdelijk aanwe-

zige vreemdelingen) zijn in dezen Staat cursief gedrukt en eenigzins binnenwaarts geplaatst. Bedraagt het sterftecijfer in eenig jaar meer dan 1 pCt. van de bevolking bij den aanvang van dat jaar, dan is zulks door dikkere cijferletters aangewezen. Schoon het overbodig scheen om voor ieder jaar het cijfer der bevolking mede te deelen, mogt toch eene globale opgave van dat cijfer niet worden gemist. Ik heb daarom aan den Staat eene enkele kolom toegevoegd, waarin het zielental van elke gemeente wordt opgegeven, volgens de volkstelling van 1849, welk tijdstip ongeveer in het midden ligt der periode van 1832—1866, waarop het overzigt betrekking heeft.

Staat A. ALGEMEEN OVERZIGT VAN HET GETAL OVERLEDENEN AAN CHOLERA IN ELKE GEMEENTE DER PROVINCIE NOORDHOLLAND.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Bevolking volgens de volkstelling van 1849.	Overledenen aan Cholera in							
		1832.	1833.	1848/49.	1853.	1854.	1855.	1859.	1866.
De Eilanden.									
Terschelling	2721	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlieland	612	—	—	—	—	—	—	—	1
Texel	5623	—	—	4	2	—	—	—	—
Wieringen	1809	—	—	—	—	—	—	—	—
Urk	1214	—	—	**30**	—	—	9	—	15
Marken	882	6	—	—	—	—	—	—	**22**
Totaal. . . .	12861	6	—	34	2	—	9	—	38
Duin-, Geest- en Schorgronden.									
Helder	11564	2	—	43	10	—	2	—	33
Wieringerwaard . . .	1035	—	—	3	—	—	—	—	—
Zijpe	4896	—	—	5	—	—	—	—	21
Callantsoog	463	—	—	—	—	—	—	—	—
Petten	361	—	—	—	—	—	—	—	—
Schoorl	1090	—	—	1	—	—	—	—	—
Bergen	1064	—	—	—	—	—	—	—	1
Alkmaar	10192	1	—	95	4	—	4	1	**124**
Egmond aan Zee . . .	1410	—	**28**	**83**	—	—	—	—	**37**
Egmond Binnen . . .	1107	—	—	3	—	—	—	—	2
Heiloo	750	—	—	—	—	—	—	—	4
Limmen	605	—	—	—	—	—	—	—	3
Akersloot	1051	—	—	2	—	—	—	—	1
Castricum	1102	—	—	—	—	—	—	—	1
Uitgeest	1651	—	—	1	—	—	—	—	**35**
Heemskerk	968	—	—	1	—	3	—	—	—
Beverwijk	2426	—	—	**37**	4	1	3	1	25
Wijk aan Zee en Duin.	739	—	—	**12**	—	—	1	—	10
Velzen	2237	—	1	4	1	—	3	—	33*)
Schoten	464	—	—	—	—	—	—	—	—
Bloemendaal	2721	—	—	5	—	1	1	—	1
Zandvoort	1136	—	—	**150**	—	—	—	—	—
Heemstede	2702	—	—	8	1	—	9	—	2
Bennebroek	458	—	—	1	—	—	—	—	—
Totaal. . . .	52192	3	29	454	20	5	23	2	333

*) Het getal overledenen bedraagt wel meer dan 1 pCt. van de *geeestigde* bevolking, doch minder dan 1 pCt. van de *feitelijke* (met inbegrip der tijdelijk aanwezige arbeiders aan het Noordzeekanaal en den spoorweg van Haarlem naar Uitgeest.)

NAMEN DER GEMEENTEN.	Bevolking volgens de volkstelling van 1849.	Overledenen aan Cholera in							
		1832.	1833.	1848/49.	1853.	1854.	1855.	1859.	1866.
Westfriesland.									
(Oostelijk deel.)									
Enkhuizen.	5137	—	—	29	—	—	—	—	22
Bovenkarspel. . . .	1156	—	—	2	—	—	—	—	—
Grootebroek..	1796	—	—	6	—	—	—	—	—
Hoorn.	8999	4	25	4	1	1	4	—	—
De overige 17 gemeenten *)..	19219	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal. . . .	36307	4	25	41	1	1	4	—	22
(Westelijk deel.)									
Barsingerhorn.. . . .	1859	—	—	**37**	—	—	2	—	23
Winkel..	1177	—	—	—	—	—	—	—	6
Nieuwe Niedorp.. .	938	—	—	3	—	—	—	—	—
Oude Niedorp.. . .	770	—	—	—	—	—	—	—	4
Hoogwoud..	1621	—	—	—	—	—	—	—	1
Opmeer..	404	—	—	—	—	—	—	—	**6**
Sijbekarspel.. . . .	912	—	—	—	—	—	—	—	1
Spanbroek..	1025	—	—	—	—	—	—	—	1
Obdam.	706	—	—	—	—	—	—	—	—
Hensbroek..	620	—	—	—	—	—	—	—	—
Ursem.	899	—	—	6	—	—	—	—	—
Avenhorn.	1015	—	—	2	—	—	—	—	—
Heerhugowaard. . .	1412	—	—	1	—	—	—	—	—
Oterleek..	614	—	—	—	—	—	—	—	—
Oudorp..	474	—	—	1	—	—	—	—	3
Sint Pancras. . . .	369	—	—	—	—	—	—	—	—
Koedijk..	817	—	—	**18**	—	—	—	—	—
Broek op Langedijk. .	848	—	2	**9**	—	—	—	—	4
Zuidscharwoude. . .	812	—	—	3	—	—	—	—	—
Noordscharwoude. .	650	—	—	—	—	—	—	—	—
Oudkarspel.	844	—	—	2	—	—	—	—	3
Warmenhuizen. . . .	974	—	—	—	—	—	—	—	9
Harenkarspel.	1340	—	—	**14**	—	—	—	—	—
Sint Maarten.	868	—	—	—	—	—	**16**	—	1
Schagen.	1995	—	—	13	—	—	—	—	—
Totaal. . . .	23963	—	2	109	—	—	18	—	62
De binnenenpolders en Waterland.									
Schermerhorn.. . . .	1058	—	4	**18**	—	—	—	—	**13**
Z. en N. Schermer. .	1012	—	—	2	—	—	—	—	—
Graft..	1509	—	—	5	—	—	—	—	**19**
Rijp.	1979	—	7	**36**	—	—	—	7	**26**
Beemster.	3135	—	1	4	—	2	—	—	1
Oudendijk..	506	—	—	—	—	—	1	—	1
Beets..	525	—	—	1	—	—	—	—	—

*) *Hoogkarspel, Venhuizen, Wijdenes, Schellinkhout, Blokker, Westwoud, Andijk, Wervershoof, Medemblik, Opperdoes, Twisk, Abbekerk, Midwoud, Nibbikswoud, Wognum, Berkhout, Zwaag.*

NAMEN DER GEMEENTEN.	Bevolking volgens de volkstelling van 1849.	Overledenen aan Cholera in							
		1832.	1833.	1848/49.	1853.	1854.	1855.	1859.	1866.
Oosthuizen	975	—	—	3	—	—	—	—	21
Warder	328	—	—	3	—	—	—	—	4
Middelie	480	1	—	2	—	—	—	—	—
Kwadijk	380	—	—	—	—	—	—	—	—
Purmerend	3848	16	1	31	—	2	—	—	24
Jisp	626	—	—	3	—	—	—	—	1
Wijdewormer	540	—	—	—	—	—	—	—	—
Edam	4370	20	3	71	—	—	—	—	41
Katwoude	212	—	—	—	—	—	—	—	—
Monnikendam	2692	13	—	14	2	—	—	—	2
Ilpendam	1357	—	—	11	—	—	—	—	6
Landsmeer	1061	—	—	3	3	—	—	—	2
Broek in Waterland	1498	3	—	—	1	—	2	—	1
Ransdorp	1098	—	—	2	2	—	—	3	10
Buiksloot	840	1	2	6	—	—	—	—	24
Nieuwendam	1193	5	—	—	2	—	—	—	24
Totaal	31232	59	18	215	10	4	3	10	220
De Zaanstreek.									
Zaandam	11263	—	40	225	*)	2	4	1	58
Oostzaan	1441	2	2	12	—	—	—	—	—
Westzaan	2368	—	9	55	—	—	—	—	3
Assendelft	2897	—	1	52	—	—	—	—	44
Koog aan de Zaan	2186	1	18	27	2	—	—	—	15
Zaandijk	2252	—	21	46	1	—	—	—	16
Wormer	1304	—	—	1	—	—	—	—	7
Wormerveer	3002	—	—	37	—	—	—	—	48
Krommenie	2750	—	—	59	12	—	—	—	15
Totaal	29463	3	91	514	15	2	4	1	206
De Veengronden bezuiden het IJ.									
Spaarndam	453	1	—	19	—	—	6	—	16
Haarlem	25852	38	64	260	10	2	31	1	216
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	1140	2	5	17	17	—	1	1	16
Haarlemmermeer	†)	—	—	§)	§)	38	—	1	105
Sloten	2404	1	—	15	8	4	7	1	14
Aalsmeer	2453	—	—	73	3	20	5	—	29
Uithoorn	1294	—	3	21	—	6	—	—	25
Nieuweramstel	5653	1	5	44	20	2	—	10	90
Ouderamstel	1945	1	—	32	1	—	16	—	39
Amsterdam	224035	793	480	2256 ⁎)	540	225	1172	136	1104
Watergraafsmeer	657	—	—	—	—	—	—	1	5
Diemen	900	—	—	—	—	—	—	—	2
Muiden	1571	—	—	14	5	—	—	2	5
Weesp	2712	8	—	93	5	1	2	3	29
Weesperkarspel	1370	—	—	4	1	2	—	3	3
Nederhorst den Berg	826	—	—	13	—	2	—	29	1
Ankeveen	512	—	2	—	2	—	—	10	—
Kortenhoef	644	—	1	12	—	—	1	9	2
Totaal	274421	845	560	2873	612	304	1241	207	1701

*) 12 aangetast. Het getal der overledenen is niet opgegeven.
†) In 1859 : 7249.
§) De cijfers voor 1849 en 1853 zijn begrepen in die van omliggende gemeenten (Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Sloten en Heemstede).
⁎) Hieronder 107 in 1848.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Bevolking volgens de volkstelling van 1849.	Overledenen aan Cholera in							
		1832.	1833.	1848/49.	1853.	1854.	1855.	1859.	1866.
Gooiland.									
Naarden	2359	1	—	7	—	—	—	1	—
Huizen	2620	2	—	13	—	—	8	—	3
Blaricum	850	—	—	—	—	—	—	—	—
Laren	1981	—	1	—	—	—	—	—	—
Bussum	911	—	—	1	1	—	1	—	—
Hilversum	5454	—	—	3	—	1	1	—	7
's Graveland	1247	—	7	8	—	—	—	3	2
Totaal	15422	3	8	32	1	1	10	4	12
ALGEMEEN TOTAAL	475860	923	733	4272	661	317	1312	224	2594

De algemeene indruk, welke de beschouwing van dezen Staat geeft, stemt volkomen overeen met dien, welken de Kaart geeft. Het ongunstigst vertoonen zich de Veenstreek bezuiden het IJ en de Zaanstreek; verder verschillende havenplaatsen, de gemeenten van het Schermereiland, de visscherdorpen aan de Noordzeekust en de eilanden Urk en Marken. Het gunstigst doet zich Westfriesland voor, vooral de oostelijke helft daarvan, dan volgt het Gooiland, de strook der Duin- en Geestgronden en de drooggemaakte meren van het Noorderkwartier met hunne omgeving.

Beschouwt men het geheele aantal sterften bij alle epidemiën te zamen in verhouding tot de bevolking van 1849, dan vindt men voor elke in den Staat aangewezene groep van gemeenten en voor de geheele provincie die verhouding als volgt:

Voor het Oostelijk deel van Westfriesland. . . . . . . 0.16 pCt.
" het Gooiland. . . . . 0.46 "
" de Eilanden. . . . . 0.61 "
" het Westelijk deel van Westfriesland. . . . . . 0.80 "
" de Duin-, Geest- en Schorgronden. . . . . 1.66 "
" de binnenpolders van het Noorderkwartier en Waterland. 1.72 "
" de Zaanstreek. . . . . 2.84 "
" de Veenstreek bezuiden het IJ. . . . . 3.04 "
" de geheele Provincie. . . . . 2.32 "

In vele opzigten doet zich hier eene treffende overeenkomst voor met de algemeene sterfteverhoudingen in de verschillende deelen der Provincie, gelijk de onlangs uitgegeven Sterftekaart die aanwijst. Men schijnt daaruit te mogen opmaken, dat, in het algemeen, dezelfde oorzaken die in sommige deelen der Provincie voortdurend zeer ongunstige sterfteverhoudingen te weeg brengen, ook de uitbreiding van de cholera in de hand werken.

Toch doen zich enkele merkwaardige afwijkingen voor. Zoo staan bijv. op de Cholerakaart zeer gunstig aangeteekend: Callantsoog, Petten en Schoorl, Diemen en Watergraafsmeer, Laren en Hilversum, ofschoon die gemeenten

op de Sterftekaart zich zeer ongunstig voordoen. Juist het omgekeerde is het geval, onder anderen met Urk, Marken, Egmond aan Zee en Zandvoort 1), met de Zaanlandsche dorpen en met de gemeenten Nederhorst den Berg, Ankeveen en Kortenhoef.

Deze uitzonderingen komen mij voor geschikte uitgangspunten te zijn voor speciale onderzoekingen, waarom ik de aandacht der Geneeskundigen in het bijzonder daarop meen te mogen vestigen.

De volgende Staat behelst eene opgave van het tijdstip, waarop elke epidemie begonnen is in de Provincie te heerschen, van het getal gemeenten, waar bij elke epidemie minder of meer dan 5 personen aan cholera zijn overleden en van het getal dier overledenen.

Staat B.

Jaartal.	Begin der epidemie.		Getal gemeenten, waar aan cholera zijn overleden.			Getal overledenen aan cholera.	
	Te Amsterdam.	Elders in de Provincie.	Minder dan 5.	5 of meer.		Te Amsterdam.	Elders in de Provincie.
				Minder dan 1 pCt. der bevolking.	Meer dan 1 pCt. der bevolking.		
1832	Begin Aug.	Begin Aug.	15	8	—	793	130
1833	Begin Julij.	Half Julij.	13	10	2	480	253
1848	Half Sept.	" "	—	1	—	107	—
1849	Einde Mei.	Einde Mei.	31	20	29	2149	2016
1853	Begin Sept.	Begin Sept.	18	10	1	540	121
1854	Half Sept.	Half Sept.	14	4	—	225	92
1855	Half Julij.	Augustus.	16	8	2	1172	140
1859	Einde Aug.	September.	13	4	3	136	88
1866	Einde Mei.	Begin Junij.	31	27	19	1104	1490

Reeds terstond valt hier het aanzienlijk verschil in het oog tusschen de groote epidemiën van 1849 en 1866, en de overige, die zich over eene veel geringere uitgestrektheid verspreidden en ook (met uitzondering alleen van die van 1855, voor zoo veel Amsterdam betreft) veel minder verwoestingen aanrigtten.

In 1849 en 1866 begon de ziekte reeds vroeger epidemisch te heerschen dan in een der andere jaren, namelijk reeds in de laatste dagen van Mei. De loop der ziekte bij beide groote epidemiën vertoont eene opmerkelijke overeenkomst. In Junij en in de eerste helft van Julij nam de ziekte gedurig in hevigheid toe, om tegen het midden van Julij haar maximum te bereiken en daarna langzaam en vrij regelmatig af te nemen. Duidelijk blijkt dit uit den volgenden Staat, waarin het getal overledenen aan cholera van week tot week en in tijdperken van 4 weken is opgegeven.

1) Op de Sterftekaart staat Zandvoort juist niet gunstig aangeteekend. Wanneer men echter bedenkt, dat de gemiddeld ongunstige verhouding voor die gemeente juist veroorzaakt wordt door de hevige cholera-epidemie van 1849, dan mag men ook die gemeente rekenen tot die, waar, bij *overigens* gunstige sterfteverhouding, de sterfte door cholera zeer beduidend is geweest.

Staat C.

Tijdperken.	Getal overledenen aan cholera.			
	In 1849.		In 1866.	
	In elke week.	In 4 weken.	In elke week.	In 4 weken.
Vóór 26 Mei.	8		2	
Vandaar tot 2 Junij.	59	67	4	6
〃 〃 9 〃	109		18	
〃 〃 16 〃	194		66	
〃 〃 23 〃	160		86	
〃 〃 30 〃	208	621	142	312
〃 〃 7 Julij.	247		268	
〃 〃 14 〃	307		191	
〃 〃 21 〃	478		320	
〃 〃 28 〃	371	1403	289	1068
〃 〃 4 Aug.	264		239	
〃 〃 11 〃	229		167	
〃 〃 18 〃	258		98	
〃 〃 25 〃	205	956	83	587
〃 〃 1 Sept.	201		173	
〃 〃 8 〃	227		117	
〃 〃 15 〃	182		97	
〃 〃 22 〃	137	747	61	448
〃 〃 29 〃	101		34	
〃 〃 6 Oct.	58		47	
Ná 6 October.	162	321	92	173
Totaal.	4165		2594	

Van het geheele aantal overledenen aan cholera in elk der beide jaren stierven derhalve

	in 1849.	in 1866.
Vóór 2 Junij.	1.61 pCt.	0.23 pCt.
Vandaar tot 30 Junij.	16.11 〃	12.03 〃
〃 〃 28 Julij.	33.68 〃	41.17 〃
Totaal tot 28 Julij.	51.40 pCt.	53.43 pCt.
Vandaar tot 25 Augustus.	22.95 pCt.	22.63 pCt.
〃 〃 22 September.	17.94 〃	17.27 〃
Ná 22 September.	7.71 〃	6.67 〃
Totaal ná 28 Julij.	48.60 pCt.	46.57 pCt.

Bij veel overeenkomst vertoont zich echter in deze cijfers ook eenig verschil tusschen beide epidemiën. De kracht der laatste was meer geconcentreerd in het Julij-tijdperk, die der eerste meer verspreid. De epidemie van 1849 ontwikkelde zich vroeger dan die van 1866; zij was dan ook eenige dagen vroeger begonnen. Immers, in de laatste dagen van Mei waren toen, behalve Amsterdam en Haarlem, reeds vijf plaatsen aan de Zaan aangetast, in 1866 daarentegen begon de ziekte buiten Amsterdam eerst ná 2 Junij epidemisch te heerschen.

In beide jaren was de meest ongunstige week die van 14—21 Julij. De afname na dien tijd was in beide ongeveer gelijk, hoewel in 1866 een weinig sneller. Eene kleine rijzing van het sterftecijfer, die in dit jaar in de laatste week van Augustus werd opgemerkt, viel in 1849 eene week later in. Het is welligt niet van belang ontbloot te onderzoeken of dergelijke tijdelijke verheffing in de periode van afname zich ook elders heeft vertoond, en of daarvoor welligt bepaalde oorzaken zijn aan te wijzen.

In het algemeen schijnen de tot dusverrre medegedeelde cijfers er op te wijzen, dat de ziekte zich te meer uitbreidt en te meer slagtoffers eischt, naarmate zij vroeger in het jaar epidemisch begint te heerschen en dat er, althans in Noordholland, in de maand Junij en in het begin van Julij omstandigheden aanwezig zijn, die hare ontwikkeling bevorderen, in latere maanden andere, die haren loop stuiten. De kleinere epidemiën begonnen, gelijk uit Staat B blijkt, eerst later te heerschen. Opmerkelijk is de regelmatige daling van het cijfer der overledenen buiten Amsterdam, naar gelang de epidemie later uitbrak, te weten:

Jaartal.	Begin der epidemie.	Getal overledenen.
1849.	Einde Mei.	2016.
1866.	Begin Junij.	1490.
1833.	Half Julij.	253.
1832 en 1855.	Augustus.	140 en 130.
1853, 1854 en 1859.	September.	121, 92 en 88.

Met slechts betrekkelijk geringe afwijkingen vertoont zich ook te Amsterdam hetzelfde verschijnsel.

		Getal overledenen.	
Jaartal.	Begin der epidemie.	Bij elke epidemie.	Gemiddeld.
1849 en 1866.	Einde Mei.	2149 en 1104.	1626.
1833 en 1855.	Julij.	480 en 1172.	826.
1832 en 1859.	Augustus.	793 en 136.	464.
1841, 1853 en 1854.	September.	107, 540 en 225.	291.

Geheel in overeenstemming hiermede is het, dat in den regel de gemeenten, waar de ziekte het vroegst uitbrak, de grootste verliezen hebben geleden. Dit blijkt uit de volgende opgave

Staat D.

Tijdperk, waarin de cholera zich het eerst in de gemeente heeft vertoond.	Getal gemeenten, waar aan cholera zijn overleden.					
	In 1849.			In 1866.		
	Minder dan 5.	5 of meer.		Minder dan 5.	5 of meer.	
		Minder dan 1 pCt. der bevolking.	Meer dan 1 pCt. der bevolking.		Minder dan 1 pCt. der bevolking.	Meer dan 1 pCt. der bevolking.
Vóór 30 Junij. . . .	4	8	14	5	11	11
Vandaar tot 28 Julij.	10	9	7	17	12	6
„ „ 25 Aug.	11	1	0	3	4	1
Ná 25 Augustus. . .	6	2	2	6	—	1

Van de gemeenten, die reeds vóór Julij werden aangetast (in beide jaren respectievelijk 26 en 27) waren er dus telkens 22, waar meer dan 5 sterfgevallen voorkwamen, of respectievelijk 84 en 81 pCt. In de volgende periode daalt dit cijfer tot respectievelijk 61 en 51 pCt., terwijl het in de beide laatste tijdperken te zamen slechts 40 pCt. bedraagt. Sterker nog is de daling in het getal der gemeenten, die meer dan 1 pCt. harer bevolking verloren. Bij de kleinere epidemiën deed zich dit laatste geval, blijkens Staat B, slechts zelden voor.

Ook hier schijnen de uitzonderingen de bijzondere aandacht te verdienen van hen, die zich met nasporingen omtrent het karakter der ziekte bezig houden, de plaatsen namelijk, waar de ziekte, hoewel zij er eerst later uitbrak, echter nog groote verliezen veroorzaakte. Het waren in 1849 vooral Egmond aan Zee, Harenkarspel, Koedijk, Rijp, Schermerhorn, Nederhorst den Berg en Kortenhoef, in 1866 Schermerhorn, Marken en Egmond aan Zee.

In de wijze, waarop de beide groote epidemiën zich in hare verschillende tijdperken over de Provincie verspreidden, heerscht, bij enkele afwijkingen, groote overeenkomst.

Die van 1849 begon te Zaandam. Binnen weinige dagen werden de meeste Zaanlandsche gemeenten aangetast, alsmede Haarlem en Amsterdam. In den loop van Junij verspreidde de ziekte zich over bijna alle gemeenten bezuiden het IJ, tusschen het Spaarne en de Vecht, en vertoonde zij zich nog in enkele havenplaatsen van het Noorderkwartier en langs het Noordhollandsche Kanaal, alsmede te Graft.

In Julij breidde zij zich vooral aan de Zaan en in de omstreken van Haarlem uit. Te Zandvoort begon zij toen hevig te woeden; in 9 weken tijds sleepte zij er 150 inwoners ten grave, meer dan 13 pCt. van de bevolking.

Voorts werden in Julij wederom eenige havenplaatsen aangetast en nog enkele gemeenten langs het Noord-hollandsche Kanaal, eindelijk ook het eiland Urk, waar in 6 weken tijds 30 personen (bijna 2½ pCt. der bevolking) aan cholera stierven.

In Augustus drong de ziekte in het Noorderkwartier dieper door, vooral in

de omstreken van Alkmaar. Te Egmond aan Zee bleef zij 9 weken heerschen en veroorzaakte daar 83 sterfgevallen (bijna 6 pCt. van de bevolking). Nevens Graft werden ook Rijp en Schermerhorn aangetast.

Na Augustus vertoonde de ziekte zich in het Noorderkwartier nog slechts in zeer enkele gemeenten, waar zij niet reeds vroeger was voorgekomen, maar bezuiden het IJ drong zij naar den Zuid-Oostelijken uithoek der Provincie door. Vooral de streek der uitgeveende plassen, beoosten de Vecht, moest toen nog betrekkelijk zware verliezen lijden.

De epidemie van 1866 onderscheidde zich in den beginne van die van 1849 vooral daardoor, dat de Zaan aanvankelijk verschoond bleef. In Junij werd hoofdzakelijk het Zuidelijk deel der Provincie aangetast, verder eenige havenplaatsen van het Noorderkwartier, eenige plaatsen langs het Noordhollandsche Kanaal, het eiland Urk en, even als in 1849, ook Graft. Bovendien begon de ziekte te heerschen onder de vreemde werklieden, op dat oogenblik te Velzen aanwezig, en werd zij in Uitgeest ingevoerd door het gezin van een schipper.

In Julij vertoonde de ziekte zich achtereenvolgens in alle gemeenten langs de Zaan en in verschillende nieuwe plaatsen langs de kust en langs het Noordhollandsche Kanaal. Naast Graft werden ook nu wederom Rijp en Schermerhorn aangetast. In de omstreken van Alkmaar en in de streek beoosten de Vecht breidde de ziekte zich wel eenigzins uit, doch zonder er groote verwoestingen aan te rigten. Nevens Barsingerhorn werden een zevental plaatsen ten Noord-Oosten van den Heerhugowaard in ligten graad door de ziekte bezocht.

In de volgende maand drong zij nog tot enkele gemeenten door, welke aan de vroeger aangetaste grensden. Ook na dien tijd kwamen nog sporadische gevallen voor in eenige weinige gemeenten, waar de ziekte zich nog niet had vertoond. Onder de laatst aangetaste plaatsen, waar de sterfte nog aanzienlijk werd, zijn vooral te noemen Egmond aan Zee en Marken.

Het is opmerkelijk, dat bij het eerste optreden van beide epidemiën in Mei en Junij, en bij hare grootste verspreiding in Julij juist dezelfde deelen der Provincie er door werden bezocht, namelijk de streek ten Zuiden van het IJ, tusschen het Spaarne en de Vecht, de Zaanlandsche gemeenten, eenige havenplaatsen (Monnikendam, Edam, Enkhuizen, Barsingerhorn), verschillende plaatsen langs het Noordhollandsche Kanaal (Buiksloot, Ilpendam, Purmerend, Jisp, Alkmaar, Zijpe, Helder) en de gemeente Graft. Deze streken, die juist het gebied vormen van de groote vaarwateren der Provincie, schijnen eene bijzondere praedispositie te hebben voor het ontvangen der ziekte. In andere deelen der Provincie, die weinig of geen watercommunicatie hebben (het Gooiland, de duinstreek en geheel Westfriesland), is de ziekte telkens eerst later doorgedrongen en heeft zij, op enkele uitzonderingen na, veel minder hevig gewoed; meestal vertoonde zij er zich slechts sporadisch.

Het mag de aandacht niet ontgaan, dat juist de streken waar de beide groote epidemiën het vroegst zijn uitgebroken, het terrein vormen waarover zich ook de kleinere hebben uitgestrekt, namelijk de Veenstreek bezuiden het IJ, de boorden van de Zaan en van het Noordhollandsche Kanaal, de havenplaatsen en het Schermereiland. Een blik op de Kaart kan het

bewijs hiervoor leveren; de volgende cijfers kunnen het feit nog op eene andere wijze in het licht stellen.

Staat E. a.

OMSCHRIJVING VAN HET TERREIN.	Getal gemeenten in 1849 aangetast.									
	Vóór Julij.		In Julij.		In Aug.		Ná Aug.		Totaal.	
	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.
1. De Veenstreek bezuiden het IJ. . .	**10**	1	**2**	—	—	—	**2**	—	14	1
2. De havenplaatsen van het Noorderkwartier en de Kanaalboorden. . . .	**3**	2	**8**	—	—	3	—	—	11	5
3. De Zaanstreek.	**7**	—	**1**	1	—	—	—	—	8	1
4. Het Schermereiland.	**1**	—	—	1	**2**	—	—	—	3	1
5. De Eilanden.	—	—	**1**	1	—	—	—	—	1	1
6. Het Gooi.	**1**	—	**1**	—	—	—	**1**	2	3	2
7. Overige gemeenten.	—	1	**3**	7	**5**	8	**1**	4	9	20
Totaal. . . .	**22**	4	**16**	10	**7**	11	**4**	6	49	31

b. **Getal gemeenten in 1866 aangetast.**

1. De Veenstreek bezuiden het IJ. . .	**12**	2	**1**	1	—	—	—	1	13	**4**
2. De havenplaatsen enz.	**6**	1	**6**	2	—	1	—	—	12	**4**
3. De Zaanstreek.	—	—	**5**	—	**2**	1	—	—	7	**1**
4. Het Schermereiland.	**1**	—	**2**	—	—	—	—	—	3	—
5. De Eilanden.	**1**	—	—	1	**1**	—	—	—	2	**1**
6. Het Gooi.	—	1	**1**	1	—	—	—	—	1	**2**
7. Overige gemeenten.	**2**	1	**3**	12	**2**	1	**1**	5	8	**19**
Totaal. . . .	**22**	5	**18**	17	**5**	3	**1**	6	46	**31**

c. **Getal gemeenten aangetast in**

	1832.		1833.		1853.		1854.		1855.		1859.	
1. De Veenstreek.	**3**	5	**4**	3	**8**	4	**4**	6	**6**	3	**5**	8
2. De havenplaatsen enz. . . .	**4**	5	**1**	3	**1**	8	—	3	—	6	—	3
3. De Zaanstreek.	—	2	**4**	2	**2**	2	—	1	—	1	—	1
4. Het Schermereiland.	**1**	—	—	—	—	1	—	—	**1**	—	**1**	—
5. De Eilanden.	—	—	**1**	2	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Het Gooi.	—	2	**1**	1	—	1	—	1	**1**	2	—	2
7. Overige gemeenten.	—	1	**1**	2	—	2	—	3	**2**	4	—	1
Totaal. . . .	**8**	15	**12**	13	**11**	18	**4**	14	**10**	16	**6**	14

De epidemiën van 1832 en 1833 te zamen, en evenzoo die van 1853, 1854 en 1855, vertoonen eenigzins hetzelfde verschijnsel dat bij de grootere epidemiën in hunne verschillende tijdperken wordt opgemerkt, dat namelijk eerst vooral de vier eerste groepen van gemeenten zijn aangetast, terwijl later de ziekte zich ook meer over de drie laatste heeft uitgestrekt en dat van de vroegst aangetaste plaatsen het meerendeel groote verliezen heeft geleden, terwijl in de meeste der later aangetaste het cijfer der sterften beneden de 5 is gebleven. Zeer duidelijk valt dit in het oog, wanneer men de epidemiën van 1832 en 1833, en evenzoo die van 1853, 1854 en 1855, als ééne enkele epidemie beschouwende, de gemeenten die reeds in het eerste jaar zijn aangetast in het volgend jaar niet weêr als nieuw aangetaste gemeenten in rekening brengt en het cijfer der overledenen in de op elkander volgende jaren zamentelt. Men vindt dan:

Staat F.

OMSCHRIJVING VAN HET TERREIN.	Getal gemeenten bij de epidemie 1832/33 aangetast.				Getal gemeenten bij de epidemie 1853, 1854 en 1855 aangetast.					
	In 1832.		In 1833.		In 1853.		In 1854.		In 1855.	
	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.	Met 5 of meer sterften.	Met minder dan 5 sterften.
1. De Veenstreek	**5**	3	—	3	**10**	2	**1**	1	**1**	1
2. De havenplaatsen enz.	**5**	4	—	—	**4**	5	—	1	—	1
3. De Zaanstreek	**1**	1	**3**	1	**2**	2	—	—	—	—
4. Het Schermereiland	—	—	**1**	1	—	—	—	—	—	—
5. De Eilanden	**1**	—	—	—	—	1	—	—	**1**	—
6. Het Gooi	—	2	**1**	1	—	1	—	1	**1**	—
7. Overige gemeenten	—	1	**1**	3	**1**	1	—	3	**1**	2
Totaal	**12**	11	**6**	9	**17**	12	**1**	6	**4**	4

De epidemie van 1859 had een geheel eigenaardig karakter. Zij bepaalde zich uitsluitend tot Amsterdam, Nieuweramstel en eenige plaatsen aan de Vecht, alsmede de gemeente Graft. Elders kwamen slechts eenige sporadische gevallen voor.

De gemeenten der 6de en 7de groep die ook bij de kleinere epidemiën eenigzins aanzienlijke verliezen hebben geleden, waren, in 1833: 's Graveland (7) en Egmond aan Zee (28); in 1855: Huizen (8), Heemstede (9) (welligt grootendeels gevallen in den Haarlemmermeer) en Sint Maarten (16).

Ten slotte nog eene algemeene opmerking. Bedrieg ik me niet, dan ligt in de hier medegedeelde cijfers eene vingerwijzing opgesloten naar geheel verschillende oorzaken voor de uitbreiding en voor de intensiteit eener cholera-epidemie, wier gevolgen wel zeer dikwijls, maar volstrekt niet altijd zamenvallen. Wel vinden we, dat *in den regel* de plaatsen waar de epidemie

het eerst binnendrong, ook *het hevigst* er door zijn geteisterd, maar er zijn er ook, die, hoewel telkenmale reeds bij het eerste optreden eener epidemie aangetast, er echter nimmer veel door hebben geleden, terwijl in andere, die meermalen geheel verschoond bleven, en waarheen de ziekte slechts zelden, en dan nog eerst zeer laat, doordrong, deze niettemin, wanneer zij er eenmaal was uitgebroken, langen tijd en in hevigen graad bleef heerschen. En vergelijkt men dan voor die plaatsen de geographische en geologische gesteldheid van den bodem aan de eene, en den toestand (bedrijf, levenswijze, woning, voeding enz.) der bevolking aan de andere zijde, dan kan men het vermoeden niet van zich afwerpen, dat hunne vatbaarheid voor het ontvangen der ziekte vooral van de eerste, de intensiteit der ziekte vooral van de laatste afhankelijk is.

Het causaalverband, zoo het werkelijk bestaat, door verdere, vooral door lokale onderzoekingen, aan het licht te brengen, is de taak van den Geneeskundige. De grenzen van het gebied der statistiek heb ik hier bereikt, zoo niet reeds overschreden.

De sterfte aan cholera in Maatschappijen van Levensverzekering en Begrafenisfondsen.

Zij is niet enkel voor de finantiën dier instellingen eene zaak van gewigt, maar ook eene belangrijke bijdrage tot de kennis van den invloed, dien stand of gegoedheid in het algemeen op de sterfte aan cholera uitoefent. Ten bewijze van dit laatste vinden wij in de verslagen en rekeningen van een paar dier instellingen over het afgeloopen jaar het een en ander, dat tot de navolgende beschouwing leidt.

Vooraf merke men op, dat de verschillende lokale heftigheid der epidemie ook hierin zich sterk zal hebben doen gelden. Men kan niet anders verwachten als dat de Vennootschap *Nederland*, die haar hoofdzetel te Amsterdam en waarschijnlijk aldaar en in de provincie Noord-Holland meer leden heeft, minder zal geleden hebben dan de te Zeist gevestigde Verzekeringsbank *Kosmos*, die meer in de provincie en stad Utrecht hare deelnemers zal geworven hebben.

Naar het gemiddeld bedrag der schaden per sterfgeval kan men eenigzins de finantiële gegoedheid der gestorvenen in elke dier beide inrigtingen afmeten. In de *Nederland* was dat ongeveer 2000 gulden per hoofd, in de Afdeeling A. van de *Kosmos* ruim 1000 gulden en in de Afdeeling B. van dezelfde inrigting, zijnde eene begrafeniskas, waren ruim $^1/_3$ van de leden boven de 50 gulden en de overige niet boven de 50 gulden voor begrafenisgeld verzekerd.

In de *Nederland* nu kwamen 42 sterfgevallen voor en van de 36, wier oorzaak van overlijden in het verslag is opgegeven, was dit voor vijf personen door cholera, dus in $^1/_7$ der sterfgevallen.

In de *Kosmos*, Afdeeling A. Levensverzekering, met 4785 leden, stierven er 104 en daaronder 29 of 30 aan cholera, dus reeds $^3/_{10}$ der sterfgevallen; schrikbarend hoog is de sterfte in de Afdeeling B., de begrafeniskas, waarin op eene bevolking van 7930 leden, gedurende 1866 in het geheel 199 stierven en niet minder dan 86 onder hen als slagtoffers der cholera vielen, dus in $^{43}/_{100}$ der sterfgevallen, dat is een derde meer dan in de meer gegoede klasse dierzelfde instelling. Anderhalfmaal meer werd die dus min gegoede klasse door doodelijke cholera getroffen. Z.

Statistieke opgaaf van het beloop der cholera in de verschillende gemeenten van ons Koningrijk gedurende* 1866 (8 *April tot* 15 *Dec.)

ZUID-HOLLAND, 198 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 672,367.

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Aar (ter).	1998	43	21	24 Junij.	11 Aug.	10.5
2	Aarlanderveen.	2814	36	29	17 Junij.	15 Sept.	10.3
3	Abbenbroek.	674	1	1	1 Julij.	7 Julij.	1.4
4	Alblas (Oud-).	1046	2	2	15 Julij.	21 Julij.	1.8
5	Alblasserdam.	3916	82	50	28 April.	13 Oct.	12.7
6	Alkemade.	3697	60	40	27 Mei.	18 Aug.	10.8
7	Alphen.	3322	38	25	10 Junij.	10 Nov.	7.5
8	Ameide.	1300	7	7	1 Julij.	6 Oct.	5.3
9	Ammerstol.	707	13	10	22 Julij.	6 Oct.	14.1
10	Arkel.	621	6	5	10 Junij.	7 Julij.	8.
11	Asperen.	1260	26	13	2 Sept.	8 Dec.	10.3
12	Barendrecht.	2648	20	11	17 Junij.	22 Sept.	4.1
13	Barwoutswaarder.	680	20	16	10 Junij.	15 Sept.	23.5
14	Beijerland (Nieuw-).	1217	36	29	10 Junij.	15 Sept.	23.8
15	Beijerland (Oud-).	4464	158	92	6 Mei.	11 Aug.	20.6
16	Beijerland (Zuid-).	1579	104	40	24 Junij.	1 Sept.	25.3
17	Benthuizen.	655	65	37	17 Junij.	4 Aug.	56.4
18	Bergambacht.	2201	2	—	22 Julij.	28 Julij.	—
19	Berkel en Rodenrijs.	1466	15	9	29 April.	11 Aug.	6.
20	Bleiswijk.	1412	21	8	24 Junij.	21 Julij.	5.6
21	Bleskensgraaf en Hofwegen.	887	31	19	15 Julij.	8 Sept.	21.4
22	Bodegraven.	2874	57	29	13 Mei.	20 Oct.	10.
23	Bommel (den).	1412	71	38	24 Junij.	8 Sept.	26.9
24	Boskoop.	2267	26	15	3 Junij.	15 Sept.	6.6
25	Brandwijk.	667	6	2	20 Mei.	25 Aug.	2.
26	Brielle.	4292	71	50	10 Junij.	8 Sept.	11.6
27	Broek c. a.	1574	16	13	3 Junij.	21 Julij.	8.2
28	Capelle a/d IJssel.	2062	44	25	10 Junij.	25 Aug.	12.
29	Charlois.	4241	14	7	28 April.	25 Aug.	1.6
30	Delfshaven.	6706	170	78	20 April.	20 Oct.	11.6
31	Delft.	22032	686	428	29 April.	24 Nov.	19.4
32	Dirksland.	2157	24	18	6 Mei.	22 Sept.	8.3
33	Dordrecht.	24124	615	398	29 April.	29 Sept.	16.4
34	Dubbeldam.	3319	62	31	28 April.	13 Oct.	9.3
35	Everdingen.	1039	1	—	6 Mei.	12 Mei.	—
36	Geervliet.	1053	2	1	1 Julij.	14 Julij.	[illegible]
37	Giessendam.	2471	69	50	3 Junij.	11 Aug.	20.2
38	Giessen-Nieuwkerk.	711	2	2	19 Aug.	1 Sept.	2.8
39	Goedereede.	1129	1	—	17 Junij.	23 Junij.	—
40	Gorinchem.	9395	106	65	20 Mei.	22 Sept.	6.9
41	Gouda.	15514	265	154	6 Mei.	13 Oct.	9.9
42	Gouderak.	1499	25	14	24 Junij.	4 Aug.	9.2
43	Goudriaan.	465	1	1	17 Junij	23 Junij.	2.1
44	Goudswaard.	910	14	11	17 Junij.	11 Aug.	12.1
45	'sGravendeel.	3310	12	7	10 Junij.	13 Oct.	2.1
46	'sGravenhage.	87319	1692	1016	28 April.	10 Nov.	11.6
47	'sGravesande.	2915	19	8	1 Julij.	3 Nov.	2.7
48	Groot-Ammers.	1204	4	4	24 Junij.	4 Aug.	3.3
49	Haastrecht.	1462	33	25	10 Junij.	4 Aug.	17.
50	Hagestein.	890	1	1	15 Julij.	21 Julij.	1.1
51	Hardinxveld.	3761	36	31	17 Junij.	6 Oct.	8.2
52	Hazerswoude.	2891	79	54	10 Junij.	6 Oct.	18.6
53	Heenvliet.	1134	4	3	19 Aug	13 Oct.	2.6
54	Heerjansdam.	1417	6	2	10 Junij	4 Aug.	1.4

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
55	Heinenoord.	1402	14	7	6 Mei.	11 Aug.	4.
56	Hekendorp.	579	6	5	10 Junij.	11 Aug.	8.6
57	Hellevoetsluis.	3777	31	15	28 April.	15 Sept.	3.9
58	Helvoet (Nieuw-). . . .	1306	6	6	17 Junij.	14 Julij.	4.5
59	Hendrik-Ido-Ambacht. .	2431	53	39	10 Junij.	22 Sept.	16
60	Herkingen.	711	4	3	10 Junij.	25 Aug.	4.2
61	Heukelum.	1147	12	9	1 Julij.	11 Aug.	7.8
62	Hilligersberg.	2305	25	13	29 April.	22 Sept.	5.6
63	Hillegom.	2402	9	7	10 Junij.	14 Julij.	2.9
64	Hof van Delft.	1231	17	9	3 Junij.	13 Oct.	7.3
65	Hoog-Blokland.	617	1	1	8 Julij.	14 Julij.	1.6
66	Hoogvliet.	896	2	1	26 Aug.	1 Sept.	1.1
67	Katendrecht.	1190	5	3	29 April.	29 Sept.	2.5
68	Katwijk.	5449	452	188	21 April.	29 Sept.	34.4
69	Kethel en Spaland. . .	1510	5	4	20 Mei.	14 Julij.	2.6
70	Koudekerk.	1316	8	7	10 Junij.	29 Sept.	5.3
71	Kralingen.	6116	173	57	28 April.	20 Oct.	9.3
72	Krimpen a/d Lek. . . .	1587	6	3	27 Mei.	11 Aug.	1.8
73	Krimpen a/d IJssel. . .	1537	11	4	7 Julij.	13 Oct.	2.6
74	Langerak.	843	9	7	1 Julij.	6 Oct.	8.3
75	Leerbroek.	675	1	—	26 Aug.	1 Sept.	—
76	Leerdam	3014	5	5	10 Junij.	8 Sept.	1.6
77	Leimuiden.	1328	29	8	10 Junij.	28 Julij.	6.
78	Lekkerkerk.	2768	73	31	1 Julij.	18 Aug.	11.2
79	Lekkerland (Nieuw). . .	2168	52	32	17 Junij.	6 Oct.	14.7
80	Lexmond.	1474	2	1	5 Aug.	18 Aug.	—
81	Leiden.	38492	1340	892	29 April.	6 Oct.	23.1
82	Leiderdorp.	2007	80	59	20 Mei.	8 Sept.	29.3
83	Lier (de).	994	10	9	10 Junij.	20 Oct.	9.
84	Groote Lindt.	849	5	2	13 Mei.	7 Julij.	2.3
85	Lisse.	1907	5	2	8 Julij.	28 Julij.	1.
86	Loosduinen.	2345	12	7	3 Junij.	22 Sept.	2.9
87	Maasdam.	1464	2	2	15 Julij.	25 Aug.	1.3
88	Maasland.	2260	12	11	10 Junij.	18 Aug.	4.8
89	Maassluis.	3564	42	24	3 Junij.	22 Sept.	6.7
90	Mathenesse.	1597	26	24	20 Mei.	11 Aug.	15.
91	Meerkerk.	1338	1	1	26 Aug.	1 Sept.	—
92	Middelharnis.	3186	165	93	24 Junij.	15 Sept.	29.1
93	Moercapelle.	613	10	6	12 Aug.	15 Sept.	9.7
94	Molenaarsgraaf.	427	8	4	22 Julij.	25 Aug.	9.3
95	Monster.	3576	30	13	8 Julij.	17 Nov.	3.6
96	Moordrecht	2158	28	20	10 Junij.	8 Sept.	9.2
97	Mijnsheerenland. . . .	1268	1	—	29 Julij.	4 Aug.	—
98	Naaldwijk.	4009	57	39	17 Junij.	8 Dec.	9.7
99	Nieuwenhoorn.	1317	1	1	8 Julij.	14 Julij.	—
100	Nieuwerkerk a/d IJssel. .	2038	6	3	10 Junij.	25 Aug.	1.4
101	Nieuwkoop.	2405	63	48	3 Junij.	11 Aug.	19.9
102	Nieuwland.	495	2	—	3 Junij.	9 Junij.	—
103	Nieuwpoort.	615	4	2	1 Julij.	14 Julij.	3.2
104	Nieuwveen.	1126	26	15	24 Junij.	4 Aug.	13.3
105	Noordwijk.	3283	6	4	10 Junij.	21 Julij.	1.2
106	Noordwijkerhout.	1356	1	1	27 Mei.	2 Junij.	—
07	Nootdorp.	683	6	5	3 Junij.	15 Sept.	7.3
08	Numansdorp.	2552	31	20	24 Junij.	1 Sept.	7.8
09	Oegstgeest.	2316	31	20	3 Junij.	28 Julij.	8.5
10	Ooltgensplaat.	2357	102	46	27 Mei.	8 Sept.	19.5
11	Ottoland.	477	1	1	19 Aug.	25 Aug.	2.
12	Oudenhoorn	761	1	1	9 Sept.	15 Sept.	1.3
13	Ouderkerk a/d IJssel. . .	2295	29	15	1 Julij.	6 Oct.	6.5
14	Oudewater.	2263	65	40	10 Junij.	4 Aug.	17.6
15	Oudshoorn.	2101	15	11	10 Junij.	29 Sept.	5.2

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
116	Overschie.	3089	52	28	6 Mei.	13 Oct.	9.
117	Papekop..	281	2	2	22 Julij.	4 Aug.	7.1
118	Papendrecht.	2155	50	28	28 April.	15 Sept.	12.
119	Pernis.	1893	8	7	1 Julij.	11 Aug.	3.6
120	Peursum..	358	3	2	1 Julij.	18 Aug.	5.5
121	Piershil.	750	30	15	5 Aug.	22 Sept.	20.
122	Poortugaal.	1043	3	1	24 Junij.	28 Julij.	—
123	Puttershoek..	1808	3	2	6 Mei.	14 Julij.	1.1
124	Pijnacker.	1715	1	1	22 Julij.	23 Julij.	—
125	Rhoon.	1419	8	4	24 Junij.	28 Julij.	2.1
126	Rhijnsburg.	1960	299	139	17 Junij.	11 Aug.	70.9
127	Ridderkerk.	5709	56	28	29 April.	6 Oct.	4.9
128	Rietveld..	460	14	9	17 Junij.	1 Sept.	19.5
129	Rockanje.	1475	4	4	1 Julij.	14 Julij.	2.7
130	Rotterdam.	115354	1985	1242	8 April.	17 Nov.	10.7
131	Rozenburg.	1301	6	6	1 Julij.	15 Sept.	4.6
132	Rijswijk..	2778	21	17	20 Mei.	13 Oct.	6.1
133	Schelluinen..	328	2	2	8 Junij.	30 Junij.	6.
134	Schiebroek.	376	11	6	10 Junij.	28 Julij.	15.9
135	Schiedam.	16820	376	247	29 April.	10 Nov.	14.6
136	Schipluiden..	953	33	9	24 Junij.	13 Oct	9.4
137	Schoonhoven.	3477	96	48	17 Junij.	20 Oct.	13.8
138	Sliedrecht.	6909	135	59	17 Junij.	22 Sept.	8.5
139	Sommelsdijk.	2484	82	54	1 Julij.	6 Oct.	21.7
140	Stad aan 't Haringvliet. .	1093	93	46	3 Junij.	1 Sept.	42.
141	Stompwijk..	2626	122	72	6 Mei.	22 Sept.	27.4
142	Streefkerk.	1634	30	16	15 Julij.	8 Sept.	9.7
143	Strijen.	3684	22	14	3 Junij.	6 Oct.	3.8
144	Tonge (Nieuwe). . . .	1362	2	1	24 Junij.	7 Julij.	—
145	Tonge (Oude).	2451	4	—	1 Julij.	28 Julij.	—
146	Valkenburg..	471	20	11	10 Junij.	25 Aug.	23.2
147	Veur..	983	10	9	27 Mei.	21 Julij.	9.1
148	Vianen.	3169	29	17	1 Julij.	15 Sept.	5.3
149	Vlaardingen.	8324	117	72	29 April.	6 Oct.	8.6
150	Vlaardinger-Ambacht.. .	868	1	1	17 Junij.	23 Junij.	1.1
151	Vlist..	403	2	2	1 Julij.	21 Julij.	4.9
152	Voorburg.	2514	18	12	6 Mei.	15 Sept.	4.7
153	Voorhout.	1037	3	1	5 Aug.	18 Aug.	—
154	Voorschoten.	2100	7	7	3 Junij.	18 Aug.	3.3
155	Vrijenban.	1463	33	22	3 Junij.	30 Junij.	15.1
156	Waarder..	636	1	1	24 Junij.	30 Junij.	1.5
157	Waddinxveen (Noord-). .	1500	60	40	3 Junij.	8 Sept.	26.6
158	Waddinxveen (Zuid-).. .	782	25	15	27 Mei.	4 Aug.	19.1
159	Warmond.	1235	5	3	1 Julij.	28 Julij.	2.4
160	Wassenaar.	3186	9	9	3 Junij.	20 Oct.	2.8
161	Wateringen..	1591	81	38	17 Junij.	1 Sept.	2.3
162	Woerden.	4180	177	95	29 April.	22 Sept.	22.7
163	Woubrugge..	1864	32	15	3 Junij	22 Sept.	8.
164	IJsselmonde.	2823	33	20	24 Junij.	6 Oct.	7.
165	Zegwaard.	1433	104	61	6 Mei.	11 Aug.	42.5
166	Zevenhoven..	955	37	20	10 Junij.	18 Aug.	20.9
167	Zevenhuizen.	1870	6	2	27 Mei.	6 Oct.	1.
168	Zoetermeer..	1055	59	39	3 Junij.	21 Julij.	36.9
169	Zoeterwoude.	2874	54	37	20 Mei.	15 Sept.	12.8
170	Zuidland.	1687	4	3	24 Junij.	4 Aug.	1.1
171	Zwammerdam.	1352	21	16	3 Junij.	20 Oct.	11.8
172	Zwartewaal..	960	6	4	24 Junij.	25 Aug	4.1
173	Zwijndrecht..	2805	103	57	29 April.	8 Sept.	20.3
	Totaal. . . .	648918	12867	7689	—	—	11.84

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 11.40.— In de aangetaste plaatsen 11.84

NOORD-HOLLAND, 133 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 566,474.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Aalsmeer	2976	32	29	3 Junij.	18 Aug.	9.7
2	Akersloot	1239	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
3	Alkmaar	11556	211	124	10 Junij.	15 Sept.	10.7
4	Amsterdam	262691	1232	1151	27 Mei.	27 Oct.	4.3
5	Assendelft	3142	77	44	8 Julij.	27 Oct.	14.
6	Barsingerhorn	2321	42	23	1 Julij.	11 Aug.	9.9
7	Beemster	3699	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
8	Bergen	1196	2	1	23 Sept.	29 Sept.	—
9	Beverwijk	2989	39	25	1 Julij.	8 Sept.	8.3
10	Bloemendaal	3309	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
11	Broek in Waterland	1525	1	1	29 Julij.	4 Aug.	—
12	Broek op Langedijk	960	5	4	2 Sept.	29 Sept.	4.1
13	Buiksloot	1023	38	24	17 Junij.	28 Julij.	23.4
14	Castricum	1236	2	1	8 Julij.	14 Julij.	—
15	Diemen	920	2	2	17 Junij.	4 Aug.	2.1
16	Edam	5334	47	41	1 Julij.	6 Oct.	7.6
17	Egmond-Binnen	1249	3	2	2 Dec.	15 Dec.	1.6
18	Egmond aan Zee	1740	59	38	26 Aug.	15 Dec.	21.8
19	Enkhuizen	5571	22	22	10 Junij.	15 Sept.	3.9
20	Graft	1698	20	19	17 Junij.	6 Oct.	11.1
21	'sGraveland	1263	7	2	8 Julij.	28 Julij.	1.5
22	Haarlem	29580	338	216	3 Junij.	13 Oct.	7.
23	Haarlemmerliede en Spaarnwoude	1379	38	16	6 Mei.	29 Sept.	11.6
24	Haarlemmermeer	10013	124	105	13 Mei.	22 Sept.	10.4
25	Heemstede	2881	2	2	3 Junij.	7 Julij.	—
26	Heilo	941	5	4	1 Julij.	4 Aug.	4.2
27	Helder	17296	45	33	1 Julij.	27 Oct.	1.9
28	Hilversum	6235	15	7	22 Julij.	18 Aug.	1.1
29	Hoogwoud	2057	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
30	Hoorn	9493	1	—	22 Julij.	28 Julij.	—
31	Huizen	2947	5	3	17 Junij.	15 Aug.	1.
32	Ilpendam	1622	9	6	1 Julij.	25 Aug.	3.6
33	Jisp	684	1	1	1 Julij.	7 Julij.	1.4
34	Koog aan de Zaan	2348	21	15	15 Julij.	13 Oct.	6.3
35	Kortenhoef	754	7	2	15 Julij.	1 Sept.	2.6
36	Krommenie	2998	18	15	1 Julij.	3 Nov.	5.
37	Landsmeer	1315	3	2	8 Julij.	11 Aug.	1.5
38	Limmen	647	9	3	24 Junij.	11 Aug.	4.6
39	Maarten (St.)	1057	1	1	19 Aug.	25 Aug.	—
40	Marken	1029	39	22	29 Julij.	22 Sept.	21.3
41	Medemblik	2170	1	—	5 Aug.	11 Aug.	—
42	Monnikendam	2901	2	2	10 Junij.	23 Junij.	—
43	Muiden	1568	17	5	10 Junij.	21 Julij.	3.1
44	Nederhorst den Berg	923	2	1	5 Aug.	20 Oct.	1.
45	Nieuwendam	1452	40	24	24 Junij.	28 Julij.	16.4
46	Nieuweramstel	7547	124	90	10 Junij.	15 Sept.	11.9
47	Oosthuizen	1060	51	21	1 Julij.	4 Aug.	19.7
48	Oostzaan	1794	1	—	17 Julij.	23 Julij.	—
49	Opmeer	462	6	6	1 Julij.	14 Julij.	12.9
50	Oudendijk	624	1	1	15 Julij.	21 Julij.	1.6
51	Ouderamstel	1821	78	39	17 Junij.	15 Sept.	21.4
52	Oudorp	529	5	3	1 Julij.	25 Aug.	5.6
53	Pancreas (St.)	405	1	—	15 Julij.	21 Julij.	—
54	Purmerend	4628	45	24	17 Junij.	15 Sept.	5.1
55	Oudkarspel	934	6	3	30 Sept.	13 Oct.	3.2
56	Ransdorp	1216	25	10	20 Mei.	11 Aug.	8.2

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
57	Rijp.	2067	36	26	1 Julij.	13 Oct.	12.5
58	Schermerhorn.	1238	30	13	22 Julij.	8 Sept.	10.5
59	Sloten.	2910	20	14	10 Junij.	8 Sept.	4.7
60	Spaarndam.	466	22	16	24 Junij.	11 Aug.	34.3
61	Spanbroek.	1254	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
62	Sybekarspel.	1212	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
63	Uitgeest.	1961	35	35	3 Junij.	1 Sept.	17.8
64	Uithoorn.	1537	27	25	10 Junij.	18 Aug.	16.2
65	Urk.	1538	34	15	24 Junij.	28 Julij.	9.7
66	Velzen.	2905	63	33	3 Junij.	8 Sept.	11.3
67	Vlieland.	670	1	1	15 Julij.	21 Julij.	1.4
68	Warder.	371	8	4	1 Julij.	4 Aug.	10.7
69	Warmenhuizen.	1100	25	9	12 Aug.	20 Oct.	8.1
70	Watergraafsmeer. . . .	785	5	5	22 Julij.	8 Sept.	6.3
71	Weesp.	3031	63	29	10 Junij.	11 Aug.	9.5
72	Weesperkarspel	1500	10	3	17 Junij.	21 Julij.	2.
73	Westzaan.	2616	4	3	29 Julij.	15 Sept.	1.1
74	Winkel.	1561	17	6	15 Julij.	15 Sept.	3.8
75	Wormer.	1509	8	7	19 Aug.	15 Sept.	4.5
76	Wormerveer.	3501	80	48	1 Julij.	13 Oct.	13.7
77	Wijk aan Zee en Duin. .	1007	24	10	8 Julij.	20 Oct.	9.9
78	Zaandam	12320	95	58	22 Julij.	27 Oct.	4.7
79	Zaandijk.	2366	23	16	29 Julij.	13 Oct.	6.7
80	Zijpe.	6252	29	21	10 Junij.	1 Sept.	3.3
	Totaal. . . .	498624	3592	2638	—	—	5.29

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 4.66. — In de aangetaste plaatsen 5.29.

GELDERLAND, 116 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 427,752.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Ammerzoden.	2066	35	22	10 Junij.	11 Aug.	10.6
2	Arnhem.	29609	615	424	8 Junij.	27 Oct.	14.3
3	Beesd.	2327	24	11	12 Julij.	6 Oct.	4.7
4	Bemmel.	4704	2	1	1 Julij.	14 Julij.	—
5	Bergh.	5139	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
6	Beusichem.	1780	23	7	27 Mei.	21 Julij.	3.9
7	Borculo.	4096	5	5	16 Sept.	6 Oct.	1.2
8	Brakel.	1149	6	5	29 April.	28 Julij.	4.3
9	Brummen.	6289	6	2	1 Julij.	14 Julij.	—
10	Buren.	1889	80	46	1 Julij.	6 Oct.	24.3
11	Buurmalsen.	1641	23	18	1 Julij.	4 Aug.	10.9
12	Culenborg.	6202	221	137	10 Junij.	13 Oct.	22.
13	Deil.	2121	2	1	22 Julij.	6 Oct	—
14	Doesburg.	4102	3	2	12 Aug.	15 Sept.	—
15	Driel.	3307	31	21	10 Junij.	20 Oct.	6.3
16	Druten.	4324	38	22	8 Julij.	3 Nov.	5.
17	Duiven.	2742	1	1	22 Julij.	28 Julij.	—

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
18	Echteld.	1994	1	—	26 Aug.	1 Sept.	—
19	Elburg.	2403	63	46	15 Julij.	15 Sept.	19.1
20	Elst.	4834	13	10	24 Junij.	15 Sept.	2.
21	Epe.	7582	2	1	29 Julij.	4 Aug.	—
22	Ermelo.	5225	4	2	24 Junij.	14 Julij.	—
23	Ewijk.	2028	2	—	1 Julij.	14 Julij.	—
24	Gameren	1542	6	4	9 Sept.	6 Oct	2.5
25	Geldermalsen.	2286	62	34	10 Junij.	25 Aug.	14.8
26	Gent.	2329	7	4	12 Aug.	22 Sept.	1.7
27	Haaften.	2128	16	11	24 Junij.	6 Oct.	5.2
28	Harderwijk.	6533	25	17	29 Julij.	1 Sept.	2.6
29	Hattem.	2804	31	20	15 Julij.	20 Oct.	7.1
30	Hedel.	1462	34	24	24 Junij.	15 Sept.	16.4
31	Heerde.	5304	15	13	1 Julij.	27 Oct.	2.4
32	Heerewaarden.	892	5	4	12 Aug.	8 Sept.	4.4
33	Hengelo.	3460	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
34	Herwen en Aerdt. . . .	2889	5	2	12 Aug.	6 Oct.	—
35	Herwijnen.	1914	36	12	17 Junij.	8 Sept.	6.2
36	Heteren.	2904	1	—	30 Sept.	6 Oct.	—
37	Huissen.	3496	5	4	1 Julij	29 Sept.	1.1
38	Hurwenen.	605	11	6	17 Junij.	18 Aug.	9.9
39	Maurik.	3471	13	10	3 Junij.	8 Sept.	2.8
40	Millingen.	1894	9	6	6 Julij.	1 Sept.	3.1
41	Nederhemert.	609	9	4	15 Julij.	1 Sept.	6.5
42	Neede.	2934	2	1	7 Sept.	6 Oct.	—
43	Nijkerk.	7625	33	19	3 Junij.	15 Sept.	2.4
44	Nijmegen.	22508	108	67	29 April.	15 Sept.	2.9
45	Oldebroek.	4663	3	2	19 Junij.	25 Aug.	—
46	Ophemert.	1178	2	2	10 Junij.	16 Junij.	1.6
47	Pannerden.	971	2	2	23 Sept.	20 Oct.	2.
48	Poederoijen.	991	14	7	15 Julij	20 Oct.	7.
49	Putten.	4295	1	1	15 Julij	21 Julij.	—
50	Renkum.	4279	1	1	16 Sept.	22 Sept.	—
51	Rheden.	9180	31	17	8 Julij.	20 Oct.	1.8
52	Rossum.	1261	2	2	17 Junij.	18 Aug.	1.5
53	Tiel.	7949	138	87	24 Junij.	37 Oct.	10.8
54	Ubbergen.	3241	3	3	17 Junij.	15 Sept.	—
55	Valburg.	4505	3	3	23 Sept.	29 Sept.	—
56	Varik.	1031	3	1	10 Junij.	4 Aug.	—
57	Voorst.	8928	12	8	15 Julij.	8 Sept.	—
58	Vuren.	1424	8	3	8 Julij.	6 Oct.	2.1
59	Waardenburg.	1162	6	4	19 Junij.	24 Nov.	3.4
60	Wadenoijen.	1410	3	1	5 Aug.	18 Aug.	—
61	Wageningen.	5680	5	5	29 Julij.	13 Oct.	—
62	Wamel.	4648	14	8	10 Junij.	20 Oct.	1.7
63	Warnsveld.	2483	1	1	24 Junij.	30 Junij.	—
64	Westervoort.	1294	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
65	Wisch.	6010	2	2	10 Junij.	16 Junij.	—
66	Wijchen.	3158	1	1	7 Oct.	13 Oct.	—
67	Yzendoorn.	521	2	—	16 Sept.	22 Sept.	—
68	Zaltbommel.	3730	197	106	10 Junij.	17 Nov.	28.4
69	Zoelen.	2219	5	2	17 Junij.	23 Junij.	—
70	Zuilichem.	705	10	7	1 Julij.	29 Sept.	9.9
71	Zutphen.	15304	152	97	10 Junij.	3 Nov.	6.3
	Totaal. . . .	289362	2258	1422	—	—	4.91

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 3.32. — In de aangetaste plaatsen 4.91.

NOORD-BRABANT, 185 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 423,421.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Alem c. a.	1184	2	1	10 Junij.	16 Junij.	—
2	Almkerk.	1551	5	5	26 Aug.	29 Sept.	3.2
3	Alphen en Riel.	1737	1	—	26 Aug.	1 Sept.	—
4	Andel.	789	4	2	15 Julij.	11 Aug.	2.5
5	Beek en Donk..	1364	1	1	26 Aug.	1 Sept.	—
6	Bergen op Zoom.	9256	41	31	3 Junij.	6 Oct.	3.3
7	Besoijen..	1076	18	10	12 Aug.	13 Oct.	9.2
8	Bokhoven.	271	1	1	15 Julij.	21 Julij.	3.6
9	Breda.	15225	188	128	15 Julij.	6 Oct.	8.4
10	Capelle.	2086	3	3	22 Julij.	18 Aug.	1.4
11	Deurne c. a..	4128	1	—	7 Oct.	13 Oct.	—
12	Dinteloord.	2487	2	1	15 Julij.	13 Oct.	—
13	Eindhoven.	3248	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
14	Emmikhoven.	1235	11	8	1 Julij.	22 Sept.	6.4
15	Empel c. a..	601	8	5	15 Julij.	22 Sept.	8.3
16	Engelen..	478	16	10	29 Julij.	20 Oct.	20.9
17	Etten en Leur..	5684	7	3	26 Aug.	17 Nov.	—
18	Geertruidenberg.	1846	2	—	10 Junij.	1 Sept.	—
19	Ginneken.	3894	1	1	2 Sept.	8 Sept.	—
20	Grave..	2897	1	1	26 Aug.	1 Sept.	—
21	's Gravemoer.	951	1	1	1 Julij.	7 Julij.	1.
22	Halsteren.	2394	22	13	27 Mei.	25 Aug.	5.4
23	Hedikhuizen.	1050	2	1	29 Julij.	4 Aug.	—
24	Helmond.	6660	235	169	1 Julij.	27 Oct.	25.3
25	's Hertogenbosch.	24222	545	296	29 April.	27 Oct.	12.2
26	Heusden..	2225	24	17	24 Junij.	20 Oct.	7.
27	Hooge Zwaluwe.	3907	65	31	10 Junij.	13 Oct.	7.9
28	Klundert.	3027	54	27	6 Mei.	18 Aug.	8.9
29	Liempde..	1330	1	1	24 Junij.	30 Junij.	—
30	Made c. a.	2521	28	12	3 Junij.	3 Nov.	4.7
31	Megen c. a..	1737	3	1	15 Julij.	28 Julij.	—
32	St. Michielsgestel..	3287	6	5	8 Julij.	14 Julij.	1.5
33	Mierloo.	2337	2	1	9 Sept.	22 Sept.	—
34	Nieuw Vosmeer.	1114	3	1	1 Julij.	7 Julij.	—
35	Nistelrode.	2201	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
36	Oisterwijk.	2228	1	—	29 Julij.	4 Aug.	—
37	Oosterhout..	9007	26	17	10 Junij.	20 Oct.	1.8
38	Ossendrecht..	1758	10	9	15 Julij.	18 Aug.	5.1
39	Oudenbosch..	3516	22	10	12 Aug.	6 Oct.	2.8
40	Oud Gastel..	3352	1	—	27 Mei.	2 Junij.	—
41	Princenhage.	5902	3	1	19 Aug.	8 Sept.	—
42	Raamsdonk..	3664	24	13	6 Mei.	15 Sept.	3.5
43	Ravenstein.	924	2	1	19 Aug.	25 Aug.	1.
44	Roosendaal.	7399	153	89	6 Mei.	22 Sept.	12.
45	Rosmalen.	2231	6	3	24 Junij.	14 Julij.	1.3
46	Rijswijk..	469	3	2	17 Junij.	4 Aug.	4.2
47	Schayk.	1537	3	3	8 Julij.	18 Aug.	1.9
48	Schijndel.	4819	1	—	29 April.	5 Mei.	—
49	Sprang.	1669	1	1	9 Sept.	15 Sept.	—
50	Stiphout..	669	1	1	7 Oct.	13 Oct.	1.4
51	Terheyden.	2813	21	7	17 Junij.	29 Sept.	2.4
52	Tilburg.	17671	76	42	24 Junij.	10 Nov.	2.3
53	Veen..	865	5	4	29 Julij.	20 Oct.	4.6
54	Veghel.	4799	1	1	21 Oct.	27 Oct.	—
55	Vlijmen..	2968	17	8	1 Julij.	20 Oct.	2.6
56	Vught.	2859	17	6	24 Junij.	6 Oct.	2.
57	Waalwijk.	3298	48	34	29 Julij.	13 Oct.	10.3
58	Waspik..	2599	2	1	12 Aug.	18 Aug.	—

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
59	Werkendam	1780	83	46	10 Junij.	22 Sept.	25.7
60	Werken en Sleeuwijk	1956	40	25	17 Junij.	22 Sept.	12.7
61	Woudrichem	1614	25	12	10 Junij.	11 Aug.	7.4
62	Wijk	1776	13	8	9 Aug.	29 Sept.	4.5
63	Zevenbergen	5728	70	36	29 April.	17 Nov.	6.2
64	Loon op Zand	5665	1	—	30 Sept.	6 Oct.	—
	Totaal	225535	1982	1169	—	—	5.18

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 2.76. — In de aangetaste plaatsen 5.18.

FRIESLAND, 43 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 288,949.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Achtkarspelen	8931	9	6	1 Julij.	11 Aug.	—
2	Aengwirden	3326	19	13	15 Julij.	1 Dec.	3.9
3	Baarderadeel	5363	1	—	1 Julij.	8 Julij.	—
4	Barradeel	6719	25	14	1 Julij.	8 Sept.	2.
5	Dokkum	4512	83	50	24 Junij.	1 Sept.	11.
6	Doniawerstal	3370	5	2	24 Junij.	24 Nov.	—
7	Ferwederadeel	8369	1	1	19 Aug.	25 Aug.	—
8	Franeker	6282	1	1	15 Julij.	31 Julij.	—
9	Franekeradeel	4629	16	12	1 Julij.	4 Aug.	2.5
10	Gaasterland	4268	2	1	22 Julij.	18 Aug.	—
11	Harlingen	10552	69	38	17 Junij.	20 Oct.	3.6
12	Haskerland	6309	16	12	24 Junij.	10 Nov.	1.9
13	Hindeloopen	1067	54	32	15 Julij.	15 Sept.	2.9
14	Idaarderadeel	4978	10	9	17 Junij.	8 Sept.	1.8
15	Kollumerland en Nieuw-Kruisland	6598	9	4	1 Julij.	4 Aug.	—
16	Leeuwarden	25059	110	63	24 Junij.	6 Oct.	2.5
17	Leeuwarderadeel	7534	6	5	1 Julij.	27 Oct.	—
18	Lemsterland	5031	89	49	20 Mei.	13 Oct.	9.7
19	Menaldumadeel	9199	3	3	1 Julij.	21 Julij.	—
20	Oostdongeradeel	7661	25	18	8 Julij.	1 Sept.	2.3
21	Ooststellingwerf	9133	4	2	17 Junij.	28 Julij.	—
22	Opsterland	12107	9	8	15 Julij.	29 Sept.	—
23	Rauwerderhem	2607	2	1	9 Sept.	15 Sept.	—
24	Schoterland	11144	56	37	3 Junij.	1 Dec.	3.3
25	Sneek	9128	16	13	1 Julij.	1 Sept.	1.4
26	Stavoren	642	2	1	10 Junij.	7 Julij.	1.5
27	Tietjerksteradeel	11172	9	8	15 Julij.	15 Sept.	—
28	Utingeradeel	4598	9	6	8 Julij.	8 Sept.	1.3
29	Westdongeradeel	7351	4	3	24 Junij.	18 Aug.	—
30	Weststellingwerf	12657	12	10	1 Julij.	3 Nov.	—
31	Wonseradeel	11395	7	4	24 Junij.	15 Sept.	—
32	Workum	3655	32	21	24 Junij.	11 Aug.	5.7
33	Wijmbritseradeel	9906	14	10	8 Julij.	20 Oct.	1.
	Totaal	245252	729	457	—	—	1.86

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 1.58. — In de aangetaste plaatsen 1.86.

OVERIJSSEL, 61 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 250,358.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Almelo (Stad)	3916	1	—	9 Sept.	15 Sept.	—
2	Almelo (Ambt)	4560	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
3	Avereest	6359	136	75	24 Junij.	22 Sept.	11.7
4	Blokzijl	1780	16	10	24 Junij.	13 Oct.	5.7
5	Dalfsen	5401	5	5	1 Julij.	21 Julij.	—
6	Delden (Ambt)	3061	1	—	5 Aug.	11 Aug.	—
7	Deventer	17726	162	100	10 Junij.	27 Oct.	5.6
8	Diepenveen	3822	1	1	26 Aug	1 Sept.	—
9	Genemuiden	2216	61	29	10 Junij.	18 Aug.	13.
10	Giethoorn	1696	63	22	24 Junij.	11 Aug.	12.9
11	Goor	2204	3	3	26 Aug.	8 Sept.	1.4
12	Grafhorst	513	9	3	24 Junij.	22 Sept.	5.8
13	Gramsbergen	2122	1	—	15 Julij.	21 Julij.	—
14	Ham (den)	3528	19	7	1 Julij.	25 Aug.	1.9
15	Hardenberg (Stad)	1193	9	3	1 Julij.	18 Aug.	2.5
16	Hardenberg (Ambt)	7072	60	29	24 Junij.	8 Sept.	4.
17	Hasselt	2477	23	16	22 Julij.	8 Sept.	6.4
18	Heino	1924	1	1	11 Nov.	17 Nov.	—
19	Hellendoorn	5031	2	1	8 Julij.	21 Julij.	—
20	Kampen	15489	512	308	17 Junij.	22 Sept.	19.8
21	Kamperveen	616	2	1	29 Julij.	1 Sept.	1.6
22	Kuinre	968	1	—	22 Julij.	28 Julij.	—
23	Nieuwleusen	2086	4	1	8 Julij.	1 Sept.	—
24	Oldemarkt	2604	15	10	10 Junij.	20 Oct.	3.8
25	Ommen (Stad)	3517	2	2	8 Julij.	15 Julij.	—
26	Ommen (Ambt)	3147	21	13	24 Junij.	25 Aug.	4.1
27	Raalte	5532	3	3	1 Julij.	21 Julij.	—
28	Staphorst	4843	15	8	15 Julij.	13 Oct.	1.6
29	Steenwijk	4184	6	—	8 Julij.	11 Aug.	—
30	Steenwijkerwold	5659	13	8	24 Junij.	6 Oct.	1.4
31	Vollenhove (Stad)	1554	51	32	1 Julij.	22 Sept.	20.5
32	Vollenhove (Ambt)	2004	20	15	17 Junij.	13 Oct.	7.4
33	Vriesenveen	3453	4	—	22 Julij.	28 Julij.	—
34	Wanneperveen	1409	11	7	1 Julij.	25 Aug.	4.9
35	Wijhe	4133	1	1	29 Julij.	4 Aug.	—
36	Ysselmuiden	1767	18	10	8 Julij.	13 Oct.	5.6
37	Zwartsluis	4206	102	75	10 Junij.	20 Oct.	17.5
38	Zwolle	20448	344	204	17 Junij.	3 Nov.	9.9
39	Zwollerkerspel	5268	5	3	22 Julij.	4 Aug.	—
	Totaal.	169488	1724	1007	—	—	5.94

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 4.02. — In de aangetaste plaatsen 5.94.

UTRECHT, 72 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 172,787.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Abcoude-Baambrugge	1381	48	23	3 Junij.	4 Aug.	16.6
2	Abcoude-Proostdij	1412	103	51	3 Junij.	28 Julij.	36.1
3	Achttienhoven	462	1	—	10 Junij.	16 Junij.	—
4	Amerongen	2274	3	2	1 Julij.	18 Aug.	—
5	Amersfoort	13248	297	186	3 Junij.	29 Sept.	14.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
6	Baarn.	2308	3	3	22 Julij.	4 Aug.	1.4
7	Benschop.	1527	2	2	22 Julij.	28 Julij.	1.3
8	Bilt (de)..	1951	7	6	10 Junij.	29 Sept.	3.
9	Breukelen Nijenrode. . .	1840	44	23	17 Junij.	1 Sept.	12.5
10	Breukelen St. Pieters. .	765	8	3	3 Junij.	15 Sept.	3.9
11	Bunnik.	1093	22	10	22 Julij.	15 Sept.	9.1
12	Cothen.	724	11	5	24 Junij.	14 Julij.	6.9
13	Driebergen.	2027	9	8	1 Julij.	25 Aug.	3.9
14	Haarzuilens..	379	1	—	10 Junij.	16 Junij.	—
15	Hoenkoop.	371	5	5	24 Junij.	21 Julij.	13.4
16	Hoogland.	2422	1	1	5 Aug.	11 Aug.	—
17	Houten.	1612	2	—	8 Julij.	28 Julij.	—
18	Jaarsveld.	1346	6	5	24 Junij.	13 Oct.	3.7
19	Jutphaas..	2248	119	59	27 Mei.	13 Oct.	26.2
20	Kamerik..	1513	11	8	10 Junij.	21 Julij.	5.2
21	Kockengen.	751	71	30	3 Junij.	28 Julij.	39.9
22	Laag-Nieuwkoop. . . .	377	16	9	10 Junij.	28 Julij.	23.8
23	Langbroek.	1114	40	21	17 Junij.	13 Oct.	19.7
24	Leersum..	1319	2	2	24 Junij.	30 Junij.	1.5
25	Leusden.	1588	1	—	12 Aug.	18 Aug.	—
26	Linschoten.	1240	5	2	10 Junij.	25 Aug.	1 6
27	Loenen.	1277	11	7	24 Junij.	13 Oct.	5.4
28	Loosdrecht.	2823	56	31	27 Mei.	6 Oct.	10.9
29	Lopik..	1410	4	2	24 Junij.	4 Aug.	1.4
30	Maarn.	660	1	1	22 Julij.	28 Julij.	1.5
31	Maarssen.	1663	24	9	3 Junij.	18 Aug.	5.4
32	Maarsseveen.	1258	17	8	24 Junij.	3 Nov.	6.3
33	Maartensdijk.	1883	6	6	17 Junij.	7 Julij.	3.1
34	Montfoort.	1792	135	85	10 Junij.	11 Aug.	47.4
35	Mijdrecht.	2944	136	98	10 Junij.	18 Aug.	33.2
36	Oudenrijn.	555	8	3	24 Junij.	21 Julij.	5.4
37	Polsbroek.	764	3	1	10 Junij.	7 Julij.	1.3
38	Rhenen.	4094	2	1	24 Junij.	30 Junij.	—
39	Ruwiel.	471	3	3	10 Junij.	7 Julij.	6.3
40	Schalkwijk.	1118	5	3	29 Julij.	1 Sept.	2.6
41	Snelrewaard..	448	6	5	17 Junij.	7 Julij.	20.
42	Tienhoven.	422	1	1	24 Junij.	30 Junij.	2.3
43	Tull en 't Waal. . . .	533	3	2	24 Junij.	22 Sept.	3.7
44	Utrecht.	58995	2342	1614	21 April.	27 Oct.	27.3
45	Veenendaal.	3314	2	1	19 Aug.	25 Aug.	—
46	Veldhuizen.	309	7	4	8 Julij.	28 Julij.	12.9
47	Vinkeveen en Waverveen.	2525	135	96	3 Junij.	22 Sept.	38.
48	Vleuten.	1245	7	2	10 Junij.	20 Oct.	1.5
49	Vreeland.	742	7	3	22 Julij.	20 Oct.	4.
50	Vreeswijk.	1379	45	26	3 Junij.	13 Oct.	18.8
51	Werkhoven	973	1	—	8 Julij.	14 Julij.	—
52	Westbroek.	812	2	1	15 Julij.	21 Julij.	1.2
53	Willeskop.	632	8	6	10 Junij.	4 Aug.	9.4
54	Wilnis.	1893	115	56	20 Mei.	15 Sept.	29.5
55	Woudenberg.	2096	1	1	10 Junij.	16 Junij.	—
56	Wijk bij Duurstede. . .	2959	85	40	3 Junij.	6 Oct.	13.5
57	Ysselstein.	3401	93	57	10 Junij.	15 Sept.	16.2
58	Zegveld.	788	1	1	17 Junij.	23 Junij.	1.2
59	Zeist.	5256	15	10	10 Junij.	25 Aug.	1.9
60	Zuylen.	826	24	14	10 Junij.	29 Sept.	16.9
	Totaal. . . .	159552	4149	2662	—	—	16.51

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 15.31. — In de aangetaste plaatsen 16.51.

GRONINGEN, 57 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 224,237.

Volgnummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Adorp.	1306	3	1	5 Aug.	13 Oct.	—
2	Aduard.	2270	4	4	16 Junij.	21 Julij.	1.7
3	Appingadam.	3645	15	12	8 Julij.	13 Oct.	3.2
4	Bedum.	3951	105	57	1 Julij.	13 Oct.	14.4
5	Beerta.	3711	3	2	1 Julij.	4 Aug.	—
6	Bellingewolde.	3702	4	4	29 Junij.	1 Sept.	—
7	Bierum.	3579	1	1	5 Aug.	11 Aug.	—
8	Delfzijl.	5306	9	6	22 Julij.	1 Sept.	1.1
9	Eenrum.	2687	1	1	8 Julij.	14 Julij.	—
10	Ezinge.	2044	10	6	8 Julij.	24 Nov.	2.9
11	Finsterwolde.	2179	10	9	29 Junij.	1 Sept.	4.1
12	Groningen.	37312	1753	1051	10 Junij.	15 Dec.	28.1
13	Grootegast.	4065	5	1	1 Julij.	18 Aug.	—
14	Grijpskerk.	3158	32	23	1 Julij.	11 Aug.	7.2
15	Haren.	3105	23	12	1 Julij.	8 Sept.	3.8
16	Hoogezand.	7781	62	37	24 Junij.	27 Oct.	4.7
17	Hoogkerk.	1312	4	2	16 Junij.	21 Julij.	1.5
18	Kloosterburen.	1761	1	1	29 Junij.	4 Aug.	—
19	Leek..	4863	12	7	15 Julij.	25 Aug.	1.4
20	Leens..	3541	38	25	8 Julij.	15 Sept.	7.
21	Marum.	3715	1	1	29 Julij.	4 Aug.	—
22	Meeden.	1468	1	—	8 Julij.	10 Julij.	—
23	Middelstum..	2131	5	4	1 Julij.	18 Aug.	1.8
24	Midwolde.	3691	2	2	1 Julij.	1 Sept.	—
25	Muntendam..	2527	41	14	16 Junij.	6 Oct.	5.5
26	Nieuwe Pekela..	4956	8	7	24 Junij.	11 Aug.	1.4
27	Nieuweschans.	1156	4	2	15 Julij.	4 Aug.	1.7
28	Noorddijk.	1250	4	4	8 Julij.	4 Aug.	3.2
29	Oldehove.	2680	8	7	8 Julij.	4 Aug.	2.6
30	Oldekerk..	1193	4	2	15 Julij.	28 Julij.	1.7
31	Onstwedde.	5651	31	18	16 Junij.	13 Oct.	3.1
32	Oude Pekela.	4659	1	1	1 Julij.	7 Julij.	—
33	Sappemeer.	3950	35	10	24 Junij.	25 Aug.	2.5
34	Scheemda.	4400	2	2	22 Julij.	28 Julij.	—
35	Slochteren.	7830	6	4	15 Julij.	29 Sept.	—
36	Ten Boer.	4003	3	1	15 Julij.	1 Sept.	—
37	Termunten.	2872	2	1	12 Aug.	25 Aug.	—
38	Uithuizen.	3393	5	3	5 Aug.	18 Aug.	—
39	Uithuizermeden.	3797	1	1	26 Aug.	1 Sept.	—
40	Ulrum.	2776	14	5	13 Mei.	28 Julij.	1.8
41	Usquert.	1840	25	19	15 Julij.	18 Aug.	10.3
42	Veendam.	9808	21	18	15 Julij.	20 Oct.	1.8
43	Warffum..	2158	13	9	1 Julij.	14 Julij.	4.1
44	Wedde.	5266	1	1	12 Aug.	18 Aug.	—
45	Wildervank..	7360	40	23	13 Mei.	17 Nov.	3.1
46	Winschoten..	5414	45	29	24 Junij.	8 Sept.	5.3
47	Winsum..	1997	101	53	1 Julij.	18 Aug.	26.5
48	't Zandt..	3058	2	2	8 Julij.	11 Aug.	—
49	Zuidbroek.	2082	17	9	24 Junij.	8 Sept.	4.3
50	Zuidhorn..	2530	3	3	24 Junij.	28 Julij.	1.1
	Totaal. . . .	207889	2541	1517	—	—	7.30

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 6.76. — In de aangetaste plaatsen 7.30.

LIMBURG, 125 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 222,579.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners
1	Beek.	2538	24	7	19 Aug.	29 Sept.	2.
2	Borgharen.	571	20	10	19 Aug.	22 Sept.	17.5
3	Born.	1520	29	20	29 Julij.	6 Oct.	13.1
4	Elsloo.	1176	2	2	22 Julij.	28 Julij.	1.7
5	Eygelshoven.	454	1	1	28 Oct.	3 Nov.	2.2
6	Eysden.	2067	1	—	2 Sept.	8 Sept.	—
7	Geleen.	2225	1	—	26 Aug.	1 Sept.	—
8	Gennep.	1391	1	—	1 Julij.	7 Julij.	—
9	Geul.	1000	1	1	26 Aug.	1 Sept.	1.
10	Grevenbicht.	1120	24	14	22 Julij.	15 Sept.	12.5
11	Gronsfeld.	1756	12	8	19 Aug.	8 Sept.	4.5
12	Heer.	1445	8	2	26 Aug.	22 Sept.	1.3
13	Itteren.	451	3	2	1 Julij.	18 Aug.	4.4
14	Kerkrade.	4980	6	3	16 Sept.	20 Oct.	—
15	Maasbracht.	1261	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
16	Maasbree.	4581	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
17	Maastricht.	28719	609	298	1 Julij.	1 Dec.	10.3
18	Margraten.	1073	3	—	22 Julij.	28 Julij.	—
19	Meerssen.	2583	12	3	12 Aug	15 Sept.	1.1
20	Mesch.	245	4	3	7 Oct.	13 Oct.	12.2
21	Mook en Middelaar. . .	1237	1	1	19 Aug.	25 Aug.	—
22	Nieuwenhagen.	1118	1	1	4 Nov.	10 Nov.	—
23	Obbicht en Papenhoven. .	719	20	8	22 Julij.	6 Oct.	11.1
24	Oud-Vroenhoven. . . .	1340	4	3	22 Julij.	29 Sept.	2.3
25	Roermond.	9008	5	2	26 Aug.	13 Oct.	—
26	Schinveld.	931	1	1	9 Sept.	15 Sept.	1.
27	Simpelveld.	1325	2	2	23 Sept.	13 Oct.	1.5
28	St. Geertruid.	973	1	1	14 Oct.	20 Oct.	1.
29	St. Pieter.	843	17	13	1 Julij.	22 Sept.	15.4
30	Sittard.	4813	25	12	2 Sept.	20 Oct.	2.4
31	Susteren.	1910	4	3	22 Julij.	10 Nov.	1.5
32	Ulestraten.	840	1	—	19 Aug.	25 Aug.	1.1
33	Vaals.	3693	2	2	16 Sept.	27 Oct.	—
34	Venlo.	8068	5	5	15 Julij.	28 Julij.	—
	Totaal. . . .	97974	854	430	—	—	4.38

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 1.93. — In de aangetaste plaatsen 4.38.

ZEELAND, 113 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 176,169.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie	Overleden op 1000 inwoners.
1	Breskens.	1565	2	1	1 Julij.	7 Julij.	—
2	Bruinisse.	1633	3	1	24 Junij.	14 Julij.	—
3	Clinge.	1939	2	1	30 Sept.	6 Oct.	—
4	Ellewoutsdijk.	860	1	1	23 Sept.	29 Sept.	1.1
5	Goes.	6031	12	4	15 Julij.	20 Oct.	—
6	Hengstdijk.	766	11	7	23 Sept.	20 Oct.	9.1
7	Hoek.	1501	24	13	29 Julij.	15 Sept.	8.6
8	Kats.	491	1	1	29 Julij.	4 Aug.	2.
9	Kruiningen.	1936	7	6	12 Aug.	10 Nov.	3.
10	Middelburg.	15876	1	2	29 Julij.	4 Aug.	—

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
11	Neuzen.	3541	32	21	22 Julij.	20 Oct.	5.9
12	Nieuwerkerk.	1156	5	5	19 Aug.	1 Sept.	4.3
13	Oud-Vossemeer.. . . .	1732	2	1	15 Julij.	15 Sept.	—
14	Philippine.	585	26	20	29 Julij.	22 Sept.	34.1
15	Rilland.	835	1	1	15 Julij.	21 Julij.	1.1
16	Sas van Gent.	1023	1	1	30 Sept.	6 Oct.	—
17	Scherpenisse.	1243	20	10	12 Aug.	29 Sept.	8.
18	St. Annaland.	2125	66	51	10 Junij.	24 Nov.	24.
19	St. Jansteen.	1776	2	2	12 Aug.	25 Aug.	1.1
20	St. Maartensdijk. . . .	2380	70	39	15 Julij.	6 Oct.	1.6
21	St. Philipsland.. . . .	1334	17	15	2 Sept.	3 Nov.	1.1
22	Stavenisse.	1396	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
23	Tholen.	2573	6	5	18 Mei	28 Julij.	1.9
24	Vlissingen.	11873	2	1	1 Julij.	28 Julij.	—
25	Wemeldinge.	1269	43	24	8 Julij.	22 Sept.	1.8
26	Westdorpe.	1414	11	3	30 Sept.	24 Nov.	2.1
27	Yzendijke.	2603	1	1	2 Sept.	8 Sept.	—
28	Zierikzee.	7844	1	1	15 Julij.	21 Julij.	—
29	Zonnemaire..	413	1	1	23 Sept.	29 Sept.	2.4
	Totaal. . . .	79713	372	139	—	—	2.99

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 1.35. — In de aangetaste plaatsen 2.99.

DRENTHE, 33 gemeenten. Getal inw. op 31 Dec. 1865, 104,014.

Volg-nummer.	GEMEENTEN.	Bevolking 31 Dec. 1865.	Door cholera aangetast.	Aan cholera overleden.	Begin der epidemie.	Einde der epidemie.	Overleden op 1000 inwoners.
1	Anlo.	2977	2	1	1 Julij.	20 Oct.	—
2	Assen.	6233	7	7	15 Julij.	25 Aug.	1.1
3	Beilen.	3701	6	5	16 Junij.	8 Sept.	1.3
4	Borger.	4947	3	3	15 Julij.	25 Aug.	—
5	Dalen..	3840	1	1	22 Julij.	28 Julij.	—
6	Dwingelo.	1701	1	—	15 Julij.	21 Julij.	—
7	Emmen.	5038	1	1	24 Junij.	30 Junij.	—
8	Gasselte.	2012	6	3	24 Junij.	20 Oct.	1.4
9	Gieten.	2138	2	2	19 Aug.	1 Sept.	—
10	Havelte.	2495	1	1	29 Julij.	4 Aug.	—
11	Hoogeveen.	10645	135	74	10 Junij.	25 Aug.	6.9
12	Meppel.	7554	350	217	17 Junij.	22 Sept.	28.7
13	Norg..	5489	2	—	22 Julij.	11 Aug.	—
14	Nyeveen..	1169	2	1	24 Junij.	21 Julij.	—
15	Odoorn.	3561	7	3	16 Junij.	28 Julij.	—
16	Peize..	1326	1	1	8 Julij.	14 Julij.	—
17	Roden.	2234	3	2	22 Julij.	25 Aug.	—
18	Ruinerwold.	1946	6	3	24 Junij.	28 Julij.	1.5
19	Sleen..	2585	3	2	24 Junij.	11 Aug.	—
20	Smilde.	5840	46	20	16 Junij.	22 Sept.	3.4
21	Vries..	2512	4	4	8 Julij.	28 Julij.	1.5
22	Westerbork.	2067	2	1	15 Julij.	21 Julij.	—
23	De Wijk..	2178	5	2	24 Junij.	14 Julij.	—
24	Zuidwolde.	3245	7	7	1 Julij.	18 Aug.	2.
	Totaal. . . .	87433	603	361	—	—	4.15

Op 1000 inw. in de Prov. aan cholera overl. 3.47. — In de aangetaste plaatsen 4.15.

De numerieke opgaven zijn aan de wekelijksche tabellen van onze *Staats-Courant* ontleend. Als de datum van het begin der epidemie in de verschillende gemeenten is de eerste dag der week, waarin de gemeente voor het eerst, als die van het einde der epidemie, de laatste dag der week, waarin de gemeente voor het laatst vermeld werd, opgegeven. Om de gelijkvormigheid is dit evenzoo voor die gemeenten, waar slechts één choleregeval of sterfgeval voorkwam, geschied. Het cijfer der aangetasten beantwoordt stellig slechts aan een minimum en heeft volstrekt, zoowel op zich zelf als in verband met de cholera-sterfte, geene statistische waarde.

Volgens het wijdloopige verslag der Cholera-Commissie te Rotterdam moet de dagteekening van het eerste optreden der cholera in 1866 aldaar op 8 April gesteld worden. Eene reconvalescente van dysenterie werd op dien dag binnen weinige uren door de cholera weggerukt. Na het spoedig daarna voorkomen van meerdere cholera-gevallen werd dit geval door Dr. FUHRI voor ware cholera asiatica verklaard. In de naauwkeurige dissertatie van Dr. F. E. VOS, over de cholera-epidemie te Utrecht, op 4 April l.l. aldaar verdedigd, wordt de eerste officiële datum van het optreden der ziekte in laatstgenoemde stad op 29 April vermeld, terwijl er op 6 en 21 April twee gevallen voorkwamen, welke waarschijnlijk reeds als cholera moesten beschouwd worden. De cholera-sterfte was, in verband met de leeftijden, volgens beide geciteerde stukken en voor Amsterdam (volgens het officiele verslag) aldus verdeeld:

	Rotterdam.		Amsterdam.			Utrecht.	
	M.	Vr.	M.	Vr.		M.	Vr.
0—10 jaren	158	145	219	177	1—11 jaren	248	255
10—20 „	45	36	35	35	11—21 „	63	40
20—30 „	83	64	57	51	21—31 „	81	78
30—40 „	103	72	76	73	31—41 „	116	115
40—50 „	101	84	78	78	41—51 „	89	95
50—60 „	65	75	59	56	51—61 „	78	91
60—70 „	55	81	47	54	61—71 „	64	118
boven 70 „	28	47	18	18	71—90 „	28	55
	638	604	589	562		767	847
	te zamen 1242.		te zamen 1151.			te zamen 1614.	

RECAPITULATIE.

De cholera-sterfte was sinds het begin der epidemie tot 15 Dec. als volgt verdeeld:

Van	tot	
Van 17 April	tot 28 April	101
„ 29 „	„ 5 Mei	159
„ 6 Mei	„ 12 „	120
„ 13 „	„ 19 „	118
„ 20 „	„ 26 „	100
„ 27 „	„ 2 Junij	166
„ 3 Junij	„ 9 „	591
„ 10 „	„ 16 „	1396
„ 16 „	„ 23 „	1117
„ 24 „	„ 30 „	1478
„ 1 Julij	„ 7 Julij	2136
„ 8 „	„ 14 „	1368
„ 15 „	„ 21 „	2067
„ 22 „	„ 28 „	1646
„ 29 „	„ 4 Aug.	1270
„ 5 Aug.	„ 11 „	893
„ 12 „	„ 18 „	653
Van 19 Aug.	tot 25 Aug.	535
„ 26 „	„ 1 Sept.	844
„ 2 Sept.	„ 8 „	678
„ 9 „	„ 15 „	541
„ 16 „	„ 22 „	327
„ 23 „	„ 29 „	239
„ 30 „	„ 6 Oct.	250
„ 7 Oct.	„ 13 „	243
„ 14 „	„ 20 „	150
„ 21 „	„ 27 „	108
„ 28 „	„ 3 Nov.	91
„ 4 Nov.	„ 10 „	43
„ 11 „	„ 17 „	31
„ 18 „	„ 24 „	23
„ 25 „	„ 1 Dec.	8
„ 2 Dec.	„ 8 „	4
„ 9 „	„ 15 „	7

Dr. J. HANLO.

BOEKBESCHOUWING.

M. W. C. Gori, *Een nieuw gasthuis te Amsterdam.* Met twee plannen.

Wij hebben dit werkje te beschouwen, zegt de schrijver, »als eene bijdrage tot de Hospitaal-Hygiène, toegepast op de plaatselijke behoeften" van Amsterdam, waarin hij de vraag: Welke zijn de vereischten voor een goed gasthuis te Amsterdam? in het kort bestek van 20 pagina's (pag. 13—33) meent te kunnen beantwoorden. Wij leven in den tijd van het naaldgeweer; schrijver schijnt die wijze, van den strijd te beslechten, ook hier te willen toepassen. Dit overrompelingssysteem brengt echter mede, dat hij over de hoofdbezwaren heenspringt. Dit gaat goed op papier, maar in de praktijk, d. i. bij den bouw van een gasthuis te Amsterdam, zouden dergelijke sprongen halsbrekend kunnen worden. Wel draagt het boekje geene kenmerken van een strijdschrift en wil schrijver het ook niet als zoodanig beschouwd hebben, maar het raakt niettemin alle strijdvragen, die betrekkelijk den bouw van een nieuw gasthuis te Amsterdam gerezen zijn. Wij zeggen: het raakt die; eene grondige, zoo als de Duitschers zeggen, »uitputtende" beschouwing der kwestie zal men er te vergeefs in zoeken. De beginselen, die schrijver leidden waren: 1°. de wenschelijkheid van meerdere kleine gasthuizen; 2°. de noodzakelijkheid van verspreiding van de zieken. Het eerste, op Amsterdam toegepast, brengt hem tot het voorstel van 4 gasthuizen in plaats van één (zoo als de Gemeenteraad vroeger heeft besloten), namelijk één ter plaatse van het Binnengasthuis, één op Marken, één op de Schans bij de Zaagbarrière, één op de Schans bij de Weteringbarrière, benevens nog een evacuatie-hospitaal (sic) in het Gooiland en een succursaal aan het *strand* der zee (lees kust) te Zandvoort en eindelijk één maison de santé voor betalende patiënten, door de burgerij daar te stellen; dus eigenlijk zeven. Wie nu slechts eenigzins vertrouwd is met de omstandigheden te Amsterdam zal dit wel een aardig plan vinden, maar tevens begrijpen, dat het tot de utopiën behoort. Volgens dit beginsel zou men het aantal nog kunnen vermeerderen met enkele kinder-hospitalen, met een afzonderlijk verblijf voor de tijdelijk in bewaring verkeerende krankzinnigen, met een gesticht voor ongeneeslijken en zoo verder. Tot welke finantiële en administratieve bezwaren eene dergelijke verspreiding der zieken voeren zou, behoeft niet aangetoond te worden. Men houde daarbij wel in het oog, dat het gemiddeld getal verpleegden in de gasthuizen te Amsterdam niet zoo groot is (en het kan bij eene doelmatige uitbreiding van den secours à domicile nog verminderd worden) of eene dergelijke vermenigvuldiging van gasthuizen mag volkomen overbodig geacht worden. De onderscheiding van groote en kleine gasthuizen is willekeurig. Waarom bijv. schrijver een gasthuis voor 300 zieken (bijv. het Buitengasthuis, dat er gemiddeld nog minder herbergt) een *klein* gasthuis noemt, begrijpen wij niet. Vier gasthuizen voor 300 zieken noemen wij vier *groote* gasthuizen. Zijne bewering (pag. 14), »dat de ondervinding geleerd heeft, dat de

vereischte voorschriften voor eene goede hygiëne te realiseren zijn in inrigtingen van 250, hoogstens 300 kribben; dat die zelfde voorschriften bezwaren ondervinden, wanneer men dit cijfer *overschrijdt*; doch *totaal onuitvoerbaar* worden, wanneer men het dubbele getal lijders in één gasthuis zou willen vereenigen", is eene geheel uit de lucht gegrepene stelling van de Société de Chirurgie te Parijs (zie Bijlagen). We zouden het ten minste betreuren voor het model-hospitaal, de Rudolfsstiftung te Weenen, voor 1000 zieken, voor het nieuwe Hôtel-Dieu te Parijs, voor het nieuwe St. Thomas voor 588 zieken, voor het St. Bartholemeus voor 650 zieken, voor het Sick Children te London voor 526 zieken en zoo vele andere. De hygiënische bezwaren hangen niet af van het aantal zieken, maar van de inrigting en de plaatsing van een gasthuis. Opeenhooping van zieken moet veroordeeld worden, maar kan ook in kleine gasthuizen plaats hebben, terwijl in zoogenaamde groote gasthuizen, mits goed ingerigt, verspreiding en afzondering mogelijk is, ja dikwerf nog beter te bereiken dan in partikuliere woningen. In eene kelderwoning, in een dakkamertje kan even goed een focus ontstaan van besmetting voor den omtrek als in een groot gebouw. De cholera en typhus leerden ons in dit opzigt een en ander. Maar genoeg, wij achten het voorstel van vier gasthuizen (lees zeven) overdreven en uit 'sschrijvers oogpunt niet gemotiveerd. Wat nu de situatie voor een nieuw gasthuis betreft, volgens schrijver »is er geen gebrek maar keuze van terreinen". Zeker niet wanneer men met ééne pennestreek geheel Marken kan onteigenen, of de aan het Binnengasthuis belendende gebouwen kan omverwerpen; ook niet wanneer men met wat inkt de terreinen aan de Schansen kan aanplempen. De trage voortgang in de gasthuiskwestie, *thans* grootendeels te wijten aan de moeijelijkheid om een geschikt terrein te vinden, is daar om aan te toonen, dat die keuze aan het Gemeentebestuur en andere autoriteiten minder gemakkelijk valt dan aan den Heer GORI. Over nog een hoofdbezwaar wordt door hem heengewipt. Hij zegt: »De vraag, of een centraal boven een peripherisch (*gelegen*) gasthuis de voorkeur verdient, kan, zoo algemeen gesteld, niet beantwoord worden, omdat ons statistieke en andere gegevens daarvoor tot heden ontbreken. Of een gasthuis op de Schans gezonder of ongezonder zal zijn dan midden in de stad, zal de ondervinding moeten leeren." Het blijkt uit dezen volzin dat schrijver eenige bescheiden mistte, die hem bij zijne keuze van een geschikt terrein hadden kunnen en moeten leiden. De officiële statistieke gegevens, door den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst met zoo veel zorg en naauwkeurigheid gedurende jaren bijeenverzameld — afgedaan! De *ondervinding*, die men over een 10tal jaren zou opgedaan hebben, dat twee dier vier nieuwe gasthuizen, aan de Schansen gebouwd, ongezond zijn en op nieuw vervangen zouden moeten worden, *die zal moeten leeren!* Of die raad welkom zijn zal aan een verlicht Gemeentebestuur, is te betwijfelen.

De voordeelen der voorgestelde terreinen worden aldus aangewezen:

a. »Het Binnengasthuis als centraal gelegen en *dus* aangewezen voor de behoefte van het onderwijs en de administratieve dienst." Hoe schrijver bij de verspreiding der zieken in de vier hoeken van de stad het onderwijs gebaat meent te zien door het vierde deel dier zieken in dat centraal gelegene, is duister. Of wel, dit gasthuis zou van alles wat bevatten en waar blijft dan de zoo aangeprezene afzondering en scheiding — of wel, zal het eene of twee rubrieken van lijders herbergen en waar blijven dan de voordeelen voor het onderwijs?

Voor de hoofd-administratie doet die ligging weinig af. Of het kantoor daar of elders gevestigd is, zal weinig verschillen — en elk gasthuis zal zijne eigene directie en administratie moeten hebben. Schrijver zal toch niet een gemeenschappelijk magazijn of keuken of waschhuis enz. daaronder verstaan?

b. De aanbeveling voor Marken ligt eensdeels in den bodem en anderdeels in het plan KUINDERS-OUDSHOORN — d. i. in de lucht.

c. De aanbeveling der Schansen wordt geleverd door de voorgenomen uitlegging van Amsterdam naar die zijden, welke die inrigtingen dáár noodzakelijk maakt. Schrijver schijnt te veronderstellen, dat die uitbreiding naar den polder een groot aantal koortslijders zal medebrengen, anders zien wij geen reden in de toekomstige vermeerdering der bevolking van die buurten, om dáár een gasthuis te stichten. In deze veronderstelling echter veeleer het tegendeel. Het is eene vreemde voorstelling, die dikwerf, ook bij het Zaagbarrière-plan, bleek te bestaan, als of het wenschelijk of noodig ware »in het midden" of in de nabijheid van bevolkte armenbuurten een gasthuis te hebben; wil men dit volhouden, waar is het einde? Het vervoer der zieken naar onze gasthuizen heeft nimmer een overwegend bezwaar ondervonden. Het is eene kwestie van enkele minuten rijdens of varens, die men den lijder zou kunnen besparen, maar die nooit van overwegend belang bij de plaatsing van een gasthuis kunnen geacht worden. Daarentegen zal het ongetwijfeld de voorkeur verdienen een gasthuis te bouwen in eene spaarzaam bevolkte wijk, te midden van ruim gebouwde huizen en welvarende buurten, liever dan in een armenkwartier, waar zoo veel bronnen van verontreiniging van bodem, lucht en water bijeen gevonden worden. De stadstimmertuin, een terrein, waarvan sprake is, wordt met twee woorden afgekeurd. »In het midden eener welvarende buurt is dit beter geschikt, en *als het ware bestemd* voor eene tweede *centrale burgerwijk,* doch niet voor een gasthuis." Deze uitspraak is te weinig gemotiveerd, om die met nadruk te bestrijden. De welvarenheid van de buurt vind ik geene contra-indicatie, wanneer men daaronder de »welgesteldheid" der bewoners verstaat. Begrijpt schrijver daaronder het physieke welvaren, dan zou ik het eene aanbeveling vinden voor dat terrein. Ondertusschen is er noch voor het een noch voor het ander veel grond.

Wat nu betreft het maken van een goed plan voor een nieuw gasthuis noemt schrijver het een der »eerste regelen van de gezondheidsleer", om het aantal zieken vast te stellen, waarvoor het gebouwd moet worden. Ik zou die eisch eer aan het gezond verstand dan aan de gezondheidsleerregelen doen. Maar goed! mits die bepaling geschiede.

Of daarbij echter »de uitgebreidheid van het terrein voor een toenemend aantal zieken moet vermeerderen in eene klimmende reeks, uitgedrukt door de getallen 1, 3, 6, 10, 15, 21, 36", durf ik betwijfelen. In beginsel moge men aannemen, dat die vergrooting van het terrein niet juist evenredig is aan het meerdere aantal zieken, dat men daarop verplegen wil; eene dergelijke reeks van cijfers is willekeurig, al wordt die ook door autoriteiten in de gasthuis-bouwkunde aprioristisch vastgesteld. Het gaat daarmede als met de bepaling van den cubieken inhoud, dien elke ziekenkamer hebben moet, om de noodige zuurstof voor hare bewoners te bevatten. Is zulk een vertrek hermetisch gesloten, wat wel nooit voorkomt, dan zou het, ondanks zijne juiste afmetingen, toch benaauwd worden bij de vele bronnen van verontreiniging der atmospheer. Worden daarentegen nu en dan de deuren of vensters geopend, dan komt het er niet op een el meer of minder aan. Daarenboven hangt het van het minimum terrein af, dat men voor een zeker aantal lijders stellen wil, om aan die reeks alle waarde te ontnemen. Schrijver neemt als minimum 2500 meters voor een gasthuis voor 100 zieken. Daargelaten het willekeurige van dit cijfer (welke auteur hem dit ook aan de hand deed, de Société de Chirurgie nam het dubbel aan) zal het te klein zijn bij een beperkt en ingesloten terrein, terwijl het op het open veld, op een heuvel of op een vrij terrein weder overbodig groot zou kunnen geacht worden.

De uitgebreidheid van het terrein hangt daarbij nog zamen met de hoogte, tot welke het gebouw wordt opgetrokken, met het isolement, dat men aan enkele afdeelingen wil geven enz.

Ten *bewijze* van de voordeelen van kleine boven groote hospitalen worden Engelsche statistieken over de sterfte na amputatiën aangevoerd. Die cijfers hebben evenwel eene hoogst eenzijdige beteekenis; de ligging, bouworde, ook ten opzigte van den bodem, inrigting, de zorg voor de verpleegden en de gelegenheid tot isolering der geopereerden heeft, mijns inziens, meer waarde dan de omvang der hospitalen en aan al die eischen kan even goed in een groot hospitaal als in een klein voldaan worden. Zoo is het ook met de bewering „dat de statistiek der Engelsche hospitalen *bewezen* heeft, dat gasthuizen buiten den kom der gemeente gezonder zijn dan in het centrum." Dit hangt van allerhande omstandigheden af en het verwondert ons het allermeest die stelling door een bewoner van Amsterdam te hooren verkondigen, waar sedert weldra 30 jaren het tegenovergestelde door cijfers, niet uitsluitend over geamputeerden maar ook over eene gezonde bevolking loopende, is aangetoond. Hebben de Engelsche cijfers meer aanspraak op ons vertrouwen dan de Amsterdamsche?

In Hoofdstuk IV en V vindt men de voorstellen voor den bouw en inrigting van de nieuw te bouwen hospitalen vlugtig aangegeven. Schrijver beveelt daarin het paviljoensysteem aan en geeft, wel eenigzins ongeregeld, verschillende bijzonderheden aan, waaromtrent wij het met hem eens zijn. Eene verdeeling van den rez-de-chaussée door beweegbare tusschenschotten in meerdere zalen, zou mij niet wenschelijk voorkomen, schoon ik er niet uit ondervinding over oordeelen kan. Het voordeel van *vele kleine* zalen bestaat, maar wordt opgewogen door het nadeel van vermenigvuldiging der oppassers en minder gemakkelijk toezigt. De minutieuse berekening van den omvang der vensters, met de niet minder overdrevene berekening van de juiste hoeveelheid lucht, die elke zieke in een zaal van bepaalden omvang door die opene ramen ontvangt, namelijk 540 km. per uur, komt mij doelloos voor en aan alle wisselingen onderhevig, die wind en weêr opleveren. Dergelijke berekeningen maken bij mij den indruk, behalve lucht aan de longen der zieken, ook nog zand in de oogen van het publiek te moeten invoeren, al staan zij onder de bescherming van Fransche of Engelsche vlag. Ik vind dat cijfer van 540 km. lucht per uur dan ook alles behalve *treffend*, zoo als de schrijver zegt. De zamengestelde inrigting der vensters, die uit drie deelen bestaan, komt mij verwerpelijk voor. Evenzeer het door GORI aanbevolen systeem van ventilatie, waarbij de luchtverversching afhankelijk blijft van de windsterkte en zich niet naar de meerdere of mindere behoefte binnenshuis regelt. Eene verwarming der zalen met open haarden is noch economisch, noch doelmatig — de Engelschen zelven komen meer en meer daarvan terug.

Hoofdstuk VI bevat in 17 regels eenige wel bekende aanwijzingen omtrent eetzalen, trappen, transportmiddelen en sekreten. In de laatste alinea staat: „De wasch- en badkamers zijn mede in het hoofdgebouw geplaatst." In de plannen vind men ze juist in de gangen, naast de sekreten en naast elke ziekenzaal! Dat de groote badkamers in het hoofdgebouw liggen is wenschelijk; waschkamers daar aan te leggen voor de zieken is overbodig voor de dagelijksche reiniging, die beter op de zalen kan geschieden. Badkamers, vlak nevens de sekreten en naast elke ziekenzaal gesitueerd, zouden we uit het oogpunt van de verspreiding van het water en om andere redenen niet kunnen aanbevelen.

In Hoofdstuk VII behandelt de schrijver de finantiële zijde van het vraagstuk. Hij berekent de kosten op ƒ 2000 per krib; de totale som op bijna 2½ millioen. Die berekening, vroeger door Regenten gemaakt voor het toen aanhangig plan van één

groot gasthuis, zonder belangrijke onteigening, is echter zonder twijfel te laag bij eene vermenigvuldiging der gasthuizen als door GORI wordt voorgesteld, daarbij nog buiten rekening latende de onteigeningen op Marken en vooral in de omgeving van het Binnengasthuis, waar niet minder dan het geheele blok kapitale huizen op den Kloveniersburgwal, van de Doelenstraat tot het Oudemannenhuis, zou moeten onteigend worden. Maar zelfs al laat men deze buitengewone onkosten buiten rekening, dan is nog de som van *f* 2000 per krib veel te laag, indien men, zoo als GORI, het paviljoensysteem in toepassing wilde brengen; volgens bevoegde bouwkundigen moet die som daarbij waarschijnlijk tot *f* 3000 worden opgevoerd. Niet weinig sanguinisch hoopt de schrijver, „dat eene leening van $2^1/_2$ millioen en het gedurende 6 jaren brengen van *f* 400,000 op de Stedelijke begrooting met *dit doel* zeker gelukken zal."

Wij zagen het ten jare 1862 hoe de Raad der gemeente Amsterdam over die twee millioen denkt. Te rekenen op eene ondersteuning van Rijks wege of van de provincie, „ter tegemoetkoming voor de verpleging van inwoners uit alle oorden van Noord-Holland", welke tegemoetkoming bij de bestaande Armenwet NB. reeds geregeld betaald wordt en algemeen hoogst drukkend wordt genoemd, is meer dan gewaagd.

Met eenige hoogdravende phrases over hygiëne besluit de schrijver dit hoofdstuk en zijn boekje van 22 pagina's en geeft dan als Bijlagen 8 pagina's, behelzende 1°. de voorschriften van de Société de Chirurgie te Parijs omtrent gasthuisbouw, waaraan de hoofdzaken, door GORI vermeld, ontleend zijn en die wel voor zijne eerlijkheid pleiten, maar slechts tot onnoodige herhaling dienen; 2°. een 10tal stellingen van Dr. FOX, in het *Edinburgh Medical Journal*, Januarij 1866, omtrent de verpleging van typhuslijders in hospitalen, die niets dan *lieux communs*, onbeduidende wenken of apodictische beweringen behelzen. Ten bewijze voeren we aan: 6°. „Bij behoorlijke afzondering is het gevaar voor verspreiding en mededeeling dezer ziekte wezenlijk verminderd." Hoe naïf! 7°. „Door de behandeling van typhuslijders in afzonderlijke hospitalen wordt het gevaar van aangetast te worden voor de daaraan verbonden ziekenoppassers en Doctoren niet verminderd." En zoo voort. De lezer zal ons vergunnen verdere citaten achterwege te laten. Eindelijk volgt 3°. het praeadvies der Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt, ter bestrijding van het vroeger aanhangig plan van één groot gasthuis te Amsterdam. Ten slotte, welligt het beste, eene opgave van litteratuur over den gasthuisbouw, waarop dan de plannen van OUDSHOORN volgen.

De lezer zal wel opgemerkt hebben, dat ik niet met het boekje van GORI dweep. Het draagt de duidelijke kenmerken van haastig bearbeid of liever nedergeschreven te zijn. De hoofdzaken vinden we in het Rapport van de Société de Chirurgie opgegeven, die soms eenvoudig door GORI zijn vertaald. De Fransche oorsprong van het boekje blijkt dan ook uit talrijke Fransche termen, die even goed voor vertaling vatbaar waren. Wij noemen als voorbeelden: corridor, buanderie, refectoires, monte-charge enz., die men overal aantreft. In het algemeen gelooven we, dat de onmiddellijke toepassing van Fransche en Engelsche ideeën omtrent gasthuisbouw op onze Amsterdamsche toestanden geene onvoorwaardelijke aanbeveling verdient. Eene zelfstandige oorspronkelijke behandeling van het onderwerp ware welligt doelmatiger geweest. Nog een paar woorden over de bijgevoegde plannen van den Heer OUDSHOORN.

Het paviljoensysteem, maar niet zoo als het daarin wordt voorgesteld, heeft groote voordeelen. Hoofdzakelijk bestaan deze daarin, dat elke vlengel of paviljoen rondom, ten minste aan 3 zijden, vrij is, aan lucht en licht blootgesteld. Die voordeelen gaan echter grootendeels verloren, wanneer men die paviljoenen aan beide zijden van eenen

hoofdgang (corridor) uitbouwt. Ligt namelijk, zoo als in deze plannen, de helft der paviljoenen naar het Zuiden (de beste ligging), dan derft de andere helft der paviljoenen het zonlicht, zoowel door hunne ligging als door den verbindenden gang, die er zijn schaduw op werpen zal.

De situatie van een hospitaal moet noodzakelijk op zijne bouworde, in verband met zijne orientatie, invloed uitoefenen. Wij begrijpen dan ook niet hoe één en hetzelfde plan voor 3 verschillende situatiën (op Marken, aan de Wetering- en aan de Zaagmolenschans) dienen kan, zoo als wordt voorgesteld.

Plaatsen wij Plan II op Marken, dan zal het front op het Z.O. of N.W. komen; op de Weteringschans op het Z.W. of N.O.; op de Zaagmolenschans op het O. of het W. Of wel, de ligging doet niets af, wat wij niet kunnen toestemmen, of wel slechts één, of eindelijk geen van deze drie plannen voldoet aan de eischen.

Een ander punt, dat beide plannen gemeen hebben, is, dat in elk wordt gevonden de woning voor den Directeur en eene voor den dirigerenden Geneesheer. De ontwerper spreekt zich hierdoor mede uit over de wijze van administratie dier vier gasthuizen. De vraag, of de thans nog in Amsterdam gevolgde wijze van beheer der gasthuizen ook voor het vervolg aanbeveling verdient, in het midden latende, wil ik er slechts op wijzen, dat die vermenigvuldiging van Directeuren en dirigerende Geneesheeren, in de gestichten wonende, zeker, behalve andere, groote economische bezwaren hebben moet.

Wat nu in het bijzonder Plan I betreft, ter plaatse van het Binnengasthuis c. a., wij hebben daarop meerdere aanmerkingen. Ten eerste ligt het hoofdgebouw voor administratie en directie aan het ééne uiteinde op den Kloveniersburgwal, terwijl zich de zieken̈inrigtingen tot aan de Oude Turfmarkt uitstrekken; allerongunstigst dus met het oog op toezigt en administratie. Waarom niet liever deze afdeeling ter plaatse van de thans voorgestelde Kraaminrigting geplaatst, dus in het centrum? Hetzelfde geldt ten opzigte van de keuken, de eetzaal voor bedienden (ééne enkele voor mannen en vrouwen?), van waschhuis en apotheek, zoodat bijv. de spijzen niet anders dan door den tuin naar de inrigtingen voor kraamvrouwen en ooglijders, en wel over een afstand van 150 ellen, kunnen vervoerd worden. Eene hoofdgrief tegen dit plan vind ik vooral daarin, dat eene behoorlijke scheiding tusschen de afdeelingen voor mannen en vrouwen ontbreekt. Een gemeenschappelijken gang toch is geene afscheiding, integendeel, eene gelegenheid tot zamenkomst. Daarenboven is de communicatie in het plan door den gemeenschappelijken tuin overgebleven.

Een ander niet minder groot bezwaar zie ik in de daarstelling van drie toegangen: één hoofdpoort, één ingang voor de Geneeskundigen en één, van de andere zijde van het gebouw, voor de ooglijders. Eene dergelijke vermenigvuldiging van beambten — drie portiers — voor een gesticht voor 300 zieken is weelde, daargelaten, dat eene behoorlijke contrôle van in- en uitgaanden onmogelijk wordt. Eene operatiekamer missen wij in Plan I, of het moest het amphitheater zijn (16) tusschen de sectiekamer en het Pathologisch Laboratorium allerongunstigst en zeer inhumaan gelegen. Die operatiekamer zou, in verband met de verband-afdeeling, moeten aangewezen zijn. Hiervan blijkt niets in het plan. Eene of twee badkamers met de noodige toestellen voor douches, damp- en andere baden, alsmede eene voor het personeel der beambten, ontbreekt; de kleine badkamertjes naast de secreten en naast elke ziekenzaal (eene hoogst onpraktische inrigting, daar de baden liefst door bepaald daarvoor aangewezen personen en niet door allerlei dienstboden moeten worden gegeven) kunnen daarvoor niet dienen. Voor de behandeling van lijken is allervreemdst gezorgd. Naast de kamer der ziekenmoeder vindt men eene morgue (sic), tevens voor lijk-

schouwingen (geregtelijke?) dienende; eene weinig aangename nabuurschap. Aan eene dergelijke morgue is echter te Amsterdam gelukkig nog geene behoefte, en zoo die bestond, zou die al op eene vreemde plaats, in het centrum van een gasthuis, gelegen zijn.

De eigenlijke sectiekamer ligt daarvan verwijderd, maar zoowel morgue als sectiekamer en Pathologisch Laboratorium, allen onder één dak met andere deelen van het gebouw en door gangen met den hoofdgang in communicatie en waardoor de lijken dus zouden moeten worden vervoerd!

Of de bouwkundigen vrede zouden hebben met een aantal gangen als in Plan I, laat ik in het midden. Het getal van 6 afgesloten (binnen-) plaatsen, door het cijfer 27 aangeduid, moet zeker afgekeurd worden. Eén dier binnenplaatsen wordt door het kraamgebouw ingesloten, dat hier den foutieven vorm van een vierkant vertoont; een vorm, die vooral bij eene afmeting der zijden van slechts 30 ellen ten hoogste afkeuring verdient.

Wat wij verder missen is een voldoend aantal van kleine vertrekjes voor lijders, die afzondering behoeven. Wij zien daarvan in de rez-de-chaussée slechts 3 aangeduid.

Wat mij ook opviel is de beperkte ruimte der wandelplaatsen tusschen de paviljoenen; zij bedragen toch slechts $1^1/_2$maal de breedte der ziekenzalen en zijn niet breeder dan 22 ellen, terwijl zij tusschen gebouwen van minstens 2 verdiepingen liggen; welke wervelwinden daar bij eenigzins schuine windrigting ontstaan moeten, laat ik voor rekening van den bouwkundige. Maar genoeg! Het was niet mijn voornemen alle bijzonderheden van de plannen na te gaan, onwillekeurig rezen er bij mij zoo vele opmerkingen. Eene zaak staat bij mij vast, dat, wanneer het mogelijk ware, het terrein te verkrijgen, in Plan I aangeduid, aan de eene zijde den Kloveniersburgwal van de Doelenstraat tot aan het Oudemannenhuis omvattende, aan de andere zijde tot aan de Oude Turfmarkt reikende, er beter partij van getrokken kon worden dan in het plan GORI-OUDSHOORN is geschied. Dat dit overigens, zoo als het geheele voorstel GORI, van 4 gasthuizen, benevens 3 andere (zie boven), tot de utopiën behoort, is niet minder zeker.

Februarij 1867. G. D. L. HUET.

INGEZONDEN STUK *).

Mijnheer de Redacteur!

Het klinke paradox, maar de vraag moet door mij in dit *Tijdschrift* worden gedaan: zijn er autoriteiten op wetenschappelijk gebied, en, zoo ja! moeten wij hen volgen al naar gelang hunner nationaliteit?

Ik vind hierop een antwoord gereed in de beschouwing van den Heer HUET, van mijne bijdrage voor hospitaal-hygiëne, getiteld: *Een nieuw Gasthuis te Amsterdam.* De besluiten toch van de Keizerlijke Societeit voor Chirurgie te Parijs, waartoe de coryphe̋en der Fransche School meêwerkten, worden door HUET eenvoudig als „aprioristisch" ter zijde gesteld, en de Fransche en Engelsche cijfers, waarop ik mij baseerde, als „hoogst eenzijdig", verworpen, doch in stede daarvan het gezond verstand op den troon gezet. Het zij zoo!

Doch met zulke praemissen wordt dan ook iedere grondige, „uitputtende" behandeling onmogelijk.

Daarvoor zijn noodig bewijzen, en geene machtspreuken!

De Heer HUET schrijft: „de onderscheiding van groote en kleine gasthuizen is willekeurig", doch antwoord ik: door iedereen aangenomen. Ook de Regeering der stad Amsterdam noemde nog onlangs (zie *Gemeenteblad*, afd. 1, blz. 124) een hospitaal voor 400 bedden een klein gasthuis.

De statistieke gegevens van den Secretaris van den Stedelijken Geneeskundigen dienst zijn mij bekend, maar ik wilde er niet meer uit trachten te trekken, dan zij kunnen bewijzen. Want het behoort tot de eenvoudigste begrippen — ik laat de hygiène rusten, en denk aan het gezond verstand — dat men bij de beoordeeling van den invloed eener woning op de gezondheid, en in de eerste plaats dien van een gasthuis, niet alleen onderzoek doet naar den bodem, maar ook naar de middelen, waarmeê, en de wijze waarop, is gebouwd.

En dit is dan nog maar een gedeelte van een complex van oorzaken, die den invloed van een gasthuis bepalen. In zoo verre men nu *niet* alles vooruit *kan* vaststellen, en er dus altijd plaats zal overblijven voor dwaling, noem ik het bouwen van een gasthuis een kostbaar hygiënisch *experiment*, waarvan de ondervinding de uitkomst *zal moeten leeren.* De kans daarvoor was trouwens bij de door mij voorgestelde terreinen op de Schansen al zeer gering, *want de gezondheidstoestand van de bewoners der kazerne Oranje Nassau en de nieuw gebouwde kavallerie-kazerne bewees en bewijst mij nog iederen dag, dat de vrees voor het bouwen op de Schans overdreven is!*

---

*) Naar aanleiding van de afzonderlijk reeds afgedrukte kritiek van Dr. HUET.

(Redactie.)

Het is eindelijk „geene vreemde voorstelling", maar een der eerste vereischten, dat de gasthuizen, zoo veel mogelijk, moeten gebouwd worden in de nabijheid of het centrum der buurten, waartoe de lijders behooren, die er gewoonlijk in opgenomen worden, omdat ieder onnoodig vervoer, vooral zoo als dit in den regel geschiedt, *onmenschelijk* is te achten, vooral voor zwaar gekwetsten.

Maar genoeg, om met HUET te spreken. Dit weinige slechts om te bewijzen, dat de Heer HUET zijne weinige ingenomenheid met mijn onderzoek zoo ver gedreven heeft van het niet te lezen, allerminst om er over na te denken.

Buitensporigheden en misvattingen, waarvan zijne onsamenhangende beschouwingen overvloeien, laat ik met opzet onbeantwoord. Zij verbaasden wellicht sommigen en vermaakten enkelen, mij gaven zij slechts de overtuiging, dat de gasthuis-kwestie, „niettegenstaande hare trage voortgang", nog niet rijp is om tot eene gewenschte oplossing te geraken, en het sterkte mij, alles te samen genomen, in mijn ernstig voornemen mijne krachten daaraan verder te blijven wijden.

Ik heb de eer hoogachtend te zijn,

Mijnheer de Redacteur!

Uwe Dw. Dienaar

M. W. C. GORI.

CORRIGENDUM.

Blz. 100, regel 11 v. o. *staat:* 40 *lees:* 20.

DE KRANKZINNIGENVERPLEGING IN HET DEPARTEMENT DER SEINE,

DOOR

Dr. J. P. T. VAN DER LITH.

Even als in Nederland, in het thans afgesloten tijdperk van 25 jaren sedert de uitvaardiging der Wet van 29 Mei 1841, eene geheele ommekeer in de verpleging van krankzinnigen heeft plaats gehad, die een bewijs der deugdelijkheid en een uitvloeisel van de humane strekking dier Wet is, had ook in Frankrijk, in een even kort tijdsbestek sedert de uitvaardiging der Wet van 30 Junij 1838, dezelfde hervorming plaats gegrepen; daarbij hadden echter geenszins, zoo als hier te lande, alle krankzinnigen-gestichten met den voortstrevenden geest van hervorming, die steeds grootere en nieuwe eischen aan die inrigtingen deed, gelijken tred kunnen houden; want het toenemend aantal krankzinnigen, dat altijd weder gebrek aan ruimte in de gestichten deed ontstaan; de erkenning van het beginsel, dat het doel der opname van krankzinnigen in de gestichten niet meer alleen hunne verwijdering uit de maatschappij is, wegens gevaar of moeijelijke verpleging te huis, maar veeleer om als zieken behandeld te worden; het wijken van de vooroordeelen tegen die verpleging in gestichten, als gevolg van derzelver betere inrigting en de meer gunstige resultaten dier verpleging, — dit alles werkte aan die ommekeer en ontwikkeling mede, en was stilstaan ook hier achteruitgang.

Het departement der Seine was in de geheele hervorming zijner krankzinnigen-inrigtingen niet gelukkig geweest en had met den vooruitgang in andere departementen, wat de verpleging zijner armlastige krankzinnigen aanbetreft, geen gelijken tred kunnen houden, al was ook die hervorming door de verligte denkbeelden van den grooten PINEL, — die eerst in Bicêtre en later in la Salpétrière daaraan den eersten stoot had gegeven, — door de kunde van den menschlievenden ESQUIROL, — die zijne rijke ervaring in Charenton in toepassing bragt, — en door den bezielenden invloed van den eersten Inspecteur, den braven FERRUS, — die Bicêtre, even als FALRET la Salpétrière, — hervormd had, van Parijs begonnen uit te gaan.

Wel waren voor de gegoede krankzinnigen, die voor eigen rekening verpleegd werden, in en om Parijs doelmatige en kostbare privaat-inrigtingen verrezen, en had de Staat, ten koste van millioenen, voor eene verbetering en uitbreiding van Charenton gezorgd, waarin Staats-ambtenaren en hunne achtergelaten betrekkingen kosteloos en weinig gegoeden op min kostbare wijze, voortreffelijk worden verpleegd; — doch waren la Salpétrière voor de

vrouwelijke armlastige krankzinnigen en Bicêtre voor de mannelijke, de eenigste toevlugtsoorden gebleven, die zich bij het toenemend aantal krankzinnigen, dat in Frankrijk in 60 jaren verdubbeld en in de laatste 9 jaren met ¼ vermeerderd was, niet evenredig aan de eischen des tijds hadden kunnen uitbreiden en hervormen. Reeds in 1844 werd de door den toenmaligen Inspecteur fel bestreden, noodlottige maatregel genomen, een groot aantal krankzinnigen van dit departement naar 16 verschillende gestichten der provincie over te brengen, die zich allengs, vaak grootendeels uit de voordeelen der bedongen hoogere verpleeggelden, uitbreidden en verbeterden, terwijl la Salpêtrière en Bicêtre meer en meer in de schaduw geraakten, en de naar elders verplaatste lijders zelven de hoogst nadeelige gevolgen van dien maatregel ondervonden; de kans toch op herstelling verminderde voor de geheele dienst van het departement (1844—1858), van 1 : 2.30 tot 1 : 3.30 en, terwijl ze voor beide Parijsche gestichten, van 1852—1858, nog 1 : 3.34 was gebleven, daalde ze voor de naar de andere gestichten overgebragten tot 1 : 3.70 af; het getal verpleegdagen, dat, in dit laatste tijdsbestek, voor de krankzinnigen der Seine in beide gestichten voor de mannen 315 en voor de vrouwen 624 bedroeg, was voor de overgeplaatsten niet minder dan 3073 bij de mannen en 3303 bij de vrouwen geworden; terwijl desniettemin èn la Salpêtrière èn Bicêtre met gebrekkigen en onherstelbaren overladen werden, die in de ziekenafdeelingen moesten worden opgenomen en meer dan een derde van het geheele getal der in beide gestichten verpleegde krankzinnigen (1 : 2.90) uitmaakten; de sterfte nam daardoor voor la Salpêtrière van 1 : 4.25 tot 1 : 3.68 en voor Bicêtre van 1 : 4.15 tot 1 : 3.17 toe; en was nog ongunstiger voor de 3267 krankzinnigen, die van 1844—1858 naar elders waren overgeplaatst, daar ze 1 : 2.30 bedroeg; en eindelijk werd het aantal der krankzinnigen, die, slechts verbeterd, uit die gestichten naar hunne betrekkingen terugkeerden, zoo gering, dat dit van 1852—1858 niet meer bedroeg dan 1 : 21.06 van de mannelijke en 1 : 54.25 van de vrouwelijke, terwijl de verhouding in de gestichten der Seine voor de man. 1 : 5.08 en voor de vrouw. 1 : 11.16 was gebleven.

Voegt men hierbij, dat er gegronde klagten ontstonden over de gebrekkige verpleging in meerdere dier gestichten, met welke verbindtenissen waren aangegaan; over gebrek aan ruimte der slaapkamers, der terreinen en over onvoldoende afscheiding; over het toenemend aantal onzindelijken; over misbruik van dwangmiddelen; over slechte kleeding en ligging; over onvoldoende voeding en toezigt; over slechte dienstregeling en gemis aan behoorlijke geneeskundige behandeling, dan is het begrijpelijk, dat de deskundigen als uit één mond verklaarden, dat de dienst der verpleging van de armlastige krankzinnigen in het departement der Seine dringend voorziening vorderde; terwijl, ook uit een administratief oogpunt beschouwd, deze toestand niet langer houdbaar was, daar, bij al het gebrekkige der krankzinnigen-verpleging in dit departement, de jaarlijksche uitgaven van hare dienst (die in 1833 eene som van 1,200,000 francs en in 1836 eene som van 1,700,000 francs voor geheel Frankrijk beliepen), in 1860, alleen voor het departement der Seine, tot de ontzettende som van 1,593,329 francs en 37 centimes gestegen waren.

Er werd een helder hoofd toe vereischt om, onder deze omstandigheden,

licht te ontsteken en daarbij den weg te vinden, die het best tot het gewenschte doel zou leiden, en een krachtige arm om de plannen daarvoor ten uitvoer te brengen. Niemand was daartoe zeker beter in staat dan de man, aan wien Parijs al zijne grootsche verbeteringen te danken heeft, de Prefect der Seine, Baron HAUSSMANN, die een begin maakte, zich door de meest ervaren en zelfstandige mannen van het vak te laten voorlichten, na als programma te hebben vastgesteld, dat krankzinnigheid niet slechts een maatschappelijk gevaar is, dat men moet uit den weg ruimen, maar meer nog eene ziekte, die, volgens de Wet van 1838, tot het gebied van den openbaren onderstand behoort, en waaronder epileptischen, zinneloozen en idioten eveneens moeten gerangschikt worden.

Hij benoemde in 1860 Dr. H. GIRARD DE CAILLEUX 1), die, volgens een eigen stelsel, het beroemde krankzinnigen-gesticht te Auxerre had hervormd, tot Inspecteur-Generaal der krankzinnigen-gestichten van het departement der Seine, en droeg dezen daarna de moeijelijke taak op, hem omtrent die geheele dienst voor te lichten, van welke taak hij zich in een zeer uitgewerkt rapport meesterlijk heeft gekweten. Hierdoor geheel op de hoogte der zaak zijnde benoemde hij eindelijk eene Commissie tot het beramen van middelen tot verbetering van die dienst, bestaande, behalve uit den reeds genoemden Inspecteur, uit de Senatoren de H.H. FERDINANT BARROT als Voorzitter, AMÉDÉE FAYER en den Conseiller d'Etat MARCHAND.

Deze Commissie hoorde de beroemde Psychiaters BAILLARGER, DELASIAUVE, MITIVIÉ, TRELAT en MARCÉ, en bezocht gezamentlijk met deze Heeren eerst la Salpêtrière en Bicêtre, en daarna het gesticht te Auxerre, in hetwelk Dr. E. RENAUDIN, die zich door zijne administratieve bekwaamheden reeds een naam gemaakt had, GIRARD DE CAILLEUX opgevolgd was.

De voor deze gewigtige aangelegenheid met vurigen ijver vervulde Voorzitter, die van het beginsel uitging, dat deze hervorming eene heilige schuld was, van welke men zich zoo volkomen mogelijk moest kwijten, bragt weldra de belangrijkste vraagstukken, die door de Commissie, na grondige studie, uitvoerig besproken waren, tot volkomen klaarheid.

De Commissie grondde hare besluiten deels op het nut en de gepastheid dier hervorming en op het gewigt van dezen belangrijken arbeid, deels op de wettigheid van het verpligtend-maken der daartoe vereischte uitgaven en op de ongenoegzaamheid en de nadeelen van de tegenwoordige dienst, en anderdeels op het meer en meer toenemend aantal krankzinnigen en op de noodzakelijkheid, van elken vooruitgang in de wetenschappen op de organisatie van de dienst dezer maatschappelijke kwaal eene ruime toepassing te maken; zij liet het proces-verbaal harer zittingen, voorafgegaan van een merkwaardig rapport van den Voorzitter, waarin hij de zoo belangrijke discussiën resumeerde, drukken, en was de slotsom van haar gemeenschappelijk overleg, dat:

1°. in Parijs een groot gesticht, mede voor klinisch onderwijs bestemd (Asyle clinique), moest worden daargesteld;

2°. dat meerdere gestichten rondom Parijs moesten worden opgerigt; en

---

1) Niet te verwarren met Dr. GIRAUD te Châlons sur Marne.

3°. dat aan elk dier gestichten eene afzonderlijke inrigting tot verpleging van gegoede lijders behoorde te worden toegevoegd.

Te gelijker tijd was door den Prefect der Seine aan den reeds genoemden Geneesheer van Auxerre, E. RENAUDIN, in last gegeven, eene schets der organisatie van een model-gesticht te leveren en uit te werken; waaraan deze in een uitgebreid zaakkundig rapport voldeed, dat al de verschillende onderdeelen van de dienst omvatte, en waarin de wetenschappelijke denkbeelden en ervaring van zijn beroemden voorganger en zijne eigene administratieve bekwaamheden den grondslag eener wetenschappelijke, technische en administratieve organisatie van gestichten vormen.

Onze dichterlijke ambtgenoot uit Dordrecht had een profetischen geest, toen hij, op den avond der benoeming van Dr. GIRARD DE CAILLEUX tot Inspecteur-Generaal der dienst van het departement der Seine, voorspelde, dat zijne benoeming tot dien eerepost eerlang aan eene der eerste steden van Europa het bezit der beste krankzinnigen-gestichten zou waarborgen; want, van dat oogenblik af (1860) was de voormalige Geneesheer-Directeur van het gesticht te Auxerre, aan welks hoofd hij 20 jaren had gestaan en dat, van 1844—1851, naar zijn systeem, tot een model-gesticht hervormd was geworden, de spil, waarom de gansche hervorming der dienst draaide, die hij, zoo als wij zagen, eerst zoo meesterlijk had afgebakend en, door den Prefect der Seine zoo krachtig ondersteund, even meesterlijk ten uitvoer bragt.

Terwijl hij zijn geheel programma zag aangenomen, behoefde hij slechts twee concessiën te doen; de eerste betrekkelijk het normaal getal krankzinnigen in elk gesticht, dat hij op 350 had gesteld, doch dat de Commissie, uit hoofde van de aanzienlijke kosten, die aan de oprigting van een nog grooter aantal gestichten verbonden zou geweest zijn, op een minimum van 500 en op een maximum van 600 bepaalde; en de tweede betrekkelijk den geleidelijken bouw der geprojecteerde gestichten, die zich eerst tot dien van het Asyle Clinique en van twee der zes andere gestichten zou bepalen, uit hoofde der daartoe benoodigde verbazende geldsommen, die door GIRARD DE CAILLEUX zelven, voor den aankoop van terrein en tot het voltooijen van den geheelen bouw, op 50 millioenen francs begroot werden.

Wij zullen eerst de algemeene strekking van het project leeren kennen volgens de beschrijving, die Dr. RENAUDIN er ons van geeft, nadat hij vooraf nog op de deugdelijkheid der Wet van 1838 en op de verwezenlijking van het daarbij gevolgde systeem had gewezen, dat de zoo belangrijke verschillen over kolonisatie aan den eenen en over gesloten gestichten aan den anderen kant practisch zal beslissen; en zullen wij vervolgens de geprojecteerde gestichten beschouwen, zoo als ik ze, tijdens een kortstondig verblijf in Parijs van weinige dagen, gevonden heb.

In 1863 waren reeds de plannen voltooid en kon in September reeds de aanneming van het belangrijkste gedeelte, het Asyle Clinique, worden toegewezen, hetwelk zich aansluit aan en vereenzelvigt met de Ferme St. Anne, dat merkwaardig gedenkstuk van een grootsch idée, hetwelk wel is waar tot nu toe niet geheel aan het doel had beantwoord, doch thans onder meer gunstige omstandigheden, in toepassing gebragt wordt en elders reeds in vervulling is gekomen — een grootsch denkbeeld van den zóó verdienstelijken

FERRUS — wiens nagedachtenis GIRARD DE CAILLEUX daardoor te regt op nieuw heeft willen vereeren!

Daarop volgde de aanbesteding der beide andere gestichten, het eene te Vaucluse bij Epinay (spoorweg Orleans) en het andere te Ville-Everard bij Neuilly sur Marne, (spoorweg Varenne), nadat de terreinen onteigend waren, die voor het eerste 110, voor het tweede 288 bunders beslaan.

Wij hebben hierbij in het algemeen op te merken, dat elk dezer gestichten eene bijzondere bestemming zal krijgen, daar ze, te zamen genomen, een geheel uitmaken, en dus niet zoo zeer bestemd zijn voor de opname der krankzinnigen van het rayon, waarin ze liggen, als wel van diegenen uit het geheele departement, wier verpleging de Inspecteur in het eene of andere wenschelijk acht; want GIRARD DE CAILLEUX had, bij den bouw dier gestichten, wel het hoofdidée van Auxerre gevolgd, doch was in staat daaraan, bij de uitvoering van het geheele plan, nog meer uitdrukking te geven, het nog juister te omschrijven en de onderdeelen er van nog meer in harmonie met elkander te brengen.

Hij was daarbij alleen gebonden aan de eenmaal vastgestelde beginselen, die voor hem echter niet moeijelijk in uitvoering te brengen waren, daar ze bijna alle van hem zelven waren uitgegaan; van welken wij als hoogst belangrijk nog behooren te vermelden, dat het gesticht in Parijs tevens het bureau-central der geheele dienst moest wezen en nogmaals willen herinneren, dat het aan het klinisch onderwijs in de Psychiatrie dienstbaar gemaakt moest worden.

Tot nu toe was in Frankrijk het onderwijs in de Psychiatrie nimmer wettelijk geregeld geweest, en al werden er ook sedert lang in Charenton, la Salpêtrière en Bicêtre bekwame Geneesheeren voor de dienst der gestichten gevormd en later eveneens in zoo vele andere der departementen, en al werden er ook voortreffelijke theoretische cours gegeven, zoo kreeg dit onderwijs toch nimmer de gewenschte uitbreiding en bepaalde zich hoofdzakelijk bij die élèves, die als internes in de gestichten geplaatst wenschten te worden.

De, ook in dit opzigt, zoo verdienstelijke FALRET had reeds in 1847 daaromtrent zijne denkbeelden bloot gelegd en de wenschelijkheid en uitvoerbaarheid van dit onderwijs aangetoond, doch was de tegenwoordige hervorming noodzakelijk, om deze aangelegenheid grondig geregeld te krijgen, zoodat dan ook Duitschland in dit opzigt Frankrijk was voorbijgestreefd, daar voor het psychiatrisch onderwijs aldaar aan onderscheidene Hoogescholen reeds afzonderlijke leerstoelen waren opgerigt geworden.

De voor Parijs geprojecteerde inrigting werd daarom dadelijk met den naam van Asyle Clinique bestempeld en bevatte, behalve het eigenlijke gesticht, nog eene geheel afzonderlijke inrigting, die als bureau-central der geheele dienst, als het quartier d'observation, moet beschouwd worden, ofschoon deze laatste benaming op het geheele Asyle Clinique, in betrekking tot de andere gestichten, toepasselijk gemaakt is, daar aan de in hetzelve opgenomen krankzinnigen, eerst na verloop van korteren of langeren tijd, de voor hen meest doelmatige plaats in het een of ander gesticht zal worden aangewezen.

GIRARD DE CAILLEUX verdeelt elk der gestichten in twee afdeelingen, eene

voor mannen en eene voor vrouwen, en elk dezer weder in vijf onderafdeelingen, respectievelijk bestemd voor de verschillende rubrieken, waarin bij de verpleegden rangschikt en die elk eene afzonderlijke en aan hunne bestemming beantwoordende organisatie hebben; zoodat elke afdeeling, wier normale bevolking op hoogstens 50 krankzinnigen bepaald is, op zich zelve een geheel uitmaakt en van al het noodige voorzien is. Deze afdeelingen zijn door gaanderijen onderling en met de drie hoofdgebouwen verbonden, die op de middellijn tusschen beide afdeelingen gelegen zijn en uit *het kerkgebouw*, dat op den achtergrond ligt, *het administratie-gebouw*, dat de intrede vormt van het gesticht en *het economie-gebouw*, dat daar tusschen gelegen is, bestaan.

De bijzondere afdeelingen, die als zoo vele *blocks* aan beide zijden der centraal-gebouwen liggen, bevatten de vijf verschillende klassen, waarin GIRARD DE CAILLEUX de verpleegden rangschikt: n°. 1 de rustigen; n°. 2 half rustigen; n°. 3 opgewekten; n°. 4 convulsieven en zieken, en n°. 5 de convalescenten. De inrigting dier afdeelingen beantwoordt aan derzelver bestemming, doch laat zulke wijzigingen toe, dat het mogelijk zal wezen de overige gestichten met enkele dier vormen meer uitsluitend te bevolken, zoodat het eene gesticht bijv. alle epileptische zou kunnen bevatten. Alleen het Asyle Clinique zal al die afdeelingen voortdurend gelijkmatig bezet kunnen houden, daar het, bij het groote aantal krankzinnigen in het departement, mogelijk zal zijn er steeds nieuwe en belangrijke ziektegevallen in op te nemen en de overvulling door verplaatsing naar de andere gestichten te voorkomen. Terwijl aldaar dus in den regel de recente gevallen zullen worden waargenomen en behandeld en het dus het *quartier d'observation* en de algemeene infirmerie der geheele dienst is, zullen in de andere gestichten meer bepaald de verouderde gevallen geplaatst worden. Terwijl in het eerste alles zal ingerigt zijn tot eene naauwkeurige waarneming en eene aan alle indicatiën voldoende behandeling der recente gevallen, waartoe geen uitgebreid terrein wordt vereischt, zullen de anderen eene minder volkomen dienst, maar daarentegen groote ruimte behoeven, beantwoordende aan de erkende neiging tot plaatsbeweging, die anders in die tot opgewektheid dreigt omgezet te worden, en aan meerdere gelegenheid, den grooten voorraad overtollige krachten nuttig te gebruiken, die anders een dood kapitaal blijft. De behandeling zal echter ook hier niet worden verzuimt; integendeel, gebruik makende van de gunstige voorwaarden, die daartoe voorhanden zijn, en in het oog houdende, dat de krachten wel zoo productief mogelijk mogen gemaakt worden, doch nimmer het onderwerp van speculatie mogen zijn, zal men het werk, onder welken vorm ook, als het krachtigste middel trachten te bezigen, om den krankzinnige tot de door hen verlaten gewone leefwijze terug te brengen, zijn bestaan te verzekeren, de herstelling der geneeslijken te bevorderen en te bevestigen, en ook nog den toestand van de ongeneeslijken te verbeteren.

Behalve de door gaanderijen onderling verbonden *blocks* zullen over het geheele terrein een aantal *cottages* (*châlets*) verspreid worden.

Die van het Asyle Clinique, waarin vooral de bevolking van Parijs al verpleegd worden, zullen, in verbinding met de groote werkplaatsen, meer

tot de uitoefening van ambachten en die voor de andere gestichten, in verband met de land-inrigtingen, meer tot landelijke bedrijven bestemd zijn en daarvoor worden ingerigt.

Door in deze afgezonderde huisjes (die nimmer met cellen te verwarren zijn, welke alleen tijdelijk en in de *periode aveugle* der krankzinnigheid mogen worden gebruikt) de verpleegden bij getallen van 10, 6, 4 en 1 te plaatsen, zoekt DE CAILLEUX het getal bewoners van het afgesloten gesticht tevens op het door hem gewenschte minimum te houden en toch aan het programma te voldoen, zoodat hij voor de beide gestichten, als maatstaf der bevolking, 360 krankzinnigen in het afgesloten gesticht, 140 in de cottages en 100 pensionnaires heeft aangenomen.

Hun werk zal, onder toezigt van deskundigen, overeenkomstig de behoeften der verpleegden en hunne gewoonten, worden ingerigt, daar het onraadzaam is daarin eene verandering te brengen, doordien de ondervinding de geschiktheid van krankzinnigen, om zich verder te bekwamen of een nieuw bedrijf aan te leeren, als zeer onvoldoende leerde kennen. Het werk zal daarom van verschillenden aard en smaak moeten wezen en zich tot alle ambachten en bedrijven moeten kunnen uitstrekken, waarom er dan ook voor het Asyle Clinique, buiten het terrein dat aan elke afdeeling toekomt en wat voor de pensionnaires bestemd is, nog genoeg land overblijft, om de daarvoor geschikte handen werk te verschaffen en daarbij de economische belangen van het gesticht in het oog te kunnen houden.

Hebben wij reeds de algemeene strekking van het hervormingsplan der dienst van de krangzinnigen-verpleging van het departement en in algemeene trekken de relatieve bestemming van het eerst geprojecteerde gedeelte leeren kennen, wij zullen thans nog een blik werpen op hetgeen wij in het begin der maand Mei daarvan reeds vonden uitgevoerd.

In het algemeen kan men zeggen, dat het quartier d'observation van het Asyle Clinique eerdaags door den aannemer moest worden afgeleverd en gemeubileerd zou worden, om het spoedig in gebruik te stellen; dat het Asyle Clinique zelf zijne voltooijing nadert en dat van de beide andere gestichten dat van Vaucluse het meest en dat van Ville-Everard nog het minst gevorderd is, doch beide binnen het jaar zullen moeten gereed zijn.

Alle drie zijn naar één model ingerigt: op de middellijn ligt een groot gebouw, de entrée van het gesticht, waarin zich de geheele administratieve dienst beweegt, die daardoor geheel buiten al de overige deelen der inrigting geplaatst is; daarop volgt een tweede, niet minder groot, gebouw, in hetwelk zich, in souterrains, de geheele dienst der economie, benevens de apotheek, bevindt, terwijl ook het daartoe behoorende personeel dáár gehuisvest is. De eerste en tweede verdieping bevatten bovendien zeer ruime zalen, in welke allerhande soort van vereenigingen, ook voor beide seksen, als concerten enz., zullen gehouden worden, en op den achtergrond ligt eindelijk de kapel, die in het Asyle Clinique reeds toen, schoon naauwelijks toegangbaar, het grootsche en fraaije van haar bouw deed uitkomen.

In elk der gestichten zijn, ten opzigte der technische inrigtingen, de systemen ingevoerd, die GIRARD DE CAILLEUX proefondervindelijk als de beste had leeren kennen; doch zullen wij daaromtrent hier alleen opmerken, dat

zijn beginsel is, verschillende stelsels voor het bijzondere geval in toepassing te brengen, zonder zich daarbij door de kosten van uitvoering te laten afschrikken; zoo heeft bijv. elk block en elk middengebouw twee verwarmingssystemen, het eene met verwarmde lucht voor die vertrekken, die snel moeten verwarmd kunnen worden, en het andere met warm water voor die eene voortdurend gelijkmatige temperatuur behoeven.

Zijne denkbeelden, deze en andere punten betreffende, zijn bovendien van tijd tot tijd door hem openbaar gemaakt, naarmate ze tot rijpheid kwamen en door de ondervinding beproefd geworden waren; dit geldt ook ten opzigte der inrigting van de afzonderlijke afdeelingen, waarin wij de stelsels van Auxerre toegepast vinden, bijv. in de cellen-afdeeling der opgewekten, in die der zwaarmoedigen enz.

Wanneer men van den boulevard St. Jaques bij de barrière de la Glacière, het hoogst gelegen gedeelte van Parijs, langs de nieuw aangelegde straat de la Santé, die voor een gedeelte reeds weder naar FERRUS herdoopt is, afdaalt, stuit men op het hek, dat den toegang zal geven tot het Asyle Clinique; links is de woning van den portier en tevens den ingang tot de kleine villa van den Inspecteur, die reeds afgebouwd en door hem en zijne familie bewoond was, en waaruit hij het gezigt heeft op al wat naar de beide gedeelten van het Asyle voorbij gaat; tegenover haar, en dus regts, ligt het afgesloten gesticht zelf en wel eerst de vrouwelijke afdeeling, dan het middengebouw en verder de mannelijke afdeeling; vlak tegenover het middengebouw, in het verlengde der villa van den Inspecteur, ligt, als bureau-central der dienst, het quartier d'observation, een belangrijke bijbouw, dien wij straks zullen leeren kennen, en strekt zich verder een belangrijk groot terrein glooijende naar de Seine uit en omgeeft het gesticht aan de Zuid-Oostzijde, waar het zich met de Ferme St. Anne vereenigt, terwijl de verhevene ligging van het bebouwde gedeelte een onbelemmerd en fraai vergezigt, zelfs tot aan het bosch van Vincennes, verschaft.

De afzonderlijke inrigting, die het bureau-central der geheele dienst uitmaakt, en vlak tegenover den ingang van het gesticht zelf ligt, is bestemd tot eerste opname van alle krankzinnigen, die aldaar aan een naauwkeurig onderzoek zullen worden onderworpen, vóórdat de Inspecteur over hunne definitieve plaatsing beslist; het is als een miniatuur gesticht te beschouwen en heeft dezelfde 2 hoofd- en 5 onderafdeelingen als het groote gesticht, met de voor ieder afdeeling bestemde eigenaardige inrigting, waarbij nog eene zesde afdeeling voor twijfelachtige gevallen gevoegd is.

Het geheel is slechts voor 20 mannelijke en 20 vrouwelijke krankzinnigen ingerigt en was genoegzaam geheel afgewerkt; zoodat het eerdaags moest worden afgeleverd en verder met zoo veel spoed gemeubileerd zou worden, dat het voor het einde der maand Mei in dienst kon gesteld zijn; waarbij het echter te vreezen is, dat GIRARD DE CAILLEUX, door zijn verlangen de vruchten van zijne ijverige bemoeijingen te plukken, in strijd met het wijze beginsel van RENAUDIN, zich zal laten verleiden, het Asyle Clinique voor de dienst open te stellen, voordat het nog levensbatbaar, d. i. ten volle daartoe gereed is.

Dit kleine gesticht nu, dat het quartier d'observation van het Asyle Clini-

que is, bestaat, even als de groote gestichten, uit drie gedeelten, die echter niet van elkander afgescheiden, maar onder één dak vereenigd zijn, namelijk uit het middengebouw, een vleugel voor mannelijke en een voor vrouwelijke krankzinnigen.

Het middengebouw is voor het personeel der dienst bestemd en bestaat uit eene ruime vestibule en daar achter gelegen (consultatie?) kamer, terwijl een *open* wenteltrap naar de woon- en slaapkamers der beambten van de huiselijke dienst op de eerste verdieping leidt; beide vleugels, elk voor een twintigtal lijders of lijderessen bestemd, bestaan beneden uit eene dubbele rij kamers, door een middengang gescheiden, die aan weêrszijden van uit de vestibule naar de aan het einde der vleugels zich bevindende *afgeschoten* trap leidt, die u naar de bovenverdieping brengt; aan de voorzijde liggen de receptie- en reunie-kamers en aan de achterzijde de voor elke rubriek van krankzinnigen bijzonder ingerigte afdeelingen, en wel aan de uiterste zijden de afdeeling voor twijfelachtige gevallen en, grenzende aan het middengebouw, die voor onrustigen met hare daar achter uitgebouwde cellen voor opgewekten, die daardoor op de middellijn aan elkander grenzen en eene complete cellen-afdeeling daarstellen.

Op de eerste verdieping zijn de slaapkamers voor 1—6 personen, verblijf- en eetkamers voor rustigen en herstellenden, en op de tweede verdieping een in tweeën afgedeelde zolder, welker uiteinden tot slaapkamers zijn ingerigt.

Het behoeft nauwelijks betoogd te worden, dat GIRARD DE CAILLEUX in deze eigenaardige inrigting zijn op zoo veeljarige ervaring gegrond systeem, tot in de minste bijzonderheden uitgewerkt, toegepast heeft en zorg droeg, dat hij hier, terwijl het geheele Asyle Clinique eene model-inrigting werd, een meesterstuk *en miniature* leverde.

Gij vindt dan ook in het keldergebouw zijn systeem van verwarming en ventilatie aangebragt; voor gasverlichting en waterleiding is doelmatig gezorgd; terwijl over het geheel de veiligheid nergens uit het oog verloren is, is daaraan nergens onnoodig geriefelijkheid opgeofferd; zoo wisselen groote en kleine glasruiten, in houten ramen, doch in ijzeren spijlen gezet, elkander af; de ramen zijn openslaande, doch worden met den algemeenen sleutel gesloten; de steenen trappen, waarvan de verpleegden gebruik maken, zijn veilig door hunne constructie, zonder leuningen, om geen verzet uit te lokken; alle hoeken zijn afgerond, hetzij in steen gehouwen of door hout beschermd; de vloeren der kamers zijn van ingelegde eikenhouten regels met in pleister gelegde balkenlaag en, even als de uit de Parijsche hospitalen bekende, zeshoekige roode tegels der corridors, met was geboend; de gepleisterde muren zijn met eene witte verwstof bestreken en verder geheel of gedeeltelijk met meer of minder levendige kleuren beschilderd. In de kamers der bijzondere afdeelingen waren de tafels, op ijzeren voetstukken in den vloer geschroefd, van marmeren of met waschdoek ingelegde houten bladen voorzien; overal is voor watertoevoer, voor waschinrigtingen en den noodigen afvoer van gebruikt water gezorgd; de secreten zijn òf Engelsch model met waterafsluiting, òf met losse potten, die buiten het bereik der krankzinnigen blijven, zoo als in de eigenaardige buitensecreten, die in een luchtig ijzeren gebouwtje geplaatst zijn, en ook in de cellen der onrustigen, die op een algemeenen gang

uitkomen, alwaar de bediende door eene schel gewaarschuwd wordt als de krankzinnige zich op de bril neêrzet en desgelijks als hij weder opstaat, om alsdan de pot te kunnen wegnemen.

Even als elke afdeeling, voor zij in gebruik zal genomen worden, aan hare bestemming door hare bijzondere inrigting zal beantwoorden, was dit reeds het geval met deze cellen-afdeeling, waarin gij het stelsel van bewaking, ventilatie en afsluiting van licht enz. van Auxerre aantreft; de cellen, die deels met hout beschoten zijn, zijn alle van twee kanten toegankelijk en hebben open plaatsen, die wel door hooge muren van elkander afgescheiden zijn, doch, even als de open plaatsen der andere afdeelingen, een ruim en fraai uitzigt behouden, daar zich aan het achtereinde slechts eene groene haag bevindt, waarachter een gezonken muur (*fosse-loup*) verborgen is, die het ontvlugten onmogelijk maakt.

Met één woord, overal treft gij een tal van technische inrigtingen aan, die naar de behoeften der verpleegden en het doel der verpleging gewijzigd zijn en bij het gebruik zeer doeltreffend zullen bevonden worden.

Te gelijk met de benoeming van den Geneesheer, die aan het hoofd van het Asyle Clinique zal staan, wordt tevens de leerstoel voor Psychiatrie opgerigt, die door dezen (BAILLARGER?) zal vervuld worden, zoodat de voorspelling van Dr. DONKERSLOOT reeds in volle vervulling komt, daar Parijs zich eerdaags reeds in het bezit van een model-gesticht voor krankzinnigen zal verheugen, dat zich voor eene naauwkeurige bezigtiging van deskundigen aanbeveelt, en het begin van uitvoering zal zijn der geprojecteerde grootsche hervorming van de krankzinnigen-verpleging in het departement der Seine.

Terwijl Frankrijk nog voor weinige maanden gezegd moest worden weinig stof tot leering aan te bieden, bij gelegenheid dat VERGA, die tot Hoogleeraar in de Psychiatrie te Milaan was benoemd, eene wetenschappelijke reis zou doen, om die plaatsen te bezoeken, waar Psychiatrische Klinieken bestonden, kan men thans reeds beweren, dat het Asyle Clinique te Parijs eerlang, zoowel door zijne technische waarde als door zijn klinisch materiëel, aan het hoofd van alle dergelijke inrigtingen zal staan en lijdt het geen twijfel of de op te rigte leerstoel voor Psychiatrie zal weldra op eene waardige wijze bezet en daardoor mede aan alle eischen der wetenschap voldaan zijn 1).

1 Sept. 1866.

1) Het Asyle is eerst den 1sten April l.l. geopend, nadat DAGOBERT uit Stéphansveld en PROSPER LUCAS van Bicêtre tot Médecins en Chef waren benoemd, zoodat GIRARD DE CAILLEUX de les van RENAUDIN, om geen gesticht in gebruik te stellen voordat het *viable* is, ter harte heeft genomen. Beide Geneesheeren, aan wie twee Internes zijn toegevoegd, moeten in het Asyle wonen en mogen daar buiten hoegenaamd geene praktijk uitoefenen. Zij genieten, bij vrije woning, licht en verwarming, een tractement van 8000 francs. V. D. L.

OVERZIGT OVER DE LIJDERS AAN HUIDZIEKTE, IN HET BUITEN-GASTHUIS VERPLEEGD,

VAN 1° JULIJ 1864 TOT ULT° JUNIJ 1866.

Ten vervolge op het Overzigt over de Huidzieken, van 1862—1864 in het Buiten-Gasthuis behandeld (zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1865 Afd. II, pag. 134), heb ik, op voorstel van Dr. HUET, ondernomen een dergelijk Overzigt over de twee daarop volgende jaren te geven, waartoe mijn verblijf aldaar, als Adsistent-Geneeskundige, eene geschikte gelegenheid aanbood. Het materiaal daarvoor, in zijne aanteekeningen en maandelijksche verslagen bevat, werd mij door Dr. HUET welwillend ter bearbeiding afgestaan.

Op 1° Julij 1864 bevonden zich op de afdeeling voor Huidzieken 9 lijders, 5 mannen en 4 vrouwen. Van 1° Julij 1864 tot 30 Junij 1866 zijn opgenomen 198 mannen en 215 vrouwen, zoodat het aantal behandelde huidlijders in die twee jaren bedraagt 203 mannen, 219 vrouwen, te zamen 422.

Bovendien kwamen nog deels bij het dienstdoend personeel, deels intercurrent op de andere afdeelingen (zieken, verbandelingen, krankzinnigen en syphilitischen) 291 gevallen van huidlijden voor, waarvan 135 bij mannen, 156 bij vrouwen; zoodat het totaal lijders aan huidziekten bedroeg 713 (338 mannen en 375 vrouwen).

Deze getallen zijn echter een weinig te groot, daar onder de 422 als huidzieken ingekomenen 8 gevallen (3 mannen en 5 vrouwen) zijn ingeslopen, die tot eene der andere rubrieken behooren; terwijl bij de 291, die we intercurrente huidzieken zullen noemen, 33 gevallen (20 mannen en 13 vrouwen) behooren, die eigenlijk niet tot de huidziekten kunnen gerekend worden; zoodat het aantal

Huidzieken wordt	200	mannen,	214	vrouwen,	te zamen	414,
Intercurrenten	115	"	143	"	"	258.
Totaal. .	315	mannen,	357	vrouwen,	te zamen	672.

Van deze 414 huidzieken werden:

Genezen ontslagen	176	mannen,	200	vrouwen,	te zamen	376.
Gebeterd "	9	"	6	"	"	15.
Niet gebeterd "	1	"	—	"	"	1.
Overleden	3	"	2	"	"	5.
Bleven onder behandeling	11	"	6	"	"	17.
	200	mannen,	214	vrouwen,	te zamen	414.

De 376 genezen ontslagene huidzieken hadden te zamen 7942 verpleegdagen; de gemiddelde verpleegtijd was dus 21.1 dag voor iederen patiënt. De 176 mannen hadden te zamen 3367, de 200 vrouwen 4575 verpleegdagen. Dus was de gemiddelde tijd, ter genezing noodig, voor één man 19.1 dag, voor éénе vrouw 22.8 dag.

Die tijd is zeker niet lang te noemen en toch zou hij korter geweest zijn, ware het niet dat eenige gevallen van huidlijden met andere ziekten gecombineerd voorkwamen, die òf een vertragenden invloed op de genezing der huidziekte hadden, òf waardoor in ieder geval de verpleegtijd een langere werd.

AARD VAN HET HUIDLIJDEN.

ZIEKTE.	HUIDZIEKEN.		INTERCURRENT.		TOTAAL.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
A. *Huidontstekingen van verschillenden aard.*					
Eczema	29	32	43	50	154
Ecthyma	10	7	1	—	18
Psoriasis.	7	8	3	5	23
Prurigo	4	4	8	4	20
Herpes	2	1	10	19	32
Erythema papulatum.	—	—	—	1	1
Lichen	—	1	—	2	3
Urticaria	1	—	4	13	18
Pemphigus	—	—	—	1	1
B. *Haemorrhagiën.*					
Purpura rheumatica	—	—	1	—	1
C. *Hypertrophiën.*					
Lupus (Willani)	1	1	—	—	2
Ichthyosis	—	1	—	1	2
Pachydermie.	—	—	—	1	1
D. *Pigmentafzetting in de huid.*					
Chloasma	—	—	1	—	1
Ephelides	—	1	—	—	1
E. *Ziekten der smeerklieren.*					
Acne jodatum	—	—	4	1	5
F. *Parasieten der huid.*					
Scabies	131	142	19	24	316
Favus.	11	8	15	10	44
Pediculosis	4	8	5	10	27
Pityriasis versicolor	—	—	1	1	2
Totaal. . . .	200	214	115	143	672

Wat den invloed betreft van de weêrsgesteldheid, of liever meer algemeen van het jaargetijde, op het voorkomen van het aantal huidziekten, toont ons de volgende tabel. Natuurlijk moeten die gevallen buiten rekening worden gelaten, waarin niet het minste verband tusschen huidziekte en jaargetijde

kan bestaan, zoo als de onder F genoemde parasieten. Hiertoe breng ik ook de sub E opgegevenen, bij welken het lijden ontstond door het inwendig gebruik van jodet. kalic., en nog 20 gevallen van eczema en herpes, die artificiëel zijn ontstaan na inunctiën met ung. neapolit. en petroleum 1). Dat aantal, te zamen 414, van ons totaal-cijfer 672 afgetrokken zijnde, blijven 258 gevallen over, op wier ontstaan het saizoen van invloed kan zijn geweest. Van dezen waren 1° Julij 1864 aanwezig 4, kwamen van toen af tot ult° Junij 1866 onder behandeling 254, zoodat in die 24 maanden gemiddeld 10.5 patiënt iederen maand onder behandeling kwam.

Het grootste aantal huidlijders kwam voor in October en November 1864, zijnde 22; het kleinste in April en Mei 1865 en Junij 1866, zijnde 2.

	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	TOTAAL.
1864/1865	12	11	15	22	22	11	12	10	10	2	2	11	140
1865/1866	13	16	7	14	11	13	10	6	6	8	8	2	114
Totaal...	25	27	22	36	33	24	22	16	16	10	10	13	254

In den zomer, d. i. van 1° April tot ult° Sepember, kwamen in 107 lijders.
" " winter, " " " Octob. " " Maart, " " 147 "

A. ONTSTEKINGEN DER HUID.

Eczema. Daar Dermatologen van verschillende landen en landgenooten onderling nog heden ten dage het eczeem verschillend karakteriseren, dient vooraf gezegd, dat de ruimere definitie, die HEBRA aan deze huidziekte gaf, hier in het Buiten-Gasthuis burgerregt heeft gekregen; onder eczeem wordt dus hier begrepen: eene meest chronisch verloopende huidziekte, die zich kenmerkt door vorming van knopjes of blaasjes, die groepsgewijze bij elkander staan, of door meer of minder hyperaemische plekken, die met dunne epidermisschilfers zijn bedekt, of in andere gevallen zich vochtig voordoen, of bij welke zich, in verband met deze symptomen, nog buitendien deels gele, deels groene of bruine korsten ontwikkelen. Zij gaat steeds met hevige jeukte en bij gevolg met gelijktijdig voorhandene excoriatiën gepaard, en is niet contagieus 2).

1) Ik geloof met regt dezen eveneens hier te mogen buiten sluiten, daar met zekerheid kan gezegd worden, dat de inunctie hier oorzaak is geweest van hun ontstaan. Hoewel ook de mogelijkheid niet te ontkennen valt, dat atmospherische invloeden praedisponerend kunnen gewerkt hebben, zonder deze ziekten niet zijn voorgekomen, zoo de inwrijvingen niet hadden plaats gehad.

2) VIRCHOW, *Handbuch der speciele Pathologie und Therapie.* HEBRA, Bd. III, Lief. 3, S. 334.

Eczema kwam voor bij 154 lijders, waarvan 61 personen om dat lijden werden opgenomen. Van deze 61 lijders (29 mannen en 32 vrouwen) werden 51 genezen ontslagen (32 vrouwen en 19 mannen), vertrokken ongenezen 5 mannen en bleven even zoo velen nog onder behandeling. De 51 genezen ontslagenen hadden gezamenlijk 1700 verpleegdagen.

19 mannen	te zamen	492 verpleegdagen,	dus gemiddeld	25.9 dag.
32 vrouwen	"	1208 "	" "	37.7 "
51 lijders	te zamen	1700 verpleegdagen,	dus gemiddeld	33.3 dag.

Naar de localisatie kunnen wij onze eczemata als volgt indeelen:

	ZIEKEN.		INTERCURRENT.		TOTAAL.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
Eczema universale	10	5	—	—	15
" capitis	2	10	17	20	49
" faciei	—	4	3	6	13
" capit. et fac.	5	5	5	3	18
" antibrachii	2	1	—	1	4
" crurum	5	4	2	2	13
" mammae	—	1	—	10	11
" scroti	1	—	3	—	4
" labior. maj. pudend. et inguin.	—	—	—	2	2
" met niet opgegeven localisatie, meestal artificiële	4	2	13	6	25
Totaal	29	32	43	50	154

Het eczema universale kwam het meest overeen met het beeld van eene pityriasis rubra of ook wel van lichen eczematodes. Ook de vesiculeuse vorm van eczeem hebben wij meermalen algemeen verbreid zien voorkomen, waaruit blijkt, dat de natuur zich niet aan kunstmatige indeelingen houdt, die, minder natuurlijk, dikwijls op een verschillenden tijd van waarneming berusten. De intensiteit der huidprikkels, de duur hunner inwerking, de individualiteit, wat constitutie zoowel als teederheid der huid betreft, en de plaats des ligchaams, die aangedaan is, zijn even zoo vele momenten, die op het verloop en den vorm van het eczeem grooten invloed uitoefenen.

Zoo kwam een polymorph eczema universale voor bij een kleêrmaker, dat gedebuteerd aan de onderbeenen met eene scherpe demarcatielijn aan de voeten ophield, zich over dijen, bovenarmen, buik, rug, nek volkomen symmetrisch en op de linker wenkbraauw verspreidde. Aan de onderbeenen had het den vorm van eczema madidans, op buik en dijen van eczema impetiginosum, aan hals en borst van eczema papulosum (lichen eczematodes), aan nek en armen van eczema papulo-vesiculosum. Het debuteerde met kleine papels, zoo als bij lichen. Patiënt genas binnen twee maanden, door omsla-

gen met aq. Goulardi aan de beenen en door inunctiën met pix liquida op het overige ligchaam.

Een ander universeel eczeem had veel overeenkomst met eene psoriasis syphilitica, was vóór de opname daarvoor gehouden en als zoodanig, doch vruchteloos, behandeld. Eenvoudige en dampbaden, dec. furfur, pix liquida en interne liq. Fowleri waren de middelen, waaronder patiënt, na een zeer langen verpleegtijd, genas.

Het eczema capitis en faciei kwam meest onder onze oogen onder den vorm van korsten (eczema impetiginosum s. crusta lactea). Tot deze categorie hebben we ook het eczema aurium gebragt. Dikwijls hebben we het eczema faciei in verband met febris intermittens zien optreden. Bij den impetigineusen vorm was de behandeling met room en krijt maar eenige dagen noodig. Bij vochtig eczema in het aangezigt werd meest gebruik gemaakt van flores zinci cum amylo. Bij impetigo capitis werd het hoofd kaal geknipt, van korsten ontdaan, een paar dagen met aq. Goulardi behandeld, tot de zieke plekken droog waren, en dan geteerd. Aq. Goulardi, gevolgd door pix liquida, wendden we bij alle overige vochtige eczemen aan met goed succes; eveneens bij dat der armen en beenen, op welke plaatsen het gemeenlijk den vorm droeg van eczema rubrum seu madidans.

Bij het eczema mammae en genitalium ext. (meestal intertrigo), werden semina lycopodii of flor. zinci met tarwemeel aangewend.

Eczema marginatum kwam eenige weinige keeren voor aan de binnenzijde der dijen.

Wat de oorzaken betreft, waaraan we het ontstaan onzer eczemata moesten toeschrijven, dikwijls bleven zij onbekend, vaak echter gelukte het als causaal-moment den een of anderen prikkel op te sporen. Erfelijke praedispositie, welke VEIEL beweert zoo menigwerf aanwezig te zijn, konden wij hier in geen der gevallen constateren. Vaak concludeerden we de naaste oorzaak aan eene ingewortelde en verouderde scabies toe te moeten schrijven, vooral in gevallen van eczema universale, waar de oudste vormen aan de handen en armen te vinden waren, of waar het eczema enkel aan deze deelen voorkwam. Ook lag soms eene verkeerde behandeling der scabies ten gronde, bijv. inunctiën met petroleum. Menig lijder aan eczeem, zoowel universeel als partiëel, zocht hier genezing, die aan scabies lijdende zich, op aanraden van zijn Geneesheer, met petroleum had gesmeerd, doch nu aan eene huidziekte leed, die soms groote hardnekkigheid tegen onze gewone eczeem-middelen toonde.

Op grond hiervan aarzelen wij dan ook niet aan het petroleum den lof te weigeren, dien sommigen het zoo onverdeeld als middel tegen scabies toezwaaijen. Wij hebben met het middel ééne maand de proef genomen. In vele gevallen ontstond spoedig eene diffuse roodheid der huid met verhoogde temperatuur, daarop braken tallooze kleine, heldere blaasjes, als bij miliaria, uit; in andere kwamen jeuk en prurigineuse knopjes zeer snel na eene ligte inunctie terug. Wij komen derhalve tot de conclusie, dat ligte inunctiën met petroleum de schurftmijt niet dooden en sterkere met eczeem dreigen.

De overige gevallen van eczema artificiale waren ontstaan na inunctiën met ung. neapolit. bij lijders aan syphilis.

Sommige lijders hadden met hun eczeem (vooral dat der onderbeenen) al jaren (wij kunnen voorbeelden van 10 jaren aanhalen) rondgeloopen.

De 5 eczeemlijders, die ongenezen vertrokken, konden het einde der kuur niet afwachten; we hadden geene reden ook aan hunne genezing te wanhopen. Eene inwendige behandeling werd niet ingesteld. „Naar binnen slaan" van eczema namen we niet waar.

Ecthyma. Onder ecthyma verstaan we geene zelfstandige huidziekte, maar het voorkomen van hier en daar verspreid staande phlyzacische pustels, secundair aan voorafgegane scabies, pediculi, eczeem, prurigo enz. Het kwam 18maal voor, 1maal intercurrent; 17 patiënten zochten om ecthyma behandeling in het Gasthuis. Het kwam meest voor bij cachectische lieden, die veel armoede hadden geleden en er zeer verwaarloosd uitzagen (ecthyma cachecticum).

We vinden in deze 2 jaren geen geval van ecthyma opgeteekend, dat acute ziekten (zoo als typhus, pneumonie) vergezelde.

Van de 17 lijders zijn 14 genezen vertrokken, 2 ongenezen, 1 man stierf aan eene bijkomende pneumonie. In zuivering van het ongedierte, zoo het nog aanwezig was, in baden en het toedienen van versterkende spijzen en medicamina bestond de behandeling. De verpleegtijd liep bij de verschillende lijders zeer uitéén en zijne duur was geëvenredigd aan de verwaarloosde constitutie van den zieke. Gemiddeld was hij 39.5 dag.

8 mannen	hadden	246	verpleegdagen,	dus	1 = 30.7.
6 vrouwen	„	307	„	„	1 = 51.1.
14 lijders	hadden	553	verpleegdagen,	dus	1 = 39.5.

Psoriasis kwam 23maal voor. Met dit lijden meldden zich 15 patiënten aan (7 mannen en 8 vrouwen); 6 mannen en 6 vrouwen werden van deze 15 genezen ontslagen. Een meisje van 12 jaren had geen geduld, na een verpleegtijd van 35 dagen, hare volkomene genezing af te wachten en ging ongenezen uit. In de eerste dagen werd zij met teer behandeld, doch zonder het minste succes; daarna met de liq. Fowleri, waarmede wij zeker zouden geslaagd zijn, had lijderes haar geduld niet verloren. Eene aanvankelijke beterschap gaf ons regt tot deze meening; 2 lijders aan psoriasis generalis (één man en ééne vrouw) hebben we verloren.

De eerste, oorspronkelijk voor eczeem, met psoriasis idiopathica gepaard, opgenomen, werd na eenigen tijd door nierlijden aangetast, kreeg weldra een groot spier-absces in de kuit en bezweek. Patiënt werd behandeld met teer, dat niet gelijktijdig over de geheele huid, maar achtereenvolgens op de verschillende zieke plekken werd ingewreven, om niet de huidfunctie te zeer te onderdrukken.

De vrouw was 39 jaar, leed aan psoriasis universalis, die vooral op de armen en beenen sterk was uitgedrukt. Ook zij werd met pix liquida behandeld, volgens de gebruikelijke wijze; 8 dagen daarna krijgt zij koorts met katarrhale verschijnselen, die spoedig door eene hardnekkige braking werd gevolgd; koortsaanvallen wisselden elkander af; het braken hield aan. Daarop traden cephalaea, anorexie, oedema pedum en albuminurie op. Onder eene flinke diaphoretische behandeling namen de verschijnselen wel

eenigzins af, doch braking en oedema pedum in ligten graad bleven. Weldra deden zich ook andere uraemische verschijnselen voor, doffe gemoedsgesteldheid en ligte convulsiën. Eene roode vlekkige huidaandoening, die langzamerhand een meer lividen aanzien kreeg, en met den naam van erythema papulatum zou kunnen bestempeld worden, werd nog eenige dagen vóór den vrij plotseling intredenden dood waargenomen. De verpleegtijd der patiënte was drie maanden.

De autopsie leverde op: Bright'sche nierontaarding met hypertrophia cordis en oedema cerebri. Is dit nu een geval van „naar binnen slaan" eener huidziekte, en moeten wij welligt aan de pix liquida de schuld daarvan geven, waarmede wij evenwel zoo voorzigtig omgingen, of waren de nieren dezer vrouw reeds vóór het ontstaan van haar huidlijden aangedaan? Bij haar inkomen is de urine niet onderzocht geworden; de anamnese gaf geen regt een ernstig lijden te veronderstellen.

De 12 genezen ontslagene psoriasis-lijders hadden door elkander eenen verpleegtijd van 34.6 dag.

6 mannen	hadden	129	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	21.5.
6 vrouwen	„	287	„	„	„	47.8.
12 lijders	hadden	416	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	34.6.

Bijna alle gevallen van psoriasis waren algemeen verbreid; één enkel bepaalde zich tot de knieën en ellebogen. Alle vormen kwamen voor; van de psoriasis punctata tot gyrata en diffusa toe.

In één geval, dat sedert 18 jaren bestaan had, werd de erfelijkheid geconstateerd. In de overige gevallen had het lijden korteren tijd, meest eenige maanden, geduurd.

In 11 gevallen slaagden wij in de genezing enkel door pix. liq. Bij eene vrouw van 24 jaren, die sedert lang aan febris intermittens en psoriasis universalis had geleden, had de aanwending van teer, bij gelijktijdig inwendig gebruik van liq. arsenicalis Clementis, geen succes. Onder eene behandeling met pulv. Plummeri en dampbaden echter volgde de genezing verrassend snel.

Prurigo kwam 20maal voor, 12maal intercurrent; 8 lijders kwamen daarvoor onder behandeling. Niet alle deze gevallen zijn evenwel als „ware prurigo" te beschouwen. De snelle, soms spontane, genezing geeft tot die meening regt. Vele gevallen waren tot scabies of pediculosis terug te brengen.

Bij menig lijder aan „prurigo vera" konden we de recidive constateren. Zoo kwam een man voor de tiende maal onder behandeling, 3 vrouwen leden aan prurigo senilis. Een prurigo scrophulosa bestond sedert jaren bij een jongen van scrophuleus voorkomen, voor ulcus cruris hier verpleegd wordende. Ol. jecoris en balnea waren, ofschoon tijdelijk, ter genezing voldoende. Plaatselijk werd gemeenlijk bij prurigo ung. Vienn., bij hardnekkige jeukte een ung. morphii aangewend.

Herpes kwam voor bij 32 personen; 3 lijders kwamen met herpes in; Bij 29 kwam dit huidlijden intercurrent voor.

	ZIEKEN.		INTERCURRENT.		TOTAAL.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
Herpes zoster.	2	1	3	5	11
" febrilis.	—	—	2	14	16
" praeputii.	—	—	2	—	2
" mercurialis.	—	—	2	—	2
" circinnatus.	—	—	1	—	1
Totaal. . . .	2	1	10	19	32

Bij de 11 gevallen van herpes zoster had deze aandoening 9maal hare zitplaats aan den tronk, 1maal aan den hals en 1maal aan den arm.

Eene vrouw van 41 jaren, bij welke deze ziekte zich over een groot deel der linker borst- en buikhelft verspreid had, leed reeds vóór het uitbreken der herpes-blaasjes gedurende geruimen tijd aan eene hevige intercostaal-neuralgie, die voor niets wilde wijken dan tijdelijk voor subcutane morphine-injectiën. Nog lang ná de genezing van het uitslag bleven de pijnen voortduren, die patiënte zeer kwelden en deden emaciëren. Daarbij voegde zich na een verpleegtijd van ruim 2 maanden eene neuralgia brachialis, ook aan de linker zijde, om haar lijden te verergeren. Weldra deden zich verschijnselen op van tuberculosis pulmonum. Na eenige dagen deed zich over de geheele linker zijde van den tronk eene algemeene eruptie van furunkels voor. Met haar optreden verdwenen de pijnen dáár ter plaatse, en bleven weg, ook ná de genezing der furunkels. Een van dezen had slechts *even* de middellijn van den buik overschreden. Hetzelfde huidlijden trad daarna op den linker arm op, met dit onderscheid echter, dat met zijn ontstaan de neuralgie hier niet verminderde. Het toenemende longlijden deed patiënte na 9 maanden lijdens bezwijken. *Autopsie:* Longen vol tuberkels, in alle stadiën van ontwikkeling; verweeking van het ruggemerg (bovenste gedeelte der pars dorsalis en onderste der pars cervicalis). De spinaal-gangliën, voor zoo ver een oppervlakkig onderzoek van dezen waarde heeft, vonden we normaal. De herpes febrilis nam meestentijds den vorm aan van herpes labialis, altijd van herpes facialis.

Erythema papulatum kwam intercurrent voor bij eene vrouw aan psoriasis lijdende (zie boven). De reden, waarom het aantal lijders aan erythema zoo gëring is, is welligt gelegen in de weinige bezwaren, waarmede deze huidaandoening gepaard gaat, en de spontane genezing, causis remotis. Blijven de oorzaken werken, dan ontstaat al spoedig eczeem (bijv. de intertrigo). Eenige gevallen van ons eczema stonden dan ook op de lijn van overgang.

Lichen kwam voor bij drie vrouwen. Het eene geval van lichen universalis milliformis echter bleek later een syphilitisch huidlijden te zijn. In beide andere gevallen was eene behandeling overbodig. Zij genazen van zelf.

Pemphigus. Deze was geen exquisite, maar kwam voor bij eene zieke in den vorm van eene enkele vuile blaar (pemph. solitarius).

Urticaria kwamen voor bij 17 lijders, die hier verpleegd werden en bij het dienstdoend personeel. Een man kwam met urticaria in. Van deze bleef de oorzaak in het onzekere. Spoedige genezing door wassching met azijn. De meesten der intercurrent voorgekomen gevallen stonden in verband met de hier endemische febris intermittens. De typus quotidianus werd het meest van urticaria vergezeld. Vooral des avonds in het stadium caloris kwamen de witte knobbels te voorschijn, en gingen vergezeld van hevige jeukte. In het na- en voorjaar, wanneer het aantal intermittentes zijn akme verkrijgt, komen ook de meeste gevallen voor van febris intermittens urticata. Bij het nalaten der koorts zijn uitslag en jeukte reeds verdwenen, om bij eenen nieuwen aanval weêr te keeren, als de chinine dit niet belet. Hoewel HEBRA nooit in de gelegenheid was dezen vorm van intermittens te zien, geeft dit hem geen regt aan haar voorkomen te twijfelen en de gevallen van J. FRANK voor scarlatina partialis te houden.

B. HAEMORRHAGIËN.

Purpura rheumatica s. peliosis rheum. kwam 1maal intercurrent voor bij eenen man.

C. HYPERTROPHIËN.

Ichthyosis vera kwam voor bij éénе vrouw. *Icht. levior* bij eene andere. *Pachydermie* kwam intercurrent ook bij ééne vrouw voor.

Ephelides kwamen in grooten getale bij eene vrouw overal verspreid voor.

Chloasma kwam intercurrent bij eenen man voor. Deze gevallen toonden niets der vermelding waardig.

Lupus. Met deze ziekte kwamen in twee patiënten. De een was een jongen van 17 jaren, die sedert anderhalf jaar aan lupus exedens nasi had geleden. Nadat patiënt 57 dagen lang, eerst met cauterisatie door nitras argenti, later met merc. sublim. corr. was behandeld, brak zijn ongeduld de kuur af en ging hij, reeds op den weg van beterschap, ongenezen uit. Het andere geval betrof een meisje van 14 jaren; sedert 2 jaar had zij aan „verzwering van het aangezigt" geleden. Onder de kin bevonden zich een paar scrophuleuse huidzweren, de regter neusvleugel was weggeulcereerd met hypertrophische ontwikkeling in den omtrek en perforatie van het septum narium. Vóór patiënte in het gasthuis kwam, was zij al eenigen tijd met liq. nitratis hydrargyri behandeld geworden, doch zonder succes. Onder dezelfde behandeling, doch dagelijks en energisch herhaald en het gelijktijdig inwendig gebruik van ol. jec. as. en ferrum jodat. genas patiënte na eenen verpleegtijd van 146 dagen.

D. ZIEKTEN DER SMEERKLIEREN.

Acne jodatum werd 5maal opgeteekend, kwam echter vaker voor bij patiënten, die inwendig jod. kalic. gebruikten. De aandoening der slijmvliezen, als gevolg van het gebruik van jodiumzouten, vonden we veel vaker als die der huid.

E. PARASIETEN DER HUID.

Scabies. 316 gevallen van scabies deden zich voor; 273 lijders, 131 mannen en 142 vrouwen, werden daarvoor opgenomen, 43maal (bij 19 mannen en 24 vrouwen) kwam scabies intercurrent voor.

Naarmate het oponthoud der schurftmijt in de huid, het krabben, enz. minder of meer secundaire verschijnselen heeft teweeggebragt, onderscheiden wij 3 vormen van scabies: den pruriginеusen, eczemateusen en den pustuleusen of ecthymateusen vorm.

Van de 273 met deze ziekte ingekomenen leden aan:

scabies	pruriginosa	56	mannen	en	65	vrouwen,	te zamen	121	lijders.
"	eczematosa	21	"	"	22	"	" "	43	"
"	pustulosa	54	"	"	55	"	" "	109	"
Totaal.	.	131	mannen	en	142	vrouwen,	te zamen	273	lijders.

Van deze 273 lijders werden 265 genezen ontslagen, 5 (2 mannen en 3 vrouwen) bevonden zich 1° Julij 1866 nog onder behandeling. Éene vrouw, reeds bij haar inkomen verschijnselen van vergevorderde tuberculosis pulmonum vertoonende, overleed; éëne andere, met scabies ecthym. in hoogen graad, had wegens de invallende kermis geen geduld en volharding hare volkomene genezing af te wachten. Zij vertrok na eenen verpleegtijd van 40 dagen, veel gebeterd. De derde der niet genezen ontslagenen was een man, die weigerde aan de inunctie zich te onderwerpen.

De 265 genezen ontslagenen waren 128 mannen en 137 vrouwen:

128 mannen	hadden	2216	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	17.3.
137 vrouwen	"	2611	"	"	"	19.0.
265 lijders	hadden	4827	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	18.2.

Wat betreft den verpleegtijd der drie vormen, waaronder de scabies zich pleegde voor te doen, hadden van de 265 genezen ontslagenen:

Scabies pruriginosa,

53 mannen	hadden	710	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	13.3.
62 vrouwen	"	835	"	"	"	13.4.
115 lijders	hadden	1545	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	13.4.

Scabies eczematosa,

21 mannen	hadden	489	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	23.2.
21 vrouwen	"	379	"	"	"	18.0.
42 lijders	hadden	868	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	20.6.

Scabies pustulosa,

54 mannen	hadden	1017	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	18.8.
54 vrouwen	"	1397	"	"	"	25.8.
108 lijders	hadden	2414	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	22.3.

Wij zien dus geen noemenswaardig verschil tusschen het aantal lijders aan scabies bij beide seksen. Evenzoo schijnt volgens onze statistiek het geslacht weinig of geen invloed te hebben op den vorm, waaronder deze ziekte zich pleegt voor te doen. Is het enkel toeval of zou welligt de fijnere epidermis der vrouw schuld zijn, dat er op een aantal van 273, 11 vrouwen meer dan mannen door scabies werden aangetast; of ligt de reden misschien in de grootere zorg, die de vrouw voor hare huid draagt, en haar alzoo eerder naar genezing doet uitzien? Deze laatste omstandigheid was welligt oorzaak, dat relatief minder vrouwen dan mannen door den eczemateusen en pustuleusen vorm van scabies waren aangetast. Ten minste de anamnese 1) leerde ons ontwijfelbaar, dat, hoe langer het huidlijden had bestaan, des te zwaarder ook de vorm was, waaronder het zich voordeed. De grootere vulnerabiliteit der meer teedere huid van de vrouw is ceteris paribus, dus een praedisponerend moment, waarom deze des te eerder en erger door *ontsteking* wordt aangedaan dan die van den man.

Voorts besluiten wij uit deze gegevens, dat het aantal verpleegdagen in regte rede klimt, naarmate het de behandeling geldt van een scabies pruriginosa, eczematosa of pustulosa.

De verpleegtijd der scabies pruriginosa verschilt bij de beide geslachten niet. Die der scabies eczematosa duurt bij den man ruim 5 dagen langer dan bij de vrouw; en omgekeerd heeft deze 7 dagen meer noodig om van den ecthymateusen vorm genezen te worden. Vanwaar die tegenstrijdigheid? Zij heeft hare oorzaak in bijkomende omstandigheden. Onder de 21 mannen, die aan scabies eczematosa leden, vinden wij er één, die met petroleum, experimenti gratia behandeld, een eczeem kreeg, dat 84 dagen vorderde om genezen te worden, 2 anderen hadden wegens complicatie met ulc. cruris, te zamen 94 verpleegdagen. Deze omstandigheden in aanmerking nemende en tot de norma reducerende, krijgen wij eenen gemiddelden verpleegtijd van 17.3 dag, die nog anderhalven dag minder is dan die der vrouw, bij welke we vruchteloos in de ziekte-historiën naar een de verpleging verlengend moment zochten. Om dezelfde reden is ook het aantal verpleegdagen der vrouwen met den pustuleusen vorm iets grooter geworden; welk verschil echter zoo veel niet bedraagt, zoodat de gemiddelde verpleegtijd na aftrek van dat verschil, wordt 24.5 dag.

Volgens deze uitkomst zouden ceteris paribus, mannen spoediger van scabies te genezen zijn dan vrouwen.

Maar is dat overige gelijk?

De behandeling van scabies was eenvoudig. Twee middelen kwamen hoofdzakelijk tot aanwending: de HEBRA'sche zalf en het balsamum peruv. 2), van welk laatste 's morgens en 's avonds één drachme werd ingewreven, fijn verdeeld over het geheele ligchaam. Het balsamum wendden we in den regel

1) Wij rekenden het begin der ziekte van af het waarnemen der eerste jeukte.

2) Bij den vochtig-eczemateusen vorm werden eerst een paar dagen omslagen gemaakt met aqua Goul.

aan bij voorwerpen met teedere huid en bij hen, die alleen den prurigeneusen vorm der ziekte vertoonden. Dus, hoewel lang niet uitsluitend, meest bij vrouwen en kinderen. Uit vrees voor eene te sterk prikkelende werking van de Weener zalf (en die vrees is niet uit de lucht gegrepen, maar op ervaring gegrond) zagen we in deze gevallen van zijne aanwending af. Zoo ook trachten wij bij teedere individuën, met pustuleusen vorm behebt, met het balsamum peruv. ons doel te bereiken. Bij de scabies eczematosa en pustulosa der mannen maakten we bijna zonder exceptie van het ung. vienn. gebruik, hetwelk wij ook in de overige gevallen bij vrouwen aanwendden. — Heeft de peruv. balsem het voordeel zachter op de huid te werken, aan de Weener zalf moeten we de eer toekennen sneller aan het doel te beantwoorden. En dit, d. i. het in sommige gevallen aanwenden van een sneller werkend medicament bij mannen, vooral bij hen, die aan de hoogere graden der huidziekte leden, dunkt ons, is de reden, dat over het algemeen bij hen de kuur iets korter heeft geduurd.

En alzoo zien wij uit onze statistiek (terwijl bloote cijfers niet alléén niets bewijzen, maar verder van de waarheid doen afdwalen, zoo de omstandigheden verzwegen worden, die invloed op hen uitoefenen), dat de duur der genezing van scabies bij beide geslachten zoo veel niet verschilt.

In enkele gevallen is nog wel eens gebruik gemaakt van het ung. sabadillae en van den styrax liquidus.

Styrac. liq. ℥ β.
Ol. oliv. ʒ j.
Spir. vini. ʒ ij.
m. f. ung. S.
's Morgens en 's avonds de helft inwrijven,

doch niet met genoeg succes, om deze middelen voor eene algemeene aanwending aan te bevelen. In den regel werd dan ook de bekende en beproefde oude behandeling gevolgd.

Ons oordeel over het petroleum hebben wij, over het eczema handelende, reeds uitgesproken. Vreemd echter komt het ons voor, onder de referaten in dit *Tijdschrift*, die „petroleum tegen scabies" als opschrift voeren (o. a. Jaarg. 1865, pag. 161 en Jaarg. 1866, pag. 118), geene nadeelen te zien opgegeven, aan het gebruik van dit middel verbonden.

Vindt dit misschien zijn grond in eene te sterke inwrijving bij onze lijders? Doch dan moest het oordeel van DECAISNE over het petroleum ongunstiger zijn. Immers, wáár de inunctiën zoo ligt werden gedaan, dat we niet met de nadeelen van eczeem hadden te kampen, daar werd ook de acarus niet gedood, zoo als bleek uit het recidiveren der prurigo.

Maar zoo welligt de vraag geopperd wordt, of wij met andere middelen (daar zijn er zoo velen) niet beter en sneller tot ons doel zouden geraakt zijn? dan antwoorden wij: beter zeker niet, want in twee jaren tijds hebben we ons over geen enkel geval van recidieve te beklagen. En sneller betwijfelen wij ook. Wel is 18.2 dag als verpleegtijd voor scabies niet kort te noemen; doch als men nagaat, dat in Amsterdam ook eene loopende Kliniek voor

huidziekte bestaat en menig lijder dáár eerst zijne genezing beproeft en, zoo hij dáár niet beter wordt, in het gasthuis hulpt zoekt, dan begrijpt men ligt, dat we hier meestal met verouderde en ingewortelde gevallen te doen hadden, die eene langdurige kuur vereischten. Voorts is de ongezonde ligging van het Buitengasthuis ook niet buiten rekening te laten voor den duur der behandeling. Ik overdrijf niet, als ik beweer, dat de helft der lijders alhier door tusschenpoozende koorts worden aangetast; en bij eenige hevigheid der aanvallen werd de kuur steeds een paar dagen of langer gestaakt. Als een derde moment van den langen verpleegtijd geldt de omstandigheid, dat, zoo moeders met kinderen onder behandeling kwamen, beiden zoo lang bleven, tot de laatste genezen was. En zoo brengt het een met het ander bij, dat ons getal verpleegdagen eene ongunstige hoogte heeft bereikt.

Favus kwam 44malen voor; 3maal deden zich favuskorsten op verschillende ligchaamsdeelen verspreid voor; de overige 41 gevallen betroffen enkel favus capitis; 19 lijders (11 mannen en 8 vrouwen) zochten om deze ziekte hier behandeling; 25maal kwam favus intercurrent voor. Van die 19 lijders bevonden zich 1° Julij 1866 nog 2 mannen en 1 vrouw onder behandeling, en 2 vrouwen zijn ongenezen vertrokken, zoodat 14 lijders (9 mannen en 5 vrouwen) genezen ontslagen zijn.

9 mannen	hadden	254	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	1 : 28.3 dag.
5 vrouwen	"	175	"	"	"	1 : 35.0 "
14 lijders	hadden	429	verpleegdagen,	dus	gemiddeld	1 : 30.6 dag.

Wij willen echter niet beweren, dat deze gevallen volkomen genezen zijn, noch dat er zich in geen van dezen recidive heeft voorgedaan. Vóór we echter de genezing constateerden en de patiënten lieten vertrekken, lieten wij ze nog ééne week hier vertoeven, zonder eenige behandeling, om af te wachten, of er zich ook weder nieuwe favuskorsten ontwikkelden. Zoo dit niet plaats greep, verklaarden we den patiënt genezen ontslagen; was het tegendeel waar, dan werd eene nieuwe kuur begonnen.

Onze behandeling bestond in verwijdering der favuskorsten door cataplasmata, afscheren of afknippen der haren en inunctiën met een unguent van merc. subl. corros. (gr. v. op unc. j.). Zoo deze zalf niet voldeed, dan het ung. Fowleri (liq. arsen. Fowl. dr. j. op unc. j.)

Pityriasis versicolor werd 2maal opgeteekend. De patiënten hadden er geen last van. Toevallig werd het gevonden; beide keeren op den rug.

Phthiriasis kwam voor bij 27 patiënten; 12 lijders (4 mannen en 8 vrouwen) kwamen er mede in; 15maal werd dit lijden hier bij zieken opgemerkt; 2maal werd de phthirius inguinalis opgeteekend. De overige gevallen betroffen den pediculus vestimenti aut capitis.

In het algemeen verstaan we onder "phthiriasis" een prurigineus, eczemateus of pustuleus huidlijden, secundair aan het oponthoud van pedikels. Alzoo is het ligt mogelijk, dat eenige gevallen onder prurigo, eczeem of ecthyma vermeld, hier beter op hunne plaats geweest zouden zijn; doch we

vonden goed dit te laten, wijl de aard dezer ziektegevallen te karakteristiek was om ze daar te verzwijgen en de gelegenheid gevende oorzaken reeds vóór lang gewerkt hadden. — Bij pediculus pubis waren de secundaire verschijnselen gelijk nul of gering. Waar de aanwezigheid van den parasiet (dezen altijd in grooten getale) geconstateerd werd, bestond voor ons genoeg om dit huidlijden te diagnosticeren. Ter genezing was, na het afscheren der haren, het insmeren met ung. neapolit. of balsamum peruv. of styrax liquidus voldoende.

19 Februarij 1867. Dr. S. R. HERMANIDES.

EENE STUDIE OVER GELE KOORTS,

DOOR

T. J. J. GORI,

Officier van Gezondheid bij de Koninklijke Nederlandsche Marine.

Terwijl het vaderland door de dubbele ramp van cholera en veepest gedurende den loop van dit jaar geteisterd werd, en belangrijke verliezen leed in bevolking en nationalen rijkdom, werd gelijktijdig in de Nieuwe Wereld een aantal zijner zonen door eene epidemie van gele koorts ten grave gebragt.

Sedert het laatst van 1859 waren de Nederlandsche koloniën aldaar van dien geesel verschoond gebleven. In dat jaar was het Curaçao (bijna uitsluitend het garnizoen, de burger-bevolking had bijna geene, de aldaar gestationeerde zeemagt volstrekt geene verliezen te betreuren), dat in een luttel aantal weken ruime offers aan die ziekte bragt. Nederlandsch Guyana daarentegen werd sinds 1855 niet door haar bezocht. Wel stond zij bij herhaling dreigend aan de grenzen van deze kolonie. Zoo kwam in 1861 de gele koorts voor in de Britsche volkplanting Demerary. Zij woedde er tot het einde van dat jaar voort 1).

In 1864 vertoonde zij er zich op nieuw, om eerst op het laatst van 1865 te verdwijnen.

---

1) Yellow fewer has prevailed here several times. On the last occasion 1861 the troops were mored out and encamped at some distance from Georgetown; they escaped (seven mild cases only) although they were in a swampy plain. PARKES' *Practical Hygiène*, pag. 529.

Den 26sten Mei 1861 brak de gele koorts uit onder de burgerij te George-Town, maar zij bepaalde zich hoofdzakelijk tot de zeevarenden en de lagere klassen der Portugezen. Men vond het echter geraden, om de bezetting reeds op 3 Junij per spoortrein te vervoeren naar het 17 Engelsche mijlen verwijderde Belfield en daar onder tenten op een zandigen heuvelrug te doen kamperen. Het terrein in den omtrek was hier wel is waar moerassig, maar men kon over geen beter beschikken en zag er uit een militajr oogpunt bezwaar in, om de troepen nog verder van de hoofdplaats te verwijderen. Gedurende de eerste 16 dagen nu kwamen in dit kampement 7 gevallen van gele koorts voor, welke allen herstelden, en daarna vertoonde zich de ziekte niet meer, er werden wel is waar velen door tusschenpoozende koorts aangetast, maar deze ziekte was slechts van ligten aard. Te George-Town daarentegen bleef de gele koorts tot aan het einde des jaars vele slagtoffers eischen; in het zeemans-hospitaal overleden er 1 : 8, in het koloniale hospitaal 1 : 4 en in de burgerpraktijk 1 : 6 lijders.

In de tweede helft van laatstgenoemd jaar en in den aanvang van het volgende werden in Suriname de voorloopers bespeurd van de epidemie van gele koorts, die ten slotte in Junij 1866 ter reede Paramaribo uitbrak en aanleiding heeft gegeven tot deze studie.

Een tal van kwestiën omtrent wezen, oorzaak, al of niet besmettelijkheid, verspreiding, nog over de cholera aanhangig, traden ook bij het bestuderen van deze epidemie van gele koorts op den voorgrond. Voor de epidemiologie in het algemeen is zij dus reeds van belang te achten. Al dadelijk vond ik hierin eene aansporing tot het bekend maken van feiten en van denkbeelden, die zich gaandeweg ter verklaring van het voorgevallene bij mij opdeden. Doch er is meer. De kern van Geneeskundigen voor de Nederlandsche West-Indiën wordt op vaderlandschen bodem gevormd. Vroeg of laat kunnen enkele lezers geroepen worden in een strijdperk te treden, waar hun zulk een geduchte tegenstander als de gele koorts wacht. De kennis van eene vroegere worsteling om leven en dood zal gewis voor hen niet van gewigt ontbloot zijn. Zal ik eindelijk nog behoeven te wijzen op het praktisch belang, dat het onderhavige onderwerp te eeniger tijd ook voor de Geneeskundigen in de zeeplaatsen van ons vaderland mogelijkerwijze kan hebben? Door andere schrijvers 1) is hierop reeds de aandacht gevestigd; doch de zaak is van zoo veel gewigt, dat eene gelegenheid om de belangstelling in haar wakker te maken of levendig te houden niet ongebruikt voorbijgegaan mag worden. Men denke hierbij aan *Swansea*, *Southampton*, *St. Nazaire*, *Brest* in de Oude, *Québec* in de Nieuwe wereld: alle plaatsen waar de gele koorts zich reeds vertoond heeft. De namen dier steden bewijzen genoegzaam dat gele koorts, al vindt zij haar bakermat in de West-Indiën, niet uitsluitend eene ziekte der tropische gewesten is, maar zelfs zich op hooge geographische breedte kan vertoonen. Het is mijne overtuiging, *dat de Noordelijke grens, waarop gele koorts kan voorkomen, voor als nog niet vast te stellen is.*

Alle schrijvers over deze ziekte geven bij het opsommen van de invloeden op haar ontstaan en hare verspreiding een groot gewigt aan de temperatuur. Men vergelijke nu de opgenoemde plaatsen ten opzigte van hare warmte met ons land: Amsterdam bijv. heeft bij eene jaarlijksche temperatuur van 10.9° CELSIUS eene gemiddelde zomerhitte van 18.8° 2).

Deze laatste is te Brest slechts één graad hooger. Québec heeft bij eene jaarlijksche temperatuur van slechts 5.6°. (of: 5° volgens eene andere lezing) eene gemiddelde warmte van 20.1° in den zomer. En wat ziet men uit de geschiedenis der epidemie, die in Julij 1861 te St. Nazaire woedde? 1°. dat de temperatuur er niet bijzonder hoog is geweest; de maxima vielen voor tusschen 21° en 25.5°, de minima tusschen 11.75° en 17°; voorzeker cijfers, welke aan de zomerwarmte in ons vaderland niet vreemd zijn 3); 2°. dat een schip, hetwelk 42 dagen reis had van de Havanah, de gele koorts in eene Fransche zeehaven konde aanbrengen 4), ongetwijfeld een tijdsverloop, waarin

1) O. G. PRUYS VAN DER HOEVEN, SLOT enz.

2) Zie: *Atlas zu AL. VON HUMBOLDT's Kosmos, bei Traugott Bromme*, pag. 88.

3) *Geneeskundig Tijdschrift voor de Zeemagt*, 2de Jaarg., pag. 294.

4) Ibid, pag. 290.

ook menigwerf door een Nederlandsch schip eene tehuisreis uit West-Indiën gemaakt wordt. Maar nog meer springt de mogelijkheid van eene overbrenging der gele koorts in het oog, als men let op de versnelde stoomgemeenschap tusschen Europa en West-Indiën. Voor lang reeds bestond er eene Engelsche stoompakketvaart tusschen Southampton en St. Thomas, onlangs is er ook eene Fransche opgerigt, tusschen St. Nazaire en Martinique. De eerste komt tweemaal per maand in Europa terug, de laatste ééns. Wel is waar werd er door Nederlanders en Nederlandsche kolonisten in der tijd nog weinig gebruik gemaakt van deze versnelde reisgelegenheden; doch hierin is verandering te bespeuren, vooral nu concurrentie, ten gevolge van het aanwezig zijn van verschillende lijnen, de onkosten der reis hebben doen verminderen; reeds trekt de goedkoopere Fransche mail een tal van reizigers, die anders uit Suriname per koopvaardijschip naar Nederland zouden gaan. Daarenboven, een enkele reiziger is soms in staat de gevreesde ziekte over te brengen 1).

Het nasporen der afwijkingen van de ligchaamstemperatuur bij de gele koortslijders, de studie der overige ziekteverschijnselen, voorts die van de anatomische afwijkingen bij de overledenen, die van de ingestelde behandelingswijze in deze epidemie, waren, mijns inziens, niet van belang ontbloot voor de pathologie en therapie der gele koorts. Een en ander deed mij besluiten tot het inzenden van deze mededeelingen aan de redactie van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. Hierbij acht ik mij verpligt er op te wijzen, dat mijn arbeid volstrekt geene aanspraak maakt op volledigheid. Eene uitvoerige vergelijkende studie was mij niet mogelijk. De reden hiervan ligt voor de hand. Als officier van gezondheid aan boord van een der kleinste stoomschepen onzer Marine dienende, waar men naauwelijks ruimte heeft tot het bergen van de groote handboeken over de natuur- en geneeskundige wetenschappen, en waar geene plaats overig is tot het medevoeren van talrijke monographiën, ontbrak mij de noodige litteratuur. Slechts enkele werken, meestal eenzijdige, Fransche, waren mij van eene geachte zijde bereidwillig ten gebruike afgestaan.

Suriname was dan ongeveer 9 jaren van de gele koorts bevrijd gebleven, toen, in 1864, de ziekte zich in hare onmiddellijke nabijheid, in Britsch Guyana, vertoonde. In eene missive van den Franschen Vice-Consul te Demerary werd dit feit aan het Koloniaal Gouvernement te Paramaribo bekend

1) Zoo verhaalt o. a. Dr. SMITH, hoe de gele koorts te Guayaquil verscheen. Twee reizigers verlaten in 1842 Nieuw-Orleans, waar de gele koorts heerschende is. Zij gaan over de landengte van Panama en schepen zich aan gene zijde van dien Isthmus aan boord van de *Koningin Victoria* in, welk schip naar Guayaquil vertrok. Op den dag van hunne afvaart worden zij beide door hevige koortsen aangetast, waaraan zij eene week daarna sterven. Gedurende den overtogt bezwijken nog vele andere passagiers aan dezelfde ziekte, anderen komen in Augustus ziek te Guayaquil aan, waar de gezondheidstoestand goed is. Het schip moet eenige herstellingen ondergaan; er komen werklieden daartoe aan boord. Kort daarna worden deze ziek en verspreiden de gele koorts, waardoor zij aangetast zijn, door de gansche stad. Zie: DUTROULEAU, *Traité des Maladies des Européens* enz. Art. *Fièvre Jaune*.

gemaakt. Dit berigt droeg tot dagteekening den 2den Augustus. Eerst den 26sten daaraanvolgenden werd er eene Gouvernements-Resolutie uitgevaardigd (zie Bijlage n°. 1), die, in afwachting van nadere berigten, voorloopige quarantaine-maatregelen voorschreef. Let men op den datum van den brief des Franschen Vice-Consuls 1) en beschouwt men dien in verband met de dagteekening van de genoemde Gouvernements-Resolutie, dan moet men tot de veronderstelling komen, dat het Surinaamsche Gouvernement òf tot na de ontvangst van nadere berigten heeft willen wachten, òf dat het de quarantaine-kwestie grondig heeft willen onderzoeken, waartoe tijd vereischt werd, vóór het vaststellen der te volgen maatregelen. In ieder geval bleef de Kolonie dagen lang blootgesteld aan het invoeren van den gevreesden vijand 2).

Gelukkig is zij toen van het gevaar ontkomen, en wij zouden dan ook dit feit onvermeld hebben gelaten, zoo wij er niet eene aanleiding in hadden gevonden om op de noodzakelijkheid te wijzen, waarvan wij levendig doordrongen zijn, namelijk, *dat onze West-Indische Koloniën steeds een quarantaine-reglement speciaal voor de gele koorts in gereedheid moesten hebben.* Dit konde dan onmiddellijk, bij het vernemen van het uitbreken dier ziekte op eene plaats, waarmede zij in handelsverkeer staan, in werking gesteld worden. Jaarlijks zoude dit door eene Commissie van deskundigen aan eene herziening onderworpen moeten worden, opdat het steeds aan het standpunt der wetenschap zou beantwoorden. Aan de zamenstelling en herziening zouden, behalve burger-geneeskundigen, ook de oudst aanwezende officieren van gezondheid der Zee- en Landmagt moeten deelnemen; de zorg voor het leven van zulk een groot aantal Europeanen, als aan de militaire artsen toevertrouwd is, doet de billijkheid in het oog springen, dat ook zij een woord in die gewigtige quarantaine-kwestie medespreken.

Wat nu de bepalingen zelven aangaat, die in de genoemde Gouvernements-Resolutie voorkomen, deze beantwoordden geenszins aan de eischen der wetenschap op dat tijdstip. In dit Staats-geneeskundig stuk mist men de volgende grondslagen:

1°. Eene behoorlijke desinfectie der besmette schepen. Hoe! in het zoo veel doenlijk (*sic*) openhouden van het grootluik en het door middel van een koelzeil bevorderen der ventilatie in het ruim en tusschen de lading, zou de desinfectie haar laatste woord gezegd hebben; hierin zou zij haar magtigen en eenigen hefboom vinden?.... Kan de ventilatie door het hijschen van een enkel koelzeil, al is dit dan ook gedurende 40 dagen doenlijk, door een enkel luik in het ruim van een schip, dat met koopwaren vol geladen is, ook in geringe mate zelfs geholpen worden? Iedereen, die zich met de studie van luchtverversching, toegepast op de schepen, bezig houdt, zal gemakkelijk het ijdele van zulk een hulpmiddel onder die gegevens inzien. Ik durf ge-

1) De brief van den Franschen Vice-Consul kan per eerste Engelsche mail (van 10—12 Augustus), een later berigt per tweede mail, op den 25sten of 26sten Augustus, uit Demerary te Paramaribo aangekomen zijn.

2) Uit de later te bespreken Gouvernements-Resolutie van den 14den September daaraanvolgende blijkt, dat ook toen nog geene nadere officiële berigten ontvangen waren.

rust beweren, dat het niets zou baten. Aan wien was daarenboven de magt verleend, om te beslissen, of het open houden van het grootluik al of niet doenlijk was? De Resolutie zwijgt hierover. Van toezigt op de handhaving van het verordende wordt niet gesproken.

2°. Het zoo min mogelijk benadeelen der belangen van den handel. Elk schip toch, dat van de besmette haven kwam, moest òf 14 òf 40 dagen in quarantaine blijven liggen. De eerste termijn was reeds lang, de laatste was dit buitengewoon en kon nog gerekt worden, aangezien die begon te rekenen van den dag, waarop zich geen lijder meer aan boord bevond. Al dien tijd bleef de handelstand van de beschikking over zijne goederen verstoken, — zoo als uit Art. 4 en 5 duidelijk wordt — zonder dat door deze belangrijke opoffering van hunne belangen de inwoners de zekerheid gekocht hadden van *niet* door de gevreesde plaag bezocht te worden.

Het besmettingsvermogen der gele koorts wordt *door geene lengte van tijd, zonder andere hulpmiddelen*, overwonnen en verjaagd, wanneer de smetstof zich in een schip of zijne lading genesteld heeft. Art. 2 en 3 zijn in strijd met deze erkende waarheid. Daarenboven slaat Art. 2 de ervaring in den wind, die uit de geschiedenis van andere epidemiën te putten is. Zoo leert het reisverhaal van de *Anne Marie*, die de gele koorts te St. Nazaire bragt, dat zelfs zeventien dagen na het vertrek uit eene besmette haven, de ziekte zich aan boord kan beginnen te vertoonen 1).

3°. Zorg voor de verpleging der aan boord door de ziekte aangetasten. Hieraan schijnt zelfs niet gedacht te zijn. De eenige arts, over wien gesproken wordt, was de op het fort Nieuw-Amsterdam gedetacheerde officier van gezondheid, die zich van den gezondheidstoestand aan boord der schepen *zoo veel doenlijk* moest vergewissen, *zonder echter aan boord te gaan* (?!). Moest deze soms ook de lijders aan gele koorts, wanneer er die aan boord waren, hulp verleenen? Wat bleef er dan van eene vrijwaring van de bevolking op het fort Nieuw-Amsterdam, waarvan hij de geneeskundige was, te hopen?

De gebreken in de Gouvernements-quarantaine-bepalingen werden door vele deskundigen in Suriname opgemerkt, niet het minst door de militaire artsen. De eerstaanwezende officieren van gezondheid der Zee- en Landmagt rekenden zich verpligt hunne op de wetenschap gegronde bezwaren tegen de ingestelde quarantaine bij het Hooge Bestuur in te dienen, en stelden tevens eene reeks van andere voorzorgs- en voorbehoedings-maatregelen tegen het inbrengen der gele koorts voor. Dit geschiedde reeds den 5den September. Den 14den daaropvolgenden werd eene andere Gouvernements-Resolutie uitgevaardigd (zie Bijlage n°. 2), naar aanleiding van de voordragt der militaire geneeskundige autoriteiten, die van een geheel anderen geest getuigde omtrent de quarantaine-kwestie, dan die, welke in de Resolutie van 26 Augustus doorstraalde. De Kolonie verkreeg nu een qaurantaine-reglement, dat er naar streefde aan de eene zijde, om *zoo min mogelijk* den handel te belemmeren of te vertragen, terwijl het aan den anderen kant *zoo veel mogelijk degelijke*

1) *Geneeskundig Tijdschrift der Zeemagt*, pag. 290.

maatregelen tegen den invoer van gele koorts door de scheepvaart voorschreef 1). Daarenboven was thans ook voor de geneeskundige verpleging der opvarenden, zoo zij door de gele koorts aangetast werden, gezorgd.

De gemaakte bepalingen bleven van kracht tot den 29sten November van het volgende jaar (1865), toen zij door een Gouvernements besluit opgeheven werden. Dit had plaats op het éénstemmig advies van de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, waaraan tijdelijk de Chef van de Geneeskundige Dienst der Landmagt en de oudst aanwezende officier van gezondheid der Zeemagt, op speciaal verlangen des Gouverneurs, waren toegevoegd. In den considerans van het besluit (Bijlage n°. 6) vinden wij: „Gelezen hebbende eene verklaring, d.d. 23 dezer maand, van E. A. MANGET, med. doctor, Chef van de Geneeskundige Dienst (Surgeon general) in Britsch Guyana, houdende, dat er in het Zeemans-hospitaal slechts drie lijders zijn aan gele koorts, die herstellende zijn en binnen weinige dagen zullen worden ontslagen, dat geen enkel geval in het Koloniaal-hospitaal of in de burgerpraktijk voorkomt, en voorts dat de epidemie beschouwd kan worden als te hebben opgehouden, terwijl er geene redenen bestaan om te gelooven dat er zich nieuwe gevallen daarvan zullen voordoen."

Er doen zich nu twee belangrijke vragen op: vooreerst, hebben de quarantaine-maatregelen goed gewerkt, en is Suriname door haar van de gele koorts bevrijd gebleven? ten andere, is de opheffing der quarantaine al of niet ontijdig geweest? Om deze vragen met kennis van zaken te beantwoorden, moeten wij eerst de feiten doen spreken, die gedurende het vigeren der quarantaine en na hare opheffing plaats hebben gehad. Een paar zijn langen tijd slechts in den engen kring van enkele ingewijden bekend geweest; zij zijn mij eerst later door den toenmaligen eerstaanwezenden officier van gezondheid der Zeemagt medegedeeld, terwijl ik de bevestiging van zijn verhaal uit den mond van den Chef der Geneeskundige Dienst der Landmagt en andere ooggetuigen vernomen heb. De redenen, die mogelijkerwijze vroeger tot eene geheimhouding noopten — welligt om geen noodeloozen schrik onder de bevolking te verspreiden — kunnen nu geacht worden niet meer te bestaan; en de geschiedenis der epidemie eischt het daglicht over deze verborgenheden.

In Augustus 1865 sterft te Paramaribo het dochtertje van den Heer N., Luitenant bij het Bataillon Jagers. Het was in 1864 in de Kolonie geboren; de ouders waren van het blanke ras. De grootouders waren vroeger, door hun verblijf in Zuid-Amerika (Columbia), in de gelegenheid geweest om meermalen gele koorts te zien, en herkende de ziekte van hun kleinkind als zoodanig. De Chef der Militaire Geneeskundige Dienst, die het lijdertje behandelde en meer dan eene epidemie van gele koorts doorleefd had, twijfelde geenszins aan het bestaan dier ziekte bij hetzelve. Den 23sten October 1865 sterft de sergeant-schoenmaker van het Garnizoen te Paramaribo, alsmede aan gele koorts; de diagnose werd door den officier van gezondheid, welke reeds eene epidemie van die ziekte had bijgewoond, gemaakt en door de autopsie beves-

1) Men leze hierbij de instructie voor den Officier van Gezondheid, gedetacheerd op het quarantaine-etablissement (zie Bijlage 3, 4 en 5).

tigd. Uit het verhaal van de huisvrouw (kleurlinge) des overledenen heb ik nog vernomen, dat haar man voor ongeveer 11 jaren in de Kolonie was gekomen, en dat hij vroeger nimmer zwaar ziek was geweest; 2 dagen vóór zijn dood had hij eene hevige koorts gekregen, die steeds aanhield en waarbij hij dikwijls braakte; het braaksel beschreef zij als eene op sterke thee gelijkende vloeistof, waarin zwarte massa's, even als van fijne houtskool, gemengd waren; ten slotte was hij over zijn geheele ligchaam geel geworden.

Ter verklaring van het ontstaan dezer beide gevallen, die ongeveer 2 maanden na elkander plaats hadden en waar tusschen wij te vergeefs eenig direct verband gezocht hebben, kan men de oorzaak òf als in Suriname, òf buiten dit gewest gelegen aannemen; met andere woorden, de besmettingstof is autochthoon op Surinaamschen bodem voortgesproten, of wel uit den vreemde aangebragt. Nu is er verhaald geworden, dat het kindje van den Luitenant N. speelgoed, dat de sergeant-schoenmaker leder uit Demerary zou ontvangen hebben. Konde het bewezen worden, dat de beide gevallen werkelijk door goederen, uit een besmet oord afkomstig, veroorzaakt zijn, dan zoude natuurlijk van een autochthoon ontstaan der infectiestof geene sprake meer zijn, maar er zou tevens uit volgen, dat de ingestelde maatregelen van desinfectie, volgens de quarantaine voorschriften, *onvoldoende* zijn geweest. In artikel 9, 1ste alinea, der Instructie voor den officier van gezondheid leest men: hij zal de gelost wordende goederen door chloorgas desinfecteren, *zonder deze van de emballage te ontdoen*. Kisten, die *wollen* stoffen bevatten, *moeten geopend*, maar *niet verder ontpakt worden*. Wat kan men nu van eene dergelijke chloorberooking verwachten? Zeer zeker werden door haar de emballage-middelen uitwendig gedesinfecteerd en in enkele kisten, wier emballage niet luchtdigt sluitende was, zal de chloor ook wel doorgedrongen zijn; de bovenste lagen der wollen stoffen zullen er mede kunnen doortrokken zijn, maar of *alle* goederen met het gas in aanraking zijn gekomen, en dus naar het doel van de bepaling gedésinfecteerd werden, meen ik te mogen betwijfelen!

Wat leert de ervaring omtrent het inbrengen van gele koorts door koopmansgoederen? Uit de geschiedenis van de laatste epidemie te St. Nazaire ziet men, dat de goederen (hier kisten suiker) per spoorweg van den besmetten bodem (*Anne Marie*) naar Nantes 1) zijn vervoerd, zonder eenige nadeelige gevolgen. Anders is over deze kwestie het gevoelen van de Gezondheids-Commissie te Lissabon; hooren wij slechts wat DUTROULEAU 2) hiervan vermeldt: „Le rapport officiel de la Commission extraordinaire de santé publique sur l'épidémie de Lisbonne en 1857 va plus loin et accuse *les vêtements et les objets formant les cargaisons encore plus* que les hommes et le navire. La fièvre jaune est importable, ajoute-t'-il, parce *qu'elle se transmet par* les hommes et *les marchandises;* elle doit donc être réputée contagieuse."

Bij LAURE 3) leest men: „LIND rapporte que les effets d'un homme mort à Barbados, ayant été portés à Philadelphia, toutes les personnes présentes à

1) Zie *Geneeskundig Tijdschrift voor de Zeemagt*, 2de Jaarg. blz. 294.

2) *Traité des Maladies Européens dans les pays chauds*. Art. *Fièvre Jaune*.

3) *Du typhus Américain Thèse*. Montpellier, 1848.

l'ouveture des malles contractèrent la fièvre jaune, et la propagèrent dans la ville."

Wat nu de onderhavige gevallen betreft, is het onze meening, dat zij wel degelijk hunne oorzaak autochthoon in Suriname gehad hebben. Hierop komen wij later terug. Intusschen releveren wij nog de omstandigheid, dat er geene verdere verbreiding der ziekte plaats had, geene andere gevallen, dusgenaamde *de seconde main*, voorkwamen — des te merkwaardiger, omdat de moeder van het kindje eerst voor 3 jaren uit Nederland gekomen en nooit te voren in de tropen geweest was — hetgeen voor hen, die hier eene besmetting uit den vreemde, ondanks de ingestelde quarantaine, aangebragt zouden willen aannemen, voor het maken van verdere gevolgtrekkingen van gewigt te achten is. Deze twee zijn de eenige gevallen, die gedurende het quarantaine-tijdvak waargenomen zijn. Ook na den 29sten November 1865 hoorde men gedurende het overige van het jaar van geene gele koorts gewagen, in weêrwil van het herstelde vrije verkeer met Britsch Guyana, waarvan, behalve door de mailbooten, ook door verschillende kustvaartuigen gebruik gemaakt werd.

Evenzoo gingen de beide eerste maanden van 1866 voorbij, zonder dat er van gele koorts sprake was. Ook uit Demerary hoorde men van die ziekte niets meer berigten.

Wij gelooven met het bovenstaande genoegzaam op de gestelde vragen omtrent de quarantaine geantwoord te hebben en keeren nu tot het verhaal van den loop der gebeurtenissen terug.

Den 8sten Maart 1866 wordt in het Militaire-hospitaal te Paramaribo de matroos SJOERD VAN GOO, van het Nederlandsche koopvaardijschip *Fosca Helena*, als zieke binnengebragt. Hij sterft den volgenden dag. De Chef van het hospitaal en een der officieren van gezondheid — dezelfden, die de diagnose van de vroeger aangehaalde gevallen gesteld hebben — verklaren ook nu dit geval voor gele koorts. De oudst aanwezende officier van gezondheid der Zeemagt, er mede bekend gemaakt, woont ook de autopsie bij, doch aarzelt in zijne uitspraak. Hij, die èn in de Oost- èn in de West-Indiën allerlei koortsvormen waargenomen had, maar nimmer de febris flava gezien had, wordt bijzonder getroffen door het vreemdsoortige der verschijnselen, zoowel vóór als na den dood. Wederom verloopt er eenigen tijd. Den 2den April brengt men in bovengenoemd hospitaal den zieken schepeling JOHN PEAT, van het Engelsche schip *Valetta*. De lijder vertoont een dergelijk verschijnselbeeld als SJOERD VAN GOO, en geen oogenblik aarzelen de beide Geneeskundigen, van welke bij het vorige geval sprake was, in het maken van hunne diagnose. Andermaal was er een geval van gele koorts! In tijds hiervan onderrigt, begeven de oudst aanwezende officier van gezondheid der Zeemagt en de schrijver dezes zich naar het hospitaal, om, volgens vroegere afspraak, zich van den aard der ziekte gezamenlijk te vergewissen, ten einde volgens hunne bevinding te bepalen het al of niet noodzakelijke van prophylactische maatregelen voor de alhier gestationneerde Marine. Dien dag en den volgenden morgen slaan wij den lijder gade en erkennen wij het ongewone der verschijnselen. Algemeene geelzucht, aanhoudende braking van eigenaardig zwartgekleurde, vloeibare massa's, die golfsgewijze uit den mond gespoten worden, bewusteloosheid, delirium mussitans en convulsiën gaan zijn

dood vooraf, die nog dien eigen middag plaats grijpt. Wij vernemen, dat deze lijder reeds éénmaal, van 9—24 Maart, in het hospitaal als zieke vertoefd en op dien eersten dag in de nabijheid van SJOERD VAN GOO gelegen heeft; voorts, dat de *la Valetta* op *geringen afstand* en *benedenwinds* van de *Fosca Helena* op de reede geankerd is; het eerste schip was direkt uit Europa gekomen, het laatste was op zijne vorige reis te Cuba geweest, had daar echter geene gele koorts aan boord gehad, had daarna den winter grootendeels in Nederland doorgebragt en was thans met eene bijna geheel andere equipage te Paramaribo aangekomen.

Had men hier met gele koorts te doen? Waar was de besmettingsbron te zoeken? Bestond er verband tusschen dit en het vorige geval? Waren zij beide de voorloopers van eene dreigende epidemie? Ziedaar vragen, die zich als om strijd aan ons opdrongen, na al hetgeen wij gehoord en gezien hadden. Aan het eerste viel niet langer te twijfelen; zoo ook mogten wij de mogelijkheid van het laatste niet ontkennen; op de beide andere vragen moesten wij het antwoord schuldig blijven.

De geneeskundigen der beide oorlogsbodems, *Soestdijk* en *Bommelerwaard*, maakten het waargenomene en hunne denkbeelden aan de kommanderende officieren bekend, waarop er door den Stations-Kommandant eene Commissie ad hoc werd benoemd, die een tal van gezondheidsmaatregelen bepaalde (zie Bijlage n°. 7). De beide schepen verlieten den 4den April de reede van Paramaribo en stoomde de Suriname-rivier hooger op. Er werden veiligheidshalve geene manschappen der equipagiën, die nog in het hospitaal behandeld werden, aan boord medegenomen. Aan boord zelf waren er geene ziekten, die in de verste verte op gele koorts geleken, waar te nemen. Men bereikte PostGelderland; hooger konden de schepen niet komen, wegens het ondiepe vaarwater. Bij PostGelderland beginnen de tertiaire gronden van Suriname; de post is aan den regter oever der rivier gelegen. Zuid-Oostwaarts van haar strekt zich eene savanne (verweerd graniet) aan den oever landwaarts in verre uit. Regts en links wordt de savanne-kling door moerassig land afgebroken. De oevers der rivier zijn hier overigens door leemlagen gevormd. Het alluvium eindigt reeds veel digter bij hare monding. Eb en vloed doen zich hier nog gevoelen op 12 uren hemelsbreedte van de zee, er is hier ongeveer 7 à 7½ voet verval in water, door de getijden veroorzaakt, waar te nemen; het water is zoet, doch is nog met organische bestanddeelen bezwangerd, voor het gebruik dient het gefiltreerd te worden. Behalve tusschenpoozende koortsen en andere uitingen van het moeras-miasma, nu en dan een enkel dysenterisch proces, komen hier geene belangrijke ziekten voor. De gezondheidstoestand was er tijdens het verblijf der oorlogschepen uitmuntend, zoo aan boord als aan den wal.

De schepen bleven alhier geankerd, totdat andere berigten van den Chef der Geneeskundige Dienst der Landmagt leerden, dat er sinds den 6den April 1) geene gevallen van gele koorts waren voorgekomen, hetgeen de kom-

1) Te vergeefs hebben wij onderzocht, welke gevallen van gele koorts van den 3den tot den 6den April zijn voorgekomen. Het zieken-register in het hospitaal spreekt slechts van gevallen van febris catarrhalis onder de koopvaardij-matrozen, o. a. nog

manderende officieren deed besluiten om naar de reede van Paramaribo terug te keeren. De *Soestdijk* en *Bommelerwaard* vertrokken derwaarts respectievelijk op den 25sten en 29sten April. Dit verschil in tijd van terugkeer der beide bodems was niet bloot toevallig, maar vond zijn grond in eene verschillende zienswijze van de twee officieren van gezondheid. De schrijver dezes, welke de eer heeft op Z. M. stoomschip *Bommelerwaard* te dienen, was van meening, dat men minstens 21 dagen na het laatste geval moest wachten, voordat de schepen in veiligheid naar de reede van Paramaribo konden terugkeeren; hij vond steun voor dit gevoelen in hetgeen GRIESINGER omtrent het uitbreken van epidemiën leerf 1). De geneeskundige van de *Soestdijk* geloofde, dat men niet zulk een langen tijd behoefde te wachten, en van de twee kommandanten vond elk het raadzaam slechts het advies van den deskundige, die aan boord van zijn onderhebbenden bodem diende, te volgen.

Men is den schrijver dezes toen hard gevallen (leeken en deskundigen hebben toen den staf over hem gebroken) over de uiterste consequentie, waarmede hij in deze kwestie het gezag van GRIESINGER gevolgd heeft; nog meer, men heeft het doen voorkomen, dat hij alleen de drijver was van het vertrek van de schepen van de reede van Parimaribo, toen het geval van JOHN PEAT plaats had gehad, dat vertrek zelf heeft men als voorbarig, als noodeloos uitgekreten enz. Tegenover dit alles kon hij toen slechts zijne innige overtuiging stellen, gegrond op de studie van hetgeen de verschillende schrijvers omtrent de epidemiologie van gele koorts leeren; thans echter kan hij zich beroepen op de magt der gebeurtenissen, die in Junij en daarna zoo jammerlijk zijne meeningen tot waarheid kwamen maken; namelijk dat de reeds beschreven gevallen slechts de *voorloopers* waren van de epidemie. Thans, door eigene ondervinding op dit punt nader voorgelicht, mag hij het niet nalaten te vermelden, dat hij, mogt hij in dergelijke omstandigheden wederom verkeeren, met nadruk den raad zou geven, om nog veel langer de verdachte reede te verlaten. Als regel stelt hij dan ook: *wanneer in eene havenstad of op eene reede in de West-Indië korter of langer, vóór of tijdens de kentering van het saizoen zich enkele, zeldzame gevallen van gele koorts voordoen, dan zullen de oorlogschepen, de Europeesche troepen en alle niet-geakklimateerde Europeanen, voor wie dit, uit hoofde van hunne maatschappelijke positie, slechts eenigzins doenlijk is, tijdelijk die plaats verlaten en zich gedurende de kentering en het daarop volgend saizoen verwijderd houden.* Alleen zij, die reeds

---

één van de *Valetta*. Of zijn de bedoelde zieken ook aan boord gebleven en behandeld? Van dooden op de koopvaardijvloot wordt echter in de sterftestaten der Kolonie gedurende dien tijd geen gewag gemaakt, uitgenomen het geval van JOHN PEAT.

1) »Die Epidemieen des gelben Fiebers beginnen gewöhnlich in sehr beschränkten Weise, halten sich eine Zeit lang ganz umschrieben an *einzelnen Schiffen*, Strassen oder Häusergruppen eines Hafens und breiten sich zunächst langsam, dann aber in einen gewöhnlich sehr raschen Steigerung schnell aus. Man bemerkt auch dan sehr häufig dass ein Zeitraum von 8 Tagen bis 3 Wochen von den ersten hereingekommenen und unmittelbar um die hereingekommenen entständenen Fällen bis zu den folgenden Erkrankungen verstreicht. GRIESINGER, *Infections-Krankheiten*. Erlangen, 1857, pag. 67 et seq.

in eene vorige epidemie gele koorts doorstaan hebben, kunnen gevoegelijk die regel in den wind slaan. Het oord, werwaarts men zich begeeft, moet gelegen zijn òf op eene hoogte boven de oppervlakte der zee (eenige honderd voeten), òf op eenige uren afstands van de plaats boven 's winds, waar de Noord-Oost-passaat goed doorstaat, òf eenige mijlen de rivier hooger op dan het bevolkings-centrum, waar de gele koorts zich vertoond heeft 1). Slechts onder inachtneming van quarantaine-maatregelen mag men met de verdachte plaats in verkeer staan! De plaatselijke of Gouvernements-autoriteiten dienen het opvolgen van dien maatregel zoo veel mogelijk te bevorderen; want op goede gronden laat het zich vermoeden, dat het uitbreken eener epidemie (door het gemis van de noodige vatbare individu's hiertoe) op die wijze kan voorkomen worden, hetgeen èn voor de sterkte van de bevolking, èn voor haren handel met andere plaatsen van gewigt is; of wel de epidemie wordt er door verzwakt en verkort, door het gemis aan de geconcentreerde besmettingshaarden, welke door oorlogschepen en gekazerneerde troepen gevormd worden; in ieder geval zal het dus ruimschoots, zij het ook indirect, de kosten aan dien maatregel verbonden kunnen vergoeden.

Dat er nog bijzondere maatregelen ten opzigte van de plaats moeten genomen worden, zullen wij later aantoonen.

Op de reede van Paramaribo teruggekeerd, werd de Zeemagt den 7den Mei door Z. M. stoomschip *Dommel* (75 koppen) versterkt. Deze bodem kwam regtstreeks uit Nederland, werwaarts Z. M. stoomschip *Soestdijk* vertrok *op den* 12*den Mei daaraanvolgende*. Voor zóó verre wij vernomen hebben, is er op die terugreis geene gele koorts aan boord geweest.

Als eene bijzonderheid vermelden wij nog, dat er verscheidene uit het Militaire hospitaal kort te voren geëvacueerde personen met dien bodem gerepatriëerd zijn. Gedurende Mei was de gezondheidstoestand aan boord der ter reede liggende oorlog- en koopvaardijschepen tamelijk goed. Van de laatste kwamen geene zieken in het Militaire hospitaal 2). Van de eerste werden derwaarts geëvacueerd 7 manschappen met inwendige ziekten; 1 van de *Dommel*, 6 van de *Bommelerwaard*. Het waren meestal zuivere intermitterende koortsen; een enkele vertoonde hevige bilieuse verschijnselen en zeer veel hardnekkigheid in de koortsaanvallen; het geval van de *Dommel* (den 27sten ontstaan, den 28sten geëvacueerd als febris gastrica) wordt als febris typhoïdea in het hospitaal-register vermeld en genas eerst, na eene langdurige herstellingsperiode, den 15den Augustus. Aan boord kwamen nog voor: op de *Bommelerwaard* 4 gevallen van febris intermittens; op de *Dommel* 1 geval van gastro-catarrhus, 1 geval van rheumatisch lijden. Het ziektekarakter was gedurende Mei gemengd en kenmerkte zich zoowel door katarrhale als

1) Dit laatste ziet voornamelijk op de oorlogschepen, die echter ook gevoegelijk zich naar eene andere reede in den omtrek, of op Noordelijker hoogere breedte kunnen begeven, al naar gelang de *dienst* dit toelaat.

2) Behalve eenige interkoloniale schooners (door kleurlingen en zwarten bemand), lagen op de reede 5 koopvaardijschepen, gedurende de geheele maand; 6 andere kwamen op de reede, 2 vertrokken er van. Dit waren òf Europeesche, of Noord-Amerikaansche schepen, grootendeels door bewoners uit het Noordelijke klimaat bemand.

bilieuse verschijnselen. In Junij werd er van geene belangrijke ziekten op de koopvaardijschepen 1) vernomen; er werd geen enkel matroos in het hospitaal gezonden. In het register der civiele personen lezen wij echter van een geval, dat eerst als *icterus*, later als *febris typhoïdea* vermeld wordt en in 8 dagen doodelijk afliep. De overledene, SIBEL geheeten, was een Europeaan (Würtemberger), 41 jaar oud en landbouwer.

Uit hetzelfde register schrijven wij af: SJAN ATJAN, Chineesch emigrant, op plantage Vreeland (Suriname rivier), lijdende aan febris gastrica, 24 Junij; den 20sten Julij overleden aan febris flava. Aan boord der oorlogbodems werd de gezondheidstoestand gedurende de maand Junij gaandeweg slechter; het aantal zieken nam hand over hand toe, de voorkomende gevallen vertoonden dag aan dag heviger verschijnselen. Om dit duidelijk te maken lette men slechts op hetgeen de zieken-registers hieromtrent opgeven. Tot op den 19den Junij 2) (den dag, waarop het eerste geval van febris flava voorkwam, dat als zoodanig door de deskundigen in het hospitaal, onmiddellijk werwaarts de lijder geëvacueerd was, herkend werd) kwamen onder behandeling: a. b. van de *Dommel* 11 koortsigen, a. b. van de *Bommelerwaard* 20; van het eerste schip werden van dezen geëvacueerd 6 lijders, van den laatsten bodem 11 lijders. Onder de geëvacueerden van de *Dommel* noemt het hospitaal-register 2 remitterende koortsen, en één geval van *febris typhoïdea* (sic). Ik heb het laatste geval in het herstellingstijdperk gezien; de man had toen *algemeene geelzucht!* Patiënt was den 11den ziek geworden, den 12den in het hospitaal gebragt en eerst den 31sten Julij is hij hersteld ontslagen. De andere geëvacueerde gevallen en die aan boord van de *Dommel* zelf behandeld werden, worden in de ad hoc gehouden registers als febris intermittens, met alledaagschen typus en als febris catarrhalis; bij een enkel dezer gevallen, dat aan boord behandeld werd, vinden wij nog uitdrukkelijk de zeer *hevige* lendenpijnen opgeschreven; (laatst bedoelde lijder den 6den Junij ziek geworden, den 10den hersteld, werd den 26sten daarop volgende andermaal ziek en staat op dien datum in het hospitaal-register als gele koortslijder aangeteekend). De officier van gezondheid aan boord der *Dommel* leed toen zelf aan hevige koortsaanvallen, en heeft mij verhaald, dat ze zich steeds bij hem aankondigden door buitengewoon hevige lendenpijn. Onder de geëvacueerden van de *Bommelerwaard* staat er één bekend op het hospitaal-register als lijdende aan febris typhoïdea. Dit geval viel den 4den Junij voor, eerst den 31sten Augustus werd de lijder hersteld ontslagen. De lijders, die aan boord der *Bommelerwaard* zelf behandeld werden (behalve 9 versche gevallen kregen nog 2, met uitwendige ziekte onder behandeling gekomen, ook koortsaanvallen), vertoonden eene reeks van steeds heviger wordende verschijnselen;

1) In Junij — tot den 19den — bleven voortdurend op de reede 5 groote koopvaardijschepen, er vertrokken in dien tijd 6, één kwam er bij, behalve eenige af- en aanvarende interkoloniale schoeners.

2) In gewone tijden komen er op de bemanning, ieder van ongeveer 75 koppen, van schepen als *Bommelerwaard* en *Dommel*, op de reede van Paramaribo 9 pCt. koortslijders voor, gedurende 10 dagen; thans werden er 26.5 pCt. op de *Bommelerwaard* en 14.5 pCt. aan boord van de *Dommel* in datzelfde tijdvak waargenomen.

de eerste lijders lieten nog tusschenpoozing in de koortssymptomen onderkennen, bij de lateren werd slechts eene nalating waargenomen, terwijl eindelijk zich manschappen ziek meldden, die aanhoudende koorts hadden; gedurige braking van galachtige stoffen, hevige lenden- en hoofdpijnen, groote prostratio virium, sterk verhoogde aanhoudende ligchaamshitte, die niet door koude werd voorafgegaan, aanmerkelijke miltzwelling, ziedaar, hetgeen bij hen voornamelijk waargenomen werd. Na het gebruik van zeer groote doses quinine herstelden allen, en zonderling genoeg, zijn zij, die de hevigste verschijnselen vertoonden, later in de epidemie vrijgebleven. Den 19den Junij eindelijk werd de matroos BOTVLIET ziek, hij werd onmiddellijk naar het hospitaal verzonden, waar hij den 24sten Junij aan gele koorts overleed. Toen hij zich als zieke opgaf, nam ik dezelfde heftige bilieuse en koortsverschijnselen als bij de andere belangrijkste lijders waar. BOTVLIET was een oppassend matroos; aan passagieren deed hij niet mede; zijne betrekking van rollezer 1) bragt mede, dat hij behulpzaam was in de bottelarij, zoodat hij grootendeels zijn tijd in het tusschendeks doorbragt, voornamelijk nu de dienstdoende bottelier zelf ziek lag. Van eene besmetting aan den wal, waar hij slechts *in dienst* korten tijd doorbragt om levensmiddelen voor de equipage te halen, is bij nader onderzoek mij niets gebleken. Ziedaar, hoe het met de Zeemagt in de eerste helft van Junij gesteld was; bij de Landmagt (garnizoen van Paramaribo en korps Marechaussées, meest allen Europeanen) was van bijzonder vermeerderde ziektegevallen nog geene sprake. Er kwamen geene dooden onder hen voor, evenmin als in de vorige maand. In de stad Paramaribo echter zelve was de gezondheidstoestand reeds sinds den aanvang van het jaar langzamerhand ongunstiger geworden. Het aantal moeraskoortsen breidde zich meer en meer uit, terwijl de hevigheid der ziekte zelve steeds toenam. Verscheidene personen stierven toch aan de zoogenaamde *rotting*, een naam, niet alleen hier in den mond van leeken, maar zelfs van deskundigen, en waarvan mij de aequivaleerende wetenschappelijke term niet regt duidelijk is geworden. Naar al hetgeen ik er van gezien en gehoord heb, geloof ik, dat er eene reeks van dusgenaamde nerveuse verschijnselen mede bedoeld worden, die de eindperiode van zoowel pernicieuse als zware remitteerende koortsen en andere snel verloopende ziekten alhier zeer spoedig vergezellen (febris atactica adynamica, torpida) voornamelijk ook bij uitgezwakte, verarmde, aan alcohol-misbruik overgegevene personen. Toevallig waren wij in de gelegenheid in Februarij een dusgenaamd geval van *rotting*, dat in 3 dagen doodelijk verliep, bij een zeer ligtgekleurd meisje (poesties) alhier (Keizersstraat, zuidzijde) waar te nemen, hetgeen wij geneigd zijn voor febris intermittens perniciosa te moeten houden. Den 18den April stierf in het hospitaal ELIZABETH VOLEWIJK aan febris intermittens apoplectica (*Hospitaal-Register*, 1866). De patiënte, ongeveer 13 jaar oud, was uit een der buitenwijken der stad afkomstig. Voorts herinneren wij aan het geval van SIBEL, reeds vroeger vermeld. Eindelijk stierf den 19den Junij, na eene kortston-

1) De rollezer aan boord is gewoonlijk een matroos, die bij de appèls de namen afleest, hij is de handlanger van den bottelier, voornamelijk in de grove werkzaamheden der bottelarij.

dige ziekte, eene Europeesche dame, Mevrouw S., die voor ongeveer 3 maanden in de Kolonie uit Nederland was gekomen. Ook hier sprak men van *rotting*, waarschijnlijk is het gele koorts geweest. Vooral echter kan de ongunstige toestand blijken uit het zeer vermeerderd aantal overledenen, sinds den aanvang van het jaar voorgekomen. Zoo was het sterftecijfer, dat in Januarij nog 72 bedroeg, in Junij reeds tot 100 gerezen (zie Bijlage 8).

(*Wordt vervolgd.*)

Bijlage N°. 1.

Paramaribo, 26 Augustus 1864.

De Gouverneur der Kolonie Suriname,

Gelezen hebbende de missive van den Vice-Consul van Frankrijk te Demerary, d.d. 2 Augustus j.l., houdende mededeeling dat de gele koorts aldaar heerscht;

Gelet op het advys van de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt d.d. heden;

Heeft goedgevonden en verstaan, in afwachting van nadere berigten omtrent het heerschen van de gele koorts te Demerary, voorloopig te bepalen:

A. 1°. Dat de van aldaar hier aankomende vaartuigen niet verder dan tot aan het quarantaine-etablissement zullen mogen opzeilen of eenige communicatie met den wal zullen mogen hebben, voordat daartoe des Gouverneurs speciale vergunning zal zijn verkregen, zullende bij aankomst van elk zoodanig vaartuig de op het fort Nieuw Amsterdam gedetacheerde officier van gezondheid zich aan de zijde van het schip begeven en, zonder echter aan boord te gaan, zich zoo veel doenlijk van den gezondheidstoestand daarop vergewissen en in ontvangst nemen de hierna te vermelden verklaring.

2°. Dat de vermelde vaartuigen voor het quarantaine-etablissement eene quarantaine moeten ondergaan gedurende den tijd van veertien dagen, te rekenen van den dag van de aankomst alhier, voor zoo verre zij gedurende de reis naar herwaarts geene ziektegevallen aan boord hebben gehad, waarvan door den gezagvoerder van het vaartuig eene verklaring zal worden afgegeven.

3°. Dat, in geval zich sedert het vertrek naar herwaarts de gele koorts aan boord mogt hebben voorgedaan, zoodanig vaartuig alsdan eene quarantaine van veertig dagen, gerekend van den dag dat zich geen lijder meer aan boord bevindt, zal moeten ondergaan.

4°. Dat de brieven en couranten, die in geen geval zonder dezerzijdsche speciale vergunning mogen worden gelost, waaronder echter geene pakken of andere goederen zijn begrepen en die bij § 2 vermelde verklaring niet van boord mogen worden afgegeven, dan alleen aan den voormelden officier van gezondheid, die ze met inachtneming van de noodige voorzorgen zal overnemen en, na ze behoorlijk te hebben gezuiverd, met een rapport zijner bevinding naar Paramaribo zal afzenden.

5°. Dat de gezagvoerders der in quarantaine liggende vaartuigen gedurende den duur der quarantaine zoo veel doenlijk het groote luik moeten openhouden en door middel van een koelzeil de ventilatie in het ruim en tusschen de lading moeten bevorderen.

6°. Dat de ter verrigting van de maildienst bestemde vaartuigen niet aan de hier voren bepaalde quarantainemaatregelen zullen zijn onderworpen, alzoo zij te Demerary buiten communicatie met den wal zullen blijven, waartoe door den beheerder der koloniale vaartuigen aan de gezagvoerders dier vaartuigen de noodige bevelen zullen worden gegeven.

B. Den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam op te dragen, om voor de stipte handhaving der sub 1°.—5°. hier voren vermelde bepalingen de noodige zorg te dragen enz.

C. En zullen hiervan afschrift en extracten worden gezonden aan den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam tot informatie en narigt.

Bijlage N°. 2.

Paramaribo, 14 September 1864.

De Gouverneur enz. gelezen hebbende de door den Chef van de Militaire Geneeskundige Dienst in overleg met den oudst aanwezenden officier van gezondheid Z. M. Zeemagt, bij zijn schrijven van den 5den dezer maand n°. 107, voorgedragen voorzorgs- en voorbehoedingsmaatregelen tegen het inbrengen van de gele koorts en welke voordragt ten doel heeft:

a. de afzondering van verdachte schepen;

b. het spoedig lossen onder behoorlijke voorzorgen;

c. behoorlijke en volkomene ventilatie en zuiveringsmaatregelen;

d. het nemen van maatregelen ten opzigte der opvarenden.

Gelet op dezerzijdsche Resolutie, d.d. 6 dezer n°. 8. Nader gehoord den Chef van de Militaire Geneeskundige Dienst. Gehoord den Administrateur van Financiën. Nader gehoord de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt. In overweging hebbende genomen, dat, in afwachting van de nog niet ontvangen nadere officiële berigten omtrent het bestaan van de gele koorts in Demerary, eene ampliatie en wijziging wordt gevorderd van de bij de Gouvernements-Resolutie van den 26sten der vorige maand, n°. 4, voorloopig vastgestelde quarantaine-maatregelen.

Heeft goedgevonden en verstaan het navolgende te bepalen:

1°. De Chef van de Militaire Geneeskundige Dienst wordt uitgenoodigd om ten spoedigste een officier van gezondheid te detacheren op het quarantaine-etablissement, zoodra deze zich aldaar bevindt vervalt de bij de aangehaalde Resolutie van den 26sten Augustus j.l. aan den officier van gezondheid op het fort Nieuw Amsterdam gedane opdragt.

2°. In de rivier Suriname, boven den quarantainepost Leiden en bovenwinds van de in quarantaine liggende vaartuigen op zoodanige plaats als door den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam zal worden aangewezen, wordt de koloniale schooner *Coronie* geposteerd, aan boord waarvan als op het quarantaine-etablissement steeds de quarantaine of gele vlag zal waaijen en van welken bodem de gezagvoerder belast wordt om alle binnenkomende vaartuigen, met uitzondering alleen van de straks sub § 5 te vermelden regtstreeks uit Nederland komende schepen opmerkzaam te maken, dat het ter hoogte van het quarantaine-etablissement behoort te ankeren, en voorts zal toezien, dat zoodanig vaartuig geene communicatie met den wal of eenig ander vaartuig houde, zoo lang daartoe geene vergunning is gegeven door den op vermeld etablissement gedetacheerden officier van gezondheid.

3°. De gezagvoerder van den schooner *Coronie* onthoudt zich van elke communicatie met de binnenkomende vaartuigen of het quarantaine-etablissement. Moet er eene sloep naar zoodanig vaartuig worden uitgezonden, dan blijft die altijd bovenwinds op voldoenden afstand van dit vaartuig. De even gemelde gezagvoerder zal voorts de hem door den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam gegeven wordende voorschriften moeten gehoorzamen.

4°. De op het quarantaine-etablissement gedetacheerde officier van gezondheid en alle andere op het quarantaine-etablissement te detacheren personen, onder welke ook de bemanning van de voor de quarantaine dienst beschikbaar gesteld wordende ponten en sloepen, zullen zich, voor zoo veel betreft de communicatie met het fort Nieuw Amsterdam of met eenig ander gedeelte der Kolonie, te hebben te gedragen naar de voorschriften van den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst.

5°. De voormelde officier van gezondheid begeeft zich met eene sloep naar elk binnenkomend vaartuig en vraagt aan den gezagvoerder van welke plaats hij komt, of daar al dan niet de gele koorts of eenige andere epidemische ziekte heerscht, of hij gedurende de reis met eenig vaartuig, alwaar ziektegevallen voorkwamen, communicatie heeft gehad en welke de gezondheidstoestand aan boord van zijn onderhebbenden bodem is. Het antwoord wordt schriftelijk door den gezagvoerder gegeven, met bijvoeging, onder aanbod en des noods aflegging van eede van de schriftelijke verklaring, dat zijn antwoord geheel overeenkomstig de waarheid is.

Van dezen maatregel zijn uitgezonderd de regtstreeksche uit Nederland komende, van een zwarten bal voorziene schepen, die, even als tot dus ver, ingevolge de Gouvernements-Resolutie, dd. 3 December 1845, n°. 1830, zonder eenig oponthoud, tot de reede van Paramaribo kunnen doorzeilen.

6°. Blijkt het uit de voorlaatste alinea bedoelde antwoorden, dat het vaartuig van geene door de gele koorts of door eenige andere epidemische ziekte aangetaste plaats komt, dat het gedurende de reis geene communicatie heeft gehad met eenig vaartuig, alwaar ziektegevallen voorkwamen, dat de gezondheidstoestand aan boord voldoende is en dat er overigens geene termen tot quarantaine bestaan, dan wordt vergunning tot opzeilen gegeven en hiervan, met inachtneming van het bij § 4 bepaalde, kennis gegeven aan den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam, die aan den Gouverneur de gewone mededeeling doet toekomen. In geval van twijfel of het vaartuig al dan niet aan quarantaine moet worden onderworpen, wordt de beslissing des Gouverneurs gevraagd.

7°. In geval de officier van gezondheid, die zich bij het opleggen der quarantaine zal hebben te gedragen naar de instructie van den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst, aan een vaartuig quarantaine oplegt, stelt hij den gezagvoerder in het bezit van eene gele vlag, die gedurende de quarantaine van dat vaartuig moet waaijen, en maakt hij den gezagvoerder bekend, met de maatregelen, waaraan deze zich met zijn vaartuig, de zich daarop bevindende personen, de daarin geladen goederen en de medegebragte brieven zal hebben te onderwerpen, op de behoorlijke uitvoering van welke maatregelen de officier van gezondheid het toezigt houdt. Deze door den even genoemden Chef voorgedragen en door het bestuur goedgekeurde maatregelen worden door hem, bij wijze van instructie, aan den officier van gezondheid op het quarantaine-etablissement voorgeschreven, wien hij tevens voorziet van alle ter opvolging der gegeven voorschriften vereischte ingrediënten.

Met inachtneming van het bij § 4 bepaalde wordt aan den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam kennis gegeven van elke oplegging van quarantaine en door diens tusschenkomst aan den Gouverneur toegezonden, de medegebragte brieven, nadat

deze vooraf door den meer genoemden officier van gezondheid aan de voorschreven zuiveringsmaatregelen zijn onderworpen geworden.

8°. Tot aanhuring van één of twee geschikte ponten ter ontlossing van goederen uit de in quarantaine liggende vaartuigen, tot verstrekking van koelzeilen, van de bij § 5 hier voren bedoelde sloep, van de vereischte bemanning en van een aantal gele vlaggen, wordt mits dezen authorisatie verstrekt op den beheerder der koloniale vaartuigen.

9°. De administrateur van financiën wordt uitgenoodigd, om naar het quarantaine-etablissement te detacheren een geschikt persoon, ten einde in het belang der koloniale kas toezigt te houden, wanneer de goederen tot het ondergaan der voor te schrijven zuivering worden gelost in de zich naast het in quarantaine liggende vaartuig bevindende pont, en na die zuivering in het intusschen mede gezuiverde schip weder worden geladen.

10°. De Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam, even als de Chef der Militaire Geneeskundige dienst, doen ieder regtstreeks aan den Gouverneur zoodanige voorstellen, als hun ten behoeve van het quarantaine-etablissement en tot het behoorlijk observeren der quarantaine noodig voorkomen.

11°. Van den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst worden ingewacht afschriften van alle door hem aan den op het quarantaine-etablissement gedetacheerden officier van gezondheid gegeven wordende instructiën en voorschriften.

12°. In geval, ten gevolge van de quarantaine voorschriften, stopschoten door het fort Nieuw Amsterdam worden gedaan, wordt aldaar tevens de quarantaine of gele vlag geheschen.

13°. De Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam en de officieren van gezondheid op het quarantaine-etablissement verstaan zich omtrent de wederzijds te doene seinen.

14°. De met de maildienst belaste vaartuigen zijn, bij hunne terugkomst uit Demerary, mede onderworpen aan de hun door den op het quarantaine-etablissement gedetacheerden officier van gezondheid gegeven' wordende voorschriften van zuivering, en wordt met de mailpakketten en andere brieven gehandeld als bij dezerzijdsche Resolutie van 6 dezer n°. 8 is voorgeschreven.

En zullen hiervan afschriften en extracten worden gezonden aan den Stations-Kommandant enz.

Bijlage N°. 3.

Instructie voor den officier van gezondheid, gedetacheerd op het quarantaine-etablissement:

I. De op het quarantaine-etablissement gedetacheerde officier van gezondheid is belast met de dienst der quarantaine-inrigting. Het aldaar gedetacheerde personeel is aan hem ondergeschikt en behulpzaam in het volbrengen van alle tot de quarantaine betrekking hebbende diensten.

II. Hij maakt van alle bijzonderheden, die voorkomen, schriftelijk rapport aan den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst.

III. Hij begeeft zich met eene sloep, waarop de gele of quarantaine-vlag waait, naar elk binnenkomend vaartuig en vraagt aan den gezagvoerder van welke plaats hij komt, of daar al dan niet de gele koorts of eenige andere besmettelijke ziekte epidemisch heerscht, of hij gedurende de reis met eenig vaartuig, alwaar ziektegevallen

voorkwamen, communicatie heeft gehad en welke de gezondheidstoestand is der opvarenden. Het antwoord moet schriftelijk door den gezagvoerder gegeven worden, met bijvoeging en onder aanbod van eede van de schriftelijke verklaring dat zijn antwoord geheel overeenkomstig de waarheid is.

Van dezen maatregel zijn uitgezonderd de regtstreeks uit Nederland komende, van den zwarten bal voorziene schepen, die, even als dus ver, zonder eenig oponthoud tot de reede van Paramaribo kunnen doorzeilen.

Blijkt uit het hier boven bedoelde antwoord, dat de vaartuigen van geene door de gele koorts of door eenige andere besmettelijke ziekte aangetaste plaats komt, dat het vaartuig gedurende de reis geene communicatie heeft gehad met eenig ander vaartuig, waarop ziektegevallen voorkwamen, dat de gezondheidstoestand aan boord voldoende is en dat er overigens geene termen om quarantaine-maatregelen toe te passen bestaan, dan wordt de vergunning tot het opvaren schriftelijk gegeven en daarvan aan den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam mededeeling gedaan.

In geval van twijfel of het vaartuig al dan niet aan quarantaine-maatregelen moet onderworpen worden, wordt de beslissing des Gouverneurs gevraagd, met zoodanige toelichtingen aan den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst, als dienstig zijn om eene beslissing te kunnen nemen.

De gevallen, waaromtrent twijfel ontstaan kan, zijn:

1°. Wanneer een vaartuig van eene plaats komt, waar bij het uitzeilen geene gele koorts of eenige andere besmettelijke ziekte epidemisch heerschte, maar uitgebroken is, kort na het vertrek van het vaartuig.

2°. Wanneer een vaartuig komt van eene plaats, waar de gele koorts landeigen is, maar niet epidemisch heerschende was, toen het vaartuig vandaar gezeild is.

3°. Wanneer een vaartuig van eene gezonde plaats komt, geene zieken aan boord heeft of gehad heeft, maar eene streek of plaats gepasseerd is, vanwaar het bekend is geworden dat aldaar de gele koorts epidemisch heerscht.

IV. Hij legt het vaartuig quarantaine op:

1°. In geval het komt van eene plaats, alwaar de gele koorts of eenige andere besmettelijke ziekte epidemisch heerscht.

2°. Wanneer het vaartuig gedurende de reis communicatie heeft gehad met een schip, waarop de gele koorts of eenige andere gevaarlijke ziekte heerschte, of wanneer dat vaartuig van eene plaats vertrokken was, die door de gele koorts aangetast was.

V. Hij geeft aan den Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam kennis door middel van een daartoe vooraf bepaald sein, wanneer een schip aan quarantaine-maatregelen onderworpen moet worden, en als nu houdt alle communicatie tusschen het vaartuig en het fort Nieuw Amsterdam op.

VI. Hij maakt den gezagvoerder van het in quarantaine gestelde schip bekend met de maatregelen, waaraan het vaartuig, de lading, de equipage enz. zal moeten worden onderworpen, en stelt hem in het bezit van eene gele vlag, die gedurende de quarantaine van dat vaartuig moet waaijen. Hij neemt de brieven en pakketten met de noodige voorzorgen over en zendt dezelve, na behoorlijke zuivering, met de quarantaine sloep tot aan de landingplaats van het fort Nieuw Amsterdam, alwaar zij in ontvangst en verder verzonden worden. De maatregelen, waaraan een vaartuig zich te onderwerpen heeft, zijn:

1°. Dat het vaartuig en de daarop zijnde bemanning geene communicatie met eenig ander vaartuig of den wal zal mogen hebben, dan met het quarantaine-etablissement.

2°. Dat de lading zoo spoedig mogelijk door de equipage in eene pont zal moeten gelost en na berooking weder ingenomen moeten worden.

3°. Dat het vaartuig zal worden gezuiverd, door zoo veel water in te nemen als noodig is, om de onderste stagnerende luchtlagen te verwijderen en vervolgens door chloordampen enz.

4°. Dat de opvarenden verpligt zullen zijn zich aan de zuiveringsmaatregelen te onderwerpen.

VII. Hij zal ten opzigte der equipage en verder opvarenden onderzoek doen of zij in dezen of noordelijker streken geboren zijn, of zij vroeger al dan niet gele koorts hebben doorgestaan. In geval er onder de opvarenden of passagiers, bewoners van noordelijke streken zijn, die slechts korten tijd in deze gewesten hebben verkeerd en de gele koorts niet hebben doorgestaan, zullen zij veertien dagen onder observatie op het quarantaine-etablissement moeten blijven. Inboorlingen dezer gewesten en bewoners van meer koudere noordelijker streken, waar de gele koorts niet voorkomt, maar die de gele koorts *elders* hebben doorgestaan, zullen na behoorlijke zuivering geene verdere observatie behoeven te ondergaan.

VIII. Hij zal zorg dragen, dat de zuiveringsmaatregelen, die zich bepalen tot behoorlijke huidreiniging en verwisseling van kleedingstukken naar vereischten worden toegepast. Hij zal de kleedingstukken, slaapfournitures enz. van alle zich aan boord bevindende personen door chloor desinfecteren. Indien de lossing niet alleen door de equipage kan geschieden, zal hij het daartoe noodige personeel aanvragen, en ook op dezen alsdan later de zuiveringsmaatregelen toepassen, vooral door de wollen hemden, die in het ruim bij het lossen zijn gedragen, in eene kuip met water, dat met hypochloris calcis vermengd is, te laten wasschen.

IX. Hij zal de gelost wordende goederen in de ponten door chloorgas desinfecteren, zonder deze van de emballage te ontdoen. Kisten, die wollen stoffen bevatten, moeten geopend, maar niet verder ontpakt worden. Na eene voldoende desinfectie zal de pont zoo veel mogelijk aan de doorstrooming van lucht, bovenwinds van het vaartuig, blootgesteld worden.

X. Hij zal zorg dragen, dat, wanneer het vaartuig gelost is, de hier voren bedoelde hoeveelheid water worde ingenomen en daarin zoo veel opgelost sulphas ferrosus gieten, als noodig is om de mephitische dampen vast te leggen, daarna zal hij de chloordampen in de ruimen doen ontwikkelen en vervolgens de luiken sluiten. Na verloop van zes uren zal hij het water laten uitpompen en alsdan al de luiken en openingen van het schip doen openzetten, koelzeilen laten hijschen en door deze zoo veel mogelijk in alle deelen van het schip de luchtverversching bevorderen. Mogt het hem voorkomen, dat deze bewerking herhaald moet worden, dan zal hij daartoe den volgenden dag op nieuw over doen gaan. In geval er ziektegevallen aan boord zijn voorgekomen zal dit altijd drie achtereenvolgende dagen herhaald moeten worden, terwijl er vervolgens, zoo het doenlijk is, al het houtwerk met eene laag witte kalk zal worden bedekt. Twee dagen na de laatste bewerking wordt de lading weder uit de pont overgenomen en nu geeft hij aan de Kommandant van het fort Nieuw Amsterdam kennis, dat het vaartuig zich aan de voorgeschrevene voorzorgen heeft onderworpen en dienvolgens verlof tot opvaren kan worden gegeven.

XI. Hij behandelt de zieken op het quarantaine-etablissement gratis, voorziet hen van de noodige geneesmiddelen, voeding, kleeding en fournituren, welke artikelen hij aan den Chef der Militaire Geneeskundige Dienst aanvraagt.

XII. Hij zal bij het binnenkomen der koloniale mailbooten voor de zuivering der

brievenpakketten enz. zorg dragen en vervolgens toezien, dat de zuiveringsmaatregelen, den gezaghebbers voorgeschreven, behoorlijk worden ten uitvoer gebragt.

XIII. Allen gemeenschap tusschen het fort Nieuw Amsterdam en de in quarantaine liggende schepen is strikt verboden. En in geval er op het quarantaine-etablissement zieken zijn opgenomen, zal er ook geene communicatie mogen plaats hebben tusschen de quarantaine-post en het meergemelde fort, maar zal men zich moeten verstaan door middel van seinen. De brieven enz. zullen alsdan door de quarantaine sloep, na behoorlijk gezuiverd te zijn, moeten overgereikt worden en eene voor de landingsplaats van het fort daartoe vastgelegde niet bemande sloep of pont, onder surveillance der landingswacht, terwijl alsdan ook op deze wijze in al de benoodigdheden van de quarantaine-post zal voorzien worden, namelijk door de gevraagde en gezonden artikelen in de sloep te leggen en vandaar af te halen. In geval er geene ziektegevallen aan boord van het in quarantaine liggende schip, noch op het quarantaine-etablissement voorkomen, zal met de brieven enz. gehandeld worden zoo als bepaald is in de 2de alinea van punt VI.

Bijlage N°. 4.

Vragen, welke door de gezaghebbers der schepen moeten ingevuld worden, bedoeld in de vorenstaande voorzorgs- en voorbehoedingsmaatregelen:

1°. *a.* De naam van het schip of vaartuig?

b. De naam van den bevelhebber?

2°. Uit welke plaats of haven het schip of het vaartuig gezeild is en op welken datum? Heerschte er bij het uitzeilen van die plaats of haven aldaar gele koorts?

3°. Uit hoe vele personen bestaat de equipage? Den landaard en ouderdom der opvarenden manschappen op te geven.

4°. Bevinden er zich onder de equipagiën personen die vroeger de gele koorts doorgestaan hebben, zoo ja, waar en wanneer?

5°. *a.* Zijn er passagiers aan boord? Vanwaar komen zij, waar zijn zij geboren, waar hebben zij de laatste jaren doorgebragt en welke is hunne leeftijd?

6°. Hebben zij vroeger gele koorts doorgestaan, zoo ja, waar en wanneer? Waarin bestaat de lading van het schip of vaartuig?

7°. Is het schip voorzien van eene gezondheidspas?

8°. Hebben er zich gedurende de reis of kort te voren ook ziektegevallen voorgedaan?

9°. Zijn er nog zieken aan boord en waaraan zijn zij lijdende?

10°. Heeft de gele koorts aan boord van het schip of vaartuig geheerscht? Waar en wanneer?

11°. Hebben er sterfgevallen aan boord plaats gehad, zoo ja, wanneer?

12°. Is er in zee ook gemeenschap met andere schepen geweest, zoo ja, waar en wanneer, en waar vandaan waren de schepen uitgezeild? Zijn er redenen te vermoeden, dat er op dat schip of die schepen gele koorts geheerscht heeft?

13°. Zijn er ook schipbreukelingen of goederen opgevischt, afkomstig van schepen, waarop gele koorts heerschte, of wel van plaatsen waar zij heerschte? In het eerste geval hierin eveneens landaard en ouderom op te geven en ook of zij reeds vroeger door gele koorts aangetast waren, zoo ja, waar en wanneer?

BIJLAGE N°. 5.

Zuiveringsmaatregelen voor de met de maildienst belaste stoomboot:

1°. In het kielruim zal eene genoegzame hoeveelheid water ingenomen worden en daarin gegoten worden opgelost zwavelzuur-ijzer-oxydul, bevat in de flesch n°. 1, die aan den beheerder der koloniale vaartuigen worden toegezonden.

2°. In alle ruimen, in de kolenhokken en in het logies der equipage zal chloorgas ontwikkeld worden, waartoe vier potten met de noodige ingrediënten, gemerkt n°. 2 en met wier behandeling de gezagvoerder der mailboot door mij bekend is gemaakt, mede zullen afgeleverd worden. Gedurende dit proces, dat minstens vier uren zal aanhouden, worden de luiken steeds gesloten gehouden. Daarna worden overal koelzeilen geheschen en al de openingen, waardoor lucht in het schip kan binnenkomen, opengezet en opengehouden. De geheele bemanning zal van kleeding en linnengoed verwisselen, na behoorlijke huidreiniging. De gedragene kleedingstukken der equipage zullen in eene balie of tobbe met water gezet worden, waarin de flesch n°. 3 uitgegoten zal worden. De gedragene wollen en andere kleedingstukken kunnen ook gedurende de berooking in de ruimen en het logies van de equipage opgehangen en aan de inwerking der chloordampen blootgesteld worden.

BIJLAGE N°. 6.

Paramaribo, 29 November 1865.

De Gouverneur enz. gelezen hebbende de door den gezagvoerder van de koloniale stoomboot *Vice-Admiraal Rijk* overgelegde verklaring, dd. 23 dezer maand, van E. A. MANGET, Med. Doctor en Chef van de Geneeskundige Dienst (Surgeon general) in Britisch Guyana, houdende, dat er in het zeemans-hospitaal slechts drie lijders zijn aan gele koorts, die herstellende zijn en binnen weinige dagen zullen worden ontslagen, dat geen enkel geval in het koloniale hospitaal of de burger-praktijk meer voorkomt, en dat de epidemie beschouwd kan worden als te hebben opgehouden, terwijl er geene redenen bestaan om te gelooven, dat er zich nieuwe gevallen daarvan zullen voordoen.

Gehoord den Voorzitter der Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt en Onderzoek, mededeelende, dat in de vergadering dier Commissie op gisteren, waarin, overeenkomstig het verlangen van den Gouverneur, ook de Chef der Militaire Geneeskundige Dienst en de oudst aanwezende officieren van gezondheid Z. M. Zeemagt tegenwoordig zijn geweest, allen eenstemmig van gevoelen waren, dat de voorschreven verklaring van Dr. E. A. MANGET voldoende termen oplevert, om de quarantaine op van Britisch Guyana alhier aankomende vaartuigen op te heffen.

Gelet op de onderscheidene Resolutiën, waarbij de bedoelde quarantaine is opgelegd en quarantaine-maatregelen zijn voorgeschreven.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Op te heffen de quarantaine, vastgesteld voor vaartuigen die van Britisch Guyana alhier aankomen.

En zullen tot informatie en narigt extracten hiervan worden gezonden aan enz. den Stations-Kommandant van Z. M. Zeemagt enz.

Bijlage N°. 7.

PROCES-VERBAAL.

Op heden den 3den April 1866 hebben de ondergeteekenden, op verzoek van den eerst ondergeteekenden Stations-Kommandant te Suriname, zich in Commissie vereenigd aan boord Z. M. schroefstoomschip *Soestdijk*, ten einde met het oog op het zich voordoen van een geval van gele koorts op deze reede voor de tweede maal in een kort tijdsverloop te overleggen en te besluiten, omtrent het nemen van maatregelen (doelmatige), ten einde de schepen voor mogelijke besmetting door deze ziekte te vrijwaren en zijn door de geneeskundige leden dier Commissie de navolgende voorstellen gedaan en aan de goedkeuring der kommanderende officieren onderworpen, welke verklaard hebben dat aan de uitvoering derzelve niets in den weg stond.

1°. De communicatie met den wal voorloopig af te sluiten, tenzij onder surveillance van een officier of hooggeplaatst onder-officier tot dringend noodzakelijke Commissiën.

Aangezien de bron der smetstof niet juist bekend is en waarschijnlijk hier of daar aan den wal is te zoeken, is het noodzakelijk voorgekomen het vrije verkeer met den wal te beletten.

2°. Het verlaten van de reede van Paramaribo.

3°. Het opstoomen der Suriname-rivier tot Post Gelderland of zoo verre voor de schepen doenlijk zij, bij mogelijkheid in de nabijheid van eene verlatene plantage, ten einde van aldaar aanwezige gebouwen nog voordeel voor hospitaal, debarkement enz. te hebben.

In gevolge ingewonnen advies van den officier van gezondheid 1ste klasse, Chef der Geneeskundige Dienst in de Kolonie Suriname, is de bedoelde rivier steeds van gele koorts bevrijd gebleven en is dan ook Post Gelderland bestemd om daarheen waarschijnlijk spoedig een groot deel der onlangs aangekomene manschappen van de Landmagt te evacueren.

4°. In geval Post Gelderland, alwaar garnizoen ligt, kan worden bereikt, dan dient deze plaats (met het oog op de communicatie met Paramaribo) onder quarantaine-toezigt te worden gesteld van de Zeemagt, te meer dewijl geene geneeskundige authoriteit van de Landmagt aldaar aanwezig is.

5°. Aannemende, dat het voor de stationsschepen noodzakelijk is in voortdurend verkeer te blijven met het Gouvernement, de mail, magazijnen enz., zoo zal voor de gemeenschap met de hoofdplaats noodzakelijk zijn een stel van minstens zes roeijers (inboorlingen), onder voorbehoud van zuiveringsmaatregelen, toe te passen op alle mogelijke transporten te water, zoowel die van het Gouvernement der Zee- en Landmagt als van particulieren.

6°. In geval onverhoopt de gele koorts aan boord Z. M. schepen *Soestdijk* en *Bommelerwaard* op één afzonderlijk of op beiden te gelijk mogt uitbreken, dan zullen de oorlogschepen de Kolonie verlaten en voor een kouder klimaat ter onschadelijkmaking der aanwezige smetstof om de Noord stevenen, welke maatregel voor de schepen der Engelsche Zeemagt een wettelijk voorschrift is.

Deze maatregel is gegrond op het uittreksel uit: „*Statistical review of the health of the Royal Navy, for the year* 1860 *ordered by the House of Commons to be printed*, 26 March 1863,” voorkomende in het *Geneeskundig Tijdschrift voor de Zeemagt*, 4de Jaargang, pag. 80. In verband met opgenoemde voorgestelde gezondheidsmaatregelen

wordt aangenomen, aan den Gouverneur van Suriname voor te stellen de bepaling, dat de onkosten, vallende op de in te stellen zuiveringsmaatregelen op Post Gelderland en de rivier, voor zoo verre die *niet* de eigentlijke Zeemagt betreft, zullen zijn ten laste der Kolonie Suriname.

Eindelijk werd besloten, dat de verdere maatregelen, te nemen dadelijk na aankomst ter bestemde plaatse, aangaande algemeene gezondheidsmaatregelen, naar gelang der omstandigheden, zullen worden overgelaten aan de officieren van gezondheid, terwijl tevens wordt voorgenomen, aan het Departement van Marine te verzoeken, zijne inzigten daaromtrent per ommegaande mede te deelen.

Aldus opgemaakt aan boord Z. M. stoomschip *Soestdijk*, liggende ter reede van Paramaribo op boven vermelden datum.

ERRATUM.

Blz. 177, reg. 10 v. b., *staat:* 1855, *lees:* 1856.

Bijlage N°. 8.

STERFTE-STATISTIEK VAN PARAMARIBO OVER HET JAAR 1866.

Maanden.	Geboren. In den echt. Zoons.	Geboren. In den echt. Dochters.	Geboren. Buiten den echt. Zoons.	Geboren. Buiten den echt. Dochters.	Overleden. Boven de 100 j. Mannen.	100 j. Vrouwen.	90 j. Mannen.	90 j. Vrouwen.	80 j. Mannen.	80 j. Vrouwen.	70 j. Mannen.	70 j. Vrouwen.	60 j. Mannen.	60 j. Vrouwen.	50 j. Mannen.	50 j. Vrouwen.	40 j. Mannen.	40 j. Vrouwen.	30 j. Mannen.	30 j. Vrouwen.	20 j. Mannen.	20 j. Vrouwen.	10 j. Mannen.	10 j. Vrouwen.	1 j. Mannen.	1 j. Vrouwen.	Beneden 1 j. Mannen.	Beneden 1 j. Vrouwen.	Totaal overledenen.	Levenloos gestorven. Mannel. gesl.	Levenloos gestorven. Vrouwel. gesl.
Januarij.. .	7	8	27	27	—	—	—	—	—	—	2	2	3	—	7	3	6	4	5	4	4	6	4	4	1	6	5	6	72	3	1
Februarij. .	10	2	8	12	—	1	—	—	2	3	—	2	6	2	5	2	4	3	3	2	5	—	—	4	10	8	6	—	74	1	1
Maart.. . .	5	3	22	22	—	—	—	2	1	1	—	2	6	6	8	4	5	3	5	8	2	—	3	2	4	10	5	8	80 *a*)	2	2
April. . . .	4	3	29	18	—	—	—	—	—	1	2	5	3	6	2	3	7	1	5	5	8	2	4	1	3	5	8	4	79 *b*)	2	2
Mei.. . . .	6	8	19	13	—	—	—	—	—	1	3	4	3	6	2	3	4	2	4	—	5	3	4	2	10	7	8	5	80 *c*)	4	3
Junij. . . .	6	5	16	22	—	1	—	—	—	4	1	4	4	4	3	3	6	4	4	5	5	5	1	3	12	18	6	7	100	1	3
Julij.. . . .	6	9	23	19	—	—	—	—	—	2	1	3	4	7	6	5	8	4	12	4	18	3	10	6	15	16	10	10	152 *d*)	4	1
Augustus..	4	5	17	22	—	—	—	—	—	1	3	2	7	2	11	9	10	5	13	4	13	4	6	10	22	27	10	6	177 *e*)	4	5
September.	5	7	27	24	—	—	—	1	1	1	1	1	3	5	1	2	8	5	4	4	5	2	12	2	8	10	5	4	92 *f*)	2	3
October.. .	9	10	27	21	—	—	—	—	2	1	1	3	—	9	1	1	4	3	5	3	5	3	6	2	8	7	6	3	74 *g*)	5	5
November.	7	9	23	22	—	1	—	1	1	—	—	—	1	2	3	1	8	—	6	6	5	2	4	3	7	7	5	3	70 *h*)	3	—
December..	8	2	26	23	—	—	—	1	1	1	1	2	4	2	4	4	6	3	4	9	—	8	3	4	3	7	4	4	82 *i*)	6	4
Totaal. .	77	71	264	245	—	3	—	5	8	16	15	30	38	46	53	40	76	37	70	54	73	38	57	43	103	118	78	60	1132	37	30

AANMERKINGEN.

a. Waaronder 1 wiens leeftijd niet vermeld wordt.
b. " 3 wier leeftijd onbekend en 1 van wie noch geslacht noch leeftijd opgegeven werd.
c. " 4 wier leeftijd onbekend is.
d. " 7 wier leeftijd onbekend en 1 van wie noch geslacht noch leeftijd opgegeven wordt.
e. " 11 wier leeftijd onbekend, 1 waarvan het geslacht en 1 waarvan noch geslacht noch leeftijd opgegeven werd.
f. " 5 wier leeftijd onbekend, 1 waarvan het geslacht en 1 waarvan noch leeftijd noch geslacht opgegeven werd.
g. " 1 wiens geslacht onbekend is.
h. " 2 wier geslacht en 2 wier leeftijd onbekend is.
i. " 5 wier leeftijd onbekend, 1 waarvan het geslacht en 1 waarvan noch geslacht noch leeftijd opgegeven werd.

NB. **Deze Statistiek is opgemaakt volgens de opgaven van den Burgerlijken Stand, voorkomende in het** ***Gouvernements-Advertentieblad.***

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

TOESPRAAK BIJ DE OPENING VAN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST,

GEHOUDEN TE MIDDELBURG,

den 26sten Junij 1867,

DOOR

Prof. J. A. BOOGAARD.

Mijne Heeren! Geachte Medeleden!

Hoezeer het mij verheugt U allen van deze plaats hartelijk welkom te mogen heeten in Zeeland's aloude hoofdstad — dubbel welkom na eene langere scheiding dan nog sedert de oprigting onzer Maatschappij had plaats gevonden — zoo gevoel ik mij toch ook gedrongen vóór alles uwen welwillenden steun in te roepen bij de vervulling eener taak, die ik misschien wat al te ligtvaardig op mij nam. Want hoewel ik mij bewust ben dat het mij niet aan den goeden wil zal ontbreken om ook deze Vergadering, voor zoo ver dit van mij zal afhangen, nuttig te doen zijn voor onze Maatschappij, heb ik mij naar ik vrees welligt wat al te zeer door dit bewustzijn laten verleiden en er te weinig aan gedacht *quid valeant humeri, quid ferre recusent.* Moge het mij dus, wanneer ik soms te kort mogt schieten in het werk dat ik op mij nam, althans in uwe oogen tot verontschuldiging strekken, dat, zoo ik roekeloos was in het aanvaarden mijner taak, de schuld vooral ontstond door mijn levendig verlangen, om, zoo veel in mij was, iets toe te helpen brengen tot den bloei en het nut der ons allen dierbare Maatschappij!

Met het oog op de vele en gewigtige werkzaamheden, die ons moeten bezig houden, kwam het mij raadzaam voor niet meer dan eenige weinige oogenblikken van uwe aandacht te vergen voor deze toespraak; eene korte inleiding tot die werkzaamheden scheen echter wenschelijk; als zoodanig wenschte ik dan ook de woorden beschouwd te zien die ik nog tot U wil rigten.

Niet slechts in het bijzondere maar ook in het maatschappelijke leven is het voor ieder denkend wezen eene behoefte, zich nu en dan uit den sleur der dagelijksche bezigheden, al ware het ook slechts voor eenige oogenblikken, los te-maken, om den blik wat ruimer om zich heen te kunnen slaan en zich in zijnen geest zoowel met het verledene als met de toekomst bezig te houden; uit de herinneringen toch, die wij van hetgeen achter ons ligt hebben behouden, moeten wij de lessen trachten te putten, die ons van onberekenbaar nut kunnen zijn op onzen weg in het duistere gebied, waarheen wij allen onze schreden rigten. Vergunt mij dus dat ik, voor wij onze werk-

zaamheden aanvangen, met U een vlugtigen blik werp op de geschiedenis onzer Maatschappij; naar ik vertrouw zal een dergelijk kort overzigt niet ongeschikt wezen om ons tot rigtsnoer te dienen op den weg langs welken wij naar het doel streven, dat wij ons hebben voorgesteld. Dit doel moge één enkel zijn, zoo als het in het eerste artikel onzer Wet is geformuleerd, het is toch ook een veelledig doel, naarmate het hierbij onze betrekking geldt tot den staat of tot de geneeskundige wetenschap, of naarmate wij zoowel de onderlinge betrekking der leden als van hen tot de overige Geneeskundigen in het oog houden.

Wat de verhouding onzer Maatschappij tot den staat en meer bepaaldelijk tot de Geneeskundige Staatsregeling betreft valt het niet te ontkennen, dat daarin sedert hare oprigting veel is veranderd.

Het geboortejaar der Maatschappij, het revolutiejaar 1848 en de toestand, waarin zich destijds onze Geneeskundige Staatsregeling bevond, waren niet zonder invloed op haren eersten aanleg en het is niet moeijelijk op te merken hoe het gesternte, dat hare geboorte bescheen, zijnen invloed op hare lotgevallen nog jaren lang deed gevoelen. De strijd, door onze Maatschappij in het belang eener nieuwe Geneeskundige Staatsregeling gestreden, was dikwijls fel genoeg en haar politiek leven dreigde zelfs nu en dan al het overige te verdringen. Geen wonder dan ook! Zoowel de stille beoefening der wetenschappen als het gezellig verkeer en het aanknoopen van vriendschapsbetrekkingen, zij behooren niet op het oorlogsveld te huis! Gelukkig bereikte nu twee jaren geleden deze „Sturm und Drangperiode" onzer Maatschappij haar einde en kwam zij zelve zegevierend uit den 17jarigen strijd te voorschijn! De zegepraal, toen behaald, behoorde echter tot die waarvan een beroemd veldheer eens zeide: „Nog twee zulke overwinningen en wij zijn verloren!"

Wenden wij echter thans liever van het verledene naar de toekomst en stellen wij ons de vraag: wat ons nu te doen blijft, voor. Gij zult het toch immers wel met mij eens zijn, dat na het tot stand komen eener nieuwe Geneeskundige Staatsregeling de levenstaak onzer Maatschappij niet is afgesponnen! Neen, M. H.! die taak moge gewijzigd zijn maar geheel volbragt is zij zeker niet, zóó weinig zelfs (laat het U niet ontmoedigen), dat ik meen hier als mijne overtuiging te moeten uitspreken, dat er nog veel meer te doen is overgebleven dan *wij* ooit zullen ten einde brengen. Gesteld ook het geval, dat de Maatschappij haren vollen en onverdeelden bijval mogt schenken aan alle bepalingen, die in de Geneeskundige Staatsregeling zijn vervat, zelfs dan is hare taak ten opzigte dier Wetten geenszins eene tijdelijke maar eene blijvende. De Voorzitter der eerste Algemeene Vergadering onzer Maatschappij heeft hierop reeds zóó duidelijk gewezen, dat ik niet beter doen kan dan zijne welsprekende woorden hier te herhalen: „Welk nut," zoo sprak hij, „zal de beste Geneeskundige Staatsregeling kunnen stichten, indien de Geneeskundigen zelven niet van haren geest doordrongen zijn? indien niet elk' hunner de vurige wensch bezielt, om krachtig in het leven te doen treden wat de doode letter slechts voorschrijven kan?" Ook tot de instandhouding van het goede, dat voor een belangrijk deel door hare medewerking tot stand kwam, moet dus onze Maatschappij hare hulp blijven

verleenen. Maar nog in een ander opzigt zal zij zich ook in het vervolg met de Geneeskundige Staatsregeling te bemoeijen hebben. Wij mogen met de nieuwe orde van zaken ingenomen zijn, het valt toch wel niet te betwijfelen, dat ook de nieuwe Wetten, even als alle menschelijke werk, hare gebreken zullen hebben, die zeker wel het breedst door hare vroegere bestrijders zullen worden uitgemeten, maar waarvoor toch ook hare verdedigers de oogen niet mogen sluiten. Stelde onze Maatschappij zich vroeger ten taak de gebreken van het oude regime aan te wijzen, zij moet ook in het vervolg hare stem doen hooren, wanneer zij in onze nieuwe Wetten leemten opmerkt, waarvan velen zich niet dan nadat die Wetten een tijd lang in werking geweest zijn, kunnen doen gevoelen.

Maar ook op een ander gebied kan de geschiedenis onzer Maatschappij ons met regt doen verwachten, dat zij ook in het vervolg nuttig werkzaam zal kunnen zijn. Al kon ik hier alleen op de *Sterfte-Atlas van Nederland* wijzen, die in het afgeloopen jaar door haar is in het licht gegeven, dan zou dit voorbeeld reeds meer dan voldoende zijn om te doen zien hoezeer zij ook op wetenschappelijk terrein zich een welverdienden roem kan verwerven en hoezeer wij reden hebben ons ook in dit opzigt in haren voortdurenden bloei te verheugen.

Behoef ik eindelijk ook nog van den heilzamen invloed te spreken, die onze Maatschappij op hare leden zelven uitoefent door den band tusschen de Geneeskundigen des Vaderlands meer en meer te versterken? Dit zou voorzeker noodelooze moeite zijn! Ik roep veeleer ieder uwer tot getuige, die, even als ik zelf, bij herhaling de Algemeene Vergaderingen onzer Maatschappij heeft bijgewoond, om te verklaren, of hij dien weldadigen invloed niet zelf heeft ondervonden. Of geven zij, die deze bijeenkomsten telkens weder bijwonen, na eenmaal het genoegen gesmaakt te hebben dat zij verschaffen, niet het beste bewijs, dat zij de vriendschappelijke toenadering tot hunne kunstbroeders op prijs leerden stellen, waartoe die vergaderingen meer dan iets anders de gelegenheid aanbieden.

Ja voorzeker, voor onze Maatschappij mogen bij een blik in haar verleden soms enkele minder heldere punten op te merken vallen, wanneer zij hare edele roeping niet voorbijziet, maar die meer en meer met getrouwheid tracht te vervullen, dan blijft hare toekomst onbewolkt en zal zij nog vele rijke vruchten kunnen opleveren, niet slechts voor ons Geneeskundigen maar ook in wijderen kring voor geheel ons dierbaar Vaderland! Zij schuwe daarbij den arbeid en zelfs den strijd niet, waar het algemeen belang die mogt vorderen en zij zal krachtig door haar goed regt, even als de leeuw in Zeeland's wapenschild, het hoofd boven weten te houden in de woelende baren en aanspraak mogen maken op de edele zinspreuk: *Luctor et emergo!*

En hiermede verklaar ik de Achttiende Algemeene Vergadering voor geopend.

JAARVERSLAG VAN DEN TOESTAND DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST,

GELEZEN IN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING TE MIDDELBURG,

den 26sten Junij 1867,

DOOR

DR. J. ZEEMAN,

Hoofdbestuurder-Secretaris.

M. H.!

Het is om meer dan ééne reden dat ditmaal met bijzondere toegevendheid uwe aandacht gevraagd wordt voor het Verslag van den staat der Maatschappij, dat U zal worden voorgedragen. Immers zal terzelfder tijd deze uwe Vergadering in wettelijke formules voor de Maatschappij vaststellen, wat haar doel, haar streven zal zijn, wat haar doen en laten moet zijn, voor het geheel en voor de deelen, soms op straffe van ontbinding. Tegenover die voorstelling der Maatschappij, tegenover haar ideaal, zoo als het in de meest juiste termen en artikelen in uwe gedachten al staat afgedrukt, zal het inderdaad moeijelijk vallen U te bevredigen met de realiteit in hare vaak onbestemde en al verflaauwde trekken geschetst. Hemelsbreed soms verschilt de geschiedenis der werkelijkheid van den harmonischen kosmos der idealen, en wel eens te vergeefs zoekt men naar het verband van gedachten en daden. Gelukkig dat wij niet enkel hebben na te gaan, hoe de Maatschappij met hare Afdeelingen zich naar buiten heeft voorgedaan, maar dat het dan ook aan de orde komt om op nieuw te zeggen, wat er binnen in haar omging en hoe zij overwoog wat zij wil en zal zijn in het vervolg.

En weder met een beroep op uwe humaniteit moet het Hoofdbestuur al aanstonds het Verslag van haar bestuur aanvangen met de herinnering, dat het, in strijd met de wettelijke voorschriften, zonder de goedkeuring der Algemeene Vergadering, zonder toegestane Credieten, een jaar langer zich zelf, doch ter wille van de zaken, heeft gecontinueerd. Nood breekt wet, en welligt hebben wij sinds de oprigting der Maatschappij geen zoo benarden zamenloop van droevige gebeurtenissen rondom ons te verduren gehad; deswege zult gij het nimmer zoo vergeeflijk kunnen vinden dan in het verleden jaar, dat het Bestuur der Maatschappij zwichtte voor den drang der omstandigheden buiten haar, of beter gezegd, haren geest milder opvatte en tijdelijk stelde boven de letter van de Wet.

De motivering van het uitstel der Algemeene Vergadering is, te gelijk met het daartoe strekkend besluit, destijds uitvoerig genoeg geweest om hier met

het feit te volstaan. Een enkel woord zij het ons vergund er bij te voegen.

Zoo die greep in de eenmaal voor onze Maatschappij aangenomen tijdsorde, door het inlasschen van een geheel jaar, U een oogenblik mogt doen denken aan het Oud-Romeinsche Oppergezag, dat maar nu en dan eene maand inschoof in zijne tijdrekening, als die niet goed sloot met het zonnejaar, dan verdenkt gij ons toch niet van de willekeur, waarmede de te huis blijvende pontifex, naar het verhaal der commentatoren, met opzet er gebruik van maakte om afwezige vrienden en schuldenaars in de provinciën te gerieven. Als naar gewoonte toch heeft de door U benoemde Afdeeling en hare Commissie tot het nazien der rekening die behoorlijk onderzocht en in orde bevonden; haar rapport is in den loop van het verleden jaar gepubliceerd en behoeft thans uwe wettelijke sanctie nog, om den geregelden gang van zaken ook in dit opzigt hersteld te zien.

Onze res gestae, de werkzaamheden der Maatschappij naar buiten zijn weinige geweest. Bij de drukte, die aan Binnenlandsche zaken in de Medische Afdeeling heerschte, eerst door de ziekte van het hoornvee, die maar altijd hardnekkig weêrstand bood aan de zeer menschelijke maatregelen des Ministers, totdat zijn opvolger het vee en de ziekte met één slag bijna afmaakte, later door de al te snel voortgaande en afloopende ziekte der menschen, bij al die zwaarwigtige zorgen voor volks-welvaart en gezondheid, heeft de Maatschappij gelukkig noch den Minister, noch den Referendaris, wien zij kort te voren nog als Hoofdbestuurder hare belangen had willen toevertrouwen, daarover behoeven bezig te houden. Meent echter niet, dat wij te vergeefs op zijne kalme welwillendheid, ware ons die noodig geweest, zouden vertrouwd hebben. De Bibliotheek der Maatschappij ontving, even als vroeger door de toezending van de Chirurgie van den ouden Belgischen meester, thans door die van een Leuvensch geschrift over typhus, een bewijs van attentie, waarvoor bij deze openlijk dank wordt betuigd, al rekent onze Hooggeleerde Bibliothecaris de zetel van het collegium philosophicum niet meer tot Nederland.

Met eene andere Afdeeling van hetzelfde Ministerie, die voor Statistiek, heeft de Maatschappij eene correspondentie gevoerd, die de uitvoering van haren vroeger in 1865 reeds door den Minister beaamden wensch, eene betere statistiek van de ligchamelijke ontwikkeling der conscrits doet verwachten. Wij behoeven niet te ontveinzen, dat het U en ons duidelijker in het oog zou springen, welke waarde de verlangde statistiek bezit, wanneer zij niet meer in verwachting, maar in druk te aanschouwen was. Vermoedelijk zal de in dit voorjaar plaats gevondene keuring de eerste volgens het nieuwe plan te bewerken gegevens leveren, terwijl de aan de keuring in het begin van 1866 voorafgaande maatregelen welligt niet bij tijds waren getroffen.

Dat statistisch werk goed overleg en taaije vlijt vordert en dat het dan nog langen tijd kan duren eer het metselwerk vast geworden en de bouw voltooid is, zal niemand U beter kunnen toelichten dan DE MAN, wiens werk voor de Maatschappij een baken heeft ontstoken, dat helder licht over alle oorden van het Rijk doet uitstralen. Groot kan de invloed zijn, die de Maatschappij daardoor naar buiten uitoefent. Het is uwe onbekrompene belangstelling in hetgeen goed is te doen door de hand der Medici, door onze Maatschappij, aan de groote maatschappij der menschen, die de middelen voor

het werk beschikbaar hebt gesteld. In uwen geest zal het Hoofdbestuur gehandeld hebben, toen het de verspreiding door present-exemplaren binnen en buiten 's lands, zonder karigheid, maar met overleg bepaalde.

De lijst dier ten geschenke aan het buitenland (Engeland, Duitschland, Frankrijk, Noorwegen, Zweden, Noord-Amerika en België) gezondene exemplaren gaat hierbij; zij bevat de naar onze meening het meest voor dit soort van onderzoek ijverende Genootschappen en de voornaamste celebriteiten op het gebied, welke van deze het eerst voor ons land in zijn geheel beproefde statistiek het meest partij kunnen trekken, door navolging der manier van bearbeiding, of door van de verkregene resultaten nota te nemen.

De zeer welkome bemiddeling van den Referendaris voor Statistiek aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken waarborgt ons voor de langs dien weg verzondene exemplaren eene veilige overkomst in de regte handen.

Het aangenaamste bewijs daarvan ontvingen wij dezer dagen in de aan de Maatschappij gerigte dankbetuiging van den Nestor der Statistici, die zich 's menschen physieke ontwikkeling en levensgang, zelfs in verband met zijnen verstandelijken en zedelijken toestand, tot taak van statistische studiën hebben gesteld 1). Wij behoeven U niet te noemen den alom beroemden voorganger op het gebied der physique sociale, weleer onzen zuidelijken landgenoot, QUETELET. De President vergunne mij een paar woorden uit zijn schrijven te citeren, waar hij zegt: „Je me ferai un véritable plaisir d'étudier ce travail digne à tant d'égards de l'attention de l'observateur."

Juist dit: de aandacht van den *waarnemer* — en wij allen wenschen op dien titel aanspraak te maken — te verdienen, die te boeijen en zoo langs de reeks der feiten tot hunnen probablen oorsprong, tot de oorzaken op te klimmen, dit is het doel van den Sterfte-Atlas en van de Maatschappij, toen zij voor dit werk een deel harer krachten en penningen over had.

De vraag blijft nu, wie zullen de waarnemers zijn, die de cijfers der dooden toelichten uit het leven en wie van het veld der dooden de beste vruchten weten te oogsten voor de gezondheid en welvaart der levenden? Wij betwijfelen niet of onder de beoefenaars der Staatswetenschappen zullen er enkele gevonden worden, die het verband zullen trachten op te sporen tusschen de cijfers en die de mate van volksrijkdom met de huwelijken, geboorten en sterften zullen vergelijken. Zij zullen niet opzien tegen het schijnbare waagstuk, om uit negatieve getuigenissen de waarheid op het spoor te komen, uit de belasting tot het vermogen dat er door gedrukt wordt, uit de sterfte tot den gezondheidstoestand te besluiten enz. Die cijfers zullen ook voor hen dienen om inzigt te krijgen in de omstandigheden, waardoor de sterfte vermeerderd en bepaald, en in de middelen, waardoor een deel dier oorzaken verwijderd of opgewogen en dus de levenskans vergroot, de volksgezondheid verbeterd wordt. Niets anders beoogt de Maatschappij, niets liever wenscht zij, dan dat alle Gemeentebesturen, regeringspersonen en notabele ingezetenen ieder van

1) Vergelijk A. QUETELET, *De la Statistique considerée sous le rapport du physique, du moral et de l'intelligence de l'homme.* Welke memoire bij deze gelegenheid door den auteur aan de Maatschappij is aangeboden, tegelijk met het Verslag van het Internationale Congres voor Statistiek, te Londen gehouden.

hunne gemeente nota nemen. Met die bedoeling is de Atlas door het Hoofdbestuur namens de Maatschappij aan enkele personen en corporatiën ten geschenke gegeven. Buitendien is er gezorgd, dat die in dagbladen vermeld en geannonceerd 1) en voor den kostenden prijs verkrijgbaar is geworden.

Maar toch al houden vele zich nu met die studie bezig, is behoudens enkele uitzonderingen geene klasse van beschaafde ingezetenen meer bevoegd en beter in de gelegenheid om elke beteekenis dier cijfers te vatten en de geschiedenis der sterfte tot eene pragmatische, tot eene praktische te doen worden, dan de Geneeskundigen. Vooral waar het de in den laatsten tijd meer op den voorgrond getreden waardering van lokale verschillen en der daaraan te gronde liggende lokale invloeden geldt, zal niemand beter dan de Medicus in staat zijn om licht te geven. Hij is bekend met de huisselijke zonden tegen eenen goeden leefregel van klein en groot, van jong en oud; hij kan die schijnbaar nietige misbruiken of gewoonten aanwijzen, die, zoo als het weigeren der moederborst, eerst door de moeder dan door het kind, de sterfte buitengewoon verhoogen. Zoo bijv. als men wil weten, waardoor toch onder de ruim elfhonderd gemeenten van Nederland Wolfaartsdijk het ongunstigst en het heerlijke Rosendaal bij Arnhem aan het gunstig eind der reeks staat; bij wien zal men eerder inlichting vragen, aan de beide ons bekende Geneeskundigen (Dr. WOLTERSOM en aan den Heer PERSANT SNOEP) of aan de ons onbekende Burgemeesters, die dergelijke vragen nopens de gemeente wijsselijk ter beantwoording zullen op- of overdragen aan hun Geneesheer?

Misschien wordt het den Medicus lastig: misschien zelfs wordt het hem geweten, dat de gezondheidstoestand niet verbeterd is; des te meer heeft hij gelegenheid eene betere verklaring en de beste middelen ter verbetering ingang te doen vinden. Zoo de geneeskundige dit het beste kan, zoo hij er zich toe geroepen ziet, dan is toch dit niet het werk van een enkel afzonderlijk staand waarnemer, maar zijn wij Medici gezamenlijk daartoe verpligt. Ja zelfs onze collegiale zin spoort ons daartoe, want zoo lang wij ons zelven het voorregt en de magt toekennen om eene ziekte te doen genezen, kunnen wij niet den druk onzer dooden ontgaan, al weegt niet het gewigt van den geheelen Atlas op ieder onzer individueel.

Dat uit den aard der zaak aan vele gemeenschappelijk op te dragen werk schijnt bij uitstek voor onze Maatschappij, die er den vasten, breeden grondslag voor legde, berekend; hetzij zij daarvoor eene nieuwe Commissie of

---

1) In de *Arnhemsche Courant*, het *Amsterdamsch Handelsblad*, de *Groninger*, *Haarlemmer*, *Noord-Brabander*, *Utrechtsche* en *Zeeuwsche Couranten* (van de laatste alleen in de *Middelburger*, want in de *Goessche Courant* vreesde de Editor hen te kwetsen, voor wie het sterven zuivere winst, dus het leven en pure perte is.) Het min juist aan den Heer Boekhandelaar, als auteur de l'Atlas, geadresseerd zijn van een brief van dankbetuiging, verpligt ons de door enkele uwer opgemerkte verkeerde plaatsing van den naam van FRIJLINK onder de Inleiding hier nog te corrigeren; de uitgever is hier genoemd als leverancier en niet in de Engelsche beteekenis van het woord Editor, als auteur. Hoewel zijn naam daar als het laatste woord en in groot kapitaal voorkomt, behoeft het U niet gezegd te worden, dat het kapitaal aan de Maatschappij en aan DE MAN het eerste en het laatste woord van den Atlas toekomt.

Gecommitteerden, tot het voorkomen van dubbel werk, met de verdeeling en leiding belaste, hetzij zij daartoe de blijvende Commissie voor Topographie vooruit wilde laten gaan, hetzij zij aan elke harer Afdeelingen haar eigen terrein, haar eigen district of landstreek, of de geologisch onderscheiden afdeelingen der provincie, die men op de verzamelkaart der sterfte bijeen vindt, stilzwijgend aanbevolen en opgedragen acht.

Men kan met een oogopslag op de districten der Sterftekaart voor heel het Rijk aldra bepalen, hoe ver de Maatschappij met hare Afdeelingen dit terrein van bewerking beheerscht. Zij schiet hoofdzakelijk in de zuid-oostelijke deelen van ons land, met name in Limburg, te kort; in die smalle grensprovincie, waar men van weêrszijde bij de buren inkijkt en deze van hun kant nu eens vleijend, dan weder dreigend, begeerige blikken opwerpen, heeft de Nederlandsche Maatschappij nog slechts enkele tirailleurs gevestigd. Maar overigens zijn in het hart van ons land maar enkele plekken, zoo als Zwolle en Gorinchem, tijdelijk niet of slecht bezet. Dáár en in Noord-Brabant behoeft men, met het oog op hetgeen onlangs de Maatschappij daar veld won, niet te twijfelen aan eene genoegzame uitbreiding van hare werkkrachten, om de bedoelde taak, bij behoorlijke verdeeling van den arbeid onder hare leden, meester te worden.

Of dat nu door de Maatschappij zal geschieden, of het haar gelukken zal een hecht gebouw met niet al te veel open gaten te doen verrijzen, dan wel of de lands bouwmeesters op ons gebied niet beter de éénheid in het plan en in de praktische uitvoering de gewenschte aaneensluiting der deelen zullen bereiken, is eene teedere kwestie. Veel pleit er voor om aan hun goed ineengrijpend Staatsbeleid de taak over te laten eener degelijke volledige behandeling van de geneeskundige plaats- en volksbeschrijving, terwijl aan den anderen kant het ondernemen reeds de morele waarde van de eigene werkzaamheid der Maatschappij aanmerkelijk zal verhoogen.

Wat het beste zou zijn en dat is mogelijk: beide kunnen zamengaan. In elk geval zal het Geneeskundig Staatsbestuur den bijstand der Medici niet kunnen missen, of al of nog niet leden der Maatschappij; dat van hare leden, juist wijl ze dat zijn, in den regel de meeste neiging tot zamenwerking ten goede te verwachten is, spreekt van zelven. Hetzij de officiëele autoriteit nu van de vrije associatie der Medici wat meer of minder nota neme, steeds zal de vereeniging der Medici in onze Maatschappij hare waarde behouden en die aanzienlijk verhoogen, zoo dikwerf zij, gelijk nu onlangs, duchtig medewerkte tot uitbreiding van de kennis en middellijk dus tot bevordering der volksgezondheid.

Dat in het vervolg de Maatschappij wil medewerken in die rigting, dat zij zich niet verlangt af te scheiden van de algemeene belangen, die door de geneeskundige burgers van den Staat het best begrepen kunnen worden, daarvan geeft de voorloopig reeds door de verschillende Afdeelingen beaamde, door de Commissie ad hoc ontworpene herziening van de Wet onzer Maatschappij een ondubbelzinnig getuigenis.

Allen, voor wie de hedendaagsche Geneeskunst niet zoo eng aan de materies medica verkleefd is, dat zij het oog zouden sluiten of afwenden van alle andere middelen en maatregelen tot bevordering, bewaring en herstelling der gezondheid, die allen zullen zich verheugen, dat onder de werkzaamheden,

die in den boezem der Maatschappij gedurende de jongst verloopen twee jaren, (behoudens de sanctie dezer Vergadering) zijn tot stand gebragt, de ver reikende arbeid uwer Commissie voor Wetsherziening eene voorname plaats inneemt. Door de voorgestelde wijziging van Art. 2: „dat de Maatschappij haar doel tracht te bereiken o. a.

„5°. Door hare aandacht gevestigd te houden op het doel en de handelin„gen van het Geneeskundig Staatsbestuur en *deze laatste* zoo noodig te „ondersteunen."
heeft de Commissie, voor zoo veel zij kon, aan den reeds in de vorige Algemeene Vergadering geuiten wensch voldaan. Het als een fait accompli ter neêr te schrijven verbiedt de eerbied voor de eindbeslissing dezer Vergadering.

In dit Verslag is het de plaats niet voor eene breede omschrijving van den waren zin dezer woorden, even ver verwijderd van de dwarskijkerij van een Japanner als van de jaknikkerij van een jabroer, maar waardig der vrije vereeniging, die in het doel van het Staatsbestuur ook haar doel wedervindt.

Van denzelfden geest getuigt het resultaat van den arbeid der Commissie, neêrgelegd in Art. 36 van het Ontwerp. Het geeft het middel aan de hand, om een wenschelijk verband tusschen de Afdeelingen en de Geneeskundige Raden te brengen. Elke Afdeeling heeft diensvolgens de bevoegdheid om zich alleen of in verbinding met andere Afdeelingen van hetzelfde gewest, in zaken van lokaal of gewestelijk belang, te wenden tot Plaatselijk of Gewestelijk Bestuur of tot den Geneeskundigen Raad, mits daarvan kennis gevende aan het Hoofdbestuur.

De Wet der Maatschappij is hier de in passenden vorm gebragte uitdrukking van hetgeen in dit Verslag als een nog te weinig frequent feit vermeld dient te worden. Onder anderen heeft de Afdeeling *Zaanland* het Hoofdbestuur afschrift gezonden van de missive, die ze aan de Gemeentebesturen binnen haren kring, toen de cholera daar dreigde, gerigt had; zij verklaart zich daarin bereid tot hulp en voorlichting, waar die Besturen zulks verlangden, onder aanbeveling tevens, om de algemeene maatregelen, in het Rapport des Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt bedoeld, op bepaalde punten in overleg met de Geneeskundigen, onverwijld toe te passen. En passant krijgen zij een wenk, dat men de diensten door de Geneeskundigen aan de zieken verleend niet vergete behoorlijk te erkennen.

Plaatselijke ervaring alleen kan het oordeel over dergelijke *en passant* gegevene wenken leiden; a priori bijv. zou men al te ligt geneigd zijn ze minstens als voorbarig te qualificeren, zoo niet elders a posteriori het Gemeentebestuur onzer bisschoppelijke stad getoond had minder gevoel te hebben van kieschheid in het erkennen van de opofferingen der Medici als de regering (RICASOLI) en de Kamer van *Italia Unita*. Minder echter met het oog op dergelijke vergrijpen tegen de urbaniteit, die de Medicus eischt, omdat hij ze zelve betracht, dan wel op het verschaffen van voorlichting in zaken van lokaal volksbelang, zal de Commissie onzer Maatschappij-Wet dat artikel gesteld hebben. Immers zullen er op elke plaats verschillende eigenaardige gebreken op te sporen, op te ruimen en in het vervolg te voorkomen

zijn, waar van boven af wel het oog op gevestigd, maar niet zoo gemakkelijk de hand in geslagen kan worden, en waar de vereeniging der in en rond die plaats wonende Geneeskundigen met goed gevolg kan ingrijpen en vasthouden. Enkele voorbeelden zijn reeds in het begin van *het Verslag van de werkzaamheden der Afdeelingen* gedrukt onder uwe aandacht gebragt.

Die *algemeene beschouwingen*, met de statistiek en hygiène in het opschrift van dat Verslag als zoodanig betiteld, kunnen wel is waar slechts ten deele als voorbeelden dienen, toch zullen zij de overtuiging versterken, dat de Geneeskundigen met succes het initiatief kunnen nemen. Het ontbreekt voor als nog gelukkig aan exempels, dat overijlde stappen misstappen dreigen te worden en het gezag der Medici in het water te doen vallen.

Dat gevaar echter is zeer te duchten, waar de Medici zich geheel vrij op hun eigen erf schijnen te bewegen en *toch* ongemerkt op de grenzen van hun buurman, den Economist, zijn geraakt. De Verslagen der Afdeelingen geven iets te kennen van den geest, die vrij duidelijk zich openbaart in onderscheidene voor de Algemeene Vergadering bestemde financiële voorstellen. Nieuw is de kwestie van honorarium, van loon voor den arbeid, in het geheel niet; maar toch wel de wijze, waarop daarvoor in het groot eene oplossing gezocht wordt door de massa, en zeker de ernstige belangstelling, waarmede beider partijen regt en winst door schrandere koppen (J. SIMON, LAVOLLÉE) bepleit worden. In hunne overwegingen en resultaten, betreffende den *arbeid* in het algemeen, zoo als zij die voor iedereen ten beste gaven, in hunne aanwijzingen der oplossing van het geheel sociale vraagstuk komen dezelfde punten voor, al worden ze niet met name genoemd, die in onze *Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* meer en meer op den voorgrond treden.

Het kan zijn nut hebben onze houding en de uitdrukking onzer inwendige bewegingen, al zijn ze niet in het oog loopend hartstogtelijk, te spiegelen naast de beelden uit deze en uit vroeger eeuw van den *Ouvrier*. Thans is die naam, hij was het vroeger niet, een eeretitel geworden, ongeveer zoo als hier die van rentenier. Daar onze hedendaagsche Medici dat laatste in den regel nog minder zijn dan vroeger, behoeven zij zich niet te schamen om zich zelven voor een wijl de geschiedenis van zwaarderen arbeid voor oogen te houden en daaraan hun eigen wijze van bestaan te toetsen. Te minder zal de vergelijking ons kunnen ergeren, sinds het begrip van arbeid, het idée van werk, ruimer en breeder wordt opgevat. Ook onze taal, het teekenschrift der gedachten, gedoogt het hoofdbreken van den geleerde, de inspanning van den student „werken" te noemen, zoo goed als de grovere spierarbeid van den handwerksman, de fijnere van den kunstenaar. In den practischen Geneeskundige, die een volgend geslacht met den patentnaam van Arts zal bestempelen, ligt nu wat van alle drie. De geregtelijke Semioticus zou menigen collega aan zijne zwaarbuikige gastrocnemii, aan zijn door zonneschijn en door nachtelijke togten geteekend gelaat of aan zijnen door langdurige ridten krom gezeten rug erkennen. Den kunstenaar streeft hij op zij door fijnheid van zintuigen en zoo goed als de beeldhouwer werkt de obstetricator met zijne fijntastende vingertoppen. Maar toch stelt zijne opleiding en vorming hem op ééne lijn met den geleerde, met de mannen, aan wien in de hoogste beteekenis het *Woord*, of het Oordeel, of de geest der letteren zijn toevertrouwd.

Ook hem komt een deel toe van de zorg voor geest en gemoed, ook hij helpt regten over schuld of onschuld, en de gave van wel te spreken moet hij combineren met die van veel te zwijgen.

En voor dat alles wordt hij betaald? Ja, voor zoo verre dat mogelijk is, in daggeld als een handwerksman, voor dagelijksche diensten, als een advokaat met eene goede som in eens bij het lijfsgeding tusschen moeder en kind, of als een plastische kunstenaar, die aan uw oog de helderheid en glans, aan uw gelaat en leden de evenredige vorm en beweging weêrgeeft, of faute de mieux door nabootsing het gebrekkige bijwerkt met een wat gij wilt, eene discretie. Dat alles is arbeid, is werken, heeft regt op loon.

Wij nu zijn te zeer doordrongen van het bestaan van de wetten, die de physiologie van den socialen mensch, evenzeer als die van den individueelen, beheerschen, om bij het zoeken naar verbetering de natuurlijke middelen ter verbetering, en bij het beoordeelen van de verhouding van loon en arbeid, de wetten van den arbeid, gelijk de sociale geschiedenis die leert en geeft, voorbij te zien.

Om die te kennen voor den tegenwoordigen tijd moeten wij terug gaan tot de duidelijke en vrije ontwikkeling van den arbeid, in het eind der vorige eeuw, tot het begin van de sociale revolutie in Frankrijk.

Toch in die jaren van bloedige nivellering was een dier terroristen reactionair genoeg, om voor de vakken waarin onwetendheid zoo schrikkelijke gevolgen kan hebben, als in dat van Arts, Chirurgijn of Apotheker, te wenschen van staatswege:

1°. dat men de kweekelingen onderwierp aan een leertijd onder strenge tucht van minstens zes jaren,

2°. dat men vervolgens hun werk op een fatsoenlijken prijs stelde, zoodat ze buiten eigen schuld geen gebrek behoefden te lijden.

3°. dat men ze tot goede gedraging opwekte, door ze na een zeker aantal jaren, bijv. drie jaren, de middelen toe te zeggen, om voor eigen rekening hun vak uit te oefenen, aan hen namelijk, die zich door handigheid en kunde onderscheidden, en met dien verstande dat hij, die geen vrouw nam, na tien jaren aan de staatskas de genoten voorschotten zou restitueren.

Zoo ver wij weten heeft men op die, slechts door wettelijk geweld te handhaven, conditiën van staatswege toen ter tijd geene Officiers de Santé aangeworven, anders was welligt aan den beruchten MARAT, want zoo heet de bedoelde man, reeds lang als aan den schepper van een nieuw systeem van geneeskundige dienst, in deze of gene geschiedrol eene eervolle plaats aangewezen. Thans komt hem slechts de schrale lof toe, tegenover het Comité de Constitution te vergeefs een heftige tegenstander geweest te zijn van den maatregel, om te gelijk met iedereen onze kunstgenooten te verpligten een patent te nemen, en zich dus, gelijk hij zegt met gemeene koordedansers of kermislui gelijk te stellen, „*comme font de vils saltimbanques.*" Doch het heeft hem niet en evenmin den Geneeskundigen gebaat; de Assemblée nationale was consequent genoeg om in te zien, dat zij, na pas de corporatiën of gilden en alle privilegiën te hebben afgeschaft, moest zorgen, dat die niet weêr op nieuw het hoofd opstaken en de vrijheid van den arbeid belemmerden. Alzoo, terwijl deze bleven afgeschaft, werd daarnevens als noodzakelijk complement voor

de schatkist het algemeen patent aangenomen. Het bleef tot heden, als eene nog steeds onmisbare bron van inkomsten voor den Staat, na ³/₄ eener eeuw in vigueur; ja zelfs ook buiten Frankrijk bleef, namelijk in ons land, die min of meer als inkomstenbelasting te beschouwen heffing bestaan.

Inmiddels was toch onder een oude naam eene geheel nieuwe zaak tot stand gebragt. Bedriegen wij ons niet, dan was het patent oudtijds eene Koninklijke onderscheiding, zoo als men thans nog hofleveranciers, hofapothekers en hofartsen heeft. Maar waar de koning was gevallen, waren ook de koninklijke gunsten vervallen. De Staat met haar alles nivellerende gelijkheid deed of liever dwong alle een patent te nemen, dat is te betalen, en stelde zoo doende een algemeenen maatregel in de plaats van hetgeen tot nog toe als exceptie en bij hooge gunst werd verleend.

Doch welke Freetrader kan voor zich zelven billijkerwijze eene exceptie wenschen op de toepassing van eene algemeene Wet; wie zal deswege trachten terug te gaan tot verloopen tijd; wie zal de *natuurlijke ongelijkheid* van werkkracht en van daaraan evenredige *belooning*, nog op eene kunstmatige wijze willen vergrooten door hernieuwing van gilden en uitbreiding van privilegiën of vrijstellingen?

Wij hebben ongemerkt reeds een nieuw hoofdpunt in de arbeidsquaestie aangeroerd, en wagen het voor *ons* vak in den tegenwoordigen tijd de geldigheid te toetsen van hetgeen voor den arbeid in het algemeen als erkende waarheid op den voorgrond wordt gesteld. Zoo dikwerf het loon ter sprake komt, en die quaestie op straat of in de binnenkamer de hoofden warm maakt, wijzen de verstandige beschouwers waarschuwend op de grondwaarheid: ongelijkheid van loon is de natuurlijke toestand; gelijkheid van loon is onmogelijk te verkrijgen en te behouden, en wanneer ze al uitvoerbaar ware, zou ze onpraktisch en onregtvaardig zijn. Het loon is en moet ongelijk zijn, omdat de arbeid en het werk ongelijk is, omdat het niet alleen naar den soort van het werk maar ook naar de werkzaamheid van den arbeider, van de personen in hetzelfde vak, verschilt en uiteenloopt.

Buitendien komt daar nog bij, dat het loon, in geldswaarde uitgedrukt, rijzen of dalen moet met de plaatselijke en tijdelijke afwisselingen en verschillen van dezelfde geldsom; op de eene plaats is dezelfde levensbehoefte, in den ruimsten zin des woords, hooger of lager in prijs dan elders, het leven is duur of goedkoop. Daarmede vervalt de waarde van een voor het geheele land gelijkelijk geldend tarief van salaris of honorarium, hoe ge het loon wilt betitelen, als het in een gelijk geldsbedrag wordt uitgedrukt. Dergelijk tarief is slechts schijnbaar gelijk, want wat op de eene plaats veel is, is weinig op eene andere.

Als wij de kwestie in het algemeen bij den hoofdzakelijk ligchamelijken arbeid beschouwen, vindt men die gewoonlijk gecompliceerd en vaak het arbeidsloon als opposiet beschouwd met den prijs of de rente van het kapitaal, dat voor werkstof enz. vereischt wordt, en waarvan men de risico mede in rekening moet brengen om eene billijke verdeeling van de gezamenlijk verkregene winsten te verkrijgen.

Eenvoudiger is de verhouding voor den Medicus, die arbeid en kapitaal, en dit laatste meestal minder in materies medica dan wel in intellectueel bezit

en in zijn hoofd, of nog in zijne boekenkast, vereenigd heeft. Hij heeft, tegenover den verbruiker van zijne diensten, van zijne krachten en middelen, niet de lastige onderscheiding te maken, hoe hij het van zijnen patiënt ontvangen honorarium heeft te deelen tusschen zijne armen en beenen en zintuigen, en tusschen de in woorden of in recepten uitgedrukte vruchten van het kapitaal, dat hij aan studie en ervaring in zijn hoofd heeft opgegaard. De Medicus blijft bijna geheel buiten den strijd van het kapitaal met den eenvoudigen ligchamelijken arbeid, die zich in de geschillen van patroons en knechts, in de *grèves* en *strikes* openbaart. Geheel echter kan ook de geneesheer er zich niet aan onttrekken, als hij zijne geneeskundige diensten aan de ondernemers van ziekenbussen, aan de verzorgers der armen voor een gering loon per hoofd en per massa bij het jaar heeft verhuurd. Hetzij nu de Medicus aan die ondernemers zijnen arbeid levert bij uitbesteding in het groot, of zonder tusschenpersonen zijne diensten pro re nata aan de desbehoevende individu's presteert en van hen dus het loon van zijnen arbeid wacht of eischt, in beide gevallen blijft hij met zijnen consument onderworpen aan de magtige wet, die allen arbeid en alle loon regelt; schrikt niet! onderworpen aan de *concurrentie;* voor ons echter minder in het quantum dan in het quale.

Het is niet enkel de libre conventie tusschen de betrokken partijen, die op het eind het loon en den arbeid regelt, de geschillen beslecht, de onderlinge wisseling, trots alle strijd en botsing, toch onafgebroken doet voortduren; het is de concurrentie, die den gang van zaken in het groot bepaalt en waarborgt door aan meer en hooger ontwikkelden arbeid hooger waarde en loon te verbinden.

Op den duur zijn gewone wetten hier onmagtig en schieten in de uitvoering te kort, het is geene legislatieve, maar eene economisch-politische kwestie, waarmede men te doen heeft. Hoe slecht de Justitie zelve *de voortdurende wil om ieder het zijne te geven* ten onzen opzigte verzaakt, is bekend. Wettelijke bepalingen zijn of werden beperkingen van de vrijheid van den arbeid en van het individu, ook ten koste van het algemeen, van het volk dat genoeg ontwikkeld is om vrij te handelen. En die beide vrijheden juist hebben een nieuwen tijd onder pijnlijke weeën, tijdens de Fransche revolutie, gebaard; zij zijn te huis vooral in de nieuwe wereld, die in vruchtbaren arbeid de oude overtreft, al deed ze het ook onlangs in de onvruchtbare werken van den oorlog. Beider geschiedenissen verpligten ons de vrijheid van den arbeid, zoowel als die van het loon en van het individu, als rigtsnoer voor de toekomst in het oog te houden.

Misschien zal men, als onbestaanbaar met consequente uitvoering van dat principe, de voorwaarden van toelating tot de uitoefening van eenig vak, zoo als die bij ons van het geneeskundige, veroordeelen. Hoewel wij gelooven, dat dit hier in Europa, als in Amerika, niet zoo gevaarlijk zou zijn als het schijnt, behoeven wij toch de voorzigtigheid niet te betreuren, waarmede men geleidelijke overgangen heeft gecreëerd. Zoo min als de afschaffing van de slavernij terstond de slaven tot inderdaad vrije arbeiders heeft gemaakt, evenmin zal men de overgangsbepalingen afkeuren, waar de volledige éénheid van stand en gelijkheid van regten, en de toekomstige vrijheid van arbeid

in het geheel, nog niet bereikt is. Is die tijd daar, dan zullen eenmaal èn de binnenlandsche vergrijpen tegen de bevoegdheid, èn de internationale grens-kwestiën, èn de inconsequente privilegiën hebben opgehouden te bestaan, even als de stedelijke accijnsen en de grens-douanerie thans wijken voor de vrijheid van handel en verkeer.

Meent echter niet dat wij eene eeuw terug zouden willen gaan om te Dordt den kwakzalver uit Puttershoek te zien geesselen, brandmerken en uit Holland en West-Friesland door den Baljuw te hooren verbannen, gelijk REGT dat in zijne „Beschrijving van den Hoekschen waard" verhaalt. Noch minder gaarne zouden wij de waarzeggende schoenmakers met DANTE in *de Hel* doen zwavelen.

De *Commissie voor Geheimmiddelen*, wier zaak gelijk gij weet door onze Maatschappij met die *voor Pharmacie* voor gezamenlijke rekening wordt gedreven, is zoo zeer vertrouwd met haar onderwerp en de geheimen er van, dat die voor haar inderdaad naauwelijks meer bestaan en het U dus niet verwonderen moet dat hare openbaring en haar verslag al veel minder omvang krijgt dan vroeger en zoo voortgaande dra ten einde spoedt. Inmiddels, en dit moge ernstig door onze Maatschappij worden bedacht, kon eene nieuwe opvatting der kwestie, welligt alleen van onzen kant, bij ruimere opmerking van voor ons, Medici, onbekende middelen zijn nut hebben 1).

Het met gelijke naauwkeurigheid en naauwgezetheid als in het vorige (1866) bewerkte Vervolg van het Verslag dat de *Gecommitteerde tot onderzoek van de Prostitutie-regeling* U voorlegt, maakt onzerzijds herinnering overbodig. Ditmaal zwijgen wij van de *vaste Commissiën*, wier zamenkomsten uit den aard harer organisatie onmisbaar, door den loop der ziekte zelve, die aan meer dan ééne rijke stof tot bewerking kon aanbieden, achterwege bleven en, zoo als de Penningmeester U wel zal doen opmerken, al zeer nuttig waren door niets te kosten aan de kas. Wat zij buiten bezwaar van de schatkist zullen leveren is dus zuivere winst. Wij leven in de hoop, dat zij bij U haar crediet niet verloren hebben en, gelijk de nieuw ontworpen Wet der Maatschappij ze in het leven behouden heeft, zij van een nieuw leven bewijzen zullen geven. Dien wensch zult gij echter niet toepasselijk behoeven te achten op de *Commissie voor Geschiedenis*, wier historisch leven wij onveranderd met haar wenschen te zien voortduren. Aan bronnen-voorraad en aanleiding voor eene bepaalde stof ter bewerking zal het haar evenmin het volgend jaar als in een der vorige ontbreken.

De Gecommitteerde voor *Ethnologie* heeft wel niet vele medewerkers, zoo als den voor die studie blakenden Dr. SASSE; niettemin is er geene taak, die onze Maatschappij, zoo lang ze *Nederlandsche* mag heeten, niet in naam maar in werkelijkheid meer moet behartigen dan onze *nationale* Ethnologie. Niet langer te vergeefs wachte Dr. LUBACH van alle die er toe in staat zijn hetgeen hij slechts van enkele ontving. De poging, door het Hoofdbestuur

---

1) Na het schrijven dezer regelen ontvingen wij van het Bestuur der *Maatschappij voor Pharmacie* berigt, dat hare Algemeene Vergadering den 19den Junij l.l. besloten had tot ontbinding der Commissie, welke, in vereeniging met onze Maatschappij, door haar was benoemd.

ondersteund, om door onze Maatschappij, des noods later zelfstandig buiten haar, de te weinige bekende Nederlandsche Ethnologen te vereenigen, slaagde tot heden niet, maar ontmoedigt niet bij de ervaring, dat nooit beter een groot voorregt, en dat is het Nederlander te zijn, wordt gewaardeerd dan in tijden van gevaar. De physieke grondslag van onzer voorvaderen roem en kracht, de ligchaamsgrootheid van de aloude Friezen, die Italiëns eerste dichter met reuzen 1) zich meten deed, die harde koppen der Zeeuwen, met hun eeuwen heugend verzet tegen tyrannij en elementen, ze zijn wel waard gekend en met ons en hunne heden ten dage nog onvervalschte afstammelingen vergeleken te worden. Daarvoor is het thans de juiste tijd (Ethnologisch Congres).

Wij Geneeskundigen weten hoe veel vrijer de geest zijn volle vermogen zal ontwikkelen en openbaren, als die gepaard gaat met een gezond ligchaam. Met welgevallen aanschouwt men de flinke tronie van BOERHAAVE, de eminente type van een gezonden geest, wien vele onzer thans willen eeren in den kunstvorm van zijn beeld.

Wie echter zijne voorvaderen wil eeren moet ze kennen in hunne werken, zoo goed als of het die onzer tijdgenooten waren. Beider werken worden al meer en meer in onze *Bibliotheek* volledig, soms tot in schijnbaren overdaad van allerlei editiën, vertegenwoordigd. Het Hoofdbestuur heeft U onlangs in den Supplement-Catalogus daarvan het meest bruikbare Verslag kunnen doen toekomen. Den man, wien wij dit te danken hebben, kent gij. (Zie de Inleiding.)

Van de *Bibliotheken*, die enkele Afdeelingen voor zich onderhouden, waarvan de Zeeuwsche niet ongenoemd mag blijven, zouden wij overigens kunnen zwijgen. Zij zijn echter, en dit geeft er hooger waarde aan, uit een moreel oogpunt te beschouwen als de uiting van den geest van zamenwerking onder de Geneeskundigen, die onze Maatschappij bedoelt en dit Verslag U mag doen opmerken.

Hetzelfde is toepasselijk van de *Leesgezelschappen*, die wij weten dat in de Afdeelingen *Tilburg*, *Nieuwveen*, *de Vecht* en in de nieuwe Afdeeling *Langstraat* bestaan.

Een niet minder praktisch uitvloeisel van *Coöperatie* blijft het *armamentarium chirurgicum* te dezer stede; elders mist men dat of miskende men het nut er van.

Gelijk de cholera onze wetenschappelijke zamenkomsten en menige therapeutische illusie verstoorde, zoo heeft ook de veepest ons menschen-artsen direct en indirect in de war gebragt. Nu eens deed zij de menschelijke hygiëne het hoofd stooten op de koppen der ossen en der eigenaars, en faalde de theorie om die maatregelen van het eene genus op het andere over te brengen in de praktijk. Dan weêr indirect leed het goede plan der Zeeuwsche Afdeeling er schipbreuk door, om door *retro-vaccinatie* in de behoefte aan genuïne

---

1) DANTE, *de Hel*, XXXI, reg. 64, zegt: Die reuzen waren zoo groot, dat drie Friezen op elkaâr te vergeefsch zouden trachten hun kruin te bereiken; en al voor zes eeuwen gewaagde hij in den XVden zang van zijn *Hellelied* van de dijken, waarmede de Vlamingers, even als onze Zeeuwen, van Brugge tot Guzzante (waarom niet het Goessche land?) de golven der zee keerden.

of geregenereerde koepokstof te voorzien. Het komt hier te pas indachtig te zijn aan de gewoonte onder de leden der West-Friesche Afdeeling, om op elke Vergadering vaccine en glaasjes mede te brengen en te wisselen. Voor het platteland wordt zoo doende bereikt wat door de groote steden de *vaccinatie-bureaux* als gestadige bronnen van vaccine leveren. Een dergelijk *bureau* werd te Arnhem door de Afdeeling opgerigt, met eene toelage aan den Secretaris voor een jaar uit de provinciale fondsen, om de naburige gemeenten van versche vaccine te voorzien. Welligt zullen die aanvragen veelvuldiger worden dan vroeger, toen de *praemie* dezen en genen meer op den duur zijn eigen voorraad deed bijhouden. Toch mogen wij ons over de afschaffing verheugen, als bewijs voor den goeden dunk van den belangloozen ijver der Geneeskundigen, die in dat Koninklijk besluit verborgen ligt. Men zal ons niet te vergeefs voor redelijk en zedelijk genoeg houden, om zonder kunstprikkel uit eigen beweging den goddelijken zegen der vaccine te verspreiden. Ontwikkeld genoeg om hunnen socialen pligt op dit punt te beseffen, beschouwen de Medici het als hun regt de motiven te vernemen van de besluiten hen betreffende en de meest geldige op den voorgrond te zien stellen, en niet deze of gene laakbare exceptie van eenig individu, welke onbillijk alle min of meer stigmatiseert voor het publiek, waarvoor de *Economist*, ons eerelid, meêgevoelend de goedheid had dien indruk te verzachten.

Bij de veelzijdige opvatting, die de handelingen der Zeeuwsche Afdeeling onderscheidt, kan het niet wel anders of soms staat zij onder hare zusters geheel alleen. Het is geene reden om er van te zwijgen, dat *Zeeland* steeds met goed succes voortgaat zich aan den bakerstand gelegen te laten liggen, die vroeger in kunde, ligchamelijke geschiktheid en zedelijkheid bitter veel te wenschen overliet. Wij kunnen er niet bijvoegen „meer dan elders"; zoo lang de eerste verpleging der pas geborenen door de overige Afdeelingen met te groote kindersterfte (en waar is ze klein genoeg?) niet zóó gelijk hier wordt nagegaan. Het analogon der kinderen-verpleging, die der zieken, wordt hier daarom niet over het hoofd gezien. Wij kunnen, al is het niet aangenaam en wat lang geleden, hierbij voegen, dat de Amsterdamsche Afdeeling het plan van het Kinder-Ziekenhuis, dat daar ter stede nu zijn tweede jaar al heeft beleefd, destijds begreep, als buiten den kring harer bemoeijingen, niet te moeten ondersteunen.

Ten slotte hebben wij van de Zeeuwsche Afdeeling nog te vermelden, dat het onder haar toezigt staande Ziekenfonds te Middelburg langzaam maar gestadig vooruitgaat, zoodat het nu 500 leden telt.

Overzien wij thans al hetgeen in het tweejarig tijdvak, waarover ons verslag loopt, door de Geneeskundigen als leden en Afdeelingen der Maatschappij is verrigt 1°. tot bevordering hunner wetenschap door onderlinge mededeeling hunner ervaringen, door verspreiding van de kennis, die in den Sterfte-Atlas besloten ligt, door de contributie aan het *Tijdschrift*, tevens haar orgaan, door het verrijken en meer beschikbaar stellen harer Boekerij enz.; 2°. tot ruimere toepassing der kunst, niet enkel om zieken te genezen en te verplegen, maar ook om ziekte te voorkomen door ondersteuning van daartoe strekkende maatregelen en inrigtingen enz., dan behoeven wij, trots al de stoornis, die door een zamenloop van ongunstige omstandigheden buiten haar

schuld in onze Maatschappij ondervonden werd, niet al te laag op haar jongst verleden neder te zien. Doch ook die kwade tijden zelve hebben weder aanleiding gegeven om de grootsche en edele roeping van den Geneeskundige te doen blijken. Terwijl de krijgskunst, gelijk in een der Verslagen (*Tilburg*) wordt geschilderd, hare coryphaeën uitzond en hare volgelingen onder de vanen schaarde om te vernietigen en te dooden, worstelde de Medicus tusschen stervende en gevallenen onversaagd, zonder, zoo als de Ridder van St. Jan, gedekt te zijn door den armband der neutraliteit, tegen den engel des doods.

Wat was het loon voor die inspanning? niet de eer van de overwinning, waar zoo weinig gewonnen werd, niet de soldij, al voldeed ze aan de behoeften; iets meer dan dat moet den Medicus bezielen, het is het gevoel van menschelijkheid en het medelijden met de lijdende menschen, dat de gewoonte mag doen verflaauwen maar niet ten eenenmale verdooft.

Ook in de Maatschappij is niet te vergeefs een beroep gedaan op de hulpvaardigheid en weldadigheid der kunstbroeders ten behoeve van onverzorgde weduwen en weezen. In meer dan een Verslag vonden wij dat aangeteekend en niet enkel voor de hulpbehoevende *in*, maar ook *buiten* de leden der Maatschappij.

Betrekkelijk zeldzaam werd die hulp gevraagd of de behoefte opgemerkt, als men in aanmerking neemt het cijfer van thans ruim 930 leden, die onze Maatschappij in hare Afdeelingen en in de Algemeene Afdeeling vereenigt.

Dat cijfer verschilt weinig van dat in 1865 (869) en in 1866 (906), toch is sinds dat jaar de Maatschappij kennelijk vooruitgegaan door de oprigting van jonge, gezonde Afdeelingen: *Amersfoort*, *Langstraat*, *Heereveen* en *Zaanland*, die hier voor het eerst vertegenwoordigd konden zijn en in de 72 *stemmen*, die de gezamenlijke Afdeelingen uitbrengen, de hare doen medeklinken. Dat in die nieuwe kringen leden uit de Algemeene Afdeeling overgingen, heeft deze wat doen inkrimpen, doch is geen schade (thans in 1866 85, in 1865 72).

Wat die nieuwe Afdeelingen zullen zijn en wat daarvan blijken zal, hangt voor een goed deel af van de werkzaamheid der Secretarissen. Niemand kan de medewerking dier collega's en den onverdroten ijver door velen aan hun Verslag ten koste gelegd, beter waarderen en is er hun grooter dank voor schuldig dan de Secretaris-Hoofdbestuurder, die aan de nieuw optredende beleefdelijk zijn verzoek herhaalt, om minder een dorren catalogus dan wel den zakelijken inhoud van het in hunne Afdeelingen verhandelde te willen opmaken. Hij dringt daarop aan, ditmaal niet voor zich zelven, maar voor zijnen opvolger.

Het is niet met de geographische ligging, ook niet met de grootte der oppervlakte, dat men de *wetenschappelijke* werkzaamheid van de *Afdeelingen* in verband kan brengen. Immers het land der Friezen en der Zeeuwen getuigt, naar het Verslag te oordeelen, van even vruchtbare werkzaamheid en de betrekkelijk kleine Afdeelingen, *Schiedam*, *Tilburg* en *Zaanland* deden in ijver niet onder voor de grootste 1).

1) Het Verslag der wetenschappelijke werkzaamheden van *Schiedam* is, wegens de daarin voorkomende teekening, niet tegelijk met de overige gepubliceerd kunnen worden. Niemand zal die latere plaatsing bij de lezing van den belangrijken inhoud, zoo wij hopen, misduiden. Ook in het Verslag van *Zaanland* ontbreekt een stuk, dat Dr. SASSE zelf wilde omwerken.

De officiële vorm, die, gij behoeft het hier nauwelijks te hooren, niets bewijst voor den inhoud, werd door *Onderdendam* even streng als altijd door *Rotterdam* geobserveerd. Misschien kan het in het vervolg aan de Afdeelingen, die zoo als tot dus verre *Alblasserdam*, *Assen*, *Dokkum*, *'s Hage*, *Meppel* hun toestand liever schijnen te verbergen dan bloot te leggen, te pas komen den vorm te observeren van de Wet, die het geven van een Jaarlijksch Verslag voorschrijft.

Dat *Groningen*, *Heereveen*, *Langstraat* nog weinig meer dan hunne oprigting of reconstitutie hadden te vermelden, vond in den korten tijd sinds die heugelijke gebeurtenis verstreken eene natuurlijke verklaring.

Waarom onze vrienden in *Twenthe* zoo weinig van zich lieten hooren, mag als ongewone exceptie een voldoend excuus doen veronderstellen, althans beter dan hetgeen wij eens van eenen anderen Secretaris lazen, die wegens min geregelden gang der wetenschappelijke discussie *geene* notulen gehouden had.

In *Amersfoort* mogt men roemen over trouwe opkomst, soms voor de buitenleden wat bemoeijelijkt door de Centraalspoor; op elke vergadering werd door elk lid het gewigtigste in *zijne* praxis gedurende de afgeloopen *maand* verhaald. Even trouwe zamenkomst maakte *Schiedam* krachtig. Buitendien bragt die Afdeeling, ingevolge het mandaat der Algemeene Vergadering, verslag uit nopens de rekening der Maatschappij door den Penningmeester over het jaar 1865, en daar deze dat mandaat geëindigd kon noemen, zal deze Algemeene Vergadering te beslissen hebben aan welke Afdeeling de bezorging dier gewigtige aangelegenheid voor het verloopen jaar zal worden opgedragen.

Toch kan de klagte niet bevreemden, die meermalen in de Verslagen voorkomt, over het gering aantal leden dat de Vergaderingen bezocht. Tijdens de epidemie was dit nog meer dan vroeger het geval; zij stoorde of belette de Vergaderingen (zoo als te Utrecht, in Woerden, aan de Vecht, te Nieuwveen enz.), maar tevens was die reden wel eene afdoende verontschuldiging, zoo het schuld mag heeten, de vreugde van eene gezellige bijeenkomst op te offeren aan den pligt, die door patiënten-vrees en gevaar, den Medicus bond aan zijn post.

In een paar grootere Afdeelingen werd gemis aan belangstelling, gemis misschien aan belangrijke onderwerpen, als reden van minder talrijke Vergaderingen vermeld; men kan hier *Amsterdam* en *Rotterdam* in éénen adem noemen, voor de eerste ligt de verklaring voor de hand in een afzonderlijk en zich afzonderend Chirurgijns-gezelschap en in het *Genootschap voor Genees- en Heelkunde*, dat de op wetenschappelijk verkeer prijs stellende Genees- en Heelkundigen een meer gereserveerde plaats van zamenkomst verschaft. Wij zijn hier niet geroepen om te voorspellen of te wenschen, dat het eerste zal uitsterven en het tweede zijn kring zal weten te verruimen, zoo dat die met de Afdeeling onzer Maatschappij ineensmelt. Wij hebben in den laatsten tijd zulk een afschuw gekregen van al wat naar geweldige annexatie zweemt, dat dit woord slechts met ergernis over onze lippen komt, en dat wij meer dan ooit prijs stellen op eene natuurlijke ontwikkeling, overgang en metamorphose; zoo die van binnen tot stand is gekomen, zal ze met niet minder glans naar buiten verschijnen, als de volkomen vlinder, die zijn verstor-

ven ombulsel afwerpt. De uitbreiding der Maatschappij zij eene vrucht van sympathie, niet van overheersching.

Van ééne Afdeeling, van *Zuidbroek*, heeft de Maatschappij den dood te betreuren; het blijft een verlies, al wordt het verzacht door het bijkomende feit, dat zij de kleinste en jongste van het dertigtal was en dat hetzelfde dertigtal als een vruchtbaar geslacht op zijne beurt nieuwe zelfstandige spruiten voortbragt, getuige *Heereveen*, dat op den Friesschen moederbodem een eigen bestaan begeerde en erlangde.

De Maatschappij mag zich niet verwonderen, zoo zij zich een organisch geheel gevoelt, dat zij soms door een klein verlies, soms door langzamer groei herinnerd wordt aan de Wetten van het organische leven, zoo als die zelfs aan de nederigste plant zich openbaren. Zij vreeze niet, gelijk deze jaarlijks het doet, te wisselen van blad of van bloem; zij schudde het verwelkte af, maar herleve telkens weder in nieuwe knoppen en loten; prijke eenmaal 's jaars, in deze dagen, in vollen bloesem en geve rijpe vruchten ten beste van allen! — het is haar feestgetij.

VERVOLG VAN DE ONDERWERPEN TER BEHANDELING IN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERVOLG VAN HET VOORLOOPIG VERSLAG VAN DEN GECOMMITTEERDE TOT ONDERZOEK NAAR DE WERKING DER REGLEMENTEN OP DE PROSTITUTIE HIER TE LANDE.

M. H.

In de *Onderwerpen ter behandeling in de Achttiende Algemeene Vergadering onzer Maatschappij* 1) is door u welligt verleden jaar het *Vervolg* van het Voorloopig Verslag van uwen Gecommitteerde ter zake de Prostitutie-regeling opgemerkt. Het behelsde een uitvoerig onderzoek naar de werking van de Verordening op de Prostitutie te Amersfoort. Als verder *Vervolg* moge thans dienen wat ik u omtrent Middelburg wensch mede te deelen. Ik heb gemeend ook dit gedrukt aan uwe Vergadering ter kennisneming te moeten aanbieden, omdat het welligt voor eene lezing minder geschikt is.

Mijn vertoef in de stad, die ik uit het oogpunt der prostitutieregeling wensch te beschouwen, kan evenwel aanleiding geven om eene of andere fout daarin te rectificeren òf om den blik op Middelburg's toestanden, met mijn onderwerp in verband, uit te breiden. Daarvoor zal ik uwe eventuele opmerkingen dankbaar ontvangen en roep ik uwe belangstellende medewerking thans in.

Even als in het verslag omtrent Amersfoort volg ik ook thans de orde der vragen, in 1862 door mij aan de Afdeeling Zeeland gedaan.

A. I. *a.* Bij het ontbreken van eene speciële afdeeling in de gasthuizen te Middelburg, voor syphilitische mannen bestemd, ontbraken ook de cijfers, waaruit men bij dezen alligt tot eene toe- of afname van de venerische aandoeningen na de invoering van de Verordening op de Prostitutie zou kunnen besluiten. Wij moeten ons dus vergenoegen met eene vergelijking van het aantal venerisch-geïnfecteerde vrouwen vóór en na de Verordening.

b. De Verordening, vastgesteld op 3 December 1856, werd afgekondigd op 16 Februarij 1857, terwijl daarin den 2den Februarij 1859 eene kleine wijziging is gebragt met betrekking tot de geïnfecteerde publieke vrouwen.

Volgens de verkregene opgaven bedroeg het aantal van geïnfecteerde vrouwen, in het gasthuis verpleegd, in de jaren

1) Zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1866, 1ste Afd., pag. 315.

1852. . . .	8	1857. . . .	26	1862. . . .	4
1853. . . .	10	1858. . . .	18	1863. . . .	2
1854. . . .	11	1859. . . .	4		
1855. . . .	3	1860. . . .	9		
1856. . . .	9	1861. . . .	9		
Totaal.	41	Totaal.	66		

In de vijf jaren vóór de invoering der Verordening bedroeg derhalve het getal venerische vrouwen meer dan $^1/_3$ minder dan in de vijf volgende jaren en klom het van een jaarlijksch gemiddelde van 8.2 tot 13.2.

Één blik op bovengenoemde cijfers doet evenwel dadelijk zien, dat het getal der geïnfecteerde vrouwen in stede van toe te nemen, jaarlijks afnam, en dat de schijnbare vermeerdering alleen een gevolg was van het groot getal in 1857 en 1858, dus onmiddellijk na de invoering der Verordening, geïnfecteerd bevondenen. Dit feit is in overeenstemming met de ervaring in het buitenland gemaakt, dat overal, waar eene Verordening goed werd toegepast, door strenge contrôle in de eerste jaren een grooter aantal besmette vrouwen werd aangetroffen. Opmerkelijk is het verschil tusschen de jaren 1858 en 1859, welk verschil in het vervolg tot 1863 steeds voordeeliger werd.

c. Weinig daarmede in overeenstemming zijn de resultaten door de statistiek bij het garnizoen te Middelburg verkregen en aan uwe vorige Vergadering medegedeeld. (Ik ben bij het recapituleren daarvan tevens in de gelegenheid op eene fout opmerkzaam te maken in het cijfer, dat de percentsgewijze verhouding der venerischen onder het garnizoen te Middelburg aangeeft. In de tabellen D, E, G en I staat 13.2, wat moet zijn 17.9, zoodat in de laatste kolom van tabel G het nadeelig verschil wordt 6.4 in plaats van 1.7).

Dit nadeelig verschil van 6.4 pCt. wijst de vermeerdering aan van het aantal venerischen onder het garnizoen sedert de invoering van de verordening. Vóór die invoering van 1850—1856 kwamen op eene gemiddelde jaarlijksche sterkte van het garnizoen van 139 man gemiddeld 16 venerischen, dus 11.5 pCt. voor. Na de invoering op eene gemiddelde jaarlijksche sterkte van 219 man gemiddeld 39 venerischen of 17.9 pCt. Deze toename blijft mij raadselachtig, vooral ook omdat zij niet in verband gebragt kan worden met eene toename van de bevolking van Middelburg. Van 1852—1863 klom de bevolking van 15,811 tot 16,049 zielen, dus nog niet eenmaal met 200 zielen. Dit toenemen der syphilis bij het leger moet stellig in verband staan met het afnemen van het getal syphilitische vrouwen (zie boven) door de Politie ter verpleging naar het gasthuis gezonden, welk afnemen aan geene andere oorzaak dan aan een verflaauwd toezigt van Politiewege kan worden toegeschreven.

II. Dat overigens de syphilis in de laatste jaren te Middelburg niet afgenomen heeft, blijkt ook uit het Verslag over den toestand der prostitutie te Middelburg, waarvan mij een uittreksel in handen kwam, en waarin na eene optelling der door de Commissie aangetroffen clandestine prostituées gezegd werd. „Deze lijst geeft den sleutel op het groot getal aan syphilis lijdende personen, aan de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt opgegeven."

III. *a*, *b*, *c*. In hoe ver de Verordening en meer bepaald het sanitair toezigt van invloed is geweest om de syphilis onder de prostituées te doen afnemen en in het algemeen de constitutionele aandoeningen zeldzamer, derhalve ook de verpleegdagen van de zieken minder talrijk te doen worden, was mij niet mogelijk voor Middelburg in cijfers aan te geven, daar noch het voorkomen van syphilis bij de nieuw ingeschrevene vrouwen, noch het aantal verpleegdagen der in het gasthuis opgenomenen wordt aangeteekend en van eene scheiding in primaire, secundaire en hereditaire aandoeningen bij lijders in de stad behandeld alleen over 1860—1863 opgave kon worden gedaan, die aldus luidt:

1860	primaire	aand.	70	secund.	aand.	41	hered.	aand.	2.	Totaal	113
1861	„	„	63	„	„	55	„	„	1.	„	119
1862	„	„	164	„	„	73	*geene opgave.*			„	237
1863	„	„	134	„	„	97	*geene opgave.*			„	231

Deze cijfers, ontleend aan de opgaven van de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt, gedaan door het meerendeel der Genees- en Heelkundigen te Middelburg, toonen genoegzaam aan, dat de syphilis en daaronder vooral de constitutionele aandoeningen in die gemeente belangrijk toenemen, zoodat de klagt van de bovengenoemde Commissie daarover billijk blijkt te zijn. Gelukkig dat zij tevens den vinger op de wond gelegd heeft, waardoor het ons mogelijk is, deze ongunstige verhouding aan andere oorzaken dan aan het bestaan der Verordening toe te schrijven, zoo als wij straks zien zullen.

IV. Het aantal levenloos geborenen vóór en ná de invoering van die Verordening verhield zich aldus:

			Geboorten.							Geboorten.			
1852	. 45	op	531	of	8.4	pCt.	1857	. 33	op	499	of	6.6	pCt.
1853	. 42	„	491	„	8.5	„	1858	. 25	„	431	„	5.8	„
1854	. 36	„	472	„	7.6	„	1859	. 22	„	527	„	4.1	„
1855	. 30	„	506	„	6	„	1860	. 42	„	449	„	9.3	„
1856	. 27	„	482	„	5.6	„	1861	. 33	„	469	„	7	„
	180	„	2482	„	7.2	„		155	„	2375	„	6.5	„
	of 36 gemiddeld 's jaars.							of 31 gemiddeld 's jaars.					

Uit de percentsgewijze verhouding der levenloos geborenen tot het geheele aantal geboorten wordt het mogelijk de toe- of afname der levenloos geborenen na te gaan. Gelijk wij na de invoering der Verordening het gemiddeld jaarlijksch getal van levenloos geborenen van 36 tot 31 zien dalen, zoo daalt ook de percentsgewijze verhouding van 7.2 tot 6.5 pCt. Daar wij uit andere gegevens niet tot een afnemen der constitutionele syphilis mogen besluiten, ben ik huiverig dat afnemen van het getal doodgeborenen aan vermindering der hereditaire syphilis toe te schrijven.

Vatten wij de hygiënische resultaten der Verordening, te Middelburg verkregen, kortelijk zamen, dan zien wij toename der venerischen onder het gar-

nizoen en onder de civiele bevolking, belangrijke absolute toename der constitutionele aandoeningen, schijnbaar toenemen der in het gasthuis opgenomen besmette vrouwen, wat evenwel alleen op rekening komt der twee eerste jaren na de invoering der Verordening, terwijl haar aantal sedert steeds kleiner werd. Deze laatste uitkomst is bepaald in strijd met de voorafgaande en juist die tegenstrijdigheid geeft de verklaring van de ongunstige verhouding der venerische ziekten te Middelburg aan de hand.

Reeds uit het *plotseling* afnemen van het getal der als syphilitisch in het gasthuis opgenomen vrouwen zou ik geneigd zijn tot eene abnormale oorzaak en wel tot eene verslapping van het Politietoezigt na 1858 te besluiten. Dit alleen is in staat aan de ééne zijde vermindering der zieke prostituées met eene toename aan de andere zijde der syphilis onder de mannelijke bevolking te verklaren. En dat die verklaring te regt daarin gezocht moet worden, blijkt uit de verhouding der clandestine prostitutie te Middelburg, welke zich aan het Politietoezigt en aan de sanitaire maatregelen onttrekt en zich aldaar meer en meer schijnt uit te breiden.

B. I. *a.* Lijdt de gezondheid onder die uitbreiding der clandestine prostitutie, niet minder de zedelijkheid van de bevolking, die in regte reden staat tot het aantal publieke huizen, in omgekeerde tot het aantal rendez-vous. Wij zien dan ook hand in hand met de uitbreiding der syphilis eene langzame maar zekere afname in het aantal door de Politie bewaakte publieke huizen plaats hebben, gelijk uit de volgende opgave over de eerste 5 jaren na de Verordening blijkt:

Te Middelburg bestonden in

1857 7
1858 7
1859 6
1860 6
1861 . . . . 5 publieke huizen, door de Politie getolereerd en bewaakt.

b. Omtrent de bij de Politie bekende rendez-vous-huizen was het niet mogelijk eene dergelijke jaarlijksche opgave te verkrijgen. In 1864 waren er twee, die onder het toezigt der Politie stonden. Naar het aantal clandestine, bij de Politie als zoodanig niet bekende prostituées (waarover straks) te oordeelen, zou men echter tot een grooter aantal rendez-vous-huizen of geheime toevlugtsoorden voor prostitutie moeten besluiten.

c. Hand in hand met het afnemen der bewaakte publieke huizen gaat ook een afnemend getal bij de Politie bekende en onder sanitair toezigt staande prostituées. Haar aantal bedroeg sedert de invoering der Verordening gemiddeld in

1857 19
1858 20
1859 14
1860 16
1861 . . . . 15.

Ook hier valt, even als in de opgave der in het gasthuis opgenomene syphilitische vrouwen en van het aantal publieke huizen, de eigenaardige afname

na 1858, die wij niet zonder reden aan een verflaauwd Politietoezigt toeschrijven, in het oog.

d. Behalve deze ingeschrevene prostituées waren nog als clandestine prostituées of zoogenaamde straatvrouwen bij de Politie *bekend*, in

1857 16
1858 5
1859 6
1860 8
1861 . . . . 2 vrouwen; ook hier daalt het cijfer na het eerste jaar der invoering van de Verordening plotseling aanmerkelijk.

Ter verklaring dezer verschijnselen laat ik hier volgen een uittreksel uit het Verslag der Commissie van wege de Afdeeling Zeeland, ter zake van de prostitutie benoemd:

„Er waren in Middelburg op 1° Januarij 1863 zeven publieke huizen (vermoedelijk behooren daaronder ook de twee boven vermelde rendez-vous), die gezamenlijk een getal van 7 (?) bij de Politie bekende publieke vrouwen bevatten, terwijl het der Commissie gelukt is bovendien eene lijst daar te stellen van 30 vrouwen, die zich allen aan prostitutie overgeven, zonder evenwel bij de Politie bekend te zijn. Wij meenen zonder overdrijving het genoemde getal van 30 te kunnen verdubbelen.

„Onder de 30 bedoelde vrouwen vond de Commissie 8, welke nog kort geleden als straatvrouwen bekend stonden, doch allen haar bewijs van inschrijving eenvoudig terugbragten, waarin onze rustige Politie berustte; verder 3 gehuwde vrouwen; 1 weesmeisje; 6 dienstboden, allen in dienst bij respectabele familiën met kinderen; de overigen waren weefsters, of in allen gevalle behoorden zij tot de laagste volksklasse.

„Deze lijst geeft den sleutel op het groote getal aan syphilis lijdende personen, aan de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt opgegeven. Moeijelijk is het voor de Commissie de middelen op te geven tot verbetering van dien toestand. Is die taak overal bezwarend, zij is het hier vooral, waar wij niet de minste hulp te verwachten hebben van den kant, die ons het krachtigst moest ondersteunen. De eenige weg, die ons openstaat, is, aan de Vergadering voor te stellen, hare tusschenkomst te gebruiken bij H.H. Burgemeester en Wethouders, ten einde het dreigende der ziekte onder de aandacht te brengen en aan te dringen op eenige wijzigingen in de bestaande Verordening, die, naar het oordeel der Commissie, dienstig zouden kunnen zijn, eenige verbetering aan te brengen.

„Art. 2 der Verordening, bij te voegen:

Zij worden in drie klassen verdeeld:

1°. Inwonende vrouwen in de huizen.

2°. Vrouwen, wonende buiten de huizen en bezoekende de bij de Politie bekende rendez-vous-huizen.

3°. Vrouwen, geen der genoemde huizen bezoekende (straatvrouwen).

„Art. 10. Dit onderzoek zal tweemalen 's weeks worden verrigt voor rekening der gemeente. Zij, die verlangen dit onderzoek te ondergaan op andere dan daartoe door de Politie bestemde plaats, zullen de bij de Verordening daarvoor bepaalde retributie moeten voldoen.

„Art. 20. Wij achten het noodig het uur van sluiting der publicke huizen een uur later te stellen."

Welk lot dit voorstel der Commissie heeft gehad en welke resultaten het kan hebben opgeleverd, weet ik niet, maar ik twijfel zeer of die verbetering en aanvulling der Verordening aan haar doel zal beantwoorden, wanneer de ijver der Politie in het opsporen en onder contrôle brengen der clandestine prostitutie niet toeneemt. De beste Verordening blijft eene doode letter in zulk een geval, en dat ook zonder Verordening een scherp en verlicht toezigt der Politie veel vermag, hoop ik later door andere voorbeelden aan te kunnen wijzen. Eene krachtige en verlichte Politie is niet slechts eene borstwering voor de veiligheid van den burger, maar kan ook een sterke dam tegen de uitbreiding der zedeloosheid worden.

II. Laat ik trachten de maatstaf der algemeene zedelijkheid bij Middelburgs bevolking aan te leggen en daarvoor allereerst de jaarboeken der criminele regtspleging over de laatste jaren raadplegen.

a. Volgens opgave van Dr. A. A. FOKKER kwamen er gedurende 1852—1856 in het Arrondissement Middelburg (regterlijke indeeling) negen delicten tegen de openbare zedelijkheid voor, van welk één in het Arrondissement Zierikzee gepleegd, doch te Middelburg beregt is. Wat den aard dier delicten aangaat, zij werden mij aldus gespecificeerd opgegeven: twee op den openbaren weg, één door een leermeester, één door een meester op zijne bediende, drie door kroeghouders, één door den houder van een publiek huis en één door een particulier persoon.

Sedert 1856 schijnt de toestand niet verbeterd te zijn blijkens volgende opgave:

A°. 1857. — 4 delicten gequalificeerd: „Feitelijk vergrijp tegen de zeden, met werk te maken van de ongebondenheid of onzedelijkheid van een meisje beneden den ouderdom van 21 jaren te bevorderen of behulpzaam te zijn."
1 delict gequalificeerd: „Het plegen van openbare schennis der eerbaarheid."
„ 1858. — 1 „ gequalificeerd: „Feitelijk vergrijp tegen enz. als boven."
1 „ gequalificeerd: „Het plegen van openbare schennis der zedelijkheid."
„ 1859. — 1 „ gequalificeerd: „Feitelijk vergrijp tegen enz. als boven."
1 „ gequalificeerd: „Feitelijkheid tegen de eerbaarheid van een meisje van 22 jaren met geweld uitgevoerd."
„ 1860. — 1 „ gequalificeerd: „Openbare schennis der eerbaarheid."
„ 1861. — 2 delicten gequalificeerd: „Openbare schennis der eerbaarheid."

In het geheel 12, dus eene vermeerdering aanwijzende van een derde. Men houde daarbij in het oog, dat al de bewoners van het eiland Walcheren en van het voormalig vierde district van Zeeland (ult° December 1866 te zamen eene bevolking van 67,635 zielen tellende) te Middelburg justiciabel zijn,

zoodat wij de verhouding van deze soort delicten niet ongunstig mogen noemen en die vooral niet alleen op rekening van Middelburg mogen schuiven.

b. Even als voor Amersfoort willen we ook voor Middelburg de verhouding der onechte geboorten vóór en ná de invoering der Verordening nagaan.

Er werden geboren in:

1852	op	531 :	onechte	31	of 5.8	pCt.	1857	op	499 :	onechte	24	of 4.8	pCt.
1853	»	491 :	»	25	» 5.	»	1858	»	431 :	»	33	» 7.6	»
1854	»	472 :	»	16	» 3.3	»	1859	»	527 :	»	42	» 7.9	»
1855	»	506 :	»	37	» 7.3	»	1860	»	449 :	»	27	» 6.	»
1856	»	482 :	»	27	» 5.6	»	1861	»	469 :	»	27	» 5.7	»
Te zamen	»	2482 :	»	136	» 5.4	»	Te zamen	»	2375 :	»	153	» 6.4	»

Het absoluut getal onechte geboorten na de Verordening overtrof derhalve dat van vóór de Verordening en daar de opgave over een gelijk getal jaren loopt, is ook het gemiddeld jaarlijksch getal onechte geboorten vóór de Verordening, 27, kleiner dan na de Verordening, toen het 30 bedroeg. Ook in de percentsgewijze verhouding merkt men een toenemen der onechte geboorten op: het cijfer stijgt van 5.4 vóór de Verordening tot 6.4 ná deze. Moet dit nu aan het invoeren dier Verordening geweten worden? Niemand zal dit willen beweren. Maar dat deze uitkomst in verband met andere waarschijnlijk voor een toenemen der zedeloosheid te Middelburg pleit, komt mij aannemelijk voor.

c. De verhouding der huwelijken op de bevolking te Middelburg was voor de jaren die wij willen nagaan als volgt:

Jaren.	Bevolking.	Huwelijken.		Jaren.	Bevolking.	Huwelijken.	
1852	15,811	149		1857	15,613	118	
1853	15,771	127		1858	15,655	128	
1854	15,848	123		1859	15,641	158	
1855	15,915	108		1860	15,865	129	
1856	15,717	109		1861	16,341	115	
Te zamen	79,062	616	of 1 op 128 zielen.	Te zamen	79,115	647	of 1 op 122 zielen.

Op eene gemiddelde jaarlijksche bevolking (buiten het garnizoen) van 15,812 zielen, komen dus gemiddeld 123 huwelijken 'sjaars, of 1 op 128 zielen, *vóór* de invoering der Verordening.

Op eene gemiddelde jaarlijksche bevolking van 15,823 zielen komen gemiddeld 129 huwelijken 'sjaars, of 1 op 122 zielen, *ná* de invoering der Verordening.

Op dit punt zou dus te Middelburg eenige vooruitgang op zedelijk gebied moeten aangenomen worden. Maar we weten hoezeer het aantal huwelijken, meer nog dan met den zedelijkheidstoestand, met algemeene welvaart en andere omstandigheden zamenhangt. Meer volledigheidshalve hebben we de verhouding der huwelijken in ons onderzoek opgenomen, dan wel omdat wij daaruit belangrijke uitkomsten voor de werking der Verordeningen op de prostitutie verwachten. Eene toelichting behoeven deze cijfers dan ook niet.

III, *a*, *b*, *c*, *d*. De toestand der prostitutie te Middelburg wordt intusschen niet beter. Volgens opgave neemt de straathoererij toe, evenzoo het

aantal van verdachte publieke vermakelijkheden; de zedelijkheid onder de vrouwelijke bevolking (der lagere klassen) is niet onberispelijk en schoon hier evenmin als te Amersfoort de prostitutie eene magt in den Staat is, zoo blijkt uit de toenemende raccrochage, dat hare vermetelheid niet afneemt.

C. I. *a*, *b*, *c*. Omtrent de onkosten, aan het toezigt der Politie op de prostitutie verbonden en die, welke voor het sanitair onderzoek en de verpleging der besmette vrouwen zoowel als der syphilitische mannen gemaakt worden, was het niet mogelijk voor Middelburg eenige opgave te verkrijgen.

II. In de Verordening staat geene bepaling omtrent retributie door de prostituées voor haar onderzoek of verpleging te voldoen. De Verordening is overigens vrij volledig. Zoo als wij later hopen aan te toonen bij eene algemeene vergelijking der Verordeningen onderling, ontbreken er enkele bepalingen, die men elders bijv. in de Verordening te 's Gravenhage aantreft, zoo bijv. eene bepaling omtrent retributie voor het onderzoek dier vrouwen, die elders dan op de van Politiewege aangewezen plaats wenschen gevisiteerd te worden, welke exceptie bij de Verordening te Middelburg niet wordt toegelaten. In 1859 werd er wijders eene wijziging gebragt in Art. 12 en 13, die aldus luiden: „De publieke vrouw, die bij het onderzoek bevonden wordt met syphilis of andere besmettelijke ziekten te zijn aangedaan, wordt door de zorg der Politie dadelijk in het gasthuis opgenomen, en aldaar te haren koste, of, bij onvermogen, voor rekening van haar domicilie van onderstand verpleegd. Zij zal het gasthuis niet mogen verlaten alvorens zij van een Heelmeester van het gesticht eene verklaring heeft ontvangen, dat zij volmaakt hersteld is.

„Bij weigering om zich aldaar te laten opnemen of wanneer het blijkt, dat zij niet regelmatig het onderzoek heeft ondergaan, wordt haar het verder verblijf in het publieke huis ontzegd en haar boekje ingetrokken.

„Art. 13. Het boekje van eene in het gasthuis opgenomene publieke vrouw wordt gedurende haar verblijf aldaar op het bureau van Politie in bewaring gehouden en bij haar herstel aan haar teruggegeven."

Daarvoor traden in de plaats:

„Art. 12. De publieke vrouw, die bij het onderzoek bevonden wordt enz. wordt door de zorg der Politie dadelijk uit het publieke huis geweerd en haar boekje ingetrokken.

„Art. 13. Het is den houders van publieke huizen verboden zoodanig eene vrouw wederom in het huis op te nemen, alvorens zij op nieuw in het register ingeschreven en geneeskundig onderzocht is."

Welke de motieven voor die wijziging geweest zijn weet ik niet. Vermoedelijk het onwettige eener gedwongene verpleging in het gasthuis. En toch kan de Verordening door die wijziging in hare werking geparalyseerd worden. Men dwingt de onwillige besmette vrouw het huis harer inwoning te verlaten, alwaar zij nog onder Politietoezigt kon blijven en noodzaakt haar de verblijven der clandestine prostitutie op te zoeken, waar zij eene geheime bron van besmetting wordt, en bij eene minder waakzame Politie vrij verkeer behoudt. De vraag, in hoe verre het daarenboven wettig blijft, die vrouw uit het publieke huis te weren, laat ik aan regtskundigen ter beslissing over.

Tegenover Amersfoort geeft ons Middelburg een voorbeeld, hoe bij eene goede Verordening en aanwezigheid van de noodige hulpmiddelen ter isolering en verpleging der besmette individu's, nogtans de voordeelige uitkomsten in het belang van gezondheid en zedelijkheid eener stedelijke bevolking uitblijven, ten gevolge van gebrek aan waakzaamheid en aan de noodige strengheid in de handhaving dier Verordening door de Politiemagt.

Ik eindig met een woord van hartelijken dank aan de Commissie, in wier handen de Afdeeling Zeeland de beantwoording van mijne vele vragen heeft gesteld en met name aan den Rapporteur dier Commissie, Dr. A. A. FOKKER. Wanneer het Verslag van uwen Gecommitteerde eenige waarde heeft, dan heeft de Maatschappij die te danken aan de ijverige medewerking van hen, die het materiaal bijeenbragten. Daaronder mag ik Dr. H. J. DE ROOIJ, te Amersfoort, niet onvermeld laten, die, hoewel geen Lid der Maatschappij, genoeg belang stelde in haar streven, om moeite en tijd daarvoor veil te hebben. Ik had daarom aan uwe Vergadering ten vorigen jare willen voorstellen ZEd. officiëel de dankbetuiging dier Vergadering, ter begeleiding van een afdruk van het Verslag over Amersfoort, te betuigen. Mogt het u gepast voorkomen dit thans nog te doen, uw Gecommitteerde zal er zich over verheugen. In de hoop, dat diens loffelijk voorbeeld navolging vinde bij de nog in gebreke gebleven Afdeelingen onzer Maatschappij, en dat uw Gecommitteerde aan uwe volgende Vergadering nog rijker oogst zal kunnen aanbieden, wacht hij uwe aan- of opmerkingen en waar het zijn kan uwe aanvullende inlichtingen af.

28 Mei 1867. G. D. L. HUET.

HANDELINGEN VAN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST,

GEHOUDEN TE MIDDELBURG,

op Woensdag en Donderdag, 26 en 27 Junij 1867.

EERSTE DAG.

I. De Vergadering wordt ten negen ure in de Vergaderzaal der Provinciale Staten van Zeeland (de Abtdij) geopend door den Voorzitter Prof. J. A. BOOGAARD, met eene toespraak, waarin in hoofdtrekken het streven der Maatschappij, zoo als het tot dusverre zich heeft vertoond, en hare met gewijzigde omstandigheden thans veranderende taak wordt aangewezen.

Aanwezig zijn de Leden des Hoofdbestuurs, de Voorzitter Prof. J. A. BOOGAARD, de Secretaris Dr. J. ZEEMAN, de Penningmeester Dr. H. BOURSSE WILS, Dr. J. N. RAMAER, Dr. C. J. VAILLANT, Chir. J. THORN LEESON, Dr. L. TH. POMPE, Dr. TEIXEIRA DE MATTOS, Dr. A. A. FOKKER; de straks op te noemen Afgevaardigden; voorts de tijdelijk Gecommitteerden Prof. HEYNSIUS, Dr. G. D. L. HUET, Dr. J. C. DE MAN; van de vertegenwoordigers der vaste Commissiën, Dr. L. J. EGELING, enz.; verder vele Leden der Maatschappij, waarvan de meeste uit Middelburg, al ontbrak het niet aan belangstellende Leden uit de verschillende deelen der provincie en uit meer verwijderde oorden van ons land. Buitendien waren op de tribune een paar bij uitzondering toegelaten niet-geneeskundige hoorders.

II. Bij het opnemen van de Afgevaardigden blijken er heden 15 Afdeelingen vertegenwoordigd, te zamen uitbrengende 40 stemmen, namelijk:

de Afdeeling	*Schiedam en O.*	met	2	stemmen	door	Dr. P. J. JANSEN.
„	*Tiel*	„	2	„	„	Chir. G. J. SEVERIJN.
„	*Tilburg*	„	2	„	„	Dr. M. J. GODEFROI.
„	*Woerden en O.*	„	2	„	„	„ H. P. VAN PRAAG.
„	*Zaanland*	„	2	„	„	„ A. SASSE.
„	*Zeeland*	„	4	„	„	Chir. V. VAN LISSA.
„	*Zutphen*	„	3	„	„	Dr. A. H. VAN ANDEL.
„	*Amsterdam*	„	5	„	„	„ C. F. DANIËLS.
„	*Friesland*	„	4	„	„	„ P. H. ASMAN.
„	*'s Gravenhage*	„	2	„	„	„ J. P. C. POUS KOOLHAAS.
„	*Leiden en O.*	„	3	„	„	Prof. T. ZAAIJER.
„	*Meppel*	„	2	„	„	Dr. F. TIJDEMAN.
„	*Nieuwveen en O.*	„	2	„	„	Chir. W. A. G. KAPTEYN.
„	*Onderdendam*	„	2	„	„	Dr. G. HAVINGA JANSSONIUS.
„	*Rotterdam en O.*	„	3	„	„	„ L. LEVIÉ.

De Afdeelingen *Amersfoort*, *Haarlem* en *Utrecht* hebben kennis gegeven van de omstandigheden, die aanleiding gaven, dat geen vertegenwoordiger uit haar midden op de Vergadering aanwezig was.

III. De Secretaris Dr. J. ZEEMAN leest het Verslag over den staat der Maatschappij en de verrigtingen des Hoofdbestuurs over het sinds de vorige Algemeene Vergadering verloopen tweejarig tijdvak, waaruit blijkt, dat, trots al de buitengewone omstandigheden, *buiten* haar plaats gegrepen, maar toch ook *door haar* ondervonden, de toestand der Maatschappij niet ongunstig is geweest. (Uit de *Bijlage* bij dat Verslag volgt hier onder eene beknopte opgave der presentexemplaren, welke van den Sterfte-Atlas zijn toegezonden binnenslands) 1).

IV. De Voorzitter geeft het woord aan den Afgevaardigden der Afdeeling *Schiedam*, die, namens de Commissie uit haar midden belast met het nazien der Rekening en Verantwoording van de Geldmiddelen der Maatschappij over het jaar 1865, verklaart, dat die door haar accoord zijn bevonden, sluitende met een nadeelig saldo van *f* 243.54, hetwelk vooral het gevolg is der uitgaven voor de sterftekaart. Hij stelt voor, namens de Commissie, de Rekening goed te keuren en den Penningmeester dank te betuigen voor zijn beheer.

De Voorzitter doet opmerken, dat het mandaat, aan de Afdeeling *Schiedam* door de Algemeene Vergadering van 1865 opgedragen met het nazien der Rekening over dat jaar eindigde; hij verzoekt derhalve den Penningmeester nader aan de Vergadering te verklaren, hoe het Hoofdbestuur gemeend heeft in deze verder te moeten handelen.

De Penningmeester vangt aan, namens het Hoofdbestuur, met de mededeeling, dat de Rekening en Verantwoording over het jaar 1866 nog niet is ingeleverd. Het Hoofdbestuur heeft nu gemeend te moeten voorstellen, de Afdeeling *Tiel*, als belast met het Verslag op de volgende Algemeene Vergadering, te verzoeken beide Rekeningen, die over 1866 en die over 1867, na te zien. Is de Afdeeling *Tiel* daartoe bereid, dan zal de Penningmeester zorgen, dat zij de Rekening over 1866 in den loop van September, na afloop der Hoofdbestuurs-Vergadering, zal ontvangen, zoodat zij daarover voor het eind van het jaar schriftelijk rapport kan uitbrengen; terwijl zij later die over 1867 zal ontvangen en daarover dan schriftelijk of mondeling op de in het jaar 1868 te houden Algemeene Vergadering kan rapporteren. Aldus blijven beide Rekeningen gescheiden.

De Afdeeling *Tiel* kan zich met het voorstel en de daaruit voor haar voortvloeijende opdragt wel vereenigen.

De Voorzitter voegt daarbij, dat de Afdeeling *Tiel* wel Verslag zal kunnen uitbrengen over de in hare handen gestelde rekening betreffende het jaar

---

1) Aan Z. M. den Koning; de Koninklijke Bibliotheek; die der Akademiën en Athenaea; de Ministeriën van Binnenlandsche Zaken, Finantiën en Justitie; de Commissarissen des Konings in de Provinciën; de Directeuren der belastingen; de Provinciale Bureaux voor Statistiek; het Geneeskundig Staatstoezigt voor elke Provincie; de Provinciale Genootschappen en de Vereenigingen die òf mede òf enkel met statistiek zich bezig houden en een paar Tijdschriften, welke anders daarvan al te laat kennis zouden krijgen.

1866, maar dat de decharge van het Hoofdbestuur niet anders kan geschieden dan door de Algemeene Vergadering.

V. Het rapport der Commissie over de *Boekerij* wordt door den Hoofdbestuurder-Secretaris voorgelezen. Het luidt als volgt:

De Commissie, in gevolge de Wet der Maatschappij door de Afdeeling *Amsterdam* benoemd om over den staat der Boekerij te rapporteren, heeft de eer der Algemeene Vergadering te berigten, dat haar gebleken is, dat de Boekerij ook in het afgeloopen jaar door den Hoofdbestuurder-Bibliothecaris VOORHELM SCHNEEVOOGT met de meeste zorg is beheerd. Haar is medegedeeld dat ook dit jaar verschillende boekwerken der Bibliotheek door geschenk zijn toegevoegd, als: door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, het Meteorologisch Instituut te Utrecht, de Plaatselijke Gezondheids-Commissie te Leeuwarden, door Dr. ISRAËLS, Dr. TILANUS, Dr. GROSHANS en Dr. SNIJDERS en dat het gebruik der boekwerken voortdurend toenemende is.

Naar gewoonte zou zij U meer in het bijzonder willen wijzen op het vele belangrijke, waardoor de Boekerij, zoo door die geschenken als door aankoop uit het bescheiden subsidie van den Bibliothecaris op auctiën, in 1866 is vermeerderd, ware het niet dat sedert kort in handen van ieder lid gekomen is het eerste Supplement op den Catalogus van 1861, waarin dus ook het in 1866 aangeschafte is opgeteekend. Met groote belangstelling zal voorzeker van dit Supplement, met zoo veel zorg door den Oud-Hoofdbestuurder-Bibliothecaris Dr. ISRAËLS bewerkt, door alle leden zijn kennis genomen. Met bijzonderen aandrang verwijst de Commissie dan ook naar de Voorrede van dit Supplement, dat beter, dan zij zou kunnen doen, in het licht stelt wat onze Boekerij is en worden moet.

De Commissie voornoemd:
Dr. J. W. R. TILANUS.
" S. E. ROSEN.
" C. E. HEIJNSIUS.

Het Verslag wordt in dank aan de Commissie aangenomen.

VI. Namens de Commissie voor *Statistiek* geeft Dr. EGELING een kort Verslag van hetgeen de Commissie nog te doen heeft, alvorens haar eens aangevangen taak, de bewerking der Militie-gegevens, voltooid is. Niettegenstaande het rapport der Commissie (Prof. J. A. BOOGAARD's bewerking der voor Zeeland beschikbare gegevens) gereed is, moet dit echter, naar de meening van den steller, minder geschikt geacht worden voor mondelinge voordragt, daar vele der in cijfers vervatte resultaten deels negatief, deels niet genoeg één zamenhangend geheel vormen, waarom de Commissie verzoekt dit rapport, ter lezing geschikt gemaakt, eenvoudig in het *Tijdschrift* te mogen plaatsen.

De Vergadering stemt dit voorstel toe en verklaart de Commissie diligent.

VII. Bij afwezigheid van Dr. S. DE RANITZ berigt de Secretaris-Hoofdbestuurder, nopens de Commissie voor *Geneeskundige Plaatsbeschrijving en Volksziekten*, dat van haar wel geen rapport is ingekomen en ook geen algemeen over het geheele Rijk zich uitstrekkend Epidemiologisch Verslag van haar te verwachten is, maar dat hem het voornemen van Dr. S. DE

RANITZ bekend is, om de zeer geregeld gedurende jaren achtereen volgehouden en ingezonden Verslagen van ééne Afdeeling, namelijk de Arnhemsche, tot een geheel bewerkt, als proeve van eene voor sommige andere stations van waarneming evenzeer bereikbare epidemiologische plaatsbeschrijving te leveren, waarom hij voorstelt de Commissie diligent te verklaren. De Vergadering stemt daarin toe.

VIII. Namens de Commissie voor *Geneeskundige Politie* deelt Dr. EGELING mede, dat zij geen Verslag heeft uit te brengen op deze Vergadering. Zoo de Commissie niets deed — hij mag echter wijzen op haar nog kortelings geleden in het *Tijdschrift* gepubliceerde studie over de verspreiding der geneeskundige hulp door ons land — dan wijte men dit slechts ten deele aan de Commissie zelve, die al vroeger zich bereid heeft verklaard, om zoo de Vergadering over een bepaald onderwerp, binnen den kring der Commissie gelegen, van haar werk en voorlichting verlangde gebruik te maken, die naar haar vermogen te verschaffen. Met die verklaring genoegen nemende, verklaart de Vergadering de Commissie diligent.

IX. Namens de Commissie voor *Geschiedenis* wordt door Dr. A. A. FOKKER medegedeeld, dat zij wel is waar op deze Vergadering geen afgewerkt stuk ter tafel kan brengen, maar steeds bezig is en voortgaat met het verzamelen van bescheiden betreffende de Oude Chirurgijnsgilden. Hij beveelt zijne Commissie aan voor de toezending van dergelijke stukken door de leden of Afdeelingen der Maatschappij, die ze bezitten of in handen kunnen krijgen.

De Voorzitter verklaart namens de Vergadering de Commissie diligent.

X. Namens de Commissie voor *Geheimmiddelen* bragt Prof. A. HEYNSIUS verslag uit. Hij herinnert met terugblik op hetgeen door den Hoofdbestuurder-Secretaris zoo even is gezegd, dat door de Medici weinig gevolg is gegeven aan de uitnoodiging der Commissie om middelen ter onderzoek in te zenden, immers slechts ééns is haar (zie het Verslag van het vorige jaar) van dien kant gelegenheid gegeven tot werken; toch onderzocht zij toen 18 middelen. De Commissie herhaalde haar verzoek, maar ook ditmaal bleef het bij één volksmiddel, welks onbekende zamenstelling de Commissie getracht heeft en geslaagd is te ontdekken (voor de mondelings medegedeelde zamenstelling van die fistelpot zie men het Verslag der Commissie). Behalve dat zijn nog verscheidene andere middelen onderzocht.

Hij licht vervolgens toe, hoe betrekkelijk weinig nut voor de vele moeite van dergelijk onderzoek verkregen wordt, vooral als men de kwantitatieve zamenstelling dier vaak zeer ongelijk bereide middelen verlangt vast te stellen. Buitendien, en dit moge de houding der *Maatschappij voor Pharmacie* regtvaardigen, ligt voor haar in de mededeeling van de kwantitatieve zamenstelling nog een geheel ander bezwaar. In geval namelijk de zamenstelling dier geheimmiddelen geheel bekend is geworden, zou de Apotheker zich geregtigd kunnen achten tot het verkoopen dier middelen, op grond, dat Art. 6 van de Wet op de Artsenijbereidkunst dit niet langer zou verbieden.

Daaruit moet men den afkeer der *Maatschappij voor Pharmacie* verklaren, om in die rigting het onderzoek der Commissie voor Geheimmiddelen voort te zetten.

Ten anderen was zij weinig geneigd om deel te nemen aan de zeer kostbare uitvoering van hetgeen de Commissie meende mede in haar mandaat begrepen te zijn: namelijk de door haar gevondene uitkomsten in de dagbladen te publiceren; daartegen moet zij ook in principe zich verzetten als aanleiding gevende tot reclames, die wel verre van door de verkoopers gevreesd te worden integendeel hen bijzonder welkom zijn, terwijl zij dan door twistgeschrijf en het aanwijzen van onnaauwkeurigheden, soms misschien opzettelijk door telkens gewijzigde zamenstelling teweeggebragt, de aandacht van het publiek nog beter op hunne waar kunnen vestigen.

De Rapporteur erkent dat in den laatsten tijd vooral van dien kant de zaak dan ook met niet veel liefde is voortgezet. Daarop is thans gevolgd de mededeeling van de *Maatschappij voor Pharmacie*, dat harerzijds het verband met onze Maatschappij is opgeheven.

De spreker wil niet beslissen, wat deze Vergadering thans heeft te doen, maar zoo men de Commissie wil continuëren, dan moet zij ruimer medewerking van de Geneeskundigen ondervinden; hij kan *alleen* dat niet op zich nemen. Hij geeft ten slotte daarom in overweging:

„òf de Commissie te ontbinden, òf maatregelen te beramen om de werkzaamheden beter te regelen en haar meerdere medewerking te verzekeren."

De Voorzitter vindt in het gegeven Verslag aanleiding genoeg om van gedachten te wisselen, waartoe hij de Leden de gelegenheid geeft.

Dr. EGELING betwijfelt, of de opvatting van Art. 6 wel geheel juist is, immers al is de zamenstelling van een geheimmiddel aan een Apotheker bekend, behoeft dit toch niet als bij het publiek bekend en de qualificatie van geheimmiddel deswege niet vervallen geacht te worden.

De Rapporteur merkt daartegen op, dat de zamenstelling van de meeste dier middelen toch niet bekend is aan de depôthouders.

Dr. SNIJDERS wijst op het *Pharmaceutisch Weekblad*, waarin telkens van allerlei geheimmiddelen de zamenstelling wordt opgegeven.

De Rapporteur stelt daartegenover de variable zamenstelling dier middelen.

Dr. ZEEMAN vindt in het conflict dier twee feiten, de publiciteit in het *Pharmaceutisch Weekblad* en de afkeer daarvan in de *Maatschappij voor Pharmacie*, eene reden te meer voor onze Maatschappij, om op het goed gemotiveerd besluit tot de oprigting eener dergelijke Commissie geenszins terug te komen, maar dit zoo mogelijk te blijven uitvoeren.

Dr. RAMAER merkt daarbij op, dat niet enkel en niet zoo zeer voor het publiek, als wel voor de Medici, die openbaarmaking bestemd en nuttig is.

Na de discussie, waaraan door de Heeren GODEFROI, HUET, LEVIÉ en den Rapporteur nog het een en ander vóór en tegen het blijven bestaan der Commissie in het midden is gebragt, brengt de Voorzitter dit punt in hoofdelijke omvraag.

Met 22 tegen 18 stemmen (die van *Tiel*, *Schiedam*, *'s Hage*, *Leiden*, *Meppel*, *Nieuwveen*, *Rotterdam* en *Tilburg*) wordt besloten pogingen aan te wenden om de Commissie in stand te houden; op welke wijze dit zal geschieden, wenscht de President voor het oogenblik nog niet te bepalen. Hij dankt den Rapporteur, Prof. A. HEYNSIUS, voor zijnen ijver tot dus verre in deze betoond

en beveelt die taak verder in zijne krachtige belangstelling aan, nadat hij, gelijk ook de geheele Vergadering, met genoegen van den Rapporteur de verzekering heeft ontvangen, dat deze, mits door de Geneeskundigen behoorlijk ondersteund, op nieuw wil beproeven het doel der Commissie te verwezenlijken, gedachtig aan der Zeeuwen spreuk: *luctor et emergo.*

XI. De Gecommitteerde voor de *Prostitutie-regeling*, Dr. G. D. L. HUET, stelt, met verwijzing op zijn inmiddels in de Vergadering rondgedeeld rapport, aan haar voor, genoegen te nemen met de inzage daarvan, wijl de tabellen het tot voorlezing minder geschikt maken. Slechts het korte woord, waarmede zijn rapport eindigt, leest hij voor. Het daarin uitgedrukte verlangen, om Dr. DE ROOIJ te Amersfoort den dank der Maatschappij te betuigen voor zijne hoogst belangrijke medewerking, aan onzen Gecommitteerde verleend in diens onderzoek naar de prostitutie en hare regeling te Amersfoort, wordt met algemeenen bijval door de Vergadering beaamd en besloten die dankbetuiging vergezeld te doen gaan van de aanbieding van een present-exemplaar van den Sterfte-Atlas, door de Maatschappij uitgegeven.

XII. Wat betreft de werkzaamheid van den Gecommitteerde voor de *Geneeskundige behandeling der Drinkzucht*, zegt de Hoofdbestuurder-Secretaris, dat hem persoonlijk bekend is, dat de Gecommitteerde, wien niemand wel van gemis aan ijver zal verdenken, genoegen zal nemen met het besluit, zoo de Vergadering dit wil nemen, om zijne taak geëindigd te beschouwen. Of men de reden daarvan in de vruchteloos of niet beproefde geneeskundige behandeling of in het minder voorkomen der drinkzucht wil zoeken, blijft daarbij in het midden. De Vergadering besluit in gezegden zin.

XIII. De Gecommitteerde voor de *Sterftekaart van Nederland*, Dr. J. C. MAN, erlangt thans van den President het woord. Wel is de Atlas als afgedaan te beschouwen, maar de onkosten, daaraan besteed, blijven nog over. Zijn zij te hoog of boven de raming geklommen en was het werk die waard? Tegen het laatste zou men kunnen wijzen op de ingeslopen fouten, die het werk aankleven, maar dit kon niet anders, wijl de bronnen vaak onzuiver waren, waaruit men putten moest. Het kleuren van de kaarten draagt veel bij om die duidelijker te doen spreken, maar ter wille van de kosten is dit niet algemeen gemaakt en tot de presentexemplaren beperkt. Als men eens de aflevering nagaat van ruim 1000 exemplaren van den volledigen Atlas en bijv. uit de rekening van den boekbinder ziet, dat hij daarvoor 4000 kaarten, 7000 heele, 10000 halve bladen text te vouwen en 12000 kaarten met 17000 bladen text te verzamelen had en zoo verder de mechanische arbeid aan dergelijk werk verbonden overziet, dan kan men de raming van 3500 gulden voor de *geheele* oplaag, die, om de later er bijgekomen verzamelkaart wel een twaalfde hooger had moeten genomen worden, niet excessief noemen. De Rapporteur moet voor zoo verre de rekening der werkelijk gedane uitgaven aan hem bekend is, erkennen, dat die de raming tot dus verre niet overschreden hebben en, hoe groot ook, toch nog mede vallen.

De Voorzitter kan niet nalaten op te merken, hoe de modestie van den verdienstelijken bewerker van den Sterfte-Atlas ten onregte allen, die hem zoo even hoorden spreken van de vele fouten die in den Atlas te vinden zouden zijn, in den waan zou brengen, dat het niets anders dan een zamen-

hangsel van fouten was. Dat ze er niet geheel aan ontbreken, — ook de zon heeft hare vlekken — is geene reden om op dezen arbeid niet verder voort te werken en mag vooral niets afdoen aan den welgemeenden dank, dien hij namens de Maatschappij en deze Vergadering in de eerste plaats aan DE MAN toebrengt en voorts aan allen, die hunne medewerking aan dezen arbeid der Maatschappij verleend hebben. Met luide toejuiching worden die woorden van den President door alle de aanwezigen beaamd.

Dr. EGELING wil daarbij aan Prof. BOOGAARD en Dr. ZEEMAN den dank der Vergadering toebrengen voor de niet geringe moeite, die zij aan dit werk hebben besteed, en de Afgevaardigde van *Zaanland* zou gaarne de namen der bewerkers op het titelblad gezien willen hebben, al ware het slechts als eene regtmatige hulde aan hunnen arbeid. Onder toejuiching worden die woorden door de Vergadering vernomen, al berust zij in de opmerking van den Voorzitter, dat het werk de gemeenschappelijke arbeid van velen en ten minste het titelblad wel wat minder vol gedrukt mag zijn dan de tekst.

XIV. De Voorzitter stelt thans aan de orde de *Ethnologie van Nederland*, en geeft de meening te kennen, dat, hoewel Dr. LUBACH, de tijdelijk Gecommitteerde, niet verschenen is (diens kennisgeving is pas na afloop der Vergadering ontvangen), de Vergadering zich hierdoor welligt toch minder teleurgesteld zal gevoelen, daar Dr. SASSE zijn voornemen heeft kenbaar gemaakt om de aanwezigen op de Sectie-bijeenkomst op eenige bijdragen van ethnologischen aard te vergasten. (Zie Bijlage).

XV. Overgaande tot de behandeling der *Voorstellen*, en wel in de eerste plaats dat der Afdeeling *Tilburg*, geeft de Voorzitter, namens het Hoofdbestuur, den wensch te kennen het voorstel A te lezen als volgt:

„De *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* besluit de eerste stappen te doen tot het oprigten van een standbeeld voor BOERHAAVE binnen de gemeente Leiden en wel ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest zijner geboorte in 1868 (1668—1868)."

De President geeft thans het woord aan de Afdeeling *Tilburg* (Dr. J. M. GODEFROI).

De Afgevaardigde van *Tilburg* wil in dank de aangewezen wijziging als eene verbetering van het voorstel erkennen. Dat voorstel zelve thans nog met vele woorden toe te lichten acht hij onnoodig; het is eene zaak van nationaal gevoel dat men mede gevoelen moet; wij moeten het gevoelen, dat het geen twee eeuwen moest geduurd hebben vóór wij zulk een man openlijk eerden voor het volk; het volk mag herinnerd worden hoe hij de roem van Leiden, de roem van ons vaderland was en blijft. Dat moet in een blijvend herinneringsteeken ons en allen Nederlanders en iederen bezoeker van Leiden's Akademie voor oogen staan. Het roemrijk verleden, dat wij hebben, is het onze nog, mits wij het weten en doen waarderen. Ten slotte de zaak zelf, niet de woorden, waarin hij zijn denkbeeld (den zin van het *voorstel* van *Tilburg*) uitdrukt, zal deze Vergadering willen opmerken en ter harte nemen.

De Voorzitter spreekt namens het Hoofdbestuur zijn vertrouwen uit, dat men in de wijzigingen, die èn vroeger door overleg met de Afdeeling, èn thans weder in het voorstel van *Tilburg* gebragt worden, de goede bedoeling van het Hoofdbestuur wel zal begrijpen. Men wil de zaak. Zij het nu ook,

dat de Maatschappij niet uitsluitend de eer daarvan drage, haar komt toch die toe, van de eerste stappen gedaan te hebben. Er is geene reden om de vereerders van BOERHAAVE buitenslands uit te sluiten en aan hen niet evenzeer als aan onze landgenooten de gelegenheid te geven om bij te dragen aan dat werk van hulde en vereering 1). Daarom zal ook de Commissie beter niet geheel uit enkel Geneeskundigen bestaan; invloedrijke mannen moeten daar deel aan nemen; derhalve kan zulk eene gemengde Commissie niet in haar geheel door de Maatschappij worden benoemd, maar zal het voldoende zijn dat haar begin voortkome uit onze Maatschappij, dat er eene kern zij van Geneeskundigen, die er hart voor hebben, en rondom hen de Commissie zich zelve formere. Deswege wenscht het Hoofdbestuur het tweede gedeelte van het voorstel *Tilburg*, onder B genoemd, eenigzins te wijzigen.

De Secretaris leest het geamendeerde artikel voor; het luidt als volgt:

„De Algemeene Vergadering magtigt het Hoofdbestuur tien Leden der Maatschappij te benoemen, die met eenige invloedrijke mannen zich tot eene Commissie vereenigen zullen ter uitvoering van dat plan."

De Afgevaardigde van *Tilburg* zegt met de aldus gewijzigde redactie zich wel te kunnen vereenigen. Hij citeert vervolgens een schrijven van den kunstenaar LEOPOLD WIENER te Brussel, die de onkosten der oprigting van een standbeeld in marmer met voetstuk al op 12,000 gulden schat.

De Voorzitter vindt in die mededeeling de bevestiging van het vermoeden, dat de uitvoering van het plan, geheel alleen door de Maatschappij, onze krachten zou te bovengaan. Als de mededeeling van *Tilburg* wel door hem verstaan is, dan is in die schatting van 12,000 gulden niet begrepen de fundering, en hoewel het mogelijk is dat de stad Leiden zorgen zal het standbeeld een vasten bodem te verschaffen, vertrouwe men daarop echter niet te vast; overigens wijst het te bouwen Nosocomium van zelve de plaats voor het beeld aan.

In antwoord aan den Heer SNIJDERS, dat men in 1868 toch niet met de geheele uitvoering gereed zal kunnen zijn, doet de Voorzitter opmerken, dat het leggen van den eersten steen toch zeker op den gewenschten tijd zal kunnen geschieden.

Het voorstel, gelijk het hier boven gelezen is, wordt in stemming gebragt en aangenomen met *algemeene stemmen.*

De Voorzitter wenscht de Afdeeling *Tilburg* geluk met het succes dat haar te beurt viel en vertrouwt, dat, zoo de uitvoering van het thans aangenomen plan in het vervolg niet altijd even vlug moge gelukken, dit toch haar niet zal ontmoedigen en zij bij het initiatief ook het succes van het einde zal weten te behalen. Het Hoofdbestuur zal inmiddels niet in gebreke blijven om spoedig de Leden der Maatschappij voor de te vormen Commissie te benoemen.

XVI. Het voorstel der Afdeeling *Amersfoort*, om aan de Regering vrijdom van briefport te verzoeken, wordt door den Voorzitter wel aan de orde gesteld; maar hij betreurt, dat het voorstel niet bij monde van den Afgevaar-

---

1) Later ontboezemde Dr. STREHLER zijne bewondering voor BOERHAAVE (BÖRHAVE, gelijk de Duitschers zeggen) in een paar krachtige woorden, waarin hij aan BOERHAAVE *in Europa* hulde bragt, als den vertegenwoordiger der ware wetenschap, die niet aan ééne natie, maar aan geheel de beschaafde wereld toebehoort.

digde, die er beter de noodige toelichting bij zou kunnen geven, verdedigd kan worden en slaat daarom, uit naam van het Hoofdbestuur, voor, het voorstel aan te houden tot eene volgende Vergadering. Wijl niemand daartegen iets in het midden brengt, wordt zonder stemming aldus besloten.

XVII. Het voorstel van *Rotterdam*, om van de Regering de herziening te vragen van het tot *nu toe vigerende tarief* (zoo luidt het voorstel), wordt door den Afgevaardigde toegelicht; hij zegt, dat sommige Geneesheeren in Rotterdam reeds voor hunne private praktijk eene onderling gelijke bepaling van het honorarium per visite gemaakt hebben.

Dr. RAMAER doet den Afgevaardigde opmerken, dat de Afdeeling, naar de meening des Hoofdbestuurs, bij haar voorstel zich niet op het juiste standpunt heeft geplaatst. Er waren immers, zoo ver hij weet, slechts in drie provinciën dergelijke tarieven, als het voorstel bedoelt, opgemaakt en reeds om die reden kan er geen sprake zijn van *het* tarief, dat buitendien ook nu geene verbindende kracht meer zou hebben. Ten anderen, indien men *al* het tariferen aannam volgens één tarief voor het geheele Rijk, zou men behalve de plaatselijke verschillen in de duurte van leven, ook de plaatselijke gebruiken moeten voorbijzien. Zoo bijv. is het hem door eenen der Afgevaardigden nog onlangs medegedeeld, dat het in zijne streek gewoonte was in geval van lethalen afloop der ziekte hooger te rekenen, en in andere streken is het voor de Geneeskundigen noodzakelijk, om het te laag of niet honoreren der geneeskundige visites te doen vergoeden door de levering der geneesmiddelen. Door onderlinge afspraak bereikt men ook niet altijd het doel. Zoo bijv. is in eene hem welbekende stad dergelijke afspraak der gezamenlijke Medici, om voortaan 40 in plaats van 30 cents per visite te rekenen, tegengewerkt door één van hen, die zich niet ontzag om het publiek zoo veel hij kon te vertellen, dat zijne visites nog den ouden prijs golden. Het honoreren der Geneeskundigen dient aan plaatselijke regeling of gewoonte overgelaten te worden. Hij voor zich is tegen het oningevuld laten der rekeningen, hetgeen in andere steden gewoonte is; hij ziet er geene discretie, maar het bedelen naar een hooger honorarium in.

De Afgevaardigde van *Rotterdam* kan zich persoonlijk wel met de voorgedragene meening vereenigen; maar hij wil toch voor eene onderlinge afspraak van de Geneeskundigen, die Leden der Rotterdamsche Afdeeling zijn, met die collega's, welke Leden van het Doctoren-Genootschap zijn, de autorisatie der Maatschappij vragen.

De Voorzitter beantwoordt die vraag met de opmerking, dat dergelijke autorisatie onnoodig is, want dat niets de Doctoren, hetzij zij al of niet Leden der Maatschappij en der Afdeeling zijn, belet om tot dergelijk doel zich te vereenigen; dit is eene zaak buiten de Maatschappij.

Dr. EGELING wil, alvorens men tot de stemming overga, herinnerd hebben aan het verzet, dat een tarief voor Apothekers, door deze met aandrang en schijnbaar goede gronden gevraagd, zoowel bij de Wetgevende Magt als bij de Hooge Regering in der tijd heeft opgewekt.

Onderdendam erkent, dat in het Voorstel het principe hem toelacht om meer dan eene reden, vooral met het oog op de armenverpleging, waar men zoo vaak willekeurig rekent en schrapt, zou hij het zeer gewenscht noemen;

maar de wijze waarop het voorstel geformuleerd is, verhindert hem daaraan zijne stem te geven.

Bij stemming wordt het met algemeene stemmen *verworpen.*

XVIII. Aan de orde is thans het voorstel van *Rotterdam*, om afschaffing van het patent voor artsen te verkrijgen.

De Afgevaardigde licht het voorstel toe, door te wijzen op de bijzonderheid, dat de stand der Doctoren de eenige akademisch gevormde is, welke patent betaalt, en toch zijn zij evenmin kooplui als de Advokaten en Theologen.

Op de vraag van den Voorzitter, of *Rotterdam* met zijn voorstel alleen op de Doctoren het oog heeft, geeft de Afgevaardigde ten antwoord, dat alle Geneeskundigen bedoeld worden; wel is waar kunnen de Geneeskundigen, die geneesmiddelen verkoopen, moeijelijk van het patent in die qualiteit vrijgesteld worden, maar daarom zou in een Adres aan de Regering onderscheid gemaakt kunnen worden tusschen de Doctoren, en tusschen de andere Geneeskundigen die tevens leveranciers of bereiders van medicamenten zijn.

De Voorzitter meent, zoo men petitionneren wil, men het dan moest doen om eene nieuwe patentwet te maken, hetgeen men dan aan de Medici kon opdragen, even goed althans als aan de Advokaten, die maar ééne exceptie er in geduld hebben: die voor zichzelven.

Onderdendam vindt het billijk, dat of alle standen zonder eenige uitzondering betalen, of dat alle vrij zijn.

Meppel zou het voorstel aannemelijk achten, als men „voor Artsen" er uitliet.

De Voorzitter doet overgaan tot de stemming; het voorstel wordt aangenomen met 33 stemmen, *Amsterdam* en *'s Hage tegen.*

XIX. Aan de orde is het voorstel van *Friesland:* „dat het Hoofdbestuur de Regering onder het oog brenge, het onbillijke dat er in gelegen is, om van wege de Justitie de Geneeskundigen te requireren en hunne diensten tegen zulk eene geringe belooning te eischen als tot hiertoe geschiedt, en bij haar aandringe daarin verbetering te brengen." Dat dit voorstel juist thans gedaan wordt, heeft, gelijk de Afgevaardigde opmerkt, zijn grond in de omstandigheid, dat het nieuw ingediend Ontwerp van het Wetboek van Strafvordering bijna onveranderd dezelfde bepalingen bevat nopens de requisitie der Geneeskundigen door de Justitie en nopens hunne remuneratie als vroeger.

De Voorzitter beaamt de tijdigheid van de voorgestelde demarche, die bijna elk onzer door eigene ervaring als de uiting van een billijken wensch zal erkennen, waarom het Hoofdbestuur gaarne het voorstel van *Friesland* ondersteunt.

De Afgevaardigde van *Meppel* wenscht ingelicht te worden omtrent het tarief, dat door den Minister GODEFROI ontworpen was en misschien aanbevolen kon worden.

Tilburg merkt naar aanleiding daarvan op, dat dit tarief, waarbij de vroegere francs in guldens waren veranderd, wel voorgedragen maar kort daarop weder ingetrokken is.

Onderdendam wil, dat men verder ga dan het voorstel van *Friesland;* niet enkel verhooging van het tarief vrage, maar ook dat de Justitie ophoude naar

willekeur over den tijd en de hulp der Geneeskundigen ten nadeele hunner patiënten te beschikken.

Dr. WICHERS drukt datzelfde nog scherper uit. De *Wet* van 1818 bepaalt, dat er Geregtelijke Geneeskundigen moeten zijn. Zij zijn er tot heden niet. Hoe herstelt men dat verzuim? Door den Medici heerediensten op te leggen in de dagen dat men slaven daarvan ontheft. Wij zijn vrije Nederlanders, ook als Medici.

De Voorzitter meent, dat de vorige spreker wat sterk kleurt, en *Friesland* zet tegenover het beweren van *Onderdendam* uiteen, hoe het voorstel juist al datgene bevat wat *Onderdendam* wil, doch het laat aan de Regering over, den besten weg te kiezen om de gewenschte verbetering tot stand te brengen.

De Hoofdbestuurder RAMAER geeft aan *Friesland* in bedenking of het niet beter zou zijn tevens aan de Regering de wijze aan te geven, waarop wij meenen dat onze grieven kunnen worden weggenomen.

Friesland, hoewel voor zich dat niet verkieslijk achtende, is echter geneigd dergelijke wijziging, zoo het Hoofdbestuur die verlangt, in zijn voorstel toe te laten.

Dr. WICHERS wil bij deze gelegenheid ook gewezen hebben op de straffen, waarmede de Medicus bedreigd wordt, in geval hij aan de oproeping der Justitie niet terstond gehoorzaamt.

De Voorzitter raadt aan de motieven van ons verzoek op den voorgrond te stellen en *dan* voor de Regering, overtuigd van de billijkheid onzer wenschen, de wijze aan te duiden, waarop naar onze inzigten daaraan het best voldaan kan worden.

Het in dien geest gewijzigde voorstel wordt in stemming gebragt en met algemeene stemmen aangenomen.

Bij het op handen zijn van het door de Zeeuwsche Afdeeling bepaalde tijdstip, om de Leden het genoegen eener rijtoer door Walcheren te verschaffen, stelt de President voor de Vergadering te verdagen tot den volgenden dag.

TWEEDE DAG.

XX. Ten 9¼ uur wordt op Donderdag 27 Junij de Vergadering heropend en de stemmen der vertegenwoordigde Afdeelingen opgenomen; al de Afgevaardigden van den vorigen dag zijn aanwezig en buitendien is Utrecht op haar verlangen vertegenwoordigd (de buitengewone feesten hielden den Afgevaardigde terug), zoodat thans 43 stemmen kunnen worden uitgebragt.

De Voorzitter noodigt de Heeren J. F. P. J. G. H. VOGELVANGER, Med., Chir. et Obst. Doctor te Hulst, den Heer J. BAART DE LA FAILLE, Med. et Obst. Doctor te Leeuwarden, met den Hoofdbestuurder Dr. I. TEIXEIRA DE MATTOS uit om als stembureau te fungeren.

De Afgevaardigden worden verzocht hunne stemmen met onderteekende briefjes gereed te maken, opdat het stembureau wete, hoe vele stemmen zij voor elk briefje heeft op te teekenen. Hetzelfde zou, gelijk *Onderdendam* aanmerkt, door met cijfers voorziene stembriefjes aan de Afgevaardig-

den ter hand te stellen, kunnen geschieden, met behoud van het geheim der stemming.

Door den Voorzitter wordt dit beaamd en voor de volgende Vergadering toegezegd.

XXI. Het voorstel der Afdeeling *Leiden* wordt aan de orde gesteld. De Afgevaardigde geeft eene korte inlichting *vooreerst* van het verzoek, „dat de inhoud der Nederlandsche apotheek niet weder bij de Wet worde vastgesteld, maar dat de *Wet* aan de Uitvoerende Magt de bevoegdheid verleene om den inhoud bij *besluit* vast te stellen, te veranderen en te vermeerderen zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt." Tot staving van dat verzoek behoeft men slechts te wijzen op de geschiedenis van de materies medica sinds de invoering der vorige Pharmacopoea; immers die Pharmacopoea had reeds gedurende de paar jaren, die er verliepen vóór het handschrift was afgedrukt, zoo vele gewigtige wijzigingen moeten ondergaan, dat één harer opstellers al het mogelijke deed, hoewel te vergeefs, om den wettelijken band, waarin de Minister het eens ontvangen handschrift beklemd hield, te verbreken en zoo den onverdienden blaam te ontgaan, dat het boek al verouderd was voor het het licht zag. In den loop der jaren is met de invoering van nieuwe geneesmiddelen, met de ontdekking van meer verkieslijke bereidingen de som der leemten en gebreken blijven toenemen, zonder dat de Wet eenigerlei verbetering gedoogde.

Het *tweede* artikel van het voorstel, „om in de toekomstige Pharmacopoea het medicinale gewigt te vervangen door het decimale," kan naauwelijks tegenkanting vinden, terwijl het tevens als voorbereiding zal kunnen dienen om het decimale gewigt bij het voorschrijven door de Geneeskundigen op recepten in te voeren.

Het *derde* artikel, om de bereiding van magistrale voorschriften niet zoodanig te veranderen dat er onder oude namen nieuwe zamenstellingen gegeven worden, maar dat men, indien deze laatste de voorkeur verdienen, ook de namen vernieuwe; dat artikel heeft geen ander doel dan om verwarring te voorkomen.

Naar aanleiding eener opmerking van *Onderdendam* doet de Voorzitter uitkomen, dat de bedoeling van het voorstel *Leiden* geenszins is om voor de Medici het decimale gewigt op hunne recepten verpligtend te maken, maar voorloopig alleen de gewigtsverhoudingen voor de bereiding van geneesmiddelen, die de Pharmacopoea opgeeft, in decimaal gewigt uit te drukken, in plaats van de proportiën zonder bepaalde gewigtshoeveelheden, gelijk dat thans het geval is.

De vraag van Dr. RAMAER, waarom hier van decimaal gewigt gewag zal worden gemaakt, terwijl de tegenwoordige Pharmacopoea slechts de verhoudingcijfers van de zamenstellende deelen van een praeparaat aangeeft en men daarmede volstaan kan, antwoordt *Leiden*, dat dit wel in den regel, maar toch niet altijd het geval is; op sommige plaatsen in de tegenwoordige Pharmacopoea wordt in medicinaal gewigt de hoeveelheid der te gebruiken ingrediënten opgegeven, en alvast daarvoor het decimale in de plaats te stellen, is hetgeen *Leiden* voorstelt.

Inmiddels wordt opgemerkt door Prof. HEYNSIUS, dat het toch wel wensche-

lijk zou zijn, dat het decimaal gewigt ook op de recepten door de Geneeskundigen werd ingevoerd.

Meppel's Afgevaardigde mist in het eerste artikel, nevens de aanvrage tot *vermeerderen* van geneesmiddelen in de nieuwe Pharmacopoea, de even noodzakelijke uitdrukking van den wensch om te *verminderen*.

Leiden is van meening, dat met het woord *veranderen* genoeg gezegd is.

De bedenkingen van *Rotterdam*, dat elke Apotheker wel het medicament zal gereed maken dat de Doctor wil, al staat de bereidingswijze niet in de Pharmacopoea; dat hem dit toch wel niet verboden kan worden, dus aan eene Wet tot het maken eener nieuwe Pharmacopoea de behoefte niet groot kan zijn; voorts dat door het vaststellen bij Koninklijk besluit de verbindende kracht der Pharmacopoea zou verloren gaan, wijl daarbij geene straffen worden bepaald.

Deze bedenkingen worden wederlegd door den Voorzitter, ad 1°. merkt hij op, dat de kwestie van het al of niet noodig zijn eener Pharmacopoea niet aan de orde is; ad 2°. dat de Wet wel degelijk de overtreding strafbaar maakt, al worden de voorwerpen, waarvan de afwijkende bereiding niet geoorloofd is, eenvoudig in een Koninklijk besluit nader aangewezen.

Dit laatste wordt door Dr. EGELING met een voorbeeld opgehelderd; de Wet gebiedt immers dat de Artsen een zeker aantal geneesmiddelen voorhanden hebben en toch de lijst dier geneesmiddelen wordt gegeven door den Minister.

De President het voorstel genoegzaam toegelicht achtende brengt het in stemming. Het wordt aangenomen met algemeene stemmen, uitgenomen 3 (*Utrecht*).

De Afgevaardigde van *Woerden* verklaart, dat hij *vóór* gestemd heeft, na de omtrent punt 2 gegeven inlichtingen, omdat het tegenovergestelde mandaat zijner Afdeeling berustte op eene andere opvatting van gezegd artikel.

XXII. De Voorzitter wijst, met het oog op de thans aan de orde zijnde vraag:

„Of over de Ontwerpwet der Maatschappij beraadslaagd zal worden, dan wel of die onmiddellijk in stemming zal worden gebragt?"

op het gewigt dier Wet voor ons eigen Staatsbestuur, waarom zij pas na rijp beraad mag worden aangenomen. Dat rijp beraad heeft bij de Commissie tot Wetsherziening niet ontbroken, vooral bij het invoegen der nieuwe Wetsartikelen, die het in verband brengen onzer Maatschappij met het Geneeskundig Staatsbestuur beoogen; de overige wijzigingen zijn òf insertiën van al vroeger op Algemeene Vergaderingen aangenomen besluiten, òf zijn door de Commissie overgenomen uit de voorstellen door de Afdeelingen haar ingezonden; dat niet alle voorstellen door de Commissie konden worden beaamd worde ten deele verklaard uit de soms tegenstrijdige wenschen, die omtrent hetzelfde punt bij verschillende Afdeelingen heerschten; de Commissie kon alleen het haars inziens beste overnemen. De Afdeelingen hebben tot tweemaal toe de gelegenheid gehad om wijzigingen te opperen of te bestrijden. Als Voorzitter meent hij derhalve, zonder te kort te doen aan het gewigt der zaak en het regt der Afdeelingen, om nogmaals hare opinie in bijzonderheden te uiten, toch de artikelsgewijze stemming over de Wet als noodeloos te mogen ontraden.

Schiedam wil de stemming tot de gewijzigde artikels beperkt hebben.

Rotterdam heeft haren Afgevaardigde opgedragen om niet de directe stemming, maar de discussie te verlangen.

De Voorzitter verzoekt dien ten gevolge de Afdeelingen eerst dit punt bij stemming uit te maken, waarop bij acclamatie wordt besloten dit gewijzigde Ontwerp onmiddellijk in stemming te brengen, met vervanging in Art. 3 van het woord „Staatsbestuur" door „Staatstoezigt", eene wijziging, waarvan de noodzakelijkheid door Dr. EGELING was aangetoond.

Thans tot de stemming overgaande vraagt de Voorzitter hoofdelijk aan elken Afgevaardigde of hij namens zijne Afdeeling *voor* of *tegen* de voorgestelde Wet is. *Het Ontwerp wordt met algemeene stemmen aangenomen en is dus tot Wet verheven.*

De Voorzitter herinnert 1°. dat de aldus in onze statuten aangebragte wijzigingen ter kennisse van de Regering gebragt moeten worden en geapprobeerd, opdat onze Maatschappij als zedelijk ligchaam blijve erkend.

2°. Dat het reglement en tarief voor het Hoofdbestuur bij de pas aangenomen Wet beschouwd kan worden te blijven als vroeger. Niemand verklaart zich tegen die beide voorstellen, die derhalve zijn aangenomen.

XXIII. Het voorstel van *Oldambt*, om den Afgevaardigden ter Algemeene Vergadering, welke van die plaats meer dan 10 uren verwijderd wonen, uit de kas der Maatschappij schadeloosstelling te geven voor reis- en verblijfkosten, wordt na eenige bedenking in behandeling genomen. Door den Penningmeester wordt daar tegen aangevoerd, dat, om die uitgaaf te bestrijden, de contributie der Leden verhoogd zou moeten worden en dat de bezuinigingen, in de toelichting van *Oldambt* opgenoemd, niet voldoende zijn om daardoor het evenwigt tusschen de uitgaven en inkomsten der Maatschappij te bewaren. Het voorstel wordt daarop met algemeene stemmen verworpen.

XXIV. Bij de toelichting der op de raming voor de jaren 1867 en 1868 uitgetrokken credieten herinnert de Penningmeester aan het vervallen van de som sub *a* voor de *Geneeskundige behandeling der Drinkzucht.*

Tegen *b*, het crediet aan de Commissie voor *Geheimmiddelen*, zegt de Afgevaardigde van *Woerden* namens zijne Afdeeling te moeten stemmen, niet om, gelijk de Voorzitter overigens zoo teregt aanmerkte, heden af te breken wat gisteren was tot stand gebragt, maar pro forma om het mandaat zijner Afdeeling na te komen.

De onder *c* beschikbaar gestelde subsidie voor *Volksvoorlezingen* van wege Afdeelingen der Maatschappij, wordt bestreden door *Onderdendam*, op grond, dat die Volksvoorlezingen vergeefsche pogingen zijn, gelijk de ondervinding der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* voldingend ook voor ons heeft bewezen; waartoe wijders een crediet uitgetrokken, waar geen gebruik van gemaakt wordt?

De Penningmeester geeft toe, dat het in de laatste jaren wel niet gebruikt is, maar niets verbiedt dergelijke pogingen casu quo te ondersteunen.

Dat o. a. in Leiden met succes hygiènische onderwerpen voor het groote publiek door de Geneeskundigen zijn behandeld, wordt door den Voorzitter aangevoerd, ten bewijze dat hier niet enkel aan ijdele plannen in de toekomst of aan mislukte proeven uit het verleden behoeft gedacht te worden,

Niettemin wil hij gaarne de Afdeelingen vragen, welke van haar het door *Onderdendam* voorgedragen amendement ondersteunen. *Zeeland* en *Tilburg* verklaren zich met *Onderdendam* tegen die post.

Bij de stemming blijken, met de drie genoemde, te zamen 17 stemmen voor het schrappen, de overige 26 voor het behouden van het crediet voor Volksvoorlezingen.

Gedurende het opmaken dezer stemming stelt de Penningmeester namens het Hoofdbestuur voor, om voorloopig 100 gulden uit te trekken ten dienste, des gevorderd, van de voorbereidende Commissie uit onze Maatschappij ter oprigting van het standbeeld voor BOERHAAVE. Dit wordt goedgekeurd.

Hierna wordt de aldus gewijzigde raming voor 1867 en dezelfde voor 1868 in haar geheel bij acclamatie aangenomen.

XXV. Thans verzoekt de Voorzitter het bureau van stemopneming den uitslag der inmiddels plaats gevondene stemming voor zes Leden des Hoofdbestuurs mede te deelen.

Dr. TEIXEIRA DE MATTOS berigt, dat de aanwezige 16 Afdeelingen te zamen 43 stemmen vertegenwoordigen, en de volstrekte meerderheid dus 22 stemmen bedraagt.

Voor *Hoofdbestuurder-Secretaris* zijn uitgebragt op

Dr. G. D. L. HUET 25

Dr. TEIXEIRA DE MATTOS 16 en op Dr. ZEEMAN 2 stemmen, zoodat Dr. HUET is benoemd.

Voor *Hoofdbestuurder-Penningmeester* zijn uitgebragt op

Prof. T. ZAAIJER 37 stemmen.
Dr. A. A. H. SUIJCK 6 „

zoodat de eerste benoemd is.

Voor *twee Hoofdbestuurders binnen Amsterdam* zijn uitgebragt op

Dr. A. H. ISRAËLS	38	stemmen.
Dr. I. TEIXEIRA DE MATTOS	24	„
Prof. L. LEHMANN	11	„
Dr. E. H. G. THIJSSEN	6	„
Dr. SANDERS VAN LOO	5	„
Dr. B. J. STOKVIS	2	„

zoodat gekozen zijn Dr. A. H. ISRAËLS en Dr. I. TEIXEIRA DE MATTOS.

Bij de keuze van den laatstgenoemde herinnert de Voorzitter, ter voorkoming van misverstand, dat Dr. TEIXEIRA DE MATTOS, — die, schijnbaar in strijd met de Wet, welke den aftredenden Hoofdbestuurders pas na een jaar herkiesbaar stelt, als candidaat was voorgedragen, hoewel hij op het oogenblik reeds in het Hoofdbestuur zitting heeft — tot dus verre slechts ad interim door de Afdeelingen benoemd was, ter vervanging van Dr. CAPPELLE, die vóór de aanvaarding van zijne betrekking als Hoofdbestuurder bedankt had. Dr. TEIXEIRA DE MATTOS zal dus aftreden in 1869.

De stemmen voor *twee Hoofdbestuurders buiten Amsterdam* zijn aldus verdeeld: op Dr. L. J. DE MARRÉE 15, Dr. J. C. DE MAN 14, Dr. J. J. HOMOET 8, den Heer J. KIESTRA te Ee 6, Dr. A. H. VAN ANDEL 5, Dr. G. HAVINGA JANSSONIUS 5, Dr. G. VROLIK 5, Dr. H. VAN CAPPELLE 4, Dr. L. J. EGELING 4, Dr. S. S. CORONEL (geen Lid) 4, Dr. A. H. SCHOEMAKER 3, Dr. G. H. VAN

VOLLENHOVEN 3, de Heeren G. H. RISSIK, Dr. J. W. P. SCHEFFER en G. C. VAN BALEN BLANKEN ieder 2 stemmen; zoodat niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen.

Tot eene tweede vrije stemming wordt overgegaan, waarbij op Dr. J. C. DE MAN 25, Dr. J. J. HOMOET 20, Dr. L. J. DE MARRÉE 17, Dr. A. H. VAN ANDEL 7, Dr. A. H. SCHOEMAKER 5, Dr. L. J. EGELING 4, Dr. G. H. VAN VOLLENHOVEN 3, Dr. G. VROLIK 3 en Dr. G. HAVINGA JANSSONIUS 2 stemmen worden uitgebragt en alzoo Dr. J. C. DE MAN verkozen is.

Tot benoeming van den *tweeden Hoofdbestuurder buiten Amsterdam* vindt eene nieuwe stemming plaats, waarbij op Dr. J. J. HOMOET 28, Dr. L. J. DE MARRÉE 8, Dr. A. H. VAN ANDEL 3 en Dr. L. J. EGELING 2 stemmen zich vereenigen, terwijl een stembriefje op Dr. J. J. HOMOET de vereischte onderteekening mist; alzoo is verkozen Dr. J. J. HOMOET te Arnhem.

Inmiddels hebben de benoemden, voor zoo verre zij aanwezig zijn, zich bereid verklaard de hen opgedragen betrekking te aanvaarden. Dr. HUET, ingenomen met het blijk van vertrouwen door de benoeming hem geschonken, ontveinst zich echter de bezwaren niet van de betrekking, als hij het oog slaat op het tijdperk van overgang, waarin de Maatschappij door de nieuwe Wet verkeert en op den Secretaris wiens opvolger hij zijn zal; hij hoopt echter, in het vertrouwen op de welwillendheid dergenen die hem kozen, de bezwaren aan die betrekking verbonden te boven te komen en aanvaardt ze dus gaarne.

Prof. T. ZAAIJER gevoelt zich vereerd met het vertrouwen ook in materieel opzigt door zijne benoeming tot Penningmeester hem betoond; hij is bereid met de verantwoordelijkheid en het hem opgedragen beheer van de penningen der Maatschappij zich te belasten.

Dr. TEIXEIRA DE MATTOS verklaart in zijne betrekking als Hoofdbestuurder, waarin hij thans de eer heeft bevestigd te worden, zijne beste krachten aan de Maatschappij te zullen blijven wijden.

XXVI. Bij den aanvang der benoemingen van de Leden der vaste Commissiën wenscht *Onderdendam* die alle te gelijk te herkiezen. Wijl echter niet alle Leden der Commissiën daarin gecontinueerd wenschen te worden, gelijk onder anderen door den Rapporteur van de Commissie voor *Medische Politie* omtrent haar Lid Dr. PENN reeds was vermeld, doet de President overgaan: vooreerst tot de benoeming van een Lid in de Commissie voor *Geneeskundige Statistiek*, waarvoor Prof. BOOGAARD bij acclamatie herkozen wordt en zich bereid verklaart werkzaam te blijven.

XXVII. In de Commissie voor *Geneeskundige Plaatsbeschrijving en Volksziekten* wordt Dr. A. A. LAND herkozen.

XXVIII. In de Commissie voor *Geneeskundige Politie en Openbare Gezondheidsregeling* wordt in plaats van Dr. PENN voorgedragen Dr. G. D. L. HUET, die, geneigd om aan die Commissie deel te nemen, met algemeene toejuiching wordt verkozen.

Op de vraag van den benoemde, of hij als tijdelijk Gecommitteerde voor de *Prostitutieregeling* zijne taak met die der Commissie zou kunnen vereenigen, antwoordt de Voorzitter, dat dit zeker eenvoudiger zou zijn, en dat niets hem belet tegen een volgend jaar een daartoe strekkend voorstel te doen.

XXIX. In de Commissie voor *Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland* wordt Dr. G. PH. S. GROSHANS bij acclamatie herbenoemd.

XXX. Bij de bepaling der plaats, waar de volgende Algemeene Vergadering gehouden zal worden, herinnert *Friesland*'s Afgevaardigde, dat reeds op de Vergadering te Amsterdam Leeuwarden, naar zijne Afdeeling meent, was aangewezen.

Leiden zegt echter, na het besluit dat gisteren genomen is, niets natuurlijker te vinden dan dat de Algemeene Vergadering het volgende jaar te Leyden plaats had, wanneer men toch met de uitvoering van het standbeeld voor BOERHAAVE wel verre genoeg zal gevorderd zijn, om den eersten steen te leggen.

Onderdendam zou voor zulk eene buitengewone plegtigheid eene buitengewone Vergadering verkiezen.

Leiden wil, acht gevende op de opmerking van den Voorzitter, dat voor een standbeeld de onthulling wel het voornaamste is, niet blijven aandringen op zijn pas geuit verlangen.

Bij hoofdelijke omvraag stemmen allen voor *Leeuwarden*.

Alvorens geeft de Secretaris-Hoofdbestuurder kennis, dat de Afdeeling *Oldambt* hare vroeger reeds gedane uitnoodiging herhaalt, om de Vergadering te Winschoten te ontvangen.

XXXI. De Voorzitter vraagt, of iemand nog het woord verlangt.

Onderdendam maakt van deze gelegenheid gebruik, om te zeggen dat zijne Afdeeling niet gesticht was over de wijze waarop in de *Handelingen* der vorige Algemeene Vergadering door den Secretaris het succès van haar voorstel is vermeld, pag. 160. Het was toch niet de eerste maal, dat men van zijne Afdeeling eenig voorstel zag aannemen; ten bewijze daarvan wil hij slechts herinneren aan hetgeen in vroeger jaren al gebeurd is.

De Voorzitter spreekt dit laatste geenszins tegen, maar kan hoogstens den Secretaris eene te groote naauwkeurigheid te laste leggen, want woordelijk is gezegd wat er staat gedrukt.

De Secretaris zegt, het voor zijn eersten pligt te houden om te hooren en te notuleren; hij zal dit ook thans ten aanzien van de door Dr. HAVINGA JANSSONIUS bijgebragte feiten te liever doen, omdat zij minder de gemaakte aanmerking als wel het levendig aandeel bewijzen, dat diens Afdeeling steeds heeft genomen in de Algemeene Vergadering en in de Maatschappij, hetwelk door iedereen en niet het minst door hemzelven, hetzij hij het zegge of zwijge, wordt beseft en erkend.

Schiedam wil, alvorens deze Vergadering gesloten wordt, den President namens de overige Afgevaardigden zijn dank betuigen voor de leiding der Vergadering, en den aftredenden Secretaris en Penningmeester voor hunne trouwe behartiging van de belangen der Maatschappij.

De Secretaris betuigt, bij het terugzien op de jaren dat hij de eer had Hoofdbestuurder-Secretaris te zijn, vaak in hagchelijke omstandigheden, dit vooral, nevens het vertrouwen hem geschonken, een groot voorregt te noemen, dat hij tot heden voor of namens de Maatschappij iets heeft gedaan of heeft moeten doen *contre coeur*. Datzelfde geluk moge ook zijnen opvolger te beurt vallen.

De Penningmeester beantwoordt kortelijk het heusche woord door de voorzittende Afdeeling aan hem gerigt.

Nadat aan eene Commissie, bestaande uit den President en den Secretaris van het Hoofdbestuur en die der Afdeeling *Zeeland*, is opgedragen den Commissaris des Konings in deze provincie dank te betuigen voor de welwillende wijze, waarop hij, door de vergaderzaal ter beschikking van deze Vergadering der Maatschappij te stellen, het verlangen der gastvrije Afdeeling *Zeeland* heeft bevorderd, wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

Dr. J. ZEEMAN,
6 Julij 1867. h. t. *Hoofdbestuurder-Secretaris.*

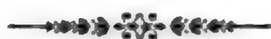

BIJLAGE.

VERSLAG DER SECTIE-VERGADERING.

Bijdrage tot de Ethnologie van Nederland.

Dr. A. SASSE brengt eenige schedels ter tafel, uit verschillende plaatsen van ons land hem toegezonden, en spreekt naar aanleiding daarvan over de Ethnologie van Nederland. Zijne mededeeling zou, zoo als hij meende, ongetwijfeld belangrijker geweest zijn, wanneer hem ook schedels toegezonden waren uit Groningen, en vooral uit Drenthe, Overijssel en Gelderland. Het zou merkwaardig zijn de schedels uit de Betuwe — eens door de Batavieren bewoond — te kunnen vergelijken met Hessenschedels, waarvan Spreker er 2 vertoonde, hem door Prof. WELCKER uit Halle geschonken. Evenzeer zou het merkwaardig geweest zijn de Friesche schedels (waarvan 19 exemplaren in Spreker's bezit zijn) te vergelijken met zulke uit de oostelijke provinciën van ons land en na te gaan of de craniologie de meening van onzen MOLHUIJSEN bevestigt, dat de Angel-Saxen eens in die streken gewoond hebben.

Eene merkwaardige overeenkomst bleek te bestaan tusschen 3 schedels uit Zuid-Beveland (korthoofdig, even als nog 7 andere in Spreker's verzameling) met eenige uit Noord-Beveland, door Dr. DE MAN vertoond, en groot was het verschil der schedels van beide genoemde eilanden afkomstig en van een 22tal schedels, eveneens door Dr. DE MAN ter tafel gebragt en afkomstig van het strand bij Domburg. De laatst bedoelde Walchersche schedels waren namelijk alle lang. Verder wees Spreker op een paar schedels, hem toegezonden uit een dorpje in Zuid-Holland, schedels, die de algemeene aandacht trokken, wegens hunne bijzondere lengte en geringe hoogte. Ter vorige Algemeene Vergadering waren deze beide schedels reeds vertoond, toen echter als unica. Spreker deelde mede, dat hij onder een 28tal schedels, hem door Dr. TITSINGH uit Geertruidenberg toegezonden, 2 gevonden had, die eene toenadering vertoonden tot dezen typus, welken hij ook gevonden had bij een schedel uit Kolhorn (West-Friesland) en bij eene hem bekende vrouw, thans nog in leven, duidelijk had kunnen herkennen. Vele der andere West-Friesche schedels (uit Broek op Langendijk) waren opmerkelijk door tamelijk

sterk vooruitstekende kaken (prognathie) of door sterk ontwikkelde arcus superciliares. Één schedel vooral geleek in dit punt sterk op een schedel van het eiland Marken afkomstig, die in BLUMENBACH's verzameling te Göttingen bewaard wordt en door dezen afgebeeld is onder de zeer verkeerde benaming „Cranium Batavi genuini."

Spreker betreurde het, niet in staat te zijn meer volledigè mededeelingen te doen. Te vele gegevens ontbreken nog. Tegenover velen echter, die aan de waarde van ethnologische studiën twijfelen en meenen, dat de moeite en tijd aan die studie besteed, verloren geacht moet worden, veroorlooft Spreker zich te wijzen op een resultaat, dat, naar zijne meening, de craniologische Ethnologie bereikt heeft.

Het is namelijk dit. Heden ten dage zien wij den typus der Germanen, zoo als die ons door TACITUS en andere schrijvers uit de eerste eeuwen onzer jaartelling beschreven wordt — blonde haren, hemelblaauwe oogen, rijzige gestalte — het zuiverst vertegenwoordigd in Zweden en Noorwegen. Het laat zich verwachten, dat wij hier ook het zuiverst den schedelvorm zullen aantreffen, die eenmaal aan alle Germanen eigen was. Die schedelvorm nu is de dolichocephale. Al dadelijk verdient het aandacht, dat de oude bij Houten opgegraven beeldjes, die Germanen voorstellen, duidelijk denzelfden schedelvorm aanwijzen. Nu leert de geschiedenis verder, dat *alle* Germaansche stammen uit het Noorden kwamen. JORNANDES, de geschiedschrijver der Gothen, zelf een Goth, noemt Scandinaviën, met het oog op de Germaansche stammen, *officina quasi gentium*, als de fabriek, waaruit die stammen voortgekomen zijn. Maar ook onafhankelijk van zijne uitspraak weten wij, dat alle Germaansche stammen zich van het Noorden naar het Zuiden bewogen hebben, afwijkingen ten Oosten of ten Westen buiten rekening latende. Dit weten wij van de Gothen, de Vandalen, de Bourgondiërs, de Herulen, de Gepiden, de Friezen, de volkerenbenden der Franken, der Alemannen enz., kortom, van alle Germanen.

Nu laat het zich begrijpen, dat, naarmate de Germanen verder zuidwaarts drongen en zij alzoo hoe langer zoo verder verwijderd raakten van den moederstam, naar die mate ook de bevolkingen minder sterk het stempel hunner physische eigenaardigheden verkregen. Immers de oorspronkelijke bevolkingen der door hen veroverde landen werden niet verjaagd of uitgeroeid, maar men liet ze rustig den grond bebouwen ten dienste der veroverende heeren. Soms werden zelfs strooptogten ondernomen in aangrenzende streken, met het voorname doel om vandaar een voldoend aantal krijgsgevangenen te bekomen, die als lijfeigenen of hofhoorigen den grond zouden bebouwen.

Op merkwaardige wijze stemt nu hiermede overeen, dat, naarmate men in Duitschland en Frankrijk meer zuidwaarts komt, naar die mate ook de schedelvorm van lang (de Zweedsche en waarschijnlijk oorspronkelijk-Germaansche vorm) meer en meer kort en rond wordt. Die korte, ronde schedelvorm is die der oorspronkelijke bewoners van het Zuiden van Duitschland en Frankrijk.

De Hanoveranen, Sleeswijkers, Mecklenburgers, in ons land de Friezen, verder de bewoners van het Noorden van Frankrijk, vertoonen sterke toenadering tot den Zweedschen schedelvorm — hier en daar door vreemde inmenging gewijzigd.

Dergelijke vreemde (niet-Germaansche) elementen zijn ook in ons land aan te wijzen. Wat in de onmiddellijke omgeving van ons land opgegraven wordt (België, de Rijnprovinciën) van oude schedels uit voorhistorische tijden of den diluviaaltijd afkomstig, is in vele opzigten zeer verschillend van hetgeen wij bij de tegenwoordige bewoners van ons land zien. Toch laten zich meer of minder sterk uitgedrukte herinneringen als het ware van dergelijke afwijkende vormen ook onder ons terugvinden. Want ook ten Noorden van den Rijn — de grensrivier der Germanen bij het begin van hun historisch optreden — kunnen niet-Germaansche bestanddeelen voorgekomen zijn, al is TACITUS verbaasd over het eenerlei uitzigt en voorkomen der Germanen, waaruit hij te regt besluit, dat zij een onvermengd volk waren. Immers de Romeinen werden weinig anders dan met de krijgslieden der Germanen bekend en dat was juist de echte, de veroverende stam. Zóó worden ons ook de Galliërs, die Rome plunderden en de oude wereld beroerden, als blond geschilderd, en toen de Romeinen zich in Gallië genesteld hadden, was blond haar (toen een mode-artikel bij de Romeinen) niet zoo gemakkelijk dáár te verkrijgen, maar moest uit Germanië komen.

Die typen van voorhistorische bevolkingen uit te zoeken en te zien waarheen zij wijzen, verder den echt-Germaanschen typus nader te bepalen, te vergelijken met den primitief Arischen of Indo-Europeschen, en wederom te trachten daardoor den geboortegrond van die merkwaardige volkengroep te bepalen, dit is een groot doel der hedendaagsche Ethnologie. Spreker hield zich overtuigd, dat dit doel nog heden ten dage bereikbaar is, want de natuur beschermt de zuivere typen boven de bastaardvormen.

Het komt er dus op aan, in de eerste plaats, veel schedels te zien uit verschillende plaatsen van ons land; dan eerst wordt de blik voldoende geoefend tot het opvatten van craniologische bijzonderheden. Daartoe nader in staat gesteld te worden wenschte Spreker zeer en verzocht de aanwezigen daarom met aandrang in hunnen kring daartoe mede te werken.

VERSLAGEN.

GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER GENEES- EN HEELKUNDE TE AMSTERDAM.

1ste *Sectie*.

Vergadering van 25 *October* 1866. — Prof. VAN GEUNS brengt daarop ter tafel de intestina (het darmkanaal) van eene 21jarige vrouw, die sedert drie dagen ongesteld den 16den September l.l. in het gasthuis was opgenomen. Het ileum vertoont in zijne mucosa talrijke knobbeltjes van verschillende grootte, die zich lager in het darmkanaal tot groote verhevene plaques vereenigen van 4 c.m. lengte, 15 m.m. breedte en 1—3 m.m. boven de mucosa uitpuilende, van een scherpen rand en vaatkrans omgeven. Enkele daarvan zijn lager tot groote ulceratiën overgegaan door necrose van het weefsel in het middenpunt dier plaques en tuberkels en vormen aldus groote zweren met opgeworpen randen en vuilen bloederigen bodem, even als bij darmtyphus. Het sterkst is die ulceratie der mucosa in de pars ileocoecalis van het darmkanaal uitgedrukt. In de dikke darmen komt het lijden voor als eene infiltratie van tallooze solitaire klieren, die boven de mucosa uitpuilen en centraal eene trechtervormige opening vertoonen, terwijl zij in het colon adscendens zoozeer opeengehoopt zijn dat zij elkander raken, staan zij lager en in het rectum meer discreet en zijn meerendeels door eene vaatkrans omgeven. Het uitwendig voorkomen der aandoening wordt door eene teekening naar het versche praeparaat opgehelderd, terwijl spreker door een uitvoerig ziekteverhaal en daarbij overgelegde tabel over temperatuurhoogte en polsfrequentie het geval nader toelicht. Spreker wijst daarbij op het belangrijke contrast tusschen de uitgebreidheid der pathologische afwijking en de enorm hooge temperatuur (die met kleine remissiën tusschen 38° en 40° à 41° afwisselde) en het gevoel van welbevinden, dat de lijderes gedurende hare geheele, 14 dagen lange ziekte aanbood; vergelijkt hij den vorm van het lijden van het *dunne* darmkanaal met dien bij typhus, dan vraagt hij zich af, of hij regt heeft het geval, als een typhus abdominalis gediagnosticeerd, werkelijk als zoodanig, als eene Dothinenterie, enteritis folliculosa te beschouwen. Dat de aandoening als een acuut lijden moest worden opgevat is bij spreker aan geen twijfel onderhevig, terwijl de abnorm hooge temperatuur het geval wel als een typhus zou karakteriseren, waartegen evenwel het welbevinden der lijderes en het ontbreken van andere verschijnselen van dofheid enz. zou pleiten. Behalve emphyseem en hypostase der longen, dun en donker paarschrood bloed en vergrootte, vrij vaste milt, leverde de autopsie geene afwijkingen van den norm op. Gedurende het leven werd op de vlekkige huid een groot aantal miliaria alba opgemerkt.

Dr. GILDEMEESTER ziet geen bezwaar het geval als een typhus abdominalis op te vatten, bij welken, zoogenaamden typhus ambulans, men somtijds een geheel ongestoord welbevinden opmerkt, door een lethalen uitgang gevolgd.

Dr. HUET laat daarop de dura mater zien van een 39jarigen man, die 10 weken

voor zijne opname in het gasthuis gevallen was. Hij was sedert dien tijd dof en zwak op de beenen geworden. Paralyse bestond er niet, maar buitengewone traagheid der animale functiën. Het intellect was niet gestoord, maar patiënt antwoordde traag, bewoog zich langzaam, reageerde traag op uitwendige indrukken, zonder dat er bepaalde zintuigsstoornissen bestonden. Meer en meer ontwikkelden zich verschijnselen van compressio cerebri, vooral aan de linker zijde, waar de pupil wijd werd; ligte ptosis en paralyse in het gebied van den n. facialis ontstond, terwijl automatische en convulsieve bewegingen in den regter arm optraden. Onder coma overleed patiënt vier dagen na zijne opname. Bij de opening van de dura mater links vloeide eene groote hoeveelheid dun vloeibaar, helder bloed uit. De dura mater was aan de binnenzijde met eene dikke laag fibrineus coagulum bezet, dat laagsgewijs is afgezet en van voren meer glad, op de achterste lob van het linker hemispheer ongelijk van oppervlakte en met versch coagulum is bedekt; de arachnoïdea is over het linker hemispheer bruin-rood gekleurd, even als de corticaalzelfstandigheid onder de pia mater, die slechts pleksgewijs ligt verweekt was; de voor- en middenkwab van het linker hemispheer door de reeds uitgevloeide bloedmassa ingedrukt. Bij nader onderzoek bleek ook de binnenvlakte van de regter dura materhelft met eene dunnere laag fibrine bezet, tusschen wier lagen nog ecchymotische bloeddeposita voorhanden waren. Spreker vraagt of men regt heeft het belangrijk en gedeeltelijk vloeibaar extravasaat van het trauma, dat reeds 10 weken geleden plaats had, af te leiden; of niet dit extravasaat eer als de causa proxima mortis moet opgevat worden, terwijl het haematoom daaraan voorafgegaan is en wijst verder op de laagsgewijze afzetting van fibrine-coagulum, als wijze van ontstaan dier haematomen. Een later mikroskopisch onderzoek leerde hem in de buitenste (oudste) lagen vaatvertakkingen kennen, vermoedelijk van de dura mater uitgaande, en eene fibreuse organisatie met tusschenliggende cellulaire elementen.

Vergadering van 15 *November* 1866. — Prof. BERLIN vertoont het praeparaat van een dubbelen musc. sterno-cleido-mastoïdeus, door ééne pees te zamen verbonden, eenigzins overeenkomende met de bij sommige dieren voorkomende afzonderlijke m.m. sterno-mastoïdeus en cleido-mastoïdeus, waarbij Dr. TILANUS releveert, dat het van belang kan zijn voor den Chirurg bij de operatie van caput obstipum deze verdeeling der spier te kennen.

Dezelfde vind aanleiding bij de vertooning van een praeparaat van den musc. pector. major., uit het lijk van een teringlijder, voor de bespreking der vraag in hoe verre deze spier eene inademingsspier kan genoemd worden en komt hij uit de beschouwing van den loop harer vezelen en van hare aanhechtingspunten tot het besluit, dat die vraag ontkennend moet worden beantwoord en die werking veeleer aan den musc. pectoralis minor moet worden toegekend. Spreker wil daarop in de volgende vergadering nog nader terugkomen.

Dr. TILANUS brengt daarop ter tafel het zieke linker ovarium bij eene 31jarige vrouw eenige weken geleden door hem geëxstirpeerd. Een jaar te voren was de zak gepungeerd en waren daaruit 16 kilo's vocht ontlast. Het gezwel bestond uit drie afzonderlijke zakken, één groote, waaruit 15 pond geleiachtig vocht werd ontlast, eene kleinere daarvóór gelegen met 1 pond van hetzelfde vocht gevuld en daar achter eene grootere met 2 pond vocht gevuld. Verder uit vele kleinere en grootere colloïdknobbels en enkele cysten met pus gevuld.

Vergadering van 13 *December* 1866. — Prof. LEHMANN liet een kind zien van het

vrouwelijk geslacht en 5 dagen oud, dat, overigens goed ontwikkeld en volkomen gezond, een hoogen graad van microcephalie vertoont. Vooral is de disproportie van het gelaat tot den schedel opvallend; het voorhoofd is smal; de kruin spits, het achterhoofd niet naar achteren uitpuilend; het achterhoofdsbeen ligt met zijn squama over de beide wandbeenderen heen. De fontikels gesloten, hunne plaats voelbaar. Spreker leidt dezen vorm van schedel uit een vroegtijdig verbeeningsproces af en wijst op de overeenkomst met den schedel bij idioten, waartoe hij vreest dat dit kind zal behooren.

Dr. TILANUS brengt ter tafel de blaas en het rectum van een 32jarigen militair, die voor circa 2 jaren door eene allerhevigste colica was aangetast en kort daarop zijn alvus door den penis ontlastte. De diagnose werd gemaakt van eene communicatie tusschen het colon descendens en de blaas; de urine werd nu en dan per anum ontlast, terwijl de alvus in de blaas raakte en zoo lang die vast was of harde onverteerde spijsrestes bevatte, hevige pijn en dikwerf ischurie veroorzaakte. Naar aanleiding van enkele mededeelingen uit Engeland omtrent goed gelukte colotomiën en ani praeternaturales in dergelijke gevallen voelde spreker neiging ook hier tot die operatie over te gaan, ware die niet door eene gelijktijdige tuberculosis pulmonum en reeds bestaand marasme tegenaangewezen geweest. Het longlijden in verband met aanhoudende diarrhoea wekte het vermoeden van ulcera tuberculosa intestinalia, die welligt ook tot het bovengenoemd lijden aanleiding gegeven hadden. De dood volgde dan ook spoedig, terwijl de sectie het vermoeden van tuberculosis pulmonum bevestigde. Tusschen rectum en blaas bestond eene fistuleuse communicatie van pinkdikte, waarvan de rectaalopening boven eene gestrictureerde plek der mucosa en circa 5 duim boven den anus gelegen was. Meerdere circulaire zweren waren er in het ileum aanwezig, terwijl het onderste gedeelte van het rectum, tot aan de flexura sigmoïdea geheel van mucosa ontbloot, de dwarse spiervezellaag hier en daar nog bedekt met enkele eilandjes submuqueus bindweefsel aan het oog vertoonde. Daar boven hield de oedemateus gezwollen mucosa met eene scherpe demarkatielijn op. Naar aanleiding van dit geval brengt spreker de pathogenie van dergelijke fistels ter sprake. Hij meent in dezen de tuberculeuse ulceratiën als het uitgangspunt te moeten beschouwen en brengt daartoe de aandoening van het rectaal slijmvlies terug. Dr. DAMMAN vergelijkt het proces met de plaatselijke peritonitis en secundaire aanhechting van de serosa intestinorum, die hij bij dysenterische aandoeningen aantrof en waardoor ook hier de aanhechting van blaas en endeldarm zou kunnen teweeggebragt zijn. Dr. HUET meent de tuberculose als secundair te moeten beschouwen; daar hij dergelijke rectaalfistels meermalen, zoo al niet in de blaas dan elders uitmondende, na rectaalstricturen zag ontstaan, die, als gevolgen van ulceratiën aan den anus, door ophooping der faeces daar boven tot verdere ulceratie van het rectum, zelfs colon en eindelijk tot marasmus generalis aanleiding gaven.

Dr. HUET deelde in korte trekken de ziektehistorie en sectieverslag mede van eene vrouw van 47 jaar, waarvan hij de kleine hersenen en medulla oblongata ter tafel bragt. Sedert 3—4 jaren was zij lijdende aan ligte verschijnselen van paraplegie en zwakte in de beenen. Bij het loopen ging ze steeds met eene vaart vooruit (chorea festinans), was spoedig vermoeid en duizelig, zoodat ze dikwerf viel. Aanvallen van benauwdheid, vomiturie; soms epileptiforme accessen met maniacale verschijnselen na animi pathemata; trage alvus en onmogelijkheid de urine lang op te houden; wegens toenemende lusteloosheid en vooral hoofdpijn zocht zij hulp in het gasthuis. De hoofdverschijnselen, bij hare verpleging opgemerkt, waren: hevige cephalaea van nerveus karakter. Behalve wat doofheid geene zintuigsstoornissen. De spraak onbe-

lemmerd. Vermindering van spierkracht en stoornis in de coördinatie der bewegingen van de onderste extremiteiten. Het slikken dikwerf zeer moeijelijk. Behalve afnemend geheugen geene psychische stoornissen, maar apathie. Soms braking; harttoonen dof; de pols zeer traag. Afwisselend urina involuntaria of retentio urinae; strabismus divergens; ligte convulsieve bewegingen in armen en beenen en aangezigtsspieren; phantasmata, diplopie, naauwe pupillen. Een plotseling oedema pulmonum maakte een einde aan het leven.

De sectie leerde het volgende betrekkelijk de hersenen: schedel dun, vooral het os frontis en de squama temporum. Dura mater hyperaemisch, krap aanliggende; gyri platgedrukt; geene troebeling of opligting der pia mater. Bij het uitnemen van het cerebrum vloeijen circa 12 Ned. looden helder serum uit de ventriculi door het infundibulum af. Alle ventrikels enorm uitgezet; cerebrum niet hyperaemisch, normaal van consistentie. De vierde ventrikel voor het grootste gedeelte gevuld door een gekwabd, week, vuil-rood gekleurd neoplasma van circa 5″ lengte en $2^{1}/_{2}$″ breedte, dat de canalis spinalis afsluit, in de fovea rhomboïdea en zijdelings in de nesten uit den bodem van den ventrikel ontspringt, welke nog daarenboven door veel serum is uitgezet; lager, op den sulc. longitud. posticus ligt de tumor weder los op de pia mater en kan daarvan afgeligt worden, terwijl hij de medulla daaronder tot verweeking heeft gebragt en de kleine hersenen min of meer uiteengedrongen heeft. In zijn onderste gedeelte (op de medulla oblongata) bevat de tumor een gelen vasten tuberkel, mikroskopisch van een fijn fibreusen, balken vormenden structuur, zonder interstitiële celwoekering en die door eene massa geëxtravaseerd bloed omgeven is. De voorste weekere gedeelten hebben een cellulairen bouw; talrijke cellen van verschillenden vorm, maar meest allen van zeer fijne heldere uitloopers voorzien en doortrokken van vrij groote vaten, vormen de hoofdmassa, waarin verder talrijke korrelhoopen en pigmentcellen van belangrijke grootte voorkomen, terwijl aan de basis van den tumor ook zenuwelementen (gangliencellen) van den bodem van den ventrikel afkomstig, voorkomen. Meer naar voren, in den vierden ventrikel, ligt midden in de weeke massa een kogelrond, gesteeld ligchaam, helder wit-geel, met dikken wand en kleine excentrische holte met eene heldere vloeistof gevuld en welks wanden uit een grof strookig bindweefsel bestaan. Van cysticercus-elementen geen spoor, schoon het niet onmogelijk is, die als eene oude cysticercusblaas met verdikten kapsel te moeten opvatten. Spreker wijst nog op de weinig duidelijke verschijnselen bij het leven en de moeijelijkheid daaruit tot eene juiste diagnose te kunnen opklimmen.

Dezelfde brengt daarop ter tafel het hart met de aörta van een 49jarigen zeeman. In vivo hoorde men in de hartstreek een blaasgeluid bij den eersten toon. Het hart was naar regts en beneden verplaatst. In het epigastrium voelde men eenen vasten, pulserenden tumor, waar boven een bruit de va-et-vient werd opgemerkt en dat eene trillende gewaarwording aan de hand mededeelde; naar boven verdwijnt die trilling. Later werd nog eene sterke icterus opgemerkt, schoon de galexcretie niet belemmerd was, blijkbaar uit de sterk getingeerde alvus. De diagnose die op aneurysma aörta descendens was, bleek p. m. verkeerd te zijn. De aörta adscendens was door een twee vuisten groot aneurysma ontaard, dat als een grooten zak met ruime opening in de aörta uitmondt en geheel opgevuld is met cruor en versch bloedcoagulum. De randen der wijde opening geheel glad. De zak zelve, met het regter atrium vergroeid, heeft zich door eene ronde opening, die den pink doorlaat, in het regter atrium geopend, waardoor aldus uitstorting van slagaderlijk bloed in het aderlijk hart moet hebben plaats gehad. Hieruit verklaart zich de enorme uitzetting van het regter hart en de buitengewone veneuse bloedophooping in het abdomen, de zeer gevulde venae cavae

en de hyperaemie van maag, lever, milt en nieren, de ascites en het oedeem dat in vivo aanwezig was. Het pericardium was door schijnvliezen overal met het hart verbonden.

Prof. VAN GEUNS brengt daarop ter tafel het hart en de groote vaten van een 32jarigen lijder, voor een aneurysma van den arc. aörtae en anonyma verpleegd; een vuistgroot aneurysma sacciforme, dat bij het uitnemen in cadavere gescheurd was, bleek aan den overgang van de aörta naar de art. anonyma te bestaan; de aörta was sterk atheromateus; de inmondingen der carotiden in den zak zeer naauw. Bij het leven puilde de zak als een vaste harde tumor boven de regter clavicula uit. De tijd liet niet toe aan spreker om de historia morbi en verdere bijzonderheden van het geval mede te deelen.

Vergadering van 10 *Januarij* 1867. — Prof. LEHMANN brengt ter tafel een gezwel uit het lijk van eene 47jarige vrouw en deelt daaromtrent het volgende mede:

J. VISSER, 47 jaren oud, gehuwd, werd den 28sten Februarij 1866 op de Gynaecologische Afdeeling in het Binnengasthuis opgenomen. Haar 18jarig huwelijk was door geene zwangerschap gevolgd. Volgens haar verhaal waren hare menses reeds ruim 1½ jaar onregelmatig en pijnlijk geweest en hadden sedert 6 maanden geheel opgehouden, waarna zij van tijd tot tijd pijnen in den onderbuik had bespeurd. Even boven de regio inguinalis sinistra werd eene vaste, min of meer omschrevene zwelling ter grootte van een kippenei waargenomen, die bij matige drukking pijnlijk was en voor een tumor ovarii werd gehouden. Het collum uteri was dik en vast, overigens normaal; matige leucorrhoea vaginae aanwezig; de algemeene toestand was bevredigend. Op 26 Mei werd zij ontslagen; de tumor was toen, onder behandeling met tinct. jodii verkleind, niet verdwenen. Den 26sten November werd zij in een veel ongunstigeren toestand weder opgenomen. Het gezwel was aanmerkelijk toegenomen en strekte zich van de regio inguinalis sinistra tot bijna aan den umbilicus uit en vandaar tot in de regio inguinalis dextra. Vooral aan de linker zijde op het aanvoelen steenhard, als of het een enchondroma ovarii daarstelde, was de tumor pijnlijk bij aanraking. Buitendien klaagde patiënte over aanhoudende lendenpijnen en buikpijn; leed veel aan nausea en vomitus, moeijelijke defaecatie en bij wijlen aan diarrhoe, febriciteerde met een kleinen pols en was aanmerkelijk vermagerd. De behandeling met aanstrijking van tinct. jodii en subcutane injectie van morphine bragt geene verbetering teweeg. Lijderes werd hectisch. kreeg hydrops anasarca der beenen en overleed den 15den December 1866.

De tumor ging uit van de ovaria en bestond uit groote cysten, die den uterus omgaven en rondom aan de intestina geadhaereerd waren, zoodat dan ook de ovariotomie tegenaangewezen bleek. Deze cysten bevatten eene lijmerige vloeistof van eene ligt gele kleur, die alcalisch reageert en veel albumen bevat, hetwelk door overvloed van acid. nitricum weder wordt opgelost. Bij mikroskopisch onderzoek vindt men er eene vrij groote hoeveelheid cellen in, die deels bij wijze van plaveisel-epithelium naast elkander gegroepeerd zijn, gedeeltelijk meer vrij in het vocht ronddrijven. De cellen hebben over het algemeen niet veel overeenkomst met etterligchaampjes, maar komen meer overeen met cellen, die men bij colloïdontaarding aantreft. Zij zijn niet gelijkmatig van grootte, maar allen meer of min sphaerisch van vorm. Enkele hebben een donkeren, korreligen inhoud met dikwerf onduidelijken wand en doen zich als korrelcellen voor, anderen zijn gevuld met sterk licht-brekende kogeltjes, nog anderen hebben een breeden, helderen zoom en korreligen inhoud, terwijl sommigen zich geheel als heldere groote blazen voordoen, even als colloïdcellen of bollen. De kernen

zijn over het algemeen zeer weinig duidelijk. Vele cellen ziet men bezet met kleine, glinsterende, sterk licht-brekende vetbolletjes. In de vloeistof worden vervolgens nog aangetroffen dunne, amorphe, sterk geplooide grondmembranen, die zeer doorschijnend zijn. Rondom en op deze hyaline membranen vindt men eene meerdere ophooping van grootere en kleinere cellen, meestal met donkeren inhoud.

Vergadering van 14 *Februarij* 1867. — Dr. TILANUS brengt ter tafel een door hem weggenomen testikel van een 50jarigen man, die sinds 18 jaren daaraan eene ziekelijke vergrooting en vormverandering (patiënt is zelf Medicus) bespeurd had. Bij doorsnede blijkt het gezwel een fibreus sarcoom, dat in de tunica vaginalis testis en niet uit de zelfstandigheid van de testis zelve ontstaan zal zijn. Wel gelukt het in het praeparaat om het gezwel los te pellen en te snijden van den bal, bijbal en streng, maar de kans om met behoud van die deelen, aldus gedurende het leven, den tumor er uit te praepareren is niet groot genoeg om boven de gedane castratie die opereerwijze te verkiezen, welke met eene heftige orchitis onvermijdelijk gepaard zou gaan.

Bij nadere bezigtiging, hoe innig de tumor met de epididymis vergroeid is, wordt de opinie van den spreker algemeen gedeeld, dat in dit geval de regel niet toepasselijk was om bij gezwellen aan den bal dit orgaan zoo veel mogelijk te bewaren. Hoe goed en boven verwachting men daarbij slagen kan had spreker nog onlangs ondervonden bij een 4jarigen jongen, die een duivenei groot gezwelletje in het scrotum had. Spreker achtte de wegname daarvan met behoud van den testikel mogelijk; bij de operatie echter werd de tunica vaginalis testis op een paar plaatsen ingesneden; die sneden werden met een draadje gehecht, de ontsteking, die er op volgde, was gering en de genezing spoedig.

Dr. ZEEMAN vertoont een stuk colon descendens, genomen uit het lijk eener 39jarige ongehuwde patiënte, die voor 3 maanden de verschijnselen van eene plotseling ontstane occlusie van het darmkanaal vertoonde, zonder dat er eene hernia incarcerata te vinden was en daarna aan vertraagde defaecatie onderhevig bleef, die hoe langer hoe meer tot eenige kleine grijsachtige scybalae zich bepaalde en ten slotte in het geheel niet meer plaats had, niettegenstaande de herhaalde applicatie van clysmata met eene langere canule hoog in het rectum gebragt. Inmiddels nam de tympanitische opzetting van den buik, die blijkens de zeer volle percussie in den loop van het colon hoofdzakelijk in de crassa zijn grond had, meer en meer toe. Pijn in de linker boven-inguinaalstreek deed een daar gelegen obstacle vermoeden, maar bij palpatie was dit niet te ontdekken. Het secundair oedema van de extr. inf. was aan weêrszijde in de laatste dagen gelijkelijk ontstaan. Nu en dan leed patiënte aan braking en voortdurend aan sterke rommeling in de ingewanden. Den laatsten tijd sloopten ligte koortsaanvallen haar door ontoereikende opname van voedsel uitgeput ligchaam nog meer en verboden eene sterk ingrijpende of operatieve kuur tegen de inmiddels al meer en meer duidelijk geworden stenosis van het colon descendens. De percussie toonde daar boven uitzetting aan, waarvan de oorzaak echter noch door uit- noch door inwendig onderzoek nader te bepalen was. Het niet stuiten van de canule hoog in het rectum liet omtrent de plaats der vernaauwing in het onzekere.

Bij de autopsie, die ter wille van de enorme uitzetting van den buik als noodzakelijk werd toegestaan en door spreker met Chir. BAERFELDT werd verrigt, werden eerst enkele oncen serum uit de buikholte ontlast en vervolgens een handenwaschkom vol faeces uit de links gelegen deelen van het colon transversum en het colon descendens, dat tot den omvang van eene maag was uitgezet boven eene insnoering, welke zich ter hoogte van de crista ilei bevond. De ingesnoerde plek, van buiten gezien een

wijsvinger dik, liet van binnen niet meer dan eene ganzenpen met moeite door; het was een zoowel aan den boven- (uitzettingskant) als aan den benedenkant gelijkelijk ulcererende fungeuse circulaire zweer. In den omtrek waren bijna geen sporen van adhaesieve peritonitis en slechts een paar kleine gezwollen klieren. De muscularis van het uitgezette deel van het colon was driemaal zoo dik als die van het beneden de stenose gelegen stuk van het colon; beider mucosa was even gaaf, zoodat blijkbaar de faeces door contact noch op de ulceratie noch op de overige mucosa van invloed zijn geweest.

Spreker oppert de vraag of colotomie volgens AMUSSAT, bijaldien de diagnose genoegzaam zeker ware geweest, den doodelijken uitgang had kunnen vertragen en beantwoordt die bevestigend als slechts de vereischte zekerheid bij tijds en vóór het optreden der op hexis wijzende koortsen te verkrijgen was geweest.

Vergadering van 14 *Maart* 1867. — Dr. TILANUS vertoont een der beide gelijkvormig kromgetrokken handen van een in het gasthuis overleden zeilenmaker. Vooraf herinnert hij dat de contractuur van de 5de, 4de, 3de, soms van alle vingers, die bij sommige beroepen nu en dan voorkomt, het eerst door DUPUYTREN als van verkorting der aponeurosis palmaris afhankelijk is verklaard. Vóór hem had men die misvorming als gevolg van contractuur der pezen van de flectoren beschreven.

Het slaan met de handpalm, dat bijv. wijnkoopersknechts bij het kurken van flesschen doen, kan er aanleiding toe geven. In geval het beroep met beide handen door ambidextri wordt uitgeoefend, kan men hetzelfde effect aan weêrszijde aantreffen. DUPUYTREN, nog onbekend met de subcutane tenotomie, raadde daartoe doorsnijding aan.

In het voorliggend praeparaat waren het meest de 4de en 5de vinger kromgetrokken. Dr. TILANUS demonstreert den oorsprong der contractuur als gevolg van de verkorting der palmaraponeurose; ook de bedekkende huid is meer dan gewoon geplooid en verkort.

Dr. GILDEMEESTER oppert de vraag of de mechanische verklaring wel geheel voldoende is en of niet gelijk bij contractuur van de digiti pedum aangeboren verkorting er bij in aanmerking kan komen.

Vergadering van 11 *April* 1867. — Prof. TILANUS brengt ter tafel de voet, nog bekleed met schoen, en het geamputeerde onderbeen van een man, die nog dienzelfden morgen door een touw gepakt en medegesleurd was, zoodat de voet geheel was afgescheurd in het gewricht en nog slechts door een stuk van den musc. gastrocnem. met het been verbonden was. De amputatie volgde weinige uren later beneden den lieu d'élection. Het bloedverlies was gering geweest.

Dr. HUET vertoont het cerebellum van eene 68jarige vrouw, die voor 7 jaren geleden zonder bekende oorzaak paraese der beide onderste extremiteiten en aanhoudende beving van de regter hand had gekregen. Het gaan was steeds bezwaarlijker geworden en de convulsieve bewegingen in de regter hand steeds te gelijk met afname van spierkracht daarin toegenomen; langzamerhand was ook de linker arm en hand in het proces gaan deelen, schoon in mindere mate dan de regter. Het gezigt was zwak, het gehoor evenzoo, gevoel ongestoord, even als het intellect; het slikken goed; de pols ietwat frequent, maar regelmatig; alvus en urine in den laatsten tijd involuntair, alvus dun; vroeger steeds traag, om de 5 à 6 dagen. De spraak onbelemmerd. Sedert zij aan diarrhoe leed was zij sterk gecollabeerd en had ook gangraena ex decubitu gekregen. Binnen 9 dagen volgde de dood na uitputting.

Post mortem werden het cerebrum en de medulla intact bevonden, maar een hooge graad van asymmetrie van beide cerebellumhelften aangetroffen. Het linker cerebellum toch was atrophisch, met name de lobus quadratus (of anterior superior) sinister, wiens gyri niet de helft der breedte hadden van die aan de regter zijde. Daarenboven was die lobus buitengewoon vast op het aanvoelen en ontbrak daarin de grijze zelfstandigheid volkomen, zoodat de gyri geheel wit zagen. De arachnoïdea normaal.

Dezelfde vertoont daarop de hersenen en den oesophagus uit het lijk van eene 36jarige vrouw, die opgenomen was voor dysphagie, gecompliceerd met longlijden en hersenlijden. Het laatste kenmerkte zich vooral door moeijelijkheid in het spreken. Zij vermogt hare gedachten niet uit te drukken, gaf meestal niets dan onverstaanbare klanken (aphasie), schoon haar intellect weinig verminderd scheen. Zij begreep goed wat men tot haar zeide en reageerde zeer gemakkelijk, bijv. op de vraag de tong uit te steken. In verband met de matte percussie en andere bewijzen van longinfiltratie ter regter zijde werd het vermoeden van tuberculosis pulmonum et cerebri gekoesterd en hare dysphagie en braking na het eten van een mogelijk tuberculeus en ulceratief lijden van den larynx afgeleid. Zij bezweek vrij plotseling nadat er zich meer en meer hemiplegia dextra bij het bestaande lijden gevoegd had. Bij de sectie bleek de schedelkap zeer dik, de dura mater gespannen; onder de arachnoïdea aan de basis cerebri veel seropurulent exsudaat, dat ook bij het uitnemen der hersenen in eene hoeveelheid van circa 4 oncen door het infundibulum afvloeit en hetwelk aan de basis, de vaten en hersenzenuwen omgeeft. Het grootste deel van het linker hemisphaer (achterste deel van den lobus frontalis en de geheele lobus medius) is door een hoendereigroot absces ingenomen, dat zich van de oppervlakte, vlak onder de pia mater, tot aan den ventriculus later. uitstrekt, waarin het zijn inhoud heeft ontlast. Beide ventrikels zijn gevuld met vuile pus, hun bodem verweekt en vuil gangreneus op de oppervlakte. Van tuberkelafzetting bleek niets; de subst. cortic. algemeen rood; de arachnoïdea laat overal goed los. De regter borsthelft evenzoo gevuld met seropurulent exsudaat; de long naar boven gedrongen, gecomprimeerd en met enkele vuile pus-houdende abscessen doorzaaid. De onderste helft der mucosa oesophagi is geülcereerd tot op de submucosa; talrijke fistelgangen loopen onder de overgeblevene mucosa door, terwijl de bodem der ulceratie met talrijke wratvormige en papillomateuse woekeringen, die het voorkomen van kleine gesteelde polypen hebben, is bedekt en er perforatie in een der bronchi heeft plaats gehad (arteritis aörtae in de nabijheid). Spreker vraagt of men hier eenig verband tusschen die verschillende pathologische afwijkingen mag aannemen. Volgens zijne meening moet welligt het oesophageaallijden als het oorspronkelijke worden beschouwd en daaraan de pleuritis, het empyeem en secundair aan de longabscessen, ook het cerebraallijden worden toegeschreven. Na eenige discussie blijft dit verband voor als nog duister.

Vergadering van 9 Mei 1867. — Dr. HUET brengt ter tafel de nieren en de blaas van een meisje van 26 jaren, dat in September 1866 wegens strangurie werd opgenomen. Zij had daaraan reeds een jaar lang geleden, gepaard met pijn in de linker zijde, terwijl zich sedert circa 3 maanden een purulente blaascatarh had ontwikkeld. Eene exploratie met het oog op calculus, vaginaal- en urethraal blennorrhoe was negatief. In het linker hypochondrium werd een vuistgroote tumor, glad van oppervlakte en bewegelijk, aangetroffen, waarop drukking pijn en strangurie opwekte; de urine was rijk aan purulente bestanddeelen, welke soms plotseling ontbraken, als wanneer heldere urine werd geloosd; de temperatuur was voortdurend verhoogd, de pols abnorm frequent, zoo als spreker door bijgevoegde tabellen aantoonde. Op grond

van hereditaire dispositie, van floriden habitus en per exclusionem werd tuberculose van de linker nier gediagnosticeerd; nadat zich langzamerhand verschijnselen van longlijden ontwikkeld hadden, die de diagnose bevestigden en eindelijk die van tuberculosis meningum, stierf patiënte aan algemeene tuberkelafzetting onder cephalische verschijnselen. Post mortem werd miliair-tuberkelafzetting in beide longen aangetroffen, gepaard met caverne vorming in den regter longtop. Vergevorderde tuberculose van de linker nier, die, van het bekken en de kelken uitgaande, de pyramiden tot aan den cortex verwoest had; het nierbekken gevuld met pus; de urether sinistra verdikt en geëxcoriëerd; meerdere ronde ulceratiën op het slijmvlies van de blaas. Om bijzondere redenen werden de schedel- en ruggemergsholte niet geopend. Spreker wijst er op hoe de nieuwe theorie van NIEMEIJER betrekkelijk de tuberculose ook in dit geval bevestiging vindt, daar ook hier de algemeene miliair-tuberkelafzetting in de longen en vermoedelijk op de meningen accidenteel het oorspronkelijk chronisch nier- en longlijden compliceerde en de causa proxima mortis werd. Welligt zou men daaruit aanleiding kunnen vinden dit gelocaliseerd nierlijden onder eene andere rubriek dan de tuberculose te brengen, schoon het volkomen beantwoordt aan de schildering, die de Patholoog-Anatomen aan primaire tuberculose van de nieren geven.

Prof. TILANUS spreekt naar aanleiding van VIRCHOW's arbeid over de intraparietale myomen van den uterus. Hij had dikwerf tumoren van den uterus onder verschillende, vooral badkuren, zien geresorbeerd worden, wat hem niettemin voorkwam in strijd met den aard dier tumoren, die als fibroïden of fibromen waren gediagnostiseerd. Na de lezing van VIRCHOW's artikel over de myomen van den uterus en hunne complicatiën met andere neoplasmata, meende hij, dat een groot deel dier zoogenaamde fibroïden tot de myomen moeten teruggebragt worden, waardoor hunne vatbaarheid voor resorptie minder te betwijfelen valt. Spreker brengt daarop ter tafel den uterus van eene 50jarige vrouw, aan bronchopneumonie na erysipelas overleden, welke in zijn wand een kleinen, vasten, scherp begrensden tumor bevat, welken spreker voor een dergelijk intraparietaal myoom meent te moeten houden, terwijl er te gelijk een gesteelde vaste tumor op de buitenvlakte uitsteekt, dien spreker voor een fibroom houdt. Na eenige discussiën, waaruit de moeijelijkheid blijkt durante vita over den aard dier tumores een juist oordeel te vellen en waarbij de H.H. GILDEMEESTER en HUET gevallen citeren van resorptie van dergelijke tumoren, die voor fibroïden waren gehouden, uit hoofde van hunnen omvang en vastheid, wijst spreker op het praktische belang in die onderscheiding gelegen, in zoo verre de tegenstrijdigheid in de meeningen der Medici omtrent de mogelijkheid van resorptie van die tumoren wordt verklaard uit hunne zamenstelling, die echter wegens de veelvuldige complicatie volgens VIRCHOW, die van fibro-m., cysto-m., sarco-m., polypeuse m., myocarcinomen enz. spreekt, hoogst moeijelijk valt juist te bepalen.

Dr. TILANUS vertoont de longen van een pasgeboren kind, dat in een put gevonden was, er zeer bloedloos uitzag en met vernix caseosa bedekt. De spieren waren bleek even als de huid; de longen sterk uitgezet, collabeerden niet; het bloed dun vloeibaar voor zoo ver het in het hart, de longen en de hersenen bevat was. In de vaten werd slechts weinig bloed aangetroffen; de navelstreng, 30 centimeters lang, ledig. In de trachea, bronchi, oesophagus en maag was eene zwarte zelfstandigheid bevat, overeenkomende met het voorkomen van den modder in den put. De bronchi tot in de kleinste vertakkingen daarmede opgevuld, waren zwart opgespoten, onder de serosa tot in de peripherie der longen zigtbaar; de longen dreven, geen atelectasis. Spreker besluit, schoon geen mikroskopisch noch chemisch onderzoek van die stof is gedaan, dat zij

modder is en bij het leven van het kind in de bronchi moet gedrongen zijn en vraagt of men zich met die meening kan vereenigen.*

De Heer DA COSTA geeft eenige inlichtingen omtrent de bekentenis der moeder.

De Heer TEIXEIRA DE MATTOS deelt een geval mede, waarbij een pasgeboren kind in eene sloot geworpen was en eendenkroost tot in de kleinste bronchiaalvertakkingen werd aangetroffen, waaruit toen tot een langer leven van het kind werd geconcludeerd. Ook dit lijkje was zeer anaemisch. Dr. TILANUS meent dat eensdeels de dood door asphyxie, anderdeels welligt door verbloeding uit de navelstreng zou kunnen worden verklaard.

Over het algemeen kan men zich met de conclusie, dat de modder in het onderhavige geval door diepe inspiratie in de longen gedrongen moet zijn, vereenigen.

Dr. ZEEMAN vertoont een aneurysma sacciforme van de aörta abdominalis, uit de collectie van Dr. VAN DER SCHROEF, dat van vuistgrootte, vlak boven de tripes Halleri gelegen, zich naar voren had uitgezet en van achteren was gescheurd en de dood door verbloeding had teweeggebragt (in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* vermeld).

Dr. TILANUS geeft verslag van eene herniotomie, door hem verrigt wegens een zeldzeldzamen vorm van incarceratie van den breukzak, die tusschen het peritonaeum en den buikwand naar boven tot digt bij den navel geschoven was. Doorgaans was de breuk gemakkelijk door de drager te reponeren geweest. Hij had dit ook nu gedaan, maar er vormde zich onder de buikbekleedselen een groote, vaste tumor, die van uit de uitwendige breukpoort werd blootgelegd en uit den breukzak, met veel intestina gevuld, bleek te bestaan. Het gelukte spreker de laatsten naar binnen te brengen, waarop de zak na afsnoering werd weggenomen; de lijder bevind zich voorloopig zeer welvarende.

Vergadering van 13 *Junij* 1867. — Prof. TILANUS brengt ter tafel een agglomeraat van drie groote tumores, welke door den Chirurgijn VAN MUNNICKREDE te gelijk met den testis bij een man waren weggenomen. De massa ging niet uit van den testis die afzonderlijk in de hydropisch uitgezette tunica vag. comm. gelegen was. De massa woog 13 oude ponden, was circa 30 centimeters lang en 20 centimeters breed en stelde 3 ovale tumores van ongelijke consistentie daar, welke scherp begrensd en onderling gescheiden waren. De grootste is zeer vast van weefsel, fibreus, geel-wit van kleur en door los bindweefsel in twee kwabben verdeeld. De mikroskopische structuur was vezelig; de vezelen, tot zware bundels vereenigd, bevatten in hunne tusschenruimten eenige groepen zeer kleine cellen en kernen in spaarzame hoeveelheid. Een tweede knobbel is rond, wit met roode stippels en minder vast op het aanvoelen dan de eerste en bevat bij mikroskopisch onderzoek dezelfde elementen, maar losser van weefsel. De relatieve hoeveelheid cellen en kernen is aldaar niet vermeerderd, maar er vertoont zich daarenboven vet in het weefsel, dat ook bloedrijker is dan dat van den vorigen tumor. Het derde gedeelte, dat onmiddellijk aan het eerste grenst, is muskaatnootkleurig en zoo week, dat het als eene elastische pap voor het mes wijkt. In dit gedeelte is het bindweefsel zeer spaarzaam geworden in vergelijking met de andere gedeelten. De tusschenruimten zijn gevuld met eene melkachtige, gele vloeistof, die veel vetbolletjes, kleine cellen, kernen en moleculaire korrels bevat, terwijl die massa buitengewoon snel in putrefactie overging. Omtrent de plaats van uitgang en den naam, dien men aan het neoplasma zou moeten geven, bestaat verschil van meening. Die van fibro-sarcoom schijnt de meest gepastte, terwijl vermoedelijk de weekste tu-

mor de oudste moet geacht worden, waarvoor de cellulaire zamenstelling en de neiging tot regressieve metamorphose schijnt te pleiten. Prof. VAN GEUNS licht de zamenstelling der verschillende tumores door mikroskopische praeparaten nader toe, waaruit blijkt, dat de vastere uit een grootmazig bindweefselgeraamte bestaat, de weekere tumor ook extravasaten en pigmentinfiltratie vertoont.

Prof. LEHMANN vertoont daarop een monstrum, voor eenige dagen door eene vrouw in de 6de maand harer 3de zwangerschap uitgedreven. De diagnose was op hydroamnion en tweelingzwangerschap gesteld, wegens den grooten buikomvang. Na punctie der vliezen werd een mannelijk levend kind uitgedreven, dat echter spoedig overleed en daarop volgde het hier vertoonde monster. Een groote huidzak met veel water gevuld en met spaarzaam wolhaar bezet omgeeft den schedel, nek en bovenste extremiteiten. Schedelbeenderen zijn daaronder voelbaar; oogen zijn weinig of niet aangeduid; ooren zeer gebrekkig; eene spleet loopt van de mondholte naar dezen toe. In plaats van armen twee vinvormige uitsteeksels; de onderste extremiteiten zijn beter ontwikkeld, maar ook onvolmaakt. Over het algemeen levert het een beeld van een embryo van weinige weken, dat monsterachtig vergroot is en wel gegroeid is, maar zich niet verder ontwikkeld heeft. Spreker stelt zich voor het nader anatomisch te onderzoeken en vermoed dat het hart ontbreekt.

Dr. HUET vertoont daarop een enorm atheromateus ontaarde aörta uit het lijk van een 56jarigen man, die voor haemoptoe opgenomen was en reeds gedurende 14 dagen voortdurend aanvallen daarvan had, gepaard met verschijnselen van longinfarct. Terwijl alle verschijnselen van aneurysma (vaatgeruisch en borstwandtrillingen) ontbraken, werd p. m. beneden den arcus een belangrijk aneurysma aangetroffen, dat zich eensdeels in de linker long had geopend, anderdeels door scheuring tot verbloeding in de borstholte aanleiding had gegeven en daardoor een plotselingen dood had teweeggebragt.

G. D. L. HUET.

BOEKBEOORDEELING.

Leerboek der Constitutionele Syphilis voor Doctoren en Studenten in de Geneeskunde. Naar het Hoogduitsch van HERMANN ZEISSL, door G. H. RISSIK, Genees- Heel- en Verloskundige te Linschoten. Met eene Voorrede van Prof. Dr. L. C. VAN GOUDOEVER. Dordrecht, P. K. BRAAT, 1866.

Het bovengenoemde werk van ZEISSL zal in het oorspronkelijke zeker aan vele lezers van dit *Tijdschrift* bekend zijn, daar het reeds in 1864 verschenen is. Wijl het daarin echter aan geene beoordeeling is onderworpen geweest, meen ik te gelijk met de verdienstelijke vertaling van den Heer RISSIK tevens het oorspronkelijke werk nader te mogen bespreken.

De titel duidt het genoegzaam aan, dat de schrijver niet bedoeld heeft eene Pathologie en Therapie van alle venerische aandoeningen te leveren, die gewoonlijk onder den collectieven naam van syphilis worden zamengevat, maar zich uitsluitend bij de behandeling der syphilis als constitutionele aandoening bepaalt. Reeds die onderscheiding geeft het dualistisch standpunt te kennen, waarop zich ZEISSL met de meeste nieuwere Syphilographen plaatst. Ik acht dit standpunt, vooral in een leerboek, zeer goed te verdedigen. Qui bene distinguit, bene docet; en de scherpe grenzen, die de nieuwere leer der syphilis trekt tusschen deze en andere besmettelijke venerische aandoeningen, maakt een einde aan de verwarring, die er nog steeds op dit gebied heerscht, en het overzigt voor den pas beginnende gemakkelijk; dat de natuur zich niet altijd aan die scherpe grenslijnen houdt en er nog genoeg gevallen voorkomen, die niet passen in het systeem, behoeft ons niet af te schrikken van het zoeken naar vaste regelen of wetten.

Na een kort historisch exposé, waaruit blijkt dat ZEISSL zich schaart aan de zijde van hen, die de syphilis voor eene overoude ziekte houden en voor anterieur aan hare epidemische toename op het einde der 15de eeuw, gaat hij tot de beschouwing der verschillende theoriën omtrent het virus syphiliticum over, waarin regt wordt gedaan aan de nieuwere van RICORD, BASSEREAU, CLERC, ROLLET en anderen, waarbij wij echter de theorie van BOECK als tegenhanger tegen de dualisten missen, schoon de resultaten, uit de syphilisatie verkregen, met betrekking tot de kennis van het virus syphiliticum, volgens andere Noordsche schrijvers, worden medegedeeld.

Wat de leer der uniciteit betreft (de mogelijkheid van slechts éénmaal of frequenter door syphilis te worden aangetast) sluit hij zich bij DIDAY aan tegen RICORD, die de mogelijkheid van re-infectie bekenderwijze ontkent. De hoofdstukken handelende over de eerste openbaringen van het virus syphiliticum, met name over de HUNTER'sche verharding, en de aandoeningen van het watervaatstelsel verdienen allezins eene nadere kennismaking. De latere nasporingen van VIRCHOW zijn daarbij niet uit het oog ver-

loren. Met betrekking tot de auto-inoculabiliteit van den inhoud der indolente klierzwellingen bestrijdt hij MICHAELIS niet ten onregte. VIRCHOW's verklaring van de stootsgewijze openbaringen der syphilis wordt evenzoo door hem wederlegd. Het is over het algemeen eene loffelijke eigenschap van het werk van ZEISSL, dat daarin de beschouwingen van verschillende schrijvers over het onderwerp bijeen gevoegd en kritisch behandeld zijn. Wij bevelen als zoodanig ook het hoofdstuk over de veranderingen in de bloedmenging van syphilitischen en over de combinatie der syphilis aan. Eene spontane of natuur-*genezing* neemt ZEISSL niet aan (zie pag. 74); wel een spontaan verdwijnen der verschijnselen, die dan echter later door ernstigere gevolgd zouden worden. Dit punt is moeijelijk uit te maken; immers een genezen syphilitische komt niet ter waarneming, tenzij hij recidive krijgt.

Omtrent de pathogenetische verklaring der algemeene lymphadenitis, die na de infectie optreedt, vindt men zeer juiste tegenwerpingen tegen de beschouwing van RICHTER.

De lezer zal niet van mij vorderen, dat ik bij alle onderdeelen van het werk stil sta. Bij een werk van den omvang als dat van ZEISSL, dat ruim 400 pagina's in de vertaling bevat, zou eene dergelijke in bijzonderheden tredende beschouwing te veel ruimte vorderen. De rijke inhoud van het boek is daarenboven niet geschikt om in korte trekken teruggegeven te worden. Wij bevelen het werk zelf den Geneeskundige ten zeerste aan. Enkele opmerkingen echter, die onder de aandachtige lezing van de vertaling bij mij oprezen, vergunne mij de lezer hieraan toe te voegen.

Voor de verklaring der koperroode, bruinachtige tint der huidsyphiliden (pag. 56) roept ZEISSL de passieve stasis en uitzweeting van bloedkleurstof in, en wel omdat die vooral sterk is uitgedrukt op plaatsen, waar de circulatie op physiologische gronden bemoeijelijkt of vertraagd wordt, zoo als aan den neustop en de onderste ledematen; dit mag nu wel een bevorderend moment heeten voor de doorzweeting der bloedkleurstof, maar tot de eigenaardige pigmentatie dier syphiliden draagt hoofdzakelijk de lange duur van die stasis bij; wij zien toch hetzelfde proces bij andere zeer chronische huidziekten optreden, in welke gevallen de aanhoudende transsudatie aan de bloedkleurstof gelegenheid geeft in pigment omgezet te worden, vóórdat nog resorptie heeft kunnen plaats hebben. Stasis op zich zelve moge aanleiding geven tot transsudatie van bloedkleurstof, voor de eigenaardige pigmentvorming in de huid wordt eene *langdurige* stasis gevorderd.

Voor de meerdere of mindere ontwikkeling der papuleuse huidsyphiliden neemt ZEISSL enkele bevorderende momenten aan, het meer of minder voorkomen van smeer- en zweetklieren en het *overvloedig onderhuidsch celweefsel;* ik geloof niet dat dit laatste van eenigen invloed daarop zijn kan; meer gewigt dan ZEISSL zou ik in deze aan de gesteldheid der epidermis voor de ontwikkeling van enkele dier efflorescentiën willen toeschrijven; wij zien de papel zich vooral dan voordeelig ontwikkelen, wanneer de huid, afgescheiden van den rijkdom aan klieren, eene groote lenigheid bezit; hoofdzakelijk bij eene teedere, buigzame opperhuid.

Bij de behandeling der huidsyphiliden neemt ZEISSL minder een pathologisch-anatomisch dan wel een morphologisch standpunt in en verdeelt die in de bekende groepen, erythema, papulae, pustulae, tuberkels, met hunne onderverdeelingen.

Bij het erythema papulosum spreekt hij, mijns inziens, verkeerdelijk van celwoekering, waardoor de papula voor het gezigt en den tastzin zich kenmerken zou. Ik geloof dat wij hier niet meer dan een plaatselijk sereus infiltraat mogen aannemen, daar het erythema papulatum post mortem, even als het maculosum op het pigment na spoorloos verdwijnt, wat bij nieuwvorming van weefsel niet het geval zou wezen.

Het door HEBRA en andere Dermatologen ontkende bestaan van een erytheem, van het inwendig gebruik van kwik afhankelijk, wordt door ZEISSL zeer juist beschreven. Ik had meermalen gelegenheid het waar te nemen, terwijl het op enkele plaatsen, in de bil- en liesplooijen, de plica genito-cruralis, zich zelfs als eczeem voordoet.

Ook andere vormen van huidlijden, die minder frequent voorkomen bijv. de syphilis palmaris cornea, worden door ZEISSL niet vergeten, terwijl enkele hoofdstukken, als dat over de huidtuberkels en de differentiaal-diagnostiek der syphilitischen, voortreffelijk behandeld zijn. Éène aanmerking wil ik mij veroorloven; de afzonderlijke behandeling der verschillende huidsyphiliden laat niets te wenschen over, voor zoo ver het morphologische bijzonderheden betreft. Ik zoude echter gaarne vooraf een meer algemeen overzigt over die verschillende vormen van huidlijden, uit een pathologisch-anatomisch oogpunt aangetroffen hebben. Ook in de schildering der mycosyphiliden is ZEISSL zeer volledig; wij stippen daaronder zijn hoofdstuk van de differentiaal-diagnose daarvan aan. De syphilitische aandoeningen in het strottenhoofd zijn, in verband met het laryngoscopisch onderzoek door Prof. TÜRCK, in een afzonderlijk hoofdstuk daaraan toegevoegd.

Op zijne beschrijving van de syphilitische orchitis heb ik enkele aanmerkingen. Zijne voorstelling van eene restitutio ad integrum van de orchis na de resorptie van het exsudaat, acht ik eene illusie. De beschrijving van den loop en den uitgang van de gummeuse orchitis had ik uitvoeriger gewenscht en daarbij mistte ik de beschrijving, zoo niet de vermelding van de sarcocele fungosa (ROLLET) 1). De supperatie bij syphilitische orchitis berust wel altijd op eene gummeuse verweeking. Het bloedig sperma bij de niet-syphilitische orchitis hangt af van extravasaat in andere deelen dan de orchis zelve, en wel in de blennorrhagisch ontstokene mucosa urethrae. Of tuberculose en carcinoma de ontwikkeling der syphilitische orchitis begunstigen, zoo als ZEISSL beweert, zou ik durven betwijfelen. Als diagnosticum kan men (pag. 264) de *gladde* oppervlakte bij orchitis syphilit. niet noemen, daar de sarcocele meestal hobbelig en ongelijk is, zoo als ZEISSL trouwens op de volgende pagina 265 erkent. De iritis congenitalis ontkent ZEISSL. Ook mij is er geen geval van bekend, schoon die toch door geloofwaardige schrijvers wordt opgegeven te bestaan.

In zijne beschrijving der syphilis van het zenuwstelsel is ZEISSL uitvoeriger dan gewoonlijk; verkeerdelijk geeft hij echter aan, dat de sarcomata, die van de binnenvlakte der dura mater uitgaan, niet met de arachnoïdea vergroeijen (pag. 295), waarvan ik voorbeelden heb waargenomen.

Bij de vroeger onder radesyge begrepen huidziekten had hij vooral de scabies inveterata moeten voegen.

In het hoofdstuk over syphilis hereditaria brengt hij den phemphigus syphilit. neonatorum tot de pustuleuse huidziekten en ontkent daarbij met waterhelder serum gevulde blazen te hebben waargenomen. Hij moge te regt met HEBRA den pemphigus adultorum *syphiliticus* ontkennen, maar het bulleuse exantheem als verschijnsel van hereditaire syphilis bij neonati valt niet te ontkennen, tenzij het te Weenen anders dan te Amsterdam optrad. Al schermt ZEISSL, even als zijn leermeester HEBRA pleegt te doen, met 30,000 huidlijders, die hij waargenomen zegt te hebben, zonder *één* pemphigus syphilit. neonatorum als bulleus exantheem te hebben gezien — *één* positief geval is meer waard dan 30,000 negatieve — en naar dat éène geval behoeven we hier niet lang te zoeken.

---

1) Zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1864, pag. 245, eene waarneming door mij gedaan.

Hij werpt dan ook pustels en bullae (pag. 316) bijeen, terwijl wij juist het kenmerkend onderscheid van helder serumhoudende blazen voor bullae zouden wenschen te behouden.

Wat het *therapeutisch* gedeelte van het werk van ZEISSL betreft, het blijkt, dat hij geen anti-mercurialist is. Hij geeft vooraf een kort overzigt over de historie der behandeling van de syphilis, waaronder ook de syphilisatie uitvoerig wordt behandeld en afkeurend beoordeeld. Schoon hij zich omtrent de gevolgen daarvan bij syphilitische infectie te regt geene illusiën maakt, beveelt hij niettemin de abortief-behandeling aan op denzelfden grond als bij de beet van een dollen hond.

Zijne behandelingswijze der algemeene syphilis met kwik komt overeen met die van RICORD. Op den langen duur en de voorzigtige toepassing daarvan legt ZEISSL veel gewigt. Hij wendt voor inwendig gebruik liefst het protojodureet aan, of sublimaat, en eindelijk zeldzamer het calomel. Bij contra-indicatiën voor het inwendig gebruik, of wanneer de bedoeling is, spoedig groote hoeveelheden kwik in te voeren, komt de smeerkuur te pas. Bij deze kuur worden, mijns inziens, wel wat overdrevene cautelen aanbevolen; vooral is de diëet te zeer gespecifiëerd. De vertaler had die ook wat meer moeten Hollandiseren; eene botersoep 's morgens voor te schrijven bijv. komt mij voor geen Hollandsch kostje te zijn. Over het algemeen zou ik de diëet bij smeerkuren krachtiger, voedender wenschen, dan door ZEISL wordt opgegeven. De kwikberookingen worden door hem aangeprezen; zij zijn echter alleen aanbevelingswaardig onder naauwlettend toezigt. De sublimaatbaden en subcutane injectiën met sublimaat worden evenzoo in het kort behandeld; de eerste hebben een problematisch nut (tenzij plaatselijk op de exanthemen) bij het uiterst geringe vermogen van de huid voor absorbtie van waterige oplossingen — de laatste zijn in werking aan ZEISSL onbekend. Aan den chloras potassae, als voorbehoedmiddel voor de salivatie, is niet genoeg gewigt gehecht; het behoorde als zoodanig in de eerste plaats genoemd te worden. De bijvoeging van stroopen, als syr. moror. (pag. 365), syr. cinnam. en mel. rosar. (pag. 381), bij mondspoelingen, acht ik niet aanbevelingswaardig. Zij bevorderen melkzure gisting in de mondholte. Onder de behandelingswijzen missen wij de gemengde kuur (cura mixta), met kwikinwrijvingen en gelijktijdig inwendig gebruik van jodkalium, eene Therapie, die in bepaalde stadiën van de ziekte en voor sommige aandoeningen onmiskenbare voordeelen heeft. Bij de behandeling van syphilis congenitalis raadt ZEISSL (pag. 409) aan, syphilitischen kinderen eene gezonde min te geven. Of dit aanbeveling, ja zelfs verdediging verdient, laat ik aan den lezer ter beoordeeling over. Later maakt ZEISSL zelf eenige restrictiën in dit opzigt.

Wat de vertaling betreft kunnen wij kort wezen; de stijl is over het algemeen te prijzen, duidelijk en gemakkelijk, wat niet weinig tot de bruikbaarheid van het werk afdoet. Wij stuitten bij de lezing op enkele foutieve schrijfwijzen, vooral van kunsttermen of Latijnsche namen: aureola voor *areola* (pag. 44), tiphus voor *typhus*, virulescentia voor *virulentie* (pag. 21), heriditaria voor *hereditaria* (pag. 34 en elders), cachectie voor *cachexie* (pag. 276), lupus excedens voor *exedens* (pag. 91), ameloid voor *amyloïde* (pag. 53, 57 en elders), kwabachtig voor *gekwabd*, strumatosus, waarvoor ik liever *strumosus* zou gebruiken (pag. 52), gevoelligchaampjes voor *tastligchaampjes* (pag. 38), oculeren voor *inoculeren* (pag. 140), panophthalmitis voor *panophthalmie* (pag. 152), spilvormig voor *spoelvormig*, waarvan er zeker enkele op rekening van den corrector moeten komen. Het woord *sjanker* zou ik liever met *ch* schrijven, even als chocolaad, chagrijn enz., ofschoon er ook voor *sj* wat te zeggen valt, dat in sjerp, sjouwerman gebruikt wordt. Rimplig worden (voor *schrumpfen:* ineenschrompelen), der cellen vind ik minder gelukkig gekozen (pag. 121), evenzoo tepelvormige

celweefselvezels en celweefselstaafjes (pag. 134), veelvuldige en veelvoudige huidkanker voor *verspreide* (pag. 182), en vernietiging of verwoesting voor het Duitsche woord *Verödete* (pag. 267). Het vas. deferens wordt niet vernietigd door sarcocele, maar atrophisch. Of men rupia (pag. 163) schrijven mag voor het gebruikelijke rhypia (van *ῥύπος*) laat ik onbeslist.

Ik twijfel niet of de gunstige indruk, die deze vertaling op mij naliet, zal door andere lezers gedeeld worden. Ik kan het werk in alle opzigten aanbevelen aan elk, die zich op de hoogte wil brengen van de tegenwoordige leer der syphilis.

G. D. L. HUET.

HET BIJEENBRENGEN EENER VERZAMELING VAN NATUURLIJKE VOORWERPEN VOOR HET AKADEMISCH ONDERWIJS, OMSTREEKS HET MIDDEN DER ACHTTIENDE EEUW. EERSTE AFZONDERLIJKE LESSEN OVER DE NATUURLIJKE HISTORIE, DOOR DEN HOOGLEERAAR ALLAMAND, EN OVER DE ZOÖLOGIE DOOR LE FRANCQ VAN BERKHEY,

DOOR

G. C. B. SURINGAR.

Dat de roem en het aanzien der Leidsche Medische Faculteit niet zelden voor een groot deel heeft afgehangen van de wijze, waarop de zoogenaamde hulpwetenschappen der Geneeskunde, inzonderheid de Physica, Chemie, Botanie en Anatomie, aan de hoogeschool onderwezen werden, is ons reeds meermalen, vooral bij onze beschouwing van het luisterrijk, naar BOERHAAVE genoemde tijdvak, gebleken. Ik heb daarom gemeend, in mijne vroegere opstellen, ook de voornaamste lotgevallen van het akademisch onderwijs in de natuurkundige wetenschappen te moeten vermelden, en die studievakken te minder te mogen uitsluiten, omdat zij vroeger geacht werden meer regtstreeks tot den omvang der theoretische Geneeskunde te behooren en als een deel er van uit te maken. Die studievakken werden dan ook hoofdzakelijk door de geneeskundigen beoefend, en aan de hoogeschool waren het leden der Geneeskundige Faculteit, aan wie de taak om er lessen over te geven was opgedragen. Evenwel was het niet zoo zeer laatstgenoemde bijzonderheid, die mij verpligtte om, bij het bespreken van de oudere geschiedenis van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche hoogeschool, ook van de natuurkundige wetenschappen melding te maken, als wel de naauwere, te allen tijde erkende, betrekking tusschen deze laatste en de medische wetenschap. Inzonderheid geldt dit van de Ontleed- en Kruidkunde, en, onder de overige natuurbeschrijvende wetenschappen, van de Zoölogie en de vergelijkende Ontleedkunde. Over deze heb ik tot dus verre niet gehandeld, om de natuurlijke reden, dat er geenerlei akademisch onderwijs over die studievakken en over andere afdeelingen der Natuurlijke historie, vóór het midden der achttiende eeuw, aan de Leidsche hoogeschool is gegeven geworden. Het ligt om die reden eerst thans op mijnen weg, om, tot genoemd tijdvak genaderd, de tot dat onderwerp betrekkelijke bijzonderheden bijeen te brengen en naar tijdorde te vermelden. Tot dat einde zal ik moeten spreken over de allengs bijeen-

gebragte hulpmiddelen voor het onderwijs in de Natuurlijke historie en over de personen, aan welke het geven van lessen over de met dien naam bestempelde wetenschap het eerst werd opgedragen.

Reeds spoedig na de eerste inrigting van den akademischen kruidtuin te Leiden is men er mede begonnen, om in een der daartoe behoorende localiteiten, niet alleen zaden en gedroogde planten, benevens zoogenaamde *Simplicia*, ten behoeve van de pharmacologische lessen, maar ook andere natuurlijke voorwerpen, die men somtijds gelijktijdig met merkwaardige voortbrengselen van het plantenrijk uit andere werelddeelen ontving, bijeen te brengen en te bewaren. Die voorwerpen van laatstgenoemden aard werden met den naam *Rariteiten* bestempeld en door vreemdelingen dikwijls met nog grootere belangstelling bezigtigd, dan de levende in den hortus gekweekte planten. Ofschoon nu, reeds vóór het midden der zeventiende eeuw, aan den hoogleeraar in de Kruidkunde de taak werd opgedragen, om die voorwerpen te blijven verzorgen en er een inventaris van op te maken (1), zoo maakten zij echter toen, blijkens het berigt van den bekenden Franschen reiziger BALTHASAR DE MONCONYS, die ze in Augustus 1663 bezigtigde, en als groot liefhebber van zulke voorwerpen bekend was, eene slechts kleine en weinig belangrijke verzameling uit (2). Dit was ook nog op het einde der zeventiende eeuw het geval (3), en BOERHAAVE berigtte, 20 jaren later, aan Curatoren, dat de meeste Rariteiten, door langdurigheid van tijd, grootendeels onbruikbaar geworden waren (4).

Eerst omstreeks het midden der laatstverloopen eeuw heeft men de noodzakelijkheid ingezien, een meer opzettelijk toezigt over de natuurlijke voorwerpen, welke men reeds had of later verkrijgen zou, te verordenen, en dat toezigt niet langer aan den hoogleeraar in de Kruidkunde, die als zoodanig ook *praefectus horti botanici* was, op te dragen. In de Vergadering van Curatoren, gehouden 9 Augustus 1751, deelde namelijk de heer WILLEM graaf VAN BENTINCK, heer van *Rhoon* en *Pendrecht*, aan de overige leden van dat Collegie mede, dat hij besloten had, zijne verzameling van mineralen en andere op de Historia naturalis betrekkelijke specimina aan de hoogeschool ten geschenke te geven. Dien ten gevolge werd toen besloten, Professor ALLAMAND te verzoeken, „omme alle deeze en daarby zullende komen curiositeyten onder zigh te nemen, te rengeeren, beschryven ende bezorgen, ten einde daarvan een kabinet van naturalia voor de Universiteyt te formeeren (5)." Alvorens echter dienaangaande verdere bijzonderheden te vermelden, zal het noodig zijn, ons met de levensbijzonderheden en den werkkring van genoemden hoogleeraar, aan wien de noodig geoordeelde betrekking door Curatoren werd opgedragen, nader bekend te maken.

JOHANNES NICOLAAS SEBASTIAAN ALLAMAND, den 18den September 1713 te Lausanne geboren, werd voor de theologische studiën opgeleid, en mogt deze in zijne geboorteplaats gelukkig ten einde brengen. Tot de predikdienst toegelaten, besloot hij naar Holland te gaan, om als huisonderwijzer bij eene of andere aanzienlijke familie werkzaam te zijn, ten einde aldus zijne verkregene kennis nuttig aan te wenden en in eigen levensonderhoud te voorzien. Eene zoodanige betrekking vond hij te Leiden, bij den beroemden hoogleeraar

'S GRAVESANDE, die hem het onderwijs en de opvoeding van twee zoons toevertrouwde. In dien werkkring geplaatst maakte hij zich de gunstige, hem daardoor verschafte gelegenheid ten nutte, om zich vooral op de beoefening der proefondervindelijke Natuurkunde met ijver toe te leggen. Misschien woonde hij ook enkele akademische lessen bij, daar hij zich als student in de Regten had laten inschrijven (6). Inzonderheid waren het echter de wijsgeerige en natuurkundige wetenschappen, die hem belangstelling inboezemden, en daarin had hij aan zijnen begunstiger 'S GRAVESANDE een voortreffelijk voorbeeld en eene uitnemende, dagelijks voor hem toegankelijke vraagbaak. Gelijk hij bij het bewerkstelligen van physische proeven, over de toestellen en werktuigen, die de hoogleeraar bij het geven zijner lessen gebruikte, beschikken mogt, zoo begon hij zelf reeds in dien tijd physische instrumenten en andere wetenschappelijke hulpmiddelen te verzamelen, op wier bezit hij te hoogeren prijs stelde, naarmate hij meerdere roeping gevoelde, om voortaan veelzijdig natuuronderzoek als een voornaam deel zijner levenstaak te beschouwen.

Den 3den Maart 1747 werd hij als hoogleeraar in de Wijsbegeerte naar Franeker beroepen, in plaats van den in datzelfde jaar overledenen GOTTFRIED DU BOIS, die insgelijks in de school van 'S GRAVESANDE gevormd was geworden, en gelijktijdig met het professoraat in de Wijsbegeerte en proefondervindelijke Natuurkunde, het onderwijs in de Genees- en Ontleedkunde had waargenomen. Reeds spoedig na zijne komst te Franeker werd ALLAMAND door den Senaat, honoris causa, tot *Artium liberalium magister et Philosophiae Doctor* bevorderd. De genoemde Friesche hoogeschool mogt zich evenwel slechts kort over zijn bezit verheugen. Want ofschoon hij aldáár, gedurende bijna twee jaren, akademische lessen gegeven heeft, zoo moesten deze echter reeds spoedig worden afgebroken, daar hij, zelfs alvorens nog in zijnen post te zijn ingewijd, op 1 Februarij 1749 tot Philosophiae et Matheseos professor naar Leiden beroepen werd. Aan dat aanzoek gehoor gevende aanvaardde ALLAMAND laatstgenoemde betrekking den 30sten Mei 1749, met eene *Oratio de vero philosopho* (7). Gelijk hij in die inwijdingsrede meermalen op het voortreffelijk voorbeeld van 'S GRAVESANDE wees, zoo bragt hij ook aan dezen, reeds in 1742 gestorvenen vriend en leermeester, eene welverdiende hulde, door het uitgeven van een in het Fransch geschreven levensberigt, geplaatst vóór het eerste Deel der door hem bezorgde Fransche vertaling van 'S GRAVESANDE's werken (8).

Daar het onderwijs in de Astronomie, Mathesis en Physica, tijdens de komst van ALLAMAND, aan de Leidsche hoogeschool voortreffelijk vertegenwoordigd werd door 'S GRAVESANDE's beroemden opvolger JOHANNES LULOFS en door den niet minder beroemden PIETER VAN MUSSCHENBROEK, zoo bestond er aan meerdere lessen over die studievakken geene behoefte, en ALLAMAND begreep te regt, zich daarom liever tot het onderwijzen der Natuurlijke historie te moeten bepalen. Daarmede maakte hij, zoo als uit de eerste halfjarige *Series lectionum* van 1750 blijkt, reeds terstond een begin en ging er al de volgende jaren mede voort, tot aan het einde zijner akademische loopbaan. Na den dood van MUSSCHENBROEK echter (19 September 1761) gaf ALLAMAND daarenboven lessen over de proefondervindelijke Natuurkunde,

die op de verschillende *Series lectionum*, welke ik over een 20jarig tijdvak (1763—1783) heb kunnen raadplegen, steeds op dezelfde wijze werden aangekondigd (9). Zoo als hij zich, wat laatstgenoemde lessen betreft, aan zijne beroemde voorgangers, 's GRAVESANDE en MUSSCHENBROEK, op eene waardige wijze zal hebben aangesloten, zoo mag men met grond vermoeden, dat hij ook door zijn onderwijs in de Natuurlijke historie groot nut gesticht heeft. Ofschoon het dienaangaande aan nadere berigten ontbreekt, zoo kan men echter uit de door VAN MIERIS gegeven beschrijving opmaken, dat de hoogleeraar gewoon was, zijne lessen van dien aard door de in de *Rariteyt-camer* aanwezige specimina, waaronder, behalve mineralen, ook zoogdieren, vogels, visschen en insecten gevonden werden, op te helderen (10). Dat hij, over de viervoetige dieren handelende, de toen bijna algemeen aangenomen systematische rangschikking van MATHURIN JACQUES BRISSON volgde, blijkt niet alleen uit het verhaal van LE FRANCQ VAN BERKHEY, op wien ik nader zal moeten terugkomen (11), maar ook uit een Berigt aan den Lezer, dat vóór den herdruk van BRISSON's *Regnum animale* gevonden wordt, en bijna zeker door ALLAMAND zelven gesteld werd.

Het toezigt over de natuurlijke voorwerpen werd hem, gelijk reeds boven vermeld is, in Augustus 1751 opgedragen. De overige, tot dat *kabinet van naturalia*, zoo als het door Curatoren genoemd werd, betrekkelijke bijzonderheden kunnen, wat het genoemde tijdvak betreft, in weinig woorden ter kennis van den lezer gebragt worden. Aangaande de daarvoor bestemde localiteit geeft VAN MIERIS de noodige opheldering door te vermelden, dat die gevonden werd in het gebouw, dat in den hortus botanicus, na de aanmerkelijke uitbreiding van dezen in 1736, gesticht was ter bewaring van de Grieksche en Romeinsche beeldwerken, opschriften enz., die Mr. GERARD PAPENBROEK bij erfmaking aan de Leidsche hoogeschool geschonken had. In de genoemde localiteit werden echter, volgens het berigt van denzelfden geschiedschrijver, althans voorloopig, niet opgenomen de reeds vroeger bijeengebragte „vreemde dieren en uitheemsche wonderen", welke in de zoogenaamde galerij, aan de andere zijde van den hortus, bewaard werden, en waarover het opzigt aan VAN ROIJEN, als professor Botanices, bleef toevertrouwd, totdat beide hoogleeraren dienaangaande eene nieuwe bepaling gemaakt zouden hebben (12). Door het nemen van dien maatregel was er dus vooreerst ruimte genoeg, om de verzameling van den Graaf VAN BENTINCK behoorlijk te rangschikken en ter bezigtiging of ten gebruike toegankelijk te maken, en om daaraan achtereenvolgens die specimina, welke men later ontvangen zou, te kunnen toevoegen. In den tijd toch, waarover wij spreken, omstreeks het midden der achttiende eeuw, gebeurde het niet zelden, dat de Leidsche hoogeschool verschillende, uit vreemde gewesten afkomstige, *naturalia* ten geschenke ontving. Zoo werd bijv., in de Senaatsvergadering van 24 Junij 1751, kennisgeving gedaan van de ontvangst eener doos met vogels en insecten, gezonden van de Kaap de Goede Hoop, en geschonken door den heer SWELLENGREBEL, vroeger Gouverneur dier Zuid-Afrikaansche bezitting (13). Soortgelijke Kaapsche vogels, insecten en gedroogde planten werden in Augustus 1752 van dáár ontvangen, als geschenk van den toenmaligen Gouverneur RIJK TULBERGH (14), aan wiens belangstelling de hoogeschool, twee jaren later, ins-

gelijks verpligt was eene verzameling van vogels, visschen en zeegewassen, zoo van de Kaap de Goede Hoop als van het eiland Madagascar (15). Op dezelfde wijze werden ook uit andere werelddeelen, inzonderheid uit de Oost-Indiën, verschillende, voor de kennis van planten en dieren belangrijke voorwerpen naar ons vaderland overgezonden, en de hoogeschool had het vooral aan de bemoeijingen der Oost-Indische Compagnie te danken, dat dit inzonderheid ten haren behoeve geschiedde. Later, als het mij vergund zal worden over de geschiedenis van het *Museum Historiae naturalis* afzonderlijk te handelen, hoop ik dienaangaande nadere bijzonderheden op te geven.

Nadat ALLAMAND een groot deel van de hem opgedragene taak volbragt had, door de in het kabinet van zeldzaamheden aanwezige voorwerpen behoorlijk te rangschikken en te verdeelen, verlangde hij van de werkzaamheden, die aan het toezigt over eene zoodanige verzameling verbonden zijn, gedeeltelijk ontheven te worden. Aan dat verlangen voldeden Curatoren en Burgemeesters door hun besluit van 7 Mei 1753, om aan den jongen, te Leiden woonachtigen, doch toen nog niet gegradueerden, JOHANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY de materieele zorg voor de specimina op te dragen. De werkzaamheden van meer wetenschappelijken aard, die in het belang der verzameling mogten gevorderd worden, bleven voor rekening van den hoogleeraar ALLAMAND, aan wien daarvoor eene jaarlijksche remuneratie van *f* 400, bij besluit van 3 Augustus 1755, werd toegekend (16). Men mag daarom met grond vermoeden, dat de hoogleeraar ook in dat opzigt aan zijne verpligting voldaan heeft; terwijl de onder zijn oog bijeengebragte natuurlijke voorwerpen den grondslag gelegd hebben van de later zóó aanzienlijk vermeerderde verzameling, die als Museum van natuurlijke historie, onder de hulpmiddelen voor het akademisch onderwijs eene voorname plaats inneemt.

Ten slotte moet ik nog enkele zaken vermelden, die op ALLAMAND's levensgeschiedenis betrekking hebben, of ons zijne verdiensten nog nader kunnen doen kennen. Ofschoon hij, gedurende een tijdvak van 38 jaren, hoogleeraar te Leiden geweest is, werd het akademisch Rectoraat slechts ééns, in het jaar 1759, door hem bekleed. Zijne, bij het neêrleggen van die betrekking, op 8 Februarij 1760, uitgesprokene Oratie handelde, volgens TE WATER, *de Philosophia recentiori*. Die rede schijnt niet te zijn uitgegeven, wat echter wel het geval is geweest met de toespraak, waarmede hij, bij het vieren van het tweede eeuwfeest der Leidsche hoogeschool, de promotie van den heer VAN DER HEIM *more majorum* volbragt (17). Overigens heeft ALLAMAND zich als schrijver hoofdzakelijk doen kennen door zijn, reeds vroeger aangehaald levensberigt van 's GRAVESANDE en door den verderen aan de uitgaaf van diens werken besteden arbeid, waartoe ook de Fransche vertaling der door 's GRAVESANDE in het Latijn uitgesproken redevoeringen behoort. Daarenboven heeft de hoogleeraar enkele kleine stukken over de Electriciteit en andere physische onderwerpen, in de twee eerste deelen van de *Verhandelingen der Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem*, in de *Bibliothèque Brittanique* en in de *London medical Transactions* uitgegeven (18).

Behalve de Physica, vonden ook de natuurbeschrijvende wetenschappen in ALLAMAND een ijverigen en bekwamen beoefenaar. Inzonderheid geldt dit van de Zoölogie, waarin hem het onderwijs meer opzettelijk was opgedragen.

De studie dier wetenschap trachtte hij naar zijn vermogen te bevorderen, en zijne tot dat einde aangewende pogingen werden zelfs door buitenlandsche geleerden hoog gewaardeerd. Van de aan zijne studenten bewezene dienst door eene vernieuwde uitgaaf van BRISSON's systematische rangschikking der zoogdieren, heb ik reeds in de Aanteekeningen met een woord melding gemaakt. Die Fransche geleerde had namelijk in 1756 een, zoowel met een Latijnschen als Franschen tekst voorzien, systematisch werk over de Dierkunde, onder den titel van *Regnum animale*, in 4to formaat te Parijs uitgegeven, hetwelk evenzeer door ALLAMAND als door anderen geacht werd aan het toenmalig standpunt der Zoölogie te beantwoorden. Intusschen had het boek, om als handleiding bij het onderwijs gebruikt te worden, gelijk ALLAMAND dit gewoon was te doen, een minder geschikten vorm, was moeijelijk te verkrijgen, en was ook betrekkelijk te kostbaar, voor zoo ver de schrijver daarin slechts een deel van zijnen uitgestrekten arbeid voltooid en geleverd had. Want ofschoon genoemd werk begint met eene opgave der algemeene karakters, die aan elke der negen klassen, in welke hij het geheele rijk der dieren verdeelt, toegekend worden om ze, naar zijne meening, behoorlijk te onderscheiden en te begrenzen, zoo heeft zich echter de verdere uitvoering dier classificatie, of hare onderverdeeling in *Ordines*, *Sectiones*, *Genera* en *Species*, met de daartoe behoorende kenmerken en eene meer uitvoerige beschrijving, niet verder dan tot de beide eerste klassen, de *Quadrupeda* en *Setacea*, uitgestrekt. Niettemin oordeelde de Leidsche hoogleeraar, dat die onvoltooid geblevene *Synopsis* voor de studie der daarin behandelde zoogdieren allezins geschikt, en een herdruk van den latijnschen tekst in kleiner formaat, voor zijne landgenooten, en vooral voor zijne studenten wenschelijk was. Dien arbeid op zich nemende, deed ALLAMAND echter meer, dan alleen voor eene zorgvuldige correctie der drukproeven te zorgen. Hij voegde namelijk aan den arbeid van BRISSON de beschrijving van zoodanige, in onze Oost- of West-Indische koloniën, in Zuid-Africa of elders te huis behoorende dieren toe, die hem als afzonderlijke soorten bekend, doch door den Franschen schrijver niet vermeld waren. Om laatstgenoemden echter voor die bijvoegselen niet verantwoordelijk te doen zijn, werden deze tusschen twee haakjes geplaatst. Daarenboven was het geenszins oneigenaardig, dat de Leidsche hoogleeraar, in navolging van zijnen voorganger (19), door een bijzonder, achter den naam geplaatst teeken alle zoodanige diersoorten, waarvan volledige exemplaren of belangrijke deelen in het Leidsche Museum aanwezig waren, aanduidde (20). Een en ander strekt ten bewijze, dat men ALLAMAND grootelijks onregt zou aandoen, door de genoemde te Leiden verschenen uitgaaf van het *Regnum animale* (21) alleen voor een nadruk te houden. — Het laatstelijk aangevoerde geldt evenzeer van een ander uitvoeriger werk van denzelfden Franschen schrijver, van BRISSON's *Ornithologie*, dat met Franschen en Latijnschen tekst en met 261 voortreffelijk uitgevoerde platen voorzien, in zes 4to deelen, in 1761 te Parijs werd uitgegeven. Met dat ook nu nog gewaardeerde werk, in hetwelk meer dan 560 vogels zijn afgebeeld, handelde ALLAMAND namelijk op soortgelijke wijze, als met het zoo even besproken *Regnum animale*. Niet alleen werden de Fransche tekst, de uitvoerige aan elk deel toegevoegde *Indices* en de pla-

ten, die men, des gevorderd, in het oorspronkelijke werk kon raadplegen, achterwege gelaten, maar ook de latijnsche beschrijvingen werden, wáár dit zonder eenig nadeel geschieden kon, bekort, terwijl er tevens veel ruimte gewonnen werd, door bij het aanhalen van schrijvers alleen den naam, maar niet telkens de titels der boeken, die men in een bijgevoegden Index vinden kon, te vermelden. Daarenboven werden alle, eerst later ter kennis van den schrijver gekomen en in een *Supplement* door hem beschrevene *species*, thans onder de genera, tot welke zij behoorden, ingedeeld, en dus in den tekst zelven opgenomen. Ook in de door den schrijver gedane opgave van goede, door sommigen zijner voorgangers geleverde, afbeeldingen, meende ALLAMAND eenige wijziging te moeten maken, door daaraan de zoodanige, welke BRISSON niet gebruikt had, of die eerst later verschenen waren, toe te voegen, somtijds met vermelding van enkele, grootere of kleinere daarin door hem opgemerkte dwalingen. Boven alle andere afbeeldingen gaf ALLAMAND echter de voorkeur aan die, welke BRISSON zelf gegeven had, en hij besloot daarom, door een afzonderlijk, naast den naam gesteld teeken, alle zoodanige species aan te duiden, waarvan men eene afbeelding in het oorspronkelijke werk vinden kon.

Eindelijk was de Leidsche hoogleeraar in staat in zijne, ten behoeve van het akademisch onderwijs ondernomene nieuwe uitgave van den Latijnschen tekst, enkele uit de Oost-Indiën, van Ceylon of van elders afkomstige nieuwe species op te nemen (22). Zoo als nu dit een en ander de volkomene goedkeuring van BRISSON zelven wegdroeg, zoo viel den Leidschen hoogleeraar evenzeer de eer te beurt, dat de aanteekeningen en bijvoegsels, waarmede hij de Amsterdamsche uitgaaf van BUFFON's *Histoire naturelle générale et particulière* vermeerderde, door dezen laatstgenoemden Franschen schrijver hoog gewaardeerd werden. Die bijvoegselen hebben betrekking op dat gedeelte van BUFFON's groote werk, hetwelk over de zoogdieren handelt, en worden in het vierde en vijfde Deel van het *Supplement* gevonden (23). Men moet er te meerdere waarde aan toekennen, dewijl hij van sommige zoogdieren, die BUFFON nooit gezien had, voor het eerst eene naauwkeurige beschrijving en afbeelding geven kon, en de door hem geleverde bijvoegselen op allerbelangrijkste diersoorten, zoo als de Orang-Oetan, Hippopotamus, Rhinoceros, Giraffe enz., betrekking hadden.

Ofschoon ALLAMAND 74 jaren is oud geworden, schijnt hij echter reeds op 60jarigen leeftijd teekenen van ouderdomszwakte vertoond te hebben, vermits bij BERKHEY's benoeming tot Lector in 1773, in de Notulen van Curatoren gezegd wordt, dat tot die aanstelling, waarover straks nader, besloten werd wegens de klimmende jaren van Prof. ALLAMAND. Laatstgenoemde stierf 2 Maart 1787 en maakte zich nog na zijnen dood, aangaande het akademisch onderwijs verdienstelijk, door zijne verzameling van physische instrumenten en natuurlijke voorwerpen aan de Leidsche hoogeschool te vermaken (24).

Het door den hoogleeraar ALLAMAND gegeven onderwijs werd, voor zoo ver het betrekking had op de natuurbeschrijvende wetenschappen, aangevuld door de lessen over Zoölogie, die gedurende een meer dan 30jarig tijdvak te Leiden gegeven werden door JOHANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY. Ook met de wijze, waarop laatstgenoemd studievak voor het eerst aan de Leidsche

hoogeschool vertegenwoordigd werd, moeten wij ons trachten bekend te maken, ofschoon de straks genoemde docent dier wetenschap nooit tot den rang van hoogleeraar is opgeklommen. Ook in vele andere opzigten is zijne akademische loopbaan, die een aanvang nam, toen hij voor het toezigt over het Kabinet van naturalia aan ALLAMAND toegevoegd werd, minder voorspoedig geweest, hetgeen echter, zoo als ons nader blijken zal, grootendeels aan hem zelven, of aan een minder gunstigen aanleg voor bedaarde en ernstige studie te wijten was.

JOHANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY werd 23 Januarij 1729 te Leiden geboren, alwaar zijn vader EVERT en zijn grootvader CAREL LE FRANCQ handelaars in wol geweest zijn. Zijne moeder heette MARIA BERKHEY, wier vader JAN BERKHEY kunsthandelaar was, en als zoodanig eene reeds van ouds bekende affaire in rariteiten, schilderijen, zeldzaam geworden meubelstukken enz. dreef. Aan dien grootvader had de jonge LE FRANCQ, vooral na den dood zijns vaders, groote verpligting, zoodat hij later gaarne aan diens verlangen voldeed, om den familienaam zijner moeder aan den zijnen toe te voegen. Nadat zijne moeder, weduw geworden, den handel in rariteiten enz. van haar vader had overgenomen, werd ook de jonge LE FRANCQ VAN BERKHEY in diezelfde zaak geplaatst, zoodra hij te Leiden was teruggekomen, na eenigen tijd, door beschikking van zijnen grootvader, onderwijs te hebben genoten in het naburige Katwijk. In genoemde betrekking werkzaam, vond hij tijd en gelegenheid om aan een dubbelen, zonder onderrigt bij hem ontwaakten lust te voldoen, om zich veel met het teekenen van natuurlijke voorwerpen en van kunstzaken bezig te houden, en om allerlei, vooral kleinere, dieren te ontleden, op te zetten, of er geraamten van te vervaardigen. Zoo als hij in laatstgenoemde kunst, volgens zijn eigen getuigenis, geheel autodidakt was, zoo schijnt hij ook in letterkundige kennis grootendeels zijn eigen leermeester geweest te zijn. Latijn en Grieksch heeft hij, reeds student zijnde, nog moeten leeren, en daarin onderwijs genoten bij den heer SCHUTZ, van wien hij later zelf, bij diens overlijden, zeer loffelijke melding gemaakt heeft. Op 22 September 1747, werd hij, in den ouderdom van 18 jaren, onder het Rectoraat van HEMSTERHUIS, als akademie-burger ingeschreven, zonder vermelding van eenig bepaald studievak (25).

Inzonderheid waren het echter de natuurbeschrijvende wetenschappen, en onder deze vooral de Botanie en Zoölogie, die door LE FRANCQ VAN BERKHEY, gedurende het 13jarig tijdvak, dat hij als student bleef ingeschreven, met den meesten ijver beoefend werden. In voorwerpen, op die beide vakken van studie betrekking hebbende, stelde hij het meeste belang, en het was eene zijner aangenaamste bezigheden om ze te verzamelen en af te beelden. Gelijk hij zich daardoor de goedkeuring van zijne leermeesters ALBINUS, VAN ROIJEN en ALLAMAND verwierf, zoo had hij daaraan, en waarschijnlijk ook aan de protectie van laatstgenoemden hoogleeraar, de door hem begeerde betrekking te danken, die hem 7 Mei 1753 werd opgedragen, het toezigt namelijk over het Kabinet van naturaliën, voor zoo ver de daarin aanwezige voorwerpen materieele zorg noodig hadden (26). Met die werkzaamheden bleef hij tot aan zijne doctorale promotie toe belast, en het is hieruit te verklaren, dat hij door zijnen, zoo even genoemden, vriend SCHUTZ, die aan

zijne dissertatie een Latijnsch vers ter gelukwensching toevoegde, *Gazophylacii naturalis in Academia Lugduno-Batava Inspector* genoemd wordt. Eerst na zijne promotie en het toen op handen zijnde vertrek uit Leiden, werd hij op zijn verlangen uit die betrekking ontslagen, en door ENGELBERT HEENCK, die daarvoor door ALLAMAND was aanbevolen, vervangen (27).

Den 22sten December 1760 werd hij namelijk door BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS tot Medicinae Doctor bevorderd, na verdediging van een botanisch Proefschrift over het maaksel en de verschillende vormen der *flores compositi* (28). Dat onderwerp wordt zeer naauwkeurig, en met groote aan eigen onderzoek bestede vlijt, door hem behandeld, en door keurige, alle door den schrijver zelven naar de natuurlijke voorwerpen geteekende, afbeeldingen opgehelderd. Voor het overige heeft de schrijver zich, naar het oordeel van SPRENGEL (29), geheel aan de leer van LINNAEUS gehouden, doch dienaangaande geene nieuwe en eigene opmerkingen medegedeeld.

In 1762 vertrok BERKHEY — zoo als men gewoon was hem bij verkorting te noemen — naar Amsterdam, om aldaar de geneeskundige praktijk uit te oefenen. In laatstgenoemden werkkring bleef hem echter tijd genoeg over, om zich met de beoefening der natuurkundige wetenschappen, waarin hij groot belang stelde, bezig te houden, en hij deed daarvan reeds terstond blijken door zijne *Verhandeling over de beste middelen, om onze landen, zoo hooge als lage, elk naar zijn aard, ten meesten voordeele aan te leggen*, die in 1763, door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, met de gouden medaille bekroond werd (30). Ook blijkt uit zijne eigene opgaven, dat hij aldaar aan de afbeeldingen en beschrijvingen, die in het vierde, eerst toen in het licht verschenen deel van SEBA's *Rerum naturalium Thesaurus* gevonden worden, mede werkzaam geweest is (31).

Na Amsterdam verlaten te hebben, alwaar de geneeskundige praktijk vermoedelijk niet aan zijne verwachting voldeed, woonde BERKHEY eerst op den huize Leevliet te Warmond, en vervolgens aan het tolhek bij de Haarlemmervaart, tusschen het Warmonder hek en de Postbrug. Tijdens dit buitenleven waren zijn geest en pen niet alleen vruchtbaar in *herderskouten*, *visscherszangen* en andere poëtische voortbrengselen, maar het was ook in diezelfde jaren, dat hij een groot deel van zijne *Natuurlijke historie van Holland* schreef, een werk, hetwelk hem niet alleen bij zijne landgenooten, maar zelfs buiten 's lands eer en bekendheid verschafte. Bij zoodanige proeven van lust en geschiktheid voor eigen natuuronderzoek, kan het ons niet verwonderen, dat het oog van Curatoren op hem gevestigd werd, toen zij meenden, voor het onderwijs in de Natuurlijke historie, vooral in de Zoölogie en de vergelijkende Ontleedkunde, zoo als wij thans zouden zeggen, eenen nieuwen docent te moeten benoemen. Dien ten gevolge werd aan BERKHEY, die omstreeks 20 jaren jonger dan ALLAMAND was, het Lectoraat in de Natuurlijke historie opgedragen, en den 1sten November 1773 door hem aanvaard (32), met het uitspreken eener latijnsche redevoering, die, zoowel wegens de gelukkige keuze van het onderwerp, als om het bijzonder redenaarstalent van den spreker, met belangstelling zal aangehoord zijn (33). Van laatstgenoemde gave toch, van zijne natuurlijke welsprekendheid, gaf BERKHEY meermalen proeven, inzonderheid reeds spoedig na zijne terugkomst te Leiden, toen hij, 4 Octo-

ber 1774, ter viering van het tweede eeuwfeest van Leidens ontzet, in de Gasthuiskerk aldaar, eene dichterlijke redevoering zoo meesterlijk uitsprak, dat, volgens den steller van zijn *Levensberigt* in den *Konst- en Letterbode*, jong en oud, aanzienlijken en geringen, er zigtbaar door ontroerd werden.

In zijnen nieuwen werkkring, die geheel aan zijnen aanleg en zijne reeds verkregene kundigheden scheen te beantwoorden, maakte BERKHEY terstond met zijne lessen *over de huishouding en het maaksel der dieren* eenen aanvang, en bleef deze ook in de volgende jaren steeds op dezelfde wijze aankondigen (34). Bij dit onderwijs zal wel de vergelijkende Anatomie en Physiologie, voor zoo ver er van deze, in zijnen tijd, sprake zijn kon, meer op den voorgrond gestaan hebben, dan de systematische Zoölogie. Evenwel werd de noodzakelijkheid dier laatstgenoemde wetenschap allezins door hem ingezien, en met het oog daarop bragt hij de straks nader te vermelden systematisch gerangschikte verzameling van natuurhistorische teekeningen en prenten bijeen. Zoo als deze, bij zijn onderwijs, van hand in hand gingen, zoo maakte hij in zijne lessen evenzeer gebruik van de, in het *Kabinet van naturalia* aanwezige, verschillende diersoorten en andere specimina.

Wat de, daar even bedoelde, uitgestrekte verzameling van afbeeldingen betreft, zoo verhaalt de door zijne reizen ook in ons vaderland bekende Zweedsche geleerde, JACOB JONAS BJÖRNSTÄHL, dat hij in November 1774, omstreeks 10,000 met kleuren afgezette en in 160 zware bundels bijeengebragte, door BERKHEY zelven vervaardigde teekeningen van natuurlijke voorwerpen bij hem gezien heeft, waarvan sommige op zijne *Natuurlijke historie van Holland* betrekking hadden, of uit reeds gedrukte en later gekleurde afbeeldingen bestonden, doch zeer velen oorspronkelijke teekeningen waren van verschillende, naar het stelsel van LINNAEUS gerangschikte, zoogdieren, vogels, visschen, conchyliën, insecten enz. (35).

Den aard en inhoud dier verzameling leert men uit de *Pars prima Catalogi*, welks titel ik nader in de Aanteekeningen zal opgeven, naauwkeuriger kennen. Daaruit blijkt, dat de, onder 4470 nommers beschreven afbeeldingen — wier juist getal men echter niet kan beoordeelen, dewijl de soms talrijke in teekening aanwezige soorten onder hetzelfde hoofdnommer begrepen zijn — evenzeer op den mensch en de verschillende reeds genoemde klassen van dieren, als op het plantenrijk, waarvan de voorwerpen naar het systeem van VAN ROIJEN gerangschikt zijn, betrekking hadden, dat zij uit talrijke plaatwerken bijeengebragt, op papier van gelijkvormige grootte opgeplakt waren, en in 160 à 200 portefeuilles als omslagen bewaard werden. — Wat niet te verwonderen is, was de verzamelaar zelf met die curieuse collectie, wier bruikbaarheid voor het onderwijs echter niet ontkend kan worden, bijzonder ingenomen.

Ofschoon Curatoren, 16 October 1780, besloten tot eene eventueele verhooging van BERKHEY's jaarwedde met *f* 300 (36), zoo schijnen zij echter, noch toen noch later, redenen gevonden te hebben om hem het hoogleeraarsambt op te dragen. Die bevordering zal waarschijnlijk meer door de uitwendige levensomstandigheden, waarin hij verkeerde, dan door eene minder gunstige meening aangaande zijne bekwaamheid, zijn verhinderd geworden. Want ofschoon BERKHEY zich het meest op een geheel ander gebied, als

beoefenaar der schoone kunsten, en vooral van de vaderlandsche Dichtkunst heeft doen kennen (37), zoo heeft hij echter door meer dan ééne proeve bewezen, dat hij zich ook in de natuurbeschrijvende wetenschappen veelzijdige kennis verworven, en deze grootendeels aan eigen onderzoek, waarvoor het hem noch aan ijver noch aan geschiktheid ontbrak, te danken had. Gelijk hij dit door het houden zijner akademische lessen bewezen heeft, zoo blijkt het evenzeer uit zijne, op die wetenschappen betrekkelijke, of daarmede in naauw verband staande geschriften. Aan zijne *Natuurlijke historie voor kinderen* werd in vroegeren tijd groote waarde gehecht, en althans de voorkeur gegeven boven de *Naturgeschichte für Kinder* van GEORG CHRISTIAN RAFF, welke in 1778 te Göttingen was uitgegeven. Laatstgenoemd werk toch, dat meer dan vijftig jaren lang onder de Duitsche schoolboeken eene voorname plaats innam, was, vooral bij de eerste uitgave, geenszins vrij van onnaauwkeurige en zelfs belagchelijke opgaven, waarvan het in de door BERKHEY bezorgde omwerking grootendeels werd gezuiverd. Inzonderheid echter heeft zich de Leidsche Lector bekend gemaakt door zijne *Natuurlijke historie van Holland*, daar deze, bij verkorting, niet alleen in het Fransch is vertaald geworden, maar ook, althans het eerste deel, in de Hoogduitsche taal overgebragt, te Leipzig verschenen is. Zoo als men weet, werd de uitgave van dat veelomvattend, doch op al te breede schaal aangelegde werk, waarvan het eerste deel in 1769 verschenen was, met het eerste stuk van het vierde deel in 1772 gestaakt, en eerst dertig jaren later, ook onder den afzonderlijken titel van *Natuurlijke historie van het Rundvee*, in 1805 vervolgd, zoodat het, in vereeniging hiermede, negen deelen uitmaakt, en gewoonlijk, daar sommige deelen in twee of drie stukken gesplitst zijn, in twaalf dikke octavo deelen gebonden voorkomt (38). Reeds uit de twee eerste deelen, die zamen ruim zeventienhonderd bladzijden beslaan, is het zigtbaar, dat de schrijver zich de behandeling zijner stof in haren geheelen omvang heeft voorgesteld. Na eene geographische beschrijving der verschillende tot Zuid- en Noord-Holland behoorende landstreken, rivieren, zeeboezems, meeren, poelen, moerassen enz., wordt er achtereenvolgens gehandeld over de luchtgesteldheid, het klimaat en de saisoenen van Holland; over de eigenschappen der zoogenaamde luchtverhevelingen, over de verschillende soorten van water, over den wind en de windstreken, vooral in toepassing op ons vaderland. Op gelijke wijze houdt de schrijver zich bezig met de gesteldheid van den grond, de ligging en eigenschappen der verschillende beddingen, zoowel in vroegeren als lateren tijd, met de omkorstingen, versteeningen en andere ligchamen, die uit den grond worden opgedolven. — Al die onderwerpen behooren voorzeker tot de natuurlijke historie van een land, doch toen ik zoo even mijne meening uitsprak, dat het werk van den schrijver op al te breede schaal was aangelegd, had die aanmerking natuurlijkerwijze geene betrekking op den algemeenen inhoud, maar wel op de noodeloos omslagtige wijze van behandeling en op het vermelden van talrijke, buiten het onderwerp gelegene bijzonderheden. En of dit nog niet genoeg ware, wordt aan het tweede deel daarenboven toegevoegd eene *Beknopte verhandeling wegens het aanleggen en toestellen van een mineraliën-kabinet* enz. — Ook in het derde deel, dat eene beschrijving behelst van de natuurlijke voortbrengselen van het land, houdt

de schrijver zich niet genoeg aan zijn onderwerp, maar heeft zich te veel in algemeene beschouwingen toegegeven, zoodat bijv. in afzonderlijke hoofdstukken gehandeld wordt over het verschil tusschen dieren, planten en delfstoffen, over de levensverrigtingen van het dier, over den oorsprong en de voortplanting der dieren enz. Op soortgelijke wijze wordt in de daarop volgende hoofdstukken, waarin de schrijver zich met den vroegeren en tegenwoordigen toestand van de bewoners van ons vaderland bezig houdt, niet alleen over den ligchaamsvorm, de gemoedsgesteldheid, het temperament, de kleeding en wijze van voeding, het verschil tusschen den stedeling en den bewoner van het platteland, den gemiddelden leeftijd, en de meest heerschende lands- en volksziekten, maar ook over de geboorte- en huwelijksfeesten, over de uitspanningen van den kinderlijken of meer gevorderden leeftijd en over de begrafenisplegtigheden gehandeld. In een en ander toont de auteur wel veel belezenheid en veelsoortige kennis te hebben, doch blijft ook meermalen in zaken, die eene strengere kritiek zouden vorderen, het noodige bewijs schuldig. Zoo hecht bijv. de schrijver zijn zegel aan de door sommigen verkondigde leer aangaande de veelvuldigheid van schijndood bij personen, die voor gestorvenen gehouden worden, door te zeggen: „Ik zelf weet verscheidene voorbeelden van gewaande overledenen, welke bijgekomen zijn, nadat ze alreede op stroo lagen, en zelfs gekist waren; doch nadien zulke gevallen ook elders genoeg bekend zijn, zal ik ze slegts voorbijgaan." (39) — Wederkeerig moet men echter toestemmen, dat het werk van BERKHEY van lofwaardige vlijt getuigt, en vele wetenswaardige, uit de werken zijner voorgangers en tijdgenooten bijeengebragte bijzonderheden behelst aangaande het klimaat en andere op de Natuurlijke historie van ons land betrekkelijke onderwerpen, die ook thans nog als bouwstoffen bruikbaar zijn. Diezelfde verdienste mag ook aan de latere voortzetting van het werk worden toegekend, die van 1805—1811 is uitgegeven, en zich, als *Natuurlijke historie van het Rundvee*, aan die van het paard, waarmede de schrijver zich laatstelijk bezig gehouden, en toen zijnen arbeid gestaakt had, behoorlijk aansluit.

Ook die *geschiedenis van het Rundvee*, wier nadere inhoudsopgaaf ik echter meen achterwege te moeten laten, is wederom met groote uitvoerigheid behandeld, ook ten opzigte van zoodanige zaken, die niet geacht kunnen worden regtstreeks tot het onderwerp te behooren. Ofschoon men het werk daarom met hetzelfde regt een uitvoerig *Handboek over de landhuishoudkunde, vooral over den akkerbouw en de veeteelt* zou kunnen noemen, bevat het niettemin belangrijke, dikwijls aan eigen onderzoek van den schrijver verschuldigde, bijdragen, welke op de natuurlijke historie van het rundvee betrekking hebben. Vooral geldt dit van die hoofdstukken, welke op de anatomie der genoemde diersoort, op de uitwendige zintuigen, de digestie-organen, de geslachtswerktuigen, de generatie-leer enz. betrekking hebben. Die mededeeling der uitkomsten van eigen ontleedkundig onderzoek zal men te hooger waarderen moeten, wanneer men bedenkt, dat BERKHEY, bij het ondernemen der uitgave van zijne *Natuurlijke historie van het Rundvee*, reeds 76 jaren oud was, en dat hij, toen hij het werk in 1811 voltooijen mogt, den leeftijd van 82 jaren bereikt had. Dat hij zich ook toen nog gaarne met wetenschappelijke vraagstukken bezig hield, blijkt insgelijks uit zijne in 1804 bij

LOOSJES uitgegeven *Vrijmoedige voorstellingen tot stichting eener vee-artsenijkundige Schole in ons Gemeenebest.*

Onder de overige, aan de wetenschappelijke kennis en de technische bekwaamheid van LE FRANCQ VAN BERKHEY verschuldigde, voortbrengselen roemen de deskundigen zeer zijne verbeterde uitgave van de in 1575 door JOOST JANSZ. BEELDSNIJDER bezorgde Kaart van Noord-Holland, die door BERKHEY in het koper gebragt en in 1778 bij IJNTEMA en TIEBOEL te Amsterdam werd uitgegeven (40). Evenzeer besteedde hij groote vlijt aan het uitgeven eener Kaart van de Haarlemmermeer, ten einde den toenmaligen staat van dien uitgestrekten, thans in vruchtbaar land herschapen, waterplas, in vergelijking met zijnen omvang, in vroegeren en lateren tijd, te doen kennen (41).

Gelijk men BERKHEY's grooten lust in het bijeenbrengen van naturalia en in het vervaardigen van ontleedkundige voorwerpen, uit de Catalogi zijner uitgebreide verzameling, zoo als die op het einde van Maart 1785 te Amsterdam verkocht werd, kan leeren kennen (42), zoo ontbreekt het daarvoor ook aan geene andere bewijzen. LOOSJES toch vermeldt in zijn reeds vroeger genoemd Levensberigt, dat BERKHEY nog in 1810, en dus in den ouderdom van 81 jaren, voor zijn vriend WILHELM GREVE, Stads Medicinae Doctor te Delft, eene uitgebreide verzameling van uit- en inlandsche visschen vervaardigd heeft.

Ten slotte moet ik aangaande BERKHEY's persoonlijkheid en lotgevallen nog enkele bijzonderheden vermelden. Naar het oordeel van tijdgenooten, die hem in jongere jaren gekend hebben, was hij aangenaam in den omgang, geestig en vrolijk, doch prikkelbaar van aard, en niet vrij te pleiten van hevigheid van karakter, gelijk dit bij jichtlijders niet ongewoon is. Want, ofschoon hij, zoo als ook uit zijne afbeeldingen blijkt, een zeer mannelijk en breedschouderig voorkomen had, met een zeer levendigen oogopslag en zware wenkbraauwen, zoo was hij echter, gedurende zijn lang leven, dikwijls aan ziekte onderhevig, vooral aan arthritische aandoeningen, zoodat de gewrichten zijner vingers rijkelijk met jichtknobbels bezet en daardoor bijna ontoonbaar geworden waren. Zoo als hij door de tijdsomstandigheden en door de hevigheid van zijn karakter genoopt werd om aan burgerlijke partijschappen rijkelijk deel te nemen, en zich daardoor, of ook door veelsoortig twistgeschrijf, vele onaangenaamheden berokkende (43), zoo waren ook de huisselijke en familie-omstandigheden, waarin hij leefde, van een allerongunstigsten aard. Zijn in 1750 met GERRITJE VAN NIER aangegaan huwelijk, waaruit twee dochters en één zoon gesproten waren, werd in 1761 ontbonden, en vervangen door een concubinaat met HESTER DIEDERING, bij welke hij zeven kinderen verwekte. Schijnen deze en andere daden aan te duiden, dat hij zijne zinspreuk *vrank en vrij* in vele zaken overdreef, zij verklaren het tevens, hoe BERKHEY veelal in bekrompene omstandigheden heeft moeten verkeeren. Hierbij kwam nog, dat hij in een kostbaar pleitgeding betrokken was, zoodat hij genoodzaakt werd, daarom evenzeer zijne boeken, zoo als dit reeds vroeger met zijn Museum van praeparaten geschied was, in het openbaar te laten verkoopen. Deze veiling heeft in October 1789 plaats gehad, doch is geenszins in staat geweest, het door hem benoodigde op te brengen.

In 1807 woonde BERKHEY, die meermalen, in en buiten de stad, van woonplaats veranderde, op de Koepoortsgracht te Leiden, en deelde grootelijks in de geduchte ramp, waardoor de stad den 12den Januarij getroffen werd, doordien hij, met zijn studeervertrek naar beneden gestort, van onder het puin zijner woning, waardoor hij echter geen letsel bekomen had, te voorschijn gehaald werd. Intusschen heeft hij den herbouw dier woning mogen beleven, en toen, met toestemming der Regering, den gevel met berijmde en op twee gedenksteenen geplaatste opschriften voorzien, die men er alsnog lezen kan, naast de Drukkerij van den heer SIJTHOFF, op de thans gedempte Koepoortsgracht.

Nadat hij in September 1811, ook laatstgenoemd huis had moeten verlaten, woonde hij enkele maanden, op een kleinen afstand van Leiden, buiten de thans gesloopte Rijnsburger poort, totdat hij in de maand December, naar de woning van GEERTJE BERKHEY, eenige overgeblevene dochter uit zijn vroeger huwelijk, en vrouw van wijlen den Apothecar HOEFMAN, vervoerd en tot zijnen dood liefderijk verpleegd werd. Hij stierf aldaar, 13 Maart 1812, en werd met eene lijkstaatsie in de Hooglandsche kerk op het koor begraven (44).

Heb ik de lotgevallen van BERKHEY misschien uitvoeriger vermeld dan noodig was, men houde in het oog, dat men zulks doorgaans niet als overbodig beschouwen mag, als men de werken van groote kunstenaars of geleerden beoordeelen wil. BERKHEY toch is voorzeker een buitengewoon man geweest, met groote en veelsoortige talenten toegerust, die meerdere en voortreffelijker voortbrengselen van den geest had kunnen leveren, als hij meer zelfbeheersching gehad had, en hem een rustiger en onbezorgder leven ware te beurt gevallen.

AANTEEKENINGEN.

(1) *Resolutiën* cet. l. l. 4, pag. CXLVIII vso: „Is goet gevonden dat de prof. VORSTIUS (ADOLPH) sal werden opgeleyt te maken eenen inventaris van alle de rariteyten, die aan de Universiteyt syn geschonken ende in de Galerye aan de suytsyde van den publykquen Kruythoff werden gethoont, om den voors. inventaris bij de andere papieren, brieven ende munimenten van de Universiteyt bewaart te worden."

(2) *Journal des voyages de Mons.* DE MONCONYS, *Conseiller du Roy* cet., II Pt., Lyon 1666, 4to, pag. 151: „A costé de ce jardin est une galerie basse, où il y a quelques animaux dessechez, sçavoir des poisons, reptiles et fruits des Indes, mais le tout peu considerable."

(3) H. L. BENTHEM, *Holländischer Kirch- und Schulenstaat.* Frankf. und Leipz. 1698. 8°. min. (1 Thl.) III Cap. § 10, pag. 71—81 (specifieke opgaaf der aanwezige voorwerpen).

(4) *Resol.* 10, pag. 327 seq.: „Wordt gelezen (8 Mey 1719) de Memorie van BOERHAAVE, waarin deze berigte dat de voorwerpen in de Rariteyt-camer van den hortus, door de langdurigheyt van de tijd meerendeels soo seer waren vergaen, dat het tot

een schande streckte, deselve aan groote personages ofte luyden van studie te vertoonen," enzv.

(5) *Resolutiën* cet. XIII, pag. 314 seq.

(6) *Alb. studiosor.* VIII, 1727—1754, pag. 256: "2 Sept. 1740, SEBASTIANUS ALLAMAND, Helvetus, ann. 26, V. D. M., Juris studiosus (Rectore ALB. SCHULTENS).

(7) *Resol.* XIII, pag. 228 et 236 seq.

(8) *Oeuvres philosophiques et mathematiques de Mr.* G. J. 'SGRAVESANDE, *rassemblés et publiés par* JEAN NIC. SEBAST. ALLAMAND, *qui y a ajouté l'histoire de la vie et des ecrits de l'Auteur.* Amst. 1774, II Parties 4⁰.

(9) *Ordo scholarum*, 1763: "J. N. S. ALLAMAND, L. A. M. et Philosophiae Doctor, Philos. et Math. Professor,

Selecta ex historia naturali exponet.

In auditorio physico philosophiam naturalem experimentis illustrabit."

Evenwel schijnt ALLAMAND laatstgenoemde lessen ook vóór MUSSCHENBROEK's dood wel eens gehouden te hebben. RAMSPECK (toen te St. Gallen en later hoogleeraar te Basel) schreef in 1755 aan HALLER: "Hora octava MUSSCHENBROEKII Collegium physicum experimentale frequento, hora nona mox D. ALLAMAND audio, etiam Physicam docentem; mox seniorem ROIJENUM in Aphorismos BOERHAAVII commentantem." Vid. HALLER, *Epitol.* III, pag. 524.

(10) VAN MIERIS, l. l. II, 549. De zoo even genoemde RAMSPECK deelt dienaangaande aan HALLER mede: "Hora tertia lectiones D. ALLAMAND frequento, qui in historiam naturalem commentatur, amplissimo et lectissimo instructus Museo." *Epist.* l. l. pag. 525.

(11) *Natuurlijke Historie van Holland,* III D., pag. 234: "De hoogleeraar ALLAMAND heeft goed gevonden, dit *Samenstel* (van BRISSON) tot zijn rigtsnoer op Holland's Hooge Schoole aan te neemen; en ten dien einde, tot gebruik der Academiejeugd, er eene Latijnsche uitgaave, in een haudzaam formaat, van vervoegd." — Bij het lezen van die laatste woorden, welke ligt tot dwaling zouden kunnen aanleiding geven, moet men in het oog houden, dat BRISSON's *Regnum animale,* zoowel met een Latijnschen als Franschen tekst voorzien, in 1756 werd uitgegeven, en dat ALLAMAND derhalve in dat opzigt slechts een waakzaam oog over den herdruk heeft behoeven te houden. Op zijne verdere aan de Leidsche uitgaaf bestede zorg zal ik nader terugkomen. De door mij bedoelde woorden uit het Berigt aan den Lezer zijn de volgende: "Cum autem in ipso (BRISSONII opere) ordinem servatum sequatur vir Cl., qui Historiam naturalem in nostra Academia Lugduno-Batava docet, ubi de Quadrupedibus agit, illud denuo edendum curavi minori forma, ut facilius circumferri, sicque magis inservire commodis studiosorum, qui huic studio operam navant, posset."

(12) *Act. academ.* Cod. XIV, pag. 294: "Die 28 Sept. 1751 Cl. ALLAMAND annuntiavit senatui, Ill. Curatores et Ampl. consules sibi commisisse curam eorum, quae ex regionibus exteris, praesertim ex India orientali et occidentali adferantur in usus academicos, historiam naturalem spectantia. Quaesivit vir Cl. an nuper allata, antequam hoc mandatum acceperat a Curatoribus, ipse etiam curare debeat; an vero curanda sint a Cl. VAN ROIJEN, qui autem pro humanitate sua et in literas studio, horum curam gesserat? Censuit senatus, mentem Curatorum fuisse, ut omnium eorum, quae ad historiam naturalem pertinent, unicum formaretur corpus, cujus cura incumberet Cl. ALLAMAND: sed tamen super hoc negotio transigendum esse inter duos hosce viros Cll., usque dum ex literis Curatorum ad Senatum solemni modo constiterit, mandatum hocce ALLAMANDO esse datum."

(13) *Act. acad.* Cod. XIV, pag. 293.
(14) *Resol. van Curat.* XIII, pag. 353.
(15) *Resol.* l. l. pag. 456.
(16) *Resol.* l. l. pag. 527 seq.
(17) *Solemnia verba, quibus* J. N. S. ALLAMAND, *Philosophiae Doctorem Artiumque liberalium magistrum renuntiavit Nobil. juvenem* ANTON. VAN DER HEIM; in *Solemnibus die IX Febr.* 1775 *peractis, cum ad celebranda sacra Academiae L. B. secularia, quatuor Doctores more majorum in aede divi Petri crearentur.* L. B. 4°. pag. 45 seqq.
(18) J. N. S. ALLAMAND, *Bericht der geneezinge van een meisken met een zeker soort van beroerdheid, dewelke door hulp van de electriciteit hersteld is* enzv.; in *Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, I D., pag. 485 seqq. *Meteorologische waarnemingen aan de Kaap de Goede Hoop* enzv. *van* DE LA CAILLE enzv.; Ibid. II, pag. 93 seqq. *Kort verhaal van de uitwerkselen, welke een Americaansche vis veroorzaakt op de genen die hem aanraken;* Ibid. II, pag. 372 seqq. *Nieuwe proef van het Zeewater drinkbaar te maaken, uitgevonden door den heer* HALES; ibid. II, pag. 380 seqq. *Memoire contenant diverses expériences d'electricité, adressé à Mr.* FOLKES cet., par J. N. S. ALLAMAND; dans la *Bibliothèque Brittanique, ou Histoire des ouvrages des savans de la grande Bretagne.* Vol. XXIV, 2me Partie. Haye 1747, pag. 406—437 8°. In het Hollandsch vertaald, Leiden 1748. 8°. — *Medical Transactions by the College of Physicians in London.* N. 477, Art. III. (Laatstgenoemd citaat heb ik niet kunnen nazien.)
(19) De Fransche schrijver, die als Directeur van REAUMUR's rijke Collectie voor Natuurlijke Historie vele dieren door eigene aanschouwing en eigen onderzoek kende, zegt dienaangaande in zijne Praefatio het volgende: „Vix necesse est ut moneam me non vidisse omnes Animalium species, de quibus in hocce opere mentio fit. Quas propriis oculis examinare mihi fuit concessum, descripsi quantum potui accuratissime, hasque designavi duplici hac nota * *, unicam vero tantum apposui * illis, quarum partem tantummodo, ex qua characteres desumsi, vidi. Descriptiones vero alias, quae nulla nota insigniuntur, hausi ex Auctoribus in hoc opere laudatis, illosque semper anteposui, qui Animal de quo agitur se vidisse affirmant."
(20) *Bibliop. Lect.*: „Verum in hac mea editione dantur descriptiones nonnullorum Animalium, quorum non meminit Auctor; sed ne haec additamenta, si parum arrideant, ipsi tribuantur, illa semper inter hasce notas [ ] reposita sunt. Additum est etiam signum istud † nominibus quorumdam Animalium, quo significatur, animalia isthaec vel horum partes maxime insignes, in nostrae Academiae Museo servari."
(21) *Regnum animale in Classes* IX *distributum, sive synopsis methodica sistens generalem Animalium distributionem in Classes* IX *et duarum primarum Classium, Quadrupedum scilicet et Cetaceorum, particularem divisionem in Ordines, Sectiones, Genera et Species. Cum brevi cuiusque speciei descriptione, citationibus auctorum* cet. A. D. BRISSON, *Historiae naturalis Musei Realmuriani Demonstratore, et Regiae Scientiarum Academiae Socio.* Editio altera auctior. L. B. MDCCLXII. 8°.
(22) A. D. BRISSON, *Ornithologia sive Synopsis methodica, sistens Avium divisionem in Ordines, Sectiones, Genera, Species, ipsarumque varietates* cet. L. B. MDCCLXIII. II Tom. 8°. — *Bibliop. Lect.* (III): „Praeterea nonnullas (Aves) quas illi videre non licuit, inseruimus speciebus suis: hae sunt 18 Gen. VII cet. Nec nostra suis immiscuisse aegre tulit eruditus et candidus BRISSONIUS; nam licet plus quam mille et quingentas Aves descripsit, omnes sibi fuisse notas nequaquam arbitratus, nobis significavit se lubenter visurum harum numerum ab aliis auctum; quod sine molestia praestari

poterit, cum ope eximiae methodi, quam sagacissime excogitavit, jam omnis exulet ex Ornithologia confusio, facillimumque sit Aves novas ad suos ordines et genera referre."

(23) De door ALLAMAND geleverde hoofdarticels worden door hem zelven genoemd in eenen brief aan den Amsterdamschen uitgever, te vinden in het *Avertissement de l'éditeur Hollandais* vóór het vierde Deel van het *Supplement à l'histoire naturelle* cet. Amst. 1778. 4°., terwijl de *Additions de Mr.* ALLAMAND in het vijfde Deel (1785) de 60 eerste bladzijden innemen.

(24) Bij het aanvaarden van dat Legaat besloten Curatoren, in de zoogenaamde *Kabinet-kamer*, op een zwart geschilderd bord, de volgende inscriptie met vergulde letteren te plaatsen: „Hic Naturae Thesaurus et ortum et incrementi partem debet viro Clarissimo J. N. S. ALLAMAND, Philosophiae et Matheseos in hac Academia Professori, qui suum in eo amplificando studium non putavit rectius posse declarari, quam luculentis ejusdem generis copiis, quas sibimet ipse privatim collegerat, liberaliter in commune conferendis, quam donationem Matrona nobilissima MAGDALENA COMMELIJN post mortem mariti consummavit. Hoc Curatores et urbis consules hac Tabula ad posteros testatum esse voluerunt." — Of er, na den dood des hoogleeraars, behalve zijne weduwe, nog andere familiebetrekkingen zijn overgebleven, is mij onbekend. Het is mij alleen gebleken dat zijn zoon FREDRIK (te Lausanne geboren) reeds in 1749 als student te Leiden werd ingeschreven. — E. L. VRIEMOET, l. l. pag. 863 seq. J. A. DE CHALMOT, l. l. I. pag. 154 seq. J. W. TE WATER, *Narr.* l. l. pag. 34 et *App.* pag. 86.

(25) *Alb. studios.* VIII, pag. 361: „JOHANNES LE FRANC VAN BERKHEY, Leidensis, ann 20, Meester schilder bij juffr. MARIA BERKHEY, achter de hooglandse kerk." De opgaaf van den leeftijd is foutief, daar uit zijn geboortejaar blijkt dat hij in 1747 niet ouder dan 18 jaren was.

(26) *Resol. van Curat.* XIII, pag. 373 seq.: „De H.H. Curateuren en Burgemeesteren bevorens geinspecteert hebbende de alsnu door den H. Prof. ALLAMAND in ordre gebragte en in de daartoe vervaardigde kabinetten, geplaatst in de regter vleugel van de nieuwe Orangerie in den akademischen Kruydhoff, volgens haare regna en genera ingeschikt zijnde specimina der bisonderheden van de natuur, bestaande in eene considerable collectie van mineralia, zeegewassen, vissen en dieren in liquor, zeltzaeme gedroogde vogelen, schelpen, hoorens en andere rariteiten, aan de Universiteyt volgens de voorzorge van wijlen zijne Doorlugtigste Hoogheyt glorieuser Gedagtenisse, uit de Colonien toegezonden, alsmede door den Heer Curator Grave VAN BENTINCK RHOON cet. aan d'Academie vereert, en verder bij verwisselingh door den H. Prof. ALLAMAND bekomen, waarover de voormelde heer eerstdaags zijne publique lessen stond te beginnen, en considereerende, dat de conservatie van de gemelde zeldzaamheden, zoo met het opvullen van den liquor, als andere benodigtheden, ter praeservatie van de gedroogde gewassen en vogelen, een dagelijksche laborieuse toezigt vereyst werdt, 't gunt de andere occupatien van den gemelden prof., en de departementen van zijne professie niet permitteerden, hebben HEd. Gr. Achtb., in het zeekere onderrigt zijnde van de bijsondere genegenheijt, kennis en habitudes, welke JOHANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY bezit tot het waarnemen van diergelijke toezigt en voorzorgh, goedgevonden denselven LE FRANCQ BERKHEY aan te stellen, gelijk denselven aangestelt wordt bij desen, onder de praefecture van den welgemelden heer Prof. ALLAMAND, tot opziener der kabinetten van de specimina en seltzaemheden der Natuure, zoo die aldaar nu zijn, als welke in het vervolgh daarbij zullen werden geacquireert, ende dat op zoodanigh reglement en instructie als hem daervan in 't vervolgh ter hand

gestelt zal worden, alles op belooninge van een wedde van Tweehondert gulden in 't jaar, innogaande op huyden, zullende van vierendeelsjaars tot vierendeelsjaars aan hem op ordonnantie een geregt vierdepart van dien voldaan worden: Professor ALLAMAND uyt name van HEd. Gr. Achtb. voor deszelfs veelvuldige moeite en accuratesse te bedanken, met betuyging dat het HEd. Gr. Achtb. aangenaam zoude zijn, dat van de bovengemelde Curiositeyten een behoorlijke Lijste off Catalogus geformeert ende bezorgt wierdt, alsmede met denselven te concepteeren welke pointen van verpligtingh ende dienst aan den bovengemelden LE FRANCQ BERKHEY zouden kunnen werden voorgeschreven, ende alsdan daarvan te formeeren een Concept-Instructie, omme dezelve gezien en overwogen zijnde, daarop alsdan te resolveeren zoo als bevonden zal werden te behooren." Ibid. pag. 384 en 394. (De Instructie voor den nieuw benoemden Opzigter, gearresteerd 8 Aug. 1753.)

(27) *Resol.* XIV, pag. 175 en 180.

(28) J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Expositio characteristica structurae florum, qui dicuntur compositi — cum figuris ad naturam expressis.* L. B. 1760. 4°.

(29) *Histor. Rei herb.* l. l. Tom. II, pag. 380 seq.

(30) *Verhandelingen uitgegeven door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen,* enzv. VIII D., 2 St. Haarlem 1765, pag. 1 seqq.

(31) In het voorberigt van de straks nader aan te halen *Pars prima Catalogi* zegt BERKHEY: „Weldra begon mijne verzameling (van teekeningen en prenten op de Natuurlijke historie betrekkelijk) te groeijen, waartoe niet weinig hulp den invloed op de werken van A. SEBA had, waardoor ik meest alle de platen apart bekwam." — Uit den Catalogus zelven blijkt, dat het aandeel, hetwelk hij in de voltooijing van SEBA's werk had, zich tot het ichthyologisch gedeelte bepaald heeft. Blz. 109 en 119: *„Naamlijst van de vissen, allermeest door* J. LE FRANCQ VAN BERKHEY *afgezet en geschilderd en door hem in het werk van* SEBA *beschreven.* — Daaraan moeten nog toegevoegd worden de soorten der geslachten *Petromyzon, Raja, Squalus, Lophius, Acipenser, Balistes, Ostracion, Tetraodon, Diodon, Cyclopterus, Centriscus, Singnatus* en *Pegasus,* reeds vroeger, blz. 104 aldaar beschreven, onder het opschrift: *Amphibia nantes. Water en landdieren, meest alle de origineelen, waarna Dr.* LE FRANCQ VAN BERKHEY *de beschrijving in het werk van* SEBA *gemaakt heeft.*

(32) *Resol.* XIV, pag. 274 en 276 seq.

(33) *De antiqua et nobili urbe Lugduno Batavorum, suo situ ad Historiae naturalis delicias et exercitium opportunissima.*

(34) JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Medicinae Dr., Historiae naturalis Lector, varia ad oeconomiam et structuram animalium spectantia exponet.*

(35) J. J. BJÖRNSTÅHL's *Reize door Europa en het Oosten* enzv. (vertaald door M. TYDEMAN) V D., Utrecht en Amsterdam 1783, pag. 396 8°.

(36) *Resol. van Cur.* XIV, pag. 323: „Alsmeede aan den Lector Historiae Naturalis LE FRANCQ VAN BERKHEY, na het overlijden van Doctor ZUMBACH DE COESVELT, die nog van zeeker pensioen van de Universiteyt, zijn leven lang geduurende jouisseert, een verhooging van tractement van 300 guldens jaarlijks."

(37) A. LOOSJES, *De geest der geschriften van* JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY enzv. Haarlem 1813. 8°. — Zoo als men weet is BERKHEY's zangster zeer vruchtbaar geweest, en vindt men onder hare voortbrengselen stukken van grooten omvang. De voornaamste van deze zijn: des schrijvers zoogenaamd *Heldendicht,* na den zeeslag bij Doggersbank, in twee deelen met platen, onder den titel van *Zeetriumph der Bataafsche vrijheid,* in 1782 uitgegeven, en *De Bataafsche Menschlijkheid, of de Gevolgen der*

Tweedracht. Betoogt uit de Rampen van het vaderland, in vijfhonderd twee en zestig scherp-dichterlijke sluitvaerzen en rondborstige vraegen naer de rechten van den mensch, voor de tribune der Eendraeht, door JANIUS LACONIUS, Franco-Batavus. Leyden 1801. *Nieuwe uitgave, met verdeedigende en geschiedkundige aanteekingen opgeheldert.* Leyden 1801. Gelijk deze en andere berijmde stukken bij zijne tijdgenooten niet zelden aanleiding tot eene strenge kritiek gegeven hebben, zoo heeft men ook later de poëtische gaven van BERKHEY zeer verschillend beoordeeld. Het ligt echter geheel buiten mijn bestek om dienaangaande bijzonderheden mede te deelen. Het laatste in 1806, en dus in 77jarigen ouderdom, door hem uitgegeven *Dichtstuk, Lijkgedachtenis van zijn doorluchtige Hoogheid Prins* WILLEM DEN VIJFDE, moet naar de meening van bevoegde beoordeelaars voor het beste voortbrengsel zijner Muse gehouden worden, hoewel men bij de waardering er van in het oog moet houden, dat de uitgaaf van het stuk niet alleen onder het toezigt van BILDERDIJK, die daartoe door den auteur zelven was aangezocht, geschied is, maar ook, gelijk later is aangetoond, eene doorgaande verbetering en beschaving door dien grooten meester ondergaan heeft, zóó zelfs, dat men het niet alleen naar den vorm, maar ook, wat den inhoud betreft, grootendeels voor een uitvloeisel van BILDERDIJK's rijke en krachtige dichtader houden moet. Over J. LE FRANCQ VAN BERKHEY's *Lijkgedachtenis van Prins* WILLEM DEN VIJFDE. Voorlezing van Dr. A. DE JAGER; in *Nieuwe Reeks van Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde.* Dl. VII. St. 2, pag. 139—158.

(38) *Natuurlijke Historie van Holland en van het Rundvee.* Amsterdam 1769—1811. IX Deelen. 8°.

(39) l. l. III D., 3de St., pag. 1840.

(40) J. KONING, *Historisch berigt wegens* JOOST JANSZ. BEELDSNIJDER *ende door hem vervaardigde stukken;* in *Verhandelingen van de 2de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut.* V D. (1831), pag. 1 seqq.

(41) De uitvoerige, door BERKHEY zelven, in den *Catalogus van Boeken en Rariteiten, verkocht* 20 *Oct.* 1789, gegeven berigten doen ons de oordeelkundige wijze, waarop hij bij het vervaardigen van die kaart te werk ging, nader kennen.

(42) *Eerste Catalogus van de uitgebreide systhematische natuurkundige verzameling van Teekeningen, Printen en afgezette Afbeeldingen van allerleye Classen van Dieren en Planten, alle naar eene systhematische rang, zindelijk op een en 't zelve Atlas formaat gebragt, en in ruim* 160 *bijzonder zoort van Portefeuilles en Omslagen, in der tijd van bijnaar veertig jaren bijeenverzamelt, bereid en zindlijk verzamelt door* JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY, *M. Doctor en Lector in de Natuurlijke Historie op 's lands Universiteyt te Leyden, Lid der Keiserlijke Leopoldische Academie, der Zeeuwsche, Vlissingsche, Provintiale Utrechtsche Sociteiten van Wetenschappen, benevens nog verscheide Letter- en Dichtkundige Genootschappen.* Alle hetwelk opentlijk verkogt zal worden binnen Amsterdam, door de maakelaars N. BLINKVLIET enz. Amst. 1784. 8°. *Tweede, Derde en Vierde Catalogus of Naamlijst van het Natuurkundig Kabinet van* J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *bestaande in:* 1°. *Een Kabinet anatomische dierkundige praeparaten.* 2°. *Een uitgekipte verzameling van Mineralen en edele steenen.* 3°. *Eene propere collectie hoorns, schelpen en zeegewassen.* Alle hetwelk verkogt zal worden op Dingsdag den 29 Maart 1785, ten huize van enzv. De beschrijving der specimina is grootendeels in het Latijn, en vóór de Catalogi wordt insgelijks een Latijnsche titel gevonden.

(43) Men zie over de tijdelijke suspensie als Lector Historiae naturalis, waartoe hij ten gevolge van het uitgeven van een boekje, *Aan zijne medeburgeren,* veroordeeld werd, *Resol. van Curat.* XV, pag. 25 seqq. (14 Junij 1783). Ibidem pag. 98 (9 Mei 179.): » Aan den Lector historiae naturalis, op diens verzoek, toegestaan *f* 126, welke

som hem, volgens Besluit van Curatoren en Burgemeesters van 14 Junij 1783, ter gelegenheid van zijne surcheance in voornoemde qualiteit, van zijn tractement was afgetrokken."

(44) Behalve de in Noot 37 aangehaalde stukken, waarin over BERKHEY hoofdzakelijk als dichter gehandeld wordt, zie men het *Levensberigt van* JOANNES LE FRANCQ VAN BERKHEY; in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van het jaar 1812, pag. 299 seqq. en 306 seqq. Ook met kleine uitbreidingen aan het reeds aangehaalde geschrift van LOOSJES: *De geest der geschriften* enzv. toegevoegd. SIEGENBEEK, l. l. II T. en B. pag. 276 seq. en de aldaar aangehaalde schrijvers.

IETS OVER MENTONE EN ANDERE ZUIDELIJK GELEGENE PLAATSEN, WELKE ALS WINTERVERBLIJF VOOR BORSTLIJDERS WORDEN AANBEVOLEN,

DOOR

Dr. N. D. SYBRANDI.

(*Medegedeeld aan Dr.* J. ZEEMAN.)

Geachte Collega!

Gij hebt mij uitgenoodigd, U eenige bijzonderheden omtrent Mentone en andere zuidelijk gelegene plaatsen, welke als winterstations voor borstlijders worden aanbevolen, mede te deelen, ter plaatsing in het *Tijdschrift voor Geneeskunde*, en zulks naar aanleiding van de ondervinding, welke ik zelf bij mijn verblijf aldaar gedurende den winter van 1866 en 1867 heb opgedaan. Hoe gaarne ik ook aan die uitnoodiging wilde voldoen, heb ik toch aanvankelijk geaarzeld, met de resultaten mijner ervaring voor een grooter geneeskundig publiek op te treden. In de eerste plaats moet ik doen opmerken, dat ik de zuidelijke, aan de Middellandsche zee gelegene, streken van Frankrijk niet als Geneeskundige, maar als patiënt bezocht heb en daardoor niet voor een eenigzins volledig wetenschappelijk onderzoek was ingerigt; alleen mijne thermometrische aanteekeningen, welke ik met die van mijnen vriend Dr. SCHAER heb vergeleken en aangevuld, kunnen op eenige volledigheid aanspraak maken; tot het doen van naauwkeurige barometrische en hygrometrische waarnemingen ontbrak mij de gelegenheid. Ten anderen is er zoowel door Fransche als Engelsche en Duitsche Geneeskundigen zooveel over Mentone en andere aan de Middellandsche zee gelegene plaatsen geschreven, dat het mij inderdaad onmogelijk is, iets wezenlijk nieuws omtrent dit onderwerp te vermelden. In onze taal verscheen toch in 1863 eene door L. F. PRAEGER bezorgde vertaling van de oorspronkelijk in het Engelsch door Dr. J. HENRY BENNETT zamengestelde Monographie over Mentone, de Riviera, Korsika en Biarritz, waarin met groote volledigheid alles bijeengebragt is, wat de auteur door vlijtige bestudering der bronnen en door eigen naauwkeurig onderzoek, vooral omtrent Mentone, alwaar hij verscheidene winters eerst als patiënt, later als Geneesheer heeft doorgebragt, heeft kunnen opsporen. Korter en ook minder volledig, maar toch zeer lezenswaardig is het geschrift van Dr. J. D. BOTTINI, *Menton et son climat*, Paris 1863; de ervaren en eerlijke schrijver, die gedurende meer dan twintig

jaren eene uitgebreide praktijk te Mentone heeft uitgeoefend, deelt in dit werkje de resultaten zijner eigene ondervinding, toegelicht door die van anderen, in beknopten en aangenamen vorm mede. Ofschoon niet op eene twintigjarige praktijk berustende, maar van eene wetenschappelijke opvatting getuigende, is het werkje van Dr. W. GENZMER, *Mentone und die Riviera*, in 1865 te Mainz uitgekomen, waarin de Geneeskundige in een kort bestek (76 bladz.) het voornaamste en voor hem belangrijkste omtrent Mentone vernemen kan. Ook Dr. STIEGE heeft in het *Klinisch Wochenschrift*, II, 40 (overgenomen in GRAEVELL'S *Notizen für praktische Aerzte*, Neue Folge, Bd. IX, Abth. 3, 1866) een beknopt verslag over Mentone als *klimatischer Kurort* gegeven, waarin hij, behalve het meer algemeene, ook zijne eigene waarnemingen omtrent de temperatuur van den winter van 1863—1864 en van dien van 1864—1865 mededeelt. Voor hem, die niet alleen over Mentone, maar tevens over de voornaamste andere winterverblijfplaatsen in het Zuiden van Frankrijk het meest wetenswaardige uit een klimatologisch en geneeskundig oogpunt wil leeren kennen, zal het werk van Dr. TH. DE VALCOURT, *Climatologie des stations hivernales du Midi de la France*, Paris 1865, eene geschikte handleiding zijn. Dr. DE VALCOURT, sinds eenige jaren als Geneesheer te Cannes gevestigd, geeft in dit geschrift een beknopt en zeer wetenschappelijk overzigt van de eigenaardigheden, welke de verschillende voor borstlijders in het Zuiden van Frankrijk aanbevolene verblijfplaatsen, Pau, Amélie les Bains, Hyères, Cannes, Nice en Mentone, kenmerken; voor zoo verre ik, uit mijne eigene ervaring omtrent de drie laatstgenoemde plaatsen, over des schrijvers opmerkingen omtrent de andere winterstations een oordeel mag uitspreken, zal men zijn geschrift met vertrouwen ter hand kunnen nemen, wanneer men voor eenen borstlijder een geschikt winterverblijf wil uitkiezen. Verder heeft men het vrij volumineuse werk (590 en LX bladz.) van Dr. LUBANSKY, *Guide aux stations d'hiver du littoral méditerranéen*, met kaarten en platen, waarin Hyères, Cannes, Nice, Monaco en Mentone uit een historisch, topographisch en meteorologisch oogpunt tamelijk volledig beschreven worden, hetwelk evenwel minder bepaald voor Geneeskundigen, maar meer in het algemeen voor allen, die de zuidelijke streken wenschen te bezoeken, geschreven is. Behalve de bovengenoemde geschriften zijn er over Mentone nog verscheidene andere, zoo als van Dr. PRICE, *Mentone and the Riviera*, 1861, van Dr. FARINA, *Menton, Essai climatologique*, 1863, van Dr. SIORDET, *Menton into medical aspect*, 1863, in het licht verschenen; terwijl ook over Nice, Cannes en Hyères door Dr. DE VALCOURT en Dr. LUBANSKY eene vrij volledige bibliographie wordt opgegeven. Dat ik bij het bestaan van zulk eene uitgebreide litteratuur over Mentone en de andere aan de Middellandsche zee gelegene plaatsen huiverig ben, mijne bevindingen omtrent dit onderwerp aan een grooter publiek dan mijne bijzondere vrienden mede te deelen, zal U wel niet verwonderen. Indien ik dus, in weêrwil van deze aarzeling, toch aan uwe uitnoodiging ga voldoen, wensch ik mijn geschrijf slechts als losse en oppervlakkige schetsen, op mijne reis als patiënt naar Montreux, Nice, Men tone, Cannes en Hyères ontworpen, aangemerkt te hebben, waarin ik hoofdzakelijk mijne persoonlijke indrukken, waaraan misschien geene wetenschappelijke waarde kan gehecht worden, teruggeef.

Mentone, een stadje met 5000 inwoners, hetwelk vóór 1848 met Roccabruna een deel van het kleine vorstendom Monaco uitmaakte, behoort sedert 1860 tot het Fransche keizerrijk, en wel tot het departement des Alpes maritimes; het ligt aan de Middellandsche zee en is de laatste stad van genoemd departement, alvorens men over de Italiaansche grenzen komt. De naaste weg, om uit ons land derwaarts te reizen, gaat over Brussel, Parijs, Dyon, Lyon, Marseille en Nice; de afstand van Parijs naar Lyon wordt per sneltrein in 11 uren afgelegd, die van Lyon naar Marseille per sneltrein in 8 uren en met den gewonen trein in 13 uren, die van Marseille naar Nice per sneltrein in 6 uren, terwijl men voor de reis van Nice naar Mentone per diligence of met de Messageries Impériales of, hetgeen verkieslijker maar natuurlijk duurder is (30 à 35 francs), met een gemakkelijk rijtuig van den stalhouder LUPIAS, 3 à 4 uren noodig heeft. Voor patiënten zal het wel wenschelijk zijn, de lange reis tusschen Parijs en Lyon door nachtverblijf te Dyon af te breken 1), tenzij men verkiezen mogt, met den nachttrein, die 's avonds om 8 ure van Parijs vertrekt en 's morgens om 7 ure te Lyon-Perrache aankomt, de reis te doen. Tusschen Lyon en Marseille kan men, indien men wil, òf te Valence òf te Avignon zich een nacht ophouden; de overtogt is echter niet zoo lang noch zoo vermoeijend, dat zulk een oponthoud om deze reden noodzakelijk zoude zijn; alleen is aan den sneltrein van Lyon naar Marseille het onaangename verbonden, vooral in het najaar, dat deze des morgens om half acht ure vertrekt; daar dit uur voor patiënten niet zeer geschikt is, zou het voor velen verkieslijk zijn 's middags van Lyon naar Valence en vandaar des anderendaags 's morgens om 10 ure of half elf per sneltrein naar Marseille te vertrekken, alwaar men alsdan des middags om half vier ure aankomt. Hoewel de reis over Duitschland eenigzins langer is, dan die over Parijs, tenzij men reeds gedurende den zomer in Soden of Ems heeft vertoefd en vandaar onmiddellijk naar het Zuiden wenscht te vertrekken, zoude ik toch aan deze langere reis de voorkeur geven: 1°. omdat men hierbij meer geschikte rustpunten aantreft (Dusseldorf, Keulen, Coblenz, Mainz, Heidelberg, Baden, Freyburg, Bazel, Bern of bij koud weder Neufchatel, Montreux, Genève), dan op den weg over Brussel en Parijs naar Lyon; 2°. omdat de Duitsche treinen en stations aangenamer en gemakkelijker voor patiënten zijn ingerigt dan de Fransche en 3°. omdat deze omweg de gelegenheid aanbiedt, om te Montreux, als tusschenstation, eenigen tijd te vertoeven. Doorgaans toch is het wenschelijk, de borstlijders de reis uit ons noordelijk vaderland niet later dan in de tweede helft van September of althans in de eerste dagen van October te doen ondernemen; in de maand October nu en de eerste dagen van November is het de minst geschikte tijd om te Mentone aan te komen, daar gewoonlijk aldaar in die maand de regentijd invalt en het er, wanneer de regens wegblijven, zoo als bijv. in 1866 het geval is geweest, voor patiënten nog te warm is. Het heerlijk aan het meer van Genève gelegen Montreux biedt alsdan de gelegenheid voor een alleruitmuntendst tusschenstation aan. Door den hoogen Alpenketen aan de Noord-

1) Indien men zich tusschen Brussel en Parijs wil ophouden, is Maubeuge eene geschikte verblijfplaats.

zijde volkomen beschut en door de ligging aan den noordelijken oever van het meer van Genève, gedurende een groot gedeelte van den dag, aan de Zuiderzon blootgesteld, is Montreux in het najaar eene aangename verblijfplaats, waar men op den middag eene ware zomerwarmte geniet, welke in dit jaargetijde en in deze bergstreek, bij de onmiddellijke nabijheid van het meer, niet drukkend is. Ik zal nimmer den indruk vergeten, welken Montreux in October 1866 op mij maakte; de boomen hadden nog weinig van hunnen bladerendosch verloren en vertoonden eene verscheidenheid en rijkdom van najaarstinten, zoo als ik mij niet herinner, elders gezien te hebben; het blaauwe meer en de niet minder blaauwe hemel teekenden zich scherp af tegen de Savooische bergen, van welke alleen de Dent du Midi met sneeuw bedekt was en zich des avonds in den gloed der Westerzon als eene gloeijend roode vlakte aan het oog voordeed. Daarbij was de wijnoogst in vollen gang en alles op de bergwegen en in de wijnbergen in vrolijke drukte en beweging, eene drukte en beweging, welke voor den patiënt niets vermoeijends had, maar hem in eene aangename opgewekte stemming bragt. Ik zoude voor den borstlijder geen geschikter najaarsverblijf kunnen bedenken, dan Clarens, Vernex, Montreux en Veytaux, welke dorpjes alle aan den voet en tegen de helling van het gebergte gelegen zijn, op den weg van Vevey naar Villeneuve, een stadje aan de oostelijke bogt van het meer van Genève, waar het Rhônedal een aanvang neemt. Daarbij vindt men er een aantal zeer goede Pensions (de Pensions Vautier, Moser, Lorius, Beau rivage, Bonport, German, Monney, Clarenzia, Richelieu enz.), waarin men voor matigen prijs (5 à 7 francs daags) uitnemend logies met ontbijt en zeer goed middag- en avondeten bekomt, terwijl ook voor de zoodanigen, die hoogere prijzen wenschen te besteden, het Hôtel du Cygne, het Hôtel des Alpes en het Hôtel Byron daartoe, bij uitnemende verpleging, de meest geschikte gelegenheid aanbieden, en men ook zelfs voor mindere prijzen (3¼ à 4 francs) in andere Pensions, zoo als in het Pension Monod, vrij goed te regt komt. Niet alleen aan borstpatiënten, maar ook aan lijders aan onderbuikziekten en aan allen, voor welke eene druivenkuur heilzaam kan zijn, verschaft Montreux, gedurende de tweede helft van de maand September en de geheele maand October, eene geschikte en aangename verblijfplaats, alwaar vooral de laatstgenoemden vele en schoone wandeltogten op de verschillende bergwegen (naar Chernex, Glion en elders) kunnen doen. Ik zoude evenwel zwarigheid maken, deze streek aan borstlijders, vooral aan hen, bij welke tuberculosis of de vrees voor tuberkels aanwezig is, als winterverblijf aan te raden. De winters kunnen er vrij streng zijn en met name in den winter van 1866 op 1867 daalde de thermometer van Reaumur er meermalen tot op 6° onder het vriespunt en zelfs lager, terwijl de sneeuw er gedurende verscheidene dagen bleef liggen; reeds in de eerste dagen van November waren de ochtenden er dikwijls koel en nevelachtig, en eerst omstreeks den middag, wanneer de zon geheel boven het meer stond en de dampen waren opgetrokken, was de temperatuur in de zon aangenaam en verkwikkend, terwijl men in de schaduw ook dan nog vaak eene gewaarwording van kilheid ondervond; deze gewaarwording van kilheid bespeurde men ook eenigen tijd vóór zonsondergang, wanneer de zon achter de Savooische bergen verdween. Wanneer de nevelen en wolken boven het meer

bleven hangen, was het ook op het midden van den dag koud en vochtig, zoo als bij ons in November; alleen op heldere en zonnige dagen — en deze heeft men er ook in de maand November in veel grooter aantal dan bij ons — kon men tusschen 11 en 3 ure 's middags te Montreux zich in eene aangename zomerwarmte verheugen. Dat men er, in weêrwil van de vele lofredenen, waarmede men Montreux als winterverblijf wil aanprijzen, zich op gure winterdagen inrigt, bewezen mij de dubbele ramen, waarmede men in het begin van November alle kamers in het Pension Vautier voorzag, en de enorme groote kagchel, waarmede men toen reeds op menigen koelen dag de gangen en portalen verwarmde. Toen ik den 27sten April uit het Zuiden van Frankrijk te Montreux terugkeerde, vond ik het er koud en guur en de vegetatie nog zeer achterlijk, alle Savooische bergen waren nog met sneeuw bedekt, zoodat dezelfde landstreek, welke ik in het late najaar onder zulke aangename indrukken had verlaten, mij zeer somber en doodsch voorkwam. De plotselinge warmte, welke daarop in de eerste dagen van Mei gevolgd is, deed alles wel spoedig ontwikkelen, maar werd door de weinige schaduw, welke de bergwegen, vooral toen nog, aanboden, weldra ondragelijk, zoodat men op het midden van den dag zich weinig bewegen kon en zijne toevlugt in het verder in het Rhône-dal gelegene Bex moest zoeken, terwijl sommigen zelfs naar het hooggelegene Glion en het Hôtel Righi Vaudois vertrokken, om de koele berglucht te genieten. Naar mijne meening is er nog eene omstandigheid, welke Montreux als winterverblijf voor tuberculeuze patiënten minder geschikt maakt; het is deze, dat bijna alle wegen met eene vrij sterke helling tegen het gebergte liggen, zoodat zij voor zoodanige patiënten op den duur te vermoeijend zijn, en deze zich hoofdzakelijk tot den grooten rijweg langs het meer moeten bepalen, welke, hoe schoon ook door de prachtige gezigten op het meer, met Chillon in de nabijheid en de Savooische bergen in het verschiet, toch op den duur eenigzins eentoonig wordt, wanneer men dien gedurende verscheidene maanden als zijne eenige wandeling moet genieten, vooral wanneer het landschap de schoone najaarstinten met het doodsche winterkleed heeft verwisseld. Ik wil hiermede niets afdingen op de waarde van Montreux als winterverblijfplaats voor zenuwlijders of voor patiënten aan plethora abdominalis, aan asthma nervosum of zelfs aan catarrhus chronicus pulmonum, wanneer daarbij geen geïrriteerde toestand der luchtwegen aanwezig is; voor dezulken is de berglucht ook in den winter opwekkend en versterkend, en zelfs het bergenstijgen eene vaak heilzame gymnastic; maar zij, die met tuberculosis zijn behebt en die de maand October met goede resultaten te Montreux hebben doorgebragt, moeten van het klimaat van deze streek niet meer verwachten dan het geven kan; in de eerste helft van November moeten zij zich reisvaardig maken, om naar zuidelijker streken te vertrekken. Misschien zoude men een paar nationaliteiten hiervan kunnen uitzonderen, namelijk de Russen en Polen, die, in hun vaderland aan eene voor ons onverdragelijke koude gewoon, in Montreux een klimaat vinden, hetwelk, in vergelijking met het hunne, ongemeen zacht kan genoemd worden.

Wat mij betreft, ofschoon niet aan tuberculosis, maar aan chronische bronchitis lijdende, ook ik vond het klimaat aan het meer van Genève na de eerste dagen van November niet meer aangenaam, en achtte het raadzaam,

Digitized by Google

over Genève, Lyon en Marseille naar Mentone te vertrekken, ten einde aldaar de guurheid van den winter te ontgaan. De bijzonderheden van deze reis zal ik overslaan; alleen mag ik niet verzwijgen, dat men er op verdacht moet zijn, in Genève een guur en koud klimaat te zullen vinden, waartegen men zich door eene doelmatige kleeding moet wapenen. Voor de reis van Genève naar Lyon heeft men met den spoortrein zes uren noodig; vooral het eerste gedeelte van dien weg langs de woeste Rhône-oevers is prachtig schoon. Op den weg van Lyon naar Marseille begint men voorbij Avignon, en vooral voorbij Arles, allengs te bespeuren, dat men het zuidelijk klimaat nadert, zoowel door de zachtere temperatuur, welke men gewaar wordt, als door de olijfboomen, welke zich bij het voortsnellen van den trein meer en meer aan het oog voordoen, maar welke echter hier nog dwergen zijn, in vergelijking met die, welke men te Cannes, Nice en vooral te Mentone ziet groeijen, waar zij eerwaardig van ouderdom zijn en dikke stammen en eene hooge en breede bladerenkroon bezitten, in welker schaduw men zich tegen de felle zonnestralen kan beschutten, zonder hierbij het gevoel van kilheid te ondervinden, hetwelk men in onze Noordsche bosschen dikwijls waarneemt. Daar het avond was, toen wij Cannes passeerden, maakte ik te Nice het eerst kennis met de inderdaad tropische vegetatie, welke het zuidoostelijk gedeelte van Frankrijk kenmerkt; behalve de olijfbosschen getuigden daarvan de menigte oranjeboomen der talrijke villa's, de palmboomen en de *arbres de Judée* van den Jardin public en de aloës en reusachtige cactussen, welke men overal langs de wegen en tusschen de rotsen ziet groeijen, terwijl nog vele heesters in dit vergevorderde saisoen (20 November) met hunne prachtige bloemen prijkten. Voegt men hierbij het gezigt op de blaauwe zee en de bijna altoos heldere lucht en de aangename zachte temperatuur, welke men hier op het midden van den dag genieten mogt, dan zult gij U kunnen begrijpen, dat mijne eerste kennismaking met dit zuidelijk klimaat alleraangenaamst was. De keerzijde van het verblijf te Nice evenwel is de vrij sterke wind, welke bijna dagelijks omstreeks het middaguur uit zee opsteekt en door de aanhoudende droogte dikwijls wolken van stof opjaagt en daardoor het genot van de wandeling langs de schoone, zich ongeveer een half uur nevens de Middellandsche zee uitstrekkende Promenade des Anglais, of op den gedeeltelijk met cypressen beplanten weg naar het Vieux Chateau, van welken men het heerlijkste vergezigt op de zee, westwaarts naar het Esterelgebergte, oostwaarts naar Villafranca, genieten kan, voor borstlijders gedurende den middagtijd veel vermindert. In dat gedeelte van den omtrek van Nice, hetwelk meer naar de landzijde en in de valleijen tusschen het gebergte ligt, zoo als Carabacel, St. Barthélémy, le Vallon obscur, Cimiez, St. André en la Tourette, is men meer tegen den zeewind beschut, waarom het voor borstlijders geraden is, zich op die dagen, wanneer de zeebries zich des middags met eenige kracht verheft, aldaar te blijven ophouden. Ook de Mistral, de hevige, drooge noordwesten wind, welke, over de vlakte van Provence komende, het Zuiden van Frankrijk meermalen teistert, doet zich te Nice vaak met hevigheid gevoelen, daar de vrij groote vlakte van alluvialen oorsprong, waarop Nice is gebouwd, niet volledig tegen het geweld van dien wind is beschut; de bergen ten Noorden van de stad zijn niet zoo hoog als die te Mentone,

en de dalen tusschen die bergen zijn ook ruimer, vooral in dat gedeelte, waar de breede Paillon, „*un grand torrent, qui sert à sécher le linge*", zoo als ALPHONSE KARR deze grootendeels drooge rivier noemt, uit het gebergte te voorschijn komt. Toen ik in het laatst van November een paar dagen te Nice vertoefde, vond ik de temperatuur des morgens koel, maar des middags aangenaam warm, zoodat tusschen de beide gedeelten van den dag een groot verschil was waar te nemen. Later, omstreeks de tweede helft van de maand Maart en in de eerste dagen van April heb ik mij nog drie weken aldaar opgehouden, en destijds was de temperatuur doorgaans zeer aangenaam, ofschoon wij vele regendagen hadden, waardoor de wegen in de nabijheid van Nice ware modderpoelen werden; weinige uren zonneschijn waren evenwel voldoende, om den modder in een fijn stof te veranderen, hetwelk door den 's middags zich zoo dikwijls verheffenden wind huizenhoog werd opgejaagd. Meestal ging de wind tusschen drie en vier uren 's namiddags liggen, en dan was de temperatuur als bij ons op eenen schoonen zomerdag. De billijkheid vordert, dat ik hierbij ook vermeld, dat wij in Maart en April menigen dag hadden, waarop men met het grootste genot en ongestraft rijtoeren in een open rijtuig maken kon, en zulks niet alleen naar de bovengenoemde dalen, maar ook aan de zeezijde naar Villafranca, te midden van de prachtige villa's, welke langs dezen weg zijn aangelegd. Daar ik den eigenlijken winter niet te Nice heb doorgebragt, kan ik door persoonlijke ondervinding niet over het klimaat van deze stad gedurende de wintermaanden oordeelen, maar moet U omtrent dit onderwerp verwijzen naar het bovengenoemde werk van Dr. DE VALCOURT en ook naar dat van onzen landgenoot Dr. MESS (*Brieven over Zuidelijk Frankrijk en Italië als verblijf voor borstlijders*, 1857), met de beschouwing van welke beide Geneeskundigen ik mij volkomen meen te kunnen vereenigen. Dr. DE VALCOURT eindigt zijne beschouwing over Nice met de volgende woorden: „Un air pur, un pays sain, une douce température, une riche végétation, les ressources d'une grande ville, tout cela est bien fait pour attirer chaque année une foule d'étrangers; mais le mouvement continuel de l'atmosphère, la poussière qui pénètre partout et la sécheresse de l'air quelquefois excessive rendent ce climat beaucoup trop excitant pour les constitutions irritables. Le bord de la mer et les rives du Paillon surtout sont dangereux pour les malades d'un tempérament sanguin, avec accélération de la circulation, toux sèche et pénible; ainsi qu'à ceux prédisposés ou sujets à des hémoptysies. Les rhumatisants, les goutteux, les scrofuleux et tous ceux qui ont besoin d'être puisamment stimulés ou de vivre dans un air sec se trouvent merveilleusement à Nice." Men vergelijke verder hierover ook: *Climatologisch-therapeutische Aphorismen aus Nizza* von Dr. HEINRICH LIPPERT (*Deutsche Klinik*, 1864, n°. 35 sqq., n°. 50 sqq., en 1866, n°. 40 sqq.). Het is ligt te begrijpen, dat er in eene plaats als Nice, alwaar iederen winter duizende vreemdelingen uit alle oorden der beschaafde wereld zamenvloeijen, waarvan de meesten, althans velen, ter herstelling hunner gezondheid, geen gebrek is aan geneeskundige hulp. Dr. LUBANSKY, zelf aldaar aan het hoofd staande van eene schoon gelegene hydrotherapeutische inrigting, telt in zijn bovenvermeld werk niet minder dan 49 Geneeskundigen op, die aldaar de praktijk uitoefenen, welk aantal voor eene bevolking van 50,000

inwoners, waarbij in het wintersaizoen welligt nog 8000 à 10,000 vreemdelingen gevoegd moeten worden, voorzeker wel voldoende is. Van alle deze Geneeskundigen heb ik persoonlijk alleen kennis gemaakt met Dr. LIPPERT, in wien ik een zeer wetenschappelijk Geneesheer vol ijver en opgewektheid heb leeren kennen. Voor huisvesting en verpleging van een zoo groot aantal vreemdelingen is voldoende gezorgd door goede en ruime, maar over het algemeen niet goedkoope Hôtels; onder deze staan het Hôtel de France, het Hôtel de la Grande Brétagne, het Hôtel Chauvain, het Hôtel de la Méditerranée, het Hôtel de Nice bovenaan en munten uit door hunne schoone ligging; minder hoog in prijs zijn het Hôtel des Etrangers en het Hôtel Suisse; het eerste ligt in eene straat in de stad zelve en is daardoor wel wat kil, terwijl het Hôtel Suisse aan de onmiddellijke nabijheid der zee is gelegen en daardoor voor zenuwachtige gestellen minder verkieslijk is. Toen ik in April te Nice vertoefde, was men begonnen met een nieuw groot Hôtel te bouwen aan den weg, welke van de Place Masséna naar Carabacel voert, met welken bouw de overwelving van een groot gedeelte van de Paillon in verband staat; beide werken moeten in October 1867 gereed zijn. Bij een langer verblijf te Nice zal men echter in het algemeen aan een der talrijke Pensions, welke men hoofdzakelijk in de voorsteden en in het Quartier Carabacel aantreft, onder welke ik uit eigene ondervinding dat van den Heer BALBI kan aanbevelen, de voorkeur geven, alwaar de prijzen minder hoog zijn dan in de groote Hôtels; ook kan men tegen verschillende prijzen gemeubileerde kamers in particuliere woningen bekomen.

De weg van Nice naar Mentone, welke over de 3000 voeten hooge Turbia voert, is een der schoonste welke ik ken; bij het opstijgen, waarvoor men ongeveer twee uren noodig heeft, ziet men Nice en Villafranca met de blaauwe zee regts liggen en aan de linker hand de Paillon met het gebergte, waaruit de rivier kronkelend te voorschijn komt; bij het nederdalen, hetwelk anderhalf uur duurt, geniet men het schoonste panorama op de schilderachtige rotsen, welke hier en daar bijna steil uit de Middellandsche zee oprijzen en op het op eene als het ware in zee vooruitgeschovene rots gelegen Monaco en eindelijk op Mentone zelf, zoo als het in eene ruime baai met zijne witte huizen zich schilderachtig voordoet, met Vintimiglia en Bordighera in het verre verschiet, welke stadjes zich, door de Zuiderzon beschenen, scherp afteekenen tegen den helder blaauwen Italiaanschen hemel en de niet minder helder blaauwe zee; de weg zelf loopt gedeeltelijk tusschen olijfbosschen, terwijl, hoe meer men het stadje nader komt, meer en meer villa's met oranjeboomen en andere schoone gewassen, en aan de zeezijde Kaap Martin en zijne dennebosschen zich vertoonen. De ligging van Mentone is onbeschrijfelijk schoon en tevens valt reeds, bij eene oppervlakkige beschouwing, spoedig in het oog, dat deze betrekkelijk kleine strook lands uitnemend tegen de koude beschut moet zijn. De Alpes maritimes namelijk, welke de geheele golf van Genua omgeven en zich zestig mijlen landwaarts uitstrekkende in de nabijheid van den Col di Tenda nog eene hoogte van 7000 voeten hebben, zetten zich naar de zeezijde voort en verdeelen zich in de nabijheid van Mentone als het ware in twee armen, welke uit nog steeds tusschen 3000 en 4000 voeten hooge bergen bestaan en Mentone aan de Noord-Oost-, Noord- en Noord-Westzijde met een halven

kring omsluiten; aan de Zuidzijde van dezen hoogen bergrug ligt amphitheatersgewijs de lagere rij van heuvels, welke met pijnboomen en olijfbosschen bedekt zijn en hoe verder men de dalen nadert, in terrassen van oranje- en citroenboomen eindigen; tegen de helling van een dezer heuvels en langs de zee is het stadje Mentone gebouwd, hetwelk dus alleen naar de Zuid-Oost-, Zuid- en Zuid-Westzijde openligt. Aan de oostelijke zijde van Mentone bij den Pont St. Louis, welke twee steile afgronden, waarover de groote weg naar Genua ligt, verbindt en de grens vormt tusschen Italië en Frankrijk, strekt zich deze rij heuvels bijna onmiddellijk tot aan de zee uit, zoodat de vlakte langs het strand aan deze zijde der stad aanmerkelijk smaller is, dan aan de westelijke zijde, welke daarenboven van de oostelijke bogt door eene eenigzins vooruitstekende landtong, waarop een gedeelte der oude stad ligt, is gescheiden. De oostelijke bogt, ongeveer een klein half uur lang, is het meest aan de zonnehitte blootgesteld en dus ook het warmst; men vindt er dan ook een aantal groote Hôtels en Pensions, zoo als het Hôtel la grande Bretagne, hetwelk bijna onmiddellijk aan de oude stad grenst, het Hôtel de la Paix, het Pension Anglaise, het Hôtel des Iles Brittanniques, het Hôtel de l'Ecosse, het Hôtel de l'Italie en la Pension de l'Univers. De westelijke bogt, welke de nieuwe stad met de breede en goed geplaveide hoofdstraat bevat, is veel grooter en strekt zich aan de zeezijde tot aan Cap Martin uit en landwaarts tot in de verschillende dalen, welke door drie rivieren, van welke de Carei de grootste is, gevormd worden. Eigenlijk moest ik liever van rivierbeddingen spreken; want doorgaans zijn de rivieren grootendeels droog, wegens hare vrij sterke helling naar zee en wegens den kalkbodem, welke ook bij mindere helling het water spoedig opneemt, en eindelijk ook, doordien veel water, hetwelk van de bergen afstroomt, in groote reservoirs wordt verzameld en naar de terrassen met olijf-, citroen- en oranjeboomen wordt afgeleid, voor zoo verre het niet tot drijving der oliemolens wordt aangewend. Dit westelijk gedeelte van den omtrek van Mentone is iets minder warm dan de oostelijke bogt, maar de lucht is er ook minder exciterend; daarbij heeft men er de meeste wandelingen, welke, hetzij langs de Promenade du Midi, hetzij langs den weg naar Nice en naar Cap Martin, hetzij door de dalen leidende, slechts weinige inspanning van den borstlijder vorderen, terwijl men aan de oostelijke bogt, indien men niet steeds aan de vrij sterke hitte langs het strand wil blootgesteld zijn, de nabijzijnde heuvelen beklimmen moet; indien men nu van de oostelijke naar de westelijke bogt wil overgaan, moet men, na door de zon sterk beschenen te zijn, de betrekkelijk kille stad passeren. Hoewel door velen aan de oostelijke bogt, uit hoofde van haren hoogeren warmtegraad, de voorkeur gegeven wordt, zoude ik toch om bovengenoemde redenen de westelijke bogt verkiezen. Ook hier ontbreekt het niet aan geschikte Hôtels; behalve die, welke in de stad zelve zijn gelegen (het Hôtel de l'Angleterre, het Hôtel Victoria, het Hôtel de la Méditerrannée), welke vrij duur zijn, heeft men hier de keus tusschen het Hôtel du Midi, het Pension Camous, het Pension Hemmelman, het Hôtel de Turin, het Hôtel de Londres en het eenigzins verder op den weg naar Nice gelegen Hôtel du Pavillon, hetwelk hooger in prijs, maar uitstekend is ingerigt. Alle deze Hôtels en Pensions, gelijk ook die aan de oostelijke bogt, zijn vrij

digt aan de zee gelegen, hetwelk voor sommige patiënten, die aan het onophoudelijk golfgeklots niet kunnen gewennen, niet verkieslijk is; alleen het Hôtel de Londres en het Hôtel de la Méditerranée liggen aan de tegenovergestelde zijde van den weg en daardoor meer van de onmiddellijke nabijheid der zee verwijderd. Zoodanige personen, die nog verder van de zee wenschen te wonen, vinden goede huisvesting en verpleging in de meer landwaarts gelegene Pensions des Etrangers de Wurtemberg, de la Colonie Anglaise, het grand Hôtel du Louvre en eenige andere Pensions in de nabijheid der Carei. Het Hôtel du Louvre heeft eene zeer goede ligging, geheel op het Zuiden, met eenen goed onderhouden tuin en prachtig uitzigt, terwijl het aan de Noordzijde door eenen met olijfboomen begroeiden berg volkomen beschut is. Daar ik nu toch van de Hôtels spreek, wil ik ter loops aanstippen, dat men in verscheidene Hôtels, zoo als bijv. in de Louvre, voor den Pensionsprijs van 9 à 10 francs daags eene goede kamer, met bediening, ontbijt, middag- en avondeten bekomen kan; in andere, zoo als in het Hôtel de la Paix en des Iles Brittanniques, is de Pensionsprijs 11 à 12 francs, maar schijnt de tafel ook bijzonder goed te zijn. Het ontbijt, waarbij men zeer goede thee, koffij of chocolade bekomt, kan men des verkiezende op zijne kamer gebruiken, het diner en avondeten met wijn er onder begrepen wordt aan alle gasten gezamenlijk in de eetzaal voorgediend, tenzij men zulks afzonderlijk op zijne kamer verlangt, waarvoor dan iets meer betaald wordt. In de Louvre werd het diner des middags om half twee en het avondeten des avonds om zeven ure gebruikt; in de meeste andere Hôtels is de tijd voor het diner veel later, namelijk om half zes ure des avonds, gesteld, terwijl er des middags om twaalf ure of half één een lunch wordt gegeven en het avondeten dus geheel vervalt. Gelijk overal in het Zuiden hebben alle kamers, behalve de eetzalen, met roode platte steenen ingelegde vloeren, waarover eene laag stroo en vervolgens een tapijt gelegd is; alleen het Hôtel du Pavillon maakt daarop eene uitzondering. In bijna alle Hôtels is eene zoogenaamde Salon de Conversation, alwaar eenige weinige dagbladen (het *Journal de Nice*, de *Galignani Messenger* enz.) ter lezing liggen, eene piano staat met eenige muziekstukken, een schaakspel aanwezig is, enz.; in enkele Hôtels, zoo als bijv. in la Grande Bretagne, is nevens de conversatiezaal eene billardkamer gebouwd. Voor uitgebreidere journalenlectuur heeft men gelegenheid zich in den zoogenaamden *Cercle* voor 10 francs 's maands of 50 francs voor het geheele saizoen te abonneren; ook kan men uit dezen *Cercle* voor eene extra-contributie boeken aan huis ter lezing ontvangen; hiertoe is ook in de librairie gelegenheid tegen de betaling van eenige sous, terwijl men verpligt is 5 francs en depôt te laten. Overigens is er te Mentone, behalve verschillende winkels, ook een bazaar, la maison modèle de M. PASCAL AMARANTE, waarin men tegen zeer matige prijzen zich van genoegzaam alles kan voorzien; zelfs zullen onze dames aldaar hare geliefkoosde stoven aantreffen, welke, hetzij met eene *braise*, hetzij met heet water verwarmd kunnen worden. Zij, die bijzonder op kagchelwarmte zijn gesteld, kunnen er zich kleine porceleinen kagchels voor 45 à 60 francs aanschaffen, welke de Heer AMARANTE op het einde van het saizoen voor den halven prijs terugneemt, indien men dezelve onbeschadigd terugzendt.

Ik zoude mij aan te groote uitvoerigheid schuldig maken, indien ik de schoone wandel- en rijtogten, welke men in den omtrek van Mentone maken kan, wilde beschrijven; alleen wil ik opmerken, dat ik gedurende een verblijf van bijkans vier maanden en naarmate mijne krachten het mij veroorloofden mijne wandelingen verder uit te strekken, gedurig nieuwe en schoone gezigtspunten ontdekte, welke ik gemakkelijk te voet kon bereiken; dat men voor grootere bergtogten (naar Annunciada, St. Agnes, Gorbio, Roccabruna, Castellare enz.) voor matigen prijs zich van ezels bedienen kan; terwijl men voor grootere rijtoeren, zoo als naar Vintimiglia, Bordighera en St. Remo, aan de Italiaansche zijde, en naar Monaco aan de westelijke zijde, goede rijtuigen kan bekomen.

Voor den Geneeskundige van meer belang echter is hetgeen ik omtrent het klimaat van Mentone door eigene ondervinding heb kunnen opmerken. De ligging dezer plaats, zoo als ik die zoo even met enkele trekken beschreven heb, beschut haar meer dan eenige andere tegen den verderfelijken Mistral; meermalen hoorde ik dien wind achter de hooge bergen, waarvoor het Hôtel du Louvre gelegen is, gieren, terwijl men aan de voorzijde van het Hôtel slechts weinige beweging in den dampkring waarnam. Geheel ontbreekt hij evenwel ook te Mentone niet, gelijk uit de opgaven, welke ik straks mededeelen zal, blijkt, hoewel hij minder hevig en zeldzamer is dan te Nice en te Cannes.

Toen ik den 22sten November te Mentone aankwam, was er sedert verscheidene weken — men zeide, sinds vijf maanden — geen regen gevallen; dien ten gevolge was alles droog en met eene dikke laag stof bedekt. Overigens was het aangenaam helder weder, met eene warmte, zoo als wij bij ons in goede jaren in Mei of Junij hebben, terwijl er, behalve des middags eene ligte zeebries, volkomene windstilte heerschte. Den 29sten November stak er een vrij sterke Mistral op, die het gedurende zoo vele weken verzamelde stof in beweging bragt en vooral daardoor zeer hinderlijk was. Op de daarop volgende dagen was de wind wel gaan liggen, maar werd de temperatuur koel, zoodat de thermometer zelfs eens des nachts tot op 3° Reaumur daalde (in Nice tot op 1° R.); de lucht werd meer en meer betrokken, terwijl de wind naar het Zuid-Oosten trok, uit welke streek doorgaans de regenwolken opdagen.

Op den 2den December kwam dan ook de lang gewenschte regen, welke eerst zachtjes, maar de beide volgende dagen en vooral des nachts met hevigheid en slechts met kleine tusschenpoozen nederviel. Na den 5den December helderde de lucht op en sedert dien dag hadden wij tot aan het einde van het jaar eenen helderen hemel met eene aangename warmte, terwijl het landschap, door den regen verkwikt, een frisch voorkomen had. Meermalen klom de thermometer van Reaumur in de schaduw tot 12° à 13° en op den mid dag in de zon tot 30°. Ik zal dan ook nimmer de heerlijke Decembermaand vergeten, welke ik te Mentone heb doorgebragt. Over het algemeen was er weinig wind; alleen verhief zich in den namiddag aan de zeezijde eene niet hinderlijke zeebries uit het Zuid-Oosten of Zuid-Westen; op den tijd kort vóór en kort na zonsondergang was het echter koeler, althans relatief koeler, zoodat borstlijders moesten zorgen, vóór dien tijd binnen 's huis te zijn; eene temperatuur van 9° à 10° R. des namiddags om 4 of 5 ure zal niemand

absoluut koud noemen; maar zij wordt toch als koude waargenomen door gevoelige patiënten, die zich over dag in eene zonnewarmte van 28° à 30° hebben gekoesterd. Ofschoon er gedurende al die weken geen druppel regen viel, was de lucht toch niet volkomen droog; wanneer ik des morgens omstreeks 10 ure eene wandeling, hetzij langs de Carei op den Sospelloweg of in het Cabroledal maakte, zag ik nog de duidelijke sporen van den sterken dauw, welke des nachts zich niet alleen op boomen en planten had nedergezet, maar zelfs den weg meer of min vochtig had gelaten. Tegen het einde der maand December werd de temperatuur reeds eenigzins koeler en daalde de thermometer des nachts meer dan eens tot 5° of 6° R., terwijl wij des morgens eenen bewolkten hemel hadden. Op den Nieuwjaarsdag was het vrij guur en op den 2den Januarij woei er een harde wind, die des nachts tot storm overging. Het duurde echter tot den 6den Januarij eer het tot regen kwam, waarna het weder in de eerste weken van Januarij guur en onbestendig bleef. Het was de winter van Mentone, welke, volgens de verzekering van de ingezetenen en met name van Dr. BOTTINI, dit jaar exceptioneel ongunstig was. Hoe ongunstig de weêrsgesteldheid evenwel op menigen dag in Januarij was, vorst hebben wij te Mentone niet gehad; op den 6den Januarij viel er 's avonds een weinig sneeuw, welke bij het nedervallen dadelijk ontdooide; den volgenden dag en ook op den 17den Januarij zag men gedurende eenige uren sneeuw op de hooge, kale bergen, die de begroeide heuvels van Mentone omringen, en in den nacht tusschen dezen en den volgenden dag daalde de minimum-thermometer van Dr. SCHAER tot op 1° boven het vriespunt en zag men zelfs op enkele plassen in de vlakte bij het strand een dun ijsvliesje, tot groote verwondering der Mentoneesche jeugd, voor welke dit gezigt iets ongewoons was; des middags was het ook reeds weder weggedooid. Omstreeks denzelfden tijd had men te Pau geheel winter; de sneeuw viel daar in zoo groote hoeveelheid op den 13den Januarij, dat zij een voet hoog bleef liggen en de volgende dagen vroor het zoo sterk, dat de thermometer van Fahrenheit den 14den Januarij 's avonds om 10 ure tot op 16° en den 15den tot op 18° daalde 1). Ten einde het overzigt van de weêrsgesteldheid en temperatuur te Mentone gemakkelijker te maken, laat ik hieronder de dagelijksche waarnemingen van den thermometer van Réaumur en van de weêrsgesteldheid volgen, welke wij (Dr. SCHAER en ik) gedurende de maanden December, Ja-

1) Een mijner vrienden, die den winter in Pau heeft doorgebragt, heeft mij de volgende opgaven omtrent de weêrsgesteldheid aldaar gedurende die dagen medegedeeld; de thermometer is volgens Fahrenheit waargenomen:

	10 uur.	12 uur.	6 uur.	10 uur.	Weêrsgesteldheid.
12 Januarij	40°	40°	40°	39°	Regen.
13 „	35°	38°		32°	Sneeuw.
14 „	30°	34°	28°	16°	Goed weder.
15 „	28°	32°	25°	18°	Goed weder.
16 „	25°	34°		30°	Goed weder.
17 „	31°	43°	38°	31°	Bewolkt.
18 „	34°	43°	40°	39°	Bewolkt.

nuarij, Februarij en de eerste helft van Maart gemaakt hebben; de thermometers van Dr. SCHAER hingen aan de noordzijde van ons Hôtel, op de hoogte der tweede verdieping, op eene plaats, welke nimmer door de zon beschenen werd, maar ook weinig aan den wind was blootgesteld; de waarnemingen *in de zon* zijn op eenen anderen thermometer gedaan, welke eenige voeten boven den beganen grond aan de zuidzijde van het Hôtel hing. Verder moet ik nog doen opmerken, dat de minimum-thermometer des morgens werd afgelezen en dus de temperatuur van den voorafgeganen nacht aangaf. De opgaven van de windstreken heb ik medegedeeld, zoo goed als ik kon, maar zij hebben slechts eene betrekkelijke waarde; het was niet altoos gemakkelijk, te bepalen uit welken hoek de wind woei; meermalen trok de rook der schoorsteenen in de nabijheid van het Hôtel du Louvre naar eene zuidoostelijke rigting, terwijl die in de nabijheid der zee naar het Noordwesten trok. Dr. STIEGE, met wien ik over deze zwarigheid sprak, zeide mij, dat ook hij dezelfde moeijelijkheid ondervond. Hiermede komt ook overeen, wat Dr. DE VALCOURT over de windstreken te Mentone zegt: „Les observations recueillies sur ce sujet par quatre auteurs différents s'accordent si peu entre elles, qu'il n'est pas possible d'arriver à un résultat satisfaisant; c'est une vraie tour de Babel." Ook de opgaven, welke Dr. BOTTINI in zijn werkje mededeelt, loopen zoo zeer uiteen, dat men er geene gevolgtrekking uit maken kan.

OPGAVEN VAN DE TEMPERATUUR EN WEÊRSGESTELDHEID TE MENTONE GEDURENDE DE MAANDEN DECEMBER 1866 EN JANUARIJ, FEBRUARIJ TOT 15 MAART 1867.

December 1866.

Datum.	's Morgens 9 uur.	's Middags 1 uur.	's Avonds 9 uur.	Maximum.	Minimum.	In de Zon 1).	Weêrsgesteldheid.
1	6.50	8.25	8	9	5		Betrokken lucht.
2	8.50	9.50	8.50	10	6.75		Een weinig regen.
3	8.50	9.50	9	10.50	7.50		Sterke regen.
4	9.50	10.50	8.50	11.50	8		Regen, vooral des nachts.
5	10.50	11.50	9.50	11.50	8.50		Betrokken.
6	8	10.50	9.50	11.50	7.25		Helder.
7	9	10	9.50	11.50	9		Helder.
8	9	11.50	9.50	12.50	7.25		Helder.
9	7	9.50	7	10.50	6		Helder.
10	7	9	7	9.50	5.50		Helder.
11	8	9.50	7.50	10.50	6.25		Helder.
12	9.50	11	7.50	11.50	7.50		Helder.
13	9.50	11.50	7.50	12.50	7.50		Helder.
14	9	11.50	12	12.50	6.50		Helder.
15	9.50	12	10.25	12.25	7.50		Helder.
16	9	11	9	12.25	6.50		Helder.
17	9	11	7	11	7		Helder.
18	8.50	11	8.50	11.25	6.50		Helder.
19	8.50	10	8	10.50	5.50		Helder.
20	8	10	7.50	11	6		Helder.

1) Eerst op den 26sten ben ik begonnen *gereyeld* dagelijks aanteekening te houden van de temperatuur in de zon.

December 1866.

Datum.	's Morgens 9 uur.	's Middags 1 uur.	's Avonds 9 uur.	Maximum.	Minimum.	In de Zon.	Weêrsgesteldheid.
21	8	10	7.50	11.25	6		Helder.
22	8	10	6.50	11.25	6		Helder.
23	7.25	10	6.50	10.50	5		Helder.
24	7.50	9.50	7.50	10	5.50		Helder.
25	7.50	9	7.50	9.50	6.50		Helder.
26	7	9	7	9	5.50		Helder.
27	8	11.50	7.50	11.50	6	26	Helder.
28	8	10.50	7.75	10.50	6	25	Helder.
29	8	10.50	7.50	10.50	6.50	22	's Morgens bewolkt, 's middags helder.
30	9	10.75	7.50	10.75	7	26	's Morgens bewolkt, 's middags helder.
31	8.50	10.75	6	10.75	7	22	's Morgens bewolkt, later helder.

Januarij 1867.

Datum.	's Morgens 9 uur.	's Middags 1 uur.	's Avonds 9 uur.	Maximum.	Minimum.	In de Zon.	Weêrsgesteldheid.
1	8.50	10	6.50	10	6.50	22	Betrokken, later helder. N.W.
2	6.50	9	7.50	9	4.50	26	Helder, later betrokken, harde wind. Z.W.
3	7.50	9	6.50	9	4.50	26	's Nachts storm. N.O. Over dag bewolkt. Z.O.
4	6.50	9.25	6	9.25	4.75	24	Bewolkt, koel. Z.W.
5	7	8.50	6	8.50	4.75	24	Bewolkt, koel. Z.W.
6	5.50	6	3.25	6	3		Betrokken, 's namiddags regen, 's avonds sneeuw. Z.O.
7	5.50	7.50	6.50	7.50	3		Betrokken. N.W. Sneeuw op de hooge bergen.
8	7	8	8	8	6.50		Regen. W.
9	8	12	10	12	7.25	28	's Nachts hevige stortregen. Over dag heerlijk voorjaarsweder. Z.W.
10	11	12.50	12		9		Bewolkt. Vrij sterke Z.O. en Z.W. wind. Sirocco.
11	11	11	10	11	9		Aanhoudende sterke regen. Z.O. en Z.W.
12	7.50	9.50	6.75	11.50	6.50		's Nachts sterke wind. N.W. Over dag bewolkt. Z.O.
13	7.50	8.50	8	9	5.75		Aanhoudend regen. N.W.
14	9	9	8.50	9.50	8		Aanhoudend regen. N.W. en Z.W.
15	9.50	9.50	6.50	10	8		's Morgens onweêr met harden wind. N.W. Aanhoudend regen 1).
16	4	7	2.75	7	3.50		Betrokken, geen regen. Z.W. 's Middags om 12 uur 5°, 's avonds sneeuw.
17	2.50	5	1	5	1	23	Helder. N.W. Hier en daar in de vlakte een weinig ijs. Sneeuw op de hooge bergen.
18	4	7.50	5	7.50	1		Betrokken, nu en dan regen. W.Z.W.
19	7	7.50	6	8.50	5	25	Helder. Z.O., Z.W. en N.W. Veel wind, later bewolkt.
20	7	8	7.50	8.50	6		's Nachts en den geheelen voormiddag regen. N.W. en W. 's Avonds droog. Z.W.
21	7.50	9	8	9	7		's Nachts regen, betrokken. N.W., W. en Z.W.
22	7.50	9	7	9	6.50	27	's Morgens bewolkt, 's middags helder, aangenaam warm. N.W., Z.W en Z.O.
23	8.50	10	8	10	6	22	Bewolkt, nu en dan helder. Z.Z.W.
24	8.50	10	9	10	6		Betrokken. Z.O. 's Middags een fijne regen.
25	7.50	8.50	7	9	7		Den geheelen dag regen. N.W.
26	7.50	9	7	9.50	6	30	Heldere lucht, aangenaam weder. Z.O.
27	8.50	9.50	7.50	9.50	6	27	Fraai voorjaarsweêr, ligt bewolkt. Z.W. en Z.
28	9	10	9	10	7	28	Fraai weder, aangenaam warm. Z.W.
29	9	10.50	7.25	10.50	8		Betrokken, 's middags een weinig regen. N.W. en W.
30	8	10.25	8.50	10.50	6.50	25	Eenigzins bewolkt, helder. N.W.
31	8.50	10	8	10	7	25	's Morgens betrokken, over dag helder. N.W. en Z.W.

1) Op dien dag woei er een hevige orkaan in de Golf van Napels.

Februarij 1867.

Datum.	's Morgens 9 uur.	's Middags 1 uur.	's Avonds 9 uur.	Maximum.	Minimum.	In de Zon.	Weêrsgesteldheid.
1	8.50	10	7	10	6.50	25	's Morgens betrokken, verder helder. Z.W. en Z.
2	7.50	9	7	9	6	29	Helder.
3	7.50	9	7	9	5.75	28	Helder, winderig. N.W. Aan de zeezijde Z.O.
4	7.50	9.50	7.50	9.50	6	25	Helder, eenigzins bewolkt. N.W. en Z.O.
5	7.75	9	5.50	9	6		Betrokken, regen. N.W. en Z.O.
6	7	9	11	11	5	27	's Morgens betrokken, 's middags helder, 's avonds Sirocco.
7	8.50	10	7	11	8	27	's Nachts Mistral, over dag helder met wind. N.W.
8	7	10	7	10	4.75	30	Helder. N.W.
9	8	10	8	10	6	29	Helder. N.W.
10	8.75	10.75	9	10.75	7	30	Helder. Z.O.
11	10	12	9.50	12	9		Betrokken. Z.O.
12	9	10.50	8	10.50	7	32	Helder. Z.O. en N.W.
13	9	7	6.50	10	7		Regen, 's middags storm. Z.O., N.O. en N.W.
14	9	11.25	11.25	11.25	6		Betrokken, winderig. Z.O. In den vooravond een weinig regen, 's avonds harde windvlagen.
15	11.50	11.50	10.50	11.50	11		Betrokken, regen.
16	11.50	12	10	12.50	10		Betrokken, regen.
17	9.50	9.50	9.50	9.50	9		Den geheelen dag regen.
18	10.50	12	10	12	9		Betrokken, nu en dan regen. Z.O.
19	10.50	11	9	12	8	29	Helder. Z.O.
20	9	10.50	7.50	11	8.50	22	Regen, 's namiddags een weinig zonneschijn. Z.O.
21	9.50	10	7	11	7		Betrokken, later eenigzins helder. Z.O.
22	9	11	7.75	11	6		Helder.
23	9.50	11	7.50	11.50	7	22	Betrokken boven de bergen, helder aan de zeezijde, veel wind. Z.O.
24	9	11	7.50	11.50	6	28.50	Helder. W.
25	9	11	9.50	11	6		Betrokken, nu en dan zonneschijn.
26	9	11.50	8	11.50	7		Betrokken, nu en dan zonneschijn.
27	9	10	7.75	10	7	27	Helder, winderig.
28	9	12	7.50	12	6	27	Eenigzins betrokken, vooral aan de zijde der bergen, aan de zeezijde helder, 's avonds Mistral.

Maart 1867.

Datum.	's Morgens 9 uur.	's Middags 1 uur.	's Avonds 9 uur.	Maximum.	Minimum.	In de Zon.	Weêrsgesteldheid.
1	7.50	8.50	6.75	9	6		Betrokken, sneeuw op de hooge bergen.
2	4.50	5.50	4	5.50	4.75	25	Veel wind, helder. N.O.
3	7	9.75	8.50	10	4.50		Betrokken, nu en dan zonneschijn, minder wind. O.
4	8	10	7	10	5.50	23	Helder, eenigzins bewolkt, veel wind. O.
5	7	9.50	6.25	9.50	4.75	22	Helder, veel wind. O.
6	8.50	7.50	6	8.50	6		Betrokken.
7	8	10	7.50	10	5.50		Betrokken.
8	9.50	10	8	10	6.75		Regen.
9	8.50	9.50	9	10	7.75		Betrokken.
10	11	13	8	13	8.50	26	Bewolkt, helder.
11	12	12.50	8.75	12.50	7	26	Bewolkt, helder.
12	10	12.50	8	12.50	7.50	26	Bewolkt, helder.
13	9.50	10.50	9	11.50	7.50	29	Helder.
14	11	12.75	10	12.75	9	26	's Nachts regen, 's morgens bewolkt, bij afwisseling helder.
15	11	12.50	9.75	12.50	8		

Men ziet uit de medegedeelde opgaven, dat de temperatuur te Mentone wel is waar niet zoo bijzonder hoog was — in de schaduw klom toch de thermometer van Réaumur nooit hooger dan tot 13° — maar zich, althans des middags, door eene vrij groote gelijkmatigheid kenmerkte; de opgaven omtrent den vorigen winter (van 1865—1866), waarvan Dr. STIEGE mij inzage verleend heeft, wezen eene nog grootere gelijkmatigheid aan; deze winter was dan ook zachter dan die, welken ik heb bijgewoond. Zeer zelden daalt te Mentone de thermometer onder het vriespunt. Volgens de waarnemingen van den Heer J. DE MONLÉON, welke van 1818 tot 1844 gedaan zijn, had zulks in dit tijdvak slechts driemalen plaats, namelijk in 1820, toen men eene koude had van — 3,0 R.; in 1838, toen men — 1,0 R., en in 1842, toen men — 1,7 R. waarnam; de winter van 1820 was dan ook in het geheele Zuiden bekend door zijne buitengewone strengheid 1). Volgens de aanteekeningen van den Heer DE BRÉA stond de thermometer van Celsius in de jaren 1851—1860 slechts eenmaal op 0°, namelijk op den 22sten Februarij 1855; volgens de waarnemingen van Dr. FARINA was de laagste thermometerstand te Mentone in December 1862 + 1,5°, in Januarij 1863 + 4,5°, in Februarij + 2,5, in December + 5°, in Januarij 1864 0°, in Februarij — 0,5°. (Men vergelijke de staten over deze beide jaren aan het einde van het werk van Dr. DE VALCOURT, en die over de jaren 1860 en 1861 in het boven aangehaalde werk van Dr. BENNETT, pag. 240 sqq., en raadplege daarbij het werkje van Dr. BOTTINI, pag. 179 sq.) Het aantal regendagen was in de beide maanden Januarij en Februarij 1867 bijzonder groot, wanneer men het bij dat van andere jaren vergelijkt, namelijk in Januarij 13 en in Februarij 7.

In het tiental jaren, waarover de Heer DE BRÉA aanteekeningen gehouden heeft, was dit getal aldus:

	Januarij.	Februarij.		Januarij.	Februarij.
1851	9	5	1856	12	4
1852	5	3	1857	6	6
1853	7	7	1858	4	6
1854	10	0	1859	7	6
1855	9	15	1860	10	3

Volgens Dr. FARINA in 1861 in Januarij 3 en in Februarij 10.

In al deze jaren was het aantal regendagen echter in de maanden October en November veel grooter dan in 1866, toen er in deze beide maanden bijna

1) De opgaven van de laagste temperatuur gedurende het tijdvak van 1818—1844, volgens de waarnemingen van den Heer DE MONLÉON, waren als volgt:

In	1818	+ 2.3 R.	In	1827	0.0 R.	In	1836	+ 0.3 R.
"	1819	+ 1.4 "	"	1828	+ 3.4 "	"	1837	+ 0.8 "
"	1820	— 3.0 "	"	1829	+ 1.0 "	"	1838	— 1.0 "
"	1821	+ 4.0 "	"	1830	0.0 "	"	1839	+ 1.0 "
"	1822	+ 6.0 "	"	1831	+ 2.4 "	"	1840	+ 1.5 "
"	1823	+ 1.5 "	"	1832	+ 2.6 "	"	1841	+ 1.0 "
"	1824	+ 3.2 "	"	1833	+ 2.5 "	"	1842	— 1.7 "
"	1825	+ 2.6 "	"	1834	+ 3.4 "	"	1843	+ 1.2 "
"	1826	+ 1.5 "	"	1835	+ 3.0 "	"	1844	+ 0.1 "

eene volkomene droogte heerschte. (Men kan deze laatste opgaven in het meergemelde werkje van Dr. BOTTINI vergelijken).

Het aantal dagen, waarop men meer of minder, en somtijds zelfs sterken wind waarnam, was in 1867 vrij groot, namelijk 6 in Januarij, 7 in Februarij en 4 in de eerste helft van Maart, hetwelk voorzeker ook met de minder gunstige weêrsgesteldheid gedurende deze maanden, in vergelijking met die van andere jaren, in verband stond. Ook in het om zijne windstilte zoo zeer geroemde Pau kwamen in dezen winter verscheidene dagen met wind voor, en daarbij in het begin van Maart zelfs nog sneeuw en vorst, zoodat de thermometer van Fahrenheit aldaar den 2den Maart des avonds tot op 29° daalde.

Wanneer wij alles zamenvatten, was de winter van 1866—1867 in Mentone, ofschoon minder gunstig dan gewoonlijk, toch zacht en leverde vele schoone dagen op, zoodat er slechts weinige dagen voorkwamen, waarop de patiënten genoodzaakt waren te huis te blijven en zich bij een houtvuur te verwarmen; sommige vertrekken van ons Hôtel waren zelfs zoo gunstig gelegen, dat de thermometer niet lager dan op 8° of 9° R. daalde, en de bewoners volstrekt geene behoefte aan zoodanig houtvuur gevoelden. Ik geloof, dat men niet ligt in Europa eene plaats zoude kunnen aanwijzen, welke zoo geschikt is tot winterverblijf voor lijders aan borstongesteldheden en andere kwalen, waarvoor het verblijf in een zacht klimaat is aangewezen, als Mentone. Dr. GENZMER geeft in zijne boven aangehaalde verhandeling eene volledige en tevens beknopte opgave van de voornaamste ziekten, voor welke het klimaat van Mentone heilzaam kan zijn, namelijk voor anaemie en chlorose, chronische catarrhi der organa respiratoria en uropoïetica, tuberculose, pericardiale en pleuritische exsudaten, beginnende hartkwalen, verschillende dyscrasiën (syphilis, scrophulosis, chronische jicht enz. (pag. 41—52). Over het algemeen wordt dit klimaat beschreven, als hebbende eene tonische en matig exciterende werking; met deze beschouwing kan ik mij wel vereenigen, maar moet hierbij toch in het midden brengen, dat men wel onderscheiden moet tusschen de oostelijke en de westelijke bogt; in de eerste staat de exciterende werking, welke evenwel altoos veel minder is dan te Nice, en ook dan te Cannes, meer op den voorgrond; terwijl de lucht in de westelijke bogt wel tonisch, maar niet exciterend is. Mentone vereenigt derhalve die eigenschappen, waardoor het voor de meeste lijders aan tuberculosis pulmonum heilzaam kan zijn, ook voor de zoodanigen, die aan eenen geprikkelden toestand der longen lijden met neiging tot bloedspuwing, indien deze hunne woning in de westelijke bogt zoeken en met hunnen Geneesheer raadplegen, wanneer deze hun veroorloven kan, hunne wandelingen ook naar de oostelijke bogt uit te strekken. Bij meest alle patiënten, met welke ik in kennis ben gekomen, en voor zoo verre zij niet in een te vergevorderd tijdperk van longentuberculose naar Mentone waren gezonden, heb ik gedurende hun verblijf aldaar verbetering in hunnen toestand opgemerkt, en ik werd in deze opmerking bevestigd door de mededeelingen van die Geneesheeren, met welke ik meer van nabij bekend was. En hoezeer ik voor mij altoos zwarigheid zoude maken, om tuberkelpatiënten in een vergevorderd tijdperk eene zoo verre reis te laten ondernemen, moet ik toch erkennen, dat ook velen van deze, wanneer zij zich eenmaal in deze heerlijke streek behoorlijk hadden ingerigt, zich gelukkig gevoelden, hunne

laatste levensdagen in eene luchtstreek door te brengen, waar gedurende den winter in hunne ziekekamer zonder kunstmatige verwarming eene aangename temperatuur heerschte, terwijl de zuivere lucht door de geopende vensters stroomde, en waar menigeen zich nog tot weinige dagen voor zijnen dood in gemakkelijke wagentjes, hetzij langs het strand, hetzij door de schilderachtige dalen kon laten rondrijden. Men zorge evenwel, dat men zulke zieken niet alléén, zonder begeleiding zoo verre wegzendt; zij hebben behoefte aan het familieleven en aan de liefderijke verpleging van hunne naaste betrekkingen, hoedanige verpleging zij in logementen en pensions, hoe goed overigens ook ingerigt, niet kunnen vinden. Dergelijke patiënten zouden hunnen intrek in eene der schoone villa's, welke jaar op jaar meer en meer worden aangebouwd, moeten nemen, indien zij zich dit natuurlijk meer kostbaar verblijf kunnen veroorloven. Wenschelijk ware het, zoo als Dr. BOTTINI zegt, dat er een goed *maison de santé* wierd opgerigt voor de zoodanigen, die zonder behoorlijke begeleiding in een reeds vergevorderd tijdperk van longen-tuberculose aankomen; het overigens zeer goed ingerigte en uitmuntend in de oostelijke bogt tegen het gebergte gelegene hospitaal, hetwelk voor weinige jaren gesticht is, voorziet slechts gedeeltelijk in deze behoefte, daar er slechts voor een gering aantal betalende patiënten de noodige ruimte voorhanden is. Aan goede geneeskundige hulp ontbreekt het te Mentone niet. Tijdens mijn verblijf praktiseerden er verscheidene Engelsche, Duitsche, Fransche en Italiaansche Geneesheeren. Ik maakte persoonlijk kennis met Dr. BOTTINI, een der beide Italiaansche Doctoren, een wetenschappelijk en goedhartig man, die door eene meer dan twintigjarige praktijk geheel op de hoogte van het klimaat en de ziekteconstitutie te Mentone is. Dat hij zich nog niet geheel van de Italiaansche methode heeft kunnen losmaken, bewijst zijne naïeve uitspraak: „une pneumonie n'est vaincue à Castellare qu'après trois saignées; à Menton elle cède à une seule." Dat die „seule saignée" intusschen ook in Mentone niet altoos noodig is, zag ik aan het voorbeeld van Dr. GENZMER, welken ik eene hevige pneumonie bij eenen jongen man zonder aderlating en alleen met eene infusio digitalis met gelukkig gevolg zag behandelen. Dezen laatstgenoemden Geneesheer en Dr. STIEGE, beide Duitschers en nog in de kracht huns levens, leerde ik als zeer wetenschappelijke mannen kennen. Tijdelijk verblijf hielden te Mentone Dr. SCHAER, badarts te Rehburg, die de beide vorige winters te Pau had vertoefd, over welke plaats hij ook eene kleine brochure geschreven heeft 1), en Dr. DÜHRSSEN, die ter verbetering zijner gezondheid twee winters met goed gevolg op Madera had doorgebragt; beiden hadden hunne praktijk hoofdzakelijk in ons Hôtel en ik had de gelegenheid, de zieken, die onder hunne behandeling waren, dagelijks waar te nemen. Het aantal vreemdelingen te Mentone is jaarlijks toenemende, en bedroeg in den vorigen winter 500 families, uit de meest verschillende nationaliteiten, vooral Engelschen en Duitschers, zamengesteld. Jammer, dat er van wege de plaatselijke autoriteiten zoo weinig wordt gedaan, om op de plaats zelve aan de vele vreemdelingen gepaste en voor patiënten niet schadelijke amusementen, zoo als bijv. goede muzijk, te verschaffen; hierdoor zoekt menig

1) *Climatologische Skizzen über Pau* von Dr. F. SCHAER, Bremen 1864.

onvoorzigtig jong mensch verstrooijing in het nabijgelegen Monaco, alwaar tweemaal daags in het Casino zeer goede muzijk gemaakt, maar tevens ook eene speelbank gehouden wordt. Evenwel moet ik hierbij toch opmerken, dat een herhaald bezoek van Monaco ook voor hem, die de schoone natuur bemint, allezins is aan te bevelen; de weg, die daarheen leidt, is in de rotsen, die met eene sterke helling uit zee oprijzen, als het ware uitgehouwen; onder zich ziet men de blaauwe zee en de met oranje-, citroen- en caroubaboomen begroeide helling, terwijl men boven zich het dorp Roccabruna tegen het hooger gebergte ziet liggen, met de olijfbosschen, die den weg naar Nice omgeven; ook het Casino zelf en zijn met tropische gewassen beplante tuin hebben eene verrukkelijke ligging aan de zee.

Na een verblijf van drie en eene halve maand vertrok ik naar Nice, en vervolgens naar Cannes, hetwelk westelijk van Nice en ook aan de Middellandsche zee gelegen is; den afstand tusschen beide plaatsen legt men per spoortrein in een uur tijds af. Daar ik mij te Cannes slechts tien dagen en wel in de maand April ophield, kan ik over de geschiktheid dezer plaats als winterverblijf voor borstlijders door persoonlijke ondervinding niet oordeelen; maar wel kan ik zeggen, dat hare ligging in eene ruime baai van de Middellandsche zee, welke oostelijk door de Iles de Lérins en westelijk door het Esterelgebergte begrensd wordt, onbeschrijfelijk schoon is. Toen wij er den 10den April kwamen, waren alle boomen, ook die, welke in onze noordelijke streken te huis behooren, zoo als platanen, beuken en eiken, geheel in hun blad, het gras werd reeds gemaaid en duizende rozen prijkten aan de heggen, welke de talrijke villa's van den weg afscheiden; op enkele van deze villa's, waar de schoonste bloemen gekweekt worden, is de vrije wandeling geoorloofd, wanneer men zich bij den portier aanmeldt; van de tropische boomen, welke men te Mentone en te Nice in zoo groote hoeveelheid aantreft, vindt men te Cannes nog de olijf- en oranjeboomen; de citroenboomen, welke in Nice reeds zeldzamer voorkomen dan te Mentone, alwaar zij eenen belangrijken tak van inkomst opleveren, ontbreken te Cannes bijna geheel; ik weet niet, of men geregtigd is, hieruit te besluiten, dat de temperatuur in laatstgenoemde plaats in den winter koeler is dan te Mentone; zeker is het, dat de citroenboom veel gevoeliger voor de koude is dan de oranjeboom en slechts eenen geringen graad van koude verdragen kan, zoodat, volgens Dr. BENNETT, 2 graden vorst de vrucht doodt, terwijl bij 3 of 4 graden de boom zelf zoude te gronde gaan 1). Overigens was de temperatuur te Cannes gedurende mijn verblijf aldaar in het midden van April zacht, zoo als wij die bij ons in Julij verwachten; ik moet evenwel opmerken, dat het toch op twee van die tien dagen onmogelijk was, althans voor borstlijders, zich op den weg te bewegen, uithoofde van den hevigen Mistral, welke er woei, en die in dit jaargetijde wel geene koude aanbragt, maar groote stofwolken opjoeg. Het Esterelgebergte, hetwelk Cannes aan de Noord-Westzijde beschutten moet, is dan ook niet zoo hoog, als de bergen, welke Mentone als met eenen

1) Terwijl de oranjeboomen gedurende den winter alleen met hunne bladeren en goudgele vruchten prijken, ziet men de citroenboomen zelfs in Januarij en Februarij bloemen, groene, halfrijpe en geheel rijpe vruchten dragen.

ondoordringbaren muur omringen. Ik vermoed dus, dat de Mistral zich te Cannes in den winter ook meermalen terdege zal doen gevoelen. Waarschijnlijk is men tegen dezen vijand meer beschut, wanneer men meer landwaarts naar de zijde van Cannet zijn verblijf houdt; jammer dat men, terwijl te Cannes zelf een overvloed van grootere en kleinere Hôtels is (Hôtel de Cannes, Hôtel de Genève, Hôtel Gonnet, Hôtel Bellevue enz.), te Cannet voor het huisvesten van vreemdelingen weinig is ingerigt; in den laatsten tijd is omstreeks op de helft van den weg van Cannes naar Cannet het Hôtel de Provence gebouwd, hetwelk ten deele in deze behoefte voorziet en eene fraaije ligging heeft in de nabijheid van bevallige villa's en van een schoon bosch met denneboomen en kurk-eiken, welke gedurende den geheelen winter groen blijven. De inrigting der Hôtels te Cannes is over het algemeen zeer goed, maar de prijzen zijn hooger dan te Mentone. De natuur der landstreek is zeer schoon en de kunst heeft hier meer tot verfraaijing gedaan dan te Mentone, maar ik vond haar in den omtrek van laatstgenoemde plaats grootscher. De luchtsgesteldheid wordt door de Geneeskundigen, die zich gedurende den winter langeren tijd aldaar hebben opgehouden, als meer exciterend dan die te Mentone en minder exciterend dan die te Nice beschouwd. Daar ik zelf hierover geene waarnemingen heb kunnen maken, moet ik omtrent dit onderwerp, gelijk ook omtrent Hyères verwijzen naar de boven vermelde geschriften van Dr. MESS en Dr. DE VALCOURT; de laatste heeft nog een afzonderlijk geschrift over Cannes uitgegeven: *Cannes et son climat.*

Verscheidene uren westelijker dan Cannes, niet zeer verre van Toulon, ligt Hyères, welke plaats vóór dertig jaren, toen Cannes nog weinig 1) en Mentone in het geheel niet als winterstation bekend was, voornamelijk door borstlijders werd bezocht. Wanneer men per spoortrein van Cannes is aangekomen, moet men nog een klein uur in eenen stootenden omnibus rijden, alvorens men aan de plaats zijner bestemming aankomt. Het stadje ligt zeer schilderachtig aan de zuidelijke helling van eenen 234 mètres hoogen heuvel, welke een gedeelte van den bergketen de Maurettes uitmaakt, van welk gebergte de hoogste top, de berg Fenouillet, 292 mètres hoog is. Wanneer men den een klein half uur gaans van Hyères gelegen heuvel beklimt, waarop de Chapelle de l'Ermitage is gebouwd, verkrijgt men een schoon uitzigt op de geheele landstreek: nog een half uur verder zuidwaarts ziet men de Middellandsche zee met de Iles d'Hyères of de Iles d'Or, zoo als zij vroeger genoemd werden; ten Oosten en Westen rust het oog op het rijke, vruchtbare, maar in den onmiddellijken omtrek eenigzins vlakke landschap, en ten Noorden op het stadje met de heuvels, welke het tegen de Noorden- en Noord-Westenwinden beschutten. Men ziet dan tevens, dat die beschutting vrij goed is, maar in hoogte en uitgestrektheid niet met die, welke Mentone bezit, kan vergeleken worden, en zelfs bij die van Cannes moet achterstaan, zoodat de Mistral er nog vrijeren toegang heeft dan aldaar. Voorheen toen de verschillende plaatsen aan de Middellandsche zee nog niet door spoorwegen ver-

---

1) Het was het eerst in 1834, dat door Lord BROUGHAM de aandacht op Cannes als winterstation werd gevestigd, nadat hij aldaar eenige dagen quarantaine had moeten houden, alvorens hij den Italiaanschen grond mogt betreden.

bonden waren, werd Hyères wegens de meerdere nabijheid bij de groote havenplaatsen Toulon en Marseille meer dan thans door borstlijders bezocht, en leverde voorzeker voor velen een geschikt verblijf op. Het is toch niet te ontkennen, dat door den meerderen afstand van de zee het klimaat er minder exciterend is dan te Cannes, en dus in dit opzigt zijne voordeelen heeft, welke evenwel niet tegen de nadeelen der minder beschutte ligging opwegen, vooral nu men de andere plaatsen zoo gemakkelijk bereiken kan. Ik moet zeggen, dat, hoe schoon de ligging van Hyères ook zij, de indruk, welke deze plaats op mij maakte, na de heerlijke oorden, welke ik pas verlaten had, minder bevredigend was. Ook de Place des Palmiers met hare zes inderdaad zeer schoone palmen kon bij iemand, die de palmboomen in den Jardin public te Nice, en vooral die te Bordighera, had gezien, niet die bewondering wekken, welke zij bij den reiziger, uit het Noorden komende, die daarin voor het eerst de bewijzen eener tropische vegetatie erkent, moet te weeg brengen. Misschien droeg ook tot die minder opgewekte stemming bij, dat er gedurende twee dagen van de vier, welke ik te Hyères vertoefde, een hevige Zuid-Westen storm woei, welke dikke stofwolken in beweging bragt. Eene Duitsche dame, die den winter in Hyères had doorgebragt, beschreef mij het leven aldaar als vrij vervelend en veel minder aangenaam dan dat, hetwelk zij de beide vorige winters in Algérie had geleid; maar het arme meisje was sedert dien tijd ook veel in haren gezondheidstoestand achteruitgegaan. Er zijn in Hyères eenige weinige goede Hôtels, van welke dat der Iles d'Or het grootste, maar ook het duurste is; als minder duur, maar toch ook zeer goed, werd mij het Hôtel d'Orient, aan de andere zijde der stad gelegen, genoemd; ook kan men, naar men mij zeide, voor matigen prijs apartementen bij particulieren huren.

Ik mag mijn vrij onvolledig verslag niet besluiten, zonder een paar aanmerkingen in het midden te brengen, welke in het algemeen hen betreft, die ter verbetering hunner gezondheid, hetzij te Mentone, hetzij op eene der andere genoemde plaatsen den winter hebben doorgebragt. Gewoonlijk verlaten dergelijke patiënten te vroeg de zuidelijke streken en verliezen daardoor veel van het gunstige resultaat, hetwelk zij hadden verkregen; zoodra de maand April in het land komt, verlaten de vreemdelingen bij geheele troepen de landstreek, waaraan zij zoo veel te danken hebben. Toen wij den 10den April te Cannes kwamen, alwaar gedurende den winter alle Hôtels en Pensions bezet waren geweest, vonden wij het meerendeel der gasten reeds vertrokken, zoodat sommige Hôtels, zoo als bijv. het Hôtel de Genève, weinige dagen na onze komst geheel gesloten werden; te Hyères, waar wij den 20sten April aankwamen, zaten wij in het groote Hôtel des Iles d'Or met 10 personen aan tafel. En toch is het noch te Mentone, noch te Cannes, noch te Hyères omstreeks dezen tijd te warm, om er langer te vertoeven; naar het mij voorkomt, zoude men op alle deze plaatsen tot aan het einde van April of zelfs tot in het begin van Mei zonder hinder kunnen verblijven. Maar de lust om te verhuizen tast als eene epidemische manie allen aan en sleept ook de meest bedaarden en verstandigen meê. Indien men zich nu alleen Oostwaarts naar de Italiaansche streken ging verplaatsen, of Westwaarts naar de Pyreneën, zoude ik met dit vroegtijdig vertrek nog vrede kunnen hebben; maar de meesten

gaan Noordwaarts, hetzij naar eigen haard en hof terug, hetgeen vooorzeker het allernadeeligst is, of naar de zoogenaamde tusschenstations in Zuidelijk Zwitserland, zoo als naar Vevey, Montreux enz., alwaar het in April dikwijls nog guur en koud kan zijn. Vóór de maand Mei moet althans een borstlijder de zuidelijke streken niet verlaten, of hij moet zich naar de eene of andere geschikte plaats in Noordelijk Italië, zoo als bijv. naar Lugano, of in het zuidelijk Tyrol, bijv. naar Meran, begeven, ten einde aldaar berigten omtrent de temperatuur in Zwitserland af te wachten. Ten anderen moet men, naar het mij voorkomt, ten aanzien van het terugkeeren naar noordelijke streken wel onderscheiden, welke soort van patiënten men naar het Zuiden gezonden heeft. Voor velen, zoo als bijv. voor de zoodanigen, die reconvalescent waren, hetzij van zware ziekten der ademhalingsorganen, hetzij van andere ongesteldheden, in het algemeen voor hen, welke men slechts een winter als het ware wil doen overslaan en bij welke geene eigenlijke ziekelijke dispositie aanwezig is, kan het verblijf in het Zuiden gedurende één enkelen winter toereikend zijn, indien zij maar niet te vroeg terugkeeren. Voor anderen daarentegen, en ik heb hierbij vooral het oog op lijders aan longtuberculosis, is het verblijf aldaar gedurende één enkelen winter niet voldoende; er moeten twee ja meerdere klimaatkuren in het Zuiden worden aangewend, indien men gegronde hoop zal voeden, dat de kuur aan het doel zal beantwoorden. De vraag kan zich hier voordoen, of het in het geheel wel raadzaam is, deze patiënten zelfs in den zomer in hun vaderland te laten terugkeeren. De ondervinding, vooral der beide laatste jaren, heeft geleerd, dat de zomers in ons noordelijk, nabij de zee gelegen vaderland, zeer guur en onbestendig kunnen zijn en gevoelige gestellen, die den winter en het voorjaar in het heerlijke Zuiden hebben doorgebragt, zeer onaangenaam aandoen, waardoor de goede resultaten, welke daar verkregen zijn, in de waagschaal gesteld worden. Daarbij is de reis lang en voor zulke personen vermoeijend. Voor dergelijke patiënten staan twee wegen open: òf men kan voor hen de reis tot op de helft bekorten en hen de zomermaanden in de eene of andere gezonde streek van Zwitserland, waar zij tevens, indien het noodig is, eene wei- of melkkuur kunnen maken, zoo als te Interlaken, Thun, of, indien het aldaar te warm mogt zijn, te Gais of Heiden in het Kanton Appenzell, laten doorbrengen, om, na in September en October eenige weken op eene der plaatsen aan het meer van Genève vertoefd te hebben, tegen het begin van November de zuidelijke streken weder op te zoeken; òf degenen, voor welke ook nog deze reis te lang is, zouden welligt meer in de nabijheid der door mij beschrevene zuidelijke plaatsen, in eene koelere bergstreek een geschikt zomerverblijf kunnen vinden. Als zoodanig werd mij, tijdens mijn verblijf te Cannes, aanbevolen het Établissement d'été St. Dalmas de Tende, tenu par M. J. BAPTISTE ISNARD, propriétaire de l'Hôtel des Princes à Nice, hetwelk van 15 Mei tot 15 October geopend is. Het ligt aan den voet der Alpes maritimes, in de nabijheid van Nice, Mentone en Cannes, aan de route impériale van Coni, alwaar tweemalen daags de diligences voorbijrijden, in eene streek, welke in schoonheid, zuiverheid en frischheid van lucht met Zwitserland, naar men verzekert, wedijvert. De afstand (per rijtuig?) van Nice naar St. Dalmas wordt op 10 uren geschat; de Pensionsprijs is 6 francs

per dag; terwijl men naauwkeurige informatiën bij den eigenaar van het Hôtel des Princes te Nice, aan het grand Hôtel de l'Angleterre te Mentone en aan het Hôtel Gonnet te Cannes kan bekomen. Het is te hopen, dat men, het belang der zaak inziende, meer en meer dergelijke Établissements d'été zal oprigten en dan ook zonder „traitement hydropathique", welke men aan het bovengenoemde Établissement, onder de leiding van Dr. RIBTON, des verkiezende, bekomen kan; want deze behandeling zal wel niet voor het meerendeel der tuberkellijders aangewezen zijn.

Ik heb niet gemeend door bovenstaande mededeelingen iets geleverd te hebben, hetwelk op eenige volledigheid aanspraak kan maken, maar alleen getracht eenigzins aan uw verlangen te voldoen en daarmede tevens aan de verpligting te beantwoorden, welke naar mijne meening op die Geneeskundigen rust, aan welke de gelegenheid te beurt valt, zij het ook door minder gewenschte omstandigheden, om eenen winter in het Zuiden door te brengen.

Amsterdam, Julij 1867.

OVERZIGT OVER DE LIJDERS OP DE AFDEELING VOOR *SYPHILIS*, IN HET BUITEN-GASTHUIS VERPLEEGD;

VAN 1°. JANUARIJ TOT ULT°. DECEMBER 1866.

Gelijk uit ons vorig Overzigt 1) blijkt, waren op 1°. Januarij 1866 aanwezig 43 lijders (25 mannen en 18 vrouwen); er kwamen gedurende het geheele jaar 305 personen (207 mannen en 98 vrouwen) hulp inroepen, zoodat in het geheel behandeld werden 348 lijders, en wel 232 mannen en 116 vrouwen.

Van dezen werden ontslagen 197 mannen en 91 vrouwen = 288 personen, terwijl 4 personen (2 mannen en 2 vrouwen) op genoemde afdeeling stierven, zoodat op ult°. December 1866 nog in behandeling bleven 33 mannen en 23 vrouwen = 56 personen.

TABEL I.

AARD DER AANDOENINGEN.	Aanwezig 1°. Januarij 1866.		Ingekomen.		Uitgegaan.		Overleden.		Aanwezig Ult°. Dec. 1866.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Blennorrhagische aandoeningen.	9	5	65	27	64	27	1	—	[illegible]	5
Chancreuse aandoeningen.	3	—	55	7	45	7	1	—	12	—
Syphilitische aandoeningen.	11	5	40	19	43	14	—	2	8	8
Blennorrhagische en chancreuse aand. .	1	4	20	18	20	17	—	—	1	5
Blennorrhagische en syphilitische aand. .	1	2	10	20	9	19	—	—	2	3
Blennorrh., chancr. en syphilitische aand.	—	1	5	5	5	5	—	—	—	1
Chancreuse en syphilitische aandoen. .	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—
Hereditair-syphilitische aandoeningen. .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Niet-syphilitische aandoeningen.	—	—	11	1	10	1	—	—	1	—
Totaal. . . .	25	18	207	98	197	91	2	2	33	23

De blennorrhagische aandoeningen kwamen dus weder het menigvuldigst, als venerisch lijden, gedurende 1866 onder behandeling en vormden 30.4 pCt. van het aantal der gezamenlijke aandoeningen, terwijl 18.7 pCt. door de chancreuse en 21.2 pCt. door de syphilitische aandoeningen werd ingenomen, zoodat bovendien de gecombineerde aandoeningen bij 22.9 pCt. der lijders werd waargenomen en 3.4 pCt. onder vermoeden van met venerisch lijden aangedaan te zijn, op deze afdeeling, onder de rubriek „niet-syphilitische aandoeningen" werd opgeteekend.

Hereditaire syphilis kwam slechts bij de vrouw, die reeds het vorige jaar hier verpleegd werd, onder behandeling.

---

1) *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaarg. 1866, Tweede Afd , pag. 226.

Van de als niet-syphilitisch opgenomene personen waren lijdende aan: Syphilophobie 2 mannen, bij welke wegens herpes preputialis en hevige neuralgia urethrae, vrees voor besmetting ontstond.

Aan Paraphimosis. . . . . 2 mannen.
" Strangurie. . . . . . 1 man.
" Hydrocele. . . . . . 2 mannen.
" Bubo sympathic. . . . 3 "
" Herpes zoster capillitii. . 1 man.

Terwijl de vrouw, ons ter onderzoeking toegezonden, gezond bleek te zijn.

Dat het geval van herpes zoster capillitii voor een syphilid werd aangezien, werd veroorzaakt door:

1°. de zitplaats; op het voorhoofd gezeteld, breidde het exantheem zich uit over het behaarde gedeelte van het hoofd;

2°. de onbewegelijkheid der pupil met hevige injectie der iris;

3°. de hevige pijnen, waaraan patiënt lijdende was.

Verder bekend zijnde, dat patiënt eenigen tijd vroeger op dezelfde afdeeling voor ulcus syphiliticum was behandeld en nu bij avond kwam om opgenomen te worden. Zeker eenige coïncidentiën, welke de diagnose bemoeijelijkten.

Den volgenden ochtend werd het lijden voor herpes zoster herkend en patiënt naar de afdeeling voor huidziekten overgebragt.

De drie gevallen van klier-abscessen in de liesstreek vonden wij ons geregtigd onder deze rubriek te brengen, daar de inenting met den etter, welke zij opleverden, geen chanker teweegbragt en wij, op denzelfden grond als REDER, het voorkomen der bubon d'emblée meenen te mogen ontkennen.

In de verschillende maanden van 1866 kwamen de venerische aandoeningen voor als volgt:

Tabel II.

Ingekomen.	Blennorrhag. aandoeningen.		Chancreuse aandoeningen.		Syphilitische aandoeningen.		Blenn. en chancr. aand.		Blenn. en syphil. aand.		Blenn., chancr. en syph. aand.		Chancr. en syphil. aand.		Hereditair-syphil. aand.		Niet-syphilitische aand.		Totaal.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Januarij. . . .	3	5	3	1	4	—	2	1	3	4	1	—	—	—	—	—	—	—	16	11
Februarij. . .	2	3	3	—	3	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	10	6
Maart.	6	1	4	—	6	—	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	17	7
April.	4	2	3	1	3	3	1	1	3	2	1	—	—	—	—	—	1	—	16	9
Mei.	6	2	2	—	6	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	14	6
Junij.	3	1	2	—	4	1	—	1	—	2	—	—	—	1	—	—	1	—	10	6
Julij.	7	2	7	—	2	3	1	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	19	7
Augustus. . .	1	3	7	3	2	—	5	3	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	17	11
September. . .	4	3	6	2	1	—	1	2	—	—	—	2	1	—	—	—	2	—	15	9
October. . . .	12	2	2	—	4	3	8	1	—	2	1	—	—	—	—	—	1	—	28	8
November. . .	10	—	9	—	2	3	1	—	2	4	—	—	—	—	—	—	2	1	26	8
December. . .	7	3	7	—	3	4	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	19	10
Totaal. . .	65	27	55	7	40	19	20	18	10	20	5	5	1	1	—	—	11	1	207	98

A. BLENNORRHAGISCHE AANDOENINGEN.

Deze kwamen voor onder den vorm van:

Blennorrhoea urethrae..	bij	84	mannen	en	9	vrouwen.
〃 vaginae.	〃	—	〃	〃	61	〃
〃 uteri.	〃	—	〃	〃	6	〃
Fluor albus.	〃	—	〃	〃	12	〃
Elythritis granulosa.	〃	—	〃	〃	5	〃
Excoriatio ostii uteri.	〃	—	〃	〃	17	〃
Abscessus glandul. Bartholini.	〃	—	〃	〃	4	〃
〃 peri-urethralis..	〃	2	〃	〃	—	〃
Lymphadenitis.	〃	17	〃	〃	5	〃
Papillomata (condylomata acuminata).	〃	10	〃	〃	13	〃
Epididymitis.	〃	19	〃	〃	—	〃
Orchitis.	〃	1	man	〃	—	〃
Epididymitis c. orchitide.	〃	5	mannen	〃	—	〃
Inflammatio vasis deferent.	〃	7	〃	〃	—	〃
Balanoposthitis.	〃	9	〃	〃	2	〃
Phimosis.	〃	13	〃	〃	—	〃
Paraphimosis.	〃	6	〃	〃	—	〃
Strictura urethrae.	〃	4	〃	〃	—	〃
Stranguria.	〃	2	〃	〃	—	〃
Cystitis blennorrhagica.	〃	3	〃	〃	—	〃
Fistula urinaria.	〃	1	man	〃	—	〃
Hydrocele..	〃	2	mannen	〃	—	〃
Arthritis blennorrhagica.	〃	3	〃	〃	—	〃
Herpes preputialis et glandis.	〃	2	〃	〃	—	〃
〃 vulvae.	〃	—	〃	〃	4	〃

De granuleuse elythritides werden eenen geruimen tijd behandeld met pix liquida, waaronder de afscheiding evenwel niet spoediger ophield dan onder de gewone wijze van behandeling (pulv. aluminis, afgewisseld door sol. nitr. argent.) en bovendien de donkere kleur der vloeistof ons dikwerf verhinderde over den toestand der mucosa vaginae te kunnen oordeelen.

Bij de behandeling der blennorrhoeae urethrae leerden wij, in den laatsten tijd, de balsamum copaïvae als injectiemiddel gunstig kennen; wij gebruikten het, zoo als JEANNEL 1) het in het militaire hospitaal te Bordeaux aanwendde, in den vorm van emulsie:

℞. Bals. copaïv. dr. j.
Carbon. sodae. dr. β.
Aq. destill. unc. ix.

waaraan bij hevige pijn bij de urineloozing laudan. liq. Sydenh. gtt. x of meer werden toegevoegd.

---

1) *Journal de Bordeaux*, 3de Sér. I, pag. 534. October 1866.

Vooral in pas ontstane gevallen zagen wij in korten tijd (8 dagen tot 3 weken) de blennorrhoeae ophouden; bij oudere gevallen moesten wij, wegens den langen duur der behandeling, tot andere middelen onze toevlugt nemen.

Papillomata (condylomata acuminata) werden weder veelvuldig waargenomen, bij de mannen waren ze eenmaal met phimosis gecompliceerd, zoodat klieving van het preputium noodzakelijk werd om ze met de schaar te kunnen verwijderen, aan welke geneeswijze steeds de voorkeur moet worden gegeven boven pasta met oleum en pulv. frond. sabinae of adstringeerende en cauteriseerende middelen.

Bij de vrouwen is deze wijze evenwel, wegens de lastige plaats, die de condylomen gewoonlijk innemen, dikwijls niet mogelijk; zoo zagen we ons genoodzaakt andere middelen aan te wenden bij eene vrouw met enorme massa condylomen in elke plooi tusschen labia minora en majora en caruneulae hymenales, waardoor de vagina bijna geheel werd afgesloten, tevens woekerden ze tusschen de uitgezette vasa haemorrhoïdaria rondom den anus; nadat cauterisatie herhaaldelijk, doch zonder gunstig gevolg, was beproefd, werd in den steel der papillomen liq. ferr. sesqui chlor. ingespoten, hetgeen echter na de 4de injectie, wegens de hevige pijnlijkheid en dreigende ontsteking in den omtrek, moest worden nagelaten alhoewel de massa, in wier steel de inspuiting was geschied, gangraeneus werd en gedeeltelijk afstootte.

Patiënte werd daarna behandeld met pulv. alumin, 1) en carbon. sodae $\tilde{aa}$ partes aeq., waaronder de woekeringen langzamerhand verdwenen, terwijl bovendien de vagina dagelijks met eene solutie van aluin werd uitgespoten; geen enkel teeken van syphilis werd bij patiënte waargenomen.

Een ander geval van verrucae kwam voor bij eene vrouw, die 13 October opgenomen wordt, lijdende aan blennorrhoeae vaginae, breede condylomen aan de labia majora, angina exsudativa en algemeene verharding der klieren, zoowel in de lies als in den nek en buiging der armen, onder eene smeerkuur en plaatselijke behandeling der condylomen met liq. nitrat. hydrarg. wijken deze bijna geheel, ook de angina wordt onder merc. subl. corr. en een gargarisma hersteld. Den 2den November evenwel beginnen zich op de plaats der breede condylomen kleine villeuse verhevenheden te vertoonen, die voortwoekerende en groeijende tallooze condylomata acuminata vormen, die, even als bij voorgaande patiënte, onder aluin en carb. sodae wijken. Twee maanden na haar vertrek komt zij Februarij 1867 weder voor recidieve der verrucae hulp zoeken, die op dezelfde plaats weder te voorschijn zijn gekomen, terwijl van breede condylomen geen spoor meer te bespeuren is, blennorrhoeae vaginae was weder aanwezig; hieruit blijkt ten duidelijkste de niet-syphilitische aard der spitse condylomen.

Behalve het voorkomen der condylomata acuminata aan de labia majora en minora en rondom den anus, werden ze veelvuldig waargenomen aan de uitloozingsbuis der glandula Bartholini, wanneer deze in absces was overgegaan of indien blennorrhoea der glandula aanwezig was.

---

1) Voor de aluinpoeder gebruikten wij bij verkiezing de soda-aluin, wegens de gemakkelijke oplosbaarheid van dit zout, terwijl wij de ammoniak-aluin in deze combinatie verwerpen, aangezien de hevige pijnlijkheid, welke patiënte er van ondervond.

Digitized by Google

Onder de condylomata verdient een geval, hoewel niet onder de rubriek der blennorrhagische aandoeningen behoorende, vermelding:

Eene vrouw, die met papuleus huidlijden, in den vorm van papula conferta, zich in annuli en gyri over rug en nek verspreidende, werd opgenomen, leed tevens aan pediculi pubis, terwijl te midden der schaamharen talrijke ronde, gladde, wit glinsterende parelvormige verhevenheden werden gezien, welke in hun midden een kleine del vertoonden en gehouden werden voor eczema pustulosum, ontstaan door den prikkel ten gevolge der parasieten.

Na verwijdering der haren bleek het evenwel, dat de vermeende pustels bij drukking tusschen de nagels geen pus opleverden, maar dat ter plaatse, waar de del zich bevond, eene papillomateuse woekering te voorschijn kwam, welke in eene smeerklier was ontstaan en waarschijnlijk van den binnenwand daarvan uitging; een huidlijden, volmaakt overeenkomende met hetgeen door Dr. JULIUS KÜHN 1) als subcutane condylome wordt beschreven, welke, wegens hun voorkomen, door HAUCK „Porzelan condylome" worden genoemd.

De therapie bestond in het uitdrukken der glandula en afknippen der te voorschijn gekomen woekeringen.

Tegen de pediculi pubis werd met gunstigen uitslag eene solutie van styrax liquid. in alochol aangewend.

℞. Styrac. liquid. dr. ij.
Spir. vin. rectif. dr. iβ.
d. extern.

Verdwenen de parasieten al niet spoediger, na vooraf de haren afgeschoren te hebben, dan onder aanwending van ung. cinereum, zoo werd de onaangename complicatie, eczema of stomatitis, toch niet waargenomen.

De epididymitides kwamen 10malen regts voor, terwijl ze 7malen aan de linker zijde werden gezien en 2malen beiderzijds.

Met orchitis gepaard werden ze 2malen links en even zoo vele malen regts waargenomen, terwijl bij één lijder epididymitis c. orchitide beiderzijds voorkwam.

Orchitis kwam afzonderlijk slechts éénmaal onder behandeling.

Behalve het veelvuldig voorkomen van aanzwelling der liesklieren na blennorrhoeae urethrae en vaginae (17 mannen en 5 vrouwen), werden twee gevallen waargenomen, waarbij de klieren in suppuratie overgingen en het absces geopend moest worden, de inoculatie met pus der blennorrhoea had, even als die met etter uit het absces, een negatief resultaat.

De strictura urethrae werden op de gewone wijze door langzame dilatatie behandeld, in één geval, waar de vernauwing in de pars membranacea urethrae gezeteld was, werd de urethrotomie met goed gevolg verrigt.

Als curiosa kwamen onder de mannen twee gevallen van hypospadie en

1) *Ueber Nicht-syphilitische Erkrankungen bei prostituirten Dirnen*, von Dr. JULIUS KÜHN in Leipzig (*Zeitschrift für Medizin, Chirurgie und Geburtshülfe*, N. F. V. 3, 4, pag. 164, 236. 1866).

één van epispadie voor; op de vrouwen-afdeeling werd bij ééne vrouw een vagina duplex gevonden; de vrouw had geaborteerd (foetus 3 md.) en leed aan blennorrhoea vaginae, bovendien aan ulcus molle orificii urethrae, opgevolgd door linkerzijds bubo suppur., terwijl regts de inflammatie der liesklieren onder tinct. jodii en cataplasmata week. Bij plaatselijk onderzoek vonden wij de vagina in twee ongelijke afdeelingen gescheiden door een vast ¹/₂ centimeter dik tusschenschot, dat, achter de carunculae hymenales, aan den voor- en achterwand der vagina vastgehecht tot aan het laquear vaginae, echter niet aan den uterus, zoodat tusschen het collum uteri en het septum eene halfmaansgewijze tusschenruimte voorhanden was, waardoor beide gedeelten gemeenschap hadden.

B. CHANCREUSE AANDOENINGEN.

Deze kwamen voor als:

Ulcera mollia.	bij 65	mannen	en 31	vrouwen.
„ phagadaenica.	„ 2	„	„ 3	„
Bubones virulent. suppur.	„ 43	„	„ 9	„
Adenitis indolens.	„ 13	„	„ 4	„
Balanitis, posthitis en balanoposthitis ulc. .	„ 9	„	„ —	„
Abscessus vas. lymphat. dors. penis. . . .	„ 1	man	„ —	„

De complicatie der weeke chankers met gangreen werd slechts 2malen gezien; bij ééne vrouw was het ulcus aan de uitwendige opening der urethrae gezeten; op de afdeeling voor mannen kwam het ulcus voor aan de lamina interna van het preputium, waardoor dit phimotisch gezwollen was en de glans reeds door de opening, die in het preputium ontstaan, met vuile gangreneuse randen omgeven was, te voorschijn kwam; het gangreen beperkte zich spoedig onder pulv. carbonis vegetabilis, terwijl de zeer „herunter” gekomen constitutie door roborantia en diaeta lauta verbeterd werd.

In één der gevallen van ulcus phagadaenicum, bij de mannen voorgekomen, was het preputium tot op een klein gedeelte, waaraan het frenulum zich hecht, verwoest, evenzoo de bovenzijde der glans; in het tweede geval was alleen het preputium weggeülcereerd en bleef slechts een gangraeneuse huidrand aan den sulcus retro-glandularis terug.

Beide patiënten hadden, vóór hunne opname in het Buiten-Gasthuis, mercurius gebruikt als wassching; twee gevallen, die zeker voor VON BÄRENSPRUNG's meening zouden kunnen pleiten, dat mercurius oorzaak der phagadaena is, hetgeen we evenwel niet toestemmen, daar wij dikwijls, zoowel inwendig (wanneer patiënt, aan syphilis lijdende, tevens ulcera mollia vertoonde) als uitwendig bij weeke chankers de merc. subl. corr. hebben aangewend, wanneer de andere adstringentia of aromatica niet baatten, zonder phagadaena te zien volgen, ja wij zagen zelfs somtijds op reeds phagadaenische zweren goede resultaten van sublimaat met laudan. liq. Sydenh., willen het evenwel alleen aanwenden zoo als RICORD 1) „en désespoir de cause” en handelen als hij, „d'après les effets obtenus, les pansements seuls, le traitement seul, ou

1) *Traité pratique des maladies Vénériennes*, pag. 573.

les deux moyens à la fois, sont continués s'il y a amélioration, ou suspendus si, sous leur influence, le mal empire."

Het laatste was het geval bij eene vrouw, die te vergeefs met alle mogelijke adstringerende wasschingen en cauterisatie met chlorid. zinc. was behandeld, voor een groot phagadaenisch ulcus, waarop wij eindelijk eene lotie met sublimaat appliceerden waaronder, het ulcus steeds voortvretende, communicatie van rectum met de vagina ontstond, de mercurius werd dadelijk nagelaten en het door TILLOT 1) aangeprezen chloras potassae, dr. iβ op aq. depurat. unc. viij, met eenige druppels (xxiv) laudanum, aangewend, waaronder het phagadaena tot staan kwam, waarna de opening in het rectum, die ter naauwernood den top van den pink toeliet, door dagelijks cauteriseeren zich sloot.

De bubones virulentae kwamen zeer frequent voor, hare zitplaats stemde gewoonlijk overeen met de zijde, waar het ulcus molle werd aangetroffen, terwijl bij die gevallen, waar de bubonen beiderzijds werden aangetroffen, de weeke chanker gezien werd, òf aan het ostium urethrae, òf aan het frenulum; dat bij ulcera multiplicia aan het orificium preputii de bubonen aan beide zijden ook werden gezien, is duidelijk.

Bij één man kwam, ten gevolge van een ulcus molle aan de bovenzijde van den penis in de sulcus retro-glandularis gezeteld, eene aanzwelling voor van het lymphevat aan den radix, er vormde zich absces, waarvan de etter bij inoculatie een weder voor inenting vatbare weeke chanker voortbragt.

Ulcus mixtum werd in één geval waargenomen.

In April werd een 42jarigen kleêrmaker, die reeds voor eenige jaren geleden voor syphilis verpleegd was geworden, met verheven chankerzweren opgenomen, de inflammatie der linker liesklieren gaat tot abscesvorming over, waaruit bij inenting op den buik een typische weeke chanker voortgebragt wordt; 10 weken na de infectie breekt eene prachtige roseola universalis uit, nadat de bodem der zweren steenhard geworden was en eveneens de grond van den bubo, die traag in genezen was, eene kraakbeenige hardheid vertoonde, terwijl de ingeënte chanker het verloop der weeke chankers volgde; dat hier twee virus gelijktijdig bestonden blijkt ten duidelijkste, daar wij niet mogen aannemen dat de ulcera elevata tot de infecterende (HUNTER'sche) chankers behooren, aangezien onder de gevallen, hier voorgekomen, nog nimmer na verheven chankers syphilitische verschijnselen zijn opgemerkt.

B. SYPHILITISCHE AANDOENINGEN.

Het ulcus syphiliticum, HUNTER'sche of infecterende chanker, of chancre induré kwam bij 24 mannen en 3 vrouwen onder behandeling, terwijl bij 3 mannen en 5 vrouwen eene verharde plek zonder opvallende verandering der huid of oppervlakte der mucosa werd waargenomen, bovendien kwamen nog 8 mannen met reeds in cicatrisatie overgegane verharde ulcera voor de gevolgen van deze hulp zoeken. De zitplaats der ulcera was bij mannen gewoonlijk aan den sulcus retro-glandularis op den overgang van preputium in

1) *Bulletin de Thérapeut.* Mars 30, 1866, pag. 245.

glans, terwijl de verharde papels bij de vrouwen aan de labia majora gezien werden. Aan de mondlippen werd bij eene vrouw en een man een ulcus induratum gezien, bovendien kwam bij een anderen patiënt op de mannenafdeeling een ulcus aan de punt der tong voor.

De lympheklieren waren hard gezwollen bij 70 lijders aan syphilis, 52 mannen en 18 vrouwen; bij de patiënten, welke nog ulcus induratum of verharde papels vertoonden, kwam deze aandoening der klieren bij de 27 mannen 20malen verhard, 3malen gezwollen en 4malen zonder merkbare verandering voor; bij de 8 vrouwen 5malen verhard, terwijl 3malen geene verandering in de klieren te bespeuren was. Bovendien waren bij het hier boven aangehaalde geval van ulcus induratum aan de punt der tong de klieren vóór den uitwendigen gehoorgang en aan de onderkaak hard gezwollen. Evenwel kwam ook in vele (12) gevallen van weeke chanker verharding der liesklieren voor, zoodat als kenmerkend teeken voor syphilis de verharding niet kan worden aangenomen. SIGMUND zegt dus te regt (*Ueber die Incubation der Syphilis* in *Wiener Med. Wochenschrift*, IV, 77—80, 1865): „Einfache oder Geschwürs-induration oder Papel sammt der begleitende Lymphdrüsenschwellung bilden mithin die ersten stetigen und sichern Kennzeichen der Syphilis-entstehung."

Slijmvlieslijden kwam als angina erythematosa exsudativa of ulcerans voor bij 18 mannen en 7 vrouwen, bij twee vrouwen was het slijmvlies van den pharynx met condylomata lata bezet, één van beiden was een meisje van 10 jaren, dat bovendien de condylomata lata op het voorhoofd, rondom genitalia en anus vertoonde; de primaire bron van het lijden konden wij niet ontdekken; het hymen was nog intact; eene smeerkuur (scr. β. om den anderen dag) en plaatselijke behandeling der condylomata, gepaard met eene sterk voedende dieet, bragten veel beterschap aan; evenwel twee maanden na hare opname ontstaan periostitis en tophi frontis, welke onder de kwikkuur in verband met jod. kali verbeteren.

Ozaena mucosa kwam slechts 3malen (2 mannen en 1 vrouw) onder behandeling; bij één man kwam de aandoening, die zeer oppervlakkig was, spoedig tot staan, onder dagelijksche aanwending der WEBER'sche neusdouche, terwijl daarentegen de beide andere lijders reeds caries der neusbeenderen en gedeeltelijk verlies van het septum narium vertoonden.

Bij twee mannen kwam ulcus perforans palati mollis voor; bij een dier lijders zagen wij het ontstaan uit een kleine tuberkel, tevens was angina exsudativa aanwezig.

Rhagades en plaques muqueuses aan mondlippen, binnenvlakte der wangen, genitaliën en anus werden bij 5 mannen en 7 vrouwen opgemerkt, daarentegen kwamen de breede condylomen weder zeer dikwerf onder behandeling (bij 14 mannen en 25 vrouwen).

Proctitis werd bij 3 vrouwen waargenomen, van welke twee merkbaar verbeterd het gasthuis verlieten, een derde daarentegen aan pneumonie overleed.

Deze vrouw werd in Julij in een zeer verwaarloosden toestand opgenomen, vertoonde, behalve de proctitis, op rug, schouders, armen en beenen, cicatricen van een serpigineus huidlijden. Deze litteekenen waren op sommige plaatsen door eene

hier en daar ½ centimeter hooge, onpijnlijke, als het ware keloïde streng verdeeld. Bovendien waren de neusbeenderen door caries verwoest en ook het os intermaxillare en de vomer gedeeltelijk door necrose verwijderd, zoodat tusschen bovenlip en het overgebleven gedeelte van de bovenkaak eene opening was ontstaan, waardoor men tegen de conchae aan konde zien. Wegens groote zwakte was eene ingrijpende anti-syphilitische behandeling niet aangewezen en bepaalde deze zich alleen tot roborantia, ol. jec. asell. en goede dieet, terwijl de proctitis plaatselijk werd behandeld met clysmata van sol. nitr. argent., afgewisseld door koud-water-injectiën in het rectum, waarna in October jod. kali werd toegediend, toen in December patiënte aan pneumonie ten gronde ging.

De sectio cadaveris, die 12 uren na den dood werd verrigt, leerde, dat behalve pneumonie het rectum zijne mucosa over de geheele oppervlakte verloren heeft, terwijl de mucosa aan het colon descendens met hooge, als hypertrophische, scherp uitgesneden bogtige randen de ulceratie begrensd, de tunica muscularis gedegenereerd en de serosa enorm is verdikt. Rondom het rectum bevonden zich geen abscessen, hoewel zich durante vita fistuleuse abscessen aan het sacrum hadden gevormd, waardoor het vermoeden op periproctitis ontstaan was.

Huidlijden werd onder de volgende vormen waargenomen bij 34 mannen en 16 vrouwen:

Syphilis cutanea maculosa (roseola)	bij	8	m. en	3	vr.
〃 〃 papulosa lenticularis (lichen)	〃	3	〃 〃	2	〃
〃 〃 〃 miliformis (lich. milif.)	〃	2	〃 〃	—	〃
〃 〃 squammosa (psoriasis)	〃	3	〃 〃	1	〃
〃 〃 pustulosa psydrac. (impetigo)	〃	1	〃 〃	—	〃
〃 〃 〃 phlyzac. (ecthyma)	〃	3	〃 〃	2	〃
〃 〃 〃 serpiginosa (radesyge)	〃	1	〃 〃	—	〃
〃 〃 tuberculosa (lupus)	〃	1	〃 〃	—	〃
〃 〃 nodosa (acne)	〃	1	〃 〃	—	〃
〃 〃 crustosa (rupia)	〃	1	〃 〃	—	〃
〃 〃 exulcerans (helcosis syph.)	〃	1	〃 〃	1	〃
〃 〃 maculo-papulosa	〃	3	〃 〃	5	〃
〃 〃 papulo-squammosa	〃	—	〃 〃	1	〃
〃 〃 exulcer. tuberc. (tuberc. cut. et subcut.)	〃	6	〃 〃	1	〃
Bovendien werd alopecia syphilitica circumscripta	〃	2	〃 〃	2	〃
en onychia en paronychia	〃	—	〃 〃	2	〃

waargenomen.

Een paar gevallen verdienen vermelding:

1°. Een patiënt, die zich 15 weken voor zijne opname aan infectie had blootgesteld, waarvan hij 4 weken na den coïtus de eerste sporen, bestaande in eene geïndureerde plek aan het preputium, had waargenomen, kwam 20 October met een over het geheele ligchaam verspreid lichineus syphilid in. De genoemde induratie was nog aanwezig; twintig inwrijvingen met ung. cinereum deden het exantheem den 11den November verdwijnen, zoodat hij reeds vroeg om ontslagen te worden, waarop den 18den November koorts ontstond en den 20sten op den rug en beenen eene pustula syphilitica uitbrak; op nieuw aan eene smeerkuur onderworpen verlaat patiënt het gesticht na 12 inunctiën, waardoor de induratie aan het preputium wijkt; de pustula had pigmentlooze vlekken bij cicatrisatie achter gelaten.

2°. Een analoog geval treffen wij aan bij een lijder met primair ulcus induratum, met oppervlakkig verlies van epithelium aan den sulcus retro-glandularis, die 27 dagen na de infectie een vlekkig exantheem aan borst, buik en rug vertoont. Onder plaatselijk gebruik van sublimaat, gepaard met eene smeerkuur, wordt het ulcus met epithelium bedekt en neemt in omvang af; ook het huidlijden verdwijnt; terwijl patiënt nog aan de smeerkuur onderworpen is breekt de zweer weder open en eenige dagen later wordt op rug, hals en armen eene groepsgewijze verdeelde papula waargenomen.

In beide gevallen schijnt hier het virus syphiliticum een korten tijd afgekapselt geweest te zijn en daarna door regressieve metamorphose der kapsel weder vrij geworden, het bloed op nieuw geïnfecteerd en zoo doende tot nieuwe uitingen op de huid aanleiding gegeven te hebben.

3°. Het geval van radesyge (syphilide pustulo crustacée serpigineuse der Franschen) betrof een man, die reeds 2malen op deze afdeeling was verpleegd. De eerste maal (24 Januarij tot 20 Julij 1863) wegens fistuleuse ulcera in den nek van scrofuleusen aard vertoonde hij bovendien op de huid van den linker schouder en dij twee schotelvormige verdachte plekken, waarvoor jod. kali werd toegediend.

De tweede keer komt hij 25 Julij 1863 met ulcus molle aan de limbus preputii in, de plekken op de huid waren beginnen te ulcereren en was een serpiginerend nieuw huidlijden op de armen ontstaan dat als van syphilitischen aard herkend werd, bovendien was het periosteum op sommige plaatsen ontstoken. Onder jodet. kalic. werd patiënt ook toen veel beter, zoodat hij na genezing van zijn ulcus molle den 20sten Augustus vertrekt.

Sedert is niets van patiënt vernomen, totdat hij in het laatst van 1866 weder wordt opgenomen met een serpiginerend huidlijden, dat op den linker schouder van het acromion tot op het onderste derde gedeelte van den bovenarm zich uitstrekt; eene tweede plek breidt zich uit van het onderste gedeelte van den regter bovenarm tot de helft van den onderarm; ten laatste nog eene dergelijke plek op de linker heup van het heupbeen tot het midden van het bovenbeen.

Al deze plekken, in het midden genezende met achterlating van atrophische huid met glinsterende oppervlakte, waren begrensd door hooge laagsgewijze op elkander liggende korsten, die, na verwijderd te zijn, eene oppervlakkige vuile verzwering der huid te voorschijn doen komen.

Patiënt, wiens algemeene toestand zeer slecht was en sedert 1863 slechts zijne ulcererende huid met ung. simpl. had verbonden, vertoont bovendien op voorhoofd en kruin meerdere van huid en periosteum ontbloote necrotische beenplekken met vuile hooge randen omgeven, welke aan het voorhoofd reeds neiging tot exfoliatie vertoonden en als uitgang van gummata moeten beschouwd worden, daar nog op het regter wandbeen twee fluctuerende gummata aanwezig zijn.

Patiënt kwam evenwel voor dit lijden niet onder behandeling, „want hij had geen pijn", maar wel omdat hij zich zoo onwel gevoelde. Jod. kali bewees weder hier goede diensten, zoowel in- als uitwendig; de huidwonden staan levendig en de randen rondom de beenplekken vertoonen gezonde granulatiën.

4°. Kwam een geval voor van gumma in het onderhuidsche bindweefsel op de knie bij eene patiënte op de vrouwenafdeeling. Ter hoogte van het lig. patellae was een appelgroote tumor met oppervlakkige gangraeneuse ulceratie der huid; in den omtrek waren talrijke huidulceratiën, die, ontstaan door ineenvloeijing van meerdere in ver-

zwering overgegane huidtuberkels, de karakteristieke niervormige gedaante hadden aangenomen.

Het gezwel brak spoedig open en er ontlastte zich eene slijmerige gommeuse massa, waaronder geen ontbloot been te bespeuren was.

Behalve de boven aangehaalde gevallen van caries der neusbeenderen kwam been- en beenvlieslijden, onder den vorm van dolores osteocopi met en zonder tophi, voor bij 10 mannen en 5 vrouwen, terwijl syphilitische periostitis bij 4 mannen en 3 vrouwen werd gezien.

Bij een man, die reeds voor twee jaren voor ulcus induratum met opvolgend pustuleus huidlijden op deze afdeeling werd verpleegd en na eene smeerkuur ondergaan te hebben genezen (?) vertrokken was, vonden wij bij zijne opname in October op het regter neusbeen een diep ulcus met vuile gangraeneuse randen, waarvan de bodem door het van periosteum ontbloote been werd gevormd, het septum tot op de verbinding van bovenlip met neustop weggeulcereerd; aan het bovenste gedeelte der linker tibia evenzoo eene gangraeneuse huidplek, waardoor men bij sondering op ontbloot been stuit, tevens beide cristae met tophi bezet en het onderste gedeelte van den linker femur pijnlijk gezwollen. Primair syphilitisch ulcus noch cicatrix hiervan aanwezig, hier en daar op de huid van den rug eenige cicatricen van het pustuleuse huidlijden.

Onder aanwending van jod. kali begint het neusbeen door granulatiën bedekt te worden, op de tibia daarentegen hechtte de huid zich aan het been vast, hetgeen zelf necrotisch werd, maar toch geene neiging tot afstooting vertoonde; daar beweging welligt de ontsteking acuut zal doen worden, wordt patiënt ontslagen, met den raad zich polyklinisch te laten behandelen en bij nieuw optredende ontsteking zich weder tot hier te wenden.

Ooglijden kwam voor als iritis bij één man en 3 vrouwen; de man vertoonde, behalve de niet op te heffen synechiae posteriores, vlokken in het glasvocht, terwijl 2 vrouwen aan zoogenaamde iritis condylomatosa leden en de 3de vrouw bijna volkomen atresia pupillae vertoonde.

Van zenuwlijden werden eenige gevallen van prae-articulaire pijnen en hemicranie waargenomen, als ook één geval van neuralgia trigeminii dextri; hier waren alle takken van de zenuw aan die zijde pijnlijk, waarschijnlijk veroorzaakt door uitzweeting in het neurileem. Op het voorhoofd had patiënt hier en daar zeer pijnlijke verhevenheden, berustende op opligtingen van het periosteum; eene strenge jod. kali-behandeling bragt spoedig genezing aan.

Sarcocele syphilitica kwam éénmaal geheel afzonderlijk onder behandeling, bij opname lag de testis bloot met vuile exsudaat-massa bedekt, waaronder de oppervlakte knobbelig ongelijk, als het ware fungeus, hard gezwollen op aanvoelen is. Onder plaatselijke aanwending van koolpoeder en chlore afwisselend en eene cure mixte geneest patiënt, de testis wordt kleiner en zachter, totdat eindelijk een rudimentaire testis overblijft. Tot de syphilitische aard van de sarcocele konde uit de begelijdende likteekenen van syphilitisch lijden besloten worden.

Als aandoening der spieren kwam één geval voor van tuberculum syphiliticum in de tong, welke langzamerhand ter grootte eener erwt tot die van

een groote knikker toegenomen was; het was gezeteld in de regter tonghelft, die elastisch resistent en onpijnlijk op aanvoelen, boven de linker helft zich verhief, het spreken bemoeijelijkte; de mucosa der tong was aan de bovenzijde ligt van epithelium ontdaan, de onderkaaksklieren gezwollen. Patiënt had voor ettelijke jaren aan syphilis geleden, waarvan nog sporen, als cicatricen aan penis en scrotum, gevonden worden; ook had hij voor twee jaren eene keelontsteking gehad. Sublimaat, jod. brom-kali effectueerden niets, waarna dec. Zittmanni, gepaard met eene smeerkuur, werd aangewend en plaatselijk eene mondspoeling met t^{ra} jodii en jod. kali, waaronder beterschap wordt bespeurd en patiënt, na 30 inunctiën, na 379 dagen verblijf, genezen ontslagen wordt.

Behalve de vroeger vermelde lijderes aan proctitis stierven op deze afdeeling nog 2 mannen en ééne vrouw aan verschillende bijkomende ziekten.

Amsterdam, Junij 1867. Dr. WURFBAIN.

VERSCHILLENDE LOSSE BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS DER CHOLERA IN NEDERLAND.

De cholera-sterfte in Nederland in het jaar 1866, *graphisch voorgesteld*,

DOOR

Dr. SCHELTEMA BEDUIN.

La santé publique sera toujours le premier trésor d'un peuple.

Dr. MEYNNE, *Topographie Médicale de la Belgique.*

De schrijver, aan wien bovengesteld motto ontleend is, zegt ergens in hetzelfde werk: „La médecine pratique, qui arrache çà et là à la mort quelque malade grave, accomplit sans doute une oeuvre méritoire; mais l'hygiène, qui prévient des milliers de cas de maladie, sera toujours supérieure à la première comme résultat social. Celle ci est la grande médecine, la médecine appliquée aux nations." En al is deze waarheid niet nieuw, zij is goed gezegd en zij kan nog dikwijls herhaald worden, voordat zij diep genoeg, *in intima medulla*, is doorgedrongen bij een ieder, die direct of indirect voor de gezondheid van het volk moet waken of haar kan bevorderen.

Dat de statistiek, in het bijzonder de geneeskundige, een der hechtste steunpilaren moet worden voor de verbetering der algemeene gezondheid, niet alleen van de groote massa, van het gemeen, maar van het geheele volk; dit wordt tegenwoordig meer en meer ingezien, getuige, zoo noodig, de gasthuiskwestie te Amsterdam, een strijd, die geheel gevoerd wordt op het terrein van statistische opgaven. Hetzelfde getuigen de voorzorgen genomen bij het naderen van epidemiën, die dan het meeste kans hebben om door een gunstig gevolg bekroond te worden, wanneer de epidemiën, die dezelfde plaats vroeger bezochten, beter gekend, wanneer de statistieke opgaven daarvan naauwkeuriger zijn.

Tot bevordering van dit doel, ten opzigte van de laatste cholera-epidemie, die ons land onlangs bezocht, heeft schrijver dezes eene poging aangewend om van het verloop en de uitbreiding dezer ziekte eene *graphische* voorstelling te maken en op die wijze een gemakkelijk en eenigzins een aantrekkelijk overzigt van de cholera te geven.

Graphische voorstellingen van epidemiën of andere gegevens op statistisch

gebied toch hebben over het algemeen het groote voordeel, dat zij met één blik datgene te overzien geven, wat op eene andere wijze voorgesteld niet dan met vele woorden door den schrijver kan gezegd worden, ten minste zoo hij eenigzins uitvoerig wenscht te wezen, hetgeen dan weder vrij wat inspanning voor den lezer vereischt, om de verschillende omschrijvingen en schijnbare onregelmatigheden met de noodige aandacht te volgen.

Een enkel woord tot toelichting van nevensgaande kaartjes, wier waarde overigens voornamelijk daarin moet liggen, dat zij zich zelve verklaren, ga vooraf.

Voor elke week sedert het begin der epidemie, die Nederland in het vorige jaar bezocht, is de sterfteverhouding aan cholera met een punt aangeduid, en zijn deze punten, door ze week aan week te zamen te verbinden, tot eene graphische lijn ontwikkeld.

Op deze wijze is eerst de algemeene sterfte aan cholera over het geheele land voorgesteld, welke lijn op iedere kaart ter vergelijking herhaald is, en vervolgens op de eerste kaart de cholerasterfte van de vijf westelijke provinciën afgeteekend, namelijk Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht en Noord-Brabant.

Op de tweede kaart komen voor de zes oostelijke provinciën: Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Limburg.

De derde kaart geeft de cholerasterfte op in de grootste stad van elke der provinciën van kaart I: Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Utrecht en 's Hertogenbosch, terwijl eindelijk de vierde kaart dezelfde steden bevat van kaart II: Leeuwarden, Groningen, Meppel, Zwolle, Arnhem en Maastricht.

Wat de ter zijde van de kaartjes geplaatste opklimming betreft, van het aantal inwoners waarop één sterfgeval voorkwam, ten einde de intensiteit der cholerasterfte voor elke week uit te drukken, deze leverde aanvankelijk eenige zwarigheid op. Door namelijk gelijkmatig te stijgen op die wijze, dat elk volgend getal een zeker cijfer grooter was dan het voorgaande, door het gebruik van eene rekenkundige reeks (a, $a + n$, $a + 2\,n$, $a + 3\,n$, enz.) zouden wij — daar gelaten de technische bezwaren, daar n niet te groot mogt wezen om fijnere nuances vooral tijdens het toppunt der epidemie uit te drukken — de lijn zeer groote sprongen zien maken bij betrekkelijk geringe sterfte, wanneer de eene week bijv. één en de volgende week twee sterfgevallen plaats hadden, en daardoor eene voorstelling zien ontstaan, die wel waarheid, maar niet *de* waarheid bevatte. Lieten wij daarentegen de cijfers eerst met een zeker getal n stijgen en later, naarmate ons cijfer grooter werd, met een grooter getal n', n'' enz., dan kregen wij eene kunstmatige lijn, die, ofschoon ook niet onwaar, toch niet juist genoeg de verhouding van de intensiteit der epidemie uitdrukte.

Om dus deze beide klippen te ontgaan bestond het eenige middel daarin, om elk volgend getal een zeker gedeelte van het voorgaande te doen stijgen, dat is met andere woorden, om eene meetkundige reeks te gebruiken. Wij hebben er daarom eene gekozen met deze termen: a, $a + \frac{1}{3}\,a = b$, $b + \frac{1}{3}\,b = c$, $c + \frac{1}{3}\,c = d$, enz.; dien ten gevolge is ieder volgend cijfer een derde gedeelte grooter dan het voorgaande en is zoo doende de verhouding bij alle opvolgende getallen dezelfde, zoodat de lijnen, die wij verkrijgen,

ook al worden de cijfers, die ter zijde gesteld zijn, weggelaten, toch nog op eene juiste wijze het toe- en afnemen van de epidemie uitdrukken.

Doch genoeg, misschien reeds te veel, om de opklimming van de cijfers, die op den eersten blik onregelmatig schijnen zal, te regtvaardigen.

Eindelijk is nog op een der kaartjes aangebragt de gemiddelde temperatuur te Amsterdam, 's middags om 2 uur, berekend naar de dagelijksche opgaven van Mr. J. A. VAN EYK, medegedeeld in het *Nederlandsch Meteorologisch Jaarboek voor* 1866, uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

Aan hetzelfde Jaarboek ontleenen wij het volgende *Overzigt over het jaar* 1866. „De *barometer* was over het algemeen te laag. Van 6—28 December 1865 meer dan 15 mm. te hoog; van dien datum tot 4 April te laag, met enkele verheffingen gedurende een paar dagen, waarvan de grootste of liever de eenige iets beteekenende was die van 23—28 Januarij. Tot 20 April was hij afwisselend te hoog en te laag, er volgde een hooge berg, bijna gelijk aan dien van December van 20—26, en een diep dal van 27 April tot 4 Mei. In deze maand weder een kleinere berg van 5—8, en een grootere van 14—23 Mei; overigens was de stand weder te laag, met uitzondering van een heuvel van 5—11 Junij, tot den 9den Julij. Na eene korte verheffing vingen de lage standen den 17den Julij weder aan tot 24 September. Alleen de maand October gaf vrij hooge standen, maar November, die eenige jaren achtereen hooger stand had gehad dan den normalen, bleef er nu ruim eene streep onder. December, April, Mei en October alleen gaven dus eene grootere som voor de positieve dan voor de negatieve afwijkingen.

„Raadplegen wij de *temperatuur*-waarnemingen (te Utrecht), dan zien wij er het volgende uit: weifelend in Maart, hoog in April en Junij, maar in Mei, Julij en Augustus te laag; September en October waren niet noemenswaardig onder het gemiddelde, zoodat het gedeelte van een graad, dat zij gemiddeld te kort kwamen, weder vergoed werd door de Novembermaand, wier temperatuur boven het gemiddelde klom. Er schiet over de drie maanden gemiddeld 0.4° over.

„*Regen* is er dit jaar te Utrecht ongeveer 50 mm. meer gevallen dan gemiddeld uit 18 jaren, als gewoonlijk zeer onregelmatig verdeeld. Alleen December en October mogen bijzonder droog heeten; ook is in April, Mei en Junij minder water dan gemeenlijk gevallen. Met Julij echter begon de regen overvloedig te vallen en, met uitzondering van October alleen, duurde het zoo voort, tot de geheele eerste helft van December. September en November hadden bijna geene dagen zonder regen."

Met behulp nu van onze kaartjes en van de bijgevoegde tabel, die de intensiteit van de geheele cholerasterfte op verschillende plaatsen, afgescheiden van tijd en verloop aanduidt, is het gemakkelijk een algemeen overzigt van de epidemie te verkrijgen. Terwijl namelijk op deze tabel (van onder af te lezen) eerst de algemeene cholerasterfte in Nederland door een punt is aangeduid, volgen de provinciën naar tijdorde van het uitbreken der cholera, waarbij weder naar tijdorde afzonderlijk de sterfte is opgegeven in de steden boven 10,000 inwoners, dan in de gezamenlijke steden boven 5000 inwoners en eindelijk op het platteland, waaronder ook de steden beneden 5000 inwoners

32.2 —23.8 sterfgevallen.
23.8 —17.6 "
17.6 —13.3 "
13.3 —10. "
10. — 7.5 "
7.5 — 5.6 "
5.6 — 4.2 "
4.2 — 3.1 "
3.1 — 2.3 "
2.3 — 1.8 "
1.8 — 1.3 "
1.3 — 1. "
1. — 0.75 "
0.75 — 0.56 "
0.56 — 0.42 "
0.42 — 0.31 "
0.31 — 0.23 "
0.23 — 0.18 "
0.18 — 0.13 "
0.13 — 0.1 "
0.1 — 0.077 "
0.077— 0.058 "

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Zaandam.
● Alkmaar.
● Haarlem.
● Amsterdam.
● *Noord-Holland.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Zutphen.
● Arnhem.
● Nijmegen.
● *Gelderland.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Breda.
● Tilburg.
● 's Hertogenbosch.
● *Noord-Brabant.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Amersfoort.
● Utrecht (Stad).
● *Utrecht* (Prov.)

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● 's Gravenhage.
● Gouda.
● Dordrecht.
● Delft.
● Leiden.
● Schiedam.
● Rotterdam.
● *Zuid-Holland.*
● NEDERLAND.

1 sterfgeval op 31—42 inwoners.
42—56 "
56—75 "
75—100 "
100—133 "
133—177 "
177—236 "
236—314 "
314—419 "
419—558 "
558—744 "
744—992 "
992—1300 "
1300—1700 "
1700—2300 "
2300—3100 "
3100—4100 "
4100—5500 "
5500—7400 "
7400—9900 "
9900—13000 "
13000—17000 "

Op 1000 inwoners

32.2 —23.8 sterfgevallen.
23.8 —17.6 „
17.6 —13.3 „
13.3 —10. „
10. — 7.5 „
7.5 — 5.6 „
5.6 — 4.2 „
4.2 — 3.1 „
3.1 — 2.3 „
2.3 — 1.8 „
1.8 — .3 „
1.3 — 1. „
1. — 0.75 „
0.75 — 0.56 „
0.56 — 0.42 „
0.42 — 0.31 „
0.31 — 0.23 „
0.23 — 0.18 „
0.18 — 0.13 „
0.13 — 0.1 „
0.1 — 0.077 „
0.077 — 0.058 „

● NEDERLAND. PLATTELAND.
● NEDERLAND. STEDEN BOVEN 5000 INWONERS.

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Maastricht.
● *Limburg.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● *Drenthe.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Zwolle.
● Kampen.
● Deventer.
● *Overijssel.*

● Platteland.
Steden boven 5000 inwoners. ●
Middelburg. ●
Vlissingen. ●
● *Zeeland.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Leeuwarden.
● Harlingen.
● *Friesland.*

● Platteland.
● Steden boven 5000 inwoners.
● Groningen (Stad)
● *Groningen* (Prov.)

1 sterfgeval op

31—42 inwoners.
42—56 „
56—75 „
75—100 „
100—133 „
133—177 „
177—236 „
236—314 „
314—419 „
419—558 „
558—744 „
744—992 „
992—1300 „
1300—1700 „
1700—2300 „
2300—3100 „
3100—4100 „
4100—5500 „
5500—7400 „
7400—9900 „
9900—13000 „
13000—17000 „

begrepen zijn. De tabel eindigt met de opgave voor alle steden boven 5000 inwoners in Nederland te zamen genomen en evenzoo voor de geheele plattelandsbevolking.

Het is niet van belang ontbloot de elementen, waaruit deze tabel is zamengesteld, eenigzins nader te kunnen beschouwen, waarom wij onderstaande opgave laten volgen.

Zuid-Holland.

	Inw.	Overl.	
Delft	22,032	428	
Dordrecht	24,124	398	
Gorinchem	9,395	65	
Gouda	15,514	154	
's Gravenhage	87,319	1016	
Leiden	38,492	892	
Rotterdam	115,354	1242	
Schiedam	16,820	247	
Vlaardingen	8,324	72	
Steden	337,374 :	4514	= 74 : 1
Provincie	672,367	7688	
Steden	337,374	4514	
Platteland	334,993 :	3174	= 105 : 1

Utrecht.

	Inw.	Overl.	
Amersfoort	13,248	186	
Utrecht	58,995	1614	
Steden	72,243 :	1800	= 40 : 1
Provincie	172,787	2648	
Steden	72,243	1800	
Platteland	100,544 :	848	= 118 : 1

Noord-Brabant.

	Inw.	Overl.	
Bergen op Zoom	9256	31	
Breda	15,225	128	
's Hertogenbosch	24,222	296	
Oosterhout	9,007	17	
Tilburg	17,671	42	
Steden	75,381 :	514	= 146 : 1
Provincie	423,421	1169	
Steden	75,381	514	
Platteland	348,040 :	655	= 531 : 1

Gelderland.

	Inw.	Overl.	
Arnhem	29,609	424	
Culemborg	6,202	137	
Harderwijk	6,533	17	
Nijkerk	7,625	19	
Nijmegen	22,508	67	
Tiel	7,949	87	
Wageningen	5,680	5	
Zutphen	15,304	97	
Steden	101,410 :	853	= 118 : 1
Provincie	427,753	1422	
Steden	101,410	853	
Platteland	326,343 :	569	= 573 : 1

Noord-Holland.

	Inw.	Overl.	
Alkmaar	11,556	124	
Amsterdam	262,691	1151	
Edam	5,334	41	
Enkhuizen	5,571	22	
Haarlem	29,580	216	
Hoorn	9,493	0	
Zaandam	12,320	58	
Steden	336,545 :	1612	= 208 : 1
Provincie	556,474	2642	
Steden	336,545	1612	
Platteland	229,929 :	1030	= 223 : 1

Groningen.

	Inw.	Overl.	
Delfzijl	5,306	6	
Groningen	37,312	1051	
Steden	42,618 :	1057	= 40 : 1
Provincie	224,237	1483	
Steden	42,618	1057	
Platteland	181,619 :	426	= 426 : 1

Friesland.

	Inw.	Overl.	
Franeker	6,282	1	
Harlingen	10,552	38	
Leeuwarden	25,059	63	
Sneek	9,128	13	
Steden	51,021 :	115	= 443 : 1
Provincie	288,949	457	
Steden	51,021	115	
Platteland	237,928 :	342	= 695 : 1

Zeeland.

	Inw.	Overl.	
Goes.	6,031	4	
Middelburg. . . .	15,876	1	
Vlissingen. . . .	11,873	1	
Zierikzee.	7,844	1	
Steden.	41,624 :	7	= 5946 : 1
Provincie.	176,169	239	
Steden.	41,624	7	
Platteland. . . .	134,545 :	232	= 579 : 1

Overijssel.

	Inw.	Overl.	
Deventer.	17,726	100	
Kampen.	15,489	308	
Zwolle.	20,448	204	
Steden.	53,663 :	612	= 87 : 1
Provincie.	250,358	1007	
Steden.	53,663	612	
Platteland. . . .	196,695 :	395	= 497 : 1

Drenthe.

	Inw.	Overl.	
Assen.	6,233	7	
Meppel.	7,554	217	
Steden.	13,787 :	224	= 61 : 1
Provincie.	104,014	361	
Steden.	13,787	224	
Platteland. . . .	90,227 :	137	= 658 : 1

Limburg.

	Inw.	Overl	
Maastricht. . . .	28,719	298	
Roermond. . . .	9,008	2	
Venlo.	8,068	5	
Steden.	45,795 :	305	= 150 : 1
Provincie.	222,579	430	
Steden.	45,795	305	
Platteland. . . .	176,784 :	125	= 1414 : 1

Nederland.

	Inw.	Overl.	
Stadsbevolking.	1,171,461 :	11612	= 100 : 1
Platteland. . . .	2,357,647 :	7934	= 297 : 1
	3,529,108 :	19546	= 180 : 1

Reeds bij oppervlakkige beschouwing van onze kaartjes valt in het oog, dat de cholera in het begin van de tweede helft van April Nederland en wel Zuid-Holland bezocht; kaart III vangt met Rotterdam aan, en geeft men zich de moeite om het na te zoeken, dan ziet men, dat alle deze gevallen, ten getale van vijf, ook in Rotterdam voorkwamen.

Gestadig en vooral in Zuid-Holland zich uitbreidende, waarbij spoedig Utrecht zich voegt, neemt de ziekte, af en toe rijzende of dalende, steeds toe, tot zij in het begin van Julij haar toppunt bereikt, waarna zij weder dalende, met kleiner sprongen, dan zij gestegen was, in het begin van December in twee provinciën, Groningen en Noord-Holland, eindigt. Streng genomen eindigde de epidemie, volgens de officiële opgaven, nog eene week later dan op de kaartjes wordt opgegeven, daar tusschen 9 en 15 December nog één sterfgeval te Egmond aan Zee in Noord-Holland voorkwam, waar de cholera met vrij hevige kracht uitbrak, toen zij Nederland bijna reeds verlaten had.

Een blik op de kaartjes stelt ons in staat de volgende zeer korte, doch vrij juiste omschrijving te geven van den loop der cholera in de afzonderlijke provinciën en belangrijkste steden, waarbij wij echter voor meerdere bijzonderheden naar de kaartjes moeten terugwijzen.

Eerst bleef de epidemie tamelijk beperkt tot Zuid-Holland, en daarin vooral tot Rotterdam; de weinige gevallen, die in andere provinciën voorkwamen, konden meestal teruggebragt worden tot Rotterdam. Spoedig echter, zoo als zich verwachten liet, begon zij zich echter ook over de overige provinciën te verspreiden, vooral in Utrecht, dat in zulk een kwaden naam staat ten opzigte van epidemiën; in het oog loopend lang bleef echter het nabij gelegen Zeeland gespaard, waar het eerste sterfgeval eerst voorkwam, nadat de cholera

achtereenvolgend in Utrecht, Noord-Brabant, Gelderland, Noord-Holland, Groningen en Friesland uitgebroken was. In Zeeland kreeg zij ook nooit vasten voet, zoodat zelfs in de hoofdstad dezer provincie maar één geval voorkwam.

Bijna drie weken lang bleef dus de cholera vrij wel beperkt tot Zuid-Holland, waar zij zelfs in de hoofdstad met zulk eene hevigheid heerschte, als zij later noch in die stad, noch in de gezamenlijke provinciën (wel in de afzonderlijke provinciën) verkreeg. Steeds bleef echter in Zuid-Holland de cholerasterfte boven de gemiddelde in Nederland, totdat zij in de 18de week van het uitbreken der epidemie (12—18 Augustus) voor het eerst daarmede zamen viel en toen vrij gelijken tred houdende, haar geheel zelfs volgende van 26 Augustus tot 7 October, langzamerhand en vrij geregeld afnam.

Op Zuid-Holland volgde in tijdorde de provincie Utrecht en in het bijzonder de hoofdstad zelve. Spoedig ontwikkelde zij zich daar met ongemeene hevigheid en bragt eene algemeene verslagenheid onder de bevolking teweeg. Half Augustus tot het einde van October voegde echter ook zij zich meer naar de algemeene cholerasterfte in het land, doch kwam er nooit onder, wel in de provincie, maar niet in de stad. Met de hoofdstad begonnen eindigde zij in het begin van November in de gemeente Maarseveen.

In Noord-Brabant, waar de eerste gevallen van cholera te gelijker tijd als in Utrecht voorkwamen, nam de ziekte echter geen zoo hevig karakter aan, bleef over het algemeen in het begin onder de gemiddelde sterfte, totdat ook zij half Augustus den algemeenen loop der ziekte volgde.

Ofschoon in Noord-Holland de eerste gevallen zich vrij vroeg voordeden, bleef de epidemie toen tamelijk lang beperkt tot twee gevallen in de gemeente Spaarnwoude en Haarlemmermeer; tusschen 27 Mei en 2 Junij openbaarde zij zich echter in de hoofdstad. In deze provincie bield de cholera over het geheel, wat intensiteit en verloop aangaat, gelijken gang met het land, zoodat in onze tabel Noord-Holland, Amsterdam, Zaandam, de gezamenlijke steden en het platteland op dezelfde lijn komen te staan als Nederland. Alleen in Alkmaar en Haarlem woedde de cholera heviger, terwijl aan de andere zijde Hoorn de eenige stad boven 5000 inwoners in Nederland was, waar geen cholerasterfte voorkwam, slechts ééns vertoonde zich aldaar de ziekte, waarvan de patiënt nog genas.

Zeeland, zoo als reeds gezegd is, bleef lang gespaard en van alle provinciën, zelfs Friesland niet uitgezonderd, heerschte de cholera daar het minst hevig, vooral in de steden. In Friesland toch was de sterfte op 1000 inwoners 1.58, in Zeeland slechts 1.35.

Gaan wij tot de oostelijke provinciën over, op het tweede en vierde kaartje voorgesteld, dan zien wij, dat de cholera daar in het algemeen later uitbarstte, in Limburg zelfs eerst in die week, toen zij in het overige land reeds haar climax bereikt had, terwijl zij in diezelfde provincie en wel bepaaldelijk in Maastricht nog in volle kracht was, toen zij op andere plaatsen bijna geheel weder geweken was.

Reeds lang voor Limburg en zelfs onder de eerste provinciën in Nederland brak de cholera in Gelderland uit, ook daar bleef zij echter, even als in de zoo even vermelde provincie, onder de gemiddelde, ofschoon de hoofdstad het zwaar genoeg te verantwoorden had.

Groningen is vooral merkwaardig wegens het enorme verschil in sterfte in de hoofdstad en in het overige der provincie. Terwijl in de stad zelve, op eene bevolking van ruim 37,000 inwoners, eene sterfte plaats had van 1051 personen (juist 100 minder dan in het 7maal grootere Amsterdam). dat is 1 persoon op de 35 inwoners, kwamen in de overige provincie op 187,000 inwoners slechts 466 sterfgevallen voor, of 1 op meer dan 400 inwoners.

Ongeveer hetzelfde kan van Drenthe gezegd worden, niet wat hare hoofdstad, het stille Assen, aangaat, waar van 6233 inwoners er slechts 7 stierven, maar ten opzigte van de meest bevolkte stad, het als kruispunt van vele groote communicatie-middeu veel belangrijker Meppel, waar op 7554 inwoners 217 stierven, dat is 1 op 34. In deze provincie was de sterfte in de steden 1 op 61, op het platteland 1 op 658.

Overijssel leverde geene bijzonderheden op; ook daar was de sterfte in de steden, vooral in Kampen, veel grooter dan daar buiten, de algemeene cholerasterfte bleef echter onder de gemiddelde.

Friesland eindelijk was na Zeeland de provincie, die het minst van de epidemie te lijden had; zoowel in de steden als daar buiten was de sterfte gering.

Wanneer wij de geheele epidemie nog eens overzien, dan is het opmerkelijk hoezeer de sterfte verschilde in de steden en op het platteland, waartoe ook de steden met minder dan 5000 inwoners gerekend werden.

Alleen met uitzondering van Zeeland, waar de steden merkwaardig gespaard bleven, was overal de sterfte in de steden verreweg de grootste, zelfs in Noord-Holland, waar zij bijna zamenvielen, kwam nog in de steden op 208, maar daar buiten op 223 inwoners één sterfgeval voor; het sterkst was dit verschil in de oostelijke provinciën, die wij ter vergelijking nog eens afzonderlijk willen opgeven:

Westelijke Provinciën.	Steden.	Plattel.		
Noord-Holland. .	208	223	inw.	op één sterfgeval.
Zuid-Holland. . .	74	105	„	
Zeeland.	5946	579	„	
Utrecht.	40	118	„	
Noord-Brabant. .	146	531	„	

Oostelijke Provinciën.	Steden.	Plattel.		
Friesland.	443	695	inw.	op één sterfgeval.
Groningen. . . .	40	426	„	
Drenthe.	61	658	„	
Overijssel. . . .	87	497	„	
Gelderland . . .	118	573	„	
Limburg.	150	1414	„	

Dat de sterfte in de digtbevolkte steden, waar nog, uit een hygiënisch oogpunt, zoo vele verbeteringen aan te brengen zijn, grooter zou zijn dan op het land, is niet zeldzaam; dat het verschil echter zoo aanzienlijk was, dit bevreemde ons. Belangrijk zou het zijn bij vroegere en latere epidemiën na te gaan, of deze verhouding de ware is, dan of het verschil slechts toevallig dit keer zoo groot uitviel. In 1859 was de verhouding ongeveer voor de steden 1 sterfgeval op 560, voor het platteland 1 sterfgeval op 1590 inwoners.

Op één van de kaartjes is de gemiddelde wekelijksche temperatuur 's middags om 2 uur aangegeven. Daar de cholera in het voorjaar inviel en in het najaar eindigde, zoo mag het ons niet verwonderen, dat in het begin toename van temperatuur met verheffing en in het einde vermindering van

temperatuur met afname der epidemie zamenviel, zonder dat wij het regt hebben deze daarom van elkander afhankelijk te stellen. Opmerkelijk blijft het evenwel, dat, zoo dikwijls verheffing en daling der cholera met overeenkomstige veranderingen in de temperatuur zamenvielen, zoodat wij de thermometerveranderingen, die telkens de voorgaande week plaats vonden (het cholera-incubatie-tijdperk), met de cholerasterfte in het land vergelijkende, deze schommelingen 24maal zien zamenvallen tegen 8maal niet. Deze overeenkomst wordt echter geringer, wanneer men temperatuur en cholerasterfte direct zonder incubatietijdperk aan te nemen vergelijkt. Ook beneemt het ons een weinig de illusie, wanneer wij opmerken, dat deze te Amsterdam waargenomen temperatuur meer den loop volgt van de cholera in Nederland in het algemeen, dan van die te Amsterdam in het bijzonder, want daar vielen in 19 weken slechts 12maal de afwisselingen van temperatuur en epidemie te zamen en wel 7maal niet. Hoe het zij, het is in ieder geval interessant, om beiden, temperatuur en cholera, te vergelijken, daar vroegere waarnemingen reeds geleerd hebben, dat de laatste geheel niet onafhankelijk is van de eerste. De stand van den barometer en de gevallen regen werd vroeger in algemeene bewoordingen reeds opgegeven.

Wij eindigen met eene vergelijkende opgave van vorige cholera-epidemiën, die, al ontbreken ook enkele cijfers, toch belangrijk genoeg schijnt om ingezien te worden.

	Nederland.	Noord-Holland.	Zuid-Holland.	Zeeland.	Utrecht.	Noord-Brabant.	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Limburg.
1832...	5093	923	2758	7	508	221	125	247	30	225	49	
1833...	5015	733	2754	63	284	344	94	312	21	97	313	
1848-49	23258	4288	9989	164	2917	807	921	1203	468	1069	1050	382
1853...	2941	664	2092	27	97	11	11	19	6	5	9	0
1854...	2637	318	1085	64	397	176	9	187	218	90	6	87
1855...	3190	1344	751	9	119	198	63	198	15	421	9	63
1859...	3556	223	2483	53	460	100	2	27	0	0	196	3
1866...	19546	2642	7688	239	2648	1169	457	1483	361	1007	1422	430
Bevolk. 1849.	.....	461000	560000	156157	151762	399459	245615	188816	83594	212755	370135	199631

		Amsterdam.	Rotterdam.	Middelburg.	Utrecht.	's Hertogenbosch.	Leeuwarden.	Groningen.	Meppel.	Zwolle.	Arnhem.	Maastricht.
1832...	.....	793	695	.....	295	66	52	218	13	46	1	
1833...	.....	480	1150	.....	207	264	61	253	12	45	200	
1848-49	.....	2273	2083	.....	1663	.....	206	833	86	268	466	304
1853...	.....	540	956	.....	58	.....	11	19	.....	.....	.....	0
1854...	.....	225	413	.....	343	.....	5	128	.....	6	6	87
1855...	.....	1156	172	.....	76	.....	7	146	.....	61	55	
1859...	.....	136	455	2	286	0	0	27	0	4	55	1
1866...	.....	1151	1242	1	1614	296	63	1031	217	204	424	298
Bevolk. 1849.	.....	224235	88812	15934	47927	21782	24505	33695	6696	17679	18671	23241

Bijdragen tot de kennis der eerste na den cholera-aanval geloosde urine,

DOOR

Dr. B. J. STOKVIS.

Ik heb het aan de welwillendheid van Dr. J. ZEEMAN te danken, dat ik gedurende de laatste cholera-epidemie meer dan eens in staat was, de eerste na den cholera-aanval geloosde urine te onderzoeken. De uitgescheidene hoeveelheid urine, haar soortgelijk gewigt en reactie te bepalen, en daarnevens hare scheikundige zamenstelling in betrekking tot enkele normale en abnormale urine-bestanddeelen na te gaan, — ziedaar het hoofddoel, dat bij dit onderzoek in het oog werd gehouden. Bij elk der aangeduide punten wensch ik thans in het bijzonder een enkel oogenblik stil te staan, na gemeld te hebben, dat alle onderzoekingen betrekking hebben op gevallen, waarbij gedurende minstens 24 uren volslagene anurie was waargenomen.

Hoeveelheid. Gelijk te verwachten is en reeds door vroegere waarnemingen werd vastgesteld, biedt de hoeveelheid der eerst geloosde urine zeer groote verschillen aan. Van 33 C.C. tot 480 C.C. fluctuërend, bedroeg zij gemiddeld in 28 door mij onderzochte gevallen 200 C.C. De opmerking zij intusschen hier niet verzwegen, dat de hier aangegevene getallen op geene absolute naauwkeurigheid aanspraak maken, daar de urine slechts bij uitzondering door den catheter ontlast werd en de bepaling der hoeveelheid niet dadelijk na de secretie geschiedde, maar eerst nadat de urine van het cholera-hospitaal naar het Physiologisch Laboratorium gebragt was.

Soortgelijk gewigt. Even wisselend als de hoeveelheid was het soortgelijk gewigt, waarvoor ik als laagste cijfer 1.009, als hoogste 1.0255, gemiddeld 1.015 vond. Schoon dat gemiddelde vrij wel met het door BRUBERGER 1) gevondene (1.016) overeenstemt, loopen toch de uitersten meer uit elkander dan door hem of andere onderzoekers wordt aangegeven. Zoo vond BRUBERGER in zijn onderzoek eene fluctuatie van 1.012—1.024, GÜTERBOCK 2) van 1.013—1.021, OETTINGER 3) van 1.013—1.017, BUHL 4) van 1.012—1.016,

---

1) BRUBERGER, *Chemische mikroskopische Beobachtungen aus dem Cholera-Lazareth,* in VIRCHOW's *Archiv*, XXXVIII, 2; zie Referaat in dit *Tijdschrift*.

2) GÜTERBOCK, *Bericht über das Cholera-Lazareth,* 1852, in *Deutsche Klinik*, 1853, blz. 137.

3) OETTINGER, *Resultat der Blut- und Harn-Analyse,* in *Jenaische Annalen*, 1849, I, 1.

4) BUHL, *Hauptbericht über die Cholera-Epidemie in Bayern im Jahre 1854*, blz. 521.

LEBERT 1) van 1.007—1.010, terwijl slechts tusschen de door MIDDELDORPF 2) aangegevene uitersten 1.012—1.028 eene even groote afwijking als in mijne bepalingen werd aangetroffen. Een bepaald verband tusschen soortgelijk gewigt en eiwitgehalte, zoo als MIDDELDORPF wil, kon ik volstrekt niet ontdekken; integendeel bevatten de urines met hoog soortgelijk gewigt (boven de 1.020) steeds slechts geringe hoeveelheden of zelfs maar sporen van eiwit, terwijl bij een laag soortgelijk gewigt doorgaans veel eiwit gevonden werd.

Reactie. In tegenspraak met REINHARDT en LEUBUSCHER 3), die van eene zwak zure of zelfs alkalische reactie der eerstgeloosde urine gewagen, vond ik, in overeenstemming met BRUBERGER, de reactie in alle door mij onderzochte gevallen steeds sterk zuur, met uitzondering van één enkel geval, waarin eene neutrale reactie gevonden werd. Die zure reactie is zoo sterk sprekend, de roode verkleuring van het blaauw lakmoes-papier zoo intensief, dat ik met BRUBERGER geneigd ben hier aan de aanwezigheid van een onbekend vrij zuur te denken. Toch zou ik niet gaarne met hem een argument voor die meening in het geringere gehalte der cholera-urine aan phosphorzuur zoeken. Dat geringere gehalte dunkt mij is immers alles behalve voldoende bewezen, wanneer men althans, zoo als BRUBERGER en ik zelf, geen eigen ervaring te berde kan brengen, maar slechts op de in de litteratuur vermelde opgaven moet afgaan. Daar toch vindt men, naast de onderzoekingen van OETTINGER, die de hoeveelheid phosphaten normaal vond, die van GÜTERBOCK, waarbij het gehalte aan PO^5 in één geval op 0.13 pCt. bepaald werd, naast de onderzoekingen van BUHL, waarbij eene duidelijke vermindering (0.18—2.08 gr.) der phosphaten werd waargenomen, die van HELLER 4), waarin, bij ontbrekende aard-phosphaten, eene duidelijke vermeerdering der alkali-phosphaten werd aangetroffen. De vraag naar het gehalte der cholera-urine aan PO^5 is dus nog eene onbesliste, en zoo lang nog geene nieuwe onderzoekingen haar tot beslissing gebragt hebben, zoo lang zal men ook BRUBERGER's argument niet als zoodanig kunnen laten gelden. Zoo ik desniettegenstaande met hem een onbekend vrij zuur in de cholera-urine meen te moeten aannemen, het is omdat de zure reactie veel sprekender is, dan ooit onder normale omstandigheden wordt waargenomen, het is omdat bij staan aan de lucht de cholera-urine zuur blijft, en zelfs na 5 of 6 dagen nog geen spoor van alkalische gisting vertoont. Of het door BUHL in de eerste urine gevondene melkzuur van die zure reactie voldoende rekenschap kan geven, weet ik niet, al geloof ik ook, dat bij latere onderzoekingen die bewering in alle opzigten de aandacht verdient.

Ureum. Omtrent de vermindering dezer stof in de cholera-urine — met deze vrij oneigenlijke uitdrukking bedoel ik eens voor al niets anders dan de eerste na den cholera-aanval geloosde urine — bestaat eene zeldzame

1) LEBERT, zie GRIESINGER, *Infektions Krankheiten*, in VIRCHOW's *Handbuch der Pathologie und Therapie*, blz. 332.

2) MIDDELDORPF, *Chemische Untersuchungen in der Cholera*, in GÜNSBURG's *Zeitschrift für klinische Medicin*, 1852, blz. 67.

3) REINHARDT und LEUBUSCHER, *Preussische Vereins-Zeitung*, 1849, n°. 46, 48 en 49.

4) HELLER in HALLER's *Bericht*, in *Zeitschrift der Wiener Aertze*, 1854, Heft 7 en 8.

éénstemmigheid, en het heeft bijna den schijn, als heeft CARLO FRUA 1), toen hij het tegendeel beweerde en van vermeerdering sprak, slechts den zonderling willen uithangen. Toch behoeft dat niet het geval te zijn. Bedoelt men namelijk de geheele hoeveelheid van het in de urine bevatte ureum, dan kan er wel van niets anders dan van enorme vermindering sprake zijn; heeft men daarentegen het procent-gehalte aan ureum op het oog, dan is FRUA's bewering nog niet zoo geheel en al van grond ontbloot. In 23 door mij verrigte bepalingen althans bedroeg het procentgehalte, dat van 1.20 pCt. tot 4.52 pCt. fluctuëerde, gemiddeld 2.51 pCt., en scheen dus bij het normale eer vermeerderd dan verminderd. Voor het procentgehalte vond ik dus een vrij wat hooger cijfer dan 1.0 pCt., het gemiddelde uit BRUBERGER's onderzoekingen. De oorzaak van dit verschil is niet ver te zoeken. In BRUBERGER's onderzoekingen werd de geheele hoeveelheid der in de eerste 24 uren na het herstel der urine-secretie verwijderde urine, in mijne onderzoekingen alleen de allereerste urine op haar ureum-gehalte onderzocht. Bij zeer uiteenloopende hoeveelheden is echter het procentgehalte van zeer ondergeschikte beteekenis en moet de geheele hoeveelheid van het in de urine bevatte ureum als de eenige juiste maatstaf beschouwd worden. Met die maatstaf in de hand leeren wij eene vermindering van het ureum kennen, zóó aanmerkelijk, als zij bij den mensch bijna onder geene andere omstandigheden wordt aangetroffen. In 23 door mij onderzochte gevallen bedroeg de hoeveelheid van het met de eerste urine verwijderde ureum gemiddeld 4.65 gram; en wisselde in de bijzondere gevallen van een minimum van 0.92 gram tot een maximum van 12.15 gram — cijfers, die zich aan de door BUHL aangegevene (1.75—12.19 gram) al zeer nauw aansluiten. Al vond ik nimmer, zoo als BEGBIE 2) enkele malen beweert gevonden te hebben, voor geene bepaling vatbare sporen van ureum in de onderzochte urine, de waargenomene vermindering was zoo sprekend en zoo volkomen met hetgeen daaromtrent van vroeger bekend is, in overeenstemming, dat omtrent dit feit geen redelijke twijfel meer overblijft. Bedenkt men daarbij, dat die eerste urine het grootste gedeelte, zoo niet al het ureum bevat, dat in 2 × 24 uren, soms zelfs (in hevige gevallen) in 4 tot 5 × 24 uren gevormd is, dan verkrijgt dit feit eene hooge beteekenis en bewijst het duidelijk, dat de stofwisseling in de cholera tot een minimum is gereduceerd, waarmede wel is waar de bijna geheel onderdrukte bloedsomloop volkomen strookt, maar dat zich met de normale of zelfs verhoogde temperatuur toch moeijelijk laat rijmen. De vraag doet zich hier onwillekeurig op, of niet de stikstofhoudende eindproducten der stofwisseling bij de cholera nog in een anderen vorm dan als ureum worden uitgescheiden? Die vraag doet zich met te meer aandrang gelden, sedert HERMANN gevonden heeft, dat bij veranderde bloedsdrukking in de nieren (onderbinding van den ureter) het ureum ten koste van het kreatinin vermindert, sedert OPPLER en vooral ZALESKY hebben aangetoond, dat een groot gedeelte van het ureum in de

1) CARLO FRUA, *Del Colera-morbus osservato in Milano*, in CANSTATT's *Jahresbericht über* 1855, IV, blz. 163.

2) BEGBIE, *Observations on the urine in Cholera*, in *Journal of medical Science*, November 1849.

nieren zelf gevormd wordt, en daar uit kreatinin en andere stoffen zijn oorsprong neemt. Bevat nu de cholera-urine nog andere stikstofhoudende producten dan ureum, bevat zij kreatinin, bevat zij acid. uricum en in welke hoeveelheden?

Kreatinin. Zoo ver mij bewust is, is het onderzoek der cholera-urine op kreatinin een geheel braakliggend veld. Dat het echter der ontginning wel waard is, durf ik gerust te verzekeren. Zoo ver mijne onderzoekingen strekken, waarbij de methode van NEUBAUER, na voorafgaande verwijdering van het eiwit, gevolgd werd, komt er toch zonder twijfel kreatinin, en hoogst waarschijnlijk eene grootere hoeveelheid dan in normale urine, in de cholera-urine voor. Wel is waar heeft zich mijn onderzoek slechts tot enkele gevallen uitgestrekt, wel is waar kan ik geene kwantitatieve opgaven omtrent het kreatinin-gehalte te berde brengen, maar de omstandigheid, dat het onderzoek op kreatinin telkens met een gunstigen uitslag bekroond werd, terwijl het daarbij gevormde kreatinin-chloorzink vrij aanzienlijk bleek, is dunkt mij niet van gewigt ontbloot. Te minder, omdat — ik wil het eerlijk bekennen — het verkrijgen van kreatinin-chloorzink uit normale urine mij meer dan eens mislukte, en bij de cholera-urine, waar ik over zoo veel geringere hoeveelheden kon beschikken, mij reeds de eerste de beste maal het verkrijgen dier stof gelukken mogt.

Acidum uricum. Hoe het met de hoeveelheden acidum uricum in de cholera-urine gelegen is, durf ik niet te beslissen. In de litteratuur vind ik daaromtrent slechts zeer gebrekkige opgaven. OETTINGER en HELLER, de eenigste, die zich met dit onderwerp bezig hielden, zijn tot geheel tegenovergestelde resultaten geraakt. OETTINGER geeft aan, dat de hoeveelheid acid. uricum verminderd is, HELLER, dat er althans veel uras ammoniae in gevonden wordt. De pogingen, die ik in het werk stelde, ten einde omtrent dit punt meerdere gegevens te verkrijgen, hadden een ongunstigen uitslag. Bij de behandeling van eene bepaalde hoeveelheid urine met eene bepaalde hoeveelheid HCl. zetten zich toch telkens uit de cholera-urine, naast de krystallen van acid. uricum, niet onbelangrijke hoeveelheden der aanstonds te bespreken blaauwe kleurstof af. Op het filtrum gebragt bleek die blaauwe kleurstof niet of zeer onvoldoende in water oplosbaar, en zoo moest de kwantitatieve bepaling van het afgezette piszuur, wilde zij niet geheel en al onnaauwkeurig zijn, achterwege blijven. Dit alleen staat vast, dat er in de cholera-urine zonder twijfel acid. uricum voorkomt; hoe veel of hoe weinig echter, dit moge een voortgezet onderzoek, waarbij de lastige invloed der kleurstof gemakkelijk zal te vermijden zijn, tot oplossing brengen.

Voordat ik van de stikstofhoudende eindproducten der stofwisseling afscheid neem, wil ik nog vermelden, dat eenmaal door mij in cholera-urine krystallen gezien werden van eene stof, waarvan men niet veel meer weet, dan dat zij in honden-urine voorkomt, en die tot nog toe in menschen-urine niet schijnt aangetroffen te zijn. Ik bedoel het *kynuren-zuur*. Zie hier, onder welke omstandigheden ik krystallen van dit zuur te zien kreeg, Ik had 10 à 15 C.C. ingedampte cholera-urine met 20 à 30 C.C. HCl. behandeld, daarna met chloroform geschud, en de chloroform-oplossing aan de lucht laten verdampen. Bij het mikroskopisch onderzoek van dat residu werd ik verrast

door het vinden van fijne haar- en zweepvormige krystalnaalden, waarvan sommige zich als sterren gegroepeerd hadden, terwijl daarnevens enkele donkere ronde krystalkogels zigtbaar waren — een beeld, zoo volkomen gelijkende op de door HUPPERT in LEHMANN's *Physiologische Chemie* (blz. 91) gegevene afbeelding van kynuren-zuur, dat ik er niet aan twijfel, of ik heb werkelijk krystallen dezer stoffe voor mij gehad. Aan gelegenheid, om nadere onderzoekingen omtrent den waren aard dier krystallen, of omtrent het voorkomen van kynuren-zuur in cholera-urine, in het werk te stellen, ontbrak het mij geheel. Het gold hier toch in de eerste plaats eene chloroform-oplossing, die reeds gedurende eenige maanden bewaard was, en ten tweede was de cholera, bij het toevallig vinden dezer bijzonderheid, gelukkig geheel verdwenen.

Met de mededeeling eindelijk, dat ik MIDDELDORPF's waarneming omtrent het voorkomen van koolzure ammonia in cholera-urine nimmer bevestigd vond — iets, dat na het boven omtrent de zure reactie aangevoerde, eigenlijk wel van zelf spreekt — ga ik tot de behandeling van andere bestanddeelen der cholera urine over en wel in de eerste plaats tot het

Keukenzout. Al gaat GÜTERBOCK te ver, door te beweren, dat het keukenzout in de cholera-urine meest geheel en al ontbreekt, aan eene zeer belangrijke vermindering dier stof twijfelt niemand, die zich met het onderzoek daarop heeft bezig gehouden. Ik kan mij dan ook geheel en al vereenigen met hetgeen OETTINGER, BUHL, BRUBERGER en anderen daaromtrent hebben in het midden gebragt. In 17 door mij onderzochte gevallen vond ik éénmaal slechts sporen van ClNa., in de andere gevallen eene procentgehalte, dat van 0.07—0.99 pCt. variëerde en gemiddeld 0.281 pCt. bedroeg. De geheele hoeveelheid van het in de eerste urine bevatte keukenzout schommelde tusschen 0.054 en 0.626 gram en was gemiddeld 0.344 gram. Het naast sluiten zich deze cijfers bij die van BUHL aan, die eene variatie van 0.021—0.580 gram vond. Zij zijn echter in elk geval hooger dan die van BRUBERGER, door wien het keukenzoutgehalte der eerste urine gemiddeld op 0.05 pCt. bepaald werd — een verschil, dat even als bij het ureum wel het eenvoudigst in de ongelijksoortige onderzoekings-objecten zijne verklaring vindt. Houdt men bij dit alles in het oog, dat volgens BRUBERGER het keukenzout-gehalte der urine eerst langeren tijd na den cholera-aanval tot den norm terugkeert, dat zelfs de volkomene afwezigheid van ClNa. in het voedsel bij gezonden de keukenzout-excretie slechts tot een minimum van 2 à 3 grammen in de 24 uren reduceert, dan blijkt het, dat wij hier met eene allerbelangrijkste vermindering te doen hebben, die wel is waar voor de cholera niet karakteristiek is, in zoo verre zij ook bij pneumoniën, typhus enz. wordt waargenomen, maar die toch in alle opzigten ten volle de aandacht verdient.

Op andere zouten dan het ClNa. heb ik tot mijn spijt de cholera-urine niet onderzocht. Tot mijn spijt, zeg ik, omdat ook hier bij het raadplegen der litteratuur eene leemte aan den dag komt, die dringend aanvulling vereischt. GÜTERBOCK is, voor zoo verre ik heb kunnen nagaan, de eenige, die eene kwantitatieve bepaling der anorganische zouten in haar geheel verrigt heeft. Hij vond eene relatieve vermindering: 1.06—0.33 pCt., gemiddeld 0.80 pCt. Van de elkander tegensprekende meeningen omtrent de hoeveelheid

der phosphaten werd reeds boven melding gemaakt. Omtrent de sulfaten geldt hetzelfde, ik zou haast zeggen: nog in meerderen mate. Daaromtrent heeft elk der onderzoekers, die zich met dit onderzoek bezig hield, eene andere meening. OETTINGER vond de hoeveelheid sulfaten normaal, HELLER vond ze sterk vermeerderd, GÜTERBOCK eindelijk in één geval bepaald verminderd (0.059 pCt.). Ook hier dus ligt er een ruim veld voor onderzoekingen open en wacht den onderzoeker een loon, zijnen arbeid waardig.

Hiermede is het voorkomen der normale bestanddeelen der menschelijke urine in de cholera-urine voor het grootste gedeelte ter sprake gebragt. De abnormale bestanddeelen dier urine trekken thans onze aandacht.

Al was het alleen om de anciënniteit komt onder hen aan het *eiwit* de eerste plaats toe. Reeds in 1830 door HERRMANN, den eersten, die tevens de cholera-faeces scheikundig onderzocht, in de cholera-urine ontdekt 1), later door SIMON en VOGEL (1832) op nieuw onder de aandacht gebragt, is het een onderwerp van veelvuldige onderzoekingen geweest en heeft het tot meer dan ééne vraag aanleiding gegeven 2). In de eerste plaats tot de vraag, of het constant in elke cholera-urine voorkomt? Het is vooral BUHL, die, naar aanleiding der onderzoekingen op PFEUFFER's Kliniek, die vraag bevestigend heeft beantwoord. Mijne onderzoekingen hebben zulk een apodictisch antwoord niet opgeleverd. Ontbrak het eiwit in 20 door FRUA onderzochte gevallen 4maal, in 25 door mij onderzochte gevallen miste ik het 6maal. Daarmede wil ik echter aan de juistheid van BUHL's bewering, die volkomen door BRUBERGER gedeeld wordt, niets te kort doen. Het is toch mogelijk, dat ik daarom alleen in sommige gevallen geen eiwit vond, omdat de verzameling der urine niet op die wijze plaats vond, als tot het geven van een volkomen afdoend antwoord vereischt wordt. In de tweede plaats heeft de vraag naar de intensiteit en de duur der albuminurie na de cholera, in verband met de verklaring van dit verschijnsel, aanleiding tot menige bespreking gegeven. Wat de intensiteit betreft, zoo kan men die gerustelijk zeer afwisselend heeten. Al zijn de cijfers van MIDDELDORPF, die een procentgehalte van 0.24—0.84 pCt. vond, niet geheel te vertrouwen, omdat, al wat door alcohol werd gepraecipiteerd, door hem als eiwit is in rekening gebragt, en al heb ik zelf mij van kwantitatieve bepalingen onthouden, ik geloof niet ver van de waarheid te zijn, wanneer ik beweer, dat slechts in zeer enkele gevallen de cholera-urine eene groote hoeveelheid eiwit bevat. Wat de duur betreft, ook daaromtrent is men het vrij wel eens, dat het eiwit uit de urine meest reeds na eenige dagen geheel verdwenen is. In verband met een en ander schijnt mij de verklaring der albuminurie na den cholera-aanval al zeer weinig bezwaar op te leveren. In het stadium algidum dezer ziekte is de bloedsomloop in de nieren tot een minimum gereduceerd, de drukking in de glomerulus is zoodanig afgenomen, dat geene urine meer doorzweet. De belette afvoer van

1) HERRMANN, in POGGENDORF's *Annalen*, 1831.

2) Vergelijk o. a. behalve de reeds genoemde auteurs: BUSK, *The Lancet*, Maart 1849, blz. 293; LEUBUSCHER, *Preussische Vereins-Zeitung*, 1849; LEVY, *Gazette Médicale*, 1849, blz. 15; ABEILLE, *Gazette des Hôpitaux*, 1849, blz. 124, en *Traité des maladies à urines albumineuses*, passim.

het veneuse, de zoo goed als opgehevene aanvoer van het arteriëele bloed doen hier eene veneuse stase tot stand komen, die bij het herstel der circulatie voor het indringende bloed een krachtige weêrstand wordt. De drukking in den glomerulus moet daardoor eene abnorme verhooging ondergaan, en de doorzweeting van eiwit is daarvan tijdelijk het onvermijdelijke gevolg. Zoo vormt het cholera-proces het pathologisch pendant van de physiologische proef, onder LUDWIG's leiding door OVERBECK 1) in het werk gesteld. Bij die proef wordt, door het inbrengen van een blaasje in het regter hart en het opblazen daarvan, de bloedsomloop gedurende eenigen tijd plotseling geheel en al opgeheven, en voor zeer veel korteren tijd, maar met des te meer intensiteit, kunstmatig in de nieren dezelfde toestand teweeggebragt, als in het stadium algidum der cholera. Als gevolg hiervan treedt, na het herstel der circulatie, eene albuminurie op, soms met afstooting van epitheliumcellen der nierbuisjes, maar vaak ook daar zonder, eene albuminurie in elk geval, waarbij het in hoeveelheid zeer afwisselend eiwit reeds na zeer korten tijd bijna geheel uit de urine verdwenen is. Onder beide omstandigheden vinden we dus geheel identische gevolgen en het schijnt zoo doende vrij onverschillig, of wij de albuminurie na de cholera met morbus Brightii op ééne lijn plaatsen, dan wel ons heftig daartegen verzetten, indien we slechts de voorwaarden, die tot haar ontstaan aanleiding geven, voldoende kennen. — Eene derde vraag, die in betrekking tot het eiwit eene bijzondere aantrekkingskracht voor mij had, was die naar den aard van het eiwit, dat in de cholera-urine voorkomt. Hebben wij hier te doen met gewoon serum-eiwit, of met een gewijzigd eiwit, dat tot hoender-eiwit nadert? Het antwoord op deze vraag kan ons voor het oogenblik alleen de reactie met NO^5 geven, de al of niet oplosbaarheid van het eens neêrgeslagen eiwit in een overvloed van dat zuur. Welnu! die reactie geeft een volkomen afdoend antwoord; het eiwit blijkt steeds in een overvloed van NO^5 oplosbaar, en we hebben dus reden te besluiten, dat in de cholera-urine geen ander eiwit overgaat, dan gewoon, normaal serum-eiwit. Reeds FRUA heeft deze eigenschap van het eiwit der cholera-urine volkomen duidelijk erkend, en daarbij aangetoond, dat ook het eiwit van het bloed in de cholera zich evenzeer als gewoon serum-eiwit gedraagt en, na door salpeterzuur te zijn neêrgeslagen, weder volkomen in een overvloed van dat zuur oplosbaar blijkt. Volgt uit dit alles, dat het bloed-eiwit in de cholera hoegenaamd geene verandering ondergaat? Dat PAPILLON 2) ongelijk heeft, als hij uit verschillende reactiën van het gestolde bloed-eiwit tot eene modificatie dier stoffe in de cholera besluit? Ik geloof van ja, al erken ik gaarne, dat met de oplosbaarheid van het eens neêrgeslagen eiwit in een overvloed van salpeterzuur de vraag niet dan gedeeltelijk en onvolledig is opgelost. — Eene andere vraag sluit zich aan de zoo even behandelde ten naauwste aan. Meer dan eens heeft men beweerd, bij cholera reeds lang voor de overige

---

1) OVERBECK, *Ueber den Eiweiss-Harn*, in *Sitz.-Berichte der K. K. Akademie zu Wien* XLVII, blz. 189.

2) PAPILLON, *Récherches analytiques sur les humeurs de provenance cholérique*, in *Journal de l'Anatomie et de la Physiologie*, 1866, blz. 201.

karakteristieke verschijnselen albuminurie te hebben waargenomen 1). Afgaande op die bewering heeft men dit verschijnsel tot een belangrijk pathognomonisch, tot een onfeilbaar prognostisch teeken willen verheffen, heeft men het al verder tot bewijs voor de verandering van het bloed-eiwit in die ziekte willen doen dienen. Ik geloof, dat er noch tot het een noch tot het ander grond bestaat. Met de ervaringen van DUNDAS-THOMSON 2), BRUBERGER e. a. aan de hand blijkt toch de urine, die soms in het stadium algidum te midden nog der anurie uit de blaas door den catheter verwijderd kan worden, volkomen vrij van eiwit; en door die ervaring wordt de zoo even vermelde bewering, met al hare voorbarige gevolgtrekkingen, geheel en al geneutraliseerd. Zoo lang dus geen meer sprekende feiten voor de pathognomonische of prognostische waarde der albuminurie in de cholera kunnen worden aangevoerd, zoo lang geen krachtiger bewijsgronden voor het bestaan eener verandering van het bloed-eiwit in die ziekte kunnen worden te berde gebragt, zoo lang heeft men het regt, het bestaan dier bloedsverandering te ontkennen en het eiwit in de cholera-urine eenvoudig als een verschijnsel der zich herstellende bloedsomloop te beschouwen.

Naast het eiwit verdient onder de bestanddeelen der cholera-urine de *suiker* eenige oogenblikken onze aandacht. Door HEINTZ en SAMOJE 3) het eerst ontdekt, is deze stof later de aandacht van DOYÈRE 4), BUHL, BRUBERGER, GUBLER 5) e. a. niet ontgaan. Algemeen komt men daarin overeen, dat zij volstrekt geen constant bestanddeel der cholera-urine uitmaakt. In overeenstemming daarmede heb ook ik slechts enkele malen suiker gevonden, meest slechts in zeer kleine hoeveelheden, eens echter in eene duidelijk bepaalbare hoeveelheid (0.60 pCt.). Het onderzoek op suiker geschiedde door middel van het koperproefvocht — een reactief, dat ook door alle andere onderzoekers bij uitsluiting gebruikt is. Wie van dat uitsluitend gebruik eene grief tegen de juistheid van het eindresultaat zou willen maken, en zich beroepen op de vele dwalingen, waaraan men bij het gebruik van het koperproefvocht is blootgesteld, hem zij herinnerd, dat door ons althans slechts die urines als suikerhoudend beschouwd zijn, die bij verwarming met koperproefvocht tot 70 à 80° C. het koperoxyd tot geelrood koperoxydule reduceerden. Dat overigens hier werkelijk suiker en geene andere reduceerende stof in het spel is, daarvoor heeft zeer onlangs HUPPERT 6) afdoende bewijzen geleverd in de omstandigheid, dat uit de reduceerende cholera-urine zich een voor alkoholische gisting vatbaar kali-saccharaat laat verkrijgen. Naast de vermelding, dat het koperproefvocht als uitsluitend reactief door mij werd

1) Zie o. a. ABEILLE, *Traité des maladies à urines albumineuses*, blz. 323, 327; DE WOUVES, *Comptes rendus*, 1866, blz. 1047.

2) DUNDAS-THOMSON, *London Medical Gazette*, 1850, blz. 208.

3) HEINTZ und SAMOJE, in CANSTATT's *Jahresbericht*, 1849, IV, blz. 119.

4) DOYÈRE, *Comptes rendus*, XXVIII, blz. 21.

5) GUBLER, *Glycosurie dans le Cholera*, in *Journal de Médecine*, 1866, December, blz. 558.

6) HUPPERT, *Ueber die Glycosurie bei der Cholera*, in *Archiv der Heilkunde*, 1867, Heft 4, blz. 331—345.

Digitized by Google

aangewend, zij tevens in herinnering gebragt, dat mijn onderzoek zich altijd slechts tot de allereerste na den cholera-aanval geloosde urine bepaalde. Zoo doende was het dan ook onmogelijk de bewering van GUBLER te controleeren, volgens wien het voorkomen van suiker eerst dan regt duidelijk wordt, wanneer het reactie-tijdperk flink en krachtig intreedt, en het eiwit uit de urine begint te verdwijnen. Eene aanduiding dier bewering vinden we reeds bij BUHL, die zegt soms ook in de tweede na den aanval geloosde urine suiker gevonden te hebben; eene volledige bevestiging eindelijk in de onderzoekingen van TREIBMANN, waarvan HUPPERT in zijn opstel melding maakt.

Vraagt men naar de verklaring van deze voorbijgaande glycosurie, dan wil GUBLER haar aan het weder aanwakkeren der glycogeene functie der lever en aan den daardoor veroorzaakten overvloed van suiker in het bloed toeschrijven. HUPPERT vereenigt zich in het algemeen met deze zienswijze; in zijn oog komt de glycosurie na de cholera in meer dan één opzigt met den diabetes mellitus overeen 1), en hier zoowel als daar bevat volgens hem het bloed niet genoeg zuurstof, om de in overvloed voorhandene en van de splitsing der eiwitstoffen afkomstige suiker te oxydeeren. Het komt mij voor, dat noch de verklaringsgrond van GUBLER, noch die van HUPPERT gaaf kan worden aangenomen. Die van GUBLER niet, omdat hij uitgaat van eene suikervormende functie der lever gedurende het leven in normalen toestand — eene vooronderstelling met het resultaat van alle nieuwere onderzoekingen volkomen in strijd. Die van HUPPERT niet, omdat al is hem de fout van GUBLER zoo vreemd, dat hij zelfs bij den diabetes eene vorming der suiker in de spieren veel waarschijnlijker acht dan in de lever, hij toch voor de cholera vergeet aan te geven, waar die van de splitsing der eiwitstoffen afkomstige suiker haren oorsprong neemt. Veel beter dan hunne verklaringen zou dunkt mij eene andere hier passen, aan de jongste proeven van SCHIFF 2) ontleend. Volgens dien onderzoeker zou met elke belangrijke belemmering der circulatie een ferment in het bloed ontstaan, waardoor het voorhandene

---

1) Die analogie bestaat inderdaad, wanneer men in het oog houdt, dat de suiker in de urine dan eerst duidelijk schijnt op te treden, wanneer het eiwit verdwijnt, en de reactieverschijnselen sprekend zijn. Op dat tijdstip — eenige dagen na het weder intreden der urine-secretie — worden toch, ook blijkens BRUBERGER's ervaringen, groote hoeveelheden urine (2000 à 4000 C.C.) gesecerneerd en bevat de urine eene groote hoeveelheid ureum. Voegt men daar de vaak groote dorst der zieken bij (GUBLER), dan ziet men werkelijk karakteristieke trekken van het beeld des diabetes mellitus voor zich. Of nu de in die dagen afgescheidene groote hoeveelheid ureum bewijst, dat tijdens het stadium algidum eene groote hoeveelheid bloedligchaampjes is te niet gegaan, durf ik niet te beslissen. HUPPERT, die deze meening voorstaat, wijst op het voorkomen van eigenaardige pigmenten en neemt den schijn aan, als bereikte reeds dadelijk na het herstel der urinesecretie de ureumuitscheiding een maximum. Dit is echter bepaald onjuist. Het voorkomen van eigenaardige pigmenten in de cholera-urine coïncideert met eene zeer verminderde ureum-afscheiding; en op het oogenblik, dat de urine groote hoeveelheden ureum bevat, zijn de eigenaardige pigmenten zoo goed als geheel verdwenen.

2) SCHIFF, *Journal de Physiologie*, 1866.

glycogeen in suiker wordt omgezet. Bij de cholera nu is eene dergelijke belemmering der circulatie niet twijfelachtig, het ontstaan van het bedoelde ferment is daarmede gegeven, en de glycosurie in de cholera, die eerst intreedt, nadat er in de lever weder glycogeen gevormd wordt, zou zoo doende ook hier het pathologisch pendant zijn van de physiologische proef, waarbij door circulatie-stoornissen kunstmatig suikerhoudende urine verkregen wordt. Voor deze opvatting, die altijd van de vooronderstelling uitgaat, dat SCHIFF's proeven juist zijn, pleit nog de omstandigheid, dat de glycosurie dáár het duidelijkst is, wáár de aanval het sterkst, waar de belemmering der circulatie het volledigst was.

Van de scheikundige bestanddeelen der cholera-urine blijven ons nu nog de *kleurstoffen* ter behandeling over. Dat de cholera-urine zich door een rijkdom aan kleurstoffen onderscheidt, is eene opmerking zoo oud als het onderzoek der urine zelve. Voegt men salpeterzuur bij cholera-urine, dan ontstaat — BUHL en VOIT hebben het volkomen juist beschreven — eene purperroode violette verkleuring, die bij toevoeging van meer salpeterzuur in groen overgaat, eindelijk smerig geel wordt en waarin het neêrgeslagen eiwit deelt. Dit is het meest gewone effect van het toevoegen van salpeterzuur, dat ook ik in bijna alle gevallen heb waargenomen. Soms echter schijnt nog eene andere meer sprekende verkleuring na toevoeging van salpeterzuur te zijn waargenomen. GUBLER 1), OSBORNE 2), LINDSAY 3) beweren althans vrij vaak eene indigoblaauwe verkleuring of eenen blaauwen nederslag met dit reactief gevonden te hebben. Mijne ervaring is met de hunne niet volkomen in overeenstemming. Wel zag ik na behandeling met NO^5 soms eene sterk sprekende violette tint de purperen kleur vergezellen, maar eene blaauwe verkleuring zag ik na toevoeging van NO^5 niet. Daarentegen vond ik die blaauwe verkleuring constant na toevoeging van HCl. Reeds FORDOZ 4) heeft er op attent gemaakt, dat de blaauwe kleur der cholera-urine vooral door HCl aan het licht komt. Bij mijne onderzoekingen zag ik die verkleuring constant intreden, zoodra ik $^1/_3$ urine met $^2/_3$ onzuiver zoutzuur behandelde, de vloeistof schudde en dan eenigen tijd aan zich zelf overliet. Wel is waar was die verkleuring niet steeds intensief blaauw en kwamen er ook hier verschillende nuances — van indigoblaauw tot violet — voor, die bij de verschillende urines op een verschillend gehalte aan kleurstof wezen, maar geheel ontbrak zij na behandeling met HCl op de aangegevene wijze nimmer. Zelfs in een paar urines, van lijders aan cholerine afkomstig, nam ik dezelfde verkleuring, zij het dan ook minder sprekend, waar. Met geconcentreerd zwavelzuur gelukte het mij slechts enkele malen de blaauwe kleur te weeg te brengen. Meestal nam de urine onder die behandeling een wijnroode of bruinroode kleur aan, en waar eene enkele maal onder dien invloed

1) GUBLER, *Gazette Médicale*, December 1854, en in *Union Médicale*, 1859, Juni, blz. 593.

2) OSBORNE, *Detection of blue matter*, in *Medical Times*, 1855, Maart en Augustus.

3) L. LINDSAY, *The development of a blue colouring matter*, in *Medical Times*, 1855, Mei, blz. 466.

4) FORDOZ, *Note sur les matières colorantes bleues et rouges de l'urine: urocyanose, acide uroérythrique*, in *Journal de Médecine de Bruxelles*, 1866, October, blz. 361.

de blaauwe verkleuring optrad, ging zij al spoedig in een vuil flesschengroen over.

Het is dus vooral bij behandeling met zoutzuur, en wel met onzuiver zoutzuur, dat ik de blaauwe kleur zag optreden, die ik niet aarzel voor de cholera-urine constant en karakteristiek te heeten. Constant, omdat ik haar nimmer geheel zag ontbreken; karakteristiek, omdat ik haar in andere urines, van menschen of dieren afkomstig, niet terugvond, omdat zij ook na hevige cholerines meermalen werd waargenomen, omdat zij eenige dagen na het herstel der urine-secretie volkomen verdwenen was; karakteristiek eindelijk, omdat het mij toescheen, als ware dit verschijnsel het intensiefst in de gevallen, op het acme der epidemie waargenomen, om in intensiteit te verminderen, zoodra ook de epidemie duidelijk begon af te nemen. Het spreekt dan ook wel van zelf, dat GUBLER en LEGROUX 1) in mijn oog der waarheid niet volkomen getrouw zijn, als zij beweren, dat de kleursverandering, door zuren in cholera-urine teweeggebragt, niets kenmerkends heeft, en evenzeer bij verschillende albuminuriën en andere zware ziekten (?) wordt aangetroffen. Dat zij tot die conclusie kwamen is alles behalve bevreemdend. Zij onderzochten toch uitsluitend met salpeterzuur, en de onder dien invloed optredende kleursverandering is inderdaad geene karakteristieke, is inderdaad eene zoodanige, die bij albuminurie meer dan eens, bij andere ziekten niet zelden gevonden wordt, en die PROUT tot het aannemen van een acidum rosacicum aanleiding gaf. De verklaring door HCl is echter eene geheel verschillende en die alleen heb ik op het oog, als ik van een constant en karateristiek voorkomen gewaag.

Dat constant voorkomen onder de gegevene omstandigheden was mij een prikkel tot verder onderzoek. In de eerste plaats wenschte ik mij te vergewissen of soms ook het in de urine voorhanden eiwit aan de bedoelde verkleuring deel had. Al scheen er ook hoegenaamd geen verband tusschen de hoeveelheid eiwit en de intensiteit der verkleuring te bestaan, een opzettelijk onderzoek omtrent dit punt achtte ik onmisbaar. Dat onderzoek overtuigde mij, dat zelfs na volkomen verwijdering van het eiwit de reactie met HCl niets van hare intensiteit verliest, en dat dus de kleursverandering in kwestie hoegenaamd niet van het eiwit der urine afhankelijk is. In de tweede en in de voornaamste plaats scheen een onderzoek naar den aard en de eigenschappen der bedoelde kleurstof allezins wenschelijk. Te eerder, omdat ook hier de litteratuur van het onderwerp, in plaats van een zekere wegwijzer, een dwaallicht blijkt. Zoo meenen verscheidene auteurs (PARKER 2), BEGBIE, GÜTERBOCK, BUHL, BRUBERGER) in de door hen waargenomene reactiën een bewijs voor de aanwezigheid van (min of meer gemodificeerde) galkleurstoffen te zien, of de kleurstof der urine, met de eigenaardige stof der cholera-faeces te mogen identificeeren, die bij behandeling met NO^5 eene rozenroode verkleuring vertoont. Anderen ontkennen de aanwezigheid van galkleurstoffen, ook al hebben ze vroeger, zoo als GUBLER, aan dat voorkomen niet getwij-

1) LEGROUX, *Union Médicale*, 1859, Juin.

2) PARKER, *Note on the evidence of bile*, in *Monthly Journal of Medical Science*, 1849, October.

feld en spreken òf van eene vermeerdering der gewone urinekleurstoffen: uroxanthin met hare beide omzettingsproducten, uroglaucin en urrhodin (OETTINGER, MIDDELDORPF, HELLER), òf van eene wijziging in die nog zoo weinig bekende stoffen (GUBLER). Anderen eindelijk beschouwen haar, zoo al niet volkomen, dan toch voor het grootste deel met indigoblaauw identisch (FORDOZ), of als eene geheel bijzondere zelfstandigheid, afkomstig van eene eigenaardige kleurstof in het cholera-bloed (ZIMMERMAN) 1), terwijl eindelijk enkele zich over den aard der bedoelde kleurstof in het geheel niet uitlaten (OSBORNE, LINDSAY). Wie het hangend geschil in dezen tot oplossing wenscht te brengen, moet trachten de bedoelde stoffen behoorlijk te isoleeren. Al is mij dat isoleeren niet voldoende gelukt, toch is welligt de wijze, waarop ik daartoe heb trachten te geraken, der vermelding niet onwaard. Met de onderzoekingen van HASSALL, NEUBAUER, maar vooral van SCHUNCK, CARTER e. a. omtrent het indican voor oogen, heb ik in de eerste plaats beproefd, of ik door de urine achtereenvolgens met acetas plumbi basicus en ammoniak te praecipiteeren, en door het laatstgevormd praecipitaat met verdund zwavelzuur of zoutzuur te behandelen, het indigoblaauw verkrijgen mogt, dat SCHUNCK e. a. langs dien weg uit normale urine bereid hebben. Bij dit onderzoek bleek, na het praecipiteeren met acetas plumbi basicus, de kleurstof uit de urine verdwenen. Het door ammoniak gevormde en met verdund SO^3 of HCl ontleed p.p. werd althans evenmin blaauw, als de doorloopende vloeistof eenig spoor van blaauwe verkleuring vertoonde. Werd nu de oorspronkelijk door acetas plumbi basicus verkregen nederslag met verdunde zuren behandeld, dan ontbrak evenzeer eene duidelijke verkleuring, die intusschen dadelijk intrad, zoodra eene groote hoeveelheid geconcentreerd HCl werd toegevoegd. Hieruit bleek dus wel, dat de stof, die zich met HCl blaauw kleurt, door acetas plumbi basicus werd nedergeslagen — een resultaat, met de beweringen van FORDOZ in strijd — maar tot het beoogde doel bragt dit onderzoek mij in geenen deele. Eene andere eigenschap, die ik al spoedig ontdekte, en die ik nu bemerk, dat reeds voor mij door FORDOZ behoorlijk beschreven is, scheen mij toe spoediger en juister tot het verlangde resultaat te zullen leiden. Ik bedoel de eigenschap van de door HCl gevormde kleurstof, om in aether, chloroform (terpentijn en benzine) volkomen oplosbaar te zijn. In aether lost zij met een duidelijk violetten tint op, terwijl de oplossing onder den invloed van het licht spoedig rood en daarna geel wordt; de chloroform-oplossing behoudt de blaauwe kleur vollediger, al vertoont zich ook hier een violette tint en al doet ook hier de voortdurende invloed van het licht het blaauw in rood, het rood in geel overgaan. Ik concentreerde nu de kleurstof bevattende urine op het waterbad niet geheel tot siroopdikte, behandelde ze op de aangegevene wijze met HCl, bereidde mij daaruit aether- of chloroform-oplossingen en liet die aan de lucht verdampen. De hoop, die ik koesterde, om op die wijze krystallen der blaauwe kleurstof te verkrijgen — eene hoop, waartoe mij HELLER's uroglaucin-krystallen, niet minder dan de beweringen van ROUCHER en FOR-

1) ZIMMERMANN, *Ueber einen sehr eigenthümlichen Farbstoff im Blute der Cholera-Kranken*, in *Deutsche Klinik*, 1855, bls. 51—54.

Digitized by Google

DOZ 1), het regt gaven — bleek intusschen volkomen ijdel. Na het verdampen van aether of chloroform bleef op het porceleinen schaaltje een intensief blaauwe rand, die zich zeer moeijelijk daarvan liet verwijderen, en die bij mikroskopisch onderzoek geen spoor van gekleurde krystallen vertoonde. In elk geval echter meende ik met de dus verkregene blaauwe stof de sublimatie-proef te moeten in het werk stellen, omdat voor indigoblaauw de sublimeerbaarheid zeker een der meest karakteristieke eigenschappen heeten mag. Die proef, schoon herhaaldelijk in het werk gesteld, gelukte nimmer, en al moge nu de aard der bedoelde kleurstof nog in het duister liggen, zoo veel schijnt uit dit alles met voldoende zekerheid te blijken, dat wij hier met geen indigoblaauw te doen hebben. Eene stof, die in aether en chloroform oplosbaar, voor sublimatie niet vatbaar blijkt, kan geen indigoblaauw zijn. Veel meer dan dit negatieve resultaat heeft het voortgezet onderzoek niet opgeleverd. De uit aether of chloroform afgezette kleurstof bleek onoplosbaar in water, oplosbaar in alkohol, en bleef zeer hardnekkig aan de stoffen hangen, waarop zij was afgezet — zoo als LINDSAY reeds zeer te regt heeft opgemerkt. De chloroform-oplossing zelve, met verschillende reagentia behandeld, werd door NO^5 ontkleurd, gaf met SO^3 eene flesschengroene verkleuring, werd door Fe^2Cl^3 ligtgroen gekleurd, vertoonde met NH^4O een gering wit praecipitaat, bood overigens kleursverandering noch nederslag aan na behandeling met KaO.HO, BaO.HO, fecyka, rhodankalium, bichromas potassae, permanganas potassae, chlorid. platini, chlorid. hydrargyri, molybd. natric, sulfas cupri of pikrine-zuur. Het spreekt na dit alles wel van zelven, dat ik mij aan eene eindbeslissing omtrent den aard der bedoelde kleurstof niet zal wagen. Of zij tot de groep der galkleurstoffen behoort, dan wel als eene eigenaardige uit het bloed afkomstige kleurstof beschouwd moet worden, of zij met de zoo vaak onder andere omstandigheden in de urine optredende blaauwe kleurstof (cyanurin, purpurin, uroglaucin, urocyanin) in verband staat, dan wel met de blaauwe kleurstof, die soms op verbandstukken zich voordoet en door FORDOZ 2) pyocyanin genaamd is — ziedaar altemaal vragen, tot wier beantwoording mij de gegevens geheel ontbreken. Toch zou het mij niet verwonderen, indien het antwoord eenvoudiger bleek, dan de gecompliceerde alternatieven oorspronkelijk doen verwachten. Houdt men toch in het oog, dat een der best gekende galkleurstoffen, het bilirubin (STAEDELER), in chloroform oplosbaar is, dat diezelfde kleurstof, zoo niet volkomen dan toch in vele wezenlijke opzigten, op haematoïdin gelijkt, en tot het haematin in een chemisch verband staat, dat uit datzelfde bilirubin door behandeling met NO^5 een blaauw pigment kan verkregen worden, waaromtrent STAEDELER nog niet heeft durven beslissen, of het tot de blaauwe kleurstof der urine in eenig verband staat; dat eindelijk het pyocyanin even-

---

1) Vergelijk PAPIN R. BEAUFOND, *Doctrine stoechiologique du Cholera*, blz. 44, waar het luidt: „M. ROUCHER prétend avoir isolé cette matière colorante sous forme de crystaux bleus parfaits," en FORDOZ, t. a. p., waar hij zegt: „La matière bleue peut être facilement obtenue pure et crystallisée." Geen der beide auteurs geeft echter de wijze op, waarop die krystallen door hen verkregen zijn.

2) FORDOZ, zie MEISSNER's *Jahresbericht über* 1863, blz. 329.

zeer in chloroform oplosbaar met de blaauwe kleurstof der cholera-urine dit gemeen heeft, dat het bij staan aan het licht ontkleurd wordt, dan schijnt het als of alle deze feiten door een rooden draad verbonden ons een eenvoudig antwoord op de gestelde vragen beloven. In geen geval echter geloof ik, dat dit antwoord in den geest zal luiden van de bewering van PARISEL, waarmede ik zeer onlangs bij het doorbladeren van *l'Annuaire pharmaceutique* van 1867 op blz. 113 en 114 kennis maakte. PARISEL, die in de laatste cholera-epidemie te Parijs het opmerkelijk voorkomen van urocyanin in cholera-urine mogt constateeren, meent dat de volgende proef een nieuw licht op den aard der blaauwe kleurstof werpt. „Vermeng," zoo zegt hij, „gewone normale urine met eene kleine hoeveelheid phenylzure ammonia, en ge zult in zoodanig toebereide urine na toevoeging van het zuur (welk?) dadelijk de blaauwe kleur der cholera-urine zien te voorschijn treden. „Men weet trouwens," zoo redeneert hij, „dat normale urine eene kleine hoeveelheid phenylzuur en de moederstoffen (*les élemens*) van ammonia bevat. Welligt is de vorming der phenylzure ammonia een gevolg der pathologische verschijnselen. Afgaande op de synthetische (!) proeven, die wij zoo even mededeelden," dus eindigt hij, „schijnt dit in werkelijkheid het geval te zijn (*le fait paraîtrait certain*)." Ik heb mij gehaast, de door PARISEL aangegevene proeven te herhalen, en ik moet bekennen, dat, afgaande op de daarbij verkregene resultaten, zijne bewering mij een raadsel schijnt. Normale urine met eene kleine hoeveelheid phenylzure ammonia vermengd, gaf noch met HCl, noch met SO^3, noch met NO^5 een spoor van blaauwe verkleuring, en bood in hare kleursveranderingen onder den invloed van zuren hoegenaamd geen verschil aan met urine, waaraan geen phenylzure ammonia was toegevoegd; met meer phenylzure ammonia vermengd nam zij bij behandeling met NO^5 eene roodbruine kleur onder gasontwikkeling aan. Wel heeft de phenylzure ammonia, die ik door het laten strijken van ammoniak-dampen over eene oplossing van phenylzuur bereidde, eene violetblaauwe kleur; wel blijkt zij in aether en chloroform oplosbaar, maar daarmede is dan ook alles gezegd, wat in de verte tot verklaring van PARISEL's raadselachtig beweren zou kunnen dienen.

Aan deze mededeelingen omtrent de scheikundige bestanddeelen der cholera-urine heb ik nog toe te voegen, dat het *mikroskopisch onderzoek* van het bijna steeds voorkomend sediment geheel en al de van vroeger bekende resultaten bevestigde. Afgestootene naauwe en wijde nierbuisjes, soms vettig ontaard, dan weder korrelig of hyalin, ééne enkele maal een geheele afgestooten glomerulus; epitheliumcellen van het slijmvlies der blaas en der ureteren; slijmligchaampjes; acidum uricum (ééne enkele maal in rhombische plaatjes), uras sodae en ammoniae in hunne gewone krystalvormen; somtijds tripelphosphaten; enkele malen de bekende krystallen van oxalas calcis, en éénmaal „dumb-bell"-krystallen van carb. calcis — ziedaar de bestanddeelen, die bij het mikroskopisch onderzoek aan het licht kwamen.

Wie ten slotte meenen mogt, dat de mededeelingen, waarvoor ik zijne aandacht inriep, al zeer weinig tot de uitbreiding onzer kennis van de zamenstelling der cholera-urine bijdragen, hem zal ik niet tegenspreken. Met andere

onderzoekingen bezig, heb ik aan het hier behandelde onderwerp niet die zorg kunnen wijden, die èn mijne eigene wenschen èn vooral de eischen der wetenschap medebragten. Waarom ik desniettegenstaande tot de mededeeling er van besloot? Niet, omdat ik de pretentie heb, als zou hier het aanwijzen van leemten de eerste stap tot het aanvullen er van mogen heeten, maar omdat ik geloofde, dat misschien mijn arbeid in zoo verre ze meer dan ééne leemte in de kennis der cholera-urine aanwijst, voor hem, die zich in de toekomst met dit onderwerp bezig houdt, niet geheel zonder waarde zou zijn.

Amsterdam, Junij 1867.

Waarnemingen betreffende de temperatuur bij Cholera Asiatica,

DOOR

Dr. H. A. KOOYKER,
Officier van Gezondheid 2de klasse.

Bij de rijke literatuur, die wij bezitten omtrent de epidemie, welke, ook in ons vaderland, het vorige jaar weder zoo menig offer eischte, moge het wellicht eene ijdele poging heeten, den schat van waarnemingen nog te vermeerderen. Evenwel, gelijk in de Therapeutiek overvloed van geneesmiddelen niet altijd bewijst voor juiste kennis van het wezen eener ziekte, zoo komt men, bij nadere beschouwing dier cholera-literatuur, tot de gevolgtrekking, dat ook hier aantal en omvang van monographieën niet altijd leverden, wat zij ons beloofden. Want zeer veel ontbreekt er zelfs nog aan de grondslagen eener cholera-nosologie, en vruchteloos waren nog steeds de pogingen op gene eene leer te grondvesten, welke, al ware het dan ook slechts in omtrekken, het wezen van den sterken vijand ontsluierde. Het ziekbed, evenmin als de experimenteele Therapeutiek en Pathologie, waren tot heden in staat ons hier de gewenschte opheldering te geven. Zelfs bleek de ontleedtafel, waar toch zoo menig raadsel werd opgelost, nog niet genoeg gevorderd in middelen van onderzoek om eenig licht te verspreiden. Waar in het eene geval afwijkingen in cadavere als constant werden aangemerkt, en zelfs koryphaeën verleidden haar als punt van uitgang te doen dienen voor een nosologisch geheel, moest de met zorg opgetrokken bouw noodwendig in elkander storten, toen datzelfde pathologisch-anatomisch onderzoek in vele andere gevallen recht gaf juist het constante der stoornissen in twijfel te trekken. Wat meer is, het zoogenoemd characteristicum der cholera-dejectiën, het afgestooten darm-epithelium, werd in deze dagen het onderwerp van strijd: zijne aanwezigheid *durante vita* ontkend en teruggebracht tot de beteekenis van lijkverschijnsel.

Die vruchtelooze pogingen wekken zeker niet op tot hernieuwd onderzoek. En toch, wanneer we in strijd geraken met dat raadselachtig wezen, ons van de Gangesboorden tegengetreden, hetwelk steeds voortgaat, spottende met alle ervaring, de lijders als onder de handen weg te rukken; dan dringt onwillekeurig de verplichting zich aan ons op, al datgeen bij te dragen wat strekken kan hier het duister te verhelderen.

De jongste tijd werd steeds rijker aan middelen tot onderzoek en volmaakte

Google

datgeen, waarvan de Geneeskunde vroeger te geringe vrucht plukte. Één uit velen; de thermometer, reeds door SANCTORIUS en DE HAEN aan het ziekenonderzoek dienstbaar gemaakt, verkreeg eerst in de handen van TRAUBE, VON BÄRENSPRUNG en WUNDERLICH die waarde, welke hem verheft tot een der meest te schatten hulpmiddelen der physische Diagnostiek. Hoewel overtuigd van het belang, gelegen in de reproductie der temperatuursschommelingen, waaruit wij konden leeren, in hoe ver de temperatuursverschillen bij de cholera asiatica beantwoordden aan verschillende toestanden in die ziekte; zoo was er nog eene andere reden, welke ons tot bedoeld onderzoek aanspoorde. Het gold hier de Therapie. Door velen, zoo hier als elders, werd als geneesmiddel den hoogsten lof toegezwaaid aan de verbinding van den sulphas chinic. c. laudano, per os of wel hypodermatisch aangewend. Terwijl mij in dit opzicht de uitkomsten steeds zeer twijfelachtig toeschenen in beginnende diarrhee, bij den later menigvuldige malen volgenden overgang in cholera, zoo mag ik aan den anderen kant de goede werking niet ontkennen in die gevallen, waar het zoogenoemde choleratyphoied met adynamisch karakter zich ontwikkelde. Bij de bekende eigenschap van den sulphas chinic. om, althans in sommige ziektevormen, de pols, maar vooral ook de temperatuur te doen dalen, kwam het ons nuttig voor na te gaan, in hoe ver ook hier dezelfde werking mocht blijken aanwezig te zijn, waardoor ook wellicht de nuttige uitwerking, door anderen daaraan toegekend, eene verklaring zou kunnen vinden. Aan deze studie moest evenwel blijkbaar voorafgaan eene zoo veel mogelijk nauwkeurige kennis van de gewone verhouding der temperatuur, bij zoo veel doenlijk ongestoord choleraverloop. Hierdoor verstaan wij: het choleraproces, zoo als het zich voordoet in den acuten of wel den zoogenoemden typhoieden vorm, en waar de behandeling zich bepaalde tot krachtige, aromatieke wrijvingen, afgewisseld met warme, prikkelende baden. Bij dreigenden collapsus waren koude inwikkelingen dikwijls een uitnemend excitans; maar helaas! meermalen slechts van tijdelijken aard. Bij de meer geprotraheerde gevallen bestreden we de dikwijls voortdurende emesis en diarrheën meestentijds met groote giften subnitr. bism. c. opio; terwijl dreigende congestiën pro re nata werden behandeld.

Als assistent der Geneeskundige Kliniek van het Groot Rijks-Hospitaal, was ik in de gelegenheid gesteld de voorwerpen tot mijn onderzoek te kiezen. Vier-en-twintig kwamen er als zoodanig in aanmerking.

Vooraf merken wij op dat, bij het snel verloop van het proces, het ons nuttig toescheen den thermometer meermalen aan te leggen; dat we in den regel de waarneming over een kwartier uurs uitstrekten, en de plaats van onderzoek voor ons doel zich tot den oksel bepaalde. Eindelijk mogen de lacunen, alsmede de temperatuursopname op niet altijd vaste tijden, verschooning vinden in de moeielijkheden, welke men ondervindt bij het aanleggen van den thermometer bij in hevige benauwdheid verkeerende en, dien ten gevolge, ich heftig bewegende patiënten. Ook de meermalen te gelijker tijd inkomende of zorg vereischende lijders, deden de belangen der physische Diagnostiek wel eens op den achtergrond geraken.

In de eerste plaats hebben we getracht na te gaan, welke temperatuur voor het meerendeel in de verschillende gevallen werd aangetroffen, en tevens zoo

veel mogelijk aangegeven de omstandigheden, bij welke zij plaats grepen.

Op nevensgaande tabel staan vermeld:

1°. Drie gevallen van zoogenoemd cholera-typhoied (n°. 1, 2 en 3). Het eerste en tweede met hevige congestio cerebri en gevoeligheid van den buik — bij het doodelijk verloopend geval n°. 1, zich kenmerkende door vrij omschreven inflammatie van het onderste gedeelte der tenuia — konden het best teruggebracht worden tot den *état cérébral méningitique* van MESNET, waar de deliria tot de hoofdverschijnselen behooren. Het derde diende gerangschikt te worden onder zijn *état typhoïde adynamique*.

2°. Zestien gevallen, eindigende in den dood, gerangschikt naar het aantal dagen onder behandeling. N°. 4 strekte zich uit over een verloop van vijf dagen. Dit proces week in zoo ver van den norm af, dat zich den 1sten dag, 's namiddags ongeveer 4 ure, bij hevigen vomitus een belangrijke apoplectische aanval instelde. Gedeeltelijk had deze zijn zetel in de rechter hemisfeer, waar wij een haemorrhagisch infarct aantroffen van cylindervormige gedaante, ongeveer 3 Ned. duimen in diameter, zich uitstrekkende van de hersenoppervlakte tot op de grens tusschen thalam. opt. en corp. striat.; bovendien nog een dergelijk infarct, ter grootte eener hazelnoot, in het achterste deel der achterste kwab van de linker hemisfeer. N°. 5 en 6 duurden 3, n°. 7 en 8 2 dagen, en 9—19 verliepen binnen 24 uur.

3°. Vijf gevallen van regelmatig verloopend herstel, n°. 20—24, respectievelijk zich over 5, 4 en 2 dagen uitstrekkende.

Het uur van sterven werd aangeduid door +. A. = begin van stadium algidum, R. = reactie. De gebezigde schaal was die van C.

Temperatuur van 39° en daar boven.

Eenmaal stijging tot 39.8 in een zeer snel verloopend doodelijk geval, alwaar die temperatuur werd aangetroffen, na het verdwijnen van den pols en kort voor den dood (n°. 11).

Tweemaal klom zij tot 39, in beide gevallen overgaande in zoogenoemd cholera-typhoied; bij den een eindigende in herstel (n°. 3), bij den ander in den dood (n°. 1). In het laatste bestond deze temperatuursverhooging tijdens het stadium algidum en nadat de pols verdwenen was, met opvolgende daling tot 37.4; in het eerste kort voor het intreden van den algor en wel met onmiddellijk daarop volgende daling tot 36.8.

Wij zien derhalve, dat belangrijke temperatuursverhooging bij cholera asiatica tot de uitzonderingen behoort; dat zij inzonderheid aangetroffen werd in stadio algido; dat wij haar vooral vonden in de geprotraheerde gevallen, maar dat zij hier evenmin tot eene gunstige, als tot eene ongunstige voorzegging recht geeft; dat de rijzing tot die hoogte snel plaats greep (bij n°. 11 van 36.8—39.8, binnen ongeveer 6 uur; bij n°. 1 van 37.2—39, binnen 5 uur), en zij onmiddellijk werd gevolgd door eene belangrijke, hoewel minder snel verloopende, daling.

Temperatuur van 38° en daar boven.

Afgezien van de punten van doorgang tot de hoogere temperaturen, werd

Digitized by Google

deze temperatuur opgeteekend: bij een geval van herstel in stadio algido, tegen den middag van den 1sten dag (n°. 24). Tevens werd zij aangetroffen in n°. 2, kort na het optreden der reactie, en verder bij de ontwikkeling van het typhoied, in den morgen van den 4den en gedurende geheel den 5den dag, corresponderende aan een pols van 92—100, vergezeld door belangrijke congestie en sopor. Daarentegen zien we in hetzelfde geval, nadat de soporeuse toestand belangrijk was verminderd, den 10den, 11den en 12den dag toch gelijke temperatuursstijging (38.2), de eerste dagen zamenvallende met een pols van 100, den laatsten met 92—84.

Wat betreft de overledenen, zoo vonden we bedoelde temperatuur in bovenvermeld geval van intercurrerende apoplexie en wel gedurende het coma tijdens de laatste dagen voor den dood, bij een pols van 88 (n°. 4).

Voorts eens, op het oogenblik van sterven, in een peracuut geval (n°. 15); verder, te gelijk met een pols van 100, even voor den collapsus (n°. 5), en eindelijk tweemaal in stadio algido bij een meer geprotraheerd, doodelijk eindigend geval, de laatste maal even voor den dood (n°. 6).

Ten laatste vonden we bij n°. 12, éénmaal p. m., eene temperatuur van 38.2, terwijl die tijdens het sterven 37.8 bedroeg.

Wij leerden hier: dat eene temperatuur van 38 en daar boven, juist niet tot de menigvuldig voorkomende feiten behoorde; dat ook zij meermalen werd aangetroffen in stadio algido; dat zij betrekkelijk dikwijls werd gevonden in een der gevallen van typhoied, maar hier bijna even hoog was op het eind, onder afname van alle verschijnselen, als in de acme van dit proces; dat zij éénmaal deze hoogte bereikte onmiddellijk vóór den collapsus, gelijk we zulks voor temperaturen boven 39 vermeld zagen, sub n°. 3; dat de pols niet altijd gelijken tred hield met de temperatuur; dat het klimmen en dalen der temperatuur in den regel niet met die snelheid plaats greep, gelijk bij de hoogere temperaturen; en eindelijk, dat de temperatuur, één uur p. m., nog 0.4 was toegenomen.

Temperatuur tusschen 37° *en* 38°.

Zij werd aangetroffen onder de volgende omstandigheden:

Bij n°. 1 bewoog zij zich den 1sten dag tusschen 37.4 en 37.6 in een geval van onvolkomene reactie, waar de pols, na geheel verdwenen te zijn, weder opkwam, terwijl patiënt hoogst onrustig was. In het stadium van zoogenoemd cholera-typhoied bereikte zij den 5den dag nogmaals 37.2 en den 8sten dag gelijke hoogte, 2 uren voor den dood.

Zij bedroeg 37.4 bij het optreden der reactie, met 116 polsslagen in een typhoied (zie n°. 2). Hier vonden wij den 4den dag 37.6 (sterke congestie en sopor, pols 96), den 6den dag 37.4, terwijl zij den 8sten dag met eene geringe wijziging hier nog op stond (gedurende dien tijd sterk delirium), om daarna weder te stijgen tot 37.6 (met 88 polsslagen en licht te wekken uit het coma). Van den 10den en gedurende het begin van geheel den 11den dag zagen we weder eene fluctuatie optreden van 37.6, door 37.4 tot 37.6, bij een pols van 104 en steeds minder wordenden sopor, terwijl zij gedurende de volgende dagen nog menigmaal voorkwam.

Bij n°. 3 werd 37.2 opgeteekend in het begin van stadium algidum en keerde zij tot tweemaal toe, na voorafgaande belangrijke daling, weder tot 37.6 of daaromtrent.

N°. 6: 37.4 na eene koude inwikkeling, waarna de pols meer voelbaar werd; sedes sanguinolentae en kort voor den dood nogmaals dezelfde temperatuur.

N°. 12: stijging tot 37.8, bij welke temperatuur de dood volgde. Patiënt kwam zonder voelbaren carotiden pols in.

N°. 8: wisselend tusschen 37 en 37.4 in stadoi algido, onder hevige benauwdheid en ijskoud, kleverig zweet. Dood bij 37.4 met hevigen praecordiaalangst.

N°. 20: zijnde een geval van herstel, variërend tusschen 37, 37.6 en 37.8. Hier bleef de pols steeds voelbaar, wisselde van 80—88, met aanhoudenden vomitus. Van de beide volgende gevallen, mede eindigende in genezing, zagen we bij n°. 23 temperatuurswisselingen tusschen 37.2 en 37.4, en bij n°. 24 tusschen 37.2 en 38.

Als gevolgtrekkingen zouden hier mogen gelden: dat, na de koude inwikkeling, eene temperatuursdaling van 0.6 volgde; dat deze temperatuur vrij veelvuldig voorkwam in drie gevallen van zoogenoemd typhoied, zelfs in die oogenblikken, waarop dit proces almede zijne meest belangrijke hoogte bereikte, en eens ook kort vóór den dood; dat waar we haar aantroffen bij de acuut lethale gevallen, dit steeds in stadio algido was; dat zij vrij veelvuldig gevonden werd in de gevallen van herstel en daar meermalen, gedurende geruimen tijd, zich omtrent dezelfde hoogte bleef bewegen.

Onevenredigheid tusschen pols en temperatuur werd ook hier dikwijls aangetroffen.

Temperatuur van 37°.

N°. 1 vertoonde haar even voor het begin van het stadium algidum en voor het verdwijnen van den pols; den volgenden dag, terwijl de pols zich releveerde met 104 slagen; den 3den dag, bij steeds ruimer wordenden pols en beginnenden sopor. Zij keerde tot dezelfde temperatuur terug op den 4den en 5den dag, met 90 pulsatiën en steeds teruggehouden urinesecretie; eindelijk den 8sten dag, een paar uur voor den dood.

Bij n°. 2 wees de thermometer deze temperatuur aan: den 3den dag, terwijl reactie intrad, onder urinesecretie en pols van 100, met nog steeds voortdurende emesis; den 7den dag, bij een pols van 84 en sterk delirium; den 9den dag, met pols van 84—88, tong matig droog, de vroeger pijnlijke buik nu minder gevoelig bij drukking; den 13den dag, terwijl de sopor sterk verminderd en de lijder herstellende was.

N°. 3 in stadio algido gedurende den morgen van den 3den en den nacht van den 4den dag, met niet voelbaren pols en teruggehouden urineloozing onder hevige benauwdheid; terwijl we in ditzelfde geval, den nacht van den 5den dag gelijke temperatuur vinden.

Zij werd bereikt: den 2den dag, na het intreden der apoplexie en den dag vóór en tijdens het sterven in n°. 4; voorts in een geval van beginnend recidief, dat lethaal eindigde (n°. 7); bij n°. 8, nadat eene koude inwikkeling

was verricht, met daling van 37.5; alsmede in het begin bij een zeer snel, doodelijk verloopend geval (n°. 15); eindelijk in n°. 17 vóór en tijdens het sterven.

Van de *herstellenden* boden deze temperatuur aan:

N°. 20 in stadio algido, doch bij nog waarneembaren carotiden pols (82) en in de reconvalescentie; den 2den en 3den dag bij n°. 22; in stadio algido en even nadat de reactie ontstond bij n°. 21; in het begin van den 3den dag bij n°. 23, en in n°. 24 gedurende den nacht voor de reactie.

Onze opmerkingen voor deze temperatuur waren de volgende: dat, hoewel in verscheidene gevallen van herstel aangetroffen, zij, in elk geval in het bijzonder, niet in zoo menigvuldige mate optrad als zulks met de voorgaande rubriek plaats vond; dat we hier, na eene koude inwikkeling, eene temperatuursdaling van ½ graad verkregen; dat zij werd aangetroffen: bij of in het begin van het stadium algidum, bij den zich weder ontwikkelenden pols en volkomene reactie; maar tevens bij beginnenden sopor, in meest ontwikkeld delirium en tevens in de convalescentie; dat zij bijzonder veelvuldig voorkwam in een der gevallen van typhoied.

Temperatuur tusschen 36° *en* 37°.

N°. 1 stelde ons in de gelegenheid haar dikwijls waar te nemen:
den 2den dag 36.6, steeds releverenden pols, fr. = 104;
" 3den " 36.6, vrij ruimen pols, sopor;
" 4den " 36.4;
" 5den " 36.4 —8 —4, steeds onderdrukte urineloozing, fr. = 90;
" 6den " 36.4 —6, fr. = 92—100;
" 7den " 36.2 —6;
" 8sten " 36.6, kort voor het overlijden.

N°. 2 verhield zich anders, hier zagen we de lagere temperaturen niet meer zoo veelvuldig optreden:
den 1sten en 2den dag 36.2, fr. = 80.

N°. 3, den 2den en 3den dag 36.8, begin van algor;
den 4den dag 36.6 —4, fr. = 80—84, daarna verdwijnend;
" 5den " 36.6 —8, aanhoudende urinesuppressie en hevige bewegingen;
" 6den " 36.8, na belangrijke rijzing en daling;
" 7den " 36.4, even voor en na ingetreden reactie, urinesecretie, singultus;
" 8sten " 36.2, bij terugkeerenden pols, fr. = 80, 84, 70;
" 10den en 12den dag 36.4 —8, bij geregelde convalescentie.

N°. 4, den 1sten dag 36.8, bij het inkomen en 's nachts na de reactie;

N°. 5, den 2den dag 36.8 —6 —8 —4, bij het intreden van den collapsus, met nog voelbaren carotiden pols, fr. = 102—96; in dit geval, wegens hevige benauwdheid, na den 2den dag konden wij geene waarneming meer verrichten, dan alleen kort vóór den dood.

N°. 7, doodelijk verloop bij 36.6, met hevige benauwdheid (waardoor ook hier slechts enkele waarneming mogelijk), na koude inwikkeling.

N°. 8, eenmaal 36.8 in den beginne en den 2den dag bij hevige benauwdheid en ijskoud, kleverig zweet.

N°. 9, dood bij 36.6, hevig benauwd, zonder pols.

N°. 10, doodelijk verloopend 36.6 —2, en bij n°. 17 36.2 —4; voorts in het begin bij n°. 11 36.4 —8, fr. = 110 en bij n°. 12 36.4.

N°. 19, waar de observatiën elk uur waren verricht, gaf wisseling van 36.4 —8, en stijging een half uur p. m. van 0.4. Te 5 ure iets opkomende pols.

Bij de *herstellenden:*

N°. 20, den 2den dag 36.6, fr. = 86;

" " 4den " 36.6, fr. = 80, in stadio algido, bij aanhoudende emesis.

N°. 21 wisselde de temperatuur, de 4 eerste dagen, steeds tusschen 36 en 37, bij verdwenen en weder zich releverenden pols.

N°. 22, den 1sten dag 36.2 —8; den 2den dag 36.8 —6; den 3den dag 36.8 —2 —4; den 4den dag 36.2 —6 —2 —4.

N°. 23, 36.6 —8, bij steeds voortbestaande emesis, en bij n°. 24, den 2den dag 36.8 —6.

Uit het bovenstaande zouden we kunnen besluiten: dat deze temperatuur vrij menigvuldig voorkwam in de typhoiede toestanden; dat sopor, in één dier gevallen, bij gelijke temperatuur bestond, als bij de onvolkomene reactie; terwijl in een ander dit het geval was bij beginnenden algor en begin der reactie; dat ook hier frequente pols werd aangetroffen bij lage temperatuur; dat we, wat het dagelijksch verloop geldt, de temperatuurs-fluctuatiën, soms gedurende betrekkelijk geruimen tijd, eene zeer geringe amplitudo zien aannemen, en vooral, bij in herstel overgaande gevallen, meermalen, gedurende verscheidene dagen, gelijke temperatuur ontmoeten; dat in een der bijgaande gevallen de temperatuur p. m. 0.4 gestegen was; dat we hier, na koude inwikkeling, geene afname van temperatuur aantroffen.

Temperatuur van 36°.

N°. 1, den 5den, 6den en 7den dag, bij aanhoudende suppressie der urine, fr. = 90.

N°. 2, den 2den dag in stadio algido, fr. = 112.

N°. 3, den 6den en 7den dag, op het oogenblik der reactie; den 8sten dag bij een pols van 84, 80, 76, 84.

N°. 5, den 2den en 3den dag tijdens het sterven.

Bij beginnenden collapsus in n°. 7; bij n°. 8 den 2den dag, kort vóór het sterven, en tweemaal bij zeer snel doodelijk verloop (n°. 10 en 17); eindelijk tweemaal bij collapsus en later bij eenigszins zich releverenden pols (n°. 19) en in n°. 18 bij eerst gecollabeerden maar ten 3 ure zich weder releverenden pols, te 9 ure geheel verdwijnend. Eenmaal, na opgetredene reactie bij overgang in herstel (n°. 22).

De hieruit te trekken resultaten kunnen we aldus formuleren: deze temperatuur werd betrekkelijk veelvuldig aangetroffen in die gevallen, waar de doodelijke afloop spoedig plaats greep en over het algemeen in het tijdperk van collapsus. Slechts eenmaal werd zij gezien op het oogenblik van reactie, terwijl zij als bij uitzondering gevonden werd in één geval van herstel.

Temperatuur van 35°—36°.

N°. 1, den 3den dag 35.6; den 4den dag 35.6 —4 —8 —4; den 7den dag 35.8 —6, fr. = 88.

N°. 2, den 1sten dag 35.4, fr. = 106.

N°. 3, den 5den dag 35.4 —2, bij hevige benauwdheid in stadio algido; den 6den dag 35.4 —6, bij urineloozing; den 7den dag 35.6 —4 —8, fr. = 82—76, reactie gedurende den voorgaanden nacht; den 9den dag 35.6 —4 —8 —2; den 10den en 11den dag 35.2 —8.

N°. 4, 35.2, met beginnende reactie en weder zich ontwikkelenden pols; bij het ontstaan der apoplexie 35.4 bedragende en later stijgende.

N°. 6, 35.6, bij eenigszins warmer wordende tong en loozing van een weinig urine, met bijzonder veel albumen; den 2den dag 35.8 —2.

N°. 7, den 1sten dag 35.8 bij het ontstaan van recidief.

N°. 8, den 2den nacht en in n°. 10 35.6 kort voor het einde; daarentegen bij n°. 9 en 19 in het begin (35.8).

Van de *herstellenden:* in n°. 21 na de reactie 35.6 —4 op den 5den dag, en in dezelfde periode bij n°. 22 (35.8 —6 —8).

Hieruit vloeit voort: dat we in hetzelfde geval gelijke temperatuur kunnen zien optreden in stadio algido, den dag vóór en denzelfden dag van het optreden der reactie, gelijk ook bij haar afname; dat ook hier weder belangrijke onevenredigheid bestond tusschen temperatuur en polsfrequentie; dat onder het zich ontwikkelen der apoplexie de temperatuur steeg en zij naderhand steeds klimmende bleef; dat we in het hier behandelde recidief eene plotselinge daling zagen ontstaan van 37—35.8; dat we gelijke temperatuur zagen bij het *begin* van doodelijke en zeer snel verloopende gevallen, terwijl zij in andere dergelijke eerst op het *einde* werd aangetroffen; dat zij soms werd gevonden bij herstellenden en wel na de reactie.

Temperatuur van 35°.

In n°. 3, den 5den en 6den dag in stadio algido vóór het intreden der reactie met plotseling klimmen tot hooger temperatuur; den 9den en 10den dag bij afnemende reactie.

In n°. 6 bij het begin van den collapsus.

In n°. 16 éénmaal kort voor den dood (hier waren meerdere waarnemingen wegens de hevige bewegingen onmogelijk) en bij n°. 18 op het oogenblik van den dood, onder verschijnselen van sterk uitgedrukte cyanose.

Eindelijk, in een geval van herstel, den 5den dag en wel na voorafgegane reactie (n°. 22).

Wij merken hier op, dat deze lage temperatuur voor de herstellenden plaats greep na de reactie en verder in die doodelijk verloopende gevallen, welke zich kenmerkten door hevigheid der verschijnselen.

Temperatuur van 34°—35°.

In n°. 6 den 2den dag 34.4, met pols van 88 en zwart gekleurde sedes

involuntariae en bij n°. 14, ingekomen in volledigen collapsus, slechts wisseling tusschen 34.4 en 34.8.

Temperatuur van 33.4° tot en met 34°

In n°. 13, inkomende in collapsu bij 34 en overlijdende matig benauwd bij 33.4.

In n°. 18, aanwijzende eene temperatuur van 33.4, bij geheel verdwenen pols en aanhoudende nausea.

Het valt licht op te merken, dat deze lage temperaturen uitsluitend voorkwamen bij doodelijk verloopende gevallen, voor het meerendeel ingekomen in collapsu en zeer spoedig overleden.

Na de voor ons liggende gevallen zoo veel mogelijk te hebben geanalyseerd, zullen wij trachten die vragen te beantwoorden, waarop in andere ziektevormen het antwoord dikwijls zoo in het oog loopend bevredigend mag heeten.

De overgangen van het choleraproces in het stadium algidum (aangeduid op de tabel door A.), voor zoo ver we die nog konden waarnemen, werden gewoonlijk door geene constante temperatuurs-fluctuatiën gekenmerkt. Soms zagen wij dit tijdperk intreden bij gelijke temperatuur (2). of bij stijging (1, 11, 24), of bij daling (3, 5, 7); in het laatste geval gewoonlijk met grooter amplitudo (1.2—2.2) dan bij de stijging (0.2—1.6).

Wat betreft de temperatuur, welke we aantroffen in het *begin* van het stadium algidum, zoo wisselde zij van 35—38, maar bewoog zich in den regel tusschen 36 en 37.

De temperatuurs-maxima in dit tijdperk variëerden van 34—39.8 en voor het meerendeel van 36—38.

De minima strekten zich uit van 33.4—38 en meestal tusschen 35—37.

Voor de gevallen, eindigende in herstel, vielen de maxima op 36.6—38, de minima op 35—37.2; terwijl daar, waar dit herstel ongestoord plaats greep, de eerste beantwoordden aan eene temperatuur van 37—38 en de laatste aan 36—37.

Voor de overledenen golden dus de hoogere en lagere uitersten, met eene amplitudo van 6.4.

Het temperatuurs-*verloop* in bovengenoemd stadium was zeer uiteenloopend. Wij vonden in dit opzicht:

Stijging langzaam of snel en min of meer gelijkmatig (7, 11, 12, 14, 15), met eene amplitudo van 0.2—1.8. Allen overleden en voor het meerendeel snel verloopende gevallen.

Vrij gelijkmatige daling (5 en 13), amplitudo van 0.6—0.8. Beiden overleden.

Zich vrij gelijkmatig verhoudende temperatuur (21 en 23), amplitudo = 0.2. Beiden hersteld.

Matige en weinige intense schommelingen (10, 19, 20), amplitudo = 0.6—1.2. De beide eerste overleden, de laatste hersteld.

Eerst vrij gelijkmatige, zelfs stationaire temperatuur, en daarna stijging (9), met opvolgende daling en rijzing (3 en 6), amplitudo = 2.6—3.6, of ge-

volgd door daling (4), in 18 nog vergezeld van rijzing, amplitudo = 1.6—2.6. Allen overleden, uitgezonderd 3.

Vrij gelijkmatig dalen en stijgen (2 en 17), amplitudo = 1—2. De eerste hersteld, de laatste overleden; of omgekeerd en zeer onregelmatig verloop (1 en 24), amplitudo = 1.2—2.2. De eerste overleden, de laatste hersteld.

In n°. 22, een geval van herstel, vonden we in stadio algido eerst geringe stijging, daarna meer gelijkvormige beweging, eindigende met sterke fluctuatie, amplitudo = 1.2.

Terwijl we ten laatste bij den overledenen n°. 8 eerst eene vrij sterke fluctuatie aantroffen, daarna in stijging overgaande, met eene amplitudo = 1.8.

Bij nadere beschouwing van het voorgaande, aarzelen wij, wat het verloop in stadio algido betrof, gevolgtrekkingen te maken.

Uitgang in den dood troffen wij aan in die gevallen, waar, bij een verloop van minder dan 24 uren, de temperatuur, met meerdere of mindere gelijkvormigheid en snelheid, uitsluitend daalde of rees; — terwijl daar, waar zij zich gedurende den geheelen ziekteduur van meerdere dagen vrij gelijkmatig verhield, dikwijls de uitgang in herstel volgde. Onder deze laatste omstandigheid bedroeg de amplitudo der fluctuatiën voor de gevallen in het bijzonder meestal 1.2° (20, 22, 24), of daar ver beneden (21 en 23); waar zij genoemde temperatuur overtrof, greep het herstel ook niet ongestoord plaats (2 en 3). Genoemde temperatuurs-amplitudo wisselde in het algemeen van 0.2—3.6°; maar in verreweg het meerendeel (19) beneden de 2°, slechts bij uitzondering, en dan vooral met lethalen exitus, daar boven (1, 3, 6, 18).

Geheel in negatieven zin vielen onze resultaten van onderzoek uit, waar het, in de meer geprotraheerde gevallen, de vraag gold: in hoe ver constante verhoudingen konden bespeurd worden.

1°. wat betreft verschillen der gemiddelde temperaturen over dag en 's nachts;

2°. wat aangaat de gemiddelde temperaturen der dagen onderling, alsmede der nachten. Slechts voor de gevallen van ongestoord herstel vonden we, bij vergelijking der dagen onderling, meestal eene temperatuursdaling, als maximum 1.16°, als minimum 0.05° bedragende, bijaldien er stijging plaats vond, bedroeg deze als maximum 0.17°; terwijl

3°. ook de kwestie onbeslist bleef, omtrent het al dan niet bestaan van bepaalde temperatuursverhoudingen op denzelfden dag of gedurende denzelfden nacht.

De verdere punten, welke ons belang inboezemden waren de volgende: allereerst kwam ons van gewicht voor, de kennis der temperatuur *tijdens het sterven.* Rangschikken wij de lethale gevallen volgens de verkregen temperaturen, dan verkrijgen we de onderstaande reeks, waarbij we tevens aanteekenden de wijs van sterven en den ziekteduur.

	Temperat. tijdens het sterven:	Ziekteduur:	Wijs van sterven:
N°. 11	39.8	8 uren	hevige benauwdheid.
" 6	38.	3 dagen	" "
" 15	38.	10 uren	rustig.

	Temperat. tijdens het sterven:	Ziekteduur:	Wijs van sterven:
N°. 12	37.8	7 uren	rustig.
„ 8	37.4	2 dagen	hevige benauwdheid.
„ 4	37.	5 dagen	oedema pulmonum.
„ 17	37.	11 uren	matige benauwdheid.
„ 1	36.6	8 dagen	soporeus.
„ 7	36.6	3 „	rustig.
„ 9	36.6	7 uren	hevige benauwdheid.
„ 19	36.2	16 „	matige „
„ 5	36.	3 dagen	hevige „
„ 10	35.8	10 uren	niet genoteerd.
„ 16	35.	2 „	hevige benauwdheid.
„ 18	35.	11 „	cyanotisch.
„ 14	34.8	6 „	hevige benauwdheid.
„ 13	33.4	1 uur	matige „

Stellen wij met WUNDERLICH de gemiddelde normaaltemperatuur op 37° C., dan komen we tot de uitkomst, dat in ongeveer 11 pCt. van onze gevallen de dood plaats vond, bij de gemiddelde normaaltemperatuur, gemeten in de okselholte, terwijl zij in ongeveer 29 pCt. daar boven en in ongeveer 60 pCt. daar beneden was. Voor de laatste dus ongeveer het dubbel aantal van dat der eerste.

De meeste sterfgevallen kwamen voor bij eene temperatuur tusschen 36 en 37; vervolgens bij die van één graad hooger of lager. Terwijl dus 35—38 de grenzen uitmaken voor de gewoonlijk voorkomende gevallen, behoorde het voorkomen der hoogere en lagere temperaturen tot de uitzonderingen.

Op ééne uitzondering na gold de dood, bij eene temperatuur boven 37.4 en onder 36, voor de snel verloopende gevallen; terwijl de lethale temperatuur, in de gevallen met geprotraheerd verloop, haar rubriek vond tusschen genoemde cijfers, zonder daarom de snel verloopende uit te sluiten.

Omtrent de wijs van sterven waren de conclusiën gering, daar wij de lijders zagen bezwijken onder hevige benauwdheden, zoowel bij hooge als lage temperatuur; evenmin konden we eenig verband nagaan tusschen de overige wijzen van overlijden met de respectieve temperaturen.

Van belang mocht tevens heeten de bepaling der temperatuur, *waarop reactie* intrad. Hiertoe teekenden wij haar, zoo veel mogelijk, aan vóór het verschijnen zoowel der volkomene als onvolkomene reactie, alsmede haren graad onmiddellijk vóór en na dit tijdperk. Eindelijk hebben we getracht na te sporen in hoe ver, in de gevallen van herstel, de convalescentie zich in de temperatuur afteekende.

Nummer.	Reactie.	Uitgang.	Temperatuur onmiddellijk *vóór*, *gedurende* en *na* de reactie.			Temperatuursverhouding 12 uren voor het intreden der reactie.	Temperatuur in tijdperk van convalescentie.
6	Onvolkomen.	Overleden	35.	35.	35.6	Den 1sten dag op 35° blijven staan.	
4	Id.	Id.	36.	35.2	35.4	De temperatuur daalde den 1sten dag regelmatig van 36.8°.	
18	Id.	Id.	36.	36.	33.4	Stationair.	
3	Id.	Hersteld.	36.4	36.	35.6	Den 7den dag, nadat den vorigen dag extensieve fluctuatiën van 37.6—35 werden aangetroffen.	Overgang in adynamisch typhoied met fluctuatiën van 35—36.8.
22	Volkomen.	Id.	36.6	36.2	36.4	Den 4den dag, nadat er van te voren menigvuldige, maar weinig extensieve fluctuatiën tusschen 36 en 37 aanwezig waren.	In convalescentie dalende temperatuur met geringe fluctuatiën tusschen 35 en 36.4.
21	Id.	Id.	36.4	36.6	36.8	Den 3den dag, na te voren zich ongeveer 36.4 te hebben bewogen.	Id. met fluctuatiën tusschen 35.4 en 36.8.
24	Id.	Id.	37.	36.8	37.	Den 2den dag, na daling van 37.8.	In convalescentie, na lichte stijging, dalende met geringe fluctuatiën tusschen 36 en 37.
2	Onvolkomen.	Id.	37.4	37.	38.	Den 3den dag, na regelmatige stijging van 35.	Overgang in typhoied met fluctuatiën tusschen 38.2 en 36.6.
1	Id.	Overleden	36.8	37.	36.6	Den 2den dag, na regelmatige daling van 39.	Overgang in typhoied met fluctuatiën tusschen 35.4 en 37.2.
20	Volkomen.	Hersteld.	36.8	37.2	37	Den 4den dag, na stijging van 36.6.	Na de reactie regelmatige daling.
23	Id.	Id.	37.2	37.4	37.	Den 1sten dag, na vooraf stationair gebleven te zijn.	Regelmatige daling.

In het meerendeel der gevallen zagen wij derhalve de reactie tot stand komen bij eene temperatuur, wisselende tusschen 36 en 37.4. Bij uitzondering was zij lager, terwijl in dit opzicht voor n°. 4 moet opgemerkt worden, dat het hier eene complicatie met apoplexie gold. Deze bijzonder lage temperaturen hadden vooral betrekking tot onvolkomene reactie, terwijl uitgang in den dood hier bij belangrijke temperatuursvariatiën plaats greep (van 35°—38°).

Eene bepaalde verhouding der temperatuur, onmiddellijk vóór en na de reactie, zoowel in betrekking tot die waarop de reactie plaats vond als tot elkander, werd niet door mij gevonden. Slechts scheen het mij toe dat daar, waar volkomene reactie plaats vond, ook het verschil der temperatuur, voor en na die reactie, de minste amplitudo aantoonde (verschillen van 0—0.6).

In die gevallen, waar de reactie werd voorafgegaan door hoogere tempe-

ratuur, bedroeg dit plus als maximum 1.6 — door lagere temperaturen het maximum van het minus 0.8. Na de reactie bedroeg het maximum van het eerste moment 1°, dat van het tweede 2.6.

Gaan wij na in hoe ver een verloop van meerdere uren voor het intreden der reactie deze wellicht aankondigde, dan treffen we ook hier geene constanten aan. Immers, terwijl we meermalen zagen, dat de voorafgaande temperatuur volstrekt niet verschilde (n°. 6, 18, 21, 23), of dat zij zich kenmerkte door fluctuatiën van meerdere of mindere amplitudo (n°. 3 en 22), zoo namen we wederom in andere gevallen eene regelmatige daling waar, waarbij 2° als maximum (n°. 1, 4 en 24), of wel regelmatige stijging waar met 1.6° als maximum (n°. 2 en 20). Veelal echter beperkte zich de temperatuursfluctuatie binnen de grenzen van 36—37.

In die gevallen, waar de reactie eene volkomene was, onderging de temperatuur in de convalescentie, in den regel, eene blijvende daling beneden die der reactie; hoogstens overtrof zij deze een minimum.

Bij meer of minder spoedige, meer belangrijke stijging der temperatuur boven die der reactie, bestonden er complicatiën, of wel was de afloop minder gunstig te noemen.

Wat betreft het temperatuursverloop na de reactie bij n°. 4, gecompliceerd met apoplexie, zoo merkten we hier op, dat na den insultus, ontstaan te 4 ure 's namiddags, de temperatuur langzamerhand steeds steeg van 35.4—38.4.

Eindelijk hadden wij nader te onderzoeken: welke de temperaturen waren, *wanneer de reactie in zoogenoemd cholera-typhoied overging.*

Drie zulke gevallen waren ter onzer beschikking.

N°. 1, met duur van 8 dagen, waar zich onvolkomene reactie instelde en het proces lethaal eindigde. Wat het verloop der temperatuur betrof na de reactie, zoo viel hier het volgende te releveeren: dat de temperatuur, gedurende het begin van den nacht, meest hooger stond dan tegen den morgen. Dit verschil bedroeg als maximum 1, als minimum 0.2. Slechts was hiervan uitgezonderd de nacht, toen de lijder in den vroegen morgen overleed; terwijl de temperatuur den 6den nacht op beide tijden ongeveer gelijk was. Voorts werd gedurende den dag steeds stijging waargenomen. Het verschil had hier tot maximum 1.5, tot minimum 0.2.

Gedurende den typhoieden toestand was de temperatuur over het algemeen lager dan in stadio algido en strekte zich, onder aanhoudende fluctuatiën, uit van 35.4—37.2. Er bestond aanhoudende sopor, suppressio urinae, een pols variërende tusschen 88—100, en vrij aanhoudende gevoeligheid van den buik bij drukking.

De gemiddelde temperatuur was over dag veelal hooger dan 's nachts (van 0.3—0.7); bijaldien zij soms lager was, bedroeg het verschil 0.2—0.4.

Bij vergelijking der temperaturen van de dagen onderling, alsmede der nachten, vonden wij haar nu eens hooger, dan weder lager. Het verschil was hier 's nachts grooter en beliep van 0.26—1.06; terwijl de dagen onderling slechts een verschil van 0.1—0.45 aantoonden.

N°. 2, een geval, eindigende in herstel, met een duur van 13 dagen, waar reactie den 3den dag optrad en zich typhoied ontwikkelde, mede met gevoe-

ligheid van den buik bij drukking, deliria, coma, waaruit licht te wekken, matig drooge tong, pols variërend van 70—100, aanhoudende urinesecretie. In tegenstelling met het voorgaande nummer, vonden we hier gedurende den status typhosus de temperatuur over het algemeen hooger dan gedurende het stadium algidum. De temperatuurs-fluctuatiën strekten zich hier uit van 36.6—38.4.

Het temperatuursverschil op denzelfden dag bedroeg als maximum 1.4, als minimum 0.

Eene bepaalde type in dagelijksch verloop konden we hier niet terugvinden; terwijl de gemiddelde temperatuur, bij vergelijking der dagen onderling, aanhoudende fluctuatiën vertoonde, wier minimum 0.05, wier maximum 0.85 bedroeg.

Ook n°. 3, behoorende tot den adynamisch typhoieden vorm, eindigde met herstel. Dit geval protraheerde zich gedurende 12 dagen, met onvolkomene reactie den 7den nacht, nu en dan suppressio urinae, hevige bewegingen, singultus, pols 76—84.

De temperatuurswaarnemingen leerden hier, dat er over dag noch 's nachts eene vaste type was waar te nemen; terwijl zich gedurende den geheelen status typhosus veelvuldige temperatuurs-fluctatiën voordeden, zich uitstrekkende van 36.8—35. Over het algemeen was de temperatuur hier lager dan in het stadium algidum.

Het maximum van temperatuursverschil voor denzelfden dag bedroeg 1.2, het minimum 0.6, terwijl dezelfde momenten 's nachts respectievelijk 1.2 en 0.2 beliepen. Constante verhoudingen tusschen de gemiddelde temperaturen over dag en 's nachts ontbraken. De verschillen bedroegen hier als maximum 0.4, als minimum 0.06. Even negatief was het resultaat na vergelijking van denzelfden factor bij de dagen onderling, alsmede der nachten. Als maximum van verschil vonden we hier bij de verschillende dagen 0.6, als minimum 0.1; bij de nachten respectievelijk 0.65 en 0.15.

Resumeren wij bovengenoemde feiten, zoo vinden we, dat:

1°. de temperatuur, in het zoogenoemde typhoied stadium, lager, maar ook hooger kan zijn dan in stadio algido;

2°. hoewel zij zich kenmerkte door aanhoudende fluctuatiën, deze eene betrekkelijk geringe amplitudo hadden. Het minimum bedroeg 35, het maximum 38.4; terwijl in alle drie gevallen de respectieve amplitudo gelijk was en ongeveer 1.8 bedroeg. In het algemeen vonden wij, dat de temperatuur gelijk of beneden die der normale was; stijging daar boven behoorde meer tot de uitzonderingen.

Periodiciteit in het temperatuursverloop werd wel aangetroffen sub n°. 1, maar ontbrak in de beide andere.

Wegens bovengenoemde weinig uitgebreide amplitudo der fluctuatiën kan het dan ook niet verwonderen, dat:

3°. het onderscheid tusschen de hoogste en laagste temperaturen op de verschillende dagen dikwijls ongeveer hetzelfde was. Ditzelfde gold ook voor die gevallen, waar de temperatuur 's nachts was waargenomen;

4°. stond de pols ook hier gewoonlijk niet in verhouding tot de temperatuur; terwijl sopor werd waargenomen, zoowel bij de hoogere als bij de gemiddelde temperaturen;

5°. de gemiddelde temperatuur van den dag, welke in sommige gevallen die van den nacht scheen te overtreffen, bleek in andere gevallen daar weder door overtroffen te worden. Hetzelfde gemis aan vasten regel vonden wij, waar het de vergelijking betrof der gemiddelde temperaturen van de dagen onderling, alsmede der nachten.

Terwijl wij eindelijk, ten opzichte van het karakter dezer gevallen, tot de conclusie kwamen, dat de lagere temperaturen op den voorgrond traden voor het adynamisch verloop, en de hoogere meer de delirerende vormen golden.

Als *resultaat* van ons onderzoek stellen we derhalve de volgende *corollaria:*

In verreweg de meeste gevallen vonden wij bij cholera-asiatica eene temperatuur van 36° tot en met 37°, zoowel voor de acute als de geprotaheerde, zoowel voor de doodelijke als in herstel eindigende. Hoewel minder menigvuldig, werd eene temperatuur van één graad hooger of lager (dus 35—36 en 37 tot en met 38) toch nog meermalen aangetroffen. Hoogere (39.8 als maximum) en lagere (33.4 als minimum) temperaturen werden meer bij uitzondering opgeteekend. Terwijl een warmtegraad, beneden den normalen, de dominerende was, zoo hadden daarentegen noch de bijzonder lage, noch de bijzonder hooge temperaturen de overhand.

2°. Ook de temperatuur bij het sterven strekte zich in den regel uit van 35—38, en meer in het bijzonder van 36—37. De hoogste en laagste temperaturen, waargenomen in het algemeen, beantwoordden aan die, opgeteekend bij het sterven. Terwijl $^{1}/_{10}$ der sterftegevallen plaats vond bij de normaaltemperatuur, was zij in $^{3}/_{10}$ daar boven en in $^{6}/_{10}$ daar beneden.

Terwijl overlijden, bij eene temperatuur boven 37.4 en onder 36, gewoonlijk gold voor de acuut verloopende gevallen, zoo viel die der meer geprotraheerde veelal binnen die grenzen. De wijs van sterven toonde geen verband aan met de sterftetemperatuur. P. m. zagen wij de temperatuur bij herhaling zeer geringe stijging ondergaan.

3°. Dezelfde temperatuur, van 37.4—36, vertoonde ook meestal de reactie, soms was zij lager. Bijzonder lage temperatuur (35—35.2) met onvolkomene reactie, was stellig een ongunstig teeken. De reactie werd door geene bijzondere wijzigingen in temperatuur aangekondigd of gevolgd, en, waar zij volkomen was met gunstigen afloop, kon het onderscheid in temperatuur, daar voor en na, meest uiterst gering genoemd worden.

4°. In het tijdperk der convalescentie vonden wij meestal eene blijvende temperatuursdaling beneden die der reactie, of zij overtrof deze hoogstens een minimum. Bij meer of minder spoedige, meer belangrijke stijging der temperatuur boven die der reactie, bestonden er complicatiën of wel was de afloop minder gunstig te noemen.

5°. In de gevallen, overgaande in herstel, zonder complicatiën, troffen we in stadio algido gewoonlijk eene temperatuur aan, welke zich bewoog tusschen 36 en 38, dikwijls op ongeveer dezelfde temperatuur gedurende geruimen tijd verblijvende; in het algemeen eerder dalende dan stijgende. In den regel ontbraken hier die uitersten, welke we aantroffen bij de lethaal verloopende gevallen. Uitsluitende, meer of minder gelijkvormige, snelle

daling of rijzing der temperatuur in stadio algido, werd aangetroffen bij peracuut verloopende, lethale gevallen.

6°. De temperatuur in het zoogenoemde stadio typhoid. kan lager, maar ook hooger zijn dan die in stadio algido. In het algemeen waren de temperaturen in delirium, sopor, convalescentie, zelfs kort voor den dood, veelal beneden of gelijk de normaaltemperatuur, terwijl zij in het minderdeel der gevallen daar boven stegen.

De minimaaltemperatuur bedroeg 35, de maximaal 38.4; en, hoewel zich kenmerkende door aanhoudende fluctuatiën, zoo hadden zij, in de gevallen in het bijzonder, slechts de geringe amplitudo van ongeveer 1.8. De verschillen in de minimaal- en maximaaltemperatuur gedurende de verschillende dagen en nachten onderling, liepen dan ook niet bijzonder sterk uitéen. De aanwezigheid van de betrekkelijk hoogere temperaturen gaf hier geen recht noch tot eene gunstige noch tot eene ongunstige prognose. Zij werden aangetroffen in den meer delirerenden vorm, terwijl de lagere meer op den voorgrond traden bij het adynamisch karakter en daar, waar uraemie kon aanwezig zijn.

7°. Noch in het zoogenoemde typhoied, noch in de overige gevallen, was er verband te constateren tusschen de temperatuur en polsfrequentie. Bij lage temperaturen was de pols soms zeer frequent, terwijl de hoogere meermalen vergezeld gingen van slechts geringe toename.

8°. Na koude inwikkeling in den collapsus verkregen wij òf geene òf slechts geringe daling van temperatuur.

Vragen wij naar de uitkomsten, welke ons onderzoek voor praktische toepassing opleverden, dan mag de oogst voorzeker gering genoemd worden. Terwijl de thermometer bij vele andere ziekten een niet genoeg op prijs te stellen waarschuwend teeken en, bij gunstig verloop, gewoonlijk als de eerste brenger van goede tijding te begroeten is, zoo mist zij in deze opzichten bij cholera asiatica alle waarde, daar zij in prognostische beteekenis hier ver wordt overtroffen door de overige ziekteverschijnselen. In verband met deze laatste wezen wij in de corollaria op sommige voorwaarden, waaronder de temperatuur aanwijzingen voor dreigend gevaar of terugkeerende beterschap kan geven.

Vergelijken wij onze resultaten met die, langs denzelfden weg verkregen door BRIGUET en MIGNOT bij hun temperatuursonderzoek in de Parijsche epidemie van 1849 (*Traité pratique et analytique du choléra morbus*), dan merken wij vooreerst op, dat deze waarnemers zich minder ten doel stelden het *verloop* der temperatuur te leeren kennen, dan wel die temperatuur op enkele tijden aan te teekenen. Bij de vele en belangrijke wisselingen, welke, zoo als wij zagen, dat temperatuursverloop soms binnen korten tijd ondergaat, kan dan ook de notitie van éene waarneming moeielijk geheel de uitkomsten billijken, waartoe BRIGUET en MIGNOT geraakten en mogen wij het dan ook hieruit verklaren, dat onze feiten niet in alle opzichten met de hunne overeenstemmen. Zij vonden, even als zulks uit onze waarnemingen bleek, dat de temperatuur in een gelijk aantal gevallen beneden, als boven de normaaltemperatuur werd opgeteekend; terwijl ook in hunne cijfers het temperatuurminimum niet beneden de 33° daalde.

Hoewel wij gaarne hunne meening onderschrijven, dat daling der tempera-

tuur in stadio algido beneden 36° een slecht voorteeken mag heeten, zoo deelen wij hun gevoelen niet, dat de waarneming van dergelijke temperatuur bij cholera tot eene absoluut lethale uitspraak zou mogen rechtigen; immers in twee onzer gevallen van zoogenoemd typhoied namen wij die temperatuur waar en volgde desniettegenstaande herstel. Daartegenover releveren wij, dat in stadio algido bij later herstellenden, met *ongestoord* verloop, de temperatuur niet beneden 36.2 daalde.

Met BRIGUET en MIGNOT nemen wij aan, dat daling der normaaltemperatuur gedurende de reactie van eene slechte beteekenis is, namelijk dan vooral, wanneer zij gedurende dien tijd beneden 36° daalt, zonder daarom ons te vereenigen met hunne conclusie, dat over het algemeen de reactietemperatuur met eene algemeene stijging der normale lichaamstemperatuur vergezeld gaat. Bij meer nauwkeurige analyse der door hen geurgeerde gevallen zien wij dan ook menigmaal de reactietemperatuur daar beneden blijven (in 13 van de 88), terwijl in de gevallen van stijging die toename hoogstens eenige tienden bedroeg.

Daar de leeftijd der individu's, ter mijner beschikking, meerendeels niet den hoogeren gold, zoo waren wij buiten staat de belangrijke waarneming te constateren, dat, naarmate de leeftijd zich meer verwijdert van den huwbaren en meer nadert tot de mannelijke jaren of den ouderdom, de algemeene temperatuursdaling des te meer extensie bereikt.

Wat betreft eene poging tot verklaring der oorzaken, welke ten gronde liggen aan het optreden van gelijke temperaturen in zoo verschillende stadia dezer ziekte en omgekeerd, van gelijke toestanden bij zoo uiteenloopende warmtegraden, zoo zijn wij genoodzaakt hiervan af te zien, wegens de nog gebrekkige kennis der voorwaarden, van welke de zelfregeling der dierlijke warmte door de vaso-motorische zenuwen der huid afhangt. Het is blijkbaar, dat de apparaten der regulatoren van warmte-afvoer in hare normale functiën zijn gestoord; immers ware dit niet het geval, dan zou er compensatie van het gestoorde warmte-evenwicht moeten geboren worden. Dat de warmteproductie bij ons ziekteproces in het organisme verminderd is, zou a priori reeds daarom waarschijnlijk mogen heeten, dewijl het totaal van den, door het hart geproduceerden, mechanischen arbeid in stadio algido belangrijk moet verminderd zijn. Onder de weêrstanden, welke zij in het organisme ontmoet, speelt de te overwinnen wrijving van het bloed langs den vaatwand eene hoofdrol. Opheffing van dezen factor is, op zich zelf reeds, in staat aan het lichaam temperatuurstoename van meer dan één graad te onthouden 1). Een meer direct bewijs voor de gestoorde wisseling van stof putten wij bovendien uit het onvolkomen tot stand komen der ademhaling bij de choleralijders, blijkbaar uit het abnorm gering gehalte aan koolzuur der uitgeademde lucht 2).

Wanneer wij evenwel weten dat WEBER, terwijl de temperatuur van een zijner choleralijders, in de okselholte gemeten, 35° C. bedroeg, die van het

1) FICK, *Medicinische Physik.* 2te Aufl., pag. 186.

2) DOYÈRE, *Observation sur la respiration et la température des cholériques*, 1849. *Comptes rendus.*

rectum boven de normaaltemperatuur, eens zelfs 39.4, vond 1), dan blijft het de vraag, of inderdaad de temperatuursproductie wel is afgenomen; tenzij de gestegen inwendige temperatuur af te leiden zij van de boven veronderstelde wijziging der functie in de apparaten, bestemd tot regeling der afgaaf van warmte.

Fick toch maakt er op opmerkzaam, dat, bij sterk afgekoelden toestand der huid, de arteriën van dit gedeelte vernauwd zijnde, er in dezelfde tijdeenheid eene veel geringere hoeveelheid bloed doorgedreven zal worden en hierdoor grooter quantum warmte voor het inwendige lichaamsgedeelte zal bewaard blijven. Dezelfde omstandigheid zal, reeds door verkleining der vaatoppervlakte, verminderde afkoeling met zich medebrengen.

In hoe ver voorts, bij de bestaande stoornis der warmteregulatoren, de temperatuurswijzigingen in de okselholte in verband staan met veranderingen in geleiding en uitstraling, door de soms hevige bewegingen en daardoor sterk bewogene lucht, of door eene bijna volkomen rustige verhouding en daaraan beantwoordende meerdere of mindere mate van waterverdamping, blijft onopgelost. Hetzelfde geldt van de vraag: welken invloed de hyperemesis en catharsis, die onder gewone omstandigheden de temperatuur soms zoo belangrijk doen dalen 2), alsmede de sterk afgekoelde exspiratielucht bij cholera asiatica, op de waargenomen temperatuursverschillen uitoefenen.

NASCHRIFT.

Na het bovenstaande ter neder gesteld te hebben, ontvingen wij den uitstekenden arbeid van Güterbock 3), Dirigerend Geneesheer van het Cholera-Hospitaal n°. 2 te Berlijn, gedurende de jongste epidemie.

Hij heeft de voorkeur gegeven aan eene bepaling der algemeene lichaamstemperatuur bij choleralijders, door rectum of vagina als plaats van onderzoek te verkiezen en beweert, dat waarneming in de okselholte omtrent dit punt, na toevoeging van 1° C., ten hoogste aangeeft den *minimaalstand* der inwendige lichaamstemperatuur. Overigens geeft Güterbock gaarne toe, dat de temperatuurswaarneming in ano hare eigenaardige en soms onoverkomelijke bezwaren heeft, niet alleen voortspruitende uit de vrees voor contact met de dejectiën bij het observerend personeel; maar, mogen wij er als hoofdreden bijvoegen, wijl bij cholerapatiënten in het asphyctisch tijdperk de hevige jactatio aan den eenen kant, en de pogingen tot verwarming aan den anderen kant, een dergelijk plaatselijk onderzoek al zeer bemoeilijken.

En het is toch juist voor dit stadium, dat de schrijver zijne methode aanbeveelt. Na de reactie en bij complicatiën geeft ook de okselholte de vereischte wetenschap. De resultaten, waartoe Güterbock gekomen is, lichten de boven aangehaalde uitkomsten van Weber en de vroegere onderzoekingen

---

1) *Medical Times and Gazette.* 1866. 1 Sept.

2) Wunderlich, *Vorträge über Krankenthermometrie. Archiv der Heilkunde*, 1866, pag. 439.

3) *Die Temperaturverhältnisse in der Cholera;* Virchow's *Archiv*, Bd. XXXVIII. Jan.

van ZIMMERMAN op eene schoone wijze toe. In het meerendeel zijner gevallen werd gedurende het asphyctisch tijdperk stijging der inwendige temperatuur waargenomen (dit gold zoowel voor de lethale processen, met stijging tot 42.4° C., als voor de later herstellende met klimming tot 39.6°); niet zelden was zij gelijk aan en, in slechts 6 van de 54, teekende de thermometer beneden (van 0.5°—1.9° C.) de normaaltemperatuur. „Il semble que *la chaleur vitale* se retire des parties extrêmes de son domaine, qu'elle les abandonne aux lois qui régissent la matière pour se concentrer dans les organes essentiels à la vie", meenden BRIGUET en MIGNOT reeds te mogen vaststellen, en wij zien hoezeer die uitspraak bevestiging erlangt door GÜTERBOCK's waarnemingen. Hij beweert dan ook, dat de observatiën, verricht in de okselholte, tot uitkomsten leiden, juist omgekeerd aan die, verkregen door waarneming in rectum en vagina. Tevens wordt door zijne resultaten het beweren van de zoo even genoemde waarnemers gelogenstraft, waar zij het onderscheid tusschen cholera en febris intermittens aldus formuleren: „la différence est bien tranchée entre la nature de la fièvre intermittente et celle du choléra, par ce seul fait que dans l'une il y a apparence de refroidissement, mais augmentation réelle et considérable de la température générale et dans l'autre abaissement réel de cette température."

Evenmin als wij wijzigingen der temperatuur bij de reactie waarnamen, mocht het GÜTERBOCK gelukken deze aan te toonen; somwijlen daalde zij in geringe mate. VON GRAEFE kent in dit opzicht hooger waarde toe aan de temperatuursbepaling der tong. Hij beschouwt het gelijkmatig stijgen der tongtemperatuur, bij gelijkmatige afname van die der vagina, namelijk in geval deze was toegenomen, als een der meest constante verschijnselen bij gunstige wending. De praktijk is ook hier reeds lang de meer exacte wetenschap voorbijgestreefd, immers, juist het warm worden van de punt der tong gold steeds voor een gunstig reactieverschijnsel. Na ingetreden reactie en bij volkomen welbevinden van den patiënt blijft volgens GÜTERBOCK de lichaamstemperatuur dikwijls nog eene verhoogde, niettegenstaande in geen der organen eenige stoornis kan ontdekt worden.

Daar, waar naziekten optraden, vond hij meermalen stijging der temperatuur, zoo bij erysipelas, cholera-exantheem, parotitis. Ook bij complicatie met pneumonie werd er meest toename aangetroffen (in den regel vooral tegen den avond, enkele malen met omgekeerden typus). Soms was hier de temperatuur gelijk aan de normaal, en in andere gevallen wederom daar beneden.

Gedurende het typhoied bleek de temperatuur — gelijk dit in onze waarnemingen het geval was — slechts zelden verhoogd te zijn. Vooral dan teekende zij lager, wanneer er uraemie en geprotaheerde asphyxie bestond. Bij het sterven bleef die temperatuur meest afnemende. Onder deze omstandigheden bedroeg de temperatuur in een der gevallen, zelfs in het rectum 34.7°; in de okselholte 32.6°. Een rood gelaat en schijnbare orgasmus waren ook dan dikwijls van betrekkelijk lage temperaturen vergezeld.

Eene vaste overtuiging omtrent het feit dat de temperatuur, waargenomen onmiddellijk bij den dood, later nog zou stijgen, is bij GÜTERBOCK nog niet gevestigd.

Wat betreft de praktische gevolgtrekkingen, vooral voor zoo ver geldt de prognostische beteekenis van daling en rijzing der algemeene lichaamstemperatuur, zoo vinden wij hier dezelfde onzekere uitkomsten als dit bij onze waarnemingen het geval bleek te zijn. Terwijl hooge temperaturen meermalen werden aangetroffen kort voor den dood, zoo vertoonden zij zich in andere gevallen weder dan, wanneer er nog geen teeken van agonie voorhanhanden was; en zelfs werd zij gevonden gedurende het stadium algidum in met herstel eindigende gevallen. Ook GÜTERBOCK observeerde doodelijk verloopende processen daar, waar de totaaltemperatuur boven, gelijk aan, of beneden de normale was.

I.

CHOLERAGEVALLEN, GECOMPLICEERD MET NAZIEKTEN.

Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.
1	1. N. 12	37.		D. 7	36.2		1	37.2		1	37.
	2	37.2 A.		9	36.4		8	37.4		8	36.8 A.
	4	38.		1	36.6		7. D. 7	37.2		3. N. 12	37.
	D. 7	39.		8	36.4		9	37.		2	36.8
	9	38.6		7. N. 12	36.		1	37.		4	37.
	1	37.4		2	35.8		8	37.		D. 7	37.
	8	37.6		4	35.6		8. D. 7	37.2		9	36.8
	2. N. 12	37.4		D. 7	36.		9	37.6		1	37.2
	2	37.		9	36.6		1	37.4		8	37.4
	4	36.8		1	36.4		8	36.6		4. N. 12	37.
	D. 7	36.8		8	36.2		9. D. 7	37.		2	37.
	9	36.8		8. N. 12	36.4		9	37.2		4	36.8
	1	37. R.		2	37.		1	37.		D. 7	36.6
	8	36.6		4	37.2		8	36.8		9	36.4
	3. N. 12	36.4		D. 7	36.6 +		10. D. 7	37.6		1	37.
	2	35.6					9	38.		8	36.8
	4	36.	2	1. D. 7	36.2		1	38.2		5. N. 12	37.
	D. 7	36.4		9	36.2 A.		8	37.6		2	37.
	9	37.		1	35.8		11. D. 7	37.4		4	36.8
	1	36.6		8	35.		9	37.6		D. 7	37.
	8	37.		2. D. 7	36.		1	38.		9	36.4
	4. N. 12	36.2		9	36.4		8	38.2		1	35.4
	2	35.6		1	37.		12. D. 7	37.8		8	35.
	4	35.4		8	37.4		9	37.2		6. N. 12	36.4
	D. 7	35.8		3. D. 7	37. R.		1	37.		2	37.
	9	35.4		9	38.		8	38.		4	37.6
	1	36.2		1	37.4		13. D. 7	37.8		D. 7	37.6
	8	37.		8	38.		9	37.6		9	36.
	5. N. 12	37.2		4. D. 7	38.4		1	37.6		1	35.
	2	36.4		9	38.		8	36.8		8	37.4
	4	36.8		1	37.6		Herstel.			7. N. 12	36.4
	D. 7	36.		8	38.					2	36. R.
	9	36.4		5. D. 7	38.	3	1. D. 8	39.		4	35.6
	1	37.		9	38.		2. N. 12	38.4		D. 7	36.
	8	36.2		1	38.		2	38.		9	35.4
	6. N. 12	36.		8	38.		4	37.8		1	35.4
	2	36.2		6. D. 7	37.4		D. 7	37.6		8	36.
	4	36.		9	37.		9	37.2		8. N. 12	36.2

Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.
	2	36.		D. 7	35.8		1	35.		12. N. 12	36.2
	4	36.2		9	35.		8	35.2		2	36.
	D. 7	36.		1	35.		11. N. 12	35.4		4	36.6
	9	36.2		8	35.		2	35.6		D. 7	36.8
	1	35.8		10. N. 12	35.		4	35.6		9	36.6
	8	35.		2	36.2		D. 7	35.8		1	36.6
	9. N. 12	35.2		4	35.8		9	35.8		8	36.4
	2	35.		D. 7	35.6		1	36.			Herstel.
	4	35.6		9	35.4		8	36.			

II.

CHOLERAGEVALLEN MET UITGANG IN DEN DOOD IN HET ASPHYCTISCH TIJDPERK.

Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Tempera-tuur.
4	1. D. 7	36.8 A.		4	35. R.		2. N. 12	37.4		3	34.4
	9	36.		D. 9	35.6		2	35.4		5	34.8
	1	35.2 R.		11	37.		4	35.6			
	4	35.4		5	38.		D. 7	36.	15	1. D. 2	37.
	8	35.6		9	38.		9	36.4		4	37.
	2. N. 11	36.4		11	37.4		1	36.6		6	37.6
	6	36.6		2. N. 12	36.8		3 u. 30′	37.4 +		11	38.
	D. 7	37.		2	36.		4 u. 30′	36.4			
	9	37.		4	35.4		5 u. 30′	34.4	16	1. D. 11	35.
	1	37.4		D. 7	35.2						
	8	38.2		9	34.8	9	1. D. 8	35.6 A.	17	1. D. 1	36.4
	3. D. 7	37.6		1	34.4		11	36.4		3	36.
	9	37.6		8	35.8		2 u. 30′	36.6		5	36.4
	1	38.		3. N. 12	35.					7	36.6
	8	38.4		2	35.6	10	1. D. 10	36. A.		9	37.
	4. D. 7	37.4		4	35.8		11	36.8		11 u. 15′	37.
	9	37.		D. 7	36.2		2	36.			
	1	37.6		9	37.		4	36.2	18	1. D. 12′ 30″	36.
	8	38.		1	37.4		5	36.		3	36.
	5. D. 7	37.6		8	37.6		8	35.8		9	33.4
	9	37.2		4. N. 1	37.8					10 u. 15′	35.
	1	37.		2	38.	11	1. D. 12	36.4			
							2	36.8	19	1. D. 1	36.4
5	1. D. 1	38.	7	1. N. 12	37.		5	38.8		2	35.6
	8	38.		2	37.		7 u. 45′	39.8		3	35.6
	2. N. 1	36.8 A.		4	37.					4	36.4
	2	36.6		D. 7	36.6	12	1. D. 2	36.4		5	36.2
	3	36.8		9	36.		5	37.4		6	36.
	4	36.2		1	35.6 A.		9 u. 30′	37.8 +		7	36.4
	6	36.4		8	36.		10	38.2		8	36.8
	D. 8	36.		2. D. 1	36.6		11	37.6		9	36.6
	11	36.		3. D. 8	36.6					11	36.6
	3. D. ?	36.				13	1. D. 9	34.		2. D. N. 1	36.2
			8	1. D. 5	36.6 A.		10	33.4		2 u. 30′	36.4 +
6	1. N. 12	35. A.		8	37.4					3	36.8
	2	35.		10	37.	14	1. D. 12	34.2			

III.

GEVALLEN EINDIGENDE IN HERSTEL, ZONDER NAZIEKTEN.

Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.	Volgnummer.	Dag (D) of Nacht (N) en uur van waarneming.	Temperatuur.
20	1. D. 7	37.4		9	36.8		3. D. 7	36.4		1	37.4 R.
	9	37. A.		1	36.6		9	36.4		8	37.
	1	37.4		8	36.4		1	37.		2. D. 7	37.
	8	37.4		3. D. 7	36.4		3	37.2		9	37.
	2. D. 7	37.6		9	36.6 R.		5	37.		1	36.8
	9	37.6		1	36.8		7	36.8		8	36.6
	1	36.8		8	36.8		9	36.8		3. D. 7	36.6
	8	37.8		4. D. 7	37.		11	36.2		9	36.6
	3. D. 7	37.2		9	36.8		4. N. 1	36.6			
	9	37.6		1	36.8		3	36.6	24	1. D. 8	37.2 A.
	1	37.6		8	36.4		5	36.4		10	33.
	8	37.		5. D. 7	36.		D. 10	36.6		12	37.6
	4. D. 7	36.6		9	35.6		12	36.2 R.		1	37.8
	9	36.8		1	35.4		1	36.4		5	37.6
	1	36.8		8	36.		8	36.		7	37.2
	8	37.2 R.					9	35.		2. N. 5	36.8 R.
	5. D. 7	37.	22	1. D. 9	36.4		5. D. 9	35.8		D. 7	37.
	9	37.		1	36.8		1	35.6		8	36.6
				8	37.		8	35.4		10	36.
21	1. D. 11	36.6		2. D. 7	37.7					3	35.8
	1	36.4 A.		9	36.8 A.	23	1. N. 1	37.4 A.		8	36.
	8	36.6		1	36.4		D. 7	37.4			
	2. D. 7	37.		8	36.4		9	37.2			

Utrecht, 15 April 1867.

Verslag van de cholera-behandeling in de fabriek der Heeren PREVINAIRE EN C°. *te Haarlem.*

Op eene vergadering van het Genootschap voor Genees- en Heelkunde te Amsterdam werd bij de bespreking der cholera-therapie gewezen op een stuk in het *Haarlemmer Weekblad*, waarin met lof gewag gemaakt wordt van de gunstige resultaten, die men te Haarlem verkregen had in de fabriek van de Heeren PREVINAIRE. Die gunstige uitkomsten schenen, zoo als zij daar waren medegedeeld voor het niet-deskundig publiek, wel aan geen twijfel onderhevig, maar in elk geval verdienden zij nader onderzoek, waartoe de gelegenheid nog voorhanden scheen te zijn, daar er in gezegde aanbeveling sprake was van in die fabriek gehouden aanteekeningen. Op onze aanvrage, door de welwillende tusschenkomst van Dr. WAARDENBURG, ontvingen wij het onderstaande, dat met opzet onveranderd in zijn geheel wordt medegedeeld.

Datum 1866.	Nummer.	Naam en Voornaam.	Geslacht	Ouderdom.	Uur van aanmelding en opname in de stoomkamer.	Aard der Ongesteldheid.	Toegediende medicijnen.	Verblijf in de droogk. in uren.
uij.								
21	1	BOSSE (J.). . . .	M	27	6¾ 's av.	Braking en spanning in het lijf.	Bleekersdrank volgens recept.	½
24	2	HENDRIKS (H.) *). .	M	29	10¼ 's ocht.	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	4¼
25	3	VAN DER KOLK (W.)	V	69	8½ "	Dito.	Dito.	6
26	4	SCHORNAGEL (W.) †)	M	17	Zich niet aangemeld.	Hevige diarrhee de geheele week.	——	—
27	5	NUMAN (G.).. . .	V	36	7½ 's ocht.	Pijn in het lijf.	Bleekersdrank volgens recept.	1
28	6	KLEIN (J. J.). . .	M	31	Des nachts.	Dito.	Dito, daarna recept v. Dr. WAARDENBURG.	7
"	7	WENNER (H.). . .	V	22	11 's ocht.	Dito.	Bleekersdrank volgens recept.	2
"	8	MAANDERS (A.). .	V	26	10 "	Dito.	Dito.	10
29	9	SABELIS (K.). . .	V	26	6½ "	Dito.	Dito.	[illegible]
"	10	V. D. ZEE (THEOD.)	M	14	6¾ "	Dito.	Dito en pepermuntwater.	3¼
lij.								
2	11	FABEL (D.).. . .	M	29	2 's middags	Dito.	Pepermuntwater.	2
"	12	ZONNEVELD (P. J.).	M	19	5 's avonds.	Dito.	Dito.	3
4	13	SMIT (G.). . . .	V	21	9 's ocht.	Pijn in 't lijf en in de zijde.	Dito.	5
"	14	BRUNOT (W. E.). .	V	19	7 "	Dito.	Dito.	6½
5	15	COLLART (G.). . .	M	14	9 "	Hevige diarrhee.	Bleekersdrank volgens recept.	10½
"	16	PETERSEN (JOH.). .	V	17	2 's middags	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	7
	zie							
6	15	COLLART (G.). . .	M	14	9½ 's ocht.	Hevige diarrhee.	Dito en salep.	9½
7	17	VAN KAMPEN (C.). .	V	19	9½ "	Hevige pijn in het lijf.	Pepermuntwater, Bleekersdrank volgens recept en salep.	9¾
9	18	ARINK (G.). . . .	M	24	11 "	Dito.	Pepermuntwater en Bleekersdrank volgens recept.	8
10	19	LINA (JOH.).. . .	V	14	2 's middags	Zeer hevige pijn in het lijf.	Dito.	6
"	20	VAN DER GOES (FR.)	V	15	3¼ "	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	4¾
11	21	UMANS (P.).. . .	M	13	2 "	Dito en diarrhee.	Dito en salep.	5
12	22	MEIJER (G.).. . .	M	26	7 's ocht.	Hevige pijn in het lijf.	Bleekersdrank volgens recept.	12
	zie							
"	19	LINA (JOH.) §).. .	V	14	8½ "	Kramp in de maag.	Dito.	3
"	23	KLEIN (JOH. JOSEPH)	M	31	2 's middags	Pijn in 't lijf en diarrhee.	Dito.	5
14	24	MES (MIETJE). . .	V	17	7 's ocht.	Dito.	Dito en pepermuntwater.	11
"	25	BOGRIJN (J.). . .	M	15	8½ "	Dito.	Dito.	7
"	26	ZWAAN (F. A.). . .	M	16	9 "	Dito.	Dito.	6½
"	27	KROM (H.). . . .	M	14	10 "	Dito.	Bleekersdrank volgens recept.	5½
16	28	ROSENHARDT (H.). .	M	29	10 "	Diarrhee.	Dito.	2
"	29	V. BREDERODE (G. H.)	M	18	9½ "	Hevige pijn in het lijf.	Pepermuntwater en 2 lepels Bleekersdrank.	1
"	30	VERNOUT (P.). . .	M	50	11½ "	Pijn in het lijf en braking	Pepermuntwater en Bleekersdrank volgens recept.	2
	zie							
"	20	VAN DER GOES (FR.)	V	15	3 's middags	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	3

*) Was den vorigen nacht ongesteld, onder behandeling van Dr. LUBACH, die later den patiënt de droogkamer bezocht heeft en aanraadde in dat lokaal te verblijven.

†) Geweigerd zich aan de behandeling te onderwerpen, des nachts ten zijnen huize overleden.

§) Dr. WAARDENBURG vond geen de minste choleraverschijnselen.

Datum 1866.	Nummer.	Naam en Voornaam.	Geslacht.	Ouderdom.	Uur van aanmelding en opname in de stoomkamer.	Aard der Ongesteldheid.	Toegediende medicijnen.	Verblijf in de droogk. in uren.
Julij. 16	31	LIJNZAAT (A.) *). .	M	63	$5\frac{1}{2}$'s av.	Zeer hevige diarrhee zonder pijn.	Pepermuntwater, Bleekersdrank volgens recept en salep.	[illegible]
17	32	HUIBERS (CH.). .	V	14	6 's ocht.	Hevige pijn in het lijf en een weinig diarrhee.	Pepermuntwater en Bleekersdr. volg. rec.	[illegible]
„	33	HOOGKAMER (J.) †)	M	—	6 's avonds.	Braken en verdere verschijnselen der ziekte.	Dito.	22
18	34	VERSCHOOR (F.). .	V	12	$7\frac{1}{2}$'s ocht.	Pijn in het lijf.	4 lepels Bleekersdr.	2
„	35	V. HONSCHOTEN (W.)	M	47	$1\frac{1}{4}$'s mid.	Diarrhee zonder pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	[illegible]
21	36	VRUCHT (C.). . .	M	21	$6\frac{1}{2}$'s ocht.	Braken.	Pepermuntwater en Bleekersdrank volgens recept.	9
„	37	KLEINHOUT (C.). .	M	17	11 „	Braking en een weinig pijn in het lijf.	2 lepels Bleekersdrank.	[illegible]
„	38	VAN DER PUTTE (G.)	M	21	3 's middags	Driemaal afgegaan zonder pijn in het lijf.	Pepermuntwater en Bleekersdrank volgens recept.	[illegible]
„	39	DE VINK (J.). . .	M	17	$1\frac{1}{2}$ „	Diarrhee zonder pijn.	3 lepels Bleekersdr.	5
„	40	DE WILDE (J.).. .	M	16	$5\frac{1}{4}$'s av.	Diarrhee met pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	[illegible]
23	41	VAN DUIN (J.). . .	M	14	$7\frac{3}{4}$'s ocht.	Pijn in het lijf en koortsig.	Pepermuntwater en 2 lepels Bleekersdr.	[illegible]
„	42	DONKERLOO (A. B.)	M	18	$11\frac{1}{4}$ „	Pijn in het lijf en diarrhee.	2 lepels Bleekersdr.	[illegible]
„	43	KLOOSTER (MARIA).	V	12	$11\frac{1}{2}$ „	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	$7\frac{1}{2}$
„	44	BLISTER (J.). . .	M	13	$1\frac{1}{4}$'s mid.	Pijn in het lijf en diarrhee.	Pepermuntwater met magnesia en 2 lepels Bleekersdrank.	[illegible]
„	45	NIEMAN (J. E.). .	V	28	3 „	Hevige diarrhee.	Bleekersdrank volgens recept.	4
„	46	BRANDT (A.). . .	M	28	$3\frac{3}{4}$ „	Diarrhee zonder pijn.	Dito.	[illegible]
24	47	SYDEL (L.). . . .	M	19	10 's ocht.	Hevige pijn in het lijf en diarrhee.	4 lepels Bleekersdr. en pepermuntwater.	9
„	48	VERNOUT (P.). . .	M	12	$11\frac{1}{2}$ „	Diarrhee zonder pijn in het lijf.	Bleekersdrank volgens recept.	$7\frac{1}{2}$
25	49	RIJKBOS (JAC.). .	M	44	$8\frac{3}{4}$ „	Diarrhee en pijn in het lijf.	Pepermuntwater en Bleekersdrank volgens recept.	[illegible]
„	50	DROOG (G.).. . .	V	24	$8\frac{1}{2}$ „	Braking en pijn in de maag.	Dito.	[illegible]
„	51	WESSELDIJK (CH.). .	M	40	11 „	Diarrhee zonder pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	[illegible]
26	52	SCHAAR (W.). . .	M	38	11 „	Braking, 16maal afgegaan zonder pijn.	Dito.	[illegible]
„	53	MUSSKERT (E. L.). .	M	25	1 's middags	Braking, diarrhee en pijn in het lijf.	Dito.	[illegible]
28	54	MUYLAERT (JOSEPH).	M	67	$6\frac{1}{2}$'s av.	Hevige diarrhee zonder pijn.	Dito.	11
„	55	MERTENS (FR.) §). .	M	53	$9\frac{3}{4}$'s ocht.	Hevige diarrhee met pijn.	Dito.	10

*) Was onafgebroken tot 33maal afgegaan, zonder zich aan te melden; na zijne opname verminderde aanvankelijk de diarrhee, doch spoedig daarna deden zich de verschijnselen in erge mate voor. Overleed des morgens ten 7 ure.

†) Schippersknecht, niet aan de fabriek verbonden; op verzoek van zijn patroon, aan wien gelast was door zijn arts hem naar het cholerahospitaal te vervoeren, in de droogkamer opgenomen, een half uur in de vuurkamer, met heet zand bedekt; den 18den Julij ten 4 ure als hersteld door Dr. WAARDENBURG gelast naar het gasthuis te vervoeren.

§) Weigerde aanvankelijk zich te ontkleeden en te bed te begeven; diarrhee hield aan; onderwierp zich eindelijk aan de behandeling; verschijnselen verdwenen; drong er op aan naar zijne woning vervoerd te worden; kwam den 30sten Julij weder te werk in een min of meer verzwakten toestand; kreeg weder diarrhee; werd behandeld en verliet de fabriek zoo goed als hersteld en werd verder ten zijnen huize door een arts behandeld; is den 12den Augustus hersteld teruggekomen.

Datum 1866.	Nummer.	Naam en Voornaam.	Geslacht.	Ouderdom.	Uur van aanmelding en opname in de stoomkamer.	Aard der Ongesteldheid.	Toegediende medicijnen.	Verblijf in de droogk. in uren.
Julij. 30	56	HUIBOOM (H.). . .	M	23	$6\frac{1}{2}$'s ocht.	Braking en hevige diarrhee zonder pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	13
„	57	INPIJN (LEENTJE). .	V	19	$7\frac{1}{2}$ „	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	12
„	zie 55	MERTENS (FR.). . .	M	53	10 „	Diarrhee in minder hevigen graad.	Dito en salep.	$9\frac{1}{2}$
Aug. 1	58	JANSSEN (E.). . .	M	18	8 „	Hevige pijn in het lijf.	Bleekersdrank volgens recept.	11
„	59	BEISTER (P.). . .	M	12	7 „	Diarrhee, braking en pijn in het lijf.	Dito.	12
„	60	SCHOTTMAN (J. W.) *)	M	38	9 „	Diarrhee zonder pijn, braking, kramp in armen en beenen.	Dito en salep.	$11\frac{3}{4}$
2	zie 14	BRUNOT (W. E.). .	V	19	$9\frac{1}{2}$ „	Diarrhee en braking zonder pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	$9\frac{1}{2}$
„	61	VAN IMWEGEN (D.).	V	26	10 „	Diarrhee, pijn in het lijf en kramp in de beenen.	Dito.	9
„	62	BOERIGTER (THEOD.)	M	29	11 „	Hevige diarrhee zonder pijn en kramp in de beenen.	Dito.	8
„	63	HUIBOOM (H.). . .	V	36	$2\frac{1}{2}$'s mid.	Hevige diarrhee zonder pijn.	Dito.	$4\frac{1}{2}$
3	zie 40	DE WILDE (J.). . .	M	16	8 's ocht.	Hevige pijn in het lijf.	Dito.	4
5	64	WINKELMAN (S.) †)	V	23	$4\frac{1}{2}$ „	Cholera (diarrhee, braking en kramp in armen en beenen).	Dito en druppels door Dr. W. voorgeschr., ingewreven met camphor, spiritus enz.	36
6	65	ROEST (WILLEM). .	M	16	7 „	Hevige pijn in het lijf.	2 lepels Bleekersdr.	$9\frac{1}{2}$
„	66	SMIT (A.). . . .	V	13	$4\frac{1}{2}$ „	Hevige benaauwdheid en geneigdheid tot braken.	Dito.	6
„	67	BLANSERT (M.). . .	V	22	$6\frac{1}{4}$'s av.	Hevige diarrhee zonder pijn.	Bleekersdrank volgens recept.	$14\frac{3}{4}$
„	68	PIETERSE (C.). . .	M	18	4 's middags	Benaauwdheid en een weinig diarrhee.	Dito.	3
8	69	BOEREE (NEELTJE).	V	15	7 's ocht.	Diarrhee en pijn in het lijf.	Dito.	12
9	70	KINKHOUWER (J.). .	M	50	5 „	Diarrhee en braking zonder pijn.	Dito.	$14\frac{3}{4}$
10	zie 69	BOEREE (NEELTJE).	V	15	$7\frac{1}{2}$ „	Diarrhee en pijn in het lijf.	Dito.	$9\frac{1}{2}$
11	71	ETERMAN (K.). . .	M	42	9 „	Hevige diarrhee en een weinig pijn in het lijf.	Dito.	10
„	72	HAGEBOUT (P.). . .	M	17	$11\frac{1}{2}$ „	Hevige diarrhee.	Dito.	$7\frac{1}{2}$
13	73	FONTEIN (ANTJE). .	V	10	$10\frac{1}{2}$ „	Hevige diarrhee en pijn in het lijf.	Dito.	$8\frac{1}{2}$

*) Bewoner van de Brouwersvaart; 3 dagen te voren een zijner kinderen aan cholera overleden; in behandeling genomen; verschijnselen der ziekte in alle opzigten aanwezig, in vrij hevigen graad (advies Dr. WAARDENBURG). Door dezen arts dan ook later in het bijzonder behandeld; naar zijne woning vervoerd in bijna hopeloozen toestand; in den opvolgenden nacht werden gunstige teekenen opgemerkt; ten zijnen huize behandeld; den 7den Augustus hersteld te werk gekomen.

†) Was koortsig; door Dr. WAARDENBURG bevolen naar het gasthuis te transporteren; aldaar aan den typhus overleden.

N.B. Aan meest alle de patiënten is tot lessching der dorst water en thee met rum verstrekt onder het noodige toezigt; aan het grootste gedeelte van deze, nadat alle verschijnselen verdwenen waren en eene langzame verkoeling had plaats gehad, werd hen een roemer rum (in tweemalen te gebruiken) toegediend. Salep-oplossingen ook als drank toegediend. Zwakke kinderen kregen een stuk biefstuk met brood. De 25 eerste gevallen zijn eerst een half uur in de vuurkamer met heet zand in spoedige transpiratie gebragt, waarna de patiënten doelmatig gedekt in de stoomkamer overgingen en te bed werden gelegd. De behandeling in de vuurkamer, door Dr. WAARDENBURG minder raadzaam geacht wordende, is gestaakt geworden.

In de eerste plaats moeten wij hulde doen aan de waarheidsliefde en accuratesse die deze opgaven kenmerkt; niet te vergeefs zijn deze aanteekeningen gehouden; de analyse, de schifting, de kritiek er van moet ons hare waarde leeren kennen als bewijs voor de stelling die er uit getrokken is, dat de droogkamer een afdoend geneesmiddel is bij cholera.

De lijst loopt over 73 personen, behalve nog enkele personen, onder dat getal niet begrepen, die tweemaal in behandeling zijn gekomen.

Van die 73 trekken wij er 38 af, die aan pijn in het lijf, soms hevig genoemd, aan braking of neiging tot braking met spanning in de maag of in het lijf (dus louter subjectieve verschijnselen) leden; dan blijven er 35 over of 40, waaronder 5 die tweemalen in behandeling zijn gekomen. Van die 40 zijn er 12 die aan diarrhoea met min of meer hevige pijn in het lijf leden. Daar nu volgens onze en anderer ervaring buikpijn bij cholera-diarrhoea pleegt te ontbreken en alvast eene gunstiger prognose toelaat, mogen wij die 12 er niet bij rekenen, maar moeten die aftrekken van de 40; zoo blijven er 28 gevallen over, daaronder 2 die dezelfde personen betroffen, dus 26 zieken, waaronder nog een niet tot de fabriek behoorende schippersknecht, wiens leeftijd onbekend is. Van die 26 patiënten behooren er 22 tot het mannelijk en 4 tot het vrouwelijk geslacht.

3	daarvan zijn	oud	10—15	jaar
3 en 1 vr.	"	"	16—20	"
4 en 1 vr.	"	"	21—25	"
3 en 2 vr.	"	"	26—30	"
4	"	"	31—40	"
1	is	"	41—45	"
2	zijn	"	46—50	"
2	"	boven de	60	"
22 + 4 vrouwen.				

Die gevallen verdienen in bijzonderheden gekend te worden. Het zijn alle arbeiders in de fabriek; den schippersknecht als van onbekenden leeftijd en niet aan de fabriek verbonden passeren we. Van die 26 zijn er 3 overleden, een van 17 jaar (n°. 4) die zich niet aan de behandeling onderwierp, een tweede van 63 jaar (n°. 31) die daarmede te lang gewacht had en eene 23jarige vrouw (n°. 64) die aan typhus na cholera-diarrhoea overleed, hoewel zij 36 uur in de droogkamer had doorgebragt. Van de overige 23 vinden wij alleen bij 3 melding gemaakt dat zij bij de diarrhoea kramp in armen en beenen hadden (n°. 62, 61 en 60) en van den laatstgenoemden is bij het overlijden van een zijner kinderen aan cholera de diagnose niet twijfelachtig. Het is opmerkelijk voor den oorsprong der ziekte dat die 3 gevallen juist vallen in de dagen tusschen het tweede sterfgeval (n°. 4) op 26 Junij, nadat *eene week te voren* het eerste sterfgeval was voorgekomen en tusschen het derde op 5 Augustus aangevangen. Wat te denken van de overige 20 gevallen. Wij willen die even doorloopen.

N°. 15, den 5den Julij, de 14jarige G. COLLART, die 's morgens om 9 uur met hevige diarrhoea gedurende 10½ uur in de droogkamer doorbragt en den Bleekersdrank gebruikte, den 6den Julij om dezelfde reden 's morgens

om $9\frac{1}{2}$ uur met hevige diarrhoea weder $9\frac{1}{2}$ uur in de droogkamer doorbragt en nu saleb bij Bleekersdrank gebruikte. De terugkeer op hetzelfde uur doet te regt vermoeden dat er intermittens bij in het spel was.

Onder die 20 gevallen komen er al verder 2 voor van braking en diarrhoea met pijn in het lijf, zoo als wij de cholerine omschrijven, of wil men de pijn buiten rekening laten en alleen tot braking en diarrhoea die diagnose bepalen, dan waren er in het geheel onder die 20 gevallen 6 cholerines; van de nu overblijvende 14 diarrhoeën zonder pijn, althans zonder dat van dit subjectieve teeken gewag gemaakt is, zijn er 7 als hevig bestempeld en de overige 7 zijn eenvoudig als diarrhoea genoemd, namelijk:

n°. 48, die $7\frac{1}{2}$	uur in de droogkamer vertoefde.	
n°. 39, die 5	〃 〃 〃 〃 〃	
n°. 38, die $4\frac{1}{2}$	〃 〃 〃 〃 〃	nadat hij 3maal af was geweest zonder pijn in het lijf.
n°. 46, die $3\frac{1}{4}$	〃 〃 〃 〃 〃	
n°. 28, die 2	〃 〃 〃 〃 〃	
n°. 51, die 7	〃 〃 〃 〃 〃	
n°. 35, die $5\frac{3}{4}$	〃 〃 〃 〃 〃	

De 7 te zamen 35 uur, zoodat gemiddeld 5 uur in de droogkamer werd doorgebragt.

Hoe lang duurde dat verblijf voor de zeven als hevige diarrhoeën betitelde?

Hevige diarrhoea n°. 15	bleef	$10\frac{1}{2}$	uur	daarin,
n°. 72	〃	$7\frac{1}{2}$	〃	〃
n°. 67	〃	$14\frac{3}{4}$	〃	〃
n°. 45	〃	4	〃	〃
n°. 63	〃	$11\frac{1}{2}$	〃	〃
n°. 71	〃	10	〃	〃
n°. 54	〃	12	〃	〃

Te zamen bleven ze 70 uur, gemiddeld dus 10 uur of dubbel zoo lang in de droogkamer als de straks genoemde; deze langere verpleegtijd schijnt ons toe de juistheid in de onderscheiding van de eenvoudige en van de hevige gevallen te bevestigen, en bewijst althans dat de voorgeschreven tijd van verpleging daarmede in overeenstemming geweest is.

Wij willen ten overvloede hierbij nog de duur der behandeling in de droogkamer opgeven voor de 12 gevallen, waarin de in ons oog minder gevaarlijk te achten *diarrhoea met pijn in het lijf* als ongesteldheid is opgegeven.

Daaronder komt voor de 15jarige NEELTJE BOERRE, die den 8sten en den 10den Augustus op hetzelfde uur wegens diarrhoea met pijn in het lijf 12 en $9\frac{1}{2}$ uur in de droogkamer vertoefde, dus waarschijnlijk aan intermittens leed; voorts n°. 73, de 10jarige ANTJE FONTEIN, die om dezelfde reden er 8 uur in bleef, n°. 32, die hevige pijn in het lijf en een weinig diarrhoea had 10 〃

n°. 44, met pijn in het lijf en diarrhoea. . . . . $5\frac{3}{4}$ 〃

n°. 40, diarrhoea met pijn. . . . . $2\frac{3}{4}$ 〃

n°. 42, die pijn in het lijf en diarrhoea had. . . . . . $3\frac{1}{2}$ 〃

n°. 68, wegens benaauwdheid en een weinig diarrhoea. . . 3 〃

nº. 47, wegens hevige pijn in het lijf en diarrhoea. . . .	9	uur.
nº. 21, de 13jarige P. UMANS, wegens dito.	5	"
nº. 23, wegens pijn in het lijf en diarrhoea.	5	"
nº. 49, wegens dito	$9^1/_4$	"
nº. 55, hevige diarrhoea met pijn.	10	"
Te zamen	$80^3/_4$	uur.

Die 12 personen verbleven te zamen $80^3/_4$ of $83^1/_4$, dus gemiddeld 7 uur, in de droogkamer; alleen omtrent den laatste in deze reeks opgeteekenden lijder (nº. 55) wordt opgemerkt, dat hij aanvankelijk weigerde zich te ontkleeden en te bed te begeven, dat zijne diarrhoea aanhield, waarop hij zich onderwierp aan de behandeling, en dat daarna de verschijnselen verdwenen en hij naar huis verlangde vervoerd te worden; dit was den 28sten Julij; den 30sten, dus den 2den dag daarna, kwam hij verzwakt aan het werk, kreeg op nieuw diarrhoea, werd op nieuw daar behandeld, verliet de fabriek zoo goed als hersteld en werd verder te huis door zijn arts behandeld (denkelijk dus als intermittens tertiana) en kwam den 12den Augustus hersteld weder aan het werk.

Wanneer wij nu nogmaals de gegeven lijst van	72 lijders,
na aftrek van den schippersknecht die niet aan de fabriek behoorde, resumeren, dan vinden wij daaronder met min of meer hevige pijn in het lijf en soms met braking doch zonder diarrhoea.	36 gevallen.
Met pijn in het lijf en diarrhoea, doch in vele gevallen zeer gering van beteekenis en tweemaal vermoedelijk met tertiaantype en met een verblijf van gemiddeld 7 uur in de droogkamer behandeld en welke 12 zich reduceren tot.	10 "
Voorts gevallen van diarrhoea zonder pijn of zonder andere gewigtiger verschijnselen, met gemiddeld 5 uur.	7 "
Even zoo vele gevallen van hevige diarrhoea met een verblijftijd in de droogkamer van gemiddeld 10 uur.	7 "
Voorts gevallen waarin de diarrhoea met braking vergezeld was, meestal zonder pijn in het lijf, wat men cholerine noemt. .	6 "
Eindelijk hoogst waarschijnlijk ten volle den naam van cholera verdienende gevallen, waarin diarrhoea en braking met kramp in armen en beenen vergezeld ging en welke gevallen ten getale van.	3 "
door doodelijke choleragevallen omstreeks denzelfden tijd en vroeger in de fabriek vergezeld gingen.	3 "

Van de 72 blijft dus de helft buiten rekening en van de 36 overige kan men voor *zes* aannemen dat er buiten kijf *cholera* bestond, daarvan *stierf de helft als gewoonlijk* drie. Nu willen wij de *zes cholerines* en nog minder de 7 *vrij hevige diarrhoeën* niet gering achten, doch de overige gevallen komen ons voor (ten getale van 17) niet veel anders te bewijzen als dat in een choleratijd met buikpijn gepaarde diarrhoea al spoedig wordt opgemerkt en dat daartegen rust, warmte en bevordering van de huidfunctie

uitstekende middelen zijn. Eene uitnemender inrigting dan daartoe in die fabriek getroffen is, kan men niet verlangen. Doch het bewijs, dunkt ons, is nog niet geleverd dat men daarmede werkelijke cholera geneest. Niettemin is het reeds veel waard de waarschijnlijkheid van haar ontstaan door tijdige zorg voor elke diarrhoea te beperken. De onderlinge verhouding van 6 complete choleragevallen, 6 cholerines, 7 suspecte diarrhoeae met 17 minder vrees inboezemende gevallen en een even groot getal, als de vorige zaam, van colica enz. is niet ongunstig.

Waarom heeft de cholera zich daartoe bepaald; heeft men met de overbrenging naar het geneeslokaal de duur en de verspreiding der ziekte telkens zoo kort mogelijk gemaakt? Het kan zeer wel zijn.

Eene andere gunstige omstandigheid is de leeftijd der in de fabriek arbeidende personen; weinig oude van dagen komen onder hen voor. Immers 37, dus de helft, zijn onder de 21 jaar, bijna $^4/_5$, namelijk 58, zijn niet boven de 31 jaar oud en slechts iets meer dan $^1/_5$, namelijk 16 personen, zijn boven de 31 jaar. Z.

De invloed van het drinkwater op de verspreiding der cholera.

HAARLEM.

De invloed van goed drinkwater op de uitbreiding der cholera wordt door Dr. WINKLER te Haarlem aangetoond door de vergelijking eener buurt (de Papetorenvest en de Scheepsmakersdijk), die in 1849 zoo erg werd bezocht, dat slechts één enkel huis, door zeer gegoede menschen bewoond, vrij bleef en die in 1866 tegen aller verwachting zoo weinig werd aangedaan, dat er slechts één geval aan de Papetorenvest en slechts zes aan de Scheepsmakersdijk voorkwamen. De reden was gemakkelijk op te sporen. Die buurt wordt bewoond door bleekers, dat zijn menschen die voor hun bedrijf goed water noodig hebben. Zoodra nu de buis der waterleiding naar Amsterdam langs hunne huizen gelegd werd, hebben zij gezorgd ook duinwater in hunne huizen te laten aanvoeren. Zij drinken natuurlijk ook dit duinwater en geen putwater of water uit het Spaarne meer. Men vindt dit feit ook aangehaald en daar zeer van pas in de *Schat der Gezondheid*, Jaargang I, pag. 177 (noot). Z.

De reiniging te Groningen en de cholera.

Het gezamenlijke vaste personeel, in dienst bij de reiniging der gemeente en met opruiming en afscheping der vuilnis en ier belast, bestaat uit 94 personen, terwijl bovendien gedurende den herfst van 1866 door 32 schippers enkele vrachten zijn afgescheept.

Tijdens de jongste epidemie (1866) was de inrigting in vollen gang. De meerdere noodzakelijkheid tot reinheid werd door het hevig woeden der cholera aldaar des te dringender gevoeld, hetgeen den werkkring der arbeiders, aan de reiniging verbonden, niet weinig bezwaarde. Velen moesten dikwijls een gedeelte van den nacht werken, niettegenstaande zij des morgens ten $5^1/_2$ uur weder moesten aanvangen.

Nogthans, en dit verdient opmerking, is geen der arbeiders, die onafgebroken op de vuilnisstoep bezig waren met het verwerken en vermengen der vuilnisstoffen, door de cholera aangetast. Dit was mede het geval met al de arbeiders, die belast waren met het laden der schepen, ofschoon gedurende en sedert het heerschen der cholera tot in het begin van November 359 vrachten à 10 last straatvuilnis 1) en 63 zoodanige vrachten ier zijn afgeladen, zoodat alle straatvuilnis, gedurende de epidemie verzameld, op genoemd tijdstip was afgescheept. Evenmin werd een der vast in dienst zijnde schippers, die gedurende de afscheping onafgebroken met straatvuilnis en ier hebben gevaren, noch der bedoelde 32 schippers, die slechts enkele vrachten hebben afgevoerd, door de cholera aangetast.

Vier personen (onder de 94), die met de opruiming en wegvoering der vuilnis uit de huizen en één met het schoon houden (uitvegen en afboenen) der publieke privaten belast waren, werden door de ziekte aangetast.

N°. 1 was ongeveer 60 jaren oud en zwak; hij woonde in een naauwen gang, waarin zeer vele ziektegevallen hadden plaats gehad. Hij behoorde niet tot de eerst-aangetasten. Zijne leefwijze kon geregeld genoemd worden.

N°. 2 was 30 jaren oud, gehuwd en had 2 kinderen. Reeds vóor zijn huwelijk was hij zwak, hetgeen door huisselijke omstandigheden nog vermeerderde. Hij leefde overigens geregeld. Hij woonde in eene steeg buiten de poort, waarin vele ziektegevallen waren voorgekomen en was niet een der eerst-aangetasten.

N°. 3 was een zwak persoon van 50 jaren, die slechts tot ligte werkzaamheden (het schoon houden der publieke privaten) kon gebezigd worden en derhalve een gering loon genoot. Zijne voeding was zeer slecht, hij leefde in zeer kommerlijke omstandigheden en woonde in eene buurt die zeer door de ziekte geteisterd werd.

N°. 4 was een sterke kerel van 46 jaren; hij maakte veel misbruik van sterken drank. Hij was reeds verscheidene dagen ongesteld en moest toen zijn werk verlaten. Naauwelijks hersteld keerde hij tot zijn gewoon werk en leefwijze terug, viel toen weder in en bezweek.

N°. 5 was een man van ruim 50 jaren, die een zeer geregeld leven leidde en bij een vrij ruim inkomen eene goede voeding genoot. Hij herstelde langzaam. Hij woonde in eene zeer door de ziekte geteisterde steeg buiten de poort. Hij was een der laatst-aangetasten en werd ziek toen eene bij hem inwonende dochter door de ziekte was aangetast, waaraan ze overleed.

---

1) Onder *straatvuilnis* en *vuilnis* moet ook verstaan worden de faecale stoffen uit de huizen en publieke privaten.

Bij vergelijking van het boven opgegeven aantal aangetasten vaste arbeiders met het totaal der aangetasten in deze gemeente treedt al dadelijk de gunstige verhouding van de eerstgenoemden op den voorgrond. Wanneer we toch nagaan dat van de 37,000 inwoners in deze epidemie 1745 personen zijn aangetast, hetgeen eene verhouding geeft van 1 op de 21¹/₅, dan zien wij bij de vaste arbeiders, aan de reiniging verbonden, die een aantal van 126 personen uitmaken, slechts 5 gevallen of 1 op de 25¹/₅ aangetast. Nu houde men daarbij wel in het oog, dat onder eerstgenoemde personen van elken stand gevonden worden, onder welke zeker vele zullen zijn die in zeer gunstige levens-conditiën zullen verkeerd hebben. Dat daarentegen de 5 aangetaste arbeiders allen behoorden tot den stand en woonden in buurten, waar de ziekte het meest geheerscht en de meeste offers heeft gemaakt. Eindelijk verdient hierbij nog de opmerking, dat het desinfecteren der excrementen, tijdens het heerschen der cholera te Groningen, zeer weinig bij de bewoners ingang en toepassing heeft gevonden. Alleen zou men in de huizen der gegoede klassen daarop eene uitzondering kunnen maken, alsmede op de publieke privaten, die dagelijks door chloorwater werden gedesinfecteerd.

Het thans waargenomene is slechts eene bevestiging van een dergelijk feit, in vorige epidemiën van cholera te Groningen geobserveerd. Het trok bij de eerste hevige epidemie, in 1849 aldaar ontstaan, reeds de aandacht van deskundigen, dat weinig of geene der vuilnismannen waren aangetast. Later hebben de statistische nasporingen, door Dr. DE VRIES REILING omtrent de epidemiën van 1853, 1854 en 1855 (zie *Repertorium*, Jaargang VIII, N. R. 1 en 9; N. R. II) ten duidelijkste aangetoond, dat geen enkele vuilnisman of beambte bij de vuilnisstoep door de ziekte was getroffen.

Wij deelen deze opmerkingen mede zonder eenige commentaar. Wij zouden het te gewaagd vinden uit die enkele cijfers eene opinie tegen de thans vrij algemeen aangenomene meening uit te spreken, als zouden de excrementen bij voorkeur de dragers der choleresmetstof zijn. Wat wij hier slechts hebben willen constateren is de betrekkelijke immuniteit van de vuilniswerkers voor de cholera. Het zou ons aangenaam zijn en welligt zou de wetenschap er door gebaat worden, indien anderen dergelijke waarnemingen zouden verzamelen en openbaar maken. Opzettelijke en naauwkeurige onderzoekingen zullen ten dien opzigte welligt iets leerzaams aan den dag brengen. Misschien zal het Regeringsverslag omtrent de cholera hierover eenig licht verspreiden. 1).

Leeuwarden, Mei 1867. Dr. S. SR. CORONEL.

---

1) Het is ons bekend dat de verzamelde specie van wege de administratie werd gedesinfecteerd met chloorkalk. DE REDACTIE.

De invloed van het drinkwater op de verspreiding der cholera.

DORDRECHT.

In eene brochure, getiteld: *Wenken, betreffende de gesteldheid van Dordrecht in betrekking tot de ongezondheid der bevolking,* door Dr. M. F. ONNEN (1867) wordt in de eerste plaats betoogd, hoe de op zich zelf zeer gewenschte doorspuijing der binnenstad aan een deel der bevolking toch schade in hare gezondheid berokkent door gemis van overdekte kanalen. Ten anderen blijkt tevens hoe de ongelijke verspreiding der cholera in verschillende gedeelten der stad met die doorspuijing en de meerdere of mindere drinkbaarheid van het water in verband staat. De stad kan men namelijk verdeelen in een rivierkant, die in overlangsche rigting nog door eene breede haven doorsneden is; daar kwam bijna in het geheel geen cholera voor, terwijl ze sterk heerschte in het meer binnenwaartsch gedeelte der stad; dat aan weërszijde van en over de Oude haven zich uitstrekt tot aan de Spuihaven, welke de binnenstad afscheidt van de buitenwijken. Dit binnendeel der stad van het Nieuwe-kerksplein tot aan de Spuistraat heeft een stelsel van doorspuijing, dat te wenschen overlaat. De nadeelen daarvan kon men verwachten dat grooter zouden zijn aan het eind als aan het begin der spuijing. De met groote zorg in het werk gestelde vergelijking van de cholerasterfte in beide die helften bevestigt dit ten volle. De doorspuijing heeft haar begin in het Oostelijk deel van de binnenstad, eindigt in het Westelijk deel bij de Spuistraat en halverwege ongeveer passeert zij de Nieuwstraat. Tusschen die Nieuwstraat en Spuistraat nu kwamen de meeste sterfgevallen aan cholera, namelijk 137, voor; in de andere helft van het doorgespuide terrein, met gelijke digtheid van bevolking, maar 85. In de straten van de laatste helft had men op 100 huisgezinnen 3, 6, hoogstens 8 choleradooden, in die van de eerste helft ongeveer 10. Aan de overzijde van de Oude haven, waar het spuiwater tegen de Grootekerksbuurt gerigt is, stierven er ook 10 op de 100 huisgezinnen, niettegenstaande dit meer gegoede stuk der stad aan de rivierzijde gelegen overigens bijna geheel vrij bleef; maar die buurt ligt tegenover de verwulfde gracht, waar ééns in het etmaal het onreine water, dat de grachten der binnenstad heeft doorgespoeld, wordt uitgelaten. Het water, dat aldaar door de bewoners dier buurt gepompt of geput tot drinkwater gebruikt wordt, is natuurlijk zeer onzuiver. Van het uit de Spuihaven getrokken drinkwater is de toenemende onzuiverheid geconstateerd door den Apotheker LORENZ, op de wijze die Dr. PROCTER aangeeft voor organische bestanddeelen.

Voor meer dergelijke belangrijke bijzonderheden zie men het werkje zelf, dat door een plattegrond zeer verduidelijkt is. Z.

CORRIGENDUM.

Blz. 329, regel 4 v. o., onder Arnhem, *staat:* 55, dit moet open blijven.

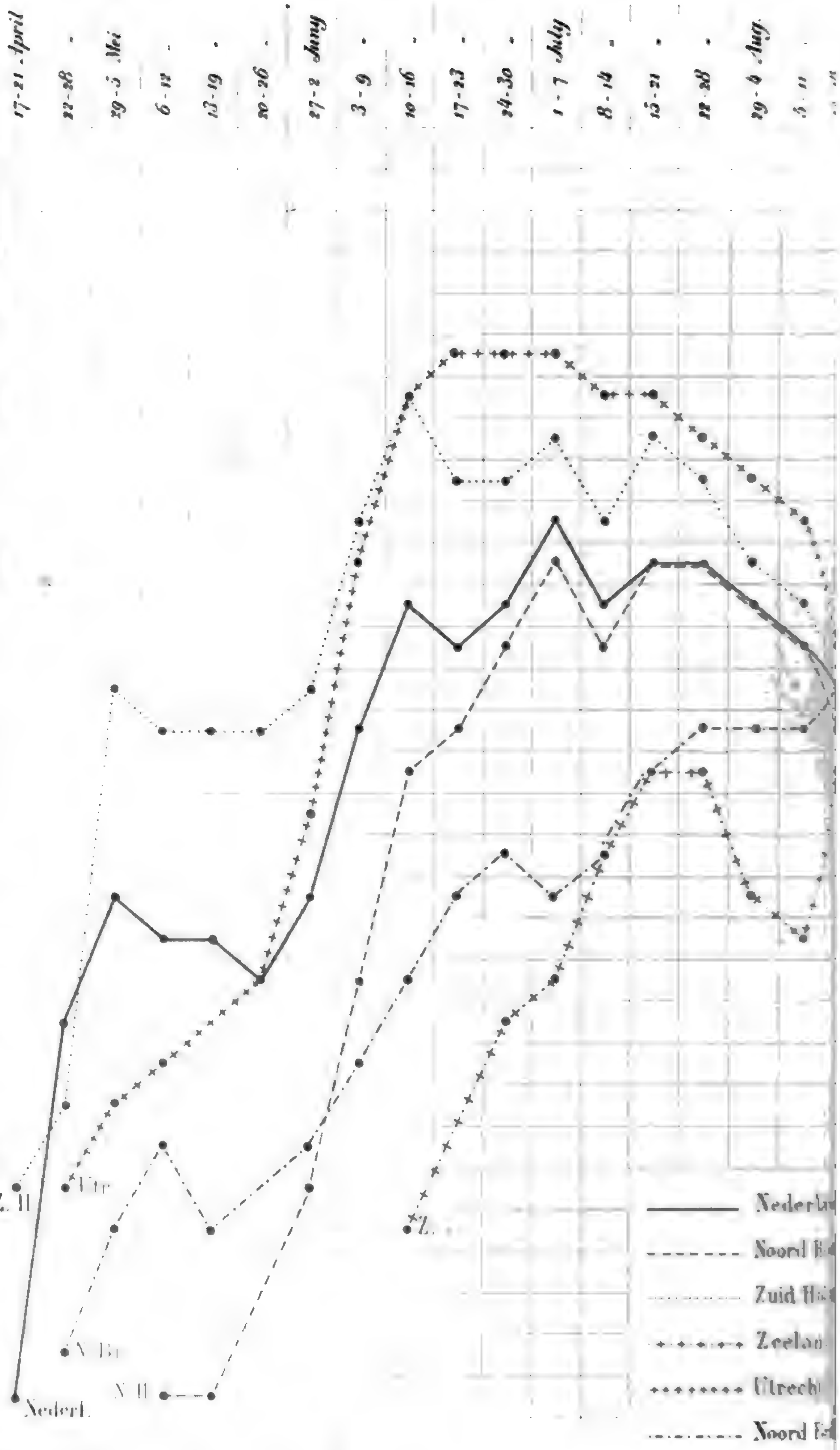

Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN, Cholerasterfte in 1866.

Tabel I.

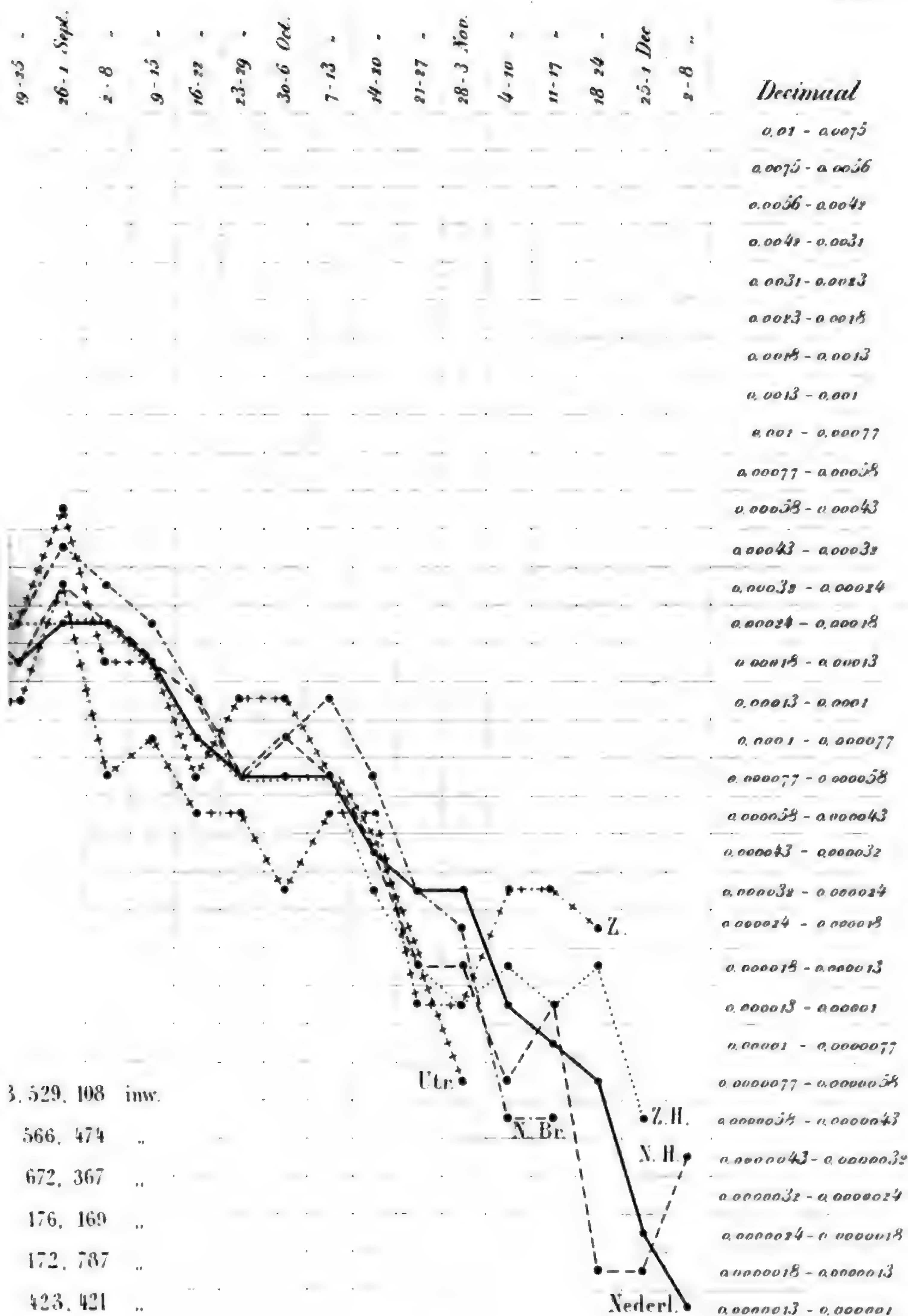

19-25 „
26-1 Sept.
2-8 „
9-15 „
16-22 „
23-29 „
30-6 Oct.
7-13 „
14-20 „
21-27 „
28-3 Nov.
4-10 „
11-17 „
18-24 „
25-1 Dec
2-8 „
Decimaal
0.01 - 0.0075
0.0075 - 0.0056
0.0056 - 0.0042
0.0042 - 0.0031
0.0031 - 0.0023
0.0023 - 0.0018
0.0018 - 0.0013
0.0013 - 0.001
0.001 - 0.00077
0.00077 - 0.00058
0.00058 - 0.00043
0.00043 - 0.00032
0.00032 - 0.00024
0.00024 - 0.00018
0.00018 - 0.00013
0.00013 - 0.0001
0.0001 - 0.000077
0.000077 - 0.000058
0.000058 - 0.000043
0.000043 - 0.000032
0.000032 - 0.000024
0.000024 - 0.000018
0.000018 - 0.000013
0.000013 - 0.00001
0.00001 - 0.0000077
0.0000077 - 0.0000058
0.0000058 - 0.0000043
0.0000043 - 0.0000032
0.0000032 - 0.0000024
0.0000024 - 0.0000018
0.0000018 - 0.0000013
0.0000013 - 0.000001
Z.
Utr.
N. Br.
Z. H.
N. H.
Nederl.
3. 529. 108 inw.
566. 474 „
672. 367 „
176. 169 „
172. 787 „
423. 421 „

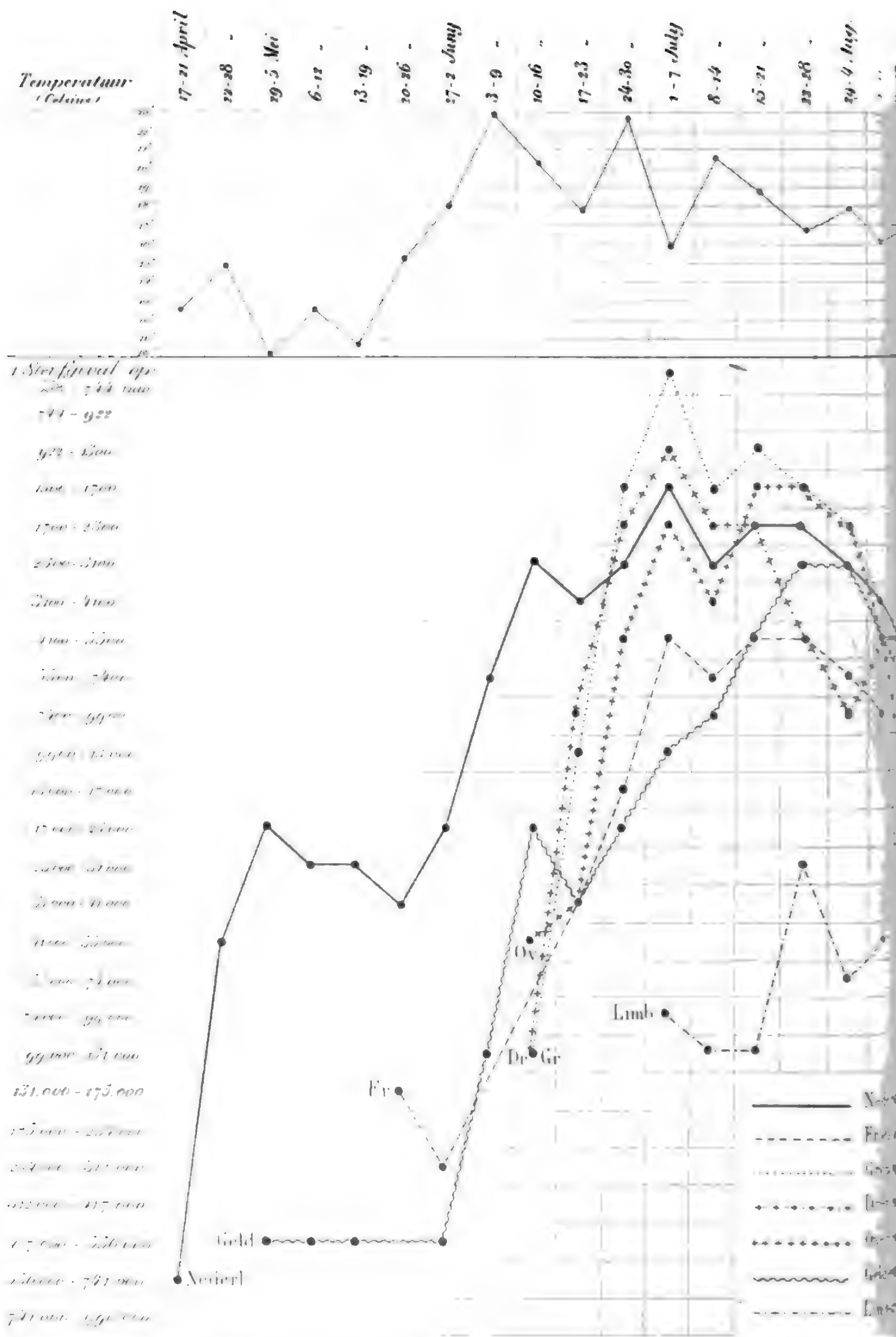

Dr L. SCHELTEMA BEDUIN, Cholerasterfte in 1866.

Tabel II.

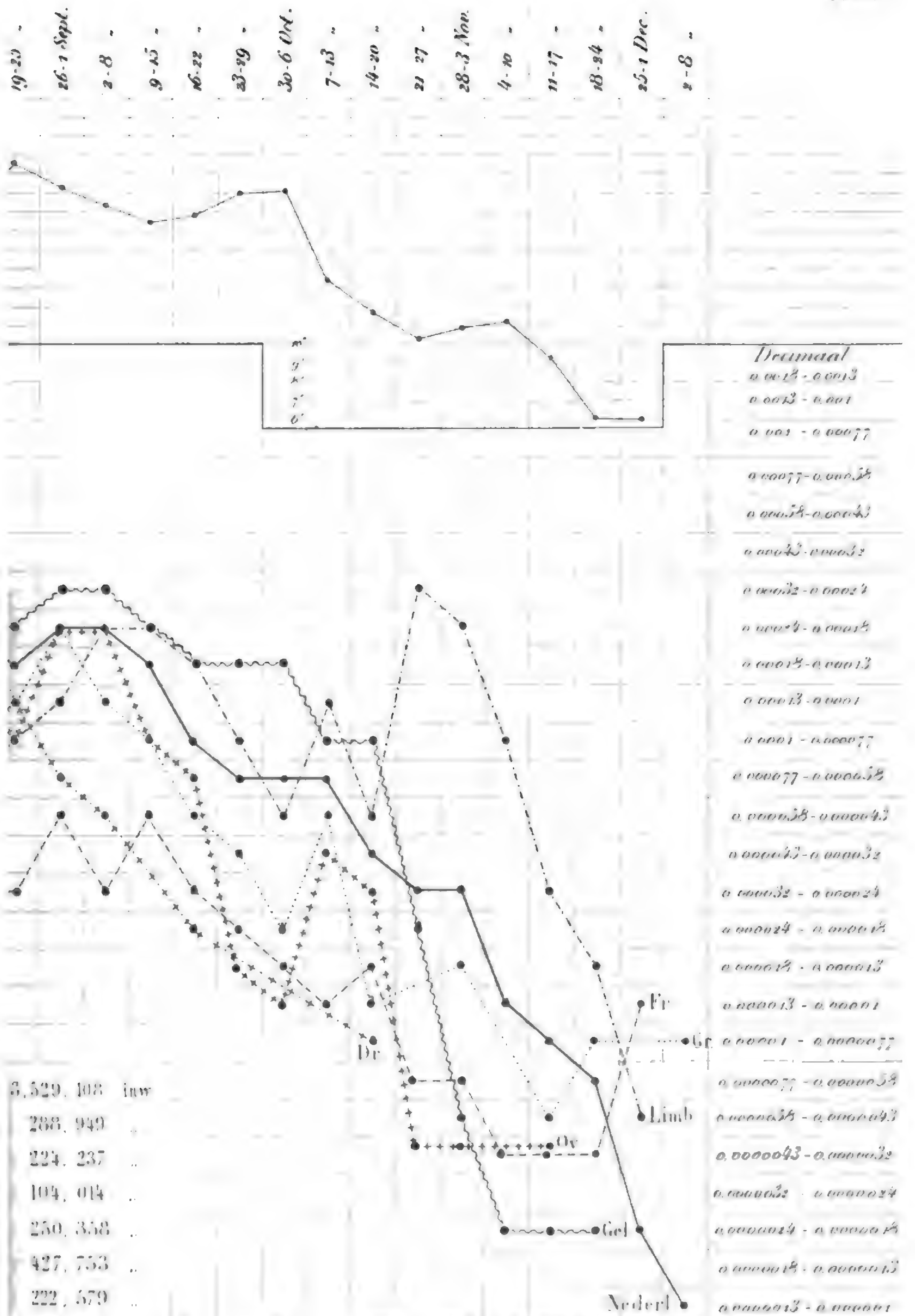
19-20
26-1 Sept.
2-8
9-15
16-22
23-29
30-6 Oct.
7-13
14-20
21-27
28-3 Nov.
4-10
11-17
18-24
25-1 Dec.
2-8
Decimaal
Fr
Gr
Dr
Limb
Ov
Gel
Nederl
3,529,108 inw
288,949
224,237
104,014
250,358
427,753
222,579

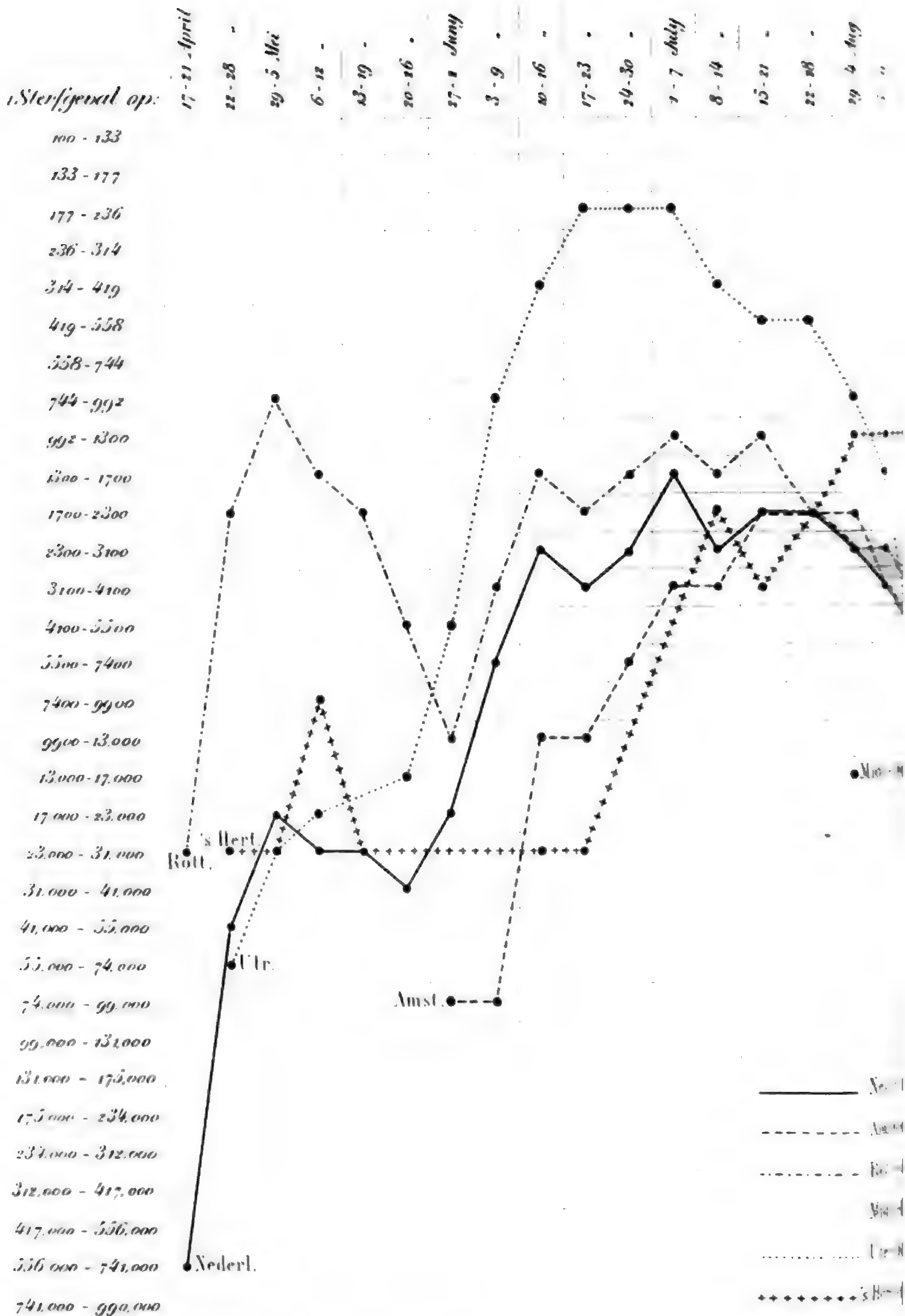

Dr L. SCHELTEMA BEDUIN, Cholerasterfte in 1866.

Tabel III.

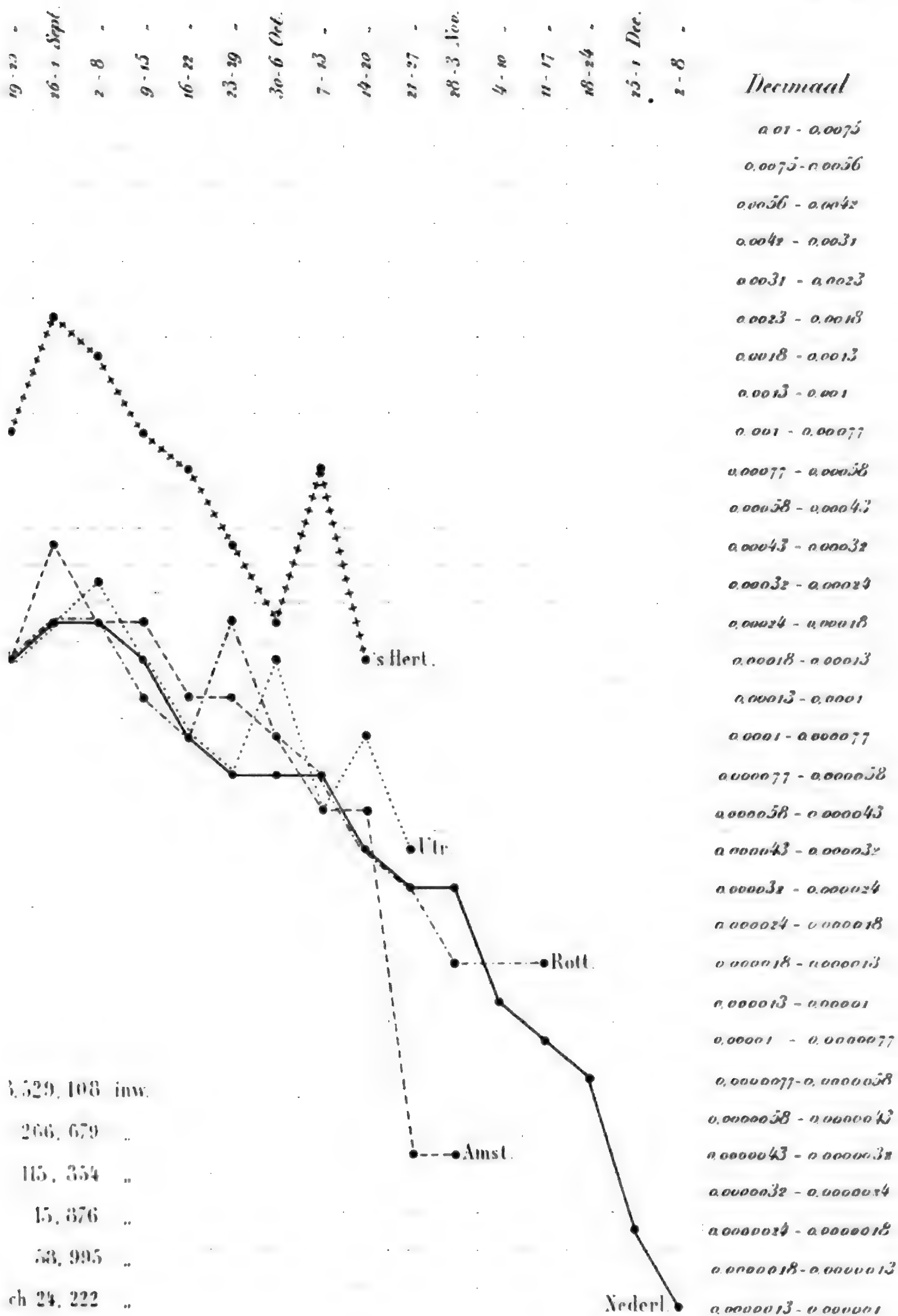

19-25 .
26-1 Sept.
2-8 .
9-15 .
16-22 .
23-29 .
30-6 Oct.
7-13 .
14-20 .
21-27 .
28-3 Nov.
4-10 .
11-17 .
18-24 .
25-1 Dec.
2-8 .
Decimaal
0.01 - 0.0075
0.0075 - 0.0056
0.0056 - 0.0042
0.0042 - 0.0031
0.0031 - 0.0023
0.0023 - 0.0018
0.0018 - 0.0013
0.0013 - 0.001
0.001 - 0.00077
0.00077 - 0.00058
0.00058 - 0.00043
0.00043 - 0.00032
0.00032 - 0.00024
0.00024 - 0.00018
0.00018 - 0.00013
0.00013 - 0.0001
0.0001 - 0.000077
0.000077 - 0.000058
0.000058 - 0.000043
0.000043 - 0.000032
0.000032 - 0.000024
0.000024 - 0.000018
0.000018 - 0.000013
0.000013 - 0.00001
0.00001 - 0.0000077
0.0000077 - 0.0000058
0.0000058 - 0.0000043
0.0000043 - 0.0000032
0.0000032 - 0.0000024
0.0000024 - 0.0000018
0.0000018 - 0.0000013
0.0000013 - 0.000001
's Hert.
Utr.
Rott.
Amst.
Nederl.
.529, 108 inw.
266, 679 „
115, 354 „
15, 876 „
58, 995 „
ch 24, 222 „

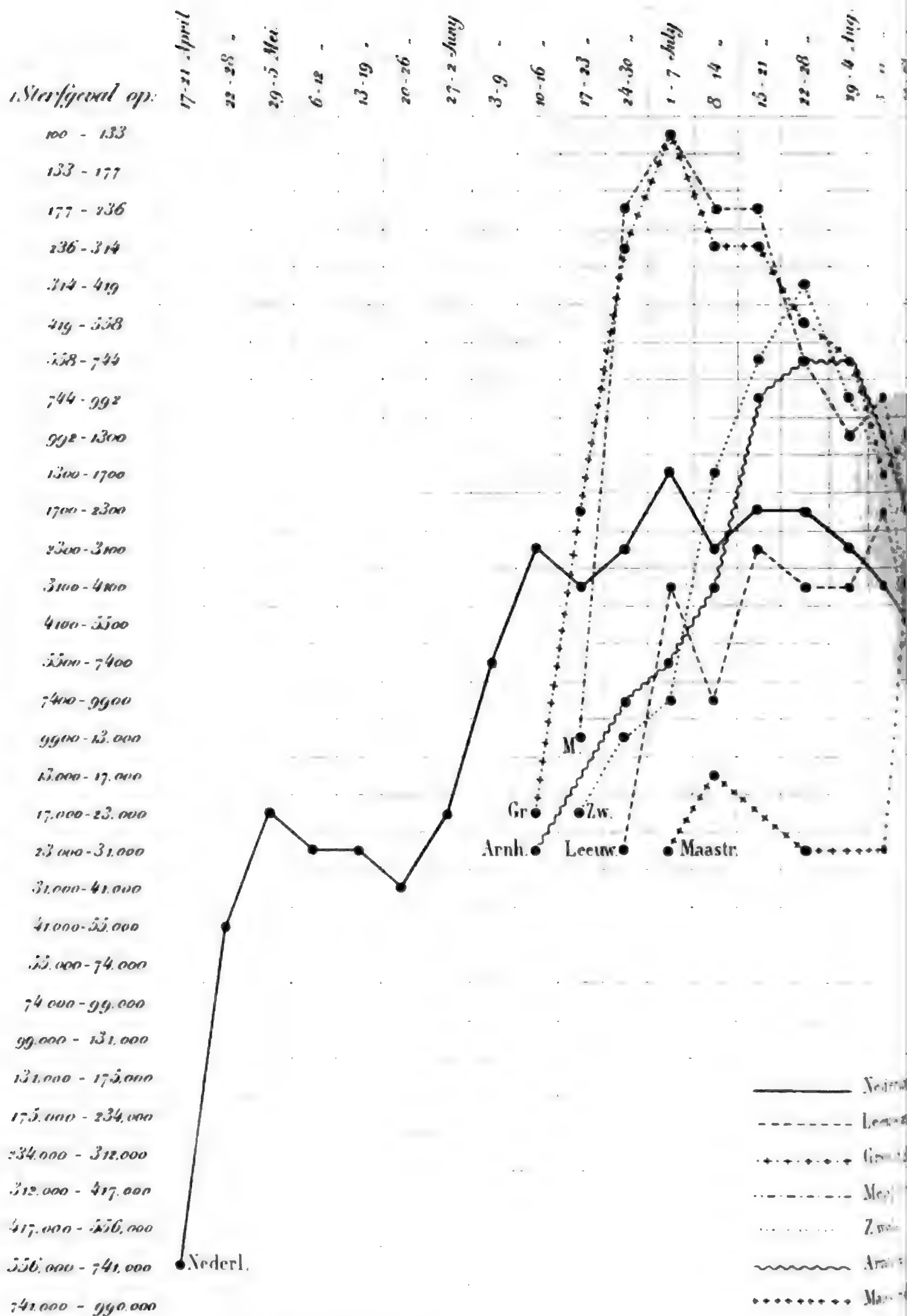

Dr L. SCHELTEMA BEDUIN. Cholerasterfte in 1866.

Tabel IV.

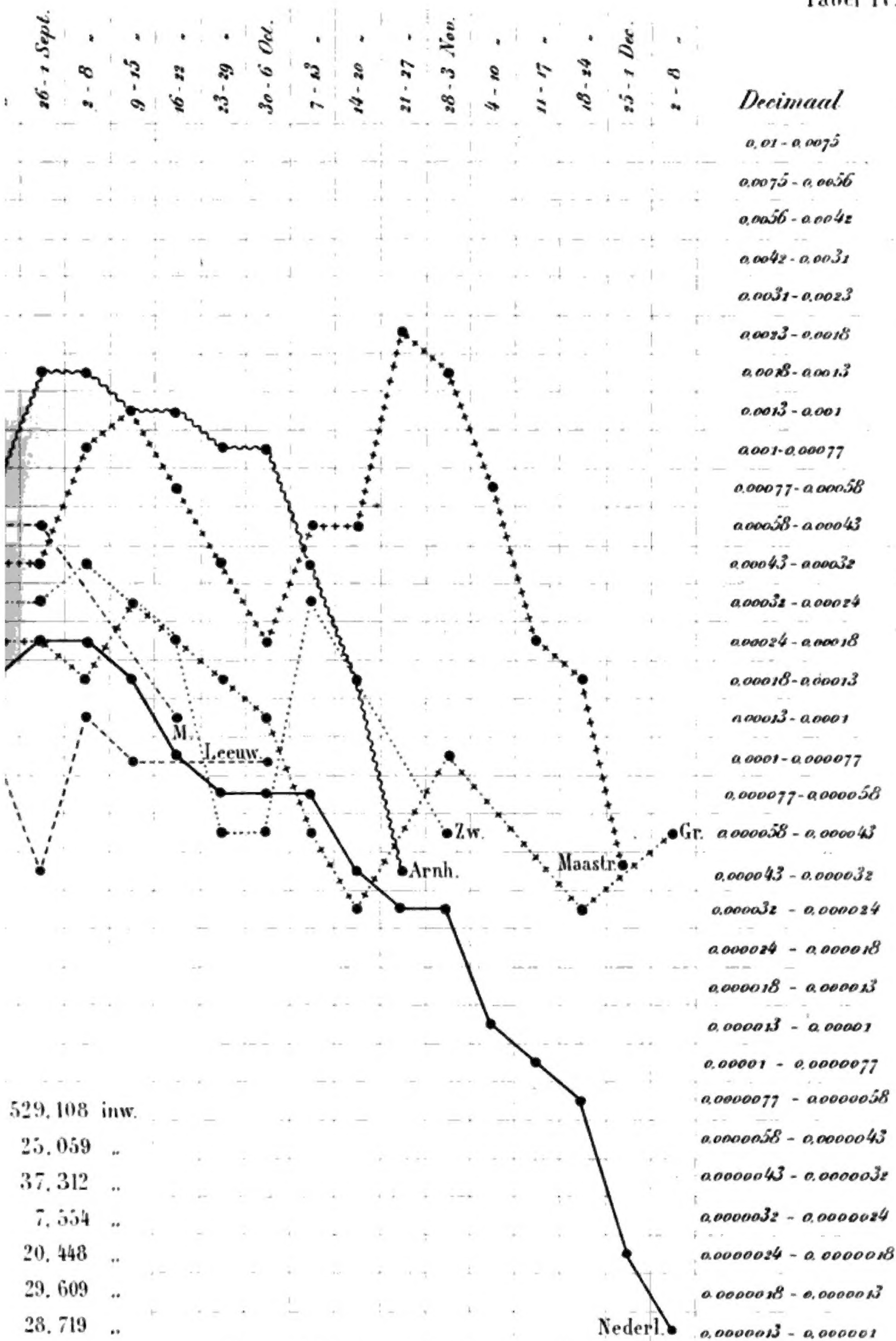
26 - 1 Sept.
2 - 8 „
9 - 15 „
16 - 22 „
23 - 29 „
30 - 6 Oct.
7 - 13 „
14 - 20 „
21 - 27 „
28 - 3 Nov.
4 - 10 „
11 - 17 „
18 - 24 „
25 - 1 Dec.
2 - 8 „
Decimaal
0,01 - 0,0075
0,0075 - 0,0056
0,0056 - 0,0042
0,0042 - 0,0031
0,0031 - 0,0023
0,0023 - 0,0018
0,0018 - 0,0013
0,0013 - 0,001
0,001 - 0,00077
0,00077 - 0,00058
0,00058 - 0,00043
0,00043 - 0,00032
0,00032 - 0,00024
0,00024 - 0,00018
0,00018 - 0,00013
0,00013 - 0,0001
0,0001 - 0,000077
0,000077 - 0,000058
0,000058 - 0,000043
0,000043 - 0,000032
0,000032 - 0,000024
0,000024 - 0,000018
0,000018 - 0,000013
0,000013 - 0,00001
0,00001 - 0,0000077
0,0000077 - 0,0000058
0,0000058 - 0,0000043
0,0000043 - 0,0000032
0,0000032 - 0,0000024
0,0000024 - 0,0000018
0,0000018 - 0,0000013
0,0000013 - 0,000001
M.
Leeuw.
Zw.
Arnh.
Maastr.
Gr.
Nederl.
529, 108 inw.
25, 059 „
37, 312 „
7, 554 „
20, 448 „
29, 609 „
28, 719 „

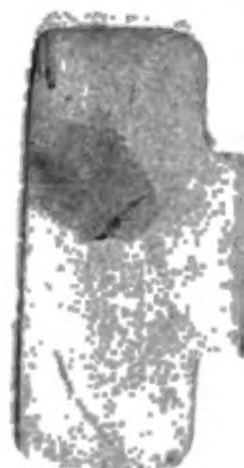

Digitized by Google